

**Лавлагаа ба
Мэдээллийн Үйлчилгээ**

Номын сан ба Мэдээллийн Шинжлэх Ухааны цувралууд

The Academic Library: Its Context, Its Purpose, and Its Operation. *By John M. Budd.*

The Collection Program in Schools: Concepts, Practices, and Information Services.

3d ed. By Phyllis Van Orden and Kay Bishop, with the assistance of Patricia Pawelak-Kort.

Developing Library and Information Center Collections. *4th ed. By G. Edward Evans*

with the assistance of Margaret R. Zarnosky

The Economics of Information: A Guide to Economic and Cost-Benefit Analysis for Information Professionals. *By Bruce R. Kingma.*

A Guide to the Library of Congress Classification. *5th ed. By Lois Mai Chan*

The Humanities: A Selective Guide to Information Sources. *5th ed. By Ron Blazek and Elizabeth Aversa*

Information Sources in Science and Technology. *3d ed. By C. D. Hurt*

Introduction to Library Public Services. *6th ed. By G. Edward Evans, Anthony J. Amodeo, and Thomas L. Carter.*

Introduction to Technical Services. *6th cd. By G. Edward Kvnns and Sandni M. I left.*

Introduction to United States Government Information Sources. *6th ed. By Joseph Morehead.*

Library and Information Center Management. *5th ed. By Robert D. Stueart and Barbara B. Moran.*

The Organization of Information. *By Arlene G. Taylor.*

Reference and Information Services: An Introduction. *3d ed. Richard E. Bopp and Linda C. Smith, General Editors.*

The School Library Media Center. *5th ed. By Emanuel T. Prostano and Joyce S. Prostano.* **The School Library Media Manager.** *2d ed. By Blanche Woolls.*

The Social Sciences: A Cross-Disciplinary Guide to Selected Sources. *2d ed. Nancy L. Herron, General Editor.*

Systems Analysis for Librarians and Information Professionals. *2d ed. By Larry N. Osborne and Margaret Nakamura.*

Wynar's Introduction to Cataloging and Classification. *9th ed. By Arlene G. Taylor.*

Лавлагаа ба Мэдээллийн Үйлчилгээ

Гарын авлага

Гурав дахь хэвлэл

Ерөнхий Хянан Тохиолдуулагчид:

Ричард Е. Бопп
Иллиноис Их Сургууль,
Урвана-Чампиан

Линда С. Смит
Иллиноис Их Сургууль,
Урвана-Чампиан

2001
LIBRARIES UNLIMITED
A Division of Greenwood Publishing Group, Inc.
Englewood, Colorado

Copyright ® 2001 Libraries Unlimited
Зохиогчын эрх хамгаалагдсан
Америкийн нэгдсэн Улсад Хэвлэгдсэн болно

Хэвлэн нийтлэгчээс зохиогчийн эрхийг урьдчилан бичгээр
аваагүй тохиолдолд тус номны аль ч хэсгийг дахин хэвлэх,
электрон, механик, олшруулагч гэх мэтийн төхөөрөмжүүд
дээр хадгалах буюу дамжуулахыг хориглоно.

LIBRARIES UNLIMITED
A Division of Greenwood Publishing Group, Inc.
P.O. Box 6633
Englewood, CO 80155-6633
1-800-237-6124
www.lu.com

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

Reference and information services : an introduction / general
editors, Richard E. Bopp, Linda C. Smith. -- 3rd ed.
p. cm. -- (Library and information science text series)
Includes bibliographical references and indexes.
ISBN 1-56308-621-2 (cloth). - ISBN 1-56308-624-7 (paper)
1. Reference services (Libraries) 2. Information services.
I. Bopp, Richard E. II. Smith, Linda C. III. Series.
Z711.R443 2000
025.52-dc20

ГАРЧИГ

ӨМНӨХ ҮГ	xvii
ТАЛАРХАЛ	xxi
ХАНДИВЛАГЧДЫН НЭРСИЙН ЖАГСААЛТ	xxii

Хэсэг I ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ БА ҮЙЛ ЯВЦ

1 ■ ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТҮҮХ ТӨРЛҮҮД	27
<i>Чарлес А. Банже, Ричард Е. Бонн</i>	
Тодорхойлолт ба хөгжил	27
Лавлагааны үйлчилгээ ба лавлагааны номын санч	27
Лавлагааны үйлчилгээний түүхэнд гарсан хөгжил дэвшлүүд	28
Лавлагааны үйлчилгээний талаархи хэвлэгдсэн материалыуд	30
Лавлагааны үйлчилгээ: төрлүүд ба аргууд	31
Мэдээлэл	32
Удирдамж	38
Сургалт	41
Өнөөгийн зарим хандлага ба асуудлууд	44
Номын сангийн системүүд ба сүлжээнүүд	44
Электрон лавлагааны үйлчилгээ	46
Стрессэд орох ба бие сэтгэлийн тэнхээ барагдах	47
Лавлагааны ажилтан	48
Үйлчилгээний үнэлгээ ба номын санчийн ажлын үнэлгээ	49
Лавлагааны үйлчилгээний ирээдүй	51
Лавлагааны үйлчилгээний тодорхойлолт: дахин өгүүлэх нь	52
Ашигласан материалыуд	53
Нэмэлт унших материаловуд	57
	61
2 ■ ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ЁС ЗҮЙН АСУУДЛУУД	61
<i>Ричард Е. Рувин</i>	
Оршил, түүхэн замнал	64
Орчин үеийн ёс зүйн орчин дахь ёс зүйн удирдамж	65
Ёс зүйн буюу мэргэжлийн дүрэм журам	71
Үндсэн Хуульд оруулсан Анхны Нэмэлт	
Лавлагааны номын санчид болон мэдээллийн бусад мэргэжилтийнүүдэд	71
тулгарч буй ёс зүйн зарим томоохон асуудлууд	
Мэдээлэлд нэвтрэх эрхийг хамгаалах, хувь хүн буюу нийгмийг хор хөнөөлөөс хамгаалах хоёрын хоорондох сэргэлдөөн	72

2 ■ ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ЁС ЗҮЙН АСУУДЛУУД (цргэлжлэл)

Мэдээлэлд нэвтрэх тэгш эрхтэй холбогдолтой асуудлууд	75
Зохиогчийн эрхийн асуудлууд	79
Дүгнэлт	80
Ашигласан материалууд	81
Нэмэлт унших материалууд	82
3 ■ ЛАВЛАГААНЫ ЯРИЛЦЛАГА	85
<i>Ричард Е. Бопп</i>	
Оршил	85
Ярилцлагыг амжилттай явуулах тухай ерөнхий тойм	87
Лавлагааны номын санчид байх ёстой хандлага, шинж чанар	87
Ярилцлагын зарчмууд	91
Лавлагааны ярилцлагын алхамууд	93
Ярилцлагыг эхлэх	93
Асуултыг тодруулан магадлах	94
Хайлтын үйл явц	98
Мэдээллийг үйлчлүүлэгчид дамжуулах	99
Ярилцлагыг дуусгах	99
Лавлагааны орчин	101
Ярилцлага хийх онцгой нөхцлүүд	102
Уншигчдад зөвлөгөө өгөх ярилцлага	102
Зайны ярилцлага: Телефон	104
Зайны ярилцлага: Электрон	105
Дамжуулсан асуулт	107
Ууртай буюу бухимдсан үйлчлүүлэгчид	108
Дүгнэлт	109
Ашигласан материалууд	110
Нэмэлт унших материалууд	112
4 ■ НОМ ЗҮЙН ХЯНАЛТ, МЭДЭЭЛЛИЙН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ БА ХАЙХ СТРАТЕГИУД	115
<i>Пруденс Вард Далраймпле</i>	
Оршил	115
Номын сангийн каталог	117
Хэлхээс	119
Каталог болон хэлхээсийн нэмэлт хэсэг	120
Ном зүйн хяналтын зарчмууд	122
Байрлуулалт	122
Хамтруулсан байрлуулалт ба нарийвчилсан хяналт	124
Сэдвийн нарийвчилсан хяналт	125
Хэлхээсийн ойлгомжтой байдал ба нарийвчлал	126
Хайх стратегийн чиг хандлага	128
Электрон орчин	132
Ном зүйн хайх стратегиуд	137
Тодорхойгоос ерөнхий рүү хандах арга	137
Ерөнхийгөөс тодорхой руу хандах арга	137
Хам сэдэв, хариу мэдээлэл	141
Лавлагааны хэрэгслийн сонголт	143

4 ■ НОМ ЗҮЙН ХЯНАЛТ, МЭДЭЭЛЛИЙН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ БА ХАЙХ СТРАТЕГИУД (цргэлжлэл)

Дүгнэлт	144
Ашигласан материалууд	145
Нэмэлт унших материалууд	147
5 ■ ЛАВЛАГААНЫ ЭЛЕКТРОН НӨӨЦҮҮД	149
<i>Катлеен M.Клуугел</i>	
Оршил	149
Электрон нөөцийн түүх	149
Мэдээллийн сангрууд	153
Хайлтын боломжууд	154
Boolean логик	155
Таслалт	157
Индексийг дэлгэцэнд харуулах	158
Байрлалын хайлт	161
Boolean логикийг цааш харвал	163
Хайх стратеги	163
Электрон нөөц ба эцсийн хэрэглэгч	164
Тохиолдлын ажиглагчид үл харагдах бүтцүүд	166
Хэрэглэгч ба Интерфэйс	168
Эцсийн хэрэглэгчийн нөөцийг хэрэглэгч төвтэй лавлагааны	
Үйлчилгээнд нэгтгэх	171
Лавлагааны үйлчилгээний орчин	171
Хандалтыг удирдах	173
Нөөцийг баяжуулах	174
Лавлагааны фондын тодорхойлолтууд	176
Дүгнэлт	181
Ашигласан материалууд	181
Нэмэлт унших материалууд	181
6 ■ ЛАВЛАГААНЫ ЭЛЕКТРОН МЭДЭЭЛЛИЙН СИСТЕМИЙН ТУХАЙ..	183
<i>Катлеен M.Клуугел</i>	
Оршил	183
Интернэтийн хөгжлийн түүх	183
Интернэтийн нэр томъёо ба зарчим	184
Протокол	184
Клиент-серверийн орчны тооцоолол	185
Гипертекст (Hypertext) дамжуулах протокол	187
META тэмдэглэгээнүүд	188
URL	188
Тогтвортой ба тогтвортгүй төлөв	189
Бусад чухал протоколууд	192
HTML-ийг цааш харвал	193
Цаащдын хөгжил	194
Уржин нэмэгдэж буй нөөцүүд	195
Интернет шийдлүүд	195
Хайх хөдөлгүүр	196
Вэб лавлахууд	200

**6 ■ ЛАВЛАГААНЫ ЭЛЕКТРОН МЭДЭЭЛЛИЙН СИСТЕМИЙН ТУХАЙ
(цргэлжлэл)**

Интернэтийн боломжууд	201
Интернэт нөөцийн тодорхойлолт	201
Стандартууд	201
Технологийн давалгаа	202
Хоцрогдсон технологууд	203
Олон нийтийн мэдээллийн нөөцүүд ба лавлагааны номын санч	206
Лавлагааны технологийн ирээдүй	206
Ашигласан материалууд	207
Нэмэлт унших материалууд	208
7 ■ ХАНДАЛТАД ТУЛГУУРЛАСАН ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭ	209
<i>Линн Вилей</i>	
Оршил: Хайлтын дараа	209
Хандалт шаардлагатай урьд нь хэзээ ч байгаагүйгээр	210
Номын сангийн үйлчилгээний шийдлүүд	210
Номын сан хоорондын ном солилцоо (НСХНС)	212
Номын сан хоорондын ном солилцооний асуудлууд ба арга зам	214
Нөөцийг хамтран ашиглах	217
Номын сангийн сүлжээнүүд	218
Нөөц хамтран эзэмших тухай асуудал	222
Стандартууд	222
MARC: Хандалтын бичлэг	223
Z39.50: Мэдээлэл хайлтын протокол	224
Харилцан ажиллагага болон холбоо: ISO-ийн протоколууд	226
Эргэлт солилцох протокол	227
Хандалтын үйлчилгээг хөгжүүлэх	228
Үйлчлүүлэгчийн санаачлагатай захиалга	228
Баримт бичиг нийлүүлэлт	229
Хэрэглэгчид хүргэх нийлүүлэлт	232
Цахим нийлүүлэлт	232
Зохиогчийн эрх	233
Дүгнэлт	235
Хаанаас ч, хэзээ ч хандах	235
Ашигласан материалууд	236
Нэмэлт унших материалууд	238
8 ■ СУРГАЛТ	241
<i>Лиза Жаниске Хинчилиф ба Бэт С. Воодард</i>	
Оршил	241
Сургалт гэж юу вэ?	241
Сургалтын онолын үндсүүд	243
Лавлагааны үйлчилгээний харилцаа холбоо	247
Сургалтын хөгжил ба хэрэгжүүлэлт	249
Хэрэгцээг тодорхойлох нь	249
Сургалтын хөтөлбөрийн бүтэц	250

8 ■ СУРГАЛТ (цргэлжлэл)

Зорилго ба зорилтууд	251
Сургалтын онол ба хэлбэрүүд	254
Сургалтын аргууд	256
Сургалтын материалууд	260
Сургалтын технологи	262
Үнэлгээ	263
Сургалтын удирдлага ба менежментийн асуудлууд	264
Зохион байгуулалтын бүтэц	264
Боловсон хүчин	265
Санхүүжилт	266
Техник тоног төхөөрөмж	267
Мэдээлэл түгээх ба олон нийттэй харилцах нь	267
Цаашдын хандлага, чиглэл	268
Ашигласан материалууд	269
Нэмэлт унших материалууд	276
Зааварчилгаа	278

9 ■ ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭГ БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ НЬ:

БОЛОВСОН ХҮЧИНД ЧИГ БАРИМЖАА ОЛГОХ СУРГАЛТ БА ТАСРАЛТГҮЙ БОЛОВСРОЛЫН АСУУДЛУУД	279
<i>Бэт.С. Воодард</i>	

Оршил	279
Чиг баримжаа олгох нь	281
Шинэ орчиндоо дасан зохицох нь	281
Нийгэмшилт	281
Итгэл найдвар	283
Сургалтын таатай орчин нөхцөл	284
Үндсэн сургалт: суурь үндсүүдийг зааж сургах нь	285
Чадваруудыг тодорхойлох нь	285
Сургалтын хэрэгцээг тодорхойлох	287
Ажилтнуудын бүлгүүдийн сургалтын хэрэгцээ	290
Сургалтын зорилтуудыг томъёолж бичих	291
Аргаа сонгох нь	291
Чадвараа дахин ашиглах нь	294
Анхан шатнаас гүнзгийрүүлэн тасралтгүй боловсролоо дээшлүүлэх нь	300
Мэргэжлийн гаргууд ур чадвар	300
Өөрчлөлтийг удирдах нь	301
Ажлаас шалтгаалсан сэтгэлийн хямрал гутрал	301
Сэтгэл санааны хямралт байдал	304
Байгууллагаас өгөх хариу	304
Хувь хүн ба тасралтгүй боловсрол	306
Дүгнэлт	307
Ашигласан материалууд	307
Нэмэлт унших материалууд	313
Сургалтын материалууд	316

10 ■ ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭНД ҮНЭЛГЭЭ ӨГӨХ АСУУДАЛД	319
<i>Брис Аллен</i>	
Оршил	319
Лавлагаанд Яагаад үнэлгээ хийдэг вэ?	321
Юуг үнэлж дүгнэх вэ?	321
Лавлагааны үйлчилгээнд хэрэглэгдэх стандартууд	322
Үнэлгээний аргууд	323
Түвшин 1: Нөөцийн үнэлгээ	324
Түвшин 2: Лавлагааны явцад үнэлгээ хийх нь	330
Түвшин 3: Лавлагааны үйлчилгээнд үнэлгээ хийх нь	336
Урган гарч буй асуудлууд	337
Өвөрмөц онцлог бүхий хүн амд зориулсан үйлчилгээнд үнэлгээ өгөх нь	337
Үнэлгээний ажлыг зохион байгуулах нь	338
Дүгнэлт	339
Ашигласан материалууд	340
Нэмэлт унших материалууд	342
11 ■ ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭГ ЗОХИОН БАЙГУУЛЖ, ХҮМҮҮСТ ХҮРГЭЖ, УДИРДАХ НЬ	345
<i>Жозефине Кибби</i>	
Оршил	345
Лавлагааны үйлчилгээний уламжлалт зохион байгуулалт	345
Номын сангийн лавлагааны хэлтэс	345
Лавлагааны хэлтсийн зохион байгуулалт	346
Лавлагааны талаарх эргэцүүлэл	347
Лавлагaa ширээ: бяцхан хайгуул хийцгээ	347
Цогц үйлчилгээ	348
Судалгааны талаарх зөвлөгөө	349
Очиж үйлчлэх үйлчилгээ	350
Ялгаварт үйлчилгээ	350
Номын сангаас гадуурх үйлчилгээ	351
И-мэйлээр лавлагaa өгөх үйлчилгээ	351
Электрон ярилцлага	351
Видео уулзалт	352
Шинэ үүрэг, хариуцлага	352
Мэдээлэл зохион байгуулагч/бүрдүүлэгч	353
Технологи, мэдээллийн хандалтыг идэвхжүүлэх нь	354
Өөрчлөлт хийхийн тулд менежментээ өөрчлөх хэрэгтэй	354
Зохион байгуулалтын бүтцийг цэгцлэх	355
Үйлчилгээг бүхэлд нь чанаржуулах менежмент	356
Дүгнэлт	356
Ашигласан материалууд	357
Нэмэлт унших материалууд	359
12 ■ ХҮН АМЫН ТУСГАЙ БҮЛЭГТ ЗОРИУЛСАН НОМЫН САНГИЙН ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭ	363
<i>Франчес Ф. Жакобсон, Элен Д. Суттон</i>	
Оршил	363

**12 ■ ХҮН АМЫН ТУСГАЙ БҮЛЭГТ ЗОРИУЛСАН НОМЫН САНГИЙН
ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭ (цргэлжлэл)**

Хүн амын тусгай бүлэгт хамаарах уншигчдад үзүүлэх лавлагааны	
Үйлчилгээ	365
Үндэстний ялгаатай байдал	365
Унаган биш англи хэлтэн уншигчид	366
Бичиг үсэгтүй буюу бичиг үсэгт муюу насанд хүрэгчид	369
Тахир дутуу иргэдэд үзүүлэх лавлагааны үйлчилгээ	370
Бие бялдрын бэрхшээлтэй хүмүүс	371
Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс	373
Насны ангиллаар лавлагааны үйлчилгээ үзүүлэх	374
Хүүхэд залуучууд	375
Өндөр настнууд	385
Дүгнэлт	387
Ашигласан материалууд	388
Нэмэлт унших материалууд	394

**БҮЛЭГ II
МЭДЭЭЛЛИЙН ЭХ СУРВАЛЖУУД БА ТЭДГЭЭРИЙГ АШИГЛАХ**

13 ■ ЛАВЛАГААНЫ ЭХ СУРВАЛЖИЙН СОНГОЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ	399
Линда С.Смит	
Лавлагааны эх сурвалж	399
Лавлагааны эх сурвалж гэж юу вэ?	399
Эх сурвалжийн төрлүүд	400
Лавлагааны фондыг баяжуулах ба зохион байгуулах	400
Фондын бүрэлдэхүүн хэсэг	400
Лавлагааны фондын баяжилт	401
Фондын байрлалт	402
Фондоос хасах	403
Эх сурвалжийн үнэлгээ	404
Формат	404
Цар хүрээ	405
Ижил төстэй бүтээлүүдтэй хамааралтай байдал	405
Эх сурвалжийн баталгаат байдал	405
Боловсруулалт	406
Байрлуулалт	406
Онцгой шинж чанар	406
Өртөг	406
Виртуаль лавлагааны фондын баяжилт	407
Сонголт хийхэд туслах	408
Эх сурвалжийг хянаж үзэх	408
Лавлагааны эх сурвалжийн гарын авлага	411
Эх сурвалж, фонд ба үйлчилгээ	416
Ашигласан материалууд	417
Эх сурвалжийн жагсаалт	420
Нэмэлт унших материалууд	422

14 ■ ЛАВЛАХУУД	425
<i>Сюзан Миллер</i>	
Ашиглалт ба шинж чанар	425
Үнэлгээ	425
Сонголт	427
Электрон хувилбар	427
Чухал ерөнхий эх сурвалжууд	428
Лавлахын лавлахууд	428
Номын сангийн лавлах	429
Хэвлэл ба номын худалдааны лавлах	431
Боловсрол, эрдэм шинжилгээний лавлах	433
Сан ба тэтгэлэгийн лавлах	437
Бизнесийн лавлах	440
Холбоодын лавлах	444
Засгийн газрын лавлах	446
Утас ба факсын лавлах	447
Сэдэвчилсэн лавлах	449
Хайх стратеги	450
Ашигласан материалууд	453
Эх сурвалжийн жагсаалт	453
Нэмэлт унших материалууд	457
15 ■ ТОВХИМОЛ, ЖИЛИЙН НОМ, ГАРЫН АВЛАГА	459
<i>Лаура Р. Лучио, Сандра Л. Вольф</i>	
Ашиглалт ба шинж чанар	459
Товхимлууд	459
Жилийн ном	460
Гарын авлага	461
Үнэлгээ	461
Үнэн зөв байдал	461
Хэлхээсжүүлэлт	462
Баримтжуулалт	462
Агуулгын багтаамж	462
Онцлог	462
Формат	462
Шинэчлэгдсэн байдал	462
Сонголт	463
Электрон хувилбар	464
Чухал ерөнхий эх сурвалжууд	465
Товхимлууд	465
Жилийн ном	470
Гарын авлагууд	474
Хайх стратеги	479
Ашигласан материалууд	480
Эх сурвалжийн жагсаалт	481
Нэмэлт унших материалууд	486
16 ■ НАМТРЫН ЭХ СУРВАЛЖУУД	489
<i>Констанс А. Фэйрчайлд, Ричард Е. Бонн</i>	

16 ■ НАМТРЫН ЭХ СУРВАЛЖУУД (цргэлжлэл)

Ашиглалт ба шинж чанар	489
Үнэлгээ	491
Цар хүрээ	492
Агуулгын багтаамж	492
Үнэн зөв байдал	494
Шинэчлэгдсэн байдал	494
Номзүйн эх сурвалжууд	495
Формат	496
Сонголт	496
Хэрэглэгчдийн эрэлт хэрэгцээ	496
Зардал	496
Онцлог	496
Чухал ерөнхий эх сурвалжууд	497
Орчин үеийн намтрын лавлахууд	497
Одоогийн хүмүүсийн намтрын толь бичгүүд	503
Өнгөрсөн үеийн хүмүүсийн намтрын толь бичгүүд - Дэлхийн	505
Өнгөрсөн үеийн хүмүүсийн намтрын толь бичгүүд - Үндэсний	508
Шууд бус эх сурвалжууд	512
Нас барагдын талаарх өгүүлэл	515
Хайх стратеги	516
Хялбар лавлагааны асуултууд	517
Ерөнхий лавлагааны асуултууд	517
Судалгааны асуултууд	518
Ашигласан материалууд	520
Эх сурвалжийн жагсаалт	521
Нэмэлт унших материалууд	524

17 ■ ТОЛЬ БИЧИГ 527*Констанс Фэрчайлд*

Ашиглалт ба шинж чанар	527
Толь бичигт байдаг мэдээллийн төрлүүд	528
Толь бичгийн төрлүүд	528
Үнэлгээ	529
Формат	529
Цар хүрээ	530
Ижил төрлийн толь бичгүүдүүн харьцуулалт	530
Эх сурвалжийн баталгаат байдал	531
Мэдээллийн үнэн бодитой байдал	531
Шинэчлэгдсэн байдал	531
Хэлхээсжүүлэлт	531
Сонголт	532
Чухал ерөнхий эх сурвалжууд	533
Дэлгэрэнгүй толь бичиг	533
Үгийн гаралын толь бичгүүд	536
Ширээний толь бичиг	537
Ахлах ба бага сургуулийн түвшний толь бичгүүд	538
Гадаад хэлний болон англи хэлний толь бичгүүд	539

17 ■ ТОЛЬ БИЧИГ (цргэлжлэл)

Этгээд ба нутгийн аялгууны толь бичгүүд	540
Үг туслагч ба үг хэрэглээний лавлах	543
Хураангуйлсан ба товчилсон үгийн толь бичиг	545
Электрон толь бичгүүд	546
Ишлэл номууд	547
Хайх стратеги	548
Ашигласан материалууд	550
Эх сурвалжийн жагсаалт	551
Нэмэлт унших материалууд	553
18 ■ НЭВТЭРХИЙ ТОЛЬ	555
Холли Кроуфорд	
Ашиглалт ба шинж чанар	555
Нэвтэрхий тольд агуулагдаж байдаг мэдээллийн төрлүүд	556
Үнэлгээ	558
Шүүмжийн хэрэгслүүдийг ашиглах нь	558
Цар хүрээ	559
Формат	560
Онцлог	562
Эх сурвалжийн баталгаат байдал	562
Мэдээллийн үнэн бодит байдал	562
Шинэчлэгдсэн байдал	563
Хэлхээс	563
Сонголт	564
Электрон толь бичгийн шинж	565
Номын сангийн хэрэгцээг тодорхойлох нь	565
Зардал	568
Чухал ерөнхий эх сурвалжууд	569
Хүүхэд залуучуудад зориулсан нэвтэрхий толь	569
Насанд хүрэгчдэд зориулсан нэвтэрхий толиуд	574
Нэг боть нэвтэрхий толиуд	580
Сэдэвчилсэн нэвтэрхий толиуд	580
Хайх стратеги	582
Ямар нэвтэрхий толийг хэрэглэх ёстой вэ?	582
Ашигласан материалууд	583
Эх сурвалжийн жагсаалт	584
Нэмэлт унших материалууд	586
19 ■ ГАЗАРЗҮЙН ЭХ СУРВАЛЖУУД	589
Дэвид А. Кобб	
Ашиглалт ба шинж Чанар	589
Үнэлгээ	592
Масштаб ба төсөл зураг	592
Өнгө ба таних тэмдгүүд	594
Хэвлэлийн газар ба Эх сурвалжийн баталгаат байдал	595
Заалт ба газрын нэрс	596
Мэдээллийн үнэ цэнэ	596

19 ■ ГАЗАРЗҮЙН ЭХ СУРВАЛЖУУД (цргэлжлэл)

Сонголт	596
Формат	597
Чухал ерөнхий эх сурвалжууд	598
Газрын зураг	599
Электрон газрын зургийн бүтээгдэхүүнүүд	599
Атлас	601
Газарзүйн нэрийн лавлах	605
Аялал жуулчлалын гарын авлага	607
Газарзүйн бусад эх сурвалжууд	608
Хайх стратеги	610
Ашигласан материалууд	612
Эх сурвалжийн жагсаалт	612
Нэмэлт унших материялууд	614
20 ■ НОМЗҮЙН ЭХ СУРВАЛЖУУД	617
Кэрол Бэйтс Пэнка	
Ашиглалт ба шинж чанар	617
Номзүй ба каталогийн төрлүүд	619
Номзүй болон номын сангийн каталогт агуулагдах мэдээллийн төрлүүд	620
Үнэлгээ	621
Эх сурвалжийн баталгаат байдал	621
Цар хүрээ	621
Байрлуулалт	622
Мэдээллийн үнэ цэнэ	622
Сонголт	622
Чухал шаардлагатай эх сурвалжууд	624
Хамтран ашигладаг каталогийн сүлжээ	624
АНУ-ын номзүй	625
Их Британи, Франц, Канадын орчин үеийн номзүй	628
Худалдах мэдээллийн эх сурвалж	630
Номын сангийн каталог	632
Цуврал ба сонины эх сурвалж	636
Номзүйн номзүй	640
Санамж өгөх номзүй	640
Хайх стратеги	641
Ашигласан материалууд	643
Эх сурвалжийн жагсаалт	643
Нэмэлт унших материялууд	647
21 ■ ХЭЛХЭЭС БА ХУРААНГҮЙ	649
Линда С. Смит	
Ашиглалт ба шинж чанар	649
Үнэлгээ	650
Формат	651
Цар хүрээ	651

21 ■ ХЭЛХЭЭС БА ХУРААНГҮЙ (цргэлжлэл)

Эх сурвалжийн баталгаат байдал	652
Оновчтой байдал	652
Байрлуулалт	652
Онцгой шинж чанар	653
Сонголт	653
Хэрэглэгчдийн эрэлт хэрэгцээ	653
Зардал	654
Онцлог	655
Бүтэн бичвэрийн хамрах хүрээ	655
Чухал ерөнхий эх сурвалжууд	656
Ерөнхий тогтмол хэвлэлийн хэлхээсүүд	656
Гарчгийн үйлчилгээ	659
Сонины хэлхээс	660
Өргөн сэдэвтэй тогтмол хэвлэлийн хэлхээс	662
Ишлэлийн хэлхээс	663
Тусгай төрлийн материалуудын хэлхээс	666
Шүүмжийн хэлхээсүүд	668
Уран зохиолын бусад төрлийн хэлхээсүүд	671
Хайх стратеги	673
Ашигласан материалууд	676
Эх сурвалжийн жагсаалт	678
Нэмэлт унших материалууд	681

22 ■ ЗАСГИЙН ГАЗРЫН БАРИМТ БИЧГҮҮД БА СТАТИСТИК ЭХ

СУРВАЛЖУУД	683
<i>Мэри Маллори, Эрик Форте</i>	
Ашиглалт ба шинж чанар	683
Баримт бичгийн зохион байгуулалт	684
Баримт бичгийн хэрэглээ	685
Үнэлгээ	686
Сонголт	687
Чухал ерөнхий эх сурвалжууд	689
Лавлах	689
Каталог ба номзүй	691
Тогтмол хэвлэлүүдийн хэлхээсүүд	698
Ерөнхий фактууд ба лавлахууд	700
Хуулиуд, хуульзүйн мэдээлэл	703
Статистикийн эх сурвалжууд	713
Канадын засгийн газрын бичиг баримтууд	724
Канадын ерөнхий чухал эх сурвалжууд	726
Хайх стратеги	731
Ашигласан материалууд	736
Эх сурвалжийн жагсаалт	738
Нэмэлт унших материалууд	751

ӨМНӨХ ҮГ

Лавлагаа ба Мэдээллийн Үйлчилгээ хэмээх номын энэхүү шинэ хэвлэлд лавлагааны материалын эх үүсвэр, үйлчилгээний талаарх ойлголтыг өмнөх нэг, хоёрдугаар хэвлэлээс хавьгүй гүнзгийрүүлэн авч үзсэн болно. Номын эхний хэсэг болох “Үзэл баримтлал ба Үйл явц”-ын ихэнх бүлгүүдийг бүхэлд нь шинээр бичсэний зэрэгцээ үлдэх хэсгийг нь нилээдгүй засварлан шинэчлэв. Энэ нь лавлагааны үйлчилгээнд гарч байгаа шинэ санаа, арга барил болон энэхүү мэргэжлийн хувьд улам бүр чухлаар тавигдаж буй хэрэглэгчийг дээдэлсэн үйлчилгээ нэвтрүүлэх шаардлагатай хөл нийлүүлэн алхаад зайлшгүй чухал байсан юм. Үүнээс гадна асар олон лавлагааны сайт, вэб лавлах, хайх хөдөлгүүрүүд бүхий World Wide Web буюу Дэлхий Даяарх Сүлжээ (вэб)-ний огцом хурдацтай хөгжил нь лавлагааны номын санчийн хэрэглэгчийн хүссэн мэдээллийг хайх боломж хүрээг ихээхэн өргөтгэж байна. Агуулсан мэдээллийн хувьд Вэб дээрх лавлагааны сайт болгон уламжлалт хэвлэмэл мэдээллийн эх үүсвэрүүд шиг бүрэн гүйцэд байдаггүй болов ч Вэбд суурилсан орчин үеийн, найдвартай мэдээллийн олдоц улам бүр нэмэгдэж байгаа нь лавлагааны ажилтнуудын хэрэглэдэг хайлтын стратегийг өөрчлөв. Энэ нөхцөл байдлыг харгалzan номын II хэсгийн эх сурвалжийн талаарх бүлгүүдэд хайлтын стратегийн тухай ишлэлүүдийг нэмж оруулсан бөгөөд нилээд олон Вэб сайтуудыг тусад нь авч үзсэн болно. Үүний зэрэгцээгээр уг шинэ хэвлэл дэх мэдээллийн электрон эх үүсвэрүүдийн талаар авч үзсэн I хэсгийн хоёр бүлэг нь хоёрдугаар хэвлэл дэх ижил сэдэв бүхий бүлгүүдээс бүх талаараа ихээхэн ялгаатай бичигдсэн болно.

Дээр дурдсанчлан нилээд өөрчлөлт энэхүү шинэ хэвлэлд орсон боловч номын үндсэн зорилго хэвээр үлдсэн. Өмнөх хоёр хэвлэлийн адилаар уг номын шинэ хэвлэлийн гол зорилго нь номын сан, мэдээллийн ухааны эхлэн суралцагч оюутан судлаачдад өнөөгийн мэдээлэл лавлагааны үйлчилгээний үзэл баримтлал, үйл явцын талаар ерөнхий мэдлэг олгож, лавлагааны талаар гардаг нийтлэг асуултуудад хариулах замаар тэднийг хамгийн чухал ач холбогдолтой эх сурвалжуудын талаар ойлголттой болгоход оршино. Уг хэвлэл нь төрөл бүрийн мэдээлэл агуулсан Вэб сайтуудын талаар онцгойлон авч үзсэн анхны хэвлэл болохын зэрэгцээ хэвлэмэл болон бусад төрлийн уламжлалт электрон мэдээллийг ч өмнөх хэвлэлүүдийн адил нарийвчлан үзсэн болно. Түүнчлэн мэдээлэл лавлагаатай холбоотой харилцааны ёс зүйн хоёрдмол асуудлууд, номын сангийн удирдамж зааварчилгааны зарчим болоод зорилго, лавлагааны ажилтнуудын байнгын боловсрол ба сургалт, лавлагааны үйлчилгээний менежментийн үнэлгээ зэрэг асуудлуудыг тусад нь авч үзсэн бүлэг мөн багтсан. Мөн номын сан хоорондын ном солилцоо болон баримт мэдээлэл хүргэлт зэрэг электроникийн дэвшлээс шалтгаалан мэдээлэл лавлагааны иж бүрэн үйлчилгээнд улам бүр чухал байр суурь эзлэх болсон нэмэлт үйлчилгээнүүдийн талаар өгүүлсэн шинэ бүлгийг нэмж оруулсан болно.

Уг шинэ хэвлэлийн үзэл баримтлал болон эх сурвалжуудын талаар өгүүлсэн хэсгүүд ерөнхийдөө ижил хэмжээтэй бөгөөд эхний 12 бүлэг нь үзэл баримтлалын талаар орчин үеийн, тулгамдсан асуудлуудыг авч үзсэн. 1-р бүлэгт лавлагааны үйлчилгээний голлох төрлүүдийн талаар танилцуулахын зэрэгцээ мэдээлэл лавлагааны өнөөдрийн ерөнхий нөхцөл байдалтай холбон товч тайлбарласан. Мөн энэ бүлэгт мэдээлэл лавлагааны үйлчилгээний түүх, цаашдын хөгжлийн хандлагын тухайд товч дурдсаныг үзж болно. Харин 2-оос 12-р бүлгүүдэд мэдээлэл лавлагааны үйл ажиллагааны гол чиглэлүүдийн талаар өгүүлж тэдгээрийн өнөөгийн практик хэрэглээний концепциудыг авч үзсэн. Дээр дурдсанчлан номын сангийн үйл ажиллагааг хөтөн явуулах ур чадвар, арга барилын өнөөгийн практик, сүүлийн үед гарч байгаа материалуудыг тусгах үүднээс эдгээр бүх бүлгүүдийг шинээр бичсэн буюу нилээдгүй засварлан шинэчлэсэн болно.

13-р бүлэг нь номын II хэсгийн танилцуулга болох бөгөөд лавлагааны хэрэгсэлүүдийг сонгох болон үнэлэх ерөнхий зарчим, эх сурвалжууд түүнчлэн лавлагааны фонд бүрдүүлэхэд хэрэглэгдэх зарчмуудын талаар өгүүлнэ. 14-өөс 22-р бүлгүүдэд лавлагааны хэрэгсэлийн тодорхой төрлүүдийн онцлог шинж чанар болон хэрэглээ, хэрэгсэл тус бүрийн ерөнхий категорийг авч үзсэний зэрэгцээ шаардлагатай тохиолдолд тухайн лавлагааны хэрэгсэлийн электрон хувилбарын талаар онцлон дурдсан. Мөн хэвлэмэл хувилбаргүй томоохон электрон категориудын талаар мөн авч үзэв. Эх сурвалжуудын талаарх бүлгүүдийн зохиогчдоос уг бүтээлд бүх төрлийн номын сангүүдад нийтлэг хэрэглэгддэг лавлагааны хэрэгсэлүүдийг багтаан авч үзэхийн зэрэгцээ чухал ач холбогдол бүхий Канадын эх сурвалжуудыг нэмэн оруулж, 12-р бүлэгт дурдсан номын сангаар үйлчлүүлэгчдийн тусгай бүлэгт зориулсан лавлагааны үйлчилгээнд хэрэглэгддэг хэрэгсэлүүдийг тодорхойлон тайлбарлах үүднээс ихээхэн хүчин чармайлт гаргасан болно. Эдгээр бүлгүүд дэхь лавлагааны эх сурвалжуудын тодорхойлолт тайлбар нь ихэнхдээ 2000 оны зун хэвлэгдсэн хамгийн сүүлийн хэвлэлд тулгуурлан бичигдсэн. Түүнчлэн жагсаалтанд оруулсан бүх URL (Нөөцөд Хандах Зам)-уудыг 2000 оны 8 сард шинэчлэн баталгажуулсан болно. Зохиогчдоос цаашид номонд оруулах шинэчлэлийг тогтмол нэгтгэн гаргаж байх бөгөөд үүнийг Libraries Unlimited-ийн <http://www.lu.com/lu/edu.html> гэсэн хаягаар авч болно.

Эх сурвалжийн тухай бүлэгүүдэд авч үзсэн лавлагааны хэрэгсэлүүдийг зөвхөн ерөнхийд нь тайлбарлаад зогсоогүй бөгөөд бүлэг тус бүрд тодорхой нэг эх сурвалж буюу бүлэг эх сурвалжуудыг үр дүнтэй хэрэглэх стратеги томъёоллыг онцлон оруулахыг хичээсэн. Эх сурвалжийн тухай бүлгүүдийн төгсгөлд хэрэглэгчдээс тавигддаг бодитой бус боловч үнэн байж болох сэтгэгдэл төрүүлэх асуултанд хариулах стратегийг тодорхой нэг номын сангийн бодит жишээн дээр тайлбарласан.

Бүлгүүдийг дотоод зохион байгуулалтын хувьд авч үзвэл 14-22 дугаар бүлгүүд бүтцийн хувьд бараг адил бөгөөд Хэрэглээ ба шинж чанар, Үнэлгээ, Сонголт, Чухал ерөнхий эх сурвалжууд, Хайлтын стратеги, Ашигласан материал болон Эх сурвалжуудын жагсаалт, Нэмэлт унших материал зэрэг гарчгуудаас бүрдэнэ. 1-12 дугаар бүлгүүдэд мөн үзсэн сэдвүүдийг гүнзгийрүүлэн судлахад хэрэгцээтэй Нэмэлт унших материал, Ашигласан материалыг оруулсан болно.

Текстийн агуулгыг бүрэн гүйцээж зарим тодорхой сэдвүүдийг онцлон тодотгох үүднээс номын бүх хэсгүүдэд ишлэлүүдийг оруулж өгсөн (бүлэг тус бүр доторх ишлэлүүдийг дэс дарааллын дагуу дугаарласан). Эх сурвалжийн тухай бүлгүүдэд эдгээр ишлэлүүдээр дамжуулан лавлагаатай холбогдон гардаг тодорхой асуултуудад хариулт өгөхөд ашиглах тусгай хайлтын стратегиудыг тайлбарлан үзүүлсэн. Харин үзэл баримтлал ба үйл явцын тухай бүлгүүдэд хэд хэдэн төрлийн ишлэлүүдийг оруулсан. Зарим ишлэлүүдээр тодорхой нэг нөхцөл байдал буюу тулгарсан асуудлыг дүрслэн тайлбарласан бөгөөд уншигчаас тунгаан үзэж, зарим тохиолдолд бүлэг хамт олноороо хэлэлцэж үзэхийг хүссэн. Бусад ишлэлүүдээр зохиогч өөрийн сонгосон мэдээллийг товч, ерөнхий байдлаар, эсвэл дэлгэрэнгүй цитат буюу тодорхойлолт хэлбэрээр онцлон харуулсан. Эх сурвалжын бүлгүүдэд авч үзэж байгаа лавлагааны хэрэгсэлүүдийн гол чухал шинж чанаруудыг илэрхийлэх үүднээс Дүрслэлүүдийг оруулсан бөгөөд бүлэг тус бүр дэх дүрслэлүүдийг дэс дарааллын дагуу дугаарласан болно.

Энэхүү номын нэг зорилго нь холбогдох сэдвүүдийн талаар аль болох нэгдмэл цогц байдлаар авч үзэхэд оршино. Жишээлэхэд электрон лавлагааны эх сурвалжуудыг тусгайлан авч үзсэн боловч тусад нь нэг бүлэгт бус ижил төрлийн бусад эх сурвалжуудтай хамтад нь авч үзсэн (дээр дурдсанчлан 5 болон 6-р бүлгүүдэд электрон эх сурвалжуудын төрөл ба хэрэглээ, тэдгээрийг өдөр тутмын лавлагааны үйлчилгээний практикт хэрхэн нэвтрүүлэх талаар өгүүлсэн). Эх сурвалж бүхий бүлгүүд дэхь хайлтын стратегиудын олонхи нь хэвлэмэл болон электрон эх сурвалжуудыг мэдээлэл лавлагааны үйлчилгээнд хэрхэн хослуулан, харилцан нөхөх хэлбэрээр ашиглахыг тайлбарлан үзүүлэх зорилготой. Үүнээс гадна уг ном нь маш олон тооны солбицсон ишлэлүүдийг багтаасан бөгөөд уншигч тодорхой нэг сэдвийн талаар холбогдох мэдээллийг бусад бүлгүүдээс лавлан харах боломжтой.

Номын аль ч хэсэгт уншигчийн хувьд танил бус байж болох нэр томъёо хэрэглэсэн тохиолдол бүр тухайн хэллэгийг налуу хэвээр бичсэн бөгөөд тухай бурд нь тайлбарласан. Сэдвийн индексийн хэсгээс эх сурвалжуудын гол санаа болон төрлүүдийн талаар дэлгэрэнгүй үзэж болно. Зохиогч/гарчгийн индексд тайлбар буюу заагдсан нэмэлт унших материалын жагсаалт орсноос бусад уг номонд багтсан бүх нэр/гарчгууд багтсан болно.

Номын зарим хэсэг нь нилээд олон зохиогчийн оролцоотойгоор бичигдсэн гэдгийг дурдах нь зүйтэй гэж үзлээ. Одоогоос 12 жилийн өмнө энэ номыг бичихээр төлөвлөж байх үед уг ажлын цар хэмжээ нь зөвхөн бидний хоёр зохиолчийн хувьд ахадсан болох нь илэрхий байсан юм. Мэргэжил нэгт нөхдүүдтэй зөвшилцөх явцад бидний төлөвлөж буй ажлыг сонирхох хүмүүс гарсан ба бусад зохиогчид тэр цагаас эхлэн бидний ажилд оролцох болсон болно. Олон тооны зохиогчид тус бүрийн онцлог бүхий үзэл бодлоо уг бүтээлд нэмэрлэсэн бөгөөд мэдээлэл лавлагааны ажлын талаар өөр өөрийн туршилагаас номын янз бүрийн бүлгүүдэд хуваалцсан нь уншигчийн ашиг сонирхолд бүрнээ нийцэх нэг давуу тал мөн гэж үзэж байна. Зохиогчдын олонхи нь өнөөдөр сургалт судалгааны номын санггууд болон номын сан, мэдээллийн шинжлэх ухааны чиглэлээр дипломын дараах сургалт явуулдаг сургуулиудад ажиллаж байгаа бөгөөд зарим зохиогчид маань олон нийтийн болон тусгай зориулалтын, мөн түүнчлэн сургуулийн номын

сангуудад ажиллаж байсан туршлагатай юм. Бичлэгийн нийцтэй, тогтмол байдлыг хангах үүднээс номын II хэсгийг бичих бичлэгийн форматыг зохиогч бүрт дагах шаардлага тавигдсан боловч зохиогчид тус бүрийн онцлог хэв маяг, үзэл бодлоо хадгалсан болно. Үүнээс гадна бүлэг тус бүрийг бидний хоёр зохиогч нэгбүрчлэн уншиж хянан тохиолдуулсан ба уг бүтээлийг туурвиход олон хүн оролцон хувь нэмрээ оруулснаас шалтгаалан гарч болох аливаа ноцтой зэрөө, бичлэгийн тогтмол бус байдлыг арилгахыг чармайсан билээ.

Лавлагaa ба Мэдээллийн Уйлчилгээ хэмээх номын энэхүү шинэ гуравдугаар хэвлэлд тоймч, шүүмжлэгчид болон номын сан, мэдээллийн шинжлэх ухааны мэргэжилтнүүд, энэ чиглэлийн боловсролын ажилтнуудын олон тооны санал зөвлөгөөг тусгасан болно. Бидний уг бүтээл зөвхөн номын сан, мэдээллийн шинжлэх ухааны чиглэлээр суралцагч оюутнуудад бус мөн түүнчлэн лавлагааны үндсэн зарчим, эх сурвалжуудыг эргэн үзэж өөрсдийн мэдлэгээ магадлан сэргээх хүсэлтэй номын санчдад хэрэг болох байзаа хэмээн найдна.

Номын сангийн удирдлагын ухааны дэд профессор РИЧАРД Е. БОПП
Урвана-Чампиан дахь Иллиноисийн Их Сургууль

Их сургуулийн Эмэритус номын сан
Номын сан, мэдээллийн шинжлэх ухааны дипломын дараах сургалтын
факультетийн дэд декан, профессор ЛИНДА С. СМИТ
Урвана-Чампиан дахь Иллиноисийн Их Сургууль

ТАЛАРХАЛ

Энэхүү Лавлагаа ба Мэдээллийн Уйлчилгээ номны гурав дахь хэвлэлийг бүтээх үйлсэд хувь нэмрээ оруулсан зохиогчдод болон редакторуудад олон хүмүүс туслалцаа, дэмжлэг үзүүлсэн билээ. Тэднийг үнэтэй хувь нэмэр оруулсан явдалд бид талархал илэрхийлэхийг хүсч байна.

Юуны өмнө бид “Libraries Unlimited Inc” компанийн хянан тохиолдуулах редакцийн болон үйлдвэрлэлийн хамт олонд бидний төлөвлөж байснаас харьцангуй урт хугацаагаар үргэлжилсэн төслийн явцад тэвчээр, хүлээцтэй ажиллаж бидэнд дэмжлэг үзүүлж ирсэн явдалд нь талархаж байгаагаа илэрхийлье.

Гуравдах хэвлэлийн хэд хэдэн бүлгийг бичсэн зохиогчид хоёрдох хэвлэлд уран бүтээлээрээ хувь нэмрээ оруулсан зохиогчдын ажил дээр тулгуурласан билээ. Анхны хоёр хэвлэлийг үндэслэн энэхүү гурав дахь бүтээлийг төгс цогц болгоход туслалцаа үзүүлсэн Сузан Е. Бекиаресь Лесли Эдмондс Холт, Давид Н. Кинг, Марта Ландис, Патрисия Ф.Стенстром, Лизабет А. Вилсон нарт бид өртэй гэдгээ энд хүлээн зөвшөөрч байна.

Эхний хоёр хэвлэлтэй нэг адилаар Винсент Голден 20-р бүлэгт өнгөрснийг эргэн харж болохуйц Америкийн ном зүйн лавлагааны зураглалыг бүтээсэн юм. Энэ ажлыг амжилттай хийсэн түүнд мөн талархлаа илэрхийлж байна.

Жон Дункелбергер, өөрийн “Urbana Free Library”-д хийсэн лавлагааны ажил дээрээ үндэслэсэн нэмэлт сэдвүүдийг энэ гурав дахь хэвлэлд оруулахыг санал болгосон юм. Лаура (Карри) Биссей хэд хэдэн бүлгүүдийн талаархи өргөн хүрээтэй ном зүйн судлагаа явуулж уг бүлгүүдийн зохиогчдыг холбогдох ном зохиолын сүүлийн үеийн жагсаалтаар хангаснаас гадна энд тусгасан эх сурвалжуудын ном мэдээллийг мөн бэлтгэсэн юм. Тэднийг бидэнд тусалж хувь нэмрээ оруулсан явдалд талархаж байна.

Тина Чирастовски, Жоседфин З. Кибби нар 7-р бүлгийг редакторлахад туслалцаа үзүүлсэн. Карол М. Тобин, Паниела К. Сиевинг нар 5 болон 6-р бүлгийг хянахад үнэтэй санал бодлоо хуваалцсан билээ. Кристин Форте 22-р бүлгийг редакторлахад тусалж үнэтэй зөвлөгөө өгсөн юм. Эдгээр бүлгүүдийн зохиогчдод гүн туслалцаа үзүүлсэн тэдэнд талархаж байгаагаа энд мөн илэрхийлье.

Эцэст нь, энэ номыг хянан тохиолдуулахад ямар нэгэн замаар туслалцаа үзүүлсэн нийт хүмүүст бид талархлаа дэвшүүлж байна. Энэхүү эцсийн бүтээгдэхүүнд үнэтэй хувь нэмрээ оруулсан бүх хүмүүс өөрөө өөрсдөөрөө бахархана гэдэгт бид итгэж байна.

ХАНДИВЛАГЧДЫН НЭРИЙН ЖАГСААЛТ

Брис Аллен
Дэд Профессор
Мэдээллийн Шинжлэх Ухаан
ба Сургалтын Аргачлалын
Сургууль
Миссоури Их Сургууль, Колумбия

Ричард Е. Бопп
Номын Сангийн Захиргааны
Дэд Профессор, Емеритус
Их сургуулийн номын сан,
Иллиоис Их Сургууль,
Урвана-Чампиан
1, 3, 16-р бүлэг

Чарлес А. Эунж
Профессор, Емеритус
Номын Сан ба Мэдээллийн
Судлагааны Сургууль
Висконсин-Мадисон
1-р бүлэг

Давид А. Коб
Куратор, Харвардын Газар зүйн
зургийн цуглувулга
Харвардын их Сургууль
19-р бүлэг

Холли Кравфорд
Туслах Профессор
Харилцаа холбоо, Мэдээлэл ба
Номын Сангийн Судлагааны
Сургууль
Рутгерс, Нью Жерси Мужийн Их
Сургууль
18-р бүлэг

Эрик Форте
Нийгмийн Шинжлэх Ухааны Номын
Санч
Калифорниа Их Сургууль, Санта
Барbara
22-р бүлэг

Лиза Жанек Хинчлиф
Милнер Номын Сангийн Зохион
байгуулагч, Зааварлагч
Иллиоис Мужийн Их Сургууль
8-р бүлэг

Францес Ф. Жаковсон
Их Сургуулийн Лаборатори, Дунд
Сургуулийн Номын Санч
Иллиоис Их Сургууль, Урвана-
Чампиан
12-р бүлэг

Жосефин З. Кибби
Их Сургуулийн Номын Сангийн
Захиргааны Дэд Профессор,
Лавлагааны Албаны дарга
Иллиоис Их Сургууль, Урвана-
Чампиан
11-р бүлэг

Катлин М. Клуегел
Их Сургуулийн Номын Сангийн
Захиргааны Дэд Профессор,
Лавлагааны Номын санч
Иллиоис Их Сургууль, Урвана-
Чампиан
5, 6-р бүлэг

Пруденс Вард Далримпле
Декан
Номын Сан ба Мэдээллийн
Шинжлэх Ухааны Сургууль
Доминикан Их Сургууль
16, 17-р бүлэг

Констанс А. Фаирчайлд
Дэд Профессор, Эмеритус
Их Сургуулийн Номын Сан
Иллиоис Их Сургууль, Урвана-
Чампиан
16, 17-р бүлэг

Сузан Мелвой
Мэдээллийн Үйлчилгээний дарга
Өмнөд Коннектикат Мужийн Их
Сургууль
14-р бүлэг

Карол Батес Паока
Лавлагааны Туслах Номын Санч,
Их Сургуулийн Номын Сангийн
Захиргааны Дэд Профессор
Иллиоис Их Сургууль, Урвана-
Чампиан
20-р бүлэг

Ричард Е. Рубин
Профессор
Номын Сан ба Мэдээллийн
Шинжлэх Ухааны Сургууль
Кентаки Мужийн Их Сургууль
2-р бүлэг

Линда К. Смит
Профессор, Туслах Декан
Номын Сан ба Мэдээллийн
Шинжлэх Ухааны сургууль
Иллиоис Их Сургууль, Урвана-
Чампиан
13, 21-р бүлэг

Лаура Р. Лусио
Лавлагаа/Электрон Эх Сурвалжуудын
Номын Санч, Дэд Профессор
Жамес К. Жерниган Номын Сан
Техас АМ Их Сургууль-Кингсвилл
15-р бүлэг

Мари Маллори
Засгийн Газрын Баримт Бичгийн Номын
Сангийн дарга, Номын сангийн
Захиргааны Дэд Профессор
Иллиоис Их Сургууль, Урвана-
Чампиан
22-р бүлэг

Элиан Д. Суттан
Дэд Декан
ДүПаже Номын Сангийн Коллеж
12-р бүлэг

Линн Вилей
Иллиоис Судлагаа, Лавлагааны Төвийн
захирал
Иллиоис Их Сургууль, Урвана-
Чампиан
7-р бүлэг

Сандра Л. Волф
Номын Сан ба Мэдээллийн Шинжлэх
Ухаан,
Их сургуулийн Номын Сан
Иллиоис Их Сургууль, Урвана-
Чампиан
15-р бүлэг

Бет С. Воодард
Төв Мэдээллийн Үйлчилгээний Номын
Санч,
Номын сангийн Захиргааны Дэд
Профессор
Иллиоис Их Сургууль, Урвана-
Чампиан
8, 9-р бүлэг

ХЭСЭГ

I

ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ БА ҮЙЛ ЯВЦ

БҮЛЭГ

1

ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТҮҮХ, ТӨРЛҮҮД

Чарлес А. Банже, Ричард Е. Бопп

ТОДОРХОЙЛОЛТ БА ХӨГЖИЛ

Лавлагааны үйлчилгээ ба лавлагааны номын санч

Мэдээлэл шаардлагатай боловч тэдгээрийн өргөн цар хэмжээ, олоход ярвигтай байдлаас залхсан буюу төөрөлдөж байсан хэн ч гэлээ тэдгээр цогц бөгөөд нүсэр мэдээллийн сангаас хэрэгцээт мэдээллийг олоход нь биечлэн туслах мэргэжилтний туслалцааг талархан хүлээж авах болно. Ийм биечилсэн туслалцаа нь лавлагааны үйлчилгээний мөн чанар, лавлагааны номын санчийн үндсэн гол үүрэг юм. Энэхүү булэг нь номын сангруудад байdag лавлагааны үйлчилгээний мөн чанар, түүний хөгжил болон лавлагааны номын санчийн үүргийг танилцуулах болно. 1-р хэсгийн бусад бүлгүүд энэ бүлэгт дурдсан үзэл баримтлалуудын заримыг цааш нь гүнзгийрүүлэн тайлбарлах бол 2-р хэсгийн бүлгүүд лавлагааны номын санчид өөрсдийн үүрэгт ажлаа гүйцэтгэхэд ашигладаг хамгийн гол үндсэн хэрэгсэл, гарын авлага, аргуудыг тодорхойлно.

Номын сангрууд болон мэдээллийн эх сурвалжийг бий болгогч нар мэдээлэл шаардлагатай байгаа хүмүүс өөрсдөө бие даан ашиглаж болох “хэрэглэхэд хялбар” мэдээлэлд нэвтрэх арга замыг бий болгохыг оролддог. Тэд өөрсдийн хэрэглэгч нарын мэдлэг, ур чадвар, хэрэгцээний талаархи мэдлэг, таамаглал дээрээ үндэслэн өөрсдийн эх сурвалжийнхаа бүтцийг гаргадаг. Зарим хэрэглэгчдийн хувьд энэ нь заримдаа сайн үр дүн авчирдаг. Гэхдээ мэдээлэл ба санаа эрэлхийлэгчдийн дийлэнх нь өөрсдийн зав чөлөөний хязгаарлалт, мэдээллийн ямар эх сурвалжууд байгаа эсэх, эсвэл тэднийг хэрхэн олох, яаж ашиглахаа мэдэхгүй байх, эсвэл мэдээллийн ертөнцийн нарийн төвөгтэй, нүсэр цар хэмжээ зэргээс болж өөрсдийн хэрэгцээт зүйлээ олоход бэрхшээлтэй тулгардаг. Лавлагааны номын санчийн үндсэн үүрэг бол ийм хүмүүст эдгээр бэрхшээлтэй асуудлуудыг даван туулахад нь болон тэд холбогдох мэдээлэл, санааг ашиглан зорилгоо биелүүлэхэд нь туслах явдал юм.

Лавлагааны үйлчилгээний талаархи сайн тодорхойлолтуудын нэг эхлэлийг Ишлэл 1.1-д өглөө. Энэ сэдэвт номын сангаар үйлчлүүлэгч хувь хэрэглэгчдэд үзүүлэх ганцаарчилсан туслалцаа (ж.н.: лавлагааны асуултанд хариулт өгөх) болон групп хэрэглэгчдэд үзүүлэх зохион байгуулалттай туслалцаанд хоёуланд нь анхаарлаа хандуулсан байна. Чанартай үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагааны шаардлагатай бүрдэл хэсэг болох мэргэжилтэнг бэлтгэх, лавлагааны үйлчилгээнд үнэлгээ өгөх зэрэг “тайзны ар дахь” ажиллагаанд мөн анхаарсан байна.

Ишлэл 1.1**Лавлагааны үйлчилгээний нэг тодорхойлолт**

Лавлагаа, Хэрэглэгчийн Үйлчилгээний Нийгэмлэг (номын сангийн бүх наасны хэрэглэгч нарт үзүүлэх лавлагааны үйлчилгээний хөгжлийг дэмждэг Америкийн Номын Сангийн Холбооны нэг хэлтэс) нь ийм төрлийн үйлчилгээг хүргэх, хөгжүүлэх удирдамжийг гаргасан. Энэ удирдамжинд “Номын сангаас үзүүлдэг мэдээллийн үйлчилгээ нь ганцаарчилсан шууд туслацаа, лавлах материал, тэмдэг тэмдэглэгээ, лавлагааны эх сурвалжаас ялган сонгож авсан мэдээллийн солилцоо, уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ, хэрэглэгчийн хэрэгцээ ба сонирхлыг урьдчилан харгалзсан мэдээллийн түгээлт, электрон мэдээлэлд нэвтрэх зэрэг олон төрлийн хэлбэртэй байна”¹ гэж заажээ.

Лавлагааны үйлчилгээнд гол анхаарлаа хандуулдаг мэргэжлийн лавлагааны номын санчийн мэргэжил IX зууны сүүлийн хагаст бий болсон нь тухайн цаг үеийн хамгийн том ололт болох боловролын хөгжлийн тархаатай холбоотой юм. Боловсролтой хүмүүсийн тоо өсөх тусам, боловсролын байгууллагуудын хэмжээ томрох тусам номын сангуудын хэмжээ, цар хүрээ мөн адил өргөжсөн билээ. Хүн амын боловсролын түвшин өндөрсөх тусам орон нутгийн номын сангуудад ирж, тэнд байгаа фондыг ашиглах хүмүүсийн тоо өссөөр байлаа. Эдгээр хүмүүс нь номын сангийн материал ашиглахад мэргэшээгүй байсан учир номын сангийн хэрэглэгч нар болон номын сангийн фонд хоёрын хооронд зуучлагч байх шаардлагатайг номын сангууд аажимдаа ойлгосон юм. Тэр зуучлагч нь номын санч байсан ба богино хугацааны дотор лавлагааны номын санч гэж нэрлэгдэх болжээ.

Лавлагааны үйлчилгээний түүхэнд гарсан хөгжил дэвшлүүд**Түүхийн эхэн це**

Лавлагааны үйлчилгээг судалдаг түүхчид орчин үеийн лавлагааны ажлыг Самуел Грин-ийн 1876 онд бичиж, дараа нь Америкийн Номын Сангийн Сэтгүүлд (одоо Номын Сангийн Сэтгүүл гэж нэрлэгддэг)² хэвлэгдсэн “Номын санч, уншигч нарын хоорондын хувийн харьцаа” гэсэн материалтай ихэвчлэн холбож үздэг. Энэ цаг мөч хүртэл номын сангууд материал цуглуулах, зохион байгуулах ажилд ихэвчлэн анхаарч, харин номын сангийн хэрэглэгч нар хэрэгцээт материалыаа өөрсдөө бие даан олох үүрэгтэй байлаа. Грин-ийн материал нь уран нарийнаас гадна лавлагааны ажлын үзэл баримтлалын талаар гайхаш төрүүлэм орчин үеийн бүтээл болсон юм. Энэ бүлгийн эцэст ярилцах лавлагааны бүх гурван үндсэн функц, хандлага болох-мэдээлэл, чиглэл өгөх, сургалт гурвыг Грин-ийн бүтээл хөндсөн гэдгийг тэмдэглэн хэлэхэд сонирхолтой байна. Тэрээр, нийтийн номын санд ажилладаг номын санчдад хандаж ихэнх хэрэглэгчид, ялангуяа, ажилчид ба бизнесменүүд хэрэгцээт мэдээллээ өрөх мэдлэг, эсвэл цаг зав байхгүй тул номын санчид уг мэдээллийг тэдэнд олж өгөх нь зүйтэй юм хэмээн зөвлөжээ. Ангийн ажил, сургуулиас өгсөн даалгаврын дагуу ажиллахаар ирж байгаа сурагчдын хувьд тэдэнд нэвтэрхий толь болон номын лавлахыг хэрхэн ашиглах талаар сургалт өгч хэрэв мэдээлэл амархан олдохгүй тохиолдолд туслацаа хүсч болохыг тэдэнд анхааруулах нь зүйтэй гэж Грин зөвлөсөн байна. Идэвхтэй амралтанд зориулсан унших материал буюу тодорхой сэдвээр хийж байгаа судалгааны материалын сонголтыг номын санчдаас асуух нь элбэг байдаг гэж тэрээр мөн тэмдэглэжээ. Дээрхи бүх тохиолдолд, хувь хүмүүс сургуулийн

сурагчид шиг бие даан номын санг үр дүнтэй ашиглаж чаддаггүй хэмээн Грин дүгнэсэн байна. Хэрэглэгчдэд элдэгээр хандан, үр дүнтэй туслалцаа үзүүлэх нь иргэдийг номын санд авчрахаас гадна нийтийн номын сан зайлшгүй хэрэгтэй юм гэдгийг хүмүүст ойлгуулах болно гэж тэрээр мөн тэмдэглэн хэлжээ.

Грин-ийн санаанууд номын санд болон номын сангийн материалууд дунд байгаа мэдээллүүдийг олох арга замыг хялбарчилж эхэлсэн толь бичгийн каталог, “Дьюигийн аравтын ангилал”, тогтмол хугацаанд гардаг лавлах зэрэг номын сангийн хэвлэмэл туслах материалууд гарч байх үед нийтийн хүртээл болсон юм. Зарим номын санчид тэдгээр туслах материалуудыг хангалттай гэж үзэж байсан боловч 1880, 1890-ээд оны үед номын сангийн хэрэглэгчдэд мэдээллээ эрж хайхад нь туслах зарчимд тусгайлан сургагдсан орон тооны ажилтнууд шаардлагатай гэсэн санааг өргөнөөр хүлээн зөвшөөрсөн юм. Энэ шинэ ажиллагааг эхэндээ “уншигчдад үзүүлэх туслалцаа” гэж байсан бол 1890-ээд оны үеэс “лавлагааны ажил” хэмээн нэрлэж эхэлсэн байна. 1883 оны үед хэд хэдэн томоохон хотуудын нийтийн номын сангүүд “лавлагааны туслахууд” нэртэй хичээл зааж эхэлсэн байлаа. 1887 онд номын сангийн анхны сургууль Колумб Коллеж-д нээгдсэн бөгөөд түүний хичээлийн сэдэв хэрэглэгч нарт туслах үйл ажиллагаанд анхаарлаа хандуулж байв. 1900 он гэхэд олон нийтийн номын сангүүд лавлагааны материалууд тавьсан нээлттэй тавиур бүхий лавлагааны өрөөнүүдтэй болж, лавлагааны номын санчид хэрэглэгчдэд номын сангийн материал ашиглахад нь туслалцаа үзүүлэхэд бэлэн болсон байлаа.³

Хорьдугаар зуун

Хорьдугаар зууны эхний хагаст лавлагааны ажлын үзэл баримтлал, практик өргөжин тэлж, уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ, ном зүйн эмчилгээ /biblio therapy/ (дараа дэлгэрэнгүй тайлбарлана) зэрэг мэргэжлийн үйлчилгээнүүд хөгжсөн байна. Зууны эхэнд нийтийн номын сангүүдын лавлагааны албад мэдээлэл хүссэн хүсэлтэнд утсаар хариулт өгч эхэлжээ. Энэ үед тэд лавлагааны үйлчилгээнээ төв номын сангийнхaa лавлагааны өрөөнөөс гадна салбар номын сангудаараа дамжуулан үзүүлж мөн эхэлсэн байна. Нийтийн номын сангүүд 1913 он гэхэд бизнес, шинжлэх ухаан, хөгжим, урлаг зэрэг сэдвээр терөлжсөн фондтой болсон байна. Үүнтэй төстэй хандлага сургалт судалгааны номын сангүүдад 1930-аад оны бий болсон бөгөөд зарим номын сангүүд тодорхой чиглэлийн тэнхим, оюутнуудад үйлчлэх зорилгоор тус тусд тусгаарласан нэгжүүд байгуулжээ.⁴ Чиглэл чиглэлээр ангилсан энэ хоёр төрлийн номын сангүүдүн алинд нь ч тэр тухайн чиглэлээр мэргэшсэн лавлагааны номын санчийн хэрэгцээ гарч ирсэн. Чиглэл, салбар тус бүрээр мэргэшүүлсэн энэ хандлага өнөөдрийг хүртэл үргэлжилж байгаа бөгөөд тухайн чиглэлээр мэргэшсэн эсвэл ерөнхий лавлагааны номын санч хоёрын аль нь илүү үр дүнтэй үйлчилгээ үзүүлж чадах вэ гэсэн сонирхолтой хэлэлцүүлгийг бий болгосоор байгаа юм.

Үүнтэй зэрэгцэн, байгууллага, аж ахуйн нэгжүүдийг (үүсгэн байгуулцсан ажилтнуудад ихэвчлэн) үйлчлэх зорилгоор байгуулагдсан *тусгай номын сангүүдүн* өсөлт нь лавлагааны ажлын үзэл баримтлал, практикт томоохон нөлөө үзүүлсэн юм. Тусгай зориулалтын номын сангийн тухай санаа зууны эхний жилүүдэд бий болсон бөгөөд 1900 онд Висконсин мужид байгуулагдсан Хууль зүйн лавлагааны үйлчилгээнээс эхэлсэн байна. Тэр жишээн дээр үндэслэн үйлдвэрийн эрдэм шинжилгээний лабораторууд, бизнес, эрүүл мэндийн байгууллагууд дээр тусгай зориулалтын номын сангүүд дараа нь үүсэн байгуулагджээ. Лавлагааны үйлчилгээний хөгжилд тусгай зориулалтын номын сангүүдүн эзлэх байр суурь нь гэвэл эдгээр номын сангүүд бусад номын сангүүд шиг цуглуулга хуримтлуулж хадгалах бус харин ихэвчлэн үйлчилгээ үзүүлэхэд чиглэгдэж байсанд оршино.⁵ Энэ нь тусгай номын сангүүдүн номын санчдад үйлчлүүлэгчдэд шаардлагатай

байгаа мэдээллийн хэрэгцээний талаархи мэдлэг дээрээ үндэслэн лавлагааны үйлчилгээний өндөр стандартыг эзэмших, хэрэгцээт мэдээллийг аль ч эх сурвалжаас өрэлхийлэх, үйлчлүүлэгчийн хэрэгцээнд тохируулан мэдээллийг нэгтгэх, бэлтгэх боломж олгож байгаа юм.

Хорьдуугаар зуун лавлагааны үйлчилгээ хүргэх ажиллагаанд томоохон өөрчлөлтүүдийг авчирсан юм. Ерөнхийдөө, энэ нь улам бүр үр дүнтэй, оновчтой болж лавлагааны ширээний хоёр талаас нүүр нүүрээ харан ярилцдаг байсан аргаас өөр замаар лавлагааны үйлчилгээг хүргэдэг болсон. Анхандаа номын санчид лавлагааны ширээнээс болон уншигчдад зөвлөлгөө өгөх ширээнээс асуултанд хариулж хэрэглэгч нарт тусалдаг байлаа. Үүний дараа утсаар өгдөг лавлагааны үйлчилгээ нэмэгдэж, номын сантай шууд холбоогүй хүмүүсээс захидаар асуулт хүлээн авах асуудлыг хүлээн зөвшөөрсөн байна. Зууны сүүлийн гучин жилд номын сангийн сургалт өгөх хөдөлгөөн боловсролын салбарын номын санчдыг хичээлийн танхимд авчирч оюутнуудад хичээл заан, тэдний асуултанд хариулт өгдөг болгожээ. Сургуулийн болон тусгай зориулалтын номын сангуудын тодорхой сэдэв, чиглэл дээр үндэслэсэн мэдээллийн үйлчилгээний өсөлт нь лавлагааны үйлчилгээг номын санчдын албан тасалгаанаас гадна оффис, лаборатори болон хэрэглэгчдийн бусад ажлын байрнууд руу шилжүүлсэн байна. Өнөөдөр, факс болон и-мэйлээр лавлагааны үйлчилгээг хүргэх явдал улам бүр өргөжин тэлсээр байна. Зарим номын сангууд лавлагааны ширээнүүдээ бүр мөсөн алга болгож тэдгээрийг бэлэн мэдээлэл өгдөг лавлагааны үйлчилгээтэй мэдээллийн ширээ, нарийвчилсан лавлагааны үйлчилгээг номын санчийн өрөөнд өгөх гэсэн шаталсан системээр сольсон байна.

Нүүр нүүрээ харалцан, харилцан ярилцдаг лавлагааны ширээ ихэнх нийтийн болон боловсролын номын сангуудад ашиглагдаар байгаа хэдий ч мэдээлэл, зөвлөмж, сургалт хүргэх бусад арга, хэрэгслүүд лавлагааны номын санч, хэрэглэгч хоёрын таашаалд өдөр ирэх тусам нийцсээр байна.

Лавлагааны үйлчилгээний талаархи хэвлэгдсэн материалууд

Лавлагааны үйлчилгээний тухай үзэл бодлууд өнгөрсөн хугацаанд олон тооны бичмэл материалууд, уран бүтээлийг төрүүлсэн юм. 1930 онд Жеймес И. Виер-ийн бичсэн бүтээлээс эхлэн одоо долоо дахь хэвлэлтэндээ байгаа Вилиам А. Катз-ын *Лавлагааны үйлчилгээний тухай ойлголт, 1, 2-р боть* болон орчин үеийн бусад олон бүтээлүүд⁶ хүртэл олон тооны бичиг, бичмэл материалуудыг лавлагааны номын санч нар болон сурган хүмүүжүүлэгч нар бичиж, редакторласан байна. 1890 оноос өнөөг хүртэл лавлагааны номын санчид болон багш нар лавлагааны эх сурвалжуудын лавлахыг эмхтгэсээр ирсэн (13-р бүлгийг үзнэ үү). Сурах бичиг, сургалтын материалаас гадна хурлын материал, үйлчилгээний олон төрлүүдийн үр дүнгийн тайлангууд мэтийн нэг сэдэвт олон тооны бүтээлүүдийг туурвисан байна.

Дээр өгүүлсэн Самуел С. Грин-ийн анхны нийтлэлээс өнөөг хүртэлх хугацаанд лавлагааны номын санчийн мэргэжил тогтмол хэвлэлүүдэд нийтлэгддэг нийтлэлүүдийн нэг том сэдэв болсоор иржээ. Номын сангийн талаар бичдэг бүх томоохон хэвлэлүүдэд ховор ч гэсэн лавлагааны үйлчилгээний талаар нийтлэлүүд хэвлэгддэг. Эдгээр нийтлэлүүдийн дийлэнх нь “түн ухааны”, асуудал хөндсөн, бодлого, “онолын” асуудлууд, “бид үүнийг хэрхэн хийх вэ” гэсэн тайлбарууд, лавлагааны ертөнцөд мөрдөгдөж буй практик, журмуудыг хуваалцах гэх мэтийн сэдвүүдийг хамарсан байдаг. Нилээд олон тогтмол хэвлэлүүд лавлагааны гарын авлагуудын талаар байнгын нийтлэлүүд хэвлэдэг (13-р бүлгийг үзнэ үү). Лавлагааны номын санчид, номын сан ба мэдээллийн чиглэлийн сургуулиудын тэнхим, докторантад суралцаж буй оюутнууд, зөвлөхүүд болон бусад хүмүүсийн

хийсэн судалгаан дээр үндэслэсэн олон тооны материалууд 1960 оноос эхлэн хэвлэгдэж байна.

Лавлагааны үйлчилгээний талаар мэргэшсэн Америкийн гурван чухал сэтгүүл байдаг. Хамгийн урт хугацаанд үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа сэтгүүл бол (1960 оноос хойш) Америкийн Номын Сангийн Холбооны Лавлагаа, Хэрэглэгчийн Үйлчилгээний Нийгэмлэгийн (LXHN) албан ёсны сэтгүүл RQ (одоо Улирал тутмын Лавлагаа ба Хэрэглэгчийн Үйлчилгээ нэртэй) бөгөөд судалгааны үр дүн дээр тулгуурлан лавлагааны үйлчилгээний олон талын практик, хандлага, асуудлуудын талаар нийтлэлүүд гаргадаг. Лавлагааны Үйлчилгээний Тойм сэтгүүл нь 1972 оноос эхлэн гарч байгаа бөгөөд номын сангийн хэрэглэгчдийн туслалцаа хүсч байгаа тодорхой сэдэв, чиглэлүүдийн талаар байгаа мэдээллүүдийн эх сурвалжуудад шүүмж, үнэлгээ өгдөөрөө болон технологийн хөгжил, дэвшилүүд, тэдгээрийн лавлагааны үйлчилгээн дэх хэрэглээний талаар нийтлэлүүд хэвлэдгээрээ чухал ач холбогдолтой сэтгүүл юм. Билл Катз-ын редакторладаг *Лавлагааны Номын Санч* сэтгүүл 1981 онд хэвлэгдэж эхэнсээсээ хойш лавлагааны үйлчилгээний төрөл, хэлбэр бүрийн талаар болон гол үндсэн шинжүүдийн талаар нэг бүрчилсэн нийтлэлүүд хэвлэсээр ирсэн байна. Лавлагааны ажилд хамрагддаг хэд хэдэн төрлийн чиглэлүүд өөрсдийн гэсэн тогтмол хэвлэлтэй. Жишээлбэл, Лавлагааны Стратеги сэтгүүл нь ном зүйн сургалтны бүлгийнхэнд зориулагдсан байdag. Номын сангийн тухай бичмэл материалы, Номын Сан ба Мэдээллийн Шинжлэх Ухааны Хураангуй, Боловсролын салбар дахь Сэтгүүлийн жагсаалт, Нийгмийн Шинжлэх Ухааны Ишлэлийн жагсаалт зэрэг лавлагааны үйлчилгээний талаар гардаг тогтмол хэвлэлүүдтэй танилцаж болох юм.

Лавлагааны номын санчид өөрсдийн ажлынхаа тухай мэдээллийг электрон хэлбэрээр болон хэвлэмэл хэлбэрээр хуваалцдаг. Ихэнх лавлагааны номын санчид лавлагааны асуултанд хариулт өгөхөд туслах хэрэгцээт эх сурвалжуудыг жагсаасан ба холболт хийдэг өөр өөрийн таалагддаг вэб сайтуудтай байдааг. Лавлагааны номын санчдад мэдээлэл ба үйлчилгээ хүргэдэг олон байгууллагууд болон хэвлэлийнхэн өөрсдийн гэсэн вэб сайттай байдгийн нэг жишээ бол LXHN (RUSA) бөгөөд түүний сайт нь өөрийн салбартай холбогдолтой сайтууд руу холбогдох боломжийг олгодог. (<http://www.ala.org/rusa/>) Listservs-ийг (имэйлийн хэлэлцүүлэгийн групп) лавлагааны номын санчид өргөнөөр ашигладаг бөгөөд энэ нь уншигчдад зөвлөлгөө өгөх үйлчилгээ, сургалт зэрэг салбарын бараг бүх чиглэлүүдийг хамарсан байдааг. Салбарын ерөнхий сонирхолтой холбогдолтой асуудлуудыг хамруулдаг, олон номын санчид бүртгүүлдэг “listserv” бол LIBREF-L юм (listserv@listserv.kent.edu-д бүртгүүлэх).

ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭ: ТӨРЛҮҮД БА АРГУУД

Хэдийгээр лавлагааны үйлчилгээнүүд асар ихээр өөрчлөгдэж байгаа ч “мэдээлэл, санаа хайж байгаа хүмүүст туслалцаа үзүүлэх” гэсэн тэдгээрийн мөн чанар хэвээр хадгалагдаар байна. Гэхдээ, тухайн хүний хэрэгцээ, зорилгоос хамааран, лавлагааны номын санч туслалцаа үзүүлэх өөр өөр аргуудыг сонгож болно. Жишээ нь, аливаа нэг зорилгыг биелүүлэхийн тулд тухайн хэрэглэгчид ямар нэг мэдээ баримт, мэдээлэл, эсвэл бичиг баримт шаардлагатай байж болно. Энэ тохиолдолд, номын санчийн анхаарал мэдээлэл дээр төвлөрч түүнийг олоход хэрэглэгчид туслана. Хэрэглэгч урт хугацааны зорилготой бөгөөд мэдээлэл, санаа авах эсвэл чөлөөт цагаа хэрхэн өнгөруулэх талаархи эх сурвалжуудыг үргэлжлүүлсэн байдлаар авах сонирхолтой, түүнийгээ хэрхэн хийх талаар номын санчийн зөвлөлгөөг хүсч болно. Энэ тохиолдолд, номын санчийн анхаарал нь боловсролын, амралт чөлөөт цагийн буюу хөгжил дэвшилийн

зорилгоо биелүүлэхийн тулд мэдээллийн эх сурвалжуудыг хэрхэн олох, ашиглах тал дээр хэрэглэгчид хэрэгтэй байгаа чиглэл, зөвлөмж өгөх үйлчилгээн дээр төвлөрөх болно. Зарим тохиолдолд, хэрэглэгч номын сан, эсвэл мэдээллийн эх сурвалжууд хэрхэн ажилладгийг мэдэх хүсэлтэй, мэдээллийг бие даан олох чадвартай болох сонирхолтой байж болно. Энэ тохиолдолд, номын санчийн арга нь номын сан болон мэдээллийн эх сурвалжийг хэрхэн ашиглах талаар сургалт өгөхөд чиглэгдэнэ. 1961 онд Самуел Ротстейн эдгээр гурван арга буюу онцлогыг “лавлагааны ажлын зургийн үндсэн гурван өнгө” гэж нэрлээд “АНУ болон Канадын нэр хүндтэй номын сан болгон өнгө тус бүрээс тодорхой хэмжээгээр хэрэглэдэг ч хоёр номын сан яг адилхан өнгийн хослолтой байх нь бараг угүй”⁷ хэмээн хэлжээ.

Мэдээлэл

Мэдээллийн үйлчилгээ нь хаяг, утасны дугаар өгөх зэрэг өнгийн хэлбэрээс асар хэцүү ном зүйн ишлэлийг хайх, тодорхой нэг сэдвийн тухай баримт бичгийг олж тогтоон хүргэх хүртэл олон төрлийн хэлбэртэй байдаг. Хэдийгээр мэдээлэл хүссэн олон хүсэлтэнд электрон хэрэгслүүдээр хариулт өгч болох боловч ихэнх газруудад мэдээллийн үйлчилгээний үр дүнг өндөр байлгахын тулд хэвлэмэл материалыудыг ашигласаар байна. Номын сангийн хэрэглэгчдийн мэдээллийн хэрэгцээнд тохирсон мэдээллийн эх сурвалжийн цуглуулгыг үнэлэх, сонгох, үйлчлэх, хадгалах зэргийг ерөнхийд нь цуглуулгын хөгжил гэж нэрлэдэг бөгөөд энэ талаар 13-р бүлэгт дэлгэрэнгүй хэлэлцэх болно.

Хялбар лавлагааны асуултууд

Мэдээллийн үйлчилгээний хамгийн үндсэн хэлбэрүүдийн нэг бол хялбар лавлагааны асуултуудад хариулт өгөх явдал юм. Шууд хариулагдах асуулт гэдэг нь зөвхөн нэг буюу хоёр лавлагааны хэрэгслийг ашиглан хурдан хугацаанд хариулт авч болох асуултыг хэлдэг. Энэ нь ихэвчлэн хаяг, угний тодорхойлолт буюу зөв бичихийн дүрэм, ямар нэг арга хэмжээ болсон газар буюу он, сар өдөр, хувь хүний амьдрал буюу ажил мэргэжлийн талаар гэх мэтийн баримтат мэдээлэл хүссэн хүсэлт байдаг. Хялбар лавлагааны асуулт нь мөн байгууллагын үүсэл, зорилго, үйл ажиллагааны тухай тодорхойлолт зэрэг аливаа нэг байгууллагын тухай товч мэдээлэл авах хүсэлт байж болно.

Хялбар лавлагааны асуултууд нь нийтийн болон сургуулийн номын сангийн ихэнх лавлагааны ширээн дээр хүлээж авдаг асуултуудын дийлэнх хэсгийг бүрдүүлдэг. Эдгээр асуултуудад хариулт өгөх электрон болон хэвлэмэл материалыудыг шинэ номын санчид богинохон хугацаанд сурдаг бөгөөд нэгэнт хэвшмэл болсны дараа уг асуултуудад төвөггүй хариулт өгөх чадавхтай болдог. Зарим номын сангидад шууд хариулагдах асуултанд хариулт өгөх мэдээллийн ширээ, илүү төвөгтэй, цаг хугацаа шаардсан асуултанд хариулт өгөх лавлагааны ширээ гэсэн хоёр тусдаа мэдээллийн цэгүүд ажиллуулдаг. Шууд хариулагдах асуултууд нь лавлагааны ажлын томоохон бүрдэл хэсэг учир хэвшсэн арга зам ямарч байлаа гэсэн асуулт бүр уг асуултыг асууж байгаа хэрэглэгчид чухал гэдгийг болон номын сангийн хэрэглэгч бурийн мэдээллийн хэрэгцээг хангах нь үр дүнтэй лавлагааны үйлчилгээний үндсэн зорилго гэдгийг ургалж санах нь зүйтэй. Үүнээс гадна, лавлагааны энгийн ярилцлага явагдсан хэдий ч шууд хариулагдах асуултаар эхэлсэн асуулт ихэвчлэн төвөгтэй буюу нарийвчилсан асуулт болон хувирдгийг лавлагааны туршлагатай номын санчид мэддэг (3-р бүлгийг үзнэ үү).

Ном зүйн нягтлалт

Байнга үзүүлдэг өөр нэг мэдээллийн үйлчилгээ бол *ном зүйн нягтлалт* юм. Энэ нь шууд лавлагааны үйлчилгээтэй төстэй боловч арга хэмжээ, хүмүүс, газрын байршил буюу байгууллагын тухай бус харин хэвлэгдсэн материалуудын талаархи баримтуудыг гаргаж өгдгөөрөө өвөрмөц юм. Ном зүйн нягтлалт нь номын санчаас ном зүйн гарын авлага, жагсаалт, каталог, ном зүйн лавлах, номын сангийн болон нэгдсэн каталоги зэрэг электрон буюу хэвлэлмэл материалуудаас ямарваа нэг баримт бичгийн талаар хэрэглэгчийн өгсөн мэдээллийг (ж. нь: ном зүйн ишлэл) хайж “шалган” уг мэдээллийг бүрэн бүтэн, үнэн зөв гэдгийг нягтлахыг ихэвчлэн шаарддаг. Салбарт шинээр хөл тавигч энэ нь яагаад лавлагааны ажлын нэг чухал хэсэг юм вэ гэж тайхаж болох юм. Учир нь, зохиолчид, хэвлэлийнхэн, оюутнууд, судлаачид болон олон нийтэд, ном зүйн бүрэн дүүрэн ишлэлийг цуглуулах хэвшсэн зан байдаггүйд оршино. Интернэтэд байдаг мэдээллийн өргөн эх сурвалжууд, тэднээс зохистой ишлэл татахад хүндрэлтэй байдаг тул энэ асуудлыг улам хурцатгадаг. Харамсалтай нь, сонин, сэтгүүлүүд, тэр бүү хэл сургуулийн сурах бичиг ба нийтлэлүүд зэрэг хэвлэлмэл материалууд тухайн сэдвийнхээ талаар бүрэн дүүрэн мэдээлэл өгдөггүй учир уг мэдээллийн талаархи дэлгэрэнгүй материалыг номын сан, интернэт, эсвэл номын дэлгүүрээс олох боломжгүй болдог. Үүнээс гадна, сургуулийн даалгавартай ажиллаж байгаа оюутнууд багшийн уншуулах гэж өгсөн хэвлэлийн талаархи мэдээллийг бүрэн, зөв бичиж аваагүй, эсвэл багши нь тэдэнд зохистой мэдээлэл өгөөгүй гэх мэт тохиолдлууд гардаг. Эцэст нь хэлэхэд, судлаачдын үзэж байгаагаар сургуулийн ертөнц дэх “үл үзэгдэгч коллеж” буюу судалгаа хийх ижил сонирхолтой хүмүүсийн албан бус сүлжээний ач холбогдол нь тэднийг номын санд бүрэн мэдээлэлтэй ирдэг гэсэн баталгаа болдоггүй байна. Эдгээр тохиолдлуудад энэ нь номын санчийн ажил болон хувирч, тэрээр бүрэн бөгөөд үнэн зөв мэдээллийг олохыг оролдох бөгөөд ингэснээр, хэрэглэгч өөрийн хүссэн мэдээллийн эх сурвалжид нэвтрэх боломжоор хангагдах юм.

Номын санч байгаа бэлэн мэдээллийг ашиглан дутуу байгаа мэдээллийг олох ажлыг ном зүйн нягтлалт гэж хэлж болно. Энэ үйл явц нь толгой гашилгасан тааврын хариуг олохтой адил юм. Заримдаа энэ нь таатай бөгөөд сонирхолтой ажил байдаг боловч зарим үед энэ нь бухимдал төрүүлсэн ажил болдог. Зарим тохиолдолд, номын санч мэдээлэл хайх явцдаа уг мэдээлэл бүрэн бусаас гадна үнэн зөв биш байна гэдгийг олж илрүүлдэг. Нягтлах үйл явцын эцэст хэрэглэгч ихэвчлэн өөрийн хайж буй материалыг номын сангаас, номын сан хоорондын солилцоогоор, номын дэлгүүрт захиалга өгөн, эсвэл электрон хэлбэрээр олж авахад шаардлагатай мэдээлэлтэй болдог.

Номын сан хоорондын солилцоо ба бичиг баримтын хүргэлт

Хэрэгчлэгчид шаардлагатай байгаа материал тухайн номын сангийн сан хөмрөгт байхгүй нь ном зүйн нягтлалтаар батлагдвал энэ нь номын сан хоорондын солилцооны хүсэлт тавихад хүргэдэг (номын сан хоорондхи солилцооны талаархи дэлгэрэнгүй хэлэлцүүлгийг 7-р бүлгээс үзнэ үү). Номын сан хооронд материал солилцох үйл ажиллагааг номын сангуд олон жилийн турш хийсээр ирсэн. Хэрэглэгчдэд шаардлагатай бичиг баримтыг олж өгөх нь тэр бичиг баримтыг олох (нотлох) процессийн логик үргэлжлэл тул номын сан хоорондын солилцоог (НСХС) ерөнхийдөө лавлагааны нэг функц гэж үздэг бөгөөд үүнийг ихэвчлэн номын сангийн лавлагааны хэлтэс буюу лавлагааны хэлтэстэй нягт уялдаатай, тусдаа хэлтэс хариуцан явуулдаг. НСХС-ны үйлчилгээ өөрөө лавлагааны нэг чухал функцийг агуулдаг: Захиалж байгаа номын сан хүсэлтийг илгээхээс

өмнө уг хүссэн зүйлийн талаархи ном зүйн мэдээллийг сайтар нягтлан шалгах шаардлагатай.

OCLC зэрэг ном зүйн үйлчилгээний электрон програм болон номын санггуудын дундах нэгдсэн сүлжээнүүдийн хөгжил нь (7 ба 20-р бүлгийг үзэ үү) номын сан хоорондын солилцооны үйлчилгээг илүү хялбар, илүү түргэн болгосон юм. Гучин жилийн өмнө, ихэнх НСХС-ны үйлчилгээ гараар шалгагдаж, шуудангаар хүргэгддэг байсан. Харин өнөөдөр хоёр номын сан хоёул иймэрхүү электрон сүлжээнд холбогдсон байвал захиалагч номын сан ишлэлийг шалган нотолж НСХС-ны хүсэлтийг электрон хэлбэрээр дамжуулж болно. Ном захиалах буюу ном зүйн үйлчилгээний программ, эсвэл сүлжээг ашиглах үед каталогижуулсан бүртгэлийг сүлжээнд хэдийн оруулсан бол энэ нь шалгалт, нягтлалтны үүргийг гүйцэтгэнэ (сэтгүүлийн нийтлэлүүд мэдээжээр каталогижуулсан бүртгэлгүй байдаг учир тэдгээрийг тусад нь шалгаж нотлох хэрэгтэй). Үнээс гадна, захиалгыг тэр дор нь дамжуулсны үр дүнд номын сангийн хэрэглэгч захиалсан материалыа илүү хурдан хугацаанд хүлээн авах болно. Номын солилцоо хийж буй хоёр номын сан нэг сүлжээнд холбогдоогүй байсан ч гэсэн үйлчилгээг хурдаасгахын тулд электрон аргыг ашиглаж болно. Хэрэв зөвхөн захиалагч номын сан ном зүйн электрон сүлжээнд хамрагдсан байвал шаардлагатай шалгалт, нягтлалтыг электрон хэлбэрээр хийж болох бөгөөд энэ үйл явц нь хэвлэмэл материалыуд ашиглан гараар нягтлалт хийснээс илүү хурдан байдаг давуу талтай. Хэрэв хоёр номын сан хоёулаа электрон шуудангийн системтэй бол НСХС-ны хүсэлтийг тэр дор нь дамжуулж болно. Факсын аппарат болон хэвлэмэл материалыг компьютерээр уншиж болох хэлбэрт “хувиргадаг” скайнериудын тоо есч байгаа нь номын сан хоорондын солилцооны аргаар захиалгыг дамжуулах, хүлээн авах үйл явцыг урьд үеийнхтэй харьцуулбал илүү хурдан шуурхай болгож байна. Номын санггуудын хооронд материал солилцох буюу дамжуулах өөр нэг хувилбар бол улам бүр нэмэгдэж байгаа арилжааны буюу номын санггуудын хамтарсан бизнес байж болох бичиг баримт хүргэх үйлчилгээ бөгөөд энэ үйлчилгээгээр дамжуулан хэрэглэгч (эсвэл номын сан хэрэглэгчийг төлөөлөн) тогтмол хэвлэлүүд болон бусад материалыудыг захиалж болох юм. Эдгэр үйлчилгээнүүд нь тогтмол хэвлэлийн (зарим тохиолдолд бусад бичиг баримтууд) томоохон электрон файлд нэвтрэдэг бөгөөд тэндээс захиалсан материалыудыг шуурхай хүргэх боломжтой юм. Заримдаа эдгэр үйлчилгээнүүд электрон лавлахтай холбогдсон байдаг тул хэрэглэгч лавлахыг ашиглан зөвхөн товчлуур даран хайж байгаа материалыа захиалж болох юм. Ийм нөхцөлд хэрэглэгчид зориулсан мэдээллийн үйлчилгээг төлөвлөхдөө ийм төрлийн үйлчилгээний төлбөрийг хэрэглэгчээр төлүүлэхэд номын сангийн зүгээс гарах зардал болон номын санд авчирах үр өгөөжийг тооцоолох, эсвэл номд байхгүй материалыг “уламжлалт” арга ашиглан олж авах уу гэдгийг тооцоолж үзэх хэрэгтэй.⁸

Хэвлэгдсэн материалыуд электрон хэлбэрээр элбэг байх болсон нь номын сан хоорондын солилцоо гэж нэрлэгддэг байсан томъёлолыг бүхэлд нь өөрчилж байна. Олон тооны хэвлэмэл материалыуд, ялангуяа тогтмол хэвлэлүүд электрон хэлбэрээр гарч байна. Номын сан болон мэдээллийн эх сурвалжуудыг үйлдвэрлэгч нарын группууд электрон хэлбэрт шилжүүлсэн хуучин хэвлэмэл материалыудын асар том, нүсэр фондыг байгуулж байна.

Номын санггууд иймэрхүү электрон хэвлэл болон фонд руу нэвтрэх замыг уламжлалт худалдан авалт ба захиалгын аргаар солих нь элбэгшиж байгаа бөгөөд энэ нь ихэвчлэн арилжааны болон номын санггуудын корпорациудтай санхүүгийн олон талт тохиролцоонд хүрэхийг шаарддаг. Номын санд биетээр байхгүй байгаа хэвлэмэл материалыг олоход нь хэрэглэгчдэд туслах явдал нь хамгийн тохиромжтой аль номын сангаас тухайн материалыг авч болохыг олж тогтоон номын сан хоорондын солилцооны хүсэлт тавих ажиллагааг өхлүүлэх

жирийн ажил хэдийн биш болжээ. Харин үүний оронд, ном зүйн нарийвчлалыг аль болохоор үнэн зөв шалган нотолж, арилжааны болон бусад эх сурвалжуудын өргөн цар хүрээнд тухайн материал байж болох байршилтуудыг олж тогтоон, тэдгээр байршилтуудад нэвтрэхэд номын сан болон хэрэглэгчийн зүгээс гарах зардлыг (шаардагдах цаг хугацаа ба гаргах хүчин чармайлтыг оролцуулан) тооцоолж, хэрэглэгчдэд өөрсдийн хэрэгцээг хангах тэр мэдээллийг шаардлагатай технологийг үр дүнтэй ашиглан хайж олох, ашиглахдаа зөв сонголт хийхэд нь тусладаг болсон байна.⁹

Мэдээлэл ба лавлагаа өгөх үйлчилгээ

Хэрэглэгчид зориулан солилцож болох бусад номын сангуудад байгаа материалуудыг номын санчид олж тогтоохоос гадна хэрэглэгчид шаардлагатай байгаа үйлчилгээг үзүүлж чадах олон нийтийн байгууллага, агентлагуудыг мөн олж тогтоож чадах юм. 1960-аад оны сүүл, 70-аад оны үед мэдээлэл, лавлагаа (МЛ) өгөх үйлчилгээний санааг нилээд олон тооны нийтийн номын санд хөгжүүлсэн байна. Томас Чилдерс-ийн тодорхойлсноор МЛ-ны зорилго нь “мэдээлэл шаардлагатай хувь хүний хэрэгцээ, номын сангаас гадуур уг хэрэгцээг хангаж чадах эх сурвалж буюу эх сурвалжуудын хоорондох холбоог бий болгох үйлчилгээ”¹⁰ юм. Гадны эх сурвалжуудад нийгмийн халамжийн үйлчилгээний агентлагууд, олон нийтийн байгууллагууд, засгийн газрын байгууллагууд, буюу хувь хүмүүс багтаж болно. МЛ үйлчилгээг үзүүлэхийн тулд номын санчид ихэвчлэн эх сурвалжийн файл буюу үйлчилгээний агентлагууд болон тэдгээрт байгаа мэдээллийн жагсаалттай байдаг. Энэ файл нь гараар хийгдсэн хэвлэмэл буюу компьютерийн тусламжтайгаар нэвтрэч болох орон нутгийн өгөгдлийн сан байж болно. Энэ нь лавлагааны номын санчид лавлагаа аван хэрэглэгчид цаашдаа туслалцаа үзүүлж чадах гадны эх сурвалжуудын талаар лавлагаа өгөх мэдээллийн чухал хэрэгсэл юм (Ишлэл 1.2 –ыг үзнэ үү).

МЛ үйлчилгээний хоёр үндсэн түвшин буюу төрөл байдаг: нэг нь зөвхөн агентлагуудын талаар мэдээлэл өгдөг бол нөгөө нь мэдээлэл өгөхөөс гадна агентлагын талаар шууд лавлагаа өгдөг. Агентлагын нэр, хаяг, утасны дугаарыг болон агентлагын зарим мэдээллийг хэрэглэгчид өгдөг үйлчилгээ нь номын сангийн хувьд байгуулах буюу явуулахад хялбар үйлчилгээ хэдий ч номын санч өгсөн лавлагаа нь амжилттай болсон уу, үгүй юу гэдгийг мэддэггүй. Тухайн хувь хүнд туслаж чадна гэдгийг тухайн агентлагтай холбогдон шалгадаг МЛ үйлчилгээ нь материал зохион байгуулах, ажилтнуудыг сургах, орон нутгийн агентлагтай үйлчилгээгээ уялдуулах зэрэг илүү цаг хугацаа, ажил шаарддаг. Энэ аргаар лавлагаа өгөх үйлчилгээний амжилтын хувь, үр дүн нь ийм төрлийн үйлчилгээнүүдийн дунд өндөр үзүүлэлттэй байдаг.¹² 1970-аад оны сүүлээр Чилдерс-ийн хийсэн асуумж, судалгаагаар олон номын сангууд мэдээлэлтэй хамт орон нутгийн агентлагуудын талаар зөвлөгөө өгч байснаа хүлээн зөвшөөрсөн хэдий ч МЛ үйлчилгээ үзүүлдэг ихэнх номын сангууд бодит лавлагаа өгөх үйлчилгээ үзүүлэх бус харин зөвхөн мэдээлэл өгдөг байсныг тогтоосон байна.¹³

Компьютерийн сүлжээнүүд болон Дэлхий Дааяархи Сүлжээ (World Wide Web) хувь хүмүүсийг нийгмийн үйлчилгээний агентлагуудтай холбож тэднийг өөрсдийн хэрэгцээгээ хангахад туслдаг хүчирхэг хэрэгслүүд юм. Эдгээр хэрэгслүүдийг хөгжүүлэх, ашиглах үйлсэд олон нийтийн байгууллагуудтай хамтран оролцдог болсон номын сангуудын тоо өссөөр байна. Олон нийтийн сүлжээ буюу цнэгүй сүлжээ гэж ихэвчлэн нэрлэгддэг эдгээр хамтын хүчин чармайлт МЛ үйлчилгээг шинэ түвшинд гаргаж чадах юм. Лавлагааны номын санчид олон нийтийн сүлжээг бий болгох, төлөвлөхөөс эхлэн техникийн мэдлэг, үр чадвараар туслах, үйл ажиллагаанд нь дэмжлэг үзүүлэх хүртэл уг сүлжээний хөгжил, үйл ажиллагаанд олон талын, чухал үүрэг роль гүйцэтгэж чадах юм.

Үгүйдээ л, лавлагааны номын санчид өөрсдийн хэрэглэгчдэдээ олон нийтийн сүлжээнд холбогдож зорилгоо биелүүлэхийн тулд мэдээллийн эх сурвалжуудыг оновчтой ашиглахад нь туслалцаа үзүүлэх ёстай.¹⁴

Ишлэл 1.2

Нийтийн номын сан–Мэдээллийн Төв

Засгийн газрын болон хувийн хэвшлийн үйлчилгээний үй олон агентлагууд бөөгнөрөлдсөн, төөрдөг байшин мэт ээдрээтэй бидний энэ нийгэмд олон нийтийг залж чиглүүлэх мэдээллээр хангах асуудлыг хариуцдаг зарим байгууллагууд байх нь зайлшгүй хэрэгтэй. Мэдээлэл эсвэл шууд туслалцаа хайж байгаа хайлтаа хаанаас эхлэхээ мэдэхгүйн улмаас ихэнх хүмүүс нэг дараалалаас буюу утасны дугаараас нөгөө рүү шилждэг нь дэндүү нийтлэг юм. Тэдгээрийн дийлэнх нь хий хоосон, үр дүнгүй мэт санагдах энэ оролдлогоос үйдаж, сонирхол нь буурдаг. МЛ үйлчилгээг нийтийн номын сангудад нэвтрүүлсэн нь маш ашигтай бөгөөд өргөнөөр хэрэглэгдэг үйлчилгээ болохоо нотлон харуулсан юм.

Нийтийн номын сан нь мэдээллийн бүх хэрэгцээг хангах “анхны зогсоол” –төв байх чадвартай. Номын сан зөвхөн түр хугацаагаар ном хэрэглүүлээд зогсохгүй өөрийн лавлагааны үйлчилгээг өргөтгөн хүмүүсийг номын санд болон гадна байгаа мэдээлэл эсвэл практик тусламжтай холбож өгч чадах юм. Энэ үйлчилгээний нотлогдсон хэрэгцээ, олон нийтийн номын сангийн өргөн мэдээллийн чадавхийг хүлээн зөвшөөрөх явдал ихсэж байгаа зэрэг нь мэргэжлийн уламжлалт чадвараа ашиглан “олон нийтийг индексжүүлэх” асуудлыг авч үзэж байгаа номын сангудын тоо олширч байна.

Клара Стантон Жонес
“Олон нийтийн номын сан – Олон нийтэд цогц мэдээлэл өгөх төв”¹¹

Судалгааны асуултууд

Бэлэн лавлагaa ба ном зүйн шалгалт, нягтлалт хоёрын харилцан уялдаа өөр нэг том мэдээллийн үйлчилгээ болох судалгааны ажилд туслалцаа үзүүлэх үйлчилгээг мөн хамруулж болох юм. Энэ үйлчилгээ нь шууд хариулагдах асуултанд хариулт өгөхтэй харьцуулбал харьцангуй их цаг хугацаа, хүчин чармайлт гаргахыг номын санчаас шаарддаг. Хэрэглэгчийн мэдээллийн хэрэгцээ өргөн хүрээтэй байх буюу асуусан асуулт төвөгтэй, эсвэл тодорхой бус байх талтай. Бүрэн төгс хариулт олохын тулд хэд хэдэн эх сурвалжуудыг шалгаж үзэх шаардлага гарч болно. Хэрэгцээт мэдээлэлд мэдээллийн ямар эх сурвалж нийцэх эсэх нь анхандаа номын санчид тодорхой бус байж болно. Энэ тохиолдолд, мэдээллийн эх сурвалжуудын лавлах, индекс зэргийг судлаж, тохиромжтой эх сурвалжуудын жагсаалтыг гаргах хэрэгтэй.

Судалгааны ажилд туслалцаа үзүүлж байхдаа номын санч асуултыг хэрэглэгчтэй хамт анхааралтай шалгаж, хоёр тал асуултыг бүрэн дүүрэн ойлгосон гэдгийг баталгаажуулах хэрэгтэй. Энэ харилцааг лавлагааны ярилцлага гэж нэрлэдэг бөгөөд 3-р бүлэгт дэлгэрэнгүй тайлбарласан болно. Хэрэглэгчийн мэдээллийн хэрэгцээ түүний анхлан бодсоноос илүү өргөн хүрээтэй байж болох учир лавлагааны олон асуултыг тодруулахад лавлагааны ярилцлага зайлшгүй шаардлагатай. Эсвэл, хэрэгцээ хангалттай төвөгтэй байвал түүнийг сайтар ойлгон, тохиромжтой ямар эх сурвалжуудыг хайхаа бодож эхлэхийн тулд номын санч уг мэдээллийн хэрэгцээний талаар олон асуулт асуух шаардлагатай болно. Хайлтын явцад асуулт болон боломжит хариултын талаар хоёр тал цааш нь гүнзгийрүүлэн ярилцана. Үргээ сайтар ухамсарласан номын санч хоёр талын

харилцааг эцэслэхээс өмнө хэрэглэгч өгөгдсөн мэдээлэлд сэтгэл хангалуун үлдэх асуудлыг бүрэн баталгаажуулдаг.

Иймэрхүү төрлийн харилцааны үед номын санч буюу хэрэглэгч хоёрын аль нь ч гэсэн өөр арга хэмжээнд оролцоо хайлтын явцыг таслах шаардлага гарах тохиолдол нилээд их байдаг. Энэ байдлыг зохицуулах асуудал тухайн номын сангийн бодлого, журмаас тодорхой хэмжээгээр хамаардаг. Номын санч бололцоотой зав чөлөөндөө асуулт дээр үргэлжлүүлэн ажиллаж хариултыг сүүлд нь хэрэглэгчид утсаар буюу и-мэйлээр мэдэгдэж болно. Хэрэглэгчид цаг байгаад номын санчид байхгүй бол хайлтыг хэрхэн үргэлжлүүлэх талаар хэрэглэгчид зөвлөх буюу зааварчилж болно. Энэ тохиолдол ихэвчлэн их дээд сургуулийн болон сургуулийн номын санд тохиолдох магадлалтай боловч нийтийн номын санд ч мөн гарч болох юм. Тусгай зориулалтын номын санд, номын санч хайлтыг үргэлжлүүлж мэдээллийг аль болох түргэн хугацаанд хүргэх ёстой гэж ерөнхийдөө үздэг.

Төлбөртэй үйлчилгээ ба мэдээлэл зуучлалын үйлчилгээ

Номын сангийн зарим хэрэглэгчид номын санчийн ердийн үед зарцуулдаг цагаас (бусад хэрэглэгчдэд зориулах цаг, эх сурвалжийг шудрага бусаар ашиглалгүйгээр) илүү цаг хугацааг судлагаа болон мэдээллийн туслалцаа авахад зарцуулах хэрэгцээтэй байдаг. Энэ нь эдгээр хэрэглэгчдэд үйлчилгээ үзүүлж, энэ “нэмэгдэл” үйлчилгээний улмаас бусад хэрэглэгчдэд учрах шудрага бус боломжит буюу бодит байдлыг хүлээн зөвшөөрөх үү эсвэл өөр газар байхгүй байж болох мэдээллийн эх сурвалж болон номын сангийн ажилтнуудын үзүүлж чадах үнэ цэнэтэй бөгөөд хэрэгцээт үйлчилгээг үзүүлэхээс татгалзах уу гэсэн мухардмал байдалд номын сангудыг хүргэдэг. Энэ мухардмал байдлаас гарах нэг арга бол төлбөртэй үйлчилгээ бий болгох явдал бөгөөд судалгааны тусгай туслалцаа хүсч байгаа хэн ч гэсэн уг үйлчилгээг авч болохоос гадна зарим хэрэглэгчдэд гүнзгий туслалцаа үзүүлсний улмаас гарч болох шудрага бус байдлыг даван туулахад номын санд нэмэлт санхүүгийн эх үүсвэр бий болох юм.

Нийтийн болон боловсролын номын сангудад байдагт төлбөртэй үйлчилгээнүүд нь бизнесүүд, мэргэжлийн хүмүүс болон тусгай үйлчилгээний төлөө төлбөр төлөх боломжтой бусад хэрэглэгчдийн мэдээллийн хэрэгцээг хангах зорилготой байдаг. Үүнд өгөгдлийн сангаас өргөн хүрээтэй хайлт хийх, бичиг баримт хүргэх, ном зүйн жагсаалт хийх, экспертийн зөвлөгөө өгөх зэрэг болон бусад үйлчилгээнүүд багтана. Номын сангуд дахь төлбөртэй үйлчилгээний үйл ажиллагаа нь жилд мянга мянган гүйлгээ хийдэг тусдаа нэгжүүдийн ажиллагаанаас эхлэн тусдаа нэргүй, тогтмол бус үйлчилгээ үзүүлдэг үйл ажиллагаа хүртэл байна. Зарим нэгжүүд хэрэглэгчдийн төлбөрөөр бүрдсэн сангаас бүхэлдээ санхүүжүүлдэг байхад зарим нь ажилтнуудын шууд зардлыг нохөхөд зориулагдсан байдаг.¹⁵

Төлбөртэй үйлчилгээ нь лавлагааны номын санчдын хувьд хүч сорьсон, зугаатай ажил байж болох талтай. “Нэмэлт” цаг авснаар тусламж хүссэн дарааллын дараагийн хүнийг гомдоочих вий гэж айлгүй гүнзгий утга, агуулгатай асуултууд дээр ажиллан магадгүй, номын сан бүх хэрэглэгчдэд үзүүлж чадахгүй үйлчилгээний өр төлбөрийг (ж. нь: холын дуудлага буюу мэдээллийн өндөр үнэтэй сурвалжуудыг ашиглах г.м.) үүсгэж чадна гэдэг үнэхээр сэтгэлд нийцсэн ажил болох юм. Нөгөө талаар, олон нийтийн ерөнхий номын санд ийм төрлийн үйлчилгээ байна гэдэг нь хэзээ “үнэгүй” үйлчилгээ үзүүлж, хэзээ төлбөртэй байх вэ, эсвэл олон нийтийн дэмжлэгтэйгээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг, олон нийтэд үнэгүй үйлчилгээ үзүүлэх ёстой гэж үздэг номын санд төлбөртэй үйлчилгээ үзүүлснээс гарах сонирхлын зөрчилдөөн дундуур хэрхэн ажиллах вэ гэсэн бодлогын болон практикийн ярвигтай асуудал гарч ирнэ. Номын санг үүсгэн байгуулагчид төлбөртэй үйлчилгээг номын сангийн хязгаарлагдмал санхүүг

“түргэн эмчлэх” эх үүсвэр гэж ойлгох асуудал мөн байдал.¹⁶

Номын сан дахь төлбөрт үйлчилгээтэй адил төрлийн үйлчилгээ үзүүлдэг хувь хүмүүс болон хувийн фирмүүд ашгийн салбарт байдаг. Ийм төрлийн үйлчилгээ үзүүлэгч нарыг мэдээллийн брокерууд гэж нэрлэдэг. Эдгээр фирмүүд болон “чөлөөт” хувь хүмүүс нь бизнесүүд, мэргэжлийн хүмүүс болон мэдээлэл, мэдээллийн эх сурвалжуудыг өндөр үнэ цэнэтэй гэж үздэг, тэдгээрийн төлөө төлбөр төлөхөөс буцахгүй олон хүн байdag гэдгийг ухамсарласан байdag. Мэдээллийн брокерийн үйл ажиллагаа нь жилд хэдэн зуун долларын орлоготой нэг хувь хүнээс эхлэн жилийн хэдэн зуун мянган долларын орлоготой, олон тооны ажилтнуудтай том фирмүүдийн хүрээнд хүртэл явагддаг. Мэдээллийн брокерууд хэвлэмэл болон электрон мэдээллийн эх сурвалжуудын талаар өргөн хүрээний судлагаа явуулах, ном зүйн товхимол хийх, бичиг баримт цуглуулах ба хүргэх, зөвлөгөө өгөх, патент болон худалдааны тэмдгийн судалгаа хийх, файлуудыг зохион байгуулах, компанийн номын сан буюу мэдээллийн үйлчилгээг байгуулах, ажиллуулах, мэдээллийг сонголтойгоор түгээх үйлчилгээ (энэ бүлгийн эцэст тайлбарлана) зэрэг номын сангийн төлбөртэй үйлчилгээтэй төстэй үйлчилгээнүүдийг үзүүлдэг.¹⁷ Лавлагааны үйлчилгээг мэдээллийн брокероор дамжуулан үзүүлэх нь лавлагааны номын санчдын хувьд ажил мэргэжлийн тааламжтай “хувилбар” байж болох юм.

Удирдамж

Зарим хэрэглэгчид ажил, мэргэжилээ солих гэж бэлтгэж байгаа, тэтгэвэрт гарах болсон, судлагааны төсөл дээр ажиллаж байгаа, эсвэл чөлөөт цагаараа ном уншин амрах зэрэг тодорхой хугацаанд үргэлжлэх зорилго шалтгаантай буюу сонирхолтой холбогдолтой материалуудын талаар мэдээлэл олоход туслалцаа авах зорилгоор лавлагааны номын санчидтай зөвлөлддөг. Ийм төрлийн үйлчилгээ үзүүлэхийн тулд лавлагааны номын санчид бодит байдалд тулгуурласан лавлагааны асуултанд хариулт өгдөг байсан аргаасаа арай өөр арга хэрэглэдэг бөгөөд түүнийг ихэвчлэн чиглэл өгөх арга гэж нэрлэдэг. Үр дүнтэй зөвлөмж, чиглэл өгөхийн тулд лавлагааны номын санч лавлагааны асуултанд хариулт өгөхөд шаардлагатай байдаг ердийн өгөгдлүүдээс илүү тухайн хэрэглэгчийн сонирхол, зорилго, шалтгааны талаар сайтар мэдээлэл авах хэрэгтэй болдог. Үүнээс гадна, ямар нэг асуултанд хариулт олоход нь туслах бус харин мэдээллийн олон төрлийн эх сурвалжуудыг олох, тэдний дундаас сонголт хийх процессийн явцад хэрэглэгчид туслалцаа үзүүлэхийн зэрэгцээ төсөл буюу хөтөлбөрийн явцад холбоотой ажилладаг байна.

Номын санчдын мэргэжлийн талаар хэвлэгдсэн материалууд лавлагааны үйлчилгээний чиглэл өгөх аргын талаар мэдээлэл ба сургалтны аргуудын талаарх шиг нийтлэг хэлбэрээр бичээгүй хэдий ч энэ нь лавлагааны үйлчилгээний түүхтэй адил урт настай юм. Хорьдуугаар зууны эхний хагаст энэ үйлчилгээ нь нийтийн номын санд ихэвчлэн уншигчдад зөвлөгөө өгөх хэлбэрээр хийгддэг байсан. Ийм төрлийн үйлчилгээнүүд сүүлийн жилүүдэд харагдах нь цөөрсөн ч гэлээ тусгай зориулалтын номын санд ном зүйн эмчилгээ болон мэдээллүүдийг сонголтойгоор түгээх үйлчилгээ зэрэг хэлбэрүүд, их дээд сургуулийн ба сургуулийн номын сангуудад үзүүлдэг курсын ажлын зөвлөгөө гэх мэтийн чухал функциудыг хадгалсан хэвээр байгаа юм.

Уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ

Уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ нь уншигчдад ганцаарчилсан туслалцаа үзүүлэх үзэл баримтлалыг боловсруулсан арван есдүгээр зууны эцсээр номын санчдын зорилтыг илүү тод томруун агуулсан гэж хэлж болох юм. Энэ бүлэгт

дурдсан Самуел Грин-ийн 1876 оны нийтлэл нь уншигчдад өөрсдийн сонирхол, хэрэгцээ, унших түвшиндээ тохируулан номоо сонгоход нь туслах туслалцаан дээр анхаарлаа ихээхэн төвлөрүүлсэн юм.¹⁸ Ийм төрлийн үйлчилгээний хэрэгцээг нийтийн номын сангуд аажим, аажмаар хүлээн зөвшөөрсөн юм. Уншигчдад зөвлөгөө өгөх анхны алба 1923 он хуртэл байгуулагдаагүй хэдий ч (Чикаго хотын нийтийн номын санд) энэ үйлчилгээний анхдагч гэж хэлж болох үйлчилгээ 1885 онд Сан Лоуис хотын нийтийн номын санд “номын сангийн эзэгтэй” гэдэг ажлын байр бий болгосноор үүсчээ.¹⁹

Уншигчдад зөвлөгөө өгдөг сонгодог зөвлөх нь номын сангийн хэрэглэгчтэй ярилцлага хийж тэдгээрийн хэрэгцээ, зорилгыг ойлгосны дараа тэдгээр хэрэгцээ, зорилгыг ханган биелүүлж чадахуйц материалыудыг сонгодог. Дийлэнх тохиолдолд, хэрэглэгчид зориулсан заавал унших ёстой материалыудын албан ёсны жагсаалтыг бэлтгэдэг байсан байна. Харин өнөөдөр, уншигчдад зөвлөгөө өгдөг зөвлөхүүд уншигчдыг номын санг ашиглахад нь туслах зорилгоор сургалт өгөх, тэдний сонирхдог чиглэлээр ямар ямар шинэ номууд гарч байгаа талаар мэдээлэл өгөх үйлчилгээг үзүүлдэг болсон байна.²⁰ Уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ 1920-иод оны үед хурдан хөгжиж, 1930-аад оны үед хөгжлийн “алтан үедээ” хүрч, 1940-еөд оны үед өсөлт бууран, 1950-иад оны үед бүр алга болсон нь тэдний үндсэн функцийг ерөнхий лавлагааны номын санчид буюу тодорхой чиглэлээр мэргэшсэн мэргэжилтнүүд орлон хийх болсонтой холбоотой юм.²¹ Уншигчдад ганцаарчилсан зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ нь хүний нөөц их шаарддаг учир олон номын сангуд ажилтнуудынхаа тоог аль болох бага байлгаж, хэрэглэгч нарт зөвлөмж өгөхийн тулд нийтлэг сэдвүүдийн талаарх ном зүйн болон эх сурвалжуудын жагсаалтуудыг ашиглаж байсан байна.

Сүүлийн арван жилийн дотор уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээний ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрөх явдал эрс нэмэгдсэн байна. Олон зохиолчид энэ арга нь номын санг олон нийтийн чухал хэсгүүдэд хүрч ажиллах, олон нийтэд чухал үйлчилгээ үзүүлэхэд туслах болно хэмээн үздэг байна.²² Нийтийн номын сангуд уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээний харагдахуйц хөтөлбөрүүдийг бий болгож байгаа бөгөөд номын санчид ийм төрлийн үйлчилгээний талаар мэргэжлийн холбоодын дотор хэлэлцүүлэгийн, ажлын групп байгуулцгааж байна. Зарим номын санчид болон номын сангуд уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээг чөлөөт цагаараа унших уран зохиолын номууд олоход нь туслах үйлчилгээ хэмээн тодорхойлдог.²³ Гэхдээ, уншигчдад тэдний амьдрал дахь асуудлууд, бэрхшээлүүдийг шийдэх, боловсрол мэдлэгээ дээшлүүлэх, буюу бусад уран зохиолын бус материал унших сонирхолоо биелүүлэхэд нь ашигтай материалыуд олж өгч туслана гэдэг лавлагааны номын санчдын хувьд чухал ач холбогдолтой, сэтгэлд өөг үйлчилгээ байсан хэвээр байх болно. Ялангуяа, залуучуудад үйлчилгээ үзүүлдэг номын санчид энэ аргыг залуу хүмүүсийг хөгжлийн үе шатууд буюу амьдралынхаа өөрчлөлт шинэчлэлтийн үеийг туулах замыг олоход нь туслах чухал ач холбогдолтой арга гэж үздэг. Интернэт гэх мэтийн мэдээллийн асар олон эх сурвалжууд бий болсон өнөө үед уншигчдын зөвлөх нар хэрэглэгчлэд өмнөө тавьсан зорилгоо биелүүлэхийн тулд хайлт хийх, үнэлгээ өгөх, номын санд байгаа буюу байхгүй хэвлэмэл болон электрон эх сурвалжуудыг ашиглах стратегийг хөгжүүлэхэд нь туслах чадал сорьсон үүрэг хариуцлагатай тулгарч байгаа юм.

Хүүхэд эсвэл насанд хүрэгсэд уран зохиолын буюу уран зохиолын бус материал эсвэл ном болон вэб-ийн сайтуудтай ажиллаж байгаа аль ч тохиолдолд зөвлөх нь хэрэглэгчийн сонголт хийх эрх чөлөө, нууцыг дээдлэн хүндэтгэх нь маш чухал юм. Номын санчид хэрэглэгчид юу шаардлагатай байгааг хамгийн сайн мэддэг мэт аашлан өөрсдийн стандарт болон үнэ цэнийг мэдээллийн эх сурвалжуудад хийх хэрэглэгчийн сонголтонд тулгах явдал элбэг тохиолдож болох

юм. Лавлагааны номын санчид хэрэглэгч бүрийн онцлог зорилгууд чухал гэдгийг өөрсөдөө байнга сануулж, тэдэнд туслахын тулд хэд хэдэн эх сурвалжуудыг олж тогтоон тэдний дундаас хэрэглэгчийг өөрийн үнэлэмж, стандартын дагуу сонголт хийх боломжоор хангаж өгөх хэрэгтэй. Хэрэглэгчид лавлагааны номын санчдаас эмзэг буюу ичгэвтэр асуудлуудын талаар зөвлөгөө, тусламж авахыг хүсдэг тохиолдол цөөнгүй гардаг тул лавлагааны бүх үйлчилгээний ёс зүйн стандарт болох нууцлалын зарчмыг чандлан сахиж зөвлөмж өгөх нь юнаас ч илүү чухал байдаг.²⁴ Энэ асуудлын талаар 2-р бүлэгт дэлгэрэнгүй ярилцах болно.

Ном зүйн эмчилгээ

Ном зүйн эмчилгээ нь зөвлөмж, чиглэл өгөх үйлчилгээний онцлог, мэргэшсэн хэлбэр бөгөөд уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээтэй холбоотой боловч ихэвчлэн групп хэлбэрээр явагддаг. Энэ нь нарийн яривал лавлагааны үйлчилгээ биш боловч 1951 онд Иллиноис -ийн Их Сургуулийн Чикаго хот дахь салбар дээр явагдсан “Зөвлөгөө өгөх Номын Санчдын Төсөл” нэртэй хөтөлбөр зэрэг лавлагааны уламжлалт үйлчилгээ болон уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээтэй хамт хийгдсээр ирсэн юм.²⁵ Анхандаа ном зүйн эмчилгээг биеийн буюу сэтгэл зүйн эмчилгээнд зориулан зааварчилсан уншилага хэлбэрээр ашиглаж байсан, Θноөдер, ном зүйн эмчилгээ хийдэг хүмүүс уран зохиол, кино бусад бусад мэдээллийн хэрэгслийг тухайн группын хэрэгцээнд тохируулан сонгож уншсан буюу үзсэн материалыа группын гишүүдийн харилцан ярилцах хэлбэрээр хувь хүний өсөлт дэвшилт, сэргэлтэнд туслалцаа үзүүлдэг болсон байна.

Эмч нар клиникийн ба хөгжлийн гэсэн ном зүйн эмчилгээний хоёр үндсэн төрөл байдгийг олж тогтоосон байна.²⁶ Клиникийн ном зүйн эмчилгээг сэтгэл зүйн буюу ааш араншингийн асуудалтай хүмүүсийг өөрөө өөрийнхөө талаар ойлголт авах, зан араншингаа өөрчлөхөд нь туслах зорилгоор эмч нар болон эмнэлэгийн номын санчид ашигладаг. Хөгжлийн ном зүйн эмчилгээг сургуульд буюу нийтийн номын сангудад өргөн ашигладаг бөгөөд хүмүүсийг өөрөө өөрийгөө таниж мэдэх, өөрийгөө хөгжүүлэх, амьдралын олон үе шаттай холбогдолтой “хөгжлийн үүрэг хариуцлагуудыг” амжилттай биелүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэх зорилготой байдаг. Ном зүйн эмчилгээг эмнэлэгт болон нийтийн номын санд туршиж үзсэн Клара Лак нийтийн номын сангуд хөгжлийн ном зүйн эмчилгээний аргыг нэвтрүүлж “уншигчдын хэлэлцүүлэгийн группууд” байгуулан утга зохиол, унших материалыг нийгэм болон хувь хүний үнэ цэнэ, чиглэл зорилгын талаар харилцан санал бодлоо солилцох үйл ажиллагааны үндэс болгон ашиглахыг уриалсан байна.²⁷ Ном зүйн эмчилгээнд тусгай сургалт шаардагдаг бөгөөд практик дээр өргөнөөр хэрэглэдэггүй хэдий ч Арлеен Хайнес, Алис Смит зэрэг хүмүүсийн бичсэн нийтлэлүүдээс харахад түүний зорилго, аргын талаархи сонирхол хэвээр байгааг харуулж байна.²⁸

Курсын ажилд зөвлөгөө өгөх

Зөвлөмж өгөх үйлчилгээний өөр нэг хэлбэр бол *курсын ажилд зөвлөгөө өгөх* үйлчилгээ юм (заримдаа курсын ажилд туслах эсвэл судалгааны ажилд зөвлөгөө өгөх гэж мөн нэрлэдэг). Хэвлэгдсэн материалыуудад энэ үйлчилгээг сургалтны нэг хэлбэр хэмээн ихэвчлэн бичдэг хэдий ч нийтийн номын сангудын хүргэдэг уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээтэй зэрэгцэн хийгддэг учир үүнийг зөвлөмж, чиглэл өгөх үйлчилгээ гэж хэлж болох юм. Курсын ажилд зөвлөгөө өгөх үйлчилгээг уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээтэй мөн адилаар ихэвчлэн лавлагааны ширээнээс өөр байршил, орон зайд үзүүлдэг бөгөөд номын санч оюутан бүрт ганцаарчилсан зөвлөмж өгч илүү цаг хугацаа зарцуулдаг. Курсын ажилд туслалцаа хүссэн хэрэглэгчид номын сангийн материалыуд ашиглан

тодорхой зорилгоо биелүүлэхийн тулд (энэ тохиолдолд, судлагааны ажлаа хийхийн тулд) курсын ажилд зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ буюу лавлагааны ширээнд өөрсдөө ханддаг. Номын санч оюутан бүрийн хэрэгцээг харгалзан, номын сан ашиглалт болон хайлтын талаархи оюутны ойлголтыг тодорхойлж, хийж байгаа ажлын сэдэвт төхиромжтой эх сурвалжуудыг олоход номын сангийн ямар хэрэгслүүдийг ашиглах талаар ганцаарчилсан зөвлөгөө өгнө. Нэг сэдвийн талаар унших материалын жагсаалтыг уншигчдын зөвлөх гаргаж өгдөг шиг номын санч шалгах, унших ёстой лавлагааны эх сурвалжуудын жагсаалтыг магадгүй бичиж өгөх буюу хэвлэж өгч болно.

Курсын ажилд зөвлөгөө өгөх үйлчилгээнүүд их дээд сургууль болон сургуулийн номын сангидад элбэг тохиолддог. Зарим нь үйлчилгээгээ хичээлийн жилийн турш үзүүлдэг бол зарим нь зөвхөн курс бүрийн эцэст, курсын ажил хийдэг оргил үед үзүүлдэг. Эдгээр хөтөлбөрүүд нь лавлагааны ширээн буюу групп сургалтны алинд ч байдаггүй уян хатан, ганцаарчилсан үйлчилгээг үзүүлдэг.²⁹ Номын сан ашиглалт болон судалгааны ур чадварын талаар групп сургалт өгдөг курсын ажлын клиник-ийн үйлчилгээг курсын ажилд зөвлөгөө өгөх ганцаарчилсан туслалцааны оронд буюу түүнтэй хамтатган үзүүлж болох юм.³⁰

Мэдээллийг сонголттойгоор хүргэх

Зарим үед, лавлагааны номын санчид шинээр хүлээж авсан материалыуд нь хэрэглэгчдийн сонирхолыг татна хэмээн үзэж тэдэнд энэ талаар мэдээлэл өгдөг. Энэ нь ихэвчлэн албан шугамаар бус харин хэрэглэгчтэй тогтоосон уншигчдад зөвлөгөө өгөх харилцааны нэг хэсэг болдог. Лавлагааны номын санч, хэрэглэгч хоёрын хоорондын үргэлжилсэн энэ харилцаа холбооны нэг төрөл бол илүү албан ёсны, зохион байгуулалттай мэдээллийг сонголттойгоор хүргэх (МСХ) үйлчилгээ бөгөөд энэ хэрэглэгчийн хэрэгцээнд нийцүүлсэн лавлагааны үйлчилгээг голдуу судлаачдад болон тусгай зориулалтын номын сангидад үзүүлдэг. Чиглэл өгөх бусад үйлчилгээнүүдийн адил, номын санч нь МСХ үйлчилгээний хэрэглэгчтэй ойр дотно ажиллаж голдуу судалгааны төсөлтэй холбогдолтой байдаг мэдээллийн хэрэгцээг нь тодорхойлно. Ингэсний дараа энэ хэрэгцээний “үзүүлэлт” буюу ихэвчлэн жагсаалт ба бусад өгөгдлийн сангидадаас хайхад ашиглах сэдвүүд байдаг мэдээллийг бий болгоно. Сонирхсон сэдвийн энэ үзүүлэлтийг шинээр хэвлэгдсэн буюу хүлээн авсан мэдээллийн эх сурвалжуудтай, эсвэл тэдгээрийн жагсаалт тогтмол хугацаанд (ихэвчлэн компьютерийн технологийг ашиглан) тулган үзэж үр дүнгийн талаар хэрэглэгчид мэдэгддэг. Үйлчилгээний шинж чанар, санжууцилтээс хамааран номын санч материалыудын зөвхөн ишлэлүүдийг хэрэглэгчид хүргэж хэрэглэгч өөрөө тухайн материалыг хүсэх буюу олох хэрэгтэй болдог эсвэл номын санч уг материалыудыг өөрийн биеэр хүргэдэг.

МСХ үйлчилгээг заримдаа сүүлийн үеийн мэдээлэл өгөх үйлчилгээ гэж нэрлэдэгийн учир нь энэ үйлчилгээг хэрэглэгчдийн салбарт гарч байгаа сүүлийн үеийн хөгжил, шинэлэг зүйлсийн талаар хэрэглэгчдэд тухай бүрт нь хүргэж байх зориулалттайгаар бий болгосон юм. Сүүлийн үеийн мэдээлэл өгөх өөр нэг үйлчилгээ бол МСХ үйлчилгээнд ашигласан сонирхсон сэдэвтэй төстэй материалын сэтгүүлийн агуулгын гарчиг, хүснэгтийн хуулбарыг хэрэглэгчдэд хүргэдэг үйлчилгээ юм. Ингэснээр хэрэглэгч сэтгүүлийг өөрөө худалдан авах буюу олох гэлгүй сонирхсон сэтгүүлдээ гарсан сүүлийн үеийн мэдээлэлтэй болох боломжтой юм.

Сургалт

Мэдээлэл, санаа ашиглах хэрэгцээтэй байгаа зарим хүмүүс номын сангидад болон мэдээллийн эх сурвалжууд хэрхэн ажилладаг болохыг сурх, мэдэх,

улмаар тэдгээр эх сурвалжуудыг бие даан олох, ашиглахыг хүсдэг. Ийм хэрэгцээг хангахын тулд лавлагааны номын санч сургалт өгөх аргыг хэрэглэх бөгөөд энэ талаар 8-р бүлэгт дэлгэрэнгүй тайлбарласан болно. Сургалт өгөх үйлчилгээ нь боловсролын болон сургуулийн номын сангууд дахь лавлагааны үйлчилгээний үндсэн гол бүрдэл хэсэг, ихэнх нийтийн номын сангууд дахь лавлагааны ажлын чухал элемент бөгөөд тусгай зориулалтын олон төрлийн номын сангуудад янз бурийн фунцүүдтэйгээр байж болно. Сургалт өгөх үйлчилгээг номын сангийн ганцаарчилсан болон групп хэрэглэгчдэд зориулан үзүүлж болох юм. Хэрэглэгчийн хэрэгцээний талаар номын сангийн ажилтнуудын хийсэн дүгнэлтээс хамааран сургалтны зорилгууд нь хэрэглэгчид зөвхөн номын сан болон түүний үйлчилгээнүүдийн талаар танилцуулахаас эхлээд мэдээллийн тодорхой эх сурвалжуудыг ойлгох, ашиглахад туслах; номын санд байгаа болон байхгүй мэдээллийн эх сурвалжуудыг хэрхэн олох, үнэлэх, ашиглахыг хэрэглэгчдэд зааж сурган амьдралын туршдаа хэрэглэж болох ур чадвараар хангаж өгөх хүртэл олон хэлбэртэй байж болно.

Хэрэглэгчид өөрсдөө мэдээлэл хэрхэн олохыг заалгахаасаа илүү уг мэдээллийг олоход туслалцаа авахыг илүүд үзэх болно гэж зарим лавлагааны номын санчид боддог учир тэд сургалт өгөх үйлчилгээг мэдээллийн үйлчилгээний хүсээд баймаар биш хувилбар гэж үздэг. Жишээлбэл, судалгааны ангийн ажил авсан, мэдээлэл хайж байгаа оюутнуудын тоо асуулт бүр дээр ганцаарчилан ажиллах номын сангийн ажилтнуудын хучин чадлаас хэтэрсэн зарим тохиолдолд лавлагааны номын санчид энэ хувилбарыг хэрэглэхээс өөр аргагүйд хурдэг. Гэхдээ, орчин үед сургалт мэдээллийн үйлчилгээний нэг нэмэгдэл үйлчилгээ болгон илүү өргөн хүрээнд авч үздэг болсон байна. Хэвлэмэл ч тэр, электрон ч тэр, бидний нийгэм дэх мэдээллийн эх сурвалжууд хурдан хугацаанд олширч, улам бүр нүсэр болсоор байна. Эдгээр эх сурвалжуудыг байдагүй юмуу, эсвэл агуулга буюу зохион байгуулалтыг нь мэдэхгүй хэрэглэгчдийн хувьд сонирхсон сэдвийнх нь талаар байдаг мэдээллийн хэр хэмжээг хэзээ ч мэдэхгүй өнгөрч болох юм. Зарим хүмүүс өөрсдийн хувийн амьдралын асуудалтай холбогдолтой чухал мэдээллийг хайж байхдаа ямар нэг хөндлөнгийн хүнээс хамааралгүй өөрсдөө мэдээллээ олохыг илүүд үздэг. 1980 онд Америкийн Номын Сангийн Холбооны Зөвлөлийн боловсруулсан бодлогын бичиг баримтанд “мэдээллийн зохион байгуулалтыг ойлгох боломжийг хүмүүст олгох хариуцлагыг бүх төрлийн номын сангууд хүлээн зөвшөөрөх нь нэн чухал юм” гэж заажээ. Уг баримт бичиг цааш нь үргэлжлүүлэн “номын санг хэрхэн ашиглах талаар өгөх сургалт үйлчилгээний үндсэн зорилгуудын нэг болгох”-ыг бүх номын сангуудадuriалсан байна.³¹

Ганцаарчилсан сургалт

Номын сангийн фондын зохион байгуулалт, ашиглалтын талаар ойлголттой болоход нь хувь хүнд туслах явдал сургалт өгөх үйлчилгээний хамгийн эртний, хамгийн нийтлэг хэрэглэгддэг хэлбэр юм. Энэ нь лавлагааны энгийн ярицлагаас, ялангуяа тухайн хүн номын санд анх удаа ирж байгаа буюу танил бус лавлагааны гарын авлагуудыг ашиглах шаардлагатай судалгаа явуулж байгаа тохиолдолд, эхлэн үргэлжилдэг. Эхний тохиолдолд, номын санч номын сангийн зохион байгуулалтын талаар тайлбарлан, номын сангийн фондонд нэвтрэх, каталогийг хэрхэн ашиглах талаар сургалт өгдөг. Лавлагааны гарын авлагуудын талаар сургалт өгч байхдаа номын санч тухайн гарын авлагын зохион байгуулалт, агуулгыг мэдээлж, холбогдох мэдээллийг хамгийн зөв аргаар хэрхэн авах талаар тайлбарлах ёстой. Үүнийг жишээн дээр тулгуурлан зааж өгөх нь хамгийн шилдэг арга юм: холбогдох ишлэл буюу өгөгдлүүдийг яаж олохыг практик дээр харуулахаас гадна хэрэглэгч тухайн үйл явцыг сайтар ойлгосноор

хайлтыг үргэлжлүүлэх буюу адил төстэй хайлтыг дараа нь өөрөө бие даан хийх боломжтой болох асуудлыг давхар баталгаажуулна.

Ганцаарчилсан сургалт өгөх үйлчилгээ нь номын сангийн онлайн каталог, электрон төхөөрөмжтэй ажлын цэг дэх өгөгдлийн сан, интернэт зэрэг электрон эх сурвалжуудын хайлтыг хийдэг аргуудад хэрэглэгчдийг суралцаад нь үзүүлдэг туслалцааг улам бүр хамруулах болсон юм. Эдгээр электрон эх сурвалжуудыг хэрэглэхэд хялбар хэлбэрээр бэлтгэсэн байж болох хэдий ч онлайн буюу хэвлэмэл туслах материалууд хариулт өгч чадахгүй асуултууд, эсвэл өргөлзээтэй зүйлс зайлшгүй гарах юм (энэ тохиолдолд ихэнх хэрэглэгчид зөвлөгөө авдагтүй). Амжилттай хайлтыг биечлэн үзүүлэх нь, хэрхэн хайх талаар хэрэглэгчдэд хэлэхээс илүү оновчтой зааж сургах арга юм.

8-р бүлэгт өгүүлсэнчлэн, өнөө үед ганцаарчилсан сургалт өгөх оновчтой үйлчилгээг компьютер болон биечлэн үзүүлж болох болсон байна. Компьютерийн програмууд номын сангийн талаар биет танилцуулга хийж номын санд байгаа чухал материалудыг хэрхэн ашиглах талаар сургалт өгч чадах юм. Тодорхой төрлийн мэдээллүүдэд хүрэх аргачилал болон “замын зургийг” компьютерийн санамжинд хадгалж болох бөгөөд хэрэглэгч тэдгээрийг номын сан дотор буюу алслагдсан байршилаас татааж авах буюу хэвлэж болох юм.

Групп сургалт

Тодорхой тооны хүмүүс шинээр /нэг хамт олон, тэр хамт олон нь нэг хотынх болон боловсролын байгууллага, эсвэл хувийн буюу олон нийтийн байгууллагынх байж болно/ ирсэн тохиолдолд номын сантай танилцах аялал буюу *баримжаа авах хөтөлбөр* их нийтлэг байдаг учир эдгээр хүмүүсийг нэг нэгээр нь бус харин нийтээр нь, групп хэлбэрээр номын сантай танилцуулах нь хамгийн оновчтой арга юм. Шинэ хэрэглэгчид номын сангийн нэгжүүд, тоног төхөөрөмжүүдийн байршилуудыг мэдэж авах нь чухал бөгөөд хэрэв боломжтой бол, тэдний мэдээллийн хэрэгцээг хангаж үйлчлэх лавлагааны ажилтнуудтай уулзвал бүр сайн юм. Хэвлэмэл заавар, компьютерийн программ, аудио буюу видео танилцуулгууд нь номын сангийн баримжаа өгөх хөтөлбөрт чухал мэдээлүүд болох хэдий ч хүмүүстэй “нуур тулан” уулзаж тэднийг номын санд тавтай морилохыг урин биечлэн газарчилах нь хамгийн зөв, оновчтой арга бөгөөд ирээдүйд тэднийг туслалцаа хүсэн номын санчид хандах хандлагыг хөхүүлэн дэмжих юм.

Их дээд сургууль болон сургуулийн номын сангуудад, номын санчид багш нартай хамтран ажиллаж судалгааны ажлаар номын сан ашиглах тодорхой чиглэлээр мэргэжил өзэмшиж байгаа ангийн нийт оюутнуудтай ярилцах нь элбэг тохиолддог. Мэргэжлийн чиглэлтэй холбогдолтой энэ ярилцлагын хамгийн энгийн үндсэн хэлбэр нь номын сантай танилцах аялал хийх, тухайн курсын сэдэвтэй холбогдолтой лавлагааны эх сурвалжуудтай танилцуулах, тэдгээрийг судалдааны ажилд хэрхэн оновчтой ашиглах талаар санал, зөвлөмж өгөх зэрэг ажлуудыг хамарч болно. Номын санч, багш хоёр хамтран курсын номын сан ашиглалтын хөтөлбөрийг бэлтгэх үед сургалт өгөх үйлчилгээ арай илүү өндөр түвшиндөө орох буюу мэргэжлийн чиглэлтэй нэгдсэн сургалт болон хувирах юм. Энэ тохиолдолд, номын сангийн сургалт курсын ажил, хичээлийн даалгаварын салшгүй бүрдэл хэсэг болж, номын санч багш шиг ажиллан оюутнуудтай даалгаварын талаар ярилцах, даалгаврын зорилтуудыг биелүүлэх стратегийг санал болгох, тэдгээр зорилтуудыг биелүүлэхийн тулд ашиглах лавлагааны гарын авлагуудын талаар ярилцах зэрэг ажлуудыг хийх болно.³² Хэдийгээр мэргэжлийн чиглэлтэй холбогдолтой сургалт нь чухал бөгөөд өргөнөөр хэрэглэгддэг боловч сургалт өгдөг номын санчид аль болох өөрсдийн хүрээндээ дуусвар болдог мэдээллийн эх сурвалжуудын талаар ярихаас зайлсхийж “мэдээлэл цуглуулахад

ярвигтай арга” руу тэмүүлэн мэдээлэл хайж байгаа хүнд өөрийгөө жишээ болгон харуулж, хоёрдогч үүргийг гүйцэтгэх гэж өрмэлзэг болсон байна.³³ Энэ төрлийн ярилцлагыг мэргэжлийн чиглэлтэй нэгдсэн сургалтны үед хийж болох бөгөөд энэ үед номын санчийн мэдлэг мэргэжлийг курсийн үндсэн чухал бүрдэл хэсэг гэж багш, оюутнууд хүлээн зөвшөөрдөг.

Сүүлийн жилүүдэд групп сургалтны шинэлэг хэлбэрүүд гарч ирсэн байна. Нэг жишээ бол, тэнхимиийн гишүүдэд зориулан электрон мэдээллийн сангаас хайлт хийх арга, түүний ойлголтын талаар сургалт семинар зохион байгуулж Вэбийг сургалтын арга, хэрэгсэл болгон ашиглаж сурхад нь тэдэнд туслалцаа үзүүлж байна. Олон их сургууль, коллежууд ганцаарчилсан буюу групп сургалт алслагдсан хэрэглэгчдэд (электрон технологийн тусламжтайгаар гэрээсээ буюу ажлаасаа номын сан, түүний материалуудад нэвтрэч болох хүмүүс) мөн хургэж байна. Номын сангийн барилгын гадна байгаа хэрэглэгчдийн хувьд мэдээллийн эх сурвалжуудад нэвтрэх боломж улам бүр нэмэгдэж байгаа учир ийм төрлийн хөтөлбөрийн тоо өсөх төлөвтэй байна. Сургалтны номын санч нар анги танхимд суугаа буюу алслагдсан байршилд байгаа оюутнуудад өгөх сургалтгаа улам өргөтгөхийн тулд орчин үеийн компьютерийн программ, дэвшилтэт тоног төхөөрөмжүүдээр тоноглогдсон анги танхим зэрэг сүүлийн үеийн технологийн дэвшлийг ашиглах нь улам бүр нэмэгдэж байна.³⁵

ӨНӨӨГИЙН ЗАРИМ ХАНДЛАГА БА АСУУДЛУУД

Номын санчийн мэргэжил мэдрэмтгий, өрнүүн мэргэжил бөгөөд нийгмийн болон технологийн шинэ хөгжил, дэвшилтэй уялдан байнга өөрчлөгдэн шинэчлэгдэж байдаг. Хэрэглэгчдийн мэдээллийн хэрэгцээг хангаж, хургэж буй үйлчилгээ нь хэрэглэгчдийн сэтгэлд нийцсэн, чанартай үйлчилгээ байх талаар лавлагааны номын санчид ихэд анхааран ажилладаг. Хурдан өөрчлөгдеж байгаа орчинд, хязгаарлагдмал хүний нөөц, санхүүгийн эх сурвалжтайгаар эдгээр зорилтуудыг хэрхэн сайн биелүүлэх вэ гэдэг асуудал үргэлж тодорхой байдагтүй. Тиймээс, лавлагааны номын санчид бусад мэргэжлийн хүмүүсийн адил өөрсдийн ажил хэрхэн хийгдэх ёстой вэ гэдэг асуудал дээр өөр бодол санаатай байдаг. Эдгээр санал бодлууд номын санчийн мэргэжлийн талаар хэвлэгдсэн материалуудад тусгагдсан байдаг. Энэ хэсэгт лавлагааны үйлчилгээнд сүүлийн үед ажиглагдаж буй зарим хандлага, асуудлуудын талаар хөндөж өдгээр асуудлуудыг хэрхэн шийдэх талаар номын санчдын боловсруулсан үзэл баримтлал, стратегийн талаар ярилцах болно.

Номын сангийн системүүд ба сүлжээнүүд

Муж улсын, бүс нутгийн, орон нутгийн номын сангүүдүүн тогтолцоо, орон нутгийн электрон мэдээллийн сүлжээнүүдийн хөгжил, үндэсний хэмжээнд бий болсон каталогижуулах электрон сүлжээ зэрэг нь сүүлийн жилүүдэд лавлагааны ажлыг улам баяжуулсан юм. Эдгээр шинэ сүлжээнүүд бусад номын сангүүдад байгаа шаардлагатай эх сурвалжуудыг олох асуудлыг хялбар болгож ялангуяа, каталогижуулах электрон сүлжээ нь ном зүйн асуултуудыг шалгах, нотлоход маш хэрэгтэй болсон юм. Сүүлийн үед асар хурдан хөгжиж байгаа интернэтийн мэдээллийн хэмжээ, болон төрлийн хэмжээлшгүй өсөлт хэрэглэгчдэд шаардлагатай байгаа мэдээллийг хайхад лавлагааны номын санчдад шинэ сонголт, хувилбаруудыг бий болгосон байна.

Номын сангийн системүүд нь бүх төрлийн номын сангүүд бусадтайгаа хамтран фондоо бүрдүүлэх, лавлагааны үйлчилгээ, баримт бичиг хургэлт зэрэг салбарт өөрсдийн хэрэглэгчдэд хургэдэг үйлчилгээгээ улам сайжруулах боломжоор хангах зорилготойгоор бий болсон юм. Энэ хүрээн дэх лавлагааны

үйлчилгээг заримдаа лавлагааны хамтарсан үйлчилгээ гэж нэрлэдэг (Ишлэл 1.3-ыг үзнэ үү).³⁶ Энэ үйл явцад нөлөөлсөн чухал хүчин зүйл бол муж улсыг болон бус нутгийн тогтолцооны хөгжил юм. Эдгээр тогтолцооны шинж чанар муж бүрт адилгүй. Зарим тохиолдолд, гишүүнчлэл зөвхөн нэг төрлийн номын сангруудаар (ж. нь боловсролын буюу нийтийн номын сангрууд) хязгаарлагдсан байдаг хэдий ч бүх төрлийн номын сангруудыг хамруулах явдал нийтлэг болсоор байна. Тэдний бүтэц ямарч байлаа гэсэн үндсэн гол зорилго бол системд хамрагдсан аль ч номын сангийн хэрэглэгчдэд номын санд байгаа буюу байхгүй мэдээллийн ертөнцийн бүх эх сурвалжуудыг хүргэх явдал юм.³⁷

Ишлэл 1.3

Лавлагааны хамтарсан үйлчилгээ

Лавлагааны хамтарсан үйлчилгээ нь номын сангийн мэдээллийн үйлчилгээний чадвхийг бусад номын сангрууд буюу мэдээллийн төвүүдтэй харилцан хамтарч ажилласнаар улам өргөтгэн тэлдэг. Энэ нь мэдээллийн туслалцаа үзүүлдэг үйл явц бөгөөд албан ёсоор байгуулсан протоколын системийн дагуу хэрэглэгч буюу хэрэглэгчийн асуултыг бусад байгууллага, номын сангийн/мэдээллийн ажилтнуудад хандуулан лавлагаа өгөх зорилготой юм.

Лавлагааны Хамтарсан Үйлчилгээний Хороо
Америкийн Номын Сангийн Холбоо38

Лавлагааны хамтын ажиллагааны гэрээ, тохиролцоонд оролцох нь лавлагааны номын санчдын ажлыг хялбарчилдаг ба мөн хэцүү болгодог. Нэг талаар, тэд номын сангийн фондонд зөвхөн хязгаарлагдахгүйгээр орон нутгийн, муж улсын бусад номын сангрууд, эсвэл интернэтийн ертөнц дэх мэдээллийн бүхий л эх сурвалжуудыг ашиглан ямар нэг асуултанд хариулт өгөх, эсвэл мэдээлэл болон санаа авах хэрэгцээгээ хангахад нь хэрэглэгчдэд туслалцаа үзүүлэх боломжтой болох юм. Нөгөө талаар, мэдээллийн бүхэл бүтэн, нусэр ертөнцтэй байх нь лавлагааны ярилцлагыг улам төвөгтэй, судлагаа шаардагдсан болгодог. Жишээ нь, хэрэглэгч өөр номын сангаас мэдээлэл, материал иртэл хүлээх, хамтран ажилладаг номын санд очиж мэдээлэлтэй танилцах боломжтой эсэх, эсвэл алслагдсан газарт байгаа мэдээллийн эх сурвалжуудад электрон хэрэгслийдээр дамжуулан нэвтрэх чадвартай эсэх зэргийг асууж мэдэх хэрэгтэй болно. Лавлагааны номын санчид орон нутгийн номын сангийн материалуудад зөвхөн үндэслэсэн үйлчилгээ үзүүлэхээс илүү өргөн хүрээнд байдаг мэдээллийн эх сурвалжуудын талаар тодорхой хэмжээний ойлголт, “мэдлэг”-тэй байх шаардлагатай. Зарим номын санчид бусад эх сурвалжуудыг санал болгон лавалгааны нэг асуултыг “явуулахад” хэцүү байдаг гэж үздэг бол зарим нь “гадны” эх сурвалжид хандснаар орон нутгийн номын сангийн нэр хүндэд муугаар нөлөөлж, улмаар татвар төлөгчдийн буюу санхүүжүүлэгчдийн зүгээс хүлээдэг хүндлэл буюу дэмжлэг буурч болох талтай гэж үздэг байна. Лавлагааны үйлчилгээг систем ба сүлжээгээр дамжуулан үзүүлэх нь бусад номын сангийн хэрэглэгчдэд өөрийн үндсэн хэрэгчлэгчдэд үзүүлдэг үйлчилгээгээ бууруулахгүйгээр хэдий хэмжээний үйлчилгээ үзүүлж чадах вэ гэх мэтийн бодлогын чанартай, ярвигтай асуудлуудыг бий болгодог. Гэхдээ, ихэнх лавлагааны номын санчид номын сангийн систем, сүлжээнүүдээр дамжуулан хэрэглэгчдэд чанартай үйлчилгээ үзүүлэх нь тэдний мөн авчирдаг бэрхшээл, төвөгтэй асуудлуудтай харьцуулахад илүү үр дүн авчирдаг гэдэгтээ санал нэгтэй байх болов уу.

Электрон лавлагааны үйлчилгээ

Номын сангийн системүүд болон сүлжээнүүдийн үр өгөөжийн дийлэнх нь электрон компьютер ба харилцаа холбооны технологийн хүчин чадал, хурдтай холбоотой юм. Эдгээр технологиуд нь номын сангүүд дахь бүх төрлийн, ямар ч хэмжээний мэдээлэлд нэвтрэх аргыг шинэ түвшинд авчирсан юм. Номын сангийн каталог болон өгөгдлийн сангаас хайлт хийхэд компьютерийн цэгүүдийг ашигласнаар хэрэглэгчдийг каталогийн шүүгээний олон тооны карт буюу хэвлэмэл хэлбэрээр байгаа тогтмол хэвлэлийн жагсаалтын жил тутмын эмхэтгэлүүдээс хайлт, шүүлт хийх асуудлаас чөлөөлдөг. Хайлтын үр дүнг хэвлэж болдог учир хэрэглэгчдийн судлах гэж байгаа материалынхаа мэдээлэл, ишлэл бүрийг бичиж авах цагийг хэмнэдэг. Каталог хайх хэсэг юм уу, түүнтэй ойролцоо цэгүүдийг интернэтэд байгаа нүсэр мэдээллийн санд нэвтрэх зорилгоор ашиглах явдал улам бүр нэмэгдэж байна. Зарим номын сангүүд и-мэйлээр лавлагааны асуултыг авах болон хариулт өгөхөөс гадна номын санд очиж чадахгүй буюу очихыг хүсэхгүй байгаа хэрэглэгчдэд үйлчлэх бусад арга замуудыг олж байна. Эдгээр болон бусад олон дэвшилтэт үйлчилгээнүүдийн талаар 5, 6-р бүлэгт дэлгэрэнгүй тайлбарласан тул бусад хандлага ба асуудлууд гэсэн хүрээнд, энд өнгөц дурьдлаа.

Электрон лавлагааны байнгын үргэлжилж буй хөгжил лавлагааны номын санчийн бүхий л ажилд нелөө үзүүлж байна. Хэрэглэгчдийн тавьдаг асуултуудад одоо мэдээлэл олоход шаардлагатай тоног төхөөрөмжүүд, программын системүүдийг хэрхэн яаж ажиллуулах вэ гэсэн асуултууд олноор орох болсон байна. Лавлагааны ярилцлагын үед хэрэглэгчийн интернэтээс хүлээж буй бодит биш горьдлого, компьютер, компьютерийн программ ашиглах тэдний хүсэл, чадавхийн талаар анхааран ярилцах ёстой. Магадгүй, электроникийн хөгжлийн хамгийн том нөлөөлөл бол лавлагааны номын санчид болон тэдний хэрэглэгчид өөрсдийн хэрэгцээг хангах мэдээллийн эх сурвалжуудын төрөл, хэмжээ асар ихээр нэмэгдсэн явдал юм. Мэдээлэлд нэвтрэх олон тооны хувилбар, тэдгээртэй холбогдолтэй санхүүгийн асуудлууд зэрэг нь лавлагааны фондын хөгжлийг улам нарийн, төвөгтэй болгодог.

Лавлагааны олон номын санчид ийм орчинд ажилдаа сэтгэл хангалиун байгаа бөгөөд тэдний мэргэжлийн нэр хүнд хэрэглэгчдийн дунд болон олон нийтийн дунд өссөн гэж үздэг байна. Тэд өмнөхийг бодвол олон төрлийн, өргөн хүрээтэй асуултуудад хурдан бөгөөд хялбар хариулж байна. Тэд өөрсдийн байгууллага буюу хотын засаг захирагааны болон удирдах ажилтнуудтай хамтран компьютерийн системүүд, сүлжээнүүд бий болгох асуудлуудын талаар нарийн, төвөгтэй шийдвэр гаргах ажиллагаанд мэргэжилтнээр оролцдог. Тэдний сургалт өгөх үйлчилгээ нь мэдээллийн эрин үед хэрхэн амжилт гаргах тал дээр хэрэглэгчдийг суралцаад дэмжлэг үзүүлж байдаг билээ. Нөгөө талаар, электрон орчин нь лавлагааны номын санчдад өндөр үүрэг хариуцлагыг авчирдаг ба ялангуяа, үргэлж тэлж, сайжирч байх ёстой мэдлэг, ур чадварыг олж авах, түүнийг хадгалах асуудал юм. Компьютерийн зөв товчлууруудыг дармагц нэвтэрч болох тоолж барамгүй электрон эх сурвалжуудын талаар мэдлэгтэй, ур чадвартай байх хэрэгцээ нь хэвлэмэл эх сурвалжуудын талаар мэдлэгтэй, тэдгээрийг ашиглах ур чадвартай байх хэрэгцээг багасгана гэсэн үг биш юм. Электрон болон “уламжлалт” хэвлэмэл эх сурвалжуудын зохистой балансыг ашиглахын ач холбогдолыг хэрэглэгчдэд ойлгуулахад лавлагааны ярилцлагын тусгай ур чадвар шаардагдана. “Бүх зүйлс интернэтэд үнэгүй байдаг” гэсэн ойлголт олон хэрэглэгчдэд байдаг нь өндөр үнэтэй мэдээллийн сан руу нэвтрэх санхүүгийн дэмжлэг авах явдлыг улам хэцүү болгодог. Гэхдээ, электрон лавлагааны ажлын үр өгөөж нь түүний мөн авчирдаг бэрхшээл, төвөгтэй асуудлуудтай харьцуулахад хамаагүй их гэдэгтэй ихэнх номын санчид санал нэгдэх бөгөөд тэд энэ хурдацтай

орчин дахь шинэ хөгжил, дэвшилттэй хамт хөл нийлүүлэн ажиллах сонирхол, эрмэлзлэл дүүрэн байна.

Ишлэл 1.4

Лавлагааны үйлчилгээний өчигдөр ба өнөөдөр

Лавлагааны ажлын өнгөрсөн ба өнөө үеийг харьцуулах нь сонирхолтой бөгөөд мэдээллийн чанартай байж болох юм. Үүнийг хийх нэг зам бол эртний үеийн лавлагааны үйлчилгээний сурх бичгийн номыг эргэн харж энэ номтой харьцуулж болох юм. Өөр нэг сайн сонголт бол Маргарет Хатчинс-ийн 1944 онд хэвлэгдсэн Лавлагааны Ажлын тухай Ойлголт ном байж болох юм.³⁹ Өөр нэг үнэ цэнэтэй дасгал бол та өөрийнхөө хүүхэд насанд номын сангаар үйлчлүүлж байсан үеээ эргэн дурсах явдал юм. Таныг мэдээлэл олоход, эсвэл номын сан ашиглахад тань танай сургуулийн буюу нийтийн номын санд ажилладаг номын санч танд туслаж байсан үеийг та санаж байна уу?

Эдгээр дасгалууд дээр үндэслэн, та өнгөрсөн хорин жилд эсвэл өнгөрсөн тавин жилд лавлагааны ажил хэрхэн өөрчлөгдсөн гэж бодож байна? Энэ ажил үндсэндээ хэрхэн хэвээр хадгалагдан үлдсэн байна вэ?

Стрессэд орох ба бие сэтгэлийн тэнхээ барагдах

Ямар ч мэргэжил эсвэл орчин байлаа гэсэн олон нийттэй ажиллах нь стрестэй байдаг бөгөөд лавлагааны номын санчид ийм стресээс үүсэн гарах тамирдуулах нөлөөнөөс тойрч гардаггүй билээ. Тухайн хүн илүү мэддэг, эсвэл илүү мэдэх ёстой гэсэн сэтгэгдэл, эсвэл хязгаарлагдмал цаг хугацаа ба эх сурвалжууд түүнийг олон нийтийн сэтгэлд нийцсэн үйлчилгээ үзүүлэхэд саад болж байна гэсэн сэтгэгдэл, эсвэл вэб лавлагааны номын санчийн ажлыг шаардлагагүй болгодог гэж хэн нэгэн түүнд хэлсэн ойлгоцод хариу өгөх лавлагааны номын санчийн сэтгэл зүй болон физиологийн хариулт нь эмзэг бөгөөд эрч хүч, урам зоригийг аажмаар доройтуулан мохоодог.⁴⁰ Ихэнх тохиолдолд лавлагааны дийлэнх номын санчид стрестэй тэмцэх оновчтой арга, замуудыг олдог. Гэхдээ, зарим тохиолдолд сонгосон тэмцлийн стратеги нь оновчтой бусаас гадна улам илүү стресэд оруулдаг “аюулт цагираг”-ийг бий болгодог. Ингэсэн тохиолдолд лавлагааны номын санчид бие болон сэтгэлийн тэнхээ барагдах үзэгдэлд оруулж болох зарим нөхцлүүдийн талаар дурьдлаа.

Стрессийн менежмент, бие болон сэтгэлийн тэнхээ барагдах явдлаас сэргийлэх олон тооны стратегиудын талаар хэвлэлд нийтлэгдсэн байdag. Номын сан болон лавлагааны менежерүүд ажил хуваалцах, ажил солилцох зэрэг сонголт хувилбаруудыг санал болгож лавлагааны номын санчдад тусалж болохоос гадна тэдний ажлыг өдөр тутмын, уйтгартай болгохгүй тулд тэднийг шинэ бөгөөд өөр өөр ажилд тогтмол хугацаанд томилж байх нь зүйтэй юм. 9-р бүлэгт дурдсан сургалтын болон хөгжлийн техникууд нь ажилтнуудыг дэмжих, тэдний өөртөө итгэл, урам зоригийг нэмэгдүүлэх зорилго агуулсан юм. Лавлагааны менежер нь өөрийн ажилтнуудыг олон нийттэй хэтэрхий урт хугацаагаар ажиллаж тамирдуулахгүйн тулд лавлагааны ширээний ажиллах хуваарийг боломжийн түвшинд хадгалахыг мөн оролдож болох юм. Лавлагааны менежер нь мөн лавлагааны номын санчдын үзүүлэх ёстой үйлчилгээнд тодорхой хэмжээний хязгаарлалт хийх асуудлыг тухайн хэлтсийн бодлогын бичиг баримтанд тусгах талаар арга хэмжээ авч болох юм.

Ишлэл 1.5**Шинэ технологиудын сөрөг тал**

(А) Лавлагааны ширээн дээр ажилласан хоёр цагт номын сангийн хэрэгчлэгчдийн хүсэлт шаардлагаас болж үссэн стрес болон ядралаас гарагад нь тухайн хоёр цагийг нөхөхдөн түүнээс ч илүү цаг хугацаа шаардагдана. Технологийн дэвшил, хөгжилтэй уялдан номын сангийн хэрэглэгчдэд өгдөг баримжаа, сургалтын үйлчилгээнд шаардагддаг цаг хугацаа улам бүр ихсэж байна... Технологийг ойлгох, хайлт хийх ур чадвар, онлайн өгөгдлийн сангидын талаар болон CD бүтээгдэхүүнүүдийн талаар мэдлэгтэй байх зэрэг нь өнөөдрийн номын санчдад тавигддаг шаардлагууд болоод байна... Номын санчид хоёр өөр хүн шиг ажиллах шаардлагатай болж байгаа учир нь тэрээр компьютертэй ажиллаж байхдаа машинаас мэдээлэл авдаг бол эсрэгээр, хүмүүстэй ажиллаж байхдаа мэдээлэл өгдөг явдал юм.

Самуел Т. Хуанг “Лавлагааны Үйлчилгээнд нөлөөлөх
Номын Сангийн Шинэ Технологийн нөлөөлөл”

Эдгээр аргууд нь тухайн байгууллагын бодлого, уян хатан байдлаас хамаарах юм. Хувь хүмүүс өөрсдийгөө эмчлэх, эдгээх болон хамтран ажилладаг хүмүүсийнхээ мэргэжлийн эрүүл мэндийг хамгаалахад туслах чадвартай байдаг. Тэд хамтран ажиллагсадтай нэгдэн дэмжлэг үзүүлэх системийг бий болгож, суралцахын тулд хэтэрхий их цаг хугацаа зарахаас зайлсхийх, дэндүү өндөр шаардлага тавьж байгаа ажлаас татгалзаж болох юм. Тэд мөн дэндүү хатуу ажлын хуваариас болон аливаа өөр хүний хэтэрхий өндөр найдлагад нийцүүлэх гэж оролдох занганаас өөрсдийгөө чөлөөлж болох юм. Тэд ажлын ачаалал, дарамтыг сарниулахын тулд байнга дасгал хийх, мэргэжлийн харилцаа холбоогоо өргөтгөх болон мэдээлэл санаа солилцохын тулд хурал, семинарт оролцож болно.⁴²

Тина Рус-ийн хэлсэнчлэн тэдгээр бие болон сэтгэлийн тэнхээ нь барагдсан хүмүүс хэзээ нэгэн цагт өөрийн ажилдаа сэтгэл хангалиун, урам зоригтой гал шиг дүрэлзэж явсан хүмүүс юм.⁴³ Бие болон сэтгэлийн ядралд орохоос сэргийлэхийн тулд өөрийнхөө болон ажлынхaa тухай өөрэгээр бодож, үүрэг хариуцлага өндөртэй зорилгуудаа биелүүлэхдээ өөрийн хүчин чадлаас хэтэрсэн амлалтаас зайлсхийх хэрэгтэй. Итгэл хүлээсэн хамтран ажиллагдынхaa сэтгэл хөдлөл, бухимдлалыг хуваалцах, хэрэглэгчдийн хэрэгцээнд үйлчлэх бодит зорилгоо хадгалах, тэдгээр хэрэгцээнд үйлчлэх шинэ аргуудад байнга суралцах нь ажилдаа дуртай, сэтгэл хангалиун байх, мэргэжлийн төвшингөө байнга өсгөх боломжийг бүрдүүлэх юм.

Лавлагааны ажилтан

Олон номын санчид (ялангуяа лавлагааны номын санчид) номын сан дахь хамгийн төвөгтэй, “мэргэжлийн” ажил бол лавлагааны ажил гэж уздэг. Тэд “зөвхөн мэргэшсэн, сургагдсан ажилтнууд л (1) хэрэглэгчдийн ширээ рүү авчирдаг хэрэгцээний олон талт түвшинг мэдэрч, ойлгодог, (2) асуусан асуултуудын ард байгаа бодит хэрэгцээг ойлгох шаардлага ихэвчлэн гардаг лавлагааны ярилцлагыг явуулж чаддаг, (3) ширээ нээлттэй байх үед ирсэн ямарч төвөгтэй асуултанд хариулт өгч чаддаг” гэж маргадаг.⁴⁴ Ийм үзэл бодлууд олон номын сангидыг өөрийн лавлагааны ширээг зөвхөн сургагдсан, мэргэшсэн лавлагааны номын санчдаар хангахад хүргэсэн байна.

Улам бүр нэмэгдэж байгаа компьютержуулалтын авчирч байгаа лавлагааны ширээн дээрх ажил үүргийн өсөлт, хүрээ (ж. нь: тоног төхөөрөмжийн болон програм хангамжийн согогийг “засах”) болон төсвийн дарамтаас үүдэн лавлагааны

ширээ зөвхөн мэргэжлийн лавлагааны номын санчдаар хангагдсан байх ёстой гэсэн “заншсан мэргэн ухаан”-ыг бий болгосон байна. Энэ арга нь ажилтнуудын нөөцийг уян хатан бус ба оновчтой бус ашиглах явдлыг бий болгох бөгөөд, ингэснээр өндөр мэргэжлийн номын санчид чиглэл зааж өгөх болон лавлагааны энгийн асуултанд хариулт өгч байхад ажилтнууд цаг завгүйн улмаас чухал, төвөгтэй, өндөр хариуцлага шаардсан ажлууд хийгдэхгүй хоцрох талтай юм. Олон төрлийн номын сангуудад лавлагааны үйлчилгээг ажилтнуудаар хангах бүтцийн олон хувилбаруудыг одоо ашиглаж байна.⁴⁵

Ажилтнаар хангах загварын хамгийн нийтлэг хувилбар бол лавлагааны үйлчилгээний цэгүүдэд туслах мэргэжилтэн буюу туслах ажилтнуудыг ашиглах явдал юм. Ерөнхийдөө, туслах мэргэжилтнүүд чиглэл асуусан болон шууд хариулагдах энгийн асуултуудад хариулт өгч илүү төвөгтэй асуултуудыг мэргэжлийн ажилтнууд руу хандуулах үүрэгтэй юм. Энэ бүлгийн эхэнд дурдсан энэ “шаталсан” зохицуулалтаар бол мэдээлэл өгөх ширээнд голцуу туслах мэргэжилтнүүд ажиллаж, харин лавлагааны ширээнүүд дээр туслах мэргэжилтэн болон мэргэжлийн ажилтнуудын холимог баг ихэвчлэн ажилладаг. Лавлагааны үйлчилгээний цэгүүдэд туслах мэргэжилтнүүд ажиллуулах нь өнөө үед нийтлэг боловч туслах мэргэжилтнүүдийн хариулах ёстой асуултуудад хийх зохих хэмжээний хязгаарлалт, зохистой сургалт, лавлагаа өгөх механизм, тэдэнд тавих хяналт зэрэг нь чухал хэвээр байгаа бөгөөд хэвлэлүүдэд энэ талаар бичсээр байна.⁴⁶

Лавлагааны үйлчилгээг зөвхөн мэргэжлийн номын санчдаар хангах өөр нэг хувилбар бол бусад мэргэжил, технологид мэргэшсэн мэргэжилтнүүдийг ашиглах явдал юм. Туслах ажилтны буюу техникийн түвшинд “технологийн туслах”-ыг лавлагааны ширээн дээр ажиллуулж болох бөгөөд компьютерийн цэгүүдийн программ хангамж, эсвэл принтерийн хүснэгтүүдийн хэрэглэгчдэд туслуулж болох юм. Зарим номын сангууд өөрийн лавлагааны ажилтнуудынхаа бүтцэнд тодорхой сэдвээр мэргэшсэн мэргэжилтнүүд болон компьютерийн мэргэжилтнүүдийг оруулсан байна.

Лавлагааны үйлчилгээг ажилтнаар хангах өөр нэг асуудал бол зарим “уламжлалт” лавлагааны үйлчилгээнүүд ажилтантай байх шаардлагатай юу үгүй юу гэсэн асуудал юм. Номын санчид лавлагааны асуултуудыг судлаж, дүн шинжилгээ хийдэг учир тэдгээрт тусгагдаж байгаа мэдээллийн хэрэгцээнүүд нь ижил, давтагдаж байгаа нь ажиглагдсан байна. Тэдгээр хэрэгцээнд (урьд нь зөвхөн лавлагааны номын санчид хариулт өгдөг байсан) хариулт өгөхөд шаардлагатай мэдлэг, ур чадварыг магадгүй кодолж, туслалцаа үзүүлэх компьютержсэн систем болон мэдээллийн эх сурвалжуудад зориулан сайжруулсан электрон холболтонд оруулж болох юм. Одоо ашиглагдаж байгаа иймэрхүү аргуудад компьютержсэн мэдээллийн киоскууд, компьютерийн туслалцаатай өөрөө өөртөө үйлчлэх сургалтны үйлчилгээ, өөрөө өөрийгөө газарчлах аялалууд, сайжруулсан таних тэмдэг, зураглал зэрэг багтаж байна.⁴⁷

Үйлчилгээний үнэлгээ ба номын санчийн ажлын үнэлгээ

Лавлагааны үйлчилгээг мэргэжлийн номын санчид, эсвэл туслах мэргэжилтнүүд нүүр нүүрээ харж буюу шууд бус хэлбэрээр хүргэж байна уу гэдгээс үл хамааран лавлагааны үйлчилгээ хэрэглэгчдийн мэдээллийн бодит хэрэгцээг үнэн зөв, түргэн хугацаанд хангах явдал хамгаас чухал байдаг. Лавлагааны үйлчилгээ болон ажилтнуудын ажлыг үнэлэх нь лавлагааны номын санчид болон менежерүүдийн хувьд их чухал юм. Үнэлгээчид лавлагааны үйлчилгээний олон талын үзүүлэлтүүдийг талаар мэдээлэл цуглуулах, дүн шинжилгээ хийх олон төрлийн аргуудыг боловсруулсан бөгөөд үнэлгээний үр

дүнгийн талаархи олон тайлангуудыг хэвлэлүүдэд нийтлэсэн байна. Хамгийн их давтамжтай үнэлгээ хийгддэг лавлагааны үйлчилгээний элементүүд бол сургалт (8-р бүлгийг үзнэ үү), лавлагааны фонд, асуултанд оновчтой хариулт өгөх чадвар (10-р бүлгийг үзнэ үү) зэрэг болно.

Лавлагааны үнэлгээний хамгийн чухал хоёр асуудал бол асуултанд оновчтой хариулт өгөх чадварыг үнэлэх өгөгдлүүдийн эх сурвалжууд болон өгөгдлийг цуглуулах арга хоёр юм. Үнэлгээчид хэрэглэгчийн дурд тоглож лавлагааны ажилтнаас асуулт асуун үр дүнгийн талаар бүртгэл хөтөлдөг (тухайн ажилтанд мэдэгдэлгүй) даруухан аргыг ашиглах нь сонирхолтой хэдий ч санал зөрлөөн мөн авчирсан юм.⁴⁸ Олон тооны ийм төрлийн судлагаанаас хараад лавлагааны номын санчид асуусан асуултуудын зөвхөн 50-60 хувийг үнэн зөв бөгөөд бүрэн хариулсан байна. Үүнээс үүдэн 55 хувь гэж нэрлэгддэг дүрэм гарсан байна.⁴⁹ Сүүлийн үеийн судлагаа, үнэлгээний ажлууд энэ даруухан аргаас өөр, илүү үр дүнтэй хувилбарууд боловсруулах болон бүх төрлийн үнэлгээний судлагааны үр дүнг өөрчлөлт шинэчлэлт хийх, үйлчилгээг сайжруулахад ашиглах оролдлого хийсэн байна.⁵⁰

Лавлагааны ихэнх ажлууд ажилтнуудын бүтээмж болон чадавхийг хэмжихэд ашиглаж болох мэдээлэл, өгөгдлийн бүртгэлийг автоматаар шууд бий болгодоггүй учир (ж. нь:ном олголт болон каталог зохион байгуулах) ажилтнуудыг ажлыг дүгнэх асуудал их бэрхшээлтэй байдаг. Лавлагааны сайн номын санч ямар байх ёстой вэ, лавлагааны ажилтнуудын ажлын сайн үр дүн гэж юуг хэлэх вэ гэсэн тогтсон тодорхойлолт байдаггүй учир энэ асуудлыг улам хурцатгадаг. Сүүлийн үед хэвлэгдсэн материалууд эдгээр асуудлуудыг шийдэх хоорондоо уялдаатай хоёр арга замыг авч үзсэн байна. Нэгдүгээрт, оновчтой бөгөөд үр дүнтэй үйлчилгээтэй холбогдолтой болох нь нотлогдож байгаа, хүнд харагдахуйц зан араншин, харилцааны соёл дээр анхаарах нь зүйтэй үзэл нэмэгдэж байна (оновчтой үйлчилгээг үзүүлж чадах, эсвэл үзүүлж чадахгүй байж болох хувь хүний зан чанар болон онцлог шинж чанарыг харгалзахгүйгээр). Сайн үйлчилгээ үзүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай буюу чухал ач холбогдолтой зан араншин, харилцааны соёлын талаархи удирдамжийг лавлагааны чиглэлээр ажилладаг мэргэжилтнүүд боловсруулсан бөгөөд түүнийг ажлын үр дүнг үнэлэхэд ашиглахыг зөвлөсөн байна.⁵¹ Хоёрдугаарт, лавлагааны номын санчид үйлчилгээ үзүүлэх явцдаа өөрийн зан араншингаа үргэлж харуулж байдаг тэдэнтэй ижил албан тушаалын хүмүүс болон хамтран ажиллагсад мэдээлэл өгөх чухал эх сурвалж болдог байна. Хэдийгээр энэ нь асуудалтай учирдаггүй, бүгдийг шийдвэрлэгч арга биш боловч ажлын гүйцэтгэлийг ижил мэргэжлийн хүмүүсээр нь цнэлцүлэх аргыг олон лавлагааны хэлтсүүдэд амжилттай ашигласан байна.⁵²

Мэдээлэл цуглуулахад ашигласан арга, эсвэл олж авсан мэдээллээс үл хамааран, хэрэглэгчдэд үзүүлдэг үйлчилгээг сайжруулах зорилгоор гарсан үр дүнд шинжилгээ хийж анхаарал болгоомжтой хөрвүүлэхгүй бол үйлчилгээний үнэлгээ болон номын санчийн ажлыг үнэлгээ хийхэд зарцуулсан цаг хугацаа ямарч үр ашиггүй болох юм. Ихэнх тохиолдолд, санал болгож буй өөрчлөлтүүдэд лавлагааны фондыг баяжуулах, мэдээлэлд нэвтрэх боломжийг хялбар болгох, ажилтнуудын мэдрэмж болон хэрэглэгчтэй харьцах харьцааны үр чадварыг сайжруулах, лавлагааны бүхий л орчинг сайжруулах зэрэг ажлууд багтсан байдаг. Үнэлгээний болон сайжруулалтын эхлэл, төгсгөлийн аль ч цэгийн зорилго нь хэрэглэгчдийн мэдээллийн хэрэгцээ болон эдгээр хэрэгцээнүүдийг лавлагааны үйлчилгээ хэрхэн сайн хангаж байгаа талаар тэдний сэтгэгдэл байх нь ойлгомжтой юм.

ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ИРЭЭДҮЙ

Лавлагааны ажлыг ямар ирээдүй хүлээж байна вэ? Интернэт, олон нийтийн хэвлэл мэдээлэл, нөөц сайтай номын дэлгүүрүүдэд байгаа бүх төрлийн мэдээлэлд хялбархан нэвтэрч болж байхад мэдээлэл эрж байгаа хүмүүс лавлагааны номын санчдаас ганцаарчилсан туслалцаа хүссэн хэвээр байх уу? Лавлагааны номын санчийн мэргэжлийг сонгох нь ирээдүйтэй юу? Энэ сэдвийг олон хэвлэл, нийтлэлүүд хөндсөн бөгөөд тэдгээр хэлэлцүүлэгүүдийн зарим тоймыг дурдан энэ бүлгийг төгсгөх нь зүйтэй болов уу.

Лавлагааны үйлчилгээний цаашдын ирээдүй номын сангүүдүн ирээдүйгээс ихээхэн хамаарна. Зарим хүмүүс өргөн цар хүрээтэй мэдээллийн санд нэвтрэх боломж, ялангуяа интернэт байхад номын сангүүдүн шаардлага байхгүй бөгөөд тэдгээр нь орон нутгийн засаг захирагаа, боловсролын байгууллагууд болон бизнесүүдийн хувьд ашиггүй хөрөнгө оруулалт болно гэж үзэцгээдэг. Үнэндээ, орчин үеийн харилцаа холбоо хүмүүсийг номын санд ирж асуултанд хариулт авах болон бусад үйлчилгээгээр үйлчлүүлэх явдлыг багасгасан билээ. Гэхдээ, 1990-ээд оны сүүлийн хагаст, интернэт дэх зохион байгуулалт муутай тоо томшгүй мэдээллүүд нь, мэдээллэлд нэвтрэх арга замыг зохион байгуулах, түүнийг олоход нь хэрэглэгчдэд туслах, улам бүр нүсээр бөгөөд төвөгтэй болж байгаа мэдээллийн ертөнцөд оршин тогтоноход зайлшгүй шаардлагатай мэдээлэл ашиглах ур чадвар, шүүмжлэлт хандлагад суралцахад нь тэдэнд туслалцаа үзүүлэх номын сангүүд болон номын санчид хэрэгтэй хэвээр байх ёстой гэсэн онолын нэг шалтгаан болж байна гэдэгтэй хүмүүс санал нэгдэх явдал нэмэгдсээр байна.⁵³

Номын сангүүд хэвээр үлдэж хөгжлөө ч гэсэн тэд мэдээлэлд нэвтрэх аргуудыг өнгөрсөн үеийнхтэй харьцуулахад асар өөрөөр хэрэглэх шаардлагатай болно гэж зарим хүмүүс үздэг. Номын сангийн каталог нь өнгөрсөн үед хэрэглэгдэж байсан уян хатан бус, төвөгтэй картан каталогийг ашиглахын тулд зайлшгүй шаардлагатай байсан хүний туслалцааг алга болгож ашиглахад хялбар, олон цэгээс нэвтэрч болох өөрөө өөртөө туслах төхөөрөмжүүдээс бурдэнэ. Лавлагааны гарын авлага хэрэгслүүд нь хэрэглэгчид хэрэглэхэд хялбар электрон эх сурвалжууд байх бөгөөд хүний зуучлалтай буюу зуучлалгүйгээр хэрэглэхэд хялбар электрон холболтыг ашиглан номын сангийн гадна байгаа мэдээллийн асар их санд нэвтрэх боломжийг бурдуулнэ. Ийм үзэл бодолтой хүмүүсийн бодож байгаагаар номын санчийн үүрэг роль бол хэрэглэгчдэд биечлэн туслах бус харин эдгээр холболтуудын дизайн, “инженерчлэл”-ийг хийж, системийн ажиллагаанд туслалцаа үзүүлэх явдал юм.⁵⁴ Номын сангийн лавлагааны үйлчилгээ буюу ганцаарчилсан туслалцаа үзүүлэх нь өөрөө өөртөө туслах зарчмыг доголдуулах эх үүсвэр болохоос гадна “ийм доголдлыг” мөнхийн болгож болох юм гэж зарим хүмүүс үздэг.⁵⁵

Нэгөө талаар, интернэт зэрэг электрон мэдээллийн сурвалжуудын туршлагаас үзэхэд, лавлагааны номын санчид болон дэвшилтэт технологи, системтэй ажилладаг бусад хүмүүс, өөрөө өөртөө туслах хэрэгслүүд болон харилцан холболтыг бодвол илүү түргэн хөгждөг тул тэд хамгийн шинэ, хамгийн хүчирхэг эх сурвалжуудыг бүрэн ашиглахад шаардагатай, зөвхөн мэргэжилтнүүдийн зүгээс үзүүлж чадах ганцаарчилсан буюу биечилсэн туслалцааны хэрэгцээг бий болгодог (хүний биечилсэн туслалцаа ордоггүй номын сангийн дизайн хийх оролдлого хийх нь үр ашиггүй юм). Номын сангүүд, ерөнхийдөө, нийгэм өөрөө асар их хэмжээний мөнгийг мэдээллийн эх сурвалжуудыг бий болгох, түүнд нэвтрэх системд зориулан зарцуулж байна. Тэдгээр эх сурвалжуудыг олох, оновчтой ашиглах тал дээр гардаг саад бэрхшээлүүдийг давж туулахад хэрэглэгчдэд мэргэжлийн биечилсэн туслалцаа үзүүлэх нь тухайн эх сурвалжуудыг ашиглуулснаар тэдгээрийн үнэ цэнийг өндөрсөн улмаар хэрэглэгчдийн сайн сайхан байдал, бүтээмжийг улам

дээшлүүлж болох юм.⁵⁶ Өөрсдийнх нь мэргэжлийн мөхлийн талаархи таамгуудад бүслэгдсэн мэт сэтгэлгээ төрсөн лавлагааны номын санчид, өөрийн салбараас гаднах хэвлэл мэдээллүүдэд, хумүүс өөрсдийн мэдээллийн хэрэгцээнд анхаарал тавьж, түүнийгээ хангахад тусалж байгаа лавлагааны номын санчдын ур чадварын тухай, мэдээллийн тодорхой хэрэгцээнд үйлчилэхийн тулд эх сурвалжуудыг олж тогтоох, үнэлгээ хийх, мэдээлэлтэй ажиллах тэдний чадавхийн тухай болон тэд ойрын ирээдүйд хэрэгтэй байсан хэвээр байх болно гэж бичиж, нийтэлж байгаад нь сэтгэл ханамжтай байгаа юм.⁵⁷ Эдгээр нийтлэлүүдийн нэг нь маш сайхнаар базаж хэлэхдээ: “Маш чухал бөгөөд тэр болгон үнэлэгдэггүй давуу тал буюу хүнлэг сэтгэлийг номын санчид авчирдаг” гэсэн байна.⁵⁸

Лавлагааны үйлчилгээ ирээдүйд ямар байх вэ? Үндсэн элементүүдийхээ хувьд, магадгүй өнгөрсөнтэй адил төстэй байж болох юм. Гэхдээ, өнөөгийн байдал болон ирээдүйн хандлагуудын тухай дээр дурдсан асуудлууд өөрчлөлт, шинэчлэлтийг шаардах болно. Лавлагааны үйлчилгээг хэрэглэгчид и-мэйлээр, вэб сайт болон бусад аргаар авч болох учир лавлагааны үйлчилгээг олон талт, магадгүй ялгаатай цэгээс үзүүлэх тул номын сан болон лавлагааны ширээ нь лавлагааны үйлчилгээ үзүүлдэг биет байршил байх нь улам бүр багасах нь мэдээж хэрэг юм. Технологиудын нэгдэл, сүлжээнүүдийн ашиглалт болон өмнө нь тусдаа байсан захирагааны ба мэргэжлийн шугамуудын хамтын ажиллагаа зэргээс үүдэн мэдээлэлд нэвтрэхийн тулд лавлагааны номын санчдын болон тэдний хэрэглэгчдийн ашиглах хэрэгслүүд нь өнөөг хүртэл ашиглаж байсан хэрэгслүүдийг бодвол өөр төрлийн, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл ба технологийн холимог байх болно. Хамгийн нарийн, орчин үеийн системтэйгээр номын сан доторхи болон гаднах мэргэжилтнүүдтэй хамтран ажиллах учир ялгаатай үйлчилгээний цэгүүдийг ажилтнаар хангах загвар нь лавлагааны ерөнхий ширээг ажилтнаар хангаснаас хамаагүй илүү ялгаатай бөгөөд төвөгтэй болох юм. Эдгээр өөрчлөлтүүд нь мэдээлэл, санаа хайж байгаа хэрэглэгчдэд үр өгөөжөө өгч байлгахын тулд лавлагааны номын санчид хэрэгчлэгчдийн эрэлт хэрэгцээ, тэдний мэдээлэл хайх болон ашиглах араншингийн талаар зохистой мэдлэг олж авахыг байнга хичээж, ингэснээр тэдгээр хэрэгцээ болон араншинд тохирсон үйлчилгээний дизайныг хийж, хүргэх боломжтой болно гэдэгтэй ихэнх лавлагааны номын санчид нэгтэй байдаг.⁵⁹

ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТОДОРХОЙЛОЛТ: ДАХИН ӨГҮҮЛЭХ НЬ

Энэ бүлгийн эхэнд лавлагааны үйлчилгээний өргөн хүрээтэй энгийн тодорхойлолтыг танилцуулсан билээ. Тэр тодорхойлолтыг уншинаас хойш уншигч номын сангийн хэрэглэгчдэд үзүүлдэг лавлагааны номын санчдын туслалцааны тодорхой төрлүүдийн талаар илүү нарийвчилсан мэдээлэл авсан бөгөөд практикт өргөнөөр ашиглан хүлээн зөвшөөрсөн олон талт үйл ажиллагаануудын талаар мэдээлэл, чиглэл, сургалт өгөх гэсэн ерөнхий гарчигуудын дор уншиж танилцсан болно. Үүнээс гадна, уншигчдад лавлагааны номын санч тухайн туслалцааг үзүүлэхэд ашигладаг хэрэгслүүдийн төрлүүдийн (уламжлалт болон ирээдүйн) талаар зарим ойлголтуудыг өгсөн. Уншигчийн олж авсан шинэ мэдлэгийн хүрээнд Ишлэл 1.6-д дурдсан тодорхойлолт өөрсдийн юу хийдгээ тодорхойлохоор өнөөг хүртэл оролдож байгаа лавлагааны номын санчдад тус болж магадгүй юм. Энэ номын үлдсэн хэсэгт олон тооны нэмэгдэл мэдээлэл, лавлагааны хэрэгслүүдийн тодорхой аргууд болон зурагчилсан жишээнүүдийн талаархи материалыг багтаан өндөр өгүүлсэн тодорхойлолтыг баяжуулахыг зорьсон болно.

Ишлэл 1.6**Лавлагааны үйлчилгээний бусад тодорхойлолтууд**

Лавлагааны хамгийн шилдэг үйлчилгээ нь төлөвлөсөн хайлт, мэдээлэл эрэх ур чадварыг хөгжүүлэх зорилгоор өгсөн албан болон албан бус сургалт (хэвлэмэл эх сурвалж, хэвлэл бус мэдээллийн хэрэгсэл болон автоматацлуулсан системүүдийг ашиглах) болон лавлагааны эх сурвалжуудыг ашиглахад үзүүлэх туслалцааг нэгтгэсэн байдаг. Үүнд, эрж олсон мэдээллийн үнэ цэнэд үнэлгээ өгөх, дүн шинжилгээ хийх болон эрж олох аргын тохиromжтой, үнэн зөв эсэх талаар өгөх хичээл, сургалт мөн багтана.

Розмарие Риечел

Хүүхдүүд ба залуучуудад зориулсан лавлагааны үйлчилгээ⁶⁰

Лавлагааны үйлчилгээг удирдан залах эрхэм зорилго бол... лавлагааны үйлчилгээ нь үйлчлүүлэгч бүрийн онцлог хэрэгцээнд тохируулсан нэмүү өртөгт үйлчилгээ юм. Энэ нь үйлчлүүлэгчийг болон түүнд үзүүлж байгаа ганцаарчилсан, хариу түргэн өгөх үйлчилгээг цагаас цагт, өдрөөс өдөрт гүйцэтгэдэг лавлагааны практикийг удирдлага болгодог үнэлэмжийн системийн төвд байрлуулдаг.

Чарлес А. Банж

Эрхэм зорилго ба үнэлэмж-Өөрчлөлтийн үе дэх шалгуурууд

Бидний нийгэм үргэлжийн өөрчлөлт, хувиралтанд байдаг бөгөөд номын сангийн хэрэглэгчдийн шинж төрх, эрэлт хэрэгцээ эдгээр нийгмийн өөрчлөлтийг даган байнга өөрчлөгдөж байна. Өнөө болон ирээдүйд лавлагааны үйлчилгээний үүрэг нь хэрэглэгчдийн бүхий л олон талт, нарийн төвөгтэй бүтэц, мэдээлэлд нэвтрэх тэгш бөгөөд тэнцүү эрх, оюуны эрх чөлөө болон сонгох эрх чөлөөг хүндэтгэж, зорилтуудаа биелүүлэхэд шаардлагатай мэдээлэл, санааг ашиглахад нь хэрэглэгчдэд туслалцаа үзүүлэх явдал юм. Тиймээс, номын санчид боломж болон зорилт хоёртой хоёулантай нь тулгардаг. Тэд өөрсдийн хэрэглэгчдэдээ тохиromжтой мэдээлэл, чиглэл өгөх болон сургалт өгөх шинэлэг бөгөөд шилдэг аргуудыг байнга эрэлхийлж байх хэрэгтэй. Өөрчлөгдөн хувирч буй өртөнцөд энэ нь амархан биш боловч хувиршгүй зорилго хэвээр байх юм.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. “Guidelines for Information Services” (July 2000). Available: http://www.ala.org/rusa/stnd_consumer.html.
2. Samuel Swett Green, “Personal Relations Between Librarians and Readers,” *American Library Journal* 1 (October 1876): 74-81.
3. Louis Kaplan, “The Early History of Reference Service in the United States,” *Library Review* 83 (Autumn 1947): 286-90; Thomas J. Galvin, “Reference Services and Libraries,” *Encyclopedia of Library and Information Science* (New York: Marcel Dekker, 1977), 25:211.
4. Galvin, “Reference Services and Libraries,” 214.
5. Ibid., 215-16.
6. An interesting discussion of reference textbooks and guides to reference tools is contained in John V. Richardson, Jr., “Teaching General Reference Work,” *The Library Quarterly* 62 (January 1992): 55-89.

7. Samuel Rothstein, "Reference Service: The New Dimension in Librarianship," *College & Research Libraries* 22 (January 1991): 13.
8. Bill Coons and Peter McDonald, "Implications of Commercial Document Delivery," *College & Research Libraries News* 56 (October 1995): 626-31.
9. John H. Barnes, "One Giant Leap, One Small Step: Continuing the Migration to Electronic Journals," *Library Trends* 45 (Winter 1997): 404-15; Stephen P. Harter and Hak Joon Kim, "Accessing Electronic Journals and Other E-publications: An Empirical Study," *College & Research Libraries* 57 (September 1996): 440-56.
10. Thomas Childers, *Information & Referral: Public Libraries* (Norwood, N.J.: Ablex, 1983), see also Marcia S. Middleton and Bill Katz, "Information and Referral in Reference Services," *The Reference Librarian* 21 (1988): entire issue.
11. Clara Stanton Jones, "The Public Library as the Comprehensive Community Information Center" in *Public Librarianship: A reader*, ed. Jane Robbins-Carter (Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1982), 128.
12. Robert Croneberger et al., "The Library as a "Community Information and Referral Center," in *Public Librarianship*, 479.
13. Thomas Childers, "Trends in Public Library I & R Service," *Library Journal* 104 (October, 1 1979): 2035-39.
14. Elaine G. Toms, "Free-Nets: Delivering Information to the Community," *Public Libraries* 32 (September/October 1993): 311-15; Karen G. Schneider, "Community Networks: New Frontier, Old Values," *American Libraries* 27 (January 1996):96.
15. Steve Coffman and Helen Josephine, "Doing It for Money, " *Library Journal* 116 (October 15, 1991): 96.
16. Wendy Smith, "Fee-Based Services: Are They Worth It?" *Library Journal* 111 (June 15, 1993): 40-43.
17. Janet Gotkin, ed., "Information Brokering," *Bulletin of the American Society for Information Science* 21 (February/March 1995): 7-22; Sue Rugge and Alfred Glossbrenner, *The Information Broker's Handbook*, 3rd ed. (New York: McGraw-Hill, 1997), 579p.
18. Green, "Personal Relations," 74-81.
19. Rhea Joyce Rubin, "Guidance," in *The Service Imperative for Libraries: Essays in Honor of Margaret E. Monroe*, ed. Gail A. Schlachter (Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1982), 95
20. Ibid., 96-97.
21. Ibid., 98-99.
22. Catherine Sheldrick Ross, "Readers' Advisory Service: New Directions," *RQ* (Summer 1991): 503-18; Kathleen de la Pena McCook and Gary O. Rolstad, eds., "Developing Readers's Advisory Services: Concepts and Commitments," *Collection Building* 12, no. 3-4 (1993): entire issue.
23. Joyce G. Saricks and Nancy Brown, *Reader's Advisory Service in the Public Library*, 2d ed. (Chicago: American Library Association, 1997), 160p.; Ted Balcom, ed., *Serving Readers* (Fort Atkinson, Wisc.: Highsmith Press, 1997), 121p.
24. Rubin, "Guidance", 111-13.

25. Clara Richardson Lack, "Can Bibliotherapy Go Public?" *Collection Building* 7 (Spring 1985): 28; Rubin, "Guidance," 108.
26. Lack, "Can Bibliotherapy Go Public?" 28; Rhea J. Rubin, "Uses of Bibliotherapy in Response to the 1970s," *Library Trends* 28 (Fall 1979): 242-45.
27. Lack, "Can Bibliotherapy Go Public?" 27.
28. Arleen McCarty Hynes, "Bibliotherapy – The Interactive Process," *Catholic Library World* 58 (1987): 167-70; Alice G. Smith, "Will the Real Bibliotherapist Please Stand Up?" *Journal of Youth Services in Libraries* 2 (Spring 1989): 241-49.
29. Kathleen Bergen and Barbara MacAdam, "One-on-One: Term Paper Assistance Programs", *RQ* 24 (Spring 1985): 333-35.
30. Callie B. McGinnis, "Columbus College's Term Paper Clinic: A Ten-Year Tradition," *The Georgia Librarian* 25 (Winter 1988): 188-90.
31. Quoted in Carolyn A. Kirkendall and Carla J. Stoffle, "Instruction," in *The Service Imperative for Libraries*, 42.
32. Concise descriptions of course-related and course integrated instruction are provided in Anne F. Roberts and Susan G. Blandy, *Library Instruction for Librarians*, 2d ed. (Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1989), 69-70.
33. Francesca Allegri, "Course Integrated Instruction: Metamorphosis for the Twenty-First Century," *Medical Reference Services Quarterly* 4 (Winter 1985/1986): 59.
34. Elaine Jane and Patricia Vander Meer, "The Library's Role in Academic Instructional Use of World Wide Web," *Research Strategies* 15, no. 3 (1997): 123-50.
35. Caroline Rowe, "Modern Library Instruction: Levels, Media, Trends, and Problems," *Research Strategies* 12 (Spring 1994): 4-17.
36. Carl F. Orgren, "Cooperative Reference Services," *The Reference Librarian* 43 (1994): 63-70.
37. Sarah A. Long, "Systems, Quo Vadis?" *Advances in Librarianship* 19 (1995): 117-58; descriptions of two statewide networks can be found in Barbara Smith, "Maryland's Information Retriever," *Wilson Library Bulletin* 68 (March 1994): 37-40: and Maribah Mansfield, "Ohio's OPLIN: The Future of Library Service?" *Library Journal* 122 (October 1, 1997): 44-47.
38. Quoted in Orgren, "Cooperative Reference Service," 64.
39. Margaret Hutchins, *Introduction to Reference Work* (Chicago: American Library Association, 1944), 214p.
40. Charles A. Bunge, "Stress and Burnout in Library Workplace," *Encyclopedia of Library and Information Science* (New York: Marcel Dekker, 1992), 49:349-61.
41. Samuel T. Huang, "The Impact of New Library Technology on Reference Services," *Illinois Libraries* 72 (November 1990): 601-2.
42. David S. Ferriero and Kathleen A. Powers, "Burnout at the Reference Desk," *RQ* 21 (Spring 1982): 277.
43. Tina Roose, "Stress at the Reference Desk," *Library Journal* 114 (September 1, 1989): 167.

44. Chris d. Ferguson and Charles A. Bunge, “The Shape of Service to Come: Values-Based Reference Service for the Largely Digital Library,” *College & Research Libraries* 58 (may 1997): 255.
45. William L. Whitson, “Differentiated Services: A New Reference Model,” *Journal of Academic Librarianship* 21 (March 1995): 103-10; Jackie Mardikian and Martin Kesselman, “Beyond the Reference Desk: Enhanced Reference Staffing for the Electronic Library,” *Reference Services Review* 23 (Spring 1995): 21-28.
46. Chris Ferguson, “Reshaping Academic Library Reference Service: A Review of Issues, Trends, and Possibilities,” *Advances in Librarianship* 18 (1994): 73-109.
47. Ferguson and Bunge, “The Shape of Services to Come,” 257.
48. Peter Heron et al., “Library Reference Service: An Unrecognized Crisis – A Symposium,” *Journal of Academic Librarianship* 13 (1994): 73-109.
49. Terence Crowley, “Half-Right Reference: Is It True?” *RQ* 25 (Fall 1985): 59-68.
50. Charles A. Bunge, “Gathering and Using Patron and Librarian Perceptions of Question-Answering Success,” in *Evaluation of Public Services and Public Personnel*, ed. Bryce Allen (Urbana-Champaign, Ill.: University of Illinois Graduate School of Library and Library and Information Science, 1991), 59-83; Lillie S. Dyson, “Improving Reference Services: A Maryland Training Program Brings Positive Results,” *Public Libraries* 31 (September/October 1992): 284-89.
51. “RUSA Guidelines for Behavioral Performance of Reference and Information Services Professionals” *RQ* 36 (Winter 1996): 200-203.
52. Geraldine B. King and Suzanne H. Mahmoodi, “Peer Performance Appraisal of reference Librarians in a Public Library,” in *Evaluation of Public Services and Public Services Personnel*, 167-203; Jane P. Kleiner, “Ensuring Quality Reference Desk Service: The Introduction of a Peer Process,” *RQ* 30 (Spring 1991): 349-61.
53. An interesting World Wide Web site that has documents discussing these issues is at <http://www.wils.wisc.edu/libpr/pr.html>; see also *Buildings, Books, and Bytes: Libraries and Communities in the Digital Age* (Washington, D.C.: The Benton Foundation, 1996), 46p.; Steve Cisler, “Weather- proofing a Great, Good Place,” *American Libraries* 27 (October 1996): 42-46.
54. Jerry D. Campbell, “Shaking the Conceptual Foundations of Reference: A Perspective,” *Reference Service Review* 20 (Winter 1992): 29-35.
55. Alfred Willis and Eugene E. Matysek, Jr., “Place and Functionality of Reference Services from the Perspective of Total Quality Management Theory,” in *Rethinking Reference in Academic Libraries*, ed. Anne G. Lipow (Berkeley, Calif.: Library Solutions Press, 1993), 185-89.
56. Charles A. Bunge, “A Reply to Willis and Matysek,” in *Rethinking Reference in Academic Libraries*, 191-93.
57. David Pescovitz, “Really Check: The Future of Libraries,” *Wired* 3 (December 1995): 68; Cynthia N. James-Catalano, “Look to the Librarians,” *Internet World* 7 (August 1996): 28-30; Bonnie A. Nardi et al., “Put a Good Librarian, Not Software, in the Driver’s Seat,” *Christain Science Monitor*, June 4, 1996, 18.
58. Nardi, “Put a Good Librarian ... inthe Driver’s Seat,” 18.

59. Ferguson and Bunge, "The Shape of Services to Come," 262-63.
60. Rosemarie Riechel, *Reference Services for Children and Young Adults* (Hamden, Conn.: Library Professional Publications, 1991), 3.
61. Charles A. Bunge, "Vision and Values: Touchstones in times of Change," in *Rethinking Reference in Academic Libraries*, 33-35.

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Bushallow-Wilber, Laura, et al. "Electronic Mail Reference Service: A Study." *RQ* 35 (Spring 1996): 359-71.

Лавлагааны үйлчилгээг и-мэйлээр дамжуулан хүргэх нь хэрэглэгчийг заавал номын санд ирүүлэлгүйгээр лавлагааны үйлчилгээг хүргэх нэг элемент юм. Нэг номын сан дээр хийгдсэн судалгааны энэ тайлан нь энэ сэдвээр бичигдсэн материалуудын талаар ашигтай хэлэлцүүлэгчдийг багтаасан. *RQ*-ийн энэ дугаарт лавлагааны ярилцлагыг и-мэйлээр хийх тухай нийтлэл мөн хэвлэгдсэн байна.

Campbell, Jerry D. "Shaking the Conceptual Foundations of Reference: A Perspective." *Reference Services Review* 20 (Winter 1992): 29-35.

Лавлагааны үйлчилгээний талаар лавлагааны номын санчийн мэргэжилгүй "гадны" хүний эдгээр эргэцүүлүүд нь олон лавлагааны номын санчдыг болон бусад хүмүүсийг лавлагааны номын санчдын мэргэжлийн талаар шинэ маягаар бодоход хүргэсэн. Лавлагааны номын санчид нь "Нэвтрэлтийн Инженерүүд" болж, оюун мэдлэгийн өртөнцийг судлан, дүн шинжилгээ өгөн хэрэглэгчдэд мэдээллийг хүргэх илүү оновчтой аргуудыг болосруулах хэрэгтэй гэж Камбэл үздэг байна.

Ferguson, Chris D., and Charles A. Bunge. "The Shape of Services to Come: Values-Based Reference Service for the Largely Digital Library." *College & Research Libraries* 58 (May 1957): 253-65.

Энд, номын санч болон номын сангийн сургуулийн багш хоёр дийлэнх хэсэг нь тоон системд шилжих ирээдүйн номын сангийн технологийн орон зайд, лавлагааны үйлчилгээнд гарч байгаа өөрчлөлтүүд, номын сангийн бүх хэрэглэгчдэд зориулсан энэ орчинг үр өгөөжтэй ажиллуулах болон үйлчилгээний үнэлэмжийн талаар бичсэн байна.

Fialkoff, Francine. "Reference 98." *Library journal* 122 (November 15, 1997): special supplement, S1-S96.

Жил бүр хэвлэгддэг "Лавлагааны тунхаглал" гэж нэрлэж болох тогтмол хэвлэлийн энэ дугаар лавлагааны үйлчилгээнд сүүлийн үед гарч байгаа хөгжил, дэвшлийн гол гол асуудлуудыг хөндсөн байна. Лавлагааны эх сурвалжуудын ойрын ирээдүйн талаар тус дугаар тэмдэглэхдээ ном хэвлэлт болон лавлагааны хэрэгслүүдийн нэг болох Вэб эх сурвалжууд өсөх хандлагатай байхад CD дээрхи мэдээллүүдийн тоо, хэмжээ буурах шинжтэй байна гэсэн байна.

Harris, Roma M. "Gender, Power, and the Dangerous Pursuit of Professionalism." *American Libraries* 24 (October 1993): 874-76.

Товчхон бөгөөд асуудалд шүүмжлэлтэй хандсан энэ нийтлэлд Харрис, ном зүйн мэргэжил, мэргэжилдээ хэтэрхий улайрч лавлагааны үйлчилгээн дэх эмэгтэй хүмүүсийн үнэлэмж болон хэрэглэгчтэй хамтран ажиллах харьцааг умартах эрсдлийг авчирдаг гэсэн үзэл бодлоо илэрхийлсэн байна. Түүний гаргаж тавьсан зарим асуудал лавлагааны номын санчдын хувьд үнэ цэнэтэй, чухал асуудлууд болсон юм.

"Information Services Policy Manual: An Outline." *RQ* (Winter 1994): 165-72.

Америкийн Номын Сангийн Холбооны Лавлагааны ба Хэрэглэгчдийн Үйлчилгээний нийгэмлэгийн нэг зөвлөлөөс гаргасан энэ гарын авлага нь лавлагааны номын санчид болон менежерүүдийг үйлчилгээний бодлогын бичиг баримт боловсруулахад нь туслах зорилготой юм. Энэ гарын авлагыг уншигчид оновчтой үйлчилгээг төлөвлөх, хүргэхэд анхаарах шаардлагатай лавлагааны олон талт үйлчилгээ, үйлчилгээний хамрах хүрээ болон бусад холбогдох асуудлуудын талаар ерөнхий ойлголттой болно.

Innovative Internet Applications in Libraries. Available: <http://www.wiltonlibrary.org/innovate.html>.

Зохиогчдынх нь үзэж байгаагаар интернэтийг зөв, оновчтой ашиглаж байгаа гэгдэх сайтууд руу холбогдож болох Вэб сонирхолтой сайт юм. Энд сургалт/лавлах болон лавлагааны бодит мэт ширээнүүд бүхий хэсгүүд байдаг (интернэт номын сан руу холбогдож болдог линктэй учир их сонирхолтой үйлчилгээг үзүүлдэг).

Katz, William A., ed. *Introduction to Reference Work*, Vols. I & II. New York: McGraw-Hill, 1997. 730p.

Энэ хоёр боть сурх бичиг лавлагааны эх сурвалжууд болон үйлчилгээний талаар өгүүлдэг. Нэгдүгээр боть нь лавлагааны номын санчийн мэргэжлийн тухай үндсэн ойлголтууд болон эх сурвалжийнх нь төрлөөр ангилсан лавлагааны эх сурвалжуудын талаар өгүүлдэг бол, хоёрдугаар боть нь лавлагааны ярилцлага, ном зүйн сургалт, материал хүргэлт, номын сан хоорондын солилцоо зэрэг лавлагааны үйлчилгээ болон лавлагааны үйл явцын сэдвүүдийг хөндсөн байдаг.

Lipow, Anne Grodzins, ed. *Rethinking Reference in Academic Libraries*. Berkeley, Calif.: Library Solutions Press, 1993. 242p.

Хэрэглэгчдийн хэрэгцээ, мэдээлэл хүргэлт болон нийгэмд гарч байгаа өөрчлөлтүүдтэй уялдан лавлагааны үйлчилгээнд өөрчлөлт гарах шаардлага, хэрэгцээний талаар судалсан байгууллагуудын гаргасан үр дүн дээр тулгуурлан энэ ботийг бичжээ. Ажилтнуудаар хангах шинэ загвар, захирагааны шинэ бүтэц зохион байгуулалт, шинэ зохицуулалт, номын сангаас алсад байгаа хэрэглэгчдэд үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг сэдвүүдийг хамарсан байна. Олон ашигтай хавсралтуудын дунд “лавлагааны талаар эргэж бodoх нь” тайлбартай ном зүйн мэдээлэлийг багтаасан байна.

Maack, Mary Niles. “Toward a New Model of the Information Professional: Embracing Empowerment.” *Journal of Education for Library and Information Science* 38 (Fall 1997): 283-302.

Рома Харрис-ийн хөндсөн (дээр дурдсан) зарим сэдвүүдийг илүү дэлгэрэнгүйгээр авч үзсэн энэ нийтлэл нь мэдээллийн чиглэлээр мэргэшсэн мэргэжилтнүүд өөрсдийн гол үнэ цэнийг болон өөрсдийн үйлчлүүлэгчидтэй тогтоосон харьцааны талаар анхаарах нь чухал болохыг тэмдэглэсэн байна. Мэргэжлийн практик дахь анхаарал тавих соёл, ёс зүй, мэдлэгийг хадгалах бус харин түгээх, хуваалцахын ач холбогдлын талаар Maak хөндсөн нь лавлагааны номын санчдын мэргэжилтэй ихээхэн холбоотой юм.

Reference Service in a Digital Age: A Library of Congress Institute. Available: <http://lweb.loc.gov/rr/digiref/papers.html>.

130 гаруй лавлагааны номын санчид, менежерүүд болон илтгэгч экспертууд, мэргэжилтнүүд оролцсон энэ хурал 1998 оны 6-р сард болсон бөгөөд ирээдүйн лавлагааны үйлчилгээнд нөлөөлөх технологийн нөлөөний талаар ярилцсан юм. Энэ вэб сайт нь хуралдааны агуулга болон эпектрон орчинд чанартай үйлчилгээ үзүүлэхэд шаардагдах лавлаагааны номын санчдын мэдлэг, ур чадвар, чанартай үйлчилгээ хүргэхийн тулд мэдээллийн тоон технологийн зохистой эх сурвалжуудыг ашиглах стратеги, бусад байгууллага, агентлагуудтай хамтран ажиллах, лавлаагааны номын санчид ба хиймэл оюун ухааны технологиуд хоёрын хоорондох зохистой баланс зэрэг сэдвүүдийн талаархи

ном зүйн лавлахыг багтаасан байна. Тоон технологийн лавлагааны үйлчилгээний хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх гэх мэтийн арга хэмжээнүүдийн талаархи мэдээллийг <http://lweb.loc.gov/rr/digiref/digiref.html> сайтаас үзэж болно.

Rettig, James. “Future Reference – ‘Sired by a Hurricane, Dam’d by an Earthquake’.” *The Reference Librarian* 54 (1996): 75-94.

Лавлагааны үйлчилгээний өнөө үеийн хамгийн уран илтгэгч “философичдийн” нэг Реттиг, лавлагааны үйлчилгээний орчинд сүүлийн үед гарч байгаа өөрчлөлтийн талаар дурдаад, үүсэн бий болж байгаа зарим хандлагуудыг хураангуйлсан байна. Тэдгээрийн гол зангилаа нь хувь хэрэглэгчдийн хэрэгцээнд голлон анхаарах асуудал гэж тэрээр үзсэн байна. Энэ дугаарт гарсан “Лавлагааны номын санчдын үүрэг роль: Өнөөдөр ба Маргааш” нэرتэй нийтлэлүүд мөн сонирхол татсан нийтлэлүүд болсон байна.

Schlachter, Gail A., ed. *The Service Imperative for Libraries: Essays in Honor of Margaret Monroe*. Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1982. 215p.

Лавлагааны үйлчилгээний шилдэг багш, үзэл баримтлагчийн хүндэтгэлд зориулан бичигдсэн эдгээр эссеңүүд хэвлэгдэж, нийтлэгдсэн лавлагааны үйлчилгээний мэдээлэл - чиглэл өгөх -сургалт (энэ бүлгийн эхэнд дурдсан) гэсэн цогц бүтцийг харуулсан хамгийн шилдэг бүтээлүүдийн нэг жишээ болсон юм.

Wood, M. Sandra, ed. *Reference and Information Services in Health Sciences Libraries*. Metuchen, N.J.: Medical Library Association and Scarecrow Press, 1994. 371p. (*Current Practices in Health Sciences Librarianship*, vol. 1)

Лавлагааны үйлчилгээний талаар хэвлэгдсэн материалуудын дийлэнх нь нийтийн болон боловсролын номын сангруудын талаар байдаг. Энэ мэдээллийн чанартай, практиктойрхон боть нь тусгай номын сангийн лавлагааны үйлчилгээний талаархи ойлголтыг өгсөн шилдэг бүтээл болсон юм. Лавлагааны ярилцлага, электрон эх сурвалжуудын өргөн хүрээтэй төрлүүд зэрэг сэдвүүдийг хөндсөн нь тусгай бусад номын сангруудын талаар сонирхож байгаа уншигчдад энэ бүтээл мөн холбогдолтой болох юм.

ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ЁС ЗҮЙН АСУУДЛУУД

Ричард Е. Рувин

ОРШИЛ, ТҮҮХЭН ЗАМНАЛ

Номын санчид өдөр тутмын ажилдаа өөрсдийн мэргэжлийн үйлдлүүдийн ёс зүйн далд утга дээр анхаарлаа тэр болгон төвлөрүүлдэггүй. Гэхдээ, ёс зүйн зарчмууд нь мэргэжлийн харилцааны соёлыг бүрдүүлэх чухал суурь болдог билээ. Лавлагааны үйлчилгээний ёс зүйн суурийг өргөн хүрээтэй авч үзвэл номын сан болон мэдээллийн үйлчилгээний ерөнхий зарчмуудтай адил юм. Тийм учраас, энэ сэдэв нь уг мэргэжлийг бүхэлд нь хамарсан өргөн хүрээтэй үүрэг хариуцлагуудыг хамрах болно. Салбарын ёс зүйн асуудал, зарчмуудыг ойлгохын тулд юуны түрүүнд түүхий түүхтэй эхлээд танилцах нь зүйтэй юм. Аливаа мэргэжлийн үнэ цэнэ нэг өдөр байхгүй байгаад дараа өдөр нь бий болдог зүйл биш бөгөөд мэргэжлийн болон нийгмийн өөрчлөлт шинэчлэлтийн нэг хэсэг болон хөгжиж байдаг. Тийм учраас, лавлагааны үйлчилгээний орчин үеийн ёс зүйн суурийг бий болгосон хүчин зүйлсийн талаар товчхон судалж үзэх нь чухал ач холбогдолтой юм.

Нийтийн номын сангийн сангууд анхлан арван есдүгээр зууны сүүлийн хагаст байгуулагдаж эхлэхэд номын сангийн үйлчилгээ хязгаарлагдмал байсан. “Хаалттай тавиурууд” нь номын сангийн ажилтнуудаас бусад хүмүүст хаалттай байв. Тэр үед лавлагааны ширээ гэж байсангүй. Ширээ бий болсон ч тэр нь зөвхөн ном олгох буюу буцааж авахад голчлон ашиглагдаж байв. Энэ нь магадгүй, асуулт асууж болох таатай орчин биш байлаа. Номын сангийн талаар судалгаа хийдэг нэг түүхч энэ үеийн нийтийн номын санг “Уян хатан бус, хүйтэн харьцаат, эрх мэдэл зонхилсон, өөрийгөө өндөрт тавьсан элит үзэлтэй” байсан гэж тодорхойлсон байна.¹ Номын сангийн хэрэглэгчдэд асуух асуулт байсан хэдий ч тэд номын сангийн аль ч ажилтнаас тусламж хүсэлгүйгээр буцах нь элбэг байсан магадлалтай. Анхны номын санчдын “ичимхий лавлагч нар” гэж нэрлэсэн тэдгээр судлаачид мэдээлэл олох чухал газар мэдээллийг өгөх нь номын санчдын үүрэг гэдгийг сүүлд таньж мэдсэн юм.² Ворсестер номын сангийн номын санч, Америкийн Номын Сангийн Холбоо (АНСХ)-ны ерөнхийлөгч асан Самуэл Грин-ийн хэлсэнчлэн:

Үйлчилгээ сайтай номын сан гэдэг бол асуух асуулттай хэнийг ч тэр асуултаяа асуухыг урьж, номын санд ирэн асуултаяа асуухад нь түүнийг найрсгаар хүлээн авч, асуултыг нь таатайгаар харгалзан

үзэж, хүссэн хариултыг нь олох бүхий л хүчин чармайлтыг гаргана гэдэг итгэлийг төрүүлсэн газар байх ёстой юм.³

Номын сангийн фондонд нэвтрэх асуудал арван есдүгээр зууны эцсээр либеральчлагдсан билээ. Нээлттэй тавиурууд бий болж хэрэглэгчид материалын төслийн чөлөөтэй танилцах боломж улам бүр нийтлэг болсон ба ном олгох функцээс тусдаа мэдээллийн функц үүсэн бий болсон байна. Номын сангийн нэг ажилтан “мэдээллийн ширээн дээр” ажиллахаар томилогдсон.⁴ Энэ ажилтан нь номын сангийн хэрэглэгчдийн асуултанд хариулт өгч, хэрэглэгчдийг бусад хэлтэс рүү хандуулан, олон төрлийн сэдвүүдээр лавлагааны материалын жагсаалтуудыг бэлтгэж байсан байна.⁵ Томоохон номын сангүүдад лавлагааны туслах ажилтнуудыг удирдсан, лавлагааны мэргэшсэн номын санчдаар толгойлуулсан, лавлагааны хэлтсүүд ажиллаж эхэлсэн байна. Номын сангүүдад бий болсон энэ шинэ функцийн ач холбогдлын талаар Самуэл Грин 1896 онд хэлэхдээ номын сангүүд бол “Мэдээллийн Товчоонууд” юм хэмээжээ.⁶

Арван есдүгээр зууны сүүлийн хагас буюу ёс суртахууны эрин үед лавлагааны ажил хөгжихдөө ёс суртахууны ухагдахуунтай хамт ууссан байлаа. Андрю Карнежие зэрэг олон түмний удирдагч нар иргэдийн дунд ёс суртахууныг хөгжүүлэх хэрэгцээ, ёс суртахууны энэ хөгжлийг удирдах хүч, хөрөнгөтэй хүмүүсийн үүрэг хариуцлагын талаар ярысан зүйлсийг унших буюу сонсох нь нийтлэг байсан юм. Энэ ёс суртахууны үүргийг гүйцэтгэж болох байгууллагуудын тоонд номын сангүүд хамаарна гэж үздэг байлаа. Энэ үүрэг хариуцлагын хүрээнд Америкчуудыг боловсролтой иргэд болоход нь туслах эсвэл америк амьдралын хэв жаягтай танил бус цагаачдыг нийгэмшүүлэх, хяналтанд байлгахад туслах зорилготой олон талт ажлууд багтаж байсан юм.⁷ Аль ч тохиолдолд арван есдүгээр зууны сүүлийн үеийн номын сангүүд болон номын сангийн үйлчилгээнүүд боловсрол олгох, үнэ цэнийг ойлгуулах зорилготой байсан бөгөөд номын санчид энэ функцийг нийгмийн буюу ёс суртахууны үүрэг хариуцлага гэж үздэг байлаа. Эдгээр итгэл үнэмшилүүд дээр тулгуурлан материалын үүрэг маш нарийн сонгож, хяналт тавьдаг байсан нь энэ үзэл бодлыг ил тод харуулж байгаа юм. Оюуны эрх чөлөөний орчин үеийн үзэл баримтлал номын сангийн үйлчилгээнд маш бага эсвэл ямар ч үүраг роль гүйцэтгээгүй юм.

Мелвил Дьюигийн үзэж байгаагаар номын санчдын нийгэмшүүлэх хүчийг хэтрүүлээгүй байна. Хэрэв номын санчид өөрийн үүрэгт ажлаа зөв гүйцэтгэх юм бол тэд номын сангийн хэрэглэгчдийг сайнаас улам сайн болгох чиг замыг зааж өгч чадах юм. Номын санчдын ёс суртахууны хүч чадал маш өндөр учир тэд олон нийтийн сэтгэн бодох уламжлалыг бүхэлд нь шинэчилж чадна гэж Дьюи үзсэн байна.⁸ Энэ үзэл бодлыг заруу Уинстон Черчиль цуурай мэт давтаж 1903 онд болсон Нью Хампширийн Номын Сангийн Холбооны хурал дээр дундыг баримталсан, энгийн номуудын давалгаа харамсалтайгаар өндөр болж байгааг дурьдаад “энэ буудайг хальснаас нь салгах нь номын сангийн үүрэг бөгөөд өргөн хүрээнд авч үзвэл номын санч нь олон нийтийн ёс суртахууныг хадгалагч, олон түмний дунд нэр хүндтэй хүмүүсийн хэв цутгагч юм” хэмээжээ.⁹

Номын сангийн ажиллах хүчний дийлэнх хувийг эмэгтэйчүүд эзэлдэг байсан нь эдгээр ёс суртахууны үзэл бодолтой холбоотой юм. Эмэгтэйчүүдийг нийгмийг ерөнхийд нь, ялангуяа номын сангийн хэрэглэгчдийг иргэншүүлэгч, гэршүүлэгч гэж үздэг байсан байна. Тэдний төрөлхийн бөгөөд ээлдэг боловсон зан чанар номын сангийн зохистой харьцааны загвар болох ёстой юм.¹⁰

Ийм өндөр үүрэг хариуцлага нь номын санчаас харьцангуй өндөр ёс суртахууны сёлтой байхыг шаардсан юм. Ачаалал, дарамт асар их байсан нь мэдээж. Коннектикат хотын лавлагааны номын санч Коринне Бакон 1902 онд болсон Коннектикатын Номын Сангийн Холбооны хурал дээр хэлэхдээ:

Өнөө үед бидний талаар сэтгэлд нийцэхүйц аливаа зүйл байвал тэр нь номын санчид бидний мэргэжлийн байр суурь, ач холбогдоос гадна биеийн, оюуны болон ёс суртахууны бүрэн төгс байдлыг хадгалах шаардлага байх болно гэсэн байна.¹¹

Лавлагааны номын санч нь “хандаж харьцахад хялбар, бухнийг мэдэгч, хурц ухаантай, эв дүйтэй, тэвчээртэй, шургуу, нягт нямбай, бусдын арга барилын талаар мэдлэгтэй, бусдын оршин суудаг хот тосгоны талаар, тухайн үед болж байгаа арга хэмжээнүүдийн талаар ойлголттой” байх ёстой гэсэн санал дэвшүүлсэн байна.¹² Тэрээр “хошин шогч байх” зан чанарыг мөн нэмсэн байна.

1904 онд Сан Францискогийн Нийтийн номын сангийн номын санч Г.Т. Кларк эдгээр сайн чанаруудын үлгэр жишээн дээр тэнгэрлэг чанар нэмэрлэсэн байна:

Номын санд ирж байгаа хүмүүсийн ихэнх нь түүний хэрэгслүүдийг ашиглах туршлагагүй, өөртөө байгаа сэдвийн талаар хэвлэгдсэн материалын танил бус, эрх мэдлийн үнэлэмжийн талаар эмх цэгцгүй ханддаг хүмүүс байдаг. Лавлагааны номын санч эдгээр дутагдлуудтай эвлэрэн, сахиусан тэнгэр шиг сэтгэлтэй байж, анд нөхөртэй туслалцаа үзүүлэх барагдашгүй хүслээр дүүрэн байх ёстой.¹³

Хорьдугаар зууны эхэнд лавлагааны чанартай сайн үйлчилгээ үзүүлэх явдал лавлагааны номын санчдын хувьд маш чухал байсан юм. Гэвч, эдгээр оролдлогуудад мэргэжлийн сургалт болон эх сурвалжуудын хомсдол саад болж байв. 1926 онд Роберт Ж Ушер лавлагааны талаархи ном, лавлагааны үйлчилгээний талаархи материалын хомсдолын талаар бичсэн байна. Сул дорийн сургалт юуг илэрхийлэх вэ гэдэг талаар тэрээр халаглахдаа:

Лавлагааны ажлыг дөнгөж эхлэж байгаа хүн өөрийн замаа аажмаар олж, хийх явцдаа суралцан, алдаанаасаа сургамж авах шаардлагатай болдог ба харамсалтай нь ихэнх тохиолдолд буруугүй уншигч нар хохирч үлддэг. Номын сангийн сургуулийг дөнгөж төгссөн оюутнаас лавлагааны ажлын суурь үндсэн мэдлэгээс илүү зүйл хүлээх хэрэггүй гэдгийг би батлан хэлж чадах бөгөөд судалгааны ажилд цаашид үргэлжлүүлэн суралцахгүй бол олон нийтэд дутуу дулимаг үйлчилгээ үзүүлэх болно гэсэн байна.¹⁴

Саад тогтор болж байсан бусад зүйлсийн нэг нь номын сангийн зарим хэрэглэгчид лавлагааны номын санчдыг өөрсдийн “хувийн нарийн бичиг, эсвэл хувийн багшаа” болгох хүсэлтэй байсан явдал юм.¹⁵ Зарим хэрэглэгчид бусдаа бодвол илүү бухимдал төрүүлдэг байна. Жишээ нь, Бакон, лавлагааны үйлчилгээний үйлчлүүлэгчдийг гурван ангилалд хуваасан байна. Үүнд:

1. Өөрийн хүсч байгаа зүйлээ мэддэг, хүслээ тодорхой илэрхийлэн, түүнийгээ биелүүлнэ гэдэгт танд найддаг хүмүүс. Тэдний төлөө ажиллахад маш тааламжтай байдаг.
2. Танаас юу ч хүлээдэггүй, танд саад болсондоо уччал гуйдаг, маш энгийн ч гэсэн туслалцаа авсан бол баярлаж талархсанаа илэрхийлж хандаггүй хүмүүс. Тэд их зугаатай.
3. Өөрийнхөө бүх ажлыг танаар хийлгэхийг хүсдэг хүмүүс. Тэд бухимдал төрүүлдэг.¹⁶

Хэдийгээр зохистой бус сургалт болон үйлчлэхэд бэрхшээлтэй номын сангийн хэрэглэгчид байсан боловч номын санчид лавлагааны чанартай сайн үйлчилгээ үзүүлэх үүрэг хариуцлагаа ухамсарлан хүлээж авсан юм. 1904 онд Дес Моинесийн Нийтийн номын сангийн номын санч МакЛоней лавлагааны ажлын гол элементүүдийг жагсаасан байна. Үүнд:

- Хүссэн үр дундээ хүрэхэд нь туслах лавлагааны номын санчийн хэзээд бэлэн байх тусч сэтгэл.
- Номын санд байгаа бүхий л эх сурвалж, мэдээллийг дээд зэргээр ашиглаж, тэдгээрийн бэлэн байдлыг хангах.
- Ямар каталог, индекс, ном зүйн лавлах тухайн хэрэгцээнд тохирохгүй тодорхойлж, будэг сэдвүүдэд хариулт өгч чадахуйц мэдээллийн боломжит эх сурвалжуудыг хурдан хугацаанд санал болгох оюун ухааны сэргэг мэдрэмжтэй байх.
- Шургуу байх. Эрж байгаа сэдвийнх нь талаар бага ч гэсэн мэдээлэл өгөлгүйгээр мэдээлэл эрэлхийлэгчдийг номын сангаас явуулахгүй байх. Хүссэн туслалцааг нь номын сан өгч үнэндээ чадахгүй гэсэн нотолгоог олтол тухайн хэрэглэгчийг хэзээ ч номын сангаас явуулахгүй байх.¹⁷

Хэдийгээр, өнөөдрийн лавлагааны номын санчдыг ёс суртахууны харьцаа буюу сул дорой сэтгэлгээний шүүгч гэж үздэгээ хэдий нь больсон боловч эдгээр “элементүүдийн” олон шинжүүд орчин үеийн лавлагааны үйлчилгээнд тусгагдсан байдал: (1) үйлчилгээг эрхэмлэсэн ирээдүй, (2) үр дүн оновчтой байдлыг дээшлүүлэхийн тулд фондыг сонгох, зохион байгуулах үүрэг хариуцлага, (3) сэдвүүд болон салбаруудын зарчим, практикийн талаархи өндөр мэдлэг, (4) асуултанд хариулах эсвэл хариулж чадах эх сурвалжийн талаар мэдээлэл өгөх үүрэг, ухамсар. Эдгээр шинж чанарууд нь мэдээлэл түгээгч нарын ёс зүйн аль ч хууль, дүрэм журмын бат бөх суурь болох бөгөөд 1996 онд Лавлагаа, Хэрэглэгчийн Үйлчилгээний Нийгэмлэгээс (ЛХҮН) баталсан “Лавлагаа ба Мэдээллийн Үйлчилгээний Мэргэжилтнүүдийн дагаж мөрдөх Харьцааны Удирдамж”-д тодорхой тусгагдсан байна.¹⁸ (нэмэлт хэлэлцүүлгийг 3-р бүлгээс үзнэ үү)

ОРЧИН ҮЕИЙН ЁС ЗҮЙН ОРЧИН ДАХЬ ЁС ЗҮЙН УДИРДАМЖ

Лавлагааны харьцааны талаар ёс суртахууны ганц ирээдүй, хэтийн төлөвийг тодорхойлж магадгүй болох хэдий ч орчин үеийн нийгмийн олон талт байдал, бидний мэргэжлийн удирдах зарчим болдог санаануудыг хүлээн зөвшөөрөхийн ач холбогдол улам өсч байгаа учир энэ арга нь практик бус бөгөөд тохиромжгүй юм. Өнөөдрийн мэргэжлийн орчин, түүнд эзлэх лавлагааны номын санчийн үүрэг роль улам бүр төвөгтэй, олон талтай болж байна. Орчин үеийн лавлагааны номын санчийн үүрэг хариуцлагын зарчмыг авч үзье:

- Номын сангийн хэрэглэгчдийн хүсэлтээр мэдээлэл өгдөг,
- Лавлагааны материалын үнэлж, сонгож, ялгадаг,
- Номын сангийн хэрэглэгчид мэдээллийн хэрэгцээгээ хангахын тулд өөрөө судалгаа хийхэд нь туслалцаа үзүүлдэг,
- Судалгааны оновчтой стратегийн талаар номын сангийн хэрэглэгчдэд зөвлөлгөө өгдөг,
- Хайлтын техник, мэдээллийн эх сурвалжуудын талаар хэрэглэгчдэд зааварчилгаа өгч сургадаг,
- Хэвлэмэл, хэвлэмэл бус болон электрон мэдээлэлд нэвтрэх арга замыг зохион байгуулдаг,
- Хэрэглэгчдийн нууц, оюуны эрх чөлөөг хүндэтгэн хадгалдаг,
- Мэргэжлийн болон хувийн мэдлэгээ сайжруулахын тулд мэргэжлийн

- арга хэмжээнүүдэд оролцдог,
- Орон нутгийн мэдээллийн системийг сайжруулах ажилд оролцдог,
 - Номын сангийн хамтран ажиллагсдынхаа ур чадварыг дээшлүүлэхийн тулд зааж сургадаг,
 - Мэдээлэл олох хэрэгсэл болон вэб сайтууд бий болгож, мэдээлэл эрэлхийлэгчдэд тусладаг.

Үүнээс гадна, өнөөдрийн байдлаар олон төрлийн номын сангууд оршиж байгаа учир тус бүрийн онцлогтой нийцсэн ёс зүйн асуудлууд мөн байдаг. Жишээ нь, архивын ажилтнууд архивын материалд хязгаарлагдсан байдлаар нэвтрэх асуудалтай тулгардаг нь нийтийн номын сангуудад улам бүр өсч байгаа нээлттэй үйлчилгээний асуудалтай зөрчилдэж болох юм. Хувийн байгууллагуудад ажилладаг мэдээллийн менежерүүд нийтийн номын санд ажилладаг лавлагааны номын санчдыг бодвол үйлчилгээ үзүүлэх тал дээр илүү хязгаарлагдмал байдалтай байж болох юм. Ийм ялгаанууд байдаг учир ёс зүйн стандартыг адил замаар ашиглах буюу тайлбарлаж болохгүй юм. Гэхдээ, ёс зүйн үүрэг хариуцлагын ерөнхий загвар мэргэжлийн олон дүрэм журамд адилхан байх зайлшгүй шаардлагатай байдаг.

Ёс зүйн буюу мэргэжлийн дүрэм журам

Лавлагааны номын санчид нийт номын санчдын адил мэргэжлийн олон төрлийн дүрэм журам буюу удирдамжуудыг мөрдөж ажилладаг. Эдгээрт Лавлагаа Хэрэглэгчийн Үйлчилгээний Нийгэмлэг (ЛХҮН) “Лавлагаа ба Мэдээллийн Үйлчилгээний Мэргэжилтнүүдийн дагаж мөрдөх Харьцааны Удирдамж”, Америкийн Номын Сангийн Холбооны (АНСХ) “Ёс Зүйн Журам” (Ишлэл 2.1-ийг үзнэ үү), Америкийн Мэдээллийн Шинжлэх Ухааны Нийгэмлэгийн (АМШУН) “АМШУН-ийн Мэргэжлийн Удирдамж” (Ишлэл 2.2-ийг үзнэ үү), Америкийн Архивчдын Нийгэмлэгийн “Архивчдын Ёс Зүйн Журам” (Ишлэл 2.3-ыг үзнэ үү), Анагаах Ухааны Номын Сангудын Холбооны “Анагаах Шинжлэх Ухааны Номын Санчдын Ёс Зүйн Журам” (Ишлэл 2.4-ийг үзнэ үү), Америкийн Хуулийн Номын Сангудын Холбооны “АХНСХ-ны Ёс Зүйн Зарчмууд” (Ишлэл 2.5-ыг үзнэ үү) зэрэг багтана.¹⁹

Ишлэл 2.1

Америкийн Номын Сангийн Холбооны Ёс Зүйн Журам

Америкийн Номын Сангийн Холбооны гишүүний хувьд бид номын санчид, мэдээллийн үйлчилгээ үзүүлдэг бусад мэргэжилтнүүд, номын сангийн итгэмжлэгдсэн хүмүүс болон номын сангийн ажилтнууд дагаж мөрдөх ёс зүйн зарчмуудыг хуульчилж мэргэжлийн салбартаа болон олон нийтэд мэдээлэхийн ач холбогдулыг хүлээн зөвшөөрч байна.

Үнэ цэнэ зөрчилд ороход ёс зүйн бэрхшээлтэй асуудлууд үүсдэг. Америкийн Номын Сангийн Холбооны Ёс Зүйн Журам нь бидний хүндэтгэн дагаж мөрддөг үнэ цэнийг тунхагласан бөгөөд мэдээллийн өөрчлөн шинэчилэгдэж буй энэ орчин дахь ёс зүйн үүрэг хариуцлагыг агуулсан болно.

Бид мэдээллийг сонгох, зохион байгуулах, хамгаалах, түгээх асуудлуудад томоохон нөлөө үзүүлэх буюу хянаж байдаг. Мэдээлэл сайтай иргэдээс бүрдсэн улс төрийн системд оюуны эрх чөлөө, мэдээлэл авах эрх чөлөөг илэрхий хүндлэн дээдэлдэг мэргэжлийн салбарын гишүүд нь бид юм. Бид өнөөгийн болон ирээдүй үеийнхэнд мэдээлэл, санаа бодлын чөлөөт урсгалыг баталгаажуулах онцгой үүрэг хариуцлагыг хүлээдэг билээ.

Энэ журмын зарчмууд нь ёс зүйн холбогдолтой шийдвэр гаргахад удирдамж болгох өргөн хүрээг хамарсан юм. Эдгээр нь ерөнхий асуудлуудыг хөндсөн бөгөөд тодорхой нэгэн асуудлыг шийдвэрлэх харьцааг зохицуулахгүй бөгөөд албадан зохицуулж чадахгүй юм.

- I. Бид номын сангийн бүх хэрэглэгчдэд тохиромжтой, ашигтай, зохион байгуулалттай эх сурвалжууд, ижил тэгш үйлчилгээний бодлогууд, мэдээлэлд нэвтрэх ижил тэгш эрхээр дамжуулан хамгийн өндөр чанартай үйлчилгээг үзүүлэх бөгөөд бүх хүсэлтүүдэд үнэн зөв бүрэн бүтэн шударга хариулт өгөх болно.
- II. Бид оюуны эрх чөлөөний зарчмуудыг хүндэтгэн үзэж номын сангийн эх сурвалжуудад хязгаарлалт тавих бүх оролдлогын эсрэг зогсох болно.
- III. Бид номын сангийн хэрэглэгч бурийн хайсан буюу авсан мэдээлэл, зөвлөсөн, солилцсон, худалдаж авсан буюу дамжуулсан эх сурвалжуудтай холбогдолтой нууцыг чандлан хадгална.
- IV. Бид оюуны өмчийн эрхийг хүлээн зөвшөөрөх бөгөөд хүндэтгэн үзнэ.
- V. Бид хамтран ажиллагсадаа хүндэтгэн тэдэнтэй чин сэтгэлээсээ шударга харьцаж манай байгууллагын ажилтнуудын сайн сайхан байдал, эрхийг хамгаалсан хөдөлмөрийн нөхцлийг бүрдүүлэн ажиллана.
- VI. Бид хувийн сонирхлыг номын сангийн хэрэглэгчид, хамтран ажиллагсад эсвэл байгууллагуудынхаа ашиг сонирхлын өмнө тавихгүй.
- VII. Бид өөрсдийн итгэл үнэмшилийг мэргэжлийн үүрэг хариуцлагаасаа ялангалаж, бидний хувийн үзэл баримтлал манай байгууллагын зорилгын шударга илэрхийлэл буюу тэдний мэдээллийн материалуудад, нэвтрэх ажиллагаанд саад болохыг үл зөвшөөрнө.
- VIII. Бид өөрсдийн мэдлэг чадвараа хадгалах буюу улам дээшлүүлж, хамтран ажиллагдынхаа мэргэжлийн хөгжлийг хөхүүлэн дэмжиж, чадварлаг хүмүүст салбарын гишүүнээр элсэх хүсэл эрмэлзлэлийг төрүүлэхийн төлөө бүхий л хүч чармайлтаа дайчлан ажиллана.

1995 оны 6-р сарын 28-нд АНСХ-ны Зөвлөлөөр баталсан
Америкийн Номын Сангийн Холбооны зөвшөөрөлтэйгээр дахин хэвлэв.

Ишлэл 2.2

АМШУН-ийн Мэргэжлийн Удирдамж

Диана Воодвардын дурсгалд зориулав

АМШУН нь мэдээллийн технологиуд, үйлчилгээнүүд, системүүд болон бүтээгдэхүүний хэрэглээ болон хэрэглэгчид олон байдгыг болон мэдээллийн системүүдийн хэрэглэгчид, зуучлагчид, борлуулагчид, үйлдвэрлэгчдийн хооронд заримдаа зөрчилдөөн бий болгодог зорилго буюу зорилтын олон төрөл байдгийг хүлээн зөвшөөрдөг билээ.

АМШУН өөрийн гишүүддээ тэдний үйлдлүүд эсвэл идэвхгүй байдал нь нийгэм, эдийн засаг, соёл, улс төрийн ямар нөлөөлөлтэй байдаг талаар байнга санаж явахыг уриалж байна.

АМШУН-ийн гишүүд нь ажил олгогчид, харилцагчид, системийн хэрэглэгчид, мэргэжил, нийгмийн өмнө үүрэг хариуцлага хүлээх бөгөөд эрх тэгш үйлчилгээ үзүүлэх, асуулт нээлттэй тавих эрхийг хамгаалах, сонголт хийхдээ шийдэмгий, хянуур хандах зэрэг үргийг мөн хүлээнэ.

Ажил олгогчид/ Харилцагчид/Системийн хэрэглэгчдийн өмнө хүлээх үүрэг хариуцлага

Мэргэжлийн асуудал дээр ажил олгогч буюу харилцагчтайгаа үнэнч сэтгэлээр хандах.

Ажил олгогч, хэрэглэгч бурийн нууцлалын эрхийг хадгалах, тэдэнд хамааралтай аливаа өмчийн эрхийг хүндэтгэн, тэдгээрт нэвтрүүлэхгүй байх, зохих ёсны хамгаалалт хийх, үйлчлүүлэгч, хэрэглэгчдийн талаархи мэдээллийг зохих ёссоор устгах.

Бүх хүмүүстэй тэгш харьцах

Мэргэжлийн өмнө хүлээх үүрэг хариуцлага

- Төөрсдийгээ болон ашигладаг буюу төлөөлдөг мэдээллийн системээ үнэн зөвөөр илэрхийлэхдээ дараах зүйлсийг анхаарна. Үүнд:
- Алдаатай буюу буруу мэдээллийг санаатайгаар өгөхгүй байх
- Сонирхлын зөрчил үүсгэж болох аливаа тохиолдлын талаар өөрсдийн ажилтнууд, харилцагчид буюу спонсоруудад мэдэгдэх
- Төөрсдийн байр сууриа хүлээн зөвшөөрөгдсөн хязгаараас илүүтэйгээр ашиглахгүй буюу өөрсдийгээ буруугаар илэрхийлэхийн тулд эрх мэлдээ ашиглахгүй байх
- Харьцааны хамгийн сайн практик стандартуудыг идэвхжүүлэх, дагаж мөрдөх
- Өгөгдөл, мэдээллүүдийг цуглуулах, хүснэгтлэх эсвэл хөрвүүлэн тайлбарлах болон сэдэв, чиглэлүүдийн талаар зөвшөөрөгдсөн журмыг зохистойгоор дагаж мөрдөх талаар өөрсдийн судалгаагаа ухамсартайгаар гүйцэтгэж судлагааны үр дүнгээ нийтийн хүртээл болгох
- Өөрийн мэргэжлийн түвшингээ байнга хөгжүүлж, хамтран ажиллагсад болон бусдыг өөртэйгээ адил зүйл хийхийг уриалах, дэмжих
- Мөрдөгдөх ёстой журмууд болон адил тэгш боломж олгох зарчмуудыг баримтлан ажиллах

Нийгмийн өмнө хүлээх үүрэг хариуцлага

Дараах замаар, өөрсдийн ажилладаг буюу төлөөлдөг мэдээллийн системийг өөртөө байгаа бүхий л ур чадвар, хэрэгслийг ашиглан сайжруулах:

- Хамгийн найдвартай, үнэн зөв мэдээллийг өгөх, мэдээллийн эх сурвалжууд итгэлтэй эсэх талаар байгаа, эсвэл мэдэхгүй байгаа эсэхээ мэдэгдэх
- Мэдээлэл сонгох, олгоход зохистой бус бодлого баримтлах, хязгаарлалт хорио тавих болон мэдээлэл сонгох, хүргэх, түгээхэд алдаа магадлал гаргаж болох бүхий л төрлийн хэлбэрээс зайлсхийх
- Байгааг нь олж тогтоосон аливаа алдаа магадлал, зөрчлийг мэдэгдэх, тэдгээрээс засч залруулах боломжтой болгоныг засч залруулахын төлөө чармайн ажиллах

Дараах замаар, өөрсдийн ажил, байгууллагуудын зөвшөөрөгдсөн хүрээнд, мэдээлэлд нэвтрэх нээлттэй, ижил тэгш эрхтэйгээр нэвтрэх асуудлыг хөхүүлэн дэмжих, мэдээлэлд нэвтрэх, мэдээлэл хүргэх асуудалд хууль бус, ялгавартай хандах практик ашиглах явдлыг дэмжих аливаа журмаас зайлсхийх, түүнтэй тэмцэх:

- Мэдээллийн бэлэн байдал, хүргэлтийн талаар болон уг мэдээллийг хүргэж байгаа мэдээллийн ажилтнуудын үүрэг ролийн талаархи мэдлэг мэдээллийг олон нийтийн дунд түгээх, улам өргөжүүлэн хөгжүүлэх

- Өөрсдийн ажил олгогч, харилцагчийн сонирхол болон мэдээллийг үйлдвэрлэгч, борлуулагч, ашиглагч настай холбогдолтой өмчийн талаархи хууль зүйн асуудлуудтай нийцүүлэн мэдээллийг чөлөөтэй хэвлүүлэх, түгээх, тайлагнах

Мэдээллийн мэргэжилтнүүд нь өөрийнхөө өмнөөс буюу ажил олгогчид, хамtran ажиллагсад, харилцагчид, агентлагууд, эсвэл мэргэжлийн зүгээс тавьсан шаардлагын дагуу харьцааны зарчмуудыг баримтлан ажиллана.

(1992 оны 5-р сард баталсан)
Америкийн Мэдээллийн Шинжлэх Ухаан Технологийн Нийгэмлэгийн зөвшөөрөлтэйгээр дахин хэвлэв, Силбер Спрингс, МД

Эдгээр журмуудыг нийтэд нь авч үзэхэд ёс зүйн хариуцлагыг дөрвөөс доошгүй түвшинд авч үздэг байна: (1) *хувь хүний түвшинд*-номын санчид өөрсдийн үйлчилдэг хувь хүн бүрт ёс зүйн үүднээс хандах хариуцлага хүлээдэг; (2) *байгууллагын түвшинд*-номын санчид өөрсдийн байгууллагын ашиг сонирхолтой нийцсэн ёс суртахууны хандлагыг баримталдаг; (3) *мэргэжлийн түвшинд*-номын санчид хүлээн зөвшөөрөгдсөн мэргэжлийн байгууллагуудын боловсруулсан мэргэжлийн харьцааны стандартуудыг идэвхжүүлэх, ёс зүйн зарчмуудыг баримтлах хариуцлагыг хүлээдэг; (4) *нийгмийн түвшинд*-номын санчид, бусад бүх хувь хүмүүсийн адил нийгмийн ашиг сонирхлын төлөө үйлчлэх ёс зүйн хариуцлагыг тус тус хүлээдэг.

Дүрэм, журмуудад заасан хариуцлагууд нь лавлагааны ажлын арга хэлбэрүүдтэй уялдан илэрхийлэгдсэн байдаг. Тэдгээрт (1) номын сангийн бүх хэрэглэгчид, мэдээлэл хайгчдад үйлчилгээг өндөр түвшинд хүргэх, бүх хүмүүстэй боловсон, хүндэтгэлтэйгээр харьцах; (2) номын сангийн бүх хэрэглэгчид, мэдээлэл хайгчдын хувийн нууц, нууцлалыг чандлан хамгаалах; (3) ижил тэгш эрхтэйгээр, нээлтэй, үл ялгavarлах байдлаар мэдээлэлд нэвтрэх нөхцлийг хангах замаар номын сангийн хэрэглэгчдийн оюуны эрх чөлөөөг хүндэтгэх; (4) оюуны өмчийн буюу бусад өмчийн ашиг сонирхлыг хүндэтгэх; (5) мэргэжлийн ур чадвараа дээшлүүлэхийн тулд үргэлжлүүлэн суралцах; (6) номын сангийн бүх хэрэглэгчид, мэдээлэл хайгчдын ашиг сонирхлыг номын санчийн сонирхлын өмнө тавих; (7) байгууллагын үйл ажиллагааг сайжруулах зэрэг багтана.

Мэргэжлийн дүрэм, журам нь ид шидтэй томъёо биш юм. Хэдийгээр удирдамж буюу дүрэм, зааврууд нь тус нэмэр болох боловч тэдгээр нь ихэнх тохиолдолд товчхон тунхаглалууд байдаг. Дүрэм, журмыг боловсруулах явцад яригдсан олон зүйлс, тунгааж эргэцүүлсэн бодол саналууд эцсийн хувилбарт ихэвчлэн алдагддаг. Тиймээс, дүрэм журмыг гарч болох олон тохиолдолд нийцүүлэн ойлгох гэсэн оролдлогууд бэрхшээлтэй тулгардаг. Үүнээс гадна, мэдээллийн мэргэжлийн ёс зүйн дүрмүүд зөрчигдсөн шийтгэлд хамрагддаггүй. Жишээлбэл, Анагаах Ухааны Ёс Зүйн дүрэм, журмыг зөрчвэл, тухайн өмчийн лицензийг түдгэлзүүлэх буюу хүчингүй болгож болох юм. Харин мэдээллийн мэргэжлүүдэд ийм шийтгэл байдаггүй.

Ишлэл 2.3

Архивчдын Ёс Зүйн Дүрэм (ишлэлүүд)

Архивчид нь өөрсдийн үйлчилдэг байгууллага буюу олон нийтийн хувьд урт удаан хугацааны турш үнэ цэнэтэй хэвээр байх баримтат материалуудыг цуглуулах, хадгалан хамгаалах, нийтийн хүртээл болгох үүргийг хүлээнэ. Архивчид өөрийн үүрэг хариуцлагыг хууль зүйн зөвшөөрөл буюу байгууллагын бодлогын дагуу гүйцэтгэнэ. Тэд архивын зарчмуудтай нийцсэн ёс зүйн болон архивийн стандартуудыг мэргэжлийн түвшинд дагаж мөрднө.

Архивчид байгууллагын бодлого, хадгалагдаж байгаа материалуудын хадгалалт хамгаалалт, хууль зүйн асуудал, хувь хүмүүсийн эрх, архивын эмээг материал зэргийг дээд зэргээр харгалзан үзсэний үндсэн дээр өөрт хадгалагдаж байгаа материалуудтай танилцах аливаа боломжит хүсэлтуүдэд соёлтой, боловсон хариулт өгч, материалуудыг ашиглахыг санал болгоно. Тэд холбогдох хязгаарлалт, хорионы талаар тухайн хэрэглэгчдэд адил тэгш байдлаар тайлбарлаж байна.

Архивчид тухайн хүссэн материалуудыг нь ашиглаж, судалгаа хийж байгаа бусад хүмүүсийн талаар мэдэгдэхийг чармайх бөгөөд хэрэв тухайн этгээд зөвшөөрвэл бусад хүмүүсийн нэрсийг өгнө.

Америкийн Архивчдын Нийгэмлэгийн зөвшөөрөлтэйгээр дахин хэвлэв.

© 1992 Америкийн Архивчдын Нийгэмлэг

527 S. Wells St., 5th floor, Chicago, IL 60607 (312) 992-0140

Бүх эрх хамгаалагдсан

Гэхдээ, мэргэжлийн дүрэм журмууд нь ихэнх тохиолдолд харьцангуй өргөн хүрээнд хийгдсэн эрэгцүүлэл, бодлын бүтээгдэхүүнүүд байdag бөгөөд мэргэжлийн хүрээнд нийтээр зөвшөөрөгдсөн агуулгыг тусгасан байdag. Тэдгээр нь ерөнхий номын санчид, түүний дотор лавлагааны номын санчдын ёс зүйн үүрэг хариуцлагын олон чухал асуудлуудыг гаргаж тавьсан байdag. Бэрхшээлтэй, хэцүү тохиолдлуудад тэд чухал удирдамж болдог бөгөөд хэдийгээр шийтгэлд өртддөггүй боловч эдгээр дүрэм журмуудыг хүлээн зөвшөөрснөөр мэдээллийн мэргэжилтнүүдийн харьцааг зохицуулахад тус дөхөм болох норматив болдог.

Ишлэл 2.4

Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санчийн ёс зүйн дүрэм

Ёс зүйн харьцааны зарчмууд ба зорилгууд

Мэдлэг гэдэг бол эрүүл мэнд, боловсрол, судалгааны салбарт мэдээллээр хангагдсан шийдвэр гаргахад зайлшгүй шаардлагатай, амин чухал элемент гэдгийг эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санч ухамсарладаг бөгөөд мэдээллээр хангагдсан тэр шийдвэр гарахад нэхцлийг хангахын тулд эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санч нийгэм, харилцагчид болон байгууллагад үйлчилдэг.

Нийгэм

Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санч эрүүл мэндийн холбогдолтой мэдээлэлд бүх хүмүүс нэвтрэх боломжийг хангаж, эрүүл мэндийн чиглэлээр мэдээллээр хангагдсан шийдвэр гаргахад тус дэм болох хүсэлт, санал бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх нэхцлийг бүрдүүлэн ажиллана.

Үйлчлүүлэгчид

Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санч үйлчлүүлэгчийн мэдээллийн хэрэгцээг хангахын тулд мухар сүжиг, өөрийн үзэл бодлыг үл баримтлан ажиллана.

Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санч харилцагчдын хувийн нууцыг хүндэтгэж, тэдэнтэй тогтоосон харилцааны нууцлалыг чандлан хадгална.

Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санч хамгийн сайн мэдээллийг үйлчлүүлэгчдэд өгөх асуудлыг баталгаажуулна.

Байгууллага

Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санч байгууллагын хэрэгцээ, үүрэг хариуцлагад нийцсэн мэдлэгт-тulgуурласан мэдээллийн системүүдийн загвар, хөгжил, ёс зүйн менежментийн асуудалд өөрийн манлайлал, мэргэжлийн дадлага туршлагыг ашиглан оролцено.

Мэргэжил

Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санч мэргэжлийн философи, үзэл баримтлалыг эгнэгт эрхэмлэн, өндөрт өргөж явна.

Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санч мэргэжлийн стандартууд, мэдлэгийг ямагт эрхэмлэн хамгаална.

Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санч мэргэжлийн бүх харилцааг найрсаг зан, хүндэтгэл дээр тулгуурлан явуулна.

Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санч мэргэжлийн шударга зарчимч байдлын стандартуудыг ямагт эрхэмлэн мөрдөнө.

Өөрөө

Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын санч өөрийн мэргэжлийн давуу талыг хадгалах, хөгжүүлэх хариуцлагыг өөртөө хүлээнэ.

Анагаах Ухааны Номын Сангуудын Холбооны зөвшөөрөлтэйгээр ашиглав.
Чикаго. Зохиолчийн эрх хамгаалагдсан. 1993

Ишлэл 2.5

АХНСХ-ны Ёс Зүйн Зарчмууд

Оршил

Хувь хүмүүс хууль зүйн мэдээлэлд чөлөөтэй нэвтрэх боломжтой болсон бол тэд өөрсдийн засгийн газруудын асуудлуудад бүрэн оролцож чадах юм. Хууль зүйн мэдээллийг цуглуулж, зохион байгуулж, хадгалж, сэргээн засварласнаараа Америкийн Хуулийн Номын Сангуудын Холбоо нь ардчилалын энэ үзэл баримтлалыг амьдрал дээр хэрэгжүүлэх бололцоог хүмүүст олгодог.

Хууль зүйн мэдээллийн мэргэжилтнүүд өөрсдийн үйлчлүүлэгчдийн хэрэгцээг хангах, сонирхлыг дэмжих, үнэлэмжийг хүндэтгэн үзэх үүрэг хариуцлагыг хүлээнэ. Хуулийн фирмүүд, корпорациүд, боловсролын ба засгийн газрын байгууллагууд болон олон нийтэд хууль зүйн мэдээллийн эрэлт хэрэгцээнүүд байдаг бөгөөд эдгээр хэрэгцээнүүдийг хангаж үйлчлэх нь нэртөр, ёс суртахууны үүрэг, номын сангийн үйлчилгээнд, янз бүрийн хүмүүсийн оролцох оролцоог дэмжих нь үндсэн зарчмуудын нэг бүх хүмүүст мэдээллийг нээлттэйгээр хүргэх зарчмыг улам онцлоно гэж итгэдэг мэргэжлийн хүмүүс эдгээр хэрэгцээг хамгаас илүү хангах болно.

Үйлчилгээ

Бид хууль зүйн болон бусад холбогдох мэдээлэлд чөлөөтэй бөгөөд оновчтой нэвтрэх явдлыг дэмжинэ. Бид мөн хууль зүйн мэдээллийг хадгалах, хамгаалах, сэргээх олон төрлийн арга, хэлбэрүүдийг бий болгох хэрэгтэйг хүлээн зөвшөөрч байна.

Бид өөрсдийн үйлчлүүлэгчдийн өмнө хүлээсэн нууцлалыг хүндлэн хадгалах үйлчилгээний бодлогыг хөгжүүлэх үүргээ ямагт чанд мөрдөн ажиллана.

Бид өөрсдийн байгууллагын зүгээс тавьсан шаардлагын дагуу болон хуулийн зөвшөөрөлгүйгээр ашиглах явдлаас зайлсхийхийн тулд үйлчилгээнд тавьсан зарим хязгаарлалтыг хүлээн зөвшөөрне.

Бизнесийн харилцаанууд

Бид шудрага бөгөөд ёс зүйн ажлын практикийг дэмжин ажиллана.

Бид номын сангийн хэрэглэгчид, хамтран ажиллагсад эсвэл ажил олгогч байгууллагаа хохироох хувийн ашиг сонирхолоо урьтал болгох, ашиг хонжоо хайх байдлаас зайлсхийх үүрэг хүлээнэ.

Бид өөрсдийн байгууллагынхаа санхүүгийн нөөцийн дээд үнэлэмжийг бий

болгохын төлөө ажиллаж, байгууллагынхаа санхүүгийн эх сурвалжуудыг ухаалаг, үр дүнтэй ариг гамтай, зүй зохистой ашиглана.

Мэргэжлийн үүрэг хариуцлагууд

Бид хамтран ажиллагсадтайгаа хүндэтгэсэн, хамтас сэтгэлгээтэйгээр харьцана.

Бид хувийн итгэл үнэмшил, мэргэжлийн үүрэг хариуцлага хоёрыг ялган салгаж, бидний хувийн итгэл үнэмшил бидний үзүүлж буй үйлчилгээтэй зөрчилдөхийг үл зөвшөөрнө.

Бид өөрсдийн мэдлэг, ур чадвараа хадгалах, өргөжүүлэн хөгжүүлэх, хамтран ажиллагсдынхаа мэргэжлийн хөгжлийг дэмжих, мэргэжлийн салбарын гишүүн болох боломжит хүмүүсийн урам зоригийг дэмжих замаар мэргэжилдээ манлайлахын төлөө чармайн ажиллана.

АХНСХ-ны гишүүд батлав. 1999 оны 5-р сар.
Америкийн Хуулийн Номын Сангуудын Нийгэмлэгийн зөвшөөрөлтэйгээр
дахин хэвлэв.

Үндсэн Хуульд оруулсан Анхны Нэмэлт

Удирдан чиглүүлэх мэргэжлийн дүрмүүдээс гадна, номын сангийн мэргэжил нь Үндсэн Хуулийн Анхны Нэмэлтэнд заасан номын сангийн хэрэглэгчдийн эрхийг хамгаалах ёс зүйн үүрэгтэй бөгөөд ингэснээр, мэдээлэлд нэвтрэх эрхийг мөн хамгаалах юм. Үндсэн Хуулийн Анхны Нэмэлт нь бусад эрхүүдийн зэрэгцээгээр хэвлэлийн эрх чөлөө, уг хэлэх эрхийг хамгаалдаг. Гэхдээ, иргэд хэлж ярьсан буюу бусад хэлбэрээр илэрхийлэгдсэн санаа, мэдээлэлд нэвтрэх эрхээр мөн хангагдаагүй бол уг хэлэх буюу хэвлэх эрх нь хоосон хөндий зүйл болох юм. Санаануудыг түгээх үндсэн гол зорилготой олон нийтийн байгууллагууд нь Үндсэн Хуулийн Анхны Нэмэлтэнд заасан эрхийг хамгаалахад чухал үүрэг роль гүйцэтгэдэг бөгөөд ийм санаануудад нэвтрэх боломжийг хязгаарлах оролдлого хийх нь энэхүү эрхийг зөрчиж байна гэсэн уг юм.

Хорьдугаар зууны дунд үеэс эхлэн номын сангүүд, ялангуяа нийтийн номын сангүүд, өөрсдийгөө ухамсартайгаар, санал нэгдсэн байдлаар Америк иргэдийн Үндсэн Хуулийн Анхны Нэмэлтэнд заасан эрхийг хамгаалах асуудалтай нэгтгэсэн юм. Үзэл санаа, мэдээлэлд нэвтрэх эрхийг хамгаалах нь номын сангийн мэргэжлийн хувьд нийтлэг хүлээн зөвшөөрөгдсөн ёс зүйн асуудал бөгөөд ихэвчлэн номын сангийн хэрэглэгчдийн оюуны эрх чөлөөг хамгаалах гэсэн илүү өргөн хүрээтэй үүрэг хариуцлагын хүрээнд ойлгодог. Хэдийгээр номын сангүүдтэй холбогдолтой, Үндсэн Хуулийн Анхны Нэмэлтийн талаар цөөн тооны шүүх хурал болсон боловч, холбооны улсын нэг давж заалдах шүүх хурал нийтийн номын сангүүдиг Үндсэн Хуулийн Анхны Нэмэлтэнд заасан эрх чөлөөнүүдийг хамгаалагч гэж хүлээн зөвшөөрсөн байна.²⁰

ЛАВЛАГААНЫ НОМЫН САНЧИД БОЛОН МЭДЭЭЛЛИЙН БУСАД МЭРГЭЖИЛТНҮҮДЭД ТУЛГАРЧ БУЙ ЁС ЗҮЙН ЗАРИМ ТОМООХОН АСУУДЛУУД

Лавлагааны номын санчдад олон тооны ёс зүйн холбогдолтой асуудлууд тулгардаг. Доорхи товч тайлбарууд нь ёс зүйн нийтлэг, санаа зовниулсан зарим асуудлуудыг тодорхойлон улмаар уншигчид эдгээр асуудлуудтай хэрхэн харьцах талаараа бодож үзэхийг анхааруулах зорилготой юм.

Мэдээлэлд нэвтрэх эрхийг хамгаалах, хувь хүн буюу нийгмийг хор хөнөөлөөс хамгаалах хоёрын хоорондох сөргөлдөөн

Таны танил бус хэн нэгэн хүн лавлагааны ширээнд ойртон тэсрэх бөмбөг хэрхэн хийх талаарх материал хүсвэл та тцүнд уг материалыг өгөх цү?

Хэн нэгэн хүн лавлагааны ширээнд ойртон хар тамхи хэрхэн цийлдвэрлэх ямар нэгэн материал байгаа эсэхийг асуувал та тцүнд өгөх цү?

Номын сан бүх насны хэрэглэгчдийг Интернэтэд чөлөөтэй нэвтрүүлэх ёстой юу?

Номын сангийн мэргэжлийн ёс зүйн чухал асуудлуудын нэг бол хувь хүмүүсийн эрх, тэдний буюу бусдын сайн сайхан байдал хоёрын хооронд үүсдэг зөрчил юм. Дүрмийн дагуу бол лавлагааны номын санчид тухайн хүсэлтийн төрөл, зүйлийн талаар шүүмж, үнэлгээ өгөх ёсгүй юм. Энэ төрх зургийн талаар Фоскетт 1962 онд “Номын санчийн итгэл үнэмшил” гэж тодорхойлоод: номын санч мэргэжлийн үүрэгт ажлаа гүйцэтгэж байхдаа ямарч “улс төр, шашин шүтлэг, ёс суртахуунгүй” байна хэмээжээ.²¹ Ийм төвийг сахисан байдал нь иргэд үндсэн хуулийн дагуу олгогдсон эрхийнхээ дагуу нэвтрэх бүх мэдээллийг хамгаалах явдалд чухал гэж үздэг байна. АНСХ-ны “Номын сангийн Хүний Эрхийн Хууль” (Ишлэл 2.6-г үзнэ үү) болон АНСХ-ны “Ёс зүйн дүрэм” энэ үзэл баримтлалыг дэмждэг гэдэг нь эргэлзээгүй юм. Хэрэв мэдээлэл, уг мэдээллийг асууж байгаа хувь хүн буюу бусдад шууд хор хөнөөл учруулж болох байвал яахав? (Ишлэл 2.7-г үзнэ үү)

Ишлэл 2.6

Номын сангийн Хүний Эрхийн Хууль

Бүх номын сангууд нь мэдээлэл болон санаа бодлын форум бөгөөд дараах үндсэн бодлогууд тэдгээрийн үйлчилгээнд удирдамж болох ёстой гэдгийг Америкийн Номын Сангийн Холбоо баталгаажуулж байна.

- I. Номын сан өөрийн үйлчилдэг хүрээнийхийхээ бүх хүмүүсийн сонирхол, мэдээлэл, гэгээрэлд зориулан ном болон номын сангийн бусад материалуудаар үйлчлэх ёстой. Өөрийн өртөнцийг бүтээн байгуулахад хувь нэмэр оруулж байгаа хүмүүсийн гарал үүсэл, боловсрол мэргэжил, үзэл бодлыг үл харгалзан материалуудыг олгох ёстой.
- II. Номын сангууд одоогийн болон түүхийн асуудлуудын талаарх бүх талын үзэл бодлыг илэрхийлсэн мэдээлэл, материалуудыг олгох ёстой. Нэг талыг барьсан үзэл баримтлал, хоосон онол сургаалын сонирхолд үл нийцсний улмаас материалуудад хориг тавих буюу шилжүүлэн зайлцуулах ёсгүй.
- III. Номын сангууд мэдээлэл болон гэгээрэл олгох өөрийн үүрэг хариуцлагыг биелүүлэхэд хорио саад тавих аливаа асуудлын эсрэг зогсох ёстой.
- IV. Номын сангууд уг хэлэх эрх чөлөө, санал бодолд чөлөөтэй нэвтрэх явдлыг бууруулах, багасгахын эсрэг тэмцэж байгаа бүх хувь хүмүүс болон булгүүдтэй хамтран ажиллах ёстой.
- V. Номын сан ашиглах хувь хүний эрхийг тухайн хүний гарал үүсэл, боловсрол мэргэжил, нас буюу үзэл бодлын улмаас боогдуулах буюу багасгах ёсгүй.
- VI. Олон нийтэд зориулсан үзэсгэлэнгийн талбай, уулзалтын өрөөгөөр үйлчилдэг номын сангууд уг тасалгаануудыг ашиглахыг хүссэн хувь хүмүүс буюу бүлгийн итгэл үнэмшил, харьялагддаг салбар, байгууллагуудаас нь үл хамааран ижил тэгш эрхтэйгээр ашиглуулах ёстой.

1948 оны 6-р сарын 18-нд баталж,
1961 оны 2-р сарын 2, 1980 оны 1-р сарын 23-нд тус тус шинэчилсэн.
“нас”-ны тухай болзлыг 1996 оны 1-р сарын 23-нд АНСХ-ны Зөвлөл дахин
баталсан.²²

Ишлэл 2.7

Жишиг судалгаа: Оршихуй, эс оршихуй

Мелиза 15 настай охин бөгөөд “Жонестаун” Нийтийн Номын санд хааяа хааяа ирдэг байлаа. Жонестаун нийтийн номын сангийн лавлагааны номын санчдын хэн ч түүнийг сайн таньдаггүй байсан хэдий ч тэрээр ихэвчлэн лавлагааны ширээний ард ажиллаж байгаа хэний ч гэсэн хажуугаар өнгөрөхдөө “сайн уу” гэж мэндэлдэг байв. Тэрбээр зан аашийн хувьд дутагдалгүй нэгэн байсан бөгөөд “дуугаа аяархан болго” гэсэн зэмлэл цөөхөн тохиолдолд аль ажилтнуудын хэн нэгнээс сонсдог байлаа. Номын санд ирдэг бусад оюутнуудын зарим нь хэд хэдэн номын санчдад Мелизад зарим “асуудлууд” байдаг гэсэн боловч тодорхой зүйл хэлээгүй байна.

Мелиза лавлагааны номын санч руу ойртож ирлээ. Тэр уйлсан бололтой, нүд нь бага зэрэг улайж, нүүр нь өнгөцхөн цэлхээрсэн харагдаж байв. Тэр охин бага зэрэг чичирхийлсэн хоолойгоор “Би нэг ном хайж байгаа юм. Тавиур дээр алга байна. Тэр номын нэрийг Сүүлчийн замд гэдэг. Түүнийг хаана байгааг та хэлж өгч чадах уу” гэж асуув. Та Сүүлчийн замд гэдэг ном нь амиа хэрхэн егүүтгэх тухай ном гэдгийг мэднэ. Тэр номыг дөнгөж сая эргүүлэн авчирсан бөгөөд тавиур дээр дахин тавихад бэлэн болоод жижиг тэргэнцэр дээр байгаа гэдгийг та мөн мэднэ.

Асуулт

Номын санч уг номыг тэргэнцэр дээр эргүүлэн тавьж Мелизад өгөх ёстой юу?

Өөр ямар нэгэн арга хэмжээ авах уу?

Мелизад яг юу гэж хэлэх вэ?

Хор хөнөөл учруулах талаарх асуудалыг сүүлийн үед интернэтэд хязгаарлалтгүйгээр нэвтэрч байгаа асуудлын талаарх мэтгэлцээнүүд улам хурцатгаж байгаа юм. Сексийн илт байдал, хүчирхийлэл эсвэл үзэн ядалтын гэж үзэж болох олон төрлийн материалыуд интернэтэд байдаг учир насанд хүрэгчид болон хүүхэд zaluuчуудыг номын сангийн фондын аль ч хэсэгтэй танилцахыг зөвшөөрдөг номын сангийн нийтлэг бодлогын талаар нухацтай асуудлуудыг бий болгосон юм. Ийм бодлогыг интернэтэд баримталвал ийм төрлийн материалыудыг үзсэн zaluu хүмүүст гарз хохирол учруулж болохуйц нөлөө үзүүлж болох юм үздэг. Үүний улмаас, ёс суртахуунгүй материалыуд, ялангуяаексийн ил тод байдал харуулсан материалыуд агуулдаг вэб сайтуудад хаалт хийх электрон филтер ашиглах талаар идэвхтэй мэтгэлцээнүүд урган гарч байна. Энэ санаа нь эмзэг асуудал болох магадлалтай юм. Филтер ашиглах саналыг дэмжигчид филтер ашиглах нь нэг талаар зүйтэй бөгөөд ингэснээр садар самуунтай холбогдолтой материалыуд цуглуулдаггүй номын сангүүдүн уламжлалт шинж төрхийг баталгаажуулж хадгалан хамгаалах юм үздэг байна. Ийм төрлийн сайтуудыг арилгахад филтерийг ашигласнаар интернэтийн ашиглалтын бусад сонголтын практикуудтай уялдуулах бөгөөд болзошгүй хор хөнөөлөөс zaluu хэрэглэгчдийг хамгаалах боломжтой юм.

Гэхдээ, ёс зүйн олон асуудал гардаг. Филтерүүд нь мэдээлэлд нэвтрэх эрхийг зарим хүмүүст олгож, зарим хүмүүст олгохоос татгалздаг нь лавлагааны

ажлын үндсэн гол зарчмыг зөрчдөг. Ерөнхийдөө бол, номын сангийн мэргэжил нь бүх хүмүүс мэдээлэлд ижил тэгш эрхтэйгээр нэвтэрнэ гэсэн стандартыг бий болгосон билээ. Жишээлбэл, насны улмаас ялгаварлан үзэх асуудлыг “Номын Сангийн Хүний Эрхийн Хууль”-иар хатуу хориглосон байдаг. Энэ хориглолт нь АНСХ-ны “Электрон Мэдээлэл, Үйлчилгээ, болон Сүлжээнд холбогдох” бодлогод илүү гүнзгий тусгагдсан байдаг. Түүнээс гадна, филтерүүд нь амжилтанд бүрэн төгс хүрэх эсэхээ харуулж чадаагүй бөгөөд сексийн талаарх зохистой мэдээллийг садар самуун материалыудаас ялгаж салгаж чаддаггүй нь үндсэн хуулиар хамгаалагдсан уг хэлэх, санал бодлоо илэрхийлэх эрхэнд аюул учруулдаг. Филтерийг хэрэгжүүлэх асуудал нь АНСХ-г олон тооны албан ёсны тунхаглалууд гарган номын сангувудыг филтер ашиглахын эсрэг байхыг анхааруулахад хүргэсэн байна: “Номын сангувудад Филтерийн программ хангамж ашиглах тухай тогтоол”, “Филтерийн программийг номын санд ашиглах тухай тунхаглал”, “Нийтийн номын санд интернэт ашиглах бодлогыг боловсруулах удирдамж, харгалзах зүйлс”.²³

Филтерийн тухай номын сангийн мэргэжлийн санаа зовоосон асуудал болон болзошгүй хор хөнөөл учруулж болох материалыудыг хязгаарлах оролдлогын үндэс нь оюуны эрх чөлөөний үзэл баримтлал юм. Оюуны эрх чөлөөний зарчим нь нийгэмд бий болсон үзэл бодолтой танилцах эрхтэй, үзэл бодлын ургсал тасрахгүй бол нийгэм илүү сайн ажилладаг гэсэн итгэл, баримтлалыг дэмждэг. Эндээс үзэхэд, тухайн хувь хүнд тухайн мэдээлэл зохистой, тохиромжтой эсэх талаар номын санч шүүмж, үнэлгээ өгөх нь зохимжгүй юм. Лавлагааны номын санч аливаа мэдээлэл юунд ямар зорилгоор ашиглагдахыг таах биш харин мэдээлэл хайгчид мэдээлэл өгөх үүрэгтэй билээ. Эс бөгөөс, энэ нь ашиглах ямар шалтгаан нь хүчинтэй, ямар нь аюултай болохыг шийдэх лицензийг лавлагааны номын санчид өгөх юм. Ийм үзэл баримтлал нь харьцангуй аюултай байдлыг бий болгож болох юм.

Энэ үзэл баримтлалын хажуугаар зарим зохиогчид үүнээс илүү гүн утгатай асуудлууд байна гэж үздэг. Жишээлбэл, Роберт Хауптман лавлагааны номын санчид нь бусдын адил бусдыг хамгаалах ёс зүйн үүрэг хариуцлагатай гэж үздэг. Хауптман “цензурыг хэзээ ч баталгаажуулж болохгүй, гэхдээ үүнийг нийгмийн эсрэг илэрхий үйлдэлд туслах, гар хөл болохоос татгалзах явдалтай хольж хутгаж болохгүй” гэсэн өөрийнхөө байр суурин дээр хатуу зогсдог.²⁴ “Номын Сангийн Хүний Эрхийн Хууль”-ийг голчлон баримталж мэргэжлийн боловсрол олгох нь тодорхой нөхцөл байдалд ухаалагаар хандах хандлагыг өөрчилсөн хатуу үнэмшил бий болгож улмаар ёс зүйн мухардмал байдал үүсгэж болох юм хэмээн Хауптман эмзэглэдэг.²⁵ 1975 онд Хауптман энэ асуудалтай шууд холбоотой судалгааг номын сангувудад хийсэн байна. Өөрийгөө “залуухан, сахалтай, хүндэтгэн харьцдаг” гэж тодорхойлсон Хауптман 13 нийтийн болон их сургуулийн номын сангувудад зочилсон байна. Лавлагааны номын санчтай ярилцаж байна гэдгээ олж тогтоосны дараа тэрээр “жижиг хэмжээний тэсрэх хэрэгслэл”-ийн талаар мэдээлэл хэрэгтэй байгаа тухайгаа болон утаагүй тэсрэх бөмбөгний эд ангийн талаар мэдэхийг хүсч байгаагаа хэлсэн байна. Тэр бүү хэл, жижиг хэмжээний бөмбөг “ердийн хувийн байшинг” дэлбэлж чадах эсэх талаар асуусан байна. Номын санчдын хэн ч тэр хамтран ажиллахаас татгалзах ёс зүйн үндэс суурин талаар тайлбарлаагүй бөгөөд дийлэнх олон нь мэдээлэл өгөх гэж оролдсон гэж Хауптман бичжээ.²⁶ Үүний адил төстэй үр дүн 1989 онд Роберт Довд-ын хийсэн туршилтаас илэрсэн байна. Довд лавлагааны номын санчдаас кокайнь хэрхэн хийх талаар асуусан байна.²⁷ Хауптман, Довд нарын бий болгосон нөхцөл байдал нь бидний ёс зүйн үүрэг хариуцлага зөвхөн номын сангийн хэрэглэгчдийг бус бусдыг, нийгмийг ерөнхийд нь хамгаалахад чиглэгдэх ёстой гэдгийг бидэнд сануулсан байна. Номын санчийн ойлголт, үнэлэлт дээр

Үндэслэн мэдээлэл авах эрхийг хориглосноор хувь хүн болон нийгэмд учрах хор хохиролыг үргэлж дүгнэж цэгнэх болдог тул эдгээр мухардмал байдлууд хэцүү байдаг.

Гэсэн хэдий ч, Хауптманы гаргаж тавьсан асуудлууд нь зүйтэй асуудлууд бөгөөд номын санчид мэргэжлийн хүмүүсийн хувьд ухаалаг, асуудлыг эргэцүүлэн боддог байх нь ёс зүйн мухардмал асуудлыг шийдвэрлэхэд хоёр дахин илүү чухал ач холбогдолтой байдаг. Өгөгдсөн мэдээлэл хувь хүнд буюу бусдад хор хөнөөл учруулах байх гэж тэд айсан ч тэр, айгаагүй ч лавлагааны номын санчид мэдээлэл өгч байхдаа зорилгоосоо өөр шалтгаанаар ашиглагдаж магадгүй гэсэн амар бус таамаглал тэдэнд заавал үлддэг. Өнөө үед мэргэжлийн хууль дүрэм, удирдамжууд болон мэргэжлийн боловсрол олгох сургалтууд нь лавлагааны үйлчилгээг хүргэх хамгийн шилдэг хамрах хүрээг бий болгож байна.

Мэдээлэлд нэвтрэх тэгш эрхтэй холбогдолтой асуудлууд

Үйчилгээг төлбөртэй цэцүлэх нь ёс зүйн асуудал уу?

Номын сангийн хэрэглэгчдийн хувийн нууц, нууцлалыг зөрчих зохицтой юу?

Хүчүхдүүд насанд хүрэгчтэй адил мэдээлэлд нэвтрэх эрхтэй юу?

Лавлагааны номын санчдыг удирдан залж байгаа ёс зүйн төв зарчим бол “нэвтрэх тэгш эрх” юм. Энэ ойлголт мэргэжлийн олон тооны дүрэм журам, удирдамжуудад тусгагдсан буюу холбогдолтой байдаг. Жишээ нь, АНСХ-ны “Ёс Зүйн Журам” “тэгш эрхтэй нэвтрэлт”-ийгuriалж байхад, АМШУН-ийн “Мэргэжлийн Удирдамж” мэдээллийн эрдэмтдийг “мэдээлэлд чөлөөтэй, тэгш эрхтэйгээр нэвтрэх асуудлыг дэмжих”-ийг, “Эрүүл Мэндийн Шинжлэх Ухааны Номын санчийн Ёс Зүйн Дүрэм” “эрүүл мэндийн тухай мэдээллийг бүгдэд” гэж тус тусuriалсан байдаг. Энэ зарчимтай олон төрлийн нөхцөл байдлууд зөрчилддөг.

Төлбөр тооцох

Номын сангүүд зарим төрлийн үйлчилгээнүүдэд төлбөр тооцох нь элбэг байсан хэдий ч төлбөрийн хэмжээ бага байсан билээ. Гэвч, электрон мэдээллийн технологийн хөгжлийн улмаас энэ байдал өөрчлөгдсөн. Учир нь мэдээллийн технологийг лавлагааны үйлчилгээнүүдэд өргөн нийтлэг хэрэглэдэг бөгөөд эдгээр үйлчилгээнүүд нь технологийн зардлын өсөлттэй уялдан хэврэг байдагт оршиж байгаа юм. Зарим номын сангүүдийн хувьд өгөгдөл, мэдээллийн санг ашиглахад төлбөр авах хэрэгцээ зайлшгүй болж байгаа учир нь эдгээр сангүүд нь үйлчилгээний төлбөр шаарддагтай уялдаатай юм. Үүнээс гадна, электрон технологиудийг байнга шинэчлэх болон ашиглалт, үйлчилгээтэй холбоотой зардлууд нь номын сангүүдад ихээхэн бэрхшээл учруулдаг бөгөөд эдгээр зардлуудыг зарим нэг арга замаар нөхөх нь зүйтэй асуудал юм.

Гэхдээ, төлбөр тооцно гэдэг нь хамгийн мэдээжийн асуудлууд болох: төлбөр төлөх чадваргүй хүмүүсийн мэдээлэлд нэвтрэх боломжийг боогдуулах, ялгаварлах практикийг бий болгох, мэргэжлийн дүрэм журам, дэг жаягийг зөрчих, мэдээлэлд тэгш эрхтэйгээр хүртэх ёстой гэж үндсэн хуулиар заагдсан үүрэг хариуцлагаа умартах зэрэг асуудлуудыг үүсгэх болно. Негеө талаар, номын сангүүд төлбөр авалгүйгээр үнэтэй мэдээллийн санд нэвтрэх үнэтэй технологиор хангаж чадахгүй бөгөөд цөөн хүмүүс ашигладаг үнэтэй үйлчилгээг олон нийтийн татаасаар санхүүжүүлэх нь тохиромжгүй юм гэж маргаж болох юм. Өөрөөр хэлбэл, төлбөр хэрэв тооцвол төлбөрийн чадваргүй хүмүүсийн мэдээлэлд нэвтрэх боломжийг хаах, хэрэв төлбөр тооцохгүй бол байгууллагын санхүүгийн

хязгаарлагдмал байдлаас болж бүх мэдээлэлд нэвтрэх боломжийг хязгаарлах болно гэсэн үг юм. Гэхдээ, мэргэжлийн салбарын доторхи нийтлэг үзэл бодлоор бол төлбөр авна гэдэг нь ялгavarлан үзэх шинж чанартай учир номын сангийн лавлагааны үйлчилгээнүүд төлбөр тооцооос аль болох зайлсхийх ёстой юм. Энэ талаар АНСХ-ны “Мэдээлэлд нэвтрэхэд учирах эдийн засгийн саад тогторууд” гэсэн бодлогын бичиг баримтанд тодорхой тусгагдсан байдал.²⁸

Хувийн нууц, нууцлалтай холбогдолтой асуудлууд

Хувийн нууц, нууцлалын талаархи үзэл бодлууд нь мэдээллийн мэргэжлийн ёс зүйн олон дүрэм, журмуудад ил тодорхой тусгагдсан байдал бөгөөд мэдээллийн үйлчилгээг хүргэхэд амин чухал юм. Хэдийгээр АНУ-ын Үндсэн Хуулинд тусгайлан заагаагүй боловч олон төрлийн шүүхийн хурлаар хувийн нууцийн эрхийг иргэний чухал эрх гэж хүлээн зөвшөөрсөн байна.

Хувь хүмүүс мэдээлэл хайхдаа ая тухтай, тайван сэтгэгдэлтэй байхын тулд асууж буй асуултууд болон асуултанд өгч байгаа хариултууд нь нууц байна гэдэгт бүрэн итгэлтэй байх ёстой. Нууцлал задарсан тохиолдолд Үндсэн Хуулийн Анхны Нэмэлтийн асуудлууд урган гарч ирэх юм. Лавлагааны асуулт, хариултыг олон нийтэд мэдэгдэх нь Үндсэн Хуулийн Анхны Нэмэлтэнд заагдсан номын сангийн хэрэглэгчдийн эрхэд “чихүүдэс хүргэм нөлөө” үзүүлдэг. Хэрэв номын сангийн хэрэглэгчид өөрсдийгөө олон нийтийн дунд илчлэх, ичээх эсвэл шийтгүүлэх байх гэсэн сэтгэгдэл төрвөл тэд өөрсдийнхөө сонирхож байгаа мэдээллийг олох гэж мэрийхгүй байх магадлал өндөр юм. Тиймээс лавлагааны номын санчид лавлагааны ярилцлагаа явуулж байхдаа хувийн асуудалд аль болохоор халдахгүй байх, хэрэглэгчдийн хүсэлтийг мэдээллийн хэрэгцээг хангахад шаардлагатай хүчин зүйлүүд рүү зөвхөн чиглүүлж байх ёс зүйн үүрэг хариуцлагыг хүлээдэг.

Тэд өөрийн хэрэглэгчдийн хувийн нууцад халдах явдлаас аль болох зайлсхийх хэрэгтэй. Энэ үзэл баримтлал нь Үндсэн Хуулийн Дөрөв дэх Нэмэлтэнд заагдсан хууль бус нэгжлэг хийх, хөрөнгийг битүүмжлэн хураах зэргээс хамгаалсан заалтууд болон Үндсэн Хуулийн Анхны Нэмэлттэй нягт уялдаатай юм. Ерөнхийдөө бол, лавлагааны номын санчид лавлагааны асуултуудын агуулгыг засгийн газрын ажилтнууд хүссэн ч нууцлах ёс зүйн үүрэг хариуцлагыг хүлээдэг.

1970-аад оны үед холбооны засгийн газар лавлагааны асуултуудын зарим төрлийг, ялангуяа их сургуулийн номын сангийн фондуудад, эрэн сурвалжлах мөрдөх хүчин зүтгэл гаргасан нь эдгээр эрхүүдийг илэрхий хөндөж өхэлсэн юм. Холбооны Мөрдөх Товчоо “Номын сангийн мэдээлэл” нэrtэй хөтөлбөрийг эхлүүлсэн бөгөөд энэ нь шинжлэх ухаан болон техникийн нууцлагдаагүй мэдээллүүдийг АНУ-д ажиллаж байгаа гадаадын агентууд олохыг чармайж өөрсдийн орнуудад технологийн давуу тал бий болгохын төлөө ажиллаж байгаа ажиллагааг илрүүлэх зорилготой байсан юм. Эдгээр агентуудын мэдээлэл олж авах хамгийн тохиромжтой газар бол номын сангийн фондууд юм гэж Холбооны Мөрдөх Товчоо сэжиглэж байсан юм. Энэ хөтөлбөрийн талаар 1987 он хүртэл нууцалж байсан бөгөөд Колумбия Их сургууль дээр болсон нэгэн үйл явдлын үед сая илэрсэн байна. АНСХ-ны удаа дараагийн эсэргүүцлийн улмаас Холбооны Мөрдөх Товчоо энэхүү хөтөлбөрийг зогсоохоор шийдсэн хэдий ч дахин сэргээхгүй гэсэн баталгаа байхгүй юм.

Лавлагааны номын санчид номын сангийн хэрэглэгчдийн тавьсан хүсэлтийн нууцыг хамгаалах ёс зүйн үүрэг хариуцлагатай боловч энэ үүрэг нь гарцаагүй дагаж мөрдөх үүрэг хариуцлага мөн үү? Хэрэв өсвөр насын нэг хүүхэд уурласан маягтай ирж амиа хэрхэн егүүтгэх талаар мэдээлэл хүсвэл тэр хүний илэрхий сэтгэлийн зовиуртай байдлын талаар сургуулийн зөвлөхөд мэдээлэх үүрэгтэй юу? Хэрэв цагдаагийн мөрдөн байцаагчид номын сангаас өгсөн мэдээлэл нь бусдад хор хөнөөл учруулж магадгүй гэж үзвэл лавлагааны номын санч мэдээллийн

агуулгыг ил гаргах үүрэгтэй юу?

Ёс зүйн холбогдолтой ихэнх мухардмал асуудлуудад тохирсон төгс шийдвэр гаргах ганц хариулт байхгүй юм. Онцгой нөхцлүүдийн дор хувийн нууц, нууцлалын ёс зүйн үндсэн зарчмуудыг зөрчих үндэс байх ёстой гэж үзэж болох хэдий ч тэдгээр зарчмууд нь мэргэжлийн практикийн хувьд үндсэн гол зарчмууд бөгөөд тэдгээрийг зөрчих нь лавлагааны номын санчдын мэргэжлийн үргийг ноцтойгоор зөрчиж байгаа явдал болох юм (Ишлэл 2.8-ыг үзнэ үү)

Ишлэл 2.8

Жишиг судалгаа: Нэр төр үү, хувийн нууц үү?

Мари Смит урлагын жижиг либерал коллеж болох Мартинвилл Коллэжийн номын санд лавлагааны номын санчаар ажилладаг. Саяхан нэг оюутан номын санд ирж интернэттэй холбоотой компьютер дээр тусlamж авахыг хүсчээ. Доктор Жонесийн заадаг уран зохиолын хичээлд зориулан курсын ажил хийхэд тусlamж шаардлагатай байгаагаа тэр оюутан хэлсэн байна. Мари Доктор Жонесийг сайн таньдаг бөгөөд сайн найзаа гэж үздэг.

Тэр оюутан нэг URL (Мэдээлэлд хандах зам)-ийн хаягыг авчирсан бөгөөд түүнийг яаж олох талаар мэдэхийг хүссэн байна. Зарим оюутнуудын дунд нэр хүндтэй болоод байгаа тэр URL-ийг Мари шууд таньсан байна. Энэ URL нь улс орон даяархи оюутнуудыг хийсэн курсын ажлын хуулбартай танилцах боломжтой сайт юм.

Мари түүнийг компьютер руу аваачин URL-д хэрхэн нэвтрэх, хайлтын хэрэгслүүдийг хэрхэн ашиглах талаар товч зааварчилгаа өглөө. Оюутан компьютер дээр 20 орчим минут ажиллаад сүүлийн 10 минутыг нилээд урт материал хэвлэж өнгөрөөсөн байна. Гарахынхаа өмнө тэрээр ширээнд дэхжэж ирж тусалсан явдалд Мариid талархал илэрхийлжээ. Түүний гаргарт курсын нэг ажлын хуулбар байхыг Мари ажигласан байна.

Оюутныг гарснаас хойш удалгүй Мари компьютер руу очоод сонирхвол Жамес Жойсийн тухай курсын ажлыг хэвлэж авсан болохыг мэджээ. Тэр ажил “Жаймс Жойс: Хөгшин хүн шиг уран бүтээлчийн хөрөг” гэсэн нэртэй байлаа. Энэ курсын ажлыг Патрисиа Ван Дорен бичсэн байв. Буруутай зүйл хийсэн мэт Мариийн сэтгэл өвдсөн байна. Хүний бичсэн зохиолоос хулгайлах талаар коллеж өөрийн тодорхой бодлоготой бөгөөд зохиолоос хулгайлсан тохиолдлуудыг оюутнууд заавал мэдээлэх ёстой байлаа. Мари юу хэлэх талаараа эргэлzsэн боловч юу ч хэлээгүй байна.

Хэдэн долоо хоногийн дараа Доктор Жонес Маритай хамт ресторанд өдрийн хоол идэж байлаа. Доктор Жонес өөрийнхөө ангийнхныхаа тухай ярьж байснаа саяхан хүлээж авсан хоёр гурван курсын ажил түүний сэтгэлийг зовоож байгаа тухай хэлэв. Бичсэн стиль болон курсын ажлын чанар нь оюутнуудын ердийн чадвараас хэтэрхий сайн болсон байгааг тэрээр дурдаад, хэн нэгэн тэдний өмнө бичиж өгсөн юм шиг байна гэж сэтгэл зовниж байгаагаа хэллээ. Жамес Жойсийн талаар бичсэн нэг эмэгтэй оюутны ажил түүний сэтгэлийг бүр их зовоож байв. Курсын ажлыг маш сайн бичсэн бөгөөд тухайн оюутан ийм ажлыг хийж чадахгүй гэдэгт тэр эргэлзэхгүй байв. Энэ талаар юу хийхээ мэдэхгүй байгаа бухимдлаа Доктор Жонес илэрхийлсэн байна.

Мари юу хийхээ мөн мэдэхгүй байлаа.²⁹

Асуулт

Маригийн үүрэг юу вэ?

Түүний гол хариуцлага юу вэ?

Мари Доктор Жонесд юу гэж хэлэх ёстой вэ?

Тэр оюутны талаар Мари тодорхой зүйл хэлэх ёстай юу?

Оюутны талаар дурдалгүй курсын ажлын мэдээллийн сангийн талаар ярих ёстай юу?

Хэрэв Доктор Жонес курсын ажлын мэдээллийн сангийн тухай сонссоноо хэлээд өөрийнх нь оюутнууд уг мэдээллийн санг ашигласан эсэх талаар асуувал Мари юу гэж хэлэх ёстай вэ?

Үйлчилгээний олон түвшингүйц

Ихэнх нийтийн номын сангуудад ажилладаг лавлагааны номын санч өнөөдөр маш олон янзын номын сангийн хэрэглэгчидтэй учирдаг. Үйлчлүүлэгчдийн ялгаа, төрлөөс үл хамааран номын санчид номын сангийн ижил тэгш үйлчилгээ үзүүлэх ёстай байдаг. Энэ үргэлж ийм байгаагүй. Жишээ нь 1911 онд өндөр нэр хүндтэй номын санч Жон Коттон Dana хэлэхдээ лавлагааны нэг асуултанд зориулах цаг хугацаа турван зүйлээс хамаардаг хэмээжээ: (1) асуултын ач холбогдол: өгөгдсөн хариулт нь мэдлэгийн хүрээ тэлэхэд нэмэр болох эсэх, хувь хүнд буюу группд заавар зөвлөмж болох эсэх, чөлөөт цагаа өнгөрөөх сонирхлыг хангах эсэх эсвэл дэмий үр ашиггүй байх эсэх зэрэг үүнд багтана; (2) асуулт хүсэлт тавигчийн нэхэмжлэл: номын сангийн төлөөлөгч буюу тэр засгийн ажилтнууд зэрэг хувь хүмүүсийн статус илүү урт хугацаа авах магадлалтай; (3) амжилтанд хүргэх магадлал буюу хариулт олоход хялбар байх эсэх.³⁰

Орчин үеийн мэргэжлийн дүрэм журмууд нь бүх хүмүүстэй ижил тэгш харьцахыг шаарддаг хэдий ч амьдрал дээр Данагийн үзэл бодол давамгайлсаар байна. Жишээ нь, олон номын сангуудын санхүүгийн бэрхшээлтэй байдлын улмаас зөвхөн нэмэлт санхүүгийн дэмжлэг үзүүлсэн тусгай группууддэд тусгай мэдээллийн үйлчилгээ буюу лавлагааны тусгай фондоор үйлчилдэг явдал өнөөдөр улам бүр нийтлэг болж байна. Тиймээс номын сангууд уран бүтээлийн салбарт бус харин бизнес, үйлдвэрлэлийн салбарын чиглэлээр тусгай үйлчилгээ үзүүлж болох юм. Номын сангаар үйлчлүүлэгчдийн хүрээнийхний чухал хэсэгт үйлчилгээ үзүүлэх нь ёс зүйн хувьд зохицтой боловч ёс зүйн өөр нэг мухардмал байдлыг үүсгэдэг: хэн нэгний эх сурвалж, нөөц, энергийг нэг группд зориулна гэдэг нь бусад группууддэд чанар муутай үйлчилгээ үзүүлнэ гэсэн үг юм. Санхүү болон хүний нөөцийн хязгаарлагдмал улмаас хэрэв мэдээллийн үйлчилгээгээр хангагдсан группууд “байгаа” технологи юм бол “байхгүй” технологи эх сурвалж, нөөц, энериgi хүлээн авах эрхээсээ салж болох талтай юм.

Зарим группууддэд, ялангуяа хүүхдүүдэд, үзүүлдэг үйлчилгээний ижил тэгш байдлын талаар санаа зовоосон асуудлууд заримдаа гарч ирдэг. Хүүхдүүд томчуудтай нэгэн адил үйлчилгээ хүлээж авдаг уу? Лавлагааны зарим бодлого хүүхдүүдэд үзүүлдэг үйлчилгээний талаар ялгавартай ханддаг уу? Жишээ нь, нийтийн номын санд гэрийн даалгавартай холбогдолтой асуултанд төстэй асуулт асуусан насанд хүрэгчийн асуултанд ханддаг шигээ адил хандах уу? Их сургуулийн номын санд оюутнуудын мэдээлэл хүссэн хүсэлтэнд тэнхимиийн гишүүдийн асуусан асуултанд ханддаг шигээ ханддаг уу? Тэнхимиийн гишүүн, захиргааны ажилтан эсвэл удирдах зөвлөлийн гишүүнд оюутантай ханддагаас өөрөөр хандах номын сангийн дүрэм лавлагааны хэлтэст байдаг уу?

Интернэт нь үйлчилгээний хувьд мөн ялгавартай хандах заналхийлийг бий болгодог. Өмнө дурьдсанчлан, интернэтийн терминалиуд залуус, хүүхдүүдийн хувьд хязгаарлагдсан буюу фильтртэй байж болно. Сургуулийн номын санд зарим группд зориулагдсан, зарим группд зориулагдаагүй интернэтийн үйлчилгээний өөр өөр төрлүүд байдаг. Жишээ нь, оюутнууд хайлтын болон и-мэйлийн функцийдийг ашиглаж болох байхад бусад хүмүүс зөвхөн хайлтын

функцийг ашиглаж болдог байх жишээтэй.

Мэргэжлийн гол зарчмууд ижил тэгш бус үйлчилгээ үзүүлэх нь ёс зүйтэй нийцэхгүй үйлдэл гэж заадаг ч номын сангийн оршин тогтнолыг хамгаалах, дэмжих ёс зүйн үүрэг хариуцлагыг тусгасан ёс зүйн сөргөлдөөн байдаг. Номын сангийн сайн муу аль ч ирээдүйд нөлөөлж чадах хүмүүст тусгай үйлчилгээнүүд үзүүлэх нь буруу гэж үү? Мэдээллийн технологиуд тооны болон хөгжил дэвшилийн хувьд улам бүр өсч байгаа энэ үед хэн үйлчлүүлж байна, яагаад гэдэг талаар лавлагааны номын санчид харгалзан үзэх шаардлага бий болж байна. Хэн хамрагдаж, хэн хамрагдахгүй буюу үл хайхрагдаж байна вэ?

Зохиогчийн эрхийн асуудлууд

Зохиогчийн эрхийн асуудал нь өнөөдрийн лавлагааны номын санчдын өмнө тулгарч байгаа төвөгтэй асуудлуудын нэг юм. (номын сан хоорондын солилцоо болон бичиг баримт хүргэлтийн хүрээн дэх зохиогчийн эрхийн асуудлын талаархи хэлэлцүүлгийг 7-р бүлгээс үзнэ үү.) Мэдээллийг хуулах нь олон арван жилийн турш номын сангийн үйлчилгээнүүдийн нэг байсаар ирсэн билээ. Зохиогчийн эрхийн талаархи гол асуудлууд нь “зохистой ашиглалт” гэсэн санаан дээр төвлөрдөг. Зохистой ашиглалт гэдэг нь тодорхой нөхцлийн дор, зохиогчийн эрхийг эзэмшдэг эзэмшигчийн зөвшөөрөлгүйгээр ямар нэг зүйлийн хуулбар хийх зөвшөөрлийг хувь хүнд олгодог зохиогчийн эрхийн хуулийн дагуух үзэл баримтлал юм. Аливаа нэг ашиглалтыг зохистой ашиглалт мөн эсэхийг тогтооход дөрвөн үндсэн үзүүлэлтүүдийг харгалзан үздэг. Үүнд:

1. Ашиглалтын зорилго ба мөн чанар, арилжааны шинж чанартай юу эсвэл ашгийн бус боловсролын зорилготой юу гэдгийг тодорхойлох;
2. Зохиогчийн эрхийг нь хамгаалсан ажлын мөн чанар;
3. Зохиогчийн эрхийг нь хамгаалсан бүрэн ажлаас ашигласан хэмжээ болон хэсэг;
4. Зохиогчийн эрхийг нь хамгаалсан ажлын үнэ цэнэ болон зориулан ашигласан зах зээлд үзүүлэх ашиглалтын нөлөө.³¹

Ашиглалтын зорилго нь боловсролынх, видео биш хэвлэмэл хуулбар, материалын зөвхөн бага хэсгийг хуулбарласан, зохиогчийн эрхийг эзэмшигчээс материалыг худалдаж авснаар олох орлогод хуулбарын нөлөөлөх нөлөөлөл бага үед “зохистой ашиглалт” гэж голдуу үздэг байна.

Хуулбар хийх асуудал нь электрон технологиуд, ялангуяа интернэт болон Вэбийг нэвтрүүлснээр улам нарийн, төвөгтэй болсон юм. Сүлжээ, өөр тохиолдолд олдохгүй, асар их хэмжээний мэдээллийг агуулдаг бөгөөд маш бага хүчин чармайлт гаргаснаар тэдгээрийг богино хугацаанд хуулбарлаж буюу татаж авах боломжтой юм. Энэ байдал нь нэг талаар сайн нөгөө талаар муу юм. Сайн тал нь хүмүүс болон номын санчид хэмжээлшгүй их мэдээлэлд нэвтрэх боломжоор хангагддаг. Муу тал нь номын санчид болон номын сангийн хэрэглэгчид мэдээлэл үйлдвэрлэгчдийн оюуны өмчийн эрхийг хүндэтгэдэггүйд оршино. Энэхүү сөргөлдөөнийг АНСХ-ны “Ёс Зүйн Журам” –аас харж болох бөгөөд түүнд номын сангийн хэрэглэгчдийн оюуны эрх чөлөөний эрхийг хамгаалж, номын санчдыг хамгийн шилдэг үйлчилгээ үзүүлэхийг уриалж, мэдээлэл үйлдвэрлэгчдийн оюуны өмчийн эрхийг хүндлэн дагахыг номын санчдаас шаардсан байдаг.

Материал хуулбарлах асуудал дээр лавлагааны номын санчид маш либерал хэлбэрээр хандах хандлагатай байдаг бөгөөд тэдгээр нь бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэгчид буюу бүтээн бий болгогчдын зах зээл дээр өчүүхэн төдий нөлөө үзүүлдэг учир хуулбарын зорилгыг ихэвчлэн “боловсролын” гэсэн хиймэл нэрээр нэрлэдэг. Энэ ч тийм гайхмаар зүйл биш юм. Учир нь лавлагааны номын санчид

Эцсийн эцэст номын сангийн хэрэглэгчдийн мэдээллийн эрхийг баталгаажуулдаг билээ. Энэ нь ёс зүйн ил тод үйлдэл мэт санагдаж болох юм. Нөгөө талаар, зохиогчийн эрхийг эзэмшигч нь өөрийн ажлыг хуулбарлахаас хамгаалсан хууль зүйн болон ёс суртахууны эрхтэй бөгөөд өөрийн оюуны бүтээлүүдийг бий болгосныхоо үр ашгийг хүртэх эрхтэй гэж үзэж болох юм. Материалуудыг хэтэрхий ихээр хуулбарлах нь хууль зөрчиж байгаа явдал болох магадлалтай бөгөөд хууль зөрчих асуудлыг ёс зүй зөрчсөн үйлдэл гэж голдуу үздэг. Мэдээлэл улам бур урсамтгай бөгөөд хялбархан дамжуулагддаг болж байгаа тул энэ салбар дахь ёс зүйн сэргэлдөөн ихсэх төлөвтэй байгаа нь лавлагааны номын санчийг ёс зүйтэй ажиллах асуудал дээр тулгуурлах явдал улам ихсэх болно.

ДҮГНЭЛТ

Лавлагааны ажлын ёс зүйн асуудлууд, үүрэг хариуцлагууд олон бөгөөд хоорондоо нарийн төвөгтэй замаар холбогдсон байдаг. Номын санчид ажилдаа өөрсдийн хувийн итгэл үнэмшил, үзэл бодлыг авчирдаг бол номын сангийн хэрэглэгчид мөн өөрсдийн хэрэгцээ зорилго, үнэлэмжийг авчирдаг. Энэ нэг төрлийн бус орчинд мэдээллийн мэргэжил, ёс зүйн хариуцлагатай гэж хүлээн зөвшөөрөгдсөн харьцааны боловсрол, мэргэжлийн дүрэм журмаараа дамжуулан ёс зүйн харьцангуй тогтвортой харилцааг бий болгодог.

Дүрмийн дагуу лавлагааны номын санчдын ёс зүйн үүрэг хариуцлага нь номын сангийн бусад ажилтнуудын адил хамгийн шилдэг үйлчилгээг номын сангийн хэрэглэгч бүрт хүргэх явдал юм. Энэ нь хүсэлт гаргагч бүрт бүрэн бөгөөд үнэн зөв мэдээлэл өгөхөөс гадна номын сангийн хэрэглэгч бүртэй ёс зүйн бөгөөд мэргэжлийн үүднээс харьцахыг шаарддаг.

Ёс зүйн асуудал зөвхөн ямар нэг тодорхой нөхцөлд буюу номын сангийн хэрэглэгчид эсвэл асуултуудтай тулгарсан үед гарч ирдэг гэж бодох нь амархан билээ. Гэхдээ эдгээр нөхцөл байдлуудын талаар нухацтай тунгааж бодох хэрэгтэй юм. Лавлагааны үйлчилгээ бүрт ёс зүйн үүрэг биелэгдэж байх ёстой гэдгийг анхаарах нь мөн чухал юм. Өдөр бүр, асуулт асуух тутам лавлагааны номын санчид өөрсдийн ёс зүйн үүрэг хариуцлагыг биелүүлэх буюу түүнээс татгалздаг. Лавлагаа, Хэрэглэгчийн Үйлчилгээний Нийгэмлэг (ЛХҮН) өөрийн “удирдамж” – тай эдгээр өдөр тутмын үүрэг хариуцлагуудыг хэрхэн биелүүлэх талаар тодорхой тусгасан байдаг. Эдгээр үүрэг хариуцлагуудыг хураангуйлах нь ёс зүйн бөгөөд мэргэжлийн лавлагааны үйлчилгээ гэж чухам юуг хэлэх вэ гэсэн тохиромжтой тодорхойлолтыг гаргаж ирэх юм. Лавлагааны номын санчид:

1. Хандаж ярилцах боломжтой байх
2. Номын сангийн хэрэглэгч бүрийн хүсэлтэнд чин сэтгэлийн сонирхол тавьж байгаагаа харуулах
3. Асуулт бүрийг анхааралтай сонсож, асуултын мөн чанарыг үнэн зөв ойлгоход шаардлагатай асуултуудыг асуух
4. Бүрэн гүйцэд, зохистой судалгаа хайлт хийх эсвэл номын сангийн хэрэглэгчид өөрсдөө хайлт хийхэд шаардлагатай мэдээллээр хангах
5. Номын сангийн хэрэглэгч бүртэй эргэн ярилцаж хэрэглэгчийн мэдээллийн хэрэгцээ хангагдсан эсэхийг тодорхойлох ёстой.³²

Илүү өргөн хүрээнд авч үзэх юм бол, хэрэв лавлагааны номын санчид эдгээр функцуудийг гүйцэтгэвэл тэдний ёс зүйн үүрэг биелж, номын сангийн хэрэглэгчид болон нийгэм бүхэлдээ сайн, чанартай үйлчилгээгээр үйлчлүүлэх болно.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Michael Harris, "The Purpose of American Public Libraries: A Revisionist Interpretation of History," *Library Journal* 98 (September 15, 1973): 2511.
2. James Duff Brown, "The Shy Enquirer," *The Library World* 13 (1911): 365.
3. Samuel S. Green, "Libraries as Bureaus of Information," *The Library Journal* 21 (July 1896): 324.
4. W. E. Foster, "The Information Desk," *The Library Journal* 19 (November 1894): 368.
5. Ibid., 368-69.
6. Green, "Libraries as Bureaus of Information," 324.
7. Harris, "The Purpose of American Public Library," 2510-11.
8. Melvil Dewey, "The Profession," *The Library Journal* 114 (June 15, 1989): 5.
9. Winston Churchill, "The Mission of Public Library," *The Library Journal* 28 (March 1903): 116.
10. Dee Garrison, "The Tender Technicians: The Feminization of Public Librarianship, 1876-1905," *Journal of Social History* 6 (Winter 1972 - 1973): 131 – 56.
11. Corinne Bacon, "Reference Work from the Librarian's Point of View," *The Library Journal* 27 (November 1902): 927.
12. Ibid., 929.
13. G. T. Clark, Librarian, San Francisco Public Library, in "Reference Work with the General Public," *Public Libraries* 9 (February 1904): 58.
14. Robert J. Usher, "Some needs in Reference Work," *The Library Journal* 51 (September 15, 1926): 761, 762.
15. W. W. Bishop, "The Amount of Help to Be Given to Readers," *Bulletin of Americcan Library Association* 2 (September 1908): 327.
16. Bacon, "Reference Work from the Librarian's Point of View," 930.
17. Miss McLoney, "Reference Work with the General Public," *Public Libraries* 9 (February 1904): 64.
18. Reference and User Services Association, "Guidelines for Behavioral Performance of Reference and Information Professionals," *RQ* 36 (Winter 1996): 200 – 203.
19. Ethics policies for the American Library Association can be found at <http://www.ala.org/alaorg/oif/ethics.html>; for the American Society for Information Science at <http://www.asis.org/AboutASIS/professional-guidelines.html>; for the Society of American Archivists at http://www.archivists.org/governance/handbook/app_ethics.html; for the Medical Library Association at <http://www.mlanet.org/about/ethics.html>; and for the American Association of Law Libraries at http://www.allnet.org/about/policy_ethics.asp.
20. *Kreimer v. Bureau of Policy for the Mown of Morristown et al.* 958 F. 2d 1242 (3d Cir. 1992).
21. D. J. Foskett, *The Creed of the Librarian – No Politics, No Religion, No Morals* (London: Library Association, 1962), 13p.

22. Libray Bill of Rights. Available: <http://www.ala.org/work/freedom/lbr.html>.
23. “Internet Use Policies.” Available: <http://www.ala.org/alaorg/oif/internetusepolices.html>. “Internet Filtering.” Available: <http://www.ala.org/assl/filtering.html>.
24. Robert Hauptman, “Professional Responsibility Recomconsidered,” *RQ* 35 (Spring 1996): 329.
25. Robert Hauptman, “Professionalism or Culpability? An Experiment in Ethics,” *Wilson Library Bulletin* 50 (April 1976): 626 –27.
26. Ibid., 626.
27. Robert C. Dowd, “I Want to Find out How to Freebase Cocaine or Yet Another Unobtrusive Test of Reference Performance,” *The Reference Librarian* 25/26 (1989): 483 –93.
28. American Library Association, *Economic Barriers to Information Access* (Chicago: ALA, 1993). Available: http://www.ala.org/alaorg/oif/econ_bar.html.
29. For a discussion of term paper Web sites, see Gregory L. Anderson, “Cyberplagiarism: A look at the Web Term Paper Sites,” *College & Research Libraries News* 60 (May 1999): 371 –73, 394.
30. John Cotton Dana, “Misdirection of Effort in Reference Work,” *Public Libraries* 16 (Mrch 1911): 108.
31. 17 U.S.C. Section 107.
32. Reference and User Services Association, “Guidelines,” 200- 203.

НЭМЭЛТ ҮНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Baker, Sharon L. “Needed: An Ethical Code for Library Administrators.” *Journal of Library Administration* 16 (1992): 1-17.

Бакер АНСХ-ны “Ёс Зүйн Журам”-д нэмэлт болгон номын сангийн захирагааны ажилтнуудад тусд нь ёс зүйн дүрэм журам хэрэгтэй гэсэн санал тавиад ийм журмын үндэс суурийг бий болгох зарчмуудыг тодорхойлсон байна.

Danielson, Elena S. “Ethics and Reference Services.” *The Reference Librarian* 56 (1997): 107-24.

Энэ нийтлэл архивын орчин дахь лавлагааны үйлчилгээний ёс зүйн салаа, салбаруудын тухай судалсан байна. Лавлаганаы дүрэм журмуудаас гадна интернэтийн ашиглалт, эзэмшилийн үүрэг хариуцлагууд, ижил тэгш эрхтэйгээр нэвтрэх, архивуудын тухай мэдээлэл өгөх, архиваас мэдээлэл өгөх хоёрын хоорондох ялгаа болон хувийн нууцтай холбогдолтой асуудлуудыг хөндсөн байна.

Del Vecchio, Rosemary A. “Privacy and Accountability at the Reference Desk” *The Reference Librarian* 38 (1992): 133-40.

Дел Вичио номын сангийн хэрэглэгчдийн хувийн нууцыг лавлаганаы номын санчид хэдий хэмжээнд хадгалах үүрэгтэй болох тухай болон номын сангийн хэрэглэгчид өөрсдийн хувийн нууцынхаа тухай юу хүсэн хүлээх ёстой тухай өгүүлсэн байна. Нууцыг хадгалах хууль зүйн үүрэг хариуцлагууд болон мэргэжлийн дүрэм журамд тодорхойлогдсон үүрэг хариуцлагуудын талаар тэр энд бичсэн байна.

Froehlich, Thomas J. “Ethical Considerations of Information Professionals.” *Annual Review of Information Science and Technology* 27 (1992): 291 – 319.

Энэ томоохон материал ёс зүй болон мэдээллийн мэргэжилтнүүдтэй холбогдолтой олон асуудлуудыг хамарсан байна. Фроехлич гол гол асуудлуудыг судалж, хувийн нууц, нууцлал, хууль зүйн хариуцлага зэргийн талаар судалгаа хийсэн байна. Тэрээр мөн ёс зүйн үйлдлийн талаар санал блгосон зарчмууд, онолчид болон судлаачдын үзэл бодол, Америкийн Мэдээллийн Шинжлэх Ухааны Нийгэмлэгийн ёс зүйн журмын талаарх хэлэлцүүлэгийг багтаажээ.

Hauptman, Robert, ed. "Ethics and the Dissemination of Information." *Library Trends* 40 (Fall 1991): 199 –375.

Энэ нийтлэл, өгүүлэлүүдийн цуглгуулга нь номын сан болон мэдээллийн шинжлэх ухаан дахь ёс зүйн асуудлын талаар өргөн хүрээтэй сэдвүүдийг багтаасан байна. Энд Розмари Рухид Ду Монт, Рода Гаружиан, Жон Сван, Томас Фроехлич, Норман Стивенс болон бусад зохиолчдын бүтээлүүдийг багтаажээ. Хэлэлцсэн асуудлуудын дотор удирдлага, хэрэглэгчдийн нууцлал, хуулийн номын сангийн мэргэжил, эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны номын сангрууд дахь ёс зүйн асуудлууд, технологи шилжүүлэхтэй холбогдолтой ёс зүйн асуудлууд зэрэг асуудлууд орсон байна.

Hauptman, Robert. "Professional Responsibilities Reconsidered." *RQ* 35 (Spring 1996): 327-29.

Энэ эссе лавлагааны номын санчид өөрсдийн үйлдлийн улмаас нийгэмд учирч болзошгүй нөхцөл байдлыг үл хайрхах авьяас, сонирхолын талаар Хауптман, Довд нарын өмнө бичсэн нийтлэлүүдийг эргэн авч үзсэн бөгөөд номын санчид өөрийн үйлдлүүдээс болж нийгэмд учирч болзошгүй хор хөнөөлийн талаар мэдэрдэгтүй хэвээр байгаа тухай дурдсан байна. Номын санчид өөрсдийн үйлдлүүдийн хариуцлагыг хүлээдэггүй бөгөөд өөрсдийн мэргэжлийн боловсролын номлолдоо дэндуү их түшиглэдэг болох талаар сэтгэл зовниж байгаагаа Хауптман илэрхийлжээ.

Lindsey, Jonathan A., and Ann E. Prentice. *Professional Ethics and Librarians*. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1985. 103р.

Зохиогчид ёс зүйн дурэм журмын түүхийн болон философийн ерөнхий үндэс суурийг авч үзсэн байна. Уг текст АСНХ-ны "Ёс Зүйн Журам"-ын анхны хувилбарын үгчилсэн дахин хэвлэлт, хэд хэдэн нэр хүндтэй номын санчид тус журмын талаар бичсэн үзэл бодлуудыг хамтатган АНСХ-ны "Ёс Зүйн Журам"-ын хөгжлийн талаарх нарийвчилсан, дэлгэрэнгүй хэлэлцүүлгийг багтаажээ.

Mason, Richard O., Florence M. Mason, and Mary J. Culnan. *Ethics of Information Management*. Thousand Oaks, Calif.: Sage, 1995. 324р.

Энэ текст нь мэдээллтэй харьцааж ажиллах ёс зүйн болон ёс суртахууны цар хүрээний талаарх эрдэм шинжилгээний ерөнхий бүтээл юм. Хамарсан хүрээнүүдийн дунд мэдээллийн мэргэжилтнүүдэд тулгарч байгаа сорилтууд; мэдээллийн мөн чанарыг ойлгох; шийдвэр гаргах явдалтай мэдээллийн харьцах харилцаа, мэдээллийн мэргэжилтнүүдийг ёс зүйн шийдвэр гаргахтай холбогдолтой нийгмийн болон байгууллагын асуудлууд орсон байна.

Rubin, Richard., Thomas Froehlich. "Ethical Aspects of Library and Information Science." In *Encyclopedia of Library and Information Science*. New York: Marcel Dekker, 1996, 58: 33 – 52.

Зохиогчид номын санчид, мэдээллийн эрдэмтдийн ёс зүйн үүрэг хариуцлагууд болон тэдэнд тулгардаг ёс зүйн асуудлуудын талаар бичсэн байна. Тэд ёс зүйн томоохон асуудлууд болох хувийн нууц, сонголт, зохиогчийн эрх зэргийг бүтээлдээ багтааснаас гадна мэдээллийн мэргэжилтнүүдийн үнэ цэнэ болон ёс зүйн хянамж, болгоомжид нөлөөлдөг хүчин зүйлсийг хөндөж бичсэн байна.

Smith, Martha., ed. "Information Ethics." *North Carolina Libraries* 51 (Spring 1993): 2 –37. (Special issue).

North Carolina Libraries сэтгүүлийн энэ дугаар мэдээллийн ёс зүйд зориулагдсан байна. Нийтлэлүүдийг Марта Смит, Жен Ланиер, Сузан Ратбан, Женинифер МакЛеан, Леи Финкс болон бусад хүмүүс бэлтгэжээ. Хамарсан сэдвүүд дотор мэргэжлийн ёс зүйн өрөнхий хүрээнээс гадна хуулийг зөвшөөрөлгүйгээр ашиглах, архивын удирдлага, номын сангрууд болон мэдээллийн шинжлэх ухааны боловсрол дахь ёс зүйн асуудлуудыг багтсан байна. Ёс зүйн холбогдолтой ном зүйн материалуудыг мөн багтаасан байна.

ЛАВЛАГААНЫ ЯРИЛЦЛАГА

Ричард Е. Бопп

ОРШИЛ

Лавлагааны ярилцлага гэдэг нь угтаа номын сангийн ажилтан ба үйлчлүүлэгчийн хооронд явагдаж байгаа харилцан яриа бөгөөд үйлчлүүлэгчид ямар мэдээлэл хэрэгтэй байгааг лавлан мэдэж уг хэрэгцээг нь бэлэн байгаа мэдээллийн эх сурвалжийг чадварлаг ашиглан хангах үүднээс шаардлагатай арга хэмжээ авах зорилготой байдаг. Хэдийгээр энэ нь харилцан яриа боловч зүгээр нэг яриа хөөрөө биш. Номын санч хүн зөвхөн харилцаж буй үйлчлүүлэгчийнхээ яриаг сонсоход бүх анхаарлаа төвлөрүүлэх ёстой бөгөөд утас дуугарах, үйлчлүүлэхээр хүлээж буй бусад үйлчлүүлэгч саад болох, багаж хэрэгсэл эвдрэх гэх мэтэд сатаарах ёсгүй. Үйлчлүүлэгчийн хүсч буй зүйлийг буруу ойлгох, эсвэл гүйцэд ойлгохоосоо өмнө яаран дүгнэлт хийхгүйн тулд тун болгоомжтой хандах шаардлагатай. Бэлэн байгаа мэдээллийн эх сурвалжаас үйлчлүүлэгчийн хүсч буй мэдээллийг хайж олох стратегийг боловсруулахдаа ч мөн ихээхэн анхааралтай хандана. Ингэсний дараа номын санч олдсон мэдээллийг үнэлж дүгнэх бөгөөд уг мэдээллийн мөн чанар, ач холбогдлыг үйлчлүүлэгчид ойлгомжтой байдлаар тайлбарлаж өгөх ёстой. Эцэст нь олж өгсөн мэдээлэл үйлчлүүлэгчийн тавьсан асуултанд бүрэн хариулж чадсан эсэхийг магадлана.

Мэдээж олон үйлчлүүлэгчид номын санчаас зөвхөн чиглэл буюу наад захын мэдээлэл лавласан асуулт асуудаг бөгөөд лавлагааны үйлчилгээнд ийм төрлийн асуултууд дийлэнх хувийг эзэлдэгээс номын сангийн ажилтнууд лавлагааны ярилцлагын ач холбогдлыг доогуур үнэлж болох юм. Зарим төрлийн асуултуудад үйлчлүүлэгчээс тодруулж лавалгүйгээр шууд хариулах боломжтой байдаг. Туршлагатай номын санч өнгөцхөн харахад тун энгийн мэт санагдах асуулт асуусан үйлчлүүлэгчид заримдаа тун нарийн гүнзгий мэдээлэл хүсч байдаг ба өөрсдөө ч үүнийгээ ойлгоогүй байх нь цөөнгүй тохиолддогийг мэднэ. Ийм төрлийн асуултыг Роберт Тэйлор нэгэнтээ “мэдрэгдэн төсөөлөгдсөн” буюу юу гэдгийг нь төсөөлөн мэдэрсэн боловч ямар болохыг нь тодорхойлон томъёолоогүй хэрэгцээг илэрхийлдэг гэж бичсэн байна¹. Нарийвчлан лавлан асууж анхааралтай сонсохгүйгээр номын санч ийм төрлийн асуултыг хэзээ ч ойлгоогүй, эсвэл хариулт олж чадахгүй юм.

Үйлчлүүлэгчийн хувьд энгийн мэт санагдах зарим асуултаар үйлчлүүлэгч яг ямар мэдээлэл хүсч байгааг номын санч эхнээс нь лавлан тодорхойлохгүй бол сүүлд нь илүү ажил хийх шаардлагатай болдог. Жишиг нь хүн амтай холбоотой асуулт асуусан үйлчлүүлэгч хүн амын талаарх хамгийн сүүлийн үеийн тооцоо, эсвэл хамгийн сүүлд хийгдсэн жинхэнэ тооллогын (арван жил тутамд хийгддэг АНУ-ийн хүн амын тооллого) мэдээллийг хүсч байж болох боловч чухам алийг

нь хүсч байгаагаа номын санчид тодорхой хэлээгүй байж болно. Номын санч үйлчлүүлэгчийн хүсч буй мэдээллийн мөн чанарыг нарийвчлан тодорхойлох чадвартай байх нь үйлчлүүлэгчийг үйлчилгээнд сэтгэл хангалиун байх нөхцлийг бүрдүүлэх лавлагааны үйлчилгээний үндсэн элементүүдийн нэг мөн².

Лавлагааны ярилцлагад хэрэглэгдэг харилцааны зарчмууд нь бүхэлдээ онцгой өвермөц биш бөгөөд бусад чиглэлийн мэргэжлийн харилцааны арга барилуутдтай зарим талаар адил байдаг. Рачел Нэисмит, Кэролин Радклиф нарын ажигласанчлан лавлагааны ярилцлагад ашигладаг харилцааны арга барил нь олон талаар өвчтөнөөс өвчний шинж тэмдгийг нь асууж байгаа эмчийн арга барилтай адил байдаг³. Хамгийн илэрхий ижил тал нь уг хоёр төрлийн харилцаа нь тусlamж хүссэн этгээд болоод чухам ямар тусlamж хүсч байгааг нь бүрэн ойлгосон нөхцөлд л туслалцаа үзүүлж чадах мэргэжилтэн хоёрын хооронд бий болдогт оршино. Нэгэнт үйлчлүүлэгч маань түүний мэдээллийн хэрэгцээг хангах мэдлэгийн баазын бүтцийн талаар ойлголтгүй тул мэргэжилтний зүгээс үйлчлүүлэгчийн хэрэгцээг нарийвчлан нягтлаж, түүнийг мэдээллийн баазаас хэрхэн хангах арга замыг хайж олох болно. Энэ ажлыг гүйцэтгэхдэд лавлагааны номын санчаас хүмүүст туслах эрмэлзэл, бүх төрлийн мэдээллийн эх сурвалжийн талаарх өргөн мэдлэг, мөн 2-р бүлэгт тодорхойлсон ёс зүйн зарчим шаардагдана. Лавлагааны үйлчилгээг үйлчлүүлэгч, үйлчлүүлэгч аль аль талын сэтгэлд нийцүүлэхийн зэрэгцээгээр үйлчлүүлэгчийн хувьд үр өгөөжтэй болгоё гэвэл номын санч дээр дурьдсан шаардлагуудыг хангасан байх ёстой.

Иймээс лавлагааны ярилцлага нь мэдээлэл лавлагааны үйлчилгээний гол цөм гэж үзэж болно. Үйлчлүүлэгчид хүссэн мэдээллээ олох, тэрхүү мэдээлэл нь үйлчлүүлэгчид ойлгомжтой байх нөхцлийг бүрдүүлэх номын сангийн ажлын үндсэн зорилгын нэг нь лавлагааны ярилцлага мөн. Лавлагааны номын санч нь үйлчлүүлэгчийг мэдээллийн ертөнцтэй (зөвхөн тухайн номын сан дахь мэдээллээр зогсохгүй мэдээллийн бусад гадаад эх сурвалжуудыг оролцуулан) холбох зуучлагч болж өөрийн хэрэгцээнд тохиорох, үнэн зөв, бүрэн хэмжээний мэдээллийг олох үйлчлүүлэгчийн эрлийг шаардлагатай хэмжээгээр удирдан чиглүүлдэг. Лавлагааны ярилцлага хийж байгаа мэдээлэл лавлагааны ажилтан үйлчлүүлэгч нэг бүрийг үнэлэн үзэж, түүний асуулт бүрийг анхааран ач холбогдол өгч байгаагаа үзүүлэх ёстой. Аливаа номын сан үйлчлүүлэгчидээ хэрхэн ач холбогдол өгч, үнэлж байгаагаа олон нийтэд тов тодорхой, гүнзгий сэтгэгдэл төрүүлэхүйц байдлаар батлан үзүүлэх боломжийг лавлагааны ярилцлага олгодог.

Энэ бүлэгт лавлагааны ярилцлагыг мэдээлэл лавлагааны харилцааны бүхий л явцын туршид үйлчлүүлэгч болон номын санчийн хооронд үүсэх хувь хүмүүсийн харилцаа гэдэг үүднээс нь авч үзнэ. Зарим тохиолдолд ярилцлага буюу интервью-г зүгээр л тавьсан асуулт бүрэн тодорхой болтол үргэлжлэх харилцан яриа гэж үзэх нь байдаг. Гэтэл энэ хандлагыг үйлчлүүлэгч болон номын санчийн хооронд үүссэн хоёр талт харилцаа нь үйлчлүүлэгчийн асуултанд хариу өгөх бүхий л процесс, тухайлбал өгсөн хариулт үйлчлүүлэгчийн сэтгэлд нийцэж байгааг магадлах, хариултаас үүдэн гарсан аливаа дагалдах арга хэмжээ гэх мэтийг хамрах ёстой гэдэг үүднээс авч үзэлгүй дутагдалтай болох нь харагдаж байна. Лавлагааны ярилцлага нь үйлчлүүлэгчийн асуултанд хариу өгөгдөх хүртэл үйлчлүүлэгч болон номын санчийн хооронд үүсэх бүхий л харилцааг хамарна гэсэн илүү өргөн хүрээтэй тодорхойлолтыг үндэс болгон авч үзвэл лавлагааны ярилцлага нь ерөнхийдөө дор дурдсан алхамуудаас бүрдэх загварын дагуу явагддаг байна. Үүнд:

1. Ярилцлагыг эхлэх.
2. Тавьсан асуултыг тодруулан магадлах.

3. Мэдээллийг хайх.
4. Мэдээллийг үйлчлүүлэгчид дамжуулах.
5. Ярилцлагыг дуусгах.

Лавлагааны ярилцлага амжилттай эсвэл бүтэлгүй болоход нөлөөлөх хувь хүмүүсийн харилцааны зарчмуудыг энэхүү бүлэгт тодорхойлж холбогдох алхам тус бурыйн талаар дэлгэрэнгүй өгүүлэв. Лавлагааны ярилцлагыг явуулах найрсаг орчныг бүрдүүлэх үүднээс лавлагааны ажилтнууд ямар арга хэмжээ авах шаардлагатай талаар мөн анхаарал хандуулан үзсэн болно. Үүний зэрэгцээгээр ярилцлагыг амжилттай явуулахад номын санчийн зүгээс ямар хандлага, зан чанар, ур чадвар шаардагдах талаар авч үзэв. Мөн лавлагааны ярилцлагын үе шат бурд ашиглах үр дүнтэй харилцааны зарчмуудын талаар өгүүллээ. Эцэст нь шийдвэрлэхэд тусгай арга барил шаардагдах онцгой нөхцөл байдлуудын талаар авч үзсэн болно.

Хийгдэх алхамууд болон хэрэглэх арга барилуудыг дээр дурьдсанчлан цогц байдлаар авч үзсэн боловч лавлагааны ярилцлагыг амжилттай явуулах нь үнэн хэрэгтээ тийм нарийн төвөгтэй зүйл биш гэдгийг харуулахад энэхүү бүлгийн үндсэн гол санаа оршино. Доор дурьдсан гурван үндсэн зарчмыг нэгд нэгэнгүй, эмх цэгцтэй байдлаар хэрэгжүүлсэн нөхцөлд ихэнх тохиолдолд амжилтанд хүрдэг. Эдгээр зарчмууд нь:

1. үйлчлүүлэгчийн итгэлийг олох.
2. үйлчлүүлэгчийн асуултыг яг таг, зөв ойлгосон эсэхийг нягтлаж тэгснээрээ аль болох бүрэн төгс хариулт өгөх боломжийг бүрдүүлэх
3. Өгсөн хариултанд үйлчлүүлэгч сэтгэл хангалааун байгаа эсэхийг магадлах.

Үйлчлүүлэгчийн сэтгэл хангалааун байх эсэх нь номын санчтай үүсгэсэн харилцаа ямар байхаас хамаардаг бөгөөд номын санч найрсаг, зочломтгой харилцааны орчин бий болгосон нөхцөлд үйлчлүүлэгч мэдээллийнхээ хэрэгцээг илүү нээлттэй, бүрэн илэрхийлж чаддаг тул номын санч дээрх гурван зорилтын эхнийхийг амжилттай биелүүлснээр бусад хоёрыг нь биелүүлэхэд ихээхэн дөхөм болно. Иймээс энд өгүүлэх аргачлалуудыг мөн чанарын хувьд бодитой, практик байлгахыг хичээсэн болно.

Мэдээж мэдээлэл хайлт амжилттай болох эсэх нь номын санчийн хайлтын стратегиас хамаарна. Лавлагааны жинхэнэ хайлтанд баримтлах зарчим, аргачлалыг 4-р бүлэгт авч үзсэн.

ЯРИЛЦЛАГЫГ АМЖИЛТТАЙ ЯВУУЛАХ ТУХАЙ ЕРӨНХИЙ ТОЙМ

Лавлагааны номын санчид байх ёстой хандлага, шинж чанар

Хүн бүр сайн физикч болж чаддаггүйн адилаар зохих сургууль, сургалтыг нь дүүргэсэн ч хүссэн хүн бүр лавлагaa, мэдээллийн үйлчилгээг үр дүнтэй хөтлөн явуулах чадвартай болж чаддаггүй. Лавлагааны үйлчилгээний сайн ажилтан болоход тодорхой хувийн зан чанар, ур чадвар шаардагддаг бөгөөд энэ бүгдийг зөвхөн суралцах замаар олох боломжгүй. Сайн лавлагааны номын санч ямар ямар шинж чанаруудыг өөртөө төлөвшүүлсэн байх ёстой талаар олон мэргэжилтнүүд янз бүрээр бичсэн байдаг бөгөөд тус бүрдээ ихээхэн ялгаатайгаар хандсан байна. Эдгээрт үндэслэн лавлагааны үйлчилгээний харилцааны болон оюуны ур чадварын аль алийг нь шаардан хэсэг болох лавлагааны харилцааг амжилттай хөтлөн явуулахад шаардагдах шинж чанаруудыг цуглуулан авч үзэв.

Дэг журамт

Дэг журамтай сэтгэхүйг сайн лавлагааны номын санчаас шаардагдах шинж чанарын тоонд оруулан дурьдах нь цөөн байдаг боловч чухамхүү энэ шинж чанар байхгүй бол лавлагааны ярилцлагын амжилт нь азанд найдсан хэрэг болно. Ихэвчлэн янз бурийн саад, анхаарал сарниулсан зүйлс бүхий орчинд (энэ талаар дээр өгүүлсэн) ажилладаг лавлагааны номын санч хүн зөвхөн нэг үйлчлүүлэгч, зөвхөн нэг мэдээллийн хэрэгцээнд бүх анхаарлаа төвлөрүүлж чаддаг байх ёстай. Үүний зэрэгцээгээр номын санч үйлчлүүлэгчийн тавьсан асуултыг бүрэн нягтлан ойлгохын тулд харилцааны янз бурийн арга барилыг шаардлагатай хэмжээгээр хослуулан хэрэглэхийн сацуу байгаа мэдээллийн эх сурвалжийг ашиглан тавьсан асуултын хариуг олох үр дүнтэй стратеги боловсруулах чадвартай байх шаардлагатай. Үүнийг гүйцэтгэхэд номын санчаас өөрийгөө хянан удирдах чадвар ихээхэн шаардагдах бөгөөд энэ нь ялангуяа цагийн боломж давчуу байх, хайлтын стратегид бэрхшээл учрах, эсвэл үйлчлүүлэгчтэй зогсоо чөлөөгүй харилцаж байх гэх мэт нөхцлүүдэд маш чухлаар тавигдана. Ямар ч сөрөг сэтгэлийн хөдлөлийн илрэл, буруу ташаа өгөгдсөн чиглэл зэргийг үйлчлүүлэгчээс номын санчийн ур чадварт итгэх итгэлийг бууруулахгүйгээр зохицуулах ёстай. Лавлагааны ярилцлагад мөрдөх дэг журмын нэг жишээ нь үйлчлүүлэгчийн хэлэх зүйлийг нэгд нэггүй, бүрэн гүйцэд сонсох сонголт-ыг ухамсартайгаар хийх явдал болно. Уг шийдвэрийн талаар Марк Уиллисийн тайлбарыг Ишлэл 3.1-д узүүлэв.

Ишлэл 3.1

Сонсох сонголт

Эхлээд сонсоход сонин санагдаж магадгүй боловч олон хүмүүс бусдын яриаг ойлгон сонсож чаддаггүй шалтгаан нь зөвхөн тэгэхийг хүсдэггүйд байдаг. Тэд нэг бол тоодоггүй, ач холбогдол өгдөггүй, эсвэл чармайдаггүй. Сонсох дадлаа сайжруулахын тулд хийж болох эхний бөгөөд энгийн алхмуудын нэг нь илүү сайн сонсогч байя гэж шийдэх явдал юм. Анхаарал хандуулахыг хамгийн чухалд тавьж ярилцаж байгаа хүн тань чухам юу хэлэх гээд байгааг мэдэж ав. Ингэх чадвар бий болгохын үндэс нь бусад хүмүүсийг урьдынхаасаа илүү үнэлж, ач холбогдол өгөхөөр шийдэх явдал мөн. Анхааралтай сонсоё гэвэл өөрийн асуудал, хуслийг хоёрдугаарт, ярилцагч этгээдийнхийгээ нэгдүгээрт тавих хэрэгтэй.

Марк Р. Уиллис
Номын Сангийн Хэцүү Үйлчлүүлэгчидтэй Ажиллах нь⁴

Ер нь эмх журамтай байдлын үр дунд зохион байгуулалттай сэтгэхүй бий болдог бөгөөд энэ нь лавлагааны харилцааны амжилтанд үндсэн ач холбогдолтой үүрэг гүйцэтгэдэг. Зөв тохирсон асуулт асуух, үйлчлүүлэгчийн ойлгох энгийн үг хэллэг хэрэглэх (номын сангийн мэргэжлийн тусгай хэллэг бус), олдсон мэдээллийн ач холбогдлыг үйлчлүүлэгчид дамжуулахаас өмнө үнэлж үзэх зэрэг шаардлагуудыг байнга санаж байх учиртай. Номын санч нь ярилцлага явуулах арга барилуудын талаар мэдлэгтэй байлаа ч түүнийгээ практикт ашиглах оюуны эмх журам байхгүй бол мэдлэг нь дангаараа ямар ч ач холбогдолгүй юм. Жишээ нь үйлчлүүлэгчийн асуултыг өнгөц ойлгон, улмаар амархан бөгөөд түргэн хариу өгч лавлагааны ярилцлагыг алгасан дуусгах хандлага нийтлэг байдаг. Зөвхөн эмх журам, өөрөөр хэлбэл үгээр буюу өгүүлэмжээр илэрхийлсэн үйлчлүүлэгчийн санааг анхааран ойлгох дадал зуршилаар дамжуулан энгийн мэт санагдах асуултын цаана нуугдсан нарийн төвөгтэй мэдээллийн хэрэгцээг илрүүлэх боломжтой. Гэхдээ зарим асуултууд үнэхээр энгийн байдаг гэдгийг анхаарах нь

зүйтэй бөгөөд дадлага туршлага хуримтлуулснаар ямар асуулт үнэхээр энгийн, ямар нь гүнзгий агуулгатай гэдгийг ялгаж сурдаг.

Номын санч хүн өөрийн эерэг болон сөрөг туршлагаасаа суралцахад оюуны эмх цэгц мөн чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Үйлчлүүлэгчийг дээдэлсэн лавлагааны үйлчилгээ явуулж байгаа байгууллага нь номын фонд хангалттай бус, тодорхой төрлийн үйлчилгээ тухайн номын санд байхгүй байх, эсвэл лавлагааны ажилтнуудын мэдлэг ур чадвар хангалтгүй байх зэрэгээс шалтгаалан гарсан “алдаа дутагдалын” мөрөөр хариу арга хэмжээ авдаг байх ёстой. Ийм асуудлуудыг илрүүлэх үнэлгээний аргачлалыг 10-р бүлэгт тайлбарласан, харин номын санчид бие даан өөрсдийн ур чадварыг сайжруулах боломжтой юм. Ялангуяа амжилттай явуулсан лавлагааны ярилцлагаасаа суралцахын сацуу харилцааны арга барил дутагдалтай байсан, эсвэл хайлтын стратеги алдаатай байснаас үүдэн гарсан алдаа дутагдлаа ч хүлээн зөвшөөрч цаашид давтахгүйн тулд засч залруулах арга зам хайх нь маш чухал.

Туслах эрмэлзэл

Хүмүүст туслах гэсэн чин эрмэлзэл нь эмх журамтай сэтгэхүйн адилаар лавлагааны номын санчаас зайлшгүй шаардагдах нэгэн шинж чанар мөн. Энэ шинж чанар байхгүй бол номын санч нь хөлдүү хайхрамжгүй робот мэт сэтгэгдэл төрүүлэх эрсдэлтэй бөгөөд хэрвээ үйлчлүүлэгчид ийм байдлаар хандвал хэдийгээр өгсөн хариу зөв, олгосон мэдээлэл хангалттай байсан ч олон үйлчлүүлэгч дараагийн удаа тусламж хүсэхээр өөр газрыг зорих болно. Магад энэхүү бусдад туслах гэсэн хүсэл нь олон номын санчдыг лавлагааны ажлыг өөрийн мэргэжил болгон сонгож авах хөшүүрэг болсон байж болно. Гэлээ ч “туслах” гэдэг нь дандаа амархан байдаагүй. Зарим хүмүүс хувийн зан араншингаасаа болоод лавлагааны номын санчтай зарцтай харилцаж байгаа мэт харилцах тохиолдол байдаг бөгөөд ийм үйлчлүүлэгч урам хугалам сэтгэгдэл төрүүлэх нь бий. Ийм тохиолдолд хүнд туслах эрмэлзлэлийг эмх журамтай шинж чанартай хослуулж чадсанаар сөрөг сэтгэгдлийг даван туулж өмнөх хүнээс илүү талархалтай хандах дараагийн үйлчлүүлэгчид үйлчлэхэд өөрийгөө бэлтгэж чадна.

Ямар ч үед лавлагааны номын санч туслах гэсэн эрмэлзлээ найрсаг хүлээцтэй, нөхөрсөг, нээлттэй хандлага, мөн үйлчлүүлэгчийг сонирхох сонирхолоороо дамжуулан илэрхийлэх ёстой. Хүмүүсийг сонирхох сонирхол нь янз бүрийн зан чанар, гадаад үзэмж, нийгмийн байдалтай хүмүүстэй лавлагааны харилцаанд орж ажиллах уян хатан шинж чанартай хосолсон байна. Номын санч хүн хэдий чинээ нээлттэй, чин сэтгэлээсээ хандана, үйлчлүүлэгч мөн төдий чинээ нээлттэй, найрсаг илэн далангүй байж лавлагааны үйлчилгээний хүн хоорондын харилцааны тал дээр сэтгэл хангалааун болдгийг онцлон тэмдэглэх нь зүйтэй⁵. Хэдийгээр зарим үйлчлүүлэгчид зөвхөн мэргэжлийн үүргээ л гүйцэтгэдэг номын санчийг илүүд үздэг боловч олонхи нь нээлттэй, эелдэг дотно, өөрсдийнх нь онцлог хүсэлтийг үнэхээр сонирхож байгаа номын санчид тун эерэг ханддаг.

Мэдрэмж

Мэдрэмж сайтай байх нь хүнд туслах эрмэлзлэлийг өндөр үр дүнтэй үйлчилгээ болгон хувиргах хамгийн найдвартай арга бөгөөд үүнийг эмх журамтай хослуулснаар номын санч ба үйлчлүүлэгч хоёрын хооронд тодорхой мэргэжлийн зайлхадгалахад төвөггүй байдаг. Зарим үйлчлүүлэгчид харилцан яриаг илүү албан ёсны, цэвэр ажлын шинжтэй байлгахыг хүсдэг бол зарим нь албархаг бус энгийн, үйлчлүүлэгчийн нөхцөл байдлыг үнэхээр сонирхсон хандлагыг илүү таашаадаг учраас лавлагааны ярилцлагыг хэрхэн үргэлжлүүлэхийг тодорхойлохын тулд номын санч мэдрэмжтэй байх ёстой. Мэдрэмжтэй номын санч тухайн үйлчлүүлж буй үйлчлүүлэгчид харилцааны ямар арга барил тохирохыг мэддэг.

Цаашилбал лавлагааны номын санч нь үйлчлүүлэгчийн тусгай бүлгүүд, тухайлбал хүүхдүүд, гадаадын оюутан сурагчид (эсвэл тэдний эцэг эх), тахир дутуу хүмүүс, эсвэл компьютер, номын сан гэхээр сүрдэнгүй ханддаг хүмүүстэй харилцахдаа мэдрэмжтэй хандах ёстай. Үйлчлүүлэгч бүр өөрийн гэсэн онцлог хэрэгцээ, зан араншингтай хувь хүмүүс юм. Мэдрэмжгүй номын санч туслалцаа хүсч ирсэн үйлчлүүлэгчийн онцлог хэрэгцээ, нөхцөл байдлыг үл ойлгосоноор лавлагааны харилцаа амжилттай явагдах боломжийг үгүй болгодог.

Хүлээц тэвчээртэй хандлага

Хүлээц тэвчээр бол лавлагааны ажилтанаас шаардагдах хамгийн чухал шинж чанар юм. Үйлчилгээний ажил хийж байгаа ямар ч хүн муухай ааштай, дээрэнгүй их зантай, хөлдүү мэдрэмжгүй, эсвэл хэт сандруу бухимдсан гэхчилэн янз бурийн хүмүүстэй харилцааж ажиллахад хүлээц тэвчээртэй байх шаардлагатай байдаг. Янз бурийн шалтгаанаар уцаарлаж бухимдсан хүмүүс дэлгүүрийн кассчин, эсвэл лавлагааны номын санч гэх мэт ажил хэргийн харилцаанаас шалтгаалж өөртэй нь хүссэнээр нь харилцаагүй үйлчилгээний хүмүүст уураа гаргадаг. Номын санд ийм зүйл тохиолдох нь ховор байдаг боловч тохиолдсон нөхцөлд номын санч шуургыг ширүүсгэж уурлалгүйгээр өнгөрүүлэх ёстай. Өнөө үед компьютерээс болж тав тух алдах, түүнтэй холбогдох принтер гэх мэтийн тоног төхөөрөмжийн ажиллагаа зэрэг нь иймэрхүү тэсрэлтийн өдеөгч болох нь олонтаа тохиолдож байна.

Номын санч нь мөн өөрөө тайван байж үйлчлүүлэгчийн тавьсан асуултын хариулт нуугдаж байгаа “мэдээллийн өртөнц”-д хандахдаа тэвчээртэй байх хэрэгтэй. Зарим лавлагааны асуултууд маш төвөгтэй байдаг бөгөөд номзүйн болон үйлчлүүлэгчийн нэрлэсэн мэдээллийн сэдэв, гарчигийн хувьд ихээхэн бэрхшээл учруулдаг. Бүр мэдээллийн эх сурвалж, номзүйн ишлэлийг нь яг таг заасан мэдээлэл ч заримдаа олоход хэцүү байх нь бий. Хамгийн гол нь хүлээцтэй тайван хандаж үйгагүй оролдох нь чухал бөгөөд ингэснээр үйлчлүүлэгч тухайн асуултыг тавьсандаа эвгүйцэх ч юм уу, бүр тухайн номын санчаас асуусандаа харамсах байдлыг бий болгохоос сэргийлнэ. Зарим тохиолдолд үйлчлүүлэгчид түүний тавьсан асуулт нь тун нарийн төвөгтэй байгаа тул тухайн өдөр, эсвэл долоо хоногтоо багтааж утсаар хариу өгөх санал гаргах шаардлагатай болдог. Мөн хайлтын хүрээг өргөтгэж санаа нэмэрлэх үүднээс бусад номын санчидтай зөвлөлдөх хэрэгтэй байгааг үйлчлүүлэгчид хэлж болно.

Өргөн мэдлэг

Өргөн мэдлэг, олон талын сонирхолтой байх нь номын санчид үйлчлүүлэгчийн асуултыг түргэн ойлгож түүнийгээ номзүй болон баримтат мэдээллийн хэлэнд хөрвүүлэхэд ихээхэн дөхөм болдог. Тусгай мэргэжлийн чиглэлээр дагнан ажилладагаас (анагаахын номын сан гэх мэт) бусад тохиолдолд номын санч хүн хэдий чинээ олон чиглэлээр мэдлэгтэй байна, тодорхой нэг материалыг хайж олоход төдий чинээ хялбар, үр дүнтэй байдаг.

Цаг үеийн мэдээллээс хоцрохгүйн тулд номын санч өдөр тутмын сонингуудыг (мөн боломжтой бол долоо хоног тутмын сэтгүүлүүдийг) уншиж байх ёстай⁶. Үүнээс гадна боломж гарах бүрийд Scientific American гэх мэт илүү нарийн мэргэжлийн хялбаршуулсан хэвлэлүүдийг уншиж байвал зохино. Ялангуяа хүмүүнлэгийн ухааны чиглэлээр суралцааж төгссөн номын санчдын хувьд шинжлэх ухааны янз бурийн чиглэлүүдийг сонирхон судлах нь маш чухал, учир нь нийтийн болон их дээд сургуулийн номын санггуудын үйлчлүүлэгчид шинжлэх ухааны чиглэлийн асуулт тавих нь элбэг байдаг. Энэ зөвлөгөөг дагасан номын санч төрөл бурийн мэдээлэл хүссэн үйлчлүүлэгчидтэй харилцахдаа өөртөө итгэлтэй байж тэдний тавьсан асуултуудыг хялбархан ойлгодог.

Өргөн мэдлэг, олон талын сонирхол нь мэдээллийн чиглэлийн олон эх сурвалжуудын талаарх мэдлэгийг аяндаа дээшлүүлнэ. Аливаа нэг салбарт хэрэглэгддэг нэр томъёог мэдсэнээр тухайн салбар дахь мэдлэгийг зохион байгуулалтад оруулдаг лавлагааны категориудыг сурх, тогтооход хавьгүй амар болдог. Сүүлийн үед аль болох олон салбар чиглэлийн мэдээлэл бүхий вэб сайтуудын талаар мэдлэгтэй байх нь улам бүр чухал болж байна.

Лавлагааны эх сурвалжуудын талаарх мэдлэг

Хөл бөмбөгийн багийн сайн гэгдэх олон дасгалжуулагч гайхамшигтай зоригжуулан урамшуулагч байдаг. Гэхдээ сайн дасгалжуулагч байхын тулд урамшуулан зоригжуулахаас гадна “х” ба “о” буюу хамгаалах болон довтлох байрлал бүрийн талаар нэгд нэггүй мэдэж, стратегиудыг бүрэн эзэмшсэн байх ёстой. Лавлагааны номын санчдын хувьд “х” ба “о” нь ерөнхий ба тусгай мэдээллийн эх сурвалжуудыг эзэмшсэн байдал, дэлхийн өртөнц дээр болж буй үйл явдлын талаарх мэдээлэл, эсвэл мэдлэгийн янз бүрийн салбар чиглэлээр гарсан материал, бүтээлүүдийн талаарх мэдлэг болно. Үйлчлүүлэгчээс номын санчид тавьдаг ерөнхий лавлагааны асуултуудад үр дунтэй, түргэн шуурхай хариулахад шаардагдах мэдээллийн эх сурвалжуудыг өөрийн болгоход цаг хугацаа, дадлага туршлага хэрэгтэй бөгөөд мэргэжил нэгтийн заавар зөвлөгөө ч ихээхэн тус болно. Лавлагааны эх сурвалжын талаарх мэдлэгийг энэ номын II хэсгийн гол сэдэв болгон авч үзсэн бөгөөд уг мэдлэгийг хэрэглээнд нэвтрүүлэх стратегиудын талаар 4-р бүлэгт өгүүлсэн тул энд нуршихгүй. Гагцхүү нэмж хэлэхэд шинэ номын санч лавлагааны ширээний ард суухаасаа өмнө цаг гаргаж номын сангийн фондтой танилцах нь тустай, түүгээр зогсохгүй зайлшгүй шаардлагатай байж болно гэдгийг анхаарахад илүүдэхгүй.

Ярилцлагын зарчмууд

Сүүлийн 50 гаруй жилийн туршид номын сангийн чиглэлээр гарсан бүтээлүүдэд хэд хэдэн үгээр болон биеэр илэрхийлэх харилцааны арга барилуудын талаар авч хэлэлцэж ирэв. Онцгой анхаарал татсан болон энгийн лавлагааны харилцааны судалгаануудаас (10-р бүлгээс үзнэ үү) үзэхэд эдгээр арга барилуудын олонхи нь номын санчийн үзүүлэх үйлчилгээг оновчтой болгох, мөн үйлчлүүлэгчийн сэтгэл ханамжийг нэмэгдүүлэхэд сайн нөлөө үзүүлдэг нь батлагдсан байна. Энэ талаар доор зохих хэсэгт дэлгэрүүлэн авч үзсэн болно.

Номын сангийн ажилтан бүр үйлчлүүлэгчидтэй харилцахдаа дагаж мөрдөх ерөнхий зарчмуудыг энд товч дурьдлаа. Энэхүү зарчмуудыг мөрдсөнөөр номын санч хүн өмнө дурьдсан хандлага, арга барилуудыг үр дунтэй ашиглах боломж бүрдэнэ. Уг зарчмууд нь хүмүүсийн хоорондын энгийн сайн харилцааны хэм хэмжээг тусгасаны бөгөөд дээр авч үзсэн лавлагааны ярилцлагын гурван энгийн зорилгыг биелүүлэхэд ихээхэн түлхэц болох юм. Эдгээр нь:

1. Үйлчлүүлэгчид хандан инээмсэглэж нөхөрсөгөөр мэндэл.
2. Үйлчлүүлэгчийн хэлж байгааг маш анхааралтай, сонирхон сонс.
3. Асуулт бүрийг чухалчлан авч үз. Юм сурх гэж байгаа, эсвэл хүсвэл хүнд туслах гэж байгаа юм гэж бод.
4. Үйлчлүүлэгчид ямар мэдээлэл хэрэгтэй байгааг бүрэн ойлготлоо асууж лавла.
5. Үйлчлүүлэгчийн асуултыг бүрэн ойлгох хүртлээ хэрэглэх стратегийн тухай бүү бод.
6. Хариултыг мэднэ гэж бүү бод. Асуулт бүрэн гүйцэд хариулагдсан эсэх нь үйлчлүүлэгч болон хайлтын хэрэгсэлээс харагдана.

7. Үйлчлүүлэгчийг цаашид дахин ирж үйлчлүүлэхийг урь.

Уг зарчмуудыг лавлагааны үйлчилгээний ерөнхий зааварчилгаанд нийцүүлэн энгийн байдлаар илэрхийлсэн болно. Эдгээрийг тогтоон байнга санаж явбал номын санчийн лавлагааны харилцааны чадвар аяндаа сайжирна. Үүнээс гадна уншигчид Америкийн Номын Сангийн Холбооны (American Library Association) Лавлагaa, Хэрэглэгчийн Үйлчилгээний Нийгэмлэгээс (Reference and User Service Association) гаргасан “Лавлагaa мэдээллийн үйлчилгээний мэргэжилтнээс шаардагдах зан чанаарын тодорхойлолт”-ыг уншиж судлах хэрэгтэй. Энэхүү Лавлагaa, Хэрэглэгчийн Үйлчилгээний Нийгэмлэгийн (LXH) тодорхойлолтонд жагсаасан зарчмуудыг бодвол илүү дэлгэрэнгүй бөгөөд янз бурийн ярилцлагын арга барилуудыг дүгнэлт, жишээтэйгээр тайлбарласан байдаг. Нэгэнт бүгдийг нь энд багтаан оруулахад хэтэрхий урт болох тул зөвхөн жишээ болгон Ишлэл 3.2-т орууллаа.

Ишлэл 3.2

ЛХҮН-ээс гаргасан лавлагaa мэдээллийн үйлчилгээний мэргэжилтнээс шаардагдах зан чанаарын тодорхойлолт

1.0 Найрсаг уриалагхан байх

Найрсаг уриалагхан байх эсэхээс хамаарч номын санч ба үйлчлүүлэгчийн хоорондын харилцаа ямар байх нь тодорхойлогдоно... Найрсаг уриалагхан байхын тулд номын санч нь:

- 1.1 Байнга бэлтгэлтэй, ирж байгаа үйлчлүүлэгчид үйлчлэхэд бэлэн.. үйлчлүүлэгчтэй харилцаад саад болох аливаа зүйлд сатаарахгүй байх....
- 1.3 Инээмсэглэл болон бусад биенийн хөдөлгөөнөөрөө дамжуулан харилцаж байгаа үйлчлүүлэгчдээ ач холбогдол өгч байгаагаа харуулах ёстой.

...

2.0 Сонирхолтой хандах

Хэдийгээр тавьсан асуулт бүр мэдлэг оюун сорьж сонирхол өдөөсөн байдаггүй боловч номын санч хүн үйлчлүүлэгч бурийн мэдээллийн хэрэгцээг сонирхох ёстой... Сонирхож байгаагаа үзүүлэхийн тулд номын санч нь:

- 2.5 Лавлагааны харилцааны үед ярахгүй байх,
- 2.6 Үйлчлүүлэгчид анхаарлаа хандуулах ёстой.

3.0 Сонсох/Лавлах

Сонсох болон асууж лавлах өндөр ур чадвартай байх нь эерэг харилцаа бий болгоход зайлшгүй чухал.

Харилцааны сайн ур чадвартай байхын тулд номын санч нь:

- 3.2 Үйлчлүүлэгчтэй хүлээж авсан, нөхөрсөг, урамшуулсан байдлаар хандах,
- 3.4 Үйлчлүүлэгчийн тавьсан асуулт, хүсэлтийг өөрийн ойлгосноор эргүүлэн тайлбарлаж, ойлгосон эсэхээ магадлах,
- 3.7 Төвөгтэй нэр томъёог тодруулж илүүц мэргэжлийн хэллэг хэрэглэхгүй байх ёстой.

4.0 Хайх

Хайлтыг үр дүнтэй гүйцэтгэхийн тулд номын санч нь:

- 4.9 Үйлчлүүлэгчтэй хайх стратегийн талаар зөвлөлдөх,
- 4.10 Үйлчлүүлэгчийг санаагаа нэмэрлэхийг урамшуулах,

- 4.10 Үйлчлүүлэгчийг санаагаа нэмэрлэхийг урамшуулах,
 4.11 Хайлтыг хэрхэн хийснээ үйлчлүүлэгчид тайлбарлах... ёстой.

...

5.0 Үйлчилгээг гүйцээх

Номын санч үйлчлүүлэгчээс холдон явснаар лавлагааны харилцаа дуусахгүй...
 Үйлчилгээг амжилттай гүйцэтгэхийн тулд номын санч нь:

- 5.1 Үйлчлүүлэгчээс тавьсан асуултандaa бүрэн хариулт авсан эсэхийг асуух,
 5.2 Лавлагааны үйлчилгээгээр дахин үйлчлүүлэхийг урих,
 5.8 Үйлчлүүлэгчийг сэтгэлхангалиун болгоххэмжээнд хариулт төгөх боломжгүй тохиолдолд бусад эх сурвалж, мэдээлэл бүхий байгууллагуудын талаар түүнд мэдээлэх шаардлагатай.

“RUSA Guidelines for Behavioral Performance of Reference and Information Services Professionals”⁷

ЛАВЛАГААНЫ ЯРИЛЦЛАГЫН АЛХАМУУД

Энд авч үзэх алхамуудыг үйлчлүүлэгчтэй хийх ярилцлага бүрт заавал баримтлах албагүй. Номын санч бүр өөрийн гэсэн онцлогтой, үйлчлүүлэгч болгон өөрийн давтагдашгүй онцлогтой, асуулт бүр (“ариун цэврийн өрөө хаана байдаг вэ?” гэдгээс бусад нь) өвөрмөц онцлогтой, лавлагааны асуултанд хариулахад ашиглагдах мэдээллийн бараг бүх эх сурвалж бас л өөр өөрийн онцлогтой. Гэхдээ энэ бүлэгт үзэх алхамууд нь ихэнх тохиолдолд лавлагааны ярилцлагад хэрэглэж болохуйц ерөнхий шинжтэй юм. Энд номын санчийн баримтлах зөвхөн ерөнхий зарчмуудыг авч үзсэн. Тэдгээрийг хэрхэн хэрэглэх нь лавлагааны ажилтны үзэмж, шийдлээс хамаарах бөгөөд ярилцлага бүрт өөр өөр байх нь эргэлзээгүй юм.

Ярилцлагыг эхлэх

Ярилцлагыг номын санч өхлүүлэх бөгөөд инээмсэглэн мэндчилж үйлчлүүлэгчийн асуултыг сонсох сонирхолтой байгаагаа харуулна (хэрэв номын санч үйлчлүүлэгчийг хараад гайхаж цочирдвол үйлчлүүлэгч ярилцлагыг өөрөө эхэлдэг, тиймээс номын санч маш анхааралтай байж ийм явдал гаргуулах ёсгүй). Үйлчлүүлэгчийн итгэлийг олж, нээлттэй байдал бий болгохын тулд номын санч найрсаг уриалагхан, нөхөрсөг, хамаг анхаарлаа зөвхөн үйлчлүүлэгч дээр төвлөрүүлсэн байдалтай байх ёстой. Үүнийг үйлчлүүлэгчийн нүд рүү харц тогтоон харах, ингэхдээ инээмсэглэн үйлчлүүлэгчийн зүг сандал дээрээ бага зэрэг бөхийх зэрэг биеийн хөдөлгөөнөөр дамжуулан илэрхийлж болно. Зарим номын санчид намхан сандалд сууж байгаа тохиолдолд үйлчлүүлэгч ойртон ирэхэд босон зогсож түүнд үйлчлэхэд бэлэн байгаагаа харуулахыг илүүд үздэг. Үйлчлүүлэгчийн асууж байгаа асуултыг сонирхож байгаагаа харуулах, түүнийг номын санчтай үргэлжлүүлэн мэдээлэл солилцоход урамшуулах үүднээс ярилцлага эхлэхээс дуусах хүртэл биеийн эерэг хэлэмж үзүүлсээр байх нь чухал.

“Танд юугаар туслах вэ?” гэх мэт ерөнхий асуултаар ярилцлагыг эхлэж болно. Туршлага хуримтлуулснаар лавлагааны ажилтан үйлчлүүлэгч нэг бүрт тохируулан харилцах харилцааны хэв маягийг сонгож сурдаг. Жишээ нь найрсаг, танил болсон үйлчлүүлэгчтэй нөхөрсөг байдлаар, харин номын санчийн анхны нөхөрсөг хандлагад ижил байдлаар хариулаагүй үйлчлүүлэгчтэй албан ёсны байдлаар харилцах гэх мэт. Ярилцлагыг хэдийгээр энд харилцан яриа гэдэг утгаар тодорхойлж байгаа боловч зарим үйлчлүүлэгчид өөрийгөө тайвшруулахын

тулд (эсвэл харилцаж байгаа хоёр талд аль алинд нь эвтэй болгохын тулд) номын санчтай энгийн хэдэн үг солих дуртай байдаг бол зарим зөвхөн “цэвэр ажлын” харилцааг илүүд үздэг.

Ярилцлагыг хэрхэн эхлэх нь тухайн номын сангийн онцлог, эсвэл үйлчлүүлэгчийн зан байдлаас ихээхэн хамаарах нь ойлгомжтой. Эмнэлэгийн буюу албан байгууллагын номын санд л гэхэд үйлчлүүлэгчид номын санчтай ярих цаг заваар бага, эсвэл сонирхолгүй байж болох тул номын санчаас хүссэн мэдээллийг нь түргэн шуурхай олж өгөхийг л хүсч байж болно. Харин нийтийн буюу сургалт судалгааны номын сангийн хувьд жишээ нь залуу үйлчлүүлэгч тусlamж хүссэн тохиолдолд, ялангуяа тухайн үйлчлүүлэгч нь бага зэрэг ичимхий бол номын санч түүнтэй нилээд ярилцах (цаг байгаа бол) хэрэгтэй гэж үзэж болно. Үүний адилаар ахмад насны үйлчлүүлэгчид асуултандaa хариу авахын зэрэгцээгээр номын санчтай яриа өрнүүлэх дуртай байдаг.

Ярилцлагыг янз бүрээр эхлэж болох боловч үүнээс шалтгаалж гол зорилго нь өөрчлөгдөхгүй. Энэхүү зорилго нь үйлчлүүлэгчид тухайн номын сан нь найрсаг зочломтгой газар бөгөөд ажилтнууд нь үйлчлүүлэгчдийн мэдээллийн хэрэгцээг хангахыг үнэхээр хичээдэг гэсэн ойлголт бий болгоход оршино. Үүний дээрээс үйлчлүүлэгчийн асуултыг нь номын санч бүрэн анхааран сонсож байгааг мэдрэх ёстой. Уриалагхан бөгөөд энгийн хандлага бүхий харилцааг нийт ярилцлагын турш үргэлжлүүлж болох бөгөөд жишээ нь лавлагааны ширээнээс зохих тавиур, эсвэл материал хадгалах зүг явах зуураа асуусан асуулт, боломжит эх сурвалжуудын талаар үйлчлүүлэгчтэй зөвлөлдөх арга барилыг ашиглаж болно (Ишлэл 3.3).

Ишлэл 3.3

“Явах зуураа ярилцах арга”

Үйлчлүүлэгчийн хамтаар санал болгосон мэдээллийн эх сурвалж байгаа газар луу явах аргыг ихээхэн үр дүнтэй ашиглаж болно. Ингэж ярилцсанаар мэдээлэл авах илүү энгийн нөхцөл бий болж туршлагагүй номын санч болон үйлчлүүлэгчийн биеэ барьсан, албархаг байдал арилж сандрах нь багасдаг. Тавьсан асуултыг энгийн, шууд бус байдлаар лавлан судлаж, үүнийгээ чадварлагаар цааш нь гүнзгийрүүлж чадвал яваандаа ихээхэн цаг хэмнэх боломж бүрдэнэ.

The Effective Reference Librarian⁸
Дайана М, Томас, Энн Т. Хикли, Элизабет Р. Айзенбах

Лавлагааны ярилцлагад үйлчлүүлэгчийн асуултыг номын санч хамгийн анх ямар байдлаар хүлээж авах нь хамгийн чухал байдаг. Чухам энэ мөчид үйлчлүүлэгч тухайн номын санч түүнд үйлчлэхийг хэр хүсч байгаа, мөн түүний мэдээллийн хэрэгцээг хангаж чадах эсэх талаар өөрийн дүгнэлтээ хийдэг. Нэгдүгээрт, хэрэв номын санч тавьсан асуултанд ямар нэгэн байдлаар төвөгшөөсөн, эсвэл асуултын утгаас болж удаарласан ямар нэгэн шинж тэмдэг үзүүлбэл үйлчлүүлэгч тухайн номын санчийг нэг бол түүнд туслахыг хүсэхгүй байгаа, эсвэл чадахгүй юм байна гэж дүгнэнэ. Хоёрдугаарт, ихэнх үйлчлүүлэгчид асуух асуултаяа сайтар нягтлан бодохоосоо өмнө асуудаг тул анхны асуултаяа өнгөц дүгнэлт хийвэл эцэст нь үйлчлүүлэгч өгсөн хариултыг бүрэн бус гэж үзэх болно.

Асуултыг тодруулан магадлах

Үйлчлүүлэгчийн тавьсан асуултыг тодруулан магадлах нь лавлагааны

ярилцлагын хамгийн чухал үе шат тул энд нилээд дэлгэрэнгүй авч үзнэ. Үйлчлүүлэгчийн анхлан тавьсан асуултыг гүнзгийрүүлэн хүсч байгаа мэдээллийн нь талаар дэлгэрэнгүй мэдэх, мөн тэр мэдээллийг нь хайж олох стратегийг тодорхойлох боломжийг олгох хэд хэдэн харилцааны арга барилуудыг тодорхойлов. Тэдгээрийг доор авч үзсэн бөгөөд арга барилуудын хэрэглээ нь үйлчлүүлэгчийн асуултын онцлог, тухайн номын сангийн төрөл зэрэг хэд хэдэн хүчин зүйлүүдээс шалтгаалан ялгаатай байна. Тиймээс номын санч ярилцлага тус бурт ямар асуулт, харилцааны арга барилыг ашиглавал илүү үр дүнтэй байхыг шийдэх ёстай.

Үйлчлүүлэгчийн хэрэгцээг ойлгохын тулд хийх эхний алхам нь асуултын хамрах хүрээг тодорхойлох явдал юм. “Загалмайтны аян дайны талаар юу байна вэ?” гэсэн асуултанд нэвтэрхий толь дээрх товч тайлбар материалыг зааж өгсөнөөр хариуллаа гэж үзэж болох боловч энэ асуултыг асуусан үйлчлүүлэгчид энэ сэдвээр бүхэл бүтэн судалгааны ном, эсвэл хронологи буюу газрын зураг гэх мэт тусгай зориулалтын материал хэрэг болсон байж болно. Хэдийгээр ямар ч үйлчлүүлэгчийн талаар яарч дүгнэлт хийхгүй байх нь чухал боловч ямар терлийн мэдээлэл хэрэгтэй байгаа нь байдлаас нь хараад ерөнхийдөө тодорхой байдаг. Тухайлбал дээрх жишээн дээр үзэхэд хэрэв уг асуултыг асуусан үйлчлүүлэгч коллежийн оюутан бол түүнд загалмайтны аян дайны талаар жирийн нэвтэрхий толь дээрх товч тайлбар бус сургалт судалгааны ном хэрэгтэй гэсэн уг болно.

Лавлаж тодруулах ёстай бусад зүйлсийн тоонд тухайн хайж байгаа мэдээллийн хэлбэр формат, бичсэн хэл, хэвлэгдсэн он сар гэх мэт номын санч хайлтыг хийж эхлэхээсээ өмнө, эсвэл угүйдээ л хайж эхэлснээсээ хойш удалгүй мэдсэн байх ёстай хязгаарлалтууд орно. Мөн тодруулах шаардлагатай бас нэг зүйл бол байрлал юм. Өөрөөр хэлбэл үйлчлүүлэгч зөвхөн тухайн номын санд байгаа мэдээллийг үзэхийг хүсч байна уу, эсвэл номын сан хоорондын зээлээр авах буюу өөр газраас олдох боломжтой мэдээллийг хайлтын хүрээнд оруулахыг хүсч байна уу гэдгийг тодруулна гэсэн уг. Мэдээж баримтат материалтай холбоотой асуултуудад лавлагааны нэг хоёр хэрэгсэлийн тусlamжтайгаар хялбархан хариулж болох бөгөөд өөр газруудад байгаа мэдээллийг утсаар асууж лавлах, эсвэл интернэтээр дамжуулан олох бололцоотой.

Нээлттэй ба хаалттай асуултууд

Нээлттэй асуулт гэдэг нь үйлчлүүлэгчээс өөрт хэрэгцээтэй байгаа мэдээллийн талаар дэлгэрүүлж ярихыг хүссэн асуултууд юм. Жишээлбэл “Та хайж байгаа мэдээллийнхээ талаар жаахан тодруулж ярихгүй юу?”, эсвэл “Таны хүсч байгаа зүйлийг би ойлгож байх шиг байна, гэхдээ та жаахан дэлгэрүүлж өгөөч?” гэх мэт. Номын санч үйлчлүүлэгчийн хүссэн мэдээллийн хамрах хүрээ, хэлбэрийг тодруулах үед буюу ярилцлагын эхний үе шатанд нээлттэй асуулт асуух нь ихэвчлэн үр дүнтэй байдаг. 1972 онд гаргасан өгүүлэлдээ Жералдин Кинг энэ талаар нилээд дэлгэрэнгүй авч үзсэн байдаг. Түүний өгүүллээс доор ишлэв.

Ишлэл 3.4

Нээлттэй асуултын ач холбогдол

Нээлттэй асуулт нь үйлчлүүлэгчид ярих сэдэл төрүүлдэг... Хэрэв та үйлчлүүлэгчээс цөөн хэдэн нээлттэй асуулт асууж ярих боломж олговол үйлчлүүлэгч номын сангийн мэдэх шаардлагатай зүйлсийг өөрөө хэлэхийн сацуу таны асууя гэж бодоогүй байсан зүйлсийг ч хэлэх нь олонтаа.

Жералдин Кинг
“The Reference Interview”⁹⁹

Үүний эсрэгээр хаалттай асуултын хариулт нь богинохон, ихэвчлэн “тийм”, эсвэл “үгүй” байдаг. Жишээ нь “Танд судалгааны бүтээл хэрэгтэй юу эсвэл нийтлэг тайлбар өгүүлэл хэрэгтэй юу?”, эсвэл “Газрын зураг юмуу зурагтай тайлбар байхад хангалттай юу?” гэх мэт. Ихэнх тохиолдолд хаалттай асуултыг үйлчлүүлэгчийн хүсч байгаа мэдээллийн сэдэв тодорхой болсон хойно буюу зөвхөн хэлбэр формат, цаг хугацаа гэх мэтийн хязгаарлалтыг тодруулах хэрэгтэй болдог лавлагааны ярилцлагын дунд буюу сүүл хэсгүүдэд хэрэглэхэд үр дүнтэй байдаг. Гэхдээ үйлчлүүлэгч яг ямар мэдээлэл хүсч байгаагаа тодорхой мэдэж түүнийгээ номын санчид ойлгомжтой тайлбарлан хэлсэн нөхцөлд зөвхөн хаалттай асуулт асуух замаар үйлчлүүлэгчийн хүссэн мэдээллийг тодруулан магадлана. Тухайлбал ийм тохиолдолд номын санч голдуу үйлчлүүлэгчийн хүссэн мэдээлэл хэр дэлгэрэнгүй байх, ямар хэлбэр форматаар байвал дээр гэх мэт мэдээллийн хэрэгцээний нарийн хязгаарлалтуудыг тодруулах хэрэгтэй байдаг.

Нээлттэй болон хаалттай асуултын хэрэглээ нь ямагт уян хатан байх ёстай. Хаалттай асуултыг ч тодруулан магадлах процесийн эхэн үед ашиглах нь заримдаа үр дүнтэй байдаг. Үйлчлүүлэгчээс эхлээд “Та энэ материалыг курсын ажилд ашиглах уу эсвэл гэрийн даалгавараа хийхэд ашиглах уу?” гэж асууснаар номын санч тухайн үйлчлүүлэгчид хэрхэн туславал зохихыг маш хурдан мэдэж авч болно. Үүнтэй адилаар ярилцлагын төгсгөлд “Танд өөр мэдээлэл хэрэгтэй юу?” гэх мэт нээлттэй асуулт асуух нь номын санчийн ажил бүрэн гүйцэд хийгдсэн бөгөөд үйлчлүүлэгчийн сэтгэлд нийцсэн эсэхийг магадлах сайн арга байж болно. Ямар төрлийн асуултыг ямар үед асуух талаар ямар ч хатуу дүрэм байхгүй бөгөөд ярилцлагыг хэрхэн хөтлөн явуулах нь номын санчийн өөрийн үзэмж шийдвэр, мэдрэмжээс шалтгаална.

Баримжаалах асуулт

Баримжаалах асуулт асуух нь Бренды Дэрвений “утга учир гаргах” гэж нэрлэсэн лавлагааны ярилцлагыг явуулах ерөнхий аргачлалын хүрээнд боловсруулсан нэг арга барил юм. Энэ аргачлалыг хэрэглэснээр номын санч үйлчлүүлэгч тухайн асууж буй мэдээллээ өөрт хэрэгтэй гэж яагаад үзэх болсон, ямар зориулалтаар ашиглах гэх мэт мэдээллийн хэрэгцээний талаар суурь мэдээлэл олж авах зориулалттай асуулт асуух замаар үйлчлүүлэгчийн асуултыг түүний өөрийн нь байр сууринаас ойлгох боломжтой болдог. Өөрөөр хэлбэл номын санч тодорхой нэг мэдээллийн хэрэгцээ бүрэлдэн бий болсон үүсвэр нөхцөл байдлыг ойлгохыг хичээнэ гэсэн үг¹⁰. Гэхдээ ийм мэдээллийг авахдаа шууд асуулт асуувал үйлчлүүлэгчийг басамжилсан мэт сэтгэгдэл төрүүлж болох тул “Хэрэв та надад ямар асуудлаар ажиллаж байгаагаа хэлбэл танд юу хэрэг болох талаар би илүү тодорхой ойлгох болно” гэх мэт шууд бус, баримжаалсан асуулт тавьдаг¹¹.

Баримжаалах шууд бус асуулт нь нээлттэй асуулт байдаг бөгөөд үйлчлүүлэгчээр мэдээллийн хэрэгцээний нь талаар аль болох бүрэн гүйцэд яриулах зорилготой байдаг. Энэ аргачлалыг ашигласнаар номын санч асуултыг үйлчлүүлэгчийн “нүдээр” харах боломжтой болох юм. Баримжаалах асуултыг ихэвчлэн ярилцлагыг процесийн эхэнд тавих нь үр дүнтэй байдаг боловч номын санч хэрэгтэй гэж үзсэн материалыг олсон боловч үйлчлүүлэгч түүнийг нь тохирохгүй гэж үзсэн нөхцөлд лавлах үүднээс ашиглах боломжтой. Ерөнхийдөө баримжаалах асуулт нь идэвхтэй сонсох арга барилын (доор өгүүлсэн) адилаар номын санчийг үйлчлүүлэгчийн хэрэгцээний талаар өнгөц, яг таг бус дүгнэлтэнд хүрэхээс сэргийлэхэд тустай.

Урамшуулах асуулт

Тодорхой төрлийн нээлттэй асуултуудыг урамшуулах асуулт¹² гэж нэрлэдэг. Ийм асуултууд үйлчлүүлэгчийг өөрсдийн мэдээллийн хэрэгцээгээ бүрэн нээлттэйгээр илэрхийлэхийг урамшуулдаг. “Энэ сэдвийнхээ талаар арай дэлгэрэнгүй хэлж өгөөч” гэх юмуу, тэр ч бүү хэл “За?”, эсвэл “Тэгээд цааш нь?” гэх мэтийн товчхон асуулт асуух нь үйлчлүүлэгчийг тавьсан асуултаа гүнзгийрүүлэн тайлбарлахыг урамшуулах маш үр дүнтэй арга болох бөгөөд үүнийг ашиглан номын санч хариултын хайлтыг хаанаас эхлэхээ бодож эхлэх боломжтой. Баримжаалах асуултын адилаар урамшуулах асуултыг ашиглах нь номын санчид асуултыг үйлчлүүлэгчийн нөхцөл байдлаас харж, тухайн асуулт урган гарсан үндэс суурийг илүү гүнзгий ойлгоход туслана. Ямар ч хайлтын стратегийн үр дүн нэгэнт үйлчлүүлэгчийн хэрэгцээнээс хамаардаг тул тухайн хэрэгцээ үүсэн гарсан суурь нөхцлийн талаар илүү нарийн, сайн ойлголттой байхын хирээр хайлтын стратеги амжилттай байх магадлал өндөрсөнө.

Идэвхтэй сонсох

Идэвхтэй сонсох гэдэг нь номын санч зөв ойлгосон эсэхээ магадлахын тулд үйлчлүүлэгчийн асуултыг өөрийн ойлгосноор үйлчлүүлэгчид эргүүлэн тайлбарлах аргачлал юм¹³. Энэ нь үйлчлүүлэгчийн хэлснийг номын санч өөрийн хэллэгт оруулан урьдчилан магадлах байдлаар эргүүлэн хэлж үйлчлүүлэгчийн зөвшөөрч байгаа эсэхийг магадлана гэсэн хэрэг. Тавьсан хүсэлтийг үйлчлүүлэгчид эргүүлэн хэлж магадлах давтамж нь үйлчлүүлэгчид хэрэгцээтэй байгаа мэдээллийн сэдэв хэр нарийн төвөгтэйгээс хамаарна. Номын санчийн хувьд төдийлен танил биш салбарт хийгдсэн томоохон судалгааны төслөөс урган гарсан асуултыг тухайн номын санч ярилцлага, хайлтын явцад хэд хэдэн удаа давтан магадлах шаардлагатай болж болно. Харин шууд тодорхой асуултын хувьд номын санч хайлтын стратегиа тодорхойлохын өмнө зөвхөн ганц удаа өөрийн ойлгосноор лавлан асуухад хангалттай байж болно.

Шалтгааныг асуух

Номын санч үйлчлүүлэгчээс хайж байгаа мэдээлэл нь яагаад өөрт нь хэрэгтэй болсон тухай асуух нь зөв эсэх, зөв бол яаж асуух талаар нилээд олон номын сангийн чиглэлийн судалгаа, материалуудад авч үзсэн байна. Уг асуултыг асуух нь ярилцлагын туршид бий болсон үйлчлүүлэгчийн итгэлийг хоромхон зуур устгах аюултай байдаг. Олон асуулт, ялангуяа эрүүл мэнд, сургууль, хууль зүйн мэдээлэл, тэр бүү хэл сургуулийн тодорхой хичээлүүдээр хийж буй курсын ажилтай холбогдолтой мэдээлэл хүртэл тухайн үйлчлүүлэгчийн бусадтай хуваалцахыг хүсэхгүй хувийн нөхцөл байдалтай холбоотой байж болдог. Ийм учраас үйлчлүүлэгчид хайсан мэдээлэл нь яагаад хэрэгтэй болсон шалтгааныг лавлах асуултаас аль болох зайлсхийх ёстой. Гэлээ Фред Оузэр зэрэг судлаачид зарим тохиолдолд үйлчлүүлэгч тухайн асуусан мэдээллээ юунд ашиглах гэж байгааг олж мэдэх нь “ямар төвшний үйлчилгээ, ямар хэмжээний мэдээлэл хэрэгтэй байгааг” тодорхойлдог тул номын санчаас үйлчлүүлэгчид үзүүлэх үйлчилгээг сайжруулахад тустай байж болно гэж тэмдэглэсэн байна.

Боломжтой болтавьсан асуултын хүрээнд ажиллаж, аливаа нэмэлт мэдээллийг үйлчлүүлэгчийн сайн дурын сонголтонд даатган үлдээх нь номын санчийн баримтлах хамгийн шилдэг стратеги мөн. Номын санч хайлтын хэрэгсэлийг сонгох шаардлагатай болсон боловч уг сонголтыг хийхэд хангалттай мэдээлэл байхгүй байгаа тохиолдолд асуудлыг бага зэрэг тойруу маягаар шалтгааныг нь асуух аргыг хэрэглэж болно. Ийм маягаар шийдэх нэг боломж нь үйлчлүүлэгчээс тухайн мэдээллийг хэрхэн ашиглах гэж байгааг асуух явдал юм. Ингэх нь яагаад

хэрэг болсон юм бэ гэж асуухтай бараг ижил боловч шулуухан тэгж асууснаас арай зөөлөн сонсогдоно. Өөр нэг арга нь ярилцлагыг мэдээллийг хайх процессийн турш үргэлжлүүлж, ингэх зуураа хэд хэдэн боломжит мэдээллийн эх сурвалжыг санал болгон үйлчлүүлэгчээр хамгийн тохиromжтойг нь сонгуулах явдал болно.

Мэргэжлийн бүтээл, судалгааны материалуудад олонтаа иш татагддаг Ур Өгөөжтэй Ярилцлага гэсэн бүтээлдээ Алфред Бэнжамин зөвлөгөө ярилцлагын үед үйлчлүүлэгчээс яагаад гэж асуух нь зөв эсэх талаар ихээхэн эргэлзээтэй ханддагаа илэрхийлсэн байна. Тэгсэн атлаа үүнийхээ бараг эсрэгээр зарим тохиолдуудад энэ асуултыг асуух шаардлага гардгийг мөн дурджээ. Уг асуултыг асуух ямар зөвтгөх шалтгаан байж болохыг доорх ишлэлд үзүүлэв.

Ишлэл 3.5

Туслах ярилцлагын явцад шалтгааныг асуух

Тэгвэл “яагаад” гэдэг үгийг хэзээ ч хэрэглэх ёсгүй юу? Би бол энэ үгийг аль болох бага хэрэглэхийг эрмэлздэг... Энэ үгийг хэрэглэхээс зайлсхийхийг хичээх бөгөөд тэгж чадвал баяртай байх болно. Гэлээ ч үүнтэй нүүр тулах нөхцөл үүсэх нь цөөнгүй байх юм. Юутай ч энэ жижигхэн үгэнд өөрийн гэсэн орон зайд байна... Хэрэв ярилцаж буй үйлчлүүлэгч тань таны хандлагад ямарваа нэг сөрөг агуулга байхгүй гэдгийг ойлгож байвал, хэрэв та “яагаад” гэдэг үгийг зөвхөн өөртөө хэрэгтэй баримтат мэдээлэл авахын тулд хэрэглэж байгаа бол энэ үгийг хэлснээр аливаа хор уршиг гарах ёсгүй.

Алфред Бэнжамин
The Helping Interview¹⁶

Хайлтын үйл явц

Үйлчлүүлэгчид ямар мэдээлэл хэрэгтэй байгааг нэгэнт бүрэн ойлгосон бол номын санч түүнийг нь хаанаас хэрхэн олохoo бодох хэрэгтэй болно. Мэдээлэл хайх ерөнхий арга замын талаар 4-р бүлэгт өгүүлсэн. Лавлагааны төрөл бурийн хэрэгслэлтэй хослуулан хэрэглэх илүү тодорхой хайлтын стратегиудыг номын II хэсэгт дурдсан болно. Харин энд номын санч үйлчлүүлэгчийн асуултын хариултыг хайх явцад гардаг харилцааны асуудлыг гол болгон авч үзлээ.

Хайлтын үр дүнг сүүлд нь утсаар мэдэгдэхээр тохиорооос бусад тохиолдолд үйлчлүүлэгч номын санчийн хийж буй үйлдлийг компьютерийн дэлгэц дээр ажиглаж зогсох юмуу, эсвэл номын санчийн хайлтыг эхлүүлэхээр сонгосон номын сангийн хэсэг рүү номын санчийг дагалдан явах гэх мэтээр номын санчийн ажилд ямар нэг хэмжээгээр оролцдог. Ер нь мэдээллийг хайх үйл явц бол хамтын ажиллагаа бөгөөд номын санч цуглуулж буй мэдээлэл нь цаг үетэйгээ нийцэх эсэх, оюуны төвшин, тодорхой сэдэв, дэлгэрэнгүй байдал гэх мэт үзүүлэлтээрээ үйлчлүүлэгчийн хэрэгцээнд нийцэж байгаа эсэхийг хайх процессийн туршид лавлан магадлаж байдаг. Зарим үйлчлүүлэгч өөрийн нь хүссэн мэдээллийг номын санч хайж байх зуур хол байж өөр юм хийж байхыг илүүд үздэг боловч хэрэв асуусан нилээд нарийн төвөгтэй бол энэ хандлага нь төдийлөн сайн үр дүнд хүргэхгүй. Хэрэв үйлчлүүлэгч нь ийм төрлийн хүн бол номын санч дор хаяж түүнийг өөр зүйл хийхээр холдооос нь өмнө илүү дэлгэрэнгүй ярилцаж авах хэрэгтэй.

Ишлэл 3.3-т дурьдсанчлан номын санч тавьсан асуултын нь талаар үйлчлүүлэгчтэй хайлтын процессийн явцад зөвлөлдөж болно. Ялангуяа номын санч сонгосон хэрэгсэл бурийн талаар үйлчлүүлэгчтэй зөвлөлдөж тэдгээрийг ашиглан олсон мэдээлэл хэр тохиromжтой болохыг магадлах хэрэгтэй. Хэрэв

Үйлчлүүлэгч хайлтын хэрэгсэлийг хэрхэн ашиглах талаар мэдээлэл авалгүйгээр зөвхөн асуултынхаа хариултыг сонсох хүсэлтэй байвал номын санч дараа нь үйлчлүүлэгчээс хүссэн мэдээллээ олсон эсэхийг лавласнаар ярилцлагыг хязгаарлаж болно.

Мэдээллийг үйлчлүүлэгчид дамжуулах

Номын санч үйлчлүүлэгчийн асуултын хариултыг олсон буюу хүссэн мэдээллээ үйлчлүүлэгч өөрөө хайх арга замыг тодорхойлсон бол түүнийгээ үйлчлүүлэгчид тайлбарлан дамжуулахдаа өгсөн мэдээлэл нь үйлчлүүлэгчийн сэтгэлд хүрч байгааг магадлах ёстай. Хэрэв тодорхой баримттай асуулт асуусан бол тухайн мэдээллийн эх үүсвэрийг зөвхөн хэлж өгөх буюу үзүүлээд, тэр нь үйлчлүүлэгчийн асуултанд бүрэн дүүрэн хариулж байгаа эсэхийг магадлана. Хэрэв үйлчлүүлэгч нь сурагч буюу оюутан бол эхлээд материалын эх сурвалжийн талаар мэдээлэл хэрэгтэй эсэхийг лавлахад илүүдэхгүй бөгөөд үйлчлүүлэгч хэрэгтэй гэж үзсэн тохиолдолд ном зүйн эх сурвалжийн тохирох цитат хийхэд нь туслана.

Үйлчлүүлэгч мэдээллээ өөрөө хайж олох асуултуудын хувьд номын санч “хариуг” үйлчлүүлэгчид мэдээлэхээс өмнө хэд хэдэн шийдвэр гаргах ёстай. Үүнд:

1. Тухайн мэдээллийг хайж олоход хэр их ажил орох вэ?
2. Мэдээлэл хайх энэ ажлыг номын санч эсвэл үйлчлүүлэгч хариуцан хийж чадах/хийх ёстай юу (энэ нь тухайн номын сангийн онцлог, эх сурвалж, дотоод журмаас хамаарч ялгаатай байна)?
3. Хэрэв номын санч хайх ажлыг хариуцах бол олдох мэдээллийг үйлчлүүлэгчид хэзээ, хэрхэн дамжуулах вэ?
4. Хэрэв үйлчлүүлэгч хайх ажлыг хийх бол номын санч түүнд ямар ямар урьдчилсан зааварчилгаа өгөх ёстай вэ?

Нэгэнт өдгөэр шийдвэрийг гаргасан бол үйлчлүүлэгчид энэ талаар мэдээлж харилцан ашигтай зөвшилцэлд хүрэх ёстай. Тухайн номын сангаар анх удаа үйлчлүүлж байгаа шинэ үйлчлүүлэгчтэй зөвшилцэхэд номын сангийн журам, хайлтын хэрэгсэлтэй танил болсон хуучин үйлчлүүлэгчтэй зөвшилцэхөөс илүү төвөгтэй байх талтай.

Үйлчлүүлэгчид өгч байгаа мэдээлэл нь тухайн үйлчлүүлэгчийн оюуны төвшинд тохирсон, номын сан буюу үйлчлүүлэгчийн мэдэхгүй бусад аль ч салбарын мэргэжлийн үг хэллэгээс ангид байх нь зайлшгүй чухал. Үйлчлүүлэгчид ер нь өөрсдөд нь өгч байгаа мэдээллийг тодорхойгүй, эсвэл ойлгоход хэцүү байна гэж хэлэх нь ховор, тиймээс номын санч үйлчлүүлэгчийн чадамжийг хайлтын процесийн явцад үнэлэн дүгнэж “зөв мэдээллийг буруу саванд хийж өгөхөөс” зайлсхийх хэрэгтэй.

Мэдээллийг үйлчлүүлэгчид зайнаас танилцуулахад тодорхой бэрхшээлүүд гардаг, учир нь олонх тохиолдолд мэдээллийг биечлэн үзэж чаддаггүй. Үйлчлүүлэгчидтэй утас болон электрон шуудангаар дамжуулан харилцах талаар энэ бүлгийн төгсгөлд өгүүлнэ.

Ярилцлагыг дуусгах

Ярилцлагын төгсгөлийн хэсэг нь тухайн номын сангийн лавлагааны үйлчилгээний талаарх үйлчлүүлэгчийн сэтгэгдэл, номын санчийн өгсөн мэдээлэлд сэтгэл хангалуун байх эсэхийг тодорхойлоход томоохон үүрэг гүйцэтгэдэг тул лавлагааны ярилцлагыг хэрхэн төгсгөх вэ гэдэг нь хэрхэн эхлүүлэхтэй адил хэмжээний ач холбогдолтой. Хайлтыг амжилттай хийж, ярилцлага тааламжтай

уур амьстгалд өрнөсөн бол номын санч үйлчлүүлэгчээс зөвхөн тавьсан асуултандaa бүрэн дүүрэн хариулт авсан эсэхийг нь магадлахад хангалттай бөгөөд хэрэв сэтгэл хангалуун байгаа бол дахин асууж лавлах зүйл гарвал ирж үйлчлүүлэхийг урих хэрэгтэй. Харамсалтай нь номын санчид ярилцлага дуусч үйлчлүүлэгч явсаны дараа хайлтын явцад ямар нэгэн чухал мэдээлэл орхигдсоныг гэнэт олж мэддэг бөгөөд энэ талаар үйлчлүүлэгчид хэрхэн мэдэгдэхээ мэдэхгүй байх тохиолдол олонтаа гардаг. Ийм тохиолдол номын санчид өөрт нь сайхан санагдахгүй зэрэгцээ үйлчлүүлэгч ч үйлчилгээнд төдийлөн сэтгэл хангалуун бус хоцрох нь магад.

Лавлагааны ярилцлагыг цагаас нь өмнө, эсвэл бүтэл муутай дуусгахаас сэргийлэх үүднээс номын санч хэд хэдэн алхамуудыг хийх шаардлагатай болдог. Үүнд баримтлах нэг чухал зарчим нь Кристофер Ноланы зөвлөсөнчлөн “амжилтгүй болсон ярилцлагыг дуусгахдаа номын санч үйлчлүүлэгчид хүссэн мэдээллээ өөр хаанаас олж болох талаар заавал зөвлөх” явдал юм. Хэрэв номын санч үйлчлүүлэгчийн хүссэн мэдээллийг олж чадахгүй бол түүнийг гар хоосон буцааснаас хамт ажиллагч нөхдөөсөө, эсвэл өөр номын санд ажилладаг мэргэжил нэгтнүүдээсээ, эс бөгөөс холбогдох хүмүүс, байгууллагаас тусламж хүсэх нь хавьгүй дээр. Холбоо барих арга зам, цагийн боломж, нийтлэг мөрдегддөг журам гэх мэт хүчин зүйлүүдийг бодолцон номын санч мэдээллийн ямар гадаад эх үүсвэрт хандах талаар үйлчлүүлэгчтэй өөртэй нь зөвлөлдөж болно. Хэрэв үйлчлүүлэгчийг явсаны дараа номын санч дахин хайлт хийж үзэх, эсвэл өөр хэн нэгэнтэй зөвлөлдөхөөр болсон бол ярилцлагын төгсгөлд үйлчлүүлэгчтэй хэзээ, хэрхэн холбоо барих талаар тохирох ёстой. Үйлчлүүлэгчтэй холбоо барихад шаардлагатай бүх мэдээллийг номын санч нэгбүрчлэн тэмдэглэж авах ёстой бөгөөд элдэв будилах явдал гаргахгүйн тулд ийнхүү тэмдэглэж авахдаа тодорхой эмх цэгц, журмыг баримтладаг байх хэрэгтэй.

Үйлчлүүлэгч олон байгаагаас, эсвэл тухайн үйлчлүүлэгчийн тавьсан асуулт яршигтай, таатай бус санагдсанаас болж түүнээс зөвхөн “салахын” тулд хүссэн мэдээллээ өөр газраас хайхыг санал болгох явдал хэрхэвч байж болохгүйг онцлон тэмдэглэх нь зүйтэй. Үйлчлүүлэгчид мэдээллийг өөр эх сурвалжаас хайх талаар зохих ёсны зөвлөгөө өгөхөд цаг хугацаа шаардагддаг, өнгөцхөн, хөнгөн хуумгай хандвал үр дүнд нь үйлчлүүлэгч сэтгэл дундуур үлдэнэ. Өөр эх сурвалж санал болгох хамгийн сайн арга бол тухайн санал болгосон газартайгаа утсаар холбогдож үйлчлүүлэгчийг очиход нь түүнд санаа тавих хүн байлгах талаар магадлах явдал юм. Номын сангийн бусад салбарууд, ойролцоо байрлалтай номын сангүүд, холбогдох бусад байгууллагуудад байгаа мэдээллийн эх сурвалжийн талаар мэдлэгтэй байх нь чухал. Хүссэн мэдээллээ олоход нь туслаж чадахгүй газар руу үйлчлүүлэгчийг явуулах нь үйлчлүүлэгчийн ч, таны зааж өгсөн этгээдийн ч цагийг гарздах бөгөөд үр дүнд нь үйлчлүүлэгч тан руу төдийлөн нөхөрсөг биш байдалтай буцан ирж магадгүй.

Лавлагааны ярилцлагыг дуусгах өөр нэг арга бол үйлчлүүлэгчид өөрийн нь хүсэлтийг илүү анхааралтай үзэх цаг боломж гарсан уед ярилцлагыг үргэлжлүүлье гэсэн санал тавих явдал юм. Ярилцлагыг үргэлжлүүлэхдээ тухайн үйлчлүүлэгчтэй ганцаарчлан уулзаж ярилцах (тусдаа өрөөнд), эсвэл тухайн уед лавлагааны ширээнд дугаарласан үйлчлүүлэгчдэд үйлчилж дууссаны дараа түүнтэй арай удаан ярилцаж зөвлөлдөх аргын алийг нь ч сонгож болно. Мөн аль аль талдаа боломжтой бол ярилцлагыг и-мэйл буюу цахилгаан шуудангаар үргэлжлүүлсэн ч болно.

Ярилцлагыг түүхий хуумгай дуусгахаас сэргийлэхэд эдгээр зүйлсийг байнга санаж явах ёстой боловч ихэнх номын сангүүдад үйлчлүүлэгчийн тавьсан хүсэлт голдуу товч ярилцлага, энгийн хайлтаар хангагдахуйц байдгийг дурьдах нь зүйтэй. Ийм тохиолдолд номын санч ярилцлагыг түр завсарлаж хайлт бүрэн

гүйцэд, зөв хийгдсэнийг магадлах бөгөөд ингэснийхээ дараа үйлчлүүлэгчээс өгсөн мэдээлэлд сэтгэл хангалуун байгаа эсэхийг нь магадлахад хангалттай. Гэхдээ ийм тохиолдолд ч номын санч үйлчлүүлэгчид нэмэлт мэдээлэл хэрэгтэй болвол дахин ирэхийг санал болгох нь чухал.

ЛАВЛАГААНЫ ОРЧИН

Лавлагааны ярилцлага амжилттай болох эсэх нь зөвхөн номын санчийн хандлага, мэдлэг, ур чадвараас, эсвэл үйлчлүүлэгчийн хэрэгтэй мэдээллийнхээ төрөл хэлбэр, төвшинг илэрхийлэх чадвараас хамаардаггүй. Энэ нь мөн ярилцлагыг явуулж байгаа тухайн материаллаг болоод харилцааны орчноос хамаарна. Үйлчлүүлэгчийн хэрэгцээний талаар анхааралтай, нэгд нэггүй зөвлөлдөж ярилцаад тохиромжтой орчин бурдээгүй бол үйлчлүүлэгч асуултаяа тавихаас ч өмнө номын санчид төвөгтэй бэрхшээлүүд тулгардаг.

Олон төрлийн мэргэжилтнүүд албан тасалгаа, шалгалтын өрөө, эсвэл уулзалтын өрөө гэх мэт өөрсдийн үйлчлүүлэгчидтэйгээ тусад нь уулзаж ярилцах орчинтой байдаг. Гэтэл зарим номын сангуудад байдаг судлаачидтай уулзах албан тасалгааг тооцохгүй бол лавлагааны ажилтнууд үйлчлүүлэгчидтэйгээ хийх ярилцлагыг нийтийн буюу мэдээллийн ширээний араас явуулдаг. Энэ нөхцөл байдлаас үүдэж хэд хэдэн асуудал тулгарна. Тухайлбал хоёроос дээш үйлчлүүлэгч дугаарлан зогсож байгаа нөхцөлд энэ нь тухайн ярилцаж буй үйлчлүүлэгчийн тав тухыг хязгаарлахын зэрэгцээгээр номын санчид хийж байгаа ярилцлагыг түргэн дуусгах нэг төрлийн шахалт болж байдаг. Хэрэв номын санчийн ширээн дээр лавлах утас байгаа бол орж ирэх дуудлага нь үйлчлүүлэгчийн яриаг тасалдуулах зэргээр саад болохын хажуугаар номын санчийн анхаарлыг сарниулна. Хэдийгээр ирсэн дуудлагын хариуд номын санч завгүй байгаа тул боломжтой цагт эргэн залгая гэсэн хариу өгсөн ч гэсэн ийм тасалдал үйлчлүүлж буй үйлчлүүлэгчид ихээхэн сөрөг нөлөө үзүүлдэг. Энэ бүгдээс үзэхэд нийтийн лавлагааны ширээн дээр хийх ярилцлагын хамрах хүрээ нь үйлчлүүлэгчийн хувьд ч, номын санчийн хувьд ч зөвхөн тодруулж ярилцах шаардлага багатай бэлэн хариулт бүхий лавлагааны асуултуудаар хязгаарлагдаж байх нь тохиромжтой мэт санагдаж болно.

Гэхдээ нийтийн лавлагааны үйлчилгээний орчинг сайжруулах арга замууд бий. Хэрэв номын сан нь олон төвшингт үйлчилгээ явуулдаг бол (11-р бүлгээс үзнэ үү) утасны дуудлагад хариу өгөх ажлыг бэлэн хариулттай өнгийн лавлагааны асуултандаа хариу өгөх үүрэг бүхий мэдээллийн ширээн дээр сууж буй ажилтан гүйцэтгэж болно. Хэрэв утсаар асуусан асуулт нарийн төвөгтэй бол мэдээллийн ширээнээс лавлагааны ширээ харагдахуйц байрласан нөхцөлд дуудлагыг лавлагааны ширээ рүү шилжүүлэх бөгөөд ингэхдээ лавлагааны ажилтан завтай байгаа эсэхийг харгалзах ёстой. Лавлагааны мэргэжилтэн завгүй байгаа тохиолдолд мэдээллийн ширээн дээр ажиллаж буй ажилтан асуултыг тэмдэглэн авах бөгөөд эргэн залгаж хариу хэлэх боломжтой. Харин лавлагааны ширээн дээр үйлчлүүлэгчид дугаарласнаас үүсэх асуудал нь шийдвэрлэхэд илүү төвөгтэй байдаг. Нэг үйлчлүүлэгчтэй хийж байгаа ярилцлага дэндүү удааширсан тохиолдолд түр завсарлаж дараагийн үйлчлүүлэгчид хандан удахгүй өөртэй нь мөн удахгүй ийнхүү анхааралтайгаар ярилцах болно гэдгийг хэлэхэд илүүдэхгүй. Ярилцаж буй үйлчлүүлэгчийн хүсч буй мэдээллийн хайлт нь онлайн хайлтын өрөөнд, эсвэл номын сангийн каталогийн ширээ бүхий хэсэгт хийгдэхээр бол бусад үйлчлүүлэгчийн зүгээс ирэх дарамт шахалт багатай эдгээр орчинг ашиглан үйлчлүүлэгчийн хэрэгцээг үргэлжлүүлэн тодруулж магадлах боломжтой болно. Өөр нэг боломжит шийдэл бол оргил ачааллын үеүүдэд үйлчлүүлэгчидтэй харилцах, номын санч лавлагааны ширээнээс өөр газар ярилцлагыг үргэлжлүүлж

байх үед түүнийг орлох үүрэгтэй нэмэлт туслах ажилтанг лавлагааны ширээн дээр байнга байлгах явдал болно.

ЯРИЛЦЛАГА ХИЙХ ОНЦГОЙ НӨХЦЛҮҮД

Дээр авч үзсэн лавлагааны ярилцлагын ерөнхий зарчмууд болоод тодорхой арга барилуудыг ерөнхий лавлагааны асуултанд хариулахад ашиглахад олонх тохиолдолд үр дүнтэй байдаг. Гэвч ярилцлагыг явуулах ерөнхий загварыг өөрчлөн зохицуулах шаардлага үүсгэдэг хэд хэдэн онцгой нөхцөл байдал тулгардаг. Янз бүрийн байдалд байнга тулгардаг зарим нөхцлүүдийг энэ хэсэгт авч үзлээ. Үүнээс гадна 12-р бүлэгт хүүхдүүд, өсвөр наасныхан, тахир дутуу хүмүүс зэрэг онцгой үйлчлүүлэгчидтэй харилцахад шаардагдаг ярилцлагын арга барилуудын талаар өгүүлсэн болно.

Үншигчдад зөвлөгөө өгөх ярилцлага

Нийтийн номын сангруудын үншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ сүүлийн жилүүдэд ихээхэн өөрчлөгдөн шинэчлэгдсэн талаар 1-р бүлэгт өгүүлсэн билээ. Үүний зэрэгцээгээр энэ үйлчилгээний утга агуулга өөрчлөгдсөнөөр уlam олон үйлчлүүлэгчид хуртээмжтэй, тустай үйлчилгээ хүргэх болов. Боловсролоо нэмэгдүүлэх, мэдлэгээ сайжруулах нь аливаа унших үйл ажиллагааны үндсэн зорилго гэж үздэг байсан хорьдуугаар зууны номын сангийн үйлчилгээний үзэл баримтлал болох чөлөөт цаг, зугаа цэнгэлд зориулсан, эскапист буюу бодит амьдралаас ангид, хийсвэр чиглэлийн роман, зохиолуудыг ач холбогдолгуйд тооцдог хандлага өөрчлөгдөв. Өнөөгийн үншигчдад зөвлөгөө өгөх ажилтнууд алдартай уран зохиолууд, ер нь үншигчийн сонгож буй ямар ч бутээлийг чухал ач холбогдолтойд тооцох боллоо¹⁸. Иймээс үншигчийн зөвлөх нь яагаад үншигч тодорхой төрлийн уран зохиолыг сонирхож байгааг олж мэдэх, тэгснээрээ тухайн үйлчлүүлэгчийн сонирхолд нийцэх боломжтой номуудын талаар зөвлөгөө өгөх шаардлагатай болж байгаа юм. Жойс Г. Сарикс, Нэнси Браун нар үншигчид зөвлөгөө өгөх ярилцлага нь тодорхой нэг үншигч болон номын санчийн хооронд тогтоосон харилцаа сар жилээр удаан үргэлжлэх тусам илүү үр дүнтэй болж үйлчлүүлэгчийн тухайн номын санчид итгэх итгэл нэмэгдэхийн сацуугаар номын санч аажмаар хувьсаж байдаг үйлчлүүлэгчийн хүсэл сонирхолыг уlam илүү ойлгох бодлогоороо бусад төрлийн лавлагааны ярилцлагаас ялгардаг гэж тэмдэглэсэн байна¹⁹. Хэдийгээр номын санчаас эрдэмтэн судлаачид, урт хугацааны судалгааны төсөл дээр ажиллаж байгаа үйлчлүүлэгчдэд үзүүлэх үйлчилгээ нь үншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээтэй олон талаар төстэй боловч энд дурдсан харилцаа ихэвчлэн нийтийн номын сангруудад бий болдог байна.

Бусад төрлийн лавлагааны ярилцлагуудын адилаар үншигчид зөвлөгөө өгөх ярилцлагын амжилт нь номын санчийн үйлчлүүлэгчийн асуултыг анхааралтай сонсож хүсэл сонирхолыг нь ойлгох гэсэн эрмэлзэл, мөн уран зохиолын олон төрөл жанрын талаарх мэдлэгээс хамаарна. Ийм төрлийн ярилцлагад үйлчлүүлэгчийн мэдээллийн хэрэгцээ нь тодорхой нэг зохиолчийн, эсвэл адал явдалт роман гэх мэт тодорхой нэг төрөл чиглэлээр өөр ямар номууд байгааг олж мэдэх, унших гэсэн хүслээр илэрдэг бөгөөд зарим тохиолдолд зүгээр л “миний сая уншсантай адилхан ном” гэх нь бий. Тухайн мэдээллийн хэрэгцээ бий болсон тэрхүү нөхцөл байдлыг ойлгоход номын санчид тусладаг баримжаалах шууд бус асуулт асуух арга энд ихээхэн хэрэг болно. “Тэр номын юу нь танд хамгийн их таалагдсан бэ?” гэх мэт асуулт тавих нь үйлчлүүлэгчээс өөрт нь одоо юу хамгийн их таалагдаж байгаа, ерөнхий утга санаа, дүр, үйл явдал болон өөр бусад элементүүдийн хувьд ямар зохиолууд таалагддаг байсан талаар нь дэлгэрэнгүй олж мэдэхэд дөхөм болдог²⁰. Номын санч үйлчлүүлж байгаа үншигчийнхaa тухайн үеийн хүсэл таашаал,

хэрэгцээг аль болох үнэн зөв, бүрэн ойлгосон байх шаардлагатай байдаг, учир нь Кэтерин Шелдрик Россын тэмдэглэсэнчлэн үйлчлүүлэгчийн гэхээсээ номын санчийн өөрийн хүсэл таашаалд үндэслэсэн зөвлөгөөг үйлчлүүлэгч ихэвчлэн үл ойшодог²¹. Мөн үйлчлүүлэгчийн өмнө уншсан зохиолтой ижилэвтэр ерөнхий утга санаа, үйл явдалтай, эсвэл гол баатарын дүр нь ижил төстэй өөр зохиолчийн бичсэн зохиол тухайн уншигчид өмнөхөөсөө илүү их таалагдах нь олонтаа байдаг тул уран зохиолын төрөл жанр, нэрийн талаар өргөн мэдлэгтэй байх нь чухал. Тодорхой төрөл жанраар бичигдсэн зохиолуудын товч тайлбар бүхий жагсаалт ашиглах нь ярилцлага хөтлөн явуулах өндөр ур чадварыг орлохгүй боловч уншигч болон номын санчийн аль алинд тустай байх бөгөөд уншигчид санал болгоход тохирох номуудыг тодорхойлоход дөхөмтэй байдаг²².

Уншигчид зөвлөгөө өгөх ярилцлагыг төгсгөхдөө үйлчлүүлэгчийг дахин ирж үйлчлүүлэхийг урих нь чухал бөгөөд хамгийн гол нь эргэн ирэхдээ номын санчийн санал болгосон номын талаар сэтгэгдлээ ярихыг хүсэх хэрэгтэй. Хэрэв тухайн санал болгосон ном таалагдаагүй бол үйлчлүүлэгчийн яг юу хүсч байгааг нь тодруулахын тулд дахин гүнзгийрүүлэн ярилцах ёстай. Мөн санал болгосон зохиол яагаад таалагдаагүйг тодорхойлж болох бөгөөд ингэх нь тухайн үйлчлүүлэгчийг ч, түүний сонирхдог зохиолч буюу зохиолын төрөл хэлбэрийг ч ойлгоход тустай байх болно²³.

Уншигчдад ч, зөвлөгөө өгөх ажилтнуудад ч ихээхэн хэрэг болох хамгийн сайн Вэб сайт бол Бритиш Коламбиягийн Камлупс (Kamloops, British Columbia) дэх Thompson-Nicola Regional District Library System-ээс эрхлэн хөтлөдөг “Reader’s Robot” буюу “Уншигчийн Робот” (<http://www.trndlib.bc.ca/rr/html>) болно. Энэ сайгад түгээмэл утга зохиолын болон зарим баримтат, шинжлэх ухааны (аялал, нийтлэг шинжлэх ухааны гэх мэт) нийт 21 төрлийн бүтээлүүдийн талаар уншигчид болоод номын санчдын санал дүгнэлт, үзэл бодлыг цуглуулан нэгтгэдэг. 2000 оны 8 сарын байдлаар уг сайгад янз бүрийн зохиол бүтээлийн талаарх 3300 гаруй санал дүгнэлт, тойм өгүүллэгүүд агуулагдаж байв. Мөн тус сайтыг ашиглан дээр дурьдсанчлан 21 төрөл жанраар ангилсан мэдээллийн баазад хайлт хийх боломжтой бөгөөд ингэхдээ сонирхсон зохиол бүтээлийн хэмжээ, гол утга санаа, хэв маяг, дүрийн нийгэм-эдийн застийн төвшин гэх зэрэг “сонирхолын хүчин зүйлүүд” (appeal factors – Сарикс, Браун нарын хэрэглэдэг нэр томъёо) гэж нэрлэгддэг үзүүлэлтуүдийг ашиглана. Энэхүү “Уншигчийн Робот” нь уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ явуулдаг номын санчдад тун хэрэгтэй хэрэгсэл болж болох юм. Үүнээс гадна номын сангүүд NoveList буюу “Романы Жагсаалт” (<http://novelist.eprnet.com>) зэрэг уншигчдад зөвлөгөө өгөх электрон эх сурвалжуудыг захиалан үйлчилгээндээ ашиглах боломжтой.

Баримтат, шинжлэх ухааны материалтай холбоотой уншигчдад зөвлөгөө өгөх ярилцлагын хувьд үйлчлүүлэгч нь мэргэжлийн хүн ч байсан, эсвэл ердийн уншигч ч бай номын санчаас шаардагдах юугаар ч орлуулах аргагүй хамгийн гол чадвар бол тухайн шинжлэх ухааны буюу судалгааны салбарын талаар олон талт мэдлэгтэй байх, мөн тухайн чиглэлээр гарсан гол бүтээлүүдтэй танилцсан байх явдал юм. Ийм төрлийн ярилцлагад хэрэгцээтэй материалын онцлог шинжүүд төдийлөн чухал биш бөгөөд ихэвчлэн өгөгдсөн хүрээн дотор багтах ба мэргэжлийн ямар төвшинд бичигдсэн, ямар түвшний мэдлэгтэй уншигчдад зориулагдсан гэдгийг онцлодог. Гэхдээ зарим тохиолдолд мэргэжлийн бус уншигч тодорхой нэг салбарт гайхалтай гүнзгий мэдлэгтэй байхад тухайн салбараар мэргэшсэн, тэр чиглэлээр ажилладаг хүмүүст салбарын талаар товчхон, эсвэл бүрэн хэмжээний ерөнхий мэдээлэл бүхий материал, эсвэл гарч буй хамгийн сүүлийн хандлагуудын талаар мэргэжлийн бус хүмүүст зориулсан тойм байхад хангалттай байх нь бий. Олон чиглэл, салбараар гарсан материалындаас хамгийн шилдэгийг нь сонгох зөвлөмжийг нилээд олон жилийн өмнөөс гарч хэдэн

удаа шинэчлэгдэн хэвлэгдсэн The Reader's Advisor буюу “Үншигчийн Зөвлөх” хэмээх олон ботит номоос олох бөгөөд энэ талаар 20-р бүлэгт өгүүлсэн болно.

Зайны ярилцлага: Телефон

Үйлчлүүлэгчтэй утсаар харилцах үед номын санч нь нөхөрсөг байдлыг илэрхийлэх хоолойны өнгөөр ярилцах ёстай бөгөөд энэ нь биечлэн хийх ярилцлагын үед хэрэглэдэг визуал (харж мэдрэх) биеийн хөдөлгөөнөөр орлуулах зорилготой. Ийм харилцааны үед номын санч нь үйлчлүүлэгчид зөвхөн хоолойны өнгөөс өөр хэлбэрээр биеийн хөдөлгөөн үзүүлэх боломжгүй юм. Тиймээс утасны ярианы үед номын санч нь үйлчлүүлэгчийн тавьсан асуултанд найрсаг байдлаар хариулах нь чухал бөгөөд дуудлага хийсэн хүнд илүү чухал ажилд нь саад болсон мэт сэтгэгдэл төрүүлж огт болохгүй. Үйлчлүүлэгчийн хийсэн дуудлага тухайн үед лавлагааны ширээн дээр үйлчлүүлж буй үйлчлүүлэгчтэй хийж байгаа ярилцлагыг нь тасалдуулсан тул эргэн залгаж ярилцая гэж хэлэх хэрэгтэй боллоо ч номын санч нь дуудлага хийсэн үйлчлүүлэгчийн итгэлийг алдахгүй байх нөхцлийг бүрдүүлэх ёстай. Ийм учраас утасны ярианы үед үйлчлүүлэгчид төрүүлсэн анхны сэтгэгдэл нь нүүр тулсан ярилцлагын үед төрүүлэх анхны сэтгэгдлээс хавьгүй илүү чухал байдаг.

Нөгөө талаар утсаар тавьсан асуултанд ихэвчлэн хэсэг хугацааны дараа эргэн залгаж хариу өгдөг тул (гарын дор байгаа эх сурвалжийг ашиглан шууд хариу өгөх нийтлэг асуулт тавьсанаас бусад тохиолдолд утсаар тавьсан асуултанд хариулахын тулд үйлчлүүлэгчийг утсан дээр хүлээлгэх нь зэлдэг бус явдал) утсаар хийх ярилцлагад номын санч илүү тайван хандах боломжтой. Биечлэн хийх ярилцлагын үед зарим үйлчлүүлэгч яарсан байдалтай байх, цагаа харах, эсвэл хамаатай хамаагүй олон зүйл хэлж номын санчийн ажилд саад болох (зарим үйлчлүүлэгч сайн дураараа хэтэрхий их мэдээлэл өгөх нь бий) зэргээр санамсаргүй байдлаар дарамт шахалт үзүүлдэг. Тиймээс утсаар ярилцлага хийх нь номын санчийн хувьд хавьгүй тайвуу хандаж, юу юуны туханд хүрэлгүй мэдээллийг хайж эхлэхээр тэвдэлгүйгээр (эсвэл ийнхүү тэвдүүлэх шахалтыг мэдрэлгүйгээр) үйлчлүүлэгчийг анхааралтай сонсож оновчтой асуулт тавих боломж олгодог. Гэхдээ энэ нь лавлагааны ширээний ард олон үйлчлүүлэгчид дугаарлан хүлээж байгаа үед хэцүү гэдэг нь ойлгомжтой. Харамсалтай нь утсаар дуудлага ирэх үед номын санч дугаарласан үйлчлүүлэгчидтэй ажиллаж байх тохиолдол элбэг бөгөөд энэ нь утсаар холбогдсон үйлчлүүлэгчтэй хийх ярилцлагад муугаар нөлөөлдөг. Эндээс үзэхэд номын сангүүд нийтэд үйлчлэх цэгээс тусдаа зөвхөн утсаар хийх лавлагаанд зориулсан төвтэй байх шаардлагатай боловч практик дээр ийм үйлчилгээ төдийлөн нэвтрээгүй байна.

Утсаар хүсэлт тавьсан үйлчлүүлэгч хайлтын явцад биечлэн оролцох боломжгүй тул номын санч түүнд юу хэрэгцээтэй байгааг ярилцлагын үед бүрэн ойлгож авах нь маш чухал. Харилцуураа тавихаас өмнө номын санч асуултыг үйлчлүүлэгчид давтан хэлж бүрэн ойлгосон эсэхээ магадлах бөгөөд аливаа нэр, үг хэллэгийн зөв бичлэг, он сар болон үйлчлүүлэгчийн нэр, утасны дугаар гэх мэт бусад деталиудыг нэгбүрчлэн магадлаж лавлах ёстай. Ер нь аль болох бичиж тэмдэглэж авах нь сайн байдаг.

Тавьсан асуултын хариу олдохоос өмнө номын санч үйлчлүүлэгч рүү эргэн залгаж түүний хүссэн мэдээллийг хайх ажил ямар шатандаа явж байгааг мэдэгдэх, эсвэл одоогоор олдоод байгаа мэдээлэл, түүний ач холбогдлын талаар зөвшилцэх шаардлага заримдаа гардаг. Үйлчлүүлэгчийн асуултын хариу олдсон бол тухайн мэдээллийг үйлчлүүлэгчид маш анхааралтай, ойлгомжтойгоор тайлбарлан дамжуулж бүх өгсөн мэдээллийг нэгд нэггүй бүрэн ойлгосон эсэхийг нь магадлана. Үүнээс гадна тухайн мэдээллийг авсан эх сурвалжийн

талаар дэлгэрэнгүй тайлбарлах нь чухал. Ингэх нь үйлчлүүлэгчид хэрэгтэйн зэрэгцээгээр хэрэв үйлчлүүлэгч зарим зүйлийг гээж орхигдуулах, эсвэл дараа нь нэмэлт дэлгэрэнгүй мэдээлэл авах шаардлагатай болсон тохиолдолд түүний хандсан өөр нэг номын санч бүх хайлтын процессийг эхнээс нь давтан хийхээс сэргийлэх зорилготой юм.

Утсаар дамжуулан хийх лавлагааны үйлчилгээ нь нарийн төвөгтэй, олон талт үйл ажиллагаа учраас зарим номын сангрууд үүнийг ширээний үйлчилгээнээс тусад нь явуулж байна. Ингэх үндсэн шалтгаан нь биечилсэн болоод утсаар дамжуулан хийх лавлагааны үйлчилгээнүүдийн аль аль нь нилээд хөдөлмөр шаардсан үйл ажиллагаа бөгөөд нэг юмуу хоёр номын санч аль алийг нь нэгэн зэрэг хийж байгаа тохиолдолд утсаар холбогдсон үйлчлүүлэгчид ч, биечлэн ирсэн үйлчлүүлэгчид ч сэтгэлд хүрсэн үйлчилгээ үзүүлэхэд бэрхшээлтэй болох юм. Номын санчдын хувьд ч утасны цаанаа байгаа болон өмнө нь зогсож байгаа үйлчлүүлэгчдийн аль алинд нь нөхөрсөг, тайван байдлаар үйлчлэхэд төвөгтэй байх нь ойлгомжтой. И-мэйлээр дамжуулан лавлагааны үйлчилгээг явуулах нь номын санчдын хувьд, магадгүй үйлчлүүлэгчдийн хувьд ч хавьгүй даралт шахалт багатай байх ба утсаар дамжуулан зөвхөн маш чухал бөгөөд шууд хариулт авах боломжтой асуултуудыг тавих нь тохиромжтой байдаг боловч зарим үйлчлүүлэгчид ямар ч тохиолдолд утсыг ашиглахыг илүүд үзсээр байна.

Зайны ярилцлага: Электрон

Номын сан нь утсаар хийх лавлагааны үйлчилгээнд зориулсан бие даасан хэсэггүй тохиолдолд зайнаас үйлчлүүлж буй үйлчлүүлэгчдэд заримдаа хангалтгүй үйлчилгээ үзүүлдэг. Компьютер хүмүүсийн амьдралд улам бүр ойр болж улам олон үйлчлүүлэгч компьютертэй болж байгаа өнөөгийн нөхцөлд зайны электрон үйлчилгээнд хамрагдах боломж үйлчлүүлэгчдийн өмнө нээлттэй болов. Энэхүү үйлчилгээ нь утсаар дамжуулан явуулах үйлчилгээнээс олон талаар ихээхэн давуу талтайн зэрэгцээгээр үйлчлүүлэгчдэд номын санд биечлэн ирэлгүйгээр үр дүнтэй, шуурхай үйлчилгээ хүлээн авах боломжийг олгож байгаа юм. ‘90-ээд оноос төрөл бүрийн номын сангрууд лавлагааны үйлчилгээнийхээ хүрээнд үйлчлүүлэгчдийн асуултыг и-мэйлээр хүлээн авах болсон бөгөөд саяхнаас видеоконференци (видео уулзалт, бага хурал)–ээр дамжуулан үйлчилгээ явуулах болов. И-мэйл лавлагааны үйлчилгээ нь номын сангийн, ялангуяа сургалт судалгааны болон мэргэжлийн номын сангруудын үйлчилгээний байнгын хэсэг болсон бөгөөд лавлагааны албаны Вэб хуудсаар дамжуулан асуулт хүлээж авах нь нийтлэг болсон байна. Нөгөө талаар лавлагааны үйлчилгээнд видеоконференци ашиглах туршлага одоогоор дөнгөж эхлэлийн төдий байгаа боловч ирээдүйд илүү нийтлэг болох бүрэн боломжтой юм.

Лавлагааны хүсэлтийг и-мэйл буюу вэб хуудсаар дамжуулан хүлээн авахын гол сул тал нь лавлагааны харилцаа энэ тохиолдолд нэгэн зэрэг явагддаггүй бөгөөд номын санч үйлчлүүлэгчтэй шууд харилцан ярилцах боломжгүй байдагт оршино. Эйлийн Эеблз и-мэйлээр харилцаж байгаа үед хүсэлтийг тодруулан лавлах асуулт хариултын солилцоонос шалтгаалан хүсэлтийн хариулт ихээхэн удаашрах боломжтойг онцлон дурьдсан байна²⁴. Иймээс лавлагааны үйлчилгээ явуулж буй байгууллагууд үйлчлүүлэгчдэд тавих асуултаа эхлээд илүү тодорхой, ончтой болгон боловсруулахад нь туслах шаардлагатай болсон бөгөөд үүнийг и-мэйл үйлчилгээний талаар танилцуулах материал түгээх, мөн вэб хуудсан дээр зааварчилгаа байрлуулах замаар хийх болжээ. Харилцааны хэрэгсэл нь и-мэйл байх тохиолдолд үйлчлүүлэгчтэй биечлэн хийх ярилцлагын үед ээлж дараалан тавигддаг нийтлэг асуултуудыг сонгон нэгтгэж урьдчилан танилцуулна. Уг үйл ажиллагаагаар дамжуулан ямар асуултанд хариу өгөгдөх боломжтой, ямар

асуултанд хариулах боломжгүйг тодорхойлохын сацуугаар үйлчлүүлэгчээс хүссэн мэдээлэлтэй нь аль болохуйц холбогдолтой мэдээлэл авах боломжийг бурдүүлэх нь чухал. Вэб хуудсаар дамжуулан харилцах үед үйлчлүүлэгч юны түрүүнд “хайлт хийх хүсэлтийн маягт”ыг бөглөдөг. Уг маягтад үйлчлүүлэгч өөрийн хүсэлтийг бичих цонх, заавал болон сайн дураар өгөх мэдээллийг бичих цонхнууд, мөн түүнчлэн заавар, зөвлөгөө багтана. Үйлчлүүлэгч маягтыг бөглөж илгээнээр вэб хуудсаар ирсэн асуулт хүлээн авч шийдвэрлэх үүрэг бүхий ажилтны и-мэйл хаяг руу шилжүүлэгдэнэ. Номын сангийн ажилтан хүсэлтийг хүлээн авсаны дараа нэмж тодруулах, зөвлөлдөх зүйл байвал и-мэйл буюу утсаар дамжуулан үйлчлүүлэгчтэй холбогдох ба эсвэл зөвхөн үйлчлүүлэгчийн өгсөн мэдээллийн хүрээнд хүсэлтийг шийдэж хариуг и-мэйлээр өгнө. Ийм хайлт хийх хүсэлтийн маягтын загварыг Эблзийн бичсэн материалыаас²⁵, эсвэл Мичиганы их сургуулийн Мэдээллийн сургуулийн Вэб үйлчилгээний Интернэт нийтийн номын сангийн Лавлагааны вэб хуудаснаас (Reference Web page of the Internet Public Library, a Web-based service of the University of Michigan School of Information) үзэх боломжтой (<http://www.ipl.org/ref/QUE>).

И-мэйл болон вэб хуудсаар дамжуулан лавлагааны хүсэлт гаргах боломж нь тодорхой бүлэг үйлчлүүлэгчдийн сонирхолыг бусдаас илүүтэй татаж байна. Энэ нь сүүлийн үед улам бүр нэмэгдэж байгаа зайны сургалтын хөтөлбөрт хамрагддаг их сургуулийн оюутнуудын хувьд хамгийн тохиромжтой хэрэгсэл болж байна. Үүнээс гадна энэ нь и-мэйлийг өдөр тутмын харилцаандaa байнга хэрэглэдэг сургалт судалгааны болон бизнесийн орчинд хийх судалгааны шинэ хандлагатай нийцэж байна. И-мэйл буюу вэб хуудсаар дамжуулсан лавлагааны үйлчилгээ нь дуртай үедээ асуултаа илгээх боломжтой нөхцөл бүхий үйлчлүүлэгчийн таашаалд илүүтэй нийцэж байгаа бөгөөд номын санчдын хувьд ч гэнэт орж ирдэг утасны дуудлагаас бололцоотой үедээ шалгах боломжтой и-мэйл үйлчилгээ нь ажиллах илүү тухтай нөхцлийг бий болгож байна. Индианагийн их сургууль дээр и-мэйл лавлагааны талаар судалгаа хийсэн Энн Бристоу нэг үйлчлүүлэгч утасны лавлагааг номын сангийн үйлчилгээнээс бүр халж бүх төрлийн зайн үйлчилгээг зөвхөн и-мэйлээр дамжуулан явуулах нь зүйтэй гэж зөвлөж байсан талаар бичсэн байна²⁶. Үйлчлүүлэгчид асуултаа бичгээр гаргасан тохиолдолд нүүр тулсан ярилцлагын үед амаар тавьснаас илүү сайн бодон боловсруулж, илэрхийлдэг болохыг мөн тэмдэглэсэн байна²⁷. Гэсэн хэдий боловч бусад үйлчлүүлэгчид номын санд биеэр ирж хэрэгцээтэй мэдээллийнхээ талаар номын санчтай биечлэн ярилцахыг илүүд үзсээр байх нь тодорхой байна.

Зайны лавлагааны үйлчилгээнд видеоконференцийг ашигласан хэд хэдэн туршилт бүртгэгджээ²⁸. Видеоконференци нь үйлчлүүлэгч болон номын санчийн харилцаа нэг цаг хугацаанд явагдаж, шууд ярилцан зөвлөлдөх боломж олгодогоороо давуу талтай. Видео болон компьютертоног төхөөрөмжтэй харьцах нь үйлчлүүлэгчийн мэдрэмжид нөлөөлөхгүй гэж үзвэл харилцааны энэ хэрэгслэл нь мөн утас болон и-мэйлээр явагдах харилцааны үед илэрхийлэх боломжгүй биеийн хөдөлгөөнийг хэрэглэх боломжийг бий болгоно. Гэхдээ шууд видеоконференци хийхийн тулд өндөр үнэтэй тоног төхөөрөмж (микрофон, видео тоног төхөөрөмж, мөн шаардагдах функцийг гүйцэтгэх чадамжтай компьютер), тохирох програм хангамж, байнгын техник үйлчилгээ шаардагдахын зэрэгцээгээр номын сангийн ажилтнууд болоод үйлчлүүлэгчийг (хамгийн наад зах нь камериин өмнө ярихдаа сандардаг үйлчлүүлэгчийг) тодорхой түвшний сургалтанд хамруулах хэрэгтэй болно²⁹. Үүнээс гадна одоогоор үүнд шаардагдах тоног төхөөрөмж айл, албан газар бүрт байхгүй байгаа тул үйлчлүүлэгчид тоног төхөөрөмжтэй газар руу явах шаардлагатай болно. Харин энэ технологийг ашигладаг зарим тусгай зориулалтын болон сургалт судалгааны номын сангууд, ялангуяа эмнэлэгийн номын сангуудын хувьд видеоконференцийг цаашид өргөн ашиглах боломжтой

юм. Алс зайд үйл ажиллагаа явуулах, хиймэл дагуулын байрлал тохиromжтой байх, зохион байгуулалтын схем ижил байх зэрэг хүчин зүйлүүд электрон харилцааны хэрэгсэлийг сайжруулах боломж, шаардлага бий болгож байгаа тохиолдолд лавлагааны үйл ажиллагаанд видеоконференцийг нэвтрүүлснээр энэхүү технологийн дэвшлийн олгож буй томоохон давуу тал болох нүүр тулсан, шууд ярилцлагыг үйлчилгээнд ашиглах боломж бүрдэнэ³⁰.

Дамжуулсан асуулт

Дамжуулсан асуулт буюу үйлчлүүлэгч хэн нэгнийг төлөөлөн номын санчид тавьсан асуулт нь олон жилийн турш лавлагааны номын санчдын анхааралд байсан боловч дөнгөж сахнаас нухаатай судлагдах болсон байна. Энэ чиглэлээр судалгаа хийсэн хүн бол Мелисса Гросс бөгөөд тэрээр хэд хэдэн өгүүлэл бичжээ³¹. Оюутан сурагчдын тавьдаг олонх асуултууд багшийн нь өгсөн асуултын дамжуулсан хэлбэр байдаг бол бусад олон үйлчлүүлэгч найз нөхөд, гэр бүлийнхэн, дарга, эсвэл өөр хэн нэгний өмнөөс тавьсан асуултыг нь дамжуулахаар номын санд ирдэг тул лавлагааны практикт дамжуулсан асуулт нийтлэг тохиолддог. Энэхүү нөхцөл байдлаас үүдэн лавлагааны ярилцлага явуулж буй ажилтны өмнө нилээд өвөрмөц асуудал тулгарахын сацуу мөн сонирхолтой боломж ч бий болдог тул энд тусад нь авч үзэв.

Гросс лавлагааны ярилцлагын уед онцгойлон анхаарах дамжуулсан асуултын хэд хэдэн онцлогийн талаар өгүүлсэн байна. Хамгийн тодорхойгоос нь дурдахад ихэнх тохиолдолд номын санчтай ярилцаж буй үйлчлүүлэгчийн мэдээллийн хэрэгцээг нь төлеөлөн дамжуулж буй этгээдтэй номын санч ярилцлага явагдаж байх үед харилцах боломжгүй байдаг тул тухайн этгээдийн хүссэн мэдээллийн талаар үйлчлүүлэгчийн дамжуулсан ихэвчлэн бүрэн бус, эсвэл бүр буруу ойлгосон мэдээллэлтэй ажиллах болдог. Баримжаалах ба урамшуулах асуулт тавих гэх мэт тухайн мэдээллийн хэрэгцээ урган гарсан нөхцөл байдал, мөн хүссэн мэдээллийг ашиглах зорилгыг тодорхойлох бусад арга барилуудыг ашиглах нь номын санчид асуултын сэдэл, зорилтыг тухайн хүсэлтийг гаргасан боловч түүний өмнө одоо байхгүй байгаа хүний үндсэн зорилгын үүднээс ойлгоход тустай байж болно. Мөн асуултыг дамжуулж байгаа үйлчлүүлэгч тодорхой асуудлууд дээр төдийлөн итгэлтэй биш байгаа тохиолдолд хаалттай асуулт тавих замаар хүссэн мэдээллийн хүрээг илүү нарийвчлан тогтоож болно. Хэрэв хүсэлтийг гаргасан хүнтэй утсаар холбогдох боломжтой бол номын санч түүнтэй ярьж асуултыг нь тодруулж болох ба эс бөгөөс үйлчлүүлэгч хүсэлт гаргасан этгээдтэйгээ дахин ярилцаж тодруулаад эргэн ирэх шаардлагатай болж ч магадгүй. Нээлттэй асуулт нь бусад асуултаас илүүтэйгээр номын санчаас тухайн асуулт үүсэн гарсан нөхцөл байдлыг ухаж ойлгохыг шаарддаг.

Номын санчид болоод сургуулийн хэвлэл мэдээллийн ажилтнууд сургуульд өгдөг даалгаварыг биелүүлэхтэй холбогдон оюутан сурагчид номын санчдад тавьдаг хүсэлт, асуултуудыг нэгтгэн тодорхойлох хэрэгтэй бөгөөд үүн дээр үндэслэн цаашид ижилхэн даалгавар авах оюутан сурагчдын цагийг хэмнэх, номын санчдын ажлыг хөнгөвчлөх алхамуудыг хийж болох юм. Өгсөн даалгаварыг нь тодруулах зорилгоор номын сангийн ажилтан үйлчлүүлэгч оюутан/сурагчийн багштай утсаар ярих, эсвэл и-мэйл явуулж болох ба ингэснээр тухайн багш ижил даалгавар авсан бусад оюутан сурагчдыг цуглувулж зааварчилгаа өгөх, цаашилбал номын санч оюутнуудад хэрэгтэй материалыудыг тусад нь хадгалах, эсвэл ажлаа хөнгөвчлөх үүднээс оюутнуудын хэрэгцээнд зориулсан тусгай хэсэг гаргаж нэгтгэн тавих гэх мэт арга хэмжээнүүдийг авч болно. Хэрэв өгөгдсөн даалгавар нарийн төвөгтэй, эсвэл олон тооны оюутан сурагчдад ижил даалгавар өгөгдсөн бол номын сангийн ажилтнууд энэ талаар зөвлөн ярилцаж цаашилбал

оюутнуудын хэрэгцээнд зориулан гарын авлага бэлтгэн гаргасан ч болно. Товчхон хэлэхэд дамжуулсан асуултын онцлогоос үүдэн номын санч болоод үйлчлүүлэгчдэд учирдаг бүрхэг байдал, буруу ойлголт гэх мэт асуудлуудыг багасгах буюу арилгах боломжтой.

Уртай буюу бухимдсан үйлчлүүлэгчид

Төгс төгөлдөр утгаараа байдагсан бол номын сан нь чимээгүй амарлингүй байдал, бодрол бясалгалын орон байх бөгөөд лавлагаа үйлчилгээний хэсэгт нь үйлчлүүлэгчид болоод номын санчид нуур нугас мэт зохицон хамтарч хэрэгтэй мэдээлэл, судалгаа материалыг эрэн хайдаг байхсан билээ. Мэдээж бодит байдал ийм байдаггүй. Лавлагааны материалын ашиглахад төвөгтэй байдал, томоохон номын сангруудад гардаг өөрөө өөртөө үйлчлэх шаардлага, компьютерчлэгдсэн каталогуудыг ойлгох, ашиглахад тулгардаг бэрхшээл гэх мэт нь хүмүүний төгс төгөлдөр бус мөн чанартай нийлэхээрээ үйлчлүүлэгчийн хувьд уцаар бухимдал, түүгээр барахгүй уур хилэнд хүргэх нь олонтаа тохиолдоно. Заримдаа номын сангийн дотоод журмын хязгаарлалтууд үйлчлүүлэгчдийг бачимдуулдаг бол зарим үед номын сангийн фонд бүрэн бус байх, эсвэл хангатгүй буюу тохиромжгүй үйлчилгээ нь тэдний бухимдалыг төрүүлнэ. Үйлчлүүлэгчдийн бухимдалын шалтгаан нь их төлөв номын санд ирэхээс нь өмнө бий болсон байdag. Ер нь аливаа үйлчилгээний ажилтнууд ямар нэгэн шалтгаанаар уурлаж бухимдахаараа эхлэж тааралдсан хүнд уураа гаргадаг хүмүүсийн золиос болох нь их байdag гэдгийг хэн хүнгүй мэднэ. Ямар ч байлаа гэсэн лавлагааны номын санчид амаргүй хүмүүстэй байнга нүүр тулдаг тул ийм учралыг чадварлаг шийдвэрлэх бэлтгэлтэй байх ёстой. Mash цөөн тохиолдолд сэтгэцийн өвчтэй хэвийн бус хүмүүс таарах нь байdag боловч зөвхөн нийтлэг тохиолддог уртай буюу бухимдсан үйлчлүүлэгчдийн талаар энд өгүүллээ.

Номын сангийн чиглэлээр бичигдсэн хэдхэдэн мэргэжлийн ном, өгүүллэгүүдэд номын санч хүн уртай буюу бухимдсан үйлчлүүлэгчтэй хэрхэн ажиллах талаар өгүүлжээ³². Эдгээр нь үндсэндээ энэ бүлэгт авч үзсэн харилцааны зарчмуудыг уурласан, уцаарласан, бухимдсан үйлчлүүлэгчтэй харилцах тохиолдолд хэрхэн хэрэглэх талаарх зөвлөгөө гэж болно. Уртай үйлчлүүлэгчтэй учирсан номын санч түүнд асуудлыг нь сонсож, ойлгож байгаа бөгөөд шийдвэрлэхийн тулд арга хэмжээ авна гэдгээ ойлгуулах хэрэгтэй. Энэ нь үйлчлүүлэгчийг анхааралтай, нэгд нэггүйгээр ойлгож сонсоно гэсэн уг юм. Зөрчилдөөнт нөхцөл байдлын үед анхааралтай сонсох чадвар маш чухал. Үйлчлүүлэгчид тулгарсан асуудал, түүнээс болж төрж байгаа сэтгэгдлийг нь номын санч ойлгож хүлээж авах ёстой. Ингэснийхээ дараа үйлчлүүлэгчийг бухимдуулсан асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд тодорхой арга хэмжээ авах ёстой бөгөөд энэ нь заавал үйлчлүүлэгчийн хүссэн арга хэмжээ байх албагүй. Үүссэн нөхцөл байдлыг шийдвэрлэх өөр хувилбар ихэвчлэн байdag. Хэрэв ийм биш бол номын санч удирдах ажилтнаа авчирч номын сангийн дотоод журмын талаар үйлчлүүлэгчид тайлбарлуулж болно. Журмаас хазайх ямар ч боломжгүй бөгөөд санал болгосон ямар ч шийдэл үйлчлүүлэгчийн сэтгэлд хүрэхгүй бол номын сангийн зүгээс тухайн үйлчлүүлэгчийн бухимдлыг харгалzan дотоод журмаа эргэж харъя гэж амлаж болно. Ямар ч номын сан гаргасан бүх хүсэлтийг биелүүлэх боломжгүй боловч үйлчлүүлэгчиддээ тэдний хэрэгцээг харгалzan үзэж баримтладаг журам, дурмээ эргэн бодож үзэхэд бэлэн байгаагаа илэрхийлж болох юм.

Нэгэнт үйлчлүүлэгч болоод номын сангийн ажилтнуудын хооронд зөрчилдөөн зайлшгүй гардаг тул номын сангийн үйл ажиллагааг буруутгасан уртай үйлчлүүлэгчдэд үзүүлэх бичгээр гаргасан дотоод журмыг лавлагaa үйлчилгээний хэсэг дээр байлгах хэрэгтэй³³. Энэ нь ялангуяа үйлчлүүлэгч

номын сангийн үйлчилгээний хүрээнээс хэтэрсэн зүйл шаардах үед хэрэг болно. Зарим үйлчлүүлэгч номын санчийг үүрэгт ажлаас нь хазайлган өөрийнхөө эрх ашигт нийцсэн зүйл хийлгэхээр дарамт үзүүлэхийг оролддог. Үйлчлүүлэгчийг ойлгох, өндөр стандартын үйлчилгээ үзүүлэх гэдэг нь ийм хэлбэрийн дарамт, эсвэл аливаа бусад хэл амаар илэрхийлсэн түрэмгийлийг хүлээн авах ёстой гэсэн үг огт биш. Лавлагааны ажилтнууд ийм дарамттай учрах үед хатуу байр суурьтай байхаар бэлтгэгдсэн байх ёстой бөгөөд бичгээр гарган номын сангийн захидал буюу удирдлагаас батламжилсан дотоод журмыг дэргэдээ байнга байлагах шаардлагатай. Ийм дотоод журмын жишээг Марк Уиллисийн *Dealing with Difficult People in the Library* буюу “Номын санд хэцүү хүмүүстэй ажиллах нь” гэдэг номноос үзэж болно³⁴.

Үүнээс гадна лавлагааны ажилтнууд үүссэн зөрчилт нөхцөл байдлуудын талаар хоорондоо зөвлөлдөж цаашид ийм асуудлаас хэрхэн зайлсхийх талаар санал бодлоо солилцох нь чухал. Гомдол гаргасан үйлчлүүлэгч явсны дараа номын санч өөрөөсөө “ийм асуудал гаргахгүй байж болох байсан уу?” гэж асуух ёстой. Үйлчлүүлэгчид заримдаа номын сангийн үйлчилгээний хүрээнээс хэтэрсэн зүйл хүсдэг боловч тодорхой санал гомдол олон давтагдан гарах тохиолдолд (жишээ нь компьютер болон электрон мэдээллийн сангийн хүрэлцээ хангалтгүй, эсвэл хүчингүй болгосон лавлагааны эх сурвалжуудын талаарх санал гомдол гэх мэт) энэ талаар захирагаанд уламжилж харгалзан үзэхийг хүсэх шаардлагатай. Үйлчлүүлэгчийг дээдлэсэн лавлагааны үйлчилгээнд аливаа бухимдал, уур уцаарын шалтгаан нь зөв, эсвэл буруу байхаас үл хамааран үйлчлүүлэгчийн тавьсан шаардлагын дагуу авч байгаа арга хэмжээгээ байнга эргэн нягталдаг байх ёстой.

ДҮГНЭЛТ

Ганцаарчилсан лавлагааны үйлчилгээний үр дүн нь номын сангийн лавлагааны ажилтны лавлагааны ярилцлагыг амжилттай хөтлөн явуулах ур чадвараас ихээхэн хамаарна. Ярилцлагыг амжилттай хөтлөн явуулахын тулд номын санчаас үйлчлүүлэгчийн мэдээллийн хэрэгцээг сонирхох үнэнхүү сонирхол, харилцагч этгээддээ итгэл төрүүлэх уур амьсгал бий болгох чадвар, мөн зөв асуултыг, тохиромжтой аргаар, хэрэгтэй цагт нь асуух харилцааны зарчмын талаар хангалттай мэдлэг шаардагдана. Юуны түрүүнд номын санч нь хүнд туслах хүсэлтэй, янз бүрийн хүмүүстэй зохицон төрөл бүрийн сэдвээр ажиллах уян хатан чанартай байх ёстой. Ганцаарчилсан лавлагааны үйлчилгээний өндөр ёс зүйгээр зэвсэглэсэн номын санч үйлчлүүлэгчдэд өөрсдийн мэдээллийн хэрэгцээгээ зөв томъёолон илэрхийлэхэд нь туслаж, номын санчдад олсон мэдээллээ үйлчлүүлэгчдийн сэтгэлд нийцүүлэн тайлбарлан дамжуулах боломжийг олгодог харилцааны тэрхүү ур чадварыг яваандаа эзэмшдэг. Мөн аажмаар зохих лавлагааны эх сурвалжуудын талаар тал бүрийн мэдлэг хуримтлуулах бөгөөд энэхүү мэдлэг нь харилцааны өндөр чадвар болоод хүмүүст үйлчлэх эрмэлзэлтэй хосолсон цагт үр дүнтэй лавлагааны үндэс суурь болдог.

Үүний зэрэгцээгээр лавлагааны ярилцлагын амжилт нь лавлагаа, мэдээллийн үйлчилгээний илүү өргөн зорилго болох үйлчлүүлэгчийн сэтгэлд хүрсэн үйлчилгээ явуулахад томоохон нөлөөтэй. Жоун Дюрансийн саяхан хийсэн судалгаагаар лавлагааны ярилцлагын үед номын санч, үйлчлүүлэгчийн хооронд тогтсон сайн харилцаа нь лавлагааны үйлчилгээнд үйлчлүүлэгч сэтгэл хангалуун байх урьдчилсан нөхцөл болдгийг тодорхойлжээ³⁵. Хэдийгээр номын санчийн эрхэм зорилго нь үйлчлүүлэгчийн хүсэлтийн хариуд байж болох хамгийн сайн мэдээллийг олж өгөх явдал боловч нэгэнт мэдлэгийн ертөнц төгс биш учраас үйлчлүүлэгчид номын сангийн зүгээс түүний хэрэгцээг хангахын тулд боломжтой

бүхнийг хийх эрмэлзэлтэй байгааг номын санчийн чадварлаг харилцаагаар дамжуулан харуулах боломжтой гэдгийг хүлээн зөвшөөрснөөр харилцааны уг ур чадварыг тогтмол хянан үзэж, сайжруулах хэрэгцээ шаардлага нөхцөлдөж байгаа юм. Лавлагааны хэрэгсэлийн талаарх өргөн мэдлэг, харилцааны өндөр ур чадвар хосолсон үйлчилгээ үзүүлж үйлчлүүлэгчийг өгсөн мэдээлэлд ч, өөрт нь үйлчилсэн ажилтанд ч сэтгэл хангалуун болгоход лавлагааны ажлын баяр баясгалан оршино.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Robert S. Taylor, "Question-Negotiating and Information Seeking in Libraries," *College & Research Libraries* 29 (1968 оны 5 кап): 182.
2. Энэ талаар олон төрлийн судалгаанд авч үзсэн байна. Жишээ нь: Patricia Dewdney and Catherine Sheldrick Ross, "Flying a Light Aircraft: Reference Service Evaluation from a User's Viewpoint," *RQ* 34 (1994 оны өвөл): 217-30.
3. Rachel Naismith, "Reference Communication: Commonalities in the Worlds of Medicine and Librarianship," *College & Research Libraries* 57 (1996 оны 1 кап): 44-57; Carolyn J. Radcliff, "Interpersonal Communication with Library Patrons: Physician-Patient Research Models," *RQ* 34 (1995 оны зун): 497-506.
4. Mark R. Willis, *Dealing with Difficult People in the Library* (Chicago: American Library Association, 1991), 91.
5. Marilyn J. Markham, Keith H. Striling, and Nathan M. Smith, "Librarian Self-Disclosure and Patron Satisfaction in the Reference Interview," *RQ* 22 (1983 оны зун): 372-736
6. 1930 онд гаргасан номдоо James Wyer сонин уншихын ач холбогдлыг онцолжсон бөгөөд бусад мэргэжилтүүд ч үүнтэй санал нийлэх болсон байна. Арай сүүлийн үеийнхээс нь дурдахад: Juris Dilevko and Elizabeth Dolan, "Reference Work and the Value of Reading Newspaper," *Reference & User Services Quarterly* 39 (1983 оны намар): 71-81.
7. "RUSA Guidelines for Behavioral Performance of Reference and Information Services Professionals," *RQ* 36 (1996 оны өвөл): 200-203. Мөн http://www.ala.org/rusa/stnd_behavior.html гэсэн хаягаар үзэж болно.
8. Diana M. Thomas, Ann T. Hinckley, and Elizabeth R. Eisenbach, *The Effective Reference Librarian* (New York: Academic Press, 1981), 116.
9. Geraldine B. King, "The Reference Interview: Open & Closed Questions," *RQ* 12 (1972 оны өвөл): 159.
10. Brenda Dervin and Patricia Dewdney, "Neutral Questioning: A New Approach to the Reference Interview," *RQ* 25 (1986 оны зун): 506-13.
11. Ibid., 511.
12. Урамшуулах асуултуудын талаар дараах бүтээлд нилээд хэрэгтэй мэдээлэл өгөгдсөн байна: Catherine Sheldrick Ross and Patricia Dewdney, *Communicating Professionally*, 2d ed. (New York: Neal-Schuman, 1998), 22-23.
13. Идэвхтэй сонсох арга барилын талаар энд авч үзсэнээс арай өөр хандлагын талаар Nathan M. Smith and Stephen D. Fitt, "Active Listening at the Reference Desk," *RQ* 21 (1982 оны хавар): 247-49-оос үзэх.
14. Fred Oser, "Referens Simplex or the Mysteries of Reference Interviewing Revealed,"

The Reference Librarian 16 (1987): 72.

15. Alfred Benjamin, *The Helping Interview*, 3 дахь хэвлэл. (Boston: Houghton Mifflin, 1981), 85-96.
16. Ibid., 91.
17. Christopher W. Nolan, "Closing the Reference Interview: Implications for Policy and Practice," RQ 31 (1992 оны хавар): 520.
18. Catherine Sheldrick Ross, "Readers' Advisory Service: New Directions," RQ 30 (Summer 1991): 507.
19. Joyce G. Saricks and Nancy Brown, *Readers' Advisory Service in the Public Library*, 2d ed. (Chicago: American Library Association, 1997), 57.
20. Ibid., 67-74.
21. Ross, "Readers' Advisory Service," 505.
22. Saricks and Brown, *Readers' Advisory Service*, 77.
23. Ibid., 71-72.
24. Eileen G. Abels, "The E-mail Reference Interview," RQ 35 (1996 оны хавар): 348.
25. Ibid, 357-58.
26. Ann Bristow, "Academic Reference Service over Electronic Mail," College & Research Libraries News 53 (1992 оны 11 сар): 632.
27. Abels, "The E-mail Reference Interview," 348. Abels 1968 онд 1968 by the Government Printing Office-т хэвлэгдсэн F. W. Lancaster-ийн судалгаанаас иш татжээ.
28. Энэ чиглэлээр хийгдсэн хоёр судалгаа нь: Ruth A. Pagell, "The Virtual Reference Librarian: Using Desktop Videoconferencing for Distance Reference," Electronic Library 14 (1996 оны 2 сар): 21-26; Robert B. McGeachin, "Videoconferencing and Remote Application Sharing for Distant Reference Service," The Reference Librarian 65 (1999): 51-60.
29. McGeachin, "Videoconferencing," 56.
30. Жишээний Susan Lessick, Kathryn Kjaer, Steve Clancy нарын Interactive Reference Service (IRS) at UC Irvine: Expanding Reference Beyond the Reference Desk. <http://www.ala.org/acrl/paperhtm/a10.html> гэсэн хаягаар үзэх.
31. Melissa Gross, "The Imposed Query," RQ 35 (1995 оны өвөл): 236-43, and "Imposed Versus Self-Generated Questions: Implications for Reference Practice," Reference & User Services Quarterly 39 (1999 оны намар): 53-61.
32. Хамгийн сайн жишээ нь: Rhea Joyce Rubin, "Anger in the Library: Defusing Angry Patrons at the Reference Desk (and Elsewhere)," The Reference Librarian 31 (1990): 39-51.
33. Ibid., 47; Willis, Dealing with Difficult People, 109-17.
34. Willis, Dealing with Difficult People, 164-86.
35. Joan C. Durrance, "Factors That Influence Reference Success: What Makes Questioners Willing to Return?" The Reference Librarian 49/50 (1995): 257.

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Benjamin, Alfred. *The Helping Interview*. З дахь хэвлэл. Boston: Houghton Mifflin, 1981. 177-р хуудас.

Энэхүү жижиг хэмжээний ном нь нэг төрлийн сэтгэлзүйн зөвлөгөө бөгөөд өөрийн туршлагыг ний нуугүй шүүмжлэн үзсэнээс гадна ярилцлагыг үр дүнтэй болгодог арга барилуудын талаар нилээд чухал санал дүгнэлтүүд гаргасан байна. Бичлэгийн хэлбэрийн хувьд нэгдүгээр бие дээр бичигдсэн бөгөөд санаагаа илэрхийлэх үүднээс олон тооны жишээ ашиглажээ. Уг бүтээл нь үйлчлүүлэгчид мэргэжлийн үүднээс туслах зорилго бүхий ярилцлагын сэтгэлзүйн талуудыг чадварлаг нээн үзүүлжээ.

Dervin, Brenda, and Patricia Dewdney. "Neutral Questioning: A New Approach to the Reference Interview." RQ 25 (Summer 1986): 506-13.

Зохиогчид нь баримжаалах шууд бус асуултыг номын санчид үйлчлүүлэгчийн асуултын талаар өнгөт дүгнэлт хийхэс сэргийлж, асуултыг үйлчлүүлэгчийн өнцгөөс ойлгоход туслах нэг төрлийн нээлттэй асуулт гэсэн үүднээс авч үзсэн байна. Арга барилын хувьд мөн энэхүү өгүүлэлд "sense making model" хэмээн томъёолсон мэдээллийн хэрэгцээний үүслийн онол дээр үндэслэжээ.

Dewdney, Patricia, and Catherine Sheldrick Ross. "Flying a Light Aircraft: Reference Service Evaluation from a User's Viewpoint." RQ 34 (1994 оны өвөл): 217-30.

Дьюдни, Росс нар лавлагааны номын санчийн үйлчилгээний үр дүнг туршин үзэх үүднээс номын сангийн сургуулийн оюутнуудыг ашиглан өөрсдийн боловсруулсан асуултыг асуулгасан бөгөөд лавлагааны харилцааны амжилтыг хэмжих үүднээс "Үйлчлүүлэгчийн дахин үйлчлүүлэх сонирхол" (Жоун Дюррансын боловсруулсан хэмжүүр үзүүлэлт) гэх мэт чанарын үзүүлэлтүүдийг ашигласан байна. Тэдний хийсэн судалгаагаар үйлчлүүлэгчдэд чиглэл өгөхдөө хайхрамжгүй хандах, эргэж магадлахгүй байх гэх мэт хайнга хандлага, мөн найрсаг бус байх, асуултыг зохих ёсоор лавлаж тодруулахгүй байх гэх мэт дутагдал нийтлэг байгааг илрүүлжээ.

Durrance, Joan C. "Factors That Influence Reference Success: What Makes Questioners Willing to Return?" The Reference Librarian 49/50 (1995): 243-65.

Дюрранс лавлагааны харилцааны үнэлгээний хамрах хүрээг өргөтгэж зөвхөн мэдээллийн үйлчилгээнээс гадна (үйлчилгээ хэрэгцээнд хэрхэн тохирсон) лавлагааны ярилцлага хийх, зааварчилгаа чиглэл өгөх үйл ажиллагааны чанарыг хамруулахыг зорьжээ. 1986 оноос хойш явуулж буй Willingness to Return буюу "эргэж ирэх хүсэл" хэмээх судалгаандаа тэрээр үйлчлүүлэгчийн дахин мэдээллийн хэрэгцээ гарахад өмнө үйлчлүүлсэн номын санч дээрээ эргэж очих хүсэл дээр тулгуурлан лавлагааны харилцааны чухал хүчин зүйлүүдийг судалжээ. Найрсаг байдал, сонсох чадвар, үйлчлүүлэгчийн асуултыг сонирхох сонирхол зэрэг нь үйлчлүүлэгчдээс хамгийн өндөр үнэлэлт авсан байна.

Fine, Sara. "Reference and Resources: The Human Side." Journal of Academic Librarianship 21 (1995 оны 1 сар): 17-20.

Энэхүү богинохон боловч нилээд юм бодогдуулах эссеэгээрээ Файн номын санчид өөрийнхөө болоод үйлчлүүлэгчдийн талаар ямар дүгнэлттэй буюу үзэл бодолтой байдаг, уг дүгнэлт нь үйлчилгээнд хэрхэн нөлөөлдөг талаар өгүүлжээ. Түүний үзсэнээр номын санч хүн өөрийгөө болоод үйлчлүүлэгчдийг илүү өндөрт тавьж үзсэнээр үйлчлүүлэгчдэд үзүүлэх үйлчилгээ нь сайжирдаг байна.

Gross, Melissa. "The Imposed Query." RQ 35 (Winter 1995): 236-43.

----- "Imposed Versus Self-Generated Questions: Implications for Reference Practice." Reference &

User Services Quarterly 39 (1999 оны намар): 53-61.

Уг хоёр өгүүлэлдээ Мелисса Гросс номын санчаар үйлчлүүлж буй этгээд нь тухайн хүсэлт буюу асуултыг тавьсан этгээд биш, түүнийг төлөөлөгч, нарийн бичиг, гэр бүлийн гишүүн буюу өөр хэн нэгэн төлөөлсөн этгээд байгаа үед лавлагааны ярилцлагыг хэрхэн явуулах талаар авч үзжээ. Эхний өгүүлэлд мэргэжлийн чиглэлээр гарсан холбогдох материалуудыг судлан нягтлаж дамжуулсан асуултуудын загварыг боловсруулжээ. Харин дараагийн өгүүлэл нь дамжуулсан асуулттай холбогдон гардаг асуудал, тэдгээрийн боломжит шийдлүүдийг багтаасан байна.

Howze, Philip C., and Felix E. Unaeeze. "All in the Name of Service: Mediation, Client Self-Determination, and Reference Practice in Academic Libraries." RQ 36 (1997 оны хавар): 430-37.

Хаузе, Уназе нар нийгмийн ажилд хэрэглэдэг "client self determination" буюу "үйлчлүүлэгчийн шийдэмгий хандлага" (санаачлагыг гартаа авах) гэсэн нэр томъёог лавлагааны номын сангийн үйл ажиллагаанд оруулж хэрэглэсэн байна. Тэдний үзсэнээр номын санч нь үйлчлүүлэгчид "өөрийн нь төлөө хийж байгаа ажилд бүрэн идэвхтэй оролцох" сэдэл төрүүлж урамшуулсан тохиолдолд үйлчлүүлэгч болоод мэдээллийн эх үүсвэрийн хооронд зуучлах үйл ажиллагаа нь хамгийн сайн үр дүнд хүрдэг байна.

Jennerich, Elaine Z., and Edward J.Jennerich. The Reference Interview as a Creative Art. 2 дахь хэвлэл. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1997. 128-р тал.

Энэ ном лавлагааны ярилцлагын маш сайн бичигдсэн тойм бөгөөд шаардагдах ур чадвар, сургалт, үнэлгээ, онцгой нөхцөл бүхий ярилцлага зэргийн талаар тусад нь бүлэг болгон авч үзсэн байна. Мэргэжлийн чиглэлээр гарсан бүтээл, материалуудад үндэслэн бичигдсэн тул нилээд баялаг номзүйтэй.

Radford, Marie L. "Communication Theory Applied to the Reference Encounter: An Analysis of Critical Incidents." The Library Quarterly 66 (1996 оны 4 кап): 123-37.

----- The Reference Encounter: Interpersonal Communication in the Academic Library. Chicago: American Library Association, 1999. 242-р тал. (ACRL Publications in Librarianship, no. 52).

Энэхүү хоёр бүтээл нь номын санчид болон үйлчлүүлэгчидтэй дэлгэрэнгүй ярилцлага хийж тэдний үзэл бодлыг тодорхойлох аргаар хийсэн лавлагааны харилцааны чанарын судалгааны үр дүнгийн талаар өгүүлсэн байна. Радфорд "мэдээлэл өгөх явцад номын санчаас үзүүлсэн харилцааны таатай илэрхийлэл"-ийг үйлчлүүлэгчид маш өндөр үнэлдэг гэж дүгнэсэн бөгөөд иймээс номын санчид болоод номын сангийн боловсролын ажилтнууд лавлагааны ажилтнуудыг сурган бэлтгэхдээ харилцааны ур чадварыг хөгжүүлэхэд түлхүү анхаарах хэрэгтэй гэж зөвлөжээ. Зохиогч уг бүтээлдээ номын санч болоод үйлчлүүлэгчдийн ярианы олон ишлэл ашиглажээ.

Ross, Catherine Sheldrick, and Patricia Dewdney. Communicating Professionally. 2 дахь хэвлэл. New York: Neal-Schuman, 1998. 322-р тал. (How-to-Do-It номын санчдад зориулсан гарын авлага, 58-р).

Росс, Дьюдни нар харилцааг үр дүнтэй болгоход шаардагдах ур чадвар, түүнийг номын сангийн үйл ажиллагааны янз бүрийн нөхцлүүдэд хэрхэн хэрэглэх талаар өгүүлжээ. Энд холбогдох хэсгүүд нь сонсох болон асуултыг тодруулж лавлах, лавлагааны ярилцлагын

төрөл ба үе шатуудын талаар авч үзсэн бүлгүүд болно. Ер нь энэ нь уншиж ойлгоход тун амархан хэлбэрээр бичигдсэн ном бөгөөд хэсэг тус бүр оруулсан зүүлт материалын тун ихээхэн хэрэгтэй мэдээлэл өгнө.

Taylor, Robert S. "The Process of Asking Questions." American Documentation 13 (1962 оны 10 сар): 391-96.

----- "Question-Negotiation and Information Seeking in Libraries." College & Research Libraries 29 (1968 оны 5 сар): 178-94.

Харилцааны зарчмуудыг лавлагааны ярилцлагад ашиглах талаар авч үзсэн эдгээр өгүүллүүдийг судалгааны материалын тундад байнга иш татдаг. Тэйлор үйлчлүүлэгч асуултад томъёолон гаргаж номын санчид илэрхийлэх үйл явцыг голлон анхаарчээ. Хоёр дахь өгүүлэлд үйлчлүүлэгчийн мэдээллийн хэрэгцээг үнэн зөв, бүрэн гүйцэд ойлгохын тулд номын санч асуултыг тодруулж магадлах ямар зарчмыг баримтлах талаар авч үзсэн байна.

БҮЛЭГ

4

НОМ ЗҮЙН ХЯНАЛТ, МЭДЭЭЛЛИЙН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ БА ХАЙХ СТРАТЕГИУД

Пруденс Вард Далраймпле

ОРШИЛ

Хэрэглэгчдэд мэдээллийг хүртээмжтэй байлгахын төлөө ажиллахаар хөдөлмөрийн замаа сонгосон оюутнууд хэдэн жилийн өмнөх үетэй харьцуулбал хавьгүй их сорилттой тулгардаг болж байна. Мэдээллийн зууны үлэмж их хэрэгцээг хангахын тулд номын сангийн ажилтнууд, мэдээллийн мэргэжилтнүүдийн ном зүйн салбарт хэдэн арван жилийн турш баримталж ирсэн тулгуур үзэл баримтлал, бүтэц өөрчлөгдөн шинэчлэгдэж байна. Ном зүйн зохион байгуулалтыг урьд өмнө байгаагүй их хэмжээний материалд тохируулан ашиглах боломжтой байлгах үүднээс горимуудыг хялбаршуулан өөрчилж байна. Түүний зэрэгцээ ном зүйн мэргэжлийн хүмүүсийн тогтоосон зарчимтай олон талаараа огт холбоогүй асар их хэмжээний мэдээллийг олон нийт Интернэтээс авах боломжтой байна. Өнөөдөр номын сан болон мэдээллийн шинжлэх ухааны чиглэлээр сурч байгаа оюутнууд нэг талаас маш нарийн зохион байгуулалт, бүтэц бүхий мэдээлэл, нөгөө талаас эмх замбараагүй мэт санагдах эсвэл өөр өөрийн дүрэм, журмаар бүрдүүлсэн мэдээллийн аль алантай нь ажиллаж чаддаг байх шаардлага тавигдаж байна. Номын сангийн уламжлалт зохион байгуулалтаас тоон загварт тулгуурласан зохион байгуулалтад шилжих явцад, номын санчид аль аль системийн хэлийг ойлгох шаардлага тавигдах ба магадгүй номын санчийн өмнө нь хуримтлуулсан мэдлэгийг электрон хэлбэрээр байгаа төрөл бүрийн мэдээллийн хэрэгцээг хангахад нийцүүлсэн байдлаар өөрчлөн зохион байгуулах арга замыг боловсруулж эхэлж болох юм.

Ажлын гараагаа эхэлж буй номын санчид нэгдүгээрт хэвлэмэл материалын ном зүйн уламжлалт зохион байгуулалтын зарчмыг ойлгох замаар, зохион байгуулалтын загварчлал нь хүчирхэг хэрэгслэл болохын сацуу давуу талтай байдаг гэдгийг ойлгох нь зүйтэй гэдгийг харуулахад энэ бүлгийн ач холбогдол оршино. Эдгээр зарчмууд, тэдгээрийг мэдээлэл олж авахад хэрхэн ашиглаж болохыг ойлгосноор номын сангийн ажилтнууд хайлтын оновчтой стратегиудыг боловсруулах бэлтгэлтэй болно. Мөн шинээр гарч ирж байгаа мэдээлэл, мэдлэгийн бусад төрөлд ашиглаж болох зохион байгуулалтын төлөвлөгөөг боловсруулах чиглэлээр тэд ажиллаж болох юм. Мэдээлэл, материалыг хэрэглэгчдэд шууд хүртээмжтэй байлгахад сэтгэл зүрхээ зориулсан мэдээллийн мэргэжлийн хүмүүс илүү эмх цэгтэй, хэрэгцээнд нийцсэн тоон технологийн зүй тогтлыг бий болгоход хувь нэмрээ оруулж чадна. Тухайн мэдээллийн зохион байгуулалтын (зохион байгуулалттай бол) талаар Номын сангийн ажилтан ойлголттой байгаа тохиолдолд аливаа мэдээллийн системийг хайхад илүү хялбар байдаг. Хайлтыг үр дүнтэй, шуурхай болгоход ашиглаж болох төрөл бүрийн стратегиудын гол

чиг хандлагын томъёололыг ном зүйн зааварчилгаа, удирдамж буюу номын сангийн үйлчилгээний цэгээр дамжуулан хэрэглэгчдэд таниулж болно. Түүнийгээ хэвлэмэл болон электрон материалыг уншигч, хэрэглэгчдэд дөхөмтэй болгон боловсруулахад ашиглаж болох юм.

Мэдээлэл хайж байгаа хүмүүст хүртээмжтэй, олоход хялбар байлгах үүднээс мэдээллийг зохион байгуулалтад оруулах үйл явцыг ном зүйн хяналт хэмээн нэрлэдэг бөгөөд энэ нь номын сангийн мэргэжлийн үйл ажиллагааны үндэс нь юм. АНУ-ын номын сангийн мэргэжлийн үйл ажиллагааны түүх нь Мелвил Дьюигийн ангиллын схем, Конгрессын Номын сан, Анаагаах ухааны Үндэсний Номын сан, Хөдөө Аж Ахуйн Үндэсний Номын сан гэх мэт үндэсний номын санггуудын асар өргөн цар хүрээтэй ном зүйн үйл ажиллагаа гэх зэрэг ном зүйн бүтэц зохион байгуулалтын загваруудын хөгжлийн түүхтэй салшгүй холбоотой. Арван есдүгээр зууны үеэс хэвлэмэл материалын зүй тогтлыг олны хүртээл болгох явдлыг хангах үүднээс ном зүйн хяналтын орон нутаг, бус, үндэсний болон олон улсын системийг боловсруулах, нэвтрүүлэх, мөрдүүлэхэд нилээд цаг, мөнгө, хөдөлмөр зарцуулсан билээ. Интернэтийн эрчимтэй хөгжлийн өнөө үед номын сангийн ажилтнуудын боловсруулан гаргаж, хэвшүүлж ирсэн зохион байгуулалтын зарчмуудын ач холбогдлыг үнэлэх явдал улам нэмэгдэж байна. Интернэт зохион байгуулалтын уламжлалт утгаас асар хол зөрөөтэй зохион байгуулалттай хэдий ч номын сангийн ажилтнуудын даган мөрдөж ирсэн ном зүйн уламжлалт арга барил дээр тулгуурлан мэдээллийг зохион байгуулах чиглэлээр хэд хэдэн шинэлэг санаачлагууд гараад байна. Ном зүйн зохион байгуулалтын зарчмуудыг ойлгосноор лавлаганаы номын санч, ном зүйчид тэдгээр шинэлэг зүйлийг ажилдаа нэвтрүүлэх боломжтой болж, тэр бүгү хэл номын сангийн ажилтнуудын мэргэжил дээрээ өсөх, хөгжихэд зохих хувь нэмрээ оруулах болно. Эдгээр зарчмуудыг танилцуулж, тайлбарлах ирээдүйд байж болох чиглэлүүдийг тодорхойлоход энэ бүлгийн зорилго нь оршино.

Хэвлэмэл материалыудыг он сар, формат, байршилаас үл шалтгаалан нийтэд нь Ном зүйн ертөнц гэдэг хэллэгээр илрэхийлнэ. Ном зүйн хяналт гэдэг нь эдгээр материалыудыг нээж олох, байрлуулж болохоор зохион байгуулалтад оруулахыг хэлж байгаа юм. Зохиогч, номын нэр, сэдвээр нь дарааллуулан байрлуулах нь хамгийн түгээмэл хэрэглэдэг уламжлалт арга юм. Материалуудын архив гэх мэт зохион байгуулалтын бусад арга зам нь харьцуулах үүднээс сонирхолтой боловч энэ бүлгийн авч үзэх хүрээнээс хальсан асуудал юм. Электрон хэлбэрт шилжүүлсэнээр бичлэгийн тэмдэгт бүрт хүрч болох виртуал орчинг үүсгэнэ. Гэхдээ ойлгомжтой байх шалтгааны улмаас ийм өргөтгөсөн хандалт нь холимог үр дүнтэй байдаг.

Ном зүйн хяналтын үзэл баримтлал нь энгийн зүйл мэт боловч мэдээллийг зохион байгуулах нь нарийн төвөгтэй, ажлын гараагаа эхэлж буй номын сангийн ажилтнууд, үйлчлүүлэгчдийн хувьд ойлгомжгүй зүйл байж болох юм. Нийт хэвлэмэл материалыудыг хэвлэгдсэн хэлбэр (ж нь: ном/өгүүлэл), формат (хэвлэмэл/электрон), сэдвийн хүрээгээр (өрөнхий/нарийн сэдэв зүйл) ангилан үзэх хэд хэдэн арга бий. Ангиллын энэхүү уламжлалт хэлбэр нь вэб сайтууд, электрон сэтгүүлүүд, бусад сайтууд болон эх сурвалжуудтай гиперлинкээр холбогдсон мэдээллээс тогтсон нийлмэл сайтууд гэх зэрэг холимог болон шинээр үүсэн бий болж буй форматуудаар баяжиж байна. Энгийн байх үүднээс энэ бүлэгт эдгээр материалыг зохион байгуулах 2 үндсэн арга болох каталог болон хэлхээс (заалт)-ийг танилцуулж байна. Тэдгээрийг боловсруулахад мөрдөгддөг ном зүйн зарчмууд, үүсэн бий болж буй арга замуудыг энд авч үзэх болно. Ном зүйн хяналтын тэрхүү зарчмуудыг ашиглан мэдээлэл хайх процессыг танилцуулж, хайлтын ерөнхий стратегиудыг тайлбарласан.

Ишлэл 4.1**Ном зүйн хяналтыг тодорхойлох нь**

Ном зүйн ертөнц түүний элементүүд зорилгоо нийцэхийг хэн нэгэн нээн илрүүлж чадах хүртэл ном зүйн үр дүнтэй хяналтад ордоггүй.

Патрик Вилсон(Patrick Wilson)
(“Каталог мэдээлэл олж авах механизмын болох нь”)¹

НОМЫН САНГИЙН КАТАЛОГ

Олон жилийн турш, номын сангийн каталог нь номын сангийн сан хөмрөгт байгаа хэрэглэгдэхүүнийг байрлуулах, түүнийг олж авах үндсэн хэрэгслэл байсан ба үнэн хэрэг дээрээ каталогийн үүрэг нь тухайн номын сангийн сан хөмрөгийг харуулах явдал байв. Сүүлийн хэдэн жилийн турш каталогийн үүрэг нь зөвхөн номын сангийн сан хөмрөгийг нээн харуулаад зогсохгүй, мөн номын сангийн гадна мэдээлэл олж авах механизмын үүргийг гүйцэтгэх болж өөрчлөгдөж ирсэн. Түүний зэрэгцээ, цар хүрээ нь тэлэхийн хэрээр агуулгын хувьд гүнзгийрч, хэлхээс болон ишлэлээс бүрдсэн мэдээллийн сан зэрэг номын санд байгаа материалын (ж.н.: сэтгүүлүүд) агуулгыг заах зэрэг эх сурвалжуудыг багтаах болсон. OCLC (Online Computer Library Center- Онлайн номын сангийн төв) RLIN (Research Libraries Information Network – Судалгааны номын сангийн Мэдээллийн сүлжээ) зэрэг үндэсний хэмжээний каталогжилтын мэдээллийн сангаас номын сангийн каталогийн бүртгэлүүдийг хассан байж болох хэдий ч каталог тухайн номын сангийн сан хөмрөгийн өвермөц онцлогийг тусгасан байдаг. Ном зүйн бичлэг, бүртгэлийг үндэсний мэдээллийн сангаас сонгож авдаг ба тухайн орон нутгийн түвшинд захиалга хийх дугаар эсвэл ямар ном, хаана хэдэн ширхэг байгааг заасан бүртгэл зэргийг нэмж засвар оруулж болно. Үндэсний мэдээллийн санд хандсанаар “Тухайн материал байгаа юу?” гэсэн асуултанд хариулт авдаг бол каталогт хандсанаар “Тухайн номын санд тухайн материал байгаа юу?” “Тэрхүү материал хаана байгаа вэ?” гэсэн асуултад хариу авна.

Номын сангийн каталог нь номын сангийн сан хөмрөгт байгаа бүх материалыг хэвлэгдсэн он сар, эсвэл номын санд авсан он сарыг харгалзахгүйгээр нэгтгэсэн байдаг. Том хэмжээний номын сангийн системд каталогийн агуулга нь хэд хэдэн номын сангийнхийг хослуулсан байж болох юм. Ийм тохиолдолд каталогийг нэгдсэн каталог гэж нэрлэдэг. (Тухайн орон нутгийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан каталогт системийн номын сангийн фондуудаас ороогүй үлдсэн байж болно.

Номын сангийн каталог системийн номын сангийн фондыг бүрэн хамарч чадахгүй байгаа тохиолдолд үүнийг хэрэглэгчдэд тодорхой байлгах нь зүйтэй.

Каталог нь ном зүйн хэрэглэгдэхүүнүүд, түүний дотор ном, сэтгүүл, аудио, видео материал, газрын болон план зургууд болон бусад хэвлэлмэл бус хэрэглэгдэхүүний төлөөлөл буюу орлолоос бүтдэг. Картын каталогт ном зүйн бүртгэлийг багц картууд дээр бичиж хэвлэсэн байдаг бол онлайн каталогт ном зүйн бүртгэлд тоон форматаар кодлогдсон машинаар уншуулах мэдээлэл орсон байдаг. Машинаар уншуулдаг номын сангийн бүртгэлийн нэг хувилбар нь MARC (Machine Readable Cataloging- машинаар уншуулдаг каталог) бөгөөд тухайн мэдээллийн агуулга, бүтцийг тодорхой стандартад нийцсэн хувилбар юм. Мэдлэг, оюуны нөөцийн ертөнцийг нэлэнхүйд нь авч үзэж байгаа тохиолдолд ном зүйн бүртгэл түүний зөвхөн нэг бүрэлдэхүүн хэсэг болж харагдана. Интернэтэд байгаа мэдээллийг танилцуулахын тулд номын сангийн ажилтнууд (боловн бусад нь) зөвхөн электрон форматаар байгаа материалын тодорхойлолт бүхий бүртгэлийн схемуудийг бий болгохоор ажиллаж байна. Тэдгээрийн

метамэдээллийг бий болгох ажил үргэлжлэн хөгжсөөр байна. Эдгээр форматын жишээ бол Дублин Коорын анхан шатны бүртгэл, Электрон архивын бичлэг болон Электрон бичвэрийг кодлох ба дамжуулан солилцохдоо баримтлах бичвэр кодлох гарын авлага юм. Эдгээр хандлагын ихэнх нь уламжлалт зарчмуудад тулгуурласан бөгөөд электрон форматын давуу талуудыг өөртөө тусгасан буюу бүхэлдээ шинэ хандлагыг хэрэглэсэн байдаг.

Түүхэн явцаас харвал тухайн мэдээллийг олохын тулд каталогт зохиогч, номын нэр, сэдэв зүйл гэсэн гурван төрлийг зааж өгдөг байна. Энэ нь картын каталог доторх зохиогч, номын нэр, сэдэв зүйл тус бүрт (нэг сэдвийн нэр дор бас хоёр буюу гурван хам сэдэв бичсэн байна) тусгай карт оноож ялгана гэсэн үг юм. Ингэж каталогийг бүрдүүлэхдээ каталогт оруулах сэдвийн нэрийг *Конгрессийн Номын сангийн Сэдэв зүйлийн хэлхээс* (Library of Congress Subject Headings) эсвэл Сэдэв Зүйлийн Sears-ийн жагсаалт (Sears list of Subject Headings) зэргээс түүвэрлэн сонгоно. Ийм байдлаар стандартчилсан нэrsийг хэрэглэвэл гарчгийн нэр болон форматыг нэг хэвээр байнга хадгалах боломжийг нээн өгнө. Байрлалын дугаараар эрэмбэлсэн бүртгэл буюу тавиурын цэс нь тухайн цуглувлагыг хянах болон ангиллын дугаараар олох боломжийг бас олгоно. Тавиурын нэр нь өөртөө агуулж буй зүйлстэй холбоотой байна. “Тавиур байхгүй” бол тавиурын цэс нь ангиллын дугаараар олох боломжийг илэрхийлнэ. Ийнхүү нэг материал нэг каталогт хэд хэдэн карт дээр тэмдэглэгдсэн байна. Хүч болон орон зай хэмнэх үүднээс картын тоог хязгаарласан байх бөгөөд төрөл бурийн картын нэrs зөвхөн үндсэн картад заагдсан байдаг.

Онлайн каталогийг картын каталог руу аажмаар шилжүүлэх явцад каталог хөтлөх зарчмууд нь мөн өөрчлөгдсөн байна. Онлайн каталогийг бүрдүүлэгч бүтэц нь ямар талбараас мэдээллийг хайх вэ гэдгийг үзүүлсэн МАРК бичлэг (Дүрслэл 4.1) юм. Тодорхой нэг хэсэгт хамаарах бүхий л мэдээллийг МАРК бичлэгийн төрөл бүрийн талбаруудад хаягийн хамтаар үзүүлдэг. Дүрслэл 4.1-д харуулсан *Мэдивэл Кнайт минь Надад ном уншаач хэмээх номын МАРК бичлэгийн “100”* талбараас үзвэл үндсэн хаяг нь зохиогч Адрин Вигдорц Андерсон болох нь харагдана. Каталогчид юуг гол хаяг болгон сонгох вэ, тухайлбал энэ нь зохиогч уу эсвэл номын нэр байх уу гэдэг талаар зөвшилцдэг. МАРК бичлэг нь “100” талбарт тусгалаа олсон гол хаягийн үзэл баримтлалыг хамгаалж буй хэдий ч зарим каталогчид гол хаягийн талаарх энэхүү баримтлал нь цаг үеэ өнгөрөөсөн зүйл биш биз хэмээн эргэлзэх болоод байна⁴.

Цаасан хэлбэрээс электрон хэлбэрт шилжсэнээр тухайн материалыг олох боломжтой хаягуудын тоо өссөн юм. Дүрслэл 4.1-д 650 талбар буюу сэдвийн гарчиг байгаа бөгөөд энд Конгрессийн номын сан, Sears-ийн сэдэв зүйл хоёрын сэдвийн гарчгийг үзүүлсэн болно. Тухайн сэдвийн нэрийн эх үүсвэрийг 650 талбарын баруун талд зааж өгсөн байна. Жагсаалт бүрээс таван сэдвийн нэрийг энд дурдсан. Агуулга бурийг оруулахад карт хийх эсвэл түүнийг файл бүтээх шаардлага гарах бүрд хоёр, гурван нэр хэрэглэх хэдий ч каталогчид нь зөвхөн тэдгээрээр хязгаарладагтүй. Сэдвийн гарчгийн хувилбар тусам нэрийн цэсээс тухайн агуулгыг олох боломж өснө. Ийм мэдээлэл, ялангуяа агуулгын нэршил нь тухайн зүйлийг эрж хайхад каталогч түүнд ямар нэр өгч байгааг илэрхийлэх тул маш их ач холбогдолтой юм.

Каталог хэрэглэгчид (номын сангийн үйлчлүүлэгчид болон номын санчид) анхан шатны мэдээллэтий танилцангут ном зүйн бүрэн мэдээллийг сонирхож үзэлгүйгээр орхидог. Ихэнх систем товч нэрийн жагсаалтыг урьдчилан гаргаж танилцуулахаас гадна шаардсан тохиолдолд уг агуулгыг бүртгэхэд хэрэглэсэн сэдвийн нэр томъёоны бүрэн бүтэн бичлэгээр хангаж өгдөг.

Дүрслэл 4.1

МАРК бичлэгийн жишээ

ХЭЛХЭС

Каталог хийх үндсэн хэдэн зарчмуудыг судлах үедээ хэлхээсжүүлэх зарчмуудыг бас ойлгох хэрэгтэй юм. Энэ хэрэгцээ хэвлэмэл зүйлийг электрон хэлбэрт хөрвүүлэх болон хэлхээсийг каталогийн файлтай холбох явцад илүү ихээр илэрдэг. Хэлхээс нь “чиглүүлэх” гэсэн утгатайг санах нь бас тустай байж болно. Тэмдэглэл нь хaa нэг газарт хийгдэнэ. Бид түүнийг цаашид баримт бичиг дотор мэдээллийг байрлуулахад ашиглах хэрэгсэл хэмээн ойлгох юм. Хамгийн түгээмэл хэлхээс бол номын төгсгөл хэсэгт байрлан тухайн сэдэв нь бичвэрийн чухам аль хэсэгт бичигдсэн болохыг зааж өгдөг хэлхээс юм.

Энэ бүлэгт авч үзэж буй хэлхээс бол тогтмол хэвлэл, ном зохиолд тусгагддаг хэлхээс байх болно. Ийм төрлийн хэлхээсүүд нь тогтмол хуваариар (cap, улирал ба жилээр) хэвлэгдэн хэвлэмэл материалын бүлэг сэдвийн агуулгыг түгээдэг. Хэлхээсжсэн бүлгүүд нь олон янзын шалгуураар тодорхойлогдох бөгөөд сэдэв, хэл, хэвлэлийн төрөл, улс орон зэрэг нь хамгийн түгээмэл шалгуурууд юм. Тухайлбал, “Тогтмол хэвлэл ашиглагчдын гарын авлага”⁵ нь АНУ-д хэвлэдэг олонд танил сэтгүүлүүдийн булгийг хэлхээсжүүлдэг. “Боловсролын хэлхээс”⁶

нь гол анхаарлаа зөвхөн боловсролд хандуулдаг хэвлэлүүдийг хамардаг байхад “Эрцүл мэндийн хэлхээс”⁷ нь дэлхий дахинд олон хэлээр хэвлэгдэж байгаа эрүүл мэндийн сэтгүүлүүдийг хэлхээсжүүлдэг байна. Хэлхээсжүүлэхээр сонгох материалд тавигдах шаардлагуудыг хэлхээсийн өмнөх удиртгал бүлэгт бичсэн байх бөгөөд цаашид хэлхээсийг үр ашигтай хэрэглэхэд чухал зүйлс болно. Хэлхээсүүдийг номын сангийн каталогт оруулах үедээ харгалзах тайлбар материалуудыг хэрэглэгчдэд амар хялбараар хүргэх талд бас анхаарах нь чухал. Үүнтэй нэгэн адиллаар электрон хэлбэрт оруулж буй хэлхээсийн тайлбаруудыг хэрэглэгчдэд зориулсан системд оруулах хэрэгтэй. Эс ингэвээс хэрэглэгчдэд эрж хайж буй зүйлтэй нь холбоотой мэдээллийг тэр бүр хүргэж чадахгүйд хүрнэ.

Хэлхээс нь ном эсвэл электрон хэлбэрт байх бөгөөд энэ нь нэг жил эсвэл илүү урт хугацааг хамарсан байна. Хэвлэмэл хэлхээсүүд нь сэдвийнхээ үсгийн дарааллаар эрэмбэлэгдсэн байх ба зарим нь зохиогчийнхоо нэрсээр тусгай жагсаалтад ордог. Зарим хэвлэмэл хэлхээс нь материалыг нэрээр нь илэрхийлдэггүй. Электрон хэлбэрт байгаа хэлхээсүүдийг олон хувилбараар олох боломжтой. Энэ нь тун давуу талтай ч зардал шаарддаг болохыг хайлт хийх стратегийн тухай хэсэгт бид мэдэх болно.

Номын сангийн каталогтой тохирогчүй байдгийн адиллаар хэлхээсийн домэйн нь номын сангийн фондтой мөн адиллаар хамаарахгүй. Хайгчийн зүгээс үзвэл хэлхээс нь тодорхой хугацаанд тодорхой агуулгын хүрээнд ямар зүйл хэвлэгдсэн болохыг зааж өгнө. Тухайн номын сан сонирхсон зүйлийг өөртөө хадгалж байгаа эсэхийг тогтоохын тулд зарим нэмэлт хайлтыг гүйцэтгэх шаардлагатай болдог. Энэ нь мэдээжийн зүйл хэдий ч онлайн эсвэл CD хэлхээсүүд нь онлайн каталогтой адил хаягаар хэрэглэгчид очсон бол эргэлзээ төрүүлж эхэлнэ. Ийм хэлхээс нь уламжлалт хэвлэмэл хэлхээсийн нэгэн адиллаар номын сангийн тогтмол хэвлэлийн хэсэгт заавал байдаггүй. Тогтмол хэвлэлүүдийг өзэмшдэггүй ч гэсэн олон тооны номын сангүүд хэвлэлийн материалыг бүрэн эхээр нь онлайнаар захиалдаг тул лавлагааны номын санчид нь хэрэглэгчдэд чухам ямар материал олгогдох боломжтойг хэлж тусалдаг байх нь чухал. Эдгээрийг сайн ялгаж танилцуулаагүй бол хэлхээсэд орсон бүхий л материалыг, бүр цаашилбал номын каталогт байгаа бүх материалыг авч үзэж болдог хэмээн хэрэглэгчид найдана. Энэ байдал нь нэг интерфэйсээр бүх материалыд хүрч байгаа тохиолдолд тэр бүр ойлгомжтой байдаггүй. (доорхи хэсгээс үзнэ үү)

КАТАЛОГ БОЛОН ХЭЛХЭЭСИЙН НЭМЭЛТ ХЭСЭГ

Өнөөдөр лавлагааны хэдхэн номын санч интернэтэд хандалгүйгээр хэрэглэгчдэд мэдээллийг хүргэхээр зорьж байна. Интернэтэд байгаа арвин баян материалууд хайлтын ийм орчин нөхцөлд зохимжтой бус ашиглагдах юм. Эдгээр материалыг олж судлах мета өгөгдлийн схемийн арга зам нь ном зүйн уламжлалт зарчмуудтай тэр бүр нийцэхгүй ч зарим төстэй зүйлс байдаг. Тухайлбал, Дублин Коор нь МАРК бичлэгийн элементүүдтэй төстэй бус бичлэгтэй (4.2-р дүрслэл) байна. Гэвч Дублин Коорт зүйлчилсэн каталог гэж байдаггүй. Энд эх материалын сэдвийн агуулгыг илэрхийлэхийн тулд стандартчилагдсан жагсаалтаас нэр томъёог сонгож хэрэглэдэггүй. Харин юун түрүүнд ийм үүргийг гол түлхүүр үгүүдийг хайх эсвэл “өөрийн хэлхээс”-ийг хэрэглэх байдлаар гүйцэтгэдэг. Каталогт орсон ном зүйн ертөнцтэй харьцах Вэб хуудасны материал нь гүн ухааны болон практик хэрэглээний холбогдолтой хэлэлцүүлгийн сэдвүүдтэйгээ уялдсан байдаг.

Дүрслэл 4.2

Дублин Коорын тайлбар тодорхойлолтууд.

Хаяг: <http://purl.org/dc/documents/rec-dces-19990702.htm>

Дублин Коорын тодорхойлолт нь тайлбарласан эх материалтайгаа уялдсан байх ба түүний мета-өгөгдлийн зорилгоос нь харвал эх материал нь мэдээллийн эсвэл үйлчилгээний холбогдолтой нөөц байх боловч илүү өргөн хүрээнд хэрэглэгдэхээр байж бас болох ажээ.

Элемент: Гарчиг

Тодорхойлолт: Бүтээл/эх материалд өгсөн нэр.

Элемент: Зохиогч/бүтээгч

Тодорхойлолт: Эх материалын агуулгыг буй болгоход анхдагч үүрэг гүйцэтгэсэн субъект.

Элемент: Сэдэв

Тодорхойлолт: Эх материалын агуулгын сэдэв.

Элемент: Тайлбар бичлэг

Тодорхойлолт: Эх материалын агуулгын мэдээлэл.

Элемент: Хэвлэгч

Тодорхойлолт: Тухайн материалыг бодитой болгоход үүрэг гүйцэтгэгч

Элемент: Хамтрагч

Тодорхойлолт: Тухайн материалын агуулгад хувь нэмэр оруулагч

Элемент: Хугацаа

Тодорхойлолт: Тухайн материалын хэвлэгдсэн он сар өдөр

Элемент: Хэлбэр загвар

Тодорхойлолт: Тухайн материалын агуулгын мөн чанар буюу гарал

Элемент: Формат

Тодорхойлолт: Тухайн материалын биет болон тоон хэлбэр

Элемент: Ялгагч

Тодорхойлолт: Тухайн нөхцөлд материалыг бусдаас ялгаж таниулах зүйл

Элемент: Эх үүсвэр

Тодорхойлолт: Тухайн материалыг гаргаж авсан эх материал

Элемент: Хэл

Тодорхойлолт: Тухайн материалын агуулгын хэл

Элемент: Хэлхээ холбоо

Тодорхойлолт: Хамааралтай материалын ишлэл

Элемент: Цар хүрээ

Тодорхойлолт: Тухайн материалын агуулгын цар хэмжээ

Элемент: Эрх

Тодорхойлолт: Тухайн материалын доторх болон бүхэлд нь хамаарах эрх зүйн талаарх мэдээлэл

НОМ ЗҮЙН ХЯНАЛТЫН ЗАРЧМУУД

Каталог, хэлхээс хоёр нь хоорондоо цар хүрээгээрээ ялгаатай хэдий ч ном зүйн хяналтын зарим тулгуур зарчмуудыг аль аль нь хэрэглэдэг. Үүнд: байрлуулалт, хамтруулсан байрлуулалт, нарийвчилсан хяналт, хэлхээсийн түвшин ба ойлгомжтой байдал тус тус хамаарна. Эдгээр зарчим тус бүрийг дараа дараагийн хэсгүүдэд тодорхойлж хэлэлцүүлсэн болно. Хэдийгээр номын сангийн ихэнх ажил электрон хэлбэрээр хийгддэг ч зарчим болон нэр томъёо нь уламжлалт хэлбэрээр байхдаа илүү ойлгомжтой байх ажээ. Нэгэнт ойлгогдсон бол тэдгээрийг тоон технологийн орчин нөхцөлд тохируулан хэрэглэж болно. Үнэн хэрэгтээ, тоон технологийн ертөнцөд шууд хамаарахгүй байгаа зарим зарчмуудыг энд оруулсан нь түүхэн шалтгаан төдий бус, харин тоон технологийн орчин цаашид хувьсан өөрчлөгдхийн хэрээр хэрэглэгдэх ач холбогдолтой жишээ болохтой нь холбоотой юм.

Байрлуулалт

Каталогийг дараалуулан байрлуулах нь хэрэглэгчийн зүгээс түүний олох зүйлийг хялбаршуулахтай холбоотой юм. Энэ зорилгоор каталогийг тодорхой агууллагагүй эсвэл утга бүхий эрэмбэлэгдсэн файл, биетүүдийн бүлэглэл хэмээн авч үздэг. Тодорхой агууллагагүй эрэмбэлэгдсэн файлын жишээ бол цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байрлуулсан толь бичгийн каталог юм. Харин утга бүхий байрлалын жишээ бол сэдвийн дарааллтай адилхан ангиллын дугаараар байрлуулсан бүртгэл бүхий төрөл ангийн каталог юм.

Төрөл ангийн каталогт нэг ижил сэдэвт хамаарах материалыудыг ангиллын төлөвлөгөө ёсоор нэг тавиур дээр байрлуулахаар хамтад нь бүлэглэсэн байдаг. Төрөл ангийн каталогийг хэрэглэгч нь хайлтаяа эхлэхээс өмнө сэдвийнхээ ангиллын дугаарыг олох хуваарь төлөвлөгөөг номын хэлхээсийг хэлэлцэх нэгэн адилаар ярилцах хэрэгтэй. Төрөл ангийн каталогийг АНУ-д ховорхон, харин европод түгээмэл хэрэглэнэ. Хайгч тайлбар толийг шууд ашиглах боломжтой тул толь бичгийн каталогийн файл руу шууд хандана. Номын сангуудад толь бичгийн каталогийг хоёр хэсэгт хуваасан байх ба нэг нь зохиогч/гарчгийг агуулсан, нөгөө нь агуулгын сэдвийг илэрхийлсэн байна. Хайлт хийх картын тоог цөөрүүлэх зорилгоор хийсэн энэхүү хуваалт нь Ишлэл 4.2-д үзүүлсэн шиг хэрэглэгчдэд ихэвчлэн илт бус байдаг. Онлайн каталогийн тодорхой нэг талбарт хамаарах түлхүүр үгийн тоог хязгаарлах байдлаар дээрхтэй нэгэн адил үр дүнд хүрч болно.

Ишлэл 4.2

Каталогийн хайлтаар олсон санамсаргүй амжилт

Картын тусгай каталогууд нь хэрэглэгчдэд тустай, энэ нь ялангуяа томоохон файлуудын хувьд илт ойлгомжтой хэдий ч түүний ийм давуу талыг каталог хэрэглэгчдийн зүгээс хүлээн зөвшөөрч талархах нь үгүй. Жишээ нь картын хуваагдмал каталогоос сэдвийн талаарх мэдээллийг хайх даалгавар авсан нэг оюутан түүнийг зохиогч/гарчгийн каталогийн таван хэсэгт бүрэн хайсан байв. Түүнд тусалсан лавлах тасгийн ажилтан (бас оюутан) дараа нь тайландаа бичихдээ: “Каталог дотор сэдвийн хайлт хийдэг картын тусгай хэсэг байсныг тэр олж мэдээгүй байсан. Түүнийг мэдэхгүйгээр тэр өөрийн хайсан сэдвийг олж хэзээ ч чадахгүй байх байсан. Гол нь тэр үүнийг мэдсэн ч сэдвийн каталогийг мэдээд хайлт хийсэн бусдын нэгэн адил сэтгэгдэлтэй байсан нь инээдэмтэй байлаа” гэжээ. Та бүхэн онлайн каталогийн хайлтанд үүнтэй зэрэгцэх жишээг олж чадах уу?

Толь бичгийн болон ангиллын байрлалын зарим үзүүлэлтүүд нь онлайн орчинь шинэ шийдлүүдийг олох оролдлого, сонирхолтой асуудлуудын эх үүсвэр болж байв. Энэ нь сэдвийн анализын салбарт ангиллыг материал хайх хэрэгсэл болгон ашиглах сонирхлыг дахин сэргээж өгсөн юм. Жишээлбэл, Дьюигийн аравтын ангилалын систем шиг утга бүхий дарааллыг (ангиллын каталогийн нэг хэлбэр) каталогийн бичлэгтэй зэрэгцүүлэн Интернэтийн Олон нийтийн номын сангийн (<http://www.ipl.org/reading/books>) ангиллын хуваарыт хэрэглэхийг дэмжиж байв. Харгалзах сэдвийг олохын тулд ангиллын хуваарийг судлаачид хэрэглэж үзэж болох байв. Өөр каталогуудад сонирхсон сэдвийн гарчгууд нь харах боломжтойгоор гарч ирдэг.

Хэлхээсийн бодит дараалал нь каталогийн олон зарчмуудыг өөртөө тусгасан байна. Тухайлбал, сэдвийн эрэмбэ ихэнх хэлхээсүүдэд чухал байр суурь эзэлдэг. Номын сан ба мэдээллийн Шинжлэх ухааны товчлол⁸ мэтийн зарим хэлхээсүүд ангиллын эрэмбийг ашигладаг хэдий ч сэдвийн эрэмбэлэл нь толь бичгийн эрэмбээр гол төлөв гүйцэтгэгдэг байна. 4.3-р дурслэлд ангиллаар байрлуулсан хэвлэмэл хэлхээсийг харуулжээ. Файлыг хуваах төрөл бүрийн аргуудыг бусад хэлхээсүүдэд хэрэглэсэн байна. Жишээлбэл, Анагаах ухааны хэлхээс нь тойм өгүүллийн тусгай хэсэг, мөн сэдэв болон зохиогчийн гэсэн салангид хэсгүүдтэй байна. Мөн Library Literature нь номын тоймыг тусад нь гаргасан байна. Хуваалтын энэ хэлбэрийг талбарын түлхүүр үгсийн тоог хязгаарлах замаар электрон орчинд хэрэглэж бас болно.

Дүрслэл 4.3

Номын сан ба мэдээллийн Шинжлэх ухааны товчлол номын зарим хэсгээс (2000 оны 12-р сар) Бовкерийн (Лондон, Англи) зөвшөөрөлтэйгээр дахин хэвлэв.

12.21 СЭДВИЙН ХЭЛХЭЭСЖҮҮЛЭЛТ

9547

Вэб сайт дээрх орон нутгийн сонинг хэлхээсжүүлэх нь. Б.Мэнк. Тооцоологч номын сан. 18 (2) 1999, з. 151-9. il.refs.

Жижиг хотуудын сонин хэвлэл ерөнхийдөө хэлхээсжээгүй байгаа нь номын сангууд орон нутгийн талаарх мэдээллийг найдвартай хүргэх боломжийг бууруулдаг. Цөөн ажилтантайгаар програмын бага зардал гарган Шинэ Хамширийн Хамптон дахь Лэйн Мэморал номын сан өөрийнхөө вэб хуудсанд орон нутгийнханд хуртэмжтэй сонингийн хэлхээсийг бурдуулж хийсэн байна. Лавлагдааны ажилтнууд нь FileMaker Pro програм, хэлхээсийн гарын авлага болон энгийн тайлбар толгийг ашиглан индексжүүлэлтийг гаргажээ. Сайн дурын ажилтныг сургаж бэлтгэн, тэндээр хэлхээсийг дахин хянах сайжруулуулдаг.

12.22 ХАЙЛТ ХИЙХ

9548

Түгээсэн мэдээллийг олох системийн байршилын загвар (Хятад хэлээр). М.Хуанг. Хятадын Шинжлэх ухаан ба технологийн мэдээллийн нийгэмлэгийн сэтгүүл. 18 (2) 2000 оны 4-р сар. 1999, х. 152-7. табл.

Түгээсэн мэдээллийг олох системийн талаар топологийн гурван загварыг танилцуулж байна. Үүнд: мэдээллэл олох тополог, хуурамч тоон тополог, төстэйн тополог тус тус орно. Түгээх системийн хүрээнд мэдээллийг олох тополог ба төстэйн тополог нь өөрсдийн ач холбогдлыг харуулахуйц тодорхой шинжүүдийг агуулдаг байна.

22.23 ХЭЛХЭЭСИЙН ХЭЛ БА СИСТЕМҮҮД

9549

Анагаах ухааны хэлний нэгдсэн систем, хятадын хэлхээсийн хэлд түүний үзүүлэх нөлөө. (Хятад хэлээр). Д. Ху, П.Фанг. Хятадын Шинжлэх ухаан ба технологийн мэдээллийн нийгэмлэгийн сэтгүүл. 19 (2) 2000 оны 4-р сар. 1999, х. 158-63. табл. Анаагаах ухааны хэлний нэгдсэн системийн түүх болон өнөөгийн байдлыг тайлбарлан бичихийн зэрэгцээ түүнийг хөгжүүлэх стратеги болон зарчмуудыг мэдээллийн дөрвөн эх үүсвэрэйт багтаан гаргасан байна. Хятадын хэлхээсийн хэлэнд түүний үзүүлэх нөлөөг бас тусган авч үзжээ. (анхны хувилбарыг шинэчилсэн)

Хамтруулсан байрлуулалт ба Нарийвчилсан хяналт

Каталогийн үндсэн номлол нь хамтруулсан байрлуулалт бөгөөд тэр нь ижил төрлийн материалуудыг нэг дор цуглуулахыг заан илэрхийлнэ. Өөрөөр хэлбэл, каталогийн нэг үүрэг нь Шексприйн бүхий л зохиолуудыг нэг дор байрлуулахын зэрэгцээ нэг амьтны талаарх материал нь файлын дотор нэг газар байхыг баталгаажуулахад оршино. Хэдийгээр энэ нь амар хялбар мэт боловч каталог тэлж арвижихийн хэрээр сэдвийг ерөнхий нэрэнд хамтуулах замаар хамт байрлуулахад бэрхшээл гардаг. Гэвч интернэтэд хайлт хийх туршлагаас үзэхэд бүх материалыг нэг дор “хамт байрлуулах”-ын ач тус их байх нь харагдаж байна.

Каталог нь эхэн үедээ хэрэглэгчдийн зүгээс шууд хайлт хийх боломжтой бас тэдэнд ойлгомжтой байхаар төлөвлөгдсөн байв. Сэдвийн гарчгийг танил үгс, нэр томъёогоор бүрдүүлж байсан нь сэдвийн нэrsийн жагсаалттай анхлан танилцах, улмаар сургалтанд хамрагдах буюу мэргэжлийн зөвлөхөөр туслуулахгүйгээр хайлт хийх боломжтой байсан. Олон үгс орсон хэллэгийг хамт байрлуулах зорилгоор заримдаа нийлүүлж хувиргадаг байв. Тухайлбал, “Даатгал” ба “Даатгал, эрүүл мэнд” гэсэн үгсийг цагаан толгойн үсгийн дараалалд нэг дор байрлуулна. Нэр томъёо хоорондын холбоог хадгалах нь сэдвийн нэрийн цогц бүтцийг илэрхийлнэ гэсэн үг юм. Харин шинэ ба хуучин нэр томъёо хоорондын холбоог илэрхийлэхийн тулд харилцан ишлэл таталтыг хийнэ. Электрон файлд байгаа нэр томъёоны холбоог гиперлинкээр илэрхийлэх ба нэр томъёо нь автоматаар бие биетэйгээ холбогдсон эсвэл глобал өөрчлөлт нь каталогд картын ямар өөрчлөлт шаардлагатай байгааг харуулж өгнө.

Нэр томъёоныхоо онцлогтой уялдан хамтруулсан байрлуулалт нь каталог дотор өөрийн гэсэн тусгай талбартай байна. Жишээ нь Шексприйн зохиосон ном нь Шексприйн тухай номоос тусдаа байна. Учир нь Шексприйг зохиогч байлгах нь түүнийг судалгааны объект болгохоос ялгаатайд оршино. Шексприйн намтар нь сэдвийн каталогд хамаарах ба намтрийн нэр нь Шекспир гэж бичигдсэн бол тэр нь зохиогч эсвэл гарчгийн цэс дотор байна. Картын каталогуудыг номын санд хэд хэдэн цагаан толгойг ашиглан үсгийн дагуу тус тусад нь байршуулсан бол нэг хэсэг нь зохиогч ба нэрээр, нөгөө нь сэдвийн гарчгаар (сэдвийн каталог) ялгаатай байх болно. Хэдийгээр энэ нь файлын хэмжээг багасгах замаар үйлчлүүлэгчдэд хайлтыг амархан хийхэд зориулсан боловч үүний ач холбогдлыг хэрэглэгчид тэр бүр ойшодоггүй (Ишлэл 4.2-ийг үзнэ үү). Онлайн каталогд ч ийм үйлчилгээг сэдвийн хүрээ илэрхийлсэн түлхүүр үгс эсвэл түүний оронд зохиогчийг нь дурьдах байдлаар хийн гүйцэлдүүлж болно. Ер нь хайлтын түлхүүр үгийг “сэдэв” эсвэл “зохиогч” байхаар сонгож олон тооны илүү мэдээллээс зайлсхийж болно.

Хамтруулсан байрлуулалтыг амжилттай хэрэглэхэд зохиогчийн нэр, сэдэв зүйл, эсвэл гарчгийг тооцсон нарийвчилсан хяналттай байх нь нэн чухал. Зохиогчийн нэрийн дагуу нарийвчилсан хяналт хэрэглэсэн жишээг авч үзье. Виникотт хэмээх нэр гэрлэлтийн байдлаас болж нэмэгдэх эсвэл хасагдах замаар илэрсэн гэвэл П.С.Виникотт, Памела Смит Виникотт, Памела С. Виникотт, эсвэл Памела Смит нэртэй бүх хүмүүсийн бичиж туурвисан бүтээлүүд каталогт нэг дор байрлана. Гэвч ном зүйн ертөнцийн үнэнхүү хэмжээ, өнөөгийн мэдээллийн төвөгтэй бүтэц ба хэт ачаалал нь (“мэдээллийн дэлбэрэлт”) каталогжуулалт дахь нарийвчилсан хяналтын тогтолцоог боловсруулах явцад гарч буй том зөрчил бэрхшээлүүдийн нэгэн болгон хувиргалаа. Каталогтой холбоотой философиийн зарим зарчмууд, түүний өнөөгийн тоон технологийн ертөнцөд хэрхэн өөрчлөгджэх байгаа талаар Жэнифер Янгерийн өгүүлэлд тодорхой тусгасан байна⁹.

Сэдвийн нарийвчилсан хяналт

Сэдвийн нарийвчилсан хяналт нь тодорхой нэг сэдэвтэй холбоотой зүйлсийг нэг дор цуглуулах зорилготой. Сэдвийн нарийвчилсан хяналтгүйгээр файлд хайлт хийх гэсэн шинэ оролдлогууд нь тухайн агуулгад оноож өгсөн нэр томъёоноос урган гарах ач тусад эргэлзэгчдийг ч хүртэл өөртөө итгүүлэх шаардлагатай болно. Зарим гарчиг, ялангуяа шинжлэх ухаан техникийн холбогдолтой сэдэв материалынхаа агуулгыг нарийн илэрхийлж болох хэдий ч хүмүүнлэгийн салбарын сэдвүүдийн нэр агуулгаа бүрэн тусгах албагүй. Эдгээр материалыг олохын тулд түүнд нэр оноох зарим аргуудыг боловсруулах шаардлагатай юм. Ийм төрлийн үйл явцыг зүйлчилсэн каталог бүрдүүлэлт хэмээн нэрлэх ба тэр нь сэдвийн нэрийг бүрдүүлэх, агуулгыг хялбархан олох, мөн хаягийг оруулж өгөхтэй холбоотой байдаг. Тогтмол хэвлэлийн хувьд энэ нь хэлхээсжүүлэлт хэмээн нэрлэгдэж тухайн агуулгыг илэрхийлэх бичлэгийг хийх үйлдлүүдээс бүрдэнэ. Конгрессийн номын сангийн Subject Headings мэтийн сэдвийн гарчгуудын жагсаалт нь илүү тохиromжтой эсвэл харилцан ишлэлд хамаарах гарчгуудыг илэрхийлнэ. Мөн тодорхойлогч үгийн жагсаалт нь ишлэлтэй уялдахын зэрэгцээ илүү өргөн эсвэл явцуу нэр томъёог харуулна. Эдгээр нэр томъёо нь шилмэл үгсийн санг бүрдүүлэх бөгөөд тэдгээр хоорондын холбоо нь сангийн агуулгын бүтцийг илэрхийлнэ.

Англи хэлний баялагийн улмаас зөвхөн нэг санааг илэрхийлэхэд өөр хоорондоо төстэй олон нэр томъёо хэрэглэгдэх боломжтой. Шилмэл үгсийн сан нь эдгээр олон нэр томъёог ганцхан нэр томъёо болгон зангида. Тухайн сэдэвт холбогдох бүх нэр томъёо нь хэрэглэгчийн хеделмэрийг хөнгөвчлөн нэг дор бичигдсэн байна. Ийм дөхөмтэй байдал нь хэлхээсжүүлэх ба каталогжуулах аль алинд нь эдийн засгийн ач тустай байх нь илт бөгөөд цаашид ч илүү сайжруулах нь ном зүйн хяналтын гол зорилго байсаар байх ажээ. Нарийвчилсан хяналт болон шилмэл үгсийн санг зөв тууштай хэрэглэх нь чанарын хяналтыг ханган баталгаажуулна. Тухайлбал, эдгээр арга зүй нь материалыг найдвартай бөгөөд дэс дараалалтай байрлуулахын зэрэгцээ хэрэв хэрэглэгч зөв зүйтэйгээр хайлтаа хийж чадвал үр дунд хүрэх боломжийг олгоно. Ангилал, хэлхээсжүүлэлт, зүйлчилсэн каталог зохион байгуулах нь төстэй материалыудыг хялбар олдохуйцаар хамтатган бүлэглэх зорилготой байдаг бол харин ном зүйн электрон системийн хувьд эдгээр ялгаатай системүүд хоорондоо хамтран ажиллах арга зам нь дөнгөж эхэлж байна. Зүйлчилсэн каталог, хэлхээсжүүлэлт хоёрыг ялгаж салгах нь дараагийн хэсэгт бичсэнчлэн түүхэн ач тустай зүйл хэдий ч цаашид арилах зүйл болоод байна.¹⁰ Хэрэв нэр томъёо, түүний агуулга хоёрын холбоо нь хэрэглэгчдэд тов тодорхой биш бол агуулгын бүтцийн ач холбогдол ойлгогдохгүй эсвэл хэрэглэгдэхгүй байх болно. Тухайн нэр томъёоны утга агуулга нь хам сэдвээсээ хамааран өөрчлөгднө. Тухайлбал, “Стрес” хэмээх үг сэтгэл зүйн хямрал, механик хямрал, сорилын үеийн стрес гэх мэт утгатай байна.

Хэрэв сэдвийн нэр томъёог судалж буй хүн чухам аль утга нь вэ гэдгийг нарийн ялгах чадвартай бол файлаас материал олох нь амар хялбархан байх юм. Үүний нэгэн адил хэрэглэгч нь хам сэдвийг зөв тооцон оновчтой утгыг сонгож чадваас хайлтыг амжилттай гүйцэтгэж чадна. Номын сангийн зарим ажилтан материалыг найдвартай олох хамгийн сайн эсвэл цорын ганц арга зам бол стандарт үгсийн санг ашиглах явдал мөн гэдэгт эргэлзэдэг. Стандарт үгсийн сангүй бол үр дунд хүргэхүйц хайлт хийн гүйцэтгэхэд хэрэглэгчдээ (үйлчлүүлэгч ба лавлагааны ажилтан аль алинд нь) ихээхэн төвөг учрах нь ойлгомжтой.¹¹ Дублин Коортой адил төрлийн бусад хандлагууд нь нэр томъёоны хувилбаруудаас үгсийг зөв олж сонгох боломжийг тоон технологийн баримт

бичгүүдийг боловсруулагчдад олгодог. Хэлхээсийн нэр томъёог шилэх болон хайлт хийх үед түүнийг сонгох үеүүдийн аль алинд гол хам сэдвийг олж чадах нь энэхүү бүдүүвчийн ач холбогдлыг нэмэгдүүлэхэд хүргэнэ. Гэсэн хэдий ч ижил төстэй материалуудыг нэг дор байрлуулах зорилго хэвээр үлдэх юм.

Хэлхээсийн ойлгомжтой байдал ба нарийвчлал

Олон жилийн туршид хэлхээсийг каталогоос ялгаж буй нэг шинж нь бол түүний түвшин болон ойлгомжтой байдал юм. Хэлхээсийг ихэвчлэн өгүүлэлтэй холбоотойгоор төсөөлдөг бол каталогийг ном мэтийн тусдаа хэвлэгдсэн бүтээлд хамруулж үздэг. Каталогийн ном зүйн бичлэг нь үндэсний, цаашилбал олон улсын түвшинд стандартчилагддаг. Харин хэлхээсийн бичлэг нь нэгжид хамаарч нэг төрлөөс нөгөөд шилжихэд даган өөрчлөгднө. Ийм ялгаатай хэдий ч нэгжийн бичлэгийн нэг чухал элемент бол тухайн баримт бичгийн агуулгыг тусгахад хэрэглэдэг тодорхойлолтын элементүүд юм. Электрон каталог болон хэлхээс түгэн дэлгэрэхээс өмнө өгүүллүүд нь номныхоос илүү олон тооны тодорхойлолтын элементүүдтэй байсан.

Үг туслагч орсон тодорхойлолтын элементүүд нь өргөн ба явцуу хүрээтэй, мөн бусадтайгаа ишлэлийн нарийн уялдаа холбоотой байдаг. Хэдийгээр Конгресийн номын сангийн Сэдвийн гарчиг (КНССГ)-ийн сүүлийн үеийн хэвлэлүүд нь явцуу/өргөн хүрээг хамаарч байгаа боловч КНССГ нь анхандаа жинхэнэ тайлбар толь байхаар бүтээгдээгүй юм.¹² Хэдийгээр сэдвийн гарчгийн жагсаалт, тайлбар толийн талаар номын санчдын дунд яриа гардаг ч тайлбар толийн доторх агуулгын бүтэц нь сэдвийн гарчгийн жагсаалтаас илүү нарийн холбоо болдог нь нэг онцлог болж тодордог. Өөр нэгэн ялгаа нь тайлбар толийг бүтээх арга замтай холбоотой юм. Тайлбар толийн олонхийг сэдвийн агуулгын мөн чанарыг тусгах байдлаар бүтээдэг бөгөөд тэдгээр нь тухайн сэдвийн агуулгыг хамарсан талбарын мэдлэгийн төлөөлөл болж байдаг. Сэдвүүд, тэдгээрийн харилцан холбоо нь тухайн баримт бичиг тэдэнд хамаарч байгаа эсэхээс үл хамааран нэр томъёогоор дамжин илэрхийлэгдэнэ. Бусад төрлийн тайлбар толиуд нь сэдвийн гарчгийн жагсаалт маягтай бөгөөд тэрхүү тэрхөөрөө уран бүтээлийн баталгааг тусгана. Тухайлбал, тэдгээр нь тухайн сэдвээр бичигдсэн бүтээлүүдээс улбаатай байж болно. Хэрэв уг нэр томъёо сэдвийн гарчиг эсвэл тодорхойлогч болж хэрэглэгдэх баталгаа нь бүрдсэн бол түүнийг жагсаалтад оруулдаг. Энэхүү хоёр төрлийн хандлагыг Харолд Вустер тайлбар толийг бүтээх тухай бүтээлдээ тусгасан байна (Ишлэл 4.3 –г үзнэ үү).

Ишлэл 4.3

Үг туслагч бүтээх хоёр хандлага

Үг туслагч бүтээх хоёр арга буй бөгөөд тэдгээрийг би сталактитик ба сталагмитик хэмэн нэрлэсэн. Сталагмитик арга бол өрөө дүүрэн бичиг баримтыг шалнаас эхлэн тааз хүртэл эмхлэн цэгцэлж хэлхээскүүлэхтэй адил юм. Харин сталактитик арга бол арай илүү сонирхолтой бөгөөд өрөөний доторх бичиг баримтуудад гар нь арай хүрэхгүйгээр таазанд “өлгөгдчихөөд” шуугилдаж байгаа мэргэжилтэн хүмүүстэй хийх уулзалт лугаа юм.

Сталагмитик тайлбар толийг бичвэрийн доторх үгсийг ашигласан хүн эсвэл компьютерийн оролцоотойгоор бүтээж болно. Харин сталактитик толийг экспертуудийн оролцоотойгоор бүтээнэ. Хэрэв толь нь бүхий л нэр томъёог өргөн ашигласан нэгэн хэмийн боловсруулалттай бол түүнийг өөрийн салбартаа мэргэшсэн мэргэжилтнүүд бүтээсэн байж таарна. Хэрэв толь нь эмх замбараагүй бөгөөд түүнд зарим үгс огт ороогүй орхигдсон эсвэл зарим

нь хэт нарийвчлалтай хэрэглэгдсэн байгаа бол түүнийг зохиогчдын онгод мэт нэгэн хэмийн бус дүр төрхийг бодитойгоор тусгах байдлаар машинд оруулан боловсруулсан байж таарна.

Харолд Вустер
“Сэдэв шинжлэлийн өнгөц дүрслэл”¹³

Нэр томъёоны холбоосыг авч үзвэл нэг сэдвийн нэрс заримдаа нэгээс илүү ойлголт, үзэл баримтлалыг тусгасан байдаг. Жишээлбэл, Хүүхдийн ном сэтгүүлүүд: зах зээлийн судалгаа гэсэн ном нь хүүхдийн ном хэвлэдэг үйлдвэр газруудын тухай өгүүлдэг. Уг номын сэдвийн нэр нь “Хүүхдийн ном зохиол-Хэвлэл-АНУ” гэж бичигдсэн байна. “Хүүхдийн ном зохиол” гэсэн гарчгийг бүтээхэд “Хүүхэд” гэсэн ойлголт “ном зохиол” гэсэн ойлголттой холбогдсон байна. Бусад төрлийн ном зохиолууд ч мөн сэдэв холболтоор илэрхийлэгдэж болно. Цаашилбал, энэ номны сэдвийн нэр “Хэвлэл”, мөн газарзүйн байршил илэрхийлж буй “АНУ” гэсэн угстэй холбогдоно.

Дүрслэл 4.4 ERIC дээрх жагсаалт тайлан

Дотоод дугаар 1

Нэвтрэлтийн Дугаар
ED426712

Зохиогч

Bradburn, Frances Bryant.

Гарчиг

Output Measures for School Library Media Programs.

Хаанаас олдох

EDRS-д байгаа өсөх: Үгүй.

Neal-Schuman Publishers, Inc., 100 Varick St., New York, NY 800-548-2414 (дуудлага үнэгүй); Web site: <http://www.neal-schuman.com> (\$45)

Хэвлэсэн он

1999

Хаана хэвлэгдсэн

АНУ, Нью-Йорк хот

ERIC-ийн сэдвийн гарчгууд

Жишээ судалгаа

Мэдээ баримтын фонд

Анхан дунд шатны боловсрол

*Сургалтанд зориулсан эх сурвалжийн төвцүд

*Номын сангийн захиргаа

Номын сангийн хөгжил

*Номын сангийн цийлчилгээ

Хөтөлбөр боловсруулалт

*Сургуулийн номын сангүүд

Боловсон хүчиний хөгжил

Тодорхойлогчид

“Бүтээгдэхүүний гарцын хэмжилт, Нийтийн номын сангүүдийн бүтээгдэхүүний гарцын хэмжүүрүүд, *Гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүд.

Хэдийгээр энэ бүх нэр томъёо нь ном чухам юуны тухай өгүүлэх вэ гэдгийг хэлэх ёстой боловч түлхүүр үгээр хайдаг онлайн каталогийн электрон хэлбэрээс бусад тохиолдуудад үр дүнгүй байх болно.

Үгсийг холбож гарчиг болгох үзэл санаа нь хэвлэмэл хэлхээс бэлтгэх үед ихээхэн утга учиртай зүйл юм. Холбох арга нь Boolean (5-р бүлэг) хайлтад хэрэглэдэг “ба” (and) гэсэн үйлдлийн үүргийг гүйцэтгэнэ. Boolean хайлт анх гараагүй байхад энэхүү холбоосын арга нь хэрэглэгчдийн цагийг ихээхэн хэмнэдэг байлаа. Мөн холбосон үг хэрэглэсэн хяналтын нэр томъёоны сан, мөн агуулгын бүтэц байхгүй байх үед бүх зүйл хэрэглэгчдийн мэргэн ухаан зөн совинд тулгуурлаж байсан. Оновчтой нэр томъёог сонгохын тулд хэрэглэгч болон хэлхээс зохиогчид тэдгээрийг хооронд нь төрөл бүрээр холбоно. Нэр томъёоны байрлал дарааллыг өөрчлөх замаар төстэй нэрүүдийг нэг дор оруулж болно. Тухайлбал, “даатгал, амь”, “даатгал, эрүүл мэнд”, “даатгал, эмч” гэх мэт үгнүүд нэг дор цуглана. Өөр нэг жишээнээс “бууруулагч гэрэл” (venetion blind), “гэрэл бууруулагч” (blind venetion) гэх мэтээр үгсийн байрлал нь утганд ихээхэн нөлөөтэй байгааг харж болно. Мэдээллийн ертөнцөд хүргэх зохистой хайлтын ач тусын тухай Фредрик Килгор өөрийн ном зохиолдоо тун чамбай бичсэн байна.

Картын каталогоос ялгаатай нь хэвлэмэл хэлхээсийн эхний хэсэгт тухайн материалд хамаарах тодорхойлолтын элементүүдүг хавсаргаагүй байдаг. Иймээс уг өгүүллийн өөр ямар ямар талуудыг хэлхээсэд тусгасныг мэдэхэд бэрхшээлтэй юм. Харин электрон системийн хувьд бол уг мэдээллийг хайгч нь түүний тодорхойлолтын элементүүдийг тусгайлан гаргаж үзүүлэхийг шаардаж болно. Тодорхойлолтыг шалгах олон тохиолдолд нэг бүтээлд багтсан сэдэв нь шинж чанаруудын талаархи мэдээллийг өгөх буюу дараагийн хайлтанд нэгтгэж болох нэмэлт нэр томъёог санал болгож болох юм.

Дурслэл 4.5 ERIC дээрх жагсаалт тайлан

Марк дээрх жагсаалт тайлан
 Author: Bradburn, Frances Bryant.
 Title: Output measures for school library media programs /
 Published: New York : Neal-Schuman Publishers, c1999.
 Format: xx, 95 p.: ill. :28cm.
 Subject: School libraries--Evaluation--Statistical methods.
 Notes: Includes bibliographical references (p. 89-91) and
 ISBN: 1555703267 (pbk. : alk. Paper)
 LC Card No.: 98045557
 OCLC ID No.: 39951734

ХАЙХ СТРАТЕГИЙН ЧИГ ХАНДЛАГА

Хайх стратегийг бүдүүн тоймоор тодорхой нэг асуудлыг шийдвэрлэх буюу ямар нэгэн зорилгод хүрэх үүднээс шийдвэр гаргах ухамсарт арга барил гэж тодорхойлж болох юм. Жирийн нэг номын сангийн үйлчлүүлэгчийн ашиглаж байгаа хайлтын арга барил их бага ямар нэг хэмжээгээр ухамсрагдсан, зөв

буруу ямар нэг төвшинд тодорхойлогдсон байж болох бол мэргэжлийн номын санч хүн мэдээллийн ажлыг гүйцэтгэх мэдлэг, үнэлж тодорхойлох баримжаатай байх ёстой байдаг. Энэхүү бүлэгт хайх стратегийг аливаа нэг номзүйн хяналт зохицуулалтанд орсон эх сурвалжтай ажиллах замаар үйлчлүүлэгчдэд хүссэн мэдээллээ олоход нь туслах процесс гэдэг утгаар нь авч үзсэн болно. Үүний гол зорилго нь шинэ номын санчдад лавлагааны асуултын хариултыг олоход номзүйн хяналтыг үр дүнтэй ашиглах арга замуутай танилцуулахад оршино. Энэхүү хэсэгт мөн номзүйн хяналтанд багтдаггүй мэдээллийг хайх стратегийн талаар дурьсан боловч энэ сэдвийг 6-р бүлэгт бүрэн авч үзсэн болно.

Эдгээр зарчмуудыг тайлбарлахдаа тэдгээрийг зарим тодорхой нөхцөл байдлуудад тохирдог бие даан хайх аргачлал буюу хайлтын ерөнхий зааварчилгаанаас ялгагдахуйц ерөнхий төвшинд тайлбарлав. Харин энэхүү тодорхой нөхцөл байдлуудын тухайд гэвэл уншигч иймэрхүү арга барилуудыг ихэвчлэн авч үзсэн байдаг номын сангийн талаарх мэргэжлийн материалуудыг үзэх хэрэгтэй¹⁵. Хайх стратегийн талаар авч үзэхдээ юуны өмнө ямар ч лавлагааны хайлтыг тодорхой хүрээнд багтааж хийдэг гэдгийг онцлох нь чухал. Энэхүү хүрээ нь дараах асуудлаас бүрдэнэ. Үүнд:

- Юу хэрэгтэй байна
- Хэрэгтэй байгаа зүйлийн талаар юу мэдэгдэж байна
- Ямар эх сурвалж бэлэн байна
- Тэрхүү эх сурвалжууд нь ямар бүтэцтэй вэ
- Эх сурвалжуудын бүтцийн талаар юу мэдэгдэж байна

Уг асуултуудыг энэ номын янз бүрийн хэсэгт тус бүрт нь авч үзсэн. Нэгэнт энэ бүлэгт мэдээллийн зохион байгуулалтыг авч үзэх болохоор хайх стратегийн талаар өгүүлэхдээ номзүйн бүтцийн тухай мэдлэгийг хайлтын үр дунг нэмэгдүүлэхэд хэрхэн ашиглах талаар онцлон анхаарсан болно. 3-р бүлэгт бид номын санч нь үйлчлүүлэгчийн яг юу хүсч байгааг тодорхойлох арга замуудыг авч үзсэн. Гэхдээ энэ нь хайлт хийх хүсэлтийг хүлээн авах, эсвэл лавлагааны асуулт тавигдах мөчөөс эхлэн тодорхой байх нь цөөн гэдгийг дурьдахад илүүдэхгүй. Дэлгэрэнгүй лавлагааны ярилцлагын явцад номын санч, үйлчлүүлэгч хоёр чухам ямар мэдээлэл хэрэгтэй байгааг илүү тодорхой ойлгодог бөгөөд ингэснээр хайлтын чиглэл өөрчлөгдөх нь олонтаа тохиолддог.

1936 онд Картер Александр доорх Ишлэл 4.4-д оруулсан хайлтын загварыг боловсруулсан бөгөөд үүндээ номын сангийн фондод гараар буюу ямар нэгэн автомат тоног төхөөрөмж ашиглалгүйгээр хайлт хийхэд авах алхамуудыг санал болгожээ. Уг загвар нь асуултыг тодруулах, тухайн асуултанд хариулахад тохирох төрлийн материалыг сонгох, тухайн төрлийн доторхи эх сурвалжуудыг үйлчлүүлэгчийн хэрэгцээнд тохирох байдлаар нь эрэмбэлэх, хайлтыг хийх, байрлуулах, олдсон мэдээллийг үнэлж шаардлагатай бол давтах гэсэн зургаан алхамаас бүрдэнэ. Уг загварыг боловсруулахдаа ашиглах этгээд нь номын сангийн фондтой бүрэн танилцсан, бүр наад зах нь тухайн фондод ямар төрлийн материалын багтсан болохыг мэдсэн байх ёстой гэж тооцжээ. Өөрөөр хэлбэл уг загварыг ашиглахын тулд энэ номын 2-р хэсэгт авч үзсэн материалуудын талаар ажлын төвшинд мэдлэгтэй байх ёстой. Уншигч дээр дурьсан хайлтын хүрээ ба Картер Александрын 60 орчим жилийн өмнө буюу World Wide Web-ийн сураг ч гараагүй байх үед зохиосон загвар хоёрын хооронд бараг ялгаагүй байгааг анзаарах буйзaa.

Ишлэл 4.4

Хайлтын үйл явцын загвар

Номын сангийн нэгэн үйлчлүүлэгч лавлагааны ширээн дээр ирээд “Надад мэдрэлийн системийн талаар мэдээлэл хэрэгтэй байна” гэсэн асуулт тавилаа гэж үзье.

1-р алхам: Асуултыг тодруулах. Мэдлэгийн аль салбар болгааг олж мэд (физиологи, сэтгэл судлал, эсвэл компьютерийн шинжлэх ухаан гэх мэт) уг нэр томъёог хэрэглэж байгааг олж мэд.

2-р алхам: Материалыг сонгох. Уг нэр томъёо нь удаан хугацаанд нийтээр хэрэглэгдэж тухайн салбарын нэвтэрхий толь, толь бичиг зэрэг стандарт лавлагааны номуудад багтсан эсэх, эсвэл сүүлийн үед гарсан материалуудын хэлхээс жагсаалтаас хайх шаардлагатай эсэхийг тодруулна. Мөн тухайн чиглэлээр гарсан материалуудын гарчгийн жагсаалтыг үзэж уг сэдэв нь каталогоос хайж олж болох бие даасан гарчиг мөн эсэхийг тодруулах нь зүйтэй. Энэ шатанд өгөгдлийн сангийн хайлт хийх талаар бодож үзэхэд илүүдэхгүй бөгөөд хэрэв хэрэглэсэн нэр томъёо нь харьцангуй шинэ бөгөөд сэдвийн бие даасан гарчиг буюу тодорхойлогч болохооргүй бол өгөгдлийн сангийн хайлт хийх нь маш тохиромжтой арга болж болно. Лавлагааны фонд болоод түүний агуулгын талаар мэдлэгтэй байх эсэхээс хэр амжилттай байх нь хамаарна.

3-р алхам: Эх сурвалжуудыг үйлчлүүлэгчийн хэрэгцээнд тохирох байдлаар нь эрэмбэлэх. Дээрх мэдрэлийн системийн талаарх асуултын хувьд эх сурвалжуудыг эрэмбэлэх нэг шалгур нь ямар төвшний нарийвчлалтай мэдээлэл хэрэгтэй эсэх, мөн тухайн үйлчлүүлэгч өөрөө энэ талаар ямар ойлголтой болох эсэх зэрэг байж болно. Үйлчлүүлэгч хэрэв мэргэжлийн бус хүн бол танин мэдэхүйн ерөнхий сэтгүүл, эсвэл нэвтэрхий толины жагсаалтанд түргэн хайлт хийх нь хамгийн эхэнд хийх алхам байх жишээтэй.

4-р алхам: Эхсурвалжуудыг байрлуулах. Хүссэн мэдээллийг хангах эхүүсвэрүүд нь лавлагааны материалууд дотор байна уу? Уг эх сурвалж тухайн номын санд байгаа юу эсвэл үйлчлүүлэгчийг өөр газар руу явуулах шаардлагатай юу?

5-р алхам: Материалуудад хариултыг олтлоо, эсвэл хариулт тухайн эх сурвалж дотор байхгүй болох нь бүрэн тодорхой болтол хайлт хийх. Энэ процесс нь үнэлэмжтэй холбоотой, учир нь хайлтанд хамрагдаж буй материалын тохирох эсэх нь номын санч үйлчлүүлэгчийн мэдээллийн хэрэгцээг хэрхэн үнэлэхээс хамаарна.

6-р алхам: Олдсон мэдээллийг үнэлж шаардлагатай бол давтах. Хайлт нь цикл процесс бөгөөд үйлчлүүлэгчээс хүсэлтээ гүнзгийрүүлэн тодруулах, хайлтын хугацааг уртасгах, эсвэл үйлчлүүлэгчийг тохирох өөр номын санд очих зөвлөгөө өгөх тохиолдол олонтаа гардаг.

Номын санчид болоод үйлчлүүлэгчдийн аль алины нь мэдээлэл хайх арга барилыг судлан үзэх нь номын сан, мэдээллийн шинжлэх ухааны судалгааны нэг чухал хэсэг юм. Өнгөрсөн хугацаанд хийгдсэн судалгаанууд нь лавлагааны номын санчдын хэвлэмэл мэдээллийн эх сурвалжаас хайлт хийх арга барил, дадлыг анхаарлын төвөө болгож байсан бол сүүлийн үеийн судалгаанууд номын санчдын онлайн хайлт хийх арга барилыг авч үзэх болжээ. Судалгаанд хувь хүний онцлогоос шалтгаалсан ялгаа, сэтгэлгээний хэв маяг, шинэ болоод туршлагатай хайгчдын ялгаа зэрэг хучин зүйлүүдийг авч үзсэн байна¹⁷. Хэрэглэгчид хайлтыг бие даан өөрсдөө хийх нь нэмэгдэхийн хирээр судалгаанд хэрэглэгч мэдээлэлд хэрхэн хүрч байгааг анхааран үзэх нь улам бүр нэмэгдэж байна. Хайлтын үйл явцын когнитив болоод аффектив талуудын судалгаа нь номын санчаас үйлчлүүлэгчдийн хэрэгцээг ямар ч үед илүү тодорхой ойлгож хайлтыг нь хөнгөвчлөхөд туслах бололцоо олгоно. Жишээ нь, мэдээллийн системийн хариу

үйлдлээс шалтгаалан үйлчлүүлэгч өөрийн хүсэлтээ өөрчлөн тавих шаардлагатай болох нөхцөл байдлыг судлах судалгааны үр дүнд үйлчлүүлэгчийн анх тавьсан хүсэлтэндээ хэрэглэсэн нэр томъёог таниагүй системд тухайн нэр томъёог хайлтын нэмэлт эх үүсвэр болгон оруулах шаардлагатай байгааг тогтоож болно¹⁸. Курсын ажлаа бичиж буй оюутнууд энэхүү ажлыг янз бүрийн шатанд сэтгэлзүйн хувьд ямар байдалтай байдгийг судлан үзсэнээр мэдээлэл хайх гэдэг нь зөвхөн оюуны процесс биш, янз бүрийн мэдрэмжтэй (шийдэмгий бус байх, санаа зовох, будилах, тайвшрах, гонсойх, итгэлтэй байх гэх мэт) мөн холбоотой байдгийг мэдэж авна¹⁹.

Электрон номзүйн мэдээллийн системийн нэг давуу тал нь хүмүүс хайлтыг хэрхэн хийж байгааг ажиглах бололцоо олгодогт оршино. Номын санчийн өгсөн гарын авлага буюу аргачлалын дагуу хүмүүсийн мэдээлэл хайдаг арга замын талаарх удаан хугацаанд оршиж байсан дүгнэлтүүдийн олонх нь явцгүй болж байна. Харин номын санчид системийн дизайнериутдтай хамтран дээр дурьсан ажиглалтууд дээр үндэслэн системийг сайжруулах чиглэлээр ажилласан бөгөөд мэдээллийн систем сүүлийн арван жилд огцом сайжрав. Уг сайжруулалтыг бий болгоход хүргэсэн олон судалгааны ажлууд нь үйлчлүүлэгчдээр мэдээлэл хайх явцдаа ямар алхамууд хийснийг тайлбарлуулах замаар хийгдсэн бол зарим нь электрон “paper trail” буюу үйлчлүүлэгчдийн системтэй харилцсан харилцааг тэмдэглэж авдаг үйлдлийн жагсаалтыг ашигласан байна.

Уг судалгаагаар бий болсон гүнзгий дүр дүрслэл нь мэдээллийн системүүдийн янз бүрийн шинж чанарыг бүтээлчээр ашиглан ажлын үр дунг нэмэгдүүлэх арга замуудыг илэрхийлдэг тул ажлаа эхлэж буй шинэ номын санчдад ихээхэн хэрэг болно. Эдгээр арга барилууд нь мөн номзүйн зарчмын дагуу зохион байгуулагдаагүй орчинд хайлт хийхэд зориулсан хайлтын зааварчилгаа боловсруулдаг номын санчдад баримжаа болох юм. Хувь хүмүүс Интернэтээр хэрхэн хайлт хийдгийг тодорхойлсон загвар одоохондоо бүрэн боловсруулагдаагүй байгаа боловч анхан шатны судалгаануудаас үзэхэд хайлт хийж байгаа этгээдүүд системтэй маш өндөр давтамжтайгаар харилцан үйлдэл хийдэг байна. Энэ нь нилээд үнэний хувьтай, учир нь мэдээллийн Вэб дээр тавих зохион байгуулалтын зарчим маш цөөн байдал бөгөөд хайлтын програмуудын ашигладаг протокол буюу журам төдийлөн тодорхой бус байдлаар илэрхийлэгдсэн байдаг. Тиймээс хайлт хийж байгаа этгээд нь системтэй харилцах замаар тухайн хүссэн мэдээлэл болон өгөгдсөн хайлтын програмын хувьд юу хамгийн тохиромжтой болохыг мэдэж авах болно. Интернэт хайлтын үйл явцыг загварчлах нь номзүйн зааварчилгаа боловсруулах, эсвэл хэрэглэгчийн хайлтын үр дүнг нэмэгдүүлэхэд тустай байж болно. Хэрэглэгчид электрон мэдээллийн системд шууд нэвтрэх боломж улам бүр нэмэгдэж байгаа нь энгийн (мэргэжлийн бус) хэрэглэгчид, мөн түүнчлэн номын санчдын хайлт хийх процессыг загварчлах сонирхолыг нэмэгдүүлж байна²⁰.

Хайх стратегийн хувьд шийдвэрлэх ач холбогдолтой нэг бүрдэл хэсэг нь нэр томъёоны сонголт болно. Энэ бүлгийн өмнөх хэсэгт дурьсанчлан хайлт хийж байгаа этгээд ижил утгатай үгийн толь буюу тусгай зохион байгуулалттай толь бичиг ашиглах нь ихээхэн үр дүнтэй байж болно. Хайлтанд хэрэглэх нэр томъёоны сонголт нь маш чухал тул хайлт хийж байгаа этгээдүүд хэрхэн нэр томъёогоо сонгодог, гарсан үр дүнд нь үндэслэн стратегиа хэрхэн тохируулан засварладаг талаар судалгаа хийгдсэн байна. Уг судалгааны процесс нь гар хайлтыг эхлэн авч үзсэн (Маршиа Бэйтзийн хайх стратегийн эхний судалгаа) бөгөөд цаашид электрон орчинд үргэлжлэн явагдсан байна²¹. Жишээ нь Бэйтзийн боловсруулсан TRACE хэмээх тактик нь олдсон мэдээллийг ашиглан хайлтын нэмэлт нэр томъёо олж авах, тухайн мэдээлэл хэрхэн үзүүлэгдсэнийг судлан үзэх аргачлал юм. Каталогийн хайлтын үед хайгч этгээд сэдвийн гарчгийн хайлтыг сайжруулан засварлах хайлтын нэр томъёо болгон ашиглана. Электрон сэргээн

ашиглах систем өөрчлөгдөн шинэчлэгдэх тусам хайлтанд хэрэглэгдэх сэдвийн нэр томъёоны (сэдвийн гарчиг буюу хэлхээсийн нэр томъёо) хэрэглээг хөнгөвлөн хайлтын нэмэлт нэр томъёо олох, каталогжуулалт, хэлхээсжүүлэлтийн хандлагыг ойлгоход хялбар болж байна. Каталогийн картан дахь сэдвийн хайлтын тэмдэглэлийг судалснаар гар хайлтыг сайжруулсаны адилаар энэхүү ижил арга барилыг онлайн каталог дээр сэдвийн гарчгийг жагсаах замаар ашиглаж болно.

Хэвлэмэл материалын хэлхэсүүдэд тодорхойлолтын нэр томъёонуудын жагсаалт байдаггүй бөгөөд TRACE-ийг ашиглах боломжгүй. Харин электрон орчинд бол хэрэглэсэн тодорхойлогч нэр томъёонуудын жагсаан бичсэн нэгж бичлэг бүхий талбараудыг дэлгэцэн дээр гаргах замаар TRACE-ийг ашиглах боломжтой. Зарим дизайнерауд TRACE тактикийг интерфейсийн нэг хэсэг болгон оруулсан байна. Ийм тохиолдолд зарим системууд хэрэглэгчээс тодорхойлолтын нэр томъёоны жагсаалтыг хүсэхийг шаарддаг бөгөөд энэ нь өгөгдсөн нэр томъёог хайлтанд ашиглаж болно гэсэн зөвлөмжийн хамт ирдэг бол заримд нь энэ процесс автоматаар явагддаг. Үүнийг хайлтыг автоматаар өргөжүүлэгч гэж нэрлэдэг бөгөөд энэ нь гар ажиллагааны арга барилаас үүдэн системийн сайжруулалтыг хийж болохын нэг жишээ юм²².

ЭЛЕКТРОН ОРЧИН

Хэвлэмэл лавлагааны материал ба электрон эх сурвалжуудын хоорондын зайлхолбох нэг тохиromжит арга бол файлыг лавлагааны ном шиг ашиглах явдал юм²³. Файл нь бичлэгүүдээс бүрдэх бөгөөд бичлэг талбараудаас бүрдэнэ. Эдгээр нь хайлтаар шууд үзэх боломжтой мэдээллийн багц хэсгүүд юм. Харин файлууд нь зохион байгуулагдсан мэдээллийн үндсийг бүрдүүлдэг. Хэвлэмэл лавлагааны хэрэгслийг электрон хэлбэрт оруулахад бичлэгийн бүтэц ямар байх, ямар талбараудыг хайлтанд хамруулах, тэдгээрийг хэрхэн хаяглаж тэмдэглэх талаар тодорхой шийдвэр гаргах хэрэгтэй. Эс бөгөөс хайлт бүхэл бүтэн номын текстийг мөр мөрөөр нь харьцуулж үзэх ажил болно.

Зохион байгуулалттай файлууд нь сонгосныг онцлон гаргаж ирэх хэрэгсэл маягаар ашиглагддаг тодорхой хувилбар болон онцлог шинж чанаруудтай байдаг. Жишээ нь, барилгын дэлгүүрээс өрөө будах будаг сонгож авахын тулд тухайн дэлгүүрт байгаа будгийн цуглуулгаас сонголт хийх хэрэгтэй болно. Будаг бүр өнгө, өтгөн шингэн, латекс (модны гаралтай) буюу өөр төрлийн тоскоор хийгдсэн эсэх, гадаргын ялгаа гэх мэт хэд хэдэн онцлог шинж чанартай байна. Тодорхой нэг будагны хувьд эдгээр шинж чанарууд нь ялгаатай байж болох бөгөөд шинж чанар бүр нь талбарыг бүрдүүлнэ. Хэрэв шинж чанар бүр тодорхой нэг талбарт хамаарч байгаа бол хайгч этгээд нь хайлтын нэр томъёог тодорхой нэг талбар буюу талбараудаар хязгаарлан хэрэгцээтэй байгаа үзүүлэлтэд чиглүүлж чадна. Тухайн тохиолдолд худалдан авагч өрөөгөө цэнхэр өнгөөр будах хүсэлтэй байгаа тул өнгө гэсэн шинж чанарыг тодорхойлж чадаж байгаа ч бусад шинж чанаруудыг хэрхэн сонгох талаар хангалттай тодорхой төсөөлөлгүй байж болно. Хэрэв түүнд сонголтыг нь онооход туслаж буй этгээдэд тодорхой бүтэц бүхий файл байвал тэр этгээд нь янз бүрийн шинж чанаруудаас хайлт хийж тохирох будгийг олно. Шуурхай, үр дүнтэй байх үүднээс хайгч этгээд нь ямар талбараудад хайвал зохихыг мэдэж худалдан авагчтай хийх ярилцлагыг хайвал зохих талбарауд дээр төвлөрүүлнэ. Өгөгдлийн санд “өнгөлгөө” гэсэн талбар байгаа тохиолдолд хайгч нь өнгөлгөөний төрлүүдийг тодорхойлж чадна. Энэ нь ихэвчлэн гурваас дөрвөн төрлийн хооронд сонголт хийнэ гэсэн уг бөгөөд төрөл нэг бүр нь урьдчилан тогтоосон нэр томъёо байх ба тус бүрдээ тоон кодтой ч байж болно. Эсвэл хайгч нь “өндөгний хальсны төрлийн”, эсвэл “атлаасны төрлийн” гэх мэт тодорхой нэр томъёоны бүлэглэлд багтсан уг хэллэгийг оруулна. Тухайн файл нь “өнгөлгөө”

гэж нэрлэгдсэн хайлтын талбарыг багтааж байгааг мэдсэнээр хайгч нь “өндөгний халсны төрлийн” гэсэн нэр томъёог зөвхөн тэр талбар дотроо хайна. Хэрэв хайгч нь “өндөгний хальсны төрлийн” гэсэн нэр томъёог талбарыг нь заалгүйгээр оруулбал “өндөгний хальсны төрлийн” өнгөтэй будаг, мөн “өндөгний хальсны төрлийн” гадаргатай өнгөлгөө аль аль нь гарч ирнэ. Бусад шинж чанаруудын тоонд үнэ буюу үнийн хэлбэлзэл орно. Тухайн нөхцөл байдлаас шалтгаалан үүнийг тодорхой үнэ зааж, эсвэл үнийн хязгаар өгөх замаар хайж болно. Энэхүү өгөгдлийн сангийн жишээнээс үзэхэд хайгч этгээдэд хэрэгцээтэй хэрэгсэл нь бэлэн байснаар худалдан авагчаас асуулт, хайлтын чиглэл тодорхойлогдож байна.

Үүнийг номзүйн үүднээс харвал тодорхой талбар болон хувилбарууд нь тодорхой шинж чанартай бөгөөд тэдгээрийн зарим нь урьдчилан тодорхойлогдох боломжтой (жишээ нь зохиогч, гарчиг, боть гэх мэт), заримыг нь шууд бусаар урьдчилан сонгох боломжтой юм. Жишээ нь, *Боловсролын хэлхээсээс* хайлт хийж байгаа тохиолдолд бүх өгөгдлүүд нь боловсролтой холбоотой байх ба номын сангийн каталогоос хайлт хийж байгаа бол бүх материалууд фондод байгаа гэж үзнэ. Файл нь ямар зохион байгуулалттай, ямар шинж чанарууд бие даасан бүлгийн нэртэй бөгөөд хайлтанд хамруулах боломжтой зэргийг мэдэх нь лавлагааны номын санчид үр дүнтэй стратеги боловсруулахад ихээхэн дөхөм болно.

Өмнөх жишээ файлын бүтцийн талаарх мэдлэг нь хайлтыг хэрхэн үр дүнтэй болгон хөнгөвчилж байгааг харуулж байна. Лавлагааны ямар ч эх сурвалжтай (файлтай) танилцахад тавих хамгийн эхний асуулт бол “Файлын хэдэн хувь нь хайлтанд шууд хамрагдах боломжтой вэ?” юм. Үүнийг арай өөрөөр асуувал “Ямар талбарууд нь хайлтанд хамрагдах боломжтой вэ?” гэсэн асуулт болно. Жишээ нь электрон файлаас хайлт хийхийг хүссэн этгээд тухайн файл ямар талбаруудтай, тэдгээрийн аль нь шууд хайлтанд орох боломжтой гэдгийг мэдэхгүй бол аль нэг түлхүүр үгийг шүүрэн авч бүх файл дотроос уг үгээ хайдаг. Ингэсэн тохиолдолд мэдээж огт өөр мэдээлэл гарах нь олон байх нь ойлгомжтой. Жишээлэхэд “цагаан” гэдэг үгийг сонгон бүх файлаас хайлт хийвэл номын гарчиг, сэдвийн гарчиг, магадгүй хэвлэлийн газрын нэр гэх мэт янз бүрийн “цагаан” гэсэн үгтэй янз бүрийн талбарууд олдох бол харин зөвхөн нэrsийн дотор хайвал олдох мэдээлэл нь хавьгүй илүү товч бөгөөд зөв байх болно.

Лавлагааны хэвлэмэл гарын авлагын хувьд хайлтын талбарыг орлох зүйл нь бэлэн байгаа бүтээлүүдийн төрлийн хэлхээсүүд болно. Тодорхой нэг ном нь нэрийн, эсвэл сэдвийн хэлхээстэй болох урьдчилан мэдэхээс түүнийг хэрхэн түргэн шуурхай, үр дүнтэй хайж олох нь хамаарна. Зарим лавлагааны номууд олон хэлхээстэй байдаг бөгөөд энэ нь номын санчид яг хэрэгтэй мэдээллийг маш түргэн олох бололцоо олгодог. Жишээ нь *The Physicians' Desk Reference*²⁴ буюу *Физикчийн ширээний лавлах хэмээх ном* олон хэлхээстэй бөгөөд эдгээр нь эмийн нэр төрөл хайхад онцгой тохиромжтой байдаг. Хэдийгээр лавлагааны номын санчдыг зохион байгуулалтгүй эх сурвалжаас ч мэдээлэл хайн олох ёстой мэт үздэг боловч тодорхой бүтэцгүй файлд хайлт хийхэд номзүйн зохион байгуулалтыг зөвхөн онцгой уран ухаан, гоц чадвар л орлоно.

Каталог болон хэлхээсийн номзүйн хяналтын зарчмууд нь хэд хэдэн талаараа ялгаатай байж болно, учир нь эдгээрийн хэрэглэгчийн хувьд гүйцэтгэх функциууд нь үндсэн ялгаатай юм. Гэхдээ бараг дэлхий даяараа онлайн каталог хэрэглэх болж электрон хэлхээсийн хүртээмж маш өргөн болсон өнөө үед каталог, хэлхээсүүдийн функциудын талаарх үзэл бодол ихээхэн өөрчлөгдөх төлөвтэй байна. Лавлагааны хэрэгслүүд электрон хэлбэрээр улам ихээр дэлгэрч Вэб нь хэмжээний хувьд өсч, бүтцийн хувьд улам боловсронгуй болохын хирээр хайх стратегийг хэрэгслийн нь үүднээс авч үзэх нь улам бүр ач холбогдоор бага болж

байна. Үйлчлүүлэгч болоод номын санчийн аль алиных нь хувьд хамгийн чухал ач холбогдолтой асуудал бол зохион байгуулалтын зарчмын нөөц боломжийг электрон татан гаргалтын өргөн боломжтой хэрхэн хослуулан ашиглах вэ гэсэн асуулт болж байна. Каталог болоод хэлхээсийн хоорондын функцийн ялгаанаас шалтгаалж ердийн хайлтыг тодорхойлох загвар мөн өөрчлөгдөнө гэж үзэж байна. Ерөнхийдөө хэлхээсийн хайлтыг тодорхой сэдвийн талаарх зүйлсийг тодорхойлох гэж хийдэг тул энэ нь угаас сэдэвчилсэн буюу бүлэгчилсэн хайлт юм. Өгөгдлийн сан болон хэвлэмэл хэлхээсийн форматад оруулсан бүртгэлийн аль аль нь сэдэвт хүрэхэд үндсэн ач холбогдол өгдөг. Каталогийн хайлтуудыг ерөнхийд нь мэдэгдэж байгаа зүйлийн хайлт (зохиогч, гарчиг гэх мэт тодорхой нэг зүйлийнх нь талаар хэрэглэгч ямар нэгэн мэдээлэлтэй байдаг аливаа өгөгдлийг байрлуулах үйл явц) гэж үздэг. Каталогийн хайлтыг хийхдээ хэрэглэгч эхлээд каталогт нэвтэрч өгөгдлийг тодорхойлоод тохиорх тавиур дээр очиж байршилыг нь тогтоодог. Өөр өгөгдлийг тодорхойлохын тулд ойролцоо тавиуруудыг үзэх замаар сэдэв ангилах схемийг ашиглан хайлтыг өргөжүүлж болно. Уг загварыг тусгайгаас ерөнхий рүү шилждэг гэж тодорхойлж болох юм.

Харин хэлхээс хайлтын үед хайгч нь ерөнхий сэдвээс тухайн сэдвийн тодорхой нэг тал руу шилждэг. Зарим хэлхэсүүдэд оролтуудыг шаталсан (hierarchical) байдлаар зохион байгуулсан байдаг бөгөөд эхэндээ нэлээд ерөнхий өгүүллүүдийг оруулж араас нь илүү нарийвчилсан талуудыг нь жагсаасан байдаг. Дүрслэл 4.6а, 4.6б “Эдийн засгийн хөгжил” (Нийгмийн ухааны хэлхээсээс авсан²⁵) гэсэн гарчигтай жагсаалт дээр илүү тусгай буюу нарийвчилсан өгөгдлүүд орсон байгааг үзнэ үү. Уг ерөнхийгөөс тусгай руу шилжсэн бүтцийг харахад хэвлэмэл хэлхээсэд тохиромжтой болох нь шууд ойлгомжтой байна. Харин Нийгмийн ухааны хэлхээсийн электрон хувилбар нь ийм бүтцийг нилээд нарийн төвөгтэй байдлаар илэрхийлдэг. “Эдийн засгийн хөгжил” гэсэн өгөгдлийг гаргаснаас энэ чиглэлээр нийт 488 материал байгаа нь харагдах боловч тэдгээр нь цаашлан улс орон, бус нутаг, цаг хугацаа гэхчлэн цаашлан задарна. Харин жинхэнэ мэдээллийн материал нь өөрөө харагдахгүй. Категори тус бүрийн доор байгаа нэг буюу түүнээс олон мэдээллийн материалыг гаргахын тулд дахин үйлдэл хийх хэрэгтэй болно. Цаашилбал янз бүрийн дэд гарчгууд байгааг мэдэхгүй туршлагагүй хэрэглэгч бол хайлтаа хэрхэн гүнзгийрүүлж Африк гэх мэт тодорхой нэг бус нутгийн эдийн засгийн хөгжил гэсэн тодорхой нэг чиглэл рүү хандуулахаа мэдэхгүй. 488 материал тус бүрээр нь гаргаж үзье гэвэл хайгч нь залхаж хайлтаа зогсоох нь ойлгомжтой бөгөөд зарим хэрэгтэй мэдээллүүдийг анзааралгүй өнгөрөх болно. Харин Boolean хайлт хийснээр (Африк ба Эдийн засгийн хөгжил) үр дүнг 107 хүртэл багасгаж болно.

Саяхнаас Вэбэд хайлт хийх хэрэглэгчдийн арга барилын талаар зарим судалгаа хийгдэх болсон байна. Тусгай бүлэг үгсийн сан байхгүй (тодорхойлогч буюу сэдвийн гарчгууд) тул хайлтын програмууд ерөнхийдөө материалын шинж чанарын хэлхээ, үзүүрийг зөвхөн сэдвээр хайх уу эсвэл зөвхөн нэрээр хайх уу гэдгийг тодорхой болгох боломжийг хэрэглэгчдэд олгож чадаггүй. Хайгч этгээд нь тодорхой нэр буюу хэллэгийг яг таг оруулж өгч чадах юм бол татах авах мэдээллийн хэмжээг ихэвчлэн багасгадаг. Гэхдээ ижил нэртэй, адил утгатай үгсийн хоорондох ялгааг гаргах туслалцаа хомсхон байдаг.

Хайлтыг сайжруулах өөр нэг арга зам бол системийн дизайныг сайн хийх явдал юм. Номын санчид өөрсдийнхөө үйлчлүүлэгчдийн хэрэгцээг хангахын тулд системүүд бий болгох, ашиглах үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцох нь нэмэгдэж байна²⁶. Help screens буюу тусламжийн дэлгэц зэрэг дидактик тусламжуудыг системийн интерфейст байрлуулж болох ба эсвэл машиныг үр дүнг нь сайжруулах үүднээс стратегийг автоматаар өөрчилдөг болгон програмчилж болно. Ийм төрлийн автоматчилагдсан системүүд нь чанарын хувьд ялгаатай байж болох авч

хэрэглэгчдэд тогтвортой бөгөөд үр дүнтэй туслалцаа үзүүлэх зорилтын биелэлтэнд байнга дэвшил гаргасаар байгаа билээ. Зарим худалдаалагчид тогтвортой интерфейс боловсруулсан бөгөөд түүгээр дамжуулан янз бүрийн өгөгдлийн санггуудад хайлт хийж болох ажээ. Жишээ нь, томоохон хотын нэгэн номын санд онлайн каталог болоод номын санчдын хэрэгцээнд зориулсан бүх л өгөгдлийн санггуудад зөвхөн ганц интерфейс ашиглан хайлт хийдэг байна. Мэдээжээр каталог болоод хэлхээсийн функциуудыг холилдуулахгүй байхаас авахуулан энэхүү арга барилыг ашиглахад давуу талаас гадна тодорхой хариуцлагууд байх нь ойлгомжтой (дээрхээс харна уу).

Дүрслэл 4.6а

Нийгмийн ухааны хэлхээсийн сэдвийн толгой гарчгуудын онлайн дэлгэц. Н. W. Wilson Компанийн зөвшөөрлөөр дахин хэвлэв.

OVID

**Сэдвийн толгой гарчгийн хэлхээс
Дэлгэц**

Доорх хэлхээсийн оролтуудаас сонгоно уу:

СОНГОХ: СЭДВИЙН ГАРЧГУУД:

ДОТООД ДУГААР:

- эдийн засгийн хувиргалт. sh.	97
- эдийн засгийн зөвлөлүүд. sh.	2
- эдийн засгийн детерминизм. sh.	6
- эдийн засгийн хөгжил. sh.	488
- эдийн засгийн хөгжил, Афганистан. sh.	1
- эдийн засгийн хөгжил, Африк. sh.	107
- эдийн засгийн хөгжил, Африкийн түүх. sh.	2
- эдийн засгийн хөгжлийн математик моделиүүд, Африк sh.	1
- эдийн засгийн хөгжлийн судалгаа, Африк. sh.	1
- эдийн засгийн хөгжил, Албани. sh.	3
- эдийн засгийн хөгжил, Албанийн түүх. sh.	1
- эдийн засгийн хөгжил, Алжир. sh.	5
- эдийн засгийн хөгжил, Амазонк мөрний бүс нутаг. sh.	4
- эдийн засгийн хөгжил, Амазонк мөрний сав нутаг. sh.	5
- эдийн засгийн хөгжил, Амазонк мөрний сав нутгийн түүх. sh.	1
- эдийн засгийн хөгжил, Ангол. sh.	1
- эдийн засгийн хөгжил, Арабын орнууд. sh.	5
- эдийн засгийн хөгжил, Аргентин. sh.	5
- эдийн засгийн хөгжил, Аргентиний түүх. sh.	6
- эдийн засгийн хөгжил, Ази. sh.	69
- эдийн засгийн хөгжил, Азийн түүх. sh.	3
- эдийн засгийн хөгжил, Австрали. sh.	2
- эдийн засгийн хөгжил, Австри. sh.	2
- эдийн засгийн хөгжил, Австрийн түүх. sh.	1
- эдийн засгийн хөгжил, Бахрейн. sh.	1

Дурслэл 4.66**Нийгмийн ухааны хэлхээсийн өгөгдлүүд (1994 оны 6 сар). H. W. Wilson Компанийн зөвшөөрлөөр дахин хэвлэв.****Эдийн засгийн хөгжил**

Доорхоос мөн цэнэ цу
Хөгжиж байгаа орнууд
Үндэсний нийт бүтээгдхүүн
Аж үйлдвэржилт
Дэд бутац (эдийн засгийн)
Холбоосууд (эдийн засгийн)
Эдийн Засгийн Хамтын Ажиллагаа, Хөгжлийн
Байгууллагын (OECD)
Аж үйлдвэржсний дараах нийгэм
Үйлдвэрлэл (эдийн засгийн)
Бус нутгийн эдийн засгийн хөгжил
Хөдөөгийн хөгжил
Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Эдийн Засаг
Нийтгүйн Зөвлөл
Хот суурингийн хөгжил

Economic growth and defense spending in developing countries: a causal analysis. N. K. Kusi. *J Conf Resolut* v38 p152-9 Mr '94

Global modelling in the 1990s: a critical evaluation of a new wave. B. van Steenbergen. *Futures (Engl)* v26 p44-56 Ja/F '94

Legal and economic development: the missing links [review article] E. A. Buscaglia, Jr. / *Interam Stud World Aff* v35 p53-69 Wint '93/'94

A question of linkage: capitalism, prosperity, democracy... I. Stelzer. *Natl Interest* no35 p29-35 Spr '94

The theory of the flying geese pattern of development and its interpretations. P. Korhonen. bibl / *Peace Res* v31 P93-108 F '94

Баяталь орчны аспектүүд
Доорхоос мөн цэнэ цу
Тогтвортой хөгжил

Aid and the environment: outlook: cloudy. *Economist* v330 p42 F 12 '94

Carrying capacity: earth's bottom line. S. Postel. *Challenge* v37 p4-12 Mr/Ap '94

Environmental policy enactment under the military: some generalities between Brazil and Chile. M. Alario. bibl *Int J Comp Social* v34 p222-30 S/D '93

Growth and distribution under an environmental restriction. E. Hosoda. *Manchester Sch Econ Soc Stud* v62 P60-80 Mr '94

Rethinking the central institutions of modern society: science and business. W. W. Harman. *Futures (Engl)* v25 P1063-70 D '93; Discussion. v25 p1070-93 D '93

Traveling trash: Vietnam's environment under attack from all quarters. M. Hiebert. *Far East Econ Rev* v157 p21+F 3 '94

Олон улсын аспектүүд

Coordinating the UN mission [interview with Nitin Desai] *UN Chron* v30 p40 D '93

Financing development in a world of market economics. Sir W. Ryrie. *World Today* v50 p15-18 Ja '94 Foreign debt and economic growth in the world system. D. S. Glasberg and K. B. Ward, bibl *Soc Sci Q* v74 P703-20 D '93

A new framework for development cooperation. *UN Chron* v30 p42 D '93

Thinking strategically about development: a typology of action programs for global change. E. A. Morgan and others, bibl *World Dev* v21 p1913-30 D '93

Математик моделиүүд

Distribution and growth with an infrastructure constraint. J. M. Rao, bibl *Camb J Econ* v17 p369-89 D '93 Economic integration and endogenous growth. L. A. Ri-vera-Batiz and P. M. Romer, bibl *Q J Econ* v106 p531-55 My '91; Discussion. V109 p99-308 F '94

Money and growth: an alternative approach. P. N. Ireland, bibl *Am Econ Rev* v84 p47-65 Mr '94 New growth theory [symposium] *J Econ Perspect* v8 p3-72 Wint '94

Political economy, growth and convergence in less-developed countries. M. Chatterji and others. *World Dev* v21 p2029-38 D '93

Research and development expenditures and economic growth: a cross-country study. R. K. Goel and R. Ram. *Econ Dev Cult Change* v42 p403-11 Ja '94

Structural changes in agriculture: production linkages and agricultural demand-led industrialization. S. J. Vogel, bibl *Oxford Econ Pap* v46 pi 36-56 Ja '94

Нийгмийн аспектүүд

Bribonomics [summary of Corruption, by Andrei Shleifer and Robert Vishny] *Economist* v330 p86 Mr 19 '94

Does the human-capital/educational-sorting debate matter for development policy? K. Lang, bibl *Am Econ Rev* v84 p353-8 Mr '94

How economic development and family planning programs combined to reduce Indonesian fertility. P. J. Gertler and J. W. Molyneaux, bibl *Demography* v31 P33-63 F '94

Revisiting the relationship between growth and poverty. G. Azam and A. Redmon. *Rev Black Polit Econ* v22 p5-18 Summ '93

The urban complex in a world economy. S. Sassen, bibl *Int Soc Sci J* v46 p43-62 F '94

Африк

Is Africa different? P. J. Conway and J. Greene, bibl *World Dev* v21 p2017-28 D '93

Monetary co-operation and economic growth in Africa: comparative evidence from the CFA-zone countries. D. Assane and A. Pourgerami, bibl *J Dev Stud* v30 p423-42 Ja '94

Амазонк мөрний бүс нутаг

Amazonia: democracy, ecology, and Brazilian military prerogatives in the 1990s. D. Zirker and M. Henberg. *Armed Forces Soc* v20 p259-81 Wint '94

АЗИ

Japanese capitalism and the Asian geese. W. K. Tabb. *Mon Rev* v45 p29-40 Mr '94

The price of liberty. G. Dalmia. *Far East Econ Rev* v157 p25 Mr 3 '94

Бразил

Environmental policy enactment under the military: some generalities between Brazil and Chile. M. Alario. bibl *Int J Comp Social* v34 p222-30 S/D '93

Хятад

China in 1993: dissolution, frenzy, and/or breakthrough? D. Bachman. *Asian Surv* v34 p30-40 Ja '94

CITIC new development project [reprinted from *Clippings*] Beijing Rev v37 p25 Ja 17 '94

Зүүн Ази

Asia's fate: a response to the Singapore school. E. Jones. *Natl Interest* no35 p18-28 Spr '94

East Asian miracle [symposium] *Finance Dev* v31 p2-19 Mr '94

Industrial policy reform in six large newly industrializing countries: the resource curse thesis. R. M. Auty. bibl *World Dev* v22 pi 1-26 Ja '94

Locomotive of the world economy. Shi Min. *Beijing Rev* v37 p24-5 Mr 7 '94

Их Британи

Green but not heard [the British government has now produced its sustainable development strategy] V. Anderson. *New Statesman Soc* v7 p30-1 Ja 28 '94

Энэтхэг

Work participation, gender and economic development: a quantitative anatomy of the Indian scenario. A. Mathur. bibl *J Dev Stud* v30 p466-504 Ja '94

Индонези

Hungry for land [villagers land ownership patterns cause problems for development] *Economist* v330 p39 Mr 5 '94

Indonesian development: the efficiency/equity debate regarding regional development [review article] C. Chifos and M. Romanos. *J Am Plann Assoc* v60 pi 116-21 Wint '94

Япон

The role of credit policies in Japan and Korea. D. Vittas and Y. J. Cho. *Finance Dev* v31 p10-12 Mr '94

Солонгос (Өмнөд)

The role of credit policies in Japan and Korea. D. Vittas and Y. J. Cho. *Finance Dev* v31 p10-12 Mr '94

Түхж

Transnational economic linkages, the state, and dependent development in South Korea, 1966-1988: a time-series analysis. Y. W. Bradshaw and others, bibl *Soc Forces* v72 p315-45 D '93

НОМ ЗҮЙН ХАЙХ СТРАТЕГИУД

Тодорхойгоос ерөнхий рүү, ерөнхийгөөс тодорхой руу гэсэн хоёр стратеги нь мэдээлэл хайгч ямар нэгэн зорилтыг биелүүлэхийн тулд ном зүйн бүтцийг ашиглах боломжийг олгох болно. Эдгээр стратегиудыг үсгийн сангийн болон лавлагааны гарын авлагын сонголт зэрэг асуудлуудыг шийдвэрлэхэд ашиглаж болох юм. Мэдээлэл хайлтын үр дүн, чанарыг сайжруулахын тулд системийн тодорхой шинж чанар дээр мэдээлэл хайгч тулгуурлах явдалд бусад стратегиуд тусалдаг. Хам сэдэв, Хариу үйлдэл гэсэн хоёр шинж чанар байдаг.

Тодорхойгоос ерөнхий рүү хандах арга

Мэдээлэл хайгч нь холбогдолтой материал буюу гарчгийг мэддэг, түүнтэй адил төстэй материал олох хүсэлтэй байгаа үед хийгддэг хайлтыг тодорхойгоос ерөнхий рүү хандах арга гэж тодорхойлдог. Жишээлбэл, хүсэлт гаргагч нь тухайн номын зохиогч болон нэрийг мэддэг бөгөөд өөр зохиогчдын бичсэн адил төрлийн номнуудыг олох хүсэлтэй байгаа тохиолдолд сэдвийн гарчгуудыг шалгаж үзэн улмаар тэдгээрийг нэмэлт материалууд олж тогтооход ашигладаг. Өмнө дурьдсанчлан, энэ стратеги нь картын каталог, онлайн мэдээллийн сан зэрэг тодорхойлогчийг ашигладаг ном зүйн системд сайн үр дүнгээ өгдөг (Ишлэл 4.5-ыг үзнэ үү) боловч тодорхойлогчийг ашигладаггүй ихэнх хэвлэмэл хэлхээсийн хувьд түүнийг ашиглаж болдоггүй.

Ишлэл 4.5

Холбогдох материалуудыг олох

Хэрэглэгч, Хейнз Пагелс-ийн “Учир шалтгааны тухай зүүд: Компьютер ба Нарийн Төвөгтэй Шинжлэх Ухааны Эхлэл” номыг дэнгэж саяхан уншиж дусчээ гэж бодьё. Тэр эмэгтэй энэ чиглэлээр үргэлжлүүлэн унших хүсэлтэй ч адил төрлийн сэдвээр бичигдсэн номнуудыг яаж олохоо мэдэхгүй байлаа. Каталог үзэхэд түүний уншсан ном “Шинжлэх Ухаан - Философи”, “Төвөгтэй байдал” болон “Компьютер ба иргэншлэл” гэсэн сэдвийн гарчигт байгааг олж мэдсэн байна. Түүний сонирхол нь компьютер хумүүсийн амьдралд хэрхэн нөлөөлдөг талаар мэдэх хүсэл байсан тул тэрээр “Компьютер ба иргэншлэл” сэдвийн гарчгийг үргэлжлүүлэн судлахаар шийджээ. Номын сангийн онлайн каталогийг ашиглан хайхад тэр сэдвийн дор 140 ном байгааг олж мэдсэн байна. Уг жагсаалтыг шалгаж үзэхэд дараахи номнуудыг олжээ: Электрон Ертөнц; Ардчилал, Технологи ба Урлаг”; Өрсөлдөөнт Мөрөөдөл, Төвөгтэй Бодит Байдал: Мэдээллийн нийгмийн Нийгмийн Асуудлууд; болон Компьютер, Ес Зүй ба Нийгэм. Эдгээр номнууд уг сэдвээр үргэлжлүүлэн унших сайн эхлэл болно.

Анхлан хийх алхам бол мэдэж байгаа зүйлийг файлаас олох явдал юм. Тухайн зүйлийн талаархи мэдээлэл бүрэн, үнэн зөв бол файлаас олох ажлыг ихэвчлэн зохиогч буюу номын нэрийн хайлтаар хийдэг. Зохиогч/ номын нэрийн хайлт үргэлж хялбархан байдаггүй боловч, ялангуяа том файл эсвэл нэвтрэх арга төвөгтэй байх (ж. нь: АНУ-ын Засгийн Газрын агентлагуудад ажилладаг зохиогчид) үед, энэ нь ихэнх тохиолдолд шулуун, тодорхой байдлаар хийгддэг. Бүртгэлийг олж тогтоосны дараа мэдээлэл хайгч нь тухайн бүтээлд оноосон сэдвийн нэр томъёог шалгаж тэдгээр нэр томъёонуудыг илүү олон материалууд хайх дараагийн хайлтанд даруй ашиглаж болох юм. Мэдээллийн файлд нэвтрэх энэ шууд оролт нь боломжит сэдвүүдийн талаар өөрөө бодож олох шаардлагыг

арилгахаас гадна нэвтэрхий толь үзэх эсвэл сэдвийн гарчгуудын жагсаалтыг шалгах эсэхийг сонгох боломжтой болгодог. Анхлан олсон нэр томъёонуудыг нэвтэрхий толь эсвэл сэдвийн гарчгуудын жагсаалтанд нэвтрэх нэр томъёо болгон ашиглаж болох нь мэдээж юм. Тодорхойгоос ерөнхий рүү хандах арга нь сайн болдог шалтгаануудын нэг бол мэдэгдэж байгаа зүйлийг мэдээллийн файлд шулуун, тодорхой байдлаар оруулдаг явдал юм.

Онлайн мэдээллийн сангийн хайлтыг ашиглах техникийг *ихэвчлэн ишлэл сувд ургуулах* гэж нэрлэдэг. Анхны ишлэлийг нэвтрэх цэг буюу сувдны үр гэх бөгөөд нэгжийн бүртгэлийн тодорхойлолтын талбараас сэдвийн нэр томъёог сонгосноор хайлт үргэлжлэх болно. Дараагийн нарийвчилсан хайлтууд нь сувдны хальс, давхраанууд болж өгөх юм. Онлайнаар хайх энэ стратегийн өөр нэг жишээ бол хамгийн-тодорхой-нэр томъёог-түрүүнд нь гэдэг арга юм. Жишээ нь, зохих нэр буюу өндөр нарийвчлалтай нэр томъёо эсвэл хэллэгийг оролтын цэг болгон ашиглана. Ихэнх онлайн системүүд нь хайгчийг чөлөөт текст буюу түлхүүр үг оруулахыг зөвшөөрдөг учир бараг бүх нэр томъёог нэвтрэх цэг болгон ашиглаж болох юм. Хэрэв авсан мэдээлэл хангалттай бөгөөд чанар сайтай байвал хайлтыг зогсоож болно. Хэрэв илүү мэдээлэл хүсвэл номын нэрээс эсвэл хийсвэр ойлголтоос авсан чөлөөт текст болон тодорхойлогч жагсаалтаас авсан үгсийн сангийн нэр томъёог хоёуланг нь хамтатган өгч хайлтын үр дүнг өргөжүүлж болох юм.

21-р бүлэгт дэлгэрэнгүй тайлбарлах *ишлэлийн хэлхээсжүүлэлт* нь ижил зарчмаар ажилладаг. Мэдэгдэж байгаа тодорхой нэг зүйлийг хэлхээсэд буюу өгөгдлийн санд нэвтрэх цэг болгон ашигласнаар бусад зүйлсийг, мэдэгдэж байгаа зүйлийг зохиогчид ишлэл татсан учраас тэдгээрийг ижил сэдэвтэй гэж үзэн олж болох юм. Хэлхээсийн биш харин бүтээл туурвисан зохиогчдын шүүмж, үнэлэмжээс хамаардаг тул ишлэлийн дагуу хайлт хийх нь илүү ялгаатай үр дүн авчирч болох талтай бөгөөд түүн дээр тулгуурлан тухайн материалуудын хоорондох холбоог бий болгодог. Хэлхээсжүүлэх практик болон ишлэл татах зуршил нь олон талт үр дүн авчирдаг учир хэлхээсийн болон ишлэлийн холболтуудыг хоёуланг нь хамтатган ашиглаж олон хайлт хийх нь бүрэн бүтэн, үнэн зөв мэдээлэл олж авах боломжыг бүрдүүлэх юм.

Тодорхойгоос ерөнхий рүү хандах аргын өөр нэг жишээ нь лавлагааны ярилцлагын үед мэдээлэл хүсэгчээс мэдэгдэж байгаа ишлэлийг эхлэлийн цэг болгон асуух хайлт хүсэлтийн маягт буюу асуултуудад тусгагдсан байдаг. Энд, мэдээлэл хүсэгч нь хүсэлтийн сэдэвт тухайн материал (мэдээллийн хэрэгцээ) ямар холбогдолтой болохыг өөрөө шийдвэрлэдэг. Ийм төрлийн мэдээлэл нь хэрэглэгчдийн мэдээлэл авах хүсэлтийг бүрэн гүйцэд ойлгох болон аливаа тодорхой бус асуудлуудыг шийдвэрлэхэд мэдээлэл хайгчид тус болдоггүй.

Тодорхойгоос ерөнхий рүү хандах аргын ерөнхий шинж чанарууд бол тэд маш өндөр чанарын харилцан үйлчлэлтэй бөгөөд үр дүнгийнх нь талаар байнга хянаж байх шаардлагатай байдаг явдал юм. Электрон мэдээллийн харилцан үйлчлэлийн талаар судалгааны материалуудад хүлээн зөвшөөрсөн байдаг бөгөөд энэ нь зуучилсан хайлт болон эцсийн хэрэглэгчийн хайлтыг хоёуланг нь судлах үндэс суурийг бий болгодог. Харилцан үйлчлэлийн дагалдах нэг шинж бол мэдээлэл хайгчид олдох хариу мэдээллийн хэмжээ болон мэдээлэл хайгч тухайн хариу мэдээллийг мэдээлэл хайлтанд хэрхэн ашиглаж хайлтыг улам хэрхэн гүнзгийрүүлэх вэ гэсэн асуудал юм.²⁷ Гэхдээ, харилцан үйлчлэлийн энэ түвшингийн улмаас мэдээлэл хайгч нь хайлтын явцад төөрөлдөх буюу анхаарал сарних аюултай тулгарч болох талтай учраас хайлтын үргэлжлүүлэлт болон үйл явцын циклийг хэзээ зогсоох ёстойгоо мэдэж байх нь чухал юм.

Ерөнхийгөөс тодорхой руу хандах арга

Ерөнхийгөөс тодорхой руу хандах хийх оновчтой хайлтын гол түлхүүр бол тухайн сэдвийн үзэл баримтлал болон нэр томъёоны логик тойм буюу зураглалыг бий болгодог холбоо бүтэц юм. Тухайн сэдвийн хамгийн нарийвчилсан асуудлуудад материалуудыг хэлхээсжүүлсэн байдаг тул нарийвчлалын зөв түвшинг олж тогтоох нь маш чухал юм. Үүнийг тайлбар толь үзсэнээр хялбархан бөгөөд хурдан гүйцэлдүүлж болох юм. Жишээ нь, анагаах ухааны талаархи материалуудыг хэлхээсжүүлэхэд ашигладаг Medical Subject Headings /Анагаах Ухааны Зүйлчилсэн Гарчгууд²⁸/ (АУЗГ) гэдэг тайлбар толь хүний биеийн хөлний яснуудын нэр томъёонуудыг агуулсан байдаг. Гуяны яс, тахилзуурын яс, өөдөгний нцд, шилбэний яс гэсэн дөрвөн ясны нэр томъёог жагсаасан байна. Тахилзуур ясны хугаралтай холбогдолтой материалууд тэгвэл хамгийн тодорхой нарийвчлалын түвшин болох: тахилзуур яс ба хугаралт гэсэн сэдэв дор хэлхээсжүүлэгдсэн байх болно. Гуяны ясны хувьд нарийвчилсан нэмэлт түвшинтэй байх бөгөөд гуяны ясны хоёр байршлыг тодорхойлсон байдаг: гуяны ясны хүзүү ба гуяны ясны толгой. Тиймээс гуяны ясны толгойн хэсгийн хугаралт нь хамгийн тодорхой нарийвчлалын түвшин болох: гуяны ясны толгой ба хугаралт гэсэн сэдвийн дор хэлхээсжүүлэгдсэн байх болно. Нарийвчлалын түвшинг тодорхойлох хамгийн шилдэг (заримдаа цорын ганц) арга бол тайлбар толь үзэх явдал юм. Хайлтыг амжилттай хийхэд тайлбар толь ихээхэн чухал үүрэг гүйцэтгэдэг тул өгөгдлийн сан бүтээгчдийг онлайн тайлбар толь боловсруулахад хүргэсэн байна. Үүнээс гадна, зарим тайлбар толиуд (жишээ нь АУЗГ) нэр томъёонуудыг шаталсан хэлбэрээр үзүүлсэн байдаг. АУЗГ-ын хувьд энэ хэлбэрийг салбарласан бүтэц гэж нэрлэдэг бөгөөд түүнийг дүрслэл 4.7-д үзүүлэв.

Үсэг дараалал болон салбарласан бүтэц хоёрыг хамтад нь ашиглаж нарийвчлалын үнэн зөв түвшинг тодорхойлж болох юм. Үсэг дарааллаар жагсаасан жагсаалтанд “хөлний яснууд” гэсэн тайлбар тэмдэглэл хийж салбарласан бүтэц дэх зохих байрлалыг үсэг-тоон A2.835.232.484 гэсэн кодоор зааж өгсөн байдаг. Өмнө дурьдсанчлан, зарим хэлхээсүүд нь ангилалаар эсвэл зарим материалуудыг нэг гарчиг дор байрлуулан, эсвэл хоёуланг нь ашиглан холбоо бүтцийг бий болгодог.

Зарим онлайн системүүдийг өргөжүүлж (ж. нь: *Index Medicus*-ийн онлайн хувилбар MEDLINE) эхлэлийн нэр томъёог ганцхан командаар өгөн шаталсан системийн хэд хэдэн түвшин дэх олон тооны нэр томъёонуудыг гаргаж болох Explode (гэнэт олшрох) функцийг бий болгосон байна. Хайлтын үгийг шаталсан системээс олсны дараа уг нэр томъёог цааш нь ургэлжлүүлэн судалж болох бөгөөд хайлтыг маш хурданаар тэлж болох юм: ямар нэр томъёонуудыг багтаах талаар урьдчилан тодорхойлох боломжтой учир үүнийг нарийн тохирол хийлгүйгээр гүйцэтгэж болдог. Өмнө дурьдсан жишээн дээр онлайнаар хайгч нь “гуяны яснууд” гэсэн нэр томъёог гүнзгийрүүлэн судалж гуяны яс, гуяны ясны толгой, гуяны ясны хүзүүтэй холбогдолтой бүх материалуудыг үзэж болох юм. Судалгааг салбарласан бүтцийн дээд хэсэгт хийж хөлний ястай холбогдолтой бүх материалуудыг олж болох бөгөөд энэ тохиолдолд “хөлний яснууд” гэдэг нэр томъёо нь зөвшөөрөгдсөн дескриптор биш учир оронд нь A2.835.232.483 гэсэн тоон кодыг оруулах шаардлагатай болно.

Дурслэл 4.7**Анагаах Ухааны Зүйлчлэлийн Гарчгуудын
(АУЗГ) салбарласан бүтцээс**

Булчин шөрмөс, ясны систем

Араг яс

Яс ба яснууд

Тавхайн яснууд (АУСГ биш)	A2.835.232.262
Өлмийн яснууд	A2.835.232.262.492
Өсгийн яснууд	A2.835.232.262.710
Өсгийн яс	2.835.232.262.710.300
Тараны яс	2.835.232.262.710.780
Хэлний доорхи яс	A2.835.2.32.409
Хэлний яснууд (АУСГ биш)	A2.835.232.484
Гуяны яс	A2.835.232.484.247
Гуяны ясны толгой	2.835.232.484.247.343
Гуяны ясныхүзүү	2.835.232.484.247.510
Тахилзуурын яс	A2.835.232.484.321
Өвдөгний нүд	A2.835.232.484.624
Шилбэний яс	A2.835.232.484.883

Харамсалтай нь, ном зүйн бүх системүүд тайлбар тольтой байдаггүй бөгөөд тайлбар толь болгон номын сангүүдад байдаггүй. Тодорхой нэгэн хэлхээсэд ашигладагсэдвийн гарчгуудын жагсаалт нь зарим тохиолдолд хэвлэмэл хэлхээсийн нэг хэсэгт хэвлэгдсэн байдал буюу тусад нь худалдаж авч болдог ба ерөөс байхгүй байх тохиолдол элбэг тохиолддог. Хэвлэн нийтлэгч нар өөрсдийн сэдвийн гарчгууд болон тайлбар толиудыг, ялангуяа электрон хэлбэрээр, бий болгохын үнэ цэнийг улам илүүтэйгээр хүлээн зөвшөөрдөг болсон нь олзуурхууштай зүйл юм. Тэдэнгүйгээр сэдвийн хүрээ буюу хэлхээсийн холбоо бүтэцтэй бүрэн дүүрэн танилцахад бэрхшээлтэй байх болно. Хэвлэмэл хэлхээсүүдийн хувьд зөвхөн тухайн ботид хэвлэгдсэн зүйлсийн сэдвийн гарчгуудыг хэлхээсийн хэсэгт бичсэн байдал. Өөр нэг асуудал бол ном зүйн ертөнцийг хяналттай үгийн сан болон сэдвийн гарчгуудын схем улам баяжуулж байна. Эдгээр хяналттай үгийн сангүүд нь нарийвчлал, шинэчлэгддэг давтамж, бэлэн байдал болон бүтцийн хувьд ялгаатай байдал. Лавлагааны ерөнхий үйлчилгээ үзүүлдэг номын санч өдөр бүр хэдэн төрлийн хяналттай үгийн сангүүдтэй ажиллах шаардлагатай болдог.

Өргөн ашиглагддаг, (ж. нь: LCSH) олон сэдвуудийг хамарсан хяналттай нэг үгийн сан нь номын санчид болон хэрэглэгчдэд логик, тогтвортой мэдээлэл авах боломжийг олгодог боловч салбар бүрийн мэргэжилтнүүдийн боловсруулсан мэргэжлийн нэр томъёоны толинууд нь уян хатан байдал, нарийвчлалын хувьд өндөр түвшинд хийгдсэн байдал. Мэргэжлийн зарим салбарт олон тооны хэлхээсүүдэд нэвтрэх хяналттай үгийн санг иш үндэслэлтэй болгох гэсэн оролдлого хийгдсэн байна. Анагаах Ухааны Хэллэгийн Нэгдсэн Систем /Unified Medical Language System/ (АУХНС) нь клиникийн болон ном зүйн үгийн сангүүдын нэр томъёонуудыг системтэйгээр холбох холболтуудтай байдал.²⁹

Дескрипторуудын шаталсан жагсаалтуудад дээш доош хөдлөн хайлт хийхээс гадна холбоо бүтцийн тусламжтайгаар солбицсон лавлагаа ба “тэндээс үз” лавлагааг ашиглах боломжтой байдал. Өмнө өгүүлсэнчлэн, хяналттай үгийн сангийн давуу талуудын нэг бол харилцан хамааралтай байдал явдал юм: нэр буюу онолын хувьд ялгаатай ч адил төрлийн ажлуудыг нэг дор цуглуулах

боломжтой. Мэдээлэл хайгч мэдээллийн эх сурвалжийн зөв байрлалд ирснийхээ дараа илүү нарийвчлалтай мэдээллийг дескрипторын жагсаалтыг шалган олж авч болох юм.

Гэхдээ, бэрхшээлтэй асуудлуудын нэг бол файлын хүссэн хэсэгтээ очиход ашиглах зөв нэр томъёог сонгох явдал юм. Солбицсон лавлагаагүй системд, мэдээлэл хайгч нь аливаа материалуудыг олохдоо зөвшөөрөгдсөн нэр томъёог (алдаагүй, үг зүйн зөв хэллэг) ашиглах хэрэгтэй. Солбицсон лавлагаа нь мэдээлэл хайгчийг хяналттай үгийн санд ашигладаггүй нэг нэр томъёоноос ашигладаг нэр томъёо руу шилжиж ажиллах боломжоор хангадаг. Худал нэр томъёо ашигласнаар (гар ажиллагаагаар буюу онлайнаар) мэдээлэл авч чаддаггүй бөгөөд тухайн сэдвээр ямарч мэдээлэл байхгүй гэсэн хуурамч сэтгэгдлийг төрүүлдэг. Солбицсон лавлагааны бүтцийг хадгалах нь оролтын цэгүүдийн тоог нэмэгдүүлдэг тул хэрэглэгчдэд тус болдог. Сэдвийн талаархи мэдлэг, уран сэтгэлгээ болон баялаг үгийн сантай байх нь мэдээлэл хайгчдад мөн тус дэм болдог.

Хэрэглэгчдийн нэр томъёог системийн нэр томъёотой нийцүүлэх нь маш чухал бөгөөд оролтын цэгүүдийн тоог нэмэгдүүлэх олон төрлийн саналууд боловсруулагдсан байна. Тэдний зарим нь оролтын цэгүүд болгон ашиглаж болох үгсийн жагсаалтуудыг нэмэгдүүлэх саналууд (“супер нэвтэрхий толь” гэж заримдаа нэрлэдэг) байсан бөгөөд солбилцолын лавлагааг каталогуудад нэмж оруулахыг лавлагааны номын санчдаас, өөрсдийн нэр томъёонуудыг орон нутгийнхаа мэдээллийн санд нэмж оруулахыг хэрэглэгчдээс тус тус уриалсан байна. Хэдийгээр эдгээр санаанууд нь туршилтын шинжтэй боловч тэд хайлт хийх үйл явцын чухал асуудал дээр анхаарал төвлөрүүлэх боломжийг бүрдүүлдэг. Ерөнхийгээс тодорхой руу хандах арга хэрэглэн электрон өртөнцөд хайлт хийх явцад тулгардаг нийтлэг асуудал бол олсон мэдээллийн томоохон цар хүрээ юм. Олсон мэдээллийн цар хүрээг болгоомжтойгоор бөгөөд системтэйгээр багасгахгүй бол туршлага муутай мэдээлэл хайгч үнэ цэнэтэй чухал мэдээллийг алдах эрсдэл өндөр байдаг. Майкл Бакланд болон түүний хамтран ажиллагсад каталог баяжуулах саналдаа үүнийг хийхэд хялбар байдаг хэмээжээ.³⁰ Эдгээр баяжуулалтыг програмчилсан функцуудээр дамжуулан системд суулгасан ч тэр, номын санч хайлт хийж байх үедээ хийсэн ч тэр, эцсийн үр дүн нь адилхан байх юм: олж авсан мэдээлэл нь удирдаж болмоор, сайн чанартай болохоос гадна мэдээлэл хүсэгчдэд илүү ашигтай мэдээлэл болох юм.

Хам сэдэв, хариу мэдээлэл

Өмнөх хэсгийн хэлэлцүүлэг нь тодорхойгоос ерөнхий рүү хандах арга электрон орчинд илүү тохиромжтой байхад ерөнхийгээс тодорхой руу хандах арга нь мэдээлэл хайгч хэвлэмэл эх сурвалжийг шалгаж тухайн сэдвийн ерөнхий тоймыг түргэн хугацаанд үзэх сонирхолтой байх үед буюу олсон мэдээллийг түргэн хугацаанд оновчтойгоор шалгах дэлгэц ашиглах үед илүү тохиромжтой гэсэн санаа дэвшүүлсэн байна. Энэ нь хайх стратегийг боловсруулахад хам сэдэв чухал болохыг харуулж байна. Хэвлэмэл эх сурвалжийн хувьд холбоо системийн бүтэц нь нэр томъёог ойлгох хам сэдвийн талаар мэдээлэл хайгчид мэдээлэхээс гадна тухайн салбарын бүтцийн нүдэнд харагдахуйц зураглалыг бий болгодог. Онлайн эх сурвалжуудын хувьд нүдэнд харагдахуйц дүрслэл ихэвчлэн байдаггүй. Англи хэл мэддэг хэн ч тэр хам сэдвийн талаар баталгаажуулж чадах учир нэр томъёонууд хэд хэдэн утгатай байх үед гарч болох тодорхой бус байдлыг шийдвэрлэхэд чухал уурэг роль гүйцэтгэх болно. Жишээ нь, стресс нь сэтгэл зүйн салбарын хам сэдвийн хувьд (шалгалтаас олж стрессэд орсон), биет хам сэдвийн хувьд (металлууд стрессэд ордог), эсвэл анагаах ухааны хам сэдвийн хувьд (биеийн хүч гаргаж ядарснаас стрессэд орсон) гэж ойлгогдож болно.

Хайлтын явцад гарах тодорхой бус байдал, хоёрдмол утгын нэлэө нь, ялангуяа том онлайн системүүдэд (олон салбаруудыг багтаасан файлуудтай каталогууд болон өгөгдлийн сангүүд), томоохон хэмжээтэй байж болох талтай. “Стресс” гэдэг нэр томъёог (сэтгэл зүйн стресс гэсэн утгаар) онлайн каталогт оруулснаар олон тооны материалуудыг татаж авах бөгөөд тэдгээрийн зөвхөн нэг хэсэг нь сэтгэл зүйн стресстэй холбогдолтой материалууд байх болно. Зарим системүүдэд, аль мэдээлэл нь холбогдолтой болохыг тогтоох ганц арга зам бол бүх материалуудыг шалгаж үзэх явдал байдаг (300 материал олсон уед энэ тийм ч хялбархан даалгавар биш). Цөөн тооны материалуудтай танилцах явцад тэдгээрийн зарим нь металл-д үүсэх стрессийн тухай болохыг олж тогтоох нь утга зүйн хоёрдмол утгыг бий болгох боловч энэ нь тухайн сэдвийн зохих хэсэгт хязгаарлалт хийх үзэл баримтлал буюу нэр томъёо нэмж өгөх шаардлага байгааг харуулах болно. Үүнийг хийх хялбар арга бол “Зөрчилдөөний цүрэг роль” гэх мэт сэтгэл зүйн нэр томъёо бүхий Boolean AND-ыг ашиглах явдал бөгөөд ингэснээр хайлтыг улам гүнзгийрүүлэн, тохиромжтой хам сэдвийн хүрээнд хийх боломжийг бий болгож болно. Хайлтын энэ моделийг ихэвчлэн саад барих арга гэж нэрлэдэг бөгөөд онлайн хайлтанд өргөнөөр ашигладаг.

Сэдвийн агуулга нь файлын туршид тогтмол байдаг онлайн мэдээллийн сангуйдын хувьд өөр стратеги шаардлагатай болно. Жишээ нь, PsycINFO (сэтгэл зүйн салбарын нэр томъёонуудын онлайн хувилбар)³¹ системд сэтгэл зүйн хам сэдэв далд утгатай байдаг учир сэтгэл зүйн ерөнхий нэр томъёо ашиглах шаардлагагүй юм. Үнэндээ бол, материалын хэлхээсжүүлэлтийг нарийвчилсан түвшинд хийдэг учир PsycINFO системд хайлт хийхэд сэтгэл зүйн ерөнхий нэр томъёо оруулах нь магадгүй сөрөг үр дагавар авчирч болох юм. Иймэрхүү ерөнхий үзэл баримтлалыг хэлхээсжүүлж бараг болдоггүй тул хайлтаар бага мэдээлэл олох эсвэл ямар ч мэдээлэл олохгүй байх магадлал өндөр юм. Энэ тактикийн хайлтыг дэндуу нарийвчилсан хайлт гэж зарим тохиолдолд үздэг. Энэ юу гэсэн уг вэ гэвэл мэдээлэл хайгч нь файлын далд хам сэдвийг харгалзан үзэлгүйгээр хайлтын илүүдэл стратегийг боловсруулсан гэсэн уг юм. (Жишээг Ишлэл 4.6-аас узнэ үү)

Ишлэл 4.6

Хайлтын хам сэдвийг харгалзан үзээгүйгээс үүдэн гарах үр нөлөө

Хүүхдийн хүчирхийллээс болж гарах сэтгэл зүйн нөлөөний талаархи материалын хайдаа мэдээлэл хайгч тохиромжтой мэдээллийн санг (PsycINFO) сонгосон боловч энэ файл дахь бараг бүх материалын узэгдлийн сэтгэл зүйн асуудалтай холбогдолтой болохыг харгалзаж үзээгүй байна. Мэдээлэл хайгч нь “Хүүхдийн хүчирхийллэл” гэдэг дескрипторыг зөв ашиглаж 10.138 материал олсон бөгөөд “Сэтгэл зүйн үр нөлөө” чөлөөт текстийг оруулсан наар 1.954 материал олж авсан байна. Хайлтын хоёр аргыг хамтад нь хэрэглэснээр 47 материал олсон бөгөөд эдгээр 47 материал тухайн сэдэвтэй холбогдолтой байж болох хэдий ч холбогдолтой материалын тоо үүнээс илүү олон байх магадлал өндөр юм. Мэдээлэл хайгчийн тавьсан шаардлага болох “Сэтгэл зүйн үр нөлөө” гэсэн уг ном зүйн бүртгэлд байгаа бөгөөд бодит бус хязгаарлагдмал мэдээллийг өгсөн байна. Энд, хоёр төрлийн хувилбарыг авч үзэх нь зүйтэй юм. “Хүүхдийн хүчирхийллэл” гэсэн дескрипторын дор сэтгэл зүйн нэр томъёонуудыг гараар хайх эсвэл гүнзгийрүүлсэн лавлагааны ярилцлагаар дамжуулан хайлтын нэмэлт параметрүүдийн талаар илүү сайн ойлголт авахыг оролдох хэрэгтэй юм.

Хам сэдвийн талаар ихэнх тохиолдолд бэлэнчилдэг тул түүний ач холбогдолын талаар хайхралгүй өнгөрөх явдал элбэг тохиолддог. Онлайн болон вэбийн хайлт

хийх явдал асар ихээр нэмэгдэж байгаа нь хайлт хийх чиглэл, утга учрыг илэрхийлэх түлхүүр бий болгох, хоёрдмол тодорхой бус утгыг шийдвэрлэхэд хам сэдвийн үнэ цэнийг тодорхойлох шаардлагыг бий болгосон юм. Хам сэдэв нь хариу мэдээллийн нэг төрлийг бүрдүүлдэг нь мэдээлэл хайгчийн хувьд ач холбогдолгүй юм. Хайлтын явцын тухай хариу мэдээлэл нь, ялангуяа онлайн орчинд, системийн дизайны үнэ цэнэтэй бүрдэл хэсэг болж байна. Онлайн системийн дизайны хөгжил үргэлжлэн явагдаж байгаа энэ үед хайх стратегийг боловсруулахад (дахин боловсруулахад) мэдээлэл хайгчид тусалдаг меню, шаардлагатай үедээ хэрэглэгч ашиглаж болох тусlamжийн дэлгэцүүд, олж авсан мэдээллүүдийг асуултай холбогдолтой эсэхийг шалгадаг функц зэргүүд нь улам бүр нийтлэг болж байна.

Онлайны хариу үйлдэл, мэдээлэл нь илүү ойлгомжтой, тодорхой байх магадлалтай ч тодорхой нарийн хариу мэдээллийг хэвлэмэл хэлбэрээр олж болох юм. Каталогийн зайны хэмжээ буюу тодорхой сэдвүүдэд хуваарилсан хэлхээсийн хуудасны тоо, каталог картуудын насжилт зэрэг хэлхээсийн шаталсан үзүүлэнгүүд, тухайн нэг салбарын мэдээллийн цар хүрээ нь ихэнх тохиолдолд хайлтын чиглэлд нөлөөлөх нөлөөлөл болдог. Аливаа нэг хайлтын чиглэлийг өөрчлөх буюу сайжруулахад хариу үйлдэл, мэдээллийн ач холбогдол, үнэ цэнийг хүлээн зөвшөөрснөөр номын санчид өөрсдийн хайх стратегиудын хувьд хариу мэдээлэл ямар үүрэг роль гүйцэтгэдэг талаар сайтар ойлгож, хэрэглэгчдэд үйлчилдэг хөтөлбөрүүд болон системүүддээ хариу мэдээллийн механизмыг нэвтрүүлж болох юм.

Лавлагааны хэрэгслийн сонголт

Лавлагааны хэрэгслийн сонголтын талаар энэ бүлэгт төдийлөн ихийг дурьдсангүй. Тохиромжтой лавлагааны хэрэгсэл буюу өгөгдлийн санг сонгох нь хайх стратегид нөлөөлдөг бөгөөд хэрэгслийн сонголт, хайх стратеги хоёр мэдээлэл хайлтыг оновчтой болох эсэхийг тодорхойлдог. Олон төрлийн хэрэгслүүд, тохиромжтой стратегиудын талаар 2-р хэсэгт дэлгэрэнгүй тайлбарласан болно. Гэхдээ, зарим зуучлах хэрэгслүүдийн талаар дурьдахгүй өнгөрч болохгүй юм.

Олонд танил болсон *Guide to Reference Books* (Лавлагааны Номнуудын Гарын Авлага)³² зэрэг лавлагааны ажлын хэвлэмэл гарын авлагууд нь тохиромжтой эх сурвалжуудыг олж тогтооход мэдээлэл хайгчид тусалдаг. Холбоо системийн бүтцийн үнэ цэнийг хүлээн зөвшөөрч, энэ Гарын Авлага сэдвийн чиглэл болон хэрэгслийн төрлөөр нь ангилсан ангилгааг ашигладаг. Энэ Гарын Авлагын ашигласан арга нь ерөнхийгөөс тодорхой руу хандах арга бөгөөд хэн нэгэн аялаж болох салбарын нүдэнд харагдахуйц zuраглалыг багтаасан байна. Ийм арга нь аливаа нэг сэдвийн бүтэц болон лавлагааны байгаа материалыудын цар хүрээ, төрлийн ерөнхий тоймын талаар сайн мэдээлэл өгдөг билээ.

Нөгөө талаар Гарын Авлагад орсон лавлагааны хэрэгслүүдийн тоо хурдан өссөөр байгаа бөгөөд лавлагааны материалын хамгийн төгс фонд л зөвхөн тодорхойлсон хэрэгслүүдийн ихэнхийг эзэмших шинжтэй байна. Лавлагааны фондоос аливаа нэг хэрэгслийг олох асуудлыг хялбар болгох зорилгоор зарим номын сангуд Гарын Авлагыг өөрсдийн архивдаа хураангуйлсан тэмдэглэгээтайгээр байрлуулсан байна. Бусад номын сангуд өөрсдийн лавлагааны материалыудын тухай тайлбаруудыг багтаасан түлхүүр үгтэй хэлхээсүүд буюу бага хэмжээний өгөгдлийн сангудыг бий болгосон байна. Эдгээрийг хурдан хугацаанд үзэж тодорхой төрлийн асуултанд хариулт өгөх ямар номнууд байгаа эсэхийг тодорхойлж болохоос гадна түлхүүр үгс ашиглан хайлт хийснээр номын санчид хэдийгээр аливаа нэг номын нэрийг тодорхой санахгүй байгаа боловч тухайн номыг хялбархан олж чадах юм.

Илүү дэвшиングүй түвшинд, эксперт системүүд нь номын санчийг буюу хэрэглэгчийг хэд хэдэн үе шатуудаар залж тодорхой мэдээллийг олоход зөвлөмж болох номыг олоход нь туслах зориулалттайгаар бүтээгдэж байна. Эдгээр хөгжлүүд нь номын санчид бусад олон мэргэжилтнүүдийн нэг адил өөрт байгаа бүх эх сурвалж, материалуудыг бүрэн санах нь хязгаарлагдмал байдаг явдлыг хүлээн зөвшөөрсний улмаас урган гарч ирж байгаа бөгөөд тиймдээ ч тэд мэдээллийн чухал эх сурвалжийг анзаарайгүйгээр өнгөрөхгүйн тулд зуучлагч, хөндлөнгийн туслалцаан дээр ухаалгаар тулгуурладаг байна.

Зохистой өгөгдлийн сангүүдиг сонгоход нь онлайн хайгчид туслах зориулалттай өөр хэрэгслүүд байдаг. Тэдгээрийн талаар 13-р бүлэгт дэлгэрэнгүй ярилцсан хэдий ч тэдгээр нь лавлагааны эх сурвалжуудын хэвлэмэл гарын авлагуудын зэрэгцээ мэдээллийн эх сурвалжууд болдог, хэрэгслийн сонголт нь хайлтын оновчтой стратегид маш чухал байдаг зэргийг харгалзан тэдний тухай энд товч дурьдааж байна. *Өгөгдлийн Сангүүдын Гале Лавлах*³³ зэрэг эх сурвалжууд нь улам бүр нэмэгдэж байгаа өгөгдлийн сангүүдын талаар сайн чанарын ерөнхий тоймыг өгдөг билээ. Эдгээр хэвлэмэл хэрэгслүүдээс гадна Диалог мэтийн зарим системүүд мэдээлэл хайгчийг хэд хэдэн өгөгдлийн сангүүдад тодорхой нэгэн нэр томъёог оруулж тэр нэр томъёо хэдэн удаа гарч ирж байгааг шалгах боломжоор хангадаг. Нэг нэр томъёо хэдэн удаа давтагдаж байгааг мэдээлэл хайгч ажигласнаар тухайн сэдвийн талаархи хайлт аль өгөгдлийн санд илүү үр дүнтэй амжилт авчрах вэ гэдгийг тооцоолох боломжтой болох юм. Өмнө дурьдсанчлан, энэ стратеги тодорхой нэр томъёон дээр илүү тохиромжтой байдаг. Учир нь ерөнхий нэр томъёонууд нь тодорхой сэдвийн чиглэлээр бүтээгдсэн өгөгдлийн санд ихэвчлэн ил тод бус байдаг. Иймэрхүү ил тод бус үзэл баримтлалууд хэлхээсжүүлэгдээгүй байдаг тул тохирсон хариулт, мэдээллийг авч чаддаггүй.

ДҮТГНЭЛТ

Ном зүйн ертөнц хэрхэн зохион байгуулагдсан байдгийг ойлгох нь оновчтой, үр дүнтэй хайлт хийхэд ихээхэн чухал ач холбогдолтой юм. Энэ бүлэгт хэлэлцсэн нэвтрэлтийн механизмын хоёр үндсэн төрөл бол номын сангийн каталогууд ба хэлхээсүүд бөгөөд хоёуланг нь санаа өгөх хэлбэрээр – каталогууд бол номын сангийн тодорхой нэг фондод нэвтрэх боломжийг, харин хэлхээсүүд нь тодорхой нэг сэдвийн талаар сонин, сэтгүүлд нийтлэгдсэн материалуудад нэвтрэх боломжийг тус тус олгодог гэж тайлбарласан билээ. Бодит байдал дээр, эдгээр төрлүүдийн аль нь ч цэвэр хэлбэрээр байдаггүй, ялангуяа тэд нэг электрон орчинд хамт байгаа үед тэднийг хооронд нь ялгах асуудал улам тодорхой бус болж байна. Ном зүйн ертөнц улам бүр нарийн төвөгтэй болж байгаа учир нэвтрэлт, биет зохицуулалт, байршил, эрх мэдлийн хяналт зэрэг ном зүйн үндсэн зарчмууд болон хэлхээсжүүлэлтийн агуулгын төвөгтэй бөгөөд гүн гүнзгий байдлуудын талаар үргэлж анхаарч, санаж явах нь ихээхэн чухал ач холбогдолтой юм.

Үр дүнтэй, оновчтой хайлт хийхийн тулд ном зүйн зохион байгуулалтын баялгийг ашиглахад дадлага, туршлага зайлшгүй шаардлагатай юм. Хайлт хийж байхдаа үйл явцын талаар шүүмжлэлтэйгээр хандаж, мөн бусдын (номын санчид болон хэрэглэгчид) арга барилыг ажиглах нь мэдээлэл олоход бусдад хэрхэн туслах, хэрхэн зааварлах талаар үнэтэй сургамж авч болох талтай юм. Хэдийгээр хайлтын процесс хувь хүнээс хувь хүнд өөр өөр байх боловч хайлтын хоёр ерөнхий стратеги болох тодорхойгоос ерөнхий рүү, ерөнхийгөөс тодорхой руу хандах аргуудыг оновчтой ашиглаж болох юм. Хайлтын амжилтанд нөлөөлөх чухал бүрдэл хэсэг бол лавлагааны тохиромжтой хэрэгслийн сонголт бөгөөд үүнийг лавлагааны ажлын ном зүйн лавлахтай танилцсанаар хялбархан хийж болохоос гадна хэд хэдэн хяналттай үгийн сангүүдиг хооронд нь холбосон

холболтын эх сурвалжуудтай танилцсанаар зохистой нэр томъёоны сонголтыг хийж болох юм. Онлайн болон компьютерийн технологиудыг ашигладаг болсон нь ном зүйн өртөнцийд томоохон нөлөө үзүүлсэн бөгөөд ном зүйн өртөнцийг улам нарийн, төвөгтэй болгож, мэдээлэлд нэвтрэх нэвтрэлтийг сайжруулах арга замууд болон үүрэг хариуцлагыг номын санчдад олгосон билээ.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Patrick Wilson, "The Catalog as Access Mechanism: Background and Concepts," *Library Resources & Technical Services* 27 (January/March 1983): 5-6.
2. U.S. Library of Congress, Cataloging Policy and Support Office, *Library of Congress Subject Heading*, 23d ed., 5 vols. (Washington, D.C.: Library of Congress, 2000).
3. Minnie Earle Sears, *Sears List of Subject Headings*, 17th ed., ed. Joseph Miller (Bronx, N.Y.: H.W. Wilson, 2000), 810p.
4. Michael Gorman, "Yesterday's Heresy – Today's Orthodoxy: An Essay on the Changing Face of Descriptive Cataloging," *College & Research Libraries* 50 (November 1989): 626-31.
5. *Readers' Guide to Periodical Literature*, 1900-, (New York: H. W. Wilson, 1905-).
6. *Education Index*, 1929-. (New York: H. W. Wilson, 1932-).
7. *Index Medicus* (Washington, D.C.: National Library of Medicine, 1960-).
8. *Library and Information Science Abstracts* (London: Library Association, 1969-).
9. Jennifer A. Younger, "Resource Description in the Digital Age," *Library Trends* 45 (Winter 1997): 462-81.
10. Marcia J. Bates, "Information Search Tactics," *Journal of American Society for Information Science* 30 (July 1979): 205-14.
11. Alva T. Stone, "That Elusive Concept of Aboutness: The Year's Work In Subject Analysis, 1992," *Library Resources & Technical Services* 37 (July 1993): 277-97.
12. Mary Dykstra, "LC Subject Headings Disguised as a Thesaurus," *Library Journal* 113 (September 15, 1988): 55-58.
13. Harold Wooster, "0.46872985 Square Inches – A Naïve Look at Subject Analysis," in *Digest of 1970 Annual Meeting* (Philadelphia: National Federation of Science Abstracting and Indexing Services, 1970), 45.
14. Frederick G. Kilgour, "Origins of Coordinate Searching," *Journal of the American Society for Information Science* 48 (April 1997): 340-48.
15. Examples of such articles appear regularly in the journals *Online* and *EContent* (formerly *Database*) and a number have been reprinted in *Database Search Strategies & Tips: Reprints from the Best of Online and Database* (Weston, Conn.: Online, 1988), 94p.
16. Carter Alexander, "Technique of Library Searching," *Special Libraries* 27 (September 1936): 230-38.
17. Christine L. Borgman, "All Users of Information Retrieval Systems Are Not Created Equal: An Exploration into Individual Differences," *Information Processing & Management* 25 (1989): 237-51; Carol Hansen Fenichel, "Online Searching: Measures That Discriminate Among Users with Different Types Experience," *Journal of the American Society for*

Information Science 32 (January 1981): 23-32; and Tefko Saracevic and Paul Kantor, "A Study of Information Seeking and Retrieving. III. Searchers, Searches, and Overlap," *Journal of the American Society for Information Science* 39 (May 1988): 197-216.

18. Prudence W. Dalrymple, "Retrieval by Reformulation in Two Library Catalogs: Toward a Cognitive Model of Searching Behavior," *Journal of the American Society for Information Science* 41 (June 1990): 272-81.
19. Carol Collier Kuhltau, "Inside the Search Process: Information Seeking from the User's Perspective," *Journal of the American Society for Information Science* 42 (June 1991): 361-71; "The Role of Experience in the Information Search Process of an Early Career Information Worker: Perceptions of Uncertainty, Complexity, Construction and Sources," *Journal of the American Society for Information Science* 50 (April 15, 1999): 399-412.
20. Marcia J. Bates, "Indexing and Access for Digital Libraries and the Internet: Human, Database and Domain Factors," *Journal of the American Society for Information Science* 49 (November 1998) 1185-1205; Carol Collier Kuhltau, "Learning in Digital Libraries: An Information Search Process Approach," *Library Trends* 45 (Spring 1997): 708-24.
21. Bates, "Information Search Tactics," 205-14; Amanda Spink and Tefko Saracevic, "Interaction in Information Retrieval: Selection and Effectiveness of Search Terms," *Journal of the American Society for Information Science* 48 (August 1997): 741-61; Mirja Iivonen and Diane H. Sonnenwald, "From Translation to Navigation of Different Discourses: A Model of Search Term Selection during the Pre-Online Stage of the Search Process," *Journal of the American Society for Information Science* 49 (April 1998): 312-26.
22. Micheline Hancock-Beaulieu and Stephen Walker, "An Evaluation of Automatic Query Expansion in an Online Library Catalogue," *Journal of Documentation* 48 (December 1992): 406-21.
23. Marcia J. Bates, "What Is a Reference Book? A Theoretical and Empirical Analysis" *RQ* 26 (Fall 1986): 37-57.
24. Physicians' Desk Reference (Montvale, N.J.: Medical Economics, 1946-).
25. *Social Sciences Index* (New York: H. W. Wilson, 1974-).
26. Examples of librarian-designed systems may be found in Brian Nielsen, "Roll Your Own Interface Public Access to CDs," *Database* 12 (December 1989): 105-9; Linda C. Smith and Prudence W. Dalrymple, eds., *Designing Information: New Roles for Libraries* (Urbana-Champaign, Ill.: University of Illinois at Urbana-Champaign Graduate School of Library and Information Science, 1993), 222p. 728-40.
27. Amanda Spink, "Study of Interactive Feedback during Mediated Information Retrieval," *Journal of the American Society for Information Science* 48 (May 1997): 382-94; and "Information Science: A Third Feedback Framework," *Journal of the American Society for Information Science* 48 (August 1997): 728-40.
28. U.S. National Library of Medicine, *Medical Subject Headings* (Washington D.C.: National Library of Medicine, 1963-).
29. Betsy L. Humphreys et al., "The UMLS Project: Making the Conceptual Connections Between Users and the Information They Need," *Bulletin of the Medical Library Association* 81 (April 1993): 170-77
30. Michael Buckland, Barbara A. Norgard, and Christian Plaunt, "Filing, Filtering and the First Few Found," *Information Technology & Libraries* 12 (September 1993): 311-19.

31. *Psychological Abstracts* (Washington, D.C.: American Psychological Association, 1996), 311-19.
32. *Guide to Reference Books*, 11th ed., Robert Ralay (Chicago: American Library Association), 2020p.
33. *Gale Directory of Database*, 2 vols. (Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1993-), semiannual.

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Bates, Marcia J. "Search Techniques." *Annual Review of Information Science and Technology* 15 (1980): 139-69.

Энэ шүүмж бүтээлдээ Батес гараар болон онлайнаар хайлт хийх стратегийн талаар 1980 оны турш бичигдсэн бүтээлүүдийн тойм болон синтезийг хамруулсан байна.

Cochrane, Pauline A. *Redesign of Catalogs and Indexes for Improved Online Subject Access: Selected Paper of Pauline A. Cochrane*. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1985. 484p.

Энэ түүвэрт хэлхээсүүд болон каталогуудын талаар бичиж нэвтрэлтийн асуудал энэ хоёр төрөлд хэрхэн хөндөгддөг болохыг харуулсан байна.

Cochrane, Pauline A., and Karen Markey. "Catalog Use Studies – Since the Information of Online Interactive Catalogs: Impact on Design for Subject Access." *Library & Information Science Research* 5 (Winter 1983): 337-63.

Энэ тойм онлайн каталогуудад хайлт хийх талаар хийсэн судалгааны чиглэлүүд болон аргуудад анхаарлаа хандуулсан байна.

Cutter, Charles A. *Rules for a Dictionary Catalog*. 4th ed., rewritten. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1904. 173p.

Энэ эртний бүтээл номын сангүүдад одоог хүртэл хамааралтай зарчмуудыг гаргаж тавьсан байна.

Hafter, Ruth. "The Performance of Card Catalogs: A review of the Research." *Library Research* 1 (Fall 1979): 199-220.

Krikelas, James. "Catalog Use Studies and Their Implications." *Advances in Librarianship* 3 (1972): 195-220.

-----."Searching the Library Catalog: A Study of Users' Access." *Library Research* 2. (1980-1981): 215-30.

Эдгээр гурван тойм материалуудад тусгагдсан каталог ашиглалтын талаархи судалгаануудын талаар мэдлэгтэй байх нь хайх стратегиудын судалгаатай салшгүй холбоотой байдаг сорилтуудыг онцлон гаргаж ирэхэд туслах юм. Каталогууд болон хэлхээсүүд нь номын сангийн хэрэглэгчид, номын санчид хайлт хийх зориулалттайгаар бүтээгдсэн тул каталог ашиглалтын талаархи судалгаануудаас олж авсан ойлголтууд нь ном зүйн хэрэгслүүдийн дизайн, ашиглалт хоёрын хоорондох харилцааг номын санчид хэрхэн үзэл баримтлалжуулсан арга замуудыг танилцуулж чадах юм.

Mann, Thomas. *Library Research Models: A Guide to Classification, Cataloging and Computers*. New York: Oxford University Press, 1993. 248p.

Хайлтын олон тооны моделүүдиг танилцуулснаар Манн, хүсэн хүлээсэн зүйлс үр дүнд хэрхэн нөлөөлдөг талаар уншигчдын мэдлэг, ойлголтыг дээшлүүлэхийг зорьсон байна. Зохиогч лавлагааны богино асуултууд бус харин мэдээллийн өргөн хүрээтэй хайлтууд дээр хийсэн дун шинжилгээн дээр анхаарлаа төвлөрүүлсэн байна. Томоохон судалгааны номын сангүүдад номын санчаар ажиллаж байсан түүний олон жилийн

туршлага түүнийг номын сангийн практикийг зааж өгч байсан уламжлалт ойлголтын эсрэг “хайлт хийх аргууд” гэсэн моделийг санал болгоход хүргэсэн байна.

Rosenfeld, Louis, and Peter Morville. *Information Architecture for the World Wide Web*. Cambridge, Mass.: O’ Reilly & Associates, 1998. 202p.

Зохиогчид вэб сайтуудын зохион байгуулалт нь хайлт, ашиглалтанд хэрхэн нөлөөлдөг талаар бичсэн байна. Тэд амжилттай болон тийм ч амжилттай биш сайтуудын жишээг татаж одоогийн байдлаар вэб дизайн хийхэд нийтлэг байгаа олон шинж чанаруудын онвчтой байдлын талаар өдөөн хатгасан асуултууд тавьсан байна.

Taylor, Arlene G. *Organization of Information*. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1999. 280p.

Энэ анхны ойлголт өгөх текст нь олон төрлийн буртгэгдсэн мэдээллүүдийг зохион байгуулах зарчмуудын талаар онц сайн тоймыг гаргаж тавьсан байна. Өргөн хүрээнд авч үзвэл, тэрээр ашигласан зарчмуудын тодорхой багц буюу зохион байгуулагдсан материалыудын төрлөөс үл хамааран зохион байгуулалт хэрхэн ашиглалтыг хөнгөвчилдөг болохыг уншигч харах боломжийг олгосон байна.

White, Howard D., Marcia J. Bates, and Patrick Wilson. *For Information Specialists: Interpretations of Reference and Bibliographic Work*, Norwood, N.J.: Ablex, 1992. 310.

Ном зүйн мэдээллийн хадгалалт, сэргээн татаж авах талаар энэ гурван бүтээлч зохиогчдын бичсэн энэ эссенүүдийн фонд нь мэдээллийн ажлын хэрэгслүүд болон процессыудын тухай ойлголт өгсөн байна. Тэд ихэнх тохиолдолд өдөөн хатгасан бөгөөд өвөрмөц шинжтэй байдаг, дэндүү үзэл баримтлалын чанартай сэдэв болон зарчмууд ба ном зүйн зохион байгуулалтыг стратеги арга замаар практикт ашиглах талаархи тодорхой бөгөөд практик санаанууд хоёрын хооронд нааш цааш хөдлөн харьцуулах тактикийг ашигласан байна. Энэ бүлэгт иш татсан Батес, Вилсон нарын ажлын үргэлжлэл болох эссенүүдийг энэ ботид багтаажээ.

Younger, Jennifer A. “Resources Description in the Digital Age.” *Library Trends* 45 (Winter 1997): 462-87.

Энэ нийтлэл номын сангийн хүрээнийхэн тоон технологийн орчинд материалыудыг тодорхойлох төгс, шинэчлэгдсэн арга барил хэрэгтэй байгаа, асуудалд хэрхэн хандаж байгаа арга замуудын талаархи тоймыг уншигчдад танилцуулсан байна. Зохиогч, каталогжуулалт ба хэлхээсжүүлэлтийн уламжлалт амжилтуудыг мета өгөгдөл зэрэг шинэ аргуудтай холбож өгсөн бөгөөд номын сангийн каталогийн үндсэн зарчмуудын хүрээнд мөн ийм төрлийн холболтуудыг буюу харьцуулалтыг хийсэн байна.

ЛАВЛАГААНЫ ЭЛЕКТРОН НӨӨЦҮҮД

Катлеен М.Клугел

ОРШИЛ

Энэхүү номын олон бүлгүүдэд лавлагааны үйлчилгээнд зориулагдсан электрон нөөцүүдийн тухай өгүүлнэ. Хэрвээ, хэн нэг нь өнгөрсөн үеэ харж чаддаг бол, мэдээжээр, түүний ирээдүй нь бага ч гэсэн төсөөлөгдгүйн адил энэ бүлэгт электрон мэдээллийн эх сурвалжийн хөгжлийн түүхийг авч үзнэ. Энэ бүлгийн бас нэгэн зорилго бол бит болон байтуудыг өөрчлөн, хэрхэн мэдээллийн эх үүсвэр болгон хувиргаж буй бүтэц болон уг мэдээллийн бүтэц, үйл ажиллагааны чиглэл нь ямар холбоотой болохыг үзүүлнэ. Энэ үүднээс, хэрэгслүүд нь хэрхэн ажилладаг, түүний бүтэц нь юу болохыг шинжилсэнд үндсэн дээр түүнийг хамгийн үр ашигтай хайлт хийх бүтэц болгон хувиргана. Ийм чадвар нь дурын хэрэгслээс болон дурын мэдээллийн түгээх хэрэгслээс давуутай.

Түүнчлэн, тус бүлэг нь электрон мэдээллийн үйлчилгээний эцсийн хэрэглэгчдэд гарч буй хувьслын тухай өгүүлнэ. Энэ хувьсал нь мэдээлэл түгээх үйлчилгээн дэх лавлагааны номын санчийн үүрэг болон өөрчлөгдсөн байна. Мэдээжээр энэ бүхэн нь лавлагааны фондын тухай суурь ойлголтыг үндсээр нь өөрчилсөн. Ингэснээрээ номын сан дахь болон түүгээр дамжин өнгөрөх мэдээллийн үйлчилгээний зохион байгуулалт болон зохиомжийг салгах болсон.

ЭЛЕКТРОН НӨӨЦИЙН ТҮҮХ

Ерөнхийд нь хэлэхэд, лавлагааны электрон нөөцийн түүх нь компьютерийн тусlamжтайгаар мэдээллийг шивэх болон хэвлэхээс эхэлсэн. Эхэн уед, хэлхээс болон хураангуй бэлтгэх үйлчилгээний хэвлэгчид нь өөрсдийн цаасан бүтээгдэхүүнүүдийг хэвлэхэд зориулан компьютерийг хэрэглэх болсон. Тэд компьютерт хэрэглэх соронзон туузыг нээнээр хэвлэх төхөөрөмжөөс тусгай ойлголтыг бий болгосон. Компьютерүүд нь ч эдгээр соронзон туузыг бусад зорилгоор уншиж чаддаг болов. Компаниуд болон засгийн газрын агентлагууд, жишээлбэл Америкийн Нэгдсэн улсын Эрүүл мэндийн үндэсний номын сан (National Library of Medicine in the United States), нь тухайн туузан дээрх мэдээллийг зөвхөн уншаад зогсохгүй тэдгээрийг удирдан зохион байгуулах тусгай программ хангамжуудыг зохиох болсон. Эдгээр программ хангамжуудын тусlamжтайгаар тухайн байгууллагын лавлагааны номын санчид компьютерээс, тухайн соронзон туузан дээрх өгүүллүүд дотроос, зөвхөн, тухайн хэрэглэгчийн шаардлагыг хангах бүлэг мэдээлэл буюу хэлхээсэнд орсон мэдээллийг “хайж” бусад хэрэглэгчдэд хүргэх болсон. Тухайн үеийн технологи болох соронзон тууз ба цоолтуурт картууд нь мэдээлэл олох хүсэлтийн боловсруулалтыг хэт удаан

хийдгээс хайлтуудыг бөөнд нь гүйцэтгэдэг байсан. Мэдээлэл олох хүсэлт нь өдрийн туршид хийгдэж соронзон түүзэн дээрээс мэдээллийг хайх ажиллагаа нь шөнөдөө хийгдэн үр дүнг нь дараагийн өдөрт өгдөг байв. Гэвч, шивэлтийн болон мэдээллийг хайх өгөгдлийг буруу өгсөн логик алдаанаас шалтгаалан мэдээлэл олох хүсэлтийг дахин гүйцэтгэхийн тулд хүсэлтийг дахин ажиллуулж, түүний үр дүнг хүлээдэг байсан. Энэхүү нэгэн байгууллагын мэдээллийн хайлтын систем нь 1960-аад онд мэдээллийн хайлтын нэгэн шинэ салбарыг бий болгох үндсийг тавьсан юм.

Тухайн уед, зөвхөн нэгэн байгууллага болон корпорацийн хүрээнд ашиглагдаж байсан, Локхэд-ийн Диалог, Системийн хөгжлийн корпорацийн ОРБИТ зэрэг мэдээллийн хайлтын системүүд нь өөрийн үзүүлэх үйлчилгээг өргөтгөн бусад их дээд сургуулиуд болон төрийн байгууллагууд, хувийн корпорациуд зэрэг эрдэм шинжилгээний гол гол байгууллагуудын хэрэгцээнд ашиглагдах болон өргөжсөн. Модемыг хэрэглэж эхэлснээр шууд холболтой, хязгаарлагдмал хандалттай байсан терминалуудын оронд алсын зайнаас хандах боломжийг нээсэн. Соронзон туuzuуд нь асар их хурд бүхий соронзон дискийн төхөөрөмжөөр солигдов. Энэ хөгжил нь, мэдээлэл хайгчид болон мэдээллийн хайгч системүүдийг бодит цагийн горимд шууд харьцаан ажиллах боломжийг хангаж өгсөн. Харин, харьцаангуй хязгаарлагдмал хурд бүхий холбооны технологи нь бодит цагийн горимд мэдээллийг хэвлэхэд саад болж байсан тул хайлтын үр дүнгүүд нь тухайн үйлчилгээг үзүүлэгч (vendor) дээр хэвлэгдэн, мэдээллийг хайсан хүнд шуудангаар илгээгдэх болсон. Энэхүү анхны хайлтын үйлчилгээнүүд нь зөвхөн тухайн байгууллагууд дахь асар өндөр туршлага бүхий, лавлаганаы номын санч нарын тусламжтайгаар цөөн тооны мэдээллийн санд хийгддэг байлаа.

Төрөл бүрийн зориулалт бүхий мэдээллийн сан болон хайлтын үйлчилгээ үзүүлэгчдийн тоо өссөнөөр ихэнх их дээд сургуулиуд, корпорациуд, эрдэм шинжилгээний байгууллагууд нэгтгэгдсэнээр түүний зах зээл өргөжиж эхэлсэн. Тухайн байгууллагуудын хайлтын системийн гол хэрэглэгчид нь бүтээлийн хураангуй болон хэлхээс хийх үйлчилгээний мэргэжлийн бараг л бүх лавлагааны номын санчид болсон. Эдгээр номын санчид нь номын сангийн үйлчилгээ авагч бүх гишүүдийн шаардсан мэдээллийг хайх үйлчилгээг үзүүлэх болов. Энэхүү олон талт хайлтууд нь номын сангийн хэрэглэгчийн өмнөөс хийгдэж болох, буцах хайлт, ном зүйн хайлт, бодит цагийн шууд хайлт болон зуучилсан хайлт зэрэг нэр томъёонуудыг бий болгосон. Хэдийгээр энэхүү маш өндөр ач холбогдол бүхий, эрдэм шинжилгээний ажилтнуудын хэт нарийн мэргэжлийн, өндөр түвшний мэдээллийн шаардлага нь тус хайлтуудыг энгийн лавлагааны үйлчилгээний ердийн хэсэг болгож байна.

Хэрвээ номын сангүүд нь шинжлэх ухааны шаардлагыг хангасан тусгай хайлтын үйлчилгээ хийвэл нь, тэд Диалог (Dialog) болон STN зэрэг томоохон хайлтын үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллагуудтай гэрээ хийн зуун мэдээллийн сангүүд руу чөлөөтэй хандан дурын салбарын сая сая мэдээг авах боломжтой болно. Электрон нөөцийн хөгжүүлэлтийн эхэн үед Диалогийн хэдэн мэдээллийн сан руу хандвал ойролцоогоор сүүлийн дөч гаруй жилийн мэдээг авах боломжтой болно. Учир нь, тус мэдээллийн сангийн мэдээлэл нь 1970-аад оны дунд үеэс эхэлсэн байна. Энэ үйлчилгээг үзүүлэгч байгууллагууд нь маш хүчирхэг хайлтын хэлийг боловсруулан мэдээллийг маш хурднаар, оновчтойгоор хайн олдог болсон. Түүнчлэн, лавлаганаы номын санч нар энэ чиглэлийн нарийн мэргэжлийн хэллэг бүхий командуудыг ашиглах болж, мэдээллийг хамгийн үр ашигтайгаар, ухаалгаар хайдаг болсон. Хайлтын энэхүү системүүд нь номын сангүүдад хайлт хийсэн бодит цаг хугацаанаас хамаарч буюу мэдээллийг хайн

олж дэлгэцэнд гаргах, түүнийгээ хэвлэх хугацааг оролцуулан төлбөр авах болсон байна. Бодит цаг хугацааг тооцоолон төлбөр авах болсноос шалтгаалан нарийн мэргэшсэн, туршлагатай бөгөөд мэргэжлийн тусгай хэллэгийг мэддэг лавлагааны номын санчдаар мэдээллийг хайлгах нь мэдээллээ бие даан хайж буй эрдэм шинжилгээний ажилтнуудаас эрс хурдан бөгөөд өндөр үр дүнтэй байх болсон. Харин номын сангрууд нь хайлтад зарцуулсан цагийн төлбөрийг бүхэлд нь буюу ихэвчлэн байнга мэдээлэл авагч олон нийт болон сургалтынхнаар төлүүлэх болсон. Гэхдээ зарим нэгэн тусгай зориулалтын номын сангрууд нь, тус төлбөрийг, эрдэм шинжилгээний ажлын шаардлагаар гүйцэтгэж буй бол байгууллагаар нь гишүүдийнх нь зардлыг төлүүлэх болсон байна.

Зуучилсан хайлтын ашиггүй байдал нь эрдэм шинжилгээний ажилтнууд өөрсдөө шууд электрон нөөцөд хандах шаардлагыг бий болгож эхлэв. Хайлтын системийг ашиглан бусад зуучийн тусламжгүйгээр мэдээллийн санд бие даан, өөрсдөө хайлт хийгч хүмүүсийг эцсийн хэрэглэгч хэмээн нэрлэх болов. Ихэнх эцсийн хэрэглэгчид өөрийн хүч хөдөлмөр болон цаг завыг зарцуулахаас залхалгүйгээр хайлтын тусгай хэллэг бүхий командуудыг сурч эхэлсэн нь мэдээллийн технологийн салбарт эцсийн хэрэглэгч нарт шууд зориулагдсан системүүдийг бий болгох шаардлагыг бий болгож эхэллээ. Зарим үйлчилгээний байгууллагууд нь зөвхөн энэ чиглэлийн зориулалтаар тусгай зориулалт бүхий системүүдийг боловсруулж эхэллээ. Эхний жишээ бол Dialog-ийн “Knowledge Index”, BRS-ийн “AfterDark” хоёр систем юм. Эдгээр системүүдийн бүхий л үйлчилгээ нь өмнөх системүүдийн адил команд дээр тулгуурлаагүй, цэс хэлбэрээр зохиомжлогдсон байна. Гэхдээ, эцсийн хэрэглэгчдэд зориулагдсан энэ төрлийн системүүд нь ихэвчлэн, цөөн тооны мэдээллийн сан руу хандахаар буюу номын сангийн “ачаалал бага” цагаар өгөгдөл хандахаар зохицуулагдсан байна. Иймээс, тус системийг хэрэглэгчдийн төлбөр нь бусад бүрэн хэлбэрийн үйлчилгээ үзүүлэгчдээс бага үнэтэйгээр тогтоогдсон байдал. Мөн, үйлчилгээний байгууллагаасаа хамааран мэдээлэлд хандсан цаг хугацаагаар, эсвэл бага хэмжээний тогтмол төлбөр төлөхөөр зохицуулагддаг. Зарим энэ төрлийн үйлчилгээний байгууллагууд нь эцсийн хэрэглэгчдэд зориулагдсан бодит цагийн хайлтын системүүдээ номын сангруудад суурилуулдаг ба зарим номын сангрууд нь тухайн системд хэрхэн хандах мэдээллийг сонголтоор орхин, хэрэглэгчдийг гишүүнчлэлдээ хамруулахаар санал болгосон байдал. Энэхүү эцсийн хэрэглэгчдэд зориулагдсан системийн хөгжлийн эхэн үеийн үйлчилгээ нь электрон нөөцийн хөгжлийн завсрлын үе гэж тооцож болох юм. Тухайн үеийн дэд бүтцийн хөгжилт буюу компьютер, сүлжээ, modem болон хайлтын систем нь өргөн хүрээний, эцсийн хэрэглэгчийн хайлтын системийн хөгжлийн түвшинд хүрээгүй байлаа.

Эцсийн хэрэглэгчийн бодит цагийн хайлтын системийн хөгжлийн зэрэгцээ эцсийн хэрэглэгчдэд зориулагдсан СД дээр суурилагдсан эцсийн хэрэглэгчийн системүүд бий болж эхлэв. Номын сангрууд нь энэхүү системүүдийг худалдан авч уншлагын танхимд тавигдсан компютерүүдэд суурилуулж байна. Мөн, өмнөх 10 жилийнхээ адилаар түүний хэрхэн хэрэглэх зааврыг тараан зааварчлагыг өгч байна. СД дээр суурилагдсан эцсийн хэрэглэгчийн хайлтын системүүд нь, хэрэглэгчдэд, олон тооны хэлхээстэй ажиллах болон бодит цагийн хайлтын орчинд Boolean логик үйлдлүүдийг гүйцэтгэх боломжийг агуулан хайлт хийх, цаг хугацааны болон үнэ өртгийн ямар ч дарамгүй ажиллах асар их боломжийг өгч байна. Хэрэглэгчид нь, эдгээр системүүдийн тусламжтайгаар мэдээллийн санд хандан хүссэн мэдээллээ олж, хайх явцдаа түүнийгээ хэвлэн авах боломжтой боллоо. Түүнчлэн, түүний нэг давуу тал нь хэрэглэгчид нь өөрсдийн дураар мэдээллээ хайх боломжтой болсон нь явдал юм. Энэ нь хэрэглэгчдэд өөрсдийн хийж буй үйлдлэдээ эзэн нь болж, богино хугацааны дотор олон төрлийн мэдээллийг бичих (түүндээ алдаа гаргах магадлал өндөртэй) ачааллаас хөнгөвчилж байгаа

юм. Энэхүү бичиж буй мэдээлэл нь цаасанд дээр хэвлэхэд ч хялбар болж, өөрийн уян дискэнд хуулан авч цаашид ашиглах боломжтой болгож байна. СД дээр суурилагдсан хайлтын системүүд нь хэрэглэгчтэй нөхөрсөг байж, хайлт хийж буй хүндээ ойлгомжтой байхаар зохиомжлогдсон байна.

Эцсийн хэрэглэгчийн хайлтын систем нь, зөвхөн, тухайн компьютерт суурилагдсан СД-н хайлтын систем болон дөрвөн ханаар хязгаарлагдсан уншлагын танхимаас гаран дэлхий даяар асар хурдацтайгаар өргөжин тэлж байна. Одоогийн электрон мэдээллийн нөөцийн үндсэн хэрэглэгчид нь эцсийн хэрэглэгчид өөрсдөө болж байна. Дэлхий даяарх алзны тор (Вэб)-ны хөгжлийн ачаар бага үнэтэй компьютер, интернэтийн бэлэн суваг, олон нийтийн бүх төрлийн үйлчилгээг авах боломж зэрэг нь асар хурдацтайгаар хөгжин бий болж байна. Энэхүү вэб нь электрон нөөцийг хэрэглэгчдэд хүргэх бүх талын суурийг бий болголоо. Нөөцүүд нь ч гэсэн чөлөөт форматтай байх боломжтой болов. Вэбийн бусдыг татах үндсэн буюу хамгийн гол зарчим бол дэлхийн бөмбөрцөг дээрх аль ч цэгт электрон нөөцийг хүргэх чадвар юм. Үүний үр дүнд номын сангүүд нь түүний хэрэглэгчид нь дэлхийн хаана нь байгаагаас үл хамааран түүний мэдээлэлд хүрэх боломжтой болсон явдал юм.

Ийм үйлчилгээг бий болгохын тулд номын сан бүр номын сангийн хэрэглэгчдэд зориулсан вэбд суурилсан нөөцүүдийг захиалдаг. Тэдгээр нөөцүүд нь Вэбийн үйлчилгээ үзүүлэгчид эсвэл тухайн номын сангийн өөрийнх нь Вэб серверт байх боломжтой. Стандарчлагдсан “turnkey” хайлтын системүүд нь тухайн байрлалаас мэдээллийг хайх буюу татан авах боломжоор хангадаг ба программчлалын огтын мэдлэгтгүй хүмүүс тус системийг худалдан авч, өөрөө суурилуулан ашиглах боломжтой бөгөөд ийм системүүд нь олон нийтийн зориулалттай бус байдаг. Үүгээрээ хэрэглэгч дээр төвлөрсөн мэдээллийн системийн үйлчилгээний хөгжлийн хамгийн гол хэсэг болдог.

Вэбийн зориулалтаар электрон нөөцийн системийг дахин зохиомжлоход, команд дээр суурилагдсан хайлтын үйлчилгээний үндсэн функцууд нь дэлгэцнээс хайх функцэд орсон байдаг. Хайлтын үйлчилгээ нь, өндөр зэрэглэлийн бүтэцлэгдсэн командын хэлийг ашиглахын оронд, зөвхөн, дэлгэцнээс олон түүн дээр заан хайх хэрэгслээр хангагдсан байдаг ба эцсийн хэрэглэгчид хялбар байлгах үүднээс цонхыг бөглөх хэлбэрээр хайлтыг гүйцэтгэхээр зохиогдсон байна. Хайлтын үр дүн нь дэлгэцэнд гарч харагдана. Харин хэрэглэгч нь тухайн мэдээллээс аль хэсгийг хэвлэх буюу хадгалахаа шийдэх боломжтой. Зарим тохиолдолд, тухайн мэдээллийн хэлхээс дээр хэд хэдэн удаа заахад тухайн мэдээллийн эх нь бүтнээрээ гарах буюу түүний байгаа сүлжээн дэх байрлал руу шилжин түүнийг хэвлэн авах боломжтой болно. Энэхүү электрон мэдээллийн үйлчилгээг гэрээсээ болон дэлхийн өнцөг булан бүрт байрлах албан байгууллага, номын сангүүд дахь олон мянган компьютерүүд дээрээс авах бололцоотой болжээ.

Ишлэл 5.1

Хэрэгслэлийн тухай хууль

Хэрвээ ямар нэгэн шинэ хэрэгсэл авах бол бүх зүйл тус хэрэгслийн тусламжтайгаар хийгдэх ёстой. Энэхүү хуулийн үйлчлэлийг хоёр жилийн настан болон алхаар таних болох юм. Мөн, дараагийн хамгийн тод жишээ бол Интернэт юм. Хэрвээ номын сангүүд нь вэбтэй болчих юм бол бүх л зүйл тус вэб рүү нэгдэх болно.

Электрон нөөцийн энэхүү илбийн нэгэн үр дагавар бол лавлагааны номын санчдын мэдээллийн сангийн тухай ойлголт болон мэдлэг туршлагаа ашиглах

арга замыг өөрчилсөн явдал юм. Хэдхэн жилийн өмнө, номын санчдын үндсэн үүрэг бол иж бүрэн мэдээллийн сан болон мэдээлэл шаардагдсан хүмүүсийн хоорондын зууч болон үйлчлэх явдал байсан. Гэтэл одоо, хайлт хийж буй эцсийн хэрэглэгчдийн замыг заагч буюу тэдний зааварлагч, шүүгч нь болжээ. Нөгөө нэгэн үүрэг нь, лавлагааны номын санчид нь мэдээлэл хайж олох зарчим болон хөдөлгөгч арга замын тухай хамгийн зөв ойлголтыг зайлшгүй авсан байх явдал юм. Гэхдээ хайлтын системийг бүрэн ойлгосон байх нь маш чухал ба алдаа гарсан үед шүүгч болох нь хамгийн чухал гэх мэтээр зарим хүмүүс маргаж болох юм. Хэрвээ, нэгэн хэрэглэгч системийн нэг функцийг сайн санахгүйгээс хайлт нь буруу болоход түүнийг нь залруулах зайлшгүй шаардлага гарна. Гэтэл шүүгч маань түүнтэй ижил алдаа нэг л удаа гаргах юм бол түүнийг харж буй хэрэглэгчид нь яагаад энэ алдаа гарсныг ойлголгүйгээр өнгөрнө гэсэн үг юм.

МЭДЭЭЛЛИЙН САНГУУД

Мэдээллийн сангийн тодорхойлолтыг гаргахын тулд түүний тухай маш сайн ойлголттой байж, түүнийг зөвөөр үнэлэх шаардлагатай. Мэдээллийн сан гэдэг бол тодорхой бүтэц бүхий зохион байгуулалттай мэдээллийн олонлог юм. Энэ утгаараа, мэдээлэл гэдэг нь текст (бичлэг) байх ёстой болно. Харин бичлэг гэдэг нь тухайн зохиолчийн нэр болон эх сурвалжийг илэрхийлсэн ном зүйн үндсэн мэдээ юм. Мөн бичлэг нь сэдвийн гарчиг, хураангуйлалт гэх мэт нэмэлт мэдэээтэй, эсвэл тухайн өгүүлэлтэй эсвэл тайлан нь бүрэн эхээрээ ч байх боломжтой юм. Түүнчлэн, уг бичлэг нь тоо болон бүдүүвч зураг ч агуулсан байх бололцоотой. Мэдээллийн сангийн хувьд тухайн мэдээллийн хэсэг бүр нь тодорхой талбаруудаар илэрхийлэгдэх ба мэдээллийн сангийн дүрмийн дагуу өөрийн заагчтай байж бүрэн тодорхойлогдсон байна. Талбар бүрт, заавал талбарынхаа элементэд зориулсан тодорхой формат байна. Жишээ нь: Зохиолчийн нэрийг бичихэд эхлээд түүний овог, таслал тавиад нэр буюу бусад нэрийг жагсаах маягаар бүтэцлэгдсэн байна. Энэхүү нэрийн бүтэц нь утасны жагсаалт, хувийн хаягийн дэвтэр, номын томъёо зэрэгт байдагтай яг адилаар бичигдсэн байна. Гэхдээ энэ бүхэн бол мэдээллийн санг зохион байгуулагчдын бодож төлөвлөсөн, цаашид түүнээс хайлт хийхийг тооцсон шийдэл юм. Энгийн утасны жагсаалтаас хэрхэн мэдээллийн сангийн бүтцэд тохирсон энгийн бүртгэл бий болгохыг Ишлэл 5.2-д жишээгээр үзүүллээ.

Ишлэл 5.2

Мэдээллийн сангийн бүртгэлийн жишээ

Бичлэгийн дугаар = qs122333

Бичлэгийн төрөл = Резидент

Овог = Ханкл

Эхний нэр = Велкинс

Эхний дунд нэрийн товчлол = К

Эхний цол = ДДС

Хоёрдугаар нэр = Пат

Хоёрдугаар дунд нэрийн товчлол = К

Хоёрдугаар цол = МД

Гудамжны хаяг = Өмнөд Броадлеаф гудамж, 72798

Хот = Төрсөн газар

Утасны дугаар = 555-1234

Утасны жагсаалтын дээрх жишээний талбарын нэр нь эрэмбэлэх ба форматлах гэсэн хоёр чухал асуудлыг шийдвэрлэхэд оролцно. Эрэмбэлэлт

гэдгийг олон ширхэг үүрний олонлог гэж дурслэн бодож болох юм. Бичлэг бүр нь тухайн шатлалд хамаарал бүхий үүрэнд орох ба үүр бүрийн бичлэг нь цаашдын эрэмбэлэлтэд дахин орж болно. Энэ мэтээр шатлал бүрийн бичлэгийн эрэмбэлэлт нь улам сайжирна. Бид бүхэн эрэмбэлэлт болон тодорхой бүтэцний гол жишээг утасны жагсаалтаас харж болно. Эхний эрэмбэлэлт нь энэ уед тус жагсаалтын бүлэг байх ба дараагийн шатлалд нь утасны хэрэглэгчийн нэrsийн жагсаалт гэх мэт улам нарийсна. Бичлэгийг эрэмбэлэх явцад бичлэгийн эхний хэсгүүд нь адил ба бол тус бичлэгүүдийг дараалуулах нь ээдрээтэй болдог. Жишээлбэл, утасны жагсаалт дахь маш түгээмэл нэр бүхий хүмүүсийг ялгахад нэрс нь адил тул нарийвчлан хайсаар түүний амьдран суудаг гудамж болон хаяг хүртэл нь шалгах хэрэг гарна. Гэтэл, маш ховор нэр бүхий хүнийг хайхад зөвхөн нэрийг нь өгөхөд л шууд олох жишээтэй байна. Харин олон үгээс тогтсон буюу дундуураа зураасаар тусгаарлагдсан нэrsийн хувьд тэдгээрийн эрэмбэлэлтийг программ хангамжийн аргаар зохицуулдаг.

Нэгэнт бичлэгүүдээ эрэмбэлсэн бол түүний талбаруудын нэрс нь тэдгээрийг форматлахад ашиглагдана. Хүний овгийн нэр нь тод хараар бичигдэн тухайн талбарынхаа хамгийн зүүн тал руу шахалттай байрлана. Харин хүний нэр болон дунд нэрс нь арай бүдгээр бичигдэн, түүний овгийн нэр бүхий толгойн чиг дор байрлана. Гудамжны нэр нь буюу түүний товчлол бүхий хаяг болон утасны дугаар нь нэг мөрөнд бичигдэнэ. Энэхүү энгийн жишээнээс утга төгөлдөр бүхий мэдээллийн сангийн бүтцийг гарган авахад шаардлагатай шийдвэрийг гарган авч болохыг харж болно. Харин мэдээллийн санг ашиглах программ зохиогчид нь тухайн мэдээллийн байж болох бүх боломжит төрлүүдийг харж тооцоолсон байх шаардлагатай.

Гэвч ном зүйн мэдээний мэдээллийн санг зохион байгуулах нь харьцангуй нарийн ажиллагаатай юм. Хэдийгээр хамгийн энгийн ном зүйн бүтэц л гэхэд олон төрлийн зохиогчид, сэтгүүлийн нэрс, төрөл бүрийн хэл, товчилсон мэдээлэл, хэвлэлтийн дугаар болон ботийн дугаар, хэвлэлийн хуудасны тоо зэрэг ордог. Номын ISSN дугаар л гэхэд 8 оронтой байдаг бол ISBN дугаар нь 10 оронтой байх жишээтэй тул тухайн өгөгдлөтэй холбогдолтой бүхий л мэдээллийн төрлүүдийг уг талбарт хадгалах боломжтой байх ёстой. Түүнчлэн, уг мэдээллийн санг илүү их далайцтайгаар хэрэглэхийн тулд мэдээллийн сангийн бүтэц нь эцслэн тогтоосон бүтэцтэй байж сэдвийн гарчиг, дескриптор, тодорхойлогч болон бусад үзүүлэлтүүдийг багтаан дурын бичлэг нэмэх боломжоор хангагдсан байх ёстой. Энэ бүх үзүүлэлтүүд бол хүмүүсийн хийсэн томъёоллын дагуу байдаг.

ХАЙЛТЫН БОЛОМЖУУД

Хэрвээ мэдээллийн сан гэдэг нь тогтмол мэдээлэл бүхий бичлэгүүдийн олонлог байсан бол өмнө өгүүлсэн бүтцийн элементүүд нь тухайн мэдээлэл ямархуу зохион байгуулалттай болон өгөгдсөн байхыг тодорхойлно. Жишээ нь, нэгэн хотын утасны жагсаалт нь тодорхой бүтэцтэй бөгөөд эрэмбэлэгддэг бол түүнийг тогтмол мэдээллийн сан гэж үзэж болох юм. Хэдийгээр тогтмол мэдээллийн сан нь хэрэглээний маш их ач холбогдолтой боловч огт сонирхол татахгүй. Харин, утасны жагсаалт буюу бусад мэдээллийн олонлогууд маань байнгын хөдөлгөөнтэй байж, тус мэдээллийн сангаас хайлт хийх боломжтой бол тэр нь маш сонирхолтой бөгөөд нийлмэл бүтэцтэй болно. Тус мэдээллийн санд нэгээс олон хэлбэрийн хандалтууд хийдэг болж хандалт бүр нь мэдээллийг удирдах эрхтэй байх болно. Тэгвэл мэдээллийн сангаас мэдээллийг хайлт нь хэрхэн ажиллах вэ гэсэн асуулт гарна. Хайлтын хэрэгслийн хамгийн чухал нэгэн зарчим бол хэрэглэгчийн хүссэн шаардлагын дагуу өгөгдлийг удирдах боломжоор хангаж чадахуйц олонлогийг үүсгэх чадвар юм. Хайлтыг гүйцэтгэхэд хайлтын

хэрэгсэл нь логик, алгоритмууд болон тэмдэгт мөрүүдийн харьцуулалтыг ашигладаг. Утасны жагсаалтаас хайхад ч гэсэн таны нүд яг л энэ зарчмаар ажилладаг. Эхлээд нэrsийн жагсаалтыг харж, эхнээс нь тохирох үсгүүдийн дарааллаар цааш нь хардаг. Тус жагсаалтаас тухайн нэрийг оллоо ч гэсэн түүний овгийг шалгана. Хэдийгээр нэр овог нь таарлаа ч яг адил овог нэр бүхий олон хүмүүс байвал та өөрийнхээ хайж буй хүний гэрийн хаягийг шалгахаас өөр аргагүй. Тэгэхээр хайлтын систем нь мэдээллийн сангаас мэдээллийг олоходоо тус сангийн талбар бүрийг түүн дэх мэдээллтэй харилцан маш онцлог бүхий хэрэгслийн тусlamжтайгаар гүйцэтгэн боломжит мэдээлүүдийг гаргаж ирдэг байна. Иймд, хайлт хийхэд ашиглагддаг маш чухал бөгөөд хүчирхэг хэрэгсэл бол Boolean логик юм.

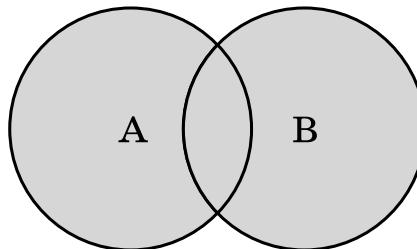
Boolean логик

Boolean логик гэдэг нь XIX зуунд Английн математикч Жорж Boolean зохиосон хийсвэр тэмдэглэгээний хэлбэр юм. Boolean логик нь логик операторын түгээмэл үгсийг маш онцлогтойгоор ашиглан олонлогийг бий болгох буюу удирдахад хэрэглэдэг. Энэхүү Boolean логикийн зарим оператор нь AND, OR болон NOT зэрэг болно.

OR гэдэг Boolean оператор нь өгөгдсөн шаардлагуудын ядаж нэгийг хангаж байхад олонлогт оруулахад ашиглагдана. Өөрөөр хэлбэл, тухайн элемент нь А шаардлагыг хангаж байвал, эсвэл Б шаардлагыг хангаж байвал, эсвэл нь В шаардлагыг хангаж байвал гэх мэт аль нэгийг хангаж байвал олонлогт орно. Boolean логикийг ашиглан бэrsуут жимсний олонлог бий болгё гэвэл тухайн зүйл нь жүрж мөн үү, ЭСВЭЛ нимбэг үү, ЭСВЭЛ амтат жүрж үү, ЭСВЭЛ грэйпфрут үү гэх мэт шалгаж болно. Энэ олонлог нь зөвхөн нэгхэн шаардлагыг шалгалгүй олон тооны шалгуур тавьж байгаа бөгөөд нэгийг л хангахад жүржийн төрөлд багтааж байна. Boolean логикийн бодитоор харуулж болохуйц нэгэн арга бол Веннийн диаграммыг ашиглах юм. Сүүдэртуулсэн хэсгүүд нь тухайн үйлдлийн үр дүнг харуулна. OR үйлдлийг Дүрслэл 5.1-д Веннийн диаграммаар харууллаа.

Дүрслэл 5.1

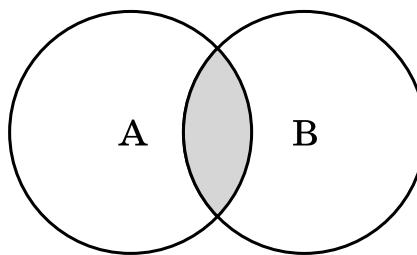
Boolean OR үйлдэл Веннийн диаграммаар

Boolean-ны AND үйлдэл нь арай илүү хатуу шаардлагыг тавьдаг буюу элемент нь тавьсан бүх шалгуурыг хангасан тохиолдолд олонлогт орно. Өөрөөр хэлбэл, тухайн элемент нь А шалгуурыг хангах BA Б шалгуурыг бас хангасан байна. Хэрвээ Исаак Асимов бичсэн зохиолуудаас робот гэдэг үг орсон зохиолыг Boolean AND үйлдлийн тусlamжтайгаар олбол Boolean шалгах үйлдэл нь Исаак Асимов BA робот гэж байна. Дүрслэл 5.2-р Boolean AND үйлдлийг Веннийн диаграммд харуулав.

Дүрслэл 5.2

Boolean AND үйлдэл Веннийн диаграммаар

Boolean OR ба Boolean AND үйлдлүүдийг анхлан хайлт хийж буй хүн бол шууд ойлгоход хэцүү байж болох юм. Энэхүү ойлголтууд нь жирийн л англи хэлний эсвэл ба ба гэсэн үгсийг тэнцэтгэл бишд оруулсан хэрэглээ юм. Энгийн англи хэлэнд, эсвэл гэдэг нь нэгийг бусдаас нь салган тусгаарлахад хэрэглэгддэг бол Boolean OR гэдэг нь өргөн утгаараа бүх зүйлийг нэгтгэхэд хэрэглэгддэг. Энэ зөрүүг харахын тулд зоогийн газрын жишээг авч үзье. Хоолны цэсний өглөөний унданд шарсан талх санал болгож болох ба түүний зэрэгцээ амтат талх эсвэл нь өндөгтэй боов санал болгож болох юм. Гэтэл энэ нь тухайн захиалагчийн зүгээс англи хэлний or гэдэг үгийг харахад өглөөний хоолонд санал болгосон талхан бүтээгдэхүүнүүдээс нэгийг л сонго гэсэн утга юм. Харин зоогийн газрын зүгээс харахад шарсан талх, амтат талх болон өндөгтэй боов зэрэг нь зөвхөн Boolean OR үйлдлийг ашиглан дээрх бүгд бол талхан бүтээгдэхүүн шүү гэсэн утгыг илэрхийлж байна.

Үүний л адил аар Boolean AND болон англи хэлний *and* гэдэг үгс нь арай өөр өөр ойлголтыг өгнө. Англи хэлний *and* гэдэг нь нэмэлт гэдгээр ойлгогдох бол Boolean AND гэдэг нь нэрлэсэн бүх зүйлсийг агуулна гэсэн үг юм. Дээрх ялгааг гаргахын тулд дахин зоогийн газраар жишээ татъя. Зоогийн газрын цэсний А хэсгээс нэг хоол, Б хэсгээс нэгийг, В хэсгээс бас нэгийг сонговол таны өмнөх тавган дээр 3 төрлийн зүйлс авч ирнэ. Харин Boolean AND гэдгийг ашигласан бол турван шалгуурыг зэрэг хангах нэг л зүйлийг авна гэсэн үг (Ишлэл 5.3-ийг харна уу) юм.

Ишлэл 5.3

Boolean хайлтын үр дүн

Хэрвээ та номын санчид “чихэр” БА “гурил” БА “өндөг” гэсэн Boolean жагсаалт өгч дэлгүүр уруу явуулбал танд тэр зөвхөн “боов” л авчирна.

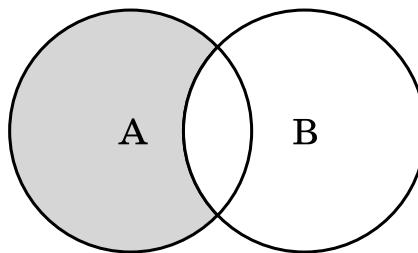
Boolean NOT үйлдэл нь (зарим үе AND NOT) мөн л маш хязгаарлагдмал олонлог үүсгэхэд хэрэглэгдэнэ. Эхлээд А шалгуурыг хангах зүйлсээр олонлог үүсгэх ба түүн дотроосоо Б шалгуурыг хангах бүх зүйлсийг хасна. Хэрвээ навчит бус моддын олонлог байгуулъя гэвэл эхлээд бүх моддоор олонлог байгуулаад Boolean NOT үйлдлийг ашиглан түүнээсээ бүх навчит моддыг хасна. Дүрслэл 5.3-р NOT үйлдлийг Веннийн диаграммаар үзүүлэв.

Boolean үйлдлийн тусламжтайгаар компьютержсэн мэдээллийг удирдахад маш нарийн бөгөөд үр ашигтай хэрэгслийг бий болгосон. Өөрөөр хэлбэл Boolean логикийн тусламжтайгаар дурын хэрэглэгч нь сая сая бичлэг бүхий мэдээллийн сангаас өөрийн хүссэн шалгууруудыг бүгдийг хангасан зөвхөн нэг бичлэгийг

хялбархан олж болно. Ялангуяа, дээд зэргээр бүтэцлэгдсэн мэдээллийн сантай ажиллах нь бүтэцлэгдээгүй буюу чөлөөт бичлэг бүхий сантай ажиллахаас илүү үр дүнтэй.

Дүрслэл 5.3

Boolean NOT үйлдэл ($A \text{ NOT } B$) Веннийн диаграммаар

Таслалт

Компьютерийн жагсаалт үүсгэх агуу өндөр чадавхийг ашиглан мэдээллийн сангийн мэдээллийг удирдах нэгэн боломж байдаг. Энэ нь нэгэн зэрэг олон шалгууруудыг хангах материалуудын олонлогийг нэгтгэхэд учирдаг. *Таслалт* гэсэн нэр томъёо нь урт үгийн тодорхой хэсгийг тайрч богиносгох буюу хасч, хэсгийг нь тусгаарлан авахыг хэлдэг. Энэ нь Boolean OR үйлдлийн нэг хэлбэр юм. Таслах үйлдлийн үед компьютер нь, хэдийгээр бүх тэмдэгтийн дараалал нь адил биш боловч түүн дотроос бусадтайгаа утга нь давхцах хэсгийг хайн олж тодорхой нэгэн олонлогт оруулах үйлдэл юм. Энэ үйлдэл нь зарим үед салаалах буюу модны хайлтын арга гэж нэрлэгддэг. Жишээлбэл: Хэрвээ та “ном“ гэдэг үгийг “номын сан“, “номын санч“, “номын дэлгүүр“, “номлол“ гэх мэт үгсээс хайж, тэдгээрийг нэг олонлогт оруулах үйлдэл юм. Таслах үйлдлийн тэмдэглэгээ нь компьютерийн системд бүрт өөр өөр байх нь тохиолддог. Ихэнх системд од (*) хэрэглэгддэг бол зарим үед асуултын тэмдэг (?), хоёр цэг (:), нэмэх тэмдэг (+) зэрэг нь ашиглагддаг.

Таслах үйлдлийг тэмдэгт цувааны эхнээс, төгсгөлөөс болон дундаас нь ялган авах боломжтой. Түүнчлэн энэ үйлдлийн тусламжтайгаар зөвхөн нэг тэмдэгт буюу бүлэг тэмдэгтийг солих үйлдлийг гүйцэтгэж болно. Өмнөх жишээнд хийгдсэн бүх үйлдэл нь тухайн үгсийн зөвхөн баруун талаас нь л таслан шалгасан. Түүнчлэн, олон тэмдэгтийг таслах үйлдлийг гүйцэтгэх боломжтой. Хэрвээ, дээрх жишээний адилаар тухайн тэмдэгт цувааны төгсгөлөөс нь тодорхой тооны тэмдэгтийг таслан авч байвал түүнийг зүүн талын таслалт гэдэг. Харин тухайн цувааны дундаас нь тодорхой тооны тэмдэгтийг таслан авч байвал түүнийг дундаас *таслалт* гэнэ. “Ба#р“ гэсэн дунд таслалтын тэмдэглэгээний хариу нь “бар“, “байр“, “баяр“ зэрэг байж болох бөгөөд тухайн таслах үйлдлийн тэмдгийн оронд хоосон буюу дурын тэмдэг байх боломжтой ба эдгээр нь дунд таслалтын жишээ болно. Хэрвээ тухайн тэмдэг нь зөвхөн нэг тэмдэгтийг бус бүлэг тэмдэгтийг төлөөлөх бол дээрх үр дүнгийн зэрэгцээ “бамбар“, “бадар“ зэрэг үгс бүхий олонлогийг үүсгэнэ. Ихэвчлэн, тухайн системээсээ шалтгаалан нэг тэмдэгт буюу бүлэг тэмдэгтийг таслан үзэх боломжтой. Иймд таслах үйлдэл нь зарим хэрэглэгчдэд тухайн мэдээллийн сан дахь мэдээлэлд итгэх итгэлийг сулруулдаг бол зарим хэрэглэгчдэд илүү их боломжийг олгон мэдээллийн сан дахь мэдээллээс байж болох бүх боломжийг судлахад таатай нөхцлийг бий болгодог. Зарим хайлтын үр дүн нь хүссэнээс эрс өөр үр дагаврыг авч ирэх тохиолдол байдгыг анхаарах шаардлагатай.

Вэб дээрх хайлтын үед модны хайлт буюу таслалт хийхэд хайлт хийгчээс ямар нэгэн нэмэлт үйлдлийг шаардалгүйгээр хийдэг. Түүний гараас оруулсан бүх нөхцлүүд нь модны зөвхөн тухайн салаанд байна. Энэ маягаар модны салаа нь цаашлах мэтээр мэдээллийн сангийн хайлт хийгднэ.

Модны буюу таслах арга нь “сондгой тоо”-ны арга ашигладаг хэлбэрүүдийн нэг бөгөөд гараас оруулсан утгатай хамгийн ойролцоо утгыг хайна. Хамгийн “ойролцоо” утга гэдгийг олон янзаар тодорхойлдог. Модны буюу таслах аргын үед хамгийн “ойролцоо” утга гэдгийг хамгийн эхэнд таарадлдсан цуваа гэж ойлгоно. Энэ утга нь бусад төрлийн хайлтын үед өөрөөр тодорхойлогдож болно.

Дээр өгүүлсэн хайлтын арга нь мэдээллийг боловсруулахад шаардагдах маш чухал хэсэг юм. Учир нь хайлт хийгч нь хир их мэдлэгтэй буюу туршлагатай хүн бэ гэдгээсээ шалтгаалалгүйгээр гараар оруулсан мэдээлэл нь мэдээллийн сан дахь мэдээлэлтэй тохирч байна уу гэдгийг л харна. Хайлт хийгчийн оруулсан мэдээлэл бүр нь хайлт хийх шалгуур болж, түүний үр дүн нь цаашдын боловсруулалтад оролцно. Харин хайлт хийгч маань тухайн мэдээллийн сангийн нийт мэдээллийн тухай ямар ч ойлголтгүйгээр зөвхөн өгсөн шалгуурт нь таарсан мэдээллийг л үзнэ. Харин мэдээллийн санд хийгдэх бодит хайлт нь хайлт хийгчээс шалтгаалалгүйгээр түүний оруулсан мэдээлэл буюу шалгуур нь зөв бичлэгийн, бүтцийн болон утгын алдаагүй гэсэн байдлаар ажиллана. Ихэнх хайлтын системүүд нь хайлт хийгчдэд мэдээллийн санд хайлт хийх арга замыг зааж өгдөг. Мөн, хайлтын үр дүнг дэлгэцэнд гарган харах буюу шалгуур нөхцөл ба мэдээллийн холбоог харуулдаг.

Индексийг дэлгэцэнд харуулах

Электрон лавлагааны эх сурвалжид хэрэглэгддэг зарим хайлтын системүүдийн нэгэн нэмэлт боломж бол тодорхой шалгуурыг хангасан мэдээллийг дэлгэцэнд гарган харах юм. Энэ бол компьютерийн өөрийн нь нэг мэдээллийн санд хэд хэдэн индексийг үүсгэх чадвар юм. Мэдээллийн сангийн эрэмбэлэлтийн суурь болох, цагаан толгойн үсгийн дараалал дээр суурилагдсан үгс нь нэгэн жагсаалт үүсгэн анхдагч индексийг үүсгэх ба түүнийг *хөрвөх индекс* буюу хөрвөх файл гэж нэрлэдэг. Энэ хөрвөх индекс нь компьютерийн системийн нэгэн хэсэг нь болж, мэдээллийн санг асар хурдтайгаар удирддаг байна. Индекс нь өгсөн шаардлагын дагуу тухайн шалгуурыг хангах бичлэгт холбогддог. Хэрвээ ийм индекс байхгүй бол компьютер нь мэдээллийн санг эхнээс нь дуустал нэг бүрчлэн шалгаж, тухайн шалгуурыг буюу тэмдэгтийн цувааг өгөгдлөөс хайж бичлэгийг олох болно. Энэхүү голлох үүрэг бүхий хөрвөх файлыг *суурь индекс* гэдэг. Компьютер нь Дурслэл 5.4-д харуулснаар, “browse”, “expand”, “neighbor” зэрэг үйлдлийг гүйцэтгэхэд суурь индексээс шаардлагатай хэсгийг дэлгэцэнд харуулдаг. Энэ нь та бүхэнд, тухайн шалгууртай үсгийн дарааллын хувьд өмнөх болон хойд талын бичлэгүүдийн хамтаар харуулна. Зарим үед энэ үйлдлийн хариуд бичлэгүүдийг бус тухайн шалгуурыг хангах мэдээллийн сан дахь бичлэгүүдийн тоог харуулах боломжтой байдаг. Үүнийг ашиглан хэрэглэгчид нь мэдээллийг үр ашигтайгаар удирдах төлөвлөгөөг боловсруулахад хэрэгтэй байдаг. Мөн, энэ үйлдлийн тусламжтайгаар тухайн шалгуурт ойролцоо утга бүхий мэдээлэл орж будилуулсан эсэх болох таслах үйлдлийн үр дүн нь зөв гарсан эсэхийг шалгахад хэрэглэгдэж болно.

Зарим мэдээллийн санд олон тооны суурь индексийг ашиглах боломжтой ба энэ үед индексийн үүрэг гүйцэтгэж буй мэдээллийн тусгай сантай байх шаардлагатай. Энэ үед индекс үүсгэж буй өзэн нь тэдгээрийг *нэрлэх зориулалт бүхий тодорхойлогч*-ыг ашиглана. Энэхүү тодорхойлогчид нь зарим тохиолдолд, бусад мэдээлэлтэй холбогдоход “интерфэйсугта”, “дэлгэрэнгүйутга”, “нарийчилсан

утга” зэрэг нэр томъёолол бүхий интерфэйсын үүрэгтэй байдаг (4 дүгээр бүлгийг үз). Энэ мэтээр тодорхойлогчийн хооронд үүсэх харилцааг зохицуулагч буюу тэдгээрийн үр дүнг *цг туслагч (thesaurus)* гэдэг. Зарим мэдээллийн сангийн системд тодорхойлогчийн индекс гэж үүсдэг. Харин бусдад нь уг туслагч маань өөрөө индекс болох ба түүний тусламжтайгаар мэдээллийг тодорхойлох буюу шууд удирдахад хэрэглэгддэг. Дүрслэл 5.5-д онлайн уг туслагчийг харуулсан жишээ байна. Дэлгэц нь мэдээллийн сангийн сэдвийн гарчиг болон өгөгдсөн шалгууртай төстэй утгуудыг харуулах ба цаашид, индекс үүсгэгч нь шалгуурыг нарийвчлах замаар мэдээллийг удирдах боломжтой болно.

Дүрслэл 5.4

FirstSearch дээрх Article1st-ийн суурь индексийг үзүүлсэн байдал. Тайлбар: (а) Тухайн дэлгэцийн Зургийг дахин хэвлэн дэлгэрүүлэх онцгой эрх нь зөвхөн OCLC-д байна; (б) Дэлгэцийн Зургийг OCLC-ийн тусгай зөвшөөрлеөр харуулав; (в) FirstSearch болон Article1st зэрэг нь OCLC-Компьютерийн бодит цагийн номын сангийн төв корпорацийн хувалдааны тэмдэг болно.

Browse Index

[Terms & Conditions](#)
© 1992-2000 OCLC

- Enter a term, choose an index, and click on **Browse**
- Click on a term to copy it to your search screen.

Current database: ArticleFirst

Return Help

Browse for: interface

Indexed in: Keyword

Browse

Prev Next

Term/Phrase	Count
interfac	4
interfacce	2
interfaccia	9
interfacciamento	3
interface	33840
interface-a	1
interface-affected	1
interface-area-to-volume	1
interface-based	4
interface-capturing	1

Дүрслэл 5.5

Ovid дээрх PsycINFO-ийн онлайн уг туслагчийг үзүүлсэн байдал. Тухайн шалгур үзүүлэлттэй холбоотой бичлэгийн тоог хаалтанд харуулав. Ovid Technologies-ийн зөвшөөрлөөр хэвлэв. Мөн, Thesaurus of Psychological Index Terms, 8 дугаар хэвлэл, 1997 оны хэвлэлтээс American Psychological Association-ы зөвшөөрлөөр уг материалыг хуулбарлан хэвлэв.

The screenshot shows the Ovid Thesaurus search interface. At the top, there are buttons for 'Continue', 'Combine selections with: OR', 'Tools Display', and 'Main Search Page'. Below this, the title 'Select Thesaurus Term' is followed by a checked checkbox next to 'Human Machine Systems Design (1788)'. To the right of this are four empty checkboxes labeled 'Explode', 'Focus', 'Scope', and 'Note'. Under the term, there are sections for 'Used For Terms' (listing 'Design (Man Machine Systems)' and 'Man Machine Systems Design') and 'Related Terms' (listing 'Computer Assisted Design (31)', 'Human Computer Interaction (660)', 'Human Machine Systems (1705)', 'Instrument Controls (89)', 'Systems (883)', and 'Systems Analysis (565)'). Below the search results, it says 'Previous Term: Human Machine Systems' and 'Next Term: Human Males'.

Мэдээллийн сангийн шалгуурууд нь олон утга агуулсан байх боломжтой. Үүнийг арилгахын тулд тухайн шалгуурын утга нь эцсийн нэг утгаар орсон, шинэ индекс үүсгэсэн байх шаардлагатай. Үүний жишээ бол, нэгэн зохиогчийн нэрэнд өөр зохиогчийн нэр нэг хэсэг нь болон орох явдал юм. Түүнчлэн, зарим зохиогчийн нэр нь тухайн хэлний нэр үгээр илэрхийлэгдэх боломж байдаг. Жишээлбэл: Гал, Сүх, Цэцэг гэх мэт. Иймд, тухайн зохиогчийн нэрсийн тусгайлан зориулсан бүтэц бүхий талбарт оруулан өгч индекс үүсгэвэл хэрэглээ нь илүү болно. Хэрвээ, Дүрслэл 5.6-т үзүүлснээр, зохиогчийн нэрний овог нь эхлэн бичигдсэн жагсаалт хэлбэртэй бол хэрэглэгчдэд олон төстэй нэрнээс нэг нэрийг хялбар сонгох болно. Түүнчлэн, дээрх нэрийн адил аар байгууллагуудын нэрс нь нэгэн жагсаалтад хамтдаа өгөгдөл хэрэглэгчдэд хялбар байх болно.

Үүний зэрэгцээ, нэг өгөгдлийн санд индекс үүсгэх бусад боломжууд байна. Хэрвээ тухайн мэдээллийн санд тоон үзүүлэлт бүхий мэдээлэл байвал тус тоонуудын дарааллаар индекс үүсгэх боломжтой. Жишээлбэл: бизнесийн байгууллагуудын борлуулалтын хэмжээ бүхий мэдээлэлтэй жагсаалтаас тэдгээрийг борлуулалт нь ихээс бага руу нь жагсаасан хэлбэрээр үзүүлж болно. Эсвэл, тус үзүүлэлтүүдийг тодорхой бүлэг болгон борлуулалтын хэмжээгээр нь ойролцоогоор нь хэсэгчлэн үзүүлэх боломжтой. Энэ мэтчилэн, шуудангийн дугаар, хүн амын тоо зэрэг үзүүлэлтүүдийг ашиглан тухайн мэдээллийн санд индекс үүсгэх боломжтой байна.

Дүрслэл 5.6

Ovid дээрх ERIC-ийн нэрсийн жагсаалтыг үзүүлсэн байдал. Ovid Technologies-ийн зөвшөөрлөөр хэвлэв.

Select	Authors	# of Citations
☐	bungay h.r.au.	1
☐	bungay henry.au.	1
☐	bunge annette l.au.	1
☒	bunge charles.au.	1
☐	bunge charles a.au.	17
☐	bunge mario.au.	2
☐	bungum timothy.au.	1
☐	bungum timothy j.au.	1
☐	bunish norbert t.au.	3
☐	bunke jennifer.au.	1
☐	bunker barbara b.au.	2
☐	bunker c.a.au.	1
☐	bunker ellen l.au.	2

Байрлалын хайлт

Энгийн индексийн нэгэн нэмэлт боломж бол тухайн бодит зүйлийг үнэн байдлаар нь тодорхойлж өгөх юм. Энгийн индекс нь тухайн бичлэгийг ямар дарааллаар яг хаана нь байрлаж буй тухай мэдээллийг агуулдаг. Компьютерийн хайлтын ихэнх системүүд нь тухайн хайлт хийгчдэд хоёр нөхцлийн хоорондын тухайн байршлын интерфэйсын тухай мэдээллийг өгдөг. Энэ хоёр нөхцлийг нь *ойролцоо утга* гэж нэрлэдэг. Систем бүр өөрийн бичлэгийн байршлын интерфэйсыг нэрлэсэн, ойролцоо утга гаргах тусгай операторуудыг хэрэглэдэг. Жишээ нь: Хоёр нэр нь нэг нь негеөхийнхээ яг хойно нь дараалан байрлах бол “зэргэлдээ” операторыг хэрэглэнэ. Гэтэл зарим өгөгдсөн өгүүлбэр болон талбарт эсвэл нь хэсэгт нь тодорхой тооны үтгэй байхыг заадаг. Энэхүү ойролцоо утгын оператор нь Boolean AND операторын сайжруулсан хэлбэр нь юм. Энэ утгаараа, хайгч нь “чанарын холбоо” гэсэн үгийг оруулан хайхад хэдийгээр дээрх үгс нь мэдээллийн сангийн тодорхойлогчид байхгүй байсан ч тус үгсийг л орсон мэдээллийг гаргаж өгнө.

Ойролцоо утгын оператор нь мэдээллийн санд хайж болох үгсийн байршлыг заасан кодоор илэрхийлэгдэх өгөгдлийг ашиглана. Иймд, уг мэдээллийн санд байх бүх нэр томъёо нь түүний нгийн индекст өөрийн байршлын хамт хадгалагдаж байдаг. Энэ нь уг мэдээллийн баримт бичиг, талбар, хэсэг болон өгүүлбэр дэх байршлыг агуулна. Энэ төрлийн кодчлолыг 108 дугаар хуудсан дахь Дүрслэл 5.7-д жишээгээр үзүүлэв. Энэ ойролцоо утгын кодчлогдсон хайлт нь маш хурдан ажиллагаатай.

Дүрслэл 5.7

Ойролцоо утгын хайлтын байршлын кодчлол

“Qualify (RN1,P1,S1,W1) circles (RN1,P1,S1,W2)
in (RN1,P1,S1,W3) database (RN1,P1,S1,W4)
management(RN1,P1,S1,W5) and (RN1,P1,S1,W6)
design (RN1,P1,S1,W7).”

The (RN1,P2,S1,W1) study (RN1,P2,S1,W2)....

Энэхүү таамагт жишээнд хаалтан дахь кодчлогдсон тоонууд нь тухайн үгийн бичлэгийн дугаар, өгүүлбэрийн дугаар болон өгүүлбэр дэх үгийн байршлын дугаарыг зааж байна. “Зохиомж” гэдэг нэр томъёотой хамт нэг өгүүлбэрт байрлах “чанар” гэдэг үгийг сонгохын тулд тус систем нь нэр бүрийн бичлэгийн дугаарыг эхлэн олно. Хэрвээ бичлэгийн дугаар нь тохирч байвал нь тус бичлэг дэх хэсгийн дугаарыг шалгана. Хэсгийн дугаар таарсан нөхцөлд өгүүлбэрийн дугаарыг шалгах ба бүх гурван дугаар тохирсон бол систем нь хайлтын үр дүн болгон тухайн өгүүлбэрийг гаргаж өгнө. Харин “чанарын холбоо” гэсэн нэр томъёог хайхад өмнөх бүх дугаар тохирох боловч өгүүлбэр дэх үгийн байрлалын дугаар нь зөрнө. Гэвч ихэнх системүүд нь ойролцоо утгаар хайх ба энэ тохиолдолд үгийн байршлын дугаарын зэрэгцээ тухайн утгатай хир ойр байж болохыг заадаг. Энэ нь хайлт хийх өргөн боломжийг өгнө. Гэхдээ хайлтын систем нь бүр нь харилцан адилгүйгээр өөр өөрийн ойролцоо утгын функцтэй байдаг. Олонх хайлтын системүүд нь ойролцоо утгыг илэрхийлэх өөр өөрийн *adj* эсвэл нь *near* зэрэг операторийн байна. Гэтэл зарим систем нь энэ зорилгоор хоёр операторыг ашиглах нь ч бий. Нэг систем нь үгийн тодорхой байрлалыг олохоор байхад нөгөө системүүдэд үгийн дараалал нь онцын шаардлагагүй байх жишээтэй. Зарим нь нэр томъёонуудыг тусгаарлан хэд хэдэн үгсийг зааж өгдөг. Хайгч нь тухайн хайж буй үгс нь нэгээрээ, хоёроороо, гурваараа гэх мэт хэд хэдээрээ ч хоёр дахь нэр томъёёны дотор агуулагдаж байж болохоор зааж өгч болно. Ийм төрлийн системд хайлт маань дараах байдалтай байна: *S guide n/3 internet*. Энэ хайлтын үр дунд “a new guide to the Internet”, “world wide Internet guide” гэх мэт өгүүлбэрийн хэсгүүд гарч ирэх ба үүнтэй адилаар, өгөгдсөн хоёр нэр маань дараах өгүүлбэрийн гурван үгтэй хамт байх бусад өгүүлбэрүүдийг олно.

Дурын хайлтын системүүд нь зарим нэр томъёо нь зөвхөн дэлгэцэнд гаргах зорилгоор орсон байх ба тэдгээрээр хайлт хийх боломжгүй байдаг. Бодит цагийн номын сангийн хайлтын системүүдэд номын тухай мэдээлэлд нь тухайн номын хэмжээ, хуудасны тоо зэрэг мэдээлэл байх боловч яж ч хайлт хийлгэсэн тухайн номын хуудасны тоо болон хэмжээгээр түүнийг өргэн олох боломжгүй байх жишээтэй.

Ийнхүү компьютерийн хүчин чадлыг ашиглан олон тооны индекс үүсгэх нь мэдээллийг үүсгэх, хайх, дэлгэцэнд харуулах зэрэг үйлдлийг хийхэд хэрэглэгчдэд зайлшгүй чухал байдаг. Хэрвээ энэ нь Boolean логик үйлдлүүдтэй холбогдсон бол мэдээллийн сангаас мэдээллийг хайх явцад асар их ая холбогдолтой болдог. Олон утгаар Boolean үйлдлийг гүйцэтгэх боломж нь хайлт хийх гэж буй мэдээллийг бүрэн бус байсан үед маш чухал байдаг. Жишээ нь, номын зохиогчийн овгийг бүрэн мэдэхгүй, номын бүтэн нэрийг мартсан буюу зарим хэсгийг л санаж байгаа болон тухайн номын зохиогдсон огнооны оныг мэдэж байхад энэ бүх мэдээллээ Boolean оператороор холбон хайлт хийлгэхэд таны хайсан мэдээлэл олдох өндөр магадлалтай.

Boolean логикийг цааш харвал

Хэдийг Boolean логик нь мэдээллийн сантай ажиллахад ихээхэн үр ашигтай ч гэсэн тэмдэгт мэдээллээр дүүрэн мэдээллийн сантай ажиллахад төдийлэн ашигтай байдаггүй. Учир нь, тэмдэгт мэдээлэл буюу текстэн мэдээллийн сан нь тэр бүр тодорхой бүтэцлэгдэггүй, бүтцэд орсон ч гэсэн энгийн үгс давамгайлдан, индексчлэгдэггүй. Хамгийн энгийн жишээ болгон арав орчим хуудас бичмэл текстийг авахад түүн доторх нэр томъёонууд нь ихэвчлэн ганц удаа л орсон байвал нь Boolean тусламжтайгаар түүнийг хайн олж болох юм. Гэвч, тухайн үгсийг бичмэл текстэн мэдээллээс нэг бүрчлэн тулган шалгаж олоход тухайн үг нь тийн ялгалаар хувирсан ч байх боломжтой. Иймд, энэ төрлийн мэдээллийн санд хайлт хийхэд *жинлэх аргыг* хэрэглэх боломжтой. Жинлэх аргын үед, тухайн текстэн мэдээллэл дэх үгсийн давтамжийг тоолох замаар нэр томъёо бүрт тохирох давтамж буюу жинг олгох ба жин нь тухайн нэр томъёоныхоо хир их ач холбогдолтой болохыг зааж өгнө. Тухайн нэр томъёо нь нэг баримтад олон давтагдах боловч мэдээллийн сан дахь өөр нэгэн баримтад маш цөөн орсон байвал тухайн нэр томъёо нь ихэнх баримтад олон орсон үгсээс бага жинтэй байна. Ийнхүү *хамаарлыг* эрэмбэлэхэд, хэдий чинээ олон удаа олон баримтад давтагдана, тэр хэмжээгээр хайлт хийхэд түүний хамаарал нь их болно. Энэ логик харьцуулалтыг ашиглан бодоход, ижил хэмжээ бүхий хоёр баримтыг харьцуулахад давтамжууд ихтэй байгаа баримт нь тухайн нэр томъёог нөгөөгөөсөө илүү тодорхойлж өгнө гэсэн үг юм. Ийнхүү хайлтын параметрийг ашиглан нэр томъёоны хайлт хийхэд, тухайн үгийн давтамж буюу жингээр хайлт хийн түүнийг олох ба дэлгэцэнд харуулна.

Дүрслэл 5.8-д байгаа жишээ өгүүлбэрээр маш ээдрээтэй баримт бичгийг харуулж байна. Тус өгүүлбэрээс харахад “шувуу” гэдэг үг маш их давтамжтай орсон байгаа бөгөөд хамаарлыг өндөр эрэмбэтэй байж, “өд” гэдэг үг хамаарал нь бага байна.

Дүрслэл 5.8

Шувуу буюу bird гэдэг үгийн хайлт дахь өндөр хамаарлын зэрэг бүхий жишээ.

Шувуу буюу bird гэдэг үг нь дараах англи хэл дээрх маш олон хэллэгт орсон байна. Жишээ нь: bird bath, bird seed, bird feeder, bird song, song birds, bird brain, eat like a bird, bird’s eye, birds of a feather, a little bird told me, bird of paradise, and bird nest.

Хайх стратеги

Энэ бүлэгт тусгагдсан хайлтын ерөнхий зарчмыг ойлгох нь оновчтой бөгөөд үр ашигтай хайлт хийхэд ихээхэн ач холбогдолтой юм. Түүнчлэн, хайлтын функцийг хайлтын системд ашиглахдаа өөр өөр нөхцөлд, нийлмэл хэлбэрээр гүйцэтгэх тухай ойлгож авах нь адил хэмжээний ач холбогдолтой. Хайлтын систем бүр нь өөрийн гэсэн үйл ажиллагааны зарчим дээр тулгуурлан хайлт болон үр дүнг дэлгэцэнд харуулах ажиллагаагаа удирддаг. Энэхүү зарчмыг *урьдчилан сонгосон тохиргоо* буюу *default* гэдэг. Жишээ нь, хайлтын системд Boolean BA үйлдлийг урьдчилан сонгосон оператор гэнэ. Хэрвээ хоёр нэр томъёог хайх гэж байгаа л бол тэдгээрийг тус тусад нь буюу Boolean BA үйлдлийн тусламжтайгаар хамтад нь хайж болно. Харин зарим хайлтын систем нь ойролцоо утгын үйлдлийг урьдчилан сонгон авсан байх боломжтой ба тус хоёр нэр томъёотой ойролцоо утгыг хайна. Харин дээрх хоёр урьдчилан сонгосон үйлдлээс хамааран

хайлтын үр дүн нь эрс өөр байж болно. Түүнтэй адил аар, хайлтын систем бүр нь өөр өөрийн гэсэн дэлгэцний урьдчилан сонгосон үйлдэлтэй байж болно. Гэхдээ, хэрэглэгчид нь бараг бүх хайлтын системд байдаг энэхүү урьдчилан сонгосон үйлдлийг алгасан өөрийн сонголтыг гүйцэтгэх боломжтой. Зарим үед энэхүү үйлдлийг хайлтын цэсээр орж, сольдог. Бусад тохиолдолд, хайлтын үйлдлийг цэсээр орон заавал гараар бичин солих шаардлага гардаг. Гэхдээ аль ч тохиолдолд тухайн хайлтын системийн урьдчилан сонгосон үйлдэл нь юу болохыг л мэдэж байх нь чухал шүү.

Хайлтыг гүйцэтгэгчийн мэдээллийн хэрэгцээгээ хангахын тулд гүйцэтгэж буй алхамууд нь *хайх стратегийг* бий болгодог. Хайх стратеги нь зөвхөн тухайн хайлтын системдээ мэдээллийн сангийн бүтэц болон агуулгатай харилцан ажилладаг. Хайх стратегийн гол зорилго нь авах боломжгүй мэдээллийг “бүхэлд нь буюу зөвхөн” хамаарал бүхий мэдээллийг олоход оршдог. Харин мэдээллийг хайгчид нь хайх стратегийн тусламжтайгаар мэдээлэл боловсруулалтын гол хоёр зорилгыг тэнцвэржүүлэн хайлт хийдэг. Энэ нь *мэдээллийг яг хайн олох ба дахин дуудах зорилго* юм. *Мэдээллийг яг олох гэдэг нь хайсан мэдээллээ онож олох бөгөөд дахин дуудах гэдэг нь тухайн хайлтаар хамаарал бүхий мэдээллийн олонлогийг олоод түүнээсээ нарийвчлан хайж яг олох явдал юм.* Хэрвээ энэ дэлхий дээрх хүмүүсийн хэл нь олон утгагүй бөгөөд хайлт хийх индексийн арга нь оновчтой байсан бол яг олох буюу *дахин дуудах ажиллагааны* үр дүн нь адил байна. Гэвч, хүний хэлэн дэх үгсийн утга нь давхар санааг агуулдаг, индексийн аргууд нь төгс биш байгаагаас яг олох ба дахин дуудах үйлдлийн үр дун нь эрс өөр байдаг.

Ишлэл 5.4 Хайлтын шинжүүдийг баримтжуулах

Лавлах номын сан шинэ электрон нөөцтэй болжээ. Бусад лавлагааны номын санчдын хэрэглээнд зориулж шинэ нөөцийн хайх интерфэйс дээр урьдчилсан яж ашиглах ёстойг бичсэн баримтжуулалт хийхийг танаас хүсчээ. Та хамгийн түрүүнд, энгийн болоод нийлмэл нэрүүдийг хэрхэн хайхаас эхлэх ёстой. Нөгөө нь, нэр дэх тодорхой хэллэгээр хайх. Энэ баримтжуулалтыг хийдээ таны турших бусад хайлтын функцууд болон шинжүүдийн жагсаалтыг хий.

ЭЛЕКТРОН НӨӨЦ БА ЭЦСИЙН ХЭРЭГЛЭГЧ

Энгийн лавлагааны өрөөнүүдээр явж үзвэл, өчинөөн олон компьютер дээр ажиллаж буй хэрэглэгчдийг олж харна. Энэ бол том өөрчлөлт биш юм. Сүүлийн хорь илүү жилийн турш номын сангийн хэрэглэгчид сонирхсон материалаа компьютер дээр, номын сангийн онлайн каталогоос хайсаар ирсэн билээ. Өөрчлөгдсөн зүйл гэвэл, компьютерийн дэлгэцээс олж авч болох мэдээллийн хэмжээ болон хэлбэр.

Нэгэн цагт ном зүйчид болон лавлагааны номын санчдын үйл ажиллагааны хэрэгсэл байсан электрон нөөц одоо, хэрэглэгчдийн ажлын чухал хэсэг болжээ. Энэхүү өөрчлөлтийн нэг жишээ нь *ном зүйн хэрэглэгдэхэцүн* юм. Энэ нэр нь өөрөө л номын сангийн хүнд хариуцлагатай ажлыг илэрхийлж байна. Нийтийн хэрэглэгдэхүүн хариуцсан газруудын тусламжтайгаар бид ус, цахилгаан, дулаан г.м шаардлагатай зүйлээрээ хангагдаж байдаг билээ. Ном зүйн хэрэглэгдэхэцүн нь номын сангийн фондоос эхлээд номын сангийн каталог солилцооны мэдээллийн санд хүртэл үндсэн хяналт тавьж байдаг. Мэдээллийн сан дахь

бичлэгүүд нь, Конгрессын номын сан болон үндэсний бусад номын сангүүд, олон орон дахь дэмжигч, гишүүн номын сангүүдын хүчин чармайлтаар бий болсон байна. АНУ дахь үндсэн ном зүйн хэрэглэгдэхүүн нь RLIN (RGL-aac), WorldCat (OCLC-aac) хоёр бөгөөд цаашид Бүлэг 20-д эдгээрийн тухай авч үзсэн байгаа.

Ном зүйн хэрэглэгдэхүүн нь мэдээллийн сангүүдыхаа гол хэсэгт MARC хэмээх машинаар уншигдах тусгай хэлбэрээр хийгдсэн ном зүйн бичлэгүүдийн цогц юм. MARC нь машинаар уншигдах каталоги (MAchine Readable Cataloging) гэсэн үгийн товчлол бөгөөд энэ нь стандарт формат болон уг стандартад тохирсон мэдээллийн багц хоёр юм. Конгрессын номын сан 1968 онд анхны MARC-ийг, англи хэл дээрх нэг сэдэвт зохиолуудад зориулан бүтээсэн байна. Бусад хэл, материалуудад зориулсан MARC стандарт ч араас нь гарчээ. Ном зүйн хэрэглэгдэхүүний гишүүд, өөрийн өмч болон MARC форматаар каталогжуулсан мэдээлэл зэргээ мэдээллийн санд хандивладаг. Энэ тохиолдолд, номын сангүүд нь мэдээллийн санг үйлдвэрлэгч төдийгүй мөн түүний хэрэглэгч нь байдаг. 2000 оны 7-р сарын байдлаар World Cat 42 сая илүү бичлэгтэй байжээ.

WorldCat, RLIN хоёр нь каталогч номын санч, ном бүрдүүлэгч болон бусад ажилтнуудтайгаар эхэлсэн бөгөөд тэд өөрсдийнхөө анхны бүтээгчид болон хэрэглэгчид байлаа. Лавлагааны номын санчид ном зүйн эдгээр газруудын анхаарлын төвд байгаагүй боловч, тэд удалгүй, эх орны аль ч хэсэгт каталогид оруулсан байж болох ном зүйн мэдээллүүдийг олж авахад ном зүйн газрууд ямар их хэрэгтэй болохыг мэдэж авчээ. Эдгээр газрууд нь өөрийн үүргээ өргөжүүлэн, каталогжуулахаас эхлэн лавлагааг оруулан нийтэд хүргэхээр болжээ. Одоо үйлчилгээ бүр нь онлайны нэгдсэн каталогийн эцсийн хэрэглэгч хувилбараар хийгдэж байна. Хэдхэн жилийн өмнө, онлайн каталогид нэвтрэх нь жирийн хэрэглэгчээс хол байсан бол одоо хаанаас ч товчуур дарсан бэлэн болжээ.

Ихэнхи эцсийн хэрэглэгчийн хувьд, харин ч өдөр тутмын дадал ажлын хүрээнээс хальж, онлайн каталог, үндэсний ном зүй ч юмуу эсвэл бусад орны нэгдсэн каталогийг судлах боллоо. Одоо дэлхийн өнцөг булан бүрийн хэдэн зуун номын сангийн онлайн каталог бий. Идэвхитэй хамтын чармайлтын хүчээр дэлхийн аль цэгээс компьютерээр нэвтрэх боломжтой, үндэсний болон олон улсын нэгдсэн каталогуудыг бүтээсээр байна.

Ном зүйн хэрэглэгдэхүүн болон нэгдсэн каталогууд нь эцсийн хэрэглэгчийн мэдээллийн сан болсон энэхүү өөрчлөлт нь лавлагааны үйлчилгээний өөрчлөлтийн бэлэг тэмдэг юм. Хэзээ нэг цагт, лавлагааны номын санч каталог харахаар явах юмуу, эсвэл номын сан хоорондын ном солилцооны тасагт очиж мэдээллийн санг шалгадаг байсан бол одоо, дунд сургуулийн сургач өөрийн гэрийн компьютерээс WorldCat руу холбогдоод л дуртай зохиолчийнхоо шинэ номын талаар олж мэдэж чадна. Судлаачид WorldCat-д холбогдон ном зүйн олон будлианаа лавлагааны номын санчийн зөвлөгөөгүйгээр, өөрсдөө шийдэх боломжтой. Энэхүү, шууд нэвтрэх боломж нь хэрэглэгчдэд, өөрийн мэдээллийн хэрэгцээг хянах бүрэн эрх олгож байна.

Түүнчлэн, шууд нэвтрэх боломж нь, лавлах ширээнд ирдэг асуултуудын түвшинг дээшлүүлж байна. Одоо хэрэглэгч “Та надад үүнийг олоход туслахгүй ю? Би WorldCat-aac олж чадсангүй” гэх мэтээр асуух болов уу. Эдгээр асуудлыг шийдвэрлэхэд шаардагдах ном зүйчийн мөрч чадвар өндөр түвшинд байна. Судлаач, англи хэл дээрх зохиолын талаар энгийн асуулт тавихын оронд, Унгар хэл дээрхи хуралдааны ажиллагааны дутуу лавлагааны тухай асуух жишээтэй. Номын сангийн нийт хэрэглэгчдэд тустай ном зүйн хэдэн сая мэдээллтэй байхын өгөтэй үр нөлөө нь гэвэл лавлагааны номын санчдад илүү хүнд шаардлага бий болж байгаа явдал юм. Электрон нөөцийн боломжийн магадлал маш өндөр. Нэмж хэлэхэд, лавлагааны номын санч бүр, хэрэглэгчийн олж чадаагүй зүйлийг тэр өөрөө WorldCat-aac хэрхэн олсноо эвтэйхэн тайлбарлаж өгөх чадвараа хөгжүүлэх хэрэгтэй.

Тохиолдлын ашиглагчид үл харагдах бүтцүүд

Электрон нөөцийг хэрэглэгчийн суурь тэлж байгаа нь хайлтын систем яаж харагдаж, ажиллахад нөлөөлж байна. Ихэнхи өөрчлөлтүүд нь эерэг зүйлс бөгөөд хайлтын командын кодын зарим нууц шаардлагатай, вэб юмуу СД төхөөрөмж дээр ажиллах боломж олгодог хялбар “сонгоод-дар” (point-and-click) системтэй. Ихэнх хэсэгт, хайлтын процессын дийлэнхи ажилд хайлтын системүүд болон холболтын программ ашиглажээ. Төрөл бүрийн хэсгүүдийн кодыг бичиж байхын оронд, хэрэглэгч тэр салбарын товчлуурыг дараахад л болно. Холболтын программ нь, янз бүрийн дараалт болон хайлтын мэдээний форматыг хайлтын систем ойлгож чадах хэрэгцээт кодонд хөрвүүлдэг. Хэдий тийм ч, хайлтын систем командын хэлбэрээс СД юмуу вэб хувилбарт шилжихэд хайлтын боломж байнга багасч байдаг. Маш сайн бүтэцтэй мэдээллийн сангийн агуулж байдаг онцлогуудын төрлийг хэрэглэгч мэддэггүй, эсвэл тоодоггүй гэсэн таамаглал мэдээллийн санг үйлдвэрлэгч болон борлуулагчдын дунд байдаг. Тодорхойлогч, танигч г.м өмнө байсан ялгаатай хэсгүүд, нэр гарчгуудыг бүгдийг нийлүүлэн нэгэн зэрэглэлд багтаан түлхүүр үгтэй хайлтууд гэсэн хаяг өгчээ. Ийм хандлага нь, мэдээллийн сангаас материал олж авах боломжийг ихэсгэж болох боловч, хайлтыг нарийвчлах боломжийг ноцтой хязгаарладаг. Нэг талаар, юу ч үгүй байснаас ямар нэг зүйл олж авах нь эцсийн хэрэглэгчид ашигтай байж магадгүй ч, нөгөө талаар бас, зөвхөн дундаж ач холбогдолтой олон зүйлсийг олж авах нь саад ч болж болох юм.

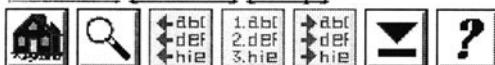
Мэдээллийн сангийн код, хаягуудын ихэнхи нь нүдэнд харагдахгүй болжээ. Жишээлхэд, энд хүний нэр байгаа учраас энэ хэсэг нь зохиогч, харин тэр хэсэг нь, байгууллагын нэр байгаа учраас зохиогчийн хамаарах нэгдэл байна гэдгийг хэрэглэгч та мэдэх болно. Тодорхой хаяг хэрэглэх, эсвэл төрөл бүрийн хэсгүүдийг юмуу бүтцийн элементүүдийг тэмдэглэхийн тулд дэлгээцийг жигд форматлах зэрэг нь энэхүү мэдээллийн сангийн зохиомжид бараг байхгүй. Дотоод бүтэц байхгүй бус, харин нүдэнд харагдахгүй байгаа явдал нь, анх хараад бодогдоноос ч илүү чухал. Зарим тохиолдолд, нэр форматлахад гаргасан ялимгүй алдаанаас болж мэдээлэл олж авахад бодитой хүндрэл гарч болох юм. Бүтцийн эдгээр үл үзэгдэх элементүүд нь зайд завсар, цэгүүд рүү чиглэсэн хандлагатай байдаг. Жишээ нь, нэр хайхад таслал үлдээх, хасах зэрэг нь чухал ач холбогдолтой байж болно. Түүнчлэн, нийлмэл үгэнд богино зураас ашиглах, эсвэл элементүүдийг зайгаар тусгаарласнаас бодитой ялгаа үүсдэг. Хэрэглэгчийн аз таарвал, хайлтын систем өөрчлөлтийг үл анзааран, тохирох материалыг олж өгнө. Арай доогуур боловсронгуй хайлтын систем нь алдааг олж таниад оролтын өөр сонголтуудыг санал болгож болох юм. Хайлтын системийн нөгөө нэг хариулт нь, нэг оролтод ойр байгаа нэrsийн жагсаалтыг өөрийн ойлгож, хөрвүүлснээр дэлгэцэнд үзүүлэх. Хэрвээ нэrsүүд ер бусын санагдвал, жишээлбэл бүгд богино зураасаар салгагдсан юмуу, эсвэл бүгд цагаан толгойн эцэст байвал сэргэлэн хэрэглэгч бол учиг түлхүүрийг өөр аргаар ашиглан өөрийн хүссэн нэртэй илүү адил харагдах нэrsийн жагсаалтыг гаргаж авна. Хэрэглэгчийг хайлтын аргаа сайжруулахад нь туслах нэгэн төрлийн хариу холбоог хайлтын систем бүр гаргадаггүй. Боловсронгуй бус хайлтын системд хэрэглэгчид ямар ч сонголт ирдэггүй эсвэл алдаа гарсныг огт мэдэггүй, маш хомс, хуурамч хариу ирдэг. Дурслэл 5.9 GaleNet-ийн “Намтар болон Удам угсааны эх хэлхээ “(Biography and Genealogy Master Index) доторхи “chomsky, noam” эсвэл “noam chomsky”-гоор орж хийсэн зохиогчийн хайлтын дүнг харуулж байна.

Хайлтын систем нь зөвхөн оруулсан нэр томъёонд тохирсоныг бус, нэrsийн хэд хэдэн хувилбарыг гаргаж ирж байгаа нь энэ хүний талаар мэдээллийн санд нэвтрэх бүх боломжийг хайж байгаа хэрэглэгчийн хувьд маш тустай зүйл юм.

Дүрслэл 5.9

Намтар болон удам угсааны хэлхээн дэх нэрийн хайлт. Социологийн бүтээлийн хураангуй, Кэмбрижийн шинжлэх ухааны бүтээлийн хураангуйн зөвшөөрлөөр олны хүртээл болгов. Зөвшөөрлийн дагуу хувилсан.

BIOGRAPHY AND GENEALOGY MASTER INDEX

[SEARCH](#) | [ABOUT](#) | [HELP](#)
[\[Search\]](#) | [\[About\]](#) | [\[Help\]](#)

Documents: 1 - 7 of 7

Ref	Cites	Name
1	42	<u>Chomsky, Avram Noam</u> (1928-)
2	13	<u>Chomsky, Noam</u>
3	73	<u>Chomsky, Noam</u> (1928-)
4	1	<u>Chomsky, Noam</u> (1929-)
5	3	<u>Chomsky, Noam A</u> (1928-)
6	14	<u>Chomsky, (Avram) Noam</u> (1928-)
7	1	<u>Chomsky, (Avril) Noam</u> (1928-)

Хэрэглэгч хайлтын үр дүнг буруу ойлгож байгаагийн зарим шалтгаан нь өөрт нь байна. Компьютер хэрэглэгчидэд тусламж үзүүлдэг, хэрэглэгчийн юу асуусныг компьютер “ойлгоод” “хариулт” явуулдаг гэсэн итгэл үнэмшил маш их байдаг. Санамсаргүй хийсэн бичгийн алдаанаас болж ганц зүйлийн багц авах юмуу, эсвэл хэрэглээндээ нийцэх боломжит тавин зүйлээс долоогийнх нь багцийг хүлээж авах ихэнхи тохиолдолдоо хэрэглэгч, гарсан үр дүнгээ зөв хэмээн итгээд яваад өгдөг. Цөөхөн хэрэглэгч, болзошгүй үр дүнгийн талаар сайн ойлголттой Электрон нөөц рүү ханддаг бөгөөд өөрсдийн амжилтыг хэмжих үр нөлөөтэй жишигтэй (стандарт) ирдэггүй. Ямар ч үр дүн гарсан, энэ нь зөв юм. Ийнхүү энэ нь лавлагааны номын санч болон холболтын программын дизайнер бага ч гэсэн дэм болж байдаг.

Хэрэглэгчийн оруулсан үг, хэллэгт систем хэрхэн хандаж байгаа нь хайлтын систем болон хэрэглэгчийн хоорондын буруу харилцааны бас нэгэн талбар болж болзошгүй. Зарим системд хайлтын нэр томъёо болон хэллэгийг автоматаар хураангуйлдаг. Нөгөөд нь системийн хураангуйлдаг бэлэгдлийг илэрхий хэрэглээгүй бол нэр томъёоны хооронд далд утгатай Boolean AND мэт байх жишээтэй. Одоо ч зарим системд нэр томъёог хамаарлын зэрэг ач холбогдолор нь хайсаар байна. Ажиллах явцдаа хайлтын механизмыг таньж олоод системд нөлөөлөх хайлтын аргыг бодож олох нь хэрэглэгчийн хувьд сорилт болдог. Хоёр юмуу түүнээс их хайлтын системийн хооронд ажиллаж байгаа сэргэлэн хэрэглэгчийн хувьд ч асуудал болдог зүйл нь эдгээр, чухал хайлтын системийн хэсгүүд нь будлиантай цэгцгүй байж болох явдал юм.

Электрон нөөцийн дотоод бүтцийг хэрэглэгч мэдэхгүй байж болох төдийгүй Электрон нөөц дотоод бүтэцтэй гэдгийг ч мэдэхгүй байж болно. Үүийн эсрэг, хэвлэмэл лавлагааны нөөцийн бүтэц, зохион байгуулалт хэрэглэхэд тодорхой

байдаг. Хэвлэмэл эх нь нэг түүнээс илүү бүтэктэй байдаг нь агуулгыг хүлээж авахад дөхөм болдог. Хэрвээ энэ нь цагаан толгойн дагуу зохиогдсон бол, хэрэгсэл доторхи лавлагаа заалтанд хавсаргах нэмэлт нэр томъёог харгалзсан индекстэй байна байх. Лавлагаа заалт болон сэдвийн индекстэй, цагаан толгойн хайлттай нэвтэрхий толийг мэдэхгүй хүн байхгүй. Хэрвээ хэвлэмэл хэрэгслийн сэдэв агуулгыг нь онцлон (агуулгын зэрэглэлтэйгээр) зохион бүтээсэн бол түүний загвар бүтцийг тоймлон харуулах агуулгын хүснэгтийг хийж өгсөн байдаг. *Латин Америкийн судалгааны гарын авлага (The Handbook of Latin American Studies)* энэ загварын жишээ юм. Иймэрхүү зэрэглэл бүхий хэрэгслүүд нь ихэвчлэн цагаан толгойн индекстэй байдаг. Ашиглалтын эдгээр өвермөц бүтэц асуулт нь зохион байгуулалтын загвартай тохирохгүй хүндрэл гарах тохиолдолд маш их тус болдог. Жишигэлбэл, *Bartlett-ийн Familiar Quotations*-ийн ерөнхий бүтэц нь огноогоор дэлгэрэнгүй, огноон дотроо цагаан толгойн дагуу овгоор цэгцлэгдэн хийгдсэн байна. Гэсэн хэдий ч хүн бүр нэрийг тохирох цаг үед нь зөв байрлуулж чадахгүй учир нэrsийн хэлхээс бас оруулжээ. Хэрэгслийн мөн чанарт нийцүүлэн лавлагаа дахь тулхүүр үгээр том хэмжээний хэлхээс хийсэн байна. Вэб дэх лавлагааны хэрэгсэлд хам сэдвууд болон мэдээллийн зохион байгуулалт нь нүдэнд харагдахгүй байх магадлалтай. Хайлтын асуултын хариунд дэлгэцэнд нэг хэсэг мэдээлэл гарч ирнэ. Дэлгэц дээрх тэр хэсэгт асуултын хариу байна уу гэдгийг тодорхойлох нь чухал. Асуултын дэлгэц юмуу, эсвэл дэлгэцэнд гарсан үр дүngийн хэлбэр загвараас заримдаа дотоод бүтцийг илрүүлж болдог. Ямар ч тохиолдолд ийм бүтэц нь харилцан ажиллагаатай холбоогүй байж болох юм. Учир нь хайгч энэ мэдлэгийг нөөцөд орох өөр арга болгон ашиглах боломжгүй л байх болов уу. Нэвтрэх өөр механизм эсвэл *browse*-ийн боломжтой дэлгэцнээс илүү асуултын дэлгэцнээс хэрэгсэл дотор аялах нь хязгаартай байх илүү их магадлалтай.

Хэрэглэгч ба интерфэйс

Электрон нөөцүүд нь хэрэглэгч номын санд байна уу, гэртээ байна уу, ажил дээрээ байна уу эсвэл энэ дэлхийн өнцөг булан бүрт Интернет кафенд байна уу гэдгээс шалтгаалахгүйгээр хэрэглэгчдэд хурдан хүрдэгээрээ хэвлэмэл материалыаас ялгаатай. Электрон нөөцүүд нь салангид тогтсон бодит байдлаас илүү нийлмэл боломжит байдлаар оршин байдаг. Ус тогтсон хэлбэр, хэмжээгүй байдаг шиг электрон нөөц яг ижил шингэний шинж чанарыг агуулсан байдаг. Тэдгээр нь компьютероор, электрон “хоолойгоор” дамжин “цорго”-руу орж ирдэг. Дурын хэрэглэгчидэд зориулагдсан тодорхой байдал нь нөөц рүү нэвтрэхэд хэрэглэгдэж байгаа цоргоны төрөл болон дамжуулах хоолойны хэмжээнээс хамааран төрх байдал, боломжоороо ялгагдана. Web дээр байдаг нэг хувилбар нь бие даасан байдлаараа болон TELNET (6-р бүлгийг үз)-ээр ирж байгаа хувилбарын график аргаараа ялгаатай. Нөөцийн дан текст болон бага хэмжээний график хувилбарууд байж болно. Нөөцийг үнэн зөв ашигтай байдлаар хэрэглэгчиддээ тодорхойлж өгөхийг эрэлхийлдэгээс лавлагааны номын санчдын хувьд нөөцийн шингэний шинж чанар түвэг учруулдаг байна.

Түүнчлэн нөөц нь мэдэгдэл сануулгагүйгээр өөрийгөө өөрчлөх зүйл юм. Интерфэйс нь нэг хувилбараас негеэ рүү хувиргаж чадна. Шинэ дэлгэцүүд, шинэ сонголтууд, шинэ “төрх ба мэдэрхүй” нь өмнөх танил нөөцүүдтэй хэрхэн ажиллах талаар хэрэглэгчдэд тээнэгзэл төрүүлж болох юм. Мэдээллийн сан рүү нийлүүлэгчээр дамжуулан хандаж болно. Нөөцийг товчлон томъёолоход дан текстийн байрлал рүү интерфэйс нэмж болно. Нөөц нь эдгээрийг нэгэн зэрэг хийж чадахаас гадна мөн хугацаанд нэр солих үйлдлийг хийдэг.

Электрон нөөцийг тодорхойлох гэж байгаа лавлах номын санч мэдэгдэхүйц сүл талтай байна. Үнэхээр салангид мэдээллийн сангийн төрөл нь гэмт хэрэгтний “цаагдаагийн бүлэг”-ийг хэрэглэгч тухайн нөөцийг таньж болох боломжит бусад нээсийн жагсаалттай харьцуулж эхэлнэ. Корпарацуудын нэгдэл болон тэдний өөрчлөлт зохион байгуулалтын талаар энэхүү жагсаалтад нэмэх уед энэ ажил үнэхээр хэцүү түвэгтэй болдог. Хэвлэмэл лавлагааны нөөцийн нэрийг солих нь харьцангуй ховор. Хэрэв соливол каталогичид, каталогийн бүртгэлд нэмэлт хийнэ. Тухайн зүйлийг хуучин болон шинэ нэрийн дор хайж байгаа хэрэглэгч бүтээмжтэй байна. Түүнчлэн лавлагааны нөөцүүдийн *Велайн Лавлах номуудын гарын авлага, Волфордын Лавлах материалын гарын авлага* зэрэг гарын авлагууд нь өмнөх нэрээр нэвтрэх боломжоор хангана. Электрон нөөцийн хувирамтгай байдал нь нэрлэж байгаа эсвэл тодорхойлж байгаа зүйлээ үнэн зөв яг олох болон үүнийг хэрхэн хийх нь ойлгомжгүй хэцүү байдаг. Өөрөөр лавлах номыг хавтсаар нь мэдэж чадахгүй байж болох боловч энэ нь дор хаяж нэгтэй байна. Электрон нөөцийн хавтас юутай адил байх вэ? Номын сан, нөөцийн хаягийг үнэн зөв, удаан хугацааны байнга яаж шинэчлэх вэ?

Номын сангийн Электрон нөөцийг байнга бэлэн байдалд байлган ашиглахад хэрэглэгч нэг холболтоос нөгөө рүү шилжих шаардлага гарна. Дүрслэл 5.10-д ERIC мэдээллийн сан, 3 өөр систем болох Ovid, OCLC First search, Cambridge Scientific Abstracts (CSA)-ийн эхний дэлгэцэн дээр хэрхэн харагдаж байгааг жишээ болгон үзүүллээ.

OCLC First search, Cambridge Scienitfic Abstracts (CSA) нь дээр үзүүлсэн үндсэн хайлтын дэлгэнээс гадна нарийвчилсан хайлтын дэлгэцийг санал болгоно. Энэ тохиолдолд салангид мэдээллийн сангийн хувьд 5 өөр хайлтын дэлгэц өөр өөр боломж стратегийг санал болгох ба хэвлэх болон иш татлалыг удирдах сонголтуудыг дурдаагүй. Ихэнхдээ мэдээж мэдээллийн сан бүр нэг систем дээр боломжтой байна. Гэхдээ олон номын сан хэд хэдэн системийг захиалдаг учир олон тооны холболтыг дамжин хэрэгтэй мэдээллээ хайх гэж байгаа хэрэглэгчдэд сонголт болон стратегээ хайхад түвэгтэй хэвээр байна.

СД дээр байна уу Web дээр байна уу, аль ч эцсийн хэрэглэгчийн систем нь ашиглахад хялбар дөхөм байхаар хийгдэх бөгөөд зарим нь бусдыгаа бодвол илүү хийц загвартай байдаг. Ихэнх систем хайлтын 1 буюу түүнээс дээш түвшинг санал болгодог бөгөөд шинэ болон туршлагатай хайгчдын алинд нь ч зориулагдсан байдаг. Шинэ хэрэглэгчдэд энгийн хариулт шаардагдах асуулттай бүлэг цэс байж болох бөгөөд энэ нь дэлгэцэн дээрх олон сонголтоос сонгох боломж олгоно. Харин илүү туршлагатай хэрэглэгчдэд командаар чиглүүлэх сонголт болон илүү өргөн цэсний сонголт байж болох бөгөөд энэ нь хайлтын илүү боломж иш татлалыг удирдах илүү хүчин чадал эсвэл илүү түргэн хайлтаар хангаж болно¹. F.W. Lancaster болон хамтрагчид эцсийн хэрэглэгч болон завсрын зуучлагч хайлтыг харьцуулж үзээд эцсийн хэрэглэгчид хэдийгээр бодит чанар нь маш муу ч өөрсдийн СД хайлтдаа сэтгэл хангалуун байдаг гэсэн бусад судалгааг баталж байгаа юм. Хэрэглэгчдэд хайлтын илүү стратегийг боловсруулахад нь туслах эсвэл хайлтын үгсийн санг баяжуулахад тусалж чадах хэрэглээний цэгийн зааврыг боловсруулах нь хугацаа их шаардсан, хийхэд их хэцүү ажил юм (Ишлэл 5.5-ыг харна уу). Тэр ч байтугай энэ нь хэрэглэгч эдгээр зааварт хариуцлахад хэцүү байх болно. OCLC First search, Cambridge Scientific Abstracts (CSA) зэрэг өөр өөр хайлтын түвшинтэй системүүдэд түвшингүүд нь адил тул үндсэн хайлтаас илүү нарийвчилсан хайлт руу орж байгаа хэрэглэгчид шинэ нэр томъёо, шинэ арга барилыг сурал шаардлага гарч ирнэ.

Нэг түвшингээс нөгөө түвшин рүү чадвар болон ерөнхий төсөөллийг бий болгох “чадварын шат” бүхий хайлтын систем тун ховор. Иймд хэрэглэгчдэд

илүү өндөр түвшинг ашиглахад шаардагдах чадварыг эзэмшүүлэхэд хэцүү байна. Энэ нь хэрэглэгч доод түвшиндээ хэвээр үлдэх эсвэл илүү өндөр түвшингийн хайлтын аргын ганцаарчилсан сургалт болон зааврыг шаардахад хүргэнэ.

Дүрслэл 5.10

Нэг мэдээллийн сан олон холболтууд – CSA, Ovid, First search дахь ERIC Ovid Technologies, Inc-ийн зөвшөөрлөөр хэрэглэгдсэн. Энэхүү мэдээлэл нь CSA, 7200 Wisconsin Ave, Bethesda, MD 20814, www.csa.com-ийн зөвшөөрлөөр дахин хэвлэгдсэн. Жич: (a) OCLC нь хуулбарласан Дэлгэцний байдлын хуулбарлах эрхийг эзэмших; (b) Дэлгэцний байдал нь OCLC-ийн зөвшөөрлөөр хэрэглэгдэнэ; (c) First search & Article First нь OCLC Online Computer Library Center, Incorporated-ийн бүртгэлтэй болно.

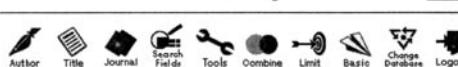
CSA

Find:
eg: toxic organic contamin*

 as keyword(s) ▾
 If searching multiple words, find
 Exact phrase
 Any of the words
 All of the words
From ▾
to ▾
Sort by ▾
Show ▾

Other Search Options:
Go to [Thesaurus Search](#)
Go to [Advanced Search](#)

POWERED BY

O V I D **Eric** 1985 to August 2000 [?](#) [Help](#)

#	Search History	Results
-	-	-

Run Saved Search

Enter Keyword or phrase: Map Term to Subject Heading

Limit to:
 English CIJE (Journal Articles) RIE (ERIC Documents)
 ERIC Digests
From: ▾ To: ▾

Copyright (c) 1998 Ovid Technologies, Inc.
CGI Version:7.8 Millennium, Source ID: 13932.1.156.122, Revision: 1.303.2.14
Server Version:7.8, Source ID: 1.3932.1.155

FirstSearch

Basic Search

Type search terms and choose limits.
Click on Search.

Current database: **ERIC**

Terms & Conditions

Index Subjects News Help

Search in: **ERIC**
Journal articles and reports in education

Search for:
 Keyword Author Title Browse Index

Limit to: Full text

Rank by: ▾

Ишлэл 5.5

Хайлтын гарын авлага бичих

Хүн бүрийн мэддэг электрон нөөц шинэчлэгдэн гарчээ. Шинэ хувилбар нь урьдын ганц үндсэн хайлтын оронд хайлтын хоёр түвшинтэй. Та нөөцөд зориулан хэрэглэгчийн шинэ гарын авлага бичих гэж байна. Ихэнхи хэрэглэгч, гарын авлагыг маш товч тохиолдолд л авч ашиглана гэдгийг мэдэж байгаа тул та урьдчилан хэдэн сонголт хийх хэрэгтэй болно. Та үндсэн түвшингийнхэнд зориулсан авлага бичиж түүндээ дээгүүр түвшингийн хайлт шаардагдвал лавлах ширээнээс тусламж ав гэсэн зүйт хийх үү эсвэл ямар төрлийн хайлт ашиглах хэрэгтэй вэ гэдгээ тодорхойлоход нь хэрэглэгчид туслах зарим нэг зөв хайлтын жишээ бүхий гарын авлага бичих үү? Хэрвээ та гарын авлагaa хэвлэхээс гадна Вэб дээр байрлуулах санаатай байгаа бол таны шийдвэрүүд хэвээр үлдэх үү?

Хайлтын боломжуудын тухай өгүүлсэнд зааснаар хайлтыг бүтээмжтэй үр ашигтай болгох санал төлөвлөгөөнүүдийг эцсийн хэрэглэгч мэдэх, таних, ойлгох шаардлагагүй. Хэрвээ дэлгэц Boolean хайлтыг санал болговол, хэрэглэгч үүнийг өндөр бүтээмжтэй хайлт эсэхийг мэдэх арга байна гэж үү? Түүнчлэн дундаж хэрэглэгч, мэдээллийн сан дээр ажиллаж байхдаа хайлтын механизмыг илрүүлэх хайлтын загвар маягийн бэлэн зүйл ч үгүй. “Мэдээллийн сангийн тухай сурх өхний арван зүйлийн жагсаалт”-ыг цүнх, кармандаа аваад явж байдаг хэрэглэгчийг төсөөлөх аргагүй юм. Тэгээд ч эцсийн хэрэглэгч ийм жагсаалтын хэрэгцээг ойлгодог гэж төсөөлөхөд бас л адил хэцүү.

Хичнэн сэтгүүлүүдээс мэдээлэл авсан, ямар хугацааны мэдээлэл байгаа гэх мэт мэдээллийн санд агуулагдаж буй зүйлсийг электрон мэдээллийн нөөц бүр тохиолдлын хэрэглэгчид (эсвэл лавлагааны номын санчид) тодорхой байлгадаггүй. Хэрэглэгчид Электрон нөөцийн боломжийн талаар телевиз, арилжааныхны үзүүлж буй сонирхолтой зүйлст үндэслэн онлайнаас ихийг хүлээсэн өндөр сэтгэгдэлтэйгээр ажиллаж эхэлж болох юм. Нэг мэдээллийн сангийн янз бүрийн хувилбарууд нэгээс негеөгөөр хэвлэмэл хувилбараас ч гэсэн байнга солигдох нь маш элбэг байдаг. Мэдээллийн сангийн СД-ын хувилбарыг ерөнхийдөө сар, эсвэл улиралд шинэчилж байхад Вэб хувилбарыг ойр ойрхон шинэчилдэг байж магадгүй.

ЭЦСИЙН ХЭРЭГЛЭГЧИЙН НӨӨЦИЙГ ХЭРЭГЛЭГЧ ТӨВТЭЙ ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭНД НЭГТГЭХ

Электрон нөөцөд нэвтрэх нь үр ашигтай лавлагааны үйлчилгээг хөгжүүлэх зөвхөн ганц алхам нь. Бэлэн нөөцийг таних, тохирох нөөцөө сонгох, тийшээ нэвтрэх, хэрэгтэй мэдээллээ олж авахын тулд хайлт хийх, гаралтыг ашиглах, эцэст нь олсон мэдээллээ хэрэглэх боломжийг хэрэглэгчид олгох тийм систем, үйлчилгээг бүтээж хэрэгжүүлэх ёстой. Эдгээр систем, үйлчилгээнүүд нь байршилын хамааралгүй байх хэрэгтэй. Өөрөөр хэлбэл, алсын хэрэглэгч болон номын сангийн хэрэглэгч хоёр ижил боломж, ижил аргаар, адилхан, төвөггүй ажиллах боломж юм.

Лавлагааны үйлчилгээний орчин

Лавлагааны үйлчилгээний орчин нь лавлагааны үйлчилгээний цэгийн орчин дахь биет зүйлс, номын сангийн Вэб хэсэг дэх лавлах болон үйлчилгээнд ашигладаг тоног төхөөрөмжүүд, лавлагааны ажилтнууд, лавлагааны фонд мөн лавлагааны үйлчилгээний журам зэргээс бүрддэг. Лавлагааны энэхүү үндсэн бүрэлдэхүүн нь хөдөлгөөнтэй дотоод хэлхээ холбоотой, аль ч хэсэгтээ өөрчлөгддөг,

бусдадаа нөлөөлж бүтээж байдаг. Энэхүү лавлагааны үйлчилгээний үндсэн бүрэлдэхүүний хамгийн төвд хэрэглэгч байдаг. Орчны бүх зүйлс хэрэглэгчийн хэрэгцээг харгалзан зохиогдсон байх ёстай. Ийн зохиохдоо лавлах номын сангийн хамт олныг бурдүүлж байдаг хэрэглэгчийн янз бурийн булгийнхнийг анхаарч үзэх нь чухал. Анхаарч үзэх хэрэглэгчийн нэг бүлэг нь лавлагааны номын санчид өөрсдөө юм. Тэд бол нөөцийг хамгийн эрчимтэй ашиглагчид. Хэрвээ зөвхөн лавлагааны номын санчид л хэрэглэгч хамт олон байсан бол лавлагааны орчинг зохион бүтээхэд хамаагүй хялбар байх бизээ. Номын санд биет лавлагааны орчинг зохион бүтээсэн тохиолдолд бол тэдгээрийг, лавлагааны номын санчид аль хэрэгтэй газраа тавьж болно. Тэднийг хүссэн үедээ л сольж байрлуулж болох байлаа. Хэрвээ “зөвхөн мэргэжлийнхэнд” гэсэн мэдээллийн хэсгийг Вэб-д зориулж зохион байгуулбал бас дээрх шиг зарчим хэрэглэгдэнэ. Номын санчид өөрийн сул, хүчтэй талуудыг сайн мэддэг бөгөөд бодит цаг хугацааныхаа дизайны амжилтыг үнэлж чадна. Хэрвээ ямар нэг зүйл санаснаар болохгүй байвал энэ нь боловсруулсан хүндээ (ихэвчлэн, өөрөө бас хэрэглэгч байдаг) шууд илэрхий байдаг. Байдлыг дор нь засаж сайжруулах боломжтой. Өөрчлөлтөд өртсөн хүмүүстэй шууд харьцаж хамтран ажиллагчиддаа и-мэйл явуулах юмуу лавлах ширээн дээр бичиг үлдээхэд хангалттай байх болно.

Лавлагааны орчин, хэрэглэгч олон нийтэд үйлчлэхээр нээгдсэн тохиолдолд мэдээллийн хэсгийн дизайныг хийх шаардлага гарна. Лавлагааны биет өрөөнд бие даасан үйлчлүүлэгчийн лавлах хэрэгслүүдийн хэрэгцээг, лавлагааны ажилтнуудын хэрэгцээний эсрэг харьцуулан баланслах шаардлагатай. Лавлах ширээн дээрээ бүх хуанли-эмхэтгэлийг (almanac) байлгаж байх нь лавлагааны номын санчийн хувьд ашигтай, ямар ч хэрэглэгчийн хувьд энэ нь таатай байрлал биш байх болно. Үүнтэй адил биет лавлагааны фондийн олон хэсгүүд Вэб дэх мэдээллийн зайд шилжихийн хирээр, лавлагааны номын санчид, Электрон нөөцийг цэгцлэн визуаль хэрэглэгч ашиглахад бэлэн болгохыг хичээж байна. Төрөл бурийн лавлах хэрэгслийн албан ёсны нэрийг мэдэхгүй хэрэглэгчдийг чиглүүлэх зорилгоор, нөөцийг зориулалтаар нь таних асуултын хэлийг лавлах зайд ашиглаж болох юм. Жишээлбэл, асуултын зайд дараахи сонголтуудыг байрлуулж болно. “Товчхон баримт, тодорхойлолт хайж байна уу? Хуанли-эмхэтгэл болон толь бичиг харахад энд дар”, “Илүү урт тайлбар олохыг хичээж байна уу? Ердийн болон тусгай нэвтэрхий толь харахад энд дар”. Ийм тохиолдолд өөрт хэрэгтэй хэрэгслийн төрлийг мэдэж байгаа хэрэглэгч үүнийг сайшаан хүлээн авах бөгөөд харин арай мэдэхгүй нь өөрийн санаанд байгаа асуултын төрлөөр тохирох нөөцөө сонгож авч чадах юм. Ямар ч дизайнд лавлах ширээний утасны дугаар, үйлчлэх цаг, мөн нэмэлт “лавлах асуултаа асууна уу” – и-мэйл үйлчилгээ г.м бодит тусламжид хандах холбоо маш чухал.

Лавлагааны нөөцийг Вэб рүү шилжүүлэхэд лавлагааны орчны өөр нэг тал өөрчлөгддөг. Биет орчинд байрладаг, өөрт агуулагдсан мэдээллүүддээ тайлбар тексттэй, уламжлалт, хэвлэмэл лавлах хэрэгслүүдтэй сэргүүлэн үзэхэд, Вэб-д суурилуулсан хэрэгсэл нь тайлбар заалтын бүтэцгүй юм. Хэвлэмэл эх сурвалж нь түүний агуулга болон нэгэн агуулгатай бусад лавлах хэрэгслүүдийнхээ аль хэсэгт байгаа байршилыг нь нэгэн зэрэг тогтоох дуудлагын дугаартай байх нь нийтлэг байдаг. Хэвлэмэл хэрэгслүүдийг ихэвчлэн зориулалтаар нь багцлан, бөөнд нь хураасан газар зүйн атлас, ширээн дээр цэгцэлсэн индексийн хамт лавлах өрөөнд байрлуулдаг. Биет зүйлсийг ийн хамт бөөнд нь байрлуулах нь, хэрэглэгч азтай тохиолдлоор, мартсан юмуу, эсвэл мэдэхгүй нээх гарчгаа олж харах боломж олгох зарим ашигтай талтай. Байршил болон тайлбар зүүлтийн эдгээр онцлогууд Вэб-д бараг юмуу, эсвэл бүр байдаггүй. Вэб-д суурилсан хэрэгслүүд нь бие биенээсээ бүрэн тусгаарлагдсан байдаг. Зөвхөн ганц хэвлэлийн газраас юмуу, эсвэл нэгдэж гаргасан зүйлсийн нэр, хаяг сонголтын ганц дэлгэц

дээр тодорхойлогдож магадгүй. Ихэнхи тохиолдолд, URL хэрэгсэл 2 хоорондоо ямар ч холбоогүй байдаг. Зарим лавлах хэрэгслүүд, номын хавчуурга дунд эргэлдэх post hoc үйлчилгээний тусалж чадах ч, эдгээр нь LC юмуу Dewey-гийн бат бөх ангилалын бүтэцтэй харьцуулахад хэврэг бүтэцтэй юм. Нэмж хэлэхэд, эдгээр post hoc бүлгийнхэн байнгын шинэчлэлт шаарддаг.

Хандалтыг удирдах

Электрон нөөцүүд нь номын сан болон хэрэглэгчиддээ маш олон ялгаатай аргаар хүрдэг. Номын сан нь дэлхийн нийтийн нэгдэл, бүсийн нэгдэл, номын сангийн төрөл болон өөр бусад төрөл дээр үндэслэгдсэн нэгдлийн гишүүн байж болно. Эдгээр нэгдлийн аль нь ч, номын сангудын хэрэглэгчийн хэрэгцээнд зориулан өөрсдийн гишүүн номын сангудыг Электрон нөөцөөр хангана. Эдгээр аргууд нь нэгдлийн гишүүдэд нээлттэй байгаа нөөцийн санг ихээр баяжуулдаг. Ихэвчлэн, нэгдлийн эзэмшиж байгаа нөөцөд бодит хямдруулалт байдаг. Энэ нь долларын хомс нөөцийг илүү үр ашигтай зарцуулахад хүргэнэ. Эдгээр аргын ашиг тус тодорхой боловч бас зарим нэгэн түвэг бий болж байна. Нэгдэл бүрийн хувьд зөвшөөрөл олгох арга нь лавлах номын сангийн хэрэглэгчийг нэвтрэлтийн эрх, үйлчилгээний сонголтоороо ялгагдах бүлгүүдэд хуваана. Өөр өөр хамтын гэрээ нь дээр “харьяа” домэйнуудад, зарим нөөц зөвхөн тодорхой нөхцөлд л боломжтой байхад бусад нөөц нь ямар ч боломжгүй байхыг жишээ нь, хэрэглэгч номын санд байхдаа мэдэж болно.

Эдгээр олон төрлийн хэрэглэгчийн нэвтрэлтийг удирдах нь түвэгтэй зүйл. Номын сан, зөвшөөрлийн нөхцөлтэй зөрчилдөхгүй л бол, олон хэрэглэгчиддээ аль болох олон нөөцийг боломжтой, бэлэн байлгахыг эрмэлзэж байдаг. Номын сан, эдгээр олон төрлийн хэрэглэгчидтэй ажиллах өөр стратегиудыг зохиож болно. Олон номын сан, тэдгээрийн зөвшөөрөгдсөн анхдагч хэрэглэгчийн бүлгийн нөөцийг, номын санд биечлэн ашиглаж байгаа хэрэглэгчийг оруулан тодорхойлдог. Эдгээр хэрэглэгчид, түр зуурын таних тэмдэг зүүж болох юм. Тэд ажиллаж байх хугацаандаа тухайн байгууллагын хэсэг нь байдаг.

Зөвшөөрөгдсөн нөөцийг биечлэн ашиглаж байгаа хэрэглэгчдэд түр харьяаллыг нь сунгадаг. Номын сан нь, алсын хэрэглэгчийн нөөц ашиглах эрхийг тодруулан магадлах боломжтой байх ёстой. Үүнийг, номын сантай холбогдсон Интернет хаягаар тодруулж болно. Номын сан нь, түүний анхдагч хэрэглэгчийн бүлэгт харьяалагдах IP хүрээ гэж нэрлэгддэг Интернет хаягуудын багцыг тогтооно. IP хаяг нь зөв эгнээнд байгаа компьютерийг ашиглаж буй хэнд ч нөөцөд нэвтрэх боломж олгоно. Бусдыг нь нэвтрүүлэхгүй. Энэ нь IP домэйнуудын ганцхан багттай компаниуд болон сургуулиудад илүү үр ашигтай байдаг. Энэ нь түүнчлэн зарим өргөн-суурьтай Электрон нөөцөд хэрэглэгдэж болно. Жишээлбэл, Индиана нь өөрийн INSPIRE программын тусlamжтайгаар муж дотроо хэрэглэгч бүрт нээлттэй зарим Электрон нөөцийг хийсэн байна. Индианад байгаа бүхий л нийтийн IP хүрээнүүд тэдгээр нөөцийг ашиглах боломжтой байдаг.

Бүлэг доторхи гишүүнчлэлийг тодорхойлох өөр нэг арга бол баталгаажуулалт. *Баталгаажуулалт* нь хоёр-шатлалтай процесс бөгөөд хэрэглэгчийн нэр болон түлхүүр үгийг хэрэглэгчийн сан дахь өгөгдлөй харьцуулах замаар тухайн хэрэглэгч эрх бүхий хэрэглэгчийн жагсаалтад үнэхээр байгаа, жинхэнэ хэрэглэгч мөн болохыг батлах юм. Жишээ нь, INSPIRE программд, хэрэв Индиана мужийн оршин суугч үндэсний Интернет үйлчилгээг хангагчаар дамжуулан үйлчилгээ авахыг хүсч байвал тэд INSPIRE-ийн хэрэглэгчийн санд нэмж бүртгүүлэх шаардлагатай. Тэд систем рүү ормогц, компьютер нь энэхүү үйлчилгээг ашиглах эрхтэй эсэхийг шалгана. Баталгаажуулах процессыг найдвартай, үр ашигтай, яршигтгүй хийх нь түвэгтэй байдаг. Түүнчлэн зөв баталгаажуулалтын процессыг

нэргүй хийх нь бараг боломжгүй. Номын сангийн олон хэрэглэгч номын сан нь, хэрэглэгчдийнхээ үйл ажиллагааг нууц байлгахыг амлан хичээдэгийг мэддэг ч гэсэн бас нууц болон нэргүй хоёрын хооронд ялгаа байдгийг ч мэддэг. Баталгаажуулалт байгаа учир, эдгээр нь нууц үлдэхгүй байх боломжтой байдаг. Нэрээ мэдэхийг хүсэхгүй байгаа хэрэглэгчид хэрэгцээтэй нөөц рүү шууд нэвтрэх боломжтой компьютер дээр номын сан дахь судалгаа хийх шаардлагатай байж болох юм.

НӨӨЦИЙГ БАЛЖУУЛАХ

Технологид гарч байгаа өөрчлөлтүүдийг илүү их гэсэн нэг үгээр дүгнэн илэрхийлж болно. Илүү хурд, илүү зураг, илүү олон формат, илүү суваг, илүү их нөөц гэх мэт. Ирээдүй ч гэсэн эдгээрийн илүү их ч байж магадгүй. Үүний үр дүнд зүгээр л илүү их лавлагааны үйлчилгээтэй болов уу эсвэл тэдгээр нөөцийүүд хэрхэн бий болж, хэрэглэгдэж байгаад ямар нэгэн үндсэн ялгаа байна уу?

Эцсийн хэрэглэгчийн хувьсгалын эхэн үед харьцангуй цөөн нөөцтэй байсан. Тэдний ихэнхи нь хэрэглэгчдэд хэвлэлийн форматаараа танигддаг байлаа. Электрон нөөц рүү шилжсэнээр танил зааг дотор шуурхай, хялбар, илүү уян хатан хайлттай болсон. Хэрэглэгч нь хайлтын үр дүнд олж авах материалынхаа төрлийн талаар зарим нэгэн санаа бодол, төсөөлөлтэй байдаг. Лавлагааны номын санчийн нэг үүрэг бол хэрэглэгчийг хэвлэмэл хувилбараас электрон руу хөтлөн аваачих байлаа. Хэрэглэгчийн гарын авлага нь лавлах өрөө эсвэл мэдээлийн ширээн дээр тавигдсан байдаг ба ихэнхдээ нэг-нэгд гэсэн харилцаатай байдаг.

2000 он гэхэд, Электрон нөөцийн их давалгаа нь хэвлэмэл нөөцийн оршин тогтнолын талаарх мэдлэгийг бүр арчин хаяж гарч ирж буй лавлагааны нөөцөөс түүний бүхий л заах тэмдгүүдийг цэвэрлэсэн. Эцсийн хэрэглэгчийн мэдээллийн өртөнц эмх цэгцтэй нарны системээс хязгааргүй рүү шилжин тэнгэрийн заадсыг тэлсээр байна. Тэнгэрийн заадас нь нейтрон одууд, нар, тоолж баршгүй гаригуудаар дүүрсэн байдаг шиг эцсийн хэрэглэгчийн мэдээллийн огторгуй илүү их нийлмэл болсоор байна. Зөвхөн цөөн тооны нөөцийг нэрлэхийн тулд энэ нь бүтэн бичвэртэй электрон сэтгүүлүүд, толь бичгүүд, нэвтэрхий толиуд, лавлахууд, өгөгдлийн багцуудыг багтаасан хэлхээс, хураангуйлалаас эхлэнэ. Энэ нь лавлагааны номын санчдын үүргийг, хэрэглэгчдийг мэдээллийн огторгуйгаар аялахад нь туслах болгон хувиргаж байна.

Электрон нөөцийн тоо, терөл олшрох тусам хэрэглэгчдэд, тэдний хэрэгцээг хангасан нөөцийг тодорхойлон, сонгоход нь туслах явдал түвэгтэй болж байна. Лавлагааны номын санч нь эцсийн хэрэглэгчийг нэг сурвалжаас нөгөө рүү хөтлөн тэдний туршлага, мэдлэгт тохирсон мэдээллийг олоход нь тусалж чадна. Түүнчлэн, лавлагааны номын санч нь хэрэглэгч бие даан ажиллаж чадаж байна уу эсвэл нэмэлт заавар хэрэгтэй байна уу гэдгийг олж харж чадна. Лавлагааны номын санчид, лавлах өрөөний хананы цаана байгаа хэрэглэгчдэд нэг ижил зааврыг боловсруулан түгээхдээ gateway болон portal-ийг ашигладаг. Gateway-үүд нь номын сангийн огторгуйн газрын зураг байж хэрэглэгчдэд зөв мэдээллийг нь олж өгөхөөр зохиогдсон байна. Тэдгээр нь нөөцүүдийг танил ангилалд хуваан, ижил төрлийн нөөцийг хамтад нь хадгалахыг хичээдэг. Зарим талаар, Gateway нь лавлах өрөөтэй ижил зохицуулалтын үүргийг дэлгэц дээр гүйцэтгэдэг. Номын сангийн Gateway хуудсан дээрх виртуаль хэлхээсийн хүснэгтүүд, толь бичгүүд, нэвтэрхий толиуд нь хэрэглэгч чухам хаанаас эхлэхээ тодорхойлоход нь тусална.

Зарим Gateway нь сонголтын олон давхаргатай, булэг салбарласан цэс мэт хийгдсэн байдаг. Сонголт бүр нь хэрэглэгч эцсийн давхаргатаа хүрэх хүртэл шинэ булэг сонголтуудыг гаргана. Энэ стратеги нь хэрэглэгчдэд, асар их хэмжээний

мэдээллийг жижиг, илүү удирдаж болохуйц хэсгүүдэд хуваахад нь тусална. Нэг урт жагсаалтад байгаа бүх төрлийн 250 электрон нөөцтэй ажиллахын оронд магадгүй 5 ангиллагаас нэгийг сонгож болно. Энэ нь сэдвийг үндэслэн эсвэл ажиллагааг нь үндэслэн хийгдэж болно. Энэхүү арга нь нөөцийн дэлгэцүүдээр дамжихаас зарим онцгой давуу талтай байдаг. Цэснүүд тодорхой, хоёрдмол санаагүй, дэлгэрэнгүй сонголтуудтай, дараалсан сонголтуудын багц нь өмнөх түвшин рүүгээ өргэн орохдоо уян хатан замтай байхаар маш сайн дизайнтай байх нь чухал.

Хэрвээ Gateway нь мэдээллийн санггуудын сан дээр суурилагдсан байвал лавлах эх сурвалжуудын уламжлалт зааварт байдаггүй уян хатан, бэлэн хариулалттай байдаг. Хянамгай зохион байгуулагдсан мэдээллийн санггуудын мэдээллийн сан нь тухайн салбарын үсийн сан дээр суурилсан нөөц бүрийн сэдэв, агуулгуудын бүрэн жагсаалтыг агуулж болно. Gateway нь хэрэглэгчийн хүсэлтийн хариуг “яаралтай” өгөхөөр хийгдэж болно. Жишээлбэл, хэрэглэгч Gateway-ээр ороод сонирхож байгаа сэдвээсээ хэдэн үгийг шивнэ. Gateway-гийн программ нь тухайн сэдвийг агуулж байгаа нөөцүүдийг хайж хэрэглэгчдэд нэвтэрхий толь, эх сурвалжийн товчлол болон эндэх, тэр ч байтугай боломжит сонирхлын Web хуудсууд зэрэг хэрэгслийг санал болгоно. Энэ арга нь хэдийгээр Gateway-ийн тогтмол хэлбэрийн хэрэгтэй, сонирхолтой сонголт боловч “Сальвадор Дали” гэж нэрлэгдэх хүндрэлийг бий болгоно. Энэ нь хэрэглэгч “Урлагийн түүх” эсвэл “Орчин үеийн урлаг” эсвэл “20-р зууны урлаг” эсвэл бусад илүү ерөнхий тодорхойлолтын оронд “Сальвадор Дали” гэж бичиж болно. Эсрэг хүндрэл нь “Түүх”. Энэ нь хэрэглэгч систем дэх бараг бүх нөөцтэй тохирох маш өргөн сэдвийг шивэхэд тохиолдоно. Лавлагааны номын санчдын хувьд, эдгээр хайлтад тохирсон зааварчилсан аргыг зохиох нь нөөц бүрт тодорхойлогч олох урт хугацаа шаардсан бэрхшээлтэй асуудал болно.

Мэдээж, виртуаль лавлах өрөөний хэрэглэгчид бодит лавлах өрөөний хэрэглэгчидтэй төстэй. Тэд хаанаас эхлэхээ, асуултаяа хэрхэн тавихаа мэдэхгүй байж болно. Тэд төрөл бүрийн лавлагааны нөөцүүдийн хоорондын харилцаа холбоог ойлгохгүй байж болно. Иймд, номын санггууд, хэрэглэгчдэд туслах зорилгоор виртуаль лавлах өрөө рүү электрон Gateway-г залгахдаа Web хуудсан дээрээ судалгааны зааврыг байрлуулсан байдаг. Эдгээрийн зарим нь алхам-алхамаар зааварласан виртуаль “зам-нээгч” юм. Иовагийн Их сургууль (<http://explorer.lib.uiowa.edu>), Корнелийн Их сургууль (<http://library.cornell.edu/okuref/research/tutorial.html>)-ийн номын санггууд Web дээр судалгааны заавраа байрлуулсан байна.

Мэдээллийн нөөцийн оюуны болон ажиллагааны ойлголтыг компьютерийн дэлгэцний харааны болон аман бүтэц рүү хөрвүүлэх нь уран сэтгэмжийн, зохион бүтээх ур чадварыг шаардана. Компьютерийн дэлгэцний хязгаарлалтан дор шийдвэр гаргах ухаалаг процессыг хүрэлцээтэй мэдээллээр хангах нь түвэгтэй. Үүнийг олон аргаар шийдвэрлэж болно. Дэлгэцийг “Давхаргажуулах” нь нэг стратеги бөгөөд нөөцийн тухай нэмэлт мэдээлэл рүү хулганаар дамжин, үсрэн нэвтрэх боломжтой болж байгаа юм. Нөгөө нэг стратеги нь нөөцийн илүү бүрэн тодорхойлолт руу холбох “Энэ Мэдээллийн сангийн тухай” гэсэн Зургийг байгуулах. Лавлахын цуглуулга нь үргэлж хөдөлгөөнд байсан. Лавлагааны номын санчид нөөцийг бэлэн болмогц нь нэмж, хуучин хэвлэлийг шинээр солин, материалууд байрлалаа алдахад нь нэвтрэх боломжгүй болгодог. Гэхдээ Электрон нөөцийн өөрчлөлтийн хэмжээ нь уламжлалт хэвлэлмэл нөөцийнхөөс илүү өндөр байдаг. “Сонголтоор өөрчлөх” буюу номын сан нь гарчиг нэмэх, устгах захиалгаа өөрчлөхөд фондод үлдэж байгаа нөөцийн шинж чанар өөрчлөгддөг. Электрон нөөцийн маш шингэн төлөвөөс үзэхэд, номын сангийн gateway үйлчилгээ хэрхэн, туршлагатай хэрэглэгчдэд, тэдний өнгөрсөн долоо хоногт хэрэглэж байсан

зүйлийнх нь шинэ биелэл гэдгийг хүлээн зөвшөөрөхөд нь тусалж байхдаа шинэ хэрэглэгчдийг “шинэ” нөөц рүү аваачдаг вэ?

ЛАВЛАГААНЫ ФОНДЫН ТОДОРХОЙЛОЛТУУД

Лавлагааны үйлчилгээн дэхь хувьсал нь лавлагааны номын санчдын фондoo бүрдүүлэх, тодорхойлох, бодох болон ашиглахад зарчмын том өөрчлөлтийг оруулж байна (Бүлэг 13-ийг харна уу). Агуу хурдацтай өөрчлөлт шилжилтийн үед ирээдүйд хүрэх замыг нээхийн тулд өнгөрсөн ба одоо үеэ нэг сайн харж авах нь тус болно. Дараагийн хэсэгт жинхэнэ сонгодог утгаараа лавлагааны фонд гэж юу болохыг тайлбарлана.

Лавлагааны фонд гэдэг нь лавлагааны номын санчийн сонгон цуглуванс хэвлэмэл болон электрон хэлбэрээр хадгалагдаж буй мэдээллийн олонлог бөгөөд тэр нь тухайн хэрэглэгчдийн нийгэмд хүлээн зөвшөөрөгдсөн газарт ашиглагдаж болохоор байрлаж байна. Лавлагааны номын санчид нь өөрсдийн хэрэглэгчдийн мэдээллийн шаардлагыг хангахуйц хамгийн зөв олонлог бүхий лавлагааны эх үүсвэрийг өөрийн төсөв болон багтаамжид багтаан хайж олоход гол зорилго нь оршино. Лавлагааны номын санчид нь өөрийн хэрэгслийн үнэлгээний шаардлагыг тодорхойлсон байдаг ба түүнийгээ лавлагааны фонд хийхдээ ашигладаг байна. Хамгийн гол зорилго нь, лавлагааны номын санчид тухайн цуглувулынхаа агуулгад оюуны санааны хяналт тавьж тэр нь хэрэглэгчдэд хэрхэн тус болоход оршино. Энэхүү зорилгууд нь хатуу сонголт болон эх үүсвэр болгоны боловсруулагдах процессын үнэлгээнээс шалтгаалан арай л бэлнээр биелэгддэг. Үүний гол шалтгаан нь, аливаа лавлагааны фондын бүтэц болон хэлбэрийг лавлагааны номын санч гаргадаг ба өөрөө л түүнийгээ ашигладаг. Түүнчлэн түүндээ шинэ хэрэгсэл болон эх үүсвэрийн мэдээллийг байнга нэмж байдаг нь бараг л автомат процесс мэт болсон байдаг. Энэхүү лавлагааны номын санчдын лавлагааны фондын оюун санааны агуулгыг мэдрэх чадвар нь асар ихээр хөгжсөн байж түүнийгээ цааш нь хөгжүүлэх буюу авч явдаг. Энэхүү мэдрэх чадвар нь тухайн өрөөнийхээ бодит зохицуулалт, түүндээ материалыудыг хамгийн үр ашигтайгаар зохион байгуулахад нь нөлөөлдөг.

Хэрхэн лавлагааны фонд нь электрон хэлбэрт орохын хирээр өмнө нь хэлсэн тодорохойлолтын ямар хэсэг нь хэвээрээ байж болох бол? Зарим хэсэг нь харахад хэвээрээ л байж, үлдэх хэсэг нь арай өөр хэлбэрээр байсаар л байна. Тэнд нэг хэсэг л алсын хараатайгаар байсаар байна: сонголт ба цуглувулах. Зөвхөн энэ л хуучны, уламжлалт лавлагааны фондас хамгийн ихээр өөрчлөгдсөн байна.

Сонголтын хамгийн эхний алхам бол байж болох сонирхлын дагуу ирэх хэрэгслийг таних явдал юм. Лавлагааны номын санчид нь ойрын ирээдүйд ямар хэрэгсэл ашиглагдаж болохыг мэдэхийг оролдож байх ёстой. Хэдийгээр электрон эх үүсвэр нь өөрийн байдлаараа маш өөрчлөмтгий боловч түүнийг таних нь маш барьцгүй үйлдэл юм. Зарим эх үүсвэр нь дөнгөж зарлагдаад түүнийг зах зээлд гарч ирэх хооронд маш олон тооны шүүмж болон үзэл санаагаа илэрхийлсэн нийтлэлүүд гарсан байдаг. Зарим эх үүсвэрууд нь зөвхөн танилцуулга хэлбэрээр гардаг. Хэрвээ хүссэн хэрэгсэл нь хангалттай сонирхол татсан буюу захиалга авсан бол тэдгээр нь боловсруулах үе шатнаас үйлдвэрлэлийн хувилбар руу шилжинэ. Хэрвээ эсрэг тохиолдол бол түүнийг дахин боловсруулах шатанд буцаах буюу хангалттай худалдан авагчид гарч иртэл хүлээлгэнд оруулна. Зарим хэрэгсэл нь 4-р сард бага зэрэг эрэлттэй байсан бол есдүгээр сард борлуулалт эхэлсний дараа гэхэд эрс их буюу маш бага ч эрэлттэй байх боломжтой. Иймд, зөвхөн үнэлгээний зориулалтаар гаргасан хувилбар нь түгээлтэнд орсон хувилбараас эрс өөр байх боломжтой. Ихэнх тохиолдолд эрс ихэссэн байх боловч энэ нь үргэлж тийм байна гэсэн үг биш юм.

Электрон нөөцийг сонгох бас нэгэн шалтгаан бол түүний хэвлэмэл фондод огт байр суурь эзлэхгүй боловч олон эх үүсвэрээс олох боломжтой байдагт оршдог. Маш олон нөөцүүд нь янз бурийн хэлбэрээр харьцангуй эрс өөр өөр үнээр олддог. Жишээ нь, интерфэйсийн тухай өгүүлсэн хэсэгт бичсэн *ERIC* нь нь дор хаяж гурван эх үүсвэрээс олдох бололцоотой. Гэтэл түүний мэдээллийн сангийн эх хувь эдгэрээр төрөл бурийн нөөцийн жинхэнэ эх нь болдог. Учир нь, бодит амьдрал дээр харахад *ERIC*-ийн мэдээллийн сангуд нь бүгд л нэгэн адил сангуд байдаггүй. Энэхүү *IS* интерфэйсийг тус бүтээгдэхүүн мөн гэхэд дэндүү их итгэсэн болно. Гэтэл интерфэйсийг нь үнэлэлгүйгээр тухайн нөөцөө дангаар нь үнэлбэл бас л дэндүү өрөөсгөл баталгаа болно. Үүнээс үүдэн зарим хэрэгсэлд, лавлагааны цуглувулгыг сонгох нөөцийг үнэлэхэд түүний агуулгаас илүүтэйгээр интерфэйсийг нь харах шаардлага гардаг. Энэ нь хэвлэмэл цуглувулгыг сонгоход ялгарах гол онцлог нь болдог. Хэвлэмэл нөөцийн орчлонд лавлагааны бүх цуглувулгуудад ядаж нэг ширхэг хэрэглэхэд огтын боломжгүй лавлагааны хэрэгсэл байдаг. Лавлагааны номын санчид нь агуулга нь зөвхөн нэг ширхэг хэвлэмэл багцаар байдгаас шалтгаалан түүнийг ашиглах хүндрэлийг тоодоггүй. Үүнийг хэвлэлийн газрын эдийн засагчид баталдаг. Номын сангийн лавлах өрөөнд лавлагааны номын санчид нь хэрэглэгч болон хэвлэмэл материалын хооронд зуучийн хэлбэрээр ажилладаг. Харин хэрэглэгчид нь энэ ажиллагааны зохицуулалт болон хандалтын онцлогийг сурахыг тэр бүр хүсдэггүй. Нөгөө талаас, электрон лавлагааны фондтай ажиллахад хэрэглэгчид нь завсрлын зууч буюу лавлагааны номын санчийн оролцоогүйгээр бие даан ажилладаг. Хэрвээ интерфэйсийн тусламжтай эх үүсвэрийн агуулгатай ажиллахад тэр нь ашиглахад хэцүү, ойлгомжгүй, эсвэл нь шаардлагатай функцийн байхгүй бол олонх номын санчид нь түүнийг зүгээр л ашиглалгүйгээр орхих болно. Номын санчид нь энэ тохиолдолд, өөр компаниас, нэг багцад адил агуулга бүхий илүү их боломжтой бүтээгдэхүүн нийлүүлэхийг хүлээх болно. Хэрвээ тэр нь онцгой их ач холбогдол бүхий эх үүсвэр байсан бол түүнийг сонгох боловч түүнийг сайжиртал нь “харан хүлээе” гэх буюу түүний ижил бүтээгдэхүүн гарахыг хүлээх болно.

Нөөцийн нэг хувилбарыг нөгөөтэй нь харьцуулан жигнэхэд зарим үзүүлэлтүүдийг тэнцвэржүүлэхэд хэцүү байдаг. Учир нь, нэг нөөц мэдээллийн санг маш удаанаар ачаалдаг бол нөгөө нь бага үнээр тухайн мэдээллийн сангийн зөвхөн зарим хэсгийг л санал болгодог. Гэтэл хуучин өгүүлэлүүдийг санал болгохгүй байхад түүний “үнэ”-ийг тооцоход үнэнхээр хэцүү юм. Гуравдахь нөөц нь хэрэглэгчдэд, номын санд холоос хандан өгүүлэллийг авч болох хамгийн түгээмэл боломжуудыг агуулсан байдаг. Гэтэл дөрөв дэх нөөц нь мэдээллийг цуглувулахад хамгийн хямд байх боловч номын сан нь тухайн мэдээллийн санг өөрийн сервер компьютерт заавал суурилуулсан байх шаардлагатай байдаг. Хэрвээ тухайн номын сан нь өөрийн сервер компьютертэй бол мэдээллийн санг суурилуулан түүнийг дэмжиж байх зардал нь харьцангуй бага байна. Номын сан нь түүний холбоонд харьялагддаг байж, тус мэдээллийн санг агуулсан багц мэдээллийн санг сервер компьютертэй байршуулдаг боловч тэр нь хэрэглэгчид ашиглахад хялбар биш бөгөөд бусадтай харьцуулахад цөөн боломжтой байж болно. Энэ бүх боломжит олонлогуудыг харьцуулан үнэлгээ өгөх нь лавлагааны номын санчид тулгарч болох том асуудал юм.

Маш нарийн үнэлгээ хийсний дараа тухайн Электрон нөөц нь фондод нэмэгдэн орж болох юм. Нөөцийг фондод нэмэн оруулах энэ үйл ажиллагааг бурдуулэлт гэж нэрлэдэг. Гэвч, Электрон нөөцийн ертөнцд, цуглувулах зарчим нь эзэмших эрх бүхий түрээслэх гэдэг утгатай ойролцоо утгыг агуулан тодорхойлогдож болно. Хэдийгээр зарим материалыд нь Электрон нөөц хэлбэрээр тогтмол байхаар худалдагдан хадгалагдах бол ихэнх нь түр хугацаагаар фондод ордог. Электрон нөөц нь тодорхой бүлэг хэрэглэгчдэд тодорхой хугацааны хооронд

ашиглахад боломжтой байдаг. Лавлагааны фондын өдрөөс өдөрт өсөн нэмэгдэж буй ганцхан хоногийн хугацааны нөхцөл нь лавлагааны номын санчдын дунд танин мэдэхүйн богинохон шуугиан мэт болдог байна. Лавлагааны фондын гол зарчим нь түүний гүйцэтгэх санааг агуулж байсан. Гэвч зуун ухаантнуудын сэтгэгдэлд юу нь ч түр зуурын байгаагүй гэдгийг 1956 оноос өмнө хэвлэгдсэн *Үндэсний Нэгдсэн Каталогийн* алтан дэвтэр жишээ харуулж байна. Хамгийн багаар бодоход дараагийн зуунд, үнэ цэнийн хувьд болон сонирхол татахын тал дээр *Үндэсний Суутнуудын Толь* байсаар л байх болно. Энэхүү хэрэгслүүдийг эзэмшиж буй номын сангүүд ч эдгээрийг, дараагийн хэдэн арван жилд ашиглаж болохоор хадгалсаар байх болно. Нөгөө талаас хараад, лавлагааны номын санчийн дөнгөж өчигдөр нь компьютерийн дэлгэцэнд харагдаж байсан материал нь маргааш нь гэхэд алга болсон байж ч болно. Энэ бол яаж ч болохгүй тохиолдол юм. Энэ тохиолдол өдөр бүр, номын сангүүдад байнга тохиолдож байдаг. Энэхүү бодит байдал нь лавлагааны цэгүүдийг нээлттэй байж, тухайн өдрийн нөөцтэйгээ зохион ажиллахад бэлэн байхыг шаардаж байна.

Хэрвээ лавлагааны хэрэгсэл нь сонголтын шаардлагыг хангаж байвал түүнийг нь фондод нэмж байх нь лавлагааны үйлчилгээний гол үүрэг юм. Лавлагааны номын санч нь ямар хэлбэрээр хайлтын хэрэгсэл нь фондод орохыг хэлээд зогсохгүй хэрхэн, хаана тус материалыг “тавиур дээр харагдахуйщаар” байлгахыг шийднэ. Мөн, лавлагааны орөөний электрон зурганд өөрчлөлт оруулна. Шинээр орсон нөөц нь электрон хэрэгслийн жагсаалтад өөрийн тольтой, эсвэл нь индексийн хамт, эсвэл нь түүхчилсэн эх үүсвэрийн хамт орох буюу интерфэйс нь орно. Шинэ мэдээлэл орох буюу интерфэйс нь нэмэгдэхэд түүнтэй холбоотойгоор өөр нэгэн нөөцийн мэдээлэлд өөрчлөлт орж ч болох юм. Учир нь энэ үед өөр эх үүсвэрийг өөрчлөх захиалга ирж болох юм. Хэрвээ эх мэдээлэл нь хэт урт бол түүнийг удирдахад хүндрэл учрахаар бол нэг хэсэг нь задран хоёр хэсэгт хуваагдаж болно. Энэхүү оюун ухаан шаардсан үйл ажиллагаа нь лавлагааны фонд онцгой алхам болно.

Электрон нөөцийн богино наслалт нь оюун санааны нэгдлийн үйл явцад зарим болгоомжийг төрүүлж болох юм. Туслах хэрэгсэл болон сараар бус жилээр хэмжигдэхээр хугацаа шаардагдсан цуглувалгыг бүрдүүлэх өөр нэгэн нөөцийн зааврыг боловсруулахад хүний хүчин зүйл дутагдсан хөрөнгө оруулалт хийх нь маш хүнд юм. Нөгөө талаас, лавлагaa маань цуглувалгын нэг хэсэг нь байж, ямар ч үед хадах бололцоотой бөгөөд түүнийг авч ашиглах боломжтой байх нь чухал юм. Лавлагааны өрөөг өөрчлөх буюу лавлагааны фондод хүрэх цэгийг үүсгэн түүнд хандах системийг бий болгох юм маш чухал юм. Зарим нь хэрэгслүүдийн эзэмшил ялгаатай байгаа талаар гомдоллож байхад нөгөө нэг нь тухайн хэрэгсэл олдохгүй байгаа талаар гомдоллодог. Гэвч энэ бүх ялгаа нь хэрэглэгчид ямар ч ялгаагүй юм.

Лавлагааны хэрэгслийг үнэлэх явцад хамгийн гол анхаарал хандуулах шалгуур үзүүлэлт бол түүний үнэ юм. Ялангуяа түүнээс илүү чухал үзүүлэлт түүний өртөг байдаг. Зарим нь тухайн лавлагааны үнийг бодит тоон үзүүлэлтээр нь тооцдог. Энэ нь зүгээр л тухайн хэрэгслийн нэхэмжлэлийг хараад л мэдэх үзүүлэлт. Гэтэл тухайн лавлагааны хэрэгслийн өртгийг хэмжих нь маш хүнд байдаг. Хамгийн хялбар аргын нэг бол түүний нэг удаагийн ашиглалтад гаргах зардлыг харж болно. Нэг удаагийн хэрэглээний зардлын хувьд 40 ам.долларын үнэтэй номыг нэг ч удаа хэрэглэгүй байхад 400 ам.долларын үнэтэй мэдээллийн санд хэн нэг нь өдөрт нэг удаа хандсан байхад илүү хямд байгаа нь харагдана. Тухайн нөөцийг аль болохоор олон нийтэд ашиглуулахын тулд холбогдох сургалтыг зохион байгуулах, хэрэглэгчийн гарын авлага хийх, нийтэд хэвлэн мэдээлэх, эсвэл үзүүлэх сургалт зохион байгуулах нь түүний нэмэгдсэн зардлыг маш хурднаар нөхөх болно. Тухайн нөөцийг хэрэглэгчийн тоог нэмэгдүүлэх

нь тухайн нөөцийн нэг удаагийн ашиглалтын зардлыг багасгадаг. Хэдийгээр хэвлэмэл материалын хэдэн удаа хэрэглэгдсэнийг яг нарийн тооцон гаргах бараг л боломжгүй боловч ихэнх лавлагааны номын санчид нь ерөнхийд үүнийг тооцоолж чаддаг. Хэрэглээг ерөнхийд нь маш их хэрэглэгддэг, хааяа, заримдаа буюу огт хэрэглэгдэггүй гэж ангилж болдог. Электрон нөөцийн хувьд энэ нь маш хялбар бөгөөд түүний хэрэглээг тайлан хэлбэрээр авч болдог. Ийнхүү хэвлэмэл болон Электрон нөөцийг нэг удаагийн хэрэглээний зардлаар харьцуулах нь боломжгүй бөгөөд, зөвхөн, лавлагааны цуглуулгыг хэрэглэгчид өөрсдөө эдгээр хэрэгслийг үнэлэхэд нь тодруулан өгч туслах юм.

Электрон лавлагааны хэрэгслийг үнэлэх явцад үнээс гадна бас нэгэн шалгуур үзүүлэлт маш чухал байдаг. Түүнийг “зөөлөн үнэ” гэдэг. Хатуу тоон үзүүлэлтээ бодвол зөөлөн үнийг доллар, центээр нь хэмжих боломжгүй юм. Зөөлөн үнэ гэдэг нь цаг хугацааны, хүний зарцуулсан эрчим хүчний, итгэл алдарч байсны зардал юм. Эдгээр нь зөвхөн хэрэглэгчдийн өөрсдийнх нь хайлт хийн их хугацаагаа зарцуулсны хэлс юм. Хэрэглэгчдэд сумтай товчийг дараах нь хайлт хийх үйлдэл гэж заан өгч болох юм. Тэгвэл хэрэглэгчид нь өөр товчлууруудыг дарж байгаад хамгийн сүүлд нь хайлт хийхийн тулд сумтай товчлуурыг дарна. Гэтэл зарим нэг нь аливаа товчлуур дарахын өмнө тусlamж авах товчлуурыг дарна. Зарим нь бүр системээс гарч ч болно. Харин номын сангүүд нь хэрэглэгчидээ зориулан сумтай товчлуур нь хайлт хийх товч болохыг заасан заавар өгч болох юм. Хэрэглэгчийн илүү дарсан товч болгон нь тухайн хэрэглэгчийн “зөөлөн” зардлыг нэмэгдүүлж байна гэдгийг л тооцох хэрэгтэй. Хэдийгээр энэ нь тохиолдол бүрт маш бага гарах боловч олон номын сангаар олон хэрэглэгчд үйлчлүүлж байгаа гэвэл маш их тоо гарна. Зарим үед энэхүү зөөлөн зардал нь бодит хатуу үнээсээ ч давах тохиолдол байна. Бүх системүүд нь өөрийнхээ зөөлөн зардлыг тооцоолох боломжтой боловч систем бүрт өөр байна. Харин энэхүү хатуу болон зөөлөн зардлуудыг тооцож болох боловч түүгээр үнэлгээ өгөх нь чухал биш юм. Нөөцийн үнэлгээнд энэ хоёр шалгуур үзүүлэлт нь өөр өөр байх бөгөөд номын сан бүр тэдгээрийг өөрийн үзэмжээр тайлбарладаг.

Электрон нөөцийг үнэлж болох бас нэгэн шалгуур үзүүлэлт бол түүнд хандах хандалтын боломж юм. Электрон нөөцийн хувьд түүнд хандах физик хандалт маш их сайжирсан байна. Гэвч, Электрон нөөцөд заавал лавлагааны өрөөнд биечлэн ирж түүнд физик хандалт хийх шаардлагагүй юм. Энэ нь түүнд хандахад төрөл бүрийн хүндрэлийг үүсгэдэг. Харин цаг хугацааны саадыг бүрэн арилгадаг. Түүнчлэн, номын сангийн ажиллах хуваарь болон ажилтнуудаас хамааралгүйгээр бараг л цахилгааны тэжээл нь ойр байхад хангалттай байна. Түүнд зөвхөн компьютер (телевизор болон түүнд холбох вэбийн төхөөрөмж байж болно) болон телефон утас байхад л хангалттай. Хэдийгээр эдгээр нь огт үнэгүй зүйл биш боловч маш бага хөрөнгө оруулалтаар шийдэж болох бөгөөд түүний үнэ ч маш хурдацтайгаар буурч байна. Түүнчлэн, өмнө хэзээ ч байгаагүй их хурдаар, их хэмжээний мэдээллийг авах боломж нээлттэй болж байна. Зарим вэб-д суурилагдсан нөөцийн үндсэн интерфэйсууд нь ондөр чадвар болон үзэл санаанаас дээд зэргээр хамаардаг. Зарим нэгэн хэрэглэгчид нь хулгана барьж, товчлуурыг нь ч дарах тухай ойлголтгүй байж болно. Гэвч, маш олон төрлийн заахад туслах сургалтын программ хангамжууд байдаг. Энэ төрлийн тусlamжийн программын нэг жишээ бол StickyKeys юм. Энэ программ нь компьютерийн үйл ажиллагаанд зайлшгүй шаардлагатай хоёр болон гурван товчлуурын ажиллагааг сургадаг. “Control-Alt-Delete” хэмээх гурвалсан товчлуурын нэгдэл нь хоёр гарын гялалзсан хурдан ажиллагааг шаарддаг. StickyKeys программ нь энэ нэгдлийг нэгж хугацаанд нэг товчлуур дарах дарах боломжийг олгодог. Зөвхөн тэмдэгт мэдээлэлтэй ажиллах тохиолдолд график горимд ажиллахын оронд дэлгэц-унших горимд байх нь илүү байдаг. Үүний адилаар зарим нөөцүүд нь хэрэглэгчдийн

төрөл бүрийн шаардлагыг хангах олон янзын интерфэйсийг ашигладаг.

Түүнчлэн, лавлагааны нөөцийг үнэлэх маш чухал нэгэн үзүүлэлт бол эцсийн хэрэглэгчийн оролцооны асуудал юм. Туршилга бүхий лавлагааны номын санчид нь эцсийн хэрэглэгчийн мэдээллийн нөөцтэй харьцах харилцааны талаар маш их мэдээллэлтэй байдаг. Тэд, хэрэглэгчдийнхээ мэдээллийн өртөнцийг харах мэдрэмжийг өөртөө хөгжүүлсэн байдаг. Гэвч энэ мэдлэг буюу чадвар нь тодорхой хэмжээгээр хязгаарлагдмал байна. Мэдээжээр, аль хэрэглэгч нь тус номын санд байнга ирж байна, тэдгээрийн тухай илүү их мэдэж бусад, хааяа үйлчлүүлдэг хэрэглэгчдийнхээ талаар бага буюу огт мэдээлэлгүй байдаг. Ялангуяа лавлагаа авах ажиллагааг байнга хийдэг хэрэглэгчдийн талаар илүү мэдэж, бүх асуудлаа бие даан шийддэг хэрэглэгчдийгээ ч бага мэддэг. Гэвч, номын санчид нь хэрэглэгчдэд тулгарч болох бүх асуудлыг мэдэх боломжгүй юм.

Лавлагааны хэрэгсэл буюу интерфэйсийг үнэлэх оролдлогыг эцсийн хэрэглэгчийн зүгээс харвал, номын санчийн туршлага гэдэг нь хоёр үзүүрт зүү мэт юм. Нэг талаас, энэ туршлага нь, хэрхэн эцсийн хэрэглэгчид лавлагааны интерфэйсд хүрч чадаж байна гэдгээр бий болдог. Нэгөө талаас, туршлагын харанхуй талыг бий болгодог. Номын санчид нь компьютерийн дэлгэцэнд дуртай мэдээллээ гарган харж чаддаг бол зарим шинэ хэрэглэгчид үүнийг огт төсөөлөхгүй. Гэтэл зарим хэрэглэгчид нь хоосон дэлгэц харан суух бол зарим нь, дэлгэц дүүрэн мэдээлэл гаргаж чадах боловч бас л түүнийхээ учрыг олохгүй байдаг. Хэдийгээр программын интерфэйс нь “хоосон дээр бөглөх” замаар асуултын дагуу хайлтыг хийх боловч лавлагааны номын санч л цааш нь юу хийхээ илүү сайн мэдэж байдаг байна. Хамгийн энгийнээр хэлэхэд, номын санчид нь, дэлгэц дээрх цонхонд юм бичихийн тулд гэрэлтэгч цэгээ тус цонхонд эхлэн байрлуулаад мэдээллээ тус байрлалд бичихээ сайн мэднэ. Гэвч энэ мэдлэг нь бүх нийтэд яг адил байдаггүй. Номын санчид нь, дэлгэц дээр гарах жижиг сонголтын цонхууд дээр дараахад ямар үйлдэл хийх болон ямар зориулалттайг сайн мэдэж байхад олонх хэрэглэгчид нь тэдний зориулалтыг огтхон ч мэдэхгүй ба тэдгээрийн тусlamжтайгаар үргэлжлүүлэн салаалсан үйлдлүүд хийж болохыг төсөөлөхгүй байх жишээтэй. Иймд, номын санчид болон хэрэглэгчдийн, тухайн хэрэгслийн талаарх харилцан адилгүй мэдлэг болон чадвараас шалтгаалан түүнийг үнэлэх нь адилгүй байна. Номын санчид нь түүний бүх боломжийг нарийн мэдээд түүнд үнэлгээ өгөх бол хэрэглэгчид нь зөвхөн өөрийн үзэмжээр хандах тал гаргадаг.

Эдгээр олон шалгуур үзүүлэлтүүдийг хараад номын сангийн лавлагааны болон лавлагааны хэрэгсэлд эцсийн хэрэглэгчийн зүгээс албан буюу албан бусаар үнэлгээ өгөх буюу цаашид хэрхэн хөгжүүлэх талаар санал авах нь маш хурц асуудал болдог. Харин олон төрлийн эх үүсвэр дэх интерфэйсүүдээс анхан шатны сонголт хийн түүнийгээ харьцуулах замаар хэрэгслүүдэд үнэлгээ өгөх нь хамгийн боломжийн эхлэл болно. Багахан зардал гарган тодорхой мэдээллийг авахаар буюу номын сангийн нөөцөөс үзэхээр мөнгөө төлбөл нь тухайн эх үүсвэрт бүрэн хандан, авсан мэдээллийнхээ үндсэн дээр өөрийн үнэлгээг өгөх боломж байдаг. Хэрвээ энэхүү төлбөр сайн дураараа төлөгч нь боломжгүй бол номын сангийн үнэнч нөхөд нь хүрэлцэн ирж үнэлгээ өгөх ажиллагаанд биечлэн оролцох боломжтой юм. Номын сангийн ажилтнууд нь өөрсдийн ажиглалт хийн тэмдэглэл хөтөлж болно. Сайн дурынхны шагнал нь тэдний оролцоо болон сонирхсон чиглэлийн дагуу мэдээллээ авах бөгөөд номын сангийн хувьд хэрэглэгчдэд хүрч чадахаар хэрэгслийн сонгон авах нь шагнал болно. Энэ тохиолдолд, хамгийн гол нь тус үнэлгээнд болон сонголтын ажиллагаанд бүх талын төлөөлөгчид оролцох ба хамгийн гол нь эцсийн хэрэглэгчдийн шууд оролцоо юм. Үнэлгээний дунг, мэдээллийн сан буюу хэрэгслийг боловсруулагч нарт дараагийн хувилбарaa боловсруулахад нь хэрэг болгохоор өгөх юм.

Дотооддоо боловсруулсан вэб хуудас болон гарц (Gateway) мэтийн Электрон нөөцдөд хэрэглэгдийн үнэлгээ нь түүний зохиомж хийн хөгжүүлэх шатанд ач холбогдолтой байдаг. Мөн, энэ нь түүнийг нэвтрүүлэх явцад байнгын ажил болгон хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Энэ нь Электрон нөөцийн хамгийн уян хатан болон богино настай байх хэсэг юм.

Хэрвээ “хэрэглэгчид төвлөрсөн мэдээллийн үйлчилгээ” нь жилийн тайлангийн уриа бол лавлагааны номын санчид болон лавлагааны газар нь өөрсдийн нөөц болон үйлчилгээг түшиглэн идэвхтэй хэрэглэгчидтэйгээ ойр ажиллах ёстой. Энэ нь хэрэглэгчдийг судалгаа болон ярилцлагад оролцуулах, түүнчлэн номын сангийн үйлчлүүлэгч бус хүмүүсийн тус ярилцлага, судалгаанд татан оролцуулах шаардлагатай. Тэдний номын сангаар үйлчлүүлэхгүй байх саадыг танин мэдэх нь тэднийг цаашид үйлчлүүлэгч болгох асуудлыг шийдвэрлэхэд хэрэгтэй болно.

ДҮГНЭЛТ

Лавлагааны номын санчид нь өөрсдийгөө, гал-унтраалгын хошуугаар мэдээллийн ургалыг удирдан, хэрэглэгчдэд, үндны усан сан болгон хүргэхээр оролдож байгаагаар төсөөлдөг. Гарцуудын доошлох механизмын, мэдээллийн сангийн хайлтад орох мэдээллийн санггууд, цэснүүд, зааврууд, болон интерфэйсууд нь төсөөлөл, туршлага, судалгаа, эрч хүч, ажлын эрэлтийг бий болгох ба эдгээр нь аливаа амжилтын загвар болдог. Энэхүү хүчин зүтгэлийн гол шагнал нь их хүч ба өргөн тархалт юм. Номын сангийн компьютерийн системд холбогдогч сая сая хэрэглэгчид нь “танд юугаар туслах вэ?” гэсэн асуултын дараагаар өгөх ганц хариултаас асар хол гарч олон үйл ажиллагааны олонлогийг эхлүүлнэ.

Номын сангийн гарцаас эхлэн тус систем нь тухайн хэрэглэгчийн номын сангийн орчинд хандах нөхцлийг танин, хэрэглэгчийн мэдээллийн шаардлагын хүсэлтийг гарган, мэдээллийн тусгай нөөцдөд хандалт өгөн, мэдээллийн электрон хураангуй болон индексийн эх үүсвэрээр хангтан, түүнийг мэдээллийн бүрэн эхтэй холбон өгч, олон мянган километрийн алсад орших байрлалаас шаардлагатай мэдээллийг түүний ширээн дээрх компьютерт татан авч өгөн, дотоод сүлжээтэй холбон, онлайн каталогоор үйлчлэн, тоон болон хэвлэмэл олон төрлийн мэдээллийг танин, хэвлэмэл нөөцийг хэрэглэгчийн байранд хүргүүлэн, дэлхий нийтийн асар их хэмжээний яриан мэдээлэлд хандах боломж олгон, өөрийн үйлчлүүлдэг номын санд нь байхгүй материалыг номын сан хоорондын солилцоогоор гэрт нь хүргэн өгнө. Энэ бүх үйл ажиллагаа нь хэрэглэгчийн гэрээсээ номын сан хүртэл давхин, машинаа зогсоолд тавин, урд суудал дээрээсээ зогсоолын тоолуурыг асаан, номын сангийн чулуун шатаар дээш гаран лавлагааны ширээнд хүрэхээс богино хугацаанд хийгдэнэ.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. F.W.Lancaster et.al., “Searching Databases on CD ROM: Comparison of the Results of End-User Searching with Results from Two Modes of Searching by Skilled Intermediaries,” RQ 33 (Spring 1994):370-86

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

- Coffman, Steve. “Building Earth’s Largest Library: Driving into the Future.” *Searcher* 7 (March 1999) : 34-47. Also available: <http://www.infotoday.com/searcher/mar99/coffman.htm>
- Стив Коффман энэхүү нийтлэлдээ, номын санггууд болон номын санчид нь хамтран Amazon.com шиг хэрэглэхэд хялбар бөгөөд үр дүнтэй нэгдсэн, бодит цагийн каталог болон

эргэлтийн системийг бий болгохыг санал болгосон. Энэ нийтлэлийг уншаад ирээдүйд арай өөр ОРАС-ийг төсөөлж болно.

Crawford, Walt. *Being Analog: Creating Tomorrow's Libraries*. Chicago: American Library Association, 1999. 245р.

Валт Кроуфорд, цаг хугацааны тоон илэрхийллийн эсрэг, магадгүй, зайлшгүй шаардлагатай хор тайлах хэрэгслийг дүрсэлсэн. “Хэрэгслийн тухай хууль” нь магадгүй, номын сангүүд болон номын санчдад дэндуу шууд утгаар нь ойлгогдсон байж болох юм. Тэнд ирээдүйд итгэгсдэд, итгэдэггүйчүүдээсээ арай илүү их аюул оршиж байна. Зарчимч бодлого нь хэзээ ч загвараас гарахгүй юм.

LIBICENSE: Licensing Digital Information: A Resource for Librarians. Available: <http://www.library.yale.edu/~license/index.shtml>

Энэ вэб хуудас нь номын сангүудын тусгай зөвшөөрөл бүхий цахим нөөцийн тухай асуудалд гол анхаарлаа төвлөрүүлсэн. Түүний удиртгалд бичсэнээр: “Энэ материал нь номын санчдад, тоон өртөнц дэх тусгай зөвшөөрлийн гэрээний асуудлыг дэвшүүлэх тухай илүү их ойлголт өгөх эхлэлтийн цэг” гэжээ. Хэдийгээр энэ ишлэл нь тус нөөцүүд нь хууль ёсны зөвлгөө болон дүгнэлтийг орлохгүйг ойлгомжтой болгосон ч тэдгээр нь байж болох зөвшөөрлүүдийг үзэх эхлэлтийн цэг байж болон ашиглагдаж болох юм. Зөвшөөрлийн зарчмын загвар болон зөвшөөрлийн хэл нь энэхүү өндөр ач холбогдол бүхий асуудлалтай ажилладаг лавлагааны номын санчдад бүрэн жишээ болох юм.

Lipow, Anne G. “'In Your Face' Reference Service” *Library journal* 124 (August 1999): 50-52

Энэхүү нийтлэлд, алсын зайн хэрэглэгч нь хэзээ ч, хаанаас ч мэдээллийн хэрэгцээгээ хангах талаар номын санчид тодорхой арга боловсруулахыг уриалсан өглөөний сэргүүлэг болно. Липоу үүгээрээ лавлагааны үйлчилгээг илүү нийтийн, илүү хүртээмжтэй болгохоор зохион байгуулалтын болон технологийн шинэчлэлийн ухаан санааг сэргээх зарим арга замыг зааж өгсөн.

Mates, Barbara T. *Adaptive Technology for the Internet Making Electronic Resources Accessible to All*. Chicago: American Library Association, 2000, 192р.

Энэ дэвтэрт, интернэт болон дэлхий даяарх сүлжээг олон нийтэд хүргэх зохицуулан хэрэглэж болох бөгөөд тусlamж болгон хэрэглэж болох технологийн богино загварыг дүрсэлсэн. Ярилцлагад нь туршлагатай хамтрагчид болох Дуг Вэйкфиелд йолон Юит Диксон нарын дуу хоолой орсон байна. Энэ нь вэб хуудасны тухай мэдээлэл, нийлүүлэгчид, үйлдвэрлэгчид болон зөвлөхүүдийн номын сан болон түүнд хүрэн хандах боломжуудын тухай мэдээллийт агуулсан.

Virtually Yours: Models for Managing Electronic Resources and Services. Edited by Peggy Johnson. Chicago: American Library Association, 1999. 165р.

Энэ нь RUSA/ALCTS -ийн хамтарсан сургууль дээр 1997 онд тавьсан илтгэлийн шинэчилсэн хувилбар юм. Фондыг бүрдүүлэх номын санчид болон лавлагааны номын санчид нь өөрсдийн үзэл бодлыг солилцож, ирээдүйд, бүхэл бүтэн, нэгдмэл, динамик фондыг бүрдүүлэх, боловсруулах, болон хэрэглэгчдийг ашиглах боломжоор хангахад номын сангийн нийт ажилтан, албан хаагчид хамтран ажиллагааны хүчин зүтгэл шаардлагатай байгааг дурьджээ.

Walker, Geraldene, and Joseph Janes. *Online Retrieval: A Dialogue of Theory and Practice*. 2nd ed. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1999. 312р.

Хэдийгээр энэ нь уламжлалт хайлтын үйлчилгээ болон системийн тухай боловч Дэлхий Даяарх Сүлжээнээс хайлт хийх арга техникийн тухай өгүүлнэ. Олон тооны жишээ болон үзүүлэнгүүд нь ур ашигтай хайлтын командууд болон зарчмыг дүрсэлсэн байна.

ЛАВЛАГААНЫ ЭЛЕКТРОН МЭДЭЭЛЛИЙН СИСТЕМИЙН ТУХАЙ

Катлеен М.Клуугел

ОРШИЛ

Лавлагааны электрон нөөцийн түүх болон хөгжлийн, хэрхэн, энэхүү нөөц нь номын сангийн өрөөнөөс халин гарсан тухай болон лавлагааны үр дагаврын тухай тавдугаар бүлэгт өгүүлсэн. Энэ бүлэг нь интернэтийн түүхээс эхлэн тус нөөцийг хэрхэн үүсгэж буй болон хуваарилаж байгаа талаар бүтэцлэн өгүүлнэ. Интернэтийн ажиллагааны зарчим болон нэр томъёоны дараагаар хэрхэн одоогийн электрон нөөц болон үйлчилгээ үүсэн бий болсон талаар танилцуулна. Мөн, интернэт болон вэбийн хэрэгсэл болон тэдгээрийн ажиллагаа нь дараа үеийнхээ бүтээгдэхүүн болон үйлчилгээг хэрхэн үүсгэн бий болгож байгаа хөгжлийн тухай өгүүлнэ. Хамгийн сүүлчийн хэсэг нь номын сангийн лавлагааны үйлчилгээ нь хэрхэн гайхамшигт үсрэлт хийж шинэ үеийн тоон мэдээллийн эрин рүү шилжиж байгаа тухай харуулна.

ИНТЕРНЭТИЙН ХӨГЖЛИЙН ТҮҮХ

Интернэтийн түүх нь хэдийгээр богино боловч тэсрэнгүй хөгжлийг агуулдаг. 1970-аад оны эхээр АНУ-д Батлан хамгаалах газрын эрдэм шинжилгээний салбарын компьютерүүдийг, анх, туршилтын журмаар, өндөр хурдын сүлжээнд холбон ARPANET (ARPANET)¹-ийг байгуулсан нь одоогийн интернэтийн эхлэл болсон. Түүний гол зорилго нь төрөл бүрийн сүйрэлтэй тэмцэх зорилгоор тархан байрлуулсан компьютерүүдийн сүлжээг хөгжүүлэх явдал байсан. ARPANET-д холбогдсон бүхий л компьютерүүд нь тухайн үедээ зөвхөн Батлан хамгаалах газар буюу түүнтэй гэрээ бүхий байгууллагуудад хамрагдаж байв. Харин 1980-аад оны дундуур Үндэсний эрдэм шинжилгээний сан нь улсынхаа өнцөг булан бүрт байрлах таван том супер компьютерийг сүлжээнд холбон NSFNET хэмээх өөрийн сүлжээг байгуулсан. Гэтэл бүх л их дээд сургуулиуд нь эдгээр супер компьютерийн сүлжээнүүдийн аль нэгэнд холбогдох эрдэм шинилгээний ажлаа явуулахыг хүсэх болов. Улс орныхоо өнцөг булан бүрт хүрэх телефон утасны олон зангилаа сүлжээг байгуулах нь асар өндөр үнэтэй байснаас тэдгээр супер компьютерүүдийг тойрсон орон нутгийн сүлжээг бий болгож байлаа. Харин эдгээр орон нутгийн сүлжээнүүд нь тус бүртээ ARPANET маягаар байж хоорондоо харилцан холбогдог болов. Ингэснээрээ орон нутгийн аль нэгэн сүлжээнд холбоотой компьютер нь тус сүлжээнийхээ аль ч компьютертэй чөлөөтэй холбогдох боломжтой болсон байна. Мөн, тус сүлжээнүүд нь тухай бүртээ өөрийн сүлжээний хурд болон холболтын төхөөрөмжүүдийнхээ найдвартай ажиллагааг дээшлүүлэх арга хэмжээг авч байснаар тус сүлжээнд ажиллаж буй компьютерүүдийн үйл

ажиллагааны үр ашиг дээшилж байлаа. Харин эдгээр орон нутгийн сүлжээнүүд болон түүнтэй төстэй бусад бүх сүлжээнүүд нь нийтдээ интернэтийг бий болгож байлаа. Ийнхүү интернэт нь газар сайгүй танил болж итгэмээргүй их хурдтайгаар өсч байна. Түүнчлэн интернэт болон вэбийн багтаамжийг үнэлэх олон төрлийн хэмжээсүүд бий болж байна. Түүний одоогийн байдлын талаар нэгэн төрлийн тоон үзүүлэлтүүдийг Интернэтийн программ хангамжийн холбооны хуудаснаас авч үзэж болно. 2000 оны нэгдүгээр сар гэхэд л тэнд 72,398,092 домайн нэр² бүртгэгдсэн байна. Мөн, Хал Кирквууд нь өөрийн өгүүлэлдээ интернэтийг хэмжих³ тухай мэдээлэл бүхий хэд хэдэн вэб хуудсыг багтаасан байна.

ИНТЕРНЭТИЙН НЭР ТОМЬЁО БА ЗАРЧИМ

Бараг л дэлхий нийтийн өдөр тутмын амьдралд оршин байгаа интернэт болон вэбийн балагаар бодит зүйлсийн тухай бага боловч ч ойлголт байнга байх боллоо. Дараах хэсэг нь интернэтийн үйл ажиллагааны зарчим, бүтэц, болон үйлчилгээний тухай өгүүлэх болно. Интернэтийн суурь зарчмын тухай ойлголтыг авснаар түүний хэрэглэгчид нь хэрхэн шинэ зүйл мэдэх болон нээлт хийхийг сурах болно. Түүнчлэн интернэтийн үйл ажиллагааны зарчмыг ойлгож авснаар интернэт болон вэбтэй харьцах явцад зарим үед компьютерийн дэлгэцэн дээр гарч ирж болох үл ойлгогдох мэдээллийг тайлан ойлгоход хэрэг болно. Сүлжээний бүтцийн нэр томъёог мэдсэнээр түүний техникийн ажилтны ачааллыг тэр хэмжээгээр хөнгөлөх болно.

Протокол

Интернэтийг олон давхарга бүхий мэдээллийн орчин хэмээн ойлгох нь маш чухал юм. Зарим зарчмууд нь тухайн ойлголтыг аль давхаргад харьялахаас нь шалтгаалан янз бүрээр ойлгох хэрэгтэй болдог. Интернэт болон вэбийн хамгийн чухал элемент бол протокол юм. *Протокол* гэдэг нь хамгийн найдвартайгаар мэдээллийг дамжуулах холболтын хэлбэр буюу холбох хэрэгслийн албан ёсны гэрээ нь юм. Нэг үгээр хэлбэл протокол гэдэг нь хэл болон соёлын хил хязгаарыг даван харилцан ойлголцох зорилго бүхий олон улсын дипломат ёсны яриа хэлэлцээр болон арга хэмжээний заавартай адил юм. Энэ нь дипломат харилцааг хөнгөвчилж, болзошгүй үл ойлголцлыг бууруулах заавар юм. Бүр ойлгомжтойгоор тайлбарлавал, протокол гэдэг бол та бидний цаг хугацааны тухай ярихад хорин дөрвөн цагийг ашигладагийн адил бичмэл хууль гэсэн үг юм.

Энэ болон өөр ямар нэгэн протоколыг бий болгон эсвэл нь байгааг нь хэрэглэх явцад хүн бүр тодорхой буюу санал нэгтэйгээр холбогдохыг баталж өгнө. Интернэтэд холбогдсон бүх компьютерүүд нь мэдээлэл дамжуулахдаа протоколыг ашигладаг. Тэгвэл нь электрон сүлжээнд протоколоос илүү ач холбогдолтой зүйл бараг л байхгүй гэдгийг хэлж болно. Протоколгүйгээр нэг сүлжээний тухай ч ойлголт байх боломжгүй юм. Учир нь, нэг компьютер дээр хийгдсэн мэдээллийг нэгөө компьютерт ашиглах, дамжуулах болон гарган харах ч боломжгүй болох юм.

Үндэсний болон олон улсын сүлжээнд хэрэглэгддэг хамгийн гол протокол бол TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol⁴). TCP/IP протокол нь мэдээллийн төрлөөс огт шалтгаалалгүйгээр нэг компьютерээс нэгөөд мэдээллийг тээвэрлэхэд ашиглагддаг. Өөрөөр хэлбэл, энэ протокол нь нэг компьютер дээр бий болгосон мэдээллийг нэгөө компьютерт ямар нэгэн өөрчлөлтгүйгээр хүлээн авч болохыг батална. TCP/IP нь интернэтийн мэдээлэл тээвэрлэх суурь түвшинг тодорхойлж өгөх буюу интернэтийн суурь болдог. Түүнчлэн, мэдээллийн

солилцоог амжилттай гүйцэтгэхийн тулд нэмэлт протокол болох тусгай төрлийн мэдээлэл шаардагддаг. Энэ нэмэлт протокол нь TCP/IP протоколын давхаргын дээд давхаргыг үүсгэнэ. Үүний гол жишээ бол төмөр замын систем болно. Тэгвэл TCP/IP нь төмөр замын зам нь болно. Харин нэмэлт протоколууд нь тус замаар явах галт тэрэгнуудийн янз бүрийн толгой буюу чирэх машинууд болно. Харин энэхүү бүлгийг тус замаар явах галт тэрэгний толгойн дагуу явах байдлаар тайлбарлана.

TCP/IP протокол нь интернэт дэх нэг компьютер нь нөгөө компьютертэйгээ холбогдох гол зааврыг агуулдаг. TCP/IP протокол нь WinQVT буюу Kermitt-ийн адилгаар TELNET программтай нэгдэн ажилладаг. Ингэснээрээ алсын хэрэглэгчийн компьютерийг тухайн хэрэглэгчийн компьютерийн гар болон дэлгэцэнд холбосон мэт болгон тухайн хэрэглэгчийн компьютерт шууд холбогдсон мэт болгодог. Нэгэнт л энэхүү холболт бий болсон бол TELNET программ нь хэрэглэгчийн ажлын компьютер болон алсын систем хоёрыг холбох хэрэгсэл нь болж өгнө. TELNET программын хамгийн гол үүрэг нь дундын протоколоор дамжуулан ямар ч компьютеруудийг холбох хүчирхэг боломж юм. Иймд, интернэт хэрэглэгчийн хувьд TELNET гэдэг нь жороо морь унасан мэт сэтгэгдэл төрүүлж, овгор товгор замаар огтын зүдгүүргүй аялуулна. Өөрөөр хэлбэл, TELNET нь олон төрлийн сүлжээнүүдийн хооронд ямар ч төвөггүйгээр буюу хил хязгааргүй мэтээр мэдээллийг дамжуулж, солилцох боломжийг бүрдүүлж өгнө.

TELNET нь нэг орчноос нөгөөд ямар ч нөөцийг шилжүүлэлгүйгээр өөрийн нөөцийг маш өргөн хүрээтэйгээр ашиглах боломжийг олгодог. Олон хэрэглэгч бүхий нэгхэн байнгын компьютерт том хэмжээний өгөгдлийн санг ч үүсгэдэг. Учир нь TELNET-ийн тусламжтайгаар яг л дотоодын хэрэглэгч мэтээр үйл ажиллагааны ямар ч хязгаарлалтгүй тухайн нөөцдөл алсаас ханддаг. Энэ нь яг л TELNET бүхий компьютер нь шууд л өөртөө хандуулж буй мэт байна.

TELNET нь хэрэглэгчийн болон толгой компьютерийн хоорондын идэвхтэй холболтыг хангаж байдаг тул түүнийг үйл ажиллагааны явцад хэрэглэгчийн хандалтаар өөрөө өөрийнхөө байдлыг өөрчилдөг протокол гэдэг. Түүнчлэн, TELNET-ийн ажиллагааг онлайн горимын ажиллагаа гэдэг. Команд-төрлийн интерфэйсууд нь ч гэсэн ихэвчлэн TELNET дээр сууринлагдсан байх ба өөрөө өөрийнхээ байдлыг өөрчилдөг. Өөрөө өөрийнхөө байдлыг өөрчлөх чадвар бүхий хайх хөдөлгүүрүүд нь хэрэглэгчийн удирдах, бие даасан олонлогийг үүсгэнэ. Хэрэглэгчид нь өмнө нь үүсгэсэн мэдээллийг дахин ашиглах боломжтой байж, түүнийг дахин оруулах шаардлагагүй байна. Харин Булийн AND үйлдлийн тусламжтайгаар бие даасан олонлогуудыг нэгтгэх зэрэг үйлдлийг гүйцэтгэж болдог. Түүнчлэн, дээрх хайх хөдөлгүүрүүд нь хэл, өдөр болон бусад элементүүдээр нь өөрчлөх боломжтой байна.

Клиент-серверийн орчны тооцоолол

Клиент-серверийн загвар нь сүлжээний орчны программчлалын системийн чухал хэсэг нь юм. Клиент-серверийн орчны программчлалд программын хэсгүүд нь үндсэн хоёр бүлэгт хуваагддаг. Клиент гэдэг нь тухайн программ хангамжийн “нүүр” болдог. Учир нь тухайн программын хэрэгслийг хэрэглэгч нь зөвхөн тухайн программын дэлгэцийг харж харьцааг. Харин клиент буюу программ хангамжийн тэр хэсэг нь сервертэйгээ тусгай протоколоор холбогдон харилцагчийн өгсөн командын түүнд ойлгомжтой хэл рүү хөрвүүлэн орчуулж өгөх үүрэг гүйцэтгэнэ. Харин сервер нь харилцагчийн өгсөн даалгаврыг гүйцэтгэсний дараа үр дүнг клиенттэд мөн л протоколын тусламжтайгаар хэрэглэгчид ойлгогдохоор гарган дэлгэцэнд харуулна. Клиентийн программ нь тодорхой компьютерт, тодорхой үйлдлийн системд буюу платформд зориулагдан боловсруулагддаг. Энэхүү

анхдагч платформ нь ихэвчлэн Microsoft Windows, Macintosh үйлдлийн систем, эсвэл нь Linux байдаг. Учир нь, тухайн платформ бүр нь өөрийн онцлогтой байж, түүн дээр ажиллах программууд нь зөвхөн түүндээ зориулагдсан байдаг ба клиентийн программ нь тэр л платформд зориулан боловсруулагдсан байдаг. Тухайн платформд зориулагдан боловсруулагдсан программ хангамжийг өөрчлөн өөр платформд тохируулахыг Porting гэж нэрлэдэг. (Энэ зарчмын өөр нэгэн тайлбарыг Ишлэл 6.1-д хар).

Ишлэл 6.1

Халви нь клиент серверийн загвар болох нь

Халвины бариул нь түүнээс барих болон эргүүлэхэд зориулагдан хэрэглэгчийн зүгээс оролтын төхөөрөмж болох ба эргэлтийн хүчийг халвины үзүүр нь өөрийн оролт болгон хүлээн авч доош тулхэнэ. Энэ уед халви болон халвины үзүүр нь өөрийн гэсэн стандарт болон протоколыг хэрэглэнэ: Халвины үзүүрийн ир нь зайлшгүй стандартын хэлбэр, өргөн болон гүнтэй байх ба энэ дагуу тус халви нь стандарт хэмжээтэй байна. Харин тухайн халвины үзүүрийг хоногонд оруулан солих боломжтой байдаг нь өмнө томъёолсончлон зөөгдөх боломжтой байна гэсэн үг юм.

Компьютерийн системийн клиент-серверийн загвар нь төрөл бүрийн ажилбаруудыг тус бүрт нь өөр өөр модульд хуваарилан ажиллуулах боломжтой байдаг. Жишээ нь, хайх хөдөлгүүр нь зөвхөн клиентийн буюу хэрэглэгчийн гүйцэтгэх үйл ажиллагаа юм. Клиентийн программд тухайн хэрэглэгч нь дэлгэцийн

мэдээллийн тусламжтайгаар өгөгдсөн үйлдлийг л гүйцэтгэнэ. Түүнчлэн түүнд туслах тусламжийг авч болно. Энэ үйл ажиллагааг серверт бус тухайн хэрэглэгчийн компьютерийн нөөцийг ашиглан гүйцэтгэх нь серверийг өөр зориулалтаар ашиглах боломжтой болгоно. Нийтэд зориулагдсан онлайн лавлагаа⁵ нь клиент-серверийн бас нэгэн жишээ болно. Энэ системд тухайн хэрэглэгчийн компьютерийн программ буюу клиент программ нь сервер дээрх лавлах бүхий системд хандах боломжтой байна. Энэ программ нь тухайн хэрэглэгчид, зөвхөн, хайлт хийх боломж бүхий дэлгээцийг түүний тусламжийн хамт л харуулна. Харин хэрэглэгч нь тус дэлгээцийн тусламжтайгаар номын зориогч, нэр болон бусад мэдээллийг дэлгэцэндээ гарган харах боломжтой байна. Энэхүү клиентийн программ нь хэнд ч харагдахгүйгээр, дэлгээцийн ард, “нууц ноёнтон” мэт байж хэрэглэгчийн өгсөн хайх командыг серверт ойлгогдох хэлэнд хөрвүүлэн дамжуулна. Харин серверийн программ нь ирсэн асуултад тохирох хариултыг өөрийн дотоод кодоор дэлгэцэнд илгээнэ. Клиентийн программ нь серверээс хүлээн авсан бит болон байтыг хэрэглэгчид ойлгогдох мэдээлэл болгож орчуулан дэлгэцэнд харуулна. Харин дэлгэц нь мэдээллийг тодорхой байрлалд харуулах, холбогдох мэдээллийг хайх зэрэг үйлдлүүдийг гүйцэтгэх нэмэлт боломжуудыг агуулдаг. Энэ бүх үйлдлийг клиентийн программ гүйцэтгэнэ. Түүнчлэн, мэдээллийг серверт буюу серверээс ирэх мэдээллийг орчуулах “нууц ноёнтон”-ы үүргийг ч гүйцэтгэдэг. Харин хэрэглэгчид нь мэдээлэлд хайлт хийх нүсэр командыг нэг бүрчлэн судлах шаардлагагүй болно. Хайлт хийх дэлгэц нь аль болох хэрэглэгчид ашиглахад хялбар байж, дурын уед тусламж авах боломжоо хангагдсан байна.

Мэдээж аль ч тохиолдолд хайх хөдөлгүүр нь өөрийн гэсэн давуу талтай байдаг. Клиентийн программ нь клиент болон серверийн хооронд орчуулагчийн үүргийг гүйцэтгэж байхад сервер нь аль болохоор оновчтой, үр ашигтай хайлтыг хийх үүрэгтэй. Иймд, процессорууд нь нийт ачааллыг жигд зохицуулан, хайлтыг

хамгийн богино хугацаанд гүйцэтгэн аль болох олон хэрэглэгчид нэгэн зэрэг үйлчлэх зорилготой.

Интернэт болон вэб нь клиент-серверийн загварыг амьдралд бодитоор бий болгосон. Орчин үед сая сая үйлдвэрлэгчдийн төрөл бурийн компьютерүүд нь интернэтэд холбогдохоор клиентийн программыг ашиглаж байна. Түүнчлэн, олон төрлийн вэб-серверүүд нь серверийн зориулалтын программуудыг ашиглаж байна. Харин энэхүү клиентийн болон серверийн программууд нь бүгд л интернэтийн протоколыг хэрэглэдэг.

Вэб хуудсанд зориулсан, клиентийн тусгай зориулалтын программыг *браузер*⁶ гэдэг. Netscape Navigator болон Internet Explorer зэрэг вэб хуудас үзэхэд зориулагдсан браузерийн программууд нь протоколыг ашиглан вэйтэй ажиллахад зориулагдсан программ буюу өөр хоорондоо холбоо бүхий программууд юм. Браузерүүд нь вэб-сервертэй харилцан зургууд, дуу, өгөгдөл болон хуудсуудаас тогтох мянга мянган файлтай ажилладаг.

Гипертекст (Hypertext) дамжуулах протокол

Вэбийн хамгийн чухал протокол бол HTTP (гипертекст дамжуулах протокол) юм. Гипертекст гэсэн нэр томъёо нь гол хоёр төрлийн файлыг тайлбарлахад ашиглагддаг. Энэ үгний жинхэнэ утга нь, тухайн баримт бичгийг текст хэлбэрээр олон чиглэлд, шугаман бус хэлбэрээр уншихыг хэлдэг. Уншигч бүр тухайн тухайн мэдээллийг унших явцад хийсэн сонголтоос шалтгаалан өөр өөр үр дүнд хүрэх явдал юм. Гипертекст гэдгийн өөр нэгэн ерөнхий утга нь, гипермедиа хэмээх өргөтгөсөн утгаараа тухайн файл нь өөр файл руу шилжих буюу холбогдох холбоос агуулсныг хэлдэг. Харин тэр холбоост файл нь текст мэдээлэл, өгөгдөл, дуу болон зургийн зэрэг файлуудыг агуулж болох бөгөөд тэдгээр нь Вэб-д холбогдсон нэг буюу хэд хэдэн компьютерүүд дээр байрлаж байх боломжтой. HTTP нь тэдгээр файлуудыг вэбээр дамжуулан харах буюу зөөх боломжийг олгодог.

Вэб дээрх баримт бичиг болон файлууд нь протоколд кодчлогдсон байдаг. Текст мэдээллийн хувьд, хамгийн өргөн тархсан вэб протокол бол HTML (Hyper Text Markup Language - Гипертекстийг тодотгох хэл) юм. HTML нь олон улсын стандарт (ISO)-ын SGML (ерөнхий, стандарт тодотгох хэл)-ийн нэгэн хэрэглээний программ нь юм. Тодотгох хэлнүүд нь баримт бичгийн тодорхой нэгэн бүтцийн хэсэг буюу түүний тусгаар утга бүхий агууллыг давхар утгагүйгээр, утгын зөрчилдөөнгүй тодорхой илэрхийлдэг. Энэхүү тодорхойлолт буюу тэмдэглэгээнүүдийг туршлагатай редакторуудын байнга хэрэглэдэг тодорхой төрлийн засвар хийхэд зориулагдсан кодууд хэмээн ойлгож болно. HTML болон SGML тэмдэглэгээнүүд нь хүнд болон машинд амархан уншигдан ойлгогддог. HTML протокол нь тухайн баримт бичгийн тодорхой хэсэгт зориулагдсан, урьдчилан тодорхойлогдсон кодын олонлогийг агуулна. Энэхүү кодууд нь стандарт Вэб браузерт ордог ба өөрийн толгойн хэсэг, утгын хэсэг, жагсаалт болон бусад хэсгийг агуулдаг. Харин вэб браузер нь тус кодуудыг орчуулан файл болон баримт бичгийг дэлгэцэнд зөвөөр харуулдаг. Тухайн хэрэглэгчийн өөрийнх нь хэрэглэж буй вэб-браузерт зориулсан HTML протоколын дагуу хэрэглэх фонт, түүний хэмжээ, хуудсан дээрх байрлал, хоосон зайд, өмнөх зайд авалт болон бусад дэлгэцийн элементүүд нь харагддаг. Энэхүү HTML кодоор дурслэгдэх баримт бичгүүдийг тусгай программын тусламжтайгаар үүсгэдэг. HTML код нь ихэнх мэдээлэл боловсруулах зориулалт бүхий программуудад байдаг ба тэдгээрийн нэгэн адилаар Microsoft Word ч энэ кодыг дэмждэг. Ийнхүү HTML кодыг баримтад оруулах нь дэлгэц дэх мэдээллийн үзэмжийн асуудлаас хэтрэн гарч байна. Энэхүү кодын тусламжтайгаар ямар ч заагтгүйгээр шивэгдсэн мэдээллийг

унших болон орчуулахад хялбараар хуудас болгон нэгэн тодорхой бүтэц бүхий мэдээлэл болгон үзүүлэх юм.

META тэмдэглэгээнүүд

HTML тэмдэглэгээнд онцгой ач холбогдол бүхий тусгайлан тайлбарлах шаардлагатай төрөл бол META тэмдэглэгэ юм. HTML-ийн META тэмдэглэгэ бол вэбийн *meta-өгөгдөл-ийт* агуулах, “өгөгдлийн тухай өгөгдөл” хэмээн орчуулагдах нэр томъёо юм. HTML-ийн META тэмдэглэгэ нь вэб хуудасны агуулгыг дэлгэцэнд ямар хэлбэрээр гаргахад нөлөөлөхгүй байх тэмдэглэгээнүүдийн олонлог юм. HTML-ийн META тэмдэглэгээнүүдийг агуулсан мэдээллүүд нь вэбийг бий болгоход сервер болон клиентэд ойлгогдох буюу хэрэглэгдэх тэмдэглэгээнүүд юм.

URL

Бусад HTML кодууд ч баримт бичгүүдэд гипертекстийн байх, түүний хэлбэр, хэрэглээг зэргийг дэмжиж байдаг. Энэхүү харилцан уялдаа холбоо бүхий, холбоост баримтууд буюу файлууд нь вэбийг бий болгодог. Түүний баримт бичиг бүр нь өөрийн гэсэн хаягтай буюу URL (нэг загвар бүхий эх үүсвэрийн байрлалыг тодорхойлогч)-тай байдаг. URL гэдэг нь өөр нэгэн протоколоор бий болдог. URL-ийн элемент бүр нь тусгай функцийг өөртөө агуулдаг ба утгын задаргаа хийгддэг. URL-ийн өмнөх ташуу шугамын өмнөх хэсэг нь хандах протоколын төрлийг заана. Жишээлбэл: URL нь “[http:](http://)” гэж эхэлж болно. Энэ нь мэдээллийн эх үүсвэр нь гипертест буюу гиперорчин байх ба HTTP протоколын тусламжтайгаар задрагдан хэрэглэгдэнэ гэдгийг заана. Бас нэгэн өргөн хэрэглэгддэг протокол бол “[telnet:](telnet://)” бөгөөд түүний мэдээлэл нь TELNET протоколын тусламжтайгаар уншигдахыг хэлж байна. Харин URL-ийн ташуу зураасын дараах мэдээлэл нь хандах аргыг заасан тусгай хэсгийг заана. Түүний ерөнхий утга нь, хоёр цэгийн дараах хос ташуу зураас нь тухайн мэдээллийн эх үүсвэр байрлах машиныг заадаг. Энэ нөхцөлд машин гэдэг нь бие даасан нэгэн машин буюу хэд хэдэн машиныг нэгтгэн ажиллах нэгэн кластерыг хэлж байна. URL-ийн хаягийн хэсгийг заах, хос зураасын дараах мэдээллийг домайн нэр гэнэ. Вэбд ашиглагдаж буй бүх нэр нь өөрийнхээ онцгой танигдах шинжийг агуулахын тулд заавал бүртгэгдсэн байх шаардлагатай. Домайн нэrsийг хөтөлж байдаг нэрийн удирдах хороо гэж байдаг. Америкийн нэгдсэн улсад л гэхэд домайн нэрийн хойно бичигддэг таван үндсэн төгсгөл байдаг: edu, org, com, gov, net. Энэхүү төгсгөлүүд нь, хэрэглэгчдэд, вэб хаягаараа байгууллагынхаа төрөл буюу үйлчилгээнийхээ төрлийг хэлж өгдөг. Гэхдээ өдгээр нь заавал тодорхойлно гэсэн үг биш боловч ихэнх тохиолдолд “edu” гэдэг нь боловсролын байгууллагыг, “org” гэдэг нь ашгийн төлөө бус байгууллагыг, “com” нь арилжааны байгууллагыг, “gov” нь төрийн байгууллагыг, “net” нь интернэтийн болон вэб үйлчилгээний байгууллагыг заадаг байна. Гэвч, Америкийн нэгдсэн улсад домайн нэрийн төгсгөл нь үйлчилгээний төрөл бүрийг нарийн заах үүднээс өргөжин тэлэх хандлагатай болж байна. Дэлхийн бусад өнцөг буланд ч гэсэн домайн нэрийн удирдах хороонууд ч төстэй бодлогыг хэрэгжүүлж байна. Америкаас бусад орны хувьд ихэвчлэн домайн нэрийн төгсгөлд тухайн орныг заасан нэр буюу үйлчилгээний төрлийг заасан хураангуйг хэрэглэж байна.

URL-ийн хэрэглээний домайн нэрийн жишээг авч үзвэл, <http://www.ala.org> гэдгийг бүх хэрэглэгчид дараах байдлаар ойлгоно. Мэдээллийн эх үүсвэр нь гипертекст бөгөөд Америкийн номын сангудын холбооны бүртгэл бүхий машинд байрладаг, ашгийн төлөө бус байгууллага болохыг заана. Түүнчлэн, <telnet://myemail@email-mail.com> гэсэн зохиомол хаяг нь хэрэглэгчдэд, TELNET протоколыг ашиглан түүнд хандаж болохыг хэлж өгөх ба тоймлон харвал нь,

вэбийн нэгэн салбар болох Email-Mail компаний бүртгэл бүхий машин дээр байрлахыг хэлж байна.

Өөр нэгэн улс дахь URL-ийн ерөнхий хэлбэрийг авч үзвэл: <http://auniversity.ac.uk> гэдэг нь зохиомол нэр бөгөөд түүнийг Англи улс дахь боловсролын байгууллага болохыг зааж байна. Үүний адил аар Австрали дахь арилжааны байгууллагын URL болохыг дараах хаяг хэлж өгнө: <http://mycompany.com.au>

Вэб браузерууд нь бүхний танил болсон URL-ийн шууд оролт буюу хэрэглэгчийн шаардлагыг хангах баримтыг олох вэбийн агуулга бүхий хайлтыг хийх интерфэйсийг өгдөг. Нэгэнт URL сонгогдсон бол браузер нь заасан серверт хүрч, шаардсан файлд хүрэн, түүнийг хэрэглэгчийн компьютерт ирүүлэн, тухайн файл дахь HTML кодын дагуу дэлгэцэнд харуулдаг.

HTTP болон URL-ийн хүчин чадал нь нийлэн хэвлэлийн бүтээгдэхүүнүүдийг энгийн тогтмол байдлаас хөдөлгөөнт, гипертекст болгон хувиргадаг оршдог болохыг Ишлэл 6.2 жишээнээс харж болно. Жишээлбэл, хэрвээ зохиогч нь олон улсын жуулчлалын зааварчлага зохиож байвал түүнийг хэвлэмэл ном хэлбэрээр болон вэб дээрх баримт хэлбэрээр гүйцэтгэж болно. Тогтсон мэдээллийн хэлбэр бүхий ном хийж байвал түүнийг зохиогч нь уншигчдад зориулан байгууллагуудын тухай мэдээлэл болон түүний утасны дугаар зэрэг нэмэлт мэдээллийг оруулан аль болохоор их мэдээлэл түүндээ багтаах боломжтой. Харин мэдээллийн хэмжээг тодорхойлогч нь зохиогчийн сонголтыг тодорхойлж өгнө.

Нэгөө талаас, хэрвээ зохиогч нь вэб ашиглaval вэб хуудасны холбоосыг ашиглан дэлхийн өнцөг булан бүрээс холбоосоор дамжуулан мэдээлэл авах боломжтой болно. Жишээ нь, зохиогч нь Америкийн нэгдсэн улсын Жуулчлалын зөвлөгөө өгөх ерөнхий газрын хаяг (http://travel.state.gov/travel_warnings.html) -нд холбон өгч болно. Энэ холбоос нь, иж бүрэн мэдээлэл бүхий, хамгийн суулийн өдрөөр өөрчлөлтүүд орсон, жуулчдад хүндрэл учруулж болзошгүй газруудын тухай мэдээллийг өгөх болно. Энэхүү гипертекст бүхий жуулчлалын хэвлэл нь бүх хэрэглэгчдэд нэгэн туршлага болох ба зарим холбоосууд дахь мэдээлэл нь зарим хэрэглэгчдэд хүрэх бол зарим нь хүрэхгүй бөгөөд түүнд хүрэх дараалал нь өөр өөр байх болно. Ийнхүү вэб дээрх холбоост хуудсууд нь өөр вэбийн гипертекстийн нэгэн хэсэг байхад уншигчид түүнийг сонгон үзэх боломжтой байна.

Ишлэл 6.2

Гипертекстийн хүчин чадал

Зохиогч нь тус бүлгийг бичих явцдаа, маш олон удаа, тайлбар болон жишээнүүдийг агуулсан холбоос буюу нэр томъёоны хуудас бүхий гипертекст хэлбэрээр бичихийг хүсч байв. Мөн, гипертекстийг агуулах нь түүнийг холбогдох бусад вэб хуудсуудтай холбох боломжийг олгох байлаа.

Тогтвортой ба тогтвортой төлөв

Хамгийн өргөнөөр тархсан HTTP-ийн хувилбар бол HTTP/1.0 юм. HTTP/1.0 хувилбар нь, хэрэгжилтийн явцад төлөв байдлаа өөрчилдөггүй тул тогтвортой төлөв бүхий протокол гэгддэг. Учир нь, HTTP-ийн шаардлага бүрт шинэ TCP холболтыг нээн, шинэ ээлжийг эхлэх ба сервертэй харилцан холбоотой ажиллаад шаардлага хангагдмагц TCP холболтыг хаадаг. Өөрөө өөрийгөө агуулсан дурслэлүүд бүхий вэб хуудсаар жишээ авбал, дурслэл бүхий шаардлага бүрт бие даасан TCP холболт үүсгэн, холболт бүр нь бие даан сервер рүү хандсаны үндсэн дээр шаардлагыг биелүүлнэ. Энэ үед HTTP-ийн шаардлага бүр нь бие даасан харилцан холбоог үүсгэх ба өмнөх шаардлагынхаа тухай ямар ч мэдээлэлгүй

байдаг. Үүний адилаар, браузерууд нь өмнөх хайлтын үйлдлийн үр дунгийн мэдээлэлтэйгээ буюу бусад вэбийн харилцан ажиллагатай тухайн хайлтыг хамтруулах чадвар нь хязгаарлагдмал байдаг. Тогтвортой төлөв байдал нь, вэб дээрх хайлт хийхэд асар хол замыг ашиггүйгээр туулдаг буюу хайлтынхаа үр дүнг боловсруулахдаа удаан байна.

Хэрвээ хэн нэг нь URL-ийн, вэбтэй харьцаан амжилттай хэрэгжих явцыг нь браузерийн цонхонд нь харж чадвал нь маш том нээлтийг хийж болно. Учир нь, үйл ажиллагааны үе шат бүрт браузер нь хаягийн тэмдэгт мөрийг гаргаж авахыг тулд тодорхой элементүүдийг URL-д нэмэн, тэр нь хөрвөн дараагийн шатны үйлдэл болон хувирна (Ишлэл 6.3-ыг уз).

Ишлэл 6.3

URL-ийн жишээ

Энэхүү URL-ийн жишээ болгон Northern Light хэмээх хайх хөдөлгүүрд хайлт хийх үндсэн команд болон түүний хариуг хоёрдугаар хуудсанд гаргах командыг өглөө. Хайлтаар “самрын тос” гэсэн нэрийг олохоор төлөвлөв.

Хайлтын үндсэн команд:

<http://www.northernlight.com/nlquery.fcgi?cb=0&qr=самрын+тос&orl=>

Хариуг гаргах хоёрдугаар хуудасны команд:

<http://www.northernlight.com/nlquery.fcgi?ho=zeppo&po=512&&5128&&qr=cамрын+тос&cb=0&db=122492288&ntn=14orl=>

Вэб нь үйлдэл болгондоо TCP-ийн шинэ холболт үүсгэдэг “үр ашиггүй” байдлаасаа шалтгаалан “бусад зардал” гаргадаг. Иймд интернэт болон Вэбийн бүх хэрэглэгчид нь, энэхүү зардлыг, сүлжээний хурд унах буюу хайлтын хариу нь бага хурдаар ирж байгаагаар төлж байдаг. Харин энгийн вэб ашиглах явцад ихэнх үйлдлийг гүйцэтгэх явцын тогтвортой төлөв байдлын үр дагавар нь үл мэдэгдэх байдаг. Харин нэг хаягаас нөгөөд шилжин мэдээлэл авах явцад удаан хүлээлт үүсч буй нь эрс мэдрэгддэг. Түүнчлэн, хэдийгээр маш бага мэдээлэл шаардагдаж байвч тэр нь их том хэмжээний мэдээлэлд байвал түүнийг бүтнээр нь сүлжээнээс татан авахад маш удаан хугацааны хүлээлт үүCDэг.

Тогтвортой төлөв байдал нь их хэмжээний өгөгдлийн сангаас мэдээллийн хайлт хийхэд маш ихээр мэдрэгддэг. Тогтвортой харилцааны энэхүү өөрөө өөрийгөө агуулах шинж нь өгөгдлийн сангийн шугаман хэлбэрийн энгийн командын алхам алхамаар гүйцэтгэгдэх хайлтын төрлөөс эрс өөр юм. Байгуулах, төстэй утгыг хайх зарчим болон нэгтгэх зарчмууд нь уламжлалт, тогтвортой төлөв дэх өгөгдлийн сангийн хайлтын бүх зарчим юм. Бодит цагт хийгддэг уламжлалт хайх хөдөлгүүр нь хайлт хийгчдэд олон параметр бүхий нийлмэл хайлтыг хийж маш нарийвчилсан үр дүн гаргах механизмыг олгодог. Иймд, тогтвортой төлвийн хайлтын орчинд яг адил хариу гаргана гэдэг нь бүр ч хэцүү бөгөөд хүнд юм. Энэ нийлмэл бөгөөд хүнд хайх хөдөлгүүрүүдийг дэмжин байлгахын тулд зарим нэгэн арилжааны зориулалтын өгөгдлийн сангийн сайтууд нь JavaScript болон cookie⁷ зэрэг технологи бүхий программуудыг зохион зохиомол-тогтвортой төлвийг үүсгэж байна. Сервер нь энэ механизмыг ашиглан хайлтын үр дүн болон баримтыг мөшгөн олоход ашигладаг. Энэхүү зохиомол-тогтвортой төлөв нь сервер болон хэрэглэгчид өөрийн нэмэлт зардал болон үр ашиггүй байдлыг олгодог ба хамгийн үр ашигтай хайлтыг гүйцэтгэдэгээрээ түүнтэй тэнцвэржүүлж байдаг.

Одоогийн интернэтийн тогтвортой төлөв нь онцлог бөгөөд нэгэн зэрэг дутагдал юм. Нэг талаас, тогтвортой төлвийг бодвол тогтвортой төлөв нь олон хэрэглэгчийг нэг нөөцтэй харьцах боломжийг олгодог. Вэб сервер нь маш богино хугацаанд

жижиг хэмжээний мэдээллийг илгээж чаддаг. Энэ үед үйлдлийн гүйцэтгэх замын мэдээллийг хадгалах зорилгоор дотоод нөөцөөсөө нэмэлт зардал гаргалгүй гүйцэтгэдэг. Тогтвортой төлвийн вэб серверийн ажиллагааг чихрийн автомат машинтай зүйрлэж болох юм. Учир нь, тусгай тавиураас чихэр нь унангут түүнийг дээрээс нь маш түргэн хугацаанд автоматаар буцаан дүүргэж байдаг. Тогтвортой төлөвт, хэрэглэгчийн вэб сервертэй харьцах ээлж бүрт хэрэглэгчийн үзэж өнгөрүүлсэн бүх мэдээллийн хуудасны замыг нэг бүрчлэн дугаарынх нь дагуу тогтоож байдаг. Энэ үед сервер нь замын мэдээллийг тогтоох зорилгоор тусгай удирдах программыг ашиглах ба дотоод санах ой мэтийн дотоод нөөцөө ашигладаг. Ийнхүү тогтвортой төлөвт ажиллаж буй хэрэглэгч бүрт сервер нь өөрийн дотоод нөөцөөс санах ой, дискийн багтаамжийг нөөцлөх ба түүндээ түр дуурын завсрын мэдээллийг хадгалж байдаг. Энэ олонлог нь заавал дугаарлагдсан байх ба тоологдон, эрэмбэлгэднэ. Үүний зэрэгцээ тогтвортой төлвийн ээлж бүр нь хэрэглэгч болон порт, эсвэл нь сэлгэн залгуурын нэг-нэгийн холбоог үүсгэхийг шаарддаг. Хэрвээ тухайн серверийн бүх порт нь эзэнтэй болсон бол тэр хэрэглэгч тухайн серверт холбогдох огт боломжгүй болно.

Тогтвортой төлвийн серверүүд нь ээлжийг маш түргэн нээх ба хаадаг тул браузерийн дараалал дахь хүсэлтүүд нь нүд ирмэх зуурт биелэгддэг. Үүнийг батлахын тулд маш өргөн тархсан сайтын хамгийн их ачааллын үед туршин үзэж болох юм. Гэвч, маш том хэмжээний арилжааны зориулалт бүхий вэбүүд нь сая сая хүсэлтийг биелүүлэхээр зохиомжлогдсон байдаг бол тогтвортой төлөв бүхий сервер нь түүнээс олон дахин бага тувшинд өөрийн хязгаарт хүрсэн байдаг. Үүний зэрэгцээ, вэбийн нөөц нь нэгэнт тухайн хэрэглэгчийн компютерт зөөвөрлөгдсөн үед тэр нь серверийн бус, тухайн компьютерийн нөөцөөр ажиллах ба дахин серверт холбогдох шаардлагагүй болдог. Эдгээр мэдээлэл нь тухайн хэрэглэгчийн компьютерт байнга буюу кеш санах ойд түр хадгалагддаг.

Вэбийн ачааллыг судлагч эрдэмтдийн судалгаагаар байнгын холбоотой TCP протокол нь түр холболт бүхий тогтвортой төлвийн вэбээс зөвхөн, 20 орчим хувь нь л үр ашигтай ажилладаг болохыг тогтоожээ. Үүнээс үндэслэн Интернэтийн инженерчлэлийн ажлын хүчиний HTTP протоколын ажлын хэсэг нь тогтмол холбоог дэмжих зорилго бүхий HTTP/1.1 протоколын төслийг зохиосон байна. Энэ холболтын үед браузер нь серверт холбогдсон л бол тухайн холболтоороо, нэгэн зэрэг хэд хэдэн файлыг татан авах боломжтой байна. Түүнчлэн HTTP/1.1 протокол нь дамжлагын зарчмаар ажиллан TCP-ийн нэг холболтын үед нэгэн зэрэг хэд хэдэн хүсэлтийг серверт явуулах боломжоор хангагдсан байна. Балаачандер Кришнамурти болон түүний хэдэн нөхөд HTTP/1.1 протоколыг бий болгож буй талаараа болон түүний үр дүнгийн тухай өөрСДийн сүүлийн үеийн нэгэн өгүүлэл⁸ бичсэн байна.

Тогтмол холболт бүхий TCP-ийн үед, серверийн нөөцөд тавигдах хэрэгцээний шаардлагын дагуу HTTP/1.1 протокол нь серверээс эсвэл нь хэрэглэгчийн шаардлагын дагуу холболтыг салгах зарчим үйлчилнэ. Гипертекст протоколыг хөгжүүлэх үеийн бас нэгэн шаардлага бол аливаа протокол нь өөрийн өмнөх хувилбаруудыг агуулж байх явдал байдаг. Иймд, HTTP/1.1 протокол нь HTTP/1.0-ийн бүх боломжийг өөртөө агуулдаг буюу HTTP/1.0-д байсан бүх функц, команд болон кодыг дараагийн хувилбар нь зөв орчуулан гүйцэтгэнэ. Энэхүү буцах холбоос нь HTTP/1.1 протоколыг дэмждэг вэбийн шинэ хувилбар гараах бүрт HTTP/1.0-ийг хэрэглэж буй олон хэрэглэгч байдаг тул маш чухал шаардлагатай юм. Гэхдээ бүх вэб серверүүд нь HTTP/1.1 протоколыг дэмждэггүй гэдгийг санах хэрэгтэй. Ийм буцах төрлийн холбоос нь HTTP/1.1 протоколд нэмэлт зохицуулалт шаардана. Энэ нь тус протоколыг зохиогчдод протоколыг бие даан гүйцэтгэхэд хүндрэл учруулна.

Бусад чухал протоколууд

S-HTTP (Secure HyperText Transfer Protocol) хэмээн нэрлэгддэг ердийн http протоколын нэгэн хувилбар байдаг. Энэ протокол нь оруулсан мэдээлэл аюулгүй, хамгаалагдсан байх нөхцлийг хангадаг. Энэхүү протоколыг вэб браузерт ихэвчлэн <https://> гэж тэмдэглэдэг. Хувийн болон санхүүгийн чухал маягтыг бөглөх үед S-HTTP протоколтой тулгардаг. S-HTTP-ийн нэг хэрэглээ нь тухайн вэбийн мэдээллийг ашиглах эрхтэй гэдгийг вэб серверт гэрчлэн нотлох баталгаа нь юм. Хэрэв хэрэглэгч нь вэбийн мэдээллийг ашиглахын тулд орох холболт хийх хэрэгтэй болбол, S-HTTP протоколын тусlamжтайгаар уг үйл явцыг гүйцэтгэх болно.

Хэрэглэгч нууцлал бүхий мэдээллийг найдваргүй/хамгаалалтгүй холболтоор холбогдох үед сэрэмж алдахгүй байхын тулд вэбийн аюулгүй орон зайд нэвтрэх болон түүнээс гарагад хэрэглэгчид дохио өгөхөөр вэб браузуруудыг тохируулж болно. Үнэн эсэхийг шалган тогтоох ажил гүйцэтгэх сайт буюу сервер нь URL-ийг аюулгүй сервер хэмээн тодорхойлох анхны элементээр www-s.ийг авч болох юм. Вэбийн дагууд бусад төрлийн аюулгүй протоколууд бас байдаг. Тэдгээрийн зарим нь өгөгдөхүүнүүдийг нь барьж чадлаа ч гэсэн нууцын задлах түлхүүргүйгээр мэдээллийг тайлж уншиж болохооргүйгээр тийм нарийн нууцалсан тайлах кодтой байдаг. Кодлох янз бүрийн программ, хамгаалалтын янз бүрийн түвшинтэй байна. Худалдаа арилжааны зориулалттай вэб сайтууд www-cd.ийн нууцлах хамгаалалтын чадлыг дамжуулсан мэдээллийн аюулгүй байдлын түвшинг тодруулах арга болгон авч үзэх нь олонтаа.

Бусад чухал протоколууд вэб дээрх браузеруудаар дэмжигдсэн байдаг. Интернэтийн чухал үйлчилгээнүүдийн нэг нь нэг машинаас нөгөөд файл дамжуулахыг дэмжих явдал юм. FTP (File Transfer Protocol) буюу Файл дамжуулах протокол бол интернэтийн файл дамжуулах дээд зэргийн стандарт протокол юм. Нийтлэг вэб браузерууд ийм протоколыг дэмжих нээлттэй дэмжигчтэй, түүнийгээ ачаалах буюу хадгалах гэж нэрлэдэг тул FTP-ийг тэр бүр сайн мэддэггүй. FTP нь аливаа интернэт сайт дээр файл, баримт бичиг, мэдээлэл буюу программуудыг интернэтийн бусад олон сайтаас татааж гарган авах боломж олгодог. Энэ нь хуваалцах программ хангамж болон бусад программуудыг серверээс татан авч, хэрэглэгчийн компьютерт оруулах арга юм. Вэбийн олон хэрэглэгч FTP-ийг программууд, бага оврын туслах программууд, тэдгээрийн вэб браузеруудыг шинэчлэх буюу сайжруулах зорилгоор бусад файлуудыг компьютертаа татааж шилжүүлэн оруулахад ашигладаг.

Дээр үзүүлсэн ёсоор, Интернэт болон Вэб дээрх мэдээллийн нөөц бүр нийтлэг протоколууд дээр суурилсан дүрмийн дагуу үүссэн байдаг. Жишээ нь, HTTP-ийг цулгуй текстийг форматлахад зориulan зохиосон байна. Харин цулгуй текст нь өөрөө зөв ойлгогдож, тайлбарлагдах нийтлэг стандартууд дээр суурилагдсан байдаг. Текстийн хамгийн үндсэн формат нь цулгуй ASCII бөгөөд энэ нь үсэг, тоог төлөөлөх олон улсын стандарт юм. ASCII нь том ба жижиг үсгүүд, цэг тэмдгүүд болон 0-ээс 9 хүртэлх тоог (голчлон англи бичгийн машины гар дээрх бүх үсэг, тэмдгүүд) багтаадаг. Тэмдэг бүр нь 32-оос 128 хүртэлх тоон үнэлэмжтэй 7-байтын комбинаци байна. Цулгуй ASCII текст зайд болон шугамын тасархайгаас цаашхи ямарваа форматлагч мэдээллийг агуулахгүй. Доогуур нь зурах, тодруулах буюу бусад төрлийн шрифт гэх мэт үйлдлүүд, мөн ASCII-ийн бус дүрсүүдтэй япон, хятад, солонгос зэрэг хэлний цагаан толгой, үсэг, тэмдгийг оруулахад 7-байтаас илүү хэмжээний кодлох элементүүд шаардагдана. Компьютерийн программууд үндсэн ASCII багцаас, тухайлбал бүрэн хоёртын дүрсийн багцаас илүү олон дүрс хэрэглэдэг. Эдгээрийг интернэтээр дамжуулах хэрэгтэй бол бас кодлох ёстой.

Цулгуй текст буюу тоогоор дамжуулдаг мэдээллээс гадна элементүүдийн

дунд хэв загвар буюу харилцаан дээр тулгуурладаг мэдээлэл байдаг. Жишээ нь, нэг хэвээс нөгөөд мэдээллийг шилжүүлэх явцад хэвээрээ хадгалагдах ёстой амин чухал элементүүдтэй хүснэгт, цонх, мөр, багана бүхий форматлагдсан мэдээллийг агуулсан spreadsheets ба бусад мэдээллийн санг дурдаж болно. Интернэтийн протоколын заримыг файл дамжуулах 7-байтын хязгаартайгаар бүтээсэн байдаг тул нарийн түвэгтэй текст бүхий файлууд ба хоёртын системтэй файлуудыг дамжуулах боломжтой төрөл бүрийн кодлох системүүдийг боловсруулан гаргасан юм. Эдгээр систем тус бүрт ASCII-ийн бус мэдээллийг төлөөлүүлэн оруулахын тулд ASCII-ийн дурсуудаар дамжуулан явуулдаг нарийн түвэгтэй форматлах кодуудын жишээ юм. Ердийн шрифтээр бичигдсэн ASCII текстийн “Web-Based Reference Sources” гэсэн өгүүлбэрийг вэб хуудсын гарчигт зориулж илүү том, тодруулсан шрифтээр болгон хувиргаж бичихэд Вэб браузер-ийн ойлгох бөгөөд хэрэглэх HTML кодын жишээг үзүүлбэл дараах байдалтай байна. Үүнд: **Web-Based Reference Sources**
 болно.

Графикийн, текстийн бус буюу нарийн түвэгтэй тексттэй файлуудыг түгээх үйлдлийг дэмждэг механизмуудын нэг нь MIME юм. MIME нь Multipurpose Internet Mail Extensions гэсэн үгийн товчлол болно. MIME үсгүүдийн өргөтгөсөн багц болон цулгүй текстээс өөр агуулгатай зүйлийг ашиглах боломж олгодог. Энэ протокол стандарт мета-хэл дээр үндэслэгдсэн нарийн түвэгтэй мэдээ баримтын бүтцийг төлөөлөн гаргах бололцоотой болгодог. MIME-ийг зарим гол электрон шуудангийн багц болон Вэб браузер-т оруулж бүтээсэн байдаг ба ингэснээр хэрэглэгч нь нарийн түвэгтэй файлуудыг формат, дурсийг нь өөрчлөхгүйгээр тэр хэвээр нь хүлээн авах боломжтой болно.

HTML-ийг цааш харвал

Өмнөх сэдвүүдэд тэмдэглэснээр HTML нь Вэб дээр ажиллахад зориулагдсан SGML (Standard Generalized Markup Language) буюу Markup-ийн ерөнхийлсөн стандарт хэл юм. HTML нь Вэб браузер-т оруулсан markup тэмдэглэгээнүүдийн урьдчилан тодорхойлсон багцыг хэрэглэдэг. Энэ хэл харьцангуй энгийн баримт бичгийг вэбээр дамжуулах, дэлгэн үзүүлэхэд сайн тохирдог. Гэхдээ энгийн бус, нарийн түвэгтэй баримт бичгүүд нь HTML тэмдэглэгээнүүдээр дэмжигдсэнээс илүү бүтэц шаарддаг. Бүрэн хэмжээний SGML нь маш их нарийн түвэгтэй, олон үе, зузаантай баримт бичгүүдтэй ажиллаж чадна гэдгийг мэдсэнээр вэбийн орчинд эдгээр баримт бичигтэй ажиллах шийдэл нь бүрэн хэмжээний SGML хэмээн санал болгож болох юм. Гэсэн хэдий ч, вэбээр дамжуулах баримт бичгийг markup буюу тэмдэглэгэх хийхэд SGML-ийг хэрэглэж болохгүй, учир нь стандартын иж бүрдэл SGML parser (тэмдэглэгээнүүдийг уншиж, тайлдаг программ) Вэб браузерт багтхааргүй хэтэрхий том хэмжээтэй байдаг.

Нарийн түвэгтэй бүтэцтэй баримт бичгийг кодлох хэрэгцээ болон тэмдэглэгээнүүдийг HTML-ийг өргөтгөсөн ч хязгаартай болохыг харгалзан кодын өөр арга олох шаардлагатай болсон байна. Ингээд Вэб дээр нарийн түвэгтэй бүтэцтэй баримт бичиг, бусад мэдээллийн цогцыг дамжуулах, солилцоход зориулагдсан өөр markup хэлийг боловсруулан гаргаж байна. XML (Extensible Markup Language) нь HTML-ийн нэгэн адил SGML дээр суурилдаг. XML-ийн “сунгагдах чанар” гэдэг нь тусгайлсан тэмдэглэгээнүүдийг хэрэглэгч өөрөө хэрэгцээгээрээ тодорхойлох боломжтой байдагтай холбоотой. Гэсэн хэдий ч, одоогийн бэлэн байгаа тэмдэглэгээ-нууд дээр HTML-ийнхтэй төстэй тэмдэглэгээнүүдийг нэмж XML-ийг үүсгэдэг гэж бодож болохгүй гэдгийг мэдэх нь чухал. Харин XML-ийг SGML-ийн хялбаршуулсан хэлбэр гэж ойлгох хэрэгтэй. Анхны XML-ийг Вэб браузер бүрт орж чадах хялбаршуулсан SGML parser-aар

ажиллахуйцаар зохиожээ. XML-ийг маш нарийн түвэгтэй баримт бичиг дээр ажиллахад зориулсан гэх боловч, XML нь SGML-ийн хялбаршуулсан хувилбар гэж байгаа нь хоорондоо зөрчилтэй мэт санагдаж болох юм. XML цөөхөн, урьдчилан тодорхойлсон тэмдэглэгээ-тэй нэг мөр болгосон parser программ үүсгэж байгаагаараа энэ зөрчлийг давж байна. Баримт бичиг бүрт зориулагдсан тэмдэглэгээ-үүдийн тодорхойлолт нэг бол scripts, эсвэл style sheets-ээр дамжин уг баримт бичгийг дагалдах ёстой болно. Энэ нь XML-д үүсгэж болох хязгааргүй олон төрлийн тэмдэглэгээ-үүдийн асуудлыг шийдэхийн зэрэгцээ parser-ийг жижиг хэмжээтэй хэвээр байлгах боломж олгодог.

XML нь хойшиоогоо HTML-тэй таарахгүй ч гэсэн, HTML баримт бичгийг XML болгон хувиргаж болдог. XML-ийг үндсэн суурь, нийлүүлэгч, дундын хэрэгслээс хамааралгүй хэвлэх, нийтлэхээр зохиосон байна. XML бас ижил төсгүй мэдээллийн сангийн хооронд мэдээ баримт, мэдээлэл солилцоог дэмжинэ. Хэрэглэгчийн зүгээс мэдээлэлтэй ажиллах чадварыг XML системийн тусламжтайгаар дээшлүүлэх зарим арга замыг Жон Босак тайлбарлан үзүүлжээ⁹. Баримт бичгийг хэрэглэгч хүссэнээрээ форматлаж харах болон утасны жагсаалтыг овгоор эрэмбэлэхийн оронд нэрээр эрэмбэлэх гэсэн хоёр жишээг энд дурдаж болно. XML-ийг Уранба Шампейнд байрладаг Илинойсийн Их сургуульд хэрэгжүүлж буй Дижитал номын сангийн санаачилга төслийн нэгэн хэсэг болон туршигдаж байна¹⁰.

XML нь ном, хэвлэмэл сонин, нарийн түвэгтэй мэдээллийн бүтэц болон Вэбийн баримт бичиг зэрэг ижил төсгүй форматуудыг дэмжих хэвлэлийн стандартчилагдсан системийн боломж олгодог тул ирэх жилүүдэд түүний ач холбогдол нэмэгдэх төлөвтэй байна.

Цаашдын хөгжил

Вэбийн протоколууд байнга бүтээгдэн нэмэгдэж байна. Түүний протоколуудын амжилттай байх нь түүнийг ашиглах программ хангамжаас буюу вэб браузераас ихээхэн шалтгаалдаг. Жишээ нь, 1993 онд MP3 нь дууны тоон файлуудыг шахан жижиг хэмжээтэй болгон вэбээр түүнийг дамжуулах зориулалтаар хийгдсэн шинэ протокол юм. Энэ нь вэбээр дууны файлыг маш бага хэмжээтэй болгон шахаж, бараг анхны эх хувь шигээ чанартай байж чадаж байгаа нь түүнийг нийтэд дэлгэрч, түгээмэл протокол болгоход хүргэсэн. Түүний энэхүү түгээмэл бөгөөд дэлгэрсэн байдал нь түүнд зориулсан жижиг хэмжээний тоглуулагчийг зах зээлд гарган худалдаалахад хүргэсэн байна. Хэдийгээр MP3 нь дууны шахагдсан, албан ёсны бус стандарт хэлбэрээр нийтэд тархаж буй боловч түүнийг дэлхий даяар хүлээн зөвшөөрч олон улсын албан ёсны стандарт болгох асуудал шийдвэрлэгдэгүй л байна. Иймд, стандартыг бодит амьдралд, амжилттай нэвтрэн хэрэгжиж чадах юм бол стандартын de facto мэтээр ойлгодог.

Ишлэл 6.4

Хэрвээ та байгуулах л юм бол тэд ирнэ

Хэрвээ та ямар нэг протоколын зохиомж хийгээд, тэр нь өмнөх бүх шийдлүүдээс илүү их үр ашигтай, илүү их сонирхол татахуйц бол бүхий л хэрэглээний программууд түүнийг даган хэрэгжүүлнэ.

Дээрх жишээгээр үзүүлсэн шиг файлын формат нь өөрийнхээ амьдрах чадварыг харуулж чадах л юм бол интернэт болон вэбээр дамжуулан холбох гүүр мэт, протокол мэт эсвэл нь бүр бие даасан агуулга мэтээр тархах болно. FTP-ээр дамжин зөөвөрлөгдөх боломжтой бүх төрлийн нөөцүүд нь нөөц болон

формат хэлбэрээр ойлгогдож болно. TELNET ашиглан алсын зайн нөөцүүд нь яг л дотоод сүлжээн дээрх шиг болон алсад байгаа мэтээр ч ойлгогдон ашиглагдана. Интернэт дээр байрлаж буй тоон хэлбэр орсон дүрсүүд болон мультимедиа нь стандартууд болон протоколын нэгэн дотоод хэсэг нь мэт ойлгогдон ашиглагдах ба тэднийгээ дэмжин ажиллана. Түүний хамгийн ойрын харьцуулж болох жишээ бол анх удаа ном хэлбэрээр харж буй хэвлэсэн үг юм. Энэ тохиолдолд номыг нэгэн зэрэг формат, агуулга, протокол болон стандарт гэж бодож адилтган ойлгох ба ашиглаж болно. Интернэтийн болон вэбийн бүтцийг судалж байгаа мэт тус номыг “уншиж” сурах хэрэгтэй.

ҮРЖИН НЭМЭГДЭЖ БУЙ НӨӨЦҮҮД

Интернэт гэдэг нь түүн дээр хичнээн мэдээлэл хадгалагдан байгааг мэдэхийн аргагүй агуу зүйл юм. Түүнд байгаа эх үүсвэр болон нөөцийг аравхан жилийн өмнө төсөөлж ч чадахааргүй байсан. Энэ нь нэгэн зэрэг бүх тал руугаа өргөжин нэмэгдэж буй өөрөө өөргийгээ тодорхойлох, бие даасан этгээд юм. Олон зуун сая хэрэглэгчид нь өгөдлийн сангийн албан ёсны төслүүдээр, албан бус байдлаар бол өөрСийн хувийн вэб хуудсаан, электрон ярилцлагаар болон чөлөөт ярилцлага хэлбэрээр интернэтийг өргөжүүлэх хөгжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулж байдаг. Энэ нь маш том их дэлгүүрийн чөлөөтэй наадаг зарлалын самбар гэсэн үг бөгөөд дурын хүн дуртай цагтаа өөрийн мэдээллээ тэнд наах боломжтой юм. Вэбийг эртний нэгэн хэллэгт байдаг шиг, хэний ч эзэмшилд байдаггүй эрх чөлөө гэж ойлгож болох юм. Вэб нь дурын хүмүүсийг бие даасан хэвлэн нийтлэгч болгон хувиргах чадвартай юм (Ишлэл 6.5-ыг харна уу).

Ишлэл 6.5

Хүн бүр зохиолч

Шүлэг бичдэг хүмүүс нь уншдагаасаа хамаагүй их байдаг гэнэ. Энэ нь Дэлхий даяарх сүлжээн дээр ч адил гэж үү? Хэрвээ үнэн бол энэ нь асуудал мөн үү?

ИНТЕРНЭТ ШИЙДЛҮҮД

Хүмүүс интернэтийг ойлгож мэдэхийн хичээж, түүнийг аль болох үр ашигтайгаар ашиглах сонголтуудыг хийсээр байна. Интернэт болон Вэбийн талаар хэд хэдэн бичмэл зааврууд байдаг. Тэдний нэг нь “Интернэтийн нөөцүүд” нэртэйгээр Коллеж ба Эрдэм шинжилгээний номын санггуудын мэдээ¹¹ сонинд гарсан байна. Түүний багана тус бүр нь ямар нэгэн сэдвийг агуулсан байдаг байна. Сэтгүүл, сонинггуудын багана тус бүр нь худалдан авагчдад, эрүүл мэнд, аялал жуулчлал, чөлөөт цаг гэх мэт мэдээллийн шаардлагад нийцсэн бусад багананууд байдаг. Гэхдээ эдгээр мэдээллийн дийлэнх ихэнх нь интернэтэд өөр дээр нь байрлаж байдаг. Гэвч интернэтийн тухай асуудлыг шийдэхээр интернэт рүү орох нь үнэмшмээргүй боловч энэ нь хамгийн зөв шийдэх замнал байж ч болох юм. Энэ хэсэгт интернэт болон вэбийн хамгийн өргөн тархсан системүүдийн талаар өгүүлэх болно.

Вэб хайх хөдөлгүүр болон вэб лавлахууд нь хүмүүсийн вэбээс мэдээлэл олж авах аргыг заах үндсэн зам нь болж өгдөг. Тийм ээ, түүнийг хэрэглэхэд хүн бүрт л эргэлзэх сэтгэгдэл төрдөг. Би ажлаа вэб хайх хөдөлгүүрээс эхлэх үү эсвэл нь вэб лавлахуудаас эхлэх үү? Түүний хамрах хүрээ нь бүрэн байгаа? Хамгийн үр ашигтайгаар хэрхэн хайлтыг хийж болох бол? гэх мэт маш олон асуултууд тулгаран гарч ирдэг. Гэвч энэ бүгдэд өгөх бэлэн бөгөөд яг оносон

хариулт гэж байдаггүй. Гэхдээ л хайх хөдөлгүүрийн ажиллах механизмыг ойлгох юм бол түүний хойно нь юу болж байгааг мэдэхийн хирээр нэг л өдөр дээрх бүх асуултууддаа аажим аажмаар хариултыг нь олж авах болно. Түүнчлэн, хайлт хийх илүү их үр дүнтэй стратегийг ч гэсэн хийж сурна. Эхлээд хайх хөдөлгүүрийн талаар авч үзье.

Хайх хөдөлгүүр

Вэб хайх хөдөлгүүр гэж нийтэд нэрлэгддэг Вэб хайх систем нь үндсэн гурван хэсгээс тогтдог: өт (зарим нь аалз ч гэж нэрлэдэг), индекс, болон хайх хөдөлгүүр өөрөө юм. Өт гэдэг нь вэбээс вэб хуудсыг хайн олох буюу сайт болгонд байх вэб хуудсыг олох робот программ юм. Өт нь олсон мэдээллээ буцаан анхны байрлалдаа авч ирдэг. Вэб хуудас бүрийн мэдээлэл (URL, нэр, хуудаснаас авсан үг ба хэллэг) индекс рүү нэмэгдэж байдаг. Харин хайх хөдөлгүүр нь индекс дэх мэдээлэл дээр тулгуурлан ажилладаг. Хайлт хийх мэдэгдэл ирмэгц, хайх хөдөлгүүр нь индекс рүүгээ хандан, хайх хүсэлтэд “тохирох” бүх хуудсыг олдог.

Хэрвээ, бүх хайх хөдөлгүүр нь дээрх гуравхан хэсэг дээр л тулгуурладаг бол ажиллагаа бүрийнх нь хоорондын ялгааг хэрхэн тайлбарлах вэ? Энэ бүлэг нь энэ ялгааг ерөнхийд нь тайлбарлана. Илүү дэлгэрэнгүй тайлбарыг харъя гэвэл нь Грег Р. Нотессийн хийсэн *Search Engine Showdown: The Users' Guide to Web Searching*¹² гэсэн вэб хуудасны мэдээллийг үзэж, маш дэлгэрэнгүй тайлбарууд, харьцуулалтууд болон хайх хөдөлгүүрүүдийн тухай шүүмжүүдийг үзэж болно.

Хайх хөдөлгүүрийн нэг ялгаа нь вэб хуудас бүрийн хайлт хийхэд сонгогдсон индексийн хуудасны тоогоор ялгардаг. Өт нь нэг удаагийн хайлтаар ихэнхдээ, дээд түвшний хуудсыг, эсвэл нь эхний болон хоёрдугаар түвшний л хуудсыг гаргадаг. Гэтэл зарим нь, URL өргөтгөлтэй бүх хуудсанд дахь мэдээллийг гаргадаг. Жишээ нь: бараг л бүх вэб өтнүүд нь хайж буй мэдээллийн индекст дараах мэдээллийг оруулдаг. <http://theuniversityofwonderful.edu/library/information> гэж байхад зарим нь гуравдах хэсгийг нь орхин <http://theuniversityofwonderful.edu> гэж оруулдаг. Энэ нь зарим үед вэб сайт зохиогчдод хүндрэл учруулдаг. Нэг талаас харахад, Гол түвшний URL нь нь хэдийгээр түвшингээс хамааралгүйгээр тухайн хуудсан дахь бүх мэдээлэлд хүрэх эхлэл нь болох боловч негеэ талаас, доод түвшин дэх бараг л бүх хуудсаа харагдахгүй болгож байна. Хэрвээ дараагийн түвшин нь бие даан өөр нэгэн дээд түвшний үүрэгтэйгээр зохион байгуулагдсан бол энэ нь бүр ч олон хуудсан хүрэх замыг заах боловч хэрэглэгчийн зүгээс илүү их хүндрэлийг авч ирнэ. Учир нь, хэрэглэгчид тухайн хуудасны зохион байгуулалтын давхаргыг сайн мэдэхгүй тохиолдолд дотоод холбоог нь мэдэхгүйгээр зарим мэдээллээ үзэж чадахгүйд хүрч мэднэ. Түүнчлэн, арай өөр хэлбэр нь дараах байдалтай байж болно:

<http://englishdepartment.theuniversityofwonderful.edu>
<http://home.theuniversityofwonderful.edu>
<http://library.theuniversityofwonderful.edu>

Хайх хөдөлгүүрийн бас нэгэн ялгаа нь хэрхэн өтнүүд индексийг үүсгэх асуудал юм. Зарим хайх хөдөлгүүрүүд нь вэб хуудаснаас үг тус бүрээр нь сонголт хийн индекс рүүгээ оруулдаг. Гэтэл зарим нь, тодорхой томъёоны үндсэн дээр вэб хуудсан дахь үсгийг хайн олж индекстээ оруулдаг байна. Жишээ нь: хайх хөдөлгүүр нь гарчиг дахь бүх үгс, түүн дээрээ тухайн текстийн хамгийн эхний хорин мөрөнд нь тухайн баримт бичгийнхээ хамгийн их давтамжтай үсгийг оруулан хайлт хийх сонголт хийх боломжтой.

Тухайн нэр томъёо болон хайж буй лавлагаа, мэдээллийн баримт бичиг дэх байрлал нь тухайн агуулгыг тодорхойлох нэг гол хэсэг нь болдог. Баримт бичгийн гарчиг нь ихэвчлэн, тус баримтынхаа үндсэн сэдвийг тодорхойлох ба

хамгийн эхний догол мөрөн дэх мэдээлэл нь хамгийн сүүлчийнхээсээ илүүгээр агуулгаа тодорхойлно. Ялангуяа хамгийн сүүлийн догол мөрөн дэх нэр томъёо нь тус баримт бичигт анх удаа орсон бол тэр нь тийм ч их ач холбоголтой биш гэдгээ илэрхийлнэ.

Хайх хөдөлгүүрүүдийн дараагийн нэгэн ялгаа бол тухайн вэб хуудас нь юун тухай болох нь юм. 5-р бүлэгт тайлбарласан ёсоор, тухайн баримт бичигт тухайн нэр томъёо нь хэдий чинээ их орсон байна тэр нь тухайн сэдэвтэйгээ “илүү ойр” байх бөгөөд зөвхөн, нэг буюу хоёр удаагийн давтамжтай байвал тэр нь сэдэвтэйгээ төдийлэн ойр бишигт хэлнэ. Зарим хайх хөдөлгүүр нь тухайн вэб хуудсан дахь нэр томъёог хэдэн удаа орсныг томъёогоор бодон хир их ач холбогдолтой болохыг нь илэрхийлэх харьцааг гаргадаг. Зарим хайх хөдөлгүүр нь тухайн баримт бичгийн гарчгийн зэрэгцээ түүний гол түлхүүр үгсийг гол хуудастайгаа холбож өгдөг. Хэрвээ тухайн вэб хуудас нь *аалз* (spider) гэсэн үгийг хайж байвал, *аалз* (spider) гэдэг үгний зэрэгцээ *торго* (silk), *аалзтай төст амьтад* (arachnids) гэсэн үгс нь найман хөлт тус амьтны тухай вэб дээрээс хялбараар хайн олно.

Зарим хайх хөдөлгүүр нь, индексийн зэрэгцээ тухайн сонгосон нэр томъёоны харьялагдаж болох сэдвийг нэг давхарга болгон авдаг. Эдгээр хайх хөдөлгүүрд байж болох талбарт гарчиг, хүний нэр, URL хэсгүүд, болон тухайн хуудастай холбоо бүхий өдрууд орж болно. Ийм хайх хөдөлгүүр нь хайлтын шаардлагад нийцэх мэдээллийг хялбараар авахад тусална. Түүнчлэн, ийм төрлийн хайх хөдөлгүүр нь 5-р бүлэгт тусгагдсан өгөгдлийн сан хайх систем хэлбэрээр ажилладаг. Өгөгдлийн сан хайх хөдөлгүүртэй адилаар хайх хөдөлгүүр нь вэб хуудасны хайлт хийх тодорхой бүтцийг шаарддаг. Ран Хокийн ажигласнаар, эдгээр хайх хөдөлгүүрүүдийн хайлтын элемент нь систем бүрт өөр өөрөөр ойлгогдохоор байна¹³. Өдөр бүхий талбарын хувьд тухайн өдөр нь анх үүсгэсэн, засвар оруулсан, вэб хуудсыг бий болгосон гэх мэт янз бүр байж болно. Иймд, хайх хөдөлгүүр бүр нь илүү дэлгэрэнгүй буюу нарийвчилсан хайлт хийх боломждоо түүнийг оруулан ямар бүтцээр хэрхэн зөвөөр ашиглахыг тайлбарласан байдаг.

Хайх хөдөлгүүрүүд нь сая сая хуудсуудтай ажиллаж, Вэбийн хэдэн зуун сая индекстэй харьцахдаа буцан дуудагдах болон яг оновчтой байх гол зорилгодоо хүрэхээр бүх талаар тэмцэл өрнүүлж байдаг. Хайлт хийхтэй холбогдуулан үзвэл нь, *буцаан дуудагдах* гэдэг нь хайх хүсэлттэй холбоотой бүх вэб хуудсыг гаргаж ирэх, *оновчтой байх* гэдэг нь тухайн хүсэлттэй холбоотой зөвхөн тухайн хуудсыг гарган ирэхийг хэлдэг. Хайх хөдөлгүүрд тулгарах дээрх хоёр харилцан адилгүй зорилго нь гол зарчим болдог. Зарим нь харьцуулах огт боломжгүй зүйлсийн тухай өгүүлж байхад, “алим ба жүрж” хоёрын харьцуулах боломжтой гэх сонсогддог. Харин Вэбийн хувьд “алим, жүрж, бүргэд, уул, заан болон самарыг харьцуулах”-д огт түвэггүй юм. Хуудсууд нь өөрийнхөө хэмжээ, түүнийг хүлээн авагчид, зохиомж, агуулга болон бүтцийн хувьд өөр өөр байдаг. Гэвч эдгээр хуудсууд нь гуравдугаар ангийн хичээнгүй хүүхдүүдээр, эсвэл нь бие тоосон хүндэт профессорын зохиосон нь байдаг. Иймд, гүйцэтгэсэн байдал, найдвартай ажиллагаа, хуртээмж болон уншигдах чадвараараа ялгардаг. Түүнд хэрэглэгддэг хэл буюу үг хэллэг нь ч маш өөр байдаг. Яг л цасны ширхэгүүд шиг хоёр вэб хуудас нь хоорондоо яг адил байдаггүй. Хэдийгээр вэб хуудсууд нь цасан ширхэгтэй адилгүй ч, олон төрлийн элементүүдээрээ ялгаатай байдаг. Вэб хуудас нь зөвхөн текст байхын зэрэгцээ ихэнх нь зураг, маш их дуунууд юмуу огтын дуу чимээ гаргахгүй ч байдаг. Хайх хөдөлгүүрийн индексүүд нь эдгээрийг бүгдийг агуулах тул хэрэглэгчдэд аль болох баялаг мэдээлэл өгөх зорилгоор тусгай стратегийг агуулсан байна. Индексийн хир гүн байх, ерөнхий гадаад дүр төрх, талбаруудын нэр, индекслэх алгоритмууд зэрэг нь энэ л нэг зорилгыг биелүүлэхийн тулд байдаг.

Вэб хайх хөдөлгүүр нь буцаан дуудагдахын тулд янз бүрийн техникийг ашигласан байж болно. Зарчмын гол арга бол *таслах болон адилтгах* аргууд юм. Хайх үгсийг дуустал нь оруулахад, индекс дэх бүх үгс үндсийн хувьд тохирч байвал үр дүнгийн жагсаалтад оруулдаг. Жишээ нь, хайх хүсэлтэд “swimmer” гэдэг үгийг оруулахад хайх хөдөлгүүр нь түүний үндэс болох “swim” гэдэг үгээр эхэлсэн үгсийг индексээс хайна. Тэгвэл нь “swim”, “swimmer”, “swims”, “swimming” зэрэг адил үндэстэй үгс нь хайлтын шалгууртай тохирсонд тооцогдон үр дүн нь болно. Энэ бол хайх хөдөлгүүрийн адилтгах зарчмын зөвхөн нэг зааварчилгаа нь бөгөөд хайх хөдөлгүүр бүр өөрийн гэсэн зарчимтай байна. Зарим хайх хөдөлгүүр нь үгсийн том болон жижиг үсгээр бичигдсэнийг ялгах шаардлагагүйд тооцон үр дүн нь адил байдаг. Гэтэл зарим нь яг үүний эсрэгээр, хайж буй үгийн том жижиг үсгээр бичигдсэнээс шалтгаалан хэдийгээр нэг үг байсан ч тэднийг огт өөр үг мэтээр ойлгодог. Утганд тулгуурласан хайх хөдөлгүүрийн үед, хайж буй үгийг яг л толь бичиг мэтээр боловсруулан, тухайн нэр томъёотой ойролцоо утга бүхий үгсийг ч гарган ирэх боломжтой байна. Энэ төрлийн системд хайж буй нэр томъёо нь вэб хуудасны статистик шинжилгээний тусламжтайгаар боловсруулагдан, тухайн нэр томъёотой утгын хувьд тохирох үгсийн хамт гаргаж ирдэг. Энэ бүх хайлтын заавар болон алгоритмууд нь вэб хуудасны хайх хүсэлтийг боловсруулах олон талт олонлогийг бий болгох зорилготой байдаг.

Вэб хайх хөдөлгүүрууд нь оновчтой байхын тулд тус хайх хүсэлтийг баримт бичигээс яг тэр хэвээр нь гаргаж ирэх ёстой. Оновчтой байх үндсэн хоёр зарчим бол хамаарлын оноо ба зэрэглэл юм. Тухайн нэр томъёоны тухайн баримт бичиг орсон тооны давтамж нь хамаарлыг илэрхийлдэг. Вэб хайх хөдөлгүүрийн хамаарлыг тооцох бас нэгэн үзүүлэлт бол түүнтэй адил төстэй хайх хөдөлгүүр уг системтэй хэрхэн харилцан холбогдож байсныг илэрхийлэх зэрэг юм. Үүний зэрэгцээ, аль болох их холбоостой вэб хуудас нь хэрэглэгчиддээ төдий чинээ их үнэ цэнэтэй байдаг байна.

Тодорхой талбаруудаараа хайлт хийдэг вэб хайх хөдөлгүүрууд нь хамаарлыг дээшлүүлэх тал дээрээ илүү үр дүнтэй байдаг байна. Жишээ нь, Хойд Гэрэл компанийй бүтээсэн “энэхүү Америк маягийн амьдрал” нэртэй радиогийн нэвтрүүлэг нь хайлт хийх зориулалттай гурван сая гаруй хит хөтөлбөртэй байна. Хэрвээ түүнээс гарчигаар хайлт хийвэл нь цөөвтөр буюу хоёр зуу гаруй л хитийг гаргаж ирдэг гэнэ. Харин вэб хуудасны хамгийн эхний нүүр нь хайлтын эхний үр дүн маягаар гарч ирнэ. Гэтэл энэ стратеги нь хайлт хийхэд тэр бүр ашигтай байж чаддаггүй. Хэдийгээр хамгийн энгийн хайлтын интерфэйсийг харахад хайх хүсэлт нь дээд зэргээр вэб хайлтанд мэдрэг байдаг. Харахад дэндүү жижиг гэмээр зүйлс, жишээ нь, хашилтын тэмдэг, нэмэх тэмдэг, хоосон зай зэргийн байгаа болон байхгүй байх нь үр дунд дээд зэргээр нөлөөлдөг байна. Хамгийн энгийн жишээ болгон AltaVista хайх хөдөлгүүрд бүтэн ишлэлээрээ тохирох ёстой гэж үзэхэд: гарчиг: “энэхүү америк маягийн амьдрал” гэж хайхад гучин дөрвөн хуудсыг гаргаж ирнэ. Гэтэл зөвхөн талбараар нь хайх ёстой гээд гарчиг: энэхүү *америк маягийн амьдрал* гэвэл дөрвөн сая хуудсыг олж байна. Харин, зүгээр л энэхүү *америк маягийн амьдрал* гэж өгвэл хоёр мянган хуудсыг олж байна. Энэ байдааар бусад олон хайх хөдөлгүүрууддэд туршилт хийж үзэхэд ойлгоход ч бэрхтэй хариултуудыг гаргаж ирж болох ба зарим үед, хайх хөдөлгүүр маань энэ олон үр дүнг хэрхэн гаргаж байгааг ч мэдэхийн аргагүй болдог.

Дээрх бүх жишээнүүд нь “мэддэг зүйлэх хайх” буюу тодорхой нэгэн хуудсыг хайх зорилготой байлаа. Түүнчлэн энэ төрлийн хайлтыг хаалттай-төгсгөлтэй-хайлт ч гэж нэрлэх нь бий. Өөрөөр хэлбэл, хайх зүйл маань л танигдаж байвал

ур дун гарна гэсэн уг юм. Яг тодорхой хүссэн хуудас маань Вэб дээр байх буюу байхгүй ч байж мэдэх үед хайх хүсэлт өгч түүнийг байгаа л бол олохоор хайх хөдөлгүүр нь зохиогдсон байна. Үүний нэг гол жишээ бол тодорхой нэгэн компани, байгууллага, эсвэл, корпорацийн вэб хуудсыг олох байдаг. Хэрвээ хэн нэг нь Фолгер Шекспирийн номын санг хайж байгаа бол түүнийг хайгч нь олсон эсэх нь тодорхой юм. Үүний эсрэгээр, нээлттэй төгсгөл бүхий хайлт хийхэд хэрэглэгчид нь зөвхөн тодорхой сэдвийн дагуу хайлт хийдэг. Хайгч нь энэ тохиолдолд маш олон хуудас олох боловч түүнээс яг өөрийн мэдээллийн шаардлагад тохирох хуудсыг олохын тулд маш их харьцуулалт хийх хэрэгтэй болдог. Адилтгах буюу ойролцоо утгаар хайлт хийх нь мэдээллийг ерөнхий сэдвээр нь хайхаас тодорхой нэгэн хуудсыг мөрөөр хайхад илүү их хэрэг болох сонголтууд юм. Нээлттэй төгсгөл бүхий хайх хөдөлгүүр нь хаалттай төгсгөл бүхий системээс хайх хүсэлт нь тэс өөр хэлбэртэй байдаг. Маш ойлгомжтой хэлбэрээр өөрийн мэддэг зүйлээ хайх хүсэлтийг бодвол нээлттэй төгсгөл бүхий хайлт нь арай өргөнөөр сэтгэн зохицуулагдсан байдаг. Энэ хайлт нь нилээд ерөнхий сэдвээр нэр томъёо нь өгөгдөж, зарим тохиолдолд төстэй утгаар хайх боломжийг агуулсан байдаг. Үүний жишээ нь, вэб дэх нууцлалын асуудал нь ардчилал ба Технологийн Төвийн хянан шалгалтын нууцлалыг хайхаас эрс өөр юм.

Хайх хөдөлгүүр нь индекс болон үр дүнгээ гаргах зарчимгүйгээр биеэ даан, ганцаарчлан ажилладаггүй гэдгийг мэдэх хэрэгтэй. Вэбийн бизнесийн болон байгууллагын ач холбогдол өсөн нэмэгдэж буй энэ үед хайх хөдөлгүүр болон Вэб хуудас зохиогчдын хооронд харилцан ойлголцол чухал байдаг. Хайх хөдөлгүүрүүд нь өөрСДийн хэрэглэгчдэд хамгийн сайн үйлчилгээг үзүүлж, хайлт болгоных нь үр дүнг хамгийн их хамаарлтай байдлаар нь гарган өгөх байдаг. Гэтэл вэб хуудас зохиогчдын хувьд, тэдний хийсэн хуудсыг аль болохоор олон хэрэглэгч үзэж, шаардлагатай мэдээллээ авч байхыг хүСДэг. Вэб хайх хөдөлгүүр нь аль болохоор түлхүүр үгний өндөр давтамж болон нягтралыг хамаарлын гол хэмжүүр болгон харж байдаг бол Вэб хуудас зохиогчид нь гол түлхүүр үгсээ баримт бичиг дотроо аль болохоор олон удаа давтаж, индекст оруулан, хэрэглэгчид түүнийг нь аль болохоор олон удаа үзэж байхыг хүСДэг. Энэхүү зугаатай үйлдлийн эсрэг зарим Вэб хайх хөдөлгүүрүүд нь хэт олон удаа давтагдсан нэр томъёог тусгай томъёо ашиглан хамаарлыг нь бууруулдаг байна. Хэдийгээр, зарим хайлтын үр дун нь энэхүү тооцооллын аргаас болж өөрчлөгдхө боловч түүний ерөнхий үр дагавар нь харьцангуй бага юм.

Одоогийн байгаа хайх хөдөлгүүрүүд нь бараг л долоо хоног болгон өөрийн хуучин системдээ шинэ шинэ өөрчлөлтүүдийг оруулан үйл ажиллагаагаа улам сайжруулж байгаа талаар мэдэгдэж байдгийг санаж байхад огт илүүдэхгүй. Үүний зэрэгцээ, нэгэн зэрэг олон хайх хөдөлгүүрүүдийг зэрэг ажиллуулдаг мета-хайлтын олон хувилбарууд байнга гарч ирж байна.

Энэхүү олон төрлийн хайлтын болон бусад системүүдээс лавлагааны номын санчид нь өөрийн хэрэгцээг хангах, хамгийн сайн мэдэх системээ л ашиглах нь чухал юм. Хэрвээ нэг юмуу хоёр л хайх хөдөлгүүрийг бүрэн эзэмшсэн байхад түүний ажиллах зарчим болон индекс, үр дүнгээ гаргах зэрэгт тулгуурлан бусад системийг амархан эзэмшиж болно. Энэхүү хүсэлт нь Вэбд байдаг хайх хөдөлгүүрийн сургалтыг үзэж болно¹⁴. Хэрэглэгчид нь өөрийн сайн мэдэх нэг хайх хөдөлгүүр дээр хайсан зүйлээ огт мэдэхгүй өөр нэгэн хайх хөдөлгүүрд хийж үзэх хэрэгтэй. Энэхүү хоёр өөр систем дээр гарч ирэх өөр өөр үр дун нь тухайн хэрэглэгчид хайлтыг хэрхэн хийхэд сургамж болж, хайлттай ажиллах чадварыг нь дээшлүүлэх болно. Мөн, үүний зэрэгцээ хайлтын техникийн тусламжтайгаар өөрийн үр чадвараа дээшлүүлэн хамгийн үр ашигтай болон үр дүнтэй хайлтыг бий болгоно (Ишлэл 6.6-г харна уу).

Ишлэл 6.6

Алдаа эсвэл Онцлог

Вэб, түүний хайх хөдөлгүүр болон үр дүнгийн тухай яриа нь ихэвчлэн дараах асуултын эргэн тойронд төгСДөг: Энэ нь алдаа юу эсвэл нь онцлог нь уу? Ихэвчлэн, хайх хөдөлгүүрийн нэг тал нь нэг хэсэг хэрэглэгчдэд алдаа мэт харагдахад нөгөө нэг хэсэгт нь онцлог мэдээлэл болж байдаг.

Вэб лавлахууд

Yahoo! мэтийн зарим вэб лавлах нь шинэ вэб хуудсыг автоматаар хайж олох өтийн робот программгүй байдаг. Шинээр гарч ирсэн вэб хуудас болон өөрчлөгдсөн хуудасны тухай мэдээлэл нь Вэб хуудсыг зохиогчдод ирүүлсэн хүсэлтийн маягтын үндсэн дээр вэб лавлахад орж байдаг. Энэхүү хүсэлтийн хуудас нь гарчиг, URL, түүний каталогт оруулах тайлбар зэргийг агуулж байдаг. Эдгээр мэдээллийг үндэслэн Вэб лавлахууд нь тухайн вэб хуудас аль сэдэвт харьялагдахыг бүртгэгддэг.

Ихэнх тохиолдолд, илүү нарийн сэдвүүд дээр нэмэгдэн түвшин болгонд жагсаагдан гарч ирсэн вэб хуудсууд байна. Энэ нь хэрэглэгчдэд товчлуур даран баруун талын түвшингүүдийн эцэст хүртэл сонголт хийх боломжийг олгоно. Энэхүү иерархийг дамжин өнгөрөхийн зэрэгцээ *Yahoo!* нь тухайн сонголт дотроо доош нь нэмэлт хайлт хийх буюу бүхэл *Yahoo!*-ийн түвшинд хайлт хийж болно. Энэ нь үйлдэл нь сэдвийн дагуу ангилал хийх боломж олгох ба үүнийг олон талт хүсэлт гэдэг. Теннис бол спорт буюу нэгэн зэрэг спортын хэрэгсэл болдог. Тэгвэл теннис нь *Yahoo!* дотроос хайхад “Recreation” (амралт) болон “Business and Economy” (бизнес ба эдийн засаг) ангилал дотроос олдоно. Хайлтын үр дүн нь нэр томъёо болон ишлэлийг харилцан адилгүй түвшинд харуулна. Иймд, тухайн сэдэв дэх эх үүсвэрийг олохын тулд хэрэглэгч нь, тухайн нэрийг хэд хэдэн сэдвээс шалган үзэх хэрэгтэй.

Дараагийн жишээгээр “meta тэмдэглэгээ” гэдгийг *Yahoo!*-ийн олон давхаргаас хайж болно:

Business and Economy > Companies > Internet Services > Web Services > Marketing > Promotion > Search Engine Placement Improvement >

Computers and Internet > Information and Documentation > Data Formats > HTML > Meta Тэмдэглэгээ

Энд хоёр өөр түвшинд зарчмын хоёр өөр хүчин үйлчилж байна. Мета тэмдэглэгээ нь мета-өгөгдлийн оюуны санааны зарчмын нэг хэрэгжүүлэлт нь юм. Шаталсан түвшний хувьд, мета тэмдэглэгээний бизнесийн ач холбогдол нь хайх хөдөлгүүрээр хуудсуудыг эрэмбэлэх арга замын гол зангилаа нь юм.

Хамгийн гол ойлгож авах нэг зүйл бол Вэб хайх хөдөлгүүр болон вэб лавлах ч гэсэн аль аль нь вэб дээрх нөөцийг 100 хувь ашигладаггүй юм. Хамгийн доод тал нь гэхэд “индекслэхийг хориглоно” гэсэн тэмдэглэгээтэй болон түүнтэй адилтгах хуудсуудыг тэд агуулдаггүй. Вэб лавлах нь зөвхөн түүнд маягтаар ирүүлсэн сайтуудыг л бүртгэх үүрэгтэй. 1999 оны 6-р сард Байгаль сэтгүүлд хэвлэгдсэн Стив Лауренц, Ц.Ли Жилес нарын бичсэн тайлангаар, нийтдээ, вэбийн 50 орчим хувь нь л аль нэгэн томоохон хайх хөдөлгүүрүүдэд индекслэгдсэн байдаг болохыг бичсэн байна¹⁵. Хамгийн сайн нь гэгддэг Northern Light хэмээх хайх хөдөлгүүр л гэхэд тухайн судалгаа хийх явцад байсан нийт вэб сайтын 16 орчим хувийг л индекстээ оруулсан байв. Хайх хөдөлгүүрүүд нь өөрСДийн индекстээ оруулсан вэб хуудасны тоог байнга өөрчилж байдаг боловч ямар ч тохиолдолд тус үзүүлэлт нь 75 хувиас ямагт доор байдаг.

ИНТЕРНЭТИЙН БОЛОМЖУУД

Энэ бүлэгт лавлагааны номын санчид нь өөрийн лавлагаа, мэдээллийн ажилдаа интернэт болон түүний нөөцийг хэрхэн ашиглах боломжтойг өгүүлнэ. Интернэтийн маш олон боломжуудыг асуулт хэлбэрээр илэрхийлж болох юм: Нөөцийг хэн үүсгэдэг юм бэ? Эдгээр нөөц нь хэрхэн танигдаж, хэрхэн каталогт ордог вэ? Нөөцийг эзэн нь хэн юм бол? Хэн нэгний хүлээн авсан буюу ашигласан материал нь түүний эх хувиас огт ялгаагүй гэдгийг хэрхэн батлах юм бол? Эдгээр нөөцийг үүсгэгчдийн оюуны өмчийн эрх гэж юу вэ? Хэрхэн энэ эрх нь танигдаж, хамгаалагдах вэ? Хэн эдгээр нөөцийг ашиглах эрхтэй вэ? Дараах хэсэгт эдгээр асуултад хариу авахыг зорилоо.

Интернэт Нөөцийн Тодорхойлолт

Мета өгөгдлийн нэг гол хэрэгжилт нь Интернэт болон вэбийн стандарт тодорхойлолт байдаг. Онлайн компьютерийн номын сангийн төв (Online Computer Library Center) болон Супер тооцооллын программ хангамжийн үндэсний төв (National Center for Supercomputing Applications) нь хамтран Dublin Core Metadata-өгөгдлийн Элементийн Олонлог нэртэй мета-өгөгдлийн элементийн олонлогын стандартыг боловсруулсан. Энэ нэрийг OCLC-ийн байрладаг газар болох Охаиогийн Дублинд болсон анхны бага хурлын дараагаар нэрлэжээ. Өөрийн вэб хуудсандaa тавьснаар бол Dublin Core гэдэг нь “электрон нөөцийн энгийн агуулгын тодорхойлолтын загвар” гэжээ¹⁶. Энэхүү хамтарсан хүчин зүтгэл нь вэб нөөцийг таних, таниулах болон гарган авахад туслах зорилготой юм байна. Dublin Core нь вэб зохиогчдод өөрСийн вэб нөөцийг тодорхойлоход зориулагдсан бүтэц бүхий олонлог болно. Одоогийн мета-өгөгдлийн элементийн олонлог нь (Бүлэг 4-ийг үзнэ үү) Вэб сайтын гарчиг, түүнийг үүсгэгч, төрөл, танилцуулга, хэвлэгч, хамтран зүтгэгч, өдөр, формат, таних тэмдэг, эх үүсвэр, хэл, харилцаа холбоо, хамрах хүрээ болон эрхийг агуулсан байна.

Мета өгөгдлийн элемент нь Вэб нөөцийн хамтаар хоёр ангилалын META тэмдэглэгээг бүрдүүлдэг. Эхний ангилал нь META HTTP-EQUIV тэмдэглэгээ. Энэ нь жирийн HTTP тэмдэглэгээ шиг боловч вэб нөөцийг гарган харуулах болон вэб браузерийн үйл ажиллагааг хөтөлдөг. Нөгөө ангилал нь META NAME тэмдэглэгээ юм. Энэ нь хэдийгээр харуулах болон форматтай холбоогүй. Дублиний Үндсэн (Dublin Core) нь META NAME тэмдэглэгээний нэг олонлог нь юм. Зарим хайх хөдөлгүүрүүд нь түүнийг хуудсаа индекслэх болон түүний агуулгад ашиглаж байхад бусад нь, META NAME тэмдэглэгээн дэх зарим мэдээллийг индекслэхэд ашиглана. META NAME тэмдэглэгээ нь вэбийн нөөцийг харуулахад нөлөөлдөгтүй, зөвхөн утга төгөлдөр агуулгатай байж, вэб хуудас нь их биш хэмжээний мэдээллэлтэй байхад түүний танилцуулгыг хийнэ. Жишээ нь маш олон вэб нөөцүүд утга төгөлдөр гарчиггүй байдаг. Хэрвээ вэб хуудас нь “Миний Ертөнц” хэмээн тэмдэглэгдсэн байвал META тэмдэглэгээ нь хайх хөдөлгүүр болон каталогт түүний агуулгын талаар огт хэлэхгүй¹⁷.

Стандартууд

Интернэт болон Вэбд холбогдоход л лавлагааны номын санчдад электрон номзүйн нөөцдөд хүрэх өргөн бололцоог олгодог. Онлайн каталог, хэлхээс болон хураангуйлал хийх үйлчилгээ зэрэг нөөцийн ихэнхийг нь нийлүүлэгчдийн бүтээсэн хувийн системүүд дэмжиж байдаг. Эдгээр системүүдийн шаардлага нь нөөцуудийг хайхад хайлтын интерфэйсийг ашиглах ба тэр нь систем бүрт

үйлдвэрлэгчээсээ шалтгаалан өөр өөр байна. Энэхүү олон төрлийн хайх хөдөлгүүр нь нөөцийг үр ашигтай ашиглахад гол асуудал болж байдаг. Тэгвэл эдгээр системүүдийг нэгтгэж чадах гуравдагч этгээдийн нэг-хэрэглэгчийн ерөнхий интерфэйс байвал уг асуудлыг шийдэж болох юм. Энэ бол мэдээллийг гаргах стандарт бөгөөд энэ нь Нэгдсэн улсад ANSI/NISO Z39.50-1992 - Мэдээллийг Авчрах Үйлчилгээ ба Протокол (Information Retrieval Service and Protocol) гэж нэрлэгддэг ба олон улсад ISO 23950, харин түүний албан бус нэр нь Z39.50 гэдэг.

Z39.50 стандарт нь клиент-серверийн орчинд электрон мэдээллийн системийн зохиомжийн “хуулбар зураг”-ийг гаргадаг. Мэдээлийн систем болон өгөгдлийн санг боловсруулагчид нь энэхүү зургийн тусламжтайгаар, нэг системийн хэрэглэгчид нь нөгөө систем дэх өгөгдлийн санд хандахдаа техник болон программ хангамжаас шалтгаалалгүйгээр нэг л адил командаар хандах тийм системийн зохиомж хийхэд ашигладаг. Хэдийгээр боловсруулж буй системүүд нь өөрийн гэсэн хайх хөдөлгүүртэй байх боловч Z39.50 стандартыг заавал баримталсан байна. Учир нь, тус стандарт нь нэг системийн командыг өөрийн дотоод команд руу орчуулан нэгэн адил болгон хөрвүүлэх ба тэр нь бүх системд яг адилаар ажиллана.

Z39.50 нь харилцан үйлчлэлийг хязгаарлах ба амлалтыг үзүүлдэг. Хэдийгээр орчуулах төхөөрөмж бий боловч Z39.50 нь үргэлж зөв гэсэн үг биш юм. Бүхий л хайх хөдөлгүүрүүд нь хайлт хийхдээ тодорхой хэмжээний хэлбэлзэлтэй байдаг ба лавлагааны номын санчид нь индексийн болон үр дунг гаргахад тус хэлбэлзэл нь бодит нелөө үзүүлж байдгийг ойлгодог. Сильва Карсон, Дайс Фрейцолды нарын Пенсильтанны Үндэсний их сургуулийн туршлагаас харахад, “индекслэх болон гарган харах үйлдлүүд нь яг адилаар бүх серверээр дамжих ба энэ нь суралцагчдад хамгийн хүнд асуудал учруулах болно. Тэд өөрСДийгөө, өөр өгөгдлийн санг индекслэх болон харахад танил болговол нь хайлтынхаа үр дунг хэрэглэгчдэд зөвөөр тайлбарладаг болж, “Бид үүнийг LIAS дээр хийж чадна-тэгвэл энд яагаад чадахгүй гэж” гэсэн асуултдаа хариулах болно”¹⁸.

Технологийн давалгаа

Мэдээллийн технологийн хөгжил болон түүний шинэ шилжилт бүрт лавлагааны номын санчид нь шинэ шинэ асуудлуудтай учирдаг. Учир нь, тэд үргэлж шинэчлэлтэд өртөж байдаг. Шинээр гарч ирэх технологи болгон нь өмнөх үедээ огт байгаагүй шийдлийг дагуулж байдаг. Үүнийхээ зэрэгцээ шинэ технологи нь харахад нууц, өөрийн гэсэн асуудлуудыг ч гэсэн дагуулж байдаг. Ахн бичгийн машин гарч ирэхэд номын сангудад асар их ажил үндруулж байсан гэдэг нь ойлгомжтой. Энэ нь хандалтын цэг бүрт мэдээллийн бүрэн хэмжээний анхны каталогийг бий болгох алхмыг хийж байв. Эхэн үед, бэх болон үзгээр номын картыг бичих нэр их ажлаас шалтгаалан мэдээллийн дэлгэрэнгүй мэдээллийг зөвхөн, гол хэсэгт нь бүртгэж, бусад хандалтын цэгүүдэд зөвхөн хураангуй бүртгэлийг хийж байв. Бичгийн машин үүссэнээр хурдан хугацаанд хуулан бичих боломж нээгдсэн нь энэ мэтийн ажилд хөдөлмөрийг хөнгөвчлөх бодлого төдийлөн барихгүй байлаа. Лавлагааны үйлчилгээ нийтэд технологийн ач тус асар их болж байлаа. Форматын дагуу хийгдсэн картыг хөтлөх нь илүү их мэдээллийг багтаах болж, каталогтой болсноор лавлагааны номын санчдын хөдөлмөр болон энергийг хэмнэх болсон. Энэ ашиг нь шинэ технологийг нэвтрүүлэхэд гаргах зардалтай жигнэхүйц болж байв. Шинэ технологийн нэвтрүүлэх зардалд бичгийн машин худалдан авах, түүний сургалтыг хийх болон түүнийгээ ажлын байдалд бүрэн байлгах асуудал орж байв. Мэдээжээр бас бодлогын асуудлыг ч хамруулж байлаа. Хэдийгээр номын сангийн бүх ажилтнууд нь номын сангийн каталогт

орох картыг шивж чадах байвч хүн бүрт бичгийн машин хүрэлцэх боломж алга байв.

Шинэ технологийн дагуулах асуудал харин хамгийн бага чирэгдэлтэй байлаа. Бичгийн машинтай харьцах ажилтан нь түүндээ бүрэн эзэн нь болохын тулд сургалтанд хамрагдаж байв. Харин эхэн үеийн машинуудад үсгүүдийн байрлал нь стандарт биш байлаа. Харин хэрэглэгчид ойр дөт байснаас болон зохиомжийг хийхэд хялбар байснаас QWERTY товчлууруудын байрлал стандарт болов. QWERTY гарын байрлал нь урт хугацаанд стандартыг хөгжүүлэхэд тодорхой үр дагавар авч ирсэн. Хэрвээ бичгийн машин нь транзисторыг бий болсны дараа Англи хэлээр ярьдаг улсад үүссэн бол үсгийн байрлалын дараалал нь англи хэлэнд орох үсгийн давтамжаар хийгдэн стандарт болж болох л байлаа. Энэ тохиолдолд бичих үеийн үгийн алдаа ч гарах нь эрс бага байж, бичих хурд ч төдий чинээ хурдсах байлаа.

Техникийн шинэчлэлт нь мэдээжээр бодлогын асуудлуудыг ч дагуулж байв. Номын сан бүр нь бичгийн машинтай болоход гарах зардал болон ашигаа жинлэн, хамгийн сайн түгээлтийг тодорхойлж байв. Бичгийн машинууд ч гэсэн харьцангуй их үнэтэй байлаа. Хэрхэн цөөнх нь бичгийн машин худалдан аваад технологийн дэвшилийн ашгийг үзэж байв уу? Мэдээжээр тухайн үед шинэчлэлийн нэвтрүүлдэг л жишигээр үүнэсээ болж зарим үйлдвэрлэгчид нь хаалгаа барьж байлаа. Харин зарим номын сангүүд нь төрөл бүрийн үйлдвэрлэгчдийн олон ширхэг бичгийн машинтай болж байсан ч түүнийгээ засах сэлбэг олдохгүй, үйлчилгээгийн нь хийлгэх газаргүй болж байв. Энэ л шинэ технологи нэвтрүүлсний үндсэн зардал болж байлаа.

Хэрвээ шинэ технологийг хамгийн сүүлд нэвтрүүлбэл бас л тодорхой зардал гаргадаг. Учир нь, шинэ зүйлийг нэвтрүүлж дуустал хуучин системээ давхар ажиллуулах шаардлага гардаг тул цаг хугацааны алдагдалд ч ордог байна. Түүнчлэн хуучин системийнх нь техникийн үйлчилгээ алга болж, түүнийг ажлын бэлэн байдалд байлгахад илүү хүнд бодлог. Түүнчлэн, шинэ системийг нэвтрүүлэхэд хуучин системүүдтэй хамтран ажиллуулах боломж гаргахад их зардал гаргадаг. Түүнчлэн хамтарсан арга хэмжээ авахад маш хэцүү бөгөөд үнэтэй байдаг. Учир нь, шинэ технологи нэвтрүүлэхэд тэр нь өмнө байсан системүүдтэй тэр бүр зохицон ажилладаггүй. Иймд, шинэ технологийг нэвтрүүлэхдээ түүнийг хуучин технологитой нь зохицуулах эсэхийг зардлын талаас сайтар бодож шийдэх шаардлагатай. Хэрвээ тухайн байгууллага нь өөрийн технологийг шинэчилж байсан бол тэдэнд өөрийн гэсэн туршлага бий болж соёлтой бодлог. Технологийг нэвтрүүлэх бодлогын нэг гол элемент нь болгоомжлол болон хоцрох юм. Иймд, “нэг л шатсан бол хоёр дахин ич” гэсэн эртний нэгэн үгийг санахад илүүдэхгүй. Нөгөө талаас, Марк Твений үгийг саная: “Бид туршлага суухаас татгалзахдаа болгоомжлох хэрэгтэй. Тэнд заавал ямар нэг ухаан бий бөгөөд хэрэгтэй үед нь л зогс. Ямагт халуун зуухан дээр суудаг муурыг сана. Муур нэг л удаа халуун зуухан дээр суусан бол дахин хэзээ ч суудаггүй. Гэхдээ тэр зуух хүйтэн байсан ч суухгүй шүү”¹⁹. Энэ нь технологийг хэрэглэхдээ түүний давуу тал, сул тал, зардал болон үр ашгийг нь тооцоолсны үндсэн дээр шийдэх ба түүнээс, хичнээн хугацаа зарцуулсан нь төдийлэн хэрэггүй. Энэ бухнийг сурах нь маш чухал.

Хоцрогдсон технологууд

Электрон нөөцийн зогсолтгүй үргэлжлэх хүсэл эрмэлзэл нь технологийн шинэчлэлд хүргэх боловч зарим үед огтын ашиглах боломжгүй технологийг ч бий болгодог. Ихэнх технологийн шинэчлэл нь өмнөх үеийн техник буюу программ хангамжтай холбоотой хоёр харилцааны нэгийг агуулж байдаг. Энэ харилцаа нь хуучинтайгаа буцан зохицох чадвар буюу шинэ технологи нь хуучныхаа

бүх шинжийг агуулсан байдаг. Үүний нэг жишээ нь CD бөгөөд CD-ын хамгийн сүүлийнх нь ч гэсэн өмнө нь байсан бүх CD-ын хуучин стандартыг агуулсаар байдаг. Энэ нь голлон хэмжээний үр дун ба хуучин технологийг суурилуулсан суурийн ач холбогдол юм. Учир нь, өмнөх хувилбарын хуучин ч гэсэн сая сая CD дискийг ашиглалтгүй болгохгүй байх нэг ёсны нөхөн олговор нь болдог. Гэвч, шинэ технологийн буцан зохицох чадвар нь түүнийг шинэлэг, үр ашигтай байх зарчмаас ухраахад хүргэдэг. Өөрөөр хэлбэл, хүрч болох өндөрлөг болон байж болох хэмжээний хооронд сонголт хийхэд хүргэдэг.

Ихэнх шинэ технологи нь өмнөх технологоого бүрмөсөн орхин шинэ харилцаанд ордог. Учир нь, шинэ технологи нь технологийн хувьд хуучинтайгаа ямар ч тохиолдолд зохицох боломжгүй болж, ардаа орхих шаардлага гардаг. Үүний нэг жишээ бол 3.5 инчийн дискийг шинээр гарч ирэхэд өмнөх үеийн 5.25 инчийн диск байсан боловч их багтаамж бүхий шинэ диск нь өмнөх үеийнхээ дискийг унших ямар ч боломжгүй болсон. Хэдийгээр тэр үед нь үйлдвэрлэгдээд байсан сая сая 5.25 инчийн диск байсан боловч хуучнаасаа зайлшгүй татгалзах шаардлага гарсан. Энэ асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд тухайн үеийн компьютерүүд нь том болон жижиг хэмжээний дискийг унших 2 унших төхөөрөмжтэй болж, хоёр өөр форматаар бичигдсэн мэдээллийг нэгээс нөгөөд нь зөөдөг болсон. Гэвч хүн болгон энэ зөөвөрлөлтийг дэмжсэнгүй. Үүнээс болж, том дискууд нь ширээний нүд болгонд ашиглалтгүй хэвтэх болсон. Гэвч энэхүү дискийн түүх нь хоцрогдсон технологийн нэг үе бөгөөд түүний өмнө ч гэсэн 80 багана бүхий цоолдог, цаасан карт, цаасан тууз гэх мэтийн хэрэглээгүй технологийн урт дугаар байна. Түүнчлэн, сүүлийн үеийн их багтаамж бүхий дахин бичих зориулалтын CD мэтийн мэдээлэл зөөх хэрэгсэл гарснаар 3.5 инчийн диск ч гэсэн тус дараалалд орж эхэлж байна.

Хоцрогдсон технологитой холбоотой сэдэв бол электрон хэлбэрийн архив юм. Өнөөгийн нөхцөлд электрон архив нь зайлшгүй байх шаардлагатай. Зөвхөн дээрх жишээний адилаар, диск болон өндөр багтаамжийн CD мэтийн физик төхөөрөмж дээр бичигдсэн л бол түүнийг архивлагдсан гэж үзэхэд хангалтгүй. Хэрвээ тэр нь зөвхөн нэг л төрлийн хэрэгсэл дээр хадгалагдаж байвал тэр технологи нь хуучрахын хирээр түүнийг ашигладаг машин нь эвдрэх зэрэг тохиолдолд энэ нь мэдээллийн хадгалах хэрэгсэл байхаа болино гэсэн үг юм. Өнөөгийн нөхцөлд, электрон мэдээллийг хадгалах гэдэг нь нэг хэрэгслээс нөгөө рүү байнга зөөх ажил мэт болж байна. Цаашид, электрон нөөцийн алийг нь хэрхэн хадгалах вэ гэдэг нь номын сангийн шийдвэл зохих асуудлуудын нэг болж байна.

Ялангуяа мэдээллийн агуулга нь вэбд байрлаж байвал архивлах гэдэг нь бүр ч шийдвэрлэхэд хэцүү асуудал болж байна. Вэбийн хувьд архивлах гэдэг нь хоёр өөр утгыг агуулна. Нэг утга нь, цуглувулсан холбох мэдээллээ хайлт хийгдэж болохоор файлд хадгалах. Үүний нэг жишээ нь Иелийн Liblicense-L архив ([http://library.yael.edu/~llicense/ListArchives/](http://library.yael.edu/~llicense>ListArchives/)) юм. Хэн ч гэсэн тус архивт орж, электрон нөөцийн зөвшөөрөлтэй холбоотой сэдвийг номын сан тус бүрээр нь хайж болно. Энэ нь тус архивт байгаа материалыг хайлтын дагуу жагсаалтаар гаргана. Гэвч энэ төрлийн хайлт нь хэтэрхий шулуун юм. Энэ хайлт нь их цаг хугацааны хөрөнгө оруулалт болон түүнийг байршуулах тусгай төхөөрөмжийг шаарддаг ба бичлэг бүр нь өөрийгөө тодорхойлох буюу өөрийгөө агуулна.

Дэлхий нийтийн соёлын болон оюуны мэдээллийн вэб рүү улам ихээр шилжин байрших болсон нь түүний богино хугацааны бичлэгт анхаарал хандуулахыг шаардах боллоо. Энэ нь вэбийг архивлах бас нэг асуудлыг бий болгож байна. Вэбийг архивлахтай холбоотой энэхүү нэг том асуудлыг Петр Лиман болон Брюстер Калхе²⁰ нар бичсэн байна.

Зарим байгууллагууд нь өөрийн вэб хуудсаа тодорхой хугацаагаар “зураг” мэтээр хадгалах болсон байна. Энэ нь тухайн сайт дээрх бүх хуудсыг хувилан хадгалдаг. Номын сангийн вэб сайт дээрх мэдээллээ хадгалах гэдэг нь зарчмыг нэг асуудалтай тулгардаг. Энэ нь вэб хуудас гэж юуг хэлж байгаатай холбоотой. Ихэнх вэб хуудас нь зөвхөн, бусад вэб хуудсуудтай хэрхэн холбогдох холбоосыг л агуулдаг. Зарим нь, холбогдсон вэб хуудасныхаа зарим агуулгын хэсгийг багтаасан байдаг. Гэвч, өөр хуудаснаас татаан авсан мэдээлэл зэргийг хадгална гэдэг нь тухайн төслийн зорилготой огт нийцэхгүй юм. Хэдийгээр энэ нь техникийн хувьд боломжтой мэт боловч зохиогчийн эрх болон тусгай зөвшөөрөлгүйгээр бусад холбоост хуудасны мэдээллийг хувилан авч болохгүй. Тэгээд ч вэб хуудасны амьдрах хугацаа нь өдөр болон долоохон хоногоор л хэмжигддэг. Ихэнх хуудас нь зөвхөн ганцхан өдрөөр байж, байнгын өөрчлөлтөнд өртөж байна (Ишлэл 6.7-г харна уу).

Ишлэл 6.7

Вэб ба Хадгалалт

Тоон номын санг ханагүй номын сан мэт тайлбарлаж болно. Stuart Weibel “Тэнд хана байхгүй. Харамсалтай нь үндэс нь ч гэсэн алга болсон” гэж бичжээ.²¹

Weibel-ийн зөв үү? Тийм бол, хадгалалтын үр дүнгүүд нь юу вэ?

Саяхныг хүртэл сэтгүүл, эсвэл нь лавлагааны ном руу лавлагааны үйлчилгээнийхэд тэдгээрийн агуулга нь адил байдаг байв. Жишээ нь гэхэд л, *Нэгдсэн Улсын статистикийн хураангуй* гэдэг ном цаасан дээр сүүлийн зуу гаруй жил оршин тогтох байлаа. Намиби улс дахь хэрэглэгч 1978 оны ботийг Виргини дэх хэрэглэгчийн яг адилаар үзэж чадна. Түүнчлэн, *Орчин цийн зохиолчид* гэсэн стандарт лавлагааны номууд үнэнээр байдаг байлаа. Гэвч эдгээр нь Вэб рүү шилжсэнээр тэр болгоныг яг байсан стандарт хэлбэрээр нь харна гэдэг үнэмшихэд бэрх болж байна. Зарим сэтгүүлүүд нь хэвлэмэл болон электрон хэлбэрээр гардаг болсон нь тэдгээрийн агуулга нь яг адил байдаггүй. Электрон хувилбарууд нь хуудасны тоонд хязгаарлалт байхгүй тул зарим статистикийн мэдээлэл нь бүрэн эхээрээ байдаг. Эсвэл нь, электрон хувилбарууд нь ишлэл хийсэн мэдээллийн эх материалд хэрхэн хүрэх холбоосыг өгсөн байдаг. Тэгвэл нь энэ хоёрын аль нь жинхэнэ эх хувилбар нь вэ гэдгийг асууж болох уу? Түүнчлэн дээрх хоёр хувилбарыг хоёуланг нь бүрэн эхээр нь хадгалах шаардлагатай. Ихэнх номын сангүүд болон хэвлэлийн газрууд хэвлэмэл хувийг электрон хэлбэрийн хамтаар өөртөө хадгалдаг.

Хадгалалтыг тогтмол хугацаагаар, автоматаар хийдэг механизмуудыг хөгжүүлсээр байна. OCLC Electronic Collections Online нь OCLC-ийн чухал нөөцийд, электрон сэтгүүлүүдийн дугааруудыг тогтмол хадгалан архивласнаар нөөцийг бүрэн үзэх боломжтой болгосон. JSTOR гэх мэт бусад байгууллагууд нь тоон сэтгүүлүүдийн дугааруудыг хадгалах боломжуудыг хөгжүүлжээ.

Бруннелийн бичсэн нийтлэл нь одоогийн хадгалах загварыг тайлбарлан дэлгэрэнгүй бичсэн байна²². Одоог хүртэл материалыуд нь улам л олон хувиар тогтмол хэвлэгдэх нь багасч байгаад анхаарал тавьж байна. Ямар байгууллага нь жижиг хэмжээний, туршилтын, богино настай сэтгүүлүүдийг хэвлэн гаргах хангалттай нөөцтэй байхад аль нь зөвхөн, дэлхий даяарх сүлжжэг ашиглаж байна вэ?

ОЛОН НИЙТИЙН МЭДЭЭЛЛИЙН НӨӨЦҮҮД БА ЛАВЛАГААНЫ НОМЫН САНЧ

Мэдээллийн үйлчилгээг хүмүүст хүргэх лавлагааны номын санчийн ажиллагааны өсөлтийн үр дагаврыг тооцоолон хэлэхэд маш хэцүү юм. Хүмүүст аливаа сэдэвт тохирсон мэдээллийг олж авах өөр эх сурвалж байнга байсаар ирсэн. Мэдээлэл авах хамгийн энгийн хүрээ бол гэр болон найз нөхөд юм. Орон нутгийн болон үндэсний хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл нь хоёрдогч эх сурвалж нь болж өгдөг. Түүнчлэн, маш олон иргэдийн мэдээлэл авах сурвалж нь вэбээс хамааралтай байдаг. Номын сан болон лавлах танхимаар үйлчлүүлэгчдийн мэдээллийн шаардлага нь тэдний боловсролын түвшин, болон туршлагатай нь холбоотой байдаг. Хүмүүсийн ажлын өрөөнд сүлжээ оруулах нь тэдний лавлагаа хийхэд үндсэн өөрчлөлт гаргах уу? Хэрвээ лавлагааны номын санчид нь өөрСДийн нөөцийн болон үйлчилгээнийхээ хүрээг нэмэгдүүлбэл харилцагчдынх нь тоо адилхан нэмэгдэх үү? 24 цагийн телевизийн номын санч 411 дүгээр сувагт байх уу? Хэн нэг нь гэртээ суугаад асуулт тавихад тухайн хүний электрон шууданд хариу нь ирэх үү? Эсвэл нь гэртээ суугаад телевизороо асаан камер зоон асуултаа тавихад, номын санч нь нөгөө талаас, хариултыг нь шууд өгч ярилцах мэтээр видео хэлбэрээр өгөх үү? Эдгээр нь лавлагааны номын санчдын үндсэн үүрэгт ажлын функцууд нь байж болох юм.

Харин хэн нэг нь лавлагааны номын санчийн үүргийг мэдээллийн тоон ертөнцөд төсөөлөн харж байж болох юм. Зарим нь танихад харьцангуй хялбар байхад алсын зайн хэрэглэгчдийг номын сангийн нөөцтэй ажиллахад сургах нь хэцүү байж болох юм.

ЛАВЛАГААНЫ ТЕХНОЛОГИЙН ИРЭЭДҮЙ

Технологийн шинэчлэлийн нэг тал нь шинэ технологитой харьцаж буй хүн нь үргэлж өмнөх туршлагатаа тулгуурлан сэтгэл санаагаа хурцалж байдаг. Ер нь л шинэ юмны тухай бодох бүрт л хүмүүс түүнийг заавал хуучинтай нь харьцуулан бодож сэтгэлдээ дүрсэлж байдаг байна. NCSA-ийн Mosaic гэдэг вэб браузерийн зохиомжийг хийхэд түүнийг хөгжүүлэгчид нь Gopher, Archie, Veronica зэрэгтэй ажиллах туршлагатай байв. Лавлагааны туршлагатай номын санчид, эхлэн, вэбд хандахдаа танил болсон командын мөрнөөсөө эхлдэг. Хоёр технологи нь электрон мэдээллийн ижил суурь болон мэдээлэл авах программ хангамжийг хамтран ашиглахад Boolean логикийг ашиглан сая сая хуудас текстэн мэдээллийг боловсруулах боломжгүй юм. Харин лавлагааны номын санчид нь лавлагаа, мэдээллийн нөөцийг вэб дээрээс шалгах шинэ стратеги болон шинэ ур чадварыг эзэмшдэг байна.

Өсөн нэмэгдэж буй электрон текст болон мультимедиа нөөцүүд интернэт болон вэбээр дамжуулан хүлээн авах боломжтой болсон энэ үед мэдээлэл маань хэрхэн зохион байгуулагдаж, дэлгэцэнд гаргах тухай шинэ үзлийн шаардаж байна. Хэрэглэгчид хэрхэн мэдээллийг олж, түүнийг ашиглаж байгаа нь хэрэглэгчдэд ойлгомжгүйгээр уламжлалт аргаар олон төрлийн материалыг авч байгаад дүгнэлт хийхэд хүргэж байна. Жишээ нь, сэтгүүлийн нийтлэл болон номын хоорондын хил зааг нь оюун санааны үйл ажиллагааны тухай ялгаа гаргаж байна уу, эсвэл нь, тэдгээр нь уламжлалт аргаар материалын үйлдвэрлэл явуулж, түүнийгээ түгээж байна уу? Өсөн нэмэгдсээр байгаа хэрэглэгчдийн хэрэгцээ нь тэдний хандалт болон хэрэглээг халхалсан ялгаа болж, номын сангийн бүх төрлийн нөөцөд адилаар хандах нэгдсэн системийг боловсруулахыг шаардаж байна. Z39.50 нь түүнийг биелүүлэх нэг төрлийн механизм бөгөөд бүх төрлийн нөөцөд хандаж болох нэгдсэн, нэг л интерфэйсийг олгож байгаа юм.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Internet Domain Survey, 2000 оны нэгдүгээр cap, <http://www.isc.org/ds/WWW-200001/report.html> хаягаас үз
2. Hal P.Kirkwood, Jr., Internet Surveys, Statistics, and Geography, Online 23 (1999 оны 9, 10-p cap):90
3. Balachander Krishnamurthy, Jeffrey C.Mogul, and David M.Kristol, “Key Differences Between HTTP/1.0 and HTTP/1.1”, Computer Networks 31 (1999): 1737-51
4. Jon Bosak, XML, Java, and the Future of the Web (March 10, 1997). Available: <http://metalab.unc.edu/pnb/sun-info/standards/xml/why/xmlapps.htm>.
5. Digital Libraries Initiative. Available: <http://dli.grainger.uiuc.edu/>
6. College & Research Libraries News (Chicago: Association of College and Research Libraries).
7. Greg R. Notess, Search Engine Showdown: The Users’ Guide to Web Searching. Available: <http://www.searchengineshowdown.com/>.
8. Ran Hock, “How to Do Field Searching in Web Search Engines: A Field Trip,” Online 22
9. Angela Elkordy, Web Searching, Sleuthing, and Sifting, Available: http://www.thelearningsite.net/_cyberlibrarian/searching/ismain.html; Debbie Flanagan, Web Search Strategies. Available:<http://home.sprintmail.com/~debfelanfan/main.html>; Linda Barlow, The Spider’s Apprentice: A Helpful Guide to Web Search Engines. Available:<http://www.monash.com/spidap.html>.
10. Steve Lawrence and C. Lee Giles, “Accessibility of information on the Web,” Nature 400 (July 8, 1999): 107-9
11. Dublin Core Metadata Initiative. Available: <http://purl.oclc.org/dc/index.htm>.
12. How to Use HTML Meta Tags. Available: <http://searchenginewatch.internet.com/webmasters/meta>
13. Sylvia MacKinnon Carson and Dace I.Freivalds, “Z39.50 and LIAS: Penn State’s Experience.” Information Technology & Libraries 12 (June 1993): 236 .
14. John Bartlett, Familiar Quotations, 14th ed. (Boston: Little, Brown, 1968), 762
15. Peter Lyman and Brewster Kahle, “Archiving Digital Cultural Artifacts: Organizing an Agenda for Action,” D-Lib Magazine 4 (July/August 1998). Available: <http://www.dlib.org/dlib/july98/07lyman.html>.
16. Stuart Weibel, Mending Our Net: Gathering, Describing, and Preserving Information in the Digital World (Way 1996). Available: http://www5conf.inria.fr/fich_html/slides/invited/IS1/all.htm.
17. B. Brunelle, “Models for Electronic Full Text: Choices and Challenges, “in Online Information 98, Proceedings of the 22nd International Online Information Metting, London, 8-10 December 1998 (Oxford: Learned Information Europe, 1998), 249-52.

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Conner, Kiersten. *The Whole Internet: The Next Generation.* 1st ed. Cambridge, Mass.: O'Reilly, 1999. 542p.

Current Cites: An Annotated Bibliography of Selected articles, Books, and Digital Documents on Information Technology. Edited by Teri Andrews Rinne. Available: <http://sunsite.berkeley.edu/>

Hock, Randolph. *The Extreme Searcher's Guide to Web Search Engines: A Handbook for the Serious Searcher.* Medford, N.J.: CyberAge Books, 1999. 212p.

Miller, Paul. "Z39.50 for All," *Ariadne* 21 (September 1999). Available: <http://www.ariadne.ac.uk/issue21/z3950>.

Online. Special Search Engine Section. 23 (May/June 1999):20-86

Preserving Digital Information. Report of the Task Force on Archiving of Digital Information. <http://www.rlg.org/ArchTF>

ХАНДАЛТАД ТУЛГУУРЛАСАН ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Линн Вилей

ОРШИЛ: ХАЙЛТЫН ДАРАА

Номын сангийн үйлчлүүлэгч лавлагааны ширээнд очоод, “Таныг тусалсанд урьдчилан талархсанаа илэрхийлье. Би номын гарчиг, сэтгүүлийн нийтлэлийг хайсан боловч хаанаас олж болох талаар программ авмаар байна. Би каталог болон тавиуруудыг шалгасан боловч, олж чадсангүй” гэдэг.

Лавлагааны ажилтан нөхцөл байдал болон мэдээллийн эх үүсвэрийг олж тогтоон, үйлчлүүлэгчид мэдээлэл олж авах арга барилыг заана. Номын сангийн хайлт болон шалгалт нь нарийн чанд лавлагааны үйлчилгээ юм. Үүний тусламжтайгаар үйлчлүүлэгч өөрийн сэдвийг хамарсан номыг олж тодорхойлох буюу өөрийн эрдэм шинжилгээний ажлын шаардлагыг хангасан хэсгийг сонгож авахад туслах хэрэгслүүдийг ашиглахад суралцдаг. Гэхдээ материалыа олж авсны дараах алхам юу байх вэ? Лавлагааны ажилтан мэдээллийн өртөнцийн хаалгыг нээж өгч чадах боловч орон нутгийн нийтийн номын санд шаарддагдах ном байна уу? Эсвэл, энэ нь гудамжны нөгөө хэсэгт байрлах сургалтын байгууллагад байна уу, 50 милийн хол байгаа судалгааны номын санд байна уу? Хэрэв өөр нэгэн номын сан номыг эзэмшиж байвал тухайн байгууллага солилцох уу, хувилах уу? Хэзээ, хаана түүнийг хүргэх вэ, үнэ ямар байх вэ? Номын санчид номыг олж тогтоох, түүнийг олж авах хоёрын хооронд ямар их ялгааг байгааг мэддэг. Гэхдээ тухайн номыг хaa нэгэн газраас олно гэдэг нь зөвхөн сонголтын л асуудал бөгөөд энэ нь нэг лавлагааны ширээнээс нөгөө рүү асуух урт удаан ажиллагаа шаарддаг. Өнөөдрийн нийгэмд нэгэнт тодорхойлсон мэдээлэлдээ хурдан хандах шаардлага маш өндөр байна. Гэвч номын сангүүд нь энэхүү шаардлагыг хангаж байна уу?

Энэ бүлэг нь материалыг бүх хэлбэрээр олж авах хүрээ, мөн, номын сангүүд хэрэглэгчдэдээ түүнийг олж авахын тулд яаж хичээж буй асуудалд зориулагдсан. Лавлагааны номын санчид номын сан хоорондын солилцоо, баримт хүргэх үйлчилгээ яаж явагддагийг мэдэх шаардлагатай. Тэд энэ үйлчилгээг амжилттай явуулах хамгийн сайн сонголтыг хийхэд шаарддагдах бүхий бололцоотой хүрээллийг ойлгож байх ёстой. Эцэст нь, илүү сайн холбогдож хандах үйлчилгээг бий болгох болон номын сангийн холбогдож хандах программын давуу талыг яаж ашиглах талаар үйлчлүүлэгчид сургах талаархи тэдгээрийн туршилт нь

номын сангүүд өөрсдийнхөө фондны цоорхойд гүүр барина гэж батлахад хэцүү төвөгтэй зүйл юм.

Хандалт шаардлагатай: Урьд нь хэзээ ч байгаагүйгээр

Номын сангийн материалд илүү сайн хандах хэрэгцээ их өндөр байдаг, тухайлбал үйлчлүүлэгчдийн тодорхой хэсэг гэр болон ажлаасаа номын сан руу алсын хандалт хийхийг хүсдэг. (Ишлэл 7.1-ыг харна уу).

Ишлэл 7.1

Үйлчилгээний боломжит үр дүн

Эдгээр зохиомжийг эргэцүүлбэл:

Тус үйлчилгээнд алсаас ханддаг үйлчлүүлэгчтэй хамт шинэ үйлчилгээний хэрэгцээ өсөж байна. Хэрэглэгчид, өөрийн бүх мэдээллийн хэрэгцээг хангах хялбар хайлтын болон бодит цагийн захиалгын интерфэйсийг хүсч байдаг. Үнэндээ, тэд бүрэн хэмжээний текст мэдээллийг боломжит бүх хэлбэрээр бодит цагт авч байх, угүй бол нь шууд өөрт нь ирүүлж байхыг хүсч байдаг. Учир нь хэрэглэгч бүр “би захиалга хийхээр очих шаардлагагүй, яагаад би ном авахаар очих хэрэгтэй юм бэ?” гэх болсон.

Зайн сургалтын программаар хичээллэж буй оюутны талаар юу гэж хэлэх вэ? Гэрээр үйлчилдэг номын сан 100 милийн зйттай. Энэ хэрэглэгчийн номын сангийн материалын хэрэгцээ яаж зохицогдох вэ? Хэрэглэгч, орон нутгийн номын сангийн материалыг ашиглах зөвшөөрөлтэй эсэх? Ном солилцооны ажилтан материалыг захиалж, явуулах эсэх? Фондод ямар номнууд байгаа бол -эдгээр материалыудыг хэн хариуцаж зохицуулдаг болон оюутан шаардлагатай материалыг сайн авч чадж байна уу?

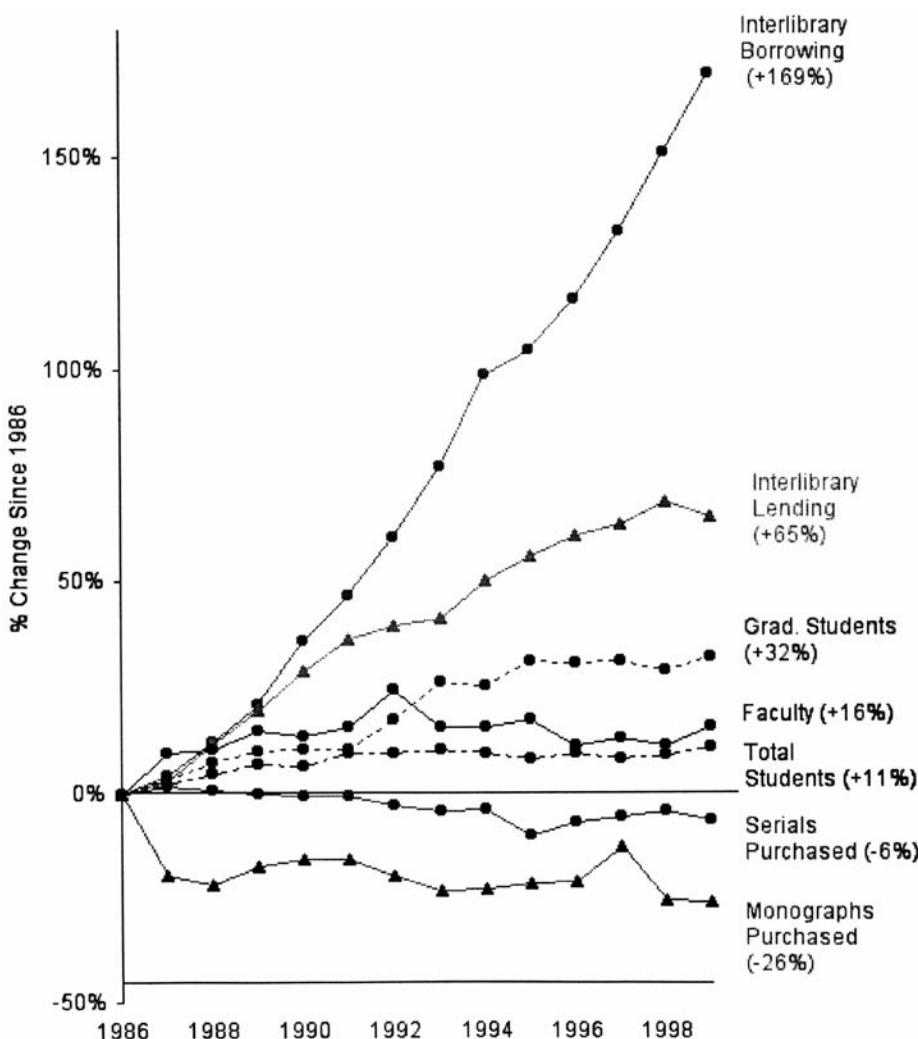
Нэг ч номын сан өнөө үед уншигчдын эдгээр бүх хэрэгцээг хангах боломжгүй. Харин бусад номын сангийн фондоос хэрэглэгчийн хүсэлтийн дагуу ханддаг. Номын сангүүд оюутан суралцагчийг тодорхойлсон захия буюу ном зээлэх хүсэлт гаргасан энгийн зарчмаар уншигчийн хэрэгцээнд зориулж богино хугацааны номын сан хоорондын ном солилцоо (НСХНС)-г хэрэглэж ирсэн. Фото-хувилагч машин бий болохоос өмнө НСХНС-ийн үйлчилгээний хүрээнд *баримт бичиг хүргэлтийг* өгүүлэл, тайлан, бүлгийг олон тоогоор авч өргөн хүрээнд хэрэглэж байлаа. НСХНС болон баримт бичиг хүргүүлэх хүсэлтийн тоо нь өнгөрсөн хэдхэн арван жилүүдэд асар их хурдацтай өссөн. Номын сангүүд уншигчдынхаа хэрэгцээг хангах үүднээс энэ хандлага руу өргэж, маш хурдацтай гүйцэтгэсэн. Судалгааны номын сангийн холбоо /ЭШНХ/ өнгөрсөн 10 жилд НСХНС-ийн хүсэлт асар их өссөнийн тооцож графикаар үзүүлжээ. /Дүрслэл 7.1/ НСХНС-ийн хэрэглээ нь өргөн хүрээтэй цуглувулгын бүлэгт хандах хэрэгцээ өсөж буйг үзүүлж байна. Хэдийгээр ЭШНХ-ийн зээлийн статистикийн тооцоо зөвхөн том судалгааны номын сангүүдиг хамарсан ч, бүх төрлийн номын сангүүд НСХНС-д итгэл муутай хандаж байна.

Өсөн нэмэгдэж буй хэрэглээ нь олон хүчин зүйлээр бусад фондонд нөлөөлж байна. Олон материал урьд байгаагүйгээр хэвлэгдэж, тэдгээрийг тодорхойлж, олж авахад нь хэцүү. Гарчиг байхгүй, олон номын санд мэдэгдэхээс өмнө хэвлэлээс гардаг. Номын сангийн төсөв шинэ техник, технологи нэвтрүүлснээс хэтэрч, материал олж авах, боловсруулахад бага зарцуулдаг. Төсөв нь инфляц өндөр, долларын ханш бага үед зогсонги байдалд орж, эдийн засаг хямрахад нөхөн

олгогддоггүй. Хэт их үнийн өсөлт нь тогтмол нэг хэвийн төсвийг бууруулахын сацуу захиалгаа хасахад хүргэдэг. Төлбөрийн орон зай үлдэж, номын сангүүд илүү ихээр фондын номын тавиурын хэрэгцээг нэмэгдүүлж чаддаггүй. Өнөөдөр номын сангүүд бага хадгалахын тулд ихийг зарцуулж байна. Энэ нь ч зөв, учир нь ямар ч номын сангийн одоо шаардагдаж байгаа хэмжээний төсвийн мөнгө хангалтгүй юм¹.

Дурслэл 7.1

ЭШНХ-ны номын сангүүдийн эрэлт ба хэрэглээ. 1986-1999 он. Эх үүсвэр: ARL Statistics 1997-98, Association of Research Libraries, Washington DC, p.12.

<http://www.arl.org/stats/arlstat/1999t3.html>

Үүний зэрэгцээ, номын сангүүд гэр, албан газраасаа, заримдаа номын сангийн ажлын цагийн дараа хандах боломжтой сүлжээний онлайн каталог болон номын сангийн мэдээллийн санг амжилттай хэрэглэж байна. Үүний үр дүнд хэрэглэгч

өөрийн орон нутгийн номын сангаас илүү мэдээллийг олж, онлайн хэлбэрээр даруй түргэн хангагдаж чадна. Харин том хэмжээний бүтэн текстийг санал болгож чадахгүй. Тэдгээр нь их өндөр зардалтай бөгөөд цаасны хэрэгцээг ихэсгэн зардлын үнийг өсгөнө. Үүнээс гадна, номын сан хоорондын хамтын ашгийн лицензийн гэрээнд хязгаарлалт хийж болно. Хэцүү олдох материал буюу ховор нандин номуудыг тоон хэлбэрт оруулж болох бөгөөд дунд зэрэг хэрэглэгддэг ба хуучин файлуудыг тоон хэлбэрт оруулахгүй байж болно. Номын сан хоорондын цуврал өгүүллийн эрэлт хэрэгцээний талаар хийсэн Чандра Прабха, Элизабет Марш², Ив-Мари Лакроикс³ нарын дүгнэлтээр өгүүллийн эрэлт хүсэлтийн ихэнх хувь нь нэг номоос болохыг илрүүлжээ. Эрэлт ихтэй номыг сүүлт одтой зүйрлэвэл эрэл цөөхөн хэсгийг сүүлт одны араас цуварсан маш нарийхан урт сүүл гэж болно. Энэ бага хэрэглэгддэг номын маш том жагсаалт нь бүтэн текстээрээ ойрын үед хандах боломжгүй. Олон төрлийн цуглуулгын хэрэгцээ ерөнхий сэдвийн хамт илэрхий болдог. Грег Биерлейгийн хийсэн Ohiolink⁴-ийн 1996 оны тайланд Ohio-ийн сургалтын номын сангийн фондын ерөнхий сэдвийн жижигхэн хэсэг яаж нөлөөлдгийг 1986 онд⁵ Вильям Поттерийн хийсэн цуглуулгын хэсгээр явуулсан шилдэг сургалт дахин баталж байна. Хэрэглэгчид олон төрлийн материалд хандах хэрэгцээ байна. Эдгээр номыг хэн эзэмшиж, ирээдүйд хэн түүнд хандахыг хийж гүйцэтгэх вэ?

НОМЫН САНГИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ШИЙДЛҮҮД

Номын сан хоорондын ном солилцоо (НСХНС)

Нэгд үндсэн үйл ажиллагааг ойлгох, мөн НСХНС-ийн түүх, хөгжлийг илүү сайн мэдэхийн тулд энэ үйл явц яаж өрнөж, хөгжсөнийг ойлгох хэрэгтэй. Нэгэн үе өөр номын сангийн фондод хандаж ном авахын тулд зөвхөн оюутан суралцагчид давуу эрхтэй байв. Тэд өөрийн салбарын хичээлийн зохиолуудыг мэдэж заншсан, маш их хайж сурсаны үр дүнд хэрэгцээтэй номыг мэддэг. Зарим тохиолдолд тэд дэлхий даяар тарсан байгууллагуудын хамтрагчтайгаа харилцаж, ном хаана байгааг зөвхөн өөрөө мэдэж байдаг. Үндэсний номын сангийн бий болсноор номын санчид байрлалыг илүү хурдан олох боломжтой болсон боловч НСХНС нь хязгаарлагдмал үйлчилгээ байсаар байв. Энэ байдал илүү сайн боловсролтой болохын зэрэгцээ эрдэм шинжилгээний материалын дэвшин хөгжих хэрэгцээ эхэлсэн гэсэн хослол хүчин зүйлээс хамаарч өөрчлөгдөж эхэлсэн. Санал хүсэлтийн маягт стандартчилагдсанаар НСХНС-ийн үйл ажиллагаа илүү албан ёсны болж эхэлсэн. Эдгээр маягт хийгдэж дуусаад, гэрийн номын сан, зээлдэх байгууллагууд, хүсэлт гаргагчид зориулж олон хувиар хувилагдсан. Энэ нь нөр их бичиг хэрэг болон тээвэр шаарддаг бөгөөд одоо хүртэл хэрэглэгдэж байна. 20-р зууны Үндэсний НСХНС-ийн хууль дүрмийн хөгжил нь номын сангийн хүрээнд НСХНС-ийн үйлчилгээний ойлголт яаж өөрчлөгдөж ирснийг харуулдаг. Хэдийгээр шилдэг хэсгийн давуу эрх цөөхөн, номын сангийн үйл ажиллагаа албан ёсны болсон ч хязгаарласан хандлага хэвээр байна. Зээлдэгч номын сангийн хариуцлагыг онцлон тэмдэглэж, зээлдүүлэх зааврыг баталгаажуулдаг. Хамгийн сүүлийн батлагдсан хууль дүрэмд НСХНС-ийг бүхэл хандалтын программын дотоод хэсэг гэж тодорхой үзүүлсэн, зээлдүүлэгчид тэдгээрийн хариуцлагыг сануулсан хэлийг оруулсан. Энэ дүрэм одоо хүртэл шалгагдаж буй бөгөөд өөрийн орон нутгийн фондод байхгүй материалыг олж авах хэрэгцээг хангахад хэрэглэгчид яаж хандахыг онцлон тэмдэглэн үргэлжлүүлж байна⁶.

Гаднаас нь харахад, НСХНС нь үйлдвэрлэл шиг харагдана: Захиалга аваад, гүйцэтгэнэ. Гэхдээ, энэ бол шуудангаар захиалах каталогийн жижиглэнгийн захиалгатай адил биш юм. Энд төвлөрсөн хангамжийн эх үүсвэр байхгүй,

бүтээгдэхүүнийг тайлбарласан дэлгэрэнгүй мэдээллийн сан үгүй, “бирж” байх шинж байхгүй. Захиалгын сонголт олон, гэхдээ захиалга нь хүргэх үр дүнгүй байж болно. Нийлүүлэгчийн төлбөр янз бүр, хүргэх арга хэрэгсэл болон хугацааг мэдэх боломжгүй. Үе шатууд шулуун юм шиг харагдавч, учир нь хүсэлт нь ямар ч хэмжээтэй, ямар ч хугацааг хамарч болно, ажил нь ишлэлийг шалгах, ханган нийлүүлэгчийн эх үүсвэрийг олохыг оруулаад их өргөн хүрээтэй юм. Бүх үйл явц идэвхтэй хөдөлмөр бөгөөд тогтвортой үнийн нийлбэр болно. Судалгааны номын сангийн нийгэмлэг /ЭШИН/-ээс явуулдаг НСХНС-ийн гүйцэтгэлийн хэмжилтийн сургалт нь үнэ, эргэлтийн хугацаа, гүйцэтгэлийн тариф, хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийн дундаж үзүүлэлтүүдийн үндэс суурийг тавьсан.

Дунджаар, судалгааны номын сан орон нутгийн үйлчлүүлэгчидтэй болоход 18.35\$ зарцуулдаг. Зээлдэх хүсэлтийн гүйцэтгэл дунджаар хуанлийн 16 өдөр бөгөөд зээлийн гүйцэтгэлийн хувь 85%. 6 долоо хоног НСХНС-ээр үйлчлүүлсэн хэрэглэгчид нийтдээ энэ үйлчилгээнд сэтгэл хангалаан байв. . . Дунджаар, судалгааны номын сан бусад номын сангаас зээлдэх хүсэлтээ гүйцэтгэхэд 9.48\$ зарцуулна, зээлдүүлэгчийн гүйцэтгэлийн хувь 58%. Иймд, зээлдэгч болон зээлдүүлэгч хоёулаа судалгааны номын сан бөгөөд НСХНС-ийн нийт үйлчилгээг үзүүлэхэд дунджаар 27.83\$-ыг 1996 онд зарцуулж байлаа⁷.

Цаашид ЭШИН зарим шилдэг ажлын туршилагыг үзүүлэхийн тулд зээлдэх, зээлүүлэх үйл ажиллагаа явуулдаг байгууллагуудыг судалж байна. Эдгээр туршилтын үндсэн дээр ЭШИН НСХНС-ийн дадлагын ажилчдад зориулж өөрийн орон нутгийн туршилтыг сайжруулахад нь туслахын тулд үзүүлэх сургалт зохион байгуулж байна. Дэлгэрэнгүй мэдээллийг ЭШИН-ийн вэб хуудаснаас харна уу (<http://www.arl.org/access/index.shtml>). Бусад НСХНС-ийн дадлагын ажилчид олж авсан мэдлэгээ хамт олонгийгоо хуваалцах болно. Виржина Боучерийн “НСХНС-ийн дадлагын гарын авлагаг” нь НСХНС-ийн зээлийн үйл ажиллагааг амжилттай гүйцэтгэхэд шаардагдах бүх арга, хэрэгслүүдийг тодорхойлсон шилдэг ажил юм.

Дүрслэл 7.2 НСХНС-ийн тойрог.

НСХНС-ийн тойргийг Дүрслэл 7.2-д үзүүлэв. Тойргийг 3 хэсэгт хамруулж тайлбарлай: Хэрэглэгч номоо тодорхойлж, хүсэлтээ гаргасан хэсгийг нэг буюу “Нүүрэн тал” гэе. Хоёр дахь хэсэг буюу “Дунд” үйл явц НСХНС-ийн захиалгаа ханган нийлүүлэгчид өгч гүйцэтгэл хийх хүсэлт явуулна. Гурав дахь буюу “Төгсгөл” үе нь хэрэглэгч материалыа хүлээн авах үйл ажиллагаа болно.

Дээр үзүүлсэн НСХНС-ийн үйл ажиллагааны тойрог нь номын сангийн үйлчилгээнд тулгуурласан хувилбар болно. НСХНС-ийн захиалах арга барил нь номын сангийн каталог, вэб хуудас, эсвэл вэб сүлжээний бодит цагийн индекс дээр үндэслэгдсэн. Материалыг хэрэглэгчид шууд хүргэж болно, эсвэл хүлээн авахад хялбар болон хурдан хүргэх зориулалттай орон нутгийн автомат системийг хослуулан үйл ажиллагаандаа хэрэглэж болно.

Төгс НСХНС-ийн нөхцөлд бүх материалд хандах боломжтой, хэрэглэгчийн хэрэгцээнд тохирсон сонголтыг хийж занисан байна. НСХНС-ийн үйлчилгээний улам сайжруулах хамгийн үр ашигтай байж болох нэгэн зохиомжийг үзүүлэв⁸.

Ишлэл 7.2

НСХНС-ийн хэтийн төлөв

Эрдэм шинжилгээний ажилтан өөрийн сүлжээнд орж нэг дор нэлээн хэдэн каталог, хэлхээсийг хайна. Эцэст нь дүгнэж хараад, заримыг захиалахаар тэмдэглэжээ. Өөрийн орон нутгийн эх үүсвэрээс автоматаар хайж, эрдэм шинжилгээний ажилтан юу нь байгаа, юуг нь хүргүүлж авахаа харлаа. Нэмэлт эх үүсвэрт холбогдох, өөр бусад номыг гаргаж харан, хамгийн тохиромжтой захиалгын сонголт хийхээр шуурхайллав. Зарим өгүүллийг худалдааны ханган нийлүүлэгчээс төлбөртэйгээр, бусдыг номын сангийн үйлчилгээгээр бүтэн эхээр хувилуулж авахаар зохицуулав. Хэдэн минутын дараа эрдэм шинжилгээний ажилтан удахгүй материал замд гарсан талаар мэдээлэлтэй байхаар өндөрлөв. Систем хэрэглэгчийг тодорхойлж, түгээх сонголтын хавтаст хандан дараагийн лавлагаанд орох шилжилтийн бичлэг хийнэ. Хэрэглэгч хүргэх үйл явцыг харж, илүү мэдээлэлтэй байх боломж олгосноор эрдэм шинжилгээний үйл ажиллагааг хянадаг.

Дүрслэл 7.3 нь вэб браузertай сүлжээний ямар ч компьютерээс, ямар ч үед дуудаж бөглөх бодит цагийн хүсэлтийн маягтын жишээг үзүүлэв.

Номын сан хоорондын ном солилцооний асуудлууд ба арга зам

Ширлей Бэкер, Мэри Жексон⁹ нарын 1992 онд хэвлүүлсэн ARL White paper-д НСХНС-ийн асуудлуудын талаар тодорхой өгүүлсэн байдаг. Мөн тэд хаашаа явах зүг чиглэлийг дурдсан. Тэдний ажил ЭШНН-ийн Хойд Америкийн НСХНС, Баримт бичиг хүргэлт /ББХ/-ийн хөтөлбөрийн (XA НСХНС ББХ) үндэс суурь болон сайшаагдсан. XA НСХНС ББХ нь шинэ систем, үйлчилгээг хөгжүүлэхэд туслах, НСХНС-ийн үйл ажиллагааны өсөн нэмэгдэж буй орон зайд бий болсон асуудалд зохицуулалт хийх зорилгоор 1993 онд үссэн. Төслийн ажил 3 үндсэн чиглэлд төвлөрсөн: өргөдлийн замыг заах программ хангамжийн зохицуулалт; бүртгэл тооцоо/санхүүгийн хуваарилалт; системүүдийн хоорондын харилцаа, харилцан үйлчлэлийн стандартууд. Хэрэв НСХНС-ийн үйлчилгээ илүү хурдан, амжилттай, хялбар байвал илүү төгс төгөлдөр нөөц хамтран хэрэглэх хөтөлбөр байж болох юм. Зарим XA НСХНС ББХ-ийн амжилттай түүхийг энэ бүлэгт дурдсан хэдий ч өнөөдөр ажил үргэлжилсээр байна. НСХНС-ийн хандлагын хэрэгцээг илүү сайн хангах үүднээс ашгийн байгууллагууд арга хэрэгслүүрийг ашиглаж байхад, номын сангүүд Ишлэл 7.3-д үзүүлсэн зарим асуудлыг шийдэх дунд болон урт хугацааны шийдлүүдийг олж байна.

Дүрслэл 7.3

Вэбд байрласан НСХНС-ийн онлайн захиалгын маягт

**Information
Resource
Retrieval
Center**
REQUEST FORM - LIBRARY USER INFORMATION

Please fill out the form below completely. Photocopies may be mailed to the address you provide if they are not delivered electronically. Be sure to check for a valid campus or home address to ensure delivery. The phone number and e-mail may be used to contact you if there is a question about your request.

Name:	Last, First, M.I.:
Delivery & Contact Address:	Street Address:
	City, State, Zip:
Phone:	
E-Mail Address:	
Department:	
Status:	
Your ID's 14-digit barcode:	(Hint: it begins with 2011)

Select the **Request Photocopy** button for journal articles, book chapters, patents, and standards.Select the **Request Loan** button for books, microforms, videos, dissertations, and theses.**Request Photocopy****Request Loan****Reset This Form**
**Information
Resource
Retrieval
Center**
REQUEST FORM - LOAN INFORMATION

This form can be used to order books, dissertations, and audio-visual materials. Loans are items that the patron can borrow, but they are returned to the owning institution after a 21 day circulation period. Fields that have an asterisk* beside them are required. If you don't know the information, type the word "unknown" in the field and we will do our best to locate your material without the complete citation. Be sure to press the submit button when you are finished.

*Author:	Last, First, M.I.:
*Title:	
Publication Information:	Publisher/Place of Publication: *Date of Publication / Edition:
Source of Citation:	
Notes:	
*Need By Date:	 This must be a date (mm/dd/yy).

Submit Loan Request**Reset This Form**

**Information
Resource
Retrieval
Center**

REQUEST FORM - PHOTOCOPY INFORMATION

Please read through the copyright restrictions and click in the checkbox to indicate that you accept them. Fields in the request form that have an asterisk* beside them are required information. If the information is unknown, type the word "unknown" so the request will be accepted. We will do our best to locate the material without the complete citation. Don't forget to press the submit button when you are finished.

Warning Concerning Copyright Restrictions

The Copyright Law of the United States (Title 17, United States Code) governs the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material. Under certain conditions specified in the law, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that the photocopy or reproduction not be "used for any purposes other than private study, scholarship, or research." If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

CLICK in the box to indicate that you understand and accept the Copyright restrictions as outlined above.

*Journal Title:				
*Article Author(s):	Last, First, M.I.:			
*Article Title:				
Publication Information:	*Volume	*Issue	*Date	*Pages
	Publisher/Place of Publication:			
Patent Number or Standard:	Number: _____			
Source of Citation:				
Notes:				
*Need By Date:	This must be a date (mm/dd/yy).			

[Submit Photocopy Request](#)

[Reset This Form](#)

[IRRC Home](#) | [University Library](#) | [University of Illinois at Urbana-Champaign](#)

Email comments to: [IRRC](#)
10/08/2000 clw

Номын сангийн хэрэглэгчид шаардлагатай зүйлээ олж авах илүү сайн арга хэрэгслээр хангах олон нөөц бололцоог нээсэн шинэ технологи бий болсон нь сайхан мэдээ боллоо. НСХНС-ийн хэрэглэдэг хэрэгслүүд болох номын нэрэ шалгах, байршил, эзэмшигчийг олох, дараа нь захиалга хийх хандалт болон ашиглалт нь хялбар болж байна. Энэ үйлчилгээ нь НСХНС-ийн тасгийн ажилчдад болон бусад номын сангийн ажилчид болон үйлчлүүлэгчид ч адиллаар бодитоор

бий болно. Вэб технологийг ашиглан илүү сайн интерфэйсүүд үүссэн нь эх үүсвэр болон сонголтыг илүү үр ашигтай хийхэд газарчилна. Номын сангийн автоматжуулалтын байгууллага болон номын сангийн хэрэгслүүд НСХНС-ийн үйл явцыг илүү үр ашигтай болгох замыг хөгжүүлж байна. Хэрэгслүүд зарим шинэ бүтээлд илүү амжилттай хэрэгждэг байв. Зарим нэгдсэн системийн байгууллагууд захиалгаас эхлээд хүргэлт хүртэл НСХНС-ийн бүхэл бүтэн циклийг удирдан зохицуулдаг, номын сангудын системийн хамтран хэрэглэх шаардлагагүйгээр бүтээгдэхүүн хийж байна. Олонх нь ядаж хайлт болон захиалгын хэрэгслийг оролцуулан хэрэглэгч өөрөө хийх боломж олгох юм.

Ишлэл 7.3

НСХНС-ийн нийтлэг асуудлын жишээнүүд

Ном солилцооний захиалгыг чадвартай нийлүүлэгч рүү явуулсан боловч хариу өгдөггүй; захиалгыг дахин өгөх хэрэгтэй, заримдаа зээлдүүлэгч нилээд хугацааны өмнө явуулсан байдаг эсвэл нийлүүлээгүйн шалтгаан тодордог.

Зээлдэгч номын сан төлбөртэй нийлүүлдэг зээлдүүлэгчид захиалгыг явуулахаас зайлсхийж, үнэгүй эх үүсвэрийг хайн эцэст нь төлбөртэй нийлүүлдэг зээлдүүлэгч рүү явуулдаг. Ингээд өргөдлийн гүйцэтгэл илүү удаан болно.

Өгүүлийн өргөдлийн нийлүүлэлт дутуу, гаргацгүй хуудастай байх.

Солилцоо ачигдсан ч буруу хаяг, зээлдүүлэгч талын савлалтын алдаа болон буруу үйл ажиллагаа, зээлдэгч номын сангийн хүлээн авалт, шуудан зөвлтийн асуудлаас шалтгаалж ирдэггүй.

Номын сангийн үйлчлүүлэгч Захиалгынхаа байдал явцыг шалгаж байхыг хүсдэг ба зөвхөн өөрөө үүнийг хийдэг.

Нөөцийг хамтран ашиглах

Шаардлагатай мэдээллийг олж авах хариуцлагыг хуваах, дараа нь тухайн материалыг хуваарилах нь номын сангудын хувьд эх үүсвэрээ хамтран ашиглах нь тодорхой юм шиг харагддаг. Үнэндээ, номын сангуд нэгдсэн каталогийн дугаараа хийснээс хойш бүхий л эх үүсвэрийг хамтран ашиглалтыг тогтвортой байлгаж байдаг. Гэвч энэ бүгд нь бодит байдалд янз бүр байдаг, учир нь номын сангуд өөрийн сургууль, их сургууль, компани, эмнэлэг, холбооноос хамааралтай бөгөөд үндсэн номуудаа багасгах хүсэлгүй байдаг. Гол нь өөр газраас материалыг биетээр олж авах баталгаа гаргахад хэцүү юм. Түгээлтийн систем хялбар өнөөдрийн сүлжээт орчинд ямар газрын суурь фонд болохыг тодорхойлоход түвэгтэй болгодог. Номын сангуд алсын зайнаас хялбар хандах болон хэрэглэгчийг хэдэн ч мэдээллийн эх үүсвэртэй холбож чадах онлайн системийг хийж болно. Хэрэв хэрэглэгч нөөцдөй хялбар хандаж чадаж байвал тэр зүйл хаана байрлаж буй нь хамаа байна уу? Гэвч энэ нь тус материалыг биетээр нь авах шаардлагатай уед хэрэгтэй болно. Номын сангийн менежерүүд өөрийн фондыг нэмэгдүүлэхийн тулд НСХНС-д ханддаг боловч тэд илүү сайн баталгаа, тууштай үйлчилгээг хүсч байдаг. Итгэл дутагдах, ажлын хөдөлмөрлөх хүчний мөн чанар, шилжих хугацааны урт зэргээс бүх саад бэрхшээл гардаг. НСХНС өснө гэдэг нь хэдийгээр шинэ технологи үйл явцыг сайжруулах боломжтой ч НСХНС-ийн байгууллагууд дагаж өсөхөд хэцүү болдог. НСХНС-ийн албан хаагчид Шилний цаанаас харахад /Нэлөөт толины вант улс/ номын Алисын бэрхшээлтэй адилтган үзэж байна.

Ишлэл 7.4

Байрандаа гүйсэн нь

Алиса: “Энэ модны дор энэ бүх хугацаанд байж байсан гэж яаж би итгэх юм бэ? Бүх зүйл яг үүнтэй адил юм байна шүү дээ!”. Улаан хатан “Тэгэлгүй яахав” гэж хариулахад Алиса: “За яахав, манай улсад, хэрвээ та бидэн шиг урт хугацаанд маш хурдан гүйвэл өөр нэгэн газар очсон байх ёстай” гэж тайлбарлав. “Удаан төрлийн улс юм!” гэж хатан хэлээд “Энд, чиний хийж чадах бүхий л гүйлтийн дараа нэг л байрандаа байж байгааг харж байгаа биз. Хэрэв чи өөр нэгэн газар очихыг хүсч байгаа бол доод тал нь үүнээс 2 дахин илүү хурдтай гүйх хэрэгтэй” гэжээ¹⁰.

Хувьслын биологичид үнэндээ хурдан хувьсал хөгжлийг тодорхойлсон “Улаан хатны зарчим” гэсэн нэр томьёог ашигладаг. Үнэндээ, өдрөөс өдөрт өсөн нэмэгдэж буй хэрэгцээ нь НСХНС-ийг уlam хурдан хөгжүүлэх түлхэц болж байдаг. Энэ үйл явцыг сайжруулснаар үйл ажиллагааг автоматжуулах технологи, түүний найдвартай байдал болон эргэлт нь мэдэгдэхүйц хурдасч байдаг.

Номын сангийн служээнүүд

Номын сангийн сүлжээ нь нөөцөд хандах боломжийг нээхэд гол үүрэг гүйцэтгэж байна. Орон нутгийн болон үндэсний, цаашилбал олон улсын эдгээр сүлжээний хөгжил, өсөлт нь НСХНС-ийн үйл ажиллагааны өсөлтийн хэмжээг хурдасгах юм. Нэгэнт онлайн ном зүйн бичлэг нь машин уншилтын бичлэгийн дагуу үүсгэгдэж, бусадтайгаа нийцтэй болдог тул номын сангийн сүлжээнүүд их хурдтай өсөж байна. Номын сангийн ном зүйн бичлэгийг хамтран хэрэглэхийн ашиг тус, НСХНС-ээр бодит номыг солилцон хэрэглэх боломжтойг ойлгож түргэн бодит ажил болгосон.

Дотоод сүлжээ

Нэг нэгдсэн каталог дээр хийгдсэн дотоод болон бус нутгийн сүлжээ нь хамтран хэрэглэх хялбар, ашигтай нөхцлийг хангадаг. Номын сангууд бух фондынхоо ном зүйн мэдээллийн санг нэгтгэн байгуулах программ хангамж худалдан авах, эсвэл хөгжүүлэн бий болгоход хамтран нэгдэж байна. Ном эргэлтийн бүртгэлийн боломж нэмэгдсэнээр гишүүдийн хоорондын солилцооны шилжүүлгийг ихээр хялбарчилсан, ном бэлэн байгаа эсэхийг харуулсан мэдээлэл нэмэгдсэн, төлбөрийн тооцоотой байгаа, эсвэл эргэлтэд ордоггүй номыг захиалж цаг алдахгүй болов. Цуврал номуудын ботиудын эсвэл товч мэдээллийг харах боломж. Энэ нь номын сангийн ажилчид болон хэрэглэгчид тухайн боть эсвэл дугаарыг хэн эзэмшиж байгааг тодорхойлоход тусалдаг. Сүлжээнд сууринласан программуудын олон янзын хувилбар бий. Зарим сүлжээ нь гишүүнчлэлтэй, зарим нь бусдыгаа бодвол бичлэг үзүүлэхэд илүү нарийн хяналт тавьдаг. Зарим нь гишүүн байгууллагынхаа тээврийн үйлчилгээгээр хургэлтийг хийж үнэтэлбөргүй ном зээлүүлдэг. Бусад нь өөрийн тусдаа дэмждэг нэгдэл, холбооны байгууллагуудыг жагсааж, хувилах ажлыг хурдасгаж өгдөг.

Орон нутгийн сүлжээний нэг жишээ бол Illinet Online юм. Энэ нь 1978 онд цөөн хэдэн номын сан гэрийн түгээлтийн системийг хамтран хэрэглэж эхэлснээр үйл ажиллагаа нь эхэлсэн. Одоогоор, Иллинойсийн Номын сангийн Компьютерийн Системийн Байгууллага /Illinois Library Computer System Organization (ILCSO) гэж нэрлэдэг 45 гишүүнтэй номын сангийн системийн нэг хэсэг юм. Гишүүд 22 сая номтой нэгдсэн каталогийг хамтран ашигладаг. Системийн 600 000 гаруй үйлчлүүлэгчид бүх түгээлтийн номонд хандах, байрлалаас үл хамааран онлайн

захиалга өгөх боломжтой. Бас нэг онцгой чадвар бол улс даяар нийтийн номын сангуд хэрэглэгчдийнхээ өмнөөс номын захиалга гаргаж болно. Энэ номын сангуд онлайн захиалга өгөх болон *буцаан хүргэх* (ном солилцох)-д хялбар хандан олж авахад ИНКСБ-ын нэг хэсэг нь байх албагүй. Эдгээр бүх зээлийг нийтийн хямдралтай тээвэр, маршрутын сүлжээгээр түгээдэг. ИНКСБ-ын номын сангуд өөрийн онлайн хэрэглэгчиддээ хямд өртгөөр хандах үйлчилгээ үзүүлэх компанийтай гэрээтэй ажилладаг.

Охао ЛИНК нь 500,000 гаруй оюутан, тэнхим, 76 байгууллагын албан хаагчдад үйлчилдэг бүсийн сүлжээний өөр нэгэн жишээ юм. Энэ сүлжээ нь улсын нийт номын сангийн 31 сая гаруй төрөл, зүйлд хандаж, эрдэм шинжилгээний 76 мэдээллийн санд ханддаг. Гишүүндээ 17 улсын их, дээд сургууль, 23 нэгдсэн/техникийн коллеж, 35 хувийн коллеж болон Охаиогийн улсын номын санг багтаадаг. Охаиолинк гишүүндээ адилхан систем хэрэглэхийг шаарддаг ба номын сан бүр өөрийн материалдаа хяналт тавьж байдаг. Эдгээр газрын бичлэгүүд нийлж НСХНС-ийн нэгдсэн нэг каталогийг үүсгэдэг. Охаиолинкийн хэрэглэгчид энэ мэдээллийн системд хандах ямар ч түгээх хэлбэрийн хүсэлт гаргаж болдог. Харин Иллинэт Онлайнны түгээлт зөөврийн үйлчилгээг ашигладаг.

Эдгээр системүүд бичлэгийн төрөлд хялбар хандах боломжтой бөгөөд зээлийн үйл ажиллагааны хөдөлмөрийн өргөгийг багасгахын сацуу цүйлчлүүлэгчийн сэдэлт зээлийг гишүүн зээлдэгчдэд материалын асар их фондоор хангадаг. Үйлчлүүлэгчийн сэдэлт зээлийн систем нь хэрэглэгчдийг өөрийн өргөдлөө гаргах, түүнийг онлайн хэлбэрээр харж хянах боломж олгодог. Эдгээр системийг их хэмжээгээр хэрэглэдэг, учир нь хэрэглэгч илүү олон ном ашиглах боломжтой бөгөөд үйлдлийг онлайн каталогоос бүрдүүлдэг. Хэрэглэгч хайлт хийгээд тэр нь байхгүй буюу шууд авах боломжгүй бол захиалах өргөдлөө өгч болно. Барbara прийс, Томас Килпатрик нар хэрэглэгч тухайн номын санд байхгүй номын захиалгыг авснаар өргөдлийн хэмжээ яаж өссөнийг тайлбарлаж байна¹¹. Өргөдөл гаргах нь хялбар байвал үйл ажиллагаа тийм болно. Ажиллах хүч НСХНС-ийн газраас түгээлтийн хэлтэс рүү шилжинэ, учир нь эдгээр зээлийн хөдөлгөөн хэвшсэн тухайн системээр зохицуулагддаг. Онлайн түгээх үйл явц зээлийн хөдөлгөөнийг зохицуулдаг ч, хэрэглэгч өөрийн өргөдлийн гүйцэтгэлийг хийж болно. Номын сангийн ажилтнууд нь хэрэглэгчиддээ хэрхэн өөрийн дансанд хандаж болон өгсөн хүсэлтийнх нь байдлын талаар мэдээлэл өгч, сургалт явуулдаг.

Орон нутгийн олон төрлийн сүлжээнүүд ашиглагдахын зэрэгцээ адил төстэй системийг бий болгох төслүүд хэрэгжсээр байна. Энэ сүлжээ нь албан ёсны гэрээний үндсэн дээр, өөрийн бодлого болон нэгдсэн каталогийг хөтлөх зааварчлагын хамтаар сайн удирдлагыг шаарддаг. Энэ сүлжээ нь маш олон талын ашигтай бөгөөд хамгийн энгийн эдийн засгийн жишээ нь түүний зардлаа хамтран нөхөх байдал болдог. Хэдийгээр НСХНС-ийн ханш нь өндөр боловч эх үүсвэрийн хамтын ашиглалт нь түүнийг нөхөхөд хялбар болгодог. Харин хүндрэлтэй тал нь энэ төрлийн байгууллагад шаардлагатай үед нь хөрөнгө оруулалт хийн зохион байгуулахад оршдог. Учир нь түүний бүх гишүүд нь үндсэн бодлогоо зөвшөөрч байвал бага хэмжээний асуудлыг томоохон консорциумаар шийдүүлэх боломж гардаг. Ийнхүү сүлжээнүүд нь хэрхэн хялбар аргаар болон үр ашигтайгаар эх үүсвэрээ хамтран ашиглах боломж бүхий загвар болж болохыг харж болно. Гэвч бусад номын сангуд нь энэ төрлийн нэгдсэн бөгөөд зохион байгуулалт бүхий НСХНС-ийн үйл ажиллагаанаас илүүтэйгээр технологийн шийдэлд тулгуурлахыг илүүд үздэг.

Ном зүйн хэрэгслийд буюу сүлжээ

Сүлжээ нь үндэстэн дундын нөөцийг хамтран ашиглах гэдэгтэй адил утгатай бөгөөд OCLC, RLIN болон WLN (одоогийн OCLC/WLN¹²) байгуулагдсан

нь орон нутгийн сүлжээнээс орон даяарх сүлжээ болон өргөжөөд зогсоогүй том хэмжээний ашгийн төлөө бус байгууллага болсон. Энэхүү томоохон корпорацууд нь өөрийнхээ үйлчилгээг нийтэд зарахын зэрэгцээ том хэмжээний номын сангийн өгөгдлийн санг байгуулан хөгжүүлж байдаг. Энэ хэрэгслүүд нь өргөжихийн хирээр өгөгдлийн сангүүд нь төвлөрсөн хэвээрээ байж олон нийтэд эх үүсвэрээ хамтран ашиглуулах боловч нэгдсэн хандалтаар бодит цагийн индексүүдээс хандах боломжийг олгодог. OCLC болон RLIN нь хэрэглэгчдээ Нэгдсэн улс дахь үндэсний номын сангийн сүлжээний хамгийн ойролцооход нь хандуулдаг.

Нэгдсэн улсад OCLC нь ямар ч хэрэгслээс илүүгээр номын сан хоорондын ном солилцооний хэлбэрийг үүсгэсэн ба үүний үр дүнд өнөөдрийн асар их хэмжээний зээлийн үйлчилгээг бий болгосон. Хэрвээ тоон үзүүлэлтийг харах юм бол 1979 оноос хойш НСХНС-ийн дэд системд НСХНС-ийн 100 сая гаруй хүсэлт боловсруулагдсан байна. Өмнө нь Бодит цагийн нэгдсэн каталог хэмээн нэрлэгдэж байсан, одоогийн WorldCat нэртэй нэгдсэн каталог нь 2000 оны 9 дүгээр сарын байдлаар 775 сая байрлалд 400 гаруй хэл дээрх 43 сая бичлэгийг номын сангийн найман төрлөөр хадгалж байна¹³. Энэхүү сүлжээ болон үйлчилгээ нь 67 орны 37,000 гаруй номын сангүүдиг холбодог ба тус үйлчилгээ нь номын сангүүдийн бүхий л холбоодыг нэгтгэдэг.

OCLC нь 1967 онд 54 номын сангийн өөрсдийн эх үүсвэрийг хамтран эзэмших нэгэн сонирхлын дагуу Охаиогийн Номын сангийн коллежийн төв нэртэйгээр ашгийн төлөө бус байгууллага хэлбэрээр ажиллаж эхэлсэн. Харин бодит цагт ажиллах нэгдсэн каталогийн систем нь 1971 онд суурилагдсан байна. OCLC нь цаашид боловсролын бус салбарын номын сангүүдиг өөрийн гишүүний хэлбэрээр татан нэгтгэж өргөжиж байв. Энэ нь 1973 он гэхэд бүс нутгийн гэдэг нэрэндээ тохиороо болж, 1981 он гэхэд Бодит цагийн Компьютерийн номын сангийн төв буюу товчоор OCLC (Online Computer Library Center) нэртэй болжээ. Тус төвд 1979 оноос НСХНС-ийн үйлчилгээ нэвтэрч нусэр ажиллагаа бүхий цаг их шаардсан механизмыг өөрчилсөн байна.

Би хамгийн анх удаа OCLC-ийн номын сан хоорондын ном солилцооны үйлчилгээг авч байсан үеэ санаж байна. Тэр өдөр нар гийж шувууд жиргэсэн өдөр байсан ба хэрэглэгчид тус системээс өөрийн хүссэн мэдээллээр номын хайлт хийж байлаа. Бодит цагийн горимд хүссэн номынхоо хүсэлтийг оруулахад тус номыг эзэмшиж буй номын санд тус хүсэлт очин ганцхан долоо хоногийн дараа гэхэд л тус ном миний гарт ирж байв¹⁴.

OCLC нь каталогийн бичлэгүүдээ хамтран эзэмших үйлчилгээг эхлэхийн зэрэгцээ маш олон чиглэлээр өөрийн үйл ажиллагааг явуулж байв. Тус үйлчилгээ нь түүний нийт үйл ажиллагааны зөвхөн 36 хувийг л эзэлж байна. OCLC нь хэвлэгчдийн боловсруулсан олон тооны өгөгдлийн санд ганцхан интерфэйсийн тусламжтайгаар ханддаг FirstSearch нэртэй өгөгдлийн сангаараа их алдартай. OCLC ба RLIN нь материалыудын байж болох эх үүсвэрүүдэд хандах индексүүдийг холбох гүүрийг бий болгоход тусалсан юм (Ишлэл 7.5-ыг харна уу). OCLC нь хэд хэдэн номын сангийн холбоодтой номын сангийн каталогоос хайлт хийх явцдаа захиалгын хүсэлт өгөх боломж олгох программ хангамж буюу интерфэйсийг бий болгох тал дээр хамтран ажиллаж байна. Энэ талаар стандартын тухай хэсэгт илүү дэлгэрэнгүйгээр тайлбарлана.

1974 онд анх байгуулагдсан Судалгааны номын сангийн групп (СНСГ) нь нэртэй том судалгааны номын сангүүдийн фондын материалын ном зүйн бичлэгийн мэдээллийн сан – RLIN-ийг үүсгэн байгуулсан. Энэхүү мэдээллийн сан нь төгсөх ангийн оюутнууд, эрдэмтдэд цорын ганц эрдэм шинжилгээний материалын эх баялагт хандах боломж олгодог. Хэрэглэгчийн түнш – Эврика интерфэйс мэдээллийн санд хайлт хийхэд хялбар юм. RLIN төлбөртэйгээр гишүүн

бус хэрэглэгчдийг хайлт хийлгэж, мөн олон номын сангууд OCLC-д олдоогүй бичлэгийг хайхад хэрэглэдэг.

Ишлэл 7.5

OCLC-ийн НСХНС-ийн шинэ санаачилгүүд

1979 оноос хойш нөөц хамтран эзэмших үйлчилгээ дээр цаг хэмнэх нэлээн хэдэн өргөн бололцоо нэмэгдсэн. Жишээлбэл, OCLC-ийн НСХНС-ийн үүргийг мэдээллийн сантай нэгтгэснээр захиалгыг шууд WorldCat болон бусад зарим мэдээллийн сангаас хийж болно. Номын сангийн хэрэглэгчид хайсан ишлэлээ олоод, хэрэв таатай нөхцөл бурдвэл номын захиалгыг хийж болох юм. Номын сан үүнийг хянах, эсвэл өргөдөл зээлж буй номын сангийн сонголтын шалгуурт таарч байгаа эсэхийг ялгаж салган, тэдгээрийг зээлдэгчид явуулахаар НСХНС-ийн шууд үүргийг үүсгэхийг сонгож болно. Хүсэлт гаргаж буй номын сан OCLC-ийн үйлчлүүлэгч байгууллагын эрхийг үүсгэж, зээлдэгчидийг бичиг баримтаар нь тодорхойлно. Мөн номын сангууд OCLC-ийн НСХНС-ийн төлбөр зохицуулалтын системийн давуу талыг ашиглаж болдог. Энэ үйлчилгээ нь номын сангуудыг НСХНС-ийн төлбөрийг төлөх, тооцоо хийхээс чөлөөлдөг. Эдгээр шинэ санаачилга албан хаагчдыг өргөдлийн асуудалд цаг их зарцуулах болон их хэмжээний өргөдөл дарагдахаас сэргийлдэг.

СНСГ-ийн гишүүнчлэл өхлээд том судалгааны байгууллагуудыг нэгтгэх шаардлагатай байв. Олон улсын судалгааны номын сангийн нийгэмлэг (ОУЭШНН), Америкийн их сургуулиудын нийгэмлэг (АИСН), Судалгааны номын сангийн нийгэмлэг (ЭШНН) гэсэн мэргэшсэн группууд нэгдэв. Энэ хязгаарлалт нь гишүүнчлэлийн бүтцийг шинэ зарчмаар өргөжүүлэх хүртэл СНСГ-ийн гишүүнчлэлийн өсөлтийг хязгаарлаж байв¹⁵. Гишүүнчлэлийн байдал 2000 он гэхэд номын сан, музей, архив, судалгааны байгууллагуудыг оролцуулаад нийт 161 байгууллагыг нэгтгэжээ. Мэдээллийн сан чухал шинжилгээний материалыг хамардаг ч, оролцогчдын тоо OCLC-ийн гишүүнчлэлийн тооноос их бага байдгийн адил гишүүнчлэлийн зохион байгуулалт нь нөөц хамтран эзэмшилтийг удаашруулж, өсөлтөнд саад болдог.

RLG-ийн гишүүд судалгааны фонд ихтэйн хувьд өөрийн шаардлагыг хангах мэдээллийн санг үүсгэсэн. Эхний үед төрөл бүрийн роман бус хэлийг каталогчлахад хэрэглэх үсгэн тэмдэгтийг суулгадаг байжээ. Бодит хэмжээ гишүүдийн эрдэм шинжилгээний фондыг тусгахыг дэмждэг. RLIN том судалгааны номын сангаас олон төрлийн материал олж болох хөгжмийн тэмдэглэгээ, эх бичмэл, дүрсийн хэлбэрийг тайлбарласан стандартыг гаргахад тусалсан.

RLIN нь OCLC-тэй адил электрон хүсэлт гаргах боломжтой НСХНС-ийг дэмждэг. Мөн RLG-ийн гишүүд харилцан 2 талын зээллэг болон гишүүдийн өргөдлийг дэс дараатайгаар зохицуулахыг хангадаг ХАМТРАН АШИГЛАХ программд хамрагдах эсэхээ сонгодог. RLG OCLC-тэй адилхан шинэ үйлчилгээ хэрэглэхийг шуурхайлж байсан ба шаардлагатай түншийн үйлчилгээний онцлог гэсэн өргөтгөсөн үйлчилгээг танилцуулж байв. Дээр нь нэмж, RLG НСХНС-ийн өргөдлийг зохицуулах хэрэгсэл-НСХНС-ийн менежерийг боловсруулсан. Энэ нь өргөдлийн байдлыг замчлах, хянах болон олон янзаар хайх, захиалах чадварыг олгодог. Энэ шинэ үйлчилгээг сахнаас танилцуулсан бөгөөд асуудал гарвал хэд хэдэн НСХНС-ийн захиалгын үйл ажиллагаа явуулдаг газруудад захия явуулж болно.

RLG CitaDel лавлагааны захиалгын үйлчилгээний индексээрээ алдартай. Эдгээр индексүүд олон шинжлэх хэрэгслийг хамардаг, зарим нь тухайн салбарын үндэс болдог. CitaDel нь хандахад илүү хялбар болгохын тулд тухайн материалыг индексэлдэг захиалга буюу үндсэн мэдээллээр хангадаг. Үйлчлүүлэгч

санаачилсан зээл (Шууд зээл) үзүүлдэг шинэ төслийг 1999 оноос эхлэн RLG-ийн 3 байгууллага дээр туршиж үзсэн. RLG-ийн маш их дэлгэрсэн бүтээгдэхүүн бол Ariel нийтлэл шилжүүлэх программ юм. Энэ шинэ программ зээлдүүлэгчийн хангамжийн үнийг багасгахын зэрэгцээ баримт бичгийн хүргэлтийн хугацааг харамсалтайгаар ихэсгэсэн. Ariel-ийг баримт бичиг хүргэлтийн хэсэгт дор тайлбарлав.

WLN буюу Вашингтоны номын сангийн сүлжээ (BNC) нь саяхан OCLC-тэй нэгдсэн, OCLC болон RLG-тэй ижил зорилготой систем боловч өөр гишүүдтэй. BNC-ийн мэдээллийн сан нь каталогийн нарийн чанд стандартаараа алдартай. OCLC-тэй нэгдсэн явдал нь WorldCat-ийн мэдээллийн санг илүү өргөн, гүнзгий болгосон. Мөн АНУ-ын баруун талын хэсэгт байрлах материалыг илүү сайн хамтран ашиглах боломж өгсөн.

RLIN болон OCLC-ийн өрсөлдөөн нь ашиг тустай болсон, учир нь хоёулаа зах зээлийн сегмент бүрт хүрэх үйлчилгээ хайж байснаар шинэ үйлчилгээ гаргахад тусалсан. Систем хоорондын шилжилт боогдмол байдаг. Учир нь номын сан RLIN-ийн НСХНС-ийн программын нэг хэсэг биш тохиолдолд RLIN дээр сэдвийг шалгахад захиалгыг биечлэн OCLC рүү дамжуулдаг. Хоёр тал энэхүү үл зохицсон байдалд анхаарлаа хандуулж, НСХНС-ийн механизмыг хэрэглэдэг бүх номын сангуудад тулгамдсан гол асуудал болж байна. Өөр нэгэн бодит байдал бол номын сангуудын систем холбогдох хэрэгслүүдийн мэдээллийн сантай шууд харьцаж болдоггүй. Номын байрлал, байдал, заримдаа ном боть эзэмшигчийг тодорхойлохын тулд тухайн системтэй тохируулах хэрэгтэй болдог. Мөн тухайн байгууллага материалыа зээлдүүлэхэд, НСХНС-ийн ажилтан бичлэгийн өөрчлөлтийг эргэлтийн модуль, холбогдох хэрэгслийн систем хоёрт давхар хийж өгдөг.

Нөөц хамтран эзэмших тухай асуудал

Хамтран эзэмшихийг өргөтгөхөд сүлжээ өргөн их боломж олгодог. Нөөцийг илүү сайн хамтран эзэмшихэд сүлжээний цаана байдаг үндсэн дэд бүтэц шаардлагатай. Номын сангийн материалыг олж танихын тулд тусгайлан тодорхойлсон байдаг. Мөн эзэмшил дэх материалын байрлал, байдал, нэмж хувилсан мэдээлэл, тухайн газар хэрэглэгчийг хэрэгцээг хангаж чадах эсэх чухал мэдээллээр үйлчлүүлэгчээ хангадаг. Сүлжээ үйлчлүүлэгчдийг номын сангийн мэдээлэлд алсын зайнанаас, онлайн хандалт хийх боломж олгоно. Амжилттай сайн хандалтын үйлчилгээний программ нь номын сангийн бүх хүрээ: каталогчлол, цуврал хяналт, түгээлт, цуглуулгын менежмент, лавлагаа, систем, удирдлага, НСХНС-д зохицсон үйл ажиллагааг шаардаж байна. Энэ дэд бүтэц ил тодорхой мэт харагдавч, энэ бол жижиг номын санд ч ярвигтай хэцүү байдаг. Олон номын сан хамрагдах тусам маш олон бэрхшээл тулгарч байна. Стандартыг хэрэгжүүлбэл хандалтын үйлчилгээ илүү амжилттай болно.

СТАНДАРТУУД

Хүмүүс өдөр тутмын ажлаа явуулахад стандарттай тулгарч байдаг. Стандарт нь биднийг электрон төхөөрөмжөө хэрэглэх, машинаа жолоодох, бараа худалдаж авах, утас буюу е-майлээр холбогдох болон хэдэн өдрийн хэрэг явдлыг нэрлэх хүртэл боломж олгодог. Мөн номын сангуудад стандарт хэрэгтэй. НСХНС-ийн хүрээнд зарим хамгийн чухлыг дурдвал:

MARC, Онлайн хандалтын үед материалыг тодорхойлох дэс дараатай аргачлал

Z39.50, өөр өөр мэдээллийн сан болон сүлжээнд хайлт хийх

протокол

ISO ILL, ажлын үйл явцыг сайжруулах боломж олгох зээлдэх болон зээлдүүлэх мэдээллээр дэс дараатай харилцах дүрэм

Солицооны эргэлт, тухайн системээс хамааралгүйгээр үйлчлүүлэгчийн мэдээллийн сан болон үйл явцын байдлыг бүрэлдүүлэх аргатай адил бэлэн байдал байрлалыг тодорхойлох

MARC: Хандалтын бичлэг

Фонд доторхи олж болох зүйлийг дэс дараатай сэргээх замаар каталогчилсан байх ёстой. Энэ чиглэлээр их амжилт олсон боловч өдий хүртэл нөхцөл байдал бүрэн төгс биш байна. (Ишлэл 7.6-г үзнэ үү)

Ишлэл 7.6

Төгс Каталогчлал

Ном зүйн төгс орчинд номын сангийн давтагдашгүй ширхэг бүр нь зөвхөн нэг л удаа каталогчлагдсан байна. Түнд цорын ганц ном зүйн бичлэгийг хавсаргаж, бусад номын сангудтай электрон хэлбэрээр хамтран ашиглаж болно. Каталогийн ажилтан тухайн зүйл ямар хэл дээр хийгдсэнийг мэддэг байх, тухайн сэдвийн талаар гүнзгий мэдлэгтэй байх, тайлбар, дурслэл, сэдвийн шинжилгээ, ангилал талаар дэлхийн хүлээн зөвшөөрсэн стандартыг чанд баримтлах ёстой. Энэхүү бүрэн төгс номзүйн бичлэгийг дэлхийн бүх номын сангудтай хамтран ашиглах электрон хэлбэрт шилжүүлнэ. Үүнийг дэлхий нийтийн цорын ганц ном зүйн мэдээллийн санд тарааж, түүнээс бусад номын сангудд оөрийн хэрэглээнд зориулж татан авах юм. Тайлбар болон сэдэв зүйлийн нэр автоматаар сонгосон хэл рүү хөрвөгднө. Нийт бичлэг хүсвэл сонгосон үсгийн хэлбэрт хөрвөгднө. Нирваанд ингэж хүрнэ.

Жей Г.Ламбрехт

“Олон улсын каталогчлалын хамтын ажиллагаа: Дэвшил ба шаардлага”¹⁶

Каталогчлалын бэрхшээлт асуудал нь мөн нөөц хамтран ашиглах ажиллагаанд саад болж байна. Хэрэв материалыг зөв зүйтэй каталогчлоогүй бол өөрийн хүсэлтийн дагуу ханддаг системийн хэрэглэгч бичлэгийг олж чадахгүйд хурнэ. Хэлбэр хэмжээ нь алдагдсан, хувилагдсан бичлэгүүд хэрэглэгчийг төөрөгдүүлэх болон дүрэм журмаас зөрчилдсөн программ гэдэг нь бичлэг сонгогдохгүй тохиолдолд хэрэглэгч эзэмшигч газрыг орхигдуулж өнгөрөөнө гэж ойлгож болно. Жишигэлбэл, “Лондонгийн амьтан судлалын нийгэмлэгийн үйл ажиллагаа” гэж оруулахад зарим каталог хэсэг эзэмшигчийг гаргана, харин “Лондонгийн амьтан судлалын нийгэмлэг, Үйл ажиллагаа” гэвэл өөрийг гаргана. Энэ нь хэрэглэгчийг будлиуулж байна. Тухайн газрын каталогийн ажлын туршлагаас хамааран олон янзын хайлтын арга нь өөр өөр үр дунд хүргэдэг. Лавлагааны номын сангийн ажилтнууд эдгээр хувилбарыг ойлгох боловч үйлчлүүлэгчид ойлгодоггүй. Лавлагааны номын санчид үйлчлүүлэгчдийг мэдээллээ үр ашигтай хайхад тусалсаар байх ба их ачааллын үеэр хүсэлт алдагдах болон хүлээгдэхэд үйлчлүүлэгчид тэд нараас тусламж хайсаар байна. Иймэрхүү асуудлууд тухайн номын сангийн болон нэгдсэн каталогуудад, бус нутгаас үндэсний хэмжээний сүлжээ хүртэл тулгардаг. Лавлагааны номын санчид каталогийн зөрчилтэй буруу бичлэгийг олж тогтоож, засаж залруулж байх ёстой. Нэг хайлтын системээр каталогуудыг холбох төсөл нь ярвигтай хэцүү. Учир нь каталогчлах үйл ажиллагаанаас гарсан хоорондын зөрчил, тухайн газрын хайж олох протоколын онцлогоос шалтгаалдаг.

Ишлэл 7.7**Зүрх сэтгэлээ өөрчлөх нь**

Ямар ч хуучин бичлэгийг хийх нь тавиур дээрээс ном авахтай адилхан хурдан гэж каталогчдод хэлдэг тийм нэгэн бүдүүлэг эр байлаа. Электрон нөөц хуваалцах нөхцөлд энэ тийм амар зүйл биш. Муу бичлэг уншигчийн цагийг дэмий үрдэг. Төсвөөр ажилладаг номын санчдын хувьд хурдан шуурхай, хямд, сайн бичлэг хийх хэрэгтэй, харин үйлчлүүлэгчид бүрэн бүтэн бичлэг хэрэгтэй. Тэд номын тавиурыг гүйлгэж хардаггүй, юуны тухай өгүүлснийг үнэндээ хайж байдаг. Бид үйлчлүүлэгчид үл нийцсэн материал олбол, бид зөвхөн түүний цагийг биш бас өөрсдийнхөө цагийг дэмий үрээд зогсохгүй каталог хийхэд хэмнэсэн мөнгөө номын сан хоорондын ном солилцоонд зарцуулж байгаа юм.

Маршал Кей
“Зээлдэгч, зээлүүлэгч хоёулаа”¹⁷

НСХНС-ийн хүсэлтийн шинэ шийлдүүд нь нэгдсэн каталогийг хуваалцах хандлага бүхий зарим функциудыг нэгтгэсэн, байдал, байрлалыг хялбар тогтоодог, нэг хайлтаар олон тооны номын сангруудаас захиалга хийх боломжтой номын сангийн хэрэгсэлтэй байна. Энэ бол олон номын сан асар том каталогийг хуваалцах хэлбэр биш юм. Тухайн номын сангрууд өөр өөрийн системийг ашиглаж, OCLC буюу RLIN-ийн НСХНС дээр тулгуурласан байна. Шинэ стандарт бий болсноор өөр өөр OPACS-ийг холбон үйлчлүүлэгчдийн захиалга хийх боломжтой боллоо.

Z39.50: Мэдээлэл хайлтын протокол

Дэлхий нийтийн номын сангийн онлайн каталогт вэб сайтаар хандах болсноор өргөн олон хэрэглэгчтэй болж байна. Вэб интерфэйс болон жирийн нэг хайлтын команд нь ямар ч үйлчлүүлэгчийг алсын зайн мэдээллийн сантай холбох, хайлт хийхэд илүү хялбар болгожээ. Систем нь олон каталогт хайлт хийх нэг командыг суулгаж, системийн хайлтын командуудыг сурах шаардлагагүй, мэдээллийн сангийн жагсаалтын дагуу төрөл бүрийн командаар хайлт хийн цаг зарцуулахгүй юм. Z39.50 хайлтын стандарт эдгээр асуудлыг хөнгөвчлөхөд тусална (Бүлэг 6-г харна уу). Мөн өсөн нэмэгдэж буй хандалт саад болж байдаг. Хайсан зүйлээ олсон тохиолдолд яаж хялбархан захиалах вэ? Z39.50 мэдээлэл татаж авах стандартыг шинэ захиалгын интерфэйстэй нэгтгэж, ажилчид, үйлчлүүлэгчдэд хүргэлтийг шинэчлэн өөрчлөх чадавхитай болов. Зохион байгуулалт болон газар зүйн байрлалаараа тэс өөр системүүдийг одоо хооронд нь холбож болно. Үйлчлүүлэгчид өөрийн интерфэйсээ ашиглан өөр мэдээллийн санг сонгон хайлт хийж, дассан интерфэйсээрээ бичлэгийг татаж авна. Мөн бичлэгүүд нь бэлэн байдал, тавиурын байрлалыг нэмж тодорхойлох чадвартай. Дараа нь үйлчлүүлэгч бичлэгийг сонгож, захиалгаа өгснөөр ном зүйн бичлэгийн мэдээлэл дамжигдана. Үйлчлүүлэгчийг яаж тодорхойлсноос хамааран тухайн этгээдийн тусгай мэдээллийг дамжуулах буюу захиалагч өөрөө оруулж өгнө. Гарсан захиалгыг түнш номын сан руу явуулахаар НСХНС-ийн газарт өгөх буюу номын сангийн хэрэгслүүд зохицуулдаг. Хариултын хугацааг олон мэдээллийн санг хайснаар, ялангуяа үр дүн нь их уед тодорхойлно.

Үүнийг хянахад хэцүү байдаг тул Z39.50-ийн протокол нь өөрөө илүү маргаантай асуудал юм. Системийг зохион бүтээгчид протоколын олон хувилбарыг хэрэгжүүлж байна. Өөр өөр нэгдсэн системийг хэрэглэн онлайн каталогт талбарыг яаж индекслэх нь янз бүр байдаг. Индекстэй ажиллахад протоколыг яаж үүсгэх

нь бас өөр өөр байна. Үйлчлүүлэгчийн оруулсан нэг өгөгдөл нэгэн мэдээллийн санд нэр хайхад сайн үр дүнтэй байж, харин өөр бусдад хариу нь ойлгомжгүй байдаг. Үр дүнг тооцож гаргахад хэцүү байж болно. Хэрэглэгчийн эрж хайхаар сонгосон каталог Z39.50 системийн агуулгатай холбоотойгоор өөрчлөгдеж болно. Номын сангийн олон каталог хамрагдсан үед энэ нь хүндрэлтэй болдог. Клиффорд Линч Z39.50 системийн түгээлтэд оршиж буй шийдвэрлэгдээгүй асуудлуудыг тодорхойлж, үүнийг индексжуулэх, засварлах боломжтойн зэрэгцээ каталогжуулах стандартад илүү нийцсэн нэгдсэн каталогийн нөөц хуваалцах түвшинтэй харьцуулсан байна. Хайх болон индексжуулэх, гүйцэтгэх болон удирдах хайлтын үр дүнг нэгтгэн бэхжүүлэх зэрэг нь Z39.50-тай холбогдсон системийн хэрэглэгч болон номын санчдад төөрөгдөл будлиан учруулдаг¹⁸.

Z39.50 шууд хэрэглэх түгээлтийн систем нь ихээхэн боломжтой болох нь харагдсан. Холбогдох номын санчид өөрсдийн номын санд уг системийг хэрхэн суулгах болон энэ нь тэдгээрийн ажилтнуудын системтэй хэрхэн харьцахыг судлах ёстой болно. Хайлтын сонголт хэрхэн өгөгддөг болон алсын хэрэглэгчид хамгийн сайн заавар өгөх үүднээс нүүрэн талын мэдээллийг хэрхэн байрлуулах тухай тэд зөвлөж чадна. Тэд бас хайлтын болон сонголтын захиалгын эдгээр шинэ зүйлийг яаж хамгийн сайн суулгаж болохыг хэрэглэгчдэд зааж сургана.

Байгууллагуудын хамтын ажиллагааны Хороо нь /CIC/ - арван том сургууль болон Чикагогийн их сургуулийн консорциумын Номын сангийн санаачлагын хөтөлбөр нь Z39.50-ийг ашиглан CIC-ийн номын сангуд дахь 60 сая гаруй ном хэвлэлийг CIC-ийн номын сангудын бүх хэрэглэгчид компьютерийн сүлжээгээр хүргэх чиглэлд ажилладаг. АНУ-ын боловсролын яам бодит ажиллагаатай компьютерийн номын сан байгуулах нөхцөл бүрдүүлэх үүднээс OCLC-ийг түгээн нийлүүлэгчээр сонгосон байна. OCLC нь Z39.50-ийг суурилуулсан ВэбZ гэсэн холболтын зангилаа үүсгэсэн байна. Гишүүн номын сангудын технологийн ажилтнууд ВэбZ холболтын зангилааг өөрсдийн хэрэглэгчдэд хамгийн тохиromжтой байхаар тохируулсан байна. ВэбZ холболтын зангилаанууд өөр хоорондоо огт адилгүй боловч CIC-ийн номын сангудын компьютерийн сүлжээний Z39.50 каталогоос хайлт хийх нийтлэг боломжтой байдаг. Энэ нь зээл болон өгүүллэгийн хуулбарыг хялбархан сонгох буюу захиалах боломж олгодог. Одоогоор систем нь ийм хүсэлтийг OCLC-ийн туслах системээр дамжуулан хүргэх ба хүсэлт гаргагчид нь OCLC-ийн шууд харилцагч болж, ингэснээрээ зээлдүүлэгчтэй шууд харьцах боломжтой болно. Орон нутгийн ажилтнууд өгүүллийн бүх хүсэлтийг гардан зохицуулдаг учир нь хэрэглэгчид номын сангийн каталогт байршлыг хялбар тогтоож чадахгүй юм уу, өгүүллийн гол тулхүүр хэсгийг мартаж болох юм. Энэ үйлчилгээ нь CIC-ийн байгууллагуудад эхний үед зээлийн захиалга хийх боломж олгодог. Хэрэглэгчид зохих заавар авсныхаа дараа системд бүртгүүлж, каталогийн хайлт хийж, хэрэгтэй мэдээллийг сонгох боломжийг тодорхойлж, материалыг өөрсдөө захиалдаг болно. Энэхүү систем нь бас CIC-ийн байгууллагуудын ажилтнуудад зориулсан илүү сайн нэвтрэх, авах боломжтой гаргчуудыг илүү амжилттай олох, материалын нийлүүлэлтийг түргэсгэх түгээгчийн үйлчилгээ үзүүлдэг. Үүний үр дүнд номын сангийн хэрэглэгчдэд илүү өргөн үйлчилгээ үзүүлэх боломж бүрдсэн болно.

Дүрслэл-7.4-д CIC-ийн номын сангийн компьютерийн сүлжээнд хийсэн судалгааны дүнг харуулав. Хэрэглэгч бүртгүүлж, нэгдсэн каталогуудад хайлт хийж, захиалах материалыа сонгоно. Энэхүү ажиллагаануудыг сонгосноор систем нь хэд хэдэн үйлдэл хийнэ: намтарын мэдээллийг маягт руу дамжуулах, хүсэлт гаргагчийн биеийн байцаалтыг тогтоох, үйлчлүүлэгчийн тусгай мэдээллийг маягт руу дамжуулах. Маягтууд дээрх заавруудыг тохируулж болно.

CIC нь номын сангийн компьютерийн сүлжээг цаашид хөгжүүлэхээр ажиллаж байгаа бөгөөд бүх хэрэгцээг зохицуулан хангах нэг систем

байгуулахаар ажиллаж байна. Бусад байгууллага ч түгээлтийн энэ системийг ашигладаг бөгөөд энэ нь зөвхөн боловсролын салбарын байгууллагуудаар үйл ажиллагаагаа хязгаарладаггүй. Иллинойс муж улсын 600 нийтийн номын сан OCLC ВэбZ-ийг ашиглан өөрсдийн каталогийг сүлжээнд холбож байна. Иллинойсын компьютерийн сүлжээний каталогийг <http://vic.sos.state.il.us/aboutvic.html> вэб хуудаснаас олж болно. Боловсрол, шинжлэх ухааны өөр нэг консорциум болох Пенсильваны боловсролын байгууллагын номын сангруудын холболтын санаачлага (PALCI) байгууллага өөрийн номын сангруудын хоорондын ном солилцооны үйлчилгээг өргөжүүлэх системтэй болсон ба түүний тухай мэдээллийг <http://www.lehigh.edu/-inpalci/abtmenu.htm> хаягаар авч болно.

Дурслэл 7.4

CIC-ийн номын сангийн компьютерийн сүлжээний тайлангийн жишээ

The screenshot shows a library catalog interface. At the top, there's a navigation bar with links: Databases, New Search, History, Marked-Records, Help, and Exit. Below the navigation bar, the search results are displayed. On the left, there's a sidebar with search parameters: 'Search Results', 'ti: consilience', '7 Hits Found', 'refine', 'sort', and a list item 'Indiana University'. The main content area shows a single search result for 'Consilience' by Edward O. Wilson. The record details are as follows:

- Title:** Consilience / Edward O. Wilson.
- Library:** Indiana University
- Authors:** Wilson, Edward Osborne, 1929-
- Edition:** 1st ed.
- Published:** New York : Knopf, 1998.
- Description:** 332 p. ; 24 cm.
- Subjects:** Philosophy. Order (Philosophy) Philosophy and science.
- Notes:** "A Borzoi book." Includes index.
- ISBN:** 0679450777
- Holdings:** Library: Indiana University
Location: Richmond GENERAL COLLECTIONS
Call No: B72 .W54 1998

At the bottom right of the main content area, there are buttons for 'save' and 'ILL order'.

Харилцан ажиллагаа болон холбоо: ISO-ийн протоколууд

Тухайн үед системийн ажиллагаатай холбоотойгоор хүсэлтээ илгээх боломжгүй тохиолдолд ILL-ийн ажилтнууд арга хэмжээ авах аргагүй байдаг. Дээр нь бас ILL-ийн ажилтнууд номын сангрууд болон арилжааны байгууллагуудын маш олон нийлүүлэгчтэй харьцдаг ба тэдгээр нь өөр өөр тайлбарт янз бүрийн томъёо хэрэглэдэг. Дараахь жишээнүүдийг авч хэлэлцэнэ үү:

- А номын сангаас авах боломжгүй гэсэн зээллэгийн хүсэлтийн хариу

ируулжээ. Энэ нь тэгэхлээр байхгүй байгаа, эргэлтэд ороогүй буюу зүгээр л номын тавиураас олдоогүй гэсэн санаа илэрхийлэх үү? Номын сангүуд зээлийн хүсэлтийг хүлээн авах дараагийн алхам болгон хариулт өгөх систем нэвтрүүлж байгаа ч тогтвортгүй хариултууд нь үйл явцад саад учруулж байна.

- ILL-ийн ажилтнууд ILL-ийн захиалгыг факс, шуудан болон Интернет зэрэг сувгаар илгээдэг. Аль ч төхөөрөмж нь өөрийн ажиллагааны зарчимтай болохоор дамжуулах ажиллагаа нь ч өөр байдаг. Нэг захиалгын холболт нь хэрэглэгдэж буй системийн захиалгыг мэдээллийн төв сан руу тогтмол байдлаар чиглүүлдэг учраас алдааг багасгаж, хүсэлт хүлээн авалтыг тургэсгэж, гүйцэтгэлийг өргөжүүлдэг.
- Зээлдүүлэгчид дуудах дугаар болон байршилыг тодорхой өгсөн тохиолдолд хүсэлт хүлээн авч байгаа ажилтнууд зээллэгийг хурдавчлах боломжтой болдог.

ISO ILL протокол нь зарим хөнгөлөлт санал болгож буй стандарт юм. ISO 10160 ILL зээлийн өргөдөл хүлээн авах үйлчилгээний тодорхойлолт болон ISO 10161 ILL өргөдлийн протоколын тодотгол хэмээх стандартын хоёр баримт бичиг байдаг. ISO ILL протоколыг Канадын үндэсний номын сан хөгжүүлэн ILL-ийн цогцолбор харилцаан ажиллагаанд чухал болох тогтмол захидал харилцааг зохицуулах боломж олгосон билээ. Уг стандартыг 1993 онд хэвлэсэн бөгөөд 1996 онд хоёр дахь хэвлэл нь гарсан. ISO ILL захидал харилцааны төв системд үйлчилдэг. ILL статустай бүх л захидалыг дахин тодорхойлсон. Эдгээр статусыг цэгц дараалалтай болгох дүрмүүдийг зохих шинэчлэлтийн дарааллаар тогтоосон болно. Жишээ нь, систем дахин шинэчлэгүй материалыг зээлэхийг зөвшөөрөхгүй. Захидлуудыг холболтын сүлжээний хоорондын солилцоог маш хөнгөн болгох үүднээс тогтоосон байна. Өргөдөл номын сангүуд хоорондын ном солилцооны эргэлтийн хүсэлт дамжуулан чиглүүлэх үйл явцаар дамждаг ба ILL-ийн төхөөрөмжүүдэд бүх хүсэлтийг илүү их хянах боломж олгодог. Захиалга дамжуулах мэдээллийн төв сан нь санхүүгийн, статистикийн, зохиогчийн эрхийн тайланг ашиглагдах боломжтойгоор бүтээсэн байдаг. Протокол нь эдгээрийг янз бурийн программ хангамж, ажиллагаагаар дамжуулан үйлддэг. ISO ILL нь нэг номын сангаас нөгөөд илгээсэн маш энгийн хүсэлтийн ILL загварын хуулбарыг хийж чаддаг. Протоколын нэг хэсэг нь бас орон нутгийн эргэлтийн системтэй ажиллаж чаддаг. Худалдааны ISO ILL нь номын сангүудын хооронд илүү их зээл санал болгож өхлөх чадвар бий болгоно. Номын сангүуд каталогуудаа холболтод оруулж, ISO-ийн программ худалдан авч, өөрсдийн эх сурвалжийн солилцоог холбож, зээлийг шууд авах боломжтой юм.

Лагаад тухайн номын санчид эдгээр протоколд санаа тавих ёстой болдог вэ? Номын сагууд авран жил тутамд шинэ системд шилжин орж болзошгүй болоод байгаа билээ. ISO ILL-ийн хөгжил нь одоо бүр өөрийн систем дотроо худалдаа хийх үйлчилгээтэй шинэ ILL-д түлхэц өгдөг юм. Энд бас авах боломжтой ангид бүтээгдэхүүн ч байх ба тухайн ажилтнууд өөрийн худалдааг ILL-ийн ажиллагаагаар дэмжиж болно. Хэрэв шинэ бүтээгдэхүүнүүд нь эх сурвалж хуваалцах боломжийг өргөжүүлж чаддаг бол тухайн ажилтнууд бас байгууллагуудын консорциумтай ажиллах боломжтой байдаг.

Эргэлт солилцох протокол

Энэхүү стандартыг харьцангуй саяхан үндэсний мэдээллийн стандартын байгууллага хөгжүүлсэн юм. (<http://www.niso.org/commitat.htm>). Номын сангүуд ашиглалтыг хялбарчлах, үйлчилгээг сайжруулах үүднээс эргэлтийн статусыг ILL-ийн ажиллагаатай хослуулан нягтруулах хүсэлтэй байдаг.

Ажилтнууд нь материалыг тогтвортой дамжуулах боломжтой байхыг хүсдэг. Номын сангүүд хэрэглэгчдийн зэрэглэлийн давуу эрхийг тодорхойлж байхыг хүсдэг ба ямар төлбөрөөр ямар хэмжээний зүйлийг хэрэглэх боломжтойг хянахыг хүсдэг. Стандартын энэ хөгжил нь тараан түгээх системүүдийн хооронд гүүр болж, хуваагдсан каталогийн үйлчилгээний нэгдлүүдийн өрсөлдөөний хангана. Энэ үйл явцыг хөтлөгчдийн бүлэгт худалдагчид, номын санчид багтах ба бодит хэрэглээг тодорхойлдог.

Стандартууд нь номын сан хоорондын ном солилцоонд ихээхэн чухал ач холбогдолтой байдаг. Учир нь энэ үйл ажиллагаанд номын сангийн харилцааны олон салбар, сонирхогч олон талууд татагдан ордог. Номын санд нэвтрэхэд чухал ач холбогдолтой эх сурвалж хуваалцах ажиллагаа, худалдагчдын хариуцлага зэргээс үзэхэд энэ стандарт улам хөгжиж, номын сангийн хэрэглэгчдийн тоог дээд зэргээр нэмэгдүүлэх боломж олгох аж.

Ишлэл 7.8

НСХНС-ийн шинэ программ хангамжийн сонголт

Хэд хэдэн шинэ компани нь номын сангүүдад зориулан нөөцөө хамтран эзэмших сайн чанарын программ хангамжийг бий болгох олон улсын ISO стандартыг хангасан бүтээгдэхүүн санал болгоо ажиллаж байна. Эдгээр компанийн зарим нь бусад номын сангийн нийлүүлэгчидтэй хамтран хэрэглэгчийн интерфэйсийг сайжруулахаар бүтээгдэхүүнүүдээ нэгтгэн ажиллаж байна. Зарим бүтээгдэхүүн нь зөвхөн бие даан дангаараа ажиллана. Эдгээр нь номын сангүүдын НСХНС-ийн шийдлийг сайжруулах зориулалт бүхий программ хангамжийн боломжуудын загварууд юм.

- CPS Systems Inc., нөөц хамтран эзэмших зориулалт бүхий Epixtech нэртэй программ хангамжийг боловсруулсан байна. Түүний тусламжтайгаар номын сангүүд нь хоорондоо холбогдон хэрэглэгчиддээ каталог дотроосоо материалын захиалга өгөх боломжийг олгоно.
- CLIO нь НСХНС-г удирдах программ хангамж ба түүнийг Perkins and Совь компани боловсруулжээ. Тэд Endeavor компанийтай нэгдсэн ба боловсруулсан НСХНС-ийн модуль нь захиалгыг хянах, мөрдөх боломжтой.
- Fretwell-Downing Informatics' -ийн баримт солилцох бүтээгдэхүүн нь хэрэглэгчдэд захиалга өгөх, НСХНС-ийн ажилтанд зээлийн олгох болон захиалгыг хянах боломжийг олгоно.
- Канадын A-G компаний AVISO нь НСХНС-ийн удирдлагын программ хангамж ба бодит цагийн горимд захиалга хийх интерфэйс юм.
- Pigasus хэмээх программ хангамжийн компани нь WINGS нэртэй захиалгыг удирдах системийг зах зээлд нийлүүлж байгаа ба тэр нь олон нэмэлт боломжуудыг агуулсан байна.

ХАНДАЛТЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭГ ХӨГЖҮҮЛЭХ

Үйлчлүүлэгчийн санаачлагатай захиалга

Материал хүсэх илүү олон арга замыг хэрэглэгчдийн гар дээр шууд тавих хандлага ихээхэн өсөн нэмэгдэж байна. Охайогийн холбоо болон ILCSO зэрэг номын сангүүд нь өөрийн хэрэглэгчдэд эдгээр хэсэг хугацаанд зээлээр олгосон хоёр консорциум юм. Хожим номын захиргаа үйлчилгээг

илүү хүртээмжтэй болгох тухай шаардлагад хариулах явцад эдгээр системийг сонирхох явдал асар их нэмэгдсэн аж. Миссоуригийн бүлэг номын сан /MOBIUS консорциум/ хэрэглэгчдэд өөрийн хүсэлтийг тавих боломж олгох программтай цоо шинэ холболтын систем боловсруулж байна. Нью-Йорк муж улсын 71 номын сан өөрсдийн нэгтгэсэн мэдээллийн санг удирдах систем захиалах гэрээ байгуулах хэлэлцээг Экс Либрристэй хийж байна. Үйлчлүүлэгчийн санаачлагатай захиалга нь шинэ системийн гол чанар байх юм. OCLC нь ба зарим нэг хувьсгалт шинжтэй аргуудыг “Эхний хайлт ILL” холболтод дэвшүүлж байна. Сүүлийн үед CICVEL болон PALCI системийн захиалгын холболт нь үйлчлүүлэгчийн санаачлагатай захиалга руу чиглэх болсон юм. Энэ бүх арга замууд нь номын сангийн хэрэглэгчдийн хүртээмжийг өргөжүүлэх аргуудыг нэмэгдүүлэхэд чиглэж байна. Эдгээр системийг хэрэглэх нь ILL-ийн ажилтнуудыг хэвшиж тогтсон олон хүсэлтээс чөлөөлж өгнө. Хэрэглэгчид хэрэгцээтэй номоо захиалан сонгох боломжтой байдаг. Өөрийн санаачлагатай захиалгын сүлжээ нь одоо ч гэсэн нэлээд шинэлэг үйлчилгээ гэж тооцогддог. Энэ аргын боломжийг хэд хэдэн шалтгаанаар бүрэн дүүрэн ашиглаж чадаагүй юм. Номын сангүүд хэрэглэгчдийн захиалгад тавьдаг хяналтаа алдсан байна. ILL-ийн материал нь үнэтэй байх ба хэрэглэгчийн тогтоосон эцсийн хугацаанд багтаж хүрэхгүй байх магадлалтай байдаг. Дэд бүтцийн хэсгүүд, жишээ нь хэрэглэгчийг олж тогтоох ажиллагаа алдагдаж болзошгүй байдаг. Номын сангүүд хоорондын зээлийг хэрэглэгч бүр хүртэх боломжгүй байх. Цахим маягтуудыг биеийн байцаалт тогтоохгүйгээр бөглөх нь үл ойлголцол, сөргөлдөөнд хүргэж болох юм. Номын сангийн ажилтнуудад үндсэн ажиллагаануудаа автомат хэлбэрт оруулах мэдлэг, чадвар дутагдаж болно. Номын сангийн хэрэглэгчдэд бас эх сурвалжид хүрэх аргуудыг зааж сургах шаардлагатай.

Хэрэглэгчид эдгээр аргуудыг судалсны дараа мэдээллийн багтаамж нэмэгдэнэ. Орон нутгийн эх сурвалжууд гацах үед өөр аргуудыг хэрэглэгчиддээ шууд хүргэх шаардлага байгааг хүлээн зөвшөөрч буй номын сангүүд олон аргыг хэсэгчлэн буюу бүрэн хэмжээгээр турших шаардлагатай болдог.

Баримт бичиг нийлүүлэлт

Энэ бүлгийн ихэнх материал номын сангүүд хоорондын ном солилцооны асуудалд зориулагдаж байгаагийн зэрэгцээ буцаах боломжийн талаархи нэн шинэ зарим хандлагыг тусгасан болно. Гэхдээ өгүүлэл буюу баримт бичиг нийлүүлэлт нь өөрөө тусгай асуудал юм. Өгүүллийн ишлэлийг нямбай салгаж авах нь цаг шаардсан цогц ажиллагаа байдаг. Гэрэл зургийн хуулбарын захиалга нь яг тухайн хэмжээтэй эх сурвалжийг байрлуулахыг шаарддаг. Үнэ нь өөр нэгэн хүчин зүйл бөгөөд нийлүүлэгчийн бодлого, нийлүүлэлтийг түргэсгэх үүднээс нийлүүлэгчийн хэрэглэсэн аргууд, зохиогчийн эрхийн төлбөр, захиалгын хэрэгцээ шаардлага зэргээс хамаарна. Нийлүүлэх аргууд нь бас чухал ач холбогдолтой байдаг, учир нь тэдгээр нь шаардлагатай эргэлтийн цаг хугацааг болон хэрэглэгчид авсан материалыа хэрхэн унших болон гаргаж авах боломжтойг шийддэг юм. Номын сангүүд цуврал гарчигийн захиалгын ажлыг үргэлжлүүлэхээс баримт баримт бичгийг нийлүүлэхийг улам бүр илүүд үзэх болж байгаа болохоор баримт бичиг нийлүүлэх аргууд нь ихээхэн чухал асуудлын нэг болж байгаа юм. Номын сангийн хэрэглэгчид түгээлтийн үйлчилгээг сайн хүртэх юм бол энэ арга сайн ажилладаг аж. Энэ нь баримт бичгийг өндөр чанартайгаар цаг тухайд нь боломжийн үнээр хүргэх сайн баталгаатай программ шаарддаг.

Баримт бичиг нийлүүлэх оролдлогууд

Нийлүүлэгч номын сангүүд. Уламжлалт ILL арга нь номын сангүүдийн өмч

бус өгүүллүүдийг олж авахад ихээхэн хэрэглэгдсээр байгаа билээ. Өгүүллийг болзошгүй зээлдэгчид дамжуулахын өмнө яг тохирсон нь мөн эсэхийг тогтоох үүднээс номын сангүүд хэрэглэгчээс эх сурвалжийг яг тогтоохыг шаардаж болно. Дараа нь номын сангийн ажилтанууд гол төлөв байршлыг тогтоож, захиалгыг номын аль нэг жагсаалтад оруулдаг. Агуулгыг баталгаажуулна гэдэг нь үнэхээр бэрхшээлтэй асуудал байдаг. Учир нь хэд хэдэн эх сурвалжийн талаар зөвлөлдөх шаардлага ч гардаг. Жишээ нь, OCLC нь өөрийн материалын чадавхийн нэгдсэн жагсаалтыг санал боловч олонхи номын сангүүд үүнд нь тус дөхөм үзүүлж чаддагтүй. Олон эзлэхүүнээс бүрдэх нэгдсэн каталогиудыг улсын болон бус нутгийн консорциумуудын гаргасан нэгдсэн цуврал жагсаалтын нэгэн адил судлах шаардлагатай байдаг. Хуучин материалын бүр Цуврал Нэгдсэн Жагсаалтын нэгэн адил хэвлэгдсэн эх сурвалжаас нь шалгах шаардлагатай байдаг. Нийлүүлэх аргуудыг тусгайлж болох боловч баталгаа гаргах боломжгүй байдаг. Учир нь зээлдэгч тэр бүр хүсэхгүй юм уу зохицож ажиллах боломжгүй байдаг. Нийлүүлэгч хуулбарлахдаа юм уу шууд илгээхдээ алдаа гаргавал тухайн хүсэлтийн биелэлтийг saatuулдаг.

Арилжааны нийлүүлэгчид. Арилжааны нийлүүлэгчид нь олон жилээр оршин тогтносон байх шаардлагатай байдаг хэдий ч нийлүүлэгч хувь хүмүүс нь гарч ирээд алга болж болно. Арилжааны нийлүүлэгчид нь мэргэжсэн ажилтнуудтай, материалын хуулбарыг төлбөртэйгөөр хангах үйлчилгээний эх сурвалжтай компаниуд буюу байгууллагууд байдаг. Нэлээд томоохон бөгөөд нэрд гарсан байгууллагуудын тоонд Британийн номын сангийн баримт бичиг нийлүүлэх төв, Белл энд Хаувелл UMI сервис, Анковер, Шинжлэх ухааны мэдээллийн баримт бичгийн тайлбарын хүрээлэн, Канадын шинжлэх ухаан, техникийн мэдээллийн хүрээлэн зэрэг багтдаг. Нэг салбар юм уу материалын нэг цуглуулгын мэдээлэлд голлон түшиглэдэг өөр олон байгууллага байдаг. Тэдгээрийн үйлчилгээ сүүлийн хэдэн жилд ихээхэн анхаарал татаж, хэрэглээ нь нэлээд өссөн байна.

Хэрэв номын сангийн хэрэглэгчид материалыг өмчлөн хадгалахаас сонгон авч хэрэглэх нь илүү ашигтай гэдэгт итгэлтэй байж чадвал сонгосон цуврал гарчгуудаа энэ замаар авах боломж бүрдэх ба энэ нь эх сурвалж хуваалцах болон өөр шинэ үйлчилгээг судлах ажлуудаас номын сангүүдиг чөлөөлнө. Зарим номын сангүүдийн хувьд энэ арга нь хэрэглэгчдээ материалыаар хангах цорын ганц арга зам байсан билээ. Жишээ нь, Луизана муж улсын их сургууль 1990-ээд онд төсвөө нэлээд хэмжээгээр хорогдуулсан боловч номын сан нь арилжааны нийлүүлэгчдийг ашиглан материал авах программ байгуулж чадсан байна¹⁹. Баримт бичиг нийлүүлэх системийн өртөг нь сэтгүүлийн гарчиг өгүүлэл захиалах нийлбэр өртгөөс хамаагүй бага байдаг аж. Үйлчилгээ нь онц чухал бөгөөд хүртээмжтэй фонд хийгээд түргэн нийлүүлэх аргаар бэхжэксэн тохиолдолд арилжааны нийлүүлэгчид нь бага хэрэглэдэг материалыг өмчлөхөөс ихээхэн илүү тустай үйлчилгээ үзүүлэгч болдог. Дотроос нь сонгож болох маш олон нийлүүлэгч байна. Шейла Уолтерс авч хэлэлцэх зарим хүчин зүйлүүдийг дэвшүүлж байна:

- Юу хэрэгтэй байна вэ?
- Нийлүүлэгчдийн бололцоо ямар байна?
- Бүтээгдэхүүнүүд болон үйлчилгээг харьцуулна уу.
- Үнэ өртөг, хурд, илрүүлэлт, гүйцэтгэлийн түвшин зэрэг эн тэргүүний үзүүлэлтүүдийг хэрэглэн орон нутгийн хэрэгцээгээ тооцоол.
- Турших
- Тестийн үр дүнг тооцохдоо ажилтнууд болон хэрэглэгчдийн хэрэгцээг авч хэлэлц²⁰.

Хэллэлцэх ёстой маш чухал нэг хүчин зүйл бол компьютерийн сүлжээн дэх материалыг хуулбарлахын тулд хэрэглэгчид баримт бичиг нийлүүлэх үйлчилгээг хэрхэн ашиглах вэ гэсэн асуудал юм. Агуулгын хүснэгтүүдээ сайн гаргасан нийлүүлэгчид захиалаагүй гарчгуудыг хялбар гүйлгэн харж, сонгож, дараа нь ямар нэгэн зуучлалгүйгээр захиалах боломж олгодог. Анковер, Британийн номын сангийн баримт бичиг нийлүүлэх төв, Канадын шинжлэх ухаан, техникийн мэдээллийн хүрээлэн, Шинжлэх ухааны мэдээллийн баримт бичгийн тайлбарын хүрээлэн зэрэг нь ийм үйлчилгээтэй байгууллагуудын жишээ болж чадна. Хэрэглэгчид зарим тохиолдолд сэдэв буюу сэтгүүлийн автоматаар орж болох гарчгийн жагсаалтаас өөрийн сонирхсон шинэ баримт бичгийг олж болох юм. Баримт бичиг нийлүүлэгчийг номын сангаас илүүд үзэх хамгийн гол шалтгаан нь захиалгыг маш богино хугацаанд амжилттай биелүүлэх илүү баталгаа олгодогт оршиж болох юм. Номын сангүүд эдгээр үйлчилгээнд тулгуурлаж болох юм. Мөн номын сангүүд удаан хугацаанд хүртээмжтэй байх илүү сайн баталгаа гаргаж өгөх удаан бөгөөд тогтвортой үйлчилгээ үзүүлэх нийлүүлэгч сонгосон гэдэгтээ бас итгэлтэй байх ёстой. Номын сангүүд бас нийлүүлэлтийн хүртээмжийг захиалсан өгүүллээ удаан хүлээхийг хүсэхгүй байгаа хэрэглэгчдийн өмнөөс ашиглаж болох юм. Гол нийлүүлэгчдээс мэдээлэл авах өргөн аргууд нь номын сангүүдад хэрэглэгчиддээ мэдээлэл хүргэх аргуудыг боловсруулахад тустай байх юм. Жишээ нь, Британийн номын сангийн баримт бичиг нийлүүлэх төв агаарын шуудан, 2-12 цагийн дотор очих факс, зарлага илгээх, 2-12 цагийн дотор очих интернэтийн нийлүүлэлт зэрэг нийлүүлэлтийн хэд хэдэн аргыг санал болгодог байна.

Хэрэглэгч захиалах өгүүллээ сонгожээ. Үйлчилгээ нь хэрэглэгчид захиалгаа нотлохыг зөвшөөрч, түүнийг нь Британийн номын сангийн баримт бичиг нийлүүлэх төв рүү илгээнэ. Гэхдээ бас эдгээр захиалгыг шалгаж байдаг номын сангийн ажилтан захиалгыг хожим нотолж болдог.

ДОКЛАЙН. /Баримт илгээгч/. Бусдадаа загвар болдог баримт бичиг нийлүүлдэг нэгэн үйлчилгээ байдаг. ДОКЛАЙН нь номын сангаас номын санд баримт бичиг нийлүүлэх хосгүй үйлчилгээ юм. Энэ нь захиалга саатах асуудлыг шийдвэрэд чиглэсэн байдаг болохоор олонхи номын сангүүддын санал болгодог ILL-ээс ихээхэн ялгаатай юм. Энэ нь өгүүллийг өөрийг нь эх сурвалжтай холбодог хосгүй үйл явц юм. Үндэсний анагаах ухааны номын сан нь стандартын нэг лавлагааны дугаарыг стандартчилагдсан цувралын нэг жагсаалтад оруулсан систем бүрдүүлсэн байна /SERHOLD/. Захиалгуудыг MEDLINE индексээс хялбархан олж болох ба уг индекс нь био анагаах ухааны бүх сэтгүүлийн төв болдог. Хүсэлт гаргасан материал ашиглалтад орсон байгаа тохиолдолд хайгч систем нь өөр зээлдүүлэгчийн цуврал материалыас хэрэгтэй цувралыг сонгож өгдөг. Энэ үед зээлдүүлэгч хүсэлтийг хүлээн авч, түүн дээр ажилладаг. Энэхүү систем нь бас захиалгын түүх болон тухайн өгүүллийг илгээх боломжгүй болсон нарийн шалтгааныг дараагийн зээлдүүлэгчид дамжуулдаг. Номын сангийн хэрэглэгч нь бас үндэсний анагаах ухааны номын сангийн зээлээр баримт бичиг захиалах үйлчилгээгээр дамжуулан захиалгаа MEDLINE рүү хүргэж болно. Цуврал материалыг олж авах үйл явцыг хялбаршуулсан энэ шинэ систем нь нэлээд сайн зүйл болсон байна. Номын сангийн хэрэглэгч индексийн жагсаалтыг хэрхэн гүйлгэн харж ийм илрүүлэгчээр өгүүллийн хэрхэн сонгохыг төсөөл дөө. Тусгай дугаарууд нь зөвхөн ишлэлийг илрүүлээд зогсохгүй бас болзошгүй нийлүүлэгчийг зааж өгч, номын сангийн ажилтнаар зуучлуулан хийж болох захиалгыг мөн заадаг.

Хэрэглэгчид хүргэх нийлүүлэлт

Номын сангийн хэрэглэгчид одоо сүлжээгээр өөрсдийн захиалгыг хялбархан хийж болохоор боловч захиалсан материал хэрхэн хэрэглэгчид хүрэх вэ? Нэгэнт эргэлтэд орсон материалыг ихэнх тохиолдолд хэрэглэгчийн номын сангаас гаргаж авч болдог. Зарим тохиолдолд хүлээн авсан хэмжээний материалыг төв сайтаар дамжин гарсны дараа электрон захидаар илгээх боломж олгодог нийлүүлэлтийн программ шаардагдана. Зайны сургалтын программууд нь хэрэглэгч түүнийг ашиглаж эсэхийн шалгالت байдаг ба хамтран ажиллаж буй номын сангууд нь материалыг гэрийнхээ ойролцоо нийлүүлэлтийн цэгээс хүлээн авах хамгийн тохиромжтой хэсгийг сонгох боломжийг хэрэглэгчидээ олгодог. Олон номын сан одоогоор хүлээн аваагүй байгаа өөр нэгэн санаа бол материалыг хэрэглэгчийн хаягаар шууд хүргэх асуудал юм. Энд зээлдүүлэгч нь номын сангийн хүлээн авах төв сайтаар дамжилгүйгээр хүсэлт гаргасан зээллэгийг шууд хэрэглэгчид хүргэнэ. Гэхдээ энэ үйлчилгээ нь зарим нэг туршилт, тодруулга хийх шаардлагатай ба Баруун Өмнөд нутгийн номын сангуудын сүлжээ болон Колорадагийн Эрдэмийн номын сан хоёр нь шууд нийлүүлэлтийн тулгамдсан асуудлууд, эргэлтийн хугацааг тодорхойлох туршилт хийж байгаа юм²¹. Мэдээж хэрэг өртөг болон тээвэрлэлтийн асуудал судалгаанд хамрагдаж байгаа. Дамжуулагчдын алдаа дутагдлыг номын сангууд хамтран даван туулах боломжтой гэсэн найдварыг энэ нь төрүүлнэ. Гэхдээ өртөгийн асуудал шийдэгдтэл шууд нийлүүлэлт хязгаарлагдмал хэвээр байх болно. Харилцаагаа сайтар зохицуулсан номын сангууд хувийн дамжуулагч байгууллагуудтай гэрээ хийж, нийлүүлэлт явуулдаг.

Олон муж улс орон даяар номын сангийн нийлүүлэлт хийх сувгуудыг дэмждэг. Энэ үйлчилгээ нь эдийн засгийн хувьд нэлээд ашигтай учир нь материалыг багц багцаар нийлүүлэх боломжтой байдаг. Нийлүүлэлт нь ILL-ийн эргэлтийн нэг хэсэг бөгөөд энд нэвтрүүлэх шинэчлэл нь үйлчилгээг үлэмж хэмжээгээр сайжруулах боломжтой юм. Өөр нэг шинэ арга бол цахим техник ашиглан өгүүлэл нийлүүлэх явдал юм.

Цахим нийлүүлэлт

Өгүүллийг факсаар дамжуулах арга нь өгүүлэл нийлүүлэлтийг сайжруулсан анхны арга болсон юм. Энэ арга текст бүхий хуудсуудыг түргэн дамжуулах боломж олгодог боловч шийдэл нь ядмаг бөгөөд өгүүлэл доторхи график зургууд, гэрэл зургууд тод гардаггүй дутагдалтай. Дүрслэлийн технологид гарсан шинэ дэвшил нь Интернетээр дамжуулан дэлгэц дээр дурс сайтай гарах, хэвлээд гаргахад тод байх боломжтой нийлүүлэлт юм. Уг нийлүүлэлтийн программ хангамжийг бүтээсэн бөгөөд одоо номын сангуудын зээлийн албад ашиглаж байгаа ба энэ нь өгүүллийг өндөр чанартай нийлүүлэх ажиллагааг хялбаршуулж, түргэвчилж өртгийн хувьд оновчтой болгодог. Уг программыг Ариэль гэх бөгөөд олон янзын сканнер, принтертэй ажиллах бололцоотой байдаг. Энэ нь бас Интернетээр хүлээн авсан стандарт зургууд рүү текстийг хялбархан сканнердан оруулах боломж олгодог. Энэ программ гарснаас хойшхи найман жилийн дотор нэлээд өргөнөөр хэрэглэгдэх болсон байна. Ариэль программаар өгүүлэл дамжуулах хурд, ашиглалтын төлбөр зэрэг нарийн мэдээллийг Вэб хуудас дахь өгүүллээс авч болно²². Сүүлийн хэдэн жилд Ариэл программыг улам баяжуулсан байна. Одоо зургуудийг и-мэйлийн хавсралт хэлбэрээр илгээж болдог болсон. Гэхдээ зургууд нь том байдаг болохоор олон номын сан одоогоор ийм хэлбэрээр хэрэглэгчдэд шууд хүргэх боломжгүй байгаа юм. Учир нь дотоод сүлжээ нь файлын хэмжээнд хязгаарлалт тавьдаг, тэдний ажлын компьютерууд нь нэмэлт санах ойн файлд

хандах эрхгүй байж болдог.

Зургийг уншихад илүү хялбар болгон өөрчилдөг бүтээгдэхүүн нь Просперо билээ. Просперо нь түүнийг зохиогч Нийтийн Ерөнхий Лиценз байгууллагаас авч болох чөлөөт сүлжээ (<http://www.gnu.org/home.html>) юм. Просперо нь хүлээн авсан зургуудийг зөөх боломж бухий форматад (PDF) оруулан өөрчилиж, түүнийгээ сервер рүү илгээх ба хэрэглэгчид тэндээс уг баримтыг харах боломжтой байдаг. PDF төрлийн файлууд нь техник хангамж болон үйлдлийн системээс хамааралгүйгээр ашиглагддаг. Харин энэ төрлийн файлуудыг хэрэглэгчид нь тусгай программ хангамжийн тусламжтайгаар буюу Adobe Acrobat зэргийг ашиглан уншина. Просперо нь баримт бичгийн нууцлалыг хуулах болон өөрчлөлт хийхээс хамгаалдаг. Тус программ хангамж нь автоматаар хэрэглэгчид электрон шуудан илгээдэг. Тус электрон шуудан нь хайж байгаа өгүүллийн хаяг, түүнд хандах нууц түлхүүр үг болон хэрхэн түүнийг авах тухай зааврыг агуулдаг. Түүнчлэн тодорхой хугацаа өнгөрсний дараа тухайн өгүүллийг устгах чадвартай. Энэ бүтээгдэхүүний тухай дэлгэрэнгүй мэдээллийг түүнийг боловсруулагчдын хуудаснаас (<http://bones.med.ohio-state.edu/prospero>) авч болно. Просперо дахь хяналт болон мэдээлийг ашиглах функцууд нь найдвартайгаар хийгдсэн ба номын санчид нь зохиогчийн эрхийн хууль болон зааварчилгааг чанд мөрддөг.

Дээр өгүүлсэн бүх түгээлтийн программ хангамжуудад хэрэглэгчид нь номын санчаас зөвхөн программ авах болон хүргэн өгөх үйлчилгээний талаар тодруулах зорилгоор л хандах ба 7.9-р цонхонд үзүүлсний дагуу файлыг нээх болон харахад ашигладаг.

Ишлэл 7.9

Төлбөрийг хийх үү болих уу

Номын сангийн хэрэглэгч анагаах ухааны нэгэн сэтгүүлээс нэг өгүүллийг яаралтай захиалахаар хайлт хийж байна гэж бодьё. Нийлүүлэлтийн баталгаатай хугацаатай нийлүүлэгчид захиалга өгч болох боловч үнэ нь хэт өндөр байж болох юм. Энэ нь холбогдох номын сангийн ажилтнууд өөр арга хэлбэр ашиглаж болох эсэхийг тогтоохын тулд хэрэглэгчийн цагийг мэдэх болно гэсэн үг юм. Энэ тохиолдолд хэрэглэгч нийлүүлэлтийн хугацааг баталгаатай мэдэж буй захиалгын үйлчилгээг ашиглах уу, арай хямд боловч сааталтай байж болох үйлчилгээг хэрэглэх үү, эсвэл нэлээд оройтох ирэх боловч үнэ төлбөр шаардахгүй чөлөөт эх сурвалжаас материалыг авах уу гэдгээ сонгох хэрэгтэй болно.

Зохиогчийн эрх

Зохиогчийн эрхийн тухай хууль тогтоомж нь зохиогчийн эрх эзэмшигчийг ашиг орлогоо алдахаас болон тэдний материалыг зөвшөөрөлгүй ашиглах явдлаас хамгаална. Гэхдээ АНУ-ын зохиогчийн эрхийн тухай хууль нь тус улсын иргэдэд хамтын мэдлэгт судлан нэмэх материалыг авах зөвшөөрөл олгосон тэнцвэржүүлэгч заалттайгаар зохиогчийн эрхийг хамгаалдаг. Гэвч, Нэгдсэн улсын зохиогчийн эрхийн тухай хууль нь сурах болон хамтын мэдлэгийг нэмэгдүүлэх зорилгоор АНУ-ын иргэд нь материалд хандах гарцтай байдаг. 1790 онд Жорж Вашингтон зохиогчийн эрхийн хуулийг Конгресст оруулж, үндэсний мэдлэгийн сан арвижан өснө гэж баталж байв. Тэрээр “мэдлэг бол ард түмний аз жаргалын баталгаат үндэс” гэж хэлж байжээ²³.

Бидний сүлжээний орчинд зохиогчийн эрх бүхий материалыг зөвхөн даруул дараахад л хувилахаар маш хялбар болсон. Бүх номын санчид зохиогчийн эрхийн хууль болон журмыг 2-р бүлэгт үзсэн ёс зүйн үр дагаврын адил маш сайн мэддэг байх ёстой. Номын санглууд хуулийг чанд мөрдөж, үйлчилгээнийг хуулбарыг

олж өгөх, фонда хийхдээ өөрт ноогдсон эрхээ хамгаалах хэрэгтэй. Лавлагааны номын санчид үйлчлүүлэгчийг зохиогчийн эрх бүхий материалд хандахад хуулийн мэдлэг өгөх болон хувилах тохиолдолд төлбөрийг шууд хийж болох талаар зөвлөн тусалдаг.

1976 оны зохиогчийн эрхийн хууль (АНУ-ын Үндсэн хуулийн 17-р бүлэг) хувилахыг зөвшөөрөх тусгай заалтыг дэвшүүлсэн. 1999 оны “Зохиогчийн эрхийн мянганы тоон Акт”–ыг Зохиогчийн эрхийн хуульд хамгийн сүүлийн нэмэлт өөрчлөлт болгон оруулсан ч зарим зүйл нь одоо болтол хэлэлцэгдэж байна. Энд хэд хэдэн сайн зааврууд Зохиогчийн эрхийн хуульд, зарим хэсэг нь “Нэмэлт зүйл”-д оржээ.

17-р бүлгийн 106-р зүйлд зохиогчийн эрх өмчлөгчийн эрхийг заажээ. Хэрэглэх эрхийн ангилал 107-р зүйлд бий. Энэ зүйлд зохиогчийн эрх бүхий материалыг шүүмжлэл, тайлбар, тайлан мэдээ, хичээл заах, сургалт, эрдэм шинжилгээний зорилгоор хувилахыг зөвшөөрдөг. Эдгээр хэрэглээ дараах хүчин зүйлээс хамаарна:

1. хэрэглэх зорилго болон байдал нь худалдааны, эсвэл ашгийн бус боловсролын чиглэлээр эсэх,
2. зохиогчийн эрхийн ажлын мөн чанар,
3. бүхэлдээ зохиогчийн эрхийн ажилтай холбогдох хэсгийн хэмжээ, бодит байдал,
4. тогтвортой зах зээлд хэрэглэх ашиг тус, буюу зохиогчийн эрхийн ажлын үнэлэмж.²⁴

Хэдийгээр шударга хэрэглээ чухал боловч, нэг талаас боловсролын хэрэгцээнд хувилахыг хууль зөвшөөрдөг ч, нөгөө талд энэ хуулийн бүлгийг болиулах сонирхолтой зохиогчийн эрх эзэмшигчид зогсож байдаг. Энэхүү шалтгаанаас болж журам дурмээр зохицуулах оролдлогууд амжилтгүй болсонд гайхах зүйлгүй. Шударга хэрэглээний журам боловсруулах Комиссыг Конгресс байгуулсан боловч, хэдэн жилийн дараа энэ ажил зогссон. Багш нар, сурагчид, хэвлэн нийтлэгчид болон номын санчид зөвшилцэлд хүрч чадаагүй. Журмын нэг хэсэгт НСХНС-ийн талаар орсон байлаа.

НСХНС-ийн үйл ажиллагааг шударга хэрэглээтэй холбосон ч, гэхдээ энэ нь хуулийн маш чухал хэсэг болох байнгын хувилалт, олон нийтийн үйл ажиллагаа болон номын сангийн хэрэглэгчдийн боловсролтой холбогдсон. Номын сангуудад 17-р бүлгийн 108-р зүйлийн дагуу хувилах тодорхой эрхийг өгчээ. Эдгээр эрх нь маш дэлгэрэнгүй тодорхойлогдсон юм. Материалын байнгын хувилалтыг заасан НСХНС-д хамаарсан хэсэг бол 108 (гр)-ийн (2):

(ж). Энэ зүйлийн хувилах болон тараах эрх гэдэг нь нэг ижил материалыг өөр өөр нөхцөлд нэг хувь хувилах буюу дуун бичлэг хийхдээ салангы тусдаа, хоорондоо холбоогүй хувилах, тараахыг зөвшөөрнө, харин номын сан, архивын газар, тэдгээрийн ажилтанд дараахъ тохиолдолд үл зөвшөөрнө:

1. Хувилж буюу тарааж буй зүйлийг нэг удаа буюу тодорхой хугацаанд хийсэн ч, нэг буюу түүнээс олон хувь хүн бүгд хэрэглэх болон бүлгийн гишүүд бүр тус тусдаа хэрэглэх байсныг мэдэж байсан буюу итгэх бүрэн шалтгаан байсан ч нэг ижил материалыг олноор хувилах ба дуун бичлэг хийх,
2. Дэд бүлэг (д)-д заасны дагуу материалыг нэг удаа буюу олноор хувилах болон бичлэг хийхийг байнга тогтмол хийх²⁵.

Энд тогтмол хувилалтыг тодорхой заагаагүй. Конгресс АНУ-ын Үндэсний Комиссыг энэ асуудлыг зохицуулахаар “Зохиогчийн эрх бүхий ажлын шинэ

технологийн хэрэглээ” гэсэн ажлын хэсгийг томилсон. Энэхүү ажлын хэсэг дагаж мөрдөх хууль биш /хэдийгээр хууль гэж орсон ч/, журмын төслийг Конгресст оруулсан. Эдгээр журам нь шүүхээр батлагдаагүй. Бүтэн эхийг АНУ-ын Үндэсний Комиссын “Зохиогчийн эрх бүхий ажлын шинэ технологийн хэрэглээ” гэсэн *Жилийн Эцсийн Тайланаас уншиж болно²⁶*. Журам нь тодорхой нөхцөлд хувилах хязгаарлалт болон эрхийг заахад тусалдаг. Нэг жилийн дотор давтамжит хувилалтыг хүсэлт гаргасан өдрөөс тооцон сүүлийн таван жилийн нэг гарчигаас таван өгүүллэг авах хязгаартайгаар “5-г 5-д” гэж тогтоосон. Номын сангүүд өргөдөл хүсэлт дээр Комиссын журмыг дагаж мөрдөхөд анхаарч, мөн тэдгээр бичлэгийг хуанлийн З жилийн турш хадгалах хэрэгтэй. Журмын дагуу ажиллаагүй номын сангүүдын хүсэлтийг хойшлуулах буюу бөглөөгүйд тооцож, онцгой нөхцөлд хяналт хийж болох юм.

Нэгэнт “5-г 5-д” гэсэн хязгаартай тул хүсэлт гаргасан номын сан хувилж болох өөр боломжийг хайх хэрэгтэй. Тэдгээрийн зарим нь хувилах эрх эзэмшигчид төлбөр хийн зөвшөөрөл авах явдал байдаг. Эдгээр төлбөрийг банк хоорондын төлбөр тооцооны төв болон худалдааны зуучгүйгээр шууд төлж болдог. Олон НСХНС-ийн газрууд Зохиогчийн эрхийн төлбөр тооцооны төв /ЗЭТТТ/-өөр дамжуулан хэвлэн нийлүүлэгчдэд зургаа болон түүнээс илүү хувилахад төлбөр хийдэг. Өөр нэгэн боломж бол номын сангаас зургаа буюу түүнээс илүү хувилах хүсэлт тавилгүй, оронд нь худалдааны зуучийг ашиглаж болно. Зуучлагч хэвлэн нийлүүлэгчдийн өмнөөс төлбөрийг цуглуулдаг аж. Төлбөр хэвлэн нийлүүлэгчдээс шалтгаалж өөр өөр байх ба өндөр үнэтэй сэтгүүл илүү их төлбөр шаарддаг. Шаардлагатай хувилах материалын илүү сайн эх үүсвэрийг хайж байдаг лавлагааны номын санчид эдгээр төлбөрийг мэдэж байх ёстой²⁷.

Бүтэн эх бичмэл НСХНС-ийн тодорхой хязгаарлалтай гэрээний лицензтэй ирдэг. Номын санчид хориглосон хязгаарлалтыг мэдэж байгаа хэдий ч эх үүсвэр бүтэн эхээрээ хэвлэгдсэн буюу тавиур дээрхээс илүү онлайн хэлбэрээр байхад хамтран хэрэглэх боломжтой хэлийг сонгон тохируулахад хэвлэн нийлүүлэгчтэй ажиллах болно.

ДҮГНЭЛТ

Хаанаас ч, хэзээ ч хандах

НСХНС-ийн үйл ажиллагаа бол төвөгтэй нэгэн боловч эх үүсвэр хуваан хэрэглэх шинэ хэрэгсэл, хандлагууд алсад байрлаж буй материалд байнга хандаж болох бололцоо олгож байна. Лавлагааны номын санчид шинэ үйлчилгээг үүсгэн байгуулахад чухал үүрэг гүйцэтгэх ба хэрэглэгчид тэдгээрийг үр ашигтайгаар хэрэглэж чадна гэдгийт нотолдог. Номын сангийн тогтсон байдал өөрчлөгдсөнөөр номын санчид шинэ технологийг хөгжүүлэн гарсан бүтээгдэхүүнийг хэрэглэх нь чухал, учир нь тэд хандалтын хамгийн сайн боломжтой шинэ системийг сонгон хэрэгжүүлэхэд туслах юм. Мөн тэд хэрэглэгчдийн мэдэж байх шаардлагатай үйлчилгээний ашиг тусыг сайн таниулах зорилгоор сургалт, баримт бичгээр хангах хэрэгтэй. Илүү сайн түгээлт хийхийн тулд лавлагааны номын санчид НСХНС-ийн мөчлөгийг өндөрлөхөөр урьд нь мэдэх боломжгүй байсан, хэрэглэгчид материал хүрсэн, эсэх талаар дуудагдаж болно.

Номын сангийн үйл ажиллагааг онлайн систем нэгтгэсний адил шинэ хэрэгслүүд хандах үйлчилгээний программуудыг нэгтгэхэд тусална. Лавлагааны номын санчид гарчиг тодорхойлооос эхлээд түгээлт хүртэл мэдээлэл хайх үйл явцын талаар брокеруудад туслах юм. (Ишлэл 7.10-г харна уу)

Ишлэл 7.10**Эцсийн бүтээгдэхүүн-Сэтгэл ханамжтай хэрэглэгчид**

НСХНС-ийн программыг өргөжүүлэн хөгжүүлэх олон зайлшгүй шаардлагууд байна. Хамгийн сайн нь номын сангийн хэрэглэгчийн амжилтын түүх юм:

Орон нутгийн эмч өвчтөний этгээд сонин байдлыг оношлон сэжиглэсний дагуу эмнэлгийн номын сан ховор мөөгөнцирийн тухай өгүүлийг яаралтай олох шаардлагатай болов. Үл мэдэх ХАА-н хэвлэлийн цуврал гарчиг зөвхөн цөөхөн хэдэн судалгааны номын сангудад байдаг. Нэг нь түүнийг олж, Интернетээр 4 цагийн дотор явуулах боломжтой.

Байгалийн түүхийн багш судлах шаардлагатай гоё сайхан өнгөтэй үзүүлбэртэй хуучин музейн сэргүүлийг зээлээр авахаар хөөцөлджээ. Сэргүүлийг шилжүүлж болохгүй ч, энэхүү эрдэмтэнд тусгай зөвшөөрөл өгчээ.

Эрдмийн цол горилогч өөрийн бүтээлийг илүү сайн тодруулахын тулд тодорхой сэдвийн хүрээнд бүтээл хувилах боломжтой байв.

Хөгжмийн багш онцгой чухал тэмцээнд оюутныхаа хүчийг шавхан төгс сайн оноо авхуулахаар номын сангаас 300 милийн зайд байрлажээ. НСХНС-ийн үйлчилгээ зээлээр хангаж, оюутнууд хангалттай хугацаанд авснаар багшаасаа өндөр үнэлгээ авчээ.

Дэлхийн номын сангийн фондод хандана гэдэг бүх нийтэд чухал хэрэгтэй. Лавлагааны номын санчид энэхүү хандлагыг биелүүлэхэд салшгүй чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Brian L.Hawkins, “The Unsustainability of the Traditional library and the Threat to Higher Education”, in *The Mirage of Continuity: Reconfiguring Academic Information Resources for the 21st Century*, Patricia Battin and Brian L.Hawkins (Washington, D.C.: Council on Library and Information Resources, 1998), 129-53.
2. Chandra Prabha and Elizabeth G.Marsh, “ Commercial Documents: How many of the ILL/DD Periodical Article Requests Can They Fulfill? ” *Library Trends* 45 (Winter 1997): 551-68
3. Eve-Marie LaCroix, “ Interlibrary Loan in U.S. Health Sciences Libraries: Journal Article Use,” *Bulletin of the Medical Library Association* 82 (October 1994): 363-68
4. Greg Byerly, “Ohio: Library and Information Networks,” *Library Hi Tech* 14, no. 2-3 (1996): 245-54
5. William Gray Potter, “Collection Overlap in the LCS Network in Illinois,” *The Library Quarterly* 56, (April 1986): 119-41
6. Үндэсний номын сангийн ном солилцооны тухай хууль хэд хэдэн удаа өөрчлөн шинэчлэгдсэн болно. 1940 оны хууль энэ үйлчилгээний тухай тодорхой заасан ба тус үйлчилгээ нь зөвхөн оюутнууд буюу эрдэм шинжилгээний ажилтнуудад зориулагдсан бөгөөд тэгсөх ангийн оюутнууд нь зөвхөн өөрийн сургуулийнхаа номын сангаас, сурч буй чиглэлийнхээ номыг маш анхаарлтай сонгон авах боломжийг заасан. Хуулийн цаашдын өөрчлөлтийг дараах эх үүсвэрээс авна: “ Revised Code, ” *Library Journal*, 65 (October 1,

1940) : 802-3; “ National Interlibrary Loan Code“ RQ33 (Summer 1994): 477-79. Available: http://www.ala.org/rusa/stnd_Inc.html

7. Mary E.Jackson, “ Measuring the Performance of Interlibrary Loan and Document Delivery Services“ ARL: *A Bimonthly Newsletter of Research Library Issues and Actions* 195 (December 1997). Available: <http://www.ala.org/newsltr/195/195toc.html>
8. Төгс НХЗ-д хандалтын талаар албан ёсоор хамгийн анхлан бичигчдийн нэrsийн жагсаалтад тус зохиогчид ордог. Harry S.Martin III and Curtis L.Kendrick, “ A User-Centered View of Document Delivery and Interlibrary Loan,“ *Library Administration & Management* 8 (Fall 1994): 228-27
9. Shirley K.Baker and Mary E.Jackson, *Maximizing Access, Minimizing Costs: A First Step Toward the Information Access Future*, Report to the ARL, Committee on Access to Information Resources (Washington D.C.: Association of Research Libraries, 1992), 17p.
10. Lewis Carroll, *Alice's Adventures in Wonderland & Through the Looking Glass* (New York Schocken Books, 1978), 221p
11. Barbara G.Preece and Thomas L.Kilpatrick, “Cutting out the Middleman: Patron-Initiated Interlibrary Loans,” *Library Trends* 47 (Summer 1998):144-57
12. “OKHT and WLN Have Now Merged (and Formed the OKHT/WLN Pacific Northwest Service Center, a Division of OKHT), “ *Information Today* 16 (February 1999):45
13. *OKHT System Statistics*, Available: <http://www.OKHT.org/OKHT/new/stats.htm>
14. Kate Nevins, “An Ongoing Revolution: Resource Sharing and OCLC” *Journal of Library Administration* 25, no.2-3 (1998):65
15. William Saffady, “Commercial Sources of Cataloging Data – Bibliographic Utilities and Other Vendors,” *Library Technology reports* 34 (May/June 1998): 279-432
16. Jay H.Lambrecht, “International Cooperation in Cataloging: Progress and Constraints,” *Advances in Librarianship* 19 (1996): 217
17. Marchall Keys, “Both Borrower and Lender Be: Reference and Resource Sharing During the Transition to a Ubiquitous Electronic Environment,” in *The Future is Now: The Convergence of Reference and Resource Sharing* (Dublin, Ohio: OCLC Online Computer Library Center, 1996): 28p
18. Clifford A.Lynch, “Building the Infrastructure of Resource Sharing: Union Catalogs, Distributed Search, and Cross-Database Linkage,” *Library Trends* 45, (Winter 1997): 448-61
19. Janellyn Pickering Kleiner and Charles A.Hamaker, “Libraries 2000: Transforming Libraries Using Document Delivery, Needs Assessment, and Networked Resources,” *College & Research Libraries* 58 (July 1997): 355-74
20. Sheila A.Walters, “Commercial Document Delivery: vendor Selection Criteria,” *Computers in Libraries* 14 (October 1994): 14-15
21. Шууд хүргэлтийн талаар хоёр санал солилцсон өгүүлэл ILL-L ListServ дээр тайллагнагдсан байна. Эхний богино хэмжээний тайлан нь Аурария номын сангийн Колорадо дахь туршлагын тухай: Eveline Yang, Re: *Direct Mailing copies* (April 7, 1997). Хоёрдахь нь Техас дахь AMIGOS нэртэй шууд шуудангаар хүргэх сонголтын тухай дэлгэрэнгүй: Ron Glass, Re: *Direct mailing copies* (April 14, 1997) [Online]. Available e-mail: listproc@listserv.acns.nwu.edu

22. *Cost-Effectiveness of Ariel for Interlibrary Loan Copy Requests: Summary of a report to RLG SHARES Participants* (March 6, 1996). Available <http://www.rlg.org/ariel/arifax.html>
23. Charles C.Mann, "Who Will Own Your Next Good Idea?" *Atlantic Monthly* 282 (September 1998): 58
24. U.S. Copyright Law of the United States of America, *Circular 92* (Washington D.C.: Government Printing Office, 1995), 9p
25. *Ibid.*
26. U.S. National Commission on New Technological Uses Of Copyrighted Works, *Final Report*, July 31, 1979 (Washington D.C.: Library of Congress, 1979), 55
27. Nancy J. Chaffin, "Examining Copyright Fees for Article Delivery," *Serials Librarian* 31, no. 3 (1997): 67-78.

НЭМЭЛТ ҮНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Baker, Shirley K., and Mary E.Jackson, eds. *The Future of Resource Sharing*, New York: Haworth Press, 1995, 210 р

Энэ ном нь номын сангүүд нөөцөө хамтран эзэмших тал дээр хамтран ажиллах шаардлагын ард нуугдаж буй шалтгаануудыг баримтжуулна. Түүнчлэн, хамгийн үр ашигтайгаар хамтран эзэмших олон төрлийн боломжуудыг жишигэээр агуулж, НХЗ-ийн үйл ажиллагааг өөрчлөх зайлшгүй шаардлага буй талаарх төслийг агуулсан.

Boucher, Virginia. *Interlibrary Loan Practices Handbook*. 2d ed. Chicago: American Library Association, 1997. 249р.

Номын сангийн ном солилцооны тухай хамгийн сайн гарын авлага. Энэ нь номын захиалгаас эхлэн түүнийг хүргэх хүртэлх бүгдийг агуулсан.

Chrzastowski, Tina E., and Karen A.Schmidt. "Collections at Risk: Revisiting Serial Cancellations in Academic Libraries," *College & Research Libraries* 57 (July 1996):351-64

Зохиогчид нь эрдэм шинжилгээний номын сангүүдад цуврал номын нэр нь эрс өөр байсныг болж аль болох адил эхлэлтэй болж байгаа чиглэлийг нээсэн.

Crews, Kenneth D. *Copyright, Fair Use, and the Challenge for Universities: Promoting the Progress of Higher Education*, Chicage: University of Chicago Press, 1993, 247р

Зохиогч нь, шударга хэрэглээний гол түлхүүр нь дээд боловсрол юм гэсэн санааг дэвшүүлсэн. Энэ салбарын эрдэм шинжилгээний ажилтнууд л зохиогчийн эрх бүхий материалыудыг гаргах ба өөрсдөө хэрэглэдэг. Иймд энэ байгууллагууд л зохиогчийн эрхийн зааврыг боловсруулж, мэдээлэлд зайлшгүй хандах шударга хэрэглээг дэмжих ажлуудыг зохиох ёстой.

Casaway, Laura, and Sarah K.Wiant. *Libraries and Copyright: A Guide to Copyright Law in the 1990's*. Washington D.C.: Special Libraries Association 1994. 271р

Энэ номын зохиогч нь зохиогчийн эрхийн тухай бүрэн мэдээлэл, Нэгдсэн улс дахь номын сангүүдийн тухай болон олон улсын зохиогчийн эрхийн тухай товч булан зэргийг тус номонд бичсэн. Номын санчид нь тус номоос өөрсдийн асуух олон асуултуудыг харж болох ба номын сангүүд нь зохиогчийн эрх бүхий материалыудыг хэрхэн ашиглах тухай практик зөвлөмжүүдийг үнших болно.

Grosch, Audrey. *Library Information Technology and Networks*. New York: M.Dekker, 1995. 385р

Грош орон байгууллагын дотоод сүлжээнээс эхлэн үндэсний олон улсын номын сангийн хэрэгслийн тухай түүхчлэн бичсэн.

Higginbotham, Barbra Buckner, and Sally Bowdoin. *Access Versus Assets: A Comprehensive Guide to Resource Sharing for Academic Librarians*. Chicago: American Library Association, 1993. 399р.

Энэ нь эзэмшигчээс илүүгээр цуглуулганд хандах тухай шинэ санаа дэвшүүлсэн сонгодог ажлуудын нэг юм.

Jackson, Mary E. *Maximizing Access, Minimizing Cost: The Association of Research Libraries North American Interlibrary Loan and Document Delivery (NAILDD) Project, a Five Year Status Report*. Washington D.C.: ARL, January 1998. Available: <http://arl.cni.org/access/nialdd/overview/statrep/statrep-9801.shtml> Мари Жаксон NAILDD төслийн зорилго, түүний биелэлтийг тайлбарлан бичсэн.

Lutzker, Arnold P. *Primer on the Digital Millenium: What the Digital Millennium Copyright Act and the Copyright Term Extension Act Mean for the Library Community*. Washington D.C.: Lutzker & Lutzker LLP, July 4, 1999. Available: <http://arl.cni.org/info/frn/copy/primer.html>

Энэ тайлан нь 1978 оноос хойшхи зохиогчийн эрхийн тухай хуульд орсон өөрчлөлтүүдийн тухай агуулсан болно.

McCallum, Sally H. "What Makes a Standard?" *Cataloging & Classification Quarterly* 21, no. 3-4 (1996): 512-15.

МкКаллум номын сангийн мэргэжлийнхэнд хэрэглэгдэх нэр томъёог тодорхойлоход тусламж болохор стандартуудын тухай маш сайн тайлбар өгсөн.

Michael, James, and Mark Hinnebusch. *From A-Z39.50 Networking Primer*, Westpost, Conn.: Meckler-media, 1995. 166р.

Зохиогчид нь Z39.50 протокол, түүний түүх болон номын санд хир их ач холбогдолтой болох талаар маш сайн тайлбарыг өгсөн.

Mitchell, Eleanor, and Shiela Walters. *Document Delivery Services: Issues and Answers*. Medford, NJ Learned Information, 1995. 333р.

Зохиогчид нь баримт бичиг хүргэлтийг бүх өнцгөөс нь буюу технологи, зохиогчийн эрх, үнэлгээ болон шинэ чиглэлийн талаас нь тайлбарласан.

Potter, William Gray. "Recent Trends in Statewide Academic Consortia." *Library Trends* 45 (Winter 1997): 416-34.

Шинэ систем худалдан авах уу, бодит цагийн горим авч НХЗ-ийн сайжруулах уу гэдэгт улсын хэмжээний холбоод ажиллаж байгааг баримтжуулжээ.

Sapp, Greg, ed. *Access Services in Libraries: New Solutions for Collection Management*. New York, Haworth Press, 1993, 245р.

Тус дэвтэр нь хэрхэн номын сангийн эргэлт ба ишлэлийн дотоодын журам нь хандалтад нөлөөлөхийг судалсан. Хандалтын газар нь хорьдугаар зууны сүүл үед гарч ирсэн.

Turner, Fay. "Document Ordering Standards: The ILL Protocol and Z39.50 Item Order." *Library Hi Tech* 13, no.3 (1995): 25-38

Фай Турнер олон улсын стандарт НХЗ-ийн протоколыг тайлбарлан түүний захиалга хийхтэй хэрхэн ажиллахыг тайлбарласан.

Weaver-Meyers, Pat L., Wilbur A. Stolt, and Yem S. Fong, eds. *Interlibrary Loan/Document Delivery and Customer Satisfaction: strategies for Redesigning Services*. New York: Haworth Press, 1996, 265p.

Хэрэглэгчид номын сан хоорондын ном солилцоонд сэтгэл хангалуун байдаг уу; тэдэнд юу хэрэгтэй болон үйлчилгээнээс юу хүлээж байна вэ? НХЗ-ийн ажилтан энэхүү шаардлагыг хангахын тулд юу хийх ёстой вэ? Эдгээр асуултанд энэхүү ном нь зориулагдсан байна.

СУРГАЛТ

Лиза Жаниске Хинчлиф ба Бэт С. Воодард

ОРШИЛ

Номын сангийн үйл ажиллагааны үндсэн үүргийн нэг нь сургалт юм. Хэрэглэгчдийн боловсролыг дээшлүүлэхийн төлөө лавлагааны номын санч, ном зүйч төдийгүй каталогч нар ч тодорхой үүрэг хариуцлага хүлээхгүй байх нь ховор. Номын сан хөгжихийн хэрээр хүмүүс мэдээлэл олж авч хэрэгцээгээ хангахын тулд заавал өөрийн биеэр номын санд очих шаардлагагүй болсон өнөө үед номын санчдын зүгээс уншигчдын боловсролыг дээшлүүлэх талд түлхүү анхаарах болжээ. Хүмүүс заавал өөрсдийн биеэр номын санд очиж каталог шүүн, тогтмол хэвлэлтэй танилцаж, номын тавиураас хэрэгтэй номоо эрж хайдаг байсан үе саяхан.

Номын сангийн үйл ажиллагаанд компьютерийн сүлжээ нэвтрэн хөгжихийн хэрээр номын сангаас гадуурх мэдээллийн суваг нэмэгдэж, тэр бүхний дундаас хэрэгтэй мэдээллээ олж авахад хүмүүсээс өндөр мэдлэг, чадвар шаардах болжээ. Мөн номын санчдын зүгээс хэрэглэгчдийн мэдээллийн хэрэгцээг бүрэн хангахын тулд мэдээлэл олж авах, ашиглах, удирдах арга барилд тэднийг сургахад илүүтэй анхаарах болов.

СУРГАЛТ ГЭЖ ИЮУ ВЭ?

Одоогоос 120 гаруй жилийн өмнө 1876 онд Отис Холл Робинзоны номын санчдын багшлах, сургах үүргийн талаар хэлсэн *цг сургалт хэмээх ойлголтыг тодорхойлоход чухал санаа өгсөн* юм. 1876 онд Филадельфид болсон номын санчдын бага хурал дээр (Америкийн Номын сангийн Холбооны бага хурлуудын эхнийх нь) Ворсистерийн Нийтийн Чөлөөт Номын сангийн номын санч Самуэл Грин “Нийтийн номын сангууд дахь номын санч-уншигчдын хоорондын хамтын ажиллагаа ба харилцааны асуудал” сэдэвт илтгэл тавьж, тавьсан илтгэлийнхээ талаар саналаа илэрхийлэхийг нэр хүнд бүхий хэсэг номын санчдаас хүсчээ. Номын сангийн хэрэглэгчдэд үзүүлэх лавлагааны үйлчилгээ нь нэг бүрчилсэн шинжтэй байх ёстой гэсэн философийг Грин илтгэлдээ дэвшүүлээд “хэрэглэгчдэд аль болох дээд зэргээр туслалцаа үзүүлэх, цаашид тэднийг бие дааж ажиллах арга барилд сургах нь чухал” гэсэн санааг илэрхийлсэн.¹ Рочестерийн Их Сургуулийн номын сангийн эрхлэгч Робинзон номын санчийн эрхэм зорилго нь багш байх явдал юм гэсэн санааг дэмжиж:

“Түүний энэхүү илтгэлийг манай орны номын санч, номын сангийн эрхлэгч нэг бүр уншаасай гэж би хүсч байна. Номын санч нь ном хадгалагч гэхээс илүү өргөн хүрээтэй ойлголт бөгөөд тэд багш, сургагч байх ёстой. Залуучуудыг албадаж уншуулахгүйн

тулд номын санч тэдэнд нөлөө үзүүлж байх талаар өчигдөр би хэлэхдээ энэхүү багш байх гэсэн санааг агуулж байсан юм. Гриний өгүүлсэнчлэн коллежийн номын санч, оюутан уншигчдын хооронд тийм харилцаа тогтвол их сайн хэрэг билээ. Оюутнуудад номын санд ажиллах, мэдлэг, боловсрол олоход нь тусалж чадахгүй бол номын санч гэж байгаад хэрэггүй юм. Оюутнуудад номын сангаас л тусламж, зөвлөгөө авахыг хүсдэг. Номын санч хүн тэдэнд маш сайн зөвлөгөө өгөх үүрэг хүлээдэг. Номын санч оюутнуудыг уншдаг болгохын төлөө тэдний үйл ажиллагааг чиглүүлэх үүрэгтэй бөгөөд ялангуяа тэд ямар нэгэн судалгаа, эрэл хайгуул хийж байх үед нь тэдний удирдан чиглүүлэгч анд нөхөд нь болж байхыг эрхэмлэх ёстой. Миний бодлоор миний бага мэддэг сэдвээр судалгаа хийж буй өюутнууд илүү ихийг олж мэддэг юм шиг санагддаг. Тэд номын санд аливаа судалгаа хийж, гүнзгийрэх явцдаа хэрэгтэй мэдээллээ олж авах арга барилд суралцдаг. Тэд тодорхой баримт мэдээллэл цуглуулахын зэрэгцээ мөн *сурх аргад* суралцдаг. Хэрвээ тухайн өюутан номын санг ашиглах арга барилд сурч чадалгүйгээр курсээ дуусгах тохиолдолд би түүнтэй дахин хамтран ажиллахыг хүсдэг. Коллежид заадаг бүх хичээл өюутанд их зүйлийг өгч чадахгүй учраас бид тэднийг цаашид бие даан судалгаа, шинжилгээ хийх чадвартай болгон бэлтгэж чадвал маш их амжилтанд хүрлээ гэсэн үг.²

1876 оны номын санчдын бага хурлын дараа Америкийн Номын сангийн Холбооноос бүх номын сангийн туслахын ач холбогдлыг өндөржүүлэн, энэ чиглэлээрх үйл ажиллагаагаа идэвхжүүлэхийг уриалсан юм. АНСХ-ны *Бодлогын баримт бичигт* дурьдахдаа:

52.6. Номын санг ашиглах сурх нь

Ардчилсан нийгэмд амьдарч, ажиллахад нь хувь хүмүүст чухал шаардлагатай чадвар болсон мэдээллийг бие даан олж авахад нь туслахын тулд Америкийн Номын сангийн Холбооноос бүх номын санд хандан боловсрол, сургалтыг үйл ажиллагааныхаа гол зорилго болгон ажиллахыг дэмжин уриалж байна. Бүх төрлийн номын сангийн туслахын үншигчдад мэдээлэл хэрхэн олж авах талаар мэдлэг боловсрол эзэмшигүүлэх үүрэгтэй бөгөөд тэднийг хүүхэд наснаас нь эхлэн мэргэжлээрээ болон хувь хүний хувьд өсч хөгжих явцад нь тасралтгүйгээр боловсролыг нь байнга дээшлүүлж байхад туслах үүрэгтэй.³

Ийнхүү сургалт гэдэг нь хувь хүмүүст “мэдээлэл ашиглах явцдаа ном зүйн холбогдолтой асуудлыг шийдвэрлэж чадахуйц чадвар”⁴-ыг эзэмшигүүлэх төдийгүй, тусламж хэрэгтэй гэдгээ өөрөө ухаарч чаддаг болгох явдал юм. Сургалт нь номын сангийн хананаас халин хувь хүний судалгаа хийх чадвар, эрэл хайгуул хийх арга барил гэхээсээ илүү мэдээллийн цагаан толгой, мэдээллийн боловсролтой холбоотой өргөн ойлголт юм. Мэдээллийн хэмжээ өсөхийн хэрээр радикал өөрчлөлтүүдийн нөлөөгөөр мэдээлэл хадгалах, зохион байгуулах, мэдээллийг хүртэх арга зам, түүнийг хэрэглэх аргад өөрчлөлт гарч, үүний үрээр хүмүүст зөвхөн номын санг хэрхэн ашиглах талаар заавар зөвлөмж өгөх төдийгүй, мэдээллийг хэрхэн ашиглах, мэдээлэлтэй хэрхэн харьцах талаар байнгын туслалицаа үзүүлж байх хэрэгтэй болжээ.

Сургалтын онолын үндсүүд

Номын сан болон мэдээлэл ашиглах чиглэлээр явуулах сургалтыг дараах нэр томъёо хэрэглэн тодорхойлж ирэв. Үүнд: *номын сангийн тухай ерөнхий чиг баримжаа, номын сангийн сургалт, ном зүйн сургалт, мэдээллийн цагаан толгой гэх мэт*. Өнгөт харахад эдгээр нэр томъёонууд нь өөр өөр мэт боловч практик хэрэглээнд тэдгээрийн хооронд онцын ялгаа ажиглагддаггүй байна. 1995 онд Коллеж болон Эрдэм шинжилгээний Номын Сангидын Холбооны Ном зүйн Сургалтын Тасаг нь “Сургалтын Тасаг” болон нэрээ өөрчилснөөр сургалтын ач холбогдлыг чухалчлан үзэх болсон юм.

Гэхдээ нэр томъёо бүр өөр хоорондоо эрс ялгаатай, харилцан давтагддаггүй гэвэл эндүүрэл болно. Шинээр нэр томъёо гармагц тухайн хэрэгжүүлж байгаа хөтөлбөрийнхөө санааг цаашид баяжуулан шинэ хөтөлбөр болгон хэрэгжүүлдэг байна. Ийнхүү янз бүрийн нэр томъёо хэрэглэж ирсэн нь номын сангаас үзүүлэх боловсролын үйлчилгээний хүрээн дэх үйл ажиллагаатай холбоотой онолын үзэл баримтлалын хөгжлийн хувьсал өөрчлөлтийг харуулж байгаа бөгөөд номын сангаас өөрийн соён гэгээрүүлэх үйл ажиллагаандадаа баримталдаг янз бүрийн чиг хандлагыг тодорхойлж байна. Иймд дээрх нэр томъёонууд нь тодорхой ач холбогдолтой болно.

Номын сангийн ерөнхий чиг баримжаа

Номын сангийн ерөнхий чиг баримжаа нь номын сангийн үйлчилгээний хэлбэрүүд, байгаа номын фонд, номын сангийн барилга байрны болоод материалуудын зохион байгуулалттай уншигчид хэрэглэгчдийг танилцуулах, тэднийг үйлчилгээндээ урьж оролцсоноор уншигчид тодорхой хэмжээний судалгаа эрэл хайлт хийх чадвар эзэмших боломжтой хэдий ч гол зорилго нь уншигчдыг татах, тэдэнд үйлчилгээний таатай орчин бүрдүүлэхэд чиглэгдэнэ. Номын сангийн ерөнхий чиг баримжаа олгох үйл ажиллагаа нь номын сангийн байр, тоног төхөөрөмжтэй (үйлчилгээний төрөл хэлбэр, номын сангийн ажилтнууд ба номын сангийн бодлого) уншигчдыг танилцуулах, тэдэнд дахин ирж үйлчилүүлэх сонирхол төрүүлэх, номын сангийн нөөцийг ашиглах чадвар эзэмшүүлэхийн зэрэгцээ нөхөрсөг харилцаа, таатай орчин бүрдүүлэхэд чиглэж байна.⁵

Номын сангийн сургалт

Номын сангийн сургалт гэдэг нь номын сангийн үйл ажиллагааны өвөрмөц зарчим, номын фонд болоод номын сангийн бодлогод тулгуурлан уншигчдад номын санд ажиллахад нь туслах зорилготой үйл ажиллагаа юм. Энэхүү нэр томъёо нь номын санг материаллаг талаас нь тодорхойлох бодит илэрхийлэл бөгөөд номын санд байгаа материалуудын талаар дэлгэрэнгүй тайлбар өгөх зорилготой. Түүнчлэн тогтмол хэвлэл, лавлагааны эх сурвалжууд, карт ба онлайн каталог болон ном зүй ашиглалтын талаарх техник зэргийг багтаасан арга барилын шинжтэй үйл ажиллагаа гэж хэлж болно Номын сангийн сургалтын хөтөлбөрийн үндсэн зорилго нь уншигчдыг гарын авлага ашиглаж сургах, номын сангийн каталогоос сонирхсон номоо хайж олох, микроформ, мэдээллийн сүлжээ ашиглах, *Columbia Gazetteer* буюу *Facts on File* дээрх бодит мэдээллүүд зэрэг лавлагааны тусгайлсан арга барил эзэмшүүлэхэд чиглэж байна.⁶

Ном зүйн сургалт

Ном зүйн сургалт нь 1970-аад оны дунд үеэс яригдаж эхэлжээ. Энэ нь мэдээлэл хайж олох, ашиглахад хүмүүсийг сургах зорилготой боловсролын

үйл ажиллагаа юм.⁷ Номын сангийн дотоод үйл ажиллагаа, тоног төхөөрөмж, зарчмуудыг багтаасан сургалтыг бодвол энэхүү сургалт нь илүү өргөн хүрээтэй.

Ном зүйн сургалтыг дэмжигчид нь үүнийг тухайн үеийн боловсролын хөгжилтэй холбон тайлбарлаж байжээ. Номын санч нь сургалтад хандахдаа тодорхой нэг арга барилд сургах хийгээд тогтсон сургалтаас татгалзан бүтээлч сэтгэлгээг илүүтэй хөгжүүлэх, асуудал дэвшиүүлэх сургалтыг эрхэмлэх болсон юм. 1980 аад онд сургалтын онолд тулгуурласан сургалтын арга зонхицж байв.⁸ Ном зүйн ойлголтонд тулгуурлан явуулах гэдэг нь номын сангийн тусгайлсан хэрэглүүр гэхээсээ илүүтэй сургалтын зарчмуудыг чухалчлахыг хэлж байна. Тухайлбал, тухайн нэг мэдээллийн сан буюу дата баазыг судлах механик арга зарчмууд гэхээсээ илүү эрдэм шинжилгээний нийтлэлийн цувралд түшиглэсэн үзэл баримтлалыг чухалчлах хандлага бий болсон юм.⁹ Мэдээллийн зохион байгуулалт болон мэдээлэл олж авах зарчмуудыг зааж сургахын гол зорилго нь суралцагчдыг мэдээллийн өргөн хүрээтэй нөхцөл орчинд үйл ажиллагаа явуулж чадахуйц мэдлэгээр зэвсэглэхэд оршино. Энэ нь мэдээллийг тодорхойлох, эрэл хайлт хийж, үнэлж дүгнэхэд системтэйгээр хандах хайгуулын стратегийг ашиглан хөгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой болно.

Мэдээллийн мэдлэг олгох сургалт

Сургалтын онолын сүүлийн үеийн хандлага нь мэдээллийн мэдлэг олгож эзэмшүүлэх сургалт юм. Мэдээллийн мэдлэг эзэмшүүлэх сургалтыг хөгжүүлнэ гэдэг нь багшлах үйл явц гэхээсээ илүүтэй сурах үйл явцад анхаарлаа хандуулж байгаа явдал юм. 1989 онд Мэдээллийн боловсролын асуудлаарх Америкийн Номын сангийн Холбооны Ерөнхийлөгчийн Зөвлөлөөс бүх нийтэд хандан мэдээлэлжсэн нийгмийн амьдралд идэвхтэй оролцохын тулд хүн бүрийг мэдээллийн мэдлэг эзэмшихийн чухлыг онцлон заасан байна. Энэхүү баримт бичгийн гол агуулгыг мэдээллийн боловсролын тодорхойлолтоос харж болно. (Ишлэл 8.1)

Ишлэл 8.1

Мэдээллийн мэдлэгийн тодорхойлолт

Мэдээллийн мэдлэг эзэмшинэ гэдэг нь хувь хүн өөртөө мэдээлэл хэзээ хэрэгтэйгээ ухааран түүнийг хайж олох, дүгнэх, үр өгөөжтэй ашиглах чадвартай байна гэсэн уг. Иргэдийн энэхүү чадварыг хөгжүүлэхийн тулд сургууль болоод коллежуудаас мэдээллийн мэдлэгийн үзэл баримтлалыг өөрсдийн сургалтын хөтөлбөрт тусгаж, хувь хүмүүс болон байгууллагуудад мэдээлэлжсэн нийгмийн давуу тал, боломжийг мэдрүүлэхэд манлайлах үүрэг гүйцэтгэвэл зохино. Үндсэндээ мэдээллийн боловсролтой хүн гэдэг нь сурах арга барилд суралсан хүнийг хэлнэ. Учир нь тэд мэдээлэл хэрхэн зохион байгуулагдсан байдаг, мэдээллийг хаанаас яаж олж авах, бусад сургамж болох байдлаар түүнийг хэрхэн ашиглах вэ? гэдийг сайн мэдэх учраас амжилттай сурч чадна.

Америкийн Номын Сангийн Холбооны Ерөнхийлөгчийн Зөвлөлөөс гаргасан Мэдээллийн мэдлэгийн тухай тайлан илтгэл¹⁰

Энэхүү тодорхойлолтод мэдлэг боловсрол хэмээх ойлголтын ач холбогдлын тухай дурьдсан нь номын сангийн үйл ажиллагааны талаар маргааныг бий болгосон юм. Энэхүү маргаан тодорхой хүрээнд үргэлжилсээр л байна.¹¹ Лоан Снэвли ба Наташа Куупер “Мэдээллийн боловсролын тухай маргаан“ сэдэвт

өгүүлэлдээ дээрх маргаантай холбоотой гол асуудлуудыг нэгтгэн дүгнэсэн.¹² Олон янзын байр суурийг илэрхийлсэн санал зэрээтэй нотолгоонуудыг судалж үзээд ”мэдээллийн боловсрол хэмээх нэр томъёог болгоомжтой бөгөөд их ойлгомжтой байхаар хэрэглэхийг” зөвлөмж болгосон. Коллежийн ба Эрдэм шинжилгээний Номын сангруудын Холбооноос 1997 онд дээрх зөвлөмжийг удирдлага болгон Мэдээллийн боловсролын Институтыг байгуулав. Уг Институт нь :

1. Сургагч номын санчдыг бэлтгэх
2. Мэдээллийн мэдлэг боловсролын асуудлаар номын сангийн удирдлагуудад
3. зориулсан хөтөлбөр боловсруулж хангах
4. Коллежийн ба Эрдэм шинжилгээний Номын сангруудын Холбоог дэмжих, их дээд сургуулиудад зохиогдож буй Мэдээллийн боловсролын Үндэсний чуулганы ажиллагаа санаачлагыг хөхүүлэн дэмжих зорилготой юм.¹³

Тухайн үед мэдээллийн боловсролын асуудлаарх маргаан өрнөсөөр байсан хэдий ч Ерөнхийлөгчийн Зөвлөлийн тайлан илтгэлд дурьдсан тодорхойлолтыг номын санчид хүлээн авч, мэдээллийн мэдлэг боловсрол олгох хөтөлбөр боловсруулж ажилласан юм. Кристин Брус хэлэхдээ ”1980-аад оны сүүлч 1990-ээд онд бүх тивд мэдээллийн боловсролыг хөгжүүлэх сонирхол борооны дараах мөөг” мэт түгэн дэлгэрсэн гэжээ.¹⁴ Учир нь мэдээллийн боловсрол олгох сургалт нь мэдээллийт ашиглах сургалтыг өргөн утгаар нь авч үзэж байгаа болохоор номын сан, ном зүйн сургалтаас илүү өргөн хүрээтэй үйл ажиллагаа юм. Мэдээллийн боловсрол олгох сургалт хариуцсан номын санчийн үйл ажиллагаа нь боловсролын олон хэлбэрийн ажлуудыг хамрах болсноор номын сандаа төдийгүй өөр бусад газруудад холбогдох арга хэмжээнүүдийг зохион байгуулдаг болсон байна. Тухайлбал, багш, сурган хүмүүжүүлэгчидтэй хамтран ажиллах, дээд сургуулиуд дээр очиж хамтран үйл ажиллагаа явуулах гэх мэт. Номын санч нь мэдээллийн мэдлэг боловсрол олгох асуудлыг тухайн их сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт тусгувулахын төлөө ажилладаг. Их сургуулийн кампусын лидер болсон юм.

Сургуулийн номын санч нь мэдээллийн боловсролын зорилгыг тусгасан шинэ сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулснаар хуучин хэрэглэж байсан номын сангийн уламжлалт сургалтын хандлагыг өөрчилж чадсан юм. Михайл Эйзенберг, Роберт Е.Бэрковиз нар ”Мэдээллийн асуудал шийдвэрлэх нь: Номын сангийн сургалт ба мэдээллийн чадварт сургах Зургаан Гол Чадварын Хандлага” гэсэн сэдвээр номын сангийн сургалт ба мэдээллийн чадварт сургах сургалтын хөтөлбөр боловсруулж нийтийн хүртээл болгосон.¹⁵ 1998 онд Сургуулиудын Номын Санчдын Америкийн Холбоо болон Боловсролын Харилцаа-Технологийн Холбооны ”Мэдээллийн Хчч: Сургалтын хамтын ажиллагааг бүрэлдүүлэх нь” /Ишлэл 8.2/ хэмээх бүтээлдээ ”Оюутнуудад мэдээллийн мэдлэг боловсрол олгох есөн стандарт”-ыг боловсруулж гаргав. 2000 оны эхээр Коллеж, Эрдэм шинжилгээний Номын Сангруудын Холбооноос дээд боловсролд тавигдах Мэдээллийн мэдлэг боловсрол эзэмших Чадварын Стандарт” (Ишлэл .8.3)-ыг батлан гаргасан байна. Эдгээр болон бусад баримт бичгүүдэд сургуулийн номын санчдад онцгой ач холбогдол бүхий мэдээллийн боловсрол олгох сургалт явуулах чиглэл удирдамжийг зааж өгсөн төдийгүй бусад суралцагчдад зориулсан хөтөлбөр, стандарт боловсруулахад хэрэгтэй санааг өгснөөрөө ихээхэн ач холбогдолтой болжээ.

Ишлэл 8.2 Оюутны сургалтын Мэдээллийн мэдлэг Боловсрол олгох 9 стандарт

Мэдээллийн Боловсрол

Стандарт 1: Мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн оюутан үр өгөөжтэй их хэрэгцээтэй мэдээлэл олж авах чадвартай болох.

Стандарт 2: Мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн оюутан мэдээлэлд шүүмжлэлтэй, хандаж, үнэлж дүгнэх чадвартай болно.

Стандарт 3: Мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн оюутан мэдээллийг зөв үнэлж, бүтээлчээр ашиглах чадвартай болно.

Бие даасан сургалт

Стандарт 4: Бие даан суралцсан оюутан нь мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн байх ба өөрийн сонирхолын дагуу хэрэгтэй мэдээллээ олж авах чадвартай болно.

Стандарт 5: Бие даан суралцсан оюутан нь мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн байх ба уран зохиолыг өндөр үнэлэхийн зэрэгцээ мэдээллийг илэрхийлэх бусад бүтээлч хэлбэрүүдийг ашиглах чадвартай болно.

Стандарт 6: Бие даан суралцсан оюутан нь мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн байх ба мэдээлэл хайж олох, мэдлэг эзэмшихийн төлөө хичээн зүтгэнэ.

Нийгмийн үүрэг хариуцлага

Стандарт 7: Сурч боловсорч буй хамт олон, нийгэмд идэвхтэйгээр хувь нэмрээ оруулж байгаа оюутан нь мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн байх ба ардчилсан нийгэм дэхь мэдээллийн ач холбогдлыг ухаарсан байна.

Стандарт 8: Сурч боловсорч буй хамт олон, нийгэмд идэвхтэйгээр хувь нэмрээ оруулж байгаа оюутан нь мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн байх ба мэдээллийн технологитой харьцах ёс зүйтэй байна.

Стандарт 9: Сурч боловсорч буй хамт олон, нийгэмд идэвхтэйгээр хувь нэмрээ оруулж байгаа оюутан нь мэдээллийн мэдлэгтэй байх ба бүлэг хамт олноороо мэдээлэл бий болгоход идэвхтэй оролцно.

“Мэдээллийн хүч: Сургалтад хамтын ажиллагааг бүрэлдүүлэх нь”
 Сургуулийн Номын Санчдын Америкийн Холбоо,
 Боловсролын харилцаа - технологийн Холбоо
 1998. Америкийн Номын Санчдын Холбоо, Боловсролын
 харилцаа - технологийн Холбоо
 Америкийн Номын Санчдын Холбооны зөвшөөрлөөр дахин хэвлэв¹⁶.

Ишлэл 8.3 Дээд боловсролд тавигдах мэдээллийн мэдлэг чадварын стандарт

Стандарт 1: Мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн оюутан нь хэрэгтэй мэдээллийнхээ мөн чанар, хэмжээг тодорхойлох чадвартай байна.

Стандарт 2: Мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн оюутан нь хэрэгтэй мэдээллээ олж авч үр өгөөжтэй ашиглах чадвартай байна.

Стандарт 3: Мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн оюутан нь мэдээлэл, түүний эх сурвалжид шүүмжлэлтэй хандаж, үнэлж дүгнэх, сонгосон мэдээллээ өөрийн мэдлэгийн суурь болон үзэл баримтлалдаа шингээж авах чадвартай байна.

Стандарт 4: Мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн оюутан нь бие дааж буюу бүлэг хамт олны гишүүний хувьд мэдээллийг тодорхой зорилгоор үр дүнтэй ашиглах чадвартай байна.

Стандарт 5: Мэдээллийн мэдлэг эзэмшсэн оюутан нь мэдээллийг ашиглахтай холбоотой эдийн засаг хууль болоод нийгмийн олон асуудлуудыг ойлгож ёс зүй, хуулийн дагуу мэдээллийг олж ашиглах чадвартай байна.

Дээд Боловсролд тавигдах мэдлэгийн боловсролын стандарт 2000. Коллеж ба Эрдэм шинжилгээний Номын Сангуудын Америкийн Холбоо¹⁷

Боловсролын салбарт суралцагчдын боловсролыг түлхүү анхаарах болсноор сургах үйл ажиллагааг чухалчилдаг байсныг өөрчлөн сурах үйл ажиллагаанд илүү ач холбогдол өгөх болов. Коллеж, их сургуулиуд үйл ажиллагааныхаа эрхэм зорилгыг сургах бус сурах үйл ажиллагаанд чиглүүлэн өөрчлөх болсон байна. Мөн үйлдвэрлэлийн сургалт нь олон тооны сургалт явуулахаасаа илүүтэй сурах үйл явцад анхаарч эхлэв. Компьютерийн сүлжээний технологи хөгжихийн хэрээр мэдээллийн мэдлэгийг насан туршид нь хүмүүсийн хэрэгцээнд тулгуурлан эзэмшүүлэх хандлагатай боллоо.

Лавлагааны үйлчилгээний харилцаа холбоо

Олон хүмүүс сургалтыг лавлагааны үйлчилгээнээс үүсэлтэй гэж үздэг хэдий ч номын санг зөвхөн мэргэжилтэн, эрдэмтдэд зориулж зохион байгуулдагаас жирийн хүмүүст ихээхэн бэрхшээл учирдаг байсны улмаас сургалт лавлагааны философи үүсч хөгжжээ. Сүүлийн 30-аад жилд сургалтын онол практикт ихээхэн дэвшил гарсан. Сургалтын хөтөлбөрийг лавлагааны үйлчилгээнээс салангид авч үзэх болсноор зарим хүмүүс тэдгээрийн хоорондын харилцаа холбооны асуудлыг гарган тавих болсон юм. Лавлагаа ба сургалт нь эсрэг зүйлүүд үү? Лавлагаа ба сургалтын аль нэг нь дангаараа байх уу? Сургалт нь лавлагааны үйлчилгээний чанарыг бууруулах уу эсвэл нэмэгдүүлэх үү? Лавлагаа нь сургалтын нэг бүрэлдэхүүн хэсэг мөн үү? Эдгээр асуултанд хариулахдаа сургалт, лавлагааны үүсэл, эх үндсийг нь эргэн санаж тэдгээрийг харилцан уялдаатай бие биенээ нөхөх үйлчилгээний хэлбэрүүд хэмээн авч үзвэл зохино. Сургуулийн номын санчдын ажлын орон тооны талаархи нэгэн судалгаанаас харахад ”Лавлагааны номын санч шинээр авах тухай орон тооны зарлал дээр заавал сургалтын талаар дурдсан байdag”¹⁸ гэжээ. Сургалт болон лавлагааг салангид авч үзэх нь утгагүй зүйл юм.

Лавлагаа сургалтын нэг хэлбэр болох нь

Зарим хүмүүс лавлагааг сургалтын хамгийн ойр дөт хэлбэр гэж үздэг. Самуэл Грин нэг бүрчилсэн хийгээд ганцаарчилсан лавлагааны үйлчилгээнд сургалтын зарчмыг баримтлахыг чухалчилж байжээ. Зарим үед номын санч уншигчидтай нэгбүрчилэн ажиллаж ганцаарчилсан туслалцаа үзүүлэх нь хамгийн үр өгөөжтэй сургалтын хэлбэр гэж үздэг тал ч бий. Ер нь ганцаарчилсан болон нэг бүрчилсэн лавлагааны үйлчилгээг шаардлагатай үед хэн ч хүртэх боломжтой байвал зохистой. Гэвч сургалтын үүргийг зөвхөн лавлагаагаа хязгаарлаж болохгүй бөгөөд практик ач холбогдолгүй ч юм.

Лавлагаан дээр ажиллаж байгаа номын санч уншигч өөрийн биеэр түүнээс асуулт асуухад хариулах явцдаа сургалт явуулж байдаг. Хэрвээ ганцхан номын санч ажиллаж байгаа нөхцөлд 10 хүн дугаарлан зогсож байвал яах вэ? Асуултад нь хурдан хариулахаа бодоод сургалт явуулж байгаагаа мартдаг. Дэлгэрэнгүй

лавлагааны үйлчилгээ нь тогтоосон ширээтэй мөн цагийн хуваарьтай байдаг. Лавлагааны үйлчилгээний хуваарь баригдсан уншигчид онлайн системээс гол хэрэгтэй зүйлээ авч чадахгүй үед, аль эсвэл номын сан ажиллаад лавлагааны ширээ ажиллахгүй бол уншигч хэрхэн туслалцаа авах вэ? Лавлагааны ширээний эдгээр хязгаарлагдмал талууд нь уншигчдын боловсролыг дээшлүүлэхэд саад болдог байна.

Лавлагааны үйлчилгээний сургалтын философи

Философиийн үзэл баримтлалын дагуу сургалтыг лавлагааны нэг хэсэг гэж үздэг. Лавлагааны номын санч лавлагаатай холбоотой уншигчийн асуултад хариу өгөхдөө сургалтын философиийг мөрдлөг болгон, түүний дагуу уншигчдад мэдээлэл өгөх төдийгүй түүнийг “багшах меч” болгон ашиглана. “Хүнд загас өгвөл тэр өдрөө л цатгалан явна. Загас яаж барихыг зааж өгвөл насан туршдаа цатгалан явна” гэсэн хятадын эртний зүйр цэцэн үг байдаг. Номын санчийн дээрх үйл ажиллагаа энэхүү зүйр үгийн санааг илэрхийлж байна. Лавлагаа авах гэсэн хүн бүрийн асуултад бүрэн дүүрэн хариу өгөх, нөгөөтэйгүүр хайлт хийх стратегид сургах гэсэн зарчмаар номын санч тэдний асуултад хариулах нь зохистой. Ихэнх хүмүүс асуултынхаа дунд нь очоод зогсдог тал бий. Сургамж өгч байна гэдэгт итгэсэн хувь хүмүүс ч заримдаа тухайн нөхцлөөс шалтгаалан сайн бодолгүйгээр “мэдээлэл” өгдөг. Тараах материал, ном зүйн жагсаалт, вэб хуудас, signage хэрэглэх зэрэг нь сургалтын чиглэлээр хийж буй лавлагааны үйлчилгээний хэлбэрүүд юм. Хэрэгцээтэй үед нь мэдээллээр хангтан мэдээлэл хайх стратегийг уншигчдад зааж сургаснаар тэд нарт бие даан номын санд ажиллах боломжийг бүрдүүлнэ. Лавлагааны үед явуулах ганцаарчилсан сургалт нь уншигчдад судалгаа хийх тэднийг өөрийн гэсэн стратегид сургахаас гадна тодорхой чадвар эзэмшихэд нь тусалдаг.

Сургалт нь бие даасан үйлчилгээ болох нь

Сургалт нь лавлагааны ширээний хязгаарлагдмал байдлыг даван туулж уншигчдын хэрэгцээг хангахад чиглэгддэг. Номын санч нь зөвхөн мэдээллээр хангагч байдаг гэсэн хандлагыг өөрчлөн сургалт явуулснаар уншигчдад мэдээллийг бие дааж эзэмших боломж олгодгоороо ач холбогдолтой. Энэ нь дараах үндэслэлтэй:

- Мэдээлэлжсэн нийгэм нь иргэдээс бие дааж мэдээлэл олж авах, ашиглах, дүгнэх чадварыг шаарддаг.¹⁹
- Компьютерийн сүлжээний технологи нь хүмүүст өөрийн биеэр номын санд очижгүйгээр өргөн хүрээний судалгаа хийх боломжийг олгож байна. Газар зүйн байрлалаас үл хамааран мэдээллийн эх сурвалжийг олж авах боломжтой болсноор лавлагааны үйлчилгээний уламжлалт үйлчилгээг сольсон.²⁰
- Уламжлалт лавлагааны ширээний үйлчилгээгээр хэрэглэгчдийн хэрэгцээг бүрэн хангаж чадахгүй болсныг номын санггууд аль хэдийнэ хүлээн зөвшөөрөх болжээ. Учир нь орчин үеийн болоод ирээдүйн номын санчдын боловсон хүчний нөөц боломжоос шалтгаалан хэрэглэгчдийн өсөн нэмэгдэж буй хэрэгцээг бүрэн хангах боломжгүй юм.²¹
- Дээд боловсролын сургалт, нийтийн сургалт, тасралтгүй боловсролын хөтөлбөрүүд нь сурх үйл явцыг сургалтын арга болох багшах үйл ажиллагаа гэхээсээ эцсийн үр дүн гэж үзэж байна.²²

Номын санч нь мэргэжилтний хувьд номын сангийн үйлчилгээний тухайлбал, сургалттай холбоотой асуудлыг хянаж тавин байнга анхаарч байдаг гэж мэргэжилтнүүд үзэж байна. Үүнтэй холбоотой олон асуудлууд байсаар ирсэн цаашид ч байх болно. Мэдээллийн системийг алсын зайнаас хүртэгч “үл

үзэгдэх” хэрэглэгчдэд номын санч хэрхэн үйлчилгээ үзүүлэх вэ? Технологийн ба интернетийн нөөцийг боловсролын хөтөлбөртэй хэрхэн уялдуулах вэ? Электрон шуудан, сүлжээ, нөөц эх сурвалжуудыг хамтран эзэмших зэрэг нь лавлагаа болоод сургалтад ямар ач холбогдолтой вэ? Хүмүүс хэрхэн сурч байна вэ? Уламжлалт лавлагааны үйлчилгээ ба сургалтын хөгжилтэд эрс өөрчлөлт гарсаар байна. Учир нь номын санч, хэрэглэгч, мэдээллийн эх сурвалжийн хоорондох харилцаанд технологи ихээхэн нөлөөлж байна.²³

СУРГАЛТЫН ХӨГЖИЛ БА ХЭРЭГЖҮҮЛЭЛТ

Энэхүү бүлгийн эхэнд дурьдсан номын сангийн тухай ерөнхий чиг баримжаа, номын сангийн сургалт, ном зүйн сургалт, мэдээллийн мэдлэг олгох сургалт зэрэг нэр томъёонууд нь номын сангийн сургалтын талаархи онолын үзэл баримтлал, хандлагыг илэрхийлнэ. Боловсролын бусад онолын нэгэн адил эдгээр үзэл баримтлал нь практикт бодитойгоор шууд хэрэглэгдэх боломжгүй бөгөөд гагцхүү практикт хэрэглэж болохуйц сургалтын философи үндэслэл нь болж өгдөг. Тухайн нэг онолын үзэл баримтлалаас үл хамааран сургалтыг төлөвлөж явуулах нь иж бүрэн хийгээд олон талт үйл явц юм. Сургалтын хөгжлийн үйл явцыг *сургалтын загвар боловсруулах хэмээн нэрлэдэг* байна.²⁴

Энд нэг зүйлийг сануулах хэрэгтэй. Сургалтын загвар боловсруулах үйл явц нь бие биеэсээ ялгаа бүхий дараалсан уе шатаас бүрдэнэ. Энэ номонд ч гэсэн ийм байдлаар харуулна. Харин бодит байдалд энэ үйл явц нь яг дарааллаараа хэрэгжихгүй бөгөөд хөндөгдөх асуудлууд нь хоорондоо холбоо багатай байдаг. Сургагч номын санч нь сургалтын төлөвлөлттэй холбоотой онолын мэдлэгтээ тулгуурлан суралцагчдад өөрсдийн үйл ажиллагааг бодитой танилцуулахын тулд зохион байгуулалтын бүхий л нөхцөл байдлыг тайлбарлан ойлгуулна. Энэхүү бүлэгт өөр өөр нөхцөл шаардсан зургаан сценари өгөгдсөн бөгөөд тэдгээрт тохирох сургалтын загваруудыг хэрэглэх талаар өгүүлнэ.

Хэрэгцээг тодорхойлох нь

Сургалтын хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэхийн өмнө хэрэгцээг тодорхойлох нь сургалтыг суралцагчдын хэрэгцээнд нийцүүлэн зохион байгуулах чухал ач холбогдолтой. Хэрэгцээ гэдэг нь” бодит нөхцөл байдал ба тавигдаж буй стандартын шаардлага хөёрын хоорондоо“²⁵ зөрүүтэй байдал юм. Үүнийг *хүсэл буюу шаардлага* гэдэгтэй хутган ойлгож болохгүй. Хэрэгцээг тодорхойлох үйл явц нь байгаа зөрүүг илрүүлэх түүнээс илүү давамгайгий нь сонгон авах явдлыг багтаана.²⁶ Донна С.Квийн “хэрэгцээг тодорхойлохын үндэс суурь нь ямар сургалтын хөтөлбөр хэрэгжүүлэх вэ, түүний агуулга юу байх вэ? гэдгийг илрүүлэхэд оршино”²⁷ гэжээ. Хэрэгцээг тодорхойлохдоо тухайн хэрэглэгчийн бүлгийн шинж чанарт гарч буй өөрчлөлт, мэдээллийн бүтэц болоод нийтийн байдлыг харгалзах хэрэгтэй. Гадаад дотоод хамтын хүчин зүйлсийн хамтаар хэрэглэгчдийн боловсрол эрэлт хэрэгцээг номын сангийн боломжтой нийцүүлэн тодорхойлдог.

Хэрэгцээг судлан тодорхойлох стратеги нь олон янз байдаг. Үүнд: утга зохиолын тойм хийх, санал асуулга авах, ажиглалт хийх, ба тестийн арга багтана. Утга зохиолын тойм хийхийн тулд архив, коллежийн каталог, жилийн тайлан илтгэлүүд, статистик дун, сурталчилгааны гарын авлага, дотоод гадаадын эх сурвалж болон уншигчдын бүлгүүд²⁸, номын сангийн эрдэм шинжилгээний холбогдолтой бүтээлүүдэд харьцуулсан судалгаа хийх юм. Санал асуулгын хуудсаар судалгаа явуулж уншигчдын сонирхол хэрэгцээ юу болохыг асууж мэдсэний үндсэн дээр номын санчдын зүгээс сургалтад хандах хандлагыг тодорхойлно. Лавлагааны ширээ, уншлагын ширээ, компьютерийн терминал

дээр ажиглалт хийж чадвал уншигчид юу сонирхож байгаа талаар мэдээлэл олох боломж гарна. Эцэст нь хэлэхэд уншигчдаас тэдний мэдлэг чадварыг нь тодорхойлох тест ч авч болно. Номын сангаас хэрэгжүүлэх сургалтын хэрэгцээг илрүүлэн тодорхойлоход ихэвчлэн санал асуулгын хуудас ба ажиглалт нь өргөн хэрэглэгддэг аргууд юм.

Бодит хэрэгцээг тодорхойлохын тулд мэдээлэл цуглувулж, түүнийгээ судлан дүгнэлт хийсний дараа сургагч номын санч нь тэдгээрийн аль нь нэн чухал ач холбогдолтой болох, алийг нь эн тэргүүнд тавих, аль хэрэгцээг нь сургалтаар шийдэх боломжтой байна, (бүх хэрэгцээг сургалтын аргаар шийдэхгүй) алийг нь улс төрийн шийдвэрээр гүйцэтгэх шаардлагатай зэргийг тодруулна. Зайлшгүй шийдэх хэрэгцээг сонгон авсны дараа сургалтын ерөнхий зорилго томъёолж боловсруулна. Энэхүү сургалтын ерөнхий зорилго нь цаашид сургалт явуулах бүх шатанд ерөнхий чиг хандлагыг заагч нь байдаг.²⁹

Ишлэл 8.4

Сценари: Уг гарлын судлаачдын хэрэгцээ

Та нэгэн улсын нийтийн номын санд лавлагааны номын санчаар ажилладаг гэж бодьё. Амралтын өдрүүдэд ээлжинд гарах болгонд таниас уг гарал судлалын асуудлаар судалгаа хийхтэй холбоотой олон асуулт асуудаг. Та бусад лавлагааны номын санчидтайгаа өөрийн энэхүү ажиглалтынхаа талаар хуваалцахад тэд ч мөн адил ийм асуултуудтай тулгардаг ажээ. Иймээс лавлагааны тасгийн дарга уг гарал судлалын асуудлаар сургалт семинар зохион байгуулахаар шийдвэрээ. Ийм сургалт семинар хэр зэрэг ач холбогдолтой болох, хэн оролцох, ямар хичээл заах талаар судалж хэрэгцээг тодорхойлох үүрэг таньд ноогджээ. Энэ талаар юу хийх тухайгаа бичнэ үү.

Сургалтын хөтөлбөрийн бүтэц

Хөтөлбөрийн бүтэц нь тухайн номын сан ямар төрөлд хамаарахаас тодорхой хэмжээгээр шалтгаална. Номын сан нь эрдэм шинжилгээний, сургуулийн, тусгай, нийтийн гэх мэт байна. Гэхдээ бүх хөтөлбөрийн бүтэц нь тасралтгүй хамтын ажиллагаан дээр тогтдог гэж тодорхойлж болно. Энэ нь нэг талаас номын сан дангаараа боловсруулан хэрэгжүүлж буй сургалт, нөгөө талаас өөр байгууллага, бүлэгтэй номын сан хамтран зохион байгуулсан сургалт юм. Энэхүү хэлбэр буюу 2 туйлын хооронд хамтын ажиллагааны бүтцийн янз бүрийн хэлбэрүүд оршино.³⁰ Албан ба албан бус аргаар сургалтын хэрэгцээг тодорхойлсны дараа сургагч номын санч нь хамтран ажиллах боломжтой байгууллагуудын талаар судалгаа явуулна. Аливаа нэг сургалтын хөтөлбөрийн тодорхой бүтцийг боловсруулахдаа номын санч нь тухайн үеийн улс төрийн байдал, захиргааны байгууллагаас түүнд үзүүлэх дэмжлэг, байгууллага хоорондын хамтын ажиллагааны хөгжлийн түвшин зэрэг асуудлуудыг харгалзах хэрэгтэй. Зарим үед олон газартай хамтарна гэхээсээ номын сан дангаараа ажилласан нь илүү үр өгөөжтэй байдаг тал бий. Дээр дурьдсан хамтын ажиллагааны аль ч хэлбэр нь бие биеэсээ илүү гэж хэлэхэд хэцүү бөгөөд тухайн нөхцөл байдал, сургалтын хэрэгцээнд тохирсон, үр өгөөжтэй бүтцийг сонгон хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Сургалтыг төлөвлөж эхлэх шатанд шийдвэр гарахаас өмнө хөтөлбөрийн бүтцээ тогтоовол зохино.

Тухайн нэг номын сангаас хэрэгжүүлж буй сургалт, хамтын ажиллагаа нь түүний өвөрмөц онцлог, эрхэм зорилгоос хамаарна. Лори Арп, Лизабет Вилсон нар “Ном зүйн сургалтын хөтөлбөрийн бүтцүүд :Төлөвлөлтийн үргэлжлэх үе шатууд“ сэдэвт бүтээлдээ эрдэм шинжилгааний номын сангудын хамтын ажиллагааны талаар дэлгэрэнгүй өгүүлсэн байдаг.³¹ Үргэлжлэх үе шатууд гэдэг

нь тухайн номын сан өөр бусад номын сан, тэнхим, их сургуулийн удирдлагатай хамтран ажиллах чадварын түвшинг хэлнэ. Ерөнхий чиг баримжаа олгох үйл ажиллагааны тухайд хамтарч ажиллах шаардлагагүй. Харин аль нэг хичээлтэй холбоотой сургалт, хичээл хоорондын интеграцилагдсан сургалт болон багийн сургалтууд нь тэнхмийн багш нарын хамтын ажиллагааг илүүтэй шаарддаг. *Тодорхой нэг хичээлтэй холбогдсон сургалт* гэдэг нь оюутнуудад тухайн хичээлтэй холбоотой даалгавар хийхэд шаардлагатай мэдлэг, чадвар олгох үүднээс хичээл ордог багштай нь хамтран явуулах сургалт юм.³² *Хичээл хоорондын интеграцилагдсан сургалт* нь аль нэг хичээлийг шинээр төлөвлөх, зорилгыг нь тодорхойлох, хичээлийн агуулгыг боловсруулах шатанд шаардлагатай.³³ Сайн боловсруулсан сургалт нь *хамтын буюу багийн сургалтын хэлбэртэй* байдаг. Энэ нь номын санч, багш хоёр хамтран хичээлээ төлөвлөх, хэрэгжүүлэн дүгнэх хамтын ажиллагаа юм. Арп, Вилсон “эрдэм шинжилгээний номын сангаас хэрэгжүүлж буй хөтөлбөр боловсронгуй болж түүний хамтын ажиллагаа өргөжин хөгжихийн хэрээр номын санч тухайн хамтрагч байгууллагынхаа боловсролын эрхэм зорилго, зорилтыг үйл ажиллагаандaa шингээхийн зэрэгцээ нэгдэн нягтарч ирдэг.

Сургуулийн номын сангаас хэрэгжүүлж буй хөтөлбөрүүд нь эрдэм шинжилгээний номын сангийнхтай төстэй байдаг хэдий ч хөтөлбөрийн үндсэн чиглэл, улсаас баталсан боловсролтой холбоотой дүрэм журмууд, багш нарт тавигдах шаардлага зэргээс шалтгаалан хамтын ажиллагааны хэлбэрүүд ямар байх вэ? гэдэг тодорхойлогдоно.. Сургуулийн сургалт нь зөвхөн сурах бичиг төдийгүй бусад нөөц эх сурвалжыг өргөн ашиглахыг шаарддаг учраас номын санч нь багш, сургуулийн удирдлагатай ойр дотно хамтран ажиллаж, номын сангаас хэрэгжүүлдэг сургалтыг сургуулийн сургалтын хөтөлбөртэй уялдуулан ажиллахын төлөө зүтгэх учиртай.

Нийтийн номын сантай хамтран ажиллах түншүүдэд нилээд олон хэлбэрийн байгууллагууд багтдаг. Энэ нь сургууль, боловсролын болон бизнесийн байгууллага, төрийн бус байгууллага, орон нутгийн засаг захиргаа, сүм хийд болон сонирхлын бүлэгтэй хамтран ажиллаж уншигчдын янз бүрийн бүлгүүдийн сонирхолд нийцсэн хөтөлбөрөөр сургалтыг явуулдаг. Мөн тусгай чиглэлээр мэргэшсэн номын санч нь томоохон байгууллагын мэргэжилтэнтэй хамтран ажиллах өргөн боломжтой.

Хэрвээ хамтын ажиллагааны хүрээ нь хязгаарлагдмал байх тохиолдолд ихэнх номын сан бие даан өөрсдөө сургалт явуулдаг. Тухайлбал, ихэнх номын сангууд номын сангийн талаар ерөнхий чиг баримжаа олгох чиглэлийн сургалтыг бие даан явуулж уншигчдад номын сангийн үйлчилгээний хэлбэрүүд, тоног төхөөрөмж, нөөц эх сурвалжууд зэргээс танилцуулдаг. Номын сангаас эрхлэн явуулдаг сургалтын өөр нэг хэлбэр нь уншигчдад тодорхой эх сурвалж ашиглах арга стратегийг танилцуулах сургалт семинар бөгөөд үүнд тодорхой нэг бүлгийг сонгон авахаасаас илүү номын санд ирж буй нийт уншигчдад зориулагддаг.

Зорилго ба зорилтууд

Хэрэгцээг судлан тодорхойлж, хамтран ажиллах түншүүдээ тогтоосны дараа сургагч номын санч нь сургалтын эцсийн үр дүнг илэрхийлсэн сургалтын зорилго, зорилтуудаа томъёолно. Зорилго зорилтуудаа томъёолсноор сургалт амжилттай явагдана гэж үзэж болшгүй бөгөөд зорилго, зорилтгүй бол сургалт биш гэсэн үг. Эхний үед зорилго, зорилтуудыг тодорхойлох нь цаг хугацаа болоод тодорхой чадварыг шаардсан нилээд төвөгтэй хэрэг боловч энэ чадвар нь сургалтыг амжилттай явуулахад чухал ач хобогдолтой.³⁴

Сургалтын зорилтуудыг томъёолох нь түүний үр дүн буюу эцсийн үр дагаврын илэрхийлэл юм. Багшийн хувьд сургалтыг ерөнхийд нь чиглүүлэх, агуулгын бүтцийн нэгдлийг хангах, мэдээллийн хэрэгсэл болох аргаа сонгоход зорилгоо тодорхойлох нь чухал ач холбогдолтой бөгөөд оюутнуудаар хийлгэх нэмэлт даалгавар, үнэлгээний механизмыг гаргахад хэрэгтэй юм. Суралцагчийн хувьд сургалтын эцэст хүрэх үр дүнг тодорхойлон, суралцах хүсэл эрмэлзлэлийг нь төрүүлж цагаа зөв хуваарилж зохион байгуулахад сургалтын зорилт ач холбогдолтой. Багш, суралцагч хоёрын аль алинд нь сургалтын зорилтуудыг тодорхойлж өгснөөр хичээлийн агуулгыг тодорхойлох, суралцах хүсэл эрмэлзлэлийг төрүүлэх эцсийн үр дүнг харилцан ойлгоход тустай. Мөн сургалтыг илүү үр өгөөжтэй, үр ашигтай болгодог.

Зорилтын хэлбэрүүд

Зорилт нь дараах гурван хэлбэртэй. Үүнд: ерөнхий, эцсийн /үр дүнгийн/, боломжит.³⁵ Ерөнхий зорилт нь тухайн хөтөлбөрийн үндсэн зорилгыг тодорхойлох бөгөөд өргөн утгаараа уг хөтөлбөр ямар үр дүнд хүрэх вэ? гэдгийг харуулна. Ерөнхий зорилтыг “ойлгох”, “үнэлэх”, “итгэх” гэх мэт ухагдахуунаар томъёолдог. Эцсийн зорилт нь сургалтын хүрэхээр зорьж буй үр дүнг илэрхийлсэн ерөнхий зорилтыг илүү өвөрмөц байдлаар томъёолсон хэлбэр юм. Боломжит зорилт нь тусгайлсан зорилтод хүрэхэд зайлшгүй шаардлагатай мэдлэг чадварыг тодорхойлж өгнө. Тухайн сургалтад хамрагдагсын үйл ажиллагаанд гарах өөрчлөлтийг урьдчилан томъёолно гэсэн уг. Боломжит зорилт нь нэгд, үйл ажиллагаа (ажиглахад боломжтой биеэ авч явж буй үйл байдал), хоёрт, нөхцөл байдал (тухайн байдлын тодорхойлолт), гуравт, шалгуур (хүлээн зөвшөөрч болохуүц үйл байдал, тэрхүү үйл байдалд хэн үнэлгээ хийдэг болох)³⁶ гэсэн гурван шинжийг агуулдаг (Ишлэл 8.5).

Ишлэл 8.5

Ерөнхий, эцсийн ба боломжит зорилтын жишээ

Ерөнхий зорилт: “Экспертүүд мэдээллийг хэрхэн тодорхойлдог болохыг уншигч өөрөө ойлгон мэдэж, түүнийг тодорхой чиглэлээр судалгаа хийхдээ эрэл хайлт хийж ашигладаг болно”.³⁷

Эцсийн /үр дүнгийн/ зорилт: “Судлаачид мэдээллийн эх сурвалжийг хүлээн зөвшөөрч, түүнийг түгээн дэлгэрүүлдэг үйл явцын талаар уншигч мэддэг болно”.³⁸

Боломжит: Оюутан тодорхой хаягтай (нөхцөл байдал) ерөнхий сэдэвтэй болон эрдэм шинжилгээний сэтгүүлийг харьцуулан үзээд өөрөө (суралцагч) тэдгээрт (шалгуур) нийтлэгдсэн өгүүллэгүүдийн хоорондох таван ялгааг олж тогтоох (үйл ажиллагаа) чадвартай болно.

Зорилтуудыг томъёолоход анхаарах зүйлүүд

Сургалтын загвар боловсруулдаг зарим судлаачид “ерөнхий зорилгоо тодорхойлмогц төлөвлөлтийнхөө эхний шатанд сургалтын зорилтуудаа тодруулах хэрэгтэй. Дарааллын хувьд энэ нь зөв шийдэл боловч бодит амьдралд тэр бүр хэрэгжиж чаддаггүй юм”³⁹ гэжээ. Заримдаа төлөвлөлтийн үе шат эсрэгээр эргэх ч тохиолдол гардаг. Тухайлбал, номын санч вэбийн хичээлд тулгуурлан онлайн каталог ашиглаж сургах төсөл хэрэгжүүлэх боллоо гэхэд ерөнхий зорилго, аргаа аль хэдийнэ сонгочихсон байдаг. Заримдаа багш юу хийх гэж байгаагаа төлөвлөж амжихгүй байх тохиолдол ч гардаг. Норман Е.Гронланд “сургалтын

зорилгыг тодорхойлохдоо сургалтын арга, хэрэглэгдэхүүнээ бие дааж сонгох, уян хатан байх, багшийн эрхийг нь хязгаарлалгүйгээр гол нь багшлах үйл явцыг үр дүнтэй хийгээд сургалтыг үнэлж дүгнэж болохуйц өвөрмөц байдлаар хандах нь чухал”⁴⁰ юм гэдгийг дэмжиж байв.

Зорилтоо томъёолохдоо оюутны зан төлөвийн талаар дурьдах явдлыг зарим нь шүүмжилж, оюутны сурч мэдсэн бүх зүйлийг нэг үйлдлээр дүгнэх боломжгүй юм хэмээн үздэг байна.⁴¹ Зарим хүмүүс сэтгэл зүйтэй холбоотой өвөрмөц зан төлөвийг салган авч тодорхойлох нь бэрхшээлтэй гэж үздэг бөгөөд танин мэдэхүйн дээд шатанд ч ийм бэрхшээл учирна. Учир нь ”дотоод мөн чанарыг илэрхийлсэн үйлдлүүд нь бие даасан шинжтэй”⁴² байdag гэжээ. Тухайлбал, тухайн хувь хүн өөртөө итгэлтэй байвч, дотроо айдастай байж болно. Нөгөө нэг хүмүүсийн үзэж байгаагаар сургалтын өвөрмөц зорилт нь суралцагчдын зан төлөвийн олон хэлбэрийн тодорхой жишээ бөгөөд бид түүнийг сургалтын ерөнхий зорилтыг биелүүлсний баталгаа болгон хүлээн зөвшөөрөхд хэзээд бэлэн байdag гэжээ.⁴³ Ишлэл 8.5-д харуулсан эцсийн /үр дүнгийн/ зорилтыг тодорхойлсон жишээнд оюутан хэсэг сэтгүүлийг хоёр ангилалд хуваан тавьж, яагаад ийнхүү ангилснаа тайлбарлах нь тийм ч хэцүү зүйл бишээ. (Энэ хоёр зорилт нь оюутнаас тэдгээр ялгааг цээжлэх, эргэж хариулахыг шаардахгүй, харин оюутан юу сурснаа л харуулж байна). Ялгааг нэрлэх эсвэл ангилах гэсэн хоёр үйлдлийн аль аль нь оюутан тухайн сэтгүүлийг ялгах чадвартай гэдгийг баталж байна. Багш сургалтын аргаа сонгох эсвэл сургалтын үйл явцын дарааллыг тогтооход ийм тусгайлсан үйлдэл шаардагдахгүй боловч сургалтын үр дүнг дүгнэхэд хэрэгтэй. Ийнхүү шалгуур нь өгөгдөөгүй боломжит зорилтыг ”Оюутан ердийн болон эрдэм шинжилгээний сэтгүүлийг хооронд нь ялгаж сурна” гэсэн байдлаар томъёолж болно.

Зорилтуудын ерөнхий чиглэлүүд

Гронланд “сургалтын зорилтыг ангилан ерөнхий чиглэл гаргаснаар зорилгоо тодорхойлох, зохион байгуулалтад оруулах, хасч өөрчлөх, боломжийн хэсгүүдийг өргөжүүлэх зэрэгт ач холбогдолтой гэж үзсэн.⁴⁴ Бенжамин Блумийн Таксономид⁴⁵ дараах танин мэдэхүйн зургаан үе шаттай (сэтгэх чадвар) сургалтын иерархи бүтцийг боловсруулсан. Үүнд: мэдэх, ойлгох, хэрэглэх, үнэлж дүгнэх, задлан шинжлэх ба дүгнэх. Сүүлчийн гурвыг сэтгэн бодох чадварын дээд шатууд гэжээ. Үүний адил Дэвид. Р. Кратбол түүний хамтран зүтгэгчид⁴⁶ сэтгэл зүйн чиглэлээр дээрхийн адил ангилал гаргасан. Элизабет Симпсон⁴⁷ психомоторийн үйл ажиллагааг дэлгэрэнгүй тайлбарлав. А.Дийн Наунстэйн⁴⁸ үйл ажиллагааны дээрх гурван эрэмбийг нэгэн бүхэл бүтэн цогц болгон дахин боловсруулсан юм. Лори Арпийн удирдлаган дор Коллежийн болон Эрдэм шинжилгээний Номын Сангуудын Холбооны⁴⁹ Ном зүйн Сургалтын Тасгаас эрхлэн боловсруулсан эрдэм шинжилгээний номын сангийн Ном зүйн тодорхойлолтуудын Үлгэрчилсэн журам гэсэн бүтээлийг номын санчид сургалтын зорилгоо тодорхойлохдоо ашиглаж болно. Энэхүү үлгэрчилсэн журам нь тухайн номын сангийн төрөл болоод суралцагчдын нас, туршлага, боловсролоос үл хамааран ашиглагдах боломжтой. Хэд хэдэн уламжлалт онолын өвөрмөц шинжийг агуулсан энэхүү баримт бичиг нь номын санчдад сургалт явулахад онцгой ач холбогдолтой юм.⁵⁰

Зорилтууд зөв тодорхойлогдсон эсэх нь

Зорилт нь сайн боловсруулагдсан хийгээд зөв болсон эсэхийг шалгахын тулд номын санч доорхи асуулт тавина.

- Сургалтын үр дүн боломжийн уу?

- Хүрч болохуйц зорилт тавьсан уу?
- Номын сангийн үйл ажиллагааны философитой зорилт нийцэж байна уу?
- Сургалтын онолын зарчмуудтай зорилт нийцэж байна уу?
- Зорилтын гол субъект болох эзэн нь суралцагч мөн уу?

Ишлэл 8.6

Сценари: Онлайн каталогийн тухай сургалт семинар

Урлагийн нэгэн жижиг сургуульд Та арга зүйч номын санчаар ажилд орлоо гэж бодьё. Тэр номын сан урьд нь ийм орон тоогүй байжээ. Таны эхний даалгавар бол номын санд шинээр байгуулсан электрон хичээлийн ангийг ашиглан коллежийн ажилтнуудад зориулсан цуврал сургалт семинарыг нэг нэг цагаар зохион байгуулах боллоо. Номын санд шинээр онлайн каталог нэвтрүүлснээр зарим багш нар түүнийг ашиглаж чадахгүй бэрхшээлтэй тулгарч байгаа учраас та эхний хичээлээ онлайн каталогийн талаар танилцуулга хийхээр шийджээ. Сургалт семинарын эцсийн үр дүнг тодорхойлсон ерөнхий, эцсийн /үр дүнгийн/, боломжит зорилтыг гаргана уу.

Сургалтын онол ба хэлбэрүүд

Хамгийн үр өгөөжтэй сургалтын хэлбэр нь нэг бүрчилсэн сургалт юм. Номын санч орчин үеийн сургалтын онолуудыг мэдэх шаардлагатай тулгарах боллоо.

Сургалт ба мэдлэгийг дүгнэх нь

Сургалт гэж юу вэ?. Мэдлэг гэж юу вэ?. Эдгээрт хариулахад амархан мэт боловч нилээд ярвигтай асуулт юм. Энэ нь тухайн хүн мэдлэгийн мөн чанарын тухай асуудлыг хэрхэн ойлгодог хийгээд түүний өртөнцийг үзэх үзэл хэр зэрэг төлөвшенээс шалтгаална. Роберт.М.Гагнэ “сургалт гэдэг нь цаг хугацааны явцад хүний зан авир, чадавхид гарч буй өөрчлөлт бөгөөд түүнийг хөгжлийн үйл явц байдлаар энгийнээр тайлбарлахад төвөгтэй юм”⁵¹ гэжээ. Хүмүүс хэрхэн сурдаг талаар шинэ шинэ онол гарч баяжигдсаар байна. Шинээр онол төрж гармагц хуучнаа заавал хаяна гэсэн үг бишээ. Янз бурийн онол, үзлүүд зэрэгцэн оршиж, тэдгээр нь янз бурийн нехцэл байдалд тохирч байдгийг үгүйсгэх аргагүй. Цорын ганц онцгой сайн сургалтын онол гэж байдаггүй хэдий ч номын сангийн сургалтын хүрээнд бихэвиоризм, танин мэдэхүйн, конструктивизмын онолууд зохих үр нөлөөтэй байна.⁵²

Бихэвиорист үзлийн дагуу хүрээлэн байгаа орчны гадаад хүчин зүйлд идэвхгүйгээр хариу үзүүлэх үйлдлийг мэдлэг гэж нэрлэдэг. Суралцагч хүрээлэн буй орчны өөрчлөлтөд хариу өгч дасан зохицно. Сургалт нь ерөнхийдөө автоматаар давтагдах хэмжээнд хүртлээ хэвшилэн шинэ зан төлөвийг харуулсан идэвхгүй үйл явц юм. Бихэвиористууд сургалтын үр дүнг голлон чухалчилдаг. В.Р.Скиннер суралцагчдын зан төлөвт зэрэгээр, сөрөгөөр нөлөөлдөг эсвэл огт нөлөөлдөггүй хүчин зүйлсийн талаар судалгаа явуулжээ. Эрэгээр нөлөөлдөг хүчин зүйлс нь хүний харилцааг өргөжүүлэхэд тусалдаг бол сөрөгөөр нөлөөлдөг хүчин зүйлс нь хүсээгүй үр дүн гарахаас суралцагч өөрөө зайлсхийхэд нөлөөлдөг байна. Хүчин зүйлс нь нөлөөтэй байхын хэрээр сургалтын эрч хүчийг нэмэгдүүлнэ. Эдвард Торндайк сурх сэдэл ба түүний хариу үйлдлийн хооронд холбоо тогтоох үйл явцыг сургалт гэж тодорхойлжээ.

Танин мэдэхүйн буюу Когнитив үзэл нь хувь хүний оюун ухаанд байгаа

билэгдлийн чанартай оюун санааны төсөөллийг мэдлэг хэмээн тодорхойлдог. Энэ үзлийн дагуу оюун ухааны идэвхтэй боловсруулалт хийх үйл явц болоод мэдээлэл боловсруулалтад анхаардаг. Хувь хүний зан төлөвт гарч байгаа өөрчлөлтийг анхааран үзэх боловч түүнийг хүний оюун ухаанд гарч буй өөрчлөлтийн илэрхийлэл гэж үздэг. Мэдлэг нь өгөгдсөн абсолют зүйл бөгөөд туршлагын явцад дахин бүрэлддэг гэж үздэг. “Хүн эхлээд доод түвшний дараа нь дээд түвшний ойлголтыг танин мэдэх боломжтой” гэж үздэг сурх үйл явцыг иш үндсээ болгогч Гагнэгийн мэдээлэл боловсруулах онолыг танин мэдэхүйн онолчид хүлээн зөвшөөрдөг. Жийн Пиажэ, Р.С.Андерсон нар бүдүүвч схемийн онолыг боловсруулан, зохион байгуулагдсан мэдлэг гэдэг нь хүний ертөнцийг ойлгох ойлголтыг харуулсан хийсвэр оюун ухааны хэсгүүдийн нэгдмэл бүтэц юм гэж үзсэн. Энэ хандлагын дагуу суралцагчид бүдүүвч схем гарган, өөрийн санаануудаа нэгтгэн холбоно.

Констрактивист үзлийг баримтлагчид хувь хүн өөрийн туршлага хийгээд бүдүүвч схемд тулгуурлан сургалтын үйл явцад бий болгодог бүхэл бүтэн цогц зүйлийг мэдлэг гэж тодорхойлжээ. Хүн өөрийн туршлагадаа үндэслэн ертөнцийг үзэх үзлээ төлөвшүүлдэг. Сургалт нь шинэ туршлага эзэмшихийн тулд хүн өөрийн оюун ухааны загвараа өөрчлөн нийцүүлэх үйл явц юм. Констрактивист онолчид тодорхойгүй нөхцөл байдалд суралцагч асуудал шийдэх чадвартай болох хэрэгтэй гэж үздэг. Констрактивист үзэл нь хувь хүний, нийгмийн гэсэн үндсэн хоёр чиглэлтэй. Танин мэдэхүйн хувь хүний констрактивизм нь хувь хүний асуудалд голчлон анхаардаг бол нийгмийн констрактивизм нь нийгмийн харилцааны асуудлыг чухалчилдаг. Ж.Пиаже тодорхой нөхцөл байдалтай зохицох танин мэдэхүйн үед сургалт нь практик үйл ажиллагаанд оролцож эхлэх үйл явцын эхлэл гэж нэрлэдэг.

Мэдээлэл хүлээн авч түүнийг өөрийн болгох үйл явц нь мэдлэг мөн гэж хүмүүнлэгийн онолыг баримтлагчид үздэг. Сургалт нь дотоод сэдлийн үр дүнд хувь хүн туршлага эзэмших үйл явц юм. Сургалтыг өөрийн үйл ажиллагаагаа бие даан чиглүүлэх чадвар, чадавхи төлөвших явц гэж тодорхойлдог. Сургалтын гол зорилго нь туршлагын дүнд мэдлэг шингээн авч, өөрийн болгоход оршино. Багш хүн суралцагчдынхаа асуудал шийдвэрлэх чадвар, өөрийгөө нээн илрүүлэх, зорилго тавих хийгээд тэдний харилцааны асуудалд илүүтэй анхаардаг хэмээн хүмүүнлэгийн онолын төлөөлөгчид үздэг.

Сургалтын талаархи дээрх үзэл баримтлалууд нь номын сангийн сургалтад ихээхэн нөлөөтэй юм. Бихэвиористууд нь үйл байдлын холбоотой сургалтын зорилтуудыг томъёолох, дасгалын дэвтэр гаргах, компьютерийн тусламжтай явуулах сургалт, институтын шинжтэй өвөрмөц тусгайлсан сургалтуудад голчлон нөлөө үзүүлнэ. Когнитивист онол нь онолын үзэл баримтлалуудыг ашиглах, хөтөлбөр боловсруулах болоод сургалтын хэлбэрүүдийг тодорхойлоход ач холбогдолтой.⁵³ Констрактивист онолын санааг хамтын сургалт, онлайны шууд сургалт болоод аливаа асуудалд анализ хийн үнэлэлт дүгнэлт өгөх явцад ашигладаг байна.

Сурах арга барил

Хувь хүмүүс өөрийн гэсэн өвөрмөц сурах арга барилтай. Суралцагч бүр асуудал шийдвэрлэх арга эзэмшсэн байдаг. Боловсрол судлаачид сурах арга барилыг тодорхой шалгуураар хэд хэд ангилан үздэг.⁵⁴

Суралцагчыг хамааралтай ба хамааралгүй гэж хоёр ангилна.⁵⁵ Хамааралтай суралцагч нь ажиглалт хийх сонирхолтой, гаднын нөлөөнд автамтгай, хүмүүсээс туслалцаа хүсэх дуртай, бусадтай нэг бүлэг болж хамтарч ажиллахыг илүүтэй эрхэмлэдэг байна. Харин хамааралгүй буюу бие даасан суралцагч нь асуулт, хариултын аргыг чухалчилан бие дааж ганцаараа ажиллах

сонирхолтой, асуудлыг шийдвэрлэхдээ хийсвэр сэтгэлгээг илүүтэй ашиглах дуртай байна. Серик Обермэн “Сарнайн дэлбээ” нэртэй шоо хаях тоглоом нь асуудал шийдвэрлэх сургалтын чухал арга болохыг илтгэсэн зүйл гэж бичсэн байдаг.⁵⁶

Хүмүүсийг мэдээлэл хүлээн авч байгаа байдлаар нь дотор нь *бодитой тодорхой буюу хийсвэр хүлээн авагчид* ба тэднийг мэдээлэл боловсруулж буй байдлаар нь *идэвхтэй* буюу *бодлогоширсон* байдлаар мэдээлэл боловсруулж шүүн тунгаагчид хэмээн Дэвид Колб үздэг. Мэдээллийг тодорхой бодитой хүлээн авагчид нь мэдээллийг өөрийн туршлагаар буюу хийж буй үйлдлээрээ мэдэрч байж ойлгож түүнийгээ шингээж авдаг байна. Харин хийсвэр байдлаар мэдээлэл хүртэгчид нь нэгтгэн дүгнэх, ажиглах, сэтгэх зэргээр ажилладаг. Идэвхтэй боловсруулагчид нь шинэ мэдээллийг шууд практикт туршин ашигладаг. Бодлогоширсон байдлаар мэдээллийг боловсруулагчид нь голдуу өөрөө дотроо бодож сэтгэх замаар мэдээллийн үнэн зөвийг туршдаг. (Ишлэл 8.7. х.) Боловсролын уламжлалт практикт хийсвэр байдлаар мэдээлэл хүлээн авч, бодлогоширсон байдлаар боловсруулагчдыг илүүтэй авч үзэж ирсэн.⁵⁷

Нэгөө нэг онолын урсгалын дагуу хүний тархины хоёр тал нь сэтгэлгээний хоёр загварын аль нэгийг удирдаж байдаг гэж үздэг. Хүн бүрт энэ хоёр загварын аль нэг нь давамгайлж байдаг. Зүүн талын тархиараа сэтгэгчид нь логик сэтгэлгээ сайтай учир дэс дараалтай сэтгэн бодох, хийсвэрлэх, объектив шинжтэй байх ба аливаа зүйлд задлан шинжилгээ хийхдээ илүү байдаг байна. Баруун талын тархиараа сэтгэгчид нь зөн совингоороо мэдрэх, ерөнхийлөн дүгнэх, нэгтгэн шинжлэх, субъектив шинжтэй байх ба аливаа юмыг иж бүрнээр бүхэлд нь авч үздэг. Уламжлалт сургалтад сэтгэлгээний зүүн тархины загварыг илүүтэй дэмждэг байна.⁵⁸

Ийнхүү хүмүүсийн сурх арга барилын талаар олон хандлага⁵⁹ байдаг бөгөөд алийг нь сургалтад илүү анхаарах нь маргаантай асуудал юм. “Нэг л хэмжүүр хэрэглэнэ гэдэг бол тэр хэмжигдэхүүн нь бусдаасаа давуутай гэж үсэн хэрэг. Харин энэ удаад тэгж үзэж болохгүй. Хувь хүн бүрийг хүндэтгэх үүднээс сурх арга барилын олон янзын хэлбэрийг хүлээн зөвшөөрөх нь зүйтэй.”⁶⁰ Сургагч номын санч сургалт эхлэхээс өмнө суралцагчдыг судална гэдэг төвөгтэй бөгөөд суралцагчдын талаарх дүгнэлтийг судалгааны бүтээлд үндэслэн хийнэ. Номын санч сургалтын янз бүрийн нөхцөлд сурх арга барилын дээрх хэлбэрүүдийг мэдэж ашиглахад бэлэн байх хэрэгтэй.

Ангидaa илтгэл тавихдаа бусад аргууд болох бичил судалгаа, бүлгийн ярилцлага зэрэгтэй хослуулан явуулж дадлага хийлгэж болно. Мөн вэбэд суурилсан сургалт нь сурх арга барилыг хөхүүлэн дэмждэг. Тухайлбал, унших сэдвийн бичлэгийн хэлбэр нь тухайн хүний цаашид уншиж судлах сонирхлыг төрүүлэхүйц байх жишигтэй. Электрон шуудан, мессежийн бусад системүүд нь хичээлийн 50 минутад баригдалгүй түүнээс гадуур бүлгээрээ хамтарч ажиллах боломжийг олгон, урьдчилан ярилцлагадаа бэлтгэхэд тустай.

Сургалтын аргууд

Сургалтын хэрэгцээг тодруулж, зорилгоо тодорхойлон, сургалтын онол, арга барилд дун шинжилгээ хийсний үндсэн дээр номын санч *сургалтын аргаа* шийдвэрлэнэ. Сургалтын аль ч арга бүх нөхцөл байдалд адилхан тохирно гэж үгүй. Сургалтын аргын үр өгөөж нь сургалтад тавьсан зорилго, суралцагчдын сурх арга барил, уг аргыг эзэмшсэн багшийн чадвараас хамаарна.⁶² Нэг хичээлд нэг, түүнээс дээш хэд хэдэн арга хэрэглэдэг. Тухайлбал, богино хэмжээнийн лекцээр мультимедиа ашиглан хичээл өхлээд дараа нь хэсэг бүлгээрээ оюутнууд ярилцлага хийж, төгсгөлд нь ангиараа хамтран шийдэл гаргах замаар хичээл

явуулж болно. Багшийн заах арга өөр өөр байх бөгөөд сурагчдыг хичээлд байнга татан оролцуулахыг эрмэлзэдэг байвал зохино. Сургалтын стратеги бүр өөрийн давуу хийгээд сүл талтай. Гол нь тухайн сургалт өгөөжтэй, үр дүнтэй байх үүднээс тохирох стратегийг сонгож давуутай хийгээд сүл талыг анхааралтай авч узвэл зохино.

Ишлэл 8.7

Сургалтын аргуудад тохирсон жишээ бүхий Колбын туршилт сургалтын загвар⁶¹

Бодит туршлага

Ярилцлага /маргаан/
Хамтын сургалт
Дүрд тоглох
Загвар үзүүлэх
Эхлэл тавих кино үзүүлэх

Оюуны маргаан
/гэнэтийн санаа/
Бичил судалгаа хийх
Зүйрлэл
Дүрслэл

Идэвхтэй

Бодлогоширсон

Туршилт

Ажиглалт

Давталтаар сурах /dasgal/
Хичээл /шавь сургалт/
Дадлагын дэвтэр
/конспект-тэмдэглэл/
Дадлага ажил
/мэдээ цуглуулах/
Ажиглалт
Лаборатори

Адил талууд /адилтгал/
Бичих даалгавар
Лекц
Сэтгүүл
Тэмдэглэл хөтлөх

Хийсвэр *үзэл баримтлалаа тодорхойлох*

Сургалтын зорилт, хичээлийн сэдэв, суралцагчдын онцлог, багш нар сургуулийн тоног төхөөрөмж, байр, материал, цаг хугацаа, үнэ өртөг ямар байхаас сургалтын стратеги шалтгаална. “Ямар ч арга болоод аргуудын цогц нь бүх нөхцөлд ижилхэн амжилттай хэрэгжиж чаддаггүй нь бодит амьдрал дээр ажиглагдсан зүйл. Багш эхлээд хэд хэдэн хандлагаар олон аргуудыг туршин үзэж, тухайн хичээлд аль нь тохирохыг сонгоно.”⁶³ Сургалтын стратегийг сонгоход хамгийн чухал зүйл бол сургалтын зорилтын дагуу суралцагчийн хийх шаардлагатай зүйлүүд юу вэ гэдгийг харгалзах нь чухал. Шинээр ажилд орсон номын санчийн хувьд өөрийнхөө багшлах ур чадварт үнэлэлт өгөхийн сацуу суралцагчдад үр өгөөжтэй байхуйц сургалтын арга, заах аргыг судлаж мэдэх нь чухал байдаг. Мөн сургагч бүр дараах “Бакалаврын боловсролыг хөгжүүлэх

долоон зарчим”-ыг мэдэх шаардлагатай бөгөөд /Ишлэл 8.8/ тэдгээрийг боловсролын бусад байгууллагуудад авч ашиглах бүрэн боломжтой.

Ишлэл 8.8

Бакалаврын боловсролыг хөгжүүлэх долоон зарчим

1. Багш ба оюутны хамтын ажиллагааг дэмжих.
2. Оюутнууд хоорондын хамтын ажиллагааг дэмжих.
3. Идэвхтэй сургалтыг дэмжих.
4. Яаралтай хариу өгч эргэх холбоо үүсгэх.
5. Даалгавар биелүүлэх цагийг баримтлах.
6. Сургалтад өндөр шаардлага тавих.
7. Сургалтын янз бүрийн арга замууд болон авьяас чадварыг хүндэтгэх эдгээр болно.

Артур В. Чикенин ба Зелда.Ф.Гамсон “Төгсөлтийн дараах боловсролын практик сургалтын 7 зарчим”⁶⁴

Лекц/ маргаан

Лекц гэдэг нь хагас албан байдлаар зохион байгуулагдсан хичээл бөгөөд, багш суралцагчдад зориулан янз бүрийн үйл явдлууд ба болсон явдал, зарчмуудын талаар мэдээлэл хийж, асуудал дэвшиүүлэн, уялдаа холбооны мөн чанаарын талаар тайлбар өгөх явдал юм.⁶⁵ Энэ нь үндсэндээ “ярих” арга бөгөөд мэдээлэл хийхэд ашиглана. Лекцийг голдуу экспертууд уншдаг бөгөөд нэг чиглэлийн үйл ажиллагаа учраас багш оюутан хоорондоо хамтран ажиллах, өөр хоорондоо санал бодлоо солилцох боломж багатай. Лекцийн явцад багш оюутнуудад хяналт тавих нь төвөгтэй байдаг. Суралцагчид лекцийг хэрхэн хүлээн авч байгаа байдал, санал бодол нь төөрөгдөлл орсон эсэх, лекцийн явцад гарах бэрхшээл зэргийг хянах боломжгүй. Негеэ талаас, лекц нь олон оюутанд нэг дор их хэмжээний мэдээлэл хүргэдгээрээ давуутай. Мөн мэдээллийн хэмжээ, агуулгыг өөрчлөх, залруулах боломжтойгоос гадна хамгийн бага цагт их зүйлийг өгч чаддаг.

Ярилцлага нь багш, сурагчдын хоорондох асуулт хариулт болон санал шүүмжлэлээс бүрдэнэ. *Маргаан* нь “тухайн нэр томъёог тодруулах, агуулга, үзэл баримтлалыг тайлбарлах, оролцоог идэвхжүүлэх, хувь нэмрийг хүлээн зөвшөөрөх” зэргээр багш–төвтэй явагдаж болно. Эсвэл бүлэг–төвтэй буюу “туршилт хийх, таамаглал дэвшиүүлэх, харилцаагаа гүнзгийрүүлэх, асуулт тавих, санаагаа илэрхийлэх, үзэл баримтлалаа шинжэн судлах” зэрэг үйл ажиллагаа зонхилен. Өөр нэг хэлбэр нь хамтын хэлбэр бөгөөд маргааныг хамтарч “асуудал дэвшиүүлж шийдвэрлэх, үүргээ хуваарилж гүйцэтгэх, альтернатив арга замуудыг харьцуулах, таамаглалаа нотлох” зэрэг хэлбэрээр явуулдаг.⁶⁶ Удирдагчтай маргаан явуулах нь лекцийг бодвол багшаас илүү чадвар, санаачлага шаардах бөгөөд оюутнуудаас урьдчилан материал уншиж бэлтгэх, бодож сэтгэхийг шаарддаг. Багш урьдчилан сайн бэлтгээд их том өрөөнд жижиг бүлгийн ярилцлагыг үр өгөөжтэй зохион байгуулж болох боловч, оюутны тоонд хувьд хязгаарлалт тавьдаг. Харьцангуй цаг урт байх нь сургалт үр дунтэй явагдахаад тустай. Мөн оюутнуудын идэвхтэй оролцоо нь сургалтыг тогтмолжуулахад түлхэц болдог.

Үзүүлбэр, цүцлэн

Үзүүлбэр нь багш оюутнууддаа аливаа нэг чадварыг үзүүлж юу яаж хийхийг нь өөрөө биечлэн үзүүлж харуулах хичээл юм. Оюутнууд хурдацтай сурх, сайн ойлгоход ярьж тайлбарлах нь чухал үүрэгтэй учраас үзүүлбэр өндөр ач холбогдолтой. Энэ нөхцөлд оюутнууд нь голдуу багшийн үзүүлбэрийн дараа хийснийг нь давтах даалгаврыг гүйцэтгэдэг. Иймээс оюутнууд үзүүлбэрийг бүрэн дүүрэн харж авах хэрэгтэй бөгөөд үүнд хичээлийн өрөөний гэрэл, анги дүүргэлт, үзүүлэнгээ чадварлагаар ашиглах явдал чухал. Тоног төхөөрөмжүүд нь сайн ажиллагаатай байх шаардлагатай бөгөөд багш нар нь тоног төхөөрөмж ажиллахгүй тохиолдолд харуулах ёстой зүйлээ нөхөж зааж үзүүлэх хэрэгтэй болдог. Дууриамал загвар үзүүлэх нь өртөг өндөр тусдаг.⁶⁷ Ийм учраас үзүүлбэр үзүүлэхэд баримтлах дарааллаа сайн тогтоох нь чухал. Мөн тухайн үеийн нөхцөл байдал, цаг хугацаа ч чухал. Оюутнууд багшийн үйлдлийг сайн харж ажиглаад, дараа нь тодорхой хугацаанд бодож боловсруулахад цаг хугацаа шаардлагатай болно.

Идэвхтэй сургалт

Сургалт үр дүнтэй, өгөөжтэй явагдана гэдэг нь оюутнууд нь зөвхөн хараад суух бус, харин өөрсдөө идэвхтэй ажиллахыг хэлнэ гэж ихэнх эрдэмтэд үздэг.⁶⁸ Чарлес Бонвел, Жэймс Эйсон нар:

Тэд унших, бичих, ярилцах болон асуудал шийдвэрлэхэд оролцох хэрэгтэй. Оюутнууд идэвхтэй оролцохын тулд дээд түвшний сэтгэхүйн чадвар болох задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх (синтез), үнэлгээ хийх чадвартай байх ёстой. Энэ утгаараа оюутнуудын идэвхтэй сургалтын стратеги нь тэднийг хийж буй үйл ажиллагааныхаа мөн чанарыг ойлгож чаддаг болгоход чиглэнэ гэжээ.⁶⁹

Идэвхтэй сургалт нь суралцагчдад мэдээлэл боловсруулах, сургалтын үр дүнг урт хугацааны туршид хадгалан ашиглах боломжийг олгосноороо олж авсан мэдээлэл, чадвар, танин мэдэхүйн чадвараа олон дахин ашиглахад ач холбогдолтой юм. Суралцагчид нь шинэ мэдээллийг өөрийн мэдлэгтэйгээ нэгтгэн, цаашид сурсан зүйлээ өөрийн гэсэн бүдүүвчиндээ хувирган хөрвүүлэх өргөн боломжтой. Идэвхтэй сургалт нь бусад аргуудыг хөгжүүлнэ. Тухайлбал, оюутнуудад эхлээд Буушан операторын талаар лекц үншаад, дараа нь идэвхтэй дасгал ажиллуулан, тэд өөрсдийн үс ба нүдний өнгөөрөө бүлгүүдэд хуваагдан Буушаны үзэл баримтлалыг хэр ойлгосноо үзүүлэх жишээтэй.⁷⁰

Хамтын сургалт

Хамтын сургалт нь шавь-төвтэй сургалтын аргуудыг илтгэсэн ерөнхий нэр томъёо юм. Энэ нь сургалтыг идэвхтэй, бүтээлч үйл явц гэж үздэг. Сургалтын агуулга нь баялаг, суралцагчид нь янз бүрийн үзэл бодолтой байхыг эрхэмлэн, сургалтыг нийгмийн шинжтэй үйл явц мөн гэсэн үзэл баримтлалд энэхүү сургалт нь тулгуурладаг. Хамтын сургалтын илүү зохион байгуулалттай хэлбэр нь нөхөрлөлийн сургалт бөгөөд энэ нь “ерөнхий нэг зорилгын төлөө жижиг багаараа хамтарч ажиллах” системтэй сургалтын стратеги юм.⁷¹ Нөхөрлөлийн сургалтыг номын сангийн сургалтад амжилттай хэрэглэдэг.⁷²

Хамтын сургалтыг амжилттай явуулахын тулд таван шинжийг чухалчлах хэрэгтэй. Үүнд: бие биеэсээ өөрөө утгаар хамааралтай байх, бие биетэйгээ шууд харилцах, хувь хүний хариуцлага, нийгэмтэй харьцах чадвар ба бодож эргэцүүлэх цаг хугацаа гэх мэт.⁷³ Мэдээжээр, суралцагчид нь хамтын сургалтын уур амьсгалд дадаж заншаагүй нөхцөлд дээрх бүх зорилтыг зөвхөн нэг удаагийн лекцээр биелүүлэх боломжгүй. Сургагч номын санч нь сургалтын үйл явцад хяналт байнга тавилгүйгээр хяналтаа оюутнуудтай хамтран гүйцэтгэж, эрсдэлээс

айхгүйгээр сургалтаа явуулах хэрэгтэй. Хамтын сургалтын уур амьсгал бүрэлдэн тогтох ирмэгц, тэд оюутнуудад мэдлэгээ өөрийн болгож хэрэгжүүлэхэд нь тусалснаар оюутнуудын хандлага, мэдлэгээ ашиглах чадвар, сурлагын амжилт зэрэг нь сайжирдаг. Түүнчлэн оюутнуудын асуудал шийдвэрлэх чадвар болоод харилцааны чадварууд нь хөгждөг байна.⁷⁴ Ишлэл 8.9-д хичээлийн явцад цагийг хэрхэн хуваарилах талаар харна уу.

Ишлэл 8.9

Сургалтын явцад оюутны хийх үйл ажиллагаанууд⁷⁵

Үлгэрчилсэн нэг хичээлийн туршид сурагчид хийж гүйцэтгэх үйл ажиллагаандаа зарцуулах цагийн хуваарилалт ямар байх вэ?

Хувь

Оюутнууд унших	-----
Оюутнууд харах	-----
Оюутнууд сонсох	-----
Оюутнууд ярих	-----
Оюутнууд бичих	-----
Оюутнууд бодох	-----
Оюутнууд хийж үзүүлэх	-----
Бусад Бүгд	100%

Сургалтын явцад хийх бүх үйл ажиллагааг багтаасан байх бөгөөд харин тараах материал өгөх хугацаа зэргийг тооцох шаардлагагүй. Дээрхийн нэгэн адил 100% гэж тооцоход бас бэрхшээл бий. Оюутнууд бодож, бичиж байхад багш нь ярыж байгаа тохиолдолд зөвхөн оюутны үйл ажиллагааны хугацааг тооцож гаргана.

Доорхи ажлуудыг хийхэд оюутнууд хэр зэрэг цаг зарцуулах вэ?

Бие дааж ажиллах	-----
Бүлгээр ажиллах	-----
Бүгд	100%

Сургалтын материалууд

Сургалтын материалууд нь гарын авлага, дадлагын хуудас, видео хуурцаг, вэб хуудас ба сурх бичиг зэрэг сургалтад ашиглах зориулалттай бүх төрлийн эх сурвалжийг багтаана. Зарим сургалтын материалуудыг албан ёсны хичээл ороогүй нөхцөлд суралцагч өөрөө бие даан ашиглах боломжтой бөгөөд зарим нь зөвхөн хичээлийн явцад үзүүлэн таниулах маягаар ашиглагдана.

Тараах материал

Сургалтын материалын хамгийн түгээмэл хэлбэр нь тараах материал бөгөөд сургалтад дангаараа болоод туслах маягаар эсвэл лавлагааны ширээн дээр ашиглана. Тараах материал энгийн хялбар ч бай чамин ч бай, хялбар дөт маягаар зохиогдсон ч бай, хэцүү ярвигтай ч бай оюутнуудад хэрэгтэй мэдээллийг өгч чадахуйцаар зохиогдсон байх нь чухал. Харин практик дадлага хийлгүйгээр түүнийг ойлгоход хэцүү. Зарим тохиолдолд суралцагч аливаа мэдээллийг цээжлэх хүртлээ тараах материалыг ашигладаг. Ер нь үүнийг хэрэглэхэд уян хатан хэлбэр юм.

Зорилгоосоо үл шалтгаалан сайн тараах материалууд бэлтгэхийн тулд сайтар боловсруулбал зохино. Дуттуу дулимаг боловсруулсан тараах материал нь тухайн даалгаврыг гүйцэтгэхэд бэрхшээлтэй болдог учраас тараах материал огт өгөхгүй байх нь заримдаа дээр байдаг талтай. Тараах материал боловсруулахад

дараах шаардлагыг анхаарах хэрэгтэй.

- Агуулгын хувьд: тараах материалд оруулах мэдээллийг их анхааралтай, системтэй байхаар сонгох хэрэгтэй, оруулах шаардлаггүй мэдээллийг ч сайтар анхаарах хэрэгтэй юм. Оруулах мэдээллийн агуулга нь уг хичээлийн зорилготой нийцэх нь чухал. Агуулга нь тунхагийн шинжтэй эсэх (аливаа зүйлийн тухай мэдлэг) эсвэл процедурын шинжтэй юу (яаж хийх тухай мэдлэг) эсвэл нөхцөлдсөн шинжтэй (хэзээ ба яагаад гэдэгт хариу өгөх мэдлэг)⁷⁶ байгаа эсэхийг тодорхойлох хэрэгтэй.⁷⁷ Эдгээр хүчин зүйлүүд нь мэдээллийн агуулгыг тодорхойлоход ач холбогдолтой.
- Харилцан уялдаа холбоо: Тухайн тараах материал нь бусад тараах материалууд болон сургалтын агуулгатай уялдаа холбоотой байвал зохино.
- Байнгын хэрэглээ: Тухайн тараах материалыг зөвхөн нэг удаа хэрэглэх үү, эсвэл олон дахин ашиглах уу гэдгийг шийдэх хэрэгтэй.
- Дизайн: Хэмжээ, хэлбэр, цагаан зайд, мөрний өргөн, хэвлэлийн төрөл, мөрүүдийн баруун зүүн тийшээ харагдах байдал, фонт, сургалтад тавигдах стандарт зэрэг дизайнтай холбоотой олон асуудлыг сургагч номын санч анхаарах нь чухал.⁷⁸

Ишлэл 8.10

Сценари: Номын заалт (шифр)

Та хотын захын нэгэн ахлах сургуульд мэдээлэл хариуцсан номын санчаар ажилладаг бөгөөд тэр сургууль Дьюигийн аравтын ангилал үзэж байна гэж бодьё. Танай сургуулийн багш нар таниас номын заалт гэж юу болох, холбогдох номыг номын сангаас хэрхэн олж, яаж ашиглах талаар тараах материал бэлтгэж өгөхийг хүсчээ. Энэ даалгаврыг гүйцэтгэхдээ Та дор дурьдсан агуулга, уялдаа холбоо, байнгын хэрэглээ, дизайн зэрэг хүчин зүйлүүдийг ашиглан тараах материалаа боловсруулна уу.

Дасгалууд ба даалгаврууд

Тараах материалыг хичээл дээр ашиглахаас гадна, номын сангийн бусад ширээн дээр хэрэглэдэг бөгөөд харин дасгал, даалгавар нь зөвхөн хичээлээр хийгддэг ажлууд юм. Дасгалын зорилго нь суралцагчдад шинэ чадвараа батжуулах боломж олгодог. Даалгавар нь ийм зорилго агуулдаг төдийгүй суралцагч юу сурч, мэдсэнээ илтгэн харуулах, дүн, кредит авах зорилгоор түүнийг хийж гүйцэтгэдэг. Дасгал ажлын хуудас бөглөх, судалгааны өгүүлэл бичих зэрэг нь түгээмэл даалгаврын хэлбэрүүд бөгөөд судалгааны төслүүд дээр ажиллах явдал үүнд багтана.⁷⁹

Тараах материалын адил дасгал, даалгавруудыг үр өгөөжтэй байхаар зохиож боловсруулах ёстой. Дасгал, даалгаврыг боловсруулахдаа дараах зүйлүүдийг анхаарвал зохино. Үүнд:

Агуулга: Дасгал, даалгавар нэг бүрийг боловсруулахдаа сургалтын ерөнхий зорилго, зорилтыг хатуу санах ёстой.⁸⁰ Ингэснээрээ уг дасгал, даалгавар нь сургалтын эцсийн үр дүнд хүрэхэд чиглэгдэн оюутныг илүү ачаалалд оруулахаас сэргийлнэ.

Бодит үр дүн: Хэтэрхий ярвигтай, төвөгтэй даалгавар нь сургалтын хөгжүүлэх үүргийг хөсөрдүүлэн оюутнуудад тээг болдог. Хэрвээ дасгал, даалгавар нь хийхэд хэцүү бол ажлуудыг нь дотор нь хэсэгчилж хуваагаад, оюутанд нийт ажлаа дуусгахын өмнө бүгдийг нь эхнээс нь хянан үзэх боломж олгох хэрэгтэй.

Дүн тавих ба буцах холбоо: Өгсөн дасгал, даалгавруудыг хэрхэн дүгнэх,

оюутнуудтай энэ талаар хэрхэн эргэж харилцах зэрэг асуудлыг урьдчилан шийдсэнээр оюутнуудын үйл ажиллагааг тогтмол дүгнэхэд ихээхэн ач холбогдолтой.

Дасгал, даалгаврууд нь тухайн хичээлийн зорилго, зорилтуудыг суралцагчид хэрхэн биелүүлсний баталгаа болох бөгөөд оюутнууд аль чиглэлээр хоцорч явааг тодруулан сургалтын үр өгөөжийг дүгнэхэд ач холбогдолтой.

Ишлэл 8.11

Сценари: Итгүүлэн үнэмшигүүлэх яриа

Та нэгэн коллежийн 2 лавлагааны номын санчийн нэг гэж бодьё. Семестер бүрийн эхэнд “Яриагаар харилцах 109: Харилцааны зарчмууд” гэдэг хичээл үздэг 200 оюутан нэгэн даалгавар авдаг. Тэр нь итгүүлэн үнэмшигүүлэх яриа бэлтгэхийн тулд номын санд судалгаа хийх даалгавар юм. Оюутан бүр өргөн хүрээтэй нийгмийн асуудлуудын жагсаалтаас өөрөө нэгийг нь сонгон авна. (Жишээ нь, дээд хэмжээ, аборт, мансууруулах бодистой холбоотой хууль тогтоомж, амархнаар амиа хорлох, бууны хяналт, садар самууныг сурталчлах). Оюутнууд дараа нь уг сэдвийн дагуу өөрийн байр суурийг тодорхойлж, түнтэй холбоотой эрдэм шинжилгээний гурван өгүүлэл олох ёстай. Тэдгээр оюутнууд одоогоор номын санг ашиглах талаар сайн дадлагажаагүй бөгөөд заримдаа сэдвээ гүнзгийрүүлэн судалгаа хийхэд бэрхшээлтэй учирдаг. Заримдаа судалгааны ажлын үр дүн оюутнуудад гайхал төрүүлж, багшийг хүнд байдалд оруулдаг. Сургуулиас дэвшүүлсэн мэдээллийн мэдлэгийг хөгжүүлэх зорилтын хүрээнд тэнхимийн эрхлэгчид нь номын санчтай хамтран нэг цагийн сургалт төлөвлөн зохион байгуулж оюутнуудыг номын сангийн эх сурвалжийг судалгаанд ашиглахад сургах ёстай. Тэгвэл Та номын сангаас явуулах ийм хичээлийн зорилтуудыг тодорхойлж оюутнуудад ажиллуулах дасгал боловсруулж бэлтгэ.

Сургалтын технологи

Боловсролын хөгжилд шинэлэг технологи нэвтэрснээр номын санчийн үйл ажиллагаа илүү хурдацтай,⁸¹ үр өгөөжтэй, хүнээс шалтгаалах алдаа багатай,⁸² номын санд суулгүйгээр түүний үйл ажиллагаанд⁸³ оролцох өргөн боломжтой болсон нь уламжлалт аргын хувьд илүү давуутай болсон юм. Сургагч номын санч нь сургалтыг илүү идэвхтэй, хамтаж болгохын тулд сургалтын бусад арга барилуудыг технологитой уялдуулан ашиглах хэрэгтэй. Гэхдээ аливаа өөрчлөлтийн гол шалтгаан нь технологи ашигласных гэж үзэж бас болохгүй гэдгийг анхаарах ёстай. Заримдаа хуучин арга, технологи ч илүү үр өгөөжтэй байдаг. Тухайлбал, онлайны хичээл нь багшаас бага цаг шаарддаг боловч суралцагчийг номын сангийн уур амьсгалаас холдуулан, тэд нарыг номын сангийн үүрэг ач холбогдлыг умартахад хүргэн судалгаа хийхэд нь номын сан нь багш нь чиглүүлэгч нь гэдгийг мартдаг.

Ихэнх номын сан одоогийн хэрэглэж буй сургалтын материалыа ашиглан гагцхүү хэлбэрийг нь шинэ технологийн дагуу шинэчлэн өөрчилж ашигладаг. Жишээлэхэд тараах материалыг цаасан дээр хэвлэж тараахын оронд номын сангийн вэб хуудсанд оруулна. Гэвч, сургалтын хөтөлбөр боловсруулагчдын зүгээс “зөвхөн агуулга нь байвал болно гэж үзвэл энэ нь боловсрол биш шүү. Сургалт нь үйл ажиллагаа, хамтын харилцаа, практикт мэдлэгээ хэрэглэх зэргийг багтаадаг”⁸⁴ гэдэг санааг анхааруулдаг. Шинэ технологийг хөрвүүлэн ашиглахын өөр нэг хэлбэр нь түүнийг хамтын хийгээд бие даасан сургалтын системийг бүрэлдүүлэх зорилгоор сургалтад шинэ арга барил нэвтрүүлэхэд хэрэглэх явдал юм. Номын санд зориулсан сургалтын хөтөлбөр зохиогчид нь тухайн сургалтад тавигдах зорилтууд, оюутнуудын онцлогт тохицуулан шинэ технологийн давуутай талууд болох өндөр хурд, хоёр талт болон мультимедиа

харилцааг сургалтад өргөн ашигладаг. Түүнчлэн технологийн дэвшилийг сургалтад ашиглахаа хамтын сургалт, багшийн зөвлөлгөөгөөр бие дааж дасгал хийх, эсвэл бие дааж материал, эх сурвалж эрж хайх зэргээр хэрэглэнэ.⁸⁵

Боловсролын технологийн дэвшилийг бүрэн дүүрэн ашиглах явдал нь нилээд их цаг хугацаа төдийгүй багшаас шинэ чадварт суралцах, туслах системийг хөгжүүлэх, бусадтайгаа хамтран ажиллахыг шаардсан үйл хэрэг бөгөөд ингэснээрээ нөхөшгүй алдаа ба давхардлаас сэргийлдэг. Вашингтоны Их сургуулийн U Wired төслийн⁸⁶ хүрээнд электроник сургалтын орчинг бүрдүүлэн, багшлах болоод технологын асуудалд институтын шинжтэй нэгдмэл хандлагыг бий болгосон нь номын сангийн сургалтыг өөрчлөн шинэчилж буй хэлбэр юм. Энэ төсөл нь зөвхөн технологитой холбоотой ажил бус, сургалт болоод суралцагчийг чухалчилсан үйл ажиллагаа юм. Харин технологи нь сургалтын “тослох материал”⁸⁷ нь болж өгдөг.

Үнэлгээ

Үнэлгээ нь “мэдээллийг цуглувулж, дүгнэлт хийн түүнийг илүү итгэл үнэмшилтэй, ач холбогдолтой болгох зорилготой үйл явц юм.”⁸⁸ Номын санчид сургалтын үр өгөөж, үнэ цэнийн талаар байнга ажиглалт хийж санал бодлоо илэрхийлж байдаг. Гэвч үнэлгээнд шаардлагатай мэдээллийг зорилго, чиглэлтэйгээр цуглувулан түүнд анализ хийх ажлыг өдөр тутам гүйцэтгэж тэр болгон амждаггүй талтай. Өдөр тутмын ажиглалтад тулгуурлан хийсэн үнэлгээг бодвол системтэйгээр мэдээлэл цуглувулан түүндээ анализ дүгнэлт хийх нь илүү найдвартай, бодит ач холбогдоор давуутай юм.

Үнэлгээ хийхийн гол зорилго нь суралцагчдад тус нэмэр болохуйцаар сургалтыг цаашид сайжруулах явдал юм. Урьд өмнө нь хэрэгжүүлсэн сургалтуудын амжилттай талуудыг (амжилт гараагүй эсэх) судалснаар сургагч номын санч цаашдын шинэ хөтөлбөрөө санаачлахад хэрэг болох шийдэлд хүрдэг. Үнэлгээний үр дүнг байнга харгалзан үзэхгүйгээр сургалт нь суралцагчдын хэрэгцээнд нийцэж байнга боловсронгуй болсоор байна гэж үзэх боломжгүй юм. Мөн өнөөгийн хариуцлага тооцдог тогтолцооны нөхцөлд номын сангийн удирдлага, хууль боловсруулагчид магадлан итгэмжлэх байгууллагуудаас тавьдаг асуултын хариу болгон уншигчдын мэдээллийн боловсролд номын сангийн ач холбогдлыг илтгэн харуулах зорилгоор үнэлгээний үр дүнг ашигладаг.

Тодорхой нэг хөтөлбөрийн үнэлгээг хийхдээ сургагч номын санч сургалтын хөтөлбөрийн зорилгыг эргэн санах хэрэгтэй. Энгийнээр хэлбэл хөтөлбөрийн үнэлгээ нь тухайн хөтөлбөр тавьсан зорилгоо биелүүлсэн эсэхийг судлан илрүүлнэ.⁸⁹ Үнэлгээг хийхэд дараах өвөрмөц асуудлуудад хариу өгнө. Үүнд: хөтөлбөр зорилгодоо хүрсэн эсэх, хөтөлбөр нөөц боломжоо үр өгөөжтэй ашигласан эсэх, суралцагчид зохих чадвар эзэмшсэн эсэх, багшийн зүгээс сургалтын үнэ цэнийг тооцсон эсэх, оюутнууд чадвараа судалгаандаа ашигладаг эсэх, суралцагчдын сэтгэл санаа тааламжтай байгаа эсэх, тухайн хөтөлбөрт тохирсон⁹⁰ зорилго ба зорилтууд тавигдсан эсэх гэх мэт. Мөн арга хэрэгсэл, мэдээлэл ба дүгнэлтээ нийцэж байхаар сонгохын тулд тухайн судалж байгаа асуудал юу вэ гэдгийг анхаарах хэрэгтэй.⁹¹

Номын санч хөтөлбөрийн үнэлгээг бүхэлд нь хийх ажлыг хариуцаагүй тохиолдолд сургалтаа сайжруулахын тулд суралцагчидтай байнга эргэж харилцдаг байвал зохино. Минутын хуудас (Ишлэл 8.12), Будлиантай цэг ба Нэг өгүүлбэрээр дүгнэх зэрэг үнэлгээний бусад техникийг ашиглаж болох бөгөөд өдгээр нь эрсдэл багатай, энгийн аргаар их хэмжээний мэдээллийг өгдөөрөө давуутай.⁹² Ийм судалгаа нь хөтөлбөрийн үнэлгээний дүгнэлтүүдийг боловсронгуй болгоход хэрэгтэй юм.

Ишлэл 8.12**Минутын хуудас**

Суралцагчдад зориулсан заавар: Нэг минутын дотор дараах хоёр асуултад хариулна уу?

1. Энэ хичээлээр сурсан хамгийн чухал зүйл юу байв?
2. Ямар чухал асуудлыг хариулаагүй орхисон бэ?

Багшийн ажлын заавар: Хариултуудыг хүснэгтээр ангилаад бүх хариултыг судал. Дараагийн хичээлүүддээ хариултыг ашигла. Сургалтын шинэ зорилтууд тодорхойлохын өмнө тавьсан асуултуудад нь хариу өг.

СУРГАЛТЫН УДИРДЛАГА БА МЕНЕЖМЕНТИЙН АСУУДЛУУД

Сургалтын удирдлага нь боловсон хүчин, төсөв, санхүү, тоног төхөөрөмж, маркетинг олон нийттэй харилцах гэх мэт зохион байгуулалтын олон асуудлыг хамардаг. Шинээр ажилд орсон номын санч тухайн нэг сургалтын хөтөлбөрийг удирдах боломжгүй байж болно. Гэсэн хэдий ч сургалт амжилттай хэрэгжихэд тухайн хөтөлбөрийг яаж удирдаж буйг мэдэх нь бүх номын санчдад чухал.

Зохион байгуулалтын бүтэц

Сургагч номын санч нь нэг талаас номын сан, негөө талаас сургалтын байгууллага гэсэн хоёр газрын бүтцийн хүрээнд ажилладаг. Эдгээр хоёр байгууллагын бүтэц, зохион байгуулалт нь сургалтыг дэмжих болон саад учруулж ч болох талтай. Овсгоотой номын санч өөрөө тухайн байгууллагын бүтцийн хүрээнд хэрхэн ажиллахаа мэдэж, шийдвэр яаж, хаана гаргаж буйг олж тогтоон тэрхүү шийдвэрт нөлөөлж чаддаг.

Байгууллага гэдэгт коллеж, сургууль, нийтийн номын сангийн удирдах зөвлөл, олон нийтийн төлөөлөл ба компани зэрэг багтана. Эдгээр байгууллагууд өөрсдийн бүтцийн хүрээнд бодлого, үйл ажиллагааны зарчим, чиглэл, санхүү, боловсон хүчний асуудлаар шийдвэр гаргадаг бөгөөд тэр нь сургалтын хөтөлбөрийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд шууд ба шууд бусаар нөлөөлдөг. Сургагч номын санч нь шийдвэр хаана гаргадаг, хэн гаргадаг, шийдвэр гаргахдаа шаардлагатай мэдээллийг хаанаас олж авдаг зэргийг нарийн олж мэдэх хэрэгтэй. Зарим тохиолдолд тухайн байгууллагын удирдлагын бүтцийн бүдүүвч схэмээс энэ нь тодорхой харагдах боловч заримдаа энэ нь тодорхой хүмүүсээс хамааралтай байх жишээтэй. Хамгийн гол нь сургалтаа амжилттай явуулахын тулд тухайн байгууллагын албан ёсны бүтцийн дагуу төдийгүй албан бус ямар сүлжээ холбоо байгааг олж харах нь чухал.

Тухайн номын сангаас явуулдаг сургалтын төслүүд нь харилцагч байгууллагын хэмжээ, хэлбэрээс хамааран янз бүр байж болно. Сургалтын асуудал хариуцдаг тусгай тасаг ажиллаж болно. Эсвэл лавлагааны тасаг хариуцах юм уу асуудал хариуцсан мэргэлжилтнүүд ажиллуулах ба тэдгээрийг хослуулан ажиллуулж болно.⁹³ Аль аль нь өөрийн давуу хийгээд сүл талтай.

Бие даасан тусгай тасаг байгуулж ажиллууснаар сургагч номын санчид сургалтаа төлөвлөхөд гол анхаарлаа чиглүүлэн бусад үүрэг, даалгаварт цагаа үрэхгүй байдаг. Гэхдээ энэ нь номын сангийн боловсролын үйлчилгээг чанаржуулахад чухал боловч номын санчдыг лавлагаа, цуглувуулга хийх зэрэг бусад үйлчилгээнээс холдуулах тал бий.

Тусгай сургалтын тасаг байгуулснаас сургалт хариуцсан нэг зохион байгуулагч томилон түүний удирдлагад хэд хэдэн ном зүйч, лавлагааны номын санч сургалтаа хариуцсан ажиллах нь түгээмэл хэлбэр юм. Сургалтын асуудал хариуцах нь лавлагааны номын санчийн хувьд нэмэлт үүрэг боловч заримдаа ажил үүргийн ачаалал ихсэх, аль ажлаа тэргүүн зэрэгт тавихаа мэдэхгүй маргаан үүсдэг.⁹⁴ Ийм нөхцөлд сургалт хариуцсан зохион байгуулагч сургалтын ачааллыг тодорхойлон зангидааж, сургалтыг ерөнхийд нь удирдах үүрэгтэй. Жижиг хэмжээний номын сангруудад зохион байгуулагч нь лавлагаа хариуцсан номын санч байдаг. Том номын сангруудад зохион байгуулагч нь сургалтын чиглэлээр мэргэшсэн байх бөгөөд тусгай орон тоон дээр ажиллана.

Цөөн орон тоотой номын сангийн хувьд мэдээжээр нэг л хүн каталогийн материалаа сонгох, лавлагаа үйлчилгээ явуулах төдийгүй мөн сургалтаа хариуцна. Ийнхүү ихэнх сургууль ба албан газрын номын сангрууд “бүх талын чадвартай” номын санч бүхий бүтэцтэй байх нь элбэг.

Ишлэл 8.13

Сценари: Номын сангийн сургалт ба нэгдүгээр курсийн оюутны туршлага

Та нэгэн их сургуулийн лавлагааны номын санч бөгөөд бакалаврын түвшний оюутнуудад зориулсан шинэ хөтөлбөр боловсруулах боллоогэж бодьё. Оюутнууд дотроо бүлгүүдэд хуваагддаг ба тэд долоо хоногт нэг удаа семинар хамтарч хийх ба өвлүүн семестрт дор хаяж хоёр удаа, хаврын семестрт нэг удаа уулзана. Семинараар номын сангийн сургалт явуулж, судалгаа хийх арга барил эзэмшүүлэх зорилготой. Нийтийн үйлчилгээ хариуцсан дарга таньд ийм сургалт явуулах зохион байгуулалтын хэлбэрийг судлах даалгавар өгчээ. Гол нь: 1) 100 сургалтын бүлэгт хичээл заах шаардлагатай тул тусгай номын санчийг авч ажиллуулах уу? 2) бусад үргээс нь гадна нэмэлт болгон сургалт хариуцдаг хэд хэдэн номын санчдын баг ажиллуулах уу? 3) эсвэл нэг зохион байгуулагч томилон одоогийн лавлагааны номын санчдыг ажиллуулахаа уу гэдэг асуудлаар та зөвлөмж бэлтгэх үүрэг авлаа. Эдгээр гурван чиглэлийн сүл хийгээд давуутай талыг харьцуулан илтгэл бичиж, цаашид авах арга хэмжээний талаар зөвлөмж бэлтгэ.

Боловсон хүчин

Сургалт явуулахад лавлагааны үйлчилгээний нэгэн адил чадварлаг боловсон хүчин чухал үүрэгтэй. Тухайн байгууллагын зохион байгуулалтын бүтцээс үл хамааран сургалтыг амжилттай зохион байгуулахын тулд өндөр боловсролтой, туршлагатай мэргэшсэн боловсон хүчин ажиллах ёстой.⁹⁵ Ийм боловсон хүчинээр хангахгүйгээр сургалтыг төлөвлөн хэрэгжүүлэх боломжгүй юм.

Сургалт хариуцсан номын санчийн эзэмшвэл зохих чадвар нь сургалт хариуцсан зохион байгуулагчийн чадвар дадлагаас ялгаатай. 1984 онд АНСХ-ны Ном зүйн Сургалт Боловсролын Зөвлөлөөс анхан шатны түвшний номын санчдын сургалт явуулахад шаардлагатай чадварын жагсаалтыг дараах байдаар гаргасан. Үүнд:

- Тусгайлсан үйл ажиллагааны хүрээнд боловсролын чиглэлээр тавьж буй зорилтуудыг нь тодорхойлон сонгох чадвар
- Боловсролын тохиромжтой аргуудыг сонгох чадвар
- Үнэлгээний техникийн талаархи мэдлэг
- Багшлах ур чадвар

- Сургалтад мэдээллийн хэрэгсэл ашиглах чадвар⁹⁶

Мөн энэ зөвлөлөөс сургалтын асуудал хариуцсан удирдах ажилтнуудад тавигдах дараах ур чадварыг тодорхойлсон. Үүнд:

- Боловсролын хэрэгцээг тодорхойлох зорилготой судалгаа явуулах
- Бодлого, төлөвлөлтийг хэрэгжүүлэх
- Шаардлагатай боловсон хүчин, төсвөөр хангах
- Боловсон хүчнийг сургах, үнэлэх
- Зах зээлийн ном зүйн сургалт
- Хөтөлбөрийн үнэлгээ хийх⁹⁷

Зөвхөн нийтийн үйлчилгээ эрхэлсэн номын санчид төдийгүй, техникийн үйлчилгээ эрхэлсэн номын санчид ч сургалтын хөтөлбөр хэрэгжүүлэхэд оролцдог. Номын сангийн туслах ажилчид ч тараах материалыг цэгцлэх, сургалт товлох, маркетинг гэх зэрэг олон үйл ажиллагаанд оролцож болно.

Хамтрагч байгууллагын ажилтнууд ч гэсэн номын сангаас явуулах сургалтад дэмжлэг үзүүлж болно. Тухайлбал, их сургуулийн мультимедиаг хөгжүүлэх төвөөс Вэбэд түшиглэсэн номын сангийн сургалт явуулахад туслалцаа үзүүлж болно. Мөн компаний маркетингийн хэлтэсээс нүдэнд өртөхүйц тараах материал, signage боловсруулахад туслалцаа үзүүлэх гэх мэт.

Чадварлаг мэргэжилтнүүдийг сонгон авч ажиллуулах, боловсролыг нь тасралтгүй дээшлүүлэх асуудал нь сургалт хариуцсан удирдлагын анхаарлын төвд байх учиртай. Учир нь номын санч бэлтгэх сургуулиудад сургах арга зүйн талаар бараг заадаггүй учраас номын санчид муу бэлтгэгдсэн байж болно.⁹⁸ Сургуулийн номын санчдад багшлах дадлага туршлага эзэмшүүлэх нь чухал боловч заримдаа тэдэнд энэ чадвар дутмаг байх нь цөөнгүй. Ийм туршлагыг бий болгохын тулд номын санчдын мэргэжил дээшлүүлэх сургалт⁹⁹ явуулж, мэдээллийн боловсролын институттээс¹⁰¹ эрхлэн LOEX, WILU¹⁰⁰ бага хурлууд зэрэг боловсрол, мэдлэгийг нь тасралтгүй дээшлүүлэх хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг.

Ишлэл 8.14

Сценари: Ажилд авах зарлал

Нэгэн хувийн коллежийн номын сангийн лавлагаа хариуцсан 4 номын санчийн нэг нь та бөгөөд танайд ажилладаг хоёр ахлах номын санч тэтгэвэртээ гарах боллоо гэж бодьё. Лавлагаа хариуцсан зохион байгуулагч танд тэдний оронд шинээр хүн ажилд авах зарлалууд төлөвлөх үүрэг өгчээ. Нэг зарлал нь лавлагааны чиглэлээр, нөгөө нь сургалтын чиглэлээр бөгөөд ирэх 7 хоногт ажилчдын хурлаар хэлэлцэх юм. Эхлээд ажилд авах зарлалын тухай вэб хуудсуудыг судлан танилцаад хоёр зарлал бичиж мөн тэр хоёр орон тооны ялгааны талаар тайлбар бичиж бэлтгэн зохион байгуулагчид өгнө үү.

Санхүүжилт

Номын сангийн сургалтын хөтөлбөрийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, удирдан зохион байгуулах ажил бүхэлдээ санхүүгийн дэмжлэг шаарддаг. Номын сангийн сургалтын хөтөлбөр нь тавьсан зорилго, зорилтуудаа хэрэгжүүлэхийн тулд байнгын санхүүжилтээр хангагдах ёстой.¹⁰² Боловсон хүчин, тоног төхөөрөмж, хэрэглэгдэхүүний хангамж, сургалтын материал, маркетинг, сургалт зэрэг нь илүү санхүүжилт шаарддаг. Мөнгөгүйгээр тийм их зүйл хийж бүтээх боломжгүй нь мэдээж билээ.

Номын сангийн сургалтын үйл ажиллагааны зардал нь урсгал төсвөөс гарах

ёстай. Заримдаа бие даасан төсөв гарган, сургалт хариуцсан зохион байгуулагч түүнийг захиран зарцуулдаг. Заримдаа сургалтын зардлыг номын сангийн төсөвт багтаан оруулна. Сургалтын тоног төхөөрөмжийн зардлыг тоног төхөөрөмжийн төсөвт, сургалтын зардлыг тасралтгүй боловсрол, аяллын төсөвтэй нэгтгэн гаргадаг.

Номын сангаас гадуурх эх үүсвэрээс олсон санхүүжилтээр тусгай төслийг хэрэгжүүлэхэд зарцуулдаг. Томоохон байгууллагуудаас дотооддоо уралдаан зарлах замаар санхүүжилт олгодог. Тухайлбал, коллежээс сургалтын хөтөлбөр шинэчлэх, технологийн шинэчлэл хийх зэрэг төслүүдийг санхүүжүүлж болно. Сургалт хариуцсан номын санчид төрийн болоод сайн дурын байгууллагуудаас санхүүгийн дэмжлэг авч болно.

Техник тоног төхөөрөмж

Сургалтын хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэхийн тулд сургалт явуулах байр, бэлтгэл ажлын өрөө, агуулах гэх мэт тодорхой байр багтаамж шаардлагатай.¹⁰³ Сургалтын зорилготой уялдан хичээл явуулах анги танхим чухал. С.М. Дийзий “Хүмүүст байр бэлтгэх нь” бүтээлдээ “сургалт нь бүхэлдээ харилцаан дээр үндэслэсэн учраас хичээлийн анги танхим нь үр өгөөжтэй харилцааг хөгжүүлэх таатай орчныг бүрдүүлэхүйц байдлаар зохион байгуулагдах учиртай гэжээ”.¹⁰⁴ Өөрөөр хэлбэл, анги танхимын орчин нь суралцагчдыг идэвхтэй сурахад нөлөөлнө. Компьютерийн өрөө юм уу уламжлалт лекц, семинарын танхим, түүний зохион байгуулалт, ширээний байрлал, эд хогшил, гэрэлтүүлэг, салхивч, агааржуулагч, дулаан ба дуу чимээний байдал зэрэг нь хичээлийн өрөөг тохижуулахад чухал элементүүд болж өгдөг.¹⁰⁵ Лавлагааны өрөөний зайд хэмжээ, микроформын талбай, номын сангийн бусад байршил нь тухайн суралцагчдын хэрэгцээнд тохирсон байвал зохино.

Шинэ технологи турших, материал олшруулах, сургалтын материалыг бэлтгэж боловсруулахад шаардлагатай тусгай бэлтгэл өрөө хэрэгтэй. Юм хадгалах өрөөг тоног төхөөрөмж болоод олшруулсан материалыудаа хадгалахад ашиглана. Эцэст нь, сургагч номын санчийг ажлын байраар ханган үүргээ үр дүнтэй, үр өгөөжтэй явуулах нөхцөл бололцоог бүрдүүлсэн байвал зохино.

Мэдээлэл түгээх ба олон нийттэй харилцах нь

Сурталчилгаа болон маркетингийн чиглэлийн сургалтууд нь хэрэглэгчдийг сургалтын үйлчилгээний хэлбэрүүдтэй¹⁰⁶ танилцуулах, тэднийг сургалтад татан оролцуулах зорилготой. Мэдээлэл түгээхэд олон янзын механизмыг ашиглаж болох бөгөөд албан ёсоор хамтын ажиллагаа тогтоох, гарын авлага гаргах, signage, номын сангийн вэб хуудас, захидал, сонин, нүдний өмнө тавих эмблем зохиох зэрэг хэлбэрүүдийг түгээмэл ашигладаг.¹⁰⁷

Аливаа сургалтыг төлөвлөн хэрэгжүүлэхийн нэгэн адил мэдээлэл сурталчилгааны чиглэлээр явуулах сургалтад зорилго, зорилтоо чухалчилана.¹⁰⁸ Маркетингийн болон сурталчилгааны материал боловсруулах нь сургалтын материал боловсруулахтай адил юм. Учир нь номын сангийн сургалтын хөтөлбөр нь бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхэд чиглэх бус, хүмүүст хүргэх үйлчилгээ учраас ашгийн бус үйлчилгээний хүрээнд маркетингийг хөгжүүлэх чиглэлийн ном, бүтээлээс энд судлан ашиглах хэрэгтэй.¹⁰⁹ Түүнчлэн сургалтын үйлчилгээ явуулснаараа номын санч нь багш, сурган хүмүүжүүлэгч болох бөгөөд номын сан нь сургалт, боловсролын байгууллага болж буй юм. Эцэст нь сурталчилгааны үр дунг дүгнэвэл зохистой.

ЦААШДЫН ХАНДЛАГА, ЧИГЛЭЛ

Сургалтын гол чиглэл нь орчин үеийн мэдээлэлжсэн нийгэмд мэдээллийн боловсролтой, бие даасан иргэн болон төлөвшихөд нь тэдэнд шаардлагатай мэдлэг, чадвар, хандлагыг гүнзгийрүүлэн ирээдүйн хөгжлийн хандлагад зохицон хөрвөх чадвартай болгоход оршино. Номын сангууд болоод мэдээллийн эх үүсвэрүүд өөрчлөгдөн хөгжихийн хэрээр номын сангийн сургалт ч шинэчлэгдэх жамтай.

Мэдээлэл, компьютерийн технологийн сүлжээ нь мэдээллийн бүтэц, зохион байгуулалтын зарчмыг бүхэлд нь өөрчилж байна. Номын санч бүх хэрэглэгчдэд “нэг хэмжээ бүгдэд тохирно” гэсэн стратегиар хандах боломжгүй болж “мэдээллийн” орчин бидний танин мэдэхүйгээс холдон өөрчлөгдсөөр байна. (мөн сайн боловсруулсан цөөхөн стратеги). Хэрэглэгчид мэдлэгээ янз бүрийн нөхцөл байдалд нийцүүлэн ашиглах чадвартай байх ёстой бөгөөд номын санч тодорхой нэг арга, чадварт анхаараахасаа илүү үзэл баримтлалын шинжтэй сургалтад анхаарах ёстой.

Сургалтын технологийн хөгжлийн үр дагавар сурах орчинг өөрчилж байна. Зайн сургалтын аргууд түгээмэл болжээ. Их сургуулийн “Кампус дээрх” оюутнууд болоод “нийтийн номын сангийн уншигчид” алсын зайнаас номын сангийн материалыг олж эзэмших боломжоор хангагдан тэд сургалтыг нэг газарт байнга явуулахыг шаардах болсон. Номын санд биеэрээ ирж зөвлөлгөө авах юм уу, сургалт семинарт суух хүмүүсийн тоо цөөрсөн ч ирж буй хүмүүст туслахыг номын санчид хичээх ёстой. Энэ нь онлайн сургалттын материал бэлтгэх бус “Туслалцааны “ хуудас, номын сангийн вэб хуудас, хайлтын програм хийхэд оролцно гэсэн үг юм.

Сургагч номын санч нь *багшилах гэхээсээ сурах процесст* илүүтэй анхаарах зарчимд шилжих хэрэгтэй. Багшийн зүгээс суралтыг төлөвлөх, явуулах нь чухал зүйл хэдий ч сургах үйл ажиллагааны үр дүнд сурагчид юу эзэмшив гэдэг нь онцгой ач холбогдолтой болоод байна. Сурагчдын чадварт сургалт хэрхэн нөлөөлж байгаад анхаарах хэрэгтэй. Зөвхөн сургалтын материалыар хангах нь гол биш, тэрхүү материалыудыг сурагчид ашиглан даалгавраа цагт нь хийж дуусгах чадвартай байх нь чухал. Сургалт нь хамтын үйл ажиллагаа бөгөөд сургалтын явцад хамтран асуудал шийдвэрлэх, шийдвэр гаргахад сурагчдыг өргөн оролцуулах хэрэгтэй. Сургалтын аргуудын олон хэлбэрийг ашиглах ёстой. Биховеризмын хандлагыг суралцагчид тодорхой аргаар даалгавар гүйцэтгэх үед танин мэдэхүйн хандлагыг асуудал шийдвэрлэх тактик болгон ашиглах, өөрөөр хэлбэл өөр нөхцөл байдалд мэдсэнээ ашиглах, мөн хүмүүнлэг сургалтын зарчмыг асуудал томъёолон ойлгоход ашиглах гэх мэт.

Номын санч нь олон үүрэгтэй. Тэд зөвхөн ном хайлтын стратегийг өөрсдөө мэдээд зогсохгүй, уншигчдыг өөрсдөө хайж сурахад нь туслах, тэднийг хоорондоо хамтран ажиллах нөхцлийг бүрдүүлнэ. Мөн уншигчдыг татах, хамтаж хамт олныг бүрдүүлэх, бусад номын санчдыг сургах, сурагчдыг бие биедээ багш болоход нь туслах хэрэгтэй. Номын санчид нь тусгаарлагдсан, хаалттай орчинд уншигчид мэдээллийн мэдлэг эзэмших боломжгүй гэж үзээд хамтарч ажиллах түнш хайж байх ёстой.

Номын санчдын онцгой анхаарах зүйл нь энэ бүх өөрчлөлт, шинэчлэлийн үйл явцыг чиглүүлэхэд оршиж байна. Эдгээр өөрчлөлтууд нь та нарын маргаашийн ажилд өргөн зам нээж өгнө. Сургагч номын санчид уншигчдын хувьд тэдний маргаашийн ирээдүй нь байх төдийгүй тэднийг амьдралынхаа туршид шинэ шинэ өөрчлөлтийг хүлээн авч, хөрвөж чадах чадвартай болоход бэлтгэнэ.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Samuel S. Green, "Personal Relations Between Librarians and Readers," *American Library Journal* 1 (1876): 80.
2. Otis H. Robinson, "Proceedings: First Session," *American Library Journal* 1 (1876): 123-124.
3. "ALA Policy Manual," in *ALA Handbook of Organization*, 1998-99 (Chicago: American Library Association, 1998), 43.
4. Harold W. Tuckett and Carla J. Stoffle, "Learning Theory and the Self-Reliant Library User," *RQ* 24 (Fall 1984):58.
5. James Rice, Jr., *Teaching Library Use* (Westport, Conn.:Greenwood Press, 1981), 5.
6. Ibid., 6.
7. Association of College and Research Libraries, Bibliographic Instruction Section, Policy and Planning Committee, *Bibliographic Instruction Handbook* (Chicago: American Library Association, 1979), 69 р. Сонирхолтой нь 1971 онд Коллеж ба Эрдэм шинжилгээний Номын Сангуудын Холбооны дэргэдэх Ном Зүйн Сургалтын Зөвлөл байгуулагдах тэр уед ном зүйн сургалт гэдэг нэр томъёо энэ салбарын бүтээлүүдэд хэрэглэддэггүй байв. Cerise Oberman "What's in a name? The Search for Bibliographic Instruction," *Bibliographic Instruction Section Newsletter* (Fall 1993): 2 сэдэвт бүтээлдээ бичихдээ: "Энэхүү ном зүйн сургалт хэмээх нэр томъёо хаанаас гарсан бэ? Үүнд хариулахад төвөгтэй. Би Том Кирктийг энэ асуултад хариулахыг хүссэн авч тэр татгалзсан. Тэгэхээр энэ нь хэд хэдэн номын санчдын бүлгийн яаралтай хэрэгцээнээс үүсэлтэй бөгөөд тэд ямар нэг шинэ зүйлийг гаргах гэсний илэрхийллэл, мөн хуучин зүйлээсээ холдох гэсэн эрэлхийллэл юм шиг байна. Хаанаас гарч ирсэн нь хаамаагүй энэ бол зөв зүйтэй зүйл мөн. Ном зүйн сургалт хэмээх шинэ нэр томъёо нь номын сангийн сургалтын хөтөлбөрийг харуулах шошго зүүлт болсон төдийгүй ном зүйн сургагч номын санч гэсэн цоо шинэ мэргэжилтнийг тодорхойлох болсон юм"
8. Constance Mellon, ed., *Bibliographic Instruction: The Second Generation* (Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1987), xiii. Cerise Oberman and Katina Strauch, eds, *Theories of Bibliographic Education: Designs for Teaching* (New York: R. R. Bowker, 1982) , 233 р.-ыг мөн үзнэ үү.
9. Pamela Kobelski and Mary Reichel, "Conceptual Frameworks for Bibliographic Education," *Journal of Academic Librarianship* 7 (May 1981): 73-77. Мөн Pamela Kobelski and Mary Reichel, "Conceptual Frameworks for Bibliographic Instruction," in *Conceptual Frameworks for Bibliographic Education*, eds. Mary Reichel and Mary Ann Ramey (Littleton, Colo; Libraries Unlimited, 1987) , 3-12. гэсэн нэрээр дахин хэвлэгдсэн.
10. American Library Association Presidential Committee on Information Literacy, *Final Report* (Chicago: American Library Association, 1989), 1. <http://www.ala.org/acrl/ili/ilit1st.html>. -гэсэн хаягаас харж болно.
11. Lori Arp "Information Literacy or Bibliographic Instruction: Semantics or Philosophy," *RQ* 30 (Fall 1990): 46-49; Christine Bruce, *The Seven Faces of Information Literacy* (Adelaide, Australia: Auslib Press, 1997), 10-13.
12. Loanne Snavely and Natasha Cooper, "The Information Literacy Debate," *Journal of Academic Librarianship* 23 (January 1997): 9-14. Trish Ridgeway, "Information Literacy: An Introductory Reading List," *College and Research Libraries News* 51 (July / August 1990):645-48; and Esther Grassian and Susan E. Clark, "Information Literacy Sites: Background and

Ideas for Program Planning and Development," *College and Research Libraries News* 60 (February 1999): 78-81, 92.

13. <http://www.ala.org/acrl/nili/nilihp.html>. See also Cerise Oberman, "The Institute for Information Literacy: Formal Training Is a Critical Need," *College & Research Libraries News* 59 (October 1998): 703-5. <http://www.ala.org/acrl/iiltrain.html>.
14. Bruce, *Seven Faces of Information Literacy*, 5.
15. Micheal Eisenberg and Robert E.Berkowitz, *Information Problem Solving: The bIg Six Skills Approach to Library and Information Skills Instruction* (Norwood, N. J.: Ablex, 1990), 156 p.
16. American Association of School Librarians and Association for Educational Communications and Technology, *Information Power: Building Partnerships for Learning* (Chicago: American Library Association, 1998), 8-9.
17. Association of College and Research Libraries, *Information Literacy Competency Standards for Higher Education* (2000). <http://www.ala.org/acrl/ilcomstan.html>.
18. Chris Avery and Kevin Ketchener, "Do Instruction Skills Impress Employers?" *College and Research Libraries* 57 (May 1996): 258.
19. American Library Association, Presidential Committee on Information Literacy, *Final Report*.
20. Cheryl LaGuardia, ed., *Recreating the Academic Library: Breaking Virtual Ground* (New York: Neal-Schuman, 1998), 291 p.
21. Cheryl LaGuardia, Stella Bentley, and Janet Martorana, eds., *The Upside of Downsizing: Using Library Instruction to Cope* (New York: Neal-Schuman, 1995), 249 p.
22. Barabara Wittkopf, "Learning Paradigm, " *Research Strategies* 14 (Spring 1996): 66-67; Robert B. Barr and John Tagg, "From Teaching to Learning," *Change* 27 (November/ Dcember 1995): 13-25.
23. "The Future Reference II," *College and Research Libraries News* 50 (October 1989): 780-99; Joanne Euster, "Technology and Instruction," in *Bibliographic Instruction*, ed. Constance Mellon (Littleton, Colo.: Libraries Unlimited,1987), 53-59; Anne Grodzins Lipow, ed., *Rethinking Reference in Academic Libraries* (Berkley, Calif.: Library Solutions Press, 1993), 242 p.; and Cheryl LaGuardia, ed., Recreating the Academic Library.
24. Mary Ellen Litzinger, "Instructional Design," in *Sourcebook for Bibliographic Instruction* (Chicago: Association of College and Research Libraries, 1993), 17-21.
25. Donna S.Queency, *Assessing Needs in Continuing Education: An Essential Tool for Quality Improvement* (San Francisco: Jossey-Bass, 1995), 3.
26. Roger A. Kaufman and Fenwick A. English, *Needs Assessment: A Guide to Improve School District Management* (Arlington, Va.: Americn Association of School Administrators, 1976),20.
27. Queeney, *Assessing Needs*, 14.
28. The National Library Orientation Exchange (LOEX Clearinghouse) гэдэг нь Үндэсний Номын Сангийн Чиг Баримжaa Олгох Солилцооны Байгууллага бөгөөд номын санг сургалтын материалаар хангах үүрэгтэй байгууллага юм. Энэ нь номын сангийн хүсэлтийн дагуу гишүүн байгууллагууддаа үлгэрчилсэн баримт бичгүүд, видео хуурцаг,

тараах материал зэргийг илгээдэг. Энэ байгууллагын талаар дараах вэб сайтаас сонирхоной: <http://www.emich.edu/~Ishirato/loex.html>.

29. Charles K.West, James A.Farmer, and Philip M. Wolff, *Instructional Design: Implications from Cognitive Science* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1991), 238-41.
30. Jean Sheridan, ed., *Writing-Across-the-Curriculum and the Academic Library: A Guide for Librarians, Instructors, and Writing Program Directors* (Westport, Conn.:Greenwood Press, 1995), 240 p.
31. Lori Arp and Elizabeth A.Wilson, "Structures of Bibliographic Instruction Programs: A Continuum for Planning," in *Integrating Library Use Skills into the General Education Curriculum*, eds. Maureen Pastine and Bill Katz (New York: Haworth Press, 1989), 25-39.
32. ACRL, *Bibliographic Instruction Handbook*, 58.
33. Ibid.
34. Шинээр сургалтын зорилтууд бичиж сурч байгаа номын санчид бие даан суралцах хичээлүүдийг эндээс авна уу. Robert F.Mager, *Preparing Instructional Objectives* (Belmont, Calif.: Fearon, 1975), 136 p.,
35. Jerrold E.Kemp, *The Instructional Design Process* (New York: Harper and Row, 1985), 88.
36. Mager, *Preparing Instructional Objectives*, 21.
37. Association of College and Research Libraries Bibliographic Instruction Section, *Read This First: An Owner's Guide to the New Model Statement of Objectives for Academic Bibliographic Instruction* (Chicago: American Library Association, 1991), 8.
38. Ibid.
39. Kemp, *Instructional Design Process*, 78.
40. Norman E. Gronlund, *How to Write and Use Instructional Objectives* (Enfleewood Cliffs, N.J.: Merrill, 1995), 4.
41. William D. Rohwer, Jr., and Kathryn Sloane, " Psychological Perspectives," in *Bloom's Taxonomy: A Forty Tear Retrospective*, eds. Lorin W. Anderson and Lauren A. Sosniak (Chicago: National Society for the Study of Education, 1994),44.
42. Gronlund, *How to Write and Use Instructional Objectives*, 57.
43. Ibid., 9.
44. Ibid., 31.
45. Benjamin S.Bollm et al., eds., *The Taxonomy of Educational Objectives. The classification of Educational Goals, Handbook I: Cognitive Domain* (New York: David McKay, 1964), 196 p.
46. David R. Krathwohl, Benjamin S.Bloom, and Bertram B. Masia, *The Taxonomy of Educational Objectives. The classification of Educational Goals, Handbook II: Affective Domain* (New York: David McKay, 1964), 196 p.
47. Elizabeth J. Simpson, " The Classification of Educational Ojctives, Psychomotor Domain," *Illinois Teacher for Home Economics* 10 (1966):111-44. ERIC Reproduction Service Documents No. 010368. Симпеонаос бусад хүмүүс психомоторын талаар бичсэн. Жишээ нь: Anita J. Harrow, *Taxonomy of the Psychohomor Domain: A Guide for Developing Behavioral Objectives* (New York: David McKay, 1972), 190 p.

48. A.Dean Hauenstein, *A Conceptual Framework for Educational Objectives: A Holistic Approach to Traditional Taxonomies* (New York: University Press of America, 1998), 151 p.
49. Association of College and Research Libraries, Bibliographic Instruction Section, "Model Statement of Objectives for Academic Bibliographic Instruction: Draft Revision," *"College and Research Libraries* 48 (May 1987): 256-61.
50. Lori Arp, "An Introduction to Learning Theory," in *Sourcebook for Bibliographic Instruction* (Chicago: Association of College and Research Libraries, 1993), 10.
51. Robert M. Gagne, *The Conditions of Learning and Theory of Instruction* (New York;Holt, Rinehart and Winston, 1985), 2.
52. Robert M. Gagne, B.F.Skinner, Edward Thorndike, Jean Piaget нар болоод бусад хүмүүсийн оруулсан хувь нэмрийг харуулсан хэлэлцүүлгийн талаар дараах материалаас харна уу. Greg Kearsley, *Explorations in Learning and Instruction: The Theory into Practice Database* (<http://www.gwu.edu/~tip/>); *Guide to Theories of Learning* (<http://commhum.mccneb.edu/PHILOS/learnheo.htm>); *How do we learn?* (http://www.eiu.edu/~edtech/teamTeach_Ex/index.html); CSCL: *A Brief Overwiew and Interesting Links for Further Study* (<http://www.uib.no/People/sinia/CSCL/>); *Funderstanding's About Learning* (<http://www.funderstanding.com.theories1.html>).
53. Kobelski and Reichel, "Conceptual Frameworks" and Oberman and Strauch, *Theories of Bibliographic Education*.
54. Joan Kaplowitz, "Contributions from the Psychology of Learning: Practical Implications for Teaching," in *Learning to Teach: Workshops on Instruction* (Chicago: American Library association, 1993), 57-70; Blue Wooldridge, "Increasing the Effectiveness of University College Instruction:Integrating the Results of Learning Style Research into Course Design and Delivery," in *The Importance of Learning Styles:Understanding the Implications for Learning, Course Design, and Education*, eds.Ronald R. Sims and Serbrenia J. Sims (Westport, Conn.: Grenwood Press, 1995), 50.
55. Herman A.Witkin, Carol Ann Moore, Donald R. Goodenough, and Patricia W. Cox, "Field Dependent and field Independent Cognitive Styles and Their Educational Implications," *Review of Educational Research* 47 (1977): 1-64.
56. Cerise Oberman, *Petals Around a Rose: Abstract Reasoning and Bibliographic Instruction* (Chicago: Association of College and Resaerch Libraries, 1980), 23 p.
57. David A. Kolb, *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1984), 256p.; Carl Jung, *Psychological Types: or, The Psychology of Individuation* (New York: Harcourt Brace, 1923), 654p.; Gordon Lawrence, *People Types and Tiger Stripes: A Practical Guide to Learning Styles* (Gainesville, Fla.: Center for Applications of Psychological Type, 1982), 101p. *Learning-Style Inventory: Self-Scoring Inventory and Interpretation Booklet* (Boston: McBer & Company, 1985), 14p, Бие даан суралцах хэлбэрүүдийг шинжин судлах аргуудыг харуулсан нэг жишээ юм.
58. Bernice McCarthy, *The 4-MAT System: Teaching to Learning Styles with Right/Left Mode Techniques*, rev. ed. (Barrington, III.: EXCEL, 1987), 220p.
59. Teaching Resources. Available: <http://www.studyweb.com/teach/trlearnstyle.htm>. Сурх арга барилын зарим хэлбэрүүдийн талаар эндээс харна уу.
60. Leslie K.Hickcox, "Learning Styles: A Survey of Adult Learning Style Inventory Models," in *The Importance of Learning Styles: Understanding the Implications for Learning, Course Design, and Education*, eds. Ronald R. Sims and Serbrenia J. Sims (Westport, Conn.:

Greenwood Press, 1995), 44.

61. Kolb, *Experiential Learning*.
62. Wooldridge, "Increasing the Effectiveness," 64
63. Ronald R.Sims and Serbrenia J.Sims, "Learning Enhancement in Higher Education," in *The Importance of Learning Styles: Understanding the Implications for Learning, Course Design, and Education*, eds. Ronald R.Sims and Serbrenia J.Sims (Westport, Conn.: Greenwood Press, 1995), 22.
64. Arthur W. Chickering and Zelda F. Gamson, "Seven Principles for Good Practice in Undergraduate Education," *AAHE Bulletin* 39 (1987)3-7.
65. William R. Tracey, *Designing Training and Development Systems* (New York: AMACOM, 1994), 253-55.
66. Jodi Reed, "Engage Students with Variety and Interaction," *Videoconferencing Instructional Strategies* (1999). <http://www.kn.pacbell.com/wired/vidconf/instruct.html#Engage>.
67. Tracey, *Designing Training*, 253-55.
68. *The Active Learning Site*. <http://www.active-learning-site.com/bib1.htm>. Сургалтын идэвхтэй аргуудын талаар эндээс харна уу.
69. Charles C.Bonwell and James A. Eison, *Active Learning: Creating Excitement in the Classroom* (Washington, D.C.: The George Washington University School of Education and Human Development, 1991, iii.
70. Paula Dempsey and Beth Mark, "Human Boolean Exercise," in *Designs for Active Learning: A Sourcebook of Classroom Strategies for Information Education*, eds. Gail Gradowski, Loanne Snavely, and Paula Dempsey (Chicago: American Library Association of College and Research Libraries, 1998), 117-18. Designs for Active Learning бүтээл нь 50 гаруй бүтээлийг багтаасан. Сургалтын бусад идэвхтэй аргуудын талаар дараах материалыац харна уу. Jeanetta Drueke, "Active Learning in the University Library Instruction Classroom," *Research Strategies* 10 (Spring 1992):77-83.
71. Robert E.Slatin, "Cooperative Learning," in *Encyclopedia of Educational Research*, ed. Marvin C.Alkin (New York: Macmillan,1992), 1:235.
72. Marjorie Markoff Warmkessel and Frances m. Carothers, " Collaborative Learning and Bibliographic Instruction," *Journal of Academic Librarianship* 19 (March 1993): 4-7, Энэхүү бүтээлд оюутнууд хоёр хоёроороо хамтран ажилласнаар компьютерийн айдсыг багасган санаа бодлоо хуваалцах боломж олгосон гэдгийг харуулж өгсөн. Kim N. Cook, Litith R. Kunkel,a nd Susan M. Weaver, " Cooperative Learning in Bibliographic Instruction, " *Research Strategies* 13 (Winter 1995): 17-25; (Энэ үед хамтын сургалтын ач холбогдол шийдвэрлэх үүрэгтэй байгаагүй болно.) David W. Johnston, Roger T. Johnston and Edythe Johnston Holubec, *The New Circles of Learning: Cooperation in the Classroom and School* (Alexandra, Va.: Association for Supervision and Curriculum Development, 1994), 111 p., хамтын сургалтын дөрвөн түвшнийг дэвшүүлсэн. Үүнд: үүсч бий болох, үйл ажиллагаа явуулах, томъёолох ба дахин боловсруулах.
73. Lizabeth Wilson, SharonMader, Lori Arp, and Mary Jane Petrowski, " Coopeartive Learning: A Guided Discovery Workshop," in *The Impact of Technology on Library Instruction*, ed. Linda Shirato (Ann Arbor, Mich.; Pierian Press, 1995), 24.
74. Slavin, "Cooperative Learning," 236-37.

75. Trish Ridgeway, *Integrating Active Learning Into Library Instruction: Practical Information for Immediate Use*, A Pre-Conference sponsored by the Bibliographic Instruction Section of the Association of College and Research Libraries (Miami, Fla.: June 24,1994). Сургалт семинараас хөрвүүлэн ашиглласан болно.
76. West et al., *Instructional Design*, 15-16.
77. Ibid., 36-57.
78. Mary Jane Walsh, "Graphic Design for Library Publications," in the *The Impact of Technology on Library Instruction*, ed. Linda Shirato (Ann Arbor, Mich.; Pierian Press, 1995), 141-58.
79. Kris Huber and Patricia Lewis, "Tired of Term Papers? Options for Librarians and Professors," *Research Strategies* 2 (Fall 1984), 192-199; Miriam E. Joseph, *Term Paper Alternatives; Or... So You'd Like Your Students to Use in Library But Don't Want to Assign a Research Paper?* <http://www.lib.berkeley.edu/TeachingLib/PaperAlternatives.html>; Marylin Lutzker, *Research Projects for College Students: What to write Across the Curriculum* (New York; Greenwood Press, 1988), 141 p.
80. Christina J.Woo, "Developing Effective Library Assignments," in *Learning to Teach: Workshops on Instruction* (Chicago: American Library Association, 1993), 30.
81. Cheryl LaGuardia,et al., *Teaching the New Library* (New York: Neal-Schuman, 19960, 139-54, алсын зайнаас суралцагчдад зориулсан хичээлийн талаархи асуудлыг хамарсан.
82. Po-Ching Wang, "Gardner's Multiple Intelligencies," *Penn State Educational Systems Design Home Page: Penn State University* (<http://www.ed.psu.edu/insys/ESD/key/Keyschoo/key1.htm>), Энд сургалтын стратеги нь янз бүрийн сурх арга барилууттай хэрхэн зохицох талаар жишээ болгон харуулав. Arthur W. Chickering and Stephen C. Ehrmann, *Implementing the Seven Principles: Technology as Lever*. болоод <http://www.aahe.org/technology/ehrmann.htm>.-ээс харна уу.
83. Morten Flate Paulsen, *The Online Report of Pedagogical techniques for Computer-Mediated Communication* (1995)-д хамтын ажиллагааны цар хүрээ, тооноос хамааран технологид түшгэлсэн сургалтын аргуудын талаар өгүүлсэн. Мөн дараах вэбсайтаас харна уу. <http://www.nettskolen.com/alle/forskning/19/cmcped.html>. Энд хэд хэдэн харилцааны чиглэл хандлагыг дурьдсан. Үүнд: 1. Ганцаарчилсан /онлайны жишээ/: онлайн өгөгдлийн сан, онлайн сэтгүүл, онлайны сонирхлын бүлгүүд, 2. Хоёр хосоороо /и-мэйлийн жишээ/: сургалтын гэрээ, удирдагчтайгаа хамтрах, захидал харилцааны судалгаа, 3. Нэг нь олон хүнтэй харилцах /мэдээллийн самбар гаргах/: лекц, симпозиум, хошин шог, 4. Олон хүн олонтой харилцах / бага хурлын хэлбэр/: хэлэлцүүлгийн бүлэг, маргаан, даган дууриах үзүүлбэр, үйл байдлын судалгаа, дурд тоглох, ухаанаа уралдуулах асуултууд, хамтын төсөл гэх мэт.
84. Rick Ells, "Basic Premises of This Workshop," in *Effective Use of the Web for Educational Design Principles and Pedagogy* (1998). <http://staff.washington.edu/rells/effective/premises.html>.
85. Barbara O'Keefe, "Learning Communities, A Paper Presented at the 1997 UIUC Faculty Retreat on College Teaching," in *Tradition, Innovation and Technology: Teaching for Active Learning* (Urbana, III., February 6, 1997).
86. Нэмэлт мэдээллийг UWired-ийн вэбсайтаас авна уу. <http://www.washington.edu/uwired>
87. Lizabeth A.Wilson, "The Way Things Work," in *Programs That Work*, ed.Linda Shirato

- (Ann Arbor, Mich.: Pierian Press,1997), 9.
88. David N.King, “Evaluation and Its Uses,” in *Evaluating Bibliographic Instruction: A Handbook* (Chicago: American Library Association, 1983),5.
89. Litzinger, “Instructional Design,” 24.
90. Carol Collier Kuhlthau, *Seeking Meaning: A Process Approach to Library and Information Services* (Norwood, N.J.: Ablex,1993), 199 p.
91. Үнэлгээ болоод үнэлгээний тусгайлсан арга, хэрэглүүрүүдийн талаар дараах материалаас харна уу. American Library Association, Library Instruction Round Table, Research Committee, *Evaluating Library Instruction: Sample Questions, Forms and Strategies for Practical Use*, ed. Diana D. Shonrock (Chicago: American Library Association, 1996), 174 p.; F.Wilfrid Lancaster, *If You Want to Evaluate Your Library* (Campaign, III.: University of Illinois, Graduate School of Library and Informationa sCience, 1988), 193 p.; and Mignon Adams, “Evaluation ,” in *Sourcebook for Bibliographic Instruction*, ed. Katherine Branch (Chicago: Association of College and Research Libraries, 1993), 45-57. Нилээд туршлагатай үнэлгээний мэргэжилтнүүд одоогийн явагдаж буй үнэлгээний үр өгөөж ямар байгааг дүгнэж үзэхдээ дараах бүтээлийг ашиглаж магад. The Joint Committee on Standards for Educational Evaluation, *The Program Evaluation Standards: How to Assess Evaluations of Educational Programs* (Thousand Oaks, Calif.: Sage, 1994), 222 p.
92. Thomas A. Angelo and K. Patricia Cross, *Classroom Assessment Techniques: A Handbook for College Teachers* (San Francisco: Jossey-Bass, 1993), 427 p. Maryellen Weimer, Joan L. Parrett, and Mary-Margaret Kerns, *How Am I Teaching? Forms and Activities for Acquiring Instructional Input* (Madison, Wis.;Magna, 1988), 100 p.
93. Anne K. Beaubien, Sharon A.Hogan, and Mary W.George, *Learning the Library: Concepts and Methods for Effective Bibliographic Instruction* (New York:R.R.Bowker, 1982), 230.
94. William Miller, “What Wrong with Reference; Coping with Success and Failure at the Reference Desk,” *American Libraries* 15 (May 1984): 303-6, 321-22.
95. Association of College and Research Libraries, Instruction Section, “Guidelines for Instrcution Programs in Academic Libraries,” *College and Research Libraries News* 58 (April 1997): 264-66. <http://www.ala.org/acrl/guides/guiis.html>.
96. Rao Aluri and June Lester Engle, “Bibliographic Instruction and Library Education,” in *Bibliographic Instruction*, ed. Constance Mellon (Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1987), 117.
97. Ibid.
98. Ibid., 111-24; and Diana Shonrock and Carig Mulder, “Instruction Librarians: Acquiring the Proficiencies Critical to Their Work,” *College and Research Libraries* 54 (March 1993):137-49. bridgit Shea Sullivan, “Education for Library Instruction, A 1996 Survey,’ *Research Strategies* 15 (1997): 271-77. Энд номын сангийн сургалтыг нэгэн тусгай хичээл болгон зааж буй номын санчдыг бэлтгэх сургуулийн тоо өсч байгаа гэж дурьдсан хэдий ч сургалтын хөтөлбөртөө үүнийг тусгасан сургууль их олон байна гэж хэлэхэд хангалтгүй байгаа юм.
99. Боловсон хүчний сургалтын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх талаар нэмэлт мэдээллийг эндээс авна уу. Mary Jane Petrowski and Lizabeth Wilson, “Avoiding Horror in the Classroom: In-House Training for Bibliographic Instruction,” *Illinois Libraries* 73 (February 1991): 180-86; Association of College and Research Libraries, Bibliographic Instruction Section, *Learning to Teach: Workshops on Instruction* (Chicago:American Library Association, 1993),

76p.:Alice S.Clark and Kay F.Jones, eds., *Teaching Librarians to Teach: On-the-job Training for Bibliographic Instruction Librarians* (Metuchen, N.J.: Scarecrow Press, 1986), 232p.

100. WILU гэдэг нь Номын сангийн талаар жил бүр явуулдаг сургалт семинар бөгөөд Кьюбек ,Онтарио зэрэг газруудад Англи, Франц хэлээр явагддаг. 2000 оны сургалт семинарын талаар дараах вэбсайтаас харна уу. <http://www.lib.uwo.ca/wilu2000>

101. Мэдээллийн Боловсролын Институтаас эрхлэн хоёр чиглэлийн сургалт явуулдаг. Үүнд: сургалтыг шинээр явуулж эхэлж буй номын санчдад зориулсан ба цаашид мэдээллийн боловсролын сургалтын хөтөлбөрөө боловсронгуй болгохоор ажиллаж байгаа туршлагатай номын санчид. Нэмэлт мэдээллийг дараах вэбсайтаас харна уу. <http://www.ala.org/acrl/nilihp.html>.

102. CRL, “Guidelines for Instruction Programs in Academic Libraries,” 266.

103. Ibid., 265.

104. C.M. Deasy, *Designing Places for People: A Handbook on Human Behavior for Architects, Designers, and Facility Managers* (New York: Whitney Library of Design, 1985),105.

105. Эдгээр элементүүдийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээллийг авна уу. Robert L.Allen et al., *Classroom Design Manual* (College Park, Md.: University of Maryland Academic Information Technology Services,1996), 90p. A useful “Sample Facilities Assessment Form” is included in May Brottman and Mary Loe, *The LIRT Library Instruction Handbook* (Chicago:American Library Association, Library Instruction Round Table, 1990), 39.

106. Patricia Breivik, Planning the Library Instruction Program (Chicago: American Library Association. 1982), 119.

107. LaGuardia et al., *Teaching the New Library*, 73-74.

108. Breivik, *Planning the Library Instruction Program*, 121.

109. Alan R.Andreasen and Philip Kotler, *Strategic Marketing for Nonprofit Organizations*, 5th ed. (Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 1995), 632p.

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

American Association of School Librarians and Association for Educational Communications and Technology. *Information Power: Building Partnerships for Learning*. Chicago: American Library Association, 1998.205 р.

Америкийн номын сангийн холбооны сургуулийн номын санчдын нийгэмлэг ба Боловсролын Харилцаа Технологийн Холбооны Нийгэмлэг-Мэдээллийн Хүч: Сургалтад хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх нь, Чикаго, Америкийн Номын Сангийн Холбоо, 1998, 205 х. Мэдээллийн Хүч бүтээл нь Сургуулийн Номын Сангаас хэрэгжүүлдэг хэвлэл мэдээллийн үйл ажиллагаагааг хариуцдаг номын санчдад үнэтэй гарын авлага юм. Сургуулийн номын санчдын зүгээс сургалтад гүйцэтгэх тэргүүлэх үргийг нь харуулсан энэ номд номын сангийн эрхэм зорилго, тулгарч буй зорилтууд, сургуулийн номын сангийн мэдээллийн ажилтны үүрэг хариуцлага, удирдлага, төлөвлөлт, боловсон хүчин, нөөц бололцоо, болоод янз бүрийн дэмжлэгийн талаар өгүүлнэ.

American Library Association, Presidential Committee on Information Literacy. *Final Report*. Chicago: American Library Association, 1989. 17p.

Америкийн Номын Сангийн Холбоо. Мэдээллийн Мэдлэгийн асуудлаарх Ерөнхийлөгчийн Зөвлөл. Тайллан Илтгэл, Чикаго, 1989 17 х. Мөн <http://www.ala.org/acrl/nili1st.html>-ээс мэдээлэл авна уу. Мэдээллийн Мэдлэгийн асуудлаарх

Ерөнхийлөгчийн Зөвлөлийн энэхүү илтгэлд мэдээллийн боловсролын хөгжилд номын санчид тэргүүлэх үүрэгтэйг илтгэн харуулсан. Бичлэгийн хувьд ихээхэн сонирхолтой энэхүү илтгэл нь хувь хүний амьдрал, бизнес болоод иргэн төлөвшүүлэхэд мэдээллийн мэдлэг чухал болохыг харуулсан жишээ юм. Энэхүү илтгэл нь зөвхөн сургалт хариуцсан номын санчид төдийгүй бүх номын санчдад цаашдын ач холбогдолтой зөвлөмжийг толилуулж байна.

Branch Katherine, and Carolyn Dusenbury, eds. *Sourcebook for Bibliographic Instruction*, Chicago: Association of College and Research Libraries, 1993. 89 р.

Брэнч Катерин ба Каролин Дусенбури. Ном зүйн Сургалтын Эх бичиг, Чикаго, Коллеж ба Эрдэм шинжилгээний Номын Сангуудын Холбоо, 1993, 89 х. Энэхүү Эх бичиг нь дадлагажиг болоод номын сангийн сургуулийн оюутны ширээний ном юм. Энд сургалтын онол, практикийн талаар бичсан өгүүллүүд багтах бөгөөд уншигчдад нэмэлт мэдээллийн эх сурвалж болдог. Таван бүлэгтэй бөгөөд сургалтын онол, сургалтын дизайн, багшлах аргууд, үнэлгээ ба сургалтын хөтөлбөрийн удирдлага гэсэн хэсэгтэй. Ном зүйн сургалтыг дэмжих зорилготой хөтөлбөр зохиох, удирдах, лекцийг дүгнэх асуудлаар хавсралтуудтай.

Breivik, Patricia Senn, *Student Learning in the Information Age*. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1998. 173 р.

Брейвик Патрисиа Сенн, Мэдээллийн Эрин Үеийн Оюутны Сургалт, Фоникс, Ариз, Орикс Пресс, 1998, 173 х. Брэйвикийн нөөц бололцоонд түшиглэсэн сургалтын стратеги нь суралцаагчдад хичээлдээ хариуцлагатай хандах, ялангуяа мэдээллийн боловсролоо ахиулан багш болоод номын санчдын хооронд хамтын ажиллагаа тогтооход чухал гэдгийг дурьджээ. Практикт амжилттай хэрэгжиж буй жишээнүүдийг олноор нь оруулсан ба кампусийн мэдээллийн боловсролын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үе шатуудыг гарган тавьсан.

Eisenberg, Michael B., and Robert Berkowitz. *Information Problem Solving: The Big Six Skills Approach in Library and Information Skills instruction*, Norwood, N.J.: Ablex, 1990. 156 р.

Эйзнбэрг Михайл Б ба Хобэрт Бэрковитз. Мэдээллийн холбоотой асуудал шийдвэрлэх нь, Номын Сан ба Мэдээллийн Чадвар олгох Сургалтын Үндсэн Зургаан Чадвар. Ноорвоод, Н.Ж. Аблекс, 1990. 156 х. Сургуулийн мэдээллийн төвүүдээс хэрэгжүүлэх мэдээллийн ба номын сангийн чадвар олгох сургалтын хөтөлбөрийн үзэл баримтлалыг гаргасан. Зургаан Гол Чадварын Хөтөлбөр нь суралцаагчдад мэдээллийн боловсролын холбогдолтой асуудал шийдвэрлэх чадвар болоод бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэхийн чухлыг тусгасан. Сургуульд заах мэдээллийн боловсролын чадвар олгох сургалтын интеграцилгээдсан нэгдмэл бөгөөд энгийн хандлагын талаар толилуулсан.

Kirby, John, Lucy Liddard, and Kay Moore. *Empowering the Information User: New Ways Into User Education*, London: Library Association Publishing, 1998. 76 р.

Кирби Жон, Люси Лиддард ба Кэй Муур, Мэдээллийн хэрэглэгчийг төгөлдөржүүлэх нь: хэрэглэгчийн боловсролын шинэ хандлага, Лондон, Номын Сангийн Холбооны Хэвлэл, 1998, 76 х. Зохиогч “төгөлдөржүүлэх” хэмээх нэр томъёог хүмүүс өөрсдийн ажил, боловсрол, чөлөөт цагаа өнгөрүүлэхэд шаардлагатай мэдээллийг олж ашиглах чадварыг хөгжүүлэх” гэсэн утгаар хэрэглэсэн бөгөөд үүнийг ном зүйн боловсрол ба хэрэглэгчийн боловсрол гэдэг ойлголтуудаас илүү өргөн хүрээтэй ойлголт гэж үзсэн. Янз бүрийн номын сангийн үйл ажиллагаатай холбоотой дөрвөн судалгаанд үндэслэн номын сангийн мэдээллийн үйлчилгээнд төгөлдөржүүлэх асуудлыг хэрхэн хэрэгжүүлэхийг харуулсан. Энэхүү товхимолд хэрэглэгчийн бүлгүүд, тэдгээрийн хэрэгцээ сонирхол, сургалтын үр дүнг үнэлж дүгнэх, сургалтын агуулгыг тодорхойлох, мэдээллийн зохистой хэлбэрийг сонгох, дүгнэх асуудлыг нэгтгэн оруулсан байна.

LaGuardia, Cheryl, Michael Blake, Lawrence Dowler, Laura Farwell, Caroline M. Kent, and Ed Tallent, *Teaching the New Library: A How-To-Do-It Manual for Planning and Designing Instructional Programs*. New York: Neal-Schuman, 1996. 171 р

Лагуирдия Черил, Михайл Блэк, Лаурэнс Доулэр, Каролин Кент, ба Эд Талант. Шинэ Номын Санг Сургах нь: Сургалтын хөтөлбөрийг төлөвлөж хэрэгжүүлэх тухай гарын авлага, Нью Йорк, Нийл Шууман, 1996, 171 х. Хэрэглэгчдийн тухай шинэ тодорхойлолт, өөрчлөгдөн буй номын санчдын үүргүүд, мэдээллэл түгээх хэлбэрүүдийн өөрчлөлт зэрэг мэдээллийн орчин бүрдүүлсэн сургалтыг бий болгох талаар практик алхмуудыг тодорхойлсон. Сургалтын хэрэгцээг тодорхойлох, багшийн ашиглах сургалтын форматуудыг нэгтгэн дүгнэх, багшийг авч ажиллуулах ба сургах, хөтөлбөрийг дүгнэх зэрэг үйл явцын үе шатуудыг харуулсан. Мөн сургалтын байрны талаар тухайлбал, үлгэрчилсэн электрон ангийн шалны уламжлалт хувилбар юу болох, “толь бичигт орохгүй угс” /сургалтад хэрэглэхгүй байх ёстой үгнүүд/ зэргийг оруулсан.

Leckie, Gloria J. “Desperately Seeking Citations”; Uncovering Faculty Assumptions about the Undergraduate Research Process.” *Journal of Academic Librarianship* 22 (May 1996): 201-8.

Лэки Глора “Ишлэл хайх нь: Бакалаврийн түвшинд судалгаа хийх үйл явцын талаархи багш нарын үзэл баримтлалтай үл нийцэх нь” Эрдэм шинжилгээний Номын Сангийн Сэтгүүл, 22 /1996.5 сар/ 201-8. Оюутнууд судалгааны өгүүлэл бичих даалгаврыг хийх явцад тулгарах мэдээлэл эрж хайх асуудлуудын талаар дурьдсан. Багш нар нь судалгааны экспертууд байдаг бөгөөд оюутнууд нь шинэ судлаачид учраас тэдний хооронд их ялгаатай байдаг гэдгийг гаргасан. Бакалаврын оюутнууд нь өөрсдөд нь шаардлагагүй, гарын дор байгаа мэдээллийг авч судалгаандаа ашигладаг талтай. Лекц судалгааны өгүүлэл бичихэд хэрэгтэй зургаан үе шаттай бүтцийг дэвшиүүлсэн. Оюутнуудад номын санд түшиглэн судалгаа явуулах чадварыг эзэмшиүүлэхийн тулд багш нар номын санчидтай хамтран ажиллах хэрэгтэйг зөвлөсөн.

ЗААВАРЧИЛГАА

Association of College and Research Libraries, Bibliographic Instruction Section, “Model statement of Objectives for Academic Bibliographic Instruction: Draft Revision. “*College and Research Libraries News* 48 (May 1987): 256-61. Association of College and Research Libraries, Bibliographic Instruction Section , *Read This First: An Owner’s Guide to the New Model Statement of Objectives for Academic Bibliographic Instruction* Chicago: American Library Association, 1991. 45 p. <http://www.alal.org/acrl/guides/msobi.html>.

Association of College and Research Libraries, Instruction Section. “ Guidelines for Instruction Programs in Academic Libraries. “*College and Research Libraries News* 58 (April 1997):264-66. <http://www.ala.org/acrl/guides/guiis.html>.

БҮЛЭГ

9

ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭГ БОЛОВСРОНГҮЙ БОЛГОХ НЬ: Боловсон хүчинд чиг баримжаа олгох сургалт ба тасралтгүй боловсролын асуудлууд

Бэлтгэлийн С

ОРШИЛ

Самуэл Ропштэйн “Лавлагааны номын санч төлөвшүүлэх нь”¹ хэмээх бүтээлдээ лавлагааны номын санч нь “телөвшиж хөгжсөн үү” аль эсвэл “төрмөл үү” гэж хүмүүс боддог байж болох авч түүний үйл ажиллагааг сайжруулахын төлөө нэгэн салбар олон зуун жил ажилласаар ирснийг онцлон дурьджээ. Номын санч өдөр тутам олон эх сурвалжтай харьцаан шинэ мэдлэг мэдээлэл олж авдаг. Гэвч хэрэглэгчдийн сонирхол шаардлагыг бүрэн дүүрэн ойлгож, оновчтой хариулт өгөхөд өдөр тутмын үйл ажиллагаанаас олж авч буй мэдлэг тэр бүр хангалттай бус гэдгийг олонхи номын санч хүлээн зөвшөөрдөг. Хэдий бусадтай харилцаан ойлголцох, уншигчдын асуултад хариулах, тэдний санаа бодлыг бүрэн дүүрэн илрүүлэх, оновчтой асуулт тавих чадвартай байлаа ч байгалаас заясан энэхүү харилцааны чадварыг нь хөгжүүлэх нэмэлт сургалт явуулах нь лавлагааны бүх номын санчдад зайлшгүй хэрэгтэй юм.

Ажилд анхлан орсон лавлагааны номын санч нь ажлын гараагаа зөвхөн томилогдон очсон номын сангаасаа эхэлдэг бөгөөд тэднийг мэдээллийн шинжлэх ухаанд сургах сургалт нь мэргэшүүлэх сургалтын шатнаас өмнө явагддаг.² Анхан шатны лавлагааны чадвар эзэмшүүлэх хичээлүүдээр тусгайлсан лавлагааны эх сурвалжууд, хэвлэмэл ба электрон эх сурвалжийн хэлбэрүүд, лавлагааны асуултыг хэлэлцэх, лавлагааны эх сурвалжийг олж сонгох болон үнэлэх, гараараа эрэл хайлт хийх стратеги зэрэг асуудлыг судалдаг.³ Эдгээр таван сэдвийн зөвхөн нэг нь лавлагааны үйл ажиллагаатай холбоотой үйлчилгээний асуудлыг хөндсөн байна. Иймд анхан шатны мэдлэгийн түвшингээ ахиулах, түүнийгээ практикт үр өгөөжтэй ашиглахын тулд лавлагааны номын санч нь мэргэжлийн ур чадвараа дээшлүүлэх сургалтад хамрагдах шаардлагатай болно. 1992 онд явуулсан судалгаанаас үзэхэд лавлагааны үндсэн хичээлүүдээр лавлагааны нарийн үйл ажиллагаатай холбоотой асуудлуудыг тэр бүр интеграцилан нэгтгэж чадаагүй болох нь тогтоогдсон юм.⁴ Ажил олгож байгаа номын сангийн зүгээс тодорхой цаг хугацаа, анхаарал зүтгэл гаргахгүйгээр дөнгөж төгссөн номын санчдаас орчин үеийн шаардлагад нийцэхүйц үйлчилгээ явуулахыг шаардах нь утгагүй. Өнөөдрийн тэгсөгчдөд зориулан номын сангийн үйл ажиллагааны талаар ерөнхий чиг баримжаа олгох, дахин сургалт явуулах, байнга боловсролыг нь дээшлүүлэх зэргээр тусалж тэдний үйл ажиллагааг төгөлдөржүүлэх явдал чухал юм.

Охао мужид явуулсан судлагаанд оролцсон бүх номын санчдын хариулснаар лавлагааны асуудлаар яриа хийх чадваруудаа дээшлүүлэх чиглэлээр тэдэнд сургалт явуулах шаардлагатай болох нь илэрсэн байна. Мөн гол төлөв тухайн

номын сангийн захиргаанаас эрхлэн лавлагааны холбогдолтой ярианы асуудлаар албан ёсны сургалтыг зохион байгуулдаг гэж тэд хариулжээ.⁵

Лавлагааны номын санч тэр бүр өөрийгөө багш эсвэл удирдах ажилтан мэтээр ойлгож ухаардаггүй. Тэд уншигчдад номын сангийн каталогийг хэрхэн ашиглах талаар заахаас гадна оюутнууд, мэргэжилтнүүд, сайн дурынхан ба бусад номын санчдын үйл ажиллагаанд хяналт тавих арга замаар уламжлал болсон багшлах хийгээд удирдах үүрэг гүйцэтгэдэг. Ийнхүү удирдан зохион байгуулах үүрэг хариуцлага хүлээх нь хүнийг байнга зааж сургаж байна гэсэн үг. Ерөнхийдөө лавлагааны номын санч үйлчлүүлэгчийг хүлээн авч тэдэнд үйлчилэхийн зэрэгцээ удирдан чиглүүлэгчийн үүрэг гүйцэтгэдгээ тун бага ухаардаг тал бий. Энэхүү бүлэгт лавлагаа хариуцсан ажилтнаа чадваржуулах, түүний үйлчилгээг үр дүнтэй болгохын тулд сургалт явуулахын ач холбогдлын талаар өгүүлэх болно.

Лавлагааны тасгуудын үзэж байгаагаар мэргэжлийн хүмүүсийн хувьд ч лавлагааны үйлчилгээ явуулахад бэрхшээл тулгардгийг хүлээн зөвшөөрч, лиценз аваагүй номын санчдад илүүтэй анхаарал тавьдаг байна. Үүнтэй уялдан сургалтын хөтөлбөр зохиож хэрэгжүүлэх, сургалтын үйл явцын талаар харилцан мэдээлэл солилцох асуудалд ихээхэн ач холбогдол өгсөөр ирлээ.⁶ Түүнчлэн судалгааны дүгнэлтэд үндэслэн лавлагааны үйлчилгээний сүл талуудыг засч залруулах зорилгоор сургалт зохион байгуулах явдал ч түгээмэл юм. / 10-р бүлгийг үз/

Лавлагааны тасгууд заримдаа албан бусаар зөвлөгч багш томилох замаар асуудлыг шийдээд орхидог нь боловсон хүчинийг сайн сургахад дутагдалтай юм. Шинээр ажилд орсон лавлагааны номын санчид, туслахууд, оюутан-туслахууд, сайн дурынхан цөм л суралцагчид бөгөөд тэд шинээр чадвар эзэмшихэд голлон анхаараад аливаа сургалтын эцэст номын сангийн эрхэм зорилго юу болох, тэдний хийж буй үйл ажиллагаа номын сангийн ерөнхий зорилттой хэрхэн нийцэх ёстой зэрэг гол асуудлуудыг сайн ухаарч ойлгоогүй байх тохиолдол гардаг. Иймээс номын сангийн ажилтан нар мэргэжлийн тодорхой нэг чадварыг эзэмшихийн сацуу өргөн хүрээнд сэтгэн ажиллах шаардлагатай мэдлэгээр өөрсдийгөө хөгжүүлж байвал зохино. Өргөн хүрээтэй мэдлэг эзэмшсэнээр тэд өсөн нэмэгдэж, өөрчлөгдөн шинэчлэгдэж байгаа лавлагаа, мэдээллийн үйлчилгээнд шинээр тавигдах шаардлагад зохион ажиллах болно.

Өнөөгийн лавлагааны мэргэжилтэн нь хурдацтай хөгжлийн улмаас гарч буй өөрчлөлтүүдийг даван туулах нь зүйн хэрэг. Удирдлагын шинэ арга барил, уншигчдын шаардлага, хэрэгцээний өсөлт, технологийн дэвшил, веб хуудас боловсруулах, сүлжээнд холбогдсон кампус ба байгууллагад ажиллах, олон нийтэд хүрч ажиллах ба зайн сургалт зэрэг шинэ хандлагуудыг мэдэж ажиллах ёстой. Лавлагааны үйлчилгээний үнэ цэнийг мэдэрч, уншигчдын хэрэгцээнд бүрэн дүүрэн хариу өгөхийн тулд өөрчлөгдөж байгаа нийгмийн нөхцөл байдалд уян хатан хандах асуудалд номын санчдад зориулсан сургалтаа голчлон чиглүүлэгүй тохиолдолд тэд хуучин уламжлалт аргуудасаа салж чадахгүй, шинэ технологийн нөхцөлд ажиллах чадваргүй хэвээр байх болно.⁷

Сургалт, боловсрол ба хөгжил гэсэн нэр томъёонууд заримдаа биеэ орлон хэрэглэгддэг. Леонард Надлер 1969 онд *хүний хүчин зүйлийн хөгжил* гэсэн нэр томъёог дэвшижүүлсэн бөгөөд энэ нь “ажил гүйцэтгэх чадварыг дээшлүүлэх боломжуудыг өргөжүүлэх зорилгоор тодорхой хугацаанд эзэмших зохион байгуулалттай сурх үйл ажиллагаа” хэмээн тодорхойлсон.⁸ Тэрээр сургалт боловсрол ба хөгжил гэсэн ойлголтуудын ялгааг тодорхойлсон ба Сүэлин Хант номын санчдад зориулан уг санааг тодруулж өгсөн. “Сургалт= ажил эрхлэлттэй холбоотой сурх үйл ажиллагаа, туршлага; Боловсрол = хувь хүний холбоотой сурх үйл ажиллагаа, туршлага; Хөгжил = байгууллагын холбоотой сурх

үйл ажиллагаа, туршлага. ⁹ Эдгээр гурван үйл ажиллагаатай холбоотой зарим асуудлуудыг энэхүү бүлэгт өгүүлнэ.

ЧИГ БАРИМЖАА ОЛГОХ НЬ

Орон тооны бус ажилтнууд, түр зуурын гэрээгээр ажиллагсад болон сайн дураараа ажилладаг туршлагатай хувь хүмүүс төдийгүй номын сангийн бүх ажилтнууд тодорхой хугацаанд номын санд ажиллахаар шийдсэн нөхцөлд тэднийг ажлын байр орчинтойгоо *танилцах* сургалтад зайлшгүй хамруулбал зохино. *Ажиллагсдад чиг баримжаа олгох* гэдэг нь “тэднийг байгууллагын зорилго, бодлого, үйл ажиллагааны зарчим болоод ажлын байрны зохион байгуулалт зэрэг байгууллагын олон талт үйл ажиллагаатай танилцуулахаас гадна хүмүүсийг хооронд нь танилцуулах, ажил үүргийг нь мэдүүлэх, байгууллагаас хэрэгжүүлдэг халамжийн системийн үйлчлэх хүрээ зэрэг өргөн асуудлыг хөндсөн анхан шатны сургалтын үйл явц юм.¹⁰ Нэг номын санд зохион байгуулсан сургалтыг яг тэр хэлбэрээр нь өөр номын санд хуулбарлан зохион байгуулах боломжгүй бөгөөд зөвхөн тэр номын сангийн үйл ажиллагаатай холбоотой ажил хэрэг юм. Ишлэл 9.1-д чиг баримжаа олгох сургалтын хөтөлбөрийн жишээг харууллаа.

Шинэ орчиндоо дасан зохицох нь

Шинэ ажилтанд зориулсан чиг баримжаа олгох сургалт нь шинээр ажилд орсон хүнд дэмжлэг үзүүлэх, түүнд ажил үүргийг нь таниулж хамт олны гишүүн боллоо гэсэн сэтгэгдэл төрүүлэх зорилготой. Дороти Жонийн тэмдэглэсэнчлэн шинэ номын санчдад зориулсан сургалтын явцад тухайн үеийн улс төрийн уур амьсгал, тухайн тасгийн ажлын зохион байгуулалт, ажил үүргийн дэлгэрэнгүй танилцуулга, тушаал дэвших боломж үе шатууд зэрэг асуудалд анхаарал хандуулдаг.¹² Үүний зэрэгцээ үндсэн гол зорилго нь хүн өөрөө өөртөө үнэлэлт дүгнэлт өгч, хамт олноосоо хамааралтай гэдгээ мэдрэх төдийгүй өөрөөрөө ба номын сангаараа бахархах сэтгэгдлийг төрүүлэн цаашид амжилттай ажиллах урам өгөх явдал юм. Н. Скот дурьдахдаа шинэ ажилд орсны дараах эхний хэдэн долоо хоногийн хугацаанд төрсөн сэтгэгдэл нь цаашид үр өгөөжтэй ажиллах, эрхэлсэн ажилдаа сэтгэл хангалаун байхад чухал нөлөөтэй болох нь судалгаанаас харагдсан гэжээ.¹³ Тухайн байгууллагад хэвшсэн ажлын дотоод соёлыг мэдэрч, яаж хувцаслах биеэ хэрхэн авч явах (албан ба албан бус нөхцөлд биеэ зөв авч явах) зэрэг асуудлыг эхний сургалтаар хөндөх ёстой.

Шинэ ажилтанд номын сангийн үйл ажиллагааны соёл, дэг журмаас мэдүүлэхийн тулд бүх удирдах албан тушаалтантай уулзуулах хэрэгтэй. Ингэснээрээ хэлтэс бүрийн үйл ажиллагаа болоод, тэдгээрийн хамтран ажиллах зарчмыг мэддэг болно.¹⁴ Мөн асуулт гаражад шууд очоод асууж чаддаг байх таатай орчинг бүрдүүлэхэд тустай.

Нийгэмшилт

Нийгэмшилт нь энэхүү сургалтын нэг чухал хэсэг мөн. Ажилчид хамт ажилладаг бусад хүмүүстэйгээ албан бус байдлаар хоорондоо танилцааж, бие биетэйгээ ажлаа ярилцах, санаа бодлоо хуваалцах боломжоор хангагдах ёстой. Сургалтын хөтөлбөрт зайлшгүй тусгагдвал зохих өөр нэг зүйл нь шинэ номын санч цаашид хамт ажиллах лавлагааны мэргэжилтэн ба бусад хүмүүстэй албан ёсоор танилцаад зогсохгүй албан бус байдлаар, жишээ нь хамтдаа кофе уух байдлаар ч юм уу тэдэнтэй дотно уулзаж ярилцах боломж өгөх явдал юм. Энэ нь бүх тасгуудтай ажил төрлөөр холбоотой байдаг лавлагааны мэргэжилтний хувьд цаашид нэг баг болж ажиллахад нь нэмэр болно.

Ишлэл 9.1

Чиг баримжаа олгох үйл ажиллагааны дараалал

Ерөнхий дэс дараалал

Номын санчийн нэр.....

1-2-р долоо хоногт

Лавлагааны хэлтэстэй танилцах

1. Номын сангийн боловсон хүчинтэй уулзах
2. Сургалтын төлөвлөгөө, хуваарь, тухайн ажилтны ажлын хамрах хүрээ, ажил үүргийн хуваарын дурьдсан үүргүүд, ажлын нөхцөл, нийгмийн халамж, ажлын цаг, амралт, өвчний улмаас чөлөө авах зэрэг бусад олон асуудлаар сургалт хариуцсан ажилтантай ярилцах
3. Лавлагааны тасгийн зохион байгуулалт ба зорилго
 - Шинэ ажилтанд Чиг Баримжаа Олгох Багц материалыуд болох Лавлагааны Тасгийн Бодлого, Үйл ажиллагааны Гарын авлага, тасгийн өнгөрсөн жилийн тайлан болоод лавлагааны зорилт, зорилгын талаархи материалыас уншиж, танилцах
4. Лавлагааны тасгаар явж танилцах, хүн нэг бүртэй биечлэн танилцах (тасгийн бүх хүмүүсийн нэрс, албан тушаал, хариуцдаг ажлын жагсаалт)
 - Тасгийн хурлын протокол, ажилчдын мэдээллийн хуудас гэх мэт зайлшгүй уншиж судлах материал болон хавтастай танилцах,

Олон нийтэд үйлчлэх хэлтэстэй танилцах

1. Шинэ ажилтанд Чиг Баримжаа Олгох Багц материалыас: Олон нийтэй ажиллах гэсэн хэсгийг унших
2. Олон нийтэй харилцах тасгийн даргын туслахтай уулзаж тус тасгийн эрхэм зорилго, зорилт ба бодлоготой танилцах
3. Өөрийн биеэр тасгаар явж ажилтнуудтай уулзаж ном олгох газар, номын сан хоорондын ном солилцооны ажилтай танилцах.
4. Фото үйлчилгээ ба микроформ зэрэг хавтас, тоног төхөөрөмжтэй танилцах

3- 4 –р долоо хоногт

Номын сангийн ерөнхий тогтолцоотой танилцах

1. Шинэ Ажилтанд Чиг Баримжаа Олгох Багц материалыас: Номын сангийн Ерөнхий Танилцуулга ба Гарын Авлага хэсгийг уншиж судлах
2. Номын сангийн төв, салбаруудаар явж танилцах
3. Шинэ ажилтанд зориулсан цайллага хийх

Кампус орчинтой танилцах

1. Шинэ Ажилтанд Чиг Баримжаа Олгох Багц материалыас: Кампус орчин гэсэн хэсгийг уншиж танилцах
2. Кампусийн боловсон хүчиний тасгаас зохион байгуулдаг шинэ ажилтанд зориулсан танилцах сургалтад суух, оролцох

Давтсон ба Жудит Лэви, Доннагин Брит, Патрисия Ганцаарчилсан сургалтын төлөвлөгөөг боловсруулах нь¹¹

Итгэл найдвар

Чиг баримжаа олгох сургалтын эхний өдөр хэлэлцэх нэг зүйл бол шинэ орсон боловсон хүчин ба байгууллагын зүгээс ямар итгэл найдвар тавьж юуг хүлээж байгаагаа харилцаан ярилцах явдал юм. “Энэ нь цаашид гарч болзошгүй үл ойлголцлоос сэргийлнэ”.¹⁵ Анн Мэй Бервинд хэлэхдээ лавлагааны үйлчилгээний мөн чанар, философиийн талаар ажилтнуудтай мөн ярилцах хэрэгтэй гэжээ. Ийм ярилцлагын явцад тухайн номын сангийн уншигчдын онцлог, хэрэгцээ болоод лавлагааны үйлчилгээний зорилгыг танилцуулна. Гол нь зөвхөн уншигчдын асуултад хариулаад зогсохгүй тэднийг бие даан мэдээллийг олох чадварт сургах нь чухал гэсэн асуудлыг хөндөх ёстой.¹⁶

Чиг баримжаа олгох сургалт нь цаашид урт удаан хугацаанд үргэлжлэх үйл явцын эхлэл гэж хэлж болно. Хэд хэдэн долоо хоногийн турш сургалт сайн явагдвал шинэ номын санчийг үр бүтээлтэй ажилтан болгоход их тустай.¹⁷ Эхний идэвхтэй үйл ажиллагааны дунд шинэ ажилтан тасралтгүй боловсролын ач холбогдлыг мэдэрч, ажлаа илүү сайн ойлгож, бусадтай хамтран ажиллах чадвар эзэмшиж, шинэ албан тушаалдаа сэтгэл хангалааун болж ирдэг.

Ишлэл 9.2

Номын сангийн чиг баримжаа олгох хөтөлбөр

Байгууллагын мөн чанарыг ойлгох		
НЭГДҮГЭР ДОЛОО ХОНОГ	ЭХНИЙ САР	ДӨРӨВДЭХ САР
Байгууллагын эрхэм зорилго Номын сангийн эрхэм зорилго Хувь хүний үүрэг Эрхэм зорилго, унэлгээ ба төсвийн хуваарилалтын хоорондын уялдаа холбоо	Номын сангаас баримтлах дүрэм журмууд Тухайн тасгаас гаргасан хүмүүсийг гомдож болзошгүй дүрэм журмууд Үндсэн бодлогод нийцсэн далд зорилтууд	Дүрмийг хэзээхэрхэн биелүүлэх Бусад тасгрудын асуудал шийдэгчид хүмүүсийн санал хүсэлтийг хэзээ яаж цуглуулах, түүнийг хэрхэн шийдвэрлэх
Ерөнхий танилцуулга		
НЭГДҮГЭР ДОЛОО ХОНОГ	ЭХНИЙ САР	ДӨРӨВДЭХ САР
Үндсэн материалууд ба үйлчилгээний байршилт Үндсэн үйлчилгээний үйл ажиллагааны зарчим, дэс араалал Номын сангийн цагийн хуваарь Яаралтай тусlamжийн үед авах арга хэмжээ	Тоног төхөөрөмж ажиллуулах заавар Шаардлагатай хуудсуудыг хэрхэн бөглөх Утасны системийн зальхай Номын сангийн жижиг тасгрудын байршил	Захиалга хүлээн авч шийдвэрлэх дараалал Кампус ба ойр орчмын газруудынхаа байршил, очих замыг мэддэг байх Тасралтгүй боловсролын ач холбогдол ба хэрэгжүүлдэг хөтөлбөрийн талаар мэдэх
Лавлагаа		
НЭГДҮГЭР ДОЛОО ХОНОГ	ЭХНИЙ САР	ДӨРӨВДЭХ САР
Каталогт энгийн хайлт хийж сурх Лавлагааны эх сурвалжийн төрлүүд	Түлхүүр үг ашиглан нарийн түвэгтэй хайлт хийх аргууд Лавлагааны ширээний цуглуулгууд	Төрөл бүрийн шинжлэх ухааны чиглэлээр илүү түвэгтэй, нарийн эх сурвалж олж ашиглах

Лавлагааны асуултуудыг нэгтгэн дүгнэх Нилээд түгээмэл хэрэглэгдэх эх сурвалжуудын байршилт	Үндсэн заалтыг хэрхэн ашиглах Ямар нэг түгээмэл салбарын чиглэлтэй холбоотой эх сурвалж ашиглах, Жишээ нь, боловсролын чиглэлээр “хэрэглэгчдэд, ээлтэй” эх сурвалж олох	Жишээ нь, төрийн бичиг баримтууд, хууль ба бизнес Номын сангаас гадуурх эх сурвалж болох интернет, OCLC, онлайн агуулгын хүснэгтийн үйлчилгээ ашиглан мэдээллийн эх сурвалж олж илрүүлэх
Харилцааны чадварууд		
НЭГДҮГЭЭР ДОЛОО ХОНОГ	ЭХНИЙ САР	ДӨРӨВДЭХ САР
Уншигчидтай мэндлэх Уншигчдын сонирхлыг татах Утсаар ярих техник Бусад ажилтнуудыг хүндэтгэн Харьцах	Сонсох чадвар Бусад тасгууд руу шилжүүлэх Шилжүүлсэн лавлагаа хүлээн авч гүйцэтгэх Сэтгэл санааны хямрал буюу бухимдалтай байгаа уншигчтай харилцах чадвар	Харилцаад хүндэрлтэй үйлчлүүлэгчтэй харьцах чадвар “Үгүй” гэж хэлэх Өвөрмөц эрэлт хэрэгцээг хангах Өөр ажилтан уншигчдын асуултад буруу харийлт өгч байгаа тохиолдолд, түүнийг таслан зогсоох

Жоан М. Бэслэр, *Номын сангийн ажилтнуудын сургалт явуулах ажил*¹⁸

Сургалтын таатай орчин нөхцөл

Чигбаримжaa олгох сургалтыг урьдаас төлөвлөж зохион байгуулбал сургалтад дөхөмтэй. Хүмүүст ажил хэргийн холбогдолтой асуудлаар харилцаан ярилцах боломж олговол тэдний бухимдлыг багасгахад нөлөөлдөг. Нилээд сэтгэлийн гутралтай, ганцаардсан, гайхшралд автсан зэрэг ижил зовлон бэрхшээлтэй хүмүүс хоорондоо санаа бодлоо хуваалцах юм бол аль нь тайвширч, энэ нь ажлын хамт олны харилцаа уур амьсгалыг сайжруулдаг. Түүнчлэн чиг баримжaa олгох сургалт нь ажилд урам өгч, сэдэл төрүүлнэ. Номын сангийн зүгээс сургалтад цаг гарган онцгой анхаарч байна гэдгийг мэдэрсэн ажилтнууд цаашид өөрсдийгөө уг байгууллагын хэсэг нь мөн гэдгээ мэдэрч, сайн ажиллахад нь тустай. Ийм сургалтын үйл ажиллагааг төлөвлөхдөө гол нь сургалтын таатай орчныг бүрдүүлэхийг хичээх хэрэгтэй. Насанд хүрэгчдэд боловсрол олгох асуудлаархи судлагаанд үндэслэн дараах зүйлүүдийг анхаарвал зохино.

- сургалтын төлөвлөгөөг сургалтад оролцогчидтой хамтран боловсруулах
- идэвхтэй оролцоог өрнүүлэх
- хувь хүний өөрийгөө нээн илрүүлэх боломжийг дэмжих
- сургалтын нэгбүрчилсэн ба ганцаарчилсан мөн чанарыг анхаарах
- ялгаатай сайн талуудыг олж харах
- өөрийн гэсэн онцлог шинжүүдийг нь хүлээн зөвшөөрч, тэвчээртэй хандах
- хамтран ажиллах, өөрөө өөрсдөөр нь дүгнүүлэх, үнэлүүлэх
- санал бодол зөрөлдөөнтэй байхыг хүлээн зөвшөөрөх ¹⁹

ҮНДСЭН СУРГАЛТ: СУУРЬ ҮНДСҮҮДИЙГ ЗААЖ СУРГАХ НЬ

Үндсэн сургалт нь номын санчдад ажил үүргээ гүйцэтгэхэд шаардлагатай үндсэн чадваруудыг эзэмшүүлэхээс гадна өөр албан тушаалд ажиллахад нь хэрэгтэй бусад чадваруудыг зааж өгнө. Америкийн Номын Сангийн Холбооны толь бичигт сургалт нь “өөрийн үүрэгт ажлаа сайн гүйцэтгэж, тухайн байгууллагын зорилго, зорилтыг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, хандлагыг хөгжүүлэх үйл явц мөн. Энэхүү олон талт үйл ажиллагааг тасгийн эрхлэгчид, зарим ажилтнууд, боловсон хүчний тасгийхан эрхлэн зохион байгуулж болох бөгөөд энэ нь төлөвлөх, бэлтгэх, хэрэгжүүлэх, дүгнэх гэсэн үе шатаас бүрдэнэ²⁰ гэж тодорхойлжээ.

Чадваруудыг тодорхойлох нь

Хэрвээ тасгийн эрхлэгчид ажилтнуудад тавигдах ажил гүйцэтгэх чадваруудыг тодорхойлж чадаагүй нөхцөлд ажилчид өөрсдөө бие дааж юм уу бүлэг зохион байгуулан өөрсөддөө тохиромжтой ажил гүйцэтгэх чадвараа гаргаж ирдэг.²¹ Судалгаанаас харахад ажилчид өөрсдөө ажлын үр дүнгээ сайжруулах тухайгаа бусдынхаа үйл ажиллагаанд ажиглалт хийсний үндсэн дээр өөрсдийн дүгнэлтийг хийдэг.

Тухайн ажлыг сайн гүйцэтгэхэд хэрэгтэй чадваруудын жагсаалт гараагүй байвал ийнхүү хийх ажил, хүрэх зорилгоо хамтран тодорхойлох нь одоогоор илрээгүй, нуугдмал стандартыг илрүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Хүрэх зорилт, хийх ажилдаа тавих стандарт нь ил тодорхой байх тусам хүмүүс юуны төлөө ажиллаж байгаагаа мэдэж мөн ажлаа хэрхэн үнэлж дүгнэхээ ч мэддэг. Голчлон номын санчдын багаас өөрсдөө зорилтоо хамтран боловсруулсан тохиолдолд түүнийгээ хэрэгжүүлэх эрмэлзлэл дүүрэн байдаг талтай.

Хүрэх зорилгоо тодорхойлж, түүнийг хамт олны зүгээс хүлээн зөвшөөрсний дараа хийх зүйл бол ажил үүргээ зөв зүйтэй гүйцэтгэх болоод аливаа үйлдлийг зөв хийсэн эсэхээ шалгахад хэрэглэгдэх ур чадварын жагсаалт гарган, түүндээ тайлбар өгөх явдал юм. Ур чадварууд гэдэг нь бие дааж болон бусадтай хамтран ажиллаж үүргээ амжилттай гүйцэтгэхэд нь шаардагдах мэдлэг, чадвар, дадлуудын цогц юм. Харамсалтай нь, лавлагааны үйлчилгээ нь тодорхой нэг мэргэжил болохын хувьд ямар ур чадваруудыг шаарддаг тал дээр санал нэгдэж чадаагүй байгаа.²² Гэсэн хэдий ч лавлагааны үйлчилгээг үр өгөөжтэй болгоход зайлшгүй шаардлагатай хэд хэдэн ур чадваруудыг тодорхойлсон байдаг. Нэгэн судалгаанаас биеэ зөв авч явах харилцааны чанаруудыг тодорхойлсон бөгөөд өдгээр нь хэрэглэгчдэд таатай орчин бүрдүүлэхэд чиглэгдэнэ. Үүнд: нөхөрсөг хандлага, анхаарал хандуулах, сонсох, эрэл хайлт хийх ба цаашид хамтран ажиллах.²³ Ишлэл 9.3 аас жишээг харна уу.

Ишлэл 9.3

**Хэрэглэгчдийн лавлагааны
үйлчилгээний нийгэмлэгээс биеэ
авч явах талаар гаргасан
удирдамжийн хэсгээс**

5.0 Мөрдөх нь

Үйлчлүүлэгч номын санчтай уулзаад явснаар лавлагааны үйл ажиллагаа дууслаа гэсэн хэрэг биш бөгөөд номын санч уг үншигч нь хэрэгтэй зүйлээ

хайж олж авч чадсан эсэхийг судалж мэдэхээс гадна цаашид өөр аргаар эх сурвалжуудыг эрж хайх арга замыг зааж өгнө. Өөрийн номын санд байхгүй материалыг эрж олох талаар зөвлөгөө өгнө. Үйлчилгээг цааш нь үргэлжлүүлэхийн тулд номын санч доорхи зүйлийг хийх ёстай.

- 5.1 Тухайн уншигчийн асуултанд бүрэн хариулт өгж чадсан эсэхийг асууж мэдэх
- 5.2 Лавлагааны үйлчилгээ авахаар дахин ирэх сонирхолыг үйлчлүүлэгчдэд төрүүлэх
- 5.3 Уншигч мэдээллийн эх сурвалжуудаа судалсны дараа нь түүнтэй заавал очиж уулзах
- 5.4 Тухайн сэдэвтэй холбогдолтой нэмж тодруулах зүйл гарвал бусад номын санч наортай зөвлөлдөх
- 5.5 Тухайн уншигчид ямар нэг асуудлаар судалгаа хийхэд нь туслах зорилгоор түүнийг номын сангаас явсных нь дараа шаардлага гарвал эргэж холбоо барин туслах арга хэмжээ авах
- 5.6 Уншигчийг мэдээлэлавах зорилгоор өөрхэлтэс, номын сан, байгууллагуудад илгээсний дараагаар хэрэгтэй мэдээлэл, эх сурвалжаа олж авч чадсан эсэхэд анхаарал тавина.
- 5.7 Уншигчийг өөр хэлтэс, буюу өөр номын сан руухайлт хийхээр шилжүүлэхдээ урьдчилан ярьж тохиорох, хаана байрлдагийг нь зааж өгөх зэргээр аль болох хэрэгтэй мэдээллээр сайн хангах
- 5.8 Уншигчийн хүсэлт хангалттай сайн биелэгдэж чадаагүй тохиолдолд түүнд өөр эх сурвалж хайх юм уу, өөр байгууллагад хандахыг санал болгох

RASD Ad Hoc Committee on Behavioral Guidelines for Reference and Information Services, "RUSA Guidelines for Behavioral Performance of Reference and Information Services Professionals"²⁴

Лавлагааны номын сангийн өөр бусад үүргүүдтэй холбоотой зохих ур чадварууд бий. Лавлагаа өгч ярилцлага хийхийн тулд харилцааны өндөр чадвартай байж, хүмүүсийг сонсож сурх ба тэдэнд өгч буй мэдээллээ их тодоорхой байдлаар илэрхийлэх ёстай. Виржине Массей “номын санчдад харилцааны чадвараас гадна бичгийн өндөр чадвар шаардлагатай бөгөөд тэд гарын авлага, тараах хуудас, байршил чиглэл заасан удирдамж, төсөл, кампусын сонини өгүүлэл зэрэг бусад материалыг бичиж боловсруулах хэрэг гардаг”²⁵ хэмээн онцлон тэмдэглэжээ. Лавлагаа хариуцсан ажилтан багийн гишүүнээр ажиллах чадвартай байж мэдлэгээ бусадтайгаа хуваалцдаг байх хэрэгтэй. Тэд янз бурийн асуудлаар уур уцаартай хүмүүстэй харьцах хэрэг гарна. Тэд маш олон янзын шаардлагыг хүлээн авч, уншигчдын жагсан хүлээх цуваан дунд ажилладаг. Иймээс тэд мэдээллийг хэдийд өгөх, хэдийд зогсоох, хэдийд нь үйлчлүүлэгчээ өөр тийшээ илгээх буюу зааж сургах гэдгээ зааглан мэдэх хэрэгтэй. Лавлагааны ажилтан бүлгүүдтэй хамтран ажиллахын тулд илтгэх урлагыг эзэмшил зохино.

Асуултад зөв хариулт өгөхийн тулд номын санч нь лавлагааны эх сурвалжууд, (электрон ба хэвлэмэл), номын санд байгаа цуглуулгууд, дотоодын эх сурвалжуудыг мэддэг байх шаардлагатай бөгөөд технологийг ашиглаж сурсан байх хэрэгтэй. Түүнчлэн олон нийтийн үйлчилгээний болоод бусад үйлчилгээний хэлбэрүүд болох номын сан хоорондын номын солилцоо, гэрээ, факс ба бүрэн эхээрээ байгаа текст зэргийг ашигладаг байвал зохино. Мөн онлайнаар хайлт хийх ба интернетийг ашиглах наад захын чадвар хэрэгтэй.

Мери Нофсингер ур чадварыг зургаан төрөлд ангилсан байдаг. Үүнд: лавлагаа хийх чадвар, салбарын талаархи мэдлэг, хүмүүстэй харилцах чадвар, технологийн чадвар, аналитик ба хийсвэрлэн сэтгэх чадвар, удирдан чиглүүлэх

чадвар ба хэрэглэгчдэд үйлчлэх чадвар зэрэг орно.²⁶ Эдгээр нь лавлагааны номын санчдын гүйцэтгэх цөөн үүргийг харуулж байгаа хэдий ч агуулгын хувьд олон янзын ур чадвар шаарддаг болохыг харуулж байна.²⁷

Ур чадваруудыг дотор нь боловсон хүчний тодорхой түвшинтэй уялдуулах юм уу тодорхой нэгэн үйлчилгээний хэлбэрт зориулан тодорхойлж болно. Жишээ нь, ажилтнуудын тодорхой нэг бүлэг лавлагааны үйлчилгээг бүхэлд нь хариуцаж гүйцэтгэх ба тэд хүмүүст хаашаа яаж хүрэх замыг нь зааж өгөхөөс эхлээд нарийн тувэгтэй ном зүйн лавлагаа судалгаа хийх зөвлөмж өгөх гэх мэт туслалцааг үзүүлж, харин зарим нь зөвхөн зам заах юм уу, гарын дорх лавлагааны туслалцааг хариуцсан, лавлагааны бусад асуултууд гарвал туршлагатай ажилтнууддаа шилжүүлэх замаар ажиллаж болно. Эдгээр үйлчилгээнүүд нь нэг ширээн дээр ойролцоо байрлаж болно. Ишлэл 9.4-өөс сургалтын номын санд шаардагдах ур чадварын жишээг харна уу.

Сургалтын хэрэгцээг тодорхойлох

Лавлагааны тасгууд нь дахин шинэ ажилтан олон авдаг. Ямар ч хэлтэс сургалт явуулахад хангалттай төсөвтэй байдаггүй ч сургалтаа аль болох өгөөжтэй явуулахыг хичээдэг. Иймээс хэрэгцээг судлан тодорхойлох нь чухал. Хэрэгцээг судлан тодорхойлох нь сургалтыг төлөвлөх, удирдах, төсвийг зөв зарцуулах, сургалтын үр дүнг дүгнэхэд чухал ач холбогдолтой. Сургалтын хэрэгцээ гэдэг нь хүмүүст эзэмшүүлэх шаардлагатай ур чадварууд юм. Эдгээрийг тодорхойлохгүйгээр сургалт явагдах боломжгүй.

Лавлагааны номын санч хүн юу мэдэх ёстой вэ ? гэдэг талаар ихээхэн маргаан өрнөдөг. Нийгмийн болоод байгалийн шинжлэх ухааны үндсэн мэдлэгээс гадна лавлагааны уг сурвалжуудын талаар гүнзгий мэдлэгтэй байх хэрэгтэй гэж үздэг. Олон нийтэд үйлчлэх сэтгэл, харилцааны чадвар , багшлах ур чадвар, мэдээллийг үнэлж дүгнэх чадвар, ном зохиолуудын бүтцийн тухай ойлголт, хайлтын стратегийг тохируулах чадвар зэрэг нь лавлагааны номын санчдад тавигдах шаардлагыг харуулж байна.

Үйл ажиллагаанд анализ хийх

Лавлагaa буюу мэдээллийн ширээн дээр явагдаж байгаа үйл ажиллагаанд ажиглалт хийх нь лавлагааны номын санч ба лицензгүй мэргэжилтнуудийн хэрэгцээг тодорхойлоход ач холбогдолтой. Лавлагааны ярилцлага хийх техник, лавлагааны эх сурвалжуудын талаархи мэдлэг, онлайн ба картын каталог, номын сангийн хавтсууд, олон нийтэд зориулсан мэдээлэл, СД-ын ширээнүүд, онлайн өгөгдлийн сан, сүлжээний мэдээллүүдийг ашиглах чадварууд, багаараа ажиллах хамт олонч сэтгэлгээ, мэдлэгээ ажил хэрэгч байдлаар харилцан солилцох чадварууд зэрэг нь лавлагааны номын санчийн мэдэж байх ёстой зүйлүүд юм. Ийнхүү лавлагааны ширээний үйл ажиллагаанд судалгаа хийснээр сургалтын хэрэгцээг тодорхойлоход чухал хэдий ч өөр олон арга техник байдаг.²⁸

Ишлэл 9.4

Үндсэн чадварууд, Их сургуулийн Номын Сангууд, Небраскийн-Линколны Их сургууль

Аналитик чадвар / Асуудал шийдвэрлэх чадвар / Шийдвэр гаргах

Шинж чанаруудыг танин мэдэж, логик дүгнэлт хийх, авах арга хэмжээний талаар зөвлөмж өгөх. Учирч буй бэрхшээл, шахалтаас үл шалтгаалан асуудал шийдвэрхдээ дэс дараатай хандан, шийдвэр гаргахдаа үл суурьтай дүн шинжилгээ хийх.

Харилцааны чадварууд

Анхааралтай сонсож, мэдээллийг няхуур нямбай ойлгомжтой байхаар дамжуулах, ажил хэрэгч хариу өгөх

Бүтээлч санаачлага

Шинэ санаа, арга зүй, дизайн ба технологийг нэвтрүүлэх боломжийг эрэлхийлэх

Экспертиз ба техникийн мэдлэг

Хамрах чиглэлийнхээ талаар өргөн, гүнзгий, шинэлэг мэдлэгтэй байж орчин үеийн технологийг эзэмшиж

Уян хатан зохицох чадвар

Өргөн хүрээтэй, олон янзын үүргийг гүйцэтгэх, үйл ажиллагааны чиглэлийн өөрчлөлтөд хариу өгөх, шинэ өөрчлөлт, хариуцлага, даалгавар хүлээн авах

Хүмүүстэй харилцах бүлгийн харилцааны чадвар

Хувь хүмүүс, байгууллага доторх тасгүүд хэрхэн ажилладаг болохыг мэдээрч хариу өгөх. Бат бэх харилцаа тогтоох, байгууллага газруудтай холбоотой ажиллаж их үр дүн амжилтад хүрэх

Удирдан чиглүүлэх

Ажилдаа зарчимчаар хандан өндөр хариуцлагатай ажиллах стандартыг баримтлах. Стратегийн зорилтуудыг хэрэгжүүлэхийн төлөө хамт олноо идэвхжүүлэх, зоригжуулан дэмжих чиглэлээр ажиллан бусдын итгэл, хүндэтгэлийг хүлээх

Байгууллагын зохион байгуулалтыг ойлгон глобал сэтгэлгээг төлөвшүүлэх

Байгууллагынхаа үйл ажиллагааг бүхэлд нь ойлгосны үндсэн дээр бусад тасгүүд, хэсгүүдийн ажлын амжилтын төлөө ажиллах. Байгууллагынхаа дотор бие биен дэмжсэн харилцааг хөгжүүлэх

Ажилдаа эзэн байх/ Хариуцлага/ Хамааралтай байх

Өөрийн үйл ажиллагаа, үр дүн ба эрсдлийн төлөө хариуцлага хүлээх. Ажлаа амжилттай хийж гүйцэтгэх

Төлөвлөх ба зохион байгуулах чадварууд

Байгаа нөөц бололцоогоо үр өгөөжтэй хуваарилах, шинэ санаачлага нэвтрүүлэх зорилгоор дотоод ба гадаад өөрчлөлт, хандлага нөлөөллийг урьдчилан харах

Нөөцөө удирдах

Үр дүнг дээд зэргээр дээшлүүлэн, зардлыг бағасгах

Үйлчилгээнд тавигдах хандлагууд/ үйлчлүүлэгчдийн таашаал

Хэрэглэгчдийн хэрэгцээг ойлгон танин мэдэж тэдний сонирхол хэрэгцээнд үйл ажиллагаагаа нийцүүлэх

Joan Glesecke and Beth McNeil “Core Competencies and the Learning Organization” *Library Administration and Management*²⁹

Ярилцлага

Нэг бүрчилсэн буюу бүлгийн ярилцлагын явцад туршлагатай номын санчийн хэрэгцээ сонирхлыг мэдэх боломжтой.³⁰ Тухайн номын санч нээлттэй асуултад хэрхэн хариулт өгөх, лавлагааны ярилцлагыг хэрхэн амжилттай дуусгах зэрэг асуултуудыг мэдэх сонирхолтой байвал үүнийг ярилцлагын явцад илрүүлэх боломжтой. Мен тэд шинэ тоног, төхөөрөмж системийг ашиглаж сурх, шинэ

эх сурвалж, аргуудад суралцах, бага ашиглагддаг лавлагааны үйлчилгээг танъж мэдэх зэрэг хэрэгцээнүүдийг олонтаа дурьддаг.

Ишлэл 9.5- д лавлагааны туслахын хэрэгцээний жагсаалтыг өглөө.

Ишлэл 9.5

Лавлагааны туслах ажилтны хэрэгцээний үлгэрчилсэн жагсаалт

Даалгавар: “ Лавлагааны эх сурвалжийг ашиглан уншигчийн мэдээллийн хэрэгцээг хангах”

Мэдвэл зохих зүйл:

Номын сангийн байранд хаана юу байралдгийг мэдэх, ялангуяа лавлагааны тасгийн зохион байгуулалтыг мэдэх

Уншигчдын булэг тус бүрт үзүүлэх туслалцааны талаархи номын сангийн бодлогыг ойлгох

Лавлагааны ярилцлагыг хэрхэн явуулах тухай

Лавлагааны цуглувлагад юу багтдаг болох

“Хариулахад төвөгтэй” хавтсуудыг хэрхэн ашиглах

Төвөгтэй асуултад хариу аваадаа хэнд яаж хандах

Телефоны системийг хэрхэн ашиглах

Julie Ann Mc Daniel and Judith K.Ohles,
Training Paraprofessionals for Reference Service³¹

Хэрэгцээ болгон сургалт шаардахгүй

Зохих чадварууд эзэмших шаардлагатай гэж үзвэл тодорхой арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхийн тулд хэд хэдэн асуултад хариу өгөх ёстой. Урьд нь тухайн ажилтны гүйцэтгэдэг байсан ажлын хүрээнд шинэ зүйл буюу шинэ арга барил нэмэгдсэн үү? Үгүй бол бодит байдлыг ажиглан хариулт ав. Хэрвээ шинэ зүйл нэмэгдэх юм уу, цоо шинэ орон тоо бий болсон тохиолдолд ажлын байран дээрх сургалт юм уу, албан ёсоор тусгай сургалт зохион байгуулах хэрэгтэй. Хэрвээ тодорхой чадвар дутагдаагүй гэж үзвэл яагаад ажлаа сайн гүйцэтгэж чадахгүй байгаа шалтгааныг тогтоон, засах ёстой. Нэг бэрхшээл бол тэр шинэ зорилт, арга нь бодит байдлаас хөндий тасархай, эсвэл гүйцэтгэгч түүнийг сайн ойлгоогүй тал байж болно. Практик сургалт хийх, тусlamж үзүүлэх, гарын авлага олж өгөх буюу эдгээрийг хослуулан хэрэглэх замаар тухайн ажилтанд тусалснаар ээдрээтэй үүрэг даалгаврыг биелүүлэхэд нь туслах практик туслалцаа үзүүлнэ гэсэн үг. Дутагдалтай байгаа бүх ур чадварыг сургалтаар нөхөх бололцоогүй. Ажил гүйцэтгэж чадахгүй байгаа асуудал нь заримдаа харилцаа, хандлага ба орчны хүчин зүйлээс шалтгаалдаг. Түүнчлэн ажиглалт явуулан түүний дагуу арга хэмжээ авах, практик сургалт зохион байгуулах зэрэг арга хэмжээ авч болно.

Ишлэл 9.6

Сценари : Энэ сургалттай холбоотой асуудал үү?

Нэгэн том их сургуулийн лавлагааны хэлтэс нь Британы парламентийн холбогдолтой бичиг баримтыг хэрхэн ашиглах талаар лавлагааны туслалцаа үзүүлдэг. Хайлтхийхаргуудын төрлүүд, форматын талаар хэлэлцэж, туршлагатай номын санчийн боловсруулсан ном зүйн жагсаалтыг судлах чиглэлээр номын санчдад сургалт явуулжээ. Номын санчдын нэг нь дээрхи асуудлуудыг сайн ойлгохгүй байна гэж бодьё.

Тэр сандралд орж, дээрхи чиглэлээр ном зүйн жагсаалт зохиосон ажилтан дээр очжээ. Тухайн ажилтан нь байхгүй байсан тул үншигчийн асуултад хариулах гэж тэр бөөн будилжээ.

Дээрхи асуулт сургалтын чиглэлийн асуудал мөн үү? Үүргээ биелүүлэхэд ямар бэрхшээлүүд тулгарч байна вэ?

Ажилтнуудын бүлгүүдийн сургалтын хэрэгцээ

Лавлагааны хэлтэс бүр нь янз бүрийн түвшинд үйлчилгээ явуулж байгаа ажилтнуудаас бүрддэг. Ном шалгадаг оюутан туслах ба туслах ажилтнаас эхлээд долоо хоногт хэдхэн цаг ажилладаг лицензгүй мэргэжилтнүүд, ахлах номын санч, тасгийн эрхлэгчид хүртэл цөм л боловсрол, мэдлэгээ дээшлүүлэх шаардлага, хэрэгцээтэй байдаг.

Сайн дурынхан

Сайн дурынхныг лавлагааны үйлчилгээ хариуцуулан ажиллуулах эсэхийг удирдлагын зүгээс шийддэг бөгөөд тэдэнд явуулах сургалт нь уян хатан байхаас гадна тухайн хувь хүний сонирхлоос шалтгаалдаг. Сайн дурынханд ажилгүй номын санчид, өөр тасгийн ажилтнууд зэргээс авахуулаад номын сангийн талаар ойлголт багатай олон нийтийн төлөөлөгчид хүртэл багтан ажилладаг. Ийм учраас сайн дурынхныг дотор нь тодорхой ангилалд хуваахад төвөгтэй. Тухайн тасгаас сайн дурынханд оноож буй үүрэг, хариуцлагаас шалтгаалан ямар сургалт явуулахаа шийднэ. Музей болоод бусад ашгийн бус байгууллагууд сайн дурынхны хучийг өөрсдийнхөө боловсролын хөтөлбөрт маш сайн ашигладаг бөгөөд номын сангүүд ч гэсэн ингэж ажиллах боломжтой.

Оюутнууд ба туслах ажилтнууд

Оюутнууд ба туслах ажилтнууд нь сайн дурынхны нэгэн адил номын сангийн үйл ажиллагааг сайн мэдэхгүй хүмүүс учраас тэдэнд оноосон үүргийн нь талаар сургалт явуулах шаардлагатай. Тэд олон хүмүүст номын санг төлөөлөн үйлчилж байгаа учраас тухайн тасгийн эрхэм зорилго зорилт болоод мэргэжлийн нэр томъёо зэргийг зайлшгүй мэдэх хэрэгтэй.

Лицензгүй мэргэжилтнүүд

Тэдний боловсролын түвшин, чадвар нь янз бүр байдаг бөгөөд зарим нь номын сангийн чиглэлээр огт мэдлэггүй, эсвэл бага боловсролтой хүмүүс байдаг. Гэхдээ зарим нь номын санд ажиллах туршлагатай, тодорхой чиглэлүүдээр өндөр мэргэшсэн хүмүүс ч ирдэг. Иймэрхүү нөхцөлд сургагч багш нар хүн тус бүрийн мэдлэгийн түвшинг тестээр шалгах, эсвэл огт мэдлэггүй гэж үзээд сургалтыг шинээр эхэлж болно.

Лавлагaa өгч ярилцах арга барил болоод номын сангийн материалуудыг овор ба агуулгаар нь ангилдаг аргууд зэрэг асуудлуудыг хамрах төдийгүй тусгайлсан чадварыг тэдэнд эзэмшүүлэх хэрэгтэй. Ерөнхийдөө бүх төрлийн форматаар өгөгдсөн индексүүд (СД, онлайн, вэб хуудас, хэвлэмэл материал) зэрэг тусгайлсан арга барилууд, номын сангийн каталогийн талаар практик хичээл явуулах хэрэгтэй. Түүнчлэн хүмүүст байнга шаардлагатай байдаг ном зүйн талаархи мэдээлэл, статистик, төрийн мэдээлэл, сонингууд ба сүүлийн үеийн үйл явдлын мэдээнүүд, төрийн баримт бичгүүд зэрэг тусгай зүйлүүдийг тухайн номын санд хэрхэн байрласныг нь танилцуулна. Энэ номын зарим бүлэгт бид энэ талаар заах хичээлийн модулыг толилуулж байгаа. Мөн лицензгүй мэргэжилтнүүд нь шинэ лавлагааны эх сурвалжийг судлан, тусгайлсан эх

сурвалжуудын давуутай хийгээд сул талыг тодорхойлж сурх ёстой. Үүнээс гадна, тэдэнд ямар тохиолдолд уншигчдыг мэргэжлийн номын санчийн зүгээс өөр хэлтэс, өөр номын сан буюу гадны байгууллага руу мэдээлэл авахаар илгээх тухай номын сангаас гаргасан бодлого, зааврыг танилцуулах хэрэгтэй.

Учир нь тэд номын санчийн боловсрол эзэмшээгүй учраас лавлагааны асуултад хэрхэн хариулах талаар туслалцаа хэрэгтэй. Жишээ нь, тэд лавлагааны асуулт бүрт анализ хийх чадвартай байж хариултыг хайхдаа эхний эх сурвалжаас олдохгүй бол өөр альтернатив эх сурвалжийг хайж олох чадвартай байх ёстой.

Сургалтын зорилтуудыг томъёолж бичих

Сургалтын зорилтууд нь суралцагчдад эзэмшүүлвэл зохих тодорхой чадварыг тодруулж өгдөгөөрөө ач холбогдолтой. Энэ тодорхойлолтын дагуу суралцагчид сургалтын зорилгыг биелүүлж, сургалт амжилттай явагдсан эсэхийг тодорхойлох явдал чухал юм.

Гурван янзын зорилт байдаг: *мэдлэг эзэмших, сурх чадвар ба дэмжих хандлага төлөвшүүлэх*. Лавлагааны холбогдолтой мэдлэгт хамрах зүйлд лавлагааны бүтээлүүдийн цуглувалгын талаархи ойлголт, мэдээлэл, ерөнхий цуглувалга, номын сангийн үйлчилгээний хэлбэрүүд ба бодлого зэрэг багтана. Лавлагааны номын санчийн эзэмшвэл зохих чадваруудад лавлагааны ярилцлага хийх уншигчдад зааварчилгаа өгөх, сургах, тэдэнтэй товч бөгөөд ойлгомжтой байдлаар харилцах зэрэг практик зорилтыг хэрэгжүүлэхэд олсон мэдлэгээ ашиглах чадвар юм. Лавлагааны номын санчдын үйл ажиллагаанаас ажиглахад ажилдаа үнэнч, идэвхтэй хандах хандлага ил харагддаг.³²

Сургалт нь боловсролын бусад хэлбэрүүдийн адил өндөр ач холбогдолтой зорилтыг хэрэгжүүлэхэд гурван элементийг чухалчилна / 8-р бүлгээс үзнэ үү/. Үүнд: *ажил гүйцэтгэлт, нөхцөл боломж ба шалгуур*.³³ Ажил гүйцэтгэлт гэдэг нь суралцагч юу хийж чадах ёстой ба юу хийсэн байвал зохиыхыг харуулна. Нөхцөл боломж нь тухайн нөхцөл байдал ба ямар арга хэрэгслүүдийг ашиглах боломжтойг илтгэнэ. Шалгуур нь хийх ёстой ажлын хэмжээ, чанар ба оногдсон цаг хугацааг харуулна. Лавлагааны хувьд энэ нь няхуур нямбай ба ажлаа чанартай дуустал нь хийх явдал юм.

Аргаа сонгох нь

Сургалтын хамгийн оновчтой стратегийг сонгоход хэд хэдэн зүйлийг анхаарах ёстой. Үүний нэг нь сургалтын зорилготой нийцүүлэх явдал юм. Стратеги нь суралцагчдын хэрэгцээнд нийцэж тэднээс эргэх холбоо авах боломжтой бөгөөд суралцагч бүрийн өвөрмөц сурх арга барилыг харгалзах ёстой. Стратеги сонгоход хязгаарлалт болдог хүчин зүйлүүдэд тухайн багшийн ур чадварын түвшин, суралцагчдын тоо, зардал, цаг хугацаа, тоног төхөөрөмж ордог.

Мэдлэг

Суралцагчдын тухайн тавьсан зорилгод илүү тохирох арга байдаг. Мэдлэг эзэмшүүлэх зорилго агуулсан “биологийн холбогдолтой ном зохиолуудын бүтцийг тодорхойлох” гэсэн зорилгыг хэрэгжүүлэхдээ лекц, ярилцлага, холбогдох ном зохиол судлах аргуудыг ашиглаж болно. Лекц, үзүүлэнгийн аргууд нь зөвхөн үзэж, сонсохыг шаардана, Харин програмчилсан текст, компьютерийн тусламжтай явагдах хичээлүүдийн явцад суралцагчид нэгээс нөгөө асуулт, хуудас руу шилжихийн өмнө өмнөхөө дуусгахыг шаардана. Судалгаанаас харахад програмлагдсан текстийн арга нь суралцагчдад мэдлэгээ шууд ашиглах эхний шалгалт болдог байна.³⁴

Чадварууд

Видеог хичээлд өргөнөөр ашигласаар ирсэн. Харилцааны болоод менежментийн чадварыг төлөвшүүлэхэд энэ нь тохиромжтой үлгэр болж өгдөг. Үйл явдлыг алхам алхмаар нь харуулж нарийвчилсан процессийн дарааллыг суралцагчдад үзүүлэхэд видео хамгийн тохиромжтой техник хэрэгсэл болоод зогсохгүй хүмүүст илүү сайн ойлгуулахын тулд давтан үзүүлэх, удаашруулан харуулах боломж олгодог. Мөн суралцагчдын өөрсдийн үйл ажиллагааг видео хальсанд буулгаад тэдэнд буцаан үзүүлэхэд өөрсдийнхөө үйлдлийг ажиглах, дүгнэх өргөн боломжтой юм.³⁵ Богино хэмжээний эпизоди ба асуудлын *сэжцүр тавьсан видео* нь олон асуудлыг дэвшүүлэх бөгөөд хүйсээр ялгаварлан гадуурхах, хүчирхийллийн асуудлыг шийдэх, номын сангийн нүүр царай, нэр хүндэд нөлөөлөх үйл ажиллагааны талаар хөндөн ярилцлагыг өрнүүлэх болно.³⁶

Аливаа чадварыг эзэмшүүлэхийн тулд дадлага зайлшгүй чухал. Аливаа чадварыг эзэмшсэний ач холбогдлын талаар тайлбар өгөх үзэл баримтлалын чанартай асуудлууд тухайлбал лавлагааны ярилцлагыг явуулахад баримтлах дарааллын тухай асуудлыг лекц, үзүүлбэр зэрэг сургалтын идэвхгүй аргаар ойлгуулан таниулах боломжтой хэдий ч лавлагааны мэргэжилтэн энэ чадвараа зайлшгүй *ашиглаж* байх ёстой.

Дүрд тоглох арга нь бодит байдалд биеэ хэрхэн авч явахыг жүжигчилсэн байдлаар хэруулдаг учраас ажлын уур амьсгалыг идэвхжүүлэхэд чухал техник болдог. Ажлын орчин, уур амьсгалыг идэвхжүүлэх нөлөөтэй бусад аргуудаас дурьдвал бичил судалгаа, менежментийн тоглоом, практик хичээл ба сургалт семинар орно. Заримдаа лавлагааны тасгтуудаас хүмүүсийн асуудаг үндсэн асуултуудыг жагсааж бичээд түүнд хариулт өгөхөд шаардагдах эх сурвалжуудыг олж нэрлэх даалгавар өгдөг.³⁷ Хэрвээ онлайн катологоос нилээд түгээмэл материалыг хайж олох хайлтын стратеги сонгох зорилго тавьсан нөхцөлд үр өгөөжтэй сургалтын аргууд нь програмчлагдсан сургалт буюу унших, лекц, ярилцлага ба практик дадлагын хосолсон хэлбэр байж болно. Ийм учраас энэ зорилгыг биелүүлэхэд илүү үр өгөөжтэй байх аргаа сонгох хэрэгтэй.

Хэрвээ шинэ ажилтныг өгөгдлийн сангийн хайлтад сургах гэж байгаа бол хайлтын ерөнхий техникийд лекцээр зааж болно. Тэгээд дараа нь тодорхой үзүүлбэрээр өгөгдлийн сангтуудыг хайж олох практик дасгал хийлгэнэ. Мөн бусад өгөгдлийн сангтууд, компьютерийн програмууд хайх эсвэл хайлтын өвөрмөц нарийн техникийн талаар заахдаа лекц, үзүүлбэр ашиглаж дараа нь практик дадлага хийлгэвэл зохино. Хэрвээ хэд хэдэн өөр өгөгдлийн сангтуудыг зааж удаан хугацаагаар сургалт явуулах тохиолдолд суралцагчид тодорхой эх сурвалжийг хэзээ үзэхээ асуух ёстой. Ихэнхдээ хүмүүс тухайн эх сурвалжийг *хэзээ яаж ашиглах* нь тохиромжтой гэдгээ сонгож чаддаггүй. Систем бүрийн давуутай ба сул талыг ярилцсаны дараа суралцагчид бүлгүүдэд хуваагдан тодорхой асуултуудад хариу бэлтгэх ёстой. Дараа нь хийснээ ангидаа илтгэнэ. Алдаа гаргахыг хүлээн зөвшөөрч, гол нь лавлагааны холбоотой асуултуудыг аль болох олныг дэвшүүлж ярилцах нь бие дааж суралцахад их ач холбогдолтой.

“Хамгийн онцгой ач холбогдолтой зүйлийг хүнд сургана гэдэг хэцүү, түүнийг хүн өөрөө нээн илрүүдэг” гэж ярьдгийг хүлээн зөвшөөрч хамгийн сайн сургалт бол суралцагч өөрөө өөрийгөө нээн илрүүлэх явдал гэж үздэг.³⁸ Эртний зүйр цэцэн үгэнд энэ талаар хэлэхдээ “надад хэлсэн ч би мартаана, үзүүлж харуулбал би санах болно, харин надыг оролцуулбал би ойлгоно”. Насанд хүрэгчдийн сурх арга барилын хамгийн тохиромжтой нь идэвхтэй оролцоо бөгөөд асуудал дэвшүүлэх замаар өөрсдөөр нь шийдвэр гаргуулах явдал юм. Идэвхтэй оролцооны

сургалт нь урьдчилан тогтоосон дарааллаар даалгавар гүйцэтгэх гэхээсээ илүү санаанаасаа зохиож дүрслэх, мэргэн ухаанаа уралдуулах явдлыг чухалчилдаг. Асуудал шийдвэрлэх арга чадварууд нь ийм сургалтаар төлөвшдөг бөгөөд бичил судалгаа, ажил дээр тохиолддог түгээмэл асуултуудад хариу өгөх зорилготой сагсан доторх асуулт дасгалууд зэрэг аргууд өргөн ашиглагдана. Мөн энэ аргыг ашиглан нэг ажилтан нөгөөгөө сургах нь дээрхийн адил үр дүнтэй.

Ишлэл 9.7

Сценари : Сургалтын бэлтгэл ажлын төлөвлөгөө боловсруулах

Мэдээллийн ажилтнууд болох арван хоёр лавлагааны туслахуудыг онлайн өгөгдлийн сантай танилцуулах боллоо. Гэтэл хэтэрхий олон өгөгдлийн сан, хэтэрхий олон компьютерийн програм байгаа учир нэг хүн бүгдийг нь судлах боломжгүй учраас лавлагааны сургалтыг хариуцсан зохион байгуулагч тэднийг бие биедээ зааж сургахыг зөвлөжээ. Тэгээд лавлагааны номын санчдаас бүрдсэн жижиг зөвлөл байгуулж тэдэнд сургалт явуулах талаар гарын авлага бэлтгэх даалгавар өгчээ. Номын санч бүрийн хийх ажил юу вэ? Тэд хэрэглэгчдэд зориулсан тараах материал боловсруулах ёстой юу? Ийм материал боловсруулахад тэд бие даан ажиллаж чадах уу?

Хандлагууд

Хандлагуудад нөлөөлөх олон янзын арга зам байдаг бөгөөд экспертууд янз бүрийн санал дэвшиүүлдэг. Насанд хүрэгчдийн хандлагад нөлөөлөхийн тулд тэдэнтэй хамтын харилцаа тогтоох, дүрд тоглох арга, ярилцлагын бүлгүүд ашиглан, сэтгэл зүйд нь нөлөөлөхүйц сургалтууд зохион байгуулж болно.

Стратеги сонгоход нөлөөлөх хүчин зүйлцүд

Туршлагатай сургагч багш нар, сургалтын байр, тоног төхөөрөмж, материалууд зэргийн хангалт нь сургалтын үйл явцыг сайжруулах буюу түүнд садаа болох талтай бөгөөд эдгээр нь сургалтын стратегиа зөв сонгоход нөлөөлнө. Сургалтыг төлөвлөж явуулах цаг хугацаа, зардал, хамрагдах бүлгийн хэмжээ, суралцагчдын сурх арга барил зэрэг хүчин зүйлүүд нь багшийн зүгээс аливаа шийдэлд хүрч сонголт хийхэд нь саад бэрхшээл болдог талтай.³⁹ Сургалтын экспертууд суралцагчдыг номын санд ажиллах чадварт сургах сургалтын аргыг сонгох тухай гарын авлага бэлтгэсэн байгаа. Тэд мөн уншигчдад номын санд ажиллах чадвар арга хэлбэрүүдийг тогтоосон.

Ишлэл 9.8

Сценари : Сургалтын үйл ажиллагааг тодорхойлох

Нэгэн жижиг коллежийн лавлагааны номын санч ба ном түгээгч номын санч хоёрын зүгээс уур уцаартай үйлчлүүлэгчидтэй хэрхэн харилцах талаар санал боловсруулах үүрэг авчээ. Тэд судалгаа хийхдээ гурван үе шатаар явуулахаар шийджээ. 1. Уншигчийг тайтгаруулах арга олох, 2. Яагаад асуудал үүссэний шалтгааныг тодруулах, 3. Асуудлыг зөвлөрүүлэх, засч залруулах арга хэмжээ авах. Номын санчид нэг ба гуравдугаар шатанд их бэрхшээлтэй учирчээ. Энэ талаар ямар сургалт явуулж болох талаар ярилц. Тэдгээр сургалтын сүл ба давуу талууд юу вэ?

Ишлэл 9.9

Бичил судалгаа зохиох

Жижиг бүлгүүдэд хуваагдан лавлагааны үйлчилгээний чиглэлээр явуулах сургалтын холбогдолтой нэг асуудлыг сонгон авч бичил судалгаа явулж. Түүнийхээ талаар бусад бүлгүүдтэйгээ харилцан ярилцаж тухайн асуудлаа тодруулахыг хичээ. Номын сангийн ажилтан ба уншигчдын зугээс ямар чиглэлийн хандлага баримталж буйг анхааралтай судал. Энэ бичил судалгааныхаа давуутай ба сүл талуудыг нөгөө бүлгээрээ олж тогтоолгоод түүнийг сайжруулах арга замыг тодорхойл.

Үлгэрчилсэн бичил судалгаа:

Та нэгэн нийтийн номын сангийн лавлагааны ширээн дээр их завгүй ажиллаж байна гэж бодьё. Дүүргийн засаг даргын нарийн бичгийн дарга утасдаж хорь гаруй сэтгүүлийн зөвлөлийн нэр, хаягийг, яг одоо олж өгөхийг таниас шаардажээ. Энэхүү мэдээллүүд нь таны ойролцоо байгаач гэсэн түүнийг нэгтгэхийн тулд олон зүйлийг эрж хайл шаардлагатай. Түүнчлэн таны лангууны өмнө гурван үйлчлүүлэгч хүлээгээд зогсож байна. Засаг дарга болоод үйлчлүүлэгчидээ аль алины нь сэтгэлд тохирсон хариу өгөх гурван арга замыг тодорхойл.

Joanne . M . Bessler , Putting Service Into library Staff Training⁴⁰

Чадвараа дахин ашиглах нь

Аливаа нэг чадварыг хүн шинээр эзэмшихийн тулд зайлшгүй эхэндээ болхи хоцрогдмол байдлаар сурч шууд амжилт гаргана гэхэд бэрх. Энэхүү төвөгтэй үе шатыг “ур дүнг дөнгөж шүргэх “ буюу “дасан зохицож чадахгүй хоцрох “ гэж нэрлэдэг.⁴¹ Үндсэндээ сургагч номын санчид нь ямар нэг шинэ зүйлд суралцахдаа сэтгэл нь таагүй байдалд орж, үр дүн нь ч тааламжгүй байдаг тал бий. Зарим судалгааны дунгээс хараад сургалтын хөтөлбөрөөр өгөгдсөн эзэмшвэл зохих чадварын 87 хувь нь тухайн чадварууд цаашид өөрийн болж чадсан гэдгийг баталгаажуулах арга хэмжээ авахгүй бол ихэнхдээ алдагддаг гэжээ. Иймээс сургалтаар олгосон чадваруудыг нь бодит ажил болгохын тулд сургалт зохион байгуулах үеэр болоод практик ажил дээр хэрэгжүүлбэл зохих хэд хэдэн арга замууд бий.

Дадлага ажил

Ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад өргөн тохиолддог үйл явдлуудыг даган дууриах зорилгоор ашигладаг арга техникийн практикт хэрэгтэй чадварыг бий болгоно. Сургалтын хөтөлбөрийн 1\3 -ийг практик дадлага эзлэх ёстой.⁴² Аливаа чадварыг дадлагын явцад хийж сурах үед алдаа гаргасан ч ердийн нөхцөлд алдаа хийхээс үр дагавар багатай байдаг төдийгүй тухайн чадварыг амархан сурахад дөхөмтэй.

Дүрд тоглох arguud нь оролцогчдын хувьд тийм ч талархан дэмждэг хэлбэр нь биш боловч тэднийг бодит нөхцөлд, даган дууриах хэлбэрээр дасгал хийлгэдэг учир сайн аргад тооцогддог. Мөн дурд тоглох арга нь уншигчын ямар нэг асуудлыг шийдэх болоод асуудлыг зөвшилцлийн аргаар шийдвэрлэх дадал чадвар олгох хамгийн сайн арга юм. Энэ аргыг зөвхөн ганцааранг нь хэрэглэснээр чадварлаг хүмүүс бэлтгэх боломжгүй. Энэхүү техникийг Бэйлорын Их Сургуульд амжилттай хэрэглэж “ Лавлагааны тоглоом”⁴³ сэдэвт дурд тогло тогтолтуудыг Жанэт Шийтс боловсруулжээ. Энэхүү тоглоом нь тухайн нэг лавлагааны хэрэгслийг сонгох бус, харин уншигчидтай харилцааг чухалчилсан ажээ.

Дасгал сургуулилт хийх буюу богино хэмжээний давталттай дасгалууд нь

аливаа чадварыг тодорхой шат бүрээр эзэмшихэд чиглэгдэнэ. Тухайн чадваруудыг янз бүрийн нөхцөл байдалд олон дахин давтаж үзүүлснээр тухайн хүн тэр чадварыг илүү сайн эзэмшдэг. Ийм дасгал сургуулитын үед суралцагчид бие биедээ дасгалжуулагч маягаар хяналт тавьж, хөдөлгөөн бүрт нь шүүмжлэлтэй ханддаг. Ингэснээр сургуулит нь хүнд итгэл үнэмшил өгч, тухайн хүн уг чадварыг өөрийн болгож чадсан гэдэгтээ итгэл дүүрэн байх болно. Гагцхүү суралцагчид “ийм итгэлийг сургалтын явцад бий болгох хэрэгтэй. Учир нь бодит амьдрал дээр шууд хэрэгжүүлэхэд бэлэн байх ёстой.”⁴⁵

Сургалтын явцад эзэмшсэн чадвараа дахин ашиглаж сургах бусад хэд хэдэн техник бий. *Үйл ажиллагааны төлөвлөгөө* боловсруулах нь суралцагчид сургалтын хөтөлбөрийн агуулгатай танилцах, түүнд хүрэх зорилгоо тодорхойлох нь цаашдын үйл ажиллагаанд нь хэрэгтэй. Мөн өөрөө өөртөө захидал бичих, өөрт төрсөн шинэ санаануудаа жагсаан бичиж түүнийг хэрэгжүүлэх талаар тэмдэглэл хөтлөх зэрэг хэлбэрээр иймэрхүү төлөвлөгөөг зохиож болно. Сургалтад хэрэглэгдэх бусад үйл ажиллагаануудад *удирдамжтай дадлага ажил* (бие дааж хийх дадлагын эсрэг) ба *асуулт хариултын аргууд* орно. Эдгээр нь хүн бүрийг хичээлд системтэйгээр оролцуулах боломж олгоно.

Эргэх холбоо

Эзэмшсэн чадвараа бодит ажилд ашиглах нэг чухал арга бол *эргэх холбоо* юм. Хоёр төрлийн эргэх холбоо байдаг. Эхнийх нь тухайн ажилтны сайн ажиллаж байгааг сайшаан дэмжиж түүний үзүүлэх үлгэр жишээ нь ажилтнуудыг сайн ажиллахын төлөө уриалдаг. Энэхүү эргэх холбоо нь ажилтнуудын чадварыг төгөлдөржүүлэхэд чухал. Аливаа амжилтыг дэмжихгүй бол уусч алга болох талтай учраас ийнхүү давуутай талуудыг хөхүүлэн дэмжиж байх нь хавьгүй ач холбогдолтой зүйл билээ. *Эргэх холбооны* хоёр дахь төрөл нь *ажил төрлөө сайжруулахыг* шаардсан буюу өөрчлөлт хийх шаардлагатайг заасан захидал илгээх явдал юм. Энэ нь ажиллагаа муу байгаад анхааруулга өгч, чадвар нь дутагдаж, асуудал үүсч байгааг илэрхийлнэ.

Эргэх холбоо нь үр өгөөжтэй байвал түргэн шуурхай, тодорхой, няхуур ба өөдрөг байдлаар хүнд хүрдэг. Эргэх холбоог аль болох хурдан хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Багшийн зүгээс суралцагчдын үйл ажиллагаанд гарч буй өөрчлөлтийг хурдан мэдэрч тэдэнд анхаарал тавьсан, ойлгосон, тэднийг дэмжсэн байдлаар илэрхийлэх ёстой. Сөрөг хандлагатай эргэх холбоо нь огт байхгүй байснаас дээр. Харин эерэг хандлагатай эргэх холбоо нь илүү үр өгөөжтэй байдаг. Ажилтнуудад илгээсэн захидалын эхлэл ба төгсгөлийг тэд илүүтэй мэдэрч тогтоон авдаг бөгөөд аливаа санал шүүмжлэлийг ганцаарчилсан байдлаар дотночилж илэрхийлбэл илүүтэй хүлээж авдаг. Тухайн хүний үйл ажиллагааны талаар ярьж хэлэхгүй байна гэдэг нь түүнийг хүлээн зөвшөөрч байна гэж ойлгогддог учраас хамгийн чухал нь тэдний үйл ажиллагаа нийцтэй бус байгаа нөхцөлд зайлшгүй тэдэнтэй харилцах холбоо үүсгэх хэрэгтэй.

Хүмүүсийн ажлын талаар эргэж мэдээлэл авах хэд хэдэн аргууд байдаг. Хүмүүс өөрсдөө хувийн тэмдэглэл хөтлөх юм уу хийсэн ажлынхаа талаар илтгэл бичиж тайлagnаж болно. Мөн удирдлагын зүгээс ажиглалт хийх, ажилтнуудтайгаа ярилцах, албан бус байдлаар юм уу, хийсэн үйлдлийг нь сайшааж болно. Түүнчлэн хамтарч бие биедээ туслах баг ажиллуулах, дэмжлэгийн бүлэг ажиллах, дасгалжуулагч, туслагчдыг томилох зэргүүд орно. Эдгээр аргуудаас цөөн хэд нь лавлагааны хэлтэст хэрэглэгддэг байна. Лавлагааны хэлтэс дээр дасгалжуулагч ажиллуулж ганцаарчилсан зөвлөмжөөр хангах нь номын санч лавлагааны ярилцлагыг хэрхэн явуулж буйг илрүүлэх чухал арга юм. Энэ нь сургалтаар эзэмшсэн лавлагааны арга чадвараа практикт тухайн номын санч хэрхэн хэрэглэж буйг илтгэх хамгийн тохиромжтой арга зам юм. Албан бус

дасгалжуулагчийг томилон ажиллуулж болох бөгөөд энэ нь туршлагатай номын санч шинээр орсон буюу дадлагажаагүй хүнд туслах хэлбэр юм.

Мөн сургуулийн номын сангийн мэдээллийн ширээн дээр шинэ төгссөн туслах ажиллуулан лавлагааны номын санчид түүнд туслах маягаар ажиллаж болно.

Ишлэл 9.10

Сценари : Эргэх холбоог үр өгөөжтэй болгох нь

Лавлагааны тасгийн шинэ туслах Мери номын санчдыг хуралд орсон хооронд нь лавлагаан дээр ажиллаж байтал нэгэн түрэмгий үйлчлүүлэгч утасдан заавал лавлагааны номын санчтай ярихыг шаарджээ. Мери түүнд одоогоор номын санчдаас хэн нь ч ярих боломжгүй учир хэрхэн туслах тухай нь асуутал тэр үгүй гэж бүдүүлгээр авирлахад нь Мери утсаа тавьжээ. Лавлагааны номын санчид хурлаас гарч ирэхэд нь нөгөө утасдсан үйлчлүүлэгч лавлагааны тасгийн дарга руу ярьжээ. Тэгээд дарга нь Мерийг дуудаад “Чи нэг хүнтэй утсаар ярьж байгаад тасалчих шиг боллоо. Юу болсон юм бэ?” гэж асуув. Мери болсон явдлыг дэлгэрэнгүй тайлбарлахад Жонн дарга: “Чиний зөв гэж би бодож байна. Хүмүүс тэгж бүдүүлэг харилцах ёсгүй. Гэхдээ чиний хэлснээс харахад тухайн нөхцөлд чамд арай өөрөөр хандах арга зам байсан шиг санагдана. Ямар арга зам байвал зохих вэ?”

Энэхүү эргэх харилцаа хэр үр өгөөжтэй вэ?

Өөр аргууд

Суралцагчидтай эргэж харилцах өөр нэг арга бол *давтлага хичээл* бөгөөд энэ нь олж эзэмшсэн чадвараа дахин дахин сэргээж ашиглах цаашид гүнзгийрүүлэх боломжийг суралцагчдад олгоно. *Гүнзгийрүүлсэн дадлагын цаг зохион явуулахад өгөгдлийн санаар хангагчийн зүгээс суралцагчдад мэдээллийн баазыг ашиглахад зориулсан үнэгүй цаг өгч өртгийг нь багасгах, зарим өгөгдлийн саныг хямдралтай үнээр ашиглах боломж олгодог*. Мөн ажил дээр ашиглахад зориулагдсан тодорхой даалгавар гүйцэтгэх дарааллыг бичиж гаргасан тараах материал нь сургалтаар олсон мэдлэгээ чадвар болгон хөгжүүлэхэд тустай. Тодорхой мэдээллийг агуулсан тараах материалууд нь суралцагчдад хийх үйлдлүүдийн жагсаалт, лавлагааны гарын авлага хүснэгтуүд, компьютерийн өгөгдлийн сан гэх мэт дэлгэрэнгүй байдлаар зохиогддог учраас суралцагчдад аливаа үйлдлийг нь дэлгэрэнгүй байдлаар сануулахад тусална.⁴⁶ Эдгээр нь шинээр эзэмшсэн чадвараа бодит ажил дээрээ ашиглах, ялангуяа ихээхэн түвэгтэй чадварыг ашиглах эхний шатанд ашигтай зөвлөмж болдог. Бусад арга, техникийн талаар 9.1 зургаас харна уу.

Сургалтыг цнэлж дүгнэх

Үнэлгээ хийлгүйгээр тухайн хөтөлбөр тавьсан зорилгodoо хүрсэн эсэхийг мэдэх боломжгүй юм. Лавлагааны тасгийн ажилтны ажилд ахиц гарсан уу? Хэрвээ тийм бол үүнд сургалт нөлөөлсөн үү? Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн эхнээс нь эхлэн түүнд үнэлгээ хийж явах нь чухал.

Хэн цнэлгээ хийдэг вэ?

Үнэлгээг бодитой хийж, ташуу дүгнэлт хийхээс зайлсхийхийн тулд аль болох олон хүнийг үнэлгээ хийхэд оролцуулах хэрэгтэй гэж експертүүд үздэг. Энэ үзэл баримтлалын дагуу тасгийн дарга, сургагч багш, сургалтад хамрагдсан ажилтан, хамт олон болоод гадны хүмүүс (номын сангийн уншигчид ч байж болно) үнэлгээнд оролцож болно.

Дүрслэл 9.1

Ажил гүйцэтгэх чадварыг дээшлүүлэх үлгэрчилсэн аргууд. Эх : Дэнни. Ж. Лонгдом Катлийн Вайтсайд ба Моника МакКенна. Аргуудын гарын авлага: Ажил гүйцэтгэх 50 чадварыг дээшлүүлэх хэрэглүүрүүд.⁴⁷

АЖИЛ ГҮЙЦЭТГЭХ ЧАДВАРЫГ САЙЖРУУЛАХ	АЖИЛ ГҮЙЦЭТГЭЛИЙГ ЭХЛЭХ
Үйл ажиллагааны судалгаа Бизнес төлөвлөгөө Дасгалжуулан хамтрах Эргэх холбоо Сургалт	Ажилтнаа сонгох Ажилд туслах үзүүлэн материал Багшлан дадлагажуулах Загвар гаргах Сургалт
АЖИЛ ГҮЙЦЭТГЭЛИЙГ ДЭМЖИХ	АЖИЛ ГҮЙЦЭТГЭЛИЙГ МОХООХ
Нөхөн олговор Эргэх холбоо Ажил гүйцэтгэлийн стандарт Ажлын цагийн хуваарь	Өөр ажилд шилжүүлэх Буурах хандлагатай үнэлгээ хийх Мэдээллийг нууж далдлах Урамшлыг нуун далдлах

Суралцаагчийн үнэлгээ. Ажилтнуудыг хөгжүүлэх онцгой сайн хөтөлбөр байлаа ч заримдаа сургалтад хамрагдагсад нь өөрсдийгөө үнэлэх боломж хязгаарлагдмал байдаг талтай. Томас Шаугнессийн үзэж байгаагаар өөрөө өөрийгөө дүгнэх үе шат бүхий “ боловсон хүчнийг хөгжүүлэх сургалтын хөтөлбөр нь тухайн хүнд өөрийгөө үнэлэх үнэлгээний аргууд ба материалыар хангахаас гадна, тухайн бөглөж байгаа тестийг дараа нь хэрхэн дүгнэх аргыг нь мэдүүлэх ёстой.”⁴⁸ Өөрөө өөрийгөө дүгнэх боломжтой сургалтын хөтөлбөрүүд нь тухайн ажилтан тестийн үр дүнгээс айх айдсыг багасган, үр дүнг илүү няхуур нямбай болгодгоороо ач холбогдолтой. Видео хуурцаг нь “чухал хэрэгтэй бөгөөд онцгой тохиromжтой өөрийгөө үнэлэх техникийн нэг бөгөөд хүний үйлдлүүдийг үйл явдал дунд нь харуулдаг.”⁴⁹ Өөрийгөө дүгнэсэн дүгнэлтийг баталгаажуулахад төвөгтэй байdag хэдий ч бусад арга, хандлагатай хослуулан хэрэглэж болно.

Бие биедээ үнэлгээ хийх. Вильям Янг үзэхдээ лавлагааны ширээн дээр ажиллаж байгаа номын санчид нь бие биенийхээ үйл ажиллагаанд хяналт тавих, дүгнэлт өгөх хамгийн боломжтой нөхцөлд ажиллаж байгаа бөгөөд энэ нь лавлагааны ажлыг үнэлэхэд хамгийн бодит арга зам нь мөн гэж хэлсэн.⁵⁰ Үйл байдлын үнэлгээний хэмжцүр /Behaviorally anchored rating scales/ (BARS) нь хүмүүсийн ажлаа хэрхэн гүйцэтгэж байгааг тодорхойлоход ашиглагддаг. Үүнийг хэд хэдэн номын сангууд амжилттай хэрэглэсэн. Лавлагааны номын сангаас тодорхой нөхцөлд хүмүүсийн асуултад хэрхэн хариулах, эсвэл уншигчдад мэдээллийн өөр эх сурвалжуудыг хэрхэн зааж өгөх зэрэг үйлчилгээнд тавигдах стандартыг тусгасан номын санчдын биеэ авч явах байдал чадвар ба мэдлэгийн жагсаалт гаргасан.⁵¹ 9.2-р зурагт судалгааны номын сангийн мэдээллийн ширээн дээр ажилладаг ажилтны зүгээс бусдыгаа харилцан дүгнэх үнэлгээнд хэрэглэх арга болох үйл байдлын үнэлгээтэй хэмжүүрийг харуулав.

Даргын үнэлгээ. Даргын зүгээс хийсэн үнэлгээ нь голдуу субъектив хандлагатай байdag бөгөөд тест, ажиглалт, ярилцлагад үндэслээгүй тохиолдолд сургалтын нөхцөлд ашиглахад түвэгтэй байdag. Түүнчлэн дарга нарын хувьд ажил гүйцэтгэлтэй холбоотой бусад олон ажлууд байdag учир яг сургалттай

холбоотой ажил гүйцэтгэлийг тодорхойлох нь тувэгтэй байж магад.

Дүрслэл 9.2

Лавлагааны ажилтнууд бие биеэ дүгнэхэд ашиглах хэрэглүүр

II. Хэрэглэгчидтэй харилцах	Хааяа	Байнга бус	Заримдаа	Үе үе	Байнга	Хариулах боломжгүй
Мэргэжилдээ зохицсон байдлаар биеэ авч явах төлөв байдал						
1. Анхааралтай, өөртөө итгэлтэй, бусдыг анхаарсан сонирхсон байдлаар ханддаг						
2. Нээлттэй байдаг (хүнтэй танилцахдаа амархан)						
3. Үйлчлүүлэгч ба ажилтны хоорондох бэрхшээлийг багасгахын төлөө ажилладаг						
4. Нүдний харцаа зөв удирдаж чаддаг (үйлчлүүлэгч ширээ руу ойртмогц тосч хардаг)						
Үйлчилгээний нэн тэргүүн зорилтууд						
1. Хүмүүст эхэлж ярих боломж олгодог						
2. Үйлчлүүлж амжаагүй байгаа хүмүүсээ анхаардаг						
Үр өгөөжтэй харилцаа						
1. Хэлний дүрмийн хувьд зөв ярьдаг						
2. Үйлчлүүлэгчдэд ойлгомжтой байдлаар санаагаа зөв илэрхийлдэг						
3. Шаардлагагүй сул угийг хэрэглэдэгтгүй						
4. Тохирсон чангат дуугаар тайван ярьдаг						
Асуулт тавихад тусладаг						
1. Сайн сонсож чаддаг						
2. Тодорхойлолт өгөхийг хичээдэг						

Номын сангийн уншигчийн цнэлгээ. Байнга чанарын өндөр түвшинд лавлагаа авч сэтгэл хангалааун байдаг хэдий ч уншигчид тэрхүү үйлчилгээний талаар үнэлэлт дүгнэлт өгөхөд учир дутагдалтай ханддаг тал бий. Тэд лавлагааны үйлчилгээний чанарын талаар үнэлж дүгнэх чадвартай эсэх нь эргэлзээтэй асуудал юм.⁵² Гэсэн хэдий ч номын сангийн хэрэглэгчид ба номын санчдын хоорондох харилцаа, хандлага, өөртөө хир итгэлтэй байгаа эсэх, лавлагааны эх сурвалж ашиглахад нь хүмүүст туслах чадварын талаар уншигчид өөрсдийн үзэл бодлоо илэрхийлж үнэлэх боломжтой.

Юуг, яаж дүгнэх вэ?

Сургалтад үнэлэлт дүгнэлт өгөх нь нилээд түвэгтэй байх талтай. Хэрхэн дүгнэх, юуг дүгнэх вэ? гэдгээ урьдчилан шийдэх ёстой. Сургалтын хөтөлбөрт дөрвөн янзын түвшинг үнэлж болно: *харилцан нөлөөлөл, сургалт, ажил дээр биеэ авч явах байдал ба цр дун.*⁵⁴

Суралцагчдын идэвх хандлага. Суралцагчдад тухайн хичээл заавал таалагдах албагүй ч гэсэн тухайн суралцагчийн хичээлдээ хандах хандлага нь эерэг байсны үндсэн дээр хичээл явагдана. Хичээлдээ эерэг хандах нь сургалтын чухал урьдчилсан бэлтгэл бөгөөд энэ нь сургалт заавал амжилттай явагдахын баталгаа биш юм. Суралцагчид сургалтын үнэ цэнийг ухаарч, сурх гэсэн бүрэн эрмэлзлэлтэй байх ёстой. Суралцагчдын сурх хандлага хэр байгааг дүгнэхдээ хичээл бүрийн дараа тэднээс шатлалаар дүгнэх хуудас өгч бөглүүлж болно. Мөн санал шүүмжлэлээ амаар ба аман бус хэлбэрээр илэрхийлнэ. Суралцагчдын санал шүүмжийн мөрөөр дарга буюу ажиглагчийн зүгээс нэмэлт ажиглалт хийнэ.

Сургалт. Сургалт гэдэг нь мэдлэг, чадвар, хандлагыг эзэмшин төлөвшүүлэх үйл явц бөгөөд програмчлагдсан сургалт, зорилго бүхий тест, эссэ, үзэг ба харандаан тест зэргийг ашиглан дүгнэх боломжтой. Тестийг мөн сургалттай зэрэг явуулж болно. Жишээлбэл ангид ажиллах дасгал болоод дадлагын хичээлийн явцад суралцагч хэрхэн ажиллаж буйг дүгнэх. Тухайн чадвар эзэмшилтэд үнэхээр амжилт гарсан эсэх нь сургалтын үр дүн мөн үү аль эсвэл гадны хүчин зүйлийн нөлөө байна уу гэдгийг тогтоохын тулд сургалтын экспертууд өмнөх-тест, дэмжих-тест ба хяналтын бүлгийг⁵⁵ ашигладаг. Сургалтад хамрагдсан ба хамрагдаагүй бүлгүүдийг сонгон авч сургалт эхлэхийн өмнө тэдний мэдлэгийн түвшинг урьдчилан тогтоодог. Сургалт явуулсны тодорхой хугацааны дараа нөгөө хоёр бүлгээс дахин тест авч чадварт нь ямар өөрчлөлт гарсныг харьцуулан тогтооно. Харамсалтай нь ихэнх тохиолдолд номын санчид нь ийм аргыг хэрэглэхэд цаг багатай учраас амждаггүй талтай.

Ажил гүйцэтгэлт. Суралцагчид сургалтын явцад чадвар эзэмшээд түүнийгээ дадлагаар туршихдаа сайн байсан атлаа яг ажил дээр гараад хэрэглэхдээ хангалтгүй байх нь олонтаа. Хичээлийн явцад суралцагч тодорхой шалгуурыг давж чадсан хэдий ч ажиллаж байсан практик дасгалууд нь ажил дээр хийдэг үйлдлээс огт өөр байдаг. Жишээ нь тухайн ишлэлийн зохиогч ба нэрийг нь номын санч онлайн каталогоос зөв шүүж олж чадахгүй байгаагийн учир нь тэр ишлэлээс хамгийн гол элементүүдийг нь базаж авч тодорхойлох чадваргүй байна гэсэн үг. Үнэлгээ нь тухайн сургалтын үр дүнд нөлөөлөх талтай. Иймд сургагч багш нарын зүгээс сургалтаа идэвхжүүлэхийн тулд суралцагчид өөрсдөө дүгнүүлнэ гэдгээ урьдчилан мэдэж байдаг цнэлгээний аргыг хэрэглэх ёстой. Мөн суралцагчид тест өгнө гэдгээ урьдчилан мэдээгүй байхад нь *тест авах* аргыг ч хэрэглэж болно. Тери Вийч ба Херберт Голдор нарын судалгаагаар лавлагааны номын санчид өөрсдийгөө дүгнүүлнэ гэдгээ урьдчилж мэдсэн тохиолдолд лавлагааны олон асуултад зөв хариу өгч чаддаг⁵⁶ болох нь харагджээ. 10-р бүлэгт дээрх үнэлгээний аргуудын талаар дэлгэрэнгүй өгүүлэх болно.

Хэрвээ практик дээр ажиллах явцад сургалтаар эзэмшсэн мэдлэгийг нь хэмжих боломжгүй буюу тодорхойгүй, эсвэл тоон судалгааны энгийн аргыг ашиглах боломжгүй тохиолдолд ярилцлагыг хэрэглэж болно. Ярилцлага ба бүлгийн хэлэлцүүлэг нь сургалтын хөтөлбөрийн үр өгөөжийг дүгнэн цэгнэх албан бус арга замууд юм.⁵⁷

Байгууллагад ашигтай талууд

Үнэлгээний хамгийн сүүлчийн шат нь сургалтын үр дүн байгууллагад ямар ашигтай байсныг дүгнэх ёстой. Гэхдээ хүмүүст номын сангийн үйлчилгээ таалагдаж буй эсэх, тэдний хэрэгтэй мэдээллээ олж авах чадвар зэргийг хэмжиж гаргах нь түвэгтэй зүйл. Хэрвээ иймэрхүү үр дүнгүүдээр сургалтын үр өгөөжийг дүгнэх зорилт тавигдвал хэмжин тодорхойлоход ихэхэн түвэг учрах болно. Ийм ч учраас номын сангууд үнэлгээг энэ түвшинд бараг хийдэггүй.⁵⁸

АНХАН ШАТНААС ГҮНЗГИЙРҮҮЛЭН ТАСРАЛТГҮЙ БОЛОВСРОЛОО ДЭЭШЛҮҮЛЭХ НЬ

Лавлагааны ажилтныг сургах явдал нь тасралтгүй үргэлжлэх үйл явц байх ёстой. Номын сангаас зохион байгуулдаг сургалтаар шинэ ажилтанд чиг баримжaa олгон, ажлын энгийн чадваруудыг эзэмшүүлснээр тэдний боловсрол мэргэжлийг дээшлүүлэх үйл ажиллагаа дуусгавар болох ёсгүй, учир нь нөөц эх сурвалжууд болоод шинэ технологи, уншигчдын хэрэгцээ байнга өөрчлөгджээ байгаатай холбогдуулан лавлагааны чадваруудын түвшинг байнга дээшлүүлэх шаардлагатай. Мөн түүнчлэн лавлагааны ажилтнууд нь анхан шатны ажлын чадвар эзэмшээд зогсохгүй өөрийн ажилдаа мастер байж, тодорхой чиглэлээр мэргэших шаардлагатай.

Тасралтгүй буюу насан туршийн боловсролын хоёр өөр хандлага байдаг. Энэ хоёр хандлага нь хоёул адилхан арга зорилготой хэдий ч өөр өөр чиглэлтэй. Ажилтнуудыг хөгжүүлэх гэдэг нь байгууллага- төвтэй чиглэх үйл ажиллагаа юм. Харин тасралтгүй боловсрол нь хувь хүнд чиглэсэн үйл ажиллагаа юм. Энэхүү хандлага нь ажилтнуудыг технологийн хоцрогдлоос авран, тусгай чиглэлээр мэдлэгийг нь өргөжүүлэхэд тусалдгаараа ач холбогдолтой.

Мэргэжлийн гаргууд ур чадвар

Шинэ ажилтанд чиг баримжaa олгох сургалт явуулахад түгээмэл ажиглагдах нэг зүйл бол шинэ ажилтнууд бусад ажилтнуудтайгаа танилцахад нилээд их цаг зарцуулах хэрэгтэй гэж үздэг. Үндсэн чиглэл өгч, суурийг нь тавьсны дараа шинэ ажилтнууд үсрэлт хийж “хөвөх буюу сэлэх” байдалтай болдог. Учир нь тэд өөрсдийн сонссон мэдээллээс аль нь хамгийн чухал болохыг сонгож чадахгүйд хүрч, өгсөн мэдээлэл нь дэндүү их ачаалал болдог төдийгүй “сургалтын тэгсгөл хэсэгт юу сонссоноо ч дараа нь санахгүйд хурдэг байна.”⁵⁹ Бүх зүйлийг чиг баримжaa олгох сургалтаар өгөхийн оронд сургалтыг тасралтгүй явуулж, дахин давтан сургалтууд зохион байгуулбал тэд системтэй мэдлэг эзэмшин, сургалтын агуулгыг аажмаар илүү үр дүнтэй эзэмшдэг талтай.

Тусгайлсан чиглэлээр гаргууд сайн мэргэших явдлыг дэмжих хэрэгтэй. Лавлагааны чиглэлээр мэргэшийн тулд номын санчид нь номын сангийн эх сурвалжуудтай гүнзгий танилцан, технологиос суралцах, мөн шинэ нөхцөлд тохируулан чадвараа ашиглаж сурх зэрэг нь байнгын өөрчлөгдөн шинэчлэгдэж буй нийгэмтэй зохицох онцгой чадварууд юм.

Өөрчлөлтийг удирдах нь

Дэлхийн эдийн засаг, улс төр ба соёлын харилцаанд гарч байгаа олон янзын өөрчлөлтүүд болоод байгууллага, бизнес ба мэдээллийн технологийн байнгын шинэчлэлтүүд нь номын сангийн үйл ажиллагаа ба мэдээллийн үйлчилгээний салбарт онцгой нөлөө үзүүлж байна. Ховард Харрис хэлэхдээ: “Номын сангуд амжилттай ажиллахын тулд идэвхтэй бөгөөд уян хатан байхаас гадна хүүхдийн паркийн галзуу хулганы аялал буюу хар-усны салтай төстэй болсон өнөөдрийн дэлхийтэй зохицон амьдрах чадвартай байх ёстой”⁶¹ гэжээ.

Мэдээллийг агуулсан эх сурвалжууд болоод тэр мэдээлэлд хүрэх арга хэрэглүүрүүд нь байнга өөрчлөгдөн хэлбэрийн хувьд шинэчлэгдэж байна. Ийм их өөрчлөлтийн цаг үед хувь хүмүүс эзэмшсэн мэдлэгээ ажилдаа ашиглах явдал чухал болсоор байна. Мэдлэгээ тэлэхийн төлөө хүмүүс маш их шургуу ажиллаж байна.

“Хэвлэмэл материалын эрин үед лавлагааны номын санч Mudje /Winchell/ Sheehy Guide to Reference Books материалыг ашиглах, эсвэл Ulrich-ийн жагсаалт юу бусад тусгайлсан гарын авлагасаа тодорхой сэтгүүлийн индексийг олж болно. Онлайны хувьд мэдээлэл хайх шинэ хэрэглүүрүүд байнга гарч ирэн өөрчлөгдөн буй нөхцөл байдалд ашиглагдах боллоо.⁶² Лавлагааны номын санчид нь байнга шинэ мэдээллээр өөрийгөө цэнэглэн шинэ лавлагааны эх сурвалж ба хайлтын хэрэглүүрийг олж мэдэн хэрэглэгчдийн өсөн нэмэгдэж буй хэрэгцээг хангахын төлөө ажиллах ёстой.”⁶³

Лавлагааны номын санчид нь уламжлалаас харахад нилээд консерватив хүмүүс бөгөөд номын сангийн фондыг асран хамгаалагчид байв. Яваандаа лавлагааны номын санчид нь хэрэглэгч ба номын санг холбон зуучлагч, мэдээллийн зөвлөх, сурган хүмүүжүүлэгч болж хүмүүсийг мэдээлэл хайж олох ба үнэлж дүгнэхэд нь удирдан чиглүүлэгч болсноор дээр дурьдсан уламжлалт үүрэг нь өөрчлөгдсөн юм. “...уламжлалт номын санчид нь шаардлагатай мэдээлэл ба баримт бичгүүдийг олох чадвартай байх төдийгүй тэдгээрийг электрон ба хэвлэмэл форматаар байгаа эсэх болоод хаана байралдгаас нь үл шалтгаалан номын санд байгаа эсэхийг тогтоох, олох амархан аргыг заах, тухайн номын нэр хүнд бодит байдалд хэрхэн нийцэж буй цар хүрээ талаас нь дүгнэлт өгөх чадвартай байх ёстой. Үүний дагуу бүтээлч сэтгэлгээтэй номын санч нь тухайн уншигчийн оюуны чадварын түвшин, цар хүрээг барагцаалан тодорхойлох чадвартай байвал зохино”.⁶⁴

“Сургалтыг байнга, тасралтгүй зохион байгуулах нь номын санч шинэ өөрчлөлттэй зохицон ажиллахад чухал ач холбогдолтой. Үйлчилгээний түвшинг байнга эргэн харж байгаа тохиолдолд шинээр гарч ирж буй хэрэгцээтэй уялдуулан ажлынхаяа чиглэл, дараалалд байнга өөрчлөлт хийж хяналт тавьдаг. Удирдлага дарга нарын зүгээс ажилтнууд нь тухайн шинэ арга барилыг практикт хэрхэн хэрэглэж байгаад, анхаарал хандуулбал зохино.”⁶⁵

Ажлаас шалтгаалсан сэтгэлийн хямрал гутрал

Хамгийн эхэнд хүнийг угтан авч үйлчилдэг аливаа ажилд зайлшгүй тохиолддог сэтгэлийн гутрал буюу стресээс гарахад нь лавлагааны номын санчдад сургалт чухал үүрэгтэй. (Нүд 9.11-г харна уу). Тина Рус “лавлагааны номын санчид нь энэ дэлхий дээрх цөөн хэдэн судлаачдын нэг бөгөөд олон янзын шаардлага, анхаарлын сарнилт дунд харилцагчтайгаа ажиллаж байдаг улс юм” хэмээн тэмдэглэсэн бий.⁶⁶ Лавлагааны үйл ажиллагаа дөрвөн зүйлээс болж стресийн байдалд хүрнэ. Үүнд: технологи, үйлчлүүлэгчид, орчин нөхцөл, ба ажилтнуудын ажил үүргийн хуваарын

Ишлэл 9.11**Лавлагааны үйлчилгээ тэмцэл
болов нь: Ажлын холбоотой
сэтгэлийн гутралтай тэмцэх нь**

Зарим экспертуудийн үзэж буйгаар хийж буй хөдөлмөрийн агуулга нь хүний сэтгэл санаатай холбоотой байгаа ажлууд, мөн ажил хийж буй хүн байнга харилцагчтай ажиллаж байдаг ажлуудыг дурьдаад үндсэндээ эдгээр нь тэмцэл гэж хэлж болно хэмээсэн байдаг. Тэмцэж яваа цэргүүдийн адил өндөр стрес дунд ажилладаг үйлчилгээний ажилтнуудыг заримдаа галын шугамнаас холдуулж байх хэрэгтэй. Заримдаа бүр мөсөн холдуулж болно. Нэгэн эксперт энэ санааг тодруулж “Вьетнамд бид уул тал, их усаар явсаар олон сарын эцэст тэндээс салсан юм. Үүний адил үйлчилгээний ажилтан хүмүүст ийм зүйл хэрэгтэй. Тэд хонгилын үзүүрт гэрэл бий гэдгийг мэдэх ёстой, бөгөөд тэр гэрэл нь ирж буй галт тэрэгнийх биш гэдгийг ойлгох хэрэгтэй.

Рон Земке “Уулзалт! Ажилчдыг олон нийттэй харилцахад сургах”⁶⁷

Технологи

Компьютер нь номын сангийн хөгжилд тэргүүлэх үүрэгтэй гэж үздэг. Номын санчид хэрэглэж буй компьютерийн системийнхээ талаар анхан шатны мэдлэгтэй байж, компьютерийн жижиг засвар хийх, харилцаа холбоонд тохиолдох бэрхшээлийг давах техник эзэмшин өдөр тутам хэрэглэгддэг програмуудын талаар гүнзгий мэдлэгтэй байх ёстой.⁶⁸

Хэрвээ номын санчид зөвхөн нэг буюу хоёр мэдээллийн хангагч байгууллагатай ажиллаж байгаа тохиолдолд тэр өөрийн байнга ашигладаг өгөгдлийн санаа санаад харьцангуй хялбар юм. Харин сайн мэдэхгүй салбарын хувьд онлайны хангагчийн зүгээс дагалдах гарын авлагаар хангадаг. Хэрвээ онлайны эх сурвалжууд нь олширвол тэр бүхнийг нэг хүн оюуныхаа каталогт нэг зэрэг хадгалж мэдээлэл бүрийг хаана байрлахыг олоход түвэгтэй юм.⁶⁹

Онлайны хувьд эх сурвалжууд нь нилээд олон янз байх төдийгүй зарим нь нэг шөнийн дотор л өөрчлөгдхөн жишээтэй. Тухайн мэргэжилд тавих стандартын шаардлага ессөөр байхад хувь хүний чадвар хэвээрээ байвал технологийн хувьд хоцрогдолд орлоо гэсэн үг юм.⁷⁰

Хэрэглэгчид

Технологийн хөгжлийн өнөө үед хэрэглэгчдийн зүгээс номын сангийн үйлчилгээнд болоод номын санчдын мэдээллээр шуурхай хангах чадварын түвшинд өндөр шаардлага тавьж байна. Хэрэглэгчид заримдаа лавлагааны номын санчдаас нийтэд тарааж болохгүй буюу нууц мэдээллийг өгөхийг шаарддаг. Түүнчлэн лавлагааны номын сангийн заавар нь их түвэгтэй ажил мэт санагдан уншигч тэдний зааврыг дагахгүй байх нь олонтаа. Жишээ нь 1960 аад оны холбогдолтой сэдвээр мэдээлэл хүссэн уншигчийг хэвлэлийн заалтыг ашиглан хайлт хийхээс өөр аргагүй гэж хэлэхэд тэр үл итгэсэн байдал гаргах жишээтэй. Тэгээд тэр уншигч дараа ээлжийн номын санчаас арай өөр хариулт авах санаатай дахин нөгөө асуултаяа тавьдаг.

Лавлагааны номын санчид нь янз бүрийн хүмүүстэй харилцдаг. Бие эрхтний ба сэтгэцийн гажигтай, эрүүл бус хүмүүс, мөн олон янзын соёл иргэншилтэй хүмүүс ирнэ. (12-р бүлгийг унш) Энэхүү олон янзын уншигч бүрийн хэрэгцээ сонирхлыг харгалзан ажиллах нь чухал боловч энэ нь лавлагааны ажлыг улам бухимдалтай (стрестэй) болгон, уншигчдтайгаа харилцахын тулд шинэ мэдлэг, төдийгүй тэвчээр эв дүйг шаардаж байдаг.

Орчин нөхцөл

Дотоодын цуглуулгуудад тодорхой хэмжээний хязгаарлалт тавьдаг. Ялангуяа өнөөдрийн мэдээллийн тэсрэлттэй холбоотойгоор аливаа байгууллагад хүссэн мэдээлэл бүрийг нь цацах боломжгүй. Ийм хязгаарлалтын улмаас хэрэглэгчдийн хүссэн мэдээллийг өгч чадахгүйд хүрдэг. Мөн лавлагааны бүтээлүүдийн байрлал, ширээнүүд ба тоног төхөөрөмж зэрэг нь лавлагааны үйлчилгээнд сөрөг нөлөө үзүүлэх талтай.⁷¹ Номын сангийн ширээнүүд нь суухад тохиromжгүй бөгөөд зарим ном эх сурвалжийг тавихад таарамжгүй бол мөн лавлагааны ажилд саад болно. Хуучирсан буюу байнга эвдэрдэг тоног төхөөрөмжүүд нь мөн бухимдлын (стрес) нэгэн хүчин зүйл мөн. Нэг байгууллагын дотор атлаа хэлтэс бүрийн бодлого, философи нь өөр өөр байдаг. Эдгээр нь уншигчдыг төөрөгдөл гайхашралд оруулж, улмаар номын санчийг ч гутралд хүргэх талтай.

Ажилтнуудын ажил цүргийн хуваарь

Номын санч бүрийн хүмүүстэй харилцах, үйлчлэх чадвар боломж нь хүн бүрт харилцан адилгүй байдаг. Зарим хүн цөөхөн цаг ажиллах хандлагатай байхад зарим нь олон цагаар хүнтэй ажиллахдаа гаргууд байх жишээтэй. Иймээс номын сангийн тасгууд ажилтнуудынхаа ажлын цагийг тогтоож өгөх ёстой. Ажилтнуудын ачааллыг буруу хуваарилах нь бухимдал бий болгоно. Уншигчид цөөн орж ирдэг үед ажилтнууд нь үйдаж суугаад, хүн ихтэй үед ганцхан ажилтан үйлчилж байвал зүйд нийцэхгүй. Мөн шөнийн цагаар юм уу амралтын өдрүүдэд технологио ажиллуулдаг хүн байхгүй бол бас нэг асуудал юм.

Дүрслэл 9.3

Загас хэлбэртэй диаграм : лавлагааны элтэст стрес үүсгэх хүчин зүйлүүд

Эх сурвалж : Памела М.Роз, Кристин Стоклоса ба Шарон А Грэй “Лавлагааны тасгийн техностресийг дүгнэх фокус группийн хандлага”⁷² Амеркийн номын сангийн холбооны зөвшөөрлөөр хэвлэв.

Сэтгэл санааны хямралт байдал

Сэтгэл санааны хямралт байдлын талаар бид нэгдүгээр бүлэгт өгүүлсэн. Энэ нь ямар нэг хүний ажилтай холбоотой гутрал, ноомой гөлрөнги байдал, эцэж ядрах явдал юм.⁷³ Энэ нь лавлагааны үйлчилгээнд байдаг өвөрмөц асуудал биш боловч ихээхэн хүчтэй өрнөдөг өргөн тархсан үзэгдэл.⁷⁴ “Лавлагааны номын санчид энэ байдалд илүү өртөмтгий байдаг, учир нь тэд урьдчилж таах боломжгүй олон янзын хүсэлттэй тулгардаг.”⁷⁵ Хүмүүс үүнийг янз бүрээр тайлбарлаж байна. Үүнд:

- Уламжлалт лавлагааны үйлчилгээнд олон шинэ үүрэгт ажлууд нэмэгдсэн боловч ажилтны орон тоо нь нэмэгдээгүй.⁷⁶
- Лавлагааны номын сангийн үйл ажиллагааны талаарх сайн сайхан төсөөлөл бүхий зорилт болоод бодит байдал хоорондын зөрөө⁷⁷
- Электрон хайлтын аргууд байнга шинэчлэгдсэний улмаас лавлагааны номын санчид байнгын сэтгэл зүйн дарамтанд буюу техностресд ордог.⁷⁸

Сэтгэл санааны хямралт байдал нь урам зоригоор эхэлдэг бөгөөд *урам зориг, зогсонги байдал, гутрал, ба ноомой байдал* гэсэн дөрвөн үе шаттай явагддагийг энд зайлшгүй дурьдах нь зүйтэй. Номын сан ба хувь хүний зүгээс юуны өмнө урам зоригийн асч буй галыг цааш нь унтрахгүйн тулд түүнийг дэмжин шинэ орчин, шинэ мэдээ, шинэ техникиэр хангаж өгөхөд анхаарах ёстой. Ажилтнуудын мэргэжил дээшлүүлэх ба тасралтгүй боловсролын сургалтын хүрээнд энэхүү галыг нь дэмжихийн тулд лавлагааны шинэ техник, мэдээллээр тэднийг зэвсэглэх явдал чухал. Хүн ажлаасаа түр ч болов чөлөөлөгдөн аливаа нэг мэргэжил дээшлүүлэх үйл ажиллагаанд оролцсоноор түүнд хийсэн зүйлээ бодож цэгнэх боломж гарч ирдэг. Тэрхүү сургалтууд нь хүнд хандлага, мэдлэг чадвар дээшлүүлэх замаар бухимдлаа (стрессэ) тайлах шинэ арга, боломж бий болгодог.

Байгууллагаас өгөх хариу

“Сэтгэл санааны гутралаас болж тухайн байгууллагад үзүүлэх хохирол нь өндөр байдаг. Хүмүүсийн ажлын идэвх суррах, ажлаас гарах, үйлчилгээний чанар муудах, ажилтнууд дотроо хулгай хийх, назгайрах, ажил таслах үзэгдэл ихсэх зэргээр тухайн байгууллага шууд бус хохирол их хэмжээгээр амсдаг. Гэвч байгууллагын зүгээс үүнээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх олон янзын аргууд байдаг.

Удирдлагын шийдвэр

Номын сангийн лавлагаа хариуцсан тасгийн даргын зүгээс сэтгэл санааны гутралт байдлыг хянах боломжтой. Бие биедээ туслах, итгэлцлийн уур амьсгалыг бүрдүүлэн лавлагааны номын санчийн үйл ажиллагааг тэнцвэртэй хуваарилан үйлчилгээний стандарт, бодлого тогтоох улмаар лавлагааны тасгийн эрхлэгч сэтгэл санааны хямралт байдлыг ажилтнуудын дунд үүсэхээс сэргийлнэ. Хэрвээ хямрал ажиглагдвал тасгийн дарга ажил үүргийн хуваарилалтаа өөрчлен, сургалт явуулах арга хэмжээ авна.

Итгэлцлийг бий болгох. Жанет Капуто ажилчдын дундах сэтгэл санааны хямралт байдлаас сэргийлэх хамгийн үр дүнтэй арга бол “бие биенээ итгэх өндөр итгэлцэл⁸⁰ гэж тодорхойлжээ. “Тасгийн эрхлэгчид нь сургагч, дасгалжуулагч болохынхоо хувьд сэтгэл санааны хямралт байдалтай тэмцэхдээ хамгийн сайн байдаг, учир нь тэд хувь хүний хөгжил дэвшлийг урамшуулан, онолын мэдлэгээ практикт хамтран хэрэгжүүлэх үүд хаалгыг нь нээж өгдөг.”⁸¹ Бусадтайгаа

хамтарч ажиллах чадвартай хүмүүс аливаа бэрхшээлийг давах механизм нь илүү хөгжсөн байдаг.

Ачааллыг тэнцвэржүүлэх. Тасгийн эрхлэгчид лавлагааны ширээн дээр ажиллах ажлын цагийг хатуу тогтоон уншигчидтай харилцах цагийг хэт удаан байхаас сэргийлнэ. Жоан Веслер “хөвөгч”-ийн орон тоо номын санд хэрэгтэй бөгөөд энэ нь ажлын ачаалал ихэдсэн газар шилжин очиж тусlamж үзүүлдэг байх юм. Ингэснээрээ цаашид нэмэлт хүч шаардлагатай хэлтэст очиж хамт олноороо хамтарч ажилладаг баг бүрэлдэх боломжтой.⁸²

Үйлчилгээний зорилтын тодорхойлолт. Тасгуудын дарга нар лавлагааны үйлчилгээний бодлогыг тодорхойлоходо номын санчдын ажлын хүрээг харгалзан үздэг. “Ажилтнууддаа бодлогоо танилцуулахдаа тэдэнд тохиолдох бэрхшээл, мөн тэдэнд хамааралгүй зүйлсийн талаар ч ойлгуулах ёстой. Тэдэнд хамааралгүй зүйлсийн талаар ажилчдын уулзалт дээр хэлэлцэх нь ашигтай. Ингэхдээ тухайн бодлогыг яагаад гарах болсныг сайн мэдэх ажилтан тэр бодлогын тайлбарыг хийвэл бусдад ойлгуулахад хялбар байдаг.”⁸³ Хэрэглэгчдэд үзүүлэх тусlamжаа сайжруулах зорилгоор дүрэм журмандаа өөрчлөлт оруулсан тухайгаа нийт ажилчдын өмнө ил тодоор илтгэвэл дараа нь хэрэгжилтийг нь шалган түвшин тогтооход чухал ач холбогдолтой байдаг. Жишээ нь сайн дурынхан буюу оюутан туслахууд цөөхөн цагаар ажилладаг учир номын сангийн үйл ажиллагааны талаар гүнзгий ойлголтгүй байх нь элбэг. Мөн удирдах албан тушаалын бус ажилтнууд ч дүрмийг хооронд нь хольж хутгах явдал гарна.

Ажлыг нь сольж сэлгэх. Тасгийн эрхлэгчид хүмүүсийг хооронд нь сэлгэж, сольж ажиллуулах, тусгайлсан даалгавар оноох зэргээр ажилтнуудынхаа нэр хүндийг өсгөх, хувийн амжилт гаргахад нь түлхэц болох, өсч дээшлэх боломж олгодог. Түүнчлэн номын санчдын ажил нь байнгын нэгэн хэвийн бөгөөд аливаа шинэчлэлгүй байх явдлаас сэргийлэхийн тулд тэдний хүчийг сорьсон шинэ ажил, даалгавар оноох маягаар идэвхжүүлдэг.⁸⁴ Номын санчдын үйл ажиллагаа нь амжилттай явагдаж номын сангийн ажлын үзүүллэлтэд зохих хувь нэмэр оруулж байна гэдгийг мэдрүүлэх зорилгоор авч хэрэгжүүлдэг боловсон хүчнийг хөгжүүлэх хөтөлбөрүүд нь ажлын уур амьсгалыг сайжруулан сэтгэлийн гутрал, бухимдлаас сэргийлэх нэг арга мөн.

Давхар сургалт. “Давхар сургалт нь тухайн ажилтан нөгөө ажилтныхаа хийдэг ажилтай танилцахын сацуу номын сан бүхэлдээ хэрхэн ажилладаг болохыг гүнзгий мэдрүүлдэг. Түүнчлэн давхар сургалтад хамрагдсан ажилтан шаардлагатай нөхцөлд негөөгөө орлон ажиллах боломж олгоно.⁸⁵ Лотар Спанг хэлэхдээ,” Номын санчдын давхар сургалт нь олон чиглэлийн сонирхол бүхий хэрэглэгчдэд үзүүлэх тусlamжийг илүү няхуур, өгөөжтэй болгоход их хувь нэмэр болдог гэдэгтэй санал нэг байгаагаа илэрхийлсэн.”⁸⁶

Ажилтнуудыг хөгжүүлэх нь

Ажилтнуудыг хөгжүүлснээр байгууллагынхаа үр өгөөжийг нэмэгдүүлэн, хэрэглэгчдэд үзүүлэх тусlamжийг сайжруулж ажилтнуудынхаа мэдлэг, боловсролыг ахиулдаг. Одоог хүртэл яригдаж буй ажилтнуудад зориулсан сургалтууд нь бүхэлдээ ажилтнуудыг хөгжүүлэх гэсэн ойлголтод багтана. Чиг баримжаа олгох сургалт, ажлын байран дээрээ зохион байгуулах сургалтууд мөн багтдаг. Номын сан нь ажилтнуудынхаа чадварыг дээшлүүлэх үүрэгтэй бөгөөд ингэснээрээ номын сангийн үйл ажиллагааг тууштай дэмжигч хамт олныг бүрдүүлнэ.

Зөвхөн ажлын анхан шатны чадвар олгох нь хангалтгүй. Номын сангийн захираганаас лавлагааны номын санчдад зориулсан тасралтгүй боловсролын хөтөлбөр боловсруулж, тэдний мэдлэг чадварыг нэмэгдүүлэх, мэргэжлийн суурийг нь батжуулан шинэчлэх, шинэ үзэл баримтлалуудтай танилцуулах ажлыг зохион байгуулах ёстой. Ажилтнуудыг хөгжүүлэх сургалт нь тэдэнд хандлага төлөвшүүлэх, хүмүүстэй харилцах харилцааны чадвар эзэмшүүлэх, уншигчдын сэтгэл зүйг мэдрэх мэдрэмжийг суулган, хүнийг сонсох чадвар, анхааралтай хандах чадвар эзэмшүүлэхэд голчлон анхаарвал зохино. “Одоо ба ирээдүйн өөрчлөлтийн цар хүрээ, хандлагын үүднээс авч үзвэл дан ганц сургалтаар номын санчдад шинэ сэтгэлгээг төлөвшүүлэх цаг үеийн өөрчлөлтөд хариу өгөх чадвар бий болгох боломжгүй.”⁸⁷ Иймээс байнгын тасралтгүй үргэлжлэх хөтөлбөр, арга хэмжээ шаардлагатай.

Номын сан сургалтын байгууллага болох нь

Хувь хүнд зориулсан сургалт нь чухлаар тавигддаг хэдий ч байгууллагын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх явдал илүү чухал. Тухайн номын санч тодорхой чиглэлээр мэргэжсэн байлаа ч тэр хүн мэдлэг чадвараа байгууллагынхаа төлөө зориулахгүй байснаар ажилтан ажлаа орхиход хүрвэл байгууллагад алдагдалтай. Нөгөө талаас, тухайн мэргэшсэн хүн бусаддаа мэдлэгээ зааж сурган, номын сангийн үйл ажиллагаанд нэвтрүүлж чадвал тэр ажилтан ажлаасаа гарсан ч байгууллагад ур чадвар нь үлддэг. Ийм маягаар мэдлэг ур чадварыг шилжүүлэн хөгжүүлдэг байгууллагыг боловсролыг дээдэлсэн байгууллага хэмээн нэрлэдэг.

Боловсролыг дээдэлсэн байгууллага нь сурх, сурснаа ашиглах, өөрчлөх чадвартай, мэдлэг, ухааанаа хөгжүүлэх, эзэмших, бусаддаа шилжүүлэхдээ гарамгай байдаг.⁸⁸ Боловсролыг дээдэлсэн байгууллагын зарим шинжээс дурьдвал:

- мэдээллийн технологийг ашиглахдаа цөөнх бус, олонхийг хамран хөгжүүлэх зорилго тавьдаг
- өрсөлдөөн гэхээсээ хамтаж ажиллагааг эрхэмлэнэ, байгууллагын амжилтаа бусад байгууллагатай харьцуулж үзнэ.
- байгууллагын гишүүн бүрт өөрийгөө хөгжүүлэх боломж олгон, хүмүүсийг байнга боловсролоо ахиулахыг хөхүүлэн дэмжих
- мэдээллийг солилцохдоо үйлчлүүлэгч ба хангагч нартайгаа илүү ойртон ажиллах
- хэрэглэгчидтэй ойр ажилладаг хүмүүсээрээ дамжуулан тэдний хэрэгцээ, сонирхлыг байнга судалж мэдэх⁸⁹

Хувь хүн ба тасралтгүй боловсрол

Хувь хүмүүс өөрсдөө боловсролоо тасралтгүй ахиулах үйл ажиллагааг төлөвлөн хэрэгжүүлэх хариуцлага хүлээх ёстой. Тасралтгүй боловсролын хөтөлбөр нь тухайн хүний хувийн сонирхолд түшиглэн бие хүний хөгжүүлэхэд чиглэж ажилдаа сэтгэл хангалуун байж, цаашид байр сууриа ахиулан дээшлүүлэхэд чиглэдэг. Тасралтгүй боловсрол гэдэг нь хүний тасралтгүй суралцах үйл ажиллагааны туршлага бөгөөд тэдэнд шинэ үзэл баримтлал, чадвар эзэмшүүлэн, тэдний мэргэжлийн анхан шатны түвшинг нь шинэчлэх, мэргэжлийн сургалтад туслах, цаашид албан тушаал ахихад нь хэрэгтэй мэдлэг, боловсрол олгох үйл ажиллагаа юм.⁹⁰

Чари Банг лавлагааны номын санчдад зориулсан мэдлэг, чадвараа дээшлүүлэх арга барилуудыг тодорхойлсон. Хамгийн түгээмэл стратеги бол мэргэжлийн холбогдолтой ном бүтээлийг судлан ажилтнуудын цуглаан дээр илтгэж, санал

бодлоо хуваалцах арга мөн.⁹¹ Нэгэн номын санч санаачлан “сэтгүүлийн клуб” нэртэй ярилцлага зохион байгуулж түүн дээр хүмүүс мэргэжлийн чиглэлээр уншсан зүйлээсээ харилцан ярилцах зорилготой ажээ. Зарим нь онлайны мэдээллийн самбарыг чухалчлан “онгоцоор хол нисэхгүйгээр бага хуралд оролцох боломжийг” ашиглаж байна.

Тасралтгүй боловсролыг хөгжүүлэх олон янзын боломж, арга замууд бий. Дотоодын коллеж, их сургуулиуд дахь компьютер, програмчлалын удирдлагын курсууд, багшлах дадлага олгох хичээлүүд, мэргэжлийн зэрэг олгох тодорхой чиглэлээр курсууд зохион байгуулдаг.

Мөн онлайн өгөгдлийн сан түгээгчдийн зүгээс програм ашиглах талаар тусгайлсан өгөгдлийн сангийн сургалт явуулдаг. Номын сангийн мэргэжлийн байгууллагуудаас лавлагааны номын санчдын боловсролыг дээшлүүлэх ажлыг зохион байгуулдаг. Сонирхлын бүлгүүдээс номын санчдын уулзалтыг зохион байгуулж, харилцан ярилцах, хамтран асуудал шийдвэрлэхэд тусалдаг. Холбоодуудаас бага хурал, сургалт семинар явуулахад дэмжлэг тусlamж үзүүлдэг. Америкийн номын сангийн холбоо, салбар холбоодоос номын санчдыг хөгжүүлэх талаар олон төрлийн үйл ажиллагаа явуулдаг. Америкийн Номын Сангийн Холбооны Гүйцэтгэх Зөвлөлийн *Тасралтгүй боловсрол*⁹² илтгэлд дээрх үйл ажиллагааны талаар дурьдсан. Үүнд : бага хурал, гадаад, дотоодын байгууллага дээр төрөл бүрийн хөтөлбөр, үзэсгэлэн гаргах, нүүдлийн үзэсгэлэн гаргах, төлөврөй гаргах, ном гаргах, электрон хэлэлцүүлэг зохиох, вэб сайтууд, онлайн хичээлүүд, илтгэгчийн төв, сүлжээ зэрэг орно. Энэхүү илтгэлд мастерийн дараах сургалтын үнэмлэх олгох, зайн сургалтын үйлчилгээ явуулах, тасралтгүй боловсролын төв байгуулах, улсын боловсролд номын сангийн үүргийг судлах зэрэг ажлуудыг зохион байгуулахыг Америкийн Номын Сангийн Холбоонд зөвлөмж болгожээ. Боловсон хүчнийг хөгжүүлэх, төрийн боловсролыг дээшлүүлэх чиглэлээр ажилладаг байгууллагуудын нэrsийг Америкийн Номын Сангийн Холбооны гарын авлагaaс харна уу.⁹³

ДҮГНЭЛТ

Сургалтын хөтөлбөрийг тууштай, практик ач холбогдолтой болгон зохион байгуулж ажилчдыг шийдвэр гаргахад оролцуулан, сургалтанд идэвхтэй оролцох арга барилыг хэрэглэсний үр дүнд өндөр ёс суртахуунтай, ажиллах итгэл төгс, хамт олонч, өөрчлөлт, шинэчлэлтэй зохицох чадвартай, бухимдлыг даван туулдаг, асуудал шийдвэрлэх чадвартай, алдаа бага гаргадаг ажилтныг төлөвшүүлнэ. Нөгөө талаар ажлын байран дахь сургалтыг сайн төлөвлөхгүйгээр зохион байгуулбал үр дүнгүй болж, ажилчдын идэвх сулардаг. Зайлшгүй эзэмших шаардлагатай чадваруудыг эзэмшүүлж чадаагүй тохиолдолд буруу арга хандлага нэвтэрч ажлын стандартын түвшинг бууруулах аюултай.” (Шинэ ба хуучин) Ажилтнууд бидний хүссэн хүсээгүй заасныг сурдаг. Иймээс хэрвээ бид зохион байгуулалт муутай, хайхрамжгүй хандвал тэр түвшинд нь ажилчид стандартыг нь хүлээн авдаг. Ийм стандарт тогтвол цаашдын дахин сургалтаар засч залруулахад түвэгтэй.”⁹⁴

Сургалтын агуулга ямар байхаас үл шалтгаалан сургалтын үйл явц нь хүмүүст итгэл өгч, өөрийгөө үнэлэх үнэлэмж нь нэмэгдэхэд нөлөөлдөг. Сургалт нь бухимдалтай сэтгэлийн хямралт байдлыг багасгаж хамт олны харилцааг сайжруулан ажилдаа дасан зохицоход үр нөлөөтэй. Лавлагааны номын санчдад зориулсан сургалтыг байнга зохион байгуулахгүйгээр шинэчлэлтэй хөл зэрэгцэн, мэргэжлээ ахиулах, олсон мэдлэгээ шинэ шаардлагатай уялдуулж хөрвүүлэн ашиглах чадвар олгох боломжгүй.

Лавлагааны номын санчид нь мөн чанартаа өөрийнхөө болоод

үйлчлүүлэгчдийнхээ төлөө мэдлэгийн бизнес явуулж байгаа хүмүүс юм. Лавлаганаы номын санч мэдээллийн эх сурвалжийг байсаар байтал олж өгөхийн төлөө идэвх зүтгэл гаргахгүй юм уу мэдээллийг заавал олж өгөхийн төлөө нэмэлт хүчин чармайлт гарган ажиллах хүсэлгүй бол хэрэглэгчдийнхээ хэрэгцээг хангах боломжгүй. Сайн төлөвлөгдсөн сургалтын хөтөлбөр, тасралтгүй боловсрол дээшлүүлэх сургалт нь номын санчдад ажлаа шуурхай гүйцэтгэн, асуудал шийдвэрлэх стратегийг бүрэн эзэмшихэд чухал ач холбогдолтой.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Samuel Rothstein, "The Making of a Reference Librarian," *Library Trends* 31 (Winter 1983): 375 – 99
2. Ronald R. Powell and Douglas Raber, "Education for Reference/Information Service: A Quantitative and Qualitative Analysis of Basic Reference Courses," simultaneously co-published in *The Reference Librarian* 43 (1994): 145-72, and *Reference Services Planning in the 90s*, ed. Gail A. Eckwright and Lori M. Keenan (Binghamton, N.Y: Haworth Press, 1993), 145- 72
3. Marsha D. Brodway and Nathan M. Smith, "Basic Reference Courses in ALA-Accredited Library Schools, " *The Reference Librarian* 25-26 (1989): 431- 48.
4. Kimberly L. Nakano and Janet Morrison, "Public-Service Experience in the Introductory Reference Course: A Model Program and Survey of Accredited Library Schools, " *Journal of Education for Library and Information Science* 33 (Spring 1992): 110- 28; Shelly L. Rogers, "Orientation for New Library Employees: A Checklist, " *Library Administration and Management* 8 (Fall 1994): 213-17
5. Michele M. Deputy," A Study of Librarians' Attitudes Towards the Reference Interview,"ERIC Document ED 4011919, December 1995, 42p
6. Julie Ann McDaniel and Judith K. Ohles, Training paraprofessionals for Reference Service, How- To- Do- It Manual for Libraries, no. 30 (New York: Neal- Schuman, 1993),1- 5
7. Sheila D. Creth, Effective On- the- Job Training: Developing Library Human Resources (Chicago: Amerikan Library Association, 1986), 6.
8. Leonard Nadler and Zeace Nadler, Handbook of Human Resource Development, 2d ed. (New York: Wiley, 1990), 1.3
9. Suellyn Hunt, "A Structure and Seven- Step Process for Developing In- House Human Resources Programs, " *Bookmark* 41 (Summer 1983): 227
10. Heartsill Young, ed., *The ALA Glossary of Library and Information Science* (Chicago: American Library Association, 1983), 214
11. Donnagene Britt, Patricia Davison, and Judith Levy, eds., *Painlessly Preparing Personalized Training Plans* (Berkley, Calif.: University of California Library, April 1982),7-9.
12. Dorothy E. Jones, " I'd Like You to Meet Our New Librarian: The Initiation and Integration of the Newly Appointed Librarian," *Journal of Academic Librarianship* 14 (September 1988 : 22
13. H. Scott Davis, *New Employee Orientation, How- To- Do- It Manual for Libraries*, no. 38 (New York: Neal- Schuman, 1994), v.

14. Sandra Weingart, Carol A. Kochan, and Anne Hedrich, "Safeguarding Your Investment: Effective Orientation for New Employees," *Library Administration and Management* 12 (Summer 1998): 157.
15. Ibid
16. Anne May Berwind," Orientation for the Referense Desk, " *Referense Services Review* 19 (Fall 1991): 140.
17. Mary W. Oliver, "Orientation of New Personnel in the Law Library, " *Law Library Journal* 65 (May 6, 1972):140.
18. Jonne M. Bessler, Putting Service info Library Staff Training (LAMA Occasional Paper Series) (Chicago: American Liblalry Association, 1994), 15.
19. Susan Imel, " Guidelines for Working with Adult Learners,"Eric Digest 154, 1994. Availale: http://www.ed.gov/databases/ERIC_Digests/ed377313.html; and Malcolom S . Knowles, "Adult Learning, "ASTD Training and Development Handbook: A Guide to Human Resourse Management, 4 th ed., ed. Robert L. Craig (New York: McGraw- Hill, 1996), 253-65.
20. Young, ALA Glossary,231.
21. F.J.Roethlisberger and W.J.Dick, *Management and the Worker* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1939), 522
22. Хэд хэдэн хүмүүс эзэмшивэл зохих мэдлэгийн жагсаалтыг гаргасан: Future Competencies of the Information Professional, SLA Occasional Papers Series,1 (Waschington, D.C .; Special Libraries Association, 1991), 24p.; Joan Giesecke and Beth McNeil, " Core Competencies and the Learning Organization, " *Library Administration and Management* 13 (Summer 1999): 158-66; Self- Assessment Guide for Referense (St. Paul, Minn.: Office of Library Development and Services, revised 1986), 1-52; Lois Buttlar and Rosemary Du Mont, "Library and Information Science Competencies Revisited," *Journal of Education for Library and Information Science* 37 (Winter 1996): 44- 62 ; Marydee Ojala, "Core Competencies for Special Library Managers of the Future, "Special Library Managers Of the Future, "Special Library Managers of Future, "Special Libraries 84 (Fall 1993) : 230-34; Ilene F. Rockman,"Reference Librarian of the Future," *Reference Services Review* 19(Spring 1991):71- 80; RASD Ad Hoc Committee on Behavioral Guidelines for Reference and Information Services Professionals,"RQ 36 (Winter 1996) : 200- 203; Cecilig D.Stafford and William M. Serban, "Core Competencies: Recruiting, Training, and Evaluating in the Automated Referense Environment, " *Journal of Library Administration* 13 (1990): 81- 97; RASD MARS Education, Training and Support Committee, Electronic Resources Skills: An Assessment and Development Log for Reference Staff, RASD Occasional Paper, no.17(Chicago: American Library Association, 1995),16p.
23. "RUSA Guidelines" 200- 203.
24. Ibid., 202.
25. Virginia Massey- Burzio, "Education and Experience: Or, the MLS Is Not Enough, " *Reference Services Review* 19 (Spring 1991):73.
26. Эзэмшивэл зохих мэдлэгийн жагсаалтуудын талаар үргэлжлүүлэн судлахыг хүсвэл дараах материалтай танилц.Mary M . Nofsinger, "Training and Retraining Reference Professionals:Core Competencies for the 21st Century, " co- published simultaneously in *The Reference Librarian* 61 (1999): 9- 19, and Coming of Age in Referense Services: A Case History of the Washington State University Libraries, ed. Christy Zlatos (Binghamton, N.Y.:

Haworth Press, 1999), 9- 19.

27. 27.Anne F. Roberts, "Myth: Reference Librarians Can Perform at the Referense Desk Immediately Upon Receipt of MLS. Reality: They Need Training Like Other Professionals, in Academic Libraries: Myths and Realities. Proceedings of the Third National Conference of the Association of College and Research Libraries (Chicago: ACRL, 1984), 402.
28. Geary A.Rummller," Determining Needs, "in Training and Development Handbook, 3d ed., ed. Robert L. Craig (New York: McGraw- Hill, 1987), 217- 47, хэрэгцээг тодорхойлох бусад арга техникийн талаар энд дурьдсан болно. Mel Silberman, Active Training: A Handbook of Techniques, Designs, Case Examples, and Tips (Lexington, Mass: Lexington Books, 1990), 16-19, хэрэгцээг тодорхойлох есөн үндсэн аргуудын давуутай ба сүл талуудын талаар энд өгүүлсэн.
29. Joan Giesecke and Beth McNeil, "Core Competencies and the Learning Organization," Library Administration and Management 13 (Summer 1999): 160.
30. Barbara Conroy, "The Structured Group Interview: A Useful Tool for Needs Assessment and Evaluation," Mountain Plains Journal of Adult Education 4 (March 1976): 19.
31. McDaniel and Ohles, Training Paraprofessionals for Reference Service, 18.
32. Creth, Effective On-the-Job Training, 31.
33. Robert F. Mager, Preparing Instructional Objectives, 2d ed. (Belmont, Calif.: Fearon Publishers, 1975), 21.
34. John W. Newstrom, "Evaluating the Effectiveness of Training Methods," Personnel Administrator 25 (January 1980): 58.
35. Gwen Arthur, "Using Video for Reference Staff Training and Development: A Selective Bibliography," Reference Services Review 20 (Winter 1992): 63-68.
36. Phillipa Dolphin, "Interpersonal Skill Training for Library Staff," Library Association Record 88 (March 1986): 134.
37. Julian M. Isaacs, "In-Service Training for Reference Work," Library Association Record 71 (October 1969): 301.
38. Donald A. Schon, Educating the Reflective Practitioner: Toward a New Design for Teaching and Learning in the Professions (San Francisco: Jossey-Bass, 1987), 92.
39. Дараах эх сурвалжууд туйлын ач холбогдолтой юм. Chip R. Bell, "Criteria for Selecting Instructional Strategies," Training and Development Journal 31 (October 1977):3-7; Vernon S.Gerlach and Donald P. Ely, Teaching and Media: A Systematic Approach, 2d ed. (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1980), 420p.; John W. Newstrom, "Selecting Training Methodologies: A Contingency Approach," Training and Development Journal 29 (October 1975): 12-16; William R.Tracey, Designing Training and Development Systems, 3d ed. rev. (New York: AMACOM, 1992), 532p.; Marilla D.Svinicki and Barbara A. Schwartz, Designing Instruction for Library Users: A Practical Guide (New York: Marcel Dekker, 1988), 249p.; and The ASTD Handbook of Training Design and Delivery, ed. George M. Piskurich, Peter Beckschi, and Brandon Hall (New York: McGraw-Hill, 2000), 530p.
40. Bessler, Putting Service into Library Staff Training, 30.
41. Neil Rackham, "The Coaching Controversy," Training and Development Journal 33 (November 1979): 14.

42. Ibid.
43. Susan N. Chellino and Richard J. Walker, "Merging Instructional Technology with Management Practices," in *Strengthening Connections Between Education and Performance*, ed. Stanley M. Grabowski (San Francisco: Jossey-Bass, 1983), 12.
44. Janet Sheets, "Role Playing as Training Tool for Reference Student Assistants," *Reference Services Review* 26 (Spring 1998): 37-41.
45. James C. Georges, "Why Soft-Skills Training Doesn't Take," *Training* 25 (April 1988): 46.
46. Ron Zemke and John Gunkler, "28 Techniques for Transforming Training into Performance," *Training* 22 (April 1985): 62.
47. Danny G. Langdon, Kathleen S. Whiteside, and Monica M. McKenna, eds., *Intervention Resource Guide: 50 Performance Improvement Tools* (San Francisco: Jossey-Bass, 1999), 20.
48. Thomas W. Shaughnessy, "Staff Development in Libraries: Why It Frequently Doesn't Take," *Journal of Library Administration* 9 (1988): 7.
49. Judith Mucci, "Videotape Self-Evaluation in Public Libraries: Experiments in Evaluating Public Service," *RQ* 16 (Fall 1976): 33.
50. William F. Young, "Methods for Evaluating the Reference Desk Performance," *RQ* 25 (Fall 1985): 73.
51. Diane G. Schwartz and Dottie Eakin, "Reference Service Standards, Performance Criteria, and Evaluation," *Journal of Academic Librarianship* 12 (March 1986): 6; and Mignon S. Adams and Blanche Judd, "Evaluating Reference Librarians Using Goal Analysis as a First Step," *The Reference Librarian* 11 (Fall/Winter 1984): 141.
52. William F. Young, "Evaluating the Reference Librarian," *The Reference Librarian* 11 (Fall/Winter 1984): 123-24.
53. Schwartz and Eakin, "Reference Service Standards," 4-8.
54. Donald L. Kirkpatrick, "Techniques for Evaluating Training Programs," *Training and Development Journal* 33 (June 1979): 78-92.
55. A.C. Hamblin, *Evaluation and Control of Training* (London: McGraw-Hill, 1974), 8.
56. Terry L. Weech and Herbert Goldhor, "Obtrusive Versus Unobtrusive Evaluation of Reference Service in Five Illinois Public Libraries: A Pilot Study," *The Library Quarterly* 51 (1982): 305-24.
57. See Robert O. Brinkerhoff, "The Success Case: A Low-Cost, High Yield Evaluation," *Training and Development Journal* 37 (August 1983): 58-59, 61; and Sumru Erkut and Jacqueline P. Fields, "Focus Groups to the Rescue," *Training and Development Journal* 41 (October 1987): 74.
58. Kirkpatrick, "Techniques for Evaluating Training Programs," 89.
59. Janette S. Caputo, *Stress and Burnout in Library Service* (Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1991), 134.
60. Nina Stephensen and Deborah J. Willis, "Internet In-Service Training at the University of New Mexico General Library," co-published simultaneously in *The Reference Librarian*

- 41/42 (1994): 211-14, and *Librarians on the Internet: Impact of Reference Services*, ed. Robin Kinder (Binghamton, N.Y.: Haworth Press, 1994), 211-14.
61. Giesecke and McNeil, "Core Competencies," 158.
 62. Ron Force, "Planning Online Services for the 90s," simultaneously co-published in *The Reference Librarian* 43 (1994): 113 and *Reference Services Planning in the 90s*, ed. Gail A. Eckwright and Lori M. Keenan (Binghamton, N.Y.: Haworth Press, 1994,) 113.
 63. Charles A. Bunge, "Strategies for Updating Knowledge of Reference Resources and Techniques," *RQ* 21 (Spring 1982): 228.
 64. Nofsinger, "Training and Retraining," 15.
 65. Julie Parry, "Continuing Professional Development," in *Staff Development in Academic Libraries: Present Practice and Future Challenges*, ed. Margaret Oldroyd (London: Library Association Publishing, 1996), 23.
 66. Tina Roose, "Stress at the Reference Desk," *Library Journal* 114 (September 1, 1989): 166.
 67. Ron Zemke, "Contact! Training Employees to Meet the Public," *Training* 23 (August 1986): 44.
 68. Dan Marmion, "Facing the Challenge: Technology Training in Libraries," *Information Technology & Libraries* 17 (December 1998): 216-18.
 69. Force, "Planning Online Services," 112-13.
 70. Elizabeth W. Stone, "Towards a Learning Community," in *Continuing Education for the Library Information Professions*, ed. William G. Asp et al. (Hamden, Conn.: Library Professional Publications, 1985), 65.
 71. Anna M. Donnelly, "Reference Environment," *The Reference Assessment Manual* (Ann Arbor, Mich.: Pierian Press, 1995), 47-50.
 72. Pamela M. Rose, Kristin Stoklosa, and Sharon A. Gray, "A Focus Group Approach to Assessing Technostress at the Reference Desk," *Reference & User Services Quarterly* 37 (Summer 1998): 315.
 73. Roose, "Stress at the Reference Desk," 167.
 74. Номын сангүүдад тохиолддог сэтгэл санааны хямралт байдлын талаар дараах өгүүллүүдээс уншина уу. Mary Haack, John W. Jones, and Tina Roose, "Occupational Burnout Among Librarians," *Drexel Library Quarterly* 20 (Spring 1984):46-72; William Miller, "What's Wrong with Reference: Coping with Success and Failure at the Reference Desk," *American Libraries* 15 (May 1984): 303-6, 321-22; Sandra H. Neville, Job Stress and Burnout: Occupational Hazards for Service Staff," *College & Research Libraries* 42 (May 1981): 242-47; David S. Ferriero and Kathleen A. Powers, "Burnout at the Reference Desk," *RQ* 21 (Spring 1982): 274-79; Nathan M. Smith and Veneese C.Nelson, "Burnout: A Survey of Academic Reference Librarians," *College & Research Libraries* 44 (May 1983): 245-50; Nathan M. Smith, Nancy E.Birch, and Maurice Marchant, "Stress, Distress, and Burnout: A Survey of Public Reference Librarians," *Public Libraries* 23 (Fall 1984): 83-85; and Ron Blazek and Darlene Ann Parrish, "Burnout and Public Services: The Periodical Literature of Librarianship in the Eighties," *RQ* 31 (Fall 1992): 48-59.
 75. Caputo, Stress and Burnout, 59.

76. Miller, "What's Wrong with Reference," 303.
77. Charles Bunge, "Potential and Reality at the Reference Desk: Reflections on a 'Return to the Field,'" *Journal of Academic Librarianship* 10 (July 1984): 131.
78. John Kupersmith, "Technostress and the Reference Librarian," *Reference Services Review* 20 (Summer 1992): 7-14.
79. Caputo, Stress and Burnout, 32.
80. Ibid., 136.
81. Ibid.
82. Beesler, Putting Service into Library Staff Training, 33.
83. Ibid., 38.
84. Samuel T. Huang, "The Impact of New Library Technology on Reference Services," *Illinois Libraries* 72 (November 1990): 601-2.
85. Weingart, Kochan, and Hedrich, "Safeguarding Your Investment," 157.
86. Lothar Spang, "A Staff-Generated Cross-Training Plan for Academic Reference Librarians: The TQM Approach at Wayne State University Libraries," *Reference Services Review* 24 (Summer 1996): 84.
87. Howard Harris, "Retraining Librarians to Meet the Needs of the Virtual Library Patron," *Information Technology & Libraries* 15 (March 1996): 48.
88. David Garvin, "Building a Learning Organization," *Harvard Business Review* 70, no. 4 (July/August 1993): 80.
89. Harris, "Retraining Librarians," 51.
90. Stone, "Towards a Learning Community," 62.
91. Bunge, "Strategies for Updating Knowledge," 229-31.
92. Continuous Learning: A Report to the ALA Executive Board, photocopy, Summer 1998, 7p.
93. ALA Handbook of Organization (Chicago: American Library Association, annual).
94. Gordon F. Shea, *The New Employee: Developing a Productive Human Resource* (Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1981), 61.

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Allan, Ann, and Kathy J. Reynolds. "Performance Problems: A Model for Analysis and Resolution." *Journal of Academic Librarianship* 9 (May 1983): 83-88. Reprinted in *Performance Evaluation: A Management Basic for Librarians*, edited by Jonathan A. Lindsey. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1986. 198-208.

Алан ба Рэйнолд нар номын сангийн ажлын гүйцэтгэлтэй холбоотой асуудлуудыг шийдвэрлэх тохиромжтой арга замуудыг тодорхойлсон. Нилээд бүлэг асуултууд нь гол чиглэлүүдийг тодорхойлоход ач холбогдолтой юм.

Allan, Barbara. *Developing Information and Library Staff Through Work-based Learning: 101 Activities*. London: Library Association Publishing, 1999. 191p.

“Ажлын байр түшиглэсэн” сургалт нь ажлын газар дээр зохион байгуулах сургалт болоод ажил гүйцэтгэх явцдаа сургах зэргийг багтаана”. Ажлын байранд хэрэгжүүлэх боломжтой техник болох ажил дээр зохион байгуулах бүтэц бүхий сургалт ба ажлын байран дахь сургалтын боломж нөхцлүүд зэрэг нь мэргэжил дээшлүүлэх ба богино хугацааны сургалтын дараах нэмэлт болдог. Ажлын байр түшиглэсэн сургалтуудад хамт олноороо ярилцах, ажилтнуудын хуралд идэвхтэй оролцох, мэргэжлийн бус бүлгүүдтэй ярилцлага хийх, бусад номын санд очих, хэрэглэгчдэд зориулсан удирдамж бичих, номын сангийн бүтээлүүдээс судлах, мэргэжил дээшлүүлэх сургалтад хамрагдах, дасгалжуулагч, удирдагчаар томилогдон ажиллах, ажил сольж хийх, хамт олон бүлгээрээ хамтран ажиллах зэрэг ордог.

Arthur, Gwen. “Using Video for Reference Staff Training and Development: A Selective Bibliography.” *Reference Services Review* 20 (Winter 1992): 63-68.

Артурын энэхүү бүтээлд лавлагааны номын санчдад зориулсан сургалтыг явуулахад видео ашиглахтай холбоотой бүтээлүүдэд судалгаа хийн тэдний харилцааны чадварыг төлөвшүүлэх, үйлчлүүлэгчдэд туслалцаа үзүүлэх, илтгэл тавих чадварыг хөгжүүлэх, электрон хайлт хийх аргууд, компьютер ашиглах зэрэгт видеог хэрхэн ашиглах асуудлуудыг хөндсөн.

Bessler, Joanne M. *Putting Service into Library Staff Training*. Chicago: American Library Association, 1994. 72p. (LAMA Occasional Papers Series).

Энэхүү гарын авлага нь номын сангийн удирдлагад зориулан ажилтнуудаа олон чиглэлээр сургах асуудлыг хөндөн тэдэнд нийтэд үйлчлэх, техникийн чанартай асуудлууд, удирдлага зохион байгуулалтын холбоотой хандлага чадваруудыг төлөвшүүлэх зэргээр номын сангийн үйл ажиллагааг бүхэлд нь үйлчилгээнд чиглүүлэн хөгжүүлэх талаар дурьдсан.

CLENEexchange (newsletter of the American Library Association Continuing Library Education Network and Exchange Roundtable). Available: <http://www.ala.org/alaorg/rtables/clene/clenexchange.html>.

Энэхүү мэдээллийн хуудаст сургалтын тухай номнууд, сургалт семинарын материалууд болоод сургалтад хэрэгтэй заавруудыг агуулсан.

Craig, Robert L., ed. *The ASTD Training and Development Handbook: A Guide to Human Resource Development*. 4th ed. New York: McGraw-Hill, 1996. 1071 p

Энэхүү гарын авлагад үйлдвэрлэлийн салбарын экспертуудээс гаргасан практикт туршсан олон зуун арга техникийг толилуулсан. Сургалтыг төлөвлөх үйл явц, сургалтын үр дүнг үнэлж дүгнэх, дадлагажуулан сургах, бие даан сурх ба үйлчлүүлэгчдийг сургах зэрэг асуудлуудыг хамарсан.

Creth, Sheila D. *Effective On-the -Job Training: Developing Library Human Resources*. Chicago: American Library Association, 1986. 121 p.

Крэт сургалтын хэрэгцээ, төлөвлөлт, хэрэгжүүлэх, дүгнэх талаар товчхон танилцуулж, номын сангийн үйл ажиллагаатай холбоотой дасгалууд ба жишээг олноор багтаасан. Хоёр хавсралт нь онцгой ач холбогдолтой бөгөөд чиг баримжаатай болсон эсэхээ шалгах асуултууд, номын сангийн янз бүрийн орон тооны ажилтнуудад зориулсан сургалтын төлөвлөгөөний талаарх жишээнүүдийг оруулсан.

Davis, H. Scott. *New Employee Orientation* New York: Neal-Schuman, 1994. 144 p. (How-To-Do-It Manuals for Libraries, no 38).

Энэхүү бүтээлийн зохиогч нь номын санч бөгөөд шинэ номын санчдад ерөнхий чиг баримжаа олгох ажлыг үр өгөөжтэй зохион байгуулах талаар гарын авлага болгон бичсэн ба энэ талаарх мэргэжлийн чиглэлийн ном бүтээлийн хомсдлыг нөхөхөд уг

бүтээл ач холбогдолтой. Хөтөлбөр ба үйл ажиллагаануудын жагсаалтыг тусгасан. Санал асуулга, оюуны мэтгэлцэн, хяналтын бүлгийн ярилцлагын явцад тодорхойлсон сургалтын агуулга, хэрэгцээний талаарх ажилтнуудын саналыг нэгтгэн оруулжээ.

Скотт идэвхгүй орлцогчид, хичээл завсардалт, богино хугацаанд хичээлийг зарлах, багшийн ур чадвар хангалтгүй байх зэрэг асуудлууд гардгийг дурьдаад эдгээрийг давж туулах арга замуудаас оруулжээ. Индианын Их Сургуулийн хэрэгжүүлдэг дасгалжуулагч багшийн чиг баримжааны сургалтын талаар жишээ болгон өгүүлжээ. Энд номын сангийн түгээмэл нэр томъёо ба товчилсон үргүүдийн цагаан толгой гаргах, ажилтнуудын зурагт альбом гаргах зэрэг бүтээлч санааг дэвшүүлсэн. Үнэлгээний шатанд оролцогчдыг хамруулах нь чухал болохыг дурьдсан.

Jones, Dorothy E. "I'd Like You to Meet Our New Librarian": The Initiation and Integration of the Newly Appointed Librarian. "Journal of Academic Librarianship 14 (September 1988): 221-24.

Жон шинэ номын санчдад байгууллагынхаа соёл, тасгийн зорилго зорилт, ажлын зохион байгуулалт, гүйцэтгэх үүргийн жагсаалтууд, ажилд дэвших, сэлгэн сольж ажиллах заавар зэргийг танилцуулах талаар өгүүлсэн. Янз бүрийн онцгой тохиолдол бүрт номын сангийн бодлого, зарчим, чадварууд, хандлага ямар байдаг талаар сурталчилсан.

Katz, Bill, ed. "Continuing Education of Reference Librarians." The Reference Librarian 30 (1990): 1-273.

Лавлагааны номын санч сэтгүүлийн энэ дугаарт номын санчдад зориулсан сургалт, тасралтгүй боловсролын өргөн хүрээтэй асуудлуудыг хамарчээ. Бүтээлч сэтгэлгээ болоод дасан зохицох шаардлагын талаар дурьдсан.

Lipow, Anne Grodzins, and Deborah A. Carver, eds. Staff Development: A Practical Guide. 2d ed. Chicago: American Library Association, 1992. 104 p.

Эхний таван бүлэгт насанд хүрэгчдийн боловсролын онолын үндсүүд, чадвар төлөвшүүлэх ба сургалтын хөтөлбөр боловсруулах талаар дурьдсан. Дараагийн бүлгүүдэд боловсон хүчинийг хөгжүүлэх хөтөлбөрийн төлөвлөлт, бэлтгэл, хэрэгжүүлэх талаар өгүүлнэ. Сүүлчийн бүлэгт боловсон хүчинийг хөгжүүлэх асуудлаархи нэмэлт мэдээлэл ба ном зүйн тайлбар өгсөн.

McDaniel, Julie Ann, and Judith K. Ohles. Training Paraprofessionals for Reference Service. New York: Neal-Schuman, 1993. 160 p. (How-To-Do-It Manuals for Libraries, no 30).

Лицензгүй мэргэжилтнүүдийг номын сангийн лавлагаанд сургах практик тусламж болж байна. Төлөвлөлтийн явцад голчлон анхаарах зүйлүүд, өөрийгөө дүгнэх асуултууд, бичил судалгаа зэрэг асуудлуудыг хамарсан бөгөөд ихэнх номын санд ашиглаж болохуйц сургалтын үлгэрчилсэн найман модулийг оруулжээ. Цаашид унших номуудын жагсаалт, сургалтад хэрэгтэй зааврууд, ярилцлагын сэдвүүд зэргийг багтаасан нь онцгой ач холбогдолтой болсон.

Messas, Kostas. Staff Training and Development. Washington D.C.: Association for Research Libraries, 1997. 199 p. (SPEC Kit 224).

Америкийн Эрдэм шинжилгээний Номын Сангийн Холбооны харьяат номын сангидын 56% - нь боловсон хүчинийг хөгжүүлэх албан ёсны сургалт явуулдаг болох нь судалгаанаас тогтоогджээ. Түгээмэл хэрэглэгдэх аргуудад жижиг бүлгийн ярилцлага, ажлын байр түшиглэсэн сургалт семинарууд, видео үзүүлбэр, лекц зэрэг орно. Номын сангийн үйл ажиллагааны эрхэм зорилго, ажлын удирдамж, хэрэгцээг судлан тогтоох аргачлал, сургалтын үйл ажиллагаанууд, сургалтын каталог, үнэлгээний асуудлууд зэргийг хамарсан олон материалыг судалгаанаас үндэслэн гаргажээ. 1990 оноос хойш хэвлэгдсэн боловсон хүчиний сургалтын асуудлаархи хамгийн сайн ном зүйн жагсаалтыг багтаасан бүтээл юм.

Nofsinger, Mary M., and Angela S.W.Lee. “ Beyond Orientation: The Roles of Senior Librarians in Training Entry-Level Reference Colleagues.” *College and Research Libraries* 55 (March 1994): 161-70.

Анхан шатны түвшний ажилтнуудад зориулан сургалт явуулахад туршлагатай ажилтнуудын зүгээс дөрвөн үндсэн үүрэг хүлээх болно. Үүнд: багшлах буюу дасгалжуулах, байгууллагынхаа соёл дүрмээс танилцуулан зөвлөх, хувь хүний харилцааны хувьд нь үлгэр жишээ үзүүлэх, мэргэжлийн чиглэлээр өсч хөгжихөд нь чиглүүлэх зэрэг орно.

Oldroyd, Margaret, ed. *Staff Development in Academic Libraries: Present Practice and Future Challenges*. London: Library Association Publishing, 1996. 148 p.

Байгууллага, номын сан ба хувь хүний түвшинд удирдлагыг өөрчлөн шинэчлэхтэй холбоотой боловсон хүчнийг хөгжүүлэх асуудлыг хөндсөн.

Parry, Julie. *Induction*. London; Library Association, 1993. 57 p.

“Номын сан ба мэдээллийн үйлчилгээнийн шинэ ажилтнуудыг сурган төлөвшүүлэх сургалтад системтэй хандахын ач холбогдлыг” сурталчлах зорилгоор бичигдсэн. Хэт их зааварчлахаас зайлсхийсэн бөгөөд иж бүрэн гарын авлага болсон. Чухал ач холбогдолтой чиг баримжааны сургалтын хөтөлбөрийг тусгасан.

Piskurich, George M., Peter Beckschi, and Brandon Hall. *The ASTD Handbook of Training Design and Delivery: A Comprehensive Guide to Creating and Delivering Training Programs-Instructor-Led, Computer-Based, or Self-Directed*. New York; McGraw-Hill, 2000. 530 p.

1993 оны Сургалтын Технологийн Гарын авлага хэмээх бүтээлийг орлохуйц энэхүү ном нь сургалтыг төлөвлөж хэрэгжүүлэх, технологид суурилсан сургалт ба бие даасан сургалтын талаар өгүүлсэн. Уламжлалт лекцээс авахуулаад бие даасан Вэбийн сургалтыг бэлтгэх сургалтын техникийн сүл ба давуутай талуудыг дурьдсан.

Robles, Kimberly, and Neal Wyatt. *Reference Training in Academic Libraries*. Chicago: American Library Association. Association of College and Research Libraries, 1996. 171 p. (CLIP Note no 24).

206 жижиг болоод дунд зэргийн сургалтын номын сангруудаас хэрэгжүүлдэг сургалтын хөтөлбөрийн талаар судалгаа явуулсан. Эдгээр хөтөлбөрүүдийн заримаас толилуулсан. Олон оюутанд үйлчилдэг олон номын санч ажилладаг номын сангруудад энэ чиглэлийн сургалтыг зохион байгуулдаг. Дунджаар хоёр лавлагааны номын санч бүхий жижиг номын сангрууд ийм сургалт явуулдаггүй байна.

Stabler, Karen. “Introductory Training of Academic Reference Librarians: A Survey.” *RQ* 26 (Spring 1987): 363-69.

Танилцуулах сургалтын үр өгөөжийг дээшлүүлэх асуудлаар шинээр томилогдсон 116 номын санчдын дунд судалгаа явуулжээ. Судалгаанаас хараад шинээр орсон номын санчдад зориулсан танилцах сургалт нь голдуу зохион байгуулалт муутай явагдсан болох нь илэрсэн бөгөөд цаашид хэрэгжүүлэх бодлого зорилтуудын талаар дурьдсан.

Tracey, William R. *Designing Training and Development Systems*. 3d ed. New York; AMACOM, 1992. 532 p.

Сургалтын үе шат бүрийг дэлгэрэнгүй гаргасан энэхүү бүтээлд сургалтын зорилтыг тодорхойлох, зохих мэдээллийн хэрэгслийг сонгох, үнэлгээний хэрэглүүрүүдийг тогтоох зэрэг асуудлыг хөндсөнөөрөө чухал ач холбогдолтой.

СУРГАЛТЫН МАТЕРИАЛУУД

Towson, Md.; Baltimore County Public Library/ Library Video Network, 1998. (23 minutes).

Технологийн нөлөөгөөр номын сангийн дотоод үйл ажиллагаа ба гадаад орчин өөрчлөгдж байна. Номын сангуудаас хэрэгжүүлдэг уламжлалт хэрэглэгчдэд зориулсан үйлчилгээг шинэ түвшинд гаргах асуудал энэхүү видеоны гол зорилго юм. Үйлчлүүлэгчидтэй харилцах анхан шатны стратегийг тодорхойлоод тэдгээрийг номын сангийн бодит үйл ажиллагаанд хэрэгжүүлэх асуудлыг хөндсөн. Энд номын сангуудаас хэрэгжүүлдэг түгээмэл асуудлууд болох боловсон хүчний сургалт, компьютерийг нийтийн хэрэглээнд ашиглах, шинэ технологитой бэрхшээлгүй харьцахад хэрэглэгчдэд туслах, тулгарч болзошгүй асуудлуудыг хэрхэн шийдэх талаар өгүүлнэ.

Customer Service; More Than a Smile (videorecording). Produced by Library Video Network. Chicago; ALA Video, 1991. (13 minutes).

Энэхүү видео нь номын санд ирж үйлчлүүлэгчидтэй зөв харилцах техник чадварууд, энэ үйлчилгээний ач холбогдлыг ажилтнууд сайн ойлгоход туслах, тэдэнд үйлчилгээгээ сайжруулахад хэрэгтэй чадваруудыг эзэмшүүлэх талаар дурьдсан. Энэ нь номын сангийн бүх ажилтнуудад хэрэгтэй зөвлөмж юм. Сургалтын үлгэрчилсэн загварын цогц материал нь хагас өдрийн сургалт семинар явуулахад удирдамж болж, өөр хичээлд шууд хувилаад ашиглах боломжтой дадлага ажлын хуудас зэргийг багтаасан.

Dealing with Angry Customers (videorecording). Santa Monica, Calif.: Salenger Education Media, 1995. (18 min 25 sec.).

Энэхүү видео нь хүмүүстэй тулж ажилладаг хүмүүст зориулан уур уцаартай үйлчлүүлэгчидтэй хэрхэн харьцах юуны өмнө хүмүүсийн сэтгэл санаа ямар байгааг анхаарч дараа нь асуудлыг шийдэх арга замыг зөвлөмж болгосон.

The Difficult Reference Question (videorecording). Produced by Library Video Network. Baltimore, Md.: The Network, 1986. (19 minutes).

Энэхүү видео нь хэцүү түвэгтэй бөгөөд ер бусын хүсэлтийг хүлээн авч шийдвэрлэх, тэвчээртэй, зоригтой байдлаар асуудал бүрийг анхааран үзэх талаар зөвлөмж өгсөн. Мөн ярилцлагын удирдамжийг багтаасан.

ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭНД ҮНЭЛГЭЭ ӨГӨХ АСУУДАЛД

Брис Аллен

ОРШИЛ

Лавлагаанд “үнэлгээ” өгөх гэдгийг үгчлэн тайлбарлавал хүмүүст хүргэж буй үйлчилгээнийхээ үнэ цэнийг тодорхойлон тогтооно гэсэн үг билээ. Зарим хүмүүс өнэхүү үнэцэнийг тоон үзүүлэлтээр гаргадаг; жишээлэхэд, бизнесийн холбогдолтой мэдээлэл түгээх үйлчилгээний тухайд гэвэл үзүүлж буй үйлчилгээнийхээ үр дүнг долларын өртөгтэй харьцуулж тодорхойлдог.¹ Хэдийгээр лавлагаа ба мэдээллээр хангахад зориулсан үйлчилгээнд өгөх үнэлгээ нь зайлшгүй чанарын асуудлыг хөнддөг боловч номын санчид ба үйлчилүүлэгчийн хувьд үйлчилгээний чанарын түвшинг тоон буюу мөнгөн үзүүлэлтээр хэмжиж гаргахад бэрхшээлтэй юм. Лавлагаанд өгөх үнэлгээний эрхэм зорилго нь үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд чиглэгдэнэ. (үйлчилгээний үнэ цэнийг өндөржүүлэх гэсэн явцуу үзлийн эсрэг). Лавлагааны номын санчдад зориулан үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн арга барилын талаар энэхүү бүлэгт өгүүлэх болно.

Эдгээр барилын талаар дэлгэрэнгүй авч үзэхийн өмнө үйлчилгээний чанар гэдэг нь өдөр тутам анхаарах ёстой, нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн зүйл гэдгийг дурьдах нь зүйтэй. Ямар нэг худалдааны газар юм уу, ресторан ба номын санд ороод үйлчилгээ нь сайн байгааг олж харах амархан. Аль номын сан нь бусдаасаа илүү сайн үйлчилгээтэй, үйл ажиллагаа нь илүү хялбар дөхөм бөгөөд тэнд байгаа мэдээллийн уг сурвалжууд нь илүү найдвартай байна гэдгийг хэрэглэгчид тун хурдан мэддэг болдог. Лавлагаанд үнэлгээ хийхдээ үйлчилүүлэгчдийн санаа бодол, санал шүүмжлэлийг анхааралтай авч үзэж үйлчилгээнийхээ чанарыг дээшлүүлэхэд түүнийг харгалзан үзэж болно.

Лавлагаа ба мэдээлэл хариуцсан тасгийн дарга нар өөрсдийнхөө тасгаас явуулж буй үйлчилгээний талаар үнэлгээ хийхэд анхаарч ажилладаг. Гэтэл үнэлгээ хийх нь зөвхөн дарга удирдлагуудын хариуцах ажил гэж ойлговол буруу юм. Зарим үйлдвэрийн газруудад чанарын хяналтын асуудал эрхэлсэн бие даасан тусгай хэлтэс ажиллан дамжлагын ажилчдын үйл ажиллагаанд хяналт тавьдаг. Харин зарим компаниудад Иж бүрэн Чанарын менежмент /Total Quality Management/ (ИЧМ) ба Тасралтгүй Чанарыг Дээшлүүлэх /Continuous Quality Improvement/ (ТЧД) зэрэг хэлбэрүүдийг нэвтрүүлснээр чанарын хяналтыг үйлдвэрлэлийн үйл явцаас тусгаарлаж өгсөн. Дамжлага дээр ажилладаг ажилчид өөрсдийн үйлдвэрлэн гаргаж буй бүтээгдэхүүнийхээ чанарыг хариуцах бөгөөд байгууллагын зүгээс чанарт ерөнхий хяналт тавих ёстой хэмээх зарчмыг аж үйлдвэрийн салбарынхан хүлээн зөвшөөрчээ. Мэргэжлийн үйлчилгээ явуулдаг

салбарын хувьд үнэлгээг бодит үйлчилгээнээс салангид авч үзэх нь тохиромжгүй юм. Учир нь номын сангийн үйл ажиллагаанд чанарыг өндөржүүлэх асуудал чухлаар тавигдсаар ирлээ.²

ИЧМ зэрэг удирдлагын чиглэлийн тусгайлсан аргыг авч хэрэгжүүлснээр номын сангийн мэргэжилтнүүд чанарт байнга анхаардаг боллоо гэвэл энэ нь хангалтгүй юм. Жэймс Шедлок бичихдээ, “Ихэнхи мэргэжилтнүүд өөрсдөөсөө “Миний хийж буй ажил чанарын шаардлага хангаж байна уу “ хэмээн асуудаг. Ийнхүү чанарт анхаарна гэдэг нь мэргэжлийн ур чадварын илэрхийлэл гэж үздэг.”³ Хариуцаж буй үйлчилгээнийхээ түвшинд байнга үнэлэлт дүгнэлт өгч байх нь номын сангийн үйлчилгээнд мэргэжлийн үүднээс хандаж, мэргэжлийн түвшинд ажиллаж байгаагийн нэг илрэл юм. Лавлагаа ба мэдээллийн ажилтнууд өөрсдөө (мөн хамт ажиллагдаасаа) хийж гүйцэтгэж буй ажлынхаа талаар, ашиглаж буй арга хэрэглүүрийнхээ талаар байнга асуулт тавьдаг байвал зохино. Номын санч алхам тутамдаа лавлагааны ач холбогдол, ур дүнгийн талаар санал бодлоо илэрхийлж түүнд шуумжлэлтэй хандана гэдэг бол ажилдаа үнэлгээ өгч буй хэрэг. Номын санч байнга “Энэ асуудлыг би арай илүүгээр шийдэхийн тулд яах ёстой вэ? хэмээн асуувал энэ нь үнэлгээ өгөх байр сууринаас асуудалд хандаж байгаа юм. Харин тохиолдоор мэдээлэл хариуцсан ажилтан “ Үнэхээр бид тэр асуултыг хариулаж чадав уу? хэмээн асуувал энэ нь нилээн өндөр түвшинд үнэлгээ хийж байгааг илтгэнэ.

Лавлагааны номын сан түүхэн хөгжлийнхээ явцад мэргэжлийн үүднээс үнэлгээ хийх асуудлыг хөндсөөр ирсэн. Лавлагааны тасгуудын зүгээс лавлагааны холбогдолтой статистик тоо баримтыг байнга цуглуулдаг байв. Статистикийн баримтыг лавлагааны үйлчилгээнд үнэлэлт дүгнэлт өгөхөд хэрэглэдэг байсан ба 1940 өөд он хүртэл лавлагааны үйлчилгээ хийх дэвшилтэй аргууд нэвтрэч чадаагүй байлаа. Яг энэ үед нийгмийн ухааны чиглэлийн хөтөлбөрүүдийг үнэлэх асуудал шинээр тавигдаж эхэлсэн нь үүнтэй давхацсан юм.⁴ 1939 онд Эдуард Генри лавлагааны бүтээлүүд болоод боловсон хүчиний үйл ажиллагаанд үнэлгээ өгөх шалгууруудыг боловсруулсан⁵ ба Ж. Гарднер 1943 онд лавлагааны чиглэлээр эмпирик судалгаа явуулжээ.⁶ Гэхдээ 1960 оноос лавлагаанд хийх үнэлгээний ач холбогдлыг нийтээр ухааран чухалчилж эхэлсэн. Самуэл Ронштэйн 1964 онд бичсэн чухал ач холбогдол бүхий өгүүлэлдээ үнэлгээний асуудлыг хөндсөнөөрөө энэ салбарт онцгой үүрэг гүйцэтгэсэн юм.⁷ 1960 аад оны сүүлчээр далд буюу үл анзарагдах тест зэрэг үнэлгээний дэвшилтэй арга техник шинээр гарч ирэн лавлагааны номын санчид үйлчилгээнийхээ чанарыг үнэлэхэд янз бурийн аргуудыг ашиглах болсон.

Товчлон дүгнэвэл, өөрсдийн хариуцсан лавлагааны үйлчилгээнийхээ талаар байнга анхаарч байдаг мэргэжилтнүүд түүнд үнэлгээ өгч буй хэрэг. Чингэх нь номын сангийн үйл ажиллагаанд мэргэжлийн үүднээс хандаж байгаа чухал хүчин зүйл мөн. Номын сан ба мэдээллийн тасгийн дарга нарын зүгээс үнэлгээ хийхдээ үйлчилгээний чанарт хяналт тавих механизмыг авч хэрэгжүүлдэг.

Үнэлгээ хийх зориулалт бүхий тодорхой бүтцийг тасгийн албан ёсны үйл ажиллагааны нэг хэсэг болгодог. Үнэлгээг тогтмол бөгөөд чанартай явуулах арга ажиллагааг тогтоон хэвшүүлснээр үйлчилгээнийхээ чанарт байнга харьцуулалт хийх боломжтой болно. Үнэлгээг үр дүнтэй ба үр өгөөжтэй явуулах арга техникиэр дамжуулан мэргэжлийн чухал хандлага болох чанарт анхаарлаа хандуулна.

ЛАВЛАГААНД ЯАГААД ҮНЭЛГЭЭ ХИЙДЭГ ВЭ?

Заримдаа номын санчид лавлагаа ба мэдээллээр хангах үйл ажиллагаанд үнэлгээ хийхэд өндөр ач холбогдол өгдөг. Харин үнэлгээ хийх нь нилээд өртөг ихтэй үйл ажиллагаа юм. Өөр зүйлд зарцуулагдах нөөц хүчийг энд ашигладаг. Үнэлгээний их өртөг шаарддагийн нэг илрэл нь ажилтнуудын зүгээс зориулах цаг хугацааны асуудал юм. Номын сангийн бүтээлд үнэлгээ хийх юм уу, уншигчдаас авсан санал асуулгын хуудсыг нэгтгэн дүгнэж байгаа эсвэл олон нийтийн дунд санал асуулгын хуудас бөглүүлэх ажлыг хийж байгаа номын санчийн хувьд үйлчлүүлэгчдийн санал хүсэлтийг анхаарч, тэдэнтэй харьцах ямар ч боломжгүй юм.

Үнэлгээний үр дүнгээс хүртэх ашгийг түүнд зарцуулсан өртөгтэй харьцуулан үзвэл зохино. Үнэлгээг явуулахын үндсэн сэдэл буюу шаардлага нь үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэх гэсэн эрмэлзлэл юм. Үнээс үүдэн үйлчилгээний үр өгөөжийг сайжруулах зорилготой арга техникийг авч ашиглах ёстой. Хамгийн гол нь номын сангийн хэрэглэгчдэд үзүүлэх үйлчилгээг илүү сайн болгох гэсэн хүсэл эрмэлзлэлийн дор аливаа үнэлгээ хийгдэх ёстой. Аливаа үнэлгээг явуулсны дараа ажил үйлчилгээнд ахиц гараагүй тохиолдолд үнэлгээ нь үргүй зардал болдог.

Хүчин чармайлт ба өртөг зарцуулж үнэлгээг явуулж байгаагийн хоёрдогч сэдэл нь байгаа нөөц бололцоогоо үр өгөөжтэй зарцуулах гэсэн зорилго юм. Лавлагаа ба мэдээллээр хангахад хүний болоод материаллаг нөөц чухал ач холбогдолтой. Эдгэр нөөц хүчийг өөр чиглэлд ашиглах боломж мөн бий. Жишээлэхэд, зарим үйлчилгээнд мэргэжлийн номын санчийн оронд лицензгүй мэргэжилтнүүдийг ажиллуулах, эсвэл өндөр үнэтэй лавлагааны эх сурвалжийг бага үнэтэйгээр орлуулан ашиглах гэх мэт. Ийнхүү үнэлгээ хийснээр лавлагаа ба мэдээллийн үйлчилгээг хамгийн үр өгөөжтэй арга замаар явуулах боломжуудыг гаргаж ирнэ.

Нөгөө нэг сэдэл нь Самуэл Ронштэйни нэрлэсэнчлэн “нуугдмал зорилт “бөгөөд энэ нь улс төрийн шинж чанарыг агуулдаг.⁸ Лавлагаа ба мэдээллийн тасгуудад санхүүжилт олгодог эрх мэдэлтнүүдийн зүгээс үйлчилгээний үр ашгийн талаар мэдээлэл байнга авч байх нь чухал. Үйлчилгээний халуун цэг дээр очиж үзсэн хүмүүс нь номын сангаас үйлчлүүлэгчдийн мэдээллийн хэрэгцээг хангах үйл ажиллагааны үнэ цэнийг өдөр тутам мэдэрч болно. Тэд номын сангийн үйлчилгээ хүмүүст их ач холбогдолтой гэдгийг мэдэж авснаар шаардлагатай санхүүжилтээр байнга хангах хэрэгтэй гэж үзэх талтай. Харин номын сангууд заримдаа санхүүжилтээр гачигдах талтай.

Энд лавлагаа ба мэдээллийн үйлчилгээний бодит үр ашгийг чухалчлахын оронд лавлагааны ажилтнуудын зүгээс өөрсдийн ажлаа хамгаалахын тулд тоо баримт гарган илтгэх хэрэг гардаг. Энэхүү бүлэгт өгүүлэх үнэлгээний аргууд нь санхүүжилтээр хангадаг байгууллагуудад итгэл үнэмшил төрүүлэхуйц хэрхэн ажиллахыг харуулна.

ЮУГ ҮНЭЛЖ ДҮГНЭХ ВЭ?

Үйл ажиллагаандаа үнэлгээ хийхийн тулд лавлагаа ба мэдээллийн тасгуудаас хамгийн түрүүнд шийдвэл зохих асуудал бол үйлчилгээнийхээ аль хүрээг үнэлгээнд хамруулах ёстойгоо тогтоо явдал юм. Энэхүү шийдвэрийг гаргахад ач холбогдолтой нэгэн үзэл баримтлалыг Р. Лонкастер дэвшүүлсэн. Түүний үзсэнээр үйлчилгээнд шаардлагатай *ори*, үйлчилгээ явуулсныг гэрчлэх *гарц*, үйлчилгээний эцсийн үр дүн зэргийг ялган авч үзэх хэрэгтэй юм.⁹ Ишлэл 10.1-ээс лавлагааны үйлчилгээний хувьд дээрх ялгааг харуулав.

Ишлэл 10.1**Юуг дүгнэх вэ?****1. Орц:**

Лавлагааны материалууд:

Хэвлэмэл мэдээллийн эх сурвалжууд

Электрон мэдээллийн эх сурвалжууд

Боловсон хүчин:

Лавлагааны номын санчид

Лавлагааны туслахууд

2. Гарц:

Бодитойгоор хариу өгсөн асуултууд (үнэн зөв, шуурхай)

Заасан хичээл

Мэдээллийн эх сурвалж ашиглах талаар туслалцаа үзүүлсэн эсэх

3. Үр дүн:

Мэдээллийн хэрэгцээг хангасан эсэх

Номын санд ажиллах чадвар ба мэдлэг нэмэгдсэн эсэх

Лавлагaa ба мэдээллийн олон тасгууд зарим орцуудад (лавлагааны үйлчилгээ явуулахад шаардлагатай бүрэлдэхүүн хэсгүүд) үнэлгээ өгөх хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг. Ялангуяа дээрх тасгуудаас мэдээллийн нөөцийг (лавлагааны эх сурвалжууд) үнэлэх механизм тогтоон тухайн нөөцийн чанар ба хамрах хүрээг дүгнэдэг. Мөн хүний нөөцийг (лавлагааны ажилтан) үйл ажиллагаа явуулах чадвар ба ажлын гүйцэтгэллээр нь дүгнэдэг. Ийнхүү нөөцөд үнэлгээ хийх нь анхан шатны түвшний үнэлгээ юм.

Өндөр чанартай нөөцийг ашигласнаар үйлчилгээ өндөр түвшинд явагдана гэсэн баталгаа байхгүй юм. Номын сангүүд үйлчилгээнийхээ чанарыг (үр дүн) хэмжих хэд хэдэн механизмыг туршиж үзсэн. Голдуу эдгээр хэмжүүрүүд нь бодитойгоор хэдэн лавлагааны асуултад хариу өгч чадсан, ямар тусламж үзүүлсэн, заасан хичээлүүд зэрэг лавлагааны үйл ажиллагаатай холбоотой ажлуудаар тодорхойлогддог. Ийнхүү лавлагааны бодит үйл ажиллагаанд үнэлгээ өгөх нь үнэлгээний хоёр дахь түвшинг илтгэнэ.

Эцэст нь гуравдугаар түвшний үнэлгээ орно. Хэдийгээр лавлагааны үйлчилгээнд өндөр чанартай нөөцийг (нэгдүгээр түвшин) ашиглан тухайн уншигчийг сайн хүлээн авч үйлчилсэн (хоёрдугаар түвшин) боловч хэрэглэгчдийн хэрэгцээг үр өгөөжтэй ба үр дүнтэй хэлбэрээр хангаж чадаагүй байж болох талтай. Иймээс тухайн номын сангаас өөрийн хэрэглэгчдийн мэдээллийн хэрэгцээг хэрхэн хангаж буйд үнэлэлт дүгнэлт өгөх механизмыг тогтооно. Өөрөөр хэлбэл үйлчилгээний үр дүнг тодорхойлно гэсэн үг.

Дээрх гурван түвшинд лавлагааны үйлчилгээний чанарыг тодорхойлохын тулд номын сангийн зүгээс ашиглах боломжтой үнэлгээний арга техникийдийн талаар дор дэлгэрэнгүй өгүүлэх болно.

ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ СТАНДАРТУУД

Лавлагааны үйлчилгээнд үнэлгээ өгөхийн тулд тусгай хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэх явцад тавигдах нэг чухал асуудал бол лавлагаанд хэрэглэх стандартыг тогтоож, үнэлгээг тэрхүү стандартын дагуу явуулах боломж юм. Зарим үйлдвэрийн газруудад бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэхэд шаардлагатай үе шатууд бүрт тохирсон “стандартын цаг “ гэгчийг тогтоож өгсөн байх жишээтэй. Энэхүү тогтоосон стандартын дагуу үйлдвэрлэлийн үр ашгийг хэмждэг. Үүнтэй

нэгэн адилаар үйлдвэрлэлийн чанарыг хэмжихийн тулд тоон стандартыг тогтоож болно. (Жишээ нь, инчийн 1\1000-ийн дотор машиндах хэсэг) Номын сангийн үйл ажиллагааны тухайд гэвэл, ийм маягаар үр ашгийн ба чанарын стандартыг тогтоох боломжтой. Стандарт цаг буюу өгөгдлийн санд мэдээлэл оруулахад тавигдах няхуур нямбай байдлын стандартыг тогтоож болно. Харин лавлагааны ажлын өвөрмөц онцлогоос шалтгаалаад түүнд зориулсан тоон стандартыг тогтоон гаргах боломжгүй юм. Гагцхүү лавлагааны номын санчид ажил үйлчилгээгээ няхуур нямбай байдлаар, бүрэн гүйцэд явуулж уншигчдын мэдээллийн хэрэгцээг бүрэн дүүрэн хангах үүрэгтэй гэдэгтэй тэдний ихэнх нь санал нийлдэг. Харин ажлын дээрх үзүүлэлтүүдийг тоон стандартаар илэрхийлэх тохиолдолд бэрхшээл гарч ирдэг. Няхуур нямбай байдалд үнэлэлт өгч 90%-тай тэнцүү, эсвэл 95% гэж тодорхойлж болох уу? Хэрэглэгчдийн хэрэгцээг хэр хангаж байгааг 95% уу эсвэл 99% байх ёстой гэж үзэж болох уу?. Номын санчийн өгч буй хариултуудын няхуур нямбай байдал ба хэрэглэгчдийн зүгээс үйлчилгээнд сэтгэл ханамжтай байгаа эсэхийг хэмжих зорилгоор үнэлгээний аргуудыг хэрэглэдэг хэдий ч лавлагааны ажил гүйцэтгэлтэй холбоотой минимум стандартыг тогтоох асуудал бүдэг хэвээрээ байна.

Лавлагааны үйлчилгээний чиглэлээр ажилладаг нэгдэл холбоод ба төрийн байгууллагуудаас лавлагааны үйлчилгээнд тавигдах хэд хэдэн стандартыг боловсруулж гаргасан.¹⁰ Гэхдээ тэрхүү стандартууд нь нилээд өрөнхийлсөн шинжтэй. Зарим тохиолдолд эдгээр стандартын дагуу тоон үзүүлэлт голлосон зорилго тавигдах шаардлага гардаг талтай хэдий ч зарим тохиолдолд лавлагааны үйлчилгээний тодорхой нэг ажил гүйцэтгэлтийг дүгнэхэд дэлгэрэнгүй байдлаар хандах үндэс суурь нь болж өгдөг. Үүнтэй холбоотойгоор номын сангүүд өөрсдөө лавлагааны үйлчилгээний чанарт тавигдах стандарттаа тогтоох хэрэгтэй. Чингэхдээ адил түвшний номын сангүудаас хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний эцсийн тайлангуудыг судлан түүнээс авч ашиглах арга замыг эрж хайх хэрэгтэй. (Жишээг ишлэл 10.2- осс харна уу) Ийнхүү хэд хэдэн номын сангүүд нэг үнэлгээний аргыг зэрэг ашиглах боломжтой бөгөөд гарсан үр дүнгээ хамтран харьцуулж үзэж болдог. Лавлагааны үйлчилгээнд зориулсан тодорхой стандартуудыг тогтоож чадаагүй байгаа тохиолдолд ийнхүү үр дүнгээ харьцуулж гаргаснаар үнэлгээний эцсийн үр дүн үйл ажиллагаанд ямар ач холбогдолтой болсныг ухаарч ойлгоход чухал хэрэгтэй юм.

Ишлэл 10.2 Лавлагааны үйлчилгээнд хэрэглэгдэх стандартууд

Америкийн Нэгдсэн Улсын Охай мужийн хэмжээнд улсын номын сангудад зориулан лавлагааны үйлчилгээнд тавигдах стандартыг тогтоосон бөгөөд үүний нэг заалт нь тухайн нэг өдөрт лавлагааны асуултын 80%- ийг хариулсан байх ёстой гэж тогтоосон байдаг. Яагаад заавал дээрх хувийг тогтоосон гэж үзэж байна вэ? Нэг өдрийн тухайд нийт гарсан асуултад өгсөн хариултын хувь нь 75% байгаа гэж бодъё. Энэ тохиолдолд тухайн номын сангаас үйлчилгээнийхээ цагийн хуваарилалтыг сайжруулах шаардлагатай гэсэн дүгнэлт хийж болох уу?. Таны зүгээс аль нэг улсын номын сангийн лавлагааны тасгийн үйл ажиллагаанд үнэлэлт өгч, ажил нь стандартын шаардлага хангаж буй эсэхийг хэрхэн тогтоох вэ?

ҮНЭЛГЭЭНИЙ АРГУУД

Лавлагааны номын санчид ба судлаачид үнэлгээний олон янзын арга техникийг боловсруулан туршаад байна. Дор өгүүлсэн аргууд нь хамгийн их

ач холбогдолтойд тооцогдож байгаа юм. Гэхдээ дор өгүүлсэн техникууд нь лавлагааны үйлчилгээний мөн чанарыг илэрхийлж байгаа хэдий ч өөрийн гэсэн сул тал болон хэрэглэхэд саад бэрхшээлтэй юм. Аль ч арга нь дангаараа лавлагааны үйлчилгээний чанарыг тодорхойлоход дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгч чадахгүй бөгөөд лавлагааны номын санчдын зүгээс өөрсдийн ажлаа үнэлж цэгнэх үүднээс хэд хэдэн арга техникийг сонгон авч хэрэгжүүлж болно.

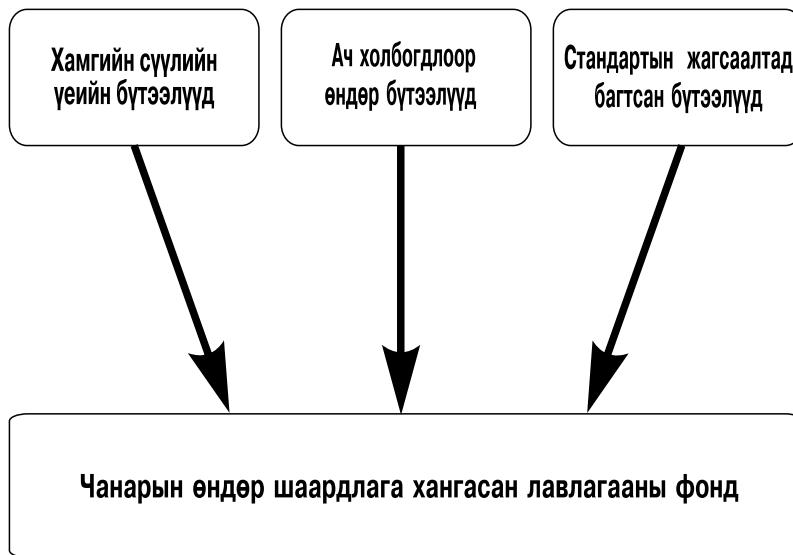
Нэгдүгээр түвшин: Нөөцийн үнэлгээ

Лавлагааны фондод үнэлгээ хийх

13-р бүлэгт чанарын өндөр шаардлага хангахуйц лавлагааны материалыг сонгон авах шалгууруудын талаар өгүүлэх болно. Лавлагааны фонд нь номын санч ашиглахад боломжтой хамгийн тохиромжтой хэрэгслүүдээс бүрдэх ёстай. Чанарын өндөр шаардлага хангасан материалын төлбөртэй оруулсанар тухайн бүтээлүүд бүхэлдээ чанартай боллоо гэвэл эндүүрэл юм. Тухайн сонгосон материалын төлбөртэй оруулж ашиглах явцдаа түүний чанар ач холбогдолд нь тогтмол үнэлгээ өгч байх хэрэгтэй. Лавлагааны фондод тогтмол үнэлгээ хийхэд гурван шалгуурыг ашиглаж болно. Үүнд: тухайн мэдээлэл хамгийн сүүлийн үеийн байж чадах эсэх, уг материалыг хэр зэрэг олон удаа ашиглаж байгаа байдал, стандартын жагсаалтад багтсанаар тухайн материал хэр нэр хүндтэй байгаа зэрэг орно. (Ишлэл 10.3- ийг харна уу)

Ишлэл 10.3

Лавлагааны фондод үнэлгээ өгөх

Дээрх шалгуурууд нь хэвлэмэл өх материалд үнэлгээ өгөхөд зориулагдсан хэдий ч электрон хэлбэрийн материалын төлбөртэй оруулсанар тухайн чанарын өндөр шаардлага хангасан лавлагааны фондод үнэлгээ хийхэд мөн ашиглах боломжтой гэдгийг энд дурьдах нь зүйтэй. Түүнчлэн электрон хэлбэрийн сурвалжийг үнэлжэхэд тусгай шалгуурууд тавигддаг бөгөөд энэ талаар дараачийн хэсэгт авч үзнэ.

Лавлагааны фондод үнэлгээ хийхэд ашигладаг эхний шалгуур болох тухайн

бүтээл хэр зэрэг орчин үеийн мэдээлэл агуулсныг харуулах үзүүлэлт нь чухал ач холбогдолтой юм. Учир нь лавлагааны бүтээлүүд чанарын хувьд байнга өөрчлөгдеж байдаг. Анх хэвлэгдэн гарч байхдаа нилээд шинэлэг сүүлийн үеийн гэгдэж байсан материалууд цагийн аясаар хоцрогдож ирдэг. Хуучин лавлагааны бүтээлүүдийн нэрийг нь сольж орлуулдаг. Зөвхөн нэр нь өөрчлөгдсөн бүтээлүүдийг фондоос хасч, үлдсэн бүх хуучин материалуудаа сайтар нягтлан үзэж, түүнд багтсан бүтээлүүд нь ач холбогдоор буураагүй, орчин үеийн шаардлагад нийцэж байгаа эсэхийг шүүж үзэх ёстой. Электрон эх сурвалжуудын хувьд өгөгдлийн сангруудаа байнга шинэчилж байвал зохино. Заримдаа нэг өгөгдлийн сангийн хувьд түүний онлайн ба СД хувилбаруудыг шинэчлэхдээ тус тусад нь салгаж үүнээс үүдэн цаг хугацааны хувьд зөрөө гардаг. Гэхдээ электрон эх сурвалжуудаас авах мэдээлэл нь хэвлэмэл материалуудыг бодоход илүү сүүлийн үеийн чанартай байдаг хэдий ч зарим тохиолдолд энэ нь эсрэгээр өргэн хамгийн сүүлийн үеийн мэдээллийг хэвлэмэл эх сурвалжаас олж авдаг талтай. Энэхүү ээдрээтэй нөхцөл байдлын дунд номын санчийн зүгээс хэрэглэгчдээ хамгийн сүүлийн үеийн мэдээллээр хангахын тулд номын сангийн лавлагааны фонд нь шаардлагын түвшинд байгаа эсэхийг байнга анхаарч ажиллах ёстой. Вэб хуудсууд тогтмол шинэчлэгддэг (заримдаа өдөр тутам буюу долоо хоног тутам). Гэхдээ хэдэн сараар ч шинэчлэгдээгүй хэвээрээ байгаа вэб хуудсууд ч бий. Тухайн вэб хуудас чанарын өндөр түвшинд хийгдсэн гэдгийг харуулах нэг үзүүлэлт бол “хамгийн сүүлд шинэчилсэн” гэдгийг тухайн хуудасны чухал газар нь тэмдэглэсэн байдаг. Энэхүү тэмдэглэгээ нь тухайн хуудсанд багтсан мэдээллийг хэр зэрэг сүүлийн үеийн болохыг тогтооход чухал юм.

Тухайн фондод багтсан материалуудын ач холбогдлыг тодорхойлох хоёр дахь шалгуур нь эхнийхийг бодвол нилээд ерөнхий төдийгүй түүнд үнэлгээ хийхэд илүү түвэг учирдаг. Тухайн материал орчин үеийн шаардлагад хэрхэн нийцэж байгааг тодорхойлохоос гадна түүний ач холбогдлыг нь олж тогтоохын тулд уг материалд багтсан гарчгуудад анализ хийж болно. Мөн тухайн материал тавиурт хэдэн удаа солигдож тавигдсан тоогоор нь түүнийг хэр олон хүн ашигласныг тооцож болно. Үүний адил лавлагааны ажилтан лавлагааны ном нэг бүрт тусгай хуудас формуляр хавчуулаад тэр номыг ашиглах бүрт хуудсан дээр нь тэмдэглэгээ хийх замаар ажиллах боломжтой. Өөр нэг арга нь лавлагааны ажилтан зөвлөлгөө өгөхдөө тухайн материалыг ашиглаад буцааж тавиурт тавих бүртээ номын хажуу талд нь янз бүрийн өнгөтэй цэгүүдийг наах замаар тэмдэглэгээ хийх арга юм. Эдгээр аргууд нь фондод багтсан материалуудыг нийт хэдэн удаа хэрэглэсэн тоог тооцож гаргахад ач холбогдолтой.

Тусгайлан байрлуулсан компьютерийг ашиглан уншигчид электрон эх сурвалжтай хэрхэн ажиллаж буйд дүгнэлт хийхийн тулд түүн дээр ажилласан үйлчлүүлэгчдийн нийт тоог гаргах юм уу, ирсэн хүмүүсээр карт бөглүүлэх замаар тооцох боломжтой. Мөн олон өгөгдлийн сангруудыг нэгдмэл нэг терминалаас удирдаж байгаа тохиолдолд хүмүүс мэдээлэл авах бүртээ бүртгүүлдэг тул тэрхүү бүртгэлийн нийт дүнгээр хэрэглээг нь тооцож болно. Энэхүү арга техникийн талаар дор дэлгэрэнгүй өгүүлнэ. Олон вэб браузеруудад “түүх”-ийн хуудас хөтлөн, тухайн вэбийг хэрэглэгч ашиглах бүрт бүртгэл хөтөлж тэмдэглэгээ хийдэг.

Гэхдээ фондод багтсан материалуудын ач холбогдлыг үнэлж дүгнэхдээ гагцхүү түүнийг хэр зэрэг олон удаа ашигласнаар нь хэмжих нь хангалтгүй. Жишээ нь тухайн номын санд өөр олон янзын нөөц хэрэглүүр байхгүй тохиолдолд ганцхан бүтээл л лавлагаанд ашиглагддаг байх талтай. Эсвэл лавлагааны ажилтнууд байгаа бүтээлүүдтэйгээ сайн танилцаагүй юм уу, номын сангийн каталогт сэдвийн дагуу хайлт хийхэд уг номын талаар тодорхой мэдээлэл ороогүй байж болно. Ийнхүү тухайн материалын ашиглалтын түвшин нь түүнийг цаашид

фондод үлдээх эсэхийг шийдэхэд зөвхөн нэг үзүүлэлт гэж үзэх хэрэгтэй.

Гуравдугаар шалгуур нь тухайн фондод багтсан материал хэр зэрэг нэр хүндтэй, олны танил бүтээл болсон вэ? гэдгээр тодорхойлогдоно. Үүнийг тодорхойлохын тулд тухайн фондод орсон бүтээлийн агуулгыг стандартын жагсаалттай тулган үзэж харьцуулалт хийх замаар шийднэ. Жишээ нь Ким Доритийн хянан тохиолдуулсан *Жижиг болоод Дунд зэргийн Түвшний Номын Сангуудад* зориулсан *Лавлагааны Номуудын Гарын Авлагын*,¹¹ Барбара Рип Саффордын Сургуулийн Мэдээллийн төвд зориулсан *Лавлагааны Материалуудын Гарын Авлагыг*¹² хянан үзнэ. Түүнчлэн Бодан Вайнерийн бүтээл болох *Жижиг ба Дунд түвшний Номын Сангууд ба Мэдээллийн Төвүүдэд зориулсан Лавлагааны Номуудын талаархи Зөвлөмжийг*¹³ судлах нь ач холбогдолтой. Бусад лавлагааны материалын стандартын жагсаалтыг 13-р бүлэгт өгсөн байгаа. Бүх нөхцөлд өдгээр стандартын жагсаалтуудыг аливаа фондод чанартай бүтээлүүд оруулах зорилгоор ашиглах бөгөөд тухайн бүтээлийн нэрийг жагсаалтаас хасах буюу нэмэх замаар үүнийг гүйцэтгэдэг. Гэхдээ өдгээр жагсаалтуудыг авч хэрэглэхдээ болгоомжтой хандах ёстай. Учир нь тэрхүү стандартын жагсаалт нь бүх номын сангруудад зориулан боловсруулагдсан учраас тухайн нэг номын сангийн байнгын хэрэглэгчдийн онцлог, хэрэгцээ болоод орон нутгийн өвөрмөц байдлыг тэр болгон тусгаж чаддаггүй юм. Иймээс тухайн фондод онц ач холбогдолгүй гэж үзсэн зүйлүүдийг стандартын жагсаалтаас хасч, чухал гэснийг нь багтаах хэрэгтэй.

Лавлагааны фондод үнэлгээ өгөхтэй холбоотойгоор аливаа цуглувулга өөрийн гэсэн зохистой хэмжээтэй байх ёстой гэсэн санааг дэвшүүлдэг. Лавлагааны фонд нь хэмжээний хувьд бага баймааж нь түүнийг лавлагааны ажилтан бүгдийг нь судалж мэдэхэд дөхөмтэй бөгөөд түүнд багтсан бүх мэдээлэл болоод холбогдох асуултуудад өгөх хариу зэргийг сайтар эзэмшихэд ач холбогдолтой. Нөгөө талаар лавлагааны фонд нь хэмжээний хувьд хангалттай их байснаар боломжтой бүх асуултуудад яаралтай хариулт өгөхөд тустай. Туршлагаас харахад бодит лавлагааны асуултад хариу өгөхийн тулд хэмжээгээр багахан бөгөөд сайн чанартай лавлагааны фондыг номын санч бүрэн эзэмшсэнээр их хэмжээний фондтой ажилласнаас ч илүү үр дүнтэй болох нь тогтоогдсон. Чанарын өндөр шаардлагад нийцсэн бүтээлүүдээр фондоо баяжуулах тусам хэрэглэгдэггүй, хоцрогдсон хуучин материалындаа фондоос хасах замаар түүний хэмжээг зохистой байдлаар хадгалдаг. Мөн байнга ашигладаггүй лавлагааны номнуудыг номын сангийн хэрэглэгчид гэрээрээ авч унших боломжтой байх нь зүйтэй.

Лавлагааны фондод үнэлгээ өгөх механизм нь номын сан бүрт ялгаатай байдаг. Гэхдээ лавлагааны номын санч энэ үйл хэрэгт заавал оролцдог. Заримдаа фондыг дотор нь сздравэр ангилж хуваагаад, сэдэв тус бурийг сайн мэдэх лавлагааны ажилтнуудаар хариуцуулан ажилладаг. Эдгээр ажилтнууд нь ямар бүтээлийг хасах, ямарыг нь номын сангийн бусад хэсэг рүү шилжүүлэх вэ? гэдэг талаар саналаа гаргадаг. Энэ тухайгаа лавлагааны тасгийн бусад ажилтнуудтайгаа зөвлөлдөх механизм тогтоох нь чухал бөгөөд ингэснээрээ тухайн фондтой холбогдолтой өөрчлөлтийн талаар тасгийн бүх ажилтнууд мэдээлэлтэй байдаг.

Ишлэл 10.4**Сценари: Лавлагааны бүтээлд үнэлгээ өгөх нь**

Нэгэн их сургуулийн номын сангийн лавлагааны хэлтэст байдаг фондын нэг нь 1950 онд Европийн Трансмогринаи хэвлэгдсэн олон боть бүхий нэвтэрхий толь юм. Мэдээжээр энэ бүтээл Трансмогрины хэлээр бичигдсэн учраас лавлагааны тасгийн ажилтнуудаас хэн нь ч уншиж чадахгүй. Нэвтэрхий толь нь лавлагааны бүтээлүүдийн жагсаалтад одоог хүртэл хэвээрээ байгаа, учир нь Трансмогринаин соёл бахийн талаарх бух мэдээллийг багтаасан учир стандартийн жагсаалтад орсон бүтээл юм. Тасгийн хэмжээнд зохион байгуулсан номуудын ашиглалтын талаарх судалгааны дүнгээр уг толь бичгийн нэг ч ботийг сүүлийн зургаан сарын дотор хэн ч ашиглаагүй болох нь илэрчээ. Иймээс лавлагааны номын сангийн зүгээс түүнийг буруу байрлуулсан гэсэн дүгнэлт хийж уг толь бичгийг лавлагааны фондоос хасах шийдвэр гаргажээ.

- энэ бүтээл нь стандартын жагсаалтад багтсан учраас та хадгалж хэвээр нь үлдээх үү ?
- ерөнхий фонд руу шилжүүлэн гэрээр авч ашиглах номын жагсаалтад оруулах уу ?
- энэхүү ботийг Трансмогринаан хэл мэддэг кампусын цорын ганц профессорт хандивлах уу ?
- Үүнээс өөр шийдэл байна уу ?

Вэбсайтаас мэдээлэл хайхдаа гарамгай нэг номын санч Трансмогринааны засгийн газраас боловсруулан түгээсэн тусгай вэб сайт байгааг олж тогтоон энэ улсын тухай хамгийн сүүлийн үеийн мэдээллийг олж илрүүлжээ. Энэхүү мэдээллийн шинэ эх сурвалжаас болоод таны шийдвэр өөрчлөгдхөх үү ?

Электрон эх сурвалжийг цнэлж дүгнэх нь

Электрон мэдээллийг хадгалах, ашиглах шинэ боломж амьдралд нэвтэрсэнтэй холбоотойгоор лавлагааны эх сурвалжид үнэлгээ хийх асуудалд шинэ шаардлага тавигдах болсон. (ишлэл 10.5-ийг харна уу). Номын санчид онлайны өгөгдлийн сангуудын агуулгад үнэлгээ хийхдээ лавлагааны хэвлэлмэл эх материалын бүтээлийн ач холбогдол, хэрэглээний цар хүрээ, нэр хүнд зэрэг ордог. Гэхдээ зарим өгөгдлийн сангууд нь хэд хэдэн түгээгчтэй байх бөгөөд тэдгээр нь тус бүрдээ ялгаатай командын бүтцийг ашигладаг. СД-ыг өргөн ихээр хэрэглэж интернэтээс өгөгдлийн сангуудыг олж ашиглах боломж нэмэгдсэнээр өгөгдлийн сангуудыг түгээгчдийн хүрээ онцгой ихээр тэлсэн юм. 13-р бүлэгт өгүүлсэнчлэн номын санчид өгөгдлийн сангийн агуулгыг дүгнэх боломжоор хангагдсан төдийгүй тэд болоод тэдний уншигчид датабазыг эрж хайхдаа ашигладаг сүлжээ, командын бүтэц зэрэгт үнэлэлт өгч чаддаг боллоо. Ингэснээр лавлагааны үйлчилгээнд шаардлагатай эх сурвалжуудыг зөв сонгон авахын тулд аль болох үр өгөөжтэй, ашиглахад хялбар сүлжээ ба командын бүтцийг номын санч сонгоход анхаарна. Андрей Ларж эдгээр эх сурвалжуудад үнэлгээ өгөхөд шаардлагатай шалгууруудыг сайтар тогтоон боловсруулсан бөгөөд эдгээрт СД түгээгчдээс гаргасан туслалцаа үзүүлэх тусгай үйлчилгээ ба хадгалсан мэдээллийг нээж ашиглахад хэрэгтэй компьютерийн хайлтын програм зэргийг оруулжээ. ¹⁴

Вэб нь лавлагааны номын санч ба хэрэглэгчдэд шинэ мэдээлэл хүргэх асар их нөөцтэй. Вэбд багтсан мэдээллийн нөөцийн чанарын түвшин нь харилцан адилгүй бөгөөд лавлагааны үйлчилгээг байнга чанартай байлгахын тулд энд өгүүлсэн чанарын үнэлгээний хандлагуудыг үүнд ашиглах явдал онцгой чухал

юм. Стандартад нийцсэн шалгуураас гадна Аластар Смитийн боловсруулсан график ба мультимедиа дизайн, хайхад хялбар дөхөм байх байдал ба зохион байгуулалт зэрэг тухайн вэб сайтыг ашиглахтай холбоотой хүчин зүйлүүд чухал юм. Эдгээр шалгууруудыг Кевин Оливер ба бусад хүмүүсийн бүтээлд дурьдсан.¹⁵ Ийнхүү вэб сайтуудад үнэлгээ өгөх нь лавлагааны номын санчийн хувьд ажлын нэмэлт шаардлага тавигдаж байгаа юм. Өөрөөр хэлбэл мэдээллийн энэхүү эх сурвалжийг лавлагааны үйлчилгээнд ашиглах болсноор мэдээлэл хариуцсан мэргэжилтнүүдийн зүгээс үнэлгээ өгөхийг шаардах боллоо.

Ишлэл 10.5

Хэрэглэгчийн хайлтад үнэлгээ өгөх

Хэрэглэгчийн хайлтад үнэлгээ өгөх нь хэрэглэгчийн мэдээллийн хэрэгцээ сонирхлыг хангахад асар их боломжийг нээж өгдөг. Гэхдээ бүх төрлийн электрон эх сурвалжууд нь адилхан үр өгөөжтэй, найдвартай, ашиглахад таатай гэвэл угүй. Танай номын сангаас сүүлийн таван жилийн турш ном зүйн өгөгдлийн сангудад хайлт хийх тухай СД-ийг хүмүүст толилуулж байна гэж бодьё. Хүмүүсийн мэдээллийн хэрэгцээг хангахад энэхүү технологийн гүйцэтгэх үүргийг та хэрхэн үнэлж байна вэ? Энэхүү үйлчилгээг ашигладаг хэрэглэгчдэд зориулсан сургалтын чанарт та хэрхэн үнэлгээ хийх вэ? Энэхүү хэрэглэгчийн сүүлийн хайлтын програмыг цаашид үргэлжлүүлэх талаар саналаа илэрхийлэхийн тулд та ямар мэдээлэлд түшиглэх вэ? Та ашиглаж болохуйц мэдээллээ үнэлгээний явцад хэрхэн гаргаж ирэх вэ?

Лавлагааны номын санчдын хувьд нэгэн электрон эх сурвалжид онцгой анхаарч хариуцан ажилладаг. Энэ нь нийтэд хүртээмжтэй онлайн каталог юм. Заримдаа энэхүү каталогийг техникийн үйлчилгээ хариуцсан номын санч эрхлэн ажилладаг бол ихэнхи номын сангудад хамтарч хариуцах практик тогтжээ. Онлайн каталог нь хүмүүсийн хэрэгцээг хэр зэрэг хангаж буйг лавлагааны номын санчид үнэлж цэгнэн тэд хэрэглэгчдэд тохиолдож буй бэрхшээлүүдийг тодорхойлох таатай нөхцөлд ажиллаж байдаг. Номын санчдын зүгээс онлайн каталогт үнэлгээ хийхдээ ашиглаж болох нэг арга бол онлайн руу орох бүртээ бүртгүүлдэг бүртгэлд анализ шинжилгээ хийх арга юм. Ихэнхи системүүд нь командыг бүртгэх, цэс сонгох ба хэрэглэгчдийн хайж буй зүйлүүдийг бүртгэж авахаар хийгдсэн байдаг. Эдгээр бүртгэлийг номын санч хэвлэж аваад дэлгэрэнгүй анализ хийж цаашид сайжруулах шаардлагатай зүйлүүдийг тогтоох боломжтой.¹⁶ Ихэнхи онлайн каталогоос тогтмол хэвлэлийн заалтууд болоод түүнтэй дүйцэхүйцэлээгээ мэдээллийг олж авах боломжтой бөгөөд мөн вэбээр дамжуулан тэрхүү мэдээллийн эх сурвалжийг хайж авахад боломжтой байдлаар хийгддэг. Хамгийн гол нь лавлагааны номын санч өөрийн мэдлэг туршлагадаа түшиглэн электрон мэдээллийн эх сурвалжид үнэлгээ өгөн цаашид хэрэглэгчдийн хэрэгцээнд нийцүүлэн түүнийг сайжруулах арга замыг тодорхойлох чадвартай байвал зохино.

Лавлагааны ажилтны ажлыг цнэлэх

Ажилтнуудынхаа ажил үүргийн хуваарийг сайн тогтоож өгсөн номын сангуд жилд нэг удаа буюу тогтмол хугацаанд ажилчдаа дүгнэхэд чиглэсэн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлдэг. Ажилтнуудын ажил гүйцэтгэлийг үнэлж дүгнэх олон янзын арга техник байдаг бөгөөд эдгээрийн талаар номын сангийн удирдлага ба номын сангийн боловсон хүчний удирдлагын асуудлаархи аливаа сурах бичгээс олж мэдэх боломжтой байдаг хэдий ч лавлагааны ажилтнуудыг үнэлж дүгнэхэд

өвөрмөц бэрхшээл, асуудлууд тулгардаг. Ерөнхийдөө ажилтнуудыг дүгнэхэд хоёр ялгаатай шалгуурыг авч үздэг: ажилтны ажил байдлын тодорхойлолт(тухайн албан тушаалд нийцэх ур чадварууд) ба ажилтны ажил гүйцэтгэлт.

Эхний шалгуур нь тухайн хүн лавлагааны сайн номын санч байхын тулд эзэмшвэл зохих чанаруудыг хэр зэрэг эзэмшсэнийг тодорхойлно. Гэхдээ ажилтанд байвал зохих чанаруудын жагсаалт гаргаад түүнийхээ дагуу үнэлгээ хийх нь тийм ч амархан ажил бишээ. Лавлагааны чиглэлийн бүтээлүүдэд боломжит шалгууруудын жагсаалтыг боловсруулсан байдаг.¹⁷ Жишээ нь, хүмүүсийг хүлээн авч харилцах чадвар, тухайн номын сангийн фонд ба Вэбд багтсан лавлагааны эх сурвалжуудын талаарх мэдлэг, аливаа асуудлын дагуу судалгаа хийх чадвар зэрэг багтаж байна. Ийм чадваруудын жагсаалтыг боловсруулан гаргасан хэдий ч тэдгээрийн дагуу номын санчдын ажлыг дүгнэхэд төвөг учирдаг. Тухайн номын санч хүмүүсийг хүлээн авч харилцах чадвар хэр зэрэг эзэмшсэнийг яаж дүгнэх вэ?. Түүнчлэн субъектив бус чанар болох лавлагааны фондын талаарх мэдлэгийн түвшинг мөн хэрхэн дүгнэх вэ?

Хоёрдахь шалгуур нь тухайн ажилтан өөрт оногдсон ажлаа хэрхэн гүйцэтгэж буйг тодорхойлох явдал. Үүнтэй холбоотой гарч ирдэг гол асуудал бол ажиглалт хийх явдал юм. Ажилтнуудыг хариуцсан ахлагч тэдний ажлыг голдуу дүгнэдэг бөгөөд ахлагчийн хувьд лавлагааны номын санчийн үйл ажиллагаанд байнга ажиглалт хийх нь амаргүй зүйл .Номын санч ба үншигчийн уулзалт, бодит ярилцлагад биеэрээ оролцоогүй тохиолдолд лавлагааны номын санч хэрэглэгчтэй хэрхэн харилцаж буйг тодорхойлоход түвэгтэй. Харин номын санч хамт ажилладаг бусад ажилтнуудынхаа үйл ажиллагаанд хяналт тавьж үнэлгээ өгөхөд тааламжтай нөхцөлд байгаа хэдий ч ажилтнуудаас бусдынх нь талаар үнэлгээ хийлгэхэд мөн л бэрхшээлтэй. Учир нь, тэд үнэлгээг үнэн бодитой гаргаж ирэх үү, эсвэл хувийн үзэл бодлоо үнэлгээнд ашиглах эсэх нь мөн эргэлзээтэй асуудал юм. Гэсэн хэдий ч ихэнхи тохиолдолд номын санчид өөрсдийнхөө үйлчилгээний чанарт үнэлгээ өгөхөд тохиромжтой нөхцөлд ажиллаж байдаг. Зарим номын сангуд ажилтнуудаа өөрсдөөр нь үнэлүүлэх зарчмаар ажиллан ажилтнуудын өөрийнх нь үнэлгээг ажил гүйцэтгэлийг дүгнэхдээ харгалздаг.

Лавлагааны ажилтны үйл ажиллагаанд үнэлгээ өгөх нь тэдний ажлыг сайжруулахад туслах ингэснээрээ номын сангийн үйлчилгээг чанаржуулах зорилготой юм. Үнэлгээ хийсний дараа ажил гүйцэтгэлийн талаар номын санчдад өргэж мэдээлэх нь тэдний ажлаа сайжруулах гэсэн хүсэл эрмэлзлэлийг сэргээн цаашид сайн ажиллах идэвхийг нь өрнүүлнэ. Лавлагааны үйлчилгээнд онцгой ач холбогдолтой нэг арга бол Зорилгоор нь Удирдах Загвар /Management by Objectives model/ (ЗУЗ) юм. Энэ загвар нь ажилтан нэг бүрийн чадамжийг үнэлэн, тэдэнтэй тогтмол өргэж харьцах боломжийг олгосноороо чанарын өндөр түвшинд ажиллах чадвартай лавлагааны ажилтныг төлөвшүүлэх ач холбогдолтой. ЗУЗ-ийн нөхцөлд ажилчид өөрсдийнхөө ажил байдлын тодорхойлолтыг гарган ажил гүйцэтгэх чадвараа дүгнэхийн сацуу тэдний хамт ажиллагсад ба дарга нар нь ч үнэлгээнд оролцдог. Аливаа үнэлгээний үйл явцын нэг бүрэлдэхүүн хэсэг болох цаашид анхаарах шаардлагатай зүйлүүдийг тодорхойлон ирэх жилийнхээ зорилгыг тодорхой болгодог. Дараачийн удаа ажил гүйцэтгэлтэд үнэлгээ хийхдээ өнгөрсөн жил ажилчдын өөрсдийн тодорхойлсон зорилгын биелэлтийг өргэн харж түүний өргэжилтийг гаргаснаар үнэлгээнд өргэх холбоог бий болгодог. Түүнчлэн лавлагааны ажилтнууд болоод ахлагч нарын зүгээс дараа жилийнхээ зорилгыг тодорхойлж ажлаа сайжруулах зорилт тавьдаг.

Ишлэл 10.6**Сценари: Лавлагааны номын санчийн ажилд үнэлгээ өгөх нь**

Зарим номын сангудад “байгуулсан гавьяя”-г нь түшиглэн цалинг нь дор хаяж цөөн хувиар ч болов нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авдаг. Гавьяагаар нь буюу хийж бүтээснээр нь цалинг нь нэмэгдүүлэх гэсэн онолын гол үзэл баримтлал нь сайн ажилласан хүнийг түүнийх нь төлөө шагнан урамшуулах, харин сүл ажиллаж байгаад нь цаашид ажлаа сайжруулахад нь тулхэц болоход оршино. Энэ зарчим нь амьдралд хэрхэн хэрэгжих вэ?. Та арван номын санч хариуцсан ахлагч бөгөөд тэдний дотроос зөвхөн гуравт нь сайн ажилласан нэмэгдэл олгох боломжтой гэж бодьё. Тэгвэл тэдний дотроос та сайн ажилласан гурвыг нь яж сонгох вэ?. Бусад ажилтнуудад нь ямар шалгуурыг үндэслэн тэр гурван ажилтныг сонгосноо хэрхэн тайлбарлах вэ? Шударга бөгөөд бодит байдалд нийцэхүйц ажилласнаар нь цалинжуулах системийг хэрхэн нэвтрүүлж болох вэ?

Түвшин 2: Лавлагааны явцад үнэлгээ хийх нь

Лавлагааны фонд ба боловсон хүчний талаар үнэлгээ хийх нь чухал ач холбогдолтой хэдий ч энэ нь лавлагааны үйлчилгээг чанаржуулах хандлагын зөвхөн нэг чиглэл нь юм. Нилээд дэлгэрэнгүй дүр зургийг харахын тулд хүмүүст хэр зэрэг хүрч үйлчилж байгаад дүгнэлт хийх нь чухал. Катрин Эмэрсон лавлагаа өгч буй явц гэдэг нь”лавлагааны буюу мэдээллийн тасгийн ажилтан нэг буюу түүнээс дээш мэдээллийн эх сурвалжийг ашиглах, зөвлөлгөө өгөх, тайлбарлах, сургалт явуулах ээргээр мэдээлэл түгээх харилцаа юм “¹⁸ хэмээн тодорхойлсон. Ийнхүү лавлагааны үйл явц нь номын санч ба хэрэглэгчдийн хоорондох нарийн эздрээтэй харилцаа юм.

Лавлагаа өгөх явц нь голдуу мэдээлэл буюу тусламж хүссэн үншигчдын асуултаар эхэлдэг. Тухайн үншигчид ямар мэдээлэл хэрэгтэй болохыг лавлагааны ярилцлагын явцад тодруулдаг бөгөөд дараа нь лавлагааны номын санчийн зүгээс олон үе шаттай арга хэмжээг авч хэрэгжүүлдэг. Үүнд: сургалт явуулах, тайлбарлах, ном зүйн хайлт хийх ба эх сурвалж, гарын авлагуудад дүн шинжилгээ хийх. Эцэст нь энэ бүх үйлдлүүд нь сайн хийгдэвэл тухайн үншигч зохих мэдээлэл туслалцаа авлаа гэсэн уг. Ийнхүү лавлагаа өгөх явц нь нилээд нарийн төвөгтэй үйл ажиллагаа учраас үүнд үнэлгээ өгөх нь амаргүй. Заримдаа хэд хэдэн лавлагаа давхацсан тохиолдолд лавлагааны хэлтэс завгүй болж энэ үед үнэлгээ хийх нь бүр ч хэцүү. Гэхдээ ямар ч төрлийн номын сангийн лавлагааны үйл явцын үр өгөөжийг дүгнэн тодорхойлоход тохиромжтой хэд хэдэн аргыг боловсруулсан юм. Үүнд: нүдэнд анзаарагдахгүй байдлаар хийх үнэлгээ, хэрэглэгчдээс санал асуулга авах ба лавлагааны статистикийг цуглуулах аргууд багтана.

Нүдэнд цл анзаарагдах үнэлгээ

Лавлагааны үйл явцад хийх үнэлгээг хялбарчлах нэг арга зам нь тухайн лавлагааны зөвхөн нэг бүрэлдэхүүн хэсгийг үнэлгээнд хамруулах эсвэл тодорхой нэг төрлийн лавлагааг авч үзэх явдал юм. Ийнхүү хялбарчлахын нэг жишээ нь сүүлийн хориод жилд лавлагааны фондод ихээр тусгалаа олсон *цл анзаарагдах үнэлгээний арга* юм. Тэрэнс Кроули 1968 онд бичсэн докторын диссертацидаа лавлагааны үйлчилгээнд үл анзаарагдах судалгааг ашиглах аргыг боловсруулсан ба Томас Чилдерийн бүтээлд хоёр жилийн дараа дахин энэ аргыг авч үзсэн.¹⁹ Үүний дагуу итгэмжлэгдсэн хэрэглэгчдийг томилон тэдэнд номын санд очих юм уу эсвэл утсаар лавлагаа авах даалгавар өгсөн. Тэдэнд тусгайлан асуух асуултуудыг нь зааж өгсөн ба тэдгээр асуултын хариуг нь урьдчилан бэлтгэсэн байна.

Итгэмжлэгдсэн хэрэглэгчдэд номын санчдын өгч буй хариултуудыг цуглуулан анализ хийж зөв хариултын хувийг тооцоолох боломжтой. Энэхүү үнэлгээг үл анзаарагдам хэмээн нэрийдсэний учир нь судалгаанд оролцож буй номын санчид өөрсдийгээ туршиж байгаа гэдгээ мэдэхгүйд байгаа юм. Тэри Вийч ба Гербэрт Голдор²⁰ нар энэхүү аргын үнэ цэнэ ач холбогдлыг үнэлэн үйлчилгээний талаар үнэн бодит дүр зургийг гаргадгаараа чухал болохыг тэмдэглэсэн. Мөн тэдний судалгаанаас номын санчид туршилт, судалгаанд хамрагдаж байна гэдгээ мэдэж байгаа тохиолдолд тэд ихэнхи асуултад зөв хариулдаг болох нь тогтоогджээ.

Краули ба Чилдерс нарын анхны бүтээлд үл анзаарагдам үнэлгээний аргыг хэрэглэн явуулсан нилээд олон судалгааны талаар өгүүлсэн. Кеннет Крюс энэхүү судалгааны талаарх дүгнэлтийг сайн хийсэн.²¹ Номын санчдаас өгч буй хариултуудын ерөнхий шинж тэмдэг нь тогтоогдсон. Аливаа болсон үйл явдлын холбогдолтой асуултуудад номын сангийн лавлагааны тасгийнхны өгсөн хариултын 55% нь зөв байлаа. Энэхүү үр дүнг үндэслэн номын санчдын дунд үйлчилгээнийхээ чанарыг дээшлүүлэх талаар өргөн хэлэлцүүлэг явагдсаар байна. Түүнчлэн үүний үрээр лавлагааны ажилтнуудын ажил гүйцэтгэх чадварыг дээшлүүлэх аргуудыг илүүтэй сонирхон нэвтрүүлэх болсон. (9-р бүлгийг харна уу)

Түүнчлэн судлаачид лавлагааны үйл явц дахь бусад бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн талаар судалгаа хийхдээ дээрхи үл анзаарагдах үнэлгээний аргыг ашигласан. Үүнд итгэмжлэгдсэн үйлчлүүлэгчдийг гаднаас томилон нилээд дэлгэрэнгүй байдлаар хариу өгөхүйц асуултуудыг төлөвлөн номын санчдаас асуулгасан. Ялангуяа хариулт нь нилээд онцлог эх сурвалжуудыг ашиглахыг шаардсан. Жишээ нь төрийн баримт бичгүүд мэтийг оролцуулан асуулт гаргажээ. Мөн энэхүү аргыг ашиглан лавлагааны ярилцлага хийх явцыг нь судалж, лавлагааны ярилцлага хэр зэрэг чанартай явагдаж буйд дүгнэлт өгсөн. Үл анзаарагдах судалгааны аргыг янз бүрийн түвшний лавлагааны ажилтнуудыг (номын санчид, техникийн туслахууд, оюутан туслахууд) хамруулан явуулжээ. Үл анзаарагдам судалгааг тестийн аргаар явуулан үйл ажиллагаанд онош тавих хэрэглүүр болгон ашигласнаар жишээлэхэд тухайн номын санд аль чиглэлээр ажилтнуудын сургалт явуулах шаардлагатай болохыг тогтооход ашигласан байна. Учир нь имэйлээр лавлагааны асуултад хариу илгээх нь утсаар хариу өгөхтэй адилхан учраас үл анзаарагдах судалгаанд түүнийг ашиглах боломжтой бөгөөд үнэлгээний энэхүү аргыг хэрэгжүүлэх бас нэгэн найдвартай арга зам нь болж байна .

Үл анзаарагдах тест нь лавлагааны үйл явцыг дүгнэхэд хэрэглэгдэх тогтсон аргын нэг юм. Харин энэ аргын талаар янз бүрийн үзэл байдаг. Зарим хүмүүсийн үзсэнээр туршилтад орж байгаа гэдгийг нь лавлагааны ажилтнуудад урьдчилж мэдэгдэхгүйгээр ийм тест явуулах нь ёс зүйн хувьд нийцэхгүй асуудал гэж үздэг. Үл анзаарагдах тестийн үр дүнг номын сангийн ерөнхий үйл ажиллагаатай холбон авч үзэлгүйгээр тухайн нэг номын санчийн ажилтай холбон дүгнэлт гаргах тохиолдолд дээрх үзэл чухал ач холбогдолтой болж байна. Энэхүү тестийг хэрэглэхтэй холбоотой тавигдаж буй өөр нэг асуудал нь үл анзаарагдам судалгааны аргаар лавлагааны үйлчилгээний зөвхөн нэг талыг буюу тодорхой асуултын хариултад дун шинжилгээ хийхэд ашигладаг хэмээн үзэж байна. Учир нь лавлагааны тасгийн үйл ажиллагааны чадавхийг зөвхөн асуултад хариулт өгсөн байдлаар нь дүгнэх нь тэдний ажлыг цогц байдлаар харахад учир дутагдалтай гэдгийг анхаарах ёстой. Жишээ нь, ном зүйн чиглэлээр өргөн хүрээтэй туслалцаа үзүүлэх, номын санг хэрхэн ашиглах талаар уншигчдад зааж сургах зэрэг лавлагааны тасгаас эрхлэн хэрэгжүүлдэг бусад олон чухал үйл ажиллагаанууд бий.

Гэхдээ лавлагааны номын санчдын дунд явуулсан хорь гаруй судалгаанаас

илэрсэн “55% зарчим” хэмээх үр дүнгээс өнөөдөр зугтан зайлсхийхэд хэцүү. Лавлагааны үйлчилгээнд үүссэн “хямралт байдал”-ын талаар олон шүүмжлэл гарч байгаа нь лавлагааны үйлчилгээг одоо байгаагаас нь илүү сайн ажиллуулах ёстой гэж олон хүн үзэж байгаатай холбоотой юм. Үл анзарагдах тестийн үр дүнд хийсэн дүгнэлтүүд нь цаашид номын сангийн лавлагааны тасгийн үйл ажиллагааг түүштэй сайжруулахын тулд анхаарах чиглэлийг зааж өгсөн юм. Одоо номын сангид мэргэжилтнүүдээ сургах, фондоо чанаржуулах, асуултад өгөх хариултаа оновчтой болгон сайжруулах зэрэгт онцгой анхаарал хандуулах болсон.

Ишлэл 10.7

Сценари: Үл анзарагдах үнэлгээ

Лавлагааны тасгийн ахлагчийн хувьд Та тасгийнхаа үйлчилгээний чанарт анхаарч байдаг. Лавлагааны үйл явцад үл анзарагдах тестийн аргыг хэрэглэсэн хэд хэдэн судалгааны талаар та уншиж танилцсаны дараа ийм тестийг тасгийнхаа хэмжээнд өөрөө явулахаар болжээ. Ийнхүү тест явуулсны эцэст түүний үр дүнг та лавлагааны ажилтнуудаа танилцууллаа. Гэтэл номын санчдаас нэг нь сүүлийн хоёр сарын турш тэдний үйл ажиллагаанд далд байдлаар туршилт явуулсныг мэдмэгцээ ихээхэн уцаарлажээ. Юуны өмнө лавлагааны хэлтэс байнга зав чөлөө муутай байдаг учраас утсаар хариулт өгөхөд цаг, анхаарал тавих бодит боломжгүй хэмээн үзэж байгаагаа тэр номын санч хэлээд түүнчлэн номын санчаас утсаар асуулт асуухаар томилогдсон их сургуулийн оюутнуудыг бидний жинхэнэ хэрэглэгчид биш хэмээн үзэж буйгаа илэрхийлжээ. Тухайн асуулт асуусан оюутнууд мэдээлэл авах гэсэн бодит хэрэгцээ сонирхолгүй учраас номын санчдын зүгээс “хэрэглэгчдийн хэрэгцээг хангах” талаар хэрхэн ажиллаж буйд тэд үнэлгээ өгөх чадваргүй хүмүүс гэж тэр ажилтан үзэж байна. Мөн үл анзарагдах тест нь лавлагааны ажлын зөвхөн нэг хэсгийг л хамруулж байна. Гагцхуу өгсөн хариултын ончтой ба бүрэн гүйцэд гэдэгт л гол анхаарал нь чиглэж байна. Иймээс энэхүү үнэлгээ нь лавлагааны номын санчийн чадварыг шударгаар үнэлж чадахгүй байна гэж тэр үздэгээ илэрхийлжээ. Мөн түүний дургүйцлийг хүргэж буй гол зүйл нь тухайн аргыг нууц байдлаар ашигласан явдал ажээ. Ийм зүйл хийхийн өмнө яагаад тэдэнд мэдэгдсэнгүй вэ?. Та ахлагчийн хувьд энэхүү шүүмжлэлийн хариуд юу гэж хэлэх вэ?. Үл анзарагдах судалгаа нь үнэн хэрэгтээ зөв зүйтэй арга гэдгийг та тэдэнд хэрхэн итгүүлэн үнэмшүүлэх вэ?

Ил тод явуулах аргууд: Хэрэглэгчдийн дунд санал асуулга явуулах нь

Лавлагааны үйл явцад үнэлгээ хийх зорилгоор явуулдаг судалгааны ил аргуудын дотроос хамгийн өргөн хэрэглэгдэх арга нь хэрэглэгчдээс авах санал асуулга юм. Ийм судалгаа хүмүүсийг гайхалд оруулдаггүй. Номын сангийн ажилтан судалгаа хийгдэж байгааг мэдэж байдаг. Ихэнхи тохиолдолд номын сангийн ажилтан санал асуулгыг хариуцан удирдаж явуулдаг. Ерөнхийдөө ийм санал асуулгаар уншигчдын дунд асуулт тавьж тэд хэрэгтэй мэдээллээ олж авч чадсан эсэх, лавлагааны тасгийн үйл ажиллагаанд тэд хэр зэрэг сэтгэл ханамжтай байгаа болоод лавлагааны ажилтан хэр үр өгөөжтэй, нөхөрсөг байдлаар хандаж байгаа зэргийг олж тогтоох зорилго тавьдаг. Судалгааны бусад аргуудын адил энэ нь мөн сул талтай. Нэгдүгээрт, бодит байдалд үнэлгээ өгөхөөс илүү хүмүүсийн санал бодлыг харилцан солилцдог. Хүмүүсийн санаа бодол нь сонирхолтой бөгөөд ач холбогдолтой байх боловч бодит байдлын илэрхийлэл байх албагүй юм. Хэрвээ судалгаанд оролцогсдын 75% нь шаардлагатай мэдээллээ авч чадсан гэж

хариулбал үүний дагуу лавлагааны тасгийн ажлын гүйцэтгэлийг 75% тай байна гэж бид үзэх нь ээ. Хэрэглэгчид нь өөрсдийн мэдлэг боловсролын түвшин, номын сан ба ажилтнуудын талаарх хувийн сэтгэгдэл болоод бусад хүчин зүйлүүдээс шалтгаалан дутуу ба илүү үнэлэх явдал гардаг. Түүнчлэн тухайн судалгаагаар хүлээж буй хариултад тааруулан уншигчид хариулт өгөх талтай. (уншигчид өөрсдийн бодит сэтгэгдлээ илэрхийлэхийн оронд тухайн судалгаанаас хүлээж буй үр дүнтэй адил хариулах ёстой мэтээр ханддаг).

Эдгээр сүл талуудтай хэдий ч уншигчдын дунд явуулах судалгаа нь лавлагааны үйлчилгээний талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл олж авахад чухал ач холбогдолтой. Гаргууд сайн боловсруулсан нэгэн санал асуултгыг олон жилийн турш номын сангүүд өргөн хүрээнд туршин ашиглаж ирсэн. Энэ нь АНУ-ын Висконсин-Охай мужуудаас эрхлэн боловсруулсан лавлагааны үнэлгээний хөтөлбөр юм. Энэхүү судалгаагаар уншигч лавлагааны хариултадаа авсны дараа нэгэн багц асуултуудад хариулт өгөх ёстой бөгөөд мөн нэгэн зэрэг номын санч түүнтэй дүйцсэн асуултуудад хариулдаг байна. Энэхүү аргын нэг давуу тал нь тухайн лавлагааны талаар хэрэглэгчид ба номын сангийн ажилтнууд ямар санал бодолтой байгаад харьцуулалт хийдэг. Хоёрдогч давуу тал нь гэвэл, тавьж буй асуултууд нь зөвхөн номын сангийн үйл ажиллагааг ерөнхийд нь хамрах бус тодорхой нэг үйлдлийг авч үздэгээрээ давуутай. Гуравдахъ давуу тал нь гэвэл энэхүү судалгааны аргыг олон төрлийн номын сангүүд сангуудын судалгааны дүнг датабазаас олж авах боломжтой бөгөөд нэг номын сангаас гаргасан үр дунг бусад номын сангүүдтэй харьцуулах боломжтой. Лавлагааны үйлчилгээний талаар ерөнхий мэдээлэл авахын оронд лавлагааны номын санчийн зүгээс аль чиглэлд түлхүү анхаарах хэрэгтэйгээ тодорхойлон өөрсдийн ажлыг адил түвшний хэрэглэгч бүхий бусад номын сангүүдтэй харьцуулах боломж олгодгоороо чухал юм.

Ерөнхийдөө санал асуултгын хуудсыг боловсруулах явцад заль орж, түүнд өгөх хариултад хүний хувийн үзэл бодол их нэлөөлдөг талтай учраас номын сангүүд өөрсдөө судалгаа хийх арга хэрэглүүрээ зохиох нь тийм ч зохистой зүйл бишээ. Висконсин-Охай-гийн боловсруулсан арга зэрэг шинжээчдийн зохиож, сайн туршсан судалгааны аргуудыг ашиглах нь судалгааны гарах үр дунг ач холбогдолтой болгодог. Харин өөрсдөө бие дааж шинээр боловсруулсан судалгааг дүгнэж гаргахад бэрхшээлтэй төдийгүй гарсан үр дун нь бүдэг бадаг байдаг талтай. (10.8 ишлэлийг харна уу)

Ишлэл 10.8

Санал асуултгын хуудсаар үнэлгээ хийх нь

Сургалтын номын сангийн үйлчилгээнд үнэлгээ өгөх зорилгоор боловсруулсан саналасуултгын хуудсанд дараахасуултгыг оруулжээ. “Лавлаганаы номын санчтай хамгийн сүүлд уулзаж ярилцсан талаараа товч мэдээлэл бичнэ үү. Та ямар зорилгоор уулзсан бэ? Номын санч ямар тусламж үзүүлсэн бэ?”. Энэ тухайгаа хуудасны тал дээр бичих даалгавар өгчээ. Үүнд ямаршуу хариултууд өгөх вэ? Хариултуудад дүн шинжилгээ хийснээр та лавлагааны тасгийн ажил чанартай сайн явагдаж байгааг хэрхэн тодорхойлох вэ?. Энэхүү асуултаар өөр ямар зорилго тавигдаж болох вэ? Өөрөө үүнд хариулахыг хичээ. Уг асуултад хариулахад хүний хувийн үзэл бодол хэр нэлөөтэй вэ?

Ил аргаар явуулах үнэлгээний бусад аргууд

Судлаачид лавлагааны үйл ажиллагаанд үнэлгээ өгөх ил аргуудыг боловсруулсан туршсан. Зарим судлаачид лавлаганаа өгч буй үйлдэл тус бүрийн

талаар тэмдэглэл хөтлөн, түүндээ анализ хийх замаар лавлагааны ярилцлагад ил ба хаалттай асуулт ашиглах аргын талаар дурьдсан. (Эдгээр арга техникийн талаар З-р бүлгээс авна уу) Түүнчлэн эдгээр аргууд нь лавлагааны тасгийн ажлыг амжилттай явуулахад хэрхэн ач холбогдолтой болохыг тодорхойлдог. Бусад туршилтуудаар лавлагaaа өгч буй үйл явцад видео бичлэг хийн үүний дагуу хамт ажиллагсад нь шүүгчийн байр сууринаас бусдынхаа ажлын үр өгөөжид үнэлгээ хийдэг байна. Эдгээр аргууд нь лавлагааны номын санчдын ажил гүйцэтгэлийг нилээд дэлгэрэнгүй ажиглан дүгнэх өргөн боломж олгодог хэдий ч зарим ёс зүйн болоод практик асуудлуудаас болоод лавлагааны тасгийн үйл ажиллагаанд ил судалгааны аргыг хэрэглэхээс зайлсхийдэг.

Лавлагааны статистик

Дээр үеэс хамгийн түгээмэл хэрэглэгдэж ирсэн лавлагааны үйл ажиллагааг үнэлэх арга бол олон асуултуудыг жагсаан үйлчилгээний цэг дээр бэлэн байлгаж үйлчлүүлэгчдээс түүнд хариулт авах арга юм. Заримдаа эдгээрийг асуултуудынх нь шинж чанарыг нь харгалзан анализ хийн (тодорхой нэг сэдвийн хүрээний асуулт уу, эсвэл зам заахыг хүссэн үү) заримдаа хариултуудыг нь дэлгэрэнгүй байдлаар бичлэг хийн үлдээдэг. (Жишээ нь, тухайн асуултад хариулт өгөхөд төлөвлөсөн цаг хугацаа). Ийм лавлагааны статистикийн дунд хийсэн дүгнэлтүүд нь номын сангийн удирдлагуудад чухал хэрэгтэй. Үүнийг үйлчилгээний цэгүүд дээр ажилтнуудын цагийн хуваарилалтыг зохистой болгоход ашиглах ба лавлагааны үйлчилгээг цаашид өргөжүүлэх зорилгоор мэдээлэл бэлтгэхэд ашигладаг. Гэхдээ лавлагааны статистик нь үйлчилгээний талаар бүрэн дүүрэн үнэлгээ өгч чадах эсэх нь өргэлзээтэй юм. Ишлэл 10.9-өөс лавлагааны статистик цуглуулах асуултуудын жагсаалт бүхий хуудсыг жишээ болгон харуулав. Номын сангийн удирдлагууд энэхүү хуудас ашиглаж цуглуулсан тоо баримтад үндэслэн хамгийн их ачаалалтай цагийг тодорхойлон нэмэлт хүч томилон ажиллуулах эсвэл ганцаарчилсан хэлбэрээр номын сангийн сургалт явуулахад шаардагдах цагийг тодорхойлж, жилийн турш аль үед нь группчилсэн ном зүйн сургалт явуулах шаардлагатай болохыг тодорхойлдог.

Лавлагааны статистик баримтууд болоод түүний дагавар бүтээгдэхүүнүүд болох лавлагааны гүйцэтгэлийн хувь (амжилттай хариулт өгсөн лавлагааны асуултын тоо) ба лавлагааны хариултыг төгсгөсөн хувь (нэг өдөрт хариулт өгч дуусгасан лавлагааны асуултын тоо) зэргийг ашиглан лавлагааны үйл явцын чанарын талаар дүгнэлт өгдөг хэдий ч чанарыг бодитойгоор хэмжих боломжгүй хэмээн үздэг. Лавлагааны статистикаас тухайн үйлчлүүлэгч хэрэгтэй туслалцаагаа авч чадаагүй лавлагaaа ба амжилттай явагдсан лавлагааны ярилцлага зэргийг хооронд нь ялгах боломжгүй юм. Үүнтэй уялдан лавлагааны статистик ба ажил гүйцэтгэлийн үр дүнг хэмжих хэмжүүрүүд нь үйлчилгээний менежментийг сайжруулахад хэрэгтэй мэдээллээр хангадгаараа ач холбогдолтой боловч үнэлгээ өгөх хэрэглүүр байж чадахгүй юм. (Ишлэл 10.10- ийг харна уу)

Ишлэл 10.9

Лавлагааны статистик баримт цуглуулах хуудас

Лавлагааны ширээ

Өдөр тутмын статистик

Гариг:

Он сар өдөр:

Бүх асуултуудыг тэмдэглэ	9- 11	1- 6	6- 9
Лавлагаа			
Асуусан чиглэл			
Нэмэлт мэдээлэл: Шаардлагатай үед тэмдэглэ.			
Утсаар асуусан асуулт			
Сургалт			
Онлайн каталог			
Интернет хайлт			
Судалгааны асуултууд			

Ишлэл 10.10

Лавлагааны статистик

Улсын Номын Сангуудын үйл ажиллагааны үр дүнг тодорхойлох хэмжүүрүүд²³ бүтээлд лавлагааны үйл явцын үр дүнг хэмжихдээ “ дуусгавар болсон лавлагааны хувь“ гэсэн үзүүлэлтийг ашиглах санааг дэвшиүүлжээ. Энэ тохиолдолд тухайн лавлагаанд номын санч өөрөө бүрэн төгс хариулсан гэж үзэж байхад харин хэрэглэгч дуту хариу авсан гэж үзэх боломжтой ю? Паул Кантор²⁴ лавлагааны процессын амжилтыг үнэлэхдээ тухайн номын санчдаас өгч буй үнэлгээнд түшиглэх нь зүйтэй гэсэн санааг гаргасан. Энэ тохиолдолд мөн л номын санч ба уншигч хоёрын лавлагааны талаарх дүгнэлт зөрөөтэй байж болох уу? Таны хувьд лавлагагаа бодитойгоор дүгнэн дуусгавар болсон ба амжилттай хариулсан лавлагааны асуултын хувийг тодорхойлох хэмжүүрүүдийг боловсронгуй болгохын тулд юу хийх ёстой вэ?

Түвшин 3: Лавлагааны үйлчилгээнд үнэлгээ хийх нь

Лавлагааны үйлчилгээний гурав дахь түвшний үнэлгээ нь нэг удаагийн лавлагааны асуултаас халин лавлагааны үйлчилгээ ерөнхийдөө тавьсан зорилго хэрхэн биелүүлж байгаад үнэлгээ өгөх зорилготой юм. Ийм үнэлгээг хийх тохиолдолд лавлагааны тасгууд зорилго зорилттой байх ёстой. Тасгийн зорилго, зорилт нь голдуу тухайн хэрэглэгчдийнхээ мэдээллийн хэрэгцээг хангах, тэдэнд номын санд ажиллаж сурх арга барилыг заан эзэмшүүлэх зэргийг голлодог. Ийнхүү 3-р шатны үнэлгээ нь номын сан зорилго, зорилтоо хэрхэн биелүүлж байгааг тодорхойлоход чиглэгдэнэ. Лавлагааны тасгаас үйлчлүүлэгчдийнхээ мэдээллийн хэрэгцээг ямар түвшинд хангаж байгааг үнэлж дүгнэхийн тулд тухайн бүх үйлчлүүлэгчдээс найдвартай байдлаар судалгаа авч тэдний мэдээллийн хэрэгцээг тодорхойлон, тэд номын сангаас мэдээллээр хангах гол эх сурвалж хэмээн үзэж буй эсэхийг мэдэж авах хэрэгтэй. Түүнчлэн лавлагааны үйлчилгээний мөн чанарын талаар үйлчлүүлэгчдэд зориулсан сургалтын үр өгөөжийг тодорхойлохын тулд тухайн үйлчлүүлэгчид номын сангаас явуулдаг үйлчилгээний талаар хэр зэрэг мэдлэгтэй байгааг судлах хэрэгтэй.

Эдгээр өргөн хүрээтэй асуултуудад хариу өгөхийн тулд бусад олон асуултуудыг үүнд хамруулж болно. Лавлагааны үйлчилгээний хүрээнд мэдээллийн хэрэгцээ нь хангагдах боломжгүй хүн амын хэсэг бүлгийг тодорхойлж болох бөгөөд мөн номын сангийн үйлчилгээний талаар мэдлэг, мэдээллээр дутмаг байгаа хүмүүсийг ч тодруулах боломжтой. Эдгээрийг тодорхойлохдоо хүн амын хэрэгцээний шинжилгээг ашиглана. Хүн амын мэдээллийн хэрэгцээнд дүн шинжилгээ хийх олон янзын арга байдаг. *Улсын Номын Сангудад зориулсан Төлөвлөгөө боловсруулах цийл явц²⁵* хэмээх бүтээлд утсаар судалгаа авах аргын талаар өгүүлсэн бөгөөд энэ нь улсын номын сангийн үйлчилгээний талаар хэрэглэгчид ямар мэдээллэлтэй болохыг тодорхойлоход чиглэнэ. Мөн үүнээс гадна албан бус аргуудыг ч хэрэглэдэг. Жишээ нь номын сангийн лавлагааны тасгаар үйлчлүүлэн мэдээллийн хэрэгцээ нь хангагдаж чадаагүй үйлчлүүлэгчдийг тусгайд нь сонгон авч ярилцлага явуулж болно. Масси - Бурзиогийн дэвшүүлсэн хяналтын бүлгийн аргыг энд ашиглаж болно.²⁶

Энэхүү түвшний үнэлгээ нь бүхэлдээ байнга тасралтгүй үргэлжилж буй төлөвлөх үйл явц бөгөөд номын сангийн үйлчилгээний бүх хүрээг хамардаг. Энд дараах асуулт тавигддаг: “Одоо хариулж байгаа асуултуудад тэр чигээр нь бид хариулаад байх ёстой юу? “ Одоо хариулж байгаа асуултаас өөр асуулт бий юу? ” Хэрэглэгчдийн дунд явуулсан судалгааны дунд лавлагааны үйлчилгээний өнөөгийн байдалд дүгнэлт хийн одоогоор хэрэгжүүлж чадахгүй байгаа үйл ажиллагааны чиглэлүүдээ тодорхойлно. Энэхүү мэдээлэл нь номын сангаас хэрэгжүүлж буй стратеги төлөвлөгөө боловсруулах үйл хэрэгт оруулж буй хувь нэмэр мөн. (Ишлэл 10.11- ийг харна уу)

Ишлэл 10.11**Олон нийтийн дунд явуулах судалгаа**

Улсын номын сангаас явуулдаг олон нийтийн хэрэгцээг судлах судалгаагаар нийт хүн амын 90% нь лавлагааны үйлчилгээний талаар мэдээлэлтэй ба 75% нь үйлчилгээг сайн гэж дүгнэсэн болох нь илрчээ. Харин 23% нь сүүлийн гурван жилд энэхүү үйлчилгээний талаар мэддэг болсноо илэрхийлжээ. Энэ нь номын сангийн үйлчилгээний чанаарын талаар юуг хэлж байна вэ. Нэмэлт ямар асуудлыг дэвшүүлж болох вэ? Эдгээр асуудлыг номын сан хэрхэн шийдвэрлэх вэ? Мөнхүү судалгаагаар тухайн хүн амын дунд хамгийн их хэрэгцээтэй хүсэн хулээж байдаг мэдээлэл нь боломжийн үнэ бүхий байр хөлслөх тухай мэдээлэл болох нь илрчээ. Түрээслэгч ба хөлслөгчийн хооронд үүсдэг маргаантай асуудлуудыг хэрэглэгчид ихээхэн сонирхдог. Номын сангаас энэ талаар хэрхэн ажиллах ёстой вэ? Энэ талаар мэдээлэл өгөх чиглэлээр ямар үйлчилгээ явуулбал үүнд ач холбогдолтой вэ?

УРГАН ГАРЧ БУЙ АСУУДЛУУД

Лавлагааны үйл ажиллагаанд үнэлгээ өгөх үйл явц нь олон хүчин зүйлээс шалтгаална. Номын сангуудийн олон янзын төрөл ба тухайн үйлчлүүлэгч хүн амын онцлог ялгаатай талууд зэрэг нь дээр өгүүлсэн үнэлгээний аргуудын ач холбогдлыг бууруулдаг талтай. Нөгөөтэйгүүр тухайн лавлагааны тасгийн дотоод зохион байгуулалт нь үнэлгээний дүнд мөн нөлөөлдөг.

Өвөрмөц онцлог бүхий хүн амд зориулсан үйлчилгээнд үнэлгээ өгөх нь

Лавлагaa ба мэдээллийн үйлчилгээг хүртэж буй хүн амын өвөрмөц онцлог нь уг үйлчилгээнд үнэлгээ өгөх үйл явц нөлөөлдөг. Жишээ нь хүүхэд ба залуучуудад зориулсан үйлчилгээ болоод гэртээ суудаг хөгшчүүлээс эхлээд нийгмийн эмзэг бүлгийнхэн гэх зэрэг хүн амын өргөн давхаргыг энд хамруулж болно. Эдгээр бүлгүүдийн өвөрмөц хэрэгцээнд тулгуурлан үнэлгээ явуулах шалгуурыг шинээр тогтоох ёстой. Өвөрмөц онцлог бүхий хүн амын хэрэгцээний тухай 12-р бүлгээс үзнэ үү.

Номын сангийн нөөцөд үнэлгээ өгөхдөө номын сангуудын лавлагааны арга хэрэглүүрүүд нь хүүхдийн хэрэгцээнд нийцсэн эсэхийг тодорхойлох хэрэгтэй. Вайт хүүхдэд зориулсан лавлагааны хэрэглүүрүүд нь ихэнхдээ тэдний уншлагын түвшнээс дээгүүр байдлаар хийгдсэн болохыг илрүүлжээ.²⁷ Хүний нөөцөд үнэлгээ хийхдээ (жишээ нь хүүхдийн асуудал хариуцсан лавлагааны номын санч) онцлог шалгуур болох номын санчийн зүгээс хүүхэдтэй ойр дотно, тэвчээр гаргаж ажиллах чадвар зэргийг оруулах хэрэгтэй. Лавлагааны үйл явцад үнэлгээ өгөхийн тулд дээр өгүүлсэн аргуудын заримд нь өөрчлөлт оруулах шаардлагатай байдаг. Жишээ нь хүүхдүүд хэрэглэгчийн дунд явуулдаг уламжлалт санал асуулгад оролцох боломжгүй бөгөөд үл анзарагдах тест авахад орлон тоглогчийн үүрэг гүйцэтгэж чадахгүй юм. Хэрэглэгчидтэй ярилцлага хийх арга нь хүүхдийн лавлагааны тасгийн үйл ажиллагаанд үнэлгээ өгөх хамгийн шилдэг арга нь болдог. Гурав дахь шатны үнэлгээнд хүүхдийн тасгийн хөтөлбөр тус бүрийг тасгийн эрхэм зорилготой хэрхэн нийцэж байгаатай уялдуулан дүгнэнэ. Ийм чиглэлийн үнэлгээнд ашигладаг зарим баримтуудыг хүүхдүүд өөрсдөө дэвшүүлж болно. Жишээ нь тэд нэмэлт хөтөлбөр хэрэгжүүлбэл хэр зэрэг ирэх хүсэлтэй байгаагаас нь үнэлгээ хийж болно. Түүнчлэн номын санчийн зүгээс хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн түвшинд гарч буй өөрчлөлтийг судлан, үүнд номын сангийн

хөтөлбөр, үйл ажиллагаа хэрхэн нөлөөлж байгааг мэдэх боломжтой. Гэхдээ үүнд хүүхдэтэй ойр дотно ажилладаг бусад хүмүүсийн санаа бодол чухал. Жишээ нь, хүүхдүүдийн амьдралд нөлөөлж буй номын сангийн хөтөлбөрийн ач холбогдлын талаарх эцэг эхийн үнэлгээ ба суралцагчдын танин мэдэхүйн ба сурах чадварыг дээшлүүлэхэд номын сангийн хөтөлбөр хэр үр өгөөжтэй байгаа тухай багшинааас өгөх үнэлгээ чухал байдаг.

Лавлагааны электрон эх сурвалжууд нь хүүхдэд зориулсан үйлчилгээний нэг юм. Энэ нөхцөлд мэдээллийн технологитой харьцаан түүнийг ашиглах чадвар онцгой чухал бөгөөд лавлагааны номын санчдын нэг үүрэг бол хүүхдүүд хүссэн мэдээллээ олж авахад нь технологийн бэрхшээл саад учрахгүй байхад анхаарах явдал юм. Жишээ нь хүүхдүүдтэй ажилладаг сайн ажиллагаатай номын сангийн тухай судалгаанаас хараад онлайн каталогийг хүүхдүүдийн хэрэгцээнд зориулан өөрчлөх шаардлагатай болох нь илэрсэн байна.²⁸

Дээрх жишээ нь өвөрмөц онцлог бүхий хүн амд лавлагааны үйлчилгээ үзүүлэх ажлыг үнэлж дүгнэх нь нилээд ярвигтай болохыг харуулж байна. Лавлагааны үйлчилгээнд ерөнхий үнэлгээ өгөх нь чухал ач холбогдолтой хэдий ч үнэлгээний аргуудыг тухайн хамарч байгаа хүн амын онцлогт тохируулан үр өгөөжтэй ашиглахын тулд өөрчлөн тохируулах шаардлагатай. (Ишлэл 10.12-ыг үзнэ үү).

Ишлэл 10.12

Хүүхдэд зориулсан лавлагаанд үнэлгээ өгөх нь

Дунд сургуулийн сургалтын хөтөлбөрийн дагуу сургачид номын санд ажиллаж олон хичээлээр даалгавраа хийдэг. Хүүхдүүд даалгавраа хийж дууссаны нь дараа номын санд тэдэнтэй номын санч хэр зэрэг ажиллаж чадсаныг тодорхойлох хэрэгтэй. Үүгээр хүүхдүүдэд өгч буй мэдээлэл ба сургалтын үйлчилгээний чанарыг тодорхойлдог. Энэ нь сургуулийн номын санг дүгнэх нэг хэлбэр мөн. Улсын номын сангийн тухайд гэвэл хүүхдийн тасгийн номын санчаас үнэлгээг дээрхийн адил тогтмол явуулах тохиромжтой механизмууд тутмын ажиллахад тогтоон, түүнд тохирсон үнэлгээний хүүхдийн номын санч хэрхэн дүгнэж болох вэ?

Үнэлгээний ажлыг зохион байгуулах нь

Лавлагаанд үнэлгээ өгөх ажлыг зохион байгуулах төгс төгөлдөр механизмуудуу зохион байгуулалтын бүтэц гэж байдаггүй. Жижиг номын санд нэг юм уу хоёр ажилтан номын сангийн бүх лавлагааны үйлчилгээг хариуцдаг. Гэтэл зарим номын санд лавлагааны үйлчилгээг хариуцсан олон хүн үйлчилгээний олон ширээн дээр ажиллах жишээтэй. Гэхдээ лавлагааны үйлчилгээг дүгнэхэд шаардлагатай чухал хүчин зүйлүүд бий. Ялангуяа үнэлгээ явуулж байх үеэр лавлагааны номын санч өдөр тутмын ажлаасаа чөлөөлөгдөн, үнэлгээн дээр төвлөрч ажиллах хэрэгтэй. Лавлагааны үйлчилгээнд тавигдаж буй зорилго ба зорилтуудыг тогтмол дахин хянаж үзэх боломжтой байх ёстой. Ингэснээр лавлагааны үйлчилгээний бүх талуудтай гүнзгий танилцан мэдэх, цаашид сайжруулах шаардлагатай чиглэлүүдийг тогтоон, түүнд тохирсон үнэлгээний аргыг боловсруулах боломж нээгдэнэ.

Түүнчлэн үнэлгээний ажлыг зохион байгуулах үүрэг хариуцлагыг тодорхойлон, түүнийг ажил үүргийн хуваарыт оруулж өгөх хэрэгтэй. Ингэж чадаагүй нөхцөлд лавлагааны ажилтанд үнэлгээний талаар их сайхан санаа байна гэж бодохоос биш өөр хүн үнэлгээг хийх болно. Харин шинээр лавлагааны үйлчилгээний хөтөлбөр боловсруулж байгаа нөхцөлд, үнэлгээг төлөвлөлтийн нэг

бүрэлдэхүүн хэсэг болговол зохино. Жишээ нь, ном зүйн сургалтын хөтөлбөр зохиоходоо, түүнийг хариуцах номын санч нь эхнээсээ тэрхүү хөтөлбөрийг хэрхэн дүгнэх талаар тодорхой мэдээлэлтэй ажлаа эхлэх хэрэгтэй. Үүний адилаар номын санд шинэ технологи нэвтрүүлж байгаа тохиолдолд тухайн шинээр нэвтэрч буй технологийн үр өгөөжийг хэрхэн дүгнэх талаар бүр эхнээс нь тооцох хэрэгтэй. Мөн шинээр номын сангийн салбар нээх тохиолдолд тухайн орон нутгийн хүн амын онцлог хэрэгцээг (цаашид байнга эргэн харж анализ хийх) урьдчилан номын сан байгуулах төлөвлөгөөнд тусгана.

Хэрвээ номын сангаас эрхлэн үнэлгээ өгөх ажлыг зохион байгуулах боломжгүй тохиолдолд номын санч санаачлан үнэлгээний аргыг өөрөө боловсруулна. Зарим номын сангүүд утсаар өгдөг лавлагааны үйлчилгээг байнга хянах ажлыг зохион байгуулдаг бөгөөд өгч буй хариулт хэр үнэн бодит ба бүрэн дүүрэн байгааг байнга тэмдэглэж явдаг. Зарим нь лавлагааны үйлчилгээний явцад тогтмол үнэлгээ явуулах зорилгоор санал асуулгын хуудсыг үйлчлүүлэгчдээс байнга бөглүүлж байдаг. Хамгийн гол нь үнэлгээг байнга тогтмол явуулж, лавлагааны тасгийн үйл ажиллагааны чухал хэсэг болгох хэрэгтэй. Ганц удаагийн буюу салангид явуулсан үнэлгээнээс сонирхолтой үр дүн гарч болох хэдий ч иймэрхүү үнэлгээний үнэ цэнэ дорхноо буурдаг. Үнэлгээг тогтмолжуулснаар үйлчилгээгээ байнга сайжруулах чухал нөхцөл бүрддэг.

Эцэст нь хэлэхэд лавлагааны үйлчилгээнд үнэлгээ хийх ажлыг хариуцдаг номын санчдыг тогтмол цуглувулан тэднийг санал бодлоо солилцох боломжкоор хангах нь чухал. Иймэрхүү уулзалт зохиосноор үнэлгээг лавлагааны үйлчилгээг сайжруулахад ашиглах арга замыг боловсруулах боломжтой. Үүгээр лавлагааны тасгийн үйл ажиллагааг төлөвлөх процесст үнэлгээнээс гарсан дүгнэлтийг авч ашиглах боломж нээгддэг. Санхүү ба төсөвтэй холбоотой бүх төлөвлөгөөг үнэлгээтэй уялдуулах шаардлагатай. Энэхүү бүлгийн эхэнд дурьдсанчлан аливаа үнэлгээний үр дунд үйлчилгээ сайжраагүй тохиолдолд үргүй хүч чармайлт боллоо гэсэн үг. Иймээс номын сангийн ажилтнууд тусгай цаг гарган үйлчилгээгээ сайжруулах талаар анхаарч, цаашид авах арга замуудаа төлөвлөх үүргийг хүлээдэг.

ДҮГНЭЛТ

Энэхүү бүлэгт өгүүлсэн лавлагaa үйлчилгээний үнэлгээний аргууд нь цөм өөрийн сул талуудтай. Эдгээрийн аль нь ч лавлагааны үйлчилгээний талаар иж бүрэн мэдээлэл өгч чадахгүй. Үүнтэй уялдуулан үнэлгээг сайн явуулахын тулд хэд хэдэн аргыг хамтад нь интеграцилсан хэлбэрээр ашиглан лавлагааны үйлчилгээний чанар, үр өгөөжийн талаар ерөнхий чиглэл гаргадаг.

Лавлагаанд үнэлгээ өгөхдөө олон янзын арга ашиглах нь үнэлгээний бүх түвшний элементүүдийг багтаадаг. Хамгийн гол нь лавлагааны үйлчилгээний бүх оролт буюу лавлагааны эх сурвалж, цуглувулгууд ба лавлагааны номын санчийг үнэлгээнд хамруулах нь чухал. Үүний адилаар лавлагааны явц хэр зэрэг сайн байгаа талаар мэдээлэл олж авах нь чухал. Эцэст нь тухайн лавлагааны үйлчилгээ тавьсан зорилго, зорилтоо хэрхэн хэрэгжүүлж байгаад тогтмол судалгаа хийхийн тулд хүн амын хэрэгцээ тогтоо судалгаа явуулах нь чухал юм. Олон номын сангүүд эдгээр шаардлагуудын заримыг болоод бүгдийг нь ашигладаг хэдий ч янз бүрийн аргаар явуулсан үнэлгээнээс хийсэн үр дүнгүүдийг нэгтгэн тэдгээрийн мөрөөр идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулдаг.

Лавлагааны үйчилгээний тодорхой нэг чиглэлийг сонгон үнэлгээ хийснээр тэрхүү чиглэлдээ онцгой анхаарал тавих хандлага ажиглагддаг. Жишээ нь: Уншигчдаас тавьдаг энгийн бодит мэдээлэл хүссэн, тодорхой асуултад хэр зэрэг няхуур нямбай хариулт өгч байгаад голчлон анхаарч дүгнэлт өгдөг номын

сангийн ажилтнууд энэ үйлчилгээг өндөр ач холбогдолтой хэмээн хүлээн авдаг. Зарим номын сангийн дахин дахин дүгнэсээр гагцхүү энэ үйлчилгээ чухал гэдгийг улам баталгаажуулдаг. Гагцхүү олон аргыг хамтатгасан, тогтвортой үнэлгээ нь үйлчилгээний ганц нэг чиглэлээр хязгаарлагдахгүйгээр үйлчилгээний чанарын талаар ажилтнууд зөв зүйтэй ойлголттой болоход тустай байдаг.

Лавлагааны үйлчилгээний чанарыг дүгнэх талаар олон асуултад хариу өгөх хэрэгтэй. Жишээ нь, Жэймс Рэттиг лавлагааны номын санчид өөрсдийн лавлагаандаа үнэлгээ хийх талаар санал дэвшүүлсэн бөгөөд чингэхдээ гагцхүү хэрэглэгчид лавлагааны үйлчилгээнээс юу хүсэн хүлээж байгааг сайн ойлгох хэрэгтэй гэжээ.²⁹ Жо Бэл Витлачийн бичсэн нилээд маргаантай гэгдэх өгүүлэлд одоогийн хэрэглэгдэж буй үнэлгээний аргуудыг ашиглах боломжгүй олон асуултыг дэвшүүлжээ.³⁰ Эдгээр асуудлуудын ихэнх нь хэрэглэгчдийн сэдэл, биеэ авч явах байдалтай холбоотой ажээ. Хэрэглэгчдийн хүсэл сонирхол, биеэ авч явах байдал зэрэгт системтэй судалгаа хийснээр Рэттиг, Витлач нарын дэвшүүлсний дагуу лавлагааны номын санчид үйлчилгээнийхээ чанарыг дүгнэхэд үндсэн суурь мэдээлэлтэй болно. Үнэлгээний чиглэлээр олон судалгаа явуулах шаардлагатай байгаа хэдий ч энэ нь үйлчилгээний нэг чухал бүрэлдэхүүн хэсэг хэвээр байсаар байна. Лавлагааны үйлчилгээг сайжруулах ба түүнд үнэлгээ явуулахад шаардлагатай нөөц хэрэглүүрүүдийг ямагт бэлэн байлгахад анхаарч ажиллах нь мэргэжлийн номын санч нэг бүрийн үүрэг бөгөөд ингэснээрээ хэрэглэгчдэд мэдээлэл түгээх ажлаа сайн гүйцэтгэж байгаа хэрэг юм.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Мэдээллийн үнэ цэнийн талаар нэмэлт мэдээлэл сонирхсон хүмүүс судалгааны дараах өгүүллүүдээс үзнэ үү: Aatto J. Repo, "The Value of Information: Approaches in Economics, Accounting, and Management Science," "Journal of the American Society for Information Science" 40 (March 1989): 68-85, and Joan Parker and Janice Houghton, "The Value of Information: Paradigms and Perspectives," "Proceedings of the ASIS Annual Meeting" 31 (1994): 26-33.
2. Library Trends 44 (Winter 1996) сэтгүүлүүдийн бүх дугааруудад хэд хэдэн номын сангийн үйл ажиллагааны чанарыг дээшлүүлэх асуудлыг хөндсөн болно.
3. James Shedlock, "Defining the Quality of Medical Reference Service," "Medical Reference Service," "Medical Reference Services Quarterly" 7 (Spring 1988): 49
4. Jack L. Franklin and Jean H. Trasher, An Introduction to Program Evaluation (New York: Wiley, 1976), 233p.
5. Edward A. Henry, "Judging Library Reference Service," "Library Journal" 64 (May 1, 1939): 358-59.
6. G.L.Gardiner, "The Empirical Study of Reference," "College & Research Libraries" 30 (March 1969): 130-55.
7. Samuel Rothstein, "The Measurement and Evaluation of Reference Service," "Library Trends" 12 (January 1964): 456-72.
8. Samuel Rothstein, "The Hidden Agenda in the Measurement and Evaluation of Reference Services: Or, How to make a Case for Yourself," "The Reference Librarian" 11 (Fall\Winter 1984): 45-52.
9. F.W.Lancaster, If You Want to Evaluate Your Library ... (Champaign, //.: University of Illinois Graduate School of Library and Information Science, 1988), 193p.

10. See, for example, Suburban Library System, "SLS Minimum Reference Standards for Public Libraries," *Illinois Libraries* 70 (January 1988):16-19; Marjorie E. Murfin and Charles Albert Bunge, "Responsible Standart for Reference Service in Ohio Libraries," *Ohio Libraries* 1 (March/April 1988): 11-13; Joanne G. Marshall and Holly Shipp Buchanan, "Benchmarking Reference Services: An Introduction," *Medical Reference Services Quarterly* 15 (Spring 1996): 1-13.
11. G .Kim Dority, ed., *A Guide to Reference Books for Small and Medium- sized Libraries*, 1984-1994 (Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1995), 372p.
12. Barbara Ripp Safford, *Guide to Reference Materials for School Library Media Centers*, 5th ed. (Englewood, Colo.:Libraries Unlimited, 1998), 353p.
13. Bohdan S. Wynar, ed., *Recommended Reference Books for Small and Medium- sized Libraries and Media Centers* (Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, annual)
14. J.Andrew large, "Evaluating Online and СД Reference Sources," *Journal of librarianship* 21(April 1989): 87-108.
15. Alastair G. Smith, "Testing the Surf: Criteria for Evaluating Internet Information Resources," *Public- Access Computer Systems Review* 8 (1997): 1-14. Also available:<http://info.lib.uh.edu/pr/v8/n3/smit8n3.html>; Kevin M. Oliver, Gene L. Wilkinson, and Lisa T. Bennett, "Evaluating the Quality of Internet Information Sources,"in *Proceedings of Ed-Media 97 and Ed- Telecom 97- World Conference on Education Multimedia and Hypermedia & World Conference on Education Telecommunications*, eds. Tomasz Muldner and Thomas C. Reeves (Charlottesville, Va.:Association for the Advancement of Computing in Education, 1997), 971-77.
16. Бүртгүүлэх буюу лог хийх бүрт нь анализ хийх аргын талаар өгсөн хамгийн сайн жишээг дараах бүтээлээс харна уу. Steven D. Zink, "Monitoring User Search Success Through Transaction Log Analysis: The Wolf PAC Example," *Reference Services Review* 19 (1991): 49-56; Rhonda N. Hunter "Successes and Failures of Patrons Searching the Online Catalog at a Large Academic Library: A Transaction Log Analysis of the Transaction Log of an Online Public Access Catalog," *Journal of Academic Librarianship* 15 (November 1989): 267-73. Судалгааны дүгнэлтүүд үр дүнгүүд ба аргын талаар судалгаа хийсэн хамгийн сайн бүтээл бол Thomas A. Peters and others, "Special Theme: Transaction Log Analysis," *Library Hi Tech* 11,no. 2 (1993): 37-106.
17. Brian Quinn, "Beyond Efficacy: The Exemplar Librarian as a New Appoach to Reference Evaluation," *Illinois Libraries* 76 (Summer 1994): 163-73; Carole A. Larson and Laura K.Dickson, "Developing Behavioral Reference Desk Performance Standards," *RQ* 33 (Spring 1994):349-57; RUSA, " Guidelines for Behavioral Performance of Reference and Information Services Professionals," *RQ* 36 (Winter 1996): 200- 203.
18. Katerine Emerson, "Definitions for Planning and Evaluating Reference Services, " *The Reference Librarian* 11 (Fall/Winter 1984):67.
19. Энэ бүтээл хоёр диссертацийг багтаан хэвлэгдсэн. Terense Crowly and Thomas Childers, *Information Service in Public Libraries: Two Studies* (Metuchen, NJ.: Scarecrow Press, 1971), 210p.
20. Terry L. Weech and Herbert Goldhor, "Obtrusive Versus Unobtrusive Evaluation of Referense Service in Five Illinois Public Libraries: A Pilot Study," *The Library Quarterly* 52 (October 1982): 305-24
21. Kenneth D. Crews,"The Accuracy of Reference Service: Variables for Research and

Implementation,” Library & Information Science Research 10 (July- September 1988): 331-55.

22. Энэхүү санал асуулгын хуудсыг хэрхэн боловсруулах талаар дараах бүтээлээс үзнэ үү. Charles Albert Bunge, ”Factors Related to Reference Question Answering Success: The Development of a Data- Gathering Form,” RQ 24 (Summer 1985): 482-86; and Marjorie E. Murfin and Gary M. Gugelchuk, ”Development and Testing of a Reference Transaction Assessment Instrument, “ College & Research Libraries 48(July 1987):314-38.
23. Nansy A. Van House and others, Output Measures for Public Libraries: A Manual of Standardized Procedures, 2d ed. (Chicago: American Library Association, 1987), 99p.
24. Paul Kantor, “Quantitative Evaluation of the Reference Process,” RQ 21 (Fall 1981): 43-54.
25. Vernon E. Palmour, Marcia C. Bellasai, and Nancy V. DeWath, A Planning Process for Public Libraries (Chicago: American Library Association, 1980), 304p.
26. Virginia Massey-Burzio, “From the Other Side of the Reference Desk: A Focus Group Study,” Journal of Academic Librarianship 24 (May 1998):208-15.
27. Marilyn Domas White, “The Readability of Children’s Reference Materials, “ The Library Quarterly 60 (October 1990):300-319.
28. Leslie M. Edmonds, Paula R. Moore, and Kathleen Mehaffey Balcom, “The Effectiveness of an Online Catalog, “ School Library Journal 35 (October 1990): 28-32; Paul Solomon, “Children’s Information Retrieval Behavior: A Case Analysis of an OPAC, “ Journal of the American Society for Information Science 44 (June 1993): 245-64.
29. James R. Rettig, “Reference Research Questions, “ RQ 31 (Winter 1991): 167-74.
30. Jo Bell Whitlatch, “Research Topics from the Program- Unanswered Questions, “ RQ 31 (Spring 1992): 333-37.

НЭМЭЛТ ҮНШИХ МАТЕРИАЛУУД

American Library Association, Reference and Adult Services Division (RASD), Evaluation of Reference and Adult Services Committee. The Reference Assessment Manual. Ann Arbor, Mich.: Pierian Press, 1995. 372 p.

Энэхүү бүтээлд номын сангийн үйл ажиллагаанд үнэлгээ хийх талаархи онол практикийн асуудлуудыг хөндөх оролдлого хийсэн. Хамгийн сонирхол татсан хэсэг бол хамгийн сүүлчийн бүлэг бөгөөд энд лавлагааны үнэлгээнд ашиглах олон янзын хэрэглүүрүүдийн талаар дурьдсан болно.

Bunge, Charles A. “Factors Related to Output Measures for Reference Services in Public Libraries: Data from Thirty- Six Libraries.” Public Libraries 29 (January- February 1990): 42- 47.

Номын сангийн АНУ-ын Висконсин-Охай мужуудын боловсруулсан лавлагааны үнэлгээний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх явцдаа цуглуулсан материалын бүтээлд эмхэтгэн оруулжээ. Мөн энэхүү аргын ач холбогдлын талаар өгүүлж, ялангуяа номын сангийн үйл ажиллагааг цаашид сайжруулахад энэхүү аргыг ашиглах талаар дурьдсан.

Crews, Kenneth D.”The Accuracy of Reference Service: Variables for Research and Implementation.” Library & Information Science Research 10 (July- September 1988): 331-55.

Крю энэхүү бүтээлдээ лавлагааг няхуур нямбай явуулах талаар хийсэн судалгаанаас өгүүлж, лавлагааны чанарын асуудлыг хөндсөн энэхүү чухал сэдвийн талаар явуулсан олон судалгаанаас энд оруулжээ. Тэрээр эдгээр шаардлагуудыг хэрхэн стандартад оруулах талаар мөн өгүүлжээ.

Dewdney, Patricia , and Catherine Sheldrick Ross. "Flying a Light Aircraft: Reference Service Evaluation from a User's Viewpoint." RQ 34 (Winter 1994): 217-30.

Энэхүү бүтээлд лавлагааны үйл явцад үл анзарагдах ажиглалт хийсэн тухай судалгааны хэд хэдэн илтгэлээс оруулсан бөгөөд лавлагааг амжилттай явуулахад учрах түвэг бэрхшээлүүд болоод лавлагааны чанарыг бууруулах хүчин зүйлүүдийн талаар дурьдажээ.

Durrance, Joan C. "Factors That Influence Reference Success: What Makes Questioners Willing to Return? " The Reference Librarian 49/50 (1995): 243-65.

Үл анзарагдах судалгааны аргыг ашиглан лавлагааны амжилтыг дүгнэхэд хэрэгтэй зарим зүйлүүдийн талаар тухайлбал, лавлагага сайн болсныг хэмжих нэг үзүүлэлт бол тухайн уншигч эхэлж үйлчлүүлсэн номын санч дээрээ эргэж ирж үйлчлүүлэх хүсэлтэй байх нь нэгэн үзүүлэлт мөн хэмээн дурьдажээ.

-----"Reference Success: Does the 55 Percent Rule Tell the Whole Story? " Library Journal 114 (April 15, 1989): 31-36.

Үл анзарагдах тестийн үр дунд илрүүлэх лавлагааны няхуур нямбай байдалд өгөх үнэлгээ нь лавлагааны үйл ажиллагааны зөвхөн нэг талыг илтгэж байгааг дурьдаад Дурранс лавлагааны үйлчилгээ явуулж буй байр, лавлагааны номын санчийн ярилцлага явуулах чадварууд, лавлагааны номын санчийн харилцааны чадвар зэргийг үл анзарагдах ажиглалтын аргаар судлах талаар өгүүлжээ.

Hernon Peter, and Charles R.McClure. Unobtrusive Testing and Library Reference services. Norwood, NJ.:Ablex, 1987.240p.

Энэхүү бүтээл нь үл анзарагдах судалгааны аргын талаар олон асуудлыг хөндсөн бөгөөд ном зохиогчдын зүгээс үл анзарагдах судалгаа явуулах, түүний үр дүнгийн талаар өгүүлсэн.

Hernon,Peter, and Ellen Altman. Assessing Service Quality: Satisfying the Expectations of Library Customers. Chicago: American Library Association, 1998. 243p.

Үйлчилгээний чанарын асуудлыг хөндсөн энэхүү хандлага нь үнэлгээний аргын талаар олон жишээг харуулсан. Хүмүүст уншиж ойлгоход хялбар дөт байдлаар бичигдсэн энэхүү бүтээл нь үнэлгээний асуудалтай холбоотой практик арга замуудаас өгүүлсэн учраас номын сангийн мэргэжилтнүүд төдийгүй лавлагааны үнэлгээний асуудлыг сонирхсон оюутнуудад ач холбогдолтой бүтээл юм.

Pierce, Sydney J., ed."Weeding and Maintenance of Reference Collections." The Reference Librarian 29 (1990): 1-173.

Энд лавлагааны фондод үнэлгээ хийх түүнийг цаашид сайжруулах талаар дурьдсан. Энэ асуудлыг сонирхогчдод олон талын мэдээлэл өгөх ач холбогдолтой бүтээл юм.

Robbins, Jane, Holly Willett, Mary Jane Wiseman, and Douglas L. Zweizig. Evaluation Strategies and Techniques for Public Library Children's Services: A Sourcebook. Madison, Wis.:School of Library and Information Studies, University of Wisconsin-Madison, 1990. 302p.

Хүүхдийн лавлагааны тасгийн үйл ажиллагаанд үнэлгээ өгөх асуудлыг хөндсөн сонирхолтой бүтээл юм. Энэ чиглэлийн үнэлгээний асуудлаар Адел Фасик, Диана Янг, Мэри Чэлтон нарын бүтээлээс харна уу.

Van House, Nancy A., Beth T. Weil, and Charles R. McClure. Measuring Academic Library Effectiveness: A Practical Approach. Chicago:American Library Association, 1990. 182p.

Улсын номын сангуйдын үйл ажиллагааны үр дүнг хэмжих сэдэвт номын нэгэн адил энэхүү бүтээл нь судалгааны чиглэлийн номын сангуйдын үйл ажиллагааны үр өгөөжийг дүгнэх хэмжүүрүүдийг боловсруулахад практик зөвлөмж өгсөн. Ихэнх хэмжүүрүүд нь номын санчдын өөрсдийнх нь бичсэн илтгэлүүд болоод тэдний санаа бодолд тулгуурлан боловсруулагджээ.

Van House, Nancy A., Mary Jo Lynch, Charles R. McClure, Douglas L. Zweizig, and AEleanor Jo Rodger. Output Measures for Public Libraries: A Manual of Standardized Procedures. 2d ed. Chicago: American Library Association, 1987. 99p.

Улсын номын сангуйдын үйл ажиллагааны үр дүнгийн талаар мэдээлэл бүхий энэхүү бүтээл нь стандартын тухай гарын авлага төдийгүй лавлагааны үйлчилгээний чанарыг хэмжихэд тэдгээрийг хэрхэн ашиглах тухай материалыг багтаасан. Түүнчлэн өөр нэг сонирхол татсан зүйл нь өөрсдийн үйл ажиллагааны талаар лавлагааны номын санчдаас өгсөн өөрөө өөрсдийгөө дүгнэх илтгэлд үндэслэн тэдгээр үнэлгээний аргуудыг боловсруулсанд оршино.

БҮЛЭГ

11

ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭГ ЗОХИОН БАЙГУУЛЖ, ХҮМҮҮСТ ХҮРГЭЖ, УДИРДАХ НЬ

Жозефин З. Кибби

ОРШИЛ

Номын 1-р бүлэгт XIX зууны сүүлч үеэс Америкийн номын сангүүд “уншигчдад тусламж” үзүүлж эхэлсэн тухай дурьдсан билээ. Эхэн үедээ энэхүү туслалцааг лавлагааны жижиг өрөөнд буюу номын сангийн тусгайлан гаргасан хэсэгт номын санч суугаад өгдөг байлаа. Харин сүүлийн жилүүдэд лавлагааны ийм хэлбэр шүүмжлэлд ихээхэн өртөх боллоо. Сүлжээнээс мэдээлэл авах боломжтой болсоор номын санд очсон хүмүүс хамгийн түрүүнд ханддаг байсан лавлагааны өрөө, лавлагaa өгдөг номын санчийн хэрэгцээ ч үгүй болж мэргэжлийн номын санч төрөлжсөн бус “тусламж” үзүүлэх нь хэрэгтэй юу үгүй юу гэсэн асуулт тавигдаж эхэлсэн байна. Үүний хариуд зарим номын сангүүд очиж үйлчлэх үйлчилгээ (*tiered service or roving*) гэх мэт үйлчилгээний шинэ хэлбэрүүдийг нэвтрүүлж тухайн нэг сэдвээр тусламж өгөх буюу судлагааны талаар заавар зөвлөгөө өгч чадахаар болжээ. Хамгийн чухал нь лавлагaa өгөх нь хүмүүсийн асуултанд хариулахаас хавьгүй илүү зүйл гэдгийг ухамсарласнаар хэрэглэгчдийн шаардлага, хэрэгцээг тодорхойлж, хэрэглэгчид болон системүүдийн хооронд зуучлах, номын сангаас гадна байгаа олон тооны хэрэглэгчдэд үйлчилгээ үзүүлэхэд илүү чухал үүрэг гүйцэтгэх болсон лавлагааны ажилтнуудын үүргийг өргөн хүрээтэй болгосон явдал юм.

Эл бүлэгт ирээдүй рүү чиглэгдэн өөрчлөгдөж байгаа лавлагааны зохион байгуулалт, үйлчилгээ, удирдлагын гол гол асуудлуудыг хөндөх болно. Лавлагааны уламжлалт хэлбэрийг тоймлон авч үзэхийн цогц “лавлагааг өргэн харах” хөдөлгөөний талаар болон мэдээллийн үйлчилгээний өөр бусад хэлбэрүүдийн талаар авч үзэх юм. Хамгийн гол асуудал нь лавлагааны ажилтны өөрчлөгдөн буй үүрэг, түүнтэй уялдан өөрчлөгдөж байгаа лавлагааны хэлтсийн асуудал байх юм. Баг болон ажиллах шаардлага ба хэрэглэгчдэд үзүүлэх үйлчилгээний хүрээнд менежментийн асуудал онцгойлон яригдах юм. Бүлгийн төгсгөл хэсэгт лавлагааны үйлчилгээнд гэхээсээ илүү хэрэглэгчдэд төвлөрсөн үйлчилгээний хэлбэрийн тухай авч үзэх болно.

ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ УЛАМЖЛАЛТ ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ Номын сангийн лавлагааны хэлтэс

Уламжлал ёсоор номын сангүүд нийтийн үйлчилгээний хэсэг, техник үйлчилгээний хэсэг гэсэн хоёр хэсэгт хуваагддаг. Нийтийн үйлчилгээний нэг хэсэг

боловхынхоо хувьд лавлагааны хэлтэс нь нэн тэргүүнд мэдээлэл, зааварчилгаа өгөх үүрэгтэй байдаг. Нийтийн үйлчилгээний бусад хэсэгт ном олгох, номын солилцоо, гэрээр олгох үйлчилгээ болон тусгай фондууд ордог. Номын сангийн хэмжээ, зохион байгуулалтаас шалтгаалан заавал ганц лавлагааны хэлтэстэй байх албагүй юм. Жижиг номын сангуудад ганц номын санч олон үүрэг хариуцлага хүлээдэг ба тусгай лавлагааны ширээ (reference desk) ажиллуулдаггүй. Том номын сангууд төрөлжсөн хэлтсүүд (бизнесийн, орон нутгийн түүхийн, хөгжмийн г.м)-тэй байж болохоос гадна хэлтэс тус бүр лавлагатай байж болдог.

Олон жил яригдсаар ирсэн асуудлуудын нэг нь төвлөрсөн ба төрөлжсөн үйлчилгээний асуудал юм. Төвлөрсөн үйлчилгээг дэмжигчид төвлөрсөн үйлчилгээ нь уншигчдад илүү үр дүнтэй үйлчилгээ үзүүлэхээс гадна уртасгасан цагаар ажиллах, мэргэжлийн хүмүүсийн туслалцаа авах илүү боломжтой (ялангуяа оройн цагаар, амралтын өдрүүдээр) нөөцүүдийг хязгаарлагдмал тоогоор хувилсан байдаг зэрэг давуу талуудтай байдаг хэмээн онцлон тэмдэглэдэг.¹ Харин төрөлжсөн үйлчилгээг дэмжигчид тодорхой салбараар мэргэшсэн хүмүүс илүү ултай, нарийвчилсан үйлчилгээ үзүүлэх чадвартай байдаг учраас лавлагааны чанар хавьгүй илүү байдаг хэмээн маргадаг. Жижиг, илүү төрөлжсөн тасагт номын санчид илүү эрх мэдэлтэй, хяналттай байдаг учраас илүү төрөлжсөн, нүсэр биш авсаархан, үйлчлүүлэгчдэд чиглэсэн үйлчилгээг илүүд үздэг.²

Сонирхолтой нь үйлчилгээний *байрилаас* илүү үйлчилгээг хүмүүст *хүргэхэд* чиглэсэн электрон сүлжээ бий болсноор сүүлийн жилүүдэд уг маргаан эрс намжсан юм. Гэсэн хэдий ч лавлагааны үйлчилгээг хэрхэн зөв зохион байгуулах тухай асуудал маргаантай хэвээр байсаар байна. Мэдээллийн хэлбэр өөрчлөгджэх, хэрэглэгчдийн шаардлага, хэрэгцээ тэлэхийн хэрээр номын сангийн зохион байгуулалтын нэгэн адил лавлагааны зохион байгуулалт хувьсан өөрчлөгджэх байгааг одоо авч үзэцгээс.

Лавлагааны хэлтсийн зохион байгуулалт

Номын сангийн том багын хэмжээ, номын санчдын гүйцэтгэх нэмэлт үүрэг хариуцлагаас шалтгаалан лавлагааны хэлтэст ерөнхийдөө 2-20 хүн ажилладаг. Лавлагааны хэлтсийн хамгийн гол хэсэг нь эл номонд дурьдагдсан олон зүйлийг агуулсан лавлагаа бүхий сүлжээнд холбогдсон ажлын байр байх бөгөөд тэнд нэг буюу хэд хэдэн номын санч ажиллана. 1-р бүлэгт дурьдсан мэдээллийн үйлчилгээнд бэлэн лавлагаа, номзүйн нотолгоо, мэдээлэл ба лавлагаа, судлагааны талаарх зөвлөгөө, ганцаарчилсан зааварчилгаа багтах бөгөөд үйлчилгээг ганцаарчилсан хэлбэрээр үзүүлэхээс гадна утсаар болон и-мэйлээр үзүүлнэ. Лавлагааны хэлтсүүд нь боломжийн хэрээр хамгийн олон цаг ажиллах ба мөн оройн цагаар, амралтын өдрүүдээр ажиллахыг хичээдэг.

Лавлагaa өгөх нь лавлагааны хэлтсийн хамгийн гол ажил хийгээд ингэж хэрэглэгчдэд шууд мэдээлэл өгөх явдал нь номын санчийн үүрэг хариуцлагын зөвхөн нэг хэсэг нь л юм. 8-р бүлэгт зааснаар зааварчилгаа өгөх нь лавлагааны зайлшгүй нэгэн хэсэг бөгөөд зааварчилгааны програмуудыг ихэвчлэн лавлагааны хэлтсээс гаргадаг. Зарим номын сангуудад лавлагааны ажилтнууд нь тусгай чиглэлээр дагнан мэргэшсэн байдаг хийгээд эмхтгэл гаргах, факультет болон олон нийттэй харилцаатай байх үүргийг давхар хүлээдэг. Их сургуулиудын номын сангийн лавлагааны хэлтсүүд нь бусад номын сангуудтай ном солилцох асуудлыг хариуцахаас гадна засгийн газрын баримт бичгүүд, өдөр тутмын хэвлэл, бичил хуурцагт буулгасан баримт бичгүүдийг эмхэлж цэгцлэх ажлыг хийнэ. Нийтийн номын сангийн лавлагааны хэлтсүүд олон нийтэд мэдээлэл, лавлагааны үйлчилгээ үзүүлж, зөвлөгөө өгч, очиж үйлчлэх зэргээр ажилладаг.

Уламжлалт хэлбэрийн номын сангуйн зохион байгуулалтаараа номын сангийн түүхэн үүрэг, мэргэжлийн өндөр ур чадварыг илтгэж, гадаад байдлаараа дээр үеийн номын сангуйн нийтлэг дүр төрхийг харуулж байдаг. Чарльз Банж, Крис Фергусон нар эдгээрийг эрх тэгш байдал, нээлттэй хялбар үйлчилгээ, хувь хүнд чиглэсэн үйлчилгээ, өндөр түвшний мэргэжлийн үйлчилгээний стандартын илрэл хэмээн тодорхойлсон байдаг.³ Арваадхан жилийн өмнө гэхэд л электрон сүлжээнээс үүдэлтэй электрон нөөцийг нэгтгэн зохион байгуулах, Вэб сайт хийх, зайны хэрэглэгчдэд үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг олон үүрэг хариуцлагыг лавлагааны хэлтсийнхэн гүйцэтгээгүй байлаа (Ишлэл 11.1-ийг үзнэ үү). Онөөгийн дижитал орчны өндөр хөгжилтэй нөхцөлд лавлагааны үйл ажиллагааг бодит байдалд, хэрэглэгчдийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн өөрчлөх явдал чухлаар тавигдаж байна.

Ишлэл 11.1

Ажилд авна

Номын сангийн лавлагааны ажилтан Old Faithful-ийн их сургуулийн номын санд номын сангийн лавлагааны ажилтнаар ажиллах сонирхолтой хүмүүсийг урьж байна. Лавлагааны хэлтсийн эрхлэгчийн удирдлаган дор (оройн цагаар болон амралтын өдрүүдээр) ажиллах бөгөөд өгөгдөл хайхад туслаж, лавлагааны гарын авлагууд, судлагааны аргуудын талаар лекц уншиж, эмхтгэл бэлтгэх, лавлагааны фондыг баяжуулах, факультеттэй холбоотой ажиллах, бусад номын сантай ном солилцох, номзүйн болон мэдээллийн гарын авлага бэлтгэх үүрэг хариуцлагыг хүлээнэ. ТАВИГДАХ ШААРДЛАГА: Номын санчийн мэргэжлээр Магистрын зэрэгтэй, өөр хамааралтай салбараар хоёр дахь магистрын зэрэгтэй байвал бүр сайн ба лавлагааны материалын талаар ерөнхий ажлын ойлголттой, зохих хэмжээний компьютерын мэдлэгтэй, их дээд сургуулийн номын сангийн талаар болон номын сангийн автоматжуулалтын талаар мэдлэгтэй байх шаардлагатай.

Нэгдмэл төрөлжүүлсэн зар, Номын сангийн сэтгүүл, 1990-ээд он

ЛАВЛАГААНЫ ТАЛААРХ ЭРГЭЦҮҮЛЭЛ

Номын сангийн талаар 1980-аад оны дундуур бичигдсэн ном зохиолыг харж байхад “уламжлалт” лавлагааны хэлбэрийн талаар үнэхээр нухацтай бодох цаг болсныг харуулж байна. Лавлагааны талаар сээрэмжлуулэг өгсөн бүр аюулын харанга дэлдсэн өгүүллүүд ойр ойрхон гарч энэ талаар “эргэж харах” шаардлага илүү чухлаар тавигдах болжээ.⁴ Шүүмжлэгчид өгүүлэлдээ номын санч хэр оновчтой мэдээлэл өгч чадаж байгаа,⁵ лавлагааг хэр сайн өгч байгаа,⁶ боловсон хүчнийг хэрхэн сонгон ажиллуулж байгаа байдал⁷ болон чухам юун талаар лавлагаа бий болгож байгаа зэрэг үндсэн асуудлуудыг хөндсөн байна. Энэ бүх санаа зовоож байгаа асуудлууд нь зөвхөн электрон мэдээллийн нөөцүүд бий болсонтой холбоотойгоор тавигдаж байгаа бус харин хүмүүсийн хэрэгцээг илүү ойлгох шаардлага, технологийн дэвшилтэт нөхцөлөөс урган гарч байгаа юм.

Лавлагаа ширээ: бяцхан хайгуул хийцгээ

Урт удаан хугацааны туршид лавлагааны талаар Банж, Фергусон нарын өгсөн хэрэглэгчдэд тохиромжтой, ижил тэгш хүртээмжтэй, нэг хүнд ганцаарчлан хандаж тусламж үзүүлэх боломжтой, мэргэжлийн өндөр түвшинтэй зэрэг тодорхойлолтууд онолын хувьд лавлагааны үйлчилгээний цөм нь болж байлаа.⁹ Патрисия Свонсоны тодорхойлсноор лавлагаа нь “номын санд ирж байгаа хүмүүст олоход дөхөмтэй эсвэл тусламж авахад тохиромжтойгоор нэгтгэн

байрлуулсан хэвлэмэл материалын болон сүүлийн үед электрон нөөцийн чухал цуглуулга” юм.¹⁰ Гэхдээ өнгөрсөн арваад жилийн хугацаанд гарсан номын сангийн материалын буруу зохион байгуулалтыг ямар ч ангилсан үйлчилгээ байдаггүй, мэргэжлийн хүмүүсийг ашиглах тал дээр учир дутагдалтай, эрж байгаа зүйлээ биеэрээ л очиж олж үзэх шаардлагатай, хүмүүсийн хэрэгцээнд мэдрэмжгүй ханддаг гэх мэтээр шүүмжилсэн байдаг. Шүүмжлэгчдийн тэмдэглэж байгаагаар туршлагатай уншигчдын өмнө байнга шалгалтанд орж байдаг чадварлаг мэргэжлийн хүмүүсээс бүрдсэн лавлагааны ширээний шилмэл хэлбэр нь дээрхээс ялимгүй давуу байх ёстой юм байна. Ном яаж олох вэ, өгөгдлөөс ишлэлийг хэрхэн хэвлэж авах вэ гэх мэт улиг болсон асуултууд тавих нь номын санчийн мэргэжлийн ур чадварыг гүйцэд үнэлээгүй хэрэг болох бөгөөд ажилдаа сэтгэл ханамжгүй болоход нь түлхэц болох юм (Ишлэл 11.2-ыг үзнэ үү). Тельма Фрайдс “лавлагааг хэрэглэгчдэд туслах гол цэг болгон ажиллуулснаар номын сангид улиг болсон зүйлд мэргэжлийн хүний цагийг дэмий үрээд зогсохгүй лавлагааны ширээг энгийн тийм ч чухал биш асуултуудад хялбархан хариулт өгөх нь лавлагааны хэвийн үйлчилгээ гэсэн тодорхойлолтын баталгаа болж өгч байгаа юм” гэсэн байдаг.¹¹ Түүний хэрэглэгчдийн байдалд хийсэн судлагаанаас үзэхэд тэд үнэхээр лавлагааны ширээг хурдан шуурхай хариулт өгөх үүрэгтэй гэж ойлгодог байна. Хэрэглэгч номзүйн гарын авлагын талаар ч юм уу судлагааны талаар номын санчаас тодорхой зөвлөгөө авах гэж байхад нь утас дуугарах ч юм уу, энгийн зүйл асуух гэсэн хүмүүс номын санчийн анхаарлыг саринуулах нь хэрэглэгч, номын санч хоёрт хоёуланд нь хүндрэлтэй байдаг. Лавлагаа нь хэрэглэгчдийг бие даах чадвар муутай, номын санчаас илүү хамааралтай болгож байна хэмээн шүүмжилдэг хүмүүс ч бий. Гэтэл зарим нь сайн хийгдсэн баталгаатай систем, интернэт сүлжээний каталог болон бусад өгөгдлийн сангид нь лавлагааны шаардлагыг багасгаж байгаа бөгөөд номын санчид энэ чиглэлд илүү хүчин чармайлт тавих нь зүйтэй гэцгээж байна.

Ишлэл 11.2

Хүйсийн асуудал уу?

Хэдийгээр өөр салбарын цөөн тооны хүмүүс чөлөөт цагаараа (гайхалтай үнээр) ажиллан хүмүүсийн хүсэлтийг барагдуулахдаа хамгийн яаралтайгаас нь эхэлдэг ч ... номын санчид ялгavarлаж үзэхийг эсэргүүцдэг ба зарим газар долоо хоногийн турш, бүр хагас сайн бүтэн сайнд ч өдөржин эргэлдсээр байгаад таардаг байна ... Магадгүй энэ нь өөрсдийгөө золиослож, хүмүүсийн хүсэлтийг биелүүлж, цаг наргуйгээр номын санд ажиллахад бэлэн байдаг эмэгтэйчүүдийн хүйсийн асуудлаас ч урган гарч байгаа байж болох юм ... манай олонхийн хүйсийн асуудал бидний ажлын талаарх ойлголтыг бүрдүүлж байгаа юм биш биз дээ?

Мэри Бигс

“Үнэн зөв мэдээлэл хайх явдлыг мэргэжилтний мэдээллийн үйлчилгээгээр солих нь”¹²

Цогц (tiered) үйлчилгээ

Лавлагааны ширээний үйлчилгээнд олон дутагдалтай талууд, хязгаарлагдмал шинж чанарууд байдаг ч номын санчдын ихэнхи нь лавлагаа бол амьд, сайн үйлчилгээ гэдгийг батлан хэлнэ. Галын шугаман дээр ажиллаж байгаа лавлагааны ажилтнуудын хийж гүйцэтгэж байгаа зүйлээс харахад өнөөгийн нөхцөл байдалд энэхүү үйлчилгээнээс татгалзах аргагүй нь илт юм. (Ишлэл 11.3-ыг үзнэ үү). Ийм ч учраас лавлагааны бусад хэлбэрүүд нь лавлагааны ширээг үгүйсгэж татан буулгахад чиглэгддэггүй.

Цогц үйлчилгээний ердийн хэлбэр гэвэл нэг чиглэлийн, шууд хурдан хариулт авч болохуйц асуултанд хариулт өгөх мэдээллийн ширээ ажиллаж байхад бас арай төвөгтэй, нарийвчилсан асуултанд хариулж зөвлөгөө өгдөг хүн лавлагааны ширээн дээр ажилладаг хэлбэр юм. Туршлагатай номын санчид баталгаатай эх сурвалж өгч байхад, “шууд өгөх лавлагаа (ready reference)”-ны тусгай хэсэг утсаар асуусан асуулт, нэг чиглэлийн асуултанд хариулж, байнгын интернэт каталогтой холбоотой асуултанд шууд хариулт өгч лавлагааны ширээг ажлын ачааллаас хөнгөвчилж байдаг байна. Тиймээс зарим номын санчид нь мэргэжлийн нарийвчилсан тусламж хэрэгтэй асуудлуудыг шийдвэрлэх боломжтой болдог байна. Цогц үйлчилгээний хэлбэрүүд нь маш их түгээмэл болж байгаа бөгөөд энэ нь “байнгын” асуултуудад хариулт өгөхөд тохиромжтой, үр дүнтэй хэлбэр юм. Гэхдээ туршлагаас үзэхэд тусгай ажилладаг мэдээллийн ширээ нь маш тодорхой үүрэг гүйцэтгэхийг, мөн маш хурдан шуурхай ажиллахыг шаарддаг байна.¹³

Цогц үйлчилгээ нь тийм гайхамшигтай зүйл ч бас биш юм. Жижиг номын сангүуд лавлагаанд зориулж тусгай хүн, байр гаргах тийм тансаг боломжгүй байдаг ба зөвхөн нэгээс хоёр үйлчилгээний цэгийг л ажиллуулдаг. Мэргэжлийн туслахууд олох асуудал бас бодох зүйлийн нэг болдог. Учир нь номын сан, мэдээллийн шинжлэх ухааны чиглэлийн хөтөлбөргүй нийтийн болон их дээд сургуулиудын номын сангүудад мэргэжлийн оюутан туслахуудыг олж ажиллуулах тал дээр хүндрэлтэй байдаг. Бас нэг чухал зүйл нь юу вэ гэхлээр өргөжүүлсэн интернэт каталог, электрон өгөгдлийн сангийн асар их мэдээлэл гэх мэт маш их боловсронгуй мэдээллийн нөөцтэй хэрэглэгчид харьцааж байгаа өнөөгийн нөхцөлд “энгийн/нэгдмэл” гэж хуваасан Цогц үйлчилгээ нь улам ойлгомжгүй болсоор байна.

Цогц үйлчилгээ нь нэг л лавлагааны ширээтэй “нэг л шаардлага бүгдэд тохирно” гэдэг үйлчилгээг үгүйсгэж байгаа хэдий ч энэ үйлчилгээ нь хэрэглэгчдэд төвлөрсөн гэхээсээ илүү номын санч төвтэй үйлчилгээ байсаар байна гэдэгтэй хэн ч маргахгүй биз ээ. Номын санчийн цаг, мэдлэгийг дээд зэргээр ашиглах, стресс ядаргааг багасгах, мэргэжлийн зохих имижийг бүрдүүлэх, хүний нөөцийг илүү үр дүнтэй ашиглах зэрэг асуудлууд бас байсаар байна. Цогц үйлчилгээнд номын санчийн цаг, мэдлэгийг зохих хэмжээнд ашиглах асуудлыг шийдвэрлэлээ гэхэд хэрэглэгчийн хэрэгцээг бүрэн дүүрэн хангаж чадахгүй бөгөөд энэ асуудал номын сангүудад тулгараад байгаа нийтлэг асуудал болоод байна.

Судлагааны талаарх зөвлөгөө

Үйлчилгээний гурав дахь түвшин болох *судлагааны талаар зөвлөгөө* өгөх үйлчилгээг олон номын сангүуд нэвтрүүлээд байна. Судлагааны эх сурвалж, стратегитэй холбоотой асуудлаар тодорхой цаг авч байж зөвлөгөө авдаг ба илүү нарийн төвөгтэй асуудлаар лавлагааны ажилтанд хандах бус харин оффист сууж ажилладаг номын санчид хандах хэрэгтэй. Судлагааны талаар зааварчилгаа өгөх үйлчилгээ нь номын сангийн ажилтнуудыг их ачаалалтай байлгадаг хэдий ч тэдний мэдлэг туршлагыг бүрэн дүүрэн ашиглах давуу талтайгаас гадна “шуурхай” ажиллах шаардлагатай лавлагааны тасгийн шиг дундуур нь бусад хүмүүс орж юм асууж, дарамт үзүүлэх зүйлгүй номын санч, хэрэглэгч хоёр илүү сэтгэл хангалуун, үр дүнтэй ажиллах боломжийг олгодог.¹⁴ Брандес Их сургуулийн номын сангийн зохион байгуулалтын өөрчлөлтийн талаар маш их яригдсан хийгээд лавлагааны ширээ гэж байсныг хэд хэдэн хүн ажилладаг мэдээллийн ширээгээр (information desk) сольж, номын санчид ажлын цагаар захиалгын дагуу хэрэглэгчидтэй ганцаарчлан уулзаж зөвлөгөө өгдөг судлагааны зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ нэвтрүүлсэн байна. Дуглас Херман Брандесийн номын сангийн загварын талаар бичсэн өгүүлэлдээ уг төсөл нь “мэргэжлийн эвтэйхэн”

амжилт боллоо: Баталгаат эх сурвалж (informed referrals) нь мэдээллийн хэсгийн хувьд асуудал хэвээр байгаа ч тэнхим болон оюутнууд зөвлөгөө өгөх үйлчилгээг маш найрсгаар хүлээн авлаа гэж дүгнэжээ.¹⁵

Очиж үйлчлэх үйлчилгээ (Roving)

Олонхи лавлагааны хэлтсүүд номын санчид нэг газраа суугаад байх бус харин ширээнийхээ араас босч номын тавиуруудаас хэрэгтэй зүйлээ олж авахаар нүдээ чилтэл хайж байгаа үйлчилгээгээ нь ихэнхдээ хүмүүс номын санчдаас тусlamж хүсдэггүй, судлагааны стратеги, нэмэлт эх сурвалжуудын талаарх тэдний мэдлэгийг ашиглаж чадлагчийг гэсэн үнднээс хэрэгждэг бөгөөд мэдээлэл олох талаар хэрэглэгчдийн чадварыг дээшлүүлэхэд чухал юм. Элен Крамер өөрийн нарийвчилсан судалгаандaa иймэрхүү аяндаа үүсч байгаа харьцаа нь мэргэжлийн ур чадварыг ашиглах, тусlamж хүсээгүй байж болох хэрэглэгчдэд хүрч үйлчлэх боломжийг үнэхээр нэмэгдүүлж байгаа юм хэмээн тэмдэглэжээ.¹⁶ Мөн Жэймс Ретиг номын санч өөрийн байрандаа сууж байх бус харин хэрэглэгчдэд туслахад бэлэн тэдний байгаа газарт очиж туслахыг зорьж байдаг хэмээн энэхүү үйлчилгээний сайн талыг онцлон тэмдэглэсэн байдаг.¹⁷ Улам боловсронгуй болж байгаа онлайн каталогууд, олон тооны өгөгдлийд, интерфейсүүд, хэвлэмэл болон электрон нөөцийд бий болж байгаа өнөө үед хэрэглэгчдийн ихэнхид нь ийм шууд оролцоо шаардлагатай байдаг.

Ялгаварт үйлчилгээ (Differentiated service)

Цогц үйлчилгээ, судлагааны зөвлөгөө, очиж үйлчлэх үйлчилгээг нэгтгэн ялгаварт үйлчилгээний загвар бий болгохыг Вильям Уитсон санал болгож байна. Тэрээр чиглэлийн ба ерөнхий мэдээллийн, техник туслалцааны, хэрэглэгчдийн асуултанд хариулах, судлагааны талаар зөвлөгөө өгөх, зааварчилгаа өгөх гэсэн таван бие даасан мөртлөө харилцан хамааралтай үйлчилгээг тодорхойлж байна. Үйлчилгээтус бүрийн нажилтнуудын ур чадвар, цагийн хуваарь нь үйлчилгээгчдийн хэрэгцээ шаардлага, тухайн номын сангийн бодлогод нийцсэн байна.¹⁸ Уитсон бусдын нэгэн адил лавлагаа бол нэгдмэл үйлчилгээ бөгөөд “бүгдэд тохирсон нэг төрлийн үйлчилгээ”-г халахыг шаардаж байна хэмээн үздэг. Номын сангийн тухай тухайлбал, үйлчилгээ, цагийн хуваарь, барилга байгууламжийн талаар ямарваа нэгэн тусгай мэдээлэл шаардлагагүй бөгөөд ийм төрлийн мэдээллийг заах тэмдэг, автоматжуулсан киоск, Вэб сайтаар дамжуулан хүргэж болно. Тусад нь мэдээллийн үйлчилгээ ажиллуулах шаардлагатай тохиолдолд үндсэн чухал тусlamж хэрэггүй учраас оюутнуудыг авч ажиллуулж болно. Сүлжээний системүүдийг ашиглахад туслах техникийн туслалцааны хэсгийнхэн тусlamж хүссэн үйлчилгээгч дээр очиж үйлчилнэ. Уитсоны хэлж байгаагаар “тусгай (электрон) лавлагааны гарын авлагуудын тухай мэдлэг нь техникийн дадал ба энэ нь хэвлэлийн мэдлэгийн зохион байгуулалтын тухай өргөн мэдлэгтэй байхаас ондоо зүйл хийгээд”¹⁹ тийм ч учраас энд заавал мэргэжлийн номын санч байх шаардлага байхгүй.

Нэгөө талаар баримтат мэдээлэл, судлагааны талаар зөвлөгөө өгөхөд илүү гүнзгий мэдлэг, дадал шаардлагатай учраас эдгээр үйлчилгээнд ялгавартай хандах хэрэгтэй. Уитсоны бичсэнчлэн баримтат мэдээлэл өгөх үйлчилгээ нь үйлчилгээгчдид асуултаа орхичихоод тодорхой хугацааны дараа хариултыг нь авдаг “мэдээллийн брокер”-ийн хэлбэртэй байж болох юм.²⁰ Судлагааны талаарх зөвлөгөөг мэргэжлийн хүн цагийн хуваарийн дагуу өгдөг байна. Зааварчилгаа өгөх үйлчилгээг судлагааны талаар зөвлөгөө өгөх, техникийн туслалцааны үйлчилгээтэй хамтатгаж болох ба эсвэл тусад нь байлгаж болно.

Ишлэл 11.3**Хамгаалах уу татгалзах уу?**

Мэргэжлийн номын санч ажиллуулдаг лавлагааны үйлчилгээ нь нийтийн болон их дээд сургуулийн номын сангудын зайлшгүй чухал хэсэг нь бөгөөд дараах үйлчилгээг хүргэх шилдэг арга юм:

- Үйлчлүүлэгчид хэрэгцээтэй үедээ төвлөрсөн нэг газраас мэдээлэл авах
- Лавлагаа авах, хэрэгцээтэй мэдээллээ хайж олоход номын санчийн мэргэжлийн туслалцааг дээд зэргээр ашиглах
- Хувь хүнд хүрч ажиллах, ганцаарчилсан зааварчилгаа авах боломж

НОМЫН САНГААС ГАДУУРХ ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Хэдийгээр өмнө дурьдсан үйлчилгээний хэлбэрүүд нь үйлчлүүлэгчдэд илүү чиглэсэн хандлагыг илэрхийлж байгаа ч гэсэн тэдний хэрэгцээг тодорхой байранд, тодорхой цаг хугацаанд хангаж байдаг ба хэрэглэгч номын санд биечлэн байж байх нөхцөл дээр суурисан байдаг. Интернэт газар сайгүй дэлгэрч, хэрэглэгчид сүлжээний каталог, тогтмол хэвлэлийн индекс, өгүүллүүдийн бүрэн текст болон лавлагааны материалыудыг номын сангаас гадуур үзэж харах боломж нээгдсэнээр судлагааны ажил хийхийн тулд заавал номын санд очих хамааралт байдал багассаар байна. Ингэснээр лавлагааны үйлчилгээг номын сангаас гадагш гаргах шаардлага гарч ирж байгаа юм. Дор бид и-мэйл, видео уулзалтын хэлбэрийг ашиглан зайны хэрэглэгчдэд мэдээлэл хүргэх талаар хийгдэж байгаа санаачлагуудыг авч үзэх болно.

И-мэйлээр лавлагаа өгөх үйлчилгээ

И-мэйлээр лавлагаа өгөх нь номын сангаас гадуур хэрэглэгчдэд туслалцаа үзүүлэх анхны оролдлогуудын нэг (утаснаас гадна) юм. Анхандаа хэрэглэгчдийн бодит бус найдлага, хэрэглээний өндөр түвшин, харилцан ярилцаж байж лавлагаа авдаг явдал алдагдсан зэрэг санаа зовоосон асуудлууд багагүй байлаа. Судлагаанаас үзэхэд хүмүүс ихэнхдээ стандарт лавлагааны гарын авлагуудыг ашиглан шууд хариулт өгч болохоор асуултууд тавьж, и-мэйлийн үйлчилгээнд шууд нүүрээ харан ярилцаж байгаа мэт хандаж, тиймэрхүү зүйлийг хүлээж байсан учраас и-мэйл үйлчилгээ номын сангийн үйлчилгээнээс нэг их дээрдээд байх зүйлгүй мэт санагджээ.²¹ Гэхдээ нүүр тулан ярилцаж авдаг лавлагааны давуу талыг алдалгүйгээр ийм хэлбэрт шилжин орж болох юм.²² Тиймээс и-мэйл лавлагаа нь маш түгээмэл хэрэглээ болж мэдээллийн үйлчилгээг өргөтгөсөн юм.

Электрон ярилцлага

И-мэйл нь лавлагаа авах тохиромжтой хэлбэр хэдий ч зайны хэрэглэгчдийн мэдээллийн хэрэгцээг бүрэн хангаж чаддаггүй. Энгийн технологитой, (судлагааны төсөл, ажлын хэсэг г.м) томоохон контекстээс тасархай учраас и-мэйл нь харьцангуй хязгаарлагдмал юм. Номын сангийн талаарх ном зохиолоос харахад хэд хэдэн номын сангудад и-мэйлийн төрлийн үйлчилгээ болох ярилцлагын технологийг нэвтрүүлж эхлээд байна. "Чат" (chat) нь харилцааны ердийн хэлбэр болох хандлагатай байгаа хэдий ч ярилцлагын програм хангамж нь харилцааны

болон суралцах хүчтэй хэрэгсэл болоод байна. Сүлжээний харилцаа холбоог хүнд ойртуулах чухал хэрэгслийн хувьд Интернэтийн орчин дахь програм хангамжаар шууд холбоо үүсгэж онлайнаар суралцах үйл явцыг хурдастгаж байна. (Ишлэл 11.4-ийг үзнэ үү). Мэдээллийн мэргэжилтнүүдийн хувьд номын санчид сүлжээгээр дамжуулан суралцахад маш их үүрэг гүйцэтгээд зогсохгүй их ч зүйлийг сурч мэдэж авч байна. Хамгийн гол нь технологоо эзэмшиж, ойлгож, хэрэглэгчидтэйгээ түншлэл тогтоож, лавлагааны уламжлалт туршлагыг зэрэг цагт, тоон нөхцөл байдалд нэвтрүүлж хэрэглэх явдал юм. Инга Барнело бичихдээ “Ирэх зуунд хүмүүс хэрэгтэй мэдээллээ авахын тулд номын санд очих шаардлагагүй болох бөгөөд номын санчид судлаачидтай интернэт сүлжээгээр харилцах шаардлагатай болох юм” гэжээ.²³

Ишлэл 11.4

Лавлагааг электрон уулзалтаар

Ирээдүйд туслалцаа шаардлагатай үед хэрэглэгчид сүлжээгээр номын санчтай холбогдон электрон уулзалтаар дамжуулан асуултынхаа хариултыг авч байх болно. Номын санчид электрон уулзалтын технологийг ашиглаж болох бусад нөхцөлүүдийг тодорхойлно уу.

Видео уулзалт

Уулзалтын хэлбэрийг ашиглах явдал дөнгөж эхлэлийн шатандаа явж байгаа ч програм хангамж, техник хангамжийн шаардлагууд шууд тавигдаж байгаа юм. Нөгөө талаар видео уулзалт нь илүү нарийн бүтцийг шаардаж байна. 1998 онд бичсэн өгүүлэлдээ Берни Слоан Мичиганы Их сургуулийн харилцан үйлчилгээт лавлагааны тусламж, Калифорнийн Их сургуулийн Ирвиний харилцан үйлчилгээт лавлагаа гэх мэт видео уулзалт хийх маягаар лавлагаа авах хэд хэдэн санаачлагуудын талаар бичсэн байдаг. Хэрэглэгчийг номын санчаас шууд зөвлөгөө авах боломжоор хангахын тулд видео камер болон уулзалтын програм хангамжийг лавлагааны хэсэг болон номын сан гэх мэт нийтийн үйлчилгээний газруудад байрлуулсан байх шаардлагатай.

Эдгээр санаачлагууд нь баагүй амжилтанд хүрсэн юм. Хүмүүст ийм төрлийн үйлчилгээ таалагдсан хэдий ч зарим хүмүүс камериийн өмнө тулгамдаж биеэ барих явдал гарч байсан байна. Видео бичлэгийн дүрс, дуу шаардлагын хэмжээнд төдийлөн хүрэхгүй байсан ба оролцогсод бие биенээ харахгүй байснаас таагүй сэтгэгдэлтэй байсан байна. Эцэст нь хэлэхэд ихэнх хүмүүс хэрэгтэй зүйлээ олж уншихын тулд номын сан руу явсаар байжээ.²⁵ Эдгээр анхны туршилтууд нь өндөр түвшиний техникийн туслалцаа, өндөржүүлсэн харилцан үйлчилгээт боломж бололцоо (оролцогсод харилцан бие биенээ харах) хэрэгтэйгээс гадна зайны үйлчилгээ, зайны эх сурвалжуудын харилцан хамааралт байдал маш чухал гэдгийг харуулсан. Хэдийгээр дээрх туршилтууд зуун хувь амжилттай болоогүй ч, илүү их зүйл шаардлагатай байгааг харуулсан ч гэсэн эдгээр санаачлагууд нь мэдээллийн үйлчилгээг номын сангийн хүрээнээс тэлж гаргах гэсэн шинэ санаачлагын оролдлого байлаа.

ШИНЭ ҮҮРЭГ, ХАРИУЦЛАГА

И-мэйл лавлагaa, видео уулзалт нь үндсэндээ уламжлалт бус аргаар мэдээлэл хүргэдэг ба номын сан, хэрэглэгч хоёрын хооронд шууд (зайных ч гэсэн) холбоог бий болгодог. Өөрөөр хэлбэл асуусан асуултанд хариулдаг номын

санчийн уламжлалт төвлөрсөн үүргийг агуулгын хувьд тэлж өгч байгаа юм. Гэхдээ мэдээлэл хайх (жишээлбэл Интернэтээс шууд мэдээлэл хайх), техник хангамж, програм хангамжийн талаарх техник туслалцаа гэх мэт хүмүүсийн хэрэгцээ шаардлага, хэрэглэгчдэд ээлтэй навигацийн систем гэх мэтийн өөрчлөлтийг энэхүү хэлбэр тусгахгүй байгаа юм. Лавлагааны номын санч өргөн хэрэглээний мэдээлэл, лавлагааны файлуудыг бүрдүүлэх, зааварчилгаа бэлтгэх, зам хайгчуудыг (pathfinders) бэлтгэх, тусламжуудыг олох, өгөгдлийн сангуд, виртуал лавлагааны фондыг бүрдүүлэх зэрэг “арын албаны” ажлыг түйцэтгэдэг байлаа. Электрон орчин эдгээр үйлчилгээ, эх сурвалжуудыг илүү өргөн хүрээний хэрэглэгчдэд хүргэж байгаа бөгөөд ингэснээрээ лавлагааны номын санчийн үүргийг мэдээллийг бүрдүүлэгч, зохион байгуулагч гэсэн утгаар нь улам өргөжүүлж байгаа юм. Номын санчид хэрэглэгч, мэдээллийн эх сурвалж хоёрыг холбож өгдөг байсан шигээ хэрэглэгчийг электрон нөөцтэй холбож өгөх ёстой гэж үү. “Лавлагааны талаар өргэн хараадаа” зөвхөн номын сан дотроо лавлагааны үйлчилгээг хэрхэн зохион байгуулсныг авч үзээд зогсохгүй мөн номын санчийн үүргийг үйлчилгээ нь сүлжээгээр дамжин өргөн хүрээнд тархаж байдаг мэдээлэл зохион байгуулагч, мэдээлэл бүрдүүлэгч гэсэн утгаар нь дахин авч үзэж тодорхойлох хэрэгтэй юм. Ийм үүрэг хариуцлагатай номын санч ажилд авах зарлалыг Ишлэл 11.5-аас үзнэ үү.

Ишлэл 11.5

Ажилд авна

Мэдээлэлд хандахад туслах лавлагааны ажилтан: Дижитопианийтийн номын сан лавлагааны ажилтан ажилд, авна. Лавлагааны ажилтан нь биеэр ирсэн хүмүүст лавлагааны тусламж үзүүлэхээс гадна сүлжээний хэрэглэгчдийг мэдээллээр хангах, электрон нөөцийг сонгон бүрдүүлэх, Дижитопиагийн электрон нөөцөөс сонгон хэрэглэх системийг боловсруулах, номын сангийн уншигчдад мэдээллийн технологийг ашиглахад нь туслах, орон нутгийн их дээд сургууль, байгууллагуудад бичмэл болон мультимедиа мэдээллийн өгөгдлийн сан бий болгоход нь туслаж хамтран ажиллана. МЭРГЭШИЛ:

Номын сан, мэдээллийн салбарын магистр; мэдээллийн технологоор хоёр дахь магистрын зэргээ хамгаалсан байвал бүр сайн; өгөгдлийн сан, Вэб сайт хийх талаар туршлагатай байх; автоматжуулалтын талаар мэдлэгтэй байхаас гадна уян хатан байж шинэ санаачлага гарган эрчимтэй ажиллах шаардлагатай.

Төрөлжүүлсэн зар, Номын сан сэтгүүл, 2005

Мэдээлэл зохион байгуулагч/бүрдүүлэгч

Хайлтын харьцангуй боловсронгуй арга замууд олон байгаа хэдий ч (6-р бүлгийг үзнэ үү) Интернэтээс найдвартай, сайн зохион байгуулалттай мэдээлэл олно гэдэг тийм ч хялбар биш байдаг. Тиймээс лавлагааны ажилтнууд өөрсдийн шилэлт сонголт хийх, зохион байгуулах авьяасаа ашиглан Вэб хуудсанд хэрэгцээтэй мэдээллийг түүж оруулан виртуал лавлагааны ширээ бий болгож байна. Интернэт нийтийн номын сан (<http://www.ipl.org>) нь уламжлалт лавлагааны фондын зохион байгуулалтыг давтсан Вэб сайтын цуглувалгын сайн жишээ юм. Хэдийгээр бүх сайтууд хэлбэр, хэмжээгээрээ (тайлбар толь бичгүүд, гарын авлага г.м.) лавлагааны номтой адилгүй ч маш хэрэгцээтэй онлайн мэдээллийг өдгөөрээс авч болдог. Мэргэжлийн номын санчид илүү хэрэгцээтэй Интернэт нөөцүүдийг түүж аван лавлагaa бүрдүүлдэг учраас виртуал мэдээллийн

ширээнүүд илүү үр дүнтэй үйлчилгээ үзүүлдэг. Интернэт нийтийн номын сан нь лавлагааны ажилтнууд мэдээллийн нөөцийг хэрхэн бүрдүүлдгийн жишээ юм.

АНУ-ын Ерөнхийлөгчид (<http://www.ipl.org/ref/POTUS>) гэх мэтийн төслүүд хуанли хэлбэрээр хийгдсэн баримтат мэдээллийг холбогдох Вэб сайтын линкүүдтэй хослуулсан байдаг. Бусад номын сангүүд өргөн хэрэглээнд зориулан Хэннепин тойргийн номын сангийн “Албан тушаал дэвшихтэй холбоотой мэдээллийн төв” (<http://www.hennepin.lib.mn.us/jacic>) гэх мэт орон нутгийн мэдээллийн файлуудаа тоон үзүүлэлтэнд шилжүүлж байхад зарим газрууд “Америкийг эргэн дурсах төсөл” (<http://www.memory.loc.gov>) зэрэг маш чухал шинэ нөөцүүдийг Конгрессийн номын сангийн тусlamжтайгаар бэлтгэж байна. Эдгээр төслүүдийн тусlamжтайгаар номын санчид ховор нөөцүүдийг бий болгон хэрэглэгчдэд хүргэхэд идэвхтэй оролцож байна.

Технологи, мэдээллийн хандалтыг идэвхжүүлэх нь

“Техникийн зөвлөх” гэсэн хэллэг отвёртка, програм суулгах тухай зааварчилгаа, ойлгомжгүй хэл гэсэн ухагдахуунуудыг халахыг шаардаж байгаа учраас “техникийн мэдлэггүй хүмүүс”-ийн цусыг царцааж болох юм. Ирээдүйн номын санчид заавал програмчлалын C++ хэлээр ярих шаардлагагүй хэдий ч хэрэглэгчид мэдээлэлд хандахад техникийн saat ал гарч болох учраас телнет, authentication, Java гэх мэт мэдээлэл түгээх технологийн суурь болсон ухагдахуунуудын талаар ойлголттой байх зайлшгүй шаардлагатай юм. Банж, Фергусон нарын тэмдэглэснээр хэрэглэгчид нэг ажлын байр (workstation)-аас бүх хэрэгслэлүүдийг ашиглан байгаа нөөцөөс нь хэрэгцээтэй бүх мэдээллээ авах боломжтой байхыг улам бүр шаардсаар байна. Тиймээс номын санчид электрон номзүйн хэрэгсэл, сүлжээний навигац, харилцааны хэрэгслүүд (Вэб браузер, ftp г.м) болон бүтээмжийн хэрэгслүүд (бичвэр боловсруулалт, хүснэгт програм) гэх мэт нэг ажлын байрнаас мэдээлэл, авах боловсруулах “нэгдмэл компьютерийн орчин”-г бүрдүүлэх хэрэгтэй. “Уламжлалт ганцаарчилсан үйлчилгээ, хандалтын эрх тэгш байдал”-ыг улам өргөтгөн “технологийг хүн бүрт хүргэх” талаар номын санчид хариуцлагатай ажиллах болоод байна.²⁶

Хэрэглэгчдэд ээлтэй навигацийн систем, электрон мэдээллийн нөөцөд хандах онлайн тусlamж, мэдээллийг хүртэх явдлыг идэвхжүүлэх системууд зэргийг сонгох, бүрдүүлэх явдал ч мөн анхаарал татаж байгаа юм. Энэ утгаараа лавлагааны номын санчид хэрэглэгчдэд бие даан ажиллахад нь зуучлагчид гэхээсээ илүү *tuslagchdyn* үүрэг гүйцэтгэж байгаа юм. Өнөөдөр номын санчид мэдээллийн асар их нөөцийг маш олон сувгаар ашиглах боломжийг бий болгож байгаа учраас асар өндөр хариуцлага хүлээж байна. Номын санчид эдгээр нөөцийг хэрэглэгчдэд маш ойлгомжтойгоор хүргэж мэдээлэлд хандах хандалтыг идэвхжүүлэх ёстой. Тэд өгөгдлийн сангаас хэрэгтэй мэдээллээ хайх улмаар хэрэгцээтэй ном, өгүүлэл, баримтуудаа үзэх навигацийн системийг хэрэглэгчдэд бүрдүүлж өгөх ёстой.

ӨӨРЧЛӨЛТ ХИЙХИЙН ТУЛД МЕНЕЖМЕНТЭЭ ӨӨРЧЛӨХ ХЭРЭГТЭЙ

Номын сангүүд өөрчлөгдөж байгаа учраас тэдний зохион байгуулалт менежментийн тогтолцоо ч үүнийг даган өөрчлөгдөх ёстой. Номын сангүүд дээрээс доош чиглэсэн иерархи менежменттэй байсан хийгээд номын сангийн лавлагaa ч ийм л тогтолцоотой байсан. Ийм тогтолцоо нь эрх мэдэл, хариуцлагын зааг тодорхой, төвлөрсөн төсвийн хяналттай, хатуу чанга шийдвэр гаргалт, боловсон хүчиний менежменттэй зэрэг давуу талуудтай байдгийн цогц харилцаа,

оролцоо хязгаарлагдмал, шинэ нөхцөл байдалд шилжихдээ уян хатан бус зэрэг дутагдалтай талууд бас байдаг (ишлэл 11.6-ийг үзнэ үү). Нөгөө талаар нийтийн үйлчилгээ, систем болон техникийн үйлчилгээний хоорондох уламжлалт ялгааг арилгах, үйл ажиллагааны чиглэлийн дагуу ажлын хэсгүүд, багуудыг бүрдүүлэн ажиллах зэргээр уян хатан хандаж байгаа байдал ажиглагдаж байна. Ийнхүү номын сангрууд тоон үзүүлэлтэнд шилжиж байгаа өнөөгийн нөхцөлд амжилттай ажиллахад шаардлагатай менежментийн загварыг идэвхийлэн эрэлхийлж байна.

Зохион байгуулалтын бүтцийг цэгцлэх

Тайлан тавих түвшингийн тоог цөөрүүлэхийн тулд иерархи тогтолцоог цэгцлэх явдлыг олон хүмүүс өөрчлөлтийн гол түлхүүр гэж үздэг. Ийм өөрчлөлт хийсний үр дунд ажиллагсад, захирал хоёрын хооронд нэгээс илүүгүй менежер л байх юм. Менежер нь удирдагч шиг бус харин шийдвэр гаргах үйл явц, харилцаа, нөөц болон туслах үйлчилгээний зохицуулалтыг хариуцсан багийн ахлагчийн үүргийг гүйцэтгэнэ. Зааварчилгаа өгөх, мэдээллээр үйлчлэх зэрэг тусгай ажлуудыг ээлжээр гүйцэтгэж, шинэ хөтөлбөр, үйлчилгээ санаачлах багийг томилон ажиллуулж болно.

Ишлэл 11.6

Хамгийн хүнд элементийг нээлтээ

Үндэсний нэгэн лабораторынхан саяхан шинжлэх ухаанд мэдэгдэж байгаа хамгийн хүнд элементийг нээлтээ. Туршилтын байдаар *administratiūm* (Ad) гэж нэрлэгдсэн уг элемент нь ямар ч электрон, протонгүй юм... гэхдээ нэг нейтронтой, 75 туслах нейтрон, 125 дэд туслагч нейтрон, 11 дэд орлон туслагч нейтронтой байна. Ингэснээр 212 хэсгээс бүрдсэн атомын цул болдог. 212 хэсэг нь мемон хэмээх мезон төст хэсгүүдийн байнгын солилцлын хүчээр цөм дотроо төвлөрч байдаг. Ямар ч электронгүй учраас администраторууд нь идэвхгүй юм. Гэсэн хэдий ч өөрийн оролцож байгаа урвалaa удаашруулах талтай байdag болохоор химийн талаасаа мэдрэгдэж болно.

Томас Ж.Кайл “Мэдэгдэж байгаа хамгийн хүнд элемент”²⁸

Дэвид Ливайсын ажиглалтаар “Олонхи тохиолдолд лавлагааны номын санчдын гүйцэтгэх үүрэг тэдний ажлын цар хүрээ, байгууллагынх нь зохион байгуулалттай зохицолдоотой байдаггүй.”²⁹ Жишээ нь лавлагааны ажлын дийлэнх нь лавлагааны ширээ, зөвлөгөө өгөх өрөө, биет эх сурвалжуудын дэргэд өргэлдэж байдаг. Сүлжээний нөхцөл байдалд ажиллахад тохирсон өөрчлөлт хийхийн тулд зохион байгуулалтаа эргэн харж, олон нийтийн үйлчилгээ, систем болон техникийн үйлчилгээний хоорондох уламжлалт ялгааг арилгасан мэргэжлийн ажлын хэсгүүдийг байгуулан ажиллах чадвартай байх хэрэгтэй. Зорилго зорилтоо тодорхойлох, стратеги төлөвлөлт хийх, бодлогоо шинэчлэн боловсруулах, хэрэглэгчдийн талаарх мэдээлэл цуглуулах, боловсон хүчний хөгжил, сургалт зэрэг нь видео уулзaltaар дамжуулан оюутны байр, ажлын байранд лавлагаа авах боломжтой болгох зэргээр цаашид шинэ санаачилга, хөтөлбөр боловсруулан ажиллахад ихээхэн чухал юм.

Лавлагааны хэлтэс нь салангид бие даасан хэсэг маягаар үйл ажиллагаа явуулдгаа болж болно гэдэгт гол нь байгаа юм. Үүний оронд ганцаарчилсан тусламж үзүүлж, техник хангамж, програм хангамжтай холбоотой асуудлуудыг шийдвэрлэх эсвэл номын сан хоорондын солилцоог идэвхжүүлэх зэргээр мэдээлэл авах боломжийг бүрдүүлэх үндсэн үүрэгтэй нэг болон хэдэн багуудыг

ажиллуулж болох юм. Крис Фергусоны бичсэнчлэн “лавлагаа, зааварчилгаа өгөх, харилцан уялдаа холбоотой байх, баримт материал хүргэж өгөх, өгөгдөл хайх зэрэг маш энгийн үйлчилгээ үзүүлэхэд олон нийтийн үйлчилгээ төвлөрсөөр байна.”³⁰

Үйлчилгээг бүхэлд нь чанаржуулах менежмент (Total Quality Management)

Дээр дурьдсан баг болон ажиллах хандлага нь иж бүрэн чанарын менежмент (ИЧМ) хэмээн нэрлэгдээд байгаа менежментийн технологитой салшгүй холбоотой юм. Үйлчилгээнээс илүү ИЧМ нь чанартай өгөгдөл цуглуулах, ажилтнуудын оролцоог идэвхжүүлэх (“чанартай хүрээ” буюу багуудын хэлбэрээр), нарийн хэмжилт, үнэлгээ хийхэд тулгуурласан маш өндөр зохион байгуулалттай үйл явц юм. Үйлчлүүлэгчдэд чиглэсэн үйлчилгээг зохион байгуулж түүнийгээ цаашид улам боловсронгуй болгох явдалд “чанарыг” чухалчлах нь хүн бурийн нэн тэргүүний хариуцлага байх ёстой.³¹

Учир нь ИЧМ үйл явц, дүрэм журмыг боловсронгуй болгоход голчлон чиглэгддэг, ялангуяа урсгал бүдүүвч маш их түгээмэл болоод байгаа, энэ нь лавлагаанд ямар ач холбогдолтой зэрэг нь тодорхой бус байгаа юм. Олонхи номын санчид бизнес, үйлдвэрийнхэнд зориулсан менежментийн загварыг төдийлөн сайшааж үзэхгүй байгаа (тиймээс ч тэд “хэрэглэгч” гэсэн нэр томьёог “үйлчлүүлэгч” гэсэн нэр томьёоноос илүүтэй хүлээж авч байгаа юм). Гэсэн хэдий ч ИЧМ-ийн зарчмууд номын сангийн үйл ажиллагаа явуулахад баримтлах гол зарчмууд болсоор байна. Үүнд чанартай өгөгдлийн сан бий болгох хариуцлага буюу “баримтыг удирдлага болгох” явдал, өөрчлөлтөнд чиглэсэн зохион байгуулалтын бүтэц бий болгох болон хэрэглэгчийн хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлох, тэдний хэрэгцээг хангах зэрэг орно.

ДҮГНЭЛТ

Лавлагааны үйлчилгээ нь лавлагааны ном материалын үндсэн фондын дунд мэргэжлийн номын санчид ажилладаг баагахан хэсэгт төвлөрсөөр иржээ. Технологийн хөгжлийг даган картан каталогийн оронд онлайн каталог гарч ирэн лавлагааны үйлчилгээ нь тодорхой орон зайгаар хязгаарлагдахаа больсон байна. Дараачийн ээлжинд тогтмол хэвлэлийн индексуудийн зөвхөн лавлагааны өрөөнөөс авдаг байсан хязгаарлагдмал явдал арилсан юм. Эцэст нь Интернэт зөвшөөрөлтэй, “үнэ төлбөргүй” асар их нөөцийг ашиглах өргөн боломжийг хэрэглэгчдэд нээж өглөө. Энэхүү хувьсал нь лавлагааны үйлчилгээний уламжлалт зохион байгуулалт, хэрэглээг “эргэж харах” шаардлагатайг тодорхойлж байгаа бөгөөд эл үйл явц өнөөдөр ч үргэлжилж байна. Хэрэглэгчдийн төрөл бурийн хэрэгцээ шаардлагад үндэслэсэн янз бурийн уян хатан өөрчлөлтүүдийг номын сангүүд хийсээр байна. Жишээ нь тэд бэлэн лавлагаа, програм хангамжтай холбоотой үйлчилгээ, судлагааны ажлын талаарх зөвлөгөө зэргийг хувь хүний шаардлагад нийцүүлэн, тохиромжтой орчинд нь олгож байна. Харилцаа холбооны технологийн хөгжлийн дагуу эдгээр үйлчилгээг хэрэглэгчид гэртээ, анги танхимдаа болон ажлын байрандаа авах боломж нэмэгдсээр байна.

Лавлагааны номын санчид зөвхөн хүссэн үйлчилгээг үзүүлдэг бус харин үйлчилгээгээ санал болгодог болоод байна. Олон нийтийн мэдээллийн хэрэгцээг хангахын тулд нэвтрэхэд хялбар сүлжээний мэдээллийг бий болгож, орон нутгийн мэдээллийг тоон үзүүлэлтэнд оруулж байна. Мөн түүнчлэн хэрэглэгч, номын сан хоёрын хооронд зуучилдаг байсан уламжлалт үүрэг хаанаас ч хамаагүй мэдээлэл авдаг технологийн хэрэглээг хүргэгчийн үүргээр тэлж байна. Лавлагааны

номын санчийн энэхүү шинэчлэгдэн хувьсаж байгаа үүрэг хариуцлага нь ийм хэлбэрийн үйлчилгээ үзүүлдэг байсан номын санч тэр ч бүү хэл хэлтсийн үүрэг хариуцлагаас хавьгүй даваад байна. Тиймээс ч лавлагааны болон техникийн үйлчилгээ үзүүлдэг үйл ажиллагааны багуудыг бий болгох гэсэн ойлголт газар авсаар байна. Эдгээр өөрчлөлтүүдийг хурдаасгахын тулд номын сангүүд тэгш иерархи бий болгож, ажилтнуудын оролцоог нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн ИЧМ гэх мэт менежментийн хувилбаруудыг хэрэгжүүлж байна.

Хэдийгээр цаашид асар их зүйлийг хийх шаардлагатай байгаа ч лавлагааны үйлчилгээ үгүй болж байна, лавлагааны номын санчид гэсэн ойлголт устаж үгүй болж байна гэвэл хэтрүүлэг болно. Харин ч бүр эсрэгээр. Бонни Нардигийн бичсэнчлэн “мэдээллийн нийгэмд номын санчид хамгийн чухал хүмүүс юм. Интернэтэд асар их мэдээлэл байрлаж байгаа нөхцөлд номын санчид илүүтэй чухал юм ... Номын санчдын нарийвчилсан хайлт, шүүлт нь электрон өртөнцийн зайлшгүй нэгэн хэсэг нь байх ёстой.”³² Лавлагааны номын санчийн хоёр дахь зуун эхлэж байгаатай уялдан “уншигчдад үзүүлэх ганцаарчилсан тусlamж” шинэ утга агуулгатай болж байна.

Ашигласан материалууд

1. Jane P. Kleiner, “The Configuration of Reference in an Electronic Environment,” *College & Research Libraries* 48 (July 1987): 302-13.
2. See Snunith Shoham, “A Cost-Preference Study of the Decentralization of Academic Library Services,” *Library Research* 4 (1982): 175-94; and Charles Martell, *The Client-Centered Academic Library An Organizational Model* (Westport, Conn.; Greenwood Press, 1983), 136p-
3. Charles A. Bunge and Chris D. Ferguson, “The Shape of Services to Come: Values-Based Reference Service for the Largely Digital Library,” *College & Research Libraries* 58 (May 1997): 258.
4. See, for example, William Miller, “What’s Wrong with Reference: Coping with Success and Failure at the Reference Desk,” *American Libraries* 15 (May 1984): 303-6, 322; Keith Ewing and Robert Hauptman, “Is Traditional Reference Service Obsolete?” *Journal of Academic Librarianship* 21 (January 1995); 3-6; and David W. Lewis, “Traditional Reference Is Dead, Now Let’s Move on to Important Questions,” *Journal of Academic Librarianship* 21 (January 1995): 10-12.
5. Peter Hernon and Charles R. McClure, “Unobtrusive Reference Testing: The 55 Percent Rule,” *Library Journal* 111 (April 15, 1986); 37-41.
6. Barbara J. Ford, “Reference Beyond (and Without) the Reference Desk,” in *Energies for Transition-Proceedings of the Fourth National Conference of the Association of College and Research Libraries* (Chicago: American Library Association, 1986), 179-81-
7. Larry R. Oberg, “The Emergence of the Paraprofessional in Academic Libraries: Perceptions and Realities,” *College & Research Libraries* 53 (March 1992): 99-112.
8. Jerry D. Campbell, “Shaking the Conceptual Foundations of Reference: A Perspective,” *Reference Services Review* 20 (Winter 1992); 29-36.
9. Bunge and Ferguson, “The Shape of Services to Come,” 258.
10. Patricia K. Swanson, “Traditional Models; Myths and Realities,” in *Academic Libraries: Myths and Realities: Proceedings of the Third National Conference of the Association of College and Research Libraries* (Chicago: American Library Association, 1984), 89.

11. Thelma Freides, "Current Trends in Academic Libraries," *Library Trends* 31 (Winter 1983); 4G6-67.
12. Mary Biggs, "Replacing the Fast Fact Drop-in with Gourmet Information Service: A Symposium," *Journal of Academic Librarianship* 11 (May 1985):69.
13. Beth S. Woodard, "The Effectiveness of an Information Desk Staffed by Graduate Assistants and Non-Professionals," *College & Research Libraries* 50 (July 1989); 455-67.
14. Virginia Massey-Burzio, "Rethinking the Reference Desk," in *Rethinking Reference in Academic Libraries*, ed. Anne Grodzins Lipow (Berkeley, Calif.: Library Solutions Press, 1993), 43-48. 276 • 11—Organizing, Delivering, and Managing Reference Services
15. Douglas Herman, "But Does It Work? Evaluating the Brandeis Reference Model," *Reference Services Review* 22 (Winter 1994); 17-28.
16. Ellen H. Kramer, "Why Roving Reference: A Case Study in a Small Academic Library," *Reference Services Review* 24 (Fall 1996); 67-80.
17. James Rettig, "Future Reference; Sired by a Hurricane, Dam'd by an Earthquake," *The Reference Librarian* 54 (1996); 87-88.
18. William L. Whitson, "Differentiated Service: A New Reference Model," *Journal of Academic Librarianship* 21 (March 1995): 103-10.
19. Ibid., 105.
20. - Ibid., 106.
21. Ann B. Bristow, "Academic Reference Service over Electronic Mail," *College & Research Libraries News* 53 (November 1992): 631-32, 637.
22. Eileen G. Abels, "The E-mail Reference Interview," *RQ* 35 (Spring 1996): 34S-58.
23. Inga H. Barnello, "The Changing Face of Reference: A History of the Future," in *The Changing Face of Reference*, eds. Lynne M. Stuart and Dena Holiman Hutto [Greenwich, Conn.: JAI Press, 1996], 14.
24. Bernie Sloan, "Service Perspectives for the Digital Library; Remote Reference Services," *Library Trends* 47 (Summer 1998); 117-43.
25. Ibid., 126-29.
26. Bunge and Ferguson, "The Shape of Services to Come," 259-60,
27. David W. Lewis, "Making Academic Reference Services Work," *College & Research Libraries* 55 (September 1994); 451-52.
28. Thomas G. Kyle, "Heaviest Element Discovered," *Journal of Irreproducible Results* 35 (January/February 1990); 31.
29. Lewis, "Making Academic Reference Services Work," 445.
30. Chris Ferguson, "Reshaping Academic Library Reference Service: A Review of Issues, Trends, and Possibilities," *Advances in Librarianship* 18 (1994): 102.
31. For a more detailed discussion, see Rosanna M. O'Neil, *Total Quality Management in Libraries: A Sourcebook* (Englewood, Colo.; Libraries Unlimited, 1994), 194p.
32. Bonne A. Nardi, "Information Ecologies," *Reference & User Services Quarterly* 38

(Fall 1998): 49.

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Фергусон, Крис. “Их сургуулийн номын сангийн лавлагааны хэлбэрийг өөрчлөх нь: Асуудал, хандлага, боломжуудын тойм,” *Номын сангийн цүлчилгээний хөгжил* 18 (1994): 73-109.

Энд Фергусон их сургуулийн номын сангийн лавлагааны үйлчилгээний онол практикийн талаарх маргаантай асуудлуудыг маш сайн тоймлон гаргаж лавлагааны “хямралын” анатомоос эхлээд санхүүжилт, технологийн үр нөлөө, зохион байгуулалтын бүтцүүд, үйлчилгээний чанар, шаталт зэрэг уламжлалт загварын үр нөлөөний асуудлыг хөндсөн хүчин зүйлүүдийг нягтлан үзэж байгаа. Тэрбэр эцэст нь ирээдүйд номын сангийн дүгнэлэгч төвтэй үйлчилгээг явуулах байх хэмээн дүгнэж байна.

Клайнэр, Жэйн. “Электрон орчин дахь лавлагааны ерөнхий төлөв” *Коллеж ба судлагааны номын сангийн 48* (1987 оны 7 сар): 302-13.

Эл сайтар судалгаа хийсний үндсэн дээр бичсэн өгүүлэлдээ Клайнэр төвлөрөл, задралын асуудлыг электрон технологийн хүрээнд авч үзэж байна. Ажиллах хүч болон үйлчилгээг төвлөрүүлэх асуудлын зэрэг, сөрөг талуудыг Лусианагийн улсын Их сургуулийн номын сангийн төвлөрсөн лавлагааны үйлчилгээ явуулах алхмыг үндэслэн гаргаж тавьжээ.

Ла Гуардиа, Шериль, ба Барбара Мичель. *Нийтлэг үндэслэлийг олох нь: Хуучны номын санг үстгэлгэээр ирээдүйн номын санг бий болгох нь*. Нью Йорк: Ниль-Шуман, 1998. х. 478.

1997 онд Харвардын их сургууль дээр болсон Нийтлэг үндэслэлийг олох нь сэдэвт бага хурал дээр тавигдсан энэхүү цуврал илтгэлийн авторууд номын санчдын дунд жинхэнэ “хэн нь хэн бэ” гэдгийг гаргаж тавьсан байна. Тэд сүлжээний нөлөө, өөрчлөгдөн буй судлагааны байдлыг гаргаж тавьсан ба “Хэрэглэгчдийнхээ сэтгэлд хүрэх нь” гэсэн хэсэгт голчлон лавлагааны асуудлуудыг гарган тавьжээ.

Ливайс, Дэвид. “Их сургуулийн номын сангийн лавлагааг ажиллуулах нь.” *Коллеж ба судлагааны номын сангийн 55* (1994 оны 9 сар): 445-56.

Ливайс номын санчдын үүрэг хариуцлага шинэчлэгдэх тохиолдолд чухам ямар зохион байгуулалтын өөрчлөлтүүд шаардлагатай болох вэ гэдгийг энд гаргаж тавьжээ. Тэрбээр номын санчдад төсвийн болон програмын бухий л эрхийг өгч, иерархийг тэгшитгэн, туслах чанарын бүх үйлчилгээгээр ханган, боловсон хүчин, үйлчилгээний цэгүүдийг бэхжүүлж, олон нийтийн үйлчилгээний төлөвлөлт, үйлчилгээний тэргүүлэх чиглэлүүдийг тодорхойлоход номын санчдыг оруулж байхыг санал болгож байна.

Мардикиан, Жэки ба Мартин Кесельман. “Ширээний ард: Электрон номын сангийн ондөржүүлсэн мэргэжлийн ажилтнууд.” *Лавлагааны цүлчилгээний тойм* 23 (1995 оны Хавар): 21-28.

Лавлагааны үйлчилгээний талаарх шинэ сэтгэлгээ болон лавлагааны зохион байгуулалтын талаар бичихдээ Мардикиан, Кесельман нар хэрэгцээний шаардлагад нийцэн үйлчилгээний гурван түвшинг санал болгож байна. Үүнд, хүний оролцоо ялимгүй шаардагдах, бэлтгэгдсэн туслахуудын оролцоо, номын санчийн оролцоо шаардлагатай байх гэсэн гурван түвшин орж байна. Мөн тэд сүлжээнээс харилцан туслалцаат лавлагаа, зааварчилгаа авах, интерфэйс-д хандах, лавлагаа өгөх системүүдийг бий болгох зэрэг электрон номын сангийн шинэ боломж, үйлчилгээний талаар бичжээ.

Мэсси-Бурзио, Виржиниа. “Өөр төрлийн лавлагаа: Уулзалт.” *Их сургуулиудын номын сангийн сэтгүүц* 18 (1992 оны 11 сар): 276-86.

Мэсси-Бурзио Брандисийн их сургууль дээр ажиллаж байсан лавлагааны үйлчилгээг татан буулгасны шалтаг шалтгааныг бичээд уламжлалт лавлагааны үйлчилгээг маш нухацтайгаар эргэн нягтлаж үзэх шаардлагатай гэдгийг таван хүний санаа бодол дээр үндэслэн гаргаж тавьжээ.

О Нэйл, Розана. *Номын сангийн цийлчилгээг бүхэлд нь сайжруулах менежмент: Эх сурвалж*. Инглвүүд, Коло.: Хил хязгааргүй номын сангуд, 1994.х.194.

Розана номын сангийн үйлчилгээг бүхэлд нь сайжруулах менежментийн зарчмыг танилцуулж байна. Хэрэглэгчийн хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох, сэтгэл ханамжийг хэмжих, багаар ажиллах хандлагыг нэвтрүүлэх зэрэг нь лавлагааны үйлчилгээг удирдан зохион байгуулахад зайлшгүй шаардлагатай гэдгийг тэмдэглэжээ.

“Тоон системд шилжиж байгаа шилжилтийн үеийн лавлагааны үйлчилгээ.” *Лавлагаа болон хэрэглэгчийн цийлчилгээний улирал тутмын сэтгүүл* 38 (1998 оны Хавар): 47-81.

Тус эмхтгэлд 1998 оны 6 сард Конгрессын их сургуулийн номын санд болсон тоон системд шилжиж байгаа шилжилтийн үеийн лавлагааны үйлчилгээ сэдэвт бага хурал дээр тавигдсан долоон илтгэл орсон ба Интернэт мэдээллийн үйлчилгээний лавлагаанд үзүүлэх үр нөлөө, хэвлэмэлээс электрон нөөцдөй шилжилт, электрон лавлагааны удирдамж ба зохиогчийн эрх гэсэн асуудлуудыг хөндөж тавьжээ.

Рижвэй, Триш, Пеги Кавер, ба Карл Стоун. *Лавлагааны менежментийг сайжруулах тухай*. Чикаго: Лавлагаа ба насанд хүрэгсдэд үйлчлэх хэлтэс, Америкийн номын сангудын холбоо, 1986. х.73.

Үг эмхтгэлийг Зүүн өмнөдийн орнуудын номын сангудын холбоо ба Америкийн номын сангийн холбооны Лавлагаа ба насанд хүрэгсдэд үйлчлэх хэлтсээс хамтран зохион байгуулсан семинараас үндэслэн гаргасан ба уг эмхтгэлд багтсан долоон өгүүлэлд стандарт тогтоох, үнэлгээ дүгнэлт өгөх, туслах ажилтнуудыг ашиглах ба менежментийн техник зэрэг менежменттэй холбоотой асуудлууд тусгагдсан байна.

Шломан, Барбара. “Электрон орчинд лавлагааны үйлчилгээг явуулах тухай.” *Лавлагааны ажилтан* 39 (1993): 99-109.

Шломан улам бүр электронжиж байгаа нөхцөлд лавлагаанд шинээр тавигдаж байгаа шаардлагуудыг гаргаж тавихын цогц лавлагааны ажилтнуудыг гүйцэтгэж байгаа үүргийнх нь дагуу үйлчилгээний ба зохион байгуулалтын баг болгож ажиллуулахыг санал болгож байна.

Стюарт, Линн., ба Дена Холиман Ньюто. *Өөрчлөгдөн буй лавлагаа*. Гринвич, Конн.: JAI Хэвлэлийн газар, 1996. х.238.

Үг эмхтгэлд лавлагааг эргэн хараад хүргэсэн шалтгаан болон өөрчлөлтийн үр нөлөөг гарган тавьсан 16 өгүүлэл орсон ба лавлагаанд хандах хандлага өөрчлөгдж байгаа болон технологийн өөрчлөлт хийгдэж байгаа тухай, өөрчлөгдөн буй хэрэглэгчдийн хүрээнд үйлчилгээ үзүүлэх, номын сангаас гадуурх үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг асуудлууд хөндөгдсөн байна.

“Лавлагааны үйлчилгээний талаарх бага хурал.” *Их сургуулийн номын сангийн сэтгүүл* 21 (1995 оны 1 сар): 3-16.

“Уламжлалт лавлагааны үйлчилгээ хоцрогдчихоод байна уу?” гэсэн өдөөн хатгасан асуултаар эхлээд дөрвөн янзын хариулт өгч байгаа уг цуврал өгүүлэлд “ширээний цаана суусан лавлагааны ажилтнууд хүмүүсийн асуусан асуултанд хариулт өгдөг” гэсэн уламжлалт ойлголтыг авч үзэж байна. Шинээр гарч ирж байгаа хариуцлагад хэрэглэгчдэд ээлтэй мэдээлэл хайх систем бий болгох, иж бүрэн автомат лавлагааны орчин бий болгох болон хүний хүчин зүйлийн зуучлалын асуудлууд орж байгаа юм.

Тайкосон, Дэвид. “Лавлагааны юу нь болоод байна.” *Америкийн номын сангүүд* 30 (1999 оны 5 сар): 57-63.

Тайкосон 1980-аад оны дундаас эхэлсэн лавлагааны шинэтгэлийн үр нөлөөг дүгнэж цэгнэхийн цогц лавлагааны үйлчилгээ нэг хүнд төвлөрч байсныг нотлоод, лавлагааны “жинхэнэ ажил” хийхийн тулд зохих нөөцүүдийг бий болгох хэрэгтэй гэдгийг онцлон тэмдэглэжээ.

Уитсон, Уильям. “Ялгаварт үйлчилгээ: Лавлагааны шинэ загвар.” *Их сургуулийн номын сангийн сэтгүүл* 21 (1995 оны 3 сар): 103-10.

Уитсон лавлагааг ерөнхий мэдээлэл өгөх, техникийн тусалцаа үзүүлэх, баримтат мэдээлэл олгох (бэлэн лавлагаа), судлагааны талаарх зөвлөгөө өгөх ба зааварчилгаа өгөх гэсэн таван харилцан хамааралт үйлчилгээнээс бүрдэнэ хэмээн тодорхойлж байна. Тэрбээр эдгээр үйлчилгээг хэрэглэгчдийн хэрэгцээ шаардлага, номын сангийн өөрийнх нь онцлог, ажилтнуудын чадвар, ажиллах цагийн хуваарь зэрэгтээ тохируулан салангид ажиллуулахыг санал болгож байна.

БҮЛЭГ

12

ХҮН АМЫН ТУСГАЙ БҮЛЭГТ ЗОРИУЛСАН НОМЫН САНГИЙН ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Франчес Ф. Жакобсон, Элен Д. Суттон

ОРШИЛ

Энэхүү номын гол үзэл санааг хоёрдугаар бүлэгт дэлгэрэнгүй тусгасан бөгөөд "бүгдээд" зориулсан номын сангийн лавлагааны үйлчилгээг бий болгоход хувь нэмэр оруулах явдал хэмээн тодорхойлж болно. "Бүгдээд" зориулсан гэсний учир нь номын сангийн лавлагааны сайн үйлчилгээ нь янз бүрийн хэрэгцээ, сонирхол бүхий хүмүүст хүртэлтэй байх шаардлагыг хангах ёстой. Тохиолдол бүрт тохирох номын сангийн лавлагааны үйлчилгээ гэж байдаггүй. Хүн амын тусгай бүлэгт хамаарах уншигчдад зориулсан номын сангийн лавлагааны үйлчилгээг бий болгох нь номын сангийн үйлчилгээг дийлэнхийн сонирхолд нийцүүлэх урьдач нөхцөл болдог.

Хүн амын тусгай бүлэгт хамаарах уншигчдад зориулсан номын сангийн лавлагааны үйлчилгээнд эрх зүйн болон ёс зүйн шаардлагууд хамаардаг. Лавлагааны үйлчилгээ үзүүлдэг номын санчдад тэдгээр бүлгүүдэд хамаарах уншигчдын эрхийг нь хамгаалагч байгаад зогсохгүй, сонирхсон материал болон эх сурвалждаа бусад уншигчдын нэгэн адил нэвтрэх тэгш боломжийг олгох үүрэг ногдох нь олонтаа. Мөн түүнчлэн олон нийтээс санхүүждэг номын сангид үйлчлүүлэгчдийн арьсны өнгө, хүйс, нийгмийн болон гадаад төрх байдлын онцлогоос үл хамааран тэдэнд үйлчлэх үүрэгтэй байдаг. Уншигчдад эх сурвалжуудыг ашиглах боломжийг олгох, тэдэнд нээлттэй байх зэрэг шаардлагууд нь *Номын санг ашиглах эрх* (Library Bill of Rights)-ийг бий болгожээ. (Ишлэл 12.1-ийг үзнэ үү)

Ишлэл 12.1

Номын санг ашиглах эрх

Номын санг ашиглах эрхийн 5-р зүйлд:

"Номын санг ашиглах эрхийг тухайн хүний гарал үүсэл, нас, үндэс угсаа болон сонирхлоос нь хамааран хасч, хязгаарлаж болохгүй.."

(1961 оны 6 дугаар сарын 18-ны өдөр баталж 1961 оны 2 дугаар сарын 2, 1967 оны 6 дугаар сарын 27 болон 1980 оны 1-р сарын 23-ны өдөр тус тус нэмэлт өөрчлөлт оруулсан АНСХ)

Дээрх заалтын “тухайн хүн” гэсэн ойлголтод ямар ч нөхцөл байдлаас үл шалтгаалан бүх этгээд хамаарна. Уг дүрмийн “Бага насын хүүхдүүдийн номын сангийн нөөцөд нэвтрэх эрх” гэсэн гарчиг бүхий 5-р бүлэгт бага насын хүүхдийн эрхийг дараах байдлаар хамгаалсан байдал аж. Үүнд:

Хүүхдүүд номын сангийн нөөцөд нэвтрэх эрхийг гагцхуу эцэг эхчүүд хязгаарлах эрх болон үүрэгтэй тухай заажээ. Номын санчид болон эрх бүхий хүмүүс эцэг эх, үр хүүхдийн хоорондын хувийн аливаа харилцаанд эцэг эхийн үүргийг гүйцэтгэх үүрэггүй гэжээ. Өөрөөр хэлбэл хүүхдүүдийн номын сангийн тодорхой эх сурвалж, материалыг авч үзэх боломжийг хориглох хязгаарлахыг хүсч буй бол тэдгээрийн эцэг эх, асран хамгаалагч нь хүүхдүүдэд тийн зөвлөх нь зүйтэй. Харин номын санчид болон эрх бүхий хүмүүс нь номын сангийн бүх эх сурвалжид нэвтрэх боложийг бүгдэд адил тэгш олгох мэргэжлийн үүргийг хүлээдэг байна.

(АНСХ-ноос 1972 оны 6 дугаар сарын 30-ны өдөр баталж, 1981 оны 6 дугаар сарын 1-ний өдөр болон 1991 оны 7 дугаар сарын 3-ны өдөр тус тус нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)

АНСХ-ны зөвшөөрснөөр энэ заалтыг оруулав.

Энэхүү бүлэгт хэрэгцээ нь маш нарийн тодорхойлогдсон боловч тэр бүр тооцогдон үзэгддэггүй бүлэг бүхий хүмүүст үзүүлэх лавлагааны үйлчилгээний төрлийн тухай өгүүлнэ. Гэхдээ номын энэ бүлэгт тухайн бүлэг хүмүүст үзүүлэх бизнес болон техникийн секторт хамаарах сонирхлын тухай өгүүлэхгүй юм. Харин нийгэм-эдийн засаг, ёс зүй, буюу бие махбодийн шинж чанараар тодорхойлогдох бүлэг хүмүүсийн тухай өгүүлэх юм. Тусгай бүлэг хүмүүсийг нас (хүүхэд, залуучууд, настай хүмүүс), бие эрхтэний дутуу байдал (бие эрхтэний болон хөгжлийн дутуу), соёлын онцлог (үүний дотор Англи хэлгүй болон бичиг үсэгтгүй насанд хүрсэн этгээд ч гэсэн мөн хамаарч болно) зэргийг нь үндэслэн тодорхойлж болно.

Дээрх бүлэгт багтах хүмүүсийн гол онцлог, тэдэнд үзүүлэх лавлагааны үйлчилгээ болон тухайн бүлэгт хамаарах бодлогын холбогдолтой асуудлууд нь тодорхойлогдсон.

Дээрхээс гадна номын сангийн үйлчлүүлэгчдийн хүрээнд өөр бусад бүлэг хүмүүс (зохион байгуулалттай хүн амын нийтлэг, шашны бүлэглэлүүд, гэй болон лесби бүлэгт хамаарах хүмүүс) тооцогдон үзэгдэх ёстой бөгөөд энд өгүүлэх бүлэг хүмүүс бүгдээрээ тухайн нэг номын сангийн үйлчилгээний хүрээнд хамрагддагчийг байна. Номын энэхүү бүлгийн зорилго нь тухайн нэг бүлэгт хамаарах хүмүүст үзүүлэх номын сангийн лавлагааны үйлчилгээний тухай өгүүлэх явдал юм. Номын сангийн лавлагааны үйлчилгээнд хандах үндсэн хандлага бол номын сангийн лавлагааны үйлчилгээний шаардлага хангасан үйлчилгээ бий болсон бөгөөд уг үйлчилгээ үзүүлэх чадвар болон эх сурвалжуудыг тухайн бүлэг хүмүүст үйлчилдэг болгохоор зохион байгуулан өөрчлөх явдал юм. Үйлчилгээг ийнхүү тухайн бүлэгт хамаарах хүмүүсийн хэрэгцээнд нийцүүлэх загвар нь доорх зүйлсийг өөртөө багтаасан байдал. Үүнд:

1. Тухайн нэг бүлэгт хамаарах этгээд номын сангаар үйлчлүүлэх, мэдээлэл авахад түүнд тохиолддог нийтлэг бэрхшээлүүдийг үнэлэх.
2. Янз бүрийн холбоод болон үйлчилгээ үзүүлэх бусад байгууллагуудын дунд судлагаа явуулж, тодорхой бүлэгт хамаарах хэрэглэгчдэд үзүүлэх үйлчилгээг хэрхэн сайжруулах талаар судлагаа явуулах.
3. Номын сангийн лавлагааны үйлчилгээ үзүүлэх ярилцлага авах, номын сангийн фондыг баяжуулах, үйлчилгээгээ түгээх ажиллагааг төлөвлөх.

4. Өөр хэрэгцээ сонирхол, соёлын онцлог бүхий үйлчлүүлэгчидтэй харилцах ажилтнуудын дунд сургалт зохион байгуулах.
5. Хэрэглэгчдийн тусгай бүлэг үйлчлүүлэгчид үзүүлэх номын сангийн лавлагааны үйлчилгээнд үнэлгээ өгөх ажлыг зохион байгуулах.

Хэдийгээр сургуулийн, нийтийн, эрдэм шинжилгээний болон тусгай зэрэг номын сангудаас үзүүлдэг лавлагааны үйлчилгээ нь өөр хоорондоо ялгаатай байх боловч тодорхой онцлог бүхий бүлэг хүмүүст үзүүлэх лавлагааны үйлчилгээ нь дараах элементүүдийг өөртөө багтаасан байдаг. Үүнд:

1. Мэдээллээр хангах үйлчилгээнүүд нь шууд өгөх лавлагаа, гэрийн даалгавар хийхэд туслах үйлчилгээ, судлагаа хийхэд туслах, мэдээлэл болон лавлагааны үйлчилгээ зэрэг (1-р бүлгийг үз) үйлчилгээнүүдтэй нийцэх ёстой.
2. Уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ (1-р бүлгийг үз)
3. Уншигчийн сонирхсон эх сурвалжийг эрж олоход нь болон сонгогдсон мэдээллийг ойлгоход нь зааварчилгаа өгөх үйлчилгээ
4. Бүлэг бүрийн мэдээллийн болон хөгжлийн хэрэгцээг дэмжихэд туслах ном, ном бус хэлбэрийн когнитив түвшний болон эрэлт хэрэгцээтэй материалыар фондыг баяжуулах
5. Номын сан хоорондын лавлагаа, солилцооны үйлчилгээнүүдийг бий болгох.
6. Номын сангийн нөөцөд нэвтрэхэд бие эрхтэн, оюун санаа, болон сэтгэхүйн боломжийн хувьд хязгаарлагдмал хүмүүст шийдвэр гаргаж өгөх

ХҮН АМЫН ТУСГАЙ БҮЛЭГТ ХАМААРАХ УНШИГЧДАД ҮЗҮҮЛЭХ ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Үндэстний ялгаатай байдал

АНУ, Канад зэрэг улсууд нь хүн ам зүйн шинж чанар болон соёлын хувьд өвөрмөц юм. АНУ-ын судлагааны товчооноос гаргасан төлөв байдлын судлагааг үндэслэвэл 2010 он гэхэд тус улсын хүн амын 13.8 хувийг Испани гаралтай, 12.6 хувийг Африк гаралтай америкууд, 4.8 хувийг Ази гаралтай хүмүүс, харин 0.7 хувийг уугуул америкууд эзлэх аж. Испани гаралгүй цагаан арьстан хүмүүсийн нийт хүн амын дунд эзлэх хувь хэмжээ нь буурсаар байх бөгөөд 2050 он гэхэд тэд дөнгөж хүн амын дийлэнхи болсон хэвээр байх гэнэ. 1997 он гэхэд нийт хүн амын 13.3 хувь нь ядуурлын түвшингээс доогуур амьдарч байсан бөгөөд, үүнээс Африк гаралтай америкуудын 26.5 хувь нь, Испани гаралтай цагаан арьстнуудын 27.1 хувь нь энэ түвшингээс доогуур амьдарч байсан бол цагаан арьстай хүн амын дөнгөж 11 хувь нь л ядуурлаас доогуур түвшинд хамаарч байв.

Дээрх тоо баримтууд нь өмнө өгүүлсэнчлэн янз бүрийн хэрэгцээ сонирхолд нийцсэн номын сангийн лавлагааны үйлчилгээг бий болгох зүй ёсны шаардлагыг бий болгодог байна. Номын сан нь харьцангуй цөөн тооны үйлчлүүлэгчидтэй байdag нь түүний үйлчилгээ уншигч биш хүмүүст чиглэсэн байдгаас бус, харин номын сангийн үйлчилгээ нь өөрөө уламжлал ёсоор дунд ангиллын хүмүүст хандсан шинжтэй байдгаас шалтгаалдаг хэмээн Марсия Науротил тэмдэглэжээ.

Менжион Лиу “номын сангийн уламжлалт бус үйлчлүүлэгчид номын сангийн үйлчилгээний тухай үзэл баримтлалын ойлголтой байдаггүй эсхүл тэс өөр гүн ухааны боловсролтой хүмүүс байдагтай холбоотой гэжээ.

Лавлагааны үйлчилгээг уншигчийн онцлогт тохируулах хэрэгцээнд тусгайлан чиглэдэг сургалтыг Фоэбэ Жэйнс ба Эллен Мелцер нар баримталж байна. Олон номын санчийн өөрөө ч ухамсарлаагүй үл үзэгдэх саад бэрхшээл болон тодорхой бус төсөөллийн улмаас энэхүү сургалт шаардлагатай болсон гэж тэд үзэж байна. Жишээлбэл, уншигчдыг номын сан ашиглах талаар бүгд ижил туршлагатай бөгөөд хүнтэй харьцах хэв маяг нь бүгдийнх нь адил байдаг гэж санадаг хэмээн номын санчдыг буруутгах нь олонтаа. Арьс өнгө ба соёлын ялгаанд чиглэсэн тусгай сургалт нь дээрх алдаатай төсөөллүүдээ таньж, засахад болон тухайн уншигчийн бусдаас өөр байдлыг дутагдал буюу сул тал гэж ялгахгүй байж сурахад хэрэгтэй байх болов уу. Лавлагааны чанартай үйлчилгээг үзүүлэхийн тулд номын санчид өөрсдийнхөө үнэ цэнэтэй зүйлсийг тодорхойлж, бусдыг шуумжлэх байр сууринаас хандахаа болж, өөр талаас юмыг харж, уншигчид даа тааруулж, үйлчилгээгээ нэн түрүүнд тавьж, өөрчлөлт гарагад бэлэн байх шаардлагатай. Патрик Эндрю Холлын үзлээр уншигчидтай харьцахдаа сэтгэлээсээ хандахын буюу хувийн харьцаа ба сэтгэлд нэвтрэх зэрэг тодорхойлоход хэцүү чанаруудын ач холбогдол нь тодорхой соёл болон олон төрлийн уншигчдыг мэдрэхтэй адил хэмжээнд чухал юм. Тэгэхээр, хүн мэргэжлээрээ хол хөндий байдлыг бүдүүлэг, үл тоомсорлох байхын шинж тэмдэг гэж үзэж болно гэдгийг мэдэх нь чухал хэдий ч номын санч, уншигч хоёрын хооронд ерөнхий буюу олон нийтийн ойлголтоор “зөв” гэх хандлагаас илүү тэдний хоорондох онцгой харьцаа л үр бүтээлтэй харилцааг бий болгож өгдөг.

Унаган биш англи хэлтэн уншигчид

Англи хэл төрөлх хэл нь бус буюу шинэ англи хэлтэн хүмүүс хүн амын бүх насыхан болон нийгэм эдийн засгийн хүрээний бүх түвшинг төлөөлдөг бөгөөд бүх төрлийн номын сангаар үйлчилүүлдэг. 1990 онд АНУ-д суугаа 20 сая шахам хүн /АНУ-ын хүн амын 7,9 хувь/ гадаадад төрсөн байсан ба 1991-1997 онд нэмж 7 сая шахам хүн АНУ-д цагаачлан иржээ. 1998 онд тус улсад 30 сая гаруй испани хэлтэн байсан /Испани хэлтнүүд нийт хүн амын бараг 11 хувийг эзэлж байв/ ба дээд боловсрол эзэмшихээр 481 000 гаруй гадаад оюутан ирсэн байв. Ингэхээр АНУ-ын хүн амын бүтцэд яс үндэстний төрөл зүйл гол хүчин зүйл болсоор байгаа нь тодорхой байна:

Шинэ англи хэлтнүүд буюу унаган биш англи хэлтэн хүмүүсийг гурван хэсэгт ангилдаг буюу уунд, удаан хугацаагаар оршин суугчид буюу АНУ-ын иргэд, цагаачлагчид буюу шинээр ирэгсэд /байнга ба түр хугацаагаар ирэгсэд аль аль нь/, их дээд сургуульд суралцаж буй гадаадын оюутнууд юм. Эдгэр хүмүүс англи хэл хэр сайн мэддэг вэ гэхээс гадна хүн бүр өөрийн гарал үүсэл, АНУ-ын номын сангийн тогтолцооны талаар өөрийн туршлагатай байдгийг авч үзэх шаардлагатай.

Хэдийгээр номын сангүүд лавлагааны үйлчилгээнийхээ жинхэнэ чанараараа ялгаатай ч бүх номын сан унаган биш англи хэлтэй уншигчдын хувьд лавлагааны үйлчилгээний стандарттай байх хэрэгтэй. Ялангуяа олон хэлээр байгаа материалуудын фонд болон уншигчдын соёл заншлын тухай материалуудад онцгой анхаарах нь чухал. Нийтийн номын сангүүд англи хэл сурх болон заах материалуудыг болон бичиг үсэгт сургах хөтөлбөр, иргэншлийн тухай сургалтын хөтөлбөр, ахлах сургуулийн боловсролтой дүйцэх хичээлийн материал зэрэг тасралтгүй боловсролын боломжуудыг хүртээмжтэй болгоход онцгойлон анхаарах хэрэгтэй. Лена Гонзалес номын сангийнхаа Англи хэлийг хоёрдахь хэл болгох /English as a second language/ (ESL) хичээлдээ технологийг ашигладаг байна. Тэрээр хичээлдээ ESL-ийн компьютерийн програмаас гадна хичээлийн хөтөлбөрийн хэсэг болсон өгүүллэгүүдийг уншиж, бичуулэхдээ текст

боловсруулдаг програм (word processor) ашигладаг. Гэр орноо санасан болон өөрийн туршлагаа бусадтай хуваалцах хүсэлтэй хүмүүсийн хувьд Интернэт ашиглан өөрийн улсын тухай мэдээ олж авах явдал маш чухал байдаг гэж тэр тэмдэглэн хэлж байна. Дээрхтэй адил иж бүрэн програм ашиглах боломжгүй номын сангүүд холбоо харилцааныхаа тусламжтайгаар үүн шиг үйлчилгээ үзүүлэх хэрэгтэй. Боломжтой бол өдгээр номын санд лавлагааны үйлчилгээ үзүүлж байгаа ажилтан нь хоёр хэлтэй юмуу хоёр өөр соёлоос гарал үүсэлтэй байх буюу сайн дурынхныг ашиглан орчуулга хийлгэх буюу туслуулах хэрэгтэй.

Гэсэн хэдий ч бусад бүх төрлийн номын сангүүд унаган биш англи хэлтнүүдийг лавлагааны үйлчилгээгээр хангах үүрэг хариуцлагыг хуваалцах ёстой. Сургуулийн номын сангийн хэвлэл мэдээллийн төвүүд хоёр хэлээр ярьдаг олон хүүхдэд үйлчлэх болж болно. Ийм тохиолдолд номын санчид тухайн хүүхдүүдийн соёлын талаар мэдлэгтэй болсны үндсэн дээр тэдэнтэй харьцах чадвараа хөгжүүлэх хэрэгтэй бөгөөд сурагчдынхаа төрөлх хэлээр бичсэн ном материалыаар хангах хэрэгтэй. Сургуулийн номын сангүүд ESL-ийн багш нартай үр бүтээлтэй хамтран ажилласны үр дүнд сурагчдын мэдлэг туршлага сайжирч, номын сангийн үйлчилгээний тухай ойлголт нь өргөжнө. Их дээд сургуулийн номын сангүүд лавлагааны хөтөлбөртөө унаган биш англи хэлтэй оюутнуудад зориулсан номзүйн зааварчилгааг оруулах хэрэгтэй. Тухайлбал, гадаадын оюутнуудыг өөрийн хэлээр нутаг нэгтнүүддээ баримжaa олгох танилцуулгыг хөтлөн явуулж, ойртуулан дасгах багшаар томилдог байна.

Унаган биш англи хэлтнүүдэд зориулсан лавлагааны үйлчилгээ нэмэлт ажлын хүч, материал шаарддаг учраас нийт америкчуудад үзүүлдэг үйлчилгээнээс үнэтэй байдаг. Гэхдээ ийм үйлчилгээний ачаар төрөлх хэл, зан заншил нь хадгалагдахын зэрэгцээ шинэ соёл руу нэвтрэх явц амархан болдог. Ингэснээр эдийн засагт болон орчны соёлд хувь нэмэр оруулах байр сууриа түргэн олж шинэ соёл руу шилжихэд нь тусалсан нийгмийнхээ “ачиж хариулдаг” юм.

Соёлын ялгаа ба лавлагааны үйлчилгээ

Америкчуудын мэддэгээр номын сангийн үйлчилгээг өвөрмөцөөр ойлгож ханддаг. Олон оронд их дээд сургуулийн номын сангүүд нь хичээл хийх зориулалттай маш том танхимиуд, эсвэл хязгаартай тооны номын фонд нь хаалттай тавиуруудад түгжээтэй байж байдаг. Эдгээр фондод тохиолдлоор номын санчийн ажил хийж буй, номын сангийн мэргэжилд сургагдаагүй ажилтнуудын ивээлээр л хүрнэ. Гол төлөв ийм номын сангаас гэрээр ном авах боломжгүй буюу гэрээр авахын тулд төлбөр төлдөг. Олон нийтэд зориулсан нийтийн номын сангийн тогтолцоотой төсөөтэй зүйл ч огт байхгүй байж болзошгүй. АНУ-д байdag шигээр лавлагааны үйлчилгээг үзүүлдэггүй, тийм байdag ч гэж боддоггүй. Ийм номын сангүүд байгаагийн шалтгаан нь эдгээр орны боловсролын тогтолцоонд байна. Энэ боловсролын тогтолцоогоор бол багш бүхнийг мэддэг гэж үзэн багшийн хэлснийг цээжлүүлэх хэлбэрээр сургадаг, бие даасан судлагаа хийхийг шаарддаггүй, судлагаа хийвэл харин ч буруутдаг юм.

АНУ-ын номын сангийн тогтолцоо гадаадын хүмүүсийн хувьд гайхамшигтай сайхан ч бас толгой эргэмээр сонин хачин байдаг. АНУ-ын номын санд хязгааргүй гэж санагдмаар маш их ном материалыудад шууд хүрэх боломжтойгоор барахгүй гэртээ авч болдог нь бүр ч сайхан. Нөгөө талаас шууд хүрэх боломж нь толгой эргүүлсэн, танил бус орчинтой биеэ даан харьцахыг шаардана. Бусдаас тусламж хүсэх нь тийм бодитой зүйл гэж санагддаггүй. Зарим орны хүмүүсийн хувьд номын сангийн ажилтнууд тухайн нэг байгууллагын төлөөлөгч буюу эрх мэдэлтнүүд гэж ойлгодог. /ишилэл 12.2-ыг үзнэ үү/ Номын санчид ойлгомжгүй дохио зангаа хэрэглэж, эсвэл хүйс, нийгмийн байдлаараа ойртох болохгүй хүмүүс мэт харагддаг, уншигчид мэддэг зүйлээ биш харин мэддэггүй зүйлээ

асуух ёстай. Гэтэл мэдэхгүй зүйлээ асуух гэдэг нь унаган англи хэлгүй хүний хувьд нилээн хэцүү даалгавар болдог.

Ишлэл 12.2

Гадаад хүний нүдээр

Зарим гадаад оронд лавлагааны ширээний ард сууж байгаа хүн нь бүхнийг ганцаар мэддэг хучирхэг хүний дүр төрхийг хадгалж, өөрт нь хэн ч саад болох ёсгүй гэсэн байдалтай хэвээр байгаа. Түүгээр ч үл барам, нийгмийн шаардлагын дагуу зарим оронд тодорхой нийгмийн байдал, нас, хүйсний хүмүүс соёлтой асуултаас өөр юу ч асууж болохгүй гэж үздэг. Тийнхүү номын санчийн тухай дээрх ойлголттойгоор, бас олны доог тохуу болохоос эмээсэн зарим гадаад оюутан номын санчид ханддаггүй. Хэрвээ тэд эхний зэрэг буюу бакалаврын зэрэгтэй бөгөөд том биетэй эрчүүд бол лавлагааны ширээнээс юм асуухаас санаа зовон холдох нь тодорхой. Яагаад гэвэл бакалаврын зэрэг авчихсан боловсролтой хүн, тэгээд бас нас, биеэрээ том болсон хүн тэнэг асуулт асуудаггүй гэж боддог. Гэтэл асуулт асуух нь маш хэрэгтэй байгаа хариултаа авах цорын ганц зам байдаг. Зарим хэлбэрээр үл мэдэх явдал байж болох бөгөөд ийм үед номын санч л тусладаг гэдгийг ойлгох нь заримдаа гадаад оюутны хувьд тийм амар биш байдаг.

Кваси-Саркоди-Менсах
“Гадаад оюутан ярьж байна”

Лавлагааны ярилцлага

Ерөнхийдөө номын санч унаган биш англи хэлтэн хүнтэй лавлагааны ярилцлага хийхдээ бусад уншигчдаас ялгаагүй ярилцана. 3-р бүлэгт онцлон тэмдэглэснээр номын санч хүн бүх хүн болон асуултад хүндэтгэлтэйгээр хандах ёстай. Ялангуяа гадаадын хүнтэй харьцахдаа тэдний бүрэг ичимхий байдлыг, АНУ-ын номын сангийн тогтолцоог мэдэхгүйг, олон нийтийн газрын өмнө биеэ барьж, дуугүй байдаг, айdas түгшүүрийг ойлгох хэрэгтэй. Хүмүүс соёл заншилаараа болон хувийн зан чанараараа ялгаатай гэдгийг мэдэж, ойлгох нь маш чухал. Жишээлбэл, Латин Америк тив 45 улс төрийн нэгжээс бүрддэг учраас испан хэлтэй хүн амд нэгдсэн тодорхойлолт өгөхөд маш олон соёлын төлөөлөл нь бэрхшээл учруулдаг. Түүгээр барахгүй тухайн нэг соёлын хүмүүс өөр өөрийн хувийн хэрэгцээ, асуулттай байдаг.

Унаган биш англи хэлтэй хүмүүсийн номын сангийн талаарх мэдлэгийг нь урьчилан тодорхойлохгүй байх нь чухал. Нөхцөл байдлаас хамааран тэд номын шифрийг ойлгохгүй, нийтээр хэрэглээд сурчихсан номын сангийн нэр томьёог мэдэхгүй, АНУ-ын овог нэрийг ялгахгүй байж болноо. Лавлагааны асуултад хариулахдаа, хар ярианы үг хэрэглэхгүй байх ёстай ба ном материалыг хэрхэн ашиглахыг тайлбарлаж, биеэр үзүүлж уншигчдаа нүдээр харж, дуурайж хийх боломж олгох ёстай. Боломж гарах бүрд номын санч нь уншигчийн алхам бүрд дагалдан туслаж, уншсан номоо тавиурт эргүүлж тавих хүртэл эцсийн шат хүртэл нь бүгдийг зааж өгөх ёстай. Зөвхөн толгой дохиж, эсвэл инээмсэглэж харьцах юм бол уншигч буруу ойлгох магадлалтай. Тиймээс үүний оронд асуултаяа шууд асууж, юуг ойлгож, юуг ойлгохгүй байгаагаа тодорхой хэлэх боломжийг уншигчид олгох нь зүйтэй. Англи хэлээр сайн ярьдаг хүн байлаа ч энэ нь түүнийг болон соёлын ялгааг нь ойлгоно гэсэн үг биш. Дохио зангааны хэлийг болон харахад ууртай байдалтай байгааг буруу ойлгож магадгүй учраас номын санч хүн уншигчийн асуултын голд анхаарах шаардлагатай. Асуултад хариулсныхаа дараа тухайн асуултын талаар эргэж ярилцах нь онцгой чухал бөгөөд энэ нь ярилцлагыг зөв төгсгөхөд чухал болно.

Бичиг үсэггүй буюу бичиг үсэгт мую насанд хүрэгчид

Бичиг үсэггүй хүмүүсийн анхны олон улсын судлагааг 1995 онд Статистикс Канада болон Европын Хамтын Ажиллагаа Хөгжлийн Байгууллага /Organization for Economic Co-operation and Development/ (OECD) гаргажээ. Судлагааны дүнгээр АНУ-ын насанд хүрэгч хүн амын 46,6 хувь үргэлжилсэн үгийн зохиолыг унших чадварын 3-р түвшний даалгаврыг хийж чадахгүй байсан байна. Үүнд дөрвөн киноны тоймыг уншуулаад аль хамгийн бага таалагдсанаа тодорхойлох даалгавар байжээ. Дөнгөж 1-р түвшинд хүрсэн хүмүүс 20,7 хувийг эзэлж байсан ба тэдний 44,2 хувь нь орлогогүй амьдардаг, 25,9 хувь хамгийн бага орлоготой байжээ. /ишлэл 12.3-ыг үзнэ үү/ Энэ статистикийн мэдээнээс үзэхэд аль ч нийгэмд номын сангийн үйлчилгээг бичиг үсэг сайн тайлгадаагүй насанд хүрэгчдэд бас тохируулах шаардлагатай бололтой.

Ишлэл 12.3

Хүн амын маань гуравны нэг хувь энэ үгсийг уншиж чадахгүй

Америкийн насанд хүрсэн 25 сая хүн хортон шавьж устгагчийн лаазан дээрх хортой гэсэн анхааруулгыг, хүүхдийнхээ багшийн захиалыг, өдөр тутмын сонины эхний нүүрийг ч уншиж чадахгүй байна. Дахиад 35 сая насанд хүрэгч манай нийгэмд амь зуухад шаардлагатай хэмжээний бичиг үгсийн түвшингээс доогур байна.

Нийтдээ 60 сая хүн нийт насанд хүрсэн хүн амын гуравны нэгээс илүү хувийг эзэлж байна.

Жонатан Козольв
Бичиг үсэггүй Америк

Олон номын сан, ялангуяа нийтийн номын санглууд уншиж чаддаггүй хүмүүст зориулж тусгай үйлчилгээ үзүүлдэг. Ийм үйлчилгээний нэг нь түвшин тогтоох шалгалт авч хичээл заадаг нийтийн байгууллагууд болон бичиг үсэгт тайлах зөвлөлүүдэд хандах юм. Нийтийн олон коллеж, нийтийн болон сургуулийн олон номын сан нь ахлах ангийн боловсролын түвшний Ерөнхий боловсролын хөгжил /GED/ буюу насанд хүрэгчдэд зориулсан суурь боловсролын гэх мэтийн хөтөлбөрүүдийг дэмжиж, уншиж чаддаггүй насанд хүрэгчдэд зориулж тусгай хичээл явуулдаг. Хичээлийн материал болон бусад үйлчилгээний тухай мэдээлэл нь 4-р түвшингээс хэтрээгүй түвшинд бичигдсэн байх ба ийм үйлчилгээг бичгийн хэлбэрээс гадна ТВ, радио гэх мэтийн мэдээллийн бусад хэрэгслээр сурталчлах хэрэгтэй.

OECD-ийн судлагаанд хийсэн дүн шинжилгээндээ Боловсролын Шалгалтын Алба нь “бичиг үсэг сайн тайлгадаагүй хүмүүс тэдэнд бэрхшээл хүндрэл учирч байгааг өөрсдөө мэддэггүй” гэж тэмдэглэжээ. Лайла Уоллос Ридерз Дайжест Сангийн дэмжлэгтэйгээр Нью-Йоркд хэрэгжсэн гурван хөтөлбөр илүү ихээр сонирхдог зүйлээр нь бичиг үсэггүй хүмүүсийг өөртөө татжээ. Бруклины Нийтийн номын сан Интернэтийг ашиглах, и-мэйл бичих, СД ашиглах гэх мэтээр технологи дээр үндэслэн хөтөлбөрөө явуулжээ. Нью-Йоркийн Нийтийн номын сан цагаачлалын тухай болон Бронксд аж төрж байсан хүмүүсийн түүхийн тухай сэдэвчилсэн сургалтын хөтөлбөр боловсруулжээ. Куинз Бороу Нийтийн номын сан үйл ажиллагааны хөтөлбөр боловсруулах, фондоо баяжуулахдаа оюутан сурагчдын холбоодоос зөвлөгөө авдаг байна. Тогтсоноос өөр хэлбэрийн хандлагууд нь хэрэгцээтэй хүмүүсийг өөртөө татах нь ийнхүү илүү байдаг байна.

Номын сангийн фондод сайн уншиж чаддаггүй өсвөр үеийнхэн, насанд

хүрэгчдэд зориулсан түвшин, хэлбэрийн мэдээлэл байх ёстой. Үнших чадвар муу байх тусам мөнгө олох боломж бага байдаг учраас дээрх мэдээлэлд амьдралын суурь чадваруудад сургах буюу эрүүл мэнд, хэрэглэгч, ажил эрхлэлт, мөнгөний менежмент зэрэг сэдэв тусгагдах нь зүйтэй. Номын сангийн ерөнхий фондод үнших суурь чадварыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн материалууд /анхан шатнаас 4-5-р түвшний үнших материал/, болон Ерөнхий боловсролын хөгжлийн материалууд /5-7-р түвшний үнших материал/ болон чөлөөт цагаар үнших ном материал байна.

Үнших чадвар муутай насанд хүрэгчид энэ талаараа тайлбарлаж ярих хүсэлгүй байдгийг бас анхааралдаа авах нь чухал. Лавлагааны харилцаанд орохдоо анхааралтай сонсож зөвхөн хэлж байгаа үгээр нь бус, бас өөр арга замаар уншигчaa таних хэрэгтэй. Тодорхой асуултад хариулахдаа лавлагааны номын санч нь уншигчдаа анхан шатны түвшний ном санал болгож, боломжтой лавлагааны мэдээллийг уншиж өгч тайлбарлахад бэлэн байх ёстой. Олон төрлийн нийгэмлэг, хэвлэлийн газрууд шинээр уншиж сурч байгаа насанд хүрэгчдийг үнших материалыаар хангаж байгаа ба үүнд Laubach Literacy ба Америкийн Literacy Volunteers-ийг дурьдаж болно. Жижиг номын сангүүд том хүн, хүүхдийн зохиолуудын фондыг нийлүүлж, дөнгөж уншиж сурсан насанд хүрэгчдийг эвгүй байдалд оруулахгүй байвал зүгээр юм. Насанд хүрэгчдийн суурь боловсролоор мэргэшсэн багш нар номын санчдад ямар ном материал байдаг тухай зөвлөгөө өгч, уншиж чаддаггүй насанд хүрэгчдийн хэрэгцээнд хүрэх болон ярилцах талаар лавлагааны номын санчдад сургалт явуулж болно.

ТАХИР ДУТУУ ИРГЭДЭД ҮЗҮҮЛЭХ ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Номын санчид тусгайлан лавлагааны цогц үйлчилгээг бий болгох шаардлагатай хүн амын нэг хэсэг бол тахир дутуу иргэд юм. 1990 онд Тахир дутуу америкчуудын дүрмийг /Americans with Disabilities Act, ADA/ хууль болгосон нь “Америк улс бүх иргэддээ бүрэн бөгөөд тэгш боломж олгох үүргийн цөм” болжээ. ADA-ийн 2-р бүлэгт тахир дутуу иргэдэд үзүүлэх нийтийн үйлчилгээг зохицуулсан байдаг. Үүнд “тахир дутуу уншигч бүр орон нутгийнхаа номын сангаас бусадтай адил хэмжээнд үр шим хүртэхүйц хэлбэрээр номын сангийн үйлчилгээг үзүүлэх ёстой.... ADA-д хамаарах тухай аливаа шийдвэрийг тохиолдол тус бүрээр нь салган авч үзсэний үндсэн дээр, үйлчилгээ буюу хөтөлбөрт хамаатай элементүүдийг болон тахир дутуу байнгын уншигчийн хэрэгцээг харгалzan гаргах ёстой. ”Тахир дутуу иргэнд тусгай үйлчилгээ үзүүлэхээс татгалзах үндэслэл нь ийнхүү тусгай үйлчилгээ үзүүлснээр номын сангийн шаардлагатай үйлчилгээнд саад учруулах болсон гэдгийг номын сан баталсан байх ёстой. Гэвч шаардлагатай үйлчилгээ гэдэг үг нь бодит байдлыг халхалж байна. Кэти Лениний хэлснээр “тахир дутуу иргэдийн тухай хууль тогтоомж нь тэдэнд тусгай эрх бус, харин ижил тэгш эрх олгох зорилготой” юм.

Хэрэглээний технологийн хөгжил нь яриаг таних системүүд, CCTV буюу текстийг томруулдаг телевиз, компьютерийн удирдлагатай Брайллын бичиг зэрэг маш олон мөрөөдлийг бодитой болгожээ. Гэвч өндөр технологийг нэвтрүүлэх хөрөнгө мөнгөний гачигдлаас болж тахир дутуу иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээ саатах ёсгүй. Жилл Мендлийн тэмдэглэснээр “ADA-ийн заалтууд технологи дээр голлон чиглээгүй бөгөөд ярьдаг (voice) каталогийн хэмжээнд хүний сэтгэлийг хөдөлгөхгүй ч хамааргахаа хүмүүстээ маш чухал хэвээр байна”.

Номын сан бүр ADA-г удирдлагаа болгон өөрийн үйлчилгээний бодлогыг томъёолох хэрэгтэй. Тухайлбал, ажилтнууд нь түргэн шуурхай үйлчилгээ үзүүлэх боломжгүй буюу жишээ нь лавлагааны асуултын хариуд тодорхой нэг

мэдээллийг олшруулах шаардлагатай боловч тэр даруй үүнийг хийх боломжгүй бол 24 цагийн дотор мэдээллийг хүргэж өгөх гэх зэрэг бодлогыг номын сангид нэвтрүүлж болно. Ирээдүйд чиглэн ажиллахын зорилго бол бүх хүнтэй адил тэгш харьцах бөгөөд энэ нь номын санчид байх ёстой чухал чанар юм. Их дээд сургуулийн олон номын санд лавлагааны хэлтэс нь тахир дутуу уншигчдад зориулсан тусгай үйлчилгээг зохицуулдаг. Аль ч номын санд лавлагааны хэлтэс нь тахир дутуу хүмүүст зориулсан үйлчилгээг боловсруулж, хэрэгжүүлэх гол үүргийг хүлэх нь тодорхой.

Эрх зүйн үүднээс төдийгүй ёс зүйн талаас ч номын санчид үзүүлж буй лавлагааны үйлчилгээгээ тахир дутуу хэрэглэгчийн байр сууринаас үнэлж дүгнэх ёстой. Аваар осол нь тахир дутуу болгодог нэг нөхцөл боловч энэ нь харьцангуй цөөн ба өөр бусад олон төрлийн нөхцөл байдлаар тахир дутуу бологод байдаг. Тэдэнд үйлчлэх нь амаргүй даалгавар юм. Бид энэ номонд тахир дутуу хүмүүсийг бие бялдар болон хөгжлийн бэрхшээлтэй гэсэн ерөнхий бүлгүүдэд хувааж авч үзэж байна.

Бие бялдрын бэрхшээлтэй хүмүүс

Бие бялдрын бэрхшээлтэй хүмүүст хараагүй буюу харааны бэрхшээлтэй хүмүүс, дүлий буюу сонсголын бэрхшээлтэй хүмүүс, болон хөдөлгөөний хөгжил дутуу хүмүүс орно. Эдгээр хөгжлийн бэрхшээлийн хэлбэр тус бүрт лавлагааны үйлчилгээг тохируулах хэрэгтэй болно. Гэхдээ эдгээр хүмүүст үзүүлэх ялгаатай үйлчилгээг нэгтгэх зүйл бол эх сурвалж болон үйлчилгээндээ бодитой хандаж, тахир дутуу хүнд хэрэгцээтэй байлгах явдал юм.

Харааны бэрхшээлтэй хүмүүс

Харааны бэрхшээлтэй иргэд нь номын сангийн тусгай үйлчилгээг эдлэх талаар хамгийн урт түүхтэй хүмүүс юм. 1847 онд Конгрессийн номын сан хараагүй хүмүүст зориулсан тусгай уншлагын өрөөтэй байжээ. 1930-аад онд Конгрессийн номын сан хараагүй хүмүүст үйлчлэх номын сангийн үндэсний сүлжээг бий болгож, 1960-аад оны дундуур бусад хэлбэрийн тахир дутуу хүмүүсийг ч энэ сүлжээ хамрах болжээ. Конгрессийн номын сангийн Хараагүй болон Бие бялдрын бэрхшээлтэй хүмүүсийн Үндэсний Номын сангийн Алба үйлчилгээгээ нийтийн номын сан болон бус нутгийн төвүүдээр дамжуулан үзүүлж байна. Үүнд ярьдаг номууд, томруулсан үсэгтэй лавлагааны номын фонд, босоо хавтаст материалыуд, номын сан хоорондын номын солилцоо тогтолцоо, хараагүй болон бие бялдрын бэрхшээлтэй хүмүүст бус нутгийн номын сангаар дамжуулдаг техникийн туслалцаа ордог. Одоо Конгрессийн номын сан ярьдаг номын фондыг аналог хэлбэрээс дижитал хэлбэрт шилжүүлэхээр төлөвлөж байна.

Конгрессийн номын сангийн хөтөлбөрүүдээс гадна өөр олон хөтөлбөр, байгууллагууд харааны бэрхшээлтэй хүмүүст зориулан мэдээлэлд хүрэхэд тусладаг бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ гаргадаг. Томруулсан үсэгтэй ном, сэтгүүлийг олноор гаргаж, аудио материалын тоо, чанар нэмэгдсээр байна. Олон газар хараагүй болон бусад тахир дутуу хүмүүст зориулсан радио станц ажиллуулж, текст болон бусад материалыг аудио бичлэгт шилжүүлдэг байгууллагууд байна. Компьютерийн олон газар шинээр тохируулга хийж хараагүй хүмүүст зориулан гар бичмэлээс бусад материалыг унших хэлбэрийн хэрэгцээг багасгажээ. Номын сангид OCR /Optical Character Recognition/ буюу дурс таних системээр харааны бэрхшээлтэй уншигчдаа хангах ёстой. Энэ систем нь хэвлэмэл текстийг сканердаад нэг бол дуун хэлбэрт шилжүүлдэг, эсвэл мэдээллийг Брайль юмуу том үсэгтэй хэлбэрт шилжүүлэн уян дискэнд хадгалдаг юм. Хэрвээ тухайн номын сан компьютер болон сканер гэх мэтийн дэлгэцэнд хүрэх төхөөрөмжтэй

бол OCR системийг 1500-2500 ам.доллараар худалдаж авах боломжтой. Иж бүрэн систем авбал 3500-5000 ам.долларын үнэтэй байна. Хэлсэн үгийг бичгийн хэлбэрт шилжүүлдэг бусад тоног төхөөрөмжийг бас авах боломжтой бөгөөд эдгээр нь харааны юмуу сонсголын бэрхшээлтэй хүмүүстэй лавлагааны ярилцлага хийхэд хэрэгтэй. Цаасан дээрх бус хэлбэрийн Брайлийн дэлгэц, бусад бичиг нь компьютертэй холбогдож номын сангийн уншигчдад СД болон онлайн каталог дахь мэдээлэлд хүрэх боломжийг олгодог.

Лавлагааны үйлчилгээ компьютер, интернэтийн сүлжээнд түшиглэх нь нэмэгдэж байгаа учраас номын санчид вэб хуудас хийхдээ болон унших төхөөрөмжүүд авахдаа харааны бэрхшээлтэй хүмүүст хүртээмжтэй эсэхийг нь харгалзах ёстой. Суралцагч тахир дутуу хүмүүс, шинэ хэл сургач хүмүүс, үүний дотор шинэ хэл сурч буй харааны бэрхшээлтэй хүмүүст тус болдог Вэб хуудсан дээрх тусгайлан бэлтгэсэн HTML мэдээлэлтэй холбогдож, тухайн мэдээллийг дуун хэлбэрт шилжүүлдэг компьютерийн тусгай програмууд байдаг. Дараахь заалтуудыг тусгай вэб хуудас хийхдээ анхаарах хэрэгтэй. Үүнд:

- Зураг болон Java аплет, ялангуяа дүрстэй газрын зургийн гол цэгүүдийг, текстийн хэлбэрээр давхар хангах
- Текст, дүрс, арын фоны өнгийг эсрэг өнгөөр хийж, нэг стандартын хуудас, томъёоллыг ашиглах
- Өгөгдлийн хүснэгтдээ тойм хийх
- Анивчсан буюу гүйсэн текстийг ашиглахгүй ба хуудсуудыг хүрээгүй байлгах

Вэб хуудасны тусгай дизайны стандартыг W3C-ийн Вэб Хүртээмжийн Санаачлага байгууллагаас боловсруулжээ [/http://www.w3.org/WAI/](http://www.w3.org/WAI/). Гэхдээ номын санчид вэб хуудсаа стандартад нийцсэн эсэхийг арай амархан аргаар буюу *Bobby* програмаар шалгаж болно. Энэ нь вэб хуудсуудыг хүртээмжтэй болсон эсэхийг шалгахын сацуу төрөл бүрийн вэб браузертэй нийцэх эсэхийг дүгнэдэг юм. Хэрэглээний тусгай Технологийн Төвөөс боловсруулан гаргасан *Bobby*-ийг <http://www.cast.org/bobby> хаягаар олж болно.

Лавлагааны номын санчид, ялангуяа нийтийн номын сангийн ажилтнууд уншигчдаа Конгрессийн номын сангийн хөтөлбөрт хэрхэн бүртгүүлэхийг ба төрөл бүрийн үйлчилгээ, хэрэгслийг нийтэд хэрхэн таниулахыг мэддэг байх ёстой. ADA харааны бэрхшээлтэй хүмүүсийг тусгай ном, хэрэгслээр хангахад нь дэмжлэг өгөх болно. Лавлагааны үйлчилгээнд хүссэн мэдээллийг уншиж болох хэлбэрээр аль болох түргэн шуурхай өгөх нь чухал байдаг. Тэгэхээр харааны бэрхшээлтэй хүнд урт текстийг уншиж өгөх юмуу уншиж чадах хэлбэртэй материалаар хангана гэсэн үг.

Сонсголын бэрхшээлтэй хүмүүс

Сонсголын бэрхшээлтэй хүмүүст номын сангууд дээрхээс муу үйлчлэх заншилтай явж ирсэн. Дүлий хүмүүс ярьж чаддаггүй учраас лавлагааны ажилтнууд үр өгөөжтэй үйлчилгээ үзүүлэхийн тулд илүү мэдрэмж, чадвар гаргах шаардлагатай. Хэрэгцээ болон харьцааны арга барил нь тухайн уншигч төрөлхийн дүлий юу, бүрэн дүлий юу, сүүлд дүлийрсэн үү, чих хатуу юу гэдгээс шалтгаална гэдгийг анхаарах нь зүйтэй. Сонсголын бэрхшээлтэй хүмүүст номын санг хүртээмжтэй болгохын тулд хэд хэдэн алхам хийж болно. Үүнд, фонддоо баяжуулах талаар сонсголын согогийн тухай мэдээлэл, сонсголын бэрхшээлтэй хүмүүст зориулсан бүтээгдэхүүн, эх сурвалж, кино, видеотой байх нь чухал. Мөн дээрх материалыудыг олж авахад нь туслах тэмдэг, заалтуудыг ойлгомжтойгоор тавих хэрэгтэй. Хоёрдугаар алхам бол сонсголын бэрхшээлтэй хүн номын сангийн лавлагааны ажилтантай харьцах арга замуудыг боловсруулах ёстой.

Үүнд, АНУ-ын дохионы хэл мэддэг номын санчийг ажилд авах /эсвэл дохионы хэл мэддэг хүнийг цагаар дуудаж хөрвүүлэг хийлгэх/, жирийн телефон утсанд холбож болох TDD /дүлий хүмүүст зориулсан телекоммуникацийн хэрэгсэл/ машинуудыг байрлуулах, гэртээ компьютертэй хүмүүст зориулан и-мэйлийн лавлагааны үйлчилгээ, электрон хэлбэрийн зарлал мэдээллийн самбар бий болгож болно. Гуравдугаарт, лавлагааны үйлчилгээгээ ном товхимол болон бусад хэрэгслээр дамжуулан сонсголын бэрхшээлтэй хүмүүс, тэдгээрийн гэр бүл, тусгай үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллага хүмүүст сурталчлах ажил орно.

Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүмүүс

Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүмүүст үйлчилж буй лавлагааны номын санчид харьцах ба материалыа хүргэх зөв арга замыг олох ёстой. Жишээлбэл, лавлагааны асуултад хариулах явцад тэмдэглэл хийх, өндөр тавиураас ном авч өгөх, олшруулах зэрэг ажил гарч болно. Ер нь лавлагааны талбай нь саад учруулдаггүй чанараараа үнэлэгдэх ёстой. ADA-ийн гарын авлага номын хавсралт В-д байшин барилга, тоног төхөөрөмжийг тахир дутуу хүмүүст тохируулах удирдамж байдаг. Мөн орчиндоо тохируулах тухай тусгай мэдээлэл нь муж, хотуудын барилга байгууламжийн дүрэм, тохируулах стандартын нэг хэсэг болдог. Номын санчид ADA-ийн гарын авлага номын хавсралт В, мужийн ба орон нутгийн хууль дүрмээ хамгийн түрүүнд үзэж үйлчилгээгээ уншигчиддаа тохируулахын тулд юу хийх хэрэгтэйг тодорхойлох шаардлагатай. Үүнээс гадна муж, улсын өмгөөллийн бүлгүүд орчноо тохируулах тухай мэдээллээр хангаж болох бөгөөд орон нутгийн тахир дутуу хүмүүс номын сангийн үйлчилгээнд үнэлгээ өгснөөр бас тус болж болно. Телефон утсаар лавлагааны үйлчилгээ үзүүлэх, компьютерээр харьцах зөргээр гэррээс гарч чадахгүй хүмүүст лавлагааны үйлчилгээг хүргэж болно.

Мөн тухайн номын сан тахир дутуу хүмүүст үйлчилдэг гэдгийг тэдэнд мэдээлж сурталчлах нь чухал. Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүмүүст хэрэгтэй мэдээлэл бол тахир дутуу хүмүүсийг ямар нөхцөл, үйлчилгээ, нөөцөөр хангаж байгаа тухай ба орчин үеийн эрх зүй, эрүүл мэндийн салбарын тухай мэдээлэл байна. *Taxir дутуу хүмүүст зориулсан эх сурвалжууд: Үндэсний лавлах (Resources for People with Disabilities: A National Directory)* эсвэл *Taxir дутуу хүмүүс, тэдгээрийн гэр бүлд олгох санхүүгийн тусламж (Financial Aid for the Disabled and Their Families)* гэх зөргийн тусгай зориулалтын номууд хэрэглэгчдийг мэдээлэл, өмгөөлөл, үйлчилгээний тухай мэдлэгээр хангана.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс олны төсөөлдгөөс хамаагүй олон янз байдаг. Ийм хүмүүст юм сурх чадвар сул, оюун ухааны хөгжлийн хоцролтой, хэт хөдөлгөөнтэй буюу анхаарлын төвлөрөл сул хүмүүс орно. Дээрх согогийн ерөнхий шинж тэмдэг нь яриа, харьцаа, ойлголт, танин мэдэхүйн хүндрэл байдаг. Зарим ийм хүмүүст сэтгэлийн хөдөлгөөний, нийгмийн харилцааны тахир дутуу тулгардаг. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст зориулсан мэдээллийн үйлчилгээний тухай номондоо Линда Лукас Уоллинг, Мэрилин М.Ирвин нар тодорхой өвчний нэрсийг хэрэглэсэн байна. Үүнд, аутизм, Дауны синдром, эпилепси, дүлий-хараагүй, олон талаар тахир дутуу болох, спайна бифида, эмчилгээнд эмзэг байдал, Туреттийн синдром, ургийн согтуурах синдром, тархины саажилт зөргийг дурьдажээ. Буруу ойлгохоос сэргийлэх үүднээс **хөгжлийн бэрхшээлтэй** гэдэг үгийг хэрэглэх бүрдээ болж өгвөл яг ямар өвчин бэ гэдгийг тодорхой зааж байх нь зүйтэй гэж тэд зөвлөжээ. Ийм олон төрлийн шинж тэмдэг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст байгаа учраас лавлагааны хэрэгцээ нь олон янз байх ба номын санчид үүнийг хангахын тулд тусгай төлөвлөгөө боловсруулах хэрэгтэй.

Энэ бүлэгт бид ойлгох чадвар сул хүмүүст зориулсан үйлчилгээнд голлон чиглэнэ.

Мэдээллийг ашиглах чадвар нь хязгаарлагдмал хэдий ч танин мэдэхүйн бэрхшээлтэй хүмүүс ч гэсэн мэдээлэл авах эрхтэй учраас лавлагааны номын санчид тэдний хэрэгцээнд үйлчилгээгээ тохируулж болно. Лавлагааны ярилцлага маш богино, гол асуудалдаа төвлөрсөн байх ёстой. Үгээ давтаж, тайлбарлаж хэлэх шаардлага гарч болзошгүй ба анхааралтай сонсох нь харилцааг хөнгөвчилж өгнө. Томруулсан үсэгтэй, товчон, тод зурагтай материалууд хамгийн тохиромжтой. Хүүхдийн ном материалыг лавлагааны үед зөвлөж болох боловч оюун ухааны бэрхшээлтэй насанд хүрэгчид бусад насанд хүрэгчдийн адилаар мэргэжил, нийгмийн харилцаа, хүйс хоорондын харьцаа, мөнгөний менежмент, эцэг эх болох гэх зэрэг асуудлыг сонирхдог. Тэгэхээр тэдний хэрэгцээ хүүхдийн номын фондын хүрээнээс хэтэрч байдаг. Насанд хүрэгчдийн лавлагааны фондод шинэ уншигчдад зориулж гарч буй материалуудаас оруулж болно. Оюуны бэрхшээлтэй хүмүүс мэдээллийг боловсруулахдаа удаан байж болзошгүй учраас удаан хугацаагаар олгодог лавлагааны чухал материалуудыг бэлэн байлгах нь зүйтэй.

Мөн хөгжлийн согогийн тухай материалууд, үүний дотор холбогдох байгууллага, агентлагуудын тухай мэдээллээр хангах нь чухал. Ингэснээр бэрхшээлтэй хүмүүсийн гэр бүлийнхэн болон асран халамжлагчид нөхцөл байдлыг ойлгож, хэрхэн асрах талаар зөв шийдвэр гаргахад нь тус болно. Лавлагааны номын санчид нь асран халамжлагчид, тусгай сургуулиуд, тахир дутуу хүмүүст үйлчилдэг байгууллагуудад хэрэг болох үүднээс номын сангийнхaa үйлчилгээний тухай танилцуулга, тусгай мэдээллийн товхимол гаргаж болно.

Оюуны бэрхшээлтэй бас нэг хэсэг хүн бол мэдрэлийн өвчтэй хүмүүс юм. Энэ хэсэг хүнийг ADA-ийн тахир дутуугийн тодорхойлолтод оруулсан байдаг. Мэдрэлийн хүнд хэлбэрийн өвчтэй олон тооны хүнийг хариуцах байгууллага байхгүй, тэднийг орон сууцтай болгох хөрөнгө нөөцийг хангалтгүй хэмжээнд гаргадгаас болж олон өвчтөн бидний нийгэмд гадуурхагдаж, бүр орон гэргүй байхад хүрээд байна. Ийнхүү байх газаргүй болсон хүмүүс лавлагааны өрөө, уншлагын танхимд орж ирэх болсныг номын санчид харж байгаа. Томас Хеккериийн зөвлөснөөр номын сангийн “асуудалтай үйлчлүүлэгч”-тэй харьцахдаа тахир дутуу хүний нүдээр байдлыг үнэлж үйлчилгээ, хамгаалалтаа зохих ёсоор хийх хэрэгтэй. Гэхдээ онцгой тохиолдолд номын сангийн халамжийн байгууллагын үүрэг хүлээх албагүй гэжээ:

Үүний оронд номын санчид нь үйл ажиллагаа явуулах чадварыг хадгалсаар байгаа буюу олж авсан / энэ нь нийгмийн хүрээнд багтаж буй/ мэдрэлийн өвчтэй байнгын үйлчлүүлэгчтэйгээ харьцах тогтсон хэлбэрийг баримтлахыг би зөвлөж байна. Эдгээр үйлчлүүлэгч нь “тэвчээрийн хэмжээ хязгаарыг нэмэгдүүлж” болзошгүй ч ийнхүү тэвчээртэй байснаар тэдэнд нийгэмд боломжийн амьдрах бололцоог олгож байгаа бол тэвчээр гэдэг нь тэдэнд өгөх ёстой орон байр болно.

НАСНЫ АНГИЛЛААР ЛАВЛАГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭХ

Энэ бүлэгт насны гурван ангиллыг авч үзнэ. Лавлагааны үйлчилгээнд уншигчийн наснаас хамааран ялгаатай хандах ёстой гэсэн ойлголт руу авчрахын тулд хуухэд, залуучууд, өндөр настан гэсэн насны ангилалд анхаарал төвлөрүүлж байна. Насанд хүрэгчдэд үйлчлэх тухай бид авч үзэхгүй, учир нь бусад бүлэгт яригдаж буй лавлагааны үндсэн үйлчилгээ нь нийт насанд хүрэгчдэд зориулсан үйлчилгээ юм. Хүчхэд гэдэгт 0-14 насны хүмүүс буюу бага наснаас дунд

сургуулийн хүүхдүүд, залуучууд гэдэгт 12-18 насны буюу дунд сургуулиас ахлах сургуулийн хүүхдүүд орно. Нийтийн номын сан, сургуулиуд нь дунд сургуулийн хүүхдүүдийг өөр өөрийнхөөр ангилдаг учраас дээрх хоёр насны ангилалд насны давхардал зориуд байгаа юм. *Өндөр настанд* 65 ба түүнээс дээш насныхан орно. *Өндөр настнуудын* тусгай хэрэгцээнд зориулсан ном цөөн байдаг боловч өндөр настнууд манай хүн амын хамгийн хурдан өсч буй хэсэг бөгөөд 1998 онд хүн амын 12,7 хувийг эзэлж байв. Тэгэхээр номын санчийн мэргэжил дээрх өсөн нэмэгдэж буй хүн амын хэрэгцээг хангахад лавлагааны үйлчилгээгээ тохируулахаас эхлэх шаардлагатай гэдэг нь эргэлзээгүй.

Хүүхэд залуучууд

Хүүхэд залуучуудад үзүүлэх лавлагааны үйлчилгээг ойлгоход хэрэгтэй зарим нэгэн суурь ойлголтууд бий. Эхний бөгөөд хамгийн гол ойлголт бол хүүхдүүд өсөлтийнхөө хэрээр хөгжлийн цуврал үе шатуудаар дэвшидэг. Энэ үе шат нь тухайн хүүхдийн ойлгох чадварт тохирох лавлагааны үйлчилгээг тодорхойлдог. Жишээлбэл, гуравдугаар ангийн ихэнх сургач ангиллын ерөнхий системийг ашиглаж, ангилал хийж чадна. Дээрх чадвар нь гуравдугаар ангийн хүүхдүүд уран зохиолын ба уран зохиолын бус номыг хооронд нь ялгаж чаддаг, номын заалт (шифр) нь номуудыг сэдэвчлэн ялгах зориулалттай гэдгийг ойлгодог гэдгийг харуулж байна гэдгийг Кэрол Култау бичжээ. Гэхдээ номын санчид хүүхдүүдэд номын сангийн каталог ашиглахад, каталогоос олсон номоо тавиураас олоход нь туслах ёстой. Насанд хүрэгчдэд тааруулж хийсэн номын сангийн тогтолцоог ойлгох нь хүүхдийн хувьд их хүнд даалгавар болдог. Номын сангийн каталогд ашигладаг нэр томъёоны ихэнх нь зургадугаар ангийн түвшин буюу унших чадварын түвшингээс дээгүүр байдаг ба хүүхдүүдийн хэрэглэдэггүй үгээр бичсэн байдгийг Викки Кроссон тэмдэглэжээ. Хүүхдүүдэд үзүүлэх лавлагааны үйлчилгээ хөгжлийнх нь хэмжээнд тааруулсан байх ёстой гэдэг нь тодорхой байна.

Кристин Берманн, Долорес Воглиано нар хүүхдийн сайн номын санч ойлгох, тусгах гэсэн хоёр чадварыг эзэмшсэн байх ёстой гэжээ. Ойлгох чадварт хүүхдийн мэдээллийн хэрэгцээг биелүүлэх чадвар, мэргэшил орно, харин тусгах чадварт залуу хүний хэрэгцээг хүндэтгэж ойлгох чадвар орно. Хүүхдэд лавлагааны үйлчилгээ үзүүлж буй номын санч хүн дээрх тусгах чадварыг төгс эзэмших үүрэгтэй, учир нь асуултад амархан зөв хариулахаас илүү ихээр саад бэрхшээл гардаг. Амьдралынхаяа яг энэ үе шатанд хүүхдүүд номын сангийн тухай бүх насны ойлголтоо авдаг. Номын сан, номын сангийн материалууд хүнд хэцүү гэж хүүхдүүдэд санагдаж, хязгааргүй олон номоос эмээж, холдож болзошгүй.

Хүүхэд залуучуудын лавлагааны үйлчилгээний сүүлийн чухал шинж бол сүүлийн үеийн боловсролын өөрчлөлт шинэчлэлтийг сургууль, нийтийн номын санд тусгах явдал юм. Сурах бичигт тулгуурлан заах аргаас хөндийрч, эх сурвалжид түшиглэн сурч, сургахыг баримтладаг мэдээллээр сурах хандлага руу орж байна. Сургалтын энэ загварын дагуу сурагчид сурах үүргээ өөрсдөө илүү хариуцдаг учраас номын сан, лавлагааны үйлчилгээний хэрэгцээ нь өснө.

Хүүхдүүдийн лавлагааны үйлчилгээ

Хүүхдийн лавлагааны үйлчилгээнд хүүхдүүдэд өөрсдөд нь туслахаас гадна эцэг эх, багш, бусад асран халамжлагчдад нь туслах ажил орно. Практик судлагаандаа Жээнис Хэррингтоны ажигласнаар хүүхдийн лавлагааны ширээнд ирж буй мэдээлэл өгөх хүсэлтийн 29 хувийг томчууд гаргасан байдаг байна. Хүүхдийн асуултыг дамжуулагч нь том хүн байх нь олонтаа учраас том хүмүүст ч гэсэн нийтийн номын сангийн хүүхэд залуучуудад үйлчлэх тасаг болон

сургуулийн номын сангийн хэвлэл мэдээллийн төвийн материалуудыг ашиглах талаар туслах хэрэгтэй.

Том хүмүүс, хүүхдүүдийн асуултууд хоорондоо тодорхой ялгаатай байдгийг Хэррингтон олжээ. Хүүхдүүд голдуу байрлалын талаар буюу механик чанарын асуулт асуудаг ба тэдний асуултууд ихэнхдээ сургууль, хичээлд нь хамааралтай байдаг бол томчуул бодлого буюу хөтөлбөрийг баримталсан, зөвлөгөө хүссэн, ном зүйг баталгаажуулсан, мэдээллийг хүссэн асуулт асуудаг. Харамсалтай нь том хүн бүр хүүхдийн хэрэгцээг тодорхой, чадварлаг орчуулж чаддаггүй учраас лавлагааны номын санч хүн л тухайн хүүхэд юуг мэдэж, юуг уншмаар байгааг тодорхойлохуйц ярилцлагын чадварыг эзэмших ёстой. Ямар ч тохиолдолд хүүхдийн лавлагааны үйлчилгээг бүх насны хүмүүсийг хамарна гэсэн үг.

Мэдээллийн үйлчилгээ. Хүүхдүүдэд үзүүлэх мэдээллийн үйлчилгээ нь номын сангийн хүүхдэд зориулсан үйлчилгээний гол хэсэг бөгөөд хүүхдүүдэд зориулж хөтөлбөр боловсруулахад хоёрдогч үүрэгтэй байх албагүй. Жэenis Хэррингтоны хийсэн ажиглалтыг авч үзнэ үү: “Урбана Фри номын сан хүүхдийн мэдээллийн үйлчилгээндээ судлагаа явуулахад тусгайлан зохион байгуулсан хөтөлбөрүүдэд 576 орчим хүн оролцсон байтал асуултын ширээнд томчуул, хүүхдүүдээс 2158 хүсэлт ирсэн байна. Энэ утгаар мэдээллийн үйлчилгээ нь хүүхдийн тасгаас зохион байгуулсан хамгийн том “хөтөлбөр” болсон байна.” Хүүхдүүд мэдээлэл цуглуулах сонголт багатай болохор нийтийн номын сан буюу сургуулийнхаа номын санчид тусламж хүсэн хандах болно. Сургуулийн өмнөх насыхны хөтөлбөр, уран зохиолын номын фондоо баяжуулахад голлон анхаарснаас залуучуудын мэдээллийн хэрэгцээг анзаарахгүй онгөрөх явдал гарах магадлал ялангуяа их байдаг. Залуучуудад аль болох энгийн хэлбэртэй мэдээлэл өгөх нь чухал. Номын санчид зурагтай ном, хялбарчилсан номуудын ном зүйг зах зээлийн аргаар буюу орон нутгийн шугамаар олж авч лавлагааны ажилтнууд, зөвлөгөө өгөх уншигчдаа хангах шаардлагатай. Яагаад гэвэл төрөл ангийн каталогт тусгагддаггүй юм.

Дээр тэмдэглэнсээр, хүүхдүүдийн лавлагаанд тавьдаг асуултуудын төрөл бүрийн судлагаанаас үзэхэд голдуу сургууль хичээлтэй холбоотой буюу телевиз, кино, спорт зэргийн дэлгэрсэн соёлын төрлөөс үүсэлтэй байдаг. Тэгэхээр хүүхдүүдтэй ажиллахад урьдчилан хэрэгцээг нь таах боломж байдаг. Гэхдээ зөв таасан гэдэгт итгэлтэй байж болохгүй. Элизабет Овермайерын ажиглалтаар хүүхдийн номын санчид үлгэр ярих, номын тойм хийх зэрэг үүрэгт ажилдаа бэлтгэдэг хэмжээнд лавлагааныхаа ажлыг боловсруулж хөгжүүлэх талаар муу байдаг. Үүний уршигаар тэд лавлагааны ажлын шинэ хэрэгсэл, арга барилын тухай мэдлэг багатай байдаг.

Багш нарыг хүүхдүүдийн гэрийн даалгаврын талаар номын санчдад анхааруулан хэлж байдаг болгоход хэцүү ч номын санчид холбоо харилцааны тогтолцоог бий болгож, түүгээрээ дамжуулан гэрийн даалгаврыг олшруулан авч, файлдаа хадгалж болно. Нийтийн ба сургуулийн номын санчид багш нартай албан бусаар утсаар буюу биечлэн уулзаж ярилцан асуулт асууж, хэдэн жилдээ давтагдах магадлалтай гол гэрийн даалгаврыг жил бүр тэмдэглэн авч болно. Сургуулийн номын сангийн хэвлэл мэдээллийн мэргэжилтнүүд, нийтийн номын сангийн лавлагааны ажилтан хоорондын нягт харилцаа холбоо нь сургуулийн хүүхдүүдэд илүү чанартай лавлагааны үйлчилгээ үзүүлэх боломжийг аль аль талд олгоно. /ишилэл 12.4-т ямар гэрийн даалгавар өгч байгаа тухай мэдээллийг нийтийн номын сангийн лавлагааны ажилтнуудад сургуулийн номын санчдаас анхааруулан өгөх маягт байгааг үзнэ үү./

Орон нутгийн ба мужийн заавал явуулах сургалтын хөтөлбөрийн шаардлагуудыг ашиглан номын сангийн хэрэгцээ гарах хичээлүүдийг мэдэж болно. Мөн орон нутгийн сонин, сургуулийн сэтгүүл уншиж, кино, хөгжим,

залуучуудын соёлтой хөл нийлүүлэх нь хүүхдүүдийн хичээлээс гадуурх сонирхлын сэдвэр лавлагааны асуултыг урьдчилан мэдэж, хариулахад тус болно. Орон нутгийн үйл явдал, асуудлаарх асуултад хариулахад нийгмийн эх сурвалжийн файлд хүүхдүүдийн үйл ажиллагааны тухай хэсэг ялангуяа чухал.

Хүүхдийн лавлагааны үйлчилгээнд автоматжуулсан лавлагааны хэрэгсэл улам хэрэгцээ ихтэй болж байна. Хэдхэн жилийн өмнө хүртэл ихэнх онлайн каталог болон СД-ын хэлбэртэй нэвтрэхий толь бичгүүд зэрэг электрон лавлагааны хэрэгслүүдийг бүтээхдээ хүүхдүүдийн хэрэгцээг тооцож үздэггүй байлаа. Хайлтын төрөл зүйлийг тодорхойлох тусгай код оруулаад уг үсгийн алдаагүйгээр үгсийн хэлхээг бичих нь денгэж уншиж сурсан хүүхэд төдийгүй том хүн хийхэд амаргүй ажил байдаг. Амжилттай электрон системууд ойлгох чадварын хөгжлийн үе шатуудын хэрэгцээг хангах уян хатан чанартай, олон талын хайлтын боломж олгодгоороо ижил байна. Мөн чадварыг таньж, зүй ёсны броузинг хайлтын стратегийг нэвтрүүлсэн дизайнтай байдаг. Жишээлбэл, CARL корпорацийн Хүүхдийн каталогд нийтэд хүртээмжтэй каталогийн ном зүйн мэдээллтэй холбодог насанд тохируулсан хайлтын програм байна. Хүүхдүүд Дьюи иерархийг төлөөлсөн тод өнгөтэй тэмдэгтүүдээс сонирхсон сэдвээ төдийгүй Дьюигийн категоритай холбоотой сэдвүүдийг олж, сонгож болно. Компьютер дээр сайн, зөв бичдэг хүүхдүүд хайлтын стратеги дотроо дахин хайлт хийж бичих боломжтой. Ном бүрийн бичлэгийн хамт тухайн номын байрлалыг харуулсан байршлын зураг дэлгэцэнд гарч харагддаг.

Каталогийн системүүдийг хооронд нь холбодог, гэрээг хэлэлцэж байгуулдаг болсон энэ үед номын сан хоорондын солилцооны тогтолцоо урьдынхаас илүүгээр хүүхдүүдэд хүртээлтэй болоод байна. Хүүхдүүд өөрсдөө энэ харилцааг санаачлагч болж болно. Гэхдээ зарим номын сан хоорондын солилцооны тодорхой наснаас доош насны хүмүүсийн хувьд хязгаар тавьсан байдаг. Зарим сургууль номын сан хоорондын солилцооны бодлого гэрээнээс гадуур байдаг.

Хүүхдийн лавлагааны үйлчилгээнд сүүлийн үеийн технологийн түүхэнд гарсан бүх дэвшлээс илүүгээр Интернэт нөлөөлсөн гэдэг нь эргэлзээгүй. Худалдааны байгууллагууд Интернэтийг мэдээллийн бүтээгдэхүүнээ түгээх стандартын арга хэрэгслээ болгодог төдийгүй ашгийн бус ба нийтийн салбарын мэдээлэл түгээгчид Интернэтийг хямдхан бөгөөд үр ашигтай хэрэгсэл гэж үнэлж байна. Гэхдээ хүүхдийн хувьд Интернэтээс мэдээлэл олох нь маш хэцүү байж болно. Хайлтын хэрэгслүүд болон Интернэтийн лавлахууд өөр өөрийн хэлбэртэй бөгөөд Интернэтийн орон зайны янз бүрийн хэсгээс гарч ирдэг. Зах зээлийн сайтууд боловсролын сайтуудтай холилдон, хувийн вэб хуудаснууд засгийн газрын байгууллагуудын сайттай зэрэгцэж байдаг.

Вэб дотор хайлт хийхэд лавлагааны номын санчид чухал зөвлөгч болох ёстой. Тэд хүүхдүүдэд зориулан хүүхдэд зориулсан сайт руу шууд хүргэдэг холбоосыг хангадаг вэб хуудсуудыг өөрсдөө бий болгох хэрэгтэй. Ийм вэб хуудасны жишээ бол хүүхдүүдэд зориулсан сайтуудтай холбодог иерархи хэлбэрийн хайлтын хэрэгсэл болох *Yahoo! /http://www.yahoo.com/* юм. Бас нэг жишээ бол Интернэтийн Нийтийн номын сангийн хүүхэд залуучуудын хэсэг */http://www.ipl.org/youth/* юм. Энэ сайтыг номын санч хүн хариуцдаг төдийгүй Дьюи аравтын ангиллаар зохион байгуулсан хүүхдэд чиглэсэн вэб холбоосыг ч хангадаг. Номын санчид уншигчиддаа хайлтын үр дүнгээ үнэлж, хайлтын аргаа өөрчлөхд нь вэб сайтуудын ач холбогдлыг дүгнэхэд нь туслах ёстой.

Интернэт дэх зохисгүй материалуудад хүүхэд хүрэхээс сэргийлсэн олон нийтийн болгоомжлолын үр дунд Интернэтийг шүүдэг програмууд бий болгож номын сан дахь хүүхдүүдэд зориулсан компьютерт суулгадаг. Гэтэл нөгөө талаар шүүх програм нь ерөнхийлөн шүүдэг чанараараа сурагчдын мэдээлэл авах боломжийг хаадаг. Тухайлбал, “хөхний өмөн үү” гэсэн сэдвэр мэдээлэл авах

гэхэд “хөх” гэдэг үг хаалттай учраас мэдээлэл олох боломжгүй болдог. Иймээс Америкийн Номын сангийн холбооны номын сангрууд үг хэлэх эрхийг хааж, компьютерийн шүүх програмыг ашиглах нь *Номын сангийн эрхийн тухай хуулийг* зөрчсөн хэрэг болно гэсэн байр суурьтай байна.

Ишлэл 12.4

Даалгаварын тухай сонордуулгын маягт

ДААЛГАВАРЫН ТУХАЙ СОНОРДУУЛГА

Хэнд:
Факс #:

Олон нийтийн номын санчид

(Он, сар, өдөр)

Мэргэжил нэгт номын санч Танаа!

Бид тус сургуулийн оюутнуудад өгөгдсөн томоохон хэмжээний даалгавар төслийн тухай мэдээг Та бүхэнд үүгээр хүргэж байна. Үүнтэй холбогдуулан оюутнуудын хэрэгцээг жигд хангах үүднээс номын сангийн фондоо зохих нөөцтэй байлгахыг Та бүхэнд зөвлөж байна. Доорх дэлгэрэнгүй мэдээллийг анхааралдаа авна уу.

Багш _____ Хичээлийн нэр _____

Анги _____ Даалгаварын эцсийн хугацаа _____

Төсөл/Даалгавар _____

Төслийн үр дүн _____

Оюутны даалгаварын хуудсын хуулбарыг хавсаргав. Хэрэв та бүхэнд ямарваа нэг асуулт байгаа бол бидэнтэй холбоо барина уу!

Номын санчийн нэр _____

Сургууль _____

Утас _____

E-mail _____

Факс _____

Joyce Kasman Valenze, Power tools: 100+ Essential Forms and Presentations
for Your School Library Information Program 67
Америкийн Номын Санчдын Холбооны зөвшөөрөлтэйгээр хэвлэв

Ёс зүй ба нууц хадгалах. Хүүхдүүд секс юмуу хар тамхи гэсэн эмзэг асуудлаар мэдээлэл хүсч болно. Лавлагааны номын санчид зөрчилдөөнтэй сэдвээр цөөнхид мэдээлэл өгөх тухай орон нутгийн бодлогыг таниулж, зөвлөгөө өгч, зарим тохиолдолд тодорхойлж хэлэх шаардлагатай болдог. Зарим байгууллага эцэг эх

нь зөвшөөрсөн бол хүүхэдтэй харьцахдаа эцэг эхийн өмнөөс хөдлөх ч шаардлага гардаг. Зарим номын сан нь улс төр, шашны баримталаасаа болж *Номын сангийн эрхийн тухай хуулиар* заасан мэдээлэл авах эрхийг хязгаарласан заалт бүхий дотоод журамтай байдаг. Жишээлбэл, сүмийн дэргэдэх сургуулийн номын санд номын санч нь үр хөндөх тухай материалыг уншигчид өгөх эрхгүй байж болно. Мөн тэднээс вэб сервертээ интернэтийг шүүх програмыг суулгахыг шаардаж магадгүй.

Уншигч-номын санчийн харьцаанд нууц байдлыг хадгалах чадвар нь хууль эрх зүйн асуудалтай зайлшгүй холбоотой. Сургуулийн номын санг байгуулахад номын санч нь сургуулийн бусад ажилтантай адил дүрэмд захирагддаг бөгөөд тодорхой төрлийн мэдээллийг хүргэх эрх олгогдсон байдаг. Жишээлбэл, Иллиноиз мужийн Хүчирхийлэгдэн гадуурхагдсан хүүхдийн мэдээллийн тухай дүрэмд онцгойлон заахдаа эрх бүхий ажилтнууд ба хүүхдүүд хоорондын харилцааны давуу эрх хүчирхийлэн гадуурхах явдалд хамаарахгүй гэжээ.

Лавлагааны ярилцлага. Лавлагааны ярилцлага бүх уншигчийн хувьд чухал бөгөөд “үгийн баялаггүй, туршлагын хүрээгээрээ дамжуулан асуулт асууж буй хүүхдүүдтэй харьцахад ялангуяа асуудалтай” юм. Хүүхдийн мэдээллийн хэрэгцээг тодорхойлж, тэр хэрэгцээг хангах гол хэрэгсэл бол лавлагааны ярилцлага. Хүүхэдтэй харьцахдаа найрсаг, нээлттэй байдлаар биеэ авч явч, анхааралтай сонсох нь тэдэнд хэрэгцээгээ илэрхийлэхэд нь тус болно. Хүүхдүүд асуулт асуухдаа ухаалаг хэлбэрээр асуудаггүй учраас хүүхэдтэй ярилцлага хийхэд шулуун харьцаа хэрэгтэй буюу насанд хүрэгчидтэй хийдэг ярилцлагыг бодвол тайлбар илүү хийж, асуултаа дутуу орхихгүй байх шаардлагатай. Жишээлбэл, хүүхдүүд гэрийн даалгаврын холбогдолтой асуултыг ухамсарлан асуудаггүй, сонирхож ч асуухгүй, зөвхөн багшийн тавьсан асуултыг дамжуулж байгаа мэт ойлгодог.

Хүүхдийн асуулт замбараагүй мэдээллийг агуулж болно. Үг үсэг, нэр ус, баримтуудыг зөв ойлгож бичсэн эсэхийг нь шалгаж тодорхой болгох замаар номын санч хүүхэд хоёр хоёулаа зөв зам дээр байгааг баталгаажуулах анхны алхмаа хийж болно. Хүүхдүүд өгсөн зааврыг дарааллаар нь дагаж мөрдөхөд хэцүү байдаг. Дунд ангийн хүүхдэд ойлгомжтой гэмээр гурав дервэн алхмаас бүрдсэн даалгавар /каталог руу очоод энэ номын заалтыг олоод заасан тавиур луу очоод номоо олоод хэрэгтэй сэдвээ индексээс нь олоорой г.м./ үнэндээ хөгжлийн энэ шатны хүүхдэд тогтоож авахад маш хэцүү байж болно. Тэгэхээр хүүхэд алхам алхмаар номоо хайх явцад нь лавлагааны ярилцлагыг аажмаар явуулах хэрэгтэй байж ч болно. Лавлагааны номын санч нь хүүхэд хэрэгтэй материалыа олох замд нь дагалдаж явах хэрэгтэй.

Хүүхдээс мэдээлэл авч, номын санчийн өгсөн мэдээллийг ойлгоход нь хүүхдэд туслахад гарах бэрхшээлээс гадна цаг хугацааны хүчин зүйл байна. Хүүхдүүд анхаарлаа удаан төвлөрүүлж чаддаггүй бөгөөд эхний хэдэн оролдлогоор хайлт нь үр дүнд хүрэхгүй бол амархан няцдаг. Тиймээс хүүхэдтэй урт удаан хугацаанд бүрэн ярилцлага хийх гэж оролдохын оронд хэсэг хэсгээр завсарлаж ярилцах нь зүгээр. Лавлагааны номын санч олон хайлтыг зэрэг явуулах чадвартай байх ёстой ба хүүхэд бүр хайлтынхаа аль шатанд явж байгааг харж байх хэрэгтэй. Хүүхдүүд өөрт нь нааштай хандаж магтахад дуртай. Заримдаа хайлт үр дүнтэй болохоос илүү хүүхэдтэй наиз нөхөр болох boldog ч гэсэн лавлагааны үйлчилгээг найрсгаар явуулвал илүү үр дүнтэй.

Уншигчид зөвлөгөө өгөх. Номын сан бүр нийт насанд хүрсэн уншигчдад үзүүлдэг өөрийн зөвлөгөөний үйлчилгээтэй /1-р бүлгийг үз/ байдаг ч хүүхдүүдэд энэ үйлчилгээ маш чухал. Хичээлтэй холбоотой мэдээлэл, эсвэл зүгээр унших

сонирхолтой ном асууж байгаа хүүхдүүдэд материалыа зөв сонгох талаар зөвлөгөө өгөх шаардлагатай байдаг. Номын санч нь өөрөө номын фондоо сайн мэддэг, хүүхдэд зориулсан ном материалын талаар тусгайлан сурсан, өөрөө ном зохиол идэвхтэй уншдаг байвал уншигчид илүү сайн зөвлөгөө өгнө. Хүүхдэд ном сонгоход нь туслаждаа номын санч нь тухайн хүүхдийн сонирхол, хэрэгцээ, нас, хэддүгээр ангид сурдгыг ба унших чадварын түвшинг тодорхойлох ёстой. Хүүхэд сонирхол, нас, ангияа тодорхой хэлж болох боловч түүний унших чадварыг бодитойгоор тогтооход илүү хэцүү. Сургуулийн номын сангийн хэвлэл мэдээллийн мэргэжилтнүүд тухайн хүүхдийн сурлагын амжилтын талаар мэдээлэл авч болох бол нийтийн номын сангийнхан тэр хүүхэд сүүлийн үед ямар ном уншсан бэ гэдгийг нь асууж баримжaa авч болно. Хүүхдэд хэд хэдэн номоос сонгох боломжийг олгож, өөрөө сонголт хийхийг нь дэмжих хэрэгтэй. Ингэснээр хүүхэд номоо бие даан сонгох туршлагатай болохын зэрэгцээ мэдлэг бүхий том хүнээс зөвлөгөө авах хэрэгцээг нь хангана.

Номын сан ба номын сангийн материалыг ашиглах талаар хүчхдэд заавар өгөх. Бүлгээр албан ёсны заавар өгөх, эсвэл ганцаарчилсан заавар өгөх нь хүүхдэд үзүүлэх лавлагааны үйлчилгээний нэг хэсэг гэж үздэг. Уламжлал ёсоор номын санг ашиглах тухай албан ёсны заавар нь сургуулийн номын санчийн үүрэг байсаар ирсэн. Хичээлийн хөтөлбөрт номын санг ашиглах чадварыг оруулах явдал, багш номын санч хоёрын хамтын ажиллагаа, бүтээлчээр суралцаж зэрэг нь хүүхдүүдэд сургуульдаа амжилттай сурч, насан туршдаа шинийг сурагч болох чадварыг олгоно. Харамсалтай нь олон бага сургуулийн номын сангийн ажиллах цаг анги танхимд юу болж байгаагаас үл хамааран цаанаас тогтоосон хэлбэртэй байдаг. Ийнхүү тогтсон цагтай байх нь багш нарт төлөвлөгөөгээ гаргах цаг олгож, сурагчдыг тогтсон хуваариар номын санд ирэхийг шаарддаг. *Information Power /Мэдээллийн Хүч/-ийн шинэ хэвлэлд ийнхүү тэмдэглэн бичжээ. Уүнд:*

Сурагч төвтэй сургуулийн номын сангийн хэвлэл мэдээллийн хөтөлбөрт суралцаж хэрэгцээг хичээлийн хуваарь, сургуулийн цаг, сурагчийн ангилал, бусад тогтсон зүйлээс дээр тавьдаг. Суралцаж хэрэгцээг хангахын тулд сургалтын хөтөлбөрт холбогдох эх сурвалж, үйлчилгээ бэлэн байж мэдээлэл авах асуудал даруй шийдэгдэж байх ёстой.

Тогтсон хуваарь нь номын санг ашиглах тухай мэдлэгийг хичээлийн хөтөлбөрт оруулахад саад болж байна. Сурагчид номын сан ашиглах чадварыг ийм орчинд сурсан байж болох боловч сурснаа сургалтын бодит асуудалтай холбогдуулан ашиглах боломжгүй байдаг. Хуваарын бус цагаар номын санг ашиглахыг сурагчдад зөвшөөрсөн байлаа ч номын сан нь хуваарийн дагуу заавар өгөх ёстой ангитайгаа ажиллаад завгүй байдаг. Дээрх хязгаарлалтууд болон ойлгох чадварын хөгжлийн өөр өөр үе шатуудаас үүсэх зүй ёсны саадаас болж хүүхдүүд дээд боловсролын шатанд хүрэхдээ албан ёсны сургалтаар номын санг ашиглах талаар олж авсан мэдлэгээ эрдэм шинжилгээний номын санд хэрэглэж чаддаггүй бөгөөд сургуульд олсон чадвараа нийтийн номын сан руу шилжүүлж чаддаггүй байна.

Бодит амьдралд орж үзээгүй нөхцөл байдлаас нь хийсвэрээр олгож байгаа номын сангийн тухай мэдлэгээ хүүхэд /том хүн ч ялгаагүй/ бусад нөхцөл байдалтай холбож ашиглаж чадахгүй. Амьдралаас хөндий тодорхой хэдэн чадварыг олгохын оронд номын санг яаж ашиглахыг бодит нөхцөл байдалд явагдах үйл явц хэлбэрээр сургавал илүү утгатай болно. Энэ зорилгод хүрэхийн тулд олон сургуулийн номын сан уян хатан хуваарийн тогтолцоо руу шилжиж байна. Ийм нөхцөлд заавар өгөхөд ерөнхий заавар ба номын сантай холбоотой тусгайлсан мэдээллийг яриад өнгөрөхгүй хэрэглээтэй нь хамт өгдөг. Хүүхдүүд

сургуулийн төрөл бүрийн төслийн хүрээнд номын сангаар олон дахин аялж, мэдээллийг хэрхэн авах талаар баялаг мэдлэгийг олж авснаар маш ихийг өөртөө нээж авна. Заавар өгөх энэ хандлага нь *Information Literacy Standards for Student Learning*-д илэрхийлсэн үнэт зүйлс /ишилэл 8.2-ийг үзэх үү/, төсөл ба эх сурвалжид тулгуурласан, мэдлэгийг замбараатай, цогц болгож өгдөг сургалтыг чиглэсэн өнөөгийн ерөнхий боловсролын хандлагыг тусгаж байна.

Ганцаарчилсан зааврыг сургуулийн ба нийтийн номын санд лавлагааны ярилцлагын үед өгдөг. Лавлагааны ярилцлагын үед асуудлыг хэлэлцэж, тухайн асуултад хариулахад яагаад, яаж лавлагааны тодорхой хэрэгслийг ашиглахыг тайлбарлах замаар номын санч нь хайлтын стратегийн загвар харуулж залуу уншигчид дуурайж хийх боломж олгодог. Асуултад хариулах явцдаа хүүхдийг өөрийг нь идэвхтэй оролцуулж /лавлагааны ярилцлагын үед индексийг хүүхдээр өөрөө нь олуулах, тавиур дээр байгаа ном руу явах замыг хүүхэд өөрөө олох боломжийг олгох г.м./ байх нь хүүхэд олсон мэдлэгээ номын санч буюу зааварлагчийн дэмжлэгтэйгээр тэр даруй хэрэглэж байна гэсэн үг. Хүүхдүүд заримдаа олсон мэдээллээ тайлбарлуулах ч шаардлагатай байдаг. Гэрийн даалгавартай холбоотой номын сангийн заавар хэзээ гэрийн даалгавар хийх ажил болж хувирах нь вэ гэдгийг тодорхойлох нь сонирхолтой явц болох нь олонтаа.

Өсвөр насныханд зориулсан лавлагааны үйлчилгээ

Өсвөр насныхны лавлагааны үйлчилгээ хүүхдийнхтэй ижил бүрэлдэхүүн хэсгээс бүрддэг ба настай холбоотой ялгаа нь нилээн тодорсон байдаг. Жишээлбэл, өсвөр үеийнхэн насанд хүрэгчийн түвшний материал ба хүүхдийн цуглуулгын аль алинаас уншихыг хүсдэг. Тэд эцэг эх, бусад насанд хүрэгчээс шалтгаалж, зуучлуулж, материал ашиглахад туслуулах нь бага. Өсвөр үеийнхний лавлагааны үйлчилгээний хоёр чухал бүрэлдэхүүн хэсэг буюу уншигчид өгөх зөвлөгөө ба хичээлтэй холбоотой хэрэгцээг энэ бүлэгт авч үзнэ. Өсвөр үеийнхэн нийтийн номын сан, сургуулийн номын сан, олон тохиолдолд коллеж, их дээд сургуулийн номын сангийн үйлчлүүлдэг. Тэд эдгээр номын санд тодорхой нэг томоохон бүлэг уншигч болдог. 1993 оны намрын жирийн нэгэн долоо хоногт нийтийн номын сангийн үйлчлүүлсэн хүмүүсийн 60 хувь нь хүүхэд, өсвөр үеийнхэн байжээ. 23 хувь нь л насанд хүрэгчид байжээ. Гэтэл нийтийн номын сангудын 11 хувь л тогтмол ажилладаг өсвөр үеийнхний номын санчтай байна. Нийт номын сангудын 40-өөс доош хувь нь өсвөр үеийнхний мэргэжилтэн юмуу “өсвөр үеийнхний үйлчилгээний мэргэжилтэн”тэй байжээ. Энэ нь хүүхэд, өсвөр үеийнхэнд үйлчлэх талаар боловсролтой буюу сургалтанд хамрагдсан ажилтан байдаг.

Өсвөр үеийнхэн бол шилжилтийн үедээ байгаа хүмүүс байдаг. Нийтийн номын сангуд өсвөр үеийн уншигчиддаа зориулж ном материал худалдаж авах буюу олшруулж авдаг боловч энэ материалыа янз бүрээр ашигладаг байна. Нийтийн номын сангудын 58 хувь нь өсвөр үеийнхэнд тусгайлан зориулсан хэсгтэй буюу фондтой байдаг, түүнийхээ 15 хувийг нь насанд хүрэгчдийн хэсэгт, 16 хувийг нь хүүхдийн хэсэгт байлгадаг гэнэ. 1940-1950-иад оны үед өсвөр үеийнхэнд номын сангийн тусдаа орон зай гаргаж өгөх үзэл бодол бий болсон хэдий ч нэмэлт ажлын байрны талаас үнэ өртөг ихтэй болж хувираад номын сангийн салбаруудад материалыг олшруулж хуваарилах явдлыг багасгасангүй. Орчин үеийн үзлээр бол үйлчилгээг хуваах нь хөгжлийн хувьд хоорондоо зөрчилддэг гэдэг бөгөөд номын сангуд өсвөр үеийнхнийг бусдаас салгахын оронд насанд хүрэгчдийн хэмжээнд хайлт хийж сурахад нь туслаж орчныг нь бий болгож өгөх хэрэгтэй. Үүний зэрэгцээ зорилтот үйлчилгээгээ үзүүлэхээ больж болохгүй. Өсвөр насныхан онлайн хэлбэрийн мэдээлэл, тухайлбал чат-бүлгүүд, өсвөр насныханд

зориулсан тусгай вэб сайтуудад дуртай байдаг.

Мэдээллийн үйлчилгээ. Хичээлтэй холбоотой асуултууд өсвөр насыхны лавлагааны ажлын мэдээллийн үйл ажиллагааны ихэнхийг эзэлдэг. Нөөцөд тулгуурласан боловсрол руу чиглэсэн хандлага мөн дунд сургуулийн түвшинд хэрэгжиж өхөлж байна. Ахлах сургуулийн бага, дунд, ахлах анги руу шилжиж байгаа сурагчдын гэрийн даалгавар улам хүнд, их хэмжээтэй болдог. Сургуулийн номын санд номын санч гэрийн даалгавартай холбоотой туслалцаа үзүүлэхэд сургуулийн хичээлийн хөтөлбөртэй уялдуулан боловсруулсан заавар өгөх хөтөлбөр их хэрэг болно. Мэдээллийг хэрхэн зөв байрлуулж ашиглах гэх зэргийн даалгаврыг үнэхээр биелүүлж байна уу гэдгийг нь харах мэргэжлийн хүн өгдөг. Лавлагааны үйлчилгээ нь сургуулийн номын сангийн хэвлэл мэдээллийн мэргэжилтнүүдийн хувьд багшийн үүрэгтэй яах аргагүй холбоотой байдаг гэж Мэдээллийн Хүч (*Information Power*) ба Мэдээллийн тухай мэдлэгийн стандарт (*Information Literacy Standards for Student Learning*) номонд бичжээ.

Нийтийн номын санд номын санчид номын сантай холбоотой даалгаварт сургуулийн номын санчийг бодвол хамаагүй бага хяналт тавьдаг. Гэтэл ийм даалгавар нь тэдний лавлагааны үйл ажиллагааны гол хэсгийг бүрдүүлдэг. Тиймээс байнга асуудаг гарчгуудын дагуу номын санчид **лавлагааны Зам хайгч /reference pathfinders/** (лавлагааны стандарт хэрэгслүүд болон холбогдох сэдвийн гарчгийг багтаасан хайлтын стратегийн тухай зөвлөгөө)-ийг бэлтгэдэг. Давтагдаж, олны сонирхлыг татдаг сэдвүүдээр лавлагааны Зам хайгч нь номын санч тэр бүр асуултад хариулах боломжгүй олон хүнтэй орчинд ганцаарчилсан зааврын хэлбэртэйгээр зөвлөгөө өгдөг. Ийм зөвлөгөөний материал нь тусlamж хүсэхээс ичдэг даруухан хүүхдүүд, биеэ даан ажиллах боломжийг хайдаг хүүхдүүдэд ялангуяа тохиromжтой.

Зам хайгчийг маш олон төрлөөр хийж болно. Анита Беллийн номонд найруулга зүйн гарын авлага, толь бичиг, тэмдэглэлийн карт, бусад хэрэгсэл, курсын ажил бичих бичгийн чадварын гарын авлага, Зам хайгч дэвтэр зэргийг багтаасан курсын ажлын мэдээллийн төвийн тухай бичжээ⁸². Гэрийн даалгавар хийхэд тусалдаг сайтуудтай холбоотой вэб браузерийн төрлийн үйлчилгээ олон сурагчийн хэрэгцээг хангаж болох юм. Вэб дахь хайлтыг нь чиглүүлж өгдөг сайн чанарын сайтууд одоо олон болсон. Үүнд Интернэтийн нийтийн номын сан (<http://www.ipl.org>), Multnomah мужийн номын сангаас боловсруулсан Гэрийн даалгаврын төв / <http://www.multnomah.lib.or.us/lib/homework/> зэргийг жишиээ татааж болно⁸³. Гэхдээ интернэт ашиглахын тулд сурагчид компьютерийн өмнө сууж хайлт хийж, нууц үгээ зөв оруулах хэрэгтэй учраас тэднийг чиглүүлэхэд тусlamж хэрэгтэй болж болно. Компьютерт Интернэтийн филтерийн програмыг суулгасан бол хар тамхины асуудлыг хуульчлах, амиа хорлоход туслах гэх зэргийн сэдвээр хайлт хийж буй сурагчид энэ нь саад болно.

Эцэст нь өсвөр насыхны лавлагааны үйлчилгээний талаар номын сангийн бодлогыг тодорхойлж түүндээ номын сан гэрийн даалгаварт туслахдаа юуг хийх, юуг хийхгүй байх ёстойгоо тодорхой заах нь чухал. Гэрийн даалгаврыг хийхэд утсаар дамжуулан туслах нь баримжаагүй зүйл буюу утсаар өгөх лавлагааны хязгаарыг тодорхойлоход хэцүү бөгөөд хүүхдэд тэр хязгаарыг тайлбарлахад бүр ч хэцүү байна.

Номын сан хоорондын солилцооны үйлчилгээ өсвөр насыхнаас ч, хүүхдүүдээс ч онцгой зүйлийг шаарддаг. Бодит амьдралд хатуу тогтоосон эцсийн хугацаа, юмыг хойшлуулах гэдэг хүмүүсийн хандлага дээр өсвөр насыхны хөдөлгөөн нэмэгдээд ирэхээр ойролцоо номын сангаас гэрээр ном авах нь ном солилцооис илүү дээр сонголт болдог. Лавлагааны номын санч номын байрлалын тухай мэдээллийг уншигчид өгч болно. Дебра Кэчел нөөцөө хувааж мэдээлэл олж авах арга хэрэгслийн болон баримт материал хүргэх аргуудын хөгжлийн тухай

бичжээ. Сурах бичигт тулгуурласан, эцсийн үр дунд захирагдсан хичээлийн хөтөлбөрөөс холдох тусам номын сан хоорондын ном солилцооны хэрэгцээ нэмэгдэж байна гэж тэрээр бичжээ. Харин электрон хэлбэртэй бүрэн эхээрээ байдаг эх сурвалжууд бий болж номын сан хоорондын солилцооны үйлчилгээнээс шалтгаалах байдлыг багасгаж өгч байна. Жижиг номын сангүүд ч гэсэн ийм захиалгад хамрагдаж болно. Сурагчийн хувьд гэхдээ нэр бүхий худалдааны газраас мэдээллээ авч байна уу, вэб хайлтаар мэдээлэл авсан уу гэдэгт ялгаа байдаггүй. Энэ үед буюу онлайн эх сурвалж дахь мэдээллийн найдвартай эсэхийг тодорхойлоход лавлагааны ажилтны оролцоо чухал.

Ёс зүй ба нууцыг хадгалах. Өсч хөгжиж байгаагийн шинж тэмдэг бол өсвөр насынхан хувийн буюу эмзэг асуудлаарх мэдээллийг сонирхож ирэх нь жам ёсны зүйл. Номын санд тэд хүйсийн ялгаа, асуудалтай гэр бүлийн харилцааны тухай гэх мэт мэдээлэл авахын тулд номын санчтай тулгарах болдог. Ингэхэд номын санч нь дундыг баримталж, уншигчийг ойлгох хэрэгтэй. Сургуулийн номын санч хүүхдүүдээ илүү сайн мэддэгээрээ давуу байдалд байж болох юм. Нөгөө талаас эмзэг асуудлаар мэдээлэл хайж байгаа суррагч өөрийгөө таниулахгүй байхыг хүсч болно. Хелма Хокинсийн анхааруулснаар гомосексуализмын тухай материал хайж байгаа хүүхэд номын дэлгүүрт, тэр тусмаа гомосексуалуудын номын дэлгүүрт орж ном авч байгаагаар харагдахаас эмээж болох боловч нийтийн номын сангийн хүнгүй хэсэгт суугаад хүссэн зүйлээ уншиж байж болно. Зарим номын сан асуугаагүй асуултуудад хариулах зорилгоор нууц асуулт хариултын үйлчилгээ нээжээ. Ийм асуулт хариултын үйлчилгээг нехцэл байдлаас шалтгаалан номын сангийн олон хүнтэй хэсэгт байрлуулж, эсвэл электрон хэлбэрээр ажиллуулж болно.

Уншигч номын санчийн харилцаанд нууц байдлыг хадгалах чадвар гэхдээ хууль эрх зүйн асуудалтай холбоотой /дээр хүүхдүүд ба нууц байдлын тухай бичсэнтэй ижил/. Нийтийн номын санд лавлагааны бодлогоо бичгээр тавьж мэдээллийн нээлттэй байдал ба нууцыг хадгалах талаарх номын сангийн үргийг тодорхой тусгаж болно. Ингэснээр номын сан эцэг эхийн цүргээс чөлөөлөгдеж өсвөр насынханд мэдээлэл олж авахад нь биеэ даасан, насанд хүрэгчийн хэмжээний статус олгоно. Ямар ч тохиолдолд номын санч нь хүндрэлтэй байдалд орохгүйн тулд орон нутгийн хууль, бодлогоор энэ асуудлыг хэрхэн зохицуулсан байдгийг мэдэж авсан байх үүрэгтэй.

Уншигчид зөвлөгөө өгөх. Өсвөр насынхны лавлагааны үйлчилгээ сургуульд заадаг хичээлийг зөвхөн сурах бичгээс заадаг байсан үед уншихи удирамжийг тодруулах зорилготой сургууль, хичээлээс гадуурх хүчин чармайлтын хэлбэрээр бий болжээ. Сурах бичгээс өөр эх сурвалж материал ашиглахыг багш нар зөвлөдөг болсноос хойш ч гэсэн энэ баримтлал байсаар байв. Өсвөр насынхны мэргэжилтэн байхгүй номын санд уншигчид зөвлөгөө өгөх үргийг сургуульд холбогдох мэдээллийг өгөхтэй хамтатгадаг нь лавлагааны үйлчилгээг ерөнхийлөх дуртай хүмүүст таалагдаж, лавлагааны гарын авлага нь насын ангилалд амархан хэрэглэх боломжийг олгодог.

Уншигчид зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ өсвөр насынханд маш чухал ач холбогдолтой лавлагааны үйлчилгээний хэсэг юм. Номууд өсвөр насынханд өөр сонголтыг санал болгож, үйл явцын зөрчилдөөнийг шийдвэрлэх ба шийдвэр гаргах загварыг харах, үүний явцад бүтээлч сэтгэлгээг өөртөө хөгжүүлэхэд тусалдаг. Өсвөр насынханд үйлчилж буй номын санчид тэдний уншдаг ном зохиолыг мэддэг, дуртай ном зохиолтой нь адилхан төрлийн номыг санал болгодог, гарсан асуудлыг хамтран хэлэлцдэг байх хэрэгтэй. Дороти М.Бродерик өнөөдрийн номын санчдыг Энок Прэттийн Чөлөөт номын сангийн Margaret Эдвардын гаргасан

жишээгээр анхааруулж байна. Маргарет Эдвард Өсвөр насыхны номын санч гэдэг цол нэрийг олгохоосоо өмнө номын санчид Нью Йоркийн Нийтийн номын сангийн *Өсвөр насыханд зориулсан номуудаас* 300 зохиолыг уншиж амаар ярих даалгавар өгчээ. Өсвөр насыхан том хүнтэй тэр бүр ярилцах хүсэлгүй байдаг учраас электрон захиалгаар ном авах боломж гарч номын санч хүүхэд хоёрын хооронд гүүр болоход тус болж байна. *NoveList* (<http://novelist..epnet.com>) нь насанд хүрэгч ба/буюу өсвөр насыхны ангилалын ном зохиолын хайх боломжийг уншигчид олгодог. *GaleNet* (<http://www.gale.com>)-ийн *Би дараагийн ээлжинд юу унших вэ?* Сайтад өсвөр насыхан юу унших вэ гэсэн ангилалтай номууд байдаг.

Ишлэл 12.5

Ийм тохиолдолд та яах вэ?

15 настай томоотой хүү Дэвид номын сангийн байнгын уншигч ажээ. Гэтэл сүүлийн үед тэрээр цагаан арьстнуудыг бусдаас дээгүүр гэж үздэг байгууллагууд болон буу зэвсэг эзэмшигчдийн сонирхлын бүлгүүдийн вэб хуудсуудыг үзэж байгааг номын сангийн ажилтнууд ажиглажээ. Нацистууд еврейчүүдийг үй олноор нь устгаж байсан гэдгийг угүйсгэсэн мэдээлэл олж өгөхийг номын санчаас хүсэхэд өөрөө еврей үндэстний номын санч тохиолдоор таарч ямар хариулт өгөх вэ гэдэгт эргэлзэхийн зэрэгцээ энэ тухай Дэвидийн эцэг эхэд мэдэгдэх ёстой эсэхээ гайхаж байна.

Ийм тохиолдолд номын санч яах вэ?

Лавлагааны зарим нэгэн төрлийн асуултын талаар хууль эрх зүйн хязгаар, эсвэл илүү өргөн хүрээтэй үүрэг хариуцлага гарч ирэх үү?

Лавлагааны ярилцлага. Өсвөр насыхан номын сангийн хүүхдийн хэлтсээс гарч насанд хүрэгчдийн лавлагааны ширээнд ирж асуулт тавьж эхлэхдээ туслахад бэлэн, найрсаг харьцаатай, тэдний хэрэгцээг үнэлж, тэдэнтэй бие даасан хувь хүний хувьд ханддаг номын санчидтай учирдаг. Гэтэл зарим номын санч тэдэнтэй яаж харьцахaa мэдэхгүй, асуудал гаргах магадлалтай гэж үзэж, хэрэгцээг нь насанд хүрэгчдийн хэрэгцээгээс ач холбогдол багатай гэж үзэж хүндэтгэлгүй ханддаг. 36 нийтийн номын сангийн лавлагааны үйлчилгээний амжилтын түвшний судлагаандаа Чарльз Банж нийт 61,74 хувийн амжилтыг тэмдэглэжээ. Гэтэл үүнд ахлах ангийн сурагчдад үзүүлэх үйлчилгээний амжилт 55,11 хувь руу буурч, хүн амын бусад давхаргаас хамгийн дор амжилт гарчээ. Хөгжлийн түвшний ялгаа тухайн хүүхдийн жинхэнэ насыг тодорхойлоход маш их саад болж, үүгээрээ байдлыг бүр ч хүндруулдэг. Зарим хүүхэд өөрийгөө өсвөр насны гэж үзэж байгаа хэдий ч хараад хүүхэд хэвээр байдаг. Ихэнх хэвлэлийн газрууд хичээлийн хөтөлбөрт зориулсан материалыдуудаа бага насны хүүхдүүдийн зах зээл руу нэгтгэн ангилдаг учраас өсвөр насыханд тохирох ихээхэн мэдээлэл номын сангийн хүүхдийн хэлтэс руу хуваарилагддаг. Тэгхээр лавлагааны явцад өсвөр насны хүүхдийг насанд хүрэгчдийн хэсгээс бага насны хүүхдийн хэсэг руу чиглүүлэхэд өв, болгоомжлол хэрэг болно.

Лавлагааны ямар ч ярилцлагын үед номын санч нь уншигчийн жинхэнэ хэрэгцээг тодорхойлох шаардлагатай. Энэ хэрэгцээ нь анх илэрхийлж хэлснээс нь тэс өөр ч байж болдог. Өсвөр насыхан өөрсдийнхөө мэдээллийн хэрэгцээний бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг таних, эсвэл асуудалд системтэй, дараалалтай хандах аналитик чадварыг эзэмшээгүй байж болно. Тэдний сэтгэлгээ өнгийн бөгөөд явцыг сонирхооосоо илүү эцсийн үр дүнг голлон анхаардаг. Жишээлбэл тэд: “Гамлет зохиолд гардаг өшөө хорсолтой Сти芬 Кингийн зохиолуудад гардаг

өшөө хорслыг харьцуулсан ном надад хэрэгтэй байна” гэж хэлдэг. Хүүхдүүд танил бус орчинд эрх мэдэл бүхий хүнд хэрэгцээгээ тодорхой илэрхийлж хэлэх шаардлагатай болдог. Тийм учраас номын санч нь хүүхдэд ойртоож, найрсаг байдлаар, шуумжилж дүгнэсэн байр сууринаас бус, ялангуяа дээрэлхсэн байдал огт гаргахгүйгээр ажиллахын тулд онцгой хүчин чармайлт гаргах хэрэгтэй. Ойртоод ирэхийг хүссэн хүсэлтийг уншигч хүлээж авахгүй байхыг ойлгох хэрэгтэй. Мэри К.Челтон, Жэймс М.Розинья нарын тэмдэглэснээр өсвөр насныхантай хийх лавлагааны ярилцлагыг нь шүд авахтай, өсвэл өмгөөлөгчийн “би таны талд байгаа” гэж хэлдэгтэй ижилсүүлж болно. Гэхдээ уншигчийн асуулт хичээлтэй холбоотой нь тодорхой бол “Гэрийн даалгаварт чинь яг юу өгсөн юм бэ? Даалгавраа бичсэн цаас илүү хувь байна уу?” гэх мэт шулуун асуулт тавьж болно. Ярилцлагын хоёр тал хоёулаа зөв ойлголттой байгаа гэдэгтэй итгэлтэй байхын тулд асуултаа дахин, өөр хэлбэрээр тавих нь тустай байдаг.

Өсвөр насныхны лавлагааны үйлчилгээний тухай эцэст нь хэлэх бодлууд

Нийтийн номын сангийн хүчхдээд зориулах үйлчилгээнд авах арга хэмжээ: Нийтийн номын сангийн өсвөр цөийнхний үйлчилгээг төлөвлөж цнэлэх нь номондоо Виржиния Волтер лавлагааны хүсэлтийг үнэлж дүгнэх арга замуудыг болон баримтуудыг хэрхэн зөв ойлгож ашиглах тухай мэдээлэл өгчээ. Розмари Ричел сургуулийн ба нийтийн номын санд өсвөр насныханд үзүүлэх лавлагааны үйлчилгээг тоо, чанараар хэрхэн үнэлэх тухай дэлгэрэнгүй заавар өгсөн байна. Өсвөр насныхны лавлагааны үйлчилгээнд өгсөн түүний тодорхойлолт давталтын санааг агуулсан байна: Лавлагааны шилдэг үйлчилгээнд хамтарсан хайлт, мэдээлэл хайх талаар албан ба албан бусаар заавар өгөх /цаасан дээрх эх сурвалж, хэвлэгдээгүй хэлбэрийн хэвлэл мэдээлэл, электрон системуудийг ашиглах/, лавлагааны эх сурвалжуудыг ашиглах талаар туслах зэрэг ажил багтана. Мөн олсон мэдээллийнхээ үнэ цэнэ, мэдээлэл олж авах явцын зөв бурууд дүгнэлт, үнэлгээ хийх талаарх хичээл лавлагааны шилдэг үйлчилгээнд орно.”

Ричелийн сургууль, нийтийн номын сангийн дүнгээр лавлагааны үйлчилгээний түвшин эрс ялгаатай байгаа гэсэн дүр зураг гарчээ. Тэрээр лавлагааны фондыг баяжуулах төсөв хангалтгүй, ажлын хүч хязгаарлагдмал, наснаас хамаарсан үйлчилгээний бодлогууд хоорондоо тэс өөр, өсвөр насныхны үйлчилгээний танхимд технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэх ажил хоцорсон зэрэг хүчин зүйлүүдийг дурьджээ. Банж зэргийн бусад хүн ч дээрхтэй мөн адил ажиглалт хийжээ. Хүүхдүүд ба өсвөр насныханд компьютерийн хэрэгцээ маш их байгаа боловч 1995 онд нийтийн номын сангийн 30 хувь л тэдэнд зориулсан компьютертэй байжээ. Нью Йорк мужийн сургуулийн номын сангийн хэвлэл мэдээллийн төвүүдэд хийсэн судлагааныхаа явцад Нэнси Циммерман эдгээр төвийн 22,5 хувь нь лавлагааны үндсэн хэрэгсэл болох телефон утасгүй байсныг харжээ. Ричел номын санчдыг байгаа байдлаа идэвхгүйгээр хүлээн зөвшөөрөхийн оронд “идэвхтэй удирдагч болж өөрийн хэргийн төлөө зүтгэх ёстой. Хүүхэд, өсвөр насныханд үзүүлэх лавлагааны үйлчилгээний ирээдүй мэргэжлийн санаачлага ба чин сэтгэлийн үйл ажиллагаанаас шалтгаална” гэжээ.

Өндөр настнууд

Бусад насны ангиллын бүлгүүд буюу хүүхэд, өсвөр үеийнхэн тусгай ном зохиол, тусдаа суудал танхимтай байдаг бол өндөр настнууд онцгой хэрэгцээтэй хүмүүсийн тоонд тэр бүр орж чаддаггүй. Өндөр настнууд хүн амын хамгийн түргэн өсч буй хэсэг учраас дараагийн 25 жилд тэдний хэрэгцээ үйлчилгээг

тусад нь авч үзэх шаардлага тулж ирэх бололтой. 1998 онд, Америкийн хүн амын 12,7 хувь 65 болон түүнээс дээш насын хүмүүс байв. 2025 он гэхэд, энэ насын хүмүүс улсын нийт хүн амын 18,5 хувийг эзлэнэ гэсэн тооцоо гарчээ. Эрүүл мэндийн үйлчилгээ сайжирсантай холбогдон өндөр настнуудын нийгмийн идэвх илүү болно гэж таамаглаж байна. Ишлэл 12.6-д дээрх баримтууд хэрхэн номын сангидад тулгарч байгааг үзүүлсэн байгаа.

Өндөр настнуудтай ажиллахдаа өндөр настан хүний сонирхол, шинж чанарын тухай тогтсон ерөнхий ойлголтоос өөр тусдаа бие хүн гэдэг утгаар хүн бүрт хандах нь чухал. Өндөр настай хүн ойлгох чадвар муудсан байдаг гэсэн ойлголтоосоо салах хэрэгтэй. Яагаад олон өндөр настан тийм биш байдаг. Харин ч зарим судлаач нас нэмэгдэх тусам улам сайжирдаг оюун ухааны боломжууд байдгийг олжээ. Өндөр настны тухай бусад төсөөллөөсөө ч салах шаардлагатай. Жишээлбэл, хүн хөгшрөх тусам уншдаг номынх нь сонирхол өөрчлөгджээ ч болно, үгүй ч байж болно. Өндөр настан хүн заавал тэтгэвэрт гарсан хүн байх албагүй. 1998 онд 65 ба түүнээс дээш насын хүмүүсийн 11,6 хувь ажлаа хийсээр байжээ. Эцэст нь хэлэхэд, олон өвөө эмээ нар ач зээгээ өсгөж байгаа буюу 1998 онд 1,4 сая хүүхэд эцэг эхгүйгээрээ эмээ өвөөтэйгээ амьдарч байжээ. Ийм өндөр настнууд ахмад хүний тухай тогтсон ойлголтод тохирохгүй байна.

Ишлэл 12.6

Номын санч хийхгүй юм бол өөр хэн хийх вэ?

Номын санчид өндөр настнуудын төлөө номын сан дотроо олон жилийн турш хангалтгүй ажиллаж иржээ. Гэтэл ажлаа сайн хийе гэж байгаа бол ийм байдлыг үргэлжлүүлж болохгүй. Жил ирэх тусам өндөр настнуудад зориулсан номын сангийн үйлчилгээ, хөтөлбөрүүд улам чухал ач холбогдолтой болно. Өндөр настнуудын тоо нэмэгдэх тусам, тэднийг өмгөөлөх байгууллага хүний тоо нэмэгдэж, бусад байгууллагууд өндөр настнуудад чиглэсэн алхмуудыг, заримдаа үнэ төлбөртэйгээр хийх болно. Гэтэл номын сан бол манай нийгмийн мэдээллийг хангах үүрэгтэй байгууллага юм. Энэ үүргийг нь хааяа зөвхөн номын санчид өөрсдөө л мэддэг.

Селия Хэйлс-Мабри

Өндөр настнуудын ертөнц: Мэдээллийн хэрэгцээ ба сонголт

Өндөр настнуудын лавлагааны сайн үйлчилгээ нийт насанд хүрэгчдэд үзүүлэх сайн үйлчилгээний үндсэн хэсгүүдийг багтаахын зэрэгцээ настай уншигчдын хувийн хэрэгцээнд онцгойлон анхаардаг. Өндөр настнуудад үзүүлэх номын сангийн үйлчилгээний тухай удирдамж заавартaa Америкийн Номын сангийн Холбооны Лавлагаа ба Хэрэглэгчийн Үйлчилгээний Нийгэмлэг номын сангудыг өндөр настнуудад номын сангийн бүрэн үйлчилгээ үзүүлэхийг уриалжээ. Лавлагааны номын санчид настай уншигчдаа нэг загварт багтаахаа болж, үр өгөөжтэй харилцааны хэлбэрийг хэрэгжүүлж, асуулт асуухад нь дэмжлэг үзүүлж, хариулт бүрийг баталгаатай ойлгуулах ёстой. Өндөр настан олон хүн компьютерийг ашиглах боломж багатай байсан бөгөөд өөрөөсөө залуу уншигчдаас илүүгээр компьютерээс эмээж болно. Найрсаг сайхан номын сан гэнэт айдас төрүүлсэн, хүмүүс хоорондын харьцаагүй газар мэт санагдаж болно. Өндөр настнуудад зориулсан тусгай онлайн каталогийн зааврууд тавтай орчинг бүрдүүлж, уншигчид асуулт асууж, бие даан практик хийж, багштайгаа ганцаарчлан сурх боломжийг олгоно. Ер нь нийтийн номын сангуд дахь өндөр настнуудад зориулсан хөтөлбөрүүд дотроос мэдээллийн хөтөлбөрүүд хамгийн эрэлт хэрэгцээтэй байдаг.

Өндөр настнуудын ба тэднийг асарч буй хүүхэд, бусад хүний нүдээр харж,

орлого, нийгмийн даатгал, тээвэр, байр сууц, эрүүл мэнд гэх зэрэг өндөр настнуудын нийтлэг сонирхдог сэдвээр фондоо бүрдүүлэх ёстай. Өндөр настнуудад зориулсан үйлчилгээний талаар /орон нутаг, муж, улсын хэмжээний/ лавлахтай байх нь чухал. Мөн хөгшрөх явцыг хэлэлцсэн материалууд, хэрхэн эмнэлэг, эрх зүй, санхүү, сэтгэл зүйн тусламж авах тухай материалууд байх хэрэгтэй. Номын сангүүд мэдээллийг хангахын тулд лавлах болон өндөр настнуудад үйлчилдэг засгийн газар, хувийн байгууллагуудын тухай мэдээлүүд чухал. Онлайнд байдаг хайлтын мэдээллийн сангүүд нь орчин үеийн асуудлуудын талаар ерөнхий мэдээллийг өгч өндөр настнуудад зориулсан үйлчилгээний жагсаалтыг багтаадаг. Жишээ нь: Ageline (<http://research.aarp.org/ageline/home.html> болон Кэн Скалагын өндөр настангүүдад зориулсан гарын авлагыг) Бүсийн, хааяа нэг орон нутгийн лавлахуудад ийм төрлийн мэдээлэл бас байж байдаг. Нийгмийн асуудлаарх мэдээллийн эх сурвалжид хүний эрх, байгууллагууд, орон нутгийн тээврийн хэрэгсэл, орон байр, боловсрол, нөхөн сэргээх эмчилгээ, татварын өөрчлөлт, нийгмийн даатгал, эмнэлгийн үйлчилгээ зэрэг сэдвээр мэдээлэл багтах ёстай. Ийм төрлийн мэдээллийн тухай лавлагааны төвлөрсөн фонд номын сангийн ахмад уншигчид ба үйлчилгээ үзүүлдэг хүмүүст үнэлэшгүй чухал.

Өндөр настнуудад лавлагааны үйлчилгээ үзүүлэхийн тулд ном бусад материал, үйлчилгээг хүргэж өгөх шаардлага гарч болно. Хамгийн энгийн алсын үйлчилгээний хэлбэр бол телефон утас. Лавлагааны номын санч нь завгүй бөгөөд утсаар асуултад хариулдаг бол гэрээс гарч чаддаггүй, эсвэл асрамжийн байгууллагад байдаг өндөр настнуудад тусгайлан үйлчлэх ёстай. Номын санд орж ирсэн уншигчиддаа утсаа авахаас өмнө үйлчлэх ёстай гэсэн ерөнхий дүрэм байдаг. Гэтэл зарим өндөр настнууд номын санд хүрэх боломжгүй байж болно. Тиймээс номын санд тэр бүр ирж чадахгүй өндөр настнууд /эсвэл тахир дутуу иргэд/-ад зориулж тусгай утсан үйлчилгээ бий болгох хэрэгтэй. Өндөр настны газар, асрамжийн газар, ахмадын төв зэрэг байгууллагаар явахдаа ном зохиолын хамт лавлагааны материалуудаа авч өндөр настан хүмүүст лавлагааны үйлчилгээг очиж үзүүлж болно. Зөөврөөр номоор үйлчилдэг ажилтнуудыг лавлагааны үндсэн үйлчилгээнд сургавал асуултуудад даруй хариулах боломжтой болно.

Өндөр настнуудтай харьцахдаа тэдэнд ойлгомжтой хүртээмжтэй хэлбэрээр лавлагааны үйлчилгээ үзүүлж, найрсаг хандлагаа мэдрүүлэх хэрэгтэй. Номын сан нь өндөр настнуудад зориулан номын санганаасаа гаргадаг товхимол, мэдээллийн тусгай хөтөлбөрүүд, өөр байгууллагаар дамжуулан үйлчилгээгээ тодорхой сонирхолд тохируулж болно. Лавлагааны номын санчид үйлчилгээний бусад байгууллагатай харилцаатай байх ёстай. Өндөр настнуудад үйлчилдэг байгууллагуудын мэргэжилтнүүд өндөр настнуудтай хэрхэн ажиллах талаар номын санчдад сургалт явуулж, байгууллага хоорондын хамтын ажиллагааны хүрээнд номын сангүүд руу хандаж болно. Номын санг өндөр настнууд хэрхэн ашиглаж байгааг анхааралтай ажиглан үнэлгээ өгөх замаар лавлагааны үйлчилгээгээ сурталчлах, өндөр настнуудын хэрэгцээ, боломжид тохируулан үйлчилгээгээ өөрчлөх шаардлагатайгаа нээж болох юм.

ДҮГНЭЛТ

Номын сангийн үйлчлэх хүрээний бүх хүнд нөхцөл байдал, шинж чанараас үл хамааран лавлагааны үйлчилгээг үзүүлэх ёстай. Үйлчилж буй хүрээний тусгай хэрэгцээний бүлгүүдэд лавлагааны үйлчилгээг ижил тэгш үзүүлэх үргийг хүлээдэг номын санчид хэд хэдэн асуудлыг анхаарах хэрэгтэй. Нэгдүгээрт, номын санч нь лавлагааны үйлчилгээг тодорхой бүлэг уншигчийн хэрэгцээ, шаардлагыг харгалзан тохируулж, тохируулахгүй юм гэхэд дор хаяж олж харж үнэлгээ өгөх шаардлагатай байдгийг ойлгох хэрэгтэй. Мэдээллийг чөлөөтэй авах

талаар бэрхшээлтэй тулгарах магадлалтай хүмүүсийг номын санч олж таньдаг байх хэрэгтэй. Ийнхүү таньж үнэлгээ өгөхдөө номын сангийн лавлагааны материал, үйлчилгээг ашиглаж байгаа өнөөдрийн уншигчдаа судалж ажиглахаар хязгаарлагдах ёсгүй. Эрүүл мэндийн буюу харилцах боломжийн бэрхшээл саадаас шалтгаалж номын сангаар үйлчлүүлэх боломжгүй хүмүүс зөвхөн уншигчдаараа судлагаагаа хязгаарладаг номын санчийн хараанаас гадуур өнгөрдөг.

Тусгай хэрэгцээний бүлгийн уншигчдаа олж таньсны дараа хүн тус бурийн онцгой хэрэгцээг хангахуйц үйлчилгээ үзүүлэх талаар төлөвлөгөөгөө номын санч боловсруулах ёстай. Бүлэг тус бүрт шаардлагатай зохицуулалт хийх, хэрэгцээг нь хангах талаар номын сан хэр бололцоотойг үнэлэх, номын сангаас авах арга хэмжээг ач холбогдоор нь дарааллуулах зэрэг ажил энэ төлөвлөгөөнд багтана. Бусад байгууллага, түүний дотор орон нутаг, бүс, үндэсний байгууллагатай хамтран ажиллаж тусгай бүлгийн уншигчдынхаа хэрэгцээг судалж, лавлагааны хэрэгцээг нь хангаж чадах ном материал цүглуулж, үйлчилгээ үзүүлэх нь чухал. Номын сан нь ажилтнуудаа сургах гэх зэрэг бодлого, журмыг боловсруулж, лавлагааны үйлчилгээг бүрэн хүртэх боломжийг нэмэгдүүлэх ёстай. Номын сангийн гарын авлагад онцгой бүлгийн уншигчдын хэрэгцээг хангахад чиглэж номын сангаас хэрхэн зохицуулалт хийснээ бичих хэрэгтэй. Эцэст нь, тусгай бүлгүүдэд зориулсан үйлчилгээ, техникийн бололцооныхоо талаар номын санчид тогтмол үнэлгээ өгч байхаар төлөвлөж, эдгээр бүлгүүдэд гарах өөрчлөлттэй хөл нийлүүлж, заримдаа бүр өөрчлөлтийг нь урьдчилан харж, номын сангийн технологийн хөгжлийн тухай мэддэг байх хэрэгтэй.

Номын санчид лавлагааны үйлчилгээгээ төлөвлөж, лавлагааны ном материалыа нэмэгдүүлж, янз бүрийн уншигчиддаа тохируулан лавлагааны чадвараа хөгжүүлэх шаардлагатай. Ийнхүү төлөвлөх үйл явц нийгмийг олон төрлийн хүмүүс бүрдүүлдэг гэдгийг ойлгооос эхэлдэг.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Америкийн Номын сангийн Нийгэмлэг *Intellectual Freedom Manual*, 5 дахь хэвлэл, (Чикаго, Америкийн Номын сангийн Нийгэмлэг, 1996 он), 3-р нүүр.
2. Дээрх эх сурвалж, 84-85-р нүүр.
3. Shirley Fitzgibbons-ын жагсаалтад хэсэгчлэн тулгуурласан, “Reference and Information Services for Children and Young Adults: Definition, Services, and Issues”, *The Reference Librarian 7/8* (Spring/Summer 1983): 5-6-р нүүр
4. *Statistical Abstract of the United States 1999* (Washington, D.C.; U.S. Bureau of the Census, 1999), 19-р хүснэгт
5. Дээрх эх сурвалж, 763-р хүснэгт
6. Marcia J.Nauratil, *Public Libraries and Nontraditional Clientele: The Politics of Special Services* (Westport, Conn.: Greenwood Press, 1985), 12-р нүүр.
7. Mengxiong Liu, “Ethnicity and Information Seeking “, *The Reference Librarian 49/50* (1995 он): 123-34-р нүүр.
8. Дээрх эх сурвалж, 124-р нүүр.
9. Phoebe Janes and Ellen Meltzer, “Origins and Attitudes: Training Reference Librarians for a Pluralistic World,” *The Reference Librarian 30* (1990): 145-55-р нүүр.
10. Patrick Andrew Hall, “The Role of Affectivity in Instructing People of Color: Some

Implications for Bibliographic Instruction," *Library Trends* 39 (Winter 1991): 316-26-р нүүр.

11. Дээрх эх сурвалж, 322-р нүүр.
12. *Statistical Abstract of the United States 1999*, 56-р хүснэгт.
13. Дээрх эх сурвалж, 5-р хүснэгт.
14. Дээрх эх сурвалж, 19-р хүснэгт.
15. Дээрх эх сурвалж, 310-р хүснэгт.
16. Janet Hansen, Deborah Barabino, and Debra Floyd, "English Without Tears: ESL Materials," *Library Journal* 117 (September 1, 1992) :139-42-р нүүр
17. Robert P. Haro, *Developing Library and Information Services for Americans of Hispanic Origin* (Metuchen, N.J Scarecrow Press, 1981), 286-р нүүр
18. Steve Sumerfold, "Creating a Community of Readers to Fight Functional Illiteracy," *American Libraries* 28 (May 1997): 44-48-р нүүр
19. Anne H. Filson, "Librarian-Teacher Partnerships: Serving the English-as-a-Second-Language Students," *Journal of Youth Services in Libraries* 5 (Summer 1992): 399-406-р нүүр.
20. Manuel D. Lopez, "Chinese Spoken Here: Foreign Language Library Orientation Tours," *College & Research Libraries News* 44 (September 1983): 265-69-р нүүр
21. Leonard Wertheimer, "Library Service to Ethnocultural Minorities: Philosophical and Social Bases and Professional Implications," *Public Libraries* 26 (Fall 1987): 98-102-р нүүр.
22. Ziming Liu, "Difficulties and Characteristics of Students from Developing Countries in Using American Libraries," *College & Research Libraries* 54 (January 1993): 25-31-р нүүр; Sally G. Wayman, "The International Student in the Academic Library," *Journal of Academic Librarianship* 9 (January 1984): 336-41-р нүүр; Louise Greenfield, Susan Johnston, and Karen Williams, "Educating the World: Training Library Staff to Communicate Effectively with International Students," *Journal of Academic Librarianship* 12 (September 1986): 227-31-р нүүр.
23. Karen M. Moss, "The Reference Communication Process," *Law Library Journal* 72 (Winter 1979): 48-52-р нүүр.
24. Kwasi Sarkodie-Mensah, "In the Words of a Foreigner," *Research Strategies* 4 (Winter 1986): 31-р нүүр.
25. Tamiye Fujibayashi Trejo and Mary Kaye, "The Library as Port of Entry," *American Libraries* 19 (November 1988): 890-92-р нүүр.
26. Дээрх эх сурвалж, 890-р нүүр.
27. Greenfield, Johnston, and Williams, "Educating the World," 230-р нүүр. Kwasi Sarkodie-Mensah, "Dealing with International Students in a Multicultural Era," *Journal of Academic Librarianship* 18 (September 1992): 214-16-р нүүрийг мөн үз; and Joan Ormondroyd, "The International Student and Course-Integrated Instruction: The Librarian's Perspective," *Research Strategies* 7 (Fall 1989): 148-58-р нүүр. Сүүлийн текстийн А хавсралтад "Rules for Effective Communication with International Students" гэсэн өгүүллэг байгаа.
28. Yoshi Hendricks, "The Japanese as Library Patrons," *College & Research Libraries*

News 52 (April 1991): 221-25-р нүүр.

29. *Literacy, Economy and Society: Results of the First International Adult Literacy Survey* (Ottawa, Ont: Statistics Canada and the Organization for Economic Co-operation and Development, 1995), 199-р нүүр.
30. Дээрх эх сурвалж, 57-р нүүр.
31. Дээрх эх сурвалж, 61-р нүүр.
32. Jonathan Kozol, *Illiterate America* (New York: New American Library, 1985), 4-р нүүр.
33. “International Adult Literacy,” *ETS Policy Notes* (Princeton, N.J.: Educational Testing Service, 1996). <http://www.ets.org/research/pic/ials.html> сайтаас олж болно.
34. “Library-Based Literacy Programs Enrich Cultural Life of Communities,” *Literacy Update 7* (March/April 1998). <http://www.lacnyc.org/pubs/update/Apr98/library13.htm>. сайтаас олж болно.
35. Debra Wilcox Johnson /Jennifer A. Soule-тэй хамтарсан/, *Libraries and Literacy: A Planning Manual* (Chicago: American Library Association, 1987), 31-р нүүр.
36. Laubach Literacy, 1320 Jamesville Avenue, Syracuse, N.Y. 13210, 315-422-9121. <http://www.laubach.org> сайтаас олж болно; Literacy Volunteers of America, 635 James St., Syracuse, NY, 13203-2214, 315-472-0001. <http://www.literacyvolunteers.org> сайтаас олж болно.
37. Nauratil, *Public Libraries and Nontraditional Clientele*, 90-р нүүр
38. U.S. Equal Employment Opportunity Commission /АНУ-ын эрх тэгш ажил эрхлэлтийн боломжийн комисс/ and the U.S. Department of Justice /АНУ-ын Хууль зүйн Департамент/, *Americans with Disabilities Act Handbook* (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1992), 1-р нүүр.
39. Michael G. Gunde, “Working with the Americans with Disabilities Act,” *Library Journal* 116 (December 1991): 99-р нүүр.
40. Katy Lenn, “Library Services to Disabled Students: Outreach and Education,” *The Reference Librarian* 53 (1996): 14-р нүүр.
41. Jill Mendle, “Library Services for Persons with Disabilities,” *The Reference Librarian* 49/50 (1995): 118-р нүүр.
42. Association of Research Libraries, “Library Services for Persons with Disabilities,” *SPEC Kit-176* (July/August 1991): 7-р нүүр.
43. Steven J. Herman, “Information Center Profile: Library of Congress Division for the Blind and, Physically Handicapped,” in *Library Services to the Blind and Physically Handicapped*, ed. Maryalls G. Strom (Metuchen, N.J.: Scarecrow Press, 1977), 5-р нүүр.
44. National Library Service for the Blind and Physically Handicapped, *Digital Talking Books: Planning for the Future* (Washington, D.C.: Library of Congress, July 1998). <http://www.loc.gov/nls/dtb.html> сайтаас олж болно.
45. American Foundation for the Blind, *Optical Character Recognition Systems* (New York: AFB, May 1999). http://www.afb.org/technology/fs_ocr.html сайтаас олж болно.
46. Barbara T. Mates, *Library Technologies for Visually and Physically Impaired Patrons*

- (Westport, Conn.: Meckler, 1991), 190-р нүүр.
47. Carol Casey, "Accessibility in the Virtual Library: Creating Equal Opportunity Web Sites," *Information Technology & Libraries* 18 (March 1999): 22-25-р нүүр.
48. Kieth C. Wright and Judith F. Davie, *Library and Information Services for Handicapped Individuals*, 2 дахь хэвлэл. (Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1983), 66-р нүүр.
49. *American with Disabilities Act Handbook*
50. Дээрх эх сурвалж, 123-24-р нүүр
51. Elizabeth H. Oakes and John Bradford. *Resources for People with Disabilities: A National Directory* (Chicago: Ferguson Publishing, 1998), 2 боть, 1026-р нүүр.
52. Gail A. Schlachter and R. David Weber. *Financial Aid for the Disabled and Their Families: 2000-2002* (El Dorado Hills, Calif.: Reference Service Press, 2000), 483-р нүүр.
53. Linda Lucas Walling and Marilyn M. Irwin. *Information Services for People with Developmental Disabilities: The Library Manager's Handbook* (Westport, Conn.: Greenwood Press, 1995), 4-р нүүр.
54. Thomas E. Hecker, "Patrons with Disabilities or Problem Patrons: Which Model Should Librarians Apply to People with Mental Illness?" *The Reference Librarian* 53 (1996): 5-12-р нүүр.
55. Дээрх эх сурвалж, 10-р нүүр
56. *Statistical Abstract of the United States 1999*, 14-р хүснэгт.
57. Carol Collier Kuhlthau, "Meeting the Informational Needs of Children and Young Adults: Basing Library Media Programs on Developmental States," *Journal of Youth Services in Libraries* 2 (Fall 1988): 51-57-р нүүр.
58. Vicky L. Crosson, "Hey! Kids Are Patrons, Too!" *Texas Libraries* 52 (Summer 1991): 50-р нүүр.
59. Christine Behrmann and Dolores Voglano, "On Training the Children's Reference Librarian," *Illinois Libraries* 73 (February 1991): 152-57-р нүүр.
60. Жишээ болгож дараах эх сурвалжуудыг уз: American Association of School Librarians and Association for Educational Communications and Technology, *Information Literacy Standards for Student Learning* (Chicago: American Library Association, 1998), 48-р нүүр; Patricia Senn Breivik, *Information Literacy: Educating Children for the 21st Century* (New York: Scholastic, 1994), 198-р нүүр; James C. Thompson, "Resource-Based Learning Can Be the Backbone of Reform, Improvement," *NAASP Bulletin* 75 (May 1991): 24-28-р нүүр; Carol-Ann Haycock, "Resource-Based Learning: A Shift in the Roles of Teacher, Learner," *NAASP Bulletin* 75 (May 1991): 15-22-р нүүр; and Michael B. Eisenberg and Ruth V. Small, "Information-Based Education: An Investigation of the Nature and Role of Information Attributes in Education," *Information Processing & Management* 29 (March-April 1993): 263-75-р нүүр.
61. Janice N. Harrington, "Reference Service in the Children's Department: A Case Study," *Public Library Quarterly* 6 (Fall 1985): 65-77-р нүүр.
62. Дээрх эх сурвалж, 73-р нүүр
63. Дээрх эх сурвалж, 75-р нүүр.

64. Gertrude B. Herman, "What Time Is It in Antarctica? Meeting the Information Needs of Children," *The Reference Librarian* 7/8 (Spring/Summer 1983): 77-р нүүр; Harrington, "Reference Service," 73-р нүүр.
65. Elizabeth Overmyer, "Serving the Reference Needs of Children," *Wilson Library Bulletin* 69 Qune 1995): 141-р нүүр.
66. Paula Busey and Tom Doerr, "Kid's Catalogue: An Information Retrieval System for Children," *Journal of Your Services in Libraries* 7 (Fall 1993): 77-84-р нүүр. Мөн CARL вэб сайтыг <http://www.carl.org> хаягаар үз.
67. Joyce Kasman Valenza, *Power Tools: 100 + Essential Forms and Presentations for Your School Library Information Program* (Chicago: American Library Association, 1998), 1.16-р нүүр.
68. American Library Association Intellectual Freedom Committee, *Statement on Internet Filtering*, (July 1, 1997). http://www.ala.org/alaorg/oif/filt_stm.html
69. "Abused and Neglected Child Reporting Act," *Illinois Revised Statutes*, 1987 23: 2054-р нүүр.
70. Linda Ward Callaghan, "Children's Questions: Reference Interviews with the Young," *The Reference Librarian* 7/8 (Spring/Summer 1983): 55-р нүүр.
71. American Association of School Librarians and the Association for Educational Communications and Technology, *Information Power: Building Partnerships for Learning* (Chicago: American Library Association, 1998), 89-р нүүр.
72. Patricia Payne, "Narrowing the Gap Between Library Instruction and Functional Library Literacy," *The Reference Librarian* 7/8 (Spring/Summer 1983): 115-р нүүр.
73. Leslie Edmonds, Paula Moore, and Kathleen Mahaffey Balcom, "The Effectiveness of an Online Catalogue," *School Library Journal* 36 (October 1990): 28-32-р нүүр.
74. AASL and AECT, *Information Literacy Standards for Student Learning*.
75. Sheila Heaviside et al., *Services and Resources for Children and Young Adults in Public Libraries* (Washington, B.C.: National Center for Education Statistics, Office of Educational Research and Improvement, August 1995), 3-р нүүр.
76. Дээрх эх сурвалж, 11-р нүүр
77. Дээрх эх сурвалж, 10-р нүүр
78. Дээрх эх сурвалж, 37-р нүүр
79. Дээрх эх сурвалж
80. Mary K. Chelton, "Young Adult Reference Service in the Public Library," *The Reference Librarian* 7/8 (Spring/Summer 1983): 35-р нүүр.
81. AASL and AECT, *Information Literacy Standards for Student Learning*.
82. Anita C. Bell, "A Term Paper Resource Center," *School Library Journal* 38 (January 1992): 34-36-р нүүр.
83. Walter Minkel and Roxanne Hsu Feldman, *Delivering Web Reference Services to Young People* (Chicago: American Library Association, 1999), 121-р нүүрээс үзэж гэрийн даалгаврын лавлагааны сайтыг хэрхэн хийх тухай дэлгэрэнгүй тайлбарыг үз.

84. Debra Kachel, "Document Delivery and School Libraries," *Wilson Library Bulletin* 67 (February 1993): 45-48, 112-р нүүр.
85. Helma Hawkins, "Opening the Closet Door: Public Library Services for Gay, Lesbian, & Bisexual Teens," *Colorado Libraries* 20 (Spring 1994): 28-р нүүр.
86. Tom Hindman, "Dear Amy," *Voice of Youth Advocates* 13 (June 1990): 91-92-р нүүр.
87. Chelton, "Young Adult Reference Service," 32-р нүүр
88. Dorothy M. Broderick, "On My Mind," *Voice of Youth Advocates* 11 (August 1988): 116-р нүүр.
89. Pam Spencer, *What Do Young Adults Read Next? A Reader's Guide to Fiction for Young Adults*, 3 боть. (Detroit: Gale, 1994-1999).
90. Charles A. Bunge, "Factors Related to Output Measures for Reference Service in Public Libraries: Data from Thirty-Six Libraries," *Public Libraries* 29 (January/February 1990): 42-47-р нүүр. For further commentary related to young adult reference services, see Carolyn Caywood, "Quality Reference Service," *School Library Journal* 37 (November 1991): 62-р нүүр.
91. David P. Snider, "Eggs to Omelets Without Eggshells," *The Reference Librarian* 7/8 (Spring/Summer 1983): 99-р нүүр.
92. Mary K. Chelton and James M. Rosignia, *Bare Bones: Young Adult Services Tips for Public Library Generalists* (Chicago: American Library Association, 1993), 30-р нүүр.
93. Дээрх эх сурвалж, 32-р нүүр
94. Virginia A. Walter, *Output Measures for Public Library Service to Children: A Manual of Standardized Procedures* (Chicago: American Library Association, 1992), 50-54-р нүүр; and Virginia A. Walter, *Output Measures and More: Planning and Evaluating Public Library Services for Young Adults* (Chicago: American Library Association, 1995), 68-72-р нүүр.
95. Rosemarie Riechel, *Reference Services for Children and Young Adults* (Hamden, Conn.: Library Professional Publications, 1991), 219 нүүр.
96. Дээрх эх сурвалж, 3-р нүүр.
97. Heaviside ба бусад зохиогчид., *Services and Resources for Children and Young Adults*, iii.
98. Nancy P. Zimmerman, "Compromise in the Information Age: The Attitudes of School Library Media Specialists Toward Technology," *Journal of Youth Services in Libraries* 6 (Spring 1993): 307-р нүүр.
99. Riechel, *Reference Services for Children and Young Adults*, 127-р нүүр.
100. *Statistical Abstract of the United States 1999*, 14-р хүснэгт
101. Дээрх эх сурвалж, 24-р хүснэгт.
102. Diana S. Woodruff-Pak, "Aging and Intelligence: Changing Perspectives," in *Information and Aging*, редактор-Betty J. Turock (Jefferson, N.C.: McFarland, 1988), 18-19-р нүүр.
103. *Statistical Abstract of the United States 1999*, 50-р хүснэгт.
104. Дээрх эх сурвалж, 85-р хүснэгт.

105. Celia Hales-Mabry, *The World of the Aging: Information Needs and Choices* (Chicago: American Library Association, 1993), 126-р нүүр.
106. Reference and User Services Association, American Library Association, *Library Services to Older Adults Guidelines* (1999). http://www.ala.org/rusa/stnd_older.html
107. Ken Skala, *American Guidance for Seniors... and Their Caregivers* (Chevy Chase, Md.: Key Communications Group, 1998), 560 нүүр.
108. *Resource Directory for Older People*. (Bethesda, Md.: National Institute on Aging). <http://www.aoa.dhhs.gov/aoa/resource.html>

НЭМЭЛТ ҮНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Alire, Camila A., and Orlando Archibeque. *Serving Latino Communities: A How-To-Do-It Manual for Librarians*. New York: Neal-Schuman, 1998. 253нүүр.

Энэ ном Латин Америк гаралтай хүмүүст номын сангийн үйлчилгээг хэрхэн явуулах тухай маш сайн бичсэн. “May I Help You? The Important Role of Library Personnel” гэсэн 7-р бүлэгт номын сангийн ажилтныг сонгон авах ба сургах тухай үнэтэй зөвлөмжүүд байгаа.

American Association of School Librarians and Association for Educational Communications and Technology. *Information Power: Building Partnerships for Learning*. Chicago: American Library Association, 1998. 205нүүр.

Information Power-д лавлагааны үйлчилгээг оролцуулаад сургуулийн номын сангийн хэвлэл мэдээллийн үйлчилгээг хөгжүүлэх ажлыг удирдан чиглүүлэх “сургалтын явцад баримтлах мэдээллийн 9 стандартыг” тусгажээ.

Beck, Susan Gilbert. “Technology for the Deaf: Remembering to Accommodate an Invisible Disability.” *Library Hi Tech* 13, nos. 1-2 (1995): 109-22.

Beck энэ номондоо нийгмийн анхаарлаас гадуур өнгөрдөг хүн амд үйлчлэхдээ ашиглах технологи, удирдамж, стратегийн бүрэн тоймыг хийжээ.

DeCandido, GraceAnne A. *Services to People with Disabilities*. Washington, D.C.: Association of Research Libraries, 1999. 31нүүр. (SPEC Kit 243).

Энэ илтгэлд сонгосон хэдэн их сургуулийн номын сангийн тахир дутуу иргэдэд үзүүлдэг үйлчилгээг дүрсэлж онлайн нөөцийн тухай бичжээ.

Deines-Jones, Courtney, and Connie Van Fleet. *Preparing Staff to Serve Patrons with Disabilities*. New York: Neal-Schuman, 1995. 143нүүр.

Энэ ботийн 2-р бүлэгт Нил Шуманы Үүнийг яаж хийх вэ цувралаар уншигчдад зөвлөгөө өгөх ба лавлагааны үйлчилгээний тухай бичжээ. 7-р бүлэгт ахмад хүмүүсийн тусгай хэрэгцээний тухай бичсэн байна.

Gough, Cal, and Ellen Greenblatt, eds. *Gay and Lesbian Library Service*. Jefferson, N.C.: McFarland, 1990. 355нүүр.

Энэ номын гол сэдэв бол фондоо хэрхэн бүрдүүлэх тухай боловч 9-р бүлэгт үйлчилгээний асуудлаар бичсэн бөгөөд ижил хүйстэнтэйгээ явалдагч хүмүүст номын санч найрсаг хандах тухай байгаа. Энэ бүлэг ба гомосексуалуудын тухай ном материал Конгрессийн Номын сангийн номын жагсаалтад орсон тухай 7-р бүлэгт зохиогчид номын сангийн материалыг соёлтой хүртэх асуудлыг хэлэлцэж байна.

Hales-Mabry, Celia. *The World of the Aging: Information Needs and Choices*. Chicago: American Library Association, 1993. 187нүүр.

Хэйлс Мэбри өндөр настнуудын мэдээллийн хэрэгцээний тухай бүрэн дүүрэн бичжээ. Үүнд өндөр настнуудын мэдээлэл хайх хэлбэр маяг, тусгай хэрэгцээний өндөр настнуудад үйлчлэх тухай болон мэдээлэл авах явц дахь физиологи, сэтгэл зүй, нийгмийн нөлөөллийн тухай асуудлуудыг тусгажээ.

“Information Literacy.” *NASSP Bulletin* 83 (March 1999): 1-90.

Энд сургуулийн удирдлага, захиргааны ажилтнуудад зориулсан Мэдээллийн стандартуудыг бичжээ. Нэртэй судлаач, мэргэжилтнүүдийн бичсэн 11 өгүүллэгт сургуулийн номын сангийн хэвлэл мэдээллийн мэргэжилтний хамтран ажиллах үүргийн тухай ба мэдээлэл авах чадварыг эзэмшиүүлэхийг хичээлийн хөтөлбөрт оруулахын ач холбогдлын тухай өгүүлжээ.

Katz, Bill, ed. *Information Seeking Patterns: Diverse Populations*. New York: Haworth Press, 1995. 346 нүүр. (Also published in *The Reference Librarian* 49/50 [1995]: бүхэлд нь.)

Энд маш чухал өгүүллэг нилээн орсон байна. Үүнд: “Library Services for Persons with Disabilities,” by Jill Mendle; “Ethnicity and Information Seeking,” by Mengxiong Liu (доорх тайлбарыг үз): “Knowledge Gap, Information-Seeking and the Poor,” by Elfreda A. Chatman and Victoria E. M. Pendleton; “A Matter of Focus: Reference Services for Older Adults,” by Connie Van Fleet (доорх тайлбарыг үз): “Kids Count: Using Output Measures to Monitor Children’s Use of Reference Services,” by Virginia A. Walter; and “Women Library Users and Library Users of Traditional Women’s Subjects,” by Geraldine B. King.

Katz,Bill,ed. Reference Services for the Unserved. New York: Haworth Press, 1996.157p. (*The Reference Librarian* 53 [1996]-д бас хэвлэгдсэн: бүхэлд нь).

Fay Zipkowitz-ийг урьж редакторлуулсан энэ номонд тахир дутуу сурагчид, оюун ухааны бэрхшээлтэй хүмүүс, хүчирхийлэлд өртсөн эмэгтэйчүүдэд үзүүлэх номын сангийн үйлчилгээний тухай өгүүллэгүүд оржээ. Мөн уламжлал ёсоор дутуу үйлчилгээ хүртдэг бүлгүүдэд номын сангийн үйлчилгээ үзүүлэх тухай номуудын жагсаалтыг оруулжээ.

Liu, Mengxiong. “Ethnicity and Information Seeking.” *The Reference Librarian* 49/50 (1995): 123-34

Энэ өгүүллэгт мэдээлэл хайх явц дахь олон үндэстний бүлгүүд ямар байдаг тухай тоймлон бичээд харилцааг сайжруулах, лавлагааны үйлчилгээн дэх олон төрлийн хэрэгцээт хүмүүст үйлчлэх зорилгыг хэрэгжүүлэх, хэрэгцээний үнэлгээ ба уншигчдад хүрэх хөтөлбөрүүдийг боловсруулах, ажилтнуудын сургалтыг сайжруулах, ажилд авах шалгаруулалтыг сайжруулах, бусад тусгай хөтөлбөрүүдийг төлөвлөх зэрэг ажилд шаардлагатай үр өгөөжтэй арга замуудыг зөвлөжээ.

Minkel, Walter, and Roxanne Hsu Feldman. *Delivering Web Reference Services to Young People*. Chicago: American Library Association, 1999. 121нүүр.

Минкел, Филдман нар вэб лавлагааны чадвараа сайжруулж, өсвөр насныханд хөгжлийнх нь үе шатад тохирох вэб үйлчилгээ үзүүлэхэд нь номын санчдад туслах удирдамжийг санал болгожээ. Нийтийн номын сангруудын вэб хуудсанд вэб ном зүйг оруулах тухай зөвлөгөө нь их үнэтэй юм.

Quezada, Shelley. *Developing Literacy Programs in Small and Medium-Sized Libraries*. Chicago: Library Administration and Management Association/American Library Association, 1996. 14 нүүр.

Энэхүү товч лавлахад номын сангруудад бичиг үсэгт тайлах хөтөлбөрүүдийг бий болгох тухай болон энэ үйлчилгээг хөгжүүлэхэд хийх тодорхой алхмуудыг бичжээ. Үүнд ажилтнуудыг сургахаас эхлээд ном материал сонгох хүртэл асуудлуудыг тусгажээ.

Riechel, Rosemarie. *Reference Services for Children and Young Adults*. Hamden, Conn.:

Library Professional Publications, 1991. 219 нүүр.

Riechel энэ номондоо хүүхэд, өсвөр насныханд сургуулийн номын сангийн хэвлэл мэдээллийн төв ба нийтийн номын сангуудаас үзүүлэх лавлагааны үйлчилгээний практик, бодлого, журмыг бичжээ. Тэрээр судлагааныхаа явцад илрүүлсэн бэрхшээлүүд болон лавлагааны үйлчилгээний дутагдлуудыг гаргаж иржээ.

Van Fleet, Connie. "A Matter of Focus: Reference Services for Older Adults." *The Reference Librarian* 49/50 (1995): 147-64.

Van Fleet өндөр настнуудтай лавлагааны ярилцлага хийхдээ ямар чадвартай байх ёстой, өндөр настнуудын мэдээллийн хэрэгцээний тухай, 50-иас дээш насны уншигчдад зориулсан номын сангийн тусгай үйлчилгээний тухай бичжээ.

Walling, Linda Lucas, and Marilyn M. Irwin, eds. *Information Services for People with Developmental Disabilities: The Library Manager's Handbook*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1995. 344p.

Энэ номд тахир дутуу хүмүүсийн тухай бичээд ийм бэрхшээлтэй хүмүүст зориулан номын сан, мэдээллийн тогтолцоог өөрчлөх тухай бичихээсээ өмнө өнөөдрийн тусlamжийн тогтолцоонуудын тухай дурьджээ.

Weibel, Marguerite Crowley. *The Library as Literacy Classroom: A Program for Teaching*. Chicago: American Library Association, 1992. 300p.

Энэ дэлгэрэнгүй гарын авлага номыг бичиг үсэгт суралцаж буй сурагчийн хэлсэн үгээр эхлүүлжээ. Тэр сурагч эхлээд яагаад хичээлийг номын санд явуулж байгааг гайхаж байснаа дараа нь “номын сан гэдэг чинь ном уншихаар очдог газар юм байна шүү дээ” гэж ойлгодог. Номын сангийн үйлчилгээ, фондыг бүрэн дүүрэн баяжуулах арга замыг энд бас тодорхой бичжээ.

ХЭСЭГ

II

**МЭДЭЭЛЛИЙН ЭХ СУРВАЛЖУУД БА ТЭДГЭЭРИЙГ
АШИГЛАХ**

ЛАВЛАГААНЫ ЭХ СУРВАЛЖИЙН СОНГОЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Линда С.Смит

ЛАВЛАГААНЫ ЭХ СУРВАЛЖ

Энэхүү номын I хэсэгт номын сан, мэдээллийн төвүүд дэх лавлагааны номын санч нарын үзүүлдэг төрөл бүрийн үйлчилгэний талаар танилцуулсан. Эх сурвалжийн сонголтыг нарийн хийх нь үйлчилгээ үзүүлэхэд нэн чухал байдаг. Энэ хэсэгт лавлагааны ажилд өргөн хэрэглэгдэг эх сурвалжийн төрөл болох лавлагааны фондыг бүрдүүлж, сайжруулах асуудлыг тусгасан. Үүнд эх сурвалжийг үнэлэх шалгуур үзүүлэлт, фондыг бүрдүүлэхэд шаардлагатай лавлагааны материалын талаарх хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, гарын авлагыг мөн дурьдсан. Мөн нарийн зохион байгуулалт бүхий лавлагааны эх сурвалж болон фондыг бүрдүүлэх хандлагуудаас гадна чөлөөтэй авч болох лавлагааны эх сурвалжуудын холбоо бүхий шинэ хэрэгцээг хангах зэрэг асуудал тусгагдсан. II хэсэгт лавлагааны эх сурвалжийн тодорхой төрлүүдийн онцлог, хэрэглээг тусгасан.

Лавлагааны эх сурвалж гэж юу вэ?

Лавлагааны эх сурвалжийг сонгох, үнэлэх явцад лавлагааны эх сурвалжид багтдаг материалыудын төрлийг нэн түрүүнд тодорхойлох нь зүйтэй. *Лавлах* гэсэн нэр томъёог *The ALA Glossary of Library and Information Science* (*Номын сан ба Мэдээллийн шинжлэх ухааны цгсийн тайлбар*)-т дараах байдлаар тодорхойлсон байдаг. Үүнд: 1. Ургэлжлүүлэн уншихаас илүүтэйгээр мэдээллийн тодорхой хэсгүүдийн талаар лавлагаа гаргахад ашиглах, сэдвийн дагуу байрлуулж, боловсруулсан ном. 2. Зөвхөн номын сангийн дотоод хэрэгцээнд зориулсан ном. Marcia Bates дээрх тодорхойлтуудыг үйл *ажиллагааны ба захирагааны*² гэж онцолсон байдаг. Цаашлаад лавлагааны үндсэн санааг тодруулахдаа лавлагааны номон дахь мэдээллийг толилуулах байдлыг тодорхойлох байрлалт, индексжүүлэх асуудлыг тайлбарласан. Bill Katz нь нэвтэрхий толиос ном зүй хүртэлх лавлагааны стандарт ангилал бүрийн хөгжлийн түүхийг танилцуулахдаа оюун санааны болон технологийн хөгжилтэй хэрхэн уялдаатай байдгийг харуулсан³.

Бүлэгт 1-т тайлбарласны дагуу лавлагааны номын санчид номын сангийн үйлчлүүлэгчдийн эрэлт хэрэгцээнээс хамааран шууд хариулагдах лавлагaa эсвэл судалгааны материал зэрэг бүхий л төрлийн өргөн хүрээтэй асуудалд хариулт өгч байх ёстой. Түүнчлэн лавлах номноос бүрдэх лавлагааны фонд нь лавлагааны номын санчдын өргөн хэрэглэдэг *нөөцийн* нэгээхэн хэсэг болдог. *Harrod's Librarians' Glossary and Reference Book* (*Хародсаас хэвлэсэн Номын санчийн нэр томъёоны тайлбар ба лавлах ном*)-д лавлагааны эх сурвалжийг “найдвартай

мэдээлэл олж авахад ашиглах аливаа материал, хэвлэмэл бүтээл, мэдээллийн сан, вэб хуудас г.м” гэж өргөн хүрээнд тодорхойлсон. Иймд хэдийгээр хэвлэмэл материалыуд чухал байдаг ч бичил хэлбэрийн материалыуд, СД өсвэл компьютер, сүлжээгээр хүрч болох электрон эх сурвалж зэргийг авч үзэх шаардлагатай. Интернэтээс төлбөргүй авч болох нөөцийн тоо байнга өсөж байгаатай уялдан тухайн номын сангийн худалдан авч, эрх бүхий болгосон материал төдийгөөр лавлагааны фондыг ойлгож болохгүй юм. Гэсэн хэдий ч лавлагааны номын санчид лавлагааны ажилд шаардлагатай эх сурвалжийн үнэ цэнийг тодорхойлох үүрэгтэй байдаг ба номын сангийн лавлагааны хэсэг дэх материалыудыг баяжуулах зорилгоор, “виртуаль лавлагааны фондын” сонголтыг хийдэг. Өөр өөр формат бүхий тодорхой нэг гарчигийн хувьд хамгийн үр ашигтай гэсэн хувилбарыг сонгох хэрэгтэй. Лавлагааны номын санчид мөн бүхий л төрлийн мэдээллийг электрон хэлбэрээр авах боломжийг судалж үзэх шаардлагатай. Учир нь эдгээр материал нь дангаараа лавлагааны эх сурвалж болж чадахгүй ч тэдгээрийг хайх, гаргаж авах, үзүүлэх боломжууд нь лавлагааны хариулт болж болно.

Эх сурвалжийн төрлүүд

Лавлагааны эх сурвалжийг форматаас нь хамааруулан хэвлэмэл материал, бичил хэлбэр, СД буюу сүлжээгээр дамжуулан электрон хэлбэрээр авч болох электрон формат гэж ангилж болно. Үүнээс гадна лавлагааны эх сурвалжийг мэдээллээр шууд хангах өмхтгэл ба мэдээллийг олж болох байрлалыг заах мэдээлэл бүхий бусад эх сурвалжуудад хамаарах өмхтгэл гэсэн үндсэн 2 хэсэгт хувааж болно. Бодит байдал дээр ийм байдлаар тэр бүр ашигладаггүй. Учир нь эхний хэсгийн эх сурвалжууд илүү дэлгэрэнгүй мэдээлэлд хүргэх бусад эх сурвалжуудад хандсан байдаг бол 2 дахь хэсэг нь зарим нэг асуултад л хариу өгөхөд хангалттай байдаг. Эхний хэсгийн эх сурвалжид нэвтэрхий толь, толь бичиг, хуанли, гарын авлага, оны ном, намтрин эх сурвалж, лавлах, атлас, газар зүйн нэрийн лавлах хамаарах бол 2 дахь хэсэгт каталог, ном зүй, индекс (заалт) багтдаг. Эдгээр тус бурийн талаар номын бусад бүлэгт тайлбарласан. Мөн мэдээллийн онцгой эх сурвалж болох Засгийн газрын хэвлэлийн талаар тусад нь бүлэг болгон оруулсан. Хэдийгээр товхимол, тогтмол хэвлэлийн картын сан зэргийг энэ номонд тусад нь бүлэг болгон тусгаагүй ч эдгээр нь лавлагааны фондын нэг хэсэг болох ба босоо хавтасуудад сэдвийн дагуу зохион байгуулсан байдаг. Ийм төрлийн фонд нь дотоодын тодорхой хэрэгцээг тусгадаг ба өөрсдийн лавлагааны үнэ цэнийг дээшлүүлэх зорилгоор сонгодог.⁵ Лавлагааны номын санчид ийм төрлийн мэдээллийг электрон хэлбэрээр хүргэх вэб хуудсуудыг хийх нь нэмэгдэж байна.

ЛАВЛАГААНЫ ФОНДЫГ БАЯЖУУЛАХ БА ЗОХИОН БАЙГУУЛАХ

Лавлагааны номын санчдын үйл ажиллагааны чиг үүрэгт лавлагааны эх сурвалжийн шаардлага хангасан, тохиромжтой бүтцийн сонголт хийж, ашиглахад хялбар байдлаар зохион байгуулах ажил багтдаг. Фондыг баяжуулах ажлыг төлөвлөгөөгүй гүйцэтгэх болон шаардлага хангахгүй болсныг нь устгахгүй байснаар лавлагааны үйлчилгээний үр дүнд сөргөөр нелөөлж болно. Хариулт аваагүй асуултуудын бүртгэл нь тухайн фондод дутагдаж байгаа мэдээллийг олж тогтоох нэг арга мөн.

Фондын бүрэлдэхүүн хэсэг

Лавлагааны фонд нь янз бурийн хэлбэртэй материалыудыг агуулдаг болсон

учраас лавлагааны номын санч ямар нэг номыг нэгээс олон форматаар бүрдүүлж болно. Өнөө үед ихэнх ном нь хэвлэмэл, бичил хэлбэр эсвэл электрон гэсэн нэг л форматтай байдаг бол зарим ном нь хэд хэдэн янзын форматаар бас байдаг. Тухайлбал, оршин суугаа газрын утасны дугаар авахын тулд утасны хэвлэмэл лавлах эсвэл бичил хэлбэрын *Phonefiche* буюу СД хэлбэрээр байгаа лавлах, эсвэл Интернэт дэх олон төрлийн утасны лавлах үйлчилгээний аль нэгийг авч болно. Төрөл бүрийн форматууд нь агуулгын хувьд ижил эсвэл давхцаж болох ч тэдгээрийн хайлтын хувилбарууд өөр өөр байж болно.

Электрон нөөцийн хайлт улам боловсронгуй болж байгаатай уялдан хэвлэмэл эх сурвалжаас электрон хувилбарт шилжих хандлага гарч болзошгүй буюу номын сангүүд тухайлбал хэвлэлийн захиалгыг авахдаа хэвлэмэл жагсаалт гаргахаас онлайн буюу СД-ыг илүүд үзэж байна. Номын санчид аль төрлийн формат ашиглахыг шийдвэрлэхдээ харьцангуй зардал, ашиглалтын цар хүрээ, боломжит хэрэглэгчид зэрэг хүчин зүйлсийг тооцоолох ёстой. Шинэ номуудыг электрон форматаар⁶ авч болох тул гаргасан шийдвэрүүдээ байнга хянаж байх хэрэгтэй.

Лавлагааны фондын баяжилт

Лавлагааны эх сурвалжийн зардлын өсөлт, форматуудын өргөжилт, эрэлт хэрэгцээтэй номууд нь лавлагааны фондыг байнга баяжуулах чухал нөхцөлүүд болдог. Номын санчид олон нийтийн шаардлагад нийцсэн лавлагааны фондыг бүрдүүлэхдээ урьдаас илүү өргөн боломжтой болсон. Энэхүү номонд танилцуулсан ихэнх эх сурвалж нь номын сангийн лавлагааны фондын гол цемийг бүрдүүлдэг, харин тусгай фонд дахь бусад материал тухайн газрын хэрэгцээнээс хамааран өөр өөр байж болно.

Фонд баяжуулах шийдвэрт шинээр хэвлэгдэн гарсан ном хэвлэлийг худалдан авах, фондод хэдийн орсон номын шинэ хэвлэлтийг худалдаж авах, вэб хуудаснаас чөлөөтэй авч болох материалыг хасах, индекс зэрэг цувралуудыг үргэлжлүүлэн гаргах, Интернэтээс чөлөөтэй буюу СД хэлбэрээр мэдээлэл авах талаар борлуулагчидтай гэрээ байгуулах уу эсвэл мэдээллийн сангаа өөрсдөө ачааллан авч, газарзүйн тодорхой бүс нутаг дахь доод тал нь 1 хувь үнэ бүхий багцыг олж авах ба үнийн зохицуулалтын хэлцлээс давуу нөхцлийг олохын тулд фондыг бүрдүүлэх талаар бусад номын сангүүдтай уялдаатай ажиллах эсэх асуудал орно. Фонд бүрдүүлэх бодлогыг бичгээр томъёолох нь дээрх шийдвэр гаргах чиглэл болохын сацуу үр дүнтэй лавлагааны фонд бий болгон баяжуулахад түлхэц болдог. Sydney Pierce-ийн зөвлөж байгаагаар лавлагааны фонд бүрдүүлэх бодлого боловсруулах нь лавлагааны ажилтнууд түүний тусламжтай хүрч болох зорилтуудыг тодорхойлох буюу фондын өөр өөр хэсгүүдийн шинж чанар, зохион байгуулалт, хэсэг тус бүрт байрлах материалын шалгуурыг тогтоох болон лавлагааны материалын хувийн формат, хэмжээг тодорхойлохыг шаарддаг⁷.

Судалгаанаас хараад ихэнх номын сангүүд фонд бүрдүүлэх тодорхой бодлогогүй⁸ байна. Лавлагааны фондыг бүрдүүлэх талаарх Christopher Nolan-ы бичсэнээр лавлагааны фондыг бүрдүүлэх бодлогод⁹ дараах элементүүдийг онцлон авч үзсэн. Үүнд: (1) лавлагааны фондыг бүрдүүлэх бодлогыг номын сангийн фонд бүрдүүлэлтийн ерөнхий төлөвлөгөөнд хамааруулан авч үзсэн танилцуулга; (2) фондын хэмжээ; (3) ажиллагсдын үүрэг хариуцлага; (4) сонгох шалгуур; (5) бусад тодорхой бодлогууд; (6) лавлагааны эх сурвалж худалдаж авах хөрөнгийн нөөц; (7) гадаад харилцаа буюу лавлагааны фондыг баяжуулах зорилгоор бусад номын сантай хамтран ажиллах тухай номын сангийн байр суурь. Зарим нэгэн зөвлөгөө авах үүднээс бодлогын жишээнүүдийг үзэж болно¹⁰.

Фондыг зохион байгуулах нь тасралтгүй явагдах үйл явц юм. Тухайлбал,

тодорхой хаяг, утасны дугаар, статистикийн тоо баримтын талаарх асуултад хариу болох мэдээллээр хангахын тулд фондод тэдгээрийн хамгийн сүүлийн хэвлэлтийг олж авсан байх, мөн хамгийн сүүлийн үеийн мэдээлэл бүхий вэб нөөцийн талаар мэдэж байх нь чухал. Хэвлэлийн газраас гаргасан зарлал, тойм мэдээ нь номын санчдад шинэ ном, шинэ хэвлэлтээс авах боломжтой тухай мэдээлэх ба хэвлэлийн газруудын вэб хуудастай анхааралтай танилцах бололцоо олгоно.¹¹ Лавлагааны фондод тогтмол тооллого явуулснаар шинэчлэх эсвэл баяжуулах хэсгүүдийг олж тогтооно. Бүлэг 10-т лавлагааны фондын үнэлгээний талаар дэлгэрэнгүй танилцуулсан.

Фондын байрлалт

Номын сангүүд дахь лавлагааны фондоо өөр өөр төрлийн материалыар бүрдүүлдэг тул материалыг зохион байгуулах хэд хэдэн боломжит хувилбар байдаг. Төрлөөс үл хамааран төрөл ангийн байрлалт байж болох бол нэвтэрхий толь, намтрын эх сурвалж, лавлах, бүртгэлүүд гэх зэрэг хэсгүүд бий болгон эх сурвалжийн төрлүүдээр бүлэг болгож болно. Ихэнх фонд дахь материалын тодорхой хэсгийг байнга ашигладаг болон агуулгаас нь хамаарч олоход хялбар болгохын тулд шууд хариулагдах лавлагаанд хэрэглэгдэх байдлаар байрлуулдаг. Эдгээр материалыг ихэвчлэн лавлагааны буюу мэдээллийн ширээнд эсвэл ойролцоо газар хадгалдаг.

Бичил хэлбэр уншигч эсвэл компьютер, СД зэрэг тусгай төхөөрөмж шаардагдаг эх сурвалжуудыг ижил төрлийн бусад материалыуудтай буюу нэг сэдвийн дор нэгтгэхэд хүндрэлтэй байдаг. Ямар ч байдлаар зохион байгуулсан гэсэн номын сангийн үйлчлүүлэгч, лавлагааны номын санч нарт ашиглахад хялбар байх ёстой. Номын сангийн үйлчлүүлэгчдэд фондын тодорхой хэсгийн байрлалыг заасан тусгай заавар, тэмдэглэл мөн байж болно.

Эх сурвалжуудыг электрон хэлбэрээр авах боломж өргөжиж байгаатай уялдан номын сангийн үйлчлүүлэгчдийг шаардлагатай эх сурвалжаа олоход нь чиглүүлэн, сонголт хийхэд нь туслах интерфэйс, гарц боловсруулах номын сангийн төслүүдэд лавлагааны номын санчид өргөн хамрагдаж байна. Бүлэг 5-д дурьдсанаар бодит фондыг заах урьдын арга барилаас гадна чиглүүлэх навигацийн хандлага ба интерфэйсээр дамжуулан электрон эх сурвалжийн сонголт хийх шаардлага гарч байна.

Фондоос хасах

Фондод шинэ ном, хэвлэл, материалыг нэмж оруулахын адил шаардлагагүйг фондоос хасах нарийн үндэслэл байх ёстой. Лавлагааны номын санч материалыуудыг сонгож авсны адил хасч гаргах ба ингэхдээ фондод ямар зүйлс орсон байгаа болон лавлагааны ажилд чухам юу хэрэгтэй байгааг анхаарч үзнэ. Шаардлагагүй мэдээллийг хассанаар фондыг хоцрогдсон мэдээллийн нөөц болохоос сэргийлэн, хуучин эх сурвалжаас буруу мэдээлэл өгөх явдлыг багасгана. Мэдээлэл хасахад ашиглалтын хугацаа, материалын наслалт, биет байдал, ашиглалтанд байгаа номын шинэ хэвлэлт болон зай гаргах шаардлага зэрэг хүчин зүйлс ч нөлөөлдөг. Хасагдсан материалыуудыг үйлчлүүлэгчдийн цаашдын хэрэгцээнд шаардлагатай эсэхээс хамааран эргэлтийн фондод оруулах эсвэл хэрэглээнээс гаргаж болно. Тухайлбал, хуучин лавлахыг түүхийн судалгаанд ашиглаж болно. Янз бурийн төрлийн материалыуудыг ашиглахад олон янзын удирдамж шаардагддаг. Lynn Westbrook лавлагааны цувралаас хэрэгцээгүй мэдээлэл¹³ хасах удирдамж гаргасан бол William Katz олон төрлийн лавлагааны эх сурвалжийн¹⁴ ерөнхий чиглэлийг харуулсан. Тухайлбал, Katz-ын тэмдэглэснээр хуанли, оны ном, гарын авлага зэрэг нь дараачийн хэвлэлтээрээ шинэчлэгддэг. Гэсэн хэдий ч хэвлэлт

бүр дэх мэдээлэл тэр бүр ян цав тохирдоггүй тул хуучин хэвлэлээ доод тал нь 5 жил, болвол 10 жил хадгалахыг зөвлөж байна. Лавлагааны фондын электрон эх сурвалжид илүү ач холбогдол өгч байгаатай уялдан номын санчид дээрх хэлбэрээр байгаа материалд хүрэх боломжийг хангах чиглэлд түлхүү анхаарах хэрэгтэй.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ҮНЭЛГЭЭ

Лавлагааны номын санчид лавлагааны фондыг бүрдүүлэхдээ эх сурвалж бүрийн чанар, номын сангийн лавлагааны фондод оруулахад тохиромжтой эсэхийг үнэлэх ёстай. Хэдийгээр үнэлгээний шалгуурыг анхлан хэвлэмэл эх сурвалжид тохируулан боловсруулсан ч бичил хэлбэр, мэдээллийн сан зэрэг хэвлэмэл бус эх сурвалжид мөн тохирч болно. Зарим шалгуурыг электрон болон бусад хэвлэмэл бус эх сурвалжид хамааруулахад хүндрэлтэй байж болно. Учир нь ийм арга замыг хэвлэмэл эх сурвалжтай харьцагийн адил шууд хянах боломжгүй юм. Энэ бүлэг болон Ишлэл 13.1-д дурьдсан шалгуурууд бүхий л төрлийн лавлагааны эх сурвалжид хамаарна. 14-22-р бүлгүүдэд зарим хэсэгт тодорхой төрлийн эх сурвалжийн үнэлгээ болон тэдгээрт хамаарах онцгой шалгууруудыг тусгасан. Үнэлгээний дээрх шалгуур үзүүлэлтийг авч үзсэнээр номын санч тухайн эх сурвалж номын сан, үйлчлүүлэгчдийн хэрэгцээг хангаж байгаа эсэх, мөн лавлагааны фондын бүрдүүлэлтэнд хуваарилсан тодорхой хэмжээний хөрөнгөөр худалдаж авах буюу тусгай эрхийг нь авах хэрэгтэй эсэх асуудлыг шийдвэрлэхэд дөхөмтэй.

Энэ бүлэгт тодорхой материалын үнэлгээг тусгасан. Мэдээллийн санг хэвлэмэл эх сурвалжийн адил өргөн хүрээнд авч үзээгүй ч СД, онлайн мэдээллийн сан ба вэб эх сурвалжийг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтүүдийг санал болгосон байдал¹⁶. Lynne Martin лавлагааны хэрэгслийн адил ижил төстэй шалгуураар¹⁷ онлайн каталогийг дүгнэх сонирхолтой үнэлгээ гаргасан.

Ишлэл 13.1

Үнэлгээний Шалгуур

Формат

хэвлэмэл материал /бичил хэлбэр/ электрон, биет бүрдэл хэсэг, зураг

Цар хүрээ

зорилго, хамрах хүрээ, нийтэд хүрэх байдал

Ижил төстэй бүтээлүүдтэй хамааралтай байдал

онцлог, нэмэлт үр дүн, шинэ хэвлэлт

Нэр хүнд

зохиогчийн эрх, хэвлэлийн газар/спонсор, мэдээллийн эх сурвалж

Боловсруулалт

нарийвчлал (үнэн зөв), бодит байдал, хэв маяг/хэрэглэгч

Байрлалт

дараалал, индекжүүлэлт

Онцгой шинж чанар

Зардал

үнэ, лиценз авах нөхцөл

Формат

Хэвлэмэл эх сурвалжтай танилцахдаа хавтас, цаас, шрифт, загвар зэрэг тухайн номын бодит бүрдэл хэсэг, шинж чанарыг онцлон үздэг. Хэвлэмэл эх сурвалж зурагтай бол тэдгээрийн чанар, бичвэрийн агуулгад нийцэж байгаа эсэхийг шалгана. Сүүлийн үеийн лавлагааны хэвлэлийн газрууд биет, харагдахуйц материалд¹⁸ илүү анхаарлаа хандуулж байна. Хэвлэмэл эх сурвалж нь шууд ашиглахад бэлэн, үнийн хувьд тооцож болохуйц, олон боть бүхий ном бол хэд хэдэн хүн зэрэг ашиглах боломжтой зэрэг давуу талтай бол хадгалах зайд шаардагддаг, нийтэд дэлгэн танилцуулахад хүндрэлтэй ба хайлт хийх боломж хязгаарлагдмал байдаг сүл талтай.

Бичил хэлбэр формат нь ном зүй, лавлах зэрэг цагаан толгойн зохион байгуулалт, үгийн талбарын хувьд богино эх сурвалжуудад тохиромжтой байдаг. Бичил хэлбэр нь зайд хэмнэхийн зэрэгцээ ач холбогдол бүхий агуулгыг хадгалах хэрэгсэл болж чаддаг. Гэхдээ тоног төхөөрөмжийн өртөг, засвар үйлчилгээ, хэрэглэгчийн чиг баримжаа тогтоо шаардлага, тодорхой хугацаанд зөвхөн нэг хэрэглэгч ашиглаж болох, хайлт хийх боломж хязгаарлагдмал зэрэг сүл талуудад байдал.

СД нь тал бүрийн хайлт хийж, их хэмжээний мэдээлэл хадгалах боломжтой. Мультимедиа СД, ДВД технологи нэвтрүүлснээр текст, тоон мэдээллээс¹⁹ гадна дурс, дуу авиааг хүртэл хадгалах боломжтой болж байгаа (зураг бүхий хэвлэмэл эх сурвалжийн адил эдгээр дурс, дуу авианы чанар, лавлагааны үнэ цэнийг тодорхойлох шаардлагатай.) Нөгөө талаас үзэхэд СД нь өндөр өртөгтэй, хайлт хийхэд тодорхой хэмжээний цаг авдаг бөгөөд интерфэйс нь стандартын биш тул хэрэглээг хөнгөвчлөхд хүндрэлтэй байж болно. Мөн нийтэд дэлгэн харуулахад хязгаарлагдмал, төхөөрөмж байрлуулах зайд гаргах шаардлагатай байдал.

СД-ны адил, сүлжээн дэх мэдээллийн сан, вэб эх сурвалж нь хайлт хийхэд уян хатан, өргөн боломжтой, их хэмжээний мэдээлэл агуулдаг ч СД-тэй харьцуулахад мэдээллийг илүү богино хугацаанд шинэчлэх боломжтой. Сүлжээгээр дамжуулан өргөн хэрэглээний мэдээллийн санд хүрэхэд өртөг зардлыг урьдчилан мэдэх боломжгүй (мэдээллийн санг өөрсдөө татаж аваагүй эсвэл ашиглалтанд хязгаар тогтоогоогүй бол), тусгай төхөөрөмжтэй байх, хайлтын системийг үр дүнтэй ашиглахын тулд тусгай сургалт явуулах шаардлагатай байдал. Лавлагааны эх сурвалжийн үнэлгээг нэг болон хэд хэдэн форматаар гаргахдаа дээрх давуу ба сүл талуудыг харьцуулан дүгнэж болно.

Цар хүрээ

Цар хүрээг тодорхойлох нэг үзүүлэлт нь хэвлэмэл эх сурвалжийн удиртгал хэсэг дэх зорилгын тодорхойлолт байдаг. Эх сурвалжийг үнэлэхэд тухайн бичвэр дэх зорилт ямар хэмжээнд биелсэнийг дүгнэх шаардлагатай. Зохиогч эсвэл редактор хэлэх гэсэн санаагаа гүйцээж чадсан уу? Цар хүрээ гэдэгт сэдэв, газарзүйн хамрах хүрээ багтана. Цаг хугацааны хамрах хүрээ мөн ихэнх лавлагааны ажилд чухал байдаг. Агуулга нь одоо үтэйгээ нийцэж байна уу? Цуврал хэвлэлийн хувьд, хэр ойрхон хугацаанд шинэчлэгддэг вэ? Хэвлэлийг ямар хэл дээр гаргасан бэ? Ажлын цар хүрээг тодорхойлох үзүүлэлтүүдийг үнэлэхийн тулд хэвлэмэл эх сурвалжийг хянан үзэх хэрэгтэй ч электрон эх сурвалжийн үнэлгээг баримтжилт буюу эх сурвалжийн хамрах хүрээг тодорхойлох бичгээр гаргасан тайлбараас ихээхэн хамаардаг. Цар хүрээний бүхий л талыг судлах түүвэр судалгаа явуулж болох хэдий ч эх сурвалжийн цар хүрээний асуудлыг хэвлэмэл материалын адил нарийн тодорхой гаргахад хүндрэлтэй байж болно. Хэвлэмэл эх сурвалжийн хувьд цар хүрээний талаарх “дээд зэргийн мэдээллийг”

удиртгал хэсэгт тодорхой тусгасан байдаг. Peter Jacso мэдээллийн цар хүрээний²⁰ үнэлгээний хандлагуудыг дэлгэрэнгүй тайлбарласан байдаг. Анхаарвал зохих хүчин зүйлст мэдээллийн сангийн хэмжээ, эх сурвалжийн тоо, цаг хугацааны хамрах хүрээ, бусад мэдээллийн сангаас ялгарах онцлог, газарзүй ба ба хэлний хамрах хүрээ багтана.

Янз бүрийн форматаар байгаа ижил төрлийн эх сурвалжууд түгээмэл хэрэглээний хувьд ялгаатай байдаг. Интернэтийн эх сурвалжууд хэвлэмэл болон СД эх сурвалжаас өргөн хэрэглэгддэг. Гэсэн хэдий ч номын санчид үнэлгээ хийж буй эх сурвалж тус бүрийн харьцангуй нийтэд хүрсэн байдлыг судлан үзэх шаардлагатай юм. Вэб хуудастай холбох эх сурвалжийг тогтмол хугацаанд²¹ шинэчлээгүй бол “linkrot”(ашиглагдахгүй болсон URL)-д өртөж болно.

Ижил төстэй бүтээлүүдтэй хамааралтай байдал

Шинээр хэвлэгдсэн ном нь фондод хэдийн орсон эх сурвалжтай янз бүрийн байдлаар хамааралтай байж болно. Шинэ номыг тухайн фондод оруулах бодит ач холбогдлыг үнэлэхэд эдгээр харилцан хамаарлыг анхаарч үзэх ёстай. Нэг боломжит категори нь фондон дахь номын шинэ хэвлэл юм. Энэ тохиолдолд шинэ хэвлэлд орсон нэмэлт өөрчлөлтийн цар хүрээг тодорхойлох шаардлагатай. Худалдан авалтын баталгаа гаргах нь хангалттай юу? Өөр категориид ижил төстэй цар хүрээ бүхий бүтээлүүд орно. Агуулга ямар хэмжээнд давхцаж байгаа болон мэдээлэл хэр онцгой шинж чанартай вэ? Агуулгын хувьд давхцаж байгаа бол мэдээллийг шинэ эх сурвалжаас илүү хялбар олсон уу? Өөр үйлчлүүлэгчдэд зориулан бичигдсэн үү? Лавлагааны ном хэвлэн гаргагчид томоохон иж бурдлээс тодорхой хэсгийг нь, тухайлбал шинжлэх ухаан технологийн олон боть бүхий нэвтэрхий толиос сонгож авсан нийтлэл бүхий нэг боть физикийн нэвтэрхий толь хэвлэж болно. Хэдийгээр нэвтэрхий толийн эх хувь байхгүй салбар номын сан нэг боть нэвтэрхий толийг ашиглаж болох ч эх хувь бүхий фондын мэдээллийг хувилан авч болно.

Мэдээллийг Интернэтээс эсвэл СД зэрэг электрон хэбэрээр авч болох тул ихэнх хэвлэмэл материалын хувьд агуулга хэр нийцэж байгааг үнэлэх нь чухал юм. Жишээ нь, хамрах цаг хугацаан дээр ялгаа их гардаг. Цаг хугацааны хувьд нэмэлт мэдээлэл хадгалахад хялбар тул электрон форматаар мэдээлэл их байдаг. Зарим тохиолдолд тухайн мэдээллийн санг СД үйлдвэрлэгч эсвэл Интернэт дэх арилжаа хийдэг бусад нийлүүлэгчдээс авч болно. Иймд хайлт хийх боломж, хамрах хүрээний ялгааг авч үзэх нь зайлшгүй хэрэгтэй.

Эх сурвалжийн баталгаат байдал

Эх сурвалжийн баталгаатай байдлын үзүүлэлтэд редактор, хандивлагчдын боловсрол, туршлага орох ба эдгээр хүмүүсийн цол хэргэм, ажилладаг байгууллагын нэр хүнд зэрэг нь мөн чухал юм. Хэвлэлийн газар буюу ивээн тэтгэгч агентлагийн нэр хүнд бас нэг үзүүлэлт болно. Зарим хэвлэлийн газрууд чанартай лавлагааны үйлчилгээг байнга үзүүлж чадахуйц болж байр сууриа олсон байх нь тохиолддог. Ихэнх лавлагааны эх сурвалжид тухайн эх сурвалжийг бурдугүлэхэд ашигласан материалын жагсаалт багтаж байдаг. Эдгээр жагсаалт нь эх сурвалжийн баталгаат байдлыг илтгээд зогсохгүй нэмэлт эх сурвалжуудыг олоход ашиглагдаж болно. Хэвлэмэл эх сурвалжийн баталгаатай байдлын үнэлгээг хийхэд хялбар байж болно. Учир нь зохиосон этгээдийн эрхийн тухай тэмдэглэл, лавлагааны жагсаалтыг төвөггүй тодорхойлж болно. СД ба Интернэт дэх мэдээллийн сан нь хэвлэмэл хувилбараар мөн байгаа бол эх сурвалжийн баталгаатай эсэхийг мөн л тогтоож болно. Эс бөгөөс электрон эх сурвалжийг тодорхойлсон дагалдах материалаас эх сурвалж баталгаатай эсэхийг тогтоож болно.

Боловсруулалт

Лавлагааны ажилд нарийвчлал чухал ач холбогдолтой байдаг. Танилцуулж буй мэдээ баримт хэр найдвартай вэ?²² Мэдээллийн сан хэр “бохир” вэ? Буруу бичсэн үг,²³ дутуу мэдээлэл байгаа эсвэл зохиогчийн нэр зэрэг бичилтийн тодорхой хэсгийн формат тохигоогүй юу? Бодит байдлыг маргаантай асуудлын хамрах хүрээ, хэд хэдэн сэдвийн хамрах хүрээний тэнцвэржилт зэргийг тодорхойлох замаар үнэлнэ. Лавлагааны ажил тодорхой үйлчлүүлэгчдэд зориулсан байдаг тул мэргэжлийн бус хүн эсвэл эрдэмтэн, насанд хүрэгсэд эсвэл хүүхэд²⁴ хэн чухам хамгийн үр дүнтэй ашиглаж чадахыг тодорхойлох нь чухал. Тухайн сэдвийг мэргэжлийн хүн хянааснаар бичилтийн нарийвчлал, чанарыг²⁵ үнэлэх боломжтой болно. Ийм байдлаар хэвлэмэл эх сурвалжийг хянаж үзэх нь СД эсвэл Интернэт дэх эх сурвалжаас хялбар байдаг.

Байрлуулалт

Хэвлэмэл ба бичил хэлбэрийн эх сурвалжуудын бичилтийг үсэг дараалал, он дарааллаар эсвэл ангилалаар байрлуулдаг. Хэрэв үсэг дараалал шиг сайн мэдэх дараалал байвал хэрэглэгч эхлээд заалтаар байрлалыг олж харахаас илүү хайж буй мэдээллээ шууд олох боломжтой болно. Мэдээлэлд хүргэх олон төрлийн боломж бүхий заалтыг үзэх боломжтой болсноор лавлагааны эх сурвалж улам уян хатан болж байна. Түүнчлэн, тухайн текст нь өөрөө нэмэлт мэдээлэлд хөндлөн лавлагааны хэлбэрээр хүргэж болно. Еренхийдөө электрон эх сурвалжийн тусламжтайгаар мэдээллийн сангийн агуулгатай танилцааж болох олон төрлийн заалттай танилцааж болно. Ингэснээр номын санч хэвлэмэл эх сурвалж хэлбэрээр хариулж чадаагүй асуултын хариуг өгч чадна. Учир нь угсийн тайлбарын анхны зохион байгуулалт ч заалт ч нэвтрэх боломж олгохгүй. Тухайлбал, хэвлэмэл ном зүй нь зохиогч, гарчиг, сэдвэр хайлт хийх боломж олгодог ч хэвлэлийн газрын заалтыг харуулдаггүй. Харин ном зүйн Интернэт ба СД хувилбарт хэвлэлийн газар гэдэг нь хайлт хийх боломжтой мэдээллийн элемент болдог ба ингэснээр үйлчлүүлэгч тодорхой хэвлэлийн газраас гаргасан ном зүйн зүйл хэсгүүдийн жагсаалтыг хялбархан байршуулж болно.

Онцгой шинж чанар

Хэн ч тухайн лавлагааны эх сурвалжийн бусдаас ялгарах онцгой шинж чанарыг тодорхойлох сонирхолтой байдаг. СД-н мэдээллийн сан нь агуулгын хайлт хийж, мэдээллийг толилуулах программын хамт зарагддаг тул ийм төрлийн эх сурвалж загварын хувьд олон төрлийн хувилбартай байж болно. Дараачийн нэг хүчин зүйл нь олонх хэвлэлийн газрууд бүтээгдэхүүнийхээ ашиглагдах чанарыг дээшлүүлэх хүчин зүйлсийг тодорхойлсноор бүтээгдэхүүнээ сайжруулах оролдлого хийж байна. Мэдээллийн сангийн хайлтыг хялбар, хэрэглэгчдэд хүртээлтэй болгох дэвшил нь бүтээгдэхүүний сонголт хийхэд нөлөөлөх болно. Электрон эх сурвалжийн хувьд түүний баримт материалын чанар, сургалт, үйлчлүүлэгчидээ үзүүлдэг дэмжлэг гэсэн асуудлыг анхаарч үзэх ёстой. Вэб эх сурвалжийн хувьд гипер холболтуудыг үр дүнтэй ашигласнаар эх сурвалжийн ач холбогдлыг улам бататгана.

Өртөг

Хэвлэмэл ба электрон формат бүхий эх сурвалж (СД г.м.) нь номын сангийн хэрэгцээнд нэг хувь нь шаардагддаг мөн худалдаж авах болон захиалгын үнээр эх сурвалжид хүрэх хязгааргүй боломжтой зэргээр төстэй талуудтай. Ашиглалт

тус бүрээс хураамж авах, эрх бүхий хэрэглэгчдэд зориулсан хязгааргүй боломж бүхий захиалга зэргийг харгалзан интернэт дэх мэдээллийн сангийн төлбөрийг тогтоодог. Үнэ тогтоох нь боломжит хэрэглэгчдийн нийт хэмжээ, хэвлэмэл хувилбарыг эзэмших эрх, эх сурвалжийг нэгэн зэрэг ашиглах хэрэглэгчдийн тоо мөн тухайн номын сан мэдээллийн санг консорциумын гишүүний хувьд уу эсвэл бие даан эзэмшдэг үү зэргээс шалтгаална. Лавлагааны номын санч өртгийн үнэлгээ хийхдээ тогтоосон үнэ нь эрэлт хэрэгцээ, урьдчилан тооцолсон хэрэглээний давтамж, эдэлгээнд нийцэж байгаа эсэхийг тогтоох шаардлагатай. Хэвлэмэл бус эх сурвалжийн хувьд өртөг нь агуултыг илүү хүртээмжтэй болгоход зориулагдсан тоног төхөөрөмжийг худалдаж авах, засвар үйлчилгээ хийх зардлыг багтаасан байдаг. Өртгийг мөн үйлчлүүлэгчид хэвлэмэл бус эх сурвалж ашиглах боломж олгохын тулд ажиллагсдын зүгээс үзүүлэх үйлчилгээ талаас нь авч үздэг.

Тодорхой хугацаанд ашиглах боломжтой тусгай зөвшөөрлийн хүрээнд л электрон нөөцдөд хандаж болно. Ийм төрлийн эх сурвалжийн сонголт ба зөвшөөрөл эзэмших гэрээнд зөвшөөрлийн хүрээнд эдлэх эрх нь номын сангийн зорилтод²⁷ нийцэж байгаа эсэхийг тусгах ёстой. Лавлагааны номын санчид тусгай зөвшөөрөл зохицуулах гэрээнд шууд оролцдоггүй ч номын сангийн үйлчлүүлэгчдийн эрэлт хэрэгцээг тусгасан мэдээллээр хангаж байх ёстой. Эх сурвалжуудыг ашиглах эрх олгосон бол лавлагааны номын санчид утга санааг хэрхэн ашиглаж болох (шударга хэрэглээ гэж ямар утгатай г.м.), агуулгад хэрхэн хандаж болох (зөвхөн номын сангийн хүрээнд эсвэл бусад газраас) ба эрх бүхий “хэрэглэгч” гэж хэнийтгээ хэлдэг зэргийг ойлгосон байх шаардлагатай. Электрон эх сурвалж хэвлэн гаргагчид бүтээгдэхүүний ашиглалтын түвшинд үндэслэн ашиг олохыг оролддог тул мэдээллийн санд нэвтрэх гэрээний хэсэг болдогийн хувьд номын санчид нэгэн зэрэг хэдэн хэрэглэгч үйлчлүүлэх боломжтой талаар дүгнэлт гаргах шаардлагатай.

ВИРТУАЛЬ ЛАВЛАГААНЫ ФОНДЫН БАЯЖИЛТ

Энэ сэдвийн хүрээнд лавлагааны номын санчид худалдаж авсан ба тусгай зөвшөөрлийн дагуу эзэмших материалын фондыг бүрдүүлэх ажилд гүйцэтгэх үндсэн үүргийн талаар онцолж үзэх нь чухал. Бүлэг 5-д тусгасны дагуу вэбийн нээлттэй орчин бий болж, олон байгууллага, хувь хүмүүс чөлөөтэй нэвтэрч болох вэб хуудсаа гаргаж байгаатай уялдан дээрх шинэ эх сурвалжуудыг нэгтгэхийн тулд лавлагааны эх сурвалж, лавлагааны фондын талаарх бүрэн үндэслэлтэй ойлголтыг дэлгэрэнгүй болгох шаардлагатай. Вэб рүү браузер эсвэл Интернэтээр дамжуулан холбогдоход Вэбээс чөлөөтэй авч болох бүхий л мэдээлэлд хандах боломжтой болно.

Дээрх өөрчлөлтийг тодруулахын тулд дараах 2 жишээг авч үзье. Хэвлэмэл номын талаарх ном зүйн үндсэн мэдээллийг шалгах гол хэрэгсэл болох Books in print (Хэвлэгдэж буй номууд) нь amazon.com (<http://www.amazon.com>) эсвэл Barnes & Noble (<http://www.books.com>)²⁹ зэрэг Интернэт дэх ном борлуулагчдын вэб хуудаснаас олж болох номын талаарх тайлбар, тойм бүхий мэдээллтэй эн зэрэгцэн эрэлт хэрэгцээтэй байгаа. Бүхий л нийгэмлэгүүд Encyclopedia of Associations (Нийгэмлэгүүдийн нэвтэрхий толь) зэрэг өргөн хэрэглэгдэг лавлахтай харьцуулахад илүү дэлгэрэнгүй мэдээлэл бүхий өөрийн вэб хуудастай болсон. Elizabeth Thomsen-ы зөвлөж байгаагаар номын санчид нь цаг хугацаа, хөрөнгө зарцуулан хадгалж хамгаалж буй фонддууд³⁰ одоо хэр нь үнэ цэнэ, ач холбогдоо алдаагүй гэдгийг мэдэхийн тулд бүхий л талаас нь шалгах хэрэгтэй. Лавлагааны номын санчид босоо файл, коллежийн лавлах, компанийн жилийн тайлан, утасны жагсаалт зэрэг онцгой материалыг вэб дэхь эх сурвалжаар сольж

болов эсэх асуудлыг шийдэх ёстой.

Номын санчид албан ёсны вэб хуудсыг бусдаас нь автоматаар ялгадаггүй хайлтын хэрэгслийг дангаар нь ашигласнаас үр дүнтэй фондыг бүрдүүлэх замаар лавлагааны бодит фонд гаргахад хэрэглэдэг сонголтын төрлийг ашиглаж болно. Номын санчид үйлчлүүлэгчидээ зориулсан тусгай гарын авлага гаргаж болох ба нэгэнт Вэб-д оруулсан тохиолдолд бусад хэрэглэгчид авах боломжтой болно. Ийм виртуаль лавлагааны фондыг³¹ бүрдүүлэх талаар зөвлөсөн ном зохиол их гарч байна. Тухайлбал, Diane K.Kovacs ийм фондыг бүрдүүлэхэд ашиглах хэрэгслийг тодорхойлж, лавлах, толь бичиг, нэвтрэхий толь, мэдээллийн эх сурвалж ба хууль эрх зүй, статистикийн мэдээлэл³² зэрэг вэб эх сурвалжийн шууд хариулагдах лавлагааны үндсэн материалыг жагсаан харуулсан. Интернетийн Нийтийн Номын сангийн Шууд хариулагдах лавлагааны фонд (The Internet Public Library Ready Reference Collection) (<http://www.ipl.org/ref/RR>) нь виртуаль лавлагааны фондын нэг жишээ бөгөөд өнөө үед янз бүрийн сэдвийн хүрээ нь тодорхой нэвтрэх³³ боломжтой болсон.

СОНГОЛТ ХИЙХЭД ТУСЛАХ

Номын сангийн лавлагааны фондод оруулах боломжтой эх сурвалжийн үнэлгээг хийх номын санчийн ажилд тус болох хэд хэдэн хэрэгсэл байдаг. Хагас сар, жил гэх мэт давтамжтайгаар эх сурвалжуудыг хянаж шалгаснаар шинээр хэвлэгдэж гарсан ном хэвлэлийг нарийн нягтлан үзэх боломжтой болно. Ихэнх гарчигууд хэвлэмэл форматтай байдаг ч эх сурвалжуудыг хянахад хэвлэмэл бус материалын тоо нэмэгдсээр байгаа. Ашиглалтанд байгаа фондын орхигдсон хэсгийг тодорхойлохын тулд лавлагааны эх сурвалжийн удирдамжийг ашиглаж болно. Эдгээр удирдамж нь лавлагааны тодорхой асуултад хариу өгөх боломжит эх сурвалжуудыг тодорхойлоход тус болдог (Бүлэг 4-т тайлбарласан). Хянах хэрэгсэл, лавлагааны эх сурвалжийн удирдамж нь номын санчдад үр дүнтэй үйлчилгээний үндэс болох фондыг бүрдүүлэхэд тус болох хэдий ч номын сангийн үйлчлүүлэгчдийн эрэлт хэрэгцээнд бүрэн нийцэх материалын сонголтыг хянаж чадахгүй. Энэ нь номын сангийн лавлагааны фонд болон үйлчлүүлэгчдийн хэрэгцээний талаар нарийн мэдэж байхыг шаарддаг.

Эх сурвалжийг хянаж үзэх

Бүх номнуудыг худалдаж авахаас өмнө шалгаж үзэх боломжгүй тул номын санчдад шинэ ном хэвлэлийг тодорхойлон үнэлэхэд ашиглагдах хяналтын хэд хэдэн эх сурвалж байдаг. Эдгээр эх сурвалжуудад дүн шинжилгээ хийхэд тэдгээр нь нийт хамарсан материалын тоогоор ялгаатай ба эх сурвалж тус бүрд хэд хэдэн онцгой ном байсан. Иймд лавлагааны материалыг шалгахын тулд эдгээр эх сурвалжийн заримыг нь хянаж үзэхэд буруудах зүйлгүй. Гэхдээ лавлагааны материал хэвлэгдсэний дараа хянаж үзэхэд цаг алдах бэрхшээл байдаг. Ер нь нарийн шалгахын хирээр хугацааны алдагдал их гардаг. Хянах эх сурвалж ойр хэвлэгдэх нь мөн үүнд нөлөөлнө.

Reference Books Bulletin (Лавлагааны номын Мэдээ) хагас сар тутмын Booklist (Номын жагсаалтад)-д хэвлэгдэн гардаг. Үүнд Америкийн Номын сангийн Холбооны Лавлагааны номын Мэдээний Хянан тохиолдуулах Зөвлөлийн гишүүд буюу бусад шүүмжлэгч нарын³⁵ бэлдэж, хянасан дэлгэрэнгүй, тодорхой, үнэлгээ бүхий тойм тусгагдсан байдаг. Сүүлд нь англи хэл дээрх үндсэн шинэ лавлагааны эх сурвалжид дүн шинжилгээ хийн, нэмэлт материал болон зарим стандарт материалын засвар өөрчлөлтөд үнэлгээ хийсэн байдаг. Сүүлийн жилүүдэд гол нэвтрэхий толиудыг жил тутам хянаж үзсэн ба зарим нэгэн электрон эх сурвалж хянасныг танилцуулсан. *Reference Books Bulletin*-ний

дахин хянаасныг жил тутам хэвлэн гаргадаг ба зарим өөрчлөлтийг *Booklist*-ын Вэб хуудаснаас (<http://www.ala.org/booklist/index.html>) олж болно.

Reference Books Bulletin-ээс олж болох урт, дэлгэрэнгүй тоймоос гадна *Library Journal* (*Номын сангийн сэтгүүл*)-д лавлагааны номын товч тоймыг тодорхой асуудал тус бүрээр тусгасан байдаг. Хянаж үзсэн номуудыг нийтийн болон их дээд сургуулийн номын сангуудад тавих нь тохиромжтой. Арилжааны бараа бүтээгдэхүүний мэдээлэл хэрэгтэй бол “Database and Disc Reviews”-ын талаарх тогтмол булан байдаг ба тодорхой сэдвээрх вэб хуудасны талаар “WebWatch”-оос мэдэж болно (мөн *Library Journal*-ийн <http://www.libraryjournal.com> вэб хуудаснаас олж болно). 11 дүгээр сарын 15-ны дугаарын нэмэлт хэсэгт шинэ болон шинээр гарах лавлагааны эх сурвалжийн талаар хэвлэмэл ба электрон хэлбэрээр танилцуулсан. Фондын анхан шатны бүрдүүлэлтэнд тохирох номын талаар түлхүү тусгадаг ба жилд 11 удаа хэвлэгдэн гардаг *Choice* (*Сонголт*) нь *Library Journal*-тай харьцуулахад илүү нарийвчлалтай хянаж үздэг. *Choice*-ын дугаар бүрд лавлагааны ном, электрон эх сурвалжийг хянаж үзсэн талаар гардаг ба шуумжлэгч нар хянан үзэж буй нэрсийг холбогдох нэрсүүдтэй харьцуулах боломжтой. 1997 оноос хойш *Choice* сургуулийн номын сангуудад хэрэгтэй вэб хуудасны талаарх жил тутмын нэмэлт хэвлэлийн 9 дүгээр сарын дугаартаа тусгадаг болсон. 1999 оны нэмэлт дугаарт агуулга, дизайны чанараар нь сонгож авсан 600-аад вэб хуудас багтсан. *Choice*-ын 1988 оноос хойшхи бүх дугаарыг тодорхой хэмжээний төлбөртэйгээр *ChoiceReview.online* (<http://www.choicereview.org>) нэрээр ба *SilverPlatter-aac* улирал тутам шинэчлэгдсэнийг СД-оор авах боломжтой. Вэб хувилбараар хайлтыг гол үг, зохиогч, гарчиг, ISBN, хянан тохиолдуулагч, хэвлэсэн он, формат ба уншигчийн түвшнээр хийж болно. СД бүтээгдэхүүн болох *Books in Print with Book Review on Disc*-д *Booklist*, *Choice*, *Library Journal* зэрэг эх сурвалжаас авсан тойм, шуумж зэргийг нэгтгэн тусгасан. *Reference and User Services Quarterly* нь улирал тутмын хэвлэлдээ лавлагааны ном, мэдээллийн сангийн талаарх тойм, шуумжийг оруулсан байдаг. Мөн хүлээж авсан боловч хяналтанд ороогүй номын жагсаалт байдаг. Хэвлэлт бүрд хянаж үзсэн номын жагсаалтыг (<http://www.ala.org/rusa/rusq/index.html>) вэб хуудаснаас үзэж болно.

American Reference Books Annual (Америкийн Лавлагааны номын жил тутмын тойм) нь хянаж үзсэн, шуумж материалын хамгийн өргөн хүрээтэй эх сурвалж мөн. Жил тутам гардаг энэхүү ном нь тухайн онд АНУ, Канадад хэвлэгдэж, хуваарилагдсан лавлагааны бүх номыг тоймлон хянахад чиглэгддэг. Тогтмол хугацаанд эсвэл байнга дахин хяналтанд ордог лавлагааны номнуудыг тогтмол хугацаанд дахин үнэлдэг ба зарим нэгэн СД гарчиг ч орж байгаа. Хянаж үзсэн материал нь тодорхой сэтгүүлүүдэд гардаг нэмэлт материалын лавлагаа болдог. Зохион байгуулалтын хувьд 37 бүлэг ба ерөнхий лавлагааны материал, нийгмийн ухаан, хүмүүнлэгийн ухаан, шинжлэх ухаан технологи гэсэн үндсэн 4 категоритой. Ерөнхий лавлагааны материалыг хэлбэрийн хувьд толь бичиг, нэвтрэхий толь зэргээр ангилж болно. Агуулгын хувьд сэдвээр мэргэжилтнүүдийн бичсэн шуумж нь материал тус бүрт үнэлгээ өгсөн байна. Номын тайлбар бүр нь үнэ бүхий ном зүйн ишлэл, лавлагааны ажлын тайлбар ба агуулгын үнэлгээг багтаасан байна. Боть тус бүрийг зохиогч/ номын нэр ба сэдвээр нь индексжүүлнэ. Индексийг 5 жил тутамд нэгтгэдэг ба өнөөг хүртэлх буюу 1970-1974, 1975-1979, 1980-1984, 1985-1989, 1990-1994, 1995-1999 оны нэгтгэлүүдийг үзэх боломжтой. 2000 оны ботид 1543 шуумж багтсан ба ингэснээр 1970 оноос хойшхи нь 53319-д хүрээд байна.

1981 оноос хойш *American Reference Books Annual* (ARBA)-д гарсан тоймоос сонгож авсан хэсгийг *Recommended Reference Book for Small and Medium-sized*

Libraries and Media Centers (*Жижиг ба дунд хэмжээний номын сан, хэвлэл мэдээллийн төвцүдээд зориулсан лавлагааны ном*) нэрээр хэвлэн гаргасан ба үүнд тухайн жилийн ARBA-ийн тоймны гуравны нэгийг дахин оруулж, номын сангийн төрлүүдээр ялгадаг (их дээд сургууль, нийтийн эсвэл сургуулийн хэвлэл мэдээллийн төв). Эдгээр эх сурвалжийн тусламжтайгаар номын санчид тодорхой салбарын шинэ бүтээлүүдийг сэдвийн дагуу байршуулах, хэвлэгдэж гарсан бусад тоймтой танилцах ба тодорхой сэдвийн лавлагааны номын үнэ, хамрах хүрээг харьцуулах боломжтой болдог. ARBA-д гарсан ач холбогдол бүхий номыг онцлон тэмдэглэсэн хэд хэдэн жилийн эмхтгэл нь *Best Reference Books* (*Лавлагааны шилдэг номнууд*) цувралын хүрээнд хэвлэгдсэн ба 1970-1980, 1981-1985, 1986-1990 онуудыг хамарсан. *Reference Reviews Europe Annual* (*Жил тутмын Европын лавлагааны тойм*) нь ARBA-д ороогүй Европын лавлагааны номын Англи хэл дээрх тоймыг тусгасан. Захиалагчид (<http://www.rre.casalini.com>) вэб хаягаар орж болно.

Санал болгож буй лавлагааны эх сурвалжуудын сонголт бүхий жагсаалтыг *American Libraries* ба *Library Journal*-аас үзэх боломжтой. *American Libraries* дахь жагсаалтыг Америкийн Номын сангийн Холбооны харьяа Лавлагаа ба Хэрэглэгчийн Үйлчилгээний Нийгэмлэгийн Лавлагааны эх сурвалжийн Хороо сонгон гаргадаг ба 5 дугаар сарын дугаарт хэвлэгдэн гардаг. *Library Journal* дахь жагсаалтыг лавлагааны туршлагатай номын санчид сонгодог ба 4 дүгээр сарын 15-ны дугаарт нийтлэгддэг. Эдгээр жагсаалтын тусламжтайгаар ихэнх номын санд байгаа онцгой ач холбогдол бүхий лавлагааны эх сурвалжийг тодорхойлж болно. Дээрх 2 жагсаалтад хэвлэмэл номноос гадна электрон эх сурвалжууд орсон. Лавлагааны эх сурвалжийн тоймыг хуваарилахад вэб-ийг мөн ашигладаг. Gale Group-ын вэб хуудсанд байрлах *Reference Reviews* нь одоогоор Интернэт дэх ба СД формат бүхий бүтээгдэхүүний “Питерийн Дижитал Лавлагааны хэсэг”, сургууль ба нийтийн номын сангруудад хуухдэд ашиглахад зориулсан лавлагааны материалын тоймны “Оюутан, сурагчдад зориулсан лавлагаа”, нийтийн ба эрдэм шинжилгээний номын сангруудын лавлагааны фондын лавлагааны эх сурвалжийн тоймтой танилцуулах “Номын талаарх Лоренсын бодол” ба 1997-1999 онуудад James Rettig-ийн хянаж үзсэн гарчигуудын “James Rettig-ийн Архив” гэсэн 4 хэсгээс бүрдэнэ. Лавлагаа ба Хэрэглэгчийн үйлчилгээний Нийгэмлэгийн Төхөөрөмж бүхий Лавлагааны Хэсгээс Чөлөөт Лавлагааны шилдэг Вэб хуудас жил бүр сонгон шалгаруулах төсөл хэрэгжүүлж эхлээд байгаа (<http://www.ala.org/rusa/mars/best1999.html>).

Тойм нь лавлагааны шинэ эх сурвалжуудыг тодорхойлж, үнэлж, харьцуулдаг тул номын санчид лавлагааны фондодоо ном шинээр худалдаж авах эсэх талаарх үндэслэл бүхий шийдвэр гаргаж чадна. Хянаж шалгах янз бүрийн хэрэгслийн талаар системчлэгдсэн үнэлгээ хийсэн зарим судлаачид олон тоймын агуулгын талаар сэтгэл хангалуун бус байгаагаа илэрхийлдэг. James Sweetland тойм шүүмжид³⁶ харьцуулалтыг ерөнхийдөө тусгадаггүйг олж тогтоосон. Ихэнх тойм нь боломжийн, цөөн хэд нь холилдсон мөн ганц нэг хангалттай бус байв. Зарим нь үнэлгээний гэхээсээ дурслэлийн шинжтэй байсан ба бусад нь үнэлгээг тусгаагүй гэсэн тайлбартай байлаа. Нэг хэвлэлийг хянаж үзэх эх сурвалжуудын хоорондын хамаарал хангалтгүй байна. Donald Dickinson Англи хэл дээрх хянаж үзэх хэрэгсэлд гадаад хэл дээрх лавлагааны тоймыг оруулаагүй байна гэж тэмдэглэсэн.³⁷

Тойм, шүүмжийн агуулга, хамрах хүрээг сайжруулж болох хэдий ч номын санчид тэдгээрт үндэслэн шинэ лавлагааны эх сурвалжийг үнэлдэг. Өнөө үед, хэвлэмэл лавлагааны материал СД зэрэг шинээр гарч буй хэрэгсэлтэй харьцуулахад өргөн хүрээг хамардаг боловч энэ хэсэгт тайлбарласан хянаж үзэх эх сурвалжууд нь бүхий л хэлбэрээр байгаа лавлагааны эх сурвалжуудыг хянаж

үзэх хэрэгцээнд илүүтэй нийцэж байна. Анхан шатны тойм сэтгүүлүүд дэх мэдээллийг баяжуулахын тулд бусад сэтгүүлүүдийг хянан үзэж болно. Тухайлбал, Econtent (хуучнаар Database буюу Мэдээллийн сан)-д электрон эх сурвалжуудын тойм байнга тусгагддаг ба *College and Research Libraries News* (Коллеж ба Эрдэм шинжилгээний Номын сангийн Мэдээлэл)-д Интернэт мэдээний тойм³⁸ ба “Интернэт Эх сурвалж”-ийн сэдэвчилсэн ном зүйн талаар тогтмол гардаг (мөн <http://www.ala.org/acrl/resrces.html> вэб хуудаснаас үзэж болно). Amazon.com зэрэг Интернэт дэх ном борлуулах хаягууд бусад эх сурвалжуудын тоймыг гаргадаг ба хэрэглэгчдийнхээ оруулсан тоймуудыг мөн тусгадаг.

Лавлагааны эх сурвалжийн гарын авлага

АНУ-дахь лавлагааны эх сурвалжийн хамгийн түгээмэл лавлахыг Америкийн Номын сангийн Холбооноос хэвлэн гаргадаг. *Guide to Reference Book*-ыг номын санчид 1902 оноос ашиглаж ирсэн бөгөөд 1996 онд 11 дэх хэвлэлт нь гарсан. Энэхүү эмхтгэлийг³⁹ Alice Bertha Croeger, Isadore Gilbert Mudge, Constance M. Winchell, Eugene Sheehy ба хамгийн сүүлд Robert Balay гэсэн редакторуудын нэрээр олно. Guide-д 1993 оныг дуусталх байдлаар бүхий л салбар дахь англи ба бусад хэлээр гарсан 15875 лавлагааны материалын ном зүйн мэдээлэл, тайлбарыг тусгасан. Бүтцийн хувьд А хэсэг - лавлагааны ерөнхий материал, Б хэсэг - хүмүүнлэгийн ухаан, В хэсэг - нийгмийн ухаан, Г - түүх ба бүс нутаг судлал, Д - шинжлэх ухаан, технологи, анагаах ухаан гэсэн 5 хэсгээс бүрдэнэ. Хэсэг тус бүр дэх угсийн тайлбарыг эхлээд сэдвээр, дараа нь хэлбэрээр нь ангилсан. Номыг мэдлэгийн салбараар ангилсан ба цагаан толгойн дарааллаар гаргасан зохиогч/номын нэр /сэдэв-ийн индекс байна. Номын нэрийн тайлбарын хажуу дахь цэг нь эх сурвалжийн тодорхой хэсгийг электрон хэлбэрээр авч болно гэдгийг харуулна. Үгийн тайлбарт ном зүйн бүрэн мэдээлэл, хэвлэлийн түүх (боломжтой бол), тэмдэглэл ба ихэвчлэн Конгрессын номын сангийн утасны дугаар орсон байдаг. Шинэ лавлагааны эх сурвалжийг тайлбарласан тогтмол нийтлэлүүд *College and Research Libraries*⁴⁰-д гардаг.

Guide to Reference Books-ын адил Английн гарын авлагыг A. J. Walford хэдэн жилийн турш хянаж засварласан боловч одоо боть бүрийн эмхтгэлийг хариуцсан нэгээс олон хүн байдаг. 1 боть форматтай *Guide to Reference Books*-ээс ялгаатай нь *Walford's Guide to Reference Material* нь 3 ботьтой. 7 дахь хэвлэлтийн 2, 3 дугаар боть 1998 онд, 8 дахь хэвлэлтийн эхний боть 1999 онд хэвлэгдэн гарсан. Иймд нэг номын 3 боть цаг хугацааны өөр өөр үед нийтийн хүртээл болсон. 1-р боть нь шинжлэх ухаан, технологи, 2-р боть нийгэм ба түүхийн ухаан, философи, шашин, 3-р боть хэл, уран зохиол, урлагийн сэдвийг тусгасан. Боть тус бүр нь өөрийн заалттай ба үүнд тусдаа зохиогч/номын нэр ба ангилалын заалт ба Интернэт, мэдээллийн сангийн үйлчилгээний заалт орно. *Walford's* ботиудын сэдвийн зохион байгуулалт Аравтын нийтлэг ангилалд үндэслэсэн ба Дьюигийн аравтын ангилалтай харьцуулахад өргөн хүрээтэй сэдвийн бүлэгтэй. ALA Guide-ийн адил *Walford's* нь олон улсын шинжтэй ч Англи, Европын гарчиг, үнэлгээ бүхий тайлбарыг түлхүү оруулсан байдаг. Түүнчлэн *Walford's 2000* оны⁴¹ намар бэлэн болгох вэб-эд тулгуурласан хувилбар боловсруулахаар төлөвлөөд ажиллаж байна. Ингэснээр гарчигийн тайлбарыг байнга шинэчлэн вэб-д түлхүү чиглэсэн материал буюу ялангуяа сэдвийн оролтуудыг нэгтгэн тусгах боломжтой юм.

ALA Guide ч, *Walford's* ч сэдвийн бүх хүрээний ажлуудыг нэгтгэхийг оролддог ч тодорхой сэдвийн ажлыг нарийн гүнзгий тусгаж чаддаггүй. Иймд дээрх зорилгоор номын санчид Hans E. Bynagle-ийн *Philosophy: Guide to the Reference Literature* (*Лавлагааны ном зохиолын гарын авлага*) зэрэг тодорхой сэдвийн ном зохиолын гарын авлагатай танилцсан ашиглах хэрэгтэй. Ийм үйл ажиллагаа

нь сэдвийн хүрээ ба лавлагааны нарийвчилсан ажлуудтай танилцуулдаг.

ALA Guide, Walford's-ooc авсан зарим нэг жишээг Дүрслэл 13.1, 13.2-т танилцуулсан байгаа.

Дүрслэл 13.1

Guide to Reference Book (Лавлагааны номын гарын авлага) дахь үгийн тайлбар. 11 дэх хэвлэлт, хуудас 126. Америкийн Номын сангийн Холбооны зөвшөөрлийн дагуу хэвлэв.

Хэлц үг ба хэрэглээ

Allusions - cultural, literary, biblical, and historical:
сэдэвчилсэн тайлбар толь / Лоренс Юрданг ба Фредерик Ж.Руфнер, редакторууд, Дэвид Гликсон, туслах редактор, 2 дахь хэвлэлт Детроит: Гэйл 1986 он, 634 х.

AC65

Тайлбарыг BE74-т уз.

PN43.A4

Англи хэлний хэрэглээний Британика ном /ред.
Кристин Тимонс ба Франк Гибни. Гарден сити, Нью-
Йорк: Даблдэй/Британика ном. 1980 он, 655х

AC66

Encyclopedia Britannica-aas хэсэгчилсэн авсан тайлбараас бүрдэн. З ундсан хасэгтэй: (1) Онөө цагийн англи хэл ба өөрчлөлт, (2) Үндсэн хэрэгсэл /дүрэм, дуудлага, бичилт, угсийн сан, номын сан, товчлол зоргийн талаарх дэд хэсгүүдтэй/, (3) Зөв ярж, бичих. Ном зүй: индекс.

PE 256 B7

Bryant, Margaret M. Current American Usage. N.Y.: Funk and Wagnals, 1962. x290.

Англи хэлний яриа болон бичилтэнд хамгийн өргөн хүрээнд хэрэглэгддэг асуудлуудын талаарх мэдэллийг тусгасан гарын авлага. Толь бичиг дэх ишлэл, хэл шинжлэлийн асуудал, тогтол хэвлэлд гарсан нийтлэл болон тухайн номыг ашиглахтай холбоотой асуудлуудыг тусгасан.

PE 2835. B7

Дүрслэл 13.2

Walford's Guide to reference Material. Боть 3, 7 дахь хэвлэл, 1998, Generalia, Language and Literature, The Arts, x567. Лондонгийн Номын сангийн Нийгэмлэгийн зөвшөөрлийн дагуу хэвлэв.

[5373]

Wired Style: тоон эрин дэх Англи хэлний хэрэглээний зарчим. Ред. Hale C. San Francisco, HardWired, 1996, x158. ISBN: 1888869011

Тодорхой хүрээний асуудлаарх лавлах ба угсийн тайлбар. Анг.№.: 802-0-06

Өмнөд Африк

[5374]

Benton, D.R, Dorner, H.A Dictionary of English Usage in Southern Africa. Capetown, Oxford Univ.Press, 1975.xix, x196. ISBN: 0195700694.

Өмнөд Африкийн хэлц үг, алдаа, хундрэлтэй асуудал, Англи хэлээр яридаггүй Өмнөд Африкчуудад тулгарах асуудал, стандарт англи хэлний дуудлагын өөрчлөлт зэргийг тусгасан 6000 үгийн тайлбар. Ном зүй (3х)
Анг.№.: 802-0-06 (680)

АНУ

[5375]

Copperud, R.H. American Usage and Style: the consensus. New York, Van Nostrand Reinhold, 1970, vi433p. ISBN: 04222490686.

Урьдын 2 бүтээлийг хянаж үзэж, нэгтгэн дүгнэсэн. A Dictionary of Usage and Style and American Usage: the consensus.

А-Я хүртэл 3500 үгийн тайлбартай, бусад 9 гарын авлага ба толь бичгийн хэрэглээг харьцуулан үзсэн. Нэмэлт бүтээлийн ном зүй орсон. Анг.№.: 802-0-06 (73)

Англи хэлний хэрэглээний талаарх гарын авлагын жагсаалтыг хайж буй лавлагааны номын санч “Англи хэл” гэсэн зүйл үгийн дор заалт хэлбэрийн 4 оролтыг ашиглаж болно.

Англи хэл

Хэрэглээ 5354-5373

Австрали 5381

Өмнөд Африк 5374

АНУ 5375-5380

Номын санч хэд хэдэн оролтод чиглэх ба тэдгээрийн нэг дэд хэсэг нь американгли хэлний хэрэглээнд хамаарна. Эдгээр оролтууд сүүлд нь бүлэглэсэн байдлаар гарах ба UDC ангилалын дугаар илүү нарийн буюу Америк англи хэлний хувьд 802.0-06(73), Британийн англи хэл зэрэг бусад материалын хувьд 802.0-06 байна. *ALA Guide-aac* дараах заалтын оролтуудыг олж болно. Үүнд:

Англи хэл

хэлц үг ба хэрэглээ, AC66, AC67, AC68, AC69, AC70, AC71, AC72, AC73, AC74, AC76, AC76, AC77, AC80, AC81, AC83, AC84, AC85, AC86, AC87, AC88, AC89, AC90

толь бичиг, AC78

заалт, AC91

Энэ тохиолдолд Америк ба Британи англи хэлний эх сурвалжууд холилдсон байна.

ALA Guide ба *Walford's* нь ихэнх эх сурвалжийг томоохон сургуулийн номын сангаас олох боломжтой гэж тодорхойлсон байдаг. Арай жижиг номын сангийн хувьд лавлагааны эх сурвалж олох өргөн сонголт бүхий гарын авлага байдаг. Эдгээрийн нэг жишээ нь *ALA-aac* хэвлэн гаргадаг *Reference Sources for Small and Medium-sized Libraries* мөн. 1999 онд хамгийн сүүлд шинэчилсэн энэхүү эмхтгэл нь Дьюиийн аравтын ангилалын дэд хэсгүүдийг төлөөлөх 22 хэсгээс бүрдэх ба энэ ангилалын зохион байгуулалттай ижил юм. Эхний 3 хэсэг нь арга хэрэгслийн ерөнхий категориуд, бусад хэсэг нь тодорхой сэдвийн хүрээний эх сурвалжуудыг тусгадаг. Оролтуудад Дьюи ба Конгрессын номын сангийн утасны дугаар, өөр формат бүхий цонх (СД ба Интернэтийн хувьд) мөн ном зүйн бүрэн мэдээлэл, товч тайлбар орно. Түүнчлэн зохиогч/номын нэр гэсэн индекстэй байдаг.

James H.Sweetland Fundamental Reference-ийн 3 дахь хэвлэлтийг (2000) эмхтгэсэн ба 20 жилийн өмнө хэвлэгдсэн 2 дахь хэвлэлтээс хойш лавлагааны эх сурвалжид гарсан гол гол өөрчлөлтүүдийг тусгасан. Бүлгүүд нь лавлах, намтрын эх сурвалж, нэвтрэхий толь зэрэг төрөл, индексжүүлэх үйлчилгээний дагуу бүлэглэсэн тодорхой эх сурвалжуудыг тусгасан. Мөн электрон хэлбэртэй зүйл сэдвүүд ч орсон.

Сэнди Вайтли редакторлосон *The American Library Association Guide to Information Access: A Complete Research Handbook and Directory*: Эрдэм шинжилгээний бүрэн Гарын авлага ба Лавлах (*The American Library Association Guide to Information Access: A Complete Research Handbook and Directory*) нь номын санчдын илүүд үздэг “хэвлэмэл ба электрон эх сурвалж, тэдний ажлын стратеги, хувь нэмрээ оруулан бүтээсэн мэдээллийн өргөн сүлжээнд хүрэх арга зам”-ын талаар тоймлон тусгасан⁴². Энэ нь дунд сургуулийн сургачаас туршлагатай мэргэжилтнүүд хүртэл судалгаа хийж буй бүх хүнд чиглэсэн байдаг. Номын дийлэнх хэсэг нь кино, цэцэрлэгжүүлэлт, түүхийн салбарын мэдээллийн электрон ба хэвлэмэл эх сурвалж зэрэг сэдвийн бүлгүүдээс тогтоно. Оршил бүлэг нь судалгааны чиг хандлага ба янз бүрийн электрон хэрэгсэл г.м. эх сурвалжуудыг тайлбарласан байдаг. Энэ нь сэдвийн заалттай байна.

Канадын номын сан дахь тодорхой сонирхол бүхий хүмүүст Canadian

Reference Sources: An Annotated Bibliography-г сонирхон үзэж болно. Уг лавлахад Канадын хүмүүс, байгууллага, ном хэвлэл, урлаг, уран зохиол, хэл, түүх, шашны талаарх эх сурвалжууд багтсан ба зохиогч, гарчиг, Франц хэл дээрх сэдэв, Англи хэл дээрх сэдвийн дагуу индексжуулдэг. Тайлбар франц, англи хэл дээр байна. Хэвлэмэл бус хэлбэрээр авах боломжтой.

Хүүхдэд зориулсан лавлагааны номын талаарх 2 гарын авлага байдаг. Барбара Рипп Сэфордын *Guide to Reference Materials for School Library Media Centers* нь сургалтын хөтөлбөрийн хүрээнд болон хөтөлбөрөөс гадуурх сонирхлын ном, СД, ба бусад электрон эх сурвалжийн 2000 гаруй оролттой. Оролт нь ном зүйн мэдээлэл, эх сурвалжийн тайлбар, тойм шүүмжийн талаарх ишлэл ба сүүлийн шатны кодоос бүрдэнэ. Зохиогч/ номын нэр ба сэдвийн заалттай байна. Уг лавлах нь сургуулийн номын сангийн мэдээллийн мэргэжилтнүүдэд зориулсан түүврийн менежментийн талаарх хэсэгтэй. Кэролин Сью Петорсон, Энн Д. Фэнтон нар дээрхтэй төстэй *Reference Books for Children* эмхтгэсэн. Энэ нь тийм ч түгээмэл биш бөгөөд 1000 гаруй зүйл сэдвийг агуулна. Тайлбар бүхий оролтыг ерөнхий, хүмүүнлэгийн ухааны, амралт зугаа цэнгэл, нийгмийн ухаан ба шинжлэх ухаан гэсэн категориор ангилдаг.

Дээр дурьдсан лавлагааны эх сурвалжуудын өргөн хэрэглэгддэг гарын авлагад хязгаарлагдмал тооны электрон эх сурвалж ордог тул мэдээллийн сан, Интернэт эх сурвалжийн лавлах бий болгох шаардлага гарч байна. Эдгээр лавлах нь мэдээллийн сангийн үр ашигтай эх сурвалж болох хэдий ч үнэлгээ эсвэл харьцуулалт бүхий тайлбарыг өгч чаддаггүй. З зүйл сэдвийн (Компьютерээр унших мэдээллийн сан, Интернэт дэх мэдээллийн сангийн лавлах, Зөөврийн мэдээллийн сангийн лавлах) нэгдэл болох *Gale Directory of database* нь бүхий л төрлийн хэлбэртэй мэдээллийн санг өргөн багтаасан байдал. 1-р боть Интернэтийн мэдээллийн санг хамарсан бол 2-р боть мэдээллийн санг түгээх арга хэрэгслээр нь 5 хэсэгт хуваасан (СД, диск, соронзон хальс, гар төхөөрөмж, нэгэн зэрэг нэвтрэх боломж). Дээрх хэлбэрээр байгаа эх сурвалж өндөр хурдтай өргөжиж байгаатай уялдан лавлахыг хагас жил тутамд шинэчилдэг. 1-р боть дахь оролтуудыг мэдээллийн сангийн нэрийн дагуу цагаан толгойн дарааллаар, 2-р ботид хэлбэр тус бүр дэх мэдээллийн сангийн нэрийн дагуу зохион байгуулдаг. 2000 оны 3 дугаар сарын ботиуд 6100 орчим Интернэтийн мэдээллийн сан, бусад хэрэгсэл дээрх 7800-аад мэдээллийн санг (3600 гаруй үйлдвэрлэгчээс авсан мэдээллийн санг 2500 гаруй Интернэтийн үйлчилгээ, мэдээллийн сангийн бүтээгдэхүүн борлуулагч/ түгээгчдээр дамжуулан хүргэх) хамардаг. Оролтууд мэдээллийн сангийн төрөл, хамарсан сэдэв, агуулга, үйлдвэрлэгч, борлуулагч, хэл, газарзүй ба цаг хугацааны хамрах хүрээ, шинэчлэх давтамж зэрэг мэдээллийг хамарсан байна. Оролтын нэг жишээг Дүрслэл 13.3-т харуулав. Мэдээллийн сан нь хэвлэмэл хэлбэртэй (эсвэл өөр хэлбэрээр байгаа электрон хэвлэл) бол Хүснэгт 13.3-т заасан *Library and Information Science Abstract*-ийн оролтын адил агуулгын хэсэгт тэмдэглэнэ.

Боть тус бүр нь сэдэв, газар зүй, эхийн заалт мөн мэдээллийн сан үйлдвэрлэгчдийн лавлах ба дагалдах мэдээллийн санг агуулсан байна. 1-р ботид мөн Интернэт үйлчилгээний өгөгдлийн сан, 2-р ботид мэдээллийн сан борлуулагчид ба түгээгчдийн лавлах орсон. Уг лавлахын хайлтыг *Dialog* болон *GaleNet*-ээр дамжуулан хийх боломжтой. Тодорхой сэдвийн хүрээг хамарсан эсвэл тодорхой төрлийн мэдээлэл агуулсан мэдээллийн санг олж тодорхойлоход дээрх лавлахыг ашиглах нь тохиромжтой. Номын сангийн үйлдвэрлэгч, Интернэт дэх үйлчилгээ болон түгээгч нарын талаарх мэдээллийн тусламжтай дээрх мэдээллийн санг хэрхэн олж авах эсвэл нэвтрэх боломжтой гэдгийг тогтоодог.

Зарим лавлах нь хэд хэдэн хэлбэрээр байгаа мэдээллийн санг тайлбарладаг ч зөвхөн СД-д түлхүү анхаарлаа хандуулсан лавлах ч байдаг. Үүний нэг жишээ

нь CDs in Print юм. CDs in Print-ын 14 дэх хэвлэлтэнд 17000 СД гарчиг орсон байдаг. Гарчигийн дагуу цагаан толгойн дарааллаар эмхтгэсэн үндсэн оролт бүр нь төхөөрөмжийн тодорхойлолт, үнэ ба захиалгын талаарх мэдээлэл, хамарсан сэдвийн хүрээ, цагийн хязгаар, хэл, үйлчлүүлэгчдийн түвшин, мультимедиагийн ач холбогдол зэргийг багтаасан байна. Компанийн лавлахад тухайн лавлахад орсон бүх компанийн танилцуулга, дэлгэрэнгүй хаяг зэрэг мэдээлэл орно. Үйл ажиллагааны заалт нь компаниудыг салбараар бүлэглэдэг ба газар зүйн заалт нь компаниудыг олон улсын хувьд улс орноор, АНУ-ын хувьд мужаар жагсаадаг. Мультимедия, Макинтош, электрон ном болон бусад форматууд тус тусдаа заалттай байна. Үйлчлүүлэгчдийн түвшний индекс бүтээгдэхүүн тус бүрийн зорилтот бүлгийг тодорхойлдог бол сэдвийн заалт зүйл сэдвийг 200-аад нэр томъёогоор ангилдаг. Өнөө үед лавлахыг СД хэлбэрээр авах боломжтой.

Интернэтийн эх сурвалж өргөжиж байгаатай уялдан тухайн Интернэт эх сурвалжийн сэдэвчилсэн гарын авлагыг хэвлэмэл хэлбэрээр их хэмжээгээр гаргаж байна.⁴³ Subash Gandhi ашиглах боломжтой номын жагсаалтыг багтаасан, суулийн үед хэвлэгдсэн гарын авлага лавлахын ном зүйн эмтгэлийг гаргасан. Ийм лавлах нь агуулгын хувьд нарийн бүтэц, зохион байгуулалттай, сэдэвчилсэн зүйл боловсронгуй, мэргэжлийн эмхтгэгч, заалт, гүйлгэж үзэхэд хялбар зэрэг давуу талтай. Харин сул талууд нь нийтэд хүргэх байдал, зардалтай холбоотой байдаг. Ийм хэвлэмэл гарын авлагууд нь шинэчлэгдсэн мэдээлэл оруулж байх вэб хуудас хэлбэрээр гарч байгаа. Үүний нэг жишээ нь Вики Л. Грегори ба хамтран ажиллагсдынх нь эмхтгэсэн *Multicultural Resources on the Internet: The United States and Canada* юм. Үүнд АНУ ба Канадын англи хэлээр ярьдаг хүмүүсийн сонирхлыг илүүтэй татах олон улсын соёлын асуудлыг хөндсөн вэб эх сурвалжуудыг дурьдсан байдаг. Уг номын оролтууд нь гарчиг, URL ба товч тайлбарыг багтаадаг ба африкийн америк, еврей америк, францын канад гээд угсаатны бүлэг тус бүрийн талаарх бүлэг дотор сэдвийн дагуу (бизнес, дүрслэх урлаг г.м.) ангилсан. Энэ нь вэб хуудас/спонсор гэсэн индекстэй байна.

Дүрслэл 13.3

Гэйлийн Мэдээллийн сангийн Лавлахын зарим оролт, I боть, 2000 он 3 сар, 426х. Зохиогчийн эрх 2000 Gale Group. Gale Groupын зөвшөөрлийн дагуу хэвлэв.

•3616• Номын сан ба Мэдээллийн Шинжлэх Ухааны Тойм

Bowker Saur
Windsor Court, East Grinstead House
East Grinstead, Sussex RH19 1XA, Англия
Угол: 44 1342 326972 Факс: 441342336198

Хуучин үйлдвэрлэгч: Номын сангийн Холбооны Хэвлэлийн газар

Мэдээллийн сангийн хуучин нэр: Номын сангийн Шинжлэх ухааны тойм

Төрөл: Номзүй. **Агуулга:** Дэлхий дахинь сэтгүүл, ном хэвлэл, номын сан ба мэдээллийн шинжлэх ухааны салбарын зарим баримт материалыас тоймлон авсан 130000 орчим ишигээр багтсан. Номын сан, номын сангийн үйлчилгээ, сурталчилгаан, номын сан ба номын сангийн үйлчилгээний ашиглалт, өргөхийн тэлэх, номын сангийн автоматжуулалт, мэдээлэл хадгалах ба шинээртэй алвах, зохион байгуулалт ба захиргаа, барилга дааны тоног төхөөрөмж, интернат дэх мэдээллийн сан, видеотекст, мэдээлэл бичих, электрон хувилагч зэрэг асуудлыг хамарсан. Номын сан ба Мэдээллийн Ихийн Ухааны Тиймд үзүүлээр

- Номын сан ба Мэдээллийн шинжлэх ухааны тойм д хамаарна.

• Номын сан ба Мэдээллийн шинжлэх ухааны тойм Судалгааны ажил ашиг – Саяхан хэрэгжүүлж дууссан, хэрэгжих байгаа, эсвэл хэрэгжүүлэхээр төвлөвсөн бүхий л төрлийн судалгааны төслийн, дүгнэлт зэрэг 3000 орчим ишлэл багтаасан. Судалгааны хүрээнд интернетээс мэдээлэлт олж авах, бусийн мэдээллийн сүлжээ, хөдөлгөөний чадваргүй хэрэглэгчид зэрэг ороно. Мөн төслийн нэр, статус, судалгааны багин гишүүд, холбоо барихааяг, санхүүжилтийн эх усвэрээ ба төслийн ургзлажх хугацааг тусгасан. Номын сан ба Мэдээллийн шинжлэх ухаан дахь судалгаатай нийцнэ.

Сэдвийн хамрах хүрээ: номын сан, мэдээллийн шинжлэх ухаан, микрографик, мэдээллийн бичилт, электрон хэвлэгч, өгөгдлийн сан, телетекст, номын сангийн түүх

Хэл: Англи, зарим гариг нь англи хэл дээр боловч уугуул хэл дээрээ товчлолтой байна. **Газар зүйн хамрах хүрээ:** Олон улсын. **Цаг хугацааны хамрах хүрээ:** 1969 оноос өнөөг хүртэл.

Мэдээллийн шинэчлэл: сар тутам

Интернетээс авах боломж:

Dial up / утсан холболт.
• The Dialog Corporation, DIALOG (61: үнийн талаарх мэдээлэл авахыг хүсвэл Диалогт хандаж)

Бусад хэлбэр: СД (Номын сан ба Мэдээллийн шинжлэх ухааны тойм)

Саронзон хальс: (Номын сан ба Мэдээллийн шинжлэх ухааны тойм)

Нэгэн зэрэг хандах боломж: (Номын сан ба Мэдээллийн шинжлэх ухааны тойм)

426

Лавлагааны эх сурвалж, мэдээллийн сангийн лавлахын дээрх гарын авлага нь номын санчдад лавлагааны болон фондыг бүрдүүлэх фондын үнэлгээ гаргах жагсаалт ба сонголт хийх арга хэрэгсэл болон лавлагааны асуултад хариу өгөхөд хэрэглэгдэх лавлагааны эх сурвалжийг тодорхойлоход тус болох хэрэгсэл гэсэн үндсэн 2 үүрэгтэй. Лавлагааны ажилд хэрэв тухайн асуулт нь лавлагааны номын санчийн урьд өмнө хариулж байсан асуултаас өөр бол номын санч лавлагааны эх сурвалж эсвэл мэдээллийн сангийн лавлахад хандахгүйгээр хэрэгцээтэй эх сурвалжийг амархан олж чадахгүй. Эдгээр арга хэрэгслийн тусламжтайгаар номын санч шаардлагатай мэдээллээ авах нэг ба хэд хэдэн эх сурвалжийг олох боломжтой болно. II хэсгийн бусад бүлэгт эх сурвалжийн бүх төрөл, тэдгээрийн онцлог, хайлт хийх боломжит стратегийн асуудлууд тусгагдсан.

ЭХ СУРВАЛЖ, ФОНД БА ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Технологийн дэвшил лавлагаанд нэлэөлөх нэг жишээ нь лавлагааны эх сурвалж, фонд болон үйлчилгээний талаар цоо шинээр бодож, анхаарч үзэх явдал юм. Лавлагааны эх сурвалжийн хуучин категориуд (нэвтэрхий толь, толь бичиг, лавлах г.м.) өнөө хэр нь ашиг тустай хэвээр байгаа. Гэсэн ч Vannevar Bush-ийн томъёолсноор “... хоорондоо холбоо бүхий нэвтэрхий толинын цоо шинэ тэрлүүд”⁴⁴ чөлөөтэй нэвтэрч болох вэб эх сурвалж болон хэвлэн нийтлэгчдийн санал болгож байгаа нийлмэл шинэ хэлбэрээр гарч ирж байна. Жишигэлбэл, Gale Group-ийн *Literature Resource Center* нь ном зүй, намтрин товчоон, бүх наасны зохиогчдын шүүмж дүгнэлттэй шууд танилцах боломж олгохын сацуу ном зохиолын журмыг дан Интернэтийн хайлтын үйлчилгээний хэлбэрээр танилцуулдаг *netLibrary* (<http://www.netlibrary.com>)-аас олж болох бичвэрийн электрон хувилбарт түгээмэл бус аргаар хайж, зохицуулж болох лавлагааны гарчигууд орно. Ken Winter-ийн ажигласнаар шинээр гарч ирж буй лавлагааны эх сурвалж нь мэдээллийг цоо шинэ аргаар түгээх зорилгоор Интернэтийг ашигладаг “текст-ба-дүрс хэлбэрийн нарийн бүтэцтэй мэдээллийн сан юм.”⁴⁵ Катлеен М. Клугелийн онцлон тэмдэглэснээр лавлагааны фонд ба лавлагааны фонд бүрдүүлэх үйл явц улам нарийssaар байна. Лавлагааны номын сан нь олон тооны цуглуулгын Интернэт ба вэбээр дамжуулан огтлолцох цэг болж байна. Зарим цуглуулга нь хэвлэмэл боть, бичил хэлбэр эсвэл СД зэрэг биет хэмжигдэхүүнтэй байдаг. Харин зарим нь харьцангуй биет бус бөгөөд компьютер дэх битээс бүрдэнэ. Эдгээр цуглуулгын зарим нь дотоод сонголтын үйл явцын үр дүн болдог бол бусад нь номын сан хоорондын хамтын ажиллагааны зохицуулалтын үр дүнд бий болдог.⁴⁶

Мэдээлэлд сүлжээгээр дамжуулан хүрэх явдал өргөжиж байгаатай уялдан лавлагааны эх сурвалжийг сонгох үйл явц нь хүртэх болон хүрэх үйл ажиллагааны аль аль нь болж байгаа юм. Номын сангийн үйлчлүүлэгчдийг хэвлэмэл ба электрон лавлагааны эх сурвалжид хургэх онлайн лавлах бий болгох

замаар лавлагааны номын санчид оюуны үйлчлүүлэгчдийн хайж олох, хэрэглэх боломжтой ашиглалтын боловсронгуй систем боловсруулж байгаа.

“Бүх зүйл вэбд байна” гэсэн нийтлэг нэгэн ойлголт улам түгээмэл болж байгаа тул лавлагааны номын санчид “мэдээллийн ямар төрлийн эх сурвалж ямар асуултад хамгийн оновчтой хариулт өгч”⁴⁷ байгааг харуулах арга замыг олох ёстой. Олонх хэрэглэгчид заалт болон бусад материалын форматын ашиглалтын талаар урьдаас тааварласан санаа бодолтой байдаг. Эдгээр нь хэрэглэгчид шаардлагатай материал олж авахаад саад болж болдог, учир нь үйлчлүүлэгчид мэдээлэл авах⁴⁸ хамгийн оновчтой арга хэрэгслийн оронд өөрийн илүүд үзсэн хэлбэрийг сонгодог байна. Лавлагааны асуултад хариулах Интернэтээс чөлөөтэй авч болох эх сурвалж материалын ашиглалтыг судалж эхэлж байгаа⁴⁹ ч лавлагааны фондод оруулахаар номын санчдын олж авч байгаа эх сурвалжуудтай харьцуулахад тэдгээрийн давуу ба сул талуудын талаар дүн шинжилгээ хийх шаардлагатай. Тухайлбал, Валтер Майнкел ба Роксана Цу Фэлдмэн нар оюутнуудын лавлагааны асуултад⁵⁰ вэб ямар ач холбогдолтой талаар онцлосон байдаг. Тэдний үзэж байгаагаар вэб нь мэдээ, шинжлэх ухаан, анагаах ухаан, спорт зугаа цэнгэл зэрэг салбарт нэн чухал үүрэгтэй байдаг бол намтрын товчоон эсвэл зохиогчийн эрх бүхий ном зохиолын талаарх нарийн мэдээллийг тэр бүр өгч чаддагтгүй. Лавлагааны номын санчид худалдаж авсан, зөвшөөрлийн дагуу авсан эсвэл вэбээс чөлөөтэй авч болох эх сурвалжийн төрөл бүрийн фондыг бүрдүүлэн, ажилладаг тул хамгийн хялбар байдлаар хариулт өгч болох асуултын талаарх ойлголт аяндаа тогтоно. Вэб дэх мэдээллийн цар хүрээ, олон төрөл нь лавлагааны номын санчид болон хэрэглэгчдэд шинэ шинэ боломж нээж өгч байгаа ч өнөө үед сайн мэдээлэл олж авахад хүндрэлтэй байдаг гэдгийг санаж байх ёстой. Нэгэнт олж авсан мэдээлэл хожим нь алга болох эсвэл олж авсан зарим мэдээлэл огт буруу байж болзошгүй байдаг. Лавлагааны эх сурвалжийн талаарх Harrod-ийн тодорхойлолтыг эргэн санахад номын санчид болон хэрэглэгчид баттай мэдээлэл олж авахдаа маш хянуур сэрэмжтэй байх ёстой.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Ред. Heartstill Young, The ALA Glossary of Library and Information Science (Чикаго: Америкийн номын сангийн холбоо, 1983), 188.
2. Marcia J. Bates, “What is a Reference Book? A Theoretical and Empirical Analysis”, For Information Specialists: Interpretations of Reference and Bibliographic Work, ред. Howard D. White, Marcia J. Bates, Patrick Wilson (Norwood, N.J.: Ablex, 1992), 9-26.
3. Bill Katz, Cineiform to Computer: A History of Reference Sources (Lanham, Md.: Scarecrow Press, 1998), 415x.
4. Эмхтгэсэн Ray Prytherch, Harrod’s Librarians’ Glossary and Reference Book, 9 дэх хэвлэл (Aldershot, England: Gower, 2000), 618.
5. Michael D. J. Spencer, “Panphlet Collection Development”, Readings on the Vertical File, ред. Michael D. J. Spencer (Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1993), 21-28.
6. Pamela R. Gibbarelli, Elliot H. Gertel ба Mona Kratzert, “Choosing Among the Options for Patron Access Databases: Print, Online, СД, or Locally Mounted,” The Reference Librarian 39 (1993): 85-97.
7. Sydney J. Pierce, “Introduction,” The Reference Librarian 29 (1990): 1-8.
8. Mary Biggs ба Victor Biggs, “Reference Collection Development in Academic Libraries:

Report of a Survey," RQ 27 (1987 оны намар): 67-79.

9. Christopher W. Nolan, Managing the Reference Collection (Чикаго: Америкийн номын сангийн холбоо, 1999), 32-44.
10. Лавлагааны фондын бүрдүүлэлтийн бодлого, төлөвлөлтийн талаарх зарим жишээг Daniel T. Richards ба Dottie Eakin нарын Collection Development and Assessment in Health Sciences Libraries (Lanham, Md.: : Анагаах ухааны номын сангийн нийгэмлэг ба Scarecrow Press, 1997), 283-93-ээс үзэж болно.
11. Melissa Holmberg, "Using Publisher's Web Sites for Reference Collection Development," Issues in Science and Technology Librarianship 25 (2000 оны өвөл). <http://www.library.ucsb.edu/istl/00-winter/article3.html> вэб хуудаснаас үзэх боломжтой.
12. Eleanor Mathews ба David A. Tyckoson, "A Program for the Systematic Weeding of the Reference Collection," Reference Librarian 29 (1990): 129-43.
13. Lynn Westbrook, "Weeding Reference Serials," Serials Librarian 10 (1986 оны зун): 81-100.
14. William Katz, Introduction to Reference Work, 7 дахь хэвлэл. (New York: McGraw-Hill, 1997), 2:254.
15. Jean C. McManus, "Archiving the Content of Print and Electronic Reference Works in the Digital Age: An Analysis and a Proposal," Finding Common Ground: Creating the Library of the Future Without Diminishing the Library of the Past (New York: Neal-Schuman, 1998), 375-80.
16. Интернет дэх мэдээллийн сан, СД, вэб эх сурвалжуудыг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтүүдийн хувьд дараах материалыг үзнэ үү. Үүнд: J.A.Large, "Evaluation of Electronic Media as Reference Sources," Encyclopaedia of Library and Information Science, ред. Allen Kent (New York: Marcel Dekker, 1991), 48: 116-29; Anne B.Piternick, "Decision Factors Favoring the Use of Online Sources for Providing Information," RQ 29 (1990 оны зун): 534-44; Candy Schwartz, "Evaluating СД Products: Yet Another Checklist," СД Professional 6 (1993 оны 1 кап): 87-91; Nolan, "Criteria for Selecting Electronic Products", Managing the Reference Collection, 111-45; James Rettig ба Cheril LaGuardia, "Beyond coolReviewing Web Resources", Online 23 (1999 оны 7, 8 кап): 51-55; Richard Bleiler ба Terry Plum, эмхт., "Selection Criteria", Networked Information Resources (Вашингтон: Судалгааны номын сангийн нийгэмлэг, 1999), 53-70.
17. Lynne M.Martin, "Evaluating OPACs, or, OPACS are Reference Tools", Reference Librarian 39 (1992): 201-20.
18. Peggy Langstaff, "Getting the Picture", Publishers Weekly 243 (1996 оны 4 сарын 29): 36-40.
19. Kaivan Kousha, "ДВД: The Next Evolutionary Step for Publishing Multimedia Reference Sources", Online & СД Review 23 (1999 оны 6 кап): 203-5.
20. Peter Jacso, "Content Evaluation of Databases", Annual Review of Information Science and Technology 32 (1997): 231-67.
21. Mary K. Taylor ба Diane Hudson, "'Linkrot' and the Usefulness of Web Site Bibliographies," Reference and User Services Quarterly (2000 оны хавар): 273-77.
22. Mark Schumacher,"Accuarcy of Reference Sources: The Example of Balzac," RQ 32 (1992 оны намар): 26-29.

23. Pamela Kahn, "Testing Database Quality," *Database* 17 (1994 оны 2 кап): 23-30.
24. Merylin Domas White, The Readability of Children's Reference Materials," *The Library Quarterly* 60 (1990 оны 10 кап): 300-319.
25. David Isaacson, "Literary Style in Reference Books," *RQ* 28 (1989 оны зүн): 485-95.
26. "Checklist of Items for Inclusion in СД Vendor Documentation", *RQ* 33 (1993 оны өвөл): 215-17.
27. Trisha L.DavisThe Evolution of Selection Activities for Electronic Resources", *Library Trends* 45 (1997 оны өвөл): 391-403.
28. Charles T. Townley ба Leigh Murray, "Use-Based Criteria for Selecting and Retaining Electronic Information: A Case Study," *Information Technology and Library* 18 (1999 оны 3 кап): 32-39.
29. Peter Jacso, "Be Savvy! Sometimes the Free Sources are Better," *Computers in Libraries* 20, (2000 оны 5 кап), 56-58.
30. Elisabeth Thomsen, *Rethinking Reference: The Reference Librarian's Practical Guide for Surviving Constant Change* (New York, Neal-Schuman 1999), 110.
31. Жишээлбэл дараах материалтай танилцаж болно. Үүнд: Judith Murray, "Integrating the Web into the Reference Services", *Colorado Libraries* 25 (1999 оны хавар): 10-14; Sue Scott, "Mapping the Internet: Applying Reference Skills to Tame the Web", *LASIE* 29 (1998 оны 9 кап): 20-26; Steven W.Sowards, "A typology fot Ready Reference Web Sites in Libraries", *First Monday* 3 (1998 оны 5 кап). http://www.firstmonday.dk/issues/issue3_5/sowards/index.html вэб хуудаснаас үзэх боломжтой.
32. Diane K.Kowaks, "Building a Core Internet Reference Collection", *Reference and User Services Quarterly* 39 (2000 оны хавар): 233-39.
33. Traugott Koch, "Quality-Controlled Subject Gateways: Definitions, Typologies, Empirical Overview", *Online Infromration Overview* 24 (2000): 24-34; Emma Place, "International Collaboration on Internet Subject Gateways", *IFLA Journal* 26 (2000): 52-56.
34. James Pettig, "Reference Book Reviewing Media", *Library Science Annual* 2 (1986): 13-29.
35. Helen K. Wright, "Reference Books Bulletin Editorial Review Board - ALA", *Encyclopedia of Library and Information Science*, ред Allen Kebt (New York: Marcel Dekker, 1984), 34: 346-52.
36. James Sweetland, "Reference Book Reviewing Tools: How Well Do They Do the Job?", *Reference Librarian* 15 (1986 оны намар): 65-74.
37. Donald D. Dickinson, "The Reviewing of Foreign Language Reference Books: A Woeful Inadequacy", *RQ* 32 (1993 оны хавар): 373-80.
38. Sara Amato, "Internet Reviews," *College and Research Libraries News* 55 (1994 оны 2 кап): 89.
39. Stuart W. Miller, "Monument: Guide to Reference Books", *Distinguished Classics of Reference Publishing*, ред. James Rettig (Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1992), 129-37.
40. Тухайлбал, Eileen McIlvaine Selected reference Books of 1999/2000", *College and Research Libraries* 61 (2000 оны 9 кап): 452-63.

41. Moira Duncan, “To Infinity and Beyond Library Association Record 102 (2000 оны 3 сар): 148-49-ийг жишээ болгон үзнэ үү.
42. Артур Плотник, “Зорилготойгоор судалж үзэх”, Мэдээлэлд хүрэх америкийн номын сангийн холбооны удирдамж: Бүрэн судалгааны гарын авлага ба лавлах, ред. Сэнди Уайлти (Нью-Йорк, Рэндом Хаус, 1994), xvii.
43. Subash Gandhi, “Internet Directories: A Subject Guide to Monographs”, Choice 36 (1999 оны 4 сар): 1409-21.
44. Vannevar Bush, “As We May Think”, Atlantic Monthly 176 (1945 оны 7 сар): 108.
45. Ken Winter, “From Wood Pulp to the web: The Online Evolution”, American Libraries 31 (2000 оны 5 сар): 70.
46. Cathleen M.Kluegel, “Reflection on Reference”, Towards a New Vision of Reference: Kaleidoscopic Collections and Real Librarians, ред Cathleen M.Kluegel ба Rop Richards (Чикаго: Лавлагаа ба хэрэглэгчийн үйлчилгээний холбоо, Америкийн номын сангийн нийгэмлэг, 1998), 23.
47. Judith Metcalf, “Full Circle, Back to Selecting and Organizing”, American Libraries 30 (1999 оны 5 сар): 42.
48. Jane M. Subramanian, “Patron Attitudes Toward Computerized and Print Resources: Discussion and Considerations for Reference Service”, Reference Librarian 60 (1998): 127-38.
49. Jiseph R.Zumalt ба Robert Pasicznuk, “The Internet and reference services: A Real-World Test of Internet Utility”, Улирал тутмын лавлагаа ба хэрэглэгчийн үйлчилгээ 38 (1998): 165-72.
50. Walter Minkel ба Roxanne Hsu Feldman Delivering Web Reference Services to Young People (Чикаго: Америкийн номын сангийн холбоо, 1999), x.121.
51. Donald T. Hawkins, “What is Credible Information ?”, Online 23 (1999 оны 9/10 сар): 87-89.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

American Libraries. Чикаго: Америкийн номын сангийн холбоо, 1970-. Жилд 11 удаа.

American Reference Books Annual. Редактор Bohdan S.Wynar. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1970-. Жил тутамд.

Best Reference Books, 1970-1980: Titles of Lasting Value Selected from American Reference Books Annual. Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1981. x.480.

Best Reference Books, 1981-1985: Titles of Lasting Value Selected from American Reference Books Annual. Littleton, Colo.: Libraries Unlimited 1986. x.504.

Best Reference Books, 1986-1990 Titles of Lasting Value Selected from American Reference Books Annual. Eaglewood, Colo.: Libraries Unlimited 1992. x.544.

Booklist: Reference Books Bulletin багтана. Чикаго: Америкийн номын сангийн холбоо, 1905-. 11-7 сард 2 удаа, 7-8 сард 1 удаа. СД-оор авах боломжтой.

Books in Print with Book Reviews on Disc. New Providence, N.J.: R.R.Bowker. Cap

тутамд.

Bynangle, Hans E. Phylosophy: A Guide to the Reference Literature. 2 дахь хэвлэл. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1997. x233.

Canadian Reference Sources: An annotated bibliography/Ouvrages de Reference Canadiens: Une Bibliographie Annotée. Эмхтгэсэн Mary E.Bond ба Martine M.Caron. Vancouver, B.C: UBC Пресс ба Канадын үндэсний номын сан хамтран, 1996. x1076.

CDs in Print: An International Guide to СД, СД-1, 3DO, MMCD, CD32, Multimedia, Laserdisc and Electronic Products. 14 дэх хэвлэл. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000. x1762. Мөн СД-оор авах боломжтой.

Choice: Middletown, Conn.: Коллеж ба эрдэм шинжилгээний номын сангийн холбоо, 1964-. Жилд 11 удаа.

ChoiceReviews.online. 1999-. <http://www.choicereviews.org.-ooc> үзэх боломжтой.

Econtent. Wilton, Conn.: Online, Inc. 1999-. (Хуучнаар Database, 1978-1999).

Gale Directory of databases. I боть. Online Databases. II боть. СД, Diskette,Magnetic Tape, Handheld, and Batch Access Products. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1993-. Хагас жил тутамд. Онлайн авах боломжтой.

Gregory, Vicky L., Marilyn H.Karrenbrock Stauffer, ба Thomas W.Keene, Jr. Multicultural Resources on the Internet: АНУ ба Канад. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1999. x366.

Guide to the Reference Books. 11 дэх хэвлэл. Ред. Robert Balay. Чикаго: Америкийн номын сангийн холбоо, 1996. x2020.

Library Journal. New York: Cahners, 1876-. Жилд 20 удаа.

Peterson, Carolyn Sue ба Ann D.FentonReference Books for Children. 4 дэх хэвлэл. Metuchen, N.J.: Scarecrow Press, 1992. x399.

Recommended Reference Books for Small and Medium-sized Libraries and Media Centers. РедBohdan S.Wynar. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1981-, Жил тутамд.

Reference and User Services Quarterly. Чикаго: Америкийн номын сангийн холбоо, 1997-. (Хуучнаар RQ 1960-1997.)

Reference Reviews. Farmington Hills, Mich.: Gale Group. Сар тутамд. <http://www.galegroup.com/reference/reference.htm>. вэб хуудаснаас үзэх боломжтой.

Reference Reviews Europe Annual. Florence, Italy: Casalini Libri, 1996-. Жил тутамд. Онлайн үзэх боломжтой.

Reference Sources for Small and Medium-sized Libraries. 6 дахь хэвлэл. Редактор Scott E. Kennedy. Чикаго: Америкийн номын сангийн холбоо, 1999. x368.

Safford, Barbara Ripp. Guide for reference Materials for School Library Media Centers. 5 дахь хэвлэл. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1998. x353.

Sweetland, James H. Fundemental Reference Sources. 3 дахь хэвлэл. Чикаго: Америкийн номын сангийн холбоо, 2000. x384.

Walford's Guide to Reference Materials. Боть 3. Лондон: Номын сангийн нийтэмлэг, 1998-. [7 дахь хэвлэл. Боть 2: Social and Historical Sciences, Philosophy and Religion, 1998; Боть 3: Generalia, Language and Literature, The Arts, 1998; 8 дахь хэвлэл. Боть 1: Science and Technology, 1999].

Ред. Whiteley, Sandy. The American Library Association Guide to Information Access: A Complete Research Handbook and Directory. New York: Random House, 1994. x533.

НЭМЭЛТ ҮНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Alexander, Janet E., ба Marsha Ann Tate. Web Wisdom: How to evaluate and Create Information Quality on the Web. Mahmah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1999. x156.

Зохиогчид бүрэн эрх, нарийвчлал, бодит байдал, олон нийтэд хүрэх байдал, хамрах хүрээ зэргийг тогтоох хандлагыг ашиглах вэб хуудасны үнэлгээний загварыг санал болгосон. Мөн янз бүрийн хуудсан дахь (мэдээллийн хуудас эсвэл сонирхолтой сэдвийн хуудас г.м.) мэдээллийн чанарыг үнэлэх явцад гарах ялгааг тусгасан. Сүүлчийн бүлэгт чанартай вэб хуудас байгуулах удирдамж орсон. Мөн нэрийн тайлбар, ном зүй ч багтсан.

Bates, Marcia J. "What is a reference book? A Theoretical and Empirical Analysis". For Information Specialists: Interpretation of Reference and Bibliographic Work, ред. Howard D.White, Marcia J.Bates ба Patric Wilson. Norwood, NJ.: 1992, 9-26.

Лавлагааны номыг уламжлал ёсоор дүрслэлийн байдлаар (лавлагааны номыг бусад номноос ялгах онцлог шинж талаас нь г.м.) бус захиргааны (эргэлтэнд байдаггүй ном) эсвэл үүргийн талаас нь (лавлагаанд ашиглах ном г.м.) тодорхойлж ирсэн гэж Bates онцлосон байдаг. Уг нийтлэлд дүрслэл бүхий тайлбарыг танилцуулсан.

Kassel, Kay Ann. Developing Reference Collections and Servicea in an Electronic Age: A How-To-Do-It Manual for Librarians. New York: Neal-Schuman, 1999. x150.

Энэхүү гарын авлага нь хэвлэмэл ба электрон мэдээллийн хэрэгслийн давуу, сул тал зэрэг фонд бүрдүүлэх шийдвэрийн тусlamжтайгаар уншигчдыг чиглүүлэн удирддаг. Cassel лавлагааны фондод гарах цаашдын өөрчлөлтийг зохицуулах, төлөвлөх арга замыг санал болгоходо нийтийн болон эрдэм шинжилгээний номын санчдыг аль алиныг нь хамруулан авч үзсэн.

Cooke, Alison. Neal-Schuman Authoritative Guide to Evaluating Information on the Internet: New York, Neal-Schuman, 1999. x169.

Энэхүү лавлах нь дараах хэсгээс бүрдэнэ. Үүнд: Интернет ба мэдээллийн чанар; чанарын мэдээллийг өргөн хүрээнд олж авах хайлтын хэрэгслийг ашиглах; Интернетийн мэдээллийн эх сурвалжийн чанарын үнэлгээ; тодорхой төрлийн эх сурвалжийн үнэлгээ (байгууллагын вэб хуудас, мэдээллийн сан, сэдэвчилсэн вэб хуудас г.м.); лавлагаанд тустай ишлэл бүхий ном зүй ба номын үгсийн тайлбарын хавсралт.

Head, Alison J. Design Wise: A Guide for Evaluating the Interface Design of Information Resources. Medford, NJ.: CyberAge Books, 1999. x196.

Уг лавлахад СД, вэб хуудас, арилжааны онлайн мэдээллийн сангийн бүтцийн үнэлгээг гаргахад хэрэгтэй жагсаалт орсон.

Ред. Katz, Bill, ба Robin Kinder. "The Publishing and Review of Reference Sources." The Reference Librarian 15 (1986 оны намар): 1-336.

Уг түүвэрт лавлагааны хэвлэл ба тоймыг хэд хэдэн талаас нь нягталж үзсэн байгаа. Ялангуяа "Reviews and Evaluation og Reference Works" хэсэг дэх Norman Stevens-ийн

“Evaluating Reference Books in Theory and Practice”; James H.Sweetland-ийн “Reference Book Reviewing Tools: How Well Do They Do the Job?”; James Rettig-ийн “The Reference Reviewer’s Responsibilities” зэрэг сонирхол татахуйц материал орсон.

Редактор Kluegel, Kathleen M., ба Rob Richards. Towards a New Vision of Reference: Kaleidoscopic Collections and Real Librarians. Чикаго: Лавлагаа ба Хэрэглэгчийн Үйлчилгээний Нийгмэлэг, 1998. x40.

1997 оны зүн Америкийн номын сангийн холбооны бага хурал дээр тавьсан илтгэлүүд дээр үндэслэсэн энэхүү түүвэр нь уялдаа бүхий фондын бүрдүүлэлт ба үйлчилгээний менежмент сэдвийн лавлагааны үйлчилгээ, холбогдол бүхий эх сурвалж олж авах ба лавлагааны эх сурвалж боловсруулалт гэсэн гурван талыг тусгасан. Мөн хоорондоо холбоо бүхий эх сурвалжуудыг тусгасан лавлагааны фондыг бүрдүүлэх талаарх ишлэл бүхий ном зүй орсон.

Kovacs, Diane. Building Electronic Library Collections: The Essential Guide to Selection Criteria and Core Subject Collections. Нью Йорк: Neal-Schuman, 2000. x217.

Зохиогч вэбэд тулгуурласан мэдээллийн эх сурвалжийг түүвэрлэх, үнэлэх, сонгоход шаардлагатай фонд төлөвлөлтийн удирдамжийг танилцуулсан. Эхний бүлэгт фондын төлөвлөлт, бүрдүүлэлтийн хүрээг тусгасан бол дараачийн бүлгүүдэд үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт болон төрөл бүрийн сэдвийн хүрээний гол цөм ба үүнд Бүлэг 2-т вэбэд тулгуурласан шууд хариулагдах лавлагааны үндсэн эх сурвалжийг танилцуулсан.

Nolan, Christopher W. Managing the Reference Collection. Чикаго: Америкийн номын сангийн холбоо, 1999. x213.

Nolan “хэрэглэгчийн бодит хэрэгцээнд тулгуурласан үр дүнтэй лавлагааны фондыг” бий болгох талаар танилцуулсан ба лавлагааны фондыг бүрдүүлэх бодлого төлөвлөх, электрон лавлагааны эх сурвалж сонгох, ашиглалтанд оруулах ба лавлагааны фондын үнэлгээ, шаардлагагүй мэдээллийг гаргах зэрэг асуудлыг тусгасан. Номын төгсгөлд лавлагааны фондын менежментийн талаарх гол ном зохиолыг харуулах ишлэл бүхий ном зүй орсон.

Редактор Pierce, Sydney J. “Weeding and Maintenance of Reference Collections.” The Reference Librarian 29 (1990): 1-173.

Үүнд өнөөг хүртэлх хугацаанд номын сан дахь лавлагааны фондыг цэгцлэх, шаардлагагүй мэдээллийг гаргах гэсэн сэдвийг харьцангуй дутуу боловсруулсан шалтгааныг тодруулахыг оролдсон. Нийтлэлүүдийг 3 хэсэг болгон ангилсан. Эхний нь хэрэглэгчдийн бүлэг ба лавлагааны эх сурвалжийн талаарх зорилтуудаар ялгах үр нөлөөг харуулсан бол 2-р хэсэгт лавлагааны эх сурвалж боловсруулах бодлого, 3-р хэсэгт фондын үнэлгээний асуудлыг тусгасан.

Reference Collection Development: A Manual. Чикаго: Лавлагаа ба Насанд хүрэгчдэд зориулсан үйлчилгээний хэлтэс, Америкийн номын сангийн холбоо, 1992. x48. (RASD Occasional Papers, дугаар 13)

RASD-ын Түүвэр боловсруулалт ба үнэлгээний хэсгийн Лавлагааны фондын бүрдүүлэлт ба үнэлгээний хороноос эрхлэн гаргасан энэхүү гарын авлагад нийтийн ба сургуулийн номын сангуудад насанд хүрэгчдэд зориулсан лавлагааны фондыг бүрдүүлэх бодлого төлөвлөх талаарх удирдамжийг тусгасан. Гарын авлагын эхний хэсэгт лавлагааны фондыг бүрдүүлэх бодлого томъёолоход шаардлагатай жагсаалт орсон ба дараа нь загвар төлөвлөгөөг зураг, жишээний хамт тоймлон үзүүлсэн. Түүнчлэн их сургуулийн номын сан ба нийтийн номын санд зориулсан хоёр бүрэн чиглэлийг хавсралт болгон оруулсан.

Rettig, James. “Every Reference Librarian a Reviewer.” RQ 26 (1987 оны хавар): 467-76.
Лавлагааны бүх номын санчид ажлаа хянагчдын адил нарийн чанд мэдэх үүрэгтэй

гэж Rettig үздэг. Ингэхдээ дээрх үйл явцыг лавлагааны хэрэгслийг бүхий л хэлбээрээр авч үзсэн ба сул ба давуу талуудыг номын сангийн үйлчлүүлэгчдийн мэдээллийн эрэлт хэрэгцээг хангахтай холбон үзсэн.

Slote, Stanley J. "Weeding Reference Collections." *Weeding Library Collections: Library Weeding Methods*. 4 дэх хэвлэл. Eaglewood, Col.: Libraries Unlimited, 1993. x 174.

Лавлагааны фондыг шалгахтай холбогдсон асуудал нь фондод орсон материалуудын төрлөөс хамааран уlam нарийн төвөгтэй болдгийг Slote онцлон тэмдэглэсэн байгаа. Энэ бүлэгт лавлагааны материалуудын төрөл бүрийн категорыг шалгаж үзэх арга тусгагдсан.

Ред. Spencer, Michael D. G. *Reading on the Vertical File*. Eaglewood.: Colo.: Libraries Unlimited, 1993. x174.

Spencer шаардлагатай материалуудыг олж авах, сонгох, шалгах, мэдээллийг бүртгэхээс эхлэн босоо файлын индексийг автоматжуулан, ажиллагааг нь үнэлэхтэй холбоотой бүхий л хүрээг хамарсан нийтлэлүүдийн түүврийг эмхтгэсэн. Хавсралтад босоо файлыг сонгох бодлого ба үйл явцын чиглэлийн талаарх гарын авлагыг харуулсан.

Wells, Amy Tracy, Susan Calcari ба Travis Koplow. *The Amazing Internet Challenge: How Leading Projects Use Library Skills to Organize the Web*. Чикаго: Америкийн номын сангийн холбоо, 1999. x279.

Энэхүү номонд олон улсын түвшинд нэр нөлөө бүхий 12 төслийн талаарх судалгааг танилцуулсан. Дэлгэрэнгүй тайлбарт шалгуур үзүүлэлт болон аль эх сурвалжийг оруулах талаарх шийдвэр гаргахад хэрэглэх үнэлгээ зэрэг мэдээлэл орно. Төслүүдэд Argus Clearinghouse, BUBL Information Service, INFOMINE, the Internet Public Library, Librarians' Index to the Internet.

ЛАВЛАХУУД

Сюзан Миллер

АШИГЛАЛТ БА ШИНЖ ЧАНАР

Эзлэн түрэмгийлэгч¹ Вилльямын тушаалаар 1086 онд *Доумсдэй Ном* (*Domesday Book*)-ыг хэвлэснээр хүмүүс болон байгууллагуудыг дэс дараалалтайгаар жагсаасан нь мэдээллийн эх үүсвэрийн шаардлагыг анх хангасан байж болзошгүй. Татварын зориулалтаар ашиглагдаж байсан Английн баялаг болон хүмүүсийн тухай мэдээллтэй энэхүү эмхэтгэл нь эхлээд гүнт улсын газар зүйн байршилаар, дараа нь гүнт улс² доторх эдлэнгээр гарсан. Тухайн жагсаалт нь хэн ямар өмчийг эзэмшиж байсан, тэр хүн хаана амьдарч байсан мэдээллийг эмхэтгэсэн анхны лавлах байсан бололтой. Одоогийн лавлахууд нь бүхий л сэдэв, газар зүйн байршилыг хамарч, *Сурах Ертөнц*, эсвэл Холбоодын тайлбар толь зэрэг нийтлэг нэр нээс эхлээд Америкийн урлагийн лавлах буюу *Бүдийн шашины лавлах* гэх мэтийн нилээд нарийвчилсан нэрээр гардаг. *Лавлах* нь хэвлэмэл эх үүсвэр, СД, Интернетийн мэдээллийн сан болон хэвлэмэл баримтын хэлбэрээр байдаг. Лавлагааны төрлийн мэдээлэл нь мөн түүнчлэн цуврал хэвлэл, жил бүр гардаг ном, гарын авлага зэрэг мэдээллийн эх үүсвэрийн өөр төрөлд ч орсон байдаг.

ALA (ALA)-аас *Номын сан ба Мэдээллийн шинжлэх ухааны цгсийн тайлбарт тодорхойлсны дагуу лавлах нь* “хүмүүс буюу байгууллагуудын жагсаалт, дэс дараалалтайгаар, ихэнх тохиолдолд үсгийн дарааллаар буюу ангилалаар зохион байгуулагдсан, хаягтай, гишүүнчлэлийг заасан гэх мэт мэдээллэлтэй, хувь хүмүүсийн хувьд хаяг, албан тушаал, гүйцэтгэдэг үүрэг болон байгууллагуудын хувьд бас төстэй баримттай”³ байдаг бөгөөд тун чухал мэдээллийн эх үүсвэр ажээ. Лавлахад байгууллагууд болон хүмүүсийн талаарх мэдээллийг оруулдаг. Үүнээс гадна байгууллагын буюу хүмүүсийн нэрийн бичилтийг шалгах, мөн түүнчлэн хувь хүмүүсийн номын сангаас олох боломжгүй мэдээллийг авах зорилгод нь нийцүүлэн байгууллагуудтай холбож өгөхөд ашиглагддаг. Лавлах нь маш олон төрлийн байгууллага, холбоо, хувь хүмүүсийн мэдээллийг агуулдаг тул нилээд олон номын санд хамгийн их ашиглагддаг мэдээллийн эх үүсвэр болдог байна.

ҮНЭЛГЭЭ

Лавлахыг үнэлэхэд анхааралдаа авах шаардлагатай нилээд хэдэн шалгуур байдаг. Нэгдүгээрт, лавлахын цар хүрээ: тухайн ажилбарт ямар байгууллага, газар зүйн байршил, ямар хүмүүсийг хамруулсан бэ? Лавлагааны нэр нь ихэнх тохиолдолд тухайн мэдээллийн эх үүсвэрийн агуулгын тайлбарыг өгдөг боловч оршил хэсэгт нь илүү нарийвчилсан мэдээлэл байдаг тул түүнийг сайтар судлах шаардлагатай. Мөн түүнчлэн тухайн лавлах нь тодорхой хүрээндээ хэр

дэлгэрэнгүйг тодорхойлох нь чухал. Жишээ нь, бизнесийн лавлах нь тухайн нутаг дэвсгэрт оршиж буй нэг амдоллараас илүү орлоготой буюу өөр ямар нэгэн шалгуурт нийцэж буй бүх бизнесийн нэгжүүдийг хамруулсан болно.

Лавлахад орсон мэдээллийн *нийтэд хүрэх байдлыг* шалгах шаардлагатай. Лавлагааны хэвлэлтийн давтамж ямар вэ? Тухайн мэдээллийг хэр ойрхон өөрчлөн шинэчилдэг вэ? Энэ үзүүлэлт нь лавлахын хувьд нэн чухал шинж юм, яагаад гэвэл ямар нэгэн байгууллага буюу хувь хүний талаарх хамгийн суулийн үеийн мэдээллийг олж авахын тулд ашигладаг. Мөн лавлахын үнэн зөв байдлыг тодорхойлоход мэдээллийг яаж *шинэчлэдэг байдал* нь чухал юм. Бичилтийг шинэчлэхдээ олон аргачлал ашигладаг: утсаар мэдээллийг шалгах, шуудангаар маягт явуулж мэдээллийг цуглуулах, улсын бүртгэлээс хянах, сонин сэтгүүлээс үзэх г.м. Аливаа лавлахын оршлын хэсэгт эх сурвалжийн нийтэд хүрэх болон үнэн зөв байдлын талаарх мэдээллийг тусгасан байdag.

Лавлахын *формат* нь номын санч болон хэрэглэгчдийн хувьд үр дүнтэйгээр ашиглахад нь чухал үүрэгтэй байдаг. Анхааралдаа авах нэгэн зүйл бол тухайн лавлахын зохион байгуулалт юм. Оруулсан баримтууд нь тухайн мэдээллийн эх үүсвэрийн хувьд тодорхой зохицуулагдсан, таарч нийцсэн байна уу? Ашиглахад хялбар болгон хуудаснууд толгой бичигтэй юу? Лавлахын индекс бол орсон мэдээллийг олоход чухал зүйл болдог. Индексийн төрлүүдэд хүний нэрийн индекс, газар зүйн индекс, албан тушаал буюу байгууллагын нэрийн индекс, сэдвийн индекс зэрэг орж болно. Албан тушаал ба байгууллагын жинхэнэ нэр буюу албан тушаал, байгууллагын түлхүүр угнүүд (түлхүүр угний индексийн олон талт оролтыг харуулсан Дурслэл 14.1-ийг үзнэ үү) байж болно.

Дурслэл 14.1

Хэвлэмэл лавлах /Directories in Print/ номны түлхүүр цгийн индексийн жишээ. Дон Конзерт Дес Жардинсын Хэвлэмэл лавлахаас, 16-р хэвлэл, Гэйл, 1998. Гэйл Групп компаний 1998 онд баталгаажуулсан зохиогчийн эрхийн дагуу зөвшөөрөл авч хуулбарлан нийтлэв.

Pacific Coast Studio Directory 6888
Pacific Design Center—Directory [California] C&SDIP
Pacific Egg and Poultry Association—Membership List 3944
Pacific Fishing—Yearbook Issue 2166
Pacific International Trapshooting Association—Yearbook 9627
Pacific Island and Australian Aboriginal Artifacts in Public Collections in the United States of America and Canada IDIP

Poughkeepsie-Hyde Park-Pleasant Valley, New York Cross Reference Directory C&SDIP [Poultry]; American Silkie Bantam Club—Membership List 8742
Poultry Antiquities—Breeders Directory; Society for the Preservation of 9251
Poultry Association—Membership List; Pacific Egg and 3944
Poultry; Computer Software Directory for 3650

Egg Marketing—Directory of Processors and Further Processors Issue; Poultry & 3979
Egg Marketing—Egg Marketing Directory Issue; Poultry & 3980
Egg Marketing—Poultry Distributor Directory Issue; Poultry & 3981
Egg and Poultry Association—Membership List; Pacific 3944
Egg & Poultry Industries Issue; Poultry International—Who's Who International in the 3982

СОНГОЛТ

Павлах эх сурвалжийг сонгох үйл явц нь янз бурийн төрлийн номын санд нилээд олон хүчин зүйлээс шалтгаалан явагддаг. Цуглуулганд ямар лавлагаа орсон нь үйлчлүүлж буй нийгэмлэг, асууж байгаа асуултын төрөл, тухайн сэдвийн хүрээн дэх асуултын тооноос хамаардаг. Жишээ нь: эрдэм шинжилгээний болон мэргэжлийн номын сангуд нь төрийн ихэнх номын сангудыг бодвол олон улсын эх сурвалжуудыг давуутай сонгон худалдаж авдаг. Гэвч төрийн номын сангуд нь сургуулийн номын санг бодвол бизнесийн эх сурвалж, утасны лавлагааг илүү сонирхдог. Сонголтын өөр нэг хүчин зүйл бол номын сангийн байршил юм. Учир нь тодорхой газар зүйн байршлын хамаарал нь эх сурвалжийн төвлөрөлтийг бий болгодог талтай. Номын сангийн байршилтай холбогдолтой бас нэг анхаарах зүйл бол орчин тойронд нь ямар мэдээлэл цуглуулах боломжтой вэ, мөн түүнчлэн хамтран эх сурвалж цуглуулах албан ёсны сүлжээтэй эсэхийг авч үздэг. Ингээд номын сангид байгаа төсөв, лавлагааны мэдээллийг худалдаж авах өртөг зэргийг тооцох шаардлагатай болно. Жижиг номын сангуд ба төсвийн хүндрэлтэй номын сангийн ажилтнууд жил тутмын лавлахыг сонгон худалдаж авах нь зайлшгүй.

Электрон хувилбар

Сонголтын хүрээнд өөр нэг анхаарал хандуулах зүйл бол ашгийн бус хэлбэрийн лавлахын төрөл юм. Энэ нь СД-н бүтээгдэхүүн, Диалог (Dialog) зэрэг интернэт дэх худалдагчийн бичиж нийтэлсэн арилжааны мэдээллийн сан байж болно. Электрон эх сурвалж нь хэвлэмэл мэдээллээс хайхаас илүү сайн сонголт байж болзошгүй. Учир нь интернэт дэх мэдээллийн сан болон СД-н бүтээгдэхүүн ижил агуулгатай хэвлэмэл баримтаас илүү шинэлэг мэдээлэл агуулдаг. Эх сурвалжийг жил бүр хэвлэдэг бол харин мэдээллийн санг улирал тутам шинэчилдэг учраас электрон хувилбар нь илүү үнэн зөв мэдээлэлтэй байна. Электрон мэдээллийн сан ба СД-н үр ашигтай энэ боломжийг ашиглан хайх асуудал гарч ирнэ. Зарим нэгэн жижиг элемент буюу хэсгийн электрон хэлбэрт индекс тавьж болно, гэвч хэвлэмэл хувилбарын хувьд тийм боломж байдаггүй. Нэг жишээг авахад Америкийн номын сангийн лавлахын хэвлэмэл хувилбарт номын сангийн төрлийн индекс байдаггүй байхад электрон хувилбарт нь номын сангийн төрлөөр хайлт хийх боломжтой. Электрон аргаар хайхад түлхүүр үгийг ашиглах боломж олддог байхад хэвлэмэл хувилбарт тийм боломж үгүй. Гэвч хэвлэмэл хувилбарт түлхүүр үг буюу нэрийн индексийг оруулбал боломж нээлттэй. Энэхүү технологийн давуу тал нь яг тодорхой нэр буюу гарчгийг мэдэх шаардлагагүй бөгөөд түлхүүр үгийг ашиглан хайх боломжтой гэдгийг харуулж байна.

Интернэтийн ба СД-н хайлтын өөр нэг ашигтай тал бол 5-р бүлэгт тайлбарласан ойлголт болох Булеан (Boolean) логикиг ашиглан хэсэг, нэр томъёог хавсруулах явдал юм. Булеан логик нь номын сангийн хэрэглэгчдийн шаардлагыг хангах зорилгоор тусгай багцыг нэр томъёо ашиглан хайх боломжоор хангадаг. Жишээ нь: *D&B-Дун Электрон бизнесийн лавлах (D&B-Dun's Electronic Business Directory)* компанийн нэрийг хайх явцад түлхүүр үгийг ашиглах тохиолдолд ижил төстэй нэр гарч ирж болно. Булеан операторыг ашиглаж тохиорох бизнесийг тодорхойлох боломжтой. Электрон эх сурвалжийг ашиглах явцад компьютерийн техник хангамж, программ хангамж, интернэтийн үйлчилгээний төлбөр зэргийн өртгийг харгалзах нь ойлгомжтой ба энэ асуудлыг авч үзэхдээ хурд, олсон мэдээллийн тухайн цаг үеийн шинэлэг баримт зэрэг давуу талуудтай харьцуулах шаардлагатай. Мэдээлэл хайж байгаа байгууллага бүр хэзээ, хэр давтамжтай

интернэтийн арилжааны хайлтыг ашиглах чиглэлээр бодлого боловсруулах нь зүйтэй.

Интернэт дээр улан л олон төлбөргүй лавлах гарч ирж байгаа тул алиныг нь мэдээлэл цуглуулах зорилгоор сонгон худалдан авах тухайгаа шийдэх хэрэгтэй болно. Зарим тохиолдолд төрийн байгууллагуудыг "Хэний ч хамааралгүй дуу хоолойн цнэгүй лавлах" *AnyWho Toll Free Directory*) зэрэг интернэтийн үнэгүй лавлахад холбож, хэвлэмэл хувилбарыг авахаа болж болно. Мөн түүнчлэн номын сангийн вэбийн нүүр хуудсанд холбогдох мэдээллийн хуудсуудыг нэмж оруулах нь лавлах төрлийн мэдээлэлд гарц гаргаж өгөх үр ашигтай зам билээ. Жишээ нь: *Yahoo* дахь лавлах (<http://dir.yahoo.com/Reference>) бол бизнесийн ба утасны дугаарын лавлагааны вэб – хуудсуудыг олох маш сайн боломж юм. Вэб хуудсан дээр лавлагаа байрлуулах нэг аятай боломж бол *интернэтийн олон нийтийн номын сангийн лавлах төв* (*Internet Public library's Reference Center*) (<http://www.ipl.org/ref/>) билээ. Интернэтийн тохиромжтой хэсгүүдийг тодорхойлох нь сонголтын үйл явцын нэгээхэн чухал зүйл юм. Сонголтын үйл явцын талаар дэлгэрэнгүй тайлбарыг 13 дугаар бүлэгт тусгав.

ЧУХАЛ ЕРӨНХИЙ ЭХ СУРВАЛЖУУД

Дараах хэсгүүдэд номын сан, хэвлэлийн газар, боловсрол ба эрдэм шинжилгээний байгууллага, сангууд ба тэтгэлгүүд, бизнесийн байгууллага, нийгэмлэг холбоод болон засгийн газрын гол лавлахуудын жишээг тайлбарласан болно. Утасны лавлах болон мэргэжлийн лавлахын зарим нэгэн төлөөллийн бүлгүүдийг бас авч үзсэн. Эдгээр хэсгүүдийн алинд ч хамаардаггүй нэг ерөнхий агуулгатай *Канадын тайлбар толь & лавлахад* (*Canadian Almanac & Directory*) Канадын бүх салбарын байгууллагууд оржээ. Энэ нь нэн хэрэгцээтэй жил тутмын хэвлэл бөгөөд 15 дугаар бүлэгт нарийн тайлбарлагдсан байгаа.

Лавлахын лавлахууд

Лавлахын лавлахад төрөл бүрийн лавлахын жагсаалт, тодорхойлолтыг тусгасан байдаг. Номын сангийн хэрэглэгчид ямар нэгэн лавлагаа шаардлагатай боловч тодорхой нэр ба тухайн төрлийн лавлах байдаг эсэхийг, жишээ нь сэтгэл зүйчдийн, мэдэхгүй тохиолдолд энэхүү эх сурвалж нь эхлэх гарaa болж өгдөг.

Хэвлэмэл лавлах (*Directories in Print*) нь АНУ ба дэлхий дахинд цар хүрээгэрээ үндэстний ба бус нутгийг хамарсан бүх төрлийн лавлагааг цуглуулдаг. Улс ба хот, орон нутгийн лавлагааг ч мөн оруулдаг болжээ. Үүнд арилжааны лавлагаа, соёл урлагийн байгууллагуудын жагсаалт, мэргэжил ба мэргэжилтний лавлах, шинжлэх ухаан мэргэжлийн байгууллагын жагсаалт, танилцуулга намтын лавлах зэрэг төрөл бүрийн сэдвийн маш олон жагсаалт, зааварчилгааны лавлах төрлийн мэдээллийг хамруулсан байдаг. Эдгээр төрөл бүрийн эх сурвалжуудын нэгдмэл шинж чанар нь бүгдээрээ хаягтай байдаг. Лавлахад хэвлэлийн бус хэлбэрүүд - тухайлбал бичил ба электрон хэлбэр ордог. Хэвлэмэл лавлах (*Directories in Print*) нь хэвлэлтээс гарцаад байгаа лавлагааны талаарх мэдээллийг бас өгнө.

Хэвлэмэл лавлах (*Directories in Print*) хоёр ботиос бурддэг. Үүнд: тодорхойлолтын тайлбартай бичлэгийн боть ба индексийн боть. Гол ботиуд хэвлэгдэх явцад шинээр ирж буй лавлахын тодорхойлолтуудыг нэмж, шинэчилсэн мэдээллийг бүрдүүлэн гаргадаг. Индексийн боть сэдэв зүйлийн индекс, номын нэр ба түлхүүр угний индекс бас өөр хувилбарт индексийг ч гарган харуулж болно. Өөр хувилбарын индект хэвлэмэлээс бусад хэлбэрийн лавлах ордог, тухайлбал аудио хуурцаг, Брайlle, СД, интернэтийн мэдээллийн сан, дискет, соронзон хуурцаг. Тодорхойлолтын тайлбартай бичлэгийн боть нь

ерөнхий сэдэв-зүйлээр байрлагддаг бөгөөд бүлэг тодорхойлолтын нэрийг үсгийн дарааллаар жагсаасан байдаг. Тодорхойлолтын бичлэг бүр нь тухайн лавлах ямар хавтастайгаас эхлээд, хэл, хэвлэлтийн давтамж, ямар төрлийн мэдээлэл агуулж байгааг тодорхойлж өгдөг. Бусад мэдээлэлд лавлагааг яаж захиалах, электрон буюу хэвлэлийн газрын вэбний нүүр хуудас хэлбэрээр байгаа эсэх тайлбарлагддаг.

Номын сангийн хэрэглэгч, жишээ нь архитектор, эсвэл чихэр борлуулагч зэрэг мэргшсэн бүлэг хүмүүсийн буюу мөн багаж хэрэгсэл, үл хөдлөх хөрөнгө, үйлдвэр зэргийн хаяг олох шаардлагатай бол *хэвлэмэл лавлах* (*Directory in Print*) нь ажлаа эхлэх зөв алхам болно. Сэдэв зүйлийн индекс бол төрөл бүрийн сэдвийн толгой нэрээр хайлт хийж, тухайн салбарт ямар лавлах байдгийг үзэхэд хэрэгтэй. Нэрийн болон түлхүүр үгний индекс нь чухал үгийг ашиглан, шаардлагатай лавлахын нэрийг олоход дөхөмтэй байдаг. Гадарлаж буй боловч яг нэрийг нь мэдэхгүй байдалд лавлагаа ба түлхүүр үгийг ашиглан тухайн салбар дах янз бүрийн лавлагааг хувь хүмүүс хайхад энэ индекс тус болно. Хагас жил тутам шинэчлэгддэг *радио нэвтрүүлгийн Гейл* (*Gale*) мэдээллийн сангийн нэг хэсэг болох *Диалог* (*Dialog*) ба *Гейл сүлжээнээс хэвлэлийн лавлагааг* олж харах боломжтой. Энэ нь *Гейл-ын Бэлэн лавлах тавиур* (*Gale's Ready Reference Shelf*)-ын нэгэн бүрэлдэхүүн хэсэг болж *Гейл* сүлжээнд байдаг.

10 гаруй лавлах мэдээллийн санг *Гейл* групп хэвлэсэн бөгөөд энэ *Гэйлсийн Бэлэн лавлах тавиур* нэртэйгээр гарсан нь хамгийн түгээмэл бөгөөд *Гейл* лавлахуудыг дотроо агуулж байдаг. Тухайн вэб хуудсанд сүүлийн үед оруулсан лавлахууд бол *Хэвлэлийн лавлах /Directories in print/, Tусгай номын сан болон мэдээллийн төвийн ажиллагаа /Directory of Special Libraries and Information Center/, Холбоодын нэвтэрхий толь /Encyclopedia of Associations/-/бүх цувралууд/, Мэдээллийн сангийн Гейлсийн лавлах /Gale Directory of Databases/, Интернэтийн мэдээллийн сангийн Гейл зааварчилгаа /Gale Guide to Internet Databases/, Хэвлэл болон Радио нэвтрүүлгийн Гейл лавлах /Gale Directory of Publication and Broadcast Media/, Хэвлэгчдийн лавлах /Publishers Directory/, Судалгааны төвцүдийн лавлах /Research Centers Directory/, Олон улсын судалгааны лавлах /International Research Directory/, Засгийн газрын эрдэм шинжилгээний лавлах /Government Research Directory/, Хэвлэмэл мэдээлэл /Newsletter in Print/, Америкийн шашны нэвтэрхий толь /Encyclopedia of American Religions/ юм*. Энэ мэдээллийн санг гурван хэсэг болгон зохион байрлуулдаг. Үүнд: байгууллага, хэвлэл, мэдээллийн сан. Энэхүү гурван хэсгийг тус бүрээр буюу бүхэлд нь хайх боломжтой болгосон байдаг. Хайлтыг нэр, газрын байршил, сэдэв, чөлөөт эх /free-text/ ба эсвэл бүгдийг хамтатган хамруулж болно.

Номын сангийн лавлах

Номын сангийн лавлах ба сэдэв зүйлийн цуглувулга нь дэлхий дахинь номын сангудын тусгай фонд, мөн номын сангудын байршил, мэргэжилтэй боловсон хүчин зэргийг таньж мэдэхэд чухал эх үүсвэр болдог. Үүнээс гадна номын сангийн хэрэглэгчдийг бүх төрлийн сэдэв болон газар зүйн хол ойроос үл хамааран мэдээллийн эс холбож байдагт ач холбогдол нь улам мэдрэгдэнэ. АНУ, Канад, Мексик болон АНУ-ын удирдлагад холбогддог дэлхийн бусад бүс нутгүүдад номын сангийн талаарх бодит мэдээлэл хангадаг гол хэвлэлийн эх сурвалж бол *Америкийн номын сангийн лавлах /American Library Directory/* юм. Иймд хоёр боть ном нь бүх төрлийн янз бүрийн хэмжээний номын сангудад ашиглагдаж байгаа стандарт зүйл болсон. Лавлахад нийтийн номын сангуд, коллеж, их сургууль, нийгэмлэгийн номын сангуд, зэвсэгт хүчин ба засгийн газрын номын сангуд хууль, анагаах болон шашны номын сангуд зэрэг орохоос

гадна аж үйлдвэр, компани, сан болон холбоодын номын сангүүд хамрагддаг. Үүнээс гадна номын сангийн сүлжээ, консорциум, номын сангийн сургуулиуд багтдаг. 1978 оноос эхлэн лавлахыг жил бүр тогтмол шинэчилж ирсэн бөгөөд 1908–1978 оны хооронд хоёр жил тутамд хэвлэгддэг байсан.

Америкийн номын сангийн лавлах /American Library Directory/ нь бус нутгийн хувиарлалтад оруулж тохируулсан бүртгэл жагсаалтыг муж, тосгон, мужийн хотуудаар, дараа нь хотын хүрээнд үсгийн дарааллаар байрлуулдаг. Эдгээр нь байгууллагын болон хувь хүний индекстэй байдаг.

Бүртгэлд нилээд их мэдээлэл байдаг. Үүнд: номын сангийн нэр, хаяг, номын сангийн интернэт хаяг, ажилтнуудын тоо, орлого-зарлагын тоо баримт, номын сангийн өмч хөрөнгө, тусгай цуглувулга, номын сан хамрагддаг автоматжуулалтын сүлжээ, номын сангийн салбарууд. Энэ мэдээллийг тухайн номын сангаас, эсвэл олон нийтийн эх сурвалжаас авдаг. Тус лавлаганаанд бас ерөнхий мэдээллийн хэсэг байдаг. Жишээ нь, номын сангийн сургууль болон курс, харааны ба хөдөлгөөний согогтой хүмүүст үйлчилдэг номын сангүүд, дүлий болон сонсголын согогтой хүмүүст үйлчилдэг номын сангүүд, АНУ-ын зэвсэгт хүчиний хилийн чанад дахь номын сангүүдийн хаяг г.м.

Америкийн номын сангийн лавлах /American Library Directory/ нь диалог /Dialog/ болон Нексис /NEXIS/-д электрон хэлбэрээр байдаг. Интернэт дэх мэдээлэл нь хэвлэмэлтэйгээ адилхан бөгөөд бүх хэсгүүдийг хайх боломжтой. Мэдээллийн санг жил бүр шинэчилдэг. Мэдээллийн санд гурван дэд–хэсэг байдаг. Үүнд: АНУ, Канад, Мексикийн номын сангүүдийн бүтэн тодорхойлолт бүхий номын сангийн бүртгэл, консорциум, сүлжээний бүртгэл, номын сангийн сургуулийн бүртгэл. Интернэтийн хувилбарт байдаг боловч хэвлэмэлд байдаггүй хэсгүүдийг номын сангүүдийн хэвлэл, сонирхсон сэдвүүдийг тусгадаг. *Америкийн номын сангийн лавлах /American Library Directory/* нь бас СД бүтээгдхүүний хэлбэртэй буюу Дэлхийн номын сангүүдийн лавлахтай нэгтгэсэн эсвэл тусдаа мэдээллийн сангийн хэлбэртэй байдаг.

Номын сангүүдийн дэлхийн зааварчилгаа /World Guide to Libraries/-нд хаяг ордог: Интернэт хаяг (байгаа тохиолдолд), утас, телекс, факсын дугаар, захирлын нэр, томоохон өмч хөрөнгө, дэлхийн номын сангүүдийн статистикийн цуглувулга. Олон төрлийн номын сангүүд жагсаагдсан байдаг. Үүнд: үндэсний, их сургууль болон коллежийн, дунд сургууль, засаг захиргааны, христос шашны, корпорацийн, тусгай ба нийтийн номын сангүүд. Жагсаалтад оруулах номын сангүүдиг номынх нь тоо хөрөнгөөр тодорхойлдог. Харин гуравдагч орнуудын хувьд номын тоо хөрөнгө нь бага хэдий ч оруулсан байдаг. Бүртгэлийг эхлээд улс орноор нь дараалаад түүний дараа номын сангийн төрлөөр хийгддэг үсгийн дарааллын индекстэй байна.

Тусгай номын сан ба мэдээллийн төв лавлах /Directory of Special Libraries and Information Centers/ бол номын сангүүдийн фондын сэдэв, хэлбэрийн жагсаалт юм. АНУ, Канад болон дэлхий даяар байрладаг судалгааны төв, эрдэм шинжилгээний номын сан, архив, мэдээллийн төв, тусгай цуглувулга болон баримтын төвөөс олсон цуглувулга нь энэ лавлаганааны хүрээнд хамрагдана. Тодорхой нэг номын сангаас бус харин тусгай төрлийн цуглувулгын мэдээллийг олохыг завдаж байгаа үед хандахад тохиомжтой эх сурвалж болно. Номын сангийн нэр үсгийн дарааллаар зохицуулагдсан, цуглувулганы тодорхойлолт нь номын сан ба мэдээллийн төвийн нэр, хаяг, үүсгэсэн байгууллага, цуглувулгын гол сэдвийн үндсэн түлхүүр үг, номын сангийн дарга, байгуулагдсан он сан өдөр, ажилтны тоо, цуглувулгын хэмжээ, номын сангийн автоматжуулалт, интернэт хаяг, мэргэжлийн гол боловсон хүчин зэрэг мэдээллүүдээр хангадаг. Газар зүйн байрлал, ажиллагсдын болон сэдвийн индексчлэлтэй байна. Иймд зөвхөн газар зүйн байрлал нь тодорхой үед тусгай номын сангүүдиг олох, мөн номын сангийн

нэр мэдэгдэж байх үед байршилыг нь олох, эсвэл сэдвийн чиглэлээр өргөжсөн цуглувулга хийдэг номын сангудыг олоход индекс тусалдаг. Энэ лавлахыг жил бүр шинэчлэдэг бөгөөд жил тутмын хэвлэлийн хооронд нэмэлт боть гаргадаг. Үүнийг бас интернэтээс Гэйл бэлэн лавлах тавиур (Gale's Ready Reference Shelf)-ын нэг хэсэг болох Гейл сүлжээ (Gale Net)–ээр дамжуулан үзэх боломжтой.

Тусгай номын сан ба мэдээллийн төвийн лавлах /Directory of Special Libraries and Information Center/ болон Америкийн номын сангийн лавлах /American Library Directory/-ны хэлбэр, зохицуулалт нь хоорондоо ялгаатай байна. Америкийн номын сангийн лавлах нь газар зүйн байрлалтай бөгөөд сэдвийн индексгүй учраас сэдвээр хайх боломжгүй. Харин *Тусгай номын сан ба мэдээллийн төвийн лавлах /Directory of Special Libraries and Information Center/* нь үсгийн дарааллаар байрлагдсан, сэдэв, байршил, орон, ажилтнуудын индексийг багтаан хамруулсан байдаг учраас бүртгэлүүдийг үзэх их том гарц үүдийг нээж өгдөг. Номын сангудын тусгай номнуудын цуглувулгын талаарх мэдээлэл бол Сэдвийн цуглувулга /Subject Collections/ юм. Хамрах цар хүрээгээр АНУ, Канадаар хязгаарласан энэ эх сурвалж нь их сургууль, коллеж болон нийтийн номын сангуд ба тусгай номын сангуд, музейн тусгай номын цуглувулгын лавлахын үүрэг гүйцэтгэдэг байна. Сэдвийн цуглувулга /Subject Collections/-ыг 1958 оноос эхлэн тогтмол бус хэвлэж ирсэн ба тодорхой сэдвийн хүрээнд чухал цуглувулгатай номын сангудын нэр, байршилыг олоход хэрэгцээтэй эх сурвалж болно. Номын сангудын интернэт хаягуудыг олоход нэн тохиромжтой вэб сайт / Web site/ бол Номын сангийн вэб /Libweb/ нь Номын сангийн www-aар дамжин үйлчилдэг. Энэ сайт нь 100 гаруй орны 3700 гаруй вэб хуудастай холбогдох боломжоор хангана.

Хэвлэл ба Номын худалдааны лавлах

Хэвлэн нийтлэгчдийн хаяг, утасны дугаар болон хэвлэлийн бизнестэй холбогдолтой төрөл бүрийн асуудлыг лавлахаас тодруулах хэрэгцээ гардаг. Хэвлэлийн лавлагaa нь үндэсний болон олон улсын шинжтэй мэдээллээр хэвлэлийн үйлдвэрүүдийг холбогдох мэдээллээр хангадаг.

Утга зохиолын зах зээлийн газар /Literary Market Place/ бол Америкийн номын хэвлэлийн бизнесийн лавлагaa юм. Жил тутам хэвлэгдэг энэхүү ном нь АНУ дахь хэвлэлийн бүх асуудлуудтай холбогдолтой бүртгэл мэдээлэл, мэдээлэл дэх үндсэн сэдвууд тэдгээрийн бүлэг, агуулга зэргийг жагсаасан хэсгээс олж харах боломжийг олгодог. Хамрагдаж байгаа сэдвууддэд АНУ-ын ба Канадын ном хэвлэл нийтлэгчид, АНУ-д хэвлэн нийтэлдэг гадаадын байгууллагууд, номын клуб, ном түгээгчид болон утга зохиолын агентууд, номын худалдааны байгууллагууд болон үзэсгэлэн худалдаа, утга зохиолын шагналын арга хэмжээ зэрэг ордог. Үйлчилгээ ба нийлүүлэгчид, ном хэвлэгчид, цаасны наймаачдыг жагсаасан байдаг. Үүнд: нэр, хаяг, утасны дугаар, гол ажилтнуудын талаарх тодорхой мэдээлүүд орсон байдаг. Лавлахын 2 дугаар ботид үйлдвэрлэлийн “шар хуудас” /yellow pages/ /бүх компани, ажилтнуудын үсэг дарааллын жагсаалт/ болон хэвлэгчдийн төлбөргүй нийтлэлийн лавлах багтдаг. Үйлдвэрлэлийн шар хуудсанд электрон шуудан, интернэтийн хаяг ордог. Шар хуудсыг ашиглан үндсэн ботиос тодорхой нэгэн компанийн мэдээллийн хэсгийг олох боломжтой. Хэсгийн индексийг ашиглан, тодорхой төрлийн компани буюу үйлчилгээний талаарх мэдээллийг олж болно. Утга зохиолын зах зээлийн газрыг олон улсын утга зохиолын зах зээлийн газрын хамтаар вэб-аас олох боломжтой.

Олон улсын утга зохиолын зах зээлийн газар /International Literary Market Place/ нь 180 гаруй орны хэвлэн нийтлэгчдийн ертөнц дэх мэдээллийг хамруулсан байдаг. Энэ нь жил тутмын эх сурвалж болж улс орноор байрлуулсан дэд зургаан

хэсгээс бүрддэг. Үүнд: хэвлэл, үйлдвэрлэл, номын худалдааны мэдээлэл, утга зохиолын холбоод болон шагнал урамшуулал, номын худалдааны хуанли ба номын сангийн эх сурвалж багтдаг. Энэхүү эх үүсвэрийг ашиглан тодорхой нэгэн орны гол номын сангудыг олох буюу үндсэн хэвлэн нийтлэгчдийн жагсаалтыг олох боломжтой. Байгууллагын нэрээр оруулсан бүх тодорхойлолтууд нэг дэлгэрэнгүй индекстэй байна.

Хэвлэн нийтлэгчдийн лавлах /Publishers Directory/ АНУ, Канадын хэвлэлийн байгууллагуудын дэлгэрэнгүй мэдээллийг агуулдаг. Өргөн цар хүрээ бүхий хэвлэлийн мэдээлэл үүнд тусгагдсан, тухайлбал арилжааны үндсэн хэвлэгчид, утга зохиол ба сонголтын жижиг хэвлэл, сургуулийн хэвлэгч, музей, холбоо болон нийгэмлэг, шашны байгууллага, засгийн газрын агентлагууд ба корпорациуд байна. Мөн түүнчлэн үйлдвэрлэгчдийн мэдээллийн сан, программ хангамж, аудио хуурцагт мэдээлэл, хичээлийн сургалтын материал ордог. Бүртгэлийг хэвлэн нийтлүүлэгчдийн нэрийн үсгийн дарааллаар байрлуулан оруулж, үнэгүй үйлчилгээний утас болон факсны дугаар, электрон шуудангийн хаяг, Вэб хаяг /Web URLs/ зэрэг холбоо барих бүрэн мэдээллийг багтаадаг. Индексийг ашиглан нарийвчилсан сэдэв, салбарын буюу газар зүйн байршилыг болон тодорхой нэгэн хэвлэн нийтлэгчдийн гаргасан бүх хэвлэл, хавсралт, хуучин нэр зэргийг олох боломжтой.

Хэвлэн нийтлүүлэгч компаниудын талаарх мэдээллийг авах боломжтой өөр нэг эх сурвалж бол Хэвлэгдсэн Номын /Books in Print/ боть билээ. Үүнд зохиогч, номын нэр, хэвлэгдсэн номын сэдвүүдийн боть хэсгүүд, номнуудын хэвлэгчид ордог. Эхний хэсэгт хэвлэн нийтлэгчид болон түгээгчдийн нэрсийн товчлолыг хэвлэмэл номонд тусгагдсаны дагуу үсгийн дарааллаар жагсаасан байдаг. Товчлолын дараа компанийн бүртгэл нэр, олон улсын номын стандарт дугаар /ISBN/, бизнесийн хавсралт, редакцын хаяг, утас ба факсын дугаар, электрон шуудангийн хаяг, Вэб хуудас, захиалга-түгээл тийн хаяг, утасны дугаар байдаг.

Ботийн дараахь үндсэн хэсэгт хэвлэл нийтлэлийн компаниудын бүтэн нэрийг үсгийн дарааллаар жагсааж, дээр дурьдсантай адил бүртгэл мэдээллээр хангадаг. Удаахь хэсэг нь ашиглахад маш хялбар тохиромжтой бөгөөд төлбөргүй утас, факсын дугаартай хэвлэн нийтлүүлэгчид болон түгээгчдийн жагсаалт байдаг. Үүний дараа бөөний худалдаачид болон түгээгчдийн жагсаалт, захиалах мэдээллийн хамт орсон байдаг. Бөөний худалдаачид ба түгээгчдийн газар зүйн байршилын индексийг ашиглан өдгөэр компаниудыг муж бүрээр харах боломжтой. Хэвлэгдсэн номын сүүлчийн хувилбар гарснаас хойш хэвлэн нийтлэгчдийн хэсгийг нэмж оруулан эцсийн хэсэгт идэвхгүй буюу хэвлэлийн үйл ажиллагаанаас гарсан хэвлэгчдийн жагсаалтыг тусгасан байна. Хэвлэмэл номын бүх ботиудын талаарх дэлгэрэнгүй бүрэн тайлбарыг 20 дугаар бүлгээс үзнэ үү.

Утга зохиолын зах зээлийн газар /Literary Market Place/ нь ихэнхдээ ном хэвлэлийн үйлдвэрлэлийн чиглэлийн мэдээлэлтэй байхад Америкийн номын худалдааны лавлах /American Book Trade Directory/ нь АНУ ба Канадын номын жижиглэнгийн ба бөөний худалдаачдад анхаарлаа хандуулдаг байна. Энэхүү номын худалдаачдын жил тутмын лавлагaa нь газар зүйн бүс байршилаар буюу муж, тосгон, өдгөөрээс үүдээд хот хотоор цэгцлэгдэн байрласан байдаг. Үүнд түүхийн холбогдолтой баримт материалыуд, сургууль, коллежийн, боловсрол, ерөнхий мэдээллийн, шуудангийн захиалгын, хямд номын, хуучин номын, тусгай сэдвүүдийг хамарсан зэрэг бүх төрлийн номын дэлгүүрийн жагсаалт ордог байна. Лавлагaa нь үндсэн дервөн хэсэгт хуваагддаг. Үүнд: жижиглэнгийн худалдаачид болон эртний номын, ном ба сэтгүүлийн бөөний худалдаачдын, номын худалдааны мэдээлэл, гадаад хэл дээрх номын худалдаачдын гэж хуваагдана. Бөөний худалдаачдын талаарх хэсэгт бөөний худалдаачид, түр

хугацааны борлуулагчид, худалдааны ном болон сэтгүүл түгээгчдийн мэдээлэл ордог. Мөн хямд номын үндэсний түгээгчид, бөөний худалдаанаас үлдсэн номын жижиглэн худалдагчдын жагсаалт багтдаг. Гадаад хэл дээрх номын жижиглэн худалдагчдын хэсгээс гадаад номын жижиглэн худалдагчдыг олж болох бол номын худалдааны мэдээллийн хэсгээс ном экспортлогч, импортлогчдын талаарх мэдээллийг авч үзэх боломжтой. Америкийн номын худалдааны лавлагаа /American Book Trade Directory/-ны бүртгэлүүдийг үсгийн дараалалтай бүрэн индексээр нь ба дэлгүүрийн төрлийн индексээр хайж болох бөгөөд үүнд тухайн дэлгүүрийн тодорхой нэгэн сэдвийн номын 50% -аас доошгүй нөөцийг жагсаасан байдаг.

АНУ-ын хэвлэн нийтлэгч, түгээгчид болон бөөний худалдаачдын / Publishers Distributors & Wholesalers of the United States/ лавлахад АНУ-д хэвлэн гаргадаг 100000 гаруй идэвхтэй хэвлэгч, түгээгч, бөөний худалдаачид, программ хангамжийн пүүс, аудио хуурцаг үйлдвэрлэгч, музей болон холбоодын хэвлэл, худалдааны байгууллагууд ордог. Тухайн ботийн үндсэн хэсэг бол үсгийн дарааллаар жагсаасан компаниудын нэрийн хэсэг бөгөөд үүнд нэр, Р.Р.Боукер /R.R.Bowker/ -ын ном зүйн талаар их ашиглагддаг нэрийн товчлол, ISBN, бизнесийн хавсралт, редакцын хаяг ба утасны дугаар, захиалга түгээл тийн хаяг ба утасны дугаар, нэрийн товчлолтой хэвлэл орно. Компанийн үндсэн нэрийг хэвлэлээс болон нэrsийн хувилбаруудаар харьцуулж олох боломжтой болдог. Түлхүүр товчлолуудын дараагийн хэсэг болох нэрийн товчлолыг мэдэж байх үед компанийн бүтэн нэрийг тодорхойлоход ашиглагдаж болно. ISBN-ын индексийг хэвлэгч болон түгээгчдийн дугаарын дагуу жагсаадаг. Тухайн компанийн бүтэн нэрийг дараа нь оруулсан байдаг тул нэрийн индексийг үзэхэд бүтэн бүртгэл гарч ирнэ. Бусад хэсгүүдэд хэвлэгч, түгээгчдийн жагсаалт ба тэдгээрийн төлбөргүй утасны болон факсын дугаар, бөөний худалдаачдын буюу түгээгчдийн индекс, газар зүйн байршлын индекс, үйл ажиллагааных нь төрлөөр ангилсан хэвлэгчдийн индекс байна. Харилцан ярилцлага /Dialog/, дээрх АНУ-ын Хэвлэгчид, түгээгчид ба бөөний худалдаачдын /Publishers Distributors & Wholesalers of the United States/ лавлагааны интернэтийн хувилбар сар бүр шинэчлэгддэг тул хэвлэмэл хувилбараасаа илүү сүүлийн үеийн мэдээллтэй байх магадлалтай.

Дэлхийн хэвлэн нийтлэгчдийн талаарх мэдээллийг интернэтээс хайхад Хэвлэгчдийн каталог хоум пейж /Publisher's Catalogues Home Page/ нь маш тохиromжтой. Энэ сайт /site/ нь ном, кино, аудио-ном, видео-тоглоом, хэвлэгчдийн нэрийн түлхүүр үг зэрэг форматаар хайх боломж олгодог. Улс орны газар зүйн байршил зэргийг индексээр бас хайх хэрэгтэй. АНУ-ын хэвлэгчдийн сайтууд нь мөн түүнчлэн их сургуулиудын хэвлэлийг оруулсан байдаг.

Боловсрол, эрдэм шинжилгээний лавлах

Боловсролын байгууллага, дунд сургууль, нийгэмлэгийн коллеж, их сургууль, эрдэм шинжилгээний төвүүдийн лавлагааг ялангуяа академик номын сангудаас ихээхэн асуудаг байна. Эдгээр лавлахыг юуны өмнө байгууллага, хувь хүмүүсийн хаягийг олох зорилгоор ашигладаг. Боловсрол, судалгааны лавлагаанд хаяг, утасны дугаар болон тухайн байгууллагын талаарх ерөнхий танилцуулга мэдээлэл орсон байдаг. Үүнээс гадна интернэт ашиглан, тэнхмийн гишүүдийн и-мэйл хаягийг тодорхойлох боломжтой болно.

Боловсролын байгууллагуудын лавлах

Сургалтын өртөнц /The World of Learning/ нь жил тутам хэвлэгдэн гардаг, өргөн цар хүрээтэй олон улсын лавлах бөгөөд суралцсан нийгэмлэг, эрдэм шинжилгээний хүрээлэн, номын сан, музей болон их сургуулиудын талаарх

мэдээллээр хангадаг. Улс орноор ялган, үсгийн дарааллаар жагсаасан энэ лавлах ихэнх орнуудын дээд боловсролын байгууллагуудын мэдээллийн сайн эх сурвалж юм. Орон тус бүрийн ерөнхий форматын хэсэг нь академи, суралцсан нийгэмлэг, эрдэм шинжилгээний хүрээлэн, номын сан ба архив, музей ба уран зургийн галерей, их сургууль, урлаг хөгжмийн сургууль, технологийн коллеж зэрэг агуулгын хэсгүүдээс бүрддэг байна. Эдгээр өргөн хүрээний зэрэглэл доор байгууллагуудын нэрсийг жагсаасан байдаг.

Байгууллагуудын мэдээллийн хэмжээ янз бүр байна. Тодорхойлолтын хамгийн бага мэдээлэлд байгууллага, музей, номын сан буюу нийгэмлэгийн хаяг, утасны дугаар орсон байдаг. Тодорхойлолтод бас түүнчлэн багш нарын тоо, оюутан сурагчдын тоо, байгууллагын хэвлэлүүдийн нэрс, салбар байгууллагууд, тэнхмийн гишүүдийн нэрс, байгууллагуудын электрон шуудангийн хаяг орсон байж болно. Номын сан ба архивын тодорхойлолтоос фондын талаарх мэдээллийг авах боломжтой. Музей ба уран зургийн галерейн тодорхойлолтоос үзмэр буюу цуглуулгын чиглэл салбарыг үзэж болно. Ботийн төгсгөлийн хэсэгт байгууллагуудын үсгийн дараалалтай, дэлгэрэнгүй индексийг тусгасан байдаг. АНУ-ын музейн нарийвчилсан мэдээлэл авахыг хүссэн хүмүүст албан ёсны музейн лавлахыг /Official Museum Directory/ санал болгож болно. 1 дүгээр ботид мэдээллийг мужийн хотуудаар байрлуулсан, бүртгэлд нь хаяг, ажилтнуудын товч танилцуулга, цуглуулга, хангамж, үйл ажиллагаа, хэвлэл, ажиллах цаг ба орох тасалбарын үнэ, гишүүнчлэлийн хураамж ордог. Индексийг ашиглан байгууллагын нэр, ажилтнууд, зэрэглэл, цуглуулгыг харж болно. 2 дугаар боть нь музейн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний лавлах юм.

Их сургуулиудын олон улсын гарын авлага /International Handbook of Universities/-д хамтын нөхөрлөлийн орнууд болон АНУ-аас бусад 170 гаруй орны их сургууль, дээд боловсролын байгууллагууд толилуулагдсан байдаг. Цол олгодог их сургуулиудыг орон орноор тусган харуулсан байна. Сургалтын өртөнц /The World of Learning/-ийн лавлахын адил их сургуулиудын олон улсын гарын авлага агуулсан мэдээллийнхээ хэмжээгээр янз бүр байдаг. Хамгийн товч мэдээлэлтэй байгаа лавлахад зөвхөн хаяг, утасны дугаар, байгууллагын байршил, тэнхмүүдийн жагсаалт байна. Илүү тодорхой мэдээлэлтэй лавлахад тэнхмийн эрхлэгчийн нэр, ажилтнуудын тоо, сургалтын хуанли, элсэлтийн шаардлага, сургалтын төлбөр, зааварчилгаа, шаардагдах хэлний мэдлэг, олгодог цол, дипломын төрөл ордог. Ботийн төгсгөлд байгууллагуудын дэлгэрэнгүй үсгийн дараалалтай индекс байдаг.

Сургалтын өртөнц /The World of Learning/ ба Их сургуулиудын олон улсын гарын авлага /International Handbook of Universities/ хоёрын хооронд адил төстэй зүйл их байдаг боловч хэрэглэгчдэд зориулсан шинэлэг зүйлс агуулсан зэрэг байдлаараа ялгагддаг. Сургалтын өртөнц лавлах нь нилээд олон боловсролын байгууллагын тэнхмийн жагсаалтыг агуулдгаараа үнэ цэнэтэй. Үүнээс гадна номын сан, музей ба их сургуулиудын мэдээлэл багтдаг. Сургалтын өртөнц лавлах жил тутам хэвлэгдэн гардаг тул сүүлийн үеийн мэдээлэл их байдаг нь тогтмол гардаггүй Их сургуулиудын олон улсын гарын авлагаас давуутай болгодог. Хамтын нөхөрлөлийн их сургуулиудын жил тутмын ном /Cottontop Wealth Universities Yearbook/ нь жил болгон хэвлэгдэн гардаг ба улс орноор болон үсгийн дарааллаар жагсаасан мэдээлэлтэй. Улс орон болгоны хэсэгт их сургуулиудынх нь тухай хэсэг байдаг. Үүний эхлэл нь танилцуулгаар эхлэж, уг их сургуулийн тухай мэдээлийн хэсгээр үргэлжилнэ. Хаяг, утасны дугаар зэрэг стандарт лавлагаанууд дээр тэнхмүүдийн багш нарын жагсаалт байна. Ингээд дараалан элсэлтийн талаарх мэдээлэл, цол олгох эхний ба дараагийн үеүд, төлбөр, сургалтын хугацаа, тухайн байгууллагын хэвлэл зэрэг ерөнхий мэдээлэл орно. 2 дугаар ботиос байгууллагын индекс, сургалтын нэгжүүдийн индекс, судалгааны

чиглэл ба хүмүүсийн нэрийн индекс байгааг харж болно. *Хамтын нөхөрлөлийн их сургуулиудын жил тутмын ном /CommonWealth Universities Yearbook/* нь энэхүү бүлэгт тайлбарлаж буй олон улсын боловсролын лавлахуудын дундаас хувь хүмүүсийн нэрийн бүртгэлтэй цорын ганц лавлах юм. *Үндэсний тэнхмийн лавлах /National Faculty Directory/* нь АНУ ба Канадын зарим нийгэмлэгийн коллеж, дөрвөн жилийн коллеж, их сургууль, тэнхмүүдийн 690000 гаруй идэвхтэн сонгуулт гишүүдийн хаягийг багтаана. *Үндэсний тэнхмийн лавлах /National Faculty Directory/-д хичээлийн хуваарь, сургалтын каталогийг тавьсан байдаг. Нэмэлт ботид хамгийн сүүлийн үеийн хэвлэлтэд хараахан ороогүй тэнхмийн шинэ гишүүдийн буюу бусад өөрчлөлтүүдийг оруулдгаараа онцлогтой.* АНУ ба Канадын коллеж, их сургуулиудын лавлагааны төрлийн мэдээллэлтэй олон эх сурвалж байдаг. Ийм төрлийн мэдээллийг хэвлэмэл байдлаар болон СД дээр байдаг *Коллежийн цэнхэр ном /The College Blue Book/-аас авч үздэг.*

Коллежийн цэнхэр ном /The College Blue Book/-нь таван ботьтой бөгөөд хоёр ба дөрвөн жилийн сургалттай их сургууль, коллеж, мэргэжлийн баримжаатай 3000 орчим сургуулиудын мэдээллийг багтааж байдаг. 1 дүгээр ботид коллеж болон их сургуулиудын дэлгэрэнгүй тодорхойлолт орсон байдаг. 2 дугаар ботид элсэлт, элсэлтийн бодлого, оюутан ба тэнхмийн тоон харьцаа, сургуулийн хичээлийн хуанлийн тогтолцооны талаарх уншихад амар хялбар байдлаар бичсэн товч танилцуулга, хүснэгтчлэсэн хураангуй мэдээллийн сантай байна. 3 дугаар ботид 4500 орчим цол олголтын чиглэл үзүүлэлт болон холбогдох сургуулиудын жагсаалт орсон байдаг. 4 дүгээр ботид худалдааны ба техник технологийн, бизнесийн төрлийн сургуулиуд, нийгэмлэгийн коллеж зэрэг 7000 орчим мэргэжлийн сургалт хариуцсан байгууллагуудын жагсаалт орно. 5 дугаар ботид засгийн газрын, корпораци, сайн дурынхны хүсэлтээр олгодог сургалтын тэтгэлэг, хамтын ажиллагааны тэтгэлэг, зээлийн тухай мэдээллийг хамруулсан байдаг байна.

Дээд боловсролын лавлах /The HEP Higher Education Directory/-д АНУ ба бус нутгийнх нь дээд боловсролын итгэмжлэгдсэн сургуулиудын жагсаалт байдаг. Энэхүү жил тутмын лавлах нь 4-н үндсэн хэсэгтэй ба индексчлэлийн 3-н хэлбэрээр байна. Үүнд: лавлахыг эхлээд муж улсаар үсгийн дарааллаар дараа нь сургуулийн нэрийг оруулсан байдаг ба бүртгэл тус бүрт сургуулийн хаяг, утасны дугаар, интернэт хаяг, элсэлтийн хэмжээ, оюутны жилийн төлбөр, хичээлийн ерөнхий хөтөлбөр, удирдлагын болон сургуульд ажиллагасдын жагсаалт орно. Эхний индекс бол удирдлагын ажилтнуудын индексчлэл, боломжийн хэрээр шууд холбогдох утасны дугаар, сургуулийг нь заасан мэдээлэл байдаг. 2-рт бус нутгийн, үндэсний, мэргэжлийн ба мэргэшсэн итгэмжлэлийн статустай сургуулиудыг, мужаар нь ялган үсгийн дарааллаар тусгасан бөгөөд сургуулиудын үндсэн бүртгэлийн хуудасны дугаарыг оруулсан байна. Аль мужид коллеж эсвэл их сургууль байдгийг мэдэхгүй тохиолдолд 3-р индексийг ашиглан сургуулиудыг үсгийн дарааллаар жагсаасан индексээр тодорхойлон олох боломж нээгдэнэ. Бусад мэдээлэлд АНУ-ын Танхимиийн Боловсролын газрууд, дээд боловсролын агентлагууд ба холбоодын жагсаалт багтана.

Паттерсоны Америк Боловсрол /Patterson's American Education/ лавлах бол АНУ-ын дунд ба их их сургуулиудын мэдээллийн жишиг эх сурвалж юм. Эхний хэсэгт нь улсын, хувийн ба сүмийн салбар дунд сургуулиудын бүртгэл орно. Бүртгэлийг эхлээд мужаар үсгийн дарааллаар, дараа нь нийгэмлэгүүдээр тусган харуулсандр оршино. Жагсаалтад гүнт улсын нэр, нийгэмлэгийн хүний too, сургууль байрлаж буй дүүргийн нэр, дүүргийн сургуульд элсэгчдийн too, нийгэмлэгийн сургуулиуд хаягийн хамт орсон байдаг. Хоёр дахь хэсэгт их сургуулиудыг мэргэжлээр нь, дараа нь мужаар үсгийн дарааллаар цэгцлэн жагсаасан байна. Сургуулиудын хаягийг утасны дугаар, зарим тохиолдолд

интернэт хаягийн хамт оруулж өгчээ. Энд үсгийн дарааллын индекс байна.

Америкийн сургуулийн лавлах /American School Directory/ бол интернэтийн сайт бөгөөд АНУ-ын К-12 зэрэглэлийн бүх 108000 сургуулиудыг хамарсан байна. Энэ сайтын хайлтыг ашиглан, тодорхой сургуулийн “хоум пейж” буюу хотын, улсын, мужийн, зип /zip/ кодны дагуу вэб сайтыг /Web Site/ узэх боломжтой. Сургууль тус бүрийн вэбний нүүр хуудас дахь холбоосуудаар лавлагааны төрлийн мэдээлэл /хаяг, эрхлэгчийн нэр, утасны дугаар/, сургууль төгсөгчдийн холбооны лавлах, сургуулийн байршлыг харуулсан тухайн орон нутгийн газрын зураг, сургуулийн сургалтын төлөвлөгөөг узэж болно.

Эрдэм шинжилгээний төвцүдийн лавлах

Эрдэм шинжилгээний төвцүдийн лавлах /The Research Centers Directory/ нь хоёр боть ном бөгөөд АНУ, Канадын 14000 гаруй дээд боловсролын чиглэлийн болон бусад ашгийн бус эрдэм шинжилгээний байгууллагын талаарх мэдээлэлтэй байдаг. Энэ лавлахад олон төрлийн эрдэм шинжилгээний байгууллагууд багтдаг. Үүнд: эрдэм шинжилгээний институт ба төв, лаборатори, туршилтын станц, их сургууль, сан болон бусад ашгийн бус нэгжүүдийн салбар байгууллагууд байна. Хөдөө аж ахуй, бизнес, боловсрол, хүмүүнлэгийн үйл ажиллагаа, шашин, хөдөлмөр ба үйлдвэрлэлийн харилцаа, анагаах ба нийгмийн ухаан, физикийн шинжлэх ухаан, инженерийн, техник технологийн зэрэг бүх салбарыг хамарсан байдаг. Энэхүү лавлахыг баяжуулах зорилгоор эрдэм шинжилгээ гэсэн нэр томъёо гарган үүндээ үндсэн ба хавсралт шинжлэх ухаан, мэдээллийн цуглувулга, нийтлэг үйл ажиллагaa зэргээр оруулан авч үздэг. 1 дүгээр ботид нийгмийн шинжлэх ухаан, инженерийн, хувийн болон төрийн бодлого, нийгмийн харилцаа ба соёлын салбарын эрдэм шинжилгээний төвүүд хамрагдсан байдаг. Ерөнхийдөө сэдвийн чиглэл бүрээр эрдэм шинжилгээний төвүүдийг нэрс үсгийн дарааллаар байрлуулсан байдаг. 2 дугаар ботид дөрвөн индекс тусгагдсан буйг харж болно. 1 дүгээрт ерөнхий сэдвүүдийг үсгийн дарааллаар жагсаасан сэдвийн индекс, дараа нь эрдэм шинжилгээний төвүүдийн байрладаг муж бүрээр цэгцлэн жагсаасан ба холбогдох дарааллаар байрлуулсан байна. Эрдэм шинжилгээний төвийн нэрийг мэдэхгүй боловч тухайн байгууллагын судалгааны чиглэлийг мэдэж байгаа номын сангийн үйлчлүүлэгч энэ индексийг ашиглах боломжтой. 2 дугаарт муж, тосгон болон хотын нэрийг үсгийн дарааллаар байрлуулсан газар зүйн индекс байдаг. 3 дугаар индекс нь хүний нэрийн индекс бөгөөд тухайн хүмүүс ажилладаг байгууллага болон бүртгэлийн дугааруудыг тусгасан байдаг. 4 дүгээрт нь эрдэм шинжилгээний төвийн нэр, түүний түлхүүр үгийн индекс юм. Энэ индекс нь төвийн нэг буюу үүнээс дээш түлхүүр үгнүүд мэдэгдэж байхад ашиглахад тохиromжтой. Учир нь тохиromжтой түлхүүр үг бүрийн дагуу төв бүрийг хэд хэдэн удаа жагсаасан байдаг. Бүртгэлүүдийг тодорхой жагсаасан байдаг бөгөөд эрдэм шинжилгээний төв бүрийн талаарх нилээд их мэдээлэл өгдөг. Байгууллагын нэр, эрдэм шинжилгээний төвийн нэр, хаяг, электрон шуудангийн вэб хаяг, утас ба факсын дугаарын дараа төвийн даргын нэр ордог байна. Хоёр дахь хэсэгт зохион байгуулалтын чиглэлийн мэдээлэл орсон байдаг, тухайлбал төв байгууллагдсан он, сар, өдөр төвийн хуучин нэрүүд, дэмжлэг авдаг эх сурвалжууд, ажилтнуудын тоо, салбар төвүүд, гишүүнчлэл зэрэг байна. Дараагийн хэсэгт тухайн байгууллагын хүрээнд явагддаг судалгааны үйл ажиллагaa болон чиглэл орно. Бас байгууллагын гаргасан хэвлэлийн жагсаалт, судалгааны төвийн уулзалтуудын зар, төв нь номын сангийн цуглувулгатай эсэх талаар мэдээллийг багтаана.

Эрдэм шинжилгээний шинэ төвцүдийн лавлах /New Research Centers/ нь дээрх хэвлэлийн нэмэлт бөгөөд жил тутмын үндсэн хэвлэлүүдийн хооронд гардаг. Нэмэлт хэвлэлийн зорилго нь шинээр байгууллагдсан буюу саявтархан

тодорхойлогдсон эрдэм шинжилгээний төвүүдийг лавлахад оруулахад оршино. Нэмэлт хэвлэлийн зохион байгуулалт нь үндсэн ботиудтайгаа адил байна. Үүнд гол индекс, сэдвийн индекс, газар нутгийн индекс, хүний нэрийн индекс багтдаг.

Олон улсын эрдэм шинжилгээний төвцүдийн лавлах /International Research Centers Directory/ нь Эрдэм шинжилгээний төвүүдийн лавлахаас газар нутаг болон эрдэм шинжилгээний байгууллагуудын төрлийн цар хүрээгээрээ илүү өргөн бөгөөд бүх орнууд /АНУ-аас бусад/, засгийн газрын, их сургуулийн, бие даасан ашгийн бус болон арилжааны зэрэг эрдэм шинжилгээний байгууллагын бүх зэрэглэлийг хамруулдаг. Байгууллагуудыг эрдэм шинжилгээний төвүүдийн лавлахын адил өргөн сэдвүүдийн нэrsээр зохион байгуулсан байна. Бүртгэлүүд нь эрдэм шинжилгээний төвцүдийн лавлахтай адил хэлбэртэй бөгөөд ерөнхий лавлах мэдээлэл, байгууллагын тайлбар, судалгааны үйл ажиллагаа ба салбар, хэвлэл ба үйлчилгээний чиглэлийг хамруулдаг. Эдгээрт холбогдох мэдээлэлд утас, факс, телексийн дугаар, электрон шуудангийн ба вэб хаяг ордог. Дөрвөн индексчлэлийг судалгааны чиглэлээр нь ангилсан төвүүдийг салбарын индекс, төвүүдийн улс орноор нь ялгасан улсын индекс, хүний нэрийн индекс, эрдэм шинжилгээний төвүүдийн нэр дээр үндэслэсэн гол чухал буюу түлхүүр үгний индекс гэж ангилжээ. Эрдэм шинжилгээний шинэ төвцүдийн лавлах нь энэхүү лавлах болон эрдэм шинжилгээний төвүүдийн лавлахад нэмэлт болон орж хэвлэгддэг байна. Эрдэм шинжилгээний төвцүдийн лавлах АНУ-ын их сургууль, ашгийн бус эрдэм шинжилгээний байгууллагуудын мэдээллээр хангагддаг байхад Засгийн газрын эрдэм шинжилгээний лавлах /Government Research Directory/ бол АНУ ба Канадын холбооны засгийн газрын 4700 гаруй эрдэм шинжилгээний төвүүдийн ижил төрлийн мэдээлэл агуулдаг. Үүнд засгийн газрын эрдэм шинжилгээний ба хөгжлийн төв, шинжилгээ судалгааны байгууллага, туршилтын станц, хөдөө аж ахуйн салбаруудын лаборатори, бизнес, боловсрол, эрчим хүч, үйлдвэр, байгаль орчин, анагаах ухаан, хүмүүнлэгийн үйл ажиллагаа, ерөнхий ба хэрэглээний шинжлэх ухааны байгууллагууд ордог байна. Агентлагийн нэрийн үсгийн дарааллаар байрлуулсан, өөрөөр хэлбэл хөдөө аж ахуй, газрын салбар, газар зүйн байршил болон гол индексүүдийг тусган харуулсан байдаг. Дээрх гурван лавлахыг нэгтгэж, эрдэм шинжилгээний төвцүд ба үйлчилгээний лавлах /Research Centers and Services Directories/-ыг нэг мэдээллийн сан болгон, интернэт дээр суурилуулсан байна. Энэхүү мэдээллийн санд диалог /Dialog/ ба Гейл Нэт /Gale Net/-аар орох боломжтой болно. Ингэснээр лавлахаас олон талын хайлт хийх боломж нээгдэнэ. Жишээ нь ажилтнуудын нэр, гаргасан хэвлэл ба үйлчилгээ, судалгааны үйл ажиллагаа. Гурван лавлахаар нэгэн зэрэг хайлт хийх буюу тодорхой нэгэн лавлахаар хайсан ч болно. Энэхүү мэдээллийн санг хагас жил тутам дахин суулгаж шинэчилдэг.

Сан ба Тэтгэлэгийн лавлах

Сан ба тэтгэлэгийн лавлахад төрөл бүрийн сан, тэтгэлэг олгодог байгууллагуудын сонирхол, тэдгээрийн дэмжлэг үзүүлэлгч үйл ажиллагааны төрлүүдийг оруулсан байдаг. Ийм төрлийн лавлахууд бас ямар сан, ямар ашгийн бус нэгжид мөнгө өгсөн, хэр хэмжээний мөнгө олгосон тухай харуулдаг. Энэ нь судалгаа, нийгэмлэгийн төслүүдийг санхүүжүүлэхэд тохиромжтой эх сурвалжийг олж тодорхойлоход тусалдаг, сургалтын ба нийтийн номын сангүүдүн нэн үнэ цэнэтэй хэрэгсэл болдог.

Сангийн лавлах /The Foundation Directory/ бол АНУ-ын төрийн бус, тэтгэлэг олгодог сангүүдүн гол эх сурвалж билээ. Үүнд 2 сая ам долларын багагүй хөрөнгөтэй буюу жил бүр 200000 ам.долларын тэтгэлэг олгодог 8000

орчим сангийн бүртгэл оршино. Сангийн лавлах /The Foundation Directory/ нь одоогоор жил бүр хэвлэгдэж байгаа бөгөөд эдгээр сангуудын гаргадаг тайланг олон нийтийн хэвлэлээс авч шинэчлэдэг учраас сүүлийн үеийн мэдээлэлтэй байна. Шинэ сангуудыг оруулах зорилгоор Сангийн төвийн ажилтнууд сонин, сэтгүүл, хэвлэлийн тоймыг шалгадаг. Бүртгэх шинэ мэдээллийг холбогдох санд шалгуулахаар илгээдэг.

Сангийн лавлах /The Foundation Directory/-ыг мужаар үсгийн дарааллаар байрлуулдаг ба дараа нь мөн үсгийн дарааллаар муж бүрийн сангуудын нэрээр оруулдаг. Бүртгэлд сангийн нэр, хаяг, санхүүжүүлэх зорилго сонирхол, холбоо барих хүн, албан хаагч ба итгэмжлэгдсэн хүн, олгож болох тэтгэлэгийн санхүүгийн мэдээлэл сүүлийн үеийн байдлаар бичигдсэн байдаг. Мөн түүнчлэн зарим хэсэгт тэтгэлэг олгох хөтөлбөрийн хязгаарлалт, сангаас гаргасан хэвлэл, өргөдөл гаргах журам зэрэг бусад мэдээлэл багтдаг.

Сангийн лавлах /The Foundation Directory/ бол сангуудын талаарх өргөн хүрээний мэдээлэл олгох тохиромжтой сайн эх сурвалж юм. Лавлахын бүртгэлүүдийг тухайн сан ямар төрлийн дэмжлэг үзүүлдэг вэ, эсвэл ямар зорилго ба үйл ажиллагаанд мөнгө өгдөг вэ зэрэг асуудлуудад хариулт авахаар ашиглаж болно. Бүртгэлүүдээс мөн тодорхой нэгэн сангаас олгосон тэтгэлэгийн тоог буюу хамгийн их ба бага хэмжээний тэтгэлэгийг долларын дунгээр үзэх боломжтой. Лавлахын индексүүдийн зохицуулалт нь сангуудын байршил болон үзүүлдэг дэмжлэгийн төрлүүдийг судлах бололцоогоор хангадаг. Хандивлагч, албан хаагч, итгэмжлэгчдийн индекс нь ямар нэгэн тодорхой хүнтэй холбогдолтой санг олох боломж олгодог. Сангууд ямар мужид байрладгийг сангийн нэрийн индексээр тулгаж лавлах боломжтой. Салбарын индексийг ашиглан, ямар зорилго ба үйл ажиллагаанд сангууд тэтгэлэгийн мөнгө олгосноор нь тэдгээр сангуудыг бүлэглэн ялгаж олох боломжтой.

Сангийн лавлах /The Foundation Directory/-ын 2 дугаар хэсэгт АНУ-ын хоёр дох давхрын тэтгэлэг олгодог сангуудын мэдээлэл багтдаг. Үүнд жилд 50000-199999 ам долларын тэтгэлэг олгодог хувийн ба нийгэмлэгийн сангууд ордог. Сангийн лавлах /The Foundation Directory/-ын хавсралт боть нь төстэй бүтэцтэй. Сангийн лавлах /The Foundation Directory/-ын хавсралт нь Сангийн лавлах /The Foundation Directory/ ба Сангийн лавлах/-ын 2-р хэсэг /The Foundation Directory. Part 2/ хоёулангийнх нь мэдээллийг шинэчлэдэг бөгөөд энэхүү хоёр боть хэвлэгдсэнээс хойш 6 сарын дараа гардаг. Ажилтан, нэр хаяг, санхүүжүүлэх хөтөлбөрийн зорилго, сонирхол болон бусад чиглэлээр чухал өөрчлөлт орсон тухайгаа мэдэгдсэн сангуудын шинэчлэгдсэн бүрэн бүртгэлийг үүнд толилуулдаг.

Сангийн лавлах /The Foundation Directory/ интернэтийн диалогийн /Dialog/ мэдээллийн сан нь хэвлэмэл эх сурвалжаасаа хамаагүй өргөн цар хүрээтэй. Энэ мэдээллийн санд Сангийн лавлах ба Сангийн лавлахын 2-р хэсэг, Нью-Йоркийн төрийн сангууд, АНУ-ын сангуудын танилцуулга, Корпорацийн тэтгэлгийн цндэсний лавлах /National Directory of Corporate Giving/-ын хэвлэмэл хувилбарын мэдээллийг оруулсан байдаг. Диалогийн /Dialog/ мэдээллийн санг хагас жил тутамд шинэчилж, тухайн санхүүгийн жилийн тоо баримтыг тусгадаг. Фс / FC/ хайлт: СД-н Сангудын төвийн мэдээллийн сан /The Foundation Center's Database/ ашиглан дээр дурьдсан хэвлэмэл хувилбаруудыг үзэх боломжтойгоос гадна үүнд бас Сангийн тэтгэлэгийн индекс /The Foundation Grants Index/, Улирал тутмын сангийн тэтгэлэгийн индекс улирлаар /The Foundation Grants Index Quarterly/ гэдэг лавлахууд ордог. Энэ дискэнд 53000 гаруй АНУ-ын сан, тэтгэлэг олгодог корпорациуд, олон нийтийн хүмүүнлэгийн байгууллага болон 200000 гаруй тэтгэлэгийн шинэ тодорхойлолт багтсан.

Интернэтийн сангийн төв /The Foundation Center Online/ бол сангийн

төвийн вэб сайт /Web site/ юм. Энэ сайт нь тэтгэлэг хайж буй хүмүүсийг хэрэгтэй мэдээллээр хангахын зэрэгцээ 1500 гаруй тэтгэлэг олгодог байгууллагуудын вэб сайтуудад холбогдох боломжоор хангадаг. Сангийн төвийн улс даяарх номын сангуудын мэдээлэл болон санхүүжилтийн судалгааг яаж хийх талаарх зааварчилгаа бас орсон байдаг. Үүнээс гадна энэ сайтыг ашиглан лавлах хайх нэмэлт үйлчилгээ болох *Интернэтийн Сангийн лавлахад /The Foundation Directory Online/* холбогдох боломж нээж өгдөг.

Сангийн тэтгэлэгийн индекс /The Foundation Grants Index/ бол 1000 гаруй сангуудаас олгогдсон тэтгэлэгийн жагсаалт юм. Энэ нь жил тутмын хэвлэлд 10000 ам доллар буюу үүнээс дээш хэмжээний тэтгэлэгийг тусгадаг. Салбарын зэрэглэлээр, мужийн үсгийн дарааллаар цэгцлэн жагсааж, муж тус бурийн сангуудыг үсгийн дарааллаар бүртгэн байрлуулсан байна. Тэтгэлэгийг хүлээн авагч байгууллагын нэрийн, үсгийн дарааллаар оруулсан байдаг. Энэ бүртгэлд тэтгэлэгийн мөнгөн дүн, хүлээн авагч байгууллагын нэр ба байршил, тэтгэлэгийг ямар зорилгод ашигласан, тэтгэлэг олгогдсон он, сар, өдөр зэрэг мэдээлэл багтдаг. Сангийн тэтгэлэгийн индекс нь тэтгэлэг авсан төслүүдийг тодорхойлох, сангуудын тэтгэлэг үзүүлж буй одоогийн чиг хандлагыг ажиглан тандах, санхүүжилт хайж байгаа хүмүүст ямар сан тэдний төслийг дэмжих магадлалтай вэ гэдгийг тодорхойлоход ашиглаж болох тусгай хэрэгсэл билээ. Олгогдсон тусламжийн гол хэсгийн индексүүдийг ашиглан, тэтгэлэгийг хүлээн авагч, салбар, хүлээн авагчдын зэрэглэл зэрэг хэд хэдэн арга замаар хайлт хийх боломжтой. Сангийн тэтгэлэгийн индексийн интернэт дэх хувилбар нь Диалог /Dialog/ дээр байдаг. Жил тутмын Сангийн тэтгэлэгийн индекс /The Foundation Grants Index Annual/ ба Улирал тутмын сангийн тэтгэлэгийн индекс /The Foundation Grants Index Quarterly/-д хэвлэгдсэн бүртгэлүүдийг энэ файлд бөөгнөрүүлэн оруулдаг. Улирал тутмын лавлахыг суулгаснаар интернэтийн эх сурвалжийн сүүлийн үеийн мэдээлэлтэй болдог.

Олгогдсон тэтгэлэгийн жил тутмын бүртгэл /Annual Register of Grant Support/ нь тэтгэлэг олгодог байгууллагуудын дэмжлэг хайж буй институттai холбох бас нэгэн нэмэлт эх сурвалж билээ. Тэтгэлэг олгодог өргөн хүрээний хөтөлбөрүүдийг хамардаг энэхүү лавлах засгийн газрын агентлаг, хувийн болон төрийн сан, нийгэмлэгийн итгэмжлийн сан, холбоо, боловсролын ба мэргэжлийн холбоодын хөтөлбөрүүдийн тайлбарыг агуулсан байдаг. Энэ эх үүсвэрийг суралцагсад болон судлаачид, мөн түүнчлэн бизнес, иргэний аж байдлыг сайжруулах үйл ажиллагаа эрхлэгч, нийгмийн хамгааллын салбарын хүмүүс ашигладаг. Олгогдсон тэтгэлэгийн жил тутмын бүртгэл /Annual Register of Grant Support/ тэтгэлэг өгдөг гол чиглэлүүдээр хуваагдсан байдаг. Үүнд хүмүүнлэгийн тэтгэлэг, олон улсын харилцаа ба газар нутгийн судалгаа, тодорхой үндэстэн, хот ба орон нутгийн харилцаа, шинжлэх ухааны олон салбар сэдвүүд болох физикийн шинжлэх ухаан, нийгмийн шинжлэх ухаан, биологийн шинжлэх ухаан, техник технологи зэрэг эдгээр салбар чиглэлээр нарийвчлан ангилан хуваадаг. Тэтгэлэг олгосон бүртгэлд нэр, хаяг, эх сурвалжийн электрон шуудангийн хаяг байдаг. Харин тэтгэлэг өгсөн талаарх бүртгэлд тэтгэлэгийн хөтөлбөрүүдийн нэр, хөтөлбөрүүдийн зорилго, тэтгэлэг авахад тавигдах шаардлага, санхүүгийн мэдээлэл болон өнгөрсөн жилд олгогдсон тэтгэлэгийн тоо ордог. Индексүүдийг ашиглан тэтгэлэг олгож буй эх сурвалжуудыг салбар, байгууллага ба хөтөлбөр, газар зүйн байрлал /муж/, тэтгэлэг олгож буй байгууллагын ажилтнуудаар хайж олох боломжтой болно. Энэ лавлахад орсон нэмэлт бол танилцуулгын хэсэг бөгөөд тэтгэлэгийн хөтөлбөрийн төлөвлөлт, тэтгэлэг хүссэн төсөл бичих тухай толилуулсан байдаг.

Эрдэм шинжилгээний тэтгэлэгийн лавлах /Directory of Research Grants/ бол судалгааны төслүүдийн санхүүжилт хайж буй хүмүүсийг тэтгэлэгийн

хөтөлбөрүүдтэй холбож өгдөг жил тутмын мэдээллийн эх сурвалж юм. Хандивлагч байгууллагуудад бизнесийн ба мэргэжлийн байгууллагууд, засгийн газрын агентлагууд ордог. Тэтгэлэгийн хөтөлбөрүүдийг үсгийн дарааллаар жагсаасан байдаг. Эдгээр бүртгэлд тэтгэлэг олгодог байгууллагуудын талаар зорилго, сонирхол, тэтгэлэг авахад тавигдах шаардлага, хязгаарлалт, хүсэлт тавих ба шалгах журам, өргөдөл өгөх боломжтой эцсийн хугацаа зэргийг багтаасан мэдээлэл ордог. Тэтгэлэгийн хөтөлбөрүүдийн бүртгэлийн нилээд хэдэн интернэт хаяг байдаг. Сэдвийн индексийг ашиглан, тэтгэлэг хайж буй хүмүүс өөрсдийнхөө сонирхож байгаа чиглэлээр санхүүжүүлэх эх үүсвэрүүдийн жагсаалтыг үзэх боломжтой. Бусад индексүүд нь хандивлагч байгууллагууд, хөтөлбөрийн төрлеөр олгох тэтгэлэг, газар зүйн байршлыг хамруулдаг.

Энэ хэсэгт яригдаж буй лавлахууд нь янз бурийн чиглэлтэй юм. *Сангийн лавлах, Олгогдсон тэтгэлэгийн жил тутмын бүртгэл, Судалгааны тэтгэлэгийн лавлах* нь сангүүдүн талаар түлхүү мэдээллээр хангадаг байхад Сангийн тэтгэлэгийн индексийн лавлах нь сангүудаас бодит байдлаар олгосон тэтгэлэгийн жишээг харуулдаг. Судалгааны тэтгэлэгийн лавлах зөвхөн судалгааны үйл ажиллагаанд тэтгэлэг өгдөг байгууллагуудыг жагсаадаг байхад бусад гурван лавлахад илүү өргөн хүрээний чиглэлээр тэтгэлэг олгодог байгууллагуудыг танилцуулдаг. Одоогийн байдлаар олгогдож байгаа санхүүжилтийн талаарх мэдээллийг Сангийн тэтгэлэгийн индекс ба Олгогдсон тэтгэлэгийн жил тутмын бүртгэлээс үзэж болно. Эдгээр лавлахууд нь гол сангүүдүн тэтгэлэг үзүүлж буй чиглэлийг тодорхойлоход тохиromжтой мэдээллийн сайн эх сурвалжууд юм.

Диалог /Dialog/ компаниас гаргасан Тэтгэлэг /GRANTS/ нэртэй интернэтийн мэдээллийн сан бол холбооны, мужийн ба орон нутгийн засгийн газар, арилжааны байгууллагууд, холбоод, хувийн сангүудаас санал болгож буй хэдэн мянган тэтгэлэгийн жагсаалтыг олж болох мэдээллийн эх үүсвэр билээ. Энэ мэдээллийн санд орсон бүх тэтгэлэгийг авах хүсэлт тавих хугацаа нь б сараас дээш байдаг. Бүртгэл бүрт тэтгэлэгийн бүрэн тодорхойлолт, шинж чанар, авч болох мөнгөний хэмжээ, шинэчлэх боломжийг тусгадаг. Энэ мэдээллийн санг сар тутам шинэчлэн тэтгэлэгийн лавлах, бас СД дээр байрлуулж хоёр сар тутамд шинэчилнэ.

Вэб дээрх *Интернэтийн сангүүд /Foundations On-line/* маш олон тэтгэлэг олгодог байгууллагуудын тухай мэдээллийг өгдөг. Энэ сайт нь хайлт хийх, жагсаасан санг сонгох, аливаа байгууллагын мэдээллийн хуудас буюу вэб хуудсыг хайж боломжоор хангадаг. Тэтгэлэг авах өргөдөл, үе шат ба санхүүгийн тайлан, электрон шуудангийн чадавхи зэрэг мэдээлэл вэб дээр байж болно. Ихэнх сангүүдүн вэбд тэтгэлэг хүсэгчдэд зориулсан өргөдлийн маягт, сангийн тэтгэлэг олгодог зорилго сонирхол, олгогдсон тэтгэлэгэд тавигдах хязгаарлалт, олгогдсон тэтгэлэгийн төрөл, өргөдөл хүлээж авах эцсийн хугацаа тусгадсан байдаг. Бусад холбогдох зүйлд санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээний лавлах, санхүүжилт нэмэгдүүлэх чиглэлийн жагсаалтыг харж болно.

Бизнесийн лавлах

Бизнесийн лавлахуудыг компанийн байршил ба тодорхой нэг бизнесийн чиглэлээр хандахад тохиromжтой хүн, корпорацийн ерөнхий танилцуулга, компанийн зөв нэр, эсвэл бүтээгдхүүнийг олох зорилгоор ашиглаж болно. Мөн түүнчлэн хэрэглэгчид, нийгэмлэгийн бизнес эрхлэгчдэд ямар үйлчилгээг ямар компаниуд үзүүлдэг талаарх асуултанд хариулт авах боломжтой. Бизнесийн лавлахууд ихэвчлэн интернэт дээр юм уу эсвэл СД-н хувилбараар байдаг бөгөөд зарим тохиолдолд энэ хоёр хэлбэр хэвлэмэл хувилбарын хамт гарсан үе ч бас байна.

Корпораци, захирлууд ба гүйцэтгэх ажилтнуудын стандарт ба стандарт бус бүртгэл /Standart & Poor's Register of Corporations, Directors and Executives/ нь АНУ, Канад ба олон улсын 75000 гаруй тэргүүлэх төрийн болон хувийн корпорацуудын жагсаалттай жил тутмын лавлах билээ. Энэ лавлах гурван ботиос бүрдэнэ. 1 дүгээр ботид корпорац бүрийн нэр үсгийн дарааллаар орсон байна. Бүртгэлүүдэд хаяг ба утасны дугаар, вэб хаяг, компанийн захирал, ажилтнуудын нэр, албан тушаал, үүрэг, гүйцэтгэдэг ажил, компанийн санхүүгийн болон хуулийн харилцагч этгээд, мөн харилцагч анхдагч банкны нэр, компанийн хувьцаагаа борлуулдаг хөрөнгийн бирж, компанийн бүтээгдэхүүн ба үйлчилгээний тодорхойлолт багтдаг. Үүнээс гадна бүртгэл бүрт компанийн хэлтсүүдийн нэр, салбаруудын жагсаалт байна. 2 дугаар ботид захирал, гүйцэтгэх ажилтнуудын нэрс үсгийн дарааллаар байхаас гадна тэдгээрийн ямар компаниудад хамааралтайг харуулж, ажил гэрийн буюу электрон шуудангийн хаягийг харуулсан байдаг. Зарим хүмүүсийн төрсөн газар, он, сар, өдөр, суралцсан сургууль, төрөл садан /ах дүү/ нарын холбогдолтой зүйлсийн талаарх мэдээлэл байдаг. 3 дугаар ботид жижиг үйлдвэрлэлийн ангилал, газар зүйн байршил, эх компанийн салбар, охин компаниуд, өнгөрсөн онд нас барсан хүмүүстэй холбогдолтой эмгэнэл, шинээр орсон хүмүүс ба нэмэгдсэн компаниудын индекс байдаг. Корпорацын стандарт ба стандарт бус бүртгэл /Standart & Poor's Register-Corporate/ хэмээх лавлах нь интернэт дээр Диалог /Dialog/-д байдаг. Энэ мэдээллийн сан АНУ-ын улсын ба хувийн 100000 гаруй тэргүүлэх компаниудын бизнесийн мэдээллийг агуулдаг. Корпорацын стандарт ба стандарт бус бүртгэл /Standart & Poor's Corporations/ хэмээх лавлах нь СД-н бүтээгдэхүүн бөгөөд Корпорацын стандарт ба стандарт бус бүртгэл болон компьютерийн мэдээллийн үйлчилгээний лавлахаас авсан мэдээлэлтэй байна. Мэдээллийн гурван файл /file/ болгон зохион байгуулсан байдаг. Үүнд: төрийн мэдлийн компаниуд, хувийн компаниуд, гүйцэтгэх захирлууд гэж. Хувийн компанийн файлд 55000 гаруй тэргүүлэгч корпорацийн мэдээлэл орсон байна. Захирлуудын файлд 70000 гаруй бизнесийн гол гүйцэтгэх захирлуудын хувийн ба мэргэжлийн дэлгэрэнгүй мэдээлэл багтдаг. Улсын компаниудын файлд АНУ-ын болон бусад улсын олон нийтийн дунд түгээмэл 12000 компанийн бизнес ба санхүүгийн мэдээлэл орсон байна. Стандарт ба стандарт бус бүртгэл намтар нэр бүхий лавлах бас интернэтэд болон Диалог /Dialog/-д байрласан байдаг. Үүнд: 1 сая ам доллар ба үүнээс дээш хэмжээний борлуулалттай АНУ-ын болон бусад орны улсын ба хувийн компаниудын гол гүйцэтгэх ажилтнуудын мэргэжлийн болон хувийн мэдээлэл багтдаг. Энэ файл корпорац, захирал ба гүйцэтгэх захиралуудын Стандарт ба стандарт бус бүртгэлийн хэвлэмэл хувилбар буюу 2 дугаар ботьтой адилхан агуулгатай. Тухайн файлыг хагас жил тутамд шинэчлэдэг.

Дун ба Брэдстрийт-ын сая долларын лавлах /Dun & Bradstreet's Million Dollar Directory/ нь таван ботиос бүрддэг бөгөөд АНУ-ын 160000 гаруй улсын ба хувийн тэргүүлэх бизнесийн байгууллагын мэдээллийг агуулж байдаг байна. Энэ лавлахад орохын тулд байгууллагын бизнес нь 9000000 сая буюу үүнээс дээш хэмжээний борлуулалттай, 180 гаруй ажилтан бүхий салбаруудтай , нэг газар суурьшсан байх шаардлагатай. Бизнесийн төрөлд хөдөө аж ахуй, уул уурхай, барилга, үйлдвэрлэл, тээвэр, бөөний болон дамжуулах худалдаа, санхүү, даатгал, үл хөдлөх хөрөнгө, үйлчилгээний бизнес зэрэг орно. Боловсролын чиглэлийн үйлчилгээ болон засгийн газрын агентлагуудыг ихэнхдээ оруулаагүй байдаг. Таван ботиудын дундаас гуравт нь бизнесийн байгууллагыг үсгийн дарааллаар жагсаасан байдаг. 4 ба 5 дугаар ботиудад үйлдвэрлэлийн ангилалын тогтолцоо ба газар зүйн байршилаар индексчлэсэн байна.

Бизнесийн байгууллага бүрээр олон төрлийн мэдээлэл оруулсан байна. Үүнд:

эх компанийн хаяг ба утасны дугаар, оролцдог биржүүд, компанийн ажилтнууд ба захирлууд, захирлуудын зөвлөлийн гишүүд, телексийн дугаар нийтийн өмчтэй эсэх, компанийн харилцаач банк, санхүү ба хуулийн байгууллагуудтай холбоо харилцаатай байдал зэрэг орно. Зарим бүртгэлд компанийн сүлд байдаг. Сая долларын лавлах нь улирал тутамд шинэчлэгддэг. *Дун & Брэд сая долларын диск /Dun & Brad Million Dollar Disk/-ийн* адил СД-ээр байдаг. Дун & Брэд сая долларын диск */Dun & Brad Million Dollar Disk/* нь АНУ-ын 285000 гаруй хувийн ба улсын тэргүүлэгч компаниуд болон тэдгээрийн гол оффисын бизнесийн танилцуулга, намтрын мэдээллийг агуулдаг. *Дун & Брэд сая долларын диск /Dun & Brad Million Dollar Disk/* нь Корпорац, захирлууд ба гүйцэтгэх ажилтнуудын стандарт ба стандарт бус бүртгэл /Standart & Poor's Register of Corporations, Directors and Executives/-ээс харьцангуй өргөн мэдээлэлтэй бөгөөд гурав дахин орчим илүү мэдээллийг бүрдүүлж байдаг байна. Стандарт ба стандарт бус бүртгэлийн давуу тал нь сая долларын лавлахаас олох боломжгүй захирал ба гүйцэтгэх ажилтнуудын намтар байдагт оршино. *Д&Б Дун-ы зах зээл тодорхойлогч /D&B-Dun's Market Identifiers/* нэртэй мэдээллийн санд АНУ-ын 10 сая гаруй хувийн ба улсын компани, засгийн газрын байгууллагуудын лавлах орсон байна. Арилжааны ба үйлдвэрлэлийн шинж чанартай хувийн буюу улсын компаниудын хувьд бол хаяг, бүтээгдхүүн, санхүү, зах зээлийн мэдээлэл багтдаг. Энэ Диалог дах */Dialog/* мэдээллийн санг сар бүр шинэчилдэг байна. Мөн Диалог */Dialog/* дээр *Д&Б Канадын Дун-ы зах зээл тодорхойлогч /D&B Canadian Dun's Market Identifiers/* гэгч лавлах байдаг бөгөөд энэ нь 900000 гаруй Канадын хувийн ба улсын компаниудын мэдээлэллээр хангадаг байна. Тухайн мэдээллийн санг улирал тутамд шинэчлэгдэг. *Д&Б Бизнес тусгал /D&B Business Locator/* СД бол СД дээрх компаниудын жагсаалт бөгөөд АНУ-ын 11 сая гаруй бизнесийн байгууллагын байршил, компанийн тодорхойлолтын мэдээллийг агуулдаг. Бүртгэл мэдээлэлд бизнесийн байгууллагын бүтэн нэр, хаяг, утасны дугаар, мөн АНУ-ын эх компанийн давхар лавлагаа багтдаг. *Д&Б Бизнес тусгал /D&B Business Locator/* СД нь улирал тутамд шинэчлэгддэг. *Д&Б Дуны Электрон бизнес лавлах /D&B Dun's Electronic Business Directory/* /Диалог ба бусад вендор/ дээр байдаг бол хэвлэмэл хувилбаргүй интернэт мэдээллийн сан юм. 9,7 сая гаруй АНУ-ын бизнес ба мэргэжилтнүүдийн энэ лавлах нь улирал тутамд суурилдаг бөгөөд бүх хэмжээ, төрлийн хувийн болон улсын бизнесийн хүрээг хамардаг. Үйлдвэрлэлийн гол бүлэгт хөдөө аж ахуй, бизнесийн үйлчилгээ, харилцаа холбоо, барилга, санхүү, даатгал, үйлдвэрлэл, уул уурхай, мэргэжлийн үйлчилгээ, үл хөдлөх хөрөнгө, жижиглэн худалдаа, тээвэр ба хангамжийн үйл ажиллагаа зэрэг ордог. Компани тус бүрийн мэдээлэлд хаяг, утасны дугаар, ажилтнуудын тоо багтдаг. *Д&Б Дуны Электрон бизнес лавлах /D&B Dun's Electronic Business Directory/-ыг* компанийн байршлыг мэдэхгүй ба утасны лавлахаар олох боломжгүй үед хаягийг олох шаардлага тохиолдвол хайлт хийхээр ашиглах боломжтой. Дун & Брадстрийт -ээс санал болгосон *Д&Б Компаниуд Интернэтээр /D & Brand street, D&B Companies Online/* хэмээх вэб сайт нь АНУ -ын 100000 гаруй хувийн ба улсын компанийн талаарх мэдээллээр хангагдаг. Хайлтыг компанийн нэр, хот, муж /бүх мужийг зэрэг хайх боломжтой/, үйлдвэрлэл /бүх төрлийн үйлдвэрлэлийг зэрэг хайж болно/, бэлэг тэмдэг, компанийн URL / URL/ -аар хийх боломжтой. Мөн түүнчлэн байгалийн баялаг, үйлдвэрлэлийн технологи, үйлдвэр, боловсрол ба нийтийн үйлчилгээ, компьютерийн программ хангамж зэрэг үйлдвэрлэлтэй холбоотой зүйлсийг хайх боломжтой сүлжээгээр хангасан байдаг. Эдгээр холболт сүлжээний дагуу үйлдвэрлэлийн дэд төрөл зэрэглэл бий болсон байна. Компани тус бүрээр оруулсан мэдээлэлд компанийн хаяг, утасны дугаар, арилжаанд ашиглагддаг нэр, компанийн үйлдвэрлэлийн төрөл, улсын өмчийнх үү эсвэл хувийнх уу,

компанийн хоум пейжкүү орох холболт, бэлэг тэмдэг, ашигладаг бирж багтдаг. Дун & Брадстрийт-ын компаниудын тайлангуудыг төлбөрөө хийгээд, шууд энэ вэб хуудаснаас авч болдог.

Америкийн цилдвэрлэгчдийн Томасын бүртгэл /Thomas Register of American Manufacturers/ гэдэг лавлах нь жил бүр хэвлэгдэн гардаг бөгөөд АНУ –ын 156000 гаруй компанийн бүтээгдэхүүн ба үйлчилгээний талаарх мэдээллийг толилуулдаг. Лавлах нь үндсэн гурван хэсгээс бүрдэнэ. Үүнд: бүтээгдхүүн ба үйлчилгээ, компанийн товч танилцуулга, толь бичгийн файлууд гэж хуваагдана.

Компанийн товч танилцуулга бүхий ботиудад компаниудын нэrsийг үсгийн дарааллаар жагсааж, хаяг, утас ба факсын дугаар, бүтээгдэхүүн ба үйлчилгээний төрөл зэрэг товч лавлах мэдээлтэй байна. Зарим компаниуд илүү дэлгэрэнгүй мэдээлэл оруулсан байдаг. Үүнд тэргүүлэгч буюу ерөнхийлөгчийн нэр, салбар ба охин компаниуд, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн шугамын бүрэн тайлбар ордог. Тайлбар толийн ботиудад хэсэгчилсэн, давхар лавлахаа өгөх 2000 гаруй компанийн сүүлчийн үе дэх бодит мэдээлэл тавигддаг. Эдгээр тайлбар толиудыг компанийн нэрээр, үсгийн дарааллаар зохион байгуулсан байна. Бүтээгдхүүн ба үйлчилгээний ботиуд нь Томасын бүртгэл салбар сэдвийн хандлагад чиглүүлдэг байна. Энэ нь бүтээгдэхүүн ба үйлчилгээний төрлөөр, үсгийн дарааллаар жагсаасан бөгөөд үйлдвэрлэгчид ба эх үүсвэрийг эхлээд мужаар, дараа нь хотоор үсгийн дарааллаар жагсаасан байгаа. Лавлахыг бүхэлд нь хамрах индексуудад бүтээгдэхүүний индекс болон худалдааны тэмдэг, олон түмэнд танил болсон барааны нэрийн индекс ордог.

Интернэт дэх Томасын бүртгэл /Thomas Register online/ диалог дээр байдаг ба Америкийн цилдвэрлэгчдийн Томасын бүртгэл /Thomas Register of American Manufacturers/, Хүнсний цилдвэрлэгчдийн Томасын бүртгэл /Thomas Food Industry Register/-ийн хэвлэмэл хувилбаруудтай тохирдог. Энэ мэдээллийн сан нь АНУ –ын болон Канадын тодорхой бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч 200000 орчим үйлдвэрлэгчдийг хайж тодорхойлох, бүтээгдэхүүний худалдааны нэрийг олох, зорилго бодлогын танилцуулга хуудас боловсруулах, 110000 гаруй идэвхтэй худалдааны нэрийн эзэмшлийг олох боломж олгодог. Энэ Диалогийн мэдээллийн санг улирал тутам шинэчилдэг бөгөөд хэвлэмэл хувилбараас нь илүү сүүлийн үеийн мэдээлэлтэй болгодог. Томасын бүртгэл мөн СД буюу вэб дээр үнэгүй байдаг.

Корпорацийн салбаруудын лавлах /Directory of Corporate Affiliations/ нь таван ботиос бүрддэг ба үүнд АНУ –ын болон олон улсын хувийн ба улсын компаниуд буюу гол индекс ордог. Энэ лавлахад эхлээд эх компаниуд, салбарууд болон хэсгүүдийн “гэр бүлийн мод” –ны жагсаалт байдаг. Корпорацийн товч танилцуулгад цэвэр үнэ, жилийн борлуулалт, ажилтнуудын тоо, байгуулагдсан он, бизнесийн тодорхойлолт зэргийг харуулан тавьсан байдаг. Индексүүдэд компанийн нэрийн индекс, худалдааны тэмдгийн индекс, газар зүйн индекс, үйлдвэрлэлийн ангилалын индекс, корпорацийн үүрэг хариуцлагын индекс багтдаг.

Диалог ба НЕКСИС /NEXIS/ дээрх Корпорацийн салбаруудын лавлах /Directory of Corporate Affiliations/ нь хэвлэмэл хувилбартайгаа адилхан байна. Эх компани тус бүрийн бүртгэлд тухайн компанийн бүрэн шатлалыг харуулсан ба салбар тус бүрийн бүртгэлд тухайн салбарын эх компанийн шатлалд эзлэх хувийг тусгадаг. Энэ мэдээлэл мөн түүнчлэн СД дээр Корпорацийн салбарууд нэмэх /Corporate Affiliations Plus/ нэртэйгээр оршин байдаг. Корпорацийн салбаруудын мэдээллийн сан ба Корпорацийн салбарууд нэмэх СД нь улирал тутамд шинэчлэгдэг тул хэвлэмэл хувилбараасаа илүү сүүлийн үеийн мэдээлэлтэй байдаг.

Хувь хүнийг тодорхой газар зүйн байршлын бизнесийн нийгэмлэгтэй холбож

өгөхөд тусалдаг мэдээллийн эх сурвалж бол *Дэлхийн худалдаа аж үйлдвэрийн танхмийн лавлах /World Chamber of Commerce Directory/* юм. Холбогдох хотын худалдаа, аж үйлдвэрийн танхмийн холбогдох хүн, хаяг, утасны дугаар ордог. Бусад хэсгүүдэд аялал жуулчлалын төрийн газар, гэрээ хэлэлцээрийн ба зочдын товчоо, Канадын худалдаа аж үйлдвэрийн танхимууд болон АНУ-ын гадаадад суугаа худалдаа аж үйлдвэрийн танхимууд хамрагддаг. Энэ лавлах нь АНУ-д ажиллаж байгаа гадаадын худалдаа аж үйлдвэрийн танхимууд болон элчин сайдын яамдууд, АНУ-ын гадаадад суугаа элчин сайдын яамдуудын хаяг, утасны дугаарыг олох боломжтой сайн мэдээллийн эх үүсвэр болдог байна. Тухайн лавлах бас вэб –д үнэгүй байж байдаг. АНУ-ын ба Канадын бизнес, байгууллагуудын сайтыг интернэтээс олж болох шинэ эх сурвалж бол вэб сайтын эх үүсвэрийн ном /Web Site Source Book/ юм. Энэ лавлах үсгийн дарааллаар зохион байгуулагдсан бөгөөд сэдвийн индекстэй. Бүртгэлүүдэд вэб сайтын ба электрон шуудангийн хаяг, захидал илгээдэг хаяг, утас ба факсын дугаар, үнэгүй лавлагаа авах утасны дугаар ордог.

Ишлэл 14.1

Yahoo! Лавлах-ын хайлт

Номын сангийн үйлчлүүлэгч, хөгжмийн СД-ийг шуудангийн хаягаар захиалж болдог компаниудыг асуув. Түүний дуртай дуучин Бела Флек шинэ диск гаргасан гэдгийг тэр сонссон боловч СД-ныхаа нэрийг мэдэхгүй байв. Номын санч Yahoo!-д нилээд хэдэн лавлах олдох боломжтойг мэдэж байсан тул энэ сайтыг үзэхээр шийджээ. Yahoo! <http://www.Yahoo.Com>-оор орсны дараа номын санч “лавлагaa” /reference/гэсэн хэсгийг дараад, лавлах/Directories/-аар орж компаниудын лавлахыг /Company Directories/ олж нээв. Yahoo! зэрэглэлээр зохион байгуулагдсан байdag тул “Хөгжим” / Music/ гэсэн сэдвийн лавлахыг сонгов. “Хөгжим”-ийн дор хөгжмийн захиалгыг шуудангаар авдаг компаниуд /Music Mail Order Companies/ жагсаасан байжээ. Номын санч үйлчлүүлэгч нар хувилбаруудыг үзэж, жужигчин, СД-ний буюу дууны нэрээр хайлт хийх боломж олгодог “СД Юниверс” /СД Universe/-ыг сонгов. Тэд Бела Флек-ийг хайлтын хайрцагт бичихэд хайлтын хариуд “Бела Флек ба Флекстоуны” олон дискний жагсаалтыг өгев. Энэ жагсаалтыг доош нь гүйлгэж хайсаар дэргэдээ “шинэ” гэсэн далбаатай, гарсан оныг нь 1998 гэж тэмдэглэсэн “Лефт оф Куул” /Left of Cool/-г олж харав. Энэ дискийг зарж байна гэсэн зарлалтай байлаа. Ийнхүү номын сангийн үйлчлүүлэгч захиалгаа интернэтээр хайж шинэ нэрийг олохоор СД-ний дэлгүүр орох цагийг хэмнэсэн байна.

Холбоодын лавлах

Холбоодын лавлах бол мэдээлэл шаардагдаж буй хувь хүмүүсийг орон нутгийн, улс орны болон олон улсын түвшинд, тохиромжтой байгууллагуудтай холбож өгөх чухал шаардлагатай хэрэгсэл юм. Холбоодын хаяг утасны дугаар, гүйцэтгэх ажилтнуудын нэrsийг нилээд их асууж ханддаг байна. Бусад хайдаг зүйлд тухайн байгууллагын гаргасан хэвлэл, бас тухайн жилийн хурал цуглааны хуваарь, хаана хэзээ болох талаар ямар зохион байгууллалтын ажлууд явагдах зэргийг гаргасан мэдээлэл ордог. Зарим нэгэн асуултанд хамгийн сайн хариултыг холбооруу утсаар лавлаж хариуг авдаг. Энэ нь үндэсний холбоодын орон нутгийн байгууллагыг олоход үр дүнтэй арга /зарим тохиолдолд цорын ганц хэрэгсэл/ болдог байна.

АНУ-ын улс орны хэмжээний, ашгийн бус, гишүүнчлэлийн зохион байгуулалттай байгууллагуудын талаарх мэдээллийг үзэх гол эх сурвалж бол Холбоодын нэвтэрхий толь: *АНУ-ын Үндэсний байгууллагууд /Encyclopedia*

of Associations: National Organisations of the U.S./ юм. Энэ лавлах жил тутам хэвлэгддэг бөгөөд 23000 орчим худалдаа, бизнес ба хөдөө аж ахуйн байгууллагууд, боловсрол соёлын байгууллагууд, нийгэм анагаах ухаан, олон нийтийн, нийгмийн харилцааны байгууллагууд, хөдөлмөрийн эвлэл, биений тамирын мэргэжлийн байгууллагууд, Грекийн нийгэмлэгүүд, тоглоомын клубууд зэрэг сайн дурын гишүүдтэй бусад бүлэг, байгууллагуудыг хамарсан байдаг. Эхний хоёр хэсэг нь /1 дүгээр боть, 1 ба 2 дугаар хэсэг/ салбараар эмхлэн цэгцэлсэн мэдээллийг багтаадаг. 1 дүгээр ботийн 3 дугаар хэсэгт байгууллагын нэрийн ба түлхүүр үгийн индекс ордог. 2 дугаар ботид мужаар ангилсан газар зүйн индекс, байгууллагуудын удирдлага гүйцэтгэх ажилтны индекс тусгагддаг. Хэд хэдэн байгууллагатай холбогдолтой нилээд дэлгэрэнгүй мэдээлэл орсон байдаг. Хаяг, утасны дугаар, байгууллагын товчилсон нэрийн бүртгэл дээр байгуулагдсан он, сар, өдөр удирдах ажилтны нэр ба албан тушаал, ажиллагсадын тоо, жилийн төсөв, гишүүдийн тоог нэмэж оруулсан байдаг. Холбооны тодорхойлолт нь бүртгэлийн үндсэн хэсэг бөгөөд үүнд холбооны зорилт үйл ажиллагаа, гишүүдийн ерөнхий төрөл зэргийг тусгасан байна. Холбооны уулзалт, гэрээ хэлэлцээр байгуулагдсан он, сар, өдөр, давтамж, гаргасан хэвлэлийн нэр зэргийг бас оруулдаг. Байгууллагын интернэт дэх мэдээллийн сангийн хайлт, автоматжуулсан шуудангийн жагсаалт зэрэг компьютержсэн үйлчилгээний хүчин чадлыг тусгасан нь нэн тустай. Холбоодын нэвтэрхий толь: АНУ-ын үндэсний байгууллагуудын дагавар багц лавлах бол Холбоодын нэвтэрхий толь: Олон улсын байгууллагууд /Encyclopedia of Associations: International Organisations/ болно. Энэ лавлах нь адилхан хэлбэр форматаар зохион байгуулагдсан бөгөөд ашгийн бус, гишүүнчлэлийн олон ба хоёр үндэстний болон АНУ-ын газар нутгаас гадна оршдог үндэсний байгууллагууд зэрэг олон улсын байгууллагуудыг хамруулдаг. Хоёр ботийн нэг нь бүртгэлийн боть, нөгөөх нь индексийнх болно. Индексүүдэд газар зүйн индекс, гүйцэтгэх ажилтнуудын нэrsийн индекс, байгууллагын нэрийн түлхүүр үгний индекс орно. Бүртгэлүүд нь Холбоодын нэвтэрхий толь: АНУ-ын үндэсний байгууллагуудтай адилхан хэлбэр форматаар цэгцлэлдсэн бөгөөд бас байгууллагуудын гадаад хэл дээрх нэр, ажлын хэл буюу газар орны байрлалыг хүртэл тусган харуулсан байдаг.

Холбоодын нэвтэрхий толь хэд хэдэн цувралаар гардаг бөгөөд өөр нэгэн багц хэсэг нь бол таван боть бүхий *Бус муж, орон нутгийн байгууллагууд /Regional, State, and Local Organisations/-ын лавлах юм*. Эдгээр ботид 50-н мужийг таван томоохон газар зүйн бүсэд хуваан харуулжээ. Үүнд: *Их Нуур /Great Lakes/, Номистерн /Northeastern/, Өмнөд ба дундад Атлант /Southern and Middle Atlantic/, Төв баруун ба их тал /South Central and Great Plains/, Баруун нутаг /Western/* гэж бүсчилжээ. Энэ багцад муж хоорондын, муж доторх, мужийн ба орон нутгийн сонирхолд нийцсэн ашгийн бус гишүүнчлэлийн байгууллагууд хамрагддаг. Боть бүр муж ба хотын нэрийг үсгийн дарааллаар жагсаасан байдаг бөгөөд байгууллагын нэр ба нэрийн түлхүүр үгний индекстэй. Холбоодын нэвтэрхий толь: нь бусад ботиудтай адилхан хэлбэр форматтай, бүртгэлтэй бөгөөд ерөнхийдөө төстэй чиглэлийн мэдээллэлтэй.

Холбоодын нэвтэрхий толийг *Диалог ба НЕКСИС /NEXIS/* дээр интернэтээр хайх боломжтой. АНУ-ын үндэсний байгууллагууд, Олон улсын байгууллагууд ба *Бус муж ба орон нутгийн байгууллагууд -ын хэвлэмэл лавлахтай тохирдог энэ мэдээллийн сан нь 160000 гаруй ашгийн бус, гишүүнчлэлийн байгууллагуудыг хамруулсан дэлгэрэнгүй файл юм*. Мэдээллийн санг жил болгон дахин суурилуулдаг ба мөн жилийн явцад гардаг өөрчлөлтийг хэвлэн оруулж шинэчлэдэг. Энэ мэдээллийн сангийн СД ын хувилбар болох *хязгаарлалтгүй холбоод /Associations Unlimited/-ын лавлахад холбоодын нэвтэрхий толийн цувралууд бүгдээрээ багтдаг*. Мөн үүнд 300000 гаруй ашгийн бус байгууллага,

агенлаг буюу гишүүнчлэлийн байгууллага биш хэдий ч ижил төстэй олон үйлчилгээ үзүүлдэг үйлчилгээ эрхлэгч байгууллагын мэдээлэл ордог. СД бүтээгдэхүүнд холбоонд гишүүнээр элсэх өргөдлийн бүрэн маягтын хувилбар зэрэг бусад сурталчилгааны баримт материал тусгагдсан байгааг үзэж болно. Энэ мэдээллийн санг бас сонгосон холбоодын интернэтийн хаяг руу холбогдох боломжоор хангадаг *Gейл нет /Gale Net/-ыг нээж үзэх боломжтой.*

Олон улсын байгууллагуудын жил тутмын лавлах */Yearbook of International Organisations/* Олон улсын байгууллагуудыг өргөн мэдээллийн дагуу хамруулж зэрэглэл тогтоох оролдлого хийжээ. Холбоодын нэвтрэхий толь, олон улсын байгууллагууд хэмээх лавлах нь дээрх жагсаалтанд ороогүй байгууллагуудын мэдээллээр хангаж болно.¹ дүгээр ботид байгууллагуудын нэрийг үсгийн дарааллаар жагсаасан байдаг. Бүртгэл мэдээлэлд хаяг, утас ба факсын дугаар, байгуулагдсан он, сар, өдөр, байгууллагын зорилго, бүтэц, хэрэглэдэг хэл ордог. 2 дугаар ботид улс орноор ялгасан нарийн бичгийн дарга нарын газар ба гишүүнчлэлийн лавлах, 3 дугаарт - сэдэв чиглэлийн лавлах ба индекс, 4 дүгээрт - олон улсын байгууллагын түүх, нөөцийн жагсаалт багтдаг. Олон улсын байгууллагуудын жил тутмын номыг *Олон улсын байгууллагуудын Хэн нь Хэн бэ /Who's Who in International Organisations/* лавлахтай хамруулан жил тутмын нэмэлт ном олон улсын байгууллагын түүх */Yearbook Plus: International Organisations and Biographies/* гэсэн нэрээр СД дээр гаргасан байна. Энэ бүтээгдхүүнийг жил бүр шинэчлэдэг.

Канадын холбоо: Канадын холбоодын лавлах /Associations Canada: The Directory of Associations in Canada/Le Repertoire des Associations du Canada/ нь олон нийтийн ерөнхий болон урлаг, бизнес, үйлдвэрлэл, хөдөлмөр ба мэргэжлийн зэрэг тусгай сонирхолд нийцсэн, үйлчилгээ эрхэлдэг Канадын идэвхтэй холбоодын жагсаалтаар хангадаг. 20000 гаруй холбоодын жагсаалт үүнд ордог бөгөөд соёл, чөлөөт худалдаа, энх тайвны төлөө хөдөлгөөн зэрэг өнөөгийн тулгамдсан олон талын асуудлын чиг хандлагыг идэвхтэй ажиглаж буй холбоодын төлөөллийн жагсаалтыг тусгадаг. Мөн Канадад салбар, оффистой олон улсын холбоо ба гадаад үндэстний холбоо, үндэстнүүдийн холбоо, олон улсын ба орон нутгийн холбоодыг хамруулсан байдаг. Үүнээс гадна үргэлжлэлгүй жагсаалтын хэсэг ордог бөгөөд энэ лавлах СД болон интернэт дээр байдаг. *Интернэтийн олон нийтийн номын сангийн сүлжээн дэх холбоо /Association on the Net-AON/-ны лавлахад 2000 гаруй интернэт сайтуудын цуглуулга ордог бөгөөд мэргэжлийн ба үйлдвэрчний эвлэл, соёл ба урлагийн байгууллага, улс төрийн нам ба өмгөөллийн бүлэглэл, хөдөлмөрийн холбоо, боловсролын нийгэмлэг, судалгааны институт зэрэг өргөн хүрээний байгууллагуудын мэдээллээр хангадаг. Энэ сайт нь сэдвээр зохион байгуулагдсан.*

Засгийн газрын лавлах

Засгийн газрын лавлахууд ихэнхдээ хоёр зэрэглэлтэй байдаг. Үүнд: хувийн шугамаар хэвлэгдсэн ба засгийн газраас хэвлэгдэн гарсан гэж хуваадаг. Энэ хэсэгт зөвхөн хувийн шугамаар хэвлэгдсэн эх сурвалжуудыг авч үзэх бөгөөд засгийн газрын агентлагуудаас хэвлэдэг лавлахуудын тухай 22 дугаар бүлгийг үзнэ үү.

Засгийн газрын ээдрээтэй бүтцийг харуулдаг эх сурвалж бол *Дэлхий дахинь засгийн газрын лавлах /World wide Government Directory/* юм. Үүнд 199 орон ба газар нутгийн засгийн газрын удирдагч нарын холбоо барих мэдээллээр хангадаг. Улс орны жагсаалтын хэсэгт төрийн тэргүүн, гүйцэтгэх салбарын сайд нарын зөвлөл, хууль зүйн түшмэд, шүүгч, төрийн агентлаг ба корпорац, төв банк, улс орон тус бүрийн зэвсэгт хүчний салбаруудын жагсаалтыг тусгадаг. Дараа нь

ерөнхий мэдээллийн хэсэг ордог бөгөөд үүнд нийслэлийн нэр, хэрэглэдэг албан ёсны хэл, тухайн орны үндэстэн ястны бүрэлдэхүүн, шашин шүтлэгийн урсгал, улс орны мөнгөн тэмдэгтийн төрөл ордог. Мөн олон улсын болон бус нутгийн гишүүнчлэлийн талаар тусгасан байна. Бас тухайн улс орон болгоны түшмэд хэмээх хэсэгт тэдгээрийн зөв хаягийг харуулсан байдаг. Үүнээс гадна олон улсын томоохон байгууллагууд болох НҮБ Дэлхийн банк, Хүүхдийн сан г.м. байгууллагуудын хаяг ба ажилтнуудын мэдээллийг оруулсан байдаг.

АНУ-ын засгийн газар, Конгресс ба Вашингтон Д.С.-ы орон нутгийн холбогдох хувийн болон ашгийн бус байгууллагуудын ажил үүрэг гүйцэтгэгч салбаруудын мэдээллийг авч болох эх сурвалж бол *Washington Information Directory*/ билээ. Энэ нь жил тутмын лавлах бөгөөд сэдвүүдийг салбар салбараар зохион байгуулсан ба мэдээлэл нь үндсэндээ 20 сэдвээр бүрддэг буюу тус бүрт холбооны засгийн газрын холбогдох агентлагауд, конгресс, хувийн ба ашгийн бус байгууллагууд багтсан байдаг байна. *Washington Information Directory*-ыг ашиглахад хэд хэдэн стратегийг хэрэглэх болдог. Хувь хүмүүсийн нэрийн индексийг ашиглан олох буюу тодорхой нэгэн агентлаг, байгууллагыг гаргаж үзэхийн тулд сэдэв ба түлхүүр үгний индексийг хэрэглэх боломжтой болно. Гарчигийн хэсэгт ерөнхий гарчигууд жагсаагдсан байдаг бөгөөд сэдвээр хайлт хийж, мэдээллийн боломжтой эх үүсвэрүүдийг шалгаснаар тодорхой нэгэн сэдэвтэй холбогдолтой агентлагийг олоход тустай. Засгийн газрын агентлагаудын бүтцийг байгууллагын зохион байгуулалтын хүснэгтийн хэлбэрээр, эх текстийн янз бүрийн хэсэгт тараан харуулсан байдаг.

Холбоо, муж, хотын захиргаа, улс орны түвшингийн ажилтнуудын мэдээллийг *Carrollyn Хэвлэлийн* /Carrol Publishing/ дөрвөн лавлахад багтаасан байна. *Carrollyn Холбооны лавлах* /Carroll's Federal Directory/-д 7900 орчим том ба жижиг хот, суурин газар болон тосгоны албан хаагчдын нэр, албан тушаал, хаяг ба утасны дугаар орсон байна. *Carrollyn* гүнт улсын лавлах /Carroll's County Directory/-д АНУ-ын бүх гүнт улсын анхдагч засгийн газрын албан хаагчдын нэр, хаяг, утасны дугаар багтдаг. Эдгээр лавлах тус бүрийг жилд хоёроос доошгүй удаа шинэчилдэг ба тус бүр хувийн нэрийн индекстэй байна. *Carroll Холбооны лавлахад* албан газар, агентлагийн түлхүүр үгний индекс тусгагдсан байдаг. Энэ дөрвөн лавлах СД ба интернэт дээр байдаг бөгөөд захиалгаар авч үзэж болно.

Утас ба факсын лавлах

Утас ба факсын лавлах нь орон нутгийн мэдээллийн нэн сайн анхдагч мэдээллийн эх үүсвэр болдог. Ихэнхдээ утасны лавлахыг тодорхой нэг газар зүйн байршлын хүрээн дэх хувь хүн буюу бизнесийн байгууллагын нэр, хаяг ба утасны дугаарыг олоход хэрэглэдэг байна. Ийнхүү лавлахад гудамжны газрын зураг, орон нутгийн түүх, соёлын ба биеийн тамирын арга хэмжээний хуваарь, зип /ZIP/ код, худалдааны гарын авлага, хурлын танхим ба цэнгэлдэх хүрээлэнгийн суудлын хүснэгт схем зэрэг нийтийг хамарсан мэдээлэл орсон байж болно. *Хотын лавлах* /City Directory/ буюу *Тулгаж цээх лавлах* /Cross reference Directory/ нь утасны лавлахын төрлүүд билээ. Үүнийг ашигласнаар тодорхой нэгэн хүний ба бизнесийн байгууллагын нэрийг үзэхийн оронд хаягийг нь харж утасны дугаарыг шалгах боломжтой. СД ба интернэт дээр байдаг зарим нэгэн утасны лавлахаар үүнтэй адил төрлийн хайлт хийх боломжтой.

АНУ-д 1983 оны 12-р сард “АТ ба Т” –ын монополи нуран унаснаар орон нутгийн утасны компаниудын үүрэг нэмэгдэж, тэд өөрсдийн утасны лавлах хэвлэж гаргах болсон байна. Харин номын сангруудын хувьд энэ нуралтын нөлөө үр дагавар бол утасны лавлахуудыг үнэгүй тараахаа больсон явдал юм.

Орон нутгийн компаниудаас утасны лавлахыг худалдаж авахаас өөр нэг хувилбар бол *Фоунфиш /Phonefiche/-ыг* авах арга зам юм. Энэ нь УМИ//МП/-ийн микрофиш /microfiche/ дэх утасны лавлах болно. *Фоунфиш / Phonefiche/ -ын хувьд лавлахын агуулгыг бүхэлд нь* микрофиш /microfiche/-рүү хуулбарласан байдаг. Бүх цуглувулганд АНУ-ын ард түмний 90 гаруй хувь нь хамрагддаг. Микрофиш /microfiche/-ын цаасан дээрх хувилбар үйлдвэрлэгдэн гарсан даруйдаа тараагддаг тул мэдээлэл нь хэвлэмэл лавлахын адил сүүлийн үеийн мэдээлэл байдаг байна. Мөн олон төрлийн нэмэлт багц байдаг ба үүнд улс түмний янз бүрийн хэмжээнд үндэслэн байгуулсан хотуудын зэрэглэл, тодорхой нэгэн муж ба мужийн нийслэлүүдийн бүх лавлахын багц, 14 орчим том хотын ба бус нутгийн багц байна. Ганцаарчилсан лавлахыг бас худалдан авах боломжтой. АНУ-аас бусад орнуудын зарим нэгэн лавлах мөн байдаг бөгөөд энэ нь томоохон боловсролын ба нийтийн номын сангруудад хэрэгцээтэй байж болзошгүй.

Утасны лавлахын микрофиш /microfiche/ хувилбарын давуу тал нь хэмнэсэн зайны хэмжээнд оршдог. 50000 гаруй нийгэмлэгүүдийг хамруулсан 2600 орчим лавлах 16 инчийн есөн микрофиш /microfiche/ -д багтчихдаг байна. Энэ багтаамжийн ач тусаар лавлахуудын хуучин дугааруудыг хадгалах боломжтой бөгөөд хавтаслаж наах зардал гардаггүй. Бас өөр нэг зүйл бол захиалгын үнээр бүх лавлахуудыг багцаар нь захиалах боломжтойгоороо микрофиш /microfiche/ ашигтай байдаг.

Микрофиш /microfiche/-ийн сүл тал бол нилээд олон хүн үүний хэлбэр форматыг ашиглахаас татгалздаг явдал юм. Микрофиш /microfiche/-ийн хэвлэгчгүйгээр /принтер/ мэдээллийг уншихад хэцүү ба хувилах боломжгүй. Бас Микрофиш /microfiche/-ийн уншигч, хэвлэгчийн үнийн хувьд асуудал байдаг. Тийм учраас зарим номын сангрууд цөөн ашиглагддаг газар зүйн байршлын лавлахын хувьд Микрофиш /microfiche/-ийг, харин олон дахин ашиглагдахад зориулалтын утасны хэвлэмэл лавлахыг худалдан авч хэрэглэдэг.

Утасны хэвлэмэл лавлахуудын өөр нэгэн хувилбар бол СД дээрх утасны лавлах юм. Энэ СД-н бүтээгдхүүний нэг нь *Фоундиск /Phone Disc/ ба* байрлал суурьшлын жагсаалт, бизнесийн жагсаалт болон эдгээр хоёр жагсаалтыг хамруулсан хэд хэдэн багц мэдээлэлтэй байна. *Фоундиск /Phone Disc/-ийн бүх бүтээгдхүүнүүд нь СД-оос татах электрон шуудангийн холболт ба* ангилах боломжтой шуудангийн хаягийн жагсаалттай байдаг.

Интернэт ашиглах боломжтой номын сангруудын хувьд вэб дээрх цагаан хуудасны үйлчилгээ утасны лавлахын мэдээллийн шаардлагын ихэнх хэсгийг хангах боломжтой. Жишээ нь *Хэн Хаана /Who Where/* гэгч үйлчилгээ нь утасны дугаар, хаяг, электрон шуудангийн хаягийн мэдээллийг өгч, АНУ даяар нэгэн зэрэг хайлт хийх боломжоор хангадаг. Вэб дээрх утасны лавлах /Telephone Directories on the Web/ нь дэлхийн бүх өнцөг булан бүрт 400 гаруй холболтоор лавлагaa хийх боломжтой өргөн хүрээтэй юм.

АНУ-ын бизнесийн утасны лавлах /Business Phone Book USA/ АНУ ба Канадын 138000 орчим бизнес, үйлдвэрлэл, мэргэжил, холбоод, боловсролын ба соёлын байгууллага, институт, засгийн газрын агентлагуудын хаяг, утасны ба факсын дугаар, төлбөргүй утасны дугаар, электрон шуудангийн ба вэб хуудасны хаяг зэргийг толилуулдаг. Энэ лавлахыг хоёр ботид багтаажээ. Үүнд: байгууллагуудын нэрийн үсгийн дарааллаар цэгцэлсэн, бүртгэлтэй цагаан хуудсууд ба сэдэв салбараар ангилсан бүртгэлтэй шар хуудсууд байдаг. Мөн бүтээгдхүүний нэр, үйлдвэрлэгч, бүтээгдхүүний төрлөөр ангилсан худалдааны тэмдгийн индексийн хэсэг ордог болсон.

Өнөөгийн хурдацтай ертөнцөд факсимилийн арга /факсын машин/ нь хэрэглэгчид бичсэн буюу хэвлэмэл мэдээллийг хурдан хүргэх боломж олгож байна. *Үндэсний электрон шуудан ба факсын лавлах /National E-mail and Fax Directory/*

нь АНУ-ын гол компани, хуулийн пүүс, засгийн газрын агентлаг, хэвлэлийн бийтлэлийн агентлаг, санхүүгийн байгууллага, тэргүүлэгч үйлдвэрлэгч болон корпорац, номын сангидын 50000 орчим электрон шуудангийн хаяг болон 160000 гаруй факсын дугаарыг багтаадаг. Лавлах хоёр хэсгээс бүрдэнэ. Үүнд: үсгийн дарааллын жагсаалт ба сэдвийн жагсаалт гэж хуваагдана. Бүртгэлүүдэд бүтэн хаяг, факсын дугаар, дуут утасны дугаар, электрон шуудангийн хаяг багтдаг.

Сэдэвчилсэн лавлах

Энэхүү бүлэгт дурдсан сэдэвчилсэн лавлахууд нь Ази гаралтай американчууд гэх мэт хүн амын тодорхой нэг хэсэг бүлэгт тусгайд нь зориулан хязгаарласан мэдээллийн лавлахууд юм. Эдгээр лавлахуудыг өнөө үед хэрэглэж болох маш олон төрлийн сэдэвчилсэн лавлахуудын жишээ болгон үзүүллээ.

Ази гаралтай американчуудын мэдээллийн лавлах (Asian American Information Directory) нь Ази гаралтай американчуудын талаар буюу тэдэнд зориулсан дэлгэрэнгүй мэдээллийн хөтөч бөгөөд Ази гаралтай американчуудын амьдрал, соёлтой холбоотой өргөн хүрээний эх сурвалжууд, байгууллагуудын талаар нарийвчилсан мэдээлэл өгдөг. Мэдээллийн эх сурвалжийн төрөл зүйлийн тоонд элчин сайдын яамд, консулын газрууд, хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд, дурс бичлэгүүд, засгийн газрын агентлагууд болон хөтөлбөрүүд багтана. Ази гаралтай американчуудын мэдээллийн лавлах нь 5200 гаруй нэрийн нэгж мэдээллтэй бөгөөд тэдгээр нь үндэстэн буюу язгуур угсаатнаар ангилагдсан байдаг /жишээ нь: Зүүн Энэтхэгийн, Хмонг (Hmong), Номхон далын арлын, Тай үндэсний гэх мэт/. Ангилал тус бүр нь мэдээллийн эх сурвалжаас хамаарсан дэд ангилалтай. Ерөнхий нэр болон тайлал үгийн гарчиг нь дэлгэрэнгүй жагсаалтад дурдсан мэдээллийн бүх эх сурвалжийг багтаан цэгцэлж цагаан толгойн үсгийн дэс дэрээллаар байрлуулсан нэгдмэл эмхэтгэл юм.

Африк гаралтай американчуудын мэдээллийн лавлах (African American Information Directory) нь Африк гаралтай американчуудын амьдрал, соёлтой холбоотой 5300 орчим байгууллага, агентлаг, хөтөлбөрүүд болон хэвлэгдсэн материалыаас мэдээлэл авах хөтөч болдог. Нэгж мэдээллүүдийг гавьяа шагнал, мэдээллийн товхимол, лавлахууд, радио телевизийн станцууд, их их сургуулиуд гэх мэтээр ангилан хуваарилсан байдаг. Ерөнхий нэр болон тайлал үгийн гарчиг мөн өгөгдсөн байдаг.

Испани гаралтай американчуудын мэдээллийн лавлах (Hispanic American Information Directory) нь Ази гаралтай американчуудын мэдээллийн лавлах, мөн Африк гаралтай американчуудын мэдээллийн лавлах-тай ижил хэлбэрийн зохион байгуулалттай. Энэхүү лавлахад Испани гаралтай американчуудтай холбогдолтой 5400 орчим байгууллага, агентлаг, хөтөлбөрүүд болон хэвлэмэл материалын мэдээлэл багтдаг. Уг мэдээллийн санд Испаний эзэмшилийн 500 шилдэг компаниас эхлээд Мексикийн урлаг, гар урлалын тухай дурс бичлэг хүртэл орсон байна. Энэ лавлах мөн л ерөнхий нэр болон тайлал үгийн гарчигтай байдаг.

Уугуул Америкчуудын түүхэн болон өнөө үеийн талаарх өргөн баялаг мэдээллийг *Уугуул американчуудын мэдээллийн лавлах (Native American Information Directory)*-аас авч болно. Энэхүү лавлах нь Хойд Америкийн индианчууд, Уугуул Аляск оршин суугчид, Уугуул Гавайчууд гэсэн гурван том бүлэгтэй. Уг лавлахад үндэстэн тус бүрт үндэсний байгууллага, музейн цуглувулга, судалгааны төвүүд, сонин сэтгүүл гэх мэт эх сурвалжийн ангилалаар ялгасан 5200 гаруй нэгж мэдээлэл орсон байна. Тодорхойлсон мэдээллүүд нь харилцах хаягийг, өөрөөр хэлбэл нэр, хаяг, утасны дугаар, холбоо барих хүний нэр гэх мэтээр нарийвчлан заасан байдаг. Энэ лавлахын ерөнхий нэр болон тайлал үгийн

гарчиг нь овог аймгуудын хуучин хэрэглэж байсан хийгээд өөр бусад нэртэй нь хамтатган оруулсан байгаа.

Эмэгтэйчүүдийн мэдээллийн лавлах (*Women's Information Directory*) нь АНУ-ын эмэгтэйчүүдтэй холбогдолтой 6000 гаруй байгууллага, агентлаг, хөтөлбөрүүд болон хэвлэгдсэн материалыас мэдээлэл авах хөтөч болдог. Уг лавлах нь эмэгтэйчүүд судалалын хөтөлбөрүүд, судалгааны төвүүд, мужийн хэмжээний агентлагууд, сурталчилгааны байгууллага, агентлагууд, хэвлэл мэдээлэл, зөвлөхүүд болон электрон эх сурвалжууд гэх мэт өргөн хүрээний мэдээлэлтэй юм. Ерөнхий нэр болон тайлал үгийн гарчиг нь бүх байгууллага, хэвлэмэл материалыуд, мөн лавлахад багтсан бусад бүх нэгж мэдээллүүдийг авах боломж олгодог.

ХАЙХ СТРАТЕГИ

Номын санч тодорхой нэг мэдээллийг хэрэглэгчид өгөхдөө олон аргыг хэрэглэх явцад тухайн хэрэгцээт мэдээллийг өгөх эх сурвалж нэгээс илүү байх нь олонтаа тохиолддог. Номын санчийн хайлт хийх аргын зайлшгүй чухал хэсэг бол санд байгаа хэвлэмэл болон электрон хэлбэрийн лавлахуудын талаар сайн мэдлэгтэй байх явдал юм. Номын санч нь мэдээллийн сангийн цуглуулгад ямар мэдээлэл дутмаг байгааг, мөн ямар үед сангаас гадуурх амар эх сурвалжийг ашиглах талаар хэрэглэгчдэд зөвлөх хэрэгтэй гэдгийг сайтар мэдэх ёстай.

Интернетийн нийтийн номын сан (*Internet Public Library*) гэх мэт үнэ төлбөргүй үйлчилгээний талаар, мөн Гейлийн Мэдээллийн Булан (*Gale's Ready Reference Shelf*) зэргийн захиалгат эх сурвалжуудын талаар мэдлэгтэй байх нь номын сангийн танхимаас гадуур мэдээлэл хайх бололцоог хэрэглэгчдэд олгодог. Номын сангийн дэлгэцээс шууд мэдээлэл авах боломжтой электрон хэлбэрийн сантай байх нь хайлт хийх стратеги аргачлалыг сонгоход нөлөөлөх нэг хүчин зүйл болдог, учир нь электрон хэлбэрийн лавлахууд нь хэрэглэгчид шаардлагатай мэдээллийг авах хамгийн түргэн дөт зам болж өгөх нь олонтаа тохиолддог.

Хайлтын стратегийг боловсруулахад өхний ээлжинд анхаарах зүйл бол хэрэглэгчийн хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох явдал юм. Тухайн хэрэглэгчид зөвхөн компанийн утасны дугаар шаардлагатай байна уу, эсвэл бас компанийн ажилтны нэр мөн хэрэгтэй байна уу? Холбооны нэрийг мэдэхэд хангалттай юу, аль эсвэл холбооны талаарх ерөнхий мэдээлэл шаардлагатай юу? Асууж байгаа зүйлийг нягтлан мэдэх нь номын санчид тохиромжтой мэдээллийн эх сурвалжийг сонгоход тустай байdag.

Номын санч үзэх лавлахаа тодорхойлмогц тухайн мэдээллийн эх сурвалжийг ашиглах хэд хэдэн арга зам бий. Номын санч тухайн лавлахын ерөнхий байгууллагыг мэдсэн байх ёстай. Ихэнх лавлахын мэдээллүүд үсгийн дарааллаар байрласан байдаг. Мөн түүнчилэн индекс ашиглавал мэдээллийг олж авах хамгийн түргэн арга зам юм. Ялангуяа түлхүүр үгийн индекс байвал бүр дөт бөгөөд яг тодорхой нэр буюу гарчигийн оронд сэдвийн томъёоллоор харвал тустай. Нэрийн индексийг ашиглаж тухайн хүн буюу түүний ажилладаг байгууллагыг олох боломжтой. Энэхүү тохиолдолд хүний нэрээр шаардлагатай зүйлээ хэвлэмэл мэдээллийн эх сурвалжаас бус, харин электрон мэдээллийн сангаас түргэн олох боломжтойг харуулж байна.

Электрон мэдээллийн санг ашиглах үед тухайн мэдээллийн сан буюу Вэб сайтын агуулга, бүтцийн талаарх номын санчийн мэдлэг нь үр дүнтэй, түргэн хайлт хийхэд голлох үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэхүү мэдлэгийг туршлага хуримтлуулах буюу мэдээллийн сангийн баримтуудыг судласнаар олж авдаг. Хайлт хийхэд туслах зааварчилгааг Диалог дээр ажиллахад Интернетийн гарын авлага-Блюшийтс (*Bluesheets*), СД-н мэдээллийн сангийн хувьд электрон ба

хэвлэмэл туслах заавар, лавлахын Вэб сайтаар хайхад дэлгэцэн дээрх зааврыг тус тус хэрэглэх боломжтой. Ямар хэсгүүдээр хайлт хийх боломжтой буюу Булеан ухагдахууныг (Boolean logic) янз бүрийн хэсгийн томъёололтой хамтраулан ашиглаж олсон материалаас хамгийн хэрэгцээтэйг нь сонгон авах талаар номын санч мэддэг байх шаардлагатай. Номын санч эдгээр зүйлийг мэдэхгүй бол холбогдолгүй зүйлтэй зууралдаж, цаг алдаж зарим үед хөрөнгө мөнгө дэний үрнэ. Интернетээр хайлт хийх тохиолдолд номын санч Вэб дээр ашиглагддаг төрөл бүрийн эрэгч, хайгч хэрэгслийн чиглэлийн талаар сайн мэдлэгтэй байх шаардлагатай.

Хэвлэмэл мэдээллийн эх сурвалжийн оршлын хэсэгт агуулга, цар хүрээ, тухайн мэдээллийн эх сурвалжийг юунд ашиглаж болох талаарх тайлбар байдаг. Тийм учраас оршлын хэсгийг судласнаар шаардагдаж байгаа мэдээлэлд тохиорох эх сурвалжийг ашиглаж буй өсөхийг тодорхойлоход тустай. Оршлын хэсэгт ихэнх тохиолдолд бүх хэсгийг нь тусгасан мэдээллийн жишээ байдаг. Дүрслэл 14.2-оос ийнхүү нэг жишээг үзэж болно.

Хэвлэмэл мэдээлэл ба Интернетийн лавлахын бүтэц, хэрэглэгчийн шаардлагын хүрээг мэдэхээс гадна номын санчийн талаас бас санаачлагатай хандлага шаардагддаг. Хамт ажилладаг хүний олсон зүйлийг ашиглах, холбогдох байгууллагаа буюу холбоо руу утсаар ярих зэрэг өөр хувилбарын мэдээллийн эх сурвалж ашиглах нь лавлахын мэдээллийг олж авах үр ашигтай хайлтын стратегийн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг байж болзошгүй.

Ишлэл 14.2

Хайлтын стратеги: Холбоодыг олох

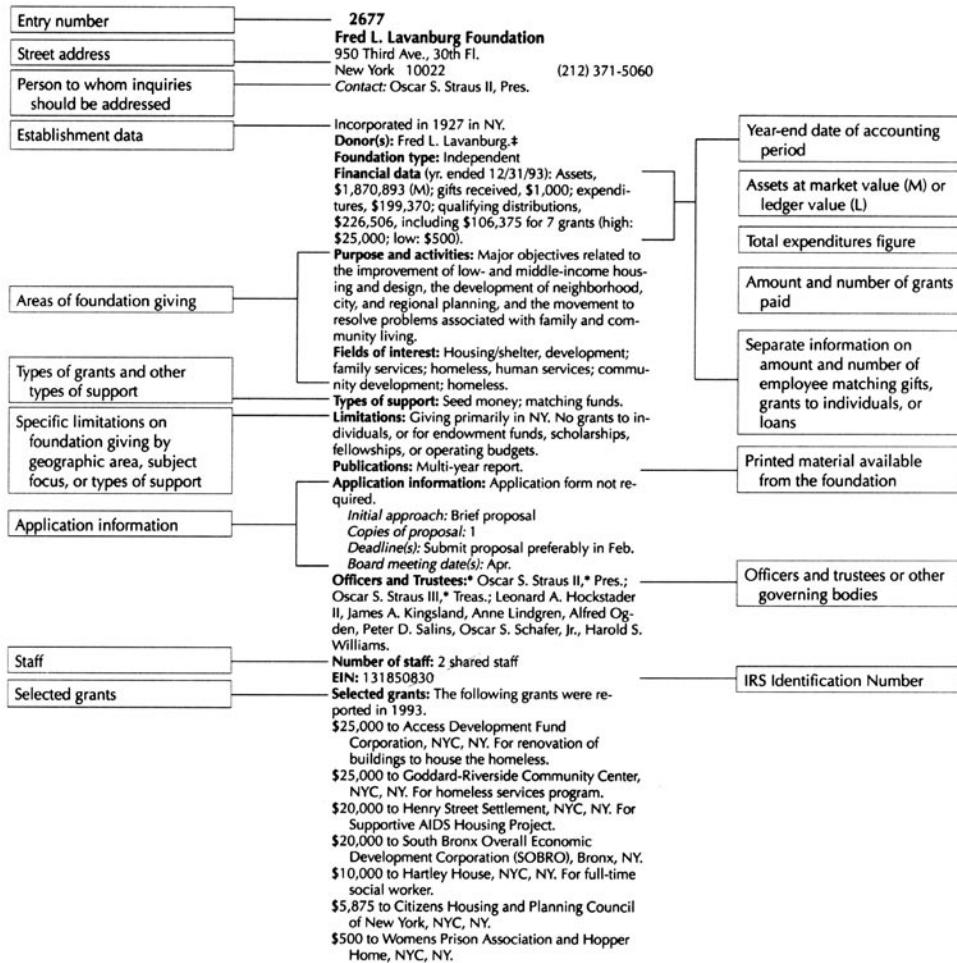
А.С. Нейлл (A.S. Neill)-ын Сummerhill (Summerhill) номыг номын сангийн үйлчлүүлэгч саяхан мэдсэн. Тэр энэхүү номыг хараахан уншиж амжаагүй боловч Английн бие даан зохицуулалт хийдэг сургуулиудтай холбогдолтой мэдээлэлтэй байх гэж бодсон бөгөөд ийнхүү төрлийн боловсролын төв АНУ-д байдаг өсөхийг мэдэхийг хүсчээ. Номын санч Summerhill номонд тусгагдсан мэдээллийн талаар мэдлэггүй байсан тул тэр эхлээд номын сангийн каталогт холбогдох сэдэв чиглэлийг тодорхойлохоор нэрийг нь олсон. Summerhill гэсэн нэрэн дор “Боловсрол-туршилтын аргууд” ба “Төлбөргүй сургуулиуд” гэсэн хоёр сэдэв хоёулаа байв.

Номын санч энэхүү сэдвийн гарчгуудыг авч, Холбоодын нэвтэрхий толь: АНУ-ын үндэсний байгууллагууд – ын нэрийн ба тулхүүр үгний индексийн ботьтой тулгасан. “Боловсрол” гэсэн сэдвийн дагуу хэдэн хуудас жагсаалт олдсон боловч “Боловсрол, Туршилт” сэдвийн гарчиг нь биш байлаа. “Туршилтын боловсрол” гэсэн гарчигаар хайлт хийгээд ч үр дүнд хүрсэнгүй.

Холбоодын нэвтэрхий толийг дахин “Төлбөргүй сургуулиуд” гэсэн гарчигийн дагуу шалгаж бас л ямар ч жагсаалт байхгүйг номын санч мэдсэн. Тийм учраас номын санч энэхүү сэдвийг өөр нэр томъёогоор илэрхийлэхээр шийдэв. “Бусад боловсрол” гэсэн сэдвийн дагуу нэр, тулхүүр үгний индексээр хайхад 16 холбоодын нэр гарч ирсэн. Хэрэглэгчийн шаардлагад хамгийн тохиорохуйц нэг холбоог номын санч сонгож, мэдээллийг нь үзсэн. Холбоодын нэвтэрхий толинд мэдээллүүдийг сэдэв, чиглэлийн салбараар ангилдаг тул жагсаалтанд байсан хэдэн холбоодоос номын санч тохиорох нэгээс-хоёрыг сонгох боломжтой болсон.

Дурслэл 14.2

Сангүүдын лавлах номны “толгой чгийн жишээ”. Сангүүдын төв байгууллагын 1998 онд баталгаажуулсан зохиогчийн эрхийн дагуу зөвшөөрөл авч хуулбарлан нийтлэв. Нью-Йорк, 5-р авенюгийн 79-р байр, NY 100003.

Sample Entry

For a complete listing of data elements, see “How to Use *The Foundation Directory Part 2*” in the Introduction.

Symbols

- ‡ Indicates individual is deceased.
- (L) Ledger value of assets.
- (M) Market value of assets.
- * Officer is also a trustee or director.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Жозеф Р.Страйер, Дундад зууны толь бичиг. Joseph R. Strayer, ed., Dictionary of the Middle Ages (New Yourk" Scribner, 1982), 24:237-39
2. Адриан Руум, Британий толь бичиг. Adrian Room, ed., Dictionary of Britain (New Yourk: Oxford University Press, 1986), 81
3. Хартсийл Янг, АЛА Номын сан ба Мэдээллийн шинжлэх ухааны үгсийн тайлбарт. Heartsill Young, ed., The ALA Glossary of Library and Information Science (Chicago: American Library Association, 1983), 75

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

African American Information Directory, 1998-99, 4th ed. Detroit: Gale Research, 1998.
560p

American Art Directory, 1999-2000. 57th ed. New Providence, NJ: National Register Publishing, 1999. 970p.

American Book Trade Directory, 2000-2001. 46th ed. New Providence, NJ: R.R.Bowker, 2000. 1801p

American Library Directory, 2000-2001. 53rd ed. 2 vols. New Providence, NJ: R.R.Bowker, 2000. Also available on СД and online.

American School Directory. Available: <http://www.asd.com>

Annual Register of Grant Support, 2000. 33rd ed. New Providence, NJ: R.R.Bowker, 2000. 1344p

Any Who Toll Free Directory. Available: <http://www.anywho.com>

Asian Americans Information Directory, 1994-95. 2nd ed. Edited by Charles B. Montney. Detroit: Gale Research, 1994. 577 p.

Associations Canada: The Directory of Associations in Canada, 2000/2001. 21st ed. Toronto: Micromedia, 2000. 1685p. Also available on СД and online.

Associations on the Net. Available: <http://www.ipl.org/ref/AON>.

Books in Print: Publishers, 1999-2000. 52nd ed. New Providence, NJ:R.R.Bowker, 1999.2704p.

The Buddhist Directory. Compiled by Peter Lorie and Julie Foakes. Boston: Charles E. Tuttle, 1997. 424p.

Business Phone Book USA, 2000. 22nd ed.2 vols. Detroit: Omnigraphics, Inc., 2000. Also available on СД.

Canadian Almanac & Directory. Toronto: Canadian Almanac & Directory Publishing, 1848-. Annual.

Carroll's County Directory, Washington, D.C.: Carroll Publishing, 1984-. Semi-annual. Also available on СД and online.

Carroll's Federal Directory. Washington, D.C.: Carroll Publishing, 1980-. Bimonthly. Also available on СД and online.

Carroll's Municipal Directory. Washington, D.C.: Carroll Publishing, 1984-. Semi-annual. Also available on СД and online.

Carroll's State Directory. Washington, D.C.: Carroll's Publishing, 1980-. 3 per year. Also available on СД and online.

The College Blue Book. 27th ed. 5 vols. New York: Macmillan Reference USA, 1999. Also available on СД.

Commonwealth Universities Yearbook, 2000. 75th ed. 2 vols. London: Association of Commonwealth Universities, 2000.

Corporate Affiliations Plus. [СД]. New Providence, N.J.: National Register Publishing. Quarterly.

D&B Business Locator СД. [СД]. Parsippany, N.J.: Dun & Bradstreet Information Services. Quarterly.

D&B Companies Online. Available: <http://www.companiesonline.com> .

D&B Million Dollar Disc. [СД]. Parsippany, N.J.: Dun & Bradstreet Information Services. Quarterly.

D&B-Canadian Dun's Market Identifiers. Parsippany, N.J.: Dun & Bradstreet Information Services. Available online.

D&B-Dun's Electronic Business Directory. Parsippany, N.J.: Dun & Bradstreet Information Services. Available online.

D&B-Dun's Market Identifiers. Parsippany, N.J.: Dun & Bradstreet Information Services. Available online.

Directories in Print. 18th ed. 2 vols. Edited by Dawn Conzett DesJardins. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000.

Directory of Research Grants, 2000. 25th ed. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 2000. 1246p.

Directory of Special Libraries and Information Centers. 24th ed. 3 vols. Edited by Marc Faerber and Matthew Miskelly. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000.

Encyclopedia of Associations: International Organizations. 35th ed. 2 vols. Edited by Tara E. Sheets. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000. Also available on СД and online.

Encyclopedia of Associations: International Organizations. 35th ed. 3 vols. Edited by Tara E. Sheets. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1999. Also available on СД and online.

Encyclopedia of Associations: Regional, State and Local Organizations. 10th ed. 5 vols. Edited by Ken Karges. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000. Also available on СД and online.

FC Search: The Foundation Center's Database on СД. [СД]. New York: Foundation Center. Semi-annual.

The Foundation Center Online. Available <http://fdncenter.org>.

- The Foundation Directory, 2000. 22d ed. Edited by David G. Jacobs. New York: Foundation Center, 2000. 2638p. Also available online.
- The Foundation Directory, Part 2. Edited by Melissa Lunn. New York: Foundation Center, 2000. 1759p. Also available online.
- Foundation Directory Supplement. New York: Foundation Center, 2000. 902p.
- The Foundation Grants Index, 2000. 28th ed. Edited by Rebecca MacLean. New York: New York: Foundation Center, 1999. 2902p. Also available online.
- Foundations On-line. Available: <http://www.foundations.org>.
- Gale Database of Publications and Broadcast Media. Farmington Hills, Mich.: Gale Group. Available online.
- Gale's Ready Reference Shelf. Farmington Hills, Mich.: Gale Group. Available online.
- Government Research Directory, 2000. 13th ed. Edited by Donna Batten. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000. 853p.
- GRANTS. [СД]. Phoenix, Ariz.: Oryx Press. Bimonthly. Also available online.
- The HEP 2000 Higher Education Directory. 18th ed. Edited by Mary Pat Rodenhouse and Constance Healy Torregrosa. Falls Church, Va.: Higher Education Publications, 1999. 812p.
- Hispanic Americans Information Directory, 1994-95. 3d ed. Edited by Charles B. Montney. Detroit: Gale Research, 1994. 515p.
- InfoUSA.com. Available: <http://www.infousa.com>.
- International Handbook of Universities. 15th ed. New York: Grove's Dictionaries, 1998. 2474p.
- International Literary Market Place, 2000. New Providence, N.J.: R.R. Bowker, 1999. 1593p.
- International Research Centers Directory, 2000. 13th ed. Edited by Donna Wood. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000. 1300p.
- Libweb: Library Servers via WWW. Available: <http://sunsite.berkeley.edu/Libweb>.
- Literary Market Place, 2000. 2 vols. New Providence, N.J.: R.R. Bowker, 1999.
- Literary Market Place Online. Available: <http://www.literarymarketplace.com>.
- Million Dollar Directory. 5 vols. Parsippany, N.J.: Dun & Bradstreet Information Services, 1998.
- National E-mail and Fax Directory, 2000. Edited by Sheila Dow. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1999. 2041p.
- National Faculty Directory, 2000. 31st ed. 3 vols. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000.
- Native Americans Information Directory. 2d ed. Detroit: Gale Research, 1998. 371p.

New Research Centers. 26th ed. Edited by Donna Wood. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000. 120p.

Official Museum Directory, 2000. 30th ed. 2 vols. New Providence, N.J.: National Register Publishing, 1999.

Patterson's American Education 2000. 96th ed. Mount Prospect, Ill.: Education Directories, 2000. 940p.

PhoneDisc. [СД]. Bethesda, Md.: PhoneDisc Corporation.

Phonefiche. [microfiche]. Ann Arbor, Mich.: UMI.

Publisher's Catalogues Home page. Available: <http://www.lights.com/publisher>.

Publishers Directory. 22nd ed. Edited by Louise Gagne. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000. 2083p.

Publishers, Distributors, & Wholesalers of the Untied States, 2000-2001. 2 vols. New Providence, N.J.: R.R. Bowker, 2000. Also available online.

Research Centers and Services Directories. Farmington Hills, Mich.: Gale group. Available online.

Research Centers Directory. 26th ed. 2 vols. Edited by Donna Wood. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000.

Standard & Poor's Corporations. [СД]. New York: Standard & Poor's Corporation. Monthly.

Standard & Poor's Register-Biographical. New York: Standard & Poor's Corporation. Available online.

Standard & Poor's Register-Corporate. New York: Standard & Poor's Corporation. Available online.

Standard & Poor's Register of Corporations, Directors and Executives. New York: McGraw-Hill, 2000.

Subject Collections. 7th ed. 2 vols. Compiled by Lee Ash and William G. Miller. New Providence, N.J.: R.R. Bowker, 1993.

Telephone directories on the Web. Available: <http://www.teldir.com/eng>.

Thomas Register of American Manufacturers. 90th ed. New York: Thomas Publishing, 2000. Also available on СД, online, and at <http://www.thomasregister.com>.

Washington Information Directory, 2000-2001. Washington, D.C.: Congressional Quarterly, 2000. 993p.

Web Site Source Book. 5th ed. Detroit: Omnigraphics, 2000. 2200p.

Who Where. Available: <http://www.whowhere.lycos.com>.

Women's Information Directory. Detroit: Gale Research, 1993. 795p.

World Chamber of Commerce Directory, 2000. Loveland, Colo.: World Chamber of Commerce

- Directory, 2000. 440p. Also available: <http://chamber-of-commerce.com/search.htm>.
- World Guide to Libraries. 14th ed. 2 vols. Munchen: K.G. Saur, 1999.
- The World of Learning. 50th ed. London: Europa, 1999. 2135p.
- Worldwide Government Directory. Washington, D.C.: Keesings Worldwide, 2000. 1564p.
- Yearbook of International Organizations, 1999-2000. 36th ed. 4 vols. Edited by Union of International Associations. Munchen: K.G. Saur, 1999.
- Yearbook Plus: International Organizations and Biographies. [СД]. Munchen: K.G. Saur, 1999.

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

- Andrews, Phyllis M. "Grant Information Online." Database 16 (April 1993): 38-45.
 "Тэтгэлийн талаарх интернэт дэхь мэдээлэл"
 The Foundation Grants Index, The Foundation Directory, болон GRANTS_ашиглан хувийн ба засгийн газрын эх сурвалжуудын санхүүжилтыг интернэтээр хайх талаар тодорхойлсон.
- Ernest, Douglas, Jr., Joan Beam, and Jennifer Monath. "Telephone Directory Use in an Academic Library." Reference Services Review 20 (Spring 1992): 49-56.
 "Эрдэм шинжилгээний номын санд телефон утасны директори ашиглах"
 Нийтийн болон эрдэм шинжилгээний номын сангуудад телефон утасны директориудын цуглуулга бий болгосон түүхийг хянаж, тодорхойлон бичиж, түүний ашиглалтын байдалд дун шинжилгээ хийсэн.
- Grogan, Denis. Encyclopedias, Yearbooks, Directories and Statistical Sources. London: Clive Bingley, 1987. 170p. (Grogan's Case Studies in Reference Work, v. 2).
 Нэвтэрхий толь бичиг, эмхэтгэл, директориуд ба статистикийн эх сурвалжууд
 Британийн эх сурвалжуудад тулгуурласан боловч судалгааны арга, директориудын хэлэлцүүлэлгээ нь сайн болсон.
- Helmer, Dona. "Sources on Grants, Funding, and Financial Aid." Booklist 94 (July 1998): 1900- 1903.
 "Тэтгэлэг, санхүүжилт, санхүүгийн тэтгэлэгийн тухай эх сурвалжууд"
 Тэтгэлэг, санхүүжилт авах янз бүрийн боломжит эх сурвалжуудын талаарх мэдээлэл багтсан.
- Lavin, Michael R. "A Clash of Titans: Comparing America's Most Comprehensive Business Directories." Database 21 (June/July 1998): 44-48.
 "Аваргуудын харшилдаан: Америкийн хамгийн өргөн хүрээтэй бизнесийн директориудыг харьцуулах"
 American Business Directory ба D&B-Dun's Market Identifiers-ийн мэдээллийн сангуудыг үнэн зөв байдал, цагаа олсон байдал, тайлбар үгсийн тайлбар бүрэн гүйцэт эсэх, компанийн тухай бүрэн дүүрэн мэдээлэл өгсөн эсэхээр нь харьцуулсан.
- Notess, Greg R. "Internet Ready Reference Sources." Database 19 (April/May 1996): 88-91.
 "Интернет дэхь бэлэн лавлагааны эх сурвалжууд"
 Интернетээс хэрэглэх зарим бэлэн бизнесийн директориудын тухай бичсэн.

Ojala, Marydee. "Locating Companies with DIALOG's Company Name Finder." Database 15 (April 1992): 87-91.

"DIALOG -ийн Компанийн нэр хайгч"-ийг ашиглан компаниудыг олох"

Компанийн нэр стандартчилагдаагүй тохиолдолд интернетээс компанийн мэдээлэл хайх үр дүнтэй аргуудыг танилцуулсан.

Pack, Thomas. "A Guide Tour of the Internet Public Library." Database 19 (October/November 1996): 52-56.

"Нийтийн номын сангийн интернетээр аялах нь"

Мичиганы их сургуулийн Мэдээллийн сургуулийн дэргэдэх Интернет нийтийн номын сангийн агуулга, ашиглалтыг тодорхойлж бичсэн.

Sternberg, Hilary. "Internet Resources for Grants and Foundations." College & Research Libraries News 58 (May 1997): 314-17.

"Тэтгэлэг, сангуудын тухай интернет эх сурвалжууд"

Тэтгэлэг, сангийн санхүүжилтийг хайхад хэрэглэгдэх интернет сайтуудын тухай бичсэн. Сайтууд директориудтай байдаг.

Tobin, Carol M. "The Book That Built Gale Research: The Encyclopedia of Associations." In Distinguished Classics of Reference Publishing, edited by James Retting. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1992.

"Гейлын судалгааг бий болгосон ном: Холбоодын энциклопеди"

Холбоодын энциклопеди-ийн үүсэл хөгжлийн тухай өгүүлдэг.

ТОВХИМОЛ, ЖИЛИЙН НОМ, ГАРЫН АВЛАГА

Лаура Р. Лучио, Сандра Л. Вольф

АШИГЛАЛТ БА ШИНЖ ЧАНАР

Товхимол, эмхэтгэл, гарын авлагууд нь түүхэн ба одоогийн үйл явдлууд, байгууллагууд, хүмүүс, газрууд, бусад зүйлс болон статистикийн хандлагуудын талаар товч баримттай мэдээлэл агуулдаг. Эдгээр мэдээллийг өөр эх сурвалжуудаас ч авч болно. Сонин, сэтгүүлүүд одоогийн болж буй үйл явдлуудыг мэдээлдэг; нэвтэрхий толь, түүхэн номнуудад түүхэн баримтуудыг дэлгэдэг; директориуд, нэвтэрхий толиуд гэх мэт олон эх сурвалжууд байгууллагууд, хүмүүс болон юмс зүйлсийн тухай мэдээллээр хангадаг; атлас, газарзүйн нэрийн лавлах, бусад эх сурвалжууд газар орны талаар танилцуулдаг; засгийн газрын хэвлэлүүд статистик болон статистикийн хандлагын үнэлж баршгүй эх сурвалж болдог. Ингээд одоо үед дэлхий дахиниг хамарсан вэбийн сүлжээ нь эдгээр бүх эх сурвалжууд, өөр бусад зүйлд нэвтрэх боломж олгож байна. Гэхдээ хамгийн гайхалтай нь Товхимол, эмхэтгэл, гарын авлагаас товч баримт, дүгнэлт хамгийн амархан, хурдан олддог. Тэдгээрт мэдээллийг нэгтгэн, дүгнэлт боловсруулалт хийдэг. Туршлагатай номын санчийн гарт мэдээлэл маш хурдан орж ирдэг. Гэхдээ эдгээр хэрэгслүүд нь нарийвчилсан юмуу аналитик ярилцлага хийх юмуу анхны эх сурвалжийг хайж олох үед төдийлөн үр дүнтэй биш байж болох юм. Лавлагааны номын санч уншигчад ямар мэдээлэл хэрэгтэй байгааг дүгнэж үзээд ямар төрлийн мэдээллийн хэрэгслийг ашиглавал илүү сайн сэтгэлд хүрэх хариу олж чадах вэ гэдгийг тодорхойлоходоо лавлагааны ажлын талаарх өөрийн мэдлэгийг ашиглана.

Товхимлууд

Товхимлууд анх 16, 17 дугаар зууны үед өдөр, гариг, сар, болон нар, сарны хэмнэл, уламжлалт дом/эмчилгээний аргууд, ардын цэцэн ухаан зэргийг багтаасан хуанли хэлбэрээр үүссэн. Америкийн анхны Товхимол 1639 онд хэвлэгдсэн бол Хойд Америкийн хамгийн эртний, хамгийн алдартай Товхимол, *Бенжамин Франклиний Ядарсан Ричардын Товхимол /Poor Richard's Almanac/ 1732-1748* онд хэвлэгдсэн. Хөгшин Тариачны Товхимол /Old Farmer's Almanac/ энэ төрлийн Товхимлууд дундаас одоог хүртэл амьд үлдэн хэвлэгдсээр байгаа бөгөөд вэб-д байдаг.

19 дүгээр зуунд Америкийн сонинуудад Товхимол хэвлэгдэн гарч эхэлсэн. Эдгээр Товхимол нь улс төр, түүх, одоогийн болж буй үйл явдлуудын талаар нэн, шинэ баримттай мэдээлэлд хялбархан хүрэх сонинуудын хэрэгцээнээс үүсч

хөгжсөн ба энэ бүлэгт ярилцах түр зуурын Товхимлуудтай илүү төстэй байсан.¹ Сүүлийн үеийн Товхимлууд одон орон, он тооллын хуанлийн мэдээлэл бүхий одоогийн болон өнгөрсөн үеийн статистик, баримтуудын цуглуулга болжээ.

Хэдийгээр ихэнх Товхимол газарзүй болон сэдвийн хувьд өргөн хүрээг хамарсан байdag бол маш олон нэrd гарсан, ерөнхий Товхимлуудад тодорхой орон юмуу муж улсыг дурсэлсэн байdag. Хэдийгээр байнгын Товхимлуудад ардын урлагасаа илүү баримтуудыг тусгасан байdag боловч хамгийн алдартай ерөнхий Товхимлууд нийтлэг соёл дээр үндэслэгдсэн, тэдгээрийн агуулгыг олон талаас нь тайлбарласан байdag. Спорт, чөлөөт цаг, зугаа цэнгэл, zip code, анхны тусламж гэх мэт амьдралын энгийн асуултууд болон бизнесийн хаяг зэрэг нь бүгд Товхимолын нэг бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Товхимол бол доорх шиг маягийн асуултуудад хариулт өгдөг юм:

- Хар салхи гэж юу вэ?
- Нэг хоолны халбага цөцгийн тосонд хичнээн калори агуулагдах вэ?
- Америкийн Нэгдсэн Улсын хамгийн залуу Ерөнхийлөгч хэн бэ?
- Тусгай Номын Сангуудын Холбооны хаяг юу вэ?
- Насанд хүрсэн америкчуудын хэдэн хувь нь тамхи татдаг вэ?
- Олон улсын цагийн бүслүүр/бүсүүдийг үзүүлсэн газрын зургийг хаанаас олж авах вэ?
- Австрали улс хичнээн хүн амтай вэ?
- Майкл Жордан хэдэн улирал Үндэсний Сагсан Бөмбөгийн Холбооны хамгийн өндөр оноогоороо тэргүүлэгч байсан бэ?

Жилийн ном

Ихэнх товхимол жил жилээр хэвлэгддэг учир энэ талаараа эмхэтгэлүүдтэй адил юм. Гэвч заримдаа *Товхимол* гэж нэрлэгддэг эмхэтгэлцүдэд зөвхөн нэг жилийн, ялангуяа хэвлэгдсэн жилийнхээ урьджилийн үйл явдал, статистикуудийг нийтэлдэг учраас түүхэн баримт, статистикуудыг бас агуулж байdag. Лавлагааны номуудад нэрийн жагсаалт тогтмол байдаггүй, товхимолыг эмхэтгэл гэж, эмхэтгэлийг Товхимол гэж нэрлэж болдог. Нэвтэрхий толиуд эмхэтгэлтэй байdag ба гол ботийн нэмэлт мэдээлэл болох юмуу тодорхой жилийг товч авч үзсэн байdag. Эдгээр эмхэтгэлүүдэд тухайн жилийн үйл явдлын он дарааллын бичиг, мэдээлэл, гашуудлын мэдээ, спортын мэдээ нийтлэгчдийн намтар, одоогийн статистикийн мэдээнүүд, оны үйл явдлуудын тухай нийтлэлүүдийг багтаадаг. Ерөнхий агуулгатай эмхэтгэлээс дараах мэдээлэл олж авч болно:

- Жилийн хугацаанд нас барсан хүмүүсийн гашуудлын мэдээ
- Жилийн хугацаанд болсон гамшигийн тухай
- Жилийн хугацаанд болсон спортын арга хэмжээнд түрүүлсэн хүмүүс
- Нийгмийн маргаантай асуудлуудын талаарх ярилцлага
- Улс төрийн чухал үйл явдлуудын дараалал

Ерөнхий агуулгатай Товхимолт заримдаа эдгээртэй адил мэдээлэл нийтэлдэг боловч эмхэтгэлд мэдээллийг түүнээс өөрөөр илэрхийлдэг. Нэвтэрхий толийн эмхэтгэлд илүү урт, заримдаа талийгаачийн зурагтай гашуудлын мэдээ гаргадаг. Эмхэтгэлүүдэд хүний нэрийг хэлхээсжүүлдэг бол ном хэлбэрийн товхимолд хүний нэрийг маш ховор тохиолдолд хэлхээсжүүлдэг. Эмхэтгэлүүдэд үйл явдлын илүү дэлгэрэнгүй тайлбар, илүү олон анализ, үнэлэлт, дүгнэлт байж,

нийтлэлүүдэд зохиогч дандаа гарын үсгээ зурсан байдаг. Эмхэтгэлүүд, ном хэлбэрийн товхимолтой харьцуулахад, илүү том хэмжээтэй, уншихад хялбар бүтээгдсэн байдаг. Товхимол, эмхэтгэлүүд хоорондоо ялгаатай учир өөр өөр мэдээллийн хэрэгцээг хангадаг. Товхимолд бага хэмжээний мэдээнүүд дүүрэн байдаг. Номын сангийн уншигч урьд жил нь хэн нэгэн нас барсан эсэхийг мэдэх гэвэл лавлагааны номын санч мэдээллийг талийгаачийн нэрээр бус харин агуулгаар нь, Товхимлуудад нас барагтыг "Эмгэнэл" гэсэн дор бичдэгийг мэддэг учир амархан олж чадна. Спорт сонирхогч боксийн хамгийн сүүлийн Дэлхийн Цуврал тэмцээний оноог мэдэхийг хүсвэл Ерөнхий агуулгатай Товхимол, харин тэмцээний тогтолт бүрийн тайлбарыг мэдэхийг хүссэн шүтэн бишрэгчид эмхэтгэл илүү тохиромжтой.

Гарын авлага

Зарим эмхэтгэлд зөвхөн нэг гарын хүмүүс, үйл явдал, чиг хандлагын талаар мэдээлдэг. Ийм төрлийн эмхэтгэлүүд лавлагааны өөр нэг хэрэгсэл болох *гарын авлагуудтай* илүү төстэй юм. Manual гэж заримдаа нэрлэгддэг гарын авлагууд тодорхой субъектийн гар дорх лавлах болдог. Голдуу ямар нэг субъектийн тухай ихээхэн хэмжээний мэдээллийг нэг ботид багтаасан байдаг. Ерөнхий лавлагааны департаментэд байнга тохиолддог гарын авлагыг яаж сонгох асуудлыг энэ булэгт ярилцаж, төдий л их тооны гарын авлага байдаггүй гэдгийг мэдэж авах болно. Гарын авлагад жишиг, тайлбар, эсвэл хоёуланг нь оруулсан байдаг учир уншигч энэ бүгдийн нэрийг өөрөө уншихыг хүсч болох юм. Гарын авлагад тодорхой сэдвийг баримттай, дэлгэрэнгүй авч үздэг. Гарын авлаганаас дараах төрлийн асуултанд хариулт авах боломжтой:

- Энэ эмэнд дагалдах сөрөг нелөө байна уу?
- 11 дүгээр сарын 23-ны өдөр миний төрсөн өдөр түүхэнд юу тохиолдсон бэ?
- Сеарсийн цамхаг дэлхийн хамгийн өндөр барилга мөн үү?
- Би ном зүйг яаж форматлах вэ?
- Албан ёсны оройн зоогонд би юу өмсөж очих вэ?

ҮНЭЛГЭЭ

Товхимол, эмхэтгэл, гарын авлагыг үнэлж дүгнэхэд тэдгээрийн үнэн зөв байдал, дэлгэрэнгүй байдал, мэдээллийн шинэлэг байдал зэргийн зэрэгцээ уншигч, номын сан хоёр хоёуланд нь хэрэглэхэд хялбар дөхөм эсэхийг харгалзан үздэг.

Үнэн зөв байдал

Үнэн зөв байх явдал бол баримттай мэдээлэл танилцуулж байгаа бүх бүтээлийн хамгийн чухал шинж чанар юм. Лавлагааны номын санч Товхимол, эмхэтгэл, гарын авлагын үнэн зөв эсэхийг их мэдлэгтэй шүүмжлэгчдийн бичсэн дүгнэлтийг унших, өөр эх сурвалжуудын мэдээлэлтэй харьцуулах, өөрийн туршлага дээр тулгуурлах замаар таньж мэднэ. Аль нэг бүтээл удаан хугацааны турш нэр хүндтэй хэвээр байгаа бол түүнийг лавлагаа болгон ашиглаж дахин дүгнэлт хийж болно. Хамгийн нэр хүндтэй бүтээлд хүртэл алдаа гарсан байдаг. Тийм алдааг дараагийн хэвлэлтэнд юмуу нэмэлт мэдээлэл хийж залруулж болно.

Хэлхээсжүүлэлт

Баримттай номын хэлхээс хүнд хэрэг болохоор, үнэн зөв, тогтсон загвар, нэр томъёо хэрэглэдэг байж гол бүтээлийн ерөнхий найруулга/тохируулгад нэмэлт болж өгдөг. Зарим эмхэтгэлд тухайн ботиосоо илүү зүйлийг хамарсан хэлхээстэй байдаг. Энэ нь үйл явдал болж өнгөрсөн хугацаа тодорхойгүй байх гэх мэт нөхцөлд маш чухал хэрэгтэй байдаг.

Баримтжуулалт

Ихэнх Товхимол, эмхэтгэл, гарын авлагыг ихэнхдээ хуучин мэдээллээр хийдэг. Статистик мэдээ нь хамгийн сүүлийн үеийн, магадлагдсан эх сурвалжаас авагдсан байх ёстой. Магадлахдаа мэдээллийн анхны эх сурвалжийг олж, нэмэлт мэдээлэл бий эсэхийг тогтоох хэрэгтэй. Баримтжуулаагүй лавлагааны бүтээлүүд найдвар төрүүлэх тал дээр асуудалтай байдаг.

АГУУЛГЫН БАГТААМЖ

Товхимол, эмхэтгэл, гарын авлагууд бол аль нэг субъект юмуу хэд хэдэн субъектийн талаарх мэдээллийн эх сурвалж юм. Тэдгээр нь өөрийн тогтоосон хязгаарын хүрээнд дэлгэрэнгүй байх ёстой, үгүй бол үнэ цэнэ муутай болно.

Онцлог

Лавлагааны цуглувулгад тодорхой хэмжээнд мэдээлэл давхардах явдал байх хэрэгтэй бөгөөд үүний учир нь уншигчийн хэрэгцээ мэдээллийн хэмжээ, хэвлэсэн хэлбэрийн хувьд харилцан адилгүй байдаг. Лавлагааны бүтээлүүд өвермөц мэдээлэл юмуу мэдээлэлд хүрэх өвермөц арга замуудыг заадаг байх хэрэгтэй.

Формат

Товхимол, эмхэтгэл, гарын авлагуудыг уншигчдад ойлгомжтой байдлаар логик дараалалтай зохион байгуулах хэрэгтэй. Эдгээр хэвлэлийн ихэнх нь үнэгүй байдаг тул бусад лавлагааны номуудын дэргэд гадаад байдлаараа хүний сонирхлыг дутуу татдаг ч уншигдах чанар нь тэдгээрийн нэг чухал тал хэвээр байсаар байна. Сүүлийн үед, тэдгээртэй ижил лавлагааны бүтээлүүдийг интернет, СД болон хоёулан дээр нь гаргаж байна. Эдгээр цахим хувилбарууд нь хэрэглэхэд уян хатан, хялбар байдлыг бий болгож байна. Тэдгээр нь уламжлалт хэлхээсжүүлэлтийг зөвхөн хэлхээс бус бас бүрэн текстийг түлхүүр үг ашиглан хайх хайлтаар сайжруулсан. Тухайлбал, уншигчид Boolean logic ашиглан лавлагааны бүтээлүүдээс хүний нэрийн хэлхээс биш хүний нэрийг олж, нэр томъёо, ойлголтуудыг хослуулж болно.

Шинэчлэгдсэн байдал

Орчин үед мэдээлэл бүхий баримтын ном хэвлэгдэх үедээ хоногдчихсон байдаг. Энэ бол энэ төрлийн лавлагааны хэрэгслийн хязгаарлагдмал тал юм. Гэвч, өөрийн хэвлэлтийн хуваарийн хязгаарлалтын дотор баримтын номыг байнга үргэлжлүүлэн шинэчлэж байх хэрэгтэй. Цахим хувилбаруудыг бүр ч хурдан хугацаанд илүү тогтмол шинэчилж байх шаардлагатай боловч ингэхгүй байж ч болно.

СОНГОЛТ

Лавлагааны номын санчдад уншигчдынх нь мэдээллийн хэрэгцээг хангахуйц лавлагааны бүтээл хэрэгтэй байдаг. Ихэнх номын сан ерөнхий агуулгатай Товхимол ашиглаж болно. АНУ-ын хамгийн нэртэй, хэвлэмэл /цаасан дээр хэвлэсэн/ Товхимлууд нэг нь ойролцоогоор 10 ам.долларын үнэтэй байдаг. Эрдэм шинжилгээний болон нийтийн номын сангийн ерөнхий лавлагааны цуглуулгад хамгийн багадаа нэг Товхимол байвал зүйтэй боловч төрөлжсөн номын сангүүдад хүртэл товхимолоос мэдээлэл хайх шаардлага гарагчий байх тохиолдол бий. Хэрэв аль нэг товхимол сайн байвал хэд хэдэн товхимол түүнээс илүү сайн байх боломжтой, учир нь товхимол бүр өвөрмөц мэдээлэл, онцлог шинжүүдтэй байдаг гэдгийг судалгааны үр дүнгээр баталжээ.²

Товхимол, Нэвтэрхий тольд заримдаа адил мэдээлэл орсон байдаг боловч тэд мэдээллийг өөр өөрөөр гарган үзүүлсэн байдаг. Зарим уншигчдад нэвтэрхий толийн эмхэтгэлд бичигдсэн дэлгэрэнгүй тайлбар, танилцуулга хэрэгтэй байдаг. Ийм учраас нэвтэрхий толийн эмхэтгэлийг ерөнхий лавлагааны цуглуулгад нэмэрлэх нь ач холбогдолтой зүйл юм. Тийм эмхэтгэлүүдийг шинээр Нэвтэрхий толь барагтай бол худалдан авдаггүй тийм хүмүүст зориулагдсан байдаг. Тиймээс, ойр ойрхон гол гол нэвтэрхий толиудын сүүлийн, шинчлэгдсэн хувилбаруудыг тогтмол худалдан авч байдаг номын сангүүдын хувьд нэвтэрхий толь бүрийн эмхэтгэлийг худалдан авахгүй байхаар шийдэж болох юм.

Товхимол, нэвтэрхий толиудад нийтлэгдсэн мэдээлэл өөр эх сурвалжуудад илүү дэлгэрэнгүй нийтлэгдсэн байдаг. Мэдээлэл нийлүүлэхдээ товхимол, эхмэтгэл зэрэг дээр тулгуурах эсвэл тусгай эх сурвалжуудыг худалдан авах эсэх нь товхимол, эмхэтгэлийн хангамжаас илүү гүн гүнзгий баримтын хэрэгцээний давтамжаас шалтгаална. Тухайлбал: Дэлхийн Товхимолд "Холбоо ба Нийгэмлэгүүдийн Жагсаалт" гэж байдаг. Энэ жагсаалтанд мянга орчим байгууллагын байгуулагдсан хугацаа, хаяг, гишүүдийн тоог үзүүлдэг. Холбоодын Нэвтэрхий толь /Бүлэг 14-т үзнэ/ өөр олон байгууллагуудын тухай өөр олон мэдээлүүд агуулсан байдаг. Холбоодын Нэвтэрхий толь-д хамгийн ерөнхий лавлагааны цуглуулга агуулагдсан байдаг бол жижиг юмуу төрөлжсөн номын сангүүдын хувьд Дэлхийн Товхимол тэдний хэрэгцээг илүү хангаж болох юм.

Номын сангийн цуглуулгыг ашиглан хариулах боломжгүй асуултад хариу өгөх өөр нэг арга зам бол мэдээлэл хүсч хэн нэгнийг явуулах явдал юм. Олон нийтийн дунд өөр лавлагааны цуглуулга, үйлчилгээ байх нь ач холбогдоо өгөх бөгөөд бага хэрэглэгддэг лавлагааны хэрэгслүүдийг давхардуулж хадгалах шаардлагагүй байж болох юм. Номын сангийн эх сурвалжуудыг нэмэгдүүлэхэд Web бас ач холбогдолтой. Тухайлбал: Stumpers-L цахим ярилцлагын бүлэг хариулахад хэцүү асуултуудад зориулсан хэсэг гаргажээ. Цахим ярилцлагын бүлгийг архивлаж, уншигчид архив руу орж асуултанд хариулсан эсэхийг шалгаж байдаг болжээ. Интернетийн Нийтийн Номын Сан бас нэг хэрэгтэй эх сурвалж байж болох юм.

Товхимол, эмхэтгэл, гарын авлагууд үнэ цэнэтэй зүйлийг хямд үнээр олгох зорилготой. /Гэвч, тухайн зүйлд агуулагдах мэдээллийг хэн ч хүсэхгүй бол хамгийн хямд, хамгийн хэрэгтэй хэрэгсэл хүртэл хэрэгтүй хөрөнгө оруулалт/ хүчин чармайлт болдог. Гэвч үнэ тодорхойлогч болох нөхцөл байна. Зарим эрдэм шинжилгээний болон нийтийн номын сангүүдын ерөнхий лавлагааны департаментүүд, олон сургуулийн номын сангүүд Стейтсмен-ийн Эмхэтгэл /Statesman's Yearbook/ мэтийн хямдавтар эмхэтгэлийг авахаас биш Европа-ийн Дэлхийн Эмхэтгэл /Europa World Year Book/ шиг үнэтэй эмхэтгэлүүдийг худалдан авч чадахгүй юм.

Уншигчдын нас, боловсрол, албан тушаал зэрэг тодорхойлолтууд аль бүтээлийг худалдан авахаа шийдэхэд нөлөөлдөг. Янз бүрийн номын санггуудад ижилхэн товхимол, эмхэтгэл, гарын авлага байх боловч тэдгээр нь хоорондоо юуг тодотгож буйгаасаа хамааран харилцан адилгүй байдаг. Нийтийн номын санггуудад гэр ахуйн хэрэгсэл, машин техник хэрхэн хийх, засварлах тухай асуулт их ирдэг. Тухайлбал, автомашин завсарлах гарын авлага их хэрэгцээтэй байдаг бөгөөд бүх том жижиг номын санггуудад ядаж нэг тийм гарын авлагатай байдаг. Хобби, тоглоомтой холбоотой буюу шувуу сонирхох, янз бүрийн зүйл цуглуулах, гар урлал хийх, хөзөр тоглох зэргийн талаарх лавлагааны бүтээлүүд нийтийн номын санггуудын лавлагааны департаментуудын стандарт хэрэгслүүд байдаг. Нийтийн номын сан дахь бусад нийтлэг төрөлжсөн товхимол, эмхэтгэл, гарын авлагууд нь эрүүл мэнд, хөрөнгө оруулалт, хэрэглэгчдийн асуудал, хуулийн асуудлууд, нийтлэг соёлын талаарх товхимлууд байдаг.

Эрдэм шинжилгээний номын санггуудад дээрхийн адил бүтээлүүд бас байх боловч тийм олон байдаггүй. Эрдэм шинжилгээний цуглуулга ихэвчлэн эрдэм шинжилгээ, сургалтын эх сурвалжууд дээр төвлөрөх ба сургалт, эрдэм шинжилгээний ажлыг дэмжих маш олон товхимол, эмхэтгэл, гарын авлагатай байдаг. Сургуулиудын номын санггууд бага хэмжээний цуглуулгатай байх ба суралцагчдын оюуны тувшин сонгож буй номнуудаас их шалтгаалдаг. Зарим товхимол, эмхэтгэл, гарын авлага өсвөр үеийнхэнд зориулагдсан байдаг. Тусгай номын санггуудын өөрийн салбар, төсвийнхөө хүрээнд хичнээн ч их төрөлжсөн гарын авлагуудтай байж болно.

Электрон хувилбар

Товхимол, эмхэтгэл, гарын авлагын электрон хувилбарыг авах нь хэд хэдэн хүчин зүйлээс хамаарна. Цахим хувилбар нь мэдээлэл хайж /ухаж олох чадварыг нэмэгдүүлэх үү? Энэ нь илүү шинэчлэгдсэн байдаг уу? Үүнийг тогтмол хэрэглэдэг үү? Одоо байгаа ажлын байртай амархан хослуулж болох уу? Энэ том Цахим бүтээгдэхүүний нэг хэсэг мөн үү? Тухайлбал, эмхэтгэлүүд өөрийн эх нэвтэрхий толийн цахим хувилбарын хэсэг нь байдаг. Эдгээр хэрэгслүүдийн ихэнхийг нь өөр өөр борлуулагчаас гаргадаг учир хоёрдахь шийдвэр юу авах вэ гэдгийг шийдэх асуудал юм. Хэнээс авахыг шийдэхдээ бусад цахим бүтээгдэхүүнүүдтэй таарах эсэхийг тооцох хэрэгтэй. Электрон хэрэгслүүдийг сонгоход өөр олон хүчин зүйлүүд нөлөөлдөг. Мэдээллийн найдвартай бүрэн дүүрэн байх нь чухал боловч хайлтын хүчин чадал, гиперлинк, бүрэн текстүүд байх асуудал бас чухал юм. Хэрэв хэрэгслийг тогтмол биш хэрэглэх бол Dialog гэх мэт борлуулагчдаас худалдан авч онлайн хайж нь бас нэг боломжит хувилбар юм.

Онлайн болон СД мэдээллийн сангийн үнэ, тэдгээрийг ашиглахад шаардагдах техник хэрэгсэл зэргээс шалтгаалаад зарим номын санггууд товхимол, эмхэтгэл, гарын авлагуудыг худалдаж авч чадахгүй байх нь бий. Олон номын санггууд цахим бүтээгдэхүүнүүдийг хямдралтай үнээр худалдан авах консорциумын гишүүн байдаг. Ямар хэрэгслийг худалдан авахаа шийдвэрлэх нь орон нутгийн номын санчийн хяналтын дор явагддаг. Вэбэд маш их үнэ төлбөргүй мэдээлэл байдаг. Гэхдээ вэбийг өөр эх сурвалжуудын оронд орлуулан хэрэглэхэд асуудалтай. Вэб сайт дахь мэдээллийн эрх мэдэл маргаантай. Түүнчлэн, вэбээр аялах нь цаг их үрдэгийн дээр нь хүссэн мэдээллээ олохгүй байх тохиолдол байна. Номын санчид мэдлэг олж авах,olson мэдлэгээ нэмэгдүүлэх мэдээллийн эх сурвалжийг вэбээс хайж олох ажлыг тогтмол хийх хэрэгтэй.

ЧУХАЛ ЕРӨНХИЙ ЭХ СУРВАЛЖУУД

Ихэнх номын сангуудын лавлагааны цуглуулгад товхимол, эмхэтгэл, гарын авлага байж байдаг. Энэ хэсэгт эдгээрийн төрөл зүйлийн зарим жишээг авч ярилцана. Жишээг сонгохдоо тэдгээр нь өргөн хэрэглэгддэг сонгодог бүтээл учраас юмуу эсвэл тусгай сэдвийн тайлбар бүхий товхимол, эмхэтгэл, гарын авлага учраас сонгосон хэрэг юм.

Товхимлууд

Дэлхийн Товхимол ба Баримтын Ном буюу The World Almanac and Book of Facts-ыг 1868 оноос эхлэн New York World сониноос хэвлэн гаргаж эхэлсэн. Товхимолд хэдийгээр дараах оны сар өдрийг бичдэг боловч тухайн оныхоо 11 дүгээр сарын сүүлээр хэвлэгдэн гардаг. Сонгуулийн жилүүдэд /хоёр жил тутамд гэх мэт/ 11 дүгээр сарын сонгуулийн мэдээгээр, сонгуулийн бус жилүүдэд 10 дугаар сарын сүүлээр зохиогдог сагсан бөмбөгийн Дэлхийн Цуврал тэмцээний мэдээгээр тасалбар болгодог.³ Улс орнуудын далбаа, дэлхийн цагийн бүслүүрийн газрын зураг, дэлхийн янз бүрийн хэсгүүдийн газрын зургууд товхимолын ихэнх хэсгийг эзэлдэг. Дэлхийн Товхимол жил бүр хэдэн сая хувиар борлогдож, жил бүр New York Times сонини "Зөвлөгөө, Яаж, Бусад /Advice, How-to, Miscellaneous" категорийн "хамгийн олон хувь борлогдсон нимгэн хавтастай ном/ Paperback Best Sellers" жагсаалтанд бичигддэг.

Дэлхийн Товхимол гурван хэлхээстэй: эхэндээ ерөнхий хэлхээс, сүүлийн хуудасандаа шуурай лавлагааны хэлхээс, товхимолын зарим хэсгүүдийн байршлыг шуурхай заах, хуудасны урд үзүүр дэх хар өнгийн эрхий хуруун хэлхээстэй байдаг. Хатуу гадар хавтас дээр нь шуурхай эрхий хуруун хэлхээсийн гарчигуудыг бичсэн байдаг. Эдгээр хэсгүүд жилээс жилд ямар нэгэн байдлаар өөрчлөгдж байдаг боловч тухайн жилийн тойм, одон орон ба хуанли, алдартай хүмүүс, дэлхийн улс үндэстнүүд, спортын мэдээг заавал багтаадаг. Үншигч товхимолоос тухайлбал, Австрали улсын хүн амыг шуурхай эрхий хуруун хэлхээс ашиглан "дэлхийн улс үндэстнүүд"-д хүрч улс орнуудын, түүнд АНУ-г багтаасан, тухай цагаан толгойн үсгийн дарааллаар бичсэн товч дүгнэлтүүдээс амархан олж чадна. Ерөнхий хэлхээст сэдвийн гарчгууд болон цөөн тооны хүмүүсийн нэр өгөгдсөн байдаг. Шуурхай лавлагааны хэлхээст товхимолд орсон хамгийн эрэлт ихтэй мэдээллийн түлхүүр үгнүүдийг өгсөн байдаг. Товхимолын зохион байгуулалтыг мэддэг хүнд энэ лавлагааны хэлхээс маш хурдан шуурхай боловч ерөнхий хэлхээстэй харьцуулахад бүрэн гүйцэт биш байдаг. Шуурхайн лавлагааг том үсгээр хэвлэсэн, нэр томъёо нь илүү тодорхой байдаг.

Дэлхийн Товхимол одоо цахим хэлбэрээр OCLC FirstSearch болон FACTS.com-д гардаг болсон Дэлхийн Товхимол мэт баримтын номуудыг цахим хэлбэрт оруулснаар хайх боломжтой текстэнд нэмэлт үг оруулж, хайлтын боломжийг нэмэгдүүлж байна. Гэхдээ зарим тохиолдолд хэвлэсэн номууд хэрэглэгдэхэд хялбар, хурдан байдаг. Цаасан хувийн ерөнхий хэлхээсэнд цахим хувилбарт байддаггүй маш олон нэмэлт дэд тайлбар үгсийг оруулсан байдаг. "Хар салхи", "нэг хоолны халбага цөцгийн тосны калорийн хэмжээ" болон тамхи татдаг, насанд хурсэн америкиччудын хувийг ерөнхий хэлхээс ашиглан амархан олж болно, учир нь "хар салхи", "цөцгийн тос", "тамхи татах" зэргийг "тодорхойлолт", "тэжээллэг чанар", "насанд хүрэгсэд"-ээс олж болно. Цахим хэлбэр нь түлхүүр үг хайх хайлтан дээр тулгуурладаг. Хамгийн залуу ерөнхийлөгчийн тухай асуултыг цахим форматаас хайвал илүү олон юмуу өөр өөр мэдээлэл олох боломжтой гэдгийн жишээ болгон татаж болно. Дэлхийн Товхимолын "Ерөнхийлөгчийн тухай баримтууд" хэсгээс АНУ-ын түүхэн дэхь хамгийн залуу ерөнхийлөгчийн

тухай мэдээллийг олж болно. Ерөнхий хэлхээсээс "АНУ-ын Ерөнхийлөгч"-ийн "бусад баримтууд" дэд хэсгээс, шуурхай лавлагааны хэлхээсээс бол "АНУ-ын Ерөнхийлөгч"-ээс олж болно. Теодор Рузвельт гэсэн хариу олно. Цахим хувилбараас үүнтэй ижил хариу олдоно. "Хамгийн залуу ерөнхийлөгч" гэсэн түлхүүр үгээр хайхад Рузвельт ерөнхийлөгчийн албан тушаалыг хашсан хамгийн залуу хүн байсан бол Жон Ф. Кеннеди ерөнхийлөгчийн албан тушаалд сонгогдсон хамгийн залуу хүн байжээ гэдгийг олж мэднэ.

Энэ бүлгийн эхэнд дэвшиүүлсэн бусад асуултуудын хариуг товхимлуудаас бас олж болно. Олон улсын цагийн бүс/бүслүүрийн газрын зургийг ерөнхий хэлхээс "Тайм"-ийн дэд хэсэг "бүс бүслүүр /газрын зураг/"-ээс олж болно. *Дэлхийн Товхимол-ийн OCLC FirstSearch* дахь хувилбарт зураг, график байдаггүй. Майкл Жорданы тухай хамгийн сайн мэдээллийг ерөнхий хэлхээс ашиглан олж болно. Жорданы тухай мэдээлэл хоёр газраас олдоно: нэг нь "сагсан бөмбөг"-ийн "УСБХ буюу Үндэсний Сагсан Бөмбөгийн Холбоо" –ны дэд хэсгийн УСБХ/NBA-ны шилдэг тоглогчдын жагсаалтаас, нөгөө нь "Спортын алдар цуутнууд" хэсгээс түүний товч намтрыг олж болно. Жорданы нэр ерөнхий индескэд байдаггүй бол цахим хувилбараас түүний нэрийг түлхүүр үг болгон хайхад дээрх мэдээллийг маш амархан олно. "Алдар цуутнууд" гэсэн үг хэллэг товхимолоос хүний намтрын мэдээлэл олох хэлхээс болдог. "Өнөө үеийн алдар цуутай америкчууд", "Өнгөрсөн үеийн алдар цуутай, африк гаралтай америкчууд", "Яруу найргийн шагнал хүртэгсэд", "Өнгөрсөн үеийн алдар цуутай зохиолчид" зэрэг категорийг жишээ болгон дурдаж болох юм.

2000 оноос эхлэн *Дэлхийн Товхимолын Лавлах буюу The World Almanac Reference Database@FACTS.com* (<http://www.facts.com/fdcrs>)-д *Дэлхийн Товхимолыг* сар бүр шинэчлэн, бүрэн текст, гэрэл зураг, бусад зураг/график, бусад web сайтуудтай холбогдох линкүүдийн хамт цахим хэлбэрээр/ гаргах болсон. Энэ бол сургуулиуд, номын сангруудад зориулан бүтээсэн сайтын нэг хэсэг юм.

Дэлхийн товхимол бол олон номын сангруудын лавлагааны ширээн дээр телефон утасны хамт байж байдаг маш чухал лавлагааны эх сурвалж юм. Товхимол заримдаа дундаас дээгүүр мэдээллийн эх сурвалж болдог. Тухайлбал, калорийн хэмжээг жагсаасан хүснэгт нэг талаасаа маш сайн болсон /Зураг 15.1/. АНУ-ын ХАА-н Департаментээс хэвлэн гаргадаг энэ хүснэгтэнд хоолны халбага буюу гэр ахуйн хэмжилтийн нэгж, грамм буюу шинжлэх ухааны хэмжилтийн арга зүйг үзүүлсэн байдаг. Гэхдээ заримдаа товхимолын мэдээлэл үнэн зөв биш байж болдог. Жишээлбэл, Тусгай Номын Сангруудын Холбоо 1985 оны сүүлээр Нью Йорк мужийн Вашингтон хот/New York, Washington D.C., -оос нүүснийг 1988 он /1987/ хүртэл мэдээлэгүй байсан.

Дэлхийн Товхимол буруу хаяг бичсэн цорын ганц лавлагааны бүтээл биш юм. Лавлагааны сайн номын санч тогтмол хэрэглэгддэг лавлагааны бүтээлүүдийн алдаа мадгийг байнга засаж залруулж, шинэчилж байх хэрэгтэй. Товхимолыг хэрэглэх, үгүй эсэхийг шийдэх шийдвэр ихэнхдээ мэдээллийн үнэн зөв эсэх бус харин хэдий хэмжээний мэдээлэл байгаагаас хамаарна. Ерөнхий ба тусгай/ төрөлжсөн Нэвтэрхий толь юмуу нэвтэрхий толийн эмхэтгэлд илүү мэдээлэл, агуулсан ном зүй/ багтдаг.

Мэдээллийн Сонирхолтой Товхимолыг 1947 оноос эхлэн хэд хэдэн хэвлэгч, янз бүрийн байдлаар хэвлэж байгаа. Хамгийн сүүлд Тайм Товхимол нэртэй хэвлэгдсэн. Хамгийн нэртэй асуулт хариултын хөтөлбөрийг "Information Please" гэж нэрлэдэг байсан. Мэдээллийн Сонирхолтой Товхимол агуулга, хэлбэрийн хувьд Дэлхийн Товхимол-той төстэй. Мэдээллийн Сонирхолтой Товхимолын хэвлэгдсэн хувилбар нь Дэлхийн Товхимолоос илүү уншихад хялбар, илүү олон

хүн, газрын нэрийг хэлхэсжүүлсэн байдаг. Товхимол бүр өөр товхимолд байхгүй мэдээлэлтэй байдаг. Сонирхолтой Мэдээллийн Товхимол-д, тухайлбал, үгийн сүлжээний заавар, зохиолчдод зориулсан лавлахууд байдаг боловч калорийн хэмжээний жагсаалт байдаггүй.

Дүрслэл 15.1

Дэлхийн альманах эмхтгэл дэх хүнсний бүтээгдэхүүний илчлэгийн жагсаалт. “Дэлхийн альманах ба Баримтын ном”-ыг эмхтгэн гаргагчдын зөвшөөрлөөр хуулбарлан нийтлэв. Дэлхийн альманах боловсролын бүлгийн зохиогчийн бүх эрхийг баталгаажуулав.

FOOD	Measure	Grams	Food Energy (Calories)	Protein (grams)	Fat (grams)	Saturated fat (grams)	Carbohydrate (grams)	Calcium (milligrams)	Iron (milligrams)	Sodium (milligrams)	Vitamin A (I.U.)	Ascorbic Acid (milligrams)
DAIRY PRODUCTS												
Cheese, cheddar, cut pieces.....	1 oz.	28	115	7	9	6.0	T	204	0.2	176	300	0
Cheese, cottage, small curd.....	1 cup	210	215	26	9	6.0	6	126	0.3	850	340	T
Cheese, cream.....	1 oz.	28	100	2	10	6.2	1	23	0.3	84	400	0
Cheese, Swiss.....	1 oz.	28	95	7	4.5	1	219	0.2	388	230	0	
Half-and-half.....	1 tbsp.	15	20	T	2	1.1	1	16	T	6	70	T
Cream, sour.....	1 tbsp.	12	25	T	3	1.6	1	14	T	6	90	T
Milk, whole.....	1 cup	244	150	8	8	5.1	11	291	0.1	120	310	2
Milk, nonfat (skim).....	1 cup	245	85	8	T	0.3	12	302	0.1	126	500	2
Milkshake, chocolate.....	10 oz.	283	355	9	8	4.8	60	374	0.9	314	240	0
Ice cream, hardened.....	1 cup	133	270	5	14	8.9	32	176	0.1	116	540	1
Sherbet.....	1 cup	193	270	2	4	2.4	59	103	0.3	88	190	4
Yogurt, fruit-flavored.....	8 oz.	227	230	10	2	1.6	43	345	0.2	133	100	1

Сонирхолтой Мэдээллийн Товхимол 1998 онд *Random House Webster's College Dictionary* болон *The Columbia Encyclopedia* /6 дахь хэвлэлт/-г өөртөө багтаасан Infoplease.com web сайтын нэг хэсэг болон гарч ирсэн. Мөн ESPN *Information Please Sports Almanac*, *Information Please Kids' Almanac*, *Information Please Girl's Almanac*, *A&E Entertainment Almanac from Information Please* багтдаг. Сайтыг тогтмол шинэчилж байдаг ба мэдээллийг хэвлэн гаргасан байх нь ч байдаг.

Америкийн хоёр нэр хүндтэй сонин, *Нью Йорк Таймс/New York Times*, *Уолл Стрийт Жоурнал/Wall Street Journal*-д 1997 оноос эхлэн товхимол хэвлэн гаргадаг болсон. *Нью Йорк Таймсийн Товхимол/New York Times Almanac* нь Дэлхийн Товхимол, Мэдээллийн Сонирхолтой Товхимол-той төстэй. Уолл Стрийт Жоурнал Товхимол АНУ-ын эдийн засаг, шинжлэх ухаан технологи, Америкийн амьдрал, хэвлэл мэдээлэл ба энтертеймент, спорт гэх мэт арван бүлэгт хуваагддаг. Бүлэг бүр богино хэмжээний товч эссегээр өхөлжүүлж уншихад хялбар график, хүснэгт, бүдүүвч гэх мэтээр үргэлжилдэг. Гол нь АНУ-ын эдийн засаг дээр төвлөрөхийн зэрэгцээ боловсрол, спорт, энтертейментийг бас хамруулдаг.

“Америкчуудын хэдэн хувь нь тамхи татдаг вэ” гэсэн асуулт хоёр товхимол хоорондоо юугаар ялгаатай болохыг харуулах нэг арга юм. Дэлхийн Товхимолд хуудасны дөрөвний нэгээс бага зай эзлэх хүснэгтэнд энэ асуултыг хариуг үзүүлсэн бол Журнал Товхимол-д бараг нэг бүтэн хуудас эзлэх гурван тусдаа график, бүдүүвчээр үзүүлсэн /Хуудас 365-ын доорх Зураг 15.2-ыг үз/.

Улс орон болон бүс нутгуудийн тухай голлон бичдэг товхимлууд ч бас байдаг. *Вайтейкерийн Товхимол/Whitaker's Almanack*-ийг 1868 онд Лондонд Жозеф Вайтейкер эхлэн гаргасан. Энэ товхимолд *Нэгдсэн Вант Улсын тухай Дэлхийн Товхимол, Мэдээллийн Сонирхолтой Товхимол-д АНУ-ын тухай* өгүүлдэг шиг өгүүлсөн байдаг. Иймээс Нэгдсэн Вант Улсын тухай суулийн

үеийн мэдээлэл авах чухал эх сурвалж болдог. Тухайлбал, энэ товхимолд түүхт газрууд, музей, хөшөө дурсгалын товч танилцуулга, ажиллах цаг, тасалбарын үнийг бичсэн байдаг. Түүнчлэн Британийн татвар, хууль, паспортын хууль тогтоомжуудын тухай бас нийтэлдэг. Мөн товхимолд Британийн язгууртнуудын тухай, түүнд Английн хаан, хатдын нэрсийн жагсаалт, пэрүүд, тэдний угсаа залгамжлагчдын нэрсийн жагсаалт, хүлэг баатарын тушаалууд, тайж, хүлэг баатруудын жагсаалтыг хамруулан бичдэг. *Вайтейкер-ийн товхимолд* хүмүүсийн нэрсийг оруулаагүй, маш урт хэлхээс байдаг. *Кембрижийн Баримт/Cambridge FactFinder*-д Вайтейкер-тэй төстэй мэдээлэл багтдаг боловч илүү олон тайлбар, өвөрмөц зүйлүүдийг оруулсан 100 хуудас, дээр нь хуудасны хэлхээстэй байдаг. Вайтейкер-ийг цаг тухайд нь тогтмол шинэчилж байвал *Factfinder*-ийг орлох боломжтой юм.

Дүрслэл 15.2

Дэлхийн Товхимол ба Уолл Стрийт Жоурнал Товхимолд гарсан тамхи татагчдын статистикийг харьцуулсан байдал. Дэлхийн Товхимол ба Баримтын Ном-оос зөвшөөрөл авч хэвлэв. Зохиогчийн эрхийг Дэлхийн Товхимол Боловсролын Төв эзэмшинэ.

Cigarette Use in the U.S., 1985-98

Source: Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA), U.S. Dept. of Health and Human Services
(percentage reporting use in the month prior to the survey; figures exclude persons under age 12)

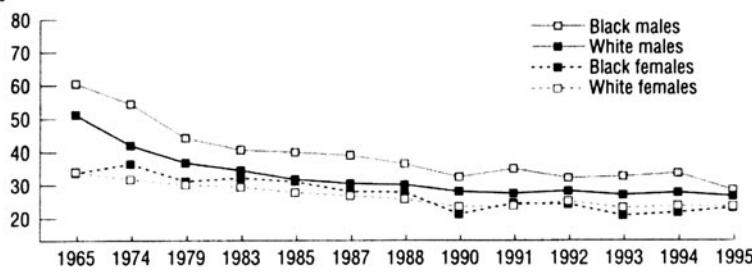
Characteristic	1985	1996	1997	1998	Characteristic	1985	1996	1997	1998
TOTAL	38.7	28.9	29.6	27.7	Age group				
Sex.....					12-17.....	29.4	18.3	19.9	18.2
Male	43.4	31.1	31.2	29.7	18-25.....	47.4	38.3	40.6	41.6
Female	34.5	26.7	28.2	25.7	26-34.....	45.7	35.0	33.7	32.5
Race/Ethnicity					35 and older	35.5	27.0	27.9	25.1
White	38.9	29.8	30.5	27.9	Education ²				
Black	38.0	30.4	29.8	29.4	Non-high school graduate	37.3	36.5	40.0	36.9
Hispanic	40.0	24.7	27.4	25.8	High school graduate	37.0	36.8	36.1	34.3
Other	(1)	17.2	18.8	23.8	Some college	32.6	27.5	29.5	29.2
					College graduate	23.0	17.5	17.1	15.2

(1) No estimate reported. (2) Estimates for Education are for persons aged 18 and older.

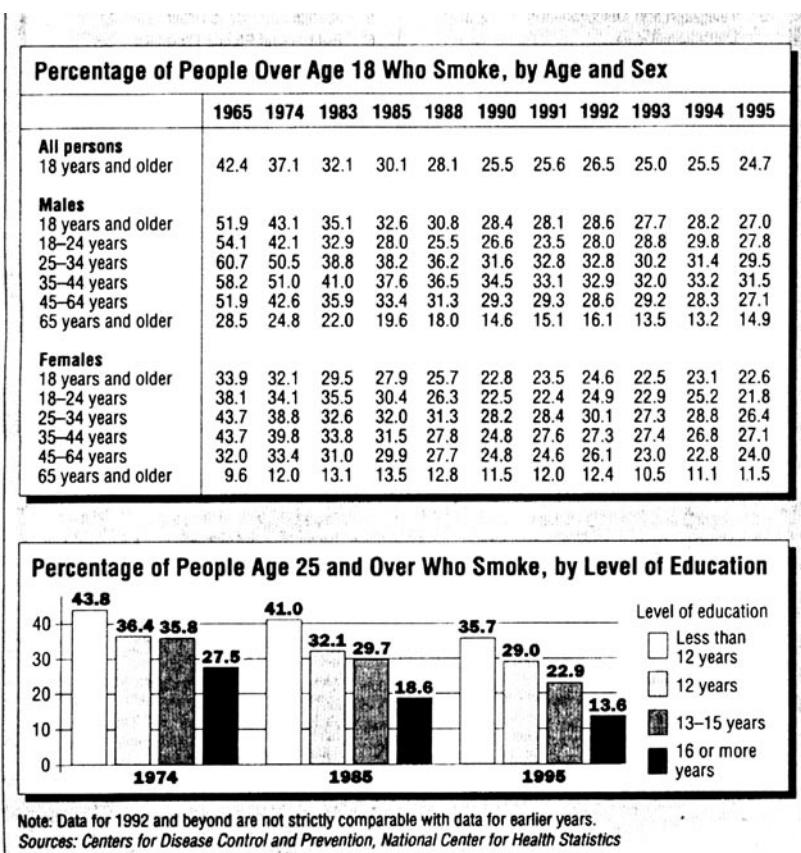
590 • THE WALL STREET JOURNAL ALMANAC 1999

Smoker Profile

Percentage of People Over Age 18 Who Smoke Cigarettes, by Race and Sex

Дурслэл 15.2—Үргэлжлэл

Ишлэл 15.1

Товхимол хайх аргууд

Их сургуулийн оюутнууд номын санчид хандан "Би Өмнөд Техасыг багтаасан мужийн бүртгэлийг хайх гэж вэбэд 2 цаг зарцууллаа. Та надад бүртгэлийг хэрхэн олох талаар хэлж өгөхгүй юу" гэжээ. Номын санч тэр оюутанд вэб хайлтын аргыг зааж өгчээ. Тухайн оюутан маань "Өмнөд Техасын мужууд" гэсэн үгсээр Yahoo болон Lycos-т хайлт хийнэ. Эдгээр сайтууд маш олон бүлгүүд, тухайлбал Өмнөд Техасын бүсийн байгууллагууд байдаг Америкийн гэх мэтийг агуулдаг. Гэвч эдгээр сайтуудад бүртгэлтэй мужууд тогтвортой бус байдаг. Номын санч маань AltaVista-н хайлтыг санал болгоно. AltaVista-н эхний үр дүн нь Техасын гарал үүслийн талаарх сайтаас олдсон хоёр газрын зураг юм. Гэвч эдгээр газрын зургууд өөр өөр мужуудыг багтаасан байна. Ингээд номын санч лавлагааны тавиураас "Мужууд" гэсэн агуулгын дагу Техас Алманахыг хайна. Тэр үүнийг мужуудыг газар зүйн бүсээр нь ангилсан бүлгийн төгсгөл хэсгээс төвөггүйхэн олно. Өөрөөр хэлбэл энэ нь Төрийн Нарийн бичгийн даргын сонгуулийн үр дүнгийн илтгэлд хэрэглэгдэхэд байсан юм. Аль ч вэбийн бүртгэл оюутны ажилд хэрэглэгдэхүйц ийм албан ёсны жагсаалтыг хангаж чадахгүй.

Зарим нэг нь гарын ном эсвэл жилийн ном ч гэж хэлж болохоор маш олон тооны тусгай зориулалтын алманахууд хэвлэгдэж гарсаар байна. Эдгээрээс цөөхөн жишээ татья. Олон улсын Киноны Товхимол нь гол төлөв Америкийн кино үйлдвэрэлийн талаарх статистик мэдээлэл, намтар болон байгууллагуудын эмхтгэл юм. Түүнчлэн Британи, Ирланд болон Канадын кино үйлдвэрүүдийн тойм, дэлхийн зах зээлийн гол мэдээлэл тусгагдсан байна. Агуулгын дэс дараа ба сэдвийн хэлхээсийг багтаасан. Америкийн Улс төрийн Товхимол нь Конгрессийн гишүүд ба мужийн захирагч нарын улс төрийн бүртгэл болон намтрин мэдээллээр хангана. Мужууд болон муж доторх конгрессийн сонгуулийн тойргууд зохион байгуулж хоёр жил тутамд хэвлэдэг.

Девид Савагийн *Үнэлэгдсэн Газруудын Товхимолд* Америкийн хотуудын цаг агаар, орон сууц, гэмт хэрэг, нийтийн тээвэр, боловсрол, урлаг, эрүүл мэнд, амралт чөлөөт цаг болон эдийн засгийн талаарх мэдээллийн багтсан. Хэдийгээр үнэлгээ нь маргаантай боловч энэ ном хотуудын талаар нэлээд их мэдээллийг өгнө. Номын сан болон мэдээллийн мэргэжилтнүүдийн илтгэлээс бүрдсэн *The Bowker Annual Library and Book Trade Almanac* нь өмнөх жилийн үйл явдлууд, засгийн газрын агентлагууд болон үндэсний холбоодын үйл ажиллагаа ба ач холбогдлын талаар мэдээлнэ. Түүнчлэн номын санчдын сонирхлыг татах тоо бүртгэлүүд, лавлах, шагнал болон бусад мэдээллээр хангана. *NEA Almanac of Higher Education* нь дээд боловсрол дахь ажил эрхлэлтийн байдал, түүн дотроо үндэсний цалингийн мэдээ, үнийн хандлагад түлхүү анхаардаг юм. Спорт мэдээллийн хоёр том хэвлэл болох *Sports Illustrated Sports Almanac and the ESPN Information Please Sports Almanac*-д урьд жилийн спортын үйл явдлын тойм болон өргөн хүрээтэй статистик агуулагдна. Тайлбарыг нь тус тусын байгууллагуудын мэргэжилтнүүд бичдэг юм.

Gale Group Америкийн үндэстний болон арьс өнгөний цөөнхийн соёл, түүхийг өгүүлдэг цуврал товхимлууд болох : *Африк гаралтай Америк иргэдийн Товхимол, Испани гаралтай Америк иргэдийн Товхимол, Уугул Хойд Америкхуудын Товхимол* болон *Ази гаралтай Америкчуудын Товхимлуудыг* хэвлэдэг. Эдгээр лавлахууд алдартай газарууд болон үйл явдлуудын зураг, зурагт намтрин мэдээллийг агуулсан тус тусын бүлгийн өнгөрсөн түүх болон одоогийн нөхцөл байдлын талаар өргөн их мэдээллийг агуулж байдаг юм. Түүнчлэн эдгээр лавлахуудад дээрх бүлгүүдийн гарал үүслийн талаар мэдээлэл ч бас байдаг юм. Тухайлбал: *Африк гаралтай Америк иргэдийн товхимолд* Африкийн нэлээд олон орнуудыг багтаасан бүлэг бий. Бүгд маш дэлгэрэнгүй жагсаалттай. Тэдгээр товхимолуудад олон ботийн цуглуулга , „.....-н Лавлах” , тухайлбал *“Испани гаралтай Америкчуудын Лавлах”* гэсэн нэртэйгээр хэвлэгддэг. Гейл Групп нь түүнчлэн эдгээр дөрвөн үндэстний бүлгийн мэдээллийг *DISCovering Multicultural America*-г СД болон *GaleNet*-р хүргэж байна.

Жилийн ном

“*Britannica Book of the Year*” тухайн жилийн үйл явдлуудын он дарааллыг харуулсан *Шинэ Нэвтэрхий толь бичиг Британника* (18-р бүлэгт дурдсан)-г шинээр орууллаа. Энэ нь үнэндээ өнгөрсөн жилийн үйл явдлуудын тойм юм. Нэмж хэлэхэд тус ботийн гурав дахь нь дэлхийн улс үндэстнүүдийн статистик дурслэлийг өргөнөөр харуулсан “*Британника Дэлхийн Мэдээ*” юм. Түүнээс гадна *Britannica Book of the Year* нь жилийн төрх, өнгөрсөн жилийн онцлох хүмүүс болон нас эцэслэсэн алдартай хүмүүсийн эмгэнэлийг багтаасан бүлэгтэй. Онцгой мэдээлэлүүд нь ”Жилийн тойм”-д бичигдэх бөгөөд сонирхол татсан сэдвүүд ч бас нэлэнх хэдэн хуудсыг өзөнэ. *Britannica Book of the Year*-н хувьд түүний жагсаалт нь маш чухал, учир нь жил тодорхойгүй үед энэ нь хэрэглэгчид

мэдээллийг олоход тусална. Уг жагсаалтанд тухайн онд хэвлэгдсэн номын он нь тод хараар хуудасны дугаартай хамт бичигдсэн байгаа. Жишээ нь: 89:14 гэдэг нь 14-р хуудасанд 1989 оны ном байна гэсэн уг юм. *Britannica Book of the Year* нь Британника Онлайн-д орсон байна. Хайлтыг гүйцэтгэсний дараа "хайлтын үр дүн"-н жагсаалтанд жилийн номнуудын төрөл зүйл тогтоогдоно. Онлайн хэвлэлүүдийн хувьд нэг цэгийн хайлт давуу талтай боловч цаасан хэвлэлийг бодвол түгээмэл биш юм.

Бусад нэвтэрхий толинууд агуулга, хэлбэрийн хувьд *Britannica Book of the Year*-тай төстэй бөгөөд энэ бүлэгт өмнө дурдсан товхимлуудтай адил юм. Товхимол болон ийм төрлийн оны эмхэтгэл номнууд аль аль нь спортын ялалт, гамшиг (Дүрслэл 15.3), сонгуулийн үр дүн болон шагнал урамшууллын талаар бүртгэдэг. Жилийн ном дахь намтарууд илүү дэлгэрэнгүй бөгөөд ихэвчлэн зурагтай байдаг.

Дүрслэл 15.3

"Гамшиг" *Britannica Book of the Year*, 2000-с иш татав. *Britannica Book of the Year*, 2000-н зөвшөөрлөөр хэвлэв.

DISASTERS

explosions in a crowded market; at least 56 persons died, and 348 were injured.

October 30, Inchon, S.Kor. A fire swept through a crowded tavern that illegally catered to minors, killing 55 persons, most of them teenagers, and injuring at least 70.

Marine

February 7, Off the coast of Tambelan Islands, Indon. A passenger ship with 332 persons aboard sank in rough seas after the ship's pumps broke down; there were 20 survivors.

March 6, Off the coast of Palm Beach, Fla. Two fishing boats overloaded with Haitians attempting to reach the U.S. capsized and sank, killing some 40 persons.

March 7, Off the coast of Freetown, Sierra Leone. A boat overloaded with traders and their goods sank in rough seas; at least 100 persons lost their lives.

March 22, Off the coast of Tombo, Sierra Leone. A motorized canoe that was carrying some 200 persons, about twice its capacity, capsized and sank; at least 150 persons drowned; the passengers were refugees who were returning to Tombo after having fled fighting in the port a week earlier.

March 26, Eastern India. A storm caused a passenger boat to capsize in the Tiley Dam reservoir in Bihar; 27 persons were missing in the accident, and all were presumed drowned.

Британника оны эмхэтгэл нь маш хэрэгтэй лавлах юм. Энэ нь үзэмж сайтай, уншихад хялбар жагсаалт нь хамгийн чухал. Гэсэн хэдий ч оны эмхэтгэл зарим нэг хязгаарлал байдаг. Энд бүтэн жилийн календарь байдаг ба товхимолыг бодвол хэвлэгдэх нь удаан. Түүнчлэн лавлах байдаггүй ба өнгөрсөний мэдээлүүд хязгаарлагдмал. Яагаад гэвэл номын сангүүд ихэвчлэн *Британника* оны эмхэтгэлийг Шинэ *Британника Нэвтэрхий тольтой* хэрэглэдэг бөгөөд энэ нь бусад үйл явдлуудын номуудыг бодвол ойлгоход арай хэцүү. Гэсэн ч энэ болон бусад нэвтэрхий толиууд лавлахын цуглуулгыг аврижуулж ялангуяа дунд болон ахлах ангийн сургч, оюутнуудыг маш тустай мэдээллээр хангадаг.

Хэвлэлтэнд байгаа "*Facts on the File World News Digest with Index*" эмхэтгэл нь сонинд хэвлэгдсэн мэдээллийн долоо хоногийн тойм юм. Улс төр, нийгэм, соёл болон спортын талаарх мэдээлүүдийг долоо хоногоор ангилдаг. Эдгээр ангилалууд "Дэлхийн үйл явдлын", "Санхүү", "Урлаг" болон "Спорт" гэсэн гарчигтай байдаг. Түүнчлэн хамгийн их зарагдсан дуу бичлэг, кино болон номын жагсаалтууд, нэртэй хүмүүсийн эмгэнэлүүд орсон байдаг. Агуулагууд нь холбоотой үйл явдлын лавлахтай. *Facts on File*-н долоо хоног бүрийн дугаар нь жил бүрийн олон ботьд тэмдэглэгддэг.

Өнгөөр ялгасан бүртгэл сард 2 удаа гардаг ба энэ нь улирал тутмын болон жилийн бүртгэлээр дараалан орлуулагддаг. *Facts on File*-н сэдвүүд 3 баганад

хуваагддаг ба энэ нь цаашлан эхний үсгүүдэд хуваагдана. Бүртгэлд эхлээд үйл явдлын он, сар, өдөр харагдана дараа нь хуудасны дугаар, эхний үсэг болон баганын дугаар гарна. Бүртгэлийн оролт “8-26, 735G3” гэдэг нь хуудас 735, эхний үсэг G, багана 3 гэж байна. “8-26” гэсэн он сар нь үйл явдлын цаг хугацааг тогтооход ач холбогдолтой боловч тухайлсан зүйлийг олоход зайлшгүй шаардлагатай биш юм. Мэдээллүүд нь хувийн нэр, газрын нэр, сэдэв болон хаягийн дор тэмдэглэгддэг. Ижил мэдээнүүд янз бүрийн аргаар бүртгэгддэг. Жишээлбэл: бизнесийн лидерийн эмгэнэл хувийн нэрээр, “Нас баралт” гарчгийн дор цагаан толгойн үсгийн дарааллаар, “Бизнес ба Үйлдвэрлэл” гарчгийн дор эмгэнэлийн хэсэгт тус тус бүртгэгдэнэ. 1940 оноос хойш *Facts on File*-н таван жилийн бүртгэл гарч байна. Түүнчлэн жил бүрийн *Facts on File Yearbook* хэвлэгдэн гарч байна. Хэдийгээр үүний бүртгэл нүсэр, тодорхой мэдээлэл олохын тулд бүтэн жил гаруй зөвлөлдөх шаардлагатай ч *Facts on File* бол маш гайхалтай нөөц баялаг юм.

Facts on File World NewsCD эдгээр асуудлыг шийдвэрлэж өгч байна. Энэхүү СД нь 1980 оноос хойших *Facts on File*-н бүх мэдээллийг маш хялбар ашиглаж болохыг санал болгож байна. Түүнчлэн зарим чухал гэвч цаасан дээр боломжгүй бүртгэлийн хэлбэрийг оруулжээ. Гол цэс нь түлхүүр үгийн хайлт, шинэ мэдээ олох сэдвийн бүртгэл төдийгүй оюутнуудын судалгаа, хичээлд тохиромжтой нэмэлт турван сонголт “Гол үйл явдлууд”, “Гол мэдээ”, “Гол хүмүүс”-г санал болгож байна. Мөн тэнд гэрэл зураг, газрын зураг болон баримт бичгийн бүртгэл бий. Онлайнаар ашиглах боломжийг *OCLC Firstsearch* болон нэлээн хэдэн борлуулагч болон FACTS.com (<http://www.facts.com>) сайт олгож байна.

Facts on File-д гардаг баримтууд жилийн нэвтэрхий толинд болон товхимлуудад ч гардаг ба яагаад гэвэл *Facts on File* нь жилийн турш бичигддэг бөгөөд хамгийн сүүлийн үеийн мэдээллээр хангадаг. Бас нэгэн давуу тал нь бусад сонин, шинэ сэтгүүлүүдэд хэрэгтэй жагсаалтаар хангадаг. Ер нь сонингийн жагсаалт хэвлэгдэх нь удаан, бага гэлтгүй онцгой мэдээ олно гэдэг маш цаг барсан явдал юм. (21 бүлэгт яригдсан) *Facts on File* үйл явдлын он сарыг тодорхой өгснөөр хэрэглэгчийг сонины өгүүлэл олоход тусалдаг. Хэдийгээр мэдээний сэтгүүлүүд тогтмол хэвлэлийн жагсаалтанд бүртгэгддэг боловч *Facts on File*-н жагсаалт илүү дэлгэрэнгүй байдаг. Мэдээж *Facts on File*-н мэдээлэл товхимлтай адил хураангуй биш.

Анх харахад *Europa World Year Book* ба *The Statesman's Yearbook* тун төстэй. Хоёулаа цагаан толгойн үсгийн дарааллаар дэлхийн улс орнууд, олон улсын байгууллагууд бүхий эхний хэсгээс бүрддэг. Мөн хоёулаа улс орнууд, байгууллагуудын тухай товч боловч тодорхой мэдээлэл төдийгүй дэлхийн эдийн засаг, улс төрийн үзэл баримтлалыг онцолж үзэхийг зорьдог. Гэсэн ч аль аль нь давтагдашгүй шинж чанартай.

Европа бол жил бүр 2 зузаан ботиор хэвлэгддэг. I боть нь голдуу 5 сард хэвлэгддэг бөгөөд олон улсын байгууллагууд ба цагаан толгойн дараалал бүхий улс орнуудын судалгааны эхний хэсгийг багтаадаг. II боть нь 8 сард хэвлэгддэг, цагаан толгойн дарааллын 2 хэсгээс бүрддэг. Олон улсын байгууллагуудыг бүтэц, зохион байгуулалт болон үйл ажиллагаагаар нь тодорхойлдог. Хариуцлагатай албан тушаалтны нэр, төсвийн мэдээлэл болон хаяг тавигдана. Тухайн нэг орны мэдээлэл дараах 3 хэсэг “танилцуулга”, “статистик судалгаа” ба “директори”-д хуваагдана. Танилцуулгаар байршил, цаг уур, одоогийн түүх, засгийн газар, тусгаар тогтнол, эдийн засаг, нийгмийн хамгаалал болон боловсрлын талаар мэдээлэл өгнө. Товч статистик судалгаанд улс орны товч мэдээлэл болоод засгийн газар, хэвлэл, шашин, санхүү болон бусад хэсгийг багтаасан директори хамрагддаг. Зарим аж үйлдвэржсэн орнуудын хувьд банк, худалдааны байгууллага ба тогтмол хэвлэлийн лавлах ч бий. Лавлах буюу директориос улс

бүрийн үндсэн хуулийг хураангуйгаар болон бүрэн эхээр нь хүлээн авч болох юм. *Europa World Book* нь ийм олон төрлийн мэдээлэл агуулдагаараа маш чухал лавлах болж чаджээ. Мөн дэлхийн газар нутгийн богино хэмжээний жагсаалттай. Статистик хүснэгтүүдээр нь дэлхийн улс орнуудын амьдралын өртөг, хүн ам, үндэсний нийт бүтээгдэхүүн болон бусад сэдвээр харьцуулалт хийх боломжтой. Бүх эмхтгэл хэвлэлтэнд шилжисний дараа шинэчлэгдсэн мэдээллийн хуудас ч байдаг. *Europa Yearbook* мэдээллээ бүртгэгдсэн байгууллагууд болон бусад олон эх сурвалжууд, жишээ нь үндэсний статистикийн албад, засгийн газрын хэлтсүүд болон дипломат албадаас олж авдаг юм. Статистик мэдээг НҮБ-н хэвлэл болон Стратеги судалгааны ОУБ-н хэвлэл болох “*The Military Balance*”-с авдаг.

Europa World Yearbook-н хэвлэгчид дараах 8 бүсийн судалгааг хэвлэдэг; “*Алс Дорнод ба Австрали*”, “*Ойрхи Дорнод ба Хойд Африк*”, “*Өмнөд Америк, Төв Америк ба Карибийн орчим*”, “*Төв болон Зүүн -Өмнөд Европ*”, “*Зүүн Европ, Орос ба Төв Ази*”, “*АНУ ба Канад*”, “*Баруун Европ*”, “*Африк Өмнөд Сахар*”.

Эдгээр судалгаанууд *Europa World Yearbook* -тэй агуулгаараа нэлээд төстэй гэвч илүү мэдээлэл, намтарыг багтаасан байдаг. Хэвлэлтийн хөтөлбөрийн цар хүрээ жил тутмаас 3 жилийн давтамжтай.

The Statesmen's Yearbook нь 1864 оноос жил бүр хэвлэгдэж байгаа, 1600-1700 хуудас бүхий эмхтгэл юм. Энэхүү номонд хэдийгээр улс орнуудын өнөөгийн түүх болон лавлах байдаггүй ч Их Британаас авхуулаад Америк болон бүх улс орнуудын элчин сайдуудын болон улс бүр дэхь НҮБ-н суурин төлөөлөгчийн бүртгэл байдаг. *Statesman's Yearbook* зарим онцлог шинжтэй. Энд улс орнуудын тухай номын бүртгэл байдаг. Газар нутаг болон байгууллагуудын жагсаалт нь аливаа онцгой мэдээ олоход маш дөхөмтэй. Түүнчлэн уг эмхтгэл Америкийн мужуудыг тус бүрд нь авч үзсэн байдаг.

CIA World Factbook улс орнуудын тухай товч мэдээлэл ба жижиг газрын зургийг багтаасан эмхтгэл юм. *Europa* болон *Statesman's*-тэй харьцуулахааргүй боловч Вэбээр үнэгүй ашиглах боломжтой.

“*Канадын Эмхэтгэл*” нь нэг улсыг голлон үзүүлсэн ном юм. Зурагт тайлбар ихээр хийгдсэн, Канадын амьдралын бүхий л төрхийн тодорхойлол болон статистик мэдээ орсон.

Товхимолын адил тусгай сэдвээр гарсан эмхтгэлүүд их байдаг. Зарим нь тусгай эсвэл ерөнхий нэвтэрхий толь гаргадаг. Тухайлбал; *ШУ Технологийн McGraw Hill Yearbook* нь *ШУ Технологийн McGraw Нэвтэрхий толийн жил тутмын тойм ба хавсралт* нь юм. Энэхүү эмхтгэл нь хамгийн сүүлийн үеийн нэвтэрхий толийг хэвлэн сэдвээ цагаан толгойн дарааллаар бичдэг. Судлаач, эмч нар тайлбарыг нь бичдэг. Түүнчлэн ном зүй, директор болон жагсаалт орсон. Өөр нэгэн жишээ бол *The World Book Health and Medical Annual* нь *World Book Нэвтэрхий толиос гаргадаг тусгай эмхтгэлүүдийн* нэг бөгөөд эрүүл мэнд, анагаах ухаантай холбоотой асуудлыг хөнддөг.

Өөр нэгэн эмхтгэл нь тухайн байгууллага ба бүлгүүдийн үйл ажиллагааны талаар тоймлон авч үздэг. *Америк Канадын Сүмийн Эмхэтгэл* болон НҮБ-ын эмхтгэлүүд үүний нэг жишээ юм. Эдгээр жил тутмын номнууд тухайн нэгэн бүлгийн чиг хандлага, бүлгийн мэдээлэл, лавлах болон статистикийг харуулсан, ихэвчлэн бүлгийн гишүүдийн гарын авлага маягаар хэвлэгддэг. Жишээ нь; *Америк Канадын Сүмийн Эмхэтгэл* нь АНУ-н Христийн Сүмийн Үндэсний Консулд бэлтгэгдэж хэвлэгддэг, Хойд Америк дахь нэгдсэн байгууллагууд, шашны бүлгүүдийн тухай статистик мэдээлэл орсон байдаг. НҮБ-ын жил тутмын номонд өмнөх жилийн үйл явдлаа дүгнэж, “НҮБ-ын Тунхаг бичиг ба гишүүн орнуудын жагсаалт, чухал албан тушаалтан” гэх мэт НҮБ-ын чухал албан бичгийн эхүүд орсон байдаг.

Ишлэл 15.2

Жилийн номноос Хайх стратеги

Оддын дайны тухай уран зөгнөлт зохиол бичиж буй зохиолч сүүлийн үеийн сансрын нислэгүүдийн талаар мэдэхийг хүсчээ. Номын санч зохиолчид Britannica Book of the Year-ийн "сансрын хайгуул" гэсний доорх тайлбар үгсийг үзүүлжээ. Зохиолчид тэдгээр нь чухал зүйл гэж санагдсан илүү нарийн, техникийн мэдээлэл авахыг хүсчээ. Номын санч түүнд McGraw-Hill Yearbook of Science and Technology/McГро-Хиллийн Шинжлэх ухаан технологийн эмхэтгэлийг үзүүлэхэд тэр хайж байсан мэдээллээ олжээ. Тэгээд эмхэтгэлүүдийн хамрах хүрээ, хэлхээсжүүлэлт харилцан адилгүй байсан учир хэд хэдэн оны эмхэтгэлүүдийг заримдаа "оддын дайн", заримдаа түүнээс илүү нарийвчилсан сэдвийн доор хайлт хийж судалжээ.

Гарын авлагууд

Алдарт Дэлхийн Гиннесийн Дээд Амжилтууд ном /Дээд амжилтын Гиннесийн Ном гэдэг байсан/ мөн л лавлагааны бүтээл юм. Гиннес-ийн анхны америк хувилбар 1956 онд анх хэвлэгдсэнээс хойш жил бүр гарч байна. Гиннес-ийг ашиглахад нэг төвөгтэй зүйл нь ямар юмыг дээд амжилт гэж ойлгох вэ гэдэг асуудал юм. Энэ номонд орсон дээд амжилтууд хамгийн том-хамгийн жижиг, хамгийн сайн-хамгийн муу, хамгийн өргөн-хамгийн нарийн, хамгийн хуучин-хамгийн шинэ гэх мэт бүр төрлийн хэт, хэрээс хэтэрсэн зүйлс байж болно. Лавлагааны номын санч Гиннес-ийг ашиглах үедээ субъект хэлхээсийг ашигладаг. Тэрхүү хүний нэрийг оруулдаггүй сэдэвт хэлхээсэнд олон олон онцлог нэр томъёог тод үсгээр хэвлэх ба зарим тохиолдолд тэдгээрийг дэд нэр томъёонд хувааж энгийн үсгээр хэвлэдэг. Гүн, баялаг, хугацаа, жин гэх мэт нэр томъёог дэд хэсэгүүдэд хуваадаг.

Өөр нэг дээд амжилтын ном *Жозеф Натан Кейний Алдартай Анхны Баримтууд /Famous First Facts-д "Америкийн түүхэн дэхь хамгийн анхы үйл явдлууд, нээлтүүд, зохион бүтээлүүд"*⁴-ийн субъектүүдийг цагаан толгойн дарааллаар жагсаасан ном юм. Энэ эрхэм хүндтэй лавлагааны номын 5 дахь хэвлэлтэнд 1997 он хүртэл анхны үйл явдлуудын тухай өгүүлжээ. Эхний хэвлэлт АНУ-д анх тузан метр зохион бүтээсэн тухайгаас эхлээд билльярд үссэн тухай хүртэл нилээд олон янзын мэдээлэл бичигдсэн байдаг. Сэдэв, он, сар өдөр, хүний нэр, газарзүйн байрлал гэсэн таван хэлхээсээр гаргадаг. *Алдартай Анхны Баримтууд*-ыг түүхэн баримт тогтоох, жилийн ойг тодруулах, тодорхой газар, цаг хугацааны талаар мэдээлэл цуглуулахад хэрэглэж болно. Сар өдрийн хэлхээсийг АНУ-д "өдрүүдийн ном" болгон ашиглагддаг. Одоо СД болон *Wilson web* дээр гардаг болсон.

Өөр олон "өдрүүдийн номнууд" байдаг. *Чейзийн Үйл явдлын Календарь/Chase's Calendar of Events*-д алдартай хүмүүсийн /амьд сэргүү болон таалал төгссөн/ төрсөн өдөр, фестивалиуд, түүхэн тэмдэглэлт ойн өдрүүд, онцлог үйл явдлууд зэргүүдийг жилийн өдөр бүрээр жагсаан гаргадаг. Номонд орсон хүмүүсийн товч намтар, үйл явдлуудыг зохион байгуулагчдын нэр, утасны дугаар зэргийг бичдэг. Олон нэртэй шагналууд тухайлбал, *Телевизийн Эммийн Шагнал хүртэгсдийн нэrsийн жагсаалтыг* ч гаргадаг. Нарийвчилсан хэлхээстэй байхын зэрэгцээ СД хавсаргасан байдаг тул хайлт хийх боломжийг нэмэгдүүлдэг. *Дэлхийн Баярын Өдрүүдийн Дуу Хөгжим /The Folklore of World Holidays*-ийг Грекориан календариар хийж, дэлхий дахинь баярын өдрүүдтэй холбоотой ёс заншлуудыг тайлбарласан. Web-д "өдрүүдийн номнууд"-ын үүргийг гүйцэтгэх хэд хэдэн сайтууд байдаг. *Түүхийн Аль ч Өдөр /Any Day of History*-д өгөгдсөн

хугацаанд төрсөн ба таалал төгссөн хүмүүсийн нэрийн жагсаалт, шашны зан үйл, баяр ёслолын тухай мэдээлэл байдаг. Конгрессийн номын сангаас гаргадаг *Түүхэн дэхь Өнөөдөр /Today in History/-д Америкийн түүхийн үйл явдлуудыг Америкийн ойн түүхэн үйл явдлуудын цуглуулгаас тоон утганд оруулсан зүйлүүдийг хамтад нь танилцуулдаг вэё юм.*

The New York Public Desk Reference-д номын сангуудын лавлагааны газруудаас байнга асуудаг мэдээллүүдийг багтаасан байдаг. "Шашин шүтлэг", "Ёс зүй", "Хувийн санхүү", "Номын сангууд, музейнүүд" гэх мэт гарчгийн дор мэдээлэл өгсөн байдаг. Энэ лавлагааны номын нэг чухал тал нь бүлэг бүрийн төгсгэлд нэмэлт лавлагааны эх сурвалжийн нэрсийг жагсаасан байдаг. Эх сурвалжийн жагсаалтанд холбогдох байгууллага, лавлагааны бүтээлийн ном зүй зэргийг оруулсан байдаг.

Бараг бүх лавлагааны цуглуулгын стандарт гарын авлагууд нь гарын авлага хэлбэртэй байсан. Хэвлэгчид, байгууллагууд онцгой ном зүйн хэлбэртэй байдаг. *The Chicago Manual of Style* нь зохиолчид, зохиолынхоо ном зүй, футнот хийх форматыг сонгоход нь зохиолчдод тусалдаг номын санчдад хамгийн өргөн хэрэглэгддэг бүтээлүүдийн нэг юм. Хэдийгээр ихэнх хүмүүс зөвхөн энэ зорилгоор ашигладаг боловч зохиогчид, хэвлэл нийтлэлтэй холбоотой бусад хүмүүст зориулагдсан ном бүтээх үйл явц, зохиогчийн эрхийн хууль, зөв бичлэг, хэлзүйн дүрмууд гэх мэт олон чухал мэдээлэл агуулж байдаг. *The Chicago Manual of Style* нь техникийн нэр томъёоны тайлбар, ном зүй, хэлхээстэй байдаг. Мөн дугаарлагдсан догол мөрүүдэд хуваагдсан байдаг. Догол мөрийн дугаарууд нь хуудасны зүүн талд байрладаг. Хэлхээс дэхь лавлагаанууд, хүснэгт, зургаас бусад нь хуудасны дугаараар бус догол мөрийн дугаараар бичигдсэн байдаг. Кейт Л. Турабианы *Эрдэм Шинжилгээний Бүтээл: Сэдвийн ажил, Эрдмийн Зэрэг Горилох Бүтээл Бичигсдэд зориулсан Гарын Авлаг/ A Manual for Writers of Term Papers; Thesis and Dissertations*-ыг *The Chicago Manual of Style*-аас авч оюутан, суралцагсад зориулан эмхэтгэсэн. Жозеф Гибалдийн *MLA Handbook for Writers of Research Papers/ Эрдэм Шинжилгээний тайлан бичигсдэд зориулсан гарын авалга, Америкийн Сэтгэлзүйн Холбооны Хэвлэлийн Гарын Авлаг/ Publication Manual of the American Psychological Association* зэрэг өөр олон нийтэд зөвшөөрөгдсөн хэв загварын гарын авлагууд байдаг.

Зохиогчид бүтээлдээ цахим хэвлэлүүдийн талаар илүү их ишлэл татдаг болжээ. Эдгээр эх сурвалжуудын ном зүйн хэв маяг, хэлбэрийн шинэ төрөл үүсэн гарах бүрд хоцрогдож байна. Зарим хэвлэлд зөвхөн цахим хэвлэлд зориулсан ном зүйн хэв маягийг хэвлэдэг болсон. *Шиа Ли, Ненси Крейн/Нанси Кране нарын Цахим стиль ном АРА-дэгсдүүлсэн хэв маяг, MLA-дэгсдүүлсэн хэв маяг гэсэн хоёр хэсгээс тогтдог. Цахим стиль, интернетийн тухай голлон өгүүлдэг өөр нэг эх сурвалжид Жанисе Р. Валкер, Todd Тайлорийн *Онлайн маягийн Колумбийн Лавлах/The Columbia Guide to Online Style* юм.* Энэ ном "Ишлэл", "Үйлдвэрлэл" гэсэн хоёр хэсгээс тогтдог. Үүний тогтмол шинэчлэгдэг хувилбарыг вэб сайтаас үнэ төлбөргүйгээр үзэж болно.

Номын сангийн үншигчид өдөр тутмын амьдралын асуудлуудыг шийдвэрлэх арга замуудын тухай байнга асуудаг учир нийтийн ба эрдэм шинжилгээний олон номын сангийн лавлагааны цуглуулгад ёс зүйн номууд чухал байр эзэлдэг. Удаан хугацааны туршид стандарт гэж тооцогдож байгаа, Пегги Постын саявтархан эмхэтгэн гаргасан *Эмили Постын Ёс Зүй /Emily Post's Etiquette/-д СУБЬЕКТ-ийг "Хэлбэр ба Ёс", "Энтертейнинг"* гэх мэт категориудад хуваасан. *Хатагтай Маннерсийн Зууны Эргэлтийн Лавлах /Miss Manners' Guide for the Turn-o-the-Millennium/* бусад нэмэлт лавлагааны жишээ юм. Жудит Мартины бичсэн Хатагтай Маннерс-ийг сэдвээр нь эмхэтгэж, хэлхээсжүүлсэн ба *Эмили Постын Ёс Зүй*-гээс ялгагдах онцлог нь түүнийг "Хатагтай Маннерс"-т бичсэн

захидлууд, тэдгээрт илгээсэн хариунауд хэлбэртэй бичжээ. "Хатагтай Маннерс"-ийн хуучинсаг, жудаггүй маяг хүн бүхнийг гайхашуулаагүй ч Посттой харьцуулахад илүү урт хугацааны амьдралын хэв маягийг үзүүлсэн байдаг.

Холбоод, нийгэмлэгүүд, бусад зохион байгуулалттай бүлгүүд уулзалт, цуглаан хийхдээ ёс зүйн дүрэмтэй байх шаардлагатай байгааг ажиглаж мэдсэн Хенри М. Роберт өөрийн парламентийн журмын сонгодог лавлагаа Робертийн Дэг Журам /Robert's Rule of Order/-ийг зохиожээ. 1876 онд анх хэвлэгдсэн тус бүтээл нь маш олон дахин хэвлэгдээд байгаа юм. Скот Форесман Робертийн шинэчилсэн Дэг журам /The Scot, Foresman Robert's Rules of Order Newly Revised/ бүтээлийг түүний хэрэглэхэд хялбар формат болон маш сайн хэлхээс зэргээс шалтгаалж олон хүн сайшаан үздэг. Өөр нэг хэвлэлт буюу Робертийн дэг журам, Орчин үеийн хэвлэлийг Дарвин Патнод хянан тохиолдуулжээ.⁵

Лавлагааны департаментүүдээс өвчин, эрүүл мэнд, анагаах ухааны тухай асуултууд их асуудаг. Лавлагааны номын санчид эмнэлгийн зөвлөгөө өгөх ёсгүй боловч уншигчдад эрүүл мэндтэй холбоотой асуудлуудаар мэдээлэл өгөх олон янзын гарын авлага байдаг. Мерскийн Шинжилгээний Лаборатори Мерскийн Оношлогоо, Эмчилгээний Гарын Авлага /The Merck Manual of Diagnosis and Therapy/-аа хэрэглэгчдэд зориулсан хувилбараар гаргадаг /вэб-д үнэ төлбөргүй байгаа/. Мерскийн Анагаах Ухааны Мэдээллийн Гарын Авлага/The Merck Manual of Medical Information-ын home edition-д өвчин болон эрүүл мэндийн асуудлуудаар шууд ярилцлага хийж, шинж тэмдэг болон эмчигээний аргуудыг тайлбарладаг. Бусад сайн сайн гарын авлагад Mayo Клиникийн Гэр Булийн Эрцүл Мэндийн Ном/Mayo Clinic Family Health Book номонд биеийн хэсгүүд, тэдгээрийн өвчин, эмгэгүүдийг тайлбарласан байдаг. Ойлгоход хялбар хэлээр бичигдсэн Mayo Клиникийн Гэр Булийн Эрцүл Мэндийн Ном маш олон тайлбар, дэлгэрэнгүй хэлхээстэй. Үүнд багтсан мэдээлэл онлайн Mayo Клиникийн Эрцүл Мэндийн Баян Бурд /Mayo Clinic Health Oasis/-т байгаа. Колумбын их сургуулийн Ерөнхий эмчилгээ, мэс заслын коллежийн гэрийн эрцүл мэндийн бүрэн лавлах /The Columbia University College of Physicians and Surgeons Complete Home Medical Guide/, Америкийн эрцүл мэндийн холбооны Гэр булийн эрцүл мэндийн лавлах /The American Medical Association Family Medical Guide/ ба Жонс Хопкинсийн Гэр булийн эрцүл мэндийн ном/Johns Hopkins Family Health Book нь өөр гурван найдвартай эх сурвалжууд юм.

Ерөнхий эмчигээний эмч нарын ширээний ном /Physicians' Desk Reference (PDR)/ ерөнхий лавлагааны департаментэд байнга байж байдаг. Жороор олгогддог бүх эмийн тухай мэдээллийн эмхэтгэл юм. Түүний мэдээлэл Хоол хүнс, эм уух, хэрэглэх FDA (Food and Drug Administration) хууль тогтоомжуудад нийцдэг. PDR-д эхлээд үйлдвэрлэгчдийн нэрсийг, дараа нь эмийн бэлдмэлийн худалдаалагдах нэрсийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байрлуулж, номын эхэнд хэд хэдэн хэлхээс өгсөн байдаг. Үйлдвэрлэгчид, бүтээгдэхүүний нэр, бүтээгдэхүүний категори/бүлэг, ерөнхий ба химийн нэр зэргийг нь хэлхээслсэн байдаг. Бүтээлийн бүтээгдэхүүн тодорхойлох хэсэгт янз бүрийн эмийн бэлдмэлүүдийн зураг, эмийн нэрийг батлах бусад зүйлүүдийг үзүүлсэн байдаг. Эмчийн ширээний /ном нь ЭШН/PDR СД Цахим номын сан хэлбэрээр бас байдаг. Энэ СД Жоргүй олгогдох эмийн тухай ЭШН, Эмийн үйлчлэл, нөлөө, үзүүлэлт, хэрэглэх заавар, эсрэг үйлчлэлийн тухай ЭШН, офтальмологи /нүд судлал/-ийн ЭШН-ийг агуулж, жилд гурван удаа шинэчлэгдэж байдаг. Мерскийн Оношлогоо, Эмчилгээний Гарын Авлага, Стедманы Анагаах ухааны толь бичиг хоёр бас СД дээр байдаг. Эдгээр эх сурвалжууд мэдээллийн санд бүрэн хамрагдсан гэхдээ төлбөртэй авахаар байдаг. Арай хязгаарлагдмал хүрээний эмийн хэлхээс RxList-The Internet Drug Index үнэ төлбөргүй авч болохоор байдаг. RxList-д

300 ерөнхий эмийн мэдээлэл агуулагдаж, ерөнхий тайлбар, үйлдвэрийн нэрийг хэлхэсжүүлсэн байdag. Тайлбар үг нь анхааруулга, гаж нөлөө, тун ба хэрэглэх заалт ба лавлагаанууд байдаг. Түлхүүр угээр хайхад төдийлөн сайн үр дүн гардаггүй тул хайхдаа эмийн нэрээр хайвал илүү үр дүнтэй.

Ишлэл 15.3

Гарын Авлагаас Хайх стратеги

Эмчээс цусан дахь холестерины хэмжээг бууруулахын тулд эмийн эмчилгээний зэрэгцээ хоолны дэглэм барих зөвлөгөө авсан уншигч номын санд, иржээ. Номын санч Эмчийн ширээний лавлахын "бутээгдэхүүний категори" хэлхээсээс холестерин бууруулах эмүүдээс эхлээд зурх судасны эм бэлдмэл, липемия /цусан өөх тос хэт ихээр хуримтлагдах/-ийн эсрэг эм бэлдмэл хүртэл лавлагаанууд олжээ. Холестерин бууруулах нэлээд хэдэн төрлийн эмийг липемийн эсрэг эм бэлдмэлийн доор жагсаажээ. Уншигч жагсаалтын лавлагааг уншиж, эмийн тухай, эмийн сөрөг нөлөөний тухай их зүйлийг мэдэж авчээ. Хэрэв уншигч тодорхой эмийн нэрийг мэдэж байсан бол RxList-The Internet Drug Index-д хандаж болох байсан.

Лавлагааны ширээнд хууль зүй, бизнесийн асуултууд олноор ирдэг. Ийм мэдээлэл олоход номын санчдад тусалдаг олон янзын лавлах байдгийн жишээ нь *Хууль судлаачийн ширээний ном/The Legal Researcher's Desk Reference* болон Стивен Элиасийн Хуулийн судалгаа: Хуулийг яаж, олж ойлгох вэ/How and When to Be Your Own Lawyer зэрэг юм. Гэхдээ эдгээр хэрэгслүүд уншигчдаас тэдний хүссэнээс илүү их хүч чармайлт гаргахыг шаарддаг. Нийт уншигчдад зориулсан номнуудын жишээнд Роберт Шахнерийн Хэзээ, яаж өөрөө өөртөө хуульч байх вэ, Америкийн Хуульчид/Өмгөөлөгчдийн Холбооны Гэр бүлийн хуулийн лавлах/*Family Legal Guide*, *Шүүхийн ТВ өлгийнөөс авс хүртэл хуулийн амьд үзлэх/оршин тогтонох лавлах/The Court TV Cradle-to-Grave Legal Survival Guide* орно. *Хүцверийн гарын авлага/Hoover's Handbook*-д 700 гаруй компанийн тодорхойлолт, тэдгээрийн менежмент, өрсөлдөгчид, борлуулалтын ба хөгжлийн түүх зэргийг бичсэн байdag. *Хүцверс бас Хүцверийн Дэлхийн Бизнесийн Гарын Авлага/Hoover's Handbook of World Business*-ийг гаргадаг. *Хүцверс онлайн/Hoover's Online web* сайтад компаниудын тухай зарим хязгаарлалттай мэдээлэл үнэ төлбөргүй байdag ба харин захилагчид нь бүрэн мэдээлэл авах боломжтой.

Хобби, өвөрмөц сонирхлынхоо улмаас олон хүн лавлагааны ширээнд ханддаг. Ургийн бичиг, спорт, киноны тухай гарын авлага тэдэнд үнэлж баршгүй тусlamж болдог. Вал Д. Грийнвүүдийн *Америкийн ургийн бичиг судлаачийн гарын авлага/The Researcher's Guide to American Genealogy*-ыг ургийн бичиг судлалын шилдэг лавлах гэж олон хүн үздэг. Энэ номонд ургийн бичиг судлалын үндсэн зарчмууд, өвөрмөц /тусгай тэмдэглэл/ хэрэглээ, үнэ цэнийг тодорхойлсон байdag. *Дэвид Валлечинскийн Олимпын тоглолтуудын бүрэн ном/The Complete Book of the Olympics*-д олимпын тоглолтуудын тухай олон асуултанд хариулж бичсэн байdag. Энэ номонд спортын төрөл бүрээр тогтоогдсон Олимпын дээд амжилтуудыг нэгтгэн оруулахын зэрэгцээ тухайн зүйлийг хүмүүс хэрхэн сонирхож байсныг тодорхойлж, хүүрнэжээ. Энэ ном дөрвөн жил тутамд шинэчлэгдэн гардаг боловч хамгийн сүүлийн Олимпын тоглолтын дээд амжилтуудыг хамруулдаггүй учир шинэ мэдээлэл гэхээс илүү урьдын мэдээллийг эргэн хайхад хэрэгтэй байdag. Киноны ангийн оюутнууд өөрсдийн сонирхсон олон асуултын хариуг Халливелийн Киноны ертөнцөд *Хэн нь Хэн бэ/Halliewell's Who's Who in the Movies*-ээс олж болно. Цагаан толгойн үсгийн дарааллаар хийгдсэн энэ гарын авлагад жүжигчид, найруулагчид, зохиолчид, кинотой холбоотой бусад хүмүүсийн намтар, нэр томъёоны тайлбар, шилэгдсэн

кинонуудын үйл явдлын өрнөл, киноны төрөл, сэдвүүдийн тодорхойлолт, жишээнүүд гэх мэтчилэн олон мэдээлэл багтсан байдаг. Кино үйлдвэрлэлийг улс улсаар нь болон шагнал хүртсэн кинонуудыг жагсаасан байдаг. *Интернет киноны мэдээллийн сан/Internet Movie Database*-ийн web эх сурвалжид ийм төрлийн мэдээлэл бусад олон линкүүдийн хамт байдаг. Номын санчид, уншигчид үйл явдлын өрнөлийн товч дүгнэлт, киноны үндсэн үзүүлэлт/кредит, видеогоор бий эсэхийг шуурхай мэдэхийг хүсвэл Леонард Малтиний Дэлгэцийн ба Видео киноны лавлах/Leonard Maltin's Movie and Video Guide-ийг үзүүлж болно. Жил бүр хэвлэгддэг, цагаан толгойн усгийн дарааллаар өргөдсөн энэ лавлах оддын ба найруулагчдийн хэлхээстэй байдаг.

Гарын авлагыг боловсрол, мэргэжил, судалгаа шинжилгээний асуудлыг шийдвэрлэхэд бас хэрэглэдэг. 1913 онос эхлэн хэвлэгдэж буй *Хими физикийн гарын авлага/CRC Handbook of Chemistry and Physics*/ нь хими, физикийн үндсэн лавлагааны материал юм. Ихэвчлэн хүснэгт хэлбэрээр хийгдсэн энэ номонд хими, физикийн бүтэц, томъёо, үзэгдлийг тайлбарлаж, тодорхойлсон байдаг. Физич, химич, оюутнууд энэ гарын авлагыг судалгаа хийх, сурч мэдэхдээ ашигладаг бол лавлагааны номын санч тэдний асуултанд хариу хайхдаа эндээс хайдаг. Энэ гарын авлага СД форматаар байх ба вэбэд бас байдаг.

Шинжлэх ухаан, технологийн ширээний ном нь янз бурийн шинжлэх ухааны лавлагааны ном юм. Питсбургийн Карнегийн Лабораторийн Шинжлэх ухаан, технологийн департаментэд эмхэтгэн гаргадаг энэ ном байнга асуудаг юмуу хариулахад хэцүү асуултуудын хариулт ном юм. Энгийн иргэд юмуу сайн дурын судлаачид голчлон асуудаг асуултанд хариулдаг юм. "Амьтдын ертөнц", "Хөнгөн тэрэг, завь, онгоц, галт тэрэг", "Эрүүл мэнд ба анагаах ухаан", "Цаг агаар" гэх мэт сэдвийн дагуу хийж, хариулт бүрд ямар эх сурвалжаас авсан тухай мэдээлсэн байдаг.

Утга зохиолын гарын авлагууд ихэнх лавлагааны департаментүүдэд онцгой байр эзэлдэг. *Бенетийн уншигчдын Нэвтрэхий толь /Benet's Reader's Encyclopedia/* нь зохиогчид, нэр, үйл явдлын өрнөл, дүрүүд, утга зохиолын нэр томъёо, бусад зүйлүүдийн тухай мэдээллийг нэг доорос олж болох тийм лавлах юм. Оксфордын Их сургуулийн Хэвлэлийн газар олон нэртэй лавлагааны гарын авлагуудыг "Оксфордын лавлах бичиг" нэрийн дор хэвлэн гаргадагийн жишээ нь Оксфордын Америкийн уран зохиолын лавлах, Оксфордын Канадын уран зохиолын лавлах гэх мэт тодорхой орны утга зохиолын талаарх гарын авлагууд юм. Эдгэр лавлахуудад түүхэн сэдэв, хандлага, зохиолчдын намтар, зохиолын үйл явдлын хураангуй/товчлол, утга зохиолын шагнал, сэтгүүл, нийгэмлэгүүдийн танилцуулга гэх мэт зүйлсийг багтаадаг. Оксфордын Английн уран зохиолын лавлах Англи хэлний тухай мэдээлэл, англи хэлээр ярьдаг орнуудын түүх зэргийг өгүүлдэг. Ийм лавлахуудад мэдээллийг сэдвийнх нь дагуу цагаан толгойн үсгийн дарааллаар хийдэг ба шаардлагатай газруудад нь хэлхээс оруулсан байдаг.

Мастерплотс-ийн мэдээллийг хэт жижиглэж, будилж андуурам байдлаар бичсэн энэ номыг номын санчид янз бүрээр хүлээн авдаг. Энэхүү алдартай, заримдаа төдиййлөн алдартай бус лавлагааны бүтээлд гол гол том утга зохиолын бүтээлүүдэд үнэлэлт дүгнэлт өгсөн байдаг боловч заримдаа тэдгээр бүтээлд шүүмжлэл хийсэн байдаг. 80 гаруй ботиос бүрддэг энэ номын бүрэн текст Мастерплотсийн бүрэн СД дээр байдаг ба энэ нь уншигчдад зохиолын нэр, зохиогчийн нэр, жанр, агуулга, гол гол дүрүүдээр хайлт хийх боломж олгодог. Залхуу оюутны тушиг тулгуур, шинжилгээ судалгааны материал аль ч болох бай энэ ном маш олон лавлагааны цуглувулагад удаан хугацааны турш хамрагдсаар байгаа юм.

ХАЙХ СТРАТЕГИ

Хайх стратегийг тодорхойлохын өмнө эхлээд асуултын үндсийг судлах хэрэгтэй. Энэ бүлэгт өгүүлэх эх сурвалжуудад энгийн, баримттай хариултууд өгөгдсөн ба зарим тохиолдолд уншигчдийг илүү ярвигтай эх сурвалжуудад хөтөлсөн байгаа. Уншигчийн асуултанд хариулахад товхимол, оны эмхэтгэл, гарын авлага ашиглах нь хамгийн тохиромжтой байвал аль эх сурвалжийг сонгох вэ гэдэг нь номын санчийн нямбай ажиллагааг шаардана. Урьд нь хэрэглэж байхдаа болон лавлагааны материалуудыг дахин үнэлж байхдаа олж авсан мэдлэгтээ тулгуурлаж байж ухаантай шийдвэр гаргана. Лавлагааны бүтээлийн хамрах хүрээ, түүний давуу ба сул талууд, хэвлэлтийн төлөвлөгөө, онцлог талууд, хэлхээс зэрэг хүчин зүйлийг харгалзан үздэг. "Баримтын ном"-үүд олноороо электрон хэлбэрээр гарах тусам хэлбэрийг сонгох сонголт бас чухал юм. Лавлагаа хүссэн бүх тохиолдолд хамгийн сүүлийн үеийн үнэн зөв мэдээлэл байнга хэрэгтэй байдаг гэдгийг санаж байдаг номын санчийн хувьд шийдвэр гаргахад тийм ч хэцүү биш юм.

Эх сурвалжийг сонгох сонголтод өөр олон хүчин зүйлс нөлөөлдөг. Хэрэв сүүлийн үеийн мэдээлэл хэрэгтэй гэвэл ойр ойрхон шинэчлэгдэж байдаг мэдээллийн сан юмуу вэб сайтуудад хандах нь зүйтэй. Хэцүү юмуу олоход хэцүү мэдээллийн хувьд электрон эх сурвалжуудаас хайлт хийх өргөн боломжийг ашиглах хэрэгтэй. Нөгөө талаас шуурхай баримт юмуу энгийн мэдээлэл авах гэвэл номноос хайх нь илүү хурдан байдаг. Үндэсний болон бус нутгийн үзэл баримтлалтай лавлагааны бүтээлүүдэд тухайн газарзүйн газар нутгийн талаар бусад эх сурвалжуудаас илүү мэдээлсэн байдаг учир тийм асуултуудад хариулахад илүү тохирох эх сурвалж болно. Баримттай номноос мэдээлэл хайхдаа ижил хариултыг хэд хэдэн эх сурвалжаас олох боломжтой гэдгийг санаж байх хэрэгтэй. Ер нь хоёр ба түүнээс дээш лавлагааны бүтээлд хандах замаар уншигчид үйлчилж байх нь хамгийн зөв юм.

Товхимол, оны эмхэтгэл, гарын авлага зэргийг үр дүнтэй ашиглахад тэвчээртэй, уран сэтгэмжтэй байх хэрэгтэй. Хайлт хийх амжилттай аргуудыг тэмдэглэн аваад хамт ажиллагсадтайгаа хуваалцаж байх хэрэгтэй. *Лавлагаа ба Уншигчадад цийлчлэх цийлчилгээний улирал тутмын хэвлэл /хуучнаар Лавлагааны улирлын хэвлэл/-ийн "Солилцоо"* гэсэн жагсаалтанд "шог асуултууд, энгийн бус мэдээллийн эх сурвалжуудын тэмдэглэл, лавлагааны бэрх асуудлууд тэдгээрийг шийдвэрлэх тухай ерөнхий саналууд"⁷-д хайлтын аргуудыг илүү нарийчлан үзэж, ижил төстэй эх сурвалжуудад бичсэн мэдээллийг оруулсан байдаг. 1999 оноос эхлэн хэвлэгдэхээ больсон энэ жагсаалтын тайлбар үгсийг вэб(http://www.ala.org/rusa/rusq/exchange_index.html)-ээс олж болно. Бүүклисти */Booklist/-ийн Лавлагааны номны бюллетень* гэсэн хэсгийн дүгнэлтүүдэд эдгээр эх сурвалжуудыг амжилттай ашиглах аргуудыг заасан байдаг. Шинэ технологи хуучин эх сурвалжуудын ашиглалтыг нэмэгдүүлж сайжруулж байхад хөгжилтэй зэрэгцэн алхахын тулд хичээл зүтгэл гаргах хэрэгтэй. Эдгээр лавлагааны бүтээлүүдийг ашиглах ид шидтэй томъёолол байхгүй. Ингэж хийх нь хэцүү боловч үр дүнтэй ажил юм.

Ишлэл 15.4**Хайх стратеги
Улс орны тухай мэдээлэл олох**

Ахлах сургуулийн нийгмийн ухааны ангийн оюутан Либери улсын тухай мэдээлэл дор хаяж 25 эх сурвалжаас хайж олох даалгавар авчээ. Тус улсын соёл, хэл, газарзүй, түүх, улс төрийн уур амьсгал зэргийг судлах хэрэгтэй болжээ. Вэбээс Yahoo! ашиглан Либери улсын тухай хайжээ. Yahoo-д хэд хэдэн сайт байжээ. Тэдгээрт орж үзсэний дараа хэрэгцээтэй мэдээллийнхээ нэг хэсгийг олжээ. Хамгийн шилдэг нь CIA World Factbook байв. Гэхдээ хувийн web page болон сонирхолтой эх сурвалжуудаас гаргасан өөр олон сайтууд байв. Даалгавраа хийхэд хүрэлцэхүйц мэдээлэл олж чадаагүй учраас сургуулийнхаа номын санч дээр очжээ. Номын санч түүнийг Infoplease вэб сайт болон сургуулийнхаа орох эрхтэй Britannica Online –д орж үзэхийг зөвлөжээ. Энэ хоёр ерөнхий нэвтрэхий тольд бүрэн түшиглэж болохооргүй байсан ч тэндээс хэд хэдэн эх сурвалжийн тухай мэдэж авчээ. Britannica Online-аас Yahoo-д хайгаад олоогүй зарим мэдээлэл олжээ. Infoplease-ээс Либерийн тухай номуудын жагсаалттай болжээ. Тэдгээр номуудыг авч үзэх, лавлагааны номын санчаас зөвлөгөө авахаар нийтийн номын сан руу явжээ. Түүний үзсэн вэб сайтуудын нэгэн дээр Африкийн колончлолын тухай бичсэн байсан ба тэр энэ тухай илүү их мэдээлэл олохыг хүсчээ. Номын санч түүнд Африк гаралтай Америкчуудын Товхимолоос эхлэх нь зүйтэй гэжээ. Либерид Англи хэлээр ярьдаг тухай илүү мэдээллийг Оксфордын Англи хэлний Лавлах-аас үзэхийг зөвлөв. Түүнчлэн номын санч оюутанд Facts On File World News СД-оос тус улсын улс төр, нийгэм, эдийн засгийн үйл явдлуудын мэдээ олж болохыг хэлж өгчээ. Оюутан бас анхан шатны эх сурвалжуудын тухай олж мэдэхийг хүссэн учир Либерийн сонинуудын нэр, хаягийг номын санчаас асуужээ.

Европа Дэлхийн Оны Эмхэтгэл /Europa World Year Book/ үзэхийг зөвлөжээ. Мөн Вашингтон дахь Либерийн Элчин сайдын яамны хаягийг Стейтсманы Оны Эмхэтгэл-ээс авч тэдэнд захия бичихийг зөвлөсөн боловч оюутан Элчин сайдын яамны вэб сайтыг хэдийнэ олсон гэжээ. Ингэж уншиж судалснаар оюутан Бүлэг 21-т үзэх тогтмол хэвлэлүүдийн хэлхээсийг хайхад бэлэн болжээ.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Margaret Morrison, "Бүгдэд бүхний тухай: Дэлхийн Товхимол" (All Things to All People: The World Almanac,) Жэймс Реттингийн редакторласан Лавлагааны эх сурвалжийн сонгодог бүтээлүүдэд багтсан (Distinguished Classics of Reference Publishing) (Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1992), 313-21.
2. Julie E. Miller and Jane G. Bryan, "Wealth of Information: A Review of Four 1979 Almanacs," Reference Services Review 7 (July/September 1979): 77-78. "Мэдээллийн үнэт чанар: 1979 оны дөрвөн товхимлын дүгнэлт."
3. "Answers to a Manufacturing Task That Aren't in The World Almanac," Publisher's Weekly 227 (March 1, 1985): 66. "Дэлхийн Товхимол-д тусгагдаагүй аж үйлдвэрийн холбогдолтой асуулт, хариултууд"
4. Joseph Nathan Kane, Steven Anzovin, and Janet Podell, Famous First Facts, 5th ed. (New York: Y.W. Wilson, 1997), [title page]. Анхны алдартай баримтууд
5. Sarah B. Watstein, "Demystifying Parliamentary Procedure: Robert's Rules of Order," in Distinguished Classics of Reference Publishing, ed. James Retting (Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1992), 211-19. "Парламентын журмыг тайлбарлах нь: Робертийн дэг журам"
6. Mary Ellen Quinn, "Reference Tools for Literary Criticism: A Selected Guide," Booklist 85 (February 1, 1989): 915-16. "Утга зохиолын шүүмжлэлийн лавлагааны хэрэгслүүд:

Лавлах”

7. Charles Anderson, “The Exchange,” Reference & User Services Quarterly 37 (Fall 1997): “Солилцоо”

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

Africa South of the Sahara. London: Europa, 1971-. Annual. Сахарын өмнөд африк

The African American Almanac. 8th ed. Edited by Jessie Carney Smith. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000. 1360p. Африк гаралтай америкчуудын альманах

Almanac of American Politics. Washington, D. C.: National Journal, 1972-. Biennial. Америкийн улс төрийн альманах

The American Medical Association Family Medical Guide. 3d ed. New York: Random House, 1994. 880p.

Америкийн эрүүл мэндийн холбооны Гэр бүлийн эрүүл мэндийн лавлах

Any Day in History. Available: <http://www.scopesys.com/anyday>. Түүхийн өдрүүд

The Asian American Almanac. Detroit: Gale Research, 1995. 834p. Ази гаралтай америкчуудын альманах

Benet’s Reader’s Encyclopedia. 4th ed. New York.: HarperCollins, 1996. 1144p. Бенетийн үншигчдын нэвтэрхий толь бичиг

The Bowker Annual Library and Book Trade Almanac. New Providence, N.J.: R.R. Bowker, 1989-. Annual. (Formerly Bowker Annual of Library and Book Trade Information, 1955-1988.) Бовкерийн жил тутмын номын сан, номын худалдааны альманах

Britannica Book of the Year. Chicago: Encyclopedia Britannica, 1938-. Annual. Also available online. Британника оны эмхэтгэл

Cambridge Factfinder. 4th ed. Edited by David Crystal. New York: Cambridge University Press, 2000. 912p.

Кембридж фактфайндер

Canada Year Book. Ottawa: Statistics Canada, 1906-. Annual. Канадын оны эмхэтгэл

Canadian Almanac & Directory. Toronto: Micromedia, 1848-. Annual. Канадын альманах ба директори

Central and South-Eastern Europe. London: Europa, 2000. Төв ба зүүн өмнөд Европ

Chase’s Calendar of Events. Chicago: Contemporary Books, 1995-. Annual. (Formerly Chase’s Annual Events, 1954-1994.) Also available on СД. чейзийн үйл явдлын календарь

The Chicago Manual of Style. 14th ed. Chicago: University of Chicago Press, 1993. 921p. Чикагогийн загварын гарын авлага

CIA World Factbook. Available: <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/index.html>. КМА Дэлхийн баримтын ном

- The Columbia University College of Physicians and Surgeons Complete Home Medical Guide. 3d ed. New York: Crown Publishers, 1995. 932p. Колумбын их сургуулийн эмнэлэг мэс заслын коллежийн гэр бүлийн анагаах ухааны бүрэн лавлах
- The Court TV Cradle-to-Crave Legal Survival Guide: A Complete Resource for Any Questions You Might Have about the Law. Boston: Little, Brown, 1995. 504p. Өлгийнээс авс хүртэл амьдрах хуул зүйн лавлах
- CRC Handbook of Chemistry and Physics. Boca Raton, Fla.: CRC Press, 1913-. Annual. Also available on СД and online. Хими физикийн гарын авлага
- DISCovering Multicultural America. [СД]. Detroit: Gale Research, 1996. Also available online. Олон үндэстний соёл Америк орныг нээхүй
- Eastern Europe, Russia and Central Asia. London: Europa, 2000. 592p. Зүүн Европ, Орос, төв Ази
- Elias, Stephen. Legal Research: How to Find and Understand the Law. 7th ed. Berkeley, Calif.: Nolo Press, 1997. (various paging).Хуулийн шинжилгээ
- ESPN Information Please Sports Almanac. New York: Hyperion ESON Books, 1998-. Annual. (Formerly The Information Please Sports Almanac, 1990-1997.) Спортын альманах
- Europa World Year Book. 2 vols. London: Europa, 1989-. Annual (Formerly Europa Year Book, 1926-1929; Europa, the Encyclopedia of Europe, 1930-1958; Europa Book, 1959-1988.) Европа дэлхийн оны өмхэтгэл
- Facts On File World News СД. [СД]. New York: Facts On File, 1980. Дэлхийн мэдээний файлын баримтууд
- Facts On File World New Digest with Index. New York: Facts On File, 1940-. Weekly. Also available online.
- Family Legal Guide. Rev. ed. New York: Times Books, 1994. 732p. Гэр бүлийн хуулийн лавлах
- The Far East and Australia. London: Europa, 1969-. Annual. Алс дорнод, Австрали
- The Folklore of World Holidays. 2d ed. Edited by Robert H. Griffin and Ann H. Shurgin. Detroit: Gale Research, 1998. 841p. Дэлхийн баярын өдрүүд
- Gibaldi, Joseph. MLA Handbook for Writers of Research Papers. 5th ed. New York: Modern Language Association of America, 1999. 332p. Судалгааны материал бичигчдэд зориулсан гарын авлага
- Greenwood, Val D. The Researcher's Guide to American Genealogy. 3d ed. Baltimore, Md.: Genealogical Publishing, 2000. 662p. Америкийн гарал судлалын судлаачдад зориулсан гарын авлага
- Guinness World Records. New York: bantam, 1956-. Annual. (British edition began publication in 1955. Previous title: Guinness Book of Records.) Гиннессийн дэлхийн амжилтууд
- Halliwell, Leslie. Halliwell's Who's Who in the Movies. 13th ed. Edited by John Walker. New York: HarperPerennial, 1999. 584p. Киноны ертөнцийд хэн нь хэн бэ?
- The Hispanic American Almanac: A Reference Work on Hispanics in the United States. 2d

- ed. Edited by Nicolas Kanellos. Detroit: Gale Research, 1997. 811p. Испани гаралтай америкчуудын альманах
- Hoover's Handbook of American Business.* Austin, Tex.: Hoover's Business Press, 1992-. Annual. Америкийн бизнесийн Хүүверийн гарын авлага
- Hoover's handbook of World Business.* Austin, Tex.: Hoover's Business Press, 1992-. Annual. Дэлхийн бизнесийн Хүүверийн гарын авлага
- Hoover's Online.* Available: <http://www.hoovers.com>. Хүүверз онлайн
- Infoplease.com.* Available: <http://www.inforplease.com>. Инфоплийз.ком.
- Information Please Almanac.* New York: Houghton Mifflin, 1947-. Annual. (Also issued as *Information Please Almanac: Atlas & Yearbook*. Now titled *The Time Almanac*.) Мэдээлийн альманах
- International Motion Picture Almanac.* New York: Quigley, 1929-. Annual. Олон улсын хөдөлгөөнт киноны альманах
- Internet Movie Database.* Available: <http://www.imdb.com>. Интернет киноны мэдээллийн сан
- Internet Public Library.* Available: <http://www.ipl.com>. Интернет нийтийн номын сан
- John Hopkins Family Health Book.* Edited by Michael J. Klag. New York: HarperCollins, 1999. 1657p. Гэр бүлийн эрүүл мэндийн ном
- Kane, Joseph Nathan, Steven Anzovin, and Janet Podell. *Famous First Facts.* 5th ed. New York: H. W. Wilson, 1997. 1122p. Also available on СД and online. Алдартай анхны баримтууд
- The Legal Researcher's Desk Reference.* Teaneck, N.J.: Infosources, 1990-. Annual. Хууль судлаачдын ширээний ном
- Leonard Maltin's Movie and Video Guide.* New York: Penguin Group, 1993-. Annual. (Formerly *Leonard Maltin's TVMovies and Video Guide, 1987-1992*) Малтины кино видеоны лавлах
- Li, Xia, and Nancy Crane. *Electronic Styles: A Handbook for Citing Electronic Information.* 2d ed. Medford, N.J.: Information Today, 1996. 213p. Электрон загвар: электрон мэдээллийн гарын авлага
- Martin, Judith. *Miss Manner's Guide for the Turn-of-the-Millennium.* New York: Pharos Books, 1989. 742p.
- Хатагтай Маннерсийн зууны эргэлтийн лавлах
- Masterplots: 1,801 Plot Stories and Critical Evaluations of the World's Finest Literature.* Rev. 2d ed. 12 vols. Edited by Frank N. Magill. Pasadena, Calif.: Salem Press, 1996. Мастерплотс: дэлхийн хамгийн шилдэг 1801 өгүүллэгүүд, тэдгээрийн шүүмж
- Masterplots Complete СД.* [СД]. Pasadena, Calif.: Salem Press, 1999. Мастерплотсын бүрэн СД
- Mayo Clinic Family Health Book.* 2d ed. New York: William Morrow, 1996. 1438p. Майо клиникийн гэр бүлийн эрүүл мэндийн ном

Mayo Clinic Health Oasis. Available: <http://www.mayohealth.org>. Майо клиникийн гэр бүлийн эрүүл мэндийн бурд

McGraw-Hill Yearbook of Science and Technology. New York: McCraw-Hill, 1962-. Annual.
Мкграу-Хиллийн шинжлэх ухаан технологийн оны эмхэтгэл

The Merck Manual of Diagnosis and Therapy. 17th ed. Whitehouse Station, N.J.: Merck

Research Laboratories, 1999. 2833p. Also available: <http://www.merck.com/pubs/mmanual>.
Меркийн оношлогоо эмчилгээний гарын авлага

The Merck Manual of Medical Information. Home ed. Whitehouse Station, N.J.: Merck Research Laboratories, 1997. 1509p. Меркийн анагаах ухааны мэдээллийн гарын авлага

The Middle East and North America. London: Europa, 1948-. Annual. Ойрхи дорнод, хойд америк

The Native North American Almanac. Detroit: gale Research, 1994. 1275p. Угуул хойд америкийн альманах

NEA Almanac of Higher Education. Washington, D. C.: NEA Communications Services, 1984-. Annual. Дээд боловсролын альманах

The New York Public Library Desk Reference. 3d ed. New York: Macmillian, 1998. 1040p.
Нью Йоркийн нийтийн номын сангийн альманах

New York Times Almanac. New York: Penguin Group, 1998-. Annual. Нью Йорк таймсийн альманах

Old Farmer's Almanac. Dublin, N.H.: Yankee Publishing, 1792-. Annual. Also available: <http://www.almanac.com>. Ахмад фермерийн альманах

The Oxford Companion to American Literature. 6th ed. Edited by James David Hart. New York: Oxford University Press, 1995. 779p. Америкийн уран зохиолын Оксфордын лавлах

The Oxford Companion to Canadian Literature. 2d ed. General editors, Eugene Benson and William Toye. New York: Oxford University Press, 1997. 1199p. Канадын уран зохиолын Оксфордын лавлах

The Oxford Companion to the English Literature. Edited by Tom McArthur. New York: Oxford University Press, 1992. 1184p. Английн уран зохиолын Оксфордын лавлах

PDR Electronic Library on СД. [СД]. Montvale, N.J.: Medical Economics Data, 1999-. Электрон номын сан

Physician's Desk Reference. Montvale, N.J.: Medical Economics, 1946-. Annual. Also available online. Эмчийн ширээний ном

Post, Peggy. Emily Post's Etiquette. 16th ed. New York: HarperCollins, 1997, 845p. Эмили Постын ёс зүй

Publication Manual of the American Psychological Association. 4th ed. Washington, D. C.: American Psychological Association, 1994. 368p. Америкийн сэтгэл зүйн холбооны хэвлэлийн гарын авлага

- Robert's Rules of Order. Modern ed., completely rev. by Darwin Patnode. Nashville, Tenn.: T. Nelson, 1989. 155p. Робертийн дэг
- RxList-The Internet Drug Index. Available: <http://www.rklist.com>. Интернет дэхь эмийн хэлхээс
- Savageau, David. Places Rated Almanac. 6th ed. Foster City, Calif.: IDG Books, 2000. 684p. Газруудын альманах
- Schanner, Robert W. How and When to Be Your Own Lawyer: A Step-By-Step Guide to Effectively Using Our Legal System. 2d ed. Garden City Park, N.Y.: Avery, 1999. 416p. Хэзээ яж өөрөө өөртөө хуульч байх вэ
- The Science and Technology Desk Reference. 2d ed. [Edited by the Carnegie Library of Pittsburgh Science and Technology Department.] Detroit: Gale Research, 1996. 795p. Шинжлэх ухаан, технологийн ширээний ном
- The Scott, Foresman Robert's Rules of Order Newly Revised. 9th ed. Edited by Sarah Corbin Robert and others. Glenview, Ill.: Scott, Foresman, 1990. 706p. Робертийн шинэчлэгдсэн дэг
- South America, Central America, and the Caribbean. London: Europa, 1986-. Annual. Өмнөд америк, төв америк, Карибын тэнгисийн арлууд
- Sports Illustrated Sports Almanac. Boston: Little, Brown, 1992-. Annual. Спортын тайлбартай альманах
- The Statesman's Yearbook. Edited by Barry Turner. New York: St. Martin's Press, 18664-. Annual. Стейстмений оны өмхэтгэл
- Stumpers-L. [Electronic discussion group]. Available: <http://www.cuis.edu/~stumpers>. Стамперс-Л,
- Texas Almanac. Dallas: Dallas Morning News, 1957-. Biennial. Also available online. Техасын альманах
- The Time Almanac. Boston: National Information Please, 1999-. Annual. (Also titled Information Please Almanac.) Тайм альманах
- Today in History. Available: <http://www.lcweb2.loc.gov/ammem/today/today.html>. Өнөөдөр-туүхэнд
- Turabian, Kate L. A Manual for Writers of Term Papers, Theses and Dissertations. 6th ed. Revised by John Grossman and Alice Bennett. Chicago: University of Chicago Press, 1996. 308p. Реферат, диплом, диссертаци бичих гарын авлага
- The USA and Canada. London: Europa, 1990-. Triennial. АНУ ба Канад
- Walker, Janice R., and Todd Taylor. The Columbia Guide to Online Style. New York: Columbia University Press, 1998. 218p. Колумбын онлайн загварын лавлах
- Wall Street Journal Almanac. Edited by the staff of the Wall Street Journal. New York: Ballantine Books, 1998-. Irregular. Уолл стрит сэтгүүлийн альманах
- Wallechinsky, David. The Complete Book of the Olympics. 2000 ed. London: Aurum Press, 2000. 880p. Олимпын тогтолтуудын бүрэн альманах

Western Europe. London: Europa, 1989-. Irregular. Баруун Европ

Whitaker's Almanack. London: J. Whitaker, 1869-. Annual. Вайтейкерийн альманах

The World Almanac and Book of Facts. Mahwah, N.J.: World Almanac Books, 1868-1876, 1886-. Annual. Also available online. Дэлхийн альманах ба баримтуудын ном

The World Almanac Reference Database@FACTS.com. Available online. Дэлхий альманахын мэдээллийн сан

The World Book Health and Medical Annual. Edited by World Book staff. Chicago: World Book, 1986-. Annual. Дэлхийн номны эрүүл мэнд анагаах ухааны жил тутмын ном

Yearbook of American and Canadian Churches. Nashville, Tenn.: Abingdon, 1915-. Annual. Америк, Канадын сүм хийдийн оны эмхэтгэл

Yearbook of the United Nations. Dordrecht, The Netherlands: Martinus Nijhoff, 1946/47-. Annual. Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын оны эмхэтгэл

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

“Encyclopedia Annuals and Yearbooks.” Booklist 90 (February 15, 1994): 1101-6. Энциклопедийн жил тутмын хэвлэл ба оны эмхэтгэлүүд

Номын жагсаалт-ын Лавлагааны номын бүллетеңь-д энциклопеди оны эмхэтгэлийн анализ хэвлэгддэг. Англи хэл дээр хэвлэгддэг гол гол эмхэтгэлүүдийг хамгийн сүүлд гарсанаар нь жишээ болгон авч үздэг. Хамгийн сүүлд 1994 онд, түүний өмнө 1985 онд гарсан.

Greenberg, Carol A. “The Literature of Etiquette & Manners in the U.S.” AB Bookman’s Weekly 90 (October 19, 1992): 1358-64. “АНУ-ын ёс зүй, ёс заншлын уран зохиол” Эрт цагаас орчин үе хүртэл зохиогдсон ёс зүй, ёс заншлын номнуудын товч түүхийг бичсэн.

Grefrath, Richard W. “Eating Clams with Your Fingers: A Survey of Contemporary Etiquette Books.”

Collection Building 6 (Winter 1985): 10-16. “Нальхан хорхойг гараараа идэх нь: ёс зүйн номуудын судалгаа”

Уншигчдын санаа нийлэх, эс нийлэх санаануудыг дэвшүүлсэн. Ёс зүйн номуудын тодорхойлолт, ном зүй оруулсан.

Grogan, Denis. Encyclopedias, Yearbooks, Directories and Statistical Sources. London: Clive Bingley, 1987. 170p. (Grogan’s Case Studies in Reference Work, v.2). Энциклопеди, оны эмхэтгэл, директори, статистикийн эх сурвалжууд

Хайлт хийх арга болон бэлэн лавлагааны бүтээлүүдийн агуулгын талаар бичсэн. Мэдээллийн шинж чанартай.

Katz, Bill. Cuneiform to Computer: A History of Reference Sources. Lanham, Md.: Scarecrow Press, 1998. 417p. Күннейформыг компьютерт

Лавлагааны эх сурвалжуудын түүхийг өгүүлнэ. Альманахууд 1100-аад оны дунд үе, гарын авлагууд 200-аад оны үед хамаарна. “Цаг хугацааны лавлах: Альманах, календарь, он дарааллын бичиг” гэсэн бүлэгтэй. “Бэлэн лавлагааны номууд: гарын авлагууд” гэсэн бүлэг бас багтаасан. Оны эмхэтгэлүүдийн талаар бас бичсэн.

“Legal Reference Books of [given year]” Law Library Journal. ... оны хуулийн лавлагааны

номууд

Хуулийн номын сангийн сэтгүүл 1989 оноос эхлэн гарсан. Саяхан нэрээ өөрчилсөн. Урьд нь "... оны шилдэг хуулийн лавлагаа номууд" нэртэй байсан. Жил бүр янз бүрийн салбарын хуулийн шинжээчдийн баг жагсаалт, олон чухал зөвлөмж гаргадаг.

McCullley, Lucretia. "Basic International Reference Sources." *Reference Services Review* 13 (Fall 1985): 31-36. "Олон улсын үндсэн лавлагааны эх сурвалжууд"

Дэлхийн улс үндэстнүүдийн талаарх мэдээллийн арван гурван эх сурвалжийг харьцуулан бичдэг. Европа дэлхийн оны эмхэтгэл, Стейтсмений оны эмхэтгэл-ийг багтаадаг.

Miller, Julie E., and Jane G. Bryan. "Wealth of Information: A Review of Four 1979 Almanacs." *Reference Services Review* 7 (July/September 1979): 67-78. "Мэдээллийн баялаг: 1979 оны 4 альманахын дүгнэлт"

Мэдээлэл нь хоцрогдсон боловч альманахын бүтэц зохион байгуулалт, агуулгад анализ хийх шилдэг аргыг өгүүлсэн.

Mulac, Caroly. "Style Manuals Revisited." *Booklist* 93 (May 1, 1997): 1511-16. "Загварын гарын авлагыг дахин үзэхэд"

Загварын гарын авлагын жанруудын өөрчлөлтийн тухай бичсэн.

Perkins, Maureen. *Visions of the Future: Almanacs, Time and Cultural Change 1775-1780*. Oxford: Clarendon Press, 1996. 270p. Ирээдүйн байдал: Альманах, цаг хугацаа, соёлын өөрчлөлт

Альманахын түүх, хэрэглээний тухай бичсэн. Австрали, Английн альманахуудыг хамруулсан. "Альманах, зурхай ба бичгийн хэрэгслийн худалдаачдын компани", "Хошин Альманах", "Австралийн альманах ба нэртэй соёл" гэх мэт альманахыг хамруулсан. АНУ-аас бусад орны альманахын түүх, хэрэглээний тухай мэдэхийг хүсэгчдэд зориулсан эх сурвалж.

Quinn, Mary Ellen. "Reference Tools for Literary Criticism: A Selected Guide." *Booklist* 85 (February 1, 1989): 915-18. "Утга зохиолын шүүмжийн лавлагааны хэрэгсэл: сонгодог лавлах"

"Судалгаа ба лавлагаа", "Шүүмжийн эмхэтгэл", "Ном зүйн эх сурвалжууд", бусад бүтээлүүдийн хамрах хүрээ, харилцан уялдааг тайлбарласан.

Remington, Tracy L., and Mary J. Ferrill. "First Aid for the Reference Librarian: Responding to Consumer Healthcare Questions." *RQ* 36 (Spring 1997): 348-59. "Лавлагааны номын санчид зориулсан анхны тусламж: хэрэглэгчдийн эрүүл мэндийн тухай асуултуудад хариулах"

"Анагаах ухааны эх сурвалжийн лавлах" болох ба эх сурвалж олоход номын санчдад тусална. Нийтийн номын сангрууд дахь эмнэлгийн гол эх сурвалжуудын лавлах болдог.

Retting, James. *Distinguished Classics of Reference Publishing*. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1992. 356p. Лавлагааны хэвлэлүүдийн шилдэгүүд

Чикагогийн загварын гарын авлага, Эмили Постын ёс зүй, Робертийн дэг, Стейтсмений оны эмхэтгэл, Дэлхийн альманах зэргийн түүхийг бичсэн.

Rogers, Stephen W. "Did Anything Else Ever Happen on December Seventh? A Review of Books of Days." *Reference Services Review* 14 (Spring 1986): 17-33. "Арван хоёрдугаар сарын долоонд өөр ямар нэгэн зүйл тохиолдож байсан уу?"

"Өдрийн ном"-ын агуулгыг харьцуулсан. Энциклопеди, альманах гэх мэт чухал үйл явдлуудыг он сар өдрөөр нь бичсэн лавлагааны бүтээлүүдийн тухай өгүүлнэ. Өөр өөр бүтээлүүдээс жишээ авсан.

НАМТРЫН ЭХ СУРВАЛЖУУД

Констанс А. Фэйрчайлд, Ричард Е. Бопп

АШИГЛАЛТ БА ШИНЖ ЧАНАР

Намтар буюу хувь хүмүүсийн амьдралын түүх нь эрт дээр үеэс эхлэн уншигчид болон судлаачдын сэтгэлийг татсаар ирсэн түүхтэй. Плутарх (МЭ 50-125 он), Суэтон (МЭ 70-140 он) нарын бичсэн намтрын цуглуулгууд нь бичигдсэн цагаасаа хойш бараг 2000 жилийн дараа ч хүмүүсийн хамгийн унших дуртай сонгодог зохиолуудын тоонд багтсаар байна. 19 дүгээр зууны нийгмийн шүүмжлэгч, намтар бичигч Томас Карлайл бичихдээ: “Хамгийн доод зиндааны хүний АМЬДРАЛЫГ үнэн бодитойгоор дурслэн бичиж чадсан тохиолдолд хамгийн дээд зиндааныханд ч сонирхолтой байдаг” гэжээ.¹ Энэхүү үгэнд цухалзаж буй зиндаархах үзлийг эс тооцвол үнэхээр л хэвлэл мэдээлэлд дээрэлхүүлсэн, эрх мэдэл нь хасагдсан хүмүүсийн талаар бичигдсэн нийтлэлүүд бусдын сонирхлыг их татдаг билээ. Гэхдээ лавлахаас нэр цуутай хүмүүсийн тухай мэдээлэл л шаардагддаг. Хүмүүс бусад хүмүүсийн амьдралыг сонирхох нь нийтлэг тохиолддог үзэгдэл гэсэн Карлайлын хамгийн чухал санааг номын санч нар хялбархан бататгаж өгч чадна. Лавлах материал бэлтгэх ажилд тулгардаг хамгийн түгээмэл зүйл нь хүмүүсийн талаарх мэдээллийн эрэлт хэрэгцээ маш өндөр байдаг явдал юм. Заримдаа бусдын амьдралын талаарх мэдээлэл хүмүүсийн сониуч занг хангахад хэрэгтэй байдаг бол зарим тохиолдолд сургуулийн гэрийн даалгавар, судалгааны ажилд хэрэг болж, харин заримдаа урилгаар ирж илтгэл тавьж байгаа хүнийг танилцуулахад хэрэг болдог. Олон нийтийн эсвэл их сургуулиудын номын сангруудын лавлахуудад тавьдаг асуултуудын дунд: “Стивен Кингийн зохиолуудын хэдээр нь кино хийгдсэн бэ?”, эсвэл “Дуурийн дуучин Кателина Баттлын карьеерын товч түүхийг би хаанаас олж болох вэ?” гэх мэт асуултууд байдаг. Иймэрхүү асуултуудын хариуг энэхүү бүлэгт яригдах эх сурвалжуудаас олох боломжтой бөгөөд тэдгээр эх сурвалжуудын ихэнх нь коллеж, их дээд сургуулиудын болон нийтийн номын сангруудын лавлах материалуудад байдаг.

Ихэнх номын сангруудын хүлээж авдаг хамгийн түгээмэл лавлагааны шинж чанартай асуултууд нь хэн нэгэн хүний талаарх ганц, хоёр тодорхой мэдээллийг олж авах асуултууд байдаг нь олонтаа. Өөр хүсэлтүүд нь хэн нэгний зохиол бүтээл, төрсөн газар, нас барсан өдөр болон ажил хөдөлмөрийн замнал зэрэгтэй холбоотой байж болох юм. Хүний намтрын талаар баримтат мэдээллийг олгодог эх сурвалжуудыг шууд эх сурвалжууд хэмээн нэрлэж болох юм. Учир нь тэдгээр нь хэрэглэгчдэд мэдээлэл олж болох өөр бусад номзүйн эх сурвалжийг зааж өгдөггүй, харин хэрэгтэй мэдээллээр нь шууд хангадаг. Зарим шууд эх сурвалжууд нь хүний намтрын талаар товч бөгөөд үндсэн мэдээллийг олгодог бол (“Хэн нь

хэн бэ?” (*Who is Who* мэт) зарим нь намтрыг дэлгэрэнгүйгээр хүүрнэн өгүүлсэн байдаг (*Орчин цийн намтар* (*Current Biography*) эсвэл *Америкийн Намтар* (*American Biography*). Хүмүүсийн талаар товч мэдээлэл олгодог намтрын эх сурвалжуудыг ерөнхийд нь нэгтгэн *намтрын лавлах* хэмээн нэрлэдэг бол илүү дэлгэрэнгүй, нарийвчилсан мэдээллийг энгийн хэлбэрээр илэрхийлэн толилуулдаг эх сурвалжуудыг намтрын тайлбар толь бичиг гэж нэрлэх нь элбэг. Гэхдээ эдгээрийн хоорондын ялгаа тэр бүр тодорхой байдаггүй.

Намтрын талаар дээр дурдсан асуултуудаас ялгаатай нь зарим нэгэн асуултын хариуг дан ганц эх сурвалжаас олж авах боломжгүй байж болно. Ийм асуултууд тулгарсан тохиолдолд номын санч хүний намтар, ажил үйлсийн талаар илүү дэлгэрэнгүй мэдээллийг хаанаас олж болохыг мэддэг байх шаардлагатай. Хэрэв номын санч ямар эх сурвалжаас шаардлагатай мэдээллийг олж болох талаар итгэлтэй биш байгаа тохиолдолд, эсвэл хэд хэдэн эх сурвалжийг шалгаад амжилт олоогүй тохиолдолд шууд бус эх сурвалжууд асуудлын шийдэл болж болох юм. *Шууд бус* эх сурвалжууд нь хайж буй мэдээллийг агуулж болзошгүй бусад бүтээлүүдийн жагсаалтыг хэрэглэгчид толилуулдаг. Шууд бус эх сурвалжууд нь ихэнхдээ хүнийг тодорхойлоход хангалттай хэмжээний баримтат мэдээллийг (тухайлбал, хүний бүтэн нэр, төрсөн болон нас барсан он гэх мэт) олгодог. *Намтрын Индекс* (*Biography Index*) гэх мэт шууд бус эх сурвалжууд нь ихэнхдээ өөр эх сурвалжуудыг заасан индексүүд байдаг. *Орчин цийн зохиолчид* (*Contemporary Authors*), жишээлбэл, хувь хүмүүсийн тухай нэлээн дэлгэрэнгүй мэдээллийг олгохоос гадна бүр илүү гүнзгийрүүлсэн мэдээлэл олж авч болох бусад эх сурвалжуудыг заасан байдаг.

Намтрын эх сурвалжууд нь шууд болон шууд бус хэмээн хуваагдахаас гадна цашилбал орчин үед амьдарч байгаа хүмүүсийн тухай буюу *орчин цийн*, мөн өнгөрсөн үед амьдарч байсан хүмүүсийн тухай буюу *тицхэн* гэж хуваагддаг. Зарим намтрын эх сурвалжууд аль алиных нь тухай мэдээллийг агуулсан байдаг. *Who is Who?* зэрэг зарим бэлэн лавлах материалын төдгээрийн хэвлэгдэх үед нь амьдарч байсан хүмүүсийн тухай мэдээллийг л зөвхөн агуулсан байдаг бол зарим лавлахууд зөвхөн нас барсан хүмүүсийн тухай байдаг. Ийм учраас лавлахын номын санчийн юуны өмнө асуудаг нэгэн асуулт нь “Энэ хүн чинь одоо амьд байгаа эсэхийг Та мэдэх үү?” гэсэн асуулт юм. Мэдээжийн хэрэг нас бараад төдийлөн удаагүй байгаа хүмүүс сүүлийн үеийн лавлахуудын сүүлийн хэвлэлтүүдэд багтсан байх нь аргагүй. Ийм хүмүүсийг түүхэн лавлахуудад оруултал хэсэг хугацаа шаардагддаг.

Намтрын эх сурвалжууд хамрах цар хүрээ, агууламжийн хэмжээгээрээ харилцан адилгүй байдаг. Хамгийн явцуу хүрээний лавлахууд хүмүүсийн ажил үйлсийн аль нэг салбар буюу ямар нэг мэргэжил, боловсролын салбарт чиглэсэн байдаг. Ийм төрлийн эх сурвалжийн жишээ нь *Эдийн засгийн салбарыт Хэн нь Хэн бэ?* (*Who is Who in Economics*) лавлах юм. Харин зарим арай өргөн цар хүрээний лавлахууд хэд хэдэн салбарыг нэгэн зэрэг хамардаг. Ийм төрлийн лавлахын олны сайн мэдэх хоёр жишээ нь *Америкийн Эрдэмтдийн Лавлах* (*Directory of American Scholars*) болон Америкийн Шинжлэх ухааны салбарын эрэгтэйчүүд ба эмэгтэйчүүд (*Directory of American Men and Women of Science*) (үүний талаар энэ бүлэгт өгүүлсэн байгаа) юм. Үүнээс ч илүү өргөн хүрээний ангилалд аль нэг улс оронд амьдарч буй бүхий л салбарын нэртэй хүмүүсийг багтаасан байдаг. Эдгээр лавлахууд нь гол төлөв Хэн нь ямар салбарт хэн бэ? эсвэл Ямар салбарт Хэн нь Хэн байсан бэ? гэх мэтээр нэрлэгдсэн байдаг. Тэдгээр нь аль нэг улс орны амьд байгаа эсвэл нас барсан алдартай хүмүүсийн тухай товч бөгөөд баримтат мэдээллийг толилуулдаг. (Ийм лавлахуудын нэрэн дэх “Америк”, “Америкийн” гэдэг нэр томъёо нь гол төлөв Хойд Америкийг

тодорхойлдог.) Өрнөдийн олон улс орнуудад түүхэн хүмүүсийн намтын талаар нэлэн урт өгүүллүүдийг агуулсан дэлгэрэнгүй олон боть намтууд бүтээгдсэн байдаг. Америкийн Нэгдсэн Улс, Канад, Их Британи зэрэг улсыг хамарсан хэд хэдэн ийм бүтээлийн талаар энэ бүлэгт өгүүлэх болно. Түүнчлэн түүхэн намтын эх сурвалжийн нэгэн чухал төрөл болох нас барагдын лавлах эх сурвалжуудын талаар энэ бүлэгт мөн ярилцах болно.

Эцэст нь, олон улсын намтын эх сурвалжууд гэж байдаг. Эдгээрийн дотор “Дэлхийн хүмүүсийн намтын толь бичиг” (*Encyclopedia of World Biography*) гэх мэт шууд эх сурвалжууд, эсвэл *Намтар болон Удмын Ерөнхий индекс* (*Biography and Genealogy Master Index*) гэх зэрэг шууд бус эх сурвалжууд багтдаг. Шууд бус эх сурвалжууд нь хамрах хүрээнийхээ хувьд олон улсын шинж чанартай байх хандлагатай байдаг. Эдгээр лавлахуудыг үнэлэхдээ тэдгээрт америк бус, өрнөдийн бус хүмүүс харьцангуй цөөн орсон байдгийг харгалзаж үзэх хэрэгтэй.

ҮНЭЛГЭЭ

Намтын эх сурвалжуудыг лавлаганаы бусад хэрэгслүүдийн нэгэн адилгаар, хэрэглэхэд хэр хялбар болох, мэдээлэл нь хэр үнэн зөв болох, өөрийн төвлөрч буй салбараа хэр зэрэг бүрэн хамарч чадаж байгаа зэрэг шинжүүдээр нь үнэлэх ёстой. Энд яригдаж буй эх сурвалжуудын хувьд хамгийн чухал асуудал бол шинэчилсэн мэдээлэл юм. Судалгаанд элбэг ашиглагддаг өнгөрсөн үеийг хамарсан арга хэрэгслүүд нь цаашид гүнзгийрүүлэн үнших эх сурвалжуудыг зааж өгч байвал илүү үнэ цэнэтэйд тооцогддог.

Цар хүрээ

Намтын лавлах хэрэгслийг ашиглах явцад хамгийн түрүүнд тулгардаг нэг асуулт нь “Энэхүү бүтээлд хэн хэн орсон бэ?” гэдэг асуулт юм. Энэ асуултаас үүдэн гарах дараачийн асуулт нь “Ямар шалгууруудад тулгуурлан тухайн хүмүүсийг сонгон оруулсан бэ?” гэдэг асуулт юм. Өөрөөр хэлбэл тухайн бүтээлийн хамрахыг зорьсон цар хүрээ юу вэ, аль нэг хүн тухайн хүрээнд хэр тохирч байгааг хэрхэн тодорхойлж байна вэ? гэсэн асуулт юм. Ерөнхийдөө намтын лавлахууд лавлахын нэрнээс илэрхий байдаг хамгийн энгийн шаардлагыг хангасан хүн болгоныг оруулахыг урьтал болгодоггүй. (Жишээ нь, аль нэг улсын оршин суугчид, аль нэг хүйсийн төлөөлөгчид, аль нэг үндэстэн ястны төлөөлөгчид, эсвэл аль нэг мэргэжлийн бүх хүмүүс гэх мэт.) Харин аль нэг бүлэг дотроос өөрсдийн нийгэмд эзлэх байр суурь, гаргасан ололт амжилт, эсвэл түүхэн ач холбогдоороо лавлагааны ач холбогдол бүхий тийм хэсэг бүлэг хүнийг л оруулахыг чармайдаг.

Лавлагааны ач холбогдлын асуудалтай уялдан гарч ирдэг нэг асуудал нь нэр алдар хөөцөлдөх асуудал юм. Өөрөөр хэлбэл ашиг олохын төлөө хэвлэгдэж, намтар нь орсон хүмүүстээ голчлон худалдаалагддаг намтын лавлахууд байдаг. Эдгээр лавлахуудын нэрэнд “онцгой”, “гайхамшигтай хүмүүс” гэх зэрэг үгс орсон байдаг. Лавлагааны номын санч нар иймэрхүү ном байдаг талаар мэддэг байх ёстой. Учир нь номын сангийн хэрэглэгчид өөрсдөд нь ирсэн санал асуулгын хуудасны хүчинтэй эсэхийг лавлан асууж болно. Эсвэл яагаад тэдгээр номууд номын санд байхгүй байгааг асууж магадгүй. Ийм номуудын хамрах хүрээ нь сайн тодорхойлогдоогүй байдгаас гадна лавлахад оруулах санал асуулгын хуудсыг бэглэх болон номыг худалдаж авахыг зөвшөөрсөн хэнийг ч номонд оруулсан байж магадгүй байдаг.

Агуулгын багтаамж

Намтрын лавлахын хамрах хүрээ, шалгууруудыг гэнэ номын бэлтгэл материалд ерөнхийд нь тайлбарласан. Шалгууруудыг хэрхэн тогтоож, мөрдөхөөс тухайн хүрээндээ номын *агуулгын багтаамж* хэр байх нь хамаарна. Шалгууруудыг биелүүлж буй аль болох олон тооны хүнийг лавлахад багтаах нь чухал бөгөөд эс тэгвээс номын лавлагааны ач холбогдол буурна. Шалгууруудыг ерөнхий байдлаар тодорхойлох нь элбэг тохиолддог учир агуулгыг тодорхойлоход тэр бүр амаргүй байдаг. Америкийн *Шинжлэх Ухааны Салбарын Эрэгтэйчүүд ба Эмэгтэйчүүд* (*Directory of American Men and Women of Science*) лавлахын шалгуур нь “өөрийн салбарт чухал ач холбогдол бүхий хувь нэмэр оруулсан”² хэмээн тодорхойлсон байдаг. “Чухал ач холбогдол” гэдгийг нарийвчлан тодорхойлоход хүндрэлтэй. Гэхдээ ойролцоо байр суурь эзэлдэг эсвэл төстэй амжилт гаргасан бүх хүмүүс орсон байна уу гэдгийг шалгаж болох юм. Эсвэл зарим нэг хэсэг бүлэг хүмүүс болон үйл ажиллагаагийн төлөөлөл хэтэрхий бага эсвэл илүү байгаа эсэхийг тодруулах боломжтой. Иймэрхүү төрлийн үнэлгээг түүхэн эх сурвалжуудын хувьд хийхэд илүү хүндрэлтэй байдаг.

Учир нь хүмүүсийн эзлэх байр суурийн ач холбогдол, албан тушаал, мэргэжлүүд цаг хугацааны явцад өөрчлөгдөж байдаг бөгөөд лавлахад оруулахаар нэр нь дэвшиж буй хүмүүсийг тодруулахын тулд нэлээн хэмжээний судалгаа хийх болдог. Ямар ч шалгууруудыг ашигласан байлаа лавлахын хамрах хүрээ болон хүмүүсийг оруулах шалгуур хоорондоо нийцэж байх нь их чухал. Хэрэв *Америкт Хэн нь хэн бэ?* (*Who is Who in America*) гэх мэт хамрах хүрээ нь өргөн лавлахуудын хувьд оруулах хүмүүсийн тоог хэтрүүлэхгүйн тулд шалгууруудыг нэлээн хатуу хэрэглэх ёстой. Негеэ талаас хамрах хүрээ нь нэлээн явцуу лавлахуудын хувьд шалгууруудыг чөлөөтэй хэрэглэж, ингэснээр хамрах хүрээний хүмүүсийг илүү сайн хамруулж болох юм. Жишээ нь Америкийн Эрдэмтдийн Лавлах (*Directory of American Scholars*) одоо үед нийгмийн болон хүмүүнлэгийн ухааны салбарт ажиллаж буй эрдэмтдийн талаар мэдээлэл толилуулдаг бөгөөд энэхүү өргөн хүрээний тодорхойлолтод хамрагдах бүх хүнийг оруулсан байх гэдэг сэтгэгдэл төрүүлж болох юм. Энэ зорилгод хүрэх нь хэцүү биш бөгөөд номын санчид тухайн салбарт ажиллаж байгаа хүмүүсийг олох, хайлт хийх замаар үнэлгээ өгөх боломжтой. Үүний нэгэн адилаар *Америкт Хэн нь Хэн бэ?* (*Who is Who in America*) лавлах “Лавлахад оруулах стандарт”-д (Дурслэл 16.1-ийг хар) багтсан бүх албан тушаалтнуудыг эсвэл “онцгой амжилт гаргасан”³ бүх хүмүүсийг багтаах зэрэг өөрийн арай нарийн шалгууруудыг хангаж буй бүх хүмүүсийг багтааж чадаж байвал сайн байх юм. Хоёр дахь шалгуурын хувьд лавлахын агууламж хэр бүрэн байж чадах нь тухайн шалгуурыг хэр зэрэг болгоомжтой, бодитойгоор мөрдөж чадсанаас хамаарна. Хэрэв шалгууруудыг нарийн чанд мөрдөөгүй тохиолдолд ур дүн нь агуулгын хувьд бүрэн дүүрэн бус, тэгш бус болох эрсдэлтэй. 20,000 - 80,000 хүнийг багтаасан байж болох намтрын лавлах хийх асар их ажлын цар хэмжээг бодолцон үзэхэд зарим хяначид өөрсдийнх нь чухал гэж тооцсон ганц, хоёр хүн намтрын лавлахад ороогүй байгааг заримдаа шүүмжилдэг нь хачирхалтай юм. Харин үнэлгээ хийж буй хүний бодлоор орох ёстой боловч ороогүй хүний тоо олон байвал тухайн лавлахын агуулгын цар хүрээ нь хангалтгүй байна гэж үзэж болох юм.

Үнэн зөв байдал

Намтрын лавлахад багтсан хүмүүсийн талаарх мэдээ баримтын үнэн зөв байх нь лавлагааны иймэрхүү материалын хувьд асар том ач холбогдолтой. Намтрын мэдээллийг ерөнхийдөө хоёрхон эх сурвалжаас л авдаг: нэг нь намтар нь бичигдэж

буй хүн өөрөө, нөгөө нь тухайн хүмүүсийн талаар бичигдсэн зүйлс (*хоёрдогч эх сурвалжууд*) юм. Хэдийгээр намтрын эзэн өөрөө үнэн бодитой мэдээлэл өгөх хамгийн сайн эх сурвалж болдог ч зарим мэдээллийн хувьд тэд зөвхөн өөрсдийн ой санамжид найдах шаардлага гардаг. (Энэ нь үргэлж найдвартай байдаггүй.) Эсвэл таагүй санагдсан зарим нэг баримтыг зориудаар орхигдуулах явдал гарч болох юм.

Дурслэл 16.1

“Америкт Хэн нь хэн бэ” эмхтгэлийн 17-р хэвлэл дэх “Эмхтгэлд нэрээ оруулахад хангах шаардлагууд”. 1992-1993 оны 1-р боть. Лексис Нексис бүлгийн гишүүн Маркиз Хэн нь хэн бэ байгууллагын зөвшөөрлөөр хуулбарлан нийтлэв.

Standards of Admission

The foremost consideration in determining who will be admitted to the pages of *Who's Who in America* is the extent of an individual's reference interest. Reference value is based on either of two factors: 1) the position of responsibility held or 2) the level of significant achievement attained in a career of noteworthy activity. The majority of biographees qualify for admission on the basis of the first factor, a specific position of responsibility. Incumbency in the position makes the person someone of high reference interest. The factor of position includes the following categories:

1. High-ranking members of the executive, legislative, and judicial branches of the United States government. This group includes, for example, the President of the United States, members of Congress, cabinet secretaries, chief administrators of selected federal agencies and commissions, and justices of the federal courts.
2. Military officers on active duty with the rank of Major General or higher in the Army, Air Force, and Marine Corps, and of Rear Admiral or higher in the U.S. Navy.
3. Specified state government officials. Among these are governors, lieutenant governors, secretaries of state, attorneys general and treasurers. Also included under this standard are presidents of state senates, state university system administrators, chief state health officers and officials of American territories.
4. Judges of state and territorial courts of the highest appellate jurisdiction.
5. High-level officials of principal cities, based on population. These officials include mayors, police chiefs, school superintendents, and other selected positions.
6. Leading government officials of Canada and Mexico. In Canada, this group includes the prime minister, premiers of the provinces, ministers of departments of the federal government, and justices of the highest courts. Examples in the Mexican government are the president of the country and cabinet secretaries of the national government.
7. Principal officers of major national and international businesses as defined by several quantitative criteria.

8. Ranking administrative officials of major universities and colleges. Some of the officers included in this category are president, provost, dean, and selected department heads.
9. Heads of leading philanthropic, cultural, educational, professional, and scientific institutions and associations. These institutions include, for example, selected foundations, museums, symphony orchestras, libraries, and research laboratories.
10. Selected members of certain honorary and professional organizations, such as the National Academy of Sciences, the National Academy of Design, the American College of Trial Lawyers, and the Royal Society of Canada.
11. Chief ecclesiastics of the principal religious denominations.
12. Recipients of major national and international awards, such as the Nobel and Pulitzer Prizes, the Academy Awards, and the Antoinette Perry, or Tony Awards. Also included are winners of important professional awards, such as the American Institute of Architecture's Gold Medal for Architecture.

Admission by the second factor—significant achievement—is based on the application of objective criteria established for each field. An artist whose works hang in major museums qualifies for admission for noteworthy accomplishment. The professor who has made important research contributions in his field is of reference interest because of his outstanding achievements. Qualitative standards determine eligibility for every field.

In many instances there is considerable overlap between the two factors used for inclusion in *Who's Who in America*. For example, the head of a major library is in the book because of position, but reaching that responsibility also signifies important achievement. Similarly, a state governor not only holds a position that warrants inclusion; attaining that post also represents significant achievement in the political world. In both cases the reference value of the biographical sketch is significant. Whether the person has been selected because of position or as a mark of achievement, the biographee in *Who's Who in America* has noteworthy accomplishments beyond those of the vast majority of contemporaries.

Тэр бүү хэл санал асуулгын хуудсыг огт бөглөж өгөхгүй байх тохиолдол ч гарч болох юм. Гэхдээ орчин үеийн ихэнх намтрын эх сурвалжууд мэдээллийг тухайн хүмүүсээс өөрснөөс нь авдаг бөгөөд зарим тохиолдолд мэдээллийг бататгах үүднээс хоёрдогч эх үүсвэрээс шалгадаг. Түүхэн хүмүүсийн намтрыг хэвлэн нийтлэгчид мэдээллээ хоёрдогч эх сурвалжаас эсвэл намтрын эзийн өөрсдийх нь бичсэн бүтээл, зохиолуудаас авдаг. Нэр хүндтэй эрдэмтэд, нийтлэгчийн ашиглаж буй хоёрдогч эх сурвалжууд нь хувь хүний үзэл бодлыг тусгасан туйлширсан хандлагагүй байх ёстой бөгөөд мэдээллийн үнэн бодитой эсэхийг тодорхойлохын тулд няхуур судалгаа хийх шаардлагатай байдаг. Намтрын өөр өөр эх сурвалжуудаас авсан мэдээллүүдийн хооронд зөрүү гарсан тохиолдолд номын санч нар үнэнийг олохын тулд өөр эх сурвалжид хандаж болох юм. Түүнчлэн тухайн зөрж буй нийтлэлүүдийнхээ шинж чанар, нэр хүндийг харгалзан аль нэгийг нь сонгох хэрэг гардаг. Аль ч тохиолдолд аль нь яг үнэн зөв мэдээлэл вэ гэдэг талаар бүрэн дүүрэн итгэлтэй байхад хэцүү байдаг. Ийм тохиолдолд номын санч зөрүүтэй байгаа мэдээллүүдийг уншигч, хэрэглэгчдэд толилуулж, аль нь илүү үнэмшилтэй байж болох талаар өрийнхөө бодлыг тайлбарлаж өгч болох юм.

Шинэчлэгдсэн байдал

Намтрын мэдээллийн эх үүсвэрийн найдвартай эсэхийн нэгэн чухал шалгуур бол түүний *шинэчлэгдсэн байдал* юм. Нийгэм хурдацтай өөрчлөгдөн хувьсаж буй нехцөлд намтрын мэдээлэл 100 хувь хамгийн сүүлийн үеийн байна гэдэг нь хүндрэлтэй асуудал. Намтрын лавлахуудын редакторууд өөрснөө намтрын эзийн өгсөн мэдээлэлд найдаж байдаг тул санал асуулгын хуудсыг хүмүүс бөглөж буцааж өгөөгүй тохиолдолд яввигтай сонголт хийхэд хүрдэг. Өмнөх лавлахын мэдээллүүдийг ашиглаж болно, эсвэл өөр эх сурвалжуудыг судлах замаар мэдээллийг шинэчлэх шаардлага гардаг. Хуучирсан мэдээлэл заримдаа лавлахад орох явдал гардаг бөгөөд ингэснээр намтрын эзний одоогийн албан тушаал, гэр бүлийн байдал, хаяг зэрэг мэдээлэл ташаа болдог. Өөр өөр лавлахуудад байгаа нэг хүний талаарх мэдээллийг харьцуулж үзэхэд ийм төрлийн алдаа нэлэн тааралддаг. Намтрын эзийн талаарх мэдээллийг бүрдүүлэхэд нөлөөлдөг бас нэгэн хүчин зүйл нь хэвлэлтүүдийн хоорондын зайд юм. Олон лавлахууд жил бүр эсвэл жил өнжөөд шинэчлэгдэн хэвлэгддэг. Компьютерийн цахим хэлбэрийн хувилбартай лавлахуудын хувьд лавлахыг шинээр хэвлэх бэлтгэл ажлын явцад компьютер дэх цахим хувилбарыг шинэчилдэг тул хэвлэгдсэн цаасан дээрх хувилбараасаа илүү шинэчлэгдсэн байдаг. Намтрын тайлбар толиудын шинэчлэл нь арай удаан хугацааны дараа хийгддэг учир хуучирсан мэдээлэл агуулах магадлал нь илүү өндөр байдаг. Гэхдээ *Орчин цеийн Зохиолчид (Contemporary Authors)* шиг цувралаар хэвлэгддэг тайлбар толиудын мэдээлэл нь хуучирсан алдартай хүмүүсийн тухай цоо шинээр эсвэл шинэчилсэн байдлаар хэвлэх тохиолдол элбэг гардаг. Ийм тайлбар толиудын цахим хувилбарууд нь тухайн нэг хүний талаарх бүх мэдээллийг нэг дор гаргаж ирж чаддаг учраас хэдэн ботинд хайлт хийх шаардлагагүй.

Номзүйн эх сурвалжууд

Зарим намтрын лавлахуудын онцлог шинж нь цаашид унших эх сурвалжуудыг багтаах явдал юм. Намтрын өгүүллэгүүдийг багтаасан эх сурвалжууд гол төлөв хаанаас мэдээ авсан эх сурвалжaa зааж өгсөн байдаг. Зарим нь уншигчдад гүнзгийрүүлэн унших боломж олгохын тулд ашиглагдаагүй эх сурвалжуудыг ч бас зааж өгсөн байдаг. Хэрэв тэдгээр нь чухал ач холбогдолтой, номын хэмжээтэй

томоохон судалгаа бол бүр ч тустай байдаг. Судалгаа нь хамгийн сүүлийн үеийн байвал илүү хэдий ч намтрын хуучирсан боловч стандарт лавлахуудад сүүлийн үеийн лавлахуудад орхигдсон мэдээллийг агуулагдсан байж болно. Намтар бичигчид эх сурвалжуудыг оруулахыг хүсэх эсвэл эс хүсэхээсээ шалтгаалан сонголттой хандах нь элбэг. Тиймээс судлаачид хэн нэгэн хүний талаар бүрэн дүүрэн төсөөлөлтэй болохын тулд хэд хэдэн өөр эх сурвалжууыг авч үзэх шаардлагатай байдаг.

Формат

Намтарт бичигдсэн мэдээ баримтын үнэн зөв байдал, шинэчлэгдсэн байдал зэрэгтэй эн зэрэгцэх нэгэн чухал шинж чанар нь мэдээллийг уншигчдад толилуулж буй хэлбэр билээ. Хэрэв лавлахын зохион байгуулалт муу эсвэл заах чиглүүлэх хэрэгслүүд тааруухан бол хэрэглэгч нар хайсан мэдээллээ огт олж чадахгүйд хүрч болзошгүй юм. Гэтэл тухайн хайсан мэдээлэл нь номын аль нэг хэсэгт дарагдсан байж болох юм. Чиглэл заалтуудын тухай ярихад цахим лавлах хэрэгслүүд нь хэвлэмэлтэйгээ харьцуулахад илэрхий давуу талтай нь ойлгомжтой. Интернет эсвэл СД-оос мэдээлэл хайж буй хэрэглэгчид нийтлэг шинж чанар бүхий хүмүүсийн намтрыг олох боломжтой. Жишээ нь нэг өдөр төрсөн, ижил боловсрол, мэргэжилтэй эсвэл ижил шагнал хүртэж байсан гэх мэт байж болно. Үүнээс гадна хэрэглэгч тухайн лавлахыг бүхэлд нь эсвэл өөртөө хэрэгтэй байгаа хэсгийн нэрийг оруулан хайлт хийж болно. Ийм хэрэгслүүд нь их уян хатан байдаг бөгөөд энэхүү уян хатан чанар нь хэвлэлмэл материалыудаас мэдээлэл хайх боломжийг сайжруулахад тодорхой хэмжээгээр ашиглагдаар ирсэн. Одоо үед хэд хэдэн хэвлэмэл лавлахууд газар зүйн байрлал, мэргэжил зөргээр ангилсан эсвэл аль алинаар нь хайх цахим хайлтын системүүдтэй болсон. Гэхдээ хэвлэмэл лавлахууд цахим лавлахын адил олон төрлийн хайлтын системтэй болж чадна гэдэг нь эргэлзээтэй.

Түүнчлэн цахим хайлт хийснээр хайгч олон өөр хэвлэмэл лавлахууд болон намтрын тодорхой эх үүсвэрээс нэгэн зэрэг хэд хэдэн сэдвээр хайлт хийх боломжтой болдог. Жишээ нь интернет дэх *Гэйл нэт* (*Gale Net*) эсвэл *Диалог* (*Dialog*) зэрэг дээр байдаг *Намтар ба Удмын Ерөнхий Индексийн* (*Biography and Genealogy Master Index*) (1975 оноос одоо үе хүртэл) бүх ботиос хайлт хийж болно. Иймэрхүү байдлаар *Намтрын Индексийн цахим хувилбаруудаас* (*Интернетэд байдал бөгөөд СД дээр байдал*) хэвлэмэл хувилбаруудын хэдэн жилийн хэвлэгдсэн материалтай тэнцэх сангаас мэдээлэл хайх боломжтой юм. Ингэснээр номын санч асар их цаг хугацаа хэмнэж, эх сурвалжуудын нэгдмэл дэлгэрэнгүй жагсаалтыг хэвлэн гаргаж болно. H.W.Wilson болон Гэйл группээс саявтар гаргасан цахим лавлахууд нь энэхүү арыг улам бүр хөгжүүлжээ. *Вильсоны хэвлэсэн зурагт намтрууд* (*Wilson Biographies plus Illustrated*) 100 гаруй хэвлэмэл эх сурвалжуудын мэдээллийг нэгтгэн багтаасан байдаг бөгөөд *Намтрын Мэдээллийн Төв* (*Biography Resource Center*) нь 250 гаруй хэвлэл, Маркизийн Хэн нь Хэн бэ? лавлахын мэдээллүүдийг агуулсан Гэйл бүлгийн 50 гаруй намтрын лавлахуудын мэдээллийг багтаасан байдаг.

Хэлбэр буюу форматын бас нэгэн асуудал нь тухайн аль нэг гарчиг дотор агуулагдаж буй мэдээллийг тайлан ойлгоход хэр хялбар байна вэ гэдэг асуудал юм. Хэрэв тухайн материал өгүүллэгийн хэлбэрээр бичигдсэн байвал түүнийг ойлгоход зохиолч хэр зэрэг тодорхой, найруулга сайтай бичдэг вэ гэдэг ур чадвараас голчлон шалтгаална. Ямар ч бичсэн материалын хувьд мэдээллийг тодорхой, ойлгомжтой хэлбэрээр өгсөн байх ёстой. Мэдээлэл зохион байгуулалт муутай замбараагүй байх ёсгүй. Намтрын лавлахуудад маш их хэмжээний мэдээллийг товч гарчиг дор цуглувансан байдаг бөгөөд үгсийн товчилсон хэлбэрийг их өргөн

ашигладаг. Товчилсон үгс, тэдгээрийн утгыг хэрэглэгчид олоход хялбар газар байрлуулах хэрэгтэй.

СОНГОЛТ

Намтрын лавлахуудыг үнэлэх шалгуурууд нь бодитой байдаг боловч сонголт хийх шийдвэрүүд нь номын сан болон түүний хэрэглэгчдийн бүлгийн эрэлт хэрэгцээнд тулгуурласан байдаг. Сонголтын үйл явцад нөлөөлдөг бусад хүчин зүйлс нь номын сангуд лавлах худалдан авахад гаргаж чадах мөнгөний хэмжээ, зарим нэг лавлахын агуулдаг мэдээллийн онцлог шинж чанар зэрэг юм.

Хэрэглэгчдийн эрэлт хэрэгцээ

Хэн нэгэн хүн намтрын лавлах авахаасаа өмнө хэд хэдэн хүчин зүйлсийг харгалзан үзэх хэрэгтэй. Тэдгээрээс хамгийн чухал нь *хэрэглэгчдийн эрэлт хэрэгцээ* юм. Үүнийг хэд хэдэн арга замаар тодруулж болдог (10, 13 дугаар Бүлгийг үзнэ үү.) Дунд болон их, дээд сургуулиудын номын санд аль болох олон төрлийн намтрын лавлахууд хэрэгтэй байдаг: хичээлийн даалгавар хийхэд тайлбар толиууд шаардлагатай, ижил мэргэжлийн хүмүүс, алдартай хүмүүсийн тухай мэдээлэл авахад лавлахууд шаардлагатай гэх мэт. Энэ хоёрын хоёр дахь нь буюу лавлахууд тусгай салбарын номын сангудад илүү давамгайлдаг. Тиймээс намтрын лавлахууд, ялангуяа тухайн номын сан хамрагддаг салбарын хүмүүсийн намтрын лавлахууд маш их эрэлт хэрэгцээтэй байдаг. Нийтийн номын сангудын хувьд уншигчдын хүрээ их өргөн учраас аль аль хэлбэрийн лавлахууд хэрэгцээтэй байдаг. Нийтийн жижгэвтэр номын сангудад *Америкт Хэн нь Хэн бэ?* (*Who is Who in America*) эсвэл Мэдээг бүтээгчид (*Newsmakers*) зэрэг лавлах л хангалттай байж магадгүй. Тэдгээрийн дээрээс тухайн номын сангийн оршиж байгаа бус нутгийн Хэн нь Хэн бэ? байж болох юм. Их дээд сургуулиудын номын сан, нийтийн томоохон номын сан, зарим дунд сургуулиудын номын сангудын хувьд олон улсын намтрын лавлахууд байх нь зайлшгүй хэрэгтэй байдаг. Одоо үеийн хүмүүсийн намтрын лавлахууд бүхий л төрлийн номын сангудад эрэлт хэрэгцээтэй байдаг. Харин түүхэн хүмүүсийн намрын лавлахууд нь дунд ба их, дээд сургуулиудын номын сангудад судалгааны зорилгоор ашиглагддаг. Тэдгээр нь ерөнхий мэдээллийн зорилгоор нийтийн номын сангудад бас ашиглагддаг. Харин тусгай салбарын номын сангудад арай бага хэрэглэгддэг.

Зардал

Ихэнх номын сангудын хувьд сонголт хийхэд *зардал* шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэдэг. Олон жижиг номын сангуд *Америкийн Үндэсний Намтрын Лавлах* (*American National Biography*) авахад мөнгө нь хүрэлцэхгүйгээс түүний оронд нь *Америкт Хэн нь Хэн байсан бэ?* (*Who was Who in America*)-г худалдан авдаг. Тэр ч байтугай арай том номын сангуд ч улс үндэстэн тус бүрээр гаргасан тусгай лавлахыг авч дийлэхгүйн улмаас гадаадын иргэдийн намтартай байхын тулд *Олон улсын Хэн нь Хэн бэ?* (*International Who is Who*)-г авдаг. Үүний нэгэн адилаар *Намтар болон Үдмын Ерөнхий Индексийг* авч чадахгүй газруудын хувьд *Алдартай Хүмүүсийн Альманах* (*Almanac of Famous People*) нь сайн сонголт болно.

Онцлог

Намтрын бүтээлийг цуглувалгандаа сонгон авахын өмнө түүний онцгой содон чанарыг харгалзан үзэх шаардлагатай. Дээр дурдсан хоёр олон улсын намтрын

лавлахууд аль аль нь онцгой содон шинжүүдтэй боловч тэр хоёрт намтар нь багтсан хүмүүсийн хувьд нэлээд хэмжээний давхардал бий. Ийм давхардал байгаа тохиолдолд номын санчид хоёр ижил агуулгатай лавлахын аль нэгийг нь сонгох болдог. Ийм тохиолдолд шийдвэр гаргахынхаа өмнө мэргэжлийн сэтгүүлүүдэд гарсан мэдээллийг харгалзан үзэх хэрэгтэй.

ЧУХАЛ ЕРӨНХИЙ ЭХ СУРВАЛЖУУД

Олон төрлийн намтын лавлах материалуудын дотроос хамрах цар хүрээгээрээ илүү бөгөөд иймээс ерөнхий лавлагааны цуглуулгуудад хамгийн өргөн хэрэглэгддэг лавлахуудын талаар энэ бүлэгт ярих гэж байна. Түүнээс гадна намтын лавлах материалууд төрөл, цар хүрээний хувьд өөр өөр байдгийг үзүүлэх үүднээс арай илүү төрөлжсөн зарим нэг эх үүсвэрийн талаар бас товчон ярина. Төрөлжсөн лавлахуудын талаарх илүү дэлгэрэнгүй мэдээлэл авахыг хүсвэл энэ бүлгийн “Нэмэлт унших материал” дахь эх сурвалжуудыг үзнэ үү.

Номын санчид намтын лавлахын томоохон нийтлэгчид болох H. W. Wilson, Reed Elsevier (түүний хавсралт Marquis Who's Who болон R. R. Bowker), Gale Group (түүний хавсралтын St. James Press) нарын шинэ каталогийг бас олж авах хэрэгтэй.

Орчин үеийн намтын лавлахууд

Номын сан болгонд лавлагааны материал болж хэрэглэгддэг лавлахын нэг нь *Америкт Хэн нь Хэн бэ?* юм. 1899 оноос 1994 оныг хүртэл хоёр жилд нэг удаа хэвлэгддэг байсан энэхүү лавлах нь 1994 оноос жил тутам хэвлэгддэг болжээ. Энэ лавлахын 54 дүгээр хэвлэл нь ойролцоогоор 120,000 хүний намтын гол гол мэдээллийг багтаасан байдаг. “Эдгээр хүмүүсийн лавлахад орох шалтгаан нь дараах хоёр шаардлагад үндэслэдэг: 1) хариуцлагатай албан тушаал эрхэлдэг, эсвэл, 2) ажлынхаа чиглэлээр эсвэл өөр ямар нэг чухал үйл ажиллагааныхаа чиглэлээр онцгой амжилт гаргасан нь юм.”⁴ Эдгээр ерөнхий “Лавлахад оруулах стандартууд” нь энэхүү нэр хүндтэй лавлахын хэвлэгдэж ирсэн урт удаан хугацааны туршид⁵ харьцангуй өөрчлөгдөлгүйгээр явж ирэхэд тусалсан. Нэмж хэлэхэд олон лавлахуудын нэгэн адилаар *Америкт Хэн нь Хэн бэ?* лавлахын нэрэн дэх “Америк” гэдэг нь Канад, Мексик хоёрыг мөн хамарч байгаа юм.

“Америкт Хэн нь Хэн бэ?” лавлахад хүнийг оруулахдаа зөвхөн хөрөнгө чинээ, нэр алдарыг харгалзах бус ололт амжилтад үндэслэдэг гэдгийг хэлэх нь чухал юм. “Америкт Хэн нь Хэн бэ?”-гийн туршлагад үндэслэн намтын лавлахуудын ихэнх нь түүнтэй төстэй шалгууруудаар хүмүүсийг оруулдаг болсон байна. “Америкт Хэн нь Хэн бэ?” лавлахад орох болзлыг шууд хангадаг 12 төрлийн албан тушаалууд нь улсын эсвэл муж улсын түвшин дэх засгийн газрын байгуулагын дээгүүр албан тушаалууд, гол гол их, дээд сургууль, коллежууд дахь удирдах албан тушаалууд, томоохон бизнесийн байгууллагуудын удирдах албан тушаалууд зэрэг юм. (Эдгээрийн бүрэн жагсаалтыг лавлах хэвлэл тус бүрийн өмнөх хэсэгт хэвлэсэн байдаг.) Аль нэг хэвлэлтэнд сонгогдон орсон хүн ихэвчлэн дараагийн хэвлэлтүүдэд дахин бичигддэг. Лавлахын редакторууд сонин, сэтгүүлүүдэд анхааралтай судалгаа хийх замаар дараагийн хэвлэлтэд шинээр оруулж болох хүмүүсийг тодорхойлдог. Ажлаас чөлөөлгэдсөн зарим нэг хүнийг цаашид лавлахад байх онцгой ач холбогдолгүй гэж үзвэл жагсаалтаас хасдаг. Тийм хүмүүсийг өмнөх хэвлэлтүүдээс олоход тусалдаг “Чөлөөндөө гарагсдын Индекс”-т жагсаадаг. Лавлахыг хэвлэснээс хойш эсвэл өмнөх лавлахаас хойших хугацаанд нас барсан хүмүүсийн тусгай жагсаалт гаргадаг.

Ихэнх орчин үеийн ихэнх намтын лавлахуудын адилаар, лавлахад оруулах хүмүүсийн талаарх мэдээллийг тэдэнд санал асуулгын хуудас явуулж бөглүүлэх

замаар авдаг. Хэрэв тухайн хүмүүс хариу ирүүлэхгүй бол хэвлэлийн компаний ажилтнууд өөр бусад эх сурвалжаас чадлынхаа хэрээр мэдээлэл бүрдүүлдэг. Гарчигийн эцэст тавьдаг * тэмдэг нь тухайн хүний талаарх мэдээллийг хэвлэлийн компанийн дээрх замаар өөрсдөө бэлтгэсэн гэдгийг илэрхийлж өгдөг. Ийм тохиолдолд хүний гэрийн хаяг, тухайн үеийн албан тушаал зэрэг хурдан өөрчлөгддөг мэдээллүүд намтрын эзэн өөрөө мэдээлэл өгсөн тохиолдолтой харьцуулахад найдвартай үнэн зөв биш байж болох талтай. “Америкт Хэн нь Хэн бэ?” лавлахад орсон мэдээллүүдийг 20 чиглэлээр толилуулдаг. (Дүрслэл 16.2-ийг харна уу) Олон товчлоуудыг хүснэгтээр тайлбарласан. Зарим хүний талаарх мэдээллийн эцэст намтрын эзний товч санаа бодлыг тусгасан байдаг нь хуурай хөндий баримт мэдээллийг амьдруулах оролдлого юм.

Дүрслэл 16.2

“Америкт Хэн нь хэн бэ” эмхтгэлийн 47-р хэвлэл дэх “Мэдээллийн түлхүүр”. 1992-1993 оны 1-р боть. Лексис Нексис булгийн гишүүн Маркиз Хэн нь хэн бэ байгууллагын зөвшөөрлөөр хуулбарлан нийтлэв.

Key to Information

[1] GIBSON, OSCAR JULIUS, [2] physician, medical educator; [3] b. Syracuse, N.Y., Aug. 31, 1937; [4] s. Paul Oliver and Elizabeth H. (Thrun) G.; [5] m. Judith S. Gonzalez, Apr. 28, 1968; [6] children: Richard Gary, Matthew Cary, Samuel Perry. [7] BA magna cum laude, U. Pa., 1960; MD, Harvard U., 1964. [8] Diplomate Am. Bd. Internal Medicine, Am. Bd. Preventive Medicine. [9] Intern Barnes Hosp., St. Louis, 1964-65, resident, 1965-66; clin. assoc. Nat. Heart Inst., NIH, Bethesda, Md., 1966-68; chief resident medicine U. Okla. Hosps., 1968-69; asst. prof. community health Okla. Med. Ctr., 1969-70, assoc. prof., 1970-74, prof., chmn. dept., 1974-80; dean U. Okla. Coll. Medicine, 1978-82; v.p. med. staff affairs Bapt. Med. Ctr., Oklahoma City, 1982-86, exec. v.p., 1986-88, chmn., 1988—; [10] mem. governing bd. Ambulatory Health Care Consortium, Inc., 1979-80; mem. Okla. Bd. Medicolegal Examiners, 1985—. [11] Contrb. articles to profl. jour. [12] Bd. dirs., v.p. Okla. Arthritis Found., 1982—; trustee North Central Mental Health Ctr., 1985—. [13] Served with U.S. Army, 1955-56. [14] Recipient R.T. Chadwick award NIH, 1968; Am. Heart Assn. grantee, 1985-86, 88. [15] Fellow Assn. Tchrs. Preventive Medicine; mem. Am. Fedn. Clin. Research, Assn. Med. Colls., AAAS, AMA, Masons, Shriners, Sigma Xi. [16] Republican. [17] Roman Catholic. [18] Avocations: swimming, weight lifting, travel. [19] Home: 6060 N Ridge Ave Oklahoma City OK 73126 [20] Office: Bapt Med Ctr 1986 Cuba Hwy Oklahoma City OK 73120

KEY

- [1] Name
- [2] Occupation
- [3] Vital Statistics
- [4] Parents
- [5] Marriage
- [6] Children
- [7] Education
- [8] Professional certifications
- [9] Career
- [10] Career Related
- [11] Writings and creative works
- [12] Civic and political activities
- [13] Military
- [14] Awards and fellowships
- [15] Professional and association memberships, Clubs and Lodges
- [16] Political affiliation
- [17] Religion
- [18] Avocations
- [19] Home address
- [20] Office address

Америкийн алдар нэртэй хүмүүсийн намтрын талаар мэдээлэл шаардлагатай болоход хүмүүс хамгийн түрүүнд хандаг эх сурвалж нь “Америкт Хэн нь Хэн бэ?” юм. Номын санч тус лавлахад шууд ордог албан тушаалуудыг сайтар судалсан байж, ямар төрлийн мэдээлэл тус лавлахад байдаг эсвэл байдаггүй гэдгийг сайн мэддэг байвал энэ лавлахаас хайсан зүйлээ олно гэсэн итгэл нь улам баттай болдог.

“Америкт Хэн нь Хэн бэ?” лавлахаас интернетэд хайлт хийхэд ч үр дүнтэй байдаг. 1985 оноос хойших бүх хэвлэлтүүд болон *Маркизын хэвлэдэг “Хэн нь Хэн бэ?”* лавлахын бүсийн болон сэдэвчилсэн 17 лавлахын хэвлэлтүүдийг (заримынх нь талаар энэ бүлгийн төгсгөл хэсэгт дурдана.) Dialog, NEXIS болон Marquis Who’s Who интернет хуудсуудаас олж болно. Мэдээллийг хагас жил тутамд шинэчилдэг тул хэвлэгдсэн хувилбараасаа илүү шинэ байж чаддаг. Интернетэд хайлт хийх явцад хэрэглэгч нэгээс дээш тооны өгөгдлүүдийг хавсарган хайлт хийж болно. Жишээлбэл, аль нэг шашны урсгалын тодорхой нэг мэргэжлээр ажилладаг бүх хүмүүсийг хайх, эсвэл аль нэг муж улсад төрсөн бөгөөд ямар нэг тодорхой их сургуулийг төгссөн бүх хүнийг хайх гэх мэт. Газарзүйн, мэргэжлийн болон бусад ангиллуудаар хайлт хийхдээ аливаа нэг мэргэжлээр ажилладаг хүн бүр нэг нэрээр нэрлэгдсэн байх албагүйг анхаарах ёстой. Жишээ нь хэн нэгэн түүхийн багш өөрийгөө “сурган хүмүүжүүлэгч” гэж бүртгүүлсэн байхад нөгөө нэг нь өөрийгөө “түүхч” гэж нэрлэсэн байж болох юм.

“Америкт Хэн нь Хэн бэ?” лавлах нь хэдийгээр хамрах хүрээгээрээ нэлээд өргөн боловч лавлагаяа шаардагдах бүх Америкчуудыг бүгдийг нь хамарсан байж чадахгүй. Орон нутгийн эсвэл бус нутгийн хүрээнд сонирхол татах хүмүүс орхигдсон байх нь элбэгтохиолдог. Иймээс орон нутгийн түвшний хамрагдагсдын хүрээг өргөтгөх зорилгоор *Маркизын Хэн нь Хэн бэ?* лавлах “Америкт Хэн нь Хэн бэ?”-гийн загвараар дөрвөн бус нутгийн шинж чанартай намтрын лавлах хэвлэн гаргадаг. Эдгээр нь Америкийн зүүн, баруун бүсийн дунд хэсэг, баруун, өмнөд/баруун өмнөд гэсэн бүсүүд юм. Канад, Мексикийн Америктай хөрш нутгүүд дээрх “Хэн нь Хэн бэ?”-гийн холбогдох лавлахад ордог. Лавлах тус бүр 16,000 - 25,000 орчим хүнийг багтаасан байдаг. Сонголтын шалгуурууд болон оруулах мэдээлүүд зэрэг нь эх лавлахынхтайгаа ижил боловч түүнтэй давхардах магадлалыг туйлын бага хэмжээнд хүргэсэн байдаг. Эдгээр лавлахыг нэг жил өнжөөд шинээр хэвлэн гаргадаг.

Маркиз хэвлэлийн газар хэд хэдэн сэдэвчилсэн “Хэн нь Хэн бэ?” лавлахыг хэвлэн гаргадаг бөгөөд санхүү, аж үйлдвэр, хууль, соёл урлаг, шашин гэх мэт салбаруудыг илүү гүнзгийрүүлэн тусгасан байдаг. Эдгээр лавлахууд нь “Америкт Хэн нь Хэн бэ?”, “Америкийн эмэгтэйчүүдийн Хэн нь Хэн бэ?”, бүсийн дөрвөн лавлах зэрэгтэй нийлээд СД дээр хэвлэгдэн гардаг “Маркизын бүрэн Хэн нь Хэн бэ?”-г бүрдүүлж, нийтдээ 790,000 хүний намтрыг агуулдаг.

Сүүлийн хэдэн жилийн явцад Америкийн Нэгдсэн Улс, Канадын алдар цуутай эмэгтэйчүүд, үндэсний цөөнхийн төлөөлөгчдийг нэлээн сайн хамран оруулсан хэд хэдэн бүтээлүүд гарсан. Америкийн Эмэгтэйчүүдийн Хэн нь Хэн бэ? 1958 оноос эхлэн хоёр жил тутамд гарах болсон бөгөөд 34,000 эмэгтэйг багтаадаг. Америкийн Эмэгтэйчүүдийн Хэн нь Хэн бэ? Лавлах нь Америкт Хэн нь Хэн бэ? лавлахтай төстэй шалгууруудаар оруулах хүмүүсээ сонгодог бөгөөд доторх мэдээлэл нь ч адил байдаг. Газарзүйн болон мэргэжлийн заалтууд орсон байдаг.

Америкт Хэн нь Хэн бэ? лавлах дээр нэмэлт болон гардаг бас нэгэн намтрын лавлах нь *Африк гаралтай Америкчуудын Хэн нь Хэн бэ?* лавлах юм. Энэ лавлахад АНУ-д аж төрж байгаа 20,000 гаруй Африк гаралтай Америкчуудыг багтаасан байдаг. Лавлахт оруулах стандартууд нь Америкт Хэн нь Хэн бэ? лавлахын стандартуудтай төстэй бөгөөд доторх мэдээлэл нь гол төлөв намтрын эздийн өөрсдийнх нь өгсөн мэдээллээс бүрддэг. Гэхдээ мэдээлүүд нь Америкт Хэн нь Хэн бэ? дэх мэдээллийг бодвол арай дэлгэрэнгүй байдаг. Түүнчлэн хүний намтрын мэдээлэл дэх гарчигуудыг, тухайлбал “БОЛОВСРОЛ” гэх мэт, харлуулсан, том үсгээр бичсэн байдаг. Ингэснээр хэрэглэгч аливаа нэг мэдээллийг амархан олох боломжтой болдог. Жишээ нь тухайн хүний ажил хөдөлмөр эрхэлсэн түүх гэх мэт. Нас барагсдын талаарх хэсэгт өмнөх лавлахад орсноос хойш нас барсан

хүмүүсийг жагсаасан байдаг бөгөөд газарзүйн болон мэргэжлийн заалтуудтай. *Африк гаралтай Америкчуудын Хэн нь Хэн бэ?* лавлахыг интернетэд NEXIS дээр *Gale Biographies* мэдээллийн сангаас хайлт хийх боломжтой.

Яс үндэс, арьсны өнгөөр цөөнхүүд болдог хүмүүсийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл олгодог өөр намтрын лавлахууд нь 1991 оноос хэвлэгдэж эхэлсэн нь *Испани гаралтай Америкчуудын Хэн нь Хэн бэ?*, 1994-1995 оноос гарч эхэлсэн *Ази гаралтай Америкчуудын Хэн нь Хэн бэ?* зэрэг юм. Тэдгээр нь Ази, Номхон далайн арлуудын гаралтай Америкчуудыг танилцуулдаг. Лавлахад орох хүмүүсийг сонгоходоо албан тушаал, гавьяа, амжилт ололтыг урталь болгодог. Хүн тус бүрийн талаар намтрын бусад лавлахуудад байдаг шиг хамгийн энгийн хувийн болон ажил төрлийн холбогдолтой мэдээллүүдийг толилуулсан байдаг. Африк гаралтай Америкчуудын *Хэн нь Хэн бэ?-гийн* адилаар тэрхүү хоёр лавлахын сэдвийн гарчигууд нь тодруулсан, том үсгээр бичигддэг бөгөөд ингэснээрээ *Маркизын Хэн нь Хэн бэ?* лавлахаас илүү ашиглахад хялбар болгодог. Маркизын лавлахад гарчигийг бүхэлд нь ижил хэмжээтэй, ижил үсгээр бичсэн байдаг. Дээрх хоёр лавлах хоёул мэргэжил, газарзүйн байрлал, гарал үүсэл/соёлын ангиллуудтай бөгөөд шаардлагатай газар нь тухайн хүний цагаачлахаасаа өмнө амьдарч байсан улсыг оруулдаг. Өмнөх хэвлэлийг гаргаснаас хойш нас барсан хүмүүсийн хувьд нас барагсдын жагсаалтыг гаргадаг. Энэ хоёр лавлахыг хоёуланг нь интернет дээр Гэйлийн намтрын сангийн хэсэг болох NEXIS дээрээс хайж болно.

Дан ганц алдартай Канадчуудыг багтаасан хоёр намтрын лавлах байдаг. *Канадад хэн нь Хэн бэ?* хүмүүсийг “байгуулсан гавьяагаар нь” сонгон оруулдаг бөгөөд нийгмийн байдал, мэргэжлээр нь их олон янзын хүмүүсийг хамарсан байдаг. Орсон хүний тоо нь *Америкт Хэн нь Хэн бэ?* лавлахтай ойролцоо боловч заримдаа илүү олон байдаг. *Канадад хэн нь Хэн бэ?* гол төлөв бизнесийн салбарын болон улс төрийн тэргүүний хүмүүсийг хамардаг бөгөөд орсон эмэгтэйчүүдийн тоо цөөхөн байдаг. Намтрын ээдийн нэлээн олных нь гэрэл зураг орсон байдаг. *Канадад хэн нь Хэн бэ?* нь их олон хүмүүсийг багтаасан байдаг бөгөөд янз бүрийн ажил мэргэжлийн алдартай Канадчуудыг оруулж чадсанаараа лавлагааны чухал материалд тооцогддог. Энэхүү лавлах нь СД дээр бас хэвлэгдэн гардаг.

Америкт Хэн нь Хэн бэ? лавлахын Английн хувилбар нь өөрийг нь дуурайн гарсан Америк лавлахаасаа 50 гаруй жилээр урт настай. 1849 онд анхлан хэвлэгдсэн намтрын төрлийн анхны лавлах болох энэхүү бүтээл нь *Хэн нь Хэн бэ?* гэдэг тун энгийн нэртэй. Энн Рикерийн бичсэнээр эхний үеийн хэвлэлүүд нь язгууртнууд болон хааны гэр булийнхний нэрсийг дурдах зэргээр хязгаарлагдан намтрыг нь бичдэггүй байжээ.⁶ Харин 1897 оноос энэхүү лавлах өргөжиж, орсон хүмүүсийнхээ намтрын талаар мэдээлэл оруулдаг болсны гадна хамрах хүрээгээ өргөтгэн өөрсдийн чадвараар улс үндэстэн даяараа алдаршсан хүмүүсийг (зөвхөн төрөл үүсэл, эзлэх албан тушаалаар нь биш) багтаах болсон байна. Энэхүү өргөжсөн хэлбэр нь *Америкт Хэн нь Хэн бэ?-гийн* хувьд үлгэр жишээ болсон юм.⁷

Хэн нь Хэн бэ?-гийн 2000 оны хэвлэлтээс үзэхэд энэ лавлахад ороход шаардлагатай шалгуурыг дараах байдлаар тодорхойлсон байдаг: “Өөрийн ажил үйлсээрээ улс орны улс төр, эдийн засаг, шинжлэх ухаан ба урлагийн амьдралд нөлөө үзүүлсэн хүмүүсийг оруулахыг уг ном зорино” хэмээн заасан байдаг.

⁸ Энэхүү шалгуур нь алдар цуутай гадаад хүмүүсийг нэлээд олныг оруулах боломжийг олгожээ. 1990 оны хэвлэлд багтсан хүмүүсийн 30 орчим хувь нь Английн иргэд биш байжээ.⁹ Тус лавлахын доторх мэдээлэл нь *Америкт Хэн нь Хэн бэ?-гийн* агуулгатай төстэй бөгөөд хүний боловсрол, хийж байсан ажлыг онцлон тусгасан байдаг. Хүмүүсийн одоогийн оршин суугаа хаяг, олон тохиолдолд утасны дугаар нь орсон байдаг. Зохиолч эсвэл жүжигчдийн хувьд чухал бүтээлүүдийнх нь дэлгэрэнгүй жагсаалтыг багтаасан байдаг. Америк

лавлахын адил хүмүүсийн сонирхдог зүйлсийг бас багтаасан байдаг. Боломжийн хэрээр мэдээллийг намтрын эзнээс өөрөөс нь авдаг.

Хэн нь Хэн бэ? нь зохион байгуулалтын хувьд хүмүүсийн овгийг цагаан толгойн дарааллаар байрлагддаг бөгөөд индекс байдаггүй. Товчилсон үгсийн жагсаалт, өмнөх хэвлэлээс хойш нас барсан хүмүүсийн жагсаалтыг тусгай хэсэг болгон оруулдаг. Мөн хааны гэр бүлийнхэн, тэдний товч намтрыг тусад нь бүлэг болгон оруулдаг. Хэн нь Хэн бэ? лавлах үргэлж жил тутам хэвлэгдсээр ирсэн. Орчин үед 1997- 1998 оны Хэн нь Хэн бэ? СД хэвлэгдэн гарсан бөгөөд үүнд 1998 оны Хэн нь Хэн бэ? болон Хэн нь Хэн байсан бэ? (энэ бүлэгт арай хожуу яригдана) багтсан.

Том номын сангүүд Хойд Америк, Английн арлуудынхаас гадна дэлхийн олон улс орны намтрын лавлахуудыг худалдан авдаг. Баруун Европын улс орнууд, Скандинавын хойгийн олон үндэстнүүдийн намтрын лавлахууд Англи хэл болон өөр хэлээр гарсан байдаг. Түүнчлэн Ази, Африк, Өмнөд Америк, Номхон далайн бус нутгийн зарим орнуудын лавлахууд байдаг. Гэвч эдгээр лавлахууд нь Баруун Европын лавлахуудыг бодвол шинэчлэгдэн хэвлэгдэх хугацаа нь урт байдаг.

Арай жижиг номын сангүүд гадаад орнуудын лавлахуудыг худалдаж авахад санхүүгийн бэрхшээлтэй байдаг учраас гадаадын алдартай хүмүүсийн талаар мэдээлэлтэй байхын тулд олон улсын намтрын лавлахуудыг авдаг. Ийм төрлийн хамгийн том эх сурвалжууд нь одоогийн байдлаар Европ тивд хэвлэгддэг *Олон улсын Хэн нь Хэн бэ? (International Who is Who?)* болон Маркизаас хоёр жил тутамд нэг удаа хэвлэн гаргадаг *Дэлхийд Хэн нь Хэн бэ? (Who is Who in the World)* юм.

Дэлхийд Хэн нь Хэн бэ? лавлах дэлхийн бүх улсын иргэдийг багтаасан байдаг бөгөөд хэлбэрийн болон агуулж буй мэдээллийн хувьд Америкт Хэн нь Хэн бэ?-тэй ижил байдаг. Товчилсон үгсийн тайлбар, хэцүү, урт нэруудийн дуудлагыг латин үсгээр буулгах дурмийн жагсаалт зэрэг орсон байдаг. Гэхдээ харамсалтай нь өмнөх хэвлэлтээс хойш нас барсан хүмүүсийн нэрсийн жагсаалт байдаггүй. Хүмүүсийг мэргэжлээр нь хайх индекс байдаг. Дэлхийд Хэн нь Хэн бэ? лавлах СД- хэлбэрээр хэвлэгдсэн *Маркизын Бүрэн Хэн нь Хэн бэ?* лавлахад багтсан байдаг.

Жил тутам хэвлэгддэг *Олон улсын Хэн нь Хэн бэ?* хэдийгээр арай цөөн тооны хүмүүсийг багтаасан байдаг ч *Дэлхийд Хэн нь Хэн бэ?* лавлахтай харьцуулахад арай шинэчлэгдсэн суулийн үеийн мэдээллийг агуулсан байдаг. Түүнчлэн *Олон улсын Хэн нь Хэн бэ?* лавлахад дэлхийн улсуудын хаан ширээг өзэгнэж буй гэр бүлүүдийн намтрыг тусгай хэсгээр оруулсан байдгаас гадна өмнөх лавлах хэвлэгдсэнээс хойш нас барсан хүмүүсийн нэрсийг жагсаасан байдаг учир лавлагааны материалын хувьд түүний ач холбогдол нэмэгддэг. Мэдээлийг нь уншихад хялбар бөгөөд *Дэлхийд Хэн нь Хэн бэ?-г* бодвол илүү дэлгэрэнгүй байдаг. Мөн хүмүүсийн утасны дугаар, оршин суугаа хаягийг оруулсан байдаг. Түүнчлэн СД- хэлбэрээр ашиглах боломжтой.

Орчин үеийн эрдэмтэн судлаачдын намтартай холбогдолтой мэдээллийг олж авахад тустай хоёр эх сурвалж нь *Шинжлэх Ухааны салбар дахь Америк эрэгтэйчүүд ба Эмэгтэйчүүд (American Men and Women of Science)* болон Америкийн Эрдэмтдийн *Лавлах (Directory of American Scholars)* юм. Шинжлэх Ухааны салбар дахь Америк эрэгтэйчүүд ба Эмэгтэйчүүд нь “тухайн үед амьдарч байгаа физичч, амьтан судлаачид болон эмч нар, инженерүүд, математикчид, статитикчид ба компютерийн мэргэжилтнүүдийг багтаасан байдаг”¹⁰. 1906 онд анхлан хэвлэгдсэнээсээ хойших хугацаанд энэхүү лавлах нь Хойд Америкийн алдар нэرتэй 300,000 гаруй эрдэмтэн судлаачид, инженерүүдийн намтрын талаарх мэдээллийг хүмүүст хүргэжээ. Лавлахын өмнөх үгэнд бичсэнээр лавлахын зорилго нь эрдэмтдэд өөрсдийн мэргэжил нэгтнүүд, тэдгээрийн мэргэжлийн

болон судалгааны үйл ажиллагааны талаар илүү ихийг мэдэж авахад нь туслахад оршдог ажээ.

Энэ лавлахад орох болзлыг хангах хүмүүс нь шинжлэх ухааны үйлсэд идэвхтэй хүчин зүтгэдэг байх ёстойн дээр судалгаангы ажил хийсэн (судалгаа нь ихэнхдээ нийтлэгдсэн байдаг боловч ангилсан лавлах биш бол нийтлэгддэггүй) эсвэл “өндөр боловсрол, ажлын туршлага шаарддаг албан тушаалд ажилладаг”¹¹ хүн байх ёстой. Мэдээллийг боломжийн хэрээр намтрын эзнээс өөрөөс нь авахыг хичээдэг. Хувийн болон мэргэжлийн шинж чанартай мэдээллүүд агуулагддаг. Хүмүүсийн шуудангийн хаяг орсон байдаг бөгөөд 19 дэх хэвлэлээс эхлэн хүмүүсийн и-мэйл хаяг, факсын дугаарыг бас оруулах болсон.

Боукерийн Намтрын Лавлахын хэсэг болох Dialog эсвэл NEXIS Шинжлэх Ухааны салбар дахь Америк эрэгтэйчүүд ба Эмэгтэйчүүд лавлахаас интернэтээр хайлт хийх боломжтой. Гарчиг бүрийн доторх сэдвийг түлхүүр үгийн тусламжтайгаар хайх боломжтой. Интернет дэх хувилбар нь хамгийн сүүлийн хэвлэмэл хувилбарт багтсан мэдээллүүдийг лагуулдаг. 2000 оны намраас эхлэн гаргасан Боукер дэх интернет хэвлэл нь хамгийн сүүлийн хэвлэмэл хувилбарын мэдээллийг шинэчлэн оруулсан байдаг. (<http://www.amws.com>)

Шинжлэх Ухааны салбар дахь Америк эрэгтэйчүүд ба Эмэгтэйчүүдийг худалдаж авах санхүүгийн боломжгүй номын сангүүд нь *Маркизын Хэн нь Хэн бэ?-гийн Шинжлэх Ухаан, Инженеренгийн салбарт Хэн нь Хэн бэ?* хэмээх нэртэй хоёр жилд нэг удаа хэвлэгддэг нэг боть лавлахыг орлуулан хэрэглэж болох юм. Энэхүү лавлах нь намтрын үндсэн мэдээллүүдийг багтаасан байдаг бөгөөд ихэнх тохиолдолд намтрын эзэд буюу эрдэмтэд, эмч нар, инженерүүдийн өөрсдийнх нь өгсөн мэдээллийг агуулдаг. Лавлахад оруулахдаа Маркизын үндсэн шалгууруудад тулгуурладаг. Шинжлэх ухааны салбарын тусгай шагналууд, тэдгээрийг хүртсэн эрдэмтдийн нэрсийг тусгайд нь жагсаасан байдаг. Түүнчлэн мэргэжлийн болон газарзүйн индексүүд орсон байдаг. Нийгмийн ухаан болон хүмүүнлэгийн салбарт ажилладаг цөөн хэдэн эрдэмтдийг хамруулдаг бөгөөд тэдгээрийн ажил “хэцүү” салбарт ажилладаг хүмүүсийн хувьд чухал гэж үзсэн тохиолдолд л тэднийг оруулдаг. Ихэнх нэрсүүд Америкчууд боловч 70 гаруй өөр орны чухалд тооцгдох эрдэмтэд бас орсон байдаг. Хамрах хүрээ нь өргөн болохоор *Шинжлэх Ухааны салбар дахь Америк эрэгтэйчүүд ба Эмэгтэйчүүд лавлахыг авсан олон номын сангүүд Шинжлэх Ухаан, Инженеренгийн салбарт Хэн нь Хэн бэ?-г* бас худалдаж авдаг.

Америкийн Эрдэмтдийн нь Лавлах нийгмийн салбарт ажиллаж буй эрдэмтдийн талаар дээрхтэй ижил төстэй мэдээллийг олгодог. Хамгийн сүүлчийн хэвлэл нь 1999 онд хэвлэгдсэн 9 дэх хэвлэл нь юм. Энэ лавлахад орох хүн нийгмийн салбараар эрдмийн ажил бичсэн байх шаардлагатай. Боть тус бүр нь хэд хэдэн салбарыг хамардаг бөгөөд нэрс нь цагаан толгойн дараалаар байхаас гадна намтрын эзний хотын нэрээр ангилж, Америкийн Нэгдсэн Улс, Канадын эрдэмтдийн хувьд нэр, салбарыг нь дурьдсан индекстэй байдаг. 4 дүгээр боть нь лавлахыг бүхэлд нь хамарсан цагаан толгойн дараалаар хийгдсэн индексийг багтаасан байдаг.

Тодорхой мэргэжил, ажлаар төрөлжсөн намтрын лавлахууд томоохон номын сангүүд болон аль нэг мэргэжлийн салбараар төрөлжсөн тусгай номын сангүүдад эрэлт хэрэгцээтэй байдаг. Ийм лавлахуудын жишээ нь Маркизаас хэвлэн гаргадаг Америкийн *Урлагт Хэн нь Хэн бэ? (Who is Who in American Art)*, Америкийн улс төрд Хэн нь Хэн бэ? (*Who is Who in American Politics*) зэрэг лавлахууд юм. Ийм лавлахуудын хэвлэлтийн хуваарь харилцан адилгүй байдаг. Хоёуланг нь интернет дэх Dialog дээрх Боукерийн Намтрын лавлахаас Шинжлэх Ухааны салбар дахь Америк Эрэгтэйчүүд ба Эмэгтэйчүүд байрладаг файлнаас хайх боломжтой.

Одоогийн Хүмүүсийн Намтрын толь бичгүүд

1940 оноос хойш *Одоогийн Хүмүүсийн Намтар толь бичиг* нь номын санчид, хэрэглэгч нарт зориулан маш олон төрлийн салбарын, сонирхолтой хүмүүсийн намтрын талаарх өгүүллэгүүдийг уншихад хялбар, бодитой, сайтар судлагдсан хэлбэрээр толилуулж ирсэн. Хэдийгээр лавлахад орсон зарим мэдээллийг намтрын эздээс нь өөрснөөс нь авсан байдаг ч өгүүллэгүүд нь гол төлөв сонин, сэтгүүлийн нийтлэлүүдэд үндэслэсэн байдаг. Өгүүллэгүүд нь жанрын хувьд нь дүн шинжилгээний шинж чанартай, хүүрнэл хэлбэртэй байдаг. Ихэнх тохиолдолд намтрын эзний амьдралыг он цагийн дарааллаар товч дүрсэлсэн байдаг. Ингэхдээ түүний ололт, амжилт, тухайн хүнийг нэр алдарт хүргэсэн үйл явдал зэрэгт илүү төвлөрсөн байдаг. Хүний хувийн амьдралын мэдээллүүдийг (гэр бүл, гадаад төрх, сонирхолууд гэх мэт) нийгмийн амьдралынх нь явцтай нягт холбон гаргаж өгсөн байдаг. Өгүүлэл бүрт тухайн хүний гэрэл зураг байхаас гадна тус өгүүллэгийн эх сурвалж болсон нийтлэлүүдийн жагсаалт болон цөөн тохиолдолд номнуудын жагсаалт орсон байдаг. Хүний намтрыг бүтнээр нь уншилгүйгээр амьдралынх нь түүхийг уншихыг хүссэн номын сангийн хэрэглэгчдийн хувьд *Одоогийн Хүмүүсийн Намтар* хамгийн тохиромжтой сонголт болно. Түүнчлэн ихэнх намтрын лавлахуудад байдаг мэдээллээс илүү нарийн мэдээлэл (тухайн хүний өндрийн хэмжээ, хувцаслалт, амьдралын хэв маяг) олж авахыг хүссэн хүний хувьд их тохиромжтой сонголт болох юм. Хэдийгээр гадаад орны зарим нэг алдартай хүмүүс орсон байдаг ч ихэнх нь Америкчууд байдаг.

Хэвлэл тус бүрт цагаан толгойн дарааллаар байрлуулсан 20 намтар өгүүллэг багтдаг. Мөн түүнчилэн өмнөх хэвлэлд орж байсан хүмүүсээс нас барсан хүмүүсийн жагсаалт, тухайн жилд өмнө нь хэвлэгдсэн ботиудын индекс зэрэг байдаг. Нас барсан хүн бүрийн талаарх мэдээлэл нь өмнөх хэвлэлтэд байсан тухайн хүний талаарх бүрэн өгүүллэг, Нью Йорк Таймс сонины нас барагсдын зарлалын эх сурвалжийг зааж өгсөн байдаг. Жилийн эцэст 11 сарын дугааруудад хэвлэгдсэн өгүүллэгүүдийг *Орчин үеийн хүмүүсийн намтрын жилийн товхимолд* нэгтгэн оруулдаг. Жилийн товхимолд тухайн оны мэргэжлийн индекс болон хамгийн суулд дангаараа хэвлэгдсэн товхимолоос хойших *Жилийн товхимолуудын нэгтгэсэн индексийг* толилуулдаг. Арай урт хугацааг хамарсан нэгтгэсэн индексүүд нь 1 жил тутамд нэг удаа хэвлэгдэн гардаг.

Орчин үеийн хүмүүсийн намтрын лавлахад өмнөх хэвлэлд орж байсан хүмүүсийн шинэ намтрыг хааян хэвлэдэг. Ингэхдээ өмнөх намтрыг шинээр орлуулсан гэсэн тайлбар хийдэг. Ингэж намтрыг шинээр бичих бодлого нь ач хобогдолтой хэдий ч энэ нь иймэрхүү “орчин үеийн” намтрын лавлахуудын сул талыг илтгэдэг. Өөрөөр хэлбэл тэдний толилуулж буй намtruуд нь хэдхэн жилийн дотор хуучирсан, хоцрогдсон болдгийг харуулдаг.

Орчин үеийн мэдээг бүтээгчид гэж анхлан нэрлэгдэж байсан Мэдээг бүрдүүлэгчид лавлах нь 1985 онд Гэйл Группийн санаачлагаар шинээр гарсан. Мэдээг бүрдүүлэгчид нь Гэйлийн *Орчин үеийн зохиолчид* (дараа яригдана) лавлахыг дагалдан, өргөжүүлж зохиолч биш алдартай хүмүүсийн намтрын холбогдолтой мэдээллийг олгох зорилгоор гарч ирсэн юм. *Орчин үеийн хүмүүсийн намтрын* нэгэн адилаар Мэдээг бүрдүүлэгчид засгийн газар, бизнесийн салбар, урлаг соёл, биеийн тамир, спорт гээд бүхий л салбарын хүмүүсийг хамардаг. Энэхүү лавлах нь спорт, поп хөгжмийн салбарынхныг арай илүү хамран оруулдаг. Бизнесийн томчууд ч бас нэлэн сайн хамрагддаг. Ийм учраас энэхүү лавлах нь нийтийн номын сангудын хувьд мэдээллийн маш чухал эх үүсвэр болдгийн зэрэгцээ дунд болон их, дээд сургуулийн номын сангудад ч сургач, оюутнууд орчин үеийн урлаг соёлын нэр цуутай хүмүүсийн талаар мэдэж авахын тулд өргөн ашигладаг.

Мэдээг бүрдүүлэгчид нь нимгэн хавтастай хэвлэмэл байдлаар улирлад нэг удаа жилд нийтдээ гурван удаа хэвлэгддэг бөгөөд нэг дугаар тус бүрт 50 орчим хүний намтар, 10 - 12 нас барагсдын нэлээд дэлгэрэнгүй мэдээлэл багтдаг. Намтар бүр хүний хувийн болон ажил төрлийн холбогдолтой лавлагааны мэдээллийг оруулсан байдаг. Намтрын гол хэсэг болох “Тодруулга” гэдэг хэсэгт тухайн хүний амьдрал, ажил үйлсийн талаар зохиолч нь доор нь гарын угсээ зурсан өгүүллэг хэвлэгдсэн байдаг. Тэр нь агуулга, стилийн хувьд *Орчин цеийн хүмүүсийн намтрынхтай* ижил байдаг. Мэдээллийг голчлон сонин, сэтгүүлийн нийтлэлүүдээс цуглуулан оруулдаг. Тэдгээрийг намтар бүрийн сүүлийн хэсэг болох “Эх сурвалжууд” гэдэг хэсэгт жагсаасан байдаг. Жил бүрийн эцэст, тухайн жилийн хэвлэлүүдийг нэгтгэн хатуу хавтастайгаар хэвлэдэг. Тус лавлахад 50 орчим намтар шинээр оруулахаас гадна хүмүүсийн иргэншил, салбар, мэргжлээр нь индекс гаргадаг. Түүнчлэн 1985 оноос хойших бүх дугааруудад орсон бүх хүмүүсийн нэрийн индексийг нэгтгэн оруулсан байдаг. Нэгтгэсэн хэвлэлд нас барсан хүмүүсийн талаарх мэдээллийг оруулдаг бөгөөд энэ нь *Орчин цеийн хүмүүсийн намтрынхаас* илүү урт, дэлгэрэнгүй байдаг. Мэдээг бүрдүүлэгчид NEXIS дээр байдаг Гэйлийн намтрын сангийн хэсэг болдог.

Мэдээг бүрдүүлэгчид, *Орчин цеийн хүмүүсийн намтар* хоёрт давхардах зүйл нэлээн гардаг хэдий ч тэр хоёр лавлахыг хоёуланг нь эзэмшиж байгаа тохиолдолд өөрийн салбартаа алдар хүндэд хүрч, лавлагааны ач холбогдолтой болсон зуун хүмүүсийн амьдрал, ажил үйлсийн тухай маш сайн бичигдсэн, бодитой мэдээллийг авах боломжийг номын санч нарт ихэсгэж өгдөг.

Дунд болон ахлах сургуулийн сурагчдад зориулсан дээрхтэй төстэй эх сурвалж нь Өнөөгийн намтар юм. Мэдээг бүрдүүлэгчид лавлахын нэгэн адилаар жилд зөвлөн хавтастайгаар гурван удаа, нэгтгэсэн байдлаар нэг удаа гардаг. Дугаар бүрт орчин цеийн залуучуудын сонирхлыг татна гэж тооцогдсон 12-15 хүнийг багтаасан байдаг. Хүн бүрийн намтар нь дотроо “Өсвөр нас”, “Албан ажлын мэдээлүүд” гэх мэт дэд гарчигуутдай байдаг нь аливаа мэдээллийг олоход хялбар болгодог. Түүнчлэн дор хаяж нэг зураг орсон байдаг. Тус лавлахын дугаар бүр мөн жил тутамд гардаг нэгтгэсэн хэвлэл нь нэр, төрсөн газар, төрсөн өдөр гэх матээр ангилсан индексүүдтэй байдаг.

Мэдээг бүрдүүлэгчид лавлахыг хэвлэгч *Гэйл Групп* нь 1992 оноос эхлэн *Өнөөгийн Хар Арьстнуудын Намтар* гэдэг лавлахыг хэвлэн гаргаснаар гараагаа эхэлсэн юм. Жил тутам тус лавлахын тоо гурван шинэ дугаараар нэмэгддэг. Дугаар бүрт Африк гаралтай 65 алдар цуутай хүмүүсийн намтрын өгүүлүүдийг оруулсан байдаг. Тэдгээр хүмүүсийн ихэнх нь Америкийн *Нэгдсэн Улсын* иргэд байдаг. Нэр, мэргэжил, үндэс угсааны болон зохиолчийн сэдэвчилсэн индексүүд дугаар бүрт байдаг.

Хэд хэдэн цуврал ботиос бүрддэг учир эхлэн сонирхогчдод нэг их таалагдаггүй байж болох талтай ч номын сангудын хувьд үнэтэй эх сурвалж болох нь батлагдсан лавлах бол *Орчин цеийн Зохиолчид* юм. Энэхүү лавлахын нэгэн чухал давуу тал бол зохиолч гэдэг нэр томъёог нэлээн өргөн чөлөөт утгаар авсан бөгөөд дан ганц ном бичдэг хүмүүсийг биш харин хэвлэл мэдээллийн салбарын бичигч нар, (радиогийн нэвтрүүлгийн зохиолч гэх мэт), сэтгүүлчид, шүүмжлэгчид, хөгжмийн зохиолчид болон зохион бичихээс өөр салбарт алдартай улс төрчид, тамирчид зэрэг хүмүүсийг ч багтаасанд байна. Өөрчлөлт хийх шаардлагатай намтраудыг цаг тухайд нь шинээр бичдэг. Эдгээр шинж чанаруудынх нь улмаас хорьдуугаар зууны зохиолчдын бүтээлүүдийн талаар асуулттай тулгарсан номын санчдын хувьд *Орчин цеийн Зохиолчид* нь хамгийн түрүүн хандах эх сурвалж болжээ.

Орчин цеийн Зохиолчид лавлах гол гурван хэсгээс бүрддэг: хүний амьдрал, ажил албаны гол мэдээллүүдийг товч танилцуулсан хэсэг, үүнтэй ижил

мэдээллийг агуулсан тойм болон намтрын өгүүллэг (энэ нь хоёр баганатайгаар бичсэн хэд хэдэн хуудас үргэлжилж болдог), нас барсан хүмүүсийн амьдрал, чухал бүтээлээс товч танилцуулсан жагсаалт зэрэг юм. Гурван хэсэг бүрт цаашид унших эсвэл судлах материалын эх сурвалжийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар жагсаасан заалт орсон байдаг.

Орчин үеийн Зохиолчид лавлахын зохион байгуулалт нь нэлээн ярвигтай. Гэйл Грууппийн интернет дэх эх сурвалж болох Gale Net нь Орчин үеийн Зохиолчид дахь хүний намтрыг хамгийн бүрэн бөгөөд шинэчлэгдсэн байдлаар гаргаж ирдгээрээ олон асуудлуудыг шийддэг. Зарим мэдээлэл нь хэвлэгдсэн лавлахынхаасаа ч илүү шинэлэг байж чаддаг. Түүнээс гадна СД хувилбар ч бас бий. Хэрэв *Орчин үеийн Зохиолчид* цахим хэлбэрээрээ байхгүй бол хэвлэгдсэн хувилбарын янз бүрийн хэсгүүдийн агуулгатай танилцах гэсээр их цаг алдана. Тус лавлахыг үр дүнтэй ашиглаж суръя гэж хүссэн хүн Эх Дугаарууд, Шинэчилсэн Дугаарууд, Анхны Шинэчилсэн Дугаарууд, өөрийн-намтрын Дугаарууд, Номзүйн Эх Сурвалжуудын Дугаарууд, индексүүдийг харьцуулан судлах хэрэгтэй. Түүхэн намтрын олон улсын томоохон эх сурвалж болох Уран Зохиолчдын Намтрын Лавлах (Гэйл Нетэд байдаг) гэх мэт Гэйлийн бусад хэвлэлүүдэд багтан хүмүүсийг *Орчин үеийн Зохиолчид*-ын индексэд дурдсан байдаг. Энэ нь Орчин үеийн Зохиолчид лавлахын индексийг нэлээн баяжуулж өгдөг ч, хэрэглэхэд угаасаа төвөгтэй лавлахыг бүр ч илүү ярвигтай лавлах материал болгодог.

Гэйл Группээс бага, дунд сургуулийн сурагчдад зориулан хэвлэн гаргадаг Орчин үеийн Зохиолчид-той төстэй нэгэн лавлах нь Зохиолчын тухай хэлэх зүйлс хэмээх лавлах юм. Энэ лавлахад орсон мэдээлэл нь *Орчин үеийн Зохиолчид* лавлахынхтай төстэй бөгөөд хүүхдүүд, залуу эцэг эхчүүдэд зориулан бичдэг зохиолч, зураачдын талаар байдаг. Энэ лавлах маш олон зурагтай. Жилд хэд хэдэн боть гардаг бөгөөд боть тус бүр бүх хэвлэлүүдийнхээ индексийг багтаасан байдаг.

Сүүлийн үед тоо нь нэмэгдэж буй намтрын тайлбар толиуд нь орчин үеийн зохиолч, зураач, хөгжимчид, эрдэмтэд болон бусад мэргэжлийн хүмүүсийн намтрын талаар өгүүллэгийн урттай бичдэг. Жишээлбэл, H.W Wilson 1950-1980 болон 1980-1990 онуудыг тус тус хамарсан Дэхийн Зураачид хэмээх хоёр боть тайлбар толийг гаргасан. St. James Press хэвлэлийн газраас *Орчин үеийн Загвар зохион бүтээгчид*, *Орчин үеийн Хөгжмийн зохиолчид* гэх мэт хэд хэдэн төрөлжсөн намтрыг багтаасан тайлбар толиудыг хэвлэн гаргасан. Gale Group *Орчин Үеийн Театр, Кино, Телевиз* (1984) гэсэн тайлбар толийг хэвлүүлж байгаа, Энэ лавлахууд дахь зарим мэдээлүүдийг арай илүү ерөнхий лавлахуудаас олох боломжтой учир номын сангүүд намтрын мэдээллийн эрэлт хэрэгцээ их өндөр байгаа үед эсвэл лавлах материалын зориулсан төсвийн хэмжээ хангальтай байгаа тохиолдолд л тэдгээр тайлбар толиудыг худалдаж авдаг.

Өнгөрсөн үеийн хүмүүсийн намтрын толь бичгүүд - Дэлхийн

Орчин үеийн намтрын лавлагааны томоохон хэрэгслүүдийн нэг болох *Дэлхийн Намтрын Нэвтэрхий Толь* (З дахь хэвлэл, 1998 он) нь дунд сургуулийн сурагчид, коллежийн оюутнуудад зориулан хэвлэгджээ. Тус толь бичигт орсон хүмүүсийг сонгоходоо хичээлийн хөтөлбөртэй уялдуулан сонгодог. Тус толь бичигт орсон хүмүүсийн дунд Ази, Африкийн урьд өмнө амьдарч байсан бөгөөд одоо амьд сэргүүн байгаа нэртэй хүмүүсийг хамруулахад анхаарсан ажээ. 1973 оны хэвлэлтийн өгүүллэгүүдийг шинэчлэн бичсэн бөгөөд 500 гаруй шинэ хүнийг нэмж оруулжээ.

Энэхүү нэвтэрхий толь 16 боть бичвэр материалыас бүрдэх бөгөөд 17 дугаар боть нь индексүүд, 18 дугаар боть нь нэмэлт мэдээлэл байдаг. Эхний хэвлэлтээсээ

ялгаатай тал нь намтрын өгүүллэгүүдийн дор гарын үсэг зурахаа больсон. Намтрын урт нь харилцан адилгүй байдаг. Боломжтой газар нь хүмүүсийн хөргийг оруулсан байдгаас гадна өөр төрлийн зургуудыг оруулсан байдаг. Өгүүллэг бүрийн төгсгөлд цаашид унших материйнуудын жагсаалтыг оруулсан байдаг. Зарим өгүүллэгийн төгсгөлд “Нэмэлт эх сурвалжууд” гэдэг хэсэг байдаг бөгөөд үүнд сэтгүүл, интернетийн вэб сайтуудыг зааж өгсөн байдаг. Хүмүүс, газар орон, мэргэжил гэх мэтээр нэгтгэсэн индексүүд байдаг. СД хувилбар бас байдаг.

Өндөр боловсролтой уншигчдад зориулсан илүү нарийвчилсан, олон ботьтой намтрын тайлбар толь нь Эрдэмтдийн *Намтрын толь бичиг* юм. Энэхүү бүтээл нь физик, амьтан судлал болон математикийн шинжлэх ухааны салбарыг хамарсан байдаг. Анагаах ухаан, техник технологи, болон нийгмийн ухааны салбарынхыг гол төлөв оруулдаггүй. Эрдэмтдийн *намтрын толь бичиг* нь олон улсын шинж чанартай боловч өрнөдийн өртөнцийн шинжлэх ухааны хөгжил илүү давамгайлсан байдаг. Энэхүү тэнцвэртэй бус байдлыг залрууж байгаа нэг зүйл нь нэгдүгээр нэмэлт (15 дугаар боть) боть дахь өрнөдийн биш улсуудын шинжлэх ухааны хөгжлийн түүх юм. Хоёрдугаар нэмэлт нь (17-18 дугаар ботиуд) толь бичгийн үндсэн хэсэгт багтаагүй 20 дугаар зууны эрдэмтдийг багтаасан байдаг.

Эрдэмтдийн намтрын толь бичиг нь онгөрсөн үеийн хэдэн мянган эрдэмтдийн талаар дэлхий дахинь эрдэмтэд, түүхчид мэргэжлийн түвшинд бичсэн, уншихад хялбар өгүүллүүдийг толилуулдаг. Өгүүллүүд нь анхдагч болон хоёрдогч эх сурвалжуудыг сайтар судалсны үндсэн дээр бичигдсэн бөгөөд зарим тохиолдолд тухайн хүний талаарх мэдээллийг бүрдүүлэхэд чухал хувь нэмэр оруулдаг. Намтрын эзний хувийн болон гэр бүлийн амьдралд анхаарахаас илүү тэдний ажил алба, шинжлэх ухаанд оруулсан хувь нэмрийг илүүтэй анхаарсан байдаг. Өгүүллэг бүрийн төгсгөлд хэвлэгдсэн бүтээлүүд, тэдний байгаа газар, хоёрдогч эх үүсвэрүүд, тухайн хүнд зориулагдсан номзүйн жагсаалт зэргийг багтаасан маш дэлгэрэнгүй хэмжээний номзүйн эх сурвалжийг оруулсан байдаг. Индекс нь (16 дугаар боть) маш дэлгэрэнгүй, тодорхой салбаруудын онцлог нэр томъёонууд олныг багтаасан байдаг. Тухайлбал, “шингэн”, “эвэр бүрхүүл”, Жон Хопкинсын Их сургууль гэх мэт ерөнхий нэрүүд, шинжлэх ухааны сэтгүүл, нийгэмлэгүүдийн нэрс гэх мэт.

Эрдэмтдийн намтрын толь бичгийг их, дээд сургуулиудын болон эрдэм шинжилгээний номын сангруудын лавлагааны ажилтнууд байнга хэрэглэдэг. Ийм мэдээлэл арай бага шаардлагддаг номын сангруудын хувьд энэхүү олон боть толь бичгийн оронд Эрдэмтдийн *Намтрын Төвч* толь бичгийг хэрэглэж болох юм. 1981 онд хэвлэгдсэн энэ толь бичигт Эрдэмтдийн намтрын толь бичиг, түүний нэгдүгээр хавсралтад орсон бүх хүмүүс багтсан байдаг. Илүү чухал хүмүүсийн хувьд өгүүллэгийн хэлбэрийг ашигласан боловч бусдынх нь хувьд хэдэн мөрөнд багтаан бичсэн байдаг.

Эрдэмтдийн намтрын толь бичиг хэмээх том толь бичгийг худалдаж авч чадахгүй эсвэл энэ толь бичиг шаардлагагүй номын сангруудын хувьд өөр нэг сонголт бол хоёр ботиор хэвлэгддэг Эрдэмтдийн *Намтрын Толь Бичиг* юм. Энэ толь бичгийн 3 дахь хэвлэл нь 2000 онд гарчээ. Эрдэмтдийн намтрын толь бичиг нь эрт үеэс эхлээд өнөө хүртэлх хугацааны 1,280 орчим суу билигт эрдэмтдийн талаарх мэдээллийг оруулсан байдаг. Шинжлэх ухааны бүх салбаруудыг хамардаг. Нэг гарчиг нь гол төлөв хэд хэдэн догон мөрнөөс бүрддэг. Энэхүү толь бичиг нь дараах онцлог шинжүүдтэй. Үүнд: шинжлэх ухааны ололт, нээлтүүдийг цаг хугацааны дарааллаар нь жагсаасан байдаг, шинжлэх ухааны янз бурийн салбаруудын хөгжлийн товч түүхийг толилуулсан тусгай хэсгүүд байдаг, шинжлэх ухааны нэр томъёоны тайлбар байдаг, Нобелийн шагнал хүртэгсдийн

жагсаалт байдаг зэрэг юм. Түүнээс гадна сэдэвчилсэн индекс байдаг.

Павлагааны бэлэн материал шаардлагатай тохиолдолд арай товч мэдээлэл агуулсан гурван дэлхий дахини хүрээний намтрын лавлахууд нь: *Мерриам Вебстерийн Намтрын толь бичиг* (*Merriam-Webster's Biographical Dictionary*), *Кембрижийн Намтрын Нэвтэрхий Толь* (*Cambridge Biographical Encyclopedia*), *Нэргийн Шинэ зууны нэвтэрхий толь* (*New Century Encyclopedia of Names*) зэрэг юм.

Мерриам Вебстерийн Намтрын толь бичиг (1995) нь 1943 онд анх хэвлэгдсэн толь бичгийн хамгийн сүүлчийн хэвлэл юм. Энэ толь бичиг нь дэлхийн өндөр булан бүрийн түүхэн хүмүүст илүү анхаарсан байдаг. Энэ толь бичигт нэг зүйлээс бүрдэх товч тайлбар байдаг бөгөөд нэргийн дуудлага, хүмүүсийн төрсөн он, сар, өдөр, ажил хөдөлмөрийнх нь замнал дахь тэмдэглэлт үйл явдуудыг дурдсан байдаг. Шаардлагатай тохиолдолд хүмүүсийн хоч, нууц нэргийг оруулсан байдаг бөгөөд хүмүүс өдгөөрийг сонирхох нь элбэг байдаг учир чухал байдаг. Нэгэн гэр бүлийн гишүүдийг нэг дор нийтлэг гарчиг дор оруулсан байх нь элбэг байдаг. Тус гэр бүлийн хамгийн алдартай гишүүний нэрээр эсвэл гэр бүлийнхний овгоор гарчигладаг. Пап лам, хаад болон бусад удирдагчдын хувьд нийтлэг гарчиг нь нэрээр нь нэрлэгдсэн байдаг. Тухайн хүний хоёрдогч нэр, хоч, цол зэргийн гарчигийг нэргэсэн нэргээсээ холбосон тайлбарууд олон байдаг. (“Элиот, Георг. Мэри Энн Эвансыг хар” гэх мэт.) Товчилсон үгсийн жагсаалт, дуудлагын авиануудыг толь бичгийн өмнө оруулсан байдаг.

Бас нэг хэрэгтэй намтрын толь бичиг нь *Кембрижийн Намтрын Нэвтэрхий Толь* (2 дахь хэвлэл, 1998 он) юм. Энэхүү толь бичиг нь *Чемберс болон Кэмбрижийн сангаас авсан мэдээллийг агуулдаг байсан Чемберсийн Намтрын Толь бичгийн* (*Chambers Biographical Dictionary*) залгамжлагч юм. Энэ толь бичигт нийтийн соёлын салбарын (урлаг, спорт гэх мэт) олон нэр алдартай хүмүүсийг хамардаг бөгөөд хорьдугаар зуун, эмэгтэйчүүд, Африк гаралтай Америкчууд болон бусад цөөнхийн гишүүдийг онцолдог. Намтрын чухал мэдээллүүдийг нэг догол мөр гарчигуудад багтаасан байдаг. Хэдийгээр ихэнх намтрын эзэд нь нас барсан хүмүүс байдаг ч цөөн тооны амьд сэргүүн байгаа хүмүүс мөн орсон байдаг.

1954 онд хэвлэгдсэн *Нэргийн Шинэ зууны нэвтэрхий толь* нь бусад намтрын эх сурвалжуудаасаа өргөн хүрээг хамарсан байдаг. Үүнд газар орон, үйл явдал, уран зохиолын ажлууд, зохиомол болон домгийн баатрууд, өнгөрсөн үеийн чухал хүмүүс зэргийг хамарсан байдаг. Өмнөх үгэнд дурьдсанчлан “Англи хэлээр ярьдаг” хүмүүст сонирхолтой байх “янз бүрийн хүрээний 100,000 гаруй хүмүүсийн талаарх чухал мэдээллийг”¹² толилуулдаг ажээ. Өрнөдийн биш нэлээн олон хүний нэрс орсон боловч тэдгээр хүмүүс нь гол төлөв Англи, Америкийн иргэдийн сонирхлыг татахуйц хүмүүс байдаг. Хэдийгээр одоо 45 гаруй жилийн нүүр үзэж байгаа боловч тус толь бичгийн хамрах хүрээ онцгой өргөн байдаг тул уншигчид өөрсдийнх нь сонирхож буй аливаа нэг түүхэн нэр бодит хүний нэр үү эсвэл домгийн болон зохиомол хүнийх үү гэдгийг мэдэхгүй байгаа тохиолдолд лавлагааны чухал эх сурвалж болж өгдөг. *Мерриам Вебстерийн Намтрын толь бичгийн нэгэн адилгаар Нэргийн Шинэ зууны нэвтэрхий толь* нь хүмүүсийн овгийг хэрхэн дуудах талаар зааварчилгаа өгдөг бөгөөд тухайн хүний төрсөн газар, төрсөн болон нас барсан он, сар, өдөр зэрэг мэдээллийг олгодог. Зарим хүний намтрууд *Мерриам Вебстерийн Намтрын толь бичигтэй* харьцуулбал нэлээн урт байдаг бөгөөд хүмүүсийн амьдрал, ажил үйлсийн тойм, бичсэн томоохон бүтээлүүдийг багтаасан байдаг бол зарим хүнийх зөвхөн товч тойм төдийгөөр хязгаарлагддаг. З дугаар боть дахь түүхэн үйл явдлын хавсралт нь хуучирсан байдаг бөгөөд сүүлийн үеийн мэдээллийг хавсаргах хэрэгтэй байдаг.

Өнгөрсөн үеийн хүмүүсийн намтрын толь бичгүүд - Үндэсний

Америкийн Нэгдсэн Улс

Нас барсан болон амьд сэргүүн байгаа алдар нэرتэй Америкчуудын намтрын холбогдолтой мэдээллийн цорын ганц эх үүсвэр нь 1999 оныг хүртэл Боловсролын Нийгэмлэгүүдийн Америкийн Зөвлөлийн дэмжлэгтэйгээр Скрибнер хэвлэлийн газраас гаргадаг *Америкийн намтрын толь бичиг буюу (Dictionary of American Biography)* товчилсон нэрээр D.A.B юм. 1980-аад оны үед D.A.B хэтэрхий хуучирсан бөгөөд үндэсний цөөнхүүд, эмэгтэйчүүд, мэргэжлийн салбаруудын хувьд нэлээн явцуу хүрээтэй хэмээн эрдэмтдийн шүүмжлэлийг хүртэх болсон. Боловсролын Нийгэмлэгүүдийн Америкийн Зөвлөл, Оксфордын их сургуультай хамтран 24 боть *Америкийн үндэсний намтрыг (American National Biography)* 1999 онд хэвлэн гаргаж, 2000 оноос интернетэд төлбөртэй үзэхэд зориулж байрлуулжээ. (<http://www.anb.org>) Цаг хугацааны хувьд энэхүү толь бичиг нь Европчуудын хамгийн анхны нээлтүүдээс эхлээд саяхан 1995 оны 12 дугаар сард таалал төгссөн хүнийг хүртэл хамардаг. Энэ толь бичигт нийгэм, соёл, гарал үүсэл болон бусад талаараа өргөн хүрээний 17,500 орчим хүний намtruуд орсон байдаг. Тэдгээрээс 6,000 нь D.A.B-т байхгүй хүмүүс байдаг. Гарчиг бүхэнд тухайн хүний намтрын үнэн зөв мэдээлэл, Америкийн түүхэн дэх ач холбогдлыг нь дурддаг. Зохиолчид нь гарын үсэг зурсан намtruуд нэлээн урт байдаг бөгөөд номзүйн эх сурвалж цөөтэй байдаг.

Хэдийгээр Америкийн үндэсний намтар лавлах нь хамгийн сүүлийн үеийн мэдээний өргөн хүрээг хамарсан ч тус лавлах болон D.A.B -т хоёуланд нь багтсан хүмүүсийн хувьд D.A.B-ыг намтрын мэдээллийнхээ нэг эх сурвалж болгон ашиглах нь зохистой. Хоёр өгүүллийг харьцуулснаар D.A.B-д орсон мэдээллийг шинээр гарсан лавлахууд хуулбарладаггүй олж мэднэ. Франсин Фиалкофф тус хоёр лавлахыг харьцуулан судалсан ажилдаа ингэж дурдажээ: “Эдгээр хоёр бүтээл өнгөрсөн амьдралыг өөр өөр өнцгөөс бүрэн дүүрэн хардгаараа, хосгүй баян мэдээг агуулдгаараа хоорондоо өрсөлддөг гэхээсээ илүү бие биенээ нөхөн гүйцээж байдаг”¹³ гэжээ.

Америкт Хэн нь Хэн бэ?-гийн нэгэн адилаар *D.A.B нь Үндэсний Намтрын Толь бичиг (Dictionary of National Biography)* (Дараа яригдана.) хэмээх Английн алдарт бүтээлийн үлгэр жишээгээр гарч ирсэн юм. D.A.B-ын хамгийн анхны 20 боть нь 1928-аас 1936 оны хооронд бичигдсэн бөгөөд индекс нь 1937 онд хэвлэгджээ. Түүнийг 1980 он хүртэлх хугацааг хамарсан нэмэлт хавсралтуудар баяжуулжээ. D.A.B-ын хавсралтууд хуучирсан боловч Скрибнер хэвлэлийн газраас Скрибнерийн Америкчуудын Амьдралын Нэвтрэхий Толь-1981-гэдгийг гаргасан бөгөөд энэ нь угтаа D.A.B-ыг үргэлжлүүж байгаа хэрэг юм.

20 ботьтой анхны хэвлэл болон хавсралтуудад нэруудийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байрлуулсан. Өгүүллүүд уншихад нэлээн хөнгөн бөгөөд уртын хувьд хоёр гурван догол мөрнөөс эхлээд хэдэн хуудас хүртэл харилцан адилгүй байдаг. Хэдийгээр хүмүүсийн нийгмийн амьдралд илүү анхаарал тавьсан боловч хувийн болон гэр бүлийн амьдралыг бас орхигдуулаагүй. Бүх намtruудыг эрдэмтэд бичсэн бөгөөд тэдний нэлээн олон нь түүхэн сэдвээр бичдэгээрээ нэrd гарсан хүмүүс байсан. Намтар бүхэнд эх сурвалжуудын жагсаалт байдаг. Тэдгээр намtruуд нь одоо нэлээн хуучирсан тул сүүлийн үеийн намтрын эх сурвалжуудын мэдээллээр шинэчлэгдсэн байх ёстой боловч дурдсан зарим эх сурвалжууд нь одоо ч ач холбогдоо алдаагүй байна.

Америкчуудын Намтрын Үндэсний толь бичиг (*National Encyclopedia of American Biography*) нь өөрийн 76 ботьдоо 70,000 гаруй Америкчуудын намtрыг агуулсан байдаг. Энэ нь D.A.B.-д байгаагаас гурав дахин их юм. Энэ лавлахад

Д.А.В-ын шүүмжлэлт хандлага, ондөр мэдлэгийн өнгө аяс байхгүй хэдий ч өөрийн гэсэн хосгүй онцлогууд олонтой. 1891 онд анхлан хэвлэгдсэнээсээ хойш энэ нэвтэрхий толь бизнесменүүд, инженерүүд, зохион бүтээгчид болон ихэнх лавлахуудад албан ажилтнууд, засгийн газрынхан, уран зохиолынхныг илүү үздэгээс болон орхигддог бусад мэргэжлийн хүмүүсийг оруулахыг зорьжээ. Энэ нэвтэрхий толь нь амьд сэргүүн байгаа хүмүүс, бүс нутаг, үндэсний хэмжээнд алдар хүндтэй хүмүүсийг багтаасан. Намтар нь орсон хүн бүхний хувьд зураасан зурсан хөрөг эсвэл гэрэл зургийг нь оруулахыг боломжийн хэрээр оролджээ. Намтын эздийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар бус харин мэргэжлээр нь ангилсан юм. Учир нь жишээ болгон хэлэхэд тодорхой нэг цаг үед Дээд шүүхийн шүүгч байсан хүмүүсийн зургууд нэг дор гарч ирэх юм.

Америкчуудын Намтын Үндэсний толь бичиг 1926 оныг хүртэл нэг дугаартай цувралаар гарч байсан. Түүнээс хойш зөвхөн нас барсан хүмүүсийг багтаасан Байнгын Цуврал нь дугаартай цувралуудыг үргэлжлүүлсэн. Харин амьд хүмүүсийг хамарсан шинэ Өнөөгийн цувралууд нь дугаараар биш үсгээр дугаарлагдан нэгэн зэрэг хэвлэгдсэн. 1981 онд хэвлэгдсэн энэ цувралын хамгийн суулийн боть нь №63 гэж дугаарлагдсан бөгөөд энэ нь хоёр цуврал дахин нэгдсэнийг илэрхийлжээ. (бас хаагдсан гэдгийг нь ч илэрхийлжээ.) Өнөөгийн цувралууд дахь ихэнх өгүүллүүдийг хянан шинэчилж, намтын эздийг нас барсны дараа Парламентын цувралд шилжүүлжээ.

Хоёр цувралд орсон намtruудыг намтын эзэд, тэдний гэр бүлийнхнээс авсан мэдээлэлд тулгуурлан бичсэн бөгөөд намтыг бичсэн нэр нь үл мэдэгдэх зохиолчид өөрсдийн судалгаагаар баяжуулжээ. Намtruуд уртын хувьд нэг зүйлээс эхлэн хэдэн хуудас хүртэл ялгатай байдаг. Олон тохиолдолд намтын эзний гэр бүлийн хэд хэдэн үеийн тухай бичсэн байдаг нь удам судлаачдад хүмүүсийн гэр бүлийн алдартай гишүүдийг хайж олоход нь ач холбогдолтой байдаг. Цаашид унших эх сурвалжууд, ном зүйн эх үүсвэрүүдийг заасан зүйл байхгүй.

Энэхүү лавлах хоёр цувралаар хэвлэгдсэн байдаг бөгөөд цагаан толгойн үсгийн дарааллаар зохион байгуулагдаагүйн улмаас сэдвийн нэр болон байрлал, нийтлэг болон хувийн нээр зэргийг агуулсан тусдаа хэвлэгдсэн индексийг ашиглах шаардлагатай болдог. Энэхүү индексийн ачаар “Хэн хамгийн анхны Энэтхэг шингэн бэхийг гаргаж авсан бэ?” гэх мэт лавлахын бэлэн асуултуудад хариулах, байгууллагуудын хөгжлийн түүхийг судлах зэрэгт Америкчуудын Намтын Үндэсний толь бичгийг ашиглах боломжийг бүрдүүлдэг.

Америкийн эмэгтэйчүүд болон Африк гаралтай хүмүүсийн намтын эрэлт хэрэгцээг хангах зорилгоор D.A.B. дээр үндэслэсэн хоёр лавлах хэвлэгдсэн. D.A.B. зөвхөн 81 Африк гаралтай Америкчуудын намтыг багтаасан байсан бол Америкийн Хар Арьстнуудын Намтын Толь бичиг (*Dictionary of American Negro Biography*) нь хэдэн зуун түүхэн ач холбогдол бүхий хар арьстай Америкчуудын амьдралыг харуулжээ. Эдгээр хүмүүсийн нэлээн олон нь цагаан арьстнуудын хувьд гэхээсээ илүү дотроо хагаралтай Негр бүлэглэлүүдийн төлөө юм хийсэн, үндэсний гэхээсээ илүү орон нутгийн хэмжээнд нэртэй хүмүүс юм. Зохиолч нь гарын үсэг зурсан байдаг намтын өгүүллэгүүд нь хагас хуудаснаас эхлээд хэдэн хуудас хүртэл урттай байдаг. Хүмүүсийн хувийн болон нийгмийн амьдралын аль алиных нь талаарх мэдээллүүдийг цаг хугацаагар нь дараалуулж, зохиолч нарын хувьд томоохон бүтээлүүдийнх нь тухай өгүүлдэг. Өгүүллүүд сайн бичигдсэн байдаг бөгөөд намтар бүрийн төгсгөлд эх сурвалжуудыг дурддаг. Ботийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар зохион байгуулсан бөгөөд индекс байдаггүй.

Түүхэн ач холбогдол бүхий Америк эмэгтэйчүүдийн намтыг эрдэмтдийн хэмжээнд бичсэн өгүүллүүдийг багтаасан томоохон эх сурвалж бол Алдартай Америк Эмэгтэйчүүд юм. Энэхүү лавлах 1971 онд хоёр удаагийн хэвлэлтээр турван ботиор хэвлэгдсэн бөгөөд “1607-1950” гэсэн дэд гарчигтай. “Орчин үе”

4 дүгээр боть нь 1980 онд хэвлэгдсэн. Энэ боть 1951-1975 хооронд нас барсан эмэгтэйчүүдийн тухай юм. Энэхүү лавлах материалыг бүрдүүлэх ажил Радклифф коллежийн зөвшөөрөлтэй хийгдсэн бөгөөд тэр коллежид байсан эмэгтэйчүүд судлалын чухал цуглувуулгаас санаа авсан ажээ. Тэрхүү цуглувуулга нь одоо Артур ба Элизабетийн Шлезингер номын сан гэж нэрлэгддэг. Лавлахыг бүхэлд нь нэгтгэн бүрдүүлэх ажил нь маш нэр хүндтэй эрдэмтдийн зөвлөлийн удирдлагын доор хийгдсэн. Бэлэн лавлах материалын хайсан хүмүүст ч, эмэгтэйчүүдийн асуудлаар судалгаа хийх хүмүүст ч энэ лавлах нь үнэтэй эх сурвалж болдог.

D.A.B.-аас үлгэрлэн хийгдсэн *Алдартай Америк Эмэгтэйчүүдийн* доторх намтрууд амьдралын түүхийг нэлэн дэлгэрэнгүйгээр толилуулдаг. (гол төлөв хоёр баганад бичсэн хэлбэрээр нэг юм уу хоёр хуудас) Хувийн амьдрал болон ажил хөдөлмөрийн замналын үйл явдлуудыг энгийн, уншихад хялбар хэлбэрээр бичсэн байдаг. Тус лавлахад орох хүмүүс АНУ-ын иргэншилтэй хүмүүс эсвэл тэнд амьдарч АНУ-ын нийгэмд орон нутгийн түвшнээс илүү дээгүүр хэмжээнд хувь нэмрээ оруулсан хүн байх ёстой. Гарчиг бүрд цашид судлахад зориулсан анхдагч ба хоёрдогч эх сурвалжуудыг жагсаасан байдаг. Эмэгтэйчүүд олон мэргэжлийг төлөөлж байсан учир мэргэжлээр нь индекс гаргасан. 1 ба 4 дүгээр ботиуд тухайн хамрагдаж буй цаг хугацааны эмэгтэйчүүдийн түүхийн тоймыг танилцуулсан хэсэгтэй.

Энэ лавлах нь *D.A.B.*, Америкийн *Хар Арьстнуудын Намтрын Толь бичиг*, Америкчуудын Намтрын Үндэсний толь бичиг зэргийн адилаар судлагаа хийхэд зориулсан лавлагааны материал, туслах материалын хэлбэрээр хэвлэгдсэн. Гэхдээ өдгээр номууд нь маш сайн бичигдсэн учраас ихэнх лавлах материалын тулд унших боломжтой.

Олон хүмүүс лавлагааны зорилгоор хандахад ч зарим хүмүүс нь таашаал авахын тулд уншихад ч өргөн ашиглагдах түүхэн намтрын нэгэн чухал эх сурвалж бол Америкт Хэн нь Хэн байсан бэ? юм. 2000 онд энэхүү лавлах 11 боть болсон байсан. Боть бүр нь Америкт Хэн нь Хэн бэ? лавлах болон нас бараад удаагүй байгаа хүмүүсийн талаарх орон нутгийн лавлахад багтсан хүмүүсийг оруулдаг. Үүнээс гадна, “Түүхийн Боть, 1607-1896” нь Америкт Хэн нь Хэн бэ? гарахаас өмнө амьдарч байсан алдартай Америкчуудыг багтаадаг. Дөрөв эсвэл таван жил тутамд Америкт Хэн нь Хэн байсан бэ? лавлахад шинээр нэгтгэсэн индекстэй шинэ боть нэмэгддэг. Ганцхан хайлт хийх замаар хэрэглэгч бусад ботиудад байгаа хүмүүсийг олж болно. Нас барсан Америк хүмүүсийн талаар анхан шатны мэдээлэл авах гэсэн хүний хувьд Америкт Хэн нь Хэн байсан бэ? лавлах нь хамгийн анхны сонголт байдаг.

Америкийн Нэгдсэн Улсад байдаг түүхэн хүмүүсийн намтрыг хамарсан Америкийн Намтрын Archiv гэдэг нэرتэй лавлах байдаг юм. Энэ лавлах жижиг хэсгүүдээс бүрдэх хоёр цувралаар хэвлэгдэн гарчээ. 10 мяняга гаруй долларын үнэтэй уг номыг цөөхөн тооны хэдэн номын сангүүд л худалдан авах чадвартай боловч бусад бүх төрлийн номын сангүүд нь ийм ном байдгийг мэддэг байх ёстой. Тус Archiv нь АНУ, Канадын намтрын лавлахуудад орсон мэдээллийг яг адилаар хуулбарлан гаргадаг. Тэдгээр эх сурвалжуудын нэлэн олон нь 1900 оноос өмнө хэвлэгдсэн, цөөхөн хэдэн номын санд л байдаг ном. Зохион байгуулалтын хувьд хүмүүсийн нэrsийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар жагсаасан байдаг. Иймээс хэрэв хэн нэгэн хүний талаарх материалыг хэд хэдэн эх сурвалжаас цуглувулсан бол тэдгээр нь бүгд нэг дор байрлагддаг. 10 боть хэвлэмэл индекс тус лавлахыг дагалддаг бөгөөд тэдгээрийг тусад нь худалдан авах боломжтой. Archiv байхгүй ч индекс нь байхад номын санчид индексийг ашиглан Archiv байгаа номын сангүүд дахь шаардлагатай хэсгүүдийн дугаарыг хэрэглэгчдэд нарийвчлан хэлж өгөх боломжтой. Түүнчлэн Archivын хэсгийн дугаарыг утсаар болон электрон шуудангаар мэдээлэл авахдаа ашиглаж болно. Индексэд хүмүүсийн төрсөн болон

нас барсан он, сар, өдөр болон мэргэжил нь байдаг тул иймэрхүү асуултын хариуг авахад индекс байхад л хангалттай.

Африк гаралтай Америкчуудын тухай гарсан дээрхтэй төстэй лавлах нь **Харьстынуудын намтрын толь бичгүүд 1790-1950 (Black Biographical Dictionaries)** юм. Энэ лавлахад нэрсийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар бус харин намтрын эх сурвалжаар нь зохион байгуулсан байдаг. Тиймээс хэн нэгэн хүний талаарх бүх гарчигуудыг олохын тулд хэрэглэгчид индексийг ашигладаг шаардлагатай бөгөөд нэгээс дээш тооны хэсгүүдийг үзэх шаардлага гарах хэрэгцээ элбэг гардаг. Энэхүү цогц лавлахад 350 гаруй эх үүсвэрүүдийн мэдээллийг хуулбарлан оруулсан байдаг.

Канад

Түүхэн ач холбогдол бүхий Канадчуудын талаарх хамгийн гол лавлагааны хэрэгсэл нь *Канадчуудын Намтрын Толь бичиг (Dictionary of Canadian Biographies, DCB)* юм. 14 ботиос бүрдэх энэхүү цуглуулга нь 1000 оноос 1920 оныг хүртэлх Канадын түүхийг хамрах зорилгоор хэвлэгджээ. Америкийн намтрын толь бичиг, *Үндэсний намтрын толь бичиг зэргээс ялгаатай нь (Гэхдээ Австралийн Намтрын толь бичигтэй төстэй нь) Канадчуудын намтрын толь бичиг нь цагаан толгойн үсгийн дарааллаар бус харин он дарааллаар эмхэтгэгдсэн* байдаг. Боть тус бүрт Канадын түүхийн аль нэг цаг уед хувь нэмэр оруулсан хүмүүсийн тухай бичсэн байдаг. Эхний 4 ботиудад (1000-1800) боть тус бүрийн хамарч байгаа түүхэн үеийн тухай танилцуулсан тойм байдаг.

Канадчуудын Намтрын Толь бичигт орсон намтрууд уртаараа хэдэн зуун үгсийн хэмжээтэй байдаг бөгөөд төгсгөлд нь цаашид унших, судалгаа хийх эх үүсвэрүүдийг зааж өгдөг. Боть тус бүрийн төгсгөлд ерөнхий номзүйн эх сурвалжууд байдаг. Түүнчлэн тус боть дахь газарзүйн нэрс, хүний нэрсийн индекс байдаг. 1-12 дугаар ботиудыг хамарсан индекс тусдаа хэвлэгдсэн байдаг. Нэрийн индексүүд нэлээд дэлгэрэнгүй байдаг. Тэдгээр нь өгүүллэг бүхэнд орсон бүх хүмүүсийн нэрсийг олох хуудасны дугаарыг зааж өгдөг. Тухайн нэрсүүд нь намтрын гол баатрууд биш байсан ч индексэд оруулдаг. Жишээ нь Английн зохиолч Чарльз Диккенсийн намтар Канадчуудын Намтрын Толь бичигт байхгүй ч нэр нь индексэд нь орсон байдаг.

Их Британи

Үндэсний Намтрын Толь бичиг нь 1885-1901 онуудад анх хэвлэгдэн гарсан бөгөөд түүнд Их Британи, Ирландын алдартай түүхэн хүмүүс болон Англид амьдарч, түүний түүхэнд хувь нэмрээ оруулсан Англи биш иргэдийг мөн багтаадаг. Нэг жилийн дараа эхний хэвлэлтэд орхигдуулсан эсвэл нас бараад удаагүй 1000 хүнийг багтаасан хавсралт нэмэгдэн гарчээ. Эдгээр хүмүүсийн дунд 19 дүгээр зууны хоёр цуутай хүмүүс болох Хатан хаан Виктория, Уильям Е. Гладстон нар байжээ. Тэр цагаас хойш 1901-1990 оны хоорондох хугацаанд нас барсан хүмүүсийг багтаасан нийт 10 хавсралт гарсан байна. *Үндэсний Намтрын Төвч Толь бичиг* хэмээх тусдаа гарсан хэвлэл нь өмнөх ботиуд, бүх хавсралтуудын индекс юм. Үүнээс гадна хүн тус бүрийн амьдралын талаар төвч танилцуулгыг агуулсан байдаг. *Төвч Толь бичгийн* 1992 оны хэвлэл нь 1986 оноос өмнө нас барсан хүн бүрийн тухай төвч танилцуулгыг багтаасан байдаг. (Энэ нь хэвлэлийг тогтмол шинэчилдэг.) Өмнөх хэвлэлүүд дэх арай урт намтруудын эх сурвалжийг зааж өгдөггүй ч нас барсан он, сар, өдрөөр нь бүрэн эх нь хаана байгааг олох боломжтой. Сэдэвчилсэн эсвэл нийтлэг нэрийн индексүүд байдаггүй. Тиймээс зарим лавлахуудаас ялгаатай нь уг лавлахыг хүмүүсийн тухай биш, салбарын тухай асуултад хариулахад хэрэглэхэд тийм ч их тохиромжтой биш. Гэхдээ энэ толь бичиг СД дээр хэвлэгдэн гарсан нь түлхүүр үгээр хайлт хийх боломжийг

олгодог.

1996 оны байдлаар, *Үндэсний Намтрын Төвч Толь бичиг* (Саявтар хэвлэгдсэн Дутагдаж буй Хүмүүсийг оролцуулан) нийтдээ 37986 хүний намтрын өгүүллэгүүдийг агуулсан байdag юм байна. Эдгээр өгүүллэгүүд дунджаар нэг хуудас урттай боловч зарим нь нэлээд товч зарим нь илүү дэлгэрэнгүй байdag. (Жишээлбэл, Виктория Хатан хааны намтар 100 гаруй хуудсыг эзэлдэг байна.) Намтар бүрт тухайн хүний хувийн болон нийгмийн амьдралын чухал он, сар, өдруүдийг заасан байdag. Өгүүллэгүүд уншихад нэлээд ойлгомжтой бичигдсэн байdag. Гэхдээ эхний хэвлэлүүдийн өгүүллэгүүд одоо үеийнхээс нэлээд өөр стилтэйгээр бичигдсэн байdag (илүү чамин хэлээр гэж хэлж болох юм). Өгүүллэгүүдийг бүгдийг эрдэмтэд бичсэн байdag бөгөөд эх сурвалжуудыг жагсаасан байdag. Номзүйн эх сурвалжуудыг заримдаа текстийн дундуур оруулсан байdag бөгөөд энэ тохиолдолд өгүүллэгийн эцэст давтан оруулдаггүй.

1993 онд *Үндэсний Намтрын Толь бичгийн шинэ боть “Дутагдаж буй Хүмүүс”* (*Missing persons*) нэртэйгээр гарсан. Цагаан толгойн үсгийн дарааллаар эмхэтгэгдсэн энэхүү бүтээлд Британий түүхийн бүхий л үед амьдарч байсан, түүхэн ач холбогдолтой гэж одоо тооцогдож байгаа ч “янз бурийн шалтгааны улмаас өмнөх толь бичигт багтаагүй орхигдсон”¹⁴ байсан 1086 хүний амьдралын талаарх товч мэдээллийг агуулдаг. Энэ бүтээлийн индекс нь *Үндэсний Намтрын Төвч Толь бичигт* байdag.

Америкт Хэн нь Хэн байсан бэ? лавлах Америкт ямар үүрэг гүйцэтгэгдгийн нэгэн адил үүргийг *Их Британий хувьд Хэн нь Хэн байсан бэ?* гүйцэтгэдэг. Хэн нь Хэн бэ?-д орсон хүмүүс таалал төгссөний дараа нэр нь Хэн нь Хэн байсан бэ?-д шилжин ордог. Тухайн хүний таалал төгссөн өдрийг нэмэхээс гадна шаардлагатай өөрчлөлтүүдийг оруулдаг. Хэн нь Хэн байсан бэ?-гийн анхны боть нь 1897-1916 оныг хамардаг. Хэвлэлтийн хуваарийн хувьд 10 жилд нэг боть нэмж хэвлэгддэг заншил тогтоод байсан бол 1991-1995 оноос хойш 5 жилд нэг боть гардаг болсон нь эрэлт хэргэгээ өсөн нэмэгдсэнтэй холбоотой бөгөөд нөгөө талаас анхны СД хэлбэрийн хэвлэл, Хэн нь Хэн бэ? 1897-1996: Намтрын лавлахын 100 жилийн ойтой давхацсан юм. Одоо шинэчлэгдсэн байгаа СД нь 1998 он хүртэлх хугацааг багтаадаг бөгөөд хэвлэгдсэн бүх Хэн нь Хэн байсан бэ?-г болон 1998 оны Хэн нь Хэн бэ?-г багтаасан байdag. Хэн нь Хэн байсан бэ?-гийн нэгтгэсэн хэвлэмэл индексийг (1897-1990) 1991 онд тусад нь хэвлэн гаргажээ.

Судалгааны бүрэн дүүрэн цуглувулгад зориулан 1601-ээс 1926 оны хооронд Англид хэвлэгдсэн 300 гаруй намтрын эх сурвалжуудын мэдээллийг хуулбарлан нэгтгэсэн Британий Намтрын Архивыг жижиг цувралуудаар гаргажээ. Энэ нь Америкийн Намтрын Архивтай адил зохион байгуулалттай. Хэвлэгдсэн 7 боть индекс нь Архивыг бүхэлд нь хамардаг бөгөөд жижиг цувралуудын дугаарыг зааж өгдөг. Иймээс энэхүү индекс нь Архивын цувралууд байхгүй номын сангруудад ч хэрэгтэй байdag. Британий Намтрын Архив: II Цуврал нь 19 дүгээр зууны сүүл үе, хорьдугаар зууны хүмүүсийг нэмж оруулсан байdag.

Томоохон их дээд сургуулиудын болон нийтийн номын сангруудын лавлагааны ажилтнууд гадаад орнуудын түүхэн хүмүүсийн намтрын эх сурвалжуудад хандах хэрэг гардаг. Тэдгээрийн нэлээд нь гадаад хэл дээр байdag. Эдгээр лавлахуудын нэлээд олон нь Лавлах Номуудын Танилцуулга¹⁵ нэртэй бүлэгт яригдана.

Шууд бус эх сурвалжууд

Хүмүүсийн намтрын холбогдолтой мэдээллийг шууд өгөх бус харин тийм мэдээллийг хаанаас олж болохыг чиглүүлж зааж өгдөг шууд бус намтрын эх сурвалжууд нь хэд хэдэн талын ач холбогдолтой. Номын санчид намтрын холбогдолтой аливаа асуултад ямар лавлахаас хариуг нь олж болох талаар итгэлтэй

бус байгаа тохиолдолд эсвэл нэг буюу хэд хэдэн номыг ашиглаж хариултыг олж чадахгүй байгаа тохиолдолд холбогдох лавлахуудыг олох үүднээс шууд бус эх сурвалжуудад хандаж болно. Эсвэл шууд эх сурвалжуудыг ашигласан ч тэдгээр нь асуултад бүрэн хариулт өгч чадаагүй тохиолдолд эсвэл шууд бус эх сурвалжууд нь илүү дэлгэрэнгүй мэдээлэл агуулсан өөр эх сурвалжуудыг зааж өгч болох юм. Эцэст нь, хэн нэгэн хүний намтрын талаар маш дэлгэрэнгүй мэдээлэл олж авах, эсвэл олон янзын хувилбарууд хайж байгаа хэрэглэгч тухайн хүнийхээ намтартай холбоотой олон тооны өгүүллэг, номуудыг шаардсан тохиолдолд шууд бус эх сурвалжаас эрэлээ эхлэх нь хамгийн дэт зам болдог. Энэ бүх тохиолдуудад шууд бус эх сурвалжууд нь намтрын лавлахын эх сурвалжууд болон маш өргөн хүрээг хамарсан намтрын зохиолуудыг зааж өгдөг.

Шууд бус эх сурвалжуудын дотроос *Намтар ба Удмын Ерөнхий Индекс* нь орчин үеийн болон түүхэн эх сурвалжуудын талаар хамгийн бүрэн гүйцэд мэдээллийг өгдөг. Энэ материалын хэвлэгдмэл хувилбар нь 8 ботиор гарсан (1980 онд) бөгөөд жил тутам шинэчлэгдэж байсан. Жил тутмын шинэчилсэн хэвлэлүүдийг нэгтгэн нэлээд их зардал гаргаж 5 жилийн нэгтгэсэн индекс болгож болно. Интернетэд Dialog, Gale Net дээр тус индексийн бүх ботиудыг нэг мэдээллийн сангаас хайж болох бөгөөд тэдгээр нь жил бүр шинэчлэгддэг. (Dialog дээрх *Намтрын Ерөнхий Индекс* гэдэг) Хэвлэмэл эсвэл цахим ямар ч хэлбэрээр байсан энэхүү лавлах нь хэдэн зуун намтрын лавлахууд дахь 12 сая гаруй хүмүүсийн мэдээллийг зааж өгдөг. Эдгээр эх сурвалжууд нь маш олон төрлийнх байдаг. Үүнд: лавлахууд, толь бичгүүд, жил тутмын хэвлэлүүд, цуврал бус зохиолууд гэх мэт. Америкийн хүмүүсийн намтрын лавлахууд хамгийн элбэг байдаг. Гэхдээ бусад орнуудыг хамарсан эх сурвалжууд ч бас индексэд орсон байдаг. Намтар ба Удмын Ерөнхий Индекс нь Намтрын Индекс хэмээх бас нэгэн шууд бус эх сурвалжийг хүртэл бас индексдээ багтаадаг.

Намтар ба Удмын Ерөнхий Индекс нь олон өөр төрлийн эх сурвалжууд дахь төстэй гарчигууд, эсвэл нэг номны өөр өөр хэвлэлтүүдэд орсон гарчигуудыг хэрэглэгчдэд зааж өгдөг тул 12 сая заалтууд нь давхардсан байдаг нь ойлгомжтой. Жишээ нь Боб Диланы намтрын талаарх гарчигуудыг интернетээс хайхад хэдэн арван заалтууд гарч ирэх нь ойлгомжтой. Тэдгээрийн нэлээн хэд нь *Америкт Хэн нь Хэн бэ?-гийн* өөр өөр хэвлэлтүүдээс, бас нэлээн хэд нь *Олон Улсын Хэн нь Хэн бэ?-гээс* байх бөгөөд бүгд л *Америкт Хэн нь Хэн бэ?-тэй* адилхан мэдээллийг уншигчид өгнө. Гэхдээ Боб Диланы тухай мэдээлэл олоход харьцангуй хялбар. Харин тийм ч их алдартай биш хүмүүсийн талаар мэдээлэл хэрэгтэй үед номын санч ямар эх сурвалжид хандахаа мэдэхгүй байгаа тохиолдолд Намтар ба Удмын Ерөнхий Индекс нь маш их үнэ цэнэтэй хэрэгсэл болдог.

Намтар ба Удмын Ерөнхий Индекс өөрийн бүх хувилбарууддаа (хэвлэмэл болон интернет дэх) хүний нэрийг тухайн индексчлэгдсэн эх сурвалжид яг яж бичсэн тэр хэлбэрээр нь бичдэг. Нэг хүн өөрийн нэрний хэд хэдэн хувилбар нэрийн доор бичигдсэн байж болох юм. Жишээ нь, хоёр дахь нэрийг нь оруулсан эсвэл оруулаагүй, нэрийн эхний үсгүүдтэй эсвэл үсгүүдгүй, эсвэл өөрийн нэр болон хоч нэрээрээ аль алинаар нь нэрлэгдсэн гэх мэт. Жишээ нь хуучин ерөнхийлөгч байсан Кarter дараах нэрүүдээр нэрлэгдсэн байж болно: нэг багананд “Жэймс Е”, “”, “Жэймс Е Жуниор”, “Жэймс Эрл Жуниор” гэж нэрлэгдээд нөгөө баганад “Жимми”, “Жимми Жуниор” гэх мэт. (Дүрслэл 16.1-с үзэ үү.) Хэвлэмэл хувилбарыг ашиглаж байгаа тохиолдолд эдгээр ялгаатай хувилбаруудыг анхааралтай судалсан тохиолдолд илрүүлж болох боловч интернет дэх хувилбар ашиглаж байвал хүний нэрийн индексийг хайж, тогтоохын тулд Өргөжүүлсэн Комманд (эсвэл түүнтэй ижил хэрэгсэл) хэрэглэх хэрэгтэй.

Дүрслэл 16.3

“Намтар, генеалогийн мастер индекс” номын хайлтын жагсаалтаас. Фрэнк В.Кастроновагийн хянан тохиолдуулсан 1996-2000 оны “Намтар, генеалогийн мастер индекс” номын 1-р боть. Гэйл Групп компаний 2000 онд баталгаажуулсан зохиогчийн эрхийн дагуу зөвшөөрөл авч хуулбарлан нийтлэв.

- Carter, James E. 1924- *EncAPoR*.
PacWarE
Carter, James E. 1944- *WhoTech* 95
Carter, James E., Jr. 1924- *ColdWRG*
Carter, James (Edward) 1935-
WhoWrEP 95
Carter, James Earl *BiWn* 21, 22
Carter, James Earl 1924- *BiWn* 18, 19,
20, 23, *CamDcAB*, *EncAB-H* 1996,
EncWB 98[port], *EncyDCo*, *HealPre*
Carter, James Earl, Jr. 1924-
AmDec 1970[*port*], *SmATA* 79[*port*],
Who 98, 99
Carter, James Earl, Jr. 1943- *WhoAfA* 9,
10, 11
Carter, James Edward 1929- *AmMWSc* 95,
98
Carter, James Edward 1935- *WhoAm* 95,
96, *WhoWest* 96
Carter, James Edward, Jr. 1906- *WhoAfA* 9
Carter, James Edward, Jr. 1906-1993
WIAm 11, *WhoAfA* 10N
Carter, James Edward, III 1938-
WhoAfA 9, 10, 11
Carter, James Folger 1949- *WhoMedH* 99
Carter, James Gordon 1795-1849 *AmNatBi*
Carter, James H. 1935- *AmBench* 97,
WhoAm 99, *WhoAmL* 96, 98,
WhoAmP 95, 97, *WhoMW* 96, 98
Carter, James Hal, Jr. 1943- *WhoAm* 95,
96, 97, 98, 99, *WhoAmL* 96, 98
Carter, James Harrison 1945- *WhoAm* 97,
98, 99, *WhoSSW* 95, 97, *WhoWor* 96,
97, 98
- Carter, Jefferson *DrAPF* 97
Carter, Jeffrey D.R. 1963- *DrAS* 99H, 99P
Carter, Jennifer Lynn 1964- *WhoWor* 99
Carter, Jerald S. *AmBench* 97
Carter, Jeremy Mackay 1958- *WhoAmL* 98
Carter, Jerry Dale 1951- *St&PR* 96, 97,
98, 99
Carter, Jerry Williams 1941- *WhoWor* 95,
99
Carter, Jesse Benedict 1872-1917 *AmNatBi*
Carter, Jesse Lee, Sr. 1926- *WhoAfA* 9,
10, 11
Carter, Jill Anne 1960- *WhoAmW* 99
Carter, Jill Hertron 1959- *WhoMW* 98
Carter, Jim
See Chuck Wagon Gang *RgBkCoM*
Carter, Jim 1948- *BiWn* 23
Carter, Jimmy *NewYTBS* 95[*port*],
96[*port*], *SmATA* 79
See Also Five Blind Boys of Alabama
ComMus 12
Carter, Jimmy 1924- *AmJust*[*port*].
Benet 96, *BiWn* 18, 19, 20, 21, 22, 23,
CambieEn, *ChamBiD*, *EncCW*[*port*],
EncVieW, *EnvEndr*, *FacPr* 93[*port*],
HeroCom, *HisEAAC*, *IntWW* 97, *LegTOT*,
News 95[*port*], 95-1[*port*],
PresAR 1996[*port*], *Pres* 96[*port*],
USGovLe[*port*], *WhoAr* 95, 96, 97, 98,
99, *WhoAmP* 95, 97, *WhoIntA* 2,
WhoSSW 95, 97, 98, *WhoWor* 95, 96,
97-98, 99, *WrDr* 96, 98, 99
Carter, Jimmy, Jr. 1924- *IntWW* 98
Carter, Joan *WhsWeAm* 8

Хэвлэмэл цувралын боть бүр дэх нэрсүүд нь овгийн эхний үсгийн цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байрлагдсан байдаг бөгөөд дараа нь тухайн хүний өөрийн нэр, төрсөн он (түүхэн намтрын эх сурвалжийг зааж байгаа тохиолдолд нас барсан он), болон тухайн хүний талаарх өгүүллийг олж болох лавлах эх сурвалжийн товчилсон нэр байдаг. Хэрэглэгч ботийн эхэн хэсэгт байдаг эх сурвалжийн кодуудын тайлбарт хайлт хийж, тухайн номын бүтэн нэрийг олж болох бөгөөд энэ нь маш их үнэ цэнэтэй хэрэгсэл болдог. Намтар ба Удмын Ерөнхий Индексийн хэвлэмэл хувилбарыг ашиглахад гардаг нэг хүндрэл нь эхлээд аль ботийг хайх вэ гэдгийг шийдэхэд хүндрэлтэй байдаг явдал юм. Сүүлийн үеийн хэвлэл мэдээллээр гарч байгаа хэн нэгний талаар хайх бол хамгийн сүүлчийн жилийн цуглуулга хамгийн тохиромжтой эхлэл болох юм. Аль ч тохиолдолд хэн нэгэн хүний индексийг олохын тулд хэд хэдэн ботид хайлт хийх шаардлага гарч болзошгүй.

Dialog эсвэл Gale Net-ийг ашиглах боломжтой тохиолдолд Намтар ба Удмын Ерөнхий Индексийг ашиглах хамгийн тохиромжтой арга нь интернетэд хайлт хийх арга юм. Интернет дэх санд Намтар ба Удмын Ерөнхий Индекс бутнээрээ байдаг учир үндсэн хэвлэл, жил тутмын шинэчилсэн хэвлэлтүүдийг бүгдийг нь хайх боломж олгодог. Dialog дээр Өргөтгөсөн команд ашиглан хэн нэгэн хүний нэрийн бүх хувилбаруудыг нэгэн зэрэг гаргаж ирэх боломжтой юм. Gale Net-aas хүний нэрийн байж болох бүх хувилбаруудыг хайх хэрэгтэй. Олон янзын хариулт гарч ирсэн тохиолдолд (Боб Диланыг хайхад гарсан шиг) номын санч аль эх сурвалж нь хэрэглэгчийн эрэлт хэрэгцээнд илүү нийцэх талаар зөвлөгөө өгч болно. Интернетэд хайлт хийж байгаа тохиолдолд номуудын бүтэн нэrs нь гарч ирдэг бөгөөд эх сурвалжуудын кодууداد хайлт хийх шаардлагагүй болгодог.

Гэйл Группийн хэвлэн гаргадаг бас нэгэн хэвлэл болох Алдартай хүмүүсийн Цомог нь Намтар ба Удмын Ерөнхий Индексийг бодвол хүрээгээрээ явцуу ч арай хямд эх сурвалж болдог. Алдартай хүмүүсийн Цомог алдартай хүмүүсийн талаарх шууд, шууд бус эх сурвалжийн аль аль нь юм. Түүний зарим эх сурвалжууд нь Ерөнхий Индексийнхтэй ижил байдаг. Энэхүү Цомог нь зөвхөн алдар нэрд хүрсэн хүмүүсийн эх сурвалжуудыг л сонгон индексчилдэг, Хэдийгээр Цомогт түүхийн бүхий л ѿе, газар орнуудын хүмүүс багтсан байдаг ч 20 дугаар зууны хүмүүст илүү анхаарал тавьсан байдаг. Хүний төрсөн болон нас барсан он, мэргэжил, тухайн хүний гол амжилтыг тодорхойлсон товч танилцуулга зэрэг өгөгдсөн байдаг. Чиглүүлэх заалтууд нь Ерөнхий Индексийнхтэй ижил кодлогдсон байдаг. Алдартай хүмүүсийн Цомогийг хэдэн жил тутамд бүр хянан шинэчилдэг. Gale Biographies-ийн хэсэг болох NEXIS дээр уг лавлахыг хайх боломжтой.

Намтар ба Удмын Ерөнхий Индекс, Алдартай хүмүүсийн Цомог хоёр нь голчлон өөр эх сурвалжуудыг индексчлэн заадаг. Судалгааны болон олон нийтийн уран зохиол дахь намтрин мэдээллийн хамгийн сайн эх сурвалж нь Намтрин Индекс юм. Янз бүрийн салбарын олон тооны индексүүдийг хэвлэсэн H.W.Wilson хэвлэлийн газраас (21 дүгээр бүлгээс үзнэ үү.) гаргадаг Намтрин Индекс нь улирал тутамд хэвлэгддэг бөгөөд жил тутамд болон 2 жил тутамд нэгтгэн хэвлэгддэг. Тус индекс нь сэтгүүлүүд дэх намтрин холбогдолтой мэдээлэл, дан ганц хүний болон хэд хэдэн хүний намtruуд, намтрин лавлахууд дахь намtruуд, ярилцлага, нас барагсдын талаарх мэдээлэл, номын шүүмж зэрэг эх сурвалжуудыг заадаг. Сэтгүүлүүдээс иш татсан намтрин өгүүллүүд нь Wilson-ы өөр индексүүдэд индекслэгдсэн байдаг. Эдгээрийн нэлээд олон нь олон нийтийн шинж чанартай, гэхдээ шинжлэх ухааны сэтгүүлүүдийн өгүүллэгүүдийн индекс ч бас орсон байдаг. Намтрин Индекс индексчлэгдсэн өгүүлэл, номууд нь түүхийн бүх үеийн болон орчин үеийн хүмүүсийн талаар авч үзсэн байдаг.

Зохион байгуулалтын хувьд тухайн хүмүүсийн овгийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байрлуулсан байдаг. Хүн бүхий хувьд тухайн хүний нэр, ажил байхаас гадна нэлээд олон тохиолдолд төрсөн он, нас барсан хүний хувьд нас барсан он зэргийг заасан байдаг. Тус мэдээлэл нь тухайн хүнийг төстэй нэртэй бусад хүнээс ялгах боломжийг олгодог. Индекс дэх мэдээлэлд номын зохиогч, нэр, хэвлэгдсэн он, сар өдөр, дугаар (тогтмол хэвлэгддэг сэтгүүлүүдийн хувьд), хуудасны тоо зэргийг заасан байдаг. Түүнчлэн мэргэжил, ажлын индексүүд байдаг.

Намтрин Индекс нь СД дээр хэвлэгдсэн байдаг бөгөөд хэд хэдэн борлуулагчийн интернет дээр байдаг. Намтрин Индексийн СД ба интернетийн хувилбаруудын хоорондын хамгийн том ялгаа нь шинэчлэгдсэн байдал нь юм. Интернетийн хувилбарыг сар тутамд шинэчилдэг бол шинэ СД хэрэглэгчийнхээ гар дээр зөвхөн улирал тутамд л очдог байна. Хоёр хувилбарын мэдээллийн сан нь хоёул 1984 оны 7 дугаар сараас эхэлдэг бөгөөд иймээс энэ хугацаанаас омнох үеийн индексийг хэвлэмэл ботиудаас хайх хэрэгтэй гэсэн уг. 2000 оны намраас эхлэн H.W.Wilson компаний Намтрин Лавлагааны Сан нь интернет дээр Намтрин Индекс болон Вильсоны зурагт намtruудыг хамтатган багтаасан байна.

Нас барагсдын талаарх өгүүлэл

Үндэсний болон бүсийн хэмжээний сонинуудад гардаг *нас барагсдын талаарх өгүүллийд* нь алдартай болон зарим тохиолдолд нэг их алдартай биш хүмүүсийн намтрин лавлагааны чухал эх үүсвэр болж чаддаг. Нас барагсдын талаарх өгүүллүүд нь нас барагсдын гэр бүлийнхэн эсвэл оршуулгын үйлчилгээний

газрынхны бичсэн мэдээлэл биш харин сонины ажилтнуудын бичдэг мэдээний өгүүлэл юм. Намтрын лавлахуудад ороогүй ч орон нутгийн хэмжээний алдартай хүмүүсийн намтрын талаарх мэдээллийг нас барагсдын талаарх өгүүллүүдээс олж авч болно. Зарим тохиолдолд Нас барагсдын талаарх өгүүллүүд ийм хүмүүсийн амьдралын талаарх цорын ганц эх сурвалж ч байх тохиолдол байдаг. Эдгээрийг сонины индексэд оруулдаг бөгөөд заримдаа номын сангийн картын санд оруулсан байдаг.

Нью Йорк Таймсын нас барагсдын мэдээллийн индекс (New York Times Orbitraries Index) нь алдар цуутай Америкчууд болон өөр орнуудын цөөн хэдэн хүмүүсийн нас барсны дараа бичигдсэн өгүүллүүдийг толилуулдаг. Өнеөг хүртэл тус Индексийн хоёр боть хэвлэгдсэн байгаа: эхнийх нь 1858-1968 оныг хамарсан бол хоёр дахь нь 1969-1978 онуудыг хамарсан байдаг. Энэ ботиудад Нью Йорк Таймс сонинд хэвлэгдсэн нас барагсдын талаарх өгүүллүүдийг индексэлсэн байдаг. Эдгээр өгүүллэгүүд нь нас барагсдын нас барсан тухай мэдээлж, тэдний амьдралын чухал мэдээллүүдийг дурдаж, ажиллах явцдаа тэдний олсон чухал амжилтуудыг тоочиж бичсэн байдаг. Нью Йорк Таймсын нас барагсдын өгүүллүүдийн индекс нь сонины гол индекс дотор “Нас барагсад” гэдэг гарчигийн доор гарсан бүх нэрсийг жагсаасан байдаг. 1969 ба 1978 оны ботиуд нь 50 алдартай хүний нас барсны дараа бичигдсэн өгүүллэгүүдийг дахин хэвлэсэн байна.

Цагаан толгойн үсгийн дарааллаар жагсаасан гарчиг бүрт талийгаачийн нэр, нар барсан он, Нью Йорк Таймсын дугаар, огноо, хуудасны дугаар, багана зэргийт агуулсан байдаг. Зарим нэрс хоёр буюу түүнээс дээш удаа жагсаалтад орсон байдаг. Энэ тохиолдолд өгүүллэгийн тоо нэгээс илүү байсан гэсэн үг (нас барсан өдөр нь нэг удаа, оршуулгын өдөр нь бас нэг удаа гэх мэт). 1978 оноос хойш нас барсан хүмүүсийн хувьд Нью Йорк Таймс сонинд “Нас барагсад” гэдэг гарчигийн доор жилд нэг удаа нэгтгэсэн индекс гардгийг үзэх хэрэгтэй.

Нью Йорк Таймсын намтрын үйлчилгээ нь орчин үеийн болон нас барсан хүмүүсийн намтар болон нас барагсдын намтрын өгүүллүүдийн эх сурвалж болдог. Энэ нь сар тутамд сонин дээр гарсан намтрын холбогдолтой өгүүллүүдийг нэгтгэн хэвлэдэг. Хэвлэгдсэн өгүүллүүдийн нэлээд олон нь нас барагсдын тухай байдаг учраас энэ нь Нью Йорк Таймсын нас барагсдын өгүүллүүдийн индексийг баяжуулахад ашиглаж болдог. Үүний давуу тал нь өгүүллүүд бэлэн байдаг тул хэрэглэгч сонины өнгөрсөн онуудын дугааруудыг эргүүлэн хайх төвөгтэй ажлаас чөлөөлөгддөг. Намтрын үйлчилгээ нь сар тутам гардаг дугааруудад цаг хугацааны дарааллаар орсон байдаг. Дугаар бүхэн тухайн жилийхээ өмнө хэвлэгдсэн өгүүллүүдийн цагаан толгойн индектэй байдаг. Харин 12 дугаар сард жилийн индекс гардаг. Тэдгээр нь интернетэд NEXIS дээр байдаг.

ХАЙХ СТРАТЕГИ

Намтрын эх сурвалжийн талаар асуулт гарахад ашиглагддаг стратеги нь тухайн номын санд байгаа лавлагааны цуглувалгын төрлөөс хамааран өөр өөр байна. Тухайлбал, интернетээр холбоо хийх бололцоогүй номын сангүүдүн хувьд хэвлэмэл эх сурвалжуудад хайлт хийх арга л үлдэнэ. Үүний нэгэн адилаар санхүүгийн бэрхшээлийн улмаас Намтар ба Удмын Ерөнхий Индекс эсвэл *Орчин үеийн Зохиолчид* зэрэг цомгуудыг худалдан авч чадахгүй номын сангүүдүн хувьд өөр эх үүсвэрүүдийг тэдний оронд ашиглах хэрэгтэй.

Номын сангүүдад байгаа эх үүсвэрүүд адил байлаа ч нэгэн ижил асуултад хариулахдаа номын санчдын хэрэглэх арга барил ялгаатай байх болно. Зарим номын санч нар асуултын хариуг олох эх сурвалжийг шуудхан олж чадах бол зарим нь Намтар ба Удмын Ерөнхий Индекс, *Алдартай хүмүүсийн Цомог*

зэргээс тухайн хүний мэдээллийг хаанаас олж болохыг харна. Номын санч бүхэн янз бүрийн асуултад хариулах өөрийн гэсэн стратегийг боловсруулсан байдаг. Ийм учраас энд яригдах стратегиуд нь голчлон нэгээс дээш хувилбарыг санал болгох болно.

Хялбар лавлагааны асуултууд

Хялбар лавлагааны асуултууд нь гол төлөв хэн нэгэн хүний амьдрал болон ажил хөдөлмөрийн тухай баримтат мэдээллийг авах гэсэн асуултууд байдаг. Жишээ нь номын сангийн үйлчлүүлэгч хэн нэгэн хүнтэй холбоотой ямар нэгэн тодорхой зүйлийг (терсен он, нас барсан он, сургууль төгссөн он гэх мэт) мэдэхийг хүссэн болох юм. Мөн боловсролын зэргүүдийн жагсаалт, шагнал, хүүхдүүд, нийтлэлүүд эсвэл тухайн хүний гадаад төрхтэй холбоотой биеийн өндөр гэх мэт асуулт, гэр бүлийн байдал, одоогийн оршин суугаа хаяг гэх мэт асуултууд байж болно.

Ямар ч лавлагааны асуултын адилаар хамгийн түрүүн хийх алхам нь асууж буй хүнээс өөрөөс нь аль болох их мэдээлэл авах явдал юм. Тухайн хүн амьд сэргүүн байгаа юу? Ямар улсын иргэн бэ? Тухайн хүн зохиолч уу, улс төрч үү эсвэл эрдэмтэн үү? гэх мэт асуултуудыг тодруулах хэрэгтэй. Иймэрхүү мэдээлэл нь орчин үеийн хүмүүсийн лавлахаас хайх эсвэл түүхэн хүмүүсийн лавлахаас харах уу гэдгийг шийдэхэд туслахаас гадна ямар төрлийн лавлахаас харах вэ гэдгийг тодорхойлоход тусална. Жишээлбэл, физикч хүний талаар асуулттай тулгарвал мэдээжийн хоёр эх сурвалж нь *Шинжлэх Ухааны салбар дахь Америк Эрэгтэйчүүд ба Эмэгтэйчүүд*, Эрдэмтдийн Намтрын толь бичиг байх нь гарцаагүй. Харин энэ хоёрын алийг нь ашиглах вэ гэдэгт номын санчид тухайн эрдэмтний иргэний харьялал, амьд эсвэл нас барсан талаар асуусан асуултуудын хариу тусална. Нэр алдартай Америк физикч бол *Америкт Хэн нь Хэн бэ?* эсвэл *Шинжлэх ухаан, инженерингийн салбарт Хэн нь Хэн бэ?* зэрэг эх сурвалжууд шаардлагатай мэдээллийг өгч чадна.

Мэдээж хэрэг Намтар ба Удмын Ерөнхий Индексийн интернет дэх эсвэл хэвлэмэл хувилбарт хайлт хийх нь тухайн хүний талаарх мэдээллийг хаанаас олж болох эх сурвалжийг зааж өгөх нь гарцаагүй. Дээр дурдсан тохиолдлын хувьд тухайн физикч саяхан нас барсан байвал *Шинжлэх Ухааны Салбар дахь Америк Эрэгтэйчүүд ба Эмэгтэйчүүд*, Эрдэмтдийн Намтрын Толь бичиг алинд нь мэдээлэл байхгүй. Харин *Намтар ба Удмын Ерөнхий Индекс Шинжлэх Ухааны салбар дахь Америк Эрэгтэйчүүд ба Эмэгтэйчүүдийн түрүү үеийн хэвлэлүүдэд тус хүний талаар мэдээлэл байгаа эсэхийг хэлж өгч чадна*. Эхний эх сурвалжид мэдээлэл байхгүй тохиолдолд номын санчид хоёр дахь эх үүсвэрээс хайлт хийх боломжийг олгож болох юм.

Ерөнхий лавлагааны асуултууд

Ерөнхий агуулгатай лавлагааны асуултууд нь гол төлөв сониуч зан эсвэл хэн нэгэн хүний амьдрал, ажил үйлсийн тухай илүү мэдээлэл олж авах гэсэн хүсэлтэй холбоотой байдаг. Номын санч ийм мэдээлэл хүссэн хүнд ганц хоёр тоо баримт өгөхөд хангалтгүй харин нэлээд хэмжээний дүрслэл, үнэлгээ агуулсан материалыг өгөх хэрэгтэй. Ийм хайлтаар ихэнх тохиолдолд тухайн хүний амьдралын талаар гайгүй сайн бичсэн ганц юм уу хоёр эх сурвалжийг олоход хангалттай байдаг. Гэхдээ зарим тохиолдолд уншигч гүнзгийрүүлэн унших эх сурвалжуудыг хүсэж болох юм.

Иймэрхүү асуултууд гол төлөв орчин үеийн зохиолчид болон улс төрийн зүтгэлтнүүдийн тухай байдаг. Зохиолчдын хувьд бол *Орчин Үеийн Зохиолчид* (Contemporary Authors) хамгийн нэн тэргүүний сонголт болох нь ойлгомжтой.

Харин хүүхдэд зориулсан номын зохиочийн хувьд *Зохиолчдын тухай хэдэн цг* (*Something about the Author*) сайн сонголт болж болно. Хэрэв тухайн зохиолч маш алдар нэртэй хүн бол түүний амьдралын тухай мэдээллийг *Орчин Үеийн Хүмүүсийн Намтар* (*Current Biography*) олж болох юм. Энэ эх сурвалж нь улс төрийн зүтгэлтнүүдийн талаар хайхад маш тохиromжтой эх сурвалж юм. Нэгтгэсэн индексүүдийн аль нэг нь энэ тохиолдолд хамгийн зөв эх сурвалж болно. Улс төрийн зүтгэлтнүүд сэтгүүлд бичигдэх нь элбэг байдаг учир номын санч сэтгүүлд бичигдсэн өгүүллүүдийг олох зорилгоор *Намтрын индекс* хайж болох юм.

Хайж буй хүний талаар номын санч ч, уншигч ч сайн мэдэхгүй байгаа тохиолдолд *Алдартай хүмүүсийн Цомог* эсвэл *Намтар ба Удмын Ерөнхий Индекс* эхлэх нь хамгийн аюулгүй хувилбар юм. Энд мөн л интернет хайлтын давуу талууд илэрхий харагдана. Хэрэв тухайн хүний нэр элбэг тохиолддог нэр бол эсвэл асууж буй хүн хэрхэн бичигддэгийг нь сайн мэдэхгүй байгаа тохиолдолд (тухайн нэр Англи биш үед гарч болох л асуудал) *Намтрын Ерөнхий Индекс* дээрээс Өргөтгөсөн Комманд ашиглан хайснаар цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байрлуулсан нэрсийн жагсаалт гарч ирэх бөгөөд түүнээс хэрэгтэй нэрээ сонгож болно. Санахад ер илүүдэхгүй нэг зүйл нь нэг хүний нэр хэд хэдэн хэлбэрээр гарч ирж болохыг анхаарах явдал юм.

Түүхэн хүний талаар ерөнхий мэдээлэл хайж байгаа тохиолдолд нэн түрүүний алхам нь тухайн хүн аль улсын иргэн болохыг тогтоох асуудал юм. Ингэснээр Америкийн *Үндэсний намтар*, *Үндэсний Намтрын Толь бичиг* эсвэл өөр орны ижил төстэй лавлах руу шууд чиглүүлэх хэрэгтэй. Хэрэв ямар улсын иргэн гэдэг нь мэдэгдэхгүй байгаа бол тухайн хүн *Алдартай хүмүүсийн Цомог*, *Мериамм Вебстерийн Намтрын Толь бичиг*, *Шинэ Зууны Нэрсийн нэвтэрхий толь зэрэг эх сурвалжуудад байгаа эсэхийг нь тодруулж болно. Энэ тохиолдолд хийж болох бас нэг ухаалаг сонголт нь Дэлхийн Намтрын Нэвтэрхий Толь бичиг* юм. Учир нь энэхүү нэвтэрхий толийн хамрах хүрээ нь өргөн, орчин үеийн болон түүхэн хүмүүсийг аль алиныг нь багтаасан байдаг. Хэрэв дан ганц намтрын мэдээлэл агуулдаг эх сурвалжууд шаардлагатай ерөнхий өргөн хүрээний мэдээлийг өгч чадахгүй байгаа тохиолдолд ерөнхий болон сэдэвчилсэн нэвтэрхий толинуудад хайж болно. Энэ тохиолдолд хэрэв тухайн хайж буй хүний намтар байхгүй ч сэдэвчилсэн гарчигт нэр нь дурдагдсан бол индексийг заавал ашиглах шаардлагатай.

Судалгааны асуултууд

Номын сангийн хэрэглэгчид ялангуяа оюутнууд хэн нэгэн хүний талаар судалгаа хийж байгаа тохиолдолд илүү дэлгэрэнгүй болон тайлбартай мэдээлэл авахын тулд тэдэнд ихэнхдээ нэгээс илүү төрлийн эх сурвалжуудыг ашиглах шаардлага гардаг. Тухайлбал, тухайн хүний амьдралын талаарх ерөнхий мэдээллийг агуулсан лавлах эх сурвалж, ном, сэтгүүлийн өгүүллүүд гэх мэт хоёрдогч эх сурвалжууд зэрэг. Коллежийн оюутнуудад захидал харилцаа, тавьсан илтгэл болон бусад төрлийн бичгийн ажлуудыг агуулсан анхдагч эх сурвалжууд шаардлагатай болно. Үүний тулд *Намтрын Индекс* гэх мэт шууд бус эх сурвалжууд онцгой хэрэгтэй. Түүнчлэн үнэлгээний дэлгэрэнгүй өгүүллүүдийг агуулдаг бөгөөд цаашдын судалгааны эх сурвалжуудыг зааж өгдөг *Дэлхийн Намтрын Нэвтэрхий Толь*, *Эрдэмтдийн намтрын толь бичиг* гэх мэт шууд эх сурвалжууд чухал ач холбогдолтой. Амьд сэргүүн байгаа хүний талаар судалгаа хийх бол *Орчин цийн хүмүүсийн намтар*, Мэдээг бүрдүүлэгчид зэргээс тухайн хүний талаар бичигдсэн өгүүллэг, сэтгүүлийн нийтлэлүүдийн жагсаалтыг олох боломжтой. *Намтар ба Удмын Ерөнхий Индекс*, *Алдартай хүмүүсийн Цомог*

зэрэг нь хэвлэлийн нийтлэлүүдээс илүүтэйгээр лавлагааны эх сурвалжуудыг агуулсан байдаг болохоор ач холбогдоор бага хэдий ч хэрэв номын санч дээрх эх сурвалжуудаас тухайн хайж буй хүний талаарх шаардлагатай мэдээллийг олж чадаагүй тохиолдолд энэ хоёрын аль нэгэнд хайвал ямарваа нэгэн мэдээлэл одож болох юм.

Хэн нэгэн хүний намтрын тухай мэдээллийг интернетээс олж болно. Гэхдээ аль ч вэб сайтаас бага зэргийн мэдээллээс илүүг олох боломжгүй байдаг учраас хайлт хийж буй хүн нэлээд шийдэмгий, тэвчээртэй байх ёстой. Амьд сэруүн байгаа хүмүүс өөрийн гэсэн хувийн вэб хуудастай байж болох юм. Харин алдартай хүмүүс сонины нийтлэлд дурьдагдах боловч хайлт хийж буй хүн заримдаа маш олон холбоосуудыг дамжиж байж хэрэгтэй мэдээллээ олж авах явдал гардаг. Түүхэн хүмүүсийн талаар шуурхай бөгөөд товч мэдээлэл толилуулдаг хоёр вэб сайт нь *Biographical Dictionary ба Biography.com* юм. Дэлхийн Намтрын Индекс нь дэлхийн өнцөг булан бүрийн түүхэн хүмүүсийн 2,5 сая гаруй товч намтрыг агуулдаг. Голчлон удам судлаачдад зориулагдсан боловч хамрах хүрээ нь өргөн учраас бүх төрлийн судлаачдад тустай байдаг, зохион байгуулалт сайтай нэг вэб хуудас бол Интернет дэх Удам судлалын холбогдолтой вэб-сайтуудын Синдигийн жагсаалт (*Cyndy's List of Genealogy Sites on the Internet*) юм. Энэхүү сайт удам судлалын талаарх олон хуудсуудтай холбоотой байдгаас гадна сонины бүрэн эхүүд, ном, газар зүйн эх сурвалжууд, нас барагдын талаарх мэдээлэл зэрэгтэй холбоотой байдаг. “Амьдралууд, Намтрын Эх сурвалж” (*Lives, Biography Resource*) нь интернет дэх намтрын холбогдолтой бүхий л сайтуудын талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл олгодог. Интернет дээр хайлт хийж байгаа хүмүүс аливаа мэдээллийг хэвлэмэл эх сурвалжаас хайхад хэрэглэдэг аргуутдай төстэй аргуудыг хэрэглэх ёстой.

Удам судлаачид нь удам судлалын эх сурвалжуудаас өөрсдийн олсон гэр бүлийнхний талаарх мэдээллийг баяжуулахын тулд тэдний намтартай холбоотой дэлгэрэнгүй хүүрнэл өгүүллүүдийг ашигладаг юм. Удам судлалын судалгаанууд нь хүн амын тооллого, газрын бүртгэл гэх мэт анхдагч эх сурвалжуудад түшиглэж илүү нарийн болсон боловч олон удам судлаачид стандарт хэвлэмэл намтрын эх сурвалжаас гажсан байж болох найдваргүй мэдээллийг СД, интернетээс авч ашиглах болсон. Удам судлалын чиглэлээр төрөлжсөн биш номын сангүүд ч оюутан, бусад судлаачдын ашигладаг намтрын эх сурвалжуудыг зааж өгөх замаар удам судлаачдад туслалцаа үзүүлж чадна. Үүний нэгэн адил, оюутнууд болон түүхчдэд удам судлалын эх сурвалж, арга барилуудыг ашиглах талаар зөвлөгөө өгч ажиллах нь чухал. Хүмүүсийн намтрыг судлах явцад гарч болох зөрлөөнтэй асуудлуудыг шийдэхэд тухайн гэр бүлийн гарал үүслийн түүх тодорхой хугацаа, газар орнуудыг агуулсан эх сурвалжууд их ач тустай байдаг.

Судалгааны асуултууд нь номын санчаас энэ бүлэгт дурьдаагүй өөр олон эх сурвалжуудыг шаардаж болно. Ерөнхий болон төрөлжсөн нэвтэрхий толиуд болон *Фитцирой Дербоны Эмэгтэй зураачдын толь бичиг* (*Fitzroy Dearborn's Dictionary of Women Artists*) төрөлжсөн намтрын толь бичгүүд нь хүмүүст судалгаагаа эхлэхэд нь тус болж болох юм. Эдгээрийн олонхийг *Лавлах номын танилцуулга* (*Guide to Reference Books*) эсвэл Роберт Слокумын *Намтрын толь бичгүүд* болон холбоглох бүтээлүүд (*Biographical Dictionaries and Related Works*)¹⁶ зэргээс олж үзэж болно. Нэмж хэлэхэд, номын санч хэрэглэгч нарт номын сангийн каталог, эсвэл интернет дэх каталог, сэдэвчилсэн индекс, эсвэл төрөлжсөн намтрыг судлахыг зөвлөж болох юм. Хэрэв хайж буй хүн аль нэг салбартаа амжилтанд хүрсэн бол -жишээлбэл хөгжим байж болох юм – намтрууд, индексүүд, мөн тухайн сэдвээр бичигдсэн гарчигуудыг тодорхойлох боломжтой

бөгөөд хэрэглэгч намтрын эх сурвалжийн хүрээнээс хальж, цаашид судлах шаардлагатай эх сурвалжуудад хүрч болох юм.

Ишлэл 16.1

Хайх стратеги Алдартай зохиолчийн талаарх дээлэл

Нийтийн номын сангийн нэгэн үйлчлүүлэгч лавлахаас дундад зууны алдартай мөрдөгч гэлэн Кадфаэлийн дурийг бүтээсэн Эллис Питерсийн амьдрал, зохиол бүтээлүүдийн тухай номын санчаас асуужээ. Номын сан GaleNet-ийг ашиглах боломжтой байсан учраас номын санч Орчин үеийн зохиолчид лавлахыг сонгоод “Эллис Питер” гэж бичжээ. Мэдээллийн сан автоматаар зохиолчийн жинхэнэ нэр болох “Эдита Мэри Паргетер”-ийг зааж өгөөд, 1995 онд зохиолч нас барсантай холбогдуулан шинэчилсэн намтрыг гаргаж ирсэн байна. Хэрэв номын санч Орчин үеийн зохиолчдын хэвлэмэл хувилбараас хайсан бол 5 өөр ботийг үзэж байж зарим мэдээллийг олж авах байсан. Нэмж хэлэхэд үйлчлүүлэгч GaleNet-д байсан 11 хуудас өгүүллийг хэвлэн авч явах боломжтой болсон.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Томас Карлайлын бүтээлүүд (The Works of Thomas Carlyle) (New York, Scribner, 1898 - 1901), 28:86
2. Америкийн эрэгтэй, эмэгтэй эрдэмтэд. American Men and Women of Science, 1998-99, 20 дахь хэвлэл, (New Providence, NJ.:R.R. Bowker, 1998), 1:vii.
3. “Америкт Хэн нь Хэн бэ? 2000, 54 дэх хэвлэл Who is Who in America, (New Providence, N.J: R. R Bowker, 1998), 1:vii
4. “Америкт Хэн нь Хэн бэ?” 2000, 54 дэх хэвлэл (New Providence, N.J: R. R Bowker, 1998).
5. Энн Рикер, “Америкт Хэн нь Хэн бэ?”, Лавлах материалуудын тойм 8 (1980 оны 10/12 дугаар сар):11
6. Дээрх ном, 8
7. Дээрх ном, 9
8. Хэн нь Хэн бэ? (Who is Who?) (London: A & Black, 2000), 9
9. Линда К Саймонс, “Сонгодог хэвлэлийн лавлах” (Distinguished Classics of Reference Publishing) редактор Жеймс Реттиг, (Phoenix, Ariz: Oryx Press, 1992), 309 дэх “Үдээс хойшхи үеийн цай, Парламент ба . . . Хэн нь Хэн бэ?” (Afternoon Tea, Parliament, and . . . Who is Who?)
10. Шинжлэх Ухааны салбар дахь Америк эрэгтэйчүүд ба Эмэгтэйчүүд, 1:vii.
11. Дээрх эх сурвалж
12. Нэрсийн Шинэ зууны нэвтэрхий толь, (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1954), 1: vii
13. Франсин Фиалкофф, “Толь бичгүүдийн халз тулаан” (Duelling Dictionaries), Library Journal 123 (1998 оны 11-р сарын 15): 54

14. Үндэсний Намтын Толь бичиг, “Дутагдаж буй Хүмүүс”, редактор С.С. Николлс (New York: Oxford University Press, 1993), v
15. Роберт Бэлэй, ред. Лавлах номуудын танилцуулга, 11 дэх хэвлэл (Chicago: American Library Association, 1996), 281-317 хуудас
16. Дээрх ном, Роберт М Слокум, Намтын толь бичгүүд болон холбоглох бүтээлүүд, 2 дахь хэвлэл, 2 боть (Detroit: Gale Research, 1986)

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

Almanac of Famous People. 6th ed. 2 vols. Detroit: Gale Research, 1998.

American Biographic Archive. 1,842 microfiche. New York: K.G.Saur, 1986-1991, Series 2. 734 microfiche. 1993-1996.

American Biographical Index. 2d cum. And enl. ed. 10 vols. Munchen: K.G. Saur, 1998.

American Men and Women of Science, 1998-99. 20th ed. 8 vols. New Providence, N.J.: R.R. Bowker, 1998. Also available online.

American National Biography. 24 vols. New York: Oxford University Press, 1999. Also available online.

Australian Dictionary of Biography. 14 vols. And index (of volumes 1-12). Carlton, Victoria: Melbourne University Press, 1966-1996.

Biographical Dictionary. Available: <http://www.s9.com/biography>.

The Biographical Dictionary of Scientists. 3d ed. 2 vols. New York: Oxford University Press, 2000.

Biography.com. Available: <http://www.biography.com> .

Biography and Genealogy Master Index. 2d ed. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1980-. Annual. Also available online and on microfiche as Bio-Base.

Biography Index. New York: H. W. Wilson, 1946- . Quarterly, with annual cumulations. Also available on СД and online.

Biography Reference Bank. New York: H.W. Wilson. Available online.

Biography Resource Center. Farmington Hills, Mich.: Gale Group. Available online.

Biography Today. Detroit: Omnigraphics, 1992- . Three issues annually, plus annual hardbound cumulation.

Black Biographical Dictionaries, 1790-1950. 1,068 microfiche. Alexandria, Va.: Chadwyck-Healy, 1987.

Black Biographical Dictionaries, 1790-1950: A Cumulative Index. 3 vols. Alexandria, Va.: Chadwyck-Healy, 1991.

Bowker Biographical Dictionary. New Providence, N.J.: R.R. Bowker. Available online (Includes data from American Men and Women of Science, Who in American Art, and Who's Who in American Politics.)

British Biographical Archive. 1,236 microfiche. New York: K.G. Saur, 1984-1989; index, 1991. Series II. 632 microfiche. 1991-1994.

British Biographical Index. 2d cum. and enl. ed. 7 vols. Munchen: K.G. Saur, 1998.

Cambridge Biographical Encyclopedia. 2d ed. New York: Cambridge University Press, 1998. 1179p.

Canadian Who's Who, 2000. Vol. 35. Toronto: University of Toronto Press, 2000. 1394p.
Also available on СД.

The Complete Marquis Who's Who on СД. [СД]. New Providence, N.J.: Marquis Who's Who.

Concise Dictionary of National Biography. 3 vols. New York: Oxford University Press, 1992.

Concise Dictionary of Scientific Biography. New York: Scribner, 1981. 773p.

Contemporary Authors. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1962-. Irregular, but multiple volumes per year. Also available on СД and online.

Contemporary Black Biography. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1992-. Three volumes per year.

Contemporary Composers. Detroit: St. James Press, 1992. 1019p.

Contemporary Designers. 3d ed. Detroit: St. James Press, 1997. 981p.

Contemporary Theatre, Film & Television. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1984-. Irregular.

Current Biography. New York: H.W. Wilson, 1940-. Monthly, with an annual cumulative yearbook. Also available on СД and online.

Cyndi's List of Genealogy Sites on the Internet. Available: <http://www.CyndisList.com>.

Dictionary of American Biography. 20 vols. And Index. New York: Scribner, 1928-1937. Supplements, 1944-80. Index, 1996.

Dictionary of American Negro Biography. New York: W.W. Norton, 1982. 680p.

Dictionary of Canadian Biography. 14 vols. And Index (of Volumes 1-12). Toronto: University of Toronto Press, 1966-1998 (further volumes in preparation). Published in French as Dictionnaire Biographique du Canada.

Dictionary of Literary Biography series. Farmington Hulls, Mich.: Gale group, 1978-. Irregular. Also available online.

Dictionary of National Biography. 22 vols. London: Smith, Elder, 1908-1909. (Reprint). Supplements, 1912-. Also available on СД.

Dictionary of National Biography: Missing Persons. New York: Oxford University Press, 1993. 768p.

Dictionary of Scientific Biography. 18 vols. New York: Scribner, 1970-1980, 1990.

- Dictionary of Women Artists. 2 vols. Chicago: Fitzroy Dearborn, 1997.
- Encyclopedia of World Biography. 2d ed. 18 vols. Detroit: Gale, 1998. Also available on СД.
- Gale Biographies. Farmington Hills, Mich.: Gale Group. Available online. (Includes data from Almanac of Famous People, Contemporary Theatre, Film & Television, Newsmakers, Who's Who Among African Americans, Who's Who Among Hispanic Americans, and several other biographical sources.)
- The International Who's Who, 2001. 64th ed. London: Europa, 2000. 1743p. Available on СД.
- Lives, the Biography Resource. Available: <http://amillionlives.com>.
- Marquis Who's Who. New Providence, N.J.: Reed Elsevier. Available online.
- Merriam-Webster's Biographical Dictionary. Rev. ed. Springfield, Mass.: Merriam-Webster, 1995. 1170p.
- National Encyclopedia of American Biography. 76 vols. and index. New York: J.T. White, 1891-1984.
- New Century Encyclopedia of Names. 3 vols. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1954.
- New York Times Biographical Service. New York: Arno Press, 1970-. Monthly, Also available online.
- New York Times Obituaries Index, 1858-1968. New York: New York Times, 1970. 1136p.
- New York Times Obituaries Index, 1869-1978. New York: New York Times, 1980. 131p.
- Newsmakers. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1988-. Three issues yearly, with an annual yearbook.
- Notable American Women: 1607-1950. 3 vols. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1971.
- Notable American Women: The Modern Period. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1980. 773p.
- The Scribner Encyclopedia of American Lives, 1981-. New York: Scribner, 1998-. Irregular.
- Who Was Who, 1897-1995. 9 vols. and index (1897-1990). London: A & C Black, 1929-1995. Irregular.
- Who Was Who in America, 1897-1998. 13 vols. and index (1607-2000). Chicago; New Providence, N.J.: Marquis Who's Who, 1942-1998. Irregular.
- Who Was Who in America: Historical Volume, 1607-1896. Rev. ed. Chicago: Marquis Who's Who, 1967. 689p.
- Who's Who 1897-1998 [СД]. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Who's Who, 2000. London: A & C Black, 2000. 2278p.

Who's Who Among African Americans,. 12th ed. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1999. 1626p.

Who's Who Among Asian Americans, 1994-1995. Detroit: Gale Research, 1994. 779p.

Who's Who in Hispanic Americans, 1994-95. 3d ed. Detroit: Gale Research, 1994. 990p.

Who's Who in America, 2000. 54th ed. 3 vols. New Providence, N.J.: Marquis Who's Who, 1999.

Who's Who in American Art, 1999-2000. 23d ed. New Providence, N.J.: Marquis Who's Who, 1999. 1525p.

Who's Who in American Politics, 1999-2000. 17th ed. 2 vols. New Providence, N.J.: Marquis Who's Who, 1999.

Who's Who in Canada, 2000. 91st ed. Toronto: Global Press, 2000. 632p.

Who's Who in Economics: A Biographical Dictionary of Major Economists, 1700-1986. 2d ed. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1986. 935p.

Who's Who in Science and Engineering, 2000-2001. 5th ed. New Providence, N.J.: Marquis Who's Who, 1999. 1,500p.

Who's Who in the East, 1999-2000. 27th ed. New Providence, N.J.: Marquis Who's Who, 1998. 1197p.

Who's Who in the Midwest, 1998-1999. 26th ed. New Providence, N.J.: Marquis Who's Who, 1998. 698p.

Who's Who in the South and Southwest, 1999-2000. 26th ed. New Providence, N.J.: Marquis Who's Who, 1998. 800p.

Who's Who in the West, 2000-2001. 27th ed. New Providence, N.J.: Marquis Who's Who, 1999. 788p.

Who's Who in the World, 2000. 17th ed. New Providence, N.J.: Marquis Who's Who, 1999. 2552p.

Who's Who of American Women, 2000-2001. 22nd ed. New Providence, N.J.: Marquis Who's Who, 2000. 1705p.

Wilson Biographies Plus Illustrated. New York: H. W. Wilson. Available online.

World Artists, 1950-1980. New York: H. W. Wilson, 1984. 928p.

World Artists, 1980-1990. New York: H. W. Wilson, 1991. 432p.

World Biographical Index. Munchen: K. G. Saur. Available: <http://www.saur-wbi.de>.

НЭМЭЛТ ҮНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Cimbala, Diana J., Jennifer Cargill, and Brian Alley. Biographical Sources: Guide to Dictionaries and Reference Works. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1986. 146p.

Намтрын эх сурвалж: Толь бичиг, лавлагааны материалын лавлах 689 намтрын лавлах материалыг 30 гаруй гарчигийн дор хийсэн тайлбартай / ном зүй

Clarke, Jack. "Biographical Directories, the Fine Line Between Vanity and Pride." RQ 22 (Fall 1983): 76-78.

"Намтын директориуд: Нэрэлхүү зан, биеэ тоох хоёрын холбоо" "АНУ-д тогтмол бус хэвлэгдсэн лавлагааны ач холбогдолтой таван зуу орчим намтын директориуд" –ийн талаар хэрэгтэй мэдээлэл өгсөн.

England, Claire. "The Dictionary of Canadian Biography: A Major Bicultural Source." Reference Services Review 21 (Summer 1993): 71-76.

"Канадын намтын толь бичиг: Гол эх сурвалжууд" Канадын намтын толь бичигийн гарал үүслийг он цагийн дарааллаар тайлбарласан.

Grogan, Denis. Biographical Sources. London: Clive Bingley, 1987. 154p. (Grogan's Case Studies in Reference Work, v. 6).

Намтын лавлагааны янз бүрийн асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх тухай 107 нөхцөл байдалд тайлбарласан.

Jarboe, Betty M. Obituaries: A Guide to Sources. 2d ed. Boston: G. K. Hall, 1989. 362p.

Эмгэнэл: Эх сурвалжийн лавлах. Намтын судалгаа хийж байгаа гарал судлаач болон энгийн хүмүүст чухал ач холбогдолтой эх сурвалж юм.

Retting, James, ed. Distinguished Classics of Reference Publishing. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1992. 356p.

Сонгодог лавлах хэвлэлүүд. Англи хэлээр бичигдсэн хамгийн чухал лавлагааны материалуудаас 30 орчмыг сонгон авч тэдгээрийн гарал үүсэл, түүхэн нөхцөл байдал хөгжлийн тухай бичсэн эссеенүүдийн өвөрмөц, сонирхолтой цуглуулга юм.

Schelling, Paul E., ed. St. James Guide to Biography. Chicago: St. James Press, 1991. 870p.

Гэгээн Жеймсийн намтын лавлах. 700 орчим түүхт хүмүүсийн намтыг харьцуулж үнэлэлт дүгнэлт өгсөн эссеенүүдээс бүрдсэн лавлах.

Slocum, Robert B. Biographical Dictionaries and Related Works. 2d ed. 2 vols. Detroit: Gale Research, 1986.

Намтын толь бичиг, холбогдох материалууд. "Universal Biography," "National or Area Biography," ба "Biography by Vocation." гарчигийн дор 16 мянга орчим намтын лавлагааны материалыг, товч тайлбарын хамт жагсаасан.

Szucs, Loretto Dennis, and Sandra Hargreaves Luebking. The Source: A Guidebook of American Genealogy. Rev. ed. Salt Lake City: Ancestry, 1997. 834p.

Эх сурвалж: Америкийн гарал судлалын лавлах.

Wick, Robert L., and Terry Ann Mood, eds. ARBA Guide to Biographical Resources, 1986-1997. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1998. 604p.

Намтын эх сурвалжуудын ARB-ийн лавлах. 1986-1997 онуудад нийтлэгдсэн намтын эх сурвалжуудыг нийтэд нь авч үзсэн.

Wynar, Bohdan S., ed. ARBA Guide to Biographical Dictionaries. Littleton, Colo. : Libraries Unlimited, 1986. 444p.

Намтын толь бичгийн ARBA-ийн лавлах. 718 намтын толь бичгийн талаар Америкийн лавлагааны жилийн ном-д гарсан үнэлэлт дүгнэлтийг шинэчлэн, сайжруулж дахин хэвлэсэн лавлах юм.

ТОЛЬ БИЧИГ

Констанс Фэрчайлд

АШИГЛАЛТ БА ШИНЖ ЧАНАР

Толь бичгийг үгийг тайлах, үгийн бичлэг, бүтэц, дуудлагыг тодотгох, хэрэглэлтийг шалгах, үгийн гарал зүйн түүхийг тогтооход ашигладаг. Ямар нэг хэрэгцээгээр толь бичиг нь одоогийн хэрэглээнд үндэслэж хэлийг мөн журамлана.

Эртний Грек ба Ромд Үгийн жагсаалтыг ашигладаг байсан. Харин Латин гар бичмэлд томъёоллыг тодотгох буюу эртний герман, роман, кельт ярианы хэлэнд томъёо нэвтрүүлэхийн тулд эрдэмтэд *дэвтрийн хөвөө буюу мөрцүйийн хооронд тайлбар* оруулж эхэлснээр Дундад зууны үед толь бичгийн ухагдахуун анхны хэлбэрээ олсон гэдэг. Эдгээр тайлбар хэл харьцуулалтын хувьд маш чухал бөгөөд хоёр хэлний эртний үндсийг илтгэнэ.¹

Английн хэл зүйч Гэрлэндийн Жон (Joannes de Garlandia) суралцагсдад ашиглуулах зүйлчилсэн Латин үгийг жагсаасан *цуглуулгаа* гарчигласан үе 1225 оны орчимд хүртэл латин томъёолол толь бичиг (Dictionarus) гарсангүй.² Эрдмийг сэдвээр нь хуваах ёстой гэсэн ухаан ноёрхож байсан учраас эртний үгтэй номуудыг эмхтгэгчид зүйлчлэн ангилахыг эрхэмлэж байжээ. Уялдаатай сэдвүүд сарних учраас цагаан толгойн дэс дарааллыг няцааж байсан юм. Одоо бол асуудлыг компьютер ашиглан шийдэж болох болжээ. Цагаан толгойн дэс дарааллыг зүй зохистой гэж эртний хэвлэгчид таньжээ. Харин лавлагааны номд цагаан толгойн дэс дараалалыг 1600 оныг хүртэл ашигладаггүй байсан.

Өнөөдөр оюуны хорхойг дарах, текст дэхь үгийн утгыг ялгах, утгын сүлжээг тайлахад толь бичгийг ашигладаг хэдий ч гар бичмэлийг утгачилах, эсвэл бичиж байгаа хүмүүс толь бичгийг үзэж байна. Дэлгэрэнгүй толь бичиг нь гар бичмэлийг ашиглах, зөв бичихийн туйлын хэмжүүр болдог учраас хүмүүс номын сан уруу утасдаж, дэлгэрэнгүй толь бичгээс үзэж өгөхийг хүсдэг. Албан газарт болон гэрт байдаг ширээний толь бичигт олдохгүй үгийн тайлалыг дэлгэрэнгүй толь бичгээс олдог.

Толь бичиг нь яаж хэрэглэвэл зохих эдүгээ хэрэглээ, яаж хэрэглэж ирсэн *уламжлалт хэрэглээ* аль алиныг өгүүлнэ. Энэ хоёр арга барилын аль алиныг баримтлагчид байдаг тул уламжлалыг баримтлах нь зүйтэй гэдэг. Нөгөө нь энэ өөрчлөлтийг толь бичигт тусгах нь зүйтэй гэдэг. Сүүлчийнхийг өнөөгийн гол гол толь бичиг баримталж зохиогдсон болно. Энэ эдүгээг баримтлагсад одоогийн толь

бичгийн стандартыг тогтоож, уламжлалт хэрэглээг дэмжиж, этгээд үг мэргэшлийн үгээр хэлийг бузартуулахаас сэрэмжил гэдэг. Энэ баримтлалыг эртний толь бичиг зүйчид баримталсан бөгөөд харин дэлгэрэнгүй толь бичиг зохиогчид л энэ баримтлалыг орхижээ. Зарим ширээний толь бичиг, тусгай хэрэглээний толь бичигт уламжлалт арга барилыг илүү баримталдаг. Тодорхойгүй төлвийн үйл үг ба (to)-ийн завсарт дайвар үгийг заавал хавчуулах мэтийн зөрчилтэй хатуу дүрэм нь хэрэглэгчийн урмыг хугалж болно. *Уламжлал баримтлагч фаулерийн орчин цагийн англи хэлний шинэ ашиглалт толь бичигт The New Fowler's Modern English Usage (3d ed.)* “(to) гэсэн сул үг ба тодорхойгүй үйл үгийн хооронд энгийн дайвар үг хэрэглэхэд туйлын хорио тавих шаардлагагүй гэж дүгнэсэн байдаг.”³

Орчин үеийн толь бичиг зохиогчид хатуу тодорхойлсон уламжлалт баримтлал нь дүрсэлж байгаа үгнийхээ нийгмийн хандлагыг тусгаж чадахгүй байна гэж таньсан байдаг. Ийм учраас орчин цагийн толь бичиг хэрэглэгчийн олноороо хүлээж авах чанарыг хангах нийгмийн хэрэглээний зарим толь бичгийг багтаасан байна.

Толь бичигт байдаг мэдээллийн төрлүүд

Толь бичиг нь үгсийг тайлалтай нь хамт цагаан толгойн дэс дарааллаар багтаадаг. Ерөнхийдөө үгийн хэл зүйн үүсэл, үгийн ангилал, үгийн бүтэц, зураас зурлага, янз бүрийн бичлэг дуудлагыг заадаг. Үүр үг нь үгийн хувилбар, үүсмэл үгс, гарвал буюу үгийн түүх, ижил утга, тонгоруу утга, хэрэглээ олдмол утга, хэрэглээний тэмдэглэл, тайлбар ишлэл ба жишээ, зурагт тайлбар зэргийг багтаадаг. Ерөнхий толь бичиг нь бүх сэдвийг хамарч газрын нэрс, газар зүйн нэрсийн лавлах, газрын зураг ба гадаад үгийн жагсаалт гэх мэтийн өвөрмөц чанартай юм. Энэ үгийн сангийн бус материал нь толь бичгийн гол зорилго бус бөгөөд үүнийг хэвлэн нийтлэгч толь бичгийг зузаан болгох буюу худалдан авагчийг илүү татах гэж л нэмдэг.

Толь бичгийн төрлүүд

Дэлгэрэнгүй толь бичиг гэдэг нь зузаан толь бичгээс үүссэн буюу хураангуйлсан бус, толь бичгийг зохиож байхад хэрэглээнд байгаа хэлний бүх үгийг багтаах гэж оролддог. Нэгэн цаг үед хэрэглээнд байгаа ганцхан бүтээлд багтаана гэдэг бол бараг бүтэшгүй зорилго юм. Эдгээр толь бичгүүдийг хэрэглээний эв дүйг бодож нэг зузаан буюу олон ботиор бүтээдэг юм. Энэ эвгүйг давах шаардлага нь зузаан толь бичиг дээр үндэслэн *төвчилсон* буюу ширээний толь бичиг ба шилмэл толь бичиг зохиолгодог. Ширээний толь бичгийг тодорхой түвшний сурагчид болон насанд хүрэгчид, их сургуулийн оюутны түвшинд зориулж зохионо. Үгийн гаралын толь бичиг, этгээд үгийн толь бичиг, үг туслагч, хоёр хэлний толь бичиг, нутгийн аялгууны толь бичиг, өргөн хэрэглээний толь бичиг гэж янз бүрийн зорилгод үйлчлэх тусгай төрлийн толь бичиг зохионо. /ишлэл 17.1-ийг үзнэ үү/ Энэ тусгай толь бичгийн гарчиг бүрийг энэ бүлгийн сүүлд авч үзнэ.

Ишлэл 17.1

Төрөлжсөн толь бичгүүд

Үгийн гаралын толь бичиг. Үгийн үүслийн болон гаралын толь бичиг, үг бүрийн түүхийг хэлний үүднээс үүссэн ба өнгөрсөн бичлэгээс жишээ авч үзүүлдэг.

Этгээд үгийн толь бичиг. Этгээд үгийн толь бичиг нь ердийн, ярианд хэрэглэдэг томъёог тайлна. Эдгээр томъёолол нь мэргэшлийн үг, олхио үг, хэрэглээнд ордог ба гардаг түр зуурын үгийг хамарч болно.

Үг туслагч. Үгийн сан нь төгс утгат ба тонгоруу утгат үгийг ердөө л тайлалгүй агуулна. Түүний зорилго нь зохиогчдыг нөхөн болон илүү онцлог үгээр хангана.

Хоёр хэлний толь бичиг. Хоёр хэлний толь бичиг нь хоёр хэсэгтэй. Толь бичгийн нэг хэлэн дээр байгаа томъёо нь нөгөө хэлний үгийн тайлалтай. Хоёр хэсэг нь үүнийгээ эргүүлээд тайлсан байна гэсэн үг .

Нутгийн аялгууны толь бичиг. Хэлэн дотор байгаа үгийн орон нутгийн янз бүрийн хувилбар хэрэглээг өгүүлнэ. Энэ толь бичигт этгээд үг ч хамарагдаж болно.

Хэрэглээний толь бичиг. Хэрэглээний толь бичигт нь өнгөрсөн үед хэрэглэж байсан байдал дээр үндэслэн одоо яаж хэрэглэх ёстойг заадаг.

ҮНЭЛГЭЭ

Толь бичгийг үнэлэхэд толь бичгийн чанар чансаа, нягт нямбай байдал асар чухал. Толь бичиг нь лавлах хэрэглээнээсээ илүү тусгай хэрэглэгчдэд /жишээ нь ахлах ангийн сурагчдад/ зориулагдах ба тусгай зорилгыг /этгээд хэллэгийг тодорхойлж тайлах г.м/ биелүүлнэ. Ийм учраас энэ зорилгоо хэрхэн биелүүлж байгаа болон зориулагдсан хэсэг бүлгийнхээ хэрэгцээг хэр зэрэг сайн хангасныг тунгаах нь ярвигтай ажил. Энд толь бичгийн цар хүрээ, формат, ижил толь бичигтэй ашиглахад хялбар эсэхийг харьцуулах нь үнэлэх явцад ихэнхдээ тус болно.

Формат

Нүсэр зузаан дэлгэрэнгүй толь бичгүүд нь ховорхон хэвлэгддэг. Ийм толь бичиг тоогоор цөөхөн, тэднийг номын сангийн мэдээлэлд дэлгэрэнгүй шүүн тунгаадаг учраас үнэлж, дүгнэх олон асуудал болдоггүй. Дэлгэрэнгүй толь бичиг нь толь бичгийг хийж байх үед хэлэнд хэрэглэж байгаа үгийг аль болохоор багтаадаг. Одоогийн дэлгэрэнгүй толь бичиг 300000-аас 600000 үүр үгийг багтаасан байдаг. Мөн олонтаа дайралддаг хураангуйлал, товчлол, хэвшмэл хэллэг, техникийн нэр томъёо, гадаад болон зээлдмэл үг англи хэлэнд орсон гадаад үг ба олхио үгийг мөн багтаана. Толь бичигт төгс утгат үгс, тонгоруу утгат үгс, ишлэл, зураг мөн үгийн гаралын жагсаалтыг дагалдуулж болно.

Анх хэлний өргөн хүрээтэй толь бичиг гарсан XVIII зуунаас хойш дэлгэрэнгүй толь бичгийн бодлогод өөрчлөлт гарчээ. Эртний толь бичиг зохиогчид бичлэг хэрэглээний зөв стандарт тогтоох гэж найдсан ба “доод” буюу бүдүүлэг үгийг орхижээ.⁴ Энэ хандлага XX зууны дунд үе хүртэл үргэлжлээд, хэлний хувьсал ба өөрчлөлт нь зөв бичих онолын стандартаас хэрэглээ нь илүү болохыг толь бичиг зохиогчдод ойлгуулсан байна. Этгээд үг, мэргэшлийн үг дэлгэрэнгүй толь бичигт өөрийн байраа эзэлсэн хийгээд орчин цагийн толь бичиг зохиолгод үзүүлэлт болон ашиглагдаж байна.

Өргөн дэлгэр гэдэг нь бараг хурааж, хумхиж болохгүй хэмжээ гэсэн үг бөгөөд өдөр тутмын хэрэглээ нь товч буюу ширээний толь бичгийг хийхэд хүргэдэг. Ширээний толь бичиг гарчиг буюу танилцуулгад заасан зорилтыг биелүүлсэн эсэхээр шүүгдэнэ. Ахлах ангийн сурагчдын толь бичиг нь ахлах ангийн хүүхдийн зохион бичлэг зохиоход хэрэглэгдэх үгсийг хамрах ёстай. Коллежийн ширээний толь бичиг нь коллежийн оюутан ба бусад насанд хүрэгчдийн хэрэглэдэг толь бичгийн түвшин юм. 50000-200000 үүр үтгэй, чанартай ширээний толь бичиг бол ихэнх хүмүүст хангалттай толь бичиг юм.

Саяхны технологи нь лавлагааны гарын авлагуудыг СД, уян дискууд, онлайн өгөгдлийн сан зэргээр хийхэд хүргэсэн. Энэ нь англи хэлний бүтэн бичлэгийг болон интернэтэд байгаа гадаад хэлний толь бичгүүдийг судлах боломж юм. Бүрэн бичвэртэй ном нь өдөр сар дурдаагүй бол зохиогчийн эрх шаардахгүй хуучирсан ном байdag учир интернэтийн эх сурвалжийг ашиглахдаа болгоомжтой хандах нь зүйтэй. Эдгээр ном бол түүхийн талаар зарим нэг сонирхолтойгоос биш өнөөгийн лавлагааны ажилд хүчин төгөлдөр бус юм. Ерөнхийдөө интернэтийн эх сурвалжийн хэрэглээг хэвлэмэл эх сурвалжийг хэрхэн үнэлдэгтэй адилаар үнэлнэ. Ийм интернэтийн эх сурвалж, хуучирсан муу утгалсан ба баримтаар хомс бол тэднийг их л болгоомжтой ашиглах ёстай.

Электрон хэлбэрийн давуу тал нь олон зүйл рүү орох боломжтой, компьютерээр хайх, хэвлэхэд цаг хэмнэдэг. Хамгийн сайн боловсорсон электрон толь бичигт түлхүүр үгийн болон Boolean оператор (Бүлэг 5-ыг үзнэ үү) нь үгийн тайллыг болон үүр үгийг эрж олох боломжийг олгоно. Ишлэл авсан зохиогчдыг иш татсан жишээ болгон ашиглана. Өдөр заасан ишлэлтэй бүтээлд тодорхой хугацаанд хэрэглэж байсан бүх үгийг олж болно. Хэвлэхгүйгээр хэвлэлийн газрын өгөгдлийн сангаас шууд хайх боломжтой мэдээллийн санд мэдээллийг техникийн хувьд оруулах болсон учраас бүхий л хэлбэрийн компьютержуулалт нь толь бичиг хийх арга барилыг өөрчилж байна.

Цар хүрээ

Толь бичгийн цар хүрээг толь бичгийн өмнөх үг буюу танилцуулгад заадаг. Коллежийн түвшинд зориулсан толь бичиг нь одоогийн хэрэглээний болон үгийн хэл зүйн үүсэл, товч түүхийг тайлснаа багтаана. Хэдийгээр радио, телевизийн нэвтрүүлэгчид стандарт дуудлагыг баримталж орон нутгийн дуудлагыг хэрэглэдэггүй ч гэлээ дуудлагын түлхүүр нь бүх ерөнхий толь бичигт зайлшгүй байх ёстай. Газар зүй болон тусгай нэр мэтийн нэрсийн нэмэлт жагсаалт нь сайн лавлагааны фондгүй гэрээр ном хэрэглэгчдэд тустай бөгөөд эдгээр жагсаалт нь номын санд төдий л хэрэг болохгүй билээ. Үгийн тайллыг дагасан жижиг зураг шиг зургууд зайлшгүй шаардлагатай бус ба гэхдээ толь бичгийг сонирхолтой болгож нэмэлт мэдээлэл өгч байдаг. Том өнгөт зургууд анхаарал татахуйц байдаг хэдий ч жижиг зургуудтай адил хэрэгцээтэй байдаггүй.

Ижил төрлийн толь бичгүүдийн харьцуулалт

Ижил төрлийн хоёр болон түүнээс дээш толь бичгийг харьцуулахын тулд нийтлэг хэсэг үгийг шилж аваад толь бичиг бүрт үг тус бүрийг яаж тайлсаныг харьцуул. Дуудлагын тогтолцоондоо нямбай ойлгогдох чанар, үгийн тайлалдаа утга тодрохыг нь хар. Үгсийг яаж хэрэглэгдгийг тайлбарласан үгээр илэрхийлсэн жишээ байх ёстай. Толь бичиг бүрт оруулсан үгийн хүрээг шалгахдаа нийтлэг бус зарим үгийг сонгох нь сайн ухаан. Оруулсан үгэнд байгаа хураангуйллыг сайн тайлсан эсэх, хураангуйлсан үгийн жагсаалт нь хуудасны доор гэх мэт харагдахаар байгаа эсэхийг үз. Хэвлэлийн хэмжээ хүүхдийн буюу настай хүний хувьд бодох ёстай зүйл мөн.

Эх сурвалжийн баталгаат байдал

Хэвлэн нийтлэгчийн утгын товчоо ерөнхий толь бичгийг зохиодог учраас хувь зохиогчийн эрдэм чадварыг шүүн дүгнэх нь бэрх зүйл мөн. Хэвлэлийн газрын нэр хүнд, чанар чансаа нь толь бичгийн чанарыг шүүн тунгаахад эцсийн эцэст хамгийн чухал хүчин зүйл мөн. Хэвлэлийн газрын нэр хүнд нь өмнөх хэвлэлээсээ буюу ижил төрлийн хэвлэлээс үүдэн бий болдог. Үүнийг тооцох ёстой. Гэвч анхны сайн хэвлэл нь хоёрдугаар хэвлэлийг хангалттай утгалж, эдүгээчилнэ гэсэн үг биш. Нэрд гараагүй хэвлэлийн газар маш сайн толь бичиг гаргах нь бий. Маш нэртэй хэвлэлийн газар тааруу юм гаргах нь бий. Шүүн тунгаахад туслахын тулд номын сангийн лавлагааны номын санчид хойт америкийн хамгийн нэртэй хэвлэлийн газруудыг латин цагаан толгойн дэс дараалаар Гейж боловсролын хэвлэх (Gage Educational Publishing, Canada), Harcourt Brace, HarperCollins, Houghton Mifflin (Америкийн Херитейж толь бичгүүдын хэвлэлийн газар), Macmillan USA, Merriam-Webster, Оксфорд их сургуулийн хэвлэх Random House ба WordBook-ийг мэдэх хэрэгтэй.⁵

Мэдээллийн үнэн бодитой байдал

Толь бичигт бичлэг, үгийн тайлал гэсэн хоёр төрлийн бодитой байдал бий. Бичлэгийн бодитой байдал нь онолын дүрмээс илүү хэрэглээний асуудал болдог. Сүүлийн үеийн толь бичигт бичлэгийн эдүгээг үзвэл тэр үг хэр зэрэг одоогийн бичлэгтэйг хянах ёстой. (жишээ нь “aeroplane” гэхээсээ илүү “airplane” гэж бичдэг) Энэ өөрчлөлт хувьслаар үүссэн ч гэлээ цэг зураасны асуудал бол толь бичигт чухал юм. Хуучин зураастай on-line байсан бол одоо online гэсэн нэг үг болжээ.

Үгийн тайлал нь тодорхой, нэгдмэл томъёололд үгийн утга, санааг тодорхой тусгах ёстой. Хүмүүсийн сайн мэдэх утганаас илүү мэдээллийг өгөхгүй учраас үгийн утгыг тайлахдаа ижил үндсэн дээр суурилсан аливаа үг буюу тайлсан утгыг үгийн тайлал хийхдээ хэрэглэх хэрэггүй.⁶ Зургаар үзүүлсэн жишээнүүд өсвэл уран зохиолоос авсан ишлэлүүд нь өгүүлбэр доторх үгийг тайлахад тус хүргэнэ.

Шинэчлэгдсэн байдал

Үгийн хэрэглээ байнга өөрчлөгдж байна. Этгээд үг стандарт хэрэглээ болдог ба стандарт үг хэрэглэгчийн санаагүй шинэ утга авах нь бий. Энэ нь поп хөгжим, энгэр зөрүүлэх гэх мэтийн нэр томъёолол нийтэд түгээмэл хэрэглэгддэг болсон. Бүдүүлэг буюу олхио үг гэж үздэг үгийг толь бичигт оруулахыг хэвлэлийн газар заримдаа дүргүйцдэг учраас ерөнхий толь бичигт энгэр зөрүүлэх нэр томъёог илэрхий тайлахад бэрхшээл гардаг. Ийм үгсийг этгээд үгийн толь бичигт сайн тайлсан байдаг. Ийм үгсийг хуучирсан толь бичигт сайн тайлаагүй бөгөөд ялангуяа зохиолчид энэ талаар эдүгээ хэрэглэхийг их л болгоомжилвол зохино. Ахлах сургууль буюу их сургуулийн оюутан мэтийн хэрэглэгчийг онцгойлон анхаарч, мэдрэгдсэн хэрэглээнд үндэслэж сүүлийн үед хэрэглэгдэж байгаа үгсийг оруулах, хасахаа утгын товчоо ихэнхдээ тодорхойлдог.

Хэлхээсжүүлэлт

Цагаан толгойн үсгийн дараалалын улмаас ерөнхий толь бичиг хэлхээсүүдийг шаарддаггүй. Ишлэлийг их хэрэглэсэн толь бичигт хэлхээсжүүлэлт маш чухал, учир нь янз бүрийн материалыг ашигласан байдаг. Зохиолчдоор мөн хэлц хэллэгийн түлхүүр үгээр хэлхээсийг цагаан толгойн дэс дараалалд оруулаагүй

бол сайн ишлэлтэй номд зохиолчийн хэлхээс шаардагдана. Мөн шаардлагатай хүссэн хэллэг номд байхгүй байна гэдгийг мэдэхийн тулд олон зүйлийг нягтлан үзэж цаг их үрсэн ажил болдог учраас хэлц хэллэгийн хэлхээс маш чухал байдаг.

СОНГОЛТ

Фондын бүрдүүлэлтэнд шинэ толь бичгийг сонгохдоо номын сангийн үйлчлүүлэгчдийн эрэлт хэрэгцээ, номын санд байгаа толь бичгүүдийн ашиглалт болон номын сангийн санхүүгийн боломж бололцоо зэргийг тооцож үзэх шаардлагатай. Хуучин номыг дахин авч нехен бүрдүүлэлт хийх ерөнхий чиглэл байдаг ч үүнийг судалгааг тооцолгүйгээр хар аянд нь хийж болохгүй. Интернэтэд байгаа толь бичгийг ашиглаж болохыг тооцох ёстой. Харин интернэтээр хайлт хийхийн дутагдалтай талыг энэ бүлгийн аль нэгтээ дурдсан тул сүүлийн үеийн хэвлэмэл толь бичгүүд номын санд зайлшгүй байх хэрэгтэй юм.

Ширээний толь бичгийг тусгай насны болон эрдэмжсэн тувшиний хүмүүст зориулж зохиодог учраас толь бичгийг сонгохдоо номын сангийн лавлагааны номын санчид үүнийг анхаарч үзэх ёстой. Ахлах ангидаа ашигладаг байсан толь бичгээ их сургуулийн оюутан хэдийгээр оюутны тувшиний биш гэдгийг мэддэг гэлээ ч танил толь бичгээ шаардах нь бий. Харин оюутны тувшиний толь бичиг ахлах ангийн сурагчдын номын санд байх нь сайн сурлагатай сурагчдад хэрэг болдог. Толь бичиг худалдаж авах заавар ба толь бичиг судалгааны өгүүлэл тусгай толь бичгийн түвшинг заадаг. Эрдэмтэд болон үл мэдэх зүйлээ судалж байгаа хүмүүс *Харвардын хөгжмийн шинэ толь бичиг, Брюерийн хэлц ба шог цлгэрийн толь бичиг, гадаад хэлний толь бичиг, Оксфордын англи хэлний толь бичиг* мэтийн сэдэвчилсэн дэлгэрэнгүй толь бичгүүдийг шаардана. Дүрслэл 17.1-д нэг үгийн утгыг хөгжмийн тусгай толь бичиг ба дэлгэрэнгүй толь бичигт хэрхэн ялгаатай тайлж байгааг харуулжээ.

Дэлгэрэнгүй толь бичиг эхлээд маш үнэтэй мэт санагдаж магад. Яагаад гэвэл ийм төрлийн толь бичиг тэр болгон хэвлэгдээд байдаггүй ба туршлагаас үзэхэд дэлгэрэнгүй толь бичгийг салж унатаал нь хэрэглэдэг. Ийм толь бичиг урт удаан хугацаанд, насан туршид хэрэглэгддэг учраас тохирсон үнэтэй байdag. Бусад төрлийн толь бичгүүд номын санд ихээр хэрэглэгддэг ба мөн хатуу хавтсандаа таарсан илүү үнэтэй байdag. Нимгэн цаасан хавтастай толь бичгүүд үгийн хязгаарлагдмал сантай, хязгаарлагдмал тайлалтай, эдэлгээ богинотой байdag тул хатуу хавтастай толь бичгийн адил номын санд тийм ч тохиромжтой бус байdag. Бага оврын толь бичгүүд хулгайд өртөмхий байдаг учраас хамгаалалт илүүтэй байх шаардлагатай байж ч болох юм. Гарчгийг их урласан толь бичигт болгоомжтой хандах хэрэгтэй. Ийм толь бичиг ихэнхдээ ширээнийх байдаг ба анхаарал татсан зурагтай, их өндөр үнэтэй, нэмэлт бичвэргүй байдаг.

Англи хэлний Уэбэстэр олон улсын гуравдугаар шинэ толь бичиг, дэлгэрэнгүй буюу Бартлетийн *танил ишлэлийн толь бичгүүд*, байнга хэрэглэгддэг толь бичгүүд ямарч лавлагааны фондод үндсэн материал нь болж байдаг. Номын сангийн хэрэглэгчид эдгээрийг нэрээр нь мэддэг ба их сургуулийн ч бай нийтийн ч бай ямарч номын санд байх ёстой гэж үздэг. Эдгээрийн талаар эл бүлгийн сүүлчийн хэсэгт үзнэ.

Номын дэлгүүр, их дэлгүүр, хямд номын дэлгүүрүүдээс олддог англи хэлний ерөнхий толь бичгийн тархалт нь замбараагүй. Толь бичиг хэвлэгчид ижил гарчигтай олон толь бичгийг ихэнхдээ хэвлэдэг. Энэ тархи эргүүлэлтийн нэг нь Уэбэстэр (*Webster*) гэсэн гарчигтай байдаг. Уэбэстэрийг зохиогчийн эрхгүй хэвлэдэг. Ноах Уэбэстэрийн шууд уламжлалаар хэн ч толь бичиг хэвлэж болно. Хэд хэдэн хэвлэгсэд Уэбэстэр дэлгэрэнгүй гэсэн нэртэй бөгөөд их хэмжээгээр,

хямдруулсан үнэтэй хэвлэх зорилготой. Тийм толь бичгүүдийг хэн хэвлэсэн, давуу тал, ширээний том толь зэрэгтэй хянаж харьцуулж үзэлгүйгээр худалдаж авах хэрэггүй. Бусад эх сурвалжуудаас авсан хуучин материалыг дахин хэвлэсэн байж болох талтай.⁷

Дурслэл 17.1

1997. Нью-Йорк, Рэндом хаус үг үсгийг хянаж эдүгээчилсэн 2-р хэвлэл Уэбэстэрийн Рэндом хаус дэлгэрэнгүй толь бичгийн 162 хуудасны үгийг 1986, Харвардын их сургуулийн Белкнап хэвлэлийн, Массачусат, Кэмбриджийн Харвардын хөгжмийн шинэ толь бичгийн 76-р хуудасны band үгтэй харьцуулбал тусгайлсан хөгжмийн толь бичиг зөвхөн хөгжимтэй холбоотой үгийг тайлсаныг тэмдэглэтигэй. Зөвшөөрлөөр дахин хэвлэв.

Band¹ нэр үг 1 хүн, юм, адгуусын хамтран нэгдэх, ажиллах, хамт үүрэг биелүүлэх, цогц, бүлэг, band of protestors. эсэргүүцгч бүлэг.

2. Хөгжим, хөгжмийдийн хэсэг, Tусгай төрлийн хөгжмийг нэгдэж тоглох rock band. Calypso band .

Хаан Чарлезийн хувийн хөгжмийн зэвсэг, марш буюу задгай тоглоно. Dance band-ыг уз.

3. Нуудийн омог аймаг, Бүлэг хүмүүсийн цугларч ан хийх, нүүх хөгжим багтаж болно.

ба будаллах.

4. Хуулийн гадуур бүлэглэн амьдрасад хөгжим\ military music \

a renegade band

6. To beat the band. Хар яриа.

найрал хөгжим\ day the beat the band. Хур бороо элбэр

3. Барууны хөгжмийн оров.

Үйл уг 6. хамтрах, хорших 7, ханлиг хөгжим, жааз хөгжим,

together to oust the chairman .

Тэднүүс даргыгаа халаг гэж бүлэглэв.

Téstay uttra gang, бүлэг, group \хэсэг\ body \хоршил\ set \дүйц\ society

\нийтэмлэг\ association \нэхэрлэл\ assemble \чуулга\ company гэдгийг уз.

Band. Цөөхүүлээс том хөгжмийн чуулга.

Английн хэрэглээ нь

найрал хөгжим.

17-р зууны чуулга нь

Vingt-quatre violons du

ro la grande bende. Mariachi band . ихэнхдээ үлээвэр чуулга 24 хуур.

2. Үлээвэр хөгжмийн чуулга. Мөн цохиулур

Brass band \туулин

Цэргийн хөгжим \

symphonic band \эрчимтэй, элбэг, дэлбэг. it rained all \

хөгжим\ day the beat the band. Хур бороо элбэр

Уламжлалт хөгжмөөс томхон чуулга. Хеөргөн болох, холболох They banded

бүхийн хөгжим,

чавхдаст хөгжим гэх

мэтийн язя язын

хөгжмийн ойлгоно.

4. Найрал хөгжмийн

туулин болон цохиулурт хөгжмийн хэсгийг хэлнэ.

Эргэлзсэн үедээ шүүмжүүдийг унших, стандарт нэртэй эсэхийг үзэх хэрэгтэй. Тайлбар толь бичиг, *Атлас ба Толь бичгүүд буюу Кистерийн насанд хүрэгсэд болон залууст зориулсан шилдэг толь бичиг: Харьцуулсан лавлах гэх мэтийн хэд хэдэн толь бичгийг харьцуулсан толь бичиг худалдаж авах зааврыг үзвэл төөрөгдлийг арилгана.*

ЧУХАЛ ЕРӨНХИЙ ЭХ СУРВАЛЖУУД

Энэ хэсэгт сургууль, нийтийн болон эрдэм шинжилгээний номын сангийн лавлагааны фондын хэд хэдэн төрлийн толь бичгүүд ба гарын авлагыг тайлбарлана. Ангилал тус бүрээр хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг маш цөөн тооны толь бичгийн талаар тодорхойлж ярина. Толь бичгийн нэрсийг энд дурдахгүй учраас Нэмэлт унших материалд дурдагдсан толь бичгийн жагсаалтаас үзэж болно.

Дэлгэрэнгүй толь бичиг

Англи хэлний Уэбэстэрийн олон улсын гуравдугаар толь бичиг, Уэбэстэрийн Рэндом хаус дэлгэрэнгүй толь бичиг засварласан 2-р хэвлэл, Англи хэлний фанк, Уагналсын шинэ стандарт толь бичиг гэсэн гуравхан сайн дэлгэрэнгүй толь бичиг байдаг.

1961 онд анх хэвлэгдсэн *Webster's Third* нь нэмэлтийн хэлбэрээр шинэ үгээр тогтмол шинэчлэгдсэн хэдий ч уг толь бичгийг бүрэн засварлах хэрэгцээ бий. Гэхдээ энэ толь бичиг Хойд америкт хэвлэгдсэн хамгийн нэр хүндтэй толь бичиг

хэвээрээ байгаа бөгөөд ихэнх хэрэглэгчид энэхүү толь бичгийг бичлэг болон үг тайллын хувьд хамгийн чанартай толь бичиг гэж үздэг. Үг хэрэглээний тайллын хувьд уг толь бичиг 1950 оны хэрэглээг тусгасан нилээд хуучирсан толь бичиг юм.⁸ Гэвч Уэбэстэр гуравдугаарын маргаантай олон хэрэглээг шатлан тайлсан, шинэчлэгдсэн толь бичиг бол англи хэлний хэрэглээний *Мерриам-Уэбэстэр толь бичиг* бөгөөд *Мерриам-Уэбэстэрийн хавтас* сангаас ойрмог хэрэглээний олон тэмдэглэлийг авчээ.

Уэбэстэр гуравдугаарыг анх гарахад олон судлаачид гуравдугаар хэвлэлийг зохиохдоо эдүгээчлэлээс уламжлалт чиг шугам руу өөрчлөгдөх явдлыг зөвшөөрсөн тухай сэтгэл дундуур байсан. *Нью-Йорк таймс* сонин болон бусад сонин сэтгүүлд шүүмжүүд гарч байв. (Ишлэл 17.2-ыг үзнэ үү). Зарим судлаачдад намтрин хэсэг, өмнөх хэвлэлийн газрын нэрийг орхигдуулсан явдал таалагдаагүй. Гэвч эдгээр өөрчлөлт уламжлалын өөрчлөлтийг л баримталжээ. Эдүгээчлэл 1843 онд *Noah Webster*-ийн зохиогчийн эрхийг Мерриам-Уэбэстэр худалдаж авсанаас хойш үргэлжилсэн билээ. Зарим судлаачид үүнийг зөвшөөрчээ. (Ишлэл 17.3-ыг үзнэ үү).

Ишлэл 17.2

Эдүгээчлэх санал

Вашингтон Санди Стар сонины 1961 оны 09 сарын 10 ны дугаарт хэвлэгдсэн *Webster's Third New International*-ын шүүмжид шинэчлэх саналыг хатуу баримталжээ.

It “Ain’t” Good

“Мерриам – Уэбэстэр дэлгэрэнгүй толь бичиг нь 1934 оноос хойших анх удаа бүрэн засварласан шинэ хэвлэлдээ гайхмаар олон үг үсгийн засвар хийжээ. Эдгээр үг үсгийн засвар бидний хэсэг хүмүүсийг сайжруулав уу, муутгав уу, өөрчлөхийн тулд өөрчилж, уламжлал баримтлагсдыг эсэргүүцүүлэх гэсэн үү гэсэн цочролд хүргэв. Энэ утгаар энэ бүх толь бичгийн цочроож байгаа зүйл нь нилээд соёлтой яригчид америкийн ярианд одоо хэрэглэдэг болсон *aint* гэдэг нь нилээд хүндэтгэх санал болоод байна.”

“Бүдэг боловч зөв толь бичгийн 1934 оны хэвлэлээс гарцаагүй хол хөндий юм. Бидний саналаар *ain’t* гэдэг нь соёлтой нийгмийн ирмэгт байгаа хүмүүсийн хэрэглэдэг аялгууны татлага, соёлжоогүй илэрхийлэл байлаа. Харин одоо өөр бусад үгийн хамтаар бүдүүлэг үг, хүндтэй хэллэг болж, үндсээрээ ая таагүй, зайлшгүй бус, дүрмийн хувьд бүдүүлэг үг ямар нэг хэмжээгээр Мерриам-Уэбэстэр хэрэглэдэг хүмүүсийн хэрэглээний үг болж байна.”

Жеймс Следд ба Уилма Р.Еббит
*Dictionaries and That Dictionary*⁹

Ноах Уэбэстэр (*Noah Webster*) 1828 онд анхны дэлгэрэнгүй толь бичгээ хэвлүүлсэн. Анхны Уэбэстэрийн толь бичгийг Мерриамаас 1847 онд хэвлэсэн ба одоогийн цувралын анхны дэлгэрэнгүй толь бичиг болох *Webster's New International* 1909 онд хэвлэгдсэн. *Webster's Second* 1934 онд хэвлэгджээ. Сүүлчийнх нь *12,000 Words: A Supplement to Webster's Third New International* хэмээн нэрлэгдсэн үучилсэн нэмэлтүүд тус тусдаа хэвлэгдсэн буюу сүүлчийн хэвлэлүүдийнхээ нэмэлт маягаар гарсан. Мерриам-Уэбэстэрийн үгийн товчооныхон шинэ хэвлэл бүрд нэмэлт оруулахын тулд хэлнээс иш таталт ба жишээг байнга түүж байдаг юм. СД хувилбар нь мөн хийгдсэн байгаа.

Ишлэл 17.3

Уламжлалт санал

Норман Е.Исааос илүү уужуу, уламжлалт саналыг *Люсвилл таймс* сонины 1961 оны 10 сарын 18 ны дугаарт бичиж гаргажээ.

Одоо ба үгийн дайн

“Бидэнд дайн хангалтгүй байгаа юм шиг одоо бид үгийн дайн хийж байна. Webster’s Third New International толь бичиг хэвлэгдсэнээр энэхүү үгийн дайныг гааруулж байна.

“Уламжлал баримтлагсадын дургүйг юу хүргээд байна гэвэл *yakking* /чалчих/ *double-dome* /өндгэн толгой/, *confabbing* /амны зоргоор чалчих/, *finalize* /эцэслэх/ гэх мэт хар ярианы үгийг толь бичигт оруулсан явдал юм. Судлаачид *teaching fellow*, /багш найз/, *carbon 14* /нүүрс төрөгч 14/ *traffic island* /хорхой арал/, *crop duster* /ургамал тоослогч/ гэх мэтийн үгийг мөн хориглох бололтой. Яагаад ийм үгс, дүйц хэлцийг толь бичигт оруулсан мөртлөө *little bug* /олон нийтийн газар хог хаягч/, *elbow bending* /архидалт/, *two-way stretch* /харилцан таталцал/, *greasy spoon* мэтийг хүлээн зөвшөөрдөггүй билээ. Эдгээр нь американын хэлний нэг хэсэг биш гэж үү?

“Нью-Йорк таймс сонин “*finalize*” гэсэн үгэнд ихэд дургүйцэж байна. Миний ч бас ундууцлыг хүргэж байна. Гэхдээ “*colonize*” ба “*clockwise*” гэсэн үгнүүдийг үүсгэсэн тогтсон зарчмаас үүс ч байгаа гэдгийг бид хүлээн зөвшөөрөхөөс өөр аргагүй ...

“Хамгийн гол нь шинэ толь бичиг гарлаа, элдэв маргаан дэгдээхийн зэрэгцээ, хүлээн зөвшөөрөгдхөл болно. Энэ толь бичиг бол хуучин дэлгэрэнгүй толь бичгийн засварлагдан гарсан хувь бус юм. Эл толь бичиг нь 27 жилийн ажлын үр дүн. Уг толь бичигт 50000 шинэ үг, хэлц үг орсон ба өөр 50000 шинэ утгыг нэмсэн байна.”

Жеймс Следд ба Уилма Р.Еббит
*Dictionaries and That Dictionary*¹⁰

Webster’s Third-д оруулсан анхны зүйл бол дуудлага юм. Дуудлагын дараа шууд үгийн гаралын жагсаалт ороод араас нь үгийн тайлал, тайлбар ишлэл орсон байгаа. Толь бичгийн үгийн эцэст ижил утгат үгийг жагсаасан байна. Үгийн гурвал төрөл нь олхио үг, этгээд үг, нутгийн аялгууг зааж байгаа. Бичсэн дуудлага нь боловсролтой хүмүүсийн дуудлага бөгөөд эрхэмлэсэн дуудлагыг эхэнд тавиагүй болно.

Random House Webster’s Unabridged Dictionary /1997 онд 2 дахь удаагаа үг үсгийг засварласан, шинэчилсэн толь бичиг/ нь гурван дэлгэрэнгүй толь бичгийн хамгийн жижиг нь хийгээд *Webster’s Third*-ээс хойно гарсан толь бичиг юм. Энэ толь бичигт 1950-аад он гэхээсээ илүү 1980-аад оны дунд үеийн хэллэгүүдийг тусгасан. Засварлагдан шинэчлэгдсэн хэвлэлд *Random House Living Dictionary Database*-ээс авсан 1990-ээд оны шинэ үгийг тусгай хэсэг болгон оруулжээ. Энэ нь дурслэлт хандлагатай хэдий ч нилээд хэмжээний хэрэглээний тэмдэглэгээтэй. Үг ба хэлц хэлэнд анх орсон ойролцоо он сар ба америк гаралын үгийн санг тодотгосон зэрэг нь уг толь бичгийн үнэлүүштэй тал нь юм. Утгын товчооныхон тайлбар ишлэл хийсэн ба тэд тод утга, хэрэглэгдэх чанарыг олон талаас нь янз янзаар гаргасан байдаг. Mash сайн шинэчлэгдэн засварлагдсан учраас ихэнх номын сангууд *Webster’s Third*-ээс гадна *Random House*-аас гаргасан хувьтай болох ёстой. Номын сангаар үйлчлүүлэгчид *Webster’s Third*-ийг онцгойлон

хүсээгүй л бол үгийн шинэхэн тайлал, бичлэг ба цэг зураасыг лавлаж харахын тулд энэхүү толь бичгийг сонгох нь хамгийн сайн сонголт юм. Random House тус толь бичгийг СД дээр гаргаж байна.

Funk & Wagnalls New Standard Dictionary of the English Language толь бичиг нь туйлын хуучирсан ба 1965 оноос хойш дахин хэвлэгдээгүй. Энэ толь бичиг 1893 онд анх хэвлэгдсэнээсээ хойш 1913 онд засварлагдан хэвлэгдсэн. Дараа дараачийн шинэчлэгдсэн хэвлэлдээ шинэ үгс оруулсан ба эцэст нь шинэ үгийн хавсралт хийжээ. 1958 оноос хойш *Funk & Wagnalls* нэртэй ширээний толь бичгүүд гарсан ба хамгийн сүүлчийнх нь *Funk & Wagnalls New International Dictionary of the English Language* юм. /1999/ Энэ толь бичиг нь *New Standard* толь бичигтэй харьцуулахад төдийлэн өргөн хүрээтэй биш хийгээд харьцангуй бага бичвэртэй.

Үгийн гаралын толь бичгүүд

1989 оны хавар хэвлэгдсэн *Oxford English Dictionary*-н 2-р хэвлэл нь 1928 онд хэвлэгдсэн анхны хэвлэлийн бүрэн төгс засварлагдан шинэчлэгдсэн хувилбар ба дөрвөн хавсралттай. Ойролцоогоор 5000 шинэ үг ба шинэ утга нэмэгдсэн. Хуучирсан үгэнд шинэ тайлал хийгдсэн ба анхны зохиогч Сэр Жеймс Мурейн хийсэн хуучин авиан тогтолцоог олон улсын авиан зүйн цагаан толгойгоор сольсон. Оксфорд англи хэлний толь бичиг нь үгийн гарвал, үгийн тайлал, ишлэл тайлбар толь бичгийн анхны эх сурвалж гэж тооцогддог. Энэ толь бичиг нь хэмжээ томтой, эрдэм шинжилгээний толь бичиг бөгөөд 1150 оноос хойш ашиглагдаж буй үгийн утга, үгийн түүхийг тэмдэглэсэн үгийн дэлгэрэнгүй гаралын хувьд лавлагагаа болдог. Энэ толь бичгээр дамжуулсан стандарт утга зохиолд тэмдэглэсэн иш таталт ба ишлэлээр хөөж үгийн хувьслыг олно. Энэ толь бичгийг зохиолчид ба илтгэгчид ишлэл толь бичгээр ашиглаж болдог. Уг толь бичигт намтар буюу газар зүйн материал байхгүй. Үгийн гол сангаас өөр тусгай онцлог байхгүй. Оксфорд англи толь бичгийг англид зохиосон боловч англиар ярьдаг орнуудын үгнээс сайн шилж оруулсан.

Хэвлэлийн дүйцийн хэмжээ /гол зохиол 20 боть дээр нэмэлт цувралууд нэмэгдэнэ/ түүний 2000 гаруй фунтийн өртөг нь уг толь бичгийг зөвхөн номын санд лавлагааны материал болгон байлгах боломжтой болгодог. Харин энэ толь бичиг СД дээр байх ба вэб дээр (<http://www.oed.com>) хаягаар үзэж болно. Вэб хувилбар байнга шинэчлэгдэж байдаг.

Oxford English Dictionary on CD (2 дахь хэвлэл) 1992 онд анх хийгдсэн ба бусад бүх СД бүтээгдэхүүний адил давуу тал нь түлхүүр үг, Boolean-ы логикоор хайлт хийх ба хэрэглээндээ тохируулан олон хэлбэрээр хэвлэн гаргах явдал юм. СД нь түлхүүр үг, он сараар өргөн хайлт хийж ишлэлийг олох боломж олгодгоороо хэвлэмэл ботиудаасаа давуу талтай.

20 боть Оксфорд англи хэлний толь бичгийг худалдаж авах боломжгүй номын сангүүд оксфорд англи хэлний толь бичгийн 2-р хэвлэлд суурилан 1993 онд хураангуйлан 2 боть болгон гаргасан *The New Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles* /тицхэн зарчмын Оксфорд англи хэлний шинэ тоөчилсон толь бичиг/ толь бичгийг сонгож болох юм. Маш олон үүр үгийг тоөчилсон, үгийн гарвал тийм ч дэлгэрэнгүй бус боловч энэ толь бичиг өөрийн хэмжээнд үгийн гаралын хамгийн сайн толь бичиг юм. СД хувилбар мөн бий.

Роберт Барнхартын утgalсан *Barnhart Dictionary of Etymology* нь нэг боть үгийн гаралын сайн америк толь бичиг юм. Энэ толь бичиг орчин цагийн англи хэлэнд суурилсан 30000 гол үгэн дээр төвлөрсөн бөгөөд өнөөгийн АНУ-д бичдэг, ярьдаг хэлний хэлбэрт илүү анхаарсан толь бичиг. Уг бүрийн утгын хөгжлийг бичигт гарсан цагаас нь улбаалж орчин үеийн эрдэм мэдлэгээр тодорхойлж

өнөөг хүргэсэн юм. Хэлний зүйн үүслүүдийн хураангуйллыг ашиглалгүй орсон үг бүрийг тодруулан уншихад хялбар болгосон байдаг.

Уиллиам Крейг, Жеймс Халберт нарын *A Dictionary of American English on Historical Principles /1938-1934/,* Митфорд Матьюсийн *A Dictionary of Americanism on Historical Principles /1951/* нь АНУ-д үссэн хийгээд аль ч газраас илүүтэй энд өдгөө ашиглагдаж байгаа үгийн түүхэн гарвалыг хамарчээ. Энэ хоёр толь бичиг аль аль нь хуучирсан. Энэ бүлгийн төгсгөлд */Dictionary of American Regional English /америкийн бус нутгийн англи хэлний толь бичгийн тухай өгүүлснийг үзнэ үү/*.

Ширээний толь бичиг

Merriam-Webster's Collegiate Dictionary /Мерриам-Уэбэстэрийн коллеж толь бичиг, 1993 оны аравдахь хэвлэл/ бол *Webster's Ninth Collegiate Dictionary /Уэбэстэрийн ес дэх шинэ коллеж толь бичгийн эдүгээчлэл мөн бөгөөд энэ төрлийн сонгодог толь бичиг гэж тооцогдоно.* Аравдугаар хэвлэлд үүр үгийн болон тусгай бүлгийг өргөн хүрээгээр засварлан эдүгээчилсэн болно. Мерриам-Уэбэстэр АНУ-ын толь бичиг хэвлэгчдийн тэргүүн хэвлэлийн нэг гэж тооцогдог бөгөөд толь бичигтээ үгийн гайхамшигтай цуглуулгатай ба үгийн тайлал нь утгын товчооныхын олсон шинэ үгээр нэмэгдэж байнга зузаарсан их хэмжээний ишлэлийн сантай билээ. *Collegiate Dictionary буюу Коллеж толь бичиг* нь ямар нэг хэмжээгээр хураангуйлан энгийн болгосон үгийн тайлалтай *Webster's Third New International* толин дээр суурилан гаргасан насанд хүрэгсдийн түвшний толь бичиг юм. Эх толь бичигт байсан олон тооны техникийн үг, хэрэглэхгүй үг, янз бүрийн сонин томъёололыг эл толь бичигт оруулаагүй.

Энэ толь бичигт үгийн аймаг, дуудлага, нөхцөл, гарвал, үгийн тайлал, үгийн хэрэглээний тэмдэглэл, төсөөтэй утга бүхий үгс зэргийг оруулжээ. Үг хэрэглэгдэж эхэлсэн жишээг эдүгээгийн хэрэглээтэй холbon гаргасан байдаг. Үгийн тайлал нь оновчтой, тодорхой бөгөөд орчин цагийн дуудлага, үгийн тайлалд үлэмж анхаарал тавьсан юм. Эхэндээ тайлбар тэмдэглэл их хэмжээгээр байдаг ба дуудлагын товч түлхүүр баруун гар талын хуудсанд бий. Хураангуйллын тусгай жагсаалт, химийн бодисын тэмдэгүүд, гадаад үг, хэлц, намтар нэрс, газар зүйн нэрс, тэмдэг, найруулгын лавлахууд мөн бий. Энэ толь бичиг нь энэ төрлийн мэдээллийг агуулсан бусад стандарт хэрэглүүрүүд байдаг номын сангаас илүү гэрт хэрэглэхэд илүү тохиromжтой. Зурагт тайлбарыг маш багаар оруулжээ.

Merriam-Webster's Collegiate Dictionary нь дангаараа болон бусад толь бичгүүдтэй хамт гарсан хэлбэрээр СД дээр бий. 1998 оноос энэ толь бичиг бүтэн хэмжээгэрээ вэб дээр төлбөргүй хэрэглэхээр байгаа. Энэхүү толь бичгийн электрон хувилбар нь хэвлэмэл эхээсээ ялгагдах зүйлгүй. Толь бичгийн зарим хувилбар нь дуу, дүрстэй.

The American Heritage Dictionary of the English Language /Англи хэлний америкийн өв сан толь бичиг, 2000 оны 4-р хэвлэл/; *Random House Webster's College Dictionary /Рэндом хаусын Уэбэстэрийн коллеж толь бичиг,* 1997 оны 2-р хэвлэл/; *the Webster's New World College Dictionary /Уэбэстэрийн шинэ өртөнц коллеж толь бичиг,* 1999 оны 4-р хэвлэл/ зэрэг толь бичгүүд нь *Webster's Collegiate толь бичигтэй* болон өөр хоорондоо олон талаараа ижил төстэй түгээмэл хэрэглэгддэг ширээний толь бичгүүд юм. Гол гол ширээний толь бичгүүд үгийн сангийн хувьд ижил учраас алийг сонгох нь хувь хүний сонирхлын асуудал байдаг.

The American Heritage толь бичиг нь зураг ихтэй бөгөөд анхаарал татахуйц, уншихад хялбар байдаараа нэрд гарсан толь бичиг юм. Уг толь бичгийн нэгдүгээр хэвлэл нь 1969 онд гарсан ба үгийн тайлал, олхио үг оруулсан анхны

ерөнхий толь бичиг байсан гэдгээрээ нэртэй. 2-р хэвлэл нь өмнөх хэвлэл болон *Merriam-Webster's Collegiate, Webster's New World* толь бичгүүдээс илүү товч үгийн тайлал, гаралын тэмдэглэгээтэй байдаг. Ингэснээр сайжраагүй тул ихэнх хэрэглэгчид эх хэвлэлийг илүүд үздэг. Гуравдугаар хэвлэлийг гаргахдаа түгээмэл хэрэглэгддэг анхны хэвлэлийн дэлгэрэнгүй тайлал оруулсан байдал ба өмнө нь оруулж байгаагүй олон тооны бүс нутгийн нэр томъёог оруулсан байдал. Хэл зүйн мэргэжлийн товчоо үгийн хэрэглээг эдүгээчилсэн байна. 1969 оны энэтхэг европын үгийн үндсийг хянасан хавсралт, эртний еврей үгийн үндсийн шинэ хавсралтын хамт дөрөвдүгээр хэвлэлд гарчээ. Энэтхэг-Европын үгний хавсралт нь туйлын эртний үгийн үндсийг жагсаан тайлж, ямар үндсээс яңз бүрийн үг болж, европын хэлний аймагт тухайлбал Герман, англи хэлний өмнөх келт хэлний аймагт хамаарах болсныг харуулсан байдал. *The American Heritage /4-р хэвлэл/* орчин цагийн хэрэглээг илүүд үзсэн сүүлийн үеийн шинжлэх ухаан, техникийн нэр томъёо сайтай толь бичиг юм. СД хувилбар нь байдал ба вэб дээрээс үнэ төлбөргүй хэрэглэж болно.

The Random House Webster's College Dictionary / 2-р хэвлэл/ нь олны танил болсон томоохон толь бичиг болох *The Random House Webster's Unabridged Dictionary* дээр үндэслэгдсэн юм. *The Random House Webster's College Dictionary* нь хянаж шинэчлээд онлайн хувилбарыг хийсэн *Living Dictionary Database* дээр үндэслэгдэн зохиогджээ. *The Random House Webster's Unabridged Dictionary* толь бичгийн үүр үгсийг *The Random House Webster's College Dictionary* толь бичигт орсон үүр үгстэй харьцулахад ширээний толь бичигт орсон үүр үгс нь зөвхөн “цомхотгодсон” бүс, ямар нэг хэмжээгээр дахин найруулагдсан буюу бүрмөсөн хасагдсан байдал. Энэ толь бичгийг улс төрийн хувьд хэтэрхий зөв толь бичиг болсон ба *womyn, heightism, wait-person* мэтийн аймшигтай томъёнуудыг оруулсан гэж шүүмжилдэг.¹¹ Эх толь бичиг болох *Random House Webster's Unabridged*-н дүрсэлсэн арга барилаар зохиогдсон гэж үздэг. *Re ba pro* мэтийн түгээмэл хэрэглэгддэг угтварын хүснэгтийг тохирох цагаан толгойн дэс дарааллын хэсэгт оруулж, зохиогчдыг олох тулхүүр, дуудлагын хүснэгтийг төгсгөлд нь хийсэн байдал. Энэ толь бичгийг мөн вэб дээр төлбөргүй үзэж болно.

Webster's New World College Dictionary толь бичиг нь хэрэглэгчдийн хүндэтгэлийг хүлээсэн толь бичгүүдүн нэг юм. Энэ толь бичгийн үгийн санг электрон өгөгдлийн санд 1980 онд оруулсан ба мянга мянган шинэ үг, техникийн нэр томъёоноос эхлээд мэргэжлийн спортын этгээд хэл хүртэл оруулан шинэчилж дөрөвдэх хэвлэлийг гаргажээ. Ахлан *Webster's New World Dictionary* нэртэйгээр *Макмиллан /АНУ/* хэвлэлийн газар хэвлэгджээ. *Merriam-Webster*-ийн шугамын толь бичгүүдтай ямар ч хамааралгүй бөгөөд 1951 оноос тусдаа хэвлэгдсэн толь бичиг юм. Энэ толь бичгийн онцлог нь америкийн хэлц ба этгээд үгийг хамруулан АНУ-д ярьж бичдэг англи хэл дээр төвлөрөн хийгдсэн явдал юм. Энэ толь бичгийн үгийн гарвал нь тун сайн.

Роберт Барнхартын утgalсан *Third Barnhart Dictionary of New English* толь бичиг нь 1980-аад оноос хойшхи шинэ үгсийг онцлсон ширээний толь бичиг юм. Толь бичигт орсон үг бүр нь утгалаачийн аль болохоор баталсан үгийн хэрэглээний он жилүүд, үг бүрийн тайлал, холбогдох ишлэлийг багтаасан.

Ахлах ба бага сургуулийн түвшний толь бичгүүд

Ахлах ангийнхны хэрэглээний толь бичгүүд нь насанд хүрэгчдэд зориулсан том толь бичгийг товчлон энгийн болгосон хэвлэл юм.

The American Heritage Concise Dictionary /Америкийн өв сангийн товч толь бичиг, гуравдугаар хэвлэл/ нь 1992 оны *American Heritage Dictionary of the English Language* толь бичгийн хураангуйлсан хувилбар бөгөөд уг толь бичгийн

олон шинжийг хадгалж үлдсэн юм. Энэ толь бичгийн үгийн тайллыг хялбарчилж уншихад амархан болгосон ба үсэг, тайлбар зургийг том болгожээ. Намтар болон газар зүйн нэрсийг гол цагаан толгойн дэс дараалалд оруулж, үгийн гарвалыг эх хувилбар дээр үндэслэн тусгай хавсралтаар гаргажээ. Бичвэрт гарч байгаа үгсийн хэрэглээний тэмдэглэлийг зохиогч, утгалаач, илтгэгчид тодорхойлсон байна.

Толь бичгийг зохиогчид өргөн хүрээг хамрахыг хичээгээгүй хийгээд харин толь бичиг нь товч хэвлэлийн маш төгс хэлбэр юм. Эх толь бичигт орсон олон тооны шинжлэх ухааны болон техникийн нэр томъёог хасч, эдгээрийн утгыг нь дахин хураангуйлан тайлбарлаж үлдээсэн юм. Товч хэвлэлийн хэл нь *American Heritage* толь бичгүүдийг бодвол энгийн бөгөөд илүү шулуун болсон байдаг. Энэ толь бичиг нь өндөр боловсролгүй, хязгаарлагдмал үгийн сантай хүмүүст ойлгогдохуйц болжээ. Дуудлага нь стандарт *American Heritage* толь бичгийн тогтолцоогоор хийгджээ. Хэрэглээний тэмдэглэл нь эх толь бичгээ бодвол илүү товч бөгөөд ойлгомжтой, зургууд нь том ба уншигчдад үгийг ойлгуулахад ихэехэн дөхөмтэй болжээ. Мөн газрын зураг, хүмүүсийн хөрөг зургууд толь бичигт оржээ. Толь бичиг нь сайтар хянагдсан хийгээд сургуулийн номын сангууд энэхүү толь бичгийг ихээр худалдаж авдаг юм.

Сургуулиудын хэрэгцээнд тохиромжтой өөр нэгэн толь бичиг нь Кларенс Барнхарт, Роберт К. Барнхарт нарын утgalсан *World Book Dictionary /Дэлхийн ном толь бичиг/* юм. Тус толь бичгийг *Дэлхийн ном тайлбар толь бичгийг хэвлэгч Дэлхийн ном хэвлэлийн* газраас тайлбар толь бичгийг төгс болгоход зориулан гаргасан юм. Энэ толь бичиг нь *Thorndike-Barnhart цуверал толь бичгийн* нэг бөгөөд дэлгэрэнгүй толь бичгийн хэмжээтэй жил бүр шинэчлэгдэж байдаг хоёр боть том толь бичиг юм. Торндейк-Барнхартын үгсийн сангийн файл нь том, багтаамжтай ба үүнийг нь толь бичгийн цар хүрээ харуулдаг юм. Толь бичигт олон тооны гадаад уг, хэлц, Британийн нэр томъёонууд орсон байдаг. Уг толь бичигт орсон үгс энгийн ойлгомжтой байдаг ба бүдуулэг олхио үгс энэ толь бичигт ороогүй байдаг. Намтар болон газар зүйн нэрс мөн байдаггүй. Тус толь бичиг нь Англи хэлний түүхийг дүгнэсэн, хэрхэн бичих тухай болон Брейлле ба Морзийн Код мэтийн хэлний хувирах тэмдэгийг яаж хэрэглэх тухай дэлгэрэнгүй танилцуулга оруулсан гэх зэрэг хэд хэдэн өвөрмөц шинжтэй юм. Уг толь бичиг нь сайтар төлөвлөгдсөн хийгээд уншихад хялбар юм. Энэ толь бичгийн цорын ганц өөлөх зүйл нь гэвэл хоёр ботиор гарсан бөгөөд бусад ширээний толь бичигтэй харьцуулахад нилээд үнэтэй байдаг явдал юм.

Бага сургуулийн түвшний толь бичгүүд нь өнгөтэй, өргөн сэдвээр зүйлчлэгдсэн, үгийн тайлал нь энгийн хэлбэртэй, үгийн аймаг, заримдаа үгийн дуудлагыг тодорхойлсон байдаг. Өнгөт зургууд нь ахлах ангийнханд зориулсан толь бичгийнхтай харьцуулахад хуудасны нилээд хэсгийг эзэлсэн байдаг. Насны ангиллыг ерөнхийдөө онцолсон байдаг. Хамгийн түгээмэл толь бичгүүдийн тоонд *The American Heritage First Dictionary, Macmillan First Dictionary /5-9 насныханд зориулсан/, Macmillan Dictionary for Children /мөн СД дээр бий/, Thorndike-Barnhart Children's Dictionary /8-12 насны хүүхдэд зориулсан/, Thorndike-Barnhart Student Dictionary, Webster's New World Student's Dictionary /дунд ангийн түвшний хүчхэдэд зориулсан/* зэрэг толь бичгүүд ордог. Booklist /Номын жагсаалт/-ын 2000 оны 10 сарын дугаарт бага болон ахлах ангийн сурагчдад зориулсан эдгээр болон бусад толь бичгийн тухай өгүүлэл нийтлэгдсэн байна.¹²

Гадаад хэлний болон Англи хэлний толь бичгүүд

Гадаад хэлний болон англи хэлний /хоёр хэлний/ толь бичиг нь онолын

лавлагааны фондод онцгой чухал байдаг түгээмэл лавлагааны төрлийн ном юм. Эдгээр толь бичгүүдийг томоохон хэвлэлийн газрууд ижил хэлбэрээр цувралаар гаргадаг. Гол хэвлэлийн газрууд нь бүгдээрээ Британийх бөгөөд Их Британийн олон хэлтний онцлогийг маш ихээр харгалздаг хийгээд энэ талаар ч асар их туршлагатай байдаг.

Англид хэвлэгдээд Макмиллон хэвлэлийн газраар дамжин АНУ-д тараагдсан Кэссел /Cassell/ цувралын толь бичгүүд нь европын хэлний хоёр хэлний хамгийн алдартай толь бичгүүд юм. Эдгээр хэрэглэхэд хялбар нэг боть бүтээлүүд нь хэрэгцээтэй бараг ихэнх гадаад уг, хэвшмэл хэлцүүдийг багтаасан байдаг. Толь бичиг хоёр хэсэгтэй бөгөөд эхний хэсэг нь англи дүйц үтгэй гадаад үгс, нөгөө хэсэг нь гадаад дүйц үтгэй англи үгсээс бүрдэнэ. Этгээд үгс, хар ярианы үгс, дуудлагын түлхүүрийг оруулсан байдаг. Оруулсан үг бүрийн дуудлага, үгийн аймаг, үгийн тайлал, үгийн нөхцөл, нийлмэл уг, хэвшмэл хэлц нь өгөгдсөн байдаг. Газар зүйн нэrsийг цагаан толгойн дэс дарааллаар оруулсан байна.

Харпер Коллинз, Оксфорд их сургуулийн хэвлэл, Кэмбриж их сургуулийн хэвлэлийн газрууд хоёр хэлний толь бичиг хэвлэх талаар нилээд нэр хүндтэй газруудын тоонд ордог. Оксфорд европ бус хэлний толь бичиг хэвлэх талаар онцгойлон мэргэжсэн газар ба африк, азийн хэл мөн түүнчлэн эртний герег, латин хэлний бүхэл бүтэн толь бичгүүдийг гаргасан. Кэмбиржээс Кэссел ба Харпер коллинзийн толь бичгээс илүү өргөн үгийн сантай олон боть хэд хэдэн толь бичгүүд гаргажээ.

Хоёр хэлний үлэмж тооны толь бичгүүдийг интернетэд хэрэглэх боломжтой хийгээд тэдгээрийг *yourDictionary.com* хаягаар орон хэрэглэж болно. Энэ сайт нь 230 гаруй хэлний 1500 гаруй онлайн толь бичгийг үнэ төлбөргүй хэрэглэх боломж олгодог. Харамсалтай нь бусад электрон эх сурвалжуудын нэгэн адил эдгээр толь бичгийг гарчигаар нь хайх хэрэгтэй ба хэдийд хаана хэвлэгдсэнийг нь тодорхойлоход хүндрэлтэй байдаг. Гэхдээ энэ нь тийм ноцтой асуудал биш ба хоёр хэлний толь бичиг хангалттай худалдаж авч чадахгүй номын сангүудын хувьд нэг эх сурвалжаас ийм олон толь бичгийг нэгэн зэрэг хэрэглэж болох үлэмж давуу тал юм.

Ишлэл 17.4

Судалгааны стратеги: Орчуулгын бэрхшээл

Нэгэн эмэгтэй эртний эдлэлийн дэлгүүрээс саяхан худалдаж авсан өнгө ялангу будсан талх зүсдэг моддоо барьсаар жижиг нийтийн номын санд орж иржээ. Талхны модон дээр нь Give os idag vort daglige brød гэсэн бичиг байлаа. Модон дээрх цэцгэн хээг хараад номын санч эмэгтэй швед эсвэл норвег бичиг байх гэж бодсон боловч энэ хоёрын аль нь гэдгийг хэлж мэдэхгүй байлаа. Номын санд скандинавын хоёр хэлний толь бичиг байхгүй байсан учир номын санч интернетэд *yourDictionary.com* хаягаар орон daglige, brød гэсэн үгсийг хэд хэдэн швед, норвеги хэлний толь бичгээс хараад норвегоор “Эл өдөр бидний өдөр тутмын талхыг өгөөч” гэсэн зүйл байсныг олж мэджээ.

Этгээд ба нутгийн аялгууны толь бичгүүд

Стандарт толь бичгүүдад ихэнхдээ хар ярианы болон олхио үгсийг оруулаагүй эсвэл эдгээр үгсийг хангалттай гүнзгий тайлдаггүй учраас этгээд үгсийн болон орон нутгийн аялгууны толь бичгийг зохиодог билээ. Орон нутгийн аялгууны толь бичиг нь янз бүрийн бүсүүдэд үгсийг хэрхэн өөр өөрөөр бичиж, дуудаж, хэрэглэж байдгийг тодруулдаг. Ийм төрлийн толь бичгүүд нь хэн нэгэн хүний

хэрэглэсэн үгийн утгын өнгө бүр нь учир утгатай тул бараг л бүхэлдээ уламжлал баримтлана.

Dictionary of American Regional English /Америкийн бус нутгийн англи хэлний толь бичиг/ нь Фредерик Г.Кэссидийн утгалсан, Харвардын их сургуулийн Бэлкнап хэвлэлийн газарт хэвлүүлсэн америкийн орон нутгийн аялгууны нийгэмлэгээс ивээн тэтгэсэн нилээд тэмүүлэлтэй эрдмийн төсөл юм. Тус толь бичгийг хүмүүсийн асуусан асуултанд толь бичиг зохиогчдын өгсөн хариултыг оруулан дүгнэсэн хавсралттай, таван ботиор 2000 он гэхэд гаргахаар төлөвлөж байжээ. 1999 он гэхэд гурван боть нь хэвлэгдсэн байлаа. Толь бичгийн зорилго нь сонгож авсан 1000 отог омгийн дотор америк англи хэлний бус нутгийн аялгууны тэмдэглэлийг аль болохоор өргөн дэлгэр тэмдэглэн авч баримтжуулах, сургууль, суралч болон бусад албан ёсны харилцааны эх сурвалжаас илүү гэр орныхон болон нутгийнхнаасаа сурсан ардын яриаг бичиж тэмдэглэж авах явдал байв. Ялтан мэтийн хэсэг бүлэг хүмүүсийн хэрэглэдэг уг хэллэг, бусад битүүмж уг ялангуяа нарийн төрөлжсөн буюу мэрэгшлийн ховор уг хэллэг толь бичигт ордоггүй. Газар тариалан, мод бэлтгэл, уул уурхай гэх мэтийн түгээмэл мэргэжлийн хэллэгүүд толь бичигт орсон. Уг гарвал нь ардын ярианы бөгөөд яриагаар дамжиж хадгалагдсан байдаг хийгээд бүсээс бүсэд ялгаатай байдаг учраас хүүхдийн тоглоомын уг хэл толь бичигт оржээ.

Дүрслэл 17.2

Америкийн бус нутгийн англи хэлний толь бичгийн үүр уг ба газрын зураг. Америкийн бус нутгийн англи хэлний толь бичгийн хэвлэлийн газрын зөвшөөрлөөр дахин хэвлэв. 1-р боть. Утгалаач Фредерик Г.Кэссиди, Кэмбриж, Масс.: Харвардын их сургуулийн хэвлэлийн Бэлкнап хэвлэл. Харвардын их сургуулийн ерөнхийлөгч ба эрдмийн зөвлөлийн гишүүдийн 1988 оны зохиогчийн эрхийн зөвшөөрлөөр дахин хэвлэв.

banana pepper нь зуун хойд, баруун зүгт өргөн тархсан нэр уг. Газрын зургийг үзнэ уу. Банана хэлбэртэй чинжүү нь голчлон шар өнгөтэй.

1965-70 DARE (Qu. 122a, .. чинжүүний өөр төрөл – жижиг халуун) 14 Infs, esp Sth, S Midl, Banana pepper; AL6, Banana pepper – банан хэлбэртэй, улаан; (Qu. 122b, .. Том улаан) 37 Infs, зуун хойд, баруун нутгаар өргөн тархсан, Banana peppers - банана хэлбэртэй; халуун, урт гонжгор хэлбэртэй; GA85, Banana peppers - хуруунаас будуун; IL41, Banana peppers - урт бөгөөд шаргал, төдий л халуун бүс; IL117, Hot banana peppers; KY28, Banana - халуун ; OK43, Banana peppers заримдаа чихэрлэг; Гонжгор, нарийхан харьцангуй жижиг; (Qu.122c, .. жижиг чихэрлэг) 15 Infs, esp Sth, Banana peppers; AL11, (Qu. 122d, .. Том чихэрлэг) 19Infs, голчлон Миссисиппийн хөндийгөөр, Banana peppers; LA2, дэлгүүрт банана чинжүү гэж нэрлэдэг 2 тосон чинжүүтэй ижил; NC81, Banana peppers - шар бөгөөд гонжгор, бага зэрэг халуун; TN26, Banana peppers - тэсвэртэй гонжгор шар чинжүү.

Америкийн муж улсуудын хэмжээг жижгэрүүлсэн эсвэл томруулсан уг ба хэлцийг ашиглан хүн амын нягтрал тархалтыг заасан санаатайгаар гажуудуулсан тайлбар зургийг (Дүрслэл 17.2-ыг үзнэ уу) зарим оруулсан үгэнд багтаажээ. Энэ жишээнд *banana pepper* буюу *банана чинжүү* гэсэн үгийг Миссисиппийн голын хөндий болон зүүн зүгийн газрын зураг дээр том харагддаг штатуудын ард түмэн хэрэглэдэг. Цэгүүд нь энэ томъёог хэрэглэдэг хувь хүмүүсийн байрлалыг заажээ. Сүүлчийн ботид тусгай газрын зургийн хэсэг бий.

Ишлэл 17.5**Хайх стратеги: Баригдашгүй банана чинжүүний эрэлд**

Нэгэн цэцэрлэгч нутагт нь банана чинжүү хэмээн нэрлэгддэг жимсийг ямар модонд ургадгийг тодруулж мэдэхээр ойрхи өрнийн томоохон хотын нийтийн номын санд иржээ. Цэцэрлэгжүүлэлтийн тухай номд хайгаад тодорхой зүйл олсонгүй. Лавлагааны номын санч ургамлын түгээмэл нэр орон нутгийн болохыг олж мэдээд, Америкийн бус нутгийн англи хэлний толь бичгийг шүүж үзвэл орон нутагт шар чинжүүг нийтээр ийнхүү нэрлэсээр иржээ. Үүний эцэст цэцэрлэгч өөрийн үрний номноос хэрэгцээтэй зөв үрээ сонгон авах боломжтой болжээ.

Үүр үгсийг толь бичигт цагаан толгойн дэс дарааллаар оруулсан ба бичлэгийг *Webster's Third New International* дээр үндэслэн хийжээ. Хэвшмэл хэллэг ба нийлмэл үгийг нэг үгээр толь бичигт оруулжээ. Үгийн аймаг, дуудлага, үгийн гарвал, газар зүйн ба үг хэрэглэх томъёо, лавлах үг, орчин үеийн ишлэл, судалгааны тэмдэглэлийг газар дээр ажилласан хүмүүс олж толь бичигт оруулсан байна. Англи хэлний төгсөх ангийн оюутнууд газар дээр ажилласан ба 1000 отог омгийн 2.777 хүмүүстэй ярилцлага хийн тэдний яриаг дуудлагаар нь тэмдэглэжээ. Дуудлагын түлхүүр нь 13 хуудас болсон бөгөөд орон нутгийн хэл ярианы өнгийг нарийн ойлгохын чухлыг тусгажээ.

Америкийн бус нутгийн англи хэлний толь бичигтэй өрсөлдөхүйц хэмжээний толь бичиг сүүлийн үед гараагүй юм. Одоо олдохoo больсон Уиллиам Крейг, Жеймс Халберт нарын *A Dictionary of American English on Historical Principles* (1938-1944) толь бичиг, 1944 онд хэвлэгдсэн Харолд Уэйтворсийн *American Dialect Dictionary* буюу Америкийн нутгийн аялгууны толь бичгийг шинээр гарах толь бичиг цар хүрээний хувьд болон олон талыг хамарсан байдлаараа давах буй заа. Америкийн бус нутгийн аялгууны толь бичигт байхгүй *aborigine* гэх мэтийн стандарт үгсийг багтааснаараа Крейг, Халберт нарын бүтээл нь түүхийн судалгаанд чухал хэвээр байсаар байна. Америкийн бус нутгийн аялгууны толь бичгийг зохиогчид Уэйтворсийн толь бичгийг эх сурвалж болгон ашигласан ба энэ толь бичиг нь шинэ толь бичиг гармагц л хуучрах юм.

Этгээд үгийн толь бичиг нь хар ярианд хэрэглэдэг үгнээс бүрддэг бөгөөд хүндэтгэлгүй буюу бүдүүлэг гэгддэг олон нэр томъёог оруулсан байдаг. Ийм үгс нь ерөнхий толь бичигт мөн орсон байх боловч этгээд үгийн сайн толь бичиг нь хамгийн энгийн эх сурвалж байхын зэрэгцээ үгийн тайлалыг илүү бүрэн дүүрэн өгдөг. Энэ салбарын стандарт болсон толь бичиг нь 1997 онд анх хэвлэгдсэнээсээ хойш одоо наймдахь удаагаа хэвлэгдээд байгаа Ерик Партрижийн *Dictionary of Slang and Unconventional English* буюу этгээд үгийн ба ердийн бус англи хэлний толь бичиг юм. Партриж нь австрали хүн бөгөөд толь бичгээ зохиохдоо Британийн этгээд үгийг илүү анхаарсан ба англиар ярьдаг газруудыг өөрийн эх булгаа болгон хүрээг тэлсэн юм. Түүний толь бичигт байгаа олон үг *Oxford*ын толь бичигт сайн үүсэл гарвалтай олдох боловч Партрижийн толь бичиг өөрийн түүхэн арга барил, эх булгийн олон ишлэлийн улмаас этгээд үгийн толь бичгийн хамгийн сайн эрдэм шинжилгээний материал гэж тооцогдсон хэвээр байгаа юм. Байн байн эдүгээчилж шинэ этгээд үгийг оруулж толь бичгийг орчин үеийн болгосоор байдаг.

Роберт Чапманы утгалсан Харолд Уэнтворт, Стюарт Верг Флекснер нарын *Dictionary of American Slang* буюу Америкийн этгээд хэлний (1995 оны гуравдугаар хэвлэл) толь бичиг 1960 оноос гарсан байдаг. Уг толь бичиг нь америкийн түүхийн бүх үеийг хамарсан хэдий ч орчин үеийн этгээд үгэнд илүү анхаарсан байдаг. Эх сурвалжаас ишлэл авсан байдаг нь энэ толь бичгийн уг тайллын маш чухал хэсэг юм.

Random House Historical Dictionary of American Slang буюу олон боть Рэндом Хаусын Америкийн этгээд хэлний түүхэн толь бичиг нь 1994 оноос эхлэн хэвлэгдсэн бөгөөд Оксфордын англи хэлний толь бичгийн алдарт түүхэн зарчмыг ашиглан олон тооны эх булгаас этгээд нэр томъёог дэлгэрэнгүй цуглуулсан юм. Тус толь бичигт Америкийн англи хэлний бус нутгийн толь бичиг, Америкийн этгээд хэлний толь бичиг мөн түүнчлэн стандарт англи хэлний болон уг ашиглалтын толь бичгүүдаас олон ишлэл авч ашигласан байдаг. Энэ толь бичигт американ 300 гаруй жилийн түүхийг хамран тусгасан байна.

Мэргэжлийн хэсгүүдийн этгээд ба мэргэшлийн үгийн тусгайлсан толь бичгүүд байдаг. Эдгээрт Ерик Партрижийн *A Dictionary of Underworld* буюу Шоронгийн цний толь бичиг, Британи, Америкийн соини хэллэгийн толь бичиг, Жонатон Грины *A Dictionary of Jargon* буюу Мэрэгшсэн үгийн толь бичиг, Роберт Чапманы утгалсан *Thesaurus of American Slang* буюу Америк этгээд хэлний уг туслагч ордог. Америк этгээд хэлний уг туслагч (*Thesaurus of American Slang*) нь дервөн үсэгтэй нийтлэг үгийн олон өнгийн төс утгат үгийн толь бичиг, уг туслагчтай хавсарчээ.

Үг туслагч ба уг хэрэглээний лавлах

Үг туслагч бол төс утгат уг (ижил утга), тонгоруу (эсрэг утга) утгат үгийг тодорхойлсон маш нарийн толь бичиг юм. Хамгийн анхны англи төгс утгат үгийн ба уг олох жагсаалт буюу Реверэнд Жон Траслерийн *The Difference between Words Esteemed Synonymous in the English Language* 1766 онд хэвлэгдсэн. Орчин үеийн уг туслагчийг 1852 онд 73 настайдаа анхныхаа бүтээлийг хэвлүүлж байсан английн эмч Ретер Марк Рожер гаргажээ. Өнөө үед Рожет гэдэг нэр Уэбэстэрийн нэгэн адил зохиогчийн эрхгүйгээр хэн ч хэрэглэж болдог нэр юм.

Одгөө хэрэглэгдэж байгаа Roget's International Thesaurus буюу Рожерийн олон улсын уг туслагчийг (1985 оны тавдугаар хэвлэл) Харпер Коллинзийн хэвлэлийн газраас гаргажээ. Энэ уг туслагчийн ялгагдах онцлог нь түүний үгийн байрлал юм. Энэ толь бичгийн үгсийг амьд амьтны, хэлний, урлагийн гэх мэтийн 15 анхны ангиллын дагуу байрлуулжээ. Эдгээр ангилал дотор нь үгсийг илэрхийлж буй утга санаа, аль болох ойр утгын төс буюу тонгоруугаар нь бүлэглэсэн байна. Энд үгийн хэрэглээний олон тайлал байгаа ба ердийн ялгамж утгыг тод болгожээ. Мөн цагаан толгойн дэс дараагаар дэлгэрэнгүй хэлхээс хийжээ. Энэ уг туслагчийг гол төлөв зохиогчид, үгийн сүлжээ хийгчид хэрэглэдэг. Зохиолч хүн үгийн баялаг сайтай байхын дээр үгийг хамгийн оновчтойгоор хэрэглэхийн тулд тэдгээрийн утга санааг нарийн мэдэрч байх шаардлагатай байдаг. Жишээ нь Дурслэл 17.3-ын 46-д байгаа *compose* (зохиох) гэсэн уг хөгжимд *harmonize*, *adapt* гэдэгтэй нэг бүлэг үгэнд төс утгаар байдаг ч гэлээ зөв утгыг илэрхийлэхд турван өөр үйл ажиллагааг илэрхийлж байдаг гэдгийг толь бичиг ашиглагч ойлгох ёстой. Тиймээс сонгосон төгс утгат уг илэрхийлэх гэсэн санааг яв цав гаргаж байна гэдэгт итгэлтэй байхын тулд үгийн тайллыг өгдөг стандарт толь бичгийг Рожерийн толь бичигтэй харьцуулан хэрэглэх нь зүйтэй.

Дүрслэл 17.3

Петер Марк Рожерийн Roget's International Thesaurus Рожерийн олон улсын уг туслагчийн тайлал. Петер Марк Рожерийн Рожетийн Roget's International Thesaurus толь бичгийн 5-р хэвлэлийн 494-р хуудасны 46-48 ийн бүлэг угс. Харпер Коллинз хэвлэлийн газраас 1992 онд хэвлэсэн. Харпер Коллинзийн хэвлэлийн газрын зөвшөөрлөөр дахин хэвлэгдсэн.

46. Compose (зохиох), write (бичих), arrange (байрлуулах) score (тусгай хөгжимд зориулж зохиох), set to music (ая зохиох).
Хөгжимд ая оруулах, хөглөх, аялгуулах, өнгө тааруулах, хөгжим хөгжимд тохируулан найруулах, хөгжимд тохируулах.
- ADJS 47 хөгжимлөг, аялгуулаг, хөгтэй, чихэнд сонсголонтой, оргилсон, оргилуун, оргимол, аялгуунд дуртай, хөгжимд донтой, найралтай туйлын
48. айзамлаг, аятай, хөгтэй, хөгжим шиг, эгшиглэнтэй, сайхан аястай, тааламжтай, эгшиглэн, зохист эгшиглэн, тааламжтай сэтгэл татам, зохистой чихнээ уянгатай, уянгалаг зөөлөн, айзамтай, аялгууг, дуу шиг, уян зөөлөн, гунигтай, зөөлөн эгшиглэнтэй,

1995 онд Хьютон Мирффлин хэвлэлийн газар хэвлэгдсэн *Roget's II: The New Thesaurus* буюу Рожер II шинэ уг туслагч (3-р хэвлэл) нь энэ уг тайллын бэрхшээлийг үгийн тодорхойлолтыг хэрэглээний жишээтэй хамт өгөн шийдвэрлэхийн оролдсон юм. Үгийн аймгийн хэлхээс нь төс утгат үгийн жагсаалт, тонгоруу үтгэй юм. Үгийн утгыг тайлах ууднээс өөр толь бичиг харах шаардлагагүй болгож байгаа хэдий ч *Roget's International*-ыг гүйцэхгүй юм. *Roget's International*-д байгаа шиг тайлбаргүй төс утгатай уг олноороо байхыг илүүтэйд үздэг хэрэглэгчдэд төдийлэн хэрэглэгддэггүй. Толь бичгийн электрон хувилбарыг вэб дээрээс үнэ төлбөргүйгээр хайж болно.

Merriam-Webster's Dictionary of Synonyms буюу *Мерриам-Уэбэстэрийн төс утгат үгийн толь бичиг* нь бүхэлдээ ердийн толь бичгийн арга цэгцлэлтэй юм. Толь бичигт байгаа уг бурийн тайлал нь төстэй томъёо, тонгоруу үгийн жагсаалт, утга ялгарсан үгийн жагсаалттай. 1984 онд *Мерриам-Уэбэстэрийн хэвлэлийн газар хэвлэгдсэн* энэхүү толь бичиг нь *Roget's International* шиг асар их үтгэй биш боловч орчин үеийн дэлгэрэнгүй толь бичиг юм.

8-13 насны сурагчдад зориулсан *Harcourt Brace Student Thesaurus* буюу *Харкорт Брейсийн сурагчдад зориулсан уг туслагч* нь ийм төрлийн толь бичгийг хэрэглэх сайн танилцуулга бөгөөд сургуулийн сурагчдад зохион бичлэг бичихэд нь тусlamж болдог. Шаардлагатай нэр томъёо, хэрэглэх зааварчилгаа, тонгоруу утгат үгсийг уг толь бичгээс харж болно.

Автомат уг туслагч нь бичвэр боловсруулах программын хэсэг бөгөөд хүүхэд болон насанд хүрэгчдийн аль алинд нь нилээд танил болж буй зүйл. Хэрэглэгч шаардлагатай угээ зааж өгөөд товчлуурыг дараход төс утгатай үгийн жагсаалт гарч ирнэ. Төс утгат үгсийг сурагчид болон насанд хүрэгчид нийтлэг бичгийн хэрэгсэл болгон ашигладаг.

Зориулалтын уг туслагчтай хамааралтай хэрэглээний хамгийн сайн толь бичиг бол 1962 онд X.У.Фаулерийн анхлан бичсэн *The New Fowler's Modern English Usage* буюу *Фаулерийн орчин цейн шинэ англи хэлний хэрэглээний толь бичиг* юм. Р.У. Борчфиилдийн утгалж дахин хянасан гуравдугаар хэвлэлийг Оксфордын их сургуулийн хэвлэлийн газраас 2000 онд гарсан. Фаулерийн толь

бичиг нь бүхэлдээ үгийг хэрэглээний талаар нь тайлбарласан дүрэм ба өгүүлбэр зүйн талыг нь голчлон анхаарсан толь бичиг юм. Үгийг хэрхэн хэрэглэх ёстойг тайлбарлан, улиг болсон үгийг болон ямар нэг хэмжээгээр шүүмжилсэн зүйлд байгаа нийтлэг алдааг заан үгийн тодорхойлолтыг өгсөн байdag. Зохиолчид болон бусад хүмүүст үгийг зөв хэрэглэх, зөв бичих зарчмыг ухааруулахад уг толь бичгийн үндсэн зорилго оршдог.

Уиллиам болон Мэри Моррисийн *Harper Dictionary of Contemporary Usage* буюу *Харперийн орчин цагийн хэрэглээний толь бичиг* (хоёрдугаар хэвлэл, 1985 он) 166 зохиогчид, утгалагчид, мэдээний нэвтрүүлэгчид болон хэлний бусад мэргэжилтний тодорхойлсон салан задгай, буруу хэрэглээг заасан бүтээл юм. Толь бичигт дээрх мэргэжлийн хүмүүсийн санал бодол тусгагдсанас гадна англи хэлний хэрэглээний стандартад тулгуурласан зөв хэрэглээний жишээнүүдийг багтаасан байdag. *Харперийн толь бичиг* американ хэрэглээнд илцү анхаарсан байна.

Рэндле Холмегийн *XVII зууны үгийн сангийн тайлбар толь бичиг* - *Academy of Armory* (1688) буюу зэвсгийн академи толь бичигтэй утга, хэлбэрээрээ нилээд төстэй сүүлийн үеийн толь бичиг нь Стефан Глазиерийн *Random House Word Menu* буюу *Рэндом хаусын үгийн цэс толь бичиг* юм. Үүнтэй ижилтгэх орчин үеийн толь бичиг гарцаагүй байна. Энэхүү үгийг жагсааж ангилан тайлбарласан толь бичгийг найман жилийн турш бөгөөд анхлан *Дотоод мэдээлэл* гэсэн нэртэйгээр программ хангамжийн бүтээгдэхүүн хэлбэрээр гарчээ. Засварлан шинэчилсэн хэвлэлийг Рэндом хаусаас 1997 онд гаргажээ. Уг толь бичиг нь долоон ерөнхий ангилал, харилцан хамааралтай томъёог тодорхойлсон олон тооны дэд ангилалтай ба харин Рожетэд байдаг шиг төгс утгат үгийн жагсаалт байхгүй. Үгсийн жагсаалтанд нь гэрийн тэжээвэр амьтдын үүлдэр, хүний биеийн яс, булчингийн нэрс гэх мэтийн зүйлс орсон байdag.

Хураангуйлсан ба товчилсон үгийн толь бичиг

Сэтгүүлчдээс эхлээд академич хүртэл бүх түвшинд бичигчид хураангуйлсан үг, товчилсон үгсийг тайлбарлаагүйгээр маш их хэрэглэдэг учраас хураангуйлсан үгийг толь бичгүүд нь лавлагааны фондод маш чухал хэрэгсэл болдог. Хураангуйлсан үгсийг утга зохиолын болон намтрын хурдан бичлэгэнд хэрэглэдэг ба олонх унишигчид юу гэсэн үг болохыг нь санахгүй буюу огт мэдэхгүй мунгинаатал нь хэрэглэдэг. SPEBSQSA буюу Америк дахь үсчний газрын дервэл дууллыг хадгалан зоригжзуулах нийгэмлэг гэх мэтийн толгой эргүүлсэн алдартай хураангуйллууд байдаг.

Ишлэлтэй толь бичгүүдийн нэгэн адил хураангуйлсан үгийн маш олон толь бичиг байдаг. Гэхдээ *Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary* буюу *Товчилсон үг*, эхний цсээр товчилсон, хураангуй үгийг толь бичиг мөн Гейл группээс жил бүр хэвлэн гаргадаг *Reverse Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary* буюу Тонгоруу үгээр товчилсон, үгийн эхний үсгүүдээр товчилсон ба хураангуйлсан үгийн толь бичгийг сонгон хэрэглэж болох юм. Эл олон боть толь бичигт тогтмол хэвлэлийн нэрийн хураангуй, нийгэмлэг, байгууллуудын нэрийн товч, тухайн нэг салбарт түгээмэл хэрэглэгддэг үгсийн хураангуйллыг багтаасан байдаг. Иймэрхүү олон боть толь бичгийн нэг муу тал нь гэвэл зарим хураангуйлал маш олон тооны тайлалтай байдаг явдал юм. (зураг 17.4 -г үзнэ үү)

Тонгоруулсан товчлол нь байгууллагын нэр буюу нэр томъёоны жагсаалтыг эхлэж өгөөд дараа нь хураангуйлж товчилсон үгийг өгдөг. Дээрх хоёр толь бичиг нь Хойд Америк, баруун Европын нэрийн товчлолд илүүтэй анхаарсан байдаг. Гейл групп мөн тогтмол хэвлэлийн нэрийн товчлолын *Periodical Title*

Abbreviations нэртэй тусгай толь бичиг гаргадаг ба энэ толь бичигт орсон товчлолуудыг *Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary* толь бичигт бас оруулсан байдаг. Сүүлчийн илүү олон бусад зүйлсийг багтаасан толь бичиг нь байгаа тохиолдолд эхний толь бичгийг худалдан авах шаардлагагүй.

Дурслэл 17.4

Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary толь бичигт орсон үгс.

Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary толь бичгээс сонгосон үгс. Мэри Роуз Бонк 1-р боть 2000. 3-р боть Гейл 2000. Зохиогчийн эрхийг Гейл групп 2000 онд авсан. Гейл группийн зөвшөөрлөөр дахин хэвлэгдсэн.

TU	Societe Tunisienne de l'Air (Tunisia /ICAO designator)
TU	Take-Up (IAA)
TU	Tanking Unit (AAG)
TU	Tanners' Union (British)
TU	Tape Unit
TU	Task Unit (Military)
TU	Taxicrinic Unit (Computer science)
TU	Technical Service Unit (Military)
TU	Technical Utilization (NAKS)
TU	Technische Universitat (Technical University /German)
TU	Technology Utilization
TU	Temporary Unit (BCP)
TU	Tenebrio Unit (Endocrinology)
TU	Terminal Unit
TU	Testo Unico (Consolidated Statutes / Italian/ ILCA)
TU	Test Unit
TU	Texas Utilities Co. (EFIS)
TU	Thank You (Communications operators'procedural remark)
TU	Thermal Unit
TU	Thiouracil (Biochemistry / MAE)
TU	Thulium (Symbol is Tm / Chemical element/ ROG)
TU	Time-of-Update
TU	Timing Unit
TU	Todd Unit (Medicine / MAE)
TU	Torah Umesorah – National Society for Hebrew Day Schools (Defunct / EA)
TU	Toxic Unit (Medicine)

Тусгайлсан салбарын хураангуйлсан үгийн маш олон толь бичиг байдаг хийгээд хураангуйлсан үгсийг ерөнхий толь бичигт болон тогтмол хэвлэлийн хэлхээс дотроос мөн олж болдог. BIOSIS мэтийн томоохон хэвлэлийн хэлхээсийн компьютерийн сан нь өөрийн санд хэрэглэгддэг сэтгүүлийн товчлолын хэвлэмэл жагсаалттай байдаг.

Электрон толь бичгүүд

Хэд хэдэн программ хангамжийн компаниуд электрон лавлах, гарын авлага гаргасан. Эдгээр нь номын сангаас илүү гэрийн хэрэглээнд тохиромжтой ч ийм зүйлс байдаг гэдгийг мэдэхэд илүүдэхгүй юм. Электрон толь бичгүүд нь СД дээрх тайлбар толь бичиг мэтийн бусад электрон лавлах эх сурвалжуудтай хамт багцлагдсан байдаг. СД дээрх ганцаарчилсан толь бичгүүдын тухай энэ бүлгийн өөр хэсэгт өгүүлсэн байгаа. Нийтлэг хэрэглэгддэг эх сурвалжууд вэб дээр байх нь элбэгшжээ.

Ишлэл номууд

Илтгэл, эссе бичиж байгаа хүмүүс, тухайн нэгэн зохиогчоос эсвэл эх сурвалжаас авч ашиглахыг хүссэн хүмүүс болон өөр бусад зорилгоор ишлэл хэрэглэхийг хүссэн хүмүүс ишлэлд ханддаг. Номын сангийн лавлагаанаас авсан ишлэл нь ихэнхдээ буруу ташаа буюу алдаа мадагтай байдаг. Харин сайн хэлхэсчлэгдсэн ишлэлтэй ном ийм асуудлыг шийдвэрлэхэд тустай байдаг.

Ишлэлийн олон номноос стандарт болох ном нь 1855 онд Жон Бартлеттийн эхлэн зохиосон *Bartlett's Familiar Quotations* буюу *Бартлеттийн алдарт ишлэлцүд* юм. 1992 онд энэхүү толь бичиг арван зургаа дахь удаагаа хэвлэгдээд байна. Утгалаачдын тодорхойлж байгаагаар ишлэлүүдийг алдаршсан байдал болон үнэ цэнээр нь дүгнэн оруулсан ба шинэ хэвлэл гаргах бүрдээ шинэ ишлэлүүд оруулж заримыг нь хасдаг байна. Арван зургаа дахь хэвлэл нь нийтийн соёлд илүү анхаарч кино болон телевизээс олон тооны ишлэл авчээ. Бартлетт он дарааллыг баримтлан зохиогчдыг төрсөн он сар өдрөөр нь, тэдний ишлэлийг хэвлэгдсэн он сар өдрөөр нь оруулсан байдаг. Бартлеттийн толь бичигт орсон хамгийн эртний ишлэл нь эртний Египтийн “Босоо ятгын дуулал” “Song of the Harper” (кристиин тооллын өмнөх 2650-2600) юм. Хамгийн сүүлийн үеийн ишлэлүүд нь *Монти Путоны Нисдэг цирк* (1969-1974), Гүнжид цэцгийн гудамж (1969) хэмээх телевизийн цувралаас оржээ. Зохиогчдын нэрсийг цагаан толгойн дарааллаар жагсаасан бөгөөд их хэмжээний гол хэлц үгүүдийг хэлхээслэсэн байна.

Номын санчид ишлэлийн эмхэтгэн гаргах нь ховор байдаг. Хүндэтгэн ишлэвэл: *A Dictionary of Quotations Requested from the Congressional Research Service* буюу Конгрессийн албанаас хүсэмжилсэн ишлэлийн толь бичгийг Конгрессийн номын сангийн лавлагааны номын санчид Конгрессийн гишүүд болон засгийн газрын бусад ажилтнуудын олон жилийн турш тавьсан хүсэлтийн дагуу гаргасан байдаг. Уг толь бичигт засгийн газрын гишүүдийн хэлсэн үгнээс болон анзаарагдаагүй өнгөрсөн бичвэрээс ишлэл сонгон оруулжээ. Бодит хүсэлтэнд үндэслэгдэн гарсан толь бичиг учраас бусад ишлэлийн номтой харьцуулахад улс төр, одоогийн улс төрийн байдалтай холбоотой ишлэлийг түлхүү оруулсан байх нь ойлгомжтой. *The New York Public Library Book of Twentieth-Century American Quotations* буюу хорьдуугаар зууны американ ишлэлийн Нью-Йоркийн нийтийн номын сангийн ном нь Конгрессийн номын сангийн ажилтнуудын хавтасласан сангас авсан ишлэлийн цуглувулга юм. Энэ нь 40 гол сэдвээр тус тусын зохиогч, сэдвийн хэлхээстэй хийгдсэн орчин цагийн үйл явдалд илүү анхаарсан бүтээл юм.

Өөр хэд хэдэн хүндэтгэл хүлээсэн ишлэлийн ном бий. Зарим нь ерөнхий, зарим нь эмэгтэйчүүд, цэргийн гэсэн тусгай ангилалтай. Ихэнх нь хангалттай хэлхээсгүй учраас ишлэл сайтай ч гэлээ Бартлеттийн номоос илүү гарахааргүй байдаг. Тусгай салбараар сэдэвчлэгдэн хийгдсэн түгээмэл толь бичиг нь Буртон Стивенсоны *The Home Book of Quotations* буюу *Ишлэлийн гэрийн ном* юм. “Тоглоом”, “цацэрлэг” гэсэн зүйлчилсэн ишлэлийг агуулсан байдаг. Хэлцийн хэлхээс сайтай хэдий ч бүтээлээс нь үлэмж хэмжээний ишлэл авсан зохиогчдын нэрсийн хэлхээсийг ишлэлийн агуулгын талаар ямар ч тайлбаргүйгээр зөвхөн хуудсаар нь заасан байгаа нь учир дутагдалтай юм. Стивинсон нь уран зохиолын ялангуяа яруу найргийн ишлэлийг илүүтэй багтаасан байдаг ба энэ чиглэлийн зүйлсийг хэлцийн хэлхээсээр нь хайхад харьцангуй хялбар байдаг. Тодорхой нэгэн ишлэлийг хайж байгаа тохиолдолд сэдвээр нь байршуулсан байвал дөхөмтэй байдаг. Ганц зохиогчийн ишлэлээс Бартлеттийн толь бичгээс олддог учир зохиогчоор ишлэлийг байрлуулж болох боловч ганц зохиогчоос ишлэл бүрээр нь хийхэд бэрхшээлтэй.

Роберт Эндрюсийн *The Columbia Dictionary of Quotations* буюу ишлэлийн *Колумбия толь бичиг* нь сэдвэр нь байршуулсан 18000 ишлэлийг багтаасан сүүлийн үеийн бүтээл юм. 11000 ишлэл нь тус номны хувьд онцгой бөгөөд утга зохиолоос бусад сэдвэрх хоёрдугаар зууны ишлэлд илүү анхаарсан байна. Зохиогчийн хэлхээс нь зөвхөн сэдвийн гарчигт хамааралтай бөгөөд хайж байгаа ишлэлийн талаар ямар ч тайлбаргүй байдаг.

Зарим ишлэлийн ном нь эх сурвалжийн талаар маш бага мэдээлэл өгдөг өсвэл огт дурдаагүй байдаг учир хэрэглэгчдэд хайж буй мэдээллийнх нь зөвхөн хагасыг өгдөг. Англи бус эх сурвалжаас авсан англи хэл дээрх ишлэл нь орчуулагдсан байдаг гэдгийг хэрэглэгч мэдэж байх хэрэгтэй.

Ишлэлийн толь бичгийг мөн электрон хэлбэрээр үзэж болно. *Оксфордын ишлэлийн толь бичгээс авсан материалтай ишлэлийн өгөгдлийн санг онлайнд байршуулсан байдгийг Dialog хаягаар орон үзэж болно*. Оксфордын толь бичиг нь угтаа утга зохиолын чиглэлтэй. Өгөгдлийн санд ишлэлийг зохиогчийн нэр, төрсөн болон нас барсан он, сар, өдөртэй нь авсан эх сурвалжтай нь оруулсан байдаг. Ишлэлийг дотор нь байгаа бүх үгээр хайж болох ба үүгээрээ хэвлэмэл ишлэлийн номноос давуу талтай байгаа. Гэхдээ өгөгдлийн санд зөвхөн ганцхан номыг оруулсан байдаг учир хязгаарлагдмал ашигтай байдаг. Энэ бүлгийн эхэнд дурдсанчлан ишлэлийг *yourDictionary.com* хаягаар орон интернэтээс мөн олж болох боловч зарим ишлэлийн вэб сайтыг хайж боломжгүй бөгөөд алдартай ишлэлүүдийн жагсаалтыг хувь хүмүүс гаргасан байдаг.

ХАЙХ СТРАТЕГИ

Лавлагааны ажлын бүхий л хэсгийн нэгэн адил толь бичигтэй холбоотой асуултанд хариулах стратеги нь гол төлөв чухам ямар асуулт вэ гэдгээс хамаарна. Асуулт тавьж байгаа хүн харах эх сурвалжийг зааж өгч болно: “*Webster’s Third*-д энэ үг яаж бичигдсэнийг хэлж өгөхгүй юу?”, өсвэл “*Энэ үг Webster’s Third*-д байна уу?” гэх мэт. Оюутан сурагчид үгийн гаралын толь бичгийг (хорхой шавьж судлалын толь бичиг үзэхээр ирэх нь илүү байдаг) онцлон хайж ирж болно. Номын санчид төдөлгүй хорхой шавьжийн талаар ямар нэгэн тайлбар хийлгүй шууд *Оксфордын англи хэлний толь бичгийг үзэхийг зөвлөж сурдаг*.

Хайж байгаа мэдээлэлтэй холбоотойгоор ашиглаж байгаа толь бичгийн он сар өдөртэй холбоотой асуудал заримдаа гарч ирэх нь байдаг. Өдрийн тэмдэглэлийн гар бичмэл, захидал, хувь хүний яриаг утгалаачид эдгээр гар бичмэлд орсон үг үсгийн талаар хэдий үед бичигдсэн байдалтай нь холbon тайлбар хийх шаардлагатай болдог. Энэ тохиолдолд лавлах гэж буй зүйлийг бичсэн үед зохиогдсон толь бичиг, цаг үеийн их хэмжээний үгийн ишлэлтэй Оксфорд англи хэл мэтийн толь бичиг л орчин үеийн толь бичгээс илүү туслана.

Интернэт дээр толь бичгүүдийг байрлуулсан нь номын санчдыг байгаа номоороо хязгаарлагдах бэрхшээлээс гаргав. Нийтийн номын сангийн фондод олон хуучирсан бүтээл байдаг буюу хувь хүмүүсийн утгалагдаагүй бүтэлүүд байдаг тул интернэтийн эх сурвалжийг ашиглахдаа болгоомжтой хандах нь зүйтэй. Амьдралын хэрэглээний үүднээс авч үзвэл нэг ботиор хэвлэсэн авсаархан толь бичгүүд том хэмжээний орчуулгын утга болон бичлэгийг хурдан гүйлгэн харахад маш тохиромжтой байдаг. Электрон эх сурвалжууд нь олон боть бүтээл, олон янзын толь бичгийг багтаасан байдгаараа хамгийн их хэрэгцээтэй байдаг.

Өмнөх хэсэгт сонгон авч танилцуулсан эх сурвалжууд нь толь бичгийн талаар гарч болох бүхий л ерөнхий асуултанд хариу өгөх буйзваа. Төрөлжсөн үгийн сантай холбоотой асуудлыг төрөлжсөн толь бичиг ба зүйлчилсэн тайлбар толь бичгээс харахад болох юм. Энгийн толь бичигт хараад хангалтгүй байвал өсвэл техникийн чанартай мэдээлэл шаардлагатай бол зүйлчилсэн толь бичгийг

үзэх хэрэгтэй. Шинжлэх ухааны болон эмнэлгийн нэр томьёог толь бичигт хэрхэн тайлбарласныг зарим тохиолдолд мэргэжлийн хүнээс асуухаас өөр аргагүйд хүрдэг. Энэ талаар утсаар асуусан асуултанд хариулахад хүндрэлтэй байдаг. Учир нь мэргэжлийн бус хүмүүс химиийн нэр томьёо буюу мэдэхгүй нэр томьёогоо утсаар буруу зөрүү уншиж өгдөг. Тийм учраас болж өгвөл утсаар асуугч толь бичгээс тухайн үгээ өөрөө нүдэрээ хараад мэргэжлийн хүнтэй өөрөө биеэрээ очиж уулzan тайлбарлуулбал хавьгүй дээр байдаг.

Ишлэл 17.6 Хайх стратеги: гэрээслэлийн асуудал

Түүхийн тэнхимиийн профессор Уайтын туслагчаар ажилладаг төгсөх ангийн оюутан Жейн профессор Уайтын номд зориулан утгалж байгаа арван наймдугаар зууны үеийн гэрээслэлийн гар бичмэлтэй холбогдон гарсан асуудлыг тодруулахаар лавлагааны хэлтэст иржээ. Тус гэрээслэлд талийгаач өөрийн том хүдээ хоёр хос stillyard –ыг үлдээжээ. Энэ нь чухам юу болох талаар гэрээслэлд бичсэнээс төдийлэн тодорхойгүй байв. Webster's Third, The Random House Webster's Unabridged Dictionary толь бичгүүдаас хайгаад нэмэр байсангүй тул номын сангийн лавлагааны номын санч Оксфордын англи хэлний толь бичгийг үзэхийг санал болгожээ. Оксфордын англи хэлний толь бичиг арван наймдугаар зууны үеийн жишээгээр тайлбарласан хоёр боломжийн хариултыг өгсөн байна. (Тайлбарыг Оксфордын англи хэлний толь бичгээс ишлэн өгүүлбэл):¹³

Still-yard буюу stillion архи нэрэхэд хэрэглэдэг босоо сав. (Энэ нь Монголоор бүрхээг юм)

Stillyard буюу steelyard юм жигнэхэд хэрэглэдэг тэнцүү биш талтай багаж. (Энэ нь Монголоор жинлүүр юм)

Босоо савыг хосоор нь хэрэглэж болох боловч тухайн үедээ жинлүүр нь үнэ цэнэтэй зүйл байсан учраас гэрээслэн үлдээж болох тул илүү боломжийн хариулт нь жинлүүр байлаа. Энэ нөхцөлд Жейн арван наймдугаар зууны үеийн ишлэлийг тунгааж үзээд хайж байгаа үгийнхээ эх бичвэрт үндэслэн зөв хариултыг сонгох хэрэгтэй болсон юм.

Номын санчид өхлээд Webster's Third буюу Random House Webster's толь бичгийг үзээд дараа нь Оксфордын англи хэлний толь бичгийг үзэх гэх мэт дараалалтайгаар хүмүүсийн асуултанд хариулах стратегийг эзэмшидэг. Ишлэлтэй холбоотой асуудлыг тодруулахад хүндрэлтэй байдаг. Эхлээд Бартлетийн толь бичигт хайгаад дараа нь байгаа бусад бүх ишлэлийн номоо дуустал нь дараалан үзэх шаардлагатай болдог. Ерөнхий ишлэлийн номуудаас гадна цэргийн, спортын, улс төр судлалын, эмэгтэйчүүдийн гэх мэт сэдэвчилсэн ишлэлийн олон толь бичгүүд байдаг. Ишлэл нь төрөлжсөн сэдвийн чанартай бол эдгээр толь бичгийг үзэх хэрэгтэй. Ишлэлийн өгөгдлийн сан, Оксфорд англи хэлний электрон хувилбар гэх мэт электрон эх сурвалж нь эрж байгаа ишлэлийг агуулж байгаа тохиолдолд тухайн ишлэлийг хайхад маш хурдан хялбар байдаг.

Номын санд очиж үйлчлүүлж байгаа хүмүүс гол төлөв ширээний толь бичиг болон үг туслагчийг хэрэглэхээс гадна утсаар асуусан асуултанд хариулж байгаа номын сангийн лавлагааны ажилтнуудад мөн ширээний толь бичгийг ашиглахад хялбар байдаг. “Германаар “турав” гэдгийг юу гэдэг вэ?”, эсвэл “PMLA гэсэн товчлол юу гэсэн үг вэ?” гэх мэтийн утсаар асуусан асуултанд хариулахад гадаад хэлний толь бичиг, этгээд хэл, үгийн хэрэглээ ба товчлолын толь бичгийг ашигладаг.

Номын утгатай номын санчийн танилцах боломж олгох лавлагааны номыг орлох зүйл гэж байдаггүй. Толь бичгийг гүйлгэн харах, сонирхож байгаа сэдвээ хэдэн хэдэн толь бичгээс хайж харах нь номын гарчигаас тодорхойгүй байгаа зүйлүүдийг олж мэдэхэд тустай байдаг. Жишээ нь Америкийн бус нутгийн англи хэлний толь бичиг (*Dictionary of American Regional English*) нь хээрийн зэрлэг ургамалтай холбогдолтой зүйлсийг тодруулахад маш сайн эх сурвалж болдог. Нийтийн дууны нэрэнд байдаг нийтэд танил бус нэр томъёо болон дууны шүлгийг Партрижийн *этгээд үг ба ердийн бус англи хэлний толь бичиг* (*Partridge's Dictionary of Slang and Unconventional English*)-ээс харж болно. Ихэнх толь бичгийг бүрэн хэмжээгээр нь ашигладагтүй. Сайн номын санч бол өдгээр үнэлж баршгүй гарын авлагуудыг сайн мэддэг ба өдөр тутам ашиглаж байдаг.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Benet's Reader's Encyclopedia, 4th ed. (New York: HarperCollins, 1996), 404
2. Oxford English Dictionary, 2d ed. (New York: Clarendon Press/Oxford University Press, 1989), 4:625. "Dictionarius: a repertory of dictiones, phrases or words."
3. R.W. Burchfield, ed., The New Fowler's Modern English Usage, 3d ed. (New York: Clarendon Press/Oxford University Press, 1996), 738
4. James Root Hulbert, Dictionaries: British and American, rev. ed. (London: Andre Duetsch, 1968), 99. "Толь бичиг зохиогчийн зорилго нь Шеридан, Уокерийн толь бичгүүд гарснаас хойшхи үсийн үгийн зөв бичлэг, утга, үгийн хэрэглээг тодорхойлж зохисгүй бүгдийг гаргаж хаян зөв дуудлагын стандартыг тогтоох явдал байв."
5. Ken Kister, "Dictionaries Defined," Library Journal 117 (June 15, 1992):46
6. Hulbert, Dictionaries, 68: "Хэрвээ би үгийн утгыг гаргасан тайлал бол хамгийн сайн тайлбар гэж бичсэн бол асуудлаас зайлсхийсэн эсвэл өөрийн эрхгүй асуулт тавихад хүргэж байна гэсэн үг. Уншигч ямар ч бодит мэдээлэл аваагүй, миний бичсэн зүйлээс нэг ч шинэ зүйл мэдэж аваагүй гэсэн үг. Гэхдээ толь бичгүүдэд иймэрхүү тодорхой бус хариултууд байсаар байна."
7. Ken Kister, "The Big Dictionaries: Hoards and Hordes of Words," Wilson Library Bulletin 62 (February 1988): 41,43. "Үэбэстэр нэртэй толь бичгүүдийн дотор сайн ч бий муу ч бий. Рожетийн үг туслагч болон ойролцоо утгатай үгийн толь бичиг ч мөн адил сайн муу байдаг." Webster's New Universal Unabridged Dictionary хамгийн тааруухан толь бичиг. Үг толь бичиг анх 1941 он хэвлэгдсэн бөгөөд түүнээс хойш маш бага өөрчлөлт хийгдсэн байдаг.
8. Мөн тэнд., 40.
9. James Sledd and Wilma R. Ebbitt, Dictionaries and That Dictionary, A Casebook on the Aims of Lexicographers and the Targets of Reviewers (Chicago: Scott, Foresman, 1962), 55-56.
10. Мөн тэнд., 79-80.
11. Kister, "Dictionaries Defined," 44.
12. Terri Tomchyshyn, "Children's Dictionaries," Reference Books Bulletin in Booklist 97 (October 15, 2000): 475-77.
13. Oxford English Dictionary, 2d ed. (New York: Clarendon Press/ Oxford University Press, 1989), 16: 611,698, 699, 700.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

- Acronyms, Initialisms & Abbreviations Dictionary. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1960-Annual.
- The American Heritage Children's Dictionary. Rev. ed. Boston: Houghton Mifflin, 2000. 2111p. Also available on СД.
- The American Heritage Concise Dictionary. 3d ed. Boston: Houghton Mifflin, 1994. 952p.
- The American Heritage Dictionary of the English Language. 4th ed. Boston: Houghton Mifflin, 2000. 2111p. Also available on СД and online at <http://www.bartleby.com/61>.
- The American Heritage First Dictionary. Boston: Houghton Mifflin, 1998. 377p.
- Andrews, Robert. The Columbia Dictionary of Quotations. New York: Columbia University Press, 1993. 1092p.
- Barnhart Dictionary of Etymology. Edited by Robert K. Barnhart. New York: H. W. Wilson, 1988. 1284p.
- Bartlett, John. Familiar Quotations. 16th ed. Boston: Little, Brown, 1992. 1405p.
- Burchfield, R. W., ed. The New Fowler's Modern English Usage. 3d rev. ed. New York: Clarendon Press/ Oxford University Press, 2000. 873p.
- Cassidy, Frederic G., ed. Dictionary of American Regional English. Cambridge, Mass. Harvard University Press, vol. 1- . 1985- .
- Craigie, William A., and James R. Hulbert, eds. A Dictionary of American English on Historical Principles. 4 vols. Chicago: University of Chicago Press, 1938-1944.
- Dictionary of American Slang. 3d ed. Edited by Robert L. Chapman. New York: HarperCollins, 1995. 617p.
- Funk & Wagnalls International Dictionary of the English Language. 2000 ed. 2 vols. New York: Ferguson Publishing, World Publishers Guild, 1999.
- Funk & Wagnalls New Standard Dictionary of the English Language. New York: Funk & Wagnalls, 1965. 2816.
- Glazier, Stephen. Random House Word Menu. Rev. ed. New York: Random House, 1997. 767p.
- Green, Jonathon. Newspeak: A Dictionary of Jargon. Boston: Routledge & Kegan Paul, 1984, 1985. 263p.
- Harcourt Brace Student Thesaurus. 2d ed. San Diego: Harcourt Brace, 1994. 312p.
- Macmillan Dictionary for Children. 3d rev. ed. New York: Simon & Schuster Books for Young Readers, 1997. 864p. Also available on СД.
- Macmillan First Dictionary. New York: Macmillan, 1990. 402p.
- Mathews, Mitford M., ed. A Dictionary of Americanisms on Historical Principles. 2 vols. Chicago: University of Chicago Press, 1951.

- Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. 10th ed. Springfield, Mass.: Merriam-Webster, 1993. 1559p. Also available on СД and online at <http://m-w.com/dictionary.htm>.
- Merriam-Webster's Dictionary of English Usage. Springfield, Mass.: Merriam-Webster, 1994. 978p.
- Merriam-Webster Dictionary of Synonyms. Springfield, Mass.: Merriam-Webster, 1984. 909p.
- Morris, William and Mary Morris. Harper Dictionary of Contemporary Usage. 2d ed. New York: Harper & Row, 1985. 641p
- The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles. Edited by Lesley Brown. 2 vols. New York: Clarendon Press/Oxford University Press, 1993. Also available on СД.
- The New York Public Library Book of Twentieth-Century American Quotations. Edited by Stephen Donadio. New York: Warner Books, 1992. 622p.
- The Oxford Dictionary of Quotations. 5th ed. New York: Oxford University Press, 1999. 1152p.
- Oxford English Dictionary. 2d ed. 20 vols. New York: Clarendon Press/Oxford University Press, 1989. Additions series, v. 1- . 1993-. Also available online.
- Oxford English Dictionary on CD. (СД). 2d ed. Version 2. 0. New York: Oxford University Press, 1999.
- Partridge, Eric. Dictionary of Slang and Unconventional English. 8th ed. New York: Macmillan, 1984. 1400p.
- Partridge, Eric. A Dictionary of the Underworld, British and American, Being the Vocabularies of Crooks, Criminals, Racketeers, Beggars and Tramps, Convicts, the Commercial Underworld, the Drug Traffic, the White Slave Traffic, Spivs. 3d ed. London: Routledge & Kegan Paul, 1968. 886p.
- Periodical Title Abbreviations. 12th ed. 3 vols. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2000.
- Quotations Database. New York: Oxford University Press. Available online.
- Randel, Don Michael, ed. The New Harvard Dictionary of Music. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University, 1986. 942p.
- Random House Historical Dictionary of American Slang. New York: Random House, v. 1-. 1994 -.
- Random House Unabridged Dictionary. (СД). 2d ed. New York: Random House, 1993.
- Random House Webster's College Dictionary. 2d ed. New York: Random House, 1999. 1571p. Also available: <http://www.funkandwagnalls.com/dictionary>.
- The Random House Webster's Unabridged Dictionary. 2d ed., rev. and updated. New York: Random House, 1997. 2230p.
- Respectfully Quoted: A Dictionary of Quotations Requested from the Congressional Research Service. Washington, D. C.: Library of Congress, 1987. 520p.
- Reverse Acronyms, Initialisms & Abbreviations Dictionary. Farmington Hills, Mich.: Gale

Group, 1972- Annual.

Roget's II: The New Thesaurus. 3d ed. Boston: Houghton Mifflin, 1995. 1200p. Also available:
<http://www.bartleby.com/> 62.

Roget's International Thesaurus. 5th ed. New York: HarperCollins, 1992. 1141p.

Room, Adrian, ed. Brewer's Dictionary of Phrase & Fable. 16th ed. New York: HarperCollins, 1999. 1298p.

Sader, Marion and Amy Lewis, eds. Encyclopedias, Atlases & Dictionaries. New Providence, N. J.: R. R. Bowker, 1995. 495p.

Stevenson, Burton Egbert. The Home Book of Quotations. 10th ed. New York: Dodd, Mead, 1967. 2816p.

Thesaurus of American Slang. Edited by Robert L. Chapman. New York: Harper & Row, 1989. 489p.

Third Barnhart Dictionary of New English. Edited By Robert K. Barnhart. New York: H. W. Wilson, 1990. 565p.

Thorndike, E. L., and Clarence L. Barnhart. Thorndike-Barnhart Children's Dictionary. Updated ed. lenview, Ill.: Scott Foresman-Addison Wesley, 1999. 823p.

Thorndike, E. L., and Clarence L. Barnhart. Thorndike-Barnhart Student Dictionary. Rev. ed. Glenview, Ill.: Scott Foresman-Addison Wesley, 1997. 1302p.

12.000 Words: A Supplement to Webster's Third New International Dictionary. Springfield, Mass.: Merriam-Webster, 1986. 212p.

Webster's New World College Dictionary. 4th ed. New York: Macmillan USA, 1999. 1716p.

Webster's New World Student's Dictionary. Rev. ed. New York: Macmillan USA, 1996. 1040p.

Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged. Springfield, Mass.: Merriam, 1961, 1996. 2783p. Also available on СД.

Wentworth, Harold. American Dialect Dictionary. New York: Thomas Y. Crowell, 1944. 747p.

World Book Dictionary. Millennium ed. Edited by Clarence L. Barnhart and Robert K. Barnhart. 2

vols. Chicago: World Book, 2000.

[yourDictionary.com](http://www.yourdictionary.com). Available: <http://www.yourdictionary.com>.

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Amato, Kimberly, and Karen Moranski. "Oxford English Dictionary: СД and Second Edition." Reference Service Review 18 (Spring 1990) : 79-82, 86.

Амато, Морански нар дунд гарын СД-оор дамжуулан электрон толь бичиг ашиглахын давуу тал болон хүндрэлтэй талуудыг гарган тавьсан байна.

Berg, Donna Lee. *A guide to the Oxford English Dictionary*. New York: Oxford University Press, 1993. 206р.

Оксфорд англи хэлний толь бичгийн хоёр хэсгээс бүрдсэн гарын авлагын Эхний хэсэг нь түгээмэл Оксфорд англи хэлний толь бичгийн үүр үгийн талаарх мэдээллийг өгдөг. Хоёрдугаар хэсэг нь толь бичгийн форматаар хийгдсэн бөгөөд түүх, нэр томъёо болон толь бичгийг гаргахад нөлөөлсөн хүмүүсийн талаар энд бичигдсэн байна.

Bibel, Barbara, and Victor Or. "Bilingual Dictionaries." *Reference Books Bulletin in Booklist* 92 (June 1 & 15, 1996): 1750-1752, 1754, 1756, 1758, 1760.

Энэ нь хоёр хэлний хэвлэмэл толь бичгийн хэлээр нь жагсаасан тайлбарт жагсаалт юм. Ихэнх нь 1990-ээд оноос хойш хэвлэгдсэн ба зохиогчид нь АНУ-д түгээмэл хэрэглэгддэг бараг бүх хэлний хамгийн сайн толь бичиг хэмээн үздэг.

Grogan, Denis. *Dictionaries and Phrase Books*. London: Clive Bingley, 1987. 153р (Grogan's Case Studies in Reference Work, v. 5).

Гроган толь бичиг болон хэвшмэл хэллэгийн номыг хэрхэн ашиглах талаарх лавлагааны шинжтэй асуултуудын жишээг оюутнуудад өгч байна.

Hulbert, James Root. *Dictionaries: British and American*. Rev. ed. London: Andre Deutsch, 1968. 109р.

Хүлбэрт Англи хэлний толь бичгийн товч түүхийг өгүүлэхээс гадна сайн толь бичиг гэж ямар толь бичгийг хэлэх талаар болон тэдгээрийн хэрхэн ашиглах талаар бичжээ. Эртний хэвлэл хэдий ч их сайн эх сурвалж юм.

Isaacson, David. "New Word Sources: A Selective Annotated Bibliography." *Reference Services Review* 25 (Summer 1997) : 53-64, 72.

Уг өгүүлэлд сүүлийн үед хэрэглээнд нэвтэрч эхэлсэн үгсийг тайлбарласан толь бичгүүдийн тухай өгүүлнэ. Стандартын талаар болон тусгай бүтээлүүдийн талаар маш сайн тодорхойлолт өгдөг.

Kabdebo, Thomas. *Dictionary of Dictionaries and Eminent Encyclopedias*. 2d ed. New Providence, N.J.: Bowker-Saur, 1997. 418р.

Энэ нь толь бичгийн хэлбэрээр сэдвээр хийгдсэн, хоёр хэлний болон электрон хувилбартай сүүлийн үеийн Англи хэлний толь бичгийн тайлбарт ном зүй юм. Уг толь бичиг нь Кавдебогийн толь бичгийн дараа гарсан.

НЭВТЭРХИЙ ТОЛЬ

Холли Кроуфорд

АШИГЛАЛТ БА ШИНЖ ЧАНАР

Хүмүүс төрөл бүрийн сэдвээр мэдээлэл олж авах хэрэгцээ гарсан уед ихэнхдээ номын сан руу явдаг. Номын сан нь орон нутгийн нийтийн номын сан, сургуулийн мэдээллийн төв, эсвэл том корпорацийн дотор байрлах бизнес төв байж болно. Мөн номын сан нь интернэт эсвэл компьютертэй ажлын байр хэрэглэн ордог виртуаль хэлбэртэй байж болно. Ерөнхийдөө хүмүүс хайж байгаа сэдвийнхээ талаар ерөнхий ойлголттой байдаг бөгөөд хайж байгаа асуудлаа нарийвчлахын тулд ихэнхдээ номын санчаас асуудаг. Жишээ нь: Еллис арлын тухай реферат бичих даалгавартай дунд сургуулийн сургач сургуулийнхаа хэвлэл мэдээлэл хариуцсан мэргэжилтнээс “Еллис арлын тухай ном байгаа юу?” гэж асууж болох юм. Fortune 500 компанийн нэгд ажилладаг худалдаа хариуцсан шинжээч өөрийн ажилладаг компанийн мэдээлэл судалгааны төвөөс “Чанарын удирдлагын талаар хаанаас мэдээлэл авч болох уу?” гэх мэт. Коннектикут (Connecticut) мужид амьдардаг тэтгэврийн хүн өөрийн гэрт ойрхон орон нутгийнхаа нийтийн номын санд очиж номын санчаас нь Банзайн урлагийн талаар мэдмээр байна. Та надад ямар эх сурвалжийг санал болгох вэ гэх мэт. Дээрх асуултуудад хариулт өгч чадах нэгдсэн нэг эх сурвалж байхгүй ч гэсэн нэг төрлийн эх сурвалж нь нэвтэрхий толь бөгөөд эртнээс хүн төрөлхтөн бүх л асуултанд хариулт өгч чадах нэг эх сурвалж бүтээх оролдлогын хэлбэр нь нэвтэрхий толь байсан юм. Нэвтэрхий толь нь нэг төрлөөр дагнасан нэг боть ном байсан ч, эсвэл олон ботиос бүрдсэн байлаа ч жишигэлэхэд *New Encyclopedia Britannica* (Шинэ Британикын нэвтэрхий толь) шиг байлаа ч уншигчдад сонирхсон сэдвийнх нь талаар товч, ойлгомжтой бөгөөд цэгцтэй анхны ерөнхий мэдээлэл олгох, мөн тэр сэдвээр нь цааш нарийвчлан судалгаа хийх шаардлагатай уед ямар ямар эх сурвалжуудыг ашиглаж болохыг зааж өгөх нэг л зорилготой байдаг. Кеннеп Кистер “Товчхон хэлэхэд нэвтэрхий толиуд нь ерөнхийдөө боловсролтой хүмүүсийн мэдэж байх ёстой мэдээллүүдийг багтаасан байхыг зорьдог” гэж хэлсэн.

Жакуэз Барзун “нэвтэрхий толийг сурх мэдэх зорилгоор л ашиглана уу гэхээс хэтэрхий сохроор хэрэглэх нь буруу юм. Нэвтэрхий тольд найдах хүүхэд цагийн итгэл нь нэг л зузаан номон дээр тулгуурласан мэдлэг болдог бөгөөд энэ байдлыг бусад мэдээллийн эх сурвалжуудтай танилцах, ялгаж салгах байдлаар өөрчлөх хэрэгтэй юм” гэж хэлсэн байдаг. Барзуны хэлсэн дүгнэлт нь хүмүүсийн нэвтэрхий толийн талаархи сайн муу гэсэн ойлголтыг маш зөвөөр тайлбарлаж өгсөн юм. Хэдийгээр зарим хүмүүс энэ тал дээр санаа нийлэхгүй байж болох боловч ялангуяа их дээд сургуулийн хэмжээнд нэвтэрхий толийг судалгааны бүрэн цогц ажил гэж авч үзэхгүй байх хандлагатай байдаг бөгөөд судалгаа

хийж байгаа оюутнуудыг нэвтэрхий толийг ганцааранг нь эх сурвалж болгон ашиглахыг нэг их дэмждэггүй.

Төрөл бүрийн нэвтэрхий толиудийн үүргийг авч үзвэл тэдгээр нь ерөнхийдөө хайж байгаа асуултанд гол товчхон хариулт өгөх зорилготой байдаг. Энэ дээр үндэслэн нэвтэрхий толь ямар асуултуудад сайн хариулт өгч чадах вэ гэдгээр нь асуултуудыг нь ангилбал:

1. Шууд хариулагдах лавлагааны асуулт: Жишээ нь: Юпитер гариг ямар хэмжээтэй вэ, Коала баавгайн зургийг хаанаас олж болох вэ, Хаанаас үелэх системийг үзэж болох уу г.м. Эдгээр асуултууд нь нэвтэрхий тольд тохирсон асуултууд юм.
2. Ерөнхий мэдлэг олж авах зорилготой асуулт: Ургамлын фотосинтез яаж явагддаг вэ, Алтан хаалга гүүрийг барихад барилгын ямар арга техникийд хэрэглэгдсэн бэ г.м. Нэвтэрхий толь нь шууд хариулагдах лавлагааны асуултанд хариулт өгөх, аливаа үйл явдалд тайлбар өгөх, холбогдох зураг материалыг үзүүлэх тал дээр бусдаас эрс ялгагддаг. Мөн уг нэвтэрхий толийн бусад бүлэгт байгаа мэдээлэлд холбогдох солбицсон лавлагааг харуулдаг, эсвэл асуултанд хариулт өгч чадах бусад эх сурвалжуудын ном зүйн мэдээ агуулагдсан байдаг.
3. “Судалгаа явуулахаас өмнө” мэдээлэл авах: Нэвтэрхий толь нь судалгаа явуулахад шаардагдах арга техникт суралцах мөн бие даан анх удаа судалгаа явуулахад маш хэрэгтэй эхлэл болж өгдөг. Судалгаа хийж байсан туршлага байхгүй хүмүүст нэвтэрхий толь нь хайж байгаа сэдвийн нь талаар анхны танилцуулга маягийн мэдээлэл өгч чаддаг ба өргөн хүрээтэй мэдээлэл олж авахын тулд ямар мэдээллийн дагуу хайх вэ гэдэг ойлголтыг олгодог. Туршлагагүй судлаач маань нэвтэрхий толийн дараагаар илүү өргөн талын мэдээлэл өгч чадах мэдээллийн эх сурвалжийг хайж чадах хэмжээнд хүрсэн байдаг ба энэ нь сайн судлаач болохынх нь эхлэл болж өгдөг.

Нэвтэрхий тольд агуулагдаж байдаг мэдээллийн төрлүүд

Нэвтэрхий толиуд нь чухал, мэдэж байх ёстой гэсэн сэдвүүдийн талаар эмх цэгцтэй ерөнхий ойлголт өгдөг. Нэвтэрхий толь нь тухайн сэдвийн талаар үнэлэлт дүгнэлт өгөхөөс илүү мэдээлэл өгөх зорилготой байдаг. Тийм ч болохоороо эрдэм шинжилгээний бүтээл биш, илүү сурх бичигтэй төстэй байдаг. Ихэнх хүмүүс олон боть дэвтрээс бүрдсэн (Britannica шинэ толь бичиг шиг) толь бичгүүдтэй илүү танил байдаг бөгөөд өөр төрлийн толь бичгүүд байдгийг тэр бүр мэддэггүй.

Нэг боть-нэвтэрхий толиуд

Кеймбриджийн нэвтэрхий толь шиг нэг боть нэвтэрхий толиуд нь илүү баримттай мэдээллүүдийг маш товчхоноор холбогдох үзүүлэн зураг, материалын хамт уншигчдад хүргэдэг. Энэ нь хэлхээсгүй форматтайгаар бичигдсэн толь бичиг шиг байдаг бөгөөд олон ботиос бүрдсэн толиудтай харьцуулбал үнийн хувьд илүү хямдхан байдаг. Тийм болохоор хувь хүмүүс гэртээ, зардлаа хэмнэх зам хайж байгаа номын сангруудын хувьд шууд хариулагдах лавлагааны фондод авч хэрэглэхэд тохиromжтой байдаг. Ширээний хувилбар нь жижиг, овор хэмжээ багатай байхаас гадна хямдхан байдаг.

Хүчэд залуучуудад зориулсан нэвтэрхий толь

Нийтийн номын сан болон том номын дэлгүүрүүдийн хүүхдэд зориулсан танхимд хүүхдийн нэвтэрхий толиуд заавал тавигдсан байдаг. Зарим тохиолдолд эцэг эхчүүд сургуулийн өмнөх насны хүүхдүүддээ сургалтын хэрэгсэл болгон

нэвтэрхий толийг ашигладаг. Ихэнх тохиолдолд хүүхдүүд нэвтэрхий толины талаар бага сургуульд сурж байхдаа мэдэж авдаг. Хүүхдэд зориулсан нэвтэрхий толь нь дизайны хувьд илүү их зураг, үзүүлэх материал орсон, илүү сурган хүмүүжүүлэх танин мэдэхэд зориулсан, хүүхдэд ойлгоход хялбар байхаар зохиогдсон байдаг. Ахлах ангийн хүүхдүүдэд зориулсан нэвтэрхий толь нь дизайны хувьд бага сургуулийн хүүхдүүдэд зориулсан нэвтэрхий толиос нэг их ялгараад байх юм байхгүй. Агуулгын хувьд гол ялгаа нь байдаг. Ахлах насыханд зориулагдсан хүүхдийн нэвтэрхий толь нь уншигчид нь янз бүрийн чадвартай гэдгийг бодолцсон байдаг. Электрон ч байна уу хэвлэмэл ч байна уу гэдгээсээ хамаарахгүй төрөл бүрийн сэдвүүдийг багтаасан байдаг. Жишээ нь: World Book-ийн *Childcraft* гэсэн нэртэй нэвтэрхий толь нь сургуулийн бага насыханд, Grolier-ийн *Academic American Encyclopedia* нэвтэрхий толь нь ахлах сургуулийн 9-өөс дээш ангийнханд зориулагдсан юм. *School Library Journal* сэтгүүл нь хүүхэд залуучуудад зориулан шинээр гарсан лавлагааны номын талаар байнга тойм бичдэг бөгөөд дотроо зарим нэвтэрхий толийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгсөн байдаг.

Сэдэвчилсэн нэвтэрхий толиуд

Сэдэвчилсэн нэвтэрхий толиуд нь нэг болон олон ботит нэвтэрхий толиуд шиг мэдлэгийн тодорхой салбарыг өргөн цар хүрээнд авч үздэггүй харин илүү гүнзгий авч үздэгээрээ онцлогтой. Ийм төрлийн нэвтэрхий толийг худалдаж авахаар сонголт хийхэд тусалдаг ARBA Guide to Subject Encyclopedias and Dictionaries номыг үзвэл зүгээр. Мен Kister-ийн *Best Encyclopedias: A Comparative Guide to General and Specialized Encyclopedias*, ба Mirwiss-ийн *Subject Encyclopedias* нь сэдэвчилсэн нэвтэрхий толиудын бодит шүүмжийг агуулдаг.

Хэмжээ, үнийн хувьд сэдэвчилсэн нэвтэрхий толиуд нь хоорондоо ялгаатай боловч энгийн толь бичгүүдээс ялгагдах онцлог нь өргөн хэмжээний мэдээлэл өгдөг бөгөөд номын сангийн лавлагааны фондод ашиглахад тохиромжтой. Үнийн хувьд хямдхан нэг боть сэдэвчилсэн нэвтэрхий толиуд нь тухайлбал: Африк-Америкийн иргэдийн иргэний эрх: боолын чөлөөлөлтөөс одоо хүртэлх үе (*Encyclopedia of African-American Civil Rights: From the Emancipation to the Present*) эсвэл *Encyclopedia Sherlockiana: An A-Z Guide to the World of the Great Detective* гэх зэрэг нь тухайн сэдвээр хялбар лавлагаа өгөхөд зориулагдсан. Дунд зэргийн хэмжээтэй жишээлэхэд “Олон цндэстний Америк” эсвэл Ази цндэстэн-Америкийн иргэд гэсэн толь бичгүүд нь тухайн сэдвээр бүрэн төгс мэдлэг олж авахад хангалттай биш боловч номын сангийн фондод байхад илүүдэхгүй. Нэг боть сэдэвчилсэн нэвтэрхий толиудыг бодвол олон ботиос бүрдсэн нэг сэдвээр дагнасан толь бичиг нь тухайн сэдвээр маш өргөн хүрээтэй, нарийн цогц мэдээлэл өгөх бөгөөд энгийн нэвтэрхий толиудтай харьцуулахад үнэтэй байдаг. Жишээ нь: МкГро-Хайл-ийн “Шинжлэх ухаан технологи” гэсэн нэвтэрхий толийн 20 боть нь 1995-2500 долларын хооронд үнэтэй байдаг. Зарим нэг сэдэвчилсэн нэвтэрхий толь, жишээ нь Сайман ба Шустер-ийн төрөл бүрийн мэдээллийн хэрэгслийд гэсэн нэвтэрхий толиуд /*Multimedia Exploration*/ СД-тэйгээ зарагддаг бөгөөд үнийн хувьд янз бүр байдаг.

Нэвтэрхий толь - Оны ном ба шинэчилсэн нэмэлт хувилбар

Электрон нэвтэрхий толийг бий болгосонтой холбогдон оны ном, шинэчилсэн нэмэлт зэрэг нь нэвтэрхий толь хэвлэлтийн хамгийн чухал шинжүүд болсон.

Оны номууд нь тухайн жилийн алдарт хүмүүсийн тухай, тухайн жилд болсон чухал тэмдэглэлт үйл явдлыг он дараалал эсвэл гарчгийн аль алинаар нь мэдээлэх, лавлагааны гарын авлагын үүрэг гүйцэтгэдэг. Зарим оны номууд нь жишээлбэл *Британика /Britannica/ 2000* оны ном нь “Дэлхийн лавлах

толь ба баримтуудыг нэгтгэсэн” нэвтэрхий тольд байдаг статистикийн тоог багтаасан байдаг. Оны номууд нь нэвтэрхий толиуд доторхи мэдээллүүдийг тухайн цаг үед нь тохируулан шинэчлэх үүрэг гүйцэтгэдэггүй гэдгийг хэлэх хэрэгтэй. Харин ч онлайн байна уу, хэвлэмэл байна уу, СД байна уу гэдгээс нь хамаарахгүй нэвтэрхий толь доторхи мэдээллүүдийг улам баяжуулан өгөх үүрэг гүйцэтгэдэг.

Шинэчилсэн нэмэлтүүд нь харин хэвлэмэл болон СД нэвтэрхий толиудыг тухайн гарч байгаа цаг үед нь тохируулан мэдээллүүдийг нь шинэчлэн гаргах үүрэг гүйцэтгэдэг. Вэбд суурилсан нэвтэрхий толь нь бараг л минут болгонд өөрчлөгджэй байдаг. Тийм болохоор шинэчилсэн нэмэлт гардаггүй. Энэ тал нь вэб нэвтэрхий толийг илүү давуу талтай болгож байгаа ч энэ үйлчилгээний үнэ нь хэвлэмэл болон СД нэвтэрхий толийг тэдгээрийн шинэчилсэн нэмэлттэй хамт худалдан авснаас өндөр болдог.

Гадаадын нэвтэрхий толь

Гадаадын нэвтэрхий толь нь тухайн орны мэдээлэл олж авахад, тухайлбал хүн ардынх нь соёл, зан заншлын талаар мэдээлэл өгөхөд зориулагдсан бөгөөд энэ утгаараа их, дээд сургуулиудын номын санд байхад их ач холбогдолтой. Эдгээр толь нь бусад нэвтэрхий толиудын адил нэг боть эсвэл олон боть ном ч байж болно.

Япон (*Japan: An Illustrated Encyclopedia* нь *Kodansha Encyclopedia of Japan* нэвтэрхий толийн залгамжлагч), Україн (*Encyclopedia of Ukraine*)-ы адилаар зарим улсууд нь үндэсний нэвтэрхий толиудынхаа англи хэл дээрх хувилбарыг гаргасан байдаг нь бусад улсуудад сэдэвчилсэн нэвтэрхий толь болдог.

ҮНЭЛГЭЭ

Толь бичигтэй адилаар нэвтэрхий толь ч гэсэн тодорхой нэг бүлэг хүмүүсийн хэрэгцээг тухайлбал сургуулийн насыхны хэрэгцээг хангах зорилгоор гардаг. Нэвтэрхий толийн толь бичгээс ялгаатай тал нь судалгааны олон төрлийн арга техникийг /тайлбар өгсөн урт өгүүлэл, баримтанд түшиглэсэн ярилцлага г.м./ ашигладаг. Нэвтэрхий толийн ач холбогдлыг тодорхойлоход тэдгээрийн бүтэц, бичигдсэн стилл маш чухал үүрэгтэй байдаг юм байна. Түүнчлэн тэдгээрийн формат, бичсэн материалын үнэн, бодит байдалд нийцэж байгаа эсэх, хэрэглэхэд амар ойлгомжтой байдал нь мөн адил чухал үүрэгтэй.

Шүүмжийн хэрэгслүүдийг ашиглах нь

Лавлагааны фондыг бүрдүүлэхдээ номын сангийн ажилтнууд сонин сэтгүүлд гарсан номын шүүмж эх сурвалжуудыг судалсны үндсэн дээр худалдан авах шийдвэр гаргадаг. Ялангуяа бүх нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн ямар толь хамгийн сайн болох талаар хэдэн зуун толь бичгийг судлан үнэлэлт өгсөн З бүтээлийг заавал үздэг. Эдгээр нь “Кистерийн Хамгийн сайн Нэвтэрхий толиуд”, “Ерөнхий болон Төрөлжсөн толиудыг харьцуулсан судалгаа”, “Сэдэвчилсэн нэвтэрхий толь ашиглах ARBA заавар” гэсэн бүтээлүүд юм. Номуудын жагсаалт /Booklist/ жил болгон шинэчлэгдэн гарч байгаа Нэвтэрхий Толиудын талаар мэдээлэл гаргадаг. Хүүхэд залуучуудад зориулан гаргасан нэвтэрхий толь бичиг өдрөөс өдөрт нэмэгдэж байгаа өнөө үед сонин хэвлэлүүд өөрийн нэг буланг энэ тал дээр хандуулдаг болж байна. Жишээ нь нэр хүнд бүхий “Сонголт /Choice/” хэвлэл нь нэвтэрхий толиудын талаар Номуудын жагсаалт /Booklist/-ээс илүү чухал зөвлөлгөө өгдөг болоод байна. Сэтгүүлүүд ч мөн адил энэ талын мэдээлэл өгдөг. “PC World” ба “ZDNet-PC” сэтгүүлцүүд шинэ гарсан электрон бүтээгдэхүүнүүдийн талаар энэ дотроо СД болон вэб дээрх онлайн

нэвтэрхий толиудын талаар мэдээлдэг болоод байна. Нэвтэрхий толийг худалдан авах шийдвэр гаргахад туслах сүүлийн арга нь номын сангруудын ажилтнууд нэвтэрхий толиудын талаар хоорондоо мэдээлэл солилцох явдал юм.

Цар хүрээ

Чиглэл эсвэл Зорилго

Нэвтэрхий толийн чиглэл эсвэл зорилгыг эхний хуудсан дээрх өмнөх үгнээс харж болно. Редакторууд нь ямар насын уншигчдад энэ толь зориулагдаж байгаа, ямар бүтэцтэй эсэх түүнчлэн ямар хэмжээний мэдээлэл багтаж байгаа талаар толийн өмнөх үгэнд дэлгэрэнгүй өгүүлсэн байдаг. Жишээ нь: “*Африк гаралтай Америк иргэдийн соёл ба түүх*” гэсэн нэвтэрхий толийн редакторууд номын эхний хуудсан дахь өмнөх үгэндээ уг толийн агуулгын талаар “Африк гаралтай Америк иргэдийн талаар урьд нь хаана ч хамраагүй байсан сэдвүүдийг хамрахыг хичээсэн болно” гэж тэмдэглэсэн байна. Өмнөх уг нь ямар зорилго, чиглэлтэй зохиогдоноос гадна юунд чухал ач холбогдол өгч байгааг тэмдэглэсэн байдаг. Зарим нэвтэрхий толиуд, тухайлбал, Микрософтын Енкарта гэсэн СД нэвтэрхий толь нь бичсэн текстэнд биш илүү харагдах гадаад байдалд илүү чухал ач холбогдол өгсөн байдаг. Тэгвэл Британника нэвтэрхий толь нь бичсэн мэдээллийн агуулгыг илүү чухалд үзсэн байдаг юм байна.

Хамруулсан сэдэв

Олон ботиос бүрдсэн нэвтэрхий толиуд нь маш өргөн хэмжээний олон төрлийн мэдээллийг агуулсан байдаг. Зарим сэдэв нь өөрийн онцлогоос хамааран илүү тодотгол өгөхийг шаарддаг. Ерөнхий толь бичгүүд нь ямар ч алдаагүй байдаг гэж ойлговол их гэнэн явдал болно. АНУ-д хэвлэгдэн гарсан нэвтэрхий толь нь бусад орныхтой харьцуулбал АНУ-ын талаар илүү үнэн зөв өргөн ойлголт өгөх нь ойлгомжтой. Аливаа нэг нэвтэрхий толийг бичсэн сэдвээ хэр зэрэг хэмжээнд хамарч бичсэнийг тогтоохын тулд сэдэв болгон дээр бичсэн өгүүллийн урт, хэр зэрэг хэмжээнд тухайн сэдэв хамрагдсаныг шалгах хэрэгтэй болно.

Хэрэглэгчид

Хамарч байгаа сэдэв болон нас нь нэвтэрхий толийн уншигчдыг тодорхойлно. Роутледж-ийн “*Бизнес ба удирдлагын Олон улсын Нэвтэрхий Толь*”-ийн хэрэглэгч нь бизнестэй хувиараа эсвэл мэргэжлээрээ холбоотой насанд хүрсэн хүн байх нь ойлгомжтой. *Британника Нэвтэрхий Толь* нь ахлах сургуулийн 9-өөс дээш ангийнханд илүү тохиромжтой юм. Харин “*Дэлхийн ном*” нэвтэрхий толь нь бага, дунд, ахлах сургуулийн сурагчдад зориулагдсан гэж өмнөх үгтээ бичсэн байна. Тэгвэл “*Дэлхийн ном*” нэвтэрхий толь руу хэрэгцээгээ хангахын тулд номын санч, багш нар, хүмүүс бүгд л нэг адил хандах юм байна. Микрософтын Енкарта толь нь бүх л компьютерт ашиглаж болох стандарт хэрэгсэл бөгөөд энэ утгаараа бүх насныханд зориулагдсан юм шиг боловч ахлах ангийн сурагчид болон насанд хүрэгчид энэ толь агуулгаараа “*Британника онлайн*”-ыг гүйцэхгүй гэж хэлэх байхаа.

Зохион байгуулалт болон загвар

Олон ботиос бүрдсэн нэвтэрхий толиуд нь нэг хэвийн загвартай байдаг: цагаан толгойн үсгийн дарааллаар солбицсон лавлагаяа болон хэлхэсүүдийг багтаасан байдаг. Цагаан толгойн үсгийн дараалал нь уг-уг, эсвэл үсэг-үсэг гэсэн арга хэрэглэсэн үү гэдгээс хамааран ялгаатай байдаг. Жишээ нь: *Сан Салвадор* гэсэн уг нь уг-уг гэсэн арга ашигласан тохиолдолд сандман гэсэн

үгний өмнө орох жишээтэй. Үсэг-үсэг гэсэн тохиолдолд сандман гэсэн үг Сан Салвадорын өмнө орох гэх мэт. Уламжлалт аргаар ямар нэг сэдвийг бичихэд ашигласан номзүйн эх сурвалжуудыг сэдэв дууссаны дараагаар залгуулан бичсэн байдаг бол вэб нэвтэрхий толиуд нь ашигласан материалыг тухайн сэдэв дотор бичсэн байдаг бөгөөд хэдэн мянган вэб хуудас руу шууд орж болохоор холбож өгсөн байдаг.

Тухайн сэдвийг уншигчдад хүргэж байгаа арга хэлбэр нь нэвтэрхий толь бүрт ялгаатай байдаг. 1829 онд анх хэвлэгдэн гарч байсан Америкийн хамгийн ахмад нэвтэрхий толь болох Американа болон Британикийн *Макропаедиа нэвтэрхий толиуд* нь хамарч байгаа сэдвийнхээ талаар илүү гүнзгий өргөн мэдээлэл өгөхийг голчилдог. Тэгвэл *Академик Американ* гэсэн нэртэй нэвтэрхий толь нь маш олон төрлийн сэдвийг хамардаг бөгөөд хамарч байгаа сэдвийнхээ талаар маш товчнооор голыг нь өгүүлэхийг голчилдог ажээ.

Нэвтэрхий толийн зохион байгуулалт, мэдээллийг уншигчдад хүргэх арга хэлбэрүүд нь өөр өөр байдаг. Энэ нь цаашдаа улам л сайжирч байх шаардлагатай бөгөөд агуулгын хувьд ч, хүмүүст ойлгомжтой энгийн байх зарчмаасаа хазайх ёсгүй. Зохион байгуулалт, хэлбэрийн хувьд өөр өөр байж болох боловч, нэвтэрхий толийг үнэлэгчид нь хэрэглэгчдийн хэрэгцээнд хэр зэрэг нийцэж байна гэдгийг илүү анхааран авч үзэх нь чухал юм.

Формат

Нэвтэрхий толийн *формат* гэдэг нь тухайн мэдээллийг яаж уншигчдад энгийн бөгөөд хялбархнаар ойлгуулах вэ гэдэгтэй салшгүй холбоотой. Тухайн нэвтэрхий толийн гадаад үзэмж нь онцгүй, агуулгын хувьд ойлгомжгүй толгой эргүүлсэн байдалтай байвал нэвтэрхий толийг байнга ашигладаг хэрэглэгчдээ цааш нь түлхсэн хэрэг болно. Нөгөө талаар гадаад байдал ч гэсэн хуурамч байдгийг мартаж болохгүй. Нэвтэрхий толийг дизайн хийцээр нь үнэлэхийн тулд тухайн нэвтэрхий толийг хэрэглэгчдийг судлах хэрэгтэй болдог. Насанд хүрэгчдэд зориулсан нэвтэрхий толийн агуулга нь муу, дээр нь хэтэрхий их зураг, үзүүлэх материал ашигласан байвал тухайн сэдвийнхээ талаар сайн мэдээлэл өгч чадахгүй байна гэдэг ойлголт төрүүлэх нь гарцаагүй. Хүүхдүүдэд зориулсан нэвтэрхий толийн хувьд бол өөр хэрэг. Ер нь их хэмжээний хоосон цагаан зайд орхисон байх, эсвэл хэтэрхий зайдгүй шахуу бичсэн текст, буруу сонгосон үсгийн фонт, үзүүлэх материалыг /зураг, хүснэгт г.м/ буруу байрлуулах зэрэг нь агуулгын хувьд хичнээн сайн бичигдсэн байлаа ч уг нэвтэрхий толийн ач холбогдлыг бууруулдаг.

СД болон онлайн нэвтэрхий толийн дизайн нь дараах 2 асуудал дээр яригддаг. Үүнд: нэг нь СД-ны хайрцааг дээр, нөгөө нь компьютерийн дэлгэц дээрх цэс дээр байна. Пластик сав, анхаарал татахуйц гоёмсог зургууд нь номын хавтсыг орлох болжээ. Нэвтэрхий толь дээрх хэлхээс болон солбицсон лавлагааг radio button болон query box орлох болжээ. Дизайны хувьд электрон толь нь хэвлэмэл толиосоо өөр бөгөөд хэд хэдэн үнэлэх шалгуурууд байдаг. Үүнд: компьютерийн дэлгэц дээрх цэс болон хэрэглэгчдэд хэрэглэхэд амархан ойлгомжтой байдал гэх мэт. Техник, технологи хурдацтай хөгжиж байгаа энэ үед СД болон вэб нэвтэрхий толиуд нь өөрсдийнхөө өмнөх үтэй харьцуулахад танигдахын аргагүй хурдан өөрчлөгдэж байна. Хэрэглэхэд улам хялбар, ойлгомжтой болж ирж байна. Электрон нэвтэрхий толиуд нь хэвлэмэл нэвтэрхий толийн адил текст хэсэгтэй байхаас гадна маш олон төрлийн технологийн давуу талыг ашигласан байдаг. Дизайны хувьд агуулга болон хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн хооронд зохистой харьцааг барьж чадаж байна. Электрон толь дээрх мэдээллийн хэрэгслийн ач холбогдлыг үнэлье гэвэл дараах асуултууд тавигдана: мэдээллийн хэрэгслүүд

нь электрон нэвтэрхий толийг үр дүнтэй сайн толь гэж үнэлэгдэхэд ямар үүрэг гүйцэтгэж байна вэ? Видео клип, дуу чимээ нь нэвтэрхий толийг сайжруулж байна уу эсвэл хэрэглэгчдэд харин ч садаатай байдаг уу. Зураг, дуу, текст бүгд нийлээд хэрэглэгчиддээ үнэхээр сайн хүрч хэрэгцээнд нь тохирсон мэдээлэл хүргэж чадаж байна уу. Харин ч мэдээллийг хайх, яаж ажилладгийг нь ойлгоход садаа болж байна уу. Электрон нэвтэрхий толийг хэрэглэгчдэд хүргэх, хэрэглэхэд амархан байлгахад электрон нэвтэрхий толийн дэлгэцэн дээрх цэс, яаж хэрэглэх заавар их чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Эдгээр нь хэвлэмэл нэвтэрхий толь дээрх хэлхээс, хэрэглэх зааврын адил хүн хараад л ойлгохоор байх ёстой. Хэрэглэгчийг хүссэн мэдээллээ олж авч чадтал зааж чадаж байх ёстой. Сайн вэб нэвтэрхий толиуд нь хүн хараад л ойлгохоор байдаг, жишээ нь “Yahoo” вэб хуудас нь маш энгийн бүтээцтэй, хэн ч хараад ойлгохоор байдаг. Хэдийгээр олон тооны туслах функцууд, олон төрлийн график, олон тооны хайх товч дарах хэрэгтэй байдаг ч өдгээр нь хэрэглэгчдийн тэр байтугай компьютер ашиглах дургүй хүмүүс, мөн эхлэн хэрэглэгчдийн ч дургүйг хүргэдэгтүй байна.

Хэрэгтэй мэдээллийг богино хугацаанд амархан олдог нь электрон нэвтэрхий толийг хэвлэмэл толиос давуу талтай болгож байна. Boolean оператор нь нэвтэрхий толь дотор байгаа бүх үгийг түлхүүр үгээр нь хайж олох бололцоотой байхаар үүн дотроо ба, эсвэл, үгүй гэх мэтийн туслах үгнүүдийг ашиглан хайсан сэдвийг яг олж болохоор зохиогдсон байдаг. Харамсалтай нь хүн болгон Boolean операторыг ашиглаж байсан туршлага байдаггүй учраас ихэнхдээ гол үг юм уу хайж байгаа сэдэвтэйгээ холбогдох үг оруулсан асуулт өгч хайдаг. Жишээлэхэд: Америкийн иргэний дайнд Англи улсын роль ямар байсан бэ гэх мэт. Хайх програм нь дээрх өгүүлбэрт орсон үг болгоныг багтаасан материалуудыг хайж олдог. Энэ тохиолдолд хайсан сэдвийг шууд гаргаж ирдэггүй ч хэрэглэгчийн хайж байгаа сэдэвтэй холбоотой өгүүллүүдийг гаргаж ирдэг. Зарим нэг электрон нэвтэрхий толь нь хайж байгаа сэдэвтэй холбогдох өгүүллүүдийг хэр зэрэг хамаатай эсэхээр нь эрэмбэлж өгдөг. Энэ нь хэрэглэгчдэд хэрэгтэйгээ аваад, хэрэггүйгээ хаях бололцоо өгдөг.

Электрон нэвтэрхий толийн хэвлэмэл толиос илүү гарах бас нэг давуу тал бол нэгэн зэрэг олон хэрэглэгч хэрэглэж чаддагт байгаа юм. Компьютерийн лабораторид ашиглах СД хэлбэрээр ч байна уу вэб хэлбэрээр ч байна уу олон хүн нэгэн зэрэг ашиглаж чадах бололцоотой байдаг. Ялангуяа вэб нэвтэрхий толийг интернет л байвал хаана байгаагаасаа үл хамааран ашиглах бололцоотой юм. Номын сангруудын хувьд хэвлэмэл нэвтэрхий толь биш, электрон нэвтэрхий толийг хэрэглэхэд нэмэлт зардлын асуудал яригддаг. Мөн электрон толийг хэрэглэхийн тулд сайн компьютертэй байх шаардлага гарч ирж байгаа бөгөөд техник технологи маш хурдан хоцрогдож араас нь шинэ үе нь хурдацтай гарч ирэх болсон өнөө үед цаг үетэйгээ тохируулан байнга компьютерээ шинэчилж байх хэрэгтэй болж байна. Вэб нэвтэрхий толийн хувьд интернет ашиглах эрх авсан байхад хангалттай. Мөн хэвлэмэл болон электрон толь хоёрын дунд сонголт хийхдээ хэр зэрэг зайд эзлэх вэ, хэрэглэгчдийн хэрэгцээг аль нь сайн хангаж байна гэдгийг бодолцох хэрэгтэй юм. Хэрэв мөнгө, зайд хоёр нэг их чухал асуудал биш бол номын сангрууд нь хэрэглэгчдийнхээ хэрэгцээг хангахын тулд хэвлэмэл болон электрон нэвтэрхий толь хоёулантай нь байх хэрэгтэй. Зарим нэг номын сангрууд өөрсдийн бүх л электрон лавлаганаы гарын авлагуудыг вэбд нэг мэдээллийн бааз болгон байрлуулсан байдаг.

WebLuis нь Флоридагийн их сургуулийн мэдээллийн баазад холбогдох нийтэд зориулсан каталоги бөгөөд үүгээр дамжин тус их сургуулийн номын сангийн каталогид орох бололцоотой юм. Тус сургуулийн номын сангийн каталогид нэвтэрч орсноор вэб *Британика нэвтэрхий* толь, түүнчлэн FirstSearch, RLIN гэх мэтийн хайх програмын тусламжтайгаар төрөл бүрийн мэдээллийн баазын

мэдээллийг ашиглах бололцоотой болж байгаа юм. Гэхдээ энэ вэбийг ашиглахын тулд мөнгө төлж эрхийг нь авах хэрэгтэй юм байна.

Онцлог

Зарим нэвтэрхий толь нь бусдаас ялгагдах *өвөрмөц шинж чанар* агуулсан байдаг. Жишээ нь: *Дэлхийн Ном* нэértэй нэвтэрхий толь нь төрөл бүрийн унших заавар болон яаж сурах талаар зөвлөлгөө өгсөн гарын авлагуудыг багтаасан байдгаараа ялгардаг бол *Микрософтын Енкарта* нь дуу, зураг, текстээрээ бусдаас эрс ялгагддаг. Нэвтэрхий толиуд нь мөн номын сангийн лавлагааны фондод байдгаараа онцлогтой. Зарим нэг сэдэвчилсэн нэвтэрхий толиуд тухайлбал *Академик Американ* олон ботит нэвтэрхий толь нь ном олголт болон зарим ерөнхий мэдээлэл дээр нэмж мэдээлэл өгөх, дэмжих үүрэг гүйцэтгэдэг. Электрон нэвтэрхий толь хэрэглэгчдэд ялангуяа компьютер хэрэглэгчдэд мэдээлэл олж авах хамгийн хялбар зам болоод байна.

Эх сурвалжийн баталгаат байдал

Хэн нэг нь нэвтэрхий толь худалдан авахынхаа өмнө уг толийн *баталгаат байдал*, агуулгыг хариуцсан ажилтан нарыг анхааран харах нь чухал байдаг. Нэвтэрхий толийн өмнөх үг нь зохиогчдын талаархи мэдээллийг хэрэглэгчдэд хүргэдэг. Нэвтэрхий толийг гаргахад гар бие оролцсон ялангуяа редакторууд нь ихэнхдээ мэргэжлийн, хэд хэдэн толь гаргаж байсан туршлагатай хүмүүс байдгийг хэлэх хэрэгтэй. Олон ботиос бүрдсэн ерөнхий нэвтэрхий толийг зохиогчид нь хэвлэх үйлдвэрээс тавьдаг шаардлагын дагуу хэн хэн ямар бүлгийг нь зохиоход оролцсон, ямар үүрэг гүйцэтгэнээ редакторуудын танилцуулганд тайлбарласан байдаг. Мөн ямар хэмжээтэй, стиллтэй бичигдсэн байх талаар шаардлага тавигдсан байж болно. Зохиогчийн тухай хэсэг бичсэн өгүүллийнх нь өмнө эсвэл хойно нь гарсан байdag бөгөөд ерөнхийдөө нэвтэрхий толийн өмнөх үгийн араас уг толийг бүтээхэд гар бие оролцсон зохиогчдын жагсаалт, тэдгээрийн гаргасан бүтээл, туршлагынх нь талаар бичсэн хэсэг явдаг. Зарим өгүүллийг бичсэн зохиогчийн талаархи мэдээлэл байхгүй байвал уг өгүүллийг редакторын зөвлөл гаргасан юм байна гэж ойлгож болно.

Мэдээллийн үнэн бодит байдал

Мэдээллийн үнэн бодит, найдвартай эсэх

Нэвтэрхий толь нь алдаагүй, үнэн зөв мэдээллийг багтаасан байдаг гэдэгт хүн бүр итгэхийг хүсэх нь мэдээж. Гэсэн хэдий ч хэвлэлтийн алдаануудыг редакторлаж байгаа хүмүүс анзаарахгүй өнгөрөөх тохиолдол байдаг. Тэр ч байтугай зарим тохиолдолд нэвтэрхий толийг зохиогчид маань байгаа баримт мэдээг буруу ойлгоод гаргасан тохиолдол ч байдаг. Тиймээс номын санчид маань нэвтэрхий толийг 100 хувь үнэн зөв, найдвартай гэж үзэж болохгүй. Харин ч ямар нэвтэрхий толийг ашиглах вэ гэдэгтээ ухаалаг хандахаас гадна мэдээллийн үнэн зөвийг бусад эх сурвалжуудтай үргэлж харьцуулж үзэж байх хэрэгтэй юм.

Бодит байдал

Нэвтэрхий толь нь маш олон төрлийн сэдвийг хамардаг. Тийм ч болохоор нэвтэрхий толийг зохиоход маш олон хүний хөдөлмөр орсон байдаг энэ утгаар нь хүмүүс тухайн сэдвийг бичсэн хувь хүнийх нь үзэл санаа тухайн сэдэвт

давамгайлж байгаа гэж ойлгодог. Нэвтэрхий толийн өмнөх үг, агуулга болон зургийг нь авч үзэхгүйгээр шууд л ийм дүгнэлт хийж болохгүй. Хэвлэх үйлдвэрүүд нь уламжилж ирсэн арьс өнгө, хүйсээр ялгаварлан гадуурхсан өнгө аястай зураг, текстүүдийг өөрчлөн залруулахыг нь залруулж, устгахыг нь устгаж ирсэн боловч бүхэлд нь залруулж чадсан гэвэл худлаа юм.

Номын санчид нэвтэрхий толийн шүүмжид аль өгүүллийг оруулах хэрэгтэй вэ гэдгийг шийдэх хэрэгтэй. Номын санч нь мөн текстийн бичигдсэн өнгө аяст анхаарлаа хандуулах хэрэгтэй. Ялангуяа эмзэг маргаантай асуудал дээр тухайлбал цаазаар авах ял, үр хөндүүлэх тал дээр 2 эсрэг талын хоёулангийнх нь саналыг тусгасан байна уу, хэн нэгнийнх нь талыг илүү баримталсан юм биш биз гэдэг дээр анхаарах хэрэгтэй. Мөн энэ асуудал дээр үзүүлэн болгон ашигласан зураг материал, дуу хөгжим, дижитал имиджийг ч гэсэн анхааран үзэх хэрэгтэй. АНУ-д үйлдвэрлэгдсэн нэвтэрхий толь нь бүх үндэстнүүдэд адилхан өрх тэгш үйлчилнэ гэсэн зарчимд үйлчилж байна уу г.м.

Шинэчлэгдсэн байдал

Нэвтэрхий толь нь компьютерийн адил мөн л үнэ цэнээ алддаг. Олон ботит нэвтэрхий толийг хэвлэхэд маш их хугацаа зардаг бөгөөд зарим нь хэвлэлтэнд байхдаа л үнэ цэнээ алдчихдаг байна. Энэ нь хэвлэгчдээ маш их яршиг төвөг авчирдаг юм байна. Олон боть нэвтэрхий толийг жил болгон л шинэчлээд байна гэдэг нь боломжгүй зорилго юм байна.

Шинэчлэгдсэн байдлын хувьд электрон нэвтэрхий толь нь хамгийн боломжийн хувилбар гэж харагдаж байна. Ялангуяа вэб нэвтэрхий толь нь зохиогч нь л зөвшөөрч байвал хэдэн ч удаа өөрчилж засвар оруулж байсан ч болох юм. СД нэвтэрхий толийн хувьд үйлдвэрлэлийн ажлын график, зардал, зай зэргээс шалтгаалан өөрчлөхөд тийм ч амар биш. Кеннеп Кистер “СД нэвтэрхий толийн чухал давуу чанар болох мэдээллийн хэрэгслүүд /дуу, хөгжим, имидж г.м/ нь маш их санах ой шаарддаг бөгөөд нэг дискийг амархан дүүргэчихдэг. Тиймээс ийм нэвтэрхий толь дээр нэг сэдэв нэмж оруулах хэрэгцээ гарлаа гэхэд өөр нэг сэдвийг устгах, эсвэл шинээр дикс гаргах шаардлагатай болдог бөгөөд энэ нь тухайн бүтээгдэхүүний хэрэглэхэд амархан чанарыг бууруулж байдаг байна.

Хэлхээс

Хэвлэмэл нэвтэрхий толийн хувьд хэлхээс нь хэрэгтэй мэдээллээ хурдан олж авах хэрэгсэл юм. Бүлэг 4-т зааснаар хэлхээс нь хэрэгтэй мэдээллийг хаана байгааг зааж өгдөг хэрэгсэл юм. Үнших заавар, гарчиг, холбогдох сэдэв материалыудын лавлах, тухайн сэдэвтэй холбоотой ашиглаж болох номзүйн эх сурвалжуудын ач холбогдол ч буураагүй байна.

Ихэнх нэвтэрхий толиуд нь тусдаа хэлхээстэй байдаг бөгөөд, хэмжээ болон дэд гарчгийн хувьд хоорондоо ялгаатай байдаг. Дүрслэл 18.1-ийн баруун талд үзүүлсэн хэлхээсээс хараад Ирланд хэл (Ерс хэл, Гаелик хэл) –ийн тухай олж мэдье гэвэл 6-р ботийн 384-р хуудаснаас хараад болох юм байна. Нэвтэрхий толь болон хуудасны дугаар тухайн сэдвийн гол эх сурвалжийн нэрийн ард бичигдсэн байдаг. Тодорхой хэрэглээнд зориулсан эх сурвалжийн нэр тухайлбал Ирланд хэлний ангиллын талаарх эх сурвалж нь гол эх сурвалжийн доор бичигддэг. Хэлхээс нь мөн тэр материалыаас харна уу гэж зааж өгсөн байдаг.

Тухайн сэдэвт ашиглалсан эх сурвалжуудыг янз бүрийн хэлбэрээр харуулдаг. Жишиг нь: Дүрслэл 18.1 дээр “Чөлөөт Ирланд улс”, “Ирландын Гаелик хэл” зэргийн араас залгуулан тэндээс хар гэж зааж өгсөн байна. “Ирландын утга зохиолын сэргэн мандал” өгүүлэл дотор ЕИТС гэсэн нэрийг том үсгээр бичиж өгсөн нь энэ нэрийн дор өөр өгүүлэл байгаа гэдгийг зааж өгч байгаа юм. Зарим

нэвтэрхий толь нь ашиглал болон харж болох материалын лавлагаанаас гадна цаашид ашиглаж болох материалын жагсаалтуудыг өгүүллийн эцэст харна уу гэсэн жагсаалт доор зааж өгдөг. Электрон нэвтэрхий толийн хувьд эх сурвалжуудыг холбоосоор буюу эх сурвалжуудыг агуулж байгаа вэб хуудсуудтай холбож өгсөн байдаг. Ихэнх тохиолдолд хэвлэмэл тольтойгоо адил тухайн өгүүллийн эцэст жагсаан гаргасан байдаг. Ялгаа нь хэлхээс болон тухайн хайж байгаа сэдвийн хооронд нэгээс нөгөөд шилжин орох хэрэглэгчийн чадвар л юм. Mash олон боть номоос бүрдсэн нэвтэрхий толийн хувьд хэлхээс рүү нэг ороод хайж байгаа сэдвууд руугээ нэг орох нь үр дүн багатай залхуу хургэсэн ажил байдаг.

Дурслэл 18.1

Нэвтэрхий толь дээр байдаг хэлхээс болон ашиглалын лавлагааг жишээгээр үзүүлэв. 1999 онд хэвлэгдсэн Академик Американ нэвтэрхий толиос жишээг авсан болно.

Чөлөөт Ирланд улс: Ирландын түүхээс харна уу

Ирланд Гаэлик хэл: Келтик хэл
гэсэн сэдвийг харна уу

Ирландын утга зохиолын сэргэн мандлын үе

Ирландын сэргэн мандлын утга зохиол нь Ирландын ард түмний Англиас тусгаарлаж бие даасан улс болох гэсэн тэмцлийн үр дунд гарч ирсан утга зохиолын ног урсгал юм. Энэ урсгал нь 19-р зууны сүүч , 20-р зууны эхэн үед эрч хүчээ авсан бөгөөд эртний Гаэлик яруу найрагчдын алдар гавьяа, Ирландын эртний угзэр домог, ардын дуу шүлгийн нөлөөгөөр хөгжсөн. Энэ чиглэлийн нэрт зохиолчдыг нэрлэвэл: яруу найрагчдаас: Уилиам Батлер ЕИТС, Падрэйн Колим, үргэлжилсэн угийн зохиолдоос: Жеорж Мүур, Жэймис Стивен, хүржийн зохиолчдоос: Жон Миллингтон Синх, Леннокс Робинсон, Шон Кайси нарыг нэрлэх болно. Ирландын сэргэн мандлын үеийн утга зохиол нь өмнөх үеийнхээс утга зохиолын суурь дээр үндэслэн орчин үеийн үндэсний утга зохиол болтлоо хөгжсөн юм.

Гаэлик линг нь 1893 онд байгуулагдсан бөгөөд ард түмний дунд эртний Ирландын сөйл тухайлбал Келтик хэл, уран зохиолыг таниулах зорилгоор байгуулагдсан бөгөөд тэр үеэс л сэргэн мандлын утга зохиолын суурь үндэс тавигдсан юм. Стандиш Жэймис О'Грејдайн (1846-1928) "Ирландын түүх", Дуглас Хайдын (1860-1949) "Ирландын уран зохиолын түүх" гэх эзрг нэртэй бүтээлд нь сэргэн мандлын уран зохиолыг түүхийн чигэлзэлтэй хөгжихэд чухал нөлөө үзүүлсэн юм. 1888 онд Еитс ёөрийн цуглулсан цуглуллыг эмхэтгэн "Залуу Ирландын шүлэг ду" нэртэй ном гаргасан бөгөөд 1891-1892 онд Ирландын утга зохиолын нийгэмлэг байгуулахад гол үүрэг гүйцэтгэсэн юм. 1899 онд Еитс, Мүур, Лэйди Грегори, Едуард Мартин нар Ирландын анхын утга зохиолын театргр байгуулсан бөгөөд энэ нь одооны Абби театрын суурь байсан юм.

Ашиглалын материал: Бойд, Е. "Ирландын сэргэн мандлын үеийн утга зохиол" (1916; 1968 онд дахин хөвлэсэн); Фоллис, Р. "Сэргэн мандлын үеийн Ирланд" (1967); Тод, Л. "Ирландын утга зохиолын хэл" (1989); Вайнс, Н. "Ирландын утга зохиол" (1990).

Ирландын Газрын тухай хууль
(Британи -Ирландын түүх)

түүх
Ирланд 21:1014:2a
Их Британийн нэгдсэн вант
үлс 29:83:26, 85:1a
гүйцэтгэсэн үүрэг
Гладстоун 5:293:3a
Парнелл 9:165:3a
Ирландын Газрын Лийг (Ирландын
ХАА-н байгууллага); Газрын
лийг-ийг харна уу
Ирландын Газар худалдах Хууль
(1903); Үндхам Газар
Худалдах Хуулийг харна уу
Ирланд хэл, эсвэл Ерс хэл,
Гаэлик хэл, 6:384:26
лавлах материал: Дахийн
хэл 22:667:26, 669:2a
ангилал: 3:17:26, 5:334:16
Ирландын Роял Академийн гаргасан
халний толь бичиг 18:286:1a
Шотландын Гаэлик хэлтэй
холбогдох нь 10:566:3a
Гаэлик халний хөгжил 22:670:16
статус
Ирланд 21:1001:16, 1004:2a
Умард Ирланд 29:130:1a
эрх чөлөөний билгээ тэмдэг 22:565:16
отгам бичгийн хэрэглээ 8:885:2a
харж болох холбогдох материалууд:
PROPEDIA: Хэсэг 514
Ирланд хэлнүүд (Келтик); Гойделик
хэлнүүдийг харна уу.

СОНГОЛТ

Хэвлэмэл байна уу, СД байна уу, вэб байна уу хамаагүй нэвтэрхий толийг худалдан авах нь зардлын хувьд том хөрөнгө оруулалт болдог. Хэвлэмэл нэвтэрхий толийн хувьд зайны асуудал яригдах байх. Технологийн хөгжил болон мэдээллийг аль болох бүгдэд нь хүргэж байгаач гэсэн хэрэглэгчдийн хүсэлт нь номын сангуудыг электрон нэвтэрхий толь авахад хүргэдэг бас нэг шахалт нь хэвлэмэл нэвтэрхий толийг аюултай шавьж шиг үздэг хэвлэлийн компаниудын зүгээс ирдэг. "Нэвтэрхий

толь нь электрон толийн дахин үйлдвэрлэл боллоо” номын зохиолч Алекс Сүүжанг-Ким Панг нь “Хэвлэмэл нэвтэрхий толийг үйлдвэрлэж хэрэглэж байдаг дэлхий алга болжээ. Мөн үйлдвэрлэлийг нь хянаж, мэдээллийг нь хязгаарлаж байдаг эдийн засаг ч өөрчлөгджээ” гэж хэлсэн байна.

Электрон толь бичгийн шинж

Электрон нэвтэрхий толиуд үүнээс вэб нэвтэрхий толиуд нь 1995 оноос хойш маш өргөн хэрэглэгддэг болоод байгаа бөгөөд зардлын хувьд ч хямдхан хувилбар болоод байна. Эдгээр нь нэвтэрхий толь хэвлэлтийн үндсэн чанаруудыг өөрчлөөд байна. Зарим толийн хэвлэлийн газрууд тухайлбал Британника Нэвтэрхий толь гаргагч компани нь олон боть хэвлэмэл нэвтэрхий толио үргэлжлүүлэн хэвлэхийн зэрэгцээ СД болон ДВД хэлбэрийн нэвтэрхий толийг үйлдвэрлэн гаргаж байна. Мөн төлбөргүй вэб нэвтэрхий толийг санал болгож байна. Фанк болон Вагналс хэвлэх үйлдвэр нь хэвлэмэл нэвтэрхий толийг 1997 оноос эхлэн хэвлэхээ зогсоосон бөгөөд СД болон вэб нэвтэрхий толийг л гаргаж байна. Бусад хэвлэх үйлдвэрүүд Фанк болон Вагналс-ийг дагах эсэх нь тодорхой биш байна. Номын сангугудад электрон нэвтэрхий толиуд маш өргөн хэрэглэгддэг болжээ. Ялангуяа залуучууд номын сангугудаас СД эсвэл вэб нэвтэрхий тольтой байхыг хүлээдэг болсон байна. Вэб нэвтэрхий толийг маш олон хэрэглэгч хаана байгаагасаа үл хамааран хэрэглэж чадах учраас олон их сургуулиуд вэб нэвтэрхий толь дээр өөрсдийн сургуулийн каталогийг гаргах болсон байна. Вэб нэвтэрхий толийг давуу болгож байгаа өөр нэг тал нь мэдээллийн хэрэгслүүдийг ашиглах, интернэт дээрх олон төрлийн мэдээлүүдтэй холбогдох чадах чанар болоод байна. Хэвлэмэл нэвтэрхий толь нь хэрэглэгчдэд тодорхой хэмжээний чанартай мэдээлэл хүргэж чадаг боловч вэб нэвтэрхий тольтой харьцуулбал мэдээлэл нь хязгаарлагдмал юм. Зарим нэвтэрхий толь гаргагчид нь өөрсдийн гаргасан вэб нэвтэрхий толийг ямар ч төлбөргүйгээр хэрэглэгчиддээ санал болгож байгаа, тиймээс номын сангугуд хэвлэмэл нэвтэрхий толь авах гэж их мөнгө зарцуулдаг байснаа больж, тэр мөнгөө өөр зүйлд зарцуулах бололцоотой болоод байна. Электрон нэвтэрхий толийн өөр хувилбарууд болох СД, ДВД зэрэг нь ихэнх тохиолдолд вэб нэвтэрхий толиосоо илүү сайн байдаг боловч үнийн хувьд хямд биш байдаг. Бараг л бүх СД/ДВД нэвтэрхий толиуд нь төрөл бүрийн мэдээллийн хэрэгслүүдийг (дуу, видео клип, вэбтэй холбогдох бололцоо) ашигласан байдаг бөгөөд үний хувьд 2000 оны байдлаар 100 долларын дотор байдаг. СД/ДВД нэвтэрхий толийг нэгэн зэрэг олон хүн ашиглаж чадахгүй ч гэсэн номын санд байж байхад хэрэгтэй зөв сонголт юм. Зөвхөн зардал нь нэвтэрхий толь худалдан авахад нөлөөлдөг хүчин зүйл биш юм. Номын тавиурын багтаамж, хадгалах зорилго, хэрэглэгчдийн төрөл, тоо зэрэг хүчин зүйлс нөлөөлнө. Дээр дурдсан хүчин зүйлсүүдийг харгалзан үзэж нэвтэрхий толь авах нь номын сангийн ажилтны үүрэг байдаг. Хүснэгт 18.1-д төрөл бүрийн нэвтэрхий толийг харьцуулан үзүүлэв.

Номын сангийн хэрэгцээг тодорхойлох нь

Номын сангаар үйлчлүүлэгчдийн хэрэгцээ нь номын сан ямар нэвтэрхий толь худалдан авахыг тодорхойлдог. Бизнес мэдээллийн төв Хүчхдцүдэд зориулсан Нэвтэрхий Толь худалдан авах шаардлагагүйн адил жижигхэн номын сангугуд *МкГрау-Хийл-ийн “Шинжлэх ухаан технологи”* нэвтэрхий толийг худалдан авахгүй байхаа. Харин их дээд сургуулиудын номын сан, томоохон нийтийн номын сангугудын хувьд өөрсдийн үйлчлүүлэгч болох янз бүрийн хэрэгцээтэй, олон тооны хумүүсийн хэрэгцээг яаж хамгийн сайнаар хангах вэ гэсэн асуудалтай байнга тулгардаг. Хаана оршин суудгаас нь үл хамааран, мэдээлэл хайгчдыг 3 бүлэг болгон хувааж болно: танин мэдэх зорилготой суралцагчид, ерөнхий

хэрэгцээ бүхий хэрэглэгчид, тусгай төрөлжсөн хэрэгцээ бүхий хэрэглэгчид. Эдгээр 3 зэрэглэлд багтаж байгаа хэрэглэгчид нь нэг нөгөө рүүгээ шилжин орж болно. Эмийн нэвтэрхий толь судалж байгаа эмч нь нийтийн номын сангаас органик цэцэрлэгийн талаар мэдээлэл авах гэж очиж болох г.м.

Танин мэдэх зорилготой суралцагчид

Хэн ч танин мэдэх зорилготой суралцагч байж болно. Нэвтэрхий толийг гаргагчид нь хувь хүмүүсийн хэрэгцээнд нийцүүлэхийг зорьдог. Нэвтэрхий толь нь хэрэглэгчдийнхээ насыг харгалзахгүйгээр заах үүрэг гүйцэтгэдэг. Нэвтэрхий толиуд нь төрөл бүрийн хэрэгслийн туслалцаатайгаар мэдээллийг яаж олж авах вэ, олж авсан мэдээллээ яаж нэгтгэх вэ, зарим тохиолдолд олж авсан мэдээлэл дээрээ үндэслэн яаж үнэлэлт дүгнэлт гаргах вэ гэдэгт нь хэрэглэгчдэд тусалдаг. Нэвтэрхий толь нь хэрэглэгчдэд товч бөгөөд тодорхой ойлгоход хялбар мэдээлэл хүргэхийг зорьдог бөгөөд хэтэрхий урт нуршаа байж хэрэглэгчээ залхаахаас зайлсхийдэг. Хүүхдийн нэвтэрхий толь нь танин мэдэх хэрэгцээнд зориулагдсан нэвтэрхий толийн хамгийн сайн жишээ юм. Хүүхдийн нэвтэрхий толь нь мэдээллийг хамгийн энгийн ойлгоход хялбархнаар тайлбарласан байдаг бөгөөд маш олон төрлийн зураг, үзүүлэн материалуудыг ашигласан байдаг. Хүүхдийн нэвтэрхий толь доторхи үг нь хүүхдийн үгийн баялгийг нэмэгдүүлээд зогсохгүй цаашид ашиглаж болох өх сурвалжуудыг зааж өгсөн байдаг.

Хүснэгт 18.1

Нэвтэрхий толиудыг хооронд нь харьцуулсан хүснэгт

Нэвтэрхий толийн нэр	Хэвлэмэл хэлбэрээр байдаг эсэх	СД болон ДВД хэлбэрээр байдаг эсэх	Вэб нэвтэрхий толь байдаг эсэх
Академик Америк (Гролиер)	2000 он нэмэлт засвар орсон	Гролиер СД Нэвтэрхий толь	Гролиер вэб толь http://go.grolier.com
Хүчхдийн нэвтэрхий толь (Дэлхийн ном)	2000 он нэмэлт засвар орсон	Байхгүй	байхгүй
Комптоны нэвтэрхий толь (Комптоны ном ба сурх компаний)	2001 он нэмэлт засвар орсон	Комптоны СД Нэвтэрхий толь 99	байхгүй
Енкарта (Микрософт)	Байхгүй	Микрософтын өндөр стандартын СД нэвтэрхий толь 2001	Микрософт Енкарта http://encarta.msn.com
Американа Нэвтэрхий толь (Гролиер)	2000 он нэмэлт засвар орсон	Американа СД Нэвтэрхий толь 1999	Американа Нэвтэрхий толь http://go.grolier.com
Фанк ба Вагналс (Версаво технологии)	1997 оноос хойш хэвлэмэл толь гаргахаа зогсоосон	Фанк ба Вагналс СД болон ДВД нэвтэрхий Толь 1999	Фанк ба Вагналс http://www.funkandwagnalls.com

Мэдлэгийн шинэ ном (Гролиер)	2000 он нэмэлт засвар орсон	Байхгүй	Мэдлэгийн шинэ ном + НБК мэдээ http://go.grolier.com
Британника шинэ толь (Британника нэвтэрхий толь)	15 удаа хэвлэгдсэн 1999 он нэмэлт засвар орсон 2000 оны ном мөн байгаа	Британника өндөр стандартын СД 2000	Британника http://www.britannica.com (үнэгүй) http://www.britannica.eb.com (төлбөртэй)
Дэлхийн ном (Дэлхийн ном компани)	2000 он нэмэлт засвар орсон	Дэлхийн ном 20-р зуун СД толь; Дэлхийн ном макинтош хэрэглэгчдэд зориулсан СД толь; Дэлхийн ном ололт нээлтүүд ДВД толь	Дэлхийн ном http://w3.worldbookonline.com

Насанд хүрэгчдийн нэвтэрхий толь нь танин мэдүүлэх зорилготой байдаг. Нэвтэрхий толь дээрх гарын авлагын материалууд нь ерөнхий боловсролын сургуулиа 30 жилийн өмнө төгссөн их дээд сургуульд суралцахаар ирсэн ахмадуудад эргэн юмаа санаад нь бэлтгэл курс болж өгдөг ба ерөнхий боловсролын диплом авах гэж байгаа ахмадуудад реферат бичихэд нь туслалцаа үзүүлдэг.

Ерөнхий хэрэгцээ бүхий хэрэглэгчид

Тодорхой сэдвээр баримт бүхий *төвч мэдээлэл* авах гэсэн хэрэглэгчид энэ бүлэгт багтдаг. Энэ бүлгийн хэрэглэгчид нь нэвтэрхий толь дээрх гарын авлага материалуудыг ашигладагтүй, харин хайж байгаа материалаа шууд л олохыг хичээдэг. Энэ хэрэгцээнд нийцүүлэн номын санч нар нь төрөл бүрийн сэдвээр ерөнхий ойлголт өгөх нэвтэрхий толь худалдан авах шаардлагатай байдаг.

Судалгааны, тусгай төрөлжсөн хэрэгцээ бүхий хэрэглэгчид

*Судалгааны, тусгай хэрэгцээ бүхий хэрэглэгчдэд олон боть нэвтэрхий толь доторх зарим мэдээлэл хангалттай мэт боловч төрөлжсөн/сэдэвчилсэн нэвтэрхий толиуд нь хамгийн сайн сонголт болдог. Номын сангийн түүхээр докторын зэрэг хамгаалах гэж байгаа кандидатад “*Номын сангийн түүх*” нэвтэрхий толь маш хэрэгцээтэй эх сурвалж болох нь гарцаагүй бөгөөд номын сан болон шинжлэх ухааны мэдээлэл хариуцсан номын сангийн ажилтан ч дээрх нэвтэрхий толийг лавлагааны фондод байлгах нь гарцаагүй байх. Дейвис дэх Калифорны их сургууль нь АНУ-д ганцаархнаа вино хийх технологиор бакалаврийн зэрэг олгодог ба энэ сургуулийн номын сан нь виноны тухай, вино яж хийдэг талаар нэвтэрхий толь авах хэрэгцээтэй байдаг. Сэдэвчилсэн нэвтэрхий толь худалдан авах сонголт нь номын сангийн үйлчлүүлэгчдийн хэрэгцээнээс шууд хамаардаг. Нийтийн болон их дээд сургуулиудын номын сан нь сэдэвчилсэн нэвтэрхий тольтой байхгүй бол их тэнэг явдал болно. Хэрэглэгчдийн байнга өөрчлөгдөх хэрэгцээнд тохицуулан сэдэвчилсэн нэвтэрхий толийг байнга авч фондоо баяжуулж байх хэрэгтэй.*

Зардал

Номын санд аливаа ном, материал худалдан авахад тэдгээрийн үнэ буюу зардал гол үүрэг гүйцэтгэдэг. Нэвтэрхий толь худалдан авах нь хөрөнгө оруулалт гэж тооцогдог бөгөөд энэ асуудал дээр чухал ач холбогдол өгөх хэрэгтэй юм. Их дээд сургуулиуд болон ашгийн бус байгууллагууд нь хямдралтай худалдан авах эрхтэй байдаг. Харин арилжааны болон хувь хүмүүс нь жижиглэнгийн үнэ төлдөг. Тухайн нэвтэрхий толийн засвар орсон хувийг тусад нь худалдан авах болдог. Олон ботит нэвтэрхий толь гаргагч зарим хэвлэлийн газрууд тухайлбал “*МкГрау-Хийл шинжлэх ухаан техник*” нэвтэрхий толийг гаргагчид эх нэвтэрхий толиос нь хэрэглэгчиддээ хэрэгтэй мэдээллийг нь салган нэг боть ном болгон худалдах санал болгож байна. 2000 оны байдлаар, *МкГрау-Хийл* компани нь “*МкГрау-Хийл инженерийн нэвтэрхий толь*” мөн “*МкГрау-Хийл физикийн нэвтэрхий толь*” зэргийг хэрэглэгчиддээ зориулан гаргасан байна. Энэ нь жижиг номын сангүүд өргөжих, өөрсдийн цуглуулгаа бага зардалтайгаар баяжуулах бололцоо олгож байна.

Хэвлэмэл нэвтэрхий толийн хувьд, эдгээр нь богино хугацаанд үнэ цэнээ алддаг гэсэн ойлголт өргөн тархсан. Электрон толь руу шилжихээс өмнө номын сангүүд нь шинээр гарсан том том боть номоос бүрдсэн нэвтэрхий толиудыг харьцангуй тогтмол тодорхой хугацаанд хэрэглэгчдийнхээ хэрэгцээ болон нэвтэрхий толийг гаргагч компани нь гаргасан толио ямар хугацаанд шинэчлэн гаргаж байна гэдгийг нь харгалзан үзэж худалдан авдаг байсан байна.

Нэвтэрхий толийн формат нь зардалд нөлөөлөх нь

Олон жилийн турш номын сангүүд нь зөвхөн хэвлэмэл нэвтэрхий толиудыг худалдан авдаг байлаа. Худалдан авсны дараа толь нь номын сангийн өмч болж хэрэглэгчиддээ ямар ч хязгааргүйгээр хэрэглэх бололцоо олгодог юм. Энэ хөрөнгө оруулалтын нэг сул тал нь хэвлэмэл нэвтэрхий толь нь богино хугацаанд үнэ цэнээ алддаг болохоор шинэчлэгдэн гарах тохиолдол болгонд худалдан авах шаардлагатай болдог. СД нэвтэрхий толь гарч ирснээр номын сангүүд нь хэвлэмэл нэвтэрхий толийн оронд СД толийг сонгох болсноор зардлаа хэмнэх бололцоотой болсон. СД нэвтэрхий толь нь худалдан авагчиддаа лиценз өгдөг бөгөөд тодорхой бус хугацаанд ямар ч хязгаарлалтгүйгээр мэдээлэл авах бололцоо олгодог. СД толийн хувьд их үнэтэй компьютерийн техник хангамж худалдан авах шаардлагатай байдаг. Мен компьютер нь өдрөөс өдөрт амархан хурдан хоцрогдог болсон болохоор 2 жил болоод л програм хангамжийг нь шинэчлэх, эсвэл бүр шинээр компьютер худалдан авах шаардлага гарч ирдэг.

Саяхан болтол номын сангүүд нь вэб нэвтэрхий толийг ашигласан цагийн тариф, дээр нь интернэтэд холбогдсон төлбөрийг хэрэглэгчиддээ оногдуулдаг байлаа. Жижиг номын сангүүдын хувьдуншигчдаасаа төлбөр авах нь хориглогддог учир вэб хувилбар нь хэвлэмэл болон СД нэвтэрхий тольтой харьцуулбал илүү давуу талтай хувилбар гэж харагддаггүй. Өнөөдрийн байдлаар, их дээд сургуулиудын номын сан, нийтийн том номын сангүүдын вэб каталогиуд нь вэб нэвтэрхий толид байх болсон нь түгээмэл биш байна. Вэб нэвтэрхий толийг гаргагчид нь үнийн хувьд зөвшилцдэг. Ихэнхдээ нийтийн болон их сургуулиудын номын сангүүдын консорциум нь вэб нэвтэрхий толийг ашиглах лиценз авдаг бөгөөд жилээр ашиглах төлбөр төлдөг. Консорциумын гишүүд нь вэб нэвтэрхий толийг ашиглах эрхтэй бөгөөд аль нэг гишүүд нь ашиглалтын төлбөр гэж тусад нь төлдөггүй юм байна.

1999 оны 10-р сараас Британника нэвтэрхий толь компани нь өөрсдийн нэвтэрхий толийг вэб хэлбэрээр ямар ч төлбөргүйгээр санал болгож эхэлсэн. Хэдийгээр бусад нэвтэрхий толь гаргагчид нь Британника нэвтэрхий толь

компанийг дагах нь ойлгомжтой боловч, одоогоор яаж мэдээллийг авах асуудал бүрэн шийдэгдээгүй байна. Вэб нэвтэрхий толь нь СД хэлбэрийнхээ адил бас л компьютерийн техник хангамжид урт хугацааны хөрөнгө оруулалт хийх шаардлагатай болдог. Дээрхээс харахад нэвтэрхий толь нь хэвлэмэл байна уу, СД байна уу, вэб байна уу худалдан авахынхаа өмнө гарах зардал болон үр ашгийг нь хооронд харьцуулан жигнэж үзэх хэрэгтэй юм.

ЧУХАЛ ЕРӨНХИЙ ЭХ СУРВАЛЖУУД

Энэ хэсэг нь их дээд сургуулиуд болон ерөнхий боловсролын сургуулиудын номын сангүүд, нийтийн номын сангүүдын худалдан авдаг ерөнхий нэвтэрхий толиудын талаар ярих болно. Сэдэвчилсэн нэвтэрхий толиуд маш олон байдал боловч энэ хэсэгт зөвхөн гурвиных нь тухай авч үзсэн болно.

ХҮХЭД ЗАЛУУЧУУДАД ЗОРИУЛСАН НЭВТЭРХИЙ ТОЛЬ

Дэлхийн ном Нэвтэрхий Толь нь бага болон дунд сургуулийн хүүхдүүдэд зориулагдсан боловч энэ толь нь “Гэр бүлийн лавлах хэрэгсэл” болж чадсанаараа баархдаг бөгөөд номын санч, багш, болон хувь хүмүүс энэ толийг өдөр тутмынхаа лавлах хэрэгцээнд байнга хэрэглэж байдаг юм байна. “Дэлхийн ном Нэвтэрхий Толийн 2000 онд шинэчлэгдэн гарсан хэвлэл нь 28 боть номоос бүрддэг бөгөөд хуудсын тоо нь л 14,000-аас хол давсан байдаг. 17,000 гаруй өгүүлэл, 28,000 ширхэг үзүүлэх материалыудыг (фотозураг, газрын зураг, график, диаграм, хүснэгт, уран зураг г.м.) багтааж байгаа. Шинээр 112 өгүүлэл нэмж, 1,500 өгүүлүүдийг засварласан байна. Өөрчлөлт оруулсан болон шинээр нэмсэн газрын зургуудын тоо 160 гаруйд хүрч байна. Энэ толийг шинэчлэхэд гар бие оролцсон зохиогчдын тоо гэхэд 3,700-аас хол давж байна.

Дэлхийн номын нэг том давуу тал нь бүх төрлийн хэрэглэгчдэд мэдээллийг хурдан хугацаанд хүргэдэгт байгаа юм. Уг толь дахь сэдвүүд нь цагаан толгойн үсгийн дарааллаар үг-үг гэсэн аргаар эрэмблэгдсэн байдаг. Уг толь дээрх мэдээлэлтэй холбоотой эх сурвалж материалыг хаанаас харж болохыг заасан лавлагаа мэдээллийг хайхад мөн их үүрэг гүйцэтгэдэг. Хоёроос бусад тохиолдолд бүх өгүүлэл нь нэрийнхээ эхний үсгийг заасан боть номон дотор байдаг. Хайж байгаа өгүүллийн гарчиг болон дэд гарчгийг тод харагдахаар бичсэн байдаг. Хуудасны дугаар болон хайж байгаа үгийг олоход дөхөм болгосон тулхүүр үгүүд (орчуулгын толь дээр байдаг шиг) хуудасны дээр бичигдсэн байдаг. Өгүүлэлийн хэмжээ нь сэдвийнхээ төрөл, ямар уншигчдад зориулагдсан гэдгээсээ хамааран өөр өөр байдаг. “mouse-хулгана” гэсэн өгүүлэл нь өсвөр үеийнхэнд зориулагдсан бөгөөд насанд нь зориулсан үг хэллэг ашигласан байхад “cell-үүр” гэсэн өгүүлэл нь насанд хүрэгчдэд зориулсан байдаг. Ихэнх урт өгүүллийн хувьд тухайлбал “leaf-навч” гэсэн өгүүлэл нь шат ахих зарчмаар бичигдсэн байдаг. Энэ нь ямар утгатай юм бэ гэвэл: өгүүллийн эхэнд зохиогч маш энгийн үг хэллэгээр тухайн сэдвийг тайлбарлаж эхэлдэг бөгөөд аажим аажмаар сэдэв нь хүндэрч явдаг. Техникийн үг хэллэгүүд тухайлбал “moop-sar” гэсэн өгүүлэл доторхи техникийн үгүүдийг хажуу тийш нь налуулган бичсэн байдаг бөгөөд утгыг нь хаалтан дотор тайлбарласан байдаг. Тухайн сэдэвтэй холбогдох уншиж болох материалыудын жагсаалтыг өгүүллийн ард жагсаасан байдаг бөгөөд сэдвийн хүнд хөнгөнөөс хамааран 2 хэсэгт хуваасан байдаг.

Дэлхийн ном нэвтэрхий толь нь хамарч байгаа сэдвийнхээ талаар текстэн мэдээллээс гадна тухайн сэдэвтэй холбоотой тоон үзүүлэлт, график, хүснэгт, зураг гэх мэтийн олон төрлийн хэлбэрийг ашигласан байдаг. Энэ нь текстийг улам сонирхолтой үзэмжтэй болгож өгсөн бөгөөд эдгээр нь уншигчиддаа тухайн сэдвийг уншиж дуустал яг л машин шиг үйлчилдэг юм. “Tree-мод” өгүүлэл нь

“how tree grows-мод яаж ургадаг вэ” гэсэн дэд хэсэгтэй бөгөөд энэ нь мэдээллээс гадна төрөл бүрийн модны зурагнаас бүрдсэн үзүүлэх материал хэрэглэгчиддээ хүргэдэг. “History of classical music-классик хөгжмийн түүх” өгүүлэл нь ач холбогдол бүхий он сар өдрүүдээс гадна хөгжмийн түүх дэхь маш чухал үйл явдлууд түүнчлэн тухайн зуунд бүтээгдсэн хөгжмийн зэмсүүдийн хөгжлий маш сайхан зураг болон бусад үзүүлэн таниулах материалыар харуулсан байдаг.

Дэлхийн ном нэвтэрхий толийн бас нэг том давуу тал нь хувь хүмүүст сурх хэрэгсэл, багш болон эцэг эхчүүдэд заах хэрэгсэл болон ашиглагддагт байгаа юм. Толь доторхи урт өгүүллүүдийн ард уншигчдыг түргэн гүйлгэн хараад зориулж тухайн өгүүллийн агуулга, сэдэв, сэдвүүдийн нэрс, бие даан сурх асуултуудын жагсаалтуудыг гаргадаг. Энэ формат нь бага болон дунд сургуулийн сурх бичгийг зохиоход хэрэглэгдсэн байдаг. 22-р боть л гэхэд 200 аас дээш тооны заавар, 150,000 тооны уг багтаасан хэлхээсээс бүрддэг. Уг толь нь мөн заах гарын авлагуудыг багтаасан хэсэгтэй бөгөөд өдгөөрээс: “Яаж сайн бичих вэ, ярих вэ, мөн судалгаа хийх чадвар яаж сайн эзэмших вэ гэсэн сурагчдад зориулсан гарын авлага”-уудыг дурдаж болно. Энэ хэсэг нь сурагчдыг амаар яаж илтгэл тавих вэ болон бусад эх сурвалжуудыг яаж ашиглах тал дээр сайн зөвлөлгөө өгдөг.

Дэлхийн ном нэвтэрхий толь нь “*World Book Millennium*” гэсэн нэртэйгээр СД хэлбэрээр зарагддаг. Энэ СД толь нь хэд хэдэн удаа шинэчлэгдэн гарсан. Шинээр гаргасан *толиудаас* нь “стандарт” мөн “чанарын ондөр стандарт” гэсэн 2 толийг нэрлэж болно. “*World Book Millennium*” дэлхийн номын СД толь нь хэвлэмэлнийхээ адил номын санчдын дунд их нэртэй бөгөөд “*windows 95/98*”-ийг ашигладаг. Энэ толь нь хэвлэмэл толийнхоо бүх текстийг багтаасан байдаг бөгөөд дээр нь аудио, видео, амьд хөдөлгөөн оруулсан зураг /хүүхэлдэйн кино/, зураг, газрын зураг, интернэттэй холбосон линк зэргийг нэмж оруулсан байдгаараа онцлогтой. “Стандарт” толь нь дэлхийн ном нэвтэрхий толийн бүх текстийг багтаасан бөгөөд дээр нь “20-зуунаар” гэсэн мэдээллийн баазтай. Энэ нь 1-ээс 20-р зууны хооронд аль ч зууны мэдээлэл рүү орж болохоор вэб хуудас руу орж байгаа шигээр хийгдсэн байдаг. “Стандарт” СД толийг худалдан авснаар дараа нь шинэчлэгдэн гарсан тохиолдолд үнэгүй авах эрх дээр нь дэлхийн ном вэб толийг 60-өдөр үнэгүй хэрэглэх эрх олж авдаг. “Чанарын ондөр стандарт” СД толь нь “стандарт”-ын бүх л материалыудыг, дээр нь төрөл бүрийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг (видео, газрын зураг, 360 градусын панорама, зураг, дуу авиа) ашигласан байдаг бөгөөд гэрийн даалгavar хийх туслалцаа болон судалгаа хийхэд зориулсан материалыудын цуглуулгыг багтаасан байдаг. Дэлхийн ном нэвтэрхий толь нь “*Næelt-Discoveries*” гэсэн нэртэйгээр ДВД хэлбэрээр мөн зарагддаг. Энэ нь дэлхийн ном нэвтэрхий толь дээр үндэслэгдээгүй байна. Харин Европ тивд хамгийн их зарагдаг нэвтэрхий толиос мэдээллүүдийг авсан гэж дээр нь бичсэн байдаг бөгөөд яг ямар эх сурвалж гэдгийг тодорхой мэдээлээгүй байдаг. Энэ ДВД толь нь маш олон төрлийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл болох дуу авиа, хөдөлгөөн оруулсан зураг /хүүхэлдэйн кино/, имидж зэргийг ашигласан байдаг. Хэрэглэгчид нь хайж байгаа мэдээллээ цаг хугацаагаар, хайж байгаа сэдвээр, хайж байгаа сэдэвт багтаж байгаа үгээр хайх бололцоотой байдаг. Мөн судалгааны материалыуд дээр заавар өгсөн байдаг. Мөн макинтош ашигладаг компьютерийн хэрэглэгчиддээ зориулсан “*World Book Macintosh Edition*” гэсэн нэвтэрхий толь бас байдаг юм байна. Энэ нь хэвлэмэлнийхээ бүх текстийг багтаахаас гадна windows дээр ашигладаг СД толь дээр байдаггүй тухайлбал: бараг л бодит зугаалга, шалгалтын асуултууд, болон алсын зайны тооны машин гэсэн нэмэлт функцуудтай юм байна. Дэлхийн номын вэб хувилбар нь хэвлэмэл толь дээрх бүх материал, дээр нь 3,700 шинэ өгүүлэл, бусад вэб хуудсууд руу холбогдох линкүүдийг багтаасан байдаг.

1922 оноос өнөөг хүртэл Compton’s буюу Комптоны нэвтэрхий толь нь өөрийн

анх гарч байсан үеийнхээ сэдэв, тавьсан зорилтоосоо хазайгаагүй байна. Бага сургуулийн ахлах ангийнхан болон дунд сургуулийн сурагчдад зориулагдсан энэ толь сургууль болон айлын гэрт алинд нь ч хэрэглэхэд тохиромжтой. 2001 оны хэвлэл нь 26 боть номоос бүрддэг бөгөөд 37,000 гаруй өгүүлэл багтаасан байдаг. Хуудасны тоо нь 11,000-аас хол давсан бөгөөд 22,500 ширхэг үзүүлэн материал ашигласны 67% нь өнгөтөөр хэвлэгдсэн байна. Редакторууд нь 26-р ботид баримт-хэлхээс гэсэн хэсэг нэмсэн бөгөөд энэ нь бүх ботийн хэлхээсээс гадна 30,000 аас дээш тооны богино өгүүлэл, хүснэгт, графикийг багтаасан юм. “Exploring-судлах” гэсэн хэсэгтэй бөгөөд энэ нь боть бүрийг танилцуулсан асуултуудын жагсаалт бол; “Here and there-энд ба тэнд” гэсэн хэсэг нь бүх ботид багтаж байгаа мэдээллүүдийг хамарсан сэдэв болон өгүүллийн нэрээр нь, хуудасны дугаар зэрээр эрэмбэлэн харуулсан ашиглах заавар юм. “Previews-Урьдчилсан үзүүлбэр” хэсэг нь урт өгүүллүүдийн доторхи дэд гарчгуудыг харуулдаг бөгөөд энэ нь уншигчдыг хэрэгтэй мэдээллээ богино хугацаанд олоход нь туслах зорилготой юм байна.

Compton's-Комптоны нэвтэрхий толийн нэг давуу тал нь заах хэрэгсэл болон ашиглагддаг. Ихэнх өгүүллийн дараа 8-14 наасны хүүхдүүдэд зориулагдсан номзүйн эх сурвалжуудын жагсаалт байдаг. Гэвч зарим нэг ач холбогдол багатай зураг багтаасан нь хэрэглэгчийг үндсэн сэдвээс нь хазайлгахад хүргэдэг сүл талтай. Боть бүрийн эхэнд гарын авлага байдаг бөгөөд энэ нь тухайн сэдэвтэй холбоотой асуух асуултуудыг багтаасан байдаг. Мөн тухайн асуултуудын хариултыг аль ботиос ямар сэдвээс олж болохыг хуудасны дугаарын хамт зааж өгсөн байдаг.

1989 онд Комптоны нэвтэрхий толь нь СД хэлбэрээр худалдаанд гарсан бөгөөд энэ нь хэвлэмэл хувилбарынхаа мэдээллээс гадна бусад нэвтэрхий толь дээр байдаг мэдээллийг ч багтаасан юм байна. Олон нийтийн хүлээлт: Нэвтэрхий толийг гаргасан зохиогчдын олон жилийн туршлагаас харахад сүүлийн үеийн гаргасан бүтээл нь чанарын хувьд сайн бүтээл болох нь дамжиггүй гэж үзэж байлаа. Комптоны 1999 онд гаргасан СД толь нь хэрэглэгчдэд хэрэглэхэд ойлгомжтой байхаар зохиогдож чадсан бөгөөд Boolean--оператор нь хэрэглэгчдийг хүссэн мэдээллээ олоход нь тусалдаг юм байна. Бусад СД нэвтэрхий толиудын адил Комптоны СД толь ч видео клип, дуу хөгжмийн клип болон вэб хувилбар дээрх өгүүллүүд рүү холбох линкүүдийг багтаасан байдаг.

Комптоны СД толийн мультимедиа талыг (зураг, дуу чимээ, дуу хөгжмийн видео клип г.м.) энэ толийн түүх болон бусад өрсөлдөгч толиуд болох Енкарта, Дэлхийн ном, Грольер-уудтай харьцуулбал чанарын хувьд муу гэж үнэлэгдсэн. “Одоо хэрэглэгдэж байгаа СД бүтээгдэхүүнүүд” гэсэн сонинд Петер Жаксо “Комптоны СД нэвтэрхий толь нь бусад өрсөлдөгчидтэй нь харьцуулбал хамгийн их олон зурагтай юм байна. Энэ нь чанар муу байх шалтгаан болсон байх. Чанарын шаардлага хангахгүй олон зургууд хаанаас авсан гэсэн тодорхой эх сурвалж байхгүйгээр нийтлэгдсэн байна” гэж тус толийн талаар дүгнэж хэлсэн байна. Комптоны нэвтэрхий толь нь мөн вэб хэлбэрээр гарсан бөгөөд хэн дуртай нь үнэгүй ашиглаж болох юм байна. Хайж байгаа сэдвийнхээ түлхүүр уг болон Boolean операторын туслалцаатайгаар өгүүллийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар, эсвэл хайж байгаа сэдвийн хүрээнд (Газарзүй, Амьд байгаль гэх мэт) олох бололцоотой.

Багш болон номын санчдын дунд Комптоны нэвтэрхий толиос илүү өргөн хэрэглэгддэг толь бол 21 ботиос бүрддэг “Мэдлэгийн шинэ ном (*The New Book of Knowledge*)” гэсэн нэртэй Грольерийн нэвтэрхий толь юм. Энэ нэвтэрхий толь нь бага болон дунд сургуулийн сурагчдад бие даан сурахад нь багшийн үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэ толь олон төрлийн сонирхолтой даалгавар/тоглоом явуулах төслүүдийг агуулсан байдаг бөгөөд чангаар уншихад зориулагдсан

шүлэг, өгүүллэгүүд мөн олонтай. 1911 онд анх гарснаасаа хойш жил бурийн 10 сард шинэчлэгдэн гарч байdag бөгөөд зохиогчид нь ерөнхий боловсролын сургуулиудын хичээлийн програмуудыг судлан үзэж ямар хандлагатай яаж өөрчлөгдөх вэ гэдгийг харгалзан үзэн нэвтэрхий толийнхоо агуулгыг тэд нарын хэрэгцээнд тохируулан өөрчилж байdag. 1992 онд уг нэвтэрхий толь нь агуулга үзэмжийн хувьд үндсээрээ өөрчлөгдсөн. Ялангуяа төрөлжсөн сэдвүүд болох хүүхдийн уран зохиол, эрүүл мэнд, АНУ-ын засгийн газар гэсэн сэдвүүд дээр илүү ач холбогдол өгсөн байна. Уг нэвтэрхий толийн В, С, Н болон Т гэсэн боть номууд нь хамгийн их өөрчлөгдсөн юм байна. 2000 онд хэвлэгдсэн толийн хувьд 5,500 хуудас материалд өөрчлөлт оруулсан бөгөөд 4,400 тооны шинэ фотозураг, үзүүлэх материал, газрын зураг нэмэгдэж орсон байна. Нийт үзүүлэн таниулах зураг, хүснэгт материал нэвтэрхий толийн 40%-ийг эзэлж байгаа бөгөөд эдгээрийн 90% нь өнгөт юм байна. Засвар орсон болон шинээр нэмсэн өгүүллүүд нь нийлээд 1,870 гаруй байна. Эцэг эхчүүд болон сургуулийн багш нарт зориулсан “Сургууль болон гэртээ унших бичиг, сурх гарын авлагууд” нэртэй боть нь хүүхэд залуучуудад 5,000 гаруй баримтат болон уран зөгнөлт бүтээлүүдийг уншихыг зөвлөсөн байdag. Нэвтэрхий толийн агуулгыг сургуулийн хичээлийн програмтай холбож өгөхийг голчилдог ба сурагчдад судалгаа хийх чадвар эзэмшүүлэх 12 аргыг заасан байdag. 2000 онд гарсан хэвлэл нь гадаад үзэмж маш сайтай бөгөөд хүүхдүүдэд зориулан ердийн стандарт толь дээрх үсгийн хэмжээнээс том хэмжээтэй үсгээр текстүүдийг бичиж өгсөн байна. Сэдвийн гол агуулгыг харуулах, зураг график материал ашиглах дээр анхаарал тавьсан нь мөн харагддаг. Редакторуудын өөрчлөөгүй үлдээсэн хэсэг гэвэл хэлхээс л юм байна. Бусад толиудаас *NBK* нэвтэрхий толь хэлхээсээрээ ялгардаг. Боть болгон хөх өнгийн цаасан дээр хэвлэгдсэн хэлхээстэй байdag. Мөн бүх боть номын мэдээллийг агуулсан солбицсон лавлахтай байdag юм. *NBK* толийг тод хурц биш өнгийн цаасан дээр хэвлэсэн байdag ба гол тулхүүр үгүүдийг бусдаас ялгахын тулд илүү тодоор бичсэн нь хүүхдүүд хэрэглэхэд илүү амархан ойлгомжтой болгож өгчээ. Мөн толь бүр бие даасан байdag (нэвтэрхий толийг боть болгон хуваан өгч байгаа цагаан толгойн үсгүүд нь давхарддаггүй). Боть ном болгон дээрх хэлхээсүүдийг нийлүүлсэн нэгдсэн хэлхээс нь 21-р ботид байdag. Энэ хэлхээс нь 85,000 тодорхойлолтыг агуулсан байна. Мөн 21-р ботид төрөл бурийн сэдвийг хамарсан баримт материал, товч намтруудыг багтаасан хэсэгтэй.

1998 онд *NBK* толь нь вэб хэлбэрээр анх гарсан. Энэ нь *NBK* мэдээ болон *NBK* онлайн нэвтэрхий толь гэсэн 2 хэсгээс бүрддэг. *NBK* вэб толь нь хэвлэмэл хувилбар дээрх бүх материалуудаас гадна хүүхдийн сурх сонирхлыг нэмэгдүүлэхүйц хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн олон давуу талуудыг (дуу чимээ, видео клип, имидж г.м) ашигласан байdag. Ойлгож хэрэглэхэд амархан байдал, том үсгээр бичигдсэн текст зэрэг нь хүүхдүүдэд нэг хэсгээс нөгөө хэсэг руу амархан шилжиж мэдээллийг хүлээн авахад нь амар болгож өгдөг байна. *NBK* мэдээ нь 7 хоногт болж буй үйл явдлын талаар мэдээлдэг булантайгаас гадна багш сурагчдад зориулсан хичээлийн програм, мөн хүүхдүүдэд үгийн сангаа баяжуулахад нь зориулсан хэсгүүдтэй. “Үгийн сан”-д багтаж байгаа үгүүд нь нэвтэрхий толь дээрх өгүүлэл, нийтлэлүүд, хүүхдүүдэд зориулсан үгийн сүлжээ, тоглоом болон багш нарт зориулсан гарын авлагатай холбогддог юм байна. *NBK* Мэдээ нь 7 хоног тутам шинэчлэгдэж байdag бөгөөд өгүүлэл, нийтлэлүүд нь хэзээ ч үзэж болохуйцаар архивт хадгалагддаг юм байна. *NBK* нэвтэрхий толийн хэсэг нь 9,000 гаруй өгүүлэл, 11,000 гаруй зураг үзүүлэх материал багтаасан. Үүнээс 8,300 өгүүлэл нь цаашаа өөр өгүүллүүдтэй линкээр холбогддог байна. Вэб толь дээрх мэдээллийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар болон сэдвүүдээр нь харах бололцоотой бөгөөд мөн тухайн мэдээллийг хайж олоход зориулсан функцтэй юм байна. Хэрэглэгч өгүүллийн нэрээр болон бүтэн бичвэрээр нь

хайх бололцоотой. Зургууд нь чанарын шаардлагыг маш сайн хангаснаас гадна бусад вэб хуудсуудтай холбогдох байгаа линкүүдийн ажиллаж байгаа эсэхийг NBK толийн редакторууд шалгаж үзсэн юм байна. Түүнчлэн NBK вэб толь руу Гролиер онлайн-аар дамжуулан орж болох юм байна. (дараагийн хэсэгт энэ тухай ярина).

Хүүхэд залуучуудад зориулсан олон боть нэвтэрхий толь олон байдгаас хамгийн сайн толь гэж хүлээн зөвшөөрөгдсөн нь *Оксфордын* их сургуулийн хэвлэлийн компаниас гаргасан 8-13 насны хүүхдүүдэд зориулсан “*The Oxford American Children’s Encyclopedia*” (*Оксфордын Америкийн хүчхдийн нэвтэрхий толь*) нэвтэрхий толь юм. 1999 онд шинэчлэгдэн гарсан уг толь нь 9 боть номоос бүрддэг. Хамарсан сэдвээс нь харахад илүү олон улсын хэмжээн дэх мэдээллүүдийг багтаасан байдаг. Олон улсыг хамарч байгаа мэдээлэл нь Америкийн хэмжээн дэх мэдээллээс илүү орсон байдаг. Дизайны хувьд хэлбэр болон функцуудыг зөв хослуулан хэрэглэсэн байдаг бөгөөд үзүүлэн таниулах график зургууд нь текст материалыудыг улам сонирхолтой болгож баяжуулж өгсөн байна. Мөн 1999 оны хэвлэл нь шинжлэх ухаан, технологи дээр илүү ач холбогдол өгсөн байдаг. Энэ толь нь газарзүйн нэрийн лавлах, дэлхийн түүх, холбогдох солбицсон лавлахаас гадна олон тооны зураг, үзүүлэх материалыудыг багтаасан байдаг. Өгүүлэлүүд нь хэрэглэсэн техникийн болон мэргэжлийн үгүүдээ тайлбарласан тодорхойлолт хэсэгтэй. Үнийн хувьд харьцангуй хямдад тооцогдох уг толь нь сургуулийн насны хүүхдүүд хэрэглэхэд сайн сонголт болно.

Хүүхдэд зориулсан сайн нэвтэрхий толиор “*The World Book Student Discovery Encyclopedia*”-г нэрлэж болно. Уг толь нь бага сургуулийн хүүхдүүдэд зориулагдсан бөгөөд 13 ботиос бүрддэг. Цагаан толгойн үсгийн дарааллын дагуу байрлагдсан, өгүүллүүд нь төрөл бүрийн өнгөөр кодлогдсон байдаг. Ихэнх өгүүллүүд нь хагас хуудаснаас хэтрэхгүй маш товчхон бичигдсэн байдаг. Тухайн өгүүлэлд холбогдох зураг болон үзүүлэх материалыудыг оруулсан байдаг. Уг толийн редакторууд нь өгүүллийг ямар сэдвийн дотор оруулбал хүүхэд амархан ойлгож олох вэ гэдгийг сайн бодолцсон байдаг. Тухайлбал: Хойд Америкийн индианууд гэсэн өгүүллийг Хойд Америкчууд үүн дотроо индианууд гэж оруулсан байх жишээтэй. Аливаа өгүүлэл доторхи уг болон сэдэвтэй холбогдох солбицсон лавлагааг цөөхөн хийсэн байдаг нь зарим тохиолдолд хүндрэл учруулдаг. Жишээ нь: газрын тосыг бензин гэсэн сэдэвтэй холбож өгөөгүй г.м. 2000 оны хэвлэл нь 2,464 хуудастай бөгөөд үнийн хувьд 400 доллараас доош үнэлэгдсэн байдаг.

Хүүхэд залуучуудад зориулсан нэг боть нэвтэрхий толиуд мөн олон байдаг. 1998 онд гарсан “*Kingfisher’s Children’s Encyclopedia*” нэвтэрхий толь нь цагаан толгойн үсгийн дараалаар байрлагдсан, төрөл бүрийн сэдвийг товчхон хамарсан 400 гаруй өгүүлэл, нийтлэл, зураг, үзүүлэх материалыудыг багтаасан толь юм. “*The DK Children’s Illustrated Encyclopedia*” нэвтэрхий толь нь 450 гаруй тооны өгүүлэл багтаасан байдгаас гадна хэдэн зуугаар тоологдох зураг, үзүүлэх материалытай. “*Оксфордын Гэр Бүлийн Нэвтэрхий Толь*” нь дунд сургуулийн сурагчдад зориулагдсан ч өмнөх үгэндээ коллежийн оюутнууд болон эцэг эхчүүд ч хэрэглэхэд болно гэж бичсэн байна. Анх 1997 онд хэвлэгдэн гарсан уг толь нь 6 сэдвээр үүнд: шинжлэх ухаан, технологи, Англи хэл, түүх, хүмүүнлэгийн ухаан болон орчин үеийн улс төр гэсэн сэдвүүдээр дагнадаг. Энэ толь нь 13,000 өгүүлэл, 2,500 намтар, 1,100 гаруй зураг үзүүлэх материал багтаасан байдаг. Гол өгүүллүүдийн араас холбогдох лавлагааны заалтууд, хүснэгт график зэргүүд орсон байдаг. Маш сайн бичигдсэн, сайн дизайнтай бүтээл бөгөөд хэрэглэгчдийн хэрэглэх дуртай нэвтэрхий толь юм.

Бага сургуулийн сурагчдад зориулсан хэд хэдэн СД нэвтэрхий толь байдаг ч ихэнх нь чанарын хувьд тийм сайн биш. Иймээс, эцэг эхчүүд, багш сурган хүмүүжүүлэгчид болон номын сангийн ажилтнууд ахлах ангийн сурагчдад насанд

хүрэгчдэд зориулсан СД нэвтэрхий толиуд болох Микрософтын Енкарта, 20-р зууны Дэлхийн ном нэвтэрхий толиудыг танилцуулж болохыг үгүйсгэж болохгүй. Зарим залуу уншигчдын хувьд зарим ашигласан уг хэллэг нь ойлгогдохгүй, хэцүү байж болох талтай ч эцэг эхчүүд, багш сурган хүмүүжүүлэгчид болон номын сангийн ажилтнууд өдгээр СД толиудын мультимедиа талуудыг нь ашиглах нь тохиromжтой.

Насанд хүрэгчдэд зориулсан нэвтэрхий толиуд

Насанд хүрэгчдэд зориулсан өргөнөөр хэрэглэгддэг нэвтэрхий толиудаас *Шинэ Британника толь, Американа, Академик Америк нэвтэрхий толь болон Фанк Вагналсын шинэ толиудыг* нэрлэж болно. Олон ботит өдгээр 4 нэвтэрхий толиуд нь агуулж байгаа мэдээллийн хэмжээ, хамрах хүрээ болон бичигдсэн загвар гэх мэт олон зүйлээр хоорондоо ялгагддаг. Шинэ Британника толь болон Американа толиуд нь бүрэн хэмжээний, нөгөө хоёр нь дунд зэргийн хэмжээтэй толиудын ангилаалд багтдаг.

Олон боть Англи хэлний ерөнхий нэвтэрхий толиуд, Шинэ Британника толь нь хамгийн сайн судалгааны хэмжээнд бичигдсэн гэж үнэлэгддэг толь юм. 1999 оны 10-р сарын 19-нд “*Британника Нэвтэрхий толь*” хэвлэлийн газрын электрон толь гаргадаг Britannica Inc. нь өөрийн компанийн вэб хуудсанд Британника нэвтэрхий толийг ямар ч үйлчилгээний хэлс авахгүйгээр үзүүлэх болсноо нийтэд зарласан байна. Хэдий вэб толио төлбөргүйгээр олон нийтэд санал болгож буй хэдий ч уг компани *Британника нэвтэрхий толийн хэвлэмэл хувилбарыг* үргэлжлүүлэн хэвлэсээр байгаа бөгөөд уг толийн хэвлэгч болох Пол Хоффман “Электрон толь гарсан хэдий ч хэвлэмэл толийн үнэ цэнэ буурахгүй эрэлт хэрэгцээтэй хэвээр байгаа юм” гэж хэлсэн байна. *Британника нэвтэрхий толийн* 1998 оны намар хэвлэгдэн гарсан 1999 оны хэвлэл нь 32 ботиос бүрддэг бөгөөд “*Propaedia*”, “*Micropaedia*”, “*Macropaedia*” гэсэн 3 хэсгээс бүрддэг. “*Propaedia*” нь нэг боть (30 боть ном) бөгөөд уг нэвтэрхий толь ямар ямар сэдвүүдийг хамарсан болохыг энэ толис харж болох юм байна. “*Micropaedia*” нь 12 ботиос бүрдэх бөгөөд энэ нь хэрэглэгчдэд тэдний хайж байгаа сэдвийн талаар хялбар лавлагаа өгөх зориулалттай. Харин “*Macropaedia*” нь 17 боть бөгөөд урт хэмжээний өгүүллүүд багтаасан байдаг. Эдгээр өгүүллүүд нь хамарч байгаа сэдвийнхээ талаар маш дэлгэрэнгүй нарийвчилсан мэдээлэл өгдөг. Үлдсэн 2 боть номыг уг толийн хэлхээс эзэлдэг. СД болон вэб толиудын хажуугаар Британника толийн оны номыг тусад нь худалдан авч болох юм байна.

“*Propaedia*”-г Британника нэвтэрхий толийн хэрэглэх заавар гэж хэлж болох бөгөөд хэрэглэгч нь энэ дээр үндэслэн өөртөө хэрэгтэй мэдээллийг аль толиос ямар дарааллын дагуу олж авах талаар төлөвлөгөө хийх бололцоотой байдаг. Гэхдээ ямар ч туршлагагүй мэдлэггүй хүмүүст энэ хэсэг нь ойлгоход төвөгтэй цааш хайх сонирхлыг нь бууруулахуйц байдаг. “*Propaedia*” нь өөрийн гэсэн өвөрмөц бүтэцтэй байдаг бөгөөд уг бүтцийг ойлгосны үндсэн дээр уг хэсэг доторхи мэдээлэл хоорондоо болон “*Micropaedia*”, “*Macropaedia*” доторхи мэдээллүүдтэй хэрхэн холбогдож байгааг ойлгох бололцоотой болдог. “*Propaedia*” нь дотроо 10 хэсэг, 41 бүлэг, 177 дэд бүлэгт хуваагддаг бөгөөд сурах гарын авлагын үүрэг гүйцэтгэдэг. Мен Британника нэвтэрхий толь доторхи өгүүллүүдийг бичихэд хувь нэмрээ оруулсан 4,300 зохиогчдын нэрсээс гадна “*Micropaedia*” толь доторхи сэдвүүдээр мэргэшсэн 2,600 экспертуудийн нэрсийг багтаасан жагсаалт байдаг. Британника Хэлхээс нь 215,000 гаруй тодорхойлолт, 500,000 гаруй лавлагаа ба солбицсон лавлагаатай бөгөөд, өдгээр нь “*Micropaedia*”, “*Macropaedia*” толиудаас мэдээлэл олоход туслах зориулалттай. Хэлхээс нь хаанаас тэр мэдээллийг олж болохыг заасан байдаг бол “*Propaedia*” нь Британника толь хэрэглэгчдэд ямар

мэдээлэл өгч чадахыг хэлж өгдөг юм.

1999 онд шинэчлэгдэн гарсан *Британника* "Micropaedia" нь 64,254 сэдэв зүйлийг багтаасан бөгөөд хэрэглэгчдэд хялбар лавлагаа өгөх зорилготой. Цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байрлагдсан байдаг бөгөөд үг-үг гэсэн дарааллыг баримталдаг. "Micropaedia" нь бие даасан эх сурвалж болж чадах бөгөөд "Macropaedia" хэсэгтээ дэмжлэг болж өгдөг. Ихэнх материалуудын эцэст уг материалд ашигласан цаашид ашиглаж болох номзүйн эх сурвалжуудын жагсаалт байдаг. "Micropaedia"-ийн бүтэц нь уг толь доторхи мэдээллийг амархан олоход туслахуйц байдаг. Хувь хүмүүсийн талаархи мэдээлэл олохын тулд тодорхой заасан зааврыг дагах хэрэгтэй байдаг. Жишээлбэл: Ази гаралтай хүмүүсийн талаархи мэдээлэл дээр тухайн хүний овог оноосон нэрийнх нь өмнө бичигдсэн байдаг гэх мэт. Зарим оноосон нэрүүдийг тухайлбал: ямар нэг байгууллага болон барилга байгууламжийн нэрийг мөн тусгай аргаар оруулсан байдаг. Жишээ нь: Лондонгийн Цамхаг нэртэй гүүрийг оруулахдаа Цамхаг, Лондонгийн г.м. Солбицсон лавлагаа нь олон талын үүрэг гүйцэтгэдэг. Эдгээр нь зарим ялгаатай угс, яаж үгийг бичдэг г.м. дээр тайлбар өгөхөөс гадна тэндээс харна уу, тэр гарчгийн дотор бичигдсэн байгаа г.м.-ээр хаанаас харж болохыг зааж өгдөг. Эдгээр лавлагаанууд нь өгүүлэл дунд болон өгүүллийн эцэст ихэвчлэн орсон байдаг. Хуудсан доторхи мэдээллүүд нь их шигүү, жижигхэн фонтоор бичигдсэнээс гадна бичигдсэн текстийн дээд доод талын хоосон цагаан зайны хэмжээ маш бага байдаг. Зураг, үзүүлэх материалууд ч мөн жижигхэн хэмжээтэй байдаг.

Британника "Macropaedia" нь 672 өгүүлэл багтаасан байдаг бөгөөд бүгд л маш дэлгэрэнгүй бичигдсэн байдаг. Нэг өгүүлэл нь дунджаар 26 хуудас болж байна. 100 хуудаснаас ч илүү гарсан өгүүллүүд мөн байдаг. Холбогдох номзүйн эх сурвалж өгүүлэл бүрийн эцэст заавал орсон байдаг. Мэдээллүүдийн хооронд заагласан байдаг хэдий ч "Micropaedia"-ийн адил мэдээллүүд нь зайнгүй шигүү бичигдсэн байдаг. "Macropaedia" нь олон тооны үзүүлэх материал, өнгөт зургуудыг багтаасан байдаг. 1999 онд хэвлэж гаргахдаа зураг үзүүлэх материал дээр их анхаарал тавьж шинээр баяжуулсан хэдий ч энэ талдаа *Дэлхийн Ном нэвтэрхий тольтой* өрсөлдөх хэмжээнд хүрч чадаагүй байна.

Британника тольтой холбоотой өөр ном бол өдний гаргадаг "Оны ном" юм. Энэ толь нь нэг боть номоос бүрдэх бөгөөд *Британника толиос* тусдаа зарагддаг. Оны ном нь "Дэлхийн тоо баримт" гэсэн хэсэгтэй бөгөөд энэ нь дэлхийн 217 орны статистикийн мэдээллээс гадна тусламж шаардлагатай байгаа дэлхийн орнуудын талаар нийтэлдэг. Мэдээлэл нь гарч байгаа цаг үедээ тохирсон байдаг. *Британника толийн* ("Propaedia", "Micropaedia", "Macropaedia") хэсгүүдийн аль нь ч статистикийн тоо баримтуудыг багтаадаггүй учир номын сангүүд "Оны ном"-ыг худалдан авах шаардлагатай юм. Оны ном нь мөн хамгийн сүүлийн үеийн чухал тэмдэглэлт үйл явдлуудыг нийтэлдэг. Дэлгэрэнгүй мэдээллийг Бүлэг 15-аас харж болно.

Шинэ *Британника* толиос мэдээлэл олох нь төвөгтэй байдаг. Энэ нь зарим хүмүүсийг бухимдуулдаг хэдий ч уг толийн мэдээллийн ач холбогдлыг ингэж үнэлэх шаардлагагүй юм. Электрон болон вэб толиудыг ашигласнаар аливаа мэдээллийг олохын тулд нэг ботиос нөгөө рүү шилжих шаардлага хэрэгцээгүй байдаг. Иймээс ч компьютер болон интернэт сүлжээ худалдан авч чадах бололцоотой номын сангүүд "Шинэ Британника толь"-ийн электрон болон вэб хувилбаруудыг авч хэрэглэх талаар бодолцох нь зүйтэй.

Өмнө дурдсанаар "Шинэ Британника" нэвтэрхий толь нь СД болон вэб хувилбараар мөн байдаг. *Британника СД 2000 "Өндөр Стандарт"* СД хувилбарыг хэрэглэхийн тулд Пентиум процессортой, Windows 95, 98-тай компьютертэй байх шаардлагатай. Унийн хувьд ч харьцангуй хямд бүтээгдэхүүн юм. Энэ СД

толь нь “Шинэ Британника” хэвлэмэл толийн бүх текст, 1999 оны *Британника Оны ном, Британника онлайнаар* дамжуулан ашиглаж болох 125 000 интернэт холбоос, Мериам-Вэбстериин Коллежийн толийн 10 дахь хэвлэлийг өөртөө багтаадаг юм байна.

Британника онлайн вэб хувилбар нь хэвлэмэл *Британника толийн* бусдаас ялгагдах гол чанар болох чанар стандартын өндөр шаардлага хангасан байдгийг үргэлжлүүлэн авч яваа бөгөөд хэвлэмэл толь доторхи мэдээллийг улам илүү баяжуулсан байдаг. Вэб хувилбар нь Netscape Windows форматыг ашигладаг бөгөөд 72000 гаруй сэдэв зүйл, маш олон тооны зураг график, үзүүлэх материал багтааснаас гадна анхан шатны ч байна уу ахисан түвшний хэрэглэгч ч байна уу Boolean операторын туслалцаатайгаар мэдээллийг амархан хайж олох бололцоотой байдаг. Вэб хувилбар нь хэвлэмэл хувилбараасаа олон шинэ нэмсэн үйлчилгээнүүдээрээ ялгардаг. Үүнд: “Propaedia” нь мэдээллийг товч дараад л ямар агуулгатай, ямар хэмжээний мэдээлэл зэргийг харж болохуйцаар хийсэн байдаг. Мэдээллийг сэдвүүдээр нь багаас нь том руу нь дараалуулан жагсаасан байдаг бөгөөд энэ жагсаалт нь хэрэглэгчдэд *Британника толийн* зохион байгуулалт, хэмжээ, агуулгыг ойлгоход тусалдаг байна. Мөн *Мериам Вэбстериин Коллежийн* толь, одоо болж буй үйл явдлуудыг мэдээлдэг 7 хоногийн тойм, нэр хүнд бүхий “Economist”, “Commonwealth”, “Time”, “Discover” зэрэг сэтгүүлүүд дээр нийтлэгдсэн өгүүллүүд, *Британника* оны ном дээр гарсан өгүүллүүдийг багтаасан байдгаас гадна дэлхийн олон орны мэдээллийн баазаас мэдээлэл авч болох бололцоо бурдуулсэн байдаг. Төлбөртэй, төлбөргүй гэсэн 2 төрлийн вэб хувилбар санал болгож байгаа. Төлбөргүй вэб нь төрөл бүрийн рекламууд багтаахаас гадна Boolean операторын зөвхөн зарим нэг функцуудыг ашиглаж болохоор хийгдсэн байдаг. Харин төлбөртэй вэб хувилбар дээр ямар ч реклам, зар сурталчилгаа байдаггүй бөгөөд Boolean операторын бүх функцуудыг ашиглаж мэдээллийг бүх талаар хайх бололцоо олгодог. *Шинэ Британника* толь доторхи мэдээллийг хүн болгонд хүртээмжтэй байлгахын тулд Britannica.com-aac 2000 оны 5 сард нэгэн шинэ үйлчилгээг нэвтрүүлсэн байна. Энэ нь *Британника Аялагч* гэсэн нэртэй ямар ч холбогдох утасны хэрэгцээгүйгээр хувь хүмүүсийн жижиг гар компьютерт ашиглаж болох бүтээгдэхүүн юм. Сард тогтмол төлбөр төлснөөр хувь хүмүүс уг бүтээгдэхүүнийг хэрэглэж болох ба энэ нь дэлхийн 45 сая нэвтэрхий толийг ашиглах бололцоо өгдөг байна.

1980 онд анх Грольер компаниас гаргасан Академик Америк нэвтэрхий толь нь *Шинэ Британника* тольтой харьцуулахад олон талаараа ялгагддаг. Энэ толь нь нарийвчилсан дэлгэрэнгүй мэдээлэл биш харин арай товч тодорхой мэдээлэл өгдөг. *Британника толийн Macropaedia* нь 672 өгүүллэлтэй бол *Академик Америк* толийн 2000 онд гарсан хэвлэл нь 45 000 өгүүлэл багтаасан байдаг. Уг толь нь 32 ботиос бүрдэх бөгөөд 250 000 орчим хэлхээстэй. Дээрхээс үндэслэн Академик Америк толийг ерөнхий нэвтэрхий толь гэж үзэж болохгүй. Харин энэ нь дунд зэргийн хэмжээтэй нэвтэрхий толийн ангилалд багтдаг. *Британника* толь бол бүрэн хэмжээний толь гэсэн ангилалд багтдаг юм.

Академик Америк толийн тухай, хамарсан мэдээллийн цар хүрээний тухай ярьдгаас уг толь дээр мэдээллийг яаж олох вэ, мэдээллүүд нь хоорондоо ямар уялдаа холбоотой байдаг талаар бичсэн юм байдаггүй юм байна. Уг нэвтэрхий толь дээрх өгүүллүүдийн тэн хагас нь ашигласан материалын эх сурвалжуудыг зааж өгсөн байдаг. Мөн тухайн толь дээрээс харж болох ашигласан мэдээллүүдийг тодорхой зааж өгсөн байдаг. Уг толийг зохиогчдын гол зорилго нь цаг үеэ олсон мэдээллийг хэрэглэгчдэд тодорхой ойлгомжтой хүргэх гэж тодорхойлсон байдаг. Уг толиос харахад энэ зорилгоо сайн биелүүлсэн болох нь харагддаг. Мэдээллүүд нь баримтанд түшиглэсэн, цаг үедээ тохирсон байдаг. 2000 оны хэвлэл дээр шинээр нэмсэн болон тухайн цаг үед тохируулан засварлан гаргасан өгүүллийн

тоо 5750-д хүрч байна. Мөн шинээр 114 сэдэв, 660 гаруй зураг, газрын зураг бусад үзүүлэх материалуудыг нэмж оруулсан байна. Уг толийн химийн үелэх систем нь 112 элементийг багтаасан байдаг. Академик Америк толийн гуравны нэгийг 23 000 үзүүлэн материал эзэлж байгаагийн 75 хувь нь өнгөт юм байна. Текстийн хувьд шигүү биш зйтай бичигдсэн байдаг. Эдгээр нь уг толийг *Британника тольтой* харьцуулбал үзэмж болон дизайн хувьд илүү давуу талтай болгож байгаа юм.

Академик Америк нэвтэрхий толь нь Грольер мультимедиа нэрийн дор СД болон вэб хувилбараар гардаг. СД хувилбар дээр Boolean операторын туслалцаатайгаар мэдээллийг хайх бололцоотой байдаг. Мөн ойлгож хэрэглэхэд амархан байдаг гэх зэргээр уг электрон бүтээгдэхүүн нь текст болон мультимедиа хоёрыг сайн хослуулан хэрэглэсэн байдаг. 2000 оны СД бүтээгдэхүүн нь уг толь доторхи холбоотой өгүүллүүдийг хооронд нь үгээр холбосон линкүүд хийсэн байдаг. Петер Жакзо хэлэхдээ: “Өгүүлэлтүүд доторх бусад өгүүлэлтэй холбогдож байгаа үгийг тодор ялгаж өгсөн байдаг. Жишээ нь: Франц Лизтийн тухай өгүүлэл дотор “Унгарын хөгжим” гэсэн холбоо үгийг ялгаж өгсөн байдаг бөгөөд энэ нь ийм нэртэй өөр өгүүлэл байгаа гэдгийг зааж өгч байгаа бөгөөд энэ уг дээр дарж тэр өгүүллийг үзэж болно гэсэн үг юм”. Грольерийн интернэт дэх хэлхээс нь сар болгон шинэчлэгдэж байдаг бөгөөд үүний тусламжтайгаар вэб хувилбар доторхи мэдээллийг хайж болно. Хэд хэдэн жижиг ялгааг эс тооцвол, вэб хувилбар нь СД хувилбартайгаа толинд харж байгаа юм шиг адилхан гэж хэлж болно. Гэхдээ вэб хувилбарыг нь нэгэн зэрэг олон хэрэглэгч ашиглах бололцоотой байдаг, мөн нөгөө талаар мэдээлэл нь ч гэсэн цаг үеэ дагаад хурдан өөрчлөгдж байдаг гэсэн 2 талыг тооцвол вэб хувилбар нь илүү давуу талтай юм.

1829 онд хэвлэгдэн гарч байсан *Америкийн хамгийн анхны нэвтэрхий толь болох Американа нэвтэрхий толь нь голчлон АНУ-ын түүх, газарзүй, ургийн бичиг судлал болон шинжлэх ухаан, технологийн талаар нийтэлдгээрээ бахархдаг*. Гэхдээ бусад орнуудын талаар мэдээлэл оруулдаггүй гэсэн үг биш юм. *Американа толь нь хамарч байгаа мэдээллийн цар хүрээний хувьд Британника толийн* дараагаар ордог. 100 хүртэл хуудастай олон өгүүллүүд бий. (Эдгээрийн ихэнх нь өөрсдийн тусдаа гарчигтай байдаг). Урт өгүүлэл бүрийн ард олон тооны солбицсон лавлах, ашигласан ном зүйн эх сурвалжуудын жагсаалт орсон. *Британника нэвтэрхий толь ч тэр Американа толь ч гэсэн зураг үзүүлэн* материал тийм их ашиглаагүй болох нь харагддаг. 1999 оны хэвлэлтэнд өнгөт зураг нэмж оруулсан хэдий ч ихэнх зургууд нь хар цагаан хэвээр үлдсэн юм. Британника толиос ялгагдах юм нь цөөхөн өгүүллүүд дээр зохиогчийн гарын үсэг зурагдсан байдаг. 1999 оны хэвлэл нь 30 ботиос бүрдэх бөгөөд 45,000 өгүүлэл, 23,000 зураг, үзүүлэн (эдгээрийн 20% нь л өнгөт), 1,300 газрын зураг, 353,000 тодорхойллын хэлхээстэй. Байнга шинэчлэгдэн гарна гэсэн философитой боловч ингэж чаддаггүй. Жишээ нь АНУ-ын утга зохиол гэсэн бүлэг нь 1960 аад оны эцсээр дуусгавар болжээ. Мөн Калифорни мужийн тухай өгүүлэл дээр 1994 оны Northbridge-д болсон газар хөдлөлтийн талаар дурдаагүй байдаг. Энэ дутагдал нь харин СД хувилбар дээр нь арай гайгүй байдаг. СД хувилбар нь хамарсан мэдээллийн цар хүрээний хувьд *Британника тольтой* эн зэрэгцэж очдог. Энэ нь хэвлэмэл 30 боть доторхи мэдээллийг багтаагаад зогсохгүй *Мерриам Вэбстерийн Коллежийн толийн* 10 дахь хэвлэл, *Helican* хэвлэлийн компаниас гаргасан “Дэлхийн түүх” нэвтэрхий толь, Академик Хэвлэл компаний гаргасан “Шинжлэх ухаан ба технологийн толь бичиг” зэрэг толиудыг багтаасан байдаг. Мөн Грольерийн Интернэт хэлхээс нь *Американа*-ийн 30,000 гаруй өгүүллийг сайтар сонгосон бусад интернэтийн сайт руу холбож өгсөн байдаг. *Британника толийн* СД хувилбар нь хамгийн сүүлийн үеийн мультимедиа техник технологийн давуу талыг ашиглаагүй байна. *Американа*

толийн электрон хувилбарууд ч мөн ялгаагүй.

Американа толийн вэб хувилбарын үнэ нь хэдэн тооны хэрэглэгч уг вэб толийг хэрэглэж байна гэдгээсээ хамааран өөр өөр байдаг. Бусад нэвтэрхий толийн вэб хувилбаруудын адил, *Американа толь* ч гэсэн вэб хувилбар хэрэглэгчиддээ хэвлэмэл толийг худалдан авахад хямдрал олгодог юм. *Американа толийн* вэб хувилбар нь хэрэглэгчиддээ мэдээллийг гол үгээр хайх, Boolean операторын тусламжтайгаар хайх бололцоо олгодог. Улиралд нэг удаа өгүүллүүдийг, сардаа нэг удаа бусад сайттай холбож байгаа линкүүдийг шинэчилж байдаг. Мөн одоо болж буй үйл явдлуудыг мэдээлж байдаг *Американа сэтгүүлийн* мэдээллийн баазтай холбож өгдөг. Ашигласан материал болон цаашид ашиглаж болох номзүйн эх сурвалжууд гэхэд 6,000 хүрч байна. Мөн интернэт дэх бусад сайтуудтай холбож өгөх 155,000 холбоостой. Англи хэлний Америкийн уламжлалт толь, Ойролцоо үгнүүдийн толь бичиг болон бусад 75 сэтгүүл сонины агуулгыг үзэх бололцоо олгодог. Уг бүтээгдэхүүн нь Грольер онлайнаас гаргадаг олон бүтээгдэхүүнүүдийн нэг юм. 1997 онд Грольер компани нь *Американа нэвтэрхий толь*, Грольер мультимедиа нэвтэрхий толь хоёрыг нэгтгэн интернэт дээр гаргасан. Шинээр гарсан нэвтэрхий толиудын талаар байнга мэдээлэл өгч үнэлж дүгнэдэг Booklist сэтгүүлээс “1997 оны шилдэг эх сурвалж ном” -оор Грольер онлайн шалгарсан байна. Грольер онлайн нь хэвлэмэл толийнхoo тогтоосон стандартыг хэвээр хадгалж үлдсэн бөгөөд Британника вэб хувилбартай харьцуулахад тийм дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгдөггүй ч гэсэн, хэвлэмэл хувилбарынхаа мэдээлэлтэй харьцуулалтгүй их хэмжээний мэдээлэл өгдөг. 1997 оноос эхлэн Грольер компани шинээр “Мэдлэгийн шинэ ном”, “Nueva encyclopedia Cumbre en Linea”, “Газар ба хүмүүс “ зэрэг нэвтэрхий толиудыг гаргаж эхэлсэн.

Олон жилийн турш *Фанк Вагналсын нэвтэрхий толь* нь супермаркет-дл зарагддаг толь гэж үзэгддэг байлаа. Микрософт компани өөрийн “Encarta” электрон нэвтэрхий тольдоо уг толийн агуулгыг авч хэрэглэх шийдвэр гаргаснаас эхлэн супермаркетын толь гэсэн ойлголт алга болж эхэлсэн. Мөн энэ нь *Фанк Вагналсын хэвлэмэл нэвтэрхий толийг* алга болох эхлэлийг тавьсан гэж хэлж болно. *Фанк Вагналсын хэвлэмэл нэвтэрхий толийн* хамгийн сүүлийн дугаар 1996 онд хэвлэгдэн гарсан байна.

Фанк Вагналсын нэвтэрхий толийн лицензийг эзэмшдэг Versaware Technologies компани нь *Фанк Вагналс мультимедиа* нэрийн дор уг толийн СД болон ДВД хувилбарыг үргэлжлүүлэн гаргаж байгаа. Уг бүтээгдэхүүнүүд нь Windows 95/98 дээр ажилладаг. 1999 оны дугаар нь 27,500 өгүүлэл, 9,000 зураг үзүүлэх материал, 553 газрын зураг, 46 видео, 51 хүүхэлдэйн кино, 390 төрлийн дуу багтаасан байна. Агуулгыг нь харвал 1996 оны хэвлэмэл нэвтэрхий толиос авсан болох нь харагддаг. Гэхдээ өгүүллүүд нь бүрэн шинэчлэгдсэн бөгөөд хэрэгцээтэй газар нь шинээр өгүүлэл нэмж оруулсан юм байна. 1999 оны дугаар дээр шинээр 200 өгүүлэл нэмж оруулсан байна.

1998 оны сүүлийн хагас жилээс *Франк Вагналс компани нэвтэрхий толийнхoo* вэб хувилбарыг ямар ч төлбөргүйгээр хэрэглэгчдэд санал болгож эхэлсэн. Тогтмол байнга өөрчилж засч ирсэн бөгөөд 2000 оны 7-р сард гарсан дугаар нь дотроо 2 хэсэгт хуваагддаг: Мэдлэгийн төв ба Versa номын дэлгүүр. Versa номын дэлгүүр нь хэрэглэгчдэд электрон номыг төлбөргүй татаж авахыг зөвшөөрдөг. Харин Мэдлэгийн төв нь нэвтэрхий толиос гадна толь бичиг, медиа галлереяй, Reuters мэдээллийн төв, ойролцоо үгийн толь бичиг, атлас зэргийг багтаадаг. Хэрэглэгч интернэт дэх олон янзын эх сурвалж материалын дотроос нэгэн зэрэг хайлт хийх өсвэл зөвхөн нэвтэрхий толийн нэг хэсгийн хүрээнд ажиллах бололцоотой.

Бусад вэб нэвтэрхий толиудаас ялгарах нэг онцлог нь: багш оюутан сурагчдад зориулсан чат хийх бололцоо бүрдүүлсэн байдаг. Мөн оюутнуудад

реферат, курсын ажил хийхэд нь зориулсан тусламжийн хэсэгтэй. Уг вэб толь нь хэрэглэхэд амар, ойлгомжтой функциуудтай. Аливаа нэг мэдээллийг уг сайт дээр олоход маш амархан. Түлхүүр үг болон Boolean операторын туслалцаатайгаар мэдээллийг хайх бололцоо бүрдүүлсэн байдаг. Мөн уг сайтыг яаж хэрэглэх заавар хангальтай өгөгдсөн байдаг.

Микрософтын *Encarta 2000 СД* толь нь 42 000 гаруй өгүүлэлтэй, үүнээс 2000 өгүүллийг шинээр нэмж оруулсан юм байна. 1938-1999 оны хоорондох үеийг хамарсан түүхийн архиваас авсан 18,000 өгүүлэл, бусад вэб хуудсуудтай холбож байгаа линкүүд болон цаашид уншиж болох материалын жагсаалт нь 21,500-д хүрч байна. Мөн 2,500 хөгжмийн клип, 170 гаруй видео болон хүүхдийн кинонууд багтаасан. Шинээр хэд хэдэн функцийг нэмж оруулсан. Үүнд: Вэб төв нь зөвхөн *Encarta* доторхи мэдээллийг хайхаас гадна интернэт дээрх бүх л хуудсуудаас мэдээллийг хайхад зориулагдсан. *Encarta* Өнөөдөр нь интернэт дээрх хуудсуудаас татаж авсан дэлхий дахинд болж буй үйл явдлыг *Encarta* нэвтэрхий толийн дэлгэцэн дээр үзүүлэх үүрэгтэй. Судлаач хэсэг нь *Encarta* болон интернэт дээрх бусад вэб хуудсуудаас авсан мэдээллийг нэг хайлтаар нэг хуудсанд гаргаж ирэх үүрэгтэй. *Encarta 2001* нь өмнөх үеийнхээ бүтээгдэхүүнүүдийн олон сайн чанарыг хадгалж үлдсэнээс дурдвал: мэдээллийг төрөлх хэл дээрээ хайх бололцоотой байдаг, хичээлийн програмыг хийх аргачлалыг өгсөн байдаг, түүнчлэн *Encarta* онлайн руу холбогдож болох зэрэг олныг нэрлэж болно. *Encarta 2001* электрон толь нь мөн 7 орны хэл дээр гарсан. Эдгээр нь хамарсан орон, бус нутаг, тухайн хэлний бүлэгт хамрагдаж байгаа хүмүүсийнхээ хэрэгцээнд тохирсон бүтээгдэхүүн болж чадсан юм. *Encarta 2001* нь бусад ижил СД бүтээгдэхүүнүүдтэй харьцуулбал хамгийн хэрэглэхэд амархан, ойлгомжтой функциуудтай. Мэдээллийг олоход амархан бөгөөд мультимедиа хамгийн супер давуу талуудыг ашигласан бүтээгдэхүүн. Мөн Микрософт *Encarta* вэб хуудаснаас сар бүр мэдээлэл татаж авч болох бөгөөд маш богино хугацаанд мэдээллийг татаж авах бололцоотой байдаг. Нэг л сул талтай. Энэ нь мультимедиа бүх функциудыг бүрэн ажиллуулахын тулд З дискуудын нэгээс нь нөгөө рүү байнга шилжиж байх шаардлагатай болдог. Гэхдээ өрсөлдөгч бүтээгдэхүүнээс аль нь ч давж гарсан бүтээгдэхүүн хийгээгүй байна. Микрософт нь “*Encarta* өндөр чанар вэб толь”, “*Encarta* өндөр чанар вэб толь 2001” бүтээгдэхүүнийг шинээр гаргасан. *Encarta* бүтээгдэхүүнүүд нь бусад ижил бүтээгдэхүүнтэй өрсөлдөхүйц үнэтэй байдаг.

Канадын хэрэглэгчдэд зориулсан нэвтэрхий толиудаас “Канадын нэвтэрхий толь” нь чанарын хувьд эрс ялгардаг бүтээгдэхүүн. Уг толь нь Канадын нэртэй хүмүүсийн тухай, газар нутаг, чухал тэмдэглэлт үйл явдлуудын тухай, Канадын ололт амжилтуудын талаар бичсэн байдаг юм. 10,000 гаруй өгүүлэлтэй бөгөөд зохиогчид нь гарын үсгээ зурсан байдаг. СД хувилбар нь хэвлэмэл нэвтэрхий толь дээрх бүх мэдээллийг Англи болон Франц хэл дээр гаргасан байдгаас гадна Франц/Англи, Англи/Франц хэлний толь бичгүүд, бусад эх сурвалж болох гарын авлагууд, ижил төстэй үргүүдийн толь бичиг, бусад интернэт дээрх вэб хуудсуудтай холбосон линкүүд зэргийг өөртөө багтаадаг. Канадын нэвтэрхий толь нь Англи хэл дээр гардаг ч Франц-Канадын хоорондын харилцаа, асуудлын талаар бичсэн олон өгүүлэл багтааснаас гадна энэ талаархи бусад эх сурвалж материалуудын талаар бичсэн байдаг юм.

Интернэт дээр төлбөргүй хэрэглэж болох цөөхөн нэвтэрхий толь байдаг. Ихэнх нь нэг сэдвээр төрөлжсөн вэб сайтууд байдаг хэдий ч 1998 онд Infonautics компаниас гаргасан *Encyclopedia.com* нь маш олон төрлийн сэдвийг хамарсан нэвтэрхий толь юм. *Encyclopedia.com* нь үнэндээ Concise Columbia Electronic Encyclopedia-ийн З дахь дугаар юм. Энэ толь нь 17,000 гаруй өгүүллийг ямар ч төлбөргүйгээр хэрэглэгчдэд санал болгодог. Микрософтын *Encarta* толийг

интернэт дээр төлбөргүй ашиглаж болох хэдий ч уг толь дээрх материалуудын товчилсон хувилбар л байдаг юм.

Нэг боть нэвтэрхий толиуд

Өнгөрсөн хэдэн жилд нэг боть нэвтэрхий толиуд маш өргөн хэрэглэгддэг болсон хэдий ч саяхан гарсан шинэчлэгдсэн нэвтэрхий толиуд цөөхөн. Жишиг нь: *The Random House Encyclopedia* (1990) толь гэхэд л сүүлийн хэдэн жилд шинэчлэгдэж гараагүй юм байна. *Колумбия 2000 нэвтэрхий толь* нь 50,000 гаруй өгүүллтэй, үүнээс 1,500 орчим нь шинээр нэмэгдсэн байна. Мөн хамгийн сүүлийн үеийн улс төрийн өөрчлөлтийг харуулсан газарзүйн эх сурвалж материалуудыг нэмж оруулсан юм байна. Энэ бүтээгдэхүүнийг интернэт дээр төлбөргүй хэрэглэх бололцоотой. *Кэймбридж нэвтэрхий толь* 1998 онд гарсан. Уг толийг зохиогч Кеймбриджийн их сургуулийн хэвлэлийн газар “*Кэймбриджин нэвтэрхий толийн* гол зорилго нь хэрэглэгчдэд аливаа баримт материал, тэмдэглэлт үйл явдал, итгэл үнэмшилийн талаар уншихуйц, товч тодорхой системтэй мэдээлэл өгөх замаар мэдлэг олгох “гэж тодорхойлжээ. Хэдийгээр энэ нь тийм амар зорилт биш боловч, уг толь нь энэ зорилго сайн биелүүлж байгаа юм. 1,302 хуудаснаас бүрддэг энэ толь нь 36,000 төрлийн мэдээлэл багтааж байгаагийн гол 26,000 өгүүлэл нь цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байрлагдсан байдаг бол нэвтэрхий толийн арын хуудсуудад байрлах 128 хуудаснаас бүрддэг зааварт 10,000 хялбар лавлагаа байна.

Сэдэвчилсэн нэвтэрхий толиуд

Чанарын өндөр шаардлага хангадаг маш олон тооны сэдэвчилсэн нэвтэрхий толь байдаг хэдий ч энэ нэг бүлэг дотор бүгдийг нь ярих бололцоо байхгүй учраас хамгийн чухал З толийн тухай л энд ярья. Эдгээрийг дурдвал *the Gale Encyclopedia of Multicultural America*-Олон үндэстний Америк нэвтэрхий толь, *Encyclopedia of Multiculturalism*-Олон үндэстнүүдийн нэвтэрхий толь, *МкГроу-Хил Шинжлэх ухаан технологийн нэвтэрхий толь* юм.

The Gale Encyclopedia of Multicultural America толь нь АНУ-д амьдардаг төрөл бүрийн олон үндэстнүүдийн тухай мэдээлэл өгөх зорилготой бөгөөд 2000 онд хэвлэгдэн гарсан. 2 дахь хэвлэлт болох уг толь нь АНУ-д амьдардаг үндэстэн, ястан болон уугуул иргэдийн талаар бичсэн 100 гаруй өгүүлэл багтаадаг. Уг толийг зохиогчид 1990 оны Хүн амын тооллогын статистик мэдээллээс гадна төрөл бүрийн үндэстнүүдээс бүрдсэн номын санч, судлаач эрдэмтдийн зөвлөлөөс гаргасан уугуул иргэдийн ямар овгийн талаар илүү нарийн судалгаа хийх шаардлагатай эсэх талаар гаргасан саналуудыг уг толийг бүтээхдээ ашигласан байна. Үр дүн нь хүмүүсийн бараг мэддэггүй байсан Hmong-Americans болон Ojibwa үндэстнүүд олон жилийн хойно хүлээн зөвшөөрөгдсөн явдал юм. Өгүүлэлүүд нь 3,000–20,000 үгийн хооронд бичигдсэн бөгөөд цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байрлагдсан байдаг.

Илүү нарийн мэдээлэл шаардлагатай байгаа оюутан сурагчид *Encyclopedia of Multiculturalism*-ийг үзэх хэрэгтэй. Анх 1996 онд 6 ботиор хэвлэгдэн гарч байсан, сүүлд 1998 онд 2 боть, нэмэлт ном нэмж гарсан байна. Уг толийг зохиогчид өмнө нь томоохон эх сурвалж материалууд дээр гардаггүй хасагддаг байсан үндэстнүүдийн тухай, тэд нартай холбоотой мэдээллүүдийг цуглувуж энэ тольдоо оруулахыг зорьсон байна. Сүүлд гарсан нэмэлт толь гэхэд л шинээр 584 төрлийн мэдээлэл багтааж байгаа бөгөөд хамарсан сэдэв болон ашигласан материалуудын жагсаалт, хэлхээс зэргийг багтаасан хавсралтууд нь бүгд шинэчлэгдсэн юм байна.

МкГроу-Хил Шинжлэх ухаан технологийн нэвтэрхий толь (*McGraw-Hill Encyclopedia of Science and Technology*) нь хэмжээ болон үнийн хувьд буурсан. Хамарсан сэдвийн цар хүрээний хувьд энэ тольтой эн зэрэгцэх бүтээгдэхүүн ховор. 1997 онд хэвлэгдэн гарсан 8 дахь хэвлэл нь өмнөх 7 дахь хэвлэлтэйгээ харьцуулбал хамарсан сэдвийн цар хүрээ нь 10%-иар илүү бөгөөд 7,100 гаруй мэдээлэл багтааж байгаагаас шинээр нэмсэн болон шинэчлэн засварласан мэдээллийн тоо 1,600 болж байна. 13,000 гаруй зураг, үзүүлэх материал орсноос 1,800 орчмыг нь шинээр нэмж оруулсан байна. 3,500 гаруй хумуус уг толийг бүтээхэд гар бие оролцсон байна. Үүнээс 19 нь Нобелийн шагналтай юм байна. Дэлхийн хэмжээний нэр хүндтэй алдартай экспертуудийн бүтээл орсон байдаг ч уг толь нь бүх төрлийн хэрэглэгчдийн (анхан шатны судлаачаас эхлээд нарийн мэргэжилтэнгүүдэд хүртэл) хэрэгцээг хангах зорилготой. Тодорхой төрлүүд тухайлбал цаг уур судлал болон физикийн сэдвүүд дээр маш дэлгэрэнгүй судалгааны өгүүллүүд ихтэй. Аливаа сэдэв эхлэхдээ уг сэдэвт орсон нэр томъёонуудын тодорхойлолт болон тухайн сэдвийн талаархи ерөнхий мэдээллээр эхэлдэг. Энэ нь ерөнхий энгийн мэдээллээр эхэлж цааш нарийвчилсан замаар үргэлжилдэг. Номзүйн материал өгүүлэл бүрийн араас орсон байдаг. Уг нэвтэрхий толийн гол чиглэл болох цэвэр шинжлэх ухааны чиглэлийг 8 дахь хэвлэл хадгалж үлдсэн байдаг. Шинжлэх ухаан, технологийн салшгүй хэсгүүд болох түүх, социологи, намтын аль нэгийг хамраагүй нэг ч сэдэв энэ толь дээр байхгүй гэж хэлж болно. Уг толь доторхи мэдээллүүдийг хаанаас харж болохыг заасан лавлагaa гэхэд л 60,000 байна. Магадгүй энэ толийн хамгийн сайн чанар гэж уг толийн зохион байгуулалтыг хэлж магадгүй. Мэдээллийг хаана байгааг олоходоо 4 аргаар тогтоож болно. Өгүүлэлийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байгаа ботиос нь олох нэг арга байна. Мөн 170,000 сэдэв зүйлээс бүрдэх хэлхээсээс харж болно. Сэдэв болгон дотроо ямар нэрээр эхэлсэн өгүүлэл агуулж байгаа вэ гэдгийг харж болох хэлхээстэй. Мөн гарын авлагыг ашиглаж болно. Гарын авлага нь биологи, хими, инженер болон технологи, геологи газарзүйн шинжлэх ухаан, эрүүл мэнд, физик гэсэн 6 хэсгээс бүрддэг. Эдгээр нь оюутан сурагчдын сургалтанд тус болохоос гадна ашигласан эх сурвалж болж өгдөг байна. Уг толийн 8 дахь хэвлэл дээр үндэслэн гаргасан СД хувилбар мөн байдаг.

МкГроу-Хил Шинжлэх ухаан технологийн нэвтэрхий толь дээр нэмж нэг ботиос бүрдэх *МкГроу-Хил Шинжлэх ухаан технологийн оны номыг* мөн гаргасан байдаг. 1962 оноос хойш энэ ном нь өмнөх оныхоо ном дээр гарсан шинжлэх ухаан технологийн ололт амжилтыг байнга эргэн шалгаж шаардлагатай үед шинэчилж ирсэн байна. 2000 оны ном нь уламжлалаасаа хазайсан зүйл байхгүй. Номын сангруудын хувьд шинжлэх ухааны тал дээр гарсан мэдээллийг байнга авч байх үүднээс оны номыг ч гэсэн худалдан авах нь зүйтэй юм. Гэхдээ номын сангруудын хувьд зайны асуудал хүндрэлтэй, гэхдээ шинжлэх ухааны ололт амжилтын талаар байнгын мэдээлэл авч байх шаардлагатай гэвэл *МкГроу-Хил*ийн “AccessScience” хамгийн зөв сонголт болно. 1999 оны 9-р сараас гарсан уг толь нь хэрэглэгчиддээ *МкГроу-Хил Шинжлэх ухаан технологийн нэвтэрхий* толийн вэб хувилбарыг хэрэглэх бололцоо өгдөг. 1997 оны хэвлэмэл нэвтэрхий толь дээр үндэслэсэн энэ вэб хувилбар дээр мэдээллүүд нь байнга шинэчлэгдэж байдаг. Зарим тохиолдолд өдөртөө ч өөрчлөгдөж байдаг юм. Хэрэглэгчид нь хамгийн сүүлийн үеийн шинжлэх ухааны ололт амжилтын талаархи өгүүллүүд, судалгааны материалууд болон 2,000 гаруй эрдэмтдийн намтыг энэ толиос уншиж болно. “AccessScience” нь аливаа байгууллагын хэрэглэгчдийн тооноос хамааран үнэ нь өөр өөр байдаг.

ХАЙХ СТРАТЕГИ

Ямар ч эх сурвалж материалуудын хувьд тухайн материалуудыг хэзээ юунд ашиглаж болох вэ гэдэг мэдлэг нь шаардлагатай мэдээллийг богино хугацаанд үр дүнтэй хайхад гол үүрэг гүйцэтгэдэг. Нэвтэрхий толийн бусдаас ялгараах үүрэг, тэдгээрийг яж юунд ашиглах вэ гэсэн ойлголт нь маш их ач холбогдолтой. Ямар ч хоёр нэвтэрхий толийг авч үзэхэд хоорондоо хамарч байгаа мэдээллийн цар хүрээ болон дизайнны хувьд эрс ялгагддаг. Тиймээс ч хэрэглэгчдийнхээ хэрэгцээнд тохирсон сайн толь олж өгөхийн тулд номын санч нь нэвтэрхий толь бүртэй танил байх шаардлагатай байдаг. Хэрэгцээтэй мэдээлэл болгоныг багтааж байдаг, эсвэл хүсч байгаа шаардлагыг хангаж буй мэдээллийг бүрэн өгч чадах нэвтэрхий толь гэж бараг байдаггүй. Тиймээс ч номын санч болгон уншигчидтай ярилцах шаардлагатай байдаг бөгөөд ярилцсаны үндсэн дээр тухайн хэрэглэгчдэд яг ямар мэдээлэл хэрэгтэй болохыг тогтоодог. Номын санч уг хэрэглэгчид ямар нэвтэрхий толь хэрэгтэй болохыг тодорхойлсны дараа хэрэглэгчийн хүсч буй мэдээлэл өмнө энэ бүлэгт дурдсан бэлэн эх сурвалж, ерөнхий мэдээлэл, судалгаа хийхийн өмнөх мэдээллүүд гэсэн 3 категорийн алинд нь харьяалагдахыг тогтоох хэрэгтэй. Аль категориод орохыг нь тогтоосны дараа номын санч уг хэрэглэгчид хүссэн мэдээллийг нь яг олж өгч чадах нэвтэрхий толийг сонгож чадна.

Электрон толиудын хувьд эхлээд шаардлагатай толийг, дараа нь мэдээллээ хайх хэрэгтэй байдаг. Хэрэглэгч нь хамгийн анхан шатны хайлт хийхийн тулд компьютер ажиллуулж чаддаг байх шаардлагатай. Хэдийгээр электрон толь дээр хэрэглэх заавар хангалттай өгөгдсөн байдаг ч компьютерийн анхан шатны мэдлэгтэй хэрэглэгчийн хувьд номын санчийн зүгээс үзүүлэх тусламж маш хэрэгтэй байдаг. Номын санч нь хэрэглэгчдэд хайх функц хэрхэн ажилладаг болон хайж буй сэдэвтэй холбоотой гол үгүүдийг өгснөөр хүссэн мэдээллээ яж авч болохыг хэрэглэгчдэд үзүүлж чаддаг байх хэрэгтэй. Ихэнх электрон толиуд дээр мэдээллийг хайж олох Boolean операторыг суулгасан байдаг. Хэрэглэгч уг програмыг бүрэн ойлгож чадвал Boolean операторыг бүрэн ашиглаж чадна гэсэн уг. Гол үгээр хайх арга нь амархан ойлгомжтой хэдий ч Boolean операторыг ашиглаж чадвал хайлт илүү үр дүнтэй байдаг. Дахин хэлэхэд компьютерийн анхан шатны хэрэглэгч байна уу эсвэл компьютерийн эксперт байна уу хамаагүй, электрон толийг анх удаа хэрэглэх гэж байгаа бол номын санчаас асуусан нь дээр байдаг.

Ямар нэвтэрхий толийг хэрэглэх ёстой вэ?

Хэрэглэгч нь нэвтэрхий толийн талаар дараах асуултуудыг номын санчаас асууж болох юм. Нэвтэрхий толь нь хэвлэмэл, СД, ДВД, вэб гэсэн 4 янз байдаг болсноос шалтгаалан асуултанд зөвхөн ямар нэвтэрхий толь тохирч байгааг тодорхойлоод зогсохгүй, ямар хувилбар нь илүү тохиромжтойг мөн тодорхойлох шаардлагатай болж байна. “АНУ, Ирак улсын харилцаа яагаад муудсан бэ? Энэ асуулт нь одоо болж буй үйл явдлаас гадна өнгөрсөн үеийн явдлыг асууж байна. Вэб нэвтэрхий толиуд дотроос *Британника онлайн* энэ асуултанд хариулт өгч чадах сайн сонголт болж чадна. Учир нь Британника онлайн нь хэвлэмэл нэвтэрхий толийнхoo бүх өгүүллүүдээс гадна цаг үедээ тохирсон товчхон мэдээллүүдийг мөн багтааж байдаг.

Зуравдугаар ангийн сурагч “Би Мартин Лутер Кингийн тухай реферат бичих ёстой. Манай багш хэлэхдээ тэр мөрөөдлийн тухай ард түмэнд хандаж үг бичсэн гэсэн. Би түүний хэлсэн үгийг хаанаас олж болох вэ?” гэх мэт. Микрософтын Encarta СД нэвтэрхий тольд доктор Кингийн тухай өгүүлэл байгаад зогсохгүй, түүний хэлсэн үгийн текст ч бүрэн эхээрээ байдаг юм байна. Мөн уг тольд доктор

Кингийн мөрөөдлийн үгээ хэлж байгаа видео клип ч байдаг юм байна. Уг сурагч *Encarta* толь дээрх материалыг уншиж, хэлсэн мөрөөдлийн үгийг нь сонссоны дараагаар доктор Кинг АНУ-ын түүхэнд ямар үүрэг гүйцэтгэсэн талаар бүрэн ойлголттой болж чадах юм.

Бараг бүх дээд сургуулийн нэгдүгээр курсийн оюутнууд эхний семестэрт зохион бичлэгийн хичээлд суух ёстой байдаг. Энэ хичээлийн багш нар маргаантай асуудлуудаар тухайлбал буу зэвсгэнд тавих хяналт, цаазаар авах ял зэргийн талаар зохион бичлэг бичих даалгавар өгөх нь түгээмэл байдаг. Түгээмэл асуулт бол "Би АНУ-ын буу зэвсгэнд тавьж ирсэн хяналтын тухай курсын ажил хийх ёстой. Хаанаас удиртгал бичих сайн материал олох вэ?". Эдгээр оюутнууд нь судалгааны өмнөх ажил хийж байгаа учраас *Шинэ Британника* болон *Американа толиуд* нь хамгийн тохиромжтой. Американа толь нь АНУ-ын түүхийг бичсэн байдгаараа бахархдаг. Буу зэвсэг эзэмших эрхийн талаар АНУ-ын түүхэнд бичигдсэн материал их байдаг. Иймээс ч *Американа толь* нь буу зэвсгийн түүхийн талаар оюутнуудад сайн ойлголт өгч чадах толь юм. *Шинэ Британника толийн хэлхээс* болон *Micropaedia* нь *Macropaedia* дээрх буу зэвсгэнд тавих хяналтын талаар ямар ямар мэдээллүүд авч болохыг зааж өгөхөөс гадна өөрөө ч хариулт өгч чадна.

"Хаанаас DNA-ийн бүтцийн талаар мэдээлэл авч болох вэ". Энэ асуултанд хариулт өгч чадах толь бол сэдэвчилсэн нэвтэрхий толиуд юм. Сэдэвчилсэн нэвтэрхий толь дотроо *МкГроу-Хил Шинжлэх ухаан технологийн нэвтэрхий* толь нь шинжлэх ухааны мэдээллүүдийг маш өргөн хүрээнд хамарч бичсэн байдаг учраас энэ асуултанд хариулт өгч чадах хамгийн сайн тохирсон толь юм. Хүүхэд залуучуудад Дэлхийн ном болон Комптоны нэвтэрхий толиуд тэдгээрийн ойлгох хэмжээнд тохирсон энгийн үгтэй хариулт өгдөг.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Kenneth F. Kister, "Questions and Answers about Encyclopedias," in Kister's Best Encyclopedias: A Comparative Guide to General and Specialized Encyclopedias, 2d ed. (Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1994), 3
2. Jacques Batzun, The Modern Researcher, 5th ed. (New York: Houghton Mifflin, 1992), 73
3. Stephen Del Vecchio, "Out for a Spin: A School Librarian Test Drives 14 CD-ROM Encyclopedias," School Library Journal 43 (September 1997): 118-24
4. Encyclopedia of African-American Culture and History (New York: Simon & Schuster Macmillan, 1996), vii
5. World Book Encyclopedia (Chicago: World Book, 1996),iv.
6. Kenneth F. Kister, "Encyclopedists Head for Cyberspace," Library Journal 123 (November 15, 1998): S4
7. Alex Soojung-Kim Pang, "The Work of the Encyclopedia in the Age of Electronic Reproduction," First Monday 3 (September 1998). Available: http://www.firstmonday.dk/issues/issue3_9/pang/index
8. World Book Encyclopedia, iv.
9. Peter Jacso, "CD-ROM Currents," Computers in Libraries 19 (June 1999):31.
10. Library Hotline 28 (September 13, 1999):5.

11. New Encyclopedia Britannica Propaedia (Chicago: Encyclopaedia Britannica, 1995), 4
12. Peter Jacso, "The 1997 Editions of General Interest Encyclopedias," Computers in Libraries 17 (February 1997): 30.
13. The Cambridge Encyclopedia, 3d ed. (New York: Cambridge University Press, 1998), iii.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

Academic American Encyclopedia. 21 vols. Danbury, Conn.: Grolier, 2000

AccessScience. New York: McGraw-Hill. Available: <http://www.accessscience.com> (subscription required)

The African American Encyclopedia. Edited by Michael W. Williams. 8 vols. New York: Marshall Cavendish, 1996.

ARBA Guide to Subject Encyclopedias and Dictionaries. 2d ed. Edited by Susan C. Awe. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1997. 482p.

The Asian American Encyclopedia. Edited by Franklin Ng. 6 vols. New York: Marshall Cavendish, 1995

Britannica Book of the Year. Chicago: Encyclopaedia Britanica, 1938-. Annual

Britannica CD 2000 Deluxe Edition. [CD-ROM]. Chicago: Encyclopaedia Britannica, 2000

Britannica Macropaedia, Britannica Micropaedia, and Britannica Propaedia. See New Encyclopaedia Britannica.

Britannica Online, Chicago: Encyclopaedia Britannica, 2000. Available:<http://www.ed.com> (subscription); <http://britannica.com> (free)

The Cambridge Encyclopedia. 3d ed. Edited by David Crystal. New York: Cambridge University Press, 1998.1302p.

The Canadian Encyclopedia. Edited by James H. Marsh. Toronto, Ont.: McClelland & Stewart, 2000. 2573p. Also available on CD-ROM

Childcraft: The How and Why Library. 15 vols. Chicago: World Book, 1997

The Columbia Encyclopedia. 6th ed. New York: Columbia University Press, 2000.3156p. Also available:<http://www.bartleby.com/65>

Compton's Encyclopedia & Fact Index. 26 vols. Chicago: Compton's Books, 2001

Compton's Encyclopedia Online. Available: <http://www.comptons.com/encyclopedia>

Compton's Interactive Encyclopedia 1999 Edition. [CD-ROM]. Minneapolis, Minn.:The Learning Company, 1999

The Concise Columbia Encyclopedia. 3d ed. New York: Columbia University Press, 1994. 973p.

DK Children's Illustrated Encyclopedia. 2d rev.ed. New York: DK Publishing, 1998. 644p.

- Enciclopedia Hispanica. 18 vols. Barcelona: Encyclopaedia Britannica Publishers, 1995
- Encyclopaedia Britannica, Britannica Micropaedia, and Britannica Propaedia. See New Encyclopaedia Britannica
- Encyclopedia Americana. 30 vols. Danbury, Conn.: Grolier, 1999
- Encyclopedia Americana 1999. [CD-ROM]. Danbury, Conn.: Grolier, 1999.
- Encyclopedia Americana Online. Available: <http://go.grolier.com> (subscription required).
- Encyclopedia of African-American Civil rights: From the Emancipation to the Present. New York: Greenwood, 1992. 658p.
- Encyclopedia of African-American Culture and History. Edited by Jack Salzman, David Lionel Smith, and Cornel West. 5 vols. New York: Simon & Schuster Macmillan, 1996.
- Encyclopedia of Library History. Edited by Wayne A. Wiegand and Donald G. Davis. New York: Garland, 1994. 707p.
- Encyclopedia of Multiculturalism. 8 vols. New York: Marshall Cavendish, 1994, 1998.
- Encyclopedia of Ukraine. 5 vols. Toronto, Ont.: University of Toronto Press, 1984-1993.
- Encyclopedia Sherlockiana: An A-to-Z Guide to the World of the Great Detective. Edited by Matthew Bunson. New York: Macmillan, 1994. 326p.
- Encyclopedia.com. Available: <http://www.encyclopedia.com>.
- Funk & Wagnalls Multimedia Encyclopedia. {CD-ROM}. New York: Versaware Technologies, 1999.
- Funk & Wagnalls New Encyclopedia. 29 vols. New York: Funk & Wagnalls, 1997
- Funk & Wagnalls Online. Available: <http://www.funkandwagnalls.com>
- Gale Encyclopedia of Multicultural America. 2d ed. Edited by Robert Dassanowsky and Jeffrey Lehman. 3 vols. Farmington Hills, Mich.: Gale Group 2000.
- Grand Usuel Larousse. Dictionnaire Encyclopédique. 5 vols. Paris: Larousse, 1997
- Grolier Multimedia Encyclopedia Online. Available: <http://go.grolier.com> (subscription required).
- Grolier Multimedia Encyclopedia 2000. [CD-ROM]. Danbury, Conn.: Grolier Interactive, 2000
- International Encyclopedia of Business and Management. 6 vols. New York: Routledge, 1996.
- Japan: An Illustrated Encyclopedia. 2 vols. Tokyo: Kodansha, 1993
- The Kingfisher Children's Encyclopedia. Edited by Jennifer Justice. New York: Kingfisher, 1998. 468p.
- Kister's Best Encyclopedias: A Comparative Guide to General and Specialized Encyclopedias. 2d ed. Edited by Kenneth F. Kister. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1994. 506p.

McGraw-Hill Encyclopedia of Engineering. 2d ed. Edited by Sybil P. Parker. New York: McGraw-Hill, 1993. 1414p.

McGraw-Hill Encyclopedia of Physics. 2d ed. Edited by Sybil P. Parker. New York: McGraw-Hill, 1993. 1624p.

McGraw-Hill Encyclopedia of Science and Technology. 8th ed. Edited by Sybil P. Parker. 20 vols. New York: McGraw-Hill, 1997

McGraw-Hill Multimedia Encyclopedia of Science and Technology. [CD-ROM]. New York: McGraw-Hill, 2000

McGraw-Hill Yearbook of Science and Technology 2000. New York: McGraw-Hill, 1999. 482p.

Microsoft Encarta Encyclopedia Deluxe 2001. [CD-ROM]. Redmond, Wash.:Microsoft, 2001.

Microsoft Encarta Online. Available: <http://encarta.msn.com>

The New Book of Knowledge. 21 vols. Danbury, Conn.:Grolier, 2000

The New Book of Knowledge Online. Available: <http://go.grolier.com> (subscription required)

New Encyclopaedia Britannica. 15th ed. 32 vols. Chicago: Encyclopaedia Britannica, 1999

The Oxford American Children's Encyclopedia. 9 vols. New York: Oxford University Press, 1999

Oxford Family Encyclopedia. London: George Philip Ltd., 1997. 744p.

The Random House Encyclopedia. Rev.ed. New York: Random House, 1990. 2912p.

The Simon and Schuster D-Day Encyclopedia: A Multimedia Exploration![CD-ROM]. New York: Simon & Schuster, 1996

Subject Encyclopedias: User Guide, Review Citations, and Keyword Index. Edited by Allan N. Mirwis. 2 vols. Phoenix, Ariz.:Oryx Press, 1999.

World Book Discoveries. [DVD]. Chicago: World Book, 2000

World Book Encyclopedia. 22 vols. Chicago: World Book, 2000.

World Book Macintosh Edition.[CD-ROM]. Chicago: World Book, 1999

НЭМЭЛТ ҮНШИХ МАТЕРИАЛУУД

American Reference Books Annual. Edited by Bohdan S. Wynar. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1970 -. Annual

Энэ бүтээл нь бүх төрлийн эх сурвалж материалуудын талаар мэдээлэл өгдөг. Гэхдээ ерөнхий нэвтэрхий толиудыг гурав, дөрөв болон таван жилийн циклтэйгээр авч үзсэн байдаг. Уг бүтээл нь шинээр гарсан нэвтэрхий толиудын тухай дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгдөг бөгөөд дараагийн дугаарууд нь тухайн нэвтэрхий тольд орсон өөрчлөлтуүдийн талаар мэдээлдэг.

ARBA Guide to Subject Encyclopedias and Dictionaries. 2d ed. Edited by Susan C. Ave.

Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1997. 482р.

Хоёр дахь хэвлэл нь 1986 оноос эхэлсэн хамгийн сайн нэвтэрхий толь болон орчуулгын толь бичгүүдийн талаар нийтэлдэг уламжлалыг хадгалан үлдсэн юм. 1968 оноос 1997 оны хооронд хэвлэгдсэн зарим өгүүллэгүүд нь уг бүтээлийг номын санчдын хувьд чухал эх сурвалж болгож өгчээ.

Encyclopedias, Atlases & Dictionaries. Edited by Marion Sader and Amy Lewis . New Providence, N.J.: R. R. Bowker. 1995. 495р.

Энэ нь *Encyclopedia, Atlases, and Dictionaries* (1998) болон *General Reference Books for Adults* (1991) бүтээлүүдийг нэгтгэсэн бүтээл бөгөөд гурван төрлийн эх сурвалж материал болох нэвтэрхий толь, атлас, орчуулгын толиудыг өөртөө багтаасан. Энэ ном нь 200 гаруй ерөнхий нэвтэрхий толиудыг дүгнэж, үнэлэлт өгсөн байдгаас гадна уг тлиудын талаар маш дэлгэрэнгүй мэдээллийг холбогдох хүснэгтийн хамтаар үзүүлсэн байдаг.

Grogan, Denis. *Encyclopedias, Yearbooks, Directories, and Statistical Sources.* London: Clive Bingley, 1987. 170р. (Grogan's Case Studies in Reference Work, v.2).

Тодорхой жишээн дээр нэвтэрхий толийг яаж ашиглах стратегийг зааж өгсөн байдаг бол энэ аргачлал нь уг бүтээлийг хэзээ хэвлэгдэн гарсан ба гэдгээс нь үл хамааран байнгын хэрэглэдэг стандарт бүтээл болгож өгсөн байна. Номын сангийн мэргэжлээр сурж байгаа оюутнууд болон залуу мэргэжилтнүүд Гроганы нэвтэрхий толийг үнэлэх аргачлал болон жишээнүүдийг өндөрөөр үнэлэх нь гарцаагүй.

Guide to Reference Books. 11th ed. Edited by Robert Balay. Chicago: American Library Association, 1996. 2020р.

Энэ бүтээл нь бүх төрлийн эх сурвалж материалуудын талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгөх зааварчилгаа болохоос гадна ерөнхий болон төрөлжсөн нэвтэрхий толиудын талаар дүгнэж, үнэлэлт өгсөн байдаг.

Jacso, Peter. "Peter's Picks and Pans," EContent, Bimonthly.

EContent буюу хуучнаар Database Magazine сэтгүүл нь сард удаа гардаг бөгөөд Хавайн Их Сургуулийн Jacso-ийн хийсэн электрон эх сурвалжуудын талаархи үнэлэлт дүгнэлтийг нийтэлдэг. Jacso-ийн булангийн анхаарлын төвд нэвтэрхий толиудын электрон хувилбарууд болох он-лайн, СиДи-Ром ба ДиВиДи нэвтэрхий толиуд багтаж байдаг. Jacso нь маш гүнзгий, цаг хугацааны хувьд тохирсон үнэлэлтүүдийг өгсөн байдаг. EContent-ын Вебсайт нь (<http://ecmag.net>) сэтгүүлийн одоогийн болон дугаарыг агуулгын жагсаалтыг үзүүлдэг.

Katz, Bill. *Cuneiform to Computer: A History of Reference Sources.* Lanham, Md.: Scarecrow Press, 1998. 417р.

Нэвтэрхий толиуд болон бусад эх сурвалж материалуудын үүсэл, хөгүлийг сонирхсон хүмүүст энэ бүтээл их тохиромжтой

Kister, Kenneth F. *Kister's Best Encyclopedias: A Comparative Guide to General and Specialized Encyclopedias.* 2ed. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1994. 506р.

Хугацааны хувьд сүүлийн үеийн бүтээл биш ч гэсэн, энэ нь төрөлжсөн нэвтэрхий толиуд дундаас сонголт хийхэд шаардлагатай шалгуур үзүүлэлтүүдийг уншигчдад хүргэж чадах бүтээл юм. Ялангуяа энэ бүтээлийн нэгдүгээр бүлэг болох "Questions and Answers About Encyclopedias" нь номын санч болон багш нарт зориулсан нэвтэхий толийг хэрхэн сонгох вэ гэсэн сургалтанд тохиромжтой эх үүсвэр болж чадна.

Miwis, Allan N. *Subject Encyclopedias: User Guide, Review Citations, and Keyword Index.* 2 vols. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1999

2 боть номноос бүрдэх нь энэ бүтээл нь одоогоор байгаа 1000 гаруй төрөлжсөн нэвтэрхий толиудын талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгөхөөс гадна үнэлэлт өгсөн

байдаг. Төрөлжсөн нэвтэрхий толиудын хооронд нь харьцуулсан байдаг ба мөн зохиогчдын рейтинг, ашигласан ном зүйн эх сурвалж, авсан шагнал, Конгрессийн номын сангийн болон Девью децимал ангилсан дугаарыг зааж өгсөн байдал.

Purchasing an Encyclopedia: 12 points to Consider. 5th ed. Chicago: ALA Press, 1996. 43p.

Уг бүтээл нь эх сурвалж материалыудын талаар гаргасан редакцийн үнэлэлт дүгнэлтийг уншигчдад хүргэдэг. Нэвтэрхий толиудын дунд сонголт хийхэд туслах зорилготой бөгөөд нэвтэрхий толиудыг үнэ болон гаднахъ үзэмж, дизайнгаар нь харьцуулсан байдаг. Номын сангийн ажилтнууд уг бүтээлийн хамгийн сүүлд гарсан дугаарыг авч үзэж байх шаардлагатай.

Recommended Reference Books for Small and Medium-sized Libraries and Media Centers. 20th ed. Edited by Bohdan S. Wynar. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 2000. 309p.

Энэ бүтээл нь номын сангийн ажилтнууд болон жижигхэн байгууллагад ажилладаг хэвлэл, мэдээллийн ажилтнуудад маш тохиромжтой бүтээл юм. Уг ном нь бүх төрлийн эх сурвалж материалыудыг хамарсан байдаг ч нэвтэрхий толь гэсэн буландаа ямар толь нь жижиг болон дунд зэргийн хэмжээтэй номын сан, мэдээллийн төвд хэрэглэхэд яагаад хамгийн тохиромжтой болохыг тайлбарласан байдаг юм.

Reference Books Bulletin. Chicago: American Library Association. 1983-. 22 issues per year

Booklist нь жилд нэг удаа өөрийн нэг бүтэн дугаарыг нэвтэрхий толиудын талаар мэдээлэл хийхэд зориулдаг. Жишээ нь: 2000 оны 9-р сарын 15-ны дугаарыг харж болно. Дугаар болгон дээр Reference Books Bulletin нь тусдаа хэсэг болон нийтлэгддэг. Энэ нь зөвхөн шинээр гарсан нэвтэрхий толиудын талаар мэдээлэл гаргадаг юм байна.

ГАЗАРЗҮЙН ЭХ СУРВАЛЖУУД

Дэвид А. Кобб

АШИГЛАЛТ БА ШИНЖ ЧАНАР

Газарзүйн эх сурвалжуудын тухай асуудал нь “Миний эмээгийн төрсөн газар болох Германы Франкфурт хот хаана оршдог вэ?” эсвэл “өчигдрийн байгалийн гамшиг болж өнгөрсөн газар хаана байдаг вэ?” зэрэг асуултууд гарч ирэх үед голдуу сөхөгдөж байдаг. Ийм төрлийн асуултууд олонтаа гарч ирж байдаг ч уншигчид маань газарзүй гэдэг нь тодорхой газар нутгийг хамардаг ойлголт эсвэл дээрх төрлийн асуултын хариултыг уламжлалт хэвлэмэл лавлагааны толь бичгээс олж болно гэсэн ташаа ойлголттой үлдэх ёсгүй юм. Газарзүйчид нь байгаль орчны асуудал, хэтийн төлөвлөлт, анагаах ухааны газарзүй, улс төрийн газарзүй, газрын зураг зүйг судлаад зогсохгүй хүн ба дэлхий хоёрын хоорондох ерөнхий харилцаа холбоог ч судалдаг. Энэ бүлэгт мэдээж газарзүйн ухааны талаар бүгдийг нь дэлгэрэнгүй тоочиж барахгүй нь тодорхой бөгөөд уншигчиддаа энэ бүлгээр хязгаарлаад зогсохгүй цааш нь үргэлжлүүлэн судалгаа явуулах, газарзүйн материал бүрдүүлж байгаа хүмүүст мэдээлэл өгнө.

Томоохон нийтийн номын сан болон дундаж хэмжээний сургалт, эрдэм шинжилгээний номын санд байдаг газарзүйн үндсэн эх сурвалжийг энэ бүлэгт тусгасан. Томоохон сургалт, эрдэм шинжилгээний номын санггуудад хөрөнгө хүч шаардсан том нөөцүүд байдаг тул нэмэлт эх сурвалжуудыг нь дурдана. Интернэт болон вэб хуудсаар дамжуулан ашиглах бололцоотой нөөцүүдийн талаар энд сайндаа л хэдхэнийг л дурдаж чадахаас бүгдийг нь хамран ярина гэвэл бололцоогүй юм. Газарзүйн эх сурвалжийн хувьд гарсан хамгийн гайхалтай өөрчлөлт бол вэб хуудас болон СД-ээр дамжуулан электрон газрын зураг болон тоон өгөгдөл ашиглах бололцоотой болсон явдал юм.

Ихэнх номын санчид өөрсдийн фондыг ашиглан бүх л төрлийн газарзүйн асуултуудад хариулах боломжгүй байдаг. Тийм болохоор номын санчид нь өөрсдөө хамгийн ойр дөт орших газарзүйн болоод зурагзүйн эх сурвалжуудын баялаг фондтой газруудыг муж болон бус нутгийн хэмжээнд мэдэж байх ёстой. Дэвид Гоббсын АНУ-ын газарзүйн эх сурвалж ном нь 1000 орчим газрын зургийн цуглуулгаас бүрдсэн АНУ-даа томд орох бүтээл юм. Энэ номд багтсан газарзүйн болоод зурагзүйн цуглуулгуудад орсон газрууд нь хэрэглэгчдийн зүгээс дэлгэрэнгүй мэдээлэл авахаар эсвэл мэргэжлийн хүний туслалцаа хэрэгтэй байдаг байрлалууд юм.

Газарзүйн эх сурвалж, материалууд нь тэдгээрийн үнэ, хэмжээ, хадгалах шаардлага зэргээсээ хамааран өөр өөр байдаг бөгөөд зардлын хувьд үнэтэй тусдаг ч номын сангийн ажилтнууд маань энэ зардлыг зөв юманд зарцуулж байгаа гэж үргэлж зөвтгөж байх хэрэгтэй юм. 100 гаруй долларын үнэ өртөгтэй чанарын атласууд нь маш богино хугацаанд эрэлтээс гарч байдгаас номын сангийн төсөвт

дарамт болдог байна. Дэлхий дахинд явагдаж байгаа улс төрийн өөрчлөлтийд, сүүлийн үед атласуудын тоо эрс нэмэгдсэн нь номын санчдын газарзүйн эх сурвалж материалындаас сонгох сонголтыг нь улам бүр төвөгтэй болгож байна. Бүх гарсан атласуудыг худалдан авах боломжгүй ч жил бүр нэг юмуу хоёр өөр атлас худалдаж аваад байвал хэдэн жилийн дараа маш өргөн их фондтой болно.

Овор хэмжээ ихтэй материалын ялангуяа газарзүйн атласууд, газрын зургууд нь номын сангийн лавлахын хувьд хадгалах тал дээр хүндрэл учруулдаг. АНУ-ын Засгийн газрын хэвлэлийн газар (U.S. Government Printing Office)-ын явуулж буй номын сангийн програмын хүрээнд (22-р бүлгийг харна уу) маш олон тооны газарзүйн атлас, газрын зургууд өргөн хэрэглээнд гарч ирсэн нь байдлыг хүндруулж байна.

Номын сангид нь овор хэмжээ ихтэй атласуудыг гол төлөв доод тавиуруудад байрлуулсан байдаг бөгөөд энэ нь амархан мартагдахад хүргэдэг байна. Харин эдгээрийг голын тавиуруудад хэвтээгээр нь тавибал үргэлж үзэж ашиглаж байх бололцоо бүрдүүлдэг юм.

Бараг бүх газрын зураг ялангуяа овор хэмжээ ихтэй газрын зургууд нь номын санд хадгалахад тусгай хадгалалтын төхөөрөмж шаарддаг. Овор хэмжээ ихтэй томоохон атласуудыг зориулалтын хэмжээнд нь тохирсон тавиур дээр газрын зургуудыг хэвтээ ба босоо тавиуруудад хадгалах ёстой байдаг. Харамсалтай нь зарим номын сангидын хувьд энэ нь биелэгдэхэд хэцүү зүйл юм. Газрын зургуудыг үргэлж том хайрцагт хийж хадгалах бөгөөд тавиурын дээд хэсэгт байрлуулж тоос шороо, гэрэл гэгээ орохоос хамгаалж байх ёстой. Хэрэв газрын зургийн цуглувалга хэдэн зууд хүрвэл тэдгээрийг зориулалтын металл саванд хадгалах нь илүү тохиromжтой.

Газар зүйн эх сурвалжийн тэргүүн зорилго бол газар нутгийн байрлалыг олж тогтооход тус болох явдал юм. Энэ бүлэгт тусгагдсан газарзүйн эх сурвалжууд нь байршилаа яаж тогтоох вэ, тухайн газрын байршилын талаар болон тухайн газарт яаж хүрэх талаар тайлбар өгч чадна. Газарзүйн эх сурвалжийн өөр нэгэн чанар нь эдгээр нь цаг хугацаатай салшгүй холбоотой байдаг. Гэхдээ мэдээллийн үнэ цэнэ буюу өнгөрсөн үеийн мэдээлэл хадгалж байх нь номын сангийн лавлаганаы хувьд чухал байдаг. Мөн нэмж хэлэхэд зарим газарзүйн эх сурвалж нь сэдэвчилсэн болон төрөлжсөн мэдээлэл агуулж байдаг. Жишээ нь: хүн ам зүйн атлас, геологийн газрын зураг эсвэл электрон замын атлас г.м.

Байршилийн талаарх асуултуудыг нь одоо болж буй үйл явдал, амралт чөлөөт цаг, бизнес гэсэн 3 ерөнхий бүлэг болгон ангилж болно. Одоо болж буй үйл явдлууд нь газар зүйн эх сурвалжуудыг цаг үед нь тохирсон мэдээллээр хангаж тасралтгүй үргэлжлүүлж байх хамгийн чухал хүчин зүйлийн нэг юм. Өнгөрсөн оройн шоу нэвтрүүлгийн ном маргааш нь номын санд асуугдаж байдгийн адил өчигдөр орой болсон галт уулын дэлбэрэлт, газар хөдлөлт, засгийн эргэлт гэх мэтийн хүн төрөлхтний болон байгалийн гамшгууд ч гэсэн адил хэмжээнд асууддаж байдаг. Хүн төрөлхтний нийгэм өмнөхөөсөө илүү даяарчлагдаж бид гэртээ сууж байгаад л дэлхий нийтийн хямрал болж буй аюул гамшгийн талаар мэдээлэл авч байна. Ийм даяарчлагдсан нийгэмд хэрэглэгчиддээ номын сан илүү нэмэлт мэдээллээр хангаж байх үүрэгтэй болж байна. Энэ үргээ сайн биелүүлэхэд нь өнөөгийн газарзүйн нарийвчилсан эх сурвалжууд ихээхэн үүрэгтэй юм.

Амралт чөлөөт цаг бол аль ч үед амьдралын салшгүй хэсэг байсан бөгөөд аялал жуулчлал нь урьдныхаасаа илүү түгээмэл болжээ. Тиймээс ч хүн амын ихэнх хэсэг нь тухайн улс орон нутагт болж буй үйл явдлаар хязгаарлахгүй дэлхийн өнцөг буланд болж буй үйл явдлуудыг сонирхдог болсон байна. Өнөөдөр аялалын ном зохиол ямар ч номын сангийн бүрдүүлж болох хэмжээнээс илүү их байгаа бөгөөд номын сангид нь хэрэглэгч олныхоо хэрэгцээнд нийцүүлэн аялал

жуулчлалын фондтой болох нь чухал юм.

Бизнес аялал нь өнөө үед их түгээмэл болсон ба аялалын талаарх ном зохиолиуд аялагчдыг хэрэгтэй мэдээллээр хангах үүрэг гүйцэтгэж байна. Бизнес аялал нь хотуудын тухай нарийвчилсан мэдээлэл тухайлбал хотын зочид буудал, рестораны талаар нарийвчилсан мэдээллүүд авахыг шаарддаг.

Асуултын нэг төрөл нь түүхэн газарзүй бөгөөд эдгээрийг:

- уг гарлын судлал
- цэрэг дайны түүх
- газар нутгийн нэрийн өөрчлөлт гэж З хэсэгт хуваадаг.

Эдгээр нь төрөлжсөн олон төрлийн эх сурвалж материалуудыг хамарсан байдаг учраас энэ бүлэгт бүгдийг нь дурдах бололцоогүй юм. Гарал үүсэл судлалтай холбоотой асуултууд тодорхой байдаг. Жишигэлбэл: 1860 онд Өмнөд Германд өвөг дээдсийнхээ амьдарч байсан хотын газрын зургийг олж авахыг хүссэн хүн байжээ. Цөөн хэдэн номын сангрууд л иймэрхүү мэдээллээр хангах боломжтой. Гэхдээ фондод удаж байгаа хуучин атласууд тэр хотын байршлыг зааж өгч болно. Ийм төрлийн асуултанд хариу өгч чадах хамгийн үнэ цэнэтэй атласууд бол 19-р зууны сүүлийн үеийн эсвэл 20-р зууны эхэн үеийн атласууд юм. Газарзүйн эх сурвалжыг цаг хугацааны хувьд хоцрогдсон гэж үзэн фондоос хасах нь буруу юм. Харин ч эдгээр нь түүхийн эх сурвалж болон дээрх төрлийн асуултанд хариулт өгч чадах юм. Ихэнх түүхийн атласуудад цэрэг дайны түүхийн зарим нэгэн баримт агуулагдсан байдал ба илүү нарийн мэдээлэл хэрэгтэй бол иргэний болоод эх орны дайны (жишигэлбэл Америкийн иргэний дайн) талаар төрөлжсөн томоохон атласуудыг үзэж болно. Мөн газар нутгийн нэрийн өөрчлөлтүүд нь номын сангийн лавлах дээр сууж байгаа ажилтнуудад хүндрэл учруулж байгаа. Тухайлбал: Зүүн Европын газрын зургууд сүүлийн хэдэн жилийн дотор хэд дахин өөрчлөгдсөн нь номын санчдын хувьд хичнээн олон газарзүйн эх сурвалжтай байсан ч хүндрэл учруулдаг юм байна. Дахин хэлэхэд хуучин атласууд нь эрт дээр үеийн газар нутгийн нэрийг олж тогтооход хамгийн сайн эх сурвалж болдог. Газар нутгийн нээрс байрлалын жагсаалт бүхий "Gazetteers" газар зүйн лавлахын талаар энэхүү бүлгийн эцэст өгүүлэх болно.

Энэ бүлэгт газрын зураг, атласууд, газар зүйн лавлах, аялалын ном зохиол болон цөөн хэдэн ерөнхий газарзүйн эх сурвалжуудын талаар авч үзсэн байгаа. Газрын зургийг ихэвчлэн хүний нүднээс хол доод талын тавиурт байрлуулдгаас номын санчид амархан мартах хандлагатай байдал. Иймд түүнийг хамгийн эхэнд орууллаа. Газрын зураг нь атластай харьцуулбал тодорхой газар нутгийн талаар илүү нарийвчилсан мэдээллийг өгдгөөс гадна мөн тал бүрийн сэдэвчилсэн мэдээ материалыар хангадаг. Атласын нэг давуу тал нь үнийн хувьд хямдхан байдал бөгөөд дэлхийн газрын зураг, улс орон бүрийн газрын зургийг нэг боть номд багтаасан байдагт оршдог. Атласууд нь тодорхой сэдвээр төрөлжсөн байдал бөгөөд тухайлбал аливаа нэг улсын геологийн онцлогууд, огторгуйн, далай тэнгис гэх мэтчилэн нэг төрлөөр дагнасан байдал. Газарзүйн лавлахуудад газар нутгийн байршлын нэрсийн тухай мэдээлэл багтдаг учраас лавлагааны чухал хэрэгсэл болж байдал. Зарим газарзүйн лавлах нь байршлын талаар нарийвчилсан мэдээлэл өгдөг тухайлбал: байршлын өргөрөг уртрагийг зааж өгсөн байхад зарим нэг нь байршлаас гадна тухайн газар нутгийн хүн ам, уур амьсгал, эдийн засаг, сонин содон дурсгалтай газруудын талаар мэдээлэл өгсөн байдал. Нийгмийн хандлагыг дагаад аялалын ном зохиолууд сүүлийн үед маш ихээр нэмэгдсэн бөгөөд хувь хүмүүс болон номын сангрууд сонгон авах боломжтой олон сайн бутээлүүд байна. Энэ бүлэгт зарим газарзүйн эх сурвалжуудын тухай, тэдгээрийн төрөл ялангуяа эдгээр нь газарзүй судлалтай яаж холбогдож байгаа талаар тухайлбал: цаг уур,

тухайн орны улс төр/газарзүйн мэдээлэл, газарзүйн толь бичгүүдийн талаар товч дурдсан болно.

ҮНЭЛГЭЭ

Хэдийгээр лавлагааны эх сурвалж материалыудыг үнэлдэг шалгуураар атласыг үнэлж болох боловч атласуудыг үнэлэх тусгай шалгуур байдаг. Газрын зургууд нь бусад лавлагааны эх сурвалжуудаас арай өөрөөр үнэлэгдэх ёстай. Атлас болон газрын зургийг үнэлэх шалгуурт масштаб ба төсөл зураг, өнгө ба таних тэмдэг, хэвлэлийн газар/баталгаат байдал, заалт болон мэдээллийн үнэ цэнэ багтдаг. Эдгээр шалгуур нь тоон зураг зүйн хэмжээг үнэлэхэд бас хэрэглэгддэг юм.

Масштаб ба төсөл зураг

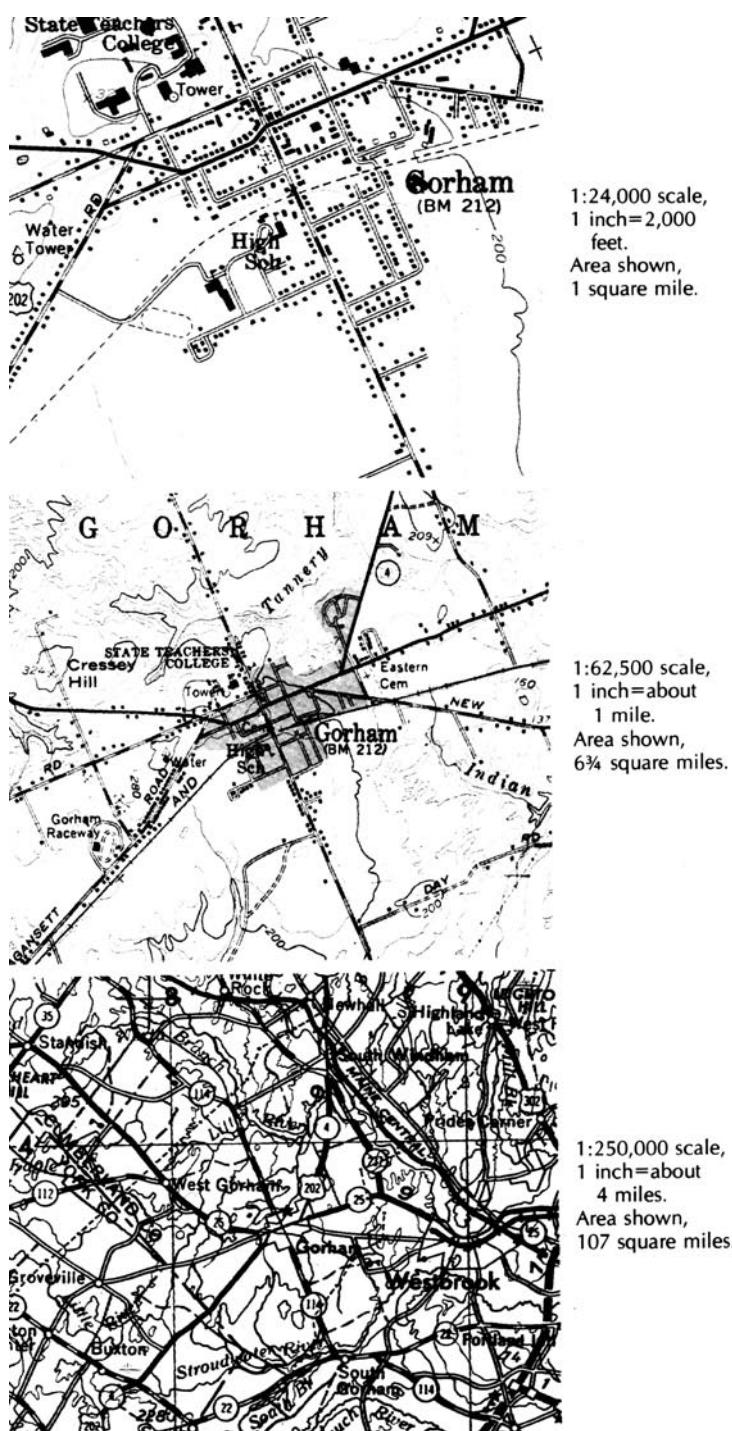
Масштаб ба төсөл зураг нь номын сангийн бусад материалыудаас ялгаж өгч байгаа зураг зүйн материалд хэрэглэгддэг хамгийн чухал хоёр шинж чанар юм. Энэ хоёр ухагдахууныг ихэнх хүмүүс ойлгодоггүй ба тайлбарлахад ч төвөгтэй байдаг. Масштаб гэдэг нь дэлхийн гадаргуу дээрх бодит зайлт газрын зураг дээр буулгасан харьцаа юм. Газрын зураг нь масштабаар дурслэгдсэн байх бөгөөд эдгээр дэлхий дээрх бодит зайл болоод газрын зургийн хоорондох харьцуулалтыг гаргасан байдаг. Масштаб нь үгэн масштабаар (жишээ нь: 1 ич нь 4 мильтэй тэнцүү), бутархай тоогоор (жишээ нь: 1:253,440), өгөгдөхөөс гадна график масштаб юмуу дөрвөлжин масштабаар дурслэгдэн газрын зургийн доод хэсэгт өгөгдсөн байдаг. Үгэн ба бутархай масштабын жишээ нь энд тэнцүү өгөгдсөн байна (253,440 ич нь 4 мильтэй тэнцүү). Масштаб нь газрын зургийн хамгийн чухал элемент бөгөөд газарзүйн бүсийн хэмжээг үзүүлдэг мэдээлэл юм. (Дурслэл 19.1) Газрын зургуудыг масштабуудаар ангилдаг байна. Том масштабтай газрын зураг нь 1:100,000 ба түүнээс дээш, дундаж масштабтай газрын зураг нь 1:100,000-1:1000,000 хооронд, бага масштабтай газрын зураг нь 1:1000,000 ба түүнээс доош хэмжээтэй байдаг. Тоо нь ихсэх тусам масштаб нь жижгэрч, тоо нь багасахад нь масштаб нь ихсэч байгааг анзаарсан байхаа.

Сайн газрын зураг, атласууд нь электрон хэлбэртэй байсан ч масштабаа тодорхой зааж өгсөн байдаг бөгөөд номын сангийн ажилтнууд өөрсдийн хэрэглэгчдэд болон номын сандaa зориулж тохирох масштабтайг нь сонгож авах хэрэгтэй болдог. 1:50,000 гэсэн том масштабтай газарзүйн зураг нь газар зүйн бүс нутгийн нэр хайхад маш сайн эх сурвалж болдог ч улс орны захиргааны хил хязгаарын талаарх мэдээлэл хайж байгаа зарим нэгний хувьд буруу сонголт болдог. Газарзүйн жижиг бүс нутаг 1:50,000 масштаб бүхий газрын зураг дээр дурслэгддэг. Тийм учраас ийм газрын зураг дээр үзүүлж байгаа тоо хэмжээ нь маш нарийвчлалтай байдаг. Засаг захиргааны хил хязгаар заагийг тодорхойлоход илүү тохиромжтой масштаб нь 1:250,000 эсвэл бүр 1:500,000 байдаг. Атласанд орсон газрын зургууд масштабаа өөрчилдөггүй байх нь маш чухал. Атласуудад улсын болон муж улсуудын газрын зургийг ижил масштабтай оруулах оролдлого хийгдэж байдаг. Зарим чанарын хувьд доогуур атласууд дээр муж улсуудыг нэг нэг тусдаа хуудсан дээр тусган үзүүлэхдээ хуудсанд яг багтсан хэмжээтэй үзүүлсэн байдаг. Энэ нь хэрэглэгчдэд муж болгон ижил хэмжээний газар нутагтай гэж ойлгогдоо байдаг. Дэлхийн атласын хувьд ч адил, иймээс сайн анхааралтай үзэх хэрэгтэй.

Төсөл зураг бол зурагзүйн хамгийн төвөгтэй хэсэг бөгөөд эрдэмтэн судлаачид нэг төсөл зургийн ач холбогдлыг нөгөө нэгтэй нь байнга харьцуулж байдаг. Дэлхийн бөмбөрцгийг хавтгай цаасан дээр буулгахад зайлшгүй алдаа гарч ирдэг.

Дүрслэл 19.1

Ялгаа бүхий масштабтай газрын зургийн харьцуулалт
(Моррис Томпсоны Америкийн газрын зураг. АНУ-ын
Дотоод Явдлын Яам 1987 он)

Зарим төсөл зургууд нь том масштабтай газрын зурагт тохирсон байхад зарим нь жижиг масштабтай газрын зурагт илүү тохиромжтой байдаг юм байна. Зарим төсөл зургууд нь үзүүлэлтээрээ (тэнцүү хэмжээний бус нутаг, навигаци, хамгийн бага гажилт хазайлт) бусад төсөл зургуудаас ялгарч илүү үнэлэгддэг. Газрын зураг ашиглагч хэн бүхэн гажилт хазайлт болон ялгаатай байдлын талаар мэдэж байх хэрэгтэй. Төрөл бурийн газрын зураг, атлас дээр байдаг гажилт хазайлтын алдааг одоо өргөнөөр хэрэглэдэг дэлхийн бөмбөрцөг дээр багасгасан байгаа болно. Гажилтын хамгийн тод жишээнүүдийн нэг нь Меркаторын төсөл зургаар хийсэн Гринландыг хэмжээнээс нь хамаагүй томоор харуулсан дэлхийн зураг юм. Энэ газрын зургийг олж аваад дэлхийн бөмбөрцөгтэй харьцуулан үзвэл төсөл зураг нь дэлхийн газар нутгийн хэмжээг хэрхэн гажуудуулсныг харж болно. Төрөл бурийн төсөл зургуудын сайн муу олон талыг мэдэж авахад дундаж хэрэглэгч болон номын санчдын хувьд бэрхшээлтэй байдаг. Марк Монмонир, Жорж Шнел нарын гаргасан “Газрын зургийн цнэлэлт” нь газрын зургийн талаар экспертийн тайлбар өгсөн байдаг.

Өнгө ба таних тэмдгүүд

Өнгө нь газрын зурагт янз бурийн аргаар, янз бурийн зорилгоор ашиглагдаж байдаг. Хамгийн энгийн газрын зурагт улс төрийн хил хязгаарыг өнгөөр ялгаж өгдөг. Жишээ нь: Франц-ногоон, Герман- шар, Итали –хөх гэх мэт. Мөн засгийн газрын зурагт стандарт мэдээллийг үзүүлэхэд өнгийг ашигласан байдаг. Жишээлбэл: АНУ-ын Геологийн судалгааны төв нь зураг зүйн газрын зурагтаа 5 үндсэн өнгийг л ашигладаг. Бор өнгөөр нь хүрээнүүд (өндөр шугам), тэдгээрийн өндөрлөг, нарийн тогтоогдоогүй өндөр зэргийг, харин хөх өнгөөр нуур далай, гол мөрөн, суваг хоолой болон бусад устай газруудыг үзүүлдэг. Хар өнгөөр зам, барилгууд, төмөр зам ба бусад зүйлсийг, улаан өнгөөр томоохон гол засмал замуудын ангилал, зарим нэгэн засаг захирагааны хил хязгаар, томоохон хотуудын төвд баригдаж буй барилга байгууламж зэргийг үзүүлсэн байна. Харин ой мод, ургамал, усан үзмийн хүрээлэн, жимсний цэцэрлэг гэх мэтийг ногоон өнгөөр тэмдэглэдэг байна.

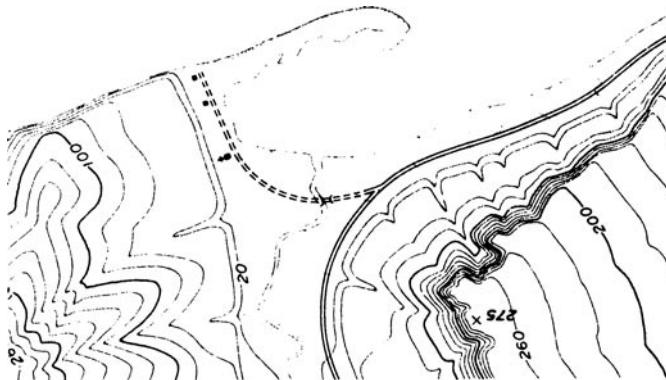
Өнгө нь төрөлжсөн газрын зураг дээр газрын өндөр, далайн гүн, газрын налууг харуулахад мөн ашиглагддаг. Жишээ нь: хотод болон хотын захад суурьшдаг хүн амын тархалтыг үзүүлэхэд өнгийг ашигладаг юм байна. Ихэнх атлас газрын зургуудад газрын өндрийг ялган үзүүлэхийн тулд өнгийг ашигладаг. Гүн өнгөөр голдуу өндөрлөг газруудыг дүрсэлдэг ба нам дор газар болон эрэг дагуух тал газрыг арай шингэн өнгөөр гаргадаг байна. Өнгийг мөн баруун хойд талаас нь нар тусч байгаа уул нуруудын зүүн тал дагуу сүүдэрлэсэн өнгө хийхэд хэрэглэгддэг. Ингэсний үр дүнд ойлгоход хялбар газрын зургийг бүтээдэг. Дүрслэл 19.2 дээр байршилын өндөрлөгийг үзүүлсэн хүрээ болон сүүдэрлэсэн хэсгүүдийн хоорондын харилцааг үзүүлжээ. Иймэрхүү газрын зургуудын тодорхой жишээгээр АНУ-ын Тагнуулын төв газраас гаргасан олон орны газарзүйн зургуудыг нэрлэж болно.

Газрын зураг дээрх таних тэмдгүүд нь уншигчдад мэдээллийг ойлгомжтой болгоход тус болох зорилготой. Гэхдээ хэрэглэгчид газрын зургаас олон төрлийн мэдээлэл олж авна гэж найдах хэрэггүй байдаг ялангуяа газрын зураг нь хэтэрхий их таних тэмдгүүд ашигласан байвал бүр ч найдах хэрэггүй. Газрын зургийн масштаб нь таних тэмдгийн тоог хэд байхыг тогтоож өгдөг. АНУ-ын Денвер хотын газрын зураг нь Колорадо мужийн газрын зурагтай харьцуулахад маш нарийвчлалтай хийгдсэн байдаг бөгөөд илүү их таних тэмдэг хэрэглэсэн байдаг. Маш сайн хийгдсэн газрын зураг нь газар зүйн онцлогуудыг ялгаж өгдөг. Жишээлбэл: гол мөрөн болон суваг хоолой, төмөр зам болон засмал зам, дотоод болон гадаад хил хязгааруудыг бие биенээс нь ялгарахаар хийсэн байдаг. Газрын

зураг, атлас болгон өөрсдийн таних тэмдгүүддээ заалт хийж өгсөн байх ёстой. Газрын зургийн талаарх хамгийн эхний асуулт бол “Энэ чинь хэтэрхий их таних тэмдэг хэрэглэсэн юм биш биз ”гэсэн асуулт байдаг. Хэтэрхий их мэдээллээр хангахыг чармайдаг газрын зураг нь үнэндээ маш бага зүйлийг дүрсэлсэн газрын зургийн адил төөрөгдөл хүргэдэг гэдгийг анхаарах хэрэгтэй.

Дүрслэл 19.2

Сүүдэрлэсэн өнгө болон хүрээнүүд (Моррис Томпсоны Америкийн газрын зураг. АНУ-ын Дотоод Явдлын Яам 1987 он)

Хэвлэлийн газар ба Эх сурвалжийн баталгаат байдал

Газрын зураг болон атласуудыг хэвлэн гаргадаг нэр хүндтэй томоохон хэвлэлийн газрууд ч байна, нэр хүнд багатай хэвлэлийн газрууд ч байна. Ерөнхийдөө гаргасан бүтээгдэхүүнийг чанараар нь үнэлдэг зах зээл бий болсон учраас чанаргүй бүтээгдэхүүн гарах нь эрс багассан. Иймээс ч номын санчид нь бусад лавлах материалын адил газрын зураг, атласын талаар ч зохих мэдлэгтэй байх шаардлагатай юм.

Үндэсний газрын зургийн агентлагууд нь (“Дэлхийн газрын зураг өнөөдөр” “Дэлхийн байрзүйн бүртгэл” г.м) цөөхөн жижиг сажиг дутагдлыг эс тооцвол орчин үеийн, чанарын өндөр шаардлага хангасан газрын зургуудыг ард түмэндээ зориулан гаргаж байна. Эдгээр агентлагууд нь тухайлбал АНУ-ын Геологийн судалгааны төв, Их Британий зэр зэвсгийн судалгааны газар болон Канадын байгалийн нөөцийн газрууд нь чанартай газрын зургийн эх сурвалж материалын боломжийн хямд үнэр нийлүүлж байдаг юм байна. Харамсалтай нь эдгээр бүтээгдэхүүнүүдийг тоохгүй ашиглахгүй орхигдуулчихдаг тал байдал юм байна.

Арилжааны газрын зургуудыг номын санчид ямар фирмийн бүтээгдэхүүн

боловыг нь мэдээгүй тохиолдолд үнэлгээ өгөхөд хүнд байдаг. Атлас газрын зураг хоёрыг хоёуланг нь үйлдвэрлэдэг АНУ-ын томоохон фирмүүд бол Ренд Макнелли, C.S.Хаммонд болон Үндэсний Газарзүйн нийгэмлэг зэрэг юм. Чанартай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг жижгэвтэр фирмүүд сүүлийн үед хурдацтай өсч байгаа ба үүнд Delorme, Raven, Northern Cartographic болон ADC зэргийг оруулж болно. Гадаадын фирмүүдээс Шотланд дахь Жон Бартоломев, Швейцарийн Кумерли ба Фрей, Францийн Мишелиннаар нарыг дурдаж болно. Олон тооны жижиг фирмүүд ч бас газрын зураг үйлдвэрлэдэг ба тэр дундаа гадаадын улс орнуудын хотуудын газрын зургийг үйлдвэрлэх нь элбэг байна. Эцэст нь тэмдэглэхэд сайн гэсэн газрын зургуудыг олон эх сурвалжаас авч үзэх боломжтой ч албан ёсны нэр хүндтэй худалдааны газраас худалдан авах хэрэгтэй. Газрын зургийн хэд хэдэн вэб хуудас байдаг ба энэ вэб хуудсанд Omni эх сурвалжийн ерөнхий мэдээллээс (<http://www.omnimap.com>) авахуулаад Нидерланд дахь Mapswap-ийн (<http://www.mapswap.nl>) том масштаб бүхий байр зүйн газрын зураг хүртэлх мэдээ материалыуд багтсан байдаг.

Заалт ба газрын нэрс

Газрын зургийн ба атласын цохилох зүрх нь газрын зураг өөрөө юм. Харин тэдгээрийн уураг тархи нь тухайн газрын зургийг ашиглах гарын авлага болж байдаг заалт гэж хэлж болно. Заалтгүй газрын зургийн хувьд, байршил болон газарзүйн нэrsийг лавлагааны хэрэгсэл гэж үзэхэд эргэлзээтэй байдаг. Үүнтэй нэгэн адил хотын газрын зураг дээрх гудамж талбай болон газарзүйн онцлогууд (ус, зам г.м) заалтгүй байвал энэ газрын зургийг зөв гэж үзэхэд эргэлзээтэй юм. Заалтыг хэрхэн ашиглах вэ? Заалт нь газрын зураг дээрх аливаа зүйлийн байршилыг урт өргөнөөр нь тодорхойлж чадаж байна уу? Заалт нь газрын зураг дээрх бүх газар зүйн нэр томъёонуудыг багтаадаг уу? Заалт нь хот сууриингаас гадна бас үндэсний цэцэрлэг, засаг захиргааны нэгж болон уул нуруудыг багтаасан байдаг уу? Дээр дурдсан чанаруудыг агуулж буй заалттай атлас, газрын зургийг олох нь чухал ач холбогдолтой. Хэвлэлийн газруудаас гаргасан өндөр үнэтэй атлас, газрын зургууд нь их хэмжээний мэдээлэл агуулж байдгаас гадна олон тооны газрын зургууд, том хэмжээний заалттай байдаг. Эдгээр атлас, газрын зургууд нь үнэтэй ч сайн худалдан авалт-хөрөнгө оруулалт гэж тооцогддог.

Мэдээллийн үнэ цэнэ

Газарзүйн эх сурвалжуудын хувьд сонголт хийх нэг шалгуур нь масштабын дараагаар тэдгээрийн мэдээллийн үнэ цэнэ байдаг. Дэлхий өртөнц хурдацтай хөгжиж байгаа өнөө үед энэ хурдад нь тохирсон мэдээлэл өгөх нь номын сангруудын үүрэг юм. Таван жилийн настай дэлхийн газарзүйн атлас нь хэрэгцээгүй болсон олон тооны мэдээллүүдийг агуулж байдаг бөгөөд зөвхөн түүхийн зорилгоор л ашиглах болдог. Нэг жилийн дотор маш олон тооны өөрчлөлтүүд болж байна. Тухайлбал: газрын нэр өөрчлөгдхөх, шинээр зам тавигдах, темөр замыг ашиглахгүй болох, улсын хил хязгаарын өөрчлөлт (Хуучин Зөвлөлт Холбоот улс, Югаслав), шинээр баригдсан далан болон цахилгаан шугам гэх мэт. Нэг хотын доторхи болж байгаа өөрчлөлтүүдийг тухайлбал: хотын өсөлтөөс хамааран хил хязгаар нь өөрчлөгдхөх, хуучин барилгуудын оронд шинэ барилга байгууламж барих гэх мэтийн төслүүдийг нарийвчилсан газрын зургууд л үзүүлж чадна.

СОНГОЛТ

Газарзүйн эх сурвалжууд нь хоорондоо маш ихээр ялгагддаг. Номын сан бүр нь өөрсдийн үйлчилдэг хэрэглэгчдийнхээ хэрэгцээг сайн мэдэж байх

шаардлагатай байдаг. Томоохон сургалт, эрдэм шинжилгээний номын санд хөдөөгийн жижгэвтэр нийтийн номын сантай харьцуулбал илүү их газарзүйн эх сурвалжууд шаардлагатай байдаг. Сургалт, эрдэм шинжилгээний номын сан нь хэд хэдэн дэлхийн газар зүйн эх сурвалж материалуудтай байх шаардлагатай байдаг бөгөөд үндэсний газарзүйн атласуудаар өөрийн фондоо баяжуулж байх хэрэгтэй байдаг. Харин жижгэвтэр нийтийн номын сангийн хувьд хэдэн жилдээ нэг л дэлхийн газарзүйн шинэ атлас авч байхад хангалттай байдаг. Хэрэглэгчдийнхээ хэрэгцээг цаг тутам хангаж байдаг номын сан гэж байдаггүй ба номын санчид өөр хоорондоо энэ талаар мэдээлэл солилцож байх хэрэгтэй юм. Мөн цөөн хэдэн томоохон номын сан л газарзүйн эх сурвалж материалын томоохон фондтой байдаг учраас номын санчид нь ойр хавийнхаа тэдгээр номын сангуудыг мэдэж байх нь чухал.

Мөн номын санггууд нь судалгаа хийгчдэд зориулсан илүү олон талт баялаг фондтой болох уу эсвэл хялбар лавлагааны материалыг олж бурдуулэх үү гэдэг дээр өөрсдөө шийдвэр гаргах хэрэгтэй болдог. Хялбар лавлагааны фондод 100 орчим нэр төрлийн газрын зураг, атластай байхад хангалттай. Харин судалгааны фонд нь арван хэдэн мянган газрын зураг, хэдэн зуун атласыг багтаасан байх болов уу. Энэ бүлгийн зорилго нь үндсэн фондтой танилцуулах бөгөөд эдгээрт багтсан эх сурвалж материалыудыг авснаар томоохон цуглуулгыг ч баяжуулах нь эргэлзээгүй.

Газарзүйн эх сурвалжаас шаардлагатайг нь сонгон, бүрдүүлэлт хийхэд зориулагдсан сонголтын хэрэгслийг олох нь хэцүү даалгавар байж болох юм. Америкийн жил бүрийн лавлах ном, Долоо хоног тутмын хэвлэл болон Сонголт зэрэг хэвлэлүүд нь газарзүйн эх сурвалжуудын талаар шүүмж бичсэн байдаг хэдий ч тэдгээрийн туслалцаатайгаар газарзүйн эх сурвалжуудын талаар бүрэн ойлголттой болох боломжгүй юм. Бусад салбарт ч байдагчлан, газарзүйн эх сурвалжуудын талаар төрөлжсөн ном бас байдаг байна. Америкийн номын сангийн холбооноос гаргадаг Газрын зураг болон Газарзүйн дугуй ширээ нэртэй сэтгүүл³ дээр шинээр гарч байгаа мөн шинэчлэгдэн гарч байгаа зураг зүйн хэвлэлийн жагсаалтуудыг байнга нийтэлдэг. Жилд 6 удаа гардаг энэ сэтгүүл нь гарсан дугаар бүртээ шинээр гарсан газарзүйн эх сурвалж материалуудын талаар гаргадаг. Сонголт хийхэд ашиглаж болох бусад материалуудыг энэ бүлгийн "Эх сурвалжийн жагсаалтууд"-д оруулсан байгаа. Хэд хэдэн вэб хуудсууд шинээр гарсан зурагзүйн эх сурвалжууд *Odden's Bookmarks ба Omni Resources* (<http://www.omnimap.com>) талаар мэдээлсэн байна.

Өөр нэг гарын авлага болох бүтээл нь Дэвид Кобсын гаргасан *АНУ-ын газрын зургуудын эх сурвалжуудын лавлах* (David Cobb's Guide to U.S. Map Resources) юм. Энэ нь 950 гаруй газрын зураг, холбогдох материалуудыг багтаасан дэлгэрэнгүй газрын зургийн цуглуулга юм. Энэ нь цуглуулганыхаа тухай, тэдгээрийн давуу талын талаар мэдээлэл өгөхөөс гадна хаяг утасны дугаар гэх мэтийн мэдээллийг ч мөн өгдөг юм байна.

Формат

Газарзүйн эх сурвалж материалуудыг хэлбэр, дизайнаар нь сонгоно гэдэг нь хоёроос нэгийг сонгож л таараа гэсэн байдалд хүрсэн. Одоо үед газрын зураг атласууд нь цаасан дээр хэвлэгдэхээс гадна хатуу диск, уян диск хэлбэрээр зарагдаг болсон. Мөн дээрээс нь тоо томшгүй олон вэб хуудсууд газрын зургийг үзүүлэх бололцоотой болсон байна. Бүтээгдэхүүний форматаас үдэн номын санд нэмэлт тоног төхөөрөмжүүд шаардагдах болсон. Үүнд: зай багтаамж ихтэй техник хангамж, СД тоглуулагч, zip дискний төхөөрөмж бүхий компьютер, сканнер, өнгөт принтер зэрэг хэрэгслүүд зайлшгүй шаардлагатай болж байна.

Шинэ тоон бүтээгдэхүүнүүд нь хамгийн энгийн уян дискний програмаас авахуулаад жижиг зайнд багтаах технологийг ашиглан гаргасан газарзүйн хил хязгаар, тоо баримтуудыг багтаасан иж бүрдэл бүтээлүүд хүртэл маш олон янз байна. Хамгийн эхний жишээ бол Centennia юм. Энэ нь хэрэглэгчдэд МЭӨ1000 жилээс 1990-д оны дунд уе хүртэлх Европ болон Ойрхи Дорнодын хил хязгаарыг харах боломжийг олгодог. Хэрэглэгч нь тодорхой нэг жилийн хил хязгаарыг сонгон харж тэдгээрийг хооронд нь харьцуулах боломжтой. Мөн тухайн сонгон харж байгаа хил хязгаарыг дараахь жилүүдэд яаж өөрчлөгдсөнийг цаг хугацааны дарааллын дагуу өөрчлөн харах бололцоотой байдаг. Иймэрхүү бүтээгдэхүүнүүдийн дутагдалтай тал нь бусад мэдээ тоо баримттай мэдээлэл харилцан солилцох чадваргүйд байдаг. Унийн хувьд харьцангуй хямд 50\$ (канад доллар) байдаг бөгөөд өнгөт график газрын зурагтай байдаг. Өнгөт график газрын зургийг оюутнууд өөрсдийн хичээлийн рефератанд ашиглах бололцоотой байдаг. Эдгээр бүтээгдэхүүнүүд нь олон улсын болоод орон нутгийн мэдээллүүдийг мөн газрын зураг хэлбэрт оруулан гаргадаг. Электрон газрын зургууд нь СД хэлбэрээр ихэвчлэн байдаг ба АНУ-ын *Делормын гудамжны атлас* нь бараг бүх номын санд байж байх шаардлагатай жишээ болохуйц электрон газрын зураг юм. Газрын зургийн мэдээллийн өгөгдлийн санг ашиглан Делорм нь ашиглахад маш хялбар АНУ-г бүхэлд нь хамарсан газрын зургийг бүтээсэн юм байна. Газарзүйн Мэдээллийн Системийн (geographical information systems) ашиглалтыг энэхүү бүлэгт мөн өгүүлэх болно.

ЧУХАЛ ЕРӨНХИЙ ЭХ СУРВАЛЖУУД

Энэ бүлгийн эхэнд дурдсанаар газарзүйн эх сурвалжуудын төрлүүдэд атласууд, аялал жуулчлалын гарын авлага, газарзүйн нэрийн лавлах болон газрын зургууд багтдаг. Энэ бүлэгт өдгөөрийг хэвлэдэг томоохон хэвлэлийн газрууд ба тэдний гаргасан газарзүйн бүтээгдэхүүнүүд түүнчлэн хамгийн их ашиглагддаг газарзүйн толь бичиг болон газарзүйн нэрийн лавлахын талаар авч үзэх болно. Атласуудыг З төрөлд хуваадаг бөгөөд төрөл болгоноос хамгийн сайн гэснийг энд өгүүлэх болно. Эцэст нь дээрх З төрөлд багтааж болохгүй зарим газар зүйн чухал эх сурвалжуудаас дурдах болно.

Газрын зураг

Газрын зураг нь номын сангруудад хадгалах тал дээр бэрхшээл учруулдаг хэдий ч үүнээс шалтгаалан шантарч болохгүй. Атласан газрын зургийн нэг том сүл тал бол түүний жижиг масштаб ба газарзүйн бүс мужийг нарийвчлан харуулах боломжгүйд байдаг. Томоохон хотууд нь өөрийн гудамж, замыг тодорхой гаргасан атласуудтай байдаг ба орон нутгийн хувьд зөвхөн газрын зураг л тухайн орон нутгийн талаар нарийвчилсан мэдээлэл өгөх бололцоотой байдаг. Номын сангийн фондод орсон байх шаардлагатай газрын зургийн зарим эх сурвалжуудыг энэ бүлэгт тайлбарлах болно.

АНУ-ын Геологийн Судалгааны Төв нь дотоодын газрын зургийн асуудлыг албан ёсоор хариуцдаг үндэсний агентлаг юм. Энэ нь засгийн газрын бусад агентлагуудад зориулж янз бурийн масштабтайгаар газрын зураг хийдэг бөгөөд газрын зургаа цаасан дээр хэвлэхээс гадна электрон хэлбэрээр гаргадаг юм. Номын сангрууд нь орон нутгийнхаа газрын зургийг янз бурийн масштабтайгаар харуулсан дэлгэрэнгүй мэдээлэл агуулсан газрын зургууд дээр илүү анхаарах хэрэгтэй. Номын сангрууд тухайн муж улсынхаа талаарх мэдээлэл болон мужийнхаа заалтийг 1-888-ASK-USGS гэсэн дугаараар утасдан үнэгүй авах бололцоотой байдаг. Энэ дугаараар мөн газрын зургийн бүтээгдэхүүнүүдийн тухай болон ер нь газрын зурагтай холбоотой ямар ч асуулт асуулж болох юм

байна. Сургуулийн болон нийтийн номын сангүүд нь 1:250,000 (1 хуудас), 1:100,000 (1-2 хуудас) 1:24,000 (1-6 хуудас) бүхий масштабтай хотынхоо газрын зургийг зайлшгүй худалдан авах хэрэгтэй. Ийм масштабтай газрын зургууд нь тухайн хот болон хүрээлэн буй орчны талаар тухайлбал: зурагзүй, усны хоолойн систем, тээвэр, ой мод болон соёлын онцлогийг харуулсан үнэ цэнэтэй мэдээллээр хангадаг. 100 хүрэхгүй долларын үнэтэй 6 СД дээр буулгасан АНУ-ын нутаг дэвсгэрийг бүрэн хамарсан зурагзүйн мэдээлэл нь *Делормын АНУ-ын зурагзүй* юм. 60,000-аас дээш тооны цаасан газрын зургийг хадгалах багтаамжгүй эсвэл тэдгээрт тохирсон хайрцаг сав худалдан авах бололцоогүй номын сангүүдүн хувьд дээрх электрон газрын зургийн фонд нь бодож үзэхээр хувилбар юм. Далайн эргийн болон Их нуурын ойролцоо оршдог хотуудын номын сангүүд нь Ривердейл ба Мэрилэнд дэхь Үндэсний далай тэнгисийн үйлчилгээний газруудтай орон нутгийн усан замын диаграмын талаар мэдээлэл авах зорилгоор холбоо тогтоох нь зүйтэй юм. Эдгээр диаграммууд нь завьчид, загасчид болон эрэг орчмын байгалийг сонирхогчдод маш чухал ач холбогдолтой. Төрөл бүрийн арилжааны байгууллагууд орон нутгийн газрын зургийг үйлдвэрлэдэг бөгөөд энэ газрын зураг нь орон нутгийн гудамж талбай, олон нийтийн барилга байгууламж, сургуулиудын болон бусад зүйлсийн талаар мэдээлэл өгөхөд хэрэг болдог. Rand McNally, American map, Champion maps зэрэг компаниуд орон нутгийн засаг захиргааны агентлаг, худалдааны танхимуудад зориулж олон тооны газрын зураг үйлдвэрлэдэг. *Делормын АНУ-ын гудамжны атлас* нь АНУ дахь том жижиг хотуудын гудамж талбайн талаар нарийвчилсан мэдээлэл өгч чадах номын сангүүдүн хувьд фонддоо заавал байлгахад илүүдэхгүй хувилбар юм. Энэ бүтээгдэхүүн нь дундаж хэмжээний номын сангүүдүн бүрдүүлж чадах цаасан дээр хэвлэсэн бусад гудамж талбайн атласаас ч илүү нарийн мэдээллээр хангаж чадахуйц бүтээгдэхүүн юм. Гэхдээ номын сангийн ажилтнууд нь орон нутгийнхаа цаасан газрын зургийг чухал анхдагч эх сурвалж гэж үзэж байх хэрэгтэй. Бүх номын сангүүд шинээр гарч байгаа газрын зургуудыг мэдэж байхын тулд орон нутгийн аялал жуулчлалын товчоотой холбоо харилцаатай байхаас гадна орон нутгийн номын дэлгүүрт байнга очиж байх хэрэгтэй юм.

Өөр нэг үргэлж анзаарагүй өнгөрөөчихдэг орон нутгийн тухай мэдээллийн гол эх сурвалж нь орон нутгийн засаг захиргаа болон бусийн агентлагууд гэдгийг мэдэж байх хэрэгтэй. Ихэнх орон нутгийн засаг захиргааны газар болон бус нутгийн агентлагууд хот төлөвлөлтөнд ашиглах зорилгоор газрын зураг гаргадаг ба түүнчлэн электрон газрын зураг хийхэд зориулж тоон тоо баримтыг цуглувудаг. Харамсалтай нь эдгээрийн ихэнх нь хоцрогдож эхлэнгүүтээ (хуучин тоон мэдээллүүд орсон) хаягдах нь элбэг байдаг. Энэ мэтийн хуучин мэдээллүүд нь номын сангүүдүн хувьд үнэ цэнэтэй мэдээлэл байж болох учраас эдгээр агентлагуудтай холбоотой байх хэрэгтэй.

Электрон газрын зургийн бүтээгдэхүүнүүд

Газрын зургийн нэмэлт бүтээгдэхүүнүүд ихээр гарч ирж байгаа ба эдгээр нь нарийвчилсан тодорхой мэдээллийг гаргаж өгөхөөс гадна газрын зураг дээрх болон хэвлээд гаргаад ирсэн мэдээллүүд нь хоорондоо харилцан холбоотой хийгдэг болсон. Электрон газрын зургуудад шинэчлэлтийг байнга хийж байх нь хамгийн чухал. Электрон газрын зургийн нөөцийн дээштэй хамгийн сайн шинэчлэлт хийдэг, дэлгэрэнгүй материалтай нь Odden's Bookmarks юм. Хамгийн сүүлд шинэчлэгдсэн хэлбэр нь 11,000-аас дээш тооны вэб хуудсуудтай холбогдсон бөгөөд түүхийн болон орчин үеийн мэдээлэл хайж байгаа хэрэглэгчдэд маш хэрэгтэй вэб хуудас юм. Хамгийн түгээмэл хэрэглэгдэж байгаа электрон газрын зургуудын нэг бол АНУ-ын *Street Atlas* СД бөгөөд АНУ-ын хот болон хөдөө нутгийн бүх

замууд болон гудамж талбайг харуулах чадвартай юм. Энэ бүтээгдэхүүний 8.0 гэсэн хувилбарт шинээр 500,000 гаруй гудамж, нэртэйгээ орсон байдаг. Түүний програм хангамж нь хэрэглэгчдэд АНУ-ын хотын хорооллууд, гудамж талбайн хэмжээг томруулж, жижигрүүлж харах бололцоо олгодог. Газрын зураг дээрх мэдээллийг тухайн газрын нэр, телефон утасны олон улсын код, шуудангийн заалт болон бусад мэдээллээр хайх боломжтой. Газрын зураг бүр нь ашигласан масштаб болон газар зүйн координатуудыг зааж үзүүлсэн байдаг.

Ишлэл 19.1

Газрын зураг хайх стратеги:

Бизнес аялалаар явж байгаа эмэгтэй нийтийн номын санд З хотын газрын зураг асуун орж ирсэн. Тэр эмэгтэйд харьцдаг байгууллагуудын хаяг нь байсан бөгөөд энэ газартай ойрхон байрлалтай зочид буудалд бух захиалга хийхээр төлөвлөж байлаа. Номын санч хамгийн түрүүнд ерөнхий атлас харсан боловч шаардлагатай мэдээллийг авч чадсангүй. Rand McNally –ийн замын атлас нь томоохон хотуудын хувьд сайн эх сурвалж боловч уг эмэгтэй бүр нарийн мэдээлэл хүсч байгаа учраас тохирохгүй байлаа. Номын санч уг номын санд саяхан шинээр ирсэн АНУ-ын гудамж талбайн мэдээлэл агуулсан СД бүтээгдэхүүнийг ашиглан Illinois мужийн Waukegan хот; Montana мужийн Bozeman хот; Idaho мужийн Boise хот тус бурийн газрын зургийг гарган хүссэн мэдээллийг нь хэрэглэгчид гарган өгсөн байна. Мөн мэдээллийг цаасан дээр хэвлэж тэр эмэгтэйд гаргаж өгчээ.

АНУ-ын Street Atlas дээр хэрэглэгчид нь тодорхой замыг бусдаас ялган харуулах, текст мэдээлэл оруулах, тодорхой цэгүүдийн хоорондын зайлхийг, газрын зургийг хар цагаан өнгөтөөр хэвлэх боломжтой байдаг.

Street Atlas нь АНУ-ын албан ёсны тооллогод хэрэглэдэг Tiger Line мэдээллийн сан дээр (22-р бүлгийг үз) үндэслэгдэн бий болсон. Энэ програм нь газарзүйн хамгийн дэлгэрэнгүй програм бөгөөд үүнийг энгийн дундаж хэрэглэгч маш хурдан эзэмшиж чадах ба хaa сайгүй тархсан маш түгээмэл нэр хүндтэй програм юм. Энэ програм нь бүх номын сангуудад байхад тохиромжтой.

Чухал ач холбогдол бүхий дэлхийн электрон атлас бол Микрософт компаниас гаргасан *Encarta Interactive World Atlas* юм. Энэ нь бас нэгэн сурахад хялбар програм ба түүний газрын зургуудыг оюутан сурагчид гэрийн даалгавраа хийхэд, аялагч жуулчид, мөн дэлхийн үйл явдалтай холбоотойгоор газрын зураг ашигладаг хүмүүс түүнчлэн номын сангийн болон айл гэрийн хэрэгцээнд ашиглаж болно. Энэ электрон дэлхийн атлас нь цаасан хэвлэмэл атласуудтай харьцуулбал хэрэглэгчдийг илүү нарийвчилсан мэдээллээр хангаж чадах бөгөөд 1,8 сая гаруй газар нутгийн нэрийг багтаасан байдаг. Мөн энэ нь маш олон төрлийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг ашигласан тухайлбал: хэдэн зуун төрлийн аудио клип болон зураг багтаасан бүтээгдэхүүн юм.

Өтөгдөл болон програм хангамжийн дараагийн үе шат нь Газарзүйн мэдээллийн систем (ГМС)-ийг бий болгож хөгжүүлэхэд номын сангуудад тусалж байна. ГМС-тэй болоход номын сангуудын хувьд өндөр хүчин чадалтай тоног төхөөрөмж, нэмэлт сургалт шаардлагатай болдог хэдий ч ГМС-тэй болсноор номын сангууд нь өөрт байгаа газарзүйн төрөл бурийн тоо баримтуудыг цааш өргөжүүлэн нэмэх; мөн энэ сэдвээр төрөлжсөн лавлах эх сурвалжтай болох бололцоо бурддэг юм байна. Хэрэв энэ нь номын сангийн зорилготой нийцэж байгаа бол ГМС-ийг бий болгох нь зөв юм. Судалгааны Номын Сангуудын Нийгэмлэг болон Байгаль Орчны Судалгааны Хүрээлэн хоёр хамтран ГМС-тэй болох гэсэн номын сангуудыг санхүүгийн хувьд дэмжиж байна. Энэ төслийн хүрээнд Байгаль Орчны Судалгааны Хүрээлэн нь нилээд олон номын сангуудыг төрөл бурийн

газарзүйн мэдээллийн баазтай болгож, хэрэгтэй програм хангамжаар хангаснаас гадна ажилтнуудыг нь сургалтанд хамруулсан байна. Иймээс номын сангүүд нь ГМС-ийг номын сангийн лавлах болон судалгааны хүрээнд хэрэглэснээр гарах үр дүнг тооцон үзэж энэ байгууллагад хандаж болох юм байна.

Газарзүйн програм хангамжийн бас нэг жишээ бол ашгийн бус байгууллагуудын хувьд хямдавтар үнэтэй *MapInfo* бүтээгдэхүүн юм. Хамгийн энгийн иж бүрдэлийг худалдан авахад л номын сангүүдүүн хувьд хангалттай бөгөөд энэ нь дэлхийн болон АНУ-ын газрын зураг, холбогдох тоо баримтуудыг багтаасан байдаг. Хэрэв нэмэлт мэдээлэл шаардлагатай болсон үед энэ бүтээгдэхүүний арай илүү мэдээлэл багтаасан иж бүрдэлийг авч болох юм.

Атлас

Атласууд нь газрын зургийн адилаар дараах 3 бүлэгт хуваагддаг.

- Орчин үеийн
- Түүхийн
- Сэдэвчилсэн/Төрөлжсөн

Орчин үеийн атласууд нь дэлхийн газарзүйн болоод улс төрийн өөрчлөлтүүдийн талаар хамгийн сүүлийн үеийн мэдээлэл шаардлагатай болсон үед хэрэг болдог. Түүхийн атласууд нь хил хязгаарын өөрчлөлтүүд, цэрэг дайны үйл ажиллагаа, эрт дээр үеийн судалгаа шинжилгээнүүд ба эдгээртэй төстэй сэдвүүдийг судлахад ашиглагддаг. Төрөлжсөн атласууд нь тодорхой нэг сэдвээр эсвэл тодорхой нэг бүс нутгийг авч үзсэн байдаг. Жишээ нь: Үндэсний атлас, хүн амын атлас, болон геологийн атлас гэх мэт.

Ерөнхий Дэлхийн Атласууд

Ерөнхий дэлхийн атласуудаас хамгийн сайн нь *The Times Atlas of the World* юм. Энэ нь дэлхийн газар нутгуудыг харьцаангуй үнэн зөв хэмжээнд харуулсан хамгийн чанартай атлас гэж тооцогддог англи хэл дээр хэвлэгдэн гарсан атлас юм. Атлас доторхи ихэнх газрын зургийн масштабууд ерөнхийдөө том ба *Хаммонд ба Оксфордын атласуудтай* харьцуулбал илүү их нарийвчилсан мэдээлэл өгөх бололцоотой байдаг. *Times атласын 123* газарзүйн зургийг Жон Бартоломевийн нэр хүндтэй фирм гаргасан бөгөөд энэхүү атлас нь бүс нутгийн газрын зургуудыг багтаасан байдаг нь энэ талаарх бүх төрлийн асуултанд тэр байтугай хамгийн нарийвчилсан асуултанд ч хариулт өгөх чадвартай байдаг. Энэ атласыг дараахь 3 хэсэгт хувааж болно.

- Ерөнхий физик газарзүйн болон дэлхийн сэдэвчилсэн газрын зургийн мэдээллийг багтаасан танилцуулга бүлэг
- Улс төрийн болоод физик газарзүйн онцлогийг тусгасан бүс нутгийн газрын зураг
- 200,000 гаруй нэрс бүхий томоохон заалт-газар зүйн нэрийн лавлах бүлэг

Газарзүйн байршил нь хуудасны дугаар, газрын зургийн солбицлын систем болон уртраг өргөрөгөөр индексчлэгдсэн байна.

Зохих ёсоор үнэлэгддэг өөр гурван атласууд бол: “Дэлхийн газарзүйн Хаммонд атлас”, “Ренд Макнеллийн Олон улсын шинэ атлас”, “Оксфордын их сургуулийн хэвлэлийн газрын “Дэлхийн атласууд” юм. Эдгээр атлас бүр нь өөр өөрийн давуу талуудтай бөгөөд номын сангийн лавлагааны материалын фондод байх ёстой эх сурвалж гэж үздэг. Хаммондын атлас нь 160 хуудас бүхий газрын зургуудын цуглуулга бөгөөд компютерийн аргаар хийгдсэн анхны атласуудын

нэг юм. Хаммондын зохиосон *Хаммондын тоон зурагцын мэдээллийн санг* энэхүү атласыг бүтээхэд ашигласан бөгөөд энэ мэдээллийн санд газарзүйн ач холбогдол бүхий газруудын уртраг өргөрөг, дэлхийн тивүүдийн зөв хэмжигдэхүүн болон өнцөг булан бүрийг харуулсан газарзүйн шинэ төсөл зургийг багтаасан байдаг.

Хаммонд атлас дээрх улс териин болон физикийн *газрын зураг* нь сүүдрийг ашиглан газрын хотгор гүдгэрийн зургийг гаргасан байдаг. Түүний хавсралтанд газарзүйн нэрийн томоохон лавлах, статистик мэдээлэл, том хот суурин газрын хүн ам зэргийг багтаасан байдаг. Уг атласын сайн талууд нь: уншиж ойлгоход хялбар газрын зураг, эмх цэгтэй байршилын нэрс, өнгө будгийн оновчтой сонголт болон нийтийн болон сургуулийн номын сангуудын хувьд харьцангуй боломжийн үнэтэй гэх мэт зүйлүүдийг дурдаж болно.

Оксфордын их сургуулийн хэвлэлийн газраас гаргасан “Дэлхийн атлас” нь Times атластай харьцуулбал өөр, илүү уламжлалт хэв маяг бүхий атлас юм. Энэ атласт ягаан ба хүрэн өнгөөр дүрслэгдсэн уул нуруудын хотгор гүдгэрийг ялгахын тулд арай бүдэг өнгө будгийг зохицуулан хэрэглэсэн байдаг. Атласын давуу тал нь: танилцуулга хуудсандaa газарзүйн мэдээлэл бүхий нэвтэрхий толь, цаг агаар уур амьсгалын өнгөт газрын зураг, дэлхийн уур амьсгалын өсч байгаа температур, эрүүл мэнд, хүн ам ба шилжилт суурьшилт, дэлхий дахины зөрчил мөргөлдөөн болон бусад олон зүйлийн талаар мэдээлэл өгсөн байдаг. Мөн энэ атласт дэлхийн томоохон хотуудын газрын зургууд болон эдгээр газрын зургууд дээрх газар нутгийн нэрийн заалт багтаасан байдаг.

“Олон улсын шинэ атлас” бол Ренд Макнеллийн Америкийн зах зээлд зориуulan дэлхийн атлас бүтээх гэсэн хичээл зүтгэлийн үр дүн нь бөгөөд энэ зорилгодоо ч хүрч чадсан байна. Энэ атлас нь дэлхийн талаар төрөлжсөн газрын зургуудаар эхэлдэг бөгөөд дараа нь тивүүдийн, түүний дараа бус нутгуудын гэсэн дарааллаар байрладаг бөгөөд мөн төрөл бүрийн холбогдох хавсралт материалыг багтаасан байдаг. Хотгор гүдгэрийг үзүүлэхдээ сүүдрийн аргыг ашигласан ба газарзүйн томоохон нэрийн лавлахыг мөн өөртөө багтаасан юм байна.

Түүхийн атласууд

Дэлхийн түүхийн Times атлас нь Европын түүх болон Европ төвтэй (тэд нарын бичсэн түүх) түүхийг л голчлон харуулдаг урт удаан жил тогтсон уламжлалыг эвдсэн бөгөөд улс орон болгоны хүлээн зөвшөөрөхүйц дэлхийн түүхийг үзүүлдэг юм. Уг атлас дээрх газрын зургууд нь хүн төрөлхтний гарал үүслийг үзүүлснээр эхлэх бөгөөд үүний дараагаар эртний соёл иргэншил гэх мэтээр цааш үргэлжлэх бөгөөд “Дэлхийн соёл иргэншлийн үе” гэсэн 1980-д он хүртэлх үеийг хамардаг. Энэ нь газрын зураг зүйн шинэ техник технологийг ашигласан анхны түүхийн атлас бөгөөд төрөл бүрийн соёл иргэншлийн түүх болон соёлын ололт амжилтуудыг багтаасан байдаг. Уг атлас нь түүхэн газруудын нэрийн хэлхээсээс гадна зарим түүхэн хүмүүс болон түүхэн үйл явдлуудын талаар нэмэлт мэдээлэл багтаасан үгийн тайлбар хэсэгтэй.

АНУ-ын түүхийн атлас нь Америкийн түүхийн өнөөгийн төлөв байдлыг тусгасан атлас юм. Хэдэн зуун газрын зургуудаас гадна 450 гаруй фотозураг, 80 график болон 140,000 орчим үгтэй текст багтаасан. Энэ атлас нь “газар нутаг”, “хүн ам”, “хил хязгаар”, “эдийн засаг”, “сүлжээ” болон “Нийгэм” зэрэг бүлгүүдээр дамжуулан Америкийн түүхийг түүхэн цаг хугацааны хүрээнд тодорхой харуулсан сонирхолтой бүтээл болж чаджээ.

Кеннет Мартисийн улс төрийн намуудын түүхийн атлас нь улс төрийн атласууд дотроо хамгийн баялаг мэдээлэлтэй нь юм. Түүний өнгөт газрын зураг болон оновчтой бичигдсэн текст нийлээд АНУ-ын улс төрийн түүхийн талаар газарзүйн болон албан ёсны найдвартай мэдээлэл өгч чаддаг.

Канадын түүхийн атласын З боть номыг энд дурдахгүй өнгөрч болохгүй.

Ихэнхдээ иймэрхүү төрлийн бүтээлүүдийг нэг ботид багтааж хийхээр хязгаарлалт хийж байдаг. Ингэснээр ашигласан материалын талаарх лавлах болон эрдэм шинжилгээний материалын үнэ цэнэ багасдаг. Төрөл бүрийн салбарын эрдэм шинжилгээний ажилтнуудын хамтын хүчин чармайлтаар дээрх бүтээл болох 3 боть ном хэвлэгдэн гарсан бөгөөд Канад болон Канадын түүхийг сонирхогч хэрэглэгчидтэй бүх номын сангруудад энэ бүтээлийг авахыг зөвлөж байна. 1-р ботид Канадын 1860 он хүртэлх нэн эртний түүх, 2-р ботид 19-р зууны буюу 1800-1891 оны хоорондох түүх, 3-р ботид 20-р зууны буюу 1891-1961 оны хоорондох Канадын түүхэнд гарсан өөрчлөлтүүдийг тус тус харуулсан байна.

Магадгүй түүхийн аугаа их атлас нь 1970 оны дунд үеэс хойш газрын зургуудыг байнга хэвлэн нийтэлсээр байгаа *Tubinger atlasc* байж болох талтай. Газрын зургуудын нэрсээс хараход л ямар агуулгатай нь ойлгогдох байхаа. Тухайлбал: "Middle East Vegetation"-Ойрхи Дорнодод ургадаг ургамлууд, "Lebanon house types"-Ливаны байшингийн төрөл, "Iran in the 2nd millennium B.C"-Манай эриний өмнөх 2-р зууны Иран болон "Pastoral Migration Systems"-Цагаачлалын систем гэх мэт. Газрын зургууд нь чанарын өндөр түвшинд хийгдсэн бөгөөд энэ атлас нь Ойрхи Дорнодын түүх газарзүйн хамгийн чухал гол эх сурвалж болоод байна.

Мөн тодорхой үеийн түүхийг болон тодорхой бүс нутгийн түүхийг харуулсан олон түүхийн атласууд байдаг. Үүнд: Мартин Гилбертийн *Дэлхийн 2-р дайны үед еврей цндэстнцүдийг аймаглан устгасан түүхийг харуулсан атлас*, *Дэлхийн 2-р дайны түүхийн Times атлас* зэргийг нэрлэж болох юм. Бүс мужийн атласууд нь тодорхой хугацаанд тогтмол гардаг болоод байна. Ийм төрлийн атласын гол жишээ гэвэл Жеральд Хансоны Арканзас мужийн түүхийн атлас, Майкл Краудерийн Африкийн түүхийн атлас болон Массачусетс мужийн түүхийн атлас зэрэг юм.

Сэдэвчилсэн/төрөлжсөн атласууд

Зөвхөн нэг л улсыг хамарч байгаа учраас АНУ-ын *Үндэсний атлас* нь төрөлжсөн атласын жишээ болж чадна. Энэ атлас нь удаан хугацааны туршид шинэчлэгдэн хэвлэгдэгүй байгаа хэдий ч АНУ-ын талаар статистикийн болон график газрын зургуудын тусlamжтайгаар маш өргөн талын мэдлэг өгч чадна. Хэдийгээр атласын эдийн засгийн болон нийгмийн мэдээллүүд цаг хугацаанаасаа хоцрогдсон ч ихэнх бүлгүүдийн (жишээ нь: ерөнхий лавлах газрын зургууд, газар нутаг, уур амьсгал, түүх) мэдээлэл нь өнөөг хүртэл үнэ цэнэтэй лавлах материал хэвээр байна. Уг атласын шинэчлэсэн хувилбар нь тоон хэлбэрээр бэлэн болоод байгаа бөгөөд мэдээллүүдийг нь вэб хуудсаар үзэж болох бололцоотой болоод байна.

Интернэт хэрэглэгчдийн тоо үүнээс аялал жуулчлалын вэб хуудас хэрэглэгчдийн тоо өдрөөс өдөрт өсч байгаа хэдий ч номын сангруудын хувьд авто замын атлас нь чухал хэрэгцээтэй лавлагааны материал хэвээр байна. *Ренд Макнелийн Замын атлас* (2000) нь 76 дахь удаагийн хэвлэлт бөгөөд энэ нь 400 гаруй газрын зурагтай бөгөөд замуудаас гадна хотуудын газрын зургийг ч багтаасан байдаг. Жил болгон энэ атлас нь шинэчлэгдэн гарч байдаг ба шинэ замууд, шинээр баригдаж буй шугамууд, шинээр гарсан аялалын вэб хуудсууд гэх мэтийн хэдэн мянган өөрчлөлтүүд нэмж орсон байдаг. Энэ зах зээл дээр хамгийн сүүлд гарсан бүтээл бол *Үндэсний газарзүйн Замын сүлжээний атлас* юм. Энэ атласт 350 гаруй газрын зургаас гадна хотын газрын зургууд, аялал жуулчлалын төлөвлөгөөнд зориулсан мэдээлэл болон үндэсний цэцэрлэгт хүрээлэнгийн газрын зургууд багтжээ. Энэ атлас нь хавтгай дэлгэж харахаар хавтастай хэвлэгдсэн юм.

Марк Матсоны 1990 оны хүн амын тооллогын атлас нь Америкийн хүн

амын нягтрал суурьшлыг график дүрслэлийн арга ашиглан маш тодорхой үзүүлсэн юм. 1990 оны тооллогын мэдээ баримтыг ашиглан хүн амын тархацыг бус нутгуудаар хуваан үзүүлсэн. Энэ атлас нь хүн амын тархац суурьшилтыг томоохон хот суурин газраар нь ангилан харуулсан байдаг. Мөн атлас нь айл өрх, Орон сууцны хангамж, үндэстэн ястан, эдийн засаг болон боловсролын талаар тусгасан бүлгүүдтэй. 2000 онд болох хүн амын тооллого явагдсаны дараагаар ийм атлас дахин гарахаа.

Хойд Америкийн атлас нь тодорхой бус нутгийг хамарч байгаа гэдгээр биш харин уламжлалт газрын зургууд болон хиймэл дагуулын сансраас авсан зургуудын цуглувалгыг багтаасан байдгаараа төрөлжсөн атласын ангилалд багтдаг. Номын сангийн хэрэглэгчид нь хиймэл дагуулын сансраас авсан зургууд бий эсэхийг ийм зураг байгаа тохиолдолд хэрхэн ашиглаж болохыг номын сангийн ажилтнуудаас үргэлж асууж байдаг. Хойд Америкийн атлас болон иймэрхүү төрлийн атласууд нь дээрх асуултанд хариу өгөхөд чухал эх сурвалж болдог. Хойд Америкийн атлас нь хар цагаан, байгалийн өнгө, хэт улаан туяаны зэрэг олон өнгийн зургууд агуулсан байдаг бөгөөд үүнээс гадна Хойд Америкийн газарзүйн мэдээллийг агуулж байдаг учраас энэ нь тухайн бус нутгийн талаар мэдээллийн сайн эх сурвалж болж чадах нь дамжиггүй.

Канадын Үндэсний Атлас нь газрын зургуудыг цуглувулга маягаар биш харин тус тусад нь гаргасан бөгөөд АНУ ч үүнийг дууриаж болох юм. Хэлбэр хэмжээ нь газрын зургуудыг хэрэгцээ гарсан үед шинэчлэх, атласуудад өөрчлөгдөн байгаа хүрээлэн буй орчинд өргөжин тэлж байх боломж олгодог юм байна. Үндэсний атласуудын нь адил, газрын зургуудын энэ цуврал нь улс орны нийгэм, эдийн засгийн байдлаас гадна физик газарзүйн мэдээллүүдийг багтаадаг. Цуврал газрын зургууд нь сонгуулийн үр дүн, хүн амын нягтрал, уугуул хүн ам, газар тариалангийн газрууд болон цаг агаар уур амьсгалын бус нутаг зэргийг харуулсан байдаг. Энэ мэдээллийг Канадын вэб хуудаснаас үзэж болох юм байна.

Олон тооны төрөлжсөн атласууд байдаг. Гэхдээ төрөлжсөн атласын ямар цуглувалгатай байх нь номын сангруудын төсөв болон номын сангийн тавьсан тийм цуглувалгатай байна гэсэн зорилготой хэр нийцэж байгаагаас шалтгаалах бизээ. Төрөлжсөн атласуудын жишигээр Дэн Смитийн "The State of the World Atlas"-Дэлхийн улсуудын атлас, Жон Киган, Эндрю Виткрофт нарын "Zones of Conflict: An Atlas of Future wars"-Маргаантай газар нутгууд-Ирээдүйн дайны талбарууд, Эван Андерсоны -An atlas of World Political Flashpoints"-Дэлхийн улс төрийн халуун цэгүүд, Жерард Чалианд ба Жин-Пеер Рагу нарын "Strategic Atlas; Nunavut Atlas"- (Нунавитын холбооны улс байгуулах хэлэлцээрт зориулан гаргасан газрын эзэмшил болон зэрлэг байгалийн талаарх мэдээллүүдийг багтаасан) бүтээлүүдийг нэрлэж болно.

Төрөлжсөн атласын шинэ төрөл сахнаас гарч ирсэн бөгөөд энэ нь атласын хэвлэлтэнд шинэ хандлага бий болгоод байна. Эдгээр атласууд голдуу тодорхой нэг сэдвийн хүрээнд гарсан эсвэл тодорхой түүхэн цаг үеийг хамарсан байдаг. Цаашилбал эдгээр нь тайлбар, үзүүлэн таниулах материал, фото зургуудыг багтаахаас гадна газрын зурагт хамаатай цөөн зүйлүүдийг багтаасан байдаг. Эдгээр нь нэртэй түүхүүдийг газрын зурагтай холбон маш оновчтойгоор тайлбарлаж өгсөн байдаг. Нэг их төрөлжсөн бус номын сангруудын хувьд эдийн засгийн хэмнэлттэй хувилбар болох түүхийн ном болон газрын зургуудыг хавсрان үзүүлэх нь дээр байх. Дээрх төрөлжсөн атласуудаас Николас Де Лейнжийн "Atlas of the Jewish World"-Еврейчийн атлас, "Atlas of the Christian Church"-Христийн сүмийн атлас, Франсис Робинсоны "Atlas of the Islamic World since 1500"-1500 оноос хойшихи цийн Лалын шашинтай орнуудын атлас, Рафик Баустани ба Филипп Фаргу нарын "Atlas of the Arab world"-Арабын орнуудын

атлас, Анжус Маккайн "Atlas of the Medieval Europe"-Дундад зууны цийн Европ зэргийг нэрлэж болно.

Газарзүйн нэрийн лавлах

Газарзүйн нэрийн лавлахууд нь магадгүй хамгийн их ашиглагддаг газар зүйн лавлах эх сурвалжууд байх. Газарзүйн лавлах гэдэг нь голдуу газарзүйн нэрийн жагсаалт байдаг бөгөөд эдгээр нь нэг бол атlast багтаж байдаг эсвэл бие даасан тусгай ном болон хэвлэгдсэн байдаг. Хоёр төрлийн газарзүйн лавлах байдаг:

- Байршлын
- Тайлбарт

Байршлын газарзүйн лавлахууд ихэнх тохиолдолд ямар нэг байрлалын талаар маш нарийн мэдээлэл өгч чаддаг: атласын хуудас юмуу солбилцлын заалтаар эсвэл дэлхийн гадаргуу дээрх уртраг өргөрөгийн хэмжээсээр тухайн байрлалыг тодорхойлдог. Тайлбарт газарзүйн лавлахууд нь байршлын газарзүйн лавлахын адил байршлыг яг тодорхойлооос гадна нэмж тайлбар хийсэн байдаг. Нэмэлт хийсэн тайлбариуд нь тухайн газар нутгийн товч түүх, далайн түвшнээс ямар өндөрт оршдог, хүн ам, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл гэх мэт мэдээллүүдийг багтаасан байдаг.

Бараг бүх атлас нь газарзүйн нэрийн лавлахыг хавсралт маягаар хэрэглэдэг бөгөөд атlast багтсан бүх газруудыг энэ хавсралт нь багтаасан байдаг. Сул тал нь зөвхөн атlast багтсан мэдээллээр хязгаарлагдсанд байгаа юм. Атлас дахь газарзүйн нэрийн лавлах нь гол гол томоохон хот суурин газар, засаг захирагааны нэгжүүдийг хаана байрладгийг тогтооход чухал ач холбогдолтой. Хот суурингуудын байршлыг тогтооход ийм төрлийн газарзүйн нэрийн лавлах нь томхон хэмжээний дэлхийн атласуудтай харьцуулахад илүү нарийвчилсан мэдээлэл өгдөг учраас хэрэглэхэд тохиромжтой.

Номын сангугуудад өргөн хэрэглэгддэг байсан газарзүйн нэрийн лавлах бол "Колумбия-Липинкотын дэлхийн газарзүйн лавлах" юм. Энэ газарзүйн лавлах нь 130,000 нэрийн зүйлийг тогтоосон бөгөөд хамгийн сайн тайлбарт газарзүйн нэрийн лавлах гэгдэж байсан хэдий ч өнөөдөр түүнийг лавлах материал болгон ашиглахад хэтэрхий хуучирсан (1961 он) хэмээн тооцож байна. Өнөөдөр энэ тайлбарт газарзүйн лавлахын зайл өзэлсэн 160,000 зүйлийн жагсаалт бүхий Дэлхийн Колумбия газарзүйн лавлах шинэ З боть ном гарсан бөгөөд номын сангугуудад өргөнөөр хэрэглэгдэж байна. Хуучин газарзүйн лавлахтай харьцуулахад шинэ газарзүйн нэрийн лавлах нь хэмжээ болон ач холбогдлын хувьд хамаагүй илүү ба хуучин мэдээллүүдийг бүрэн шинэчлэж засварласан бөгөөд шинээр 25,000 гаруй нэр зүйлийг нэмэн оруулсан байна. Энэ тайлбарт газарзүйн нэрийн лавлахтай хэмжээ, хамарсан мэдээлэл болон маш олон газруудын талаар нарийвчилсан мэдээлэл өгдөг гэх мэт талууд дээр эн зэрэгцэх газарзүйн нэрийн лавлах одоогоор гараагүй байгаа юм. Гэхдээ номын сангийн ажилтнууд 1961 оны лавлахыг хэрэггүй гэж үзэн хаях хэрэггүй бөгөөд энэ нь түүхэн мэдээллийн хувьд үнэ цэнэтэй эх сурвалж байх болно.

Газар нутгийн талаар тайлбартай тодорхой мэдээлэл өгдөг газарзүйн өөр эх сурвалж бол Мерриам Вэбстериин Газарзүйн толь бичгийн З дахь хэвлэл бөгөөд өмнөхүүдтэйгээ харьцуулахад маш сайн шинэчлэгдсэн толь юм. Хэдийгээр энэ толийн хамарсан мэдээллийн хүрээ нь 50,000 орчим нэр зүйлээр хязгаарлагдаж буй хэдий ч АНУ-ын номын сангугуудын хамгийн их худалдан авдаг бүтээлүүдийн нэг болоод байна. Энэ толь бичиг нь улсын болоод олон улсын хил хязгаар, хот суурин, физик газарзүйн онцлогууд (уул,

ус, зам г.м), түүнчлэн үндэсний цэцэрлэгт хүрээлэнгүүдийг тусгасан 250 гаруй газрын зургуудыг багтааснаараа ач холбогдолтой бүтээл болж чадсан юм. Уг толь нь АНУ-ын болон бусад томоохон улсуудын засаг захиргааны нэгжийн хуваарилалтыг багтаасан байdag нь жижгэвтэр номын сангийн хувьд дэлхийн газарзүйн нэрийн лавлах болгон ашиглахад тохиромжтой.

Хамгийн сүүлийн үеийн үнэ цэнэтэйд тооцогдох газарзүйн нэрийн лавлах бол АНУ-ын Геологийн Судалгааны Төвөөс гаргасан *АНУ-ын үндэсний газарзүйн нэрийн лавлах* юм. Энэ нь цуврал бүтээл бөгөөд бүрэн хэмжээгээрээ дууссан тохиолдолд Америкийн муж улс болон дээр нэг боть ном гарах бөгөөд мөн газар нутаг болон тухайн газар нутгийн байгалийн баялгийн талаар бас нэг юмуу хоёр боть ном гарах байх гэж урьдчилан яригдаж байна. Энэ газарзүйн нэрийн лавлах нь АНУ-ын Геологийн Судалгааны Төвөөс гаргаж байгаа мэргэжлийн судалгаа, бүтээлүүдийн нэг хэсэг бөгөөд боть болгон албан ёсны оноосон “1200” гэсэн дугаартай бөгөөд энэ дугаарын араас муж улсын нэрийг товчилсон хоёр үсгүүд ордог. Энэ цуврал бүтээлүүдийг депозитари номын сангийн хувьд салгаж авч болох ба бусад номын сангийн хувьд АНУ-ын Геологийн Судалгааны Төвөөс худалдан авч болох юм байна. 1990 онд гарсан *АНУ-ын Үндэсний газарзүйн нэрийн лавлах* гэсэн нэртэй нэг боть ном байdag бөгөөд өмнө хэвлэгдэн гарсан муж улсууд дээрх ботиуд дээр үндэслэгдэн хийгдсэн юм байна. Энэ товч газарзүйн нэрийн лавлахыг номын сангийн хэрэгцээнд байхад маш чухал гэж үздэг юм байна. Муж улсуудын тадаархи газарзүйн нэрийн лавлах ботиудыг Газарзүйн нэрийн Мэдээллийн Систем (ГНМС)-ийн багтааж буй мэдээлэл дээр үндэслэн гаргасан юм байна. АНУ-ын Газарзүйн нэрийн Зөвлөл (ГНЗ)-тэй хамтардаг энэ мэдээллийн сан нь АНУ-ын 2 сая орчим газарзүйн болон түүх соёлын газруудын мэдээллийг агуулж байdag. Үүнд: албан ёсны нэр, төрөл, өндөрлөгийн хэмжээ, хүн ам, тухайн газрын оршдог муж улс болон каунти (засаг захиргааны нэгж), уртраг ба өргөрөг, тухайн газрын 7,5 минутын зурагзүйн газрын зураг, газрын зургийг харж болох вэб хуудаснуудтай холбосон холбоос багтаж байна. Энэ мэдээллийн сан нь төрөл бүрийн газрын зураг болон нийтийн баримт бичгүүдэд орсон нэrsийг багтаасан байdag бөгөөд харин төмөр зам, гудамж талбай ба засмал замыг тусгаагүй байdag. Муж улс болгонд зориулан гаргасан газарзүйн нэрийн лавлахууд нь хэвлэгдэн гарсны дараагаар муж улсуудын газарзүйн мэдээллийг хамгийн тодорхой тусгаж өгсөн бүтээл болох нь гарцаагүй. Зөвхөн Индиана мужийг хамарсан боть л гэхэд 23,000 нэрийн зүйлийг багтааж байгаа бөгөөд дэлхийг бүхэлд нь хамарсан *Мерриам Вэбстериин ботиуд* 47,000 нэрийн зүйлийг багтаасан байdag гэж үзэхэд энэ нь ямар том хэмжээний лавлах болох нь харагдаж байгаа. Газарзүйн нэрийн мэдээллийн сан (ГНМС)-г вэб хуудсан дээрээс нь үзэж болно.

АНУ-ын Омни Газарзүйн нэрийн лавлах нь хэдий үнэтэй ч (1400\$) 1,5 сая газар нутгийн нэrsийг багтаасан 11 ботиос бүрдэг бүтээл юм. Эхний 9 ботид АНУ-ын бүс нутгийн тухай мэдээлэл орсон байх ба боть тус бүр нь (150\$)-ын үнэтэй байdag юм байна. 10-р боть номд улсын заалтуудыг оруулсан бол 11-р ботид нь бусад мэдээллүүдийн хавсралтуудыг оруулсан байна. Хэдийгээр *Газарзүйн нэрийн Мэдээллийн Систем* (ГНМС)-д байдаггүй мэдээллүүдийг багтаасан байdag ч энэ лавлахыг томоохон судалгааны номын сангийн хувьд л ашигладаг. Санал болгох хувилбар бол өөрсдийн муж улсуудын газарзүйн нэрийн лавлахыг худалдан авахад хангалттай. Харин улсын хэмжээгээр болон бусад мужуудын талаарх мэдээллийг бол *Газарзүйн нэрийн Мэдээллийн Систем* (ГНМС)-ийн вэб хуудсыг зөвшилцэн арай хямд үнээр ашиглах нь зөв болов уу.

Гадаадын орнуудын газарзүйн нэрийн гол лавлах бол АНУ-ын Газарзүйн нэрийн Зөвлөлөөс гаргасан гадаад орнуудын газарзүйн ботиудын цувралууд юм. АНУ-ын Газарзүйн эх сурвалж ботиудын адил эдгээр нь газарзүйн байршилыг

уртраг өргөрөгөөр тодорхойлсон газарзүйн нэрийн лавлах юм. Мөн гадаадын улс орнууд дахь газар нутгийн байршлыг тогтооход хамгийн сайн эх сурвалж болж чадна. Эдгээр ботиудын ихэнх нь номын сангруудад тараагдсан байдаг. Энэхүү мэдээллийн сан нь *National Imagery and Mapping agency GEonet names Server* вэб хуудаснаа байгаа болно.

Ренд Макнеллийн арилжааны атлас болоод зах зээлийн заавар нь муж улсуудын газрын зургуудаас гадна эдийн засгийн мэдээллүүдийг мөн агуулдаг. Олон жилийн турш энэ бүтээл нь АНУ-ын албан бус газарзүйн нэрийн лавлах гэж үзэгддэг байсан юм. Жил болгон шинэчлэгдэн гардаг бөгөөд 125,000 гаруй хот суурин болон хүн ам суурьшаагүй газар нутгуудыг энд багтаасан байдаг. Мөн хүн ам, өндөрлөг газар нутаг, шуудангийн код, агаарын тээвэр, төмөр зам болон бусад зүйлсийн талаар мэдээллүүд өгдөг.

Аялал жуулчлалын гарын авлага

Хэвлэлийн газруудын зүгээс өдрөөс өдөрт нэмэгдэж байгаа дотоодын болон олон улсын аялагч жуулчдын хэрэгцээг хангах оролдлогын үр дүн нь урьд байгаагүй хурдацтайгаар хэвлэгдэн гарч байгаа аялалын ном зохиолууд юм. Номын сангруудын хувьд эдгээр аялал жуулчлалын гарын авлага номуудаас сонголт хийх нь хэцүү байдаг байна. Өсч байгаа зах зээлийг ашиглан ижилхэн хуулбарласан бүтээлүүд ч их байх болсон. АНУ-ын уламжлалт жуулчлалын гол зах зээл нь Европ, Карибын тэнгис болон АНУ байсаар ирсэн бөгөөд харин одоо үед олон хэвлэлийн газрууд Зүүн Европ болон хуучин Зөвлөлт Холбоот Улсад зорчих аялагчдын тоо өрсөөсөө байх хэмээн эдгээр орнуудын талаар аялалын ном гаргах болсон.

Номын сангийн ажилтнууд жил бүрийн таван сард голдуу гардаг “7 хоног тутмын нийтлэгчид”-ийн аялал жуулчлалын ном зохиолуудын талаар гаргадаг жилийн дугаарыг үзэх хэрэгтэй. Энэ дугаар нь гадаадын болон орон нутгийн аялал жуулчлалын эх сурвалж материалыуд, тэдгээрийг гаргагч хэвлэлийн томоохон газрууд, тэдгээр газрууд ямар сэдвээр илүү дагнасан байдаг талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгдөг юм. Хавсралт зар сурталчилгааг сайн судлах нь сүүлийн үед гарсан аялал жуулчлалын номуудаас сонголт хийхэд туслах ач холбогдолтой байдаг.

Каролин Энтонийн гаргасан өгүүлэл нь аялал жуулчлалын ном зохиолыг маш сонирхолтой хэлбэрээр 4 бүлэгт хуваасан байдаг. Эхний бүлэг нь паспорт, зоогийн газар, зочид буудал, машин түрээслэх зэрэг олон сэдвийг хамарсан жил бүр гардаг Fodor Frommer ба Birnbaum бүтээл юм. Эдгээр аялал жуулчлалын гарын авлагуудын ихэнхийг орон нутгийн засаг захиргаанаас гаргадаг ба жил болгон шинэчлэгдэж байдаг бөгөөд зочид буудал, байрлаж болох газрууд, түүх соёлын болон байгалийн үзэсгэлэнт газруудын талаар хамгийн сүүлийн үеийн найдвартай мэдээллүүдийг өгдөг. Мөн одоо хэрэглэгдэж байгаа үнэ тарифуудын талаар ч мэдээллээр хангадаг. Хоёр дахь бүлэг нь Харвардын Оюутны Агентлагаас гаргасан “Let’s go”, Lonely planet-ийн гаргасан “Shoestring Guides” болон бизнес аялагчдад зориулсан гарын авлагууд бөгөөд эдгээр нь тодорхой групп аялагчдад эсвэл тодорхой төрлийн аялагчдад чиглэсэн байдаг. Эдгээр гарын авлагууд нь адал явдал хайж байгаа аялагч, зарим тодорхой группээр явж байгаа аялагчдад (оюутнуудын групп, хямд төсөвт багтаан явж байгаа аялагчдын групп г.м), бизнес аялалаар явж байгаа хүмүүс гэх мэтэд зориулагддаг. Гуравдугаар бүлэгт мэргэшсэн аялагч жуулчдад зориулсан гарын авлагууд багтаж байна. Үүнд: музей, сүм дуган болон жуулчдын сонирхлыг татсан түүх соёлын дурсгалт газруудын талаар бичсэн аялал жуулчлалын гарын авлагууд багтаж байна. Мөн энэ категорит орсон аялалын гарын авлагуудад “maverick”-bie даасан өөр

үзэл бодолтой хүмүүст зориулсан гарын авлага, ойн жимээр явах гарын авлага, skydiving-онгоцноос шүхрээр буух гэх мэтийн авлагууд багтдаг. Оюун санаандаа аялах эсвэл сониуч зангаа дараахад нь туслах зорилгоор тахир дутуу, явж чадахаа больсон тэрэгтэй хүмүүст зориулсан аялал жуулчлалын номын төрлүүд бас байдаг байна.

Таны бодож байгаа шиг, компьютерийн хэрэглээ нэмэгдсэн нь электрон аялал жуулчлалын гарын авлага номуудыг бий болгоход хүргэжээ. Маш олон төрлийн аялал жуулчлалын гарын авлагуудыг вэб хуудсаар үзэх боломжтой болсон бөгөөд заримаас нь нэрлэбэл *MapQuest* ба *Yahoo! Maps* зэрэг юм. Эдгээр сайтууд нь хэрэглэхэд ойлгомжтой амархан бөгөөд аялал төлөвлөх янз бурийн сонголтуудыг тодорхой хэлбэл: хамгийн хурднаар эсвэл хамгийн богино замаар явж зорьсон газраа хүрэхэд чинь, ямар замаар явбал байгалийн үзэсгэлэнтэй газруудаар дайран өнгөрөх бололцоотой вэ гэдгийг, зорьсон газарт чинь хүргэх дэлгэрэнгүй газрын зураг болон алхам бүрийг чинь заасан заавар өгөх, очих хотын чинь талаар мэдээлэл хүргэх гэх мэт олон сонголтыг хэрэглэгчдэд олгодог. Хараахан номын санггуудад өргөн хэрэглэгдэхгүй байгаа ч иймэрхүү програм хангамж болон мэдээллүүдийг энд дурдсан учир нь нэгдсэн улсын болон муж улсуудын засаг захирагааны байгууллагууд болон өөр олон төрлийн газарзүйн мэдээллийн санггуудаас электрон тоо мэдээллүүдийг ихээр нийлүүлдэг болсонтой холбоотой юм. Номын сан болон түүний ажилтнууд нь эдгээр мэдээ тоо баримтуудыг цааш улам баяжуулах, үр ашигтай хэрэглэхэд чухал үүрэгтэй бөгөөд ялангуяа газарзүйн мэдээллийн сүлжээ болон электрон газрын зургууд нь энэ тал дээр чухал үүрэг гүйцэтгэх нь гарцаагүй.

Газарзүйн бусад эх сурвалжууд

Газарзүйн нэмэлт лавлах эх сурвалж нь бусдын адил тоон ертөнц, вэб хуудас руу шилжин эрс өөрчлөгдэж байна. Аялал жуулчлалын эх сурвалжууд болох *MapQuest*, *Street atlas USA* болон *Yahoo Maps* зэрэг нь аль хэдийн олон ботиос номноос бүрдсэн хэвлэмэл газарзүйн лавлахуудын (Ренд Макнеллийн *Standard Highway Mileage Guide* г.м) байрыг эзлэх болсон байна. Өнөөдөр (<http://www.indo.com/distance>) вэб хуудсыг ашиглан дэлхий ертөнцийн аль ч 2 өнцгийн хоорондын зайн мэдээллийг авах боломжтой болсон. Маш их давтагддаг асуултуудын нэг бол "Хамгийн ойр орших ATM (бэлэн мөнгө авч болох машин) хаана байна?" гэсэн асуулт байдаг бөгөөд энэ асуултын хариуг (<http://www.visa.com/pd/atm/main.html>) -ээс авах боломжтой. Мөн шуудангийн кодын мэдээллийг шуудангийн үйлчилгээний газрын вэб хуудас (http://www.usps.gov/ncsc/lookups/lookup_ctystzip.html) -аас харах бололцоотой.

Одоо АНУ-ын Хүрээлэн буй орчныг хамгаалах Агентлагийн *Enviro Mapper* вэб сайтыг (<http://www.epa.gov/enviro/html/em/index.html>) ашиглан орон нутагт болж болзошгүй байгалийн аюул гамшигуудын талаар урьдчилан мэдэх боломжтой болсон. АНУ-ын Геологийн Судалгааны Төвийн үйл ажиллагааг сонирхож буй хүмүүс (<http://info.er.usgs.gov>) гэсэн вэб хуудаснаас мэдээлэл авч болох ба энэ сайт нь газрын зургийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгөхөөс гадна тоон мэдээллээр хангадаг хэд хэдэн программын талаар танилцуулна. 10 жилд нэг удаа явагддаг хүн амын тооллого болдог жил (2000 он) эхлэх гэж байгаатай холбогдон хүн амын тооллогын бүртгэлийн ач холбогдол нэмэгдэж байна. Хүн амын тооллогын статистик мэдээг (<http://www.census.gov>) вэб сайтаар үзэж болох ба хүн амын тооллогын мэдээнээс гадна тодорхой газарзүйн мэдээлэл авч болох боломжтой юм байна.

1990 оны хүн амын бүртгэлийн мэдээ баримтыг багтаасан *Census CD+Maps* гэсэн шинэ бүтээгдэхүүнийг *GeoLytics*-ээс гаргасан. Энэ бүтээгдэхүүн нь хүн

амын тооллого, газарзүйн хил хязгаар, маш энгийн газрын зургийн програмыг багтаасан нэг л СД юм. Нэг л СД боловч энэ нь АНУ-ын хүн ам, байр орон сууц, эдийн засгийн талаар хамгийн дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгч чадах төгс эх сурвалж юм. Мөн хүн ам тэдгээрийн нас хүйсийн талаар 1990 оны тооллогоны үр дүнгээс гадна хүн амын өсөлтийн талаар хийсэн таамаглалууд багтдаг. Census CD+Maps нь ашиглахад хялбар форматтай, үнэлж баршгүй чухал мэдээллээр хангадаг номын сангрууд худалдан авч чадахуйц харьцангуй гайгүй үнэлэгдсэн (1990 онд 500\$) бүтээл юм.

Шинэ мэдээллийн сангруудын өөр нэг хувилбарыг ESRI-ийн вэб сайтаас (<http://www.esri.com/data/online/index.html>) үзэж болно. Энэ сайт нь арилжааны байгууллагуудаас гаргаж буй мэдээллүүдийг ESRI GIS-ийн бүтээгдэхүүнтэй холбон харуулдаг. Техасын их сургууль дахь Perry Castaneda газрын зургийн номын сан нь засгийн газрын эх сурвалж газрын зургуудын цуглуулгыг (http://www.lib.utexas.edu/Libs/PCL/Map_collection.html) вэб хуудсаар хэрэглэгчидээ хүргэж байгаа. Энэ сайт нь дэлхий дахинд болж буй үйл явдлуудыг мэдээлдэг ба одоо болж буй хямралд зориулсан газрын зургуудыг үзүүлдэг. Хамгийн дэлгэрэнгүй вэб сайтуудын нэг бол Мэт Розенбергийн Guide to Geography (<http://geography.about.com/science/geography>) юм. Энэ вэб сайт нь бусад сайт руу холбогдох линкүүдтэй ба байнга шинэчлэгдэн өөрчлөгдөж байдаг. Энэ вэб сайтын "In the Spotlight" гэсэн хэсэгт дэлхийн хямрал зорчилтэй бус нутгийг харуулж, энэ бус нутгийн газрын зургийг үзүүлэх, газарзүйн мэдээлэл өгчих сайт руу холбож өгдөг.

Гадаад орнуудын талаар бичсэн чухал мэдээллийн эх сурвалж нь АНУ-ын төрийн департаментээс гаргасан *Background Notes* юм. Энэ бүтээлд орсон орнуудын эдийн засаг, улс төр, засгийн газар, соёл, газарзүй, түүхийн талаар товч бөгөөд тодорхой мэдээлэл өгсөн байдаг. Мөн тухайн улс орнуудын хотууд, гол мөрөн, төмөр зам, засмал зам, нисэх буудлыг харуулсан жижиг хэмжээний газрын зургийг /фото хуулбар хийхэд хялбар/ оруулсан байна. Энэ цуврал бүтээл нь ойролцоогоор 170 орчим гарчигийг хамарсан бөгөөд хэдэн жил болоод байнга шинэчлэгдэж байдаг юм байна. Энэ бүтээлийг АНУ-ын төрийн департаментын вэб сайтаас үзэх боломжтой. Гэхдээ чухал газрын зургуудыг вэб сайт дээр үзүүлдэггүй юм байна.

Газарзүйн толь бичгүүд аль ч лавлагааны фондод ашиглагдаж байдаг. Газарзүйн салбарт хэрэглэгддэг мэргэжлийн хэллэг ойлголтууд стандарт толь бичигт байдаггүй. Аудри Кларкийн *Gazarpzyn Longman* толь бичигт физик газарзүйн болон хүн амын газарзүйн ойлголтуудыг тайлбарласан байдаг бөгөөд тухайлбал bathymetric, gobolala, portulano, zymogenous зэрэг үгнүүд нь ямар утгатай ойлголт болох талаар тодорхойлолтууд өгсөн байдаг. Үүнтэй адил *Weather Almanac* нь АНУ-ын цаг агаар, уур амьсгалын талаар мэдээллээр хангадаг. Энэ боть нь газрын зураг болон статистикийн судалгааг ашиглан цаг агаарын мэдээллээр хангадаг. *Almanac botoid* АНУ-д болдог хүчтэй шуурга болон цаг агаарын бусад гамшигт үзэгдлүүд, эрүүл мэнд болон цаг агаарын холбоо, агаарын бохирдол, рекорд тогтоосон цаг агаарын үзэгдлүүд, дэлхий дахин дахь цаг агаар болон Америкийн 108 хотын цаг агаарын талаар нарийвчилсан мэдээлэл гаргадаг. Цаг агаарын талаар нэмэлт мэдээллийг мен олон төрлийн вэб сайтаас тухайлбал: *The weather channel-aas* авах бололцоотой.

Газарзүйн мэдээллийн өөр чухал эх сурвалж бол *MAPS-L server* юм. *MAPS-L* нь бусад олон эх сурвалжуудын адил газарзүйн тодорхой бус нутгийн тухай, тэдгээрийн газрын зургуудын талаар экспертийн мэдээллийг хүргэдэг. Ач холбогдол нь электрон харилцаа холбоогоор дамжуулан үнэ цэнэтэй мэдээллийг энэ server-ийн гишүүн орнууд дахь номын сангрууд хоорондоо солилцож байдаг. Салбар гишүүд нь янз бүрийн улс оронд байх том жижиг номын сангрууд байдаг.

Дараах хаягаар орж Listserv@uga.cc.edu: MAPS-L server-ийн үйлчилгээг хэрэглэх боломжтой. Гэхдээ *SUBFIRSTNAME LASTNAME* гэсэн мэдээллийг өгөх хэрэгтэй.

ХАЙХ СТРАТЕГИ

Газарзүйн эх сурвалжууд газарзүйн байршлын талаар асуулт тавигдах үед гарч ирж байдаг. Асуултууд нь “Вильнюс хаана байдгийг мэдмээр байна” гэх юмуу эсвэл “Бетховений төрсөн газрыг харуулсан газрын зураг авмаар байна?” гэх мэтийн энгийн асуултууд байдаг. Гэхдээ зарим асуултууд тухайлбал: цөмийн зэвсгийн болон атомын цахилгаан станцуудын радио идэвхит бодисын үлдэгдлийг хаана хаядаг вэ гэсэн асуултууд шиг хэцүү асуулт байж болно. Энэ хоёр асуулт нь газрын зураг болон бусад эх сурвалж шаардсан асуулт бөгөөд жижиг номын сангруудаас амархан хариултыг нь олж болох талтай. Учир нь жижиг номын сангруудад газрын зургууд болон бусад судалгааны эх сурвалж материалыудыг нэг бүлэг болгон нэг дор байрлуулсан байдаг. Лавлагааны мэдээлэл өгөх номын санчид газрын зургийн талаар наад захын мэдлэгтэй байх шаардлагатай байдаг үүнд: газрын зургийн масштаб болон төсөл зургийн талаар, эдгээр нь ерөнхий болон түүхийн атласууд дээр хэрхэн тусгагдсан байдгийг сайтар ойлгосон байх нь чухал. Энэ мэдлэг нь номын санчдад газрын зураг дээрх таних тэмдгүүдийг юу гэж байгааг ойлгох гэж цаг, хүч зарахгүйгээр хэрэгтэй мэдээллээ олж авахад нь тус болж байдаг.

Газрын зургийн лавлагаан дээр ажиллаж байгаа номын сангийн ажилтнууд нь газрын зураг хэрэглэгчидтэй ярилцлага хийх шаардлагатай байдаг. Ихэнх газрын зураг хэрэглэгчид нь газрын зургийн эх сурвалжийн талаар ямар ч мэдлэгүй байдаг ба тийм болохоор өөрсдөд нь нарийвчилсан мэдээлэлтэй тодорхой газар нутгийн газрын зураг хэрэгтэй байхад их хэмжээний газар нутгийг хамарсан ерөнхий газрын зургийг асуух нь олонтаа байдаг. Жишээ нь: Номын сангийн хэрэглэгч болох генеалогист /уг гарлын судлаач/ мэргэжлийн хүн номын санчаас Герман улсын газрын зургийг асууж болно. Үнэндээ энэ хэрэглэгчид Германы Хановер хотын газрын зураг хэрэгтэй байсан гэх мэт. Номын сангийн хэрэглэгчид голдуу ерөнхий газрын зургийн тухай асуудаг учир нь тэд номын сангийн материал, эх сурвалжуудын талаар мэдлэгүй байдагтай холбоотой. Нөгөөтэйгүүр номын сангийн ажилтан маань яг юунд хэрэглэх гэж байгааг нь нарийвчлан асуудаггүйтэй мөн холбоотой. Номын сангийн хэрэглэгчидтэй ярилцсанаар асуудлыг тодорхой дөхөмтэй болгож ингэснээр тохирсон газрын зургийг олж өгдөг. Мөн хэрэглэгчид нь атлас дээрээс тодорхой газар нутгийн нэрийг олж чадахгүй үед номын сангийн ажилтнууд ч мөн адил олж чадахгүй гээд бодчихдог. Хэрэв номын санчаас асууж ярилцсан бол тэр тухайн газрыг газарзүйн нэрийн лавлахаас харж өгөх магадлалтай юм.

Жижиг бус нутгийн талаарх асуултанд хариу авахад томоохон бус нутгийн газрын зургийг ашиглаж болно гэсэн ойлголтыг ихэнх газрын зураг хэрэглэгчид хүлээн зөвшөөрөх ёстай. Энэ нь ялангуяа гадаадын улс орнуудын дэлгэрэнгүй газрын зургийн фондгүй номын санд хамаатай маш чухал асуудал юм. Жишээ нь: Венесуел улсын Angel Falls гэдэг нутгийн байршлыг асуусан гэж үзье. Номын сангийн фондод Венесуелийн газрын зураг байхгүй байлаа ч Өмнөд Америкийн хойд хэсгийн газрын зураг юмуу эсвэл энэ тивийн газрын зургийг ашиглан зөв байрлалыг тогтоох боломжтой. Мөн хэрэглэгчид тодорхой сонирхсон улсынх нь жижиг хэмжээний газрын зураг хэрэгтэй үед энэ нь хананд хадахаар том хэмжээтэй байж болно. Дахин хэлэхэд дээрх жишээний адилаар Өмнөд Америкийн газрын зураг нь Венесуелийн газрын зургийг хүссэн жижиг хэмжээтэйгээр харуулах боломжтой байдаг.

“Слайдан масштаб” (*sliding-scale*)-ын тухай ойлголт газарзүйн лавлах асуултууд гарч ирэх үед хэрэглэгддэг. Номын санчид газрын зураг хэрэглэгчидтэй лавлагааны ярилцлага хийснээр ямар төрлийн газрын зураг хэрэгтэй болохыг тогтоож өгдөг. Жишээ нь: хэрэглэгч Европын төмөр замын газрын зургийг асуусан гэж үзье. Номын санд уг газрын зураг байгаа хэдий ч номын санч тухайн хэрэглэгчидтэй ярилцсанаар уг хэрэглэгчид Германы төмөр замын газрын зураг хэрэгтэй болохыг тогтоож болно. Цааш үргэлжлүүлэн ярилцсанаар уг хэрэглэгчид үнэндээ бол Берлин хотын метроны газрын зураг хэрэгтэй болохыг тогтоож авах гэх мэт. Хэрэглэгчидтэй ярилцаа явцдаа фондод байгаа газрын зургуудаас аль нь тохиromжтой болохыг толгойдоо санаж байх шаардлагатай байдаг. Хэрэглэгчид нь номын санд тодорхой асуулттай хүрч ирдэггүй, тиймээс ч номын санч асуултыг нь тодорхой болгож ямар эх сурвалж тухайн хэрэглэгчид хэрэгтэйг тогтоож өгөх ёстой байдаг.

Өнөөдөр зураг зүйн лавлагааны үйлчилгээнд интернэт дэх мэдээллийн эх сурвалжуудыг мөн ашиглах хэрэгтэй бөгөөд Вэб дэх газрын зургуудыг хайж олох чадвартай байх хэрэгтэй. *Odden's Bookmarks*-ийг ашиглан номын сангийн ажилтнууд нь хэрэглэгчийн тавьсан асуултын дагуу түүхийн болон одоо үеийн газрын зургууд, газрын зургийн төрөлжсөн номын сангрууд, онлайн атласууд, онлайн газрын зургийн лавлахыг хайж олох бололцоотой юм. Жишээ нь: *Odden's* нь Атланта хотоос Цурих хүртэлх зайд хамарсан түүхийн атласуудыг олоход нарийвчилбал: хэрэглэгчдэд Атланта дахь түүхийн төмөр замын дугуй байшингуудын болон Бостон дахь бейсболын талбайн байрлалыг тодорхойлоход тус болох газрын зургийг хайхад тус болдог. Дээрх жишээн дээрх хайж байгаа газрын зураг нь Конгрессийн Номын сангийн *Panoramic Maps 1847-1929* юм. Мөн түүхэн газруудыг дараах вэб сайтаас (<http://lcweb2.loc.gov/ammem/pmhtm/panhome.html>) харж болох болоцоотой.

Ишлэл 19.2

Хайх стратеги: Обервейзийн газрын зураг

Нэг өдөр номын санд өөрийнхөө гэр бүлийнхээ гарал, түүхийг судалж байгаа Германы газрын зураг асуусан эмэгтэй орж ирсэн. Номын санч уг хэрэглэгчтэй товчхон ярилцсаны дараагаар тэр эмэгтэйд үнэндээ бол Германы Обервейз хотын зураг хэрэгтэй болохыг тогтоосон. Дэлхийн *Times Atlas*-ын газарзүйн нэрийн лавлахаас хайсан боловч уг хот жагсаалтанд нь байсангүй. Дараагаар нь номын санч Колумбия газарзүйн нэрийн лавлах болон Мерриам Вэбстериин Газарзүйн толь бичгээс хайсан боловч амжилтанд хурсэнгүй. Эндээс Обервейз нь жижигхэн тосгон бөгөөд илүү нарийвчилсан мэдээлэлтэй газарзүйн нэрийн лавлах хэрэгтэй болохыг тогтоосон. Ийм нарийвчилсан мэдээлэлтэй газарзүйн нэрийн лавлах нь зөвхөн томоохон судалгааны номын сангруудад байдаг юм байна. Аз болоход номын санд уг лавлах байсан бөгөөд Обервейз нь *Mullers Grosses Deutches Ortsbuch* гэдэг газар байрладаг болохыг тогтоосон. Мөн уг тосгоны талаар бичсэн товч тайлбар ч олдсон байна. Мөн бас нэг эх сурвалж олдсон нь: Баруун Германы газарзүйн нэрийн лавлах болон газрын зургууд-ийн 2-р боть ном юм. Энд Обервейз-ийн байршилыг уртраг өргөрөгөөр нь тодорхойлсноос гадна уг тосгоны газрын зургийн дугаарыг өгсөн. Уг дугаараар хэрэглэгч 1:25,000 масштабтай нарийвчилсан газрын зургаас уг тосгоны талаар тодорхой мэдээлэл авч болох бололцоотой болсон. Хэрэглэгч маань өөрийн гэр бүлийнхийнхээ төрсөн газрын байршилыг олж чадсанаар барахгүй хэрэгтэй өөр мэдээллүүдийг ч олж авч чадсан байна

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Mark Monmonier and George A. Schnell, Map Appreciation (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1988), 15-25
2. David A. Cobb, "Development a Small Geographical Library with Special Emphasis on Indiana," Focus on Indiana Libraries 26 (Fall 1972): 114-20
3. American Library Association, Map & Geography Round Table, base line, 1980-. Six times per year
4. Prudence S. Adler and Donna P. Koepp, "Association of Research Libraries Geographic Information systems Literacy project," Meridian 7 (1982): 45-46
5. Carolyn Anthony, "The World in the '90s," Publishers Weekly 237 (January 19, 1990): 20-30

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

Anderson, Ewan W. An Atlas of World Political Flashpoints. London: Pinter Reference, 1993. 243p.

ArcView GIS. [CD-ROM]. Redlands, Calif.: Environmental Systems Resource Research Institute, 1999

Atlas of North America: Space-Age Portrait of a Continent. Washington, D.C.: National Geographic Society, 1985. 254p.

Atlas of Christian Church. Edited by Henry Chadwick and G.R. Evans. New York: Facts on File, 1987. 240p.

Atlas of the World. 7th ed. New York: Oxford University Press, 1999. 304 p.

Background Notes. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1954-. Irregular.
Also available: http://www.state.gov/www/background_notes/index.html.

Boustani, rafic, and Philippe Fargues. The Atlas of the Arab World. New York: Facts on File, 1991. 144p.

Census CD+Maps. [CD-ROM]. East Brunswick, N.J.: GeoLytics, 1999

Centennia. [diskette]. Chicago: Clockwork Software, 1993.

Chaliand, Gerard, and Jean-Pierre Rageau. Strategic Atlas. 3d ed. New York: HarperCollins, 1992. 223p.

Clark, Audrey N. Longman Dictionary of Geography, Human and Physical. Essex, England: Longman, 1985. 724p.

The Columbia Gazetteer of the World. 3 vols. New York: Columbia University Press, 1998

Crowder, Michael. Historical Atlas of Africa. Essex, England: Longman, 1985. 156p.

Gazetteer to AMS 1:25,000 Maps of West Germany. 3 vols. Washington, D.C.: U.S. Army Map Service, 1954.

- Geographic Names Information System. Available: <http://mapping.usgs.gov/www/gnis>.
- Gilbert, Martin. *Atlas of the Holocaust*. New York: Pergamon Press, 1993. 282p.
- Guide to U.S. Map Resources. 2d ed. Compiled by David A. Cobb. Chicago: American Library Association, 1990. 495p.
- Hammond Atlas of the World. 2d ed. Maplewood, N.J.: Hammond, Inc., 1998. 312p.
- Hanson, Gerald T. *Historical Atlas of Arkansas*. Norman, Okla.: University of Oklahoma Press, 1989. 142p.
- Historical Atlas of Massachusetts. Edited by Richard Wilkie and Jack Tager. Amherst: University of Massachusetts Press, 1991. 251p.
- Historical Atlas of the United States. Rev. Ed. Washington, D.C.: National Geographic Society, 1988. 289p.
- Inventory of world Topographic Mapping. Edited by Rolf Bohme. 3 vols. London: Elsevier, 1989-1993
- Keegan, John, and Andrew Wheatcroft. *Zones of Conflict: An Atlas of Future Wars*. New York: Simon & Schuster, 1986. 158p.
- Lange, Nicholas de. *Atlas of the Jewish World*. Oxford: Phaidon, 1984. 240p.
- MacKay, Angus. *Atlas of Mediaval Europe*. New York: Routledge, 1997. 271p.
- MapInfo. [CD-ROM]. Troy, N.Y.: MapInfo Corporation, 1997.
- Mapquest. Available. <http://www.mapquest.com>
- Martis, Kenneth C. *The Historical Atlas of Political Parties in the United States Congress, 1789-1989*. New York: Macmillan, 1989. 518p.
- Mattson, Mark T. *Atlas of the 1990 Census*. New York: Macmillan, 1992. 168p.
- Merriam-Webster's Geographical Dictionary. 3d ed. Springfield, Mass.: Merriam-Webster, 1997. 1361p.
- Microsoft Encarta Interactive World Atlas. [CD-ROM]. Redmond, Wash.: Microsoft, 2000
- Moore, Patrick. *Atlas of the Universe*. New York: Cambridge University Press, 1998. 288p.
- Muller, Fredrich. *Mullers Grosses Deutsches Ortsbuch...* Wuppertal, Germany: Post- und Ortsbuchverlag, 1996/97. 1266p.
- National Atlas of Canada. 5th ed. Ottawa, Ont.: Canada Geographical Services Division, 1987-. Also available: <http://atlas.gc.ca/english>
- The National Atlas of the United States of America. Washington, D.C.: U.S. Geological Survey, 1970. 417p. Updates available: <http://www.nationalatlas.gov>
- The National Gazetteer of the United States of America. Washington, D.C.: Geological Survey, 1982-. (USGS Professional Paper 1200).
- The National Gazetteer of the United States of America, Concise 1990. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1990. 526p. (USGS Professional Paper 1200-US).

National Geographic Road Atlas. Mountville, Pa.: MapQuest.com in association with National Geographic Maps and Melcher Media, 1998-. Annual.

National Imagery and Mapping Agency GEOnet Names Server. Available: <http://164.214.2.59/gns/html/index.html>

The New International Atlas. 25th anniversary ed. Chicago: Rand McNally, 1996. 1200p.

Nunavut Atlas. Edited by Rick Riewe. Edmonton, Alb.: Canadian Circumpolar Institute, 1992. 259p.

Oddens' Bookmarks. Available: <http://oddens.geog.uu.nl/index.html>

Omni Gazetteer of the United States of America. Edited by Frank R. Abate. 11 vols. Detroit, Mich.:Omnigraphics, 1991

Pogonowski, Iwo. Poland, A Historical Atlas. New York: Hippocrene Books, 1987. 321p.

Rand McNally Commercial Atlas and Marketing Guide. Chicago: rand McNally, 1876-. Annual.

Rand McNally Road Atlas. Chicago: Rand McNally, 1926-. Annual

Robinson, Francis. Atlas of the Islamic World since 1500. New York: Facts on File, 1982.238p.

Smith, Dan. The State of the World Atlas. 6th ed. London: Penguin, 1999. 144p.

Street Atlas USA. [CD-ROM Version 8.0]. Yarmouth, Maine: DeLorme, 1999

The Times Atlas of the Second World War. Edited by John Keegan. New York: Harper & Row, 1989. 254p.

The Times Atlas of the World. 10th ed. with revisions. London: Times Books, 1999. 220p.

The Times Atlas of World History. 4th ed. Edited by Geoffrey parker. London: Times Books, 1993.360p.

Topo USA. [CD-ROM Version 2.0], Yarmouth, Maine: Delorme, 1999.

Yahoo! Maps. Available: <http://maps.yahoo.com>.

НЭМЭЛТ ҮНШИХ МАТЕРИАЛ

American Library, Association, Map & Geography Round Table. base line. 1980 ..

Энэ нь зурагзүйн эх сурвалж материалыдаас гадна, газрын зураг болон газарзүйн номын санчидтай холбоотой хэвлэл нийтлэлүүд, уулзалт, засгийн газрын үйл ажиллагааны талаар хамгийн сүүлийн үеийн мэдээлэл өгдөг.

Buisseret, David, ed. From Sea Charts to Satellite Images: Interpreting North American History through Maps. Chicago: University of Chicago Press, 1990. 324p.

Энэ нь түүхийн судалгаа хийхэд зурагзүйн эх сурвалжийг хэрхэн ашиглах талаар анхан шатны мэдлэг олгохоос гадна АНУ-д өргөн хэрэглэгддэг төрөл бүрийн газрын зургуудыг тайлбарласан олон тооны өгүүллэгүүдийг багтаадаг.

Cobb, David A. "Reference Service and Map Librarianship." RQ 24 (1984): 204-9.

Кобб нь уг бүтээлдээ газарзүйн эх сурвалж материалын талаараа ижил төстэй болохыг тодорхой тайлбарлан харуулжээ.

Larsgaard, Mary Lynette. *Map Librarianship: An Introduction*. 3d ed. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1998. 487p.

Уг бүтээл нь газарзүйн эх сурвалжууд материалын талаар, мөн газарзүйн эх сурвалжийн цуглуулгыг баяжуулах, яаж каталоги хийх, газрын зургуудыг яаж яаж халгалах талаар маш дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгсөн байдаг. Хавсралт материалын туслах зорилготой байдаг.

Monmonier, Mark and George A. Schnell. *Map Appreciation*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1988. 431p.

2 газар зүйч уг бүтээлийг гаргасан. Энэ бүтээл нь төрөл бүрийн газрын зургуудын (улс төрийн газрын зураг, хүн амын газрын зураг, компьютерийн газрын зураг гэх мэт) талаар маш сайн тайлбар өгдөг байдаг.

Seavey, Charles A. "Map Collection Development Planning: Mapkeeper and Library Administrator Working Together Can Tailor a Rational Acquisition Policy." *Information Bulletin* (Western Association of Map Libraries) 15 (1984): 268-79

Газар зүйн эх сурвалж материалын цуглуулгын бодлого боловсруулахад энэ ном хамгийн сайн эх сурвалж болж чадна.

Special Libraries Association, Geography and Map Division. Bulletin. 1947-.

Энэ бүтээл нь судалгаа хийхэд учирдаг бэрхшээлүүд болон техникийн үйлчилгээ, газарзүйн эх сурвалж материалын талаарх өгүүлэгүүдийг багтаасан бүтээлюм.

Western Association of Map Libraries. Information Bulletin. 1969-.

Шинээр гарсан газрын зураг, атлас болон холбогдох хэвлэл, нийтлэлүүдийн тухай өгүүллэг, зарлал мэдээллийг нийтэлдэг сэтгүүл юм.

Wood Dennis. *The Power of Maps*. New York: Guilford Press, 1992. 248p.

Зохиогч газар зүйн уламжлалт санаануудыг шүүмжилж, газрын зураг нь харилцааны хэрэгсэл юм гэсэн өөрийн санааг дэвшүүлсэн байна.

НОМЗҮЙН ЭХ СУРВАЛЖУУД

Кэрол Бэйтс Пэнка

АШИГЛАЛТ БА ШИНЖ ЧАНАР

Номын санч болон судлаачдын хувьд номзүйн эх сурвалжийн талаарх мэдлэг зайлшгүй чухал. Номзүйг маш олон төрлийн асуултанд хариулах, цаашилбал төрөл бүрийн сэдвээр судалгаа хийхэд ашиглаж болох эх үүсвэрүүдийг олоход хэрэглэдэг. Иргэний дайны талаар судалгаа хийж байгаа түүхч нь тариаланчдын амьдралын талаар тодорхой мэдлэгтэй болохын тулд тухайн цаг үеийн Өмнөдийн эмэгтэйчүүдийн бичсэн романыг олж уншихыг хүсч байж болно. Сургуулийн номын санч сурагчдын сонирхолд нийцүүлэн үлэг гүрвэлийн тухай номоор фондоо баяжуулахыг хүсч байж болох юм. Номын сангийн хэрэглэгч анх Германд эх хувь нь хэвлэгдсэн зохиолын хамгийн сайн орчуулгыг олж уншихыг хүсч байж болно. Эдгээр бүх тохиолдолд номзүйн эх сурвалжийг ашиглаж хүссэн үр дүндээ хүрч болно.

Бурэн бус, алдаатай, тодорхойгүй мэдээллийг баталгаажуулах бэрхшээлтэй асуудал лавлагааны номын санчид тулгардаг. Хэрэглэгч номын сангаас тодорхой нэг ном олохыг хүссэн үед номын санч нь дараах зүйлийг тодорхойлох шаардлагатай болдог. Үүнд:

1. Хэрэглэгчийн хайж байгаа ном номын санд байгаа үгүй юу гэдгийг харж өгөх?
2. Номын санд байхгүй тохиолдолд хэрэглэгч үнэхээр байдаг ном хайж байна уу? Үг ном үнэхээр хэвлэгдсэн үү?
3. Хэрэглэгчийн өгч байгаа мэдээлэл бүрэн үү эсвэл зарим хэсэг нь л зөв үү? Жишээлбэл: зохиогчийн нэрийн үсгийг алдаатай хэлж байж болно.
4. Мэдээлэлбуруу тохиолдолд хэрэглэгч мэдээллээ хэвлэмэлэх сурвалжаас авсан уу эсвэл амаар мэдээллийг авсныг тогтоох шаардлагатай.

Номын санч мэдээллийг зөв хэлбэрт оруулах эсвэл тухайн мэдээллийг үнэн болохыг баталгаажуулахын аль нэгийг нь сонгох хэрэгтэй болдог. Номын санд энэ ном байгаа юу гэсэн энгийн асуулт нь нилээд үр ухаан шаардсан яггүй асуулт болон хувирч болох юм.

“Номзүй хэмээх нэр томъёог хоёр янзаар тодорхойлж болно. Номзүй нь өөрөө үйл явц бөгөөд үйл явцын үр дүн нь номзүй байдаг.”¹ Номзүйг үндсэн 2 булэгт хуваадаг. *Бүртгэн мэдээлэх* (төрөл ангийн байрлалтай) *номзүй* (*enumerative or systematic*)-д ном болон бусад бүтээлийн жагсаалтууд хамаардаг. Хэд хэдэн дэд төрлөөс бүрдсэн 2 дахь булэг номзүй нь номыг биет объект талаас нь судалдаг.

Зарим үед номзүйн З дахь төрөл нь номын соёлын ач холбогдлыг тодорхойлдог. Энэ бүлэгт бүртгэн мэдээлэх номзүйн талаар голчлон тайлбарлана.

Хэвлэмэл бүтээлийн хувьд бүртгэн мэдээлэх номзүй нь зохиогч, сэдэв зүйл, хэвлэгдсэн газар, он, хэвлэлийн газар гэх мэт энгийн зохион байгуулалттайгаар бүртгэгдсэн бүтээлийн жагсаалт юм. Жагсаалтыг ихэнхдээ цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байрлуулсан байдаг. Мөн зүйлчилсэн ангиллын схем болох Дьюигийн аравтын ангиллыг ч ашигласан байдаг. Хоёр дахь байрлуулах аргыг хэрэглэх нь түгээмэл байдаг. Эрнест Хэмингуэйн бүтээлийн номзүйг үндсэн арга болох зохиогчийн бүтээлийн нэрээр жагсаахаас гадна бүтээлийн хэвлэгдсэн оноор жагсааж болохыг 2 дахь аргаар ангилах гэж нэрлэдэг. Эхний болон 2 дахь дараалалд хамрагдаагүй зүйлсийг үндсэн жагсаалтын хэлхээст багтаадаг. Эрнест Хэмингуэйн номзүйд уг бүтээлийг хэвлэлийн газрын хэлхээсээс гадна богино өгүүллэг, роман гэх мэт уран зохиолын төрлийн хэлхээсийг хамруулж болох жишигээтэй. Сүүлийн үед ихэнх номзүйн хэвлэмэл эх сурвалжийг электрон мэдээллийн сангаас авч хэвлэх боломжтой болсон бөгөөд хэвлэмэл болон электрон аль аль форматаар нь худалддаг болжээ. Энэ хоёр формат нь агуулгын хувьд адил эсвэл өөр ч байж болно.

Электрон нөөц нь хэвлэмэл эх сурвалжаасаа ялгаатай бөгөөд зарим тохиолдолд хэвлэмэл эх үүсвэрээсээ ч илүү давуу талтай байдаг. Хэрэглэгчдэд үл үзэгдэх электрон мэдээллийн сангийн дотоод файлын бүтэц нь тухайн мэдээллийг мэдээллийн санд оруулсан он сар, өдөр дээр үндэслэсэн байдаг. Мэдээллийг анх мэдээллийн санд оруулахдаа дансны дугаар өгсөн байдаг бөгөөд уг дугаараар мэдээллийг таньдаг. Номзүйн бүртгэлийн ихэнх талбар, элементийг тулхүүр уг, хэллэгээр хайх боломжтой байдаг. “ба, эсвэл, үгүй г.м Boolean операторыг ашиглаж байгаа мэдээлэл дээрээ үндэслэн илүү нарийвчилсан хайлт хийх боломжтой. Бусад командууд хайлтыг хэвлэгдсэн он, хэвлэлийн газар, формат, хэл гэх мэт хүчин зүйлсийн хүрээнд хязгаарлагдмал болгодог. Мэдээллийн сангийн хүчин чадлаас хамаарч, цагаачлалын сэдвээр Канадад 1980–аад оны үед хэвлэгдсэн бүх номын хайлтыг түргэн, хялбар хийж болно. Уг мэдээллийг хэвлэмэл эх сурвалжаас хайхаад цаг их шаардсан хэцүү ажил болох бөгөөд олон эх сурвалжид нэг зэрэг хайлт хийх бололцоо байхгүйгээс олж чадахгүй ч байх тохиолдол байдаг. Компьютерээр хийх хайлтыг зохиогчоор нь, номын нэрээр нь, цаг хугацааны байдлаар болон өөр бусад олон байдлаар хийж хэвлэж болно. Компьютерийн хайлтаас татах авсан хайлтын мэдээлэл нь мэдээллийн сантай адил хэмжээнд эх үүсвэр болж чаддаг.

Электрон мэдээллийн сан нь хэрэглэгч болон эмхтгэгчдэд өөрийн давуу байдлаа батлан харуулж чадсан. Хэрэглэгчдийн хувьд электрон мэдээллийн сан нь хэрэглэхэд амархан, тодорхой, нарийвчилсан үр дүн гаргадаг. Эмхтгэгчдийн хувьд электрон каталогийн давуу тал нь нэмэлт, өөрчлөлт засвар хийж болдог, байрлалын тэмдэг оруулж болдог, хямд төсөр зардал багатайгаар дахин өөрчилж болдогт байдаг.

Номзүйн хяналтын онолын талаар 4-р бүлэгт бүрэн тайлбарласан болно. Энэ бүлэгт номзүй судлалын үзэл баримтлалын талаар тайлбарлах болно. Номзүйн хяналтын үйл явц нь мэдээлэлд хандах хоёр өөр аргыг бий болгодог: номзүйн хандалт /тухайн бүтээл хэвлэгдсэн эсэхийг хэрэглэгчид мэдэгдэнэ/ ба биет хандалт /уг бүтээлийг хаанаас олж болохыг хэрэглэгчид мэдэгдэнэ/. Өнөөгийн номзүйн орчинд төрөл бүрийн аргаар дээрх хоёр хандалтыг бий болгосон.

Номзүйн хяналтын зорилтонд хүрэхийн тулд (номзүйн болон биет хандалт) лавлагааны гурван эх сурвалжийг хэрэглэдэг: номзүй, номын сангийн каталог, номзүйн хэрэглэгдэхүүн. Эдгээрийн ялгаа электрон ертөнцөд улам бүр арилсаар байна.

Номзүйн эх сурвалжийн төрлүүдийг бүртгэгдсэн материалын номзүйн түвшин болон тухайн материалын хаана байгаа байрлалыг тодорхойлсон эсэхэд үндэслэн хооронд нь ялгана. Номзүй, каталог нь сонин сэтгүүлийн өгүүлэл, номын бүлэг, эсвэл номыг бүхэлд нь багтаадаг уу? Ерөнхийдөө номзүй нь тухайн бүтээл буюу бүтээлийн хэсгийг хаана байгаа гэдгээс нь үл хамааран жагсаадаг бол номын сангийн каталог нь нэг буюу түүнээс дээш номын санд байгаа номын жагсаалтыг багтаахыг зорьдог. Номзүйн хэрэглэгдэхүүн нь машинаар унших хэлбэрийн каталогийн хуулбар, тухайн каталогт тусгагдсан мэдээллийг эзэмшиж буй номын сангийн жагсаалтыг гаргадаг.

Номын санч болон судлаачдын хувьд Ном зүйн бүрэн хяналт /universal bibliographic control/ (UBC)-д хүрэх нэг эрмэлзэлтэй байдаг. “Энгийнээр бол UBC нь баримт материал бүр нь тухайн улсынхаа каталогжуулах дүрмээр каталогжиж, тэрхүү каталог нь дэлхийн улс орон бүрийн номын сан бүрт ижил байна гэсэн зарчим юм.” Патрик Уилсон “Хоёр янзын хүч” бүтээлдээ UBC нь урьд өмнө хэвлэгдэж байсан бүх ном, бүтээлүүдийг нэгтгэсэн “жагсаалт” болсон гэж онолын түвшинд тодорхойлсон байдаг. Шууд утгаараа UBC-д хүрэх боломжгүй хэдий ч үндэсний номын сан, стандартын байгууллага, орон орны номзүйн үйлчилгээний байгууллагуудын хамтын хүчин чармайлтаар энэхүү зорилгод хүрч болно.

Номзүй ба каталогийн төрлүүд

Номзүй болон каталог нь хэд хэдэн төрөлд хуваагддаг .

Үндэсний номзүй (*National bibliographies*) нь тухайн нэг оронд хэвлэгдсэн материалын жагсаалтыг гаргадаг. Түүнчлэн, мэдээллийг аль болох дэлгэрэнгүй болгох үүднээс уг бүтээлийг хаана хэвлэгдсэнээс үл хамааран тухайн орны талаар буюу уг улсын хэлээр бичсэн зүйлсээр баяжуулж болдог. Мөн тус улсын иргэдийн бичсэн материал, хаана хэвлэгдсэн зэргийг ч нэмж оруулж болно.

Үндэсний номзүй нь үндэсний номын сан, эсвэл үндэсний номзүйн бүтээл хэвлэх үүрэг хариуцлага бүхий застгийн газрын агентлагийн туслалцаатайгаар хэвлэгддэг. Тодорхой хувийг хүлээн авахын тулд байгууллага нь үнэ төлбөргүй авах эрхийг хангах ёстой байдаг. Үнэ төлбөргүй авах эрхийн дагуу тодорхой номын сан буюу агентлаг нь тухайн оронд хэвлэгдсэн тодорхой төрлийн хэвлэлийн бүтээгдэхүүнийг нэг буюу түүнээс дээш тоогоор хүлээн авах эрхтэй болдог. Зохиогчийн эрхийн хуулиар үнэ төлбөргүй авах эрхийн хувьд зохиогчийн эрхийн хамгаалалт шаардагддаг ч энэ хоёр дандаа цуг явдаггүй. Тухайлбал: Канадад зохиогчийн эрхийн хамгаалалт нь үнэ төлбөргүй авах хувиас салангид байдаг, харин Америкийн Нэгдсэн Улсад ийм тогтолцоо байдаггүй.

Орчин це (цаг це)-ийн үндэсний номзүйг жилээр эсвэл олон жилүүдийн хуримтлалыг нийлүүлэн долоо хоног тутам эсвэл сараар хэвлэн гаргадаг болсон. Электрон хувилбаруудыг тухай бүрт нь өдөр тутам шинэчилж байдаг. Ихэнх тохиолдолд тухайн улсын хэвлэлийн урт хугацааны түүхийг харуулсан өнгөрсөн үеийн номзүйг хэвлэн гаргадаг.

Номзүйн цаг үеийн болон өнгөрсөн үеийн /эртний/ гэсэн нэр томъёо нь номзүйд тусгасан бүтээлүүдийг цаг хугацааны хувьд ангилсантай холбоотой. Цаг үеийн номзүйн эх сурвалж нь ном болон бусад бүтээлүүдийн хэвлэгдэн гарсан цаг хугацаатай ойр хугацаанд хэвлэгдэн гарснаар нь сонгон оруулсан байдаг. Харин өнгөрсөн үеийн ном зүй нь нилээд өмнө уед хэвлэгдсэн материалыг хамардаг. Орчин үеийн эх сурвалжууд цаг хугацаа өнгөрөх тусам өнгөрсөн үеийнх болон хувирдаг.

Хэвлэлийн газрууд сүүлийн үед хэвлэгдэн гарсан бүтээлүүдийн талаарх мэдээлэл бүхий худалдааны номзүй (*trade bibliographies*)-г хэвлэн гаргадаг

болсон. Худалдааны номзүйд багтсан материалууд нь олон нийтэд зориулсан, номын дэлгүүрүүдэд зарагдаг, голдуу худалдааны номууд байдаг. Сурах бичиг, засгийн газрын баримт бичиг, нэвтэрхий толь, судалгааны бүтээл гэх мэт худалдааны бус хэвлэлүүдийг худалдааны номзүйд оруулдаггүй. Харин тэдгээрийг хэвлэлийн газар болон тусгай дилерээс шууд авч болно. Мөн эдгээр нь өөрийн хэвлэгдсэн орны үндэсний номзүйд бүртгэгддэг. Р.Р.Боукериын Хэвлэлтэд байгаа номууд нь худалдааны номзүйн зонхилох нэг хэлбэр юм. Уг жагсаалт нь тухайн хэвлэлийн газрын ямар бүтээл худалдаанд байгааг мэдээлдэг. Өөр нэг төрөл болох Америкийн ном хэвлэлийн бүртгэл гэх мэт худалдааны номзүй нь дөнгөж хэвлэгдэн гарсан номуудын жагсаалтыг гаргадаг.

Номын сангийн каталог нь уг номын сангийн фондод байгаа ном, бусад материал, тэдгээрийн байрлалыг тодорхойлдог. *Нийтэд зориулсан онлайн каталог (Online Public Access Catalog)* нь лавлагааны номын санч болон номын сангийн ажилтнуудын хэрэглэдэг электрон каталогоос арай өөр, хэрэглэгчдэд зориулсан каталог юм. Онлайн каталог нь хэрэглэхэд амархан байдаг. Нэгдсэн каталог /Union catalog/ буюу жагсаалт нь нэгээс дээш номын сангийн фондод байгаа материалаудыг багтаадаг. OCLC, RLIN (ном зүйн хэрэглэгдэхүүн ч гэдэг) гэх мэт номын сангудын каталог солилцооны сүлжээ нь гишүүн номын сангудын нэгдсэн каталог нь болдог. Нэгдсэн каталог газар нутгийн хувьд орон нутгийн болон олон үндэстнийг хамарсан байж болно. Каталогт тухайн материалыг агуулж буй номын сангудын жагсаалтаас гадна уг ном хичнээн хувь байгааг мэдэж болдог.

Номзүйн номзүй нь ном зүйн хяналтыг хангах үүднээс бүтээгдсэн номзүйн жагсаалт юм. Тэдгээр нь хамрах хүрээний хувьд өргөн, тодорхой сэдвэр хэвлэгдсэн бүтээлийн жагсаалтыг олж гаргахад хамгийн анхны тусламж үзүүлж чадна.

Сэдэвчилсэн номзүй нь тодорхой нэг сэдэвт хамааралтай материалын жагсаалт юм. Тухайн орны талаарх материал бүхий үндэсний номзүйг жинхэнэ үндэсний номзүй гэхээсээ сэдэвчилсэн номзүй гэх нь бий.

Номзүй болон номын сангийн каталогт агуулагдах мэдээллийн төрлүүд

Номзүйд агуулагдах элементүүд тухайн номзүйг гаргаж буй зорилгоос их хамаардаг. Цаг үеийн үндэсний номзүй нь олон улсын каталогийн өгөгдлийг солилцох стандартын дагуу бичигдсэн байдаг. Иймээс машинаар унших хэлбэрийн каталогийн бичлэгт буй мэдээллийг тусгасан байдаг. Зохиогч, номын нэр, хэвлэгдсэн он зэрэг мэдээллээс гадна сэдэв зүйл, агуулга, ангиллын дугаар зэргийг нэмж оруулах болжээ. Зохиогч болон хам зохиогчийн нэрийг ижил төстэй нэрүүдээс ялгаж харахад тохиромжтой байдлаар стандартчилсан байна. Үнэ болон хаанаас захиалж авч болох мэдээллийг ч мөн багтаажээ.

Худалдааны номзүй нь номын дилерүүдийн хэрэгцээнд зориулагдсан байдаг тул тэдгээр нь номын худалдаанд шаардлагатай мэдээллийг агуулж байдаг. Тухайлбал: үнэ, олдоц, хэвлэлийн газрын хаяг, Номын Олон Улсын Стандарт Дугаар (ISBN) зэрэг орно. ISBN нь тодорхой бүтээлд хэвлэлийн газраас өгсөн кодчилсон дугаар бүхий ялгах тэмдэг юм. Хатуу болон нимгэн хавтастай ижил нэртэй бүтээлийн ISBN нь өөр өөр байх жишээтэй. ISBN нь улсын код, хэвлэлийн газрын дугаар, бүтээлийн нэрийн дугаар, хяналтын дугаараас бүрддэг. Тухайлбал: сурах бичгийн нимгэн хавтастай хоёр дахь хэвлэлийн ISBN нь 1-56308-129-6 гэж байхад хатуу хавтастай хэвлэлийнх нь 1-5630S-130-X байх жишээтэй. Цуврал хэвлэлийн Олон Улсын Стандарт Дугаар /ISSN/ нь үүний ижил үүрэгтэй хэдий ч цуврал бүрийг 8 оронтой тоогоор илэрхийлдэг онцлогтой.

Номзүйн хэрэглээ нь хэрэгцээтэй мэдээллийн төрлөөс хамаарна. Тухайн зүйл байгаа эсэхийг мэдэх шаардлагатай хүнд ердөө л товч мэдээлэл хангалттай. Хэрэв тухайн бүтээлийг хаана байгааг тодорхойлох шаардлагатай үед нэгдсэн жагсаалт хэрэгтэй. Харин уг материалыг худалдан авах бол үнэ, ISBN, хаанаас худалдан авч болох мэдээлэл шаардлагатай байх нь мэдээж.

ҮНЭЛГЭЭ

Ерөнхий номзүй, номын сангийн каталогийн үнэлгээг дараах үзүүлэлтээр тогтоодог. Үүнд: эх сурвалжийн баталгаат байдал, номзүйн цар хүрээ, агуулгын зохион байгуулалт, хэвлэлтийн давтамж, агууллагдаж буй материалын үнэ цэнэ гэх мэт. Эдгээр нь номзүйг үзүүлэлт юм. Тухайн номзүйг фондын баяжилтанд оруулахаар сонгох үед нэмэлт өөр үзүүлэлтуүдийг харгалзаж болно.

Эх сурвалжийн баталгаат байдал

Эх сурвалжийн баталгаат байдал нь номзүйг эмхтгэн гаргагч эсвэл ивээн тэтгэгчийн чадвар чадамжтай шууд холбоотой байдаг. Үндэсний болон худалдааны номзүйг эмхтгэнэ гэдэг нөр их ажил. Үүнд ихэвчлэн томоохон хэвлэлийн газрууд, үндэсний номын сан, эсвэл засгийн газрын агентлаг оролцдог. Эх сурвалжийн баталгаат байдал нь гол төлөв сэдэвчилсэн номзүй болон интернэтээс олсон бүтээлүүдийн эх сурвалжуудыг тодорхойлоход гол төлөв гарч ирдэг. Эдгээр эмхтгэгчид боловсрол, мэргэшлийн хувьд номзүйг эмхтгэн гаргах чадвартай юу? Номзүйн ажлыг ивээн тэтгэж буй байгууллага нь тодорхой улс төрийн зорилго буюу үзэл баримтлалтай юу? гэсэн асуултууд голдуу гарч ирдэг.

Цар хүрээ

Аливаа лавлагааны хэрэгслэлийн ач холбогдлыг үнэлэхэд түүний цар хүрээ нэн чухал байdag. “Номзүйд бүтээлүүдийг сонгон авдаг номзүйн талбар нь номзүйн хүрээний гадаад хязгаарыг тодорхойлдог. Ерөнхийдөө талбар нь номзүйд багтсан бүтээлүүдээс илүү өргөн хүрээтэй байдаг, зарим тохиолдолд сонголтын зарчмаар номзүйн цар хүрээг тодорхойлж хязгаарлалт хийсэн байдаг.”⁵ Эмхтгэгчид номзүйд оруулахаар сонгосон бүтээлүүдийн цар хүрээг өмнөх үг буюу танилцуулга хэсэгт дурдах шаардлагатай. Түүнчлэн, хэвлэсэн газар, хэл, цаг, материалын төрөл, номзүйн нэгжийн түвшин, формат, сэдэв зүйл зэргийг ч мөн дурдана. Тухайн бүтээлийн үндсэн хэсгээс танилцуулгын мэдээллийг нэн даруй олж авах боломжгүй байдаг учир ийм мэдээлэл номын санчийн гарын дор байх ёстой. Жишээ нь, *Цуврал бүтээлийн нэгдсэн жагсаалтад* сонины материал байдаггүй буюу жагсаалтаас шууд харагддаггүй.

Танилцуулгын материалыг унших нь чухал хэдий ч энэ нь хангалттай бус байж болно. Хэвлэлийн газрууд нь өөрсдийн хэвлэлийн хязгаарлагдмал талыг харуулах сонирхолгүй байх нь мэдээж. Үндэсний номзүйн танилцуулгад номын санчдад ойлгомжгүй хэлээр бичсэн байх нь бий. Иймд номзүйн эх сурвалжийн цар хүрээ, үнэн зөв эсэх, зорилго, хэм хэмжээний талаар товч тодорхой тайлбар хийсэн байдаг лавлагааны гарын авлагуудтай танилцах шаардлагатай. Ийм төрлийн бүтээгдэхүүнээр *Балайн лавлах* (*Balay's guide*), *Лавлагааны материалын талаарх Уолфордын гарын авлага* (*Walford's Guide*), *Канадын лавлагааны эх сурвалжуудыг нэрлэж* болно.

Номзүй болон каталог дахь он ямар учиртай болохыг номын санч мэдэж байх ёстой. Зарим тохиолдолд уг он нь номзүйд агуулсан бүтээлийн хэвлэгдсэн оныг илэрхийлдэг. Үндэсний нэгдсэн каталогийн хувьд, энэ он нь хуулбарыг

Конгрессийн номын санд оруулсан оныг заадаг. Нөгөөтэйгүүр, Нью Иоркийн нийтийн номын сангийн хэвлэмэл каталогт 1911-1971 он гэж оруулсан байдаг. 1911 он нь уг номын сан үүсэн байгуулагдсан он бөгөөд каталогт бичсэн хэвлэгдсэн онтой ямар ч хамааралгүй юм.

Үүний нэгэн адил “олон улсын” хэмээх үгийг худалдааны зорилгоор гарчигт оруулах нь бий. Олон улсын буюу бус нутгийн бүтээлийн газарзүйн хамрах хүрээг танилцуулга материалыаас унших буюу тухайн мэдээллээс аль улс орон, газар нутгийн болохыг тодорхойлно. “Олон улсын” хэмээх үгийн хэрэглээг тодорхойлоход улс орны хамрах хүрээ нь жипд бус, зөвхөн хэдхэн орныг хамарсан байж ч болно.

Байрлуулалт

Зарим каталог нь зохиогч, номын нэр, сэдэв зэргийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байрлуулдаг. Толь бичгийн каталогт энэ гурвыг нэг үсгийн жагсаалтад оруулсан байдаг. Төрөл ангийн каталоги нь сэдвийг ангиллын хуваарийн дагуу байрлуулсан байдаг. Бүртгэлийн байрлалт нь мэдээллийг номзүйн бүрэн тайлбарын хамт түүнд олгосон бүртгэлийн дугаарын дагуу байрлуулдаг. Харин цагаан толгойн үсгийн дарааллын хэлхээс нь номзүйн товч тодорхойлтоос гадна уг бүтээлийн бүртгэлийн дугаарыг багтаасан байдаг. Бүртгэлийн дугаар давхцдаггүй. Хуримтлагдсан хэлхээсийг үндэслэн номзүйг тогтмол давтамжтайгаар хэвлэн гаргадаг. Байрлуулалт болон дэд байрлуулалтуудыг хослуулан хэрэглэж болно. Аль ч тохиолдолд мэдээлэлд хүрэх замыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн байх ёстой. Хэрэглэгчийн хэрэгцээнээс хамааран мэдээллийг хурдан хаана байгааг олж тогтооход байрлуулалтууд нь чиглэсэн байх ёстой. Номын санч нь лавлагааны боломжит байрлуулалтыг мэддэг байхын сацуу гарын доорх мэдээлэл болон хаанаас мэдээллийг олж тогтоож болох зэргээс хамааран ямар гарын авлага ашиглахаа зөв сонгож чаддаг байх хэрэгтэй.

Мэдээллийн үнэ цэнэ

Мэдээллийн үнэ цэнэ нь хэвлэгдэж гарсан хугацаанаас хойш тухайн бүтээл номзүйн бүртгэлд орох хүртэлх хугацаа (саатал)-аас хамаарна. Хэвлэлийн эрэлт хэрэгцээг хангах үүднээс номын худалдааны хэвлэлүүд нь хамгийн сүүлийн үеийн мэдээллийг өгөх нь мэдээж. Жишээ нь: одоогоор бэлэн байгаа материалын талаарх сүүлийн үеийн мэдээлэл, г.м. Номын худалдааны хэвлэлүүд нь хараахан хэвлэгдэгүй боловч хэвлэгдэх нь тодорхой бүтээлүүдийн жагсаалтыг гаргадаг.

Үнэ төлбөргүй авах хувь гэсэн ойлголт байхгүй орнууд өөрийн нутаг дэвсгэр дээр хэвлэгдэн гарч байгаа хэвлэлийн талаар мэдээлэл авах тал дээр учир дутагдалтай байдаг. Мөн хөгжиж буй орнуудад үндэсний номзүйн үйлдвэрлэл нь нүсэр том ажилд тооцогдог бөгөөд ийм орнуудад мэдээллийн үнэ цэнэ нь том асуудал болдог. Латин Америк, Африкийн улсуудад тухайн ном хэвлэлтээс гарахаас урьтаж захиалга хийх шаардлагатай байдаг. Учир нь үндэсний номзүйн хэвлэлт нь маш удаан байдаг. Номын санчид тухайн бүсийн номын худалдаачид, үндэсний ба худалдааны номзүйн мэдээллээр хангач бусад хэрэгсэлд л найдах хэрэгтэй болдог.

СОНГОЛТ

Номын сангийн фондод авах номзүйн тодорхой эх сурвалжийг сонгохдоо номын сангийн үүрэг, фондыг баяжуулах бодлого зэргийг харгалзан үздэг. Номзүйн хэрэгсэл ашигладаг номын сангийн нэгжүүд нь номын сангийн захиргааны болон төсвийн хэсгүүдэд сайтар хурч ажилладаг байх хэрэгтэй.

Иймээс номын сангийн лавлагааны хэлтэс нь лавлагааны номын санчаас гадна каталогч болон салбарын номзүйчдээс номзүйн эх сурвалжийг худалдан авахад саналыг нь авах ёстай. Тухайн номзүйн эх сурвалжийг номын сангийн бүх ажилтнууд (ном бурдуулэгч, каталогч, номын сан хоорондын солилцоо, лавлагаа болон салбар ном зүйн номзүйч) хэрэглэдэг учраас лавлагааны хэлтэст байлгах нь зүйтэй гэж үзэж болох юм. Бүх эх сурвалжийг лавлагааны зорилгоор ашигладаг гэж лавлагааны номын санчид үзэх нь бий. Энэ хэрэгцээний улмаас ихэнх лавлагааны номын сангийн төсөв нэмэгддэг.

Энэ бүлэгт тайлбарлах эх сурвалжууд ихэнх номын сангүүдад хэрэглэгддэг. Нийтийн болон сургалт, эрдэм шинжилгээний номын сангүүдын хувьд ном сонгон авахад “Хэвлэлтэнд байгаа номууд” (*Books in Print*) гэсэн одоогийн эх сурвалжийг гарын авлага болгон ашигладаг. Гадаад орнуудын Үндэсний болон Худалдааны номзүйг ихэнхдээ судалгааны томоохон номын сангүудаас олж үзэж болно. Гадаад хэл дээрх номын фондтой нийтийн томхон номын сангүүд нь гадаад эх сурвалжийн наад захын хэвлэмэл хэлбэрийг авдаг байх шаардлагатай.

Зөвхөн ганц эх сурвалж тодорхой хэрэгцээг хангана. Иймд нэн түрүүнд формат (хэвлэмэл, микрофильм, эсвэл электрон байх уу), тоо ширхэг, эдгээр хувиудыг хадгалах зэргээс хамааран шийдвэр гаргах шаардлагатай болдог.

Ямар хэлбэрийг сонгох вэ гэдэг дээр хэд хэдэн хүчин зүйлийг үнэлэх шаардлагатай болдог. Ерөнхийдөө электрон хэлбэр нь хэрэглэгчдэд хамгийн их давуу талыг өгдөг. Хамгийн тодорхой нэг давуу тал нь электрон эх сурвалжийн хайлтын хүчин чадал юм. Мэдээллийн сангаас хэллэг, түлхүүр үгээр хайлт хийх болон Boolean хайлтын техникийг үр ашигтай хослуулан ашиглах боломжийг хэвлэмэл бүтээгдэхүүний хэлхээстэй харьцуулахын аргагүй. Хайлтын хэрэгсэл нь өдөр, хэл, жил гэх мэт бусад хэмжүүрээр хязгаарлагддаг. СД-ээс гадна вэб болон дотоод сүлжээ (LAN)-ээр нэг дор олон хэрэглэгч электрон бүтээгдэхүүнийг нэг зэрэг ашиглах боломжтой. Дэлхийн хаанаас ч эдгээр хэрэглэгчид холбогдох болно.

Аль ч хэлбэрийн номзүй, каталогийг сонгон авахад үнийг харгалзах хэрэгтэй болдог. Номын сан бүрийн нөхцөл байдал өөр өөр учир ерөнхийд нь авч үзвэл олон хүчин зүйл гарч ирнэ. Электрон хэлбэрийн хувьд, номзүйн бүтээгдэхүүний өртгөөс гадна зайлшгүй дагалдах тоног төхөөрөмжийн асуудал гарч ирдэг. Нэг зэрэг холбогдох хэрэглэгчдийн тоо, тухайн бүтээгдэхүүнийг сүлжээгээр эсвэл зөвхөн нэг компьютерээс ашиглах зэргээс шалтгаалан электрон хувилбарын үнэ харилцан адилгүй байна. Номын сангийн төсвийн хэмжээнээс хамаарч зарим бүтээгдэхүүний үнэ өөрчлөгддөг. Тухайлбал, X.U.Wilson компани (H.W.Wilson Company)-ийн номзүйн эх сурвалж (электрон ба хэвлэмэл)-ийн үнэ нь номын сангийн төсвийн хэмжээнээс хамаарч худалдаалагдаж байв. Зарим тохиолдолд номын сан нь хэвлэмэл хувилбарыг захиалсан тохиолдолд электрон хувилбар дээр үнийн хөнгөлөлт авах эрхтэй болдог.

Бүх төрлийн жижиг номын сангүүд номзүйн эх сурвалжийн хамгийн сүүлчийн хувилбарыг л хадгалж үлддэг. Харин томхон хэмжээний сургалт эрдэм шинжилгээ, судалгааны номын сангүүд номзүйн эх сурвалжуудыг түүхийн ач холбогдлын үүднээс гарын авлага болгон хадгалж үлддэг байна. Бусад тохиолдолд, хэрэв номын сан алдагдсан номын төлбөрт тухайн ном хэвлэгдэх үеийн бодит үнийг тусгасан бол тооцоо хийхэд хэвлэлтийн талаарх түүхийн мэдээлэл шаардлагатай болдог. Гэхдээ хэлбэрийн сонголт энэ асуудлыг хүндрүүлдэг. Вэбээр номзүйн мэдээлэл олгодог номын сангүүд тухайн мэдээллийг хүргэх үйлчилгээг түрээсэлдэг боловч уг мэдээллийг өөрсдөө эзэмшидэггүй. Мөн, уг мэдээлэл нь тухайн номын сангийн компьютерт байрладаггүй. Номзүйг хэрэгслийг СД хэлбэрээр нийлүүлэгчид шинийг өгөх үедээ хуучныг нь буцааж өгөхийг шаарддаг. СД авах захиалгыг цуцалсан үед гэрээ ёсоор бүх дискийг

буцааж өгөх болдог. Онлайнаар цаашдын түүхийн судалгааны үндсийг бүрдүүлэх архивын материалаар хангах боломжгүй нь харагдаж байна. Өнгөрсөн үеийн фондтой байхын тулд номын сан нь электрон хэлбэрээс гадна хэвлэмэл хувьтай байх ёстой болж байна. Энэ нь өртөг өндөртэй болдог. Өнөөгийн номын санчдад дараах тулгамдсан асуудлууд тулгараад байна. Үүнд: Номын сан тухайн мэдээллийг хэдэн удаа, ямар хэлбэрээр худалдан авах ёстой вэ? Хэдэн номын сан ингэх хэрэгтэй вэ? Номын сангүүд түүхийн лавлагааг дангаараа хийх ёстой юу эсвэл хамтарч хийх үү? Энэхүү хамтын ажиллагааг хэрхэн, “хэний ивээл дор” зохион байгуулах вэ? гэх мэт.

ЧУХАЛ ШААРДЛАГАТАЙ ЭХ СУРВАЛЖУУД

Энд ном болон цуврал бүтээлүүдийн талаар тодорхой мэдээлэл өгдөг номзүйн эмхтгэлийн талаар тайлбарлах болно. АНУ-д орчин үеийн болон өнгөрсөн үеийн ном зүйн эх сурвалжийн аль алиныг нь тодорхойлдог бол Канад, Их Британи, Францад зөвхөн орчин үеийн номзүйг л багтаадаг. Номын худалдааны хэвлэлийн газруудаас хэвлэлтэнд байгаа бүтээлүүдийн талаар гаргадаг мэдээллүүдийн талаар энд ярих бөгөөд өдгөөрийн зөвхөн цөн хэд нь тодорхой бүлэг, эсвэл тодорхой салбарт зориулагдсан байдаг. Дэлхийн томоохон хэмжээний номын сангийн хэвлэмэл каталог, түүнчлэн номзүйн материалындаас сонгон авсан номзүйн талаар ч тайлбарлах болно.

Хамтран ашигладаг Каталогийн сүлжээ

Өнөөгийн номын сангийн чухал номзүйн эх сурвалжууд нь түүхэн улбаагүй, уламжлалт хэлбэргүй байдаг. Өөрийн гишүүн номын сангүудыг машинаар уншиж хэлбэрийн каталогийн бичлэг, мэдээллээр хангах үүднээс OCLC, RLIN гэх зэрэг каталог солилцооны сүлжээг 30 орчим жилийн өмнө байгуулжээ. Энэ нь номын сан хоорондын солилцоо, баримт бичиг хүргэх үйлчилгээгээр дамжин нөөц солилцооны үйлчилгээ болтлоо өргөжив. Хамтын судалгааны төслүүд нь байгууллагуудын хүрээг тэлсэн.

OCLC, RLIN нь зөвхөн номын санчдын хэрэгцээ (каталог, номын сан хоорондын солилцоо, баримт бичиг хүргэх, г.м) төдийгүй хэрэглэгчдэд шууд хүрч үйлчилдэг. Ингэснээр, номзүйн хэрэглэгдэхүүнүүд нь номзүйн ертөнцөд хувьсал авчраад зогсохгүй номын сан, тэдгээрийн хэрэглэгчдийн хоорондын харилцааг ч хурдацтай өөрчилж байна.

1967 оноос үйл ажиллагаагаа явуулж эхэлсэн OCLC нь 2000 оны байдлаар 74 орны 36 мянга гаруй номын санг номзүйн бичлэг, мэдээллээр хангаад байна. Хэдийгээр энэ тоо өдөр бүр хувьсан өөрчлөгдөж буй хэдий ч 2000 он гэхэд мэдээллийн санд 43 сая ном, цуврал, аудио/видео материал, газрын зураг, архив/гар бичмэл, дуу бичлэг, хөгжим, компьютерийн файлан бичлэг байна. Системд багтсан жагсаалт МЭӨ 2000 оноос МЭӨ 1 он хүртэлх 800 бичлэг, 1990-ээд он хүртэлх 6 сая гаруй бичлэгийг агуулж буй юм. Дэлхийд тэргүүлэгч зарим номын сангүудын машинаар уншиж болохуйц хуучин материалын бүртгэлийг шинээр системд оруулдаг лавлагааны нэгдсэн төсөл нь тэртээ компьютержсэн каталог нэвтэрч эхэлсэн 1971 оноос өмнөх үеийг ч мөн хамарсан материалын номзүйн эх сурвалжийн анхны каталог солилцооны сүлжээг хийсэн.

Хэд хэдэн янзын системээр OCLC онлайн нэгдсэн каталог (WorldCat) болон түүний бусад үйлчилгээг авч болох ба эдгээр нь тус бүр тодорхой зорилгоор ашиглагддаг. Prism нь онлайн нэгдсэн каталог бий болгох, номын сан хооронд нөөц солилцооны үйлчилгээ үзүүлэхэд тусладаг. FirstSearch-ийн үйлчилгээ нь WorldCat төдийгүй хэлхээс, хураангуй болон дэлгэрэнгүй бичвэрийн мэдээллийн бусад баазыг ашиглахад хэрэглэгчдэд туслах зорилготой байдаг. Цэс-сонголт

бүхий FirstSearch-ээр хэрэглэгчид өөрийн хүссэн каталогийг хайж, улмаар тухайн номын санд уг зүйл нь байхгүй бол номын сан хоорондын солилцооны хүсэлт гаргах боломжтой.

Эрдэм шинжилгээ судалгааны Номын сангийн Мэдээллийн Сүлжээ (RLIN) нь их дээд сургуулийн номын сан, архив, музей болон бусад сургалт, судалгааны гэх мэт 161 байгууллагаас бүрдсэн, 2000 онд байгуулагдсан ашгийн бус корпораци болох Судалгааны Номын Сангийн Бүлэг (RLG)-ийн харьяа каталог солилцооны сүлжээ юм. RLG нь мэдээллийн хүртээмж, түгээлт, хамгаалалт болон тоон мэдээллийн зохицуулалтын асуудлыг хамтран шийдэх ажлыг хөгжүүлэхэд өөрийн үйл ажиллагаагаа чиглүүлдэг. RLIN-ийн үзүүлдэг үйлчилгээ нь бүтцийн хувьд OCLC-тэй төстэй. RLIN-ийн номзүйн мэдээллийн сан нь RLG-ийн гишүүн байгууллагууд болон RLIN-тэй хамтран ажилладаг 100 номын сангийн 105 сая гаруй материалыг хамарсан нэгдсэн каталог юм. Түүнчлэн энэ нь Конгрессийн номын сан, Анагаахын үндэсний номын сан, Америкийн Нэгдсэн Улсын Засгийн газрын хэвлэлийн газар, CONSER (лавлагааны нэгдсэн төсөл), Британийн номын сан, Британийн үндэсний номзүй, Гар бичмэлийн үндэсний нэгдсэн каталогийн газрын каталогийн тайлбар бүртгэлийг агуулдаг. RLIN нь мөн дан өгүүллийн төвшинд бүртгэгдсэн сэтгүүл,сонин,хурлын тэмдэглэл, судалгааны бүтээл болон бусад хэвлэлүүдийн 13 мэдээллийн санд нэвтрүүлэх CitaDel үйлчилгээ үзүүлдэг. Эдгээр мэдээллийн сан нь *Архитектурын цечлэлийн Авери Хэлхээс, Чикано мэдээллийн сан, FRANCIS, Британийн номын сангийн до тоод мэдээлэл зэргийг багтаадаг*. Тусгай сонирхлын мэдээллийн санд бусад төрлийн файл бүрдүүлэх боломжийг судлаачдад олгодог. Англи хэлний богино нэрийн каталог, гарын авлага мэдээлэл, SCPIO: Урлагийн болон ховор номын каталог зэрэг нь үүний жишигээ юм. Eureka нь RLIN-ийн вэбд сууринласан хайлтын хэрэгсэл бөгөөд Zephyr нь орон нутгийн сүлжээний каталог хэрэглэгчдэд орон нутгийн системтэй ижил команд ашиглаж RLIN-ийн мэдээллийн санд хайлт хийх бололцоо олгодог. Номын сангийн, RLG-ийн интернэтэд зориулсан бичиг баримт шилжүүлэх Ariel програм хангамжийг ашиглан өгүүлэл, зургийг сканнердаж тухайн электрон хувилбарыг хэрэглэгчийн компьютер буюу хүлээн авагч номын санд интернэтээр дамжуулан шууд илгээх боломжтой болсон.

АНУ-ын номзүй

АНУ-ын Номзүйг тодорхойлоход хэд хэдэн бөрхшээл учирдаг. Нэгд, АНУ-д хэвлэгдсэн номын албан ёсны жагсаалт байдаггүй. Хоёрт, үнэ төлбөргүй авах хувь байхгүйгээс хэвлэлийн газар ном хандивлана гэсэн хууль тус улсад байхгүй. Гуравт, АНУ-ын хуулийн дагуу зохиогчийн эрхийн хамгаалалт үнэ төлбөргүй авах хувийг шаарддаггүй. АНУ дахь өнгөрсөн үеийн хэвлэлийн лавлагааг янз бүрийн сурвалж ашиглан нэгтгэх шаардлагатай юм. Хувь хүмүүсийн хийсэн эртний эх сурвалжууд нь тухайн хүний хувийн үзэл бодлыг түлхүү тусгасан байдаг. Сүүлийн үед энэ салбарт номын худалдааны хэвлэлийн газрууд зонхилох болоод байна. Конгрессийн номын сангийн бүтээгдэхүүн болон үйлчилгээ, OCLC, RLIN зэрэг каталог солилцооны сүлжээ нь АНУ-д номзүйн стандартыг хангахад зонхилох элементүүд болдог.

OCLC эсвэл RLIN нь эрэлт хэрэгцээ ихтэй номзүйн хайлт юм. Өндөр хурд, хайхад хялбар, хамрах хүрээ өргөнтэй байх нь номзүйн хайлтын эн тэргүүний сонголт болоход нөлөөлсөн. Иймд лавлагааны номын санч нь эдгээр эртний номзүйн эх сурвалжийн талаар бүрэн дүүрэн мэдлэгтэй байх хэрэгтэй (Дүрслэл 20.1-ийг үз). Номын санч нь төрөл бүрийн гарын авлагуудыг ашиглан, тэдгээрийн тусламжтайгаар тухайн ямар ч асуултанд хариулах чадвартай байх ёстой. Номын санч нь аль гарын авлагаас харах, зарим тохиолдолд хайлтыг

нарийвчлан хариултыг өгөх цорын ганц хэрэгслийг олж чаддаг байх ёстой. Жишээ нь: *Үндэсний нэгдсэн каталог* юм уу OCLC-ээс 1857 онд хэвлэгдсэн номын номзүйн тайлбарыг олж болох хэдий ч түүний үнийг зөвхөн *Roorbach's Biblioteca Americana*-аас олж болно.

Дүрслэл 20.1

АНУ-ын номзүйн гол сурвалжуудын цаг хугацааны хуваарь

CHRONOLOGY OF AMERICAN RETROSPECTIVE BIBLIOGRAPHY							
1492	1639	1800	1820	1830	1846	1861	1871
Sabin, J. <i>Bibliotheca Americana</i>(1492)						(1868)	
Evans, C. <i>American Bibliography</i>(1639)	(1639)	(1800)					
Shaw, R. <i>American Bibliography</i>(1800)		(1819)					
Shoemaker, R. <i>Checklist of American Imprints</i>(1820)			(1820)	(1829)			
<i>Checklist of American Imprints</i>(1830)				(1846)			
Roorbach, O. <i>Bibliotheca American</i>(1820)						(1861)	
Kelly, J. <i>American Catalogue of Books</i>(1861)							(1871)
1876	1899	1910	1928	1977	Present		
<i>American Catalogue</i>(1876)		(1910)					
<i>United States Catalog</i>(1899)				(1928)			
<i>Cumulative Book Index</i>(1928)						(1999)	
<i>American Book Publishing Record</i>(1876)				(1977)			
<i>Cumulative</i>							

АНУ-ын онгөрсөн цеийн номзүй (1876 он хүртэл)

Чарльз Эвансын *American Bibliography* нь 1639-1800 онд АНУ-д хэвлэгдсэн ном сэтгүүлүүдийг хамарсан номзүйн жагсаалт юм. Энэ нь тухайн үеийг хамруулсан нэн чухал номзүй юм. Бүтээлийн нэрийг хэвлэгдсэн оноор нь он дараалалд оруулсан. Хэвлэл болгоныг багтаахын тулд Эванс бүх хүчээ дайчилж, бүтээл бүрийн ард орох номзүйн тодорхойлолтыг хийжээ. Боть бүрийн зохиогч, зохиогчгүй ном болон хэвлэлийн газруудын хэлхээсүүдийг багтаасан байна. 1959 онд хэвлэгдсэн 14 дэх ботид номын нэр болон зохиогчийн хэлхээсийг багтаасан. Хэлхээсийн лавлагаа нь хуудасны дугаарт бус харин тухайн бүтээлд өгсөн дугаарыг заадаг. Жагсаалтад орсон бүтээл бүрийн байршлыг номын сангаас хайхад зориулсан кодоор зааж өгсөн байдаг. Дүрслэл 20.2 нь АНУ-ын номзүйн ердийн бүртгэлийг үзүүлсэн байна. *Номзүйн электрон хувилбарыг* Ньюсбанк Рийдэкс, Америкийн хуучин номын холбоотой хамтран СД хэлбэрээр гаргажээ.

Эртний Америкийн хэвлэл: Цуврал 1, Эванс нь түүний бүтээлд тусгагдаагүй цуврал бус бүтээлийн бүрэн текстийн бичил хэлбэр юм. Эвансын номзүйд бичил хэлбэрүүдийг тухайн зүйлийн дугаарын дарааллаар ангилжээ. Эдгээр бичил хэлбэрүүдийн каталогийн тэмдэглэгээг одоогийн OCLC-ын мэдээллийн санд томоохон бичил хэлбэрийн төслийн хэсэг болгон оруулсан бөгөөд Америкийн хуучин номын нийгэмлэг Цуврал 1-ийг RLIN-д томъёолон оруулжээ.

Дүрслэл 20.2

Эвансын дугаар бүхий АНУ-ын номзүйн буртгэл. Чарльз Эванс: Америкийн номзүй, Питер Смит хэвлэлийн газар, Глоусестр, Массачуссетс, 1942.

37339 DWIGHT, TIMOTHY
A DISCOURSE, DELIVERED AT NEW-HAVEN, FEB. 22, 1800; ON THE CHARACTER OF GEORGE
WASHINGTON.
Printed by Thomas Green and Son, New-Haven: 1800. pp. 55. 8vo.
Cover title: "Dr. Dwight's discourse, Feb. 22, 1800. Also, Gen. Washington's Farewell
address." ААБ, ВА, ВРЛ, ЧНВ, CSL, О'Л, НЕН, JCB, LCP, LOC, МФМ, МИВ, НЛ, НТРЛ, НСЛ, РЛ,
Р'У, ВУ, ВС, ВЛ, ТС.

Ральф Р.Шоу, Ричард Х.Шумэйкэр нар Эвансын Америкийн номзүйн бүтээлийг цргэлжлүүлэн 1801-1819 он хүртэлх урьдчилсан жагсаалт гаргасан. Энэхүү 23 ботид жил бүр гаргасан 19 ботиос гадна зохиогч, номын нэр, хэвлэлийн газар, газарзүйн хэлхээс зэргийг агуулсан 4 нэмэлт боть багтдаг. Боломжийн хэрээр номын сан дахь байрлалыг зааж өгчээ. Ньюосбэнк Рийдэкс, Америкийн өртний хэвлэл, Цуврал 2, Шоу, Шумэйкэр бичил хэлбэр нь бүтэн текстийг хуулбарласан өөрчлөлт оруулаагүй байдаг. Тэдгээрийг Шоу-Шумэйкэрийн дугаар (Shaw-Shoemaker numbers)-аар байрлуулжээ. Уг цуврал нь Шумэйкэрийн 1820-1829 оны Америкийн хэвлэлийн жагсаалт, 1830-аас хойшии цейин Америкийн хэвлэлийн жагсаалтаар үргэлжилсэн. 2000 оны байдлаар 1846 хүртэлх оныг хамруулаад байв.

Orville Roorbach's *Biblioteca Americana 1820-1861*, Жеймс Келлигийн Америк номын каталог-1861 оны 1-р сар-1871 оны 1-р сар, зэрэг нь тухайн цаг үед хэвлэгдсэн худалдааны зориулалттай номзүйн жагсаалт юм. Тэдгээр нь зохиогч, номын нэр, хэвлэлийн газар, үнийн мэдээлэл зэргийг үсгийн дарааллаар жагсаажээ. Номын нэр нь бүрэн бүтэн биш хэдий ч эдгээр нь тухайн цаг үеийг хамарсан ерөнхий номзүй болж чаджээ.

1868 онд Европчууд АНУ-ыг нээсэнтэй холбоотойгоор Жосеф Сабины *Библиотека Американа* нь өндөр ач холбогдолтой номзүй болсон. Western Hemisphere болон хaa сайгүй хэвлэгдсэн ном, товхимол, сэтгүүлүүдийг энд жагсаажээ. Сабин номзүйн тодорхойлолтыг бүрэн хийж өгснөөрөө өмнө дурдсан бүтээлүүдээс ялгарч байв. Мөн агуулгын талаарх тэмдэглэл, шинээр гарсан хэвлэлийн талаарх мэдээллийг оруулж өгсөн байна. Түүнчлэн байршил, болон шүүмжийн талаарх лавлагааг ч өгдөг. Сабины бүтээлд бичигдсэн зүйлсийг өдгөө Primary Source Media хальсанд буулгаж буй бөгөөд Сабины каталогийн цуглувулгыг СД-д хэвлэж байна. Каталогийн бичлэгийг RLIN-ээс үзэж болно.

АНУ-ын өнгөрсөн цейин номзүй (1876 оноос хойш)

АНУ-ын үндэсний номзүйн сүл талыг арилгах үүднээс P.P.Боукер 1980 онд 1876-1949 оны Америкийн ном хэвлэлийн цогц жагсаалт (*American Book Publishing Record Cumulative 1876-1949*), 1978 онд 1950-1977 оны Америкийн ном хэвлэлийн цогц жагсаалтыг тус тус хэвлүүлжээ. Энэ 2 номзүй нь байрлуулалт болон цар хүрээний хувьд ижил байв. Гол байрлуулалт нь Дьюиггийн аравтын ангилал ба хүүрнэл зохиол, хүүхдийн зохиол гэсэн тусдаа ботиуд гаргасан. Эдгээр ботиуд нь зохиогч, номын нэрийн хэлхээстэй. Харин сэтгүүл, засгийн газрын хэвлэл, эрдмийн ажил, хэвлэлийн зарим төрлүүдийг орхигдуулсан байна. Эдгээр номзүй дэх мэдээллийг янз бүрийн эх сурвалжаас авсан ба гол онцлог нь урт хугацааг хамарсны сацуу сэдвийн хувьд содон байсан.

Publishers Weekly-ээс хэвлэсэн Америкийн номын каталог нь 1876-1910 оны үеийг хамарсан ба олон ботиор гарсан. Боть бүр нь тухайн үеийн хэвлэлтэд орсон бүх номыг зохиогч, номын нэр, сэдэв зүйлээр олох боломжтой. АНУ-ын каталогийг Х.У.Уилсон 1899-1928 онуудад 4 удаа хэвлүүлсэн. *Cumulative Book*

Index нэртэй АНУ-ын каталог (United States Catalog)-ийн хавсралтыг хэвлэлт хоорондын жилүүдэд хэвлэгдэн гаргасан. Cumulative Book Index нь 1928-1999 онд англи хэл дээр хэвлэгдсэн Х.У.Уилсоны бүтээлүүдийн ном зүйн нэр юм.

АНУ-ын орчин үеийн номзүй

Орчин үеийн номзүйн эх сурвалжийг тухайн бүтээлийг хэвлэгдэж байх үед номын сангруудад өргөнөөр хэрэглэдэг. Хамгийн сүүлийн үеийн материалыаар фондыг бурдүүлэх сонирхолтой номын санчдын хувьд эдгээр эх сурвалж нь сонголтын гарын авлага болж өгдөг. Түүнчлэн лавлагааны номын санчид номзүйн лавлагааг нягтлах болон тодорхойлоход ашигладаг. Номыг сэдвээр нь хайх нь номын санч, хэрэглэгчдэд сонирхсон сэдвийн номоо тодорхойлох боломж олгодог.

Х.У.Уилсон компанийн *Cumulative Book Index* нь 2000 оны 3-р сард хэвлэгдсэн. *Cumulative Book Index* хэлхээс нь 1933 оноос хойш тогтмол хэвлэгдэж буй бөгөөд 1928 он хүртэлх хугацааг хамарсан байдаг. Боть бүр нь дэлхий дахинаа англи хэлээр хэвлэгдсэн бүтээлийн жагсаалтыг оруулснаас гадна АНУ-ын хувьд хамгийн бүрэн дүүрэн бүтээл болж чадсан. *Cumulative Book Index* нь зохиогч, номын нэр, сэдвийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар байрлуулсан. Хэвлэл бүрт агуулагдах мэдээлэл нь номзүйн тодорхойлолт, үнэ, ISBN, ISSN, Конгрессийн номын сангийн картын дугаар, хэвлэлийн газар, түгээгчийн хаяг, болон бусад мэдээллийг багтаасан байв. *Cumulative Book Index* нь англи хэл дээрх бүтээлийг хамгийн олноор багтаасан номзүй бөгөөд хаанаас ч эрээд олддоггүй эртний бүтээлийн нэрсүүдийг эндээс лавлахад амар байдаг.

Р.Р.Боукери н сар тутмын хэвлэл, Америкийн ном хэвлэлтийн мэдээлэл нь 5000 шинэ бүтээлийн каталогийг багтаажээ. Энэ нь 49-өөс доош хуудастай засгийн газрын хэвлэл, захиалгын ном, эрдэм шинжилгээний бүтээл, товхимол зэргийг оруулаагүй байна. Зохиогч, бүтээлийн нэрийг Дьюгийн аравтын ангиллаар жагсаажээ. Түүнчлэн Дьюгийн аравтын ангиллын дугаараар тухайн сэдвийн гарчгийг олж болдог нь хэрэглэгчдэд хэрэглэхэд нэн дөхөмтэй болсон. 3-р сард хэвлэгдсэн Америкийн ном хэвлэлтийн мэдээлэл нь 12 сарын дугаарыг нэгтгэсэн байв. 1970-1974, 1975-1979, 1980-1984 онуудын 5 жилийн нэгтгэл, 1985 оноос зөвхөн жил тутмын нэгтгэлийг гаргах болжээ.

Их Британи, Франц, Канадын орчин үеийн номзүй

Их Британи Ирландын Нэгдсэн Вант Улсын үндэсний номзүй болох Британийн үндэсний номзүйг Британийн номын сангаас 1950 оноос хойш хэвлэж байгаа юм. Энэ нь 1911 оны зохиогчийн эрхийн хуулийн дагуу Британийн номын сангийн үнэ төлбөргүй авах газрын хүлээн авсан номонд үндэслэдэг. Хэвлэлтэнд байгаа номуудын каталогийн хөтөлбөр (Cataloging in Publication program)-ийн хүрээнд хэвлэгчдээс хэвлэлтэнд байгаа номуудын нэрүүдийг урьдчилан мэдэгддэг. Хэвлэгчид өөрсдийн номын талаарх баталгаа г.м.-ийг үндэсний номын сан болон бусад төвлөрсөн каталогийн агентлагт хэвлэлтэнд байгаа номуудын каталогийн хөтөлбөрөөр дамжуулан өгдөг. Үүний дараагаар каталогийн бичлэгийг бэлтгэж, хэвлэгчдэд эргүүлэн өгдөг. Каталогийн бичлэг нь номын нэг хэсэг болдог бөгөөд номын нүүр хуудасны дотор талд хэвлэгддэг. Хэвлэлийн каталогийн хөтөлбөр нь 1971 онд Конгрессийн номын санд байгуулагдсан бөгөөд одоо дэлхий даяар үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Британийн номын сан нь *Британийн үндэсний номзүйн мэдээллийг* Англо-Америкийн каталогийн журмын дагуу MARC21 хэлбэрээр тодорхойлдог. Конгрессийн номын сангийн сэдвийн гарчиг, Дьюигийн аравтын ангиллын дугаараар гарчгийг бүтнээр нь оруулдаг. Мөн ISBN, үнэ гэх мэт хэрэгцээтэй мэдээллийг ч багтаадаг.

Британийн үндэсний номзүй нь хэвлэмэл, микрофиш болон электрон хэлбэрээр байдаг. Британийн үндэсний номзүйн электрон хувилбарыг СД хэлбэрээр худалдан авч болохоос гадна *BNB MARC* байдлаар (Британийн номын сангийн Blaise системийн) сүлжээгээр авч болно. СД-ээс бусад бүх төрлийн Британийн үндэсний номзүйг долоо хоног тутамд шинэчилдэг. Хэвлэмэл болон микрофиш хэлбэрүүд нь жилийн хуримтлагдсан цуглувулга хэлбэрээр байдаг. Олон жилийн цуглувулга нь янз бүрийн цаг хугацааг хамарна. Микрофиш хэлбэрийн 1950-1984 оны *Зохиогч/Бүтээлийн цуглувулгад 2,5* сая бичилтийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар оруулжээ. 1981-1992 оны микрофиш хувилбарт 500000 зүйлийг сэдвийн дарааллаар нь зохиогч, номын нэрийн хэлхээстэй нь багтаасан байна.

Британийн номын сангийн Үндэсний номзүйн газраас Британийн үндэсний номзүйн СД хувилбарыг хэвлэн гаргадаг. Үүнийг Чадвик Хилэй АНУ-д нийлүүлдэг.

Уг СД 1,7 сая гаруй бичлэгийг агуулна. Үүнийг сар болгон шинэчлэн баяжуулдаг. 1 СД-д 1950-1985 оны үеийг хамарсан мэдээлэл байдаг. Зохиогч, номын нэр, түлхүүр үг, цуврал, сэдэв, хэвлэлийн мэдээлэл, Дьюигийн ангиллын дугаар г.м бүртгэлийн элементээр хайлт хийж болох 25 хайлтын хэлхээстэй. Хайлтын үр дүнг нэмэгдүүлэхэд Boolean-г ашиглаж болно.

Британийн Үндэсний Номзүй дахь каталогийн бичлэгийг OCLC, RLIN-с үзэж болно.

Францын орчин үеийн үндэсний ном зүй нь *Bibliographie Nationale Francaise бөгөөд Францын Үндэсний Номын Сангаас* үнэ төлбөргүй авах хувийг авдаг. Энэ нь 1811 оноос тасралтгүй хэвлэгдэж буй бөгөөд давтамж, дараалал нийлүүлэлт нь жил бүр адилгүй. Одоо 2 долоо хоногоор хэвлэгдэж буй нь *Bibliographie Nationale Francaise* нь цуврал хэвлэл, албан ёсны хэвлэл, хөгжим, газрын зураг, атлас зэргийг хамруулсан 4 нэмэлт жагсаалттай болсон. Энэ нь Аравтын бүрэн ангилал /The Universal Decimal Classification/ (UDC)-аар явагддаг. (UDC нь Дьюигийн аравтын ангиллын Франц хувилбараас үүсэлтэй бөгөөд үндсэн дарааллаараа Дьюитэй төстэй ч арай дэлгэрэнгүй) Дугаар бүрт зохиогч/номын нэрийн хэлхээсийг хэвлэдэг бөгөөд хуримтлагдсан хэлхээсүүдийг нийлүүлэн жилд 3 удаа микрофишийг гаргадаг. Жил бүрийн хуримтлагдсан хэлхээсүүдийг хэвлэмэлээр гаргадаг.

СД хэлбэрийн *Bibliographie Nationale Francaise* нь Францын Үндэсний Номын Сан 1970 оноос хойш хүлээн авсан Франц MARC (машинаар унших хэлбэрийн каталог) бүхий бүтээлийн жагсаалтыг СД-ээр гаргадаг. Бичлэгийг *Bibliographie de la France*-ийн хавсралт болох *Publications Officielles*-с авдаг бөгөөд хараахан жагсаалтанд ороогүй шинэ бүтээлийг үнэ төлбөргүй авах эрхийн хүрээнд хүлээн авдаг. Хайлтын хучин чадал нь Чадвик-Хилейн СД дэхь бусад үндэсний номзүйтэй ижил. Уг хэвлэл нь 2 сар тутамд гардаг бөгөөд дугаар бүртээ файлуудыг нэгтгэж, өмнөх дискуудээ шинэчилж байдаг.

Канадын цаг үеийн үндэсний номзүй болох *Canadiana* нь Канад улсад хэвлэгдсэн ном, сэтгүүл, товхимол, сургалтын гарын авлага, эрдэм шинжилгээний бүтээл, микрофиш, Засгийн газрын баримт бичиг, хөгжим, нот, дуу бичлэг, видео бичлэг, СД болон бусад электрон баримт бичгийн жагсаалт, тайлбарыг гаргадаг. *Canadiana* нь хэвлэлэн нийтлэгчид тухайн хэвлэлийн 2 хувийг хэвлэгдмэгц нь Канадын Үндэсний Номын Санда илгээх ёстой. Канадад тус улсын үнэ төлбөргүй авах хувь нь зохиогчийн эрхтэй холбоогүй, харин хуульчлагдсан байдаг. Түүнчлэн *Canadiana* нь гадаадад хэвлэгдсэн Канадын тухай эсвэл Канад зохиолчийн бичсэн зэрэг онц сонирхолтой бүтээлүүдийг ч бүртгэдэг. Канадын Үндэсний Номын Сангаас эрхлэн гаргадаг *Canadiana* нь сүлжээгээр, микрофиш болон СД хэлбэрээр байдаг. Сүлжээний хувилбарыг Канадын Үндэсний Номын Сангийн *AMICUS* мэдээллийн сангаас түгээдэг.

Микрофиш хэлбэрийн *Canadiana* (1992-) нь MARC бичлэгээр тодорхойлогдсон 2 бүртгэлээс бүрдэнэ. Үүнд:

Бүртгэл 1-д нь *Канадын хэвлэл*, Бүртгэл 2-т нь гадаадад хэвлэгдсэн Канадын зохиогчдын бүтээл эсвэл Канадын тухай бүтэлүүд орно. 12 сарын хэлхээс нь өмнөх саруудын бүртгэлийг нэгтгэдэг бөгөөд 12-р сарын дугаар нь тэр жилийнхээ хурумтлагдсан хэлхэсийг нэгтгэдэг.

Хэлхээс нь дараах байдалтай байна. Тухайлбал: Зохиогч, бүтээлийн нэр, цуврал, Англи сэдэв зүйл, Франц сэдэв зүйл, ISBN, ISSN, Дьюигийн аравтын ангиллын дугаар. *Canadiana*-ийн олон жилийн хурумтлалыг (микрофиш) *Канадын Үндэсний Номын Сангиин номзүйн газарт* үнэлж, худалддаг.

1950-1991 оны 12 сар хүртэл, тухайн жилийн *Canadiana*гийн хэвлэмэл хувилбарыг жилд 11 удаа нэгтгэн хэвлэдэг байв. Энэ нь 1921-1949 онд хэвлэгддэг байсан Канадын номын каталогийг амжилтанд хүргэжээ.

СД хэлбэрийн *Canadiana* (2000)-ийн хамрах хүрээ нь хэвлэмэл болон микрофишээс 3 зүйлээр ялгарч байна.

Нэгд, СД нь уг номын сангийн онлайн системээр каталогжуулж эхэлсэн үе болох 1973 оноос 2000 оны 6-р сарыг хүртэлх хугацааны каталогийн бичлэгийг багтаасан.

Хоёрт, Номзүйн мэдээллийн сан, зохиогчдын нэмэлт файлыг нэгтгэсэн.

Гуравт, Үндэсний номзүйн хүрээ *Канадын Үндэсний Номын Сангиин хэмжээнээс* давж, *Канадын Үндэсний Архивын Carto-Canadiana* г.м бусад чухал мэдээллийн сангийн бүртгэлийг ч ашиглах болжээ. *Carto-Canadiana* нь *Канадын Үндэсний Архивын газарт* хадгалагдаж буй Канадын төрийн болон төрийн бус байгууллагаас гаргасан зурагзүйн материалын жагсаалт юм. Уг жагсаалтад газрын зураг, атлас, дэлхийн бөмбөрцөг зэргийн бичил болон электрон хэлбэрийн каталогийн бүрэн бичлэгийг агуулжээ. Дараагийн хэвлэлд 1973 оноос өмнө хэвлэгдсэн номзүйн бүртгэл, бусад мэдээллийн сангаас авсан *Canadiana* -ийн хуучин материалын багтаах юм.

СД болон микрофиш хувилбаруудыг *AMICUS* мэдээллийн сангаас сонгон авсан машинаар унших каталогийн бүртгэлээс авч бүрдүүлжээ. *AMICUS* нь *Канадын Үндэсний Номын Сангиин 2* хэл дээрх мэдээллийн систем юм. Мэдээллийн санг байнга шинэчилдэг бөгөөд ном, цуврал, дуу бичлэг, эрдэм шинжилгээний бүтээл, бичил хэлбэр болон бусад хэвлэлүүдийн 9 сая гаруй каталогийн бичлэгийг агуулдаг. Тус номын сангийн төлбөрт хайлтын систем болох Access *AMICUS* нь уг мэдээллийн санд дундаж үнээр хайлт хийх боломжийг Канадын номын санч, судлаачдад олгодог.

Худалдах мэдээллийн эх сурвалж

Хэвлэлтийн жагсаалт нь тухайн үед хэвлэгчдэд буй бүтээлийг жагсаадаг. Тухайн ном нь хэвлэлтэд ороод хэдэн жил болж болох учир өмнө хэвлэгдсэн материалыг тодорхойлоход одоогийн жагсаалт дөхөмтэй байдаг. Тухайн зарлагдсан ном хэвлэгдсэн эсэх, уг бүтээлийн сүүлийн хувилбар хэвлэгдсэн эсэх, эсвэл хэдэн цуврал хэвлэлтэд байгаа зэргийг тодорхойлох лавлагааны ажилд хэвлэлтийн жагсаалтыг ашигладаг. Уг жагсаалтыг салбарын мэргэжилтнүүд тухайн сэдвийн хүрээнд ямар цуврал, бүтээл хэвлэгдэж байгааг тодорхойлоход хэрэглэдэг. Ийм жагсаалт нь электрон хэлбэрээр байдаг ба энэ нь Boolean логик, түлхүүр үгийн хайлттай байдаг.

Хэвлэлтийн жагсаалт нь олон мянган хэвлэлийн газрын ном худалдах тухай мэдээллийг нэгдсэн жагсаалтад оруулдагаараа давуу талтай. Хэрэглээний хувьд хэвлэлтийн жагсаалттай өрсөлдөхүйц бусад эх сурвалж байдаг. Өнөө үед бараг бүх хэвлэгчид интернэтээр каталогоо тараах болжээ. Эдгээр электрон

каталог нь хэвлэлтийн жагсаалтаас илүү нарийн, цаг үеийн мэдээллийг өгдөг. Эдгээр хэвлэлийн газрын каталог NorthernLight, Yahoo! зэрэг интернэт эх сурвалжид байрладаг. Вандербилтийн их сургуулиас номын санчдад зориулан гаргасан AcqWeb сайт (<http://www.library.vanderbilt.edu/law/acqs/acqs.html>) нь хэвлэлийн газрын байршилын талаарх мэдээллийг өгдөг. Түүнчлэн, Касалини Либри, Пурвил Либрос, Otto Харрассович зэрэг борлуулагчид OCLC-ын итгэмжит борлуулагчид юм. Тэдгээр борлуулагчид OCLC WorldCat-д борлуулах өөрсдийн номын каталогийн бичлэгийг гаргадаг. Ингэснээр номын сангрууд OCLC-ын номын сан хоорондын солилцоог ашиглан захиалга өгөх боломжтой юм.

P.R.Боукер нь 1872 оноос АНУ-ын зах зээлд лавлагааны материал үйлдвэрлэж, хэвлэлтийн жагсаалтын салбарт 50 гаруй жил ноёрхжээ. Хэвлэлийн газар нь тухайн бүтээлийн хэвлэгдсэн он, тоо ширхэг, үнэ зэргийг хэвлэгчээс электрон сүлжээгээр тодруулдаг байв. Ийнхүү мэдээллийн сан бий болсноор хэвлэмэл болон электрон хэвлэлтийн жагсаалт хэвлэгдэх болсон. Электрон бүтээгдэхүүнийг вэб, СД дээрээс, орон нутгийн кассетээс хуулбар хийхийн тулд сайтыг ашиглаж болох лиценз авах, эсвэл OCLC гэх зэрэг ном зүйн хэрэглэгдэхүүнээр дамжуулан авч болно.

Хэвлэлтэд буй ном нь АНУ-ын хэвлэгчдээс жил бүр гаргадаг номын жагсаалт юм. Энэ нь зохиогч ба номын нэрийг тусад нь 9 боть болгон жагсаажээ. Бүртгэлд үнэ, ISBN, хэвлэлийн газар, хавтас болон захиалгын бусад мэдээлэл багтана. *Хэвлэлийн газрын хэлхээс* нэртэй 9-р боть нь 63 мянга гаруй хэвлэлийн газрын нэр, тэдгээрийн хаягийг жагсаасан байна. Хэвлэлийн газраас хүлээн авсан мэдээллээр уг жагсаалтыг нэгтгэн бүрдүүлжээ. Хэвлэлтэд буй ном нь тухайн үед хэвлэлтэд буй номын талаарх хэвлэгчдээс ирүүлсэн мэдээллийн жагсаалт юм. Олон мянган эх сурвалжаас авсан мэдээлэлд хаягдсан гээгдсэн, орхигдуулсан зүйл бага байдаг. Зохиогчийн нэрийг стандартад оруулах талаар юу ч хийгдээгүй байна. Аливаа зохиолчийг нэг буюу түүнээс олон янзаар жагсааж болох тул хайлт хийх үедээ анхаарвал зохино. У.Кэнэт Смит ба Кэнэт Смит гэсэн зохиогчдын нэрийг үсгийн дарааллаар хооронд нь зайдай байрлуулсан байдаг.

Хэвлэлтэд буй номын агуулгыг Конгрессийн номын сангийн Сэдэв зүйлээр байрлуулсан *Subject Guide to Books in Print* гэсэн ном байдаг. Хэдийгээр Хэвлэлтэд байгаа ном, Сэдэв зүйлийн гарын авлага нь тусдаа хэвлэлүүд тул ихэнх номын сангрууд фондын бүрдүүлэлт хийх болон лавлагааны ажилд ашиглах үүднээс хоёуланг нь захиалдаг байна.

Хэвлэлтэд буй номын нэмэлт 2 ном нь үндсэн бүтээлийн онцлогийг тусгажээ. Жил бүр хэвлэгддэг Хэвлэлтэд буй ном 9-р сард хэвлэгдсэнээс 6 сарын дараа үүний хавсралт (*Books in Print Supplement*)-ыг 3-р сард гаргадаг. Шинээр гарч буй ном (*Forthcoming Books*) нь хэвлэлтэд буй шинэ ном, дараагийн хэдэн сард хэвлэгдэхээр төлөвлөгдсөн номуудын жагсаалт бүхий 2 сар тутмын хэвлэл бөгөөд сонголт хийх, захиалга өгөхөд хэрэгцээтэй төдийгүй лавлагааны ач холбогдолтой юм.

Мэдээллийг хэвлэмэл хувилбараас гадна СД, сайт ашиглах лиценз авах, Овид, Боукериин вэбээс онлайнаар захиалан авч болно. Диск хэлбэрийн *Хэвлэлтэд буй ном* (*Books in Print on Disk*) ба *Номын тойм* (*Books in Print with Book Reviews on Disk*) (АНУ, Канадын хувилбар тусдаа) нь номын хэвлэлтийн байдал, номын стандарт тоймын эх сурвалжаас авсан номын сан, сэтгүүл, сонголт, Киркусын тойм, сургуулийн номын сангийн сэтгүүл зэрэг мэдээлэлтэй хослуулан өгдөг. Хэвлэлтээс гарсан номын мэдээллийн санг өнөө үед вэбээр захиалах болон Хэвлэлтээс гарсан номын хавсралтыг СД байдлаар авч болно.

Жил бүр хэвлэгддэг, *Whitaker's Books in Print* (1989 он хүртэл Британийн хэвлэлтэд буй ном нэртэй байсан) нь Британийн хэвлэгчдээс ирүүлсэн бүртгэлийг хэвлэдэг. Зохиогч болон номын гарчиг, сэдвийг

нэг үсгийн дор байрлуулж, хэвлэлийн газрын хаяг, бүртгэлийг мөн хавсаргажээ. АНУ-ынхаас ялгаатай нь, *Витакер Засгийн газрын зарим хэвлэлийн бүртгэлийг оруулсан явдал юм*. Улирлаар шинэчлэгддэг Витакерын хэвлэлтэд буй ном нь микрофиш, СД хэлбэрээр гарснаас гадна Р.Р.Боукер, Ж.Витакер нарын хамтын бүтээл болох Боукер/*Витакерын Дэлхийн хэвлэлтэд* буй ном дискэнд багтжээ. Энэхүү бүтээл нь англи хэл дээрх бүтээлийн хамгийн бүрэн дүүрэн жагсаалт болж чадсан юм. Хэвлэлтэд буй болон шинээр хэвлэгдэн гарч байгаа 3 сая орчим бүтээлийн талаарх мэдээллийг бааздаа агуулдаг, дэлхий даяар хэвлэгдсэн Р.Р.Боукерын бүтээл, *Витакерын Британийн бүтээл*, Д.У.Торпин *Шинэ Зеланд*, *Австралийн бүтээл*, К.Г. Соурын англи хэл дээрх бүтээлүүдийг багтаажээ. Вэб хувилбарыг нь гаргахаар төлөвлөж байгаа. Витакерын хэвлэлтэд буй ном нь *Британийн хэвлэлтэд* буй ном нэртэйгээр онлайн дээр байгаа бөгөөд 7 хоног бүр шинэчлэгддэг.

Канадын хэвлэлтэд байгаа номууд /Canadian Books in Print/ нь Боукерын хэвлэлтэд буй ном, Витакерын хэвлэлтэд буй номын хоорондох завсрлын үед гарсан номуудын лавлагааны хэвлэмэл хувилбар юм. Энэ нь Канадын хэвлэгчид болон олон улсын хэвлэлийн компаниудын Канад дахь салбаруудын хэвлэлтэд буй англи хэл дээрх бүх бүтээлийг хамруулдаг. Харин үүнд газрын зураг, хөгжмийн нот, сонин, сэтгүүл, каталог, микрофиш жил тутмын хэвлэлүүдийг оруулаагүй. Канадын хэвлэлтэд буй номын зохиогч, номын нэрийн хэлхээсийг жил бүр хэвлэдэг. *Хэвлэлтэд буй ном (Канадын хувилбар)-ын диск, Хэвлэлтэд буй ном, Номын тойм диск* (Канадын хувилбар) нь сар тутамд шинэчлэгддэг бөгөөд АНУ-ынхтай ижил.

Тухайн бүтээлийн нэрийг нягтлах, хэвлэгчийн хаягийг байрлуулахад гадаадын хэвлэлтэд буй номын жагсаалт их тустай байдаг. Франц хэл дээрх хэвлэлтэд буй номын жагсаалт болох *Les Livres Disponibles* нь ном бурийн зохиогч, номын нэр, сэдвийг тусад нь жагсаасан жил тутмын хэвлэл юм. Өөр нэг хэрэгцээт лавлагааны бүтээгдэхүүн болох *Олон улсын хэвлэлтэд буй номууд /International Books in Print/* нь жил бүр хэвлэгддэг бөгөөд англи болон бусад хэлээр ярьдаг орнуудад хэвлэгдсэн 280 мянга гаруй номын жагсаалтыг гаргадаг. Данид хэвлэгдсэн англи хэл дээрх номын талаарх мэдээллийг эндээс хайж болох жишээтэй. Олон улсын хэвлэлтэд буй номын СД хавсралтыг К.Г.Соур жил тутам шинэчлэн хэвлэдэг. Энэ нь Р.Р.Боукер, Боукер/*Витакерын Дэлхийн хэвлэлтэд буй ном дискэнд ч багтсан.*

Номын сангийн каталог

Хэдийгээр номын сангийн каталогийг лавлагааны ажилд түлхүү ашигладаг ч эдгээрийн зарим нь сэдэвчилсэн номзүйд хамаардаг. Зарим тусгай зориулалтын номын сангүүд тодорхой хугацаанд тогтмол гардаг сэтгүүлүүд дээрх өгүүллэгийг хамрах салбарын хүрээнд хэлхэсжүүлдэг нь тодорхой ач холбогдолтой. Энэ нь ялангуяа каталогийн хамарсан хугацаанд сэтгүүлүүд дээр хэлхээс хийгдээгүй үед чухал ач холбогдолтой байдаг.

Номын сангийн олон зуун каталогуудаас цөөн хэд нь цаасанд хэвлэгддэг. Номын сангийн хэвлэмэл каталогийн зардал өндөр. Тэдгээрийг хадгалахад хамгийн том номын сан ч багадаж байв. Харин эдгээр каталогийг электрон хувилбараар хадгалах болсноор интернэт, СД, компьютерийн бичил хэлбэртэй гаралтууд, номзүйн бүртгэлийн мэдээллийн томоохон баазаас олж узэх боломжтой болсон.

1960-аад оны сүүлээс номын сангүүд машинаар уншиж болох каталог хэрэглэж өхэлсэн. Роман биш хэлээр бичигдсэн материалыг каталогжуулах ажил 1970-аад оны сүүлч гэхэд хийгдээгүй л байв. Машинаар уншиж болох

каталог хийх нь өртөг өндөртэй ажил байсан тул ихэнх томоохон номын сангүүд эрт үеийн бүрдүүлсэн материалынхаа ийм хувилбарыг хийгээгүй. Судалгааны номын сангүүдын хуучин материалыг сэргээх төслийн хүрээнд 1990-ээд оны сүүлчээс Принстон, Ейлийн номын сангүүд өмнөх материалыг машинаар уншиж каталогт шилжүүлж эхэлсэн. Лавлагааны номын санч нь хайлт хийх үедээ ямар материалындаагүй электрон каталогт шилжүүлснийг мэдэж байх ёстой.

Номын сангийн каталогийг вэбээр үзэх боломжтой. Хэрэглэгчид нийтлэг стандарт ашиглан сүлжээнд хайлт хийх бололцоотой юм. Z39.50 протокол нь компьютерээс компьютерт дамжин мэдээлэл хайх үндэсний стандарт юм. MARC Communications нь номзүйн мэдээллийг машинаар унших хэлбэрээр илэрхийлж, солилцох олон улсын стандарт юм. Конгрессийн номын сан нь өөрийн вэб дэх каталогт Z39.50 гарцыг тохируулж өгдөг. Хэд хэдэн номын сан хамтарч, олон хайгчдад нэг дор эдгэр катаогоос хайлт хийх бололцоо олгодог гарцыг хийжээ. Байгууллагуудын хамтын ажиллагааны холбооны CIC Виртуал Электрон номын сан, Европын үндэсний номын сангийн Gabriel гарц нь үүний нэг жишээ юм.

Ихэнх тохиолдолд номын сангийн каталогид хайлт хийснээс номзүйн хэрэглэгдэхүүнээр хайлт хийх нь амар байдаг. Гэвч тухайн каталог номзүйн хэрэглэгдэхүүнд байхгүй тохиолдолд номын сангийн каталог ашиглах хэрэгтэй болдог. Тодорхой сэдвийн бүтээлийг тодорхойлох үүднээс номын сангийн фондод хайлт хийх шаардлага гардаг. Ийм фондын нэг жишээ бол түүх-нийгмийн номын сан юм. Хэрэглэх нөхцөл, ажиллах цаг, бусад мэдүүштэй мэдээллийг электрон каталогоос гадна номын сангийн вэбээс авч болно.

Америкийн Нэгдсэн Улс

Аль ч номын сангийн ажилтан Үндэсний нэгдсэн каталог, үүний хэвлэгдсэн түүхийг мэддэг байх шаардлагатай. Албан ёсны үндэсний номзүйгүй, үнэ төлбөргүй авах хувь гэсэн систем байхгүй, “номзүйн холимог бүтэцтэй” тус улсын хувьд Конгрессийн номын сангийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ нь номзүйн хэрэглэгдэхүүний дараагаар нь номзүйн судалгааны ач холбогдол бүхий эх сурвалж болдог.

Үндэсний нэгдсэн каталогийг анх Конгрессийн номын сан картын каталог байдлаар гаргаж эхэлсэн. Хожим нь картын каталогийн хэрэгцээ өссөнөөр АНУ-ын судалгааны томоохон номын сангүүдад 1000 гаруй хувилмал карт түгээжээ. Картуудыг нэгтгэн хэвлэсэн анхны каталогийн ном болох Конгрессийн номын сангийн каталог: *Конгрессийн номын сангийн хэвлэлэл картын Үндэсний нэгдсэн каталог* нь судалгааны номын сангийн холбооны ивээн тэтгэлгээр 1942 онд хэвлэгдсэн. Энэ нь *Конгрессийн номын сан, засгийн газрын зарим департаментын номын сан*, 1500 орчим судалгааны номын сангүүдийн каталогийг багтаасан байна. 1898-1942.7.31 хооронд хэвлэгдсэн картуудыг ахин хэвлэжээ. 1942.8.1-1947.12.31-ний хоорондох картуудыг үүний хавсралтад оруулжээ. Дараачийх нь 1948-1952 оныг хамарсан байна. Хамрах хүрээ нь улам тэлснээр Хойд Америкийн номын сангүүдад байгаа номуудын талаар нэмж мэдээлэл оруулснаар каталогийн нэр Үндэсний нэгдсэн каталог болсон.

Конгрессийн номын сан өнөөг хүртэл каталог хэвлэсээр байгаа бөгөөд хамрах хүрээ, давтамж, хэлбэрийн хувьд өөрчлөгдсөөр байна. Үндэсний нэгдсэн каталог /National Union Catalog/-ийн талаарх дэлгэрэнгүй тайлбарыг Балайн лавлагааны номоос үз.

Өдгөө хэрэглэгдэж буй лавлагааны цуврал эх сурвалж нь 1956 оноос өмнөх үеийн Үндэсний нэгдсэн каталог бөгөөд үүнд орсон материалындаагүй хувилбарууд юм. Картын доод хэсэгт номын сангүүдийн байршилыг заасан тэмдгийг оруулсан байна. 1956 оноос өмнөх үеийн Үндэсний нэгдсэн каталог нь зохиогчийн буюу гол мэдээллийн каталог юм. Шаардлагатай

лавлагааны мэдээллүүдийг тусгасан хэдий ч ямар салбарт хамарагдаж буйг харуулах салбарын нэрийг орхигдуулжээ. 1956 оноос өмнөх үеийн Үндэсний нэгдсэн каталогт 1949 оны АНСХ Зохиогч, номын нэрийг каталогжуулах журам /ALA Cataloging Rules for Author and Title Entries/-ыг мөрдлөг болгожээ. Тухайлбал, Ерөнхий журам 92-т, “аливаа байгууллагыг байрладаг газрынх нь нэрээр (сүүлийн нэрээр) оруулна” гэж заасан байдаг. Техас мужын Даллас хотын Өмнөдийн Методист их сургуулийг Даллас нэрийн дор оруулна.

12 жилийн турш хэвлэгдсэн уг каталогийг шинэчлэх хэрэгтэй болсон. Эдгээр нэмэлт ботиудад номын нэр, байршилийг тус тус нэмж оруулсан. 1956 оноос өмнөх үеийн Үндэсний нэгдсэн каталог нь 1982 оныг хүртэл Үндэсний нэгдсэн каталог нэрээр хэвлэгдэж байв.

1983 оноос эхлэн Үндэсний нэгдсэн каталогийг хэвлэмэл хувьгүйгээр микрофиш хэлбэрээр хэвлэх болсон. Микрофиш хэлбэр нь бүртгэл/заалтын дараалаар бичигдсэн. Бүртгэл хэсэгт номзүйн бүртгэлүүдийг дэс дараатай дугаарласан ба нэр, гарчиг, сэдэв, цувралуудын хэлхээсүүдийг үсгийн дараалаар байрлуулсан байв. Каталогийн бичлэгийн товчлол, бичлэгт орсон зүйлийн дугаар бүхий хэлхээсээр дамжуулан бүртгэлээс номзүйн мэдээллийг хайх боломжтой. Бүртгэл дэх мэдээллээс товч хэдий ч заалтын мэдээлэл нь каталогийн бүх мэдээллээс гадна ISBN, үнэ, Дьюгийн Аравтын ангиллын дугаар гэх мэт мэдээллийг өгдөг. Үндэсний нэгдсэн каталог: Ном, товхимол, гар бичмэл, газрын зураг, атлас, бичил хэлбэрийн нэг сэдэвт зохиол, Засгийн газрын нэг сэдэвт хэвлэлийн номзүйн тодорхойлолтыг хийжээ. Үндэсний нэгдсэн каталог: Номын 1990 оны хэвлэлд OCLC, RLIN дахь номын бүртгэлийг хамруулахаа больсон. Доорх бүтээлийг Конгрессийн номын сангийн Үндэсний нэгдсэн каталогт оруулсан байна. Тухайлбал, Үндэсний нэгдсэн каталог: Аудио/видео материал, Үндэсний нэгдсэн каталог: зурагзүйн материал, Үндэсний нэгдсэн каталог: Хөгжмийн каталог гэх мэт.

Конгресийн номын сангийн *Cataloguing Distribution Service (CDS)* хэлтсийн MARC Distribution Service (MDS) тасгаас Конгрессийн номын сангийн каталогийн бичлэгийг электрон хувилбараар гаргадаг. Эдгээр бичлэгүүд нь 9 замтай туузан дамар, соронзон тууз болон интернэт дэхь файлын сан (ftp) зэрэгт байна. Ихэнх номын сангийн OCLC, RLIN-ээр дамжуулан Конгрессийн номын сангийн каталогийг үзэж болно.

Конгрессийн номын сангийн онлайн каталог нь номын сангийн фонд дахь 12 сая гаруй ном, цуврал, компьютерийн файл, гар бичмэл, зурагзүйн материал, хөгжим, дуу бичлэг, видео материалын мэдээллийн сан юм. Онлайн каталог нь лавлагаа, тэмдэглэл, тухайн материалын талаарх мэдээллийг агуулдаг. Конгрессийн номын сангийн вэб (<http://www.loc.gov>) сайтаас судалгааны гарын авлагууд, нарийвчилсан мэдээллийн сан, хууль зүйн мэдээлэл, бүрэн хэмжээний текстийг ч олж болно.

Их Британи, Франц

Их Британи, Францын номын сангийн каталог нь АНУ-ынхтай ижил. 1974 он хүртэл хэвлэгдсэн Британийн номын сангийн *Номын ерөнхий каталог* (General Catalogue of Printed Books) нь ийм терлийн сүүлийн хэвлэл юм. 1972 онд Британийн номын сан байгуулагдахаас өмнөх үеийн хэвлэлийг *Британийн музейн каталог* (British Museum Catalogue) гэдэг байв. 1999 оны нэмэлт хэвлэлүүд нь 1998 оны сүүлч үеийг хамарчээ. Дэлхийн томоохон номын сангийн жагсаалтыг гаргаж буй учир уг каталог нь нилээн ач холбогдолтой бүтээл юм. Британийн номын сан нь Британийн Нэгдсэн Вант улсад зохиогчийн эрх нь хуулиар хамгаалагдсан бүх материалыг хадгалж байдаг учир бүрэн дүүрэн мэдээлэл агуулдаг.

Нэг ба хамтран зохиогчид, номын нэрийг оруулснаас гадна цувралуудыг “тогтмол хэвлэл” гэсэн жагсаалтад хамруулжээ. Номзүйн тодорхойлолтын бүрэн төгс байдал нь тухайн номыг хэзээ каталогт бүртгэснээс хамаардаг. Нэмэлт хэвлэлд MARC-ын бичлэгийн дүрмийг оруулсан байна.

Дурслэл 20.3 нь 1975 он хүртэлх Британийн номын сангийн каталогийн 1986-1987 оны нэмэлт хэвлэлийн жагсаалтыг үзүүлжээ.

Анхны зүйлчилсэн каталог нь *Subject Index of the Modern Works Added to the Library* нэртэйгээр 1906-1985 оны хооронд олон боть ном болж гарсан. *General Catalogue*-т багтсан “цэвэр” утга зохиол, хүний нэр зэргийг энд оруулаагүй. Эртний каталогууд нь өргөн сэдвийг хамруулсан байдаг тул ашиглахад хүнд байдаг. Британийн номын сангийн 1975 он хүртэл хэвлэгдсэн номын ерөнхий каталогийг бүхэлд нь машинаар унших хэлбэрт шилжүүлэх лавлагааны төслийн ажил өргөн далайцтай өрнөсөн. Энэ нь каталогийн хэлбэрийг бараг өөрчлөөгүй бөгөөд мэдээллийн бүх элементийг хайлт хийж болохоор болгосон нь каталогийн ашиглалтыг нэмэгдүүлсэн.

Дурслэл 20.3

1975 он хүртэлх Британийн номын сангийн каталогийн 1986-1987 оны нэмэлт хэвлэлийн жагсаалт. Боукеррийн зөвшөөрлөөр хэвлэв (Англи Улс, Лондон хот)

ЛЭМОН (Абрахам) Ливерпулний Royal театр гарсан үймээнд А.Лэмон, Т.Тернэр, Б.Уилсон, Ж.Вэбстэр, Ж.Л.Мулнэкс, С.Роуплинсон нарын эсрэг гэмт хэргийн мэдээллийн талаарх тэмдэглэл...Зуны Ассиз...Ланкастэр...1810.9.14. Ноён Харкухасоны бичлэгээс авав. Ливерпул. 1810. 1131 д.18

ЛЭМОН (Алфред Д.) Каммингийг үз. (Ж.Г.) Агуа Станли...Бичвэр...Манисын дурслэл, хуучин номоос, А.Д.Л. 10816 66.24

ЛЭМОН (Энтони)

-----Дайны дараах Зүүн Английн жижиг хотууд дахь аж үйлдвэрийн өсөлт: нүүдэлчин фирмүүдийн талаарх судалгаа, 1945-1970. Оксфорд. [1975]. ISBN 0901691 127 Р. 805/202 (12) Рр. 40; газрын зураг, 30см. (Оксфордын их сургуулийн Газарзүйн сургууль. Судалгааны ажил. Дуг.12 ISSN 0305 8190

Лэмон (Энтони)

Арсны өнгөөр ялгаварлах үзлийн шилжилт/Энтони Лэмон – Алдершот: Гоуэр, 1987. [410]х: зураг, 22см, Номзүй, халхэсийг багтаасан. 0-566-00635-9 УС 1987. a.8439

Цагаагаар арьст сонгогчид ба Өмнөд Африк дахь улс төрийн өөрчлөлт, 1981-1983/Э.Лэмон-Оксфорд:Оксфордын их сургууль, Газарзүйн сургууль, 1984.

40х:зураг, газрын зураг-22см, (судалгааны ажил; 32)-Номзүй:39-40х. B86-26660 п. 805/202

Лэмон, Чарльз

Нээгдээгүй номын хавтаснаас буюу золгүй зохиолчийн гар бичмэл: Ангрийн түүх/ бичсан Шарлотт Бронте; хян тох. Чарльз Лэмон-хаворт: Бронтэ нийгэмлэг, 1986. xvi, 66х: зураг, хүснэгт: 21см. 095 05829-2-1 УС 1986. A.4005

Лэмон, Дафнэ Вайлэт

Орионы одод: Таунека хожим ба одоо/ Дафнэ Лэмон-Данэдин: Ж.Макиндоу, 1979. 64х. Газрын зураг. 0908565-89-5 x800/43123 13

Amazon.com.uk-ийн ивээн тэтгэлгээр санхүүждэг Британийн номын сангийн OPAC 97 үйлчилгээ (<http://opac97.bl.uk>) нь Лондон, Бостон Спа дахь Британийн номын сангийн лавлагаа, баримт бичгийн фондыг хамарсан хэд хэдэн каталогийн 8.5 сая гаруй бичлэгийг вэбээр төлбөргүй авах бололцоо олгодог. Номзүйн 18.5 сая бүртгэлтэй, Blaise (Британийн номын сангийн мэдээллийн автоматчлагдсан үйлчилгээ) нь мэдээллийн мэргэжилтүүдэд төлбөрт үйлчилгээ үзүүлдэг.

Парис дахь Францын Үндэсний номын сангийн Catalogue General des Livres нь Францын хэвлэлийн хамгийн чухал эх сурвалж юм. Энэ нь зөвхөн зохиогчтой номыг үсгийн дарааллаар бүртгэсэн жагсаалт бөгөөд зохиогчгүй, хамтарсан олон зохиогчтой болон цуврал бүтээлүүдийг оруулаагүй. Уг каталог нь 1897-1981 оны хооронд хэвлэгдэж байсан учир он цагийн хамрах хүрээ нь өөр байна. 1960 оноос хойш хэвлэгдсэн бүтээлд 1959 оноос хойш хэвлэгдсэн нэг ч бүтээл ороогүй. 1960-1969 оныг хамарсан нэмэлт хэвлэл нь хамтарсан зохиогчдын бүтээлээс

гадна зохиогчгүй болон нэг зохиогчтой бүтээлүүдийг ч хамруулжээ. Хамрах хүрээний хувьд жигд бус байсны улмаас Францын Үндэсний номын сан 1959 он хүртэлх бүх бүртгэлийг багтаасан микрофиш хавсралтыг хэвлэсэн.

Францын Үндэсний номын сангийн 3 каталог интернэтэд байдаг. Үүний нэг телнэт хандалтат онлайн каталог болох BN-OPALE нь 1970 оноос хойшхи ном, 1960 оноос хойшхи сэтгүүл, 1984 оноос хойшхи компьютерийн файлуудын 2 сая номзүйн бичлэгийг агуулдаг. BN-OPALE каталогт газрын зураг, бичвэр, гэрэл зураг, хөгжим гэх мэт тусгай цуглуулгуудын 460 мянган номзүйн бичлэгийг оруулжээ. 1999 оны 5-р сараас интернэтэд суурилсан BN-OPALE Plus нь 7 сая номзүйн бүртгэлийг агуулах болсон байна. Нэмэлт эх сурвалжийг 2000 онд оруулна.

Канад

Канадын өв соёлыг эзэмшин, хадгалан хамгаалах үүднээс Парламент Канадын Үндэсний номын санг (<http://www.nlc-bnc.ca>) 1953 онд байгуулжээ. 2 сая бичлэг бүхий Үндэсний номын сангийн каталог нь товч бичлэгтэй resAnet вэб, Z39.50 клиент *National library Catalogue Z39.50* програм хангамж гэсэн 2 янзын электрон хэлбэрээр байдаг. AMICUS мэдээллийн сангийн нэг хэсэг болох Үндэсний номын сангийн каталог нь 500 гаруй номын сангийн мэдээллийг агуулдаг төлбөрт үйлчилгээтэй юм.

Цуврал ба сонини эх сурвалж

Хожуу үеийнхэнд ойлгомжгүй байж болох цуврал гэсэн нэр томъёо нь “тогтмол давтамжтай, дугаараар хэвлэгддэг бүтээл” юм. Тогтмол хугацаанд хэвлэгдэн гардаг сэтгүүлүүд, жил тутмын хэвлэл /илтгэл, жилийн ном г.м./, хурлын тэмдэглэл, гэрээ хэлцэл зэрэг нь цувралын хэлбэрүүд юм. Тогтмол бус цувралыг тодорхойгүй үечлэлээр тогтмол бус хэвлэнэ. Тогтмол хугацаанд хэвлэгдэн гардаг сэтгүүл нь тодорхой бус хугацаанд хэд хэдэн тоо буюу дугаараар хэвлэгддэг цувралын нэг төрөл юм. Дугаар бүр нь хэд хэдэн зохиогчоос ирүүлсэн өгүүллийг ерөнхийдөө агуулдаг. Цуврал бүтээлд ISSN стандарт олгодог. Хэрэв цувралын нэр өөрчлөгдвэл ISSN нь ч шинэчлэгдэнэ.

Энэ 2 төрлийн эх сурвалжийг авч үзнэ. Нэг нь одоогоор хэвлэгдэж буй цувралын жагсаалт. Нөгөө нь бүртгэгдсэн бүтээл бүрийн фондын байрлалыг багтаасан нэгдсэн жагсаалт юм. Байршил нь хаана аль номын санд байгааг заадаг. Тухайлбал: АНУ-ын эсвэл Канадын тэр номын сан гэх мэт. Эзэмшил нь тухайн бүтээлийн хэдэн онд гарсан хэд дэхь ботийг тухайн номын сан эзэмшиж байгааг зааж өгдөг.

Өнгөрсөн цэйн болон нэгдсэн жагсаалт

АНУ, Канадын номын сангийн Цувралын нэгдсэн жагсаалт (*Union List of Serials in Libraries of the United States and Canada*)/ULS/ нь 1950 оноос өмнө хэвлэгдсэн бүтээлүүдийг багтаасан байдаг. АНУ, Канадын номын сангийн байрлалыг багтаасан нэгдсэн жагсаалтанд сонини оруулдаггүй бөгөөд маш цөөн Засгийн газрын хэвлэлийг багтаадаг. Дүрслэл 20.4 нь энэ бүртгэлийг харуулсан. Үүнд: номын сангийн байршил, фондод байгаа номын жагсаалтыг үзүүлсэн байна. Энэ тэмдэг нь Үндэсний нэгдсэн каталогт ашигладагтай төстэй.

Шинэ цуврал бүтээл (New Serial Titles) /NST/ нь АНУ, Канадын номын сангийн Цувралын нэгдсэн жагсаалтын үргэлжлэл юм. Эхний хэвлэл нь 1950-1970 оны хооронд хэвлэгдэж эхэлсэн цувралуудын бүгдийг нь хамруулжээ. Тэр цагаас хойш, олон жилийг хамарсан хэд хэдэн цуглгуулга гарсан. 1981 онд NST нь каталогийн бүрэн мэдээлэл оруулах үүднээс бүтээлийн тоог нэмсэн бөгөөд тэдгээрийг OCLC-н шинэчлэгдсэн бичлэгээс авсан. /Дүрслэл 20.5-ийг үзээ үү/ NST нь 1999-ны цуглгуулга гаргаснаар цааш хэвлэлтээ зогсоосон байна.

Америкийн сонин (American Newspapers), 1921-1936 оных хэлбэрийн хувьд, АНУ, Канад дахь байршил, гарчиг бүрийн номзүйн тодорхойлолт зэргийг гаргаснаараа Шинэ цуврал бүтээлтэй төстэй байсан. Түүнчлэн бүтээлийг хэвлэгдсэн газраар нь байрлуулдаг. Байрлал бүрт байгаа гарчгийн талаарх дэлгэрэнгүй тайлбарыг багтаадаг. Нэмэлт (Supplement) хэвлэл байгаагүй учир 1936 оноос хойш хэвлэгдэж гарсан бүтээлүүдийн байршлын тодорхойлолтыг өгөхийн тулд мөн номын сангүүдад байгаа бүтээлүүдийг тодорхойлохын тулд бусад бүтээлүүдийг ашиглаж байв.

Бичил хэлбэрийн сонин: Нэгдсэн улс (Newspapers in Microform: United States) ба *Бичил хэлбэрийн сонин: Гадаад орнууд (Newspapers in Microform: Foreign Countries)* нь Канад, Америкийн номын сангүүдад зориулсан нэгдсэн жагсаалт юм. Сонинг санал болгох буюу солилцож болдог. Номын сангүудаас гадна бичил хэлбэрийн хувилбарыг худалдан авах эх сурвалж бий болсон. *Америкийн сонин* нь сонинг хэвлэгдсэн газрын дагуу байрлуулан жагсааж, гарчгийн хэлхээсийг гаргажээ.

Дүрслэл 20.4

Цуврал бүтээлийн нэгдсэн жагсаалтын жишээ. Х. У Уилсон компанийн зөвшөөрлөөр хэвлэв.

AMERICAN water works association Index: 1881-1939 Journal, 1,Mr 1914+	GAT 1+ ICA 1+ ICJ 1+ ICW 1+ IEN-M [21-22] IU 1+ IaAS 1+ IaU 1+ IdU 27+ InU 33+ KMK 1+ KU 1+ KyU 1+ LU 1-[22-26]30+ MAA 29+ MB 1+ MBM 2-7,9 MCM 1+ MH 1+ MH-M 10-25 MMeT [1-4] MWiW 1+ MdBE 1+ MdBJ 1+ MeU 1-12,15+ MiD 1+ MiDU 22+ MiEM 8-[11]17-30 MiGr [1-3] MiMID [17]+ MiU 1+ MnM 14+ MnS 1-4,8-9 MnSJ 1+ MnU 1+ MoK 11-18 MoRM 1+ MoS 1+	UU ^a 1+ OO 2[5,9-13] OT 1+ OU 1+ OKs 19+ OkU 1-8 OrCA 1+ OrP 1+ OrU 1-22 PBL 1+ PP 1+ PPD 9+ PPF 6+ PPt 1+ PPIM 12+ PSl 2+ PU 1+ ScCc 12+ TC [23-24] TNV 1-2,4,7-9,13- [22]-28 TU 1+ TxCM [1-2]-[12]- [18-28]+ TxDaM 18+ TxH 11+ TxU 1+ UL.A 29+ UU 1+ VU [6-21]-30 Vt 1-22 ViU 1-10,12+ WM 1+ WU 1+ Was 1+ WasP 4+ WaU 1+ WvU 1+
DWS 1-29 DWS 1+ DH 3+ DLC 1+ DP 1+ FU 1+	CJSU 33+ CTU 1-[16]+ DSG 33 H 35+ IEN 1+ InTR 31+ MiEM 8-12,15+	MIBC [4-7]-[11-14] 25+ NBuG 1-34 NRU 1-[30] RPB 26,33 ScU 33+ TxCM [1-2]-[12]- [23-26]+ TxLT 32+

Дүрслэл 20.5

Шинэ цуврал бүтээлийн жишээ. Конгрессийн Номын сангийн хэвлэл. Вашингтон D.C.

Сэтгүүл /Америкийн усны бүтээлийн холбоо/

Хэвлэл 40, №. 1 /1948.1 сар/ - /Нью Йорк,
АНУ/, Холбоо /1948. Зураг, 23-26 см. Сар
тутам

Бүтээлийн нэрийг хавтсанд бичсэнээр авав.

Өөр хаана хэвлэгдсэн: Дэнвэр, Колорадо

Нэмэлт бүтээлд дугаар оруулсан

Хэлхэс: Хэвлэл 32 /1940-/47 /1955/ /Өмнөх
гарчгийн хэлхээсийг багтаасан/ 1в, в.48 /1956/-
57 /1965/ 1.в

Жил тутмын тусгай дугаар нь тус бүтээлээс
тусдаа хэвлэгдсэн: AWWA худалдан авагчдад
зориулсан гарын авлага ба хэвлэлийн каталог

Нэр: AWWA сэтгүүл

Үргэлжлэл. Америкийн усны холбооны
сэтгүүл

ISSN 0003-150x-сэтгүүл – Усны холбооны
сэтгүүл

Усны хангамжийн инженерчлэл – Цуврал
Америкийн усны бүтээлийн холбоо AWWA
худалдан авагчдад зориулсан гарын авлага ба
хэвлэлийн каталог Бүтээл: AWWA сэтгүүл ТД
201.A512 86-641260

628. 105-dc 19

Cst DCC ICRL InU KMK MchB Mosn HACR2
PU RPB-S

Номзүйн тодорхой салбарын сул талыг зарим үед шинэ бүтээлээр засдаг.
Өмнөх тайлбарт дурдсанчлан АНУ-ын сонины номзүйн хамрах хүрээ сүлхан
хөгжсөн. Хүн төрөлхтний төлөөх Үндэсний хандив, Конгрессийн номын сан,
Америкийн түүхчдийн байгууллага, Номын сангийн эх сурвалжийн зөвлөл зэрэг
байгууллагуудын хамтран ажиллах хамтарсан төсөл нь АНУ-ын Сонины хөтөлбөр
(United States Newspaper Program) /USNP/ юм. Уг хөтөлбөр нь АНУ, түүний
харьяа нутаг дэвсгэрт хэвлэгдсэн сониниг тодорхойлж өдгөөрийг эзэмшиж буй
газруудын жагсаалтыг гаргахыг зорьдог. Хөтөлбөрт оролцогчид сонины номзүй,
байрлал, фондын талаарх мэдээллийн онлайн бааз үүсгэх үүднээс OCLC Cataloging
and Union List зэргийг ашигладаг. АНУ-ын Сонины Хөтөлбөр Үндэсний Нэгдсэн
жагсаалт нь OCLC-с гаргасан каталог бичлэгийн онлайн мэдээллийн сангийн
микрофиш хувилбар юм. Энэ нь анх 1985 онд гарсан бөгөөд 5 дахь хэвлэл нь
1999 оны 1 сард хэвлэгдсэн. Уг бүртгэлд гарчгийг үсгийн дарааллаар, хэлхээсийг
өдрөөр жагсааж үүнийг ашиглагч, хэл, хэвлэсэн газрыг мөн багтаажээ.

Хамгийн сүүлийн үеийн мэдээллийг хүртэл OCLC-ээр дамжин онлайнайнаар
авах боломжтой болсон.

Орчин цэйн жагсаалт

Ulrich's International Periodicals Dictionary нь тухайн үед хэвлэгдсэн 164.000
тогтмол хэвлэл, 1993 оноос хойши хонинуудыг бүртгэсэн лавлах юм. Сэдвийг
өргөн хүрээтэй ангилж, тус бүтээлийн тусгай хэлхээс ISSN, онлайн болон СД
хүртээмж, онлайн борлуулалт, бүтээлийн өөрчлөлт, хамрах цуврал зэргийг
гаргасан. Тухайн бүтээлийн захиалгын мэдээлэл буюу хэвлэгч, хаяг, үнэ, ISSN
зэргийг ч оруулсан. Мөн давтамж, эхэлсэн он, сурталчилгааны түвшин, утас,
факсын дугаарыг багтаасан байна. Лавлагааны цогц бүтээлийн ач холбогдлыг
нэмэгдүүлсэн өөр онцлог *Ulrich*-д бий. Бичилт бүр сэтгүүлийн агуулгыг хамарсан
хэлхээс, онлайн мэдээллийн сан зэргийг агуулжээ. Энэхүү онцлог нь номын
санч болон бусад хэрэглэгчдэд тухайн ишлэлийг олж болох хэлхээс, мэдээллийн
санг тодорхойлсноор тогтмол хэвлэл дэхь өгүүллийн бүрэн эхийг олох боломж
олгож буй явдал юм. Өөр нэг тустай тал нь өмнөх хэвлэлээс хойш хэвлэгдэхээ
больсон тогтмол хэвлэлийн жагсаалтыг гаргасан. 1988 оноос *Ulrich* нь тогтмол

бус цуврал ба жил тутмын хэвлэлийг өөртөө нэгтгэнээр ихэнх бүтээлүүдийн хэвлэлийн болон захиалгын мэдээллийг өгөх болсон.

Ulrich-ын 4 янзын электрон хувилбар байдаг. Dialog, LEXIS-NEXIS, Ovid гэх мэт онлайн борлуулагчдаар дамжуулан *Ulrich* сар тутам шинэчлэгдэж байдаг. *Ulrich*-ын СД хувилбар нь *Library Journal* ба номын санд зориулагдсан сэтгүүлцүүдэд хэвлэгдсэн чухал нийтлэлүүдийг багтаасан ба улирал тутам шинэчлэгддэг. Захиалга хийх боломжтой *Ulrich* вэб ч бий. Сайтын лицензтэй номын санггууд мэдээллийг OPAC (олон нийтийн онлайн каталог)-таа суулгах боломжтой болсон.

EBSCO захиалгын үйлчилгээний охин салбар EBSCO хэвлэл (EBSCO Publishing) нь Цувралын лавлах (*The Serials Directory*) гаргасан нь одоо 14 дэх хэвлэлдээ явж байна. Сонинг оролцуулаад 178.500 бүтээлийг уг олон улсын лавлахад багтаажээ. Багтаж байгаа бүтээлийн хэвлэсэн хэвлэлийн газрын нэр, хаяг, утас, факс, үнэ, редакторын нэр, CODEN тодорхойлогч, ангиллын дугаар г.м мэдээллийн 50 гаруй элементийг оруулсан байна. Уг сэтгүүлийг ангилан тоймлодог эсэх, энэ нь номын тойм, зар сурталчилгаа гаргадаг эсэхийг тодорхойлох нь номын санчдад чухал байдаг. Цувралын лавлахын электрон хувилбар нь хэвлэмэл хувилбартай ижил мэдээлэл агуулдаг бөгөөд 20000 цувралын түүхэн мэдээллийг оруулсан байдаг. Үүнийг онлайнаар EBSCO host, СД байдлаар ашиглаж болно.

АНУ, Канадад сүүлийн үед хэвлэгдсэн сонинг *Gale Directory of Publications and Broadcast media* лавлахад жагсаажээ. Уг лавлах нь 1880 оноос жил бүр хэвлэгдэж байгаа юм. Удаан хугацааны турш хэвлэгдсэн энэхүү лавлахын хуучин хэвлэлүүд АНУ-ын сонины талаарх түүхэн мэдээллийн гоц сайн сурвалж болдог байна. Сониноос гадна сэтгүүл, коллежийн хэвлэл, радио ба телевизийн станц, кабель зэргийн талаарх мэдээллийг багтаасан олон улсыг хамарсан байдаг бөгөөд *Ulrich*-ийн лавлах *Gale*-ийг бодвол арай олон тогтмол хэвлэлийг багтаадаг боловч мэдээллийн хэрэгслийн нэвтрүүлгийг хамруулдаггүй.

Gale-ийн лавлах 4 ботьтой. Эхний 2 ботийг газар зүйн байрлалаар байрлуулж, номын нэрийг хэвлэгдсэн газрын нэрийн үсгийн дарааллаар жагсаажээ. Хаяг, үнэ гэх зэрэг захиалгын холбогдолтой мэдээллээс гадна нүүр, дугаар, хэмжээ, сурталчилгаа г.м тусгай мэдээллийг багтаасан байдаг. З дахь ботид нь статистик тоо баримтын хүснэгт, хэлхээсийг агуулдаг. Хэвлэлийн газрын хэлхээс болон мастерийн нэр болон түлхүүр үгийн хэлхээсээс гадна еврейн хэвлэл, чөлөөт сонин, радио нэвтрүүлэг зэргийг багтаадаг. 4 дэх боть нь бус нутгийн зах зээлийн хэлхээс, газрын зургуудыг оруулжээ. Хэвлэлийн төрөл, газар зүйн бүсийн статистикийг зургаар үзүүлсэн. Газрын зургийн хэсэгт муж, аймгийн газрын зургууд мөн лавлахад багтсан бүтээлүүдийн хэвлэгдсэн хотыг жагсаажээ. Уг лавлах нь *Gale*-ийн хэвлэлийн мэдээллийн сан ба мэдээллийн хэрэгслийн нэвтрүүлэг нэрээр онлайнд бий.

Оксбриж Коммуникэшнисын (Oxbridge Communications) цуврал хэвлэл нь бусад тогтмол хэвлэлүүдийн лавлахад багтсан зүйлсээс гадна мэдээний цомог г.м бусад хэсгийг ч хамарч чаджээ. *Standard Periodical Directory*-т 75.000 гаруй Хойт Америкийн тогтмол хэвлэлүүд багтдаг ба *National Directory of Magazines* нь 20000 гаруй АНУ, Канадын хэвлэлийг багтаасан бүтээгдэхүүний талаар нарийн мэдээлэл өгдөг. *Oxbridge Directory of Newsletters* нь 20 мянга гаруй мэдээллийн цомог, бюллетень, факс захиалыг багтаажээ. Эдгээр нь бүгд хэвлэмэл болон электрон хэлбэрээр байхаас гадна Mediafinder захиалгын үйлчилгээний вэб хэлбэрээр мөн байдаг. Эдгээр эх сурвалж нь илүү нарийвчилсан, олон тооны категоритой, бусад эх сурвалжид байхгүй зарим хосгүй бүтээлийг багтааснаараа онцлогтой.

Номзүйн номзүй

Номзүйн номзүй нь ерөнхий хүрээг хамарсан байдаг ба тодорхой сэдвийн номзүйг тодорхойлоход хэрэглэгддэг. Энэ төрлийн гол бүтээлтүүд нь Теодор Бэстэрманы *World Bibliography of Bibliographies ба Bibliographic Index* юм. Бестерман нэлээн чухал номзүйг багтаасан ч тэдгээр нь сүүлийн үеийнх биш. *Bibliographic Index* нь сүүлийн үеийнх бөгөөд аль ч түвшний хайлтад тохиорох мэдээллийг өгдөг.

Бестерманы 5 боть номзүйн жагсаалт нь тус тусдаа хэвлэгдэн гарсан. Хамрах хүрээний хувьд олон улсыг хамарсан, сэдэв зүйлээр байрлуулсан. Хамгийн сүүлийн боть нь зохиолч, номын нэр, болон сэдэв зүйлийн хэлхээстэй бөгөөд 1963 он хүртэлх материалыг багтаасан. Үүнийг Элис Ф, Түмэй нар Дэлхийн номзүйн номзүй (*World Bibliography of Bibliographies*), 1964-1974 гэж нэмж сайжруулсан.

Конгрессийн хэвлэмэл картыг нэгтгэн хийсэн уг нэмэлт хэвлэл нь сэдвийг Конгрессийн номын сангийн Subject Headings-ийн дагуу байрлуулсан. 1998 онд К.Г.Саур Бестерманын бүтээлд нэмэлт болох *Олон улсын номзүйн номзүй* (*International Bibliography of Bibliographies*), 1959-1988, 12 боть бүтээлээ хэвлүүлж эхэлсэн.

Bibliographic index нь ном товхимол болон, 2700 гаруй тогтмол хэвлэлд хэвлэгдсэн номзүйн сэдвийн хэлхээс юм. Х.У.Уилсон 1937 онд уг хэлхээсийг хэвлэж эхэлжээ. Энэ нь сүүлийн үед 1 жилд 2 цаасан хавтастай дугаараар болон 4 сарыг хамарсан даавуун хавтастай жил тутмын дугаараар гарах болсон. Энэ нь судалгааны болон ердийн бүтээлийг олон сэдвээр хайлт хийж болгоороо сайн эх сурвалж болдог. Номзүйн хэлхээс нь Англи болон Баруун Европын бусад хэл дээр хэвлэгдсэн материалыг багтаадаг. Тухайн багтсан бүтээл бүрт номзүйн бүрэн мэдээлэл, тайлбар өгдөг. Үүнийг Конгрессийн номын сангийн Сэдэв зүйлийн гарчгийн дагуу байрлуулжээ.

Санамж өгөх номзүй

Санамж өгөх номзүй нь өндөр сонголт, үнэлгээ бүхий номзүй юм. Эдгээр нь тухайн салбарын хамгийн шилдэг бүтээлийг багтаадаг. Ингэснээр номын сангийн цагийг хэмнэдэг. Гэсэн хэдий ч номзүйн эмхтгэгч тухайн материалыг үнэлэхэд ашиглагддаг шалгуурыг сайтар тогтоох хэрэгтэй байдаг. Чанар бол маш субъектив хэмжүүр юм. Иймд материалын сонголтыг нарийн мэргэжлийн хүмүүсээр хийлгэх нь тийм жагсаалтыг эмхтгэх хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг арга болж болох юм. Гэсэн хэдий ч зарагдсан тоо хэмжээ нь түгээмэл материалыг үнэлэх хэмжүүр болж болдог.

Санамж өгөх жагсаалтуудыг номын санчид З тохиолдолд хэрэглэдэг. Үүнд: хэрэглэгчдийн хэрэгцээг хангах фонд бүрдүүлэх, эдгээр санал болгож буй стандарт жагсаалттай номын сангийн фондыг харьцуулан үнэлэх, уншигчдад зөвлөх. Эдгээр үйл ажиллагааг явуулахдаа санамж өгөх жагсаалт нь ерөнхийдөө дундаж фондод зориулагдсан байдаг, харин номын санч тодорхой хэрэглэгчдэд зориулан номын фондыг бий болгодог гэдгийг санаж байх шаардлагатай.

Уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ (*reader's advisory service*) нь нийтийн бүх номын санд хэрэглэгддэг. Хэрэглэгчтэй хийх лавлагааны ярилцлага нь уншигчийн мэдээллийн хэрэгцээ болон уг хэрэгцээг хангахад шаардлагатай эх сурвалжийн хооронд гүүр болж өгдөг. Уншигчдад зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ нь тухайн сонгосон номын талаар зөвлөгөө өгөх өргөн хүрээтэй лавлагасаа юм. Энэ төрлийн үйлчилгээнд бусад номзүйн төрлүүдэд ашиглагддаггүй санамж өгөх шалгуур хэлхээс хэрэгтэй байдаг. Уран зохиолын ба уран зохиолын бус

материалыг нас, уншлагын түвшнээр, уран зохиолыг төрлөөр, газарзүйн нутаг дэвсгэр, түүхийн цаг үеэр жагсаасан нь үүний жишээ юм. Эдгээр тусгай хэлхээсийг ашиглалгүйгээр одон орон судалын номыг фондоос олно гэдэг хэцүү.

Уншигчдад зөвлөгөө өгөх нь номзүйн “шилдэг ном” төрлийн гол жишээ юм. Бэсси Грэхэм Филаделфийн Уиллям Пэнний оройн ахлах сургуульд ном худалдах курсыг хичээллүүлсний үр дүнд үүний анхны хэвлэлийг 1921 онд хэвлүүлжээ.

1994 онд 14 дэх хэвлэл нь номын худалдаачид төдийгүй номын санч, нийт уншигчдад зориулсан 6 боть нэвтэрхий толиор хэвлэгдсэн. “Боть бүр нь уншигчийг ерөнхийгөөс нарийн руу’ лавлагаа, түүх, төрөл зүйл, салбарын талаарх яруу найргийн цомирлогоос эдгээр салбарын шилдэг хүмүүсийн ажил амьдралыг уншигчдад таниулахад чиглэгджээ. Тайлбартай номзүй нь сэдвийн хувьд өргөн хүрээг хамардаг. Британи, Америкийн утга зохиол, дэлхийн уран зохиол англи орчуулгаараа, гүн ухаан, шашин, Библи, шинжлэх ухаан технологи, анагаах ухаан, урлаг, түүх, нийгмийн ухаан г.м. Ихэнх ном хэвлэлд орж буй тухайн сэдвийн томоохон бүтээлүүд хэвлэлтээс гарсан тохиолдолд жагсаалтад оруулдаг. 6-р ботид нь бүтээл бүрийн нэр, гарчиг, ерөнхий сэдэв зүйлийг хэлхээст оруулж хэвлэлийн газрын лавлагааг гаргаж өгчээ.

X.Y. Wilson тодорхой хэрэглэгчдээд зориулан санамж өгөх номууд болох *Wilson Standard Catalogs*-г хэвлэсэн. Эдгээр номууд нь фондыг бүрдүүлэх, баяжуулах, ном сонгох, уншигчдад зөвлөгөө өгөх зэрэгт ашиглагддаг. Уг номыг захиалахад эхний хатуу хавтастай боть, жил тутмын 4 нэмэлтийн хамт ирдэг. Нийтийн номын сангийн каталог, Хүүрнэл зохиолын каталог гэсэн 2 нэмэлтийг нь нийтийн номын санд өргөн хэрэглэдэг. Нийтийн номын сангийн каталог нь насанд хүрэгчдийн хүүрнэл зохиолын бус бүтээлийг Дьюигийн аравтын ангиллын дугаараар тайлбартай багтаадаг. Хүүрнэл зохиолын каталог нь зохиогч, бүтээлийн нэр, сэдвийн хэлхээс бүхий тайлбар номзүй юм. Жишээ нь энэ каталогоор тодорхой газар, түүхэн үеийн талаар бичигдсэн роман тодорхойлж болно. Тагнуул, аллагын нууц зэрэг төрлеөр уран зохиолын каталогийг байрлуулах хэрэгтэй. Энэхүү цуврал дахь бусад 3 стандарт каталог нь сургуулийн номын санд зориулагдсан. Үүнд: *Children's Catalog, Middle & Junior High School Library Catalog, Senior High School Library Catalog* зэрэг каталог орно. *Wilson Standard Catalogs* электрон хувилбар 2000 оноос Wilson вэбд онлайнаар байх болсон.

Magazines for Librarians нь 8000 гаруй тогтмол хэвлэлийн хэвлэмэл болон электрон хувилбарыг багтах салбарын хүрээнд ангилсан тайлбарт жагсаалт юм. Энэ нь бага, дунд сургууль, нийтийн, судалгааны болон тусгай номын санд зориулагдсан. Тодорхой сэдвээр сэтгүүл сонгох гэж буй хэрэглэгчийн хувьд уг гарын авлага нь зөвлөгч болж өгдөг. 2000 онд 10 дахь дугаар нь хэвлэгдэж, хуучин номоос эхлээд эмэгтэйчүүд судалын гээд 158 төрлийн сэдвүүд нэмэгдсэн.

ХАЙХ СТРАТЕГИ

Өгөгдсөн зүйлийг тодорхойлж, байрлуулахад нягтлалт (verification) шаардлагатай. Лавлагааны номын санчаас хүсдэг хэрэглэгчийн номзүйн мэдээлэл нь бүрэн бус, тэдгээрийг зөв болгох нь нарийн үр чадвар шаарддаг. Бүрэн бус мэдээллийг телевиз, радиогийн токшоу, судалгааны муухан номзүйтэй номоос олж авсан байдаг. Дадлага туршилагаар үүнийг засч сайжруулж болох ч хаанаас эхлэхээ шийдэх үедээ хэдэн зүйлийг санаж байх хэрэгтэй.

Хэрэв бүрэн мэдээлэлд он дутуу байвал хэд хэдэн жилийн хуримтлагдсан жагсаалтаас хайх хэрэгтэй. Ийм тохиолдолд өргөн цаг хугацааг хамардаг OCLC, RLIN зэрэг каталог солилцооны сүлжээг ашиглах нь илүү үр дүнтэй байдаг.

Нягтлах үүднээс номзүй, каталогийг сонгоходоо тухайн гарын авлагын зорилгыг мэдэж байх хэрэгтэй. Үндэсний номзүй нь ихэвчлэн тодорхой цаг

хугацааг хамарсан бүтээлийн жагсаалтыг агуулдаг. Ихэнх номын сангийн каталог нь каталог гарсан тухайн цаг үеийн материалыг багтаадаг. Иймд, 1850 онд хэвлэгдсэн хэдий ч 1965 оныг хүртэл Үндэсний нэгдсэн каталогт бүртгэгдээгүй бүтээлүүд Үндэсний нэгдсэн каталогийн 1963-1967 онд байхгүй байж болно.

Шинэ цуврал бүтээлийг хэрэглэхдээ хэдэн зүйлийг анхаарах хэрэгтэй. 1975 онд хэвлэгдэж эхэлсэн цуврал нь 1981-1985 оны фондод байхгүй байж болох юм. Мөн номын санч тухайн үед зохиол бүтээлийн дүрэмд орсон өөрчлөлтийг анхаарах хэрэгтэй. Эдгээрийн жишээг өмнөх Дүрслэл 20.4, 20.5-д үзүүлсэн болно.

Ишлэл 20.1

Хайх стратеги: Гэрийн сургуулийн сурх бичиг

Хотоос зайдуу газарт ажилладаг судлаач их сургуулийн номын сангийн лавлагааны ширээнд очиж үйлчлүүлжээ. Хамтран ажиллагч нь түүнд Эва Бойдын номыг санал болгожээ. Уг ном нь хүүгээ гэрээр сургасан эхийн тухай бөгөөд хүү нь 17 насандaa коллекцоо төгсчээ. Тэрээр уг номын нэр, хэвлэгдсэн оныг ч мэдэхгүй байв. Эхний алхам нь их сургуулийн номын сангийн каталогт хайлт хийх явдал байв. Тус их сургууль нь боловсролын салбарын талаар нэлээн баялаг фондтой байсан тул зохиогчийн нэрээр хайлт хийсэн даруйд уг номыг олчихно гэж боджээ. ОРАС-ийн өргөн хайлтын дунд Эва Жолен Бойдын “Old overland stagecoach” нэртэй Америкийн баруун хэсэгт хийсэн аяллын талаарх ганц бүтээл л олджээ. OCLC WorldCat, болон Bowker’s Books вэб дэх хэвлэлтэд буй номуудад Эва Жолен Бойдын нэлээн хэдэн номыг гаргаж иржээ. Хэвлэлтэд буй номын сэдэв хайлтыг ашиглан гэрийн сургууль гэж хайхад үр дүн гарсангүй. Эцэст нь номын санч Amazon.com-оос хайлт хийв. Энэхүү интернэт номын худалдааны сайт нь илүү олон үр дүн гаргадаг тул номын санч үүний сонгожээ. Тус сайтаас гэрийн сургууль нэрээр хайлт хийхэд Эва Сайобертын “About face” ном гарч ирсэн. Номын тайлбарт уг ном нь хувиараа хэвлүүлсэн бөгөөд ээж хүү хоёр хэрхэн гэрийн сургуулилт хийж, хүү нь 12 настайдаа коллекцоо дүүргэсэн тухай бичжээ. Энэ бол ердийн хайлтын стратеги хэдий ч тухайн асуудалд хариу олохын тулд номын санч чухам хэр олон хайлт хийхийг харуулж буй юм. (Гэрийн сургууль нэрийн дор 549 ном Amazon.com-д бүртгэгдсэн байсан бөгөөд азаар жагсаалтын эхэнд уг номын нэр байжээ). WorldCat хайлтын системээр Гэрийн сургууль нэрийн дор 1241 жагсаалт гарч ирсэн. Гэрийн сургууль нэртэй Эвэ гэсэн түлхүүр үгээс Эва Сайобертын “About face” зохиол гарч ирсэн. Үүний өөр нэг нэр нь “Ээж хүү хоёр хэрхэн гэрийн сургууль дүүргэж, хүү 12 настайдаа коллеж төгссөн бэ” гэсэн түлхүүр үг байв.

Ишлэл 20.1 дэх хайлт нь хэд хэдэн зүйлийг илэрхийлж байна. Нэгд, одоогийн англи хэлний хэрэглээнд “Гэрийн сургууль” гэдэг үгийг 1 үгээр (*homeschooling*) зөв бичих шаардлагатайг харуулж байна. Хэдий тийм боловч Конгрессийн номын сангийн Сэдэв зүйлийн хэлхээс (LCSH)-т 2 үгээр тэмдэглэсэн байдаг. WorldCat болон хэвлэлтэд буй ном нь LCSH ашигладаг. Хэвлэлтэд буй номын электрон хувилбараас тус номыг хайхад боловсрол-зорилго, зорилт гэсэн ганц гарчиг гарч ирсэн байна. Хэвлэлтэд буй номд “Гэрийн сургууль” гэсэн ном гарч ирээгүй юм. Хэрэв номын санч зөвхөн ганц эх сурвалжид найдсан бол асуултын хариуг олж чадахгүй байх байсан. Номын сангийн хэрэглэгч цааш Эва Бойд хүүхдээ том болсны дараа, номоо хэвлүүлэхийн өмнө ахиж хүнтэй гэрлэсэн гэдэг мэдээлэл өгсөн. Иймд Эва Сайоберт нь түүний нөхрийн овог юм. Тэрээр зөвхөн Эва Сайоберт нэрийн дор зохиолоо бичсэн тул өмнөх нэрээс сүүлчийн нэр хүртэл лавлаганааг харах шаардлагагүй юм.

Дээрх тохиолдол нь лавлаганаы номын санч бэрхшээлтэй асуудлыг хэрхэн

ур бүтээлтэй чадварлаг шийдэж байх ёстойг харуулсан. Нэр болон бүтээлийн өөрчлөлт, тухайн хэвлэлтэй холбоотой тодорхойгүй байдал, аль номын санд өдгээр бүтээл байгаа бол гэх зэрэг асуудлууд нь ном сэтгүүлийн өгүүлэл хүссэн энгийн лавлагаанаас ч үүсч болох бэрхшээлүүдийн нэг юм. Номын санч нь хэрэглэгчээс сайтар асууж тодруулж, номзүйн лавлагаанд амжилттай хариулах үүднээс бүх нөөц бололцоогоо дайчлах хэрэгтэй.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. D.W. Krummel, *Bibliographics: Their Aims and Methods* (London: Mansell Publishing, 1984), 4.
2. Robert W. Melton, "The Baby Figure of the Giant Mass": Pollard & Redgrave's and Wing's Short-Title Catalogues," in *Distinguished Classics of Reference Publishing*, ed. James Rettig (Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1992), 254.
3. Glen Holt, "Catalog Outsourcing: No Clear-Cut Choice," *Library Journal* 120 (September 15, 1995): 34.
4. Patrick Wilson, *Two Kinds of Power: An Essay on Bibliographic Control* (Berkley, Calif.: University of California Press, 1968), 13
5. Mary Ellen Soper, "B. Procedure or Processes," in *The Librarian's Thesaurus: A Concise Guide to Library and Information Terms* (Chicago:American Library Association, 1990), 44.
6. Doralyn J. Hickey, "Theory of Bibliographic Control in Libraries," in *Prospects for Change in Bibliographic Control* (Chicago:University of Chicago Press, 1977), 28
7. Robert Balay, ed., *Guide to Reference Books*, 11th ed. (Chicago: American Library Association, 1996), AA106-AA114
8. ALA Cataloging Rules of Author and Title Entries, 2d ed. (Chicago:American Library Association, 1949), 151.
9. British Library, Colindale, catalogues of the Newspaper Library, Colindale, 8 vols. (London: British Museum Publications, 1975).
10. Heartsill Young, ed., *The ALA Glossary of Library and Information Science* (Chicago: American Library Association, 1983), 203
11. Marion Sader, "Preface," in *The Reader's Adviser: A Laymen's Guide to Literature*, 14th ed. (New Providence, N.J.: R.R. Bowker, 1994), xvii.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

American Book Publishing Record. New Providence, N.J.: R.R. Bowker, 1960-. Monthly

American Book Publishing Record Cumulative, 1876-1949. 15 vols. New York: R.R. Bowker, 1980

American Book Publishing Record Cumulative, 1950-1977. 15 vols. New York: R.R. Bowker, 1978

American Catalogue... 1876-1910. 8 vols. In 13pts. New York: Publishers Weekly, 1880-1911

American Newspapers, 1821-1936. New York: H.W. Wilson, 1937.791.

Ayer Directory of Publications. Philadelphia: Ayer, 1880-1982. Annual

Besterman, Theodore, comp. A World Bibliography of Bibliographies and of Bibliographical Catalogues, Calendars, Abstracts, Digests, Indexes, and The Like. 4th ed. 5 vols. Lausanne, Switzerland: Societas Bibliographica, 1965-1966

Bibliographic Index: A Cumulative Bibliography of Bibliographies. New York: N.W. Wilson, 1937-. 3 issues per year.

Bibliographie Nationale Francaise. Paris: Bibliotheque Nationale, 1990-. Biweekly with annual indexes. (Title varies: 1811-1989, Bibliographie de la France.) Also available on СД.

Books in Print. New Providence, N.J.:R.R. Bowker, 1948-. Annual with semiannual supplements. Also available online.

Books in Print on Disc. [СД]. New Providence, N.J.:R.R.Bowker. Monthly, quarterly, semiannual, or annual

Books in Print with Books Reviews on Disc.[СД]. New Providence, N.J.: R.R. Bowker. Monthly, quarterly, semiannual, or annual.

Books Out of Print Plus. [СД]. New Providence, N.J.:R.R. Bowker. Quarterly. Also available online.

Bowker/Whitaker Global Books in Print on Disc. [СД]. New Providence, N.J.: R.R. Bowker. Monthly

British Library. General Catalogue of Printed Books to 1975. 360 vols. London: K.G. Saur, 1979-1987. Also available on СД.

British Library. General Catalogue of Printed Books 1976-1982. 50 vols. London:K.G. Saur, 1983

British Library. General Catalogue of Printed Books 1982-1985. 26 vols. London:K.G. Saur, 1986

British Library. General Catalogue of Printed Books 1986-1987. 22 vols. London:K.G. Saur, 1988

British Library. General Catalogue of Printed Books 1988-1989. 28 vols. London:K.G. Saur, 1990

British Library. General Catalogue of Printed Books 1990-1992. 27 vols. London:K.G. Saur, 1993

British Library. General Catalogue of Printed Books 1993-1994. 27 vols. London:K.G. Saur, 1995

British Library. General Catalogue of Printed Books 1995-1996. 27 vols. London:K.G. Saur, 1997

British Library. General Catalogue of Printed Books 1997-1998. 27 vols. London:K.G. Saur, 1999

- British Library. Subject Index of the Modern Works Added to the Library. London: British Library, 1906-1985.
- British National Bibliography. London: British Library, 1950-. Weekly with annual cumulative volumes. Also available on СД and online.
- Canadian Books in Print: Author and Title Index. Toronto: University of Toronto Press, 1968-. (Coverage from 1967). Annual with quarterly microfiche supplements.
- Canadian Books in Print: Subject Index. Toronto: University of Toronto Press, 1974-. (Coverage from 1975). Annual
- Canadian Catalogue of Books: Published in Canada, About Canada, as well as Those Written by Canadians, with Imprint 1921-1949. 2 vols. Toronto: Toronto Public Libraries, 1959.
- Canadian Reference Sources: An Annotated Bibliography/Ouvrages de Reference Canadiens: Une Bibliographie Annotée. Compiled by Mary E. Bond and martine M. Caron. Vancouver, B.B.:UBC Press in association with the National Library of Canada, 1996. 1076p.
- Canadiana: Canada's National Bibliography/La bibliographie nationale du Canada, 1950-1991. Ottawa: National Library of Canada, 1953-1991
- Canadiana.[Microfiche]. Ottawa: National Library of Canada, 1973-. Also available online.
- Children's Catalog. 17th ed. New York: H.W. Wilson, 1996.1373p. Annual supplements. Also available online.
- Cumulative Book Index. A World List of Books in the English language. New York: H.W. Wilson, 1933-1999. (Coverage from 1928).
- Evans, Charles, comp. American Bibliography; A Chronological Dictionary of All Books, Pamphlets, and Periodical Publications Printed in the United States of America from the Genesis of Printing in 1639 Down to and Including the Year 1800. 14 vols. Chicago: printed for the author, 1903-1959. Also available on СД.
- Fiction Catalog. 13th ed. New York: H.W. Wilson, 1996. 973p. Annual supplements. Also available on-line.
- Forthcoming Books. New Providence, N.J.: R.R. Bowker, 1966-. Bimonthly. (Online as part of Books in Print; also available on СД as part of Books in Print on Disc).
- France. Bibliotheque Nationale. Catalogue General des Livres Imprimes: Auteurs. 231 vols. Paris: Impr. Nationale, 1897-1981.
- France. Bibliotheque Nationale. Catalogue General des Livres Imprimes: Auteurs, Collectivites-Auteurs, Anonymes, 1960-1969. 27 vols. Paris: Impr. Nationale, 1972-1978.
- France. Bibliotheque Nationale. Catalogue General des Livres Imprimes, 1897-1959, supplement sur fiches. Paris: Chadwyck-Healey France, 1986. 2,890 microfiche.
- Gale Directory of Publications and Broadcast Media. Farmington Hills, Mich.:Gale Group, 1990-. Annual. (Continues Gale Directory of Publications and Ayer Directory of Publications.) Also available online.
- Guide to Reference Books. 11th ed. Edited by Robert Balay. Chicago: American Library Association, 1996. 2020p.

International Bibliography of Bibliographies 1959-1988. Munchen: K.G. Saur, 1998-. 12 vols. Planned.

International Books in Print, English-Language Titles Published Outside the U.S.A. and the United Kingdom. Munchen: K.G. Saur, 1979-. Annual. Also available on СД.

Kelly, James, comp. The American catalogue of Books (Original and Reprints), Published in the United States from Jan. 1861 to Jan. 1871. 2 vols. New York: John Wiley, 1866-1871.

Les Livres Disponibles. Paris: Cercle de la Librairie, 1971-. Annual.

Magazines for Libraries. 10th ed. New Providence, N.J.; R.R. Bowker, 2000. 1645p.

Middle & Junior High School Library Catalog. 7th ed. New York: H.W. Wilson, 1995. 1008p. Annual supplements. Also available online.

Music, Books on Music, and Sound Recordings. Washington, D.C.: Library of Congress, 1978-1989.

The Music Catalog: 1981-1990. Washington, D.C.: Library of Congress, 1991. Microfiche.

The Music Catalog on СД. [СД]. Washington, D.C.: Library of Congress. 1994-. Semiannual.

The National Directory of Magazines. New York: Oxbridge, 1987-. Annual. Also available on СД and online.

National Union Catalog of Manuscript Collections. 1959/1961-1993. Washington, D.C.: Library of Congress, 1962-1993.

National Union Catalog, Pre-1956 Imprints. A Cumulative Author List Representing Library of Congress Printed Cards and Titles Reported by Other American Libraries. 754 vols. London: Mansell, 1968-1981.

National Union Catalogs in Microfiche. Washington, D.C.: Library of Congress, 1983-. Irregular. (Includes National Union Catalog: Audiovisual Materials, National Union Catalog: Books, National Union Catalog: Cartographic Materials, The Music catalog, and National Union Catalog register of Additional Locations.)

New Serial Titles: A Union List of Serials Commencing Publication After Dec. 31, 1949. Washington, D.C.: Library of Congress, 1953-1999

Newspapers in Microform: Foreign Countries, 1948-1983. Washington, D.C.: Library of Congress, 1984. 504p.

Newspapers in Microform: United States, 1948-1983. 2 vols. Washington, D.C.: Library of Congress, 1984

Oxbridge Directory of Newsletters. New York: Oxbridge Communications, 1979-. Annual. (Continues Standard Directory of Newsletters.) Also available on СД and online.

Public Library Catalog. 11th ed. New York: H.W. Wilson, 1999. 1456p. Annual supplements. Also available online.

The Reader's Adviser: A Laymen's Guide to Literature. 14th ed. 6 vols. New Providence, N.J.: R.R. Bowker, 1994.

Roorbach, Orville Augustus, comp. *Bibliotheca Americana... 1820-1861.* 4 vols. New York: Roorbach, 1852-1861.

Sabin, Joseph, comp. *Bibliotheca Americana. A Dictionary of Books Relating to America, from Its Discovery to the Present Time.* 29 vols. New York: Sabin, 1868-1892.

Senior High School Library Catalog. 15th ed. New York: H.W. Wilson, 1997.1312p. Annual supplements. Also available online.

The Serials Directory. 14th ed. 5 vols. Birmingham, Ala.:EBSCO Publishing, 2000. Also available on СД and online.

Shaw, Ralph R., and Richard H. Shoemaker, comps. *American Bibliography: A Preliminary Checklist fro 1801-1819.* 23 vols. New York: Scarecrow Press, 1958-1983.

Shoemaker, Richard, comp. *A Checklist of American Imprints for 1820-1829.* 10 vols. New York: Scarecrow Press, 1964-1971. (Continued by *A Checklist of American Imprints for 1830-*. Metuchen, N.J.: Scarecrow Press, 1972-.)

The Standard Periodical Directory. 22th ed. New York: Oxbridge Communications, 1999. 2335p. Also available on СД and online.

Subject Guide to Books in Print. New Providence, N.J.: R.R. Bowker, 1957-. Annual.

Toomey, Alice F., comp. *A World Bibliography of Bibliographies, 1964-1974: A List of Works Represented by Library of Congress Printed Cards. A Decennial Supplement to Theodore Besterman, A World Bibliography of Bibliographies.* 2 vols. Totowa, N.J.: Rowman & Littlefield, 1977

Ulrich's International Periodicals directory, Including Irregular Serials and Annuals. 39th ed. 5 vols. New Providence, N.J.: Bowker, 2000. Annual. Also available online.

Ulrich's on Dics. [СД]. New Providence, N.J.: R.R.Bowker, Quarterly.

Union List of Serials in Libraries of the United States and Canada. 3d ed. 5 vols. New York: h.W. Wilson, 1965

United States Catalog: Books in Print. 4 vols. New York: H.W. Wilson, 1899-1928.

United States Newspaper Program National Union List. 5th ed. Dublin, Ohio: OCLC, 1999. 102 microfiche.

Walford's Guide to Reference Material. [7thed. Volumes 2 and 3, 1998; 8th ed. Volume 1, 1999]. 3 vols. London: Library Association, 1998-1999.

Whitaker's Books in Print. London: Whitaker, 1874-. Annual. (Title varies: 1962-1988, British Books in Print.) Also available on СД and online.

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛ

Bell, Barbara L. *An Annotated Guide to Current National Bibliographies.* 2d rev. ed. Munchen: K.G.Saur, 1998. 487p. Энэхүү номзүй нь 181 орны үндэсний номзүйг жагсаажээ.

Танилцуулга хэсэгт номзүйн стандартын талаарх сонирхолтой хэлэлцүүлэг, ном, өгүүлэл, хурлын материал зэргийг өргөнөөр сонгон оруулсан байна.

Bourne, Ross. "National Bibliographies-Do They Have a Future?" Alexandria 5, no.2 [1993]:

99-109.

Зохиогч уг бүтээлдээ үндэсний номзүйн агентлагийн ирээдүй, түүний бүтээгдэхүүнд нөлөөлж буй эдийн засаг, хууль эрх зүй, технологийн болон бусад нөхцөл байдлыг өгүүлжээ.

Krummel, d.W. *Bibliographies: Their Aims and Methods*. London: Mansell Publishing, 1984.

192p.

Энэ нь номзүйн судалгааны янз бүрийн хэлбэр, номзүйн үнэлгээг тусгажээ.

Lawrence, John R.M. “‘The Bibliographic Wonder of the World’: The National Union Catalog.” In *Distinguished Classics of Reference Publishing*. Edited by James Rettig. Phoenix, Ariz.:Oryx Press, 1992. 161-73.

Лоренс Үндэсний нэгдсэн каталогийн хэвлэлтийн түүхийн талаар уншууштай зүйл бичсэн байна.

Lombard, Petro M., and Joan F. De Beer. “National Libraries Around the World, 1988-1999: A Review of the Literature.” *Alexandria* 12 (2000): 3-32.

Энэхүү утга зохиолын тойм нь Александрия, Үндэсний болон Олон үндэсний номын сангийн сэтгүүл, мэдээллийн асуудлын үргэлжлэл юм.

Madsen, Mona. “The National Bibliography in the Future: New Recommendations.” *Alexandria* 12 (2000): 45-50.

Мадсен нь 1998 оны 11-р сард болсон Үндэсний номзүйн үйлчилгээний олон улсын бага хурлаас гаргасан санааг авч үзжээ. Уг шинэ санаанууд нь хууль зүйн зохицуулалтын ач холбогдлыг өндөрөөр үнэлж, үндэсний номзүйн хамрах хүрээ, үйлдвэрлэлд хамааралтай өнөөгийн технологи, мэдээллийн хэрэгслийг хөндөн бичжээ.

Soper, Mary Ellen, Larry N. Osborne, and Douglas L. Zweizig. *The Librarian’s Thesaurus*. Chicago: American Library Association, 1990. 164p.

Соперийн эрхэлсэн Б хэсэг нь номзүйн үзэл баримтлал, стандартын талаар тун сайн тоймлон үзүүлжээ.

Wainwright, Eric. “The National Library in an Electronic Age: Dinosaur or Catalyst?” *Alexandria* 5, no. 2 (1993): 111-18.

Уайнрайт нь үндэсний номын сангийн чиглэлд нөлөөлөх эдийн засгийн өсөлт, технологийн хөгжил, нийгмийн тэнцвэр, шударга ёсны хүчин зүйлсийг өгүүлжээ.

ХЭЛХЭЭС БА ХУРААНГҮЙ

Линда С. Смит

АШИГЛАЛТ БА ШИНЖ ЧАНАР

Каталог нь картан, онлайн ямар ч хэлбэртэй байсан номын сангийн фондын мэдээллийг бүрэн хэмжээгээр өгч чаддаггүй. Каталогт тогтмол хэвлэлийн нэрс байдаг боловч агуулга нь тусгагддаггүй, яруу найргийн эмхтгэл байдаг боловч, яруу найраг бүрийн нэр нь нэг бүрчлэн тусгагддаггүй, түүвэр зохиолуудын эмхтгэлийн нэр байдаг боловч зохиол бүрийн нэр тусгагддаггүй, сонины нэрс байдаг боловч сонин дээрх нийтлэлүүдийн нэрс нь байдаггүй. Хэлхээс болон хураангуй нь харин энэ үүргийг гүйцэтгэдэг байна. Онлайн каталог, электрон хэлбэрийн хэлхээс ба хураангуй бий болсон нь эдгээрийн хооронд шууд холбоос бий болгох боломжийг бүрдүүлсэн байна. Жишигэлбэл, хэрэглэгч түүний эрж буй сэтгүүлийн өгүүллийн бичлэгийг олсноор хэлхээс нь уг сэтгүүлийн нэрийг харах боломжийг олгодог. Янз бүрийн материалыг электрон хэлбэрт оруулсан нь хэлхээсээр дамжуулан тухайн материалыг бүтэн бичвэрээр нь харах боломжийг бүрдүүлжээ.

Хэлхээсүүд, тэр дундаа тогтмол хэвлэлийн хэлхээсүүд нь гол төлөв зохиогч, номын нэр эсвэл хэвлэлийн сэдэв зүйлийг ямар нэгэн тайлбаргүйгээр жагсаасан байдаг. Харин хураангуй нь тухайн материалын хураангуйг танилцуулдаг байна. Ихэнх хураангуйнууд нь тайлбарласан шинжтэй байдаг бол цөөн тооны зарим хураангуй үнэлэлт дүгнэлт өгсөн шинжтэй тухайлбал хураангуй бичигчийн шүүмжийг товчлон оруулсан байдаг. Ихэнх хураангуйн үйлчилгээнүүд нь хураангуйг шинээр бичилгүйгээр харин тухайн бүтээлийг бичсэн зохиогчийн хураангуйд (эсхүл түүний орчуулгад) үндэслэдэг байна. Хураангуй нь тухайн материалын агуулгыг үнэлэх, түүнийг сонирхож буй этгээдийн сэдэвт хэрхэн холбогдох байдлыг тодорхойлоход тус болдог байна. Хураангуй, хэлхээсүүд нь 1900 оноос өмнө бий болсон ба янз бүрийн эх сурвалжуудад нэвтрэх аргыг боловсронгуй болгох шаардлагаар хорьдугаар зуунд тэдгээрийн тоо нь асар ихээр өссөн байна.

Хэлхээс ба хураангуйн цаашдын ирээдүйн тухай хоёр үндсэн хандлага байна. Энэ нь нэг талаас тогтмол хэвлэлийн өгүүллийн гарчгийг (заримдаа сэтгүүлийн агуулгад тайлбарыг хавсаргадаг) сэдвээр нь дамжуулан олох боломжийг олгодог үйлчилгээнүүд түгээмэл болж байна. Эдгээр үйлчилгээнүүд нь ихэнх хэвлэмэл хэлбэрийн зүйлчилсэн хэлхээс болон ижил төстэй электрон хэлбэрийн үйлчилгээнүүдтэй харьцуулбал хэвшсэн нэр томьёо, уг хэллэгийг ашиглах боломжийн хувьд дутагдалтай байдаг. Нөгөө талаас, түлхүүр үгийн тусламжтайгаар хайлт хийн олж болох онлайн буюу СД хэлбэртэй хэвлэлүүдийн тоо улэмж хэмжээгээр өсөн нэмэгдэж байна. Гэсэн хэдий ч Деннис Аулдын үзэж

байгаагаар материалыг хэлхээсжүүлэх, нийлүүлэх, дотоод бүтцэд нь өөрчлөлт оруулах зэрэг нь Вэбийн орчинд ч чухал зүйл хэвээрээ байна гэжээ. Хэлхээс ба хураангуйг бэлтгэдэг ажилтнууд нь материалын агуулгад анализ хийснээр хэлхээсийн нэр томъёо, хураангуйг материалтай нь холбож өгдөг учраас энэ ажил нь их цаг, хүч зарцуулсан өртөг өндөртэй байдаг. Материалуудын агуулгыг шинжлэн судалсны үндсэн дээр хэлхээс болон хураангуйг бэлдэх үйл ажиллагаа нь үйлчлүүлэгч нарын сонирхсон материалаа эрж олох боломжийг бүрдүүлнэ. Гарчиг, бүтэн бичвэр нь хэлхээс ба хураангуйтай хэрхэн хамааралтай байдгийг тогтооход ихээхэн хэмжээний судалгаа явуулах шаардлагатай байна.

Үйлчлүүлэгчдийн хэрэгцээ, сонирхлыг хангахын тулд хэлхээс ба хураангуйн хэвлэн нийтлэгчид олон тооны ажлуудыг хийж байна. Үүнд: (1) урьд нь тогтмол хэвлэлийн хэлхээсийг хийдэг байсан бол одоо сонин, мэдээллийн сувгууд, радио болон телевизийн хөтөлбөрүүдийн текстийн хэлхээсүүдийг бэлтгэдэг (2) өмнө нь зөвхөн хэлхээс агуулж байсан үйлчилгээг хураангуйг нэмэх замаар өргөжүүлэх (3) урьд нь зөвхөн хураангуйгаас бурдаж байсан үйлчилгээг бүтэн бичвэрээр баяжуулах (4) хэмжээ, төрлийн хувьд ялгаатай номын сангуудын хэрэгцээг хангах зорилгоор тодорхой тусгай үйлчилгээнүүдийг нэвтрүүлэхийг сурталчлах (5) бүтэн бичвэртэй байгаа материал болон хэлхээсүүдийн хооронд нь холбох өргөн сүлжээнүүдийг бий болгох (6) өнгөрсөн үеийн мэдээллийн электрон хэлбэрийг өргөжүүлэх зэрэг ажлууд болно. Бүлэг 7-д дурдсанчлан, бүтэн бичвэрэйн хэрэгцээ ихээхэн нэмэгдсэн бөгөөд хэлхээс ба хураангуй ч тэрхүү хэрэгцээг хангахад чиглэж байна. Энэ нь өөр хоорондоо өрсөлдөх олон тооны хэлхээс ба хураангуй дотроос хийх номын санчдын сонголтыг хэцүү болгохын зэрэгцээ, тэдгээр хэлхээс ба хураангуйд нарийн үнэлгээ өгөх шаардлагыг бий болгож байна.

ҮНЭЛГЭЭ

Лавлагааны үйлчилгээ үзүүлдэг номын санчид уг үйлчилгээг үзүүлэхдээ янз бүрийн эх сурвалжийн агуулгыг үнэлж өөрийн номын сангийн фондын агуулгыг аль болох бүрэн илэрхийлэх хэлхээс болон хураангуйг сонгодог. Ингэхдээ тооцон үзэх хучин зүйлс гэвэл тэдгээрийн формат (хэвлэмэл, СД, хуулж авсан, онлайн зэрэг), цар хүрээ, баталгаат байдал, нарийвчлал, байрлуулалт, болон хэрэглээг хялбар болгох бусад хучин зүйлс зэрэг юм.

Энэхүү бүлэгт гарах хэлхээс болон хураангуй нь тодорхой төрлийн хэвлэлүүдэд холбогдолтой юм. Үүнд: тогтмол хэвлэл, сонин, диссертаци болон товхимолууд багтана. Хэлхээс болон хураангуй бэлдэх илүү нарийвчилсан үйлчилгээ нь олон тооны нийтлэлийг нэг эх сурвалжид багтаасан байдаг. Хэрэв эх сурвалж материал нь тодорхой орон зай болон хэлээр хязгаарлагдах бол түүнтэй холбоотой ялгаатай байдлууд бий болдог. Зарим хэлхээс ба хураангуй нь зөвхөн англи хэл дээрх эх сурвалжуудад хамаардаг бол негөө нэг хэсэг нь тодорхой нэг хэл дээр байгаа тодорхой нэг сэдэвт холбогдох, дэлхийн аль нэг хэсэгт хамааралтай байж болно. Хэлхээс ба хураангуйн хамарч байгаа эх сурвалж материалуудын түвшин нь өөр хоорондоо ялгаатай байж болно. Зарим хэлхээсүүд нь шинжлэх ухааны түгээмэл зохиолуудыг хамарч байхад негөө нэг хэсэг нь шинжлэх ухаан судлалд холбогдох ном зохиолыг хамарч болно. Хэвлэмэл хэлбэртэй хэлхээс ба хураангуйн хувьд танилцуулах хэсэгт нь уг хэлхээс болон хураангуйн хамрах хүрээг тодорхой зааж өгөх явдал бас тохиолддог. Электрон хэлбэртэй мэдээллийн сангуудын хувьд тэдгээрийг бэлтгэгч болон борлуулагч нарын бэлтгэсэн танилцуулга, тайлбартай танилцах шаардлагатай байдаг. Тогтмол хэвлэлийн хэлхээсийг бэлтгэгчдийн олонх нь тэдгээр хэлхээсүүдийн хамрах сэтгүүлүүдийн жагсаалтыг өөрсдийн

вэб хуудас дээр байрлуулдаг бөгөөд ингэснээрээ үйлчилгээнүүдийг хооронд нь харьцуулах боломжийг олгодог.

Формат

Бүлэг 5-д өгүүлсэнчлэн ихэнх хэлхээс болон хураангуй нь электрон хэлбэртэй байдаг. 1970-80-аад оны үед зөвхөн хангагч байгууллагаас онлайнаар авдаг байсан мэдээллүүд нь одоо СД, архивлан авсан соронзон хальс, буюу үйлдвэрлэгч нарын өөрсдөө бэлдсэн интернэт дэх онлайн хэлбэртэй байна. Мөн эдгээрийн зарим нь хэвлэмэл хэлбэртэй байхад нөгөө нэг хэсэг нь зөвхөн электрон хэлбэртэй байх жишигээтэй. Хэвлэмэл хэлбэртэй хэлхээс, хураангуйг ашиглахад энгийн боловч электрон хэлбэр нь хайлтын хэрэгслүүдтэй байдаг бөгөөд нэр томъёонуудыг янз бүрээр хослуулан хэрэглэж хайлтаа сайжруулах боломжийг олгодог байна. Ихэнх мэдээллийн сангууд нь 1960 оноос өмнөх үеийн эх сурвалжуудыг хамардаггүй байдагтай холбоотойгоор түүнээс өмнөх үеийн хуучин хэлхээс ба хураангуйн хэвлэмэл хэлбэрийг ашиглахаас өөр аргагүй болдог. Электрон хэлбэртэй өгөгдлүүд нь хэвлэмэл эх сурвалжтай адил мэдээллэлтэй байх боловч зарим нэг нь хэвлэмэлээсээ илүү мэдээллийг, тэр бүү хэл хэдэн хэвлэмэл өгөгдэл дэх мэдээллийг нэгтгэсэн хэлбэртэй байх нь тохиолддог. Иймд, тухайн хэлхээс буюу хураангуйн форматуудыг харьцуулахдаа агуулгуудын харилцан хамаарлыг судалж, тус бүрийнх нь хайлтын хүчин чадлыг нь ойлгож мэдэх нь чухал.

Тухайн хэлхээс хэвлэмэл, эсвэл электрон хэлбэрийн алинд ч байсан, бичлэгүүдийг уншиж ойлгоход ямар нэгэн төвөг, бэрхшээлгүй байх ёстой. Хэлхээсүүдийг бичигдсэн үсгийн хэмжээ, тод үсгээр бичигдсэн болон бусад байдлаар нь ялган үзэж болно. Товчлолуудыг хэлхээсд өргөн хэрэглэх нь өөр хэсэгт тусгасан нэр томъёоны тайлбаргүйгээр уншиж ойлгоход төвөгтэй болгодог. Тухайлбал, тухайн хэлхээс “Дикенс, Чарльз 3 (221-27)” гэсэн хэлбэртэй байя гэж бодъё. Энэ хэлхээсийн тодорхой хэсэгт Дикенс Чарльзийн тухай 3-р бүлгийн 221-27 гэсэн хуудаснаас харж болно гэсэн ишлэл ойлгомжтой байна. Үүнээс тэс өөр хэлхээсийн хэлбэрийг ашигласан тохиолдолд ишлэлийн утгыг ойлгохын тулд ихээхэн хэмжээний судалгаа явуулах ч хэрэг гарч болзошгүй.

Цар хүрээ

Хэлхээс болон хураангуйн цар хүрээг хэд хэдэн үндсэн шинж тодорхойлж байдаг. Хэлхээст дурдсан хугацаа нь заавал материал хэвлэгдэх үеийн цаг мөчтэй давхцах албагүй юм. Учир нь хэвлэлийн газар урьд өмнө нийтлэгдсэн, хуучин боловч хэрэглэгчид хэрэгтэй гэж үзсэн материалыг хэлхээстээ багтаасан байж болно. Тухайлбал, *Шинжлэх ухааны ишлэлийн хэлхээс нь* (*Science Citation Index*) нь 1960-аад оноос л хэвлэгдэж эхэлсэн боловч 1945 он хүртэл хугацааг хамардаг. Өөр хүчин зүйл бол тухайн хэвлэлтийн давтамж болон нэгтгэх үйл явц зэрэг юм. Хэвлэлтийн давтамж нь тухайн эх сурвалж нь цаг үетэйгээ хамт явдаг эсэхийг харуулдаг. Тухайлбал, сар тутмын хэвлэл нь улирал тутам гарах хэвлэлээс илүү сүүлийн үеийн мэдээллэлтэй байх нь ойлгомжтой. Хэрэв хэлхээс нь хагас сар тутам шинэчлэгддэг, харин тэдгээрийг жил тутам нэгтгэдэг бол олон тооны асуудлуудыг тийнхүү нэгтгэхээс өмнө харах боломжгүй болно гэсэн үг юм. Гарчиг нь автоматаар нэгтгэгдэж байдаг тул онлайн, эсвэл СД хэлбэртэй хэлхээс болон хураангуйд хайлтыг хийх нь давуу талтай юм.

Цар хүрээ гэсэн энэ асуудлын хүрээнд материалын төрөл нэгэн адил хамаарна. Харин хэлхээс болон хураангуй нь дотроо хамарч байгаа хэвлэл материалын тоо болон агуулгын хэмжээнээсээ хамааран ялгаатай байдаг. Тогтмол хэвлэлийн ерөнхий хэлхээс нь сонгогдсон тогтмол хэвлэлүүдэд гарсан

гол чухал нийтлэлүүдийг хамарсан хэлхээсийг агуулдаг бол зүйлчилсэн-тусгай хэлхээс ба хураангуй нь маш олон тогтмол хэвлэлүүдэд гарсан нийтлэлүүдээс сэдвийн цар хүрээнд хамгийн ихээр холбогдох нийтлэлүүдийг хамарсан байдаг. Зарим хэлхээс ба хураангуй нь редактор, редакцид хандсан захиа зэргийг өөртөө хамарч хүрээний хувьд өргөн байдаг бол нөгөө нэг хэсэг нь зөвхөн судлагааны нийтлэлүүдийг хамарч хүрээ нь хязгаарлагдмал байдал.

Электрон хэлбэрийн сэтгүүлүүд ихсэхийн хэрээр хэлхээс болон хураангуйн хэвлэн нийтлэгчид тэдгээр материалыудын хамрах шалгуур үзүүлэлтүүдийг бий болгох шаардлага бий болжээ. Брайн Куиний тэмдэглэнээр, хэлхээсжүүлэлтийг хийгээгүй тохиолдолд электрон хэлбэрийн материалыуд нь судалгаа эрдэм шинжилгээний хүрээнийхний талархлыг хүлээх нь хүндрэлтэй болно гэжээ.

Эх сурвалжийн баталгаат байдал

Хэлхээс ба хураангуйн баталгаат байдал нь хэвлэн нийтлэгч буюу ивээн тэтгэгч байгууллага, редакторуудын нэр хүндтэй шууд холбоотой асуудал юм. Хэлхээсийг хэвлэн нийтлэгчдэд арилжааны фирм, мэргэжлийн нийгэмлэгүүд, засгийн газрын агентлагууд багтдаг. N.W.Wilson компани бол нэлээд урт удаан хугацааны туршид үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа компани бөгөөд хэлхээсийн үйлчилгээг чанартай хийдгээрээ нэртэй юм⁴. Лавлагааны номын санчид төрөл бүрийн хэлхээсүүдийг хэрэглэх явцад тухайн хэлхээсийг хийхэд оролцогдын баталгаат байдал нийтэд ил болдог.

Оновчтой байдал

Хэлхээсийн онцлог чанар болон ном зүйн ишлэлийн оновчтой байдал нь хэвлэмэл болон электрон аль ч хэлбэрийн хэлхээсд нэн чухал байдал. Чухал сонгох үзүүлэлтэнд дараах асуултууд орж болно. Тухайлбал, зохиогчийн хэлхээст тухайн материалтай холбоотой бүх зохиогчдын нэр багтсан эсэх; зүйлчилсэн хэлхээсийн тодорхойлолт нь тухайн материалын гол агуулгыг илтгэж чадсан эсэх зэрэг юм. Оновчтой байдал нь зохиогчийн болон зүйлчилсэн хэлхээст мөн нэгэн адил хамаарна. Тухайлбал, хэлхээс дэх зохиогчийн нэр нь тухайн эх материалд хэрхэн бичигдсэн тэр хэлбэрээрээ илэрхийлэгдсэн байх ёстой. Харамсалтай нь зарим хэлхээс ба хураангуй бэлтгэх үйлчилгээнүүд нь эх материалд зохиогчийн бүтэн нэр байсан эсэхээс үл хамааран зохиогчийн овог, нэрийн эхний үсгийг хамруулдаг байдал ажиглагддаг. Энэ нь олон ижил нэртэй зохиогчдын бүтээлээс өөрт хэрэгтэй эх сурвалжийг эрж олоход тодорхой бэрхшээл учруулдаг. Зүйлчилсэн хэлхээсийн оновчтой байдал нь тухайн хэлхээсийг бэлтгэсэн этгээдийн эх сурвалжийн агуулгыг илэрхийлж чадах нэр томъёонуудыг хэрэглэх чадвараас хамаарна. Мөн холбогдох нэр томъёо болон хэсгүүд рүү заах солбицсон лавлагаануудыг бас оруулж өгөх нь чухал. Зарим тохиолдолд хэлхээсийг бэлтгэгч нь эх материалын агуулгыг илүү бүрэн дүүрнээр илэрхийлэхийн тулд хэлхээсүүдийг өргөжүүлэн нэмэлт нэр томъёонуудыг хэрэглэдэг. Харин хураангуй нь эх материалын агуулгыг бүрэн дүүрэн илэрхийлж байх ёстой.

Байрлуулалт

Тодорхойлолтуудын байрлуулалт нь хэлхээсжсэн мэдээнд нэвтрэх боломжийг олгодог. Хэлхээс нь ерөнхийдөө цагаан толгойн үсгийн дарааллын дагуу байрлагддаг бол хураангуй нь материалын агуулгад аль болох хялбар нэвтрэх боломжийг олгосон байдлаар зохион байгуулагдсан байдал. Хэрэв нэмэлт хэлхээсүүдийг ашигласан бол тэр нь эх материалд хялбараар нэвтрэх

боломжуудыг бүрдүүлдэг байна. Хэвлэмэл хэлбэртэй хэлхээсүүд нь гол төлөв сэдэв зүйл, зохиогч, зарим тохиолдолд номын нэрээр хязгаарлагдсан байдаг. Харин электрон хэлбэр бүхий хэлхээс ба хураангуй нь түлхүүр үг, гарчиг, хураангуйг багтаасан хэсэг, зохиогчид холбогдох бусад мэдээлэл зэргээр дамжуулан хайлт хийх боломжийг бүрдүүлдэг. Энэ тохиолдолд тэдгээрийн дараалал нь тийм чухал биш бөгөөд ямар ч дараалалд байсан хайлт хийх боломжтой байдгаараа онцлог юм.

Онцгой шинж чанар

Хэлхээс, хураангуйд үнэлгээ хийхдээ тэдгээрийг ашиг тусыг нэмэгдүүлэх онцгой шинж чанаруудыг харгалзан үзэх шаардлагатай. Тухайлбал, тогтмол хэвлэлүүдийн жагсаалт буюу хэлхээст багтсан бусад эх сурвалж, сэдэв зүйлийн хэвлэгдсэн жагсаалт багтана. Энэ нь шаардлагатай материалыг номын санд зориулан захиалж номын сан хоорондын солилцоо болон уншигчдад хүргэх бусад ажлыг зохион байгуулахад дөхөм болдог. Хэвлэгдсэн сэдэв зүйлийн жагсаалт нь хэвлэмэл болон электрон хэлбэрт байгаа хэлхээс ба хураангуй дотор хайлтыг үр дүнтэй хийх стратегийг боловсруулахад тус дөхөм үзүүлдэг. Учир нь уншигч хэлхээсийг бэлтгэгчийн хэрэглэсэн нэр томъёоны жагсаалтыг харах боломжтой болох бөгөөд хайлт хийхдээ хамгийн тохиромжтой үгс, томъёоллыг сонгох нөхцлийг бүрдүүлнэ. Тэр дундаа хэлхээсийг бэлтгэгч нарт тухайн үгс, томъёоллыг хэрхэн хэлхээсжүүлэх талаар зааварчилгаа, тэмдэглэгээ хийсэн сэдвийн гарчгуудын жагсаалт нь онцгой ач холбогдолтой юм. Бүтэн бичвэрүүдийг эрж олох ажиллагааг хялбар болгосон хэлхээс болон хураангуйг бэлтгэдэг үйлчилгээ улам олон болж байна. Бүтэн бичвэр нь зарим тохиолдолд онлайн, СД, хайлт хийх боломжтой хуудас хэлбэртэй байж болно. Бусад материалын хуулбарыг хэлхээс ба хураангуй бэлтгэх үйлчилгээнүүдэд хандан шууд хүлээн авч болно.

СОНГОЛТ

Ямар ч хэлбэртэй хэлхээс болон хураангуйг бэлдэх үйлчилгээ нь өндөр өртөгтэй лавлагааны хэрэгслүүд юм. Номын сангийн фондод номыг сонгож авахдаа фондын онцлог шинж болон уншигчдад тухайн номын сан дахь материалын тухай мэдээллийг өгөх шаардлага зэргээс шалтгаалдаг.

Бэлтгэгдсэн хэлхээс болон хураангуйг таньж олоход тогтмол хэвлэлийн лавлахыг ашигладаг. Бүлэг 20-д дурдсан *Улрихийн Олон улсын тогтмол хэвлэлийн лавлахад* (*Ulrich's International Periodicals Directory*) хураангуй болон хэлхээсийн ерөнхий болон солбицсон лавлагаа зэрэг сэдэвчилсэн үйлчилгээнүүдийн тухай орсон байдаг. Түүнчлэн Улрихийн лавлах тус бүр нь дор хаяж зарим тогтмол хэвлэлийн нийтлэлийг хэлхээс ба хураангуйд багтаасан байдаг. Дээрх ялгаатай мэдээллүүдийг ашиглах нь Жонатан Д.Элдреджийн хэлснээр хэлхээс болон хураангуйн утгыг бүрэн илэрхийлж чадахгүй байдалд хүргэж болно. Magazines for Libraries гэдэг лавлах нь хэлхээс ба хураангуйд холбогдох олон тооны тайлбаруудыг өгсөн байдаг.⁵ Gale Directory of Databases гэдэг лавлах электрон хэлбэрийн хэлхээс ба хураангуйг өргөнөөр агуулсан байдаг.

Хэрэглэгчдийн эрэлт хэрэгцээ

Номын сан дахь хэлхээс ба хураангуй нь уншигчийн эрж буй мэдээлэл, хэвлэлийг багтаасан байх ёстой. Дээрх үйлчилгээний нэн тэргүүний зорилт

нь тухайн номын сан дахь фондыг аль болох бүрэн дүүрэн ашиглах нөхцлийг бүрдүүлэх ёстай бөгөөд номын сангаас өөр бусад газар байгаа эх сурвалжуудыг ч таньж олоход чухал үүрэг гүйцэтгэх ёстай. Тогтмол хэвлэлийн ерөнхий хэлхээс ба хураангуй, сонины хэлхээсүүд нь бүхий л төрлийн номын санд ашиглагдаж болно. Тухайн нэг сэдвээр гаргасан хэлхээсүүд нь номын сангийн уншигчдын сонирхлыг түлхүү илэрхийлдэг байх ёстай. Судлагааны ном зохиолуудад хамаарах ишлэлийн хэлхээсүүд эрдэм шинжилгээний болон тусгай номын сангуюудад түлхүү хэрэглэгдэнэ. *Босоо хэлхээс* (*Vertical File Index*)-ээс бусад төрлийн материалаудад холбогдох хэлхээсүүдийг гол төлөв эрдэм шинжилгээний болон тусгай номын сангуюудад ашигладаг байна. Хэлхээсжүүлэх үйлчилгээ нь хэрэглэгчдийн эрэлттэй нийцсэн бөгөөд сонирхлыг нь ямагт тусгаж байх ёстай. Хэлхээс нь номын сангийн цуглуулгыг ашиглахад ямагт дөхөм үзүүлж байдаг. Номын сангийн хэлхээс болон хураангуй нь электрон хэлбэртэй тохиолдох нь номын санд хэвлэмэл хэлбэрээрээ байдаггүй ч онлайн хэлбэрээр олж авах боломжийг бүрдүүлдэг.

Хэлхээсийн СД болон соронзон түузан хэлбэрүүд бий болсноор сонголт хийх шийдвэрийг улам нарийн болгожээ. Учир нь номын сангуюуд хэлхээсийг зөвхөн хэвлэмэл хэлбэрээс гадна, СД, хуулж авсан (*locally loaded*) болон бусад хэлбэрээр олох боломжтой болжээ. Тэдгээр хэлхээс ба хураангуйг худалдан авах хөрөнгө хязгаарлагдмал байгаа тохиолдолд өөр өөр форматад байгаа номуудтай давхардуулахгүйг хичээх хэрэгтэй. Хэвлэмэл хэлбэрийн хэлхээсийг⁷ халж электрон хэлбэрийн хэлхээсээс⁸ сонгох тухай асуудлыг хөндсөн нийтлэлүүдийн тоо улам ихээр нэмэгдэж байна.

Онлайн мэдээллийн санд нэвтрэхэд тусладаг Үйлчилгээ үзүүлэгчдээс гадна номын санчид бусад номын сан болон бусад байгууллагуудаас бэлтгэж вэбд байрлуулсан, онлайн хэлбэрээр олж болох тусгайлан бэлдсэн хэлхээсүүдийг ашиглах боломжтой юм. Ийм хэлхээсүүд нь тухайн бус нутгийн хэмжээний сэтгүүл, сонины нарийвчилсан зүйлчилсэн хэлхээсүүдийг өөртөө багтаадаг.

Зардал

Энэ номын 13-р бүлэгт өгүүлсэн хэлхээсийн бусад хэлбэрийг (СД, онлайн зэрэг) хэрэглэх тухай санаанууд нь тийнхүү сонголт хийх зардалтай нягт холбоотой асуудал юм. Хэлхээс, хураангуйн хэвлэн нийтлэгчид тухайн номын санд уг хэлхээс, хураангуйн үйлчилгээний аль нэг хэлбэр байгаа тохиолдолд түүний өөр хэлбэрийг гол төлөв хямдруулсан үнээр санал болгодог байна. Хэлхээс, хураангуйн хэрэглээний өртөгт дүн шинжилгээ хийхийн тулд хэвлэмэл болон СД хэлбэрийн хэлхээсийн захиалгын үнэ, хэвлэмэл хэлхээсүүдийг хавтаслах болон номын санд хадгалах, СД болон онлайн хэлбэрийн мэдээллүүдийг ашиглах тоног төхөөрөмжийн өртөг, хайлт хийх бүр холбогдон гарах зардал зэргийг зайлшгүй тооцон үзэх шаардлагатай болно. Хэвлэн нийтлэгч бүр үнэлгээний өөр өөрийн аргыг хэрэглэх учир тодорхой зөрүү гарах нь ойлгомжтой юм. Өнөө үед номын сангуюуд нь хамтын лиценз (*consortial licensing*)-ийг ашиглах гэрээнд нэгдэх замаар оролцогч номын сан нэг бүрийн зардлыг бууруулж болох юм.

Хэлхээсийн зардлын тухай асуудлыг ярихын тулд N.W.Wilson компанийн бэлтгэсэн хэвлэмэл хэлхээсийн үнийг тодорхойлогч үйлчилгээнүүдийн талаар ойлголт өгөх нь чухал. Хэлхээсийн үйлчилгээг аль болох олон тооны үйлчлүүлэгчдэд хүргэхийн тулд захиалагч тус бүрт үзүүлж байгаа үйлчилгээний хэмжээг үндэслэн хэлхээсийн үнийг тогтоодог. *Business Periodicals Index* (*Бизнесийн тогтмол хэвлэлийн хэлхээс*), *Humanitarian Index* (*Хүмүүнлэгийн ухааны хэлхээс*) болон *Social Sciences Index* (*Нийгмийн шинжлэх ухааны хэлхээс*) зэрэг тогтмол хэвлэлийн хэлхээсүүдийн хувьд захиалагчид нь тогтмол

хэвлэлийн товхимол нэг бүрийн тоогоор үнийг төлдөг. Иймээс цөөхөн тооны тогтмол хэвлэлийн хэлхээс хэрэглэдэг номын сан нь ихийг хэрэглэдэг номын сангаасаа бага үнийг төлнө гэсэн үг юм. *Book Review Digest* зэрэг зарим номын хэлхээсийн хувьд, тухайн хэлхээсийг авахаар номын сангийн төлсөн үнэ нь номын сан номын фонддо бурдгуулэхдээ хичнээн хэмжээний мөнгө төлж байгааг илэрхийлнэ. Энэ нь фонд ихтэй номын сангийн уншигчид цөөн тооны номтой номын сангийн уншигчдаас илүү мэдээллийг өөртөө олж авах боломжтой байдгаар тайлбарлагдана. Энэ зарчим нь түүнчлэн тухайн номын сангийн онлайн аар захиалга хийх зардал нь номын сангийн уншигчдын тооноос шууд шалтгаалах тохиолдолтой бас холбоотой юм. Өөрөөр хэлбэл олон тооны уншигчтай байхын хэрээр тухайн номын сангийн захиалгын өртөг нь их байна гэсэн үг юм.

Онцлог

Онцлог байх нь сонголт хийхээр хэлэлцэж байгаа хэлхээс, хураангуйн хамрах хүрээ болон байрлуулалттай хамаатай асуудал юм. Хэлхээст хамрагдсан эх сурвалж давхардсан байх нь хэлхээсийн шинэлэг байдлыг илэрхийлэх боловч эх сурвалжуудад нэвтрэх боломж болон хэлхээсийг ашиглан үр дүнтэй хайлт хийх боломжийг тооцон үзэх шаардлагатай. Хоёр хэлхээс нь он дараалсан нэгэн ижил товхимлуудыг хамарч болох боловч зүйлчилсэн хэлхээс нь эх сурвалж тус бүрийн агуулгад өөр байдлаар нэвтрэх боломжийг олгодог байж болно. Иймд хэлхээсд хамрагдаж байгаа эх сурвалжуудад давхцах тохиолдлыг судлахын зэрэгцээ тухайн эх сурвалжуудад хэрхэн яж нэвтрэх боломж олгож байгаа байдлыг нь үнэлэх нь чухал.

Бүтэн бичвэрийн хамрах хүрээ

Бүтэн бичвэр хэлбэртэй тогтмол хэвлэл, сонин болон электрон хэлбэртэй бусад материалууд нь бүтэн бичвэр хэлбэрээр хүртэлтэй байх шаардлага өсөн нэмэгдэхийн хэрээр ийм эх сурвалжуудыг сонгох шалгууруудыг нарийн тооцон үзэх шаардлагатай юм. Хэвлэмэл эх сурвалжуудаас ялгаатай нь электрон хэлбэр дэх материалуудын хувьд "бүтэн бичвэр" хэлбэртэй байх гэсэн шаардлага өвөрмөц байдлаар тодорхойлогдох бөгөөд стандарт нэр томъёо хэрэглэх боломжгүй юм. Тухайн нэг нийтлэлийн төвшинд "бүтэн бичвэр" гэдэг ойлголтод үндсэн текст хамарч харин багана, зурган болон бусад дурслэлүүд багтахгүй байж болно. Тухайн нэг материалын дугаар болон гарах эх сурвалжийн хувьд "бүтэн бичвэр" гэдэг ойлголтын хүрээнд гол нийтлэлүүд хамаарч харин редакторт хандсан үгс, баганууд, ном зохиолуудын товч болон зар сурталчилгаа зэрэг тухайн дугаарт гарсан зүйлс багтахгүй байж болно. Харин сэтгүүлийн төвшинд авч үзвэл бүтэн бичвэр гэдэг ойлголт нь бүх нийтлэл болон бусад нэмэлт элементүүдийг бүгдийг нь агуулж болно. "Бүтэн бичвэр" гэсэн ойлголтыг хэрхэн тодорхойлсноос хамаарч чухал ач холбогдол бүхий мэдээлэл орхигдож болох тухай Уолт Кроуфорд тэмдэглэсэн байдал¹⁰. Үүнтэй холбогдон гарах асуудлуудын нэг бол алдаа, засвар зэргийг хэрхэж тухай асуудал юм¹¹.

Бүтэн бичвэр бүхий мэдээллийн сангууд хоорондын бүрэн хэмжээний харьцуулалтууд байж болох хэлбэрүүдээр бий болж байна. Тухайн сэдэв бүхий хэсэгт ямар сэдвүүд хамрагдсан, хамрах цаг хугацаа, тухайн цаг үеийнхээ мэдээллийг тусгаж чадсан эсэх, нийтлэл болон дурслэлүүдийг багтаах талаар барьж байгаа бодлого, текст дотор хайлт хийх, эсхүл зөвхөн нэгдсэн байдлаар л харж болдог эсэх, хэлхээст хамрагдсан байдал, хэлбэр, хэв загвар, үнэ зэрэг мэдээлэл үүнд хамаарна. Бүтэн бичвэр хэлбэрээрээ байгаа материалыг Вэбийн орчинд түгээх боломж нь нийтлэлүүд хооронд холбоог бий болгох, тэдгээрийн хоорондын харилцан холбоог тогтоох боломжийг бурдүүлдэг. GrosRef (<http://>

www.grossref.org) зэрэг үйлчилгээ нь электрон хэлбэрт байгаа өөр өөр хэвлэн нийтлэгчдийн гаргасан нийтлэлүүдийн хооронд холбоо тогтоох төслүүдийн нэгэн жишээ юм. Сүүлийн үед хэрэгжиж байгаа SFX (<http://www.sfxit.com>) гэдэг нь бүтэн бичвэр хэлбэрийн материал, хураангуй хэлхээсүүд, онлайн хэлбэр бүхий каталогууд, эрдэм шинжилгээний нийтлэлүүд хоорондын холбоог харилцан ишлэлүүд бий болгоход чиглэсэн төсөл юм.

Сэтгүүлийн хэвлэн нийтлэгчид электрон хэлбэрийг сонирхож өхлэхийн хэрээр юмс улам нарийн, боловсронгуй болж байна. Электрон хэлбэртэй сэтгүүлүүд нь "жирийн (харьцангуй хуучин) ASCII текст хэлбэрээс иж бүрэн мультимедиа болон интерактив хэлбэртэй болж хөгжин улам боловсронгуй болсоор байна"¹³. Түүнчлэн нэг гарчигтай электрон болон хэвлэмэл хувилбаруудын хоорондын ялгаанаас үүдэн чухам аль хэлбэрийг нь хэлхээсжүүлэх шаардлагатай вэ гэсэн асуудал хэлхээс ба хураангуйг бэлдэх үйлчилгээг бий болгох явцад гарч ирдэг. Лавлагааны үйлчилгээ үзүүлдэг номын санчид Вэбийн орчинд бий болсон материалын загваруудтай харьцахдаа тэдгээрийн тухай зохих мэдлэгтэй байх шаардлагатай. Тухайлбал, хэвлэн нийтлэгчээс шилжүүлэн өгсөн, гуравдагч этгээдээс эсхүл өмхтгэгчээс (жишээлбэл, *Wilson Omnifile*) шилжүүлэн өгсөн бүтэн бичвэр материалын хоорондын ялгааг анхааралдаа авч үзэх шаардлагатай¹⁴.

ЧУХАЛ ЕРӨНХИЙ ЭХ СУРВАЛЖУУД

Тус бүлэгт ерөнхий тогтмол хэвлэлийн хэлхээс, гарчгийн үйлчилгээ, сонины хэлхээс, ерөнхий сэдэвчилсэн тогтмол товхимлууд ишлэлийн хэлхээсүүд, тусгай төрөл бүхий материалд хамаарах хэлхээсүүд, Тойм мэдээний хэлхээсүүд, бусад хэлбэрийн хэлхээсүүдийн тухай өгүүлнэ. Тусгай сэдэвт хамаарч байгаа учир ихэнх хураангуй бэлдэх үйлчилгээ нь энэхүү бүлгийн хүрээнээс гадуур юм. Гэхдээ одоогийн байдлаар тогтмол хэвлэлийн хэлхээсүүд дээр хураангуйг нэмэлт болгон оруулах нь түгээмэл ажиглагдах болжээ (дор тайлбарлан үзүүлэв). Хоорондоо өрсөлдөгч бүтээгдэхүүнээс сонголт хийхдээ хураангуй болон хэлхээсийн чанарыг харгалзан үзэх ёстой юм.

Ерөнхий тогтмол хэвлэлийн хэлхээсүүд

Номын сан бүр ерөнхий тогтмол хэвлэлийн хэлхээсийг ашигладаг. Тэдгээр нь одоо өрнөж буй үйл явдлууд, хобби, түгээмэл соёл, сургуулийн хичээлийн хуваар зэрэгтэй холбоотой материалын хамардаг. *Reader's guide to Periodical Literature* (уншигчийн тогтмол хэвлэгдэх хэвлэлийн лавлах) хэмээх лавлах 1900 оноос хойш өнөөг хүртэл уншигчдын шаардлагыг гүйцэлдүүлсээр иржээ. Энэ хэлхээсийн гол текст нь англи хэл дээрх 270 тогтмол хэвлэлүүдийн нийтлэлүүдийн сэдэв зүйл, зохиогчийн нэр багтаажээ. (Дурслэл 21.1-г үз)

1976 оноос дээрхи товхимлын дугаар бурд хэлхээсийн дараа номын шүүмжийн ишлэлийн жагсаалтыг өөртөө багтааж өхэлсэн байна. Хэвлэлүүдээс сонгож авсан 82 тогтмол хэвлэлийг багтаасан *Abridged Reader's Guide*-ыг сургууль болон жижиг нийтийн номын санггуудад хэрэглэх боломжтой.

Солбицсон лавлагааг оруулж өгөх нь уншигч оновчтой хэрэглэж чадаагүй тулхүүр үгээрээ дамжуулан эрж буй материал дахь холбогдох үгийг олоход нь тусалдаг. (Тухайлбал Шашин шүтэх эрх чөлөө, цээх Шашны эрх чөлөө) Мөн хэрэглэсэн түлхүүр үгтэй нь холбоотой бусад холбогдох үг рүү заасан байж болно. (Тухайлбал Үг хэлэх эрх чөлөө, цааш цээх Хэвлэлийн эрх чөлөө, доромжлол гүтгэлэг). Тухайн сэдвийн хүрээнд хамрагдах олон асуудал нь уг сэдвийн дор дэд гарчиг болон орсон байдаг. Мөн зохиогч болон сэдвийн дор нийтлэлийн гарчгийг гарсан цаг хугацаагаар нь бус цагаан толгойн дарааллын дагуу эмхэлсэн байдаг. Нэр гэсэн хэсгийн дор зохиогчийн бэлдсэн гарчиг нь зохиогчийн тухай гарчгийн

дараа бичигдсэн байдаг. Хэрэв тухайн нийтлэлийн гарчиг нь нийтлэлийн тухай тодорхой мэдээллийг өгч чадахгүй бол тухайн гарчгийн дараах хаалт дотор нэмэлт тайлбарыг бичдэг. Тухайлбал, "Интернэтэд чөлөөт дуу хоолой оршиж байна уу?" гэсэн гарчгийг [онлайн хэлбэрээр илэрхийлэгдсэн санааг эсэргүүцэн компаниуд шуухэд хандаж байна] гэсэн хэлбэрээр нэмэлт тайлбарыг хийж болно. Сэдвийг дэд сэдэв болгон хуваадаг бөгөөд өөр цагаан толгойн дараалалд газар зүйн дэд гарчгуудыг нь тусган оруулж болдог. Тэдгээрийг хэрэглэх заавар нь балет, ном, бүжиг, кино, хөгжмийн зохиомж болон дуурь, радио хөтөлбөрүүд, дуу бичлэг, телевизийн хөтөлбөр, театр, видео диск болон видео хуурцаг зэргийг хэрхэн эрж олохыг заагаад зогсохгүй уран зөгнөлт зохиол, яруу найраг, богино өгүүллэгүүдийн хэлхээсийг хэрхэн олох тухай зааж өгдөг. Сэдвийн гарчгууд нь ердийн ярианы хэллээр бичигдсэн байх ёстой бөгөөд энэ тохиолдолд хэрэглэгч өөрийн эрж буй сэдвээ амархан олох боломж бүрддэг учиртай.

Дурслэл 21.1

Reader's guide to Periodical Literature-г, 2000 оны 5 дугаар сар. H.W. Wilson компанийн зөвшөөрлөөр хэвлэв.

Эрх чөлөөний жагсаал Иргэний эрхийн жагсаал гэсэн хэсгийг үз
 Мэдээллийн эрх чөлөө
 Нууцын зэрэгт хамаарах материал
 Засгийн газар болон
 Сэтгүүл зүйн сэтгүүл зүйд холбогдох хэсгийг үз
 Мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хууль (1966)
 "Fears recede over access to research data". I. Goodwin
 Физик
 Today v52 no12 p48-9 D 1999 No secrets [Shelby amendment! T. Beardsley. ScientificAmerican v281 no« p58 D 1999
 Шашин шүтэх эрх чөлөө -Шашны эрх чөлөө гэсэн хэсгийг үз
 Үг хэлэх эрх чөлөө -
 Хэвлэн нийтлэх эрх чөлөө, доромжлол, гутгэлгээ гэсэн хэсгийг үз
 "Antitrust cops shouldn't police free expression". M. France, il
 "Business Week" no 3668 p88 F 14 2000
 "Dissing John Rocker" [question whether baseball should punish him for expressing his beliefs] J. Leo. il
 U.S. News & World Report v128 no6 p14 F 14 2000
 "Free speech on the Net?" Not quite [companies suing over statements made anonymously online]
 M. France, il Business Week no3670 p93-4 F 28 2000
 "He said, they said". P. Mushnick. por TV Guide v48 noS p56 F 19-25 2000 Kids' beat [free speech issues and video games)
 M.
 W. Lynch.
 Reason v31 no9 p20 F 2000
 "Loose lips sink Web sites?" [Blueovalnews.com vindicated after exposing "Ford secrets!" J. Koch, il Hot Rod v53 no1 p18 Ja 2000
 "Talk is cheap" [Supreme Court and campaign finance reform] J. Rosen. The New Republic v222 no7 p20-2 F 14 2000
 "Teaching core democratic values?" D. Barlow. The Education Digest v65 noS p35-40 Ja 2000 T
 "The unremarked victims of the war on drugs" [content of TV shows] R.
 Norton, il Fortune v!41 no4 p74 F 21 2000
 "Watch what you say" [restrictions on free speech by American left] J. Leo. U.S. News & World Report v128 noil p18 Mr 20 2000
 Сурган хүмүүжүүлэх эрх чөлөө сурч боловсрох эрх гэсэн хэсгийг үз
 Хэвлэлийн эрх чөлөө
 Мэн доорхи хэсгүүдийг үз
 Дээд сургуулиудын сонин -Цензурын асуудал, доромжлол, гутгэлгээ
 "Democracy in infancy." M. Frankel. il The New York Times Magazine p17- 18 Ja 23 2000

Reader's guide нь сар тутам хэвлэгдэж, улирал тутам нэгтгэгдэж жил тутам эмхтгэлд ордог. 1952 оноос Америкийн номын санчдын нийгэмлэгийн *Wilson*

хэлхээсийн хороо *Readers guide* болон *Wilson* хэлхээсийн бусад хэлбэрийг зөвлөмж болгон тодорхойлжээ.¹⁷ 1970 оноос өөр хэлбэр бүхий ерөнхий хэлхээсийн ерөнхий хэлбэрүүд бий болжээ. Үүний нэгэн жишээ бол *Access: Supplementary Index to Periodical* (*Тогтмол хэвлэлийн хэлхээсийн нэмэлт хэлхээс*) нь *Reader's Guide*-д тусаагүй боловч номын сангуудад түгээмэл байдаг 100 гаруй тогтмол хэвлэлийн хэлхээсийг өөртөө тусгадаг байжээ. *Alternative Press Index* гэсэн хэлхээс 1969 оноос эхлэн хэвлэгдэж эхэлжээ. Энэ хэлхээсийн хүрээнд эрс буюу альтернатив үзэл санаа бүхий 250 тооны сэтгүүл болон сонингүүд хамрагддаг байв. Үндэсний мэдээллийн үйлчилгээний корпораци 1991 оноос эхлэн хэлхэсүүдийг СД хэлбэрээр гаргаж эхэлсэн бөгөөд онлайнаар нэвтрэх боломжтой байхаар зохицуулжээ.

1980-аад оны турш *H.W. Wilson* компани *Reader's Guide* гадна хэд хэдэн шинэ хэлбэрийг ашиглаж эхэлсэн бөгөөд түүний өрсөлдөгч мөн удалгүй СД технологи, вэб хэлбэрийг ашиглан гарч ирсэн байна. *Wilson* компанийн гаргасан *Reader's Guide Abstract* *Reader's Guide*-ын өөрийнх нь хэлхээсд хамрагдсан нийтлэлүүдийн хураангуйг багтаасан байдаг. Түүнийг СД хэлбэрээр худалдан авах буюу 1983 оноос хойш гарсан дугааруудыг нь онлайнаар үзэж болно. Харьцангуй суулийн үеийн хэлхээсд хамрагдсан нийтлэлүүдийн бүтэн бичвэрийг онлайн хэлбэрээр үзэх боломжтой болоод байна. Тухайлбал, *Reader's Guide Full Text Mega Edition* гэсэн хэвлэл нь 1994 оны нэддүгээр сараас хойш бэлтгэгдсэн 140 тогтмол хэвлэлийн нийтлэлүүдийг бүтэн бичвэрээр агуулдаг. *Reader's Guide for Young People* гэсэн хэвлэл нь 4-8-р ангийн сурагчдад зориулагдсан бөгөөд 1995 оны 1-р сараас хойш хэвлэгдсэн 60 гаруй тогтмол хэвлэлүүд дэхь нийтлэлүүдийн бүтэн бичвэрийг багтаажжээ. *Reader's Guide*-ийн электрон хэлбэр нь *New York Times* сонины хэлхээсийг өөртөө агуулдаг байна. 1969-1982 оны хугацааг хамарсан түүхэн хэвлэлийг 2001 оны 6-р сарын үед бэлэн болох бөгөөд 2002 оны 6-р сар гэхэд 1890-ээс 1969 он хүртэл дугаарууд нь дээрхэд хамрагдах юм. *Reader's Guide* болон *Wilson* компанийн бэлдсэн бусад хэлхээс нь өөрийн зүйлчилсэн хэлхээс чанар болон туршлагаараа нэр хүндтэй байдаг.

Ерөнхий, тогтмол хэвлэлийн хэлхээсийн бусад том хэвлэн нийтлэгчдийн тоонд Gale group, EBSCO publishing болон Proquest зэрэг багтдаг. Эдгээр нь маш олон тоо, төрөл бүхий мэдээллийн сангуудыг СД хэлбэрээр, интернэтээр түгээдэг бөгөөд уг мэдээллийн сангуудыг нь сургуулийн номын сан болон эрдэм шинжилгээний, олон нийтийн номын сангууд ч өргөнөөр хэрэглэдэг. Дээрх хэвлэн нийтлэгчдийн бүтээгдэхүүн нь сонгогдсон сэтгүүлүүд дэх нийтлэлүүдийн бүтэн бичвэрүүдийг болон өөр бусад олон тооны сэтгүүлүүдийн хэлхээс болон хураангуйг өөртөө багтаасан байдаг. Дээрх хэвлэлүүдийн хамрах хүрээ ч (хэлхээсд хамрагдсан гарчгуудын болон бүтэн бичвэрээрээ байгаа материалын аль аль нь) ихээхэн хэмжээгээр өөрчлөгдэж эх материалыг хайх чадавхи ч бас үүний зэрэгцээ өөрчлөгдэж байна. Иймд номын санчид ч хөгжлийн энэ үйл явцтай зэрэгцэн алхаж тогтмол хэвлэлүүдэд нэвтрэх аль арга нь уншигчдын хэрэгцээ, сонирхолд хамгийн ихээр нийцэх, тэдэнд хүртээлтэй байж болохыг тооцон үзсэн байх шаардлагатай. Хэвлэн нийтлэгчийн Вэб хуудсууд нь тухайн үед үйлдвэрлэгдсэн бүтээгдэхүүнүүдийг жагсаан харуулахад ихээхэн тус дөхөм үзүүлдэг. *H.W. Wilson Company* (<http://www.hwwilson.com>), EBSCO Publishing (<http://www.epnet.com>), Gale Group (<http://www.galegroup.com>), and Proquest (<http://www.proquest.com>), Bell & Howell-ийн Мэдээлэл болон Сургалтуудыг авч үзэх ёстой юм. Түүнчлэн дээрх мэдээллийн сангууд нь тогтмол гарах товхимлуудаас гадна телевиз, радиогийн хөтөлбөрүүдийн текстүүдийг бас багтаасан байдаг нь тохиолддог.

Томоохон түүхчилсэн хэлхээсийн төслүүд нь электрон хэлбэртэй бий болсоор байгаа бөгөөд онлайн хэлбэртэй хэлхэсүүдэд тулгарч байсан олон бэрхшээлүүдийг

давж чаджээ. Тухайлбал *Poole's Plus* (<http://www.poolesplus.net>) гэсэн хэвлэн нийтлэгч өөрийн бэлдсэн 19 дүгээр зууны үеийн товхимол, засгийн газрын баримт бичгүүд болон номын хэлхээсүүдээр хайлт хийх боломжтой мэдээллийн сан болгон өөрчилсөн байна. *Chadwyck-Healey*-ийн бэлдсэн Periodcial Content Index нэр бүхий хэлхээс нь 1770-аас 1990 оны хооронд хэвлэгдсэн 3100 гаруй төрлийн тогтмол хэвлэлийн агуулгатай Франц, Герман, Итали, Испани болон бусад барууны орнуудын хэл, түүний дотор англи хэл дээр харах боломжийг олгодог байна. Номын сангүүд *ProQuest*-тэй харилцаа тогтоосон тохиолдолд дээрх тогтмол хэвлэл болон 250 төрлийн хүмүүнлэг, нийгмийн шинжлэх ухааны салбарт холбогдох хэвлэлд нэвтрэн орох боломжтой болно.

Reader's Guide нь бага наасны хүүхдүүдэд зориулсан хэлхээсийг агуулдаг байхад Хүүхдийн сэтгүүлүүдийн лавлах (*Children's Magazine Guide*) нь бага болон дунд сургуулийн хүүхдүүдийн төвшний 53 хүүхдийн сэтгүүлийн хэлхээсийг өөртөө багтаасан байна. Тухайн жилд гарах 9 дугаарт сэдвийг энгийн, уншихад хялбар хэлбэрт оруулан бичиж холбогдох ишлэлүүдийг багтаажээ. Зарим хэвлэлүүд нь хүүхдүүдийн хэрэгцээ сонирхолд нийцэх вэб хуудсуудыг дурдаад тэдгээрийн тухай зарим тайлбарыг хийжээ. (Тухайлбал, *Dinosauryн тухай нийтлэлийн хойно Dinosaur Interplanetary Gazette* (Динозаврын тухай гариг хоорондын сонин) гэсэн тэмдэглэл хийгээд <http://www.dinosaur.com> вэб хаягийг оруулсан байна.

Канад улсад гардаг хэлхээсүүдийн дотроос хоёр төрөл хэлхээс бүхий хэвлэл нэлээд олон тооны тогтмол гарах товхимлуудыг хамардаг. Canadian index гэсэн нэртэй хэлхээс тус улсад гардаг 400 гаруй англи хэл дээрх, мөн 50 орчим франц хэл дээрх тогтмол товхимлыг өөртөө багтаасан байдаг. Мөн үүнд гадаадын 25 гол гол товхимол болон Канад улсын өдөр тутмын 9 сонингийн хэлхээсүүд нэгэн адил багтаж байна. Энэ хэлхээс нь 3 хэсэгтэй юм. Үүнд: сэдэв, компанийн нэр, хувийн нэрлэсэн хэлхээс гэсэн хэсгүүд болно. Дээрх хэлхээсийг *Canadian Business and Current Affairs (CBCA)* гэсэн нэртэйгээр онлайн хэлбэрээр буюу СД-ээр авч болно. Тус улсад хэвлэгдэн гардаг бас нэг том хэлхээс бол *Canadian Periodical Index* бөгөөд уг зохиогчийн, зүйлчилсэн хэлхээс нь 400 гаруй, англи франц хэл дээрх бэлтгэдэг тогтмол товхимлууд болон хойд америкийг сэдвээ болгосон АНУ-ын 30 гаруй тогтмол хэвлэлийг бас өөртөө багтаадаг. Зөвхөн англи хэл дээрх сэдвүүдийн дор ишлэлүүдийг жагсаасан байдаг бөгөөд франц дээрх эх сурвалжуудад харилцан ишлэлийг бас оруулж өгчээ. Энэ хэлхээсийг хэвлэмэл, СД болон онлайн хэлбэрийн алинаар нь ч авч үзэх боломжтой. *CBCA FullText Reference* нь 750 гаруй тогтмол хэвлэл болон өдөр тутмын мэдээний 9 эх сурвалжийг бүтэн бичвэрээр нь харах боломжийг олгодог хэлхээс байдаг.

Гарчгийн үйлчилгээ

Гарчиг (table of contents)-ийн үйлчилгээ нь шинэ зүйл биш юм. *Current contents* (өнөөгийн агуулга) гэсэн үйлчилгээ нь эдүгээ 7 өөр сэдвээр (хөдөө аж ахуй, биологи гэх мэт байгалийн шинжлэх ухаанууд; урлаг ба нийгмийн шинжлэх ухаан; эрүүл мэндийн шинжлэх ухаан; инженерчлэл, компьютер, технологи; физик, хими гэх мэт дэлхийн шинжлэх ухаан; нийгмийн болон юмс үзэгдлийн шинжлэх ухаан) болон гарч байгаа бөгөөд Шинжлэх ухааны мэдээллийн хүрээлэнгээс (Institute for Scientific Information /ISI/) анх 1958 оноос эхлэн долоо хоног тутам хэвлэмэл хэлбэртэй гардаг байжээ. Дээрх дугаарууд тус бүр нь дэлхийн бусад улсад хэрэглэж байгаа 1,000-аас 1,600 хүртэл сэтгүүлүүдийг өөртөө багтаасан байдаг. Гарчгуудыг олон сэдвүүдийн дор хамруулсан байдаг бөгөөд энгийн түлхүүр уг бүхий зүйлчилсэн хэлхээс нь тухайн нийтлэлийг нэрээр олоход тусалдаг. *Current Contents Connect* хэлхээс нь

эх сурвалжуудыг вэбийн орчинд нэгэн өгөгдлийн сан болгон хадгалдаг бөгөөд уг үйлчилгээг үзүүлдэг байгууллагуудад хандах буюу СД хэлбэртэйгээр үзэж болно. Мөн хэлхээсд хамрагдсан эх сурвалжуудыг ISI-гийн бичиг баримт түгээх үйлчилгээ буюу ISI Document Solution-д хандсанаар мөн авч болно.

Хэдийгээр сүүлийн жилүүдэд *Current Contents* үйлчилгээ нь эрдэм шинжилгээний болон тусгай номын сангуудад ихээхэн хэрэглэгдэх болсон боловч ерөнхий сэдэвтэй болон эрдэм шинжилгээний сэтгүүлүүдийн гарчгуудыг багтаасан бусад үйлчилгээнүүд бий болсоор байна. Дээрх үйлчилгээнүүд нь мөн материалыудыг уншигчдад хүргэн өгөх үйлчилгээг өөртөө багтаасан байдаг нь номыг уншигчдын зүгээс уг эх сурвалжийн олдоц ховортой холбоотайгоор үйлчилгээнээс шаардах зүйл ёсөн нэмэгдэж байгааг харуулж байна. Энэ салбарт өрсөлдөж байгаа гол өрсөлдгчдийн тоонд дараах үйлчилгээнүүд хамрагдаж байна. Үүнд: *Uncover*, OCLC's *ContentsFirst*, Research libraries Group's *CitaDel*, British Library Document Supply Centre (Британийн номын сангийн материал хүргэх үйлчилгээ)-ээс гаргадаг *Inside Information Plus* зэрэг үйлчилгээнүүд юм. Тухайлбал *Uncover* үйлчилгээ 18,000 гаруй тогтмол хэвлэлийг хамардаг ба мэдээллээ түргэн шинэчилдэг. Харин *Inside Information Plus* үйлчилгээ нь 21,000 нэрийн, голдуу Европын хэвлэлүүдийг багтаасан. *ContentsFirst* үйлчилгээ нь 12,000 нэрийн бүтэн бичвэртэй сэтгүүлүүдийг өөртөө агуулдаг бөгөөд OCLC's *Electronic Collections Online* гэсэн эх сурвалжаас үзэх боломжтой байдал.

Сонины хэлхээс

Үндэсний болоод олон улсын түвшинд одоо болж буй үйл явдлын талаарх мэдээллийг бичдэг сонин сэтгүүлүүдийг хамруулсан *Readers' Guide* гэх мэт ерөнхий тогтмол хэвлэлийн хэлхээсүүд байдаг. Ихэнх номын сангийн хэрэглэгчид орон нутаг, бусийн мэдээнээс илүү үндэсний болоод олон улсын сэдвийг хамруулсан хэвлэлийг хэрэглэхийг хүсдэг. Сонин сэтгүүлийн хэлхээсжилтэнд нь технологийн үр нөлөө их : СД болон онлайн хэлхээс ба хураангуй нь сайн зохион байгуулагдсан сонины хэлхээсийг хавсаргасан байдаг; электрон хэлбэрийн бүтэн бичвэртэй сонины тоо их нэмэгдэж байна. Сүүлийн үед интернэт дэх вэб хуудсууд одоо болж буй үйл явдлын мэдээг агуулах болжээ. Ялангуяа одоо болж буй үйл явдлуудын талаарх лавлагааны асуултанд хариулах мэдээллийн эх сурвалжуудыг илүү бүрэн дүүрэн ашиглах боломжийг эдгэр өөрчлөлтүүд нь олгож байна.

Хамгийн алдартай хэвлэмэл хэлбэр бүхий сонины хэлхээс бол *New York Times Index* юм¹⁹. Энэ нь сонинд гарч буй нийтлэлүүдийн хураангуйг агуулдаг тул мэдээний товчыг олж үзэх уг нийтлэлийг агуулсан сонинг эхээр нь олох боломжийг олгодог. Хураангуй нь тохирсон сэдэв, газар, үйл явдал, хүний нэрээр ангилагдсан байдаг. Тэдгээр хураангуй нь *Times* сэтгүүлийн дугаарыг эхээр нь үзэлгүйгээр зарим асуултанд хариулах боломжийг олгодог. Гарчгууд нь үсгийн дарааллаар, тэдгээрт хамрагдах тодорхойлолтууд нь он цагийн дарааллаар зохион байгуулагдсан байдаг. Тодорхойлолт бүр нь тайлбар (он, сар, өдөр, хэсэг, хуудас, багана)-ыг дагуулдаг. Эдгээр тодорхойлолтууд нь эх нийтлэлийг тайлбар зураг, эсвэл тусгай материал агуулсан эсэхийг харуулдаг. Солбицсон лавлагаа нь тусгай материалуудыг олж тогтооход дөхөм үзүүлдэг. *The New York Times* хэлхээс нь хэлхээс агуулаагүй өөр бусад сонинд гарсан тодорхой үйл явдлын хэлэлцүүлгийг олоход хэрэглэгддэг. *The New York Times* хэлхээс нь үйл явдлын цаг хугацаа ба тухайн үйл явдлын тухай хэлэлцсэн орон нутгийн сонины дугаарыг харуулдаг. Дугаар нь хагас сараар, улирлаар, жилээр гардаг. Хэлхээсжүүлэх ажил нь ихээхэн цаг хугацаа шаардагдаг учир хамгийн сүүлийн үеийн мэдээ, мэдээллийг

хэлхээсийн тусламжтайгаар олох боломжгүй байх нь бий. Байрон А. Фолк, Валерий Р.Фалк нарын эмхтгэсэн *New York Times Index*-д холбогдох *Personal Name Index* нь *The New York Times Index* хэлхээсийн дугаараас хүмүүсийн нэр агуулсан хэлхээсүүдийн эрж олоход дөхөм болдог.

Электрон хэлбэр бүхий сонинууд нь бүтэн бичвэр болон хэлхээсийн аль алиныг нь агуулдаг. *Gale Group (National Newspaper Index)*, *ProQuest (ProQuest Full text Newspapers)*, *EBSCO Publishing* (Сонины эх цэсвэр), болон *NewsBank* (<http://www.newsbank.com>) бүгд сонины нөөц баялгийг агуулдаг. *National Newspaper Index* нь АНУ-ын 5 үндсэн хэвлэл (*The New York Times*, *The Wall Street Journal*, *Christian Science Monitor*, *Los Angeles Times*, *Washington Post*)-ийн хэлхээсийг өөртөө агуулсан байдаг. *ProQuest Full-Text Newspapers* хэлхээс нь өөртөө үндэсний болон олон улсын хэмжээнд хэвлэгдэн гардаг 150 сонинг өөртөө багтаадаг бөгөөд номын сангүүд тэдгээрээс сонгож захиалгаа хийдэг байна. *Newspaper Source* нь *Christian Science Monitor* сэтгүүлийн 1995 оноос хойших бүх дугаар болон *The New York times*, *The Wall Street Journal*, *USA Today*, мэдээллийн сүлжээнийн мэдээллийн хураангуй болон хэлхээсүүдийг багтаадаг. Энд түүнчлэн АНУ-ын 123 бүс нутгийн болон 15 олон улсын сонины бүтэн бичвэр багтсан байдаг. *NewsBank*-ийн давуу тал нь АНУ-ын 500 гаруй бүс нутгийн сонингийн өгүүллүүдэд хэсэгтэй байдагт оршино. Ийнхүү LEXIS-NEXIS (<http://www.lexis-nexis.com>), *Dialog* (<http://dialog.com>), болон *Factiva* (<http://factiva.com>) гэх мэтийн олон үйлчилгээ үзүүлэгчид нь тодорхой сонинуудын бүтэн бичвэрээс хайлт хийх үйлчилгээг санал болгодог.²⁰ *Dialog*-ийн нэг хэсэг болох Canadian Newspapers нь Канадын 11 нийтлэг сэдэв бүхий сонин болон нэг үндэсний бизнесийн сонингийн бүтэн бичвэрийг өөртөө агуулан багтаадаг. Янз бүрийн үйлчилгээ санал болгогчдын хамарч буй хүрээ нь дутмаг байдалтай байдаг боловч аливаа үйлчилгээ үзүүлэгч нь онцлог хүрээнд хайлт хийх боломжийг олгодог. Бүтэн бичвэрүүдээс хайлт хийх үед хамгийн тодорхой болон онцлог үгээр хэрэв боломжтой бол бусад шалгуураар (цаг хугацааны хувьд гэх мэт) хамрах хүрээг багасгах нь чухал юм. Бүтэн бичвэр бүхий мэдээллийн сан нь 1980-аад оноос өмнөх үеийг ерөнхийдөө хамардаггүй. Зарим сонины бүтэн бичвэр бүхий хэлбэр нь СД дээр гарч байна. Хэвлэн нийтлэгчид нь ерөнхий сонинуудын хэлхээсийн хамрах хүрээг өргөжүүлэх зорилгоор тусгай СД болон онлайн бүтээгдэхүүнийг шинээр бий болгож байна. Тухайлбал, *Ethnic News Watch* нь Африкийн Америкчууд, Карибийн, Испани, уuguул Америкчууд, Азиин Америкчууд, Жүүд, Араб/Дундад Дорнод, Европийн Америкчууд болон бусад олон үндэстний АНУ-д хэвлэгддэг 200 орчим сонин, сэтгүүлийн өгүүлэл бүхий СД, онлайн, вэб хэлбэрээр бүтэн бичвэрийг үзэх боломжийг олгосон мэдээллийн сан юм. Испани хэл дээрх хэвлэлүүд нь Испани хэл дээр гардаг. Хэлхээс нь хөндөж буй сэдэв, гарчиг, өгүүллийн төрөл, он, нэр, газар зүйн байрлал, үндэстний бүлэг, хэвлэлийн нэр, нийтлэлийн түлхүүр үг гэх мэтийг хамардаг. Лавлах нь хэвлэл болон эрхлэн хэвлэгчийн талаарх мэдээллийг агуулдаг. Өнгөрсөн үйл явдлыг буцаан сэргээх зорилгоор Чадвик-Хэйлигийн *Historical Newspapers Online* үйл нь хэрэглэгчдэд Лондонгийн *The Times*-ийн 1790 он хүртэлх, *The New Times*-ийн 1851 он хүртэлх хэлхээсд хайлт хийх боломжийг олгодог.

Дэлхий дахинд болж буй хамгийн сүүлийн үеийн мэдээг өгч буйн хувьд вэбд суурилсан мэдээний эх сурвалжууд нь хамгийн үнэ цэнэтэйд тооцогдож байна. Үүний зэрэгцээ сонин, мэдээллийн сэтгүүл, утсан үйлчилгээ, радио телевизийн сүлжээ зэрэг мэдээний эх сурвалжууд байна. *AJR Newslink* (<http://ajr.newslink.org>) болон *Newspaper Association of America* (<http://www.naa.org/hotlinks/index.asp>) нь мэдээллийн эх сурвалжийг багтаадаг нилээд хэрэгтэй лавлагааны сайтууд юм.

Өргөн сэдэвтэй тогтмол хэвлэлийн хэлхээс

Номын сангийн тогтмол хэвлэлийн фондын цар хүрээ нь ерөнхий агуулга бүхий тогтмол хэвлэлийн хэлхээсээс их байгаа тохиолдолд тухайн номын сан нь нэг буюу түүнээс дээш тооны хэлхээсийг авах шаардлагатай болдог. Хамгийн өргөн хэрэглэгддэг нь H.W.Wilson Company-ийн хэвлэл байдаг бол нийтийн болон сургуулийн номын сангуудад өргөн хэрэглэгддэг хэлхээс нь OCLC *Public Affairs Information Service*-ээс эрхлэн хэвлэдэг хэлхээс юм. Хуучнаар *Public Affairs Information Service (PAIS) Bulletin* нэрээр хэвлэгдэн гардаг байсан *PAIS International in Print* нь одоо *Bulletin ба PAIS Foreign Language Index* хэлхээсээс бүрддэг. Энэ нь сар, улирал болон жил тутам гардаг. Англи хэл дээрх эх сурвалж нь Франц, Герман, Итали, Португали болон Испани хэл дээр хавсралттай байдаг. Эдгээр нь англи хэл дээрх хураангуй тэмдэглэл, газрын зураг, хүснэгт, ном зүй бүхий онцгой шинж чанарыг багтаасан байдаг. *PAIS*-ийн хамрах хүрээ нь төрийн бодлого, бизнес, эрх зүй, эдийн засаг, нийгмийн шинжлэх ухаан болон бусад холбогдох ном зохиолууд юм. Эмхтгэгчид нь хууль тогтоогчид, засгийн газрын албан хаагчид, бизнесийн болон санхүүгийн хүрээнийхэн, бодлого төлөвлөгчид болон оюутнуудад шаардлагатай байж болох олон нийтийн мэдээллийг танъж олохыг хичээдэг. Жагсаалт нь тогтмол хэвлэгддэг өгүүллүүд, ном, (үндэсний болон муж улсын засгийн газар, засгийн газар хоорондын байгууллагаас гаргасан) засгийн газрын баримт бичгүүд, танилцуулга, олон нийтийн болон хувийн байгууллагуудаас гаргасан тайлан, түүнчлэн 1997 оны эхнээс зарим интернет дэх бичиг баримтыг хэлхээсжүүлсэн гэх мэт бүхий л хэлбэрээр хэвлэгдсэн зүйлсийг багтаадаг. Тогтмол хэвлэлийг хэлхээсжүүлэхдээ *PAIS*-ийн цар хүрээнд тохируулан 1600 орчим тогтмол хэвлэлийг сонгон авсан. Номын сангийн хэрэглэгчдэд энэ хэлхээсийг танилцуулах нь номын сангийн фонд дахь тогтмол хэвлэл, ном, баримт бичгийг олох, хэлхээсд орсон тогтмол хэвлэлийг ашиглахад тустай юм.

PAIS нь бодит болон статистик мэдээллийг агуулсан байдаг. Энэ үйлчилгээ нь маргаантай сэдвүүдийн янз бүрийн байр суурийг тусгахад түлхүү анхаарсан байдаг. *PAIS Subject Headings* нь хянагдсан 8000 гаруй сэдэв зүйл ба солбицсон лавлагаанаас бүрддэг. Тодорхойлолтууд нь цаашид дэд гарчиг болон хуваагдаж болох сэдэв эсвэл газар зүйн байршлын гарчиг дор байрласан байдаг. “Key to Periodicals Referenced” нь сэтгүүлийн товчлогдсон нэр, бүтэн нэр, хэвлэгддэг давтамж, үнэ, сэтгүүлийн ISSN дугаар, түүнчлэн хэвлэгчийн хаягийг багтаасан байдаг. “Directory of Publishers and Distributors” нь товчилсон нэр, бүтэн нэр болон хаягийг заадаг. *PAIS* нь СД болон онлайн хэлбэрээр 1972 оноос хойш гарсан дугааруудад хайлт хийх боломж олгоно. Энэхүү СД нь улирал бүр, онлайн хэлбэр нь сар бүр шинэчлэгдэж байдаг. 1996 оноос эхлэн *PAIS Select* гэж нэрлэгддэг СД нь *PAIS International*-ийн хэлхээсд орсон зарим өгүүллийн бүтэн бичвэрийг багтаасан байна.

H.W.Wilson Company нь Reader’s Guide-ийн нийтлэг сэдэвтэй тогтмол хэвлэлийн хамрах хүрээг өргөжүүлэхээр *Social Sciences Index* болон *General Science Index* гэх мэтийн олон салбарын тогтмол хэвлэлийн хэлхээсийг хэвлэдэг. Эдгээр хэлхээсийн нэг эсвэл нэлээд хэдийг фондынх нь хэмжээ болон номын санг ашиглагчийн сонирхлоос хамааран сургалтын байгууллагын, нийтийн, төрөлжсөн номын сангаас олж үзэж болно. Тэдгээр нь АНУ-аас гадна хэвлэгдсэн зарим номыг багтаадаг боловч бараг бүгд англи хэл дээр гардаг тогтмол хэвлэлүүд байдаг. Хэлхээсд хамрагдах тогтмол хэвлэлийг хэрхэн сонгох нь уг тогтмол хэвлэлийн захиалгын үнэ, захиалагчдын саналаас хамаардаг. Түүнчлэн салбарын тэнцвэртэй байдлыг харгалзан үздэг байна. Энэ нь хэлхээсд орсон тогтмол хэвлэлийн жагсаалт болон захиалга өгөхтэй холбогдсон мэдээллийг

агуулсан байдаг. Солбицсон лавлагааны сайн боловсруулагдсан систем нь тодорхой хэлхээсийн тусламжтайгаар тухайн сэдвээрх өгүүллийг хайж олоход тусладаг. Эдгээр хэлхээс нь 1980-аад оны эхээс хойшхи үеийг хамарсан байдаг. Түүнээс гадна эдгээр хэлхээсийг олон үйлчилгээ үзүүлэгчдээр дамжуулан онлайн хэлбэрээр болон Wilson Web-ээр дамжуулан интернэтээс олж үзэж болно. Хамрах салбарын хүрээ болон сэтгүүлийн жагсаалтын талаарх нарийвчилсан мэдээллийг H.W.Wilson Company-ийн вэб сайтаас олж болно. *Reader's Guide*-ийн хамтаар салбарын хэлхээсийн электрон хувилбар нь одоо бүтэн бичвэр болон хураангуйг багтаадаг болсон. Жишээлбэл, *Wilson Business Abstracts* электрон хувилбарыг хураангуйн хамт хэвлэх замаар бэхжүүлэхээр Wilson салбарын гарчгийг анх удаа 1991 оноос хэвлэж эхэлсэн байна. *Wilson Business Full Text* нь 1995 оны 1 сараас хойшхи 260 тогтмол хэвлэлийн бүтэн бичвэр, 1990 оноос хойшхи 530 тогтмол хэвлэлийн хураангуй болон 1982 оноос хойшхи хэлхээсийг санал болгож буй юм.

Хэдийгээр ProQuest, the Gale Group, EBSCO Publishing нь олон салбарын хэлхээс болон бүтэн бичвэрд ихээхэн анхаарал хандуулдаг боловч нилээд нарийн салбарыг хамарсан зарим мэдээллэлтэй байдаг. Жишээлбэл, Bell&Howell Information and Learning-ийн ABI/INFORM нь 1000 гаруй нэрийн хэлхээс болон хураангуйг, түүнчлэн гол 400 бизнес хэвлэлийн бүтэн бичвэрийг агуулдаг бол EBSCO-ийн *Business Source Elite* нь 1650 нэрийн хэлхээс болон хураангуйг 970 бүтэн бичвэрийн хамтаар санал болгодог.

Ишлэлийн хэлхээс

Тогтмол хэвлэлийн хэлхээсүүд нь ижил сэдэв зүйлээр хэлхээсжүүлсэн ба ижил зохиогчоор бичигдсэн нийтлэлийг хэрэглэгч олоход дөхөм үзүүлдэг. Ишлэлийн хэлхээс зохиогчийн өмнө нийтлүүлсэн зарим бүтээлийг олох боломжийг хэрэглэгчид олгодог.

Ишлэлийн хэлхээсийн гол хэрэглээ бол судлаачийн хайж буй тодорхой нэг хэвлэлийг олох явдал юм. Шинжлэх Ухааны Мэдээллийн Институт (ISI)-ээс өргөн хэрэглэгддэг сэдвийн хүрээнд хайлт хийхэд хэрэглэгчид туслах гурван төрлийн хэлхээс болох *Science Citation Index* (Шинжлэх ухааны ишлэлийн хэлхээс), *Social Science Citation Index* (Нийгмийн Шинжлэх ухааны ишлэлийн хэлхээс), *Arts and Humanities Citation Index* (Урлаг хүмүүнлэгийн ишлэлийн хэлхээс) гэсэн гурван хэлхээсийг гаргажээ.²² Эдгээр хэлхээсд сэтгүүл, олон зохиогчтой ном зохиолоос багтаасан. Тэдгээр нь бүгд дөрвөн хэлхээсээс тогтох ижил бүтэцтэй байдаг. Үүнд: *Эх сурвалжийн хэлхээс*, *Ишлэлийн хэлхээс*, *Олон сэдэвт хэлхээс* (*Permuterm Subject Index*), мөн *Хамтатгасан хэлхээс* (*Corporate Index*). Эх сурвалжийн хэлхээс нь тодорхой нэг сэдвийн хүрээнд хэлхээсжүүлсэн бүх нийтлэл бүрийн хувьд ном зүйн мэдээллийг өгдөг. Энэ нь хам зохиогчоор эхлэн зохиогчийн солбицсон нэрсээр зохицуулагдсан байдаг. Дүрслэл 21.2-д эх сурвалжийн хэлхээсийн жишээ тодорхойлолтуудыг үзүүлжээ.

Түүнчлэн Нийгмийн ШУ-ны Ишлэл Хэлхээс болоод Урлаг Хүмүүнлэгийн Ишлэл Хэлхээсд эх сурвалж болсон номын жагсаалтад орсон тодорхойлолтын бүх жагсаалтууд багтдаг. Сэтгүүлүүдийн гарчгийг бүтнээр нь олохын тулд боть доторх тогтмол хэвлэлийн нэрийн жагсаалтыг олж сэтгүүлийн товчилсон гарчгаас бүтэн нэрийг мэднэ. Эх сурвалжийн хэлхээсийг хэлхээст хамрагдах үед хэвлэгдэн гарсан нэр бүхий зохиогчдын нийтлэлүүдийг олоход ашигладаг.

Дүрслэл 21.3-д урьд өмнө зохиогдсон бүтээлүүдийг иш татсан сүүлийн үеийн нийтлэлүүдийг олоход Ишлэлийн хэлхээс хэрхэн ашиглагдаж байгаа жишээг харуулжээ.

Дүрслэл 21.2

Эх сурвалжийн хэлхээс. Нийгмийн шинжлэх ухааны ишлэлийн хэлхээсийг Шинжлэх ухааны Мэдээллийн Хүрээлэнгийн зөвшөөрөлтэйгээр хэвлэв. Филадельфия, 19104

first source author	ADAMS DM	coauthors
HAYNES RW DUTROW GF BARBER RL VASIEVIC JM	PRIVATE INVESTMENT IN FOREST	
MANAGEMENT AND THE LONG-TERM SUPPLY OF TIMBER		source item title
AM J AGR EC 64(2):232-241	97 14R CR816	
OREGON STATE UNIV, CORVALLIS, OR 97331, USA		
(ANON)	80 FOREST PRODUCTIVITY	
USDA	88 17 REP	
.	93 20 REP	
ADAMS DM	90 REV DRAFT AN TIM SIT	
.	77 OREGON STATE U FORES 19	
BARBER RL	80 FOREST SCI MONOGRAPH 22 1	
BERCK P	89 THESIS OREGON STATE	
HOUGH FB	79 BELL J SC 19 447	
KING RA	1878 REPORT FORESTRY 1	
LARSON RW	92 21 N CAR STAT U DEP	
MCKILLOP WL	94 USDA FOR SERV TECH B 1908	
RAHM M	67 HILGARDIA 30 1	
ROBINSON VL	80 FOREST POLICY PROJECT	
	74 FOREST SCI 20 191	
listed references from the bibliography of the source item (Note: anonymous authors are listed first.)		year, journal abbrevia-tion, volume and page of reference
source journal title	ADAMS EK	
THE FISCAL CONDITION OF THE STATES		
PHI DEL KAP 63(9):598-600	97 2R DG141	
EDUC COMMISS STATES, ON EDUC PROGRAMS, DENVER, CO, USA		first source author's address
NUS BUR EC AM 81 SURV CURR BUS		
GOLD SD 82 1982 NAT COUNC STAT		

Хэлхээсийг хамрах хугацааны туршид иш татсан ямар ч зохиогчийн бүтээлийг олоход тодорхойлолтууд нь ашиглагдахаар байна. Энэхүү жишээнд 1973 онд Дэлхийн Эрцүл Мэндийн байгууллагын мэдээлэлд Г.Рэнокс бичсэн нийтлэлийг А.Тэлиний 1990 онд Скандинавын орнуудын Нийгмийн Анагаах Ухаан өгүүлэлд иш татсан байна. Иш татсан хэвлэлүүд ямар ч төрлийн бөгөөд ямар ч цаг хугацаанд хамаарч болно. Эх сурвалжийн хэлхээс иш татсан нийтлэлийн хувьд бүх номын мэдээллийг авахад тусалдаг. Кодууд нь хаана тохиромжтой байгаа хайж буй эх сурвалжийн зүйлийг илтгэхэд ашиглагддаг. Ишлэлийн хэлхээс нь хуучнаасаа эхлэн илүү сүүлийн үеийн хэвлэлийг олж өгөгдсөн хэвлэлтэй холбоотой нийтлэлийг олоход ашиглана.

Ишлэл хэлхээсийг ашиглан нэр томъёоллын бэрхшээлээс зайлсхийж болдог. Учир нь эрт хэвлэгдсэн бүтээлүүд сонирхсон сэдэв, агуулгыг илэрхийлэхэд ашиглагдаж болдог. Ишлэгдсэн хэвлэлүүд ямар нэг байдлаар өмнө нь гарсан хэвлэлүүдтэй холбоотой гэж үздэг. Зөвхөн хамгийн эхэнд нэр нь бичигдсэн зохиогчийн нэр Ишлэл хэлхээсд байдаг учраас юуны өмнө тэрхүү зохиогчийн ажлын нэрийг мэдэх хэрэгтэй.

Урлаг болон Хүмүүнлэгийн Ишлэлийн Хэлхээс нийтлэлийн номын жагсаалтад тодорхой дурдагдаагүй боловч эх сурвалж нийтлэлд хэлэлцэгдсэн урлаг эсвэл хөгжмийн бүтээл болох далд ишлэлүүдийг мөн багтаадаг. Тиймээс Рембрант юм уу Моцартын бүтээлийг хэлэлцсэн нийтлэлийг олохдоо Ишлэл Хэлхээс дотор орж хайж болно.

Permuterm Сэдвийн Хэлхээс нь гарчигт заасан судлагааны сэдвийн холбоотой үгс бүхий нийтлэлийг олох боломж олгодог. Тодорхойлолт нь эх сурвалж нийтлэлийн гарчигт байгаа түлхүүр үгсээс бий болсон байна. Ишлэл Хэлхээс нь нийтлэлийн хувьд гүйцэд номын мэдээлэл авсан байх шаардлагатай. Энэ хэлхээс

сэдвийн эх гарчгийн адил бусад хэлхээсүүдэд ашиглагдаагүй боловч нийтлэлийн гарчигт байгаа холбогдсон нэр томъёог хайхад хэрэглэгддэг. Хайлтыг хийх тусгай, тогтсон үгс байдаггүй учир *Permuterm Сэдвийн Хэлхээсийн* хэрэглэгч ижил утгатай үгс болон хайж байгаа гарчигт орсон үгсээ ашиглан хайлтыг хийдэг. Хэлхээсийн энэ төрлийг үр дүнтэй ашиглахад судлаачийн чармайлт, гарчгийн тодорхой байдал нөлөөлнө.

Дурслэл 21.3

Эх сурвалжийн хэлхээс. Нийгмийн шинжлэх ухааны ишлэлийн хэлхээсийг Шинжлэх ухааны Мэдээллийн Хүрээлэнгийн зөвшөөрөлтэйгээр хэвлэв. Филадельфия, 19104

cited author	RENOUX G	reference volume and page
	93 B WORLD HEALTH ORGAN 48 661	
	THELIN A SC J S MED 1980 1 97	
cited reference year and journal	91 MED MAL INF 4 159	source journal
	CHANTAL J REV MED VET 132 35 97	
	84 PUBLIC POLICY MARKET 53	volume, page, and year of source (citing) item
	WESTBROO. RA J RETAILING 57 68 97	
undated item	RENZULLI J	Codes indicating type of source item:
	** UNPUBLISHED	Blank articles, reports, technical papers, etc.
	BALDWIN AY EXCEPT CHIL	B book reviews
	89 ENRICHMENT TRIAD MOD	C corrections, errata, etc.
source (citing) author	CASSIDY J READ TEACH	E editorial material
	FOSTER W GIFT CHILD	I items about individuals (tributes, obituaries, etc.)
	ROGERS VR	L letters, communications, etc.
E.G. RERRICK's 1972 article in the <i>Journal of Mental Deficiency</i> was cited by D. PITCHER in an article published in <i>CRC Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences</i> in 1995.	RERRICK EG 72 J MENTAL DEFICIENCY 16 84	M meeting abstracts
G.A. OBUKHOV cites three publications by N. REVELMACDONALD.	PITCHER D CRC C R LAB 13 241 97	NI news items
	REVELMACDONALD N 82 HOMME ANIMAL 317	R reviews
	88 ASEMI 9 243	RP reprints
	78 PALAWAN PHONOLOGIE C SEE SCI FOR 1 ADDITIONAL CITATION	W computer reviews (hardware reviews, software reviews, database reviews)
additional citing item indicator	OBUKHOV GA SOC SCI INF 19 971 97 E	A complete description of each source item code appears in the Conventions Used In The Citation Index section of the instructional material.
reference year earlier than 1900	REVILLE 1802 REV HIST 50 1 GEORGET LAW 70 943 97	

Хэлхээсийн дөрөв дэх хэлбэр буюу *Corporate Хэлхээс* нь эрдэм шинжилгээний болон хамтарсан бутээл, зохиогчийг хайхад хэрэглэгддэг. Энэ хэлхээс нь газарзүйн байршил дараа нь байгууллагын нэр гэсэн дарааллаар эрэмблэгдсэн байдаг. АНУ-ын мужууд нэг цагаан толгойн дарааллаар тусгагдсан байх бөгөөд бусад улсын хувьд тусгай жагсаалтыг хэрэглэнэ. Мөн түүнчлэн газар зүйн жагсаалтаар солбицсон тодорхойлолтуудтай байгууллагуудын жагсаалт байдаг.

Corporate хэлхээс дэх нийтлэлүүдийн тухай бүрэн гүйцэд мэдээллийг олж авахын тулд Эх сурвалжийн хэлхээсийг үзэх шаардлагатай. Энэхүү хэлхээс нь зохиогчийн харьяалагдах эрдэм шинжилгээний болон бусад байгууллага нь мэдэгдэж байвал сонирхож буй нийтлэлээ олох ажлыг хөнгөвчилдэг.

Дээрх гурван ишлэлийн хэлхээс нь одоо СД хэлбэрээрээ гарах болсон ба зөвхөн хайлтын хүчин чадал нэмэгдээд зогсоогүй “холбогдох бичлэгүүд” гэсэн холбоосуудыг агуулсан байдаг. Энэ холбоос нь уншигчид түүний мэдэж байгаа нийтлэлтэй холбогдох бусад нийтлэлүүдийг олж үзэх бололцоог олгодог. Нийтлэлүүдийн хоорондын холбогдох байдлыг нь ердийн түлхүүр үгсээс илүү тухайн нийтлэл хэр олон удаа ишлэгдсэн байна вэ гэдгээр тодорхойлогддог.

СД болон *Science Citation Index*, *Social Sciences Citation Index* гэсэн онлайн хэлбэр бүхий төрлүүд нь өгүүллээр иш татсан бүтээлийн нэрээс түүвэрлэн авсан тулхүүр үгээс гадна зохиогчийн түлхүүр үгсийг мөн сурвалж өгүүллэлд байгаа англи хэл дээрх зохиогчийн хураангуйгаар өргөжжээ. *ISI Basic Science Index*, *ISI Basic Social Science Index* хоёр нь мөн вэбд суурилсан хэлхээсүүд бөгөөд илүү хязгаарлагдмал хамрах хүрээтэй байдаг. Эдгээр хэрэгслүүдийн хайх чадвар гол төлөв үндсэн ангийн оюутнуудад зориулагджээ.

Вэб нь ишлэлийн хайлт хийх боломжийг өөр түвшинд гаргасан юм. Тухайлбал, *ISI's Web of Science* нь дээрх гурван ишлэлийн хэлхээст нэгэн зэрэг хайлт хийх боломжийг олгодог. Ишлэлийн энэхүү сүлжээ нь ном зохиолууд дахь текстэд маш өргөн хүрээтэй хайлт хийхэд зориулагдсан юм. . Энэхүү ололт нь гурван төрлийн дотоод холбоог өөртөө багтаасан байдаг: “өгөгдсөн тодорхойлолтууд” хэвлэлээр иш татсан зүйлсийг заасан. “цаг өгөгдсөн” ишлэл хэвлэлээр иш татсан зүйлсийг илтгэнэ. Харин холбогдсон баримт хэвлэлийн сонирхолтой өгөгдсөн, давхацсан зүйлсийг агуулсан бусад хэвлэлүүдийг тодорхойлсон. *Web of Science* мөн мэдээллийн цуглувлагд хэлхээсжсэн хэвлэлийн өгүүллүүдийн нийтлэлүүдийн бүтэн бичвэрийг гадаад холбоогоор хангадаг. Хэрэв номын сан уг хэвлэлийг захиалвал, сэтгүүлийн нийтлэлээс бүтэн бичвэрт *Web of Science* бичлэг дэхь холбоосоор дамжин хандаж болдог .

Ишлэл 21.1

Хайх Стратеги: Вэбийн хэлхээс

Компьютерын шинжлэх ухааны ангийн оюутан интернэт дэх вэбүүдийн дөнгөж 42% нь хайлтын хэд хэдэн гол хэрэгслийн тусламжтайгаар хэлхээст хамрагдсан байдаг талаарх 1999 онд хийгдсэн нэгэн судлагааны тухай олж сонсжээ.

Тэрээр зохиогчийн сүүлчийн нэрийг /Лорэнс ба Жайлс/ гэдгийг санаж байсан боловч бүтэн нэр, судлагааны ажил хаана хийгдснийг мэдэхгүй байлаа. Тэр энэ сэдвийн талаар илүү их мэдээлэл олохыг сонирхож байсан боловч хайлтыг хийхдээ чухам ямар нэр ашиглах вэ гэсэн бэрхшээлтэй тулгарав. Оюутан коллежийнхаа номын сангийн лавлагааны үйлчилгээнд электрон шуудангаар захиа бичжээ. Номын санч *Web of Science* гэгдэх хэрэгсэл уг асуултанд хариулах байх хэмээн бодов. Тэрээр зохиогчийн нэrsийг BA гэсэн үгээр хооронд нь холбож S. Lawrence and C.L.Giles, "Accessibility of Information on the Web", *Nature* 400 /July 8, 1999/: 107-109 гэсэн мэдээллийг олж авав. Уг материал нь урьд өмнө хийгдэж байсан б судлагааны ишлэлийг багтааж байсан бөгөөд 64 удаа ишлэгдсэн байв. Тиймээс ч сүүлийн үед хийгдсэн судалгаануудын холбоосыг ч бас агуулж байлаа. Номын санч нь оюутанд *Web of Science*-ийн холбоосуудад хэрхэн хайлт хийх талаар зөвлөж цаашид асуулт гарвал дахин лавлагааны үйлчилгээнд хандахыг санал болголоо.

Тусгай төрлийн материалуудын хэлхээс

Энэ бүлэгт үүнээс өмнө дурдагдсан хэлхээсүүд нь тодорхой тогтмол хэвлэл болон сонинг хамрах хүрээ нь өргөн байх боловч тодорхой номын сангийн фондод чухал байр суурь эзлэх бусад тусгай төрлийн материалуудыг олоход ашиглагдахгүй юм. Эрдэм шинжилгээний номын сангийн уншигчид диссертациудыг, харин нийтийн болон сургуулийн номын сан уншигчид тодорхой сэдвээр бичигдсэн товхимлуудыг олж узэх сонирхолтой байдаг. Эдгээрт болон бусад тусгай төрлийн материалуудад зориулагдсан хэлхээсүүд, тухайлбал, хурлын тэмдэглэл ба судлагааны илтгэлийн хэлхээсүүд нь номын сангийн фондыг баяжуулах, лавлагааны ажилд хоёуланд нь тустай. Энэ бүлэгт

диссертаци болон товхимлуудын тухай өгүүлэх болно. Тусгай материалыдын бусад хэлхээсүүдийн тухай *Using Science and Technology Information Sources*²⁶ гэсэн хэсэг доторх хурал, уран зохиол, патент, техникийн илтгэл бүлгүүд зэрэгт илүү түлхүү өгүүлнэ.

Оюутнууд бараг 140 жилийн турш АНУ-ын Их Сургуулиудад докторын зэрэг хамгаалсаар иржээ. Докторын ажил нь диссертаци хэлбэрээр бэлтгэгдэн тайландаа багтах, Мичиган дахь UMI-д нэгтгэгдэн хадгалагдаа бөгөөд анхлан гүйцэтгэсэн судалгааг хүрээлэнгээс гадуур хэрэглэх боломжтой юм. Диссертацийн ном зохиолыг илүү үр өгөөжтэй ашиглуулахын тулд UMI уншигчдад зориулаан хэдэн лавлах хэрэгслийг бэлтгэжээ.

Эдгээрийн дотор хэвлэмэл хэлбэр бүхий *Comprehensive Dissertation Index /CDI/* буюу *Диссертацийн иж бүрэн хэлхээс*, *Dissertation Abstracts International /DAI/* буюу Олон улсын диссертациудын хэлхээс/ багтдаг.²⁷ СДИ нь 1861 оноос хойш Хойд Америкт хүлээн зөвшөөрөгдсөн докторын диссертаци болгоныг багтаахыг зорьжээ. Энэ нь 1861-1972 оныг хамарч байсан бөгөөд олон жилийн туршид нэгтгэгдэн, жил бүр өргөжиж байлаа. Мөн Хойд Америкаас бусад орны Их Сургуулиудад хүлээн зөвшөөрөгдсөн диссертацийг багтаах болжээ. Хүмүүнлэгийн, Нийгмийн ШУ болон ШУ-д өргөн сэдвэтийн категориудад байгаа түлхүүр үгсээр гарчгийг олж болдог. UMI-д хэрэв дугаарын тоо байгаа бол товчлолыг DAI-аас олохын тулд бүтэн диссертацийн гарчиг, зохиогч, эрдмийн зэрэг, хуудасны дугаар, лавлахыг олгодог. Яагаад гэвэл диссертациуд ихэвчлэн нилээд тодорхой гарчигтай байдаг учраас үүний сэдвийн бүрдлийг ашиглахад боломжийн байдаг. Хэдийгээр үгсийн сангийн хяналт дутагдалтай байдаг ч хэрэглэгч гүйцэд сэдвийн хайлтыг хийх сонирхолтой бол ижил утгатай байж болох үгийг тодорхойлох шаардлагатай. Хэрэв зохиогч нь мэдэгдэж байгаа бол зохиогчийн хэлхээсийг диссертацийн нэрийг тодорхойлохын тулд ашиглана.

DAI нь сар бүр хоёр бүлэгтэйгээр хэвлэгддэг /"А-Хүмүүнлэгийн болон Нийгмийн ШУ", "В-ШУ ба Инженер"/ ба Хойд Америк дахь хүрээлэнгүүдийн оролцоотойгоор UMI-д өргөссөн бөгөөд одоо докторын диссертацийн хураангуйг багтаана. Гуравдугаар бүлэг /"C-Worldwide"/ дэлхийн олон хүрээлэнгүүдээс ШУ-ны бүхий л салбаруудад хамаарах диссертацийн товчлолуудыг багтаадаг ба улирал тутам хэвлэдэг. Оролцогч хүрээлэнгүүдийн жагсаалтууд нь DAI-ын сонин хэвлэлийн дугаар бүрт ордог. Диссертациудын хуулбарууд нь UMI-аас цаасны хэмжээтэйгээр худалдаалагддаг. Диссертациуд нь 1997 оноос хойш электрон хэлбэрээр ProQuest Digital Dissertation /<http://www.lib.umi.com/dissertation/>-д байдаг. DAI дотор орсноор зохиогч сонгосон сэдэв, цагаан толгойн хувьд сэдэв доторх зохиогчоор ангилдаг. Хэвлэлийн дугаар бүр түлхүүр үгийн хэлхээс, ангилсан хураангуйг ашиглахын тулд зохиогчийн хэлхээсийг багтаасан байдаг.

Гэвч СДИ өмхтгэл нь олон жилийн туршид гарсан диссертациудыг жил жилээр хайхаас илүү хялбар аргаар олох боломж олгосон. СДИ болон DAI нь СД болон онлайн хэлбэрээр гарахаас болсноор өндөр хүчин чадал бүхий хайлтыг хийх боломжийг ихээхэн нэмэгдүүлсэн. Тэдгээрийн онлайн хэлбэр бүхий мэдээллийн сан нь 1980 оны 7 сараас хойш хэвлэгдэн гарсан бүх хураангуйг багтаасан байдаг бөгөөд нэг мэдээллийн сангийн фондод одоогоос 1861 он хүртэлх хугацаанд гарсан диссертациудыг мөн агуулж байдаг. Их Британи, Европын бусад орнуудад 1988 оны 1 сараас хойш гарсан диссертациуд мөн энэхүү фондод багтдаг. Сэдвийн хэрэглээ тэдгээр хураангуйтай диссертациуд өргөжүүлж өгдөг, учир нь товчлолд буй үг бүр хайлт хийхэд хэрэг болдог. *Dissertation Abstracts OnDisc* нь онлайн мэдээллийн сан бөгөөд түлхүүр үгээр хайх боломжтой. Олон их дээд сургуулиудын адилаар электрон хэлбэрээр диссертациаа өг гэсэн шаардлагыг тавьдаг бөгөөд номын сангийн эдгээр бүтээлүүдийг хадгалах, хамгаалах, хэлхээсжүүлэх үүрэг гүйцэтгэж болно.²⁸

Босоо хэлхээс */Vertical File Index/* нь Канад, АНУ, Англид хэвлэгдсэн товхимлууд, хямд төсөр хэвлэмэл хэлбэр бүхий материалуудын сэдвийн хэлхээс юм. Сонгосон ном бус материалууд болох газрын зураг, бүдүүвч зураг, зурагт хуудас зэргийг багтаадаг. Сэдэв зүйлээр төрөлжүүлэн, товхимлын нэрийн үсэг дарааллаар байрлуулдаг. Тодорхойлолтод ном зүйн болон захиалгын мэдээлэл, тайлбар багтдаг.

Шүүмжийн хэлхээсүүд

Лавлагааны номын санчдаас ном болон хэвлэмэл бус хэлбэртэй хальс, компьютерын программ хангамжийн шүүмжийг олоход нь туслахыг хүссэн уншигчид үе үе тохиолддог. Тийм хүсэлтүүдийг биелүүлэхэд Reader's Guide зэрэг тогтмол хэвлэлийн хэлхээсийг ашиглах нь заримдаа тус болдог ч уг зорилгоор тусгайлан бэлдсэн хэлхээсийг ашиглах нь илүү үр дүнтэй байж болно.

Номын шүүмжийг олоход тусладаг хамгийн гол хоёр хэрэгсэл бол *Book Review Digest* болон *Book Review Index* юм. *Book Review Digest* нь 1905 оноос хойшхи цаг хугацааг хамрах бөгөөд орчин үеийн хүүхдийн бөгөөд насанд хүрэгчдэд зориулсан уран зохиолын болоод уран зохиолын бус бүтээлүүдийн англи хэл дээрх шүүмжийн ишлэлүүдийг багтаасан байдаг. АНУ, Канад, Их британи (тухайлбал, *Canadian Literature, Political Science Quarterly, New Scientist*) улсын хүмүүнлэг, нийгмийн шинжлэх ухаан болон ерөнхий шинжлэх ухаанд холбогдолтой 110 сонгогдсон тогтмол хэвлэл, түүнчлэн номын сангийн шүүмжүүд тэдгээрт багтсан байдаг. Зарим төрлийн ном зохиол (шинжлэх ухаан хуулийн салбарын засгийн газрын хэвлэл, ном, техникийн холбогдолтой ном зохиолууд) дээрх хэрэгслүүдэд багтаагүй бөгөөд харин нийт уншигчдад зориулагдсан шинжлэх ухааны холбогдолтой бүтээлүүд багтжээ. Ийнхүү хэлхээсжүүлсэн тогтмол хэвлэлүүдэд багтаагүй шүүмжүүд *Book Review Digest*-д багтсан байдаг. *Book Review Digest*-д багтажын тулд тухайн зохиол АНУ, Канадад хэвлэгдэн тараагддаг байх ёстой. Мөн уран зохиолын бус бүтээлд хоёр шүүмж, уран зохиолын бүтээлд гурван шүүмж бичигдсэн байх ёстой байдаг. Үүнээс уг бүтээл хэвлэгдсэнээс хойш 18 сарын дотор шүүмж нь бичигдсэн байх ёстой бөгөөд дор хаяж нэг шүүмж нь АНУ, эсвэл Канад улсад хэвлэгдсэн байх шаардлагатай болдог байна. Шүүмжийн хэсгүүд нь эх шүүмжийнхээ хэлхээсүүдтэй хамт байдаг бөгөөд ер бусын их хэрэгцээтэй эсвэл эргэлзээтэй сэдвүүдээр бичигдсэн номын хэсгүүд түлхүү орсон байдаг.

Book Review Digest нь зохиолчдын нэрийг цагаан толгойн дарааллын дагуу (гарчиг нь гол тодорхойлолт болох үед гарчгаар нь) жагсаасан байдаг. Ишлэлүүд нь ном зүйн мэдээлэл, үнэ, *Abridged Dewey Decimal Classification* (уран зохиолын бус номуудын хувьд) болон *Sears List of Subject Headings*-д багтсан сэдэвчилсэн гарчгуудыг өөртөө агуулдаг. Шүүмж дэхь хэсгүүд болон ишлэлүүдийн өмнө нь бага насны хүүхдүүдэд зориулсан зохиолын тухай тэмдэглэл (хүүхдийн нас, үнэлгээ)-г оруулсан байдаг.

Хэсгүүд болон шүүмжийн хэлхээсүүд нь уг шүүмжүүд гарсан сэтгүүлүүдийн нэrsийн дарааллаар байрласан байдаг. Шүүмжийг бичгэгчийн нэр, шүүмж дахь үгсийн тоог ойролцоогоор нь шүүмжийн ишлэлийн нэг хэсэг болгон оруулсан байдаг. "Subject and Title Index" хэмээх хэлхээс дугаар бүрт нь орсон байдаг. "Children's literature" and "Young adult literature" гэсэн гарчгуудын дор хүчхэд, бага насны хүмцүст зориулсан уран зохиолын болон уран зохиолуудыг байрлуулсан байдаг. *Book Review Digest*-г 2-р сар болон 7-р сараас бусад сар бүр хэвлэгдэн гарах бөгөөд жил бүр эмхтгэлд ордог бол *Wilson Web* 1983 оноос хойш хугацааг хамарсан байдаг.

Хамрах хүрээ болон хэвлэлийн бодлого ялгаатай байдгаас *Book Review Index* нь ихэвчлэн *Book Review Digest*-д ороогүй номын шүүмжүүдийг багтаасан байдаг. *Book Review Index* нь 500 гаруй хэвлэлд гарах ном болоод тогтмол хэвлэлийн шүүмжид нэвтрэх боломжийг олгодог. Эдгээрт нь шүүмж бүхий сэтгүүлцүд (тухайлбал *Booklist*), ерөнхий сэдэв бүхий ерөнхий хэвлэлүүд (тухайлбал, *Times*), шинжлэх ухааны болоод утга зохиолын холбогдолтой сэтгүүл (тухайлбал, *Journal of Sociology*), электрон хэлбэр бүхий хэвлэлүүд (тухайлбал, *H-Net*) зэрэг багтаж байдаг. *Book Review Index* нь хэвлэгдсэн болон хэвлэгдэх гэж байгаа 500-аас олон хуудастай номуудын шүүмжийн хэлхээсийг багтаасан байдаг. Гэхдээ яруу найргийн буюу хүүхдийн ном зохиолууд үүнээс цөөн хуудастай байж болно. Шүүмж бичигч хэвлэлд бүхэлд нь үнэлгээ өгсөн бол тогтмол хэвлэлийн шүүмжийн ишлэл нь мөн уг хэлхээст орсон байдаг. Хэлхээсүүдийг нэгтгэхэд хэрэглэдэг “шүүмж” нь өргөн утгатай юм. Шүүмж нь чухал тайлбар, номын агуулгын тухай тайлбар, буюу номын сангийн фондын төрлийн алинд нь тохирох тухай зөвлөмжийг багтаасан бол ишлэлийн зүйл болдог.²⁹ *Book Review Index*-ийн гол хэсгүүдийн тодорхойлолт нь зохиогч буюу редакторын нэр, шүүмжид хамрагдаж байгаа номын нэр, шүүмжид хамрагдаж байгаа эх сурвалжийг олоход туслах товчлол, эх сурвалжийн хэвлэгдэн гарсан он, сар, өдөр, боть, шүүмж бичигдсэн хуудасны дугаар зэргээс бүрдэнэ. Бага наасны болон өсвөр наасны хүүхдүүдэд зориулсан лавлагааны материал, тогтмол хэвлэл болон ном зохиолуудын шүүмжүүдийг ялгах боломжтойгоор кодлосон байдаг (г, р, с болон у үсгүүдийн тусламжтайгаар). Номын гол хэсгийн дараа орох гарчгийн хэлхээс нь шүүмжийн ишлэлийн байршилыг илэрхийлэх гол тодорхойлолтуудыг олж үзэх боломжийг олгоно. Дугаар бүрийн өмнө тогтмол хэвлэлийн товчлолуудыг бүтэн гарчгуудын хамт байршуулсан байдаг. *Book Review Index* нь *Book Review Digest*-с ялгаатай бөгөөд гарчгийн хэлхээс, номын шүүмжийн хэлхээсийн аль алиныг нь агуулаагүй байдаг. *Book Review Index* нь жилд гурван удаа хэвлэгдэн гардаг бөгөөд жил тутам өмхтгэлд ордог. Түүнчлэн хэд хэдэн жилийн туршид гарсан хэвлэлүүд мөн нэг өмхтгэлд ордог байна. *Book Review Index*-д онлайн хэлбэрийн хайлтыг хийж болох бөгөөд тэрээр жилд гурван удаа хэвлэгдэн гарч байдаг.

Book Review Digest, *Book Review Index* хоёр дахь *Encyclopaedia of Folklore and Literature*-ийн шүүмжийн тодорхойлолтуудыг Дурслэл 21.4 болон 21.5-д харуулсан болно. *Book Review Digest* нь *Booklist*, *Choice*, болон *Library Journal* зэрэг хэвлэлүүдийн шүүмжийн хэсгүүдийг өөртөө мөн багтаасан байдаг. 1999 онд гарсан *Book Review Index*-ийн өмхтгэл нь таван шүүмжийг тусгасан байна(номын нэрийг биш хамгийн эхний редакторын нэрийг тодорхойлолт болгон оруулсан байна).Дүрслэн үзүүлсэнчлэн тогтмол хэвлэлийн нэрийг нэлээд хэмжээгээр товчилсон байдаг. Иймд тогтмол хэвлэлийн товчлолуудыг үзэж номын нэрийг *R&R Bk N (Reference&Research Book News)* гэсэн хэлбэрээр товчилсон зэргийг харж болно. Ном зохиолын шүүмжийг үзэхийн зэрэгцээ, номын сангийн уншигчид бусад төрлийн материалуудын шүүмжийг тухайлбал, хэвлэмэл бус хэлбэрт байгаа материалууд мэдээллийн хэрэгслүүд (хальс болон видео, аудио г.м.), эсвэл компьютерын программ хангамж, СД хэлбэрт байгаа материалуудыг сонирхож болно. *Media Review Digest (MRD)* хэмээх жил бүр гардаг хэлхээс нь шүүмж, үнэлгээ 150 гаруй тогтмол хэвлэл, шүүмж бэлтгэх үйлчилгээгээр бэлтгэгдсэн хэвлэмэл бус хэлбэрийн хэрэгслийн тайлбарыг агуулсан байдаг. 1999 онд хэвлэгдэн гарсан MRD- ийн боть нь хальс, видео, аудио, СД болон бусад хэлбэрийн мэдээллийн хэрэгслийн шүүмж болон тайлбарт холбогдох 40.000 ишлэл, солбицсон лавлагааг багтаасан байдаг. Ингэхдээ гол анхаарлыг үзүүлэх болон

мэдээллийн хэрэгслүүдэд илүү анхаарал төвлөрүүлдэг. Тэдгээрийн хэсгүүд нь хальс, видео, аудио СД болон бусад материалыг хамардаг. Шүүмжид багтсан материалын номын нэрсийн дагуу буюу тодорхойлолтоороо цагаан толгойн дарааллын дагуу байрласан байдаг. Тодорхойлолтууд нь тайлбарлах буюу каталогийн чанартай мэдээлэл, эх сурвалж хэнд зориулагдсан болох, эх сурвалжийн шүүмж, шүүмжийн рэйтинг (шүүмж, шүүмж нь ээрэг, эсвэл сөрөг байсныг илэрхийлсэн дурслэл) болон шүүмжийн товчийг (Эх шүүмжийн тодорхой хэсгүүд) агуулсан байдаг. Шүүмжийн жагсаалтын хэлхэсүүд нь 90 орчим сэдвийн гарчгийг ашигласан ерөнхий сэдвийн хэлхээс өргөн сэдвийн хэлбэрийн ерөнхий сэдвийн хэлхээс, *Library of Congress* сэдвийн гарчгийг ашигласан цагаан толгойн дарааллын дагуу байрласан сэдвийн хэлхээс, шүүмж бэлдэгчийн хэлхээс, гадаадад холбогдох хальсуудын хувьд газар зүйн хэлхэсийг өөртөө багтаасан байдаг. Уг боть нь мөн үйлдвэрлэгчид болон дистрибутеруудын лавлахыг өөртөө багтаасан байдаг.

Дурслэл 21.4

"Book Review Digest 1999-2000" (Номын шүүмжийн дээжис 1999-2000)- ын хэсгээс. The H.W.Wilson Company-ийн зөвшөөрлөөр дахин хэвлэв.

АРДЫН АМАН ЗОХИОЛ БА УТГА ЗОХИОЛЫН НЭВТЭРХИЙ ТОЛЬ БИЧИГ; Редакторууд Мэри Эллен Браун /ба/ Брюс А.Розенберг; туслах редакторууд Питер Хэйл /ба/ Кэти Сигарски. 776 хуудас, 99.50 ам.доллар, 1998 он, ABC-CLIO

1. Утга зохиол-толь бичиг 2. Ардын аман зохиол- толь бичиг ISBN 1-57607-003-4 LC 98-19904

ТОВЧ: Энэ номын зорилго бол ардын аман зохиол ба утга зохиол хоорондын харилцаанд дүгнэлт өгөх явдал юм. 350 агуулга сэдвийн олон нь Чихуа Ачебе гах мэтээр зохиолчийн тухай бичсэн. Маргарет Этвуд, Жеффри Чосер, Боб Дилан, Херман Мелвилль нарын олон зохиолчийн тухай өгүүлсэн байгаа. Эзэлжин уеэс орчин үеийг хүртэл хугацааг хамарсан. Зохиолдоо гадна эрдэмтэн судлаачид, онолчид, багши нар ч багтсан. Тодорхой зохиолуудын тухай бичсанз гадна утга зохиол, аман зохиолын анхны дүр, тулль, онцого, фэйклор гэх зэргээр хэлбэрүүдийг ч тодорхойлсон байгаа. Латин, нутгийн америк, скандинаев, шотланд, орос утга зохиол бас анхаарал тавихдаа тухайн орны онцлог болсон үлгэрний төрөл зүйлийг авч үзжээ. Агуулга сэдэв бүрүйт холбогдох ном эх сурвалжийн жагсаалт дагалдан байна. Танилцуулга хэсэгт агуулга сэдвуудыг цагаан толгойн үсгийг дарааллаар болон ангиллаар (зохиолчид, бүтээлүүд, эрдэмтэд/хөдлөгөөнүүд, ойлголт/сэдвууд, сэдвууд/дүрүүд) жагсаажээ.

Шүүмж: Booklist 95-р боть, дугаар 8, 762 хуудас 12-р сарын15 , 1998 (50-500 уг)

"Редактор Браун Розенберг нар ганц боть номонд маш олон сэдвийг амжилттай багтаажээ. Азийн зохиолчид бэсдээр олон агуулга сэдэв байхгүй ч энэ ном гол нь Грек Ромын сонгодог утга зохиолын орцлуулсан Европын ба Барууны сэдэв дээр төвлөрч анхаарсан юм. Агуулга сэдвууд хоорондоо уялдаа холбоо сайтай болжээ. Ардын аман зохиолын утга зохиол хэрхэн холбогдохыг танилцуулга хэсэгт тайлбарласан нь сурьж материал болохуйц хэмжээнд чанартай болсон байна. Ардын аман зохиолын тухай өөр ном олон байгаа ч энэ номын онцлог нь ардын аман зохиол утга зохиолын сурьж болж, утга зохиол нөлөөлсөөр байгаа арга замуудыг анхаарч авч үзсэнэрээ шинэлэгт юм. Энэ ном их дээд сургуултайн ионуутнууд болон жирийн уншигчлэдэг гарын авлагыг нь болно"

Шүүмж: Choice 36-р боть, дугаар 6, 1038 хуудас, 2-р сар, 1999 он R.Mardeusz (50-500 уг)

"Эссеңүүд хэмжээгээрээ төдийгүй агуулга чанаараараа ялгаатай байна: "Кантэрберийн үлгэрүүд", "Гамлет"-ын тухай эссеңүүд маш сайн бичигдсэн бөгөөд эдгэрээ зохиолд ардын аман зохиолын гүйцэтгэх үүргийн тухай нухацтай танилцуулжээ. Гэтэл "Үнгэлжлиж охин"-ы тухай хэсэг бол холбогдох номын жагсаалтад тайлбар өгөх төдий болсон нь Мария Лийчийн редакторласан "Ардын аман зохиолын Funk & Wagnalls Стандарт Толь Бичиг" (1949 он)-т бичсан иочуны ухааны гүн шинжилгээгээ харьцуулах арагчийг муу болжээ.

Шүүмж: Libr J 123-р боть, дугаар 17, 60 хуудас, 10-р сарын 15, 1998 он Ричард К.Бёрнс (50-500 уг)

"Энэ бол эрдэм шинжилгээнд судлагааны дэг журмын гайхалтай загвар болсон бөгөөд агуулга сэдэв ба хувь намэр оруулагчдын жагсаалт, гол сэдвуудийн хэлхээ, ардын үлгэрүүдийн төрлүүдийн тухай ишцэлүүд, сэдэвчилсэн номын жагсаалт, ижил төстийг судалгаануудыг дурдсан хэсгүүд, ба бүдүүг хамарсан хэлхээ зэргийг багтаасан бүтээл юм. Ардын аман зохиол ба утга зохиолыг үрэлгэжин зэрэгжсан хэлбэрүүд болоход анхаарсан сэдвуудаар намалт материалын шийлэгдмэл жагсаалтыг өгүүллүүд нь багтаажээ . Тайлбарууд маш тодорхой бөгөөд чухал шаардлагыг хангаж байна."

Software and СД Reviews on File (Software and СД шүүмжүүд) сар бүр хэвлэгддэг бөгөөд үүнд 100 гаруй хэвлэгдмэл болон онлайн хэвлэлүүдэд гарсан software ба СД шүүмжүүдаас орсон байдаг. Хэлхээст програмын нэр, software-ийн ангилал ба үйлдвэрлэгчид орно. Хэлхэсүүд сар бүр эмхтгэл болж гардаг бөгөөд 1-р сараас 12-р сар хүртэлх хэлхэсийг нэг боть болгож гаргадаг. Software

нь бизнес, график, utilities /хэрэгсэл/, development tools /хөгжлийн хэрэгслүүд/ ийг багтаадаг бол СД-үүд нь боловсрол, тоглоом, лавлагааг багтаадаг. Агуулга сэдвүүдэд продюсер, үнэ, системийн шаардлага хэрэгцээ, хэвлэлийн газрын тухай мэдээлэл ба шүүмжүүд эх сурвалж, он цаг өдрийнхөө хамт ордог.

Дурслэл 21.5

Book Review Index 1999 (Номын шүүмжийн хэлхээс 1999) номоос, Чарльз Б.Монтни, Гэйл 2000. Гэйл Груп Инк. компанийас 2000 онд хэвлэсэн. Гэйл Групын зөвшөөрлөв дахин хэвлэв.

Браун, Мэри Элизабет – Хойд Америк дахь Скалабринчууд 1887-1934

CHR -84-р боть, 1998 оны 1-р сар- 1953 хуудас+[501+]

Браун, Мэри Эллен- АРДЫН АМАН ЗОХИОЛ БА УТГА ЗОХИОЛЫН НЭВТЭРХИЙ ТОЛЬ БИЧИГ

R BL - 95-р боть, 1998 оны 12-р сарын 15- 762 хуудас+[51-500]

R Choice -36-р боть, 1999 оны 2-р сар- 1038 хуудас[51-500]

R LJ - 123-р боть, 1998 оны 10-р сарын 15- 60 хуудас[51-500]

R R&R Bk N - 14-р боть, 1999 оны 2-р сар- 158 хуудас[51-500]

R SLJ - 45-р боть, 1999 оны 2-р сар- 41 хуудас[51-500]

Уран зохиолын бусад төрлийн хэлхээсүүд

Сургууль, олон нийтийн болон эрдэм шинжилгээний номын сангууд нь зохиолын өөр өөр төрөлд хамаарах яруу найргийг цоморлиг, богино болон жүжгийн зохиол зэрэг олон төрлийг агуулж байдаг. Номын сангийн эдгээр материалыг каталогт оруулах үедээ дүн шинжилгээ хийхгүй бол уншигч каталогоос тухайн жүжгийн зохиол, яруу найраг, эссэ зэрэг нь фондонд байгаа эсэхийг мэдэхэд бэрхшээлтэй байдаг. Т.Н. Wilson компани нь номын сангийн фондоос тухайн бүтээлийн зохиогч болон сэдвийн нэрийг ашиглан хайлт хийх боломжтой гурван төрлийн хэлхээсийг хэвлэн гаргадаг. Үүнд: Эссэ болон уран зохиолын хэлхээс (*Essay and General Literature Index*), жүжгийн зохиолын хэлхээс(*Play Index*), богино зохиолын хэлхээс (*Short story Index*) зэрэг орно. Эссэ болон уран зохиолын хэлхээс нь сэдэв зохиогчийн нэrd үндэслэсэн байдаг бөгөөд хүмүүнлэгийн болон нийгмийн шинжлэх ухааны холбогдолтой материалуудыг өөртөө багтаасан байдаг. Энэ хэлхээс нь хагас жил тутам хэвлэгдэн гарах бөгөөд жил тутам эмхтгэлд ордог байна. Мөн дээрх хэлхээсийг таван жил тутам нэгдсэн эмхтгэлд оруулдаг. Хэвлэгдэн гарсан дугаар бүр хэлхээсд хамрагдсан ном зохиолын жагсаалт, хэвлэн нийтлэгчид болон дистрибуторуудын жагсаалтыг багтаасан байдаг. Эссэ болон ерөнхий уран зохиолын хэлхээс нь цагаан толгойн үсгийн дарааллын дагуу эрэмбэлэгдсэн байдаг бөгөөд зохиогчид, харин зарим тохиолдолд сэдэвт холбогдох хэлхээсүүдийг агуулж байдаг. Хэлхээсийн хэлхээс нэг бүр зохиогч болон эсэсгийн гарчиг, түүнд холбогдох товч мэдээлэл, нийтлэлийг номын чухам аль хуудаснаас олж болох тухай мэдээллийг агуулсан байдаг. Хүний нэрээр хэлхээсд орсон хэлхээс нь дараахь дараалалтай байдаг. Үүнд: Тухайн хүний бүтээлүүд, тухайн хүний тухай бичсэн зохиол бүтээл ("Тухай" гэсэн гарчигтай дэд хэсэгт) болон тухайн хүний тодорхой нэг бүтээлийг шүүмжилсэн

шүүмжлэл ("Бүтээлийн шүүмжлэл" гэсэн хэсэгт) зэрэг юм. Эссэ, өрөнхий уран зохиолын хэлхээсүүд нь 1985 оноос эхлэн онлайн болон СД хэлбэртэйгээр гарах болсон байна.

Жүжгийн зохиолын хэлхээс нь хэд хэдэн жилийн интервалтайгаар хэвлэгдэн гардаг. Хамгийн сүүлд хэвлэгдсэн жүүжгийн зохиолын хэлхээсүүдийн нэг бол 1993-1997 оны хооронд бүтээгдсэн 4.617 жүүжгийг эмхтгэсэн *Play Index* (жүүжгийн зохиолын хэлхээс) юм. Тухайн хэлхээст англи хэл рүү орчуулагдсан тодорхой нэг жүүжгээс гадна жүүжгийн зохиолын цуглуулга мөн нэг адил хамаардаг. Жүүжгүүдийн хэлхээсийг дотор нь С-ангиллын буюу 6 дугаар анги хүртэлх хүүхдэд, У-ангиллын буюу 7-оос 12 дугаар ангийн хүмүүст зориулсан гэж ангилж болдог. Дээрх бүтээлд холбогдох хэлхээс нь дөрвөн хэсгээс бүрдэнэ. Нэгдүгээр хэсэгт нь зохиогч, сэдэв, зүйлчилсэн хэлхээс, хоёрдугаар хэсэгт нь дүн шинжилгээ, гуравдугаар хэсэгт хэлхээсд хамрагдсан цуглуулгуудын тухай болон дөрөвдүгээр хэсэгт хэвлэн нийтлэгчид болон дистрибуторуудын хэлхээс багтсан байдаг. Эдгээр хэсгүүдээс нэгдүгээр хэсэг нь хамгийн бүрэн дүүрэн мэдээллийг агуулсан байдаг. Тухайлбал, зохиогчийн эрх, жүүжгийн нэр, тайлбарласан товч тэмдэглэлүүд, бүлэг болон үзэгдлүүдийн тоо, жүжигт тоглогчдын тоо, бүжиг эсхүл дуу хөгжим бүхий хэсэг багтсан бол тэдгээрийг агуулна. Дангаар нь хэвлэсэн жүүжгийн зохиолуудын хувьд ном зүйн холбогдолтой мэдээлэл; цуглуулга хэлбэрээр хэвлэсэн бол цуглуулгын иэрийг заасан байдаг. Ийм аргаар хэлхээсээс хайлт хийх нь жүүжгүүдийг тодорхой сэдэв, багтаасан бүрэлдэхүүнээр нь эрж олох буюу нэр бүхий зохиогчийн бичсэн нэг буюу хэд хэдэн жүүжгийн зохиолыг эрж олох боломжийг олгодог.

Богино өгүүллэгийн хэлхээс нь жил бүр гарах бөгөөд таван жил тутам эмхтгэлд хамрагддаг. (хамгийн сүүлийн эмхтгэл бол 1994-өөс 1998 оныг хамарч байна). 1994-1998 оны хэлхээс нь 23.397 bogino өгүүллэгийг хамарчээ. Эдгээрээс 83 орчим хувь нь 1.143 цуглуулгад гарсан бөгөөд үлдсэн нь 97 тогтмол хэвлэлүүдэд нийтлэгдсэн байна. Нэгдүгээр хэсэг нь мөн богино өгүүллэгийн хэлхээсийг агуулдаг бөгөөд зохиогч, гарчиг болон сэдэвчилсэн тодорхойлолтыг тусгасан байдаг. *Play Index* хэлхээсийн нэгэн адилаар зохиогчийн хэлхээс нь сонирхсон эх сурвалжийг хаанаас олж болох талаар бүрэн дүүрэн мэдээллийг тусгаж байдаг. Тогтмол хэвлэлд гардаг богино өгүүллэгүүдийн хувьд тэдгээр нь зөвхөн зохиогчийн нэр болон гарчгаараа хэлхээсд хамрагдсан байдаг. Хоёрдугаар хэсэг нь хэлхээсд хамрагдсан цуглуулгуудын жагсаалт, гуравдугаар хэсэг нь хэвлэн нийтлэгчид болон дистрибуторуудын жагсаалт, дөрөвдүгээр хэсэг нь тогтмол хэвлэгдэн гарах товхимлуудын жагсаалтаас бүрддэг. *Богино өгүүллэгийн хэлхээс* нь дээрхи нэг адил СД болон онлайн хэлбэртэй байдаг.

Уран зохиолын дээрх төрлүүдэд хамаарах хэлхээсүүд нь номын сангийн фондыг баяжуулахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд лавлагааны чухал ач холбогдолтой юм. Лавлагааны үйлчилгээ үзүүлдэг номын санчид номын сангийн эдгээр цуглуулгын тухай тусгай тэмдэглэлүүдийг хийж тэдгээрийн эзэмшил болон хаана байгаа тухай мэдээллийг тогтоодог. Энэ байдал уншигчийн цагийг ихээхэн хэмнэдэг. Энэ нь номын сангийн каталог нь эссэ, жүүжгийн зохиол болон богино өгүүллэгийн тухай мэдээллийг бүрэн хэмжээгээр агуулах боломжгүй байдгаар тайлбарлагдана.

Яруу найргийн цоморлигт холбогдох хэлхээсүүд нь зохиогч, гарчиг болон зүйлчилсэн хэлхээст хамаарах номын сангийн фондтой харьцуулж болохоор байдаг. Тухайлбал, *Columbia Granger's Index* нэртэй хэлхээс нь яруу найргийг эхний болон сүүлийн мөрийг нь үндэслэн хийгдсэн байдаг.³⁰ Учир нь хэрэглэгч тухайн яруу найргийн нэрийг санахаасаа илүү мөрүүдийг нь тогтоосон байх магадлал өндөр юм. *Columbia Granger's Index*-ийн хамгийн сүүлийн дугаарт 1997 оны нэгдүгээр сарын 31-ний өдөр хүртэлх яруу найргууд багтсан байна.

379 эмхтгэлээс авсан 75.000 яруу найргийн бүтээлийг энэ хэлхээст хамруулжээ. Эдгэр яруу найргуудын тодорхой хэсэг нь өөр улсуудын хэлнээс орчуулагдсан яруу найраг юм. Эмхтгэлүүдийн жагсаалт нь 40 гарчиг (үүнээс 30 нь худалдан авахаар зөвлөмж болгох, 10 нь нэн тэргүүний ээлжинд зөвлөмж болгох гарчгууд)-тай байдаг. Хэлхээсийн гурван үндсэн төрөл байдаг байна. Үүнд: сэдэвчилсэн эхний мер, эцсийн мер; зохиогч; сэдэв гэсэн үндсэн хэлхээсүүд юм. Гарчгуудыг том үсгээр ялган тэмдэглэдэг ба тэдгээрийн араас эхний, эцсийн мөрийн хэлхээсүүдийн яруу найргийн гарчиг байгаа тохиолдолд оруулдаг. Хэлхээс дэх хэлхээсүүд нь яруу найргийн зохиогчийн болон яруу найргийн цоморлиг бүрийн товчилсон тэмдэглэгээг тусгасан байдаг. Үүнийг ном зүйн мэдээллийн олоход шаардлагатай “Эмхтгэлийн жагсаалт” гэсэн хэсэгт тусгадаг байна. Зохиогчийн болон зүйлчилсэн хэлхээсийг ашиглан хайлт хийх нь дахин хоёр үе шатай байдаг. Учир нь эдгээрийг тус бүр нь яруу найргийн гарчигт холбогдох ба улмаар яруу найргийн цоморлигийн жагсаалтын тэмдэглэгээг олох боломжийг олгодог. Хэвлэлийн хамгийн сүүлийн дугаар нь өмнөх дугаарт гарсан цоморлигуудыг бүгдийг нь хамардаггүй учир тэр нь урьд өмнө хэвлэгдэн гарсан цоморлигуудад нэвтрэх боломжийг олгодог.

Уран зохиолын төрлүүдэд холбогдох хэлхээсийн нэгэн адил яруу найргийн хэлхээсүүд нь онлайн болон СД хэлбэртэй байдаг. *Columbia Granger's Index*-ийн *World of Poetry* гэсэн хэсэг нь яруу найргийг нэрээр нь хайж болох 25.000 ишлэлийг өөртөө багтаасан байдаг. Түүнчлэн энэ хэлхээс нь 13.000 яруу найргийг нэр, эхний болон эцсийн мер сэдэв зэргээр нь хайж бүтэн бичвэрээр нь онлайнаар унших боломжийг олгодог. Түүнээс гадна яруу найрагчдын намтар, түүх болон бүтэн бичвэрээрээ байхгүй яруу найргийн 7.500 бадгийг өөртөө мөн багтаасан байдаг. Яруу найргийн зохиолыг эрж олоход ашигладаг дараагийн эх сурвалж бол *Roth Publishing* компанийн *Poem Finder on the Web* бөгөөд яруу найргийн 750,000 хэлхээс болон 70,000 бүрэх эх материалыг багтаасан эх сурвалжтай юм. Энэ нь 3,500 цоморлигт багтсан бүтээл, 5,000 нэг зохиогчтой бүтээл болон 6,000 тогтмол хэвлэлийн эх сурвалжийг өөртөө агуулсан байдаг. Уншигч бүтэн бичвэрээрээ байгаа яруу найргуудаас тухайн яруу найргийн нэр, эхний эцсийн мер, номын нэр, зохиогч болон сэдвийг ашиглан хайлт хийх боломжтой. Уран зохиолын дээрх мэдээллийн сан нь уншигч өчүүхэн бага мэдээллийг ашиглан өөрсдийн сонирхсон эх сурвалжaa олох боломжийг нь олгодог.

ХАЙХ СТРАТЕГИ

Лавлагааны үйлчилгээг үзүүлэхэд тухайн уншигчтай ярилцах нь чухал байдаг бөгөөд энэ нь хэлхээс, хураангуйлалд үнэлгээ өгөх боломжийг олгодог. Олон уншигч зөвхөн *Reader's Guide*-ын тухай ойлголттой байж болох бөгөөд зөвхөн нэрийнх нь тухай асууж байж болох юм. Хэрэв номын сан өөр бусад хэлхээс болон хураангуйн үйлчилгээг үзүүлдэг бол уншигчийн сонирхож буй материалтай нь аль болох илүү ойр байх хэлхээсийг ашиглахыг зөвлөх нь чухал. Ийм байдал хэлхээсүүд нь СД хэлбэртэй буюу онлайн хэлбэртэй каталогтой номын сангруудад байж болно. Учир нь тэдгээрийн хэрэглээ нь ил тод бөгөөд өөр бусад каталогийг ашиглах нь ч илүү үр дүнтэй байж болох талтай. Онлайн болон СД хэлбэр бүхий хэлхээсүүд нь тодорхой цаг хугацаагаар хязгаарлагдсан байх учир тэдгээрт хэт их найдах нь номын сангийн цуглувулгад байгаа хэвлэмэл бусад эх сурвалжийг орхигдуулж болох сүл талтайг анхаарах хэрэгтэй.

Хэрэв уншигч тухайн нэг нийтлэл аль нэг тогтмол хэвлэлд гарсныг мэдэж байгаа бөгөөд эрж байгаа эх сурвалжийнхаа тухай өөр бусад ямар ч мэдээлэлгүй байвал лавлагааны номын санч ерөнхий хэлхээсд юуны түрүүнд хандаж тухайн тогтмол хэвлэлийг хамрах хэлхээсүүд болон хураангуйг ашиглаж болно.

Дээр өгүүлсэн *Ulrich International Periodical Directory* гэсэн лавлах нь тухайн эх сурвалж хэлхээс буюу хураангуйд хамрагдсан эсэх тухай заадаг бөгөөд түүнчлэн эх сурвалжуудыг онлайн хэлбэрээр харж болох эсэх тухай тусгай тэмдэглэлүүдийг хийсэн байдаг. *Books and Periodicals online* гэсэн нэртэй лавлах нь дээрх мэдээллийг номын сангийн болон бүтэн бичвэрээрээ байгаа бүх материалындаагаа нэгэн адил хамарсан байдаг. *Fulltext sources online* гэдэг хэлхээс нь аль өгөгдлийн сан нь тогтмол хэвлэл, сонин, сонингийн товч мэдээ, радио телевизийн нэвтрүүлгүүдийн бичвэрүүдийг багтааж байгаа тухай өгүүлсэн байдаг. *Dialog Journal Name Finder* нь онлайн хэлбэрээр байгаа сэтгүүлүүдийг хамардаг. *Firstsearch* (<http://www2.oclc.org/oclv/fv/fstitleindex.asp>) өгөгдлийн сангийн тухай мэдээ нь OCLC Firstsearch товхимолд гардаг байна. Саяхан шинээр бий болсон Вэб-д үндэслэсэн *Jake (Jointly Administered Knowledge Environment*, <http://jake.med.yale.edu>) гэсэн хэрэгсэл нь сэтгүүлүүдийг өөртөө багтаасан байдаг (хэлхээс болон бүтэн бичвэр) бөгөөд 200 орчим өгөгдлийн сангийн тухай мэдээллийг өгдөг. Олон хэлхээс, хураангуйллыг эх сурвалжуудаас сонгох замаар бэлтгэдэг учир тухайн нэг нийтлэлийг хайхдаа олон нэгээс олон тооны хэлхээсээс эрэх нь чухал. Эх сурвалжийн хэлхээсд хамаарах цаг хугацаа ч өөр өөр байж болно.

Сэдэвчилсэн хайлтыг хийх үед сэдвийг аль болох бүрэн хамрах эх сурвалжуудыг олох нь чухал. Онлайн хайлт хийх DIALINDEX нь хайлт нэг бүрт холбогдох хичнээн тооны өгөгдөл байгааг харах боломжийг олгодог.³³ Номын сангийн ашиглаж болох өгөгдлийн сангаас сонголт хийхэд нь туслах хэрэгслийдийг боловсруулж байна.³⁴

Анх удаагаа хэлхээсийг ашиглаж байгаа уншигч наарт зарим зааварчилгаа чухал байж болно. Хэлхээсийн танилцуулгын хэсэгт хайлт хийх жишээ, хамрах хүрээ, дарааллыг жишээгээр харуулсан байдаг ч уншигч уг танилцуулгыг уншиж цаг алдахгүй байхыг хүсч байж болох юм. Энэ тохиолдолд номын санч уншигчид гол мэдээллийг шууд өгөх нь илүү үр дүнтэй байж болно. Ингэхдээ хайх стратеги, тухайлбал, хамгийн тодорхой мэдээллээс эхлэн ерөнхий мэдээллийг ашиглах замаар хайлт хийх аргыг уншигчид тайлбарлан өгөх нь чухал. Түүнчлэн хэлхээс дэх солбицсон лавлагааны тухай тайлбарлан өгч болно. Ном зүйн ишлэл номын сангийн фондоос материалыг хэрхэн эрж олох талаар зөвлөгөөг мөн уншигчид өгч болно. Хэрэв тухайн ишлэл нь товчлолыг өөртөө багтаасан байвал номын санч тухайн товчлолыг тайлбарласан хэлхээсийн хэсгийн уншигчид заан өгөх ёстой.

Ашиглах боломжтой электрон хэлбэр бүхий эх сурвалжуудыг бүрэн ашиглах тохиолдолд өгөгдлийн сантай ажиллах болон хайлт хийх хувилбаруудын талаар дадлага туршлагыг номын санч өөртөө бий болгох нь чухал. Өгөгдлийн сан нь хэд хэдэн тооны үйлдвэрлэгчдийн лицензтэй бол уг үйл явц илүү нарийн төвөгтэй болно. Энэ номын 4 болон 5 дугаар бүлэгт хэвлэмэл болон электрон хэлбэрийн эх сурвалжуудад хайлт хийх тухай нэмэлт мэдээллийг тусгасан байгаа. Ишлэлийг шалгах болон эх сурвалжуудыг эрж олоход хэлхээс болон товч агуулгуудын хүрээг сайн мэдэж байх нь чухал. Мөн тухайн өгөгдлийн санд хэвшмэл болсон техникийдийн талаар мэдлэгтэй байх нь номын санчийн хувьд дээрхээс дутуугүй чухал юм. Тодорхой сэдвийг эрж олоход хэлхээс, товч агуулгуудад хандах хандлагыг тодорхойлох нь мөн чухал. Хэрэв номын санч эрж буй сэдвийн тухай мэдээгүй бол нэвтэрхий толь, толь бичиг зэргийг ашиглаж холбогдох нэр томъёонуудын жагсаалтыг гарган авч болно. Бүлэг 4-т өгүүлсэнчлэн уг хэллэгүүдийн хэлхээс нь тодорхой стандартад ороогүй байдаг бөгөөд хэд хэдэн хувилбар бүхий сэдэвчилсэн хайлтыг хийх нь илүү үр дүнтэй байж болно. Онлайн болон СД хэлбэртэй эх сурвалжуудад гол, түлхүүр үгээс гадна гарчигт гарах /хураангуйд гарах үгсийг ашиглан хайлт хийх боломжтой

байдгаараа онцлог. Янз бүрийн өгөгдлийн сан бэлтгэгчид тэдгээр өгөгдлийн сангийн хооронд хэрхэн хайлт хийх боломжтой болгох аргуудыг боловсруулсаар байна.³⁵ Энэ нь ирээдүйд хэд хэдэн өгөгдлийн сангаас хайлт хийх боломжтой болж болох юм. Үүний зэрэгцээ, лавлагааны үйлчилгээ үзүүлдэг номын санчид өгөгдлийн сангаас шилж сонгох, тэдгээрээс хайлт хийхэд нь уншигчдад туслах чухал үүргийг гүйцэтгэнэ.

Ишлэл 21.2

Хайх стратеги: Дэлхийн өдөр

Их сургуулийн оюутан номын сангийн лавлагааны ширээ рүү их л сэтгэлээр унасан байдалтай хүрч ирэв. Тэрээр хамгийн анхны Дэлхийн өдрийн баярыг 2000 оны Дэлхийн өдрийн баяртай харьцуулсан нийтлэл бичихэд нь туслах материал эрж байгаагаа тайлбарлалаа. Түүнчлэн, тэрээр Reader's Guide-ийг олохдоо урьд өмнө нь үр дүнтэй ашиглаж байснаа, мөн 2000 оны Дэлхийн өдрийн тухай цөөн тооны мэдээллийг, харин хамгийн анхны Дэлхийн өдрийн тухай мэдээлэл огт олоогүйгээ онцлон хэлэв. Оюутан вэбээс уг мэдээллээ эрсэн боловч Дэлхийн өдөртэй холбоотой дэндуу их мэдээлэл байсан тул үр дунд мөн л хүрээгүй аж. Номын санч Chase-ийн Уйл явдлуудын хуанлийг (Chase's 2000 Calendar of Events) ашиглан хамгийн анхны Дэлхийн өдрийг 1970 оны 4-р сарын 22-ны өдөр тэмдэглэж байсныг олж мэдэв. Мөн 2000 оны 4-р сарын 22-ны өдөр бол Дэлхийн өдрийн 30 жилийн ойн өдөр болохыг ч тогтоов. Оюутны ашигласан лавлах нь тустай мэдээллийг өгч чадаагүй тул хэвлэмэл хэлхээсүүдийг хэрэглэх шаардлагатай болохо номын санч тайлбарлалаа. Тэгээд Дэлхийн өдөрт холбогдох мэдээллийн онлайн хэлбэрийг эрвэл илүү үр дунд хүрнэ хэмээн оюутанд зөвлөв.

Тэр хоёр хамтдаа номын сангийн гол вэб хуудсаар дамжин нэвтрэх боломжтой онлайн эх сурвалжуудыг үзэв. Ерөнхий ойлголт авахын үүднээс оюутанд 2000 оны Дэлхийн өдрийн үйл явдалд холбогдох альтернатив сонин, үндэс угсааны болон олон улсын эх сурвалжууд, сонин сэтгүүлийг үзэхийг оюутанд зөвлөв. Өгөгдлийн сангийн "FT" гэсэн тэмдэглэгээ нь уг эх сурвалж бүтэн бичвэрээрээ онлайн хэлбэртэй байгаа гэдгийг харуулж байгаа тухай; болон бусад хэлхээсүүд нь материалд холбогдох ишлэлүүдийг заах буюу бусад номын сангаас солилцооны шугамаар авах боломжтой харуулж байгааг тайлбарлав. Дэлхийн өдөр 2000 сэдэвтэй материал олохын тулд Alternative press index, Ethnic newswatch, Ebsco's academic search elite болон Newspaper source зэрэг өгөгдлийн санг эхлэн ашиглах нь илүү үр дүнтэй байж болохыг номын санч зөвлөлөө. Тэд тус бүр тулхүүр үгс ашиглан олж болох материалын тухай санаа авахын тулд хайлт хийв. Alternative press index Earth first сэтгүүлийг, Ethnic newswatch нь Африк америк еврэйн болон уугул amerikkчуудын материалудыг агуулж байсан бол, Ebsco-гийн өгөгдлийн санд хийсэн хайлт Environmental news network-ийн болон бусад сэтгүүлийн нийтлэлийг өгвэ. Дэлхийн өдөр гэсэн сэдвийн хувьд номын санч 1970 оны Нью-Йорк таймын индексийг хэрхэн ашиглахыг номын сан үзүүллээ. Улмаар онлайн каталог дахь тулхүүр үг ашигласан хайлтын тусламжтайгаар саяхан (1999 онд) Мари Грахамын "Дэлхийн дараах өглөө: Хүрээлэн буй орчны практик бодлого" нийтлэлийг номын санч олов. Америкийн номын сангийн холбооны гишүүний хувьд номын санч уг холбооны хүрээнд "Хүрээлэн буй орчны бүлэг" байдаг тухай мэдэж байв. Тэрээр ANCX-ны вэб хуудас руу (<http://www.ala.org>) орж түүгээр дамжин Дэлхийн өдөр дэд сэдвийг агуулсан вэб сайтыг (<http://www.ala.org/alaorg/rtables/srrt/tfoe>) олов. Энэ хэсгээс номын санч "Cyberexit" гэсэн Дэлхийн өдрийн 30 жилийн ойн тухай мэдээ, холбогдох хэд хэд, вэб сайтын хаягийг олов. Номын санчийн тусламжийн үр дунд оюутан түүний эрж байсан сэдэвт холбогдох хэд хэдэн материалтай болж электрон хэлбэртэй эх сурвалжууд дахь мэдээллийг цаашид судлахаар сэтгэл хангалуун танхим руу явлаа.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. Deborah Lynne Wiley, "From Print to Internet. . . Can Traditional Abstracting and Indexing Services Survive?" Мэдээллийн сан 17 (12-р сар 1994): 18-24.
2. Dennis Auld, "The Future of Secondary Publishing," Online & СД Review 23 (1999): 173-78.
3. Brian Quinn, "Mainstreaming Electronic Journals Through Improved Indexing: Prospects for the Social Sciences," Serials Review 25, дугаар . 2 (1999): 23-34.
4. The H. W. Wilson компани: A Centennial Celebration 1898-1998 (Bronx, N.Y.: H. W. Wilson компани, 1998), 25 хуудас.
5. Jonathan D. Eldredge, "Accuracy of Indexing Coverage Information as Reported by Serials Sources," Bulletin of the Medical Library Association 81 (10-р сар 1993): 364-70.
6. International Coalition of Library Consortia (Олон улсын консорциумуудын холбоо), "Guidelines for Statistical Measures of Usage of Web-based Indexed, Abstracted, and Full-Text Resources," Information Technology & Libraries 18 (9-р сар, 1999): 161-63.
7. Katie Clark, "To Cancel or Not to Cancel (Print Indexes)," СД Professional 5 (July 1992): 126-28; Margaret Sylvia and Marcella Lesher, "Making Hard Choices: Cancelling Print Indexes," Online 18 (1-р сар 1994): 59-64.
8. Richard W. Meyer, "Selecting Electronic Alternatives," Information Technology & Libraries 12 (1993): 173-80; Margaret Sylvia, "Too Many Concerns? хэвлэмэл болон онлайн хэлбэртэй , Local or Remote, Full Text or Index," in Introducing and Managing Academic Library Automation Projects, ed. John W. Head and Gerard B. McCabe (Westport, Conn.: Greenwood, 1996), 53-61; DeeAnn Allison, Beth McNeil, and Swanson, "Database Selection: One Size Does Not Fit All," College & Research Libraries 61 (Qanu-HI 2000): 56-63.
9. Greg R. Notess, "Offspring of OPACs: Local Databases on the Net," Database 16 (6-р сар, 1993): | 106-10; Bobb Menk, "Indexing a Local Newspaper on the Web," Library Computing 18 (1999): 151-59.
10. Walt Crawford, "Here's the Content-Where's the Context?" American Libraries 31 (3-р сар, 2000): 50-52.
11. Nancy Carman, "Errors, Corrections, Retractions," Онлайн 22 (9/10-р 1998): 6-7.
12. Steve Black, "An Assessment of Social Sciences Coverage by Four Prominent Full-Text Online Aggregated Journal Packages," Library Collections, Acquisitions, & Technical Services 23 (1999): 411-19; Patricia M. Brennan, Joanna Burkhardt, Susan McMullen, and Maria Wallace, "What Does Electronic Full-Text Really Mean? A Comparison of Database Vendors and What They Deliver," Reference Services Review 27, дугаар. 2 (1999): 113-26; Rashelle Karp, "Comparing Three Full-Text Journal Services," Booklist 94 (5 дугаар сарын 15,1998): 1646-50; Julie M. Still and Vibiana Kassabian, "Selecting Full-Text Undergraduate Periodicals Databases," EContent 22 (10-р сар, 1999): 57-65; Karen Whisler, Marlene Slough, Nackil Sung, and Barbara Cressman, "Evaluating Selected Full-Text Databases for Collection Development," Illinois Libraries 80 (1998 оны намар): 239-44.
13. Carol Tenopir, "Should We Cancel Print?" Library Journal 124 (9- сарын 1,1999): 138.
□
14. Bette Brunelle, "Quieting the Crowd: The Clamour for Full Text," Online & СД Review 23 (1999): 297-302; Larry Krumanaker, "'A Dillar, a Dollar ...' Where's That Article,

Scholar?" Searcher 7 (9-p cap, 1999): 36-40; Carol Tenopir, "Linking to Full Texts," Library Journal 122 (1998 оны 4-р сарын 1): 34-36.

15. Carol Tenopir and Peter Jacso, "Quality of Abstracts," Online 17 (тавдугаар кап 1993): 44-55.
16. Mary Biggs, "'Mom in the Library': The Readers' Guide to Periodical Literature," in Distinguished Classics of Reference Publishing, ed. James Rettig (Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1992), 198-210.
17. Charles R. Andrews, "Cooperation at Its Best: The Committee on Wilson Indexes at Work," RQ 24 (1984 оны өвөл): 155-61.
18. Janice M. Jaguszewski and Jody L. Kempf, "Four Current Awareness Databases: Coverage and Currency Compared," Database 18 (3, 4-p cap 1995): 34-44; Scott Stebelman, "Analysis of Retrieval Performance in Four Cross-Disciplinary Databases: Articlest, Faxon Finder, UnCover, and a Locally Mounted Database," College & Research Libraries 55 (11-p cap, 1994): 562-67.
19. Jo A. Gates, "The Record of Record: The New York Times Index," in Distinguished Classics of Reference Publishing, ed. James Rettig (Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1992), 174-79.
20. Larry Krumenaker and Jill Ann Hurst, "Check 'Em All: The Mathematics of Online Newspapers," Searcher 8 (5-p cap, 2000): 38-47.
21. Greg R. Notess, "Searching for Current News," Online 22 (6,7-p cap 1999): 57-60; Peter Williams and David Nicholas, "The Migration of News to the Web," Aslib Proceedings 51 (4-p cap 1999): 122-34.
22. David A. Tyckoson, "Eugene Garfield's Contribution to Bibliography: Science Citation Index," in Distinguished Classics of Reference Publishing, ed. James Rettig (Феникс, Аризона.: Oryx Press, 1992), 234-40.
23. Bonnie Snow, "SciSearch Changes: Abstracts and Added Indexing," Онлайн 15 (9-p cap, 1991): 102-6.
24. Harriet Oxley, "ISI Spins a Web of Science," Мэдээллийн сан 21 (4, 5-p cap 1998): 37-40.
25. Helen Atkins, "The ISI Web of Science—Links and Electronic Journals," D-Lib Magazine 5 (9-p cap, 1999). <http://www.dlib.org/dlib/september99/atkins/09atkins.html>.
26. Ellis Mount and Beatrice Kovacs, Using Science and Technology Information Sources (Феникс, Аризона.: Oryx Press, 1991), 189-р хуудас 21—Хэлхээс ба Хураангуй
27. Mary W. George, "Controlling the Beasties: Dissertation Abstracts International," in Distinguished Classics of Reference Publishing, ed. James Rettig (Феникс, Аризона: Oryx Press, 1992), 66-76.
28. Roy Tennant, "Accessing Electronic Theses: Progress?" Library Journal 125 (2000 оны 5-р сарын 15): 30, 33.
29. "Introduction," Book Review Index 35 (1999): vii.
30. Milton H. Crouch, "'Of Permanent Use and Usefulness': Granger's Index to Poetry," in Distinguished Classics of Reference Publishing, ed. James Rettig (Феникс, Аризона.: Oryx Press, 1992), 113-16.

31. Jody Bales Foote, Mary M. Harrison, and Mark Watson, "Electronic Library Resources: Navigating the Maze," *Resource Sharing & Information Networks* 12, дугаар. 2 (1997): 5-17; Thomas W. Conkling and Bonnie Anne Osif, "СД and Changing Research Patterns," *Онлайн* 18 (1994 оны 5-р кап): 71-74.
32. Deborah L. McMaster, "DIALOG Journal Name Finder: Online Journal Coverage Made Easier," *Онлайн* 15 (1991 оны 7-р кап): 24-27.
33. Terry Brainerd Chadwick, "DIALOG'S Enhanced DIALINDEX," *Онлайн* 15 (1991 оны 1-р кап): 22-26.
34. Christy Hightower, Jennifer Reiswig, and Susan S. Berteaux, "Introducing Database Advisor," *College & Research Libraries News* 59 (1998 оны 6-р кап): 409-12.
35. Jessica L. Milstead, "Cross-File Searching: How Vendors Help—And Don't Help—Improve Compatibility," *Searcher* 7 (1999 оны 9-р кап): 44-55.

ЭХ СҮРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

ABI/INFORM. [СД]. Ann Arbor, Mich.: Bell & Howell Information & Learning. Мөн онлайн хэлбэртэй

Abridged Readers' Guide to Periodical Literature, 1935-. New York: H. W. Wilson, 1936-. 6-8 сарын дугаараас бусад нь багтаасан, улирал тутмын болон жил тутмын эмхтгэл, Readers' Guide to Periodical Literature- хэсэг болон онлайн хэлбэртэй

Access: The Supplementary Index to Periodicals. Evanston, 111.: John Gordon Burke, 1975. Жилд хоёр дугаар гарах бөгөөд жил тутмын эмхтгэл Alternative Press Index. Baltimore, Md.: Alternative Press Center, 1969-. Улирал, жил тутмын эмхтгэл СД болон онлайн хэлбэртэй байна.

Arts & Humanities Citation Index, 1975-. Филадельфия: Institute for Scientific Information, 1978. Хагас жил тутам. Мөн онлайн болон СД хэлбэртэй .

Arts & Humanities Search. Philadelphia: Institute for Scientific Information. онлайн

Book Review Digest. New York: H. W. Wilson, 1905-. 1, 7-р сарын дугаараас бусад нь багтаасан, улирал тутмын болон жил тутмын эмхтгэл СД болон онлайн хэлбэртэй.

Book Review Index. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1965-. Three per year with annual cumulations. Multiyear cumulations, 1965-1984, 1985-1992, 1993-1997. Мөн онлайн хэлбэртэй

Books and Periodicals Online. 2 ботиуд, Washington, D.C.: Library Technology Alliance, 2000.

Business Periodicals Index. New York: H. W. Wilson, 1958-. 8-р сарын дугаараас бусад нь багтаасан, улирал тутмын болон жил тутмын эмхтгэл

Canadian Business and Current Affairs (CBCA). [СД]. Toronto, Ont: Micromedia. Мөн онлайн хэлбэртэй.

Canadian Index. Toronto, Ont.: Micromedia, 1993-. Сар бүр хэвлэгдэж хагас жил тутам эмхтгэлд ордог. Canadian Newspapers. М: Southam. Онлайн хэлбэртэй

Canadian Periodical Index. Toronto, Ont: Gale Canada, 1938-. Сар тутам гарах, жил тутмын

- эмхтгэл. СД and online.
- CBCA FulltextReference. [СД]. Toronto, Ont.: Micromedia. Мөн онлайн хэлбэртэй.
- Children's Magazine Guide. New Providence, N.J.: R. R. Bowker, 1948-. Nine issues per year and annual cumulation.
- The Columbia Granger's Index to Poetry in Anthologies, 11th ed. Edited by Edith P. Hazen. New York: Columbia University Press, 1998. 2200p.
- The Columbia Granger's World of Poetry. [СД]. New York: Columbia University Press, 1999.
- Comprehensive Dissertation Index, 1861-1972.37 vols. Ann Arbor, Mich.: UMI, 1973. Supplemented by ten-year cumulation 1973-1982, five-year cumulation 1983-1987, and annual supplements. Мөн онлайн хэлбэртэй as part of Dissertation Abstracts Online.
- ContentsFirst. Dublin, Ohio: OCLC. Онлайн хэлбэртэй.
- Current Contents. Philadelphia: Institute for Scientific Information, 1958-. Weekly. Мөн available on СД.
- Current Contents Connect. Philadelphia: Institute for Scientific Information. Онлайн хэлбэртэй.
- DIALINDEX. Cary, N.C.: The Dialog Corporation. Онлайн хэлбэртэй.
- Dialog Journal Name Finder. Gary, N.C.: The Dialog Corporation. Онлайн хэлбэртэй.
- Dissertation Abstracts International. Ann Arbor, Mich.: UMI, 1938-. Monthly with annual cumulated author and subject indexes. Мөн онлайн хэлбэртэй as part of Dissertation Abstracts Online.
- Dissertation Abstracts OnDisc. [СД]. Ann Arbor, Mich.: UMI. Monthly. Мөн онлайн хэлбэртэй as Dissertation Abstracts Online.
- Electronic Collections Online. Dublin, Ohio: OCLC. Онлайн хэлбэртэй.
- Essay and General Literature Index, 1900-. New York: H. W. Wilson, 1934-. Semiannual with bound annual and five-year cumulations. Мөн available on СД and online.
- Ethnic News Watch. [СД]. Stamford, Conn.: SoftLine Information. Мөн онлайн хэлбэртэй.
- Falk, Byron A., Jr., and Valeric R. Falk. Personal Name Index to the New York TimesIndex, 1851-. Verdi, Nev.: Roxbury Data Interface, 1976-.
- Fulltext Sources Online. Medford, N.J.: Information Today, 2000. 900p.
- Gale Directory of Databases. Volume 1. Online Databases. Volume 2. СД, Diskette, Magnetic Tape, Handheld, and Batch Access Database Products. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1993-. Semiannual. Мөн онлайн хэлбэртэй.
- General Science Index. New York: H. W. Wilson, 1978-. Monthly except June and December, with quarterly and annual cumulations. Мөн СД болон онлайн хэлбэртэй.
- Historical Newspapers Online. Alexandria, Va.: Chadwyck-Healey. Онлайн хэлбэртэй.

- Humanities Index. New York: H. W. Wilson, 1974-. Quarterly with annual cumulations.
(Formerly International Index, 1907-1965; Social Sciences and Humanities Index, 1965-1974.) Мөн available on СД and online.
- Inside Information Plus. Boston Spa, England: British Library Document Supply Centre.
Онлайн хэлбэртэй.
- ISI Basic Science Index. Philadelphia: Institute for Scientific Information. Онлайн хэлбэртэй.
- ISI Basic Social Sciences Index. Philadelphia: Institute for Scientific Information. Онлайн хэлбэртэй.
- Magazines for Libraries. 10th ed. Edited by Bill Katz and Linda Sternberg Katz. New Providence, N.J.: R. R. Bowker, 2000. 1645p.
- Media Review Digest, 1970-. Ann Arbor, Mich.: Pierian Press, 1971-. Annual National Newspaper Index. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1979-. Онлайн хэлбэртэй.
- New York Times Index. New York: Times, 1913-. Semimonthly with quarterly and annual cumulations.
- Newspaper Source. Ipswich, Mass.: EBSCO Publishing. Онлайн хэлбэртэй.
- PAIS Foreign Language Index. New York: Public Affairs Information Service, 1972-1990.
- PAIS International. New York: OCLC Public Affairs Information Service. Онлайн хэлбэртэй.
- PAIS International in Print. New York: OCLC Public Affairs Information Service, 1991-. Monthly with annual cumulation.
- PAIS on СД. [СД]. New York: OCLC Public Affairs Information Service. Quarterly. PAIS Select. [СД]. New York: OCLC Public Affairs Information Service. Semiannual.
- PAIS Subject Headings. 2d ed. Edited by Alice Picon and Gwen Sloan. New York: Public Affairs Information Service, 1990. 536p.
- Periodicals Contents Index. Alexandria, Va.: Chadwyck-Healey. Онлайн хэлбэртэй. Periodicals Contents Index Full Text. Ann Arbor, Mich.: ProQuest. Онлайн хэлбэртэй
- Play Index, 1949-. New York: H. W. Wilson, 1953-. Irregular with multiyear volumes.
- Poem Finder. Great Neck, N.Y.: Roth Publishing. Онлайн хэлбэртэй.
- Poole'sPlus. Reston, Va.: Paratext. Онлайн хэлбэртэй.
- ProQuest Full-Text Newspapers. Ann Arbor, Mich.: ProQuest. Онлайн хэлбэртэй.
- Public Affairs Information Service Bulletin. New York: Public Affairs Information Service, 1915-1990.
- Readers' Guide Abstracts. [СД]. New York: H. W. Wilson. Monthly. Мөн онлайн хэлбэртэй.
- Readers' Guide for Young People. New York: H. W. Wilson. Онлайн хэлбэртэй.

Readers' Guide Full Text: Mega Edition. [СД]. New York: H. W. Wilson. Monthly. Мөн онлайн хэлбэртэй.

Readers' Guide to Periodical Literature, 1900-. New York: H. W. Wilson, 1905-. Monthly with quarterly and annual cumulations. Мөн СД болон онлайн хэлбэртэй.

Science Citation Index, 1945-. Philadelphia: Institute for Scientific Information, 1961-. Bimonthly with annual and five- or ten-year cumulations. Also available on СД.

SciSearch. Philadelphia: Institute for Scientific Information. Онлайн хэлбэртэй.

Short Story Index, 1900-. New York: H. W. Wilson, 1953-. Semiannual with annual and five-year cumulations. Мөн СД болон онлайн хэлбэртэй.

Social Sciences Citation Index, 1956-. Philadelphia: Institute for Scientific Information, 1973-. Three times per year with annual and five-year cumulations. Also available on СД.

Social Sciences Index. New York: H. W. Wilson, 1974-. Quarterly with annual cumulations. (Formerly International Index, 1907-1965; Social Sciences and Humanities Index, 1965-1974.) Мөн СД болон онлайн хэлбэртэй

Social SciSearch. Philadelphia: Institute for Scientific Information. Онлайн хэлбэртэй.

Software and СД Reviews on File. New York: Facts on File, 1985-. Monthly, with annual cumulation of indexes.

Ulrich's International Periodicals Directory, Including Irregular Serials and Annuals. 39th ed. 5 vols. Providence, N.J.: R. R. Bowker, 2000. Also онлайн хэлбэртэй.

UnCover. Denver, Colo.: The UnCover Company. Онлайн хэлбэртэй.

Vertical File Index, 1932/34-. New York: H. W. Wilson, 1935-. Monthly except August. Also онлайн хэлбэртэй.

Web of Science. Philadelphia: Institute for Scientific Information. Онлайн хэлбэртэй. , , Wilson Business Abstracts. [СД], New York: H. W. Wilson. Monthly. Also онлайн хэлбэртэй. , Wilson Business Full Text. [СД]. New York: H. W. Wilson. Monthly. Also онлайн хэлбэртэй. , Wilson OmniFile. [СД]. New York: H. W. Wilson. Monthly. Also онлайн хэлбэртэй

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

Anderson, James D. Guidelines for Indexes and Related Information Retrieval Devices. Bethesda, Md.:NISO Press, 1997.53x.

Энэхүү техникийн тайлан нь баримт бичиг, түүний хэсгүүдийг олж үзэхэд ашиглагдах хэлхээсүүдийн агуулга, зохион байгуулалт болон танилцуулгыг багтаасан байдаг. Хэлхээст хамрагдаж байгаа материалын төрөл, хэлхээсжүүлэх арга, хайлт хийхэд бэлдэх байдал зэргээс үл хамааран хэлхээсийг бэлдэх зарчмын тухай өгүүлсэн байдаг.

Brennan, Patricia M. , Joanna Burkhardt, Susan McMullen, and Marla Wallace. "What Does Electronic Full-Text Really Mean?" A comparison of Database Vendors and What They Deliver." Reference Service Review 27, no. 2 (1999):113-26

Зохиогч электрон хэлбэртэй бүтээгдэхүүнүүдтэй холбоотой шийдвэр гаргахад баримтлах шалгуур, арга барилын талаар өгүүлэхийг зорьжээ.

Cleveland, Donald. B., and Ana D. Cleveland. *Introduction to Indexing and Abstracting*. 3d ed. Englewood, Colo.: Libraries unlimited, 2000.

Зохиогчид хэлхээс болон хураангуйн төрөл, тэдгээрийг бэлдэх арга, үнэлгээ өгөх процесс зэргийг тайлбарлажээ. Энэхүү дугаарын шинэ бүлгүүдэд хэлхээсийн тухай болон хэлхээс болон хураангуйн бэлдэгч нарт зориулсан Интернэтийн болон вэбийн эх сурвалжууд орсон байна.

Chandler, Helen E., and Vincent de P. Roper. “Citation Indexing: Uses and Limitations” *The Indexer* 17 (October 1991): 243-49

Энэхүү нийтлэл нь ишлэлийн хэлхээсийн зарчим, хэрэглээ, хязгаарлалтуудын тухай тоймлон өгүүлдэг бөгөөд Шинжлэх ухааны мэдээллийн хүрээлэнгээс эрхлэн гаргадаг хэвлэмэл болон онлайн хэлбэрийн ишлэлийн хэлхээсийг хэрхэн хэрэглэх талаар тайлбарлажээ.

Courtois, Martin P., Judith A. Matthews. “Tips for Searching the ISI Citation Indexes for Personnel Decisions.” *Database* 16 (June 1993): 60-67.

Тодорхой нэг зохиогчийн хэвлэлүүдийг хэр олон удаа, хэн иш татаж байсан талаар үнэлгээ өгөхөд нь туслах тухай хүсэлтийг номын санч хүлээн авч болно. Ийм хүсэлтуудэд хариулахад тус болох хайлт хийхийн өмнөх ярилцлага, хайлт хийсний дараах техникийдиг хэрхэн ашиглах тухай өдгөэр түүнд өгүүлжээ.

Grogan Denis. *Periodicals and their Guides*. London: Clive Bingley, 1987. 114 x (Grogan's Case Studies in References Work, v. 4)

Энэхүү ботид багтсан 58 тохиолдол кэйсүүд нь тогтмол хэвлэл, сонингоос олдсон мэдээллийг ашиглахад хэлхээсжүүлэлтийн болон хураангуйн үйлчилгээг хэрхэн хэрэглэх тухай өгүүлжээ. Кэйсүүд нь сэдэвчилсэн хайлтын үед тохиолддог нэр томъёотой холбоотой бэршээл хамтагасан сэдвүүдтэй холбоотой хүндрэлүүд, онлайн хийх, ишлэлийн хэлхээсийг хэрхэн ашиглах зэргийг дурслэн үзүүлжээ.

ЗАСГИЙН ГАЗРЫН БАРИМТ БИЧГҮҮД БА СТАТИСТИК ЭХ СУРВАЛЖУУД

Мэри Маллори, Эрик Форте

АШИГЛАЛТ БА ШИНЖ ЧАНАР

Засгийн газрын мэдээллийг лавлагааны үйлчилгээний онцгой бөгөөд тусгай салбар гэж үздэг. Засгийн газрын баримт бичгүүд өөрийн гэсэн ангиллын тогтолцоо, интернэт домэйн, хэлтэс тасаг, номын санчидтай байдаг. Засгийн газрууд өөрсдийн хүмүүсийн сонирхлыг татсан, тэдэнд хэрэгтэй, гэж үзэх бараг бүх шинжлэх ухааны салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг ба засгийн газрын баримт бичиг, мэдээлэл бараг бүх сэдвийг хамардаг. Тэдгээр эх сурвалжийг олон нийт, статистикийн ажилтнууд, нийгмийн ажилтнууд, эрдэмтэд, оюутнууд, багш нар, улс төрчид, эцэг эхчүүд, товчоор хэлбэл мэдээлэл шаардлагатай байгаа бүх хүмүүс ашигладаг. Үнэндээ бүх номын сан өөрийн төрөл, хэмжээ, байршил зэргээс үл хамааран засгийн газрын баримт бичгийг ашигладаг. Засгийн газрын баримт бичгүүд нь үнэн зөв, өргөн хүрээтэй асуудлыг хамарсан, үнэ төлбөргүй байдаг бөгөөд засгийн газрын баримт бичгүүдийг хадгалдаг фонд номын санггууд, засгийн газрын вэб сайтад мэдээлэл хангалттай хэмжээгээр байдаг зэргээс шалтгаалан тэдгээр нь олдоц хялбартай байдаг.

Америкийн Нэгдсэн Улсын Засгийн газрын баримт бичгүүдийг албан ёсоор "Засгийн газрын зардлаар эсвэл хуулиар шаардсаны дагуу бие даасан баримт бичиг болон хэвлэгдсэн мэдээллийн зүйл."¹ гэж тодорхойлдог. Засгийн газрын мэдээллийн үндсэн эх сурвалжид хуулиуд, *засгийн газрын байгууллагуудын албан ёсны протоколууд*, тухайлбал Конгрессийн протокол, АНУ-ын хууль эрхийн актууд, Холбооны бүртгэл, Олон нийтэд зориулсан Ерөнхийлөгчийн илтгэлцүд, АНУ-ын тайлангууд орно. Засгийн газрын мэдээлэлд захиргааны шинж чанартай мэдээлэл, тухайлбал Эрчим хүчний департаментийн жилийн тайлан², Гадаад томилотын хэмжээ³ гэх мэт бас багтдаг. Засгийн газрын байгууллагууд албан үүргээ гүйцэтгэх явцдаа статистикийн болон эдийн засгийн мэдээлэл, тухайлбал: *Хүн ам, орон сууцны Тооллогын тайлангууд*, АНУ-ын статистикийн хураангуй, Эдийн засгийг зэрвэс хараахад зэрэг мэдээлэл гаргадаг. Засгийн газрын мэдээлэл техник, эрдэм шинжилгээний шинж чанартай байж болдог учир нь түүнд АНУ-ын геологийн судалгааны Бюллетень⁴, Мэргэжлийн сонин⁵, УАСН-аас санхүүжүүлсэн одон орон, физикийн судалгааны талаарх гэх мэт мэдээлэл багтдаг. Олон нийтийн хэрэглээнд зориулсан, мэдээллийн чанартай олон баримт бичгүүд, тухайлбал Танд маммограм хийлгэх шаардлагатай тохиолдлууд: Дунд ба ахимаг насны эмэгтэйчүүдэд зориулсан лавлах⁶, Нийгмийн хангамжийн тэтгэлэг хэрхэн хүсэх тухай⁷ гэх мэт бас байдаг.

Эдгээр бүх баримт бичгийг дэлхийн хамгийн том хэвлэлийн газар болох АНУ-ын Засгийн газрын хэвлэлийн газарт /ЗГХГ/ хэвлэдэг. Баримт бичгүүдийг засгийн газрын хэдэн зуун агентлаг, албадуудад боловсруулан гаргадаг боловч, холбооны засгийн газрын хэвлэлийн асуудлыг ЗГХГ бараг бүхэлд нь ганцаараа хариуцдаг. Бүх номын санд зориулсан хамгийн үндсэн, ерөнхий лавлагааны материалын зарим хэсгийг эндээс гаргадаг. Түүнчлэн эрдэм шинжилгээний эсвэл тусгай номын сангруудад зориулагдсан хязгаарлагдмал хүрээний нарийн төвөгтэй шинжлэх ухааны тайлангуудыг ч хэвлэн гаргадаг. Засгийн газрын баримт бичгүүд маш олон янзын хэлбэртэй байдаг. Жил бүр мянга мянган ном, сэтгүүл, сонин, микрофиш хэвлэгддэг. Түүнчлэн АНУ-ын Засгийн газар нь электрон хэвлэлийн тэргүүн эгнээнд явж компакт диск, онлайн /ихэвчлэн вэб дээр/ мэдээлэл хамгийн их хэвлэдэг. ЗГХГ-ийн Access-д хэвлэгдсэн мэдээллийн сангрууд засгийн газраас баримт бичгийн лавлагааны үйлчилгээ явуулах байдлыг олон талаар өөрчилсөн бөгөөд засгийн газрын мэдээлэл хариуцаж ажилладаг орон тооны номын санчид эдгээр шинэ дэвшилтэг технологийг ашиглах чадвартай байх асуудал нэн чухлаар тавигдаж байгаа юм.

Энэ бүлэгт засгийн газрын мэдээлэл, баримт бичгүүд, холбооны засгийн газрын мэдээлэл, олж авахад хэрэглэгдэх засгийн газрын бус юмуу арилжааны зарим хэвлэлийн нэрүүдийг төвлөрч судлах болно. Муж улс, засгийн газар хоорондын эх сурвалжийг /Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага, Эдийн Засгийн Хамтын Ажиллагаа, Хөгжлийн Төлөөх Байгууллага гэх мэт/ танилцуулна. Канадын талаарх мэдээллийн эх сурвалж тусгай хэсэгт орсон байгаа. Засгийн газрууд статистикийн мэдээллийн хамгийн чухал хэвлэгчид учир энэ бүлгийн ихэнх хэсэгт уншигчдыг статистикийн лавлагааны үйлчилгээний эх сурвалжууд, тэднийг хайх аргуутдтай танилцуулах болно. Засгийн газрын мэдээлэл, статистик ашиглах лавлагааны үйлчилгээний арга замуудыг дэлгэрэнгүй авч үзнэ.

Баримт бичгийн зохион байгуулалт

Холбооны засгийн газрын баримт бичгүүдийг форматлахад Судок буюу Баримт бичгийн удирдагч гэж нэрлэгддэг өвөрмөц ангиллын систем ашиглагддаг. Дьюигийн ба Конгрессийн номын сантай /КНС/ харьцуулахад Судок системээр ном зохиолыг ангилахдаа агуулгаар бус харин тэдгээрийг хэвлэсэн газрын нэрээр ангилдаг. Ангиллын дугаар нь хэвлэлийн агентлаг, харьяа агентлаг, хэвлэлийн төрөл гэх мэтээс бүрдэнэ. Тухайлбал, Хөдөө ба Хотын Мэдээллийн Номын Судок дугаар С3.134/2:C83/2/998 нь дараах утгатай⁸:

С	Худалдааны Департамент
3.	Тооллогын Алба
134/	АНУ-ын Статистикийн хураангуй
2:	Нэмэлт
C83/2/	Хөдөө ба Хотын Мэдээллийн Ном
998	1998 оны хэвлэлт.

Судок дугаарыг ЗГХГ-аас олгодог. Зарим номын санд Дьюигийн, КНС ашиглан баримт бичгээ бүлэглэн өөрсдийн тогтмол цуглувулгад хадгалдаг боловч Судок системийг дэлхий нийтэд хэрэглэж, маш олон стандарт номын жагсаалт, тухайлбал АНУ-ын засгийн газрын хэвлэлцүйн сар тутмын каталог, КМА/CIS хэлхээс, PAIS Интернейшнал гэх мэтэд мөрдлөг болгодог. Номын санд очсон хүн эдгээр номын жагсаалт юмуу хэлхээсийн аль нэгийн тусламжтайгаар засгийн газрын баримт бичиг, түүний Судок-ийн дугаарыг олж болно. Уншигч энэ системийг ашиглан аль нэг агентлаг, харьяа агентлагийн хэвлэсэн ном зохиолуудыг богино хугацаанд хайж олох боломжтой юм. Энэ систем нь ном хэвлэлийн фондын ашиглалт, баримт бичгийн мэргэжилтнүүд,

ерөнхий лавлагааны ажилтнуудын ажлаа хэрхэн хийж байгааг тодорхойлох үзүүлэлт болдог. Судок системээр ангилсан баримт бичгийн тусгай сантай номын сангруудад баримт бичиг цуглуулах тусгай үйлчилгээний цэгтэй байх нь элбэг байдаг.

Ихэнх муж улс, зарим засгийн газар хоорондын байгууллагууд, гадаад орнуудын засгийн газрууд өөрийн ангиллын тогтолцоотой байдаг. Номын сан тэдгээр ангиллын тогтолцооны алыг мөрдөх, энгийн Дьюи эсвэл Судок системийг хослуулах эсэх нь тухайн номын сан хэр арвин цуглуулгатай, түүний ашиглалтын түвшин ямар байдаг зэрэг олон хүчин зүйлээс хамаарна.

Судок тогтолцоог цаасан дээр хэвлэлт, микрофиш, СД формат зэрэгт хэрэглэдэг ба засгийн газрын мэдээллийг интернэтэд ангилах тухай журам, бодлогыг боловсруулж байна. URL ба засгийн газрын вэб сайтад .gov domain.⁹ гэх засгийн газрын домейнээс өөр домейн нийтлэг хэрэглэдэггүй. ЗГХГ нь тухайн вэб сайтанд гарсан мэдээллийг каталогт оруулах талаар нэлээд идэвхтэй ажилладгыг энэ бүлгийн төгсгөлд стандарт номзүйн эх сурвалж, каталогийн тухай үзэж мэдэж авах болно.

Баримт бичгийн хэрэглээ

Номын санчид засгийн газар, түүний ажилтнууд, тэдгээрийн талаар баримт хүссэн асуултанд хариулахын тулд лавлах, оны эмхтгэл, гарын авлага, ном зүй, хэлхээс, газар зүйн эх сурвалж болон бусад олон зүйлээс бүрдсэн холбооны баримт бичгийн арвин цуглуулгыг ашигладаг. Засгийн газрын баримт бичгүүдэд улс орон, түүний иргэдийн талаар түүхэн болон өнөө үеийн арвин мэдээлэл агуулагдаж байдаг. Тэдгээр баримт бичгийн ихэнх нь төрөл бүрийн салбарын хамгийн чухал нэн тэргүүний эх сурвалж болдог.

Уншигчид голдуу статистик, хууль зүйн судалгаа хийхийн тулд баримт бичиг үздэг. Бас номзүйн лавлагаа буюу тодорхой баримт бичгийн талаар номзүйн эх сурвалжийн мэдээлэл олох зорилгоор баримт бичиг үздэг. Дараахь асуултуудад хариулт хайж болно: "House Document 91-102-ын ботийн Серийн дугаар хэд вэ?", "Гэрийн сарьсан багваахай тэжээх нь сэдвээр ямар ямар цувралууд гарсан бэ?", гэх мэт. Иймэрхүү асуултанд хариулахад ашиглагддаг эх сурвалжууд тусгай баримт бичиг байдаг.

Баримт бичгүүдийг КМА/Хэлхээс, Эрчим хүчний департаментийн тайлангуудын номзүйн эх сурвалжийн мэдээллийн сан¹⁰ гэх мэт нарийн төрөлжсөн хэрэгслүүдээр хэлхээслэдэг. Засгийн газрын мэдээллийн ийм хэрэгслүүд тусгай, өвөрмөц байдаг тул уншигчдад агуулга, зохион байгуулалт, ашиглах арга замын хувьд ойлгомжгүй байж болно. Баримт бичгийн номын санчид уншигчдад лавлагааны өвөрмөц эх сурвалжуудыг зааж өгч, тэдэнд засгийн газрын мэдээлэлд хүрэхэд нь тусалдаг хүмүүс юм. Тиймд хэлхээсийн ишлэл бүрийн үндсэн хэсгүүдийг серийн ба дэд серийн дугаарын хамт зөв тайлбарлаж өгч чаддаг байх хэрэгтэй. Засгийн газрын мэдээллийг хамгийн ойлгомжтой байдлаар /цөөн хүнтэй бүлэг/ тайлбарлахын тулд засгийн газрын зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны талаар зааж өгч, түүнд нэлээд цаг зарцуулах болдог. Ингэж сургалтын үйл ажиллагаа явуулах нь номын санчийн цагийг хороодог боловч баримт бичгийн номын сан, номын санчдын хувьд зайлшгүй хийх, ач холбогдолтой ажил юм. АНУ, Канадын баримт бичгийн номын санчдад зориулан гаргасан тоо томшгүй олон янзын сургалтын удирдамжуудыг Америкийн Номын Сангруудын Холбоо АНСХ/ALA, Засгийн Газрын Баримт Бичгийн Дугуй Ширээ ЗГББДШ/GODORT-ний Боловсролын Хорооноос хэрэгжүүлж байгаа Тараах материалын солилцоо төслийн хүрээнд нэгтгэж бэлэн болгоод байна. Эдгээр нь

баримт бичгийн лавлагааны ажлын өвөрмөц бүрэлдэхүүн хэсгүүд юмуу тусгай эх сурвалжуудын талаар сурч, судалж эхлэхэд тохиromжтой эх сурвалж юм.

ҮНЭЛГЭЭ

Засгийн газрын баримт бичиг тухайн сэдвийн үнэн зөв мэдээллийн цорын ганц эх сурвалж байж болох юм. Тийм учраас түүний үнэ цэнэ, үнэн зөв байдлыг харьцуулах өөр эх сурвалж олоход бэрхшээлтэй байж болно. 10 жил тутам хийгдэг Хүн ам, орон сууцны тооллогын 2000 оны 22 дахь удаагийн тооллого үүний нэг жишиг болно. Үүнээс өргөн хүрээнд хийсэн АНУ-ын хүн амын тооллого, статистикийн судалгаа байхгүй. Холбооны засгийн газар дэлхий дээр хамгийн том статистикийн мэдээ цуглуулагч тул олон тооны арилжааны хэвлэлийнхэн засгийн газрын эх үүсвэрээс мэдээлэл аваад, дахин эмхлэх, мэдээллийг электрон орчинд оруулах, хэлхээс нэмэх, мэдээллийг цэгцлэх, холих зэргээр баяжуулдаг. Иймээс засгийн газрын лавлагааны хэрэгслүүдийг үнэлэх эсвэл засгийн газрын мэдээлэл ашиглах нь мэдээллийн шинж чанар, формат, хэлхээсжүүлэлт, хэрэглэхэд хялбар дөхөм байдал, үнэ, түүнчлэн эх сурвалжуудад бүрэн дүүрэн, үнэн зөв ишлэл татсан эсэхийг харьцуулах зэргээс хамаарна.

Засгийн газраас санхүүжүүлсэн судалгаа, түүний тайлан, засгийн газрын агентлагуудын удирдлагын тайлан зэрэг нь өвөрмөц, эх мэдээллийг бүрдүүлдэг. Тухайлбал, АНУГС/USGS буюу АНУ-ын Геологийн Судалгаанд ажилладаг геологичид Америкийн геологийн ихэнх эх судалгааг хийдэг учир АНУГС-ны баримт бичиг нь геологичдын хувьд стандарт геологийн эрдэм шинжилгээний сэтгүүлтэй ижил хэмжээний чухал ач холбогдолтой зүйл юм¹¹. Эдгээрийг харгалзан үзэж үнэлэлт дүгнэлт хийх шаардлагатай.

Түүнчлэн, материалын төсөв, зорилгоор хэвлэгдсэн лавлагааны эх сурвалжууд үндэслэл бүхий байх, нэмэлт, баримтат мэдээлэл олгох, улс төр, нийгэм, эдийн засгийн асуудлууд, төрийн албан хаагчдын талаар анализ хийхийг уриалахын зэрэгцээ засгийн газраас гаргасан мэдээллийн хэрэгслүүдэд нэмэлт болдог. Тухайлбал: *Конгрессийн албан ёсны лавлах болон улсаас баримталж байгаа бодлого, чухал ач холбогдолтой хууль тогтоомжууд, Конгрессийн үйл ажиллагаа зэргийг судлах, зарим тусгай мэдээлэл, тухайлбал хуулийн төсөл, олон нийтийн хуулиудын тоо, саналын хуудсын тоо зэргийг авах зэрэгт найдвартай эх үүсвэр болдог Конгрессийн улирлын долоо хоногийн тайлан зэрэгт агуулагддаг конгрессийн тойргуудын тухай мэдээлэл Америкийн Конгрессийн Улирлын Улс төр-д илцүү дэлгэрэнгүй нийтлэгддэг*. Зарим тохиолдолд уншигч конгрессийн янз бүрийн хэвлэлүүдэд бүрэн эхээр хэвлэгддэг хуулийн текстийг бүхэлд нь унших юмуу хуулийн төслийг гүнзгий нарийвчлан үзэх бус тэдгээрийн ерөнхий агуулгыг мэдэхийг хүсдэг. Баримт бичгийн номын санч хүн бусад лавлагааны эх сурвалжуудтай хэрхэн ажилладаг тэр журмаараа номын сангийн уншигчийн засгийн газрын баримт бичиг, түүнтэй холбоотой баримт бичгийг сонгох үеийн хэрэгцээг анхаарч үзэх хэрэгтэй.

Засгийн газрын мэдээлэл зөвхөн микрофиш юмуу цахим хэлбэрээр гарсан тохиолдолд түүнд үнэлэлт дүгнэлт өгөх асуудал маргаантай болдог. Тухайлбал, Хорт бодисыг зайлцуулах жагсаалт-ын СД дахь мэдээлэл цаасан дээр бас хэвлэгдэн гарсан байсан ч уншигчид зөвхөн хорт бодисын ялгаралтын талаар мэдээлэл хэрэгтэй болбол дискэн дахь жагсаалт түүнд хэрэгтэй цорын ганц эх

сурвалж болно.¹² Статистикийн мэдээллийн хувьд түүний формат маш чухал байдаг. Үншигчдын хувьд статистикийн мэдээлэл хайх, түүнд дүн шинжилгээ хийхэд мэдээлэл уян хатан, бүрэн гүйцэд байх шаардлагатай байдаг бөгөөд энэ тохиолдолд электрон форматтай байвал илүү тохиромжтой байдаг. Тухайлбал, номын сангийн үншигчид бэлэн байгаа лавлагааны мэдээлэл хүссэн тохиолдолд номын санч түүнд АНУ-ын Хүн ам, орон сууцны тооллого-ын цаасан дээр хэвлэгдсэн хувилбарыг зөвлөх ба харин үншигчид илүү гүнзгий судалгаа хийх гэж байгаа бол цахим хувилбар, магадгүй худалдааны зорилгоор хэвлэгчдийн дахин эмхэлсэн хувилбарыг сонгох нь илүү тохиромжтой юм. Мэдээллийн санг уялдуулах ажлын чанар, ач холбогдол болон тохирох баримт бичгүүд байгаа эсэх нь форматыг сонгоход нөлөө үзүүлдэг.

Засгийн газрын эх сурвалжууд хэд хэдэн формат дээр бэлэн байдаг. Үүний нэг жишээ нь конгрессийн хуулийн төслүүд юм. Хэлэлцэгдэж байгаа хуулийн төслүүдийг микрофиш форматаар /зарим нь цаасан факстай байдаг/, төслийн дугаарыг хэвлэн хавсаргасан байдлаар фондод хадгалдаг. Гэхдээ сэдэв, конгрессийн гишүүн гэх мэтээр хийгдсэн хэлхээс гэж байдагтүй. Гэвч ЗГХГ-ын Access дахь конгрессийн хуулийн төслийн мэдээллийн сан нь хэлэлцэгдэж байгаа хуулиудын төслийг хайхад илүү уян хатан байдаг, харин хувийн компанийн хэвлэн гаргадаг Конгрессийн ертөнц нь янз бүрийн үзүүлэлтүүдийн дагуу мэдээлэл хайхад ач холбогдолтой байдаг. Хэвлэл, форматыг эцсийн байдлаар сонгох сонголт нь маш олон дотоод хүчин зүйлээс хамаарах бөгөөд тэдгээрээс хамгийн чухал нь үншигчдын хэрэгцээ шаардлага юм. Мэдээллийн хэрэгслийг анхаарч үзэх нь улам бүр чухал болж байгаа бөгөөд ялангуяа тэдгээр цаасан дээрх хувилбар болон интернэт хувилбарыг харьцуулан үзэх нь чухал болоод байна.

СОНГОЛТ

Засгийн газрын хэвлэлүүд маш олон янз байдаг учир номын санчид хэрэглэгчдийнхээ хэрэгцээг хангах зорилгоор баримт бичиг хайх, сонгохдоо хэд хэдэн төрлийн арга хэрэглэвэл зохино. Үүнтэй нэгэн адил, засгийн газрын баримт бичгийг сонгосны дараа ч гэсэн түүнийг олж авах хэд хэдэн аргууд байна. Энэ бүлэгт номын санчид засгийн газрын хэвлэлүүдийг олох зорилгоор сонгох, авах ямар үйлдлүүд хийдэг болохыг тайлбарлана.

Холбооны 1400 орчим фондын номын сангуудад фондоос материал авч үнших явдал өдөр тутам тохиолддог. Холбооны фондын системийн дагуу ЗГХГ хэдэн мянган холбооны хэвлэлүүдийг номын сангуудад үнэ төлбөргүйгээр тараахад зориулан үйлдвэрлэдэг. Конгрессийн тойрог бүрт хамгийн цөөндөө 2 депозитари номын сан байдаг. Тэдгээр нь улсын, их сургуулийн, коллежийн юмуу тусгай номын сангууд байдаг. Нийтдээ 50 гаруй байдаг бүс нутгийн депозитари номын сангууд, нөөцөнд зориулан хэвлэсэн бүх материалыг хүлээн авч /өөрөөр хэлбэл, ЗГХГ-ын бүх хэвлэлийг хүлээн авч цаашид номын сангууд, олон нийтэд түгээх/, өөрийн газарзүйн бүс дэх бусад фондын болон ойролцоо орших фондын бус номын сангуудын эх сурвалж болгодог. Үлдэх хэсэг нь сонголт хийдэг депозитари номын сангууд буюу зарим тодорхой категорийн ном хэвлэлийг хүлээн авдаг / тухайлбал, нэг категорид зөвхөн нэг сэдэв, хэсэг бүлэг сэдэв эсвэл засгийн газрын аль нэг тодорхой албаны бүх хэвлэлүүд багтаж болно/ номын сангууд багтдаг. Тийм категориудыг *Нөөц номын сангуудад* сонголт хийхэд зориулагдсан АНУ-ын *Засгийн газрын хэвлэлүүдийн ангиллын жагсаалт-д* бичсэн байх ба номын санч юмуу номын сангийн ажилтнууд тус жагсаалтаас, харин үншигчид зүйлийн сонголт-ын тусламжтайгаар хэрэгтэй зүйлээ сонгоно. Хэдийгээр бүх сонгон шалгаруулсан депозитари номын сангууд засгийн газрын зарим үндсэн баримт

бичгүүдийг хуваарилдаг боловч тэд өөрсдөө фонд, цуглуулгадаа үлдээх ном хэвлэлээ сонгож, уншигчид, олон нийтдээ үйлчилдэг. Бүх баримт бичиг нь албан ёсоор Засгийн газрын өмч байdag ба номын сан иргэдийг тэдгээр баримт бичгийн цуглуулгатай танилцуулах үүрэгтэй.¹³ Номын сангийн урьдчилан сонгосон категорийн дагуу тогтмол хуваариар шинэ баримт бичгүүдийг хуваарилдаг.

Депозитари номын санд баримт бичгийг олж авах өөр арга замууд нь олон хувиар захиалах, орлуулах хэвлэлүүд захиалах, сонгоогүй сэдвүүдээр гарсан хэвлэлүүдийг захиалах, мөн фондонд зориулаагүй хэвлэлүүд захиалах боломжийг бодолцож үзэх явдал юм /депозитари номын сангүүдад тараахад зориулагдаагүй тийм хэвлэлүүд/. Ийм тохиолдолд холбооны депозитари номын сангүүд фондын бус номын сангүүдын материал олж авахдаа мөрддөг журмыг мөрдөх шаардлагатай болдог. Энэ нь ихэнхдээ тухайн материалыг ЗГХГ-аас худалдан авна гэсэн үг юм.

Хайж байгаа материалыа таньж олохын тулд номын санч стандарт цуглуулга хийдэг хэрэгслүүдийг хэрэглэнэ. *Засгийн газрын мэдээллийн сэтгүүл*,¹⁴ *Засгийн газрын улирлын мэдээлэл*, *Номын сангийн сэтгүүл*¹⁵ зэрэг нь тус бүрдээ шинэ гарсан баримт бичгүүдийг тоймлон гаргадаг. *Франк Хоффман, Ричард Видес нарын АНУ-ын Засгийн газрын түгээмэл хэвлэлүүдийн лавлах*, Гейле Харди, Жудит Шиек Робинсон нарын АНУ-ын Засгийн газрын лавлагааны эх сурвалжуудын сэдвэчилсэн лавлах зэрэг нь лавлагааны хэвлэлийн талаарх гарсан алдартай тайлбар лавлахууд юм. Түүнчлэн ЗГХГ-аас гаргадаг засгийн газрын баримт бичгүүдийг ямар нэг шүүмж тоймгүйгээр дан ганц сэдвийнх нь дагуу жагсаасан ном зүйг хэд хэдээр нь ашиглаж болно. Тийм ном зүйд Борлуулах бүтээгдэхүүний каталог /хуучин нэрээр PRF буюу ЗГХГ-ын Борлуулах хэвлэлцүйн лавлагаа файл/, Сэдвэчилсэн номзүй-н цувралууд болон янз бүрийн агентлагуудаас гаргасан сонин, шинэ номын жагсаалт /ж. Конгрессийн мэдээллийн бюллетенийн номын сан,¹⁶ Тооллого ба Та/¹⁷ зэрэг орно. Лавлагааны номын санч хүн ЗГХГ-ын Холбооны нөөц номын сангүүдын гарын авлага-д бичсэн зөвлөмжүүдийн дагуу цуглуулга бий болгож болно.

Албан ёсны бус утгаараа шинэ баримт бичиг сонгоход хамгийн шилдэг, магадгүй цорын ганц арга зам нь номын сангийн уншигчдын хэрэгцээ, сонирхолд нийцэх болж буй үйл явдлуудыг мэддэг байх явдал юм. Номын санч хүн өдөр тутмын сонинуудыг анхааралтай уншиж, мэдээллийн хэрэгслээр "өчигдөр гаргасан засгийн газрын судалгаагаар" гэсэн өгүүлбэр сонсвول цааш нь хичээнгүйлэн сонсох замаар шинэ эх сурвалжийн талаар мэдэж авч, уншигчид ямар мэдээлэл хүсэж байгаа талаар ойлголт авч болно. Уншигчид онцлог баримтуудын тухай эсвэл шууд бус лавлагаа агуулсан материалыг бүрэн эхээр нь үзэхийг хүсч болно. Зохих агентлаг руу нь захияа бичих юмуу утсаар ярих замаар хэрэгтэй мэдээлэл, сүүлийн үед гарсан судалгааны хувийг олж авч болно. Засгийн газрын мэдээллийн үндсэн эх сурвалжийг амархан тодруулж болдог, энэ тухай энэ бүлгийн төгсгөлд үзэх боловч номын сангийн уншигчид ерөнхий эх сурвалжууд хэрэглэхээ болж байгаа эсэхийг номын санч тэдний хэрэгцээг сорогоор мэдэрч тодорхойлно.¹⁸

Холбооны засгийн газрын баримт бичгүүд худалдаалагдаж буй эсэх, тэдгээрийн үнийг тодорхойлохын тулд *Борлуулах бүтээгдэхүүний каталог* үз. ЗГХГ-аас борлуулсан бүх зүйлийг үнэ, захиалгын мэдээллийн хамт энэ номноос авч болно. Засгийн газрын лавлагааны ихэнх эх сурвалжуудыг ЗГХГ-аар дамжуулан авах боломжтой боловч эрэлт багатай сэдвээр цөөн хувиар хэвлэгддэг хэвлэлүүд болон онцгой лавлагааны нөхцөлд хэрэглэгддэг тусгай зориулалтын хэвлэлүүдийг хэвлэсэн газраас нь үнэ төлбөргүй авах боломжтой юм. Утсаар ярих, и-мэйл явуулах, зохих байдлаар хүсэлтээ явуулах зэргээр хүссэн хэвлэлээ авч болох юм.

Засгийн газрын хэвлэлүүдийг тодорхойлоход ашиглаж болох эх сурвалжуудын талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийг энэ бүлгийн "Каталог ба номзүй" хэсэгт оруулав.

ЧУХАЛ ЕРӨНХИЙ ЭХ СУРВАЛЖУУД

Засгийн газраас гаргасан лавлагааны эх сурвалжууд олон категориод хуваагддаг. Лавлах буюу засгийн газрын мэдээллийн тайлбар судалгаанууд, тэдгээрийг хэрэглэх хэрэглээ нь засгийн газрын мэдээллээр ажилладаг номын санчдад тасралтгүй боловсрол олгох үндсэн хэрэгсэл болдог. Каталог, хэлхээс, ном зүй, лавлахуудаар засгийн газрын мэдээллийг тал бүрээс нь тодорхойлж байдаг. Зөвхөн засгийн мэдээллийн хүрээнд ашиглагддаг онцлог хэрэгслүүд байдагт засгийн газрын хууль тогтоох, зохицуулах үйл ажиллагааны талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгдөг хэвлэлүүд багтана. Статистикийн лавлагааны хэрэгслүүдийн талаар энэ бүлэгт авч үзэх учир нь АНУ-ын Засгийн газрын агентлагууд бусад орны засгийн газруудын нэгэн адил тоон мэдээллийн чухал эх сурвалжуудыг нэгтгэж, хэвлэн гаргадагт оршино.

Лавлах

Засгийн газрын мэдээллийн лавлах нь засгийн газрын мэдээллийг эхлэн ашиглаж байгаа хүмүүс болон номын санч тодорхой эх сурвалжийг хэзээ, хэрхэн ашиглах талаар мэдэхэд хэрэгтэй байдаг. Тухайлбал, номын сангийн уншигч 18-р зууны үеийн тайлан, 100 дахь Конгрессийн хууль тогтоомжийн баримт бичгүүд юмуу дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 30 жилийн үзүүлэлтийг дэлгэрэнгүй мэдэхийг хүсч, номын санч эдгээр асуултын хариуг ямар эх сурвалжаас хайхаа мэдэхгүй байгаа тохиолдолд эхлээд баримт бичгийн лавлахад хандана. Энэ нь *Лавлагааны номны лавлах*¹⁹-ыг үзэж, түүнийг тайлбарыг уншиж, тавигдаж буй асуултанд хариулахуйц мэдээллийг агуулсан эх сурвалжийг сонгохтой нэгэн адил юм. Лавлахууд нь засгийн газрын тухай ерөнхий мэдээлэл, засгийн газрын агентлагуудын хэвлэлүүд, чухал эх сурвалжуудыг хамарсан байж болно. Засгийн газрын баримт бичигтэй удаан ажилласан ахмад номын санчид хүртэл ийм номын сан, мэдээллийн шинжлэх ухааны сурах бичиг шиг лавлахыг нэг юмуу хэд хэдээр нь ашиглаж болно.

Засгийн газрын мэдээллийн талаар Жудит Шиек Робинсоны бичсэн *Засгийн газрын дарсыг шахаж гаргах нь: АНУ-ын Засгийн газрын мэдээллийн хэрэглэгчид ээлтэй лавлах* нь 3 дахь удаагаа хэвлэгдээд байгаа, мэдээллийг наргиантайгаар танилцуулсан танилцуулга, лавлах юм. Лавлахын дэд гарчигт бичсэнчлэн заавал унших нь зүйтэй энэ ном засгийн газрын мэдээллийн талбарт шинээр орж ирж буй хүмүүст зориулсан маш сайн гарын авлага юм. Сайтар дэглэж форматласан, тодорхойлолтууд нь ойлгомжтой, хошин өнгө аясаар бичсэн зэрэг нь уг номыг туршлагатай уншигчдад хүртэл таашаагдахуйц болгожээ. Холбооны засгийн газрын агентлагуудын тухай үндсэн мэдээлэл, үүнд тэдгээрийн үйл ажиллагаа, хэвлэлүүдийн тухай бичсэнээрээ баримт бичгийн номын сан, баримт бичгийн хэрэглээний тухай танилцуулсан чухал хэрэгтэй ном болсон юм. Баримт бичгийн лавлагааны материалуудыг хамарсан нэгдүгээр зэрэглэлийн, сонгодог ном зүйг хавсаргажээ. Зураг, бүдүүвч, жишээ оруулж засгийн газрын мэдээлэлд хэрхэн хүрэх, хэрхэн түгээх талаар сурч мэдэхэд тус болохуйц ном болгожээ.

Жоэ Морехеадийн *АНУ-ын Засгийн газрын мэдээллийн эх сурвалжийн танилцуулга ном* нь 6 дахь удаагаа хэвлэгдээд байгаа нийтийн талархлыг хүлээсэн, олон талын мэдээлэл агуулсан ном юм. 6 дахь хэвлэлт нь засгийн газрын мэдээлэл цахим хэлбэрт шилжих болсон тухай асуудлуудыг авч хэлэлцэж байгаагаар эхэлдэг. Түүний дараагаар холбооны засгийн газрын хэвлэлийн

номзүйн бүтцийг тайлбарлаад, өнөөгийн ба түүхийн лавлагааны эх сурвалжуудыг танилцуулсан. ЗГХГ, Холбооны нөөц номын сангудын хөтөлбөрийн тухай, баримт бичгийн эх сурвалж, тэдгээрийг хэрхэн олж авч, зохион байгуулдаг тухай ойлголтын үндэс суурь болох энэ номонд тэдгээрийг тусгай бүлгүүдэд авч узсэн байдаг. Дараагийн бүлгүүдэд "Статистикийн эх сурвалжууд", "Хууль зүйн салбар мэдээллийн эх сурвалж" гэх мэт түгээмэл сэдвүүдийн зэрэгцээ "Оюуны өмч" болон "Газар зүйн мэдээллийн эх сурвалж" гэх мэт засгийн газрын мэдээллийн илүү төрөлжсөн, хэцүү талуудыг ч хамруулсан байна. Техникийн тайлан, тогтмол хэвлэлүүд, эдгээрийг тодорхойлоход хамгийн чухал хэрэгтэй лавлагааны хэрэгслүүдийг хэрхэн ашиглах гэх мэт асуудлаар үнэтэй ярилцлага оруулсан байгаа.

Засгийн газрын мэдээллийн тухай ба нэг тэмдэглэвэл зохих ном бол Эдуард Херманы бичсэн АНУ-ын *Засгийн газрын мэдээллийг хайж олох нь: Эх сурвалжийн лавлах ном* юм. Танилцуулах болон дэлгэрэнгүй байх хоёр талыг агуулсан энэ номны хоёр дахь хэвлэлт нь тусдаа, шинэчлэгдсэн интернэт нэмэгдэл-тэй, түүгээр гол ботийг засгийн газрын интернэт нөөц болохынх нь хувьд тогтмол шинэчилж байдаг. Эдгээр текстийг ашиглан номын санч засгийн газрын мэдээлэл хүссэн асуултуудад хариулж чадах ба "Би төлөөлөгч Лойс Каппсийн гарын үсгийг хаанаас олох вэ?" гэх мэт бэлэн лавлагааны асуултуудаас "Би Ерөнхийлөгчийн номын сангийн Act, P.L. 99-323-ын хууль тогтоомжийн түүхийг түүвэрлэх гэсэн юм. Юунаас эхлэх вэ?" гэх мэт гүнзгий судлах гэсэн хэрэгцээг хүртэл гүйцэлдүүлнэ.

Жеан Л. Сеарс, Мэрилин К. Мүүди нарын Засгийн газрын мэдээллийн эх сурвалжуудыг ашиглах нь номонд /3 дахь хэвлэлт/ засгийн газраас гаргасан мэдээллийг тавь гаруй категориор хайж олоход хэрэглэгдэх бодит аргуудыг тайлбарласан байдаг. Өргөн асуултуудын талаар тодорхой бичсэнээрээ өвөрмөц гэж тооцогддог энэ цогц номыг мэдэгдэж буй өх сурвалжуудыг олох, засгийн газрын агентлагуудын тухай мэдээлэл хайх, статистикийн тоо баримт юмуу уг гарал судлал, мэдээллийн эх сурвалж гэх мэт тодорхой сэдвүүдээр гарсан бүтээлүүдийн нэрс гэх мэтийг хайж олох газрын зураг болгон хэрэглэгдэж болно. Бүлэг бүрд нэг сэдвийн талаар үзэх ба тухайн сэдвийн тухай үндсэн эх сурвалжуудыг дэлгэрэнгүй тодорхойлон бичсэн. Үндсэн электрон эх сурвалжууд болон сайтуудыг багтаахын зэрэгцээ бүтээлийг нэр, агуулгаар нь хэлхээсжүүлсэн. Энэ бүтээлийн формат, хамрах хүрээ нь түүнийг баримт бичгийн ба лавлаганы номын санчдын хувьд цаашид ч үнэ цэнэтэй хөвөэр байх хэмжээнд хүргэжээ.

Энэ бүлгийн ихэнх хэсэгт олон нийтийн хэрэгцээнд зориулан гаргасан, олж авахад хялбар байдаг засгийн газрын мэдээллийн талаар үзнэ. Засгийн газар өөрийн зарим мэдээллийг нууцын чанартай гэж үздэг. Гэвч *Мэдээллийн эрх чөлөөний хууль/тогтоол /Freedom of Information Act/-ийн тусламжтайгаар тэдгээрийн ихэнхийг олж авч болдог*. Энэ тохиолдолд ашиглаж болох хэд хэдэн эх сурвалж байдгийн жишээ нь: АНУ-ын Конгрессийн Холбооны протоколд таны эдлэх эрх: *Мэдээллийн эрх чөлөөний акт, Хувийн нууцын актын талаарх асуулт, хариултууд болон Засгийн газрын протоколуудыг хүсэхдээ 1974 оны Мэдээллийн эрх чөлөөний акт, Хувийн нууцын актыг хэрэглэх талаар иргэдэд өгөх удирдамж болон Холбооны мөрдөн байцаах газрын Мэдээллийн эрх чөлөөний актын электрон уншилагын танхимын вэб сайт зэрэг байж болно. Хувь хүмүүс холбооны протокол болон агентлагуудын өөрсдийн тухай бичсэн файлуудыг олоходоо эдгээр эх сурвалжуудын алыг нь ч ашиглаж болно.*

Бусад орнуудын засгийн газруудын хэвлэлүүдийг Америкийн номын сангудын Холбооны Засгийн газрын баримт бичгийн дугуй ширээний /ALA/GODORT/ олон улсын баримт бичгийн TASK FORCE-ээс эмхлэн гаргадаг Гадаад орнуудын албаны хэвлэлүүдийн лавлахад багтсан байдаг.²⁰ Нэгдсэн үндэстний

байгууллага, Европын холбоо, бусад олон улсын байгууллагуудын мэдээллийн өөр нэг сайн гарын авлага бол Петер И. Хажналын найруулсан *Олон улсын мэдээлэл: Олон улсын засгийн газрын байгууллагуудын баримт бичиг, хэвлэл ба электрон мэдээлэл ном юм.*

Худалдааны зорилгоор хэвлэгдсэн өөр нэг хэрэгсэлд Линн Хеллебустын найруулсан *Төрийн лавлагааны хэвлэлүүцд: Төрийн хөх ном, Хууль тогтоолын гарын авлага, бусад ерөнхий лавлагааны эх сурвалжуудыг хайж олох номзүйн лавлах ном тавин муж улс тус бүрийн мэдээллийн эх сурвалжийг олоход маш хэрэгтэй ном болжээ. Муж улс, лавлагааны эх сурвалжийн төрлөөр нь эмхтгэсэн.*

Засгийн газрын мэдээлэлд интернэтээр дамжин хүрч болох нилээд хэдэн тооны лавлахыг танилцуулсан. Тэдгээрийн дундаас хамгийн шилдэг нь Брюс Максвеллийн бүтээл, дөрөв дэх удаагаа хэвлэгдсэн *Интернеэтээр Холбооны засгийн газарт яаж хүрэх вэ?* ном бөгөөд гол гол бүх сайтуудын тухай бичжээ. Засаж хэвлэх замаар шинэчлэгдсээр байгаа уг номонд зүйлийг агуулгаар нь эмхэлсэн байdag тул номын санчид, мэргэжлийн бус хүмүүст чухал хэрэгтэй юм. Жеймс Евансийн *Сүлжээн дэх засгийн газар номонд холбооны засгийн газрын үндсэн эх сурвалжууд, тэдгээртэй холбоотой сайтууд тухайлбал улс төр, муж улсын бодлогуудын тухай сайтууд гэх мэтийг бүгдийг хамруулсан байдгаараа онцлог юм.* Мөн улс, олон улс, гадаад орнуудын засгийн газруудын дэлгэрэнгүй жагсаалт орсон байdag.

Засгийн газрын мэдээллийн лавлах болдог олон шилдэг сайтуудын аль нэгэнд орж үзэх нь дээрхийн нэгэн адил чухал бөгөөд ихэнх тийм сайтуудыг баримт бичгийн номын санчид мэдэж байdag. Тэдгээрээс хамгийн шилдэг нь Грейс Йоркийн *Мичиганы их сургуулийн баримт бичгийн төө* юм. Энд интернэтэд байdag засгийн газар, түүнтэй холбогдох мэдээллийн дэлгэрэнгүй, тайлбартай лавлах байdag юм. Үүнд холбооны, муж улсын, олон улсын болон гадаад сурвалжуудыг багтаахын зэрэгцээ статистик, улс төрийн шинжлэх ухаан гэх мэтийг чухал сэдвүүдээр гарсан тусгай лавлахуудын нэрийг өгсөн байdag.

Засгийн газрын мэдээлэлд хүрэх сургалтын лавлах гэж байдаггүй боловч засгийн газрын мэдээллийн вэб хаалганы тухай ярьж байгаа тохиолдолд хоёр сайтыг заавал дурьдах хэрэгтэй. Тэдгээр нь: *АНУ-ын засгийн газрын мэдээлэлд хүрэхтэй холбоотой тогтмол хэрэглэгддэг сайтууд* буюу гол гол сайтуудыг сэдвээр нь эмхтгэсэн ЗГББДШ-ний Холбооны баримт бичгийн *TASK FORCE*-ийн төсөл болон ЗГББДШ-ний *Засгийн газрын мэдээллийн технологийн хорооны Засгийн газрын мэдээллийн вэб хуудасны төсөл* болно. Сүүлийн хуудас нь төдийлэн дэлгэрэнгүй биш боловч засгийн газрын мэдээллийн хамгийн гол сайтуудыг тодорхойлсон байdag. Эцэст нь хэлэхэд, холбооны депозитари номын сангруудад засгийн газрын мэдээлэлд хүрэх лавлах болж чадахаар, өөрсдийн нийгмийн онцлог хэрэгцээнд тохируулан эмхтгэсэн олон вэб хуудсуудтай байdag.²¹

Каталог ба номзүй

Засгийн газрын мэдээллийн лавлагааны үйлчилгээнд каталог, номзүй дараах үүрэгтэй: /1/ засгийн газрын агентлаг, департамент ямар хэвлэл гаргадаг, /2/ тодорхой сэдвээр засгийн газар ямар зүйл хэвлэн гаргасан, /3/ тэдгээрийн форматыг тодорхойлох. Зарим каталог, ном зүйд вэб хаяг, Судокийн дугаарыг бичсэн байdag. Тодорхой нэр юмуу цувралын фондын дугаарыг бичсэн байdag учир тухайн зүйлийг фондын цуглувулгаас хайхад хэрэг болдог тус дөхөмтэй болгодог. Сонгон шалгаруулсан фондод Нөөц номын сангруудад сонголт хийхэд зориулагдсан, *АНУ-ын засгийн газрын хэвлэлүүцдийг ангилсан*

жагсаалт-аас материал, сери, нэрээр нь сонголт хийдэг. Түүнчлэн ангиллын жагсаалт-ын хагас жил бүр Захиргааны тайлбарын техникийн нэмэлт²²-д хэвлэн тараадаг. Энэ ангиллын жагсаалт каталог, ном зүйн талаар биш ч гэсэн маш олон лавлагааны нөхцөлд үнэлж баршгүй хэрэгсэл болно. Формат, давтамж, материалын ангийн дугаар, фондын статус зэргийг эх сурвалжийг шалгах замаар баталж болно. Хэвлэлийн ангиллын нэрийг Судок дугаараар эмхэлдэг ба фондын сонголтын дугаарыг өгсөн байдаг. Засгийн газрын мэдээллийн зохиогчдын нэрс, зогсоосон болон шинэчлэсэн ангиллуудын жагсаалтыг бас хавсаргадаг. Номын санггууд фондын биш хэвлэлүүдийг ч гэсэн авч болдог. Хэрэв ямар нэг зүйл орон нутгийн фондын цуглувулгад байхгүй байвал засгийн газрын баримт бичгийн арай арвин цуглувулгатай газраас олох юмуу гаргасан агентлагаас илүү хувийг авч болдог. Засгийн газрын хэвлэлийн каталог, номзүй ийм сонголт хийхэд хэрэглэгдэхийн зэрэгцээ лавлагааны эсвэл төрөлжсөн цуглувулга бий болгоход хэрэглэгддэг. Номын санчид энэ төрлийн хэрэгслүүдийг шинэ нэр, шинэчлэсэн хэвлэлт зэргийг хайх, номзүй, URL/ хаяг, захиалгын холбогдолтой мэдээлэл олж авахдаа хэрэглэж болно.

Холбооны баримт бичигт хүрэх үндсэн ном зүйн хэрэгсэл нь АНУ-ын засгийн газрын хэвлэлийн каталог /Дүрслэл 22.1/ юм. Хэдийгээр ангилагдсан, ангилагдаагүй бүх элементүүдийг агуулаагүй боловч тус Каталог-ийн номзүй хамгийн төгс хийгдсэн²³. ЗГХГ-ын Access-ийн "Тусламж хайх"-ийн нэг болох тус Каталог нь "хайх ба гаргаж ирэх үйлчилгээ" гэж бүтээгдсэн ба 1994 оны 1 дүгээр сараас хойш бүтээгдсэн бүх номзүйн бүртгэлийг агуулж байдаг. Үүнийг өдөр бүр шинэчлэж байдаг. Түлхүүр уг, нэр, Судок дугаараар хайхаас гадна фондын дугаар, ЗГХГ-ын дугаараар нь хайж болдог. Хайхдаа хэвлэсэн оноор нь хайж болно бас хэд хэдэн салбарын зүйлийг зэрэг хайж болно. Хайлтын үр дүнд товч юмуу бүрэн бүртгэл гарч ирэхийн зэрэгцээ тохирох бүх бүртгэлд түүний вэб хэлбэртэй шууд холбогдох холбоосуудыг бичсэн байдаг. "Номын санггуудыг олох" хувилбар ч бас багтсан байдаг. Тус Каталог-ийг хэвлэн гаргахдаа АНУ-ын Засгийн газрын хэвлэлийн сар тутмын каталог нэрээр хэвлэгддэгийг МОСАТ гэж нэрлэдэг. Үүний онцгой ач холбогдлыг үнэлж саяхан фондын нэрсэнд багтаасан ба өнгөрсөн жилүүдэд фондын бус хэвлэлүүдийг хамарч байсан. 1895 оноос хойш хэвлэгдсэн МОСАТ нь 1976 оны 7 дугаар сард, ЗГХГ-ын каталоггид Англи-Америкийн ном тодорхойлох дүрэм, бусад улсын стандартууд дээр үндэслэсэн, машинаар унших боломжтой каталогийн бүртгэл /MARC формат/ хийх үед форматын ихээхэн өөрчлөлтөнд орсон ба OCLC-ээр дамжуулан эдгээр бүртгэлүүдийг электрон байдлаар унших боломжтой болсон. 1976-1995 онуудад байгууллагуудыг Судок дугаараар нь байрлуулдаг байсан учир нэг агентлагийн гаргасан хэвлэлүүд нэг жагсаалтанд байдаг байсан. Зохиогч, нэр, түлхүүр уг, агуулга, сер/тайлангийн дугаар, гэрээний дугаар, худалдаалагдах дугаар зэргийн хэлхээс нь сар тутмын хэвлэл дээр гарч хагас жил, жил тутамд хуримтлагдаж байсан. Ангиллын дугаарын хэлхээсийг ч мөн адил багтаадаг байсан. 1996 онд ЗГХГ нь МОСАТ, ЗГХГ-ын Access-ийн СД хэлбэрийг анх танилцуулсан. Судок дугаараар эмхлэгдсэн хэвлээрээ байгаа цаасан дээр хэвлэгдсэн хэлбэр нь зөвхөн түлхүүр үгийн хэлхээстэй товчхон тайлбар үтгэй болсон.²⁴

Хайлтын янз бурийн үйлдлүүд болон хэлхээсийн хэлбэрүүд нь тусгай хэрэглээтэй байдаг. Түлхүүр үгийн утгаар нэвтрэх юмуу Конгрессийн сэдэвчилсэн хэлхээсийн номын сан-аас гаралтай, гарчигийг баримталдаг сэдвийн хэлхээс нь тухайлбал, хойд америкийн хүрэн баавгай, АНУ Кубын харилцаа зэрэг тодорхой сэдвээр ямар нэг хэвлэл нийтлэл гаргасан эсэхийг мэдэх гэсэн хумууст хэрэгтэй. Нэр, зохиогчийн нэрээр хайх хайлт, хэлхээс зэрэг нь номзүйн ишлэлийг батлах эсвэл холбогдох мэдээллийн зөвхөн нэг хэсэг нь мэдэгдэж байхад түүнийг бүхэлд нь олж тогтооход хэрэглэгдэнэ. Серийн тайлангийн дугаарын хэлхээс

нэг агентлагаас гаргасан ойролцоо сэдэвтэй тайлангуудыг олоход хэрэглэгддэг ба серийн тайлангийн дугаар, бусад тоон ялгууруудыг түлхүүр үг болгон хайлтанд ашиглаж болно.

Дурслэл 22.1

АНУ-ын Засгийн газрын хэвлэлүүдийн каталог-ийн бичиглэл

**Сүлжээгээр аялах нь : дижитал хуваагдлыг танъж ялгах нь [компьютерийн файл].: [3 дахь тайлан] [1999] АНУ.
С 60.2:N 38/3/999. [[0126-E-04 (онлайн)]]
<http://purl.access.gpogov/GPO/LPS3064>**

**Falling through the net : defining the digital divide.
[computer file] :: [3rd report] [1999] United States. C
60.2:N 38/3/999. [[0126-E-04
(online)]].**

<http://purl.access.gpo.gov/GPO/LPS3064>

```

<001> ocm41869935
<005> 19991018081320.0
<040a> CUS
<040c> CUS
<040d> GPO
<035a> (GPO) apn99-027126
<043a> n-us---
<074a> 0126-E-04 (online)
<086a> C 60.2:N 38/3/999
<099a> C 60.2:N 38/3/999
<049a> GPOO
<245a> Falling through the net
<245h> [computer file] :
<245b> defining the digital divide.
<246a> Defining the digital divide
<250a> [3rd report]
<256a> Computer data
<260a> Washington, D.C. :
<260b> U.S. Dept. of Commerce, National Telecommunications and
Information Administration,
<260c> [1999]
<538a> Mode of access: Internet via the NTIA web site. Address as
of 10-15-99:
http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/fttn99/contents.html ;
current access is available via PURL.
<500a> Title from title screen.
<590a> [cat:lww]
<650a> Telephone
<650z> United States.
<650a> Computer networks
<650z> United States.
<650a> Telecommunication policy
<650z> United States.
<650a> Online information services
<650z> United States.
<650a> Internet service providers
<650z> United States.
<710a> United States.
<710b> National Telecommunications and Information Administration.
<856u> http://purl.access.gpogov/GPO/LPS3064
<994a> 01
<994b> GPO
<990a> 00-00005

```

Сэтгүүлийн нийтлэл, монографд зөвхөн тайлангийн дугаар өгөгдсөн байх тохиолдолд энэ үзүүлэлт юмуу эдгэр хэлхээсийг ашиглан номзүйн дэлгэрэнгүй мэдээлэл авах, хэвлэлийн хувийг олоход хангалтгүй байж болох юм. Жил бүр гардаг Тогтмол хэвлэлүүдийн нэмэлт ба Серийн дугаарын каталог-д Ордон ба Сенатын хорооны тайлан, баримт бичгүүдийн жагсаалтыг хэвлэдэг. Уламжлал ёсоор бол Тогтмол хэвлэлийн нэмэлт-д нэг жилийн дотор гурваас дөрвөн удаа хэвлэгдсэн нэrsийг оруулдаг боловч 2001 оны байдлаар бүх цувралууд давтагдсан байдлаасаа үл хамааран бүгд багтсан байна. Ингэхээр тус каталог маань Цувралуудын нэмэлт гэдэг хуучин нэрэндээ орох болно.

Баримт бичгийг нийтлэг байдлаар каталогт оруулаагүй, эсвэл онлайн каталогт оруулсан номын санггуудад Каталог нь тухайн номын сангийн АНУ-ын баримт бичгийн цуглуулгад хүрэх анхан шатны хэрэгсэл болж болох юм. Олон зүйлийн талаар дэлгэрэнгүй хайлт хийх бололцоотой байдлаасаа болоод Каталогийн электрон хэлбэр болох ЗГХГ-ын СД буюу мэдээллийн борлуулагч нь баримт бичгийг онлайн каталогд оруулаагүй байгаа номын санггуудад илүү хэрэгцээтэй. Ном зүйн бүрэн мэдээлэл, Судок дугаар, бусад зүйлсийг мэдэхийг хүсвэл ЗГХГ-ын каталогжуулалтын бүртгэлийг OCLC-аар дамжуулан авч болно.

Сэдэвчилсэн номзүйн цуврал: нь нягтлан бодох бүртгэл, аудитээс эхлээд zip код хүртэл өргөн агуулгыг хамарсан, худалдаалагдах нийтлэлүүдийн нэrsийн 150 гаруй тогтмол бус жагсаалтаас бүрддэг. Тэдгээр жагсаалт нь янз бурийн форматаар бичигдсэн лавлагааны ном, нэг сэдэвт бүтээл, эвхмэл, тогтмол хэвлэлээс бүрддэг. Ном зүй бурийн тайлбар үг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар эмхлэгдсэн байх ба огноо, хуудасны тоо, Судок дугаар, захиалгын мэдээлэл, үнэ, зарим тохиолдолд тайлбар зэргийг багтаасан байdag. Лавлагааны хүрээнд ном зүй бүр орчин үеийн олон сэдэв, өнгөрсөн үеийн зарим сэvdүүдийн талаарх нийтлэлүүдийн нэrsийн товч жагсаалттай байdag. Нийгэм, шинжлэх ухаан, хууль зүйн чухал асуудлууд, түүхийн субъект, газар зүйн байрлалууд болон агентлагуудын хэвлэлүүдийн тухай мэдээллийг эдгэр цувралуудаас олж болно. Сүүлийн үед шинэчлэгдсэн ном зүйд ХАА, субъект ном зүй (SB)162; Номхон далайн хаяг, (SB) 318; Багшах (SB)137 гэх мэт орно. Бүрэн цувралыг ЗГХГ-ын Access-аар дамжуулан авч болно. Энэ сайтын "Сэдвийн номзүйн хэлхээсүүд" хэсэг нь байнга шинэчлэгдэн байж байdag (<http://bookstore.gpo.gov/sb/sale180.html>). Эдгээр номзүйн эх сурвалжийг цаасан дээр бас хэвлэдэг бөгөөд хамгийн сүүлд хэвлэгдсэн хэлхээс "АНУ-ын Засгийн газрын мэдээлэлд хүрэх лавлах: Субъект номзүйн хэлхээс" нэрэр хэвлэгдсэн. Нэг анхааруулах зүйл бол номзүйд зөвхөн цаасан дээр хэвлэгдсэн, худалдаалагдах хэвлэлүүдийн тухай мэдээлэл байdag тул нэмэлт нэrsийг хайх болбол Каталог гэх мэт бусад субъектэд чиглэсэн лавлах үзэх хэрэгтэй.

АНУ-ын Засгийн газрын онлайн номын дэлгүүр-т ЗГХГ-ийн Access-ээр дамжуулан хүрч болохын зэрэгцээ тэнд хэд хэдэн чухал эх сурвалжуутай холбогдох холбоосууд байрлуулсан байdag. Борлуулах бүтээгдэхүүний каталог (SPC) өдөр бүр шинэчлэгдэж байdag, засгийн газрын мэдээллийн бүтээгдэхүүний Баримт бичгийн суперинтендант бүтээгдэхүүний мэдээллийн сан юм. Энэ каталогд хэвлэлтээс гарах гэж байгаа, гарсан, солигдсон зүйлүүдийн нэrsийг жагсаадаг. Шинэ бүтээгдэхүүний зарлалыг бас энэ сайтад байрлуулсан байгаа (АНУ-ын Засгийн газрын шинэ бүтээгдэхүүн). Ийм худалдан авах каталогуудад захиалгын мэдээлэл, захиалгын хуудас хавсаргасан байdag ба болж буй үйл явдлуудын талаар мэдээлэх хэрэгсэл болдог. Вэб-д суурилсан АНУ-ын Засгийн газрын захиалгын каталог (АНУ-ын Засгийн газрын захиалга хэвлэгдсэн хувилбараар гэсэн утгаар) засгийн газрын тогтмол хэвлэлийн жагсаалт, ЗГХГ-ын Баримт бичгийн суперинтендант-аас борлуулах боломжтой хэвлэлийн захиалгын үйлчилгээ зэрэг мэдээлэл агуулна. Улирал бүр гардаг энэ хэвлэл

ишлэлүүд багтаасан, стандарт нэрсийн талаар цуврал мэдээлэл хүсэх найдвартай эх сурвалж болдог юм.

Олон байгууллага, товчоо, хороо, албадууд вэб сайтандаа урт богино, хураангуй дэлгэрэнгүй хэвлэлийн жагсаалтуудтай байдаг. Ихэнхдээ, нийтлэлийн бүрэн текстийг гаргаж авах боломжтой байдаг. Гурван жишээ дурдвал: /1/ Тахир дутуугийн үндэсний зөвлөлийн НСД-ийн мэдээллийн өрөө (<http://www.ncd.gov/newsroom/newsroom.html>)-д тус зөвлөлийн 1986 оноос хойши гол гол тайлангуудын хэвлэлийн жагсаалттай холбогдох холбоосууд болон тайлан бүрийн бүрэн тексттэй холбогдсон байдаг, /2/ Өвчинтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх төвийн Хэвлэл, программ хангамж, бусад бүтээгдэхүүн (<http://www.cdc.gov/publications.htm>)-д тус байгууллагын мэдээллийн эх үүсвэрийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэхийн хажуугаар хэвлэл, бичил мэдээллийн бүрэн тексттэй холбогдох холбоосуудтай, бичил мэдээлэлд хүрэх, хувиргалт хийх үнэгүй программ хангамжтай байдаг бол /3/ Холбооны мөрдөн байцаах албаны Чөлөөт мэдээллийн эрхийн Электрон ушилагын өрөө (<http://foia.fbi.gov/>)-д Бертолт Бренч, Жон Леннон, Тургүүд Маршал зэрэг алдартай хумүүсийн тухай, Хайландер фолк скүүл зэрэг хэрэг явдал, бүлэг, институтуудийн тухай ХМБА-ын файлуудыг үзэж болно. Мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийн дагуу гаргасан "тогтмол уншигддаг" баримт материалуудыг өдгөэр сайтад толилуулдаг. Засгийн газрын мэдээллийн вэб сайтуудад урьд нь зөвхөн Вашингтон дахь Үндэсний архив, протоколуудын удирдах газар болон бус нутгийн архивуудад хадгалагдаг байсан архивийн материалууд их хэмжээгээр агуулагдаж байдаг. Засгийн газраас хэвлүүлсэн баримт бичиг, мэдээлэл болон архивийн протоколуудын хоорондын ялгаа цаг хугацааны явцад үгүй болж мэднэ. Засгийн газрын мэдээлэл хүссэн хүсэлтэнд хариу өгөх ажил хийдэг хүн бүхэн засгийн газрын мэдээллийг хэвлэх, тараах цикл маш хурдан өөрчлөгдж байдгийг мэдэж байх ёстой бөгөөд тодорхой төрлийн мэдээлэл, бүртгэлийг вэб сайтаас олох боломжгүй байдаг гэсэн ойлголтой байж болохгүй. Хэрэв ямар нэг зүйлийг вэб-ээс олох боломжгүй бол түүний олон нийтэд зориулаагүй гэж үзэж болохгүй. ЗГХА-ны Жимиийн үйлчилгээ /Pathway Services/-ийн Холбооны агентлагуудын интернэтийн сайтууд-д холбооны агентлагуудын вэб сайтуудад шуурхай нэвтрэх боломжийг бүрдүүлэхийн зэрэгцээ тэдгээрийн ихэнхд нь ном зүй, каталог, хэвлэлийн жагсаалт зэргийг багтаасан байдаг. Эдийн засгийн үзүүлэлтүүдийн талаарх Конгрессийн протоколууд гэх мэт засгийн газрын гол цувралуудыг хайж байгаа эхлэгчид, хамгийн үнэн зөв субъектийн ном зүй хайж байгаа хүмүүс эрэл хайгуулаа ЗГХА, Конгрессийн номын сан /LC/-аас эхэлбэл зүйтэй. Ялангуяа ЗГХА-ны Нэвтрэх мэдээллийн сангийн жагсаалт http://www.access.gpo.gov/su_docs/db2.html/, Судалгааны лавлах, хайх тусламжууд <http://leweb.loc.gov/rr/bibguide.html/>, Конгрессийн номын сангийн ушилагын танхимууд дахь интернэт эх сурвалжийн хуудсууд <http://leweb.loc.gov/rr/eleclerr.html/> зэрэг нь маш найдвартай.

Засгийн газрын санхүүжилтээр хийгдсэн юмуу гэрээт судалгааны ажлын үр дүнд бичигдсэн шинжлэх ухаан, техникийн тайлан, илтгэлүүдэд нэвтрэх боломжийг бий болгох зорилгоор Холбооны засгийн газраас тусгай хэлхээс гаргадаг. Үндэсний техникийн мэдээллийн алба /NTIS/ YTMA-ны электрон каталог-доо 1990 оноос өнөөг хүртэл гаргасан тайлан, бүтээгдэхүүнүүдийнхээ ишлэлд үнэ төлбөргүй нэвтрэх боломж олгосон байдаг. Хайлт хийх нэр, сэдэв нь хязгаарлагдмал, ихэнх тайлангийн хураангуй байхгүй байдаг. YTMA-ны 1964 оноос одоог хүртэлх ном зүйн мэдээллийн санд онлайн нэвтрэх боломж түүний GOV.Research_Center-ээр дамжуулан, мөн бусад хэд хэдэн вендор, тухайлбал, Кембрижийн Шинжлэх Ухааны Хураангуй /Cambridge Scientific Abstracts/ зэргээс захиалж авах гэх мэтээр хэрэгжиж болно²⁵. YTMA-ны уламжлалт, хамгийн дэлгэрэнгүй эх сурвалж болох Засгийн газрын тайлангуудын мэдэгдэл

ба хэлхээс /GRAI/-ийг 1994 оноос хэвлэхээ болысон. Эдгээр эх сурвалж ишлэлийн үнэн зөвийг тогтоох, YTMA-ны зүйлийн болон тайлангийн дугаарыг олоход чухал ач холбогдолтой. Номын сангийн уншигч засгийн газрын аль нэг агентлагаас гаргасан судалгааны тайлангийн ишлэл гэх зүйлийг олж аваад, түүний хувийг яаж авах вэ гэсэн асуулт байнга үүсдэг. Хэрэв тухайн нэр/гарчиг ЗГХА-аас олдох боломжгүй юмуу АНУ-ын Засгийн газрын хэвлэлийн каталог-оос олдохгүй бол YTMA-ны электрон каталог юмуу түүний өмнөх хувилбар ЗГТМИ-ээс хайлт хийх хэрэгтэй болно. Түлхүүр үг, зохиогч, хамтран зохиогч, тайлан/зүйлийн дугаар зэргээр хайлт хийсний үр дунд ном зүйн бүрэн ишлэлийг холбогдох тайлангийн дугаар, нарийвчилсан хураангуй, сэдвийн тодорхойлолт, микрофиш, цаасан хувь юмуу вэб хувилбарын URL зэргийн үнийн мэдээллийн хамт иж бүрнээр нь олох боломжтой. Үнэ төлбөргүй YTMA-ны электрон каталог-д хураангийнууд байдаггүй боловч тэдгээрийг үнэ төлбөргүй захиалга хийх замаар юмуу ЗГМТИ-ээс авч болно. YTMA-аас тайлан худалдан авч болно. Хэвлэгдсэн оныг тодорхой мэдэхгүй байвал электрон үйлчилгээнүүдээс шуурхай мэдэж болно. YTMA-ны тодорхой тооны хэвлэлүүдийг фондын хөтөлбөрөөр дамжуулан тараадаг. 1997 оны 12 дугаар сард YTMA, ЗГХА хоёрын хооронд гэрээ байгуулж, шинэ "шинжлэх ухаан, техник, инженерчлэлийн мэдээллийн /STEI/ бүтээгдэхүүнүүд"-ийн бүтэн текстэнд онлайн нэвтрэх боломжийг бүрдүүлэх төсөл хэрэгжүүлсэн²⁶. Одоогийн байдлаар 22 номын сан энэ төсөлд оролцож сүүлийн үед гарсан тайлангуудын электрон хувилбарыг хийж байна. 1993 оны 8 дугаар сард Худалдааны нарийн бичгийн дарга/сайд Уиллиам М. Далей YMTC-ыг хаах тухай санал гаргаснаас хойш цаашид яах тухай, тус байгууллагыг хаах, үйл ажиллагааг нь өөр байгууллагад шилжүүлэх юмуу хувьчлах тухай асуудал яригдсаар байгаа²⁷.

Энэ мэт техникийн тайлан уншихыг хүссэн уншигчдад тусалж байхдаа тэдгээр нь электрон, цаасан, микрофиш ямар ч хэлбэрээр байсан, номын сангүүдад ихэнхдээ нэрээр нь каталогт оруулах бус харин YTMA-ны зүйлийн дугаараар нь байрлуулсан байdag гэдгийг санаж байх хэрэгтэй. Тодорхой нэрээр хайх гэвэл YTMA-ны электрон каталог, ЗГМТИ юмуу тэдгээртэй харьцуулах бусад эх сурвалжаас хайх хэрэгтэй. УАСА-ын Сансар огторгүйн мэдээлэл техникийн тайлангуудын сервер гэх мэт сэдэвчилсэн хэлхэсүүдийг агентлагууд болон худалдааны фирмүүд хэвлэн гаргадаг. Тэдгээрийн зохион байгуулалт, хэрэглээ нь YTMA-ны хэрэгслүүдтэй адил боловч сэдэв нь илүү нарийн, судлагаа, хөгжлийн тайлангуудад лавлагааны зэрэгцээ ишлэлүүдийг оруулсан байдаг.

Засгийн газрын мэдээллийг ангилаагүй тохиолдолд өөрийн өвөрмөц каталог, хандах хэрэгсэл бүхий бас нэг чухал бат бөх, каталогжуулаагүй уран зохиолын бүлэг гарч ирдэг. Mash олон ангилагдаагүй баримт бичгийг *Ангилагдаагүй баримт бичгийн лавлагааны систем*-ээс авч болох ба тэр нь уламжлалт засгийн газрын баримт бичгийн каталог, Каталог гэх мэт хэлхээс ашиглан тодруулах боломжгүй ангилагдаагүй баримт бичгийн бүрэн текстийн хувийн мэдээллийн сан юм. Үндэсний аюулгүй байдлын тоон архив нь үүнтэй төстэй бүтээгдэхүүн юм.

АНУ-ын засгийн газрын мэдээллийн чухал ном зүй, каталогуудыг гаргадаг хувийн хэвлэгчид байдаг. Франк В. Хоффман, Ричард Ж. Вүүд нарын эмхтгэн гаргадаг АНУ-ын Засгийн газрын нийтлэг хэвлэлүүдийн лавлах үүний нэг жишээ болно. 1998 онд тав дахь удаагаа хэвлэгдсэн энэ хэвлэлд сүүлийн үед гарсан чухал баримт бичгүүд, урд жилүүдийн "сонгодогууд", зарим тогтмол хэвлэлүүдийн тухай бичсэн. Энэхүү тайлбар бүхий жагсаалтанд оюутан, багш, олон нийтэд зориулсан өргөн хүрээний сэдвүүдийг хамруулсан. Ном, сэтгүүл, газрын зураг, зурагт хуудас, эвхмэл, мэдээллийн багцуудыг агуулгаар нь жагсаахын зэрэгцээ тайлбар үгүүд нь номзүйн мэдээлэл, ЗГХГ-ын зүйл, бараа илгээлтийн хуудас, Судок дугаар, ЗГХГ-ын захиалгын мэдээлэл зэргийг агуулсан. Агуулгаар нь

хуваасан жишээ гэвэл өндөр настай, ахмад иргэдийн асуудлууд, уран сайхан ба хүмүүнлэгийн ухаан, бизнес ба олон улсын худалдаа, хэрэглэгчдийн мэдээлэл ба хамгаалалт, газрын зураг ба атласууд, олон нийтийн барилга байгууламжууд, түүхэн үйл явдлууд ба түүхт газрууд, аялал жуулчлал гэх мэт. Сонгон авсан судлах зүйлийн хүрээнд илүү нарийвчлан тодорхойлсон категориуд гарч ирдэг. Тухайлбал, цэргийн хэргийг дотор нь ерөнхий, цэргийн түүх, Иргэний дайн, Булангийн дайн, Солонгос, Хувьстгалын төлөөх дайн гэх мэтээр нарийвчилж болно. Зохиогч/ нэр/ агуулга гэсэн хэлхээстэй байдаг. Энэ ганц номзүйн эх сурвалж бодит форматуудтай бөгөөд түүнийг номын санчид, уншигчид засгийн газрын мэдээллийг хайж олохдоо хэрэглэх, ялангуяа туршлагагүй хүмүүс, зарим тохиолдолд туршлагатай хүмүүс ч хэрэглэх боломжтой юм. Энд дурдвал зохих нэг бүтээл бол Жойсе А. МакКрау Pearson, Памела М. Тулл нарын бичсэн АНУ-ын Засгийн газрын эмхтгэл 1982-1995 ном юм. Энэ номыг агуулгаар нь дэглэсэн/эмхтгэсэн ба 1982 оноос 1995 он хүртэл яам, агентлагуудын гаргасан лавлахуудыг тодорхойлон бичсэн. Бас хэлхээсжүүлсэн. Хэвлэгдсэн эх үүсвэр нь фондын болон бусад номын сангуудад стандарт юм.

ЗГХГ, бусад холбооны агентлагууд, муж улсуудын засгийн газруудын стандарт хэвлэлийн орчин нь СД болоод байна. Уян диск цөөн тоогоор гаргасан ба одоо ДВД-үүд гаргаж, электрон номны тухай ярьцгааж байна. Эдгээр электрон бүтээгдэхүүнтэй холбоотой өвөрмөц асуудлууд, тухайлбал программ хангамж, техник хангамжийн шаардлагууд зэргээс шалтгаалаад эдгээр форматад тохируулсан тусгай каталог хийж байна. ЗГХГ ба Засгийн газрын баримт бичгийн мэргэжилтнүүд, тухайлбал АНСХ/ЗГББДШ-ний Засгийн газрын мэдээллийн технологийн хороо ЗГМТХ/ (GITCO)-ны гишүүд, ЗГББДШ-ний тараах материалын солилцоо-д хувь нэмрээ оруулдаг номын санчид эдгээр электрон эх үүсвэрүүдийг нийт депозитари номын сан, засгийн газрын мэдээллийн хэрэглэгчдийн хувьд хүрэхэд илүү хялбар болгох зорилгоор төсөл хэрэгжүүлсэн. ЗГМТХ-ны Засгийн газрын СД бүтээгдэхүүнүүдийн талаар мэдээлэл хэрхэн олох вэ (<http://www.library.ucsbs.edu/ala/gitco/cdromdoc/guide.html>) нь гарын дор, хураангуй вэб хуудас бөгөөд СД, уян дискний талаарх мэдээллийн эх сурвалжууд, тэдгээртэй холбогдох холбоосуудыг багтаасан. ЗГМТХ-ны өөрийнх нь СД баримт бичгийн төсөл ид хэрэгжиж байна.²⁸ СД-ын өөр хэд хэдэн каталог байдгийн жишээнд Байгууллагуудын хамтын ажиллагааны хороо БХАХ/ СIC-ийн СД техникийн баримт бичгийн төсөл (<http://www.lib.umich.edu/libhome/Documents.center/cicdoc/cicdoc.htm>) ЗГХГ-ын худалдаанд байгаа хэвлэлийн жагсаалт (<http://www.bookstore.gpo.gov/CDrom/index.html>), SIGCAT-ын диск цуглуулга (<http://www.sigcat.org/discs.htm>) зэрэг болно. Хамгийн сүүлийнхийг Тусгай сонирхлын бүлэг SIGCAT СД/ДВД Application & Technology хэлбэрээр 1996 онд эмхтгэн гаргасан бөгөөд 500 гаруй СД-ны нэрсийг жагсааж, холбооны агентлаг, холбооны ба бусад засгийн газрын байгууллагуудаас авсан их хэмжээний мэдээлэл бүхий бусад газруудын хэвлэсэн дискуудийг бас багтаасан.²⁹ Үүний үр дүнд хувийн үйлдвэрлэлийн тодорхой тооны бүтээгдэхүүн тус эмхтгэлд багтсан. 1994 онд SIGCAT СД цуглуулга нэрээр гаргасан бүтээлд ба ЗГХГ-ын Электрон мэдээллийн түгээлтийн алба, АНУ-ын Геологийн судалгааны номын сан хоёр SIGCAT-тай хамтран хувь нэмрээ оруулсан. Товчилсон тайлбар үгсийг хийхдээ СД-ны нэрсийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар оруулж, баримт бичгийн олдоц, программ хангамж, техникийн шаардлага, дотоод сүлжээ (LAN)-ний мэдээлэл, борлуулагч ба эх сурвалж, давтамж, үнэ, бусад баримтуудын талаар чухал хэрэгтэй мэдээллийг оруулжээ. Нэрсийн фонд байх эсэхийг бичээгүй. Эх сурвалжийн нэр, борлуулагчийн нэрийг тусад нь бичсэн. SIGCAT СД-ыг батлах/ нотлох, тодорхой СД-ын агуулгын талаар товч мэдээлэл авах, тоног төхөөрөмжийн хэрэгцээг тодорхойлох, захиалгын мэдээлэл авах зорилгоор хэрэглэж болно.

Муж улсуудын засгийн газрын номзүйн эх сурвалжид хүндтэй байр эзлэх өвүүдэд Р.Р. Бовкерын бүтээл, 1899-1908 оныг хамарсан, *Муж улсын хэвлэлцүд: АНУ-ын хэд хэдэн муж улсын албан ёсны хэвлэлүүдийн тэдгээрийн байгууллагуудаас авсан жагсаалт 4 боть ном орно*. Аделайде Хассегийн 1908-1919 онуудад уламжлалыг үргэлжлүүлэн, өөрийн хүчин чармайлтыг нэмэж бий болгосон Америкийн *Нэгдсэн Улсын баримт бичгүүд дэх эдийн засгийн материалын хэлхээс ном*, 1910-1994 оны муж улсын засгийн газрын мэдээллийн эх сурвалжийн хамгийн дэлгэрэнгүй номзүй болох *Конгрессийн номын сангийн Муж улсын хэвлэлцүдийн сар тутмын жагсаалт юм*. Сүүлийнхий Конгрессийн номын сангийн *Солилцоо*, бэлгийн тасгийн Цуглуулгын албанаас эмхтгэн гаргасан. Ер нь бол муж улсын юмуу хэвлэсэн агентлагийн гаргасан нэг сэдэвт бүтээл, жил тутмын хэвлэл, бүтээлийн цувралуудын хувьд ном зүйн мэдээлэл, үнийн мэдээг гаргадаг. 6, 9 дүгээр сарын дугаарт тогтмол хэвлэлүүдийг багтаадаг бол муж улсын албаны хүмүүсийн холбоо, бүсийн байгууллагуудын холбоо, номын сан судлаачдын нийтлэл, бусад төрлийн тайлангуудыг сар тутмын хэвлэлд тусгай хуудсан дээр жагсаан гаргадаг. 1987 оны 1 дүгээр сараас сэдвийн хэлхээс нэмэгдсэн. Жилийн, хуримтлагдсан хувилбарыг дараа жилд нь гаргадаг болсон. 1990-ээд оны дунд үеэс их хэмжээгээр хийх нь багассаны учир нь муж улсуудын засгийн газрууд вэб хэвлэлтийг илүү ихээр ашиглах болсонтой холбоотой. Муж улсын жагсаалт: *Муж улсын хэвлэлийн жагсаалтын электрон эх сурвалж нь муж улсын хэвлэлийн жагсаалт*, вэбд одоо байрлуулчихсан 30 гаруй муж улсын захилгын жагсаалттай холбох холбоос байрлуулах замаар энэ зорилгод зарим байгууллагуудыг татах зорилготой.³⁰

Электрон хэлбэр байгаа муж улсын засгийн газрын мэдээлэл тоо хэмжээ, төрлийн хувьд эрс нэмэгдсэн. Хууль зүйн мэдээлэл, бизнес эдийн засгийн мэдээ, агентлагуудын тайлан зэрэг нь олон нийтийн хэрэгцээнд бэлэн байгаа мэдээллийн төрлийн төлөөлөгчид болно. Муж улсын болон орон нутгийн засгийн газрын тухай асуултанд хариулахын тулд тэдгээр электрон эх сурвалжуудыг ашиглах асуудал энгийн зүйл болжээ. Энэ салбарын хөгжлийн талаар мэдэж байх нь засгийн газрын мэдээллийн мэргэжилтнүүдийн хувьд зайлшгүй хийх ёстой ажил нь болоод байна. Тийм үйлчилгээнүүдийн талаар GOVDOC-L /засгийн газрын баримт бичгүүдийн талаар электрон ярилцлага хийх жагсаалт/, Засгийн газрын мэдээллийн сэтгүүл-д нийтлэгддэг Дебора Ченейгийн "Бус нутаг, муж улс, орон нутгийн мэдээ" багананд болон муж улс ба орон нутгийн баримт бичгийн электрон ярилцлагын жагсаалтанд гардаг болсон.³¹

Тогтмол хэвлэлүүдийн хэлхээсүүд

Засгийн газрууд олон тооны тогтмол хэвлэлүүд гаргадгийн зарим нь лавлагааны асуултуудад орсон байдаг. Холбооны засгийн газраас гаргадаг тогтмол хэвлэлийн жишээ гэвэл *Орчин цийн бизнесийн судалгаа* /АНУ-ын эдийн засгийн тухай нийтлэл, статистикийн тоон үзүүлэлтүүд/, *Хөдөлмөрийн сар тутмын байдал* /АНУ-ын хөдөлмөрийн нөхцлийн тухай нийтлэл, мэдээлэл/,³² *Өвчлөл, хороодлын гариг тутмын тайлан* /халдварт өвчний талаарх нийтлэл, мэдээлэл/.³³ Эдгээр тогтмол хэвлэлд гарсан нийтлэлүүдийг нэрээр нь тухайлбал Цаг юмуу Анаагаах ухааны Шинэ Английн сэтгүүл гэх мэтчилэн хэлхээсчилдэг. Түүнчлэн, засгийн газрын тогтмол хэвлэлүүдийг тохирох, агуулганд үндэслэсэн хэлхээсээр нь олж авдаг.³⁴ Тухайлбал, *Байгаль орчны эрцүл мэндийн цндэсний Хүрээлэнгийн Байгаль орчны эрцүл мэндийн хэтийн төлөөв³⁵-ийг Химиин төвчлолууд*³⁶-д бусад шинжлэх ухааны тогтмол хэвлэлүүдийн мэдээллийн сангийн хамт оруулсан байна. Гэсэн хэдий боловч, энэ төрлийн засгийн газрын мэдээллийн хамрах өргөн хүрээг олъё гэвэл түүнд маш олон чухал хэрэгтэй

боловч төдийлэн мэдэгдээгүй байгаа нууц тогтмол хэвлэлүүдийг хамруулах бөгөөд засгийн газрын санхүүжүүлсэн цувралын нэрийг тодруулах юмуу тийм материалд оруулах асуудлыг хязгаарладаг хэлхээсжүүлэлтийн болон товчлолын хэрэгслүүдийг асууж лавлах хэрэгтэй.

АНУ-ын Засгийн тогтмол хэвлэлүүдийн хэлхээс энэ үргийг гүйцэтгэдэг. Энэ нь холбооны засгийн газрын агентлаг, департаментуудын хэвлэсэн 180 гаруй хэвлэлийг хамардаг ба эдийн засаг, нийгэм, улс төрийн асуудлууд болон техник, шинжлэх ухааны нийтлэлүүдийг нийтлэдэг. Генетикийн хувьд өөрчлөгдсөн хүнс, шизофрени өвчнийг судлахад сүүлийн үеийн технологи хэрэглэж буй тухай юмуу АНУ, Хятадын харилцаа алиin ч тухай ярьдаг байсан тийм сэдвэр бичсэн нийтлэл АНУ-ын засгийн газрын санхүүжилттэй сэтгүүлд гарсан, *АНУ-ын Засгийн газрын тогтмол хэвлэлийн хэлхээс-д индексжигдсэн гэж* үздэг.

Америкийн статистикийн хэлхээс (ASI) засгийн газрын мэдээлэлтэй холбоотой хэлхээсжүүлэх, товчлох хэрэгслийн хамгийн төрөлжсөн хэрэгслийн жишээнд тооцогдоно. Энэ хэлхээсийн ачаар олон зуун статистикийн тайлан, статистикийн мэдээллийн бусад эх сурвалж, түүнд АНУ-ын засгийн газраас гаргасан сэтгүүлүүдэд гарсан, бусад хэлхээсжүүлэлтийн хэрэгсэлд хамрагдаагүй тийм мэдээлэл багтсан байх эх сурвалжуудад хүрэх боломж бий болгодог. ASI-ийн талаар энэ бүлгийн "Статистикийн эх сурвалжууд" хэсэгт илүү нарийн ярилцах болно.

Олон нийтийн хэргийн мэдээллийн алба *PAIS International* нь олон улсын нийтийн хэргийн тухай нийтлэл бусад материалуудын хэлхээс юм. *PAIS* нь засгийн газар, олон нийтийн бодлого, эдийн засаг, улс төрийн шинжлэх ухаан, олон улсын харилцаа зэрэг сэдвүүдийг хамардаг. Тийм болохоор *PAIS* нь АНУ-ын засгийн газар, зарим гадаад орны засгийн газар, маш олон улсын засгийн газрын байгууллагуудын сэтгүүлүүдэд гарсан нийтлэлүүдийг хэлхээсжүүлдэг нь сонин зүйл биш юм. *PAIS International*-ийн тухай цааш нь Бүлэг 21 -т үзнэ.

Дээрх эх сурвалжууд бол тогтмол хэвлэлүүдийн хэлхээс нь засгийн газрын нэрийг оруулсан хувийн мэдээлэл түгээгчид юм. АНУ-ын засгийн газар бас хэд хэдэн маш чухал тогтмол хэвлэлийн хэлхээс гаргадаг бөгөөд түүндээ засгийн газрын ба засгийн газрын бус нэрүүдийн хэлхээсүүдийг багтаадаг.

Анагаах ухааны үндэсний номын сангийн MEDLINE бол анагаах ухааны тогтмол хэвлэлүүдийн стандарт хэлхээс юм. *MEDLINE* нь Хэлхээс Медикусийн цахим хувилбар юм. Орчин үеийн анагаах ухааны эрдэм шинжилгээний хэвлэлүүдтэй гүн танилцахыг хүссэн хүн *MEDLINE*-ийг ашигладаг. Олон нийтийн, үнэ төлбөргүй мэдээллийн сангүүд болох *PubMed* ба *Internet Grateful Med*-д байрладаг *MEDLINE*-ийн мэдээллийн сан нь тусгай хэлхээсжүүлэлтийн болон хайлтын хучин чадал суулгаад хандалт/оролтыг худалдах зорилготой хэд хэдэн хувийн борлуулагчид лицензлэгдсэн байдаг.³⁷

ERIC (Боловсролын эх сурвалжийн мэдээллийн төв) нь засгийн газраас удаан хугацаанд гаргаж байгаа тогтмол хэвлэлийн мэдээллийн сан юм. АНУ-ын Боловсролын департаментийн Боловсролын судалгаа, боловсронгуй байдлын алба ба Боловсролын үндэсний номын сан, Боловсролын эх сурвалжийн мэдээллийн төв /MEDLINE унэ төлбөргүй, янз бүрийн хэлбэрээр байдагтай адил³⁸/-аас гаргадаг ба хоёр тодорхой эх сурвалж байдаг нь: тайлан, зөвлөлгөөний илтгэлүүд зэрэг баримт бичгийн хэлхээсүүд болох *Боловсролын эх сурвалж* ба олон зуун боловсролын сэтгүүлүүдийн агуулгуудыг хэлхээсжүүлдэг *Боловсролын сэтгүүлүүдийн орчин үеийн хэлхээс* юм. ERIC-ийн нэгэн адил, эдгээр мэдээллийн сангүүдиг зэрэгцүүлэн хайж боловсролын хэвлэлүүдийн тэргүүн зэргийн хэлхээсийг олох ба түүнд хичээлийн төлөвлөөгөө, хичээл заах загвараас эхлээд боловсрол, хүүхдийн сэтгэл зүйн сүүлийн үеийн судалгаа хүртэл асуудлыг хамруулсан байдаг.

Шинээр гарсан, тэмдэглэн хэлэх зайлшгүй хэрэгтэй засгийн газрын тогтмол хэвлэлийн мэдээллийн сан бол *PubScience* юм. АНУ-ын Эрчим хүчний департамент /DOE/ 1999 оноос эхлэн гаргах болсон энэ сан нь 35 шинжлэх ухааны хэвлэлийн байгууллагын сэтгүүлд гарсан нийтлэлүүдийн тухай мэдээлэл болон *DOE-ийн тайлангуудын номзүйн мэдээллийн сан*³⁹-ийн бүх ишлэлийг нийтэлдэг. Ихэнх протоколуудыг хураангуйн хамт оруулсан байдаг. *PubScience*-ийн MEDLINE юмуу ERIC-ээс ялгаатай тал нь бүх салбарын тодорхой хэлхээс болдогтүй. Засгийн газраас санхүүжигддэг учраас, үнэ төлбөргүй.

Эцэст нь нь Ундэсний ХАА-н номын сангийн AGRICOLA-г дурьдах хэрэгтэй юм. Энэ үнэ төлбөргүй мэдээллийн санд байдаг протоколууд нь ХАА, ургамал, мал амьтны шинжлэх ухаан, ойн аж ахуй, шавьж судлал гэх мэт түүнтэй холбоотой бүх салбарын хэвлэл, эх сурвалжийг танилцуулдаг. AGRICOLA –д нэг сэдэвт бүтээл, сэтгүүлийн нийтлэлүүд бүгд байдаг.

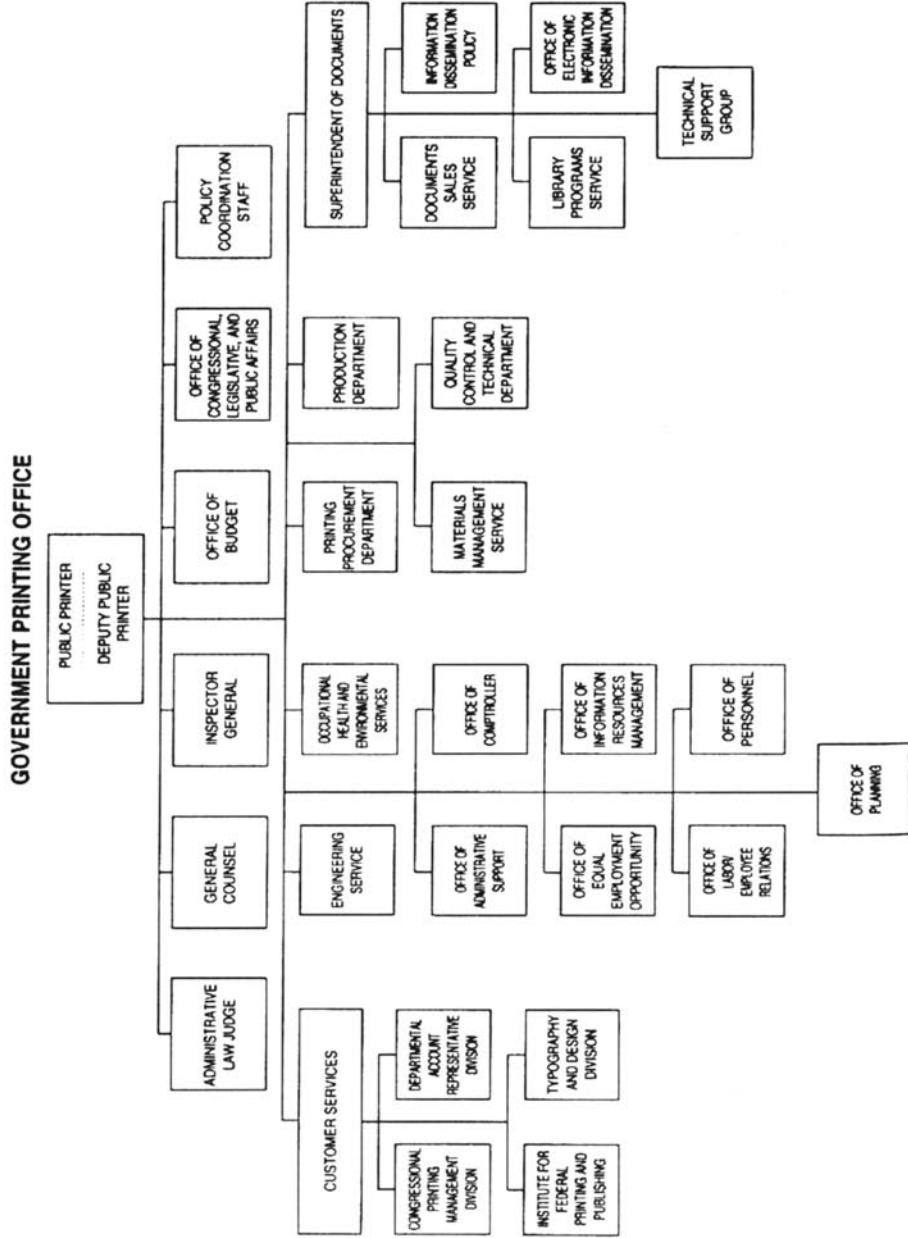
Ерөнхий фактууд ба лавлахууд

Холбооны засгийн газрын албан ёсны гарын авлага болох *АНУ-ын гарын авлага* нь 1935 оноос эхлэн хэвлэгдэж байна. Энэ *Гарын авлагад* хууль тогтоох, шүүх болон гүйцэтгэх албад болон бие даасан газрууд, комиссууд, хороод, хагас засгийн газрын албаны агентлагуудад зориулсан тодорхойлолт, уурэг зорилго, зарим тохиолдолд бүтэц зохион байгуулалтын бүдүүвч /Зураг 22.2./ байдаг. Байгуулагдсан он сар өдөр, үндсэн ажилтнууд, гол гол харьяа агентлагууд, хөтөлбөр, үйлчилгээний талаар мэдээлэл өгөх тайлбар үгүүдтэй байдаг. *Авлагатай* нэгэн адил ач холбогдолтой засгийн газрын өөр бусад вэб сайтууд байдаг. Олон агентлагуудын вэб сайтанд тэдгээрийн эрхэм зорилго, үүсгэн байгуулсан хуулийн текст, ажилтнуудын цахим шуудангийн хаяг, харилцах утасны лавлах байдаг. Засгийн газрын вэб сайтанд хүрэхэд хэрэгтэй хоёр чухал лавлахын нэг нь ЗГХГ, Луизианагийн Их сургууль хоёрын хамтран хийсэн *Холбооны агентлагийн интернэт сайтууд*, нөгөө нь *Мэдээллийн хууль бодлогын төвийн ажиллуулдаг Холбооны вэб ологч* юм.

Засгийн газрын бүх албыг хамардаг өөр нэг үндсэн гарын авлага бол *Конгрессийн албан ёсны лавлах* юм. Үүний Конгрессийн хэрэгцээнд зориулж бас Конгрессийн тухай бичсэн ном гэж үзэж болно. Энэ лавлахын ихэнх хэсэгт сенатын гишүүн, төлөөлөгчдийн товч намтар, хорооны томилолт, тэдгээрийн лавлахын мэдээлэл, ажилтнууд, конгрессийн хорооны ажилтнуудын тухай мэдээлэл байдаг. Конгрессийн тойргуудын тодорхойлолт, газрын зургийг тойргийн zip code-ийн хамт бичсэн байдаг. Мөн номонд гол гол департаментүүд, Конгрессийн гишүүдийн сонирхдог олон жижиг агентлагуудын лавлахын мэдээллийг багтаасан байдаг. Конгрессийн хуулийн болон хэвлэл мэдээллийн галлереий зургуудын тусгай хэсгүүдийг оруулсан. Капитолын тухай дэлгэрэнгүй мэдээлэл, үүнд Капитолын барилгын давхрын зураг хүртэл орсон, зэрэг үнэлж баршгүй чухал эх сурвалж юм. *АНУ-ын Засгийн гарын авлагад* агентлагууд тэдгээрийн хөтөлбөрүүдийн талаар чухал мэдээлэл багтаасан байдаг бол *Конгрессийн албан ёсны лавлахад* ажилтнуудын талаар илүү дэлгэрэнгүй оруулсан байдаг. Хэрэв номын санд очсон хүн Засгийн газрын хэвлэлийн газрын хаягийг мэдэхийг хүсвэл энэ хоёрын алыг нь ч ашиглаж болно. Хэрэв хэрэглэгч ЗГХГ хэзээ байгуулагдсаныг мэдэхийг хүсвэл эсвэл депозитари номын сангийн хөтөлбөрийг хэрхэн хэрэгжүүлдэгийг мэдэхийг хүсвэл *Авлага-аас* үзэж болно. Нөгөө талаас, дэд агентлагуудын нэр, хаяг, департаментүүдийн утасны дугаар, хэлтсийн дарга нарын утасны дугаар хэрэгтэй болбол *Конгрессийн албан ёсны лавлахад* хандах нь зүйтэй.

Дүрслэл 22.2

Дурслэл 22.2 АНУ-ын Засгийн газрын гарын авлагын аас авсан бүтэц зохион байгуулалтын будуувийн жишээ

Өөр олон төрлийн лавлахуудыг хувийн бизнесийн байгууллагуудаас хэвлэн гаргадаг. Тэдгээрийн зарим нь тайлбар бичлэгтэй байдгийн жишээ *Вашингтоны мэдээллийн лавлахад* аль нэг агентлаг, Конгрессийн хорооны хөтөлбөр, үйл ажиллагаа, зорилгыг бичихийн зэрэгцээ утасны дугаар, захидал, хорооны гишүүд, ажилтнуудын нэрсийг оруулсан байдаг. *Вашингтоны мэдээллийн лавлах* нь холбооны үйл ажиллагааг сонирхдог засгийн газрын бус бүлгүүдийн тухай ч бас бичдэг ба тэдгээрт холбоод, лобби хийгч байгууллагууд, сангүүд багтдаг. *Конгрессийн бүрэлдэхүүний лавлах*, *Конгрессийн шар ном* зэрэгт конгрессийн гишүүд, тэдний ажилтнуудын талаарх дэлгэрэнгүй лавлах байдаг. Хоёуланд нь төлөөлөгчид, сенаторуудын хөрөг зураг, тэдний тойргийн мэдээлэл, газрын зураг, хорооны томилолт, ажилтнуудын нэр, хаяг, утасны дугаар зэргийг оруулсан байдаг. Өөр бусад лавлахуудад засгийн газрын нөгөө хэсгүүдийн талаар ижил агуулгатай зүйлүүд багтаасан байдаг. Холбооны шар ном, *Холбооны ажилтнуудын лавлах* зэрэгт ерөнхийлөгч, засгийн газрын агентууд, холбооны засгийн газартай холбоотой бүх квази-засгийн газрын байгууллагууд гэх мэт засгийн газрын хэрэгжүүлэгч салбаруудын ажилтнуудын нэр, утасны дугаар, хаяг зэрэг багтдаг. *Шүүхийн шар ном*, *Шүүхийн ажилтнуудын лавлахад* холбооны болон муж улсуудын шүүгчдийн талаар дээрхийн адил мэдээлэл байдаг ба *Холбооны бүсийн шар ном*-д улс орон даяар байрласан холбооны агентлагуудын боловсон хүчний лавлах байдаг. Эдгээр "шар ном"-уудад багтсан зүйлсийг улирал тутамд шинэчлэн гаргадаг бол *Ажилтны лавлахуудыг* жилд турван удаа шинэчлэдэг.

Эдгээр дэлгэрэнгүй лавлахуудын зэрэгцээ холбооны агентлагууд зарим үед бие даан өөрсдийн гарын авлагуудыг гаргаж өөрийн агентлагын үйл ажиллагааны хөтөлбөр, үйлчилгээ, зохион байгуулалтын талаар дэлгэрэнгүй тайлбарлахын зэрэгцээ лавлагааны зориулалтаар баримттай материалууд тулхүү нийтэлдэг. Жишээлбэл: *Нийгмийн аюулгүй байдлын гарын авлага-д* Нийгмийн аюулгүй байдлын хөтөлбөрүүдийг хэрхэн хэрэгжүүлдэг, түүний үр дүнг хэрхэн хүртэх талаар хэлж өгсөн байдаг. Хоёрдахь төрлийн лавлахын нэг жишээ нь *Патентийн тухай ерөнхий мэдээлэл /АНУ-ын Патент, барааны тэмдгийн алба/, Ажил мэргэжлийн төлөөв байдлын гарын авлага /Хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн товчоо/* зэрэг байж болно. Эхнийх нь патентжуулалтын талаар асуулт хариултын хэлбэрээр бичсэн. Сүүлийнх нь мэргэжил, ажлуудын талаар тодорхойлж бичсэн, тухайн ажилд ороход хэрхэн бэлтгэх, хэдий хэр цалин авах, ямар ажил хийх, нэмэлт мэдээллийг хаанаас авч болохыг бичсэн.

STAT-USA нь Худалдааны департаментээс гаргасан экспортын мэдээлэл, статистик бүхий лавлахтай вэб сайт юм /Энэ бүлгийн "Статистикийн эх сурвалжууд" хэсэгт дэлгэрэнгүй тайлбарласан/. STAT-USA нь гадаад орнууд дахь АНУ-ын Худалдааны танхимиудын жагсаалт, Гадаад дахь харилцагчдын улс орнуудын лавлах, Муж улсуудын худалдааны харилцагчид гэх мэт маш олон жагсаалттай.

Дээр дурдсан зүйлүүд бол "Миний зохион бүтээсэн зүйл аль хэдийнээ патенттэй болчихсон гэдгийг би яаж тодорхойлох вэ?", "Би анагаах ухааны технологич болохын тулд магистрын цолтой байх ёстой юу?", "Би өөрийн тойргийн Конгресс дахь төлөөлөгч Кристофер Шейзтэй түүний Вашингтон дахь албан ажил дээр нь уулзах гэсэн юм. Түүний утасны дугаарыг өгч болох уу?" эсвэл "Капитолын сайтанд Фредерик Ло Ольмстедийн оролцоо ямар байсан бэ?" гэх мэт баримт, бэлэн лавлагаа авахыг хүссэн асуултуудад хариулахад хэрэглэгдэх тоо томшгүй олон эх сурвалжуудын цөөн хэдэн жишээ юм.

Ихэнх муж улсын засгийн газар өөрийн муж улсын засгийн газрын албадуудын лавлах гаргадаг. Түүнчлэн, улирал бүр шинэчлэгдэн гардаг *Муж улсуудын шар ном*-д нийт 50 муж улсын засгийн газрын алба, ажилтнуудын

талаар дэлгэрэнгүй мэдээлсэн байдаг. Муж улсуудын агентлагуудын вэб сайтууд нь холбооны вэб сайтуудын нэгэн адил, лавлах, бусад баримттай мэдээллээр дүүрэн байдаг. Муж улсуудын засгийн газрын эб сайтуудад хамгийн сайн холбогддог линкүүдийн жагсаалтанд *Piper Resources-ийн Муж улсын ба орон нутгийн засгийн газрууд*, Конгрессийн номын сангийн *Муж улсын ба орон нутгийн засгийн газрууд*: Конгрессийн номын сангийн интернэт эх сурвалжийн хуудас зэрэг байдаг. Өөр нэг "Шар ном" бол *Хотын захиргааны шар ном бөгөөд түүнд хот, тосгонуудын гол гол албаны хүмүүсийн нэр, харилцах хаягийг бичсэн байдаг.*

Муж улсуудын номыг хоёр жилд нэг удаа гаргадаг ба муж улсуудын тухай баримтат мэдээллийг их хэмжээгээр гаргадаг. *Муж улсуудын ном* нь муж улсын албаны хүмүүс/ажилтнууд, муж улсын хууль тогтоох байгууллагууд, муж улсын шүүгчид болон муж улсын сонгууль, эдийн засгийн байдлыг шалгахад хэрэглэгдэх стандарт, бэлэн лавлах юм. Муж улсын нарийн бичгийн дарга нарын мэргэжил мэдлэгийн талаарх мэдээлэл, шүүгчдийн ажлаас нь буулгах, орон тоог нь нөхөх арга эсвэл муж улсын зөвшөөрөгдсөн хөрөнгө оруулалтын тухай хайж байгаа аль нь ч бай эндээс л хайлтаа эхлэх хэрэгтэй. Ботийг хэлхээсжүүлсэн. Mash олон хүснэгттэй: муж улсын барааны онцгой татварын хэмжээ, моторт тээврийн хэрэгслийн хууль, муж улсын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг цагаар гаргасан гэх мэт. Муж улсын уриа, цэцэг, сүлд дуу, шувуу гэх мэтчилэн маш олон мэдээлэл өгсөн байдаг.

Олон улсын ба гадаад орнуудын засгийн газар, байгууллагуудын хувьд хамгийн сайн лавлах бол *Дэлхий дахини засгийн газрын лавлах* юм. Энэ лавлахад гадаад орнуудын засгийн газрууд, тэдгээрийн гол гол агентлагууд болон *Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага, Умард Атлантын Гэрээний Орнууд /NATO/* гэх мэт олон улсын засгийн газар хоорондын гол гол байгууллагуудын нэр, хаяг, утасны дугаар байдаг.

Хэрэглэгчдийг засгийн газрын мэдээлэлд холбоход тэдний хүсэлт зарим үед бусад баримт бичгийн номын санчдад юмуу засгийн газрын мэдээллийн бусад цуглувлагад хандах шаардлагатай болж болох юм. Энэ зорилгоор хэрэглэж болох хоёр лавлахын нэг нь Холбооны фондын номын сангийн лавлах, нөгөө нь Засгийн газрын баримт бичгийн цуглувлага, номын санчдын лавлах юм. Түүнчлэн, нөөц депозитари номын сангийн лавлахын мэдээлэл хайхдаа ЗГХГ-ын вэб сайт⁴⁰-д хандвал зохих учир нь тэрээр, хэрэв фонд номын сангийн вэб сайт⁴¹ байдаг бол түүнд холбогдох илүү ач холбогдолтой байдагт оршино. Өөрийн түнш, засгийн газрын баримт бичгийн номын санчийг мэдэж байхын хамгийн сайн тал нь гэвэл тэдний мэргэжил, туршлагыг ашиглах, ингэнсээр GOVDOC-L гэх мэт жагсаалт амархан мэдэх боломжтой болох явдал юм.

Хуулиуд, Хуульзүйн мэдээлэл

Хууль тогтоох цүл явц

Америкийн нэгдсэн улсын үндэсний бодлого Конгрессоос баталсан хууль зүйд үндэслэгддэг. Ийм төрийн болон иргэний хуулиуд нь хуулийн төсөл байдлаар эхэлдэг. Хууль тогтоох саналыг зөвхөн Конгресс гаргадаггүй. Гэвч зөвхөн Конгрессийн гишүүд хуулийн төсөл, шийдвэрүүдийг танилцуулах ба ингэнсээр албан ёсны амьдралын цикл эндээс эхэлдэг юм. Уйл явдлын нийтлэг дараалал дараахь байдлаар явагдана. Танилцуулсны дараа Танхим, Сенатын хуулийн төсөл, шийдвэр бүрийг хэвлэн нийтэлж, дараа нь тусгай конгрессийн чуулганд хэлэлцэгдэх дугаар олгодог. Тохирох Конгрессийн дугаар, хуралдааныг хуулийн төслийн толгойд нь хэвлэж, төслийн бүрэн текстийн эхэнд төслийн

богино нэрийг бичдэг. Төслийг танилцуулсны дараа Конгрессийн "мэдрэлийн төгсгөл"⁴² болох конгрессийн аль нэг хороонд хүргүүлнэ. Ихэнх тохиолдолд хэрэв аль нэг хороо юмуу дэд хороо төслийн талаар уулзалт хийвэл тэдгээрийн протоколыг хэвлэдэг.

Хорооноос цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ төсөлд "тэмдэглэл" хэлбэрээр явагдана. Хэрэв хороо үйл явцыг дараагийн шатанд гаргаж нийт танхимаар авч хэлэлцүүлэхийг хүсвэл төслийг хорооноос гарсныг мэдэгдэж Сенат юмуу Танхимын бичгэн тайланг хавсарган явуулна. Ийм тайланг "Танхимын тайлан [төслийн дугаар]-ыг дагалдуулах" гэж тэмдэглэх ба хууль тогтоох төслийн эцсийн хувилбар бөгөөд илүү нарийн мэдээлэл, тухайлбал төслийн дүгнэлт, зардлын тооцоо, нэмэлт шинжилгээг нэмж болдог.

Хуулийн төслийг тайлагнах тухай санал хураалтын дүнг тайланда хавсаргадаг. Илүү нарийвчилсан дүн шинжилгээг бодлого, сэдэв юмуу асуудлаар гаргаж болох ба ийм судалгааг хорооны баримт бичиг болгон хэвлэн гаргаж болно. Хуулийн төслийг танхимын хэлэлцүүлгээр оруулж санал авна. Хэрэв дэмжигдвэл, дараагийн танхим руу шилжүүлж адилхан үе шатуудыг дамждаг. Дэмжигдсэн тохиолдолд ерөнхийлөгчид өргөн барина.

Дээр дурдсанчлан, албан ёсны арга хэмжээ хууль болох үйл явцаа маш олон тооны үе шатуудыг дамждаг. Энэ бүгдийг бүхэлд нь хууль тогтоох түүх гэж нэрлэдэг. Жудит Шиек Робинсон энэ тохиолдолд гарах боломжтой 153 үе шатыг ишлэл татсан жишээ болгож "баримтжуулаагүй улс төрийн үйл ажиллагаа нь бүх шатанд харилцан уялдсан байдаг."⁴³ Гэжээ. Энэ үйл ажиллагааны бүх үе шатанд мэдээллийн үр дүн болон, ихэнх тохиолдолд конгрессийн нийтлэлүүдийг тухайн зүйлийг мэдээлэх зорилгоор хэвлэдэг. Хуулийн төсөл, шийдвэр, хурал, тайлан, хорооны нийтлэл, хэлэлцүүлэг, санал хураалт, ерөнхийлөгчийн үйл ажиллагаа, хуулиуд болон бусад конгрессийн нийтлэлүүд гаргадаг нь бодитой илтгэл, хууль тогтоох үйл явцын өх бичгийн протокол юм. Энэ төрлийн өх сурвалжууд нь тусгай, ерөнхий, дэлгэрэнгүй маш өргөн хүрээний мэдээллийг олох өх сурвалжийг тодорхойлоход тус болдог.

Түүнчлэн, Танхим болон Сенатаас стандарт нэрүүдийг хэвлэх тушаал өгөх юмуу тусгайлан материал, дүн шинжилгээ эсвэл нэг сэдэвт бүтээл юмуу цуврал судлагаануудыг авах хүсэлт гаргаж болох юм. Үүний жишээнд Ерөнхийлөгчийн Нэгдсэн улсын байдал хэмээх илгээлт болон жил бүр гардаг Ерөнхийлөгчийн эдийн засгийн тайлан зэрэг орно. Конгрессоос хэвлэл бүрийг дугаарлаад, "конгрессийн баримт бичиг" категориид оруулж, эдгэр болон тайлангууд нийлээд Цуврал буюу Serial Set-ийг үүсгэдэг. Энэхүү цувралыг 1789 оноос хойших энэ урт хугацааны туршид тасралтгүй эмхлэн гаргаж байгаа юм. "Одоогийн цуврал нь Танхимын тайлан, Сенатын тайлан, Танхимын баримт бичгүүд, Сенатын баримт бичгүүд, Сенатын гэрээний баримт бичгүүд, Сенатын гүйцэтгэлийн тайлангууд гэсэн зургаан тусдаа хэсгүүдээс тогтсон гурван категориос бүрдэнэ."⁴⁴

Тайлбар хийх замаар 1999 оны 1 дугээр сарын 6-ны өдөр Төлөөлөгч Хеатер Вилсон, Нью Мексикогоос гарсан Бүгд найрамдах намч "66 чиглэлийн хонгилын соёлын өх сурвалжийг хамгаалах, Дотоод засгийн нарийн бичгийн даргаа туслалцаа үзүүлэх эрх олгох тухай акт"-ыг танилцуулсан. Энэ төслийг Т.Т. 66, 106 дахь, 1 дэх хурал гэж тодорхойлоод, Танхимын Эх сурвалжийг хороонд шилжүүлсэн. 1999 оны 3 дугаар сарын 11-ны өдөр Танхимын Үндэсний цэцэрлэг, нийтийн газрын дэд хорооны хуралдаан болсон. Танхимын Эх сурвалжийн хороо тус төслийг хорооноос гаргасныг тайлагнаж, Танхимын тайлан 1999 оны 5 дугаар сарын 13-ны өдөр 66 чиглэлийн хонгилын акт нэртэйгээр гарсан. Төслийн талаар Танхимд хэд хэдэн удаа хэлэлцүүлэг явуулсан ба нэмэлт өөрчлөлт хийгээд 1999 оны 6 дугаар сарын 30-нд төслийг баталсан. Сенат уг төслийг 1999 оны 7 дугаар сарын 27-ны өдөр баталж ерөнхийлөгч Клинтон 1999 оны 8 дугаар сарын 10-ны

өдөр гарын үсэг зурж хүчин төгөлдөр хууль болгосон ба Т.Т. 66 нь Н.Х. 106-45, 66 чиглэлийн хонгил, Түүхийн хамгаалалт нэртэй болсон.

Гарын авлага ба хэлхээс

Засгийн газрын мэдээллийн лавлагааны үйлчилгээний нэг чухал хэсэг нь хууль зүй, хуулийн талаарх асуултуудад хариулах явдал юм. Хэрэглэгч ямар нэг тодорхой баримт тухайлбал Ерөнхийлөгч хуулийн төсөлд гарын үсэг зурж хүчин төгөлдөр болгосон он сар өдөр, эсвэл хууль, Танхимиын шийдвэр, эсвэл дээрхийн адил хуулийн төслийн талаарх дэд хорооны чуулган сүүлийн уед конгрессоос хийсэн тодорхой эх сурвалжийг мэдэхийг хүсч болох юм. Тухайн хүний биеийн байцаалт шаардагддаг. Уншигч өргөн барьсан хууль тогтоомжийн статус эсвэл товч бөгөөд тодорхой дүгнэлт, эсвэл тодорхой нийгмийн бодлогыг гүн гүнзгий мэдэж авахыг хүсч болно. Ихэвчлэн сүүлийн үеийн мэдээлэл авахыг хүсдэг боловч түүхэн зүйлүүдийн талаар хүсэлт ч бас их байдаг. Конгрессийн стандарт мэдээллийн хэрэгслүүд нь бэлэн лавлагaa бүхий юмуу үндсэн асуултуудад хариулахад тохиromжтой байдаг боловч зарим тохиолдолд конгрессийн хэвлэлүүдийг үзэх шаардлагатай болдог. Тэдгээр хэвлэлүүдийн албан ёсны хувилбаруудын цаасан дээр хэвлэгдсэн юмуу цахим форматаар байгаа эсэхийг мэдэх, үнэн зөв ишлэл байгаа эсэх эсвэл олоход хялбар эсэхийг мэдэх нь шулуун шударга хэрэг болно. Хууль зүйн бүх арга хэмжээ нь, хуулийн төсөл, шийдвэр гэх мэт, хууль тогтоох түүхтэй бөгөөд энэ үйл явцыг олж мэдэх юмуу өргөн баригдаж буй хуулийн саналуудыг олж мэдэх нь цахим хэрэгсэл, мэдээллийн сан тухайлбал үнэ төлбөргүй ба төлbertэй эх сурвалжуудыг хөгжүүлсний ачаар улам бүр хялбар бөгөөд цаг үрэхгүй болж байна.

ЗГХГ-ын Access-ийн "Хууль тогтоомж" хэсэг нь хууль тогтоох үйл ажиллагаа, бусад мэдээллийн нэн тэргүүний, үнэ төлбөргүй электрон цүд юм. Энэ албан ёсны вэб сайтын "Хуулийн төслүүдийн түүх" хэсэгт 98 дахь болон түүний дараахь конгрессуудийн уед дагаж мөрдөгдсөн хууль тогтоох үйл явцын үе шат бүрийг жагсаан бичсэн байдаг. Өөр нэг үнэ төлбөргүй бөгөөд үнэлж баршгүй вэб үйлчилгээ бол Конгрессийн номын сангийн THOMAS юм. Үүнд мөн конгрессийн хэвлэлүүд бүрэн эхээрээ, 1973/74 оноос одоог хүртэл, 93 дахь Конгрессоос эхлэн гарах болсон "Хуулийн төслүүдийн дүгнэлт ба статус" хэсэг, хуулийн төслүүдийн талаар илүү нарийн мэдээлэл гаргадаг. Хуулийн төслийн дугаарыг ашиглан нэвтрэх боломж ЗГХГ-ын Access, THOMAS зэрэгт байдаг. Энэ хоёр үйлчилгээг хэрэглэхдээ түлхүүр үг юмуу өгүүлбэр ашиглан хайлт хийх ба THOMAS-ийг хэрэглэхэд субъектийн нэр томъёогоор хайж болдог. Сүүлийнх нь Хууль тогтоолын хэлхээсжүүлэлтийн үгсийн сан /LIV/⁴⁵ дээр тулгуурласан. THOMAS нь бас нэг өвөрмөц, маш чухал шинж чанартай ба тэр нь хууль тогтоомжийг хууль тогтоох үе шатуудаар нь хайж олж болдог явдал юм.⁴⁶ Эдгээр хамгийн шинэ үйлчилгээнүүдэд хуулийн төслүүдийн товч дүгнэлт, THOMAS-т санал хураалтын дүнг үзүүлсэн байдаг. Хоёулаа вэб сайт хэрэглэгчдэд туслах хэрэглэгчийн лавлагааг FAQ's ба Help дэлгэцэнд байрлуулсан байдаг. THOMAS-т Сенатын баримт бичиг 105-14 /1997/ болох хууль тогтоох үйл явцын талаар Чарльз В. Жонсоны үндсэн эвхмэл Манай хуулийг хэрхэн бүтээдэг вэ? болон Роберт В. Довийн Хуулийн хэрэгжүүлэлт-ийн шинэчлэн хянаасан хувилбарыг оруулсан байдаг. ЗГХГ-ын Access ба THOMAS хоёрыг хоёуланг нь Конгресс, АНУ-ын хууль тогтоолт, бусад мэдээллийн циклийн талаар мэдэхийг хүссэн олон нийт, аль ч насны оюутан сурагчдад зориулан сургалт явуулахад сургалтын хэрэгсэл болгон ашиглаж болно.

THOMAS-ийн "Хуулийн төслийн дүгнэлт ба статус" хэсэг нь Конгрессийн номын сангийн Хууль тогтоомжийн лавлагааны үйлчилгээнээс 1936 оны 74 дэх Конгрессоос 1990 оны 101 дэх Конгресс хүртэл эмхлэн гаргаж байсан

ерөнхий хуулийн төслийд, шийдвэрцүдийн товч агуулга хэвлэлийг орлон гарч ирсэн. Түүнтэй адил боловч цаасан дээр хэвлэгдэн гардаг, 1982 оны 97 дах Конгрессоос 1992 оны 102 дах Конгресс хүртэл гарч байсан Конгрессийн гол хууль тогтоомжуудыг ч бас 1995- оноос 104 дахь Конгрессийн үед THOMAS-т нэгтгэсэн. Америкийн Нэгдсэн Улсын Төлөөлөгчдийн Танхимины Хуанли ба Хууль Тогтоох Үйл ажиллагааны түүх болон Сенатын Ажлын Хуанли зэргээс хуулийн төсөл ба хуулийн талаар мэдээлэл олж авч болно. 1995 оноос одоо хүртэлх 104 дэх Конгрессийн үеэс эхлээд эдгээр мэдээллийг ЗГХГ-ын Access-ээс олж авч болно. Цаг үеэ олсон байdag, хайлт хийх, гаргаж авах боломж болон электрон бүрэн тексттэй баримт бичиг болон протокол зэрэг бэлэн байж байдгаас болоод эдгээрийг цаасан дээр хэвлэн гаргасан хувилбаруудын үнэ цэнийг бууруулсан ч гэсэн урьд өмнө гарсан хууль тогтоомжийг судлах үед чухал хэрэгтэй хэвээрээ байгаа юм.

Бас нэг чухал эх сурвалж бол Худалдааны Клирингийн Танхим /CCH/ компаниас гаргадаг Конгрессийн хэлхээс юм. Энэ бол хуудсыг нэг нэгээр нь авч хийж болдог, гариг бүр шинэчлэгдэж байdag, 1937/38 оны 75 дах Конгрессоос хойш хэвлэгдэн гарч байгаа хэвлэл юм. Хуулийн төсөл, шийдвэрүүдийг субъектээр нь хэлхээслсэн. Төсөл юмуу шийдвэрийн дугаараар гардаг статусын хүснэгт дээр төслийн чуулган болсон эсэх, тайлан гарсан эсэхийг мэдэж болохоос гадна санал хураасан он сар өдөр, саналын тоо, хориг, хуулийн дугаар зэргийг үзэж болно. Конгрессийн Хэлхээс-т гарах гэж буй хуулиудын талаар, төслийг хороонд танилцуулсан, илгээнээс хойш ямар нэг зүйл хэвлэгдээгүй байсан байх, бүх мэдээлэл байdag. 1970-аад оноос өмнөх Конгрессуудийн үед санал оруулсан хуулийн төсөл шийдвэрүүдийн хууль тогтоох үйл явцын товч түүхийг олж авахад хамгийн найдвартай эх сурвалж юм. XKT /CCH/-ын бүтээгдэхүүнүүдийг фонд, хуулийн болон нийтийн номын сангруудаас олж үзэж болно.⁴⁸

Конгрессийн Мэдээллийн Уйлчилгээний /CIS/ Конгрессийн Ертөнц ба Конгрессийн улирал тутмын CQ.com On Congress зэрэг нь конгрессийн үйл ажиллагааны талаар цаг үеийн мэдээлэл бүхий вэбийн захиалгат үйлчилгээ юм. Харилцан өрсөлддөг энэ хоёр нь хууль тогтоох үйл явц, уран зохиолын лавлах, хэлхээс болохын зэрэгцээ эхлээд хэвлэлтэнд гарсан зүйлүүдийн электрон хувилбар болж сургалтын хэрэгсэл болж ашиглагддаг. Хуулийн бүрэн текстүүд, Конгрессийн протокол, бусад төрлийн конгрессийн материалууд бэлэн байх ба хуулийн төслийн түүх, одоогийн статус нь хандахад бэлэн байх ба эдгээр системээр Конгрессийн гишүүдийн санал өгсөн дунг маш хурдан олж авч болдог. Конгрессийн Ертөнц-д хуулийн төслийн товч тойм, товч дүгнэлт, агуулга байх ба CQ.com On Congress-д хуулийн төслүүдийн агуулгыг тусгасан байdag.⁵⁰ Тус бүр шинээр гарч буй үйлчилгээнүүд, хурлын протоколууд, хэвлэлийн бага хурал, бусад үйл ажиллагааны тухай мэдээлдэг. ЗГХГ-ын Access, THOMAS нарын нэгэн адил "Сенатор Ал Горийн санаачилсан "Өндөр гүйцэтгэлийн компьютерийн Акт" хууль тогтоомжийн хуулийн дугаар нь хэд вэ 1991 оны 12 дугаар сард батлагдсанаасаа хойш шинэчлэн найруулагдсан уу" гэх мэт энгийн асуултуудаас эхлээд "Би сүүлийн таван жилийн дотор нийтийн болон хөдөөгийн номын сангруудын үйлчилгээний талаар санаачлагдсан хууль тогтоомжуудыг тодорхойлж, тэдгээрийн дундаас хууль болж батлагдсан төслүүдтэй холбоотой зарим конгрессийн хэвлэлүүдийг үзэж, тэдгээр хуулийн төслийг батлахад дэмжиж санал өгсөн сенатор, төлөөлөгчдийн нэrsийн жагсаалт гаргах гэсэн юм. Түүнчлэн ерөнхийлөгч тэдгээрт гарын үсэг зурж хууль болгосон эсэхийг мэдэхийг хүсч байна." гэх мэт хүнд асуултуудад хариулахад чухал ач холбогдолтой зүйлүүд юм.

Конгрессийн Ертөнц нь эдгээр электрон үйлчилгээнүүдийн дундаа өвөрмөц болдгийн учир нь тэрээр конгрессийн хэвлэлийг дэлгэрэнгүй хэлхээсжүүлж,

хураангуйлахад урт хугацааны турш хэрэглэгдсэн хэрэгсэл болох КМА/Хэлхээстэй юм. 1970 оноос эхлэн КМА-наас гаргах болсон энэхүү олон боть цувралуудад хурал чуулган, хорооны хэвлэлүүд, бусад төрлийн конгрессийн хэвлэлүүд, түүнд 1969 оны 91 дэх Конгрессээс хойших цувралыг бүрдүүлдэг Сенатын болон *Танхимиын Тайлангууд* болон Баримтуудад нэвтрэх боломжийг бий болгодог. Дэлгэрэнгүй субъект болон нэрийн хэлхээс нь хэрэглэгчдийг холбогдох товчлол руу чиглүүлж өгдөг. Хураангуй товчлолд номзүйн эх сурвалжийн бүрэн мэдээлэл, худалдан авахад зориулагдсан нарийн мэдээллүүд, Судок ангиллын дугаар зэрэгт баримт бичгийн агууллыг товч хураангуйлан хавсаргасан байдал. Дээр дурдсан хэрэгслүүд дундаас одоо үед хэвлэгдсэн хурал чуулганы материалын албан ёсны нэрийг оруулдаг цорын эх сурвалж бол энэ юм. Энэ нь интернэтийн каталогоор дамжуулан номын сангийн бүх номын цуглувулгад орох гэсэн хүнд хамгийн тохиромжтой юм. Бүх бүсийн, зарим сонгон авсан депозитари номын сангуудад конгрессийн хурал чуулганы материалыг цуглувулж байдал. Товчлолд ишлэл татсан бүх эх сурвалж баримт бичгүүдийг КМА-аас микрофиш байдлаар худалдан авч болдог. *Хэлхээс, Хураангуй* зэргийн хэвлэгдсэн форматыг захиалж унших боломж одоог хүртэл байсаар байна. *Хэлхээс-ийн* ботиудыг улирлаар, товчлол, хэлхээсүүдийг жилээр хуримтлуулж, дээр нь гурав дахь цуврал буюу АНУ-ын хуулийн хуульзүйн түүх-ийг нэмээд КМА/Жил тутмын хэвлэл үүсдэг. Хэлхээсүүдийн олон жилийн хуримтлал ч байдал.⁵¹

Хэрэв номын санд ирсэн хүмүүс улс төрийн үйл ажиллагааны талаар ярилцах юмуу үндэслэл мэдээлэл авахыг хүсч харин Конгрессийн анхан шатны баримт бичгийг үзэхийг хүсэхгүй байвал Конгрессийн Улирлын Гариг Тутмын Тайлан юмуу Конгрессийн Улирлын цувралыг үзэж болно. Конгрессийн Улирал компанийн гаргадаг энэ хоёр гол хэвлэлд Конгресс, Дээд Шүүх, ерөнхийлөгчийн үүрэгт алба, улс төрийн тухай хэвлэдэг. Конгрессийн Улирлын 7 Хоног Тутмын Тайлан-д голлох хууль тогтоомжууд, арга хэмжээнүүд, бусад асуудлуудыг тусгагдаг. Санал хураалтын тухай ч бас мэдээлдэг. Жилийн эцэст, Конгрессийн Улирлын Долоо хоног Тутмын Тайлан-г агуулгаар нь дахин эмхэлж, Цуврал-д он цагийн дарааллаар нь хураангуйлан бичдэг. Конгрессийн Улирлын Гариг Тутмын Тайлан болон Конгрессийн Улирлын Цуврал нь хэрэглэгчдэд үндэсний улс төр, Америкийн олон нийтэд нөлөөлж буй гол асуудлуудын талаарх конгресс, ерөнхийлөгч, шүүхийн үзэл бодлыг/харгалзан үзсэнийг сайтар зохион байгуулсан, товч бөгөөд тодорхой, уншигдахуйц байдлаар танилцуулдаг. 7 хоног тутмын эх сурвалжууд болон бусад Конгрессийн Улирлын /CQ/ сэтгүүлүүдийг CQ.com On Congress дээр юмуу тусдаа вэб дээр захиалж унших боломжтой.

Үндсэн эх сурвалжууд

Конгрессийн Улиралын эх сурвалжуудаас хууль тогтоомжийн талаар уншсаныхаа дараа эсвэл ЗГХГ-ын Access, THOMAS эсвэл Конгрессийн Ертөнцөөс эх сурвалжуудыг тодорхойлсны дараа олонх уншигчдын хувьд дараагийн шат бол хэвлэлүүдийг унших явдал юм. Тийм хэвлэлүүдийг ихэнх депозитари номын сангуудад электрон форматаар вэбд тулгуурласан үйлчилгээнүүдийн хүрээнд эсвэл цаасан дээр хэвлэгдсэн юмуу микрофиш байдлаар олж болно. Тэдгээрт Конгрессийн Протокол, хурал цугланааны протокол, Конгрессийн хэлэлцүүлгийн үеэр санал зөрөлдсөн асуудлууд, Конгрессийн хуулийн теслүүд, хууль тогтоомжийн тухай танилцуулсан баримт, хорооны хуралдаан, хийгдсэн нотолгоо, ярилцлага, нэмэлт материалын хавсралтууд, хорооны хэвлэлүүд, хорооноос шаардсан судалгааны тайлан, Конгрессийн тайлангууд, тодорхойлолт, хуулийн төслийг Танхим юмуу Сенатын хэлэлцүүлэгт өргөн барьсны дараа бэлтгэсэн хууль тогтоомжийн нарийвчилсан анализ, түүнчлэн, Конгрессийн баримт бичгүүд орно. Хууль болон батлагдсан хуулийн теслүүдийг тусад нь

"SLIP LAW" гэж хэвлэдэг. Эдгээр нь АНУ-ын Хууль Тогтоомжийг Нэгтгэхэд-д эмхлэгдээд улмаар АНУ-ын Код-д кодчилогддог. НИЙТИЙН хуулийн бүрэн текстийг дээр дурдсан албадын вэбд байдаг. Хамрах цаг хугацааны хувьд харилцан адилгүй байдаг ба тухайлбал Конгрессийн Ертөнц-д 100 дахь Конгрессийн 1988 оны 2 дахь чуулган, THOMAS 101 дэх Конгресс 1989 оноос, ЗГХГ-ын Access 104 дэх Конгресс, АНУ-ын Код 1995 оноос багтсан байдаг.

Ишлэл 22.1

Хайх стратеги: Одоогийн мөрдөгдөж байгаа хуулиудыг хайх

Уншигч Конгрессоос "Электрон гарын үсэг" (e-sign) гэх дижитал гарын үсгийн тухай хууль батлан гаргасан тухай сонсоод түүний текстийг уншихыг хүсчээ. THOMAS дахь одоогийн, конгрессийн хуулийн төслийн текстийн хэсэгт e-sign хайлт хийгээд үр дүн гарсангүй, "электрон гарын үсэг" гэж хайхад ийм үгс бүхий 28 зүйл гарч ирэв. Тэдгээрийн дотроос "Дэлхийн ба Үндэсний Худалдааны Гэрээнд зурах электрон гарын үсэг (Санал хураагдсан хуулийн төсөл, Ерөнхийлөгчид илгээсэн, S.761.ENR)" нь ганцаараа ерөнхийлөгчид өргөн баригдсан гэх ба энэ нь Конгрессийн хоёр танхимаар хоёулангаар нь дэмжигдсэн бөгөөд ерөнхийлөгч хориг тавихгүй бол хууль болно гэсэн үг утгатай юм. Хууль тогтоомжийг ерөнхийлөгч гарын үсэг зурж хууль болгохын өмнөх яг энэ үе шатандaa байхад /ерөнхийлөгч хориг тавьж магадгүй гэсэн үед ч гэсэн тэр тухай мэдээлдэг/ нь хэвлэлээр мэдээлдэг. THOMAS дахь энэ цэгээс нь уншигч хуулийн төслийн бүрэн текстийг уншиж, энэ бол зайлшгүй хэрэгтэй хууль гэдгийг нотлох боломжтой болно.

Уншигч мөн "Хуулийн төслийн дүгнэлт ба статус"-ыг уншиж холбогдох хурал чуулган, хорооны тайлангийн талаар мэдээлэл авч болох ба тэдгээр нь хуулийг батлах Конгрессийн эрмэлзлэлийг ойлгоход чухал ач холбогдолтой байдаг.

ЗГХГ-ын Access, Конгрессийн Ертөнц, CQ.com On Congress зэрэг конгрессийн бусад эх сурвалжаас ижил төстэй мэдээлэл олохыг хүсвэл үүнтэй адил журмаар олж болно.

Ишлэл 22-д тодорхой чиглэсэн асуултаас тухайн мэдээлэлд хүрэх өөр өөр арга замуудыг заасан хэд хэдэн сөрөг зам үүсч болохыг дүрслэн үзүүлсэн байна. Уншигчид чухам ямар мэдээлэл хэрэгтэй байгааг нарийн ойлгож, түүнд тохируулан хайлт хийх нь хамгийн чухал юм. Түүнчлэн янз бурийн хэлхээсүүдээс зөв субъект нэрээ олж чадахын тулд дүрслэн бодох болон холбогдох лавлагаануудад хандахыг шаарддаг гэдгийг санаж байх хэрэгтэй.

Муж улсуудын Засгийн газрууд электрон форматаар байх хууль тогтоомжийн мэдээллийн хэмжээгээ нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ түүнд хүрэх арга замуудыг ч өргөжүүлж байна. Эдгээрт хүрэх үүд хаалга нь Корнеллийн Их Сургуулиас гаргадаг *Муж улсуудын Үндсэн Хуулиуд, Хууль тогтоомжууд ба Холбогдох Хуулийн Мэдээллүүд*, Лори Халлманы өмхтгэн гаргадаг *Муж улсуудын Вэб Ологч, Конгрессийн номын сангийн Интернэт эх сурвалжийн хуудас буюу Муж улсуудын ба Орон нутгийн Засгийн газрууд* зэрэг болно. Тэдгээр нь 50 муж улсуудын албан ёсны home page-д хүрэх найдвартай газарч болно. Холбогдох эх сурвалжид: Муж улсын Хэвлэлүүдийн Жагсаалтын Электрон Эх Сурвалж нь вэбээр дамжуулан 30 муж улсуудын хэвлэлүүдийн жагсаалтыг

үзэж болно.⁵² Хамрах хугацааны эхлэл нь янз бүр байх боловч ихэнх нь сүүлийн үеийнхийг жагсаасан байдаг. Төлбөртэй захиалж авдаг КМА-ын *Муж улсын Нийслэлийн Ертөнц*-д муж улсуудын хууль зүйн үйл ажиллагааг танилцуулдаг. West группын Westlaw-д 50 муж улсуудын кодчилогдсон хууль тогтоомжуудын файлуудыг багтаадаг бол LEXIS-NEXIS нь LEXIS, Академийн Ертөнц гэх мэт бүтээгдэхүүнээрээ дамжуулан энэ бүгдийг хийдэг.⁵³

Зохицуулах баримт бичгүүд

Хууль зүйн баримт бичгийн өөр нэг үндсэн төрөл бол журам, тогтоолууд юм. АНУ-ын гүйцэтгэх агентлагууд болон департаментуудад Конгресс бүрэн эрх олгож, ерөнхийлөгч хууль түүний биелэлтэнд хамаарах нарийн шаардлагуудыг баталдаг. "Квази/хагас-хууль тогтоох юмуу хүнд суртлын хууль"⁵⁴ гэж тооцогддог эдгээр захиргааны тогтоол шийдвэр, анхааруулга, ерөнхийлөгчийн гүйцэтгэлийн тушаалууд болон тунхаглалуудыг Даваа гаригаас Баасан гариг хүртэл албан ёсны баярын өдрөөс бусад бүх өдөр хэвлэгддэг Холбооны Бүртгэл-д нийтэлдэг. Санаачлагдсан журам, тогтоолын жишээ болгож Эцсийн журмуудыг үзүүлэв / Зураг 22.3 / Эдгээр журам, тогтоолуудыг хэвлэн тарааснаар иргэд, албаны хүмүүс, шинжээчдэд өөрсдийн санаалаа хэлэх, шүүмжлэл гаргах боломжийг урьдчилан олгодог. Санаачлагдсан журмыг хайх нь уншигчдын хувьд батлагдсан эцсийн хувилбарыг хайсантай адил юм. Жишээлбэл, 1999 онд АНУ-ын Эрчим Хүчний Департаментийн Эрчим Хүчний Үр Ашиг ба Сэргээгдэх Эрчим Хүчний Албанаас "Эрчим хүчний бодлого ба Хамгаалалтын Акт"⁵⁵-д оруулсан өөрчлөлтүүдийн үр дунд аяга таваг угаагчийг шалгах журмыг өөрчлөн сайжруулах ажил хийж эхэлсэн. Эхлээд "Журам тогтоох санаачлага ба олон нийтийн семинарын анхааруулга" гараад дараа нь "Журам тогтоох санаачлага: саналын хугацааг дахин сунгах" гарсан. 2000 оны 2 дугаар сарын 14 хүртэл үргэлжилсэн сунгалт нийтийн семинарын үед дэвшүүлсэн асуудлуудын үр дун болж гарч ирсэн. Энэ номыг бичиж байх үед эцсийн тогтоолыг хэвлэн нийтлээгүй байв.⁵⁶ Холбооны Бүртгэл-ийн анхааруулгад уулзалтын зар, санал бодлууд болон байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийн үнэлгээ байгаа эсэх эсвэл эрдэм шинжилгээний тэтгэлэг бий эсэх гэх мэт аар саар асуудлууд гардаг. Тухайлбал, 2000 оны 1 дүгээр сарын 13-ны өдөр Ойн Алба Custer-ийн Үндэсний Ойн хэсэг, Ashland Ranger дүүрэгт хэрэгжүүлэх Threemile Stewardship төслийн байгаль орчинд нөлөөлөх нөлөөллийн тухай мэдэгдэл гаргах хүсэлтэй байгаагаа мэдэгджээ⁵⁷. Эдгээр нь дээрх санааг тодруулсан хоёрхон жишээ болно.

Эцсийн журам, тогтоолууд, ерөнхийлөгчийн Гүйцэтгэвэл зохих тушаалууд болон Тунхаглалуудыг "Холбооны Засгийн газрын Гүйцэтгэх департамент, агентлагуудаас ... хэвлэгдсэн ерөнхий ба байнгын журмуудын кодчилол"⁵⁸ болох Холбооны Хууль Тогтоомжийн Код /CFR/-д багтаадаг. CFR мэдээллийг тавин нэрэнд хувааж дугаарладагийн жишээ нь Гарчиг 3 Ерөнхийлөгч, Гарчиг 17 Өргөн Хэрэглээний Бараа ба Хөрөнгийн Бирж, Гарчиг 22 Гадаад Харилцаа, Гарчиг 29 Хөдөлмер, Гарчиг 40 Байгаль Орчны Хамгаалалт гэх мэт. Хэвлэгдсэн хувилбарыг жилд нэг удаа засаж найруулж CFR-ийн дөрөвний нэгийг календарийн нэг улирал тутамд дахин хэвлэдэг.⁵⁹ Сар тутам хэвлэгддэг LSA буюу *List of CFR Section Affected*-ийг CFR-ийн уламжлалт найруулгыг өдөр тутмын Холбооны Бүртгэл-д гарсан өөрчлөлтүүдээс ишлэл аван шинэчлэн найруулахад хэрэглэдэг. Хэрэв холбогдох нэр юмуу хэсэг нь LSA-д гарсан бол уншигч Холбооны Бүртгэл дэх хуудасны дугаарыг үзэж болно. ЗГХГ-ын Access нь өдөр тутмын Холбооны Бүртгэл, CFR, LSA-ийн "Зохицуулагч" вэб хуудастай холбогдох байдаг. Шинэ CFR цувралууд цаасан дээр бас зэрэг хэвлэгдэн гардаг болсон ба ЗГХГ-ын Access-д тэдгээрийг <http://www.access.gpo.gov/nara/cfr/cfr-table-search.html#page1.-d> бий эсэхийг бас нийтлэдэг. LSA ба ЗГХХГ-ын Access-д LSA-ийн цувралд хүрэх

access-үүд, нэмэлт өөрчлөлтийн жагсаалт, өдөр тутам гарсан өөрчлөлтийг хянаж байдаг хүмүүст зориулсан тусгай зүйлүүдийг нийтэлдэг. Хэрэг болохоор зааварчилгаанууд гаргах ба хуудасны дугааруудыг ”хувилж” аваад ”Холбооны Бүртгэл-ийн хуудсыг татаж авах” /PDF формат/ руу ”буулгаж” анхны хуудсуудад хүрэх боломж олгодог.

Дурслэл 22.3

Холбооны Бүртгэл-д гарсан анхааруулга

SMALL BUSINESS ADMINISTRATION

13 CFR Part 120

Business Loan Program

AGENCY: Small Business Administration (SBA).

ACTION: Final rule.

SUMMARY: This final rule would implement Public Law 106–22, enacted on April 27, 1999, which establishes new rules for the loan loss reserve fund which an intermediary must maintain to participate in SBA's microloan program.

DATE: This rule is effective on April 3, 2000.

FOR FURTHER INFORMATION CONTACT: Jody Raskind, 202–205–6497.

SUPPLEMENTARY INFORMATION: Public Law 106–22, enacted on April 27, 1999, amended section 7(m) of the Small Business Act (15 U.S.C. 636(7)(m)) in order to change the requirements for the loan loss reserve fund (LLRF) which each intermediary in the SBA's microloan program must maintain. The LLRF is an interest-bearing deposit account at a bank. An intermediary must establish an LLRF to pay any shortage in its day-to-day revolving account caused by delinquencies or losses on microloans it makes to qualified small business borrowers. An intermediary must maintain the LLRF until it repays all obligations it owes to the SBA.

On July 26, 1999, SBA published a proposed rule in the **Federal Register** (64 FR 40310). Since SBA received no comments, it is publishing in final the rule as proposed and making it effective on the date of publication in the **Federal Register**.

Үүнтэй нэгэн адилаар, Холбооны Бүртгэл-ийн өдөр тутмын дугаарт гардаг "CFR Parts Affected" жагсаалтыг LSA-аас гаргасан мэдээллийг шинэчилж байхад ашиглаж болно. Сар бүрийн болон жил бүрийн хэвлэгдсэн форматыг Холбооны Бүртгэл-ийн хэлхээсээс лавлаж болно.

Номын сангийн уншигчид ямар нэг агентлаг, түүний хөтөлбөрүүдийн талаар мэдэхийг хүсвэл хайлтыг CFR-аас /Шигтгээ 22.2./ эхэлж болно. CFR-ийн бүхий л мэдээллийн сангаас хайлт хийхдээ түлхүүр үг ашиглах юмуу нэг нэр эсвэл хэд хэдэн иэрийг одоогийн болон түүхэн мэдээллийн санд хайж болно. Өөр нэг хувилбар бол CFR-ийн *Хэлхээс ба Хайлтын тусламжууд* буюу жил бүр шинэчлэгдэж байдаг субъект ба агентлагийн хэлхээсийг ашиглан хайж болно. CFR-т нэвтрэх илүү дэлгэрэнгүй субъектийн болон сэдвийн ACCESS-ийг КМА-ны Холбооны Хууль Тогтоомжийн Кодийн Хэлхээс-ээс үзэж болно. CFR-ийн цувралуудад хэвлэгдэх үед хучин төгөлдөр үйлчилж байсан тийм хууль тогтоомжийг л мэдээлдэг. Тусгай асуултанд хариулж байгаа юмуу уншигчийг судалгаа хийхэд нь тусалж байгаа аль нь ч бай *LSA List of CFR Sections Affected*-ыг заавал санал болгож CFR-ийн сүүлийн хэвлэлтээс хойш шинээр гарсан журам, тогтоол байгаа эсэхийг шалгуулж байх хэрэгтэй. КМА-ны Конгрессийн Ертөнцд мөн хууль тогтоох мэдээллүүдийг багтаасан байдаг. Түүний нэг хувилбар Холбооны Бүртгэл өдөр бүр, CFR хоёр гариг тутам тус тус шинэчлэгдэж байдаг. 560 дугаар хуудсан дахь Зураг 22.4-т тайлбар үг 14CFR 93 гэсэн нь CFR нэр 14, хэсэг 93 өөрчлөгдсөн гэсэн үг юм. Энэ тохиолдолд Grand Canyon Үндэсний парк дээгүүр нисэх иргэний агаарын тээврийн онгоцны тоог бууруулна гэсэн үг юм. Америкийн уuguул омгийнхон, байгаль судлаачид, байгаль хамгаалагчид, орон нутгийн бизнес эрхлэгчид түүнчлэн ерөнхийлөгч Клинтон энэ ажилд хувь нэмрээ оруулсан.⁶⁰ Эцсийн хууль тогтоолуудад мөрдөгдэж эхлэх хугацааг заадаг ба энэ тохиолдолд 2000 оны 5 дугаар сарын 4-ний өдрөөс хучин төгөлдөр мөрдөгдэж эхэлсэн.

Ишлэл 22.2

Зохицуулах бичиг баримтыг хайх стратеги

Озоны давхрааг хамгаалах зорилгоор ойрын үед эмнэлгийн амьсгалуулагч гуурсны үйлдвэрлэлийг зосгоох хууль тогтоомж гарсан тухай сонссон иргэн ярьж байна. Конгрессийн Ертөнц-ийн "Хуулийн төсөл" хэсэг болон ЗГХГ-ын Access-ийн "Конгрессийн хуулийн төсөл" хэсэгт хайгаад юу ч олсонгүй. Гэхдээ "текстэн доторх үгээр" гэснээр "амьсгалуулагч гуурс" гэж хайхад Конгрессийн Ертөнц ба ЗГХГ-ын Access-ийн Холбооны Бүртгэл-ээс хамгийн сүүлд энэ сард хэвлэгдсэн дугаарыг олсон ба Байгаль Хамгаалах Агентлагт холбогдох эцсийн хууль тогтоомжийг олсон байна. Энэ яаж үүссэн гэвэл АНУ-ын Засгийн газар Монреалин Протоколын Нарийн бичгийн дарга нарын Газарт 1995 оноос хойш үйлдвэрлэвэл зохих тун хэмжээ бүхий амьсгалын гуурсыуд болон бусад эмнэлгийн өвөрмөц хэрэгслүүдэд ашиглах зарим нийлмэл бодисуудын нэрсийг гаргаж өгчээ.

Дурслэл 22.4

Холбооны Хууль Тогтоомжийн Кодын тайлбар угс. Конгрессийн Ертөнц-д гарсан LSA, List of CFR Sections Affected [Конгрессийн Мэдээллийн Албаны бүтээгдэхүүн]. Зөвшөөрөл авч хэвлэсэн.

CIS
The Congressional Information Service

Home | How Do I? | Overview | Help

[CIS Index](#) [Edit Search](#) | [FOCUS](#) | [Print/Save Options](#) | [E Mail](#)

Search Terms: Final Rule, grand canyon national park, federal aviation administration

[Advanced Search](#) [Expanded List](#) [KWL™](#) [Full](#)

[Sorted by Citation](#) [Sort by: Relevance](#)
[Select all Citations](#) [Clear all Citations](#)

Documents 1 - 4 of 4.

- 1. [65 FR 33751](#), Rules and Regulations, DEPARTMENT OF TRANSPORTATION (DOT) Federal Aviation Administration (FAA), 14 CFR Parts 91, 93, 121 and 135, [Docket No. FAA-1999-5926; Amendment Nos. 91-263, 93-80, 121-274 and 135-75]RIN 2120-AG74, Modification of the Dimensions of the Grand Canyon National Park Special Flight Rules Area and Flight Free Zones; Correction, Thursday, May 25, 2000, ACTION: Final rule; correction., FEDERAL REGISTER Vol. 65, No. 102
- 2. [65 FR 17708](#), Rules and Regulations, DEPARTMENT OF TRANSPORTATION (DOT) Federal Aviation Administration (FAA), 14 CFR Part 93, [Docket No. FAA-99-5927; Amdt. No. 93-81]RIN 2120-AG73, Commercial Air Tour Limitation in the Grand Canyon National Park Special Flight Rules Area, Part II, Tuesday, April 4, 2000, ACTION: Final rule., FEDERAL REGISTER Vol. 65, No. 65
- 3. [65 FR 17736](#), Rules and Regulations, DEPARTMENT OF TRANSPORTATION (DOT) Federal Aviation Administration (FAA), 14 CFR Parts 91, 93, 121, and 135, [Docket No. FAA-99-5926; Amendment No. 93-80]RIN 2120-AG74, Modification of the Dimensions of the Grand Canyon National Park Special Flight Rules Area and Flight Free Zones, Part III, Tuesday, April 4, 2000, ACTION: Final rule., FEDERAL REGISTER Vol. 65, No. 65
- 4. [65 FR 5396](#), Rules and Regulations, DEPARTMENT OF TRANSPORTATION (DOT) Federal Aviation Administration (FAA), 14 CFR Parts 91, 93, 121, and 135, [Docket No. 28537; Amendment Nos. 91-260, 93-79, 121-272, 135-74]RIN 2120-AG97, Special Flight Rules in the Vicinity of Grand Canyon National Park, Part II, Thursday, February 3, 2000, ACTION: Final rule; request for comments., FEDERAL REGISTER Vol. 65, No. 23

Documents 1 - 4 of 4.

Статистикийн эх сурвалжууд

Лавлагaa хүссэн асуултуудын дотор статистикийн тоо баримт авах гэсэн хүсэлт ихэнх хувийг эзэлдэг. Фөрийн янз бүрийн агентлаг, салбаруудын эрхэм зорилгыг биелүүлэх явцдаа Засгийн газрууд маш олон статистикийн мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийдэг. Чухамдаа, АНУ-ын холбооны засгийн газар нь дэлхийд хамгийн том статистикийн мэдээ цуглувулдаг байгууллага юм. Цуглувулж, хэвлэдэг мэдээллийд нь хүн ам зүйн судалгаа, эдийн засгийн статистик үзүүлэлтүүд зэрэг өргөн хүрээний зүйлүүд байхын зэрэгцээ хувийн компьютер эзэмшигчдийн судалгаа, янз бүрийн голуудын урсгалын судлагаа гэх мэт нарийн төвөгтэй, нийтлэг бус мэдээллийд багтдаг. Өнгөрсөн жил хэдэн хүн баривчлан saatuuulagdsan /арысны өнгө, хүйсээр нь/, ахлах сургууль төгсөгчдийн хэд нь коллежид орсон болохыг номын санч хүн амархан олж чадна. Хэрэв ямар нэг арга хэмжээ болсон нь мэдэгдэж л байвал засгийн газар түүнийг тайлагнахыг эрмэлзэдэг. Энэ хэсэгт гол гол статистикийн лавлаганааны эх сурвалжуудыг тодорхойлж тэдгээрийн хэрэглэх арга замуудын талаар ярилцана.⁶¹

Нууцыг хамгаалах, засгийн газраас нийтэд хүртээмжтэй мэдээлэл авахад тухайн хүний нэрийг хэзээ ч мэдэгдэггүй гэдгийг санах хэрэгтэй. Компаниуд, бизнесийн байгууллагуудын нэрийг статистикийн хөтөлбөрийн багийнхан тусгайлан шаардсан тохиолдолд, тухайлбал АНУ-ын Үнэт цаас ба Биржийн Хорооны EDGAR-ийн мэдээллийн санд тухайн компанийн тайлан гарах үед л тодорхой мэдэж болдог.⁶² Энэ нууцлал мэдээллийг тодорхой хувь хүн, компанийн тодорхойлолт юмуу мэдээллийг авахад хэрэглэгдэж болохуйц тийм тохиолдолд мэдээллийг нуун дарагдуулах юмуу устгах үед гарч ирдэг. Тухайлбал, Америкийн Нэгдсэн Улсын Хүн ам, орон сууцны Тооллого-н нэrsийг тооллого бүрээс хойш 72 жилийн туршид онц нууц байлгадаг. Үүнтэй нэгэн адил, хэрэв Юта мужийн Гарфиелд тосгонд цөөн тооны авто засварын газрууд байдаг бол хүмүүс тэдгээрийн аль нэгийн талаар мэдээлэл авахаас сэргийлэн Ютагийн хөдөөгийн Бизнесийн байдал-д Гарфиелдийн авто засварын газруудын мэдээллийг нуун дарагдуулдаг.⁶³

Хэлхэсцүд ба Статистикийн нөөцийн гарын авлага

Статистик нь тоо томшгүй олон эх сурвалжуудаас гардаг. Холбооны засгийн газрын хөтөлбөрүүдийн зэрэгцээ ихэнх муж улсуудын засгийн газрууд, гадаад орнууд статистик цуглувулах маш олон хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлдэг. НҮБ, Дэлхийн Банк гэх мэт олон улсын байгууллагууд ч мөн адил үйл ажиллагааныхаа явцад статистик цуглувулдаг. Хувийн статистикийн мэдээллийн байгууллагууд, үйлдвэрүүд, ашгийн төлөө бус байгууллагууд, судлаачид ч бас бие даан мэдээлэл цуглувулдаг. Ийм олон эх сурвалжтай учир зарим төрлийн хэлхээс маш хэрэгтэй ялангуяа статистикийн томоохон судалгаа хийж байгаа номын сангийн хувьд ихээхэн хэрэгтэй байдаг. Конгрессийн Мэдээллийн Албанаас гаргадаг статистикийн хэлхээс бол стандарт хэлхээс юм. КМА-ын ажлын мөн чанар нь хэвлэгдэн гарсан статистикийн бүх мэдээллийг тодруулж, үншигчдиг хэрэгтэй мэдээлэлд нь хүргэх явдал юм. КМА гурван үндсэн статистикийн хэлхээс бүтээгдэхүүн хэвлэн гаргадаг нь: 1973 оноос эхлэн холбооны засгийн газрын статистикийн эх сурвалжийг хэлхээсжүүлж, хураангуйлдаг Америкийн Статистикийн Хэлхээс /ASI/, 1980 оноос эхлэн муж улсын, үйлдвэрүүдийн бусад холбооны бус статистикийн хэвлэлүүдийг /мянга орчим/ хэлхээсжүүлж, хураангуйлдаг Статистикийн Лавлаганаы Хэлхээс /SRI/ болон 1983 оноос эхлэн олон улсын байгууллагуудын статистикийн эх сурвалжуудыг /хоёр мянга орчим/ хэлхээсжүүлж, хураангуйлж байгаа Олон Улсын Статистикийн Хэлхээс /ISS/ юм. КМА нь Статистикийн Ертөнц⁶⁴ гэж нэрлэгдсэн вэб бүтээгдэхүүнтэй,

түүнд нь LEXIS-NEXIS-ээр дамжуулан хүрч болдог. Статистикийн ертөнц нь эдгээр гурван статистикийн хэвлэлийг нэг, интернэтээр хайж болдог мэдээллийн сан болгосон ба зарим үед бүрэн текстүүд хүртэл багтаасан байдаг.

Номын сангүүд ASI, SRI, IIS-ийн хэвлэгдэн гарсан аль ч дугаарыг худалдан авч болно. Эдгээр нь тус бүрдээ хоёр нэмэлт цуврал *Хэлхээс ба Хураангуй-аас бүрддэг*. Цувралуудыг жил жилээр хэвлэх ба сар сарын нэмэлт, өөрчлөлтийг тусгаж байдаг. Дээр нь нэмээд, олон жилийн хуримтлалыг ойролцоогоор дөрвөн жил тутамд нэгтгэж байдаг. Уншигч эхлээд хэлхээс ботийг үзэж КМА-ны субъектийн нэр томъёог хайна. Тохирох субъект нэр томъёоны дор хэрэгцээтэй байгаа тухайн мэдээллийг тодорхойлох агуулгын үгийг хайна. Хэлхээс боть дахь энэ агуулгын тэмдэглэлээс уншигч товчлолын дугаарыг олж авна. Товчлолын дугаарын тусламжтайгаар номзүйн мэдээлэл болон Товчлол дахь дэлгэрэнгүй абстрактийг /Хуудас 562-ийн Зураг 22.5-ийг үз/ олж авна. Эдгээр товчлолд эх сурвалжид ишлэл татсан бүх статистикийн хүснэгт байдаг. Холбооны засгийн газрын цуврал ASI дахь товчлолд СүДок дугаар, фондын дугаар байдаг нь холбооны депозитари номын санд байгаа эх хэвлэлийг олоход туслах зориулалттай юм.

Сэдэвчилсэн хэлхээсжүүлэлтийн зэрэгцээ Хэлхээс цуврал бүр "категори" хэлхээсийн хэсэгтэй байдаг. Категорийн хэлхээс нь харьцуулсан мэдээ олохыг хүсч байгаа хүнд хамгийн хэрэгтэй: тухайлбал, хэн нэгэн муж улсуудын гэмт хэргийн статистикийн харьцуулсан мэдээ авахыг хүсвэл ASI категори хэлхээсийн "муж улсаар" гэснийг олоод гэмт хэргийн тайлбар үгийг оруулна. Үүнтэй адилаар, хэн нэг нь "хүйсээр" гэсэн категорийн хэлхээсээр хайж ээмэг юмуу өөр сэдвээр хүйсний харьцуулсан мэдээ авч болно.

КМА-ны хэлхээсэнд хамрагдах хэвлэлийн хэмжээ ихэнх номын сангийн цуглуулгаас хол хоцорсон боловч хэлхээсэнд хамрагдсан бараг бүх тайланг микрофиш байдлаар гаргадаг онцлогтой. Номын сангүүд ASI Микрофиш номын сан, SRI Микрофиш номын сан, ISS Микрофиш номын сан гурвын алыг нь ч сонгож болно /ASI-ийн хувьд депозитари номын санд фондын бус зүйлүүдийн тайланг авахыг хүсвэл микрофишийг худалдан авах нь зүйтэй/. Микрофиш тайлангуудыг КМА-ны товчлолын дугаараар дугаарладаг учир цувралуудын дундаас олоход хялбар байдаг.

ASI, SRI, IIS-ийг нэг эх сурвалжид нэгтгэснээр, вэбд тулгуурласан *Статистикийн ертөнц* нь уншигчдад хэлхээсжүүлсэн статистикийн бүх хэвлэлийг нэгэн зэрэг хайх боломж олгодог. Энэ нь мянга мянган статистикийн хэвлэлийн хэлхээсийг нэгэн зэрэг хайж байна гэсэн үг юм. Уншигч КМА-ны субъектын нэр томъёо /КМА-ны субъект нэр томъёоны жагсаалтыг ч хайж болно/, нэр, зохиогч, хэвлэгч, харьцуулсан статистикийн категори зэргийг хайж олж болно. "Дүгнэлт дэх бүх үг"-ийг хайх болгон хайлтыг өргөжүүлж болох ба ингэвэл түлхүүр үгийг товчлол, номзүйн бүх мэдээлэлд хайдаг. Уншигчид эдгээр гурван эх сурвалжийг цаг хугацаа юмуу ямар нэг комбинацаар /Зураг 22.6-г үз/⁶⁵ хайлтыг хязгаарлаж болно. Хэвлэгдсэн эх сурвалжуудын нэгэн адилаар, хайлтын үр дүнд номзүйн бүрэн мэдээлэл, депозитари номын санд хадгалагдах фондын зүйлийг хайхад хэрэглэгдэх СүДок дугаарууд болон КМА-ны микрофишийн номын сангүүдын аль нэгнээс мэдээллийг олоход хэрэглэгдэх хураангуйн дугаар зэргийг олж авна.

Дүрслэл 22.5

Америкийн Статистикийн Хэлхээс-ээс авсан хураангуй [Конгрессийн Мэдээллийн Албаны бүтээгдэхүүн]. Зөвшөөрөл авч хэвлэсэн.

Sample Abstract—Individual Publication

issuing agency	8304 INTERNAL REVENUE SERVICE	publication type
ASI accession number for publication as a whole	8304-2	title
periodicity and date	Annual. 1993. 142 p.	collation
depository item number	IRS Pub. 1304(Rev.8-93). •Item 0964. GPO	agency report number
Superintendent of Documents classification number	ASI/MF/4 T22.35/8:990. LC 61-037567.	hardcopy source ASI microfiche availability and unit count*
description of publication as a whole	<p>Final detailed annual tabulation of 1990 individual income tax returns, filed during 1991. Presents data on number of returns, sources of income, deductions and exemptions, credits, tax computation and tax rates, and high income returns; with breakdowns by marital status and selected financial items, including size of adjusted gross income (AGI).</p> <p>Data are estimates based on a stratified sample of 104,505 individual tax returns filed for income year 1990.</p> <p>Contents:</p> <ul style="list-style-type: none"> Section 1. Introduction and legislative changes affecting individual income tax data. Includes 4 tables showing summary data for selected years 1980-90; and selected income and tax items and income tax as percent of total income, by income class for 2 alternative definitions of income, selected years 1986-90. (p. 1-10) Section 2. Sample description and methodology. Includes text statistics and 1 table. (p. 11-14) Section 3. Basic tables. 16 tables, listed below. (p. 16-58) Section 4. Explanation of terms. (p. 59-77) Section 5. Facsimile 1990 tax forms and filing instructions. (p. 80-131) Section 6. Index. (p. 133-142) 	<p>data sources</p> <p>organization of contents</p>
detailed table listing	<p>Report has been published annually since 1916; ASI coverage began with report for 1970 (see ASI Retrospective Edition under this number).</p> <p>Preliminary income tax return data are reported in the <i>Statistics of Income Bulletin</i> (for description of preliminary data for 1991, see 8302-2.408).</p>	<p>reference to previous reports in time series, and to related publications</p>
ASI accession number for group of related tables within publication	<p>TABLES: [Data are for 1990. Data are shown by size of AGI, unless otherwise noted.]</p> <p>8304-2.1: Returns Filed and Sources of Income</p> <ul style="list-style-type: none"> 1.1. Selected income and tax items, by accumulated size of AGI. (p. 16) 1.2. AH returns: AGI, exemptions, deductions, and tax items, by marital status. (p. 19) 	<p>note on coverage of all tables</p> <p>titles and page locations of individual tables</p>

*for calculating ASI Documents on Demand fees; the number of physical fiche is generally two less than the ASI/MF unit count

Дүрслэл 22.6

Статистикийн Ертөнц-ийн хайлтын жишээ. [Конгрессийн Мэдээллийн Албаны бүтээгдэхүүн]. Хэвлэх зөвшөөрөл авсан.

The screenshot shows the CIS Statistical Universe search interface. The search form is titled "Search Abstracts". It includes fields for "Search:" (with "Entry Required" and "bicycles" entered), "Publication Date:" (set to "Previous two years"), "Statistics published by..." (with "Any Source" selected), and "Find statistics shown by..." (with "Any Arrangement" selected). There are also dropdown menus for "All Fields" and "Limit to abstracts that have full text attachments". At the bottom are "Search" and "Clear Form" buttons.

Статистикийн Ертөнц-ийн олон тайлбар үгс нь статистикийн хэвлэлийн бүрэн текстийг төлөөлж байдаг. Бүрэн текст нь GIF зурган хүснэгттэй, ASCII текст, PDF текст /Adobe Acrobat программ ашиглахад зориулсан/, маш олон тохиолдолд өөр зүйл рүү зөөхөд хялбар хүснэгтүүд байдаг. Эдгээр бүрэн текстүүдийн ихэнх нь системийн мэдээллийн архивт хадгалагдаж байдаг. Зарим тохиолдолд, бүрэн текст Статистикийн Ертөнц-тэй холбогдсон статистикийн агентлагуудын вэб сайтанд гарсан байдаг. Эцэст нь хэлэхэд, статистикийн хамгийн их хэрэгтэй эмхтгэл Америкийн Нэгдсэн Улсын Статистикийн Хураангуй /доор байгаа "Чухал статистикийн эх сурвалжууд"-д дэлгэрэнгүй ярилцана/-д зориулсан бүрэн текстийг /дэлгэмэл хүснэгтийн хамт/ Статистикийн Ертөнц-д нийтэлдэг.

Номын сангууд өөрийн өвөрмөц шаардлагад тохируулан Статистикийн Ертөнц-ийг янз бүрийн хэлбэрээр захиалж болно. Хэвлэгдсэн хувийг захиалж авдаг тэр маягаараа бүхэл Статистикийн Ертөнц-ийг бүхэлд нь захиалж авч ч болно эсвэл Статистикийн Ертөнц дахь тодорхой хэлхээсийг захиалж авч болно. Захиалгын хэлбэрээс хамааралгүйгээр зарим текстийг бүхлээр нь оруулсан байдааг боловч цаашлахаараа субъектэд тулгуурласан бүрэн текстийн загваруудыг нэмж, бүрэн текстийн тоог нэмэгдүүлж, үнийг өсгөдөг.

КМА-ны статистикийн эмхтгэлийн хэмжээнд өргөн хүрээг хамардаг өөр эмхтгэл байхгүй байгаа боловч ихэнх номын сангуудын хувьд тийм дэлгэрэнгүй хэлхээс авах онц шаардлагагүй юмуу төсөв нь хүрэлцдэггүй байж болно. Өөр хэд хэдэн хэвлэлийн тусламжтайгаар номын санчид онцлог статистикийн хэвлэлийг тодорхойлохынхоо хажуугаар статистикийн янз бүрийн хөтөлбөрүүдийг ойлгож авах боломжтой. Статистикийн хөтөлбөрүүд, эх сурвалжуудын тухай дэлгэрэнгүй бичсэн лавлах гэвэл Стивен Р. Вассерман, Жаклин О'Брайан нарын эмхтгэсэн Статистикийн Эх Сурвалжууд: Үйлдвэрлэл, Нийгэм, Эдийн засаг, Санхүү

бусад сэдвцүдээр Америкийн Нэгдсэн Улс болон Олон Улсад байгаа Мэдээллийн Субъект Лавлах нэртэй хоёр боть цуврал юм. Түүний 24 дэх жилийн хэвлэл /2000 он/-д Америкийн Нэгдсэн Улс, дэлхий дахыныг хамарсан статистикийн эх сурвалжуудын 100 мянга шахам ишлэлийг субъектын дагуу цагаан толгойн дарааллаар жагсааж оруулсан байдаг. Чухал/хамгийн хэрэгтэй хэсгүүдэд "Гол гол статистикийн эх сурвалжуудын номзүй" болон бүх ишлэл татсан эх сурвалжуудыг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар жагсаасан хавсралт зэрэг нь болно. Үүнтэй төстэй өөр нэг цуврал бол М. Балачандран, С. Балачандран нарын эмхтгэсэн Муж улс ба Орон Нутгийн Статистикийн Эх Сурвалжууд юм. Хэдийгээр хамгийн сүүлд гарсан хэвлэл /1993/ нь харьцангуй хуучирч/хоцрогдож байгаа боловч энэ гайхамшигт номонд 5500 гаруй статистикийн хэвлэлүүдийг муж улс, субъектээр нь хэлхээсжүүлсэн. Энэ хоёрын алинд ч КМА-ны хэвлэлүүдийн нэгэн адил хэвлэлд гарсан статистикийн мэдээ бүрийг оруулдаггүй боловч уншигчдыг тодорхой сэдвийн талаарх статистикийн хэвлэлүүдэд хүргэж чадахуйц өргөн хүрээний субъект хэлхээсжүүлэлт хийдэг онцлогтой.

Номын санчийн электроникийн чадвар нь түүний статистикийн эх сурвалжийн номзүйн мэдлэгийн нэгэн адил чухал зүйл юм. Засгийн газрын вэб сайтууд голдуу хамгийн шилдэг, хамгийн их цаг үеийн шинэ мэдээлэлтэй байдаг. Вэб гаргах болсноор депозитари бус номын сангуудад урьд өмнө нь боломжгүй байсан застгийн газрын статистикийн мэдээллийн санд нэвтрэх боломж олгосон. Электроникийн цаг үед статистикийн лавлагааны үйлчилгээ явуулна гэдэг интернэтэд байгаа застгийн газрын статистикийн мэдээллийн эх сурвалжийг мэдэж байхын зэрэгцээ явагдаж буй сургалтуудын талаар байнга сонирхож, мэдэж авч байхыг шаарддаг /Бүлэг 9-ийг үз/. Мэргэжлийн сэтгүүл юмуу listservs /GOVDOC-L гэх мэт/ холбогдох уран зохиол унших, эрэн сурвалжилсан судалгаа хийх зэрэг нь энэ үйл явцын салшгүй хэсэг мөн. Статистикийн Ертөнц шиг дэлгэрэнгүй хэлхээсийг орлуулах зүйл өөр байхгүй ч гэсэн статистикийн хөтөлбөр, эх сурвалжуудын тухай сайн мэдлэгтэй, хэвлэлийн чиг хандлагын талаар үргэлж сонирхож мэдэж авч байдаг, электроникийн чадвартай номын санч интернэтэд холбогдож байвал үнэ төлбөргүй, застгийн газрын вэб сайтуудыг ашиглан маш сайн статистикийн лавлагааны үйлчилгээ үзүүлж чадна.

Холбооны застгийн газрын статистикийн мэдээллийн интернет дэх хамгийн шилдэг хэлхээс бол FedStats юм. FedStats нь Холбооны Статистикийн Бодлогын Агентлаг Хоорондын Зөвлөлийн үүрэгт ажил юм. Хэрэглэгчид FedStats-д субъект юмуу түлхүүр үгээр хайлт хийнэ. Интернэтэд байгаа статистикийн мэдээллийн илүү өргөн хүрээний лавлах олохыг хүсвэл Мичиганы Их Сургуулийн Баримт Бичгийн Төв гэх мэт статистикийн хэсэг нь застгийн газрын статистикийн мэдээ, статистикийн талаарх мэдээлэл, микро мэдээ /статистикийн цуглуулгын үр дүнд бий болсон түүхий мэдээ/ болон бусад зүйлтэй холбоотой байдаг тийм сайтууд руу хандах хэрэгтэй. Статистикийн хөтөлбөрүүдтэй танил болсон номын санчид болон агентлагууд хэрэгцээтэй байгаа статистикийн мэдээллээ олохын тулд янз бүрийн статистикийн агентлагуудын вэб сайт руу шууд хандах болно.

Статистикийн чухал эх сурвалжууд

Зөвхөн нэг статистикийн лавлагааны цуврал юмуу эсвэл ганцхан застгийн газрын баримт бичиг худалдан авах чадвартай номын сангийн хувьд Америкийн Нэгдсэн Улсын Статистикийн Хураангуй-г сонгож үзэхэд гэмгүй. Тооллогын Товчооноос жил бүр хэвлэн гаргадаг тоо баримтын цуглуулга Статистикийн Хураангуй нь зөвхөн холбооны агентлагууд төдийгүй застгийн газрын бус олон хэвлэгчдийн хамгийн нэртэй статистикийн мэдээллүүдийг эмхтгэн гаргадаг. Түүнд багтдаг сэдвүүдийн заримыг дурьдахад төрөлт, төрөлтийн түвшин, сургууль завсардалт, хар тамхины хэргээр баривчлагдагсад, урлагийн үзвэр

үзэгчид, үндэсний паркуудад зочилогсын тоо, санал өгөлтийн байдал, муж улс, орон нутгийн засгийн газарт холбооны застийн газраас үзүүлэх тусlamж дэмжлэг, ажилгүйдэл, эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлт, засгийн газрын зардал гэх мэт байдаг. *Статистикийн Хураангуй Тооллогын Төвчооны* вэб сайтад болон бараг бүх хүснэгтийн дэлгэмэл хувилбартай СД-ны хамт СД дээр зэрэг хэд хэдэн хэлбэрээр байдаг. Эдгээр статистикт нэвтрэхийн тулд субъектийн хэлхээсийг хайснаар эхэл. Субъектүүдийг гарчиг, дэд гарчигаар байрлуулсан байдаг. 1987 оноос эхлэн хэлхээсийн лавлагааг хүснэгтийн дугаараар харин хуудасны дугаараар бус хийж эхэлсэн. Ихэнх мэдээллийн хүснэгтийг бүхэл АНУ-ын хэмжээнд хийсэн байдаг бол заримыг нь муж улс, том хотуудын хэмжээнд хийхийн зэрэгцээ олон улсын статистикт зориулсан бүлэг хүртэл бий болсон. Лавлагааны асуултанд хариулахад *Статистикийн Хураангуй ихэнх тохиолдолд хангалттай эх сурвалж болдог боловч түүнийг түүхэн болон илүү дэлгэрэнгүй мэдээлэл олоход бас ашигладаг. Дэлгэрэнгүй мэдээлэл авахад бүх хүснэгт түүнийг хаанаас авсан тухай эх сурвалжийн тэмдэглэлтэй байдаг.* Хэрэв хүсвэл хэн нэгэн нь уг эх сурвалжид хандаж болох ба тухайн сэдвээр илүү дэлгэрэнгүй бүрэн мэдээлэл олж авч болдог. /Зураг 22.7-г үз/.

Статистикийн Хураангуй дахь (*Statistical Abstract*) олон хүснэгтүүдийн өмнөх үгэнд Америкийн Нэгдсэн Улсын Түүхэн Статистик мэдээ: Колончлолын цээс-1970 (*Historical Statistics of the United States: Colonial Times to 1970*) дэх холбогдох хүснэгтүүдийг дурдсан байдаг. Энэхүү хоёр боть цомог нь статистик мэдээ бурдүүлэх боломжтой болсон хамгийн эхэн үеэс эхэлсэн статистик мэдээг багтаасан байдаг бөгөөд хэлхээс болон хэвлэгдсэн хамгийн эхний эх үүсвэрээс мэдээллийг олох боломжийг хэрэглэгчдэд олгодог. Урьд өмнө статистик мэдээллийг харьцангуй бага хэмжээгээр цуглуулдаг байсныг бид санах ёстой. Тиймээс Түүхэн Статистик нь *Статистикийн Хураангуйд* байдаг статистик мэдээллийн бүх төрлөөр хуучны тоо баримтыг толилуулж чаддаггүй. *Статистикийн Хураангуйд* байдаг хавсралтууд нэлээд ач холбогдолтой бөгөөд тэдгээрт холбооны улсын байгууллагууд, муж улсууд болон гадаадын улс орнуудын статистик мэдээллийн эх сурвалжуудын томоохон жагсаалт орсон байдаг.

Муж улсууд, муж, хотуудын талаарх дэлгэрэнгүй статистик мэдээллийг олж авахын тулд *Муж болон Хотуудын баримт, мэдээллийн ном* (*County and City Data Book*), *Муж улс болон Томоохон хотын баримт, мэдээллийн ном* (*State and Metropolitan Areas Data Book*), Америкийн баримт ологч (*American FactFinder*) зэргийг ашиглаж болно. *Тооллогын Төвчооноос* эмхлэн гаргадаг эдгээр товхимолууд бүгд олон байгууллагуудаас цуглуулсан авсан мэдээллийг агуулдаг. *Товхимол* тус бүрт хүн ам, орон сууц, жижиглэн худалдаа, гэмт хэрэг, хөдөө аж ахуй, боловсрол, ажил эрхлэлт зэрэг үндсэн сэдвүүдээр ангилсан мэдээлэл багтсан байдаг. Ерөнхийдөө мужууд ба том хотуудын талаарх мэдээлэл жижиг хотуудынхаас илүү олдоцтой байдаг. Муж болон Хотуудын баримт, мэдээллийн ном нь хэвлэмэл ба СД аль ч хэлбэрээр хэвлэгддэг.⁶⁶ АНУ-ын мужууд (*USA Counties*) нь зөвхөн СД дээр байдаг. Америкийн баримт ологч нь *Тооллогын* вэб сайт дээр гараад удаагүй байгаа, интерактив хэлбэрийн программ бөгөөд улам өргөн хүрээний тооллогын статистик мэдээлэлд нэвтрэх гарц болох төлөвтэй.⁶⁷

Тооллогын Төвчоо нь засгийн газрын олон байгууллагуудын статистик мэдээллийг дээрх товхимолуудад нэгтгэн гаргахаас гадна өөрийн хэрэгжүүлдэг хөтөлбөрүүдийн хүрээнд хүмүүсийн аж байдлын холбогдолтой мэдээллийг цуглуулсан хэвлэдэг. Америкийн Нэгдсэн Улсын Хүн ам, Орон сууцны Тооллого (*United States Census on Population and Housing*) нь энэ байгууллагаас эрхлэн явуулдаг хамгийн том ажил хэвээр байсаар байна. Хүн амын тооллогыг 1790 оноос эхлэн 10 жил тутамд нэг удаа хийдэг байсан бол 1940 оноос эхлэн орон

сууцны тооллого нэмэгджээ. АНУ-ын Хүн ам, Орон сууцны Тооллогыг анх явуулах болсон шалтгаан нь Муж улс бүрийн Конгресст сонгох гишүүдийн тоог тогтоохын тулд хүн амын албан ёсны мэдээллийг гаргах зорилготой байжээ. Хэдийгээр энэ зорилгодаа одоо ч үйлчилсэн хэвээр байгаа ч тооллогын үр дүн нь муж улсууд, том хотуудад улсаас хэрэгжүүлэх янз бүрийн хөтөлбөрүүдэд холбооны улсын төсөв менгийг хуваарилах, мөн судлаачид болон иргэдийн хэрэглээнд чухал шаардлагатай улс орны статистик дүр зургийг бүрдүүлэхэд чухал хэрэг болж байна. АНУ-ын Хүн ам, орон сууцны Тооллого АНУ-ын хүн амыг бүрэн хамарсан дүр зургийг бий болгодог. Гүүний дотор хүн бүхнээс асуудаг цөөн тооны асуултууд, хүн амын аль нэг хэсэг бүлгээс асуудаг нэмэлт асуултууд, нас, арьсны өнгө, хүйс, гэр бүлийн харьцаа, орлого, ажил эрхлэлт, байр орон сууцны төрөл болон бусад ангиллуудаар авсан тоо баримтыг агуулсан байдаг. Мэдээллийг улсын нэгдсэн дүнгээр болон муж улс, муж, том хот, хот болон Тооллогын тойрог, Хороолол дугаарлах бүс, Хорооллын бүлэг, Хороолол гэх мэт нэртэй газарзүйн жижиг бүсүүдээр хэвлэгддэг. Жижиг бизнесүүд, маркетингийн компаниуд эдгээр жижиг бүсүүдийн мэдээллийг сайтар ашиглаж чаддаг.

Дүрслэл 22.7

Статистикийн Хураангуй/Товчлолын 1998 оны дугаарын 243 дугаар хуудаснаас авсан хүснэгт, тэмдэглэл

Geography and Environment

243

No. 401. Emissions of Greenhouse Gases, by Type and Source: 1990 to 1996

[Emission estimates were mandated by Congress through Section 1605(a) of the Energy Policy Act of 1992 (Title XVI). Gases that contain carbon can be measured either in terms of the full molecular weight of the gas or just in terms of their carbon content]

TYPE AND SOURCE	Unit	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996, proj.
Carbon dioxide:								
Carbon content, total ¹	Mil. metric tons	1,373.7	1,360.2	1,379.9	1,411.6	1,433.5	1,444.6	1,495.9
Energy sources	Mil. metric tons	1,345.8	1,330.6	1,351.5	1,380.9	1,401.3	1,411.4	1,463.0
Methane:								
Gas, total ¹	Mil. metric tons	31.6	31.6	31.7	30.8	31.4	30.9	30.9
Energy sources	Mil. metric tons	12.1	12.0	12.0	11.1	11.4	11.2	11.6
Landfills	Mil. metric tons	11.1	11.0	10.9	10.8	10.7	10.6	10.4
Agricultural sources	Mil. metric tons	8.3	8.6	8.8	8.8	9.1	9.1	8.8
Nitrous oxide, total	1,000 metric tons	449	452	452	463	472	454	446
Agriculture	1,000 metric tons	164	167	168	176	179	159	146
Mobile sources	1,000 metric tons	150	148	150	147	147	148	148
Stationary combustion	1,000 metric tons	38	37	37	38	39	39	41
Industrial sources	1,000 metric tons	97	100	96	101	107	108	111
Nitrogen oxide, total ¹	Mil. metric tons	20.9	20.6	20.7	21.1	21.5	19.7	(NA)
Energy related	Mil. metric tons	19.8	19.5	19.7	20.1	20.3	18.8	(NA)
Stationary source fuel combustion	Mil. metric tons	10.4	10.3	10.4	10.6	10.5	9.1	(NA)
Transportation	Mil. metric tons	9.4	9.2	9.4	9.5	9.8	9.6	(NA)
Nonmethane volatile organic compounds (VOCs), total ¹	Mil. metric tons	21.4	20.8	20.3	20.5	21.1	20.7	(NA)
Energy related	Mil. metric tons	9.0	8.7	8.4	8.4	8.7	8.2	(NA)
Transportation	Mil. metric tons	8.1	7.8	7.5	7.5	7.9	7.6	(NA)
Industrial processes	Mil. metric tons	9.4	9.3	9.5	9.6	9.8	9.9	(NA)
Solid waste disposal	Mil. metric tons	2.1	2.1	2.1	2.1	2.1	2.2	(NA)
Carbon monoxide, total	Mil. metric tons	91.3	88.3	85.3	85.4	89.6	83.5	(NA)
Energy related	Mil. metric tons	74.9	74.4	72.9	72.9	74.7	70.9	(NA)
Transportation	Mil. metric tons	70.3	69.6	67.8	68.5	70.3	67.4	(NA)
Stationary source fuel combustion	Mil. metric tons	4.6	4.8	5.0	4.5	4.4	3.5	(NA)
Industrial processes	Mil. metric tons	4.7	4.6	4.7	4.8	4.9	5.2	(NA)
Chlorofluorocarbons (CFCs) gases ²	1,000 metric tons	223	201	173	149	113	105	73
Hydrofluorocarbons	1,000 metric tons	5	5	8	11	18	22	34
Hydrochlorofluorocarbons (HCFCs) gases ³	1,000 metric tons	74	89	101	118	135	129	146
Other chemicals:								
Carbon tetrachloride	1,000 metric tons	30	-	26	22	16	5	5
Methyl Chloroform	1,000 metric tons	316	224	215	122	78	46	26
Sulfur hexafluoride	1,000 metric tons	1	1	1	1	1	1	1

¹ Represents zero. ² NA Not available. ³ Includes minor sources not shown separately. ⁴ Covers principally CFC-11, CFC-12, and CFC-113. ⁵ Covers principally HCFC-22.

Source: U.S. Energy Information Administration, *Emissions of Greenhouse Gases in the United States, annual*.

1990 оны Тооллогын үеэр *Тоөчоо тооллогын үр дүнг зөвхөн хэвлэмэл* хэлбэрээр бус мөн цахим хэлбэрээр гаргахын тулд маш их хүчин зүтгэл гаргасан. Интернэтэд суулгасан хувилбар болон СД цувралууд нь хүссэн мэдээллээ сонгон ашиглах программтай байдаг тул мэдээллийг олох, өөр программ руу шилжүүлэх явцыг урьд өмнөхөөс илүү хялбар болгожээ. Хамгийн эрэлт хэрэгцээтэй байдаг мэдээллүүдийг шилж оруулсан хэвлэмэл товхимолууд мөн байсаар байх болно. Их нөөцтэй депозитари номын санггуудад АНУ-ын *Хүн ам, орон сууцны* Тооллогын бүх хэлбэрийн хувилбаруудыг эзэмшдэг боловч арай жижиг хэмжээний нөөцийн фондын бус номын санггууд зөвхөн АНУ-ын дүнгүүдийг агуулсан эсвэл өөрийн муж болон хөрш мужуудын мэдээллийг агуулсан хэвлэмэл эсвэл СД хувилбарыг худалдаж авахыг хүсдэг. Зарим номын санггууд дан ганц интернэтэд гарсан мэдээлэлд найддаг байж болно.

10 жил тутам явагддаг том Тооллогоос гадна Тооллогын *Төвчооноос* янз бурийн судалгаа явуулж, тухайн жилийн статистикийн үнэлгээ, төлөвийг тодорхойлдог. Зарим судалгааныхаа дүнг Өнөөгийн *Хүн амын Тайллангууд* гэдэг сэдэвчилсэн дугааруудад хэвлэдэг. Ядуурал, боловсрол, орлого болон янз бурийн хүн амзүйн сэдвийн дор энэ цувралд орсон тайллангуудыг орчин үед Тооллогын вэб хуудаснаас олж үзэх боломжтой. Сүүлийн үед олширч буй Америкийн олон нийтийн судалгаа болон төстэй бусад судалгаа, түүвэр судалгаанууд 10 жилд хийгдэг тооллогын тоо баримтыг шинчлэх зорилготой.

АНУ-ын Хүн ам, орон сууцны Тооллого шиг өргөн цар хүрээтэй биш боловч 5 жил тутам нэг удаа хийгддэг Эдийн засгийн Тооллого нь АНУ-ын бизнесийн статистикийн хөргийг бүрдүүлдэг. Бизнесүүдийг тоолж, төрлөөр нь ангилж, ажиллагдын тоо, цэвэр худалдаа гэх мэт тоо баримтыг цуглувудаг. Статистик мэдээллийг бизнесийн төрөл болон муж улс, мужаар нь төрөлжүүлэн гаргадаг. 1997 оны Эдийн засгийн Тооллогын явцад бизнесүүдийг анх удаа *Хойд Америкийн Аж үйлдвэрийн салбарын Ангиллын Системийн (XAAYCASC) (North American Industry Classification System, NAICS)* кодоор ангилсан байна.⁶⁸ Түүнээс өмнө Аж үйлдвэрийн Ангиллын Удирдамж (AYU) (*Industrial Classification Manual, SIC*)-ыг ашигладаг байжээ. XAAYCASC-ийн кодууд шинэ төрлийн олон бизнесийн ангиллыг багтаасан байна. Жишээ нь техникийн янз бурийн шинэ ололтод тулгуурлан үйл ажиллагаа эрхэлдэг бизнесүүд гэх мэт. (Интернэтийн үйлчилгээ эрхлэгчид зэрэг) Эдийн засгийн Тооллогын дүнг хэвлэмэл, СД болон интернэтийн хувилбараар гаргадаг боловч сүүлийн үед интернэт хувилбар давамгайлах хандлагатай байна. (1997 оноос эхлэн Эдийн засгийн Тооллогын хөдөө, аж ахуйн холбогдолтой хэсгийн Хөдөө аж ахуйн Департамент хэвлэдэг болсон.)

Эдийн засгийн Зөвлөхүүдийн Зөвлөлөөс хэвлэн гаргадаг *Ерөнхийлөгчийн Эдийн Засгийн Тайлан* (Economic Report of the President) нь эдийн засгийн бодлого, чиг хандлагын тухай дэлгэрэнгүй өгүүлэхээс гадна ДНБ-ээс эхлээд ажил эрхлэлт, зээлийн хүү хүртэлх АНУ-ын эдийн засгийн мэдээ баримтыг агуулсан хүснэгтүүдийн цувралыг батгаасан байдаг. Нийтэд хүртээмжтэй эдийн засгийн мэдээ баримт шаардлагатай тохиолдолд *Ерөнхийлөгчийн Эдийн Засгийн Тайлан* нь хамгийн хэрэгтэй ерөнхий эх сурвалж байж болох юм. *Ерөнхийлөгчийн Эдийн Засгийн Тайлан* дахь ихэнх мэдээллийг Хөдөлмөрийн Статистикийн Төвчооны түүхэн мэдээ баримт, сар тутмын Эдийн Засгийн Үзүүлэлтийд (*Economic Indicators*) болон голчлон макро-эдийн засгийн холбогдолтой албан ёсны статистик мэдээ баримтыг гаргадаг Конгрессийн хэвлэлүүдээс цуглувулсан байдаг.

Засгийн газрын бас нэгэн өргөн хүрээний статистикийн эх сурвалж бол АНУ-ын Худалдааны Департаментаас эрхлэн гаргадаг *STAT-USA* вэб сайт юм. *STAT-USA* (болон түүнтэй холбоотой Үндэсний Худалдааны Мэдээллийн Сан, АНУ-ын Худалдаа СД-нууд) худалдаа, эдийн засгийн мэдээ баримтыг тодруулах

гол цэг юм. Энэ вэб сайтад мянга мянган тайлан бүрэн эхээрээ байдаг бөгөөд тэдгээрийн дотор статистикийн чухал эмхтгэлүүд ч байдаг. STAT-USA нь хэдийгээр засгийн газрын сайт боловч хуулийн дагуу өөрийгөө санхүүжүүлдэг байх ёстай тул зардлаа нөхөн шаардлагатай байдаг. Тиймээс үүнийг ашиглахад төлбөртэй байдаг. Гэхдээ томоохон нөөцийн депозитари номын сангүүд үнэгүй орж ашиглах эрхтэй байдаг бөгөөд тийм номын сангийн уншигчид номын сан дотроосоо бас үнэгүй ашигладаг.

Өөр хэд хэдэн томоохон байгууллагуудын статистикийн чухал тайлангуудыг лавлах хэлбэрээр өргөн ашигладаг. Үүнд *Хөдөлмөрийн Статистикийн Товчоо, Эрцүл мэндийн Статистикийн Үндэсний Төв, Боловсролын Статистикийн Үндэсний Төв, Хууль зүйн Статистикийн Товчоо, Эдийн засгийн дун шинжилгээний Товчоо* зэрэг байгууллагууд багтана.

Хөдөлмөрийн Статистикийн Товчоо олон тооны статистикийн цувралуудыг гаргадаг. Эдгээрийн дотор хамгийн чухал нь бараа бүтээгдэхүүний үнэ, мөнгөний ханшын уналтын тухай мэдээллийн албан ёсны эх сурвалж болох *Хэрэглэгчийн Үнийн Хэлхээсийн Нарийвчилсан Тайлан* болон ажил эрхлэлт, ажилгүйдлийн статистик мэдээллийг агуулсан *Ажил эрхлэлт ба Орлого* юм. Статистикийн байгууллагууд дундаа интернэтэд хэвлэгдсэнэрээ анхдагч болох *Хөдөлмөрийн Статистикийн Товчооны интерактив Вэб сайт* нь хэрэглэгчиддээ олон төрлийн нарийн мэдээллийг толилуулахаас гадна Эдийн засгийг өнгөц харахад (*Economy at a Glance*) хэмээх маш хэрэгтэй тоймыг багтаасан байдаг.

Эрцүл мэндийн Статистикийн Үндэсний Төв нь АНУ дахь *Эрцүл Мэнд* (Health, USA), АНУ-ын Амин чухал *Статистик* (Vital Statistics for the United States) болон олон тооны тайлан, СД-нуудыг хэвлэн гаргадаг. АНУ дахь *Эрцүл Мэнд* нь хүн амын эрцүл мэндийн байдал, чиг хандлагыг тусгасан жил тутмын хэвлэл юм. АНУ-ын Амин чухал *Статистик* мөн жилд нэг гардаг, шинэ мэдээллээр байнга баяжиж байдаг хэвлэл бөгөөд нас баралт ба төрөлтийн талаарх мэдээллийн албан ёсны гол эх сурвалж юм. Жишээ нь нас баралтыг шалтгаан, нөхцөл байдлаар нь хайж болохоос гадна төрөлтийн тухай мэдээллийг хүүхэд ба эхийн шинж төрхөөр хайж олж болно. Эрүүл мэндийн Статистикийн Үндэсний Төвөөс явуулдаг *Үндэсний эрцүл мэндийн ярилцлага судалгаа* гэх мэт олон судалгаа нь Америкийн хүн амын эруул мэндтэй холбоотой янз бүрийн сэдвийн олон тооны тайлангуудын үндсийг бүрдүүлдэг.

Боловсролын Статистикийн Үндэсний Төв нь Америкийн боловсролын систем, түүний байгууллагуудын талаарх мэдээллийг хэвлэн гаргадаг. Орчин үеийн боловсролын хөгжлийн хандлагын талаарх статистик мэдээллийг агуулдаг *Боловсролын Статистикийн Цомог* (Digest of Education Statistics), Боловсролын Нөхцөл Байдал (Condition of Education) хэмээх товхимолууд нь боловсролын мэдээллийн өргөн хэрэглэгддэг эх сурвалжууд юм. Эдгээр товхимолууд дахь бичвэр текстүүд бусад олон боловсролын тайлангуудын хамтаар *Боловсролын Статистикийн Үндэсний Төвийн Вэб сайтад* байдаг.

АНУ дахь Гэмт хэрэг (Crime in the United States) болон *Гэмт хэргийн хууль зүйн статистикийн эх сурвалж* (Sourcebook of Criminal Justice Statistics) зэрэг нь АНУ-ын Хууль зүйн Статистикийн товчооноос хэвлэн гаргадаг Америкийн гэмт хэргийн талаарх чухал тайлангууд юм. Тус Товчоо нь гэмт хэргийн талаар аль нэг сэдвийг дагнасан жижиг хэмжээний тайлангууд олныг гаргадаг. Тэдгээрийн нэлээд нь *Товчооны Вэб сайтад* байдаг.

Эдийн засгийн дун шинжилгээний Товчоо нь сар тутам гардаг *Өнөөгийн бизнесийн судлагaa* (Current Business Survey) болон жил тутам СД хэлбэрээр гардаг *Бүсийн Эдийн Засгийн Мэдээллийн Систем* (Regional Economic Information System) болон бусад хэвлэлүүдэд төсвийн орлого, тооцоо зэрэг эдийн засгийн мэдээллийг хэвлэдэг. Улс, муж улс болон мужийн түвшний 20 гаруй

жилийн хугацааны төрөл бүрийн эдийн засгийн мэдээллийг агуулсан *Бүсийн Эдийн Засгийн Мэдээллийн Систем* нь онцгой ач холбогдолтой юм.

Хэд хэдэн боловсролын байгууллага холбооны засгийн газрын статистикийн мэдээ баримт, бүтээгдэхүүнүүдийг ашиглах интернэт гарцуудыг үүсгэн байгуулжээ. Орегон Мужийн Их сургуулийн хэрэгжүүлж буй Засгийн газрын Мэдээллийг Хуваалцах Төсөл нь Хүн ам, Орон сууцны Үндэсний Тооллого, АНУ-ын Мужууд, Бүсийн Эдийн засгийн Мэдээллийн Систем болон бусад бүтээгдэхүүнүүдийн хамгийн сүүлийн үеийн дугааруудыг толилуулдаг. Виржиниагийн Их сургуулийн Нийгмийн Ухааны Мэдээллийн Төвд байdag олон нийтийн хэрэглээнд зориулсан олон эх сурвалжуудын дотор *Мужийн Бизнесийн Төрх (County Business Patterns), Муж, хотын мэдээллийн ном (County and City Data Book)* болон Үндэсний Орлого ба Бүтээгдэхүүний Тооцоо (National Income and Products Accounts) зэрэг хэвлэлүүд багтдаг. Онцлон дурьдах ёстой бас нэгэн эх сурвалж бол Харвардын Их сургуулийн Компьютерийн Зааварчилгааны Баг болон Мичиганы Их сургуулийн Улс төр, Нийгмийн судалгааны сургууль хоорондын Консорциумын хамтран бүтээсэн Америкийн Нэгдсэн Улсын Түүхэн Тооллогын Дунд хайлт хийх программ юм. Энэхүү програмд 1790 оноос хойших АНУ-ын Хүн амын тооллогын дүнгээс сонгосон баримтуудыг оруулсан байдаг.

Холбооны улсын бүхий л статистик мэдээлэл олон нийтийн мэдэлд байдаг. Өөрөөр хэлбэл хувийн хэвшлийн хэвлэлийн компаниуд статистикийн лавлах материал хэвлэхдээ холбооны баримт мэдээллийг ашиглаж болно гэсэн уг. Үнэхэр ч олон шилдэг статистикийн мэдээллийн эх сурвалжууд ийм байдлаар хэвлэгддэг. Хувийн нийтлэгчид статистикийн мэдээллийг засгийн газрын эх сурвалжийнхаас хэрэглэхэд илүү хялбар хэлбэрээр зохион байгуулж хэвлэдэг. Түүнчлэн эдгээр нийтлэгчид олоход хэцүү статистик мэдээллийг хэвлэж болох юм. Эсвэл засгийн газрын болон төрийн бус байгууллагуудын эх сурвалжийн мэдээллийг хамтатган хэвлэдэг. Эдгээр хэвлэлүүдээс дурдвал Конгрессийн Улирал тутмын номын Муж улсын Мэдээлэл Хайгч: Америк даяар зэрэглэл тогтоох нь, (*State Fact Finder: Ranking Across America*), Морган Квитно Корпорацийн Муж Улсууд дахь Зэрэглэл (*State Rankings*) зэрэг нь янз бүрийн төрлийн мэдээллийг муж мужаар хэвлэн гаргадаг. Бернан Пресс хэвлэлийн газар голчлон холбооны засгийн газрын мэдээллийг ашиглан хэд хэдэн хэрэгтэй ботиудыг хэвлэн гаргадаг. Жишээ нь: АНУ-ын Бизнесийн Статистик мэдээ, АНУ-ын Хөдөлмөрийн Гарын авлага, Жорж Курианы АНУ-ын Мэдээллийн Сан жил тус бүрээр: 1790-2000 он зэрэг юм. Хүн амын тодорхой хэсэг бүлгийн талаар төрөлжсөн хэд хэдэн чухал лавлахууд байдаг. Тухайлбал: Луиз Хорнорын Хар арьст Америкчүүд: Статистикийн эх сурвалж, Фрэнк Шик, Рене Шик нарын Өндөр настай Америкчүүдийн талаарх Статистикийн Лавлах зэрэг юм. Хувийн компаниас гаргадаг бас нэгэн бүтээгдэхүүн нь ГеоЛитиксээс гаргадаг Тооллогын СД+Газрын зураг нэртэй СД юм. Энэ СД-нд АНУ-ын Хүн ам, орон сууцны Тооллогын дүнт нэг СД дээр багтаан сэдэвчилсэн газрын зургуудаар баяжуулж огсөн байдаг.

Эдгээр газрын зурагнууд нь Топографийн нэгдсэн газарзүйн кодлол, чиглүүлгийн системд (TIGER⁶⁹ - Topographically Intergrated Geographic Encoding and Referencing System) тулгуурлан хийгдсэн. TIGER системд Тооллогын бүхий л газарзүйн бүсүүдийн дижитал буюу тоон газрын зургийн мэдээлэл агуулагдаж байдаг. Энэ системийг АНУ-ын Хүн ам, орон сууцны Тооллогын дунтэй хамт ашиглаж болохоос гадна худалдааны GIS (*Geographical Information System*) буюу Газарзүйн мэдээллийн Системийн программуудтай хамт хэрэглэх боломжтой. GIS-ийн хамгийн энгийн хэлбэр нь хэрэглэгчэд статистикийн мэдээллийг газрын зурагтай хослуулан сэдэвчилсэн газрын зураг хийх боломжийг бүрдүүлдэг. Жишээлбэл: LandView (Одоогоор 3 дахь хувилбар LandView III нь гараад байгаа.)

нь GIS-ийн төрлийн энгийн программ бөгөөд түүнийг Байгаль Орчныг Хамгаалах албанаас цуврал СД болгон гаргадаг. СД-нүүдэд *LandView* програм, АНУ-ын *Хүн ам, Орон сууцны Тооллогын* сонгогдсон зарим мэдээ баримт болон байгаль орчны хэд хэдэн хувьсагчид багтсан байдаг. *LandView* нь энгийн сэдэвчилсэн газрын зургууд хийх суурь болгон эдгээр мэдээллийг ашигладаг. *Тооллогын Төвчоо* интернэтээр ашиглах боломжтой газрын зураг боловсруулах боломжоо бас улам бүр хөгжүүлсээр ирсэн. Америкийн мэдээлэл ологчоос сэдэвчилсэн газрын зураг хийх сайн программыг олж үзнэ үү. Бусад байгууллагууд, ялангуяа USGS орон зайн олон мэдээллийн эх үүсвэрийг агуулдаг.⁷⁰

Муж улсуудын мэдээллийг агуулсан холбооны улсын олон хэвлэлүүдээс гадна муж улсууд өөрснөө статистик мэдээг цуглуулж хэвлэдэг. Эдгээр хэвлэлүүдийг *Статистикийн Заалтын Хэлхээс* (*Statistical Reference Index*) зэрэг хэлхээсийг ашиглан олж болно. *Статистикийн Заалтын Хэлхээс* байхгүй номын сангийн ажилтнууд өөрийнх нь муж улсын талаар гарсан засгийн газрын томоохон статистикийн хэвлэлүүдийг мэддэг байх ёстой.

Ишлэл 22.3

Статистик мэдээ хайх стратеги

Хэрэглэгч “компьютерийн тухай” статистик мэдээ асуусан гэж бодьё. Түүнээс тодруулга хийж асуухад гэртээ ашиглах персонал компьютерүүдийн шинж чанаарын тухай мэдээлэл хэрэгтэй байгаа юм байна. Америкийн Нэгдсэн Улсын Статистикийн Хураангуйн хамгийн сүүлийн дугаараас эрэлээ эхлээрэй 1999 оны хэвлэлтийн хэлхээс нь “Персонал компьютер” гэсэн булэгтэй бөгөөд тэр нь “Компьютер” гэсэн хэсгийг зааж өгдөг. “Компьютерийн ашиглалт” гэдэг хэсгийг харахад хүснэгтүүдийн жагсаалт байх болно. Хамгийн хэрэгтэй хүснэгт нь 924 дугаартай “Гэрийн компьютерийн ашиглалт” гэсэн хүснэгт бөгөөд түүнд гэртээ компьютер ашигладаг Америкчудын тоо болон тэдний эзлэх хувийг хүн ам зүйн зарим шинж чанаараар нь ангилан жагсаасан байдаг. Энэ хүснэгтийн эх сурвалж нь 1999 оны Боловсролын Статистикийн Эмхтгэл (Боловсролын Статистикийн Үндэсний Төвөөс гаргадаг) тул илүү дэлгэрэнгүй мэдээлэл авахыг хүсвэл түүнээс үзэх боломжтой. Түүнчлэн “Гэртээ компьютертэй хэрэглэгчдийг оюутнууд болон өөр хэрэглэгчдийн бүлгээр ангилан үзүүлэх нь: 1997 оны 10-р сар” нэртэй 431-р хүснэгт, “Нарийн мэргэжлийн программ ашигладаг гэрийн компьютерийн тоог тодорхой шинж чанааруудаар үзүүлэх нь: 1997 оны 10-р сар” нэртэй 432-р хүснэгтүүд байдаг. Эдгээр хүснэгтүүдийн тайлбараас харахад бүх мэдээлэл нь Өнөөгийн Хүн Амын Судалгааны (*Current Population Survey*) хариуд ирсэн мэдээллээс бурдэж байгаа нь харагдаж байна. Илүү мэдээлэл хүссэн хэрэглэгч Тооллогын Вэб сайтаар⁷¹ орж Өнөөгийн Хүн Амын Судалгааны холбогдох дугаараас эх тоо баримтыг анхны байдаар нь үзэж болох юм. Хэрэв хэрэглэгч улам илүү мэдээлэл авахыг хүсвэл FedStats сайтад хайлт хийвэл хэд хэдэн хэрэгтэй баримт бичиг олж болох бөгөөд тэдгээрийн дотор Үндэсний Шинжлэх ухааны Сангийн 1998 оны Инженерингийн Үзүүлэлтүүд⁷² (*Science and Engineering Indicators*) интернэт хувилбараас татах авсан хүснэгтүүд, Үндэсний Шинжлэх ухааны Сангийн бас нэгэн баримт бичиг болох Гэрийн нөхцөл дэх компьютерийн ашиглалтын бүрэн дүр зураг⁷³ (*Complex Picture of Computer Use in Home Emerges*), Тооллогын Төвчооноос гаргадаг Компьютерийн хэрэглээ ба эзэмшил⁷⁴ (*Computer use and Ownership*) зэрэг багтсан байдаг. Эцэст нь, Статистикийн Ертөнцөд (*Statistical Universe*) хайлт хийхэд дээрх тайлангууд болон цаашид танилцаж болох олон тооны эх сурвалжуудыг олох боломжтой. Тэдгээрийн ихэнх нь хувийн бөгөөд компьютерийн салбарын хэвлэн нийтлэгчдийн бүтээлүүд байдаг бөгөөд компьютерийн ашиглалтын нарийн асуудлуудыг тусгасан байдаг.

Олон улсын болон гадаад орнуудын статистик мэдээг олон сайн эх сурвалжуудад багтаасан байдаг. АНУ-ын Статистикийн Хураангуйд олон улсын

статистикийн талаар бүлэг байдаг бөгөөд АНУ-тай холбоотой өргөн хүрээний мэдээллүүд байдаг. (Гадаадын тусламж, цагаачлал, экспорт, импорт гэх мэт) Олон улсын Статистикийн Хэлхээс (The Index to International Statistics) нь олон улсын статистик мэдээг олох хамгийн зөв арга хэрэгсэл юм. Олон улсын байгууллагуудаас гаргадаг статистикийн томоохон хэвлэлүүд нь Статистикийн Эх Сурвалжид байдгаас гадна АНУ-ын Статистикийн Хураангуйд хавсралтаар орсон байдаг.

Олон улсын статистикийн хамгийн сайн эх сурвалжуудын нэг хэсэг нь Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын шугамаар хэвлэгдсэн эмхтгэлүүд юм. НҮБ-аас нэлээн хэдэн статистикийн эмхтгэл гаргадаг бөгөөд тэдгээрийн дундаас томоохон нь Статистикийн Жилийн Эмхтгэл (*Statistical Yearbook*), Хүн амын Жилийн Эмхтгэл (*Demographic Yearbook*) юм. Эдгээр эмхтгэлүүдэд дэлхийн орнуудын хүн ам, нийгэм, эдийн засгийн олон чухал статистик мэдээллийг агуулсан байдаг. НҮБ-ын Вэб сайтаас нэлээд их хэмжээний мэдээлэл олох боломжтой. Жишээ нь гадаадын улс орнуудын талаарх статистик хайхад зориулагдсан *интерактив програм InfoNation*-ыг ашиглаж болно.

Түүнчлэн дэлхийн улс үндэстнүүдийн талаарх хамгийн дэлгэрэнгүй статистик мэдээллийн эмхтгэлүүдийн дотроос онцлон тэмдэглэвэл зохих нэгэн эх сурвалж нь Дэлхийн Банкны Дэлхийн Хөгжлийн Үзүүлэлтүүд юм. Нийгэм, хүн ам болон эдийн засгийн статистикууд орсон байдгаас гадна байгаль орчны хүчин зүйлс, төсвийн хөрөнгийн орлого, зарлагын талаарх мэдээллүүд орсон байдаг. Дэлхийн Хөгжлийн Үзүүлэлтүүд нь хэвлэмэл болон СД хэлбэрээр байдаг. СД нь Дэлхийн Банкнаас гаргадаг байсан Дэлхийн Хүснэгтүүдийн залгамжлагч бөгөөд бүх үзүүлэлтүүдийг он цагийн дарааллаар нь харах боломжтой.

Олон улсын байгууллагуудаас гаргадаг статистикийн эмхтгэлүүдээс гадна дэлхийн олон улс орнууд өөрсдийн статистикийн эмхтгэлүүдийг хэвлэн гаргадаг бөгөөд тэдгээр нь АНУ-ын Статистикийн Хураангуйтай төстэй. Ийм эмхтгэлүүдийг АНУ-ын Конгрессийн Мэдээллийн Албанаас гаргадаг Өнөөгийн Үндэсний Статистикийн Эмхтгэл хэмээх цувралаар худалдан авч болно. АНУ-ын Тооллогын Товчооны интернет дэх мэдээлэл нь агуулга, цар хүрээгээрээ бусад аль ч орныхоос хол давуу боловч олон улс үндэстний статистикийн албад шинээр вэб сайттай болж хөгжүүлж байна.

Эцэст нь хэлэхэд хувийн олон хэвлэлийн компаниуд олон улсын болон гадаадын улсуудын статистик мэдээллийг цуглуулах талаар онцгой амжилттай ажиллаж байна. Европын Дэлхийн Жилийн Эмхтгэл (*Europa World Year Book*), Дэлхийн Цомог ба Баримт мэдээллийн Ном (*The World Almanac and Book of Facts*) зэрэг нь дэлхий, түүний улс гүрнүүдийн статистикийн тойм мэдээлэл болон бусад олон төрлийн мэдээллийг агуулдаг.

Канадын Засгийн газрын бичиг баримтууд

Канадын Засгийн газрын бичиг баримтууд нь АНУ-ынхтай адил шинэчлэгдсэн, нарийн нягт, үнэ хямдтай бөгөөд чухал эх сурвалжууд байдаг. Тэдгээрийг Канадын Нөөцийн Албаны Хөтөлбөрийн Үндэсний Номын Санц цуглуулж тараадаг. Энэ нь Холбооны Улсын Фондын Номын сангийн хөтөлбөрийнхтэй төстай хэлбэрээр хийгддэг.

Одоогийн байдлаар Канадад 48 (бүрэн) депозитари номын сангүүд байдаг бөгөөд Англи, Герман, Япон, АНУ-д тус бүр нэг нэг байдаг. Бусад депозитари номын сангүүд нь өөрсдийн сонгосон эх сурвалжуудыг л агуулдаг. Канадын нийтийн номын сангүүд болон их, дээд сургуулиудын нийтэд үйлчилдэг болон долоо хоногт 20-иос доошгүй цаг уншигчиддаа үйлчилдэг, дор хаяж нэг байнгын ажилтантай номын сангүүд сонголтын статустай болдог. Нөөцийн

Сангийн Үйлчилгээний Хөтөлбөрийн Депозитари номын сан хэмээх Вэб сайтад тус хөтөлбөрийн тухай төрөл бүрийн мэдээлэл, баримт бичгүүдийг агуулдаг бөгөөд “Хөтөлбөрийн тухай” хэмээх хуудастай: (<http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/dsp-psd/AboutDSP/dspcont-e.html>) Энэ хуудас нь олон чухал мэдээлэлтэй холбоотой байдаг. Депозитари санггуудын байрлал, хаягийн тухай мэдээллийг Депозитари Сангийн Үйлчилгээний Хөтөлбөрийн вэб сайтаас олох боломжтой. Нөөцийн Сангийн Үйлчилгээний Хөтөлбөрөөс гаргадаг What's Up Doc? нэртэй сонин жил бүр 2-3 удаа хэвлэгдэн үнэгүй тараагддаг. Энэ сонины гол зорилго нь захираганы холбогдолтой мэдээлэл, уулзалтын протоколууд, нөөцийн фондын сангийн хөтөлбөрүүдийн тухай статистик мэдээлэл, одоо үед байхаа больсон эсвэл өөрчлөгдсөн эх сурвалжуудын талаарх номзүйн жагсаалтыг агуулдаг.

Канадын Засгийн газрын тэргүүлэх интернэт сайт (The Government of Canada Primary Internet Site) нь тус улсын албан ёсны вэб сайт юм. Энэ сайтад “Засгийн газрыг өнгөц хараход” хуудсууд байдаг бөгөөд тэдгээрээр дамжуулан Засгийн газрын дээд түвшний чухал байгууллагууд буюу Төрийн удирдлага, Ерөнхий Амбан Захирагч, Парламент, Ерөнхий Сайд, Сайд нарын зөвлөл, Шүүх байгууллага зэрэг рүү холбогдож болно. Түүнчлэн Засаглалын Хүрээлэнгээс ажиллуулдаг *Засгийн газар хэрхэн ажилладаг вэ*: Танилцуулга гэдэг вэб сайтаас Канадын засгийн газар хэрхэн ажилладаг талаар олж мэдэж болно. Тус вэб сайт нь “Хэн хэний төлөө, юу яагаад хийдэг вэ” гэдэг талаар засгийн газрын дотоодын үзэл бодлыг илэрхийлдэг гэж өөрийгөө тодорхойлжээ. *Канадын Засгийн газрын тэргүүлэх интернэт сайт* дахь бүх мэдээллийг Англи болон Франц хэлээр хүлээн авч танилцах боломжтой.

Саскатчеваны Номын Санггуудын Их Сургуулиас⁷⁵ гаргадаг *Канад дахь Засгийн газрын мэдээлэл (Government Information in Canada)* хэмээх цахим сэтгүүл нь Канадын засгийн газрын мэдээллийн бодлого, депозитари номын санггууд, мэргэжлийн асуудлууд болон шинэчлэлтүүд, шинээр хэвлэгдсэн бүтээлүүд, бүтээгдэхүүний талаар мэдэж байхыг хүссэн хүмүүст их чухал эх сурвалж болдог. Депозитари Номын Санггуудын вэб сайт мөн адил “Нөөцийн Үйлчилгээний Хөтөлбөрийн” сүүлийн дугааруудыг багтаасан байдаг (<http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/Rapports/index-e.html>) бөгөөд эдгээр нь өнөөгийн мэдээллийн түгээлтийн механизм, хэтийн төлөвийг ойлгоход тустай байдаг.

Элизабет Доланы Депозитари Номын Санггуудын асан шалаа: *Канадын Холбооны Засгийн газрын хэвлэлийг Нөөцийн фондын номын санггуудад цнэгүй тараадаг асуудлыг судалсан* нь номноос Канадын Нөөцийн фондын номын сангийн хөтөлбөрийн үүсэн байгуулагдаж хөгжсөн түүх, тулгарч буй асуудлууд болон байр суурийн талаарх 1980-аад оны сүүл хүртэл хугацааг хамарсан мэдээллийг уншиж болно. Зохиогч тус хөтөлбөрийн албан ёсны үүсэл, янз бүрийн агентлагуудын тус хөтөлбөрт гүйцэтгэдэг үүрэг, саяхныг хүртэл тус системийг бүрдүүлэхэд нөлөөлсөн хүчин зүйлсийн тухай өгүүлжээ.

Канадын бичиг баримтуудын тодорхойлолт ба сонголт

Энэхүү хэсэгт Канадын төрийн захирагаа, парламентын болон статистикийн судалгаанд ашиглагддаг зарим гол зааварчилгаа, хэлхээс болон үндсэн эх сурвалжийг хэрхэн таних ба олж авах талаар товч ярина.

Канадын Засгийн газрын Хэвлэлцүдийн Долоо хоног тутмын Жагсаалт нь Холбооны засгийн газар, Парламент, Канадын Статистикийн газраас хэвлэн гаргасан ном, цувралуудыг олж үзэх хамгийн энгийн эх сурвалж юм. Канадын Олон Нийтийн ажил ба Засгийн газрын Үйлчилгээний газрын Харилцаа Холбооны Үйлчилгээний Салбарын нэг хэсэг болох Засгийн газрын Хэвлэлийн агентлагаас гаргадаг *Долоо хоногийн Жагсаалт (Weekly Checklist)* нь үнэгүй тараадаг, худалддаг хэвлэлүүдийг аль алиныг нь багтаадаг. Бүрэн депозитари

сангууд хөтөлбөрөөс тараах материалуудын жагсаалтад орсон бүх хэвлэлийн нэг нэг хувийг Англи, Франц хэл дээр хүлээн авдаг бөгөөд сонголтын номын сангүүд *Долоо хоногийн Жагсаалтаас* сонгон авдаг. Номын сан бүр хэвлэлүүдээ шаардаж авах, боловсруулах, хадгалах, нийтэд хүргэх асуудлуудыг хариуцдаг. Өөр өөр төрлийн хэвлэлүүдийг хадгалах шаардлагатай хугацаа харилцан адилгүй байдаг. Депозитари Сангийн үйлчилгээний вэб сайтад (<http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/dsp-psd/AboutDSP/retention-e.html>) хэвлэлийг хадгалах болон ашиглалтаас хасах талаарх удирдамжийг заасан байдаг. Тухайн хэвлэл хэвлэгдсэнээс хойш 50 ажлын өдрийн дотор сонголтын номын сангийнхан захиалгаа өгөх шаардлагатай байдаг. Захиалгыг Интернэтээр эсвэл цаасан дээр хийж болно. (Цаасан дээрх хэвлэлийг шуудангаар явуулдаг хэвээрээ байгаа.) Энэ нь нөөцийн фондын биш номын сангүүдын хувьд ч материал олж авах сайн хэрэгсэл бөгөөд үнэгүй хэвлэлүүдийг хэвлэсэн газраас нь авах боломжтой. *Долоо хоногийн Жагсаалтад* интернэт сайтуудыг хоёр хэлбэрээр хоёулангаар нь багтаасан байдаг.

Канадын чухал өрөнхий эх сурвалжууд

Канадын Засгийн газрын лавлагааны эх сурвалжууд нь АНУ-ын холбооны Засгийн газрын эх сурвалжуудынхтай төстэй олон ангиллуудад хуваагддаг. Энд дурдагдсан бусад номуудын адилаар тэдгээрийн дотор лавлахууд, баримт мэдээллийн номнууд, каталогууд, хэлхээсүүд багтдаг бөгөөд АНУ-ын лавлагааны материалуудын нэгэн адилаар тэдгээр нь хууль, тогтоол, статистикийн мэдээллийг олох нэр хүнд бүхий эх сурвалжууд юм. Тэдгээрийн дотроос хамгийн чухалд тооцогддог эх сурвалжуудын талаар дараах хэсгүүдэд ярилцах юм.

Гарын авлага: Канад улс

Канадын засгийн газрын хэвлэлүүдийг лавлагааны олон төрөлжсөн эх үүсвэрүүдэд дүрслэн бичсэн байдаг. Эдгээрийн нэг нь *Албан ёсны Хэвлэлцүдийн Танилцуулга* номын 9 дүгээр боть болох Ольга Б Бишопын бичсэн Канадын Албан ёсны Хэвлэлүүд юм. Энэ боть нь парламент, төрийн захиргаа, статистикийн чиглэлийн хэвлэлүүдийн маш дэлгэрэнгүй тайлбарыг агуулсан байдаг. Зохиолч чухал ач холбогдол бүхий хэвлэлүүдийн жагсаалтыг толилуулснаас гадна тухайн бичиг баримтуудын холбогдох байгууллагуудын талаар өгүүлсэн бөгөөд удаан хугацааны туршид ашиглагдаж буй эх сурвалжуудын түүхийг мөн өгүүлсэн байдаг. Дүрслэн бичсэн тайлбарууд нь онцгой ач холбогдолтой байдаг. Засгийн газрын нууц дохиоллыг тандах нь номын “Олон Улсын ба гадаадын бичиг баримтууд” хэмээх гарчигтай 15 дугаар ботид Карен Ф Смитийн бичсэн *Канадын Засгийн газрын бичиг баримт, мэдээллийн талаарх товч* бөгөөд сайн бичигдсэн *танилцуулга* нь Бишопын номыг шинэчлэхэд ашиглагдаж болох юм. ALA/Засгийн газрын баримт бичгийн дугуй ширээний ярилцлагын Гадаад орнуудын хэвлэлүүдийн албан ёсны танилцуулга-д Кэрол Гудгер-Хилл, Дуг Хоум нарын эмхтгэсэн Канадын тухай хэсэг багтсан байдаг. Чухал ач холбогдолтой лавлагааны хэрэгслүүдийн энэхүү жагсаалт нь орчин үеийн хэвлэлүүдийг хамардаг бөгөөд эх сурвалжуудыг сэдэвчлэн сонгон багтаасан байдаг. Жишиг нь эдийн засаг, эрүүл мэнд, хүний эрх, эмэгтэйчүүдийн байдал гэх мэт сэдвүүдээр жагсаадаг.

Нөөцийн сангийн хөтөлбөрийн интернэт дэх “Танилцуулга” (<http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/dsp-psd/Reference/guides-e.html>) нь Туслах хуудсууд, Цувралуудын мэдээлэл болон Засгийн газрын вэб сайтын гурван үндсэн хэсэг болох: Канадын Засгийн газар, Орон нутгийн Засгийн газар, Орон нутгийн хэвлэлийн алба хэмээх вэб сайтуудад нэвтрэх холбоосыг агуулдаг. Эдгээр танилцуулгууд нь Канадын Засгийн газрын талаарх мэдээлэл хайж буй хэний ч хувьд анхлан ашиглах хэрэгсэл болдог бөгөөд номын сангийн дэлгэрэнгүй, чухал ач холбогдолтой

эх сурвалжуутдтай холбож өгдөг. Анита Кэннон, Депозитари номын сангийн хөтөлбөр болон бусад мэдээлэгчдийн ажиллуулдаг *Интернэт* дэх Канадын Засгийн газрын мэдээлэл нь Канадын Засгийн газрын холбогдолтой мэдээллийн маш дэлгэрэнгүй танилцуулга юм. Мөн Канадын *Үндэсний Номын Сангийн Канадын тухай сэдэвчилсэн мэдээлэл* чухал танилцуулга болдог. Френ Роузын эмхтгэсэн Засгийн газрын вэб сайттай *Канадын Шинжлэх ухаан ба Засгийн газрын зарим номын сангийн газрын* вэб сайттай шууд холбож өгдөг бөгөөд тэдгээр нь засгийн газрын янз бүрийн хэвлэлийн газруудын вэб хуудастай холбогдох боломжоор хангадаг. Засгийн газрын мэдээллийн мэргэжилтнээр амжилттай ажиллахад сүлжээ байгуулан ажиллаж, орон нутгийн нөөц бололцоогоо ашиглах нь үнэлж баршгүй ач холбогдолтой. Жишээ нь Саскатчеваны Номын Сангийн Их сургуулийн Засгийн газрын хэвлэл, Газрын зураг, Бичил маягтын Тэнхим нь *Канадын Холбооны Засгийн газар* (*Federal Government of Canada*) хэмээх нэртэй зохион байгуулалттай, дизайн сайтай вэб сайтыг эрхлэн явуулдаг бөгөөд уг сайт нь (<http://moondog.usask.ca/govpub/federal.html>) үндэсний түвшний улс төрийн намуудтай шууд холбодог. Квебекийн Эвсэл, Ногоон нам, Дэвшилтэт Консерватив намуудын алиныг ч сонирхсон нэг дороос бүх мэдээллийг авч болно.

ALA/GODORT Олон улсын Бичиг баримтын Зорилтот Хүчний вэб сайт (<http://govinfo.sd.edu/idtf>) нь гадаадын улс орнуудын засгийн газруудын талаарх материал болон Чак Экманы бичсэн “Олон улсын баримт бичгийг олж авах”, Хелен Шихайгийн бичсэн “Гадаадын Засгийн газрууд: Интернэтэд гадаадын засгийн газрын мэдээллийг хайх стратеги” гэх мэт мэргэжлийн чухал хэрэгслүүдтэй холбож өгдөг.

Балэй-гийн Лавлахуудын танилцуулга (*Guide to Reference Books*) зэрэг лавлах материалын танилцуулгуудад Канадын албан ёсны хэвлэлүүдийг оруулсан байдаг. Хэд хэдэн гадаад орныг хамарсан баримт бичгүүдийн эх сурвалжуудын танилцуулга ч мөн адил хэрэгтэй байж болох юм. Жишээ нь дээр дурдсан Гадаад улсуудын албан ёсны хэвлэлүүдийн танилцуулга болон түүхэн бүтээлүүдийн хувьд Владимир Паликийн бичсэн *Засгийн газрын хэвлэлцүд: Номзийн эх сурвалжуудын танилцуулга* зэрэг юм. ALA/Засгийн газрын баримт бичгийн дугуй ширээний ярилцлагаас хэвлэсэн нэг ном бол Мариан Шаабаны хянан тохиолдуулсан Олон улсын засгийн газрын байгууллагын хэвлэлүүдийн доторх улс орны мэдээллийн танилцуулга юм. Энэхүү тайлбарт танилцуулга нь мэдээлэл лавлан тодруулахад шаардагдах эх сурвалжуудыг тодорхойлоход тустайн дээр цуглуулгад ч хэрэгтэй.

Каталогууд ба Хэлхээсүүд: Канад

Канадын бичиг баримтын хяналтын асуудал 1920-иод оны сүүл хүртэл үүсэн байгуулагдах шатандaa явсан. Улсын Хэвлэл ба Бичиг хэргийн Яамнаас худалдаанд гаргах хэвлэлүүдийг 1895 онд анхлан хэвлэгдсэн *Засгийн газруудын хэвлэлийн цнийн жагсаалт*-д хэвлэдэг байжээ. Илүү бүрэн дүүрэн каталог болох Канадын Засгийн газар болон Парламентын Албан ёсны бичиг баримтын Каталог 1928 онд хэвлэгдсэн бөгөөд бүхий л терлийн албан хэвлэлийг багтаасан байснаас гадна King's Printer болон хэвлэн гаргасан газраас нь тухайн хэвлэлийн хувийг авч болох эсэхийг дурддаг байжээ. 1953 онд тусгаар тогтоносон Засгийн газрын хэвлэлүүдийг хянах, бүртгэх албан ёсны тогтолцоо бий болсон бөгөөд өдөр тутмын хянах жагсаалт болон Канадын Засгийн газрын хэвлэлцүд (*Canadian Government Publications*) хэмээх *car*, жил тутам хэвлэгддэг каталогууд гарч ирснээр үйлчилж эхэлжээ. Эдгээр каталог нь 1978 оныг хүртэл хэвлэгджээ. Канадын Засгийн газрын Хэвлэлцүд: Улирал тутмын Каталог хэмээх улирал тутамд хэвлэгдэж, жилийн эцэст нэгтгэсэн байдлаар гардаг байсан каталог 1992

он хүртэл хэвлэгдсэн. Дээр дурдсан *Канадын Засгийн газрын хэвлэлийн 7 хоног тутмын жагсаалт* нь мөн л энэхүү цувралын нэг хэсэг байсан бөгөөд одоо ч хэвлэгдсээр байгаа. Интернэтэд байдаг Парламентын болон холбооны засгийн газрын номын сангруудын хэвлэлүүдийн тусгай эмхтгэл болох *Канадын Засгийн газрын хэвлэлийн хавсралтын 7 хоног тутмын жагсаалт* нь хэвлэмэл болон цахим хэлбэрээр аль алинаар нь хэвлэгддэг. 7 хоногийн жагсаалтын каталог (http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/search_from-e.html) нь *Депозитари Номын Сангийн Хөтөлбөрийн* хайлт хийх боломжтой мэдээллийг агуулсан байдаг бөгөөд гол төлөв Канадын засгийн газрын хэвлэлүүдийн тухай GILS бүртгэлийг⁷⁶ багтаасан байдаг. Хугацааны хувьд 1993 оноос хойших хэвлэлүүдийг хамарсан байдаг бөгөөд 7 хоног тутам мэдээлэл нь шинэчлэгддэг. Нэрнээс нь харахад түүний доторх мэдээлэл 7 хоног тутмын жагсаалтаас эх сурвалжтай болох нь харагдаж байна. Хураангуйнууд болон захиалга хийх зааварчилгаа багтсан байдаг. Холбогдох эх сурвалжуудыг мөн адил багтаасан байдаг. *Депозитари Номын Сангийн Хөтөлбөрийн Цахим Хэвлэлүүц* (<http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/dsp-psd/erpubs-e.html>) нь *Канадын Санхүү* гэх мэт төлбөртэй эх сурвалжуудыг заасан байдаг боловч нөөцийн фондын номын сангрууд тэдгээрийг үнэгүй ашигладаг. *Нөөцийн Сангийн Хөтөлбөр* нь мэдээллийг олж авах боломжийг дээшлүүлэх үүднээс интернэтэд Канадын Засгийн газрын цувралуудын нэгтгэсэн жагсаалт гэдгийг хэвлэн гаргах болсон.

“Канадиана” буюу тус улсын үндэсний номзүйн эх сурвалж нь 1951 оноос хэвлэгдэж өхэлсэн. *Канадын Үндэсний Номын Сангаас* хэсэг хэсгээр нь гаргадаг энэхүү хэвлэлд эхэн үедээ зөвхөн Доминионы албан ёсны хэвлэлүүд багтдаг байсан. 1954 онд орон нутгийн засгийн газрын хэвлэлүүд энэхүү олон хэсэгт жил тутмын хэвлэлд нэмэгдэн орсон. “Канадиана”-г 20-р бүлэгт илүү дэлгэрэнгүй авч үзнэ. Канадын Засгийн газрын нийтлэлүүдийн дэлгэрэнгүй жагсаалт, ялангуяа орон нутгийн баримт бичгүүдийг багтаасан бүтээлүүдийн жагсаалтыг үзэхийг хүсвэл Паликийн хэвлэсэн Засгийн газрын хэвлэлүүд. Номзүйн хэрэгслүүдийн танилцуулга хэмээх номыг үзээрэй.

Баримт болон лавлагааны мэдээлэл: Канад

Байнга хянан шинэчлэгдэж байдаг лавлах, гарын авлага, зааварчилгаануудыг Засгийн газар болон бизнесийн байгууллагууд аль аль нь хэвлэн гаргадаг. *Info Source* гэдэг нь Засгийн газраас жил тутам хэвлэн гаргадаг байгууллагуудын жагсаалт, бүтэц зохион байгуулалтын талаарх гарын авлага юм. Байгууллагуудын хаяг, утасны дугаар, и-мэйлийн хаягууд багтсан байдаг. *Канадын Засгийн газрын тэргүүлэх интернэт сайтад хамгийн энгийн хэлбэрийн “Лавлахууд”* (http://Canada.gc.ca/directories/direct_e.html) болон “Хөтөлбөрүүд болон үйлчилгээнүүд”-ийн хэлхээс зэрэгт холбогдох гарцуудыг агуулдаг. Түүнчлэн энэхүү гарын авлагын дотор “Канадын тухай”, “Засгийн газрын тухай”, “Мэдээллийн төв” хэмээх гарчгууд байдаг бөгөөд эдгээр нь “Канадын Засгийн газрын тухай мэдээллийг илүү хүртээмжтэй болгох” зорилготой юм. *Канадын Жилийн Эмхтгэл (Canada Year Book)* нь сайтар хэлхээсчлэгдсэн стандартын лавлах эх сурвалж бөгөөд түүний агуулгад хүснэгт, диаграммуудаас гадна Канадын байгалийн нөөц баялаг, эдийн засаг, нийгмийн нөхцөл байдал, Засгийн газрын байгууллагууд, санхүү, аж үйлдвэрийн салбаруудын талаарх бүх талын танилцуулах мэдээллийг агуулсан байдаг. Энэхүү ном нь 2 жилд нэг удаа, хатуу хавтастай хэвлэлээр болон СД хэлбэрээр гардаг. Канад: Хөрөг (*Canada: A Portrait*) нь тус улсын “нийгэм, эдийн засаг, оюуны амьдралыг” дүрсэлсэн өгүүллэгүүдийн цуглувуулга бөгөөд гэрэл зургууд ч бас байдаг. Дээрхийн адил 2 жилд нэг удаа гардаг энэхүү хэвлэл хэлхээсчлэгдсэн байдаг бөгөөд *Жилийн Эмхтгэлийг* гүйцээн баяжуулж өгдөг. Микромедиагаас гаргадаг *Канадын Цомог ба Лавлах* нь засгийн газрын болон

төрийн бус байгууллагуудын талаарх лавлагааны мэдээллийн цуглуулга бөгөөд хотын засаг захиргааны байгууллагуудыг ч бас багтаадаг. Товчилсон үг, иргэний нисэхийн компаниудаас эхлээд Юконы засгийн газар, амьтдын хүрээлэнгүүд хүртэлх мэдээллийг агуулдаг энэхүү лавлах нь товч мэдээлэл, анхан шатны статистик баримт мэдээ, хаяг, и-мэйл хаяг, вэб сайтын хаяг зэргийг олоход их тохиromжтой байдаг. Энэхүү чухал лавлах хэрэгсэлд Канадын төрийн далбаа, сүлд, бэлгэ тэмдэг, газрын зургийг өнгөтөөр нэмж оруулсан байдаг. Лавлахын олон хэсгүүдэд Нунавутын шинэ газар нутгийг оруулах үүднээс нэмэлт өөрчлөлт оруулсан. Канадын Худалдааны Клирингийн Танхим компанийн гаргадаг *Канадын Засгийн газрын Хөтөлбөрцүд ба Үйлчилгээнцүд* нь шинэчлэгдсэн мэдээлэл агуулдаг, таслаж авах зориулалттай хуудсан дээр хэвлэгддэг тайлан бөгөөд засгийн газрын бүтэц зохион байгуулалт дахь хамгийн сүүлийн үеийн мэдээллийг түгээх зорилготой. Засгийн газрын департамент, байгууллагуудын бүтэц, гүйцэтгэдэг ажил, үүрэг хариуцлагын талаар дэлгэрэнгүй мэдээллийг агуулсан байдаг.

Хуулийн холбогдолтой баримт бичгүүд: Канад

Канадын Парламентын лавлах (*Canadian Parliamentary Guide/Guide Parlementaire Canadien*) гэдэг нь Засгийн газрын хууль тогтоо болон шүүх засаглалын гишүүдийн талаарх мэдээллийг олгодог жил тутмын хэвлэлийн нэр юм. Энэхүү танилцуулгад Канадын Сенат, Доод Танхим, Дээд Шүүх, Холбооны Шүүх, орон нутгийн хууль тогтоох байгууллагуудын гишүүдийн намтрин мэдээлэл орсон байдаг. Түүнчлэн гадаад орнуудад суугаа Канадын Засгийн газрын төлөөлөгч нар, Канад дахь гадны төлөөлөгчийн газруудын гишүүд, Газар, зөвлөлүүдийн гишүүд, 1867 оноос хойших сонгуулийн дүн, Нууц зөвлөлийн гишүүд, хааны гэр бүлийн гишүүд зэрэг хүмүүсийн талаарх мэдээлэл ч орсон байдаг.

Хуулийн төслүүд хууль болдог үйл явцын талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл авахыг хүсвэл Бишопын Канадын Албан ёсны хэвлэлцүд гэх мэт ерөнхий лавлагааны хэрэгсэл эсвэл нэр хүнд бүхий вэб сайтад хандаарай. Жишиг нь Канадын Парламентын вэб сайт болох *Парламентын интернэт дэх Парламент хэмээх сайтад* “Канадын Парламент: Ардчиллын Үйлчилгээ” (<http://www.parl.gc.ca/36/servpub>) хэмээх гарчиг байдаг. Энэ гарчигт хууль тогтоох үйл явцын үндсэн алхмуудыг дурслэн тайлбарласан байдаг. “Доод Танхимиын Дэг” гэх мэт арай дэлгэрэнгүй эх сурвалжийг “Лавлах материалыуд” хэмээх вэб сайтаас (<http://www.parl.gc.ca/36/rm-ref.-e.html>) олж үзэж болно. “Лавлах материалыуд” вэб сайтад байдаг Бишопын текстүүд болон хэд хэдэн лавлахууд зэрэг илүү өргөн цар хүрээтэй танилцуулгууд нь судлаачдад парламентын үйл ажиллагааны үйл явцыг танилцуулахаас гадна *Доод танхимиын хууль, Канадын Сенатын хууль, Сенат дахь маргалдаанууд: Албан ёсны тайлан, Доод танхимиын маргалдаанууд: Албан ёсны Тайлан* (энэ хоёр аль аль нь анхны Хааны Хэвлэлийн газрын нэрээр Хансард гэж нэрлэгддэг), *Доод Танхимиын Сэтгүүлцүд, Доод танхимиын санал хураалт болон хурлын дэг, Канадын Сенатын сэтгүүл, Сенатын дэгийн протокол* гэх мэт анхан шатны эх сурвалжуудын үүрэг ролийг танилцуулдаг. Түүнээс гадна Бишопын Канада Газетте-гийн талаар өгүүлдэг. Гадаадын улс орнуудын Албан ёсны Бичиг баримтын танилцуулгад дурдсанчлан *Канада Газетте-гийн 1-р хэсэгт* ерөнхий шинж чанартай засгийн газрын мэдэгдлүүд, албан ёсны зарлалтууд, зарим хэлэлцүүлэггүйгээр батлагддаг хуулиуд, хуулийн янз бүрийн мэдэгдлүүд зэрэг байдаг бөгөөд *2-р хэсэгт 1971 оны Хууль ёсны Хэрэгслийн хуулинд* заасны дагуу тайлагнах ёстой бүх тогтоомжуудын эх текст, бусад хууль ёсны хэрэгсэл, бичиг баримтуудын талаар өгүүлдэг. *3-р хэсэгт* Канадын төрийн хуулиудын текстийг хэвлэсэн байдаг бөгөөд тэдгээрийн дотор Канада Газеттегийн

3-р хэсэгт хамгийн сүүлд хэвлэгдсэнээс хойш гарсан хуулиудын жагсаалт байдаг. Энэхүү хэвлэлийн зорилго нь Хааны зөвшөөрлийг авсан бөгөөд парламентын чуулганы төгсгөлд *Statutes of Canada-д* (*Нэгөө нэр нь Канадын Парламентын Хуулиуд* гэдэг.) хэвлэгдэх гэж байгаа хуулиудыг багтаасан байдаг. Заримдаа 3-р хэсэгт 1907 оноос өнөө үеийг хүртэл хамарсан “Төрийн хуулиудын хүснэгт”-ийг оруулдаг бөгөөд энэхүү хүснэгт нь Өөрчлөн шинэчлэгдсэн хуулиудын өөрчлөлт хийгдсэн бүлгүүд, хийгдсэн нэмэлт өөрчлөлтүүдийг үзүүлж, хуулиудын жагсаалт, тэдгээрийг хариуцах сайд нарыг жагсаасан байдаг. Бишопын лавлах нь *Канадын Нэгтгэсэн Тогтоолууд, Канадын Хянан шинэчилсэн хуулиуд* болон Канадын хуулиуд хэмээх түүхэн цомог зэрэг хэвлэлүүдийн гүйцэтгэх үүрэг, хоорондын харьцааны талаар дэлгэрэнгүй өгүүлдэг. Парламентын интернэт дэх Парламент хэмээх вэб сайтад “Парламентын бизнес” нэртэй сэдэв байдаг. Энд 1997 оноос хойш өнөөг хүртэлх хугацаанд парламентын баталсан хуулиуд орсон байдаг. Харин “Парламентын Гишүүд” нэртэй сэдэвт өнөөгийн болон түүхэн гишүүдийн жагсаалтыг агуулсан байдаг. Энд байдаг бас нэгэн хэрэгтэй хэсэг бол “Хуулиуд: Хэрэглэгчийн удирдамж” нэртэй хэсэг юм. (<http://www.parl.gc.ca/32/2/paribus/chambus/house/bills/guibill-e.html>)

Статистикийн эх сурвалжууд: Канад

Канадын Статистикийн газар нь Канадын тухай статистик мэдээг цуглуулах, түүнд дун шинжилгээ хийх, хэвлэн нийтлэх зэргийг хариуцдаг холбооны засгийн газрын төв байгууллага юм. Канадын Статистикийн газар өөрийн хэвлэн гаргасан материалуудын талаар хэд хэдэн чанартай каталогийг хэвлэн гаргадаг. Эдгээрийн дотор *Канадын Статистикийн газрын Хэвлэлцүүдийн Түүхэн Каталог, 1918-1980* (*Histoircal Catalogue of Statistics Canada Publications, 1918-1980*) багтдаг бөгөөд энэ нь хэвлэгдэн гарсан статистикийн холбогдолтой бүх хэвлэлүүдийн талаарх мэдээллийг агуулдаг. Дахин хэвлэлтэнд орсон бүтээлүүдийн хувьд өмнөх хуучин хэвлэлүүдийг товч хураангуй маягаар багтаасан байдаг. Канадын Статистикийн газрын Каталог (*Statistics Canada Catalogue*) нь хэлбэрийн хувьд түүнтэй төстэй боловч Канадын Статистикийн газрын одоо байгаа хэвлэлүүдийн дэлгэрэнгүй жагсаалтыг агуулсан байдаг. Энэхүү каталог нь анги сэдвээр зохион байгуулагдсан. (Жишээлбэл ерөнхий, үйлдвэрлэл, худалдаа, боловсрол, эрүүл мэнд, амьдралын түвшин гэх мэт)

Дээр дурьдсанчлан албан ёсны статитистикийн томоохон лавлах эх сурвалж бол *Канадын Жилийн Эмхтгэл* юм. Ф.Х.Лийсигийн хянан тохиолдуулсан Канадын Түүхэн Статистик мэдээ ном энэхүү Эмхтгэлийн хавсралт болдог бөгөөд түүнд 1867-1974 оны хоорондох нийгэм, эдийн засгийн тоо баримтыг он дарааллаар жагсаасан байдаг. <http://www.statcan.ca/-д> байдаг *Канадын Статистикийн газрын вэб сайт* нь Канадын нийгэм-эдийн засгийн мэдээллийн томоохон сан болох КАНСИМ (CANSIM) -ын талаарх дэлгэрэнгүй мэдээлэл, тоо баримтыг агуулдаг.

10 жил тутамд “1” гэдэг тоогоор төгсдөг он бүхэнд хамгийн том тооллого хийгддэг. Түүнчлэн “6”-аар төгссөн он бүхэнд дээрхээс арай явцуу хүрээний тооллого хийгддэг. Эдгээр тооллогуудын дүнг Канадын Статистикийн газрын Каталог болон Канадын Статистикийн газрын Хэвлэлүүдийн Түүхэн Каталог, 1918-1980-д тус тус хэвлэдэг. Микромедиа тооллогын хэвлэлүүдийн хураангуй цувралыг хэвлүүлэн гаргадаг.

Канадын албан хэвлэлийн талаар энд нэлээн товч яригдлаа. Энэ асуудлаар илүү дэлгэрэнгүй мэдээлэл авах, судалгаа хийхийг хүссэн уншигчдад энэхүү бүлгийн “Ашигласан эх сурвалжуудын жагсаалт”, “Нэмэлт эх сурвалжууд”-ыг үзэхийг зөвлөж байна.

ХАЙХ СТРАТЕГИ

Засгийн газрын байгууллагууд, тэдгээрийн хэрэгжүүлж буй хөтөлбөр, албан хаагчдын тухай асуулттай тулгарсан номын санчид гол төлөв Засгийн газрын бичиг баримтуудад хайлт хийх талаар бодох хэрэгтэй. Засгийн газрын хэвлэлийн албан болон хувийн хэвлэлийн газруудаас олон тооны лавлах материалуудыг гаргадаг. (14-р Бүлгийг харна уу.) Тэдгээрээс гадна байгууллагын өөрийн лавлах гарын авлага, жилийн тайлан болон Вэб сайтад маш дэлгэрэнгүй мэдээлэл орсон байдаг. Хэрэв хэн нэгэн хүн АНУ-ын Surgeon General (АНУ-ын Эрүүл мэндийн албаны тэргүүн) хэн болохыг мэдэхийг хүсвэл хамгийн сүүлийн үеийн лавлагааны эх сурвалжаас нэн түрүүнд Америкийн Нэгдсэн Улсын Засгийн газрын Гарын авлага эсвэл Холбооны Албан хаагчдын лавлахаас харах хэрэгтэй. Хоёр дахь нь эхнийхээ бодвол арай хурдан шинэчлэгддэг. Сонгуулийн үр дүнд эсвэл улс төрийн шинж чанартай томилот эсвэл зохион байгуулалтын өөрчлөлт хийхэд албан тушаалтнууд өөрчлөгдэж болдог гэдгийг санаход илүүдэхгүй. Харин уншигч Дэлхийн II дайны үед Surgeon General (Армийн Ерөнхий Эмч) хэн байсныг мэдэхийг хүсвэл Америкийн Нэгдсэн Улсын Засгийн газрын Гарын авлагын хуучны дугааруудыг үзэж болно. Эсвэл Конгрессийн Албан ёсны Лавлахыг үзэж болох юм. Эрүүл мэндийн албаны харьяаны байгууллагуудад ажилладаг хүмүүсийг мэдэхийг хүсвэл Холбооны Ажилтнуудын Лавлахыг ашиглаж болох юм. Харин Эрүүл мэндийн алба хэзээ байгуулагдсаныг мэдэхийг хүсвэл эсвэл өмнө нь өөр зохион байгуулалттай байсан эсэхийг мэдэхийг хүсвэл Засгийн газрын гарын авлагыг үзэх хэрэгтэй.

Аль нэг тодорхой сэдвээр хэвлэгдсэн Засгийн газрын хэвлэлийг хайж байгаа тохиолдолд Америкийн Нэгдсэн Улсын Засгийн Газрын Хэвлэлийн Каталогоос өрэлээ хэллэх нь тохиромжтой. Бүтээлүүдийг сэдвээр нь ангилан Сэдэвчилсэн номзүй хэмээх жагсаалтыг гаргасан байдаг. Тогтмол хэвлэлийн өгүүллэгүүдийг АНУ-ын Засгийн газрын тогтмол хэвлэлцүдийн хэлхээс (1994-1993 оны 10 сараас өнөөг хүртэлх үеийг хамардаг), АНУ-ын Засгийн газрын тогтмол хэвлэлцүдэд зориулан гаргасан хэлхээс (1970-1987), Олон нийтийн хэргийн мэдээллийн алба PAIS болон Америкийн статистикийн хэлхээс (ASI) зэргээс олох боломжтой. Засгийн газраас санхүүжүүлсэн судалгаатай холбоотой санагдах сэдвийн хувьд NTIS-ийн Цахим Каталог дахь ишлэлүүдийг олохыг оролдоод үзээрэй. Хэрэглэгч аливаа нийтлэлийн хэвлэн гаргасан газрыг нь мэдэж байгаа тохиолдолд тухайн газрын вэб сайтыг олж, “Хэвлэлүүд” гэсэн мэдээлэл байгаа эсэхийг хайхын тулд Холбооны Агентлагийн Интернэт Сайтаас (Federal Agency Internet Site) эсвэл Холбооны улсын Вэб хайлт зэргийг ашиглах хэрэгтэй.

Хэрэв хэрэглэгч аль нэг баримт бичгийг олохын тулд дан ганц тайлангийн дугаарыг л мэдэж байгаа тохиолдолд юуны өмнө тухайн дугаар дахь үсэгнүүдийг тайлахыг оролдох хэрэгтэй. (Жишээ нь PHS гэдэг нь Холбооны Улсын Эрцүл мэндийн албаных, ELA гэдэг нь Эрчим хүчний мэдээллийн Удирдах газрынх, NTSB гэдэг нь Тээврийн аюулгүй байдлын Үндэсний газрынх гэх мэт) Гаргасан байгууллагыг нь мэдсэнээр тухайн тайлан захиргааны эсвэл судалгааны алийн болохыг мэдэхэд дөхөмтэй. Захиргааны тайланг Каталогийн тусламжтайгаар олж болох бол судалгаа болон хөгжлийн тайланг NTIS-д олж болно. Энэ хоёр эх сурвалж аль аль нь дугаарын хэлхээстэй байдаг. Бас нэг арга бол засгийн газрын тайлангуудыг агуулдаг төрөлжсөн, сэдэвчилсэн хэлхээсүүдэд хайх явдал юм.

Хэрэв уншигч хайж буй баримт бичгийнхээ SuDoc дугаарыг мэдэж байгаа ч хэвлэгдсэн хугацааг нь мэдэхгүй байвал Каталогт хайх эсвэл OCLC First Search-аар дамжуулан WorldCat гэх мэт каталогт хайх хэрэгтэй. Хэрэв тайлан СүДок дугаарын хэлхээсийг ашиглаж эхэлсэн 1976 оноос өмнө гарсан бол хэвлэн гаргасан байгууллагыг тодорхойлох дугаарыг ашиглаад дараа нь Зохиолчийн

хэлхээсийг үз. 1976 оноос өмнө гарсан засгийн газрын олон мянган бичиг баримтыг каталогжуулсан бөгөөд *WorldCat*-ын тусламжтайгаар олж болно. Зарим тохиолдолд уншигч аль нэг баримт бичгийн албан бус, түгээмэл нэрийг л мэддэг байж болно. Жишээ нь “Уоррены Тайлан” эсвэл “Шилдэг Ном” гэх мэт. Иймэрхүү олны дунд түгээмэл болсон нэрүүдийг зөв нэр, номзүйн эх сурвалжтай нь хамт жагсаасан хэлхээс байдаг нь *АНУ-ын Засгийн газрын тайлангуудын Түгээмэл нэрс (Popular Names of the US Government Reports)* гэдэг нэртэй. MARC бүртгэлийн “Тайлбар” хэмээх гарчигтай хэсэгт олон ийм түгээмэл нэрсийг багтаасан байдаг бөгөөд *WorldCat*-аар хайх боломжтой.

Хуулийн лавлах үйлчилгээг үзүүлэх хамгийн хялбар арга бол *GPO Access*, *THOMAS*, Конгрессийн Ертөнц, *CQ.con on Progress* гэх мэт вэб сайтуудад хайлт хийх хэрэгтэй. Конгрессийн Ертөнц-өөр дамжуулан *Конгрессийн Мэдээллийн Үйлчилгээний (CIS)* хэлхээсэд хайлт хийх боломжгүй хүмүүсийн хувьд энэ хэлхээсийн хэвлэмэл хувилбар нь их тустай байх болно. *Конгрессийн улирал тутмын долоо хоногийн Тайлан (Congressional Quarterly Weekly Report)* гэх мэт Конгрессоос улирал тутам гаргадаг хэвлэлүүд нь аль нэг хууль тогтоомжийг ойлгох, хайж олоход хангалттай мэдээллийг агуулдаг гэдгийг олон хэрэглэгчид анзаарах байх. Гэхдээ депозитари номын сангуудад хуулийн төсөл, конгрессийн тайлан, бичиг баримт, хэлэлцүүлгийн протокол, хороодын бичиг баримтууд, маргалдааны протоколууд, хуулиуд гэх мэт бичиг баримтуудын эх хувилбарыг хадгалж байдаг. Хэрэв хэн нэгэн хүн одоогийн Конгрессийн чуулганаар хэлэлцэгдэж буй хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний тухай хуулийн төсөл юу болж байгааг сонирхвол *Конгрессийн Ертөнц* болон *THOMAS* дахь “Томоохон хуулиуд” бүлгээс тухайн хуулийг сэдвээр нь олж тогтоож, хуулийн төслийн дугаар, товч агуулгыг олж болохоос гадна хуулийн төслийн хэлэлцүүлэг хийгдсэн эсэх, түүнийг хэлэлцэж буй хороо гадагш тайлагнасан эсэх талаарх мэдээллийг олж болно. Хэрэв хэрэглэгч аль нэг хуулийн бий болсон түүх, тус хуулийг хэн дэмжиж байсан гэдгийг нь мэдэхийг хүсвэл Конгрессийн улирал тутмын долоо хоногийн Тайланг ашиглах хэрэгтэй. Хуулийн төслийн хэлэлцүүлгийн протоколын хураангуйг хуудасны дугаартай нь олохыг хүсвэл, мөн гэрчлэх хүмүүсийн нэрийг мэдэхийг хүсвэл *Congressional Universe* болон *CIS* Хэлхээс нь хамгийн сайн сонголт болно. Эдгээр эх сурвалжууд байхгүй бол Каталог эсвэл *WorldCat*-аар дамжуулан хэлэлцүүлгийн нэр, дугаарыг олох боломжтой. Хэрэв хуулийн үүслийг нэгтгэсэн түүх шаардлагатай бол *GPO Access*-ийн “Хуулийн төслүүдийн түүх” тохиомжтой эх сурвалж болно. Учир нь дээрх бүх эх сурвалжууд хууль батлах үйл явцын түүхийг өгүүлдэг. *Congressional Universe* эсвэл *CIS*/Хэлхээс хуучин хуулиудын түүхийг мэдэхэд хамгийн тохиомжтой эх сурвалж болно. *Congressional Universe* нь нэлээн цаг авдаг зохицуулалтын шинж чанартай асуултуудад хурдан хариулт өгөхөд ашиглагддаг. Боловсронгуй цахим системийн тусламжтайгаар эдгээр асуултад маш богино хугацаанд хариулах боломжтой. Ийм эх сурвалжууд байхгүй тохиолдолд хариулт олж авахад бараг л боломжгүй хэцүү байдаг.

Статистик мэдээ олохыг хүсвэл засгийн газрын тохирох эх сурвалж үргэлж олдоно. Мэдээ баримтууд нь үнэн зөв, найдвартай бөгөөд гол төлөв шинэчлэгдсэн байдаг. *АНУ-ын Статистикийн Хураангуйгаас (Statistical Abstract of the United States)* эхлэн хайх нь ихэнхдээ хамгийн зөв сонголт болдог. Тус Хураангуйг бүрэн мэдээлэл авахын тулд эсвэл бусад эх сурвалжийг олж мэдэхэд ашиглаж болно. Тус номын нэрээс харагдаж байгаачлан энэ нь хураангуй гэдгийг санах хэрэгтэй. Өөрөөр хэлбэл тус номон дахь тоо баримтын хүснэгтуудийг өөр эх сурвалжаас авч, товчлон оруулсан бөгөөд эхийг нь жагсаалтаас олох боломжтой. Нэмж хэлэхэд, тус Хураангуйн эх сурвалжийн жагсаалт нь хэрэглэгчийг Америкийн Нэгдсэн Улсын Түүхэн Статистик мэдээ: Колончлолын цээс - 1970

(*Historical Statistics of the United States: Colonial Times to 1970*) өмхтгэл рүү хөтлөн аваачих нь олонтаа гарах болно. Хэрэв хэрэглэгчийн хайж буй статистик мэдээлэл өдгээр эх сурвалж болон *Муж болон Хотуудын баримт, мэдээллийн ном* (*County and City Data Book*), *Муж улс болон Томоохон хотын баримт, мэдээллийн ном* (*State and Metropolitan Areas Data Book*) гэх мэт бусад гол эх сурвалжуудаас олдохгүй бол номын санч *Америкийн Статистикийн Хэлхээсийн хэвлэмэл хувилбар* болон интернэт хувилбараас (*Statistical Universe-ээр*) хайх хэрэгтэй. Түүнээс гадна тухайн сэдэвтэй холбоотой интернэт дэх мэдээллээс *FedStat*-ыг хайж болох юм. Статистик мэдээгээр тайлан гаргахын тулд цуглуулах хэрэгтэй. Тодорхойлох болон хэмжихэд төвөгтэй статистик мэдээ шаардлагатай болсон тохиолдолд түүнийг өөрөөр тодорхойлох хэрэг гарч болдог. Жишээ нь хэрэглэгч “аялах дуртай хөгшин хүмүүсийн тоог” сонирхож байсан гэж бодьё. Энэ хүсэлтийг “аялалд хамрагдсан 60 гаруй настай хүмүүсийн тоо” гэж өөрчлөн тодруулах хэрэгтэй болно.

Томоохон хэлхээс, каталогууд Засгийн газрын бичиг баримтуудад бусад бичиг баримтаас ялгаваргүй адил ханддаг. Хэвлэмэл *PAIS Интернейшнл* зэрэг стандарт хэлбэрийн каталог болон *WorldCat* гэх мэт холимог каталогт засгийн газрын бичиг баримтын бизнесийн бичиг баримтуудтай хамт байрлуулсан байх нь энгийн үзэгдэл. Хүртээмж, хэрэглээг сайжруулахын тулд бичиг баримтыг номын сангийн бусад материалын адилгаар чухал эх үүсвэр гэдэг үүднээс каталогт оруулж, зохион байгуулах хэрэгтэй. Тэдгээр баримт бичигт зөвхөн үүсэл гарлынх нь улмаас бусдаасаа төвөгтэй эсвэл ялгаатай байдаг гэсэн байдлаар хандаж болохгүй. Саявтархан л засгийн газрын мэдээлэл олохыг хүссэн хүмүүс номын сангийн картын каталогоос “АНУ-ын” гэж эхэлсэн олон арван шургуулга, хэдэн мяняган картыг үзэх болдог байсан. Эсвэл тэд номзүйн эрэл хайгуулаа Каталог хэмээх хязгаарлагдмал агуулгатай хэлхээс шиг хэвлэмэл хэрэгслээр хязгаарладаг байсан. Харин одоо үед худалдааны зориулалтаар бүтээгдсэн сайн хэрэгслүүд, компьютерчлагдсан номзүйн системүүдийг ашиглах, янз бүрийн цахим эх сурвалжуудад түлхүүр үгээр хайлт хийх зэргээр ийм бэрхшээлийг арилгадаг болсон. Санавал зохих нэг чухал зүйл бол ямар нэг зүйлийг судалж, тоолж, хуульчилж эсвэл зохицуулж болдог бөгөөд засгийн газар энэ тухай мэдээлэл хэвлэсэн байж болох магадлалтай юм. Урьд цагт ч одоо үед ч, хувийн болон улс төрийн, орон нутгийн болон дэлхий дахины асуудлаарх засгийн газрын мэдээлэл нь шийдвэр гаргахад чухал үүрэгтэй байж болох юм. Техник боловсронгуй байхын хэрээр засгийн газрын мэдээллийн хүртээмж сайжирна. Ийм мэдээллийг олж авах ажил нь их зохион байгуулалттай бөгөөд стратегитай хийгдэж болно. Эсвэл гэнэтийн бөгөөд тухайн мэдээллийн онцлогоос хамаарсан өвөрмөц байж болно. Засгийн газрын мэдээллийн салбарт ажиллаж буй мэргэжилтэнд зайлшгүй байх ёстой шинж чанарууд нь төрөлхийн эсвэл олж авсан уян хатан байдал, бүтээлч сэтгэлгээ, ул суурьтай сэтгэх чадвар болон зохих хэмжээний тэвчээр, улс төрийн мэдлэг зэрэг юм. Маш олон төрлийн мэдээллийн хэрэгслүүд, эх сурвалжуудыг ашиглаж, өөрийн уншигчид болон тухайн орон нутгийн оршин суугчдад “хамгийн үнэт мэдээллийг олж өгч” чадах чадварлаг номын санчид нь засгийн газрын мэдээллийг олон нийтэд хүргэх зорилгыг биелүүлж чадна.⁷⁷

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛУУД

1. 44 U.S.C. §1901.
2. АНУ-ын Эрчим хүчний департамент, Нарийн бичгийн даргын Конгресст тавьсан жилийн эцсийн тайлан (Washington, D.C.: GPO, 1978-. жил тутмынх)
3. АНУ-ын Төрийн Департамент, Тэтгэмжийн хэлтэс, Гадаадад ажиллах томилолтын хэмжээ, <http://www.state.gov/www/perdiems/index.html>.
4. АНУ-ын Геологийн Судалгаа, Бюллетень, (Washington D.C.: GPO, 1883-.). Нэг сэдэвт бүтээлийн цуврал.
5. АНУ-ын Геологийн Судалгаа, Мэргэжлийн Баримт бичгүүд. (Washington D.C.: GPO, 1902-). Нэг сэдэвт бүтээл.
6. АНУ-ын Эрүүл Мэндийн Үндэсний Хүрээлэнгүүд, Хорт хавдрыг судлах Үндэсний Хүрээлэн, Танд маммограм хийлгэх шаардлагатай тохиолдлууд: Дунд ба ахимаг насны эмэгтэйчүүдэд зориулсан лавлах (Washington, D.C.: GPO, 1996 он), 14-р хуудас.
7. АНУ-ын Нийгмийн Халамжийн Газар, Нийгмийн хангамжийн тэтгэлэг хэрхэн хүсэх тухай, <http://www.ssa.gov/retirement.html>.
8. Засгийн газрын ангиллын системийн удирдагчийн талаар илүү дэлгэрэнгүй мэдэхийг хүсвэл: АНУ-ын Засгийн газрын хэвлэлийн газраас хэвлэсэн Баримт бичгийн ангиллын системийн удирдагчийн тайлбар (Washington D.C.: GPO, 1990), 14-р хуудас. Хөдөө ба Хотын Мэдээллийн Ном
9. gov өкстенши нь засгийн газрын вэб сайтуудад стандарт болсон хэдий ч, армийн байгууллагууд .mil гэдэг өкстеншнийг ашигладаг бөгөөд Смитсониан Хүрээлэн зэрэг зарим квази-засгийн газрын байгууллагууд өөр домэйн ашигладаг. Жишээ нь .org эсвэл .edu гэх мэт. Олонх олон улсын байгууллагууд .org-ийг ашигладаг, ихэнх муж улсуудын засгийн газрууд өөрсдийн шуудангийн товчлолын араас “us” нэмж хэрэглэдэг (Жишээ нь <http://www.state.wi.us>), Гадаадын улс орнуудын засгийн газруудад суугаа төлөөлгэчийн газрууд суугаа орныхоо өкстеншнийг ашигладаг. Засгийн газрын байгууллагуудад орох гарцуудын жагсаалтыг үзэхийг хүсвэл энэ бүлгийн “Лавлахууд” гарчгийг үзнэ үү.
10. АНУ-ын Эрчим хүчний департамент, Эрчим хүчний департаментын тайлангуудын номзүйн мэдээллийн сан, <http://apollo.osti.gov/html/dra/dra.html>.
11. USGS-ийн судалгааны баримт бичгүүдийн дундаас чухал бөгөөд томоохонд тооцогддог нь Бюллетень, Мэргэжлийн Баримт бичгүүд, Монографиүүд, Нээлттэй-файлын тайлангууд болон Усан хангамжийн баримт бичгүүд юм.
12. АНУ-ын Байгаль Орчныг хамгаалах Алба, Хорт бодисыг зайлуулах жагсаалт (Washington D.C.: GPO,
13. АНУ-ын Депозитари номын сангийн хөтөлбөрийн тухай хуулиуд 44.U.S.C §1901-д бий. Депозитари номын сангудыг удирдах журмын тухай дэлгэрэнгүй мэдээллийг http://www.access.gpo.gov/su_docs/fdjp/pubs/instructions/index.html дэх Депозитари номын сангудад өгөх зааварчилгаа болон АНУ-ын Засгийн газрын хэвлэлийн газрын Холбооны улсын депозитари номын сангийн гарын авлага (Washington, D.C.:GPO, revised 1993,180-р хуудас) зэргээс олж үзнэ үү.
14. 1994 оноос өмнө 1994, Засгийн газрын Мэдээллийн сэтгүүл нь Засгийн газрын хэвлэлийн тойм гэдэг нэртэй байсан. Дугаар бүрт хэвлэлийн тойм багтсан байдаг бөгөөд жил тутам нэг дугаарыг тухайн жилийн онцлох бичиг баримтад зориулдаг. Холбооны

засгийн газрын бичиг баримтаас гадна энэ сэтгүүлд орон нутгийн, муж улсын, үндэсний засгийн газруудын бөгөөд олон улсын байгууллагуудын бичиг баримтын талаарх дүгнэлт орсон байdag.

15. Номын Сангийн сэтгүүл (Library Journal) нь ALA/GODORT-ын Онцгой бичиг баримтуудыг сонгох хорооноос холбооны, олон улсын, муж улсын болон орон нутгийн эх сурвалжуудаас сонгосон засгийн газрын шилдэг эх сурвалжуудыг жагсаадаг. Эдгээр сонголтууд нь 5 дугаар сарын 15-ны дугаарт нийтлэгддэг.
16. АНУ-ын Конгрессийн Номын сангийн мэдээллийн Бюллетең (Washington, D.C.: GPO, 1943-). Сар тутам гардаг (<http://www.purl.access.gpo.gov/GPO/LPS1457> сайтаас олж үзэх боломжтой).
17. АНУ-ын Тооллогын Товчоо, Тооллого ба Та (Washington, D.C.: GPO, 1988-). Сар тутмынх. (Өмнө нь Тoo баримт хэрэглэгчдэд зориулсан мэдээ нэртэй байсан) (<http://purl.access.gpo.gov/GPO/LPS1679> сайтад бас байdag).
18. Засгийн газрын мэдээллийн мэргэшилтийн үүргийн талаар Катлеен М. Хаймын “Засгийн газрын мэдээлэл хүртээхэд боловсролыг хандлага, үйл ажиллагааны талаас авч үзэх нь”, Засгийн газрын хэвлэлийн дүгнэлт 12-д хэвлэгдсэн, болон Бернардине Е. Абпott Ходускийн “Баримт бичгийн номын санчдын улс төрийн идэвх”, Засгийн газрын мэдээлэлд хүрэх олон нийтийн арга зам-д хэвлэгдсэн, -ээс унших хэрэгтэй.
19. Robert Balay, Guide to Reference Books, 11th ed. (Chicago: American Library Association, 1996), 2020p. Лавлагааны номуудын лавлах
20. GODORT Web site (<http://www.lib.berkeley.edu/GODORT/>). АНСХ-ны ЗГББДШ-ний хороод, үүрэгт хүчний бүтээлүүдийг танилцуулдаг.
21. U.S. depository Web sites is Lily Wai's (University of Idaho), <http://www.lib.uidaho.edu/govdoc/otherdep.html>. АНУ-ын фонд вэб сайтуудын дэлгэрэнгүй лавлах
22. Вичитагийн их сургууль, Агаарын тээврийн судалгааны үндэсний институт, Холбооны депозитари номын сангийн хөтөлбөрийн хамтран гаргадаг Баримт бичгийн мэдээллийн уурхайчин хэвлэл нь зүйлийг сонгох, цуглуулга бий болгох, лавлагааны даалгавар биелүүлэхэд нь номын санчид хэрэг болох хэрэгсэл бөгөөд List of Classes буюу ангиллын жагсаалт-ын нэг хувилбар болдог. <http://govdoc.wichita.edu/ddm/GdocFrames.asp> -д байdag. ЗГХА-ын Баримт бичгийн суперинтендентийн санхүүжүүлдэг Холбооны бүллетенийн самбар нь номын санчид хувилан аваад хэрэглэж байвал зохих хэрэгсэл юм. Сар бүр ftp://fedbbs.access.gpo.gov/gpo_bbs/class/listclas.txt -д гардаг.
23. АНУ-ын засгийн газрын хэвлэлүүдийн каталог, түүний өмнөх хэвлэл АНУ-ын засгийн газрын сар тутмын хэвлэлийн каталог-ийн үндэслэл, түүхийг http://access.gpo.gov/su_docs/locators/cgp/a_catalog.html.-aac үзэх.
24. 1995 оны 12 дугаар сараас микрофиш үйлдвэрлэхээ зогсоосон, соронзон туузан дээр одоо хүртэл хэвлэж байгаа.
25. ЗГ Судалгааны төв нь NTIS болон Үндэсний Мэдээллийн Үйлчилгээний Корпорацийн хамтарсан байгууллага.
26. NTIS/ЗГХА-ын депозитари номын сангийн төслийн мэдээллийг <http://deplib.ntis.gov> -ээс үз.
27. NTIS-ийн хамрах хүрээ, ирээдүй, эх сурвалжуудын талаар <http://www.nclis.gov/govt/ntis/ntis.html> -ээс үз.
28. ЗГМТХ-ны СД баримт бичгийн төсөл-ийн мэдээллийг <http://www.library.ucsd.edu/>

ala/gitco/CDromdoc/index.html -ээс үз. Жинхэнэ мэдээллийн сан <http://tango.lib.uiowa.edu:8003/govpubs/gitco.taf> -д байгаа.

29. Холбооны Засгийн газрын мэдээллийн зөвлөлийн томоохон гишүүн нь SIGCAT юм. Зөвлөлийн тухай мэдээллийг <http://www.fgipc.org> -ээс үз.
30. Стейтлист төсөл, түүний өмнөх төслүүдийн тухай мэдээллийг <http://www.law.uiuc.edu/library/check/project.htm> -д Стейтлист төслүүдийн тухай-аас үз.
31. Засгийн газрын мэдээллийн номын санчдын олон тооны муж ба орон нутгийн байгууллагууд байдаг. Бүлгүүдийн жишээг <http://library.berkeley.edu/GODORT/profpage.html> -ээс үзэх юмын санчаасаа асуу.. .
32. АНУ-ын Хөдөлмөрийн статистикийн товчооны Сар тутмын хөдөлмөрийн дүгнэлт
33. АНУ-ын Өвчнөөс сэргийлэх, урьдчилан сэргийлэх төвийн Өвчлөл ба үхэл
34. Цаг хугацаа, Сар тутмын хөдөлмөрийн дүгнэлт-ийг хоёуланг нь Тогтмол хэвлэлийн үншигчдын лавлахад хэлхээслэдэг. Өвчлөл үхлийн долоо хоногийн мэдээ, Нью Ингландын эмнэлгийн сэтгүүл хоёрыг MEDLINE-д хэлхээслэдэг.
35. АНУ-ын Хүрээлэн буй орчны эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны институтийн Хүрээлэн буй орчны эрүүл мэндийн асуудлууд
36. <http://www.cas.org/SCIFINDER/SCHOLAR/index.html>). Америкийн химийн холбоо, Химийн абстрактууд. Долоо хоног тутмын хэвлэл
37. <http://biome.ac.uk/sage/iolim97.html>. Ижил мэдээллийн сангийн улсын ба хувийн хувилбаруудын талаар Олон улсын мэдээллийн 21 дэх онлайн уулзалт дээр Бетси Ананостесийн тавьсан “Ижил мэдээллийн сангудын өөр өөр хувилбаруудыг үнэлэх шалгуурууд: Medline-ны үйлчилгээг харьцуулахад” илтгэлийг үз.
38. ERIC-ийн үнэ төлбөргүй хувилбаруудыг харьцуулсан бүдүүвчийг <http://www.accesseric.org:81/searchdb/dbchart.html> -ээс үз.
39. <http://apollo.osti.gov/html/dra/dra.html>. АНУ-ын Эрчим хүчний департамент, Эрчим хүчний департаментийн тайлангийн ном зүйн мэдээллийн сан
40. http://www.access.gpo.gov/su_docs/fdlp/tools/ldirect.html. Энэ мэдээллийг Холбооны депозитари номын сангудын лавлахаас хайж болно.
41. Лили Вей-ийн вэб сайт <http://www.lib.uidaho.edu/govdoc/otherdep.html> -ыг үз.
42. Жудит Шиек Робинсон. Засгийн газрын усан үзмийн дарсыг шахаж гаргах: АНУ-ын Засгийн газрын мэдээллийн эх сурвалжийн тухай хэрэглэгчдэд ээлтэй лавлах.
43. Мөн тэнд
44. Жоэ Морехеад. АНУ-ын Засгийн газрын мэдээллийн эх сурвалжийн танилцуулга. Хууль тогтоох үйл явцын талаар хэд хэдэн эх сурвалжид тухайлбал Морехейдийн ба Засгийн газрын усан үзмийн дарсыг шахаж гаргах-д өгүүлсэн.
45. Жагсаалтыг <http://thomas.loc.gov/liv/livtoc.html> -ээс үз.
46. Хайлтын хуудсууд <http://thomas.loc.gov/bss/legstage.html> гэх мэтийг үз.
47. 106 дугаар Конгрессийн талаар <http://thomas.loc.gov/bss/d106/hot-subj.html> -aac үз.
48. ХКТ нь нягтлан бодох бүртгэлийн статистикийн хамгийн том хэвлэгч юм. Мэдээллийг

<http://www.cch.com> -ээс хай.

49. Конгрессийн өртөнц-ийг захиалагчид <http://web.lexis-nexis.com/congcomp> -ээс мэдээлэл авна. Захиалдаггүй хүмүүс үүнийг унших боломжгүй харин түүнд багтсан зарим мэдээлэл <http://www.cispubs.com>-д гардаг.

50. Тэдгээрийн Конгрессийн номын сангийн нэг департамент Конгрессийн судалгааны алба CRS-ээс гаргадаг. Үүний тайлангууд фондын хөтөлбөрийн хэсэг биш боловч Сенатын ардчилсан бодлогын хороо, Байгаль орчны үндэсний номын сангаас тайлангуудыг сонгож гаргадаг.

51. КМА/Хэлхээс 1970 оноос одоог хүртэлх мэдээллийг харуулсан Конгрессийн мастерфайл 2 нэрээр СД дээр байгааг Dialog-ийн тусламжтайгаар хайж олж болно. Конгрессийн мастерфайл 1-д 1789-1969 оны мэдээлэл багтсан.

52. Сью Хемп, Присцилла МакИнтош, Мари Маллори, Роб Ричардс нар нь Стейтлист-ийн гол эмхэтгэгчид юм. Иллинойсын их сургуулийн хуулийн номын сангийн Хал Саутерн мэдээллийг хадгалдаг.

53. West бүлгийн Westlaw, NEXIS-LEXIS бүлгийн LEXIS хоёр нь хамгийн том онлайн хууль зүйн мэдээллийн систем юм. Ихэнх хуулийн номын сан, зарим томоохон эрдэм шинжилгээний ба нийтийн номын санд байдаг боловч хэрэглээ нь хязгаарлалттай. Үнэтэй. Үнэ төлбөргүй мэдээлэл бага хэмжээгээр олдоно.

54. Робинсон. Засгийн газрын усан үзэмний дарсыг шахаж гаргах нь

55. U.S.C. §6293. АНУ-ын Конгресс §6293

56. Холбооны бүртгэл 187 /1999-09-28/, 52248-259 ба 65 Холбооны бүртгэл 9 /2000-01-13/. Сүүлийнх нь 64 Холбооны бүртгэл 187 /1999-09-28/, 52248-259-ыг хэлж байгаа боловч 54428 гэж буруу бичсэн. Үргэлж мэдэж, гүйцэд хайж, өөрийн төсөөлөө ашиглаж бай.

57. Холбооны бүртгэл 9 /2000-01-13/, 2111-112.

58. GPO Access, <http://www.access.gpo.gov/nara/about-cfr.html1#page1>. ЗГХА-ны Access <http://www.access.gpo.gov/nara/about-cfr.html1#page1>

59. Titles 1-16, as of January 1; as of April 1; as of July 1; and Titles 42-50 as of October 1. 1 сарын 1, 4 сарын 1, 7 сарын 1-ний Гарчиг 1-16, 10 сарын 1-ний Гарчиг 42-5

60. 1996 оны 4 дүгээр сарын 22-ны өдөр Ерөнхийлөгч гүйцэтгэх департамент, агентлагуудын дарга наарт зориулж Меморандум гаргасан. Ялангуяа Тээврийн нарийн бичгийн даргад чимээ шуугианыг намдуулах зорилгоор жуулчлалын онгоцны тоонд тохирох хязгаарлалт тавихыг чухалчлан даалгасан. Меморандум онлайн Ерөнхийлөгчийн баримт бичгийн долоо хоног тутмын эмхтгэл /ЗГХА-ны Access-aар дамжуулан үзэж болох/-ээс олдохгүй байж болно.

61. Байгаль орчны талаарх холбооны статистикийн хөтөлбөрүүдийн дэлгэрэнгүй ярилцлагыг Жеан Слеммонс Стратфорд, Жури Страсфордын АНУ-ын статистикийн гол цувралууд: Тодорхойлолт, хэвлэл, хязгаарлалт-аас үзэх.

62. Үнэт цаас хөрөнгийн хороо SEC үнэт цаасны зах зээлийн үнэнч шударга үйл ажиллагааг хянаж байдаг. Олон нийтийн дунд худалдаалагдсан компаниудын янз бүрийн тайлангуудыг байрлуулдаг.

63. Тооллогын мэдээллийг нууцлах тухай хуулийг 13 АНУ Конгресс §9-өөс олж болно.

64. Статистикийн ертөнц-ийг захиалагчид <http://web.lexis-nexis.com/statuniv> -ээс уншиж болно, захиалагч биш хүнд тэндээс ямар ч мэдээлэл олдохгүй. Статистикийн ертөнц-ийн тухай мэдээлэл <http://www.cispubs.com/> -д байdag.
65. Мэдээллийн сан ялангуяа вэбд байрлуулах бүтээгдэхүүнүүд одоо ч хөгжсөөр байна. Статистикийн ертөнц харьцангуй богино хугацаанд гаргахдаа хэд хэдэн удаа өөрчлөгдсөн.
66. Хөдөө хотын мэдээллийн ном нь таван жил тутамд хэвлэгддэг. Үүнтэй төстэй, жил бүр шинэчлэгдэн хэвлэгддэг ном нь Бернан хэвлэлийн газрын Хөдөө хотын нэмэлт юм.
67. Америкийн фактфайндерш нь тооллогын дүнг вэбд байршуулсан хэлбэр юм. Яваандаа улсын бүх тооллогын мэдээлэлд хүрэх үүд болох юм.
68. NAICS-ийн тухай ярилцаадаа Кароле А.Амбер, Жеймс Е. Кристофф нарын засгийн газрын мэдээллийн улирал тутмын хэвлэл 15-д нийтлүүлсэн “Америкийн аж үйлдвэрийн ангиллын тогтолцоо”-г унши.
69. TIGER-ийн тухай нэмэлт мэдээллийг Тооллогын товчооны TIGER вэб сайтаас унши.
70. Зайны мэдээллийн эх сурвалж, хэрэглээний талаар Мари Ларсгаардын Газрын зураг ба Танилцуулга-ыг унши.
71. АНУ-ын Тооллогын товчоо, Хөдөлмөрийн статистикийн товчооны Компьютер. <http://www.bls.census.gov/cps/computer/computer.htm>.
72. АНУ-ын Үндэсний шинжлэх ухааны сангийн Шинжлэх ухаан инженерчлэлийн үзүүлэлтүүд. <http://www.nsf.gov/sbe/srs/seind98/>.
73. АНУ-ын Үндэсний шинжлэх ухааны сангийн Гэртээ компьютер хэрэглэж байгаа хэрэглээний дүр зураг.
74. АНУ-ын Тооллогын товчооны Компьютерийн хэрэглээ, эзэмшил. <http://www.census.gov/population/www/soCDemo/computer.html>.
75. Micromedia Ltd нь Канадын засгийн газрын мэдээлэл-ийн гол санхүүжүүлэгч байгууллага юм.
76. GILS гэж Засгийн газрын мэдээллийг хайж олох үйлчилгээ гэсэн үгсийн хураангуй юм. GILS-ийн бүртгэлд мэдээллийн формат, хүртээмж зэргийг стандарт хэлбэрээр оруулсан байdag тул компьютерийн янз бүрийн систем дээр хайлт хийх, мэдээлэл гаргаж авахад тохиромжтой байдаг. GILS-ийн тухай дэлгэрэнгүй мэдээллийг <http://www.usgs.gov/public/gils/locator.html> -д Дэлхийн мэдээллийг хайж олох үйлчилгээ-ээс үзэж болно.
77. Нанси М. Клайн засгийн газрын мэдээллийг өөр өөр формат дээр олж чаддаг ажилтныхаа тухай танилцуулж, ийм чадвар бий болгохын чухлын талаар “засгийн газрын мэдээллийн өсөн нэмэгдэж буй сантай ажиллах чадвартай, тэндээс үйлчлүүлэгчидээ зориулан хамгийн их зүйл олж чаддаг чадвартай номын санчдыг бий болгох ... ирээдүйд үүний [холбооны баримт бичгүүд] олон бүтээгдэхүүнд хүрэхийн тулд номын сангууд өөр хөрөнгө оруулалт хийх шаардлагатай болж болох юм” гэж Засгийн газрын мэдээллийн менежмент номныхоо “Менежментийн төлөв” хэсэгт бичжээ.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

Bishop, Olga B . Canadian Official Publications. Oxford: Pergamon, 1981.297p. (Guides to Official Publications, vol. 9)

- Book of the States. Lexington, Ky.: The Council Of State Governments, 1965-. Annual.
- Bowker, R. R. (Richard Rogers. State Publications; a Provisional List of Official Publications of the Several States of the United States from Their Organization. New York: Publishers Weekly, 1899-1908. Issues in four parts.
- Business Statistics of the United States. Lanham, Md.: Bernan Press, 1996- Annual. (Continues Business Statistics. Washington, D.C.: U.S. Bureau of Economic Analysis, 1951-1992. Biennial)
- Calendars of the United States House of Representatives and History of Legislation. Washington, D.C.: GPO. Available: <http://www.access.gpo.gov/congress/cong003.html>. (Also available in print).
- Canada. House of Commons. Bills of the House of Commons. Ottawa, Ont.: Queen's Printer, 1867-. Published individually.
- Canada. House of Commons. House of Commons Debates: Official Report (Hansard). Ottawa, Ont.: Queen's Printer, 1875-. Daily
- Canada. House of Commons. House of Commons Journals. Ottawa, Ont.: Queen's Printer, 1867-. Annual.
- Canada. House of Commons. House of Commons Votes and Proceedings. Ottawa, Ont.: Queen's Printer, 1867-. Daily
- Canada. Senate. Bills of the Senate of Canada. Ottawa, Ont.: Queen's Printer, 1867-. Published individually.
- Canada. Senate. Debates of the Senate: Official Report (Hansard). Ottawa, Ont.: Queen's Printer, 1867-.Daily.
- Canada. Senate. Journals of the Senate of Canada: Ottawa, Ont.: Queen's Printer, 1867-. Annual.
- Canada. Senate. Minutes of the Proceedings of the Senate. Ottawa, Ont.: Queen's Printer, 1867-.Daily.
- Canada: A Portrait. 52d ed. -. Ottawa, Ont.: Statistics Canada. 1989-. Biannual.
- Canada Gazette: Parts I, II. And III. Ottawa, Ont.: Queen's Printer, 1867- (Part II); 1974- (Part III)
- Canada Year Book. Ottawa, Ont.: Statistics Canada. 1989-. Biannual. Also available on CD-ROM.
- Canadian Almanac & Directory. Toronto: Micromedia, 1948-. Annual.
- Canadian Government Information on the Internet. Ottawa, Ont.: Government of Canada Depository Services Program. Available: http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/dsp-psd/Reference/cgii_index-e.html.
- Canadian Government Programs and Services. Don Mills, Ont.: CCH Canadian Ltd., 1973-.
- Canadian Government Publications. 24 vols. Ottawa, Ont.: Supply and services Canada, 1955-1978.

- Canadian Information of Subject. Ottawa, Ont.: National Library of Canada. Available: <http://nlc-bnc.ca/caninfo/ecaninfo.htm>
- Canadian Parliamentary Guide/ Guide Parlementaire Canadien. Ottawa, Ont.: Queen's Printer, 1912-. Annual. (Continues Parliamentary Companion, 1862-1911.)
- Canadiana. Ottawa, Ont.: National Library of Canada, 1951-. Monthly with annual cumulations. Available on microfiche, CD-ROM, or online.
- Catalog of United States Government Publications. Washington, D.C.: GPO. Available: http://www.access.gpo.gov/su_docs/locators/cgp/index.html. (Print equivalent is Monthly Catalog of United States Government Publications.)
- Catalogue of Official Publications of the Parliament and Government of Canada. 11 vols. And supps. Ottawa, Ont.: King's Printer, 1928-1948
- Census CD+ Maps Version 3.0. [CD-ROM]. East Brunswick, NJ.: GeoLytics, 1999
- CIS/Index. Bethesda, Md.: Congressional Information Service, Inv., 1970-. Annual (CIS Annual, Legislative Histories of U.S. Public Laws), with monthly supplements. (Also available via Congressional Universe; parts also available on Congressional Masterfile).
- A Citizen's Guide on Using the Freedom of Information Act and the Privacy Act of 1974 to Request Government Records: First Report. Washington, D.C.: GPO, 1999. 76p.
- Code of Federal Regulations. Washington, D.C.: National Archives and Records Administration, 1949-. Revised Annually. Also Available at <http://www.access.gpo.gov/nara/cfr/index.html> and online from various commercial vendors.
- Code of Federal Regulations. LSA, List of CFR Sections Affected. Washington, D.C.: National Archives and Records Administration, 1977-. Monthly. Also Available at <http://www.access.gpo.gov/nara/lsa/aboutlsa.html>.
- Condition of Education. Washington, D.C.: U.S. National Center for Education Statistics, 1975-. Annual.
- Congressional Index. Chicago: CCH, 1937-. Weekly throughout session.
- Congressional Masterfile, 1 and 2. [CD-ROM]. Bethesda, Md.: Congressional Information Service, 1995, 1998.
- Congressional Quarterly Almanac. Washington, D.C.: Congressional Quarterly, 1945-. Annual
- Congressional Quarterly Weekly Report. Washington, D.C.: Congressional Quarterly, 1946-. Weekly. (Also available by subscription at <http://www.cq.com>).
- Congressional Quarterly's Politics in America. Washington, D.C.: Congressional Quarterly, 1981-. Biennial.
- Congressional Record. Washington, D.C.: U.S. Congress, 1873-. Daily when Congress in session. Also available at http://www.access.gpo.gov/su_docs/aces/aces150.html, via THOMAS, and from various commercial vendors.
- Congressional Staff Directory. Mt. Vernon, Va.: Staff Directories, Ltd., 1959-. Three times a year. (Also available by subscription at <http://www.cq.com>).

- Congressional Universe. Bethesda, Md.: Congressional Information Service, Available: <http://web.lexis-nexis.com/congcomp> (by subscription only; for more information, see <http://cispubs.com>).
- Congressional Yellow Book. Washington, D.C.: Leadership Directories, 1976-. Quarterly. (Also available by subscription at <http://leadershipdirectories.com>).
- Consolidated List of Serials of the Government of Canada. Ottawa, Ont.: Government of Canada Depository Services Program. Available: <http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/dsp-psd/Consolidated/conlist-e.html>.
- Consolidated Regulations of Canada. 18 vols. Ottawa, Ont.: Queen's Printer, 1978. (Updated by Canada Gazette, Part II.)
- Consumer Price Index Detailed Report. Washington, D.C.: U.S. Bureau of Labor Statistics, 1953-. Monthly.
- Country City Data Book. Washington, D.C.: U.S. Bureau of the Census, 1994, Also available on CD-ROM
- Country and City Extra: Annual Metro, City and Country Data Book. Lanham, Md.: Bernan Press, 1992-. Annual
- Country Business Patterns. Washington, D.C.: U.S. Census Bureau, 1964-. Annual. Also available on CD-ROM and at <http://www.census.gov/epcd/cbp/view/cbview.html>.
- CQ.com On Congress. Washington, D.C.: Congressional Quarterly, Inc. (by subscription only; information available at <http://www.cq.com/prodsandaubs.html#oncongress>).
- CQ's State Fact Finder: Ranking Across America. Washington, D.C.: Congressional Quarterly, Inc., 1993-. Annual.
- Crime in the United States. Washington, D.C.: Federal Bureau of Investigation, 1930-. Annual. (Also known as Uniform Crime Reports.)
- Current Index to Journals in Education. Phoenix, Ariz.: Oryx Press and Educational Resources Information Center (ERIC), 1969-1996. (Print version ceased; now available through ERIC.)
- Current National Statistical Compendiums on Microfiche. Bethesda, Md.: Congressional Information Service, 174-. Annual.(Coverage from 1970.)
- Current Population Reports. Washington, D.C.: U.S. Census Bureau, 1946-. Irregular. Also available: <http://www.census.gov/main/www/cprs.html>.
- Declassified Documents Reference System. Woodbridge, Conn.: Primary Source Media. (by subscription only; information available at <http://www.ddrs.psmedia.com>)
- Demographic Yearbook. New York: United Nations, 1948-. Annual.
- Depository Libraries. Ottawa, Ont.: Government of Canada. Available: <http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/dsp-psd/AboutDSP/DepoNew/table-e.html>.
- Digest of Education Statistics. Washington, D.C.: U.S. National Center for Education statistics, 1962-. Annual.
- Digest of Public General Bills and Resolutions. Washington, D.C.: Library of Congress,

Congressional Research Service, 74th Cong., 2d sess.-101st Congree, 2d sess., 1936-1990. Two cumulative issues, occasional supplements, and a final edition for each session. Ceased. Continued by “Bill Summary and Status” section of THOMAS.

Digital National Security Archive. Alexandra, Va.: chadwyck-Healey. Available: <http://nsarchive.chadwyck.com/> (information only; subscription needed to access actual database).

Directory of Government Document Collections & Librarians. 7th ed. Edited by Marianne Ryan Kapfer. Bethesda, Md.: Congressional Information Center, Inc., 1997. 624p.

Dolan, Elizabeth Macdonald. The Depository Dilemma: A Study of the Free Distribution of Canadian Federal Government Publications to Depository Libraries in Canada. Ottawa, Ont.: Canadian Library Association, 1989. 131p.

Dove, Robert B. Enactment of a Law. Washington, D.C.: Library of Congress. Available: <http://thomas.loc.gov/home/enactment/enctlawtoc.html>.

Economic Census, Washington, D.C.: U.S. Census Bureau, 1954-. Quinquennial (portions also available on CD-ROM and at <http://www.census.gov/epcd/www/econ97.html>).

Economic indicators. Washington, D.C.: U.S. Congress, Joint Economic Committee, 1948-. Monthly.

Economic Report of the President. Washington, D.C.: Executive Office of the President, Council of Economic Advisers, 1947-. Annual. (Recent issues also available: <http://w3.access.gpo.gov/eop>).

Economy at a Glance. Washington, D.C.: U.S. Bureau of Labor Statistics. Available: <http://www.bls.gov/eag.map.htm>

EDGAR Database of Corporate Information. Washington, D.C.: U.S. Securities and Exchange Commission. Available: <http://www.sec.gov/edgarhp.htm>

Employment and Earnings. Washington, D.C.: U.S. Bureau of Labor Statistics, 1954-. Monthly.

ERIC. Washington, D.C.: Educational Resources Information Center. Available; <http://ericir.syr.edu/Eric/> or <http://ericae.net/scripts/ewiz/>. (Also available via ERIC Clearinghouse on Assessment and Evaluation at <http://ericae.net/aesearch.htm>).

Europa World Yearbook. London: Europa, 1959-. Annual.

Evans, James. Government on the Net. Berkeley, Calif.: Nolo Press, 1997. 711p.

Everyone's United Nations. New York: United Nations, 1979-. Irregular.

Federal Agency Internet Sites. Washington, D.C.: GPO and Baton Rouge, La.: Louisiana State University Libraries. Available: http://www.access.gpo.gov/su_docs/locators/agency/index.html.

Federal Depository Library Directory. Washington, D.C.: GPO, 1996-. Irregular.

Federal Depository Library Manual. Washington, D.C.: GPO, revised 1993. 180p. Also available: http://www.access.gpo.gov/su_docs/fdlp/pubs/fdlm. (Appendix A, Suggested Core Collection “also available: http://www.access.gpo.gov/su_docs/fdlp/pubs/fdlm/

- corelist.html; "Collection Development Guidelines for Selective Federal Depository Libraries" also available : http://www.access.gpo.gov/su_docs/fdlp/pubs/fdlm/coldev.html.
- Federal Regional Yellow Book. Washington, D.C.: Leadership Directories, 1976-. Quarterly, (Also available by subscription at <http://leadershipdirectories.com>).
- Federal Register. Washington, D.C.: National Archives and Records Administration, 1936-. Daily. Also available at http://www.access.gpo.gov/su_docs/aces/aces140.html and from various commercial vendors.
- Federal Staff Directory. Mt. Vernon, Va.: Staff Directories, Ltd, 1982-. Three times a year. (Also available by subscription at <http://fsd.cq.com>).
- Federal Web Locator. Chicago: The Center for Information Law and Policy. Available: <http://www.infoctr.edu/fwl>.
- Federal Yellow Book. Washington, D.C.: Leadership Directories, 1976-. Quarterly, (Also available by subscription at <http://leadershipdirectories.com>).
- FedStats. Washington, D.C.: Federal Interagency Council on Statistical Policy. Available: <http://www.fedstats.gov>.
- Freedom of Information Act Electronic Reading Room. Washington, D.C.: Federal Bureau of Investigation. Available: <http://foia.fbi.gov/room.htm>.
- Frequently Used Sites Related to U.S. Government Information. Nashville, Tenn.: ALA GODORT Federal Documents Task Force, comp. Available: <http://www.library.vanderbilt.edu/central/staff/tdtf.html>.
- General Information Concerning Patents. Washington, D.C.: U.S. Patent and Trademark Office, 1997. 87p.
- Geostat Information Data Resources. Charlottesville, Va.: University of Virginia, Geostat Geospatial and Statistical Data Center. Available: http://fisher.lib.virginia.edu/active_data.
- GODORT Handout Exchange. Ann Arbor, Mich.: American Library Association, Documents Round Table, Education Committee. Available: <http://lib.umich.edu/libhome/Documents.center/godort.html>.
- GOVDOC-L Discussion List (govdoc-1@lists.psu.edu). LISTSERV. January 16, 1990-. To subscribe to GOVDOC-L, send a command to listserv@lists.psu.edu. The text of the message should read SUB GOVDOC-L [Yourlastname]. For more information, and to search the archives, see <http://docs.duke.edu/federal/govdoc-l/index.html>.
- Government information in Canada. Saskatoon, Saskatchewan: University of Saskatchewan Libraries. Available: <http://usask.ca/library/gic/index.html>
- Government information Quarterly. Greenwich, Conn.: JAI Press, 1984-. Quarterly. (Also available to subscribers at <http://sciencedirect.com>).
- Government information Sharing Project. Corvallis, Ore.: Oregon State University Libraries. Available: <http://govinfo.kerr.orst.edu>
- Government information Web Page Template. Denton, Tex.: ALA GODORT Government

information Technology Committee, comp. Available: <http://www.library.unt.edu/gpo/template/govinfo.html>.

Government of Canada Primary Internet Site (Canada site). Ottawa, Ont.: Government of Canada. Available: http://canada.gc.ca/main_e.html

Government of Canada Publications: Quarterly Catalogue and Checklist of Canadian Government Publications. Ottawa, Ont.: Canadian Government publications Centre, 1979-1992.

Government Reports Announcements and Index (GRAI). Springfield, Va.: National Technical Information Service, 1946-1994. Ceased. (Continued by NTIS Electronic Catalog.)

GPO Access. Washington, D.C.: GPO. Available: http://www.access.gpo.gov/su_docs/index.html.

GPO Access Legislative. Washington, D.C.: GPO. Available: http://www.access.gpo.gov/su_docs/legislative.html.

GPO Access Regulatory. Washington, D.C.: GPO. Available: http://www.access.gpo.gov/su_docs/regulatory.html.

GPO Sales Publications Reference File (PRF). Washington, D.C.: GPO. Available: 1977-1997. Ceased. (Continued by Sales Product Catalog.)

Guide to Official Publications of Foreign Countries. 2d ed. By ALA GODORT International Documents Task Force. Bethesda, Md.: Congressional Information Service, Inc., 1997. 494p.

Hajnal, Peter I., ed. International Information: Documents, Publications, and Electronic Information of International Governmental Organizations. 2d ed. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1997. 528p.

Handbook of U.S. Labor Statistics. Lanham, Md.: Bernan Press, 1997-. Irregular. (Continues Handbook of Labor Statistics. Washington, D.C.: U.S. Bureau of labor Statistics, 1924-1989. Irregular.)

Hardy, Gayle J., and Judith Schiek Robinson, eds. Subject Guide to U.S. Government Reference Sources. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1996. 358p.

Hasse, Adelaide Rosalia. Index of Economic Material in the Documents of the States of the United States. Washington, D.C.: Carnegie Institution of Washington, 1908-1919. Various volumes for individual states.

Health, United States. Washington, D.C.: U.S. National Center for Health Statistics, 1975-. Annual.

Hellebust, Lynn, ed. State Reference Publications: A Bibliographic Guide to State Blue Books, Legislative Manuals and Other General Reference Sources. Topeka, Kans.: Government Research Service, 1991-. Annual.

Herman, Edward. Locating United States Government Information: A Guide to Sources. 2d ed. Buffalo, N.Y.: W.S. Hein, 1997. 588p.

- Herman, Edward. Locating United States Government Information: A Guide to Sources. 2d ed. Internet Supplement. Buffalo, N.Y.: W.S. Hein, 1999. 228p.
- Historical Catalogue of Statistics Canada Publications, 1918-1980. Ottawa, Ont.: Statistics Canada, 1982. 337p.
- Historical Statistics of the United States: Colonial Times to 1970. 2 vols. Washington, D.C.: U.S. Bureau of the Census, 1975.
- History of Bills. Washington, D.C.: GPO. Available: http://www.access.gpo.gov/su_docs/aces/aaces200.html.
- Hoffmann, Frank W., and Richard J. Wood. Guide to Popular U.S. Government Publications, 5th ed. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1998. 300p
- Hornor, Louse, ed. Black Americans: A Statistical Sourcebook. Palo Alto, Calif.: Information Publications, 1999. 311p.
- How Government Works: A Primer. Ottawa, Ont.: Institute on Governance and Public Service Commission. Available: <http://learnnet.gc.ca/eng/lrnctrn/online/hgw/index.htm>.
- Index Medicus. Bethesda, Md.: National Library of Medicine. 1960-. Monthly. Also available as MEDLINE, PubMed, and Internet Grateful Med (see below).
- Index to International Statistics. Bethesda, Md.: Congressional Information Service. 1983-. Monthly; quarterly cumulative index; annual. (also available as part of Statistical Universe).
- Index to the Code of Federal Regulations. Englewood, Colo.: Information Handling Services, 1978-. Annual.
- Index to the U.S. Government Periodicals. Chicago: Infodata International, 1970-1987.
- Info Source. Ottawa, Ont.: Government of Canada, 1991-. Annual.
- InfoNation. New York: United Nations. Available: http://www.un.org/Pubs/CyberSchoolBus/infonation/e_infonation.htm
- Internet Grateful Med. Bethesda, Md.: National Library of Medicine. Available: <http://igm.nlm.nih.gov>.
- Johnson, Charles W. How Our Laws Are Made. Washington, D.C.: Library of Congress. Available: <http://thomas.loc.gov/home/lawsmade.toc.html>. (Also available in print as Senate Document 105-14).
- Journal of Government Information, Vol. 21-, January/February 1994-. New York: Pergamon Press, 1994-. Bimonthly. (Continues Government Publications Review, Vols. 1-20, 1973-1993. Also available to subscribers at <http://www.sciencedirect.com>)
- Judicial Staff Directory. Mt. Vernon, Va.: Staff Directories, Ltd., 1986-. Three Times a year. (Also available by subscription at <http://jsd.cq.com>).
- Judicial Yellow Book. Washington, D.C.: Leadership Directories, Ltd., 1976-. Quarterly. (Also available by subscription at <http://www.leadershipdirectories.com>).
- Kurian, George Thomas. Datapedia of the United States, 1790-2000; America Year by year. Lanham, Md.: Bernan Press, 1994. 466p

- Landview III: Environmental Mapping Software. [11 CD-ROMs]. Washington, D.C.: U.S. Environmental Protection Agency and U.S. Bureau of the Census, 1997.
- Leacy, F. H., ed. Historical Statistics of Canada. 2d ed. Ottawa, Ont.: Statistics Canada, 1983. 900p
- LEXIS. Dayton, Ohio: LEXIS-NEXIS Group. (Available by subscription only; see <http://www.lexis.com> for information).
- Library Journal. Vol. 1-, 1876-. New York: Cahners. Semi-monthly, except in January, July, and August.
- Library of Congress Subject Headings. 23d ed. 5 vols. Washington, D.C.: Cataloging Distribution Service, Library of Congress, 2000.
- List of Classes of United States Government Publications Available by Selection by Depository Libraries. Washington, D.C.: GPO, 1960-. Semiannual. Has Supplement: Inactive or Discontinued Items from the 1950 Revision of the Classified List. (Electronic Version (delimited text file; see note 22) available at ftp://fedbbs.access.gpo.gov/gpo_bbs/class/listclas.txt).
- Major Legislation of the Congress. Washington, D.C.: Congressional Research Service, 97th Cong., 2d sess.- 102d Congress, 2d sess., 1982-1992. Monthly. (Ceased in print; now available via THOMAS).
- Maxwell, Bruce. How to Access the Federal Government on the Internet. 4th ed. Washington, D.C.: Congressional Quarterly, 1999. 328p.
- MEDLINE. Bethesda, Md.: National Library of Medicine. Available: <http://www.nlm.nih.gov/databases/freemedl.html>.
- Monthly Catalog of United States Government Publications. Washington, D.C.: GPO, 1895-. Monthly. Supplemented by Periodicals Supplement and Serial Set Catalog. (Also available on CD-ROM, and on the Web as Catalog of United States Government Publications).
- Monthly Checklist of State Publications. Washington, D.C.: Library of Congress, 1910-1994. Monthly. Ceased.
- Morehead, Joe. Introduction to United States Government Information Sources. 6th ed. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1999. 491.
- Municipal Yellow Book. Washington, D.C.: Leadership Directories, 1991-. Quarterly. (Also available by subscription at <http://www.leadershipdirectories.com>).
- NASA Center for AeroSpace Information Technical Report Server. Hanover, Md.: NASA. Available: <http://www.sti.nasa.gov/RECONselect.html>.
- National Center for Education Statistics. Washington, D.C.: U.S. National Center for Education Statistics. Available: <http://www.nces.ed.gov>.
- National Center for Health Statistics. Washington, D.C.: U.S. National Center for Health Statistics. Available: <http://www.cdc.gov/nchs>
- National Health Interview Survey. [CD-ROM]. Hyattsville, Md.: U.S. National Center for Health Statistics, 1987-. Annual.

National Trade Data Bank (NTDB). [CD-ROM]. Washington, D.C.: U.S. Department of Commerce, 1990-. Monthly. (Also available via STAT-USA at <http://www.stat-usa.gov>.)

New Product Announcements. Washington, D.C.: GPO. Available: http://orders.access.gpo.gov/su_docs/sale/market/index.html. (Formerly New Products from the U.S. Government.)

North American Industry Classification System. Washington, D.C.: U.S. Office of Management and Budget, 1998. 1247p. Also available: <http://www.census.gov/epcd/www/naics.html>.

NTIS Electronic Catalog. Springfield, Va.: National Technical Information Service. Available: <http://www.ntis.gov/search.htm>.

O'Brien, Jacqueline Wasserman, and Steven R. Wasserman, eds. Statistics Source: A Subject Guide to Data on Industrial, Business, Social, Financial, and Other Topics for the United States and Internationally. Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 1962-. Annual.

Occupational Outlook Handbook. Washington, D.C.: U.S. Bureau of Labor Statistics, 1949-. Biennial. Also available on CD-ROM and at <http://stats.bls.gov:80/ocohome.htm>.

Official Congressional Directory. Washington, D.C.: GPO, 1887-. Biennial.

PAIS International in Print. New York: OCLC Public Affairs Information Service, 1991-. Monthly. (Formerly Public Affairs Information Service Bulletin 1915-1990.) (Available online from several vendors; see <http://www.pais.aa.psiweb.com/index.html>.)

Palic, Vladimir. Government Publications: A Guide to Bibliographic Tools. Washington, D.C.: 1975. 441p.

Parliamentary Internet Parlementaire. Ottawa, Ont.: Canadian Senate, House of Commons and Library of Parliament. Available: <http://www.parl.gc.ca>.

Pearson, Joyce A. McCray, and Pamela M. Tull. U.S. Government Directories, 1982-1995. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1998. 159p.

Popular Names of U.S. Government Reports. 4th ed. Compiled by Bernard Bernier, Jr. and Karen Wood. Washington, D.C.: Library of Congress, 1984. 272p.

Price List of Government Publications. Ottawa, Ont.: King's Printer.

Public Papers of the President. Washington, D.C.: GPO, 1929-1933, 1945-. (Equivalent volumes for many earlier presidents and Franklin D. Roosevelt published by various private publishers.)

PubMed. Bethesda, Md.: National Library of Medicine. Available: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/PubMed>.

PubSCIENCE. Oak Ridge, Tenn.: DOE's Office of Scientific and Technical Information and Washington, D.C.: GPO. Available: <http://pubsci.osti.gov>.

Regional Economic Information System. [CD-ROM]. Washington, D.C.: U.S. Bureau of Economic Analysis, 1991-. Annual.

Resources in Education. Washington, D.C.: Educational Resources Information

Center (ERIC). 1966-. (Continues Research in Education) (Also available through ERIC).

Revised Statutes of Canada. 8 vols. Ottawa, Ont.: Queen's Printer, 1985.

Robinson, Judith Schiek. Tapping the Government Grapevine: The User-Friendly Guide to U.S. Government Information Sources. 3d ed. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1998. 286p.

Sales Product Catalog. Washington, D.C.: GPO. Available: https://orders.access.gpo.gov/su_docs/sale/index.html. (Continues GPO Sales Publications Reference File (PRF).)

Schick, Frank L., and Renee Schick, eds. Statistical Handbook on Aging Americans. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 1994. 335p.

Sears, Jean L., and Marilyn K. Moody. Using Government Information Sources: Electronic and Print. 3d ed. Phoenix, Ariz.: Oryx Press, 2000, 632p.

Senate Calendar of Business. Washington, D.C.: GPO. Available: <http://www.access.gpo.gov/congress/cong004.html>. (Also available in print)

Serial Set. Washington, D.C.: U.S. Congress, 1917-.

Shaaban, Marian, ed. Guide to Country Information in International Governmental Organization Publications. Washington, D.C.: ALA GODORT, 1996. 343p.

SIGCAT CD-ROM Compendium. Compiled by Special Interest Group on CD-ROM Applications and Technology (SIGCAT), GPO Office of Electronic Information Dissemination Services, and U.S. Geological Survey Library. Washington, D.C.: GPO, 1992-1994.

SIGCAT Disc Compendium. Washington, D.C.: Special Interest Group on CD-ROM Applications and Technology (SIGCAT). Available: <http://www.sigcat.org/discs.htm>. (Update of SIGCAT DR-ROM Compendium.)

Social Security Handbook. Washington, D.C.: U.S. Social Security Administration, 1960--. Irregular.

Some Canadian Academic and Government Libraries with Government Information Web Pages. Victoria, B.C.: McPherson Library, University of Victoria. Available: <http://gateway2.uvic.ca/staff/frose/frclagpp.htm>.

Sourcebook of Criminal Justice Statistics. Washington, D.C.: U.S. Bureau of Justice Statistics, 1973-. Annual.

Standard Industrial Classification Manual. Washington, D.C.: U.S. Office of Management and Budget, 1987. 705p. Also available: <http://www.osha.gov/oshstats/sicser.html>.

STAT-USA. Washington, D.C.: Department of Commerce. Available: <http://www.stat-usa.gov>. (Parts also available on CD-ROM as National Trade Data Bank).

State and Local Government on the Net. Minneapolis, Munn.: Piper Resources. Available: <http://www.pipperinfo.com/state/index.cfm>.

State and Local Governments: A Library of Congress Internet Resource Page. Washington, D.C.: Library of Congress, Available: <http://lcweb.loc.gov/global/state/stategov.html>.

State and Metropolitan Area Data Book. Washington, D.C.: U.S. Bureau of the Census, 1997-1998. 177p.

- State Capital Universe. Bethesda, Md.: Congressional Information Service. Available: <http://web.lexis-nexis.com/stcapuniv> (by subscription only; for more information, see <http://www.cispubs.com>).
- State Constitutions, Statutes and Related Legislative Information. Ithaca, N.Y.: Legal Information Institute, Cornell Law School. Available: <http://www.law.cornell.edu/statutes.html>.
- State Readings: A Statistical View of the 50 United States. Lawrence, Kans.: Morgan Quitno Corp., 1990-. Annual.
- State Web Locator. Chicago: Center for Information Law and Policy. Available: <http://www.infoctr.edu/swl>.
- State Yellow Book. Washington, D.C.: Leadership Directories, 1989-. Quarterly. (Also available by subscription at <http://www.leadershipdirectories.com>).
- State List: The Electronic Source for State Publication Lists. Urbana-Champaign, Ill.: Documents and Law Libraries at the University of Illinois. Available: <http://www.law.uiuc.edu/library/check/check.htm>.
- Statistical Abstract of the United States. Washington, D.C.: U.S. Census Bureau, 1878-. Annual. Also available on CD-ROM and at <http://www.census.gov/statab/www>.
- Statistical Reference Index (SRI). Bethesda, Md.: Congressional Information Service, 1980-. Monthly; quarterly cumulative index; annual. (Also available as part of Statistical Universe).
- Statistical Universe. Bethesda, Md.: Congressional Information Service, Available: <http://web.lexis-nexis.com/statuniv> (by subscription only; for more information, see <http://www.cispubs.com>). (For print equivalents, see American Statistics Index, Index to International Statistics, and Statistical Reference Index.)
- Statistical Yearbook. New York: United Nations, Statistical Office, 1948-. Annual. Also available on CD-ROM.
- Statistics Canada Catalogue. Ottawa, Ont.: Statistics Canada, 1992-. Title varies. Also available: <http://www.statcan.ca:80/english/search/ips.htm>.
- Statutes of Canada. Ottawa, Ont.: Queen's Printer and Controller of Stationery. Sessional.
- Stratford, Jean Slemmons, and Juri Stratford. Major U.S. Statistical Series: Definitions, Publications, Limitations. Chicago: American Library Association, 1992. 147p.
- Subject Bibliography: SB. Washington, D.C.: GPO, 1975-. Revised irregularly. Also available: <http://bookstore.gpo.gov/sb/index.html>.
- Survey of Current Business. Washington, D.C.: U.S. Bureau of Economic Analysis, 1921-. Monthly. (Recent issues also available at <http://www.bea.doc.gov/bea/pubs.htm>).
- THOMAS. Washington, D.C.: Library of Congress. Available: <http://thomas.loc.gov>.
- TIGER /Line: Topologically Integrated Geographic Encoding and Referencing Line. Washington, D.C.: U.S. Bureau of the Census, 1997.
- United States Census of Population and Housing. Washington, D.C.: GPO, 1790-. Decennial.

1990-. Also available on CD-ROMs and at <http://www.census.gov/main/www/cen1990.html>,

United States Code. 1994 ed. with supplements. Washington, D.C.: GPO, 1994-. Also available on CD-ROM, at <http://www.access.gpo.gov/congress/cong013.html>, and from various commercial vendors.

United States Government Manual. Washington, D.C.: Office of the Federal Register, 1935-. Annual. Also available: <http://www.access.gpo.gov/nara/nara001.html>.

United States Historical Census Data Browser. Ann Arbor, Mich.: Inter-university Consortium for Political and Social Research (ICPSR) and Charlottesville, Va.: University of Virginia, Geostat Geospatial and Statistical Data Center. Available: <http://fisher.lib.virginia.edu/census>.

United States Reports. Washington, D.C.: U.S. Supreme Court, 1790-. Irregular.

United States Statutes at Large. Washington, D.C.: GPO, 1789-. Annual. (Public Laws- of which the Statutes at Large are compilation- also available at <http://www.access.gpo.gov/nara/nara005.html>, via THOMAS, and from various commercial vendors.)

U.S. Bureau of Justice Statistics. Washington, D.C.: Bureau of Justice Statistics. Available: <http://ojp.usdoj.gov/bjs>.

U.S. Bureau of Labor Statistics. Washington, D.C.: Bureau of Labor Statistics. Available: <http://www.bls.gov>.

U.S. Government Online Bookstore. Washington, D.C.: GPO. Available: <http://bookstore.gpo.gov/index.html>.

U.S. Government Periodicals Index. Bethesda, Md.: Congressional Information Service, October-December, 1993-. (Previously available on CD-ROM. Web Service available by subscription; see CIS Government Periodicals Universe, http://web.lexisnexis.com/cippubs/new_product_announcements/gov_periodicals/Default.htm, (by subscription only; for more information).

U.S. Government Subscriptions Catalog. Washington, D.C.: GPO. Available: <http://bookstore.gpo.gov/subscriptions/index.html>. (Available in print as U.S. Government Subscriptions).

USA Counties. [CD-ROM]. Washington, D.C.: U.S. Census Bureau, Economics and Statistics Administration, 1992-. Biennial.

USA Trade. [CD-ROM]. Washington, D.C.: U.S. Department of Commerce, 1998-. Monthly.

Vital Statistics of the United States. Washington, D.C.: GPO, 1937-. Annual.

Washington Information Directory. Washington, D.C.: Congressional Quarterly, 1980-. Annual.

Weekly Checklist of Canadian Government Publications. Ottawa, Ont.: Canadian Government Publishing. Available: <http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/dsp-psd/Checklist/lists-e.html>. (Includes Supplements "Library of Parliament publications accessible through the Depository Services Program Web site" and "Canadian federal government databases accessible through the Internet;" continues Weekly Checklist of Canadian Government Publications, Hull, Ont.: Supply and Services Canada.)

Westlaw. St. Paul, Minn.: West Group. (Available by subscription only; see <http://www.westlaw.com> for information).

What's Up Doc? Ottawa, Ont.: Canadian Government Publishing. Available: <http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/dsp-psd/Whatsup/contents-e.html>. (Continues What's Up Doc? Ottawa, Ont.: Canada Communication Group, Depository Services Program. Irregular.)

The World Almanac and Book of Facts. Mahwah, N.J.: World Almanac Books, 1868-. Annual. Also available online.

World Development Indicators. [CD-ROM]. Washington, D.C.: IBRD, World Bank, 1997-. Annual. (Current year data also available in print version).

WorldCat. Dublin, Ohio: OCLC. (Available by subscription via the FirstSearch service; see <http://www.oclc.org> for more information).

Worldwide Government Directory. Washington, D.C.: Keesings Worldwide, 2000. 1564p.

York. Grace. University of Michigan Documents Center. Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Libraries. Available: <http://www.umich.edu/libhome/Documents.center/index.html>.

Your Right to Federal Records: Questions and Freedom of Information Act and the Privacy Act. Washington, D.C.: U.S. General Services Administration, 1996. 25p. Also available: http://www.pueblo.gsa.gov/cic_text/fed_prog/foia/foia.htm.

НЭМЭЛТ УНШИХ МАТЕРИАЛУУД

American Library Association, Government Documents Round Table, Education Committee. Government Information and Depository Management Clearinghouse . Available: <http://www.library.ucsbd.edu/ala/clearing.html>

Шерри Дедекерийн эмхтгэдэг энэхүү гарын авлагад засгийн газрын номын сангуудад зориулсан янз бүрийн сургалтын материалууд багтдаг. Тус сайтан дахь материалыг тогтмол шалгаж байх нь зүйтэй.

Berinstein, Paula. Finding Statistics Online: How to Locate the Elusive Numbers You Need. Edited by Susanne Bjorner, N.J: Information Today, 1998. 356p.

Мэргэжлийн системүүд болон интернэтийн аль алиныг нь ашиглан хэрхэн статистик мэдээлэл олж авах тухай энэхүү удирдамжинд тайлбарласан. Мөн мэдээллийн төрөл болон тэдгээр нь хамгийн сүүлийн үеийнх эсэхийг хэрхэн дүгнэх талаар өгүүлсэн.

Browning, Graeme. Electronic Democracy: Using the Internet to Influence American Politics. Edited and with a foreword by Daniel J. Weitzner. Wilton, Conn.: Pemberton Press, 1996. 185p.

Редакторынх нь хэлсэнчлэн тус удирдамж нь интернэтэд тавигдсан улс төрийн асуудлуудыг хэрхэн ашиглах талаар зааж сургадаг. Засгийн газрын мэдээллийн шинжээчдийн хувьд улс төрийн бодлого, мэдээллийн технологиудын талаар тогтмол мэдээлэлтэй байх шаардлагатай.

Cheverie, Joan F., ed. Government Information Collections in the Networked Environment: New Issues and Models. Co-published simultaneously as Collection Management 23, no. 3 (1998). New York: Haworth Press, 1998. 118p.

Энэхүү эмхтгэлд төрийн бодлогын өнөөгийн байдлыг тусгадаг бөгөөд мэдээллийн технологийн талаарх бусад эх сурвалжуудтай хамтатган ашиглах нь зүйтэй.

OttP: A Quarterly Journal of Government Information Practice and Perspective. Chicago: American Library Association, Government Documents Round Table.v.1, September 1972-. Quarterly.

Энэ нь Засгийн газрын баримт бичгүүд болон Америкийн номын сангийн холбооны албан ёсны хэвлэл юм. Эндээс шинэ өгүүлэл, мэдээ, засгийн газрын баримт бичгүүд, тайлан, зураг, номын сангийн холбогдолтой баримт бичгүүд, Холбооны статистик мэдээллийн зөвлөл зэрэг мэргэжлийн байгууллагуудын мэдээллийг авч болно.

Garner, Diane L., and Diane H. Smith The Complete Guide to Citing Government Information Resources. Rev. ed. Washington, D.C.: Congressional Information Service, 1993. 222p.

Дээрх өргөн хүрээтэй гарын авлагад АНУ-ын холбооны, муж улсын, орон нутгийн, олон улсын, засгийн газар хоорондын, төлөөллийн, засаглалын баримт бичгүүдийг хэрхэн олж авах талаар нарийвчлан дурьдсан. Нарийвчилсан хэлхээс нь шаардлагатай мэдээллийг богино хугацаанд олж авахад тус дөхөм болдог. Зарим вэб хуудсын нэрсийг мөн жагсаасан байдаг.<http://www.lib.umich.edu/libhome/Documents.center/cite.html>

Government Technology. Folsom, Calif.: e. Republic, January 1995-. Monthly; Semimonthly, February, May, August, and November. Available: <http://www.govtech.net>

Дээрх сэтгүүлд мэдээ, бага хурал, үйлчилгээний талаарх зарлалыг тавьдаг. Технологийн ашиглалт муж улсын болон орон нутгийн захиргааны түвшинд хэрхэн явагдаж буйд анхаарсан байдаг. Мөн зарим тогтмол хэвлэлийг үнэ төлбөргүй захиалах боломж олгодгийн хажуугаар тус сэтгүүлийн өмнөх дугааруудыг вэб хуудаснаас нь авч болдог.

Hernon, Peter, John A. Shuler, and Robert E. Dugan. U.S. Government on the Web: Getting the Information You Need. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1999. 349p

Интернэт дэх засгийн газрын мэдээллийн талаар энэхүү удирдамж нь засгийн газрын нэгжүүдийн талаар (гүйцэтгэх, хууль тогтоох салаа мөчрүүд гэх мэт) болон тодорхой сэдвүүдэд хамаарах вэб хуудсуудын жагсаалтыг агуулдаг. Гарын авлагын эхний хэсэгт засгийн газрын мэдээллийн ач холбогдол, засгийн газрын бүтэц, хайлт хийх аргуудын талаар өгүүлсэн байдаг. Дараах хаягаар орж танилцаж болно <http://www.lu.com/lu/hernontoc.html>

Journal of Government Information: An International Review of policy, Issues and Resources. New York: Pergamon Press,v.21-. January/February 1994-. Bimonthly.

Энэхүү сэтгүүл нь Засгийн газрын баримт бичгүүдийн тоймын (1973-1993) үргэлжлэл болох бөгөөд ерөнхий эрхлэгч нь Стивен Зинк, орлогч нь Дебора Чиней нар болно. Мөн засгийн газрын бодлогын чиглэлээр олгож буй сургалтын тэтгэлгүүдийн талаар мэдээлэл авах боломжтой. Жеймс Гравойсын хөтөлдөг бүлгийг дараах хаягаар орж үзэж болно.

<http://www.lib.auburn.edu/madd/docs/jgi/contents.html> <http://www.sciencedirect.com>

Kelly, Melody Specht. Uncle Sam's Net of Knowledge for Schools. New York: Neal-Schuman, 1998. 349p

Интернэт дэх болон бусад төрлийн төрийн мэдээллийн эх сурвалжуудын талаар тус гарын авлагад өгүүлдэг. Мөн уран зургаас авахуулаад шинжлэх ухаан хүртлэх өргөн сэдэвтэй тогтмол хэвлэлүүдийн жагсаалт үүнд багтана.

O'Mahony, Daniel P. "The Federal Depository library program in Transition: A Prospective at the Turn of a Century." Government Information Quarterly 15, no. 1 (1998): 18-26

Тус гарын авлагад холбооны засгийн газрын мэдээлэл түгээх тогтолцооны үндсэн асуудлуудыг тусгасан байдаг.

Ross, John M. How to Use the Major Indexes to U.S. Government Publications. Chicago: American Library Association, 1989. 37р.

Засгийн газрын мэдээллийн зургаан үндсэн эх сурвалжийн талаар дэлгэрэнгүй өгүүлдэг.

Schreiber, Mae N. International Trade Sources: A Research Guide. New York: Garland Publishing, 1997. 327р.

Энэхүү ном зүйн жагсаалтанд 800 гаруй эх сурвалж дурьдагдсан байдаг. Дээрх ном нь 13 бүлэгтэй бөгөөд үүнд тогтмол хэвлэл, сонинууд, электрон эх сурвалжууд, хууль тогтоомж гэрээнүүд, толь бичгүүд зэргийн талаар өгүүлсэн байдаг. Хайлт хийх аргыг мөн тусгасан. Энэ төрлийн ном зүйн эх сурвалжууд нь засгийн газрын мэдээллийн лавлахын үндсэн хэсэг болдог.

Sheely, Helen M., and Andrea Sevetson. "International Information Update: A Unique Period in Time: The Canadian Depository Services Program in Transition." *Journal of Government Information* 26 (March-April 1999): 165-69.

Дээрх өгүүлэлд олон улсын хоёр шинжээчийн санал бодлыг тусгасан. Энэ чиглэлээр Канадын лавлахуудыг мөн ашиглаж болно.

Smith, Diane H., ed. *Management of Government Information Resources in Libraries*, Englewood, Colo.: Libraries Unlimited, 1993. 260р.

Мэргэжлийн өндөр ур чадвартай зохиогчдын бичсэн энэхүү ном нь засгийн газрын мэдээллийн эх сурвалжуудыг оюутнууд болон мэргэжилтнүүдэд тохиромжтой байхуйцаар хэрхэн зохион байгуулж ашиглах талаар өгүүлдэг. Р. Кейслер, Ж. Сулзэр нарын бичсэн "Номын санд баримт бичгүүдийг хадгалах" тухай бүлэгт засгийн газрын мэдээллийг түгээдэг гол байгууллагуудын жагсаалтыг тусгасан. Мөн 1980, 1990-ээд онуудад гарсан ном бүтээлүүдийн жагсаалтыг багтаасан байна.

"Special Issue. Symposium on the Decennial Census, U.S. Bureau of the Census." *Government Information Quarterly* 17, no.2 (2000): 93-231

Энэхүү цуврал бүтээлийн өмнөх үгийг АНУ-ын Тооллогын товчооны захирал доктор К.Превитт бичсэн байдаг.

Stubbs, Walter, and Eric Wettstein, "U.S. GPO CDs: Blessing or Curse?" *Journal of Government Information* 26 (March-April 1999): 131-63.

Номын холбооны засгийн газрын түвшний номын сангийн цуглуулгууд болон тэдгээрийг хэрхэн ашиглах талаар зохиогчид нарийвчлан дурьдсан байдаг.